LAMBERTI VELTHUYSII, ULTRAJECTINI, OPERA OMNIA.

Ante quidem ſeparatim, tam Belgicè quam Latinè, nunc verò conjunctim Latinè edita.

Quibus acceſſere duo Tractatus novi, hactenus inediti:

Prior eſt

DE ARTICULIS FIDEI FUNDAMENTALIBUS:

ALTER

DE CULTU NATURALI,

Oppoſitus Tractatui Theologico-Politico & Operi Poſthumo BENEDICTI de SPINOZA.

Catalogus Tractatuum Paginâ poſt Præfationem proximâ exſtat.

PARS PRIMA.

ROTERODAMI

Typis REINERI LEERS,

M. DC. LXXX.

Amplissimo, Spectatissimoque Viro

WERNERO
à
VELTHUYSEN,

Nobilibus & Potentibus Ordinibus

PROVINCIÆ ULTRAJECTINÆ

anteà à Secretis.

ELoquentiæ Romanæ Princeps Cicero, Frater dilecte, duce rectâ ratione docet, magni æstimandam conscientiam mentis nostræ, quam à Deo immortali accepimus, & quæ à nobis divelli non potest. Valet certè testimonium conscientiæ plurimum in utramque partem: probis & virtutis viam ingredientibus tranquillitatem mentis, constantiam adversus omnes for-

tunæ casus, animumque sua sorte contentum præstat; improbis inquietudinem, terrores, cursum vitæ vagum & devium ad omnia, quo ipsos temerariæ animi commotiones impellunt, parit. Unde etiam experiri licet in hominibus probitate aut improbitate affectis, tam mirificam, prout sese res dant, animorum diversitatem: & quamvis, si ad externa mentem vertas, sæpè utrique eandem fortunam nacti esse videantur, longè tamen aliter animis constituti sunt. Bonus in prosperis non insolescit: non inani lætitia exsultat: se non intolerantius ostentat: æquabilitatem communis juris præstantia dignitatis aut fortunæ non transit; constantemque vitæ tenorem conservat atque tuetur. Malus secundiorem nactus fortunam superbit, elatus levitate temere gestit, se circumspicit, sese jactat, alium vultum, alium incessum meditatur, luxu & ostentatione omnibus gravis est,

eſt. Probus ſi adverſos caſus ſubire neceſſe habeat, ſua virtute ſeſe involvens, intrepido firmoque animo eos excipit; nullæ ex eo audiuntur querimoniæ, nullæ expoſtulationes; nullæ lamentationes; nulla deſperatio vitæ; nulla invidia, nulla vindictæ cupido ipſum agitat; nihil quod priſtina ſua dignitate indignum ſit, agit: ſed ſe ſupra omnes fortunæ ictus conſtitutum putans, bono conſcientiæ teſtimonio ſe ſolatur. Improbo, quando de ſtatu vitæ ſuæ dejicitur, animus cum re concidit; omnia querelis & lamentis implet; in ſordibus & lachrymis jacet; nunc adulatur, nunc præ ira minatur, nunc deſperatione rerum languet, nunc ſeſe rurſus vana ſpe erigit: ſed quamvis alternantibus hujuſcemodi jactetur affectibus, perpetuis tamen livoris & invidiæ cruciatur tormentis; nec unquam illum aculeum ex animo evellere poteſt. In hunc ſermonem, Frater dilecte, ingreſ-

ſus ſum ; quia in vitæ tuæ curriculo non ſimplici fortuna conflictatus, ſed expertus proſperos & adverſos caſus, talem te omnibus, qui aliqua vitæ conſuetudine tibi conjuncti fuere, probaſti, ut qui animo ſupergreſſus quicquid homines aut cupide expetunt, aut meticuloſè perhorreſcunt, in omnibus vitæ caſibus compoſitum & temperatum conſervaveris animum. Variis honoris gradibus, qui honeſtis & alicujus ordinis civibus in libera Civitate pro meritis, non fortunæ nutu, aut gratia conferri ſolent, ornatus, & enixus ad ea, quibus honeſtum dignitatis ſtatum inter Senatores & Scabinos noſtræ Reipublicæ tueri poteras, procul ab omni ambitione ſuaviter conquieſcebas in illa, in qua te Deus collocaverat, ſtatione. Patriæ tamen amantes viri ab illa vitæ conditione te invitum & reluctantem (conſcii ſunt multi per ambitionem hæc à me non dici) ad aliud

vitæ

vitæ genus magis negotiosum, quamvis non honore vacuum, vocarunt: & obtestantes se in tua evocatione ad aliud munus, non suis privatis commodis, sed Reipublicæ utilitati, & præsertim Ærario Provinciæ publico consulere: (an illos spes fefellerit nec ne, alii ea de re æstiment) tandem majorem rationem utilitatis civium quam tuæ ducens, te moveri ad illorum arbitrium, & vinci atque traduci in illorum sententiam passus es. Hisce honoribus & beneficiis, ultro tibi oblatis, affectus, eam æquabilitatem animi servasti, ut nullo vitæ cultu, nullo splendore rei familiaris, nulla consuetudine vitæ cum tuis ullum dederis indicium, tibi animum cum fortuna mutatum esse. Hoc stadium cum pulchrè decurreres, evenere, eheu! acerba illa tempora, & bonis omnibus civibus luctuosa, quibus Provinciarum salus & libertas in maximum venit discrimen: & quæ

præ-

præcipue Provinciam Ultrajectinam afflixerunt, ipſamque in poteſtatem Gallorum redegerunt. Illa calamitas te non de ſtatu mentis dejecit, ſed cum intelligeres curam Politiæ & Ærarii publici antiquis Reipublicæ Rectoribus & Magiſtratibus à Rege Galliarum permitti, eoſque illi genti nullo ſacramento adſtringi, quo Unitarum Provinciarum fœderi renunciare cogerentur, etiam in illis miſeris Reipublicæ temporibus deeſſe tuis civibus noluiſti; (quis enim color aut ratio cum tranquillis rebus ad clavum ſederis, ut eum deſeras abjiciaſque rebus turbatis) ſed tutans munus tuum cum præclaris viris, laboraſti ut illa publica calamitas minus gravis civibus accideret; & tributa à Gallis imperata ex Ærario publico; quantum temporum ratio permittebat, partim ſolverentur. Poſt deceſſum Gallorum ex noſtra Provincia, & cum omnibus malis defuncti videremur,

mur, putarentque cives se rursus in possessionem libertatis vestigium posituros, & de Republica bene meritos Magistratus honoribus, ornamentis & utilitatibus suis fruituros, ipsos frustrata est illa spes. Solatia enim exspectantes à sociis & confœderatis, contra evenit: nam quamvis illi ut sua tuerentur, nos omni ope & præsidio contra Gallos nudarant, & ita in hostium potestate reliquerant, quamvis multis miseriis & injuriis hostium vexati & exhausti; quamvis nonnisi magno auri pondere ex ultimis civium fortunæ reliquiis coacto ab ultima ruina, flamma & vastatione Provinciæ, quam Galli minabantur, nos redimere coacti fuerimus; quamvis hæc omnia immerito passi, & quod ideo nos æquissimis sociis & confœderatis usuros jure exspectaremus, destituit tamen nos illa spes. Ordines Generales compositi tantum ex tredecim delegatis ordinariis & extraor-

dinariis quatuor Confœderatarum Provinciarum ſine ſuorum ſuperiorum juſſu per ſuos Deputatos curarunt noſtram quietam & nullo tumultu Civium agitatam Rempublicam & jus Majeſtatemque imperii armis invadi, occupantes non ſolum militibus Curiam, & cives ibi vigilias agentes inde expellentes; conſeſſumque ordinum Provinciæ præſidiis ad intentandum metum obſidentes, ſed etiam excludentes ab ejus adminiſtratione veteres Rectores nullo judicio non dico damnatos, ſed ne accuſatos quidem; & quos ne nunc quidem in ullam ſuſpicionem criminis vocare poſſunt, eam curari juſſerunt ſuo nomine per homines peregrinos, rerum noſtræ Provinciæ rudes & ſacramento ſibi (hoc eſt alienis dominis) devinctos. Ita experti aliquot menſium interregnum ſpes fortunæque noſtræ ab hominibus exteris & alienigenis pependere

dere. Quanta plaga illo interregno imposita sit Reipublicæ, ipsi Ordines Generales testantur in sua ad Ordines Frisiæ epistola. Tunc rursus civibus nostris oblata per illa tempora occasio, qua suæ aut erectioris indolis, aut roboris suæ mentis, præceptis & exercitatione virtutis comparati documenta dare potuerunt, aut jacentis animi indicia prodere. Quot vidimus tunc hominum occursationes, quot prensationes, quot adulationes, quot submissiones, etiam erga eos, quibus imperandi potestatem antea habuerant. Hic rursus æquum conservasti animum: nec ut te cuiquam supplicem præberes, gradum limine extulisti, nec litteris quicquam tentasti, ut quorundam gratiam & favorem tibi conciliares, quibus adjumenta aut præsidia tuendæ tuæ dignitatis comparares. Tandem cum ultimi actus scena ultima ageretur, Ordines Generales, qui nullam in nos

 (ut

(ut æſtimamus) poteſtatem habebant, & quibus jure Majeſtatis non eramus inferiores, quique fœdere devincti erant ad tuenda Provinciæ noſtræ jura, Uni (non Gubernatori Provinciæ, quo tunc carebamus, ſed Imperatori exercitus) in nos regiam poteſtatem permiſerunt. Unde nata nova Reipublicæ noſtræ forma, novuſque creatus Magiſtratus; & plus quam centum & viginti Civitatis ſolius Ultrajectinæ ex omni ordine Cives, Nobiles, Patritii, Plebei, nullo crimine vitæ aut geſti Magiſtratus accuſati, dignitatibus, honoribus & muneribus exuti, & magna eorum pars collata in hoſpites & peregrinos: aliis porro jura, aliis terras noſtræ Provinciæ ad ſe trahentibus, quæ ſibi uſui fore putabant, & ita miſeros, omnibus calamitatibus confectos, novis miſeriis cumulantes. Videbiturne cuiquam in poſterum quicquam crudele in hoſtes, cum talis acerbitas extiterit

terit in socios & confœderatos? (hæc dolenter, non inimicè aut contumeliose dico: nec puto fore illam sævitiam in moribus nostrorum, ut illos, quos luctu affecerint, lugere non sinant) Tunc tu Frater communi illa calamitate una mecum & cum omnibus cognatis implicitus, eam animi constantiam & fortitudinem ostendisti, ut tela quidem inimicorum in te conjecta conspexerimus, ea tamen te non attigisse aut læsisse constaret: & non habens rationes vitæ tuæ suspensas ab iis rebus, quæ in voluntatis nostræ potestate non sunt, leviori & alacriori animo munus tuum abdicasti, quam illud susceperas: otium & vitæ tranquillitatem cum conscientia recta summum in hac vita æstimans bonum, & ab avaritiæ & gloriæ cupiditate alienus, facile iis cares, quæ alii prima ducunt: & honores, potestates, divitias, cæterorumque commodorum facultates ex

tumultu & ſeditione civium comparatas, non invides aliis, quorum nonnulli in ſpe novarum rerum verſabantur, quia aut otio & tranquillitate Reipublicæ langueſcebant, aut ſuis vitiis contabeſcebant, aut inanimentis explementum quærebant. Plura non addam, ne videar temporibus aut perſonis iratus. Hæc æquo animo intueri viro digna arbitror: non tamen hæc recenſeo, quo in tuas laudes irem, ſed ut oſtenderem te non vocatum in crimen alicujus delicti munere tuo privatum, ſed id temporibus imputandum. Ut præterea conſtaret ratio quare nomen tuum meis opuſculis inſcriberem. Scio quantopere inimici mei vexarunt ſcripta & cogitata mea; & quantopere ſemper exarſerint ad editionem alicujus mei Tractatus; laborarintque ad me propterea in odium civium meorum adducendum: & quamvis præcipui eorum mortalitate functi abierint ad plu-

plues, non pauci tamen ſuperſunt, qui eodem in me & meas lucubrationes animo ſunt; & à quorum hoſtili impetu vix immunis eſſe poteſt, qui meis diatribis aliquem applauſum dat: quare niſi te iſtius conſtantiæ virum cognoſcerem, qui illorum conatus facile contemnas, hac inſcriptione te non vocarem in ſocietatem mearum concertationum & injuriarum; tametſi eas partim antea propter ſanguinis neceſſitudinem mecum communicaſti. Sed cum communis conſuetudo obtineat, ut liber, qui recens editur, alicui adſcribatur, hoc me officii ratione tibi ut Fratri natu maximo, & quocum in unis ædibus vivo, debere exiſtimavi; nec paſſus ſum me ab hoc munere depelli odii & invidiæ quorumdam metu, plane perſuaſus te animum ſupra ea omnia gerere. Feret itaque veſtibulum hujus libri nomen tuum in teſtimonium meæ in te pietatis & amoris; erit-

eritque pignus communis nostri sanguinis, & mutuæ inter nos voluntatis, quam nulla dies aut temporum acerbitas dirimet. In hoc voto finiens rogo Deum ut nobis vitæ nostræ statum quietum & otiosum conservet, donec expleta mortalitate vitaque functi, illum nancisci liceat, quem omnes Christianos votis complecti decet.

PRÆFATIO AD LECTOREM.

Benevole Lector,

Quod Opuscula mea secundo typis excusa in lucem prodeant, id mea sponte factum non est: non enim ea putavi tanti esse, ut Typographus illud opus, illasque impensas tutò suscipere posset: multo minus id fiduciæ habebam, ut putarem me novis cogitatis illis majus pretium addere posse, quam quo antea censebantur. Sed cum Typographus à me peteret potestatem conjunctim edendi opuscula mea, nolui ejus voluntati refragari; neque dolui mihi oblatam occasionem opportunitatemque, quædam in iis corrigendi, eaque præsertim, quæ mihi juveni cruda exciderunt. Numquam enim ita quisquam benè subducta ratione ad vitam fuit, quin res, ætas, usus semper aliquid apportet novi, aliquid moneat, ut illa, quæ te scire credas, nescias, & quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies.

Et cum diu, antequam à Typographo rogarer, animo menteque volutaveram Tractatum Theologico-Politicum Spinozæ, *& postea animum converteram ad examen* Operis *ejus* Posthumi, *putavi me aliquid operæ pretium facturum, si meorum Tractatuum antea editorum, numerum cumularem re-*

ſutatione duorum iſtorum Tractatuum Spinozæ. *Non quod illius veſtigia perſecutus ſim; putavi enim me meo ſcopo ſatisfacturum, & conſtiturum fructum laboris mei, ſi aggrederer ea refellere, à quibus illi, qui iſtius Auctoris ſectam ſequuntur, præcipuè ſua præſidia petunt: dummodo ſedulo darem operam ne quid Adverſario tribuerem, quod ab ejus ſententia alienum eſſet; quod me ea fide præſtitiſſe arbitror, ut propterea nullus meum candorem in dubium ſit vocaturus. Nam revera ferme tantum laboris impendi ut auctoris (quamvis, dum viveret, multos cum eo contulerim ſermones) ſenſus ex ejus ſcriptis aſſequerer, & aſſecutum lectoris menti ſubjicerem, quantum collocavi operæ in ipſo refellendo: nam non omnes commoditates, quas quidem deſideravi cum inſtitutum perficere laboravi, habui. Quia in urbe in qua dego, nullum omnino reperire licuit, qui ita* Spinozæ *ſententiis informatus eſſet, ut mihi ex illorum ſermone, doctrinæ ſpeciem aut ſimulachrum animo complecti licuerit. Nam uſu comperi eos, qui præ ſe ferebant doctrinam* Spinozæ *animo percepiſſe, vix prioribus labris ejus ſenſus guſtaſſe: & reliqui, qui hic eruditi cluunt, ad alia contulerant ſua ſtudia, ita ut nihil mihi hac in re commodare potuerint. Proprio itaque Marte primò opus aggreſſus ſum, & pertendi in inſtituto perſequendo donec aliquod ſyſtema Doctrinæ Adverſarii videbar mihi comparaſſe: tunc tandem (ne planè rudis ad conſultationem venirem) per litteras &* Συζητήσεσι *cum amicis alibi degentibus; & qui doctrinam* Spinozæ *optimè comprehenſam habebant, ita me puto men-*

mentem ſententiamque Adverſarii perſpexiſſe, ut pauciſſima me fugiſſe arbitrer eorum, quæ digna exiſtimavi, ut ad examen vocarentur. An autem fruſtra, an ob rem, in Auctore refellendo operam navaverim, erit Lectoris æſtimatio.

Cœperam præterea ante aliquod tempus impetum aliquid tradendi de Articulis fundamentalibus, ſive creditu neceſſariis ad ſalutem; & cum intelligerem ſatis mihi ſpatii fore ad illa, quæ de difficili illa quæſtione commentatus eram, ſcriptis mandanda, antequam Typographus opus ſuum poſſet abſolvere, non exiſtimavi me in bonum publicum peccaturum, ſi ea cum reliquis meis Tractatibus publici juris facerem. Me autem hortata ad id eſt ſpes bene merendi de Chriſtianiſmo: librans enim ſuis ponderibus articulos fidei, qui inter Chriſtianos agitantur, & propter quos itum eſt in partes, & excluſis non neceſſariis, exiſtimo eo aditum parari ad pacem & concordiam Chriſtianorum conciliandam. Feci autem id eo impenſius, quia augurabar neminem facile noſtrorum Doctorum illud oneris in ſe ſuſceptutum; fugientes odium & obtrectationem ſuorum: neque putavi me incaſſum laboraturum, quia alii illud tentarunt & aggreſſi ſunt: nam (cum bona eorum venia dixerim, deprecorque à me omnem jactationis ſuſpicionem) pars tam perfunctorie & ſupine rem tractavit, alii ad tam devia declinarunt, ut lectores nihilo certiores ex eo ad benè de tota re æſtimandum facti ſint, quam erant dudum cum tota controverſia ipſis lateret. An temere hæc à me dicantur, ipſe Tractatus docebit, in quo omnium ſententias, quas quidem colligere potui, erroris & vitii arguo.

De hoc prætereà Lectorem monendum duxi, quosdam horum Tractatuum vernaculo sermone scriptos fuisse: quia appendices temporum & personarum, quæ ad eos componendos mihi occasionem præbuere, id tunc flagitare videbantur. Necesse itaque fuit quosdam ex Belgica lingua in Latinam vertere: neque id per unum (quod quidem optandum erat) fieri potuit; quia is, qui se id facturum Typographo receperat, alio lares suos transtulit. Necesse itaque illi fuit diversos hoc rogare, tum quia maturabat opus ad exitum perducere; cum etiam quia pauci, qui aliquem sensum ceperunt veræ eruditionis, nec disciplinarum ignari sunt, in inglorio hoc labore operam suam lubenter collocare volebant. Plures itaque amici partiti sunt operam: unde nata orationis diversitas, quam Lector æqui bonique consulet. Non elegantia aut puritate sermonis hæc opuscula sese Lectori commendare possunt; nec ipse lenocinii verborum, aut sententiarum illectamentis in ipsis conscribendis quicquam dare volui, ut qui animis non auribus scriberem: & ductus solummodo studio & amore veritatis, animum ad scribendum appuli; cui studio & amori cum obedirem, ubertatis aut copiæ dicendi, ut nec varietatis & elegantiæ rationem habere potui, ne in vitium inciderem eorum, qui dum profitentur se occupatos esse in limanda veritate, omnem ingenii vim & succum exhauriunt, & consumunt in poliendo sermone, & in ornando sermonem verborum calamistris. Ego putabo me satisfecisse, si veritati litaverim, & aliquid contulerim, quo hominis mens excolatur.

IN-

INDEX TRACTATUUM

In hoc Opere contentorum.

IN PRIMA PARTE.

IN SECUNDA PARTE.

TRACTATUS
DE
JUSTITIA DIVINA & HUMANA,

Quo probatur necessitas satisfactionis Christi, & jus Christianorum belli gerendi.

Exponitur doctrina de duplici Dei justitia punitiva: De legis perfectione: De virtutum & vitiorum gradibus: De bonis operibus: De peccato originali, &c.

Amplissimo, Spectatissimoque Viro

D.D. THEODORO à VELTHUYSEN,

J.U.D. Vectigalium generalium Provinciæ Ultrajectinæ Quæstori.

S.P.

Lambertus à Velthuysen Frater.

Ausa concinnandi hunc tractatum, & tibi eundem dedicandi, Frater dilecte, una eademque fuit. Cum à doctissimo & pietatis studiosissimo viro D. van Velsen cognato tuo, tibi injecti essent quidam scrupuli de officio Magistratus & judicis; nec non de jure Christianorum belli gerendi, optasti videre argumentorum, quæ ab utraque parte in medium proferri possunt, collationem, ut facto eorum justo examine, quid tibi de tota controversia decretoriè statuendum foret, exploratum esset. Evenit ut idem ille cognatus tuus, cujus memoriæ recordatio mihi propter insignem viri pietatem, & eruditionem gratissima est, te invisens; & mecum super ea controversia in placida disputatione sermones habens, te voti tui compotem fecerit. Et quia ab ipso proferebantur argumenta, quæ in vulgaribus doctorum scriptis non reperiuntur; meaque hujusmodi erant, quæ à communibus Principiis non parum recedunt, cœpit me libido argumentorum numerum, & seriem ab utroque nostrum productorum, scripto complecti, ut contenta meditatione eorum pondus rectè æstimari possit. Scriptum illud diu in variorum amicorum manibus versatum, tandem inter eos periit: & cum alii suam illius legendi cupiditatem mihi aperirent, meque ea de re convenirent; existimavi me operæ pretium facturum, si iterum illud, quantum quidem per memoriam liceret, componerem. Et quia cogitata mea de justitia Dei punitiva jam habebam parata; usuque cognoveram per errorem summum justitiæ Divinæ & humanæ naturam & proprietates confun-

di, existimavi cum fructu duos hos tractatus conjungi posse, publicique juris fieri, cum ut priorem noxam vitarem, tum ut errorem eorum, qui satisfactionem Christi negant, in aperto ponerem: quos ego omnes ideo errare comperi, quia justitiam Dei punitivam aliter accipiunt atque est; & ita præjudiciis occupati, cum minori fructu versantur in lectione Scripturæ Sacræ. Confido, Frater dilecte, hunc tractatum tibi etiam ideo gratiorem futurum, quod in eo observetur methodus, quam tu semper probasti: nempe qua res ex primis suis principiis deducitur, & illa mihi tantopere placet, ut mihi persuadeam, vix alicujus fidem aut scientiam in rebus, quæ sunt altioris indaginis, firmam esse posse, qui eam per hujusmodi procedendi rationem sibi non pepererit. Ego saltem me assuefeci nullum de rebus, quæ in disciplinis traduntur, ferre judicium, nisi prius illas ad primum aliquod principium revocaverim. Postulat equidem illa res laborem magnum & meditationem acrem, sed fructus reddit tam pulchros & uberes, ut neminem illius, cui veritas cordi est, pœnitere possit. Et quod si illa methodus vigeat floreatque, credo brevi longas illas & sine fine altercationes cessaturas in omnibus ferme disciplinis; & multos deposituros fastum & supercilium, quod in alios attollunt: usu enim comperient, quam longe inter se distent, niti ad claram distinctamque cognitionem parandam, & multa temere recepta & credita tamquam rata & firma doctis & indoctis velle propinare. Plura non addam, ne videar & nimium mihi placere, & tuo judicio nimium tribuere. Bonisne autem an malis avibus hoc opus susceperim, illius rei arbitrium penes probum & cordatum erit lectorem: veniesque tu Frater, cum propter arctam sanguinis necessitudinem, tum propter frontispicium libri tuo nomine insignitum, in sortis meæ societatem; sed libenter scio illud periculum mecum adibis: & jucundum fuit occasionem mihi offerri, qua licuit prodere aliquod publicum testimonium fraterni mei erga te amoris. Velit Deus, ut ita ambobus liceat vitam agere, ultimumque ejus actum claudere, ut nec nos fratres fuisse pudeat, nec vixisse pœniteat. Dabam Ultrajecti in musæo. Ipsis Nonis Maji 1664.

TRA-

TRACTATUS DE POENA DIVINA & HUMANA,

In quo probatur necessitas satisfactionis Christi, & Christianorum jus belli gerendi.

Communis & vulgaris pœnæ definitio est, quod sit vindicta noxæ. At vocis noxæ non simplex & unus usus atque usurpatio est: aliquando damnum denotat, nonnunquam injuriam. Injuria rursus duplex, una quæ cum facultatum aut bonorum nostrorum imminutione nihil coniunctum habet, altera quæ simul tale detrimentum infert. Injuria enim vel hujusmodi est, qua alicujus autoritas & æstimatio ita læditur, ut minor inde ejus potentia inter homines re ipsa existat, vel saltem existere possit; vel est ejusmodi, quæ nullam potentiæ imminutionem post se trahit. Prior locum habet inter homines, posteriori Deus à creatura afficitur. Quamvis enim Deus hominum peccato non lædatur, non desinit tamen peccatum Dei respectu injuriam esse, non minus quam bona, quæ Deus hominibus largitur, retinent naturam beneficii, quamvis Dei opes largiendo contractiores non fiant. Porro vindicta, vulgari significatione sumpta, (hæc enim in sequentibus ad examen accuratius revocabuntur) putatur tantum occupata circa illud, quod injuriam conjunctam habet: non solemus enim ad pœnam vulgò ita dictam progredi, nisi aliquis in nos quippiam culpandum commiserit, hoc est, nisi aliquo reatu per culpam sese obstrinxerit. At nulla culpa sine injuria. Est autem injuria alterius juris læsio, estque ea semper voluntaria, quia nulla juris constitutio, nisi inter res voluntate præditas. Estque illud *voluntarium & liberum* omne moralitatis fundamentum, quod naturâ notum est, & ulteriori probatione confirmari non est necesse.

Res autem liberæ sunt in duplici differentia, alia est *Creator* sive *Deus*, alia *creatura*: inde duplex jus, unum nempe Divinum, alterum quod creaturis proprium est. Quod posterius rursus bifariam dividi potest, in angelicum & humanum: sed quia juris angelici nullius ferme apud homines usus; & quia ratione aut Scriptura de eo nobis parum compertum est, rectè apud authores de eo siletur.

Cæterum cum jus sit id, *quod cuique competit*, erit jus Divinum id, quod Deo competit, *Lucæ* 20: 25. *Date Cæsari quæ sunt Cæsaris, & Deo quæ sunt Dei: Rom.* 1: 32. Per Deum omnes intelligunt *ens summè perfectum*: in summa illa perfectione includitur, quod sit omnium rerum causa & quoad naturam & quoad existentiam: nulla enim res aut rei natura ante voluntatem Dei est, *Rom.* 11: 34. 35. 36. *Quis enim cognovit mentem Domini, aut quis ei fuit à consilio, aut quis prior dedit*

dit ei, & reddetur ei: nam ex eo & per eum & in ipsum sunt omnia. *Esaiæ* 40: 13. 1 *Cor.* 8: 6. Natura enim quæ Deum authorem non habet à se esset, & eatenus *independens* à Deo: est itaque *verum, justum, sanctum*, aut potius justi, veri & sancti natura &c. à Deo, non minus quam natura humana aut equina. Et ita quidem natura Divina ante omnes alias naturas est, quatenus hæ quidem suam naturam habent à Deo dependentem; & ideo aliter natura Divina necessaria est, aliter aliæ naturæ. Divina natura absolute est necessaria, aliæ sunt necessariæ, quia Deus eas necessarias fecit. Et quamvis intellectione comprehendere non possimus, quomodo illæ naturæ aliter se habere potuerint, summa tamen Divinæ naturæ perfectio nos docet, rem ita se habere. At postquam Deum consideramus ut authorem *rationis*, simul & ultro se profert, quod verum, sanctum, bonum, quæ ratione dijudicantur, sunt naturæ necessariæ, non minus quam necessarium est bis ter esse sex. Recte itaque Deus primo consideratur ut sibi sufficiens: deinde ut Sanctus, Justus, &c.

Sufficientia Dei, ejusque in omnes creaturas *potentia*, jus & fundamentum imperii Divini constituit, 1 *Cor.* 10: 22. *Ad æmulationem provocamus Dominum? num eo validiores sumus?* At Dei *Sanctitas* indicat legem & normam ad quam creaturæ rationales vitam suam componere debent, 1 *Pet.* 1: 15. *Sicut is qui vos vocavit Sanctus est, ipsi quoque sancti in omni conversatione reddamini.* *Levit.* 11: 46. 2 *Pet.* 1: 4. *Ut per hæc efficeremini Divinæ consortes naturæ.* Quemadmodum itaque implicat Sanctitatem non esse perfectionem, & Deum non esse perfectum, ita implicat Deum non esse Sanctum, 2 *Tim.* 2: 13. *Si infidi sumus, ille tamen fidus manet, se ipsum enim abnegare non potest.* *Jacob.* 1: 13. *Deus tentari malis non potest, nec quemquam tentat.* *Rom.* 3: 5. *Num injustus Deus &c. absit, alioquin quomodo judex erit Mundi?* Et hac Dei Sanctitate continetur *Jus Divinum naturale*, distinctum à *jure Divino positivo*, quod à nobis intelligitur ut non necessarium: & à quo profectæ sunt omnes leges Ceremoniales & politicæ; & quarum materia & præcepta nullam formalem & veram Sanctitatem complectuntur, 1 *Corinth.* 8: 8. *Rom.* 14: 17. Quemadmodum autem implicat Deum non esse Sanctum, & jus naturale non esse necessarium, ita sequitur manifestò Sanctitatem non esse *rem indifferentem*. Est enim in moralibus res indifferens, quæ lege nulla imperatur aut prohibetur: at nihil prohibitum aut imperatum putatur, quod sub pœnæ comminatione non imperatur aut prohibetur, *Rom.* 2: 9. *Afflictio & angustia in omnem animam perpetrantem malum &c.* Quod quidem eo usque verum est, ut omnis justi, & sancti, & ut uno verbo dicam, omnis moralitatis ratio, sub forma legis percepta, cesset, quando pœna è medio tollitur.

Et hæc est causa, quare in Scriptura Sacra, Sanctitas semper cum Dei communione jungatur, & impietas pœnam semper conjunctam habeat, 1 *Johan.* 1: 5. *Renunciamus Deum lucem esse, nec tenebras in eo esse ullas.* *vers.* 6. *Si finxerimus nos communionem habere cum Deo, & ambulamus in tenebris, mentimur.* 2 *Cor.* 6: 14. 15. 16. &c. *Hebr.* 12: 14. *Sine sanctimonia nemo videbit Dominum.* At sicut summa felicitas consistit in Dei visione, *Matth.* 5: 8. ita summa miseria in vacuitate illius visionis, *Math.* 25: 41. *Abite à me in ignem æternum &c.* 2 *Thess.* 1: 9. *Qui pœnam pendent æterni exitii, expulsi à facie Domini & gloria virium ipsius.* Sublata pœna, actiones quidem à se invicem suis circumstantiis distinguerentur, variamque denominationem sortirentur, quemadmodum actiones physicæ; aliud enim esset furari, aliud mentiri, aliud blasphemare: sicut aliud est currere, aliud saltare, aliud sedere: sed *moralitas* non magis in prioribus, quam in posterioribus inveniretur actionibus.

onibus. Quare quæso furari vocaremus peccatum, & diceremus non *licere* furari; reddere unicuique suum, esse virtutem, si essemus imbuti ea opinione, à Deo hæc susque deque haberi, eaque nullam pœnam aut præmium sequi: esset enim tunc nullum præceptum, nullum enim præceptum sine pœna aut præmio. Homini quidem propter naturam infirmam, & perfectionem non summam multa ingrata & grata foris evenire possunt, quæ re ipsa pœnâ non persequitur, aut præmio non prosequitur: at Deo per peccati perpetrationem, propter summam in ipso perfectionem, aliquid adversi, invisi aut odiosi accidere non potest. Quia sic obtinet inter homines, ut ea, quę vindicamus & punimus, nobis ingrata atque adversa sint, propterea vulgus solet æstimare ita etiam in Deo rem se habere. Quæ in medium adfero, ne quis arbitretur requiri ad moralitatem constituendam in actionibus, quod earum quædam Deo gratæ aut ingratæ sunt. Deus enim cum sit summe beatus, nec dolore aut tristitia tangitur, neque voluptatis incrementum aut decrementum capit: sed peccatum Deo ingratum esse putatur, quia creaturam rationalem peccantem subjicit reatui & pœnæ Divinæ. Quemadmodum itaque non possumus concipere ullam moralitatem in actionibus, si concipiatur Deo nullas actiones gratas aut ingratas esse, ita nulla moralitas in iisdem concipere licet, si pœnam aut præmium post se non trahant *necessariò*. Quam necessariò itaque in actionibus quibusdam est moralitas, tam necessariò Deo gratæ aut ingratæ sunt quædam actiones: & quam necessariò Deo sunt gratæ aut ingratæ, tam necessariò post se trahunt pœnam aut præmium; id enim voces, *gratum* & *ingratum*, Dei respectu, denotant.

Et quam necessariò peccata post se trahunt pœnam, tam necessariò Deus punit. Præterea si necessariò non punit, quare unquam ad pœnæ executionem progrederetur? Non esset enim Dei justitia: ea enim Deo liberum relinquere non potest peccata punire vel non punire. Præterquam quod nulla ratio excogitari potest, quare Deus potius multa peccata in extremo judicio puniret, quam unum: aut quare potius puniret, quam non puniret. In ultimo enim judicio nec correctio, aut exemplum, aut mali alicujus propulsatio locum habet.

Scio equidem plurimos hunc nexum non ita concedere, statuentes longe, longeque plurimum distare, necessariò propter peccatum nos fieri reatui obnoxios, & necessariò re ipsa pœnæ irrogationem fieri: sed ab iis Doctoribus res non rectè expenditur. Si enim non implicat pœnam re ipsa à Deo non infligi; non etiam implicat Deum potuisse decernere non punire peccatum: at si non implicat, Deum potuisse decernere peccatum non punire; etiam non implicat legem pœnam non habere connexam; non implicat in actionibus non esse moralitatem; Deo sanctitatem non esse naturalem; nullum jus naturale in Deo esse. Qui enim potest decernere non punire ullum peccatum, potuit decernere ferre legem, cui pœna non esset annexa, at qui hoc potest, potest simul omnem moralitatem ab actionibus tollere, & res omnes indifferentes relinquere. Quemadmodum itaque implicat legem ferre sine comminatione pœnæ, ita implicat Deum re ipsa peccatum non punire. Nullum hic patet effugium, nisi quod dicatur, Deum quidem posse decernere non punire peccatum, sed non posse legem sine comminatione pœnæ ferre: sed partim illi objectioni responsum est. Respondemus deinde, illam argumentationem depromptam esse à natura legis humanæ, & à natura pœnarum, quæ ab hominibus aliis hominibus infliguntur: & ideo hujusmodi comminatio pœnæ, ab ipsa pœnæ irrogatione sejungi potest: ab hominis enim lege, & pœna ipsi superaddita non pendet actionis

nis moralitas; res enim ideo juſta aut injuſta non eſt, quia ab homine prohibetur aut imperatur, ſed imperatur & prohibetur, quia res juſta aut injuſta eſt. 1 Cor. 10: 29. *Cur enim libertas mea judicatur à conſcientia aliorum.* Math. 15: 9. *Fruſtra me colunt docentes doctrinas, quæ ſunt mandata hominum*; lex enim humana non obligat conſcientiam: neque lex humana ab hominibus, aut potius à ratione ipſis inſita, procedit, tanquam à regula & norma bonitatis moralis: non peccamus enim contra hominis ſanctitatem, quando legibus humanis non paremus. Et lumine naturali atque per ſe notum eſt, rationem rectam non eſſe in nobis primam & originalem normam bonitatis moralis, ſed ad normam Sanctitatis Divinæ, qualem eam nobis revelavit, eſſe compoſitam. Neque homines pœnæ comminationem legi addunt, ut actionibus moralitas concilietur, ſed ut malum & noxam depellant, quam à Deo aut hominibus ſibi imminere putant: at, ſicut jam dictum eſt, pœnæ Divinę neceſſitas pendet à Dei Sanctitate, vel potius continetur in Dei Sanctitate, ſine qua ſanctitate (de cujus eſſentiali conceptu etiam eſt punitio peccati) nullus ſupereſt moralitati locus. Et quemadmodum inter homines ipſa legis prę ſcriptio legem non facit legitimam, & æquam in ſe, neque puniendi aut comminandi neceſſitatem infert, ſed malum aut bonum opinione ſuſceptum, nobis jus & facultatem conciliat legem cum comminatione pœnę ferendi, ut eâ aut malum imminens averruncetur, aut bonum ſperatum paretur: ita Dei reſpectu legiſlatio comminationem aut inflictionem pœnæ juſtam non facit, ſed præcedens Dei Sanctitas, ita ut pœnę comminatio aut irrogatio non ideo juſta putetur, quia Deus voluit pro ſuo beneplacito legem de quibuſdam rebus ferre, ſed quia Dei Sanctitas exigebat legiſlationem cum pœna; vel potius, quia legiſlatio cum pœna continetur in Dei ſanctitate. Ita ut quæ eſt neceſſitas comminationis, cum fertur lex, eadem ſit neceſſitas punitionis peccato perpetrato. At quemadmodum, poſitâ rationali creaturâ, neceſſariò lex ei præſcribitur, ita tam neceſſarium eſt punire, quam legem ferre. Homines aliquando non puniunt, quamvis pœnam comminati ſunt, quia cauſę, propter quam lex lata fuit cum comminatione pœnę; & propter quam cauſam legiſlatio æqua tantum eſſe poteſt, ſatisfit aliquando comminatione ſola: apud Deum vero per comminationem, qui actuali pœna comitata non eſt, nunquam ſatisfit cauſæ, à qua legiſlatio cum comminatione pœnæ profecta eſt, nempe Dei Sanctitati.

Præterea ſi ipſa pœna, Dei reſpectu, non eſt neceſſaria, tota religio tantum ludus & jocus & ſcenica actio eſt: erunt enim omnes res Deo indifferentes, neque ulla erit ratio, quare virtute delectari & vitio offendi diceretur; multo minus ulla ſupererit cauſa, quare ullam pœnam exerceat: nec poterit per pœnæ comminationem effugere notam crudelitatis & hypocryſeos: recte enim judicatur illos & crudelitatem exercere & mimicam actionem inſtituere, qui propter rem ipſis omnino indifferentem, leges ferunt, & earum tranſgreſſores puniunt, aut teſtantur ſe ea tranſgreſſione offendi: quandoquidem *ipſa rei indifferentia tollit omnem puniendi aut dolendi cauſam*: quoties itaque in Scriptura Deus teſtatur ſe delectari juſtitia, offendi injuſtitia, ita ut ira excandeſcere & furor ejus propter peccata hominum excitari dicatur, *Pſal.* 18: 9. *Deut.* 29: 20. & aliis locis infinitis; dicendum, peccatorum perpetrationem Deo quidem ita indifferentem eſſe, ut nullo dolore per eam afficiatur, tamen ejus Sanctitati repugnare; atque ideo peccatorem pœnæ atque reatui ſubjicere neceſſariò: atque adeo neceſſariò peccatum vindicandum eſſe. Ideo enim peccatorem reatui ſubjicit, quia peccatum eſt vindicandum. Præterea nulla eſſet differentia

rentia inter legem Dei positivam & naturalem: cum enim materia legis positivæ non sit actio moralis, hoc est, actio in se mala aut bona, sed res indifferens; cumque liberum Deo sit, talem legem ferre aut non ferre; materia autem legis Divinæ naturalis sit actio in se bona aut mala, & cum latio illius legis concipiatur ut Deo necessaria, si Deo liberum sit actionem in se malam non punire, erit Deo liberum illam non prohibere. Quare enim necessariò eam prohiberet, si necessariò illam non puniret? Probavimus enim in superioribus, necessitatem prohibendi nasci ex necessaria natura actionis moralis: necessariam autem naturam fluere ex naturali Sanctitate Dei; ea autem includi necessitatem puniendi. *Sanctitas autem in Deo nihil aliud est, quam recta ratio imperans bona & prohibens contraria*: permissionem itaque & prohibitionem in se continet. At quæ jussio necessaria sine necessitate puniendi?

Hanc Dei Sanctitatem si referamus ad legis transgressionem, & peccatum perpetratum, vocatur Justitia Dei punitiva, & ejus effectus pœna, 2 *Thess.* 1:6. *Justum est apud Deum ut rependat afflictionem affligentibus vos. Rom.* 2:5. 2:22. *Psalm* 9:9. 97:9. *Apoc.* 19:11. Vocis justitiæ alioquin apud Authores duplex notio est: significat enim vel id, quod licet, & jure, hoc est, sine injuria fieri potest; vel quod fieri debet: ita in priori significatione justum, est creditum reposcere; in posteriori, debitum solvere: ita homines *jure* puniunt eum, qui leges transgressus est, non tamen *ex justitia*: quasi justitia punitiva inter homines exigeret, ut omnes transgressiones puniret. Ex prioribus manifestum est, justitiam punitivam Dei posteriori notione justitiam vocari: Deus enim necessariò peccatum punit, id est, in nostro conceptu ponit pugnantia, Deum peccatum re ipsa non punire, h. e. vera pœna non expiare. Sicut prior justitia non est necessaria, ita etiam intentionem pœnarum & juris condonationem admittit: at posterior, quemadmodum est necessaria, ita nullam remissionem aut intentionem pœnæ, aut illius condonationem permittit; ideoque consistit in vera adæquatione pœnæ cum delicto, aut malitia morali: & pœna, quam jam illius justitiæ effectum esse diximus, est malum, habens veram rationem *solutionis*, & *satisfactionis* pro culpa atque reatu, contracto per peccatum, quem reatum homo peccatum, ut malum morale, Sanctitati Dei contrarium, contrahit. Quod malum morale ita consideratum, longe diversum est ab eo malo æstimato, ut noxio hominis societati: propter quod malum Deus vel homo homines damno, quod etiam *malum pœnæ*, sed improprie vocant, mulctant in exemplum & ad correctionem. Quam virtutem etiam, tam Dei quam hominum respectu, *justitiam punitivam* vocare solent; nempe propter aliquam similitudinem, quam cum propria & vera justitia punitiva, quæ Deo propria est, & quæ sola pœnam demerito exæquat, & sola peccatorem *propter malum morale* sanctitati contrarium punit, habet. Quod inde manifestum est, quia nomen justitiæ punitivæ communiter attribuunt illi justitiæ, cujus effectus est pœna publica à persona publica inflicta; non autem ita communiter, se dà doctioribus tantum, & qui rem penitus inspexerunt, idem nomen justitiæ punitivæ privatæ, cujus effectus est vindicta privata, attribuunt: quam vindictam privatam etiam multi imperitiores, nec pœnam *humanam* vocare solent, neque eam à justitia, vulgo sic dicta, proficisci putant: quamvis revera, sicut in sequentibus docebitur, una eademque ratio sit pœnæ publicæ humanæ & privatæ: quæ utræque longissime & quam plurimum distant, formali & intrinseco suo conceptu, à justitia Divina punitiva, proprie sic dicta, de qua præcipue jam sermo instituetur.

Conveniunt quidem in hisce, quod ambæ præsupponunt *voluntarium & liberum*; neque pœna ab iis proficiscens brutis irrogatur: & si legitima est, *præsupponit* etiam in actione *malum morale*, (loquor de vindicta humana vulgo sic vocata) quamvis pœna humana *damnum*, quod per illud malum morale homini accidit, aut accidere possit, tantum respiciat. Est præterea in pœna humana qualis qualis exæquatio mali pœnæ cum malo damni, quod ex culpa nobis accedit, vel accedere potest: & ideo crudelitatis nota inuritur pœna, quæ major est, quam quæ damno amoliendo, in quem usum sola parata est, necessaria putatur. At causa præcipua, quare justitia humana punitiva publica, justitia vocatur, ea est, quod judex publicus non ex suo arbitrio, & judicio privato statuit de damno, quod culpa hominum Reipublicæ accidere potest: & ideo judex, ut judex consideratus, nec jus ferendi leges, nec pœnæ magnitudinem definiendi habet. Et quemadmodum illud jus non habet, sic multo minus jus habet intendendi aut remittendi, infligendi aut condonandi pœnam, respectu singularum personarum, quæ in Rempublicam peccant; hoc est, quæ sua culpa & delicto id agunt, quo Reipublicæ incommoda oriri possunt: sive illud damnum sequatur ex natura ipsius delicti, quale est, v. g. latrocinium; vel recte metuatur ex ratione gubernationis Divinæ, in qua etiam justitia quædam punitiva Divina ab ea, de qua hactenus sermo fuit habitus, longe diversa; & ferme justitiæ punitivæ humanæ similis, versatur, quatenus Deus, in bonum Societatis humanæ, homines in hac vita malis & damnis mulctat propter peccata: & qui in Verbo suo declaravit, se vindicare non rarò negligentiam Magistratus in puniendis & vindicandis quibusdam peccatis, quæ quidem gravia sunt, non tamen ex se ita Rempublicam labefactant: qualia v. g. possunt esse peccata Sodomitica. De tali vindicta Divina, quæ cum vindicta humana affinitatem habet, & quæ oritur ex gubernatione Divina respectu viatorum; quæque ad correctionem & exemplum infligitur, nec tam *malum morale* in peccato respicit, quam *damnum*, quo Societatem humanam afficere potest, loquitur Scriptura, quoties populo Israëlitico aut Gentibus denunciat plagas & calamitates, ruinas & vastationes; & quoties castigaturum se dicit populum suum, *Gen.* 6: 3. *Deut.* 28. *Exod.* 20: 5. 32: 34. *Psalm* 1: 17. 18. *Jerem.* 30: 11. 31: 18. *Heb.* 12: 6. *Apoc.* 3: 19. 1 *Cor.* 11: 3. & aliis locis infinitis, in quibus de pœna, quæ in hac vita exeritur, sermo est. Sed locus *Ezech.* 21: 1. 3. insignis est: *Sic ait Jehova, ecce me contra te exserturum gladium meum è vagina sua, ut exscindam ex te justum & improbum*: talis certe vindicta longe distat ab illa, qua Deus unicuique redditurus est secundum opera sua. Quatenus itaque judex publicus habetur atque æstimatur, ut exercens vindictam juxta justitiæ normam, in legibus ipsi præscriptis contentam: quæ justitia nititur, ut diximus, magnitudine mali, quo delictum Remp. afficere potest, non magnitudine vitiositatis moralis; & quia ex æquo sine exceptione personarum, juxta legis præscriptum, vindictam exercet, ideo præcipue ille judicis actus *justitia* vocatur: & propter similitudinem aliquam in his paucis, inter justitiam punitivam Dei & judicis justitiam, eodem nomine hæ duæ res insigniuntur: cum re ipsa tam longe distant, quam cœlum à terra disjunctum est. Et quia causa scribendi hunc tractatum, in eo mihi præcipue constat, quod naturam utriusque magis, quam hactenus ab aliis factum est, in aperto ponerem, & ut doctrinam de *necessitate satisfactionis Christi*, & *jus gladii* sub N. Testamento invictis, & quæ infirmari non possunt, ut ego quidem arbitror, argumentis confirmarem, scopus meus & usus mihi legem imponit ad aperiendas

riendas omnes, aut saltem præcipuas inter has duas justitias differentias, quo justitiæ Divinæ natura recte se prodet atque elucescet; fietque hoc toto hoc tractatu.

Prioribus itaque insistens, & quæ fusius dicta sunt, contrahens in compendium, ut summa cum imis sub uno aspectu ponantur, ita pergimus. Quemadmodum in nostro conceptu implicat, Deum non esse Sanctum, ita implicat Sanctitatem concipi sine præmio aut pœna, atque ideo sine lege: legem itaque Divinam procedere à Sanctitate Dei, à qua etiam procedit puniendi necessitas; & ideo, quando in legem Dei naturalem peccatur, peccatur in Sanctitatem Dei: jus pœnæ Divinum itaque non oriri dicimus ex metu damni, aut conservatione sui ipsius, sicut jus pœnæ inter homines eo fundamento innititur: & ideo pœna Divina pro fine non habet exemplum aut correctionem, sed redditionem mali pro demerito, habens aliquo modo rationem *justitiæ commutativæ*. Neque mensura pœnæ desumitur à magnitudine damni, quo peccatum mulctare & afficere potest homines, sed ex magnitudine vitiositatis.

Quam veritatem ratione probatam, porro locis Sacræ Scripturæ adstruere conabor. Scriptura testatur pœnam fore post hanc vitam in ultimo judicio, *Mal.* 3: 14. *Matth.* 10: 15. 24: 28. & sequentibus. *Act.* 17: 31. *Rom.* 2: 5. 16. 14: 10. *Apoc.* 2: 23. 2 *Pet.* 2: 9. 17. 3: 7. & aliis locis plurimis. Talem pœnam fore *æternam* eadem Scriptura testatur, *Marc.* 9: 43. *Vermis eorum non morietur, Apoc.* 14: 11. *Et fumus tormenti ipsorum ascendet in sæcula sæculorum*, *Matth.* 18: 8. *Damnati mittuntur in ignem æternum*, & 25: 41. 46. 2 *Thess.* 1: 9. *Qui pœnas pendent æterni exitii*, *&c. Hebr.* 6: 2. *Non adjicientes rursus fundamentum —— judicii æterni*, nempe quia sententiæ in ultimo judicio latæ effectus durabit in æternum. Et certe cum post ultimum judicium status *viatorum* sit cessaturus, non potest ulla mutatio exspectari ex illa miseria, in quam, justo Dei judicio, conjicientur peccatores obdurati, eoque condemnati, 1 *Cor.* 15: 28. *Postquam vero subjecta fuerint ei omnia, tunc & ipse filius subjicietur ei. Luc.* 16: 25. *Dixit autem Abrahamus, fili memento, te bona tua recepisse in vita tua, & Lazarum similiter mala*, &c. & *Adhæc omnia inter nos & vos hiatus ingens est constitutus, ut ij qui volunt hinc transire non possint, neque istinc huc transire.* Et est insignis rationis humanæ abusus, & hominis summopere culpanda temeritas, qui ex suo jecore & ingenio statuit, adhibitis in consilium humanis suis affectibus & rationibus, & quæ tantum in pœna humana locum habent, pœnam non duraturam in æternum, & peccatores æternis angoribus non esse cruciandos, quia id inter homines putaretur esse crudele; vel propter alias rationes humanas: & propterea locis claris & perspicuis aptare audent interpretationes longe petitas, aut ea argutiis, quibus admodum delectari videntur, eludere: statuentes per pœnam æternam deberi intelligi destructionem aut annihilationem peccatoris, quæ in æternum duratura est: quam interpretationem nullus Scripturæ locus iis suggerit; sed excogitata est ab iis ipsis, ut loca Scripturæ suo dogmati, quod ex ratione mala & perversa hauserunt, adversa, si literam spectes, enervarent. Quæ ratio interpretandi Scripturam adeo exitiosa, & Deo invisa est, ut vix ulla in re periculosius errari putem, quia de rebus infinitis & Deo propriis, & ipsius natura contentis, format conceptus à *rebus finitis* depromptos, eosque tamquam normam interpretandi Scripturam adhibet, examinatque ad eam, quo sensu loca Scripturæ intelligenda sint, proprione an figurato? & si duplex vocis in Scriptura usurpatio est, eam assumunt, in qua putant suo dogmati plus præsidij esse positum; & ita cogitata sua de rebus, quarum *nullas ideas* aut *principia* Deus menti

im-

impressit, Scripturæ dictis exæquant: cum tamen in rebus hujusmodi unice cum Scriptura loquendum sit.

Præterea, pœna, quam Deus in hoc mundo exercet, non semper juxta cujusque demeritum infligitur, quamvis semper etiam illa pœna peccatum pro fundamento habeat; sed sæpe illi, qui eo impietatis non processerunt ut reliqui, majori damno, atque pœna improprie dicta, mulctantur, *Hebr.* 12: 6. *Quem enim diligit Dominus, castigat, flagellat autem quemcunque filium agnoscit. Joh.* 9: 3. *Neque iste peccavit, neque parentes ejus, ut cæcus nasceretur, sed ut opera Dei manifesta fierent in eo: vide Psal.* 73. *Job* 21: sed præcipue id confirmatur ex generali illa œconomia & gubernationis mundi ratione sub N. T. de qua Scriptura declarat, quod omnes qui pie vivere instituunt, calamitatibus erunt obnoxii, 1 *Timoth.* 3: 12. *Actor.* 14: 22. Quandoquidem, inquam, hæc Dei justitia hujusmodi est, non est illa vocanda justitia proprie dicta, & longe differt ab ea, quam Deus exerciturus est in ultimo judicio, in quo unicuique retribuet secundum opera, & pro cujusque demerito, *Actor.* 17: 31. *Rom.* 2: 5. *Actor.* 8: 42. *Apoc.* 2: 23. Ideo ille dies, per excellentiam, *dies judicii* vocatur, *Matth.* 10: 15. 12: 36. 2 *Pet.* 2: 9. & 3: 7. *Judæ* 4. 6. & ideo frequentissime, & propter eandem rationem, ille solemnis actus, quo Deus tunc judicaturus est mundum, vocatur *judicium*, Scriptura eo loquendi modo indicans reliquos actus justitiæ, quibus in hac vita homines plectuntur, proprie judicium non esse; quia non aliam ob causam justitia in ea apparet, quam quod *licitum* sit, *Luc.* 10: 14. 11: 31. 32. *Johan.* 5: 24. *Actor.* 24: 25. *Heb.* 9: 27. & aliis in locis quam plurimis.

Judicium autem illud, quod juxta regulam justitiæ Divinæ punitivæ præcise sic dictæ instituitur, non ad regulas Dei beneplaciti instituitur; est itaque aliquid in Deo, quod singulis peccatis certum pœnarum modum assignat: at si detur in Deo *naturale attributum*, quod singulis peccatis modum pœnæ statuit, necessariò idem illud attributum imperat, generatim peccatum esse puniendum: nam quomodo illud attributum posset modum pœnarum peccatis statuere, si non imperet peccatum esse puniendum? An justitia commutativa jubere potest singulis creditoribus tantum, hoc est, certam pecuniæ summam esse restituendam, nec tamen generatim jubere debitum esse solvendum? Ita ut supra citata loca hanc sententiam etiam probent, quibus tamen hæc addi possunt, *Hebr.* 9: 9. *Dona & Sacrificia oblata sub V. T. non possunt in conscientia consummare cultorem*, h. e. peccatorem sanctum purumque sistere Deo, eique parare liberum aditum ad sancta sanctorum, h. e. in cœlum, ut illic facie & communione Dei fruatur: sed opus fuit alia oblatione, nempe ipsius Christi, cujus efficaciâ sancti purique à reatu peccati constituti, porro in perpetuum consecrati Deo manemus vitæ sanctitate; & ita re ipsa participes reddimur regni cœlorum, & status libertatis filiorum Dei: qui post ascensionem Christi incipiens, continuatur in seculo futuro. Quam oblationem Christi Patres sub V. T. ut futuram exspectabant, ideoque quamdiu in terris versabantur, spe tantum sancti purique à reatu erant, neque re ipsa participes status libertatis filiorum Dei. Quæ addimus, ne quis hunc locum & alia sequentia interpretetur de sanctificatione & regeneratione tantum: quasi Sacrificia sub V. T. oblata, totaque V. Testamenti religio, non fuerit instructa viribus & argumentis ad convertendum peccatorem, eumque ad studium virtutis adducendum. Nam quamvis non negemus hic etiam agi de Sanctificatione; respicit tamen Apostolus præcipue ad sacrificium, cujus efficacia rursus Deo puri, sanctique redditi, & apti comparere coram

ram

ram facie ipsius, cum libertate filiorum Dei, etiam ejusdem Sacrificii jam peracti beneficio, acquirimus dona Spiritus sanctificantis, quæ illi statui, in quo jam *liberè* debemus appropinquare Deo, conveniant. Non possunt enim adversarii negare, sub V. T. Patres Sanctificationis fuisse participes, adeoque illa sacrificia & oblationes, sanguinemque hircorum & taurorum non potuisse eo modo auferre peccata. Et ideo efficaciter concludimus, Apostolum non respicere hoc citato loco, & reliquis ipsi parallelis, ad Sanctificationem simpliciter; sed ad *expiationem realem* peccatorum, & non ad eam, quæ adhuc erat in expectatione; & Apostolum respicere ad statum justificatorum, in hac vita per realem illam expiationem impetratam, cujus Patres sub V. T. non fuere participes. Loca præcedenti affinia sunt, *Hebr.* 10: 4. *Non enim potest sanguis taurorum & hircorum auferre peccata: & v.* 11. *Omnis igitur Sacerdos adstat quotidie Sacro ministerio defungens, & easdem sæpius offerens hostias, quæ nunquam possint auferre peccata.* Ex quibus locis ita porro concludimus: si Sacrificia V. Testamenti, totusque V. Testamenti cultus, consideratus extra meritum & oblationem Christi, non potuit ullum consummare, sanctificare, purum reddere, aptumque comparendi coram facie Dei in cœlis, & fuit tamen Sanctificatio Patrum sub V. Testamento, sequitur Deo *arbitrarium* non esse, aut fuisse, peccatori etiam resipiscenti, citra satisfactionem, per mortem & passionem justitiæ Divinæ punitivæ præstitam, condonare culpam: sed prius verum est ex Scriptura, & tota Epistola ad Hebræos, ergo. Certe cum author Epistolæ ad Hebræos ubique removeat Sacrificia V. Testamenti, ut & totum cultum Veteris Testamenti, sacerdotio legali suffultum, substituatque sacrificium Christi, sequitur & priorem in se consideratum fuisse inutilem, & alterum necessarium. At si Christi sacrificium fuit necessarium, ergo justitia Dei punitiva necessariò flagitat peccati vindictam; & passio Christi fuit satisfactio: nam quodcunque Sociniani Christo in paranda nobis salute, assignant præter satisfactionem, & ea quæ cum satisfactione connexa sunt, nihil assignabunt, nisi quod Deo arbitrarium fuerit Christo imponere; quodque nullum necessarium nexum habet cum decreto salvandi peccatorem.

Addimus nunc etiam omnia illa loca, quæ à nostris adducuntur, quibus probant Christum pro nobis satisfecisse, & redemptionis pretium intercessisse, *Ephes.* 1: 7. 1 *Tim.* 2: 6. *Coll.* 1: 14. 1 *Pet.* 1: 18. Deinde quod Christus tot angustiis oppressus fuerit ante passionem, & in ipsa passione, quæ eum exclamare coëgerunt, quasi Deus ipsum deseruisset: *Deus mi, cur deseruisti me.* Certè nemo sibi persuadere poterit, nisi qui præjudiciis sit abreptus, Jesum Christum, (ex adversariorum quidem sententia simplicem hominem, sed amplissimis donis instructum, & Deo summe charum, dignumque qui singulis momentis testimonia charitatis Divinæ in se experiretur) si pro peccatis nostris non fuisset facta maledictio & execratio, ad mortis dolores tam timidum atque fractum se debuisse præbere in subeunda morte crucis; cum martyres & graviores cruciatus constantius tulerint, & Deo minus chari atque delecti fuerint. Et ideo mihi invictum argumentum esse videtur in illis Christi angoribus, quod pœnam, ex justitia Dei punitiva peccatis debitam, tulerit; & ita revera factus fuerit *execratio*, *Gal.* 3: 13. Neque ullam rationem adferre poterunt adversarii, quare Scriptura hujusmodi loquendi formulis utatur: quod Deus in Christum fecerit *incurrere* omnem nostrorum iniquitatem, *Esaj.* 53. Quod fecerit Christum *peccatum* pro nobis, 2 *Cor.* 5: 21. Quod factus fuerit *execratio*, *Gal.* 3: 13. Quid quæso hi loquendi modi commune

 habent

habent cum illo munere aut ejus partibus, quo Christum functum ferunt in terra illi, qui satisfactionem Christi pro peccatis negant. Possumus sexcenta hujusmodi argumenta adducere, quæ prima fronte innuunt Christi meritum fuisse verum, redemptorem verum, pretium verum, maledictionem veram, veram expiationem, verum sacrificium, veram placationem, reconciliationem veram, factam sacrificio vero, per ablationem aut placationem Divinæ iræ: & non talem reconciliationem, qua nos aversi à Deo peccandi consuetudine, per conversionem sumus reconciliati Deo, nobis etiam ante conversionem non irato propter peccatum, sub cujus reatu, ex adversariorum sententia, non eramus, & à quo consequenter Christus nos non liberavit. Et meo judicio, nullam rationem habent adversarii confugiendi ad subtiles quasdam exceptiones, & interpretationes talium locorum: sed falsam & ex mala ratiocinatione collectam, sibi in iis fingunt contradictionem: quales sunt v. g. Deum Patrem, supremum Dominum satisfactionem pro peccatis exigere, idque à filio natura non distincto à Patre; & per tale pretium sibi pati satisfieri, quod ipse Deus Pater comparavit sibi pro genere humano, & quæ sunt hujusmodi: cum tamen in his omnibus re ipsa aut nulla sit contradictio, aut si qua detur, non oritur ex *conceptibus*, quos Scriptura nobis *dictat & suppeditat* de hoc mysterio; sed ex iis, quos illi ipsi, aut *contra* Scripturam, aut *supra* Scripturam sapere volentes, sibi formant. Erat itaque illorum officium non ita indulgere rationi, ut apertis textibus adaptarent interpretationes longe petitas & violentas, quæ tollerent incommodum, nempe imaginariam contradictionem, elicitam per rationem de rebus obscuris, infinitis, & à nobis incomprehensibilibus: cum tantum contradictionis manifestæ, & ex principiis claris & manifestis depromptæ, persuasio atque opinio nobis cogitationem injicere debeat, aliquem locum, obscurum alioquin, non *proprie* esse intelligendum: quia apud omnes, qui Theologica tractant, in confesso est, duo contradictoria nunquam posse esse simul vera. In præsentia hæc ulterius persequi non lubet; sed ad calcem hujus tractatus, totum illud stadium decurremus, & docebimus ex Scriptura contra adversarios, satisfactionem veram pro nostris peccatis à Christo esse præstitam, & nostram cum Deo reconciliationem ejus sanguine fuisse sancitam.

Porro probatâ satisfactione à Christo præstita, eadem operâ probatur ejusdem satisfactionis necessitas: quid enim attinet requirere satisfactionem, si nullum debitum aut culpa contracta sit? Et quomodo illa contracta est, ubi nulla est puniendi necessitas? Et quæ puniendi necessitas, si attributum justitiæ Divinæ illam non imperet? Supra enim probatum est, ibi non esse necessitatem irascendi propter peccatum, ubi non est necessitas puniendi: ea autem hic repetere esset supervacaneum. Sed addam & hoc argumentum, nempe, nullam significationem amoris Divini esse posse in traditione Christi in mortem pro peccatoribus, quando Christi satisfactio non statuitur necessaria, *Rom.* 5: 8. *Commendat autem Deus suam erga nos charitatem eo, quod cum essemus adhuc peccatores, Christus pro nobis mortuus est.* Quid enim, si satisfactio est Deo arbitraria, opus fuit pro nobis immolare Christum? Neque Deus ea in re tam ostendit *amorem* suum, quam summum suum *jus* atque *imperium* in Christum. Neque regeri potest, Deum potuisse impedire, ne peccatum committeretur, atque ita prævenire *necessitatem* satisfactionis, & ita rem redire eodem, nosque in eadem difficultate hærere. Si enim, inquient, Deus tantopere amavit genus humanum, & Christum; fuitque aliquid in traditione Christi, quod, ut ita dicam, Deus

non

non libenter fecisset, si non fuisset ductus summo amore erga genus humanum, cur peccatum non impedivit? Deinde, ut etiam secundam adversariorum objectionem addam: si traditio Christi, Dei respectu, fuit res indifferens, ita ut nullum in Deo attributum fuerit, quo potius moveretur ad Christum tradendum: quod ita esse putandum est, quia Deus nullis affectibus ducitur, neque gaudio aut tristitia affici potest; quæ fuit demonstratio amoris Divini in traditione Christi in mortem pro nobis? Ad hæc ita respondemus: nempe differentiam maximam esse, inter peccati inhibitionem, qua posita ad felicem hominum statum constituendum, Christi mors non fuisset necessaria; & inter traditionem Christi in mortem peccato perpetrato. Repugnat, ut jam diximus, attributo justitiæ Divinæ condonare peccatori culpam, nullâ satisfactione intercedente: at peccatum inhibere, aut non inhibere Deo fuit arbitrarium; neque ulli attributo Dei repugnat, *absoluto nempe decreto decernere, ut existat homo libere peccans.* Et Deo tam liberum fuit permittere, ut lapsus hominis per *accidens sequeretur ad usum sui juris*, quam homini liberum est uti jure suo, quamvis prævideat ex eo usu, sequuturum *per accidens* proximi peccatum: quid autem intelligam per *aliquid sequi per accidens* usum legitimum nostri juris, in tractatu de prædestinatione & gratia exposuimus. Quærere porro, quare Deus maluit permittere peccati perpetrationem, & ita hominem reatui subjicere; & ex eo eum rursus morte Christi redimere, quam eam gratiæ mensuram eidem homini largiri, qua sibi cavens à peccato, Christi satisfactione non eguisset, est idem ac si rationem exigas à Deo eorum omnium, quæ à libero ipsius arbitrio pendent: quare v. g. hoc universum tale & non aliud creaverit? Quare aliam gratiæ œconomiam, & dispensationem sub V. T. quam sub Novo instituerit? Quare jam Deus quosdam sinit labi in peccatum, cum eam gratiæ mensuram omnibus possit dare, ut à peccato se temperare possint? Quare primum hominem, & ejus posteritatem, non confirmavit in gratia, quemadmodum sanctos Angelos? Aut quare hominem non statim æternæ salutis participem creaverit? Concedunt enim adversarii hæc omnia hujusmodi esse, ut à libero Dei arbitrio manarint; & nec Dei attributum, nec hominis naturam repugnare, quin aliter Deus hæc instituere potuerit. Talibus quæstionibus unà cum Apostolo hanc adaptamus responsionem: *O profundas divitias tum sapientiæ tum cognitionis Dei! Quam inscrutabilia sunt ejus judicia, & ejus viæ impervestigabiles! Quis enim cognovit mentem Domini? Aut quis ei fuit à consilio? Aut quis prior dedit ei, & reddetur ei? Nam ex eo, & per eum, & in ipso sunt omnia, ipsi sit gloria in seculum. Amen. Rom.* 11. Denique hoc addo, idque in adversarios retorquendo: quandoquidem Deus amat genus humanum, *nec libenter punit aut affligit filios hominum*, quare in ultimo die puniet improbos Deus, & mortuos in peccatis suis, cum Deo plane sit arbitrarium punire aut non punire, neque ullum felicitatis incrementum ex eo percepturus sit. In rebus, quæ à Dei libero arbitrio dependent, videndum, quid Scriptura de iis nos doceat, nec Dei rationes agendi revocandæ ad nostras.

Quod autem ab adversariis additur, nos non recte argumentari ab amore Dei, cum nihilominus satisfactio potuerit esse Deo arbitraria, quia traditio Christi pro salute generis humani, Deo (etiam ex nostra sententia) molesta esse non potuit, neque ullum inde ipsi beatitudinis incrementum aut decrementum oriri; id nostrę argumentationis vim non destruit. Nam, quamvis verum sit, Deo ex traditione Christi nihil molestiæ natum, non desinit tamen in ea extare atque se prodere summi amoris testimonium erga genus humanum, summumque

mumque beneficium: quia natura virtutis aut beneficii non mutatur, etiamsi sinè ulla molestia peragatur. Non imminuit amorem Dei erga Christum, aut erga genus humanum, quod Deus Pater, summe beatus existens, potuerit tradere filium in mortem sine ulla felicitatis suæ imminutione; atque quod ita sub illa consideratione Deus *nihilo* paraverit generis humani redemptionem. *Amavit* enim Deus nihilominus filium, & eum pro nobis tradidit; & munus ideo nihilo minus fuit. Adversariis imponit, quod putant rationem virtutis cessare, quando cessat aliqua molestia in ea exercenda. Inter homines, quamdiu sunt *viatores*, & degunt in mundo, *magnitudo* quidem virtutis petitur à molestia, at *ratio* virtutis ab ea non petitur. Non desinit Deus, etiam ex adversariorum sententia, esse clemens, misericors & longanimis, etiamsi nullus in Deo verus sit stimulus ad puniendum, quem expugnare necesse habet, ut à pœna se temperet, quemadmodum id obtinet inter homines. Et quamvis quo justior causa sit inter homines ad exigendam vindictam, & à qua tamen abstinent, eo clementia eorum major recte æstimetur, quia eo molestius est à jure suo decedere, non ideo tamen minor esset virtus clementiæ in *viatore*, qui à Deo edoctus est sua parvi aut nihili pendere; & qui se per virtutis studium ad illum gradum perfectionis extulit, ut sine lucta, cuivis, clementia sua non indigno, pœnam condonet; & quamvis ille viator ita gratia Dei corroboratus, quam facillime de suo jure cedit. Qui edoctus pecuniam nihili æstimare, & largiter sine ulla molestia sua largitur, is ideo non minus donat, quam is, qui eo perfectionis nondum devenit, & cum lucta idem dat: amor enim, quem hic habet pro eo quod donat, non auget pretium doni; & contemptus, quo ille *propter Deum* spernit id quod donat, non imminuit doni pretium: nam non contemnit id quod donat, quia amore non est dignum, aut quia id ipsi minus usui esse posset quam alteri; sed quia à Deo edoctus est, propter Deum omnem suum amorem ab eo, quod donat, avertere, quando existimat gloriam Dei eo augeri posse. Plura nunc non addam, quia in sequentibus, ubi agetur de peccatorum & virtutum gradibus, deque eorum pœna & præmio in ultimo judicio, fusius ea de re agemus; & scrupulos, qui lectoribus superesse possunt, tunc porro eximere conabimur. Concludimus itaque, nullam demonstrationem amoris Divini erga genus humanum, in traditione Christi pro nobis apparere, si satisfactio non fuit necessaria; sed tantum supervacuam impositionem dolorum super Christum innocentem, & suo & alterius nomine.

Ex his ita demonstratis, hæc porro sequuntur *porismata*. Primo, Legem Dei semper æque perfectam esse, neque sub N. T. sanctiorem aut perfectiorem vitæ normam præscribi, quam factum est sub V. T. Fluit enim lex naturalis Dei à Dei Sanctitate; estque illius Sanctitatis expressio: quæ Sanctitas Deo arbitraria esse non potest.

Cum asserimus legem perfectiorem hominibus tradi non posse; neque sub N.T. ullam fuisse traditam, id ita intelligimus, quod nihil omnino sub V.T. Israëlitis concessum fuit, quod cum recta ratione pugnaret, & quod ex ratione argui posset peccati aut defectus. Deinde, quod nihil Sanctum, honestum aut bonum excogitari ab hominibus potest; aut à Deo & Christo sub N. T. præceptum putatur, quod lege Dei tam cordibus inscripta, quam in litera tradita, omnibus & singulis hominibus, tam Gentibus quam Judæis non fuerit præscriptum. Quid quæso cumulatius in virtute excogitari potest eo, quod Christus respondet: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua, & diliges proximum tuum sicut te ipsum*, *Matth.* 22: 35. At id summa legis est, quæ

quæ Israëlitis fuit tradita. An ullus Deum & proximum ita diligere potest, qui tamen ad omnia sanctissima & perfectissima non adspiret, studeatque id assequi, quod Apostolus *Philipp.* 4: 8. fieri imperat: *Quod reliquum est fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque veneranda, quæcunque justa, quæcunque pura, quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis, si qua virtus, si qua laus est, ea reputate.* Qui ex animo, & ex omnibus viribus amat Deum suum, an ille non studebit in iis esse occupatus, per quæ Deus quam maxime glorificetur? Et quo jure is dici potest summe Deum suum amare, qui quædam corporalia, & quæ carnem oblectant, præfert iis, quæ gloriam Dei illustrare possunt? Talis certe plus diligit se ipsum, quam Deum. Christus, *Matth.* 19: 17. dicit, si *velis vitam ingredi, serva mandata:* factum hoc sub Testamento Novo, ergo illa mandata continebant sanctitatem, quæ sub N. T. sufficiebat homini, ad habendam communionem cum Deo; atque adeo quæ docebant sanctitatem perfectam; quibus adde loca, 2 *Timoth.* 3: 15. 16. 17. *Psal.* 19: 8. *Rom.* 7: 12. 13.

Nec obstat, quod lex tantum jubet diligere proximum sicut se ipsum, at Euangelium jubet etiam vitam nostram exponere pro salute proximi, si nostra morte proximi vita repræsentari possit, adeoque proximum plus diligere quam nos ipsos, 1 *Joh.* 3: 16. Nam si amoris naturam recte reputemus, nunquam ullus ejus fructus aut usus est, quam quando proximi commoda præferimus nostris studiis & commodis; neque unquam extitit tempus, quo licuit, sese sine prævaricatione in Deum, subtrahere periculo mortis, vel præsentanea morte, quando judicavimus talem casum sese obtulisse, quo detrectatio talis discriminis infert, nos nostram vitam *nimium* æstimare, vel Dei gloriam nobis non esse satis cordi. Nam omni tempore, omnibus in casibus, id legem Euangelicam ab homine Christiano non efflagitare, etiam adversarii concedunt: hominis Christiani officium non esse omni tempore, & quovis in casu, omnia sua bona largiri pauperibus; tempora tamen incidere posse, quibus à tali liberalitate temperare non possimus; haberi tales, qui nostras fortunas potiores ducimus gloriâ Dei: at id nunquam tam sub V. T. quam sub N. T. licitum fuisse adversarii concedunt, & ratio manifestissima id docet: cui enim in mentem venire potest, unquam Deum id homini concessisse aut concedere potuisse, ut ea, quæ sunt Dei, post haberet iis, quæ sunt mundi? Et finge Deum sub N. T. à Christianis majorem exigere & postulare perfectionem; id non obstat Reformatorum doctrinæ, qua tuentur legem moralem, tam cordi omnium hominum inscriptam, quam in tabulis lapideis exaratam, & populo Israëlis traditam, perfectissimam sanctitatem continere: mutatis enim circumstantiis mutantur hominum officia. *Nolle contendere ad summa*, Deique Sanctitatem quam perfectissime moribus atque vita nolle referre, semper & omnium hominum respectu, peccatum esse supra probavimus; at non est peccatum, omnium hominum conditionum respectu, sanctitatem summam & completam ab omnibus & singulis non præstari; sed ea charitatis atque religionis munera explere omnes debemus, quibus, pro mensura gratiæ, atque Spiritus à Deo nobis concessi, pares sumus. Nullus *viator* se peccati reum facit, quod sanctitate glorificatis inferior sit: & qui inter regenerationis primordia consistit, & infans est in spiritualibus, non peccat, si viri spiritualis adulti pietatem non assequatur. Et Patres, qui sub V. T. vixerunt, destituti illa copia Spiritus, quæ sub N. T. promittitur, non peccarunt, quod pietatis officiis se non exæquarent Christianis. Nec sequitur Deum sub N. T. majorem perfectionem hominibus præscribere, quam sub V. T.

quam-

quamvis velit fideles sub N. T. *magis* in spiritualibus occupatos esse: non magis hoc sequitur, quam si dicas Deum sub N. T. non summam sanctitatem ab omnibus postulare, quia quorundam status ejusmodi est, ut iis magis circa *βιωτικὰ* liceat esse occupatis, quod aliis, quibus alia persona imposita, non liceret. Sed quia hæc res est magni momenti in Theologia, pauca præterea addam, quibus res clarior & illustrior fiat. Distinguendum inter præcepta, quæ præcipiunt aut prohibent id, quod absolute bonum vel malum est, qualia sunt v. g. non furaberis; diliges proximum tuum sicut te ipsum; omni studio & diligentia incumbes ad operandam salutem tuam, nullas opportunitates negligendo, quæ illam promovere possunt: & inter præcepta, quæ respiciunt gradus perfectionis, & quorum respectu non est iis peccatum, juxta minores gradus perfectionis operari, qui ad altiores perfectionis gradus evecti non sunt; sed tantum minor virtus. Et in hujusmodi præcepta peccatur, non quia juxta altiores perfectionis gradus actio non est instituta, sed quia neglexímus media, quibus majores in virtute progressus facere licuisset; quodque talento nobis concredito non bene sumus usi: hujusmodi præcepta Pontificii per errorem consilia vocant; quasi Deus singulis non præciperet ad summa in pietatis studio niti. Aliud est, statuere Deum omnibus & singulis imperare, ut se gerant tamquam corporis caput, ejusque munera expleant, quamvis ea spiritus portione prædìti non sint, quę requiritur ad tam alta pietatis exercitia: illud Deus nec imperat, nec nobis consulit. Aliud est, quod dona, occasiones, & opportunitates negligere non oporteat, quibus nos licuisset extollere ad capitis dignitatem.

Sed addimus præterea, rationem legis moralis non ferre, ut de rebus, quæ absolute, & per se bonæ aut malæ non sunt, sed ex circumstantiis & rerum appendicibus talem moralem naturam nanciscuntur, præcepta ferantur: & quod si fiat, illa præcepta tunc aut induunt naturam præceptorum *civilium*, quorum materia in se nihil moralitatis continet, aut illorum verborum intelligentia exigitur ad generalem moralitatis normam: quod contingit in expositione quinti præcepti, *non occides*; cujus præcepti sensus pendet ex generali morali præcepto, *de non prosequendo odio proximum*, & de eidem præstando omnia charitatis officia. Quis enim inter Reformatos vocat in dubium, utrum aliquem occidere liceat? Et Anabaptistæ, qui inficiantur id fas esse, in eam sententiam venêre, quia putant homicidium voluntarium, quacunque de causa commissum, repugnare charitati Christianæ. In quo insigniter falsi sunt: nam si homicidium voluntarium repugnat charitati Christianæ, repugnat cuivis charitati, & sequitur ex eorum sententia, sub V. T. licuisse *impunè in charitatem peccare*, vel peccatum adversus legem de charitate sub V. T. nullum fuisse, quod sua deformitate se ipsum evertit. Quod si Deus omnes, qui Christianismum in baptismate professi sunt, constitueret semper in iisdem circumstantiis, & eadem zeli & spiritus mensurâ ornaret, qua illi se instructos experiuntur, qui se ad heroica charitatis officia excitari cognoscunt; aut si intelligerent hominis spiritualis *adulti* personam sibi à Deo impositam esse: & si Deus è contrario omnibus, qui sub V. T. vixerunt, tam exilem spiritus mensuram concessisset, ut tantum ad communia charitatis officia se excitarent, & *pueri* personam tantum sustinerent, posset recte dici Christianos ad majorem charitatem, quam Judæos teneri; malè tamen asseretur, Deum *nova* & *perfectiora* præcepta Christianis quam Judæis tradidisse; & illa Christianos inter & Judæos differentia forte permitteret, ut aliquo speciali præcepto morali aliquod singulare factum, aut casus Christianis prohiberi posset:

posset: v. g. *ne bellum gererent*; ne ferientem ferirent vicissim; ne petenti aliquid negarent: fortassis inquam illa differentia tali præcepto locum faceret, posito nempe, aliquem pietatis gradum summum, in quo Deus simul omnes poneret Christianos, talem ab ipsis Christianis flagitaret facilitatem in cedendo de suo jure, qualem ego aut non, aut vix fingi posse arbitror. Sed quoniam Deus parem & æqualem gratiam singulis Christianis non impertit, non potest tradi de hujusmodi rebus (quarum contrarium non est *peccatum*, sed minor *perfectio*) præceptum, quin *civilis* præcepti naturam induat, quod tamen majorem sanctitatem, aut perfectionem, quam lex naturalis, non imperat; quandoquidem omnem suam æquitatem & sanctitatem a lege naturali mutuatur; lex enim naturalis imperat, & ut *ad summum contendamus*, & vitio vertit, peccatique homines arguit, qui caput aut adultus cum sit, pedis tamen aut infantis partes, in pietatis praxi tantum explere velit. Sed lex civilis positiva, aut constitutio Ecclesiastica, quę hic conjungo, quia earum omnium par ratio est, imperat tantum actionem externam, & obedientiam legi, quæ illam actionem præscribit, ex *animo* præstandam esse: quod postremum tamen lege Dei morali, aut decalogo imperatum est. Finge legi naturali non repugnare repudii libellum, præter causam adulterii, mittere uxori; plures uno tempore unâ uxores habere; hostes & bello captos in servitutem abigere, &c. Finge cumulatioris virtutis opus esse cum una uxore ætatem agere; nolle summo suo jure uti in repudianda uxore, & nolle illam animi ægritudinem illi imponere; hostes & bello captos æquiori, quam servili conditione habere. Finge Deum expresso & novo mandato in Euangelio imperasse Christianis, ut ita se erga uxorem & hostes gererent: non ex iis sequeretur, quædam præcepta Euangelica perfectiora esse præceptis decalogo contentis, non hoc sequeretur inquam: tum quia adulti & perfecti teneantur perfectius operari; cum etiam, quod omnes contendere debeant ad summum; idque vi præceptorum decalogi. Præterquam quod talia præcepta non imperarent majorem charitatem, castitatem, aut clementiam, sed tantum actiones quasdam externas legibus circumscriberent. Nullus certè dixerit, illum Senatum civilem aut Ecclesiasticum, sibi subjectæ plebi majorem sanctitatem imperare, qui legibus imperat aliquot horarum preces, aut eos jubet, bis terve in septimana, sacris interesse; quam illum, qui illud quidem cujusque zelo & pietati permittit, sed tamen illam doctrinam & Religionem profitetur, eamque subditis & populo inculcari curat, quæ docet cujusvis hominis officium esse adniti, ut omnia illa sedulò curet, quibus ad summam pietatem pervenire possit; & ita in pietatis exercitiis quam frequentissimus esse. Hoc certe mihi illi omnes concedent, qui à sacris Pontificiorum alieni, tamen urgent nova præcepta quædam, in Euangelio tradita, perfectiora iis, quæ populo Israëlitico in lege veteri, ut ita dicam, tradita sunt. Neque eorum quisquam talia præcepta alio in numero habebit, quam in numero præceptorum civilium, aut Ecclesiasticarum constitutionum, quæque nullo modo complectuntur aliquam perfectionem, quæ præceptis decalogi, aut Euangelicis, ut eorum sermone utar, excelsior sit. Num ille sanctior, qui ex præscripto Pontificis, 24. horarum precibus interest sine motu aut animi dispositione, eo, qui horam ex animo Deum precatur, & quem tunc deficit Spiritus ad ex animo faciendas preces longiores? Non arbitror. Quid ergo majoris sanctitatis in illo præcepto comparet? cum constet illud actionem externam tantum imperare; at præceptum de invocando in Spiritu & ex animo Deum, decalogo continetur. Finge Deum

um interdixiſſe Chriſtianis uſum libelli repudii extra caſum adulterii, & Judæis illum indulſiſſe, atque concesſiſſe: an ille Chriſtianus ideo perfectior erit, qui uxorem ut individuam vitæ ſociam habet, eam tamen odit, eo Judæo, qui jure ſibi à Deo conceſſo utens, non quidem ſumme uxorem diligit, alioquin illam à ſe non dimitteret, non tamen odit? Nam quod reponi poſſet, Chriſtiano non tantum interdictum repudium, ſed Deum ab eódem exigere majorem erga uxorem amorem, quam exegit à Judæis, id vanum eſt, & ab omni rationali cultu disjunctisſimum: nam odiſſe uxorem ubique prohibetur, & amoris gradus imperantur pro modo atque menſura doni, quo ſinguli à Deo ornati ſunt: at ſecundum illum modum atque menſuram operari, ſicut & ſtudium perveniendi ad ſummum, non lege *Euangelica*, ſed *naturali* imperatur. Denique ut concludam: aut dicendum peccatum ſub V. T. non fuiſſe peccatum, quod Deus ſub Euangelio eſſe vult peccatum; atque ita juſtitiam & ſanctitatem Deo naturalem non eſſe, ſed arbitrariam; quod mihi videtur ſubvertere totam doctrinam morum: aut abdicanda doctrina de præceptis Euangelicis, præſcribentibus majorem perfectionem eâ, quæ in decalogo continetur: aut dicendum controverſiam tantum eſſe de legibus poſitivis aut civilibus, plebem Chriſtianam ſpectantibus, quales ſunt leges de Eccleſiæ regimine.

Cum ſuperioribus connexum eſt: quod, quia homo *rationalis* creatus eſt, ideo neceſſariò tota lex moralis menti ejus inſcripta fuit; quatenus principia rationis moralis, ex quibus tota lex moralis fluit, vel potius, quibus tota lex moralis continetur, in ſe habuit: implicat enim, rationem moralem homini tunc aliquid dictaſſe ut rem indifferentem, quæque ad ipſius officium non pertinebat, nunc rurſus idem peccati & vitii arguiſſe; idque ratione morali: quod autem lex moralis non ſit aliud quam *recta ratio*, Scriptura innuit, cum religionem vocat *cultum rationalem*, *Rom.* 12: 1. *Et lac rationale*, 1 *Pet.* 2: 2. *Cum docet Gentes legem cordi ſuo inſcriptam habere*, *Rom.* 2: 14. 15. Cum indicat nos *natura* judicare de honeſto & decoro. *Anne natura ipſa vos hoc docet, quod viro quidem comatum eſſe dedecori ſit, &c.*

Eſt etiam ex præcedentibus manifeſtum, quare naturaliter hominis conſcientia hominem propter bene vel male facta accuſat aut excuſat; & quare, quod eodem redit, omnes homines, vitium & peccatum reatum contrahere, virtutem nos ab eo immunes habere, judicent. Non eſt enim moralitas in actione aliqua viatoris, quæ reſpectum non habet ad præmium & pœnam. Et hinc apparet differentia inter rationem, quæ præbet fundamentum moralitatis, & inter rationem, quæ præbet fundamentum alicujus ſimplicis veritatis: inter *contradictionem* moralem, & inter *contradictionem* ſpeculativam, ſi ita loqui liceat.

In poſteriori non eſt eſſentialis reſpectus ad pœnam aut præmium. Quamvis v. g. contradictio appareat, accidens per ſe ſubſiſtere, & extra ſubſtantiam eſſe, non ideo idea aut conceptus vitii in mente verſatur: at cum concedis aliquid alterius eſſe, & ſtatuis tamen idem illud tuum eſſe, tunc idea vitioſitatis moralis ſeſe menti inſinuat & aperit; quia intelligimus hujusmodi facta, in quibus talis contradictio ſe prodit, Deum odiſſe: at odium in Deo nihil aliud denotat, quam Deum talem ordinem & reſpectum acquirere ad creaturam rationalem, quæ tale factum perpetravit, ut pœnæ illam ſubjicere debeat. Et ideo is, qui fingit Deum non eſſe, imo qui ſtatuit juſtitiam punitivam Deo arbitrariam eſſe, omnem moralitatem tollit ab actionibus: non eſt enim aliquid bonum aut malum, niſi quia eſt contra eam rationem, quæ legis naturam & formam habet.

Sed argumentum, à teſtimonio conſcien-

ſcientiæ ductum, eo firmius apparebit, ſi intelligamus noſtrum bonum & malum pendere præcipue ab interioribus mentis commotionibus, lætitiam veram ſpiritualem à virtutis perpetratione & officii præſtatione; & niſi hæc voluptas eſſet aſſidua comes recte factorum, nulla ratio ſubeſſet, quare virtutem potius ſectaremur quam vitium. Quemadmodum itaque creatura rationalis non poteſt non gaudio affici propter recte facta, & non poteſt non dolore affici propter peccata, ita ut dolor qui in pœnitentia eſt, ſit juſtus, rationalis & neceſſarius; ita Deus non poteſt non præmio afficere probum, punire improbum: illa enim ſatisfactio, quæ oritur ex virtutis exercitio, eſt pars illius felicitatis, quæ probos manat; & dolor ex commiſſione peccati pars illius pœnæ æternæ, quæ incumbet improbis.

Deinde an teſtimonium conſcientiæ non eſt veriſſimum, quo omnes perſuaſi ſunt, Deum virtutem favore proſequi, peccatum odio habere naturaliter? Et an non eſt effectus odii, quod nos disjungat à re, quæ odio digna eſt? An ergo Deus tam neceſſariò non punit peccatum, quam neceſſariò virtutem amat, & probo favet? Præterea jubetne ratio virtutem laudare, peccatum vitio vertere? At illa laus, & ignominia ſunt ſpecies præmii & pœnæ. Et quemadmodum utrumque eſt neceſſarium, ita neceſſarium virtutem & peccatum præmio & pœna afficere. Deinde ſummum bonum non eſt noſtrum, niſi quando illud poſſidemus, & illud non poſſidemus, niſi in ipſo virtutis uſu: nam ſi illud gaudium & ſolatium, quod ex conſcientia recte factorum oritur, non eſſet hominis felicitas & beatitudo, ſequeretur inde creaturæ rationalis gaudium verum, & ipſi conveniens, extra virtutem eſſe poſſe; & gaudium cœleſte fore minus ſpirituale, & homini minus quadrans, quam illud, quod in hac vita ex virtute percipit. Præterquam quod ex hac ſententia ſequeretur, malis poſſe eſſe bene, & bonis male. Denique ſi fœditas à peccato ſeparari non poteſt, nec actualis pœna ab eo ſeparari poteſt: res enim conſiderata ut fœda, movet in nobis odium & fugam iſtius rei, quæ fœda eſt; quemadmodum res pulchra amorem ſui & proſecutionem. Omitto, quod confidentia ſemper conjuncta ſit cum virtutis ſtudio, & peccatum cum timore appropinquandi Deo.

Pariter elucet, quare tam alte inſidet omnium mentibus, in ultimo judicio, & illo tempore, quod inde in æternum decurret, nullum pœnitentiæ locum fore; ſed tunc unicuique diſtributum iri ſecundum ea, quæ fecerit bona aut mala; & quare ille ultimus dies, dies *judicii* vocetur: tunc enim vera juſtitia punitiva, exæquans pœnam delicto, tantum exeret ſuum effectum; & tunc tantum vera pœna obtinebit, quæ eſt occupata in ſatisfaciendo juſtitiæ Divinæ, cui nulla pœnitentia ſatisfacere poteſt; & cujus juſtitiæ punitivæ reſpectu pœnitentia, nec in hac vita, nec poſt hanc vitam, locum habet: ſed pœnitentia uſum ſuum habet tum in pœna humana, quia hominibus, in quorum gratiam & bonum, leges & pœnæ improprie dictæ, comparatæ ſunt, ſecuritatem & cautionem præſtat, pœnitentem facti & peccati ſui, in poſterum in idem peccatum non prolapſurum; nec ideo tamen præcedentem culpam eluit: cum etiam in pœna Divina improprie dicta, quæ obtinet in mundi gubernatione, quatenus cum vera eſt, vitæ emendationem in poſterum pollicetur; & eſt medium, ſine quo Deus homini remedium contra peccati pœnam, quod ex incomprehenſibili ſua miſericordia in Chriſto generi humano comparavit, uſui eſſe non vult. Sed poſtquam tempus gubernationis, qua Deus homines ut *viatores* conſiderat, elapſum eſt, jamque judicis proprie dicti perſonam ſuſcepit, nulla amplius pœnitentiæ ratio haberi poteſt, quia judicium exeretur ſecundum *legem*, quæ neceſſario fluxit à

Dei Sanctitate, qua quodlibet peccatum tam necessariò vindicatur pœnâ, quam cuilibet legi pœnæ comminatio additur. Et quemadmodum istius legis & justitiæ punitivæ respectu, pœnitentiæ ad averruncandum aliquid malum pœnæ, nullus est locus, ita etiam pœna castigationis, quæ in libera œconomia & gubernatione Divina, ut & in gubernatione humana publica & privata, quasi utramque paginam facit, à Deo non usurpatur, aut usurpari potest in necessaria illa œconomia, qua, posita creatura rationali, eidem legem perfectissimam præscribere debet, & transgressorem juxta peccati magnitudinem punire.

Unde etiam manifestum est, legis præscriptionem rationali creaturæ factam, non tam esse partem gubernationis, qua variis modis creatura rationalis ad finem, quem Deus sibi proposuit, perducitur, & quæ variis partibus temperata est; sed esse impressionem imaginis suæ, & expressionem suæ Sanctitatis. Et hinc petenda ratio, quare non putatur in Deo crudelitatem esse, propter unum peccatum hominem æterna condemnatione & reatu teneri. In Dei regimine libero, & hominum gubernatione, id malum pœnæ crudelitatis nomine venit, quod ad prodendum exemplum, aut ad castigationis fructum obtinendum non est necessarium; & ideo vindictæ libidini litari, aut nihil aliud intendere in puniendo, quam malum illius qui punitur, inter homines peccatum gravissimum est.

Sed quia naturalis illa œconomia Dei, à qua legis moralis præscriptio profecta est, non est instituta, ut aliud bonum inde pararetur in puniendo, quam debiti per peccatum contracti solutio per pœnam, quam justitia, quæ à Dei Sanctitate procedit, postulat; ideo non magis crudelitas in Deo æstimanda hæc naturalis Dei œconomia in infligendis pœnis, quam naturalis obligatio peccatoris ad pœnam propter peccatum. Nemo certe dixerit, Deum ideo crudelem vocandum, quia ratio recta & æterna in Deo requirit, ut peccatum pœna dignum putetur, & homo propter illud jure puniri possit, & ut revera aliquando puniatur; cum ex pœnæ inflictione, aut potius pœnæ comminatione, imo legis præscriptione, Deo nullum felicitatis incrementum accedat, aut ulla in posterum cautio paretur: quæ omnia, si in legis præscriptione ab hominibus facta, absint, tunc à crudelitatis nota vindicari non possunt. At Deus tam naturaliter judex est, quam est Sanctus: cujus in hominibus non est eadem ratio, ut in sequentibus docebitur. Et ideo misericordia Dei, respectu istius œconomiæ naturalis, exeri non potest sine plenaria & proprie dicta satisfactione pœnali. Et quandoquidem justitia Dei punitiva consistit in exæquatione pœnæ cum vitio morali, nullum mihi dubium est, quod non solum satisfactio fuerit necessaria; sed quod, quantum ad ipsam pœnæ & satisfactionis formalem & intrinsecam rationem, Christus tot cruciatus subire debuerit, quot Sacra Scriptura ipsum subiisse testatur: neque salutem nobis per alium impetrari potuisse. Nam quamvis Deo liberum fuerit peccatori non parare salutem, attamen posita illa benevola voluntate erga genus humanum, non potuit illa aliter quam per Christi satisfactionem effectum sortiri. At quemadmodum nos fugit, quis gradus pœnæ singulis peccatis sit debitus, & quare talis aut talis pœnarum gradus illis à Sanctitate Dei necessariò constituitur, & quid proprie illa satisfactio pœnalis in se sit; sed tantum intelligimus per eam *cessare reatum, & nos immunes haberi à malis, quæ peccatum sequuntur ex Dei justitia*: ita nobis non est datum accuratos, claros, & distinctos formare conceptus, quomodo hæc justitia Dei punitiva permittat substitutionem unius personæ pro alia: & meo judicio, illi omnes male insistunt, qui facti illius possibilitatem aut impossibili-

bili-

bilitatem, æquitatem aut iniquitatem probare laborant argumentis petitis à justitia Dei *punitiva libera*, aut ab ea, quæ obtinet inter homines. Sufficit à priori, ut loqui solemus in scholis, probari posse, justitiam naturalem Dei requirere pœnæ exactionem pro delicto: & à posteriori per Scripturam probari, nos omnes istius legis transgressores, adeoque sub reatu esse; nos liberari ab illo reatu; Christum per passiones suas illum reatum sustulisse, id agens & præstans, quod justitia Dei naturalis requirebat: *quod est satisfacere justitiæ Divinæ pro peccatis.* At quemadmodum proprie non possumus comprehendere, quid sit Dei Sanctitas, & consequenter, quomodo Dei Sanctitas *violetur* per peccata, & quomodo *illa violatio requirat pœnam*, nisi quatenus sine pœna vitium morale esse non potest; ita non comprehendimus, quomodo illi justitiæ satisfit, quam quod per *malum pœnæ*, quod justitia punitiva requirit, id obtinetur, quod justitia naturalis punitiva Dei fieri jubet. Unde ex ipsa ratione probatur, (posito & concesso, quod etiam ex Scriptura probatur, nos per passiones Christi liberari à pœna & reatu) passiones Christi habuisse rationem *pœnæ proprie dictæ*, quandoquidem impossibile est nos aliter à reatu liberari posse.

Porro quemadmodum nullæ rationes, desumptæ à justitiæ Divinæ natura, reddi possunt, quare alius vice nostra pœnam sustinere non potest: sicut nec reddi possunt, quare alius in ferenda pœna substitui potest; istius enim justitiæ naturam, quia infinita est, sicut & ipsius Dei naturam, non comprehendimus: sed solummodo ex Scriptura hic loquendum: ita meo judicio male instituunt rationes suas, qui ideam pœnæ Divinæ & satisfactionis mutuantes à natura debiti, aut à pœna humana, aut ab alia re finita, ab ea postea depromunt argumenta singuli pro sua sententia, in controversia de Christi satisfactione: alii statuentes Christum pro omnibus mortuum, alii tantum pro electis: alii Christum pro omnibus sufficienter mortuum, non autem efficaciter: alii statuentes mortem & passiones Christi sufficere redimendis infinitis mundis: alii Christum tantum ea passum, quæ pati debuit, ut justitiæ Divinæ satisfieret pro iis, à quibus per passiones suas avertit iram Dei. Solent singuli, quando de his controversiis sermo est, argumentari pro sua sententia, rationibus ductis à natura satisfactionis, quam quisque ex ingenio suo sibi fabricat: alii considerantes culpam per peccatum contractam, tanquam debitum, alii tamquam reatum, qualis inter homines respectu justitiæ punitivæ humanæ obtinet. Et rursus, prout quisque sibi imaginatur, naturam culpæ humanæ vel debiti pati posse hanc aut illam dispensationem gratiæ & gubernationis Divinæ, ita ad adversariorum objectiones respondent, & suam sententiam confirmant. V. Gr. qui universalem redemptionem & gratiam universalem negant, sic argumentari solent: pro quibus debitum solutum est, illi absolvi debent reatu: si solutum pro omnibus, ergo omnes debent reatu solvi, ergo omnes salvari; sed quia omnes non salvantur, ideo statuendum, pro omnibus non esse satisfactum. Vel si pœna pro omnibus est soluta, ergo omnes à pœna debent esse immunes, at omnes non sunt immunes à pœna, ergo pro omnibus non est satisfactum; & si quæ alia sunt argumenta à ratione petita, quæ pro sua sententia illi, qui satisfactionem universalem oppugnant, in medium adferre possunt. Sic ex adverso alia argumenta pariter ex ratione deprompta illi, qui contrariam sententiam defendunt, adferre possunt. Quamvis hic non definiam, utra duarum illarum sententiarum verior sit, id tamen assero, hujusmodi argumentandi rationes nullum pondus habere debere, quia sunt desumptæ ab idea rei, quæ longissime distat ab ea re, de qua agitur in controversia;

versia: sed tantum agendum est argumentis petitis ex Sacra Scriptura. Ratio humana non exiguum usum habet in rebus Theologicis, quemadmodum id liquet in exemplo, supra in medium adducto de sacrificio & satisfactione pœnali; sed id tantum usu venit in rebus, quarum ideam habemus, & *quatenus* earum ideam habemus: multa enim *apprehendimus*, quæ tamen non *comprehendimus*; at nihil apprehendimus, cujus ideam non habemus in tantum, in quantum apprehendimus. De satisfactione Christi hunc tantum ex ratione conceptum formare licet: nempe passionibus Christi justitiæ Divinæ ita satisfactum, ut Christi pœnâ proprie dicta, omnes qui servantur, à reatu peccati liberentur: neque huic conceptui repugnat, quod Deus neminem alium hujus satisfactionis velit percipere fructum, quam qui credit, & sancte atque inculpate vitam instituit. Neque etiam ex *conceptu satisfactionis* manifestum est, Deum id velle, sed id totum ex Scriptura petendum.

Objicit vir doctus, esse quoddam familiare quibusdam effugium, quando quasdam difficultates solvere non possunt, confugere ad infinitam Dei naturam, & dicere eam à nobis comprehendi non posse; & multa ideo concedenda nobis, quæ explicare non possumus, neque etiam conciliare. Respondemus illud non esse effugium, sed aptam responsionem innixam infinita Dei, & finita nostra natura, quæ idonea non est ad comprehendendam rem infinitam; & ideo nos lumine naturali, & Sacra præeunte Scriptura, multa scire esse in Deo, eique attribuenda esse, quæ quomodo in Deo sunt, explicare non possumus; sed tamen illa Deo inesse asserimus: tum quia Deus est ens summe perfectum; & quia ea, quæ Deo attribuimus, perfectionem esse scimus: cum etiam, quia Scriptura perspicue docet hoc & illud de natura Dei esse. V. Gr. esse *unum* tantum Deum, & tamen esse Patrem, Filium & Spiritum Sanctum, qui substantia, natura, aut essentia non differunt; neque sunt tamen naturæ Divinæ *proprietates* aut *accidentia*, *&c.* Quomodo autem hæc in Deo sunt, nec concipere nec declarare possumus. Quid vir doctus dicet de decretis Dei liberis, quæ tamen sunt æterna, neque ulla mutatione Deum afficiunt? Quid de Dei potentia, & quomodo ea in creaturis & circa creaturas operetur, sese que exerat? Quid de Dei voluntate & intellectu, quomodo nempe Deus velit & intelligat, nec illi tamen novi actus accidant, aut adveniant? Quid de Dei sanctitate, cui non repugnat, sicut ex effectis & eventu discimus, permittere aliquod peccatum, quod impedire in Dei erat potestate; cujus permissionis causa nulla alia investigando ab hominibus percipitur, quam liberrima Dei voluntas, qua decernit fieri & existere, quicquid sibi complacitum est: nulla utilitate aut spe commodi ductus, quia ab æterno perfectissimam felicitatem possidet. Concilient efficacem Dei providentiam in prophetiarum prædictionibus adimplendis cum libertate voluntatis. Porro inde manifestum est, nos non posse intimam rationem, & intimam naturam justitiæ Divinæ comprehendere; quod si operam sumas ad formandum de iis aliquos conceptus, non invenias ubi pedem figas: nam & ipsi adversarii concedent, justitiæ Divinæ rationem esse diversam à justitia punitiva humana, cum in illa nec exemplum, nec illati damni reparatio, nec cautio profutura in futurum valeat, à quibus tamen pœnarum æquitas & modus in justitia humana petitur. Neque adversarii poterunt vel rationis simulacrum reddere, quare arbitrentur reatum cum debito civili conferendum esse: ubi creditori licet debitum condonare, aut efflagitare ejus solutionem ex arbitrio; sed hoc comminiscuntur, ut thesin suam & susceptam opinionem tueri possent. Licet equidem aliquam similitudinem

dinem & comparationem in medium adferre, qua rem illustrari posse arbitramur; sed cavendum, ne eo usque eam extendamus, ut ea aliquid confici videatur, quod aut perfectioni Dei, aut ei repugnat, quod sacer textus nos de justitia Dei docet. Si autem per debitum intelligant *debitum pœnale*, ultro largiuntur quod poscimus; & ex natura justitiæ Divinæ probatum dedimus, reatum sine pœnæ solutione tolli non posse: aut cedant adversarii tertiam vindictæ speciem, & ejus naturam & rationem nobis explicent, & ex ea confirment justitiæ illius naturam permittere, peccatum impune committi posse, & probos juxta ac improbos eundem posse manere exitum; improbos sibi æque placere quam probos, & erecto animo esse posse ex conscientia bene-actæ vitæ, quo tota felicitas præsentis ac futuri seculi continetur; sicut in displicentia, conscientiæ vermis, ac animæ mors. Sed mihi tantum de eorum integritate promitto, ut eos nunquam id suscepturos arbitrer. Quod si dicant intellectum, voluntatem, decreta, potentiam, sanctitatem, justitiam & reliqua attributa non aliter concipienda esse in Deo, quam in nobis esse putantur, hoc est, cum aliqua imperfectione; nonne hoc est omnem religionem tollere? Nam si mihi liceat concipere Deum cum aliqua imperfectione, aut cum perfectione limitata, quæ tantum cognoscitur ex cognitione majoris perfectionis,& cujus respectu limitata perfectio imperfectionem arguit; quidem mihi licebit alias super alias imperfectiones Deo attribuere; quia Deus non has aut illas imperfectiones habebit; quia Deum aut ejus attributa concipere non possumus nisi cum aliqua imperfectione: sed quia illæ imperfectiones in Deo sunt, ideo ita concipiuntur. Quidni ergo infinitæ aliæ imperfectiones in Deo esse possunt, ita ut etiam ejus natura infra hominis naturam deprimatur: præterquam quod inde sequeretur Deum certam naturam non habere. Est itaque candida & vera responsio, docere rem in Deo esse, quia ratio & Scriptura eam in Deo esse docent, Deumque eâ carere non posse ob summam suam perfectionem; & tamen simul concedere, nos concipere non posse, quomodo in Deo sint; & negare ullam argumentationem formandam esse aut formari posse ex modo, quo in Deo sunt, & quem percepisse aliquis sibi falsò persuadet: docere Deum necessariò punire peccatum, talemque justitiam in Deo esse, non tamen posse explicare, quare unumquodque peccatum talem v. g. pœnæ mensuram mereatur: isti justitiæ per alium, qui non peccavit, posse satisfieri, unum posse satisfacere pro pluribus. Sicut propter eandem rationem diximus, non recte argumentari ex natura satisfactionis Christi, eos non posse perire pro quibus satisfecit, aut contra, eos perire posse: ducentes vim argumentorum ex natura justitiæ Divinæ, cujus rationem & modum eousque non intelligunt, ut iis ita argumentari liceat; non magis quam intelligunt modum & rationem, qua Deus certò exequitur, quæ ab æterno decrevit absoluto decreto, per hominis liberum arbitrium ad exitum perducere. Et faciat quivis periculum, experietur se mutuari suum argumentum aut à debito, aut justitia Dei punitiva arbitraria, aut ab alia re, quæ longe ab illa justitia, de qua jam agimus, diversa est. Et si mentem ad veram Dei justitiam convertat, percipiet ejus rationem, utpote infinitam, sibi esse incomprehensibilem: non minus quam Divinæ intellectionis & voluntatis ratio ipsi est incomprehensibilis; quamvis clare intelligat *intellectum* & *voluntatem* in Deo esse.

Sed persequamur reliqua. Non est itaque verum, Deum in ultimo judicio pœnas inflicturum peccatoribus propter *veritatem*, non autem propter *justitiam punitivam*. Fuêre inventi, qui de ira & vindicta humana bene accurateque differentes,

tes, & videntes illam spectare tantum exemplum & correctionem, eamque iræ Divinæ similem putantes, existimarunt Deum in ultimo judicio non punire propter iram, hoc est, propter justitiam suam punitivam, (in ultimo enim judicio nec correctioni, nec exemplo locus est futurus, quæ duo pœnam humanam legitimam constituunt, & sine quibus nulla justitia humana in exigendis pœnis superest) sed propter veritatem. Quamvis enim id statuere non sit impium, est tamen longe à veritate alienum. Deus equidem veracissimus est: sed comminatio legi addita à rectore, & gubernatore, aut Domino tali, à quo justitia arbitraria proficiscitur; & cujus respectu pœna arbitraria Divina similis est pœnæ humanæ, non habet rationem dictionis testimonii de eo, quod fiet; sed de eo, quod jure fieri potest, & fortasse fiet, nisi sibi caveant. Qui itaque iram Dei naturalem, cum ira Dei arbitraria aut humana confundunt, & unam eandemque esse arbitrantur, aberrant in argumentando, existimantes *veritatem* Dei requirere pœnarum inflictionem: ubi enim non est dictio testimonii de aliqua re, ibi veritas non requirit rem illam præstari. At respectu justitiæ naturalis Dei, pœna legi morali addita, non habet rationem comminationis, ut nec declarationis ejus, quod jure fieri potest; sed ejus quod *fieri necesse* est, & quod justitia reipsa fieri *imperat*. Pœna itaque legibus humanis addita, habet rationem comminationis talis, *ut Supremus dominus* nec propter veritatem, nec propter justitiam teneatur progredi ad comminationem re ipsa exequendam, si peccatum fuerit commissum: si enim arbitretur, pœnæ executionem redundaturam in perniciem Reipublicæ, vel sibi nullum fructum inde oriturum, ex jure & æquo à pœna temperat. Et cum nulla fraus committitur, non peccatur adversus veritatem: at pœnarum comminationibus legislator non testatur, se semper reipsa pœnam inflicturum. Non itaque recte quosdam Theologos argumentari arbitror ex *Gen.* 2: 17. *morte morieris*; Adamum ideo proculdubio morte mulctandum fuisse, ut sc. comminationi factæ sua constaret veritas. Nam, sicut supra diximus, legislatoris voces, intentantes pœnam, non testantur pœnarum inflictionem reipsa præstandam, si in legem peccetur. Sed cum Scriptura docet, mortem æternam fore pœnam peccatoribus in ultimo judicio, mortis comminatio necessariò effectum suum sortitur, non tam propter Dei *veritatem*, quam propter Dei *justitiam punitivam naturalem*. Et ideo, quoties constat in comminatione pœnarum non agi de pœna, quæ à justitia Dei naturali, sed quæ à justitia Dei punitiva arbitraria proficiscitur; & ex eventu constat pœnarum irrogationem, juxta comminationis formulam, non fuisse factam, non est laborandum quomodo veritas Dei illibata maneat: veritati enim tantum opposita est falsi testimonii dictio, juxta legis præceptum, *non dices falsum testimonium*: cum enim verba comminationis non testentur legislatorem reipsa pœnam inflicturum, non est falsitatis reus coarguendus, si à pœna supersedeat. Rem totam uno exemplo illustrabo: *Joh.* 6: 5. Christus cum se suspensum & animi dubium fingit, quomodo multam turbam, quæ ipsum sequebatur ad montem usque, quem subiit, cibaret, cumque ita Philippum alloquitur, *unde ememus panes ut edant isti*, non dixit falsum testimonium; quamvis à Spiritu Sancto addatur, *Christum hoc dixisse Philippo, ut ipsum tentaret*; *ipse*, *Christus nempe*, *sciebat quid esset facturus*. Non dixit autem Christus falsum testimonium, quia illa fictio, animum dubium aut anxium simulans, exiguo tempore inter homines usurpata, non habet rationem dictionis testimonii, nos reipsa animi dubios esse: sed in usu & consuetudine vitæ

civilis,

civilis, diversam ab ea rationem habet.

Porro quemadmodum vindicta à justitia Dei naturali proficiscens, est necessaria; ita & gradus pœnarum sunt necessarii: hæc enim justitia exæquat pœnam delicto; eique non minus repugnat magnum peccatum pœna, æqua proportione delicto non respondente, punire, quam non punire. Quemadmodum tam pugnat cum justitia commutativa, (cui hæc justitia Dei, de qua jam sermo est, magis consentit, quam justitiæ Dei punitivæ arbitrariæ, aut justitiæ punitivæ humanæ) partem debiti tantum reddere, quam totum abjurare.

Justitia Dei punitiva arbitraria, quæque in mundi gubernatione obtinet, sæpissime gravissimos peccatores impunitos demittit, & minores multis malis & castigationibus exercet: & justitia punitiva humana peccatum leve, si nempe *vitiositatem moralem* spectes, gravi supplicio jure vindicat; verbi gratia, excubias agentem, & somno se opprimi patientem, ultimo supplicio, propter summa pericula, quæ Reipublicæ imminent per illam socordiam. At justitia Dei punitiva naturalis, quandoquidem nec bonum nec malum futurum spectat, nec Dei *arbitrio*, nec occultis providentiæ Divinæ regulis, à Deo ex suo beneplacito institutis, nititur; sed naturali Dei Sanctitate, pœnarum gradus gradibus vitiositatis moralis attemperat: et ideo tam gravis pœna singulis peccatis sub V. T. quam sub N. est proposita. Nec mihi placet eorum sermo, qui dicunt, vel unicam sanguinis guttulam Christi sufficere potuisse redimendis infinitis mundis. Non equidem urgeo pœnarum formas, quas Christus subiit, profectas à justitia Dei naturali; sed magnitudinem pœnarum ab illa profectam, planè mihi persuadeo, propter rationem jam traditam.

Cæterum, quod supra diximus, Deum respectu gubernationis arbitrariæ Divinæ, eos multis sæpè malis exercere, qui minus peccarunt, imo eos sibi maximè dilectos esse, quos severius castigat, ut ita bonam frugem meditentur, & in fide & patientia se exerceant; atque ita veram pœnam effugiant in ultimo judicio: inde primò apparet, verissimum esse quod supra indicavimus; nempe *legislationem & pœnarum comminationem à justitia Dei naturali profectam*, non esse aliquam gubernationis partem, qua Dominus & gubernator mundi finem aliquem *liberè* sibi propositum, assequi per liberas creaturas decrevit, & in qua gubernatione multa se produnt, quæ obtinent in gubernatione humana: sed illam legislationem, & pœnarum comminationem, potius esse naturalem quandam sequelam constitutionis *rationis*, aut potius creaturæ rationalis; quam constitutionem sequitur, vel potius qua constitutione continetur & omnis *moralitas*, & necessaria præmii & pœnæ distributio: & ideo non quærendum, quid Deus sibi proposuerit, cum legem moralem menti hominum indidit? atque ita ei legem tulit? Aut quare puniat homines? Aut quomodò crudelitatis notam effugere possit, quod legem dederit, in quam si quis semel peccat, reus constituitur mortis; & à quo reatu liberari non potest, nisi ipse peccator aut Christus pro eo pœnam, delicto debitam, subeat? Hæ enim eo responso solvuntur, quo solvitur quæstio, quare Deus sit necessariò Sanctus? Aut quare omnis actus sit necessariò bonus aut malus? Vel (quod à quæstione propius abest) quare Deus hominem creaverit? Hæc enim naturali necessitate sequuntur constitutionem naturæ humanæ. Sed præcipuè ex supradictis notandum venit, quod pœna profecta à justitia naturali Dei, non potest *consistere cum amore Dei*; sed semper cum odio illius, qui punitur, conjuncta est. Deinde quod pœna à justitia Dei *arbitraria* procedens, aut etiam pœna humana amori opposita non sit; & ideo posteriores has pœnas non esse

D 2 propriè

propriè *vindictam & iræ effectus*, atque ita charitati non repugnare: sed *pœna illegitima humana*, orta à vindictæ libidine, & tantum sibi proponens malum illius qui punitur, in eoque finiens, potius *pœna & vindicta* vocanda est; quæ etiam cum illius amore, de quo vindicta sumitur, non potest consistere: & quam ideo Deus tam in V. quam N. T. prohibet, & ab hominibus exerceri non vult; sed eam sibi vindicat, sibique propriam esse dicit. Præterea id ex supradictis notandum: cum Deus dicitur *odisse malum*, id innuit Deum odisse *peccatorem*, quia non datur *malum morale*, nisi in ordine ad creaturam liberam: homines equidem dicuntur odisse malum & peccatum hominis, non autem hominem ipsum, quia non habent jus pœnarum propriè dictarum; nec ideo jus habent proximum odio prosequendi. Inter homines autem *odisse peccatum*, nihil aliud est, quam *judicare* actum quendam moralem vitiosum esse, & à Deo *puniendum*. At in Deo, *odisse peccatum* est peccatorem *punire ex ira*, intenditurque semper per eam peccatoris malum. Non enim respicit correctionem aut exemplum, aut aliud quippiam, quod refertur ad bonum societatis, sed respicit peccatoris malum ut solutionem debiti. At in pœnis humanis judex in ipsa pœnę irrogatione, reum amare tenetur, illiusque bonum omnibus modis quærere: nam malum, quod patitur reus in subeunda pœna, non ideo infligitur à judice terreno, quia *illi male vult*; vel quod à reo aliquid sit perpetratum, quapropter *vindictæ libidine* in eum exardescit; nec exigit pœnam, ut *vindicans* aliquid mali in reo, sed ut *propulsans* à se & Republica malum, per quam propulsationem ad reum *per accidens* malum sequitur: & ita judex terrenus non est judex aut *vindex mali moralis*; ideoque dicitur peccatum odisse non peccatorem; & possumus ex animo illi condonare, quem reipsa punimus, sicut id inter Christianos ita obtinet; & nihil apud judicem terrenum est usitatius, quam reum punire, & tamen eidem condonare culpam & offensionem privatam, propter quam metuit reus, ne judex alienum à se habeat animum; suisque studiis, votis & precibus minus cupide pro ipso apud Deum intercedat pro condonatione pœnæ veræ; & cujus exactionem Deus sibi propriam conservavit, quæque nihil commune habet cum pœna humana. Et minus attenta hujus rei consideratio, Mennonitis causa erroris extitit, quo arbitrantur omnem humanam vindictam, & vim coactivam à Christo prohiberi, eamque charitati Christianæ oppositam esse. Sed de iis fusius in sequentibus.

Ex his etiam apparet eos dissentanea loqui, qui veram satisfactionem pro peccatis præstitam agnoscentes, tamen negant Christum *iram* Dei tulisse. Mitto nugas de purgatorio & satisfactione humana, qua Doctores pontificii, justitiæ divinæ naturali posse satisfieri, putant. Sed potissimum ex hac doctrina elucet error eorum, qui per opera nos justificari putant, aut *acceptilationem* introducunt. Implicat in nostro conceptu, alicui vitam æternam, quæ tantum præmium esse potest perfectæ obedientiæ, (includit enim atque complectitur conjunctionem cum Deo, quæ sine summo Dei amore esse non potest) propter opera imperfecta largiri, cum quodlibet peccatum nos æternæ pœnæ reos faciat. Possem ad hanc veritatem ferme omnes fidei articulos revocare; & manifestum facere, vix ullum integrum & sincerum manere, quando erratum est in doctrina de justitia Dei punitiva, & de satisfactione pro peccatis: sed applicationem hujus doctrinæ lectoris industriæ relinquimus.

Existimamus, hac occasione non prætermittendam disquisitionem de magnitudine virtutis & peccati, respectu justitiæ Divinæ naturalis: ut ita constet, quale de virtutibus & peccatis judicium

sit ferendum; & ut semel enodetur controversia illa, *unde nempe pretium virtutum in hac vita petendum sit*; quæ meo quidem judicio nunquam dignè tractata fuit: quapropter etiam multæ quæstiones utiles & momentosæ tenebris involutæ jacent, quæ à dicta controversiâ rectè explicata, insignem lucem mutuari potuissent. Puto itaque me aliquid operæ pretium facturum, si incumbam in hac controversia enucleatius tractanda.

Virtutis formalis ratio consistit in conformitate actionis liberæ cum lege Dei: vitii ex adverso ratio formalis consistit in disconformitate actionis liberæ cum lege Dei, 1 *Joh.* 3:4. Naturam voluntatis, à qua actio libera suam naturam habet, si spectes, ea in individuo consistit, nec decrementum aut incrementum admittit; & ideo omnes actiones liberæ æquè liberæ sunt in terra, sicut & in cœlo. Hæc alibi fusius exposuimus, unde lector ea petere potest, si ducat operæ pretium. At quamvis actiones liberæ in gradibus libertatis sibi invicem sint similes, non tamen omnibus creaturis liberis, omni tempore & loco, æquè proclive est, singularem aliquam virtutem aut singulare aliquod vitium exerere. Angeli & animæ glorificatæ degentes in cœlis, non tantum sine ulla lucta, pugna aut conatu, alacritate summa, & studio prono quaslibet virtutes æque alacriter expediunt, sed eas etiam exerunt sine ulla abnegatione & renunciatione propensionum, aut inclinationum naturalium *bonarum*. Christus quidem non minori alacritate & promptitudine omnes virtutes exercuit, quam angeli; sed non sine abnegatione multarum inclinationum naturalium *bonarum*, à qua abnegatione Christo orta molestia in virtutis studio: sæpe contigit Christo in præstanda patri obedientia, famem & sitim pati, labores subire, inimicorum tela in se admittere, &c. & ideo Christus considerandus ut *viator*, & constitutus in statu *merendi aliquod præmium*. Adamus ante peccatum, & ante animi ægritudinem peccato contractam, sicut peccare potuit, ita potuit à malo tentari, & peccati illecebris moveri; opus itaque habuit curâ, studio & diligentiâ, ne à peccato circumveniretur: & in hoc rursus à Christo differt, *qui à malo tentari non potuit*, atque ideo in Christo talis cura & sollicitudo non fuit. Adamus rursus in statu integritatis constitutus, virtutem exercuit sine molestia ea, quæ oritur ex abnegatione inclinationum naturalium; unde corporis dolor, molestia & tristitia. Pretium itaque virtutis in Adamo integro & viatore, non petendum ab eo, à quo à Christo petitur, sed à cura & sollicitudine vitandi peccatum. Post perpetratum peccatum, & post contractam labem originalem, pretium virtutis in Adamo & ejus posteris, æstimandum ex cura & sollicitudine vitandi peccatum, & etiam ex abnegatione inclinationum naturalium.

Porro notandum, quod etiam supra indicavimus, magnitudinem bonitatis aut vitiositatis moralis non æstimari ex magnitudine commodi aut incommodi, quo aut is afficitur qui legem tulit, aut is, in cujus utilitatem & bonum virtutes imperantur, & vitia prohibentur. Inter homines pœnarum magnitudo attemperatur hujusmodi incommodis: at Deus ex nostris virtutibus felicitatis incrementum non capit, neque ex vitiis nostris aliquid damni, quia summè beatus est, & cui nihil deest, *Act.* 17:26. *Job.* 22:2. Nec tulit Deus legem moralem, ut sibi aut aliis aliquid boni ex legislatione pararet, aut malum propulsaret, sed quia posita rationali creaturâ, necessitate naturali lex moralis ponitur. Ideo non tam in aliquem finem legem tulit, quam quod constituendo creaturam rationalem, simul legem moralem constituit: est enim lex moralis de intrinseca natura *rationis* Inde est, quod cultus noster *rationalis cultus* vocetur, *Rom.* 12:2. Et doctrina gratiæ, qua

qua vivimus & alimur, *lac rationale*; & *rationales*, qui rectè agunt, *insipientes & mente corrupti*, qui peccatis se tradunt. Hæc cum ita se habeant, dubium se offert, *unde petenda sit mensura peccatorum & virtutum*. An omnia peccata erunt æqualia, quia omnia eodem modo Sanctitati Dei repugnant? An potius virtutis & peccati æstimationem accersemus, ex majore vel minore proclivitate ad quasdam virtutes & vitia, vel an aliunde potius? Has difficultates sic expediendas arbitramur.

Primò, statuendum promptitudinem & alacritatem in obsequendo, virtutem non tollere, neque eam minuere, sed augere. Secundò, multo minus naturam virtutis tollit sublatio *indifferentiæ*; quando homo per Dei gratiam, & donorum magnitudinem ita est confirmatus in bono, ut ad malum, non tantum ratione Divinæ præscientiæ, sed ratione præsentis gratiæ & perfectionis naturæ, nunquam sit incubiturus. Res hæc est manifesta in sanctis Angelis, Spiritibus glorificatis, & domino nostro Jesu Christo, quos Deus ad tantam sanctitatem extulit atque evexit, ut omni tentatione ad malum superiores constituti, & à peccandi metu liberati, non opus habeant hujusmodi precibus Deum sollicitare ad perseverandum in bono, quæ proficiscuntur à metu periculi non perseverandi: quamvis necesse habeant agnoscere suam dependentiam à Deo suo.

Tertiò notandum, etiamsi *ratio recta*, quæ legum fundamentum est, nunquam mutetur, maneatque virtus semper virtus; quasdam tamen virtutes cessaturas post ultimum judicium, ut & vitia; quia desinent quidam respectus & circumstantiæ, à quibus virtutum materia nascitur. Scriptura id diserte testatur, 1. *Cor.* 13:8. & ratio evincit: non enim castitas, aut sobrietas in vita beata locum habere possunt, in qua nec editur nec bibitur, nec generatio futura est, 1. *Cor.* 15:44. & sequentibus. *Matth.* 22.

Quartò, quemadmodum propter varietatem circumstantiarum quædam virtutes cessant, ita propter quasdam circumstantias, (quæ etiam statum hominis mutant) virtutes aliæ aliis majores sunt in quodam hominis statu, quæ alioquin in alio statu pares sunt. Rem clarius exponam. Diversus hominis status est, *gloriæ* status & *viatoris*: statui gloriæ inter alia hoc proprium est, ut *merito* illic nullus locus sit: per *meritum* intelligo non solum meritum propriè dictum, quando *ex justitia operanti debetur præmium*, sed per meritum etiam intelligo omne commodum, quod operanti *juxta leges status viatoris* accedit propter opus bonum: quale est approbatio Dei, & spes conciliandi sibi Dei favorem, & incrementum gratiæ parandi; imo obtinendi salutem, si virtutis via grassari pergat. Est autem hujusmodi merito nullus locus in statu gloriæ, non tantum quia glorificati adepti sunt coronam; sed quia sunt extra illum statum constituti, quo in virtutis exercitio sæpe opus est molestias, & animo adversa subire. Potest enim aliquis considerari, ut vivens vitam sanctam extra molestiam, nec tamen ut adeptus coronam: talis enim is esset, qui nunquam viatoris personam sustinuisset. Nec video, quare non liceat creaturam rationalem ita considerare, nempe ut productam a Deo cum cumulo omnium perfectionum, quas glorificati & præmio affecti sancti possident. Porro per molestiam non intelligo luctam illam, quæ omnibus regenitis propter peccati reliquias, usque ad ultimum vitæ spiritum adest: nam hujusmodi corporis peccati motus non necessariò viatori adsunt, sicut liquet in Adamo integro & in Christo. Neque per luctam intelligo metum deficiendi in cursu, aut labendi in peccata; nam quamquam illa multis viatoribus insit, & stimulum precum, curamque atque sollicitudinem addat, unde in prudentia spirituali egregios progressus faciunt; & à vitiis abstinentes,

tes, firmi contra tentationes fiant; virtutemque altius menti insidere, atque inhærescere faciant; ille in viatore tamen virtutis pondus, ad quod investigandum tota oratio nunc dirigitur, non auget: sed per molestiam intelligo abnegationem naturalium, & in se non malarum propensionum, quæ non nisi cum dolore & tristitia abjiciuntur, à quibus cum natura abhorreat, mallet non constitui in hujusmodi circumstantiis, propter quas multa acerba subire debet, si in virtutis studio pergere velit. Ita appetitus edendi, bibendi, vivendi & generandi sunt naturales, non mali, quibus sicuti natura delectatur, & quæ dulcedinis suæ recordatione, mentem suaviter & dulciter movent; memoria autem doloris & tristitiæ, in quæ mens incurrit, si iis uti non licet, absterretur ab iis aggrediendis propter regnum cœlorum, quæ istis appetitibus obsistunt. In his itaque appetitibus superandis, dolor & molestia homini obrepit, quæ alacriter omnis probus, nullo modo secum disputans, utrum officio suo fungetur, (quæ vacillatio peccatum est) subit: quæ alacritas tamen dolorem & justitiam, quæ in exerendis istis virtutibus occurrunt, non tollit. Talis pugna fuit in Adamo integro sine peccato: & quandoquidem adhuc integer erat, & tamen ei operandum erat ut coronam justitiæ obtineret, labor in operando proficisci non poterat à peccati illecebris, sed à bonis naturæ inclinationibus. Fuit etiam in Christo, quando famem, sitim, itinerum labores, contumelias, injurias, mortem & iram Dei sustinuit propter nos, ut nos, Deo satisfaciendo pro nostris peccatis, reconciliaret. Et ideo Scriptura testatur Christum in omnibus fuisse tentatum, excepto peccato: dolores & tristitia subegerunt Christum gemitus, lachrymas & querelas, imo preces fundere: quas effudit, non certe ut liberaretur à peccati illecebris, aut ne induceretur in tentationem; quod de Christo cogitare impium mihi videtur: sed ut consolationem acciperet, & acerbitatum sensus interno spirituali gaudio, ut ita dicam, mitigarentur. Imo etiamsi Christus jam ad omnia, quæ Deo Patri pro nobis se facturum esse receperat, subeunda paratissimus & instructissimus esset, omnisque ipsi alacritas sine ulla hæsitatione adesset, & proculdubio in suscepto munere cum lætitia & animi tranquillitate acquieverit, non ideo tamen dolor, & tristitia, & ærumnarum sensus adesse desit; neque ideo naturales inclinationes fuere extinctæ, ut mens iis non afficeretur. Est enim id inde manifestum, quod precatus sit, *Pater si velles transferre poculum hoc à me*: quæ precatio non continet voluntatis Christi declarationem, sed animæ suæ dolorem naturalem: statim enim subjungit; *verum tamen non mea voluntas, sed tua fiat*, *Lucæ* 22: 42.

Dicimus itaque ex hujusmodi difficultatibus, quæ in decurrendo virtutis stadio occurrunt, nasci virtutis differentiam *in gradibus*: ab his difficultatibus viatoris statum sejungi non posse: ab iis meritum, in sensu supra jam tradito, dependere: sine his difficultatibus omnes virtutes magnitudine pares esse: in cœlo illas abesse; ideo viatoris personam omnes glorificatos deposuisse; neque ullo merito ibi locum esse, virtutesque illic pares esse. Et sicut pugna & labor ex inclinationibus naturalibus fluens, pretium virtuti addit; ita lucta, quæ ex pugna carnis corruptæ & spiritu oritur, virtutis meritum imminuit. Per insignem errorem hanc luctam hasque molestias confundi cum libertate indifferentiæ, quam ad rationem viatoris & meriti requiri putabant: cum tantum difficultates, quales jam recensuimus, requirantur, ut viatoris personam quis sustineat; & virtutis exercitio operanti aliquid boni accedat, juxta leges status viatoris: quod, ni fallor, Patres voce *meriti* indigitare voluerunt. Fuerunt plurimi in Christiana Eccle-

Ecclesia, qui existimarunt *indifferentiam voluntatis* requiri ad statum viatoris: erat enim hoc eorum menti quasi impressum, labore, & conatu opus esse ad *merendum*. Neque omnes, ut ex supra dictis liquet, animo falsi fuere; sed eorum error in eo extitit, quod istum laborem & conatum retulerint ad *indifferentiam*: quem errorem adhuc cumularunt istis cogitatis, quibus putarunt virtutis pretium imminui in iis, qui ea gratiæ mensurâ præditi erant, ut omnia virtutis officia alacriter, & sine hæsitatione aut vacillatione explerent. Imposuit illis non bene percepta distinctio inter gratiæ magnitudinem, qua nos in omni virtute promptos & expeditos præstamus, & inter virtutis speciem, quæ sine difficultatibus exeritur. Copia gratiæ, & quæ ex ea oritur alacritas, virtutis valorem intendit: denotat enim mentem totaliter Deo devotam, sine ulla aliquarum facultatum repugnantia, juxta legis præscriptum; *amabis Deum tuum ex toto corde, & omnibus tuis viribus*. Præterquam quod res suâ absurditate se ipsa confutet, illius nempe opera Deo minus grata esse, illasque virtutes minores, quas probus sanctitate provectiore exerit, operibus illius, qui in principiis adhuc consistens, propter veteris hominis vires, non ita toto corde se ad Dei mandata flectit. Christi virtutes ideo minores fuisse, quia supra consortes unctus, & ab omni peccati labe immunis, nullis animæ facultatibus reluctantibus, virtutem coluit. At actio secundum legis normam quidem edita, sed quam ultra quasi naturales inclinationes effundebant in *viatore*, recte minoris pretii putatur esse; quia sine difficultate edita, minus in ea est illa animi altitudo, qua homo à corporis indulgentia obsequioque decedens, reprimit & contundit naturales suos appetitus & impetus, ac se ipsum odit propter Deum; & ita à se ipso divortium faciens, Deo totum se tradit. Et ideo *martyrium*, & heroicæ virtutes in tanto apud Deum pretio sunt: eapropter fides tantopere Deo placet, in qua cum omnia deficiant, quibus ratio naturalis incumbere consuevit; & quibus spem alere usus in vita humana docuit, homo tamen contra spem sub spe credit, *Rom.* 4:18. 2.*Cor.* 1:9. *Heb.* 11. toto capite. Ex adverso, quid magnopere extollendum se prodit, si edamus & bibamus ut vitam sustentemus: si eos diligamus, qui nos diligunt: si liberales erga eos, à quibus mutuum exspectamus: si operam demus, ut liberis bene sit; eos diligamus, iis opes & hæreditatem parare studeamus: si Eleëmosynam ex affluente bonorum copia pauperibus impertiamur: si stemus promissis, & præstemus ea, quando providemus nullum nobis inde oriturum damnum: si grato animo accipiamus Eleëmosynam. Certe Christus & Apostoli tam clare testantur, virtutum gradus in statu viatorum, ex hoc fundamento petendos, ut quem ratio non moveat, ei Scripturæ authoritas persuaderi debeat, *Matth. cap.* 5. per totum caput. *Marc* 12:44. *Hebr.* 11. toto capite: sed frustra est hic plura testimonia adducere, cum res sit notissima.

Porro quemadmodum æstimatio de virtutum gradibus hoc fundamento nititur, ita contra æstimatio peccatorum petenda à majori vel minori *declinatione*, & aberratione ab his naturalibus inclinationibus: quanto enim magis contra eas itur, tantis majoribus auctibus crescit moralis vitiositas in actionibus liberis; indicat enim majorem Numinis contemptum. Qui nocens affligitur, & tamen aut vindictam parat, aut convitia retorquet, gravius peccat eo, qui innocens in eadem peccata prolabitur: qui amicum occidit eo, qui inimicum: qui parentes, quam qui peregrinum: qui humanitatis & pietatis officia non præstat parentibus, aut aliis bene de nobis meritis, gravius peccat iis, qui eadem illa officia iis non exhibent, qui nullo consuetudinis aut officiorum vinculo nobis juncti sunt. Ex hoc pri-

primo elicitur ratio æstimandi gravitatem peccatorum eorum, quæ vulgo peccata contra naturam vocantur; item incestus, & reliquorum his affinium: qualia sunt, quæ contra pudorem naturalem committuntur. Sed in his posterioribus dijudicandis, magna opus est industria & cautione. Notandum autem, nos per inclinationes naturales non tantum intelligere affectus, & impressiones tam spirituales, quæ solum mentem immediate afficiunt, quam corporales, in quibus spirituum motus partem sibi vindicant; sed etiam notiones primas, & à primis non admodum longe remotas, quibus mens imbuta, etiam prona est ad quasdam veritates amplectendas; contra quas si eatur, insignis malitia, aut saltem magnopere culpanda supinitas, & negligentia perveniendi ad cognitionem veritatis, se prodit. Ex hoc fundamento concludimus Athëismum, Idololatriam, Poluthëismum, crassas & indignas de Ente summè perfecto opiniones, animæ mortalitatem, pœnarum post hanc vitam inficiationem esse peccata magna, Deoque summopere invisa. Huic veritati Scriptura aperta exhibet testimonia, *Rom.* 1: 19. & sequentibus. *Psalm* 41: 10. *Johan.* 13:18. 1 *Pet.* 2: 10. *Luc.* 10: 33.

Ita etiam existimo dignitatem *fidei*, & vitiositatem *incredulitatis* atque infidelitatis metiendam ex majori vel minori difficultate orta ex inclinationibus naturalibus, vel ex quibusdam principiis tam practicis quam theoreticis, quibus à pueritia uti consuevimus in rebus humanis ad aliquam spem concipiendam, aut ad aliquid credendum. Neque fidei dignitatem petendam puto ab objectorum fidei abstrusa natura, & difficili investigatione per argumentorum, sive ex ratione, sive è Scriptura petitorum, seriem: quod ex omnibus rebus, circa quas versatur, aut unquam versata est proborum atque electorum fides, manifestum est. Quia ex præexistente materia quæcunque in universo fiunt, fieri videmus, ideo non est mentis propensio ad credendum mundum ex nihilo productum. Propter eandem rationem difficile est creditu, ex effœto & emortuo corpore prolem nasci posse: & adhuc Abrahamo difficilius creditu fuit, ex illo sperare tam amplam progeniem, quæ cœli stellis, & arenæ littoris æqualis futura erat, quem cœlibem & sine prole, ex Dei mandato, jamjam immolare debebat. Similiter creditu difficile est, ex rupe dura, arida & sicca aquam copiose posse profluere: in deserto arido alimentorum copiam pro innumerabili multitudine adfore: aut civibus longa obsidione fame & vigiliis fractis, & ad ultimam necessitatem redactis, hostibusque omni ex parte inferioribus, annonæ vilitatem summam indulturum Deum. Gentem Judaicam deletam, & in ultimas terras deportatam, omni præsidio & favore humano destitutam, restitutum iri paternis sedibus. Credere illum diu exspectatum & ardentissimis votis expetitum Messiam esse, suæque gentis restauratorem, qui omni splendore & gloria destitutus, everriculum mundi potius videbatur, & infimi Judæi opibus indigens: nec ita facile sibi persuadere poterant Judæi, ut illum pro doctore & magistro haberent, qui non æstimatus, nulla disciplina instructus, nullius magistri institutione usus; qui nullo modo doctoris personam toga, supercilio, adstricta fronte, personata fictave gravitate induens, ibat eversum inveteratas superstitiones, & perversa dogmata, & qui nec parcebat ipsis Magistris Judæorum; unde sui contemptum imminere videbant. Illum pro cœlitus misso doctore & sancto habere, qui ea non tantum negligebat, sed etiam carpebat, quæ illi in pietate prima ducebant: pallere jejuniis: longas preces fundere: cum alienigenis nullum habere consortium: in observando Sabbatho ultra quam satis est, severos se præbere, ita ut nec sui nec

proximi rationem haberent, & charitatis opera negligerent: lavare sæpius: exteriorem poculi, patinæque partem purificare: decimare & mentham & rutam, & quodvis olus, & quæ sunt hujusmodi. Ab eo salutem & bona exspectare, qui ignominiosa morte extinctus, inimicis succubuerat, ut putabant. Doctrinam & cultum, qui ab Apostolis tradebatur, verum credere, qui nec legis ceremonialis cultum inculcaret, nec ea æstimaret, quibus Judæi se cæteris gentibus præstare putabant: nempe quod ab Abrahamo originem ducebant: quod circumcisionem & cultum divinitus institutum habebant: & quod essent populus Deo peculiariter charus; & quæ sunt hujusmodi. Illum cultum denique verum putare, qui gentes in societatem verorum bonorum una cum Judæis pariter vocabat. Ita ex adverso gentibus ad credendum Euangelio remoram faciebat humilitas doctrinæ Euangelicæ: & quod, quæ in ea traduntur mysteria, non exstructa aut excitata erant altis atque profundis, & ratione deductis argumentationibus: sed quæ summatim complectebantur *Jesum Christum, eumque crucifixum*: quod intellectu facile, sicut reliqua fidei mysteria, sed creditu difficile. Quemadmodum neque *intellectu* difficile est, Deum propter meritum & satisfactionem Christi, peccatori credenti & resipiscenti condonare peccata; ipsumque justificare: sed id peccatori ex peccatorum conscientia, & justitia & sanctitate Dei perterrito, creditu difficile est. Plura exempla adducere supervacaneum foret.

Sunt equidem, ut diximus, multa *mysteria* in Christiana religione; nec omnia quæ in Scripturis traduntur, æque apertè & clarè traduntur, sed multa longa ratiocinatione indigent. Hoc tamen asserimus, dogmata & mysteria Christianæ religionis *creditu* atque *scitu necessaria*, quamvis sine revelatione hominibus neque angelis in mentem venire potuissent; sintque inperscrutabilia, si ea quis conatur aut plane intelligere, ad rationis finitæ trutinam res infinitas & nostro intellectui incomprehensibiles, appendens; asserimus, inquam, tamen ea dogmata intellectu facilia esse: eatenus nempe, quatenus eorum natura nobis in Sacra Scriptura revelatur; & dicimus ea ita in Scriptura proponi, ut nullum, qui sacra Biblia admittit, fugere possint, nisi qui malis inclinationibus & rationi carnali nimium indulget: omnem itaque probum, quique consequenter renunciat præjudicijs, & intellectum captivat sub ratione recta & authoritate Scripturæ, quæ nunquam rationi rectæ contraria est, facile noscere dogmata creditu necessaria; utpote quæ nec longa argumentorum serie, neque præclaro aut subtili indigent ingenio, nec abdita aliqua arte & disciplina, quâ expendantur: sed probum & candidum requirunt pectus. Sunt enim, ut diximus, difficilia creditu: non propter *obscuritatem* verborum Scripturæ quibus traduntur; neque propter obscuritatem ipsius rei, quando nostros conceptus finimus & sistimus inter eos, quos Sacra Scriptura nobis suggerit, (quod quidem necesse est fieri, quo pacto enim res infinita à ratione finita lumen accipere aut mutuari posset) sed propter difficultates, quæ in nostra corrupta voluntate sese offerunt.

Scio equidem, alta & sublimia à nostris Theologis tradi in ipsorum scriptis; & quædam hujusmodi esse, quæ tantum longa atque severa meditatione ex Sacra Scriptura erui possunt, ipso testante Apostolo, 2 *Pet.* 3: 16. quæque non ideo creditu & scitu difficilia sunt, quod propter quasdam inclinationes difficulter à nobis impetrare possumus, ut iis fidem adhibeamus, sed quia abstrusa sunt. At etiam audacter adsevero: Primo, neminem, si *sine malitia* à voluntate profecta, in istarum rerum ignorantia versatur, propter illarum ignorantiam à salute exclusum iri; adeoque *conceptus* tales de aliquo mysterio

ſterio & dogmate Chriſtianæ religionis non eſſe *fundamentales*, & creditu & ſcitu ad ſalutem neceſſarios. Secundo, magnam Theologorum partem, præſertim eorum, qui pontificiam doctrinam profitentur, male induſtriam ſuam occupare in explicandis inexplicabilibus & inconceptibilibus, & quorum nullum eſt judicium, hoc eſt, in docendis rebus, quæ aut ad Dei infinitam naturam; aut ad Dei infinitos & nobis incomprehenſibiles agendi modos pertinent; ad rationem finitam ponderantes res naturæ infinitæ: atque ita multa quidem ſubtilia & alta in ſpeciem congerentes, ſed quæ omnia nihil omnino ſolidi tinniunt; & ſibi aliiſque imponentes, aut conceptus de rebus infinitis formant, qui pugnant ſecum; aut voces & verba tradunt, quibus nullus ſubeſt ſenſus aut notio. Et recipio me probaturum, propemode omnem altiorem, ut vocant, Theologiæ ſcientiam, (eam excipio, quæ textibus Scripturæ paulo abſtruſioribus innititur, & de qua primò ſum loquutus) in his erroneis conceptibus occupatam eſſe; & ideo hujuſmodi dogmata non tantum non creditu neceſſaria, ſed aut falſa eſſe, aut voces & verba tantum complecti, quibus nulla notio aut ſenſus ſubeſt: aut eſſe tantum inanes ſpeculationes, quibus ſine ullo fructu homines ingenium fatigant, & ſe excruciant. Suntque hæc adeò connexa, ut ferme ubique pari paſſu procedant, & in diſciplina Theologica frequentiora, quia verſatur circa Deum, rem infinitam. Neque poteſt hæc res ſatis inculcari: eſt enim alter ſcopulus, ad quem plerique Theologi naufragium faciunt. Si enim rem ut oportet æſtimemus, comperiemus Theologiæ Doctores duplicem curſum tenere; quorum quis altero ſit tutior difficile judicatu eſt. Quidam non attendentes ad naturam rei infinitæ, omnia quæ de Deo credunt, eidem ineſſe arbitrantur, quemadmodum hominibus inſunt: cujus rei noſtro ſeculo inſigne exemplum præbuit *Vorſtius*, præcipue in tractatu ſuo de *Deo*; in quo duobus erroribus totus ejus ſermo vertitur, quorum unus, quod *ideam ſpiritus* confuderit cum *idea corporis*; alter, quod attributa Deo modo humano ineſſe putaverit. Alii naturam rei infinitæ recte & bene ante oculos habentes, ſedulo primò cavent, ne quid imperfectionis Deo attribuant; & ideo conceptibus veris, & verbis diſertis ea omnia à Deo removent: & eouſque noſtræ Theologiæ partes bene ſe habent. Et ejus rei inſigne documentum dedére orthodoxi Theologi in tradenda doctrina de Trinitate, commodis verbis utentes ad declarandum Patrem, Filium & Spiritum inter ſe diſtingui, non eſſe Dei attributa, non ſimplicia nomina, non reſpectus ſimplices ortos ex creaturarum productione, & quæ ſunt ſimilia veritati non conſentanea. Sed inter hos terminos ſeſe non continentes, & illis conceptibus, quibus imperfectiones rei finitæ à Deo removeri diximus, non contenti, modum, quo Deo quædam inſunt aut propria ſunt, & quo agit atque operatur, comprehendi à ſe, quod tamen repugnat, putantes, conceptus formarunt, qui ſecum non conſiſtunt, ſibique obſtrepunt; & vocibus & phraſibus uſi ſunt, quibus aut nullus alius ſenſus, aut notio ſubeſt, quam quod negent imperfectiones in Deo, & rem non tam explicent quid ſit, quam quid non ſit, (quod quidem laudandum) aut iis utuntur vocibus, quibus pugnantes exprimuntur conceptus; & in quibus ideo nullus ſenſus aut ratio eſt. Et hujuſmodi conceptibus & phraſeologiis, ad tales conceptus exprimendos inventis, plus quam ſatis eſt, noſtra Theologia eſt inſtructa, ex quibus controverſiarum ampliſſima ſeges, & diſputationum portentoſa volumina nata ſunt. Cujus rei, ut diximus, egregium exemplum habemus in diſputatione de Trinitate: in qua Theologi non contenti conceptibus, quos Scriptura de eo myſterio ſuppeditat; at-

que etiam iis, quibus exprimunt quid non sit, concipere & explicare tentarunt, quid *persona* positive esset in Deo; & quid positive Pater, Filius & Spiritus Sanctus in uno Deo sint: quomodo sint personæ plures in uno supposito; & quomodo hoc esse & concipi possit: quid illud proprie sit, quo personæ distinguantur. Examinando recentium doctorum scripta, usu comperi, eos nullum positivum & clarum conceptum de natura trium personarum in uno supposito habere; neque illos ullam ideam aut conceptum personarum habere, quæ singulare suppositum singulæ non habeant. Et falsi sunt animo, quod putarunt, Patres per vocem personæ, aut per vocabula illi voci analoga, explicare voluisse, quid Pater, Filius & Spiritus Sanctus positive in Deo sint: cum illud mysterium hominum captum superet. Fuit autem Patrum scopus tantum explicare per istas voces, quod Pater, Filius & Spiritus Sanctus non Dei attributa, nec accidentia in Deo, nec nomina tantum diversa unius ejusdemque rei, &c. sunt. Ex adverso illi, qui negant Patrem esse Deum, Filium esse Deum, & Spiritum Sanctum esse Deum, & esse tamen tantum unum Deum; cum tamen Pater non sit Filius aut Spiritus Sanctus, nec Filius Pater aut Spiritus Sanctus, nec Spiritus Sanctus Pater aut Filius, illi, inquam, cum laborant contradictionem ostendere in hoc dogmate, argumenta sumunt aut à rebus naturalibus & finitis, quod perquam absurdum, aut à nostrorum conceptibus malis, ultra quam scriptum est sapere volentium, & utentium pariter conceptibus à rebus finitis depromptis; aut potius utentium vocibus, quibus nullus sensus aut notio subest. Nam quæ quæso major contradictio in hoc articulo fidei comparet: dari Patrem, Filium & Spiritum, modo quo diximus, atque adeo dari Trinitatem, quam dari voluntatem & intellectum in Deo: si enim posterioris rei naturam inspicias, non minus ea nobis apparebit incomprehensibilis, quam Trinitatis mysterium; & Scriptura fidem de utraque re æque manifeste docet.

Et quod hic diximus de mysterio Trinitatis, idem jam diximus evenisse in quæstione de satisfactione Christi; in qua nostri Theologi, quemadmodum etiam adversarii, pariter male insistunt, cum argumenta depromunt à justitia humana, aut à ratione justitiæ Divinæ nobis incomprehensibili. Cum nostris satis esse debet, removere à justitia Dei punitiva omnes imperfectiones; deinde aliquem conceptum formalem *apprehensivum* de ea habere: nullo modo autem laborare ad conceptus, rationem attributorum Dei comprehendentes, acquirendos; quæ infinita sint; etiam incassum laboratur ad eos parandos, & qualescunque formantur, non erunt recti & probi; ideoque ab iis male argumentatio instituitur. Sed in hujusmodi rebus rigide & præcise loquendum cum Scriptura, neque conceptus ullus (loquor de rebus infinitis) conceptibus, quos revelatio nobis parit, superaddendus; multo minus ratio in consilium adhibenda, qua argumentis & conceptibus à rebus finitis petitis, explicare nitimur, quo pacto se res habent: quamvis hic ille rationis usus semper obtineat, quo probetur contradictionem conceptibus aliquibus inesse aut non inesse. Ita & Scriptura suam authoritatem obtinebit, & ratio ei subjicietur; & ea tamen suum usum habebit in Theologia. Ita v. gr. & ratione & Scriptura edocti, tenemus de justitia Dei punitiva, quod sit Deus consideratus sub ratione Judicis, vindicantis omne peccatum morte æterna in iis, qui in incredulitate pereunt, aut qui in Christo Filio Dei, ferente iram Dei pro credentibus in ipsum, peccatum vindicat. Nihil hic abstrusum aut intellectu difficile occurrit; multo minus tale quippiam hic se offert, cujus propter rei infinitatem nullum conceptum habere liceat.

ceat. Occurrunt nihilominus hic mysteria, quæ ratio humana notionibus sibi insitis, non assequi potuisset, sed quæ solummodo ex Scriptura haurit: occurrunt præterea, quæ quamvis nihil infiniti exprimant, ejus enim rationem assequi non possumus, eorum tamen modus quo fiant, aut se habeant, (quod per τὸ πῶς Philosophi exprimunt) infinitus est; qui ideo nobis non intelligibilis: quorum itaque ideam nullam habemus, neque de iis aliquam formare licet. Denique occurrunt, quæ mens humana principiis sibi insitis, assequi potuit, quamvis paucissimi illam facultatem naturalem eousque evehere potuissent, si lumine revelationis in Scriptura traditæ, destituti fuissent. Ipsa re totum hoc manifestum faciam. Quid sit *Iudex*, quid *punire*, quid *mors* [illegible] quid *peccatum*, quid *fides in Christum*, *quid ferre pro aliis pœnam*, omnia ita intellectu, quantum quidem ad rem ipsam, non ad quasdam minoris momenti circumstantias, facilia sunt, ut, posito hæc apertis Scripturæ verbis tradi, ita ut ex modo tradendi non oriatur difficultas, (de qua difficultate in præsenti nulla disputatio nobis est) nullum veritatis studiosum fugere possint. Multo minus hæc verba & voces aliquid infiniti comprehendendum proponunt: diximus enim jam illa intellectu facilia esse. At esse Dei Filium, & Deum voluisse substituere suum Filium unigenitum, ut pœnas, quas justitia Dei exigebat pro peccatis, ferendo, omnes qui in ipsum crederent, ita salvarentur ab ira, id, ut reliqua omittam, plane ex Scriptura tantum intelligi & sciri potest. Et quamvis hæc sciamus, multorum tamen istorum modos, quia de infinita Dei natura sunt, non intelligimus: v. gr. modum, quo justitia Divina se habeat in Deo: modum, quo Filius Dei sit unà cum Patre ab æterno unus Deus; & ideo natura ab ipso non diversus & distinctus. Hos modos infinitos esse inde manifestum est, quod quamprimum aliquis mentem intendat ad conceptum aut ideam de ea re formandam, statim percipimus aut repugnantias in conceptibus nostris se prodere, aut nostras cogitationes ad nihilum recidere. Et hac in re præcipue peccatur ab iis, qui in Theologia se doctores & magistros esse profitentur: volentes enim modum infinitum exprimere, formant aut conceptus qui sibi repugnant; aut nihil intelligentes, contenti sunt uti vocibus, quibus nullus sensus aut ratio continetur; nisi quatenus removent aliquid absurdi à dogmate, non autem quatenus aliquid positivi exprimunt, in quem usum tamen ab iis adhibentur.

Quia itaque modum, quo sanctitas & justitia in Deo sunt, non intelligo; ideo inhærendo authoritati Scripturæ, & loquendo cum Scriptura in quæstione de justitia Dei punitiva, summopere cavendum, ne addendo nostros conceptus petitos à ratione nostra finita, aut prava ratiocinatione innixos (quâ res Deo inesse putamus, quemadmodum nobis insunt) conceptibus, quos Scriptura unice nobis suppeditat. *Ex Scriptura solummodo intelligimus* peccata singula mortem mereri: argumentum itaque quo concludunt peccatum, quia contra Majestatem *infinitam* committitur, pœnam æternam mereri, (meo judicio) continet tantum voces & verba, neque ullus iis subest sensus. Pariter ex Scriptura tantum edocti sumus, in satisfactione pro peccatis Deo præstanda, *substitutionem* locum habere, æternum Filium Dei æterni pro nobis satisfecisse. Verum enim vero quandoquidem istæc mysteria ideo modum, quo sanctitas & justitia in Deo sit, non explicant, frustra nos fatigamus, inquirendo quomodo *unus* pro *multis* potuerit satisfacere? Quomodo *innocens* pro *nocente*? Quomodo Filius Dei *natura* aut *voluntate* à Deo, vindictam exigente, non distinctus? Quare, cum Christus pro omnibus satisfecit, quidam tamen pereunt, & ipsi pœnam luere tenentur? Quomodo misericordiæ Divinæ consentaneum sit, nullum

lum vel leviſſimum peccatum inultum tranſire ſinere? In hiſce enim tantum ad Scripturam attendendum,& quid ea nos de Dei juſtitia doceat; nec cogitationibus indulgendum. Solutio enim harum quæſtionum dependet à cognitione *modi*, quo juſtitia in Deo eſt; & quomodo Pater à Filio diſtinguitur. Qui modus & ratio cum infinita ſit, cohærentia per rationem hic inveſtiganda non eſt; ſed id credendum, quod Scriptura de ea nobis revelat; totuſque rationis uſus in rebus hujuſmodi eſt, quod contradictoria vitemus, & explicemus noſtros conceptus ex Scriptura hauſtos, ut nullam repugnantiam contineant. Denique præter myſteria ex Scriptura ſolummodo cognita, præter ea quæ ratione ſine Scripturæ ſubſidio difficulter eruuntur, ſunt alia, quæ notionibus inſitis & ratione iis innitente cognoſcimus: ita cognoſcimus eſſe Deum ſanctum, veracem, juſtum, mali atque peccati vindicem; tamen bonum atque clementem: peccata pœnam mereri: reſipiſcentia vitæque ſanctitate nos Deum nobis propitium reddere; talemque nos ipſum experturum in judicio: animam eſſe immortalem: & poſt hoc vitæ curriculum bonos maloſque manere judicium; & quæ ſunt hujusmodi: in quibus rationis uſus eſt, non tantum pugnantia indicare, eaque ab omni articulo fidei removere; ſed etiam multa probare & illuſtrare, de quibus Scriptura aut ſilet, aut quæ præſupponit. Concludimus itaque religionis Chriſtianæ dogmata ſcitu & creditu neceſſaria, non eſſe difficilia cognitu, ſed quædam eorum tantum eſſe difficilia creditu: altas & ſublimes quæſtiones eſſe præcipue de rebus infinitis, quarum nullum conceptum comprehenſivum habemus; aut eas tantum eſſe de circumſtantiis & appendicibus rerum earum, circa quas fides verſatur: ſed quæ ad fidem & pietatem nullum conferunt momentum. Nullus itaque perit, quia eſt deſtitutus intellectus acumine, ſed quia malè utitur ſuo libero arbitrio: atque hæc dicta ſufficiant. Revertimur ad inſtitutum, & reliqua perſequimur.

Etiam ab hac re, ni fallor, pendet intelligentia famoſæ iſtius controverſiæ de bonis operibus, quam nempe rationem habeant, & quo nomine vocitari poſſint in ſalutis noſtræ negotio; ut & in quæſtione de electione & reprobatione, an *meriti* nomine? Et rurſus an nomine meriti ex *congruo*, an ex *condigno*? Nam hiſce poſitis, primum, nos à mortis reatu liberari, & jus ad vitam æternam acquirere merito Chriſti fide apprehenſo: deinde, nos ideo ilico non conſtitui extra ſtatum *viatoris*, & participes gloriæ cœleſtis: tum etiam nos tantum bonis operibus & ſtudio ſanctitatis graſſari ad gloriam: illis ſc. quibus Deus poſt fidem concedit vitæ uſuram, ſupereſt diſcutiendum, qualem uſum bona opera præſtent fidelibus, & qualem relationem, quamque rationem habeant in aſſequenda ſalute & cœleſti hæreditate. Oportet primum diſtinguere inter opera; diſtinguenda etiam relatio, quam opera bona pro ſua diverſitate diverſam habent. V. Gr. gaudere & delectari in Deo, pace conſcientiæ frui, animum gratitudinis plenum habere, &c. non ſolum in noſtra *juſtificatione* & *acquiſitione juris* ad vitam æternam, nec meriti, imo ne quidem cauſę moralis rationem ſuſtinent; ſed ne quidem hujusmodi rationem habent *in acquirenda ſalute & adipiſcenda gloria*; nam in iſtis operibus, ita conſideratis, exercendis nulla adeſt moleſtia, ita ut ipſa *fides*, qua ſuaviſſime in Deum recumbimus, (non enim de eo fidei gradu ſermo eſt, qui pugnam & luctam non excludit, quâ tanquam opere quidam nos juſtificari putant) ne quidem operis rationem & qualitatem ſuſtinere poſſit, quia eſt ſine tali moleſtia; & ideo præmium & remunerationes reſpicere non poteſt: non magis certè, quam gaudium, quod capimus ex donatione juris in aliquam rem, rationem operis, *quod præmium reſpicit*, habet. Ita ut

ut mihi longissimè errare videantur, qui talem fidem prævisam, de qua jam sermo est, putant esse electionis causam: est equidem illa fides prævisa conditio, & qualitas prævisa in homine, qua ablata Deus nulli vellet decernere salutem, aut aliquem ad eam eligere: & est illa fides actio moralis bona decreta & prævisa, ut *præstita ab homine*; & est requisitum in homine, ab homine, quamvis per gratiam Dei, conferendum, sine quo Deus illum hominem ad salutis consecutionem non destinaret; quemadmodum medicus pauperis inopiæ non aliter mederi destinat, quam ut velit liberari à paupertatis molestiis, & beneficium acceptare: non habet tamen illa actio moralis bona peccatoris & pauperis, acceptantis oblatam in Christo gratiam, & eleëmosynam, ita rationem causæ moralis, conditionis & operis, ut voluntas Dei aut divitis ideo moveatur: habet tamen rationem causæ moralis & conditionis, quatenus causa moralis opponi potest causæ sine *qua non*: qualis causa fuit ignorantia, in qua versabatur Paulus, cum persequebatur Ecclesiam, 1 *Tim.* 1:13. Sed revertamur ad rem.

Quædam autem bona opera sunt hujusmodi, ut ad ea exequenda multum discedendum ab inclinatione, & appetitu naturali, & bono; & quibus propter studium virtutis obedire non lubet nec licet, quia circumstantiæ repugnant, ut nunc iis nos duci sinamus; ita ut spes præmii & remunerationis, & æstimatio, quam de jure in rem acquisito habemus, sint etiam rationes, quibus movemur & impellimur ad stadium strenue decurrendum. Talia opera tali cum intuitu edita, *causæ vitæ æternæ rationem* non tantum sustinent, sed ex Scripturæ stilo vita æterna eorum *merces* vocatur. Dicimus autem hujusmodi operibus cum tali intuitu editis, vitam æternam tamquam *mercedem* attribui: potest enim (quod hic summopere notandum est) unum idemque opus bonum, eodem tempore præstitum, diversos respectus, rationes, & causas habere: potest proficisci ex amore Dei: potest ex gratitudinis affectu: potest ex amore virtutis, & ex delectatione, quam ex illius usu capimus: potest ex amore præmii & merdis, quam ex bono opere speramus, proficisci; & hæc omnia rectè causa & argumenta vocari & esse possunt, quibus ad studium virtutis impellimur. Nam quamvis nullum opus Deo gratum esse possit, quod ex amore mercedis & præmii, *separato ab amore Dei*, præstatur; quemadmodum illud etiam inter homines obtinet: tamen ita operari bonum, ut respectum etiam habeas ad mercedem, & spe istius fruitionis alacrior in studio virtutis evadas, vitium non est, nec opus depretiat aut imminuit. Cui rei probandæ nobis invictum suppeditat argumentum, omissis aliis argumentis, exemplum Christi, *Heb.* 12:2. Et ideo puto illos Doctores nec accurate, nec ex stilo Scripturæ loqui, qui docent bona opera esse tantum *gratiarum actiones*; & quæ consequendi præmii gratia suscipiuntur, non amplius boni & Deo grati operis dignitatem tueri posse; eamque non filium sed mercenarium decere. Et ideo nobis non placet argumentatio ex illo loco de gratiarum actione petita, contra *merita* bonorum operum: quia ex hoc argumentandi modo sequitur, bona opera fidelium, nec *causæ* nec *meriti* rationem habere posse in consequenda gloria & vita æterna; neque coronâ, præmio aut mercede posse affici: quod directe contra Scripturam est.

An autem illa moralis efficacia bonorum operum in acquirenda gloria & hæreditate cœlesti, possit *meriti* nomine venire, non puto magnopere ea de re laborandum esse inter Christianos, quandoquidem, rem si spectes, inter omnes convenit *mercedem*, *coronam*, *præmium*, *&c.* fidelibus propter bona opera conferri, *Matth.* 5:12. 10:24. *Coloss.* 3:24. 2. *Tim.* 4:8. *Luc.* 20:35. *Matth.* 25:34. *Luc.* 7:47.

Apoc.

Apoc. 3 : 10. Debet solummodo in considerationem venire, quale sit *meritum.* Certe ratio meriti variat ipsum meritum, quatenus mutatur personæ respectus & qualitas, tum illius qui operatur, cum etiam illius in cujus gratiam opus suscipitur & meritum majus vel minus, & magis & minus propriè meritum vocatur, prout personarum respectus & qualitas illud variat. Qui solum de suo operam præstat illi, cui nullo modo obstrictus est; quique ex nostra opera commodum percipit, eam etiam à nobis flagitat proposito pretio, labori proportionato & exæquato; (quod æstimari debet communi hominum officio, inter quos vivimus) ille rectissime *meruisse* dicitur, quando obtinet id, quod alter promittit & præstat: & tale meritum proprie vocandum est meritum de *condigno.* Quatenus autem labor & opera mercedi minus est proportionata, aut is cui opera præstatur, minus ex ea commodi percipit, aut quatenus opera non omnino ex nostra facultate præstatur, aut cum minus nos removemus à cupiditate naturali bona, & si quæ alia sunt, quorum ratio habetur in æstimando labore aut mercede, eatenus illud opus minus accedit ad rationem *meriti de condigno.* Et est extra controversiam, obedientiam præstitam rectori societatis minus habere rationem meriti de condigno, quam opera præstita à persona libera homini libero, qui operam nostram solummodo vertit in suum commodum. Et obedientia rectori præstita, qui nullum fructum aut commodum percipit ex nostro labore, minus habet de ratione & natura *meriti de condigno*, quam obedientia quæ tali rectori præstatur, qui non solum propter totius societatis bonum constitutus est, sed speciatim egregia commoda ex illa obedientia percipit. Possunt nonnulla alia excogitari, à quibus meriti valor æstimari debet, quæ doctis pensitanda relinquimus.

Ex his quæ diximus liquet, *obedientiam perfectam*, ab homine perfecto Deo suo præstitam, longè plurimum abesse ab illius meriti dignitate, quam modo descripsimus, & meritum *ex condigno* strictissime dictum, & cui ex debito merces rependitur, vocavimus. Voluit nihilominus Deus illam obedientiam vocare *meritum*, *cui merces imputatur ex debito non ex gratia*, *Rom.* 4. Ita ut ex hoc manifestum sit, cum de gratia & meritis bonorum operum disputatur, non ita attendendum esse ad vocem meriti & gratiæ, (quatenus de iis notiones quasdam naturæ lumine habemus, aut usu & consuetudine haustas,) quam ad modum loquendi Scripturæ, & quibus in rebus meriti & gratiæ vocabulis utatur. Ex sensu Scripturæ meritum non definit meritum *ex condigno* esse, & cui merces imputatur ex *debito*, quamvis Deus ex nostro opere nulla percipiat commoda, quamvis nostri juris non simus, ipsique omnia debeamus. Ex Scriptura itaque discendum, quid sit illud *meritum*, cui *gratia* opponitur, & quæ sit illa gratia, quam Scriptura docet tantopere divergere à merito. Justificari *ex operibus*, quibus ex merito merces debetur, non est justificari ex *merito de condigno*, quatenus à natura illius meriti notionem habemus, & quam supra descripsimus. Ita pariter ex Scriptura examinandum, quid sit *gratis* & *ex gratia* justificari: nam ut liquet ex supradictis, gratia potest etiam insignem locum habere in justificatione ex operibus.

Meritum de *congruo* nomen suum habet ex usu inter homines, in quibus humanitas, gratitudo, liberalitas, &c: vigere debent; & quarum virtutum respectu quædam opera ab hominibus talibus virtutibus præditis, non ita sunt insuper habenda nec flocci facienda, ut aliqua *remuneratione* digna putanda non sint. Et in hoc meritum de *congruo* præcipuè à meritis supra recensitis differt, quod nullo ex pacto, nullaque officii, muneris, aut magistratus ratione, operi aliqua remuneratio debetur, sed nititur tantum gratitudine

aut amore, quem erga bonum opus habemus. Quod si ad Scripturæ usum, ejusque sermonis consuetudinem attendatur, *bona nostra opera* plus ad acquisitionem gloriæ conferunt, quam *merita ex congruo*, secundum sensum jam explicatum. Itaque si de cæteris conveniret, neque verendum esset id fraudi nobis fore propter adversariorum artes, non esset mihi religio, bona opera nostra *merita* vocare, non magis, quam *causam vitæ æternæ*.

Ita quidem loquendum de bonis operibus, quatenus eorum ratio habetur in salutis acquisitione, à qua longè discedit eorundem operum consideratio, quando respectum habemus ad *justificationem*, hoc est, ad statum, in quo à judice Deo *justi*, & jus ad vitam æternam habentes, *juxta justitiæ Divinæ naturalis leges*, secundum quas in ultimo judicio quibusdam vitam æternam adjudicabit, censebimur. Cum enim justificare, ex Scripturæ sensu, sit illius judicis actum exercere, quo homo reatui obnoxius absolvitur à reatu, & jus ad vitam æternam illi adjudicatur, fieri non potest, ut bona nostra opera ad justificationem relata, ullam quamcunque *meriti* rationem habeant. Nam quamvis non incongruè & juxta Scripturæ loquendi rationem usitatam dici possit, idque adversariis concedi, quędam bona opera *mereri*, quatenus Deus se ita bonum, liberalem & clementem in Scriptura declarat, ut nostros conatus, etiam ejus gratia præstitos, majori gratia cumulare velit, & ita iis gratiam referre & remunerare; quæ clemens agendi ratio *meritum de congruo* non respuit. Abhorret tamen à Scripturæ loquendi modo, à ratione, & a veritate, docere nos bonis operibus, resipiscentia aut sanctitate justificari. Et quod hic notatu dignum est, in causa & opere consequendæ salutis, (quæ per studium bonorum operum acquiritur) *opus*, & *operari* illi Dei *gratiæ*, qua indigemus ad opera bona præstanda, non opponitur: quemadmodum nec justificationi per legem quælibet *gratia* opponitur; nempe non illa, qua homo integer indigebat ad colendam vitæ sanctimoniam: neque pariter quælibet gratia opponitur *gloriationi*. At in negotio justificationis nec gloriatio, nec opus qualecunque, susceptum aut mercedis aut præmii gratia, aut placandi Numinis causa; ita ut in eo vim & causalitatem qualemcunque moralem ponamus, qua existimamus Numen ad nos justificandos flecti posse, consistere potest cum gratia, qua justificari dicimur, *Rom.* 3: 10. *Ephes.* 2. 8. 2 *Timoth.* 1: 8. *Tit.* 5: 6. Ita ut fides, quatenus subjectivè in nobis est, nostrumque est opus, nullum respectum habeat ad remunerationem, non magis quam *pax* & *gaudium* spirituale. Et ideo objectum fidei non est tale quid, quod à nobis *acquiri* debet, neque respicit fides id, *cui acquirendo nos aliquid debemus conferre*, aut quod exspectamus nobis collatum iri à Deo, propter aliquid à nobis præstitum, quod meriti *de condigno*, aut de *congruo*, *aut causæ moralis* rationem habeat: sed est id quod à Deo solo, & unice ex gratia strictissimè sic dicta, & quæ omne meritum & causalitatem moralem ab homine procedentem excludit, conferri debet; & quod ideo ex fide exspectamus, & ab eo præstitum iri confidimus. Ideo speciatim dicimur justificari *ex gratia*; *ex promissione* nos esse vitæ *hæredes*; vitam nos assequi tanquam *hæreditatem*; justificari per fidem esse justificationem hominis *improbi*, desperantis omnia præsidia comparandæ per seipsum salutis, & ita, & sub hac ratione omnem salutis spem abdicantis, sed credentis in Deum, qui Christi justitia, non hominis justitia hominem justificat. Justificat inquam Deus hominem fidelem justitiâ Christi, si materiam nostræ justificationis spectes, non autem si spectes in homine prærequisitam qualitatem, propter quam merâ sua gratiâ Deus hominem participem reddit meriti Christi: nam ea ratione homo justificatur fide suâ

ſibi inhærente; & in hoc ſenſu Scriptura teſtatur *Abrahamum fide juſtificatum*, quatenus fides fuit opus Abrahami, & quidem opus excellens & heroïcum: ſed cujus operis tamen ea eſt proprietas, ut cum ejus natura prorſus pugnet, ut id ſuſcipiatur ab homine, tamquam medium, & tamquam opus conſequendi aliquid à Deo; ſed quod in nobis oritur, & cui operi heroico in nobis tantum locus eſt, quia nos agnoſcimus deſtitutos omni facultate adipiſcendæ ſalutis; & per quam præcedentem cognitonem deſperantes omnino de noſtris viribus, unicè recumbimus in gratiam Dei juſtificantis *improbum*: hoc eſt, juſtificantis hominem, qui conſideratus ut objectum juſtificationis etiam ſua *qualitate* debita, hoc eſt *fide*, affectus, ſe agnoſcit dignum condemnatione, quemadmodum omnes improbi: quia, quamvis fide diſtinguatur ab impiis, in materia tamen juſtificationis illa fides nullam rationem cauſæ moralis, in ordine ad juſtificationem ſuſtinet; ſed ſua natura & formali ratione eam excludit, & includit deſperationem aſſequendæ juſtificationis per ullam in nobis bonam qualitatem: & ideo fides, quatenus eſt fides juſtificans formaliter in ſe continet perſugium ad gratiam Dei fundatam in merito Chriſti. Ideo juſtus dicitur ſua fide vivere, quatenus ſedato & quieto animo in Deum ſuum recumbens, confidit à Deo effectum datum iri, ad quod faciendum ipſum fidelem vires & facultates deficiunt; quemadmodum Abraham deficiebant vires ad generandum. Et hanc fidem certò comitatur amor erga Deum & Chriſtum; & ſtudium atque conſtans voluntas ſectandi quod bonum eſt. Quæ ſalutis obtinendæ ratio longè diſſentit ab illa, qua aliquis credit Deum propter meritum Chriſti, ſibi condonaſſe omnia peccata; & ſe propter ſua bona opera, quanquam imperfecta, & longè à lege deficientia, per idem illud meritum Chriſti à Deo tractatum iri, tamquam juſtum, quamvis juſtus non ſit. Et cum opus & operari à fide excluditur, intelligitur hominem nullo ſuo ſtudio aut conatu, qui ut cauſa moralis reſpectum habeat ad juſtificationem, juſtificari, hoc eſt, abſolvi à reatu, & ſubſiſtere in Dei judicio, ſed ſolâ *gratiâ*; quatenus in negotio juſtificationis nihil præſtatur ab homine, quod reſpectum habere poſſit ad qualemcunque remunerationem. Et ex hiſce licet intelligere, quid propriè ſit *fides juſtificans*; & quare ejus actus in negotio juſtificationis, ſit *amplecti meritum Chriſti*, & eo ſe induere, ita ut homo fidelis non habeat ſuam juſtitiam, ſed eam quæ *Dei eſt*, & quæ ideo *ex fide* eſſe dicitur. Et ideo rectiſſimè à noſtris Theologis fidei actus, quo juſtificamur, aſſimulatur manui mendici, quâ eleëmoſynam recipit & amplectitur; non iſti mendici actioni, qua precibus flectit divitis animum, quæ actio ex ſenſu Scripturæ non excludit omnem *efficaciam moralem*, ut reſpectum *ad remunerationem*; & ideo conſiſtit cum *gloriatione*, & cum opera: ſed eam gratiam excludit, qualem Apoſtolus, cum de juſtificatione agit, urget. Quando itaque Scriptura dicit, *fidem imputari ad juſtitiam*, non intelligit fidem, ut *opus* imputari ad juſtitiam; quia fides in juſtificatione non habet rationem operis: non poteſt enim tunc reſpicere remunerationem, aut exſpectare præmium & coronam. At ille actus fidei, quo tentationes ſuperamus, quo purgamus cor noſtrum, &c. ille eſt opus, ſed ille actus *in juſtificatione* nullum uſum habet. Quid igitur ſibi volunt verba illa, *fides Abrahamo fuit imputata ad juſtitiam?* An per fidem intelligendum objectum fidei, ſc. meritum Chriſti? Sic quidem multi iſtæc verba interpretantur; & hæc interpretatio ſatis conſentit cum analogia fidei: ſed dubito, an ſatis congruat cum circumſtantiis textus; mallem itaque dicere ipſam *fidem* Abrahami, quatenus ſubjective fuit in Abrahamo, illi imputatam fuiſſe ad juſtitiam, quia ille actus fidei Abrahami

mi tam gratus fuit Deo, ut Abrahamus ipsi propterea per & propter meritum & obedientiam Christi, fuerit gratus & acceptus: & quia ille actus fidei ejusmodi est naturæ, ut non possit suscipi ab homine tamquam medium & opus consequendę salutis, & tamquam aliquam causalitatem moralem continens, quâ aliquid paretur; sed qui actus fidei contra includit hominem, in ordine ad aliquem effectum moralem, æstimari ut *nihil operantem*; & omnia exspectantem à Dei bonitate: & ideo non pugnant nos *gratis justificari*, & tamen *fidem tamquam opus egregium homini imputari ad salutem*: & opus & gratia, in hoc posteriori sensu, in Scriptura, ubi agitur de justificatione, non opponuntur, sed in sensu illo, quo opus tale in justificatione inducitur, quod sua natura & formali ratione *non excludit causalitatem moralem* ad aliquid consequendum tamquam per opus, respectum, & relationem habens ad aliquem effectum moralem modo supra tradito. Nec obstat, quod fides sit conditio ab homine præstanda, sine qua nullus à Deo justificatur: non enim quælibet conditio est causa moralis strictè dicta, aut opus tale, quod Scriptura à justificatione removet; neque quælibet res, aut conditio à nobis præstanda, excludit *gratiam*, aut includit *gloriationem* illam, quam Apostolus longè à justificatione disjungit. Non enim quælibet conditio habet rationem causæ moralis excitantis relationem, quam sequitur status exspectans aliquam remunerationem; quamvis omnis conditionis ea sit natura, ut non permittat fieri *decretum absolutum*, nec circa *rem*, quæ sine conditionis præstatione, quæque ab homine proficisci debet, exitum suum habere non potest; neque etiam circa *conditionem* ipsam: quia non oportet constituere decretum Dei de positione conditionis, quæ excludat illud *liberum*, quod est in actionibus liberis: quod *liberum* quemadmodum in executione debet considerari ut aliquid *proficiscens* à nobis, & non ut *medium* ita collatum à Deo, ut id à nobis, ut ita dicam, non *exspectet*; ita in *ipso decreto* eandem habet naturam & rationem: neque decernit illud liberum, cujus natura à Deo est, quin illa *moralitas*, quæ in omni libero est, eam habeat rationem, ut sine illo libero illam moralitatem nec *voluisse potuerit*: neque etiam voluisse potuerit extra illud *liberum*, & extra moralitatem, quæ ab illo libero est, illud cujus illa moralitas est causa efficiens moralis. Non itaque quidem causa extra Dei beneplacitum datur, quare hunc aut illum peccatorem voluerit existere; aut voluerit, ut hoc aut illud peccatum, ab hoc aut illo, liberè perpetrandum, esset pars ordinis illius, quem Deus in mundo esse voluit, quemque usu & eventu conspicimus: sed ille malus liberi arbitrii usus est *qualitas moralis* in homine, sine qua Deus non *potuisset* decernere hujus aut illius hominis peccatum: ita ut non oporteat prius hominem *integrum* concipere, deinde concipere decretum Dei circa illum esse, *ut libere peccet*: neque decreto reprobationis absoluto objiciendus hic aut ille homo *sine morali illa qualitate mala*, sed homo *liberè peccans*. Nam quemadmodum non oportet, absolutum Dei decretum concipere de fine absolute obtinendo, & postea decretum de mediis subjungere; cum talis conceptus per primum decretum excludat mediorum necessitatem: ita non oportet concipere primò decretum de hoc aut illo, hujus aut illius reatu, deinde subjungere decretum, ut hic aut *ille libere peccet*; quia non permittit Dei bonitas, & benefica ejus voluntas erga creaturam innocentem, ut ipsam destinet peccato; neque natura rei permittit, ut liberi arbitrii malus usus destinetur tanquam medium, quo peccatum obtineatur; quia ille abusus liberi arbitrii separari non potest à peccati conceptu: & hoc sensu reprobatio non est absoluta, sed conditionata, quia includit hominis *liberum arbitrium*, propter

quod omnis res, quam per illud Deus exequitur, conditionatè decreta est. Non est etiam reprobatio, hoc sensu sumpta, hominis nulla qualitate morali affecti, aut sub nulla qualitate morali considerati; sed est hominis *liberè peccantis*, de quo tamen Deus non formavit decretum, *ut existeret*, & ut *liberè peccans existeret*; quia peccaturum eum *præviderat* ante suum decretum: sed formavit de hoc individuo tale decretum, quia ita ipsi placuit; neque extra Dei beneplacitum alia requirenda causa: quandoquidem illud decretum *causa* est, quare hic aut ille homo *liberè* peccans aliquando extiturus est At quamvis propter peccatum Deus non voluerit, ut *hic* aut *ille* homo *foret*, & *foret liberè peccans*; in quo sensu reprobatio *absoluta* est: tamen liber abusus liberi arbitrii istius hominis est qualitas moralis in illo homine, quapropter tale decretum reprobationis, quo decernit Deus, ut hic & ille liberè peccans existat, à Deo *fieri potuerit*: & in hoc sensu nullus nisi peccator reprobatur, & quatenus est peccator; illoque sensu omnis reprobatio est conditionata. Libuit huic rei diutius insistere, tum quia affinitatem habet cum quæstione de bonis operibus, cum etiam quia usu didici multos sententiam nostram de prædestinatione non bene assecutos. Nunc pergo ad reliqua quæ restant, expediènda.

Prodit se hic etiam eorum error, qui existimarunt *abnegationem sui ipsius* esse novum præceptum Euangelicum, neque decalogo comprehensum. Tantum enim abest, præceptum illud esse novum, ut si hoc præceptum ex decalogo tollatur, omnis ferme virtutis materia tollatur; & ita *viatoris* persona vix superesse possit.

Liquet præterea, quid dicendum de justitia *activa* & *passiva* Christi. Si rectè accurateque loqui velimus, omnis justitia Christi est justitia *activa*, sed quidam eam *passivam* vocant, quando Christi obedientia versata est in rebus difficilibus, & à quibus humana Christi natura, propter propensiones naturales, ipsis contrarias, abhorrebat: qualia sunt fames, sitis, rerum inopia, contemptus, mors; sed præcipue iræ Divinæ sensus. Vocant autem justitiam activam, obedientiam Christi occupatam in rebus, quæ communi humanitatis lege, hominibus in suo curriculo vitæ occurrunt. Omnis autem virtus & obedientia, quam Christus toto vitæ decursu usque ad resurrectionem præstitit, *meriti* rationem habet: quia vas & sponsor constitutus, legi tamquam viatorem sese subjecit, cum ex personæ dignitate *statum glorificatorum* sibi vindicare potuisset, *Phil.* 2:6. 7. 8. Et quamvis omnis creatura rationalis actiones ad legem Dei componere necesse habeat, non est tamen de ratione creaturæ rationalis *viatoris* personam induere. Cum itaque Christus sua sponte propter nos, inque usum nostrum, illam personam suscepit, omnis & qualiscunque obedientia Deo præstita à Christo, præstita pro nobis est: quamvis *pœnalis satisfactionis* rationem præcipue sustineant dolores & acerbi cruciatus, tam animi, quam corporis, quos Christus subiit in morte, & cum morti vicinus, & ad moriendum in procinctu esset.

Superest tamen aliquid, quod enucleatius tractandum putamus: nempe hujus *justitiæ punitivæ necessariæ* respectu, neminem pœnam attingere, qui per culpam, proprie dictam, se reum non fecit. Est hoc per se notum; & recensendum inter notiones primas, *neminem reum esse nisi per propriam culpam*: neminem culpandum, nisi qui *voluntariè* peccat: neminem itaque *alterius voluntate* peccare, aut culpæ alterius reum fieri; adeoque neminem propter alterius peccatum, pœnæ proprie dictæ, subjici.

Justitia punitiva humana, & arbitraria Divina duplici ratione eos, qui culpæ & reatus participes non sunt, *malo*, quod peccatum alterius sequitur, subjicit: primò,

mò, quando illud malum *naturaliter* sequitur ex malo pœnæ, quod peccatori, & qui culpam commisit, infligitur; & tunc judex sibi non proponit pœnam illius qui punitur, *intendere & augere*, consultò & libere involvens, aut implicans proximos rei, & sanguinis, aut affinitatis vinculo ei junctos, aliqua calamitate; sed sequitur calamitas proximorum rei, & ejus qui punitur, *ex naturali nexu*, qui est inter reum & proximos rei. Exempli gratia: cum maritus aut pater ultimo afficitur supplicio, uxor & liberi in societatem *damni* necessariò veniunt; uxor marito, & liberi patre privantur, & supplicii infamia illis etiam incumbit. Illud malum, quod liberis & uxori ea ratione accidit, malum pœnæ, nec judicis, nec ipsorum respectu qui puniuntur, ullo modo vocari potest. Est & alia calamitas, qua innocentes *per accidens* implicantur, propter inflictionem pœnæ proprie dictæ, directe reo inflictæ: quando, v. gr. in bello innocentes, & qui pacem suaserunt, aut eam votis expetunt, cum belli suasoribus paribus calamitatibus comprehenduntur: ibi bonis non parcitur, non ut pœna ex calamitate innocentium, amplior fieret malis; sed quia boni malis permixti universalibus belli calamitatibus eximi non possunt. Et hoc malum, etiam bonorum respectu, quos salvos, & à belli calamitatibus non tactos optamus, improprie pœna vocatur. Aliter autem oratio instituenda, quando pars læsa eo animo permiscue omnes inimici subditos aggreditur bello, ut inimicus in subditis puniatur; & ex subditorum damnis sua commoda, suasque vires imminui sentiat; & ita ex rapinis subditorum inimici regis damnum illatum resarciatur; aut inimicus ad æquas pactiones descendere cogatur; aut metus incutiatur, absterreaturque ab inferenda secundò injuria. Mala in statu belli, eo ut dictum est animo, illata, vera *pœna humana* vocanda sunt; quamvis contingat ut is, qui belli causa extitit princeps, & ejus author atque dux fuit, illo malo lenius crucietur, quam ulli subditorum innocentium. Ex quo, ut hoc obiter dicam, liquet, quam longe pœna humana à Divina naturali, quæ solummodo vera pœna est, differat.

Est & aliud pœnæ humanæ genus; nempe quando legislator ex prima sua destinatione non tantum vult, ut malum pœnæ transeat ad ipsum reum, sed etiam proximos damnis mulctat, ut ita gravius & acerbius culpa vindicetur; atque ita egregium exemplum atque documentum vindictæ contra insigne scelus extet. Ita in crimine læsæ Majestatis & perduellionis, etiam inter cultissimas & moderatissimas gentes, rei proximi aliqua infamia notantur. Et apud Barbaros nonnullos omnes rei affines & cognati morte mulctantur; quod tamen Deus in lege sua populo Israelitico interdixit. Hoc genus pœnæ etiam est pœna humana proprie dicta: infligitur enim a judice propter malum culpæ, ad correctionem aut exemplum. Quo referenda etiam est illa pœna, qua populi, aut posteri parentum suorum peccatis inhærentes, mensuram adimplent; atque ita sibi accersunt pœnam graviorem, quam subiissent, si parentes ipsorum suis peccatis, iram judicis aut rectoris in societatem aut populum, quem ipsi cum posteris tanquam unam personam constituunt, commovissent. Estque illa conjunctio & societatis communio, qua tamquam unum corpus politicum morale considerantur cives unius ejusdemque civitatis, fundamentum æquitatis in tali pœna. Ita Judæi adimplebant mensuram peccatorum parentum suorum: quapropter Christus iis minatur vindicatum iri sanguinem justorum à Judaica gente occisorum, à mundi primordiis usque ad ultima istius gentis tempora, *Luc.* 11:50. 20:22. Huic pœnæ generi affinis est illa pœna, qua Deus propter aliquod peccatum parentum, aut gratiæ abusum, quatenus

illam negligunt, & ad bonum usum non referunt, illis & posteris aufert ex medio illorum candelabrum suum, & ita dat in ensum reprobum: nempe sinens eos ambulare in viis suis; neque aliquo benigniore favore eos amplectens, sed eos malis suis cupiditatibus permittens, sinit eos sese corrumpere, & ruere, atque prolabi in pejus; & Theologi hujusmodi pœnam vocant pœnam, qua Deus *peccata peccatis punit*. Quod sane ita non est intelligendum, quasi Deus ideo minorem istorum reproborum salutis rationem haberet *in eum finem*, ut in graviora peccata laberentur: est enim per se notum, sanctitati tam Divinæ quam humanæ repugnare, aliqua re, tamquam medio uti, quo peccatorum magnitudo, aut numerus augeatur: sed cessatio collationis gratiæ, est pœnæ genus, sequens per se hominum obstinatam pertinaciam in repudianda oblata gratia, quam per accidens sequitur cordis major atque major obduratio, & intellectus obtenebratio. Et talem peccatoris abdicationem, Scriptura *reprobationem* vocat; & novam gratiæ collationem, certo & determinato tempore, certis nationibus aut hominibus ex mero beneplacito factam, *electionem*. Cui reprobationi, ex sensu Scripturæ, affinis est etiam ea reprobatio, (quæ tamen ita *ad pœnam* referri non potest) quando Deus in Scriptura verbis conceptissimis declarat, se ad præcedentia peccata nullum respectum habere, quare unum præ alio majori gratia complectatur; & unum jam natura corruptum, sinat aberrare, alium speciali gratia prosequens ad bonam frugem convertat. Huc commode refertur illa Dei œconomia, qua infantes in fœdere natos, sanctos, & natos extra fœdus, impuros Scriptura vocat. Sancti nempe sunt tum sanctitate externa, quatenus in parentibus sejuncti sunt à gente profana, quæ à fœdere externo Dei aliena est; cum interna, quatenus peculiari amore eos complectens, peculiarius eorum salutis rationem habet. Ita gens Judaica Deo simul sancta & electa, atque etiam reproba habetur. Sancta & electa propter fœdus initum cum Abrahamo, Isaaco & Jacobo, cujus fœderis fructus illos adhuc aliquando fore participes Scriptura testatur: reproba, quia ad tempus illam Deus deseruit, & duratio cordis ad tempus in illa hæret. Estque hæc agendi ratio, in qua ad peccatum non respicitur, in rebus religionem & salutem spectantibus, illi consentanea, qua Deus nulla habita ratione peccati parentum aut ipsius hominis, qui natus cœcus, à Christo narratur, hoc vitio natum fuisse, ut opera Dei manifesta fierent. Hæc autem agendi ratio, quamvis non habeat respectum ad peccatum ut pœna, præsupponit tamen peccatum; hominemque, propter reatum sub quo jacet, non indignum quocum hujusmodi ineatur ratio. Arbitror enim, nec rationi nec Scripturæ consentaneum esse, statuere Deum rationalem creaturam innocentem affligere posse: sed hic non est locus disserendi ea de re. Quæ hactenus recensuimus, continentur *arbitraria Dei justitia & œconomia*; & ideo paria atque similia etiam in justitia punitiva humana & gubernatione humana locum habent: quorum omnium ne unum quidem obtinet in justitia Dei *punitiva naturali*, cujus effectus, cum sit *pœna* proprie dicta, etiam talem œconomiam non admittit; & malum, quod ab ea proficiscitur, solummodo peccatorem juxta culpæ magnitudinem attingit. Et ideo magnopere cavendum est, ne in lectione Scripturæ hæ duæ species, *iræ, pœnæ, odii &c.* confundantur. Respectu justitiæ Dei arbitrariæ Deus multos recte *odisse* dicitur, quos tamen justitia punitiva naturali non recte puniret: odit v. gr. malos habitus, quos tamen pœnâ, proprie sic dictâ, non vindicat: quemadmodum nos odimus *facinorosum*, etiam postquam pœna justitiæ punitivæ humanæ satisfecit, non tamen eum ideo pœnâ dignum putamus. Odium inter homines spectat peccatum; & istius odii

odii legitimus usus est, ut & nobis caveamus, ne peccati illecebris pelliciamur, & ut provideamus, ne ab iis, qui malis habitibus imbuti sunt, & ideo facile ad pristinam malam vitæ consuetudinem prolabuntur, nobis aliquod damnum & noxa creetur. In ultimo judicio nullus hujusmodi usus superest. Et cum naturaliter mali habitus sequantur voluntarios actus vitiosos; sitque per se notum, nihil nisi *voluntarium* justitia Dei punitiva naturali puniri: quemadmodum etiam ex præcedentibus notum est, *odisse* atque *punire*, istius justitiæ respectu, *idem* esse: ex eo manifestum est, Deum illos habitus nec odisse, nec punire. Possem hujusmodi plura recensere, petita partim à distinctione justitiæ Dei naturalis & arbitrariæ, partim à diversis speciebus justitiæ Divinę arbitrariæ; (diximus enim aliam, justitiæ Divinæ arbitrariæ rationem esse, qua peccata peccatis punit: aliam, qua innocentes, sed partes alicujus societatis constituentes, vocat in communionem & societatem pœnarum: aliam, qua ejusdem societatis peccatores, & propter sua ipsorum, & simul parentum peccata punit, & eodem calamitatis jure comprehendit: aliam esse rationem, qua posteri per accidens pœnæ parentum fiunt participes: aliam, qua judex, sive potius legislator intendit rei proximos malis implicare, ut ita majori metu à malo deterreantur) dico me hujusmodi plura recensere posse, à quibus commoda quorundam Scripturæ locorum interpretatio peti posset, sed cordati, & rerum intelligentes, hæc facile suo proprio marte usui accommodabunt. Unam tamen controversiam, cujus gratia præcedentibus diutius inhæsi, & quæ me diu torsit, expediam; nempe quo pacto justitiæ Divinæ naturali conveniat, posteros Adami æternæ pœnæ reos haberi propter peccatum Adami: aut quid de peccato originali dicendum sit.

Tria mihi in quæstione de peccato originali consideranda videntur. I. *Mors & miseria*, quibus omnes mortales, etiam infantes, obnoxii sunt. II. *Vitium morale*, quo omnes homines, simulac ratio se prodit, ad malum potius quam ad bonum proclives sunt. III. *Reatus* respectu justitiæ Divinæ naturalis, in quo omnis posteritas Adami nascitur. Quam paucissimis potero hæc omnia expediam. Apud nullos in controversiam vocatur, omnem Adami posteritatem, etiam infantes, mortis & miseriarum, quæ ad mortem ducunt, participes esse. Per & propter peccatum dicta mala humanum genus invasisse; adeoque non esse hominis statum naturalem, aut aliquid, quod ita à libera Dei gubernatione procedit, ut ad peccatum qualecunque nullus haberi debeat respectus, (nondum definio per cujus peccatum, multo minus an rationem pœnæ, aut qualem pœnæ rationem habeant istæc mala; neque à quali justitia, si pœnæ rationem habeant, illa pœna proficiscatur) Scriptura, inquam, verbis apertis testatur, peccatum occasionem præbuisse, quod cum jam supra enumeratis malis humanum genus conflictaretur, cum dicit, *Mortem per peccatum ingressam esse in mundum, & peccati stipendium mortem esse*, *Rom.* 5. Et ideo *mors ultimus hostis vocatur*, 1 *Cor.* 15: 56. Et ideo Christus mortem, tamquam hostem & opus diaboli, frangendam & domandam habuit: *absorpta est mors ad victoriam.* Eodem referendum, quod Scriptura dicit, *Christum resurrexisse ut vivis ac mortuis dominaretur*, *Rom.* 14: 9. *Et traditum morti propter nostras offensas, & suscitatum ad nostri justificationem*, *Rom.* 4: 25. *Ut ita per mortem nos liberaret à mortis metu, &c.* Præterea cum hominis natura, & quicquid naturam sequitur, Deum authorem habeat, Deus non potest esse author mortis, qui testatur se nolle mortem peccatoris; ergo multo minus mortem creaturæ innocentis. Præterquam etiam quod illud absurdum sequeretur, naturalem hominis statum potestati diaboli subjectum esse; quia omnes, qui moriendi necessi-

necessitate constricti sunt, sunt sub potestate diaboli, *Heb.* 2:14. Hisce addo, quod Apostolus testatur, *nos omnium creaturarum fore miserrimos, si ultra hanc vitam nihil sperandum esset*, 1. *Cor.* 15:19. Praeterea quomodo Deus misertus esset hominum, morbis & infirmitatibus laborantium, si omnia hujusmodi mala humanae naturae, extra peccati respectum fuissent propria, & naturaliter cum ea conjuncta. Sed est ne verisimile, Deum nobilissimam creaturam tot miseriis subjicere, ut iniquiore conditione sit reliquis creaturis; & adhuc asserere illum statum homini naturalem esse? Neque excipi potest, Deum infantes miseriis & morti subdidisse per singularem & nobis incognitam dispensationem, ut iis pro malis temporalibus aeterna bona rependeret: nam praeterquam, quod supra in medium allata argumenta probent, peccata morti locum dedisse; & repugnet rationalem creaturam malè esse, antequam sit peccator, quid causae est, quod Deus cum Adamo, & postea cum Abrahamo ejusque posteris, novum foedus pactus fuerit; quo promittit se Deum illius & ejus posteritatis fore? Sub qua posteritate etiam infantes comprehenduntur considerati ut tales: quod manifestum est ex loco ad Corinthios supra citato, *Maritus infidelis sanctificatus est in uxore, & uxor infidelis sanctificata est in viro; alioquin certe liberi vestri essent impuri, nunc autem sancti sunt*: sunt ergo infantes consortes per foedus, quod Deus pepigit cum parentibus, eorundem coelestium bonorum, quorum parentes fideles sunt participes: habet ergo infantum respectu eundem usum illud foedus, qualem parentum respectu; at parentum respectu comparatum est contra mala, quae per peccatum generi humano evenêre: ergo infantum respectu eundem usum habet. Praeterquam quod absurdum sit, infantes fieri participes omnium illorum malorum corporalium, (de spiritualibus postea differendi locus erit) quae lex peccatoribus minatur & intentat, & tamen mortem, sine ullo respectu ad peccatum, humanum genus adortum esse. Concludimus itaque, mortem in genere ad minimum esse aliquid *inconveniens, inordinatum, incompositum, &c.* in mundo peccato profectum; ejusque effectum & fructum.

Nunc loquendum de *vitio morali* sive *labe originali*. Nos omnes, ubi ratio in nobis se exerere incipit, procliviores esse ad malum quam ad bonum, experientia & usu cognoscimus; ideo disciplina & institutione egemus, quae etiam poenarum comminatione munitur, & tamen pluscululum incassum adhibetur: plures enim mali quam boni reperiuntur; & boni qui reperiuntur, non tales à natura sunt, sed expugnando malum, quod illis adest, tales fiunt. Et ideo Scriptura aperte testatur, neminem posse habere communionem cum Deo, nisi fuerit regenitus, *Joh.* 3:3. *Amen Amen dico vobis, nisi quis fuerit regenitus, non potest videre regnum Dei.* Sed non est necesse magno molimine rem illam probare, cum à nemine, qui sacra Biblia admittit, vocetur in dubium. Disputationis cardo in eo vertitur; an labes & vitium illud, quod in omnibus esse & Scriptura & usus probat, *consuetudine & malo exemplo in nobis sit*, an autem à prima origine nobiscum oriatur: & si nobis omnibus ab origine insideat, an propter peccatum Adami: & si propter peccatum Adami, an habeat rationem poenae; & qualis poenae rationem habeat? Est prorsus à ratione alienum, docere illam inclinationem ad malum, quae se prodit una cum ratione, malis exemplis & seductione ita paratam esse; ut in infante non major fuerit infirmitas ad peccandum, quam ad virtutem propensio: nam si res ita se haberet, tunc in infantibus, quando primum ratio se prodere incipit, nulla sese aperiret vitiositas, tum quia illa mala exempla in infantili aetate non adsunt; cum etiam ubi mala exempla sunt, ibi nec

bona desunt: præterquam quod institutio & disciplina omnibus adhibeatur, & tamen in omnibus malum tantum valet, ut propterea omnes homines à Christo vocentur *mali*, *Luc.* 11:13. *Si vos igitur qui mali estis, nostis bona dare liberis vestris,&c.* Et Apostolus ideo illam inhærentem in nobis malitiam, *legem peccati vocat*, *Rom.* 8:2. impellens & instigans ad malum, quemadmodum lex homines compellit: quam legem peccati eodem *cap. v.* 3. Apostolus *carnem* vocat, eique talem efficaciam ad nos pelliciendos ad malum, attribuit, ut per eam legis promulgatio cum præmio & pœna ipsi additis, infructuosa & inutilis nobis sit: *nam quæ legis erat impotentia, cum viribus esset destituta per carnem, &c.* Concludimus itaque pravitatem illam moralem & in omnibus reperiri, (unico Domino nostro Jesu Christo excepto) & nos eam usque ab utero matris circumferre. Neque æstimandum illam propensionem ad malum in infantibus, quando ratio se prodit, nasci à recto atque legitimo usu rerum corporalium, quibus infans assuevit à primis naturæ suæ initiis; cum iis tantum frui potuit, quæ ad corporis naturam & sustentationem pertinerent; & quorum usu, utpote naturæ suæ convenientium propter naturam unionis animæ cum corpore, quæ à Deo est, delectabatur: unde factum esse aliquis credere posset, quod corporalibus atque terrestribus magis gaudeat atque afficiatur, quam cœlestibus, quorum neque gustum habuit, neque usu habitum acquisivit ea persequendi. Dicimus itaque non putandum ea ratione propensionem ad malum in nobis oriri: nam quamvis & ex natura unionis animæ nostræ cum corpore, & ex ratione educationis infantis sequatur, mentem delectari iis, quæ commodum atque utile nutrimentum præbent; & iis percipiendis animam sæpiuscule occupatam esse: ex hujusmodi tamen naturali usu mentis nostræ, perversitas originem habere non potest; multoque minus in eo ejus natura consistit. Nam quemadmodum mens, propter relationem suam quam habet ad corpus, cum quo unum per se constituit, corporis bonis afficitur; ita propter naturam suam rationalem, qua, ut supra diximus, ipsa lex naturalis & moralis continetur, *recto* & *bono* debebat affici, quando occasio illius agendi sese offerret. Neque potest legitimus terrestrium usus officere animæ rectitudini, consistenti in obsequendo rectæ rationi: à quo tamen obsequio mens propter labem originalem longe abest, eique magnopere refragatur. Et certe non minus menti convenit *obsequi rationi*, quam *corporis gaudiis affici*: præterquam quod nos proclives experiamur ad multa mala, quæ cum corporis voluptatibus nullam affinitatem habent; qualia sunt v. gr. idololatria, blasphemia, superstitio. Denique si inde peccati originalis principium atque origo petenda esset, etiam in Christo foret peccatum originale: nam & is ab initiis naturæ suæ humanæ, propter unionis mentis cum corpore naturam, rebus corporalibus usus est; habuitque omnia, quæ naturalis infantis constitutio requirit: nullam tamen inde anima Christi contraxit infirmitatem peccandi; neque ulla regenerationis aut restitutionis gratia eguit. Si dicas mentem ex illo naturali, bonoque corporalium usu, nullam sibi infirmitatem conciliare, sed singulos homines, ubi se ratio exerit, sponte se corrumpere, quemadmodum Adam se corrupit; omnesque ita esse constitutos ut Adam. Respondemus, primo verissimum esse omnes homines se ultro corrumpere; nullamque mentem, aut animam à Deo peccati labe infectam produci: sed pariter asserimus omnes animas, vel potius homines, propter conjunctionem, quam omnes posteri Adami cum Adamo propter fœdus, quod Deus cum Adamo erexit, & propter ipsius peccatum, habent, ita à Deo negligi, talibusque in circumstantiis constitui, ut omnes se certo corrumpant: nam si res aliter

G con-

concipiatur, nulla juxta adversariorum doctrinam, erit peccati Adami imputatio, quam tamen Scriptura tam liquide docet: & omnes homines considerandi erunt seorsim; & cum Adami peccato, & pœna illud secuta, nullam majorem communionem habentes, quam angeli, qui in sanctitate perstitere, societate aliqua conjuncti fuere cum diabolis; aut quam singuli diaboli cum singulis; qui certe nullo modo cum peccatis aliorum diabolorum communicarunt.

Nunc tertiò considerandus venit *reatus*, in quo omnis Adami posteritas, etiam infantes, nascuntur. Nos omnes nasci sub reatu inde probatur, quod omnes egemus reconciliatione, quæ in fœdere euangelico proponitur; & cujus infantes etiam debent esse participes, si salutem sint consecuturi: quod ex supradictis manifestum est. Præterea, quandoquidem tota Adami posteritas, etiam infantes, consortes sunt omnium malorum corporalium, quæ Deus comminatus est Adamo, vere recteque concluditur eandem illam posteritatem, sicut de malis peccatum sequentibus participat, ita etiam *reatui* implicatam esse: præsertim cum repugnet, innocentem creaturam malis & ærumnis à Deo affici. Respectu justitiæ Divinæ punitivæ arbitrariæ possunt alicujus posteri, sed *peccatores*, multis malis exerceri: possunt istius justitiæ respectu sub ira esse propter peccata parentum; & ideo hujusmodi mala possunt habere rationem pœnæ, modo supra tradito: sed justitiæ punitivæ naturalis respectu creatura innocens, & nullo reatu obstricta, in societatem malorum peccatori comminatorum, venire non potest Mitto ea, quæ testantur mortem esse *peccati stipendium: opus diaboli: nos per mortem esse sub potestate diaboli*: quæ, qua ratione sine reatu & culpa fieri possint, nulla cogitatione assequi licet: denique nos omnes qui salvamur, *in Christo & per Christum salvari*, qui tamen tantum peccatores salvatum venit.

Nec quicquam est, quare hæc doctrina ab omnibus non impetret assensum & fidem, nisi quod justitiæ Divinæ naturali repugnare videatur, aliquem propter peccatum alterius reum habere; aut hujusmodi ordinem & œconomiam instituere, ut posteritas, quæ etiam nondum extitit, *peccatrix* fiat in primo suo parente, *verè rea*, participans de malis omnibus peccatori comminatis, tamquam *de pœna propriè dicta*; & quæ (ut diximus) solummodò in justitia Dei naturali locum habet. Sed ex sequentibus patebit, non esse necesse ad hujusmodi doctrinam, quæ meo judicio ita rationi & Scripturæ repugnat, ut nihil supra, perfugium habere, ut præcedentia dogmata se tueri possint: & ita confido impedimentum sublatum iri, quod impedit, multos in nostra castra transire non posse.

Est itaque jam examinandum, quo pacto *reatus*, *pœna peccati*, & *labes*, qua cum nascimur, in tota posteritate Adami, etiam infantibus recens natis, excepto tantum Christo, existat. In Epistola ad Romanos *cap.* 5:12. hæc continentur. *Propterea sicut per unum hominem peccatum in mundum introiit, ac per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pervasit, quia*, vel ut quidam, *in quo omnes peccarunt*. Et *v.* 15. *At non ut offensa, ita etiam est quod Deus gratificatur: nam si illius unius offensa multi mortui sunt, &c.* Et *v.* 16. *Neque ut illud quod interiit per unum qui peccavit, ita est beneficium; nam reatus quidem est ex una offensa ad condemnationem, quod autem gratificatur Deus, est ex multis offensis ad justificationem.* Et *v.* 17. *Etenim si per unam offensam mors regnavit per unum, &c.* Et *v.* 18. *Nempe igitur sicut per unam offensam reatus venit in omnes homines ad condemnationem, &c.* Vers 19. *Sicut per contumaciam unius hominis, peccatores constituti sunt multi.* Et 1 Cor. 15:22. *Sicut enim in Adamo omnes morimur, ita & in Christo omnes vivificamur.*

In his locis Apostolum & Spiritum Sanctum

ctum respicere ad actuale peccatum Adami, quod commisit in paradiso, gustans de fructu vetito, per quod statim reus est constitutus, & à quo ad totam ejus posteritatem processêre reatus, mors, & reliqua mala, quæ ad mortem ducunt, & à quibus per meritum Christi tantum liberatur, asserimus; nec puto à quoquam, nisi pertinace aut præjudiciis occupato, id posse vocari in dubium: sed pariter ex iis, quæ supra retulimus, liquido constare existimo; *Primo*, neminem *propter peccatum alterius*, respectu justitiæ Divinæ naturalis reum constitui, aut pœnam propriè dictam subire. *Secundo*, Adami peccatum ita Adamo soli attribuendum, ut ejus posteritas, quæ tum temporis nondum extabat, nullo modo in *criminis societatem* venerit, aut venire potuerit: & ideo Deum nunquam tale fœdus iniisse cum Adamo, & in Adamo cum ejus posteris, ut peccatum *personale Adami* putaretur etiam ita esse posteritatis peccatum, ut per illud posteri revera rei existimarentur, aut revera in illo peccasse putarentur. Si enim implicat, Deum justitia sua punire pœna propriè dicta aliquem, qui se nullo peccato ullo modo obstrinxit; pariter non est consentaneum eidem justitiæ, ut tale fœdus cum Adamo & ipsius posteris ineatur. Imo si rem æqua judicii lance ponderemus, id nec apud Deum, nec apud homines, obtinere potest: nec ullus de tali peccato, & reatu illud peccatum sequente conceptus formari potest. Docuimus supra, & Deum respectu justitiæ punitivæ arbitrariæ, & homines respectu justitiæ humanæ, aliquando proximos & posteros implicare malis, imo pœnis (sed impropriè ita dictis) propter peccatum parentum, & eorum, cum quibus naturaliter aut politice conjuncti sunt: sed nemini unquam in mentem venit, aut venire potuit, *peccatum parentum, posterorum peccatum esse*; eosque propter illud propriè reos fieri. *Tertio*, ex hoc secundo manat, posteritatem Adami nec mortis, nec reliquarum calamitatum, tam spiritualium, quam corporalium, participem esse, quia sunt rei in Adamo; & ideo illam malorum cohortem posteros Adami non ita invasisse, ut *pœnam* proprie dictam peccati Adami *ferant*: nam respectu justitiæ Dei naturalis nullus punitur, qui non peccavit: & in ea justitia (sicut nec in pœna propriè dicta) vinculum naturale & politicum nullum locum habet. Dicimus itaque *quarto*, posteritatem Adami propter *proprium suum peccatum actuale* ream esse; & mortem, tam spiritualem quam corporalem, tanquam *pœnam* proprie sic dictam, ferre. Statuimus tamen totam posteritatem Adami, propter peccatum *actuale* Adami, ita abdicatam à Deo, & in tali statu constitutam, ut quam primum esse incipit, etiam in matris utero, *peccatrix* sit; Deo invisa, atque exosa. Adamus actuali suo peccato, in totam suam posteritatem immisit *peccati legem*, & per eam *statum* condemnationis; fitque id *imputatione*: quia Deus tale pactum cum Adamo iniit, idque fieri voluit, ut si peccaret, totam suam posteritatem in statum condemnationis, *intercedente peccati pollutione* voluntaria, conjiceret. Hæc duo itaque elucidanda & probanda supersunt: nempe hic *imputationem* locum habere; & infantes recens natos jam in utero *actuale peccatum commisisse*.

Imputatio peccati Adami in hisce consistit: primum, quod Deo placuit *per œconomiam arbitrariam*, ex uno sanguine, formare totum humanum genus; & ita posteros omnes participare de omnibus iis rebus, quæ *naturaliter* à parentibus ad posteros propagantur: quo fit, ut occasione istius peccati, omnes Adami posteri reatum sibi accersant; quatenus mens lege generationis corpori, quod ab alio corpore, vanitati propter peccatum subjecto, originem trahit, jungitur; & quatenus se, quamvis sua sponte, ita corporis motibus duci sinit, ut sui obliviscens iis tantum obtemperet; & obedit isti men-

mentis dispositioni, qua à vitijs adhuc libera & incorrupta, non tantum non propendet ad malum, sed etiam malarum cupiditatum insolens est: sed simulac corpori jungitur, se sua sponte suaviter oblectat, seque iis dedit, quibus mens abhorrere debebat: quemadmodum casta virgo aspernatur sua sponte ea omnia, quæ à castitate aliena sunt, quamvis ipsi non constet ratio, neque implicatas suas notiones evolvere possit, quare multa, quæ fugit, cum castitate pugnent. Cum itaque Deus potuisset Adamum morte è medio tollere, antequam liberis operam daret, & ita non ab Adamo totum genus humanum deducere: aut cum corpora posterorum Adami potuisset non subjicere *vanitati*, *Rom.* 8: 20. faciens cessare legem communem generationis: cumque Deus mentem, quæ tali corpori jungitur, majori gratia munire potuisset, ut ita fortius se à corruptione tueri potuisset, nec tamen id ipsi placuerit, nec generali illi corruptioni aliter obviam ire voluit, quam ea largiendo, quæ homini naturaliter debentur; inde recte ratio *imputationis* petitur. Quemadmodum recte peccatis parentum imputatur, quod posteri luce Euangelii privantur; & Deus ita dicatur minorem rationem posterorum salutis habere: nempe quia specialiori gratiâ, sive propensiore voluntate, quam præstare non tenetur, eos non complectitur; unde fit, illos in omnem idololatriam & impietatem prolabi. Quatenus itaque Deus constituit, & tale fœdus cum Adamo pepigit; ut ipso Adamo labente, sineret grassari in posteros peccati istius singularis effectum & efficaciam, quousque justitia sua id permitteret; ex qua constitutione, & non exhibitione specialioris gratiæ, sequitur hominis ab utero & in utero, imo à primo unionis mentis cum corpore momento, à Deo aversio, & ad terrestria conversio voluntaria & spontanea, & ab actuali illa conversione labes illa & vitiositas moralis in toto homine; quam *labem originalem* vocamus: ideo Scriptura dicit, *nos peccasse in Adamo*; *nos peccato Adami reos constitutos*; *nos offensâ Adami mori*; *nos in Adamo mortuos esse*; *& quod per contumaciam unius hominis peccatores constituti sunt multi.* Cum alioquin singuli posteri Adami non fiant rei, aut moriantur, nec peccatores constituantur, quam per proprium suum actuale peccatum; quatenus in ipso utero mens se à Deo avertit. Neque cuiquam absurdum videri debet, quod infantibus actuale peccatum attribuimus, etiam in matris utero: cum enim mens à prima sua creatione, intellectu & voluntate sit prædita, iisque utatur, non est enim *otiosa*, neque *dormit*; habeatque suas ideas, notiones & principia, quæ *ab experientia* mutuari non habet necesse; & quibus pro modulo virium, & usus supradictarum facultatum uti potest, facile concipere possum, mentem & virtutis & vitii in utero matris capacem esse. Concedimus gentes barbaras multas de Deo cognitiones per principia menti insita, & quæ *ex se immediate*, si modo vellent attendere, *possent excitare*, habere posse, quibus jam carent per negligentiam, imo per impietatem summam, per quam nil nisi terrestria cogitando, negligunt mentem excolere, seque introspicere & explorare. Sic pariter concedendum puto, mentem in utero pro modulo usus rationis, quem infantilis corporis intemperies illi concedit, bona & mala quædam suo modo cognoscere posse, quatenus iis afficitur, quemadmodum jam dixi castam virginem affici rebus, cum castitate conjunctis, aut cum ea pugnantibus. Denique cum hæc duo vera sint; neminem justitia Dei naturali puniri, qui ipse non peccavit, (est enim notio prima, & res per se nota, à Deo hominis menti indita) & nos omnes nasci peccati labe infectos; & morti tanquam veræ pœnæ obnoxios; inde manifesto sequitur, nos etiam in utero matris peccare: hoc saltem manifestò sequitur, aliquid pollutionis peccaminosæ

sæ intervenire debere, antequam mens, à Deo profecta, & cum corpore unum per se constituens, reatui & odio Dei subjici possit. Et si cui minus satisfacimus modo, quo illa pollutio hominem occupet, res tamen ipsa ideo in dubium vocari non debet. Quo argumento etiam tollitur dubium; quo pacto nempe fiat, omnes posteros Adami etiam ab utero, & in utero se peccati reos constituere: quandoquidem mens *integra* corpori jungitur. Et quomodo omnes sponte & libera sua voluntate peccent? Sufficit enim eventu, & ex Sacra Scriptura nobis constare, rem ita se habere. Præterquam quod Pelagianos, qui labem & corruptionem per consuetudinem cum improbis, & per mala exempla contrahi putant, etiam interrogare liceret: unde fiat, totam posteritatem Adami bonam & incorruptam ab utero, se peccato ita tradere, ut omnes gratia regenerante egeant?

Fluit ex præcedentibus, quod digito indicasse sufficit: & mortem, cui subjecti sunt infantes, eandem esse, quam Adamus ipse passus est; & eos omnino ejusdem culpæ reos, eandemque legem transgressos, in quam prævaricatus est Adam; adeoque ejusdem pœnæ participes esse, quam lex moralis comminatur, & justitia Dei naturalis flagitat. Et ideo nos omnes nasci *filios iræ*, *Eph.* 2:3. tum quia sumus objectum justitiæ Dei naturalis propter peccatum actuale, etiam in utero commissum, quo necessariò pœnæ subjiciendi eramus, nisi meritum Christi intercessisset; cum etiam propter *labem originalem*, qua cum nascimur, quamque peccato actuali contrahimus, quemadmodum fecit Adam. Propter illam labem enim odio illo, quod locum habet respectu justitiæ Dei arbitrariæ, digni sumus, & meritò ab omni sancta societate segregati. Et patet pariter, non esse hyperbolicam loquendi formulam, cum David dicit se in peccatis fotum atque conceptum; neque illa verba referenda ad patrem Davidis, qui in generatione libidine æstuans se peccatis polluerit. Hujusmodi enim exceptiones, cum propter alias rationes, tum propter hanc, quod infantes in utero peccant, facessere debent. Sed video hanc sententiam admodum à quibusdam vexari, cum tamen ea, quæ hic in medium protuli de peccatis infantum adhuc in utero matris conclusorum, ea de causa tractaverim, ut darem operam, ut quam commodissime sententia Contra-Remonstrantium de peccato originali defendi posset: & existimo commodiorem rationem expediendæ illius difficultatis, quæ sese offert in propugnatione labis originalis, quâ infantes etiam in utero matris inquinati sunt, tradi posse; quam si doceatur infantes adhuc in utero hærentes, sponte sua per actionem moralem mentis, aut voluntatis, sibi illam vitiositatem contrahere; quamquam tamen non negem, illam sententiam etiam apud multos fidem non inventuram; & præsertim non apud eos, qui illam vitiositatem originalem in infantibus à primo ortu esse negant. Existimo tamen me in tradenda hac doctrina, tam consentanea dixisse principiis nostrorum Theologorum, ut non sit tam vocanda nova, quam notanda nomine illustrationis & explicationis doctrinæ communis & receptæ. Quandoquidem itaque doctrina de *peccato originali* est obscura, intricata & perplexa, ita puto esse rem dignam, in qua aliquis industriam suam collocet, ut illam illustret: & ita quidem non suspicabar me initurum malam, sed bonam potius gratiam ab iis, cum quibus mihi consensus & societas fidei est: video tamen illam sententiam ab ipsis satis pugnaciter invadi, imo irrisione illudi. Lubet itaque fundamenta istius sententiæ altius repetere, eamque iis argumentis confirmare, quæ saltem iis, qui Contra-Remonstrantium partibus addicti sunt, probabuntur, si modo ipsis suæ doctrinæ ratio constet, sibique bene conveniant.

Primum itaque præſuppono, mentem hominis ſemper cogitare: deinde eam, ad præſentiam quarundam cogitationum, quas in ſe experitur, ſe ad quædam perſequenda aut fugienda excitare; atque ita ſe determinare: deinde hanc mentis determinationem referendam eſſe ad id cogitationis genus, quod voluntatem vocamus. Per voluntatem, in præſentia, nihil aliud intelligimus, quam illam ſpontaneam motionem mentis, qua mens per ſe, & per modum principii activi, ſe ad hoc, vel illud determinat. Nunc in hoc non diſputo, utrum mens in tali infante ſit prædita *libero arbitrio*, & inſtructa cognitione illarum rerum, quæ ſufficiunt ad præbendum fundamentum moralitatis de iis in ſequentibus erit dicendi locus. Memini itaque tantum hujus *determinationis*, ut illam diſtinguerem ab iis cogitationibus, in quibus ratio actionis, & ſpontaneæ determinationis non ita ſe prodit; ſed quæ in numero paſſionum potius ponendæ ſunt, qualis eſt illa cogitatio, quam perceptionem vocamus. Neque exiſtimet lector, me nimium mihi ſumere, quod attribuam infantibus *determinationem*, natam ab illa mentis facultate, quam *voluntatem* vocamus: per illam enim nihilo plus attribuo infanti in utero matris concluſo, quam *mentis appetitum*, natum ex certa mentis conſtitutione, quem appetitum nemo menti eripere poteſt, qui illi aliquam actionem attribuit.

Puto etiam me meritò & rectè iſti *determinationi* mentis, in utero matris ſæpius iteratæ, attribuere illum effectum, quo in mente producuntur habitus, quibus mens pronior & proclivior redditur ad ſe determinandum ad alicujus rei fugam aut proſecutionem; & quo habitu majori gaudio aut tædio verſatur in talis rei fruitione aut privatione. Finge (exempli gratia) mentem in percipiendo cibo grato gaudere, in eoque gaudio ſe oblectare; privatione iſtius grati nutrimenti contriſtari, & magis magiſque odio illius privationis affici, nulli dubium eſſe poteſt, mentem iſtis motionibus ſæpius affectam, acquirere habitum, quo mens grato illo nutrimento indies magis delectetur, & ideo cupidius & pronius ad illud perſequendum ſeſe determinet, fixiuſque & conſtantius in ea perceptione inhæreat; & contra, propter rationes oppoſitas infans ingratum nutrimentum indies pejus oderit. Hoc tamen lubens do adverſariis, mentem ita conſtitutam, & ita corpori in utero matris demerſam, aliter agere non poſſe, neque ſpontaneam illam determinationem ſiſtere; atque ita hujusmodi determinationes *neceſſariò* à mente infantis proficiſci.

Hoſce autem habitus in infante in utero matris productos, etiam in infantibus poſt partum ſupereſſe, nemo ibit inficias: habitum itaque illum, quo infans tam cupide appetit cibum & nutrimentum gratum, & in illius uſu tam dulciter & ſuaviter movetur, & afficitur, vocabo *intemperantiam circa victum*, quæ non ſolum eo continetur, quod plus editur aut bibitur, quam convenit; ſed etiam eo, quod ſuavitate cibi aut potus nimis delectamur. Pariter omnes mihi facile concedent, iſtum malum habitum intemperantiæ, quemadmodum etiam v. gr. iracundiæ, omnibus qui ſanctitatem colunt, expugnandum & exturbandum eſſe: ſcimus equidem hiſce reſponderi poſſe, omnes tales habitus in infantibus ante uſum rationis, nec bonos nec malos eſſe, ſed eos manare à natura conjunctionis animæ cum corpore; quemadmodum amor vitæ & metus mortis eandem habent cauſam, & tamen vitioſi non ſunt, ſed in vitii naturam tranſeunt, quando commutatur hominis officium; & amor Dei imperat vivendi ſtudium poſthabere amori Dei, & tamen malumus illi ſtudio conſervandæ vitæ obſequi, quam parere Deo: inquiunt itaque adverſarii, non eſſe ſua natura peccatum, ſuaviter affici uſu cibi & potus; neque in illa mentis affectione *nimium* eſſe poteſt,

potest, nisi quando homo per illam se sinit abduci à studio virtutis, quod infanti ante usum rationis contingere posse negant. Sed, primo respondeo, nullum nostrorum Theologorum illam responsionem approbaturum, quia omnes contra docent, hujusmodi infantis propensiones ad intemperantiam & ad iram v. gr: & excandescentiam, esse peccaminosas; & fructus peccati & labis origiualis: & ideo non possum satis mirari quorundam nostrorum Theologorum studium ita exarsisse contra sententiam, quam jam tueri lubet, cum nihil magis consentaneum illorum principiis doceri possit.

Sed rem ipsam expendamus: nonne hæc meritò peccata sunt vocanda, quæ tam vehementer pugnant cum sobrietate, & animi æquitate & lenitate, & causa sunt, quare illi habitus boni tam difficulter sibi aditum in mentem parare possunt. Deinde, quandoquidem hominibus adultis vitio vertimus, & eos peccati arguimus, quando nimis suaviter se oblectant in grato sapore alicuius cibi, & fixius illi gustationi inhærescendo, mentem proniorem reddunt ad se determinandum ad persecutionem grati & jucundi saporis; & ita mentem imbuunt vitio intemperantiæ: quamvis in eo ductum naturæ tantum sequi videntur; & tunc cum ita suaviter cibo delectantur, nulla pietatis officia jubeant mentem aliis rebus intentam habere; (quod jam præsupponimus) ita ut vitiositas istius actus eo tantum contineatur, quod sinat se duci appetitu, à quo longè abesset, si in usu cibi ita se regeret, quemadmodum ille, qui sobrietati litans, & tamen iisdem cum intemperante cibis utens, iis tamen ita fruitur, ut intemperantiæ & gulæ vitium vitet, & oppositam illi vitio virtutem, temperantiam sibi paret: si itaque adulti ita agendo se peccati reos constituunt, quidni infantes eadem culpa tenentur, quando indulgent corporis affectibus; iisque nimis jucunde moventur.

At instant adversarii: quomodo peccato locus esse potest, ubi nulla est cognitio boni aut mali moralis, neque ulla menti infantis potentia obsistendi isti determinationi aut appetitui; aut eum flectendi & detorquendi alio? Respondeo, me libenter concedere mentem infantis in utero adhuc hærentis, destitutam esse potentia sustinendi suam determinationem; neque modum posse ponere appetitui mentis in prosecutione grati nutrimenti; sed nego inde recte confici, infantem non ita peccare, quemadmodum ex opposito, infans sanctificatus in utero matris rectè operatur, quando sanctæ suæ naturæ ductum sequens, se temperat sua sponte, vi istius sanctitatis, ab iis determinationibus, quibus intemperantia & iracundia oritur. Quemadmodum casta virgo innata castitatis virtute, ab omnibus abstinet, quæ aliquo modo cum castitate pugnant, quamvis ipsi lateat ratio, quare quædam à castitate aliena sunt, cum & Ethicæ disciplinæ peritissimi, & moralitatem callentes, sæpius in iis cœcutiant; neque rationem vitiositatis actionis reddere norunt: cujus rei alibi plurima prodidi exempla. Sic contra illis evenit, qui nudi à castitatis habitu, in iis sibi indulgent, quæ pudicis moribus non conveniunt; & tamen in illa prolabuntur, non facientes destinatò selectum inter pudicum & impudicum, decorum & indecorum, sed sequentes tantum vitiosæ suæ naturæ ductum. Cuius rei inter infinita alia exempla, unum habemus in barbaris gentibus, quæ nudæ à genitalibus incedunt: existimamus tamen castam virginem, cum ea fugit, quæ castitati adversa sunt, etiamsi nesciat, quare ab illis abhorreat, tamen aliquid se dignum præstare; & barbaras nudis genitalibus incedentes in hominum conspectu, aliquid agere, quod pudori non conveniat; & ita ambas in aliqua moralitate versari, & ita cum virtute & vitio participare.

In eo falluntur adversarii, quod putent in omni actione morali duo requiri. I. Co-

Cognitionem reflexam, qua cognoscimus id quod agimus, esse bonum aut malum; & quidem sub illa formali ratione boni aut mali. II. Potentiam sese determinandi ad contrarium, aut saltem sustinendi determinationem. Sed adversarii in eo, ut dixi, se frustrantur, quia non pertinet ad rationem virtutis, illam exerere sub illa formali ratione, ut ejus oppositum cognoscamus, & ita delectu & prudentiâ ducamur, eligentes sc. bonum, & vitantes malum; & ita legi parere, in animo habentes: sed sufficit ad moralitatem, ut appetitus mentis nostræ congruant cum iis principiis, ex quibus excitantur virtutes, aut ab iis discedant. Sic parvi, virtutum simulachris, quarum in se habent semina, moventur, & mansuetudini & lenitati v. gr. convenientia operantur. Sed ad propiora accedamus. Qui intenso amore erga proximum ducitur, innumera benefici animi munera explet vi istius amoris, ne cogitans quidem interea de legibus veræ amicitiæ, nec ea amico exhibens, ut legibus amicitiæ satisfaciat, sed in eâ propendens, quia amor amici eum eo ducit, & quia mentis dispositioni, charitate & amore proximi imbutæ, conveniunt; & in iis sese oblectat, quia vim bonam suæ mentis in illis amicitiæ muneribus exerit. Quemadmodum itaque mens sanctificata, qualis fuit v. gr. mens Christi discedit eousque ab indulgentia corporis, ut se immunem præstet ab habitu intemperantiæ atque iracundie: & ita abstinendo, se corroboret, & vim atque virtutem mentis auget, ita mens infirma propter justitiæ originalis vacuitatem se ita affici finit à corpore, ut illi plus æquo indulgens, contrahat illam ægritudinem, ut quam facillime corporis facibus inflammetur ad voluptates, & ita se magis magisque corrumpat. An ille, qui unctionis spiritualis, de qua *Joh.* 4. particeps est, tantum sanctitatis & luminis spiritualis non impertitur, ut à multis erroribus animus abhorreat, quamvis multorum istorum errorum formalem rationem assignare non valeat, & complicatas suas notiones evolvere: fitque id eo modo, quo aliquis caste & pudice educatus, facilius & pronius judicat, quid modestiæ & pudori conveniat, quam alii, qui in studio disciplinæ ethicæ, & in decidendis casibus conscientiæ, ætatem contriverunt, sed, aut vi malæ consuetudinis, aut præjudiciis tamquam præstigiis à veritate depelli se finunt, & qui ideo de multis rebus ferunt judicia prava, quæ pudica mens facile animadvertit, & sponte sua damnat, quamvis rationem expedire non noverit, quare ita judicet. Si intueamur in mores & consuetudinem multitudinis de plebe, & quæ ingenium disciplina excultum non habet, reperies illam tacitis potius sensibus de virtute & vitio judicare, quam apertis rationibus.

An usus nos non docet, homines probos, & præsertim eos, qui ab aliquo vitio speciatim admodum abhorrent, etiam in insomniis eundem horrorem ab eodem vitio conservare: cujus causam esse arbitror, quod somniantis mens habitu virtutis alicui vitio contrarii, ita est imbuta, ut non possit velle aut delectari aliqua re, & consequenter se ad eam determinare, (in somniis enim determinationem mentis esse certò persuasus sum) quæ ipsi admodum invisa & exosa est. Et ideo illi motus primo primi, in quibus aliqua est delectatio, & cum quibus ideo junctus est aliquis appetitus mentis, sive motus voluntatis, & quæ ideo rectè à nostris Theologis peccatis accensentur, non solent obrepere perfectè sanctificatis; & Christum ab iis immunem fuisse non est dubium. Neminem fugit, quomodo in nobis aliquando experimur inclinationes ad gaudium, aut ad tristitiam, quamvis lętabiles aut illętabiles res nullę nobis evenerunt: idque oritur, quia mens libenter occupata est in iis, ad quæ parata & accommodata corporis, cujus opera utitur, instrumenta repperit; & si illa mentis dispositio ad res lætas oritur ex

vini largiore usu, mens ut plurimum ad res vanas sese flectit, iisque delectatur, & ita peccat. Quidni mens infantis, vacua à justitia originali, pariter occasione motuum spirituum in se excitare potest propensionem ad amplectenda ea, quæ à sanctitate aliena sunt; quemadmodum mens hominis adulti, qui largius sese mero invitavit, non tantum ad hilaritatem disponitur, sed sua sponte se flectit & determinat ad capiendum gaudium illicitum, & sese oblectandum in ludicris, & in iis, quæ hominem Christianum minime decent: & quamvis homo, vini usu ad hilaritatem proclivis, possit mentem contorquere ad capiendum gaudium licitum; infans autem in utero libertatem ad oppositum non habeat, non desinit tamen infans peccare, quia sponte sua se nimium affici sinit à corporis & spirituum operationibus: & est in tali infante tantum libertatis, quantum est in homine amoris erga proximum pleni, & qui amor contra in mentem venire non sinit ullam cogitationem de odio proximi, quique ideo constanter de proximo bene meretur, nec potest non bene mereri, quamdiu ejus animus versatur in tam flagranti amore: neque tamen desinunt istius hominis amoris officia virtutes esse. An nostri Theologi communiter non docent homines post lapsum se suæ nuditatis pudere, & ideo genitalia tecta habere, quia in coitu, anima labe originali infecta, tantopere afficitur veneris usu, & eo se eousque vinci & superari sinat, ut immemor suæ dignitatis & originis, exuat ferme quicquid est hominis; & nescit vilem & animalem illam actionem, in qua nulla est dignitas, eo decore convestire, ut se ejus pudere necesse non habeat: & hæc est causa, quam Theologi communiter tradunt istius pudoris; & tamen hominem rebus venereis in legitimo conjugio utentem, ab aberratione à decoro immunem, non habent, quia, ut ferunt, mens vitio labis originalis nimium in coitu afficitur, & decorum non observat: & quamvis agnoscant hominem indecorum illud vitare non posse, tamen non desinunt eum arguere alicujus vitiositatis. Et quare hominibus, in quibus plus quam communem morum severitatem requirimus, veneris usum non permittimus? Nonne ideo est, quod cum homines reliquis actionibus animalibus, vilibus & omni dignitate carentibus, aliquod decus addere norunt, ita ut conspectus aliorum hominum, quando illis naturæ muneribus defunguntur, eos non rapiat in contemptum: & contra veneris usus hominem adeo de statu suæ dignitatis dejiciat, ut prohibeat illum actum aliquo decore honestare, ut ita gravis sine rubore ejus meminisse non possit. Cum hæc ita sese habeant, quidni etiam peccatorum numero censendum, quando mens infantis in utero, nimis indulgentem se præbet in corporis gaudiis gustandis?

Præterea cum usus nos doceat, omnes adultos, iis exceptis, qui aut initiis suæ naturæ à vitiositate fuere immunes, aut à primordiis sui conceptus sanctificati sunt, sese corrumpere & regeneratione indigere; quodque statim, cum ratio se prodit in infantibus, illi ad malum propendeant, an inde non recte conficitur, aut infantes in utero matris habitum peccandi contraxisse, aut illam vitiositatem originalem auctorem Deum habere? At posterius nullus est affirmaturus, prius itaque ab iis negari non potest, qui infantes jam inde ab utero matris, labe originali infectos docent: nam quandoquidem illa labes est aliquid morale, quomodo illud occupare mentem potest nulla mentis actione morali interveniente, quæ nulla alia esse potest, quam voluntatis operatio; sicut nec Dei gratia in mente locum habere potest, nisi per hominis voluntatem: quemadmodum Deus enim nos sine nobis non servat, ita nos sine nobis non perdit.

TRACTATUS DE JUSTITIA DIVINA & HUMANA

SECUNDA PARS,

In quâ agitur de Pœna Humana publica & privata.

VT hæc res cum usu & fructu tractetur, initium ejus paulo altius accersam. Omnibus ubique hominibus inditas esse notiones, ideas, conceptus, aut quocunque libet vocare nomine, de bono & malo, vero & falso, recto & iniquo, justo & injusto, &c. nunc præsupponimus. Nullibi enim quemquam reperire licet, qui non credat & sentiat, *suum cuique tribuere esse virtutem*; *& id quod alterius est, sibi vindicare, esse peccatum sive vitium morale*. De reliquis virtutibus & vitiis idem dicendum esse, quivis facile concedet. Et hæc positio longe quidem remota est ab ea quæstione, qua quæritur, quomodo insistendum sit, ut investigetur quid sit meum aut tuum, aut quando verum aut falsum testimonium dictum sit; hoc est, quando contra veritatem aliquid commissum, aut non commissum sit. Volumus etiam lectorem recordari status hominis duplicis, nempe *naturalis*, & *civilis*. Per statum *naturalem* intelligo statum hominis nullo pacto aut lege (quæ homines liberè, quamvis ratione & conscientia imperante, inter se constituere solent) cum proximo conjuncti: talis status imaginem veram exhibent summa imperia, nullis pactis inter se devincta, quamvis illis, qui summa imperia tenent, multa invicem officia præstare, ratio & lex Divina imperet. Per statum *civilem* intelligo illum statum hominis, qui pactis & legibus cum uno aut pluribus aliis hominibus devinctus est; iisque propter talia pacta aliquid præstare tenetur. In statu *naturali* omnia charitatis officia proximo (per proximum intelligo omnem hominem) præstare teneor; & ab omnibus iis me temperare, quæ cum charitate non consistunt. Non mihi severo in proximum esse licet; non fraude aut mendacio illum eludere; non iniquum aut injustum me ei præbere. His legibus ita devincimur, ut nullum tempus, locus aut occasio incidere possit, quibus istis virtutibus abstinere liceat, aut aliquid contra eas committere. Verum enim vero talia sæpe incidunt tempora, & tales se præbent sæpe circumstantiæ, ut non semper iisdem factis materia istarum virtutum contineatur, sed homini contrariis uti liceat; nec tamen ideo officium, quod lex proximo præstandum jubet, deseret. Lex jubet pacem cum proximo colere, *Rom.* 12: 18 *Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace vivite.* At quod si proximus pacem mecum colere nolit,

nolit, sed mihi, vitæque insidiatur, rapit, trahit ad se omnia, non ideo quidem charitatis officia erga proximum deserere debeo: sed tamen charitatis præceptum tunc non erit, *eo familiariter tanquam amico uti*, & ita me nudum apertumque ejus insidiis exponere, mea illi diripienda permittere; eaque non aliò conferre. Nam si charitas in hujusmodi circumstantiis talia imperaret officia, nec ædes fenestris, cancellis, clathris, &c. munire liceret contra rapinam & vim: imo foret charitatis Christianæ officium, proximo nostra cupienti, tradere, ne mala cupiditate in transversum actus, vi nostra capiendo, furti se reum constituat. Sic nec charitatis officium erit illi gladium, arma, pecuniam, panem, &c. præbere, quibus eum in meam perniciem usurum prævideo. Nec erit pariter charitatis officium, operam opemque meam commodare proximo, quo major ejus authoritas existat, quando prævideo eum abusurum sua potestate in meam perniciem. Pariter non peccabo contra clementiæ & benignitatis officia, si proximo omnia non indulgeam, quibus commodius, & ab omni molestia immunis vitam acturus est; si proximus mea benignitate & clementia exultans, ferocior ilico adfuturus sit. Hæc per se nota sunt, nec à quoquam vocata in dubium.

Quod autem hæc in proximum conferre non teneor, manente illibato charitatis officio, id inde est, quod Deus jubet nos ostri etiam habere curam. Apparet enim ex exemplis supra allatis, nos ad quædam proximo præstanda non teneri, quia illa in nostram nostrorumque ruinam & damnum, redundatura erunt; quod certe nos à lege præstandi talia officia proximo non absolveret, si Deus nobis imperasset nostri nullam rationem habere, sed imperasset in omnibus obsequi libidini proximi. Et si Deus nobis imperavit nostri curam, voluitque ut non in omnibus obsequeremur proximo, semper interim charitatis legem inviolatam præstantes, manifestè inde sequitur, Deum nobis non imperasse, ut in æstimando nostro officio potius *proximi*, quam *nostro judicio* stemus. Tum enim Deus alioquin nos absolutè proximi libidini subjecisset: præterquam quod semper dubium maneret, cui ex tam magno hominum numero nos subjecisset. Jussit Deus semper auscultare rectæ rationi, & ea adhibere media, quæ nos ducunt ad bonum rectumque judicium comparandum: sed recta ratio mihi non dictat, proximi judicium semper meo præstare. *Est itaque quisque in statu naturali judex sui officii*; neque proximo facit injuriam, si suo quam alterius judicio uti malit; vultque potius charitatis, justitiæ, clementiæ, &c. officia ex suo, quam alterius arbitrio, explere. Possumus quidem singuli graviter peccare adversus charitatem, justitiam, clementiam, &c. male utentes ratione nostra: sed proximo non facimus injuriam, quod ex ejus arbitrio, quid æquum aut justum sit, non determinemus. Imo possum proximo aliquo modo injuriam facere, quando nimis cupide & insolenter me erga illum gero: nimirum, quando præter rationem multarum rerum usum illi interverto, quo fraudandus in quibusdam circumstantiis non erat; & ita non rationi rectæ, sed libidini meæ obsequor, avaritiæ, metui malo, ferocitati, ambitioni: quo fit, ut pecuniæ usu, libertate, parte imperii, &c. privetur, qui ex parte horum particeps esse debebat; *at injuriam proprie dictam illi non facio*. In statu enim *naturali* unicuique concessum est jus suis rebus utendi ex suo, non ex proximi arbitrio, sicut jam diximus.

Si huic statui *naturali* accessisset status *integritatis*, & confirmatus in gratia; ita ut homines à peccandi, & male utendi suo judicio periculo, immunes extitissent, nullis ultra legibus, nulla societate opus fuisset: singulis enim bene fungentibus judicio suo, & rectè æstimantibus officia, quæ homines sibi invicem debent, omnis iniquitas, avaritia, crudelitas, &c. facessisset.

 Verum

Verum enim vero, peccato in mundo partes ſuas occupante,& per peccatum voluntatis ad pravum propenſione in nobis dominante, non ſatis fuit homines naturalis legis cognitione imbutos eſſe; quia ſtante hac lege, tamen ſinguli ſui officii æſtimatores erant; neque jus, aut ratio ulla imperabat iis, ſe proximi judicio potius, quam ſuo uti debere in explendis officiis, quæ aut Deo, aut proximo, aut ſibi debent: debuit itaque illum ſtatum ſequi ſumma in utendis rebus judiciorum diverſitas. Homo timidus & plus juſto ſibi diffidens, ea ſibi ſecuritatis præſidia parare volet, quæ proximus putabit non neceſſaria; & judicabit præter neceſſitatem ſuam naturalem libertatem imminui à proximo. Et quamvis timidus atque avarus concedat, proximò præter neceſſitatem nulli creandam moleſtiam aut incommodum, neminemque debere abuti jure ſuo per petulantiam; ſtatuet tamen non eſſe nimium timentis aut cupientis, ſed ſe æquum æſtimatorem eſſe eorum, quæ ſibi neceſſaria putat, (quamvis falſo,) ad propulſandam paupertatem, aut aliorum ſtudia & impetus: & ideo ſtatuet atque decernet, neceſſitatem parandi talia præſidia contra vim aut inopiam, jam adeſſe; ſeque ſui officii in ſtatu *naturali* æſtimatorem eſſe, non proximum. Ex hac judiciorum diverſitate, &, quod illam ſequitur, ex diverſo rebus communibus utendi ſtudio neceſſariò alterutrum ſequitur, vel *ſtatus belli ſingulorum in ſingulos, vel eorum, qui bellum illicitum putant, certus per vim, aut famem, atque inopiam interitus.*

Qui bellum *illegitimum* putant, eò venire debent, ut exiſtiment charitatis, quam proximo debemus, legibus, aut præcepto de non vindicando, repugnare, *jure ſuo contra proximi voluntatem uti*; hoc eſt, Deum nos aliorum hominum voluntati atque libidini abſolute ſubjeciſſe: neque fas nobis eſſe contra illorum conatus, aut ſtudia non tantum ire: ſed ne quidem nobis licere noſtro jure uti, ſi inde aliqua tantùm moleſtia creetur proximo; imo nobis non licere iis non obſequi in omnibus. Eſt enim in tali uſu juris noſtri ſemper *vis*, proximi reſpectu: propriè enim & ſtrictè loquendo, *illi vis infertur, cui ab alio impedimentum ponitur, propter quod impedimentum non poteſt exequi quod vult.* Sed quia hæc res eſt magni momenti, & quia ab ea pendet omne jus vindictæ humanæ, & belli, & Magiſtratus, & dominorum; denique eorum omnium, qui vi utuntur, rem totam à primis ſuis exordiis expediam.

Supra tradidimus cujuſque hominis officium eſſe, tam in ſtatu *naturali*, quam *civili*, virtuti operam dare; ſed tamen unumquemque in ſtatu *naturali* officii ſui æſtimatorem eſſe: charitatis officia erga proximum ſemper & ubique exercenda; neque licere cuiquam quicquam contra illa officia committere: charitatis tamen & patientiæ Chriſtianæ officia eouſque ſeſe non extendere, neque tam late patere, ut non liceat quippiam agere, quod proximo *ingratum* ſit, aut unde illi aliquod damnum creetur, aut impedimentum ponatur, quo minus id, quod velit, obtinere queat. Non putavit Paulus ſe contra charitatem peccare, quando jure ſui defenſionis utens, excitavit ſciſma & diviſionem inter Phariſæos & Sadducæos; declarans ſe propter ſpem reſurrectionis in jus vocari, *Act.* 23: 6. Neque aliquis dubitat, quin licuiſſet Paulo ex carcere ſibi fuga proſpicere, etiamſi periculum erat, ne Commentarienſis per deſperationem ſibi violentas inferret manus, *Actor.* 16:26. Et Chriſtus *Matth.* 20: 18. docet nos ideo malos non eſſe, hoc eſt, non ideo nos ullius peccati reos facere, ſi jure noſtro utendo, aliorum invidia inde ſævior & irritatior fiat. Permittit Chriſtus diſcipulis, ut de civitate in civitatem fugiant. Et Apoſtoli doctrinæ præceptoris memores, non dubitarunt fuga ſibi conſulere, & ita eludere malos adverſariorum conatus. Nec putavit Paulus ſibi fas non eſſe provocare ad Cæſarem, ut ita ſe liberaret ab iniqua Judæorum perſecuti-

cutione; quamvis id Judæis ingratum erat, novæque inde iis curæ oriebantur, *Act.* 25. Neque aliquis existimat se parum charitati satisfacere, si illi, qui nostrorum bonorum cupidus est, sua non largiatur atque donet; ne aliena concupiscendo peccet, aut tentationi concedens, ad furandum sese proripiat. Neque putabit aliquis illicitum esse, honorem & famam suam tueri, etiamsi id fieri non possit sine proximi opprobrio, ita ut proximus mendacii vel fraudis arguendus sit, *Actor.* 23:3. Neque est quisquam eousque ratione destitutus, ut putet tale factum charitati repugnare, quamvis famam meam non tuear sine damno proximi: sed producens testimonia contra proximum, quibus fides testimonii illi abrogatur, & merito ejus fides & probitas in dubium vocari debent, eum directè petam, & damno afficiam: quemadmodum in necessitate legitimæ tutelæ, directè peto proximum lædendo, & ita arcendo ipsum, ne me lædere possit. Pluribus hæc probare esset operam perdere, cum res sit per se nota. Non itaque charitati aut patientiæ, atque lenitati aut æquitati animæ hominis Christiani repugnat aliquid agere, quod proximo ingratum sit, aut unde illi aliquod damnum oriatur.

De proximo impedimento ponendo, propter quod id, quod vult, obtinere non potest, idem dico Paulus provocans ad Cæsarem objecit adversariis impedimentum, quo impediti fuere ad exequendam maleficam illam voluntatem, quam conceperant contra Paulum; opposuit sc. jus appellandi, & authoritatem Imperatoris, qua jus illud munitum erat. Præterquam quod, si contraria sententia staret, non liceret ædes fossis, muris, fenestris & cancellis munire, quibus fures aditu prohibeantur. In omnibus hisce jure nostro utimur contra voluntatem proximi; neque tamen charitatis officia deserere putamur. Ad hunc secundum modum, nempe, ad modum aliquid agendi contra voluntatem proximi, refero, quoties fuga, vel nostra bona aliò deportando, impedimus, ne proximus voti potiri possit, & nostra rapere & ad se trahere. Et vis atque coactio tunc sese manifesto prodit; statimque omnes exclamamus per vim nos impediri, quo minus nostrorum potiri possumus; quando nos æstimamus nos nostris rebus, & quarum domini sumus, fraudari proximi fuga, aut quarundam rerum in alienas terras, in quibus nullam potestatem habemus, deportatione: neque dubitamus dicere, vi nobis ablata quæ nostra erant; quamvis nec fores effregerit, neque armis munitus nos impedierit ab usu & possessione eorum, in quæ jus habere putabamus.

Tertius gradus ponendi impedimenti proximo est, quando non tantum aliquod impedimentum ponitur proximo; sed quando immediatè à nobis, aut ab usu nostri juris, proficiscitur vis, qua proximus impeditur & prohibetur facere, quod ipsi placet aut lubet: fitque cum aut manus aut pedes funiculis v. gr. constringo, cum ergastulo eum includo, cum gladio aut sclopeto ipsum aggredior, denique cum vulgo dicta hostilia adversus illum perpetro, prędam de illius bonis ago, denique occido. Hęc pariter ex iisdem fundamentis asserimus charitati non repugnare, neque cum vindicta, in Sacris prohibita, ullam communionem habere; adeoque homini Christiano esse licita. In prioribus enim, quę tamen adversarii licita putant Christianis, eadem vis est, quæ in hoc casu, quem jam tractamus: videtur quidem esse in hoc posteriori casu vis major, sed quandoquidem gradus non mutant rei naturam, si vis in prioribus non repugnet charitati, patientiæ Christianæ, aut Christi præcepto de non vindicando, ergo nec in casu postremo. Hoc saltem concedere tenentur, omnem vindictam, pœnam, castigationem, &c. non esse illicitam, sed illam tantum, quæ *naturales proximi facultates constringit, imminuit aut tollit*: sed addimus præterea

totam

totam adversariorum distinctionem inanem esse. Illi qui existimant eum præcipuè vim proximo inferre, qui illius brachia aut pedes vinculis constringit, aut verberibus & plagarum dolore, eum cogit in ordinem, ostendunt se de rerum natura externis potius sensibus, quam ratione judicare. Nam quare putamus actionibus jam dictis proximo vim inferri? Nonne ideo, quia in corpore est mens humana intellectu & voluntate prædita, *cui voluntati impedimentum ponitur*, ne exequi possit per corporis membra, *quod* vult & intendit: & si nulla esset voluntas in corpore humano; aut si quidam motus membrorum esset involuntarius, qualis contingit in convulsionibus, & si proximi cohiberem quosdam corporis motus, nemo putaret me ideo proximo vim inferre, quamvis sine vi non possim cohibere motus convulsivos, aut bruti alicujus impetus. Ex quibus luce clarius se prodit, *vim*, de qua jam sermo est, *consistere in positione impedimenti, quo fit, ut proximus exequi non possit id quod velit*, quod jam supra indicavimus.

Et præter rationem est, docere speciatim plus mali esse in positione impedimenti, quo usus membrorum eo modo impeditur, quo proximus suis manibus aut vinculis, proximi membra ab usu, quem proximus vult atque intendit, cohibet, quam si alio modo alius membrorum usus contra voluntatem proximi prohibeatur. Nonne tandem ad illam absurditatem ipsis veniendum erit, actionem illam, quâ meis manibus proximi manus cohibeo, physicè consideratam, esse peccatum; cum revera omnis actio mala sit, quia ea in aliquam legem peccatur? At quæ lex dictat in se malum esse, *manus aut pedes proximi nostris manibus cohibere?* Nonne in convulsionibus hoc licet? Nonne in phreneticis? *Ubicunque itaque voluntati impedimentum ponitur, ibi est vis.* Neque ulla alia vis legibus prohibetur, quam ea, quæ pugnat cum *charitate* aut *tolerantia Christiana*; aut quæ vindictæ illicitæ rationem habet. Nonne prætera eodem redit; sive verberibus & plagarum dolore, proximum cogam in ordinem, sive aliâ re, homini ingratâ, & à qua liberari exoptat? Quid quæso interest, sive aliquem, qui libere cameram ingressus est, in ea concludam, captivumque detineam, ut parietum obstaculo impediatur pedes ultra 10 pedum spatium promovere, sive vinculis idem impedimentum pedibus ponam? Quid refert, sive lapidum mole & navium submersione, portum obstruam, & ita subvectionem commeatus impediam, sive vi immediate attingente corpora eorum, quibus commeatus subvectionis cura demandata est, commeatu obsessos prohibeam? Utrobique enim vis est. Quod quæso discrimen, sive laqueo aliquem gula frangam, sive fame perire sinam? Certe apud Magistratum eâdem pœna tale facinus vindicabitur. Et adversarii non poterunt ostendere, *priori facto magis charitatem lædi, quam posteriori*; aut prius plus repugnare legi de non vindicando, quam posterius. Quid interest, sive gladio aliquem occidam, sive fame perire sinam, mihi reservans alimenta, quibus proximus sustentari poterat? Quid interest, sive membrum societatis serra aut cultro amputem, sive fame enecem? Quid refert, sive metu armorum cogam proximum in ordinem, sive metu famis, impediens annonæ subvectionem? Quid refert, *sive filium castigem verberibus*, & ita ad meliorem frugem convertere nitar, sive eodem tendam me severiorem, & inclementiorem erga ipsum præbens, eâque severitate utens, vice castigationis; atque ita *malum pro malo rependens?* Agnoscunt quidem in iis exemplis, in quibus vis non ita immediate attingit corpus proximi, aut non ita explicatur atque dirigitur in proximi facultates, plus se prodere innoxiam defensionem sui; viderique hominem magis passivè in iis se habere, quam quidem in iis exemplis, in quibus vis infertur ipsi homini, aut bona & fortunæ hostili invasione

sione diripiuntur. Et arbitramur inde natum, quod multi existimant minus charitati, & præcepto de non vindicando, aut patientiæ Christianæ repugnare, fuga conservare id quod putamus nostrum esse, quam minis, fustibus, & gladiis sua tueri. Sed primum, inde non evincitur, *vim* in utriusque generis exemplis pariter non adesse. Deinde offensio, vindicta, vis, &c. utrobique eadem est: neque licet excogitare defensionem ullam, quæ in se non complectitur offensionem: sed hæc duo vocabula inventa sunt ad distinguendas duas diversas circumstantias ejusdem naturæ belli. Cum studemus servare ea, *quorum usum & possessionem habemus*; *neque invadimus aliquid proximi, cujus ille pariter usum & possessionem habet*; dicimur nos *passive* habere. Sic qui navi fugiens merces, quas in sua habet potestate, hostium potestati non permittit, is dicitur *passive* se habere: ea enim fuga nihil ejus quod proximi est, sive bona sive corporis facultates invadit. At qui ea quæ possidet, ita conservare atque tueri conatur, ut etiam in aliquid proximi manus injiciat, is offensivum bellum gerere dicitur. Est tamen in utroque bello vis ejusdem naturæ; est in utroque offensio & læsio proximi, *utrobique status hominis non parati omnia pati & tolerare, quæ proximus in ipsum molitur*: *imo parati noxa & damno afficere proximum, ut sua tueatur.* Primo, quia mihi fuga subducitur quod meum esse dico, aut saltem in quod jus ad reparandam noxam me habere duco. Secundò, iis carens, quorum usum proximus per fugam mihi non concedit, multis vitæ commodis, imo ipsa salute carere debeo: quod fit, cum proximus fuga eorum, quæ mihi ad vitam sustentandam necessaria sunt, usum & facultatem non concedit. Ergo in defensione etiam *absolute passiva* vis est & læsio proximi; & qui hanc inter Christianos licitam putant, (sicut omnes quotquot unquam sunt, fuerunt, aut futuri sunt homines, eam innoxiam esse credunt) etiam *offensionem licitam* esse statuere debent. Atque ita vis, vindicta, pœna, læsio proximi, vel aliquid facere atque conari, quo proximus lædatur, offendatur, vel etiam ad meliorem frugem convertatur, non repugnant charitati aut legi Christi de non vindicando.

Et eritne tantum crimen, & ita cum omni charitate pugnans, ejusmodi *vis*, qua v. gr. corpus *proximi* immediate tantum lædo, ut Christiano in quovis casu ea sit illicita, quamvis ipsi fas sit in aliquo casu *vi*, quæ naturâ eadem est cum ea, qua corpus proximi immediate lædo, sed in accidentibus tantum differt, proximi interitus causam existere? Si res ita se haberet, Christus non omnem vindictam interdixisset Christianis, sed illam tantum, *qua immediatè proximum invadimus*: nunc autem omnem vindictam in genere prohibuit; nempe, quæ cum Christiana charitate pugnat. Et notum est, sæpius plus damni creari proximo ex bello defensivo, quam offensivo; & utrumque bellum, sive privatum sive publicum, eundem respicere finem, *nempe*, *sui suamque conservationem*; & in utroque bello charitati æque satisfieri, aut ab ea æque deflecti, in eamque peccari æque, & in utroque bellatores intra patientiæ Christianæ leges se continere, aut eas transire posse: nempe, quando nos nostraque non magni facientes, & avaritiæ, dominandi libidini, superbiæ, severitati, &c. frænum injicientes, ita nos gerimus erga proximum, quemadmodum virtutes, quæ conciliationem & consociationem inter homines tuentur, imperant: quas non prohibere usum juris nostri, etiamsi proximus inde lædatur, supra probavimus. Eas transgredimur, quando modò nominatis vitiis indulgentes, nos omnibus modis proximo præbemus molestos & incommodos.

Tertiò, quare illa vis, quæ immediate corpus proximi lædit aut invadit, pugnabit cum lege Christi? An quia *charitati & tolerantiæ Christianæ repugnat?* An potius quia

quia *vindictam* infert; vel quia vim inferre proximo, & naturales hominis facultates ita constringere, ex se suaque natura malum est? Postremum nunquam dicturi sunt; cum actio physica ex se mala non sit, sed mala propter vitium morale existimatur; quia eo peccatur in aliquam legem moralem. Præterquam quod tunc infantes ratione destitutos, aut furiosos vi cohibere non liceret; quod tamen licitum esse adversarii concedunt. Erit ergo, quia talis vis charitati non quadrat: sed neque id sanè ab iis doceri potest; cum ex allatis exemplis liqueat, proximo majus damnum creari posse ex actionibus, quæ immediate corpus hominis non attingunt, quam ex iis, quarum vis & effectus per se ad corpus hominis pertinent. Et si tales actiones vindictam inferant, pugnabunt cum charitate: vindicta enim, ex adversariorum sententia, illicita est, quia charitati Christianæ repugnat. At an in talibus *malum pro malo rependitur?* An non etiam iis, in quibus talis vis se non prodit? Intueantur in exempla supra allata, & aliter existimabunt. Vel an potius vindicandi animus cum tali actione semper cohæret cum aliis actionibus, quibus proximus læditur non ita? At etiam contrarium evincunt exempla allata. Sed fortassis putabunt illud genus cohibitionis ideo Christianis illicitum, quia *pugnat cum illo leni atque quieto spiritu, qui coram Deo ita pretiosus est*, 1 *Petr.* 3:4. Sed ille lenis & quietus spiritus fuit etiam sub V. T. sicut ex loco citato liquet: fuit tamen talis vis eo tempore licita, etiam ex adversariorum sententia. Deinde quasi Magistratus, paterfamilias aut dominus civem, liberos & famulos suos castigare, & in ordinem cogere non possent, nisi ira excandescentes. Præterquam quod omnis animi commotio aut passio sub N. T. vitio non vertitur, *Act.* 17:16.

Quarto, quid si probetur omnem vim, quæ in vindicta proba & licita, tam publica quam privata, exercetur, esse meram defensionem, & eam semper esse occupatam in defensione juris nostri: imo illam vim ita tantum *per accidens* sequi ad defensionem juris mei, quemadmodum cum ædifico in fundo meo juxta civitatis leges, proximus *cui benè volo*, inde damnum patitur contra suam voluntatem? Sed quia perspicua hujus rei intelligentia magnum habitura est usum, ob rem erit ejus rei expositioni paululum inhærere, quam tamen quam brevissime potero, expediam. Notum est, Deum in verbo suo hominibus nullas assignasse terræ, & eorum, quæ ea producit, possessiones: non itaque ex jure Divino positivo peti posse fundamentum juris, quo homines sibi vindicant res creatas, easque in suum usum convertunt: petendum itaque illud ex jure naturali; quod jus singulare *de distinctione dominiorum* ita investigatur.

Quandoquidem vitam, quam Deus mihi concessit, conservare non possum, nisi me tuear à noxa, quam bruta, homines, elementa, &c. mihi inferre possunt, & nisi simul me cibo & potu sustentem; mihique ex eodem jure pariter licitum sit studere, quam tutissime & quam maximè tranquillè, securè & commodè vitam transigere, 1 *Cor.* 7:22. cavens in omnibus, ne peccem in Deum & proximum: inde recte concludo Deum mihi indulsisse jus & usum earum rerum, quas judico istis, quas jam enumeravi, rebus conducere. Pariter notum est, Deum nullum hominem constituisse, qui in statu *naturali* ea authoritate præditus sit, ut cuique præscribat, quomodo de singulis, quæ occurrunt, judicare debeat; atque ita singulorum officium sit *isto judicio* acquiescere: ergo Deus id *singulorum judicio* permisit; de quo, quia in superioribus locutum, nihil dicam præterea. Ergo si judico fini supra memorato, nempe conservationi mei, aliquid conducere, in illud etiam jus habeo, neque *proximo facio injuriam*, si ex ejus arbitrio non statuam de iis, quæ mihi conducunt.

Si itaque amoliar obstacula & impedimen-

menta, quæ mihi impediunt usum juris mei, sum tantum occupatus in defensione juris mei; & si quod incommodum, aut noxa proximo creetur ex amolitione istius impedimenti, id tantum sequitur *per accidens* ad usum juris mei. Dico id *per accidens* sequi, non quia me non providente, aut inopinato, illud damnum proximum occupat; sed quia *primum*, non *intendo* proximi damnum, aut animo ejus aliquam ægritudinem creare; at intendo primum *jure meo uti*, quamvis prævideam, proximum ex usu juris mei damnum passurum, & animi dolorem concepturum; quapropter etiam doleo, & mihi in votis esset, proximum eo malo atque dolore vacare, si fieri posset: & ideo possum & simul *illi bene velle, amare, omnes charitatis partes erga illum explere*, & tamen *noxa & damno illum afficere*. Possum in fundo meo exstruere ædificium, & utens jure meo, proximo & damnum & dolorem creare, nec tamen peccare contra charitatis, aut tolerantiæ Christianæ leges, aut contra leges de non vindicando. Et omnes, qui Magistratus, & vim atque cohibitionem, bellaque parum convenire putant charitati & patientiæ Christianæ, tamen talem usum juris cuivis Christiano licitum putant: & *Vindicta humana, tam publica quam privata, reipsa nihil aliud est, quam nostri juris usus cum damno proximi*, quod, ita ut diximus, *per accidens* sequitur. Et ex hoc unico fundamento proficiscitur *jus vindictæ*, eodemque unicè nititur. Et quicunque in vindicta primum intendit lædere proximum, odit proximum, in charitatem peccat, & vindictam, quam Christus prohibuit, exercet: neque candidè testari potest se nolle malum aut damnum proximi; tantum abest, quod cum tali intentione consistere possit animus bene merendi de proximo.

Ex hisce jam manifestum est, duplici ratione nos quidem à vindicta legitima deflectere in statu *naturali*: prima est, *quando primum intendimus damnum & noxam proximi; postea nostri juris defensionem*: secunda est, *quando quidem incipientes quoad intentionem à nostri juris defensione, & ita per accidens lædentes proximum, tamen plus æquo nostri curam habemus, & malis passionibus avaritiæ, ambitionis, metus, severitatis, &c. ut consiliariis utentes, non rectè judicamus de necessitate defensionis nostri juris*. At quamvis duplici hac via deflectitur à recto in exequenda vindicta, vindictæ tamen passio originem ex una tantum re trahit, nempe, *ex jure defensionis sui suorumque*: neque nos vindicamus, quia sumus constituti *domini nostri proximi*, aut *vindices peccatorum proximi*, aut quia à natura ulli jus concessum est judicandi proximum; sed quia sumus naturaliter constituti judices ad ex arbitrio nostro utendum nostro jure. Et ideo dicimus, nos in exercenda pœna tantum esse occupatos in defensione juris nostri, & ita omnem vindictam, sive publicam sive privatam, esse defensivum bellum; & proximo tantum *per accidens* malum ex ea accidere, quia malum proximo non intendimus primum, sed redundat id in illum ex proposito utendi jure nostro. Verum equidem est, aliquando proximo ingrata accidere ex usu juris nostri, quamvis ille nec re ipsa impediat, nec metus sit illum impediturum, ne nobis ex nostro arbitrio statuere liceat de usu juris nostri; & tunc malum & ingratum, quod proximus ex usu juris nostri percipit, non vocatur pœna: & hujusmodi, e. gr. contingit in exstructione ædium in meo fundo, qua fit, quod proximus minus commode suis ædibus uti potest. In pœna autem & vindicta semper præcedit judicium atque æstimatio, proximum me impedire re ipsa, quo minus

minus ex arbitrio meo uti possum iis, quæ conservationi meæ conducere existimo, aut saltem eum impedire velle, & mihi sufficientem de futuro damno cautionem præstare nolle: sed id non impedit, quo minus pœna humana vera, justa, atque legitima manet à jure defensionis sui, quodque ea semper tantum in defensione sui juris occupata sit; ita ut ex nullo alio jure vel minima noxa plectere possimus proximum, quam ea, quæ *per accidens* sequitur usum juris nostri. Quod eousque verum est, ut in nullam creaturam rationalem aut irrationalem, sensibilem aut insensibilem ullum jus exercere liceat; neque ullus eatum nobis sit legitimus usus, nisi quatenus occupati in jure defensionis nostri nostrorumque, proximo impedimus usum rerum, in quas ille in statu *naturali* tantundem juris habet: neque cuiquam licet statuere hoc aut illud suum esse, hoc est, alteri impedire usum rei alicujus, & illius proprium sibi vindicare usum, quam quatenus illud impedimentum proximo nascitur ex jure defensionis sui suorumque, & ita *per accidens* sequitur ad usum juris nostri. Cum itaque in statu *naturali* singuli declarent, quousque proximus utetur rebus creatis, interdicuntque ulteriorem usum; aut cum idem imperia summa præstant, hoc faciunt, non quia sibi putant jus directum esse in ullas res creatas, ita ut Deus ipsos constituerit dominos rerum & hominum; hominesque reliqui non æque liberi, aut sui domini sint ac ipsi, aut non idem jus habeant ex suo arbitrio statuendi, quid suæ conservationi conducat: sed quia putant sibi licere jure suo uti, etiamsi ideo proximus minus sua administrare poterit ex sua voluntate. Jus autem illud est in omnes res, quas aliquis defensioni sui putat esse necessarias; & cum iis utitur, non invadit jus proximi, aut illi jus aliquod tollit, sed impedit ne impediatur in libero usu juris sui: & ita occupatus in jure sui defensionis, & usu juris sui, proximo *per accidens* creatur damnum & noxa. Et cum privatus in statu *naturali*, aut summa imperia, nullis pactis cum aliis conjuncta, aliis declarant, quid fieri velint, ut libere suo jure uti possint; adduntque minas & comminationes, easque re ipsa exequuntur, si minus dicto obsequentes se præbeant, id faciunt, non quia aliorum judices & domini constituti sunt, aut quia jus à Deo concessum habent sub judicis aut domini persona facta, conatus & studia proximi, quæ iniqua aut non proba existimant, pœna proprie dicta, & quæ solum in Deo locum habet, vindicare: sed quia Deus iis concessit jus se conservandi, & judicandi de iis, quæ ad suam salutem pertinent. Et ita constituti in usu juris sui, per comminationes & pœnas tollunt tantum impedimenta, quibus prohibentur à libero usu sui juris. Ita ut in tota vindicta legitima nihil aliud, quoad rei formam, occurrat, quam quod evenit, cum aliquis in fundo suo aliquid ædificat, ex quo proximum damnum & noxam capturum prævidet, & ideo id ægrè laturum, seseque oppositurum; ideo primum fossam aut murum ducit, quo proximum impediat, &, ut ita dicam, proximi pedibus & manibus vincula injiciat, ne eas extendat, aut iis se conferat ad locum ædificii, & ita ædificatores turbet. Estque cognitio hujus rei adeo insita omnium mentibus, ut ad primas notiones meritò referatur; nec ex ullis abditis aut reconditis fontibus hauriendum sit, *non esse faciendum malum ut bonum eveniat*, *Rom.* 3. Contra pariter manifestum est, quemadmodum etiam in medio positum est, & communi quodam in usu, atque in hominum more atque ore versatur, *licitum quidem esse uti suo jure, quamvis* per accidens *proximus parcius quibusdam fruatur, & noxa & incommodo*, si ita loqui liceat, *afficiatur*: & ideo nos nullum in res qualescunque directum dominium habere, sed ex jure defensionis nos meritò tollere omnia impedimenta, quæ nobis obsunt in usu juris nostri. Ita is, qui non ambigit quin sibi liceat mem-

membrum corporis sui gangrenâ affectum, amputare, sine ulla tamen hæsitatione statuit sibi non licere, propter lucrum membrum amputandum dare: licet enim nobis jure nostræ conservationis uti, vel cum membri nostri corporis impendio; at non licet membrum nostrum vendere. Sic mihi licet in usu legitimæ tutelæ, qualis in omni bello legitimo reperitur, proximum interimere: sed non licet mihi proximum, qui me telo non aggreditur, interficere, ut ab alio vitam salvam paciscar; quia mihi licet me defendere, etiamsi *per accidens* in defensione mei succumbat proximus: at mihi non licet vendere vitam proximi, quia in eam nullum directum jus habeo. Propter eandem causam licet mihi, ut mortem vitem, me captivum barbaris, & ab omni vero Dei cultu alienis tradere, inter quos nullo cultu externo Deum meum venerari licebit: non licet tamen pretio cum iisdem pacisci de non colendo Deum cultu externo, ut vitem damnum. Licet abesse à sacris, modo ita sum occupatus in *propulsione damni*, ut intermissus cultus sequatur *per accidens* usum juris mei: at non licet redimere intermissione cultus damnum aliquod. Licuit Davidi panes propositionis edere, & ita intermittere præcepti Divini observationem, ut amolirentur famis incommoda; at non licuit Davidi pacisci de non observando eo præcepto, etiamsi eo pacto extremum vitæ periculum, ab hostibus ipsi imminens, propulsare potuisset, & ab iis obtinere, ut vitæ usuram tunc sibi concederent. Non licet Magistratui Christiano pretio vendere idololatris aut Judæis, libertatem exercendi damnata sacra; at licet eidem Magistratui indigenti Ethnici alicujus industria, & Judæorum habitatione in sua ditione, ut se tueri contra hostes, & belli sumptus ferre possit, fructus & utilitates, quæ idololatrarum & Judæorum inhabitationem in sua ditione per se sequuntur, percipere, quamvis illam perceptionem utilitatum sequatur falsi cultus exercitium; quemadmodum mihi arte & industria chirurgi aut medici, vitæ impuritate civibus scandalum præbente, uti licet: idem dico de nauclero & exercitus duce improbo, quorum opera & peritia indigemus. Et sexcenta hujusmodi exempla in medium adferre liceret, si operæ pretium foret; & nisi in alio tractatu ex professo controversiam illam tractassem. Unum tamen adhuc exemplum, quod rei, quam præ manibus habemus, affine est, proferam. Judex, aut is, penes quem est summum imperium, nunquam pretio aut mercede inductus, reo culpam aut pœnam condonare potest, atque ita justitiam vendere; licet tamen eidem, imo officium illius est, reum dimittere impunitum, si prævideat pœnæ inflictionem redundaturam in societatis civilis damnum: cujus rei exemplum habemus in Davide non vindicante Joabi perfidiam & homicidium, 2 *Sam*. 3:38. Ita Navarchus, nauclero homicidę meritò parcit, neque eum ultimo afficit supplicio, ne morte naucleri ipsa navis, & qui in ea vehuntur, adducantur in periculum; & si naucleri opera semper indiget, licebit in perpetuum naucleruum pœna eximere. Non licuisset tamen Davidi aut navarcho, accepto pretio aut pecunia, reo delicti gratiam facere.

In quo exemplo hæc se produnt, primò, malum quo afficimus proximum in puniendo, *per accidens* sequi ad usum juris nostri; nos itaque proximum non punire, quia illum odimus, aut illi male volumus, aut quia primò ejus damnum aut noxam intendimus, quæ damnatæ & culpandę irę atque vindictę individui sunt comites: sed proximo malum ex pœna creari, quia occupati in usu juris nostri, nempe nostri defensione, cogimur amoliri omnia, quæ usum juris impediunt; vel potius, quia usui libero juris nostri adhæret *per accidens* damnum proximi: quemadmodum studio atque juri conservandi totum corpus, adhæret *per accidens* amputatio membri gangrenâ infecti. Ita ut

non magis charitati aut patientiæ Christianæ repugnet proximum punire, quam brachium gangrena infectum amputare: neque ideo meliore jure dicimur odisse proximum, quam odisse nostra membra ægra & morbida. Et tantum abest vindicta humana legitima ab ea, quam jus Divinum atque humanum æque damnat, quantum abest propter studium se conservandi, membrum gangrena infectum amputare, ne malum ulterius serpat, *à læsione sui ex desperatione & odio*.

Secundò, ex hoc exemplo liquet, nos malum aut peccatum in proximo non punire, quia malitia & vitiositas est in illius actione, quod propriè est *peccatum punire*, sed quia nobis obest, & nocet in libero usu nostri juris: quod palam est, quando duo summa imperia mutuo bello implicantur; tunc enim alterum bello alterum non lacessit, quia non paret suo imperio, (neutrum enim alterius imperio subjectum est, aut in alterum jus habet, ut non suo, sed alterius judicio statuat, quid justum & æquum sit fieri) atque ita non punit, quia sibi ab altero injuriam factam putat, quod potius ex suo, quam ex alterius summum imperium obtinentis arbitrio, statuat quid sibi ad sui defensionem necessarium esse putat: sed alter summus suorum dominus, jure suo utens in æstimando, quid sibi juris competat, occupat jure suo uti, & alterum qui illud impedire vult, summovere ut suo jure liberè uti possit. Et quamvis jus naturale dictet, omnibus modis pacem prosequendam esse, ideoque *arbitrorum usum non rejiciendum*; jus naturale non jubet ideo selectum arbitrorum relinquendum esse adversæ parti; aut existimandum esse eum, cum quo nobis controversia intercedit, se nobis æquiorem præbiturum in designandis arbitris.

Tertiò, justitiam punitivam humanam non proficisci à sanctitate, aut dominio, aut jure judicandi atque puniendi proximum, naturaliter nobis competente in proximum: quasi Deus in statu *naturali* aliquot homines aliis subjecisset, voluissetque quosdam stare & cadere alterius arbitrio; quibusdam autem id muneris demandasset ut alios regerent; & quod caput est, iis pro merito aut demerito pœnas & præmia irrogarent. Ego enim falsissimum esse statuo aliquos homines *natura servos esse*: nam quamvis verissimum sit, quosdam adeo mente & corpore imbecilles esse, ut se regere aut tueri non possint, adeoque eos peccare non solum, quod in alios imperium affectent, sed etiam quod se aliorum imperio non subjiciant, pessime tamen inde concluditur sapientiori *jus esse* in stolidiorem: sed è diverticulo in viam. Dicimus itaque ex hoc exemplo liquere, justitiæ humanæ non eam esse rationem, ut à sanctitate, dominio aut jure judicandi alios proficiscatur; nam tum fas non esset facinorosum *impunitum demittere*, multo minus sinere eum fungi amplissimo in republica munere. Imperantes pœnas non inrenderent juxta *magnitudinem damni*, quo delictum sua natura aptum natum est affligere rempublicam, sed juxta magnitudinem *malitiæ atque vitiositatis*, quæ in delicto est; essetque homo propter justitiam punitivam, non justitia punitiva propter hominem; & peccatorem impunitum demittere, ne pœna ejus redundet in reipublicæ damnum, *esset facere malum ut eveniret bonum*, *quorum condemnatio justa est*. Origo itaque pœnarum est ex defensione sui, tam in statu *naturali* quam *civili*. Magistratus summus à populo creatus, nomine societatis pœnas infligit, ut societatem tueatur à periculis: & *justitiam facit*, cum officio satisfaciens, & juxta æquitatem, sine acceptione personarum, singulorum civium singula peccata æstimans ex noxæ magnitudine, qua civitatem afficiunt, non ex personarum qualitate, quæ ea perpetrant, nec cuiquam ideo gratificans, debita & justa pœna ea peccata ulciscitur: quæ justitia pœnæ petitur, ut diximus, non ex magnitudine *malitiæ*, sed *damni*. Et ita *inju-*

injustitia magistratus in duplici re versatur; quod non attendens ad noxæ magnitudinem, qua peccatum sua natura affligere potest societatem, sed talis qualitatis personæ, quæ in pœna nullum momentum habere debet, rationem habens, reo aut delicti gratiam facit, aut eum minus inclementer tractat, quam per leges determinatum fuit, ut tales tractarentur.

Ex quibus omnibus jam manifestum fit, *vim & pœnam* Christianis esse licitam; charitati aut tolerantiæ, & mansuetudini Christianæ non esse oppositam; adeoque nec lege naturę, nec Sacra Scriptura prohiberi: sed eam tantum, quæ ex studio & libidine nocendi proximo proficiscitur, charitati atque tolerantiæ Christianæ non convenire, quæ jubet *omnia tegere, omnia credere, omnia sperare, omnia sustinere*, 1 *Cor.* 13: 7. Et ideo loca, quæ *vindictam* & *vim*, quæ proximo infertur, prohibent, interpretanda sunt de *vindicta illicita*: alioquin omne genus *castigationis* foret illicitum, etiam illud, quo parentes se minus indulgentes præbentes liberis, qui abusi sunt sua liberalitate, eos adstrictius regunt. Neque Paulo fas fuisset sociis navigationis indicare nautas, qui scaphi fugam parabant, detinendos esse in navi, si salvari vellent, *Actor.* 27: 31. quod certe sine vi fieri non potuit. Nec liceret *vi retinere* eum, qui se it perditum, ac sibi mortem inferre parat, aut infanti bimulo aut trimulo v. gr. necem intendit. Et cum lex Mosis jubeat proximum diligere sicut seipsum, *Levit.* 19: 28. bella tamen & magistratus-munera populo Israëlitico imperaverit, liquet inde vim & cohibitionem non repugnare charitati, aut Christianæ tolerantiæ. Imo non liceret talem pœnam Ecclesiasticam exercere, quâ *per pudorem, quem directe intendimus*, correctio peccatoris aut errantis in fide obtinetur, quam tamen Apostolus in Ecclesia fieri jubet, 2 *Thess.* 3: 14. & quam adversarii probant, dictitantes id fieri *in bonum peccatoris*: quasi nulla vindicta posset fieri in bonum illius qui punitur; cujus contrarium liquet *in castigatione paterna*: & quasi ex adversariorum principiis non sequatur, nullam pœnam qualemcunque, civilem aut Ecclesiasticam, locum habere posse sub N. T. quia *in omni pœna redditur malum pro malo:* & per pœnam qualemcunque peccatorem non ratione, & argumentis convertimus ad meliorem frugem, sed aut *corporali*, aut *pecuniaria pœna*, aut *pudore* & *infamia*. Quibus addo sententiâ Mennonitarum tolli differentiam domini & servi, quæ tamen sub Euangelio viguit, *Eph.* 6: 5. *Coloss.* 3: 22. Si enim nulli licet imperio uti, nihilo plus juris habet dominus in servum, quam in sibi parem; licebit enim tantum utrobique inductione & persuasione uti, neque diutius poterimus esse domini, quam servo placet: nam certe ubi est dominium, ibi est jus imperandi; ubi est jus præscribendi leges, illic est jus puniendi: nulla enim lex sine pœna. Idem dico de rerum dominio; cessat enim omnis bonorum divisio, ubi Magistratus civibus non potest præstare possessionem certam, quod sine pœnarum metu fieri non potest: & jus imperandi toto cœlo distat ab illo jure, quo singuli proximum admonere & exhortari debent, quod filio & servo cum patre & domino commune est. Locus itaque *Matth.* 20: 25. *Scitis Principes gentium in eos dominari, &c.* non ita interpretandus, quasi dominatus & imperia inter Christianos tolleret: nam si verba & voces urgeas, & jus dominorum in servos, & patris in filios tollunt; neque cuiquam alteri aliquid *imperare* licebit, sed utrumque jus, tam domini quam patris, erit jus *ministeriale*, quale obtinet in Ecclesia, & ad quod Christus respicit, in quo persuasio, admonitio & inductio tantum locum habet; & in quo qui paret, non paret *alterius imperio*, sed suo *proprio judicio & conscientiæ dictamini*; nec tenetur, imo fas illi non est, *jus imperii in rebus, quæ fidem spectant, agnoscere*. At qui in hac controversia à nobis dissentiunt, agnoscunt ali-

aliquod jus imperii, quod obligat inferiorem ad obedientiam *ipso imperandi jure*, in rebus quæ ad conscientiam non pertinent: alioquin parentibus & dominis jus non esset imperandi, imo *domino fas non esset, famulum in pœnam inobedientiæ dimittere*.

Adhuc quædam loca Sacræ Scripturæ nunc addere lubet, quæ evincunt imperia & bella sub N. T. licita. De jure dominorum imperandi servis & famulis, supra loca citavimus. De jure Magistratus loquuntur omnia loca, quæ jubent atque imperant magistratibus obedientiam præstandam esse, *Rom.* 13: 1. *Tit.* 3: 2. 1 *Pet.* 2: 13. Ex his jam etiam manifestum est, *excellentiam* illam & *Majestatem*, quæ imperantibus adesse debet, optime convenire cum illa *humilitate*, quam Christus ubique inculcat: pari enim jure omnis dignitas à parentibus & dominis tolli deberet. Quemadmodum etiam *imperii & dominatus* optimè conveniunt cum mandato Christi & Apostolorum, jubentium ut nos humiles & demissos præbeamus puerulorum instar; & ne alta & sublimia in hoc mundo affectemus, *Matth.* 18: 5. 6. *Rom.* 12: 10. 16. Aliud enim est, *dominandi libidine* sese velle extollere supra alios, quod vitium vulgus *ambitionem* vocat: aliud, *propter necessitatem se suosque defendendi, homines multos urbesque munitas comparare in subsidium*. Aliud etiam est, moderate, & in finem jam dictum, aliud, intemperanter imperio uti: multo minus pugnat vindicta humana cum præcepto condonandi proximo, *Matth.* 6: 14. 15. 18: 22. In legitima enim vindicta omnia condonamus proximo; & nos nostraque tantum tueri studemus: neque malo afficimus proximum, ut pravæ vindictæ libidini (quæ malum & noxam proximi primò intendit, aut præter noxam nullum verum usum aut fructum præbet) satisfaciamus: sed verè dolemus, nos ad hujusmodi redactos vitæ conditionem, ut sine damno proximi nostra sarta tecta conservare non possimus. Non est itaque necesse in vindicta legitima exhortari proximum ad pacem & reconciliationem; non magis quam id necesse est fieri, quando duo animo conjunctissimi ad componendam litem, quæ inter ipsos orta est, arbitrum elegerunt, cui totum negotium omni odio & ira vacui commiserunt. Cum itaque & illi qui puniunt, vi utuntur, imo bella gerunt, possint vocari *mites & pacifici*, possunt etiam esse participes istius beatitudinis, cujus mites & pacificos fore hæredes, Christus declarat, *Matth.* 5. Quod autem Apostolus *Ephes.* 6: 12. docet, nos *bellum non habere cum carne & sanguine*, ex eo non evincitur Christianis bellum corporale esse non posse cum proximo: sed sensus est, aperta illa bella, quibus petimur ab hominibus in hoc mundo, minus gravia & minus nobis calamitosa esse iis, quæ Diabolus fraudum & imposturarum inventor callidissimus, nobis infert, continuò nobis insidians, & per cuniculos nobiscum agens, cordisque interiora petens. Loca autem illa V. T. quæ prædicunt summam fore pacem tempore Euangelii, *Jesa.* 11: 6. 65: 25. *Hos.* 2: 17. esse intelligenda de pace spirituali certum est; tum ex Christi prophetia, qui prænunciavit gravissima excitatum iri bella ex ipsa Euangelii prædicatione, *Matth.* 10: 34. & 24: 7. Cum etiam ex verbis Zachariæ, *Luc.* 1: 57. & 2: 14. quæ de pace spirituali intelligenda esse eventus docet. Sunt itaque illa loca intelligenda de illa pace, quam Christus in cælum concedens discipulis suis dedit, *Joh.* 14: 27. *Pacem relinquo vobis; pacem do vobis*. Quæ spiritualis pax optime consistit cum bello corporali. Vel si illa loca vaticinentur de cessatione bellorum corporalium, innuunt & prædicunt felicissima quædam fore tempora, quibus pax vigebit, & homines liberi sunt futuri à belli calamitatibus, & mundus vacuus ab omnibus illis peccatis & sceleribus, quæ bellum secum trahit: quemadmodum jurgiorum & litium quies in foro, cessare facit odium litigantium.

Loca

Loca autem, quæ supra adduximus ad probandum bellum sub N. T. esse licitum, adversarii exceptione quadam, quam hic apponere operæ pretium erit, infringere conantur. Dicunt Deum quidem gentibus & Judæis, aliisque à fide Christiana alienis, jus imperii exercendi concessisse; & pro beneficio à Deo collato Christianos reputare debere, quod sub æquis & justis imperiis ipsis vitam agere contingat: sed Deum tam excelsam sanctitatem, & exaggeratam virtutem à Christianis requirere, quæ cum jure dominii propter rationes supra traditas, non consistat. Ad hanc exceptionem respondeo; primum, adversarios excogitasse hanc responsionem, quia imbuti erant ea opinione, imperia charitati & tolerantiæ, atque longanimitati Christianæ repugnare: ut ita *malus rationis usus in rebus fidei*, & loca quædam Scripturæ malè intellecta, eos ad hujusmodi effugia quærenda subegerint. Nam confido ex supradictis illos persuasos rationum suarum, quibus bella illicita putant, momenta leviora esse, quam quod tam aperta Scripturæ loca præponderare debeant. Deinde supra probavimus *legem moralem* esse immutabilem; neque sub V. T. id vitio dandum, cujus Deus sub V. T. autor extitit. Neque putandum sub V. T. aliquid charitati non repugnasse, quod sub N. T. cum ea non consistit. Præterquam quod frustra ad hujusmodi effugia receptum suum habeant adversarii, si probare non possint nostram sententiam cum ulla charitate aut tolerantia Christiana non posse consentire. Quod instant, Judæos jussos precari pro incolumitate regni Assyriorum, quod tamen tyrannicum, malis artibus quæsitum erat, & pejoribus conservabatur: ad id respondemus, distinguendum esse inter regnum ipsum, & vitia quæ illud comitantur; inter personam, cui jus regnandi competit, & inter vitiorum turpitudinem, quæ superbiæ & inhumanitatis culpa ab iis, qui rempublicam administrant, suscipitur: quemadmodum distinguendum inter jus paternum & herile, & inter acerba atque iniqua patris atque heri imperia. Jubemur parentibus asperioribus non tantum præstare obedientiam, sed precibus apud Deum contendere, ut omnia prospera iis impertiri velit; idem dico de regibus & imperatoribus: Apostolus enim jubet precari pro regibus & imperatoribus sui temporis, 1 *Tim.* 2: 4. At vixit tunc, cum regnum Romanum moderaretur fœdissimus tyrannus Nero. Et quando inter summa imperia res, de quibus lis est, arbitris non conficitur, qui bello potior est, jure possessor & dominus illarum rerum habetur, quas sibi paravit; quemadmodum civem justum possessorem hæreditatis esse credimus, qui in lite ex judicis sententia, victor extitit: quamvis nullum sit dubium, quin multa iniqua pronuntiet judex.

Movent præterea dubium *de mensura pœnarum respondente delicti magnitudini*. In lege Mosis inquiunt, pœnæ singulæ singulis delictis ex Dei præscripto aptabantur: quæ leges sub N. T. à potissima Christianorum parte putantur abrogatæ; neque in N. T. novæ fuere traditæ. Præterquam quod populus Judaicus oraculo Divino instructus, bello aggrediebatur hostes; & sæpius ipsum Deus de modo pœnæ imponendo erudiebat: sed hæc difficultas levis est. Æstimatio pœnarum, ut diximus, petitur a noxa, qua delictum Rempublicam affligere potest, vel per se, vel ratione atque respectu Dei vindicis peccatorum & ignaviæ magistratuum, quibus ex officio demandata est illa cura. Æstimatio noxæ in statu *naturali singulis* competit, in statu *civili magistratui*: noxæ quantitas petitur ex eo, quanti aliquis se suaque æstimat. At quanti quisque sua *æstimare* debet, id definiendum ex *regulis charitatis*, *æquitatis*, & *contemptus mundi mundanarumque rerum*: & debuit id relinqui aut singulorum in statu *naturali*, aut magistratus

in

in statu *civili* prudentiæ atque probitati; utpote qui factorum suorum rationem reddituri sunt Deo. Nec adversarios id magis anxios habere debet, quam æstimatio periculi, laboris, industriæ in æstimando lucro, quod capiunt ex mercatura vel ex arte mechanica. Nusquam definitum in Sacris, quod quisque compendium ex arte quam exercet, capere debet; sed aut singuli, aut magistratus illi modum ponit juxta universales æquitatis regulas. Pariter in Sacris nobis quidem imperatur liberalitas in proximum, sed nusquam Sacræ literæ definiunt, quousque aliquis de suis liberalis esse debet: sed declarant tantum eum, qui liberaliter sementem facit, amplam collecturum messem; & nos optimè rationem nostram instituere, si quando ex iniquo mammone studemus nobis amicos facere, qui ultimis diebus nos recipiant in cœlestia tabernacula; reliquum committunt prudentiæ Christianæ singulorum fidelium; qui tamen ideo à Deo edocti, non versantur in continua sollicitudine, utrum officio charitatis satisfactum sit, quando quædam tantum de suis pauperibus impertiunt. Scriptura pariter nobis commendat modestiam in vestitu, non tamen definit, quibus finibus illa modestia continetur; pii tamen sine magno scrupulo eligere solent, quid juxta modestiæ leges ipsos deceat: quoties etiam dubii sunt animo, eligunt id quod tutius est; maluntque se potius infra ordinem, quem inter cives obtinent, demittere, quam periculum incurrere sese efferendi supra ordinem. Ita pariter malunt latius patere suam liberalitatem, quam ea uti, de qua dubitari possit, utrum liberalis viri officio satisfecerint. Propter eandem causam in exigendis pœnis pius magistratus mavult propius ad clementiæ, quam ad severitatis limites accedere, aut summum suum jus urgere.

Solutio præcedentis objectionis non multum ab altera distat, quæ aptanda objectioni, quæ priori etiam vicina est; qua adversarii statuunt bella non posse consistere cum illa tolerantia Christiana, quam Christus ubique inculcat, & præsertim *Matth.* 5:38. 39. 40. 41. 42. *Audistis dictum fuisse oculum pro oculo, & dentem pro dente: ego vero dico vobis, ne resistite improbo, sed qui te cædet in dextram tuam maxillam, obverte ei & alteram; & ei, qui velit tecum contendere, ac tunicam tuam capere, dimitte illi etiam pallium; & quisquis te anguriabit ad miliare unum, abi cum eo duo: petenti abs te dato, & volentem mutuari abs te ne adversere.* Vide reliqua loca eo referenda, 1 *Cor.* 6:7. 1 *Thess.* 5:15. *Rom.* 12:16. 19. &c. Respondemus primo, hic agi de vindicta illicita, quæ cum *odio proximi conjuncta est:* & oritur primum *à desiderio nocendi proximo, & malum pro malo illi referendi, ut ipsi malè sit*; quam & Scriptura & vera ratio damnat. Secundo, esse in verbis Christi loquutionem hyperbolicam; alioquin dicendum & Christum ipsum, & Apostolos istam legem transgressos. Christus cum se inimicorum oculis & manibus subduxit, non ita permisit potestati & libidini inimicorum, ut legem, de qua jam sermo est, verba si spectes, præstitisse videatur. Et Apostoli cum fugerunt de urbe in urbem, cum ad tribunal Cæsaris appellarunt: & Paulus, cum prætoribus Philippensibus, à quibus publicè indicta causa virgis cæsus erat, & urbe egredi noluit, si ipsi prætores in testimonium suæ innocentiæ eum educere nollent, *Act.* 16:37. non ita concesserunt inimicis, ut verba Christi sine tropo intellecta requirunt. Et cum Apostolus Paulus concedit Christianis ad arbitros confugere, ad persequendum suum jus, 1 *Cor.* 6:1. non putat Christianos præcepto Christi, juxta litteralem sensum intellecto, teneri. Nec illi, qui in hac controversia à nobis dissentiunt, præceptum Christi sine figura intellectum, in usum & praxin referunt. Voluit itaque Christus verbis citatis *prohibere non tantum vindictam malam*, qua è medio sublata, non ideo tamen ilico intro-

introducitur illa æquitas & ἐπιείκεια Christiana: sed voluit simul inculcare nos debere nosmet commodos præbere, submisseque gerere, nec instar ferocium, & ad quamvis injuriam propulsandam ilico paratorum, ne scilicet æstimatio lædatur, & contemptus potentiæ & virium oriatur, ad vindictam progredi. Quod certè vitium & in privatis, & principibus tantopere grassatur, ut hoc nomine Christiana religio maximo afficiatur probro. Quod autem cum jure imperii & belli possit consistere illa morum Christianorum commoditas, æquitas atque facilitas in cedendo de suo jure, vel inde manifestum est, quod eas virtutes vigere videmus in quibusdam Christianis, qui tamen & bella defendunt esse legitima, & gravi damno affecti, non desinunt tamen sine pravæ vindictæ studio confugere ad judices, ut damnum illatum eorum authoritate resarciatur. Solemus enim multos Christianos clementes, benignos, faciles & commodos vocare, quamvis aut Magistratus gerant, aut ejus potestate, quando occasio se offert, utantur. Quousque autem nos oportet præbere commodos, id Scriptura non definit, neque ullo præcepto definiri potest: quemadmodum nec definit, quam diu sacris sit vacandum, quam diu in precibus agendum. Quemadmodum in omnibus illis virtutibus, in quibus ad summa non sumus progressi, non ideo nos peccati reos constituimus; & in quibus pontificii per errorem consiliis locum esse putant, fixa & constans regula constitui non potest. De quibus virtutibus etiam alibi fuse locuti sumus. Plura non addam: & ita huic controversiæ finem impono. Diutius quidem in hac discutienda immorati sumus, sed rei necessitudo id flagitavit. Æstimavimus illam controversiam non satis accuratè tractatam à nostris, ad persuadendum adversariis de veritate, & ad tollendum omnes scrupulos & difficultates, quibus eorum animus constrictus tenetur. Præterquam quod hac occasione ea tradita sunt, quæ tantum lucis sunt fœneratura iis, quæ de vindicta humana dicenda habemus, ut reliqua omnia per compendium agi poterint.

Positis itaque, in statu *naturali* unumquemque sui officii esse arbitrum, & æstimatorem; homines omnes à nativitate & suæ naturæ initiis, esse corruptos; Deum nolle, ut nos, nostraque libidini aliorum subjiciamus: sed nobis concessisse jus & potestatem nos nostraque tuendi. Nunc reliqua persequendo, quæ hujusmodi præsupposita sequi solent, natura vindictæ humanæ, tam publicæ quam privatæ, se ultro prodet, oculisque mentis subjicietur. In statu *naturali*, in quo nulla pacta expressa cum proximo inita sunt, *sed in quo tamen omnes leges morales nos obligant*, eaque vi istius legis proximo præstare debemus, quæ illa lex imperat, licet mihi ea de communitate, & universitate rerum usurpare, meumque in usum convertere, quæ existimo meæ conservationi præsenti, & securitati in futurum esse necessaria: neque ullo jure, quod in alio esse fingitur, teneor id committere alterius judicio. Si reliqui homines, qui in mundo sunt, aut aliquando extituri sunt, mihi portionem illam, quam de universitate mihi vindicavi arbitrio meo, etiam mihi fruendam relinquerent, & in futurum de quieto istius usu mihi securitatem præstare possent; cum omnibus hominibus mihi pax esset, foretque status optatissimus. Sed nunc infiniti reperiuntur, qui mihi non tantum de futuro non cavent, sed in præsens de possessione meæ sortis me dejicere student: alii vi aperta, alii clam & per cuniculos: alii hactenus quidem impetus reprimunt, quia sunt destituti potentia ad occupandum facinus, sed opportunitatem exspectantes in specula sunt: alii mihi lubenter usum meæ sortis concedunt, quamdiu illa ipsis ad defensionem sui non est necessaria, sed tali necessitate urgente, existimantes semet sibi proximos esse, non putant sibi fas esse id alteri permittere, à quo sua suorumque salus dependet; & ideo sortem

 quam

quam meo arbitrio, non pactione aliqua, mihi vindicavi, vel potius mihi admensus sum meo arbitrio, in sua potestate habere volunt. Est itaque mihi (nunc loquimur de statu *naturali*) cum multis dimicatio de mea sorte, cum aliis induciæ, cum aliis pax quædam, sed malè fida, & in qua *juxta prudentiam Christianam* securus esse non possum. Qui itaque me bello aperto aggrediuntur, sive per insidias me à meæ sortis possessione dejicere student, iis eadem vi & artibus resisto. Cum quibus mihi pax dubia atque incerta est; aut quos ita mihi faventes experior in præsenti, ut me mea portione meritò frui putent, invasuri sunt tamen illam, si ipsi ea indigeant; quia ipsis mecum par jus est in eam portionem, quam jam in mea potestate habeo, & cui ut ita dicam incubo: contra eos jure meritoque talia mihi comparo præsidia, ut ex eorum arbitrio cadere aut stare necesse non habeam; ideoque eorum vires & nocendi potentiam frango, quantum æquum esse judico ex necessitate me conservandi, & ex magnitudine periculi, quod mihi ab illis imminet. In bello aperto occido eos, in servitutem ago, bona diripio, &c. tum ut vim eorum reprimam, cum etiam ut in futurum sibi caveant, neque putent se inultos me secundò aggressuros. Pariter qui per insidias mihi meisque insidiantur, eundem in finem male mulcto; erga eos, cum quibus in præsentia mihi pacem esse persuadeo, ita prudenter me gero, quemadmodum erga eos, quos in itinere offendo, quique mihi se præbent peregrinationis socios, & in mutuis humanitatis officiis se vinci non patiuntur; sed quorum officia aut *ficta esse possunt*, aut quorum voluntas facile ad malum flecti potest. Non itaque me iis sic trado, ut uno in cubiculo cum iis dormiam, ut solus via devia, aut in locis, ubi nulla politia & civitatis status est, quemadmodum in statu *naturali* nullus talis datur, cum iis iter faciam. Et ubi primum se offeret occasio, conabor me liberare illo periculo & anxietate: & vel solus mihi prospiciens, quod tamen vix aut nunquam fieri potest, & me satis munitum putans, eos omni facultate omnique opportunitate mihi nocendi nudabo, aut socios mihi adsciscam, & inter nos societatem talem inibimus, in qua talis ordo, disciplina & authoritas vigeat, ut à mutuo metu, quantum quidem in hac infirmitate humana obtineri potest, liberi existamus; & alios, à quibus nobis metuimus, vel qui in eandem societatem coalescere nolunt, ad illum vitæ statum redigamus, si possimus, ut nullum periculum nobis creare poterint. Et prudentia Christiana mihi imperat has agendi rationes meas inire; neque, ut in superioribus probavimus, id charitati repugnat. Et quoties talia in proximum committo, *pœnam*, si rem ipsam spectes, *exerceo*, *malumque vindico*: dico me malum vindicare, quia impedio, ne me malo & damno afficiant in præsenti aut in posterum: aut si me malo affecerint, ne secundò id faciant. Non autem ita vindico malum, *ut mihi satisfiat pro malo morali*; aut ut pro ea proximus ita luat, ut illud malum expietur: id juris enim Deus nulli concessit, *pugnatque id cum charitate*.

Mala quidem & noxæ, quæ infliguntur in statu *naturali* proximo, & quocum nulla nobis sunt pacta & fœdera, cui etiam nullas leges (non habemus enim ei imperandi jus) præscribimus, sed cui tantum, necessitate nos conservandi coacti, declaramus, à quibus rebus se temperare debet, non solent vulgo *pœnæ* vocari, quamvis sæpè conceptu confuso aliquis sibi imaginetur *in proximo* (considerato ut jam diximus in statu *naturali*) *fuisse obligationem ad obedientiam*, & in eo qui mala infligit, *jus imperandi*: qui conceptus à vero deflectit. In statu enim *naturali* nullus alterum malo mulctat, quia non paret alterius legi & imperio; & non obsequi alterius voluntati, non est peccatum inobedientiæ, quæ inobedientia postea vindicatur pœna: nam & qui non paret tam utitur suo jure, quam qui

qui obedientiam flagitat: & unus tantum juris habet querendi, suæ voluntatis nullam à proximo rationem haberi, quantum alter. Propter hanc causam, inquam, non solet vulgus inflictionem hujusmodi malorum *pœnam* vocare, sed *mali tantum propulsationem & legitimam tutelam.* Quod manifestò se prodit, quando aliquis in statu civili ab alio petitus, nec habens opportunitatem & spatium confugiendi ad leges & Magistratus, *atque ita rursus constitutus in statu naturali*, aggressorem è medio tollit. Illud malum hac ratione jure meritoque proximo inflictum, vulgus non solet vocare pœnam, sed malum quod proximo accidit ex defensione legitima. Solet autem vulgus pœnam & castigationem vocare illud malum, quod infligitur propter inobedientiam ab habente jus imperandi: sc. cum Magistratus, pater & dominus puniunt transgressores suorum mandatorum atque legum: atque ita talis pœna obtinet tantum in statu *civili*, & inter eos, ubi æqualitate *naturali* sublata, distinctio bonorum & personarum ex pacto introducta est.

Verum enim vero quamvis accidentalis quædam differentia sit inter malum, quod infligitur ab *imperandi jus habente*, & inter illud, quod infligitur in casu *legitimæ defensionis sui*, intrinseca tamen utriusque ratio eadem est, utpote nata ex jure defensionis sui. Nam & necessitas defensionis sui subigit homines ad ineundam societatem, aut ad se alicujus imperio subjiciendum: & leges quæ in tali statu constituuntur atque rogantur, ad tuendam societatem à noxa feruntur; atque ita ex jure atque necessitate sui defensionis constituuntur: & ita transgressores legum puniuntur quidem ut inobedientes, verum tamen non propter *malitiam moralem*, sed *propter damnum, quo illa facta rempublicam mulctare possunt*, si legibus & pœnâ homines ab iis committendis, non deterreantur. Ideo etiam in statu *civili* legum constitutio, & pœnarum intentio atque remissio petitur à consideratione damni, quo res gesta aliqua Rempublicam potest afficere: & illæ leges putantur esse iniquæ, quæ præter necessitatem, civium naturalem libertatem imminuunt: & peccata hypocriseos, avaritiæ, ingratitudinis Magistratus impunita transmittit: & quæ coram Deo levia sunt, aut certe jam recensitis atque enumeratis non majora, qualia sunt, in agendis excubiis pati se somno opprimi, in prælio fuga se subducere, ordinem deserere, &c. capitali pœna vindicantur. Plura argumenta probandæ huic rei non producam, cum in priori parte bonus eorum numerus in medium prolatus sit, & quia sub finem hujus tractatus statui differentias vindictæ humanæ & Divinæ in compendium contrahere, ut uno intuitu mentis conspici possit differentia, quæ est inter pœnam Divinam naturalem & humanam. Revertor itaque ad institutum. Quamvis igitur nonnihil causæ subsit, quare vulgo distinguatur inter pœnam humanam propriè sic dictam, & inter malum, quod proximo, qui nobis subjectus non est, infligitur, cum occupati sumus in defensione nostri juris; *formalis tamen ratio utriusque pœnarum generis eadem est*, sicut & fundamentum atque origo eadem: subditum eum, & in quem jus imperandi habemus, non aliam ob causam punimus, quam quod ejus facta nocent aut nocere possunt Reipublicæ; & jus infligendi subdito malum propter causam eandem, eundemque in finem, non oritur *ex subjectione*, sed *ex jure defensionis nostri*. Quod inde etiam manifestum fit, quod is, qui se subjicit alicujus regimini, non ideo ex jure subjectionis tenetur se pœnæ sua sponte subjicere, seseque judici sistere, quando aliquod facinus commisit: istud enim mutuis eorum pactis, qui in societatem civilem coalescunt, non comprehenditur: quandoquidem id in moralibus inter impossibilia numeratur, quæ nemo præstare potest, aut tenetur. Ideo etiam nullus contra officium boni civis pec-

cat, si quis contra se ipsum testari, aut ad talia judicis interrogata respondere non vult, quibus putat crimen suum facilius investigatu aut probatu fore: sed subjectionis formula comprehendit tantum tacitam stipulationem, nos probaturos sententiam judicis, & adjuvaturos, si opus est, Magistratum aut judicem in executione sententiæ in alios latæ; adeoque nos minimè oppositaros conatibus Magistratus in vindicandis delictis aliorum. Quod autem reo sine peccato resistere non liceat Magistratui, id ideo non est, quod ex subjectione Magistratui jus majus nascitur ad infligendum malum, quam singuli habent in statu *naturali*, in quo obedientiæ promissio facta non est; & quo malo arceatur malum gravius, & exemplum statuatur, aut peccator corrigatur: (quale malum omnem pœnæ rationem complectitur) sed id ideo iniquum esse rectè statuitur; quia reus in conscientia convictus, agnoscit se ea perpetrasse, propter quæ proximus, vel dicam potius *judex*, merito ad salutem reipublicæ tuendam expetit vindictam. Et certè in statu *naturali* etiam nulli licet sine peccato resistere proximo, si conscientia ipsum arguat se concedentem crudelitati, avaritiæ aut aliis vitiis, proximum indignis accepisse modis. Quamquam non dubitem, quin multum coram Deo peccatum, extenuet summi periculi summus metus, rapiens insuperabili ferme impetu hominem ad sui defensionem.

Quod autem jus puniendi non oriatur ex subjectione, id inde etiam manifestum est, quod, ut alibi argumentis, ut arbitror invictis, probavimus, Magistratui competat civium suorum pravas, ut putat, in religione opiniones mulctis & damnis reprimere: cum tamen certum sit, nullum subditum unquam conscientiam, aut sensus suos de religione Magistratus authoritati potuisse subjicere. Etiam origo civitatum, & causa eas constituendi id etiam satis evincit: nam coimus ad propulsandum damnum, & ad nos tuendos tam contra exteros, & à societate nostra alienos, quam contra cives malos; & adversus ambos in civitate posita sunt præsidia in legibus & armis, & quos legibus coercere non possumus, iis Marte jus dicimus. Et sicut jam diximus, subjectione non acquirunt illi, penes quos est imperium, & qui regnandi jus obtinent in Republica, jus puniendi, quod omnes & singuli, etiam ante constitutam Rempublicam, habemus; sed cautionem tantum cives dant se non impedituros vindictæ executionem adversus alios, imo se opem laturos, si potentia magistratus per se infirmior sit, quam ut de quibusdam pœna peti possit. Et quia in *civili* statu cives se permittunt arbitrio & judicio Magistratus in iis omnibus, quæ pertinent ad Rempublicam, quod in statu *naturali* non fit, ideo Magistratus legibus non obsequi, inobedientia vocatur: & Magistratus inde acquirit potestatem suo arbitrio exercendi jus defensionis sui, & totius civitatis, quod jus in statu *naturali* singulorum erat. Quo jure continetur potestas ferendi leges, & transgressores puniendi: sed de his dicta sufficiant.

Cæterum ex supra dictis manifestum est, vindictam humanam primum rectè dividi in eam, quæ exercetur *in statu naturali*; & eam, quæ *in statu civili*: illa rursus duplex privata & publica: hæc autem solummodo publica est. Vindicta privata in statu *naturali* est, quando aliquis extra civitatis statum constitutus, vel in præsentia se civitatis præsidiis destitutum inveniens, propria authoritate manante ex jure statuendi de necessariis ad sui conservationem, ex suo arbitrio propulsat malum, seque defendit atque tuetur. Potest enim duplici in casu hoc evenire, vel in statu *naturali*, de quo jam plus satis locutum est, vel in statu *civili*; sed quando periculum adeo præceps est, ut ad authoritatem & magistratus potentiam confugiendi opportunitas nulla est, quod fit in legitima tutela, & quando sicarii aut prædones peregrinantem adoriuntur. Et errant

rant, mea quidem sententia, qui existimant tali in casu privatum induere personam publicam, cum potius ex adverso, tunc ad statum *naturalem* (ad singularem illum casum quod attinet) redeat persona civilis privata. Cessante enim causa, quare singuli, cedentes de suo jure, magistratus aut plurium suffragiorum numero sese subjecerant, cessat etiam obligatio atque subjectio civilis: sed causa constituendæ societatis civilis fuit metus periculi, & spes commodius se tuendi majori numero hominum, conspirantium in mutuam defensionem: casus itaque ante provisus, in quo à societate civili salus exspectanda non fuit, fuit exceptus, & civi concessum, ut à præsenti metu & periculo se tueretur, uti suo jure privato antiquo. Quod autem penes magistratum est examen, num privatus modum in se defendendo excesserit, eumque non raro mulctat, qui jure sui defensionis male usus est, id non arguit eum, qui in legitima tutela modum non tenuit, *jure publico puniendi malè usum esse: sed casum nondum extitisse, in quo status naturalis redit.*

Vindicta publica in statu *naturali* exercetur, quando duæ societates civiles, jus majestatis & summi imperii habentes, mutuo bello implicantur: nam quamvis ex jure *naturali* sit singularum officium æquum arbitrum velle, quo lis componatur: quemadmodum cujusque officium est, se *æquum atque commodum præbere*, non est tamen officium earum, alterius civitatis judicio potius quam suo statuere, quis ille æquus arbiter sit. Qui itaque putat justas se habere causas suspicandi, arbitrum ab altera parte designatum, non fore æquum, neque sperare potest se æquos ab adversario arbitros impetraturum, is recte arma expedit, quibus adversarium cogat ad æquas pactiones descendere; & talis vindicta est *vindicta publica*, quia exercetur & expetitur à persona publica, sed *participat tamen illa pœna de natura vindictæ, quæ obtinet in statu naturali.*

Vindicta publica civilis illa est, quam magistratus, aut judex nomine Magistratus, exercet erga subditos, & legum suarum transgressores. De hac pœna multa à Theologis, Jurisperitis atque Philosophis docentur, quæ in vita humana inter Christianos egregium usum habent; quando disserunt de peccatis, quæ in Republica pœnâ vindicanda sunt, & quæ toleranda, Deoque vindici relinquenda: quibus pœnis & quam severè singula crimina sint punienda, & secundum quam regulam magnitudo pœnarum intendenda aut remittenda sit. Sed hæc ad examen vocare præter nostrum institutum foret, quod fuit generatim tantum naturam vindictæ, tam Divinæ quam humanæ, explicare. Id rectene an malè, frustra an ob rem fecerim, judicet æquus lector.

Nunc finis operi imponi posset, nisi putaremus summopere fore ex usu, si per compendium atque summatim enumeremus omnes differentias, quæ inter veram justitiam punitivam Divinam atque humanam reperiuntur, ut ita lector uno intuitu contemplari queat, quæ in hoc tractatu sparsim dicta sunt. Fundamentum justitiæ punitivæ Divinæ est Dei *Sanctitas*: humanæ est hominis conservatio. Deus punit peccatum: homo pœna avertit damnum, quod ex alicujus actione homini aut societati nascitur. Deus punit peccatum, quia Sanctitati ipsius repugnat: homo, quia conservationi suæ repugnat. Propter quam rationem peccatum est peccatum, propter eandem rationem Deus illud punit: at homo non ob eandem rationem, propter quam peccatum est peccatum, illud punit. Deus quod odit punit, imo odisse & punire in Deo unum & idem est: at homo quod odit non punit, & quod punit non odit. Modus & mensura pœnæ Divinæ sumitur à Dei Sanctitate, & ratione recta, quatenus peccatum plus aut minus ab ea deflectit: modus pœnæ humanæ à magnitudine noxæ, qua aliqua actio homines affligere potest. Quæ sit ratio satisfactionis pœnalis, qua Justitiæ Divinæ

vinæ satisfit, eam ratiocinatione luminis naturalis investigare non possumus, sed tota illa ratio petenda ex Scriptura: at ratio satisfactionis pœnalis, qua justitiæ humanæ satisfit, facillime investigatur. Justitiæ Divinæ punitivæ satisfactum pœnâ putamus, quando eâ puniendi causa sublata est; quæ causa est reatus natus ex peccati perpetratione, & ejusdem peccati relatione ad Dei Sanctitatem, quam non possumus comprehendere, non magis quam ipsam naturam Divinam: at justitiæ humanæ punitivæ satisfactum pœna putamus, quando ea hominis aut societatis securitati prospectum atque cautum est: an autem illa securitas pœna sit acquisita, non difficulter dijudicatur. Propter eandem causam non potest ex ratione humana institui æstimatio, quam gravem singula peccata mereantur pœnam respectu justitiæ Dei punitivę: at contra tota ęstimatio gravitatis pœnę sub N. T. à ratione humana petenda est. Cum itaque Scriptura nos aliquid docet de ratione, atque modo satisfactionis, de peccatorum demerito, & eorum pœna, eorum nulla ratio ulterior quærenda est, neque etiam reddi potest: at justitiæ punitivæ humanæ alia est ratio Quod itaque crudele, vel injustum, vel ut non conveniens justitiæ punitivæ humanæ putatur, id inepte & sine ratione, transfertur ad justitiam Dei punitivam. Respectu justitiæ Divinæ perfectio putatur omnia peccata exactè punire; quemadmodum hominis sanctitatis respectu, perfectio est omnia peccata etiam minima, perfecte odisse: at respectu justitiæ humanæ punitivæ non est perfectio omnia peccata punire, aut animum proclivem habere ad illa omnia punienda; ideo culpantur qui judicis munus ambiunt, & laudantur, qui non ita proni sunt ad imponendum sibi personam accusatoris, aut ad urgendum pœnam proximi apud judices. Per pœnam Divinam reparatur illud malum, quod peccato illatum est: at per pœnam humanam non reparatur aut resarcitur læsio aut injuria; sed eâ homines sibi cavent, ne secundò lædantur, aut injuria afficiantur. Judex Deus ex justitia punit peccatorem; & ideo clementia & misericordia, quæ condonationem gratuitam peccatorum includit, pugnat cum justitia Dei punitiva: at respectu justitiæ punitivæ humanæ, misericordia & clementia, quæ omnem satisfactionem pro delicto excludit, laudatur, & optime cum illa consistit: & ideo justitia Dei punitiva rectius comparatur cum statu debitoris, qui proximo pecuniam debet, quam cum creditoris statu, in cujus ære proximus est; at contraria est ratio justitiæ humanæ: punit Judex quem summe diligit, & cui ex animo condonat; imo cui ex animo omnia prospera atque bona optat, quæ charitas Christiana proximo optare & parare jubet: at Deus quem punit odit. Resipiscentia in pœna humana sæpe eum locum habet, ut Judex, aut Dominus sine crudelitatis nota, ad pœnę executionem progredi non possit: quia eâ resipiscentia sæpe commode obtinetur, quod speramus nos pœna consequi posse; at resipiscentia nunquam justitiæ Divinæ ea ratione satisfieri potest; istius enim justitiæ respectu, propter eandem rationem peccatum punitur re ipsa, propter quam pœna dignum est; at resipiscentia non tollit id, propter quod peccatum pœna dignum est; sed ex adverso pœnitentia agnitionem culpæ includit. Propter quod peccatum pœna dignum est, propter id justitia flagitat ut re ipsa puniatur; quia nec ratio, nec Scriptura aliam puniendi causam in Deo superesse docet: at apud homines non ideo peccatum punitur, quia pœna dignum est, sed quia nobis noxium & molestum est. Deus punit, quia id debet, ut ita dicam, suæ justitiæ: nos punimus, quia nobis aliquid debemus, nempe, nostri conservationem. Nos debemus odisse vitia peccatorum, non tamen ipsum peccatorem; quia justitia humana punitiva non intendit malum proximi, quo tamen odium sua natura tendit: at Deus odit pecca-

cato-

catorem & punit, ut male & ægre fit homini. Apud homines castigatio est pœnæ species; at justitiæ Divinæ respectu nulla datur castigatio. Deus necessariò semper punit, quia est necessariò sanctus: at homo non necessariò punit, quia potest in multis de suo jure liberè cedere. Non raro duplici ratione innocentes atque innoxii pœna humana implicantur; nempe, per accidens, quando naturaliter illi, qui communionem habebant cum eo, qui plectitur, aliquid damni contrahunt ex pœna illius qui punitur; aut quando judex directe intendit, ut proximi, & arcta necessitudine juncti cum illo, qui pœnæ subjicitur, in communionem damni veniant, & ut ita pœna gravior reo infligatur: at justitia Dei punitiva neutrum admittit. Plures differentias non addam, quia quæ in medium allatæ sunt, sufficiunt ad naturam utriusque sufficienter explicandam. Et ita huic parti finem impono.

TRACTATUS DE JUSTITIA DIVINA & HUMANA

TERTIA PARS,

In quâ probatur ex Scripturâ, Satisfactionem pro peccatis hominum præstitam esse per Christum.

DIximus in superioribus, ex ratione probari posse satisfactionem Christi pro peccatis eorum, pro quibus se obtulit, necessariam; neque Deo Patri ita arbitrarium fuisse homines peccatores reatu absolvere, ut eos sibi potuerit conciliare, & charos atque acceptos habere, etiamsi nulla intercessisset satisfactio pœnalis: sed pariter diximus naturam justitiæ Divinæ ita nobis compertam non esse, ut omnium, quæ in satisfactione Christi pro nostris peccatis sese produnt, rationem reddere possimus; quando illas rationes ducere volumus ab imperfecta illa cognitione, quam de justitia Dei naturali habemus: & ideo statuimus multa credenda de Christi satisfactione, ad quæ nulla ratio nos ducit, sed quæ solummodo auctoritate Scripturæ nituntur; ita ut Scriptura, illorum credendorum respectu, *principii* rationem habeat; & res non argumentis à natura mutuatis, sed tantum è Scriptura petitis, probari & illustrari possit, quia illæ res cum lumine naturæ insito (quantum quidem in hac infirmitate humana æstimare licet) nullam conjunctionem habent, sicut in multis partibus fidei Christianæ, & præsertim in doctrina de Trinitate id evenit; ut itaque completior cognitio justitiæ Divinæ naturalis haberi possit, consulenda Scriptura, & ab ea, tamquam à prin-

à principio & fundamento petendum satisfactionem præstitam esse; & humanum genus morte Christi, tanquam pœnâ redemptum,& Deo conciliatum:quo probato, facessere debent omnes objectiones, quas nostra finita ratio contra in medium adferre potest: quia illæ nasci non possunt ex satisfactionis naturâ, sed ex pravis nostris conceptibus, natis à rebus, quarum usum habemus in mundo; & quæ nullam affinitatem habent cum Dei infinita natura; non magis, quam reliquæ res creatæ, quæ certè nullam nobis similitudinem,aut imaginem prębent naturę Divinę;& ideo malè initur ratio, quando ab iis petere volumus argumenta,rationes,similitudines,&c. ad illam describendam, aut illustrandam. In hujusmodi itaque difficultatibus, in quibus Scriptura est *principium* nostræ fidei, non ratio, perfugere oportet ad Scripturam; & in illam solummodo incumbere: valere jussis, & posthabitis omnibus, quæ opponuntur, quando eorum valor nititur rebus,quæ obtinent in mundo inter homines. Lubet itaque introspicere Scripturam, & videre,quid illa nos doceat de Christi satisfactione, & quomodo ex illa convincere possimus eos, qui non solummodo satisfactionem negant præstitam à Christo pro nostris peccatis; ita, ut ira Dei adversus nostra peccata non tantum sese non exercuerit in Christi sanguine; sed quod ne quidem ulla placatio Dei, per Christi mortem sit effecta: quia sc. ex eorum sententia, Deus hominibus non erat infensus propter ipsorum peccata; ita ut mors & passio Christi ne quidem iram Dei averterint, & cessare fecerint, tamquam *placamentum*: quæ duo tamen immensum distant; & qui postremum docet, discrepantia tamen à sententia priori docet: quia in priori justitia Divina ita placatur, ut tamen effectum & vim suam exeruerit adversus Christum, ita ut Deus in Christum per ipsius mortem expiaverit peccata generis humani, & exprompserit iram suam: in posteriori ita placatur, ut nusquam, neque adversus Christum, neque adversus hominem ullum, sese exercuerit; sed morte Christi ita est placata, ne se effunderet in aliquem. In priori itaque est satisfactio, in posteriori est placatio, excludens omnem satisfactionem, sed effectum iræ Divinæ sistens. At Sociniani ne talem quidem satisfactionem, aut potius placationem iræ Divinæ admittunt; sed docent, Deum ultrò ductum misericordia erga genus humanum, iram suam deposuisse; eumque benevolum affectum in Euangelio apertè declarasse,& per Christi doctrinam confirmasse. Sed ex usu erit sententiam adversariorum descriptam ex epistola *Ruari*, viri inter Socinianos imprimis docti, hic ponere.

Agnosco etiam, obedientiam, quam Christus tamquam caput electorum omnium, in vita & multo magis in morte summo Deo præstitit, sufficiens esse λύτρον *pro peccatis nostris; adeoque æquipollens supplicio, quod nos peccatis nostris eramus meriti: non quidem ex sese, ne Deo amoris atque gratiæ auferatur gloria, quam Sacræ Litteræ tantopere nobis hic inculcant; sed ex clementi Dei acceptatione, qui obedientiam illam non tamquam mercenarii, ex merito strictè nuncupato; sed tamquam filii unigeniti, effuso in illum amore benigne ponderare atque æstimare voluit. Cum autem meritum strictè dictum satisfactione excludo; non nego tamen ejus meritum in laxiori significatione: quo pacto nonnulli ex antiquis Ecclesiæ Patribus, (si parva licet componere magnis) piis quoque operibus interdum meriti aliquid adscribunt: non ex proportione operum; sed ex Dei beneplacito, aut promisso mensuratum. Interim fateor, Christi meritum omnia sanctorum (si ita lubeat appellare) merita tantopere superare; adeoque ad significationem meriti proprie dicti tanto propius accedere, quanto & perfectior, & omnibus numeris absolutior fuerit ejus præstita Deo obedientia: & sublimior naturâ & dignitate is, qui eam præstitit. Pœnam pro peccatis nostris à Christo persolutam vix ausim affirmare: cum ea definiri soleat vindicta noxæ, à qua Chri-*

stus

stus alienus fuit: nec justitia Dei permittat, ut pœna debita nocenti, innocenti irrogetur. Si laxiori significatione pœnam interpreteris, sc. perpessionem mali delicti, quamvis alieni causa & occasione, cuiquam illatam: de vocabulo nolim esse difficilis. Cum ob peccata generis humani, Christum acerbissima quæque, Deo ita requirente, sustinuisse fateor.

Lubuit hæc verba potius, quam alterius Auctoris adversæ partis ponere, quia moderatissima mihi visa, & eâ cura concinnata, ut Auctor minimum intervallum inter nostram, & suam sententiam relinquere voluerit. Quis autem horum verborum sit sensus, refutatio exceptionum & responsionum adversæ partis (quæ pro re nata instituetur) docebit. Orthodoxorum autem sententia hæc est. Deum Patrem pro immensa sua misericordia & amore erga genus humanum misisse in mundum Filium suum unigenitum, qui homines propter peccatum æternæ damnationi obnoxios, & ita jacentes sub Dei ira, per obedientiam, mortem & reliquas passiones, quæ eam præcessere, vere pro eorum peccatis satisfaciendo, redimeret à perditione æterna. Hanc doctrinam nunc argumentis è Scriptura petitis, confirmare lubet. Hac ratione itaque progrediemur.

Si loca Scripturæ, quæ agunt de satisfactione & redemptione, talia sint; ut, si ad verba animum intendas, satisfactionem & redemptionem strictè dictam denotent, neque natura rei, neque alia loca repugnent, quominus propriè istæc verba intelligenda sint, officium boni interpretis erit, inhærere sensui proprio: rem autem sic se habere probamus. Qui nos ita redemit pretio, ut quæcunque in redemptione à pœnis requiri solent, ea omnia præstiterit, is meritò proprio loquendi modo nos redemisse dicendus est. Primò, requiritur ad veram redemptionem, ut redimendus sit sub reatu & in culpa: homines autem strictè loquendo sub reatu fuisse, adversarii non negant, & Apostolus ad *Rom. Capit.* 1. 2. & 3. tam operosè illud probat, ut plane inverecundæ frontis sit oportet, qui hoc negat; & ad *Galat. Cap.* 3:13. *Christus nos redemit ab execratione legis: & cap.* 4. 5. Ut & *eos qui legi erant subjecti, redimeret. Ephes.* 1:7. *In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius.*

Secundò, requiritur ut intercedat pretium, quod etiam intervenisse eadem loca probant, *Galat.* 3:13. *Christus nos redemit ab execratione legis: dum pro nobis factus est execratio. Ephes.* 1:7. *Sumus redempti per sanguinem ejus.* 1 *Timoth.* 2:6. *Qui seipsum tradidit redemptionis pretium. Coloss.* 1:14. *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, id est, remissionem peccatorum.* 1 *Pet.* 1:18. *Ut qui sciatis vos non corruptibilibus, argento vel auro redemptos esse, &c. sed pretioso sanguine; utpote agni immaculati & inculpati, nempe Christi.* Excipiunt adversarii, pretium proprie dictum intelligendum non esse; primò, quia diabolo, sub cujus servitute eramus, pretium solvi oportuit: sed falsissimum hoc esse ex superioribus constat: rectori debebamus enim pœnam, & eramus sub reatu ex vi legis, cujus Deus legislator erat. Secundò excipiunt: non fuit solutum verum pretium, quia is, cui pretium debebatur, ipse pretium solvit, & ex suo deprompsit: *Deus enim proprio Filio non pepercit; sed tradidet eum pro nobis omnibus, Rom.* 8:32. *Joh.* 3:16. Respondemus, nihil absurdi continere, judicem sollicitum esse pro reo, & omnibus modis ei opem ferre velle citra præjudicium legis: quid quæso absurditatis continet, judicem ipsum pro reo solvere pœnam pecuniariam? Hinc etiam liquet, neque ideo dicendum, pretium proprie dictum non intervenisse in liberatione nostra, quia Deus ante solutum pretium nos dimissos optabat, & libertati restitutos. Dicitur equidem Deus hominibus condonare & remittere debitum, *Colos.* 1:14. *Colos.* 2:13. *Ephes.* 4:31. *Psalm.* 99:8. 1 *Joh.* 2:12. *Heb.* 9:22. *Colos.* 3:13. Sed ille loquendi modus naturam pretii non destruit: cum

eadem Scriptura sæpius inculcet, illam condonationem factam, interveniente redemptione, ut *Coloſ.* 1:14. *In quo habemus redemptionem per ſanguinem; id eſt, remiſſionem peccatorum*: hinc ille modus loquendi in Scriptura natus, quo dicitur *Deus nobis condonaſſe in Chriſto, Epheſ.* 4: 1. *Et remiſſa nobis eſſe peccata per nomen ejus: & ſine ſanguine non fieri remiſſionem peccatorum, Heb.* 9:22. Juſte itaque Deo attribuitur, eum ſcilicet nobis remittere noſtra peccata, quia pretium ſolutionis ipſe conquiſivit, & de ſuo redemptionem nobis peperit: cum autem idem ille judex ſit, & cujus legem eramus transgreſſi: ideo etiam illi attribuitur peccatorum condonatio, & nos dicimur remiſſionem obtinuiſſe, & per condonationem peccatorum ſalvatos eſſe: quia nos ipſi nihil contulimus, neque in nobis cauſa ulla fuit, quare peccata nobis condonarentur; ideo Deus teſtatur ſe peccata condonare propter nomen ſuum, *Eſaj.* 48:9. *Pſalm.* 25:11. Volens innuere nihil cauſæ in nobis extitiſſe, quare ſecundum merita nobiſcum non ageret. Nec ſcio, quid adverſariis in mentem venerit, qui exiſtimant reconciliationem cum proprie dicta ſatisfactione, & redemptione non poſſe conſiſtere; cum reconciliatio nihil aliud ſignificet, quam duorum, aut plurium inter ſe diſſidentium reditus in gratiam; neque attenditur an totalis, an partialis, aut an ulla ſatisfactio interceſſerit. Qui autem putant Deum nullo jure potuiſſe homini novas conditiones acquirendæ ſalutis præſcribere, ſi nempe plane, & in totum Deo pro hominum peccatis ſatisfactum ſit, illi inſigniter falſi ſunt: quia jure dominii, quod Deus in nos habet, obligamur ad omnia, quæcunque Deo nobis præſcribere placet. Deinde cum Deus ipſe noſtrum redemptionis pretium de ſuo ſuppeditaverit, illius etiam ſumus, & novo jure illi obſtricti, 1 *Cor.* 6: 20. 1 *Cor.* 7: 23. *Pretio empti eſtis, ne eſtote ſervi hominum.* Denique ad fidem obſtricti eramus per legem, licet non in ſpecie ad legem fidei, quæ locum habere non potuit, niſi poſt peccatum; attamen Deus nihilò plus à nobis in Euangelio, quando fidem nobis imperat, requirit, quam lege prima Adamo tradita continetur.

Quod autem putent unius pœnam non poſſe ſufficere redimendis tot millibus: primum reſpondemus, hic rationes hujusmodi mutas eſſe debere, quia ratio juſtitiæ Divinæ punitivæ ita nobis perſpecta non eſt, ut ab ejus natura nobis hujusmodi argumenta ducere liceat: ſicut id prima parte hujus tractatus fuſe expoſuimus. Secundo reſpondemus adverſariis juxta ſuam hypotheſin, qua juſtitiam Divinam punitivam naturalem componunt juſtitiæ punitivæ humanæ, quæ correctionem & exemplum ſpectat: cui enim dubium eſſe poteſt, quin Chriſti mors tantopere inſervire potuit fini pœnæ, quam omnes, & ſinguli homines debebant, quam ſi ſinguli ad ſupplicium tracti fuiſſent? Qua ratione Deus magis teſtari potuit odium ſuum erga peccatum; & homines per metum à peccato abſterrere, quam per traditionem Filii ſui dilecti in mortem; ut ea ratione legi pœnali ſatisfieret? Et adverſarii hoc ipſi non negant. Eadem ratione corruunt adverſariorum objectiones, quibus defendunt, ad veram & plenariam ſatisfactionem requiſitum fuiſſe, ut Chriſtus maneret ſub æterna condemnatione; cum talis ſimilitudo omnimoda non requiratur in ſatisfactione pœnali: ſed ſufficit pœnam, quæ Chriſto inflicta eſt, talem fuiſſe, ut, ſi omnes circumſtantias ſpectes, fini legis abunde ſatisfactum ſit: ad quam ſatisfactionem perſonæ dignitas non parum contulit. Primò, quatenus Filius Dei dilectus fuit, *Rom.* 8. & *Joh.* 3. Quatenus natura humana ὑποστατικῶς Divinæ perſonæ unita fuerit: atque adeo Deus paſſus eſſe dicitur, & ſanguine ſuo eccleſiam redemiſſe, *Act.* 20. *Et princeps gloriæ crucifixus*, 1 *Cor.* 2: 8. Denique quod tam diris eum ſubjecit cruciatibus, ut ipſiſſimam male-

maledictionem in lege comminatam subierit, *Galat.* 3:13. *At Christus nos redemit ab execratione legis, dum pro nobis factus est execratio; scriptum est enim, execrabilis est, quisquis pendet in ligno.* Et *Galat.* 4:4. *At postquam venit plenum tempus, emisit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum legi subjectum; ut eos, qui legi erant subjecti, redimeret: ut adoptionem acciperemus.* *Esaj.* 53:4. *Verum tamen morbos nostros ipse pertulit, & dolores nostros ipse bajulavit; & Jehova fecit ut incurrat in eum עון iniquitas nostrum omnium:* ubi per iniquitatem nihil aliud intelligi potest, quam pœna pro iniquitate: ficut *Lament. Jerem.* 4:6. *Et major est iniquitas filiæ populi mei, supplicio Sodomi.* 2 *Cor.* 5:21. *Fecit enim, ut qui non novit peccatum, pro nobis peccatum esset, ut nos efficeremur justitia Dei in eo.* Vel debet intelligi sacrificium pro peccato, ut *Num.* 5:11. Cum enim Christus nullum unquam peccatum commiserit, hi loquendi modi proprie intelligendi non sunt: & plus dicunt, quam Christum tantum occasione peccatorum nostrorum afflictum, ut ita nos à pœna & reatu peccati liberaremur: antea enim probavimus argumentis invictis, redemptionem proprie dictam debuisse intercedere. Et cum Apostolus dicat, *Galat.* 4. *Christum sub lege fuisse*; & ipsi adversarii agnoscere debeant, illic per subjectionem, qua Christus legi subjectus fuit, statum Christi calamitosum, & miserum esse intelligendum; sic enim exponunt locum 2 *Corinth.* 5:21. & *Galat.* 3:13. quare negant strictissime dictam execrationem intercessisse? Cruciatus enim plus fuisse quam corporales, satis apparet ex agonia Christi ante mortem, & in ipsa morte: ut liqueat Christum pro tempore sustinuisse iram illam Dei peccatis debitam. Quam sententiam confirmant ea loca, quæ docent Christum tamquam sacrificium Deo oblatum fuisse, *Hebr.* 9:12. *Neque per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem ingressus est sanctuarium, æternam redemptionem nactus,* & *Cap.* 10:10. et infinitis aliis locis. Cum autem hostia expiare soleat peccata tamquam pretium pœnale, quare Christo eripitur eum veram fuisse hostiam, & pœnas peccatis debitas sustinuisse; præsertim cum Sacra Scriptura testetur, legi satisfactum esse, neque ullam acceptilationem intercessisse: ideo enim subjectus factus fuit legi, ut nos ab ea subjectione liberaret, hoc est, à condemnatione, & pœna, quæ condemnationem sequi debet. Sicut itaque per nostram subjectionem, legi pœnali satisfactum fuisset; sic per subjectionem Christi, legi satisfactum est; lex enim nihil aliud postulat, quam talem subjectionem: qui ergo pœnam proprie dictam subiit, ut alterius salus ea repræsentaretur, qui vera pœna plecti dignus erat; idque cum factum sit sine violatione, aut abrogatione legis, is in totum id solvit, quod alter debebat. Huc spectat etiam ille loquendi modus, *Galat.* 3. *Pro nobis*, qui sub execratione eramus, *ipse factus est execratio, & nos qui eramus peccatum*, hoc est sub peccati reatu, *Deus, Christum peccatum faciens, liberavit, ut essemus justitia Dei in ipso:* justitia Dei inquit, quatenus tali substitutione justi reddimur secundum illam justitiam, quam lex à nobis postulabat. Hinc Apostolus Paulus locis fere infinitis, quando negat nos justificari posse per legem, propter carnis infirmitatem dicit nos justificari ex fide, hoc est, nos illam justitiam, quam lex requirebat à nobis, & quam viribus nostris assequi non poteramus, adipisci per fidem in Jesum Christum: & ideo legi omnino satisfactum esse oportuit, alioquin jus legis non fuisset adimpletum in nobis; & justitiam, quam lex requirit, scilicet aut obedientiam omnium & singulorum Dei præceptorum, aut pœnarum solutionem, nunquam fuissemus adepti per Christum, si Christus morte legis juri non planè satisfecisset. Ut inde liqueat quam absurdum sit docere, nos per fidem & bona opera justi-

justificari: cum illa justitia, immanè quantum differat, à justitia illa legali, à qua si quis deficiat, reus est: & ideo alium nostro loco substitui necesse fuit; ut ita damnationem fugeremus: & Apostolus docet nos illam justificationem, quam lex requirebat à nobis, consequi in Christo. Et hinc dicit Apostolus, *Justus ex fide vivet*, *Rom.* 1:17. *Galat.* 3:11. Per justum intelligens talem, qui legi satisfecerat: non simpliciter, cui debebatur plenariæ obedientiæ præmium; ut is per justum intelligatur, qui in statu salutis est extra reatum, & jus habens ad vitam æternam quocunque titulo: sed per justum intelligit, primò, justificatum, hoc est, qui legi nihil debet: respicit enim justitia prius normam & legem, secundum quam aliquis justus, vel injustus vocatur; quam præmium aut damnationem: & ideo Apostolus distinguit sæpius inter justum, & præmium justi; & dicit eum, qui justus fieri non poterat per legem, justum fieri per fidem in Christum; ita ut eadem sit justitia, qua fidelis justus habetur coram Deo, cum ea justitia, qua justus habitus fuisset coram eodem judice, si legi perfectè paruisset: sicut extra æs alienum constitutus esse dicitur, tam qui ipse solvit debitum suum; quam cujus debitum per alium solvitur: & ideo Apostolus, *Act.* 13:39. *Et ab omnibus, à quibus non potuistis per legem Mosis justificari, per hunc, quisquis credit, justificatur*: ubi Apostolus innuit nos ab iis peccatis justificari, à quibus justificari non poteramus per legem Mosis; atque adeo justificatio per fidem, est justificatio talis, qua illi obedientiæ actus tamquam præstiti reputantur, quos sub lege propter carnis infirmitatem præstare non poteramus. Denique cum judicium Dei sit secundum justitiam: sunt autem secundum illam justitiam, omnes sub reatu & condemnatione, quicunque aliqua peccati labe infecti sunt: nullus itaque, qui omnibus partibus consummatam justitiam non habet, coram Deo justus reputari potest; & ideo est quod Apostolus 1 *Joh.* 2:2. dicit, *Peccata nostra actualia purgari sanguine Christi*: & *Heb.* 7:25. *Christum semper adhuc expiare nostra peccata.* Innuens neminem coram Deo justum reputari, qui ab omni peccato non sit purus, aut saltem ab omni peccati reatu non sit liber. Ita ut ex doctrina de justificatione sententia orthodoxorum de satisfactione confirmetur.

Hic jam simul manifestum fit, quid respondendum sit ad argumentum adversariorum, quod depromunt ex *Matth.* 8:17. *Ut impleretur, quod dictum est per Esaiam Prophetam, ipse valetudines nostras accepit, & morbos portavit.* Quo in loco adversarii aliquid præsidii sibi reconditum arbitrantur ad subvertendum argumentum, quod formamus ex loco illustri Esaiæ supra citato: voluntque Christum innuere, *Matth.* 8:17. locum Esaiæ non aliter interpretandum esse, quam de liberatione à malis, nulla satisfactione propriè dicta intercedente: quemadmodum Christus re ipsa homines à morbis & languoribus miraculosa curatione liberabat, nihil pœnarum subeundo; sed tantum quædam agendo & patiendo, quæ hominis peccata, & ex peccatis natam calamitatem amolirentur. Nam si adversarii accuratius attendissent ad phrasin & modum loquendi Scripturæ Sacræ, longe aliter iis de ea re staret sententia. Quotiescunque enim Scriptura loquitur de expiatione peccatorum, de satisfactione, vel contra de hominum reatu, semper fere loquitur de bonis, aut malis absolutionis, aut damnationis, quæ utrumque statum sequi, aut ejus comites esse solent; ita ut ejus peccata expiata sint & dicantur, cui peccatorum pœna aut remissa est, aut qui eandem pœnam passus est: contra illius peccata adhuc manere dicuntur, cui aut pro peccatis pœna imminet, aut qui in ea ferenda adhuc angitur. Cum itaque Christus homines à morbis & languoribus liberavit, eo declaravit eorum peccata esse expiata; cum talis libe-

liberatio à malis sit expiationis peccatorum aliquid consequens: & juxta modum loquendi Spiritui Sancto familiarem, illius peccata deleta, expiata, condonata dicuntur, qui à pœna iis debita, immunis constituitur: rursus is sub reatu esse, qui reatus notas, quales sunt pœnæ & castigationes, circumfert. Et ea ratione is recte peccata nostra expiasse dicitur, qui reatus & condemnationis notas aufert; hoc est, à calamitatibus liberat: & tantum abest, quod talis pœnarum ablatio, propriam satisfactionem tollat, ut eam omnino stabiliat: si præsertim ad ablationem pœnarum accedat afflictio & calamitas summa ejus, qui liberationis author existit. Sicut id liquet ex *Esaia* 40: 2. *Loquimini quæ sunt cordi urbi jeruschalaimorum, & prædicate ei, completum esse tempus præfinitum ejus, exsolutam esse iniquitatem ejus, eam accepisse è manu Jehovæ duplum pro omnibus peccatis suis*: hic Propheta innuit peccata populi Israëlitici expiata & deleta esse, quia à pœnis & miseriis, quibus hactenus fuerant obnoxii, brevi liberandi erant: eâdem ratione *Esa.* 22: 14. Propheta indicare vult peccata infidelium Israëlitarum non expianda, quia totâ suâ vitâ afflictionibus & miseriis obnoxii essent futuri: *Atqui revelavit se, me audiente, Jehova exercituum, si expietur istæc iniquitas vobis, donec moriamini.* Sic *Jerem.* 50: 20. dicit Propheta, *Peccatum Israëlis, si quæratur iis temporibus, nullum existet, & iniquitates Jehudæ nullæ invenientur: quia condonavero iis, quos faciam reliquos*: innuens, ideo nullum peccatum repertum iri in Israële superstite, quia nulla amplius pœna aut afflictio eum malè exerceret. Sic *Hos.* 14: 3. *Sumite vobiscum verba, & revertimini ad Jehovam; dicite ei, omnem condona iniquitatem, & acceptum confer bonum*: ubi Propheta paria facit *condonare peccata & conferre bonum*; cum unum sit signum alterius: vide etiam *Hos.* 13: 1. 2. 3. *Jerem.* 49: 12. *Lament. Jerem.* 1: 22. *Ezech.* 33: 10. & 35: 5. *Esa.* 27: 8. *&c.* quibus locis omnibus pœnarum ablatio expiationem peccatorum, aut earum præsentia reatum adhuc manere designat. Ita ut Christus meritò, cum ægros sanaret, diceret, Prophetiam Esaiæ adimpletam esse, quæ prædixerat Christum nostra peccata laturum: quia ea præstabat, quæ signa & symbola erant expiationis peccatorum.

Quod autem adversarii absurdum putant, nos docere pretium proprie dictum solutum esse, cum Deus gratis peccatum condonare potuerit; id nihil omnino ad rem facit: nam primo, negamus Dei justitiam punitivam naturalem permittere, ut peccatum impune commissum sit. Deinde demus Deum peccatum impunitum transmittere potuisse, dicimus Scripturam docere, Deum id facere noluisse, neque potuisse posito decreto de manifestandis illis attributis misericordiæ, sanctitatis, & justitiæ: quæ omnia insigniter in mysterio redemptionis relucent. Quod autem aliquando pœnas temporales condonasse dicitur, id non importat, quod etiam æternas condonare voluerit; neque obest iis, qui docent nullum peccatum à Deo impunitum transmitti posse. Nam quod regerunt adversarii: si illud peccatum, quod Deus condonasse dicitur, postea in ultimo judicio vindicaturus sit, tunc illam condonationem non fuisse proprie dictam condonationem, & remissionem, id nullius est momenti: error eorum in eo vertitur, quod misceant & confundant rationem justitiæ punitivę Divinæ naturalis cum arbitraria, de qua re in superioribus fuse actum est. Deinde animadvertendum, Deum duplicem respectum habuisse ad populum Israëliticum; primum quatenus illorum spiritualis Rex & dominus erat. Secundum, quatenus rector, & dominus temporalis, regens eos, tamquam si ipse immediate præsideret illi societati, immediatè leges iis præscribens, leges explicans, puniens sæpe immediatè, & plane sese instar Domini, aut

aut principis mundani, si ita loqui liceat, sese gerens. Hujus Dominii respectu, omnes illi qui in republica Judaica vivebant, erant Israëlitæ, omnibus eadem erat dignitas, quoad qualitatem illam externam; semen, & posteri Abrahami, populus Dei, gens sancta, peculium Dei, &c. Imo lex ceremonialis duplicem usum inde habuit in politia Judaica, unum temporalem, & mundanum; alium spiritualem: respectu usus prioris, lex illa jugum erat, *Actor.* 15. Israëlitæ sub pædagogia & legis servitute, *Galat.* 4. & 5. *In ea libertate, quâ Christus nos liberavit, perstate, & ne regredientes implicamini servitutis jugo.* 2 *Corinth.* 3:17. *Dominus autem Spiritus: ubi autem Spiritus Domini, illic etiam libertas:* erat enim velamen apud gentem Judaicam, signum servitutis, & subjectonis, 1 *Corinth.* 11. Respectu autem usus posterioris erat gratia & beneficium; præfigurabant enim ceremoniæ beneficium & redemptionem Christi: sicut Apostolus in tota Epistola ad Hebræos docet. Hinc etiam natum est, quod legis transgressoribus duplex pœnæ genus denunciatum sit, unum, quod statum Reipublicæ Judaicæ spectabat temporalem; alterum, spiritualem ejusdem statum.

Prioris respectu, quædam peccata expiari poterant sacrificiis, quæ scilicet talia non erant, ut statum reipublicæ Israëliticæ insigniter labefactare possent; qualia sunt quorum mentio fit *Levit.* 6. & aliis in locis pluribus: & Israëlitæ qui juxta legem, sacrificiis & oblationibus peccatum illud expiaverant, sancti habebantur, quoad carnis sanctificationem: quatenus scilicet manebant sanctus populus Dei, & admittebantur in templum, & sacris vacare poterant; & id est quod voluit Apostolus, *Heb.* 9:11. *Et omnia fere secundum legem sanguine purificantur, & sine sanguine non fit remissio peccatorum*; purificationem & remissionem peccatorum pro una eademque re sumens: & *Heb.* 10:10. dicimur *Sanctificati per oblationem corporis Christi*, quatenus sub V. T. populus, cum per pontificem oblationes offerret Deo, sanctificabatur per easdem; vide *Heb.* 13:12. & 10:14. Et hinc sunt nati modi illi loquendi, quibus fideles per oblationem, & meritum Christi dicuntur *sanctificati*, *Heb.* 10:10. *Et consecrati v.* 14. *Et sanguis Christi, qui per spiritum æternum sese obtulit, &c.* dicitur *emundare conscientiam nostram ab operibus malis*, *Heb.* 9:14. & *Tit.* 2:14. *Dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibi populum peculiarem:* & quæ sunt his locis textus Scripturæ similes, qui docent Christum per mortem operari sanctificationem, & conversionem, *Heb.* 9:28. 1 *Petr.* 1:18. & 3:18. 1 *Joh.* 4:4. 5. *Act.* 5:31. *Heb.* 8:10. Per quos loquendi modos, non doctrinam, & efficaciam Euangelii, nec fœdus tale, quo Deus jam non amplius stricto jure nobiscum agere vult, sed ad multa hominum peccata connivere, intelligere oportet; (sicuti adversarii obtendunt) sed æternam purificationem, & consummationem eorum, pro quibus Christus sese obtulit: in hoc enim sensu Apostolus pactum antiquum opponit pacto novo; & sacrificia sub V. T. sacrificio Christi: quatenus scilicet fœdus antiquum in typo, & figura tantum purificabat, *Heb.* 10:1. 2. & remissionem peccatorum promittebat: per fœdus autem novum, reipsa peccata expiabantur, *Cap.* 9:14. *Secundo*, quod per oblationes legales, nemo *sanctificabatur in perpetuum*, sanctificatione scilicet illa externâ, *Heb.* 10:1. 2. *Christi autem oblatione semel facta, sanctificamur in perpetuum:* hoc est, ab omnibus nostris peccatis liberamur, *Heb.* 9:26. 28. & 10:10. 12. 14. & 13:14. *Sanctificavit populum in perpetuum*: ergo omnia & singula eorum peccata expiat, quæcunque committunt: atque adeo justi, & sancti sunt coram Deo per Christi expiationem factam pro omnibus & singulis peccatis commissis, aut committendis: & hæc est ratio, quare Christus adhuc in cœlo nostra peccata

cata expiare dicitur; quatenus vis victimæ, & oblationis in singulis expiandis peccatis, quæ ab iis committuntur, quibus Christi sacrificium per fidem usui est, exeritur: at sub V. T. ad peccatum expiandum semper iteratione erat opus, Christi autem unica oblatio efficax est ad omnia peccata quovis tempore expianda: nam alioquin inquit Apostolus *opus fuisset eum sæpius pati, & offerri à condito mundo*, *Heb.* 9: 26. Quo evincitur, & oblationes V.T. quoad conscientiam neminem unquam sanctificasse; sed Christi oblationi unicè id imputandum, qui re ipsa præstitit, quod fidelibus sub V. T. figuris, & umbris ad confirmandam eorum spem, adumbrabatur. Ergo oblationes pro peccatis, præterquam quod erant typi, & figuræ Christi, erant etiam satisfactiones pro pœna, quantum ad statum politicum externum; & pro talibus peccatis erant ordinatæ, quæ neque authoritatem legislatoris, neque ipsum statum reipublicæ disturbare poterant: & ideo fortassis ea Apostolus *errata* vocat, *Heb.* 5: 2. ut à gravioribus ea distingueret: pro iis autem peccatis, quæ gravia erant, qualia sunt idololatriæ, peccata contumaciæ, homicidii, adulterii, & infinita alia, quæ Deus voluit esse capitalia, pro iis nullum sacrificium erat ordinatum ad expiandam pœnam illam temporalem, & corporalem: eo respexit author Epistolæ ad Hebræos *Cap.* 2:2. *Etenim si per angelos dictus sermo fuit firmus, omnisque transgressio & παρακοὴ contumacia, justam mercedis retributionem retulit, &c.* Ibi ex verbis ipsis, & ex consequentibus *vers* 3 satis liquet Apostolum non loqui de qualibet transgressione; sed de graviori peccato & contumacia insigni: & *cap.* 10:28. *Qui aspernatus fuerit Mosis legem, absque misericordia ex duorum aut trium testimonio moritur.* Et *Heb.* 12:25. Licet autem Deus nullum sacrificium, aut oblationem in lege instituerat, quibus talia peccata apud judicem terrenum poterant redimi: contra pœnam tamen æternam iis prospexit. Si itaque aliquando Deus pœnas corporales condonavit improbis, non sequitur Deum idem voluisse, aut potuisse facere, quoad pœnam æternam, & respectu judicii sui spiritualis, aut justitiæ punitivæ naturalis. Neque desinit esse condonatio, etiamsi postea Deus illa peccata puniat; eripit enim eos quamdiu hic vivunt, ex multis calamitatibus & miseriis, quas meriti erant. Sic nemo repugnabit, beneficium fuisse Christi, cum legionem illam diabolorum, non ablegavit in abyssum, & iis feriis, quas hic in mundo agere sibi videbantur, non est frustratus: sed iis concessit porcos invadere, *Matth.* 8:31. Si cui hæc responsio minus placet, poterit communem eligere; mihi tamen videtur satis commoda, & ad multas difficultates solvendas accommodata: quæ tamen si difficultates & absurda secum trahit, quæ sæpe primo intuitu non comparent, & nos fugere possunt, non tales sumus, qui iis inhærere velimus mordicus; sed statim, ubi melior affulserit ratio, eam abdicare parati sumus. Restat ut jam ad secundum capitale argumentum accedamus: quo probemus Christi mortem veram, & proprie dictam satisfactionem pro peccatis nostris fuisse.

Ubi vera, & proprie dicta expiatio, per modum sacrificii & victimæ facta est apud Deum iratum adversus peccata nostra; illic vera intercessit satisfactio pro nostris peccatis: hæc autem omnia intercessisse in satisfactione Christi locis Scripturæ invictis probamus: 1 *Joh.* 2:2. *Christus expresse vocatur ἱλασμὸς, propitiatio pro peccatis nostris, & peccatis totius mundi. Et cap.*4:10. *Deus misit Filium ut esset propitiatio pro peccatis mundi. Heb.* 2:17. *Unde debuit per omnia similis fieri fratribus, ut misericors esset & fidelis pontifex, in iis quæ apud Deum, ad expiandum peccata populi. Rom.* 3:25. *Quem proposuit Deus ut esset ἱλαστήριον, placamentum per fidem in sanguine ipsius, &c.*

Per modum autem sacrificii & victimæ id factum fuisse docent loca infinita. Primo,

mo, ea quæ docent nos Deo reconciliatos per *Sanguinem crucis*, *Col.* 1: 20. *Per mortem Filii*, *Rom.* 5: 10. *In cruce delevit chirographum, quod adversus nos erat*, *Col.* 2:13. 14. *Eph.* 2:16. Secundo, ubi dicitur, *Christus mactatus pro peccatis*, *Apoc.* 5: 9. *Nunc semel in consummatione seculorum ad peccatum per immolationem sui ipsius tollendum, patefactus est*, *Heb.* 9: 26. Tertio, ubi dicitur, *seipsum pro nobis obtulisse*, *Heb.* 10:10. 12. 14. *&* 9:28. *&* 7.27. *Cui non sit quotidie necesse, quemadmodum illis pontificibus, prius pro peccato populi victimas offerre &c. hoc enim fecit semel, cum semetipsum obtulit.* *Item Heb.* 5:1. Quarto, ubi Scriptura docet Christum fuisse pontificem, & ex munere pontificio Deo aliquid obtulisse, quo nostra peccata expiata sunt, *Heb.* 8:3. 9:12. 26. 10:12. 13:12. & multis aliis locis. Quinto, ubi dicimur per *oblationem Christi sanctificati in perpetuum*, hoc est, peccata nostra omnia in perpetuum expiata, ut ita sancti constituamur coram Deo, *Heb.* 10: 10. 14. *Unica oblatione consecravit in perpetuum* (hoc est nos Deo sacros reddidit, & ab usu profano segegravit) *eos qui sanctificantur: & cap.* 13:12. *Joh.* 17:19. *Ego me sanctifico, ut & ipsi sancti sint.* Denique ubi per oblationem & sacrificium Christi dicimur, *habere aditum in sacrarium, in sancta sanctorum, ad Deum, viam ad sacrarium per mortem Christi redditam manifestam*, *Heb.* 2: 15. 10:19. *Eph.* 2:18. *& Heb.* 9:8. Alia argumenta non addo: cum hæc sufficere abunde possint.

Deum autem nobis iratum fuisse, atque adeo per sacrificium Christi verè fuisse placatum, prout placatio locum habet apud eos, qui ipsam placationem desiderant & optant, probatur his Scripturæ locis. Primo quæ docent, *Deum nobis reconciliatum*, *Rom.* 5:10. *Eph.* 1: 2. *Col.* 1:20. 21, *&c.* *Per Christum pacem esse factam*, *Rom.* 5:1. *Eph.* 2:16. 17. *Col.* 1: 20. Secundo, *nos habere aditum ad Deum*, *Eph.* 1: 18. *&* 3:12. Tertio, quæ loca docent, *nos hostes fuisse Dei*, *Rom.* 5:9. *Eph.* 2:16. *Col.* 1:21, *&c.* Quarto, *ubi mentio fit advocati & mediatoris, intercessoris, interpellatoris*, 1 *Joh.* 2:1. 2. 1 *Tim.* 2:5. *Gal* 3: 20. *Heb.* 7: 25.

Jam paucis videamus, quomodo nostri adversarii hanc demonstrationem perfringere studeant: inquiunt primo, per vocem expiationis non probari proprie dictam expiationem, aut placationem; cum non rarò impropriè sumatur in Sacra Scriptura, & talibus attribuatur, qui expiare non poterant. Sed adversarii non attenderunt, quod quandoquidem in vera expiatione multa concurrant, sæpe evenire debere, ut expiatio attribuatur illi, qui aliquid ad expiationem confert, sub quacunque ratione: id tamen non evincit, totam expiationem metaphoricè sumendam; aut veram expiationem non intercessisse: quia is, cui attribuitur expiatio, formalem illum expiationis actum non præstitit, sed tale quippiam, quod expiationem antecedit, comitatur, aut sequitur Sic Moses *Exod.* 32. dicit se visurum, an poterit *expiare peccatum populi*; occurrit illic verbum כפר quod proprie expiare, & placare per dona iram alicujus significat, *Gen.* 32:20. *Num.* 5:8. *Num.* 25:13. Ubi Phineas memorabili illo facto dicitur expiasse populum Israëlis: vide *Levit.* 1:4. *&* 4: 31. Moses autem dicitur tentaturus an expiare posset peccata populi; quatenus preces ejus, & intercessio aliquid momenti illatura erant, ad placationem: & Deus dicitur expiare peccata populi, *Deut.* 21: 8. *Psalm.* 65:4. *Psalm.* 78: 38. *&* 79:9. *Esa.* 43: 25. *&* 44: 22. quia is est, qui aversum à nobis habebat animum ante expiationem, & qui post expiationem iram suam deponit, & peccatis nostris propitius est; ideo tamen tales loquendi modi satisfactionem & expiationem proprie dictam non excludunt; cum ea omnia in proprie dictâ expiatione locum habere possint. Nam is qui placatus est, revera est propitius peccatis nostris: & ideo illud

fœdus

fœdus, quo Deus promittit ſe propitium futurum peccatis noſtris, *Heb.* 8:10. *Jer.* 31:33. Non excludit ſatisfactionem pro peccatis; cum propitius eſſe alicui, ſtricto loquendi modo, nihil aliud ſignificet, quam poſt conceptam iram, & odium contra aliquem propter offenſas, eum animum iratum deponere: vide *Num.* 14: 20. 21. ubi occurrit *verbum* סלח. *& Luc.* 18. 13. ubi verbum ἱλάσθητί μοι: ita ut propitiatio ſemper præſupponat iram conceptam, atque adeo cum placatione quantum ad effectum coincidit, quæ etiam ſemper iram præſupponit: & jam pro expiatione, jam pro placatione ſumitur; ſicut verbum כפר apud Hebræos. Promittit itaque Deus, ſeſe propitium futurum noſtris peccatis; ſatisfactionem tamen non excludit, quod inde liquet, quod Apoſtolus docet, *Fœdus illud in ſanguine Chriſti ſancitum eſſe: & opus fuiſſe, ut mors ejus interveniret; imo ſanguinem ejus id præſtitiſſe ad expianda populi peccata, quantum ad conſcientiam, quod ſanguis hircorum atque taurorum:* aut ergo nulla vera facta fuit expiatio pro peccatis populi, quoad ſanctitatem populi externam; aut etiam morti Chriſti eadem formalis ratio attribuenda eſt: illud autem dicere abſurdiſſimum eſt, cum Scriptura paſſim id inculcet, *Num.* 5: 8. *Aries expiationis, qui expiat peccata. & Num.* 6:23. & locis multis aliis Levitici. Videntur tamen adverſarii id aliquâ ratione in dubium vocare: quia Deus ipſe ordinavit ſacrificia expiatoria: & inde volunt conficere Deum iſtis ſacrificiis non tam placatum fuiſſe, quam illa ſacrificia fuiſſe effectus placationis, & ideo inſtituta, ut Deus iis teſtaretur ſe iratum animum deponere paratum; nec iræ ſuæ velle indulgere, ſed eam velle reprimere, ſi Judæi religione, ipſis in lege præſcripta, ſe ipſum colerent, non autem quod Deus iratum ſuum animum exercuerit in ſanguine taurorum aut Chriſti. Et illa eſt alia exceptio, quâ noſtrorum argumenta eludere conantur: ſcilicet illic expiationi proprie dictæ, locum non eſſe, ubi non eſt animus iratus ejus, cui offertur victima ad placandum: Deum autem nobis iratum non fuiſſe, quia alioquin ipſe victimam non ſuppeditaſſet hoſtibus, & quidem victimam, erga quam habebat amorem effuſiſſimum, ſcilicet proprium ſuum Filium. Atque ideo exiſtimant per inimicitias, quæ nobis cum Deo intercedebant ante mortem Chriſti, non talem inimicitiam intelligendam, quâ Deus nobis erat infenſus; ſed quâ nos habebamus animum à Deo alienum propter peccata, & pravos affectus, qui nos longè à Deo aberrare faciebant, & animum noſtrum ejus amoris vacuum reddebant: & ideo ſtatuunt Apoſtolum docere, nos Deo eſſe reconciliatos, non autem Deum nobis; & ſæpe per reconciliationem Apoſtolum nihil aliud intelligere, quam noſtram converſionem, aut reconciliationem Judæorum & gentium inter ſe *Deo factam eſſe*, hoc eſt, ad ſerviendum Deo. Sed ſi ideo expiatio proprie dicta locum non habet, quia Deus ante oblationem factam, paratus erat redire nobiſcum in gratiam, cum viam expiationis oſtendit, ergo omnia ſacrificia, quæ unquam, aut apud Judæos, aut gentes fuere in uſu, non fuerunt propriè ſacrificia expiatoria, cum eſſet pars cultus veri & à Deo inſtituti, qualis erat cultus Judæorum; aut putatitii, qualis cultus gentilium, qui nihilominus putabant Deum talibus ſacrificiis placari: imo ſequeretur nullam expiationem proprie dictam aut extitiſſe unquam, aut exiſtere potuiſſe; cum enim ira quæ per vindictam ſedatur, tunc ſedatur, quando vindictæ libidini ſatisfactum eſt: ira autem ſemper in aliquid excandeſcat. Si itaque in id, quod nobis iræ cauſa extitit, vindicta appetitum ſuum explere poſſit, peccatum expiatum dicitur: ergo declarat is, qui ira inflammatus eſt, quomodo illa, & per quid expiari poſſit. Qui itaque oſtendit modum expiationis, eo non ſubvertit expiationem proprie dictam; præſertim ſi conſideremus expiationem

tionem peccati, & placationem iræ apud judicem, nihil esse aliud quam satisfactionem, legi pœnali præstitam; & non requiri, ut is, cui satisfieri debeat, irâ accensus sit: cum apud Magistratum illud nihil aliud significet, quam puniendi animum, qui aliter deponi non potest, nisi legi satisfactum sit: sed de his supra. Quod autem non requiratur, ut is, qui placatur per sacrificium ita animum habeat nocendi illi, cum quo reconciliandus, ut eum docere non debeat modum placandi, id longe à vero & usu quotidiano disjunctum est; & contrarium abunde probatur ex Historia Davidis, 1 *Chron.* 21:17. Ubi Deus per Angelum, & Gad Prophetam, annunciari curat Davidi, ut ad sedandam plagam, qua Deus Israëlitas vastabat, erigeret altare; & ita per oblationes super altari, aversum Dei in Israëlitas animum flecteret.

Quod autem Scriptura nos exhortetur, ut velimus reconciliari Deo; & eadem Deum mundum sibi reconciliasse indicat, ille loquendi modus non tollit placationem proprie dictam, cum ita reconciliati simus Deo per mortem Filii ejus, ut illa reconciliatio actualiter nobis non applicetur, nisi post conditionem à nobis præstandam, quæ est fides; atque adeo nos etiam nosmet Deo reconciliamus: eodem modo quo Apostolus, 1 *Cor.* 7: 11. jubet, ut uxor quæ discesserit à viro, *rursus viro reconcilietur*; cum tamen mariti animus placandus esset; quia enim hoc fieri non poterat, nisi per officia quædam ab uxore præstanda, ideo Apostolus vult eam reconciliari viro, non ut maritus reconcilietur uxori: & hæc est ratio quare Apostolus, *Rom* 3:25. dicit, *Christum esse placamentum in sanguine per fidem*: absurdum autem est, adversarios per *placamentum in sanguine* nihil aliud intelligere, quam Deum Patrem, per sanguinem Filii testari, & declarare se ratum habere fœdus illud gratuitum, quod sine satisfactionis interventu, remissis gratuitò peccatis, jam sub conditionibus æquioribus cum hominibus contrahit. Dicimus istam adversariorum sententiam admodum abhorrere à vero, & Scripturæ adversariam: probavimus enim jam, & postea firmius confirmaturi sumus, mortem Christi fuisse mactationem quandam, & oblationem sacrificialem; non autem in morte victimæ, Deum tantum se placatum ostendisse; sed propter victimam placatum esse: neque tantum ideo propter victimam placatur Deus, quia id præstitum est, quod fieri Deus voluerat, antequam pactum ratum esset; & Christus authoritatem condonandi peccata acciperet; sicut urgent adversarii. Deus dicitur placatus victimâ, quia illa victima in se excipiens, & quasi exhauriens infestos iræ Divinæ effectus, iram Dei placat: alioquin quævis obedientia posset vocari victima, & omnes martyres Sacerdotes: cum tamen Apostolus ad Hebræos tam operose probat, Christum esse verum & proprie dictum pontificem; & id, quia obtulit aliquid Deo, quemadmodum reliqui pontifices. Denique Christus est ita placamentum in sanguine, ut sanguine ejus simus *redempti*, *Heb.* 9:24. & quidem *empti ex omni tribu, populo, & natione, & empti è terra*, *Apoc.* 5: 4. & 14: 3. Qui modus loquendi non congruit cum simplici sanctione fœderis gratuiti, in quo emptioni, redemptioni & expiationi nihil est loci.

Verum quidem est ad Hebræos *cap.* 9: 17. Christi mortem ab authore Epistolæ considerari tamquam id, sine quo pactum, & testamentum ratum esse non poterat: sed longè differunt, sine morte testatoris testamentum ratum non esse, & per mortem testatoris illud testamentum obsignari, & confirmari: illud enim fit, quia cum testamentalis dispositio non sit actualis donatio inter vivos, quæ statim post donationem rata est, sed dispositio tantum donationis futuræ; quia semper est in potestate testatoris illam dispositionem testamentalem mutare, aut plane irritam facere, quamdiu est in vivis;

&

& ideo mors testatoris interveniat necesse est, si testamentum ratum sit futurum; non quia per mortem obsignat, aut ratum facit, quod antea non erat; aut quasi ad jus transferendi bona sua ad alium, requiratur mors, cum id per simplicem declarationem voluntatis fiat: sed quia nemo ex vi dispositionis testamentalis, jus in testatoris bona sibi vindicare potest, nisi post mortem. Obsignatio autem propriè dicta est illa, quæ simul tanquam signum voluntatis, concurrit ad formam intrinsecam fœderis: in hac significatione mortem Christi concurrisse ad fœdus, quod Deus iniit cum hominibus, nunquam probabunt adversarii; quod tamen iis incumbit, si interpretationem loci illius, de quo jam disputatur, sartam tectam velint. Ratio autem, quare Apostolus aliquam comparationem instituit inter mortem Christi & testatoris, hæc est, quod Christus ejus pacti mediator est, quod aliter iniri non poterat, nisi morte mediatoris & sequestri: dicit enim Apostolus *Galat.* 3: 20. *Mediatorem non esse unum*, hoc est, mediator discordiam inter partes denotat, quæ discordia tolli non potuit nisi morte mediatoris, & ita fœdus gratuitum sanciri necesse fuit sanguine mediatoris: qua in re convenit cum testatore, cujus testamentum nullam efficaciam habet, nisi post mortem testatoris.

Atque ita liquet quomodo interpretandus sit locus ille, 2 *Cor.* 5: 19. 20. *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi &c.* ita enim erat in Christo Deus, ut nos sibi reconciliaret per Christum, ergo per Christum non solummodo se nobis reconciliatum ostendit: ipsa enim reconciliatio longe differt ab hoc, quo aliquis se reconciliatum declarat: deinde hic adversarii *reconciliare aliquem sibi*, interpretantur eo modo, quo nos illud interpretandum urgemus, scilicet docent istæc verba significare, Deum iratum rediisse in gratiam cum hominibus: dicunt enim istæc verba, de quibus jam disceptatur, nihil aliud indicare, quam Deum in morte Christi obsignasse illud fœdus, quo declarat se rediisse in gratiam cum hominibus: ergo modus ille loquendi *reconciliare homines peccatores sibi*, non significat à parte hominum, pacem tantum procurare per conversionem; Dei autem iram jam placatam & sedatam fuisse.

Gaudet autem Spiritus Sanctus eo loquendi modo, quia Deus Pater modum, & medium reconciliationis ipse invenit, & victimam, ut ita dicam, de suo deprompsit & suppeditavit; & mire sibi complacuit in opere redemptionis, quod Christus suscepit: unde dicitur Pater *Christo corpus adaptasse, & pro laboribus susceptis gloriâ & honore coronasse, Hebr.* 2: 9. & 12: 2, &c. Et homines adhortantur ut reconciliari velint Deo, eo modo, quo eos adhortamur ad fidem, pietatem, & bona opera; sunt enim reconciliationis media, non causa.

Absurdius autem est, quam dici possit, velle omnia Scripturæ loca, quæ inimicitiam inter Deum & homines denotant, interpretari de hominum perversa voluntate, quâ dediti operibus malis, Deum, qui contraria imperat, & à quibus homines propter insitam malitiam & pravam cupiditatem abhorrent, oderunt: quomodo locus ille ad Romanos *cap.* 5: 1. talem interpretationem sustinere potest; *Justificati igitur ex fide, pacem habemus apud, vel erga Deum, per dominum nostrum Jesum Christum*: de qua pace loquitur Apostolus? Non de illa, qua opposita iræ illi, cujus mentionem fecit *capite* 4: 15. *Lex iram efficit*: sicut alibi idem Apostolus docuerat, eos qui sub lege sunt, esse sub maledictione, à qua liberamur per Christum fide apprehensum. Deinde Apostolus docet, nos tunc tantum pacem habere apud Deum, cum fide justificati sumus: at juxta doctrinam adversariorum, Deus ante fidem hominum, jam erga eos placatus erat, & animum infensum deposuerat. Cum autem fides non sit omnium, quomodo

modo per pacem, de qua hic loquitur Apoſtolus, intelligi poteſt pax illa univerſalis, qua Deus in Chriſto erga genus humanum ſeſe placatum oſtendit; non poteſt autem intelligi de pace illa & amore, quo Deus homines fideles proſequitur, poſtquam per fidem in fœdus illud gratiæ tranſierunt, & quos ſpecialiori gratia complectitur, tamquam fœderatos: cum hic de illa pace agatur, quæ oppoſita eſt iræ, ſub qua omnes jacent, qui ſub lege ſunt: quemadmodum ex capite 1. 2. 3. & 4. hujus epiſtolæ liquet; ubi Apoſtoli ſcopus eſt probare neceſſitatem juſtificationis per fidem, probans tam Judæos, quam gentes eſſe ſub condemnatione, & ira. Deinde agitur de tali pace, quæ nobis parta eſt per traditionem Chriſti in mortem; *capit.* 4: 25. *Traditus, Chriſtus ſcilicet, propter offenſas, & reſuſcitatus ad noſtri juſtificationem.* Cum quibus verbis cohærent, *Juſtificati igitur ex fide pacem habemus cum Deo*: ut planè intelligenda hic ſit talis pax, quæ oppoſita eſt iræ, qua Deus tamquam judex nobis extra Chriſtum conſideratis infenſus erat: nam quod in hoc capite Apoſtolus mentionem facit ſummi amoris erga nos, quo Deus impulſus, Chriſtum pro nobis tradidit, ille amor non ſubvertit illam iram, de qua hic diſputamus, ſicut ſupra probatum eſt; & Apoſtolus ſatis declarat, cum dicit, *Nos cum inimici eſſemus, reconciliatos Deo per mortem Filii ejus*; hic, licet non auſim repugnare adverſariis, per inimicos intelligendos eos, qui animum per peccata averſum habebant à Deo, quos vocat *verſ.* 6. *impios, & peccatores verſ.* 7. non tamen ſub eo formali, nec ideo eos inimicos vocat, quia ſimpliciter ſunt peccatores; ſed quia per peccata odium Dei ſibi accerſunt, & in ſe concitant, & dignos ſe reddunt ejus ira. Et ideo Apoſtolus dicit in ea reconciliatione tantopere elucere Dei miſericordiam, & bonitatem; quia propter peccatum ira Dei excandeſcit, & inflammatur, & peccatum etiam eſt actus hominis inimici, quia per eum Deus læditur: ſi enim peccata hominum talem reſpectum non haberent ad Deum, ut quæ concitant iram Dei, ex peccatorum condonatione non eluceret Dei tantopere ab Apoſtolo commendata miſericordia, & clementia.

Atque ita pariter liquet, quomodo locus ad *Epheſios* 2: 3. & ſequentibus intelligendus ſit: ubi Apoſtolus docet gentes, & inter eas Epheſios fuiſſe, antequam in Euangelium crediderint, *filios iræ*: non qui Deum tantum oderant; ſed qui etiam Deo erant exoſi: & ideo Apoſtolus *verſ.* 7. dicit in eo reconciliationis opere tantopere Deum oſtendiſſe opes illas eminentes τ͂ ὑπερβάλλοντα πλοῦτον gratiæ ſuæ: neque eas gentes ita ſibi tantum reconciliavit, ut eas ad meliorem frugem converterit, *verſ.* 5. quod tantum principalis reconciliationis fructus eſt, *verſ.* 10. ſed ita *Eos antea mortuos, vivificavit in Chriſto: ut etiam una eos collocaverit in cœlis cum Chriſto Jeſu*; ut ita per liberationem ab illa ira, intelligi debeat receptio in gratiam. Verum quidem eſt in eo capite ſecundo agi de reconciliatione gentium cum Judæis, *verſ.* 14. 15. 16. ita tamen id docetur, ut ſimul Apoſtolus innuat inimicitias antea fuiſſe inter gentes & Deum: eas autem ſublatas, quatenus gentes jam receptæ ſunt in illud fœdus, quod ſancitum erat in Chriſto cum Judæis; & per quod fœdus Deus erga Judæos placatus erat. Ex hac enim occaſione agit de reconciliatione gentium cum Judæis; ut ita probaret & oſtenderet, Deum cum gentibus in gratiam rediiſſe: id enim Apoſtolus probare intenderat; quod ſatis liquet ex principio hujus capitis *verſ.* 2. 3. 4. quibus docet gentes fuiſſe *mortuas in peccatis, filios iræ*, &c. & ex *verſ.* 19. ejuſdem: *Nempe igitur non amplius eſtis peregrini, & inquilini; ſed concives ſanctorum, & domeſtici Dei.* Neque cuiquam jam ſcrupulus ſupereſſe poteſt, utrum in loco *Coloſſ.* 1: 26. intelligi debeat per

pacem,

pacem, quæ *sanguine Christi facta* dicitur, pax quæ inter Deum & homines constituta sit; an illa, quæ inter gentes & Judæos & angelos in cœlis? Liquet enim satis ex circumstantiis, Apostolum præcipuè velle docere reconciliationem & pacem hominum cum Deo factam esse, quia illa reconciliatio facta dicitur *per sanguinem crucis*, *ut sistat Colossenses sanctos & inculpatos*, & *irreprehensos in conspectu suo*: sicut itaque non sancti & non inculpati, Deo sunt offensi & invisi, quia secundum legem suam peccatores punire vult, sic sancti & inculpati illi sunt, quorum respectu Deus jam est placatus, & ejus ira cecidit: cum autem Apostolus dicit, per sanguinem pacem esse factam, indicat satis mortem Christi pacis causam extitisse, & ejus sanguine sancitam esse. Nec obstat, quod Apostolus testetur, *Deum reconciliasse sibi per sanguinem crucis, tum quæ in terra, tum quæ in cœlis*: per ea autem, *quæ in cœlis*, intelligendos esse Angelos, qui cum non peccaverint, redemptore non egebant; atque ita urgent adversarii, hunc locum, de quo disceptatur, interpretandum non esse de redemptione proprie dicta, sed de conversione hominum, qua evenit, ut concordia inter homines conversos & Angelos sanctos resarcita atque firmata sit; quæ antea propter hominum flagitiosam vitam interrupta erat: & cum Apostolus asserit *Homines & Angelos Deo reconciliatos*, volunt intelligenda ea verba de fine, propter quem Deus sibi illas creaturas reconciliaverit: ita ut, quando Apostolus docet, homines & Angelos Deo reconciliatos, nihil aliud nobis indicare voluerit, quam id ideo factum, ut scilicet Deo servirent, & sanctitate vitæ gloriam ejus celebrarent. Nam licet non negemus, talem sensum verba *vers.* 20. etiam continere, includunt tamen necessariò inimicitiam etiam intercessisse inter Deum & homines; quemadmodum inter Angelos & homines; sicut id expresse indicant *vers.* 21. 22. in quibus Apostolus docet, *Colossenses quondam fuisse alienatos, & hostes mente, &c.* cujus quæso hostes? an Angelorum? ita quidem; sed quia hostes Dei, *cui nos dicit reconciliatos in corpore carnis per mortem; ut sistamur in conspectu ejus sancti & inculpati*; facit autem mentionem reconciliationis, & pacis inter homines & Angelos, ex occasione verborum *vers.* 18. & 19. *Estque caput corporis Ecclesiæ, estque principium, & primogenitus ex mortuis; ut inter omnes primas teneat: quoniam libuit Patri, ut omnis plenitudo in eo habitaret*: cum enim his verbis doceret Apostolus, Christum etiam esse caput Angelorum, quemadmodum hominum, voluit ostendere Angelos & homines in unum corpus coaluisse, per mortem Christi pace inter eos constituta: & sicut unum faciunt corpus, ita Christum esse caput istius corporis; & ea ratione nos omnia possidere in Christo: sicut docet expressè *Capit.* 2: 10. *Et estis in eo completi, qui est caput omnis imperij & potestatis*: quare nulla est necessitas vos referre antiquum ceremoniarum cultum, aut per superstitionem, & indecentem animi submissionem iis potestatibus, & imperiis deferre cultum, & honorem, quæ nobiscum unum corpus constituunt, & qui idem cum nobis caput habent. Plane eodem utens argumento, quo utitur Angelus, *Apoc.* 19: 10. Qui, cum Johannes ei cultum religiosum deferre vellet, respondit, *Vide ne feceris, conservus tuus sum, & fratrum tuorum, qui habent testimonium Jesu.* Atque hæc dicta sufficiant de interpretatione quorundam locorum, quæ agunt de reconciliatione, & inimicitiis, quæ intercessere inter Deum & homines ante præstitam satisfactionem, & quæ inimicitiæ deletæ sunt morte Christi.

Accedimus jam ad argumentum ultimum, quo probare conamur, Christum morte sua propriissimè loquendo, Deo Patri pro peccatis nostris satisfecisse: adornabimus autem illud argumentum ex illis

Scripturæ locis, quæ docet Christum esse pontificem; imo pontificis personam sustinuisse, cum sese morti traderet ejusque acerbitates & dolores subiret. Hoc itaque esto argumentum. Qui cum morti sese, & immolandum traderet, in illo immolationis articulo personam pontificis gessit, & simul victimæ rationem habuit, is tradendo seipsum morti, satisfecit pro peccatis eorum, pro quibus semet obtulit; sed Christus hæc omnia præstitit: ergo etiam satisfecit pro iis, pro quibus semet obtulit; & ita iram Dei tali oblatione placavit. Adversarii negant hujus argumenti minorem; Christum scilicet in morte sustinuisse personam pontificis, aut mortem fuisse victimam, & oblationem proprie dictam; sed ajunt Christum post mortem demum pontificem constitutum; & oblationem esse factam, non cum sanguinem funderet, sed cum post resurrectionem per ingressum in cœlum sese corpore glorioso Patri sisteret: & hinc natum eum loquendi modum dicunt, quo Apostolus utitur, cum dicit *Christum corpus suum obtulisse*, *Heb.* 10:10. *Patrem ipsi corpus adaptasse, quod Patri offerret:* statuunt autem nusquam dici, Christum sanguinem suum obtulisse Deo Patri; & ut paucis adversariorum sententiam complectar, Christum post mortem tantum pontificem constitutum, & in cœlis suo munere non tantum fungi; sed etiam illud in cœlis auspicatum tantum esse, dicunt. Hinc modos illos loquendi ortos asserunt, quibus passim in epistola ad Hebræos utitur author: *Christum esse ministrum sanctuarii cœlestis, quod fixit Deus & non homo*, *Hebr.* 8: 2. *Et si esset Christus in terra, tunc ne sacerdos quidem esset*, *vers* 4. *Et Christus est ingressus in tabernaculum, non manufactum*, *Heb.* 9: 11. 24. *Non enim in manufactum sacrarium ingressus est Christus, &c; sed in ipsum cœlum, ut compareat apud faciem Dei pro nobis.* Imo docent, ideo Apostolum locum, qui agit de regno Christi, *Psal.* 2. *Heb.* 5: 5. 6. citare in testimonium, ut eo vindicet sacerdotale munus Christo. *Ita & Christus non ipse sibi hunc honorem tribuit, ut fieret pontifex; sed is qui dixit ei, filius meus es tu, ego hodie genui te:* putantque inde probari posse, muneris sacerdotalis partem non fuisse Christi traditionem in mortem; fuit enim mors extremus humiliationis gradus, qui longe remotus, atque sejunctus à dignitate sacerdotali Christi, & quæ excellentiam, atque honorem continet, quibus Christus dignitatem filii adeptus est: ita ut eadem collatione honoris, qua factus est filius, sit etiam factus & creatus pontifex; & ideo sacerdotale munus consistere in eo existimant, quod expiet peccata populi jam in cœlo existens, operans conversionem impiorum spiritus sui efficacia, & hominum mentes flectens in obsequium sui. Eandem rationem esse dicunt adversarii, quando Apostolus *Heb.* 2: 11. dicit, *Christum debuisse pati, ut ita fidelis foret pontifex;* mortem itaque Christi fuisse quasi conditionem, aut potius gradum antecedentem, sine quo dignitatem pontificalem adire Christus non potuisset: atque ita statuunt, traditionem Christi in mortem fuisse actionem quandam non pontificis, sed qua Christus ad munus sacerdotale aptus redderetur, & ut ita dicam, sanctificaretur. Hæc inquam est summa responsionum, & exceptionum adversariorum ad argumentum supra adductum. Duo itaque nobis probanda supersunt, ut exceptiones adversariorum refutemus. *Primum*, traditionem Christi in mortem fuisse victimæ veræ immolationem. *Secundum*, Christum tunc munus sacerdotis, sacrificantis & offerentis Deo victimam, sustinuisse. Mortem autem Christi fuisse victimam supra abunde probavimus. Christum autem cum se immolandum traderet, personam pontificis gessisse, eodem argumento evincitur: si enim victima oblata fuit, ergo aliquis pontifex qui obtulit, quia sub lege nemini victimas offerre licebat, nisi is qui ad tale munus vocatus esset, *Heb.* 5: 4. sive modo ordinario,

nario, sive extraordinario: sicut David, Gideon, &c. Pressius autem sic probamus, *Heb.* 9: 12. Christus *per sanguinem proprium ingressus* dicitur *tabernaculum, æternam redemptionem nactus*; & Apostolus hac in re instituit comparationem inter Christum, & supremum pontificem, qui semel quotannis in sancta sanctorum ingrediebatur cum sanguine: quis autem inficias ibit, immolationem hirci illius, *Lev.* 16. fuisse partem actus sacrificalis? Verum quidem est Mosem *Lev.* 16: 16. dicere, expiationem illam pro peccatis populi tunc fieri, quando Aharon inspergebat sanguine ipsum operculum propitiatorium; & inde videtur posse confici, morti bestiæ expiationem non attribui, sed sanguinis aspersioni; considerandum verò est, expiationem peccatorum per sacrificia fieri per solutionem proprie dictam; atque ideo tunc primò expiationem fieri, cum expiationis pretium repræsentaretur ei, qui placandus est: quod in sancto sanctorum fiebat, quando sanguis hirci immolati, deferebatur quasi ante faciem Dei; ita tamen, ut ipsa mors animalis esset causa materialis, qua Deus placabatur, & debitum solvebatur: cum per mortem animalis tantum aditus ad operculum propitiatorium pateret, qui aditus significat placationem, & reditum in gratiam, sicut prohibitio ab illo aditu, iram innuebat, quemadmodum supra abunde probavimus: & hinc est quod *Heb.* 9: 12. dicitur, *Christus ingressus sanctuarium cœleste, nactus æternam redemptionem*: volunt quidem adversarii hic esse temporis enallagen: sed natura rei non patitur, cum placatio jam facta esse debeat, antequam hominibus in persona pontificis pateat aditus ad Deum, *Hebr.* 10: 19. *Cum itaque fratres habeamus libertatem ingrediundi sacrarium per sanguinem Jesu*, ἐν τῷ αἵματι Ἰησοῦ. Sicut itaque immolatio hirci erat pars sacrificii, sic immolatio Christi erat pars ejus sacrificii: requirebatur tamen ad pœnarum expiationem, ut solutionis pretium repræsentaretur Deo: quare Apostolus 1 *Cor.* 15:17. dicit, *Si Christus non resurrexit, estis adhuc sub peccatis vestris*: nam licet mors Christi sit pretium redemptionis, non habet tamen rationem pretii, quamdiu Deo oblatum illud pretium non est; oblatum autem est, cum Christus sanctuarium cœleste ingressus est. Atque etiam hæc est ratio, quare nonnunquam actibus illis, qui peracti sunt in cœlo, redemptio & sanctificatio nostra attribuatur.

Probamus secundo, Christum in traditione sui in mortem, sustinuisse personam pontificis, & sacerdotis: nam *Heb.* 7: 26. 27. dicitur expresse, Christum, cum semet obtulit, victimam obtulisse: *Talis enim nos decebat pontifex, &c. cui non sit quotidie necesse, quemadmodum illis pontificibus, prius pro peccatis propriis victimam offerre, deinde pro peccatis populi; hoc enim semel fecit, cum semet ipsum obtulit*: ergo oblatio sui ipsius fuit victimæ oblatio; quæ victima fuit mactata extra sancta sanctorum, hoc est, extra cœlum, cujus sancta sanctorum erat typus, & figura. Cum enim Christus semel in terra mortuus, non amplius moriatur, nullo alio sanguine sanctificati, & expiati esse possumus, quam eo sanguine, quem Christus effudit in terra: sanguis autem quo sanctificamur, est sanguis victimarum, *Heb.* 9:23. *Itaque necesse fuit exemplaria quidem eorum quæ sunt in cœlis, hisce rebus purificari, ipsa vero cœlestia potioribus quam hæ sunt victimis*: in quo loco Apostolus sanguinem victimarum victimas appellat.

Probatur etiam ex *Heb.* 10: 12. hic, scilicet Christus, *una pro peccatis oblata in perpetuum victima, consedit ad dextram Dei*: hic per victimam intelligi debere oblationem Christi in mortem, liquet ex antithesi, quam Apostolus facit inter oblationem Christi, & reliqua sacrificia, *vers* 5. & 11. Aut itaque dicendum est, sacerdotem nunquam offerre victimas, aut Christum etiam obtulisse victimam, & sacrifi-

cia;

cia: absurdissimum autem est, oblationem corporis Christi, qui post resurrectionem coram Deo comparuit, sine relatione ad mortem præcedentem, vocare victimam; cum in omni victima requiratur immolatio animalis, quæ proprie victima dicitur.

Velle autem hic excipere, Christi mortem vocari victimæ immolationem, quia per mortem suam, tamquam conditionem antecedentem ad munus sacerdotale, est quasi præparatus & consecratus, cujus muneris vi Christus in cœlis existens, expiat hominum peccata, id est totam argumentationem Apostoli, quam in hac Epistola intendit, futilem & inanem reddere; cum enim singulis fere versibus inculcet Christum esse Sacerdotem, & victimam obtulisse Deo; & pontificem summum fuisse typum Christi: denique, quicquid olim à pontifice in solennibus sacrificiis agebatur in typo & figura, id à Christo factum reipsa & efficaciter, adversarii, quasi deditâ operâ & studio, nihil horum à Christo factum esse confirmare student: non victimam immolatam; non sanguinem sparsum, & fusum; non redemptionem proprie dictam impetratam, non placationem, non sanctificationem populi, ejusque expiationem, sicut per sacrificia fieri solebat: sed ab hisce omnibus longe diversa à Christo facta docent, quæ nihil commune habent cum iis, quæ aut in sacrificiis, aut per sacrificia fieri solebant, & pontificem talem nobis obtrudunt, qui longissimè sejunctus est à pontifice V. T. qui Christi typus & figura fuit. Pluribus argumentis nostram sententiam non conabimur tueri, ne lectoribus tædium obrepat, & tautologia hunc discursum vitiet, quam vix tamen effugere licet propter multorum argumentorum arctum nexum & conjunctionem.

Instantias autem adversariorum sic paucis refellimus. Christum dici sanctuarii cœlestis ministrum, non quia tantum in cœlis sui muneris exordium fecit; sed quia potissima muneris sacerdotalis pars in cœlis peragitur, scilicet oblatio & repræsentatio victimæ in terris mactatæ: cum supremus pontifex eam oblationem faceret non in cœlis, sed in sanctis sanctorum, & illic typice compareret coram facie Dei: sicut itaque nihil impedit, sacerdotem supremum extra sancta sanctorum exercuisse aliquam partem muneris sacerdotalis, licet in sancto sanctorum id agebat, in quo consistebat formalis placationis typicæ ratio: sic pari ratione de Christo asseritur, eum & sanctuarii cœlestis ministrum esse, & tamen pontificis munere functum esse in terra. Quibus liquet quomodo locus ille *Heb.* 8:4. sit intelligendus: *Nam si Christus in terra esset, ne pontifex quidem esset, &c.* Non enim dicit Apostolus, Christum in terra nullis muneris sacerdotalis partibus functum esse, aut pontificem non fuisse; sed Christum in terris nihil obtulisse Deo, loquens de ea oblatione, cujus figura erat sanguinis animalis immolati & mactati oblatio in sanctis sanctorum, & ejus exhibitio coram facie Dei: proponit enim sibi Apostolus in principio hujus capitis probare, non quando Christus pontificale munus suum sit auspicatus: sed quod aliquid obtulerit Deo, quandoquidem pontifex extitit: oblationem autem illam factam non fuisse in terra, sed in cœlis; neque eam potuisse fieri in terris, quia manebant sacerdotes illi, qui secundum legem offerebant dona; qui omnes ex prosapia Levi erant: è qua cum Christus originem suam non duceret, sine insigni prævaricatione sese in munera sacerdotalia, quæ in terris peragebantur, introducere non potuisset: immolatio autem corporis Christi, quæ in terris facta est, tale incommodum secum non trahit, cum extra templum & sanctuarium peracta sit; & ipsa victimæ immolatio capitalis & primarius pontificis actus non fuisse videatur: quia ministrorum opera in eo uti licuit: saltem ea pars muneris sacerdotalis, quæ cum maxima dignitate conjuncta erat,

non

non versabatur in immolationis actione, sed in oblatione sanguinis mactati animalis coram Dei facie per ingressum in sancta sanctorum. Simili responsione solvi potest ille locus *Heb.* 2:17. *Unde debuit per omnia fratribus similis fieri, ut misericors & fidelis pontifex esset in iis, quæ apud Deum agenda sunt.* Et *Heb.* 7:26. *Talis enim nos decebat pontifex, sanctus, ab omni malo alienus, sine labe, separatus à peccatoribus, & sublimior cœlis factus.* Hinc adversarii concludere volunt, Christum demum post passionem factum pontificem; & per passiones & cruciatus, quasi aptum redditum ad legitimè obeundum illud munus. Locus enim hic nihil aliud evincit, quam Christum omnes pontificis partes non explevisse in terris; sed post mortem insignes adhuc restare, ad quas exercendas idoneè, plurimum momenti habebat Christi mors & passio: utpote qui non ignarus mali, miseris succurrere didicerat. Parum autem solida est argumentatio: Christus multis ærumnis & cruciatibus exercitus, idoneus est redditus pontifex ad expianda peccata populi; ergo antequam ea subiret & exhauriret, non erat pontifex: quod si eodem argumento utens conficerem ex *Hebr.* 5: 8. *Quamvis Filius esset, tamen ex iis, quæ passus est, didicit obedientiam*, Christum tunc demum Patri verè obsequentem factum fuisse; cum ex iis quæ passus est, didicerit quid sit illud, renuntiando suis affectibus, ad domini mandatum voluntatem suam flectere: quia scilicet in articulo mortis, & angoribus constitutus, necesse habuit superare omnes illas naturales inclinationes, quibus homo propendet in sui conservationem, & quibus ea omnia ipsi adversa sunt, quæ cruciatus & dolores inferunt: non existimo adversarios illum argumentandi modum æquum existimaturos: non sunt enim adversarii negaturi, Christum etiam longè ante ultimam illam passionem Deo Patri obedientiam præstitisse: pari itaque jure, & eorum argumenta, quæ à simili ratione ducta sunt, rejicimus.

Urgent adversarii adhuc locum *Heb.* 10: 5. *Quapropter ingrediens mundum, dicit sacrificium & oblationem noluisti, corpus autem adaptasti mihi, &c.* usque ad *versum* 11. Hic adversarii per ingressionem εἰς τὸν κόσμον intelligunt Christi ingressum in cœlum; per corpus, corpus Christi glorificatum; per oblationem corporis, cujus mentio fit *vers.* 10. Christi inaugurationem in munus sacerdotale; quatenus tunc sese obstrinxit obeundis omnibus illis muneribus, quæ sacerdotalis officii ratio ab eo postulat; & Pater tunc in eum contulit dignitatem Sacerdotis supremi. Et ideo adversarii inaugurationem Christi in munus supremi pontificis referunt ad glorificationem Christi. Et loca, quę agunt de resurrectione Christi, & de ejus regno, ideo etiam à Spiritu Sancto aptari sacerdotio Christi ferunt: sicut *Heb.* 5: 5. dicitur Christum seipsum *non glorificasse, ut pontifex fieret, sed is qui loquutus est, filius meus es tu, &c.* & Apost. *Heb.* 5:10. dicit, quod Christus tunc, quando *Perfectus est redditus, appellatus sit à Deo pontifex:* non itaque ante fuit pontifex, quam cum adeptus est nomen & dignitatem filii; & quidem speciatim, cum Deus Pater Christum, post exantlatos labores, præmiis ornans, tamquam Filium unigenitum constituit hæredem omnium, & eum ideo speciatim etiam propter eam rationem adoptavit in Filium, cujus hæredis dignitatis pars est munus sacerdotale, per quod facultatem acquisivit fruendi hæreditatis fructibus.

Respondemus ad hæc loca Scripturæ paucis. Primo, hic per ingressionem Christi in mundum intelligi non posse, ingressionem Christi in cœlum, cum circumstantiæ non ferant hic voci mundi talem interpretationem aptari. Ratio autem est, quia Apostolus *Heb.* 10:1. & sequentibus, nititur probare abolitionem sacrificiorum legalium; & inter alia argumen-

ta, quæ conficiendæ huic rei adducit, citat locum ex *Psalmo* 40:7. 8. Ubi Propheta David gratias agens Deo pro beneficiis simul indicat, quibus rebus Deus maxime delectatur; atque adeo quibus homines suam gratitudinem Deo testatam facere possint, & ut ita dicam ei vicem rependere; docetque Deum holocaustis & oblationibus non delectari; sed obedientia & reverentia erga sua mandata: quod Deus in multis Scripturæ locis ubivis obviis testatus est. Dicit itaque Propheta, postquam sacrificia & oblationes removit, Deum ipsi aures perforasse, & legem menti indidisse, qua omni promptitudine mandata ejus exequitur; idque Deum acceptare loco holocaustorum & sacrificiorum: loco autem quod Psalmista posuit, aures perfodisti mihi אזנים כרית לי Apostolus posuit corpus adaptasti mihi *σῶμα κατηρτίσω μοι*: nisi itaque hic per corporis adaptationem intelligatur formatio corporis Christo à Patre facta, atque ita humanæ naturæ assumptio, ut secundum eam constitutus sub lege, sese Patri obsequentem, etiam usque ad mortem crucis præberet; & ea obedientia nos ab ira, & maledictione liberaret; atque ita oblatione corporis sui semel facta, omnia sacrificia, & oblationes tolleret, nulla erit verborum affinitas Apostoli cum iis, quæ in Psalmo reperiuntur, quod tamen necesse est, nisi Apostolum arguere velimus parum concinnè argumentatum esse. Perforare itaque aures, est reddere hominem sibi obsequentem, eumque tamquam proprium, atque in servitutem sibi vindicare. Sive Apostolus respexerit ad locum *Deut.* 21:6. & sequentibus; sive ad illa loca Scripturæ, quæ per aurium & cordis aperitionem significant obedientiam, & promptum obsequendi studium, *Esai.* 29: 18. 35:5. *Actor.* 16:14. Atque ita aptare corpus apud Apostolum erit, formare corpus, quod is, qui illud habet, in Dei servitutem consecrat; sicut disertè & expressis verbis Apostolus id de Christo testatur, *Philip.* 2:6. *Cum enim esset in forma Dei, non duxit rapinam, partem esse cum Deo: sed ipse sese inanivit, forma servi accepta, similis hominibus factus, &c.*

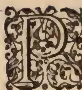
Quod autem adversarii Christum post mortem demum in munere sacerdotali inauguratum fuisse, probare nituntur ex *Heb.* 5:5. & 9:10. id loca illa, & quæ his sunt similia, non conficiunt. *Heb.* 5: 5. Apostolus nihil aliud probare intendit, quam Christum, dignitatem muneris sacerdotalis sibi non vindicasse contra voluntatem aut præceptum Dei; sed Patrem in Christum illam dignitatem contulisse, idque probat verbis *Psalm.* 2:7. *Filius meus es tu, ego hodie te genui:* non quod illa verba, quæ agunt de generatione Filii æterna, complectantur in se vocationem Christi ad munus sacerdotale, aut regale: sed quatenus hæc verba, quia denotant Christi generationem æternam à Patre, & inde resultantem dignitatem filialem, simul inferunt illam personam, quæ iis privilegiis & titulis gaudet, à Patre designatam ad amplissima illa regis, & sacerdotis munera; & ideo quæ talis à Deo habetur & vocatur: sicut Apostolus id de Christo probaverat, *Cap.* 1:5. ejusdem epistolæ: ille etiam is est, quem Pater ad munus Sacerdotale vocavit, secundum Prophetiam Davidis, *Psalm.* 2:7. 8. Illic enim Psalmistam agere de Christi vocatione ad munus regale & sacerdotale, apud omnes in confesso est, & verba expresse id declarant, *vers.* 6. *Atqui ego inungens regem meum, præfeci Sioni monti sanctitatis meæ*; quæ verba diserte regnum Christi designant: quæ autem sequuntur *vers.* 8. *Pete à me, & donabo gentes in possessionem tuam, &c.* non obscure innuunt munus sacerdotale, cujus proprium est petere & postulare aliquid à Deo: vel saltem Prophetam sub munere regali complexum esse sacerdotale; quia utrique muneri multa sunt communia, sicut ipsi adversarii faten-

fatentur, & argumentis probant, quæ hic recensere frustra foret: verba autem hæc, *Filius meus es tu*, non designare ipsum munus sacerdotale, aut regale; sed tantum aliquid illis antecedens, liquet ex *versu* 8. *cap.* 5. *Epistolæ ad Hebræos*: ubi Apostolus docet Christum, *quamvis Filius esset, ex iis quæ passus est, didicisse obedientiam*: ubi certe nomen *Filius* non potest denotare dignitatem sacerdotalem: idem tamen significat quod nomen *Filius vers.* 5. Probat enim Apostolus Christum, non tantum nomine fuisse sacerdotem, sed eum, quem antea vocavit filium, & sacerdotem secundum ordinem Melchisedec, obiisse sacerdotis munera, dum in terris vivens, preces & supplicationes Deo obtulit, &c. & ita ille qui simul filius & sacerdos erat, quamvis filius esset, & Patri summe charus & dilectus, experientia didicit, quid sit obedire superiori, & ad ejus voluntatis normam suam componere, reluctantibus sæpius affectibus & animæ nostræ propensione. Cui hæc responsio minus placet, poterit illam sumere quam jam tradam, quæ planior & minus confragosa, & minus longe petita. Concedimus adversariis, Christum in loco controverso ita constitutum pontificem, quemadmodum est constitutus filius: Christum autem loco citato factum filium, quatenus est factus & constitutus hæres omnium, hoc est quatenus (si ita loqui licet) posuit vestigium in possessionem hæreditatis suæ, & ita ad dignitatem filialem sit evectus; & quia in illo sensu dignitas filialis continetur dominio & sessione Dei ad dextram, atque adeo regno; & regnum illud sit regnum sacerdotale, congruenter loco *Psalm* 2. docet, Christum à Deo constitutum, aut vocatum ad munus sacerdotale, cum vocatus est ad regnum, & ad dignitatem filialem: quando sc. adiit suam hæreditatem; & accepit gentes in possessionem. Non quod tunc, quoad jus, inceperit esse filius, hæres, rex, aut pontifex; sed quod tunc eluctatus omnes calamitates & afflictiones, quibus ejus humiliatio continebatur; & præsertim ea pars pontificatus, qua de suo victimam depromere debebat, summa cum gloria declaratus est filius, Rex & pontifex: & ita Davidis antitypus existens. Qui, si jus ejus ad regnum spectes, tunc illud adeptus, cum à Samuele est unctus, & consecratus; sed jus illud cum dignitate conjunctum non exercuit, quam postquam in Hebrone solemniter est unctus Rex, 2 *Sam.* 5. Atque hæc dicta sufficiant pro nostro scopo, & ita huic tractatui finem imponimus.

DISSERTATIO
DE
USU RATIONIS
IN
REBUS THEOLOGICIS,

Et præsertim in interpretatione S. Scripturæ.

Præfatio ad Lectorem.

RODIIT ante ſeſqui-annum liber anonymi hoc titulo; *Philoſophia S. Scripturæ Interpres, &c.* qui varias motiones in animis, & fabulas in circulis excitavit, cum inſcriptionis, qua inſignibur novitate, tum opinionum & ſententiarum, quæ in eo traduntur, inſolentia. Hæc vero tanto acrius plerorumque omnium Lectorum animos ferierunt, quod Auctor ſtudio, & dedita opera vanæ, ut mihi quidem videtur, gloriæ cupiditate inflammatus, res per ſe ſatis à communi Doctorum ſententia abhorrentes, via & ratione eas tradendi reddiderit ab eorum ſenſu magis alienas: ut, quantum ego ſuſpicor, ſpecie novitatis magis eniteſceret ejus fama; longiuſque ab eorum ingenio videretur recedere, qui aut ſuperſtitioſè, aut minus liberè in rebus Theologicis verſantur. Horum aliis religio eſt latum unguem à doctrina, quam à teneris annis hauſerunt, ubi judicio nullus eſt locus, deflectere. Alii in rebus Divinis ita addicti ſunt receptis opinionibus, ut ad quamcunque ſunt diſciplinam tamquam tempeſtate delati, ad eam tamquam ad ſaxum adhæreſcant; & omnes egregios conatus erectorum ingeniorum, quæ veritatis ſtudio accenſa, liberius abditarum rerum perveſtigationi incumbunt; nec temerè, nec multorum inſignium Virorum auctoritate, nec longi temporis quaſi proſcriptione, ſe patiuntur abripi, tamquam occurſum inauſpicatæ avis averſentur. Animadvertit certè Auctor illius diſſertationis hanc pravam, quæ fere ubique inolevit, rationem: ſed cum eam voluit exuere, & viam affectare certiorem, licet minus tritam, nimium deflexit in contrarium, & ita ſe comparavit in tradenda ſua ſententia, ut parum memor videatur fuiſſe proverbii; *ita fugias ne præter caſam.* Modis enim omnibus teſtatum facere ſtuduit, nulli ſe ſectarum, quæ nunc Chriſtianum nomen in partes diducunt, mancipaſſe: ne quis in animum inducat, ſe illius auctoritate ac reverentia tranſverſum actum, minus perſcrutando vero navaſſe operam, & inventum prodidiſſe. Sed tam cupidè & enixè in eo vitio vitando laboravit, ut etiam laudem videatur ſectatus in eo, quod communem reformatorum ſententiam de Sacrarum literarum interpretatione voluerit videri evertiſſe. Nam quæ de auctoritate, ſufficientia, & perſpicuitate Scripturæ, ut & de Scriptura, tamquam principio, profert, ea pleraque eo ſenſu, qui ipſi probatur, aliis facile perſuadere potuiſſet, ſi tam curæ ipſi fuiſſet aliis viam pandere accuratius iſta, quam adhuc factum fuerat, examinandi, ſcrupuloſque, qui multorum animis inhærebant, eximendi; quam nimia ventitandi ingenii cupiditas, ut ſcilicet nil niſi novum & inauditum videretur protuliſſe. Quam ob cauſam etiam Socinianorum dogmata libro ſuo infarcit, quibus carere poterat in illuſtranda ſua ſententia. Poſſem Lectori de ſingu-

lis

lis fidem facere, si esset operæ pretium: sed quia in hac diatribe me data occasione, subinde hoc præstitisse puto, viderer parum revereri lectoris indignationem & tædium, si in præfatione ea recoquerem, quæ hinc inde pro argumenti hujus, in quo laborandum mihi duxi, ratione, executus sum. In calce præcipue hujus libelli per compendium hujus anonymi sensa collegi, ut in aperto ponerem, eum in plurimis maluisse verbis, ostentandæ novæ opinionis suæ gratia, & alieniorê terminorum, aliorsumque acceptorum, quam apud Theologos fieri solet, usu, ab orthodoxis recedere, quam opinionum diversitate. Idque feci sine fraude ac fuco, nihil gratiæ dedi, nihil odio; neque quo bene aut male de eo auctore mererer: & ejus sententiam ita ob oculos posui, ut nihil novi aut mirifici in ea appareat: & scripto huic id detraxi, quo maxime auctor videtur gloriam quæsivisse. Huic tam inconsultæ laudis cupiditati adscribat, quod tam male apud Theologos & Magistratus audiat, & tam inclementer ab iis sit habitus: qui nonnullorum Theologorum zelo excitati, librum ejus damnarunt & proscripserunt.

Quamquam Anonymus fortasse nonnullas conquerendi causas habeat de quibusdam Theologis, qui potius novitate tituli attoniti ac perculsi, quam ejus doctrinæ perversitate, quam ex inscriptionis insolentia augurabantur in illo libro contineri, acerbissimè & tanto odio in eum sunt invecti, ut certasse videantur de præmio conviciandi, quod iste relaturus erat, qui illi pessime malediceret. Sed nonnullorum istorum Theologorum odium acuit Auctoris studium pro Cartesio, quod ipse præ se fert, cujus sectatores, cum illum modis omnibus studeant subvertere, pulcherrimam sibi oblatam putabant occasionem Cartesianos malè mulctandi; quasi illis erroribus affines essent, quos auctor anonymus tuetur. Et quendam, non tam sua sponte, quam alterius impulsu actum, quem tamen vereor ad nostrorum Theologorum numerum aggregare, ita præcipitem egit in Cartesium odium, ut cum destinarit anonymum refellere, pessimos errores invexerit in Theologiam; Enthusiasmum apertè docens, & lectores studiose exhortans ad illum amplectendum, eumque ab utilitate, quam experiundo in illo falso dogmate esse cognoverat, commendans. Neque tamen ideo ullam nostrorum Theologorum indignationem meruisse videtur, nempe quia Cartesio maledicit. Sed & hic Enthusiasta & reliquorum Theologorum multi iniissent rationes se dignas, si non tam operam posuissent in conviciis è trivio coacervandis, quæ potius aliquem è pullato circulo, quam Theologos deceant, quam in auctore docte & accurate refutando: à quo quam longe quidam defecerunt, & plurimorum doctorum judicium, & destructio illorum argumentorum in fine hujus libri suscepta & exhibita docet.

Non ita imperitus sum rerum humanarum, quod ignorem me hac ratione malevolis & invidis occasionem præbere traducendi me meumque librum, jactandique in vulgus me Anonymi erroribus patrocinari; aut me olim operam in hoc

opere Anonymi concinnando contulisse, consiliorumque & ministerii in eo edendo cum Scriptore societatem iniisse; quod falso quidam mihi impegerunt: cum non tantum nullo officio, sed ne Sermone aut Epistola, aut ullo congressu mihi sit cognitus: neque in præsenti sciam, quod nomen ejus sit, aut quę patria ac natales, aut ater an albus sit. Sustentabit me contra omnes horum hominum insultus & convitia, conscientia recti mei propositi, quo remotus ab omni partium studio, ab odio & amicitia vacuus, nihil antiquius & prius habui, quam ut possem quam lenissime istorum hominum imprudentiam indicare, qui tam præcipites fuerunt in judicando, ut parum attenderint, quid ipsis in hoc auctore refutando obesset aut prodesset. Hæc me præcipuè exstimularunt ad hoc argumentum examinandum accuratius. Quamquam non iverim inficias, & ipsam argumenti novitatem, ejusque rationem nondum in scholis & libris nostrorum Theologorum (ut equidem arbitror) satis explorate pro rei dignitate, & maximo ejus usu traditam, faces mihi subjecisse, ut illi expendendo & pervestigando, nonnihil olei & operæ impenderim. Nec me pœnitet quantum in eo illustrando profligaverim. Deprehendi sane plerosque nostrorum Theologorum non multum adhuc certi & fixi de re tanti momenti definisse, neque accuratè satis cogitareque de ea scripsisse. Agnosco quoque me ex Anonymi hoc scripto, quamvis multis erroribus & asperis sententiis obsito, tulisse hunc fructum, ut istam quæstionem, in qua cæcutiebam antea, consideratius examinare, & enodatius tractare instituerim. Unde natus hic, quem nunc publici juris facio libellus, in quo mentem meam super hac controversia exposui: quæ quomodo multis lectoribus sit placitura, nec scio, nec scire laboro. Libelli sua fata habent pro eorum, qui eos versant, ingenio & captu. Vaticinor hunc meum parum æquos experturum esse eos, qui ægre ferunt, quod nonnihil deflexerit à communi & trita via; & forte à quorundam sententia, qui ut usu cognovi, hujus controversiæ fundum nunquam perspexerunt; quique in usu habent erroris, imo hęreseos insimulare, quicquid traditur, quod à locis communibus abhorret, aut in iis non continetur. Hoc illorum myrothecium est, quicquid ex illis non promitur, eis fœtet ac nauseam olet, quamvis ex flagrantissimis odoribus sit compositum. Sed talium virorum laudes & vituperia eodem loco habeo, & maledicta eorum jam olim contemno: novi enim à multis annis spreta exolescere. Æquis vero lectoribus & veritatis cupidis facile spero me meum studium, rem obscuram & magnis tenebris involutam pervestigandi, probaturum. In horum gratiam hunc impendi laborem. His si quid contulisse videbor ad tenebras & caliginem, in qua adhuc insigne argumentum jacuit, & sine quo vix explorate & recte quicquam de multis Theologiæ capitibus definiri potest & dijudicari, dispellendam, satis magnum operæ pretium tulisse videbor. Horum me submitto judicio, lubens amplexurus, si quis quid rectius viderit, tradideritque. Vale benevole lector.

DISSER-

DISSERTATIO
DE
USU RATIONIS IN THEOLOGIA.

OX *Rationis* usurpatur vel pro facultate & potentia utendi ratione, vel ut rectius dicam, pro natura rationali, (ne videamur à Deo rationem tollere) vel sumitur pro rebus & adminiculis naturâ comparatis, quibus illa natura rationalis utitur, quando se, quatenus est rationalis, refert in usum. Hæc res, præsidia, seu adminicula sunt non tantum notiones communes, principia prima, &c. tam Theoretica quam Practica: sed etiam quicquid rectè ex talibus principiis educitur atque conficitur, affirmatur aut negatur, appetitur aut repudiatur. Imo etiam eo numero habendum, quicquid toto vitæ curriculo usu & experientiâ addiscimus, ope donorum naturalium à Deo nobis præbitorum, ad adipiscendam cognitionem rerum. Hæc omnia nos vocamus *rationem rectam*, alii *Philosophiam veram*. Non puto de vocibus contendendum esse, quando de re convenit.

Hominem facultate ratiocinandi præditum esse, à nemine itur inficias; ideoque nemo negat hominem *posse* ratione uti, cumque scire posse utrum ratione utatur necne. Per voces *ratione uti*, hic intelligo *rectè judicare*; quod est de rebus id tantum affirmare, aut negare, quod naturæ rei convenit, aut ab ea alienum est. Argumentum autem, quo mihi fidem faciam me in judicando non errasse, est claritas & evidentia, quam in rebus percipimus; idque probatur I. quod clarè & distinctè percepta nobis tantum soleant persuadere: neque à nobis impetrare possimus, ut obscurè & confusè cognitis, quamdiu talia nobis apparent, assensum præbeamus. II. Cum clara & distincta cognitio sit aliquid; cumque constet nos istius rei auctores non esse, illa tunc procul dubio à Deo est: idque eo magis statuendum, quod inter claram & distinctam cognitionem, & inter assensum, quem voluntas tali distinctæ & claræ cognitioni præbet, talis sit nexus, qui necessariò Deum auctorem habeat: à natura enim hoc nobis insitum, neque id consuetudine, studio, aut arte paravimus; & ideo certi sumus nos rectè judicasse, quando de clarè & distinctè perceptis tantum ferimus judicium. III. Habemus in nobis ideam veri & falsi, certi & incerti judicii: sed accuratius examinantes, quare statuamus aliquid certum & verum esse, quare falsum & incertum, apparet claram & distinctam cognitionem causam esse, quare nostrum judicium certum & verum æstimemus. Et qui profitetur se aliquid clarè & distinctè percipere, simul sibi persuadet, se illam rem rectè cognoscere. IV. Aut hęc est unica regula, aut nulla datur: nam qualemcunque demonstrationem expetas aut postules, nunquam ea nobis potest esse scientiæ fundamentum, nisi quando clarè & distinctè percipitur. V. Quæcunque alia fingi possit regula, illa nunquam poterit aliquem usum præstare, aut fructum ex se reddere: quia non possumus non clarè & distinctè perceptis assentiri, & obscurè intellectis talem assensum

ſum negare. Plura jam non addam.

Porro eſt illa claritas & evidentia propriè *lumen intellectus*; ſive *ratio* cognita & apprehenſa, ſive potius *ratio* expreſſa in intellectu: & quo plura evidenter cognoſcimus, aut quo paratiores ſumus ad plura reipſa clarè & evidenter cognoſcenda, eò intellectus lumen majus eſſe æſtimandum eſt.

Poteſt præterea Philoſophia conſiderari dupliciter; vel *objectivè*, quatenus ſunt res, de quibus ratione, tanquam *principio* & *medio* judicamus; & ad quam rationem, tanquam ad normam judicium illud exigi debet: vel *ſubjectivè*, quatenus reipſa talia vera judicia de rebus in hominibus reperiuntur, & quæ indies augeri poſſunt. Ita quidam Theologi non male diſtinguunt inter Theologiam *objectivè*, & *ſubjectivè* conſideratam. Theologia *objectivè* conſiderata, continet res, quæ traduntur in Scriptura; quales ſunt vocis & locorum Scripturæ veri ſenſus, & res quæ vero ſenſu continentur. *Subjectivè* conſiderata, eſt idem ille verus ſenſus à creatura rationali perceptus. Tam Philoſophia quam Theologia *objectivè* conſiderata, eſt in ſuo genere perfecta, completa, certa, & infallibilis; nequè una alterâ eo ſenſu inferior eſt. Res hæc notiſſima eſt, & extra diſputationis aleam poſita. Ita etiam ambæ *ſubjectivè* conſideratæ ſunt paris dignitatis; ſunt enim ambæ veritates à Deo profectæ, certis & infallibilibus fundamentis innixæ. Sunt tamen ambæ imperfectæ, quemadmodum enim non cognoſcimus totam naturam, ita non cognoſcimus omnes omnium locorum Scripturæ ſenſus: & ſicut errori obnoxii ſumus in inveſtiganda veritate, quæ eſt in natura, ita pariter falli poſſumus in inveſtigando vero Scripturæ ſenſu. Et quemadmodum non impedit, Scripturam cenſeri à nobis perfectam, & ex ea petenda omnia fidei dogmata; quamvis illi, qui in eâ interpretanda occupati ſunt, falli poſſint, ita nihil impedit Philoſophiam perfectam æſtimari; & ex ea petendam omnium rerum, quæ facultate naturali inveſtigari poſſunt, cognitionem Eſtque ea ratione Philoſophia prior Theologia, quatenus ſcripto conſignata eſt. Sunt enim *rerum Ideæ* & conceptus, ſive naturæ rerum perceptæ, priores ſignis, hoc eſt vocibus, quibus illæ Ideæ & conceptus aliis explicantur: neque voces nobis aliquid ſignificarent, ſi naturæ rerum, quibus denotandis adhibentur, nobis non eſſent notæ.

Negare in homine corrupto & nondum in integrum reſtituto, neque cœleſtis vitæ participe facto, eſſe tale lumen naturale & inſitum, aut principia vera cognitionis naturalis, aut illud lumen poſſe in illo augeri, eſt directè refragari Sacræ Scripturæ; quæ docet homini naturaliter inſitum eſſe judicium de veritate & falſitate, rectitudine & pravitate rei, *Rom.* 2: 14. 15. & 1:32. *Prov.* 20:27. 1 *Cor.* 11: 14. *Rom.* 12: 1. 1 *Pet.* 2:2. Præterquam quod quotidianus uſus evincat contrarium: lectione enim, meditatione, & res tractando, proficimus in rerum cognitione. At mens, quo multarum rerum ſcientiâ eſt inſtructior, eò magis illuminata eſt.

Neque putandum eſt lumen intellectus aliud eſſe: quam certam veramque rerum tam Divinarum quam humanarum cognitionem: nihil enim aliud excogitari poteſt. Agnoſco equidem, multos lumen vocare illum intellectus habitum, quo mens feliciter verſatur in cogitatione rerum ſublimium, ad Deum & pietatem pertinentium; & quo illa frequenti atque ſancta illarum rerum meditatione, pulchros progreſſus facit in doctrina de religione, & Dei cultu, ſeque ita ad pietatem flectit, ejuſque exercitationem capit.

Sed oportet diſtinguere inter mentis habitum, quo libenter verſatur in contemplatione rerum ſanctarum atque ſublimium, multumque remotarum ab iis rebus, quæ hujus vitæ uſura terminantur, & mundi vanitatibus accenſentur; & inter eum,

eum, quo homo corruptus contra ita terrestribus gaudet, ut cœlestia gustare non velit, multo minus iis affici possit. Quare Apostolus pronunciat, *Hominem animalem non intelligere ea, quæ sunt spiritus Dei. Et quod illi, qui secundum carnem sunt, sapiunt ea quæ sunt carnis*, 1 Cor. 2:14. Rom. 8:5. At ille habitus proprie non est lumen, sed mentem movet, ut ad ea se convertat, ea meditetur, & ea ex vero æstimare discat, quæ ipsam sanctiorem reddunt.

Neque cognitio rerum terrenarum, quæ vulgò opponitur cognitioni rerum spiritualium, sunt tenebræ: neque illa cognitio est aliud genus luminis, distinctum ab illo, quo res spirituales intelligimus. Nam quandoquidem hic sermo est de *cognitione vera*, nulla ratione concipere licet, quomodo cognitio alicujus rei vera possit esse tenebræ: cum utraque cognitio, tam spiritualium, quam rerum terrenarum, sit à Deo, sit veritas, sit regula ad quam homines recte, & insistentes veræ prudentiæ præceptis, suam vitam componunt, &c. Propter easdem rationes unum tantum luminis genus mente concipere licet. Quibus etiam hoc argumentum addere lubet. Quod, cum cognitio vera (de qua in præsentia tantum sermo est, & in posterum semper erit) sit adæquatio conceptus, sive judicii conformitas cum re, de qua conceptus formatur, aut de qua judicatur, tam ineptum & à ratione alienum est, docere diversitatem & multitudinem luminum, quam diversitatem adæquationum, aut diversam judiciorum conformitatem cum re, de qua judicium latum est. Regeniti & non regeniti *cognitio vera* de rebus & mysteriis Fidei non differt luminis ratione, neque illius cognitio est diversum cognitionis genus; neque ab aliis ductum argumentis, quam hujus cognitio. Et in die quo judicabit Dominus de rebus occultis hominum ex Euangelio suo, tunc improbos non alio lumine suæ impietatis convincet, quam eo, quo sancti in vita æstimarunt quid esset sui officii, 2 Cor. 5:21. Rom. 2:15. Propriè itaque loquendo, lumen non est varium, licet res, quæ cognoscuntur, sint diversæ, spirituales & terrenæ. Manet enim semper eadem formalis cognitionis ratio.

Pariter non ideo luminis discrimen est introducendum, quia facultas mediorum, quibus comparetur cognitio, est diversa. Agnoscimus nos alia per revelationem cognoscere, aliorum cognitionem nos assequi per media naturalia, & ex ratione deprompta: sed cuivis notum est, modum & facultatem acquirendæ cognitionis diversam, non inferre luminis, sive cognitionis diversam rationem.

Quid refert ad luminis & cognitionis differentiam inferendam, sive propria industria mihi ad alicujus rei cognitionem aditum fecerim, sive alterius operâ, aut revelatione res mihi constet? Quid interest, sive artificialibus, sive inartificialibus argumentis cognitio mea nitatur? Utraque cognitio est lumen, quamvis diversimode mihi affulserit. Et veritatem hujus sententiæ clarius intelliget lector, si consideret argumenti inartificialis, sive testimonii sensum nobis constare non posse, nisi per argumenta artificialia, & propter rationes certas, & quæ moveri non possunt. Quamvis res fidei nitatur testimonio Divino, & ita argumento inartificiali, non ideo sensus verborum testimonii Divini nititur argumento inartificiali, sed rationibus.

Quamvis testamentum patris in tabella testamentaria expressum, sit fundamentum fidei meæ, me esse legitimum hæredem; neque ratione ulla extra aut citra tabellam, id demonstretur, quis tamen verborum testamenti *sensus sit, fide non creditur; sed ille sensus rationibus & argumentis confirmatur.* Et quo aliquis rerum peritior est, quo magis jus & æquum callet, eò aptior erit interpres verborum testamenti; & eò clarius intelliget, quid mihi vi testamenti debeatur. Neque desinet testamentum esse *perspicuum*, quamvis

intelligi ejus sensus ab aliquo non possit, nisi qui multarum rerum cognitione imbutus sit. Nec desinet testamentum patris mei mihi esse verum fundamentum, & normam solam & unicam juris mei, secundum quam hæreditatem patris adire debeam, quamvis sensus verborum testamenti me fugeret, si mens nuda esset à cognitione rerum, secundum quas judicatur de sensu verborum testamenti. Sed de his alias fortasse latius.

Neque diversitatem luminis arguit, quod nos aliter atque aliter afficimur ex cognitione alicujus rei. Non enim ullus inficias ibit, cognitionis multas esse circumstantias & appendices, quarum occasione diversas possit exerere operationes, & quarum respectu diversas potest suscipere denominationes. Una eademque cognitio in uno mentem afficit & everberat, alia in alio ad affectus non transit: una cognitio in se subsistit, solumque in se reflectitur: alia mentem ita disponit, ut ea adhuc alias atque alias cogitationes excitet; & ita per totam vitam se diffundat. Lumen solis hieme orbem illustrans non differt ab eo, quod æstate fulget; quamvis hoc nos calefacit, illud eo effectu orbetur. Cognitio Euangelica eadem est, sive unus ea cognitione imbutus, idem quoad mores maneat, qui erat ante fidem, & alter eo lumine ita afficiatur, ut in imaginem Dei transformetur, 2 *Cor.* 4: 18. Porro una cognitio firmiter inhæret menti, alia tantum transiens eam afficit. Una ita efficax est, mentemque ita disponit, ut omnes alias cogitationes & judicia fuget, quæ impedire possent, quo minus mens rectè rem cognitam contempletur, & intime recipiat; alia tam tenuiter & exiliter in mente radios suos spargit, ut mens rem cognitam statim dimittat, & continuo suscitet cogitationes, ideas & judicia, quibus fit, ut semina in illiam conjecta ad nullam bonam frugem possint sobolescere. Cujus rei exemplum habemus in parabola seminatoris, *Matth.* 13. Et arbitror ad has circumstantiarum cognitionis differentias, & quibus natura rei non continetur, commodè referri omnes illas vulgò diversas cognitiones appellatas, quę hominem pium & sanctum, & numinis religione vere tactum, distinguunt ab irregenito, & naturalibus suis vitiis immerso. Quæ homini regenito propria sunt, superne quidem à Patre luminum, & Spiritu Sancto proficiscuntur; at luminis sive cognitionis naturam non faciunt diversam, sed efficiunt, quod ab illa cognitione boni manant fructus. Homo enim sanctificatus insito illo sanctitatis habitu, depellit omnes cogitationes, quæ impediunt, quo minus res cognita, & simul pietati conveniens, rectè consideretur, hæreatque in mente præsens; novæque tales cogitationes excitentur, quibus cognitio utilis roboretur, & mentem ita occupet, ut quasi tota in naturam luminis illius sancti migret.

Accuratè tamen notanda est distinctio inter lumen intellectus, quod propriè, quando de cognitione rerum agitur, lumen vocatur, & nihil aliud est, quam vera cognitio rerum; & inter illud lumen, quod impropriè & tropice dicitur esse in re, quæ est objectum intellectus; & cujus respectu, quia ab intellectu facile, aut difficulter intelligi potest, vocatur res *clara*, vel *obscura* & tenebricosa. Rem rectè putanti & consideranti dubium esse non potest, quin lumen quod rei, quatenus intellectus est objectum, dicitur inesse, est terminus relativus: neque illud lumen reipsa in rebus est, non magis quam sensus caloris, aut calor est in igne, & frigus in glacie. Et si non darentur tales sensus, per quos caloris & frigoris ideæ excitantur, (quæ ideæ propriè sunt calor & frigus) non esset calor aut frigus in natura: quemadmodum non esset dolor in natura, si non esset homo, qui doloris capax est. Nam quemadmodum dolor non dicitur esse in gladio aut cultro, quo vulnus inflictum est; ita nec calor, nec frigus est in igne & glacie, licet hæc duo corpora ita naturâ comparata sint, ut calorem

rem & frigus ... sint. Sic in re ... sed est apta, ... cultatem int... gnitionem. ... sermo, in ... cuum dicim... vellet... ... ne agetur ... do remot... à sensuum ... tionem no... qua arg... clara & ... cum pri... magna... que di... esse cl... discer... culta ... de e... P... nis ... na... qu... ju... n...

in nobis excitare apta nata intelligibili non est lumen, t in nobis excitet, per fa-ectus lumen, hoc est, co-nihil itaque, nec res, nec e propriè clarum aut perspi-, sed quatenùs refertur ad in-Res quatenus cognitione natu-citur (de Historia & de Sermo-sequentibus) est obscura, quan-or est à primis notionibus, aut experientia; & ad cujus cogni-nobis tantum aditum facimus ali-mentorum serie: & contra res perspicua esse dicitur, quando ncipiis nostræ cognitionis naturalis cognationem habet. Rationi ita-entaneum est, dicere rem aliquam ram & perspicuam, si is qui eam debet, non habeat in se paratam fa-em, ad excitandam in suo intellectu re cognitionem.

...osset ex alia consideratione cognitio-...quæri, an detur aliquod lumen super-...rale, aut principium aliquod lucidum, ...d est tanquam norma, secundum quam ...dicium formandum est de quodam ge-...re rerum, quo mens cœlitus imbuitur, aut ...uod nobis à Deo revelatur; quodque lumi-...i, quod in natura reperitur, si non repugnet, saltem cum illo lumine nullam cognatio-nem habeat, & ad quod res Divinæ & re-velatæ examinandæ sunt? & ad hoc respi-ciunt Theologi, quando de usu rationis in rebus fidei disputatur. Quid de tali lumine statuendum putamus, jam exponemus.

In præcedentibus distinximus inter ra-tionem, quæ notat naturam rationalem; & inter eam, quæ notat res & principia co-gnitionis, quibus illa natura rationalis utitur, quando se exerit. Suntque illa principia & præsidia ideæ, quas species vocant; nos ideæ nomen, quia ejus vo-cis usurpatio nobis est paratior, servabi-mus. Si mens omni idea esset destituta, quod nulla cogitatione concipi potest, esset tenebræ meræ, imo mens esset mortua, hoc

est, non superesset amplius: nihil enim posset intelligere aut velle; quibus in re-bus vita spiritus consistit. Et qui statum animæ fingunt, in quo illa nihil vult nec intelligit, illi animam è medio tollunt. Ita ut Deus tum earum Deus esse non pos-sit, nec easdem rursus ad vitam revocare; cum animæ mors animæ abolitio sit: mor-te enim interit in nihilum, non in suas partes quas non habet, quemadmodum contra corpus iis est præditum. Primò, Ideæ illæ aut natæ sunt cum mente, aut usu acquiruntur. Numerum idearum tam insitarum quam acquisitarum, definire & describere non possumus, neque, si possemus, ulli inde fructus nobis consta-rent in tractanda hac controversia. Secun-dò, illæ ideæ considerantur, vel quate-nus actum intellectu existentes, ab intel-lectu solummodo percipiuntur, vel qua-tenus mens de iis format aliquod judici-um. Quamvis si accuratè loqui velimus, nunquam intellectus percipit ideam, quin voluntas de ea aliquod profert judicium: sed hoc nihil impedit, quare ideam con-siderare non liceat, quemadmodum sim-pliciter est in intellectu, & quemadmo-dum voluntas circa eam occupetur. Ter-tiò, quatenus mens de Ideis format judici-um, habet eas pro bonis vel malis; sermo autem hic est de malitia morali & ethica. Idea vera est, quando id in intellectu re-præsentat, quod in re, cujus idea est, re-ipsa est. Ex eo pariter intelligitur, quid sit idea falsa, quæ tamen nunquam esse po-test, sed vocatur falsa, quando prave & male utentes judicio, judicamus plus in idea esse quam reipsa est Sed judicium ve-rum aut falsum est, quando mens nostra fert judicium, quod est conforme naturæ rei, de qua judicatur, aut quod ab ea alienum est. Idea ... re moraliter bona aut mala, est sim...citer judicium de re, quatenus leg... ei consentanea aut dissentanea est: ne... patitur illam distin-ctionem, quam ide... vera aut falsa: quia formalis earum rati... unica illa est, quod res...

referuntur ad legem Dei. De iis judicium verum aut falsum est, quando res, in ordine ad legem Dei considerata, judicatur vere aut falso legi Dei convenire, aut ab ea recedere.

Omnes hæ ideæ veræ, consideratæ ut complectentes etiam mentis judicium, hoc est, mentis apprehensionem, aut perceptionem, sunt vel primæ, vel ex primis ortæ, & aliqua argumentorum serie comparatæ: suntque primæ vel *innatæ*, vel *sensibus* tam internis quam externis *perceptæ*. Innatæ primæ sunt illæ ideæ, quæ non incurrunt in sensus, & apprehensæ à mente statim judicantur ut veræ & bonæ. Quales sunt, *idem non potest esse & non esse: totum est majus sua parte: non entis non sunt accidentia: furari, mentiri, libidinari &c.* est peccatum.

Illas sensibus perceptas, & comparatas ideas primas voco, quæ sensuum tam internorum quam, externorum, nulla rationis operâ, aut tralatitia tantum ratiocinatione intercedente, cognoscuntur: ut sunt dolor, tristitia, colores, magnitudo, corpus, figura, motus, &c. Voco hujusmodi ideas primas, non quia illæ non possint, aut debeant, quando nobis cum scepticis lis est, ad ideas priores examinari, sed quia jam cum vulgo præsupponimus, demonstratum esse, sensus bene & legitime constitutos mentem rectè informare; & quia hoc tacitò præsupponitur, ideo omnes tam ineptum esse censent vocare in dubium, quod sensibus bene constitutis percipitur, aut quærere, quo innixi fundamento pronunciamus rem ita se habere, qualem eam esse sensuum opera dijudicamus; quam ineptum esse putatur, requirere probationem, quare totum sit majus sua parte, & quare furari sit peccatum? &c.

Quando itaque mens nostra, sua rationali facultate, & sensuum tam internorum quam externorum opera utens; & rectè insistens, meditatione, usu & experientia qualicunque auget suam cognitionem, tunc verum lumen in eo augetur. Quandoquidem bonæ conclusiones, quæ ex veris principiis conficiuntur, non minus veræ sunt, quam ipsa illa principia: imo illæ conclusiones veræ sunt, quia veritatem illorum principiorum in se continent. Non est minor certitudo in eo, quod per illationem nobis innotescit, quam in eo, quo tamquam medio utimur ad illam illationem conficiendam: & veritates à principiis cognitiones remotiores, sed rectè ex iis elicitæ, non sunt certitudine inferiores ipsis principiis: & qui habitu sensus habent exercitatos ad discretionem boni & mali, tam facile clarè & evidenter intelligunt ea, quæ vulgo obscuriora sunt, quam ipsa principia. Et quo intellectus naturæ rationalis est perfectior, eo minus meditatione opus habet: ita ut liqueat propter varietatem auxiliorum, quibus veritatem adipiscimur, veritatis certitudini nihil accedere aut decedere. Scriptura etiam in rebus fidei ferme in singulis versibus, syllogismis & illationibus utitur, quæ tam ex Scriptura, quam ex ratione procedunt. Ex Scriptura, verbi gratia procedunt, *Heb.* 12:27. *Porro illud adhuc semel declarat instabilium rerum, ut puta factitiarum, amotionem. Gal.* 3:11. *Nullum autem per legem justificari apud Deum, manifestum est, quoniam justus ex fide vivet. Et vers.* 9. *Itaque qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abrahamo.* Dicimus illas illationes procedere ex Scriptura, quia consequentiam tantum ex Scriptura scimus; & nisi Apostolus præiisset, nemini in mentem venire potuisset, istis vocibus Spiritum Sanctum tales veritates complecti voluisse. Ex ratione procedunt verbi gratia, *Luc.* 20:37. *Sum Deus Abrahami, Isaaci & Jacobi &c.* Ergo Abrahamus, Isaacus & Jacobus vivunt. *Heb.* 3:3. *Namque ampliore gloria præ Mose hic dignus est, quanto majorem habet honorem, qui construxit domum, quam domus ipsa. Et tanto præstantior factus Angelis, quanto præ illis excellentius sortitus est nomen. Et vers.* 6. *Et ado-*

Et Heb. 2. *vers.* 13.
9:8. 9. *Num se-*
, nonne etiam lex
lege scriptum est,
anti: num boves
0:41. 42. *Dixit*
Christum, Filium
in libro Psalmo-
no meo dixit, se-
David ergo Do-
do Filius ejus est.
liceret: sed
Dicimus au-
niti. Quia *ratione*
ponit non confert
Isaaco & Jacobo
posse, si Deo su-
Pariter ex ratione scio,
dominum domus dignita-
& filium dignitate
qui adoratur iis, qui
fretus est aliis, non
Et æquitas naturalis me
laborantibus submini-
pabulum, æquiori jure hoc
aliis in prædicatione Euan-
debetur. Sic ex iis-
intelligo in Mes-
naturæ, quo Davidi præstabat.
argumentis instructior
probandum adorationem, hoc
Divinum Deo tantum esse
felicior illius cum Socinianis
conflictus erit. Nec cau-
sollicitus sit, ex qua
Divinorum an
sua petat, sed ea proferat,
maxime clara. Nam in
Scriptura obscura est, ubi ra-
in aliis ratio obscura, in quibus
perspicua est. Nec hominibus,
cordi est, & tantum in uti-
industriam volunt, ma-
laborandum est, quænam conclu-
argumentatio ex ratione procedat,
Scriptura; & quid consequen-
teneatur, quid *ratione*. Nulla enim

argumentatio (si rem recte ponderemus) de rebus fidei datur, quæ suo modo non innititur *ratione*: quia semper præsupponitur aliqua cognitio naturalis. Alioquin omnis sermo fugeret nostrum intellectum, & brutorum & nostra cognitio iisdem clauderetur finibus. Præterquam quod certitudo conclusionis & illationis æque firma sit, sive ex ratione procedat, sive ex Scriptura. Nam quamvis Deus falli, aut fallere non possit, homo autem utrique vitio finitimus sit: tamen quid Deus dicat aut loquatur, homo naturalibus suis facultatibus percipere debet, & ideo Divina veritas, considerata ut à nobis percepta, tantum habet certitudinis, quantum ratio jubet attribui naturalibus nostris facultatibus. Et cum nostri disputant cum pontificiis de auctoritate Scripturæ in rebus fidei, non rationem tanquam *principium* in rebus fidei, sed authoritatem omnem præter Divinam, in quam fides se resolvat, rejiciunt. Et ita rectè disputant contra authoritatem Papæ, Conciliorum, Patrum, &c. quia illorum authoritas nulli debet esse principium fidei.

Mentem itaque, quamvis corrupta sit, licet non quatenus corrupta est, aliquid posse rectè & verè conficere, & ita cognitionem augere, in superioribus probatum est: ut & eandem posse scire, quando aliquid rectè percepit, quando secus, à nemine negari potest, nisi à sceptico: atque ita illi omnes, cum quibus nobis aliquid negotii esse possit, id admittunt. Veram autem notam veræ cognitionis statuimus esse *evidentiam*, quam mente cernimus in re, de qua ferimus judicium; non simplicem persuasionem vacuam ab omni dubitatione, quia illa longissime à veritate potest abesse. Potest autem illa evidentia considerari dupliciter, (loquor de illa, quæ se prodit in augmentis scientiarum, quando ratiocinando à claris & perspicuis nobis viam munimus ad minus clara & perspicua) vel enim evidenter ita natura rei cognoscitur, ut nobis principiis innatis con-

constet, rem aliter se habere non posse. Sic scio, id quod non est, non posse moveri; quod non est corpus, corporis accidentia habere non posse, illud non posse esse coloratum, quadratum, grati vel ingrati saporis, non posse habere situm inter corpora, &c. E contrario scio, corpus non posse habere proprietates spiritus, non cogitare, non velle, non intelligere, non definitive tantum esse in loco, brutum non esse hominem proprie dictum, hominem non esse Deum, aurum non esse argentum, aquam non esse ignem.

Vel res, tanquam factum & tamquam historia cognoscitur, quæ quidem, quia evenit, jam non potuit non evenisse; sed antequam eveniret istius erat naturæ, ut cum nulla re, vel creata vel increata, necessarium nexum haberet, quare debuerit evenire, sed libere producta sit, & in cujus præterea cognitionem aliter perveni re non possumus, quam *fide*, & testimonio alterius. Ita historia Christi testimonio innititur; ut & totus cultus institutus, & dispensatio nostræ salutis: quemadmodum & profanarum rerum gestarum cognitio fide hominum nititur. Et cuivis in promptu est intelligere, res illas aliter se habere potuisse; neque eas profluxisse necessariò ex natura alicujus rei, quâ naturâ datâ, illa nos sui cognitione ducit in notitiam talium rerum gestarum. Ita non fluit ex rei natura, neque est proprietas Christi, quod ambulaverit per sata; quod ex navicula plebem docuerit; quod sermones habuerit cum muliere Samaritide, &c. Sic gesta à Romanis, quæque in historiis Romanis narrantur, potuerunt, si earum rerum naturam spectes, non evenisse; quia nulla natura nobis nota est in universo, quæ necessarium nexum habet cum iis singularibus factis, quæ in historia Romana narrantur, quamvis proculdubio à connexione & concatenatione causarum ab æterno à Deo constitutarum nascantur. Cognitio autem talium rerum vocatur fides, quia illa testimonio nititur: & quia testimonium est Divinum vel humanum, ideo etiam fides est vel Divina vel humana. Notandum tamen in omnibus rebus gestis, duo consideranda esse; unum, quod rem factam esse, narratione alterius tantum scire possumus: alterum, quod de singulis rebus gestis, ut & de toto historiæ contextu, judicare licet ex principiis scientiarum, & ex ipsis veris scientiis, utrum res gestæ non implicent contradictionem. Quamvis enim ex narratione, & consequenter per fidem tantum cognoscam rem illam factam & gestam esse: tamen *ratio recta* sive Philosophia vera, sub qua comprehendo omnem, & qualemcunque veram scientiam, artem & cognitionem naturalem, judicat narrationem, aut falsam esse, aut juxta primam vocum, quibus historia narratur, significationem non esse intelligendam. Ex fide habeo, Christum *Luc.* 8. ventos & maris procellam sedasse: sed quod vox *objurgavit* ventum & aquas, illic proprie sumenda non sit, ex cognitione propriæ significationis vocis *objurgavit*, & maris & ventorum naturæ, quarum rerum cognitionem hic Scriptura præsupponit, cognosco. Sic ex *Matth.* 9:24. & sequentibus, & ex *Job.* 11:11. disco ex historia, Christum mortuos excitasse, sed ex *ratione* habeo vocem *dormire* illic improprie sumendam esse. Sed de his fusius in sequentibus: quando agemus de vocibus & signis, quibus sensa sua rationalis natura declarat. Quando mens nostra exerens facultatem suam naturalem, principiis scientiarum & artium, aut ipsis scientiis & artibus ex illis principiis ortis & ductis, utitur, ut per ea & juxta ea judicet de veritate aut falsitate, bonitate aut malitia alicujus rei, *tunc ratio recta*, sive Philosophia vera præbet vicem *principii & argumenti*: & facultas rationalis, qua mens utitur ad formandum judicium, intervenientibus supra dictis argumentis & principiis, ut mediis conclusionum, est loco *instrumenti*: quia facultas rationalis est instrumentum animæ, quo

illa

…fcientiarum & argumentis …promptis, utitur. Eft au- …infallibilis in judicando & …quando cognitio aliqua na- …mediis aut argumenti ratio- …quod tunc noftra cognitio …ipii, quod eft rationis …vitur in id, quæ paratur ope …is humanæ revelatione.

…n Divina, de qua judicatur, eft res …res, ad hiftoriam & fidem per- …ideo propter contradictionem judica- …falfam effe, aut verba impropriè …& ideo Auctorem, & …enda; noluiffe narrare, quod …orem hoc in prima fua fignificatione ufurpata, …are folent: modo ne definiat quid …e auctor intelligat, & quomodo ver- …elligenda fint; fed in hoc fubfiftat, …nplicicer dicat, hunc aut illum fenfum …m effe non poffe, quia contradictio- …implicat, nihil tamen de vero fenfu …niat, tunc ratió recta tam in interpre- …tione, quam in judicando de re, quæ …rratur, *argumenti* rationem habet. Cum …im nego aliquem verborum fenfum effe …obum & rectum, aut aliquam rem nar- …tam effe veram, propter contradictio- …em, quam ratione recta in re, quæ nar- …atur, effe intelligo, tunc rationem re- ctam *argumenti*, non *inftrumenti* vicem præbere, quivis intelligit. Nam. teftor & declaro verba Auctoris proprie non effe intelligenda: aut autorem fcripti aut libri non vera docere, quia docet impof- fibilia: cujus impoffibilitatis cognitio- nem pono mihi paraffe ex principiis co- gnitionis naturalis. Quando res, de qua judicatur, eft res facti; & pertinens ad ea, quæ neque lumine innato, ne- que fenfibus percipiuntur, fed quæ alio- rum relatu nobis conftant, in fis Philofo- phia aut recta ratio nullum præftat ufum *medii*, *principii*, aut *argumenti*, fed na- turalis facultas *inftrumenti* hic tantum lo- cum habet; & quidem *inftrumenti* tan- tum: quia res, quæ fide & probitate al-

terius nititur, non poteft examinari aut ponderari ad rationis aut fenfuum trutinam: fides enim narrantis, ejusque candor & probitas, nullum neceffarium nexum habet cum ullis principiis theoreticis aut practicis, aut cum ulla cognitione, fenfuum operâ comparata. Dicimus in cognitione hiftorica, qua tali, rationem rectam, five Philofophiam veram præftare tantum vicem *inftrumenti*. Sed quare alicui hiftoriæ litterarum monumentis confignatæ, fidem habeam, aut alicui hiftoriam narranti credam, id à ratione & experientia petendum, ad quas expendendum, quam fidem hiftoriam narrans, mereatur. Fide Divina cognofco Meffiam jam dudum natum effe, quia nullum à natura comparatum habeo *principium*, quo in illius rei cognitionem potuerim venire: non enim aliqua notio communis me hoc docet; neque unquam Chriftus fe meis fenfibus cognofcendum exhibuit, & ideo per fidem rem illam cognofco. Et quia is, qui narrat illam hiftoriam, eft Θεόπνευστος, ideo hæc fides vocatur *Divina:* & quia hiftoria de Meffia nullam connexionem habet cum aliquibus principiis naturalibus, ideo ratio hic *argumenti* aut *principii* ufum non præftat. At quod credam, verbi gratia, Mattheum effe Θεόπνευστον, & doctrinam in illius Matthei Euangelica narratione contentam, effe *fanctam & cœleftem*, id fit, non tantum propter & per rationem, ut *facultatem* & *inftrumentum* confideratam, fed etiam per & propter rationes & argumenta, quæ ex principiis naturalibus depromo; ita ut ratio hic *argumenti, principii* & *medii* ufum præftet. Quo pacto enim poffum judicare aliquem fide dignum effe, nifi propter argumenta, quæ ratio naturalis & Philofophia dictat; & quibus perfuadeor aliquem fide dignum, & à Deo miffum effe? Et quo pacto de fanctitate alicujus doctrinæ judicare poffum, fi antea in me non habeam *normam*, ad quam vera fanctitas examinari poffit? Aut fi ante illam doctrinam revelatam non fciam,

ſciam, quid ſit ſanctitas. Quomodo ſtatuam hunc auctorem eſſe fide dignum, alii autem derogabo fidem, ſi antequam unum ducam fide dignum, alteri eandem fidem eripiam, mihi ſigna & argumenta non conſtent, per quæ judicem unum rejiciendum eſſe, alium eſſe probæ notæ.

Habui itaque cognitionem de ſanctitate, antequam potuerim judicare de ſanctitate alicujus doctrinæ in hiſtoria traditæ. Et illa ratio in judicando de ſanctitate doctrinæ *argumentum* & *medium* eſt, quo conficio doctrinam illam eſſe ſanctam. Sic pariter oportet me antea ex ratione ſciviſſe, quæ illa ſint, propter quæ teſtis ſit habendus fide dignus, antequam judicare poſſim hunc aut illum eſſe fide dignum: aut in eo reperiri argumenta, quibus hiſtorici fides probari ſoleat. Iſtæc enim ſigna me ipſe hiſtoricus docere non poteſt: committeretur enim circulus.

Agnoſco equidem lubens, authorem ſanctum & θεόπνευστον me multa de ſanctitate docere, multaque mihi de ſanctitate præcepta ſuggerere, de quibus nunquam cogitaſſem; quæque nunquam mihi veniſſent in mentem, ſi ſancti iſtius hiſtorici ſcriptis carendum fuiſſet: ſed ante lectum illum ſcriptorem, formalis rationis ſanctitatis cognitione imbutus eſſe debui, ut ita per eam, tanquam per *medium* & *argumentum* judicare poſſim de ſanctitatis præceptis, quæ in illo libro traduntur. Imo debeo doctrinam iſtius libri ad id lumen rationis examinare, tamquam ad normam. Poteſt Scriptura me docere multa eſſe peccata, quæ per corruptionem, quæ in me eſt, in numero peccatorum non habuiſſem; ſed non poſſum profiteri, me illa pro peccatis agnoſcere, ſi formalis peccati ratio in iis mihi non compareat, cujus formalis rationis peccati cognitionem Scriptura mihi non impertit, ſed in me præſupponit. Nec ideo Dei autoritas & fides pendet à mea ratione: ſed utrum Deus ſit locutus, an aliquis ſeductor, hoc à mea ratione pendet. Hæc jam per compendium in anteceſſum damus, in ſequentibus enucleatius rem explicaturi, & cautiones quaſdam addituri, quibus hoc dogma in tuto collocabitur, & à ſuſpicionibus heterodoxiæ liberabitur.

Concurret præterea ratio tamquam *inſtrumentum*, & non tamquam *argumentum*, quando ſolum propter autoritatem dicentis homo cuidam rei fidem adhibet, de cujus natura per Philoſophiam, rationem aut uſum judicare non poteſt, nec ſcire, utrum ea, quæ nobis revelantur de aliqua re, pugnantia an convenientia contineant: ita ut res revelata ſit ſupra rationem; ejuſque fines excedat, non autem ei repugnet aut adverſa ſit, quod tamen non ſcimus ratione, ſed tantum auctoritate revelantis. Et quia talem doctrinam non poſſum, nec debeo examinare ad aliquod principium Philoſophiæ, ideo ratio nullum alium uſum hic præſtat, quam eum, quem in rebus, quæ fide creduntur, & hiſtoriam continent, præbet. Dixi ſupra, hiſtorias & res facti hujuſmodi eſſe, ut, ſi earum naturam ſpectes, potuerint eveniſſe & non eveniſſe, quod evenerint, id ex relatione hiſtorici habemus: & quatenus talem hiſtoriam *fide* tenemus, eatenus ratio talis cognitionis reſpectu, *inſtrumenti* non *principii* vice fungitur. Sunt quidem naturæ rerum nunquam tales, ut utrum libet eſſe poſſint. Animæ natura non permittit, ut poſſit eſſe aut ſpiritus, aut corpus. Sed poteſt res aliquando ita eſſe abſcondita, aut ita compoſita, ut omne, quod de illa re cognoſci poſſit, intellectu aſſequi non poſſim, tum propter tenuitatem intellectus, cum etiam quia Deus nulla cognitionis principia in natura poſuit, quibus mihi, aut ad illius rei cognitionem aditum parem; aut quibus, poſtquam revelata eſt, examinem, utrum id, quod de re revelatur, in ejus natura contineatur aut non contineatur; quæ conjunctio quæ disjunctio vera ſit; ita ut nulla principia mihi ſuppetant, quibus æſtimem, utrum res revelata cum alia convenire poſſit, aut non convenire; eſſe in eodem cum

illi

, aut in contrario :
ric dicta, credo.
il mihi revelet Deus,
eque evertat; quamvis
igendum aut creden-
it, cujus, antequam me
n debeam habere notio-
implices ideas, poteſt ta-
edam revelare de aliqua
ionem nulla res, in mun-
viam aperire potuiſſet; &
ihi tantum ita ex parte,
ive ratione nota eſt, ut
hi revelatur de ea, à me
poſſit, utrum illud, in cu-
em illa revelatione venio,
m natura illius rei, an ei-
t. Et tales res dicimus eſſe *ſu-*
ra rationem, non contra rationem: non
ni convenientes; quia quod
onem aſſeritur, id ſe ſubvertit,
eſſe poteſt. Quod rationi con-
n eſſe judicamus, id hujusmodi
x ratione æſtimari poſſit, quid de
endum ſit. Dicimus itaque illud
ra rationem; & rationem hic *prin-*
it argumenti uſum non habere, ſed
eandem operam præbere, quam
rt in cognitione hiſtorica, nempe
m *inſtrumenti*.

otam hanc rem, quia magni eſt mo-
i, exemplo uno aut altero illuſtrabo.
e apertis Scripturæ locis me doceri,
dum eſſe creatum, & ex nihilo pro-
tum in principio, ſed me, & ante re-
ationem, & poſt revelationem fugere,
rum ex natura Dei, mundi, creatio-
is, &c. ſequatur, aut non ſequatur,
nundum eſſe creatum, & debuiſſe creari, ſi
quidem jam conſtat eum extare: tunc *fi-*
de propriè dictâ credo mundi creatio-
nem; & ratio hic nullum uſum *principii*
habet, & res diceretur eſſe *ſupra ratio-*
nem, ſi ex Philoſophia aut ratione probari
non poſſit, creationem mundi pugnantia
aut non pugnantia ponere; & nos ex prin-
cipiis è natura depromptis, aſſequi non poſ-

ſe, mundum per ſe, & vi perfectionis ſuæ naturæ ſemper extitiſſe. Sed quia ſcio hoc ex ratione probari poſſe, ideo non dicam creationem mundi eſſe ſupra rationem. Nec in hoc exemplo finem faciam, ſed aliud in medium adferam. Ego mihi perſuadeo Trinitatem apertè in Scriptura doceri: nec tamen per rationes, depromptas ex ea cognitionis menſura, quam mihi Deus de hoc myſterio revelavit, mihi conſtare poſſe, quare Sacroſancta Trinitas pugnet aut non pugnet; & ideo illud myſterium ſupra rationem eſſe puto. Nec recte contra urgetur, nempe nulla loca Scripturæ dici poſſe clara & aperta, quamdiu dubitatur, num res, quam iis doceri teſtamur, pugnantia ponat aut non ponat: cum nunquam is verus ſenſus eſſe poſſit, qui repugnantiam includit: nec ullus poſſit plane perſuaſus eſſe de ſenſu Scripturæ, de quo certus non eſt, utrum repugnantiam importet nec ne; & conſequenter utrum verba & voces, quibus res in Scriptura lectori proponitur, ſint intelligenda ſenſu proprio, an metaphorico. Reſpondemus enim, loca Scripturæ ita aperta eſſe poſſe, ut, niſi ille, quem inculcamus ſenſum, admittatur, multæ & quidem apertæ repugnantiæ petitæ à natura auctoris narrantis, à proprietate ſermonis, à textus circumſtantiis, &c. ſe prodant; & ita illa aperta loca depellant ex animo omnem dubitationem de repugnantia, quæ menti præſens eſſe poſſit, quando ad *rem revelatam* ſe convertit. Et in hoc multi animo falſi ſunt, quod putent contradictionem tantum petendam à rei natura, quæ revelatur, & non ab auctore revelante; cum cujus fide, & ſanctitate, atque veritate pugnare poteſt, ſi verba in quibusdam circumſtantiis poſita, proprio ſuo ſenſu intelligantur. Sed de his in ſequentibus.

At animadvertere oportet, unam eandemque rem, in ſe ſpectatam, non poſſe reſpectu unius hominis rem fidei, reſpectu alterius rem cognitionis ſcientificæ vocari; quia non opinione hominum, neque

earum majore aut minore cognitione æstimatur, utrum res principiis & mediis naturalibus cognosci possit, nec ne; sed id ex rei, & principiorum ac argumentorum naturalium genio & indole judicatur. Utrum autem unius ejusdemque rei cognitio, prout est in diversis subjectis, possit in uno esse *fides*, in altero *scientia*, id in sequentibus, ubi de interpretatione signorum, quibus natura rationalis sensum suum declarat, loquemur, ad quam examinandam nunc progredimur.

Inter res cognoscibiles sunt *signa*, quibus natura rationalis sua cogitata alteri declarat. Signa illa sunt diversa; sed de iis tantum agemus, quibus hominibus cogitata naturæ rationalis manifestantur. Quæ rursus à Deo proficiscuntur, vel ab Angelis, vel ab hominibus. Deus multis modis suam voluntatem aperuit hominibus: hoc est, ut cum Scriptura loquar, multis modis locutus est hominibus. Sed sunt duo modi principes, quique ad rem, quam præ manibus habemus, pertinent; & de quibus pro argumenti hujus ratione, pauca dicam: unus est quo ἀμέσως & per se, mentem hominis de voluntate sua instruit. Alius, quo per homines idem efficit. Per se ipse Deus homini suam voluntatem declarat, vel loquelâ, & signis, quæ ipse per se format, quæque homini intelligibilia sunt, vel ipse in mentem hominis illabitur, cum per se in ea cognitionem excitat. Deum per loquelam, quam ipse per se formabat, locutum esse hominibus, est ex Sacra Scriptura res notissima, *Gen.* 3:9. 22:11. *Exod.* 20. *Act.* 9: 4. Ita pariter constat, Deum etiam per alia signa voluntatem suam hominibus prodidisse, *Num.* 12:6. 8. Quæ hic recensere supervacaneum esset.

Deus per se excitavit cognitionem suæ voluntatis in hominis intellectu, quando, v. gr. Paulum docuit mysteria fidei: qui de se testatur, quod Euangelii cognitionem non sit adeptus per homines, nec ab hominibus; sed per Deum, per se Euangelium in ipso revelantem, *Gal.* 1:11. 12.

Potest autem concipi id triplici modo fieri à Deo. *Unus* est, cum ita hominem novas res docet, ut antea ne earum quidem simplices ideas habuerit. *Secundus* est, quo eas res docet, quarum quidem simplices habemus ideas, sed quas Divina inspiratione conjungimus, aut separamus; deque iis conjunctis & compositis ferimus judicium. *Tertius* est, quando Deus ductu sui Spiritus ita dirigit hominis intellectum, & ejus ratiocinationem, ut per se illi non dictet, quid de re sentiendum sit, sed facit ut defigat animum, & intendat ad ea, ex quibus illi manifestum fieri potest, quid de re sentiendum sit: quia in iis sunt sita vera & infallibilia argumenta, quibus certa nititur veritas. De singulis, quia ad institutum pertinent, pauca dicam.

Mihi nullum dubium est, quin Deus posset ita operari in hominis intellectu, ut in illo excitet novas ideas simplices, & talia hominem faciat intelligere, quorum antea nullum non tantum nexum subjecti cum prædicato habuit, sed quorum ante nec subjecti, nec prædicati ullam habuit cognitionem, conceptum, aut ideam, nec earum ullam similitudinem aut imaginem. Quemadmodum Deo infinita sunt possibilia, de quibus nos quidem nullum possimus formare conceptum, quia sunt aliæ res, & naturæ, quam quarum nobis ideam insculpsit. Ita posset Deus nostrum intellectum imbuere cognitione idearum quarumdam possibilium. Est enim exploratum, Deum posse alias naturas, quæ cum his, quæ jam universum constituunt, nullam cognationem habent, condere: nemini dubium esse potest, Deum etiam earum ideis mentem informare posse, quemadmodum earum ideis, quibus jam universum constat, mentes nostras instruit. Ulterius hanc rem argumentis non confirmabo, cum apud omnes, qui eam recte pensitant, hæc facile fidem sit in-

ve-

latius se diffundentis, quam istæc principia; quæque cognitio istis notionibus communibus & principiis tamquàm fundamentis innixa est. Ponimus præterea Deum, cum Paulum doceret mysteria fidei Christianæ, *in multis Pauli mentem* non illustrasse per loca Scripturæ, ut Paulus ad ea attendens, & eorum vim, ductu Spiritus ponderans, ex iis eliceret atque formaret aliquod dogma fidei; (qui est tertius revelationis modus) sed Deum per se Paulo suggessisse & dictasse, quid de quibusdam fidei articulis statuendum esset. Et hæc est secunda manifestandæ veritatis via atque ratio à Deo proficiscens: de hâc manifestatione utiliter quæritur, quid in ea præstet ratio. Existimo tuto statui posse, Deum in singulis viris Θεοπνεύστοις non eadem prærequirere, aut eadem prærequisita invenire: nam quo aliquis vera cognitione plurium rerum magis imbutus est, eo minora Deus illi revelat. Quomodo enim res nota revelaretur? Aut quid necesse est hominis intellectum operatione singulariter Divina, duci in rerum cognitionem, quarum jam homo cognitionem suis numeris perfectam, habet? Nam illa cognitio vera ortum suum habet ex notionibus communibus & principiis à Deo menti concessis: potestque eadem illa cognitio recte *Divina* vocari, & de ea doceri, quod *proficiscitur à Patre luminum*: & tam tuto illi fidimus, quam cognitioni, quam revelatio in nobis peperit. Deus certè ad homines persuadendos de Evangelii veritate, videtur prætulisse testimonium petitum à cognitione naturali, illi, quod petitur à revelatione: elegit enim Apostolos (uno Paulo excepto) qui factorum Christi testes oculati fuerant, *Act.* 1:21. *Oportet igitur ex iis viris, qui nobiscum convenerunt toto tempore, quo Dominus Jesus versatus est inter nos; &c. unum fieri nobiscum testem resurrectionis.* Et Apostoli libenter testimonia adducunt ab iis rebus, quas sensibus hauserant, vide 1 *Cor.* 15:5. 6. 1 *Johan.*

1 *Johan.* 1. *Act.* 4: 20. 2 *Pet.* 1: 16. 18. Et est similis argumentandi ratio, quando Christus, aut Apostoli ad probandum, vel potius persuadendum suam doctrinam, testantur auditorum conscientiam; & ad eorum cognitionem appellant, 1 *Cor.* 11: 13. *Apud vos ipsos judicate, num decorum est mulierem non opertam Deum orare.* Et 10: 15. *Intelligentibus loquor, judicate vos, quod ajo.* Eodem referendum, quod Deus ad stabiliendam doctrinæ suæ veritatem, & ad homines, etiam desperatos, & pertinaciter alia argumenta respuentes, convertendum, doctrinam cœlestem, quæ per se satis magno lumine circumfusa est, & vim consensus impetrandi in se habet, voluerit miraculis corroborare: quæ tamen visu & sensibus tantum capiuntur, nec majorem certitudinem generare in hominum intellectu possunt, quam ipsa est sensuum certitudo. Consulat lector loca sequentia, *Johan.* 5: 36. 10: 37. 15: 24. *Hebr.* 24. 1 *Cor.* 5. &c. Non quod statuam veritates & argumenta, quæ Apostoli, aut alii homines, beneficio luminis naturalis compararunt, firmiora esse iis, quibus Deus per revelationem mentem informat; sed quia proniores sumus ad ea amplectenda, quæ lumine naturali, & sensuum opera cognoscuntur: & ideo in talibus cognitionibus minus fidei locus est. *Spes si cernatur non est spes: quod enim quis cernit, quid speret*, *Rom.* 8 24. Sed de diverticulo in viam. In iis igitur rebus, quas Deus homini per se manifestat, illabens in hominis intellectum, ratio tantum est *instrumentum.* Homo enim non lumine naturali, aut cognitione, quam lumine naturali sibi paravit, format judicia de rebus proprie revelatis: quamvis illud lumen naturale prærequiratur ad intelligendam & percipiendam revelationem talem, & de qua jam sermo habitus est.

Ad hanc manifestationem veritatis referendum est, quando aliquis, Spiritu Dei edoctus, locum Scripturæ citat; eique sensum adaptat, qui ex nullis interpretationis legibus homini spiritu singulari destituto, probatur; sed qui ex Dei instinctu illi loco conciliatur. Rem exemplis illustrabo. *Gal.* 4:21. *Dicite mihi qui sub lege esse vultis, legem non auditis? Scriptum est enim Abrahamum duos habuisse filios, unum ex ancilla, alterum ex libera: per quæ aliud figuratur. Nam hæc sunt duo illa pacta, unum quidem quod est Agar, ex Sinai generans prolem ad servitutem &c.* *Matth.* 2:15. *Ut impleretur quod ait Dominus per Prophetam, ex Ægypto vocavi filium meum.* Et *vers.* 17. *Tunc impletum fuit, quod ait Dominus per Prophetam Jeremiam dicentem, vox in Rama audita est, lamentatio, & fletus, & ejulatus multus.* Hæc pauca ex multis sufficient. Statuo nec ex ipsis verbis, nec ex ullis textus circumstantiis, non tantum ulli potuisse venire in mentem, Deum istis textibus id hominibus voluisse manifestatum, quod nos Apostoli per illos textus docent. Sed ne nunc quidem, postquam Apostoli talem significationem textibus conciliarunt, liquere nec illis, nec nobis ex ullis verbis textus, aut ex ejus circumstantiis, & appendicibus, istis verbis tale quippiam notari: sed totam illam verborum significationem niti authoritate Dei, in Apostolis, aut prophetis, qui antea ductu Spiritus illis textibus sensum adaptarunt, nobis loquentis. Estque sermo Apostolorum & Prophetarum super iis textibus, non tam textus interpretatio, quam vocibus indita significatio, quæ omnes, qui Spiritu prophetico præditi non erant, necessario fugiebant, quia nulla in se habebant principia, quæ eos ducerent in cognitionem istius significationis. In tali itaque falsò nominata interpretatione *ratio* tantum est *instrumentum.*

Tertius autem modus, quo Deus ἀμέσως, se homini manifestat, est, quando Deus ejus intellectum & voluntatem ita ducit in agnoscenda veritate, ut vim argumenti, quæ in rebus & scriptis est, perspicuè videat & intelligat; non autem ex Spiritus instinctu in rebus & scriptis

novam

significationem ponat.
m refero omnia
Prophetæ &
ptura probant:
o vult adorari in
24. *Contrectate*
carnem & ossa
Nam vanitati
subjectus est, non sua
Vidit Apostolus
sed ductus Dei
natura, non à Deo, ne-
mundo errata, sed à peccato ma-
& inanimis, sed *adversus bestias*
secundum hominem *mihi utilitas, si mor-*
phesi, quæ *edamus enim & biba-*
suscitantur, 1 *Cor.* 15: 31. Intel-
moriemur, ex ratione, nullam esse
stolus multas subeat calami-
quare tam improbos par maneat exi-
robos & impia quidem ducta sunt à
hæc exempla viri Θεόπνευστοι, ductu
in quibus viderunt veritatem & vim
us Sancti, quæ ipsis erat insita.
mentorum, quæ à sensu tex-
nunc sequuntur ea, sunt, in quibus,
Scripturæ petita sunt, sensus eos vide-
tu ejusdem Spiritus, ex iis elicitis tam
t, & argumentis aliorum fidem auxerunt &
m. quam innumera, eaque o-
narunt. Suntque Apostoli locis
nia huc referenda, quando adstruunt; & argumentum
cripturæ fidem proferunt in apertum, ut vis
s insitum ita intelligibilis, & in
lius argumenti fit Sic ex 1 *Cor.* 15: 27. conficit
perto posita. Christum aliquando regnum
Apostolus, œconomicum depositurum, quia
suum Filio superior extitit. *Nam*
Pater semper *sub pedes ejus; cum autem dicit*
omnia subjecit subjecta, palam est hoc dici exce-
omnia ei esse subjecit ei omnia. & ex verbis
pro eo, qui Scriptum est, factus est primus Adam
vers. 45. *vivens*, conficit Apostolus Adami
animal corpus in statu primævo non esse nactum
corpus perfectionem, quæ cœlesti vitæ con-
eam perfectionem, corpus quod cibo & potu indigeat,
gruat; & corpus quod Apostolus animale vocat, non posse
& quod

regni Dei hæreditatem consequi. Ex *Galat.* 3: 8. & seq: verbis, *Benedicentur in te omnes gentes*, conficit Apostolus, Deum gentes ex fide justificaturum. Et ex verbis *vers.* 11. *Justus ex fide vivet*: *&* 22. *Quisquis fecerit ea vivet per ea*, concludit neminem ex legis operibus vitam consequi.

Quid in hujusmodi manifestatione rationi tribuendum sit, nunc videbimus. I. A Dei Spiritu proficiscitur, quod Apostolus à Deo afflatus, & doctus singulari modo attendit ad ea argumenta, quæ iis locis continentur. II. Quod idem Spiritus discutiat tenebras & præjudicia, propter quæ lumen, quod in argumentis erat, mentem illustrare non poterat. His quidem Spiritus Sancti operationibus mens Apostolorum ducebatur in omnem veritatem: sed hæ operationes Spiritus propriè non sunt *veritas* aut *lumen*; quamvis earum virtute fiat, quod lumen ad mentem efficacius penetret; quodque distinctè & clarè veritatem & sensum in rebus, & Scripturæ locis contentum, Apostoli intuerentur, & efficacissimè afficerentur. *Est autem lumen intellectus ipsa rei cognoscibilis comprehensio & perceptio.* Ad has itaque operationes Spiritus, non est convertenda nostra cogitatio, quando investigamus, quem usum hisce in rebus præbeat *ratio*: nam tum lis est de cognitionis fundamento. Et quandoquidem præsupponimus argumentum, quo nititur conclusio, rebus & Scripturæ locis insitum esse, liquet statuendum esse, *rationem* in rebus fidei, quas probarunt Apostoli argumentis à natura haustis, esse *principium* & fundamentum fidei: in rebus ex Scriptura haustis, esse tantum *instrumentum*. Nota autem veritatis in iis fuit *evidentia*. Quia autem Apostoli & Prophetæ ita Spiritum Sanctum in omnibus, cum populum, jussu Dei, quædam docerent, præsentem habuerint, ut in judicando male insistere non potuerint; nihilque iis humanitus accidere, ideo eorum dicta & Scripta sunt veritatis infallibilis,

bilis, etiam ad nos quod attinet. Et inter Christianos id præsupponitur. Sed etiam hoc non malè animadvertitur à quibusdam, isto præsupposito non multum proficii ad finiendas & minuendas controversias, si insuper nobis non constet *ratio*, *norma*, & *nota*, quibus nobis constituere liceat, quid sit, quod Prophetæ infallibiles in suis scriptis docuerunt? Qua re continetur Scripturæ interpretatio; & de qua agemus in proxime sequentibus: & ad quæ statim pergemus, ubi primum quorundam errorem hic detexerimus, quia non arbitror in sequentibus opportunitatem nobis oblatum iri.

Quemadmodum in tali manifestatione veritatis homini factæ, *fundamentum* & *principium* est argumentum in Scriptura aut Philosophia situm; & nota atque norma istius veritatis *evidentia & perspicuitas*: fundamentum autem *infallibilitatis*, *præsentia Spiritus Sancti*. Neque in hujusmodi manifestatione Apostolis facta, alia principia & fundamenta cognitionis sunt quærenda; ita sequitur, omnem cognitionem fidei in reliquis fidelibus iisdem principiis & fundamentis niti: tantum detracto *fundamento* infallibilitatis per præsentiam singularem Spiritus Sancti, quo singulari, solisque Apostolis proprio, ducebatur Apostolorum mens in cognitionem veritatis; & talis ipsis inserebatur sanctitas & prudentia spiritualis, ut non nisi perspicuis potuerint assensum præbere. In omnibus itaque fidelibus fundamentum & principium fidei, est solum argumentum in *natura*, aut *Scriptura* situm, *evidenter & distincte* perceptum. In Theologia itaque etiam non nisi clarè & distinctè percepto argumento acquiescendum: quemadmodum in reliquis disciplinis id usum suum habet. Errant itaque, qui adhuc aliud *fundamentum* interpretationis suæ quærunt; & insuper introducunt aliquam Spiritus Sancti in mente hominis operationem, quam sc: cum homines intimo tactu sentiunt, tum demum etiam verum fundamentum suæ fidei habent. Quæ doctrina necessariò in Enthusiasmum desinere debet. Non enim loquuntur de affectionibus mentis nostræ, quibus movetur & agitur, quando per gratiam Dei cognitione salutaris fidei imbuitur; & quæ affectiones ad veram, hoc est, claram & evidentem cognitionem, probari & exigi debent; & quas nos libenter illis damus: sed loquuntur de ipso cognitionis salutaris *fundamento*, quod, præter argumentum in natura aut Scriptura situm, & clarè & distinctè perceptum, statuunt esse aliquam Spiritus operationem. Ego tales intrepidè Enthusiasmi reos ago, eoque magis eos abominor, quod errorem vitio simulationis cumulantes, adversarios, qui Philosophiæ in interpretatione Scripturæ plus justo tribuunt, in invidiam rapiunt, & ea per speciem de operatione Spiritus Sancti, in interpretatione Scripturæ tradunt, quasi ipsis cum orthodoxis communis esset doctrina de necessitate auxilii Spiritus in explicatione Scripturæ; cum tamen merum introducant *Enthusiasmum*, & illum *Spiritum* pro *principio* fidei diserte ponant, quod orthodoxi omni cura & cautione cavent. Hoc enim semel admisso, nullus est errandi finis, nulloque repagulo lubricus hominis intellectus reprimi aut coërceri poterit. Errant itaque illi multò gravius erratum, quam adversarii quos tam pugnaciter aggrediuntur.

Etiam illi in vicinitate Enthusiasmi ve santur, quamvis nomen admodum fu ant, quibus pro concione frequens in est, se quidem certa & explorata do re; sibi constare rationem interpretat nis alicujus loci Scripturæ; se percip hoc vel illud argumentum loco aliquo S pturæ contineri: sed sibi & regenitis ea tum esse perspicua, aliis autem inper ptibilia; &, quia spiritu destituti su eos ad illa argumenta & rationes cœcut

Ideo sæpius solent præfari se ea in me um prolaturos, quæ multi ex auditor numero non possunt intelligere, test tur.

bus niti, & ab iis manare, quas singuli possent percipere sine novo & non omnibus communi lumine; adeoque formalem rationem veritatis, quam per illa signa alteri persuadere conantur, contineri iis notionibus. Quomodo etiam possent aliorum malam ratiocinationem in oppugnanda veritate culpare, si ab argumentis omnibus intelligibilibus non penderet illius veritatis cognitio? Præcedentia confirmat, quod illi *spirituales* eo intelligentiores, aut minus intelligentes sunt in Theologia, quo instructiores sunt earum rerum scientiis, quas absque illa singulari Spiritus opera comparari posse confitentur. Præterquam quod in examinanda aliqua doctrina & Spiritu, tam illi *spirituales*, quam reliqui omnes Christiani adhibere solent normam, & notam omnibus ratione utentibus, communem. Deberet etiam id ex adversariorum sententia obscurum in Theologia vocari, non quod à principiis & notioribus remotius est, sed quod desiderat illud singulare Spiritus auxilium & lumen regenitis tantum proprium. Neque illi deberent discere suam Theologiam via vulgari, progrediendo à facilibus intellectu ad minus facilia: sed confusè, non consectantes nexum rerum, sed nunc de hoc, nunc de illo doctrinæ capite sentientes, prout Spiritus iis sensum adspirat. Cum etiam homo hæreticus conscius sit suæ pravitatis, per quam volens veritatem oppugnat, & affectibus obsequitur, quibus se transversum agi patitur, agnoscendum est, res fidei etiam reprobis manifestas esse posse; quomodo alioquin hæreticus posset esse convictus in sua conscientia? Quid, quandoquidem argumenta in Scriptura quidem contenta, sed quæ à natura rectè mutuata & ducta, parem fidem mereantur iis, quæ non solum ex Scriptura proferuntur, sed etiam testimonio Scripturæ tantum nituntur: an etiam ad ea, quæ à natura deprompta sunt, mente complectenda, illa singularis opera Spiritus Sancti desideretur? Neque in

in iis valet tritum illud argumentum: *Scriptura eodem Spiritu tantum intelligitur, quo scripta est.* Præterquam quod admodum ambigua sint istæc verba. Non enim hæc, ut opinor, de Spiritu infallibilitatis intelligunt? Nec de illa Spiritus opera, qua mysteriorum fidei cognitio Apostolis infundebatur. Ergo tantum manet reliqua evidens & clara cognitio argumenti, quo Scripturæ sensus nititur: quam fateor nobis cum Apostolis communem esse; neque sine illo spiritu potest aliquid de sensu Scripturæ statui. Quid, cum aliqui dicantur fuisse potentes in Scriptura, quosdam arte docendi præditos, quosdam ita docere ut auditores crederent, *Act.* 28:28. *Rom.* 12:7. quomodo talibus textibus fides sua constare potest, si ratio interpretandi, aut intelligendi Scripturam aliter procedat, quam nos urgemus? Non enim ad alios informandos opus esset arte aut industria aliqua doctoris, accommodantis præcepta disciplinæ ad captum discipulorum; sed periret totum illud docendi munus. Quomodo Scriptura posset dici perspicua in rebus ad salutem necessariis, si non sit *intelligibilis* Spiritu illo destitutis? Quomodo tota Scriptura posset dici divinitus inspirata, & utilis ad doctrinam, &c. si non sit intelligibilis.

Neque habet aliquod momentum, quod dicunt Scripturam docere, *hominem spiritu destitutum, non posse percipere ea quæ sunt Spiritus Dei,* 1 *Cor.* 2:14. Et communem nostrorum doctrinam esse, hominem sine Dei gratia non posse mysteria Dei capere. Nam loca Scripturæ, & rationes supra allatæ nos satis docent, illam impotentiam tantum intelligendam esse de *impotentia morali*, nempe quod homines non possunt mysteria fidei cognoscere, quia nolunt, & quia nunquam sine gratia Dei volent: non quod in se non habeant *ea cognitionis principia*, eamque cognoscendi facultatem, quâ ea, quæ in Scriptura traduntur, tantum capiuntur & intelliguntur, ita ut novis principiis aut nova facultate indigeant: sed quia homo animalis ita carnis affectibus ducitur, ut nunquam suam cognoscendi facultatem sit deducturus in usum. Et ideo Scriptura hominum incredulitatem & ignorantiam ad ipsorum malitiam refert, *Tenebris obscuratam mentem habentes, & alienati à vita Dei propter ignorantiam, quæ in ipsis est, per obdurationem cordis ipsorum*, *Ephes.* 4:18. 1 *Thess.* 4:5. Et nunquam Christus de Judæis docet, quod non habuerint facultatem cognoscendi Euangelium, sed quod per contumaciam & duritiem cordis noluerint credere.

Est præterea distinguendum inter res vulgares, quæ in Scriptura traduntur, & inter eas, quæ non ita apertæ & obviæ sunt. Non existimo nos ad cognitionem aut perceptionem rei vulgaris, Spiritus Sancti opera indigere, verbi gratia ad intelligentiam horum verborum, *Illo verò die egressus Jesus domo, sedit apud mare*, qualia sexcenta proferre liceret. Est etiam distinguendum inter cognitionem paucarum & non magnopere sublimium rerum, & inter cognitionem rerum, quæ & numero multæ sunt, & simul altioris indaginis. Ad paucarum rerum vulgarium cognitionem non æstimatur Deus aliter præbere suam operam, quam providentia sua generali, quâ omnia suo numine regit & moderatur: ad earum autem, quæ & multæ sunt, & plus quam vulgare studium & attentionem, præjudiciorumque abdicationem requirunt, putatur Deus clementiori & benigniori providentia, quam non malè gratiam vocaveris, concurrere. Et est loquendum de nostra cognitione, & singulis ejus partibus, quemadmodum de vitæ nostræ curriculo, ejusque distinctis intervallis & actibus, in quibus eo major Dei gratia erga hominem se aperit, quo diutius feliciter ætatem egerit, & quo plures & ancipites casus effugerit.

Denique distinguendum inter cognitionem salutarem, quæ instar fermenti se dif-

... animæ facultates vi-
... immutat: &
... mentem tantum
... eam, quan-
... ita relinquit, si-
... cognitione
... ut & nota, &
... Sed salutaris co-
... illa gratiæ Dei
... ita pulsatur &
... intervenire mentis
... quæ illam
... aut confundant,
... in mente im-
... contra omnium
... & alienarum cogita-
... judiciorum discutiens
... perceptio veritatis
... occupet, rapiat,
... mentem ita ruere faciat, ut
... amplexum ducat, quam eam
... antiquius habere: unde fit, ut
... præsentem perceptionis, nullis aliis co-
... turbata, & ita perpetuò in
... radians, tantam in nobis pariat
... suasionem de veritate, & amorem
... cœlestem doctrinam, & erga bona,
... ea nobis proponuntur, ut nulla ra-
... ab iis nos dimoveri sinamus. Sed iis
... elatiores simus, humana de-
... cogitamusque supera atque cœ-
... & hæc terrestria ut exigua & mini-
... contemnimus.

Est etiam jam manifestum, quid sit in-
... ligendum per Scripturæ perspicuitatem
... rebus ad salutem necessariis, quam nos
... ctè urgemus contra pontificios ad amo-
... endam Papæ, Conciliorum atque Pa-
... trum eam autoritatem, qua fidelium judi-
cium in legenda & interpretanda Scriptu-
ra niteretur non suo ipsorum, sed Papæ, Conciliorum, &c. intelligentia, atque cognitione: statuimus enim mysteria fidei ad salutem necessaria, ita tradi in Scriptura, & talis esse naturæ, ut ab omnibus intelligi possint: & homines omnes, quibus illa proponuntur, iis principiis & facultatibus instructos esse, ut quivis ea percipere possit, modo debitam curam, attentionem, atque meditationem adferat; quâ & Dei gratia obtinetur, & progressus in cognitione salutari fiunt: sine qua gratia nullus cum fructu versatur in Theologia. Sed illa gratia, ut supra diximus, non est *lumen*, neque nobis, neque Scripturæ novum lumen inserit; sed ducit nos, ut in lumine Scripturæ & intellectus nostri ambulare velimus.

Diutius in his sermo occupatus fuit, puto tamen me aliquid operæ pretium fecisse; quia error, quem oppugnamus, admodum noxius est. Si enim hac in re latum unguem à vera doctrina discedas, aliudque *fundamentum* fidei ponas quam Scripturam & rectam rationem, omnia confundas necesse est, & collabitur tota illa sancta disciplina; & tot existent opiniones & sententiæ, quot capita. Et quo quisque pulchrius de suo spiritu sentit, eique plus largitur & arrogat, eo se intelligentiorem in mysteriis fidei jactitabit. Et ideo error ille præcipue apud eos obtinet, qui animi sui motionibus nimio plus fidunt; sibique imponentes, omnia vera esse urgent & credunt, ad quæ eos credenda, aut præceptorum authoritas, aut corporis & spirituum temperatio proclives reddit: habentes fidem, non quæ *evidens cognitio*, sed animi dispositio in iis peperit. Et quo quis forti imaginatione plus valebit, quâ speciatim hypochondriaci præcellunt, aut quo quis de Spiritu Dei in se agente, magnificentius sentiet, eo suis opinionibus erit addictior. Sic videas meticulosos, qui mentis naturali habitu ad superstitionem proclives sunt, & argumentis quæ eo ducunt, facile fidem habent: alios invenias, qui audaculi sunt, & timore minus tanguntur, ideo proni sunt ad ea amplectenda, quibus atheismi patrocinium conciliatur. Rursus alios offendas, quorum mens fixè inhæret suis cogitatis; & qui ideo tantopere à suis imaginationibus afficiuntur, ut facile sibi persuadeant, falsa esse non posse, quæ

quæ ita ſeſe menti inſinuarunt. Qui ſi ſimul aliquem applauſum plebeculæ habeant, quæ ſolet lubenter ſuam voluntatem in illos conferre, qui erga ſe doctoris partes ſuſcipiunt; & qui, dum illis nullus obloquitur, & in docendi munere ætatem agunt, inde ſibi tantum aſſumunt animi, ut nullis non, etiam doctiſſimis, faſtum faciant: & citius clavam Herculi extorqueas, quam ex eorum pectore errorem evellas. Et quia nunquam in addiſcenda veritate ita incumbunt, *ut claram & evidentem cognitionem conſequantur*; & qui ideo plus conjectura quam ſcientia utuntur; & à Theologia apodictica argumenta aliena eſſe arbitrantur, ideo etiam fruſtra evidentiâ argumentorum cum iis pugnes. Et cum judicio ſunt deſtituti, & operam detrectant & fugiunt, quæ in acri ſeveraque meditatione requiritur, ſine qua ſolida de rebus à principiis paulò remotioribus, & quas ſcire omnes doctores decet, ſcientia non acquiritur, velintque tamen digito eſſe notabiles: ideo placuit iis hæc erronea in ſtudiis Theologicis verſandi ratio, qua per compendium omnia myſteria didiciſſe putarentur; & qua omnium adverſariorum argumentorum una eſt depulſio: nempe, eos Spiritu eſſe deſtitutos. Et ineunt rationem non Theologis, ſed ſcriptoribus tragœdiarum dignam, qui quando rei argumentum explicare non poſſunt, confugiunt ad Deum.

Hactenus verſatus eſt ſermo in iis modis, quibus Deus per ſe, nullius creaturæ opera interveniente, voluntatem ſuam creaturæ rationali manifeſtat: nunc loquemur de iis ſignis, quibus homines mentis ſuæ ſenſa & cogitata aliis aperiunt. Signa autem illa præcipuè continentur hominum ſermone, de quo nos ideo tantum agemus, quia de reliquis dicere nihil hic attinet. Sermo vel ore pronunciatur, vel ſcripto conſignatur: eſtque vel hominum *divinitus* inſpiratorum, vel aliorum vulgarium, qui illo privilegio carent. Sermo utrolibet modo ſumptus, eſt ſignum, & quidem ſignum inſtitutum; cujus ſigni ea proprietas eſt, ut nullam connexionem naturalem habeat cum re ſignificata: habet autem hanc cum reliquis ſignis naturam communem, quod ſimul cum re ſignata cognoſcantur. Voces *homo*, *bos*, ore prolatæ, aut ſcripto exaratæ, nullam ſimilitudinis cognationem habent cum idea, quam ex auditu & viſu iſtarum vocum mens in ſe ſuſcitat. Et ſi neſciam quid ſit *homo* aut *bos*, millies quamvis his vocibus aurem obtundas, aut eas ſcripto comprehenſas, oculis obvertas, nunquam earum perceptione in me producetur *idea* hominis aut bovis. Sermo itaque intelligibilis, qui etiam proprie tantum ſermo eſt, hæc duo requirit; nempe ut ſignum & res ſignata mihi ſint nota. Si linguam Græcam non calleam, fruſtra me aliquis græcè alloquatur. Et ſi non intelligam quid ſit *mors* & *vita*, *vir* & *fœmina*, fruſtra mihi iſtæc nomina inculcantur; & incaſſum laborat, qui me multa de *vita* & *morte* vult docere.

Cum autem dico in ſermone intelligibili inter alia requiri, ut res, quæ ſermone notatur, mihi nota ſit; non id ſtatuo, nos ſermone nihil novi diſcere poſſe: abſit, ſed ſtatuo fruſtra mihi verba & voces fundi, ſi ſubjectum & prædicatum eorum, quæ verbis denotantur mihi nota non ſunt. At ſermonis opera ita ordine i
me ideæ & cogitationes poſſunt excitari
ut, quæ antea à me non intelligebantu
auditu & lectione vocum quarundam m
notiſſima fiant: lectionis & præceptor
uſus, quibus operam damus, hoc
quotidie docet. Quamvis nullus cum
ctu de morte & immortalitate ad me
mones habere poteſt, ſi non intelli
quid per vocabula *mors* & *immortalita*
telligat is, qui me docere inſtituit: p
quam autem horum verborum ſignifica
ne mens mea informata eſt, poteſt ſcri
aut præceptor vocabulorum benefi
ordine tot & tales in me excitare cogi
ones, ut illius opera & methodo pe
niam in cognitionem immortalitatis

...de brutorum mor-
...inculco, propter
...onymi: qui ut pro-
...Scripturæ inter-
...argumenta hoc adhi-
...sensus Scripturæ in-
...cognoscere debere id, quod
...significatur; atque ita
...discere res, sed per
...Scripturæ, in nobis
...cognitas. Sic puto, di-
...ejusdem auctoris sen-
...ad obscuriorum loco-
...nihil conferre con-
...circumstantiarum anteceden-
...collationem alio-
...aut dissimilium,
...similium prædictis sententiis
...auctor Scripturæ sermonem,
...vult, circumstantias nos nihil doce-
...circumstantias signa esse, quibus in no-
...memoriam rerum antea co-
...ea tueri vult auctor, quæ in
...communem non cadunt, & per-
...usu & experientia refelluntur. Si
...auctor contendat nos vocibus Scri-
...locorum Scripturæ circumstan-
...vocibus Scripturæ narrantur,
...quæ ... quam cujus naturas simpli-
...doceri, *& ita ex illa præ-*
...antea cognovimus, *judicari de sensu vocum, quæ*
...cognitione ... *exprimunt*, nihil docet, quod om-
...illas ... non admittunt, qui statuunt *contradi-*
...*nem*, ratione aut Philosophia *cogni-*
...etiam esse normam interpretandæ
...Scripturæ.

Prærequirit itaque sermo multarum rerum cognitionem: & quia inventus est ad mentis sensa exprimenda, quo natio in cognitione rerum magis profecit, eo magis vocabulorum & vocum apud eam augetur numerus, quibus earum rerum periti utuntur ad scientiam & cognitionem suam aliis communicandam. Et quo quis cognitione rerum copiosior & doctior est, eo sermo illi, qui inter eas gentes versatur, intelligibilior est, majorique cum

utilitate in lectione scriptorum istius gentis ejus industria occupatur. Quo quis artis navigandi peritior est, eo facilius capit nautarum sermones de illa arte: & quo majoribus auctibus ars navigandi apud aliquam gentem crevit; & quo plura nova usu didicit, eo novorum signorum excogitandorum major iis fuit imposita necessitas. Tempore Pauli nautæ incolentes maritima, apud quæ Paulus naufragium fecit, facilius caput *Actor.* 27. intelligebant, quam multi fidelium, qui artis navigandi imperiti erant. Ita ut doctissimi sæpe opus habeant à pullata plebe, & sellulariis addictis artibus hominibus, verborum quorundam intelligentiam requirere. Et chymici & aurifabri usu instructiores & aptiores sunt ad judicandum, quomodo voces *Jacob.* 3: 5. *Aurum & argentum vestrum ærugine vitiatum est*, sint sumendæ proprie an improprie? Et quo magis sermo est de rebus vulgaribus & obviis, atque de iis artibus, quarum quæstu vulgus vitam tenet, eo istius sermonis inventio vulgo rectius attribuitur.

Et quandoquidem sermo inventus est ad exprimenda nostra cogitata, sensa, & judicia de rebus, quibus nomen imponimus; & à multitudine, hoc est, à plebe rebus vocabula sint imposita, quibus judicia sua de rebus aliis hominibus indicabat, sequitur ex vocabulis & eorum significatione, hoc est, ex vulgari sermone, cujus plebs auctor est, non posse aliud argumentum formari, quam quale iis conciliat judicium plebis de rebus ipsis: quod cum plusculum præceps & parum circumspectum sit, ideo etiam non est prudentis petere à vulgo testimonium veritatis de iis, in quibus judicandis aliqua cautio & attentio requiritur. Quid mirandum, plebem brutis attribuisse sensum, cum tot externa signa se proderent in brutis, quæ omnia plebs sibi evenire experiebatur, quando dolore cruciaretur. Et cum vulgus ut plurimum ex iis, quæ sensibus subjecta sunt, judicare soleat, etiam ex

ex externis corporis actionibus temerè judicat de causa earum interna, quam sensus non attingunt: & cum unam tantum rem clare & distinctè intelligit, scilicet effectum, malè de causa judicat, cujus claram & distinctam cognitionem non habet; & utrique rei nomina imponit, quæ non conveniunt; vel una voce causam & effectum simul exprimit: quod manifeste contingit in voce *suctionis*, qua Scriptura etiam frequenter utitur; qua plebs denotat & motum verum, & causam ejusdem motus, sed falsam; & quæ in natura non reperitur. Cum autem usus, & loquendi norma pendeat à vulgo, coguntur etiam eruditi, ut plurimum, si à plebe intelligi velint, & ab ineptiis se temperare, uti iisdem vocabulis, & vocibus, quibus vulgò utitur; quamvis nec omnia, nec eadem iis velit significare, quæ vulgò eis notata vult; & quæ vis vocis, secundum institutum & usum plebis spectata, infert. E.Gr. quamvis credam terram moveri & solem stare, cum tamen aliquid narrare volo, quod matutino tempore contigit, dicam id evenisse cum sol oriretur; & doctis atque indoctis risum facerem, si aliter loquerer: quia sermo in iis circumstantiis prolatus, non est signum externum mei judicii, *de causa luminis tempore matutino orientis*, sed significat tantum certam diei partem, & ideo neque contra animi sensa, neque falsa loquor, neque proximum fallo, aut eum in errorem induco. Omnibus vitiis laboraret sermo, si talia fari instituissem, quando præ me fero, me velle docere quæ sit causa luminis, quod mane terram stringit. Sacram Scripturam autem hujusmodi loquendi modis, atque formulis uti, alibi multis atque apertis exemplis probavi. In indagando itaque verborum sensu, etiam attendendum est ad eas circumstantias, à quibus judicia & argumenta sumimus, quibus intelligatur, quid scriptor docere atque narrare susceperit: quæ judicia cum tam profanis, quam sanctis Scriptoribus communia sint; & in Scriptura non *doceantur*, sed à Spiritu Sancto *prærequirantur* in idoneo lectore Scripturæ, etiam eò usque pariter à *ratione* pendet judicium, quo statuitur atque docetur Spiritum Sanctum instituisse aliquid docere, aut non docere.

Porro, sermo est vel clarus & perspicuus, vel obscurus & intellectu difficilis. Sermo est obscurus vel propter voces ipsas, vel propter rerum, ad quas significandas adhibentur, obscuritatem. Quam ultimam obscuritatem non malè quidam vocant obscuritatem *veri sensus*; & priorem, *obscuritatem literalem*. Simul jam intelligimus quid sit sensus *literalis clarus*, quid *sensus verus*? Exempli gratia, Apocalypsis Johannis, si ad *sensum literalem* attendas, magnam partem est clara & perspicua, sed quoad *sensum verum*, est tect
& obscura. Sic pariter Prophetiæ, si li
ram spectes, sunt claræ, si ad *sensum* me
tem convertas, obscuræ sunt. Sic ve
Petri, 1 *Pet.* 3:19. *Per quem Spiri*
Christus profectus, prædicavit Spiriti
qui sunt in carcere, qui olim non obedie
&c. sunt obscura, si ad *verum sensu*
mum attendas; at perspicua, si in
lem sensum contemplationem conjici
verba & voces, *Matth.* 5:38. 39.
stis dictum fuisse oculum pro oculo, &
pro dente, at vero dico vobis, ne obs
probo, sed qui cadet te in dextram
xillam, obverte ei & alteram, si *se*
ralem spectes, sunt clara & perspi
sensus verus verborum illorum,
prolatorum, est obscurissimus.
sensus literalis verborum *vers.* 22
capitis est obscurus; *Ego vero di*
cunque irascitur fratri suo temère
judicio; quicunque vero dixeri
raca, tenebitur consessu; qu
dixerit fatue, tenebitur gehenna ig
sensus literalis est obscurus,
verus non potest esse clarus,
ter obscurus est: quo enim
posset, ut clarè aliquid intelli
voces, quarum ope in cogni

...ſcuræ?
...lis multis de cau-
...mone reperitur,
...ero paucas dabo.
...obſcuritas, vel quia
..., quam tradit, non
...ritatem *conceptus* ne-
...curitas *literalis*; vel
...loquitur, non callet;
..., & perplexa loquitur;
..., obſcuritas & ambigui-
...pat, vel loquitur de re-
...notiſſimis, ſed quarum
...temporis decurſu oblitte-
...cis, imo totius linguæ co-
...poteſt: ita urbium, loco-
...rum nomina veniunt in obli-
...iter artes, cum intereunt,
...m, quibus inſtrumenta artis
...ſignificatio perit. Evenit eti-
...quam auctorem tantum ſemel
...e uti, cujus ſignificatio ex aliis
...tibus erui non poteſt. Poſſunt
...ripta corrumpi per eos, qui illa
...unt aut deſcribunt, &c. unde ſæ-
...a in contextu ſermonis oritur ob-
... Sic multas alias obſcuritatis cau-
...nſere poſſem, ſi ad rem pertineret:
...ntum videndum ſupereſt, quænam
...tatis cauſæ in ſacro textu obtinere
...t; ut inde appareat, qualem uſum
...cta habeat in locis obſcuris expli-
...s. Dubium mihi non eſt, quin ſæpe Prophetæ clarè non perceperint ea, quibus vaticinabantur; & inde magna parte obſcuritatem Prophetarum natam ...e, non eſt veritati diſſentaneum. Neque dubito quin Deus ipſe voluerit, ut quædam obſcurius in ſacro codice conſignarentur; quo quorundam zelus & ſtudium excitaretur. Sic ex Bibliorum ſacrorum lectione ſatis conſtat, multa in iis obſcura reperiri, quia nominum ſignificatio periit, aut quia ſemel tantum vox occurrit: quod ſæpiuſculè evenit in nominibus animalium, arborum, fructuum, veſtimentorum, &c. Idem dico de artium inſtrumentorum nominibus. Potuiſſe etiam quædam Bibliorum exemplaria corrumpi, tot diverſæ lectiones documento atque argumento ſunt. Cum his obſcuritatis cauſis ſacer codex cum profanis auctoribus participat. Quod autem viri Spiritu Dei afflati, vel deſtinatò ambiguè loquuti, vel temerè vocibus & vocabulis uſi fuiſſent, quarum vim & ſignificationem ignorabant, id ſine detractione & imminutione ſanctitatis, auctoritatis, & fidei, quam omnes Chriſtiani illis attribuunt, dici de illis non poteſt. Quod autem Sacri Scriptores propriis quibuſdam vocibus utuntur, aut communibus vocibus ſingulares & proprias imponunt ſignificationes; quarum ſignificationum in nullis profanis auctoribus reperias exemplum, id etiam profanis auctoribus uſu venit.

Sed priuſquam ingrediar ſermonem de proprietatibus Scripturæ, quarum ratio habenda eſt in ipſius interpretatione, dicam quem uſum habeat Philoſophia vera, ſive recta ratio in jam proximè recenſitis Scripturæ proprietatibus; & quas communes habet cum profanis Scriptis. In vaticiniis, ſi eventu eorum ſenſus non manifeſtetur, ratio nullum *principii* uſum habet, ſed tantum *inſtrumenti*: quia vocabula, quibus vaticinia hominibus manifeſtata ſunt, alio ſpiritu intelligi non poſſunt, quam quo ſcripta ſunt: ſaltem modi loquendi, quibus vaticinia proponuntur, ita ſæpe Scripturæ proprii & ſingulares ſunt, ut eorum ſenſus non niſi ex Scriptura erui poſſit; atque ita Scriptura in eorum explicatione eatenus principii locum habet. Quamvis ex generali vocabulorum, quibus ſermo efficitur, natura conſtat, nos non poſſe pervenire ad intelligentiam propriorum & ſcriptori ſingularium loquendi modorum, niſi per cognitionem quarundam rerum & vocum ſignificationis, quam Scriptura præſupponit, & quam pertis... ſcimus. Porro cum res... poſſint obſcurè tradi in Scriptura, vel ... ſuccinctè, contractè, & qua-

quaſi tralatitiè uno in loco traduntur, & ſparſim in multis aliis; vel quia etiam rei natura ex parte tantum explicatur, & quia Spiritus Sanctus vult, ut reliqua inveſtigentur principiis naturalibus, quæ Deus homini inſevit ad vitam moderandam, inde ſequitur ex diverſitate obſcuritatis cauſarum naſci varietatem rationis uſus; & in poſteriori obſcuritatis genere, rationem jure ſibi plus vindicare, quam in priore. Cum Scriptura dicit non *furaberis*, totum judicium de furti natura *rationi* committit. At in expoſitione loci, 1 *Cor.* 12:8. 9. &c. *Nam huic quidem per Spiritum datur ſermo ſapientiæ, alii vero ſermo cognitionis per eundem, alteri vero fides per eundem Spiritum*, ratio ferme talem nullum uſum habet, qui *principii* dignitatem ſuſtineat: loquor de *principio* & *fundamento* interpretationis *proximo*, quo ſemper ſermo noſter collimat, quando de interpretatione Scripturæ loquimur. Nam ſi de interpretationis *principiis* & *fundamentis remotis* ſermo ſit, non eſt dubitandum, quin rationi tunc meritò principes partes aſſignentur: Scriptura enim cum ſit *ſermo*, prærequirit multarum rerum cognitionem naturali lumine acquiſitam; & ſine quarum cognitione fruſtra ad hominem ſermo adhiberetur. Nam quamvis non poſſum ullum præſidium mihi comparare ex ratione, ad explicandum quid in textu jam citato ſit intelligendum *per Spiritum*, quid per *ſermonem ſapientiæ*, quid per *ſermonem cognitionis*, non poſſum tamen loca Scripturæ conferre, & ex analogia fidei argumentari, atque ita propriam, aut impropriam vocis ſignificationem cognoſcere, niſi ad illud opus concurrat ratio *ut principium*. Cum quia Scriptura multa præſupponit, quorum cognitio à ratione petenda eſt; tum quia *ratio* judicat de circumſtantiis textus, utrum cum ſcopo Spiritus Sancti quadret certa quædam expoſitio, nec ne. Nam per rationem, non ex Scriptura, novimus quid ſit *cohærentia*, & non abſurda *loqui*; etiamſi concedam ex circumſtantiis textus eliciendum eſſe, quis ſenſus verborum eſſe debeat, ſi Spiritus cohærentia & non abſurda loquatur. Neque tamen ideo Spiritus ſubjicitur *ſapientiæ hominis*, ſed hiſce tantum docetur opus eſſe, ut is, qui judicaturus eſt de congruentia & convenientia eorum, quæ in ſermone narrantur aut docentur, inſtructus ſit cognitione illius, quod vocamus *cohærentia loqui*. Atque ita ſtatuitur, Deum velle, ut homines, quando ſunt judicaturi de ſenſu verborum Scripturæ, ingenio & arte utantur, quas natura compararunt, ut ſenſus verus eliciatur: quod ingenium & ars tamquam *medium, argumentum* & *principium* ſunt, quo nititur, ſed remotè, Scripturæ interpretatio. Sic (ut pergam ad ea quæ hic habemus præ manibus) quando aliqua obſcuritas in textu ſe prodit, illiusque obſcuritatis cauſam ſuſtineant typographi & ſcriptores, qui Biblia imprimunt aut vitioſè deſcribunt: & ſi lector per commatis aut voculæ ablationem, aut additionem (quod uſu venit omnibus, qui correctioni Bibliorum præſunt, quando imprimuntur) judicet Scripturæ ſenſum planum & perſpicuum conciliari, tunc *ratio* etiam *principii* uſum præſtat. Et eo eſt referenda tota critica ſacra: & quo quis in ſtudio critico plus judicio valet, & plus eruditione præſtat, eo felicius verſatur in expoſitio ne locorum, quibus à tali criſi lux conc liari poteſt; & ſi omnis criſeos tam ſacr quam profanæ natura *ratione* contineat ut vult auctor anonymus, tunc omnis poſitio locorum Scripturæ, quæ per ſin eſt eruta, *ratione* tamquam *princip* teretur. Neque arbitror hoc noſtr ſenſu negaturos, cum ſatis ſciant, ras & voces, earumque ſignificata ſuum uſum in aliquo ſermone non pr eſt enim nulla vox, quæ varias ſigni ones non ſuſtineat, ſed vocis uſus gnificatio ex circumſtantiis, confer & diſſentaneis, &c. inveſtigatur elicitur. Et cum quid ſit *diſſentane* *conſentaneum ratione judicetur*, fac

eo sensu interpre-
[...]ne niti. Sed The-
[...] & normam remo-
[...]m de interpretatio-

[...]tiam ratio proxime
[...] vicem præbet, quan-
[...] quarundam vocum,
[...], animalia, &c. de-
[...]ibus profanis peti de-
[...]uando semel vox tantum
[...] ex circumstantiis textus
[...] potest elici, sed consu-
[...]am auctores super ea re,
[...]m & fundamentum istius
[...]t ratio, sive disciplina hu-
[...] hisce, quia levia sunt, non
[...] ad difficiliora progredimur,
[...]ent, quando de quibusdam
[...]us Scripturæ, quibus ab
[...]rofanis scriptis distinguitur,

[...]iusquam eo deveniam, pauca di-
[...]estant de obscuritate illa Scriptu-
[...] quæ oritur ex rerum, quæ in eâ tra-
[...]tur, natura. Res obscuræ sunt, quæ
[...]notiores sunt à principiis, sive naturæ
[...]itis, sive usu & experientia comparatis,
[...]e revelatione suggestis, quæ ideo iis
[...]tum intelligibiles sunt, qui propter
[...]bitum sensus habent exercitatos ad dis-
[...]etionem boni & mali, *Heb.* 5:14. V.
[...]r. facilius judicatu est, utrum licitum
[...]it vim privatam, aut publicam publica
[...]vi repellere; quam utrum principi vim in-
ferre, & bello aggredi liceat principem
vicinum, quia militum conscriptione, &
munimentorum in locis limitaneis extru-
ctione, perpetuò nobis incutit timorem.
Pariter cernas facilius, licere pro præstita
opera mercedem exigere, quam intelligas
contra fas non esse, pro pecunia mutuo data
aliquid supra sortem exigere. Et quemad-
modum in disciplinis humanis semper prin-
cipia sunt cognitu facilia, & quæ ex prin-
cipiis, argumentorum serie deducta sunt,
intellectu difficiliora, ita Theologia sua

habet effata, quæ principiorum numero
habenda, & intellectu sunt facilia: sed
tradit etiam Scriptura dogmata, quæ à
principiis remotiora sunt, & ita sunt re-
conditioris scientiæ: vide *Johan.* 16:12.
1 *Cor.* 3:1. *Heb.* 11:5. 2 *Pet.* 3:16. *Heb.* 6:1.
Sic facilius comprehendas in Theologia,
Deum necessariò peccatum odisse, sive
peccato delectari non posse, quam intelli-
gas Deum necessariò peccatum punire. Ita
ex locis Scripturæ facilius ostenderis fore
judicii diem, quam probes satisfactionem
pœnalem, & pœnam proprie dictam inter-
cessisse in concilianda pace, & in salute ge-
neris humani procuranda. Ita ex Scriptu-
ra facilius probaveris, impios puniendos,
aut mentem post corporis interitum mane-
re superstitem, quam hominem fide justifi-
cari. Ex exemplis hic adductis liquet, du-
plicem rerum obscuritatem in Scriptura
esse posse, unam, quæ est rerum à *naturæ*
principiis remotiorum, alteram, à prin-
cipiis *Scripturæ* (ut ita loquar) remotio-
rum: per *principia Scripturæ* intelligo res,
quæ & faciles intellectu sunt, & ita aper-
tè traduntur in Scriptura, ut nulla ferme
collatione locorum, aut intenta meditati-
one indigeant.

Sed est præterea alia quædam in rebus
Theologicis obscuritas, quæ non tam ab
obscuritate rei, quam à corruptione nostræ
voluntatis oritur, qua fit, ut difficulter
quasdam veritates Theologicas amplecta-
mur, non quia remotæ sunt à cognitionis
nostræ principiis, tam naturalibus, quam
ab iis, quæ principia Scripturæ vocantur;
sed quia remotæ sunt ab agendi rationi-
bus, quas aut nos in usu habemus, aut
quas Deus communiter usurpat. Et talibus
in rebus fides præcipuè occupata est: quem-
admodum etiam in iis credendis aut non
credendis, potissimum laus hominis
Christiani versatur. Et in inculcanda il-
larum rerum fide, non tam laboratur in
expugnando errore, quam in flectenda
voluntate. Et in Theologia veritatum
propositarum rejectio eo magis culpanda,
quo

R

quo magis ab hujusmodi infidelitatis vitio proficiscitur; & quo minus hoc vitio infecta est, eo excusatius peccant, qui aliquo errore tenentur. Pauca exempla in medium adferam, quo res illustrior fiat, alibi eam rem enucleatius tradidimus. Non est difficile demonstratu, Deum potuisse effœto corpori Saræ & Abrahami vim generandi largiri, sed difficile creditu erat Abrahamo, Deum id præstiturum: quia causę, quibus communiter res illa confici solet, non erant præsentes: & in solam Dei omnipotentiam incumbere fide, id omni homini, & Abrahamo insolens est; ideo est heroicæ virtutis, illis fidem habere, & contra spem sub spe credere. At in fide circa Sacrosanctam Trinitatem non se prodit ea difficultas credendi, quæ, ut ita loquar, *à voluntate* proficiscitur, sed quæ à demonstrationis obscurioris ratione, & intelligendi difficultate ortum suum habet. Sic Judæis, & præsertim iis, qui Christo fuerunt coætanii, non erat difficile demonstrare Christum esse verum Messiam: sed difficulter ei fidem habebant propter odium & invidiam, quibus Christum persequebantur, & propter præjudicia, quibus laborabant. Ex adverso, difficilius demonstratu est bella esse licita: neque se prodit ea malitia in iis, qui negant fas esse bellum gerere. Et utinam hæc bene æstimarentur ab iis, qui propter opinionum discrepantiam sæpe adeo inconsideratè in quosdam invehuntur; in quibus tamen se aperit magnum veritatis investigandæ studium, nec magna subest suspicandi causa, eos odio aut invidia transversos agi. Sed hoc vitium adeo inveteravit, talesque reperit applausus, ut etiam virtutis opinione se sustineat, & incassum laborare videatur, qui isti vitio minuendo operam dat; & qui hoc agere instituit, etiam se paret ad ferme omnium Theologorum invidiam & calumnias exhauriendum.

Porro rerum obscuritas, ut est objectivè in rebus, & tamen ad intellectum refertur, & rationi subjacet, (nam de ea, quæ est in rebus, quæ in Scriptura docentur, supra quædam diximus, & alia in sequentibus opportunius dicentur) multis ex causis oritur: eas recensebimus, quæ ad rem pertinent. Prima est, quod fermè res omnes naturam quandam habeant compositam, nec ita sint simplices, ut una proprietate ejus cognita, reliquæ ex cognitione illius proprietatis nobis innotescant; & ita paucarum rerum natura nobis comperta est. Estque verissimum, quod Scriptura testatur, *Nos ex parte tantum scire, & ex parte tantum prophetare*, 1 Cor. 13. quia multæ rerum proprietates manent in abdito nobis absconditæ, & tenebris circumfusæ. Res manifesta est:
quamvis enim sciam quid sit aqua au
ignis, non tamen ideo scio omnes igni
proprietates; & potest Deus multa
proprietates in igne & aqua posuisse, qu
me fugiunt, & æternum me forte fugien
Est equidem verum, omnem veram
cognitionem, sive illa exæquet totam
naturam, omnesque ejus proprietate
sive ejus partem tantum, semper quid
esse alicujus naturæ, hoc est, rei cogn
nem: omnis enim res suam naturam ha
& proprietates ejus naturam con
entes. Ita, quemadmodum corpo
constat natura, ita figura quadrata sua
bet naturam: neque potest aliqui
simul in suo & alieno genere; nequ
ceptus unius rei ad aliam transferri.
si extensio est attributum corpori
potest non omne esse corpus, quo
tensum. Et si clarum & distinctu
ceptum corporis habeam, qu
vel contenta investigatione, ope
vel *Scripturæ* revelatione, mihi
de corpore in genere considerat
tescunt, ea nunquam possunt pug
illa evidenti idea, quam de co
beo. Imo omnes proprietates
unius ejusdemque naturæ, talem
onem inter se habent, ut quam
plures illius rei proprietates d
sive proprio marte, sive alioru

ne, intelligimus tamen
eram sua natura includere.
iæ est corporis attributum,
etrabilitatem, & divisio-
tatem, ut ita loquar. Si-
trianguli includit in se
tates, quas Mathematici
, sive idea trianguli esse de-
nihil de ea figura, qua tali
monstrare possunt, quod in
nguli non contineatur, quod-
n educatur: & quod propte-
um illi conceptui non potest
neum, sed quod virtute illo
on contineatur. Quamvis in-
verissima sint; nihil tamen ob-
ò, quin multæ proprietates uni-
nque naturæ simplicis mihi late-
t, quamvis mea idea, modò ve-
virtute omnes illas proprietates
ctatur. Quamvis in idea *entis per-*
i, omnia Dei attributa compre-
ntur, non tamen ideo actu omnia illa
osco: quamvis in idea rei cogitantis
neantur omnes mentis essentiales pro-
ates, non ideo illas ilico cognosco,
lac intelligo, quid sit res cogitans. Ex
itaque causa etiam obscuritas est in re-
, & qui ingenio & industria non sunt
editi, illi difficilius veniunt in cogniti-
em talium attributorum: & hæc est rei
scuritas, quæ rebus adest; quia men-
humanæ respectu, à principiis, per
uæ illa mens aditum sibi facit ad recon-
itarum rerum scientiam, longius di-
tant: de qua obscuritate superius egimus.

Sed ad institutum: sunt itaque multa obscura in rebus vel quia sunt res compositæ, vel quia contingenter iis insunt, quæque ideo formali conceptu, quem de rebus habemus non includuntur: vel etiam, quia natura rei est *infinita*, quam intellectu comprehendere non possumus: vel denique ea est rei natura, ut Deus nulla aut in nobis, aut in natura constituerit principia, quibus illa natura cognoscatur. Hæc singula exemplis illustrabo. De rebus compositis, ut de aqua, igne, terra, &c. loquuti sumus. Quæ rei contingenter inesse dicuntur, sunt duplicis generis: vel postquam usu, ratione, vel revelatione cognoscimus aliqua rei adesse, simul intelligimus ea nulli quidem alii rei adesse posse, sed non intelligimus necessarium esse, ut ea rei illi adsint: vel postquam cognovimus aliquid rei adesse, tunc nequidem adhuc exploratum habemus, utrum solummodo illi rei, in qua illud esse comperimus, adesse & inesse possit. Non includitur in conceptu formali *rei cogitantis*, sive spiritus, illam imaginari vel sentire, sed postquam mihi constat existere rem cogitantem, quæ propter ipsius conjunctionem cum corpore, imaginatur & sentit, simul per ideam rei cogitantis scio imaginationem & sensationem non posse reperiri, nisi in re cogitante: ita quidem, ut non quicquid cogitet, imaginetur & sentiat, sed ut, quod quicquid imaginetur & sentiat, sit res cogitans. At cum revelatione aut usu cognosco spiritum, sive rem cogitantem movere corpus, nullum nexum invenio, neque etiam repugnantiam, quare id quod cogitat, debeat esse præditum facultate movendi corpus: neque enim sequitur, hæc res movet corpus, ergo est spiritus; vel si res est spiritus, ergo potest movere corpus: clare tamen & distinctè intelligo, neque ex parte rei cogitantis, neque ex parte corporis pugnare, quod una eademque res sit res cogitans, & prædita facultate movendi corpus.

Propter *rei infinitatem* mihi hæ res obscuræ sunt, quomodo v. gr. decreta Dei sint libera, & tamen æterna, nec in Deo aliquam mutationem ponant. Quomodo Dei potentia sese exerat in creaturis sine Dei mutatione. Quomodo Deus velit & intelligat, quomodo omnia simul intelligat. Quomodo omnia à Dei decretis æternis pendeant, & quod tamen creaturis liberis sua constet libertas. Cognoscimus hæc in Deo esse, sed quo-

modo in Deo sunt, ignoramus. Neque tamen ex parte, v. gr. æternitatis decretorum Dei, neque ex parte *libertatis* decretorum Dei, ullam pugnam inter hęc animadvertimus: quod quivis meditando, & rem attente considerando potest experiri: sed tantum intelligimus nos hæc comprehendere non posse, nostrumque intellectum obrui infinitate Divinæ naturæ. Neque difficultas intelligendi oritur ex natura rei, (quod notari velim) de cujus cognitione & conceptu laboramus: quemadmodum id usu venit in eo, verbi gratia, quod non possumus concipere aliquod corpus esse non extensum, unum idemque corpus hic, & alibi, imo ubique esse; accidens nulli rei inesse: in hisce enim natura rerum modo enumeratarum, sive potius illarum naturarum repugnantia inter se, obstat, quare istas concipere non possumus: nempe quia tales conceptus naturæ illarum rerum non quadrant. At in superioribus, quæ Deum spectant, oritur illa difficultas ex mentis nostræ finitudine, quæ non permittit, ut omnium, quæ etiam evidentissime novimus enti perfectissimo convenire, possimus comprehendere modum, quo illa in Deo sunt. Distinctè & clarè intelligo, Deum omnia simul intelligere; & plures distinctos cognitionis actus non posse consistere cum Dei perfectione: quomodo autem Deus hæc omnia intelligat, non capio: rem tamen ita se habere debere, ex natura Dei mihi certum & exploratum est. Non igitur difficultas cognoscendi modum, quo Deus omnia simul & uno actu cognoscit, oritur ex natura contradictionis, aut ex rei falsitate, sed ex intellectus mei finitudine: non enim potest verum esse contrarium vero. At clarè & distinctè intelligo, Deo enti summe perfecto convenire, quod omnia simul intelligat; ergo difficultas cognoscendi modum, quomodo hæc in Deo se habeant, non oritur nisi ex finitudine mei intellectus, & non ex falsa idea. At neque ex natura corporis, neque ex Dei omnipotentia sequitur, corpus posse esse ubique: imo ex corporis natura clarè & distinctè percepta, contrarium evincitur; & clarè & distinctè percipio non pertinere ad Dei potentiam infinitam, ut mutet rei naturam, & quod tamen res maneat eadem: tollere spatium & extensionem à corpore, & docere ac tueri tamen, quod eadem illa res maneat corpus.

Neque ullam contradictionem suspicari licet in eo, quod Deus omnia simul intelligit. Nam quamvis id in meo intellectu esse non possit, non ideo in intellectu infinito eadem valet ratio: non enim repugnat intellectui, ut intellectui, omnia simul & uno simplici actu intelligere. E[t] ideo conceptus, sive idea intellectus infiniti omnia simul intelligentis, non est ide[o] falsa. At rei falsæ & se ipsam subvertenti[s] ne generalem quidem conceptum forma[re] licet. Quis generalis conceptus corpo[ris] manet, cum ab eo tollas conceptum [ex]tensionis? Etenim, cum extensionem à c[or]pore tollis, non *modum* aut *rationem* [...] *quam* à corpore tollis, sed *totum* [...] corpus. Et ratio existentiæ spiritus [...] differet à ratione existentiæ corporis [...] extensione. Est etiam intellectus D[ei] alia ratio, quia *intelligere* de Deo, [...] nibus, & spiritibus non univoce [...] æquivoce prædicatur: ita ut sit de[...] omnium Dei attributorum comm[unica]bilium, ut quidem, si spectes con[ceptum] generalem, in Deo & creaturis r[...] tur; non autem quantum ad s[...] modos. Itaque quamvis Deus re[...] & intelligit; quia unum signific[at] [...] *tem agendi*, alterum *cognitionem r*[...] tio tamen volendi & intelligendi [...] diversa est à ratione intelligendi [...] creaturarum; & istius rationis nu[llum con]ceptum aut ideam habemus: [...] ideo dicitur habitare in lumine [inacces]sibili. Et ita puto me ostendisse [...] intelligere [...] interfit, nos rem non [...] intellectus nostri finitudinem & [...] tudinem; & nos rem capere [...]

ontradictionem. Praete-
bis constare posse, utrum
dere non possumus, quia
t, an quia est res infi-

obscuritas in cognitione,
ebus, quæ cognoscuntur,
sunt *supra rationem*: nempe
is prodit nexus subjecti cum
ui principiis naturalis cogni-
ci possit. Ita ut eam rem non
ognoscimus principiis cogni-
lis, quales sunt res omnes,
t à libero Dei decreto, & quę
a, & Sacram Scripturam nota
llam etiam, postquam revelata
ta cognoscimus *principiis cogniti-
alis*, ut nobis constet, quis aut
t conjunctio & cohærentia inter
m & prædicatum. Rem exemplis
tam reddam. Quod spiritus movet
, hoc scio principiis cognitionis
lis: at quare illud spiritui conveni-
on intelligo; sicut supra explicatum
Sed dari tres personas in natura Di-
, id tantum revelatione mihi constat,
ostquam illud mysterium mihi revela-
n est, nulla tamen mihi constat ratio,
are & quomodo in natura Divina tres
nt personæ: neque principiis cognitio-
s naturalis cognosco, quis sit nexus inter
aturam Divinam & tres personas. Quæ
autem ejusmodi nobis in Sacra Scriptura
revelantur, voco res *supra rationem*: qua-
lis mihi est mysterium Trinitatis. At non
vocarem mysterium incarnationis rem, eo
scilicet modo, *supra rationem*: non dico
supra naturam, quod certissimum, quia
Christi conceptio & generatio excedit na-
turæ vires; sed dico illam non esse supra
rationem, quia principiis cognitionis na-
turalis intelligo, naturam humanam non
ultimò completam; & cujus natura ex
voluntate Dei comparata est, ut ad ali-
am personam referatur, non esse per-
sonam: quemadmodum mens nostra,
quæ naturaliter ita comparata est, ut

corpori unita, personam constituat,
seorsim existens, persona non est. Ideo
postquam ex Scriptura mihi constat, na-
turam Christi humanam ita factam esse,
ut cum secunda persona Sanctæ Trinitatis
unam constituat personam, intelligo
rem in Christo ita se debere habere, ut
quidem duæ in Christo sint naturæ, sed
una tantum persona.

Hisce ita pro ratione scopi expositis,
superest ut paucis tradamus, qualem usum
ratio in hisce omnibus præstet; idque fa-
cile factu erit, quia superiora huic rei facem
allucent. Quæcunque hujusmodi sunt,
ut *usu* vel *ratione* cognoscam ea rebus in-
esse, quamvis necessarium nexum cum rei
natura non habeant, in iis tamen ratio
principii vicem subit. Quæcunque reve-
latione cognosco, sed postquam revelata
sunt, intelligo tamen per rationem na-
turalem illa naturæ rei competere; ita
ut ratione demonstrare possim rem ita
se habere, illa sunt naturæ mixtæ, quia
fide & *ratione* cognoscuntur. Ad hujus-
modi referrem satisfactionem, unitatem
Personæ Christi in pluralitate persona-
rum, mundi creationem, corporis resur-
rectionem, &c. hæc enim Scriptura &
ratione cognosci puto: saltem postquam
revelata sunt, ratione cognoscimus rem
ita se habere. Ita principiis cognitionis
naturalis cognosco, illud corpus fore unum
idemque numero corpus, quod dissolu-
tum in suas partes, atque ita destructum,
rursus conjunctione earundem partium;
& quidem eundem situm, quem antea ha-
buerant, obtinentium, exoritur. At quæ
sunt talia, ut non nisi per revelationem in
eorum cognitionem pervenire possimus;
& postquam ita cognita sunt, nullis ta-
men principiis cognitionis naturalis proba-
ri aut confirmari possunt, illa sunt ex omni
parte res *fidei*; & in iis ratio sustinet tan-
tum *instrumenti* munus. Et talis mihi res
est Trinitatis mysterium. Quod quomo-
do intelligam, breviter exponere lubet,
ut major hujus scripti fructus exstet. Quid
sit

sit *unum*, quid *plura*, quid *simplex*, quid *compositum*; quid sit *res*, quid *modus*, quid *attributum*, quid *accidens*, quid *relatio*, ratione cognosco. Pariter quid sit *generare*, quid *genitum* esse, quid *persona* sit; quod id quod genitum est, & gignit, debeant esse *distincta*, ratione cognosco. Et Scriptura horum omnium cognitionem, quando de Trinitate sermo est, præsupponit: & ideo *ratione* dijudicatur, quid sit proprie *generare*; & quid requiratur, ut proprie aliquis alicujus filius dicatur: atque adeo *ratione* constat, eum non esse filium proprie dictum, qui ex ejus substantia, cujus filius vocatur, non est genitus: & ideo omnes *ratione* cognoscimus, Adamum non vocari Dei filium proprie dictum, quando Scriptura Adamum Dei filium vocat. Neque Christus proprius Dei filius est, quia sine ope viri, ex Maria virgine, Spiritus Sancti opera, conceptus est: neque quia ex mortuis est resuscitatus, neque quia evectus est in cœlum, & gloria, potentiâ & imperio in omnes creaturas donatus: sed si est filius Dei proprie dictus, ex Patris substantia debet esse genitus: an autem voces *proprius Filius*, quæ in Scriptura Christo attribuuntur, proprie sint sumendæ, nunc in hoc non disputo. Præterea, quandoquidem ad generationem proprie dictam requiritur, ut id quod gignit, gignat ex propria sua substantia, constat nulli rei tam proprie attribui posse generationem, quando liquet eam generasse, quam Spiritui; ex partibus enim non constat: quando itaque ex sua substantia producit rem sibi similem, illa res propriissime generari dicitur, quæ ita ex generantis substantia producitur Et cum ratione cognoscimus accidens, aut modum propriè non generari; inde rectè conficitur, qui proprius filius Dei est, accidens aut modus non est. Et cum generans à generato debeat esse distinctus, & tamen in Deo nihil à Deo distinctum aut alienum esse possit: & quod, quicquid in Deo est, sit Deus, neque plures Dii esse possint, ideo existimo hoc mysterium optime explicari per relationes internas: ita ut essentia Divina communis sit tribus relationibus; quæ hujusmodi sunt, ut tres personas Patrem, Filium & Spiritum Sanctum constituant. At quomodo hoc fiat; & quid illæ relationes propriè sint, & quomodo personam constituant, me fugit; sed id credo, quia Scriptura hoc mihi revelavit. Mihi equidem sufficit me in mea fide de Sacro-sancta Trinitate nullam reperire contradictionem; Sacram Scripturam illud mysterium mihi clare revelare; & me aliquem, licet imperfectum conceptum de hoc mysterio formare: n[...] existimar verba quædam, & vacuum de r[...] bus sonum fundere, quo nullus sensus aut notio continetur.

Nam nihil me movet, quod posse o[...] jici, primò, pugnare cum naturali co[...] ceptu personæ, illic plures personas e[...] ubi tantum una est natura & essentia. [...] inde eandem essentiam, subsistendi ra[...] nibus tantum distinctam, personam [...] stituere. Tertiò, generationi propri[...] ctæ locum non esse, ubi generatum [...] nerante hujusmodi relatione tantum [...] guitur; & ubi generans non producit [...] substantia & essentia, aliam essentiam [...] milem, &c. & quæ sunt hujus [...] quæ ab adversariis contra hoc my[...] in medium proferri solent, ut [...] S. Trinitatem repugnantiam in[...] aut saltem voces *generationis*, *Pa[...]* *lii*, *Spiritus Sancti*, *personarum*, *tr[...]* improprie in Scriptura sumi, n[...] mali conceptu congruere cum al[...] quæ communiter iis vocibus sig[...] Nam nullus negaverit illic esse p[...] ubi est *suppositum intelligens*: h[...] est natura aut essentia intelligens [...] subsistens, ut non referatur [...] tamquam pars, ubi est persona [...] mens au[...] Angelus est persona, Ideo arbor[...] na non est persona. non est [...] tum, ramus arboris Deus [...] Si itaque Deus Pater, [...]

sunt essentia Divina, ita
ne constituta, ut non pos-
ri tanquam pars, quæ cum
e constituit, rectè illi tres
ur. Quamvis nos fugiat,
at: sufficit nos Scripturâ
una essentia Divina perso-
mente concipere, hoc in
esse posse. Et tam certo
o tres esse personas, quam
one compertum est, Deum
velle, quamvis modum in-
voluntatis Divinæ non in-
uemadmodum non intelligo
od essentia Divina tali per se
tione, unde persona constitui-
ecta. Idem dico de vocibus &
us *generationis*, *generantis* & *ge-*
atris & *Filii*, *&c.* Nam essentia
cujus ultima determinatio, per
er se ita subsistit, ut inde persona
natur, est ea subsistendi ratio, quæ
nerationem est ab alio, est *Filius*, &
tur: & quæ eam generavit, est *Pa-*
generans. Hæc autem eo modo se in
habere, ex vocibus *Patris*, *Filii*, *ge-*
ntis, & *generati*, &c. cognosco, quas
nsu proprio Scripturam usurpare nunc
esuppono. Quemadmodum statuo me
es conceptus de Trinitate formasse, &
e illud mysterium eo usque intelligere, ut
ihi generalis & essentialis conceptus *Pa-*
ris & *Filii*, *generantis* & *generati*, ut & *ge-*
nerationis in sensu proprio constet: quam-
vis, quantum ad reliqua, ignorem, quid
illæ relationes sint. Dari itaque Trinita-
tem ex Scriptura discimus: sed quid re-
quiratur ad conceptum generationis, ut &
ad conceptum Patris & Filii, id ex ratio-
ne habeo. Utrum autem vox *Filii* & *Pa-*
tris, ut & vox *generationis* propriè, an im-
propriè sumi debeat in locis Scripturæ, quæ
de Deo Patre, & de Deo Filio loquuntur,
id ex Scriptura habeo: quia ex ratione
aut Philosophia, mihi Dei natura eo usque
non est cognita, ut ex cognitione illius
natura mihi concludere, atque conficere

liceat, in Dei una & simplici essentia tres debere esse personas, aut in ea non debere esse. Neque etiam modum, quo illæ personæ in Deo sunt, cognosco; & ideo ad rationem aut Philosophiam illum exigere non licet. Quæ duo sunt causæ, quare vocum significata, quibus mysterium illud in Sacra Scriptura revelatur, per rationem non eruuntur; & ita ex ratione desumi non debet, utrum propriè an impropriè voces illæ sint sumendæ, aut quam denique significationem habere debeant. Sed ex textus circumstantiis, quæ propriè illud mysterium docent, discimus vocum, quibus mysterium propriè docetur, significationes. Non itaque, quemadmodum ex ratione cognoscens, ens summè perfectum debere esse intelligens, ideo rectè conficio, vocis *intelligere*, quando in Scriptura Deo attribuitur, significatum Deo propriè convenire. Ita etiam *ratione* cognoscens, Deum habere Filium propriè dictum, cognosco Filii significatum Christo propriè convenire. Sed ex locorum circumstantiis, in quibus Christus Dei Filius vocatur, cognoscens Filii significatum illic propriè sumendum esse, concludo, Deum habere Filium propriè dictum. Et ita constat, quomodo *ratio* aut *Philosophia* hic nullo modo sit *principium*, quemadmodum est *principium* & *fundamentum* interpretationis locorum Scripturæ, in quibus Deo intellectus attribuitur. Neque quicquam efficeretur, si quis urgeret *verborum*, quibus circumstantiæ loci, in quo Christus Dei Filius vocatur, continentur, significata ratione erui; atque ita ipsius vocis *filii* significatum, ratione niti. Nam primò, quando disputatur, utrum ratio aut Philosophia sit Scripturæ interpres, non disputatur de ratione, tamquam *principio* & *fundamento* interpretationis *remotissimo*, sed de *proximo*. Deinde rectè asseritur interpretationem vocis Filii non pendere à *ratione*, sed à Scriptura, quia solum ex Scriptura discimus, vocem Filii propriè sumendam; neque illius significatio-

tionem ad rationem exigimus, sed ad textus circumstantias.

Ita ex Scriptura scio, Spiritum Sanctum esse personam: sed cum de ratione, in qua consistit Spiritus Sancti personalitas, Scriptura tam pauca loquatur, & ad illam exprimendam vocibus utatur, quæ certam & determinatam rem, in natura notam, qualis esse vox *procedere*, non exprimat, credimus quidem Spiritum esse personam; eamque non esse per generationem; eam originem suam habere à Patre & Filio: sed Scriptura nobis cogitandi locum non dat, ad quam rem naturalem ille modus originis referri debeat: & ideo ratio hic minorem præstat usum. Sed de his dicta sufficiant.

Huc usque locuti sumus de iis, quæ spectant universim naturam loquelæ; quæque sermoni tam à Prophetis prolato, quam qui illi, quem vulgo usurpat, competunt. Et per occasionem etiam loquuti sumus de obscuritate rerum, quæ intelliguntur, & *sermone exponuntur*. Nunc singulatim (ut totum hoc stadium de usu rationis rectæ in rebus fidei decurram) quædam notabimus, quæ sermoni sacro, hoc est, Sacræ Scripturæ competunt: sed tamen ea tantum, quæ hic dicere attinet, compendio & brevitati quantum possumus studentes. Et ita confido me nihil reliqui facturum eorum, quæ ad completam tractationem hujus controversiæ pertinent.

Primò, sermoni Divino proprium est, quod eo nihil falsi proferri possit: est enim totus divinitus inspiratus, 2 *Tim.* 3 : 16. Ideo nihil docetur in eo, quod repugnantiam includat: quia plura vera discrepantia esse non possunt; nec potest res esse duplicis naturæ.

Secundò: ille sermo, qui à Deo proficiscitur, potest nos quædam de alicujus rei natura docere, quæ ratione naturali non continentur, & quæ *supra rationem esse* in præcedentibus indicavimus: deque iis satis amplus fuit habitus sermo; & ideo supersedebimus iis aliquid addere.

Tertia proprietas Sacræ Scripturæ est, quod omnis verus ejus sensus, est etiam veritas. Quid hisce intelligam paucis exponam. In prioribus distinximus inter sensum *litteralem* & *sensum verum*: hujus *sensus veri*, quando nos eum in Scriptura assecutos esse præsupponimus, illa est proprietas, ut semper veritatem contineat. In sermone profani auctoris primò quæritur, quid verba aut voces significent, deinde quis sensus fuerit auctoris. Hisce duobus compertis & inventis, nondum ideo constat de veritate illarum rerum
quas profanus auctor narrat, aut doce
sermone suo. At cum Scripturæ veru
sensum cognosco, tunc simul scio re
veram esse, quam narrat & docet. Rat
manifesta est: Spiritus Sanctus enim, c
fallere aut falli non potest, duxit Sc
pturæ auctorem in omnem veritatem:
ideo Scriptura nihil præterquam ve
tem docet.

Ex adverso: omnis veritas in S
Scriptura est verus sensus; estque e
illud proprietas Scripturæ Sacræ:
quomodo illud sit intelligendum,
ratè exponendum est. Omnis ver
verus Scripturæ sensus: primo,
nus nunquam verus Scripturæ sen
potest, qui veritatem non compl
ita ut cognita veritas, inter alia a
ta, nos doceat, verba quædam
non esse sumenda secundum litter.
hunc aut illum sensum Scriptura
admittendum, quia repugnat ve
cognitæ, sive per naturam, s
Scripturæ. Est enim apud om
controversiam, Scripturam no
cere pugnantia. Eadem tamen e
ritatis cognitio non docet, quom
sumenda sint; & quis sit verus
ra cognitio, quâ scio nec corp
tensione, nec in pluribus locis
dens esse posse sine subjecto,
Præter alia, ex Scriptura dep
formant, verba illa, *hoc est* corp

…ndum litteram: sed ideo … quis sit verus verborum …, Certa & experimentalis …n habeo, quod semen in …ola sparsum, si fructum …itur, me informat vocem …r. 15:36. *Desipiens, quod* …vificit, *nisi mortuum fuerit*, …e intelligendam: sed ea- …io me non instruit, quid illo …pulum illud *mortuum* sit in- … Hæc inculco, ut lector intel- …iam falli anonymum, qui do- …etiam Philosophiam esse Scri- …pretem: nam quamvis in mul- …s *doceat*, verba proprie non esse …non ideo nos simul docet, quis …erborum sit sensus. Et tali in ca- …robabit auctor anonymus Philoso- …esse normam interpretandæ Scri-

… Quemadmodum nec in illo casu, …iam superiori similis est) quando di- …locis eadem narratur Historia, cu- …rcumstantiæ pugnare videntur: pu- …quidem ratione, tanquam *principio* ju- …tur, at ex utro locorum eandem Histo- …n narrantium, mutuandum sit lumen ad …erum explicandum, id non ex ratione, …: Philosophia, sed ex Scriptura peten- …m. Ex. Gr. Mattheus & Marcus nar- …nt ambos latrones de cruce pendentes …hristo maledixisse; Lucas alterum eo- …um: utrumque verum esse non potest; …dque *ratione* scio. At ex circumstantiis textus *Lucæ* 23. constat, verba Matthei & Marci non esse absolute intelligenda, sine distinctione & exceptione: nec sustinendum aut suspendendum judicium, utrum verba & circumstantiæ textus *Lucæ* 23. admittant aliquam exceptionem, ut etiam alter latro Christo à principio ad finem passionis, maledixisse putandus sit: non in… jam est habitus sermo, quia circumstantiæ textus *Lucæ* 23. tales sunt, ut dubitatio… ni locum non superesse sinant. Totum hoc judicium, totaque istorum locorum interpretatio nonnisi Scriptura tamquam *principio* nititur. Est etiam ex hoc allato exemplo manifestum, quantopere erret auctor anonymus, quando negat Scripturam sui esse interpretem, hoc est, *unum locum ab alio lumen mutuari*. Nam auctorem sacrum in auctorem sacrum jus habere, aut unum locum esse altero auctoritate potiorem, nemini orthodoxorum unquam in mentem venit; & ideo hoc facile auctori anonymo concedimus: sed ad rem. Hæc itaque proprietas non convenit profanis auctoribus, quia sensus verus verborum auctorum istorum sæpe aliquod falsum continet, & ideo in interpretatione profanorum auctorum non licet hac via insistere: hic verborum illorum sensus continet rem falsam, ergo ille sensus auctoris non est verus sensus.

Est etiam omnis veritas verus Scripturæ sensus, quia omnis & quilibet sensus verus, qui ex verbis Scripturæ legitimè elicitur, est verus sensus auctoris; ita ut liceat sic argumentari contra adversarium: si mihi concedas hunc sensum ex Scriptura legitimè & rectè elici, tunc etiam ille sensus est verus auctoris sensus. Hanc doctrinam alii ita exprimunt: *verba Scripturæ actu significant, quantum possunt significare.* Hoc est, quicquid rectè atque legitimè, observatis omnibus cautionibus & regulis, quas observare oportet in interpretatione Scripturæ, ex verbis Scripturæ elicitur, id est *verum*, & simul *verus auctoris sensus*. Reperiuntur multi, etiam inter doctos, viri eruditi, qui hanc Sacræ Scripturæ proprietatem non admittunt: sed forte terminorum novitas illos percellit: videtur enim inter orthodoxos rei controversiam esse non posse, sed verborum tantum. Si enim concedatur sensum aliquem rectè ex verbis sacri textus aut libri, elicitum esse, quo pacto neget quis, illum sensum non esse verum auctoris sacri sensum? Quod documentum superest, quo evincat aliquis, se verum auctoris sensum assecutum esse, si non sufficiat alteri pro-

probasse, sensum quem urget, in textu reperiri? Estne præterea aliud aliquod *κυρίως*, & regula, ad quam vera Scripturæ interpretatio sit exigenda? Non arbitror. Et quibus argumentis probabit adversarius unum tantum sensum, & quidem illum pro quo laborat, admittendum esse; si assentiatur etiam alium sensum eorundem verborum esse posse. Nam si esse potest, & si verba textus adhuc plura *significare possint reipsa, propter eandem rationem etiam plura significant*, pluresque continent sensus, quam unum sensum: in hoc enim casu posse significare, & reipsa significare unum & idem est. Neque ulla poterit produci ratio, quare unus sensus alteri sit præferendus: & si unus sensus alteri præferri non potest, & unus, ex adversariorum concessione, est sensus verus & bonus, tunc pari jure etiam alter sensus verus & bonus æstimandus est. Et verba Scripturæ utrumque illum sensum, aut nullum sensum continent: quia nihil certi significabunt. Hærebimus enim semper, utrum sensum verbis Scripturæ Spiritus Sanctus exprimere intenderit. Non potuit etiam Spiritum Sanctum fugere, verba & voces certo loco & modo positas, duplicem exprimere sensum: aut ergo intendit duplicem illum sensum illis verbis & vocibus suggerere atque insinuare; aut dicendum, quod absit, Spiritum Sanctum nos verbis & vocibus illis, voluisse inducere in errorem inevitabilem, & simul non egisse candidè cum hominibus, cum præ se ferat aliquid certi homines vocabulis Scripturæ docere velle, & interea ludere in ambiguo. Rem exemplo uno aut altero illustrabo: 2 Cor. 5:14. dicit Apostolus *Charitas Christi nos constringit, ut qui hoc statuerimus, si unus pro omnibus mortuus sit, nempe istos omnes fuisse mortuos, &c.* Textus circumstantiæ, & fidei analogia permittit, ut per *charitatem Christi* tam intelligamus charitatem Christi, qua Christus nos diligit, quam qua nos Christum diligimus: quidni igitur conficere licet; voluit itaque Spiritus Sanctus utrumque docere. *Joh.* 1:9. *Hic erat lux illa vera illuminans omnem hominem, qui venit in mundum:* græca si legas, tam verba quam fidei analogia permittunt utrumque hunc sensum; lux vera veniens in mundum, illuminat omnem hominem, & lux vera illuminat omnem hominem venientem in mundum. Sic verba *justus ex fide vivet*, *Habac.* 2. *Rom.* 1. *Gal.* 3. sensum hunc admittunt: justus ex fide vivet, vel justus vivet ex fide, ergo utrumque significant: plura non addam. Intelligit autem quilibet, hæc, quæ modo in medium protu[...]limus, esse Sacræ Scripturæ prærogativa[...] atque eminentiam. Idem enim non obtin[...] in interpretatione profani auctoris. P[...]test enim profanus auctor in eo falli, qu[...] cum putet se sermone uti, qui unum tant[...] sensum exprimat, duos aut plures tam[...] contineant: ita ut non recte procedat ra[...] hæc verba duplicem continent sensu[...] ergo uterque sensus est auctoris sensus.

Est præterea singularis Sacræ Scrip[...] proprietas, quod pugnantia docere [...] potest: doceret enim falsum, si tal[...] ceret; eorum enim semper unum [...] est, alterum falsum. Duplici aute[...] hominum respectu, pugnantia do[...] quia res, quæ nobis sermone nar[...] aut manifestantur, sunt duorum g[...] sunt enim vel res, quæ rationem [...] dunt, & supra eam sunt; vel tales [...] judicium est ex principiis naturæ [...] ice intelligimus, supra exposuimu[...] narrantur, quæ supra rationem [...] que talia esse agnoscimus, tunc [...] nostra de re cognitio non est n[...] quam sermo sit examinandus: [...] nimus enim rem, quæ docetu[...] pra rationem; & ideo in expos[...] sermonis, ratio, quia signific[...] cognitionem naturalem, non [...] locum *argumenti* aut *medii*, qu[...] monis, de rebus supra ration[...] aut probetur: sed contradi[...] cognoscitur ex repugnantia [...]

nem tantum revelatione
At cum narrantur aut do-
tionem non transcendunt,
o cognosci potest ex prin-
cognitionis: & ex iisdem
oscimus, utrum contradi-
pugnantium sit verum, &
ei conveniat. Et tunc in in-
erborum, quibus tales res
suum præstat usum. Quam-
contradictoria propter *ean-*
, tam in rebus, quæ rationem
, quam quæ naturæ ambitu
, simul eidem rei convenire
; & ideo ex ratione naturali
duo pugnantia non posse simul
sed utrum aliquid in rebus supra
, cum natura earum rerum pu-
ex Scriptura petendum. At in re-
æ rationem non transcendunt, id
cipiis cognitionis naturalis petitur.
ori autem profano per ignorantiam,
tatem, malitiam, &c. accidere
, quod in sermone & in re, se in con-
ctionem induat; quorum neutrum in
anum Scriptorem potest cadere.
st etiam hæc Sacræ Scripturæ specia-
prærogativa, quod illius auctor sem-
r finem, quem intendit scribendo, asse-
atur. De omni fine, quem Spiritus
anctus potuit per Scripturam intendisse,
am non loquar; quia id in præsenti fru-
stra esset, nihilque ad rem pertineret: sed
dicimus, si Spiritus Sanctus sibi proposue-
rit per Scripturam homines erudire ad salu-
tem; volueritque ut seculis illis, in qui-
bus defecerunt viri Θεόπνευστοι, illa Scri-
ptura esset unica regula credendorum, tunc
procul dubio omnia creditu necessaria ad
salutem, Scripturâ continentur. Ratio
manifesta est: quia cum Spiritus Sanctus
falli non potuerit; & simul sciverit, quæ
illa sint, quæ creditu necessaria sunt, se-
quitur evidenter etiam omnia in Scriptura
esse tradita, quæ ad salutem creditu neces-
saria sunt. Propter eandem rationem sta-
tuendum, Scripturam esse perspicuam per

se; ita ut omnes, qui serio ejus lectioni incumbunt, per eam possint fieri sapientes ad salutem; neque opus habeant niti alia authoritate in eruendo Scripturæ sensu, quam eâ, quam ipsi in Scriptura vident atque reperiunt, quæ est sensus textuum Scripturæ perspicuitas. Et est omnino alienum, quod docet anonymus, Scripturam ideo per se nec perspicuam, nec sui interpretem esse, quia Scriptura, ut intelligatur, multa in homine prærequirit, à quorum intelligentia pendet sensus & interpretatio Scripturæ. Nullus enim Theologorum reformatorum hoc est negaturus: sed nostri urgent contra Pontificios, omnes & singulos homines, satis præsidii in Scriptura reperire, modo piè in ejus lectione & meditatione versentur, quo sibi comparent eam mysteriorum fidei cognitionem, qua salvi fiant. Est itaque etiam Scriptura *unica regula* credendorum, debetque ex Scriptura peti quid credendum sit; & ideo sequitur omnem doctrinam de fide debere ex ea probari, & ostendi illum in Scriptura doceri: ita ut nullum aliud *principium* fidei extra Scripturam assumendum sit, non Papa, Synodus aut Patres: non nova revelatio, aut Spiritus communicatio. Estque in rebus fidei Scriptura sui interpres. Nam si nullum datur principium, aut norma, ad quam res credenda exigi debeat, quam ad Scripturam, non potest aliunde peti testimonium de aliqua doctrina fidei, quæ in Scriptura contineri traditur, quam ex Scriptura. Et in illo sensu verissima est Doctrina Theologorum nostrorum, Scripturam esse *sui interpretem.* Et tenentur illam doctrinam tueri contra Pontificios & Euthusiastas. Longè autem hæc differunt: Scripturam sui interpretem esse, quia scilicet, doctrina fidei, quæ Scriptura contineri præsupponitur, debet ad Scripturam examinari; ita ut ipsa Scriptura, si de ea doctrina controversia moveatur, debeat esse interpres illius doctrinæ: hæc enim sententia ex se manifesta est. Nam si res fidei, proprie

sic dicta, tantum per revelationem nobis manifesta fit, neque detur ulla alia revelatio, quam quæ Scriptura continetur, sequitur doctrinam fidei, quæ ex Sacra Scriptura hausta esse præsupponitur, si examinari debeat utrum vera sit, nec ne, ad doctrinam revelatione manifestatam examinari deberi. Et ita verissimum est Scripturam esse sui interpretem.

Sed ut diximus, hæc sententia longè differt ab ea, qua docetur, verba & voces Scripturę interpretanda esse ex vocibus, & per voces Scripturæ. Nam quamvis hoc in multis usu veniat, in plurimis tamen non obtinet. Quando autem, ubi, & quibus in locis vox Scripturæ per Scripturæ voces interpretanda sit, quando secus, de his nulla certa regula tradi potest, sed ex lectione & meditatione Scripturæ id manifestum fit. Quid *fides*, quid *electio*, quid *justificatio per fidem*, quid *justificatio per opera*, quid *mereri*, *&c.* in Sacra Scriptura significet, id ex Sacra Scriptura discimus, conferentes loca cum locis, voces cum vocibus, ut ita consequamur cognitionem sensus Spiritus Sancti, quem lectoribus vocibus illis insinuare voluit, atque docere. Et fit hoc, quoties legendo addiscimus Spiritum Sanctum in usurpandis illis vocibus à communi illarum vocum usu deflectere. Et quoniam Spiritus nullibi declarat quando, & quibus in casibus generatim hoc facere velit, nulla etiam generalis regula tradi potest, quando & quibus in rebus id faciat; sed ipsa lectione id addiscimus.

Neque vocis propria aut impropria usurpatio, aut significatio semper, aut ex linguæ natura, aut ex rei, de qua sermo est, proprietate, quæ nobis naturaliter cognita est, dignoscitur, sed sæpè tantum ex ipsius autoris loquendi modo constat, quid vox in suo scripto significat: solent enim omnis generis scriptores suis propriis in tradendis disciplinis vocabulis uti. Ita *genus*, *species*, *accidens*, *substantia*, *persona*, *&c.* aliud quid significant apud logicos, quam apud oratores. Ita Spiritus Sanctus non descivit ab hac doctorum consuetudine; multisque utitur vocabulis significatione singulari, & Spiritu Sancto auctore introducta, cujus rei documentum dedimus in vocibus supra citatis. Estque illud in Scriptura eo frequentius, quo res sublimiores à vulgi cogitatis remotiores tradit. Cum enim res novæ traduntur, tunc aut nova excogitanda sunt vocabula, aut antiquis vocabulis novæ significationes imponendæ. Sed è diverticulo in viam. Sic ex natura rei, ut & ex Scripturæ, & omnium ferme gentium loquendi modo, intelligo has voces, *ho[c]*
est corpus meum non esse proprie sumendas.
At in expositione verborum, *Joh. 12:24*
Amen Amen dico vobis, nisi granum fr[u-]
menti ceciderit in terram, & mortuum fuer[it,]
ipsum solum manet, si vero mortuum fuer[it,]
multum fructum adfert, tantum valet arg[u-]
mentum à natura rei desumptum, ut n[ul-]
læ circumstantiæ hujus textus, ne[c]
collatio aliorum locorum Scripturæ il[...]
usurpationem doceant; sed omnes ali[...]
tus cum omnibus suis circumstantiis v[...]
tur docere granum propriè mori. E[...]
unica Scripturæ circumstantia, qu[...]
licet rationi, usu comparatæ, rep[...]
granum, si fructum ferat, proprie[...]
nos docet verba loco citato proprie[...]
da non esse. Sed de hac re alibi.

Sed contra, non ex natura rei, [...]
vocis propria significatione, & [...]
primo instituto habet, sed ex u[...]
Scripturæ singulari, quique ta[...]
Sacra Scriptura, ejusque stylo &[...]
re cognoscitur, scimus vocis fic[...]
eam significationem esse, qua[...]
doxi urgent. Ita ut etiam ex su[...]
liqueat, verissimum esse in mu[...]
textibus, Scripturam scilicet p[...]
ram interpretandam esse. Qua[...]
vocum significatio ex ipsis B[...]
aliunde petenda est. Et ita se[...]
surditas sententiæ auctoris an[...]
negat absolutè Scripturam e[...]

uce clarius sit Scripturam in
cum expositione, sui esse in-

dmodum id verum est in
tamen id obtinet semper,
uam, quando Sacra Scri-
bus, quas vulgo notas esse
quæque obviæ & in prom-
non ex Bibliis disco, quid in
cent voces *mentiri*, *peccare*,
, *scortari*, *vivere*, *ambula-*
dere, quid *sit decenter*, & *or-*
ieri, quid *blasphemari*, quid
id *punire*, quid *culpam condo-*
promissa præstare, quid *bellum*,
quid *idololatria*, quid *æquum*,
m, quid *honestum*, quid *inhone-*
c. sexcenta hujusmodi proferre,
quæ non tantum res naturales,
um *naturalem* spectant; sed quæ
d cultum *institutum* pertinent: ista-
nim vocum significationes Scriptura
pponit; sicut & cognitionem istarum
n, quæ vocibus illis significantur. Et
nadmodum vocum istarum, sicut &
m, quæ iis vocibus significantur,
gnitionem præsupponit Scriptura: ita
oties de iis rebus Scriptura loquitur,
ties de illis judicandum est secundum co-
nitionem illam, quam Scriptura præsup-
onit esse in hominibus, quos alloquitur.

Rem exemplo uno aut altero in aperto
ponam. Scriptura dicit non *furaberis*; di-
cimus istius vocis *furaberis* significationem
non esse petendam ex Scriptura, & ita sta-
tuimus in talibus Scripturam per Scriptu-
ram non esse interpretandam: sed Scriptu-
ram illius vocis significationem præsup-
ponere, sicut præsupponit cognitionem rei
per illam vocem significatæ; & illam rem
propterea ratione, hoc est, Philosophia
cognitam habemus, aut saltem ex ea peten-
da est ejus rei cognitio. Et quicquid præte-
rea de *furto* docetur in Scriptura, id exigen-
dum ad illam cognitionem naturalem,
sive Philosophicam: & id omne furtum
est, quod cum formali conceptu furti, *ratione* cogniti, quadret; illud impro-
priè furtum vocatur, quicquid ab eo con-
ceptu dissentaneum est. Ita Scriptura præ-
supponit, quid vox *peccare* significet:
quicquid porro cum hoc conceptu pecca-
ti, quem Scriptura præsupponit, non
convenit, illud non est propriè *peccatum*
dicendum: & si vox *peccare* & *peccatum*
à Spiritu Sancto usurpetur, ejus significa-
tio, (ponimus jam ejus vocis usum & si-
gnificationem Scripturæ non esse peculia-
rem, quemadmodum, ex gr. est vox
fidei) non ex Scriptura hauritur, sed ex
ratione. Cum itaque dicitur, *nos omnes
in Adamo peccasse*; *concupiscentiam esse
peccatum*: tunc nobis non constat ex Scri-
ptura, an aliquis, qui nondum est, aut
non existit, peccare propriè possit, sed
id judicandum ex naturali cognitione pec-
cati, & videndum utrum ratio, & conce-
ptus peccati cadat in eum, qui nondum
existit; & ex illo conceptu judicandum, an
vox *peccare* in exemplo producto propriè,
an impropriè usurpetur.

Neque procedit argumentatio: Scri-
ptura dicit, *posteros Adami peccasse in Ada-
mo*, & *concupiscentiam esse peccatum*: vel
in illis Scripturæ locis occurrit vox *pec-
care* & *peccatum*, ergo posteri Adami pro-
prie in Adamo peccarunt, & concupi-
scentia est peccatum. Sed examinandum
an rei, de qua prædicatur vox *peccare* &
peccatum, peccatum proprie dictum qua-
drare possit. Ita ut Theologi admodum
fallantur, & nimium sibi assumant, cum
hujusmodi controversias ad suum forum
pertinere putent. Quicquid enim Scriptu-
ra præsupponit, sive id spectet vocis signi-
ficationem, sive naturæ rei cognitionem,
id pertinet ad Philosophos: hoc est, ad
eos, qui *ratione* utuntur tamquam *princi-
pio*; estque in iis ratio *norma interpreta-
tionis Scripturæ*. Et respectu talium re-
rum, quarum naturæ & vocabulorum,
quibus denotantur, cognitionem Scri-
ptura præsupponit, Philosophia tantum,
talemque usum præstat ad assequendum,

quid Spiritus Sanctus loquatur, & doceat in Scriptura, ut quo quis magis artibus & disciplinis, ratione & usu repertis, instructior accedat ad Scripturæ lectionem, eo paratior est ad capiendos maximos fructus ex illius lectione: & frustra se fatigabit, multusque sine fructu erit in legendo sacrorum Bibliorum textu, si intento studio & meditatione non laboret acquirere cognitionem earum, quas Scriptura præsupponit. Multoque is felicior erit in Scripturæ interpretatione, compendiosioremque inibit rationem difficiles textus interpretandi, quam is, qui destitutus talium artium & disciplinarum idonea cognitione, omnia ex Scripturæ revelatione eruere nititur: cum tamen Scriptura eorum cognitionem, aut omnino non tradit, sed eam præsupponit, aut tantum per occasionem & obscure tradit, & quidem sæpe eorum tantum partem, præsupponens alia homini nota esse debere.

Ita Scriptura non est magnopere occupata in explicando quid sit *furtum*, quid *odium*, quid *vindicta publica*, & *privata*. Qui itaque intelligit, quid sit *furtum*, facile cognoscet verba Apostoli, 2 *Cor.* 11:8. *Alias Ecclesias spoliavi accepto ab iis stipendio*, &c. non in sensu proprio esse sumenda. Et qui recte intelligit Sanctitatem & justitiam Dei, felicius versabitur in interpretatione locorum Scripturæ, quæ Deo adscribunt operationes circa peccata hominum, quibus videtur, si verbis inhærendum sit, aliquo modo pro auctore peccati habendus. Qui naturam *odii* & *vindictæ* recte intelligit, multo paratior accedet ad interpretationem verborum *Matthei*. 5. *Ego vero dico vobis, ne resistite improbo, sed qui cædet te in dextram tuam maxillam, obverte ei & alteram*, faciliusque expediet nodum, quomodo istæc non pugnent cum verbis *Rom.* 13:4. *Magistratus Dei minister est, vindex ad iram ei, qui quod malum est fecerit.* Possem hujusmodi exempla & loca plurima proferre: imo talia, quæ tractant res momentosas, & forte necessarias ad salutem, & tamen obscurissimæ sunt in Scriptura, & ex Scriptura lumen accipere non possunt, quia ad eorum intelligentiam prius desideratur cognitio *naturalis*, quamque Scriptura præsupponit: quorum intelligentiam itaque frustra ex Scriptura requiras. Et cum verissima sit illa doctrina, quæ tuetur ea, quæ ad salutem necessaria sunt, clarè tradi in Scriptura, non tamen ideo negat probum & idoneum Scripturæ lectorem non debere esse imbutum multarum rerum cognitione, quam Scriptura prius requirit; & cujus cognitionis vacuitas ei plurima Scripturæ loca intellectu difficilia & obscura reddit.

Quod autem Scriptura innuit homine[s] rerum intelligentes, & multarum reru[m] scientia imbutos, minus ad capienda[m] cœlestem doctrinam aptos esse, 1 *Cor.* [1:] 19. *Scriptum est enim, abolebo sapienti[am] sapientum, & intelligentiam intelligent[ium] tollam è medio: & vers.* 26. *Cernitis e[nim] vocationem vestram fratres, vos vide[tis] non esse multos sapientes secundum car[nem] &c.* Id tantum intelligendum de p[ræju]diciis, non de vera cognitione. S[cien]tia inflat, & nisi Spiritu Dei sancti[ficetur] in hominibus, hominem deviu[m] multumque sui amantem, & pers[uasum] vanæ scientiæ tumidum, qui etia[m sa]pientia humana, sed falso ita no[n] non tantum conjecturam facere sed etiam statuunt, quid Deo c[onveniat] agere in gubernatione mundi, & [in dispen]satione nostræ salutis? idque [quæ] quæ à Dei beneplacito pender[it] multa pro sua sapientia præocc[upat de]nire, quam rationem deceat [Deum] in gubernatione mundi, & salut[is dispensa]tione. Præterquam quod non [ho]mines profanâ sapientiâ imbu[ti] sint ad indulgendum suis præju[diciis mul]tumque tribuere soleant suæ [...] sed illud vitium commune est [...] num generi, & omni sectæ.

...rum exemplum præbet sen... repantia super capitibus re... dicus singuli suam tuentur ... t non tantum studiose, sed ... pro ea contendunt; nec ni... ab ea depelli sinunt. Et hi... s docet, quantopere Judæi ... s præjudiciis, quapropter ... hristianam paucissimi sunt ... que illi Judæi istæc præjudi... ex Philosophia, & sapientia ... d ex sua religione male relata ... aque abutebantur, nimis cum ... i opinione sanctitatis & splen... is suæ. Et nihil illis obfuit ma... n quod detorquentes in pravum ... m cognoscendi per Scripturam ... Deum, & illius legitimum cultum, ... fulcarunt nimis, & per præjudicia, detinebantur per superbiam, Scri... n male sunt interpretati; suamque ... retationem adhuc pejus defenderunt. ... ullum genus hominum isti vitio pro... esse, magisque obnoxium puto iis, ... in sublimioribus scientiis versantur, & ... is, docendi munus sibi speciali præ... gativa demandatum esse se jactitant. ... uamvis nec vitæ sanctitate præcellant ... iis, nec multum temporis, aut indu... triæ posuerint in illis mysteriis addis... cendis, neque ingenio aliis feliciores sint. Et præsertim tunc iis præjudiciorum cumulus accedit, & quem nunquam possunt abjicere, quando ponunt multa credenda, quorum se nullam rationem, aliis intelligibilem, dare posse profitentur, & se teneri ad eam proferendam, negant: quia ratio, quæ illos in illam fidem adduxit, à nullo capi potest, nisi ab eo, qui eundem secum spiritum habet; & qui paucissimis communicatur. In hujusmodi hominibus tota fides, & scientia Theologica est tantum merum præjudicium. Sed de his plusquam satis.

Neque etiam arbitror sequentium argumentorum, quæ vulgo proferuntur contra sententiam eorum, qui statuunt rationem rectam in multis rebus fidei, *principii* vicem præstare, ullum esse momentum. Summa argumentorum doctorum illorum huc redit. *Est rationis, nulla reddita ratione, Deo credere. Sufficit nobis Deum mentiri non posse, quando dicit & docet aliquid. Si rationis pondus æstimandum in rebus, quæ per revelationem cognoscuntur, abrogatur Deo authoritas & magisterium, nec obtinet illud, sic dixit Dominus. Scriptura testatur Deum sua mysteria abscondidisse à sapientibus, Matth. 11. Nos credere non posse, nisi similes simus facti infantibus, Matth. 18. Non possumus à tenebris liberari, nisi is nos illuminet, qui illuminat omnem hominem venientem in mundum. Quomodo tenebræ judicabunt de luce? Quomodo sapientiam Dei justificabit homo? Quæ Deus verbo suo revelat, sunt quæ oculus non vidit, 2 Cor. 2. Ecclesia ratione utens, non potest esse columna veritatis: quia ratio humana tenebricosa est, & erroris infirmitati obnoxia. Debemus renovari mente per Spiritum Sanctum, Rom. 12:2. Quo pacto itaque ratio naturalis judicabit de rebus fidei? Cogitationes Dei non sunt nostræ cogitationes. Euangelium Græcis stultitia, Judæis scandalum.*

Existimamus, inquam, his argumentis non recte oppugnari sententiam eorum, qui docent, non quamlibet rationem, qualis illa, quæ specie & simulatione veræ rationis fallit, sed rationem *rectam*, esse *principium* fidei in multis rebus, quæ creduntur: ut & fundamentum ac normam *multarum interpretationum locorum Scripturæ; non autem dico normam* veritatis Divinæ, quod illi, contra quos quorundam Theologorum studium tantopere exarsit, nusquam docent, sed regulam interpretationis verborum, quorum sensus, recte comprehensus, *est veritas Divina*: cui omnis hominis ratiocinatio cedere debet. Illa recta ratio non sunt tenebræ, & præjudiciis nullum locum reliquum facit; redditque nos infantibus similes, quatenus omnem superbiam, omniaque præjudicia delet, hominisque pectus imbuit reverentia Divi-

Divini Numinis in Scriptura loquentis. Neque Ecclesia est columna veritatis, nisi quatenus verum verborum Scripturæ sensum in rebus ad salutem necessariis, est assecuta; at in superioribus satis probatum puto, rationem in eruendo vero Scripturæ sensu, sæpe *principii* dignitatem sustinere. Plura non addam, quia ab iis, quæ supra tradita sunt, solutio argumentorum facile peti potest.

Sed contra ea, quæ docuimus de illis, quæ Scriptura præsupponit, & quæ ideo ratione judicantur, objectio, vel potius difficultas moveri posset, quæ propter suum pondus tacita prætereunda non est. Nempe, unde mihi constabit, quod Scriptura aliquid præsupponat, & quibus in rebus id locum habet, & quousque id extendendum? Habetque hæc quæstio summam cognationem cum ea, quâ quæritur, quousque standum sit judicio & cognitione, quam per Philosophiam, sive per rationem, & experientiam de rebus habemus: suntque duæ illæ quæstiones adeo conjunctæ, ut seorsim ventilari non possint. Exempli gratia, si quæratur utrum Spiritus Sanctus, cum de filio loquitur, præsupponat cognitionem ejus, in quo formalis ratio filii consistit. Et utrum ex Scriptura non debeamus, & possimus aliquid discere de filii ratione formali, & de ejus natura, quam ex natura habere non potuimus? Quivis intelligit illam quæstionem etiam complecti hanc, nempe, quousque sese extendat authoritas rationis in Scripturæ interpretatione, & in examinanda doctrina aliqua, quæ in Scriptura doceri ab aliis traditur?

Et ut status controversiæ de hoc usu rationis tamquam *principii* in rebus fidei, rectius intelligatur, distinguendum inter eos, qui jam profitentur & credunt hoc vel illud in Scripturâ doceri, nec amplius de interpretatione loci, quo illud continetur, laborant: sed de vera interpretatione persuasi, statuunt consequenter eam interpretationem esse divinam; quo præsupposito, omnes, si Anonymum excoeperis, statuunt unanimi consensu, rationem illi doctrinæ non esse opponendam: quia tunc authoritas humana opponeretur divinæ, vel una authoritas divina alteri. Vera enim ratio tam est divina, quam verus Scripturæ sensus divinus est. Non recte itaque statuit Anonymus *cap.* 11. *pag.* 76. sui libri: si Scriptura *clare & perspicue aliquid exprimeret*, idque rationi adversaretur, tunc adhuc illud, quod clare & perspicue doceri præsupponitur, rationis examini subjiciendum esse. Quod si auctor per verba *clarè & perspicue exprimi*, intelligat tantum clarum & perspicuum *litteralem* sensum, non autem sensum *verum*, sed præsupponit de illo vero sensu adhuc laborari, tunc congruentia loquitur. Sed dubito an verba citato loco talem sensum possint admittere, quia est illi sermo de tali perspicua & clara loquutione Scripturæ, qua *dogmatizat*, hoc est, qua Spiritus Sanctus per signa inter homines usitata, profitetur se naturam rei docere, non per occasionem tantum de ea loqui. At Scriptura sensu litterali, ut à vero distinguitur, nunquam *dogmatizat*. Sed ad rem.

Qui autem inquirunt, an hæc aut illa do-
ctrina tradatur in Scriptura; & in inve-
stiganda vera interpretatione adhuc s
occupati, eorum respectu rectè quæri
quousque naturalis cognitio, quam d
qua re sibi persuadent habere, se
dat in interpretatione verborum
alicujus: quandoquidem contra
quæ ex ratione cognoscitur, est u
cumstantiis sive regulis, ad quas
dum est in interpretatione Script
que illa contradictio ratione i
præcipua regula & circumstanti
in interpretatione Scripturæ, &
gando vero illius sensu attend
Ut si verba Scripturæ in aliquo
pta, pugnantia cum vera ratio
ille sensus verus esse non possit
bitetur, utrum ille sensus contra

... in ... licet, tunc
... quia si con-
... sensum verbis
... contradictio
... utrum impli-
... Scripturæ dubita-
... Quæritur ... mediamur.
... in locis, ... m Scriptura loquitur
... filio, & constat ... que in circumstantiis
... in significatio ... vocem filii, non usur-
... disciplinæ pr... e nova, & Theologi-
... ur, Scrip... & simul præsup-
... pria; & simul præsup-
... ram nos non docere, quid
... id voce filii intelligi velit,
... cis, & rei cognitionem in
... ræ præsupponat, quæri-
... quousque illa naturalis cogni-
... nda sit in Scripturæ interpreta-
... spondemus primo, tunc à Spi-
... o præsupponi vocis & rei cogni-
... quando ex ipsa lectione Biblio-
... crorum constat, voci non novam
... priam significationem subjici ab au-
... scripti Divini. Secundo, responde-
... , distinguendum esse inter res, qua-
... m simplex est natura, & inter eas, qua-
... um natura composita est: quid hisce in-
telligam supra expositum est. Tertio, di-
stinguendum inter res, quæ mutuantur suam naturam à rebus omni modo immutabilibus, & inter eas, quarum natura pendet à circumstantiis, quas quidem nullus homo, aut nulla creatura potest tollere, sed quæ à Deo aliqua circumstantia nudari possunt, qua sublata, rei natura mutatur. Ut verbis & orationi parcam, exemplis rem in aperto ponam. *Generare*, *generari*, *esse filium*, *esse patrem*, *esse substantiam*, *esse accidens*, *esse suppositum*, *esse personam unam*, aut *duas*, *&c.* id pendet à circumstantiis immutabilibus: quia unum non potest esse duo, nec duo unum, nec accidens potest esse substantia, nec substantia accidens; neque una eademque res potest propter varias circumstantias nunc substantia esse, nunc accidens. Nec potest una eademque actio nunc esse generatio, nunc non, &c. Sic etiam *furari*, *adulterari*, *mentiri*, *scortari*, *indecore*, *impudice agere* semper malum est, estque earum natura omnino immutabilis. At fratris defuncti uxorem ducere non est semper agere contra *pudicitiam*. Sic eum lædere, quem hospitio exceperis, & quocum jura amicitiæ inieris, non est semper mentiri, fallere, aut aliquod nefas committere. Ita alicui male precari, non est semper peccatum contra charitatem. Pariter ad primam uxorem alteram, etiam tertiam adjungere, non est semper adulterari. Consuescere cum muliere, quam non duxeris in uxorem, non semper est scortatio: quia statuo Deum ab illis actionibus formalem rationem tollere posse, quam tollendi nullus quidem hominum aut creaturarum potestatem habet.

Sub V. T. sine impudicitiæ & incestus nota, virum duxisse defuncti fratris viduam, probatur manifestis textibus, de quibus nullus dubitet, utrum verba legis Divinæ impropriè intelligenda sint. Imo ex nullis textibus liquet fratrem uxoratum iis legibus non fuisse adstrictum, & ita non fuit adulterium legi jam citatæ parere: quia circumstantiam, quæ adesse debet, quando incestus aut adulterium committitur, Deus sustulit, solvens homines lege verecundiæ, quâ tenebantur; & quam verecundiam iis, qui nobis tam arcta necessitudine juncti sunt, debemus: & tollens à muliere illam circumstantiam, quam in creatione & institutione matrimonii illi contulit, propter quam circumstantiam personæ mulieris vir tenetur integram suam benevolentiam, eamque in certo amoris genere summam, & non distractam & partitam, & quam vir promittit duraturam semper, uxori præstare. Quamvis ideo non hoc velim, Patres sanctos, cum plures habuerint uxores, non peccasse; quia qui hoc tueri sustinent, iis incumbit proferre verba expressa Scripturæ, quibus probetur Deum talia matrimonia probasse, & ab adulterio absolvisse. Aut id saltem pro-

probare tenetur consequentiis manifestis, quemadmodum nos ita probamus matrimonia inter fratrem & sororem in mundi primis exordiis contracta, fuisse à peccato incestus libera. Sed nos supradictis tantum probare contendimus, Deum talem circumstantiam ab hujusmodi actibus posse tollere: & ideo ex hujusmodi factis & exemplis male confici, Deum *incestus* & *adulteria* jussisse aut probasse. Sic forte idem de scortatione per analogiam doceri posset, quamvis ejus nullum habeamus exemplum. Si enim formalis ratio peccati scortationis in hoc sit posita, quod solummodo ad libidinem explendam uti proximo non deceat, sitque id contra dignitatem mulieris, ut mihi quidem in præsenti videtur. posset Deus pariter illam dignitatem à muliere tollere, & ita, sublata illa circumstantia, illum actum à peccato immunem reddere. Quod tamen utrum fieri possit, jam non urgeo, aut defendo, sed ad illustrandam hanc rem tantum adduco. Ita non video repugnantiam, quare Deus non potuerit eousque mulierem viro subjicere, & ab ea tollere illam dignitatem, ut nec illa contra suam, nec vir contra mulieris dignitatem peccet, si tale matrimonium ineat, quod extra casum adulterii, propter rem leviorem, dissolvi possit. Statuunt enim Theologi, in N. T. nos doceri, etiam propter malitiosam desertionem matrimonium dissolvi posse. Et si argumentatio ab analogia (quæ à Spiritu Sancto in Scriptura probatur, *Gal.* 5:21. *Porro manifesta sunt opera carnis, &c. invidiæ, cædes, ebrietates, commessationes, & his similia:* & 1 *Cor.* 9:8. 11:6.) procedat, multæ aliæ causæ erunt, propter quas matrimonium dissolvi possit: & quæ putandæ sunt tales esse, ut per eas mulier orbetur sua dignitate, excidatque illo privilegio, quo extra tales causas contra ejus dignitatem peccaretur, si illi repudium mitteretur. Hoc saltem ex libello repudii, marito, non uxori concesso, constat, Deum in politia Mosaica virum & uxorem pari jure non habuisse, sed maritum æquiori jure fuisse: cum ex prima matrimonii institutione, uxor marito fuerit æqualis, quantum ad res, quæ propriè ad conjugium pertinent

Quæ hic à nobis traduntur, rursus tantum in medium allata sunt ad rem, quam tractamus, illustrandam, non quod contendam exempla singulatim adducta non esse controversi juris. Non enim hic, verbi gratia, decido quæstionem, utrum *desertio malitiosa* ob quamcunque causam, & quovis tempore, justa & sufficiens causa fuerit dissolvendi vinculum matrimonii? Et an id non obtinuerit tantum primis Ecclesiæ Christianæ temporibus; idque inter conjuges, qui matrimonium contraxerant, cum adhuc essent in paganismo; & pars infidelis non arctioribus matrimonii vinculis constricta esset, quam natura & leges matrimonii in gentibus ferebant. Quæ utens jure, ut ita dicam, gentium, quia ubique inter gentes divortia erant licita, jubebat uxorem Christianam res suas habere propter sacrorum diversitatem. Quo casu Apostolus aliter statuere non poterat, quam sororem aut fratrem fidelem non amplius servituti subjectum esse: tum quia pars infidelis non tenebatur legibus matrimonii, quas nova religio, quam nunquam susceperat, constituerat; cum etiam, quia illis temporibus res maxim[e] impedimento propagationi fidei Christianæ futura erat, si pars fidelis à conjuge [de]serta, aut pessime excepta, ita ut æt[...] agere cum eo non posset, qui etiam [...] matrimonium poterat contraxisse [...] stricta teneretur vinculis matrimon[ii] contracti. Et ideo Christus, a[d] Judæos, inculcat dissentanea i[...] Apostolus docet, quando sibi r[...] gentibus. Sed pergimus ad ea, [qu]æ [su]pra adduximus, ut reliqua exe[m]pediantur.

Sic Deus sustulit ab Egyptiis [...] nii in sua bona, idque assignavi[t ...] buit Israëlitis, & ideo furtum a[...]

...quando ... euntes ex
... postulerunt.
...clis factum,
...tum, obtrun-
...ebora laudatur,
...a summa liberari
...tum voluisse, ut
...essarent inter Jahe-
...dque Jahele Deus
... Siseram ... vindice injuriarum,
...erit tanquam ... illatarum. Pariter non
... Dei à Siser... Davidis hostibus
...omodo ... ctum Davidis ... 26. 27. 28.
...icentis ... Psalm. 69:25. alia inter-
... aut à peccato si dicamus,
...cari, quam non indulsis-
...riis affectibus & ini-
...tibus, ut hostibus
... neque etiam proximo:
...ixisse; qui Davidis ore
...rsonam egisse, illis hominibus
denunciandam calamitatem & excidium.

... quæ jam adduximus, & hisce si-
... vocamus res, quarum natura pen-
...circumstantiis, quas Deus mutare so-
...otest. Nunc porro explicandus est ha-
...n trium distinctionum usus: quem pau-
...s sic expedio. Cognitio significationis vocum naturam simplicem significantium, & cognitio istarum simplicium naturarum per illas voces significatarum, (quæ duæ cognitiones simul sunt, sicut ex præcedentibus liquet) quando eam Scriptura præsupponit, tunc eousque sese extendit, ut sit præcipua circumstantia, ex qua ita erui sensus Scripturæ debeat, ut, quicquid huic cognitioni repugnet, in Scriptura doceri non possit; & consequenter is verus Scripturæ sensus esse non possit, qui aliquid ab hac cognitione alienum docere aut insinuare videatur: & ideo illa cognitio est regula & norma, secundum quam verba & voces Scripturæ debent interpretari; & potest, propter illam cognitionem, statui vocem aliquam Scripturæ propriè non esse intelligendam. Idem dico de cognitione rerum, quarum natura est omnimodo immutabilis & simplex: estque ambarum ea-

dem ratio, ea nempe, quod veritas veritati contraria esse non possit. Et quod de simplici natura in Scriptura nihil manifestari possit, quod sit *supra rationem*, & de quo aliquis dubitet, utrum id, quod docetur, repugnet nec ne.

Ex. Gr. Scriptura præsupponit vocis Dei, & illius, quod per eam significatur, cognitionem. Formalis Dei conceptus est, *quod sit ens summe perfectum.* Hæc idea Dei, sive conceptus Dei, objective consideratus, non potest mutari, neque est hujusmodi, ut de illo conceptu objective considerato, mihi aliquid manifestari possit, quod in illo conceptu non contineatur; & de quo dubitare possim, utrum id, quod manifestatur, conveniat cum illo conceptu: & ideo illa præsupposita cognitio Dei, est mihi norma & regula, ad quam exigo omnem vocem *Dei*; quibuscunque in circumstantiis Spiritus Sanctus eam usurpet. Idem dico de formali conceptu *Filii, Patris, generationis.* Quod si itaque ex lectione Scripturæ mihi constet, vocem *Dei, Filii, Patris, generationis, &c.* ita usurpari à Spiritu Sancto, ut figuræ & tropo locus non sit, tunc ex præsupposita cognitione rectè conficio, formalem talem conceptum rebus, de quibus voces illæ prædicantur, convenire. Exempli causa. vox *filii & unigeniti*, (etiam ex adversariorum sententia,) ita in locis sequentibus prædicatur de Christo, ut in iis non relinquatur locus excipiendi, vocem Filii impropriè sumi, Joh. 1:24. *Spectavimus gloriam ejus, ut unigeniti à Patre: & vers. 28. Unigenitus ille, qui est in sinu Patris, ille nobis exposuit. & Cap. 3:16 Ita enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum illum unigenitum dederit, ut quisquis credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Rom. 8:32. *Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Infinita hujusmodi loca possem citare, quæ inter se, & cum aliis circumstantiis collata, evincunt vocem *Filii Dei* in talibus locis usurpatam, Christo propriè attribui: ideo ex cognitione

one vocis, & rei per vocem significatæ, quam Scriptura præsupponit, rectè conficio Christum à Deo Patre esse genitum, quia formalis conceptus filii non invenitur in conceptu vocis filii Dei, qui talis, ex adversariorum sententia, vocatur, quia ex virgine, operatione Spiritus Sancti sine opera viri est generatus: neque quia Deus eum resuscitavit ex mortuis: neque quia Deus singulariter Christum amore complectitur: nam ad formalem conceptum filii requiritur, ut ex illius substantia, cujus filius esse dicitur, genitus sit. Similiter Scriptura præsupponens cognitionem Dei, præsupponit pariter cognitionem multorum attributorum Deo propriorum, & essentialium, quæ ideo non magis creaturæ communicari possunt, quam ipsa Divina natura. Ex lectione Scripturæ intelligo Christo non tantum nomen Dei attribui, sed multa ei adscribi, quæ Deo propria sunt. Et agnoscunt adversarii voces, quibus tribuuntur Christo divinæ proprietates, in locis citatis *propriè* sumendas esse. Recte itaque & irrefragabiliter inde conficio, Christum esse verum Deum.

At intelligit lector, non similiter procedere; quod voces, quæ in textibus Scripturæ occurrunt, quibus docetur, quod ex jussu Dei vir tenebatur defuncti fratris uxorem ducere: quod Israelitæ Egyptiis bona eripuerint: quod Jahel Siseram occiderit, sunt proprie intelligendæ. Ergo rectè conficio, Judæi & Christiani Deum adorant, qui incestus imperat, qui furta, & violationem hospitalitatis, atque perfidiam probat, extollit, & laudibus prosequitur, &c. Quia posteriores res sunt hujusmodi, quæ pendent à circumstantiis, quæ à Deo mutari possunt. Nec valeret exceptio & argumentatio: voces legis *Deut.* 25:5. debent tropice intelligi, quia pugnat cum Dei sanctitate, imperare incestus. Cum enim ex circumstantiis istius legis pateat, verba propriè sumenda esse, duplici via atque ratione objectio, [illegible]

Deo aliquod vitium morale adscribi videtur, solvi potest. Primo, si respondeatur, verba textus propriè intelligenda esse, idque ex omnibus circumstantiis locorum, quæ de ducenda in uxorem fratris defuncti vidua agunt, patere. Secundo, non sequi hoc absurdum, si verba legis propriè sumantur, ergo Deus impudicitiam imperat, atque id quod est contra pudorem: quia loca citata agunt de rebus, quæ pendent à circumstantiis, quas Deus mutare potest. At iis, qui rudiores sint, neque nodum ita solvere norunt, atque ex illa parte nesciunt, quid responsuri sunt ad instantiam, & objectionem modo allatam, superest semper prima responsio: omnes nempe circumstantias docere verba textus *Deut.* 25. propriè intelligenda esse; singula alioquin textus verba absurditatem & contradictionem implicitura. Et ideo, quandoquidem Spiritus Sanctus mentiri non possit, nec falsa, aut contradictoria docere, nec Deo aliquid attribuere, quod summæ ejus Sanctitati non sit consentaneum, recte infero, instantiam non procedere; quamvis non possim expedire nodum, quomodo hæc simul consistant Deum imperare talia matrimonia, & simul summe Sanctum esse. Homines mi[nus] eruditi, rerumque naturalium minus p[eri]ti, multo facilius colligunt ex multis riisque textus circumstantiis totum tum secundum litteram intelligend[um es]se, nec tropum aut figuram esse in textus, quam expedire norunt, [quomo]do aliquid non implicet contradi[ctionem,] aut quomodo adversariorum [sub]jectiones solvere oporteat. Hæ[c ma]xime recensui, notari à lect[ore,] quia hac re, tamquam cardine, [vertitur] controversia, quam cum Soc[inianis ha]mus de interpretatione Scrip[turæ, quan]do aliqua intercedat

Et hic se prodit magna Scri[ptu]ritas, & quæ mordicus tenen[t]

…ditioris sit cognitionis, & serie
…rum demonstranda suscipiatur.
…madmodum hæc unica recte rati-
…i ratio est, à notis ad ignotiora,
…ad obscura, ab apertis ad abscon-
…Primis disciplinarum principiis per-
…ad illa, quæ à principiis illis remoti-
…sunt, & ad quæ illa principia exigi &
…aminari debeant, ad iisque lumen suum
…utuari, ita in interpretatione Scripturæ,
…in sancta disciplina religionis Christia-
…æ, à facile intelligibilibus ad minus in-
…telligibilia, ab iis quæ per se nota sunt, ad
…ea, quorum cognitio ab illis pendet, pro-
gredimur. Et aliquid quod est principium,
aut proxime ei adjacens, non debet voca-
ri in dubium, licet adversarius persequens
istorum principiorum vestigia longa conse-
quentiarum serie absurdum aliquid inde se-
qui monet: quod ego, qui istis principiis
insisto, removere aut tollere non possum.
Ita textibus claris & perspicuis non potest
eripi sua vis & testimonii fides, per textus
obscuros; neque principiis cognitionis
Theologicæ per argumenta à primis prin-
cipiis longo intervallo distantia: multò
minus decet nos captionibus tanquam præ-
stigiis à veritate depelli. Et is rectæ me-
thodo investigandæ veritatis omni sæculo,

& omnes apud gentes observatæ adversa-
tur, qui principiis cognitionis, & rebus
claris, manifestis & principiis proximis,
fidem abrogat propter absurda, quæ longa
argumentorum serie sequi putantur.

Nulla quidem interpretatio vera est,
quæ pugnantia docet, sed omnis contra-
dictio non æque facile se prodit: & est of-
ficium hominis cujusvis veritatis studiosi,
potius sequi interpretationem eam, quæ
si non admittatur, contradictiones plures
& manifestas involvit, quam eam, quæ si
repudiatur, contradictiones pauciores, &
judicatu difficiliores, & in quibus dijudi-
candis homo facile labi possit, secum tra-
here videtur. Quamvis, si res recte pute-
tur, non debeat hærere in nobis dubium
de contradictione, quando circumstantiæ
textus rem docent; & quando multæ con-
tradictiones cognitu faciles sunt admitten-
dæ, si verba textus aliter sumantur; quam-
vis à parte rei, quæ docetur, aliquid occur-
rat, quod expedire non possumus: quia
cum Scriptura pugnantia docere non pos-
sit, veritates clare cognitæ debent expe-
ctorare omnem dubitationem.

Et si me mea non fallat opinio, existi-
mo inde natam orthodoxorum sententiam,
qua Socinianos eos arguunt, eos plus in
rebus fidei rationi tribuere, quam nos;
eosque rationem suam opponere auctorita-
ti Scripturæ: quia orthodoxi sibi persuase-
runt Socinianos negare sensum quorundam
locorum Scripturæ clarum, & perspicu-
um, & quem sensum nostri propter fa-
cilem intelligentiam istorum locorum,
absque ratiocinatione, aut argumentis ex
Philosophia depromptis, se acquisivisse
statuebant, & quem Sociniani non admit-
tebant; opponentes contra nostram inter-
pretationem argumenta ab absurdo, & ex
ratione, & à rebus obscurioribus petita,
ratiocinatione & industria humana, ut
nostri loquuntur, inventa; & ita putantes
interpretationem obscuram, aut à ratione
profectam à Socinianis opponi interpreta-
tioni claræ & ex Scriptura haustæ: quam
nostri

nostri vocabant interpretationem sola Scripturæ autoritate suffultam; quia rationem extra textum positam non vocabant in subsidium: quamvis revera ratione tamquam *principio*, in rebus fidei utebantur; & adversarios arguebant, quod nimium tribuerent rationi, eamque Sacræ Scripturæ opponerent, quia formabant exceptiones contra nostrorum interpretationem, quibus occasionem & causam præbebat ratio longe petita; & in quibus mens facile posset errare: cum nostrorum interpretatio procederet ex argumentis textui insitis, quamquam non omnino sine ratione, tamquam *principio*, (quod vix unquam aliter contingere ex supra traditis intelligi potest) formatis. Sic nostri præ se ferunt se probare satisfactionem ex Scriptura: Socinianos autem eam negare, & Scripturæ vim frangere & labefactare, quia argumentis ex ratione, ut ipsis quidem videtur, petitis, & in quibus errare facile est, nimium tribuunt. Ideo nostri Socinianis exprobrant, eos omnes ingenii nervos intendere, ut exceptionibus & argutiis vim textus eliderent. Et revera nostri hac in re tota non aberrarunt via: & Socinianorum doctrina mihi nata videtur, cum ex mala ratiocinatione, & ignorantia Philosophiæ veræ, qua partim in multis fidei nostræ dogmatibus repugnantiam sibi finxerunt, quæ nulla aderat; & in aliis repugnantiam negarunt, quam ostendere in proclivi erat. Tum etiam, quia illa secta neglexit regulam in Scripturæ interpretatione semper ante oculos habendam, ne scilicet clara & perspicua, & quæ si negentur, multifariam & apertam contradictionem involvunt, rejiciantur, propter obscuriora & cognitu difficiliora; & in quibus homo facile cespitet. Sic male insistunt, cum negant Sanctam Trinitatem, quia ratio ex consideratione hujus mysterii fingit sibi contradictiones, sed petitas ex rebus obscurioribus, & in quibus homo non debet tantum fidere suæ ratiocinati-

bus tam multis & claris Christo, & Spiritui Sancto attribuat operationes, & proprietates personæ Divinæ proprias: & ratio manifesta, obvia, & nobis insita doceat, nihil in Deo esse posse, quod non sit Deus; & nullam rem, à natura Dei distinctam, posse esse Deum.

Et si mihi congrediendum esset cum talibus adversariis, & recepissem alicujus dogmatis probationem; primum expenderem an res, de qua disputatio habenda est, sit talis, ut ex principiis naturæ profluat, iisque contineatur: aut examinarem, quid hujusmodi in tali re reperiatur? An vero res talis sit, quæ revelatione tantum potest cognosci; quæque ideo longe à consuetis nostris rationibus discedat? Quamquam rationi non tantum non adversa, sed ne quidem supra eam sit. Deinde conferrem loca Scripturæ, examinando quam clara & perspicua, & quam propinqua illa, quæ in iis docentur, sint principiis cognitionis, & consuetis nostris rationibus: & ex adverso examinarem quousque, & quibus viis ratio & argumenta, quæ ex locis Scripturæ, quæ de proposita controversia agere videntur, non depromuntur; sed aliunde à principiis cognitionis naturalis mutuantur, me ducerent in cognitionem naturæ rei, de qua disputatio instituta est. Et ita disputatio progrederetur à magis perspicuis, magis intelli gibilibus, & persuasu minus difficilibus quando verò textus, qui speciatim de controversia agunt, mihi viderentur scuri, & argumenta aliunde petita, bus illa controversia illustrari possit, gis perspicua, magisque stringentia, rem initium disputationis à ratione pello argumenta à ratione, quæ n fluunt & eliciuntur ex illis Scriptur quæ speciatim de illa controversia quamvis etiam à Scriptura potuerin cta esse atque manasse; & quamv menta ex talibus locis Scri

... oppono ar-
... inquam ini-
... a, & postea
... argumenta,
... Scripturæ, qui
... versia agunt, ad-
... anda argumenta,
... Scripturæ pro-
... erso, ... controversia esset de
... à ratione remotio-
... umque mysteria vocare
..., ordirer disputationem
... turæ, qui speciatim de iis
& qui sua argumenta in se
... persuadeo mihi disputatio-
... rum hac ratione minus labo-
... gis fidem facientes, eventuque
... tore. Si mihi lis esset cum Ana-
& probandum incumberet, bel-
... narum inflictionem esse licita sub
... priusquam ad loca Scripturæ, quæ
... tum de illa controversia agunt, per-
... , conarer argumentis confirmare,
... a optime posse consistere cum chari-
..., quam proximo debemus, eamque
... on violari, non magis quam ea viola-
... factis, quibus contra proximi volun-
... em, illi à nobis aliqua molestia creatur.
... oc probato, tunc argumenta, quæ ex
... cis Scripturæ, quæ de illa controversia
... peciatim agunt, & quæ quidem ex se
... efficacia, sed paulo obscuriora sunt, faci-
... lius fidem invenirent, atque ab adversariis
assensum impetrarent.

Sed si mihi disputandum esset de Sacrosancta Trinitate, non in hoc mihi primus occupatus esset labor, ut ostenderem doctrinam de Trinitate non implicare pugnantia, sed ante omnia adducerem argumenta ex illis Scripturæ locis, quæ speciatim de Trinitate agunt, & ponerem omnem meam operam in probando, Scripturam locis huic controversiæ convenientibus, Christo & Spiritui attribuere operationes & proprietates Divinas; & Sacram Scripturam de ambobus loqui

tamquam de persona: & præterea probarem unum tantum esse Deum; neque naturam ejus multiplicem esse posse; &c. Tunc demum progrederer ad amoliendas objectiones, quæ adferuntur ab adversariis ad probandum Sacrosanctam Trinitatem contradictionem importare. Certe si loca Scripturæ doceant fidem Trinitatis, objectiones Socinianorum sponte sua cadunt. Et si ex locis Scripturæ, aliisque argumentis manifestis probetur mysterium Trinitatis, argumenta adversariorum à rebus obscurioribus, & quæ minus sunt illustria, cedere debent manifestioribus; etiamsi nodum, & adversariorum captiones non possimus expedire: nam ea ratio, quæ in omnibus disciplinis valet, etiam in Theologia pondus suum præcipue habere debet: scilicet rem obscuram non posse derogare fidem rebus perspicuis. Non ulterius ingrediar hunc sermonem, & ita de hac re dicendi finem faciam; ubi prius admonuerim lectorem, ut animadvertat per occasionem eorum, quæ proxime à nobis in medium prolata sunt, quantopere quidam Theologi fallantur, qui cum rationi, ut principio, parum aut nihil in mysteriis fidei tribuant, & Scripturæ omnia assignent, non satis ipsi intelligunt, quid dicant aut doceant: nam cum se ex Scriptura argumentari jactitent, seque ex ea sapere, & reliquas disciplinas à Theologia longe arceant, tamen nescii sunt, neque attendunt, quod singulis ferme momentis ratione tamquam principio utantur: & quod sæpe pugnent argumentis à principiis naturalibus satis remotis, nec tamen se id facere percipiunt, quia illorum ratio & industria tunc occupatur in explicando Scripturæ loco, quem tamen nec intelligere, nec aliis explicare sine ratione, tamquam principio, possunt. Deinde velim lector animadvertat, quantopere quidam frustra se fatigent ad invenienda argumenta ex Scriptura depromta, quibus probent, dogma aliquod, quod ad religionem

nem & pietatem pertinet, cum tamen illud non tam in Scriptura traditur, quam præsupponitur, & quod ratione manifestum est: & istis Theologis religio est, ullam rem religionem spectantem non ex Scriptura probare. Unde etiam contingit, testimonium ex Scriptura adductum, aut obscurum esse, aut planè à vero sensu disjunctum; & conceptus istorum Theologorum adeo operose ex Scriptura erutos esse, ut ex argumentandi modo satis constet, eos tales subtilitates consectari, quæ Spiritu Sancto in Scriptura loquente, & vulgus ad pietatem erudire volente, parum sint dignæ. Et arbitrantur tunc demum se dignè Theologi personam gessisse, quando aliquem locum Scripturæ in testimonium citant, parum pensi habentes, utrum ille locus alienus, an rei probandæ accommodatus sit; & num res illa non possit probari facilius & clarius, argumento à ratione ducto, aut num illa res suâ sponte judicetur, & per se sit nota.

Præterquam quod etiam illo errore agantur, quod existiment rem fide digniorem esse, quæ loco Scripturæ, quamvis sæpe obscuro, probatur, quam cujus fides *ratione* firmatur. Ideo nihil non ex Scriptura probare conantur, nihil non in ea tradi & doceri jactitant; ut ideo in omnes disciplinas dictaturam exercere, & omnibus modum ponere velint, quomodo loquendum & sentiendum sit. Se solos quid verum, æquum & justum sit, scire præ se ferunt: se solos nodos & casus conscientiæ solvere posse: se solos quid Magistratus & subditorum, quid mariti & uxoris atque liberorum, &c. officium & munus sit, intelligere: quo cujusvis ordinis hominum conscientias ex arbitrio moderentur; & animos superstitione captos, ex libitu circumagant. Et dum alios homines veluti in aliquod pistrinum detrudere & depellere conantur, ipsi sibi authoritatem & potestatem in Republica tribuunt & vindicant, quæ omnibus ordinibus gravis, & summis Magistratibus formidolosa est. Cum tamen ipsi vix decem verba in medium proferre, aut (ut ita dicam) digitum promovere in disciplinæ suæ contextu possint, quin principiis & argumentis à ratione depromptis, & quæ Philosophis, hoc est iis, qui rationem excolunt, propria sunt, utantur; atque ita tam liberè in eo jure sibi indulgent, quo aliis interdicunt ac prohibent: nempe transire ad aliud genus. Atque ita primæ huic parti, in qua quid mea fert opinio, tradidi, finem impono.

Nunc lubet strictim & per compendium, quantum ego quidem ingenio potero assequi, exponere sententiam auctoris tractatus, cui titulus *Philosophia interpres Scripturæ*: idque omni candore sine fuco faciam; & pro facultate mea, quam exilem esse agnosco, ostendere conabor, totius nominati tractatus nexum, & argumentorum vim, quæ eo continentur; ut cuivis manifestum fiat, quo loco & ordine ille tractatus sit habendus; & quam diversus sit à mea sententia, cum quo tamen me quidam opinionum similitudine conjungere voluerunt. Et existimo eo me aliquid operæ pretium facturum, quia usu didici paucissimos eorum, qui refutationem istius tractatus aggressi sunt, authoris mentem, multo minus argumentorum vim assecutos esse; & ideo exiguo cum fructu, quod pace eorum dixerim, in illo authoris refellendo laborarunt: cujus rei in sequentibus specimen dabimus.

TRADITU
SENTENT
AUCTORIS
ANONYM

Scopus authoris est probare Ph... am veram, sive *rationem rectam*... nus subjective est in homine, vel quatenus ab homine illa vera Phil...

… Spiritu… Sancti, com… secundum … Sacræ sit in… per Philosophi… ac indubitatè ratio, ab omni libera, naturali acumine suffulta, … exercitatione, exculta atque … usu … ac per se cognitis principiis … consequentias, apodemonstrationes, ope Spiritus Dei clare ac distincte per… in certissima veritatis lu… deat lector cap. 5. & cap. 14. … oris anonymi. Existimat itarationem rectam judicare de re… bus. I. Quia illa non potest er… quia putat liquidò constare. II. … non potest provocari. III. … illa non … partium studio non abripitur, nec ad unam quam ad alteram partem … endet. IV. Quia potest hominem co… ad assensionem; vel quia potest homines certa cognitione imbuere: quæ omnia Philosophiæ competunt, quia est à Deo, & nititur lumine naturali, quod à Deo est; & propterea à Deo est, quicquid legitime ex illo lumine naturali conficitur atque elicitur. Statuit autem hominem posse legitime Philosophari, vel recte ratione sua uti. Et arbitratur methodum, quam tradidit & sequutus est Cartesius, illam esse, quâ vera Philosophia comparatur, & qua ratio in investiganda veritate recte insistit: quia eâ methodo mens humana intelligendi impedimentis, atque obstaculis liberata, & propriis viribus facultatibusque instructa, si nihil nisi clare distincteque perceptum assumat, ac gradatim à simplicissimis ac notioribus ad composita & ignotiora progrediatur, non est aberratura. Quæ clara & distincta perceptio … rem … conti…

bis dictat rem esse veram (quam putat non immerito *Spiritus Sancti persuasionem, inspirationem, &c.* appellari posse) tam in iis; quarum cognitionem duce naturæ lumine comparamus, quam in iis, quæ nobis revelantur in Scriptura. Quamvis enim multa in Scripturis nobis manifestentur, in quorum cognitionem lumine rationis non potuissemus pervenire; existimat tamen verborum Sacræ Scripturæ sensus ad rationem tamquam ad *regulam & principium*, examinari deberi; atque ita sola Philosophiâ, tamquam *principio*, sensum verborum Scripturæ investigari. Ita *ratione* tamquam *principio* dijudicatur, quo sensu verba, quibus docetur Deum Spiritum esse, & quibus eidem v. gr. manus & oculi attribuuntur, sumi debeant. Et quamvis ex revelatione nobis tantum constare possit, Deum *Sacram Cœnam instituisse*, & *hominem fide justificari, &c.* tamen per rationem, tamquam *principium*, putat nos tantum cognoscere sensum verborum, quibus verbis jam præsupponimus Sacræ Cœnæ institutionem, & doctrinam de justificatione per fidem, doceri.

Non itaque testimonium Dei loquentis in Sacra Scriptura subjicit rationi aut Philosophiæ; sed verba & voces, quibus viri divini voluntatem Dei exposuerunt, Philosophiæ substernit: quatenus tuetur, tantum principiis rationis cognosci posse, quid voces Scripturæ significent.

Admittit ideo cum omnibus reformatis, libros V. & N. Testamenti esse infallibile Dei verbum; & omnia dogmata tam circa fidem, quam circa mores ex Scriptura peti debere; sed per Scripturam non intelligit *litteram*, sed *sensum Scripturæ legitimum*; quem apertis verbis agnoscit unicam esse normam & regulam judicandarum controversiarum de rebus fidei.

Ideo etiam agnoscit Scripturam esse perfectissimam, omniaque in ea doceri, quæ … sunt necessaria: sed disceptati… negat esse controversiam

versiam de fide: quia fides jam præsupponit sensum rectum & legitimum Scripturæ. quo solum fides nititur. Atque ita hæc duo possunt consistere, Scripturam esse perfectissimam; articulos fidei ex ea tantum probari debere. Regulam tamen interpretandi Scripturam Scripturâ non contineri: quemadmodum in aliquo libro perfectissime tradi possunt ars & præcepta artis militaris, quamvis ea non tradat, quibus sensus verborum libro illo contentorum, legitimus erui possit: & sit tantum iis intelligibilis, qui vocabula disciplinæ militaris, & bellandi artem intelligunt: nec existimat ea in re, (sensu jam tradito) Sanctam Scripturam scriptis humanis præcellere. Ita Sacra Scriptura potest clare & manifeste de rebus Divinis agere; quamvis nulli claritas illa apparere possit, quam iis, qui Philosophiæ cognitione informati sint, & ingenium exercitatum habeant ad judicandum de rebus, quæ ratione cognoscuntur: quatenus verborum Scripturæ sensus non nisi ratione investigari & capi possit. Ita Scriptura optime & clarissime exponere potest doctrinam, v. gr. de prædestinatione & providentia, & tamen vero consentaneum esse potest, verborum, quibus Spiritus Sanctus utitur in tradenda illa doctrina, expositionem & significationem ratione tantum investigari; illamque ad eam rationem tamquam ad normam exigendam esse.

Imo putat rationi plus loci esse in interpretatione Scripturæ, quam in interpretatione aliorum librorum. *Primo*: quia ubi quæstio est de sensu verborum Scripturæ, id Scripturæ proprium & peculiare est, quod omnis veritas sit etiam verus Scripturæ sensus; ex. gr. Scriptura sæpius corpus hominis vocat eius tabernaculum, 2 *Cor.* 5:4. 2 *Pet.* 1:13. quia ex Philosophia nobis constat corpus hominis non esse propriè tabernaculum, sed partem hominis essentialem, ideo ex illa veritate recte concludo, Spiritum Sanctum corpus nostrum ideo vocare *mentis tabernaculum*, quia ita in eo habitat, ut id aliquando sit depositura, neque ita ei juncta sit, ut partem animæ constituat. At si auctor profanus ita fuisset loquutus, non liceret ex veritate cognita, arguere etiam sensum auctoris talem fuisse: quia potuisset auctor versari in eo errore, quod putaverit corpus hominis esse verum mentis tabernaculum. *Secundo*: quia auctor tueri vult, nullum locum Sacræ Scripturæ per se esse clarum & notum, sed tum prærequirere notitiam plurium rerum, quandoquidem verba & voces, ex quibus loca Scripturæ constant, sunt notæ ex arbitrio hominum institutæ; & quæ nullum nexum habent cum rebus, quas significant: & ideo res quarum sunt notæ, nobis cognitæ esse debent, priusquam scire possimus, quid illæ notæ nobis significent: cum etiam, quia Scriptura *sui interpres* non est; neque ex collatione locorum Scripturæ elici potest aliquod lumen, judicium aut argumentum, quo probetur vocem aliquam, tali loco, aut apud talem Scriptorem Sacrum hoc vel illo modo sumptam, etiam hoc loco, & apud hunc & illum auctorem Sacrum, eundem usum & eandem significationem habere. Verbi gratia *Psalm.* 82: 6. homines, nempe Magistratus, vocantur *dii*, ergo 1 *Cor.* 8:5. *Quemadmodum multi sunt dii, & multi sunt Domini*, vo[x] *dii* eandem significationem habet. Na[m] quamvis verissimum sit, vocem dii u[bi]bique eandem habere significationem ex illis locis, Philosophiæ ope, quam interpretis, expositis, recte [pro]bari, Spiritum Sanctum aliquando [ve]rè *Deus* creaturæ tribuere, non p[...] men interpretationem locorum [...] torum ex Scriptura haustam esse [...] ea ratione unum locum esse [...] interpretem, ut ita Scriptura [...] sui Interpres: sed *rationem nos* [...] cem *Deum* creaturæ attribui, [...] priè sumi locis supra citatis: q[...] scimus Deum non posse mori, [...] posse dari Deos.

[...] æstimat non [...]o fructu in[...], ita ut uni lo[...] [i]mportetur, nisi [...] [p]rincipio: quia si [...] [d]icetur, erit pro[...] clarior inserviat in[...] curioris; nam si duo [...]a, in neutro aliquid [...]ndum amborum aut al[...] Erit ergo quia unus tex[...] [...] at si rem æqua lance [...]st: at si rem & magis per[...] [l]ocus clarior & quæ ratione [q]ui ea docet, quæ [...]; quæque [...]ilius æstimantur; quæque sunt propi[...]itionis naturalis sunt tota con[...] [q]uia in hac re vertitur tota con[...] [...]rem pauló enucleatius expo[...]

[...], statuit auctor unum textum alio [...]m esse, propter duas rationes tan[...] Prima est, vel quod in uno loco res [...] tractatur & traditur, quam in alio, ita [...]ura de ea narrentur in uno loco, quam [in] alio: vel quia voces, quibus una ea[d]emque res, diversis in locis declaratur, sunt minus ambiguæ, & significationis apertioris in uno, quam in alio loco. Locus apertioris & clarioris significationis per se nullus est: sed omnis locus est ambiguæ significationis, si ad sermonem, hoc est, si ad voces & verba attendas: quia omnis vox est vel propriæ, vel impropriæ significationis; ita ut nulla vox in Scriptura extet, quæ diversimodè non usurpetur, & nunc hoc nunc illud significet: quamvis agnoscat auctor, ut plurimum quandam analogiam esse inter significationes vocum Sacræ Scripturæ: attamen quid vox in aliquo textu Sacræ Scripturæ significet, id per se ex voce non putat cognosci posse. Præterquam, quod etiam omnis sermonis auctor sit vulgus, qui rebus voces imponit secundum judicia, quæ de rebus format; ergo ad Philosophiam sermo examinandus est. Et locus clarus & apertus is erit, qui ea tradit, quæ ex principiis Philosophiæ facile cognoscuntur esse vera. Et ideo, quo quis in Philosophia majores fecerit progressus, pluresque cognoverit veritates, eo loca Scripturæ ipsi apertiora & clariora erunt.

Cum itaque auctor Divinus in alium auctorem Divinum jus & auctoritatem non habeat, Scriptura sui interpres ea ratione non erit; quasi unus locus alteri cederet authoritate & divinitate. Et si uno loco plura, & fusius de aliqua re tradantur & narrentur, quam in alio, tunc ille locus, qui fusius quædam tradit, non est interpres vocum, & verborum loci illius, in quo pauciora traduntur. Ex. gr. quamvis in plurimis Scripturæ locis simul sumptis, plura traduntur de natura Dei, de justificatione, de Trinitate, de Prædestinatione, &c. quam in uno aliquo loco singulari, non ideo multa illa loca simul sumpta, & inter se collata, sunt interpres unius illius loci: nam unius illius loci voces & vocabula non mutuantur suam interpretationem ab aliis locis, sed à circumstantiis solius istius loci: quamvis alia Scripturæ loca, quæ de simili re loquuntur, multa doceant, quæ uno illo loco non comprehenduntur. Sed longe distant; in multis locis, plura de aliquo mysterio doceri quam in uno: & multa loca esse interpretem unius illius loci. Ergo hisce duobus modis Scriptura non est sui Interpres.

Neque Scriptura est sui interpres, cum vocis alicujus sæpius in Scriptura usurpatæ, significatio per alium locum, ubi eadem illa vox occurrit, elicitur. Nam primo, si vocis significatio in utroque loco æque est obscura, tunc neutri loco ex collatione alterius aliquid lucis affulgere potest. Si unius vocis significatio manifestior est, tunc adhuc propter duplicem rationem non procedit, Scripturam esse sui interpretem. Prima est, quia non sequitur, si hoc loco hæc vox hanc habet significationem, ergo etiam illo loco eandem significationem obtinere debet. Nulla Sacræ Scri-

eandem habet ſignificationem, id ex circumſtantiis deſumendum eſt; ergo non ex circumſtantiis loci, ſed ex circumſtantiis utriuſque textus. Si itaque circumſtantiæ ſint eædem, tum ſenſus utriuſque loci ex propriis ſuis circumſtantiis dijudicatur. Si ſunt circumſtantiæ diverſæ, jam peſſima foret interpretandi ratio: vox in hoc loco occurrens hanc ſignificationem habet, ergo ubicunque illa vox in Sacris Bibliis reperitur, eandem ubique ſignificationem obtinet, etiamſi circumſtantiæ diverſæ ſint.

Secunda ratio eſt, cum is locus clarus eſt, cujus vocis ſignificatio vera, clara, ſive cujus ſenſus verus & clarus eſt. Nullus autem verus ſenſus eſt clarus ex vocum, quæ in textu occurrunt, ſimplici ſignificatione; quia nulla eſt vox, quæ non ſumitur diverſimode, ſequitur illum textum eſſe perſpicuum & facilem intellectu, qui ea tradit, quæ ſunt rationi notiora: ergo locus clarior, qui alteri loco explicando inſervire poſſet, non eſt ex vocibus clarior, ſed ex rebus, quæ iis vocibus traduntur: & ita Scriptura non eſt ſui interpres, non magis, quam per ſe eſt perſpicua. Sed Philoſophia ſicut eſt interpres vocum loci clari; ita eſt interpres loci obſcurioris, quia ratio formalis perſpicuitatis utrobique eſt cognitio naturalis & lumen naturale.

Quibus addendum, quod auctor tradit in epilogo: voces ſive ſigna nihil nobis ſignificare, niſi res ſignata nobis nota ſit; ſunt enim ſigna ex inſtituto, & ideo fruſtra auribus noſtris ingeruntur voces *bovis & hominis*, ad excitandam in nobis ideam *hominis & bovis*, ſi antea illa idea in nobis non fuerit: multo magis putat fruſtra verba & voces fundi, ad nos docendam hominis naturam, cujus naturæ vera hominis idea repræſentamen eſt. Ex his auctor irrefragabiliter vult conficere, Philoſophiam eſſe [illegible]

[illegible] rerum cognitio ipſas Scripturæ voces. Et quamvis Scriptura me multa nova doceat, quæ per Philoſophiam non potuiſſem inveſtigare: quamvis arte docendi me ducat in veritatem multarum rerum, quæ quidem Philoſophia cognoſci poſſunt, ſed ad quas nunquam attendiſſem, aut ad quas ratio nunquam ſe extuliſſet: quamvis Scriptura componendo & dividendo me multas ſimplices naturas, multa nova myſteria doceat, attamen non tantum nihil me docere poteſt, ſi naturas illas ſimplices antea non cognoverim: (quid enim hæ voces, v. gr. me docebunt, *Chriſtus Deus & homo eſt una tantum perſona*, ſi antea non ſciam quid ſit *homo* & *Deus*; & quid ſit *perſona*) ſed etiam vocum illarum ſignificatio, quibus illa myſteria me docentur, ex Philoſophia & cognitione ſimplicium illarum naturarum petenda eſt: atque ita earum interpretatio à Philoſophia ducitur. Nam ſi judicium de conjunctione aut disjunctione naturarum ſimplicium, quas voces Scripturæ docere videntur, pendeat à naturali cognitione naturarum illarum ſimplicium, tum etiam ſenſus vocum Scripturæ, quibus illa conjunctio aut disjunctio naturarum doce[illegible] videtur, per rationem & Philoſophi[illegible] inveſtigatur: ab ea enim dependet ju[illegible]cium, utrum voces Scripturæ pro[illegible] an impropriè ſint ſumendæ.

Nec vult auctor excipi ullum my[illegible]um: quia, quamvis Scriptura mu[illegible]bis revelet myſteria, totum tamen [illegible]rium debet ex multis ſimplicibus [illegible] conſtitui, quas in myſteriis miri[illegible] junctas & disjunctas eſſe cognoſc[illegible] Scripturam: ſed utrum conjuncti[illegible]junctio vera ſit & poſſibilis, ex ra[illegible]dicatur; & verborum Scripturæ quibus illa myſteria doceri viden[illegible] [illegible]

…, quia il-
…turæ inter-
…ra sit sui inter-
…, tota auctoris
…autem auctor sibi
…ophiam esse Scri-
…putat ultro sequi,
…cilium, nec Scriptu-
…pretem; nec eam ita
…iam, ut ejus perspicui-
præcedente ratione.

…entis innixus, putat se
…osse sententiam eorum,
…rum Sanctum in Scriptura
…se Scripturæ interpretem;
…sum Scripturæ verum, de-
…ei nostræ fundamentum, non
…od Spiritus dictamen aut affla-
…su Scripturæ insito, distinctum.
…su rejicit omne lumen à lumine
…distinctum, omnem internam re-
…nem, omnemque Spiritus instin-
…: putat enim omnes hujusmodi opi-
…es enthusiasmo affines. Rejicit etiam
…m Spiritus Sancti operationem, quâ
…es fidei fidelium cordibus obsignantur: si
illa obsignatio distinguatur *ab illa efficacissi-
ma persuasione, certissima fide, intima per-
ceptionis conscientia concepta; & quæ sequi
solet claram & distinctam perceptionem, per
naturale intellectus lumen à S. Sancto produ-
ctam:* sunt auctoris verba) *in mentibus fideli-
um.* Non itaque vult videri Spiritus Sancti
opem rejecisse in interpretanda Scriptura;
sed docet non esse majorem usum doni Spi-
ritus Sancti, quam quod dirigat mentem, ut
rectè insistat in utenda ratione; non autem
quod homini nova suggerat principia.

Si itaque bene sim assecutus mentem
anonymi, existimo maximam argumen-
torum partem, quæ in illius anonymi ad-
versariorum scriptis comparent, non op-
pugnare, multo minus expugnare anony-
mi paradoxam sententiam. Cujus rei ali-
quod specimen dare lubet, non quo ano-
nymi sententiam admodum erroneam mu-
niam, aut ab absurdo vindicem: (nihil
enim possumus contra veritatem) sed quo
felicior nostrorum in posterum cum illo
congressus sit futurus; & ut cautius pu-
gnam adornent & aciem instruant.

Omittam ea argumenta, quæ ducuntur
à Philosophorum vitiis; quod sunt ani-
malia gloriosa: quod nimis suis concepti-
bus applaudunt: quod difficulter à suis
susceptis opinionibus depelli possunt:
quod temere inflati opinione scientiæ, ve-
stigium ponunt in alienam possessionem,
& terminos suæ provinciæ transgrediun-
tur, & quæ sunt hujusmodi. Nam eorum
argumentorum, utpote à præjudiciis & ini-
qua animi constitutione ortorum, tam fa-
cilis est depulsio, quam facilis fuit adver-
sariorum Anonymi hujusmodi argumento-
rum adornatio. Præterquam quod verus
Philosophus, isque Christianus, hujus-
modi vitiis affinis esse non potest: nec po-
rest recta ratio, quâ vera Philosophia con-
tinetur, & de qua hic sermo est, hu-
jusmodi vitiis hominis mentem inficere.

Quod addunt, Philosophos semper pri-
mis Christianis multum negotii fecisse;
& quosdam tunc demum se amplectendæ
religioni Christianæ aptos comperisse,
quando Philosophiæ repudium miserant,
&c. auctor dicet id ejusdem esse mo-
menti, cujus sunt priora: cum istæc *veræ
Philosophiæ* convenire non possint. Præ-
terquam quod illi, quos prioribus sæculis
Philosophos vocabant, erant Theologi
inter Ethnicos. Et fuere Philosophi, qui
multa cum laude & fructu religionem
Christianam defenderunt contra gentiles.
Et cum verè Philosophari sit rectè ratione
uti, vereor ne cum aliquo probro religio-
nis Christianæ dicatur, rectam rationem
illi adversari; quasi is esset optimus Chri-
stianus, qui minimum rationi tribuit.

Propius ad rem videntur accedere, qui
dicunt, Philosophiam tantum tractare res
naturales, Theologiam autem præcipuè
occupatam esse in rebus, quæ revelatione
cognoscuntur. Sed non sunt assecuti sen-
sum auctoris; non enim negat auctor plu-

rima in Sacris Bibliis revelari, quæ ratione & principiis naturæ insitis, nemo potuisset cognoscere; sed contendit nihil verbis Scripturæ revelari, quorum verborum sensus Philosophiâ, sive recta ratione, tamquam principio, non investigatur; & ad quam, tamquam normam, vocis interpretatio non debeat exigi. Sunt itaque nostrorum Theologorum partes probare, talia in Scriptura tradi, de quibus ratio judicare non potest, utrum res, quæ revelatur, ita esse aut non esse possit; ut ita æstimetur & judicetur, utrum voces proprie an improprie sumendæ sint: debent itaque nostri Theologi ostendere, hujusmodi quædam in Scriptura tradi, quæ ad principia cognitionis naturalis exigi non possunt; ita ut ad Philosophiam non pertineat de illis textibus judicare, & æstimare, quomodo voces in illis interpretandæ sint: quod nostri Theologi quidem facile præstare possunt, sed meo judicio non satis operæ in ea re demonstranda posuerunt.

Nec valet argumentum, *Possibilia tantum credere, non est fidei, sed Philosophiæ:* & quod multa sunt in Theologia, quæ nec ratione probari, nec sensu confirmari possunt. Aliud enim est probare ratione *mysteria fidei*, aliud probare per rationem *sensum verborum*, quibus mysteria fidei, quæ nullus ratione investigare potuisset, nobis revelantur, verum & genuinum, talem esse debere, nec alium esse posse. Quo etiam refero illud argumentum: *quod res, quæ creditur, demonstrationibus Mathematicis non nititur: quod in rebus fidei non sit quærenda evidentia, quodque ea in rebus fidei non possit esse norma judicandi, utrum veritatem assecuti simus nec ne.* Respondeo enim, quamvis mysteria creduntur, quia nituntur *testimonio revelantis Dei*, *non ideo sensus verborum testimonii creditur, sed demonstratur.* Et metuo ne illi, qui negant sensum verborum Scripturæ esse demonstrabilem, quia pertinet ad fidem, omnem

mum aut Enthusiasmum. Sed probè mihi constat illos auctores, qui hujusmodi argumenta in medium proferunt, alienos esse ab hujusmodi erroribus.

Et quia iidem auctores non satis distinguunt inter *testimonium Divinum*, quod est Sacra Scriptura, & inter *media*, quibus *sensus* testimonii Divini eruitur, ideo mihi videntur hæc sequentia argumenta contra anonymum non satis stringere. Dicunt, *fidei Divinæ falsum subesse non posse, rationem autem errare posse: ratione neminem sibi parare posse talem persuasionem, qualem fides requirit: sed ad hoc requiri lumen fidei: & quod ideo nullus unquam pro asserenda veritate Philosophica martyrium subierit, at multos pro firmandis iis, quæ fide credebant, omnia acerba passos esse.* Respondeo, quamvis enim verissimum sit,
testimonio Divino nihil falsi subesse posse;
omnia esse verissima, quæ in Scriptura
traduntur: non ideo expositiones nostr
super textibus S Scripturæ sunt Divin
& infallibiles: & interpretes, qui S
cra Biblia, tam sibi, quam aliis
ponunt, errare possunt. Nec sequ
ideo fidem nostram, aut omnino
certam, aut minus certam esse: s
enim ad fidei certitudinem, nos
habere notas, quibus scire poss
utrum erremus nec ne. Neque hi
men fidei confugiendum, quod
ctum sit à rationibus & argument
bus nobis persuademus nos ver
pturæ sensum assecutos esse. L
fidei ab his rationibus & argume
ctum nullum fingere licet, qui
thusiasmo patrocinemur. Si
Theologi per lumen fidei intel
rationem Spiritus, per q
sensus Scripturæ, ratione,
tiam elicita, efficacissime &
insinuat menti nostræ; ea
tenter afficit, ut de veri
mo dubitare non possit,

Liquet porro, Philosophia ... reperiatur ... veram Philoso- ... Interpretem. ... am esse sui ipsius ... concedere debent, ... pretem, qui om- ... nes, & verum sen- ... orum Sacræ Scriptu- ... sus: & tamen se vera ... que (ut existimo) recte, ... in se complecti omnes ... di rationes: quemadmo- ... onymus dicit Philosophi- ... omnes veras interpretandi ... continere. Frustra itaque ... quousque aliquis debeat esse ... us, antequam idoneus Scriptu- ... res esse possit? Responsurus ... quo aliquis est rerum intelligen- ... felicior erit Scripturæ interpres: ... s, at expectamus ab auctore Ano- ... interpretem perfectum, & infalli- ... n. Respondebit auctor se officio suo ... ctum, & præstitisse quod promiserat, quatenus lectori ostendit rem, in qua omnes veræ & infallibiles interpretandi rationes continentur: & simul quatenus ostendit methodum, qua illius rei copiam nobis parare possumus; nihil enim plus præstant nostri Theologi contra pontificios, quando pro perfectione Scripturæ argumentantur; & cum docent Scripturam esse sui interpretem. Agnosco equidem tunc recte à nostris urgeri, Anonymum nihil præstitisse, quo facilius controversiæ religionis terminentur, quia non minores in Philosophia sunt quæstiones, quam in Theologia; & quo disputationes sunt in Philosophia frequentiores, eo Scripturæ interpretationum major erit diversitas.

Et cum nostri Theologi docent, certas regulas proponi posse, per quas conscientiæ suæ tranquillitati consulere possunt fideles; & per quas sibi persuadere possunt, fidem suam de mysteriis & articulis fidei bene fundatam esse, proxime accedunt sententiæ Anonymi. Nam tunc ponunt istas rationes esse fundamentum fidei. At istæ rationes apud Christianos, qui authoritatem Scripturæ præsupponunt, nihil aliud esse possunt, quam illæ, quibus sensum Scripturæ tuemur esse verum: aut ipsorum mysteriorum, & doctrinæ salutis natura, qua sua veritate, sanctitate, sublimitate per se conscientiis fidelium sese manifestat: at has rationes omnes auctor vult ad Philosophiam revocari. De rationibus, quibus veritas sensus nititur, supra satis dictum est. De natura doctrinæ se ipsum manifestantis, lis esse non potest, si consideremus neminem, v. gr. de sanctitate doctrinæ Christianæ judicare posse, qui prius conceptus & ideas sanctitatis non habuerit. Et cum sæpius simplex fidelis sine magno studio firmiter persuadetur de fundamentalibus Christianæ religionis capitibus; non fit id infusione novi luminis, si recte & verè loqui velimus, sed excelsæ illæ doctrinæ Christianæ proprietates ope Spiritus, ita feriunt fidelis mentem principiis cognitionis, sanctitatis, bonitatis, clementiæ, justitiæ &c.
Divinæ imbutam, & suæ miseræ sortis con-
sciam, ut ex natura doctrinæ veritatem
ejus agnoscat, & firma fide in eam incum-
bat. Hæc ita, aut simili modo fieri, sta-
tuendum est, aut enthusiasmum vitare non
possumus. Ex hisce jam pariter manife-
stum est, quomodo simplex fidelis atque
idiota firmissimè de aliquot dogmatibus
fidei Christianæ persuasus esse potest, qui
tamen firmitatem fidei suæ aliis persuadere
non potest: neque rationes suæ fidei ita
explicare, ut in iis demonstrationes ap-
pareant: nec tamen ad aliquod novum lu-
men, tamquam principium fidei, confu-
giendum; neque etiam propterea negan-
dum talis idiotæ fidem demonstrari posse.
Manifestat sese doctrina fidei ad conscien-
tiam fidelis idiotæ per lumen suum, hoc
est, per proprietates illas, quarum supra
partem recensui. Et is eo modo persuasus
est

est de veritate fidei, quemadmodum sua sponte judicat de multis vitiis & virtutibus, ope notionum communium.

Non existimo etiam impugnari doctrinam Anonymi eo, quod ejus adversarii dicunt, ex ejus doctrina nullum redundare fructum, quo citius lites de religione terminentur: non puto enim eam auctoris mentem esse, ut arbitretur ilico cessaturas omnes de religione controversias, simulac sua sententia admittatur; sed existimat eventurum, si homines eam viam & rationem interpretandi inirent, litium finem futurum, quia tunc solummodo argumentis apodicticis pugnaretur. Sed multum interest, tradere normam interpretandi Scripturam certam & infallibilem, & illam normam reipsa deducere in usum sine prolapsione & vitio. Quemadmodum longe distant tradere, Scripturam esse infallibilem sui interpretem, & tradere ex Scriptura omnes veras interpretationes reipsa erui. Quemadmodum etiam multum diversa sunt, habere rationes exploratas, compertas & apodicticas, quibus mea scientia de sensu Scripturæ innititur; & earumdem rationum certitudine mentem aliorum informare, & omnes contradicentes convincere. Nam Scriptura potens dicitur ad erudiendos omnes & singulos homines ad salutem, 2 *Tim.* 3. quamvis illa potentia Scripturæ vitio hominum sæpius cadat in irritum. Sufficit (inquiet Anonymus) meam sententiam de sensu aliquo Scripturæ vim demonstrationis habere, ita nempe, ut non sit necesse receptum suum habere ad aliquod lumen, tamquam ad principium distinctum ab argumentis, quæ ex Scriptura petuntur: & quod lumen Anonymi adversarii, hujusmodi esse dicunt, quod omnibus & singulis præsens esse non possit, sed extrinsecus homini accedat; vel potius, non tam homini, quam Scripturæ luminis incrementum communicetur: quia lumen antea homini absconditum, majora homini sua dat indicia, non autem homini novum aliquod lumen accedit: nam tum lumen non esset in Scriptura, sed in homine; ita ut, si res recte putetur, eo lumine, Scripturæ affulgeat claritas & perspicuitas, non autem hominis intellectus ex Scriptura illustretur. Quamvis concedendum sit, neminem sine Dei gratia, ita mentem conversurum ad vim argumentorum, ut iis salutariter commoveatur.

Ex præcedentibus itaque etiam liquet,
methodum Cartesianam, quam Anony-
mus tradere præ se fert, in pervestiganda
veritate sensus Scripturæ ideo rejiciendam
non esse, quia eâ proceditur demonstrati-
onibus, laboraturque ad comparandam
evidentiam, quæ omnia in rebus fidei no
habere locum falso putatur. Quemadm
dum nec ideo improbanda illa method
quia jubet *dubitare*, hoc est, *suspender*
dicium, & sustinere assensum super s
Scripturæ, cujus sensus ratio nobis
constat. *Nam quamvis nunquam in du*
vocanda sint, quæ fidei sunt, *licet tam*
nes interpretationes in dubium vocare
rum nos fugit ratio; idque eo usque
validas rationes invenerimus, *quibu*
læ interpretationes demonstrentur.

Objicitur etiam, auctorem anc
secum discordare, & parum con
dicere, cum statuit ex Scriptur
bere omnia dogmata fidei, & mor
las, &c. & tamen extra Scriptu
rere regulam & normam Scrip
cunt enim tunc Scripturam no
dendorum & agendorum norm
lam, sed id, quod extra Script
quam norma Scripturæ, assu
dunt præterea, quod si Scrip
la credendorum, debet esse
cua: quemadmodum omne
sponte cognoscuntur; Anc
unt, hoc negat & abnuit
Philosophiam in subsidium
super, Scripturam non esse
& morum, nisi quatenus in
go non inquirendum in al

…at etiam …ex sensum inter ipsam …retationem & …ontinet, quod

Sed non… istas objectio-
…s magnopere … sententiam anony-
Potest enim Scriptura esse norma &
…a credendorum … etiamsi extrinsecus
…terpretandæ … in subsidium vocentur
quia illæ … importante,
…t sensu… gulæ non Scripturæ, sed
…verus … novum Scripturæ Scripturis
… ensus, qui in patris mi-
… testamentum debeo
… secundum quam verborum
… atem, quamvis constet, nisi
… nsus mihi non in ipso te-
… nem rerum, quæ & aliunde foris
… on traduntur, res non cudi no-
Sufficit per istas illæ res, per
…mentum. Nec ideo eruitur,
…sus verborum testamenti ipsum
…t majoris authoritatis quam argumen-
…entum: non magis quam diploma
quibus probo aliquid esse verbo-
…ncipis; aut quibus demonstro
…um diplomatis principis sensum hunc &
non alium esse, sunt authoritate potiora ipso principis diplomate. Atque ita pariter liquet, quomodo auctor anonymus non deroget Scripturæ auctoritatem *judiciariam.* Verus enim Scripturæ sensus ipsi insitus manet judex controversiarum; quamvis Philosophia (ex sententia Anonymi) sit norma & regula, secundum quam verus ille sensus debeat elici. Quæ vera Philosophia *mente comprehensa*, non male *interpres* Scripturæ vocatur, quemadmodum sensus Scripturæ mente comprehensus, *lex* vocatur, quæ considerata, ut jacens in Scriptura, nobis est *norma & regula.*

Concedit etiam auctor, normam debere esse perspicuam: sed *norma fidei* non sunt voces & verba Scripturæ, sed *verborum & vocum sensus*; qui cuique tunc demum norma est, quando est *perceptus*, atque adeo, quando est clarus & perspicuus. Sic facile concedet auctor, Scripturam non esse normam fidei & morum, nisi quatenus intelligitur; & ita auctor anonymus non inquirit in aliam normam, per quam Sacra Scriptura fungitur suo officio. Neque negabit auctor anonymus Scripturam ideo esse Dei verbum, quia sensum infallibilem in se continet; & tamen subsistet utilitas distinctionis inter sensum infallibilem Scripturæ, & inter verba & voces Scripturæ, quæ propriè verbum Dei non sunt, nisi quatenus earum verus sensus mente sit perceptus. Non satis assequor quid virium ultra in hoc argumento lateat.

Quod præterea objicitur, auctorem parum æquum esse in Scripturam, cum ab ea tollat facultatem se interpretandi, cum tamen Philosophiæ attribuat quod sit sui interpres, id inde natum, quod non intelligunt auctorem anonymum per Philosophiam non intelligere scripturam aut librum, quo dogmata Philosophica traduntur, sed ipsas veritates Philosophicas: quæ sui interpretes etiam non sunt; cum cognoscuntur, interprete non indigent, non magis quam verus Scripturæ sensus perceptus, interpretatione eget. Constat etiam nunc, quare auctor anonymus lexicon, grammaticam & rethoricen, quæ circa voces occupatæ sunt, non statuerit Scripturæ interpretem. Existimat enim nullius vocis significationem in sermonibus positæ, unam & simplicem esse, sed variam, & de qua ratio judicat. Est itaque quidem, ex anonymi sententia, cognitio linguarum magnum adjumentum atque subsidium in interpretanda Scriptura; sed interpretis dignitatem sustinere non potest, quia vocabulorum significatio ex circumstantiis textus, & natura rei, de qua sermo habetur, æstimanda est: at, ex Anonymi sententia, id Philosophia in omnibus præstat.

Quod addunt Sacram Scripturam infallibi-

libi Philosophiæ attribuere illam dignitatem, quam auctor anonymus illi vindicat; & quod Spiritus Sanctus quidem inculcat *scrutamini* Scripturam, non autem scrutamini Philosophiam, &c. tum quod ex auctoris anonymi sententia videatur sequi, non opus esse ut Christiani in lectione & meditatione Scripturæ occupentur. Ad istæc respondebit auctor, toties Scripturam homines ad Philosophiam ablegare, quoties ad legem menti hominis insitam, quoties ad hominis conscientiam, quoties ad rationem provocat. Et proferet auctor anonymus tot exempla, quot occurrunt ratiocinationes & demonstrationes in Scriptura, quæ cognitione naturali nituntur. Præterquam quod auctor anonymus negaturus sit ex sua sententia sequi, homines lectione & meditatione Scripturæ supersedere posse: cum Scriptura sola suggerat res ad fidem & mores pertinentes, quamvis verborum, quibus res illæ traduntur, sensus non constet, si ratione sive Philosophia non eruatur, & probetur.

Quod porro objicitur auctori, eum patrocinari Pontificiorum pessimis & perniciosissimis erroribus *de obscuritate & imperfectione Scripturarum*, *de judice controversiarum*, *Papa*, *aut Concilio*, in eo auctori nullam imponunt injuriam. Nam quamvis revera non ea ratione neget Scripturam sui esse interpretem, & per se esse perspicuam, qua Pontificii; neque ullo modo ex ipsius doctrina sequatur, Scripturam non esse perfectam normam & regulam fidei, tamen suis loquendi modis, partitione capitum, inscriptione tituli libri, & argumentandi ratione, non injustam suspicandi causam præbuit omnibus Reformatis, cum voluisse labefactare præcipua nostræ doctrinæ capita contra Pontificios. Quemadmodum propter easdem rationes, vult videri recedere ab omnibus aliis sectis, quæ segreges suos conventus habent ab Ecclesia Romana: & nihil magis affectare videtur, quam æstimationem & laudem hominis liberi, & elati animi; qui nec ullius magistri verbis addictus est, nec quem pudet sensa sua de religione, quantopere possent esse invisa, intrepide proferre: eo libentius illa publico aperiens, quo longius à reformata Ecclesia appareant remota: ut ferme videatur, quemadmodum præstigiatores, velle videri mirificus in religione. Saltem illam culpam vitare non potuit, ut non videatur ambitiosius res religionis tractasse; quodque suis opinionibus partim in speciem admodum invidiosis, partim revera odio dignis, admiscuerit Cartesium: unde ejus sectatoribus magnum conflavit odium apud rerum imperitos; & inimicis Cartesii ansam præbuit, qua novos tumultus in Cartesianos concitarent, atque ita pessimam à Magistro suo Cartesio, Viro Clarissimo, iniit gratiam; cui nihil magis cautum atque provisum semper fuit, quam ne res fidei ad suam Philosophiam adsciisceret. Sed quemadmodum anonymus liberari non potest ab hisce vitiis, ita etiam ejus adversarii se turpiter dederunt; qui cum in thesibus suis Auctoris sententiam oppugnare præ se ferunt, planè ab Adversarii sui sententia aberrarunt: idque factum, quia nullâ solidâ & benè extructa doctrinâ habentes excultum & subactum ingenium; quicquid ab Auctoribus pro[ditur], quod in locis communibus non reperitur, ad hoc statim exhorrescunt, at[que] obstupescunt: & porro odio & inv[i]dia transversi acti, metuentes ne novi scr[i]ptores ipsis gloriam, quam sibi & præse[r]tim in Theologiâ propriam vindicarun[t] præripiat: & quia illis semper tantum cu[m] pueris res fuit, qui quicquid à Magist[ro] temere effunditur, exosculantur, in[de] vani illi magistri tantum sumunt animi [&] fiduciæ, ut in omnes doctos tollant sup[er]cilium; & censoriâ auctoritate omni[bus] velint modum præscribere. Quanto [magis] prudentius inirent rationes suas, si tr[ans]facta illa ventosa scientia, sedulo inc[um]berent in veritatis investigationem: [...]

m[...]

minori dispendio orthodoxiæ versarentur in studio Theologico, & melius inani suæ gloriæ, cui fermè hi viri omnia dant, consulerent; possent tunc enim scripta eorum ætatem ferre, quæ nunc, quia non subest vera vis, nec penitus immissis radicibus nituntur, sunt instar seminum summo solo sparsorum, quæ celerius quidem sese effundunt, sed inanibus aristis ante messem exarescunt.

Sed ne nimium aberremus à Proposito, respondemus, revera Pontificiis ex doctoris anonymi sententia, nihil paratum præsidii, quia non ita urget Scripturæ obscuritatem, quasi homines, etiam idiotæ, non possent ex ea discere, quæ maxime ad salutem necessaria sunt; & quasi iis principiis non essent instructi, ut aut ea esset in Scriptura obscuritas, ut Concilio aut Papa indigeant, qui iis dictet verum Scripturæ sensum; quasi alioquin nihil in se facultatis habeant fideles, qua ipsis ita constare possit verus Scripturæ sensus, ut securi esse possint in conscientia, se veritatem esse assecutos: sed quasi omnes veri sensus Scripturæ manerent singulis dubii & obscuri, donec sententia Papæ aut Concilii intercesserit. Sed statuit verba & voces in se considerata, ambiguæ esse significationis, si ratione verus eorum sensus non dijudicetur. Quæ ratio sufficienter omnibus præsens est, qui veritatis salutaris amore & studio ducuntur. Illud omno nostri Theologi concedunt, cum docent Scripturam notiones communes in lectoribus præsupponere, atque requirere: quod hic fusius exponere operæ pretium non est, quia in præcedentibus de iis habitus est sermo. Atque ita finem huic tractatui imponimus: ad quem concinnandum amor & studium veritatis me impulit; & polliceor mihi omnem erga me æquitatem in lectore, si eo animo meus hic tractatus legatur, quo à me est conscriptus.

TRACTATUS MORALIS DE NATURALI PUDORE ET DIGNITATE HOMINIS:

In quo agitur de Incestu, Scortatione, Voto Cœlibatus, Conjugio, Adulterio, Polygamia & Divortiis, &c.

PRÆFATIO
ad
LECTOREM.

Um controversia de pudore & dignitate naturali hominis, mihi semper visa sit obscura & difficilis; parumque industriam doctorum virorum in ea versatam, operæ pretium me facturum putavi, si incumberem (hisce tenebris prælucendo facem) rem hanc magis in aperto ponere. Cum jam ibi essem; & ut res mihi felicius cederet, auctores, pro mea consuetudine, consulerem, ut eorum lucubrationibus mihi aliquot pararem præsidia, admiratio me tenuit, quod in re, tam digna illorum facultate, tam parum laboris posuerint; illamque ferme totam desertam reliquerint. Jurisconsulti præter pœnas, quibus flagitia, contra pudorem & dignitatem naturalem hominis commissa, vindicanda arbitrantur, reliqua; idque suo jure, cum eorum studium aliis circumscribatur finibus, taciti prætereunt. Theologi, qui id omne suæ disciplinæ subjectum putant, quo conscientia informari debeat, tam tenuiter & perfunctoriè eam tractant, ut (*Beza* excepto, qui de *Polygamia* & *Divortiis* dissertatienem scripsit; sed modo, qui appositus ad ætatem & ingenium illorum hominum, qui tunc studia colebant, multum adhuc loci reliquerit industriæ aliorum) in eorum scriptis nihil ferme compareat, propter quod magnopere eo nomine commendanda sint. A Philosophis parum, aut nihil hic præstitum: cujus ego causam esse suspicor, quod arbitrati sint hanc rem, non ad veritatem, sed opinione tantum hominibus persuaderi posse; ideoque maluerunt nullam ejus partem attingere, quam conjecturis, Philosopho indignis, certare. At mihi, post hanc rem multum à me agitatam, alia nata est sententia, qua mihi persuadeo, omnia officia vitæ, quæ continentur præcepto septimo Decalogi; & quæ puto duci oportere à pudore, & dignitate naturali hominis, probari & confirmari posse ex principiis, & fundamentis tam bene fundatis, ut ea moveri aut convelli non possint: utrum temerè an verè hæc à me dicantur, vestrum lector, judicium, vestra æstimatio valebit. Aggressus autem sum hanc controversiam illustrare, non oblectandi otii, & experiundi causa, quid in hac obscura re possem: sed ut magis me munirem adversus capitales quosdam errores, qui hac tempestate se satis latè disseminant, fidemque apud multos inveniunt; & quibus omnis moralitas ab hominum actionibus tollitur. Horum errorum expugnationem varii vario modo instituunt: sed existimo illam tutissimam esse, quâ laboratur in adstruenda Scripturæ Sacræ auctori-

tate

tate atque divinitate; quâ stabilitâ, cadunt præcipua eorum argumenta, quibus conantur adstruere omnes res humanas fatali necessitate ferri. At inter multa argumenta, quibus Scripturæ auctoritas, & Christianæ religionis veritas probatur, mihi facile illud princeps videtur, quod sumitur à sacro-sanctis conjugii legibus, quas Christus & Apostoli tradiderunt; & ad quarum præscriptum illud inter Christianos celebratur. Videt hoc Clarissimus *Grotius*; & in suo de *Veritate Christianæ religionis* libro, illud profert in medium, & illustrat & agnosco me magnopere confirmari in religione, quam profiteor, cum video viros nostrorum sacrorum auctores & duces, nullis disciplinis imbutos; & viventes in medio hominum, quorum vitæ institutum longissime aberat ab illis sacris legibus, quas Christiana religio sanxit, tradidisse tam casta & pudica præcepta conjugii: quæ nulla Philosophorum disciplina comprehensa; nullis, vel politissimarum gentium moribus expressa, tamen principiis, ex quibus excitatur doctrina de pudore & dignitate naturali, tam egregiè congruunt: ut eo nomine fidem faciant, & se probos esse, & à Deo (omnium hominum consensu sancto) doctrinam suam hausisse; simulque gentes convicerint, eas religiones, indignas hominibus, utpote quibus ratio imperare debeat, coluisse; cum non tantum illæ non potuerint adferre interitum fœdis illis vitiis, quæ contra pudicitiam committuntur, sed ne jusserint quidem leges contra illa ferri; imo potius illis jus & sanctitatem conciliarint: adsciscentes scortationem in partem sui cultus; & meretricios quæstus Deo addicentes. Non itaque arbitror me inanem laborem suscepisse, si ostenderim, illas conjugii pudicas leges non hominum opinione & arbitrio susceptas, aut temere natas, sed à sanctissimis naturæ principiis profectas: eademque opera probarim, Mosem Vatem divinum fuisse, qui conjugii leges enarrans, illarum meminit, quæ non solum rectæ rationi conformes comperiuntur; quando homines ad eas attendunt, seque colligunt, & ad se revocant: sed quarum vi ita imbuta & informata est natura, ut à principio conditi mundi usque ad extremum, quasi in seminibus suis integræ conservatæ sint; semperque inter gentes barbaras quædam leges viguerint, quibus illæ paruerunt: forte potius naturæ instinctu, quam quod ratio illa officia moderata sit. Et videre licet, quanta vis atque sententia verborum sit, quibus Moses narrat Adamum usum ad conspectum Evæ. *Hæc demum vice adest os ex ossibus meis, & caro ex carne mea, hæc vocabitur vira, eo quod hæc ex viro desumpta est: idcirco derelicturus est vir patrem suum & matrem suam, & adhærebit uxori suæ; eruntque in carnem unam.* Quibus Theologi rectè docent, leges conjugales comprehendi; & quibus gentes etiam obtemperarent sua sponte, si libidine rationem, & rectas naturæ permotiones non corrupissent: quæ excitatæ & integritati suæ restitutæ per Sacram Scripturam, docent in illis legibus sanctitatem & pudicitiam esse. Si hujus doctrinæ

ctrinæ de pudore & pudicitia, à nobis nonnihil illustratæ, is inter alios usus sit, ut Scripturæ auctoritas, & Christianæ religionis veritas ea muniatur, arbitror me per hunc tractatum honesto & utili labore defunctum: quem quandoquidem mihi præcipuè proposuerim, spero me nemini offensum invisumque fore, si fortè quædam occurrant, quibus non congruant aliorum sensus & doctrinæ: aut quæ etiam quibusdam à veritate aliena videbuntur: cum culpa, quæ à veritatis studio manat, potius ad laudem sit convertenda, quam vitio danda; & magnopere sit damnanda eorum perversitas, qui maledictis insectantur eos, à quibus de veritate dissentiunt. Non hæc à me dicuntur, quasi mihi conscius alicujus dogmatis minus probati, aliquid vitii portaret hæc purgatio: sed seculi perversitas hanc sollicitudinem nobis imposuit; qua videmus imperitiores, & ingenio aut eruditione minus valentes, Censorum auctoritatem temere sibi tribuere; quo quidem sicut nihil est proclivius; facilis enim cuivis est rigidi censura cachinni, ita etiam nihil iniquius, eos, qui cum reliquis paris juris sunt; & sæpe eruditione inferiores, in proximum id juris usurpare, ut eos velint jubere sapere ex suo jecore: aut maledictis atque calumniis deterrendo, illos retrahere à studio, & transdere in otium: quique aliter vix haberent quod dicerent, nisi maledicerent. Utcunque ceciderit casus, nitar conscientia recta, quâ mihi probè constat, me tantum hoc opusculo studuisse publico servire, & partem disciplinæ moralis neglectam, incultam, & frondibus atque virgultis interclusam, excolere.

TRACTA-

TRACTATUS MORALIS DE PUDORE ET DIGNITATE *Naturali Hominis.*

Affectus pudoris tam late manat, sesequé diffundit, ut nulli homines reperiantur, ad quos ille non pertineat; quique eum in se aliquando non experiantur. Et quamvis fortasse nonnulli reperiantur, qui ita sunt exhausti pudoris, ut nulla tangantur verecundia; non tamen sese confirmavit in iis istæc impudentia, nisi postquam sæpius represserint honestam pudoris commotionem: & ita quidem non semper expertes fuere pudoris sensus. In infantibus multi quidem affectus sese produnt, antequam pudor in iis sese manifestet: prodeuntibus tamen annis, etiam ille affectus in iis conspicitur. Et si recte rem expendamus, reperiemus in iis pudorem non prius sese exerere, quam postquam mens eorum informata est aliquo simulachro cognitionis suæ dignitatis, & ordinis, quem inter creaturas obtinent: & ideo ille pudoris affectus tardius sui dat indicia; & necesse est in iis exspectare progressum aliquem annorum; donec per incrementa ætatis enata sit feminibus ratio. Et quia brutis nulla est insita cognitio dignitatis suæ, quam nullam habent; quemadmodum nec cognitionem pulchritudinis, nec proportionum, nec etiam harmoniam ex intervallis sonorum cognoscere possunt, ideo nullus brutis pudorem attribuit. Pudor itaque tantum in iis se manifestat, qui conscii suæ dignitatis & æstimationis, quam tueri debent, censent, aut suspicantur in se aliquid hærere imperfectionis, vitii, aut culpæ; propter quæ tacitas hominum cogitationes extimescunt, & quibus viliores contemptioresque habeantur; & dignitatis suæ aliquid detrahatur. Nec existimo alicujus animum pudore tactum iri, qui versans in ignoratione Dei, angelorum, & hominum, se solum & unigenum esse arbitretur. At ubi hominis anima cognitione Dei, & aliarum creaturarum ratione præditarum, informatur, judicat illarum rationalium naturarum de se posse esse judicium, & se pluris vel minoris posse ab illis æstimari: & simulac intelligit magni sua interesse, qua censatione ipsum dignentur, tunc pudori locus est. Et quia homini à natura insitum est, tam contemptum à se amoliri, quam damnum & noxam, quibus corpus læditur: ideo ubi metus est contemptus & vituperationis, ibi pudor in subsidium adest; qui à natura homini tuendæ ac conservandæ dignitatis & existimationis suæ, custos datus est: quemadmodum Deus homini alias passiones largitus est ad tutelam: metus enim infamiæ reprimit animum, ne procaciter, inordinatè, aut turpiter quidper agat. Et quo aliquis timidior est ad obtrectationes & convitia, quibus parum æqui rerum arbitri

bitri æstimationem suam quam maximè imminui existimant, in iis eo magis affectus pudoris temerè etiam dominatur. At enimvero studium conservandæ dignitatis, maximè versatur in studio conservandi decori naturalis: (quod pudor præcipuè complectitur) est enim illud nihil aliud, quam id, quod est consentaneum hominis excellentiæ in eo, in quo ejus natura à reliquis animantibus differt. Sunt itaque pudoris magni usus & utilitates in vita humana. Est omnis honestatis fundamentum: absque illo nullus modestiæ, decoro, & pudicitiæ locus esset; ita ut ubi ille exulat, omnia vitia, numeratis virtutibus opposita, catervatim hominis societatem invadant: ubi pudor bene excolitur, illinc omnis barbaries facessit. In pudore manifestatur metus ille, quo veremur aliquid committere, quod nostrum statum imminuat: facit ut sollicitè incumbamus in ea omnia, quibus contemptus, qui merito nobis oriri posset ex statu corporis nostri animalis, (quid per hoc intelligam in sequentibus exponetur) amovetur: & ideo omnes functiones vitæ nostræ animalis, quæ humiles & abjectæ sunt, modis omnibus aut decorè tegere, aut illis aliquod decus addere laboramus. Tollit superbiam & audaciam, qua homines, qui pudoris fibula non coërcentur, se omni vitio corrumpendos tradunt: facit nos modicè sentire de nobis ipsis; Deum & homines vereri; virtutes sectari, quibus non solum tutamur nostram dignitatem, sed quibus illam extollimus & augemus. At ex adverso, impudentia, præterquam quod semper erroris & arrogantiæ socia & comes sit, tollit reverentiam, quam Deo atque hominibus debemus; utilem illam, imo pernecessariam sui cognitionem, obnubilat; sanctitatis studium extinguit; & facit, ne satis æstimemus Dei sanctitatem & justitiam; nec aliorum hominum dignitatem & gravitatem: veræ laudis æmulationem ex hominum animis ejicit, &c.

Et hæc quidem de pudore generatim dicenda habui. Nunc, ut mihi aditum faciam ad illum pudorem, qui ex factis turpibus, inhonestis, & probrosis oritur; & in quibus speciatim hic labor occupabitur, notandum est, affectum pudoris oriri quidem semper ex facto aliquo, quo putamus nos aliquem nobis contemptum posse accersere: potest tamen rectè pudoris partitio institui à diversitate causarum proximarum, quæ pudorem efficiunt. Alia est causa pudendi, quando aliquid committitur, quod sua natura peccatum est; & vitium suum mutuatur, non inde, quod proprie aliquid perpetratum sit contra pudorem: sed quia peccatum commissum est contra leges justitiæ & charitatis: quod peccatum tum pudor sequitur; atque ita tunc peccatum non est perpetratum contra pudorem. Alia est causa pudendi, quando quidem non aliquid committitur, quod in se malum est; sed quia aliquid fit, in quo non parcitur nostro, nec proximi pudori: & in eo neglectu formalis ratio istius peccati consistit; ita ut extra illum neglectum, aliud vitium in illo actu assignari non possit. Et ideo hujusmodi facta singulari ratione dicuntur commissa contra pudorem: & cum officium pudendi à talibus factis abest, tunc cessant esse peccata; cum aliorum peccatorum ratio ex alio principio ducatur. Tertia causa pudendi, & quæ à priori non longe recedit, est, quando peccamus contra nostram dignitatem, sive naturalem, sive acquisitam: quæ causa quidem arctè cum priori connexa est; observata tamen ejus distinctio, usus suos præbebit in progressu hujus Tractatus. Ita incestus, & pudendorum revelationem dicerem esse pudori adversa: scortationem autem, polygamiam, & repudia vocarem facta, quibus homines desciscunt à sua dignitate naturali; ita ut formalis istorum actuum ratio non consistat in neglectu pudoris, sed in declinatione à statu dignitatis nostræ naturalis. Primam causam pudoris hic tacitam prætermittemus; quia illa nihil pertinet ad ea,

quæ

quæ in hoc opusculo explanare constituimus. In excutiendis reliquis duabus versabitur opera nostra.

Quemadmodum omnibus omnium passionum commotionibus præsidere debet ratio, ita illa etiam pudori modum ponere debet; & esse illius moderator & arbiter. Affectum illum homini conciliavit Deus ad custodiam suæ dignitatis: sed rationis est præscribere, de quibus rebus erubescendum sit. Pudore suffundi de re bona & honesta; & quæ nullum vitium, aut argumentum infirmitatis continet, tam rationi dissentaneum est, quam expavescere & terrefieri propter rem, quæ lædere nos non potest. Talem pudorem vulgus pudorem rusticum appellat; qui præcipue se prodit in illis hominibus, qui usu rerum destituti, res & pericula, à quibus læsionem æstimationis suæ proficisci posse existimant, non norunt satis expendere; atque ita præter causam perpetuo pudore inquietantur: quemadmodum meticulosus, & ad pericula inexpertus miles ubique in bello mortis casus esse putat. Non ibimus per singula, quibus justa pudendi causa subest; tam late enim illa res sese diffundit, ut bonam partem disciplinæ moralis complectatur: sed, ut diximus, ea tantum ad examen vocabimus, in quibus pudor & pudicitia proprie occupata sunt. *Hæc de pudore rustico & vitioso dicta sufficiant, ad insinuandum à simplici pudoris affectu argumenta peti non posse, quid homini conveniat, aut ab eo alienum sit; sed hujusmodi aversiones à pudore & verecundia natas, quamvis à natura ortum habere videantur, ad rationis trutinam esse appendendas: & affectum pudoris sua sponte non judicari, utrum legitimus an culpandus sit.*

Et quandoquidem non constitui in præsentia ortum juris & moralitatis à fonte, aut stirpe repetere, neque contexere disciplinam moralem; ideo postulo quædam mihi dari & concedi, quæ quia per se notu non sunt, aliis ad fidem persuadere non possum; nisi à primis primordiis res inchoetur: quod jam ab instituto nostro alienum est.

Ponam itaque hominem marem & fœminam à Deo in principio creatum, integrum quidem, & à peccati labe purum, & egregiis dotibus instructum & ornatum; non tamen tam excellentibus, ut ad majora adspirare non potuerit. Apostolus Paulus, 1 *Cor.* 15. tradit eundem hominem corporis animalis & spiritualis, terrestris & cœlestis posse successive esse participem: Adamum primum corpus animale habuisse: sanctos in cœlum translatos, spirituali & cœlesti corpore induendos. Additque *eodem capite*, gloriam cœlestem tam illustrem fore, ut corpus animale non sit aptum & habile fruendæ isti voluptati; & ideo carnem & sanguinem hæreditatis cœlestis non posse esse consortes. Fuit itaque aliquid in Adami corpore vile, & quod minus erat honestum: voco minus honestum eo sensu, quo Apostolus Paulus quædam membra corporis minus honesta appellat, 1 *Cor.* 12:23. Itaque per vile, & minus honestum, non intelligimus aliquid vitiosum & probrosum, in quo Adamo erat erubescendum; nullo modo: cum, quia illud minus honestum statui, in quo erat constitutus à Deo, erat conveniens; & necessario cum corpore terrestri & animali conjunctum; & cujus Deus ipse erat auctor: tum etiam, quia videbat, & intelligebat se ideo non minoris fieri à proximo; sed quia illa humilitas, quæ primis parentibus aderat, propter illud terrestre & animale, ita absorbebatur à justitia illa originali, & insignibus animæ dotibus, ut illud humile dispareret: atque ita Adamus oculorum & mentis acie sese intuens, animus ejus non everberabatur ullo pudore; neque verebatur, ne propterea veniret in hominum vituperationem; si illa humilia & minus honesta corporis sui animalis exponerentur hominum oculis & judicio. Eadem plane ratione, qua multæ actiones viles, & minus honestæ, quæ sequuntur homi-

hominis statum, à viris sine vitio impudentiæ exercentur in propatulo, aut minus clam; quæ, si à fœminis ederentur, aut si illæ in hisce ad virorum exemplum sese componerent, insigniter contra honesti leges peccarent, & à decoro deficerent. Nonne viri, etiam urbanioris notæ, in multis sibi rectè indulgent, quæ malè à fœminis usurparentur? Et quam longè divergunt in viro leges modestiæ, pudoris, atque pudicitiæ in victus consuetudine, in edendo, bibendo, in explendis naturæ necessariis; & præsertim in iis, quæ Venerem & copulam spectant, ab iis legibus, quibus honesta virgo informatur? Quæ cujusmodi sint, nunc singulatim non recensebo; cum lector hæc facile mente complecti possit. Excellentes itaque dotes, quibus Adamus erat ornatus in statu integritatis, ita illum extollebant, ut illæ res, & operationes, quibus perfungi debebat Adamus, quamdiu compagibus istius animalis & naturalis corporis tenebatur, vacarent contemptu; neque desformem aut turpem haberent aspectum: viles autem illæ res, & actiones corporis animalis, quamquam non pares gradu, sunt appetitus edendi, bibendi, coëundi, & organa iis functionibus destinata: quæ, quam vilia sunt, liquet, quod multa eorum, ne nominare quidem sustinemus; & si usus postulat, honor præfandus est; & ambitu verborum uti malumus; iisque vocibus, quæ quam minime insinuant menti vilitatem eorum, quam illa suis vocare nominibus. Multa etiam eorum clam & sine teste facimus; aliis, quia omni dignitate carent, addere dignitatem studemus honestis & decoris moribus, & ita eorum vilitatem minuere. Suntque adhuc inter homines, jam peccati labe infectos, adeo humilia & abjecta putata, ut nemo honestus iis aliter defungi velit, quam quatenus naturæ legibus, & necessitati in iis parere necesse habeat. Et cum votis expetere liceat acre ingenium, firmam memoriam, robur & agilitatem corporis, sermonem venustum, incessum gravem & compositum; turpe & probrosum habetur, votis complecti facultatem multum edendi & bibendi, & strenue exercendæ Veneris: & nullus in potiundis illis rebus gloria aut prædicatione sese efferat, nisi qui pudorem ejuraverit; & probra in suam laudem velit vertere.

His itaque docemur, functiones, quæ à corporis statu animali & terrestri emanant, reapse esse viles: sed de quibus Adam non erubescebat; quia meritò in iis nihil esse suspicabatur, quo alicujus probri notam subiret. Et quia simul Deus, & omnes creaturæ illi erant amicæ, nullo metu noxæ aut damni, aut faciendi aliquid contra pudorem tenebatur; atque ita non erat, quod selectum inter bonum & malum faceret; cum notio mali illum planè fugeret: & eo sensu rectè de primis nostris parentibus, cum adhuc essent illibati & integri à peccato, prædicatur, eos bonum & malum non scivisse. Nam hujusmodi bonum, de quo nunc sermo est, non cognoscitur, nisi per suum oppositum. Cum me fugit, quid sit impudentia, aut illud malum, quo æstimatio mea imminui possit, nullam possum habere ideam pudoris & decori, sub notione pudoris & decori: & cum ignoro, quid me lædere possit, non possum habere ideam boni, ut oppositum malo. Et quandoquidem hujusmodi rerum cognitione sub idea boni & mali (modo jam dicto) Adami mens non erat imbuta, nullus etiam locus supererat legibus, quę Adami actiones regerent, ut bonum operaretur, & malum fugeret. Adamus non sub notione boni, æqui & honesti; & ut hæc malo, iniquo & inhonesto opposita sunt, cognoscebat, & sectabatur virtutem: sed sequens sanctæ naturæ suæ institutum, & eo pergens, quo illa sancta natura eum ducebat, virtutem colebat. Censentne Doctores, Adamo integro opus fuisse prudentiâ, cautione, & circumspectione, ne furaretur, mentiretur, libidinaretur, & ne

Deos? Illene & ne falsos vereretur Deos, qui ne quidem de iis sollicitus esset, qui nullam ideam vitii habebat, præter eam, de non edendo de arbore prohibita? Illene sub castitatis & honestatis specie & idea, & ut opposita impudicitiæ, sectabatur pudicitiam in perfruenda legitimè uxore, & fugiebat illius usum non legitimum, cum nunquam in statu integro, ne cognitione quidem, Adamo innotuerit usus mulieris vitiosus? Non magis quam homini simplici & antiquæ fidei, cognitæ sunt frustrationes, & veteratoriæ artes malorum patronorum causarum, quibus longo litis sufflamine negotium protelent. Qui cum candore jus suum persequitur, quia ita est formatus à natura & virtute, animum non solum ab hujusmodi vitiis intactum habet, sed & mentem earum cognitione vacuam: & virtute duce rectâ viâ incedit, & non quod selectum inter bonum & malum fecerit; nec bonum sequitur, ut vitet malum, sed quia virtus eò aurigatur. Nec puto quemquam istum virum ideo minoris æstimaturum, quia sine luctâ cum vitio opposito (quod ignorat nec fugere cogitat) sequens vim virtutis, quam Sacra Scriptura apposite legem vocat, virtuti paret. Dominus Jesus Christus ad hanc Adami simplicitatem digitum intendere videtur, cum docet eos tantum regno cœlorum idoneos esse, qui pueris, moribus, & animi habitu similes sunt; *qui præsentibus suis bonis gaudentes, & lætantes, & desideria sua parvo ambitu finientes, nesciunt quid sit avaritia, libido, superbia, æmulatio, invidentia, &c. sed naturam ducem sequentes, quæ in ea ætate pauca requirit, non tantum supra memoratis vitiis carent, sed ne ullo quidem earum sensu tanguntur, quia illas ignorant: ut etiam virtutes iis vitiis oppositas, ut tales, & sub ea forma atque ratione; quia eorum vita in illo infantili statu hujusmodi virtutum præsidiis non indiget.*

Postquam autem peccatum Adamum infecit vitio, eumque privavit sua gloria & decore, *Rom.* 3. oculi mentis fuere reclusi, & ilico aliam sensit legem oppositam legi mentis suæ; & ita suo damno scientiam boni & mali acquisivit. Nam lex peccati, per primam transgressionem mentem hominis occupans, eum transversum egit, & illi totam naturam, quam prius obsequentem habebat, vertit in occasionem peccandi. Sed de eo plura dicere supersedebo, ea excutiens, quæ proprius ad institutum faciunt. Adamus itaque per peccatum gloria Dei & excellentibus donis privatus, erubuit in sua nuditate: quia illa organorum generationi dedicatorum abjecta natura, non amplius tecta & obumbrata gloriâ justitiæ originalis, se statim ita prodebat, ut meritò pudore suffunderetur: intelligens se non amplius vindicari à vituperatione per excellentes, quas in statu integritatis possedebat dotes; sed meritò se pati in animis hominum æstimationis suæ imminutionem, quando oculis exponit nuditatem suam; & ita hominis mentem percellit turpi illo aspectu. Et non potuit Adam non se pudere suæ nuditatis; judicabat enim Evam rationis potentem, & aptam ad judicandum de turpitudine sua. Nam quemadmodum non peccatur contra pudorem, si quis secretò, & loco seducto, aut obductâ nocte se nudet; ita etiam illum ab eo vitio abesse puto, qui coram infante rationis experte, aperta, & detecta gerat genitalia: quia in infante tenello non potest conspectione illarum partium nasci cogitatio de abjecto nostro statu. Errant itaque, qui putant Adamum & Evam instar infantium fuisse, ad cognitionem & scientiam quod attinet: nam si se invicem Adam & Eva pro infantibus censuissent, non erat causa quare tam anxiè se tegerent.

Alii causam hujus pudoris aliò referunt: nempe, quod Adamo intuenti partes genitales, obrepserit cogitatio actuum venereorum, tam parum rationi parentium; & qui totum hominem ita rapiunt ad sen-

sum & perceptionem istius voluptatis, ut videatur exuisse quicquid est hominis, & sese immersisse in id, quod non solum nobis cum brutis est commune, sed quod ratione regi aut gubernari non possit. Ego equidem non abnuo in coitu ea se prodere, quæ inter functiones corporis terrestris, & animalis sunt abjectissima; & quæ maximè complectuntur argumenta humilis nostræ conditionis: & in quibus vilitas & turpitudo actionis bonis & severis moribus tegi & imminui potest. Cum ex adverso, actiones in edendo & bibendo, &c. hominem non ita totos occupent, quin illas actiones ratione regere possit, & in iis ostendere se suæ dignitatis rationem habere, atque in iis versari cum (ut ita dicam) gravitate; impartiens illis actionibus aliquid honesti & decori, quod à rationali natura mutuatur; & ita externis gestibus probos & reconditos animi mores effingens: circa quos gestus occupata est illa disciplina, quæ præcepta cultiorum morum tradit. Nec à sensu Scripturæ aliena dixerim, si contendam hujusmodi actionibus, & partibus iis dicatis, aliquod decus cultis illis moribus conciliari. Dicit enim Apostolus nos membris corporis minus honestis per vestimentorum ornatum honorem apponere. Quamquam itaque hæc verissima sint, & procul dubio curam tegendæ nuditatis augeant, proximam tamen & veram causam esse non arbitror: tum quia non esset in promptu iis, qui illam sententiam tuentur, probare, proprietates illas actionis venereæ, quas ita omnem modum excedere putant; quas supra indicavi, & quas illam vilem & abjectam reddere agnosco, non adfuturas fuisse in statu integritatis: videntur enim sequi naturam istius corporis naturalis & animalis. Nam quamvis illæ actiones sint admodum terrestres, & corpori immersę, longeque remotę ab iis functionibus, quæ hominis dignitatem commendant, non ideo eviceris illas esse vitiosas. Nam cum & ante lapsum, & in statu corrupto istæ actiones usurpentur in matrimonio legitimo sine peccato ullo; cum illæ homini concessæ sint in remedium scortationis. Quomodo probaverit aliquis, Adamum ideo erubuisse nuditate pudendorum, quia iis in posterum usurus non erat sine peccato? Deinde cum multæ aliæ actiones & functiones corporis animalis, atque naturalis, & organa functionibus illis dicata, in quibus suspicari non licet illam vitiositatem, studiosè à moratioribus gentibus occultentur; aut politis moribus ita vestiantur, ut minus despectui sint oppositi; atque ita vitetur cogitatio & judicium vilitatis istarum actionum & organorum: manifestum inde fit, Adamum non festinasse ad velanda pudenda, quia putabat in coitu semper futurum esse vitium, & quia ipsum pudebat membrorum, quæ judicabat post lapsum debere esse necessariò instrumenta peccati; sed quia inops & nudus ab ornamentis justitiæ & sanctitatis, quas ante lapsum possederat, intelligebat actiones venereas propter suam vilitatem eum præcipuè posse rapere in contemptum & vituperationem, quæ quidem turpitudo in aliis corporis partibus non ita reperitur.

Cum itaque Adamus tam justam habuerit causam tegendi pudenda, non potuit sine impudentiæ vitio illa aperta oculis Evæ subjicere; & ita suæ dignitatis, quæ post peccatum illi supererat, & quam tueri hominis tantum interest, quanti ejus refert se à proximo æstimari, nullam rationem habere: nam negligere quid quisque de se sentiat, non solum arrogantis, sed etiam dissoluti est. Neque ille pudor fuit in Adamo rusticus pudor, natus ex metu contemptus temerè suscepto, aut ex teneritudine frontis, quæ adesse solet iis, qui rerum usu carent. Sed ille pudor tam dignus erat statu & usu Adami jam lapsi; quam illi conveniens erat sibi cavere à damno & periculis. Et falluntur, qui docent hominem tantum erubescere debere in peccatis, & propterea præter pec-

cata

cata nihil esse obscœnum, aut turpe dictu, aut visu; ideoque putant suo quamque nomine rem appellari deberi; nullum inhonestum deculpatumque verbum esse; imò crepitus ventris æquè liberos atque ructus esse volunt. Sic enim differunt, nihil est obscœnum, nihil turpe dictu: nam si quid sit in obscœnitate flagitium, aut in re est, aut in verbis: non in re, quia membra corporis humani à naturæ instituto sunt; non in verbis, quia si res ipsa obscœna non est, quomodo verbum, quo illa res appellatur, obscœna esse potest? Falluntur inquam hi, qui existimant hominem tantum erubescendum in peccatis, cum non tam propter peccatum hominem pudet, quam quod peccatum nos apud veros rerum æstimatores in contemptum adducat; & ideo homines, qui pluscullum suas actiones malunt exigere ad hominum, quam ad Dei judicium, plus erubescunt in peccatis, quæ humilem & abjectum animum arguunt, qualia sunt, v. gr. mendacium & furtum, quamvis peccata minus gravia sunt, quam in iis, quæ licet criminosa, & flagitiosa admodum, tamen corruptorum hominum judicio erectæ indoli, & generoso animo minus adversa sunt, qualia sunt, scortatio, adulterium, privata vindicta, &c. Et cum hominibus insitum sit, id extollere & laudibus ferre, cui præcipue navant operam, & in quo decus & gloriam sectantur; & ex adverso illam rem vilem ducere, quam non putant conducere ad suas rationes: ideo in aulis & inter magnates adulterium & scortatio pro ludo habetur, & castum dici non multum laudis in iis habet. Vindicta & monomachia in laude ponitur; quia fortitudo præcipuè apud eos in dignitate est, & ita se comparant, quasi istius virtutis colendæ gratia se tantum natos arbitrarentur: & ideo furtum & mendacium, aliaque vitia, in quibus metus & ignavia insigniter proditur, maximè à se aliena esse volunt. Et quia in omni pudore est metus contemptus & vituperationis: inde etiam fit, quod aulici, & alii, qui fortitudinis famam præcipuè sectantur, etiam in pudoris officiis sibi magnoperè indulgeant; in iisque audaces & licentes sint, ut quam longissimè à metu (qui refringit animum, & abjicit) absse videantur. Sed ut ad partem sermonis, à qua diverteram, revertar, erubescimus, non tam propter vitium, quod est in peccato, quam quia vitium comparatum est ad nobis conciliandum contemptum. Et ut Stoicis & quibusdam Cynicis respondeam, corpus hominis ex talibus membris & organis compositum est, inter quæ ea reperiuntur, ut propter humilem, & abjectum usum, cui destinata sunt, homo posset venire in vituperationem, si temerè subjicerentur hominum oculis, aut si aliquo decore non cohonestarentur. Qui annuit dari perfectionum gradus, & diversas esse honesti rationes, ita ut quod uni conveniat, alteri, in celsiori loco constituto, non conveniat, is negare non potest, etiam in rebus ex se non vitiosis, pudoris causam residere posse. Homo per partem sui rationalem in ea dignitate versatur, ut corporis animalis functiones ejus dignitatem in animis hominum imminuere debeant, si consideratioribus gestibus in iis exercendis non utamur; & quo animus ab hujusmodi corporis animalis obsequio & indulgentia magis recesserit, eo homo dignitatem suam magis tuetur. Et quemadmodum quædam corporis nostri membra vilia & abjecta sunt, ita illæ voces turpes, inhonestæ, & obscœnæ sunt, quæ illas partes corporis viles & abjectas, earumque functiones, menti nudè subjiciunt: sed cuivis rem penitius inspicienti, hoc manifestum erit; plura non addam.

Quemadmodum itaque Adamus habuit justam pudendi causam post peccatum perpetratum, & post justitiæ ac sanctitatis privationem; ita toti posteritati, quæ ad seculorum finem peccati labe infecta manebit, incumbit eadem necessitas pudenda

da tegendi: quia eorum status declinato Adami statui par est. Et quamvis Christus vitio caruerit, & ipsis naturæ suæ initiis, & totius perfectione vitæ longè abfuerit à causa pudendi, iisdem tamen verecundiæ legibus sese subjecit, debuitque etiam tacitas hominum cogitationes extimescere; quia homines, in quorum medio degebat, conscii humilis sui status, naturæ sensu abhorrebant à conspectu talium membrorum. Neque licebit unquam homines revocare in primam & pristinam illam consuetudinem Adami integri, quamdiu genus humanum primævæ suæ dignitati & justitiæ non erit restitutum: qui status fideles manet post hanc vitam, quando hoc corpus animale, infirmum, debile, & ignominiosum per resurrectionem exuet omnes infirmitates corporis animalis & terrestris, & migrabit in naturam corporis cœlestis, 1 *Cor.* 15. Et quia in cœlo justi erimus, ideo tunc in partibus corporis nullus amplius hærebit pudor.

Pergamus porro & reliqua persequamur. Adamus quidem ad conspectum suæ nuditatis ilico velamen quæsivit, quo eam tegeret; quia illæ partes tunc turpem habebant aspectum: sed Deus primis parentibus togas induit, quæ non tantum pudenda obvelabant, sed maximam partem corporis subducebant oculis inspectantium. Apud me res nullam dubitationem habet, quin Deus hoc fecerit convenienter exactissimis regulis moralitatis & modestiæ: quæ regulæ ad hoc comparatæ sunt, ut homines ad castos, modestos, & graves atque severos mores efforment, & omnia illa imperent,quibus hominis dignitas extollatur;& omnia amoliantur,quibus æstimatio ejus possit imminui. Multæ autem rationes sunt, quæ imperant & jam multas alias corporis partes tegere, quas omnes recensere hic non attinet: duæ tamen principes sunt, & quę cum iis, quę prę manibus habemus, cognatam habent naturam. Prima est, quod corporis conspectus, & præsertim illarum partium corporis, quæ propter relationem ad generationis membra, habent propiorem cum iis cognationem, etiam ideo inserunt animo libidinis fomenta: sed de eo differendi locus erit, quando controversia de scortatione discutietur. Secunda est, quod undique in corpore se prodant corporis animalis atque terrestris dehonestamenta, quæ oculis inspectantium subducere debemus veste, & gestibus moratioribus; tum ut parcamus oculis & pudori aliorum, cum etiam ut vestimentorum & morum honestate abducamus hominum cogitationes ab humilitate, & vilitate istarum partium, earumque functionum; & ut ex adverso aliquod decus iis conciliemus. Coitus inter omnes actiones corporis animalis & terrestris, est abjectissimus, sicut supra id fuit indicatum; ideo inter gentes moratiores, ille clam, & remotis arbitris exerceri solet; ita eædem gentes præcipue curæ habent, ne partes istum actum juvantes, conspectui pateant. Porro actiones, quæ vilitate illum coitum proxime sequuntur, quamvis longo intervallo proxime, sunt illæ, quæ inserviunt excernendis excrementis; & ideo in illis omnibus hominum cura versatur, ut quam maxime fieri potest, clam & secreti licentiam nacti istis abjectis actionibus defungantur. Ita etiam edendi & bibendi actiones aliquo decore cohonestare studemus, & eas ita usurpare, ne gulæ studiosi, aut ventri dediti videamur; aut eas voluptates, quas ex usu cibi & potus natura præbet, cupidius appetere. Nam cum hujusmodi functiones corporis animalis natura requirat, & tamen illud corpus vilissima nostri pars sit; etiam contra decorum est, illud corpus ita complecti, quasi animâ careremus: aut in humilibus ejus functionibus sese jactare, aut ostentare; ejusque desideriis parere, quæ sunt infra hominis dignitatem, & ex quibus nullæ sunt ingenuæ oblectationes, & quibus semper quasi inusta est nota vilitatis corporis naturalis. Et ideò illi, qui graviter, severe,

vere, & prisce vitam instituunt, perfunctorie istis operationibus vacant; & juxta præceptum Apostoli, utuntur iis parcè & restrictè, ne abutantur: & tantum abest, ut in potiundis his bonis glorientur, ut potius ingemiscant, quod, donec sunt in his corporis compagibus, iis muneribus perfungi debeant. Et hæc quidem ad rei necessitudinem dicta sufficiant.

Priusquam tamen ad reliqua pergamus, ex usu erit inquirere, quando peccatur contra pudorem in non sollicitè iis tegendis, quæ moratiores gentes, instinctu quidem (ut videtur) naturæ, sed tamen ratione duce, tegenda arbitrantur? Quousque gentes Barbaræ iis legibus teneantur? Et quale quantumque in iis sit peccatum, præsertim in gentibus illis feris, quæ omni disciplina destitutæ, non videntur sese posse erigere, & extollere ad componendam vitam juxta moralitatis regulas, quarum ne ullam quidem memoriam acceperunt? Ut autem rectè ordineque procedat sermo, de hoc primum advertendus lector, nos nunc tantum orationem habituros de moribus, & institutis gentium, quæ spectant res, in quibus proprie & speciatim, primò & per se, versatur pudor, & in quibus formalis peccati ratio est neglectus pudoris: non autem de iis sermonem fore, in quibus peccatur contra hominis dignitatem; & quæ quidem ita propè cum præcedentibus connexa sunt, ut parum attendentibus eorum signa distinctionis videantur esse confusa, nihilque interesse; sunt tamen revera distincta, cum in his alia sit peccati ratio, quam in aliis: quod quidem in uno eodemque actu observare licet. Si coitus in hominum frequentia, & clara luce fiat, peccatur contra pudorem: si clam, decore, pudenter cum non nupta instituatur, non peccatur contra pudorem, sed contra dignitatem hominis, & præsertim mulieris. Sic incestus est contra pudorem; in polygamia, & in libello repudii contra dignitatem peccatur; quæ ex. gr. hic tantum protuli in medium, in sequentibus hęc fusius exponentur.

Porrò, quandoquidem peccatorum, quorum formalis ratio, ut supra diximus, est pudoris neglectus, ea est natura, ut omne vitium in iis cesset, quando pudendi causa abest: & quod cæterum, pudoris hæc sit natura, ut oriatur ex consideratione contemptus & vituperationis, quam incurrere veremur ex judicio, quod alius de nobis est formaturus propter aliquid vile & abjectum, quod in nobis est; satis intelligimus nos tum proprie peccatum impudentiæ committere, cum conscii vilitatis nostræ, & simul æstimationis illius, quam proximus de illa vilitate habet, non habemus rationem nostri, illiusque pudoris. Et inde sequitur, quando jure non metuimus proximi judicium, tunc cessare in illis rebus, quando illis utimur, peccati causam & formam; & pudori nullum locum futurum fuisse, si hominis natura ita fuisset instituta, ut solus vitam degeret, & creaturarum rationalium cognitionis omnino fuisset expers. Et hæc est causa, quare recte multa non veremur facere in solitudine, aut coram brutis, & tenellis infantibus; aut etiam coram stultis, & qui mentis desipiunt, quæ in corona hominum, & coram adultis non sine flagitio committeremus. Tota itaque disputatio in hoc jam recumbit, ut investigemus, quando impudentiæ peccatum in multis alioquin pudendis, cesset. Ex supra traditis manifestum est; primò cessare in omnibus, qui judicio & ratione destituti sunt: ideo infantes & stulti impudentiæ vitio vacant, si quædam perpetrent, quæ adultis verterentur probro. Secundò ab impudentiæ vitio liberi sunt, qui occupati in defensione & usu sui juris, quædam perpetrant, aut patiuntur, quæ moraliter per accidens sequuntur legitimum juris sui usum: quem quidem casum alii casum necessitatis vocare solent, sed dubito an satis accuratè. Virgo excusatur a peccato impudentiæ, si vitæ conservandæ causa, vulnus, quod in partibus obscœnis hæret, chirurgo conspici-

ſpiciendum & tractandum præbet: at ab eodem vitio non putaretur immunis, ſi ſalutem a milite pacta fuiſſet ſub conditione turpi. Quæ autem eſt hujus differentiæ cauſa, cum tamen utrobique ſit eadem neceſſitas? Non alia, quam quod in uno caſu eadem virgo occupata eſt in uſu ſui juris; & ad quem uſum ſequitur per accidens moraliter genitalium denudatio: in altero caſu illa denudatio non per accidens ſequitur, ſed directè & verâ cauſâ morali, nempe pacto. In priori itaque caſu ceſſat impudentia. Tertiò illi impudentiæ vitio vacant, qui verſantur in ignorantia ineluctabili; & illam nec ſenſu, nec ratione cognitam habent: quia carent illis occaſionibus, quibus pudor quarundam rerum in noſtris animis excitatur; & deſtituti ſunt exemplis, & diſciplinis, quibus hominum mentes informantur ad moralitatem. Ita quidem puto illum hominem nihil peccaturum in pudorem, qui natus & educatus inter gentes; quæ minus à civili more probatæ ſunt, quædam agat, quæ nullus inter moratiores gentes degens, ſine impudentia committeret. Loquor de moribus, qui à naturæ inſtituto ortum ſuum habent; & quos ars tantum conſummavit: non de iis, qui aut ſingulis gentibus tantum proprii ſunt; aut quos homines ex arbitrio ſuo introduxerunt; & quibus gentes à gentibus diſcernuntur; quæ pro ingenii diverſitate etiam ſingulæ diverſos ſectantur. Neque de iis nunc ſermo eſt, qui ad peculiares hominum ſtatus, & vitæ conditiones reſpectum habent, in eoque fundati ſunt: quos tamen nemo temere neglexerit ſine aliquo piaculo, ſi ſcilicet illi mores ex principiis, & bene ingeniatis naturæ primordiis efflorefcant. Sed de iis membratim diſſerere nunc non eſt locus, quia res abiret in infinitum. Dico itaque illos homines, totamque gentem formaliter non peccare contra pudorem, ſi ſua membra, ſuaſque actiones non conveſtiant aliquo decore, quod moratiores gentes ſibi comparant ad amolien-dum contemptum; & cujus illæ gentes non debent habere rationem, ſi ſuo pudori non velint deeſſe. Ratio autem iſtius ſententiæ in promptu eſt: nempe agreſtium illarum gentium ignorantia, ad quam expugnandam carent ſubſidiis & donis neceſſariis, in illis eſt ineluctabilis; & in ſua ignorantia verſantur, quemadmodum multi rerum Divinarum ſcientia carent, ſine ſocordiæ, pertinaciæ & hæreſeos vitio: quorum vitiorum neminem reum duxeris, qui opportunitates nunquam nactus eſt ad eas veritates diſcendas aut acquirendas. An homini agreſti, & inter agreſtes degenti, criminoſum eſt, ſi in explendis corporis animalis & naturalis muneribus, non obſervet illud honeſtum & decorum, quod nemo, qui in proſcænio moratiorum hominum comparet, neglexerit ſine impudentia, aut pudoris læſione: quia honeſti & decori præceptis bene imbuti & inſtituti, læderentur illis corporis animalis vilibus functionibus ante os & oculos ſuos præſtitis, & nullo decore veſtitis. Tales agreſtes non magis contra pudorem peccare arbitror, quam idiotas ſocordiæ, pertinaciæ, hæreſeos inſimulandos puto, quod quarundam veritatum Theologicarum ignari ſunt: quia ille agreſtis non minus innoxiè ignorat illud honeſtum, quo illæ actiones veſtiri debent; quam idiota aliquem articulum fidei, cujus cognitionis acquirendæ opportunitates non habuit; & quem ideo nec pertinaciter rejicere potuit: ignorans enim illum errorem, quomodo eum propugnet aut oppugnet? Neque inertiâ aut ſocordiâ cognitionis iſtius honeſti- expers eſt; non magis certe, quam idiota illius articuli fidei, de quo nunquam fando audivit. Neque difficile intellectu eſt quomodo gentes moratiores potuerint deſciſcere ab emendatis ſuis moribus. Primum, videmus illas gentes pudenda non tegere, quæ nullum bonarum artium cultum habent; & apud quas nullæ artes vigent; ſed quæ iis tantum mundi rebus utuntur, quæ pa-

ratæ

ratæ & in promptu sunt: & ideo verisimile est, parentes & fundatores talium gentium delatos in eas terras, quæ nunc à posteris habitantur, inopes fuisse ab iis rebus & artibus, quibus ornamenta vitæ acquiruntur: aut saltem eas artes interiisse, & ad posteritatem non fuisse propagatas; & ita ex necessitate oculis patuisse illas partes corporis, quas alioquin pudor tectas esse jubet; atque ita tandem notam pudoris deletam ex animis talium gentium. Secundò, usus nos docet, quosdam homines adeò esse profligati pudoris, ut nitantur efficere nihil dehonestum probrosumque videri iis, in quorum medio vivunt; & propter quod ipsi in probro sunt. Et multi, præsertim illi, qui sunt magnis nati generibus, ruentes in omne nefas, & tamen laborantes à se amoliri contemptum & odium, student efficere, & plusculum illud assequuntur, ut aliquid non amplius turpe & culpandum videatur, quod antea turpitudinis nota laborabat: quos magnatum mores illi, qui sunt de plebe, imitantes, & trahentes ad decus iis vitæ instituto similes esse, evenit gentem totam degenerare à pristina morum sanctitate & simplicitate.

Sed ut semel rem totam de principiis innatis pudoris expediam, statuimus omnium cultiorum morum semina, à quibus moratiores gentes commendantur, quęque honestatis, decoris, modestiæ, &c. nomine veniunt, in ipso homine reperiri: neque illa tam arte, industria, & ratiocinatione longe petita primum germinare incipere, quam quidem exemplis ad aliquam frugem excrescere. Postquam autem sobolescere cœperunt, rationem tunc illa excolere & perficere: ita quidem ut, nisi exemplis excitarentur, nullos communiter fructus proferrent, sed ut mortua semina, & inertia in hominum corde obtorpescerent. Quis non intelligit in hominum animis jacta esse semina musices, architecturæ, eloquentiæ, &c? Si aliter sese res haberet, illæ artes non ad regulas excolerentur, sed ut in temere, & opinione tantum susceptis rebus, iis opora navaretur: quod evenit in illis vestium novis formis, quæ nulla per se modestiæ aut decoris argumenta in se continentes, ideo indies mutantur: nunc autem illæ artes, quæ à natura proficiscuntur, ad aliqua naturæ præcepta quotidie ad majorem perfectionem provehuntur; neque ex ingenio cujusque tractantur, sine ullis certis præscriptis. Nam quamvis istarum artium periti in quibusdam dissentiant, omnes tamen in summa re conveniunt: & cum artem excolunt, non temere, & ad nullum scopum collineantes, in arte perficienda incumbunt; sed illam expoliunt ad illa principia, quibus animus hominis à natura imbutus est. Quamvis in eloquentiæ præceptis tradendis omnes non conveniant, æquus tamen rerum æstimator non putat eam in opinione tantum consistere: aut illam veram perfectionem, naturam reipsa exornantem, non continere; aut natam temere, & lascivientis ingenii fructum esse. At quis gentes barbaras, quæ omnium istarum artium ignaræ sunt, (quamvis earum semina in se habeant) insimulet stupiditatis: & eas reas agat tamquam istarum artium contemptores, quarum nullum habuerunt usum. At postquam illæ artes migrarunt in istarum gentium regiones; & illæ eas flocci pendunt, aut ad eas capiendas indociles se præbent, recte eas stupiditatis insimules; easque notes, ut elegantiarum artium contemptores. Ita etiam in quibus periit pudor, in iis ille non ita ultro excitatur, non magis quam musicæ, architectonicæ aut eloquentiæ ars in barbararum gentium ingeniis ultro emergit; neque ulla illis cogitatio nascitur, aut studium ad pudorem & decus, quod apud moratiores gentes obtinet, sectandum: non magis, quam in barbaris gentibus oritur studium eloquentiæ, aut pingendi artis. At si conspiciant exempla pudoris, quæ apud moratiores gentes vigent, ilico illorum pulchritudine

ne capiuntur; vident & intelligunt illa exempla imitanda sibi esse; & si ea negligunt, sentiunt se reluctari isti, ut ita dicam, instinctui, & tunc reipsa se reas constituunt impudicitiæ. Non tamen existimo gentes barbaras, in quibus pudor extinctus est, nullo modo posse ex se, & sine exemplorum opera cognoscere pudoris officia, nihil minus: non enim arbitror gentes existere, in quibus pudoris passio sese non exerit; quamvis forte illis ille pudor singularis periit, quo debebant erubescere de sua nuditate: nam proculdubio ipsos pudet, si in furto deprehendantur, si in bello se minus fortes præbuere, &c. Ex quibus pudoris sensibus possunt aliquo modo sibi viam affectare ad cognoscendos, & sectandos pudicos mores: sed eousque progredi non possunt sine studio & industria plus quam vulgari: non enim experiuntur judicia suæ gentis in rebus, quæ pudicos mores spectant; & quas moratiores gentes probant aut improbant, laudi aut vitio dant: qualia judicia illæ barbaræ gentes experiuntur in rebus, quas illæ virtutum aut vitiorum numero censent. Et hæc etiam causa est, quare justitiæ & injustitiæ, imò reliquarum omnium virtutum (pudore de rebus venereis, & reliquis, quæ ad moratos mores pertinent, exceptis) apud omnes gentes, etiam ad extremum barbaras, reperias: omnium enim aliarum virtutum usus & necessitas se prodit in quotidiano victu, & in omnibus ferme vitæ partibus; & exindè semina illarum virtutum sese exerunt in omnibus gentibus: at pudicitiæ usus non est ita manifestus; & ideo in barbaris gentibus omni disciplina, & moratiorum morum exemplis destitutæ, serius officia, quæ à pudicitia dimanant, agnoscuntur: sed ubi cognita sunt, in proclivi est cognoscere illa à natura recta ortum suum habere. Nihil interea singulatim determino de hominibus, aut de gentibus, de quibus quæstio moveri possit, an non experiantur in se aliquem pudorem in corruptis suis moribus; & an illum per impudentiam non retundant & obruant: aut an non in memoria habeant illum pudorem se detrivisse, sæpius illi obluctando: quemadmodum evenit homines quosdam longo cædum, latrociniorum, & omnis generis crudelitatis usu, ita omnem humanitatem exuisse, ut amplius nullo illius sensu tangantur. Sed noster sermo est de illis hominibus, & de illo casu, ubi hujusmodi indicia non comparent. Nam illi homines & gentes, de quibus illud suspicari licet, eo gravius peccant, quod ad hoc laborarunt, ut sine ullo conscientiæ aculeo, quo retardentur, possent sese ad omne nefas proripere. Non itaque hic definio, an illæ gentes, quæ denudatæ à genitalibus incedunt, quorum status proculdubio propudiosus est, in pudorem peccent; quia id judicium pendet à momentis extrinsecis, & appendicibus rerum, quæ mihi incompertæ sunt. Si in casibus supra traditis semina, signa, & simulachra pudoris sese prodant, gentesque ea per culpandam negligentiam non excolant, aut conterant, & obruant per libidinem, tunc rectè impudentiæ reæ aguntur. Si autem aliter sese res habeat, & si nulla pudoris indicia sese in illis prodant, tunc non rectè illis hoc probrum objectatur.

DE

DE INCESTU.

Iscè ita illustratis, quorum ratio sese per totum, quem præ manibus habemus tractatum, diffundit, viam nobis fecimus ad judicium ferendum de Incestu: de quo quæritur, an contra naturalem pudorem committatur? Dico in incestu quæri, an in eo contra pudorem naturalem peccetur; non autem an contra dignitatem naturalem: quia in eo mihi non ita comparet dignitatis viri aut mulieris imminutio, quandoquidem incestuosa conjugia, ut talia, definiuntur inter conjuges paribus officiis & voluntatibus, quibus legitima conjugia, & vitio incestus carentia, continentur. Et utcunque ad reliqua castè, pudicè, & reverenter in conjugio incestuoso vivatur, naturalis ille pudor manet violatus. Quemadmodum ex adverso v. gr. in scortatione non desinit imminui dignitas naturalis mulieris; quamvis cæterum omnes pudoris leges in usu scorti observentur; pudenterque vir eam habeat, ac tractet.

Ut autem de hac difficili quæstione rectius judicium ferri possit, ortum, originem, atque naturam legis naturalis paulo altius repetam; ut occurram quorundam errori, aut potius improprio loquendi modo, qui illis in usu est, quando loquuntur de rebus, quæ jure naturæ dicuntur prohibitæ. Quandoquidem omne jus naturale fluit ex recta ratione, estque ejus dictamen; sequitur omne id, quod contra jus naturale est, esse contra rationem: unde porro efficitur, omne jus naturale esse immutabile; idque nullam exceptionem pati. Nunquam enim ratio abire potest in naturam non rationis: quod tamen eveniret, si à jure naturali esset quædam remissio, aut exceptio. Injuriam facere, odisse proximum, furari, proximi bonis cupidè imminere & concupiscere, contra pudorem aliquid committere, sunt jure naturali prohibita; nec unquam istorum præceptorum relaxatio aut remissio facta fuit. Quod autem quidam existimarunt, in hujusmodi præceptis aliquam exceptionem aut relaxationem fuisse factam, inde natum, quod non satis introspexerint naturam legis naturalis. Innocentem occidere: ex concessu Dei bona, quæ proximi erant jure civili, occupare: hostem internecione delere; neque ulla pacis fœdera cum eo velle contrahere: filium occidere: cum sorore, & cum iis mulieribus, quæ consanguinitatis gradu ad me proxime accedunt, matrimonium contrahere, non est contra legem naturalem; neque si aliquando istæc impune usurpare licuit, ideò exceptio à lege naturali, aut ejus relaxatio facta fuit; quia supra recensita legis naturalis præcepta non sunt. Sed hæc sunt, quæ jure naturali prohibentur: odisse proximum: occidere illum, in quem nullum occidendi jus habes: rapere alterius bona: sævire in filium & proprium sanguinem: impudice agere. Neque comperies Deum unquam ad hæc indulsisse; aut in iis connivisse: aut eorum impunitatem concessisse. Ad speciem talia quidem aliquando concessa videntur, sed propius rem consideranti apparet, illa mutatione circumstantiarum induisse aliam naturam: & Deum, aut necessitatem sustulisse ex illis rebus illud formale, quo naturali legi subjici videbantur. Ille non sævit in filium, qui ex mandato Dei illum mactare destinat; & qui ita in illum aequi-

rebat jus vitæ & necis; quique porro conservans in filium paternum amorem, Dei mandatum prævertit naturali affectui. Is non peccat contra pudorem in incestuosis nuptiis, (voco tales ex consuetudine communis vitæ sermonisque) qui mandato Dei, *crescite & multiplicamini*, obsequens, cum sorore consuescit, colens interea in animo reverentiam illam sanguinis, quam sorori debet: neque pudori suo deest virgo, quæ ægra ex ea parte corporis, quæ semper latuit decorè, necessitate cogitur eam deligandam chirurgi oculis subjicere.

Sed ex iis, quæ jam quidem ex meo sensu deprompsi, fortasse aliquis conficere atque concludere vellet, præcepta illa naturalia, si eorum usum spectemus, reipsa tantum esse juris positivi. Sic enim aliquis argumentationem suam posset instituere. Si jure naturali tantum prohibetur v. gr. odisse proximum: amorem, quem filio debemus, exuere: pudorem neglectui habere, ergo præcepta juris naturalis sunt tantum præcepta positiva; quia istæc præcepta non impediunt, quare Deus omnia, ad actum externum quod attinet, non possit permittere, quæ legibus jam enumeratis prohibentur: ita ut Deus ex suo arbitrio totum genus humanum eximere possit ab externa observatione istius legis; & promiscue cædes, latrocinia, omniaque probra generi humano permittere: ut ita omnia infida, atque infesta inter homines sint; nullaque hora sit vacua aut libera à furto, scelere & impudicitia. Sed respondemus hoc absurdum non magis sequi ex mea sententia, quam eorum, qui utuntur vocibus exceptionis & dispensationis à lege. Nam quos casus nos dicimus lege non contineri, eos illi, quibus vocabula exceptionis & dispensationis placent, dicent excipi à lege; aut in iis factam dispensationem. Et quia hoc cuique manifestum est, non persequemur id ulterius ostendere. Neque mirum hic parem rationem esse; quia, sicut etiam supra indicavimus, non tam rei quam nominis controversia est: ita ut duę illæ sententiæ facile in consensum & concordiam redigi possint; neque ponam in magno discrimine utcunque hæc æstimentur. Insisto tamen potius mea viâ, quia illa mihi planior minusque confragosa videtur; & voces exceptionis & dispensationis primum rem intuenti videntur insinuare, quasi Deus jus daret sceleri, & quasi illis, qui à lege eximuntur, liceret esse improbis: cum mea sententia manifestius doceat, in exemplis supra allatis non recedi à lege naturali; neque quemquam ab ea eximi: sed actus illos nullam labem crudelitatis aut turpitudinis sustinere, quia circumstantiarum facta est mutatio, non quia à lege eximuntur. Sed ut ad objectionem ipsam respondeam; negamus sequi, Deum totum genus humanum in illo statu constituere posse, ut lege naturali non constringatur, quantum ad externos actus; quia illum statum sequeretur destructio generis humani, ad cujus conservationem omnes leges humanæ comparatæ sunt. Sed exemplo rem illustriorem reddam: finge Monarcham in illo fastigio collocatum, ut de bonis & fortunis subditorum possit disponere ex suo arbitrio: summæ hujus monarchæ potestatis hæc erit ratio, ut à furto & rapina præstitura sit immunem actionem civis; quâ ex principis potestate sibi adjungit bona quædam, quæ ante voluntatem principis alterius erant: non tamen efficit illa summa principis potestas, ut ideo minus furta & rapinas oderit; ea legibus prohibeat, severeque vindicet: neque definit naturæ legem esse, non esse furandum, quamvis in illius potestate sit, actionem aliquam liberare à furti crimine. Et si salus Reipublicæ aliquando postulat, ut Rex innocentem bonis exuat, non ideo sequitur, salutem Reipublicæ unquam permittere, civium fortunas semper ita fluxas atque instabiles esse, ut singulis momentis ex Regis libidine direptioni exponantur.

Nunc pergimus ad enodationem ipsius quæstionis; an scilicet incestus lege naturali prohibeantur: hoc simplici responsione defungi non possumus, sed distinctionibus opus; quibus confido omnes hujus quæstionis difficultates exhauriri posse. Dicimus itaque, (si per pudorem naturalem, de quo quæritur an incestu violetur, intelligimus pudorem, qui præsupponitur vigere & superesse in omnibus, etiam maximè barbaris; & quo putantur omnes homines erubescere; & eidem vim inferre, quando incestuosa ineunt conjugia: ita ut per pudorem naturalem intelligant sensum pudoris ita à natura omnibus hominibus insitum, ut nunquam in homine oblitteretur, aut deleatur) nos non audere hoc certò determinare; cum nos fugiat, an ille sensus pudoris non ita perierit in quibusdam barbaris gentibus, ut illius nullum in se experiantur judicium. Et tota hæc res decidi debet ex historia, & ex eorum testimonio, qui barbaras gentes invisêre; & bene ad eorum mores attendêre, nec simpliciter visu eas usurparunt; quia mutuâ impudicitiâ sibi multa possint indulgere. Quemadmodum etiam non facile expediri potest difficultas, an dentur gentes, in quibus numinis notitia planè sit extincta. Ego quidem inclino in illam sententiam, in nullis gentibus barbaris, extinctum sensum pudoris utcunque omnibus illis gradibus, qui in linea recta sibi subordinantur; in aliis gradibus nihil certi habeo quod statuam. Sed hæc res non est magni momenti ad expediendas controversias, quæ in hoc difficili casu principes putantur. Quemadmodum non magnopere refert ad elucidationem controversiæ, an detur idea, aut naturalis Dei cognitio in nobis: sive dicas illam cognitionem ita extinctam in nonnullis, ut illius nullus supersit sensus; sive doceatur nullam gentem adeò immanitate efferatam, ut nulla apud eam sit Dei suspicio.

Secundò, si per peccatum in pudorem naturalem, intelligitur actus aut perpetratio alicujus rei, quæ non congruit cum principiis illis naturæ insitis, à quibus ducuntur officia pudoris; ita scilicet, ut probari possit ex illis naturalibus principiis, naturæ & rectæ rationis dictamen esse, positis ponendis, erubescendum esse de incestuosis conjugiis; neque esse illum pudorem rusticum, temere susceptum, aut usu & consuetudine hominum tantum introductum, statuimus pudorem, qui hominibus oritur ex incestuosis conjugiis, ex naturalibus quidem, hominique à Deo inditis, sed tamen tantum post ingressionem peccati in mundum, principiis, ortum suum habere. Operæ pretium autem me facturum arbitror, si hac occasione exponam, quid intelligam per id, quod à natura nobis insitum puto. Non enim in hoc casu respicio ad aliquas notiones, aut ideas à natura, aut à Deo nobis immediatè inditas: neque etiam ad aliquos instinctus, inclinationes, aut aversiones, quæ ita in nobis (ut plurimi existimant) à natura existunt, ut cum nobis natæ videantur; sintque habendæ pro primis principiis, quorum nulla sit exigenda ratio: sed quæ sua motione, quam homines in se experiuntur, & quam à natura sibi inditam dicunt, ultro, sine labore, studio, aut industria judicantur. Non inquam respicio ad hujusmodi notiones & principia, cum meritò dubitari possit, an ulla hujusmodi principia naturalia, aut instinctus naturales in nobis dentur; & an non potius ita hominis natura comparata sit, ut propter circumstantias, in quibus homo constituitur, sponte quidem, & sine studio, aut applicatione mentis, certa à nobis formentur judicia, excitentur affectus, & se concitent quidam motus, & instinctus; sed qui tamen juxta aliquam legem primam, & fundamentalem, quæ est conservatio sui ipsius; & quæ lex pro suo fundamento habet naturalem & physicam hominis constitutionem, qua dolorem fugit, & gaudium prosequitur, reguntur, atque moderan-

derantur. Et ita recurreret eadem difficultas: an ſcilicet ex hujuſmodi naturalibus commotiônibus petendum ſit principium aut fundamentum moralitatis? Cum multæ paſſiones, etiam in brutis, obſerventur: & quamvis pudoris affectus in iis ſe non prodant, non inde ſequitur illos affectus in hominibus aliter oriri, quam cæteras paſſiones in brutis, quas homo cum iis habet communes. Per principium itaque naturale, à quo officia pudoris ducuntur, intelligo facultatem hominis, qua idoneus eſt judex rei excellentis, aut vilis, atque abjectæ. Excellentia, dignitas, atque perfectio rei ſumitur ex uſu, commoditate, atque utilitate, quam præſtat ad homini conciliandam beatitudinem, & immunitatem à dolore: ſicut ex adverſo, rei vilitas petitur ex exigua utilitate, quam confert ad parandam felicitatem homini. Hinc ratio, & quæ ex ratione proficiſcuntur, prudentia, & illæ artes, quibus ratio præcipuè colitur, meritò ab hominibus in maximo habentur pretio; quia illis præcipuè utitur homo ad acquirendum gaudium conſtans, firmum, & minimè mutationi obnoxium. Propter eandem rationem virtus cæteris omnibus rebus dignitate præcellit, quia illâ ſolummodo gaudium illud acquiritur, quod fixum & ſtabile eſt: quia virtute diſcimus minime noſtras rationes à rebus externis ſuſpenſas habere, & iis delectari, quæ in noſtra ſunt poteſtate. Sunt autem ea, quæ à nobis pendent, nobis maxime propria, & ideo nos plurimum afficiunt, quia ejuſmodi à voluntate proficiſcuntur: facere autem quod lubet, & nihil nobis evenire, quod animo ingratum, & voluntati adverſum ſit, omnes beatitudinis complectitur partes; eſtque id in ſuo genere completum & cumulatum: ex adverſo voluptates corporis, & ea, quæ illi acquirendæ inſerviunt, inter res viles ducenda ſunt, quia pariunt voluptates fluxas, atque inſtabiles; & quæ ut plurimum ipſo uſu corrumpunt illas facultates hominis, quibus conſtans gaudium paratur: & ideo nullus, qui rectè rationes ſuas inſtituit, & quam minimè dolori obnoxius eſſe vult, iis indulgebit; niſi neceſſitatis cauſa, & ut remiſſione animi, quæ exiguo & moderato illarum voluptatum uſu paratur, facultates animæ recreentur. Inter voluptates corporis autem nullæ longius abſunt ab uſu facultatum earum, quibus verum gaudium acquiritur, quam voluptas venerea; non quia nobis cum beſtiis communis eſt: nam & cura prolis educandæ, & ſtudium conſervationis noſtri, &c. etiam in beſtiis reperiuntur, quæ tamen à bonitate ſua commendantur; ſed quia nec ratione, nec arte, neque prudentia regitur, quæ ſunt facultates & habitus, quibus ad veram beatitudinem nobis viam facimus. Et quo vilitas iſtius voluptatis efficacius mentem noſtram everberat, eo magis pudore ſuffundimur: & quo magis auctores, & in cauſa ſumus, quod illa voluptatis vilitas apertius cogitationi noſtræ objiciatur atque obverſetur, eo magis peccamus contra pudorem: in inceſtu autem hoc accidit, quia in eo duplici de cauſa vilitas illius voluptatis mentibus eorum, inter quos inceſtus committitur, inſinuatur. Quod in ſequentibus docebitur.

Cæterum cum ſtatuimus moralitatem non eſſe petendam à notionibus, inſtinctu, inclinatione, averſione, &c. naturaliter homini inſitis; non id docemus, quaſi per unionem mentis cum corpore non exiſterent in homine quædam, per quæ, nulla ratione præeunte, aut paſſionem & affectum moderante, homo ad aliquid amplectendum aut fugiendum, amandum aut odio habendum, &c. ducitur; & quorum poſtea in cultu virtutis magnus uſus eſt: nam dolor & gaudium, à quibus duobus omnes animi affectus oriuntur, nobis à natura ſunt indita. Ita ab eadem naturali unione animæ cum corpore manat, quod homines concentu vocum & fidium capiantur: quamvis enim illæ artes ratione & ſtudio excolantur, principium tamen atque fundamentum earum phyſicum

&

turale est; & quidem ita physicum
aturale, ut, etiamsi nulla ars accede-
illud principium tamen perficeretur,
ra hominis illum in illis circumstan-
neret, quibus sæpius audiendo mu-
, & ad eam attendere coactus, illud
cipium latius sese diffunderet: quem-
odum sine arte; & tantum ex oblatio-
circumstantiarum, & bruta, & infan-
habitus corporeos acquirunt, quibus
taria & grata sibi parent, & ingrata
vent. Imo singula certas prudentiæ sibi
omparant regulas pro copia & varietate
ircumstantiarum, in quibus, propter
roprietatem naturæ constituuntur; aut
propter ætatis incrementa, aut acciden-
ales appendices temporum aut persona-
um eas in usum referre necesse habent:
quatenus earum salus & conservatio à plu-
ibus, atque majoribus dependet admini-
culis; sed quæ prudentiæ regulæ eodem
tamen modo in utrisque generantur, &
ab iisdem corporis procedunt principiis:
quæ tamen creatoris non minus commen-
dant sapientiam, quam si ab anima aut
mente proficiscerentur. Ita agnosco nos
experiri in nobis naturalem aversionem à
rebus turpibus: quales sunt inter alia coi-
tus in oculis hominum exercitus, incestus
& peccata muta, &c. quas aversiones in
nobis existere arbitror, quemadmodum
aversio à disproportione in musica, & in
lineis: sed non arbitror illa ponenda pro
principiis, quibus disciplina moralis fun-
detur, aut exstrui possit; quia illis homi-
nibus, qui non nisi demonstrationibus ce-
dere consueverunt, difficulter probatur,
omnes illas inclinationes, propensiones,
aversiones, &c. aliud quid esse, quam
motus corporeos, nec à ratione, aut à
voluntate hominis profectos, sed quorum
homo propter mentem, qua præditus est,
conscius est; & quos libere se exercere pu-
tat, cum tamen in iis revera non plus li-
bertatis sit, quam in actionibus brutorum,
quibus se conservant, & pullos nutriunt:
aut quam in actionibus stultorum, qui ta-
les suæ libertatis sensus in se experiuntur, quales sapientes: neque probaveris, inquiunt, eos sine voluntate agere, quam quia non cohærentia perpetrant. Diximus autem supra magnum earum inclinationum, propensionum & aversionum usum esse in vita hominis, quamvis assumi non possint pro principiis, quibus fundetur aut exstruatur disciplina moralis; imo talis tantusque earum usus est in vita humana, ut ferme maxima pars hominum hisce & similibus tacitis & spontaneis motionibus in vita dirigenda ducatur, illæque in moralitate proram & puppim faciant: & idiotæ hisce motionibus acti, sponte ea agant, sensusque & judicia forment, ut non raro doctissimis & judiciosissimis Philosophis aqua hæreat in expedienda ratione morali, quare unum ut malum morale fugiendum, alterum ut bonum morale prosequendum sit. Neque valet tantum earum motionum usus in rebus turpibus, & honestis, in quibus aversionum & propensionum naturalium major videtur esse vis, sed etiam in rebus, in quibus jus & æquum stricte & proprie dictum versatur, quorum etiam ratio doctis aliquando ita est recondita, ut confiteri necesse habeant, se hactenus frustra laborasse in promenda, & in aperto ponenda causa justitiæ aut injustitiæ alicujus facti, a quo ipsi cum idiotis abhorrent, aut quod probant & laudant: quæ quoties propius considero, admiratione me detinent, & vim naturæ, vel potius auctoris & fabricatoris naturæ, me prædicare cogunt; & profiteri omnia referta & completa esse æterno sensu & mente divina. Nam quam hoc mirificum, quod Deus ex hujusmodi principiis hominem composuerit, quæ etiam in moribus tam late sese diffundunt, ut nisi homo capax esset, ipsique supra bruta animalia proprium, reflectere super suas actiones; & per voluntatem obsequi, aut reluctari istis naturalibus motionibus, dixeris cum aliqua verisimilitudine, in pluribus actionibus, quibus moralitatem attribue-

tribuere consuevimus, hominem machinæ vicem præstare: & eas tantum esse effectus, non rationis humanæ, sed naturalis impetus?

Et ideo est res digna facultate, & industria doctorum virorum, inquirere quo loco habendæ sint hujusmodi actiones & judicia, quæ homines sua sponte, naturæ ut vulgo putant, instinctu, exerunt? V. gr. Omnes & singuli docti & indocti judicant fas non esse redimere vitam suam morte innocentis; paciſci cum latrone & sicario de salute sua, ea lege, ut in gratiam latronis aliquem innocentem, quem latro interemptum cupit, vitâ interficias. Non puto quemquam mortalium reperiri, qui ullam moralitatem in actionibus humanis agnoscit, qui non pleno assensu tale factum improbet: & fortasse paucissimi reperientur, qui propriam rationem malitiæ moralis in eo facto assignare poterunt. Quæritur itaque primò, an tale spontaneum judicium ponendum sit inter operationes hominis morales; & an non sit habendum eo loco, quo ponitur actio infantis, qui foco accedens, eum situm, & positeram sponte dare novit corporis partibus, ut eæ paribus libratæ ponderibus prohibeant, ne pronus aut supinus labatur: quem situm ne peritissimus quidem artifex statuæ rectè conciliaverit; & quam infantis solertiam nemo laudaverit, nisi in auctore naturæ, Deo nempe; cum totum hoc naturæ infantis, non ejus voluntatis opus sit? Et ita quidem judicium de iniquitate pacti initi cum latrone de nece innocentis, non ponetur in numero actionum moralium; nam non magis voluntati ullæ in eo sunt partes, à quibus moralitatem mutuari possit, quam ea illas sibi vindicat in infante formante statum corporis, quo à prolapsione se tueatur. Secundò, de ipsis inclinationibus, & aversionibus, quæ ea judicia sequuntur, quæritur, an ad actiones liberas, & à voluntate profectas referri debeant? An potius ad actiones automaticas, brutorum operationibus similes: sed majorem industriam indicantes? Quia homines in aliis circumstantiis naturâ constituti, magis cauti providique esse debent, si se conservare velint, quam quidem bruta; inter quæ tamen etiam gradus industriæ dantur: & illa animalia, quæ domestica vocamus, plura documenta industriæ suæ produnt, quam fera & silvestria? Denique quæri ea occasione posset, in quo consistat formalis ratio moralitatis in actionibus; & quæ sint propriè actiones morales; & quibus signis distinguendæ ab aliis, quas non morales, & non voluntarias, hoc est, non à voluntate profectas vocare solemus? Ego quidem in hisce multum difficultatis offendo, & quas dignas arbitror facultate & doctrina doctorum virorum, qui operam suam in hisce elucidandis collocent; præsertim hoc seculo, in quo adlaboratur, ut moralitas, & consequenter omnis religio è medio tollatur. Amor atque studium veritatis, & quod libenter alios exhortando velim mederi errori illi perniciosissimo, me nonnihil abstraxit ab instituto, ad quod jam revertor. Statuimus itaque pudorem naturalem in incestuosis conjugiis violari; eumque pudorem ex principiis homini à natura inditis, ortum suum habere. Per principia autem non simpliciter intelligenda inclinationes aut aversiones, quæ sponte & naturaliter sine attentione mentis in nobis oriuntur, aut quæ cum prima nostra origine nobis adsunt; quamvis non negamus illis in hac controversia aliquid esse tribuendum: sed per principia intelligimus principia rationis, per quam ostenditur nos pudore debere suffundi de incestuosis conjugiis; & eos contra pudorem ratione imperatum agere, qui cum proximè consanguineis consuescunt.

Tertiò, si per pudorem naturalem intelligitur res, per rationem naturalem imperata, quemadmodum primæva recta, & naturalis ratio imperat suum cuique tribuere, non furari, &c. tunc imperitè quæritur, an incestuosa conjugia sint lege natu-

ali, & recta ratione Prohibita; quia quorum formalis peccati ratio consi- ipsa violatione, & neglectu pudoris, sunt omnia illa peccata, quæ proprie pudorem committi dicuntur, illâ ra- rectâ, quæ ducitur ab hominis natura, prohiberi non possunt; quia illa ratio constituit primam hominis na- n. At ratio recta, quæ violationem doris prohibet, fundamentum suum bet in secundæva hominis natura, quam propter peccati perpetrationem nactus est. udor enim est perfectio, non inclusa in ominis natura, sed adscititia & secunda- , cui peccatum hominis locum fecit; uando homini perfectione & justitia ori- inali destituto, pudenda cœpere esse ve- enda. Et ideo frustra laborant, qui per ectam rationem, quæ primam hominis aturam constituit; & qua illæ virtutes & itia moralia demonstrantur, quæ à prima hominis constitutione dimanant, pudendorum velationem, & incestuosorum conjugiorum flagitium probare nituntur: ideoque intrepidè dicimus, & alibi hoc docuimus, tales res lege naturæ primævæ non prohiberi. De quo nasutiores satis edocti, confugerunt ad probandam vitiositatem in incestu, ad instinctum naturalem; & cujus ulterior ratio quærenda non erat. Quorum studium ut laudandum, ita tamen facile debilis & fractus ille argumentandi modus agnoscitur: semper enim illis difficultas supererit, quando pudor bonus à malo, & ille cui parendum est, ab eo, cui non parendum est, erit distinguendus.

Et quia incestus non prohibentur recta ratione, manante à natura integra, sive à jure naturali primævo, quod ducitur ab hominis prima natura; sed jure naturali secundario, quod derivatur à natura hominis jam per peccatum collapsi, & cognoscentis bonum & malum: ideo coitus cum proximè consanguineis in statu hominis integro malus non est; nec jure naturali primævo prohibitus; sed fit malus, quando illo coitu neglectus & violatio pudoris continetur; qui non violatur, quando in illo coitu nihil est pudendum; & quando illud, quod in illo cognoscitur pudendum, lege Dei removetur: quod fuit factum primò, per præceptum, *crescite & multiplicamini*; quando unum tantum hominum par erat in universo. Secundò, per legem Dei de Leviratu, quæ apud Israëlitas obtinuit. Deus autem hoc potuit, quia incestus per se mali non sunt; quemadmodum omnia illa per se mala sunt, quæ ratione rectâ in primo hominis statu comprehensa, mala putantur; & quorum ratio ideo nunquam mutari potest.

Nec puto ullam necessitatem evenire posse, qua incestus nunc à peccato liberentur; quia illorum ea est natura, ut per accidens sequi non possint ad defensionem nostri juris; quod cuivis attentius consideranti distinctionem illam, quam supra tradidimus, & exemplis illustravimus, manifestum erit. Multo minus existimo homini, aut collegio in terris concessam esse potestatem, quæ illud vitium, illudque pudendum & probrum ab incestuosis conjugiis tollere potest. Et docti inter Pontificios jus & praxin Pontificis in dispensatione graduum, *Levit.* 18. prohibitorum, tuentur, quod ea occupata non sit in gradibus naturâ prohibitis: sed in iis, qui jure positivo tantum Israëlitis interdicuntur; & quos gradus Deus tamen valere voluit apud Judæos & Christianos, quo illis pudor commendatior, majorique curæ esset. Et in iis gradibus existimant necessitatem tollere obligandi vim: & ideo Pontifex jus & authoritatem dispensandi usurpat tantum in magnatibus, & ex quorum conjugiis spes est magnas commoditates redundaturas in Rempublicam. Et hanc litem nunc propius expendere lubet.

Totius controversiæ difficultas in eo vertitur, quibus argumentis probetur illum genitalem pudorem sese extendere ad

omnes gradus consanguinitatis & affinitatis, qui *Levit.* 18. prohibentur; neque in illum legum numerum esse aggregatas leges positivas; quæ, quidem referendæ sunt ad legem naturalem, quæ pudorem genitalem regit; non aliter tamen ab illa lege præscribuntur, quam moratiorum gentium mores in incessu, & reliqui moderati æquabilesque habitus, & effectiones usus que corporis, quibus modestia, reverentia, pudor, & reconditi probi animi mores exprimuntur: & quæ quidem apta ad naturam sunt, & in natura suum habent fundamentum; tamen non sunt legis naturalis præcepta: ita ut si quædam gens sese non extulerit ad istos politos mores, ideo in observatione legis naturalis deficere videatur. Quæ gens prædita politis illis moribus, qui ortum suum habent ab attenta consideratione eorum, quibus pudor & dignitas hominis commendatior existit, quidem ornatior est; non tamen alia gente, quæ illis ornamentis non tantum caret, sed illa etiam funditus ignorat, sanctior: quia illa carentia non oritur ex neglectu pudoris, modestiæ, & gravitatis; qui neglectus evenire aliter non potest, quam quia, cum exemplis aliarum gentium monentur de accuratiore studio modestiæ atque pudoris, ea tamen contemnunt per impudentiam: qui casus à præsenti controversia alienus est. Ut itaque dicam quod sentiam. Primò, non existimo illam vim naturalis pudoris in omnibus gentibus, & omni ævo semper fuisse, ut illa eas deterrere debuerit à talibus conjugiis; ita ut illa nunquam apud eas usurpata fuerint, nisi per inverecundiam, & pudoris illius naturalis violationem. Me in illam sententiam impellit exemplum Patriarcharum, qui cum fuerint vitæ integritate probatissimi, tamen matrimonia contraxere, quæ *Levit.* 18. prohibita legimus, & quibus Israëlitas post solemnem legis promulgationem, rigidè interdictos scimus. Quando ego vitam istorum virorum inspicio, & animo volvo, quam illa omnibus partibus integra fuerit; ita ut ne vestigia quidem ullius libidinis in ea notare liceat; nihilque in ea compareat, quod non sit ex optimo more & sanctissima disciplina, vereor ne in iniquam & falsam probrorum insimulationem eos vocem, si dicam eos propter hujusmodi conjugia pudori suo vim intulisse; & libidini obsequentes, maluisse per illicitos complexus tantum scelus suscipere, quam libidini suę imperare. Malo itaque dicere, illos nec cognitione, nec usu cognitum habuisse in illis conjugiis aliquid flagitii fuisse; sed currentibus seculis illam barbariem ita inveterasse in moribus hominum, inter quos vivebant, ut nec exemplum, nec ratio iis in promptu esset, per quæ excitarentur ad suspicandum talia conjugia criminosa esse. Existimo itaque statum illorum illa barbarie infectum, Deum minus probasse, formalem tamen incestum eos commisisse non arbitror: quia non existimo sanctitatem istorum Pa triarcharum tam fœdam labem concipere eamque toto vitæ curriculo sustinere po tuisse, quam etiam pietas, non altè fu data, fugit. Itaque aut in nostram sente tiam pedibus eundum, aut dicend sanctos illos viros sanctitate caruisse: q est ipsam sanctitatem orbare sanctitatē

Neque obest nostræ sententiæ, *Levit.* 18. dicitur, gentem Chanan propter talia conjugia & congressus tam, & internecioni damnatam. R deo enim: unde constabit gentes i dibus suis pulsas non fuisse, propte conjugiorum inter eos, qui à co stirpe quam proximè aberant? Ve enim est, ab illis gentibus pessim ævo incestus exempla prodita fuiss quæso verisimilitudo, gentes à tempore alloquio Dei carentes, suis ambulantes, propter quædam gia gravissimâ vindictâ persequi, à tamen conjugiis veri Dei cultores horrebant; & ad quæ Deus indul ea usque tempora, quibus leges gradibus matrimonii Israëlitis in

Neque à nobis dissentien-
ii inveniunt in verbis *Levit.*
: conjugia illic prohibita di-
ominationi Jehovæ. Nam
acile probabunt adversarii,
abominationis convenire
is, qui illic prohibentur:
ariorum, ut opinor, eam
congressui cum menstrua-
n vox *abominationis* tantum
usurpetur, postquam facta
molationis liberorum Mo-
ti sodomitici, & aliorum
a concubituum, est verisi-
ominationis tantum illis flagi-
. Denique nos non negamus,
giis turpitudinem naturalem
deo dicimus incestus contra jus
mmitti; eosque flagitium perpe-
niis contrahendis pudori suo de-
statuimus omnes Judæos, post le-
tam à Deo *Levit.* 18. ipsi abominabi-
sse; ut qui contra legem latam, & con-
udorem naturalem excitatum in iis per
m, naturâ adjuvante, ad illos prohibitos
plexus properarent. Nam semel ex co-
n moribus deleta barbarie, nemo sine in-
ni flagitio illam de novo accersere pote-
t: quia in illo sese prodidisset insignis im-
udentia, non præstans in iis conjugiis con-
rahendis pudorem, quem illa vitando o-
tendere debebat. Imo non vererer dicere,
ante legem latam *Lev.* 18. istæc matrimonia
in posteris Adami fuisse incestus: quem-
admodum coitus cum scorto reddit scorta-
torem unum corpus cum scorto. Si enim
coitus expendas ad prima naturæ instituta,
quæ tamen semper suum effectum non ha-
bent, coitus cum muliere ita comparatus
est suâ naturâ, ut vinculum matrimoniale
involvat. Sed quæ appensa ad primum na-
turæ institutum, & ad primum peccati
auctorem, recte flagitia esse putantur,
non manent semper talia: & quæ in pri-
mis sunt commissa contra pudorem, non
ideo in posteris & sequentibus, in quibus
pudor ille abest, eodem numero censen-
tur. Neque adulterium committit, qui abdicato scorto, cum alia conjugium contrahit. Sed ex hisce non efficitur, vim pudoris illius naturalis in omnibus conjugii prohibitis gradibus ita efficaciter sese exerere, ut omnes gentes, omnia secula illius experiantur sensum. Præterea addendum, in Sacris Bibliis res quasdam dici esse Deo abominationi, aut esse *abominationem*, quæ cum jure naturali nullam cognationem habent. Sic in lege de piscibus, avibus & reptilibus, à quibus Judæis abstinendum erat, non semel adjicitur *abominatio* est, *Lev.* 11:10.20.41.42. *Deut.* 17:1. Non quod existimem leges de gradibus matrimonii referendas in numerum legum ceremonialium, aut accensendas statutis civilibus: sed ut ostendam ex voce *abominationis* non rectè concludi, istarum rerum, quibus adjicitur vox *abominationis*, eam naturalem esse cognitionem, ut ea non possit obliterari.

Secundo: existimamus leges *Levit.* 18. & nominatim illas, quæ continent prohibitionem conjugiorum inter eos, qui remotius absunt à communi stirpe, non datas esse simpliciter ad majorem custodiam pudoris, & verecundiæ: quales exempli gratia sunt, quod Deus Adamum & Evam, post commissum peccatum, togis induit, quæ totum corpus tegerent: quod multis in locis fœminæ raro prodeant in publicum, & non nisi velatæ, &c. sed illas leges latas arbitror, quia genitalis pudor à communi stirpe in eos gradus manat & diffunditur; ita ut gentes, in quibus pudor ille vel fuit conservatus, vel legibus de novo excitatus, pudore se tangi sentiant, quando de copula cum personis affinitate aut consanguinitate tam prope junctis, cogitant: & ego testificor omnes Christianos, an non experiantur in se illum pudorem, & animis atque cogitationibus illum comprehendant? Neque ipsi Pontificii, qui aliquando de his legibus dispensant, hoc sunt negaturi. Neque statui potest istum pudorem de incestu in

Christianis tantum natum, & conservatum ex legibus illis, *Levit.* 18. à Christianis receptis, & ex consequuta consuetudine, quæ apud illos obtinuit, non lege naturæ eam imperante, sed politioris vitæ instituto: non itaque illum pudorem à dictamine naturalis pudoris profectum; non magis quam abolitio servitutis inter Christianos à lege naturali ortum suum habet: aut quam consuetudines quædam gentium & nationum, occupatæ circa mulierum pudicitiam; & contra quam nulla mulier in illa gente, sine pudoris aspernatione facile aliquid committat: cum illæ consuetudines plurimum originem suam tantum trahant à gentis temperamento, quod mores communiter sequuntur; quique ideo inde suum ortum habent: confido istas rationes apud eum nullum pondus habituras, qui perpenderit istum pudorem, qui nobis oritur ex cogitatione copulæ cum personis, gradibus prohibitis nobis junctis, *Primò*, natura & genere suo convenire cum illo, qui nobis obrepit, quando mente nobis repræsentamus conjugium cum matre vel sorore. *Secundo*, istius pudoris vim minutatim deficere, pro distantia graduum à communi stirpe; donec deducto longius intervallo planè emoriatur: quemadmodum ex adverso, pudoris vigor intenditur pro ratione, qua illud intervallum contrahitur. Hujusmodi incrementa & decrementa pudoris non invenias in gentium moribus, qui quidem ad pudoris custodiam usurpantur, & quibus quidem pudor & pudicitia naturalis locum fecit: sed tamen recta serie non ducuntur à pudoris naturalis commotione, neque lege & officio præscripta sunt. Quid quæso pudendum aut erubescendum in mulieris vultu & ore, quare in publico virorum oculis subjici non possint? Imo quia in illis est honesta species, ideo natura ea posuit in promptu: neque est suo nomine laudanda illa con-[illegible], sed forte libid[illegible] gentis jussit eas

us sollicitudinis causam. Comprehendunt itaque & exprimunt illæ leges, *Levit.* 18. pudoris naturalis dictamina.

Tertio dicimus, cum Christianis pudor non minori curæ debeat esse, quam Judæis; nos non videre, quare Christiani iisdem legibus non teneantur. Neque hoc inficias eunt Pontificii, qui ad majorem sanguinis reverentiam, etiam graduum prohibitorum intervalla longius deducunt, quam quidem fit, *Levit.* 18. & ea conjugia pudoris causa prohibent, quæ nostris probantur. Est itaque controversia eò dilapsa, an propter necessitatem, quando ex concessione talium conjugiorum magna commoda sunt redundatura in Rempublicam, aut spes sit averruncandi magnas calamitates, talia conjugia aliquando permitti non possint? Quia tum abest omnis causa suspicandi ex libidine illa matrimonia ambiri; & ideo non studio, sed necessitate contrahi. Tam Pontificiis quam nobis manet fixa & inconcussa illa regula, non esse faciendum malum, ut eveniat bonum: & ita quidem Pontificii nobiscum sentiunt nullam necessitatem intervenire posse, quâ hominibus jus oriatur aliquid directè agendi contra pudorem. Et quia Pontificiis ea mens est, pudorem violari, quando conjugia contrahuntur inter eos, qui in recta linea se mutuò attingunt, aut qui in transversa proximis gradibus à stirpe communi absunt: & ideo istorum conjugiorum nulli unquam gratiam faciunt; propterea non ita manifestum est, Pontificios attribuere Papæ potestatem dispensandi de jure naturali. Nam Pontificii eò non devenere, ut quæ omnium consensu peccata putantur esse; quæque sunt in aperto delicto, ea à peccatorum numero eximerent. Nullus enim eorum scortationem, stupra, adulteria, alienigenos & monstrosos concubitus specie necessitatis excusavit: & tamen vim necessitatis in gradibus quibusdam matrimonii valere putant: quod argumento est,

...is, quæ reperitur in gra-
...ous, quam qui in proximis
...ties mente revolvo, quam
...nostrorum Theologorum
...gum natura, quæ mode-
...& pudorem, & reliqua
...ta; & quomodo necessi-
...eos nonnunquam tantum
...consueto curriculo defle-
...iam excusent, quæ extra
...is casum gravissima pecca-
...t, nostri videntur Pontifi-
...atis affines esse. Sic cuidam
...us concessus supra justam &
...rem. Ita ni fallor, viro duæ
...res, cum innoxio errore al-
...am sibi matrimonio junxisset
...ltice, quam vitâ defunctam

...quidem enumeratos casus non se-
...omnia esse pares cum iis, qui in-
...nomine veniunt; cum in illis non
...dor in discrimen veniat, quam di
...matrimonii. In hoc tamen conveni-
...q od in utroque casu est necessitas:
...utrumque ea est cognatio, ut ambo
...bus matrimonii comprehendi soleant,
...casus juxta eas leges decidi: in utro-
...e necessitati multum tribuitur; quod
...s in casibus non ita invenias. Et aliquis
...de conjiciat, quamvis illius rei nullam
...lidam & expressam in mente experiamur
...gem, earum tamen nos naturaliter um-
...ras & imagines habere; earumque in no-
...bis sentire effectum, & quas ideo ultro
...sequimur; quia proficisci videntur ex opti-
...mis naturæ principiis. Et nostri Theolo-
...gi, qui in expediendis & enodandis con-
...scientiæ dubiis, operam & industriam su-
...am collocarunt, forte non tam re & legi-
...bus à Pontificiis, quam exemplis dissen-
...tiunt; atque improbant Pontificiorum in-
...stitutum: quia mens eorum attenta est in
...consideratione casuum concessorum à Pon-
...tificiis, quos non considerant ut necessari-
...os satis, & aliis de causis istæc conjugia
...potius quæsita & concessa, quam Reipu-

blicæ bono: quod quidem jam non dispu-to. Ut itaque contraham in compendium quod in hac difficili obscuraque re dicendum habeam. Existimo nostros Theologos, Pontificios posse reos agere de permittendis incestuosis conjugiis; quandoquidem liquidò probare possunt, leges omnes de gradibus matrimonii, *Lev.* 18. comprehensas, esse naturales; ita ut qui in illas bene considerationem intendat, percepturus sit pudorem naturalem violari, quando iis non paremus: in hocce autem virtutum & vitiorum discrimine grave ipsius conscientiæ pondus est.

Et nulla alia via adornari potest demonstratio illius rei, quam per interrogationem conscientiæ uniuscujusque, si ex inspectione & consideratione legum *Levit.* 18. comprehensarum, sentiat pudorem suum obsecundare & adstipulari omnibus istis legibus; quando hujusmodi aliquid in se comperit, tunc recte concluditur leges illas juris naturalis dictamen esse; nec eas tantum ad majorem pudoris genitalis custodiam atque commendationem esse latas; nec eas positivas esse, neque tales quæ exornant gentem, quæ ex talibus legibus vivit; quemadmodum cælibatus exornat eos, qui à conjugio abstinentiam præstant: aut potius, quemadmodum incessus & vestitus singularem modestiam arguens, exornat hominem, & præ cæteris illi decus addit. Neque aliquis putet me rursus ad consensum gentium recurrere, cum provoco ad Christianorum conscientiam, eorumque sensus obtestor, ad id quod dixi de incestu, tuendum; cum tamen supra tale argumentum improbaverim: nam non illud argumentum rejeci, quod existimem nullum illius usum esse, sed indicavi illud tale non esse, ut habeat per se suadendi authoritatem; alioquin confirmat magnopere vim argumentorum deductorum ab insitis naturæ principiis. Consensu enim Christianorum, quos ad testimonium citavi, magnopere illustratur, quousque vis pudoris naturalis sese diffun-

diffundat. Quemadmodum è contra rectè confecerim, pudorem naturalem in quibusdam gentibus periisse, quia in illis nulla illius pudoris compareant indicia. Sed ideo non rectè concluserim, nulla in illa gente se produnt signa, & argumenta pudoris, qui in aliis gentibus se prodit, ergo ille pudor non manat à principiis naturæ; quia sese non diffundit ad omnes gentes. Quemadmodum etiam non rectè argumentaveris, gens aliqua, imo totum genus humanum imbutum est aliqua opinione, aut utitur aliquibus moribus, ergo illi mores à naturæ dictamine profecti sunt: sed tunc aliqua vis in illo argumento est, ubi probavi illam consuetudinem niti veris principiis ab hominum natura petitis; & tunc subsequens consuetudo magnum addit pondus argumento ducto à naturæ legibus. Propter hanc rationem existimo Patres in Concilio *Wormatiensi*, habito *Anno* 868. *Can.* 32. non solum rectè statuisse contra incestuosa conjugia, sed etiam vero & demonstrativo argumento usos: cum ita decernunt. *Nulli liceat de propria cognatione, aut consanguinitate uxorem ducere, usquedum commotiones pudoris natæ in nobis ex generationis cogitatione, manent excitatæ in mente.* Nam hoc tantum probato: Incestum committi in linea recta inter patrem & filiam, (quod probatu facile est) rectè ex eodem affectu pudoris conficitur, omnia illa conjugia incestus nomine culpanda, in quibus non habetur ratio genitalis istius pudoris: & peccatum incestus eo magis intenditur, quo propius absumus à primo gradu; in quo etiam majora sui dat indicia, qui minutatim decrescit, quatenus à primo gradu longius recedimus: & istius rei maximè idonei judices & testes illi sunt, qui pudicè educati & exempli recti, pudorem illum consuetudine improborum nondum detriverunt; & illorum judicium vim habet boni argumenti, quando nempe ratione probatum est, matrimonia in primo gradu, &

mus ad institutum, & reliqua persequamur. Finge probari non posse gradus omnes in casibus supra memoratis, lege naturali prohiberi, est tamen Pontificiorum causa eo nomine deterior, quod nostri plurimum pudori tribuant; seque magnopere illarum legum metuentes præbeant: nec putant temerè ab illis legibus recedendum, quæ ex communi consensu pudori consulunt: & qui pudor, si decuit Judæos, multo magis ille condecet disciplinam Christianorum. Et hoc quidem maximè patrocinatur Reformatorum causæ, quod illa conjugiorum licentia, specie necessitatis à Papa concessa, non sequitur per accidens aliquem nostri juris usum; & ideo necessitas illa conjugia hoc nomine à culpa vindicare non potest, si tantillum vitii pudoris naturalis violati, & legibus prohibiti, illis conjugiis adhæreat. Neque Pontificiis aliquid præsidii est in exempli[s] inter Reformatos proditis: cum illa ta[n]tum doceant, quænam fuerint privator[um] quorundam judicia super certis quibusd[am] casibus, non autem quid universim [...] illa societas sentiat.

Ut itaque huic disputationi finem ponamus. Dicimus in incestu puc[...] violari; eumque pugnare cum jure [natu]rali secundævo: pudorem illum, [qui in] incestuosis conjugiis proditur, fu[ndatum] esse in vili & homini erubescend[o] actu: quomodo autem ille pudor [se dif]fundat ad proximos consanguine[os ...] nes, nunc explanabo. In superio[ribus pro]batum est in coitu esse turpitud[inem ...] eo nobis esse erubescendum; i[...] pudoris esse illum actum, quan[...] bis est, tegere & honestare: [...] sanguinitatis gradus ducuntur [...] pula, in eaque fundati sunt, [...] pudico oritur cogitatio de illo [...] aliquo afficiatur pudore. Et cum [...] beat reverenter habere parente[s ...] incestuosis conjugiis cumulatior [...] doris [...] contra illu[...]

ter violati. Et tacitus ille
rtus ex coitus turpitudine,
parentes plus verecundan-
ereis sermonem habere co-
fratres, qui pudici inge-
er fugiunt de illis rebus in-
cere. Et quando nondum
res mores apud Romanos
obro ducebatur, si pater
m balneo lavarent. Et ho-
ci verentur istam oblectati-
re. Loquendi etiam ratio,
ptura, cum legibus circum-
nonii gradus, idem docet;
prohibitionis quorundam
cat; & vitium incestus in eo
cit, quod in eo detegitur nu-
qui proximo consanguinitatis
s junctus est: quæ manifestò
nuditatem eorum, qui proximis
uinitatis gradibus nos attingunt,
à nos respectum habere, quam co-
qui longiore graduum intervallo à
absunt. Et maledictionis denuncia-
Deo Chamo facta propter violatum
orem patri debitum, documento est,
guine proximè junctos habendos pudi-
. Et quia mulieri, quæ menstruis la-
orat, nova accedit pudendi causa, ad
uam & ipsam, & maritum respectum ha-
ere decet, ideo violatur pudor, quan-
lo cum illa consuescit maritus. Neque ego
llam legem, quæ prohibet coitum cum
menstruata, ceremonialem aut civilem es-
se arbitror, si ipsa legis substantia specte-
tur, sed naturalem, & pudore naturali in-
nixam, ejusque vim obligandi sese dif-
fundere usque ad nos; quemadmodum
ratione legis illius non minus quam Judæi
tenemur: quamvis agnoscam illum pudo-
rem non oriri ex generationis legibus, sed
ex detectione & recordatione novæ infir-
mitatis, per quam mulier posset in aliquem
contemptum venire. Et rem studiose per-
sequenti manifestum erit, nos tacitis sen-
sibus æstimare peccatum impudentiæ au-
geri, quando nova pudendi causa, ad

priorem tamquam cumulus accedit: & quando illa nova causa menti debitè obversatur, tunc nos acrioribus pudoris stimulis agi; ad quos, si obdurescimus, ostendimus levem apud nos pudoris jacturam esse.

Et ego arbitror illam esse causam, quare homines, qui alicujus ordinis & loci fuere inter suos, quique illo gradu dejecti, jam fortunâ egentes, aut vitâ turpes sunt, non sustineant ætatem agere in medio suorum civium, sed prospectare exilium; ne habeant necesse subire eorum vultus, quos sciunt memores & conscios pristinæ suæ conditionis. Norunt enim civibus suis duplicem esse causam rapiundi eos in contemptum; & ideo magis verentur civium suorum judicium, quam peregrinorum: quarum causarum altera est ipsa paupertas, & omnibus ornamentis carens vita; altera civium conscientia, qui illum cognoverunt melius quondam à fortunis constitutum fuisse: sicut itaque majori cum ignominia conjunctus est lapsus ex alto fastigio, præsertim si nostra culpa ille evenerit, quam vita continuo humiliter transacta, ita hic evenit.

Statuo itaque incestus pugnare cum jure naturali secundævo; & eo sensu in eo esse naturalem causam pudendi, eoque violari illum naturalem pudorem, quem proxime consanguineis debemus: idque propter arctam cognationem cum communi stirpe; à qua per actum præcipue pudendum atque verendum, nempe venereum, ortum nostrum habemus: & quas verecundiæ notas & causas eo vividius impressas, gerimus, quo à communi stirpe propius absumus. Aliam vitiositatis causam non puto in incestu assignari posse. Qui autem proximè ab Adamo absuerunt, sine peccato incestuosa conjugia inierunt, quia necessitas, vel potius Dei lex pudoris causam sustulit. Ita qui ex Leviratus lege ducebant uxorem fratris defuncti, vitio carebant, quia lex Dei necessitatis causam habet.

 Quic-

Quicquid autem ex ritu religionis fieri putatur, id sanctum & justum censetur; & quod vitium alias quibusdam rebus insidere putatur, ab iis tollitur, quoties reverentia Numinis nos ad eas perpetrandas impellit. Et ideo non recte aliquis conficeret, rem aliquam omnium gentium consensu non fuisse habitam turpem, quia in cultu Divino in ea ipsa re sanctitatem posuerunt. Quemadmodum apud gentes idololatras prostibula quædam Veneri fuere sacra; sicut inter Christianos multarum mulierum virginitas devota est. Neque congruentius ex illo instituto concludas meretricium vitæ institutum, & quæstum non fuisse habitum propudiosum, quia in cultu Veneris meretrices in pretio & in honore erant; quam convenienter concludas, innocentium necem non fuisse damnatam à gentibus, quia humanas victimas in sacrificiis adhibuerunt. Ita non bene inferas, incestus non damnat consensus gentium; neque ab eo natura abhorret, quia in quibusdam casibus putarunt quidam se pietatem colere, quando talia contraherent matrimonia; sicut fiebat, quando Israëlitæ parebant legi de Leviratu; aut quando nonnulli putabant, natos ex incestuosis conjugiis in administratione sacrorum Diis gratiores fuisse. Sed redeo ad institutum.

Cæterum mihi nullum dubium est, quin fratres & sorores proximè ab Adamo descendentes, & tam necessitatis, quam legis causa, *crescite & multiplicamini*, inter se conjugia contrahentes, conservarunt illum pudorem, quem sibi mutuò debebant; nisi viles abjectique inter se esse voluissent: sed existentes idonei officii sui interpretes, existimarunt graviorem sibi esse debere Dei legem, quam dictamen pudoris; atque ita puto illos non studio ductos, sed necessitate impulsos ad illa matrimonia venisse. Et ideo simulac necessitas talium conjugiorum cessavit, naturalis pudor, qui non perierat aut intermortuus erat, debuit naturalem suam vim exerere; & modum præscribere conjugio in gradibus. Nec dubito quin in ætatis mundi primordiis, cum illi adhuc constaret sua integritas, homines ab incestuosis conjugiis sese temperarint: & arbitror illorum usum postea non nisi per aliquod flagitium, & culpandæ libidinis instinctu, introductum fuisse; donec tandem cum seculis & ætatibus inveteraverit illa consuetudo in quibusdam gentibus; ita ut pudoris nota fuerit in illis planè deleta; & ita illa matrimonia non fugit aut formidavit eorum animus: & illi quidem, in quibus ille pudoris sensus plane erat extinctus, (quod an fieri possit nunc non disputo nec definio) impudentiâ strictè dictâ non peccarunt, hoc est, pudori non obluctarunt: quamvis alio nomine se reos constituerint. Primos itaque parentes necessitas præcepti excusavit in solidum; alios, quibus nota pudoris perierat, in tantum ea ignorantia culpâ exemit, quantum ignorantia non studio quæsita aut affectata, à peccato homines immunes præstare solet.

DE

CO PULA CARNALI, ſive Coitu:

O R *Ubi de* TATIONE;

æ *docetur contra hominis digni- tatem committi.*

Upra docuimus, verecundi-
am poſtulare, ut pudenda te-
gantur; illiuſque cauſam eſſe
turpitudinem, quę eſt in illis
partibus: illam turpitudinem
rtibus inhęrere propter earum vilem
ntemptibilem uſum; ſi itaque illa-
partium turpis eſt aſpectus propter
n, in quem comparatæ ſunt, ita ut ex-
conſiderationem illius uſus, illis nulla
deat turpitudo, (qua carebunt, quan-
cœlitum ſtatum erimus adepti) multo
agis in ipſo coitu turpitudo eſt: juxta
xioma communiter receptum, propter
quod unumquodque eſt tale, illud magis
ale eſt. Licuiſſe Adamo integro coitum
uſurpare ex Scriptura conſtat, an tantum
generationis cauſa id facere fas fuerit,
quæri poſſet? Sed non capio quare dele-
ctationis modicæ ergo, Adamo jus non
fuerit eo frui. Cum proculdubio illi licu-
erit in Paradiſo omni ciborum copiâ afflu-
enti, ſelectum ciborum facere, & hone-
ſta ex eo voluptate frui. Certè nunc,
poſtquam peccatum genus humanum ſuâ
labe infecit, non arbitramur nobis inter-
dictum honeſtis voluptatibus, quæ capi-
untur ex potus, cibi, Veneris, & divitia-
rum uſu. Filius hominis venit edens & bi-
bens: ergo in eſu & potu plus ſibi indul-
ſit quam Johannes Baptiſta, *Matth.* 11:19.

Diaconi ne ſint dediti vino multo, ergo ad oblectationem modicus illis vini uſus eſt conceſſus. Vide, *Tit.* 2: 28. *Deut.* 14: 26. *Eccleſ.* 2:24. & 3: 4. 12. Sed id, quod habetur 1 *Cor.* 7: 7. omnem dubitandi cauſam tollit: illic enim coitus, *incontinentiæ*, & non tantum liberorum quærendorum cauſa conceditur fideli. Agnoſcimus equidem inter omnes functiones corporis animalis nullas *reperiri*, quæ alieniores ſunt ab hominis *dignitate*, in qua à natura conſtitu*tus eſt*, magisque ludibrio & deſpectui *hominum* ſunt oppoſitæ: & ideo in om*nibus rebus*, quæ ad illum actum referun*tur*, *cura pudoris* præcipuè intenta eſt, *& illis actionibus* præſidet: propterea *ſponte judicamus* hominibus glorificatis, aut *ad ſummum* ſanctitatis & dignitatis gradum *provectis*, concubitum non conveni*re*; *& ideo gentes*, quibus mens non erat *omnino læva*, *redarguerunt* eos, qui ſummum *bonum conſtituebant* in fruitione illarum *voluptatum*, quarum nos aliquo modo *pudet*. *Propter* has rationes etiam ſtatuo *cælibatum* cæteris paribus, & modò illi, *qui illum* amplexi ſunt, tentationibus ſint *ſuperiores*, digniorem, (non dico *ſanctiorem*) ſtatu conjugatorum: quemadmodum *cœlitum* dignitas eo etiam continetur, *quod* nec edunt nec bibunt, &

& angelis similes sunt. Porro cum coitus, actus adeo vilis & abjectus sit, & tamen ejus appetitum natura hominibus ingenuerit, & homines, pudore duce & magistro, rationes invenerint, quibus partes corporis, quæ ad illum actum comparatæ sunt, aliquo decore ornent, aut saltem à pudore liberent, eas tegendo & studiosius exornando: ita eodem pudore duce, cohonestandi coitus causa, latebras & secessum quærunt, quando illo uti lubet; quia ad illum actum minor est verecundia, cum absunt ab oculis hominum Sed ea cautio & cura illum actum non plane à vitio liberat, quamvis ab impudentiæ crimine eum immunem præstet: est enim aliud præterea in illo actu, quod contra hominis dignitatem est, si ille non vestiatur aliqua circumstantia, quâ ita extollitur, ut sine læsione suæ dignitatis ab eo usurpari possit. Et ideo scortationem peccatum esse dicimus; & tale, quod cum hominis dignitate, & præsertim mulieris pugnet: & cujus copula vir extra conjugium frui non potest, quin naturalem ejus dignitatem, quam tueri quisque tenetur, imminuat, & proculcet. Ad quod explicandum & probandum, nunc disputationem conferemus.

Apostolus 1 *Cor.* 6: 13. dicit, *Escas ventri destinatas esse, & ventrem escis, Deum autem & hunc & eas aboliturum: corpus autem non scortationi, sed Domino; & Dominum corpori. Deum autem & Dominum suscitaturum & nos potentia:* additque, *An ignoratis corpora vestra esse membra Christi? Non igitur tollens membra Christi, faciam ut sint scorti membra? Absit. An ignoratis, eum, qui agglutinatur scorto, esse unum corpus cum scorto: erunt enim quæ duo erant, in carne una; qui vero agglutinatur Domino, unus cum eo est spiritus: fugite scortationem; omne peccatum, quod fecerit homo, extra corpus est; sed qui scortatur, in proprium corpus peccat. An ignoratis corpus vestrum esse templum Spiritus Sancti, qui est in vobis, quem habetis à Deo, neque vos estis vestri juris?* Omnia, quæ hisce verbis continentur, ad vivum resecare ab instituto alienum foret: hæc tamen ab Apostolo in iis apertè tradi puto. coitum longe aliis circumscribi & regi legibus, quam nutritionem: cum nutritione corporis, cui venter tamquam organum succenturiatur; & cujus usum juvat, ita comparatum est, ut quem fames aut sitis urgeat, ei fas sit isti appetitui obsequi & satisfacere, superhabito ciborum discrimine, modo in iis delicias sibi non faciat; quia tantum abest, ut ciborum & potus usu, & voluptate, quæ ex illo usu capitur, terminetur hominis beatitudo; aut ejus excelsus, ad quem vocatus est, status, ut ex adverso, temporis & infirmitatis naturalis causa, earum rerum sit tantum usus; ita ut iis amplius locus futurus non sit, ubi homo speratum dignitatis gradum fuerit assecutus: tunc enim Deus & ventrem, (hoc est animalem ejus functionem) & cibum destruet & abolebit: ita venter non afficitur probro aut dedecore, si homo eo utatur ad cibum in illum demittendum, nec cibus, si eo utatur ad satiandum ventrem. At coitus non est eadem ratio, ut illis, quos ejus libido stimulat, vaga Venere uti liceat; ita ut cuivis obviæ ad explendum Veneris appetitum sese applicare fas sit; quemadmodum sine selectu obviis cibis, quibus delectamur, uti licet. Sed inculcat Apostolus, coitu contineri, eoque complicari vinculum, quo maris & fœminæ, qui in hoc opere mutuam sibi præstant operam, corpora in unum coalescunt corpus; & mutuo amore ita conglutinantur, ut sit non tam corporis, quam animorum conjunctio; & ita non tam libidinis causa mulierem appetat, quam ejus possidendæ, & coalescendæ in unum corpus, utpote quam amat tamquam se alterum; quâ etiam ideo nihil copulatius, nihil amabilius in natura: quæ ratio si non dominetur in appetitu fruendæ mulieris, tunc vir scortatur; tum quod vilem & abjectum corporis actum non reddit decorum per conjugium,

postolus docet, *matri-*
inter omnes, *Heb.* 13.
nne fœminam non re-
decet, sed illius cor-
nstrumento actionis,
oniium turpissima est,
a parte mulieris æque
t, quam à parte viri:
rimine, quod quando-
ropter sexus infirmi-
fibi comparare orna-
s abjectissimus ille Ve-
ere extollatur, aut fal-
o longius abesse debet
n suo corpore illud pro-
ninus instructa est aliis or-
as illud probrum elevare,
ollit, & ita contemptum
orum ornamentorum à se
enienter i.s, quæ supra tra-
diximus multa in viris con
ous mulier non utitur sine in-
entia: nempe quia vir in altio
is gradu positus est. Decet ita-
eres præcipuè omnem suum cona-
studium ad honestatem conferre;
m sint nullâ spe rerum gerendarum,
glectui esse non debet, quo unicè
nationem suam tueri possint; quod
natura illi ferme solum ad decus con-
it. Eadem ratio est quare Apostolus,
Cor. 7. mulieribus concedere videtur
ram & studium externis allectamentis &
rnamentis viri gratiam sibi conciliandi;
t ad id undique honestas suavitates con-
quirendi: sicut etiam in omnibus virgini-
bus toleratur, quod paulo morosiores sint
circa curam corporis, quo nonnihil for-
mæ suæ lenocinentur, quia omnibus fer-
me domesticis aut publicis ornamentis pri-
vatæ, quibus sibi hominum, & præser-
tim virorum æstimationem parent, pu-
tantur honestius sibi posse indulgere in
cura corporis, quam quidem viros con-
decet.

Quibus accedit, quod præcipua & pri-
ma fœminæ gloria, & decus sit à viro di-

gnam æstimari, quæ assumatur ad arctum illud conjugale vinculum, per quod participat de dignitate viri; & nihil ab ea committi potest, quo longius abest ab illa dignitate, quam si aliter, quam juxta matrimonii leges cum viro consuescat: tunc enim se præbet instrumentum, & famulam abjectissimæ & turpissimæ actionis; tantum abest, quod eâ copulâ veniret in partem & societatem dignitatis mariti. Nam quemadmodum Apostolus docet, virum & mulierem, si per copulam mutuò jungantur, fieri unam carnem: quando nempe matrimonium, quod individuam vitæ societatem complectitur, intercessit; ita per conditionem partium contrahentium mulier extollitur, & vir suam dignitatem cum muliere communicat: contra, si contractus matrimonialis non intercesserit, turpiter fit copula, & illi conciliatur illud vitium, quod scortationem vocamus: qua vir actionem per se vilem & abjectam, cumulat novo probro; & mulier se prodigam præbet illius rei, qua nihil ipsi debet esse prius & antiquius, fitque vile scortum, vitâ turpis, & omni æstimatione damnata.

Quibus accedit, quod cum viro insitum sit fœminam appetere, (quid est enim omninò usquam, quod homo masculus libentius videre debeat quam bellam uxorem) facillime etiam prolabitur libidinis instinctu ad capiendam Veneris delectationem cum muliere extra matrimonium; & quia maxime mulieris dignitatem imminuit ita corporis sui usuram præbere viro, ideo omni cura advigilare debet, animumque intendere, ut à pudicis & castis moribus se viro probet; nec occasionem illi præbeat cogitandi aut suspicandi, quod in se aliquid turpiter atque fœde admittere possit. Et quemadmodum mulieris plurimum interest amoliri à se omnem contemptum, qui occasione concupitæ copulæ facile oritur, ita ex adverso niti debet, ut illa appetitus decoretur, & honestetur quam maxime: quales sunt ambitus honesti

nesti matrimonii; matrimonium cum dignitate contractum; (cujus gratia ex omnium gentium instituto obtinet, ut ornandi matrimonii causa solemniter nuptiæ celebrarentur) amor castus & honestus viri, ostendentis à se expeti mulierem, quam deperit magis animorum conjunctionis causa, quam corporis; seque eam sectari & amplexari, non venereæ voluptatis ergo, sed tamquam vitæ sociam; & quam ut se alterum amat, & quam tamquam dimidium sui æstimat: ut qui peccaret, si eam alio ordine atque loco haberet; & qui in ipso conjugio se scortationis reum faceret, si illa verecunde & reverenter à se non haberetur; cum quia omnis copula turpis, & in ignominiam conjugatorum vertitur, quando illa exercetur sine illo animo, quem conjugati sibi invicem debent; tum quia illa semper fœda, si non extollatur rebus, decus & honestatem illi addentibus: in quibus inter alias est amor ille conjugalis, qui tot præclara inter conjuges parit munera vitæ, ut luce carere malint, quam illis privari. Et quamvis matrimonium non nisi copula interveniente (actione vitæ animalis abjectissimâ) consistat, complectitur tamen in se tot sanctas leges & officia; habetque ille status tot opportunitates magnarum virtutum exercendarum, ut si singuli vir & mulier suis fungantur partibus, status matrimonialis sit vere benedictus; & ita sanctificatur honestis finibus, quos pii conjuges sibi in matrimonio proponunt, ut liberi, nati ex tali matrimonio, juxta primas & sanctissimas leges celebrato, semen Dei vocentur, *Maleachi cap.* 2. Et si vitio non vacat copula parum reverenter in ipso matrimonio exercita, quantopere intenditur istius vitii magnitudo, quando extra matrimonium, libidinis solius causa, per abusum corporis mulieris, & per proditionem illius dignitatis, ille coitus celebratur.

Ex præcedentibus se prodit ratio, quare sexum muliebrem multa non deceant, quæ si à viris usurpentur, ipsos non dehonestent. Vir dignitate & excellentia muliere prior est, utpote illius caput: ea dignitate vitat sui contemptum, qui nasceretur in animis eorum, in quorum medio vivit, si ea ornamenta, & vitæ decora non possideret. Ita in incessu, motu, & flexu corporis, in potus & cibi sumptione, alvi & vesicæ exoneratione, in colloquiis & sermonibus, & præsertim in iis, quæ de rebus venereis habentur, & de illis, quæ iis affinia sunt, multa sibi largiuntur viri sine probro, in quibus si mulieres sibi indulgerent, & cum viris se exæquarent, parum pudentes haberentur. Id autem hac ratione evenit. Cum homines, aliorum vitæ instituta tacita animorum opinione æstimantes, mores virorum intuentur, simul clam menti eorum sese insinuat virilis sexus dignitas; sitque ut id, quod in virorum moribus deflectere videatur à severis modestiæ & honestatis legibus, vitiosum non putetur, quia illud viri dignitate compensatur. Ex hoc discrimine dignitatis inter virum & mulierem, natæ sunt illæ consuetudines & leges, (quæ ferme per omnes gentes peragrarunt) quibus vir plus sibi juris vindicavit in uxorem, quam uxori permisit in se, neque jura matrimonii ab utraque parte paria habuerit; sed concessit uxori minus juris in corpus suum, quam sibi sumpsit in corpus uxoris. Id jure, an injuria factum sit, suo loco examinabitur. Facile mihi possum persuadere, mulierem, quæ propter sexus sui infirmitatem (propter quam Apostolus eas vocat vasa fragilia) injuriis opportunior est, facile multa pati & subire coactam, ad quæ tamen propter viri supra se eminentem dignitatem, non tenebatur; sed virum propter excellentiam sui sexus, quâ etiam æquiore jure est quam mulier, proniorem fuisse ad abutendum jure suo; & ad peccandum in illam partem, qua plus æquo potestatem suam in mulierem augeret, & ita leges & instituta conjugii primum infringeret; quo evenit, ut contra jura, quæ uxori cum

cum marito paria erant, leges & malæ consuetudines invalescerent, quæ modum excedebant, & iniquæ atque mulieri graves erant; sed has ad amussim examinare, aut membratim enumerare, tædiosum foret.

Intelligit jam lector ex quibus fundamentis existimem probandum, scortationem esse peccatum; & omnem copulam extra matrimonium turpiter committi. Alii ex aliis caussis, quam quæ à violatione dignitatis naturalis hominis petitur, illam actionem peccati arguunt; putantque scortationem ideo in peccatorum numero ponendam, quia in ea non habetur ratio educandæ prolis. Alii existimant omnem copulam, quæ non fit prolis procreandæ causa, peccatum esse. Sed ègo arbitror illas sententias longe à vero abesse: nam si ideo scortatio esset peccatum, quia in ea non potest haberi ratio alendæ prolis, foret omnis coitus lege naturali licitus, ubi cautum & provisum esset de alenda prole. Posset itaque vir & vaga libidine uti, & mulier suum corpus in vulgus dare, quando spes non est prolifici coitus; atque ita cura tollendæ prolis abest. Posset mulier locuples & affluens divitiis, quæ copiam & facultatem habet multorum liberorum alendorum, sese quotidianis nuptiis oblectare. Posset sese præbere vas vilissimum, in quo vir libidinem suam expleat; nec tamen in suam dignitatem peccare, quemadmodum aliquis matulâ non indignè utitur, si in illam minxerit. Quis hæc probare posset, nisi qui sit præmortui pudoris, & projectus ad omne nefas? Posita enim hac sententia, quod stuprum, & quæ libido se non proripiet & projiciet? Neque altera mihi magis probatur, quia tunc contra, ubi nulla esset prolificandi spes, ibi omnis coitus esset interdictus. Qui ita rationes suas instituunt, probare debent, appetitum coëundi extra prolis acquirendæ studium esse flagitiosum. Puto autem me in superioribus abunde probasse, appetitum illum comitari statum naturalem & animalem; & quem appetitum Deus ingenuit primis parentibus adhuc integris; eumque ideo non magis suo nomine, & propter se esse culpandum, quam potus & cibi desiderium; & ita utrique eodem jure satisfieri. Vilem & abjectum illum esse agnoscimus, & ideo considerate eo utendum esse, lubenter concedimus; eumque, qui animo & corpore ab eo abstinet, & se temperat, decus & magnificum quid sectari: & ideo coitum non solemus ferre in eo, qui est perfectæ cumulatæque virtutis.

Iis, quæ de scortatione in medium protulimus, non derogatur fides, quod Historici referunt, in quibusdam nationibus copulam extra conjugium honori duci: imo inter hospitalitatis officia numerari, uxores & virgines hospitibus usurarias & utendas dare. Præterea olim in Assyriorum imperio cultum atque religionem invaluisse, quo virgines ordine in templo Bel vel Baal collocatæ, exponebantur viris, qui eas ad concubitum expeterent; eamque æstimatam beatiorem, meliorisque sortis, quæ prima fuisset expetita. Notum præterea Veneris sacra in Cypro non aliter constitisse, quam stupratione virginum, & meretricio quæstu. Et alibi exstructum extare templum, in quo supinum jacet simulachrum, quod in se formam penis habet, cui virgo admovetur, quę illi simulachro incubat; colliguntur que destillantes virginei sanguinis guttæ, quibus massa subigitur, de qua, qui comedit, sanctus habetur. Illa puella quidem nunquam viro nubit, sed corpore quęstum facit; cujus pars altera alimento puellæ, altera vero ejusdem templi ministris cedit: facit autem quæstum immensum; quia quicunque cum illa rem habet, æternum sanctus habetur. Dico omnes hujusmodi consuetudines non impedire, quare omnis copula extra conjugium non sit turpis; præter hominis dignitatem; & contra primum naturæ institutum: nam non tantum hac in re, sed in infinitis aliis homines.

nes à primis & priſtinis honeſti & decori dictatis deſciverunt; & libidine atque ſuperſtitione transverſi acti, laudem & gloriam, imo numinis cultum in rebus turpibus collocarunt; ita ut religionem non coluerint, niſi eam prius ſcelere violaſſent. Quid mirum itaque, homines quoſdam in eo errore verſari, ut putent illud dedecus & probrum, quod omni ſcortationi naturaliter adhæret, poſſe converti ad gloriam, quando arbitrantur ſe hujuſmodi cæremonià poſſe teſtari erga Deum, quem colunt, ſuam pietatem & reverentiam? Qua de re ſupra loquuti ſumus. Sed probandum eſt exemplis & ratione, ſcortationem à recta ratione non eſſe alienam: turpitudinem in ſe non continere: mulierem ea nihil indignum committere: virum non abuti muliere, quando explendæ libidinis cauſa, non cogitans de animorum conjunctione, & de individua vitæ ſocietate, appetit uxorem, quæ ad Dei imaginem creata eſt æque ac vir; quæque ita in eadem cum illo conſiſtit dignitate naturali; quæ ideo tam parum quam viri dignitas, illam labem ſuſtinere poteſt. Illi qui à nobis diſſentiunt, pari jure & ratione tueri poterunt, homini indecorum non eſſe; neque ejus dignitati naturali adverſum, imponere ſibi perſonam ſtulti; eamque ſermone & geſtibus agere. Vel potius ab hominis dignitate alienum non eſſe, magnis poculis ingenium ſuum ingurgitate, & ebrietate rationis uſu ſe privare. Quæ omnia committuntur contra naturalem hominis dignitatem in creatione illi collatam; etiam homini integro & corrupto convenientem: & quæ non peccati occaſione, quemadmodum vitiis, quibus contra pudorem itur, jure naturali ſecundævo locus factus eſt; quæque ideo non ſunt peccata per ſe, ſed naturalis metus ignominiæ, quæ à proximi judicio nobis oſtentatur, peccati & turpitudinis notam illis addit: ſcortatio inquam non eo nomine peccatum eſt, ſed jure naturali primævo: & quamvis eam Deum homineſque celare poſſimus, non fineret eſſe peccatum, quod nulla neceſſitas unquam excuſat; quodque jure naturali, ducto ab hominis integra natura, prohibetur.

Si in ſcortatione peccatum eſt, res non poteſt habere dubitationem, quin ea omnia, quæ cum ſcortatione ſunt cognata, quæque eo ducunt, de hoc vitio participent. Dubium de iis ſupereſſe poſſet, qui nec donum continentiæ habent, nec conjugii facultatem, an iis Deus non indulſerit aliud ſubſidium ſeſe expediendi, & liberandi à Veneris ſtimulis? Reſpondemus, quandoquidem coitus extra matrimonium in ſe continet turpitudinem, & corpus hominis dehoneſtat, qui tamen exeritur ſecundum naturam, proculdubio turpius adhuc eſt, carnis libidini obſequi ratione & modo, qui à natura deviat. Et exiſtimo ex hoc capite illum libidinis actum vitii damnandum. Scio quoſdam aliter ſentire; & vitioſitatem iſtius actionis ex ſeminis corruptione, & hominis quaſi perditione, ad cujus generationem hoc ſemen confectum & elaboratum à natura eſt, dijudicare. Sed ego illos in eo falſos animo eſſe puto: quia tunc eodem jure damnaveris omnes improlificos coitus; quales ſunt eorum, quorum ætas decurſa eſt, aut qui cum uxore gravida conſueſcunt; quorum tamen concubitus licitos & conceſſos judicant.

Quid de peccato ſodomitico, quod ſingulari ratione contra naturam fieri dicendum ſit, paucis abſolvam: quia peccati iſtius fœditas jubet deproperare iſtum ſermonem. In hoc peccato examinandum venit, quid ſit aliquid facere contra naturam? Quod quidem jam inquiremus. Generatim homines per naturam intelligunt legem illam univerſi, qua cauſæ & effectus naturales continentur. Per cauſas naturales intelligo non ſolum illas, quæ neceſſariò agunt, & cauſæ phyſicæ vulgò vocantur; ſed etiam illas, quas cauſas morales vocamus, ſed quæ à corporis inſitis, & naturalibus motionibus impetum ſuum mutu-

mutuantur: ita coitum hominis naturalem vocamus, quia corporis naturalis constitutio, maturescente ætate, hominem ad illum actum stimulat; quamvis non nisi hominis voluntate interveniente exerceatur. De causis & effectibus naturalibus, qui necessariò agunt, hic dicere nihil attinet; quia à quæstione, in cujus disquisitione versamur, illud alienum atque remotum est. Leges naturæ secundi generis sunt in duplici differentia: aliæ sunt illæ, quas, ni fallor, Juristæ vocant illud jus naturale, quod natura omnia animantia docuit; quatenus in animalibus eorum vestigia cernimus, quia instinctu naturæ, hoc est legibus corporis sui, ad obeunda quædam, ut ita dicam, munera impelluntur; ad quæ etiam homines, si naturæ ductui per malitiam refragari nolint, interveniente sua voluntate, ducuntur: & inde natæ hæ sententiæ, quod doctis ratio, illud natura feris præscribit; aliud naturæ accommodatum, aliud alienum. Qualia sunt sui defensio, concubitus maris cum fœmina, & quidem cum una: quia in quibusdam animalibus eam continentiam, & conjugii effigiem se observare putant. Eodem referunt nonnulli incestus, quos contra naturam fieri arbitrantur; & putant se nonnulla observasse exempla, quibus constat etiam bruta refugisse congressus cum matribus: huc etiam revocant educationem liberorum, eorumque curam & tutelam, &c. & quæ sunt hujusmodi. Verène an falsò, convenienter an alienè hæc à Juris doctoribus dicantur, non disputo: sed eorum usus hic est, ut magis in aperto ponatur differentia duplicis juris naturalis, contra quod nonnulla fieri & perpetrari dicuntur: unum est, de quo loquuntur juris Doctores in sua institutione juris: sed ad hoc jus non attenditur, quando agitur de peccatis, quæ contra naturam fieri dicimus; & muta peccata vocare solemus: quæ hoc nomine notantur, quia ea est illorum obscœnitas & turpitudo, ut non tantum nullo modo per ullas circumstantias cohonestari possint; sed quia in totum ita turpia sunt, ut nulla verba reperire liceat, quibus illud peccatum per aliquam ejus circumstantiam designatum & notatum, hominis sensui insinuetur, quæ non incestent castas mentes & aures. In superioribus indicavimus, quare quædam voces sint turpes & obscœnæ, & quare quasdam actiones propriis suis vocibus & vocabulis appellare non deceat; quæ hic repetere non est opus, sed sufficit eorum memoriam lectori excitasse. Hæc quidem ratio est, quare dicantur peccata muta; & ita quidem ea consideratio nos informat illorum peccatorum eam esse naturam, ut ad libidinem veneream pertineant: cujus ratio est, ut illius actus directi & formales honestè nominari non possint: sed ideo nondum constat, quare illæ monstrosæ libidines dicantur esse contra naturam; & quare tantum in illis sit flagitium? Non quidem est dubium, quin hominis, maris & fœminæ naturæ, corporis membrorumque generationi dicatorum, & appetituum utriusque in mutuos complexus consideratio nos doceat, peccata sodomitica ire contra id, quò nos ducat natura; & ita omnium eorum organorum, quæ illa peccata complent, usum esse contra naturam. Sed estne usus membrorum contra naturam, peccatum: & quidem tantum, quale sodomiticum esse perhibemus? Os & stomachus, gula & œsophagus, facta sunt ad hominem nutriendum; & nos docent & ducunt ad sumenda alimenta per os, & ad ea deglutienda & demittenda in stomachum: sed an ideo tantum nefas est hominem nutrire per clysteres; quemadmodum medici quidam in magnis morbis talem clysterum usum commendant? Aut an peccatum contra naturam esset, infusione lactis in venas hominem nutrire & recreare, quia natura alia nutritionis & sanguificationis organa fabricavit? Fabrica humani corporis talis est, ut cibus per os sumptus, & in stomachum demissus, per alvum excernatur, estne tantum crimen desti-

destinato vomitu illum rejicere per os? Theologi docent loquelam homini datam ad exprimendos animi sensus; & contra naturalem usum loquelæ esse, si quid aliud mente premat, quam verbis declaret; mendacium tamen longè abesse putant à mutis peccatis: pedes nobis ad incedendum dati, & manus, utpote organorum omnium prima, ad machinationes & artes: fuitne ideo flagitium in illo misero, qui à primo ortu brachiis carens, pedibus multorum artificum manuum industriam æmulabatur? Et an is peccatum contra naturam committit, qui manibus, vice linguæ, utitur ad sua cogitata proximo declaranda? Ut itaque ratio formalis istorum flagitiorum nobis constet, alia ad hæc addenda sunt.

In superioribus tradidimus quædam peccata, etiam eorum, quæ vulgus ad inordinatos venereos actus refert, fieri contra pudorem; quædam contra dignitatem naturalem. Contra dignitatem hominis v. gr. sunt ebrietas, intemperantia in potu & esca, simulatio stulti, aut stulti personæ repræsentatio in ludis scenicis, scortatio, &c. Contra pudorem naturalem sunt incestus, & omnes actus libidinosi, in quibus decorum naturale non conservatur, ejusque non habetur ratio. At in peccatis illis mutis, contra dignitatem naturalem & pudorem simul peccatur, idque in gradu extremo: quod lectori potius tacitâ mente æstimandum relinquimus, quam verbis explanare lubet. Sed illud hujus peccati fœditatem supra omnia declarat, & in aperto ponit, quod in illis est non solum totalis aberratio à naturæ legibus, sed inflexio naturæ contra illas leges, nulla, ne inordinata quidem animi aut corporis naturali dispositione, & cui virtus modum ponere debet, hominem eò transversum agente. Vindicta illegitima peccatum est, sed tale, ad quod homo naturali iræ commotione, & quam virtutis est moderari, se proripit. Sic avaritia peccatum est, sed ad quod homo prolabitur illo instinctu naturali, quo nostri conservationi studemus, cui divitiæ multas præbent opportunitates & facultates. Muler quæ infanticidium commmittit, etsi nihil magis contra naturam esse putetur, quam crudelis esse in suum sanguinem, tamen aut metu infamiæ, aut paupertate, aut alia aliqua spe impulsa, illud flagitium aggreditur: saltem nunquam auditum aliquam sceleris ipsius & crudelitatis exercendæ causa, tale flagitium animo concepisse. Et si per singula peccata ire vacaret, facile esset in gravissimis peccatis ostendere aliquam passionem, aut dispositionem naturalem in iis ita partem suam vindicare, ut hominis malitia iis tamquam instrumento utatur; & sine quibus in homine, qui ad id malitiæ hondum est progressus, ut gratuitò malus sit, vitium torpesceret. At in hoc infando peccato, non solum nulla animi affectio aut corporis dispositio (sed vitio hominis corrupta) se prodit, sed omnia, quæ illud comitantur, naturæ propensionem innatam subvertunt; ita ut in eo peccato, natura destinatò oppugnetur: nullam aliam ob causam, quam ut libidini, perdita voluntate & opinione, nullo naturali motu nos eò ducente, susceptæ, pareamus: quod lector facile animo & cogitatione comprehendit. Estque inde etiam æstimanda istius peccati magnitudo, quod in eo in omnibus circumstantiis contra naturales inclinationes eatur. Qui nocens affligitur, & tamen aut vindictam parat, aut convitia retorquet, gravius peccat eo, qui innocens in ea peccata prolabitur: qui amicum inclementer habet, iniquior est eo, qui inimicum: qui parentes, quam qui peregrinum: qui humanitatis officia non præstat parentibus, aut aliis bene de nobis meritis, gravius peccat eo, qui eadem illa officia iis non exhibet, qui nullo consuetudinis aut officiorum vinculo nobis conjuncti sunt. Quæ hic causa ita æstimandi de peccatis? Nulla certe alia, quam quia in uno peccato major vis infertur rationi, & rebus, quibus

bus voluntas duci solet, quam in alio: ita existimarem mulierem gravius peccare, quæ in scortationem prolabitur, quam virum: quia pudor in muliere major, quem expugnare debet, priusquam illi vitio se corrumpendam det; à qua expugnatione pudoris in hoc casu petenda est magnitudo peccati. At in peccatis contra naturam, quot illic pudores ejiciendi? Quot propensiones naturales retundendæ? Imo ad quod non cogenda natura, à quo sponte sua abhorret: & si odio dignos multos putamus, qui tantum quodam motu aut statu videntur naturæ legem, & modum contempsisse, quid igitur judicandum de hoc peccato, quo tota naturæ lex subvertitur; ita ut in illo peccato omnium fœditatum & turpitudinum cumulus sit? Et illi ideo meritò è numero hominum sint ejiciendi, & novissima exempla meriti, qui ad infandum illud flagitium sese proripiunt, & jura naturæ inexpiabili scelere polluunt; & aversa atque adversa, supera & infera eodem jure habent. Plura non addam, nec persequar eam copiam quam possem: quia sunt istæc ita tetra, ut ea fugiat atque reformidet oratio. Exempla autem in superioribus prolata, quibus usus naturalis partium physicus; & in quibus nulla hæret turpitudo, quia ad Venerem non pertinent, à primo naturæ instituto deflectit, hic aliena sunt: quia ex antedictis liquet, pudorem, de quo jam est sermo, tantum versari in duobus, in iis scilicet, quæ cum actu venereo cognata sunt; & in iis, quæ contra dignitatem hominis, propriè sic dictam, committuntur. Usurpatio partium naturalium aliena à primo suo usu, qualis in exemplis supra memoratis facta est mentio, non est ponenda in vitio, quia in illa nihil committitur contra pudorem naturalem; neque aliquid in ea culpandum, si ostendi non possit, eâ hominis dignitatem naturalem imminui.

DIGRESSIO
DE VOTO CÆLIBATUS.

Quoniam ordo sermonis nos deducit ad considerationem cælibatus, & ad illi oppositam matrimonii naturam examinandam, operæ pretium me facturum arbitror, si de voto cælibatus hic verba faciam; quia ex illius examine magis manifesta fient ea, quæ in sequentibus dicenda habemus de conjugio, & de iis, quæ illis cognata sunt.

Ex iis, quæ supra in medium prolata sunt, existimo liquere, coitum legitimum sua natura vitiosum non esse; eum tamen tantum legitimum esse, qui ab aliquo eo animo suscipitur, ut sibi uniat fœminam in perpetuam vitæ societatem: matrimonium itaque multa pulchra in se complecti, & per illud contemptibilem venereum actum extolli atque decorari. Ita puto nos in aperto posuisse, illum actum inter omnes functiones, quæ cum statu animalis hominis connexæ sunt, esse abjectissimum; eumque, cui à Deo concessum est donum abstinendi à coitu, se tantum extollere super alios, quantum eorum status excelsior & dignior est, qui minus obnoxii sunt necessitati defungendi muneribus corporis animalis & terrestris. Quemadmodum dubitationem non habet, quin reliquis hominibus, animalem vitam de-

degentibus, dignitate præcellat, qui liberatus à necessitate edendi & bibendi, & reliquarum actionum, quæ illos usus sequuntur; & qui ita, ad partes illas quod attinet, jam vitæ spiritualis, & cœlestis gloriæ est factus particeps. Nunc de eo accuratius oportet exquirere, quâ dignatione ille status sit habendus; & quando, atque quomodo pro illo vota nuncupanda sint? Momenta, ex quibus pendet dignitas alicujus status, aut pretium virtutis, ex tribus præcipuè æstimatur. Primum est, quantopere Dei honoris intersit, ut aliquid fiat: secundum, quantopere illa res cedat in bonum proximi: tertium, quid boni & commodi inde ad nos redundet. Deus per ipsum cælibatum in se spectatum, non magnopere honore afficitur, quia cælibatu continetur tantum excellentiæ dignitatis humanæ gradus; qui per se non est virtus, sed argumentum sanctitatis vitæ, quæ agitur convenienter illi statui: quemadmodum emendati mores, & vita politior, & cum nitore, non tam virtutes sunt, quam argumenta, homini suam pudicitiam, & custodiam suæ dignitatis cordi esse; seque eam quasi semper ante oculos habere: suntque illi mores, qui desciscunt à disciplina politioris ævi, tunc tantum culpandi, cum exercentur in medio hominum, quos intelligimus istis agrestibus moribus offendi posse; & iis ita aliquam nostræ dignitatis jacturam fieri: nam quemadmodum justitiæ partes sunt non violare hominem, ita verecundiæ non offendere. Ita cælibatus non tam virtus est, quam documentum hominis ad summa adspirantis, & vitæ animalis partes cum tædio obeuntis: & qui status ideo illi decorus, qui toto vitæ curriculo enititur ad summa, & nil nisi cœlestia spirat & cogitat. Quantum ad ea, quæ proximum spectant, potest is sine magno damno carere utilitatibus, quæ manant à cælibatu: quia ad commuhem usum in aspectum & lucem nihil ferme profert. Nam quemadmodum Apostolus, 1 *Cor.* 13. virtutum Christianarum, quæ ad proximum pertinent, magnitudinem æstimat ex fructibus, qui ad proximum ex illo se diffundunt, facile intelligimus in cælibatu non magnam virtutem versari, quia inde non magni fructus perveniunt ad proximum. Exemplum, quo illi, qui voto cælibatus sese obstrinxere, nos possunt invitare ad sui imitationem, non potest permanare ad multos; tum quia (ut infra docebitur) non est in cujusvis potestate ad hujusmodi vota properare; cum etiam, quia exemplum non est magnopere efficax, quia tantum iis proditur ad æmulandum idem decus, qui totâ vitâ singulari sanctitate prælucent; & quibus cælibatus tantum honor est, & cumulus perfectionis. At quam pauci reperiuntur, qui eos in pietate progressus fecere, ut cælibatus, tanquam perfectionis cumulus, tantum in iis desideretur: quia sc. hominem segregat ab eo fœminæ consortio, quod homines tam exaggeratis virtutibus, quique ideo sui potentes putantur, parum decet. Quorum autem vita divortit ab illa excellenti pietate, nec respondent reliquæ partes illi singulari sanctimoniæ; cujus votum cælibatus fidem facit, & spe prælucet, iis cælibatus votum probro est, & tam parum conveniens, quam annulus aureus in naribus porci. Et ideo Apostolus tales exhortatur ad conjugium, 1 *Timoth.* 5: 14. Scriptura certè de cælibatu loquitur, ut de re ferme indifferenti: & si illi statui quasdam prærogativas attribuit, & eum conjugio ad honorem antecellere, eas cælibatus non tam in se possidet, quam propter quasdam opportunitates, quas habet certis temporibus: vide 1 *Cor.* 7. 1 *Tim.* 5: 14. Et quandoquidem Apostolus docet matrimonium esse honestum inter omnes, & cælibatum honestum quidem esse castis mente & corpore, attamen eos suæ dignitati non deesse, si nihilominus matrimonium ineant, 1 *Cor.* 7: 36. 38. 1 *Cor.* 9: 5. Lectori æstimandum relinquo, quod cælibum sit fastigium aut arrogantia? Et an

multa

multa habeant super conjugatos, in quibus se jactent; etiam illi, qui tenere se & moderari possunt?

Pergamus nunc ad ipsum votum cælibatus. Vota concipiuntur aut de iis rebus, quæ absolutè imperantur, & lege præscribuntur; & quarum nullus sibi gratiam facere potest: aut de iis, quæ legibus scita & constituta non sunt; sed quæ sunt hujusmodi, ut sub voluntatem & arbitrium cadant, nec veniant in officium singulorum hominum quovis tempore: & in his posterioribus vota, consilia, opera supererogatoria Pontificiorum occupantur, de quibus in superioribus ad rei necessitudinem dictum est. De rebus, quæ absolutè imperantur, non multa dicam, quia ad rem nihil attinet, & quia vota propriè dicta, de quibus in præsenti tamen est cœptus haberi sermo, circa eas non versantur; atque ita votorum ratio non multum ex earum elucidatione illustrari possit. Venêre autem illa hominis officia, quamvis necessariò suscepta, etiam votorum nomine: quia pii & virtutis studiosi, cum intelligunt se lege quidem teneri ad illa officia præstanda, sibi tamen votis & promissis de novo conceptis stimulum & animum addunt, ut acrius incumbant, & officium intendant in id, ad quod jam tenebantur. De tali voto vide *Gen.* 28:20. ubi Jacob vovet, Deum, qui sibi apparuerat, fore posthac sibi in Deum, quamvis ante votum conceptum Deus Abrahami & Jacobi vim numinis apud eum habere debebat.

Ad vera vota quod attinet, facile consentient Pontificii, non rectè ea concipi de rebus, quarum perficiendarum non habemus potestatem; quarumque eventus non pendet à nostris viribus: omne itaque justum votum & legitimum, à studio & opera nostra ad exitum perduci potest: vel quia vires illas jam paratas, præsentes, exploratas, & ut ita dicam, domi conditas habemus, vel quia illæ à Deo, secundum communem gratiæ ordinem, precibus impetrantur; quatenus jam cultu sanctioris vitæ nobis gradus & viam ad eas fecimus. Porro, ut votum rectè fiat, ad hæc tria animum intendere necesse est. Primò, ut exploret vires suas, & se bene pertentet, quid humeri ferre valeant, quidve recusent. Secundò, ut bene æstimet & ponderet motus & sensus animi, quibus se inducit ad faciendum votum, & ad aspirandum ad ea, quæ communis sanctitatis viribus non continentur. Tertiò, ut prudenter contendat & comparet bona, quæ sperat oritura ex voto, cum periculis, quæ adire tenetur, ne turpiter se det in iis sectandis, quibus viribus par non est: nec Deum tentet, ad ea nitens, quorum Deus homini certam spem non fecit; neque in natura, neque in gratia auxilia promisit, quibus ea obtineri possint. Ad vires illius quod attinet, qui vota concipere destinat, rectè de eo æstimatur, illum temerè votum facere de rebus quibusdam præstandis, quæ longè superant suas vires. Ita aliquis inter initia sanctioris vitæ consistens, non debet voto properare ad ea, quibus in pietate adulti tantum pares sunt. Talis enim tam malè instituit rationes, quam puer, qui cum exiguis sit viribus, onus tentat attollere, quod vir vix ferat: nec mirum illum semper destituere effectum, qui ut grande aliquid inveniat, semper conatur nimium.

Quantum ad animi dispositionem, ab ea semper voti bonitas aut vitiositas manat: nam si impetus ille concipiendi voti non oritur ab animo bene comparato, & modo atque ordine suas actiones gubernante, ita ut quidam concentus sit inter omnes vitæ actiones & partes, vota sæpe non minus corrumpent vitæ tenorem, quam tonus à legibus musicæ aberrans, aures offendit, & totum concentum turbat: nam sicut cithara perfecta non est, nisi ab imo ad summum omnibus intenta nervis consentiat, ita hominis vita recta non est, quando omnes ejus partes non bene conveniunt. V. Gr. finge tibi hominem,

nem vitiis suis indulgentem, & ab omni vita turpem; qui, nescio quo animi motu percitus, votum facit non abstinendi à peccatis, quod omnium Christianorum officium est, (& cui proposito votum castitatis congruenter jungi posset, ut proficiscens ab homine, qui ad summa nititur) sed explendi virtutes quasdam, quæ excedunt vires hominis Christiani, viventis convenienter professioni suæ; & quas illi tantum sectari solent, qui jam communem Christianorum statum supergressi ad summa contendunt. Nonne is ludos dabit, & meritò incurret festivitates urbaniorum hominum, quod cum nondum didicerit vitiis suis jus dicere, iisque imperare, heroicarum virtutum spem faciat suis civibus? Is ad minimum se similem iis præbet, qui vinum novum mittunt in utres veteres, *Matth.* 9. quorum hominum institutum Christus damnat. Præterquam quod in votis Pontificiorum id frequentissime eveniat; & cujus vota Monastica infinita dedere exempla, quod qui conjugium ejurant, & cælibatum amplectuntur, parum ad reliqua vitia delenda intenti sint: ita ut ille cælibatus status suâ sponte laudandus & decorus, illis tamen tam parum quadret, quam mendico pannis annisque obsito, aliquod ornamentum à regibus & magnatibus tantum expetitum.

Quantum ad comparationem, quæ instituenda est inter commoda & utilitates, quas votis nos nobis, aut proximo paraturos putamus; & inter damnorum & periculorum metum, cui nos exponimus, cum ad non vulgaria adspiramus, illa non est exigui momenti. Nam, ut in rebus profanis, ita & in sacris, illa prudentiæ regula obtinet, ne piscemur hamo aureo, & sub spe exigui lucri subeamus periculum magnorum incommodorum. Vulgus mercatorum rectè suas rationes putat, quando dicit illum quæstum non posse consistere, quem sumptus superat. Quis existimet illum hominem sapienter vitam suam instituere, qui cum naturâ sit iracundus, & ad jurgia & lites pronus, affectans singularis patientiæ & lenitudinis animi exemplum prodere, iis negotiis sese immisceat, quæ sunt plena stomachi & tædii: quique ita sub spe aliquid excelsi præstandi, venit in discrimen multo turpius labendi, quam si in pristino vitæ instituto mansisset..

Erit nunc ex usu ea, quæ tradidimus, aptare votis cælibatus. Primum, ad vires quod attinet, neminem fugit, quam acris sit aculeus concupiscentiæ carnis; & quam miscendorum corporum maris & fœminæ vehemens libido, præsertim juvenum, & in flore ætatis constitutorum; imo omnium, quorum vigor ætatis non defluxit: atque ita quivis, qui rem ex æquo æstimat, & ad veram judicii lancem appendit, facile concedet eum multis temeritatibus sese offerre, & rem periculi plenam suscipere, si quis, cui adhuc vigor & succus est in corpore, voto cælibatus sese adstringit, nisi priusquam illi capistro os præbeat, multis in casibus expertus sit se sui potentem esse, & capacem domandi illam libidinem; ut ita conatus viribus respondeant, & vitæ partes consentiant. Ita quidem voto cælibatus locus non est, nisi ubi nos dono continentiæ instructos sentimus; atque ut ita voti finis sit, potius donum, quod jam possidemus, majori cura excolere, quam per votum illud adipisci. Et qui eo ordine & via progreditur, rectè rationes suas instituit, & regulis prudentiæ Christianæ obtemperat; nec fodiens talentum suum in terram, nec supra vires animum gerens, seseque efferens. Alioquin temere aliquid voto aggredimur, cujus adimplendi nec vires possidemus; neque illius studio aut precibus acquirendi ulla facta spes: estque nostra agendi ratio tam aliena à ratione, quam illius Regis, qui bellum parans contra inimicum, & calculum iniens militum & sumptuum faciendorum, intelligit se inimici viribus & copiis imparem esse; & cum ratio illi dicta-

dictare deberet tentare vias pacis, & conquirere noneſtas conditiones decidendi, & iis utendi, quarum facultatem præſentem, & in manu habet, tamen bellum malit: confidens Deum ſoſpitaturum ſua conſilia; & per ipſum proditurum exemplum, & daturum documentum mortalibus per inſignem & memorabilem injuriæ vindictam. Pariter in concipiendis votis, prudentiæ Chriſtianæ partes ſunt, bene ponere calculum, & expendere an viribus inſtructi ſimus ad expugnandas & exſtinguendas carnis libidines; & ſi intelligimus nos ab iis non ſatis eſſe firmos, placemus & deliniamus ejus ferociam conjugio; neque tentemus Deum, precibus eum fatigantes, & jejuniis nos macerantes, ut non tantum indies in pietate progreſſus facere, & ita contendere poſſimus; prout eſt captus noſtri ſtatus, ad ſummum: (quod cujuſvis Chriſtiani officium eſt) ſed ut conſequi poſſimus, & adipiſci heroicas quaſdam virtutes, quarum Chriſtus ſingulos Chriſtianos non vult facere participes; neque promiſſis in ſpem adduxit, ſe illis hoc eſſe præſtiturum: quemadmodum quidem omnibus promiſit gratiam Spiritus ſui ſanctitatis ad vitandum peccatum; non autem ad acquirendum ſummum ſanctitatis & dignitatis gradum in rebus, in quibus poſſimus ſecundi & tertii eſſe ſine peccato. Quemadmodum tota Chriſtianiſmi, aut Dei civitas nobis proponitur ad effigiem & ſimilitudinem corporis, cujus partes & organa variis funguntur muneribus ad commune corporis bonum; neque tamen pars minoris dignitatis & uſus ideo vitio laborat, quia non eſt in numero partium dignitate potiorum: & quemadmodum cujuſque partis eſt, pro ſuo modulo, laborare pro bono totius corporis; imo contendere, ut gradum ſuo poſſit facere ad majorem dignitatem, neque tamen officio ſuo deeſt, ſi quando inter inferioris dignitatis poſita non ſibi vindicet munera partium dignitate potiorum. Et quemadmodum civis vulgaris, imprudenter inſiſteret, ſi ſtudio inconſiderato præcipitans zelum de patria bene merendi, eas reipublicæ partes procurandas ſuſciperet, ad quas ritè obeundas, neque natura neque uſu formatus eſt. Chriſtianus ſemper quidem contendere debet ad laudatiſſima, non tamen properare ad ea, quibus per præſentem ſtatum idoneus non eſt: ſed debet ſinere ut fiant pietatis gradus, & pro modulo virium concipere vota. Et ideo meritò ſuſpectum habere debet illum animi impetum, ut non à Dei Spiritu proficiſcentem, quo homo ultra vires ſuas vota & ſtudia ſua extendit. At donum continentiæ non eſt hujuſmodi, ad quod communiter Chriſtiani aſpirare poſſunt. Et Apoſtolus ſpeciatim de illo ſtatu diſſerens, diſerte teſtatur, non ſolum cuivis fideli illum non convenire; ſed etiam cuivis Chriſtiano ad id laborandum non eſſe, ut donum continentiæ precibus & jejuniis impetrare poſſit. Cum ſcortationis vitandæ cauſa non tantum quibuſdam donum continentiæ largiatur, ſed etiam conjugium in ſubſidium & remedium inſtituerit; & ideo vult ut is, qui dono continentiæ ſe deſtitutum experitur, contrahat matrimonium; cum præſtet nubere, quam uri. Si Apoſtolus judicaſſet cuivis pietatis ſtudioſo, & ad ſumma contendenti paratum eſſe continentiæ donum, modo pro virili ad id niteretur, non dediſſet illis, qui libidinis ſtimulos reprimere non poterant, conſilium ineundi matrimonii, ſed conſtanter perſeverandi in precibus & jejuniis; utpote quæ Deus ſecundaret, & proſpero bearet exitu: ſed Apoſtolus non potuit ita inſiſtere, quia non extant promiſſa Deum cuivis largiturum continentiæ donum, qui ritè ad illud obtinendum precibus apud Deum contenderit. Et quandoquidem periculum ſcortationis in non continente tam magnum eſt, & ſtatus cœlibatus non tantopere expetendus, quomodo prudens Chriſtianus in conſequendo illo dono pertendere poteſt per tot diſcrimina

ſe

se polluendi; habens interim tam præsens & paratum remedium contra illam incontinentiam, quo, sine læsione suæ dignitatis Christianæ, uti potest; ad quod monachis omnis aditus interclusus est. Quibus addatur, quam paucas vita monastica habeat opportunitates acquirendi illud continentiæ donum; & quam dura illis incumbat necessitas perseverandi in illo vitæ instituto, postquam illud semel ingressi sunt, nec amplius deliberandi spatium est: quam inluctabilis eos tunc urgeat ardor, qui acriores subdens faces, & medullas eorum exedens, cum desperatione nunquam recuperandæ libertatis, & domandæ libidinis, indomitis eos implicat necessitatibus. Vulnus alit venis & cæco carpitur igni.

Neque caro in monasteriis ita subigitur, ut in speciem videtur; nam consuetudo paucorum annorum illis callum obducit, ita ut facile ferendo sint exercitia monastica; imo vires & vigor corporis potius in iis corroborantur, quam franguntur; quod nitor & habitus corporis, qui in monachis, ut plurimum, commendatior enitescere incipit, satis docet: sed præsertim id testantur frequentes eorum prolapsus in scortationes. Taciti eos præterimus, qui ex ordine ecclesiastico muneris causa se temperare debent à matrimonio, nec tamen austerioris vitæ regulis & præceptis tenentur; & ita ad omnia incontinentiæ pericula magis expositi sunt: ut inde rectè inferre liceat, instituta illa Ecclesiæ, quibus Ecclesiasticis personis interdicitur conjugii usus, non minori laborare incommodo, quam votum monasticum. Argumento etiam est votum cælibatus non ita comitari continentiæ donum, quod cum remedia spiritualia, vitaque ad exactam frugalitatis & sobrietatis normam instituta, parum sufficiat, medicamentis uti consueverunt; quibus non tantum carnis libido coërcetur, sed ipsa naturæ vis læditur: & eorum suscepta ratio cum iis par est, qui ut gulæ libidinem possint frangere, nec tamen ab animi viribus, jam luxu jacentis, quicquam præsidii exspectare possunt, medicamentis utuntur, quibus stomachi ægritudo conciliatur: vel potius iis se pares constituunt, qui ut lascivientem naturam reprimant, se castrant & mutilant: cum tamen viri honesti munus sit in decurrendo virtutis stadio, non naturam affligere & corrumpere, sed eam in ordinem cogere, & severo vitæ instituto in gyrum obedientiæ flectere; eamque suis aptare finibus, quibus à naturæ auctore destinata est. Næ ille egregiè devius aberraret à recto, qui ut exorbitationes exultantis & acris ingenii posset reprimere, medicamentis illius vim iret perditum: quod perinde est, ac si quis ferociam generosi equi volens domare, daret operam, ut etiam egregia ejus indoles tolleretur. Vis & potestas generandi naturæ nostræ pars est, cujus domini non sumus; non magis quam partis nostri, in quam nullum directum jus habemus, sicut alibi hoc demonstratum est.

Ut itaque veniamus ad clausulam, & ea, quæ dixi, ad unam summam referamus, statuo I. Cælibatum suo nomine esse statum digniorem conjugio; quia reddit hominem immunem ab illis functionibus corporis naturalis & animalis, quæ insignem habent deformitatem, quæ quamvis matrimonii decore & honestate resarciatur, retinet tamen multas causas justi pudoris. II. Rectè tale votum posse suscipi ab eo, qui se sui potentem experitur, & est, ut ita dicam, in potentia proxima illud perducendi ad exitum. Nam si Apostolus probat fœminas & viduas, provectioris ætatis, & à cura tuendæ domus, & tollendorum liberorum vacuas, illud vitæ institutum ingredi, quo laborantibus in Ecclesia opem ferant; & quod cælibatum requirebat; & à quo voto resilire & deficere probrosum putabatur: quidni juniori fas erit, idem vitæ institutum amplecti, cum intelligit se esse extra teli libidinis jactum? Nam Apostolus ad hoc vitæ

genus

genus non admittit juniores viduas propter periculum incontinentiæ; cum illæ sæpe temere, & cupidius quam par erat, affectarent illa munera in Ecclesia, quibus postea valedicebant matrimonii desiderio. III. Iis tamen potissimum convenire illud votum, qui non tantum dono continentiæ præditi sunt, sed qui studio deserviendi proximo, & solutius atque liberius vacandi operibus charitatis, animum suum inducunt ad illud votum nuncupandum: videmus enim eo præcipuè nomine cælibatum matrimonio ab Apostolo præferri, potioremque duci. Qui itaque istum statum tantum affectant, quia in aliqua laude & gloria insistit, qua matrimonium caret, illi ab illo statu non admodum sunt probandi aut commendandi. IV. Et quia magnæ prudentiæ opus est se bene explorare, viresque suas expendere, existimo illos cautius & circumspectius rationes suas putare, qui ita cælibatum amplectuntur, ut quidem voto se non adstringant, neque aliqua religione se obligent eum servandi in perpetuum; animi tamen propositum concipiant cælibatum constanter tuendi & sectandi, ita ut continuò illius propositi memores, intimis semper agantur sensibus ad adhærendum illi proposito. V. Arbitramur, eum, qui dignitatis ergo cælibatum affectat, & interea à reliquis vitæ partibus parum honestus est, ludibrio sese exponere, & agere personam, quæ sibi non constat, neque secum concordat; & qui se ei similem præbet, qui sordibus & detritis vestibus incedens, aliquam tamen corporis partem cultu, Rege digno, exornet. Denique illos non longè ab impietate abesse, qui deformandi conjugii causa, & detrahendæ spoliandæque ejus dignitatis, conjugatos à sanctis Ecclesiæ ministeriis arcent.

DE CONJUGIO, *ET* POLYGAMIA.

ORdo nunc postulat, ut de ipso conjugio loquamur; & qualibus contrahi debeat legibus. In superioribus (ni fallor) argumentis ex naturæ fonte haustis probatum dedimus, scortationem esse peccatum; & in scortationis remedium à naturæ conditore institutum esse conjugium. Primum itaque dicendum quid per conjugium intelligamus; & quid ad tale conjugium, quod coitum à vitio immune præstat, requiratur. Diximus formalem scortationis rationem hisce contineri: quod libido venerea, quæ intimam animorum & corporum conjunctionem, quâ congredientium corpora fiunt unum corpus, non intendit, infra naturalem hominis dignitatem sit; ideoque tunc ab homine turpiter fieri: & quod vir per dedecus abutitur corpore fœminæ, quando solummodo Veneris causâ usuram ejus corporis capit; & quod fœmina labem & maculam in corpore suo concipit, quando extra certum & stabile conjugium se præbet instrumentum, & ministram explendæ viri libidinis. Et ideo in omnibus, tam

 viris,

viris, quam fœminis, nisi emortua in iis sit pudicitia, semper mutuus amor præcedere solet copulam; ita ut prius sit quædam animorum conjunctio, quam corporum: unde etiam zelotypia manat; quæ certe alteri non invidet voluptatem veneream; neque zelotypus ea de causa sibi comparem propriam & solam vindicat: nihil enim suo nomine honesti in coitu reperitur, nec est quod quis alteri eum invideat, sed zelotypiæ aculei & impetus oriuntur ex consideratione, quod nullus nisi infamis & propudiosus corporis sui usum alicui concedat, cui non pariter animum largiatur; & corporis sui dominium cedat: polygamus itaque, qui eodem tempore plures sibi jungit uxores, comparem eo fraudet, quod altera sibi proprium vindicabat: & zelotypiæ ratio in eo potissimum versatur, quod sit cura & sollicitudo conservandi tamquam proprium & perpetuum id, quod animo nostro præcipuè carum est: nec regna socium ferre, nec tedæ sciunt. Seminavit itaque Deus in natura principia legum matrimonii: ita ut homines, qui se rectè introspicere & pertrectare velint, neque illa legum primordia, & simulachra virtutis extinxerint, suâ sponte judicent de natura matrimonii, ejusque legibus.

Harum legum prima & princeps est, quod omne conjugium individuam vitæ consuetudinem complectitur: & quibus argumentis probavimus scortationem, sive copulam aut concubitum, qui non importat vinculum conjugale, esse vitium & peccatum; iisdem probamus, inconcessos amores esse, qui corpora coëuntium non faciunt unum nisi ad tempus: & qui ea lege atque conditione consentiunt in coitum & cohabitationem, ut post aliquot dies, menses aut annos sit desitura, facile intelligunt hujusmodi pactum aliquid diripere de dignitate viri; & præsertim mulieris. Non enim magnopere refert, sive pro multis mensibus, sive pro paucis diebus mulier paciscatur de noctibus. Imo pactum pro pluribus noctibus eo fœdius est, quod eo vitii & peccati longior usus stipuletur. Quod autem concubina minus infamis scorto putetur, id non est, quia concubinatus in se includit usuram corporis ad aliquod tempus protractam, sed quia concubina non publicat corpus vulgo; nec se vagæ permittit libidini, quemadmodum vulgare scortum. Et cum inter omnes gentes omni ævo discrimen sit habitum inter conjugem, & usum mulieris extra conjugium, etiam comperiemus discriminis causam in eo semper positam fuisse, quod conjugium contractum fuerit animo perseverandi in eo usque ad ultimum vitæ spiritum. Aliæ autem conjunctiones cum muliere non continent perpetuam vitæ consuetudinem: nam nec amplæ dotis promissio, nec magnæ utilitatis, aut compendii faciendi spes, ex concesso corporis usu, (quæ extra conjugium tantum est merces impudicitiæ) nec prolis educandæ promissio, (quâ nascituris ex concubitu consulitur quidem, sed non honori coëuntium) nec testificatio erga mulierem intensissimi amoris, (qui contemptu & ignominia, quâ mulierem afficit per abusum illius corporis, vitio inficitur, nec se tueri potest) nec longus mulieris usus (qui tantum ejus abusus continuationem continet) eam justæ uxoris numero haberi facit, sed solummodo corporis viri & mulieris coalitus in unum corpus perpetuo vinculo conglutinatus. Ita ut quemadmodum sine coëundi intentione nullum inter virum & mulierem potest contrahi conjugium, quia vis & causa, quâ duo fiunt una caro, (quæ est copula) deest; ita omnis contractus, qui copulam includit, nec tamen perpetuam vitæ consuetudinem intendit, conjugii dignitatem attingere non potest: quia vis copulæ ex sua natura illam perpetuam vitæ consuetudinem involvit; estque illius usus à natura alienus, quoties sub alia conditione expetitur. Ita quidem liquet semina legum matri-

trimonialium, quæ produntur in Scriptura, sparsa esse in natura, & in omnes gentes vim suam diffudisse: ita ut quemadmodum homines sponte, nec recondita ratione judicant inter scortum & honestam matronam; ita illis in promptu est discernere inter conjugium, & inter consuetudinem viri & mulieris, quæ illa dignitate caret; quæ etiam nunquam illis cæremoniis celebrata fuit, qualibus conjugium: sed contra, omnis concubinatus fuit habitus indignus, qui cohonestaretur ritibus, inventis ad addendum decus conjugio.

Et quamvis forte divortii justæ dentur causæ, non potest tamen illa vera esse causa, quæ destinato, cogitato, aut ex composito ponitur: cum nulla contrahentium pars id juris habeat in corpus suum. At longe distant, ad tempus in cohabitationem consentire, & ita contrahere matrimonium cum animo manendi in eo ad mortem, sed quod tamen intervenientibus & oblatis foris, (at non quæsitis & intentis, cum sit contractus) dissolvi potest. Estque hic par ratio in priori casu, quæ reperitur in eo, qui amicitiam cum aliquo contrahit, animo eam renunciandi & solvendi, postquam amici usum aliquamdiu habuit; & eo quod certe fœdum & illiberale est; & eo fœdius, quo turpior quæstus aut delectatio fuit, quam per amicitiam destinavit adipisci. Non tamen amicitiæ pretium imminuitur, quamvis ejus natura talis est, ut semel contracta, propter justas causas possit dissolvi. Existimo itaque me jam probasse nullum coitum liberari posse à vitio, nisi per conjugium: in omni conjugio contineri vinculum perpetuum inter conjuges; neque sufficere ad matrimonii contractum, quod mulier sit in tutela & custodia viri; sed jus naturale docere dignitatem naturalem mulieris requirere, ut vinculum inter virum & mulierem in conjugio sit perpetuum.

Nunc superest discutienda difficilis quæstio, an lex naturalis jubeat conjugia tantum esse inter duos? Respondeo, mihi nullum dubium esse, quin lumine naturæ cognoscamus conjugium inter duo perfectius & dignius esse; & mulieris dignitatis naturalis majorem in tali conjugio haberi rationem. Nam quamvis maritus est uxoris caput, non tamen habet in illam dominium cum imperio; neque subjectione mulieris jus in illam acquisivit, sed associatione: deditque Deus viro mulierem comparem & adjutricem, non famulam aut servam: & nihil magis alienum ab amore conjugali, quo vir conjugem tamquam se alterum complectitur, quam illud dominium, quo re aliqua utimur tamquam nobis inferiore, & nostro usui & commodo tantum destinata aut comparata. Sic res mihi extra controversiam est, inter duos se magis prodere amorem conjugalem, & mutua conjugum munera; & sanctiorem purioremque inter duos esse thorum conjugalem. Nec sinit nos dubitare Christus, docens matrimonium ab initio à Deo institutum, ut tantum esset inter duos: quemadmodum ex eodem instituto manat, quod perpetuum vinculum esse debeat. Nec dubito quin in statu integritatis mulier in ea fuerit constituta dignitate, ut omnino conveniens fuerit, eam cum uno viro tantum nuptam esse. Neque illud institutum tantum vim præcepti positivi habuit, sed illud ductum puto ab initiis naturæ in creatione homini inditis; cujus vis etiam manavit ad totum genus humanum; cujus insitas, & quasi consignatas in animis notiones illa zelotypiæ affectio, quæ tam fœminis quam viris adest, indicat: & mulier tam virum, ut sui dimidium amplectitur, quam vir mulierem: & in utroque sexu, quando ætas processit ad juventutem, se produnt inclinationes, quibus tam mas quam fœmina mutuò se appetunt; non libidinis explendæ causa, sed quia uterque sibi aliquid deficere putat, quod conjugio tantum refici & compleri potest. Ut rectè dicatur istius inclinationis respectu, naturam solitarium nihil amare, semperque ad aliud, tamquam ad

ad adminiculum adniti, quod in amicissimo quoque dulcissimum est; & communem naturalemque quandam commendationem marem inter & fœminam esse. Et quamvis polygamia apud multas gentes obtinuerit, nunquam tamen, quod sciam, liberum conjugium inter personas liberas contractum fuit, per quod vir uno eodemque tempore duas sibi adjungebat uxores; & cujus conjugii simul amor, non autem aliquod commodum domesticum pronubus & conciliator erat. Sed quando altera & tertia uxor superinducitur, id fit successivè, & libido aut utilitas domestica illud suadet; & ideo facto illo multum diripitur de dignitate conjugii, & de integritate conjugalis amoris.

Scio equidem responderi ad argumentum de zelotypia, illam passionem non ex veris naturæ principiis in homine, & præsertim in muliere efflorescere, sed opinione & consuetudine gentis, in qua degimus, tantum esse susceptam; quemadmodum sæpe mores deteriores specie honestatis & magnanimitatis increbrescunt in Republica: inter quos est v. gr. ille mos, qui nomine fortitudinis & generositatis se commendat, quo nobiles & milites tuendæ existimationis & famæ causa, ad monomachiam & condicta singularia certamina se proripiunt: quo in casu non vera ratio eos informat ad vindicandam facinore existimationem suam: sed animus ad contumeliam fractus & mollis. Sic arbitrantur zelotypiam non vi naturæ probè constitutæ commoveri in nobis, sed esse vitium præsertim in muliere) profectum à superbia mulieris, quæ tanti se æstimat, ut putet nullam aliam fœminam in thori societatem asscisci posse sine sua injuria: esse itaque zelotypiam animi commotionem, in muliere præsertim, aversam à ratione, & à primis naturæ institutis alienam; & ideo dicunt illam cessare apud eas gentes, ubi polygamia in usu est: quod documentum manifestum præbet istius passionis causam esse tantum in moribus. Respondemus, ex natura amoris conjugalis rectè concludi zelotypiam esse affectionem animi, homini datam à natura recta, quia ex supra traditis manifestum est, concubitum complecti conjunctionem duorum corporum in unum; & amorem conjugalem complecti amorem intensissimum, quo animi & corporis mutùa communicatio continetur: nihil autem homini magis suum & proprium est, quam suum corpus & suus animus; & nullus nobis carior est, quam nosmet nobis sumus: amor itaque conjugum non est amor adversus rem, quam nobis inferiorem putamus; & quam appetimus non suo nomine, sed propter usum & nostras commoditates: neque est erga rem, quam nobis præstantiorem putamus, quales sunt Deus & Patria, sed mulier à viro suâ caritate colitur, & expetitur ut compar sibi; quâ æque delectatur ut se ipso, & erga quam ita est animatus ut ipse in se. Et quemadmodum nostri conservandi studium rectum atque naturæ appositum est, ita ut illius causa reliqua ferme omnia parentur; ita conservandæ & tuendæ possessionis conjugis studium rectum atque probum est: tam diu autem conservatur illa possessio, quam diu nobis propria manet per vinculum conjugale, quod profectum ab amore, quo duo unum esse expetunt, completur per copulam. Mulier itaque se non æstimat nimium, quæ uni viro; eoque proprio frui vult; quia natura conjugalis amoris eò ducit: ideoque illa animi affectio, quam zelotypiam vocamus, libera est à contumacia, & profecta à magnitudine animæ digna muliere; & à vera æstimatione suæ dignitatis. Non est itaque aliena à natura, aut vitiose suscepta zelotypia, quemadmodum est monomachia & vindicta privata, ad se vindicandum à suspicione formidolosi & parum strenui hominis: quia hoc est invadere officium judicis; & privato judicio injuriam suam æstimare, ejusque vindictam persequi: cum tamen ex legibus civitatis ad pacem

&

& iustitiam tuendam comparatis, injuriarum privatorum æstimatio & reparatio publicis judiciis sit commissa.

Neque etiam me à sententia mea depellere potest, quod polygamia non semper libidinis causa appetatur: sed sæpe insignium commoditatum ergo, quæ in familias inde redundant; & quæ etiam ad muliebrem sexum sese diffundunt: per eam enim plures mulieres constituuntur sub tutela & custodia unius viri, sub qua earum pudicitia securius delitescit; & earum dignitas provehitur, & in altiori gradu constituitur, quia illa aliquod incrementum capit per matrimonium. Nam quamvis hæc vera esse possint, non rectè tamen argumenta in hac quæstione ducuntur à commodis aut incommodis, quæ polygamiam comitari solent; sed in hisce attendendum ad naturalis rationis dictamen atque præscriptum: non enim quod magis aut minus utile est, id ideo lege naturali aut vetatur aut jubetur; sed quod ratio imperat, aut quod cum illa pugnat, id committere fas aut nefas est. In hac quæstione itaque tantum pensitandum venit, an polygamia motibus naturæ, per & juxta rationem sese exerentibus repugnet? Aut an eis consentanea sit? Si mulieris pudicitia, quæ viro juncta est, magis est in tuto, etiam concubinæ res cautior erit, ne dedatur multorum libidini, fiatque publicum prostibulum; illa tamen utilitas concubinatum non reddit à vitio immunem: & si polygamia stabilit rem familiarem, etiam servorum copia familiæ commoda auget, non ideo tamen definit servitus aliena esse à Christianorum charitate & mansuetudine. Et si muliebri sexui propter conjugium in polygamia accedere videatur aliquod decus, illud verum decus non est; quia illud non aliter acquiritur quam per dispendium majoris decoris: sicut is qui divitias, quibus contemptus, qui in paupertate est, arcetur, per probrum acquirit, ideo honoratior non putatur.

Quæ hactenus polygamiam spectantia tradita sunt, probant quidem coniugium inter duos aliquid egregius & excellentius in se complecti quam polygamiam: quod fortasse nemo, inter moratiores gentes degens, in dubium vocaverit; sed illa difficultas manet reliqua: an pugnet cum dignitate naturali mulieris, quod plures apud unum virum nuptæ sint? Ita ut polygamia sine vitio nunquam introduci potuerit, neque usurpari; ne tunc quidem quando cum seculis & ætatibus hominum illa consuetudo in quibusdam gentibus inveteravit: ut, quemadmodum pugnat cum dignitate naturali hominis stulti personam agere; ita etiam infra dignitatem naturalem mulieris sit, quod plures uni viro nuptæ sint. Ut hæc difficultas planè atque perspicuè expediri possit, altius nonnulla accersam; ut res lectori magis in aperto sit. Distinguendum primò inter dignitates, quarum non est una & simplex natura; & à quarum cognitione tamen totius quæstionis momentum pendet. Alia est dignitas, quæ nullam in se moralitatem continet; hoc est, quæ nec vitii, nec virtutis rationem ullam in se complectitur. Sic dignitas, quæ ex scientiis & artibus alicui accedit, nullam moralitatem habet; nullus enim ideo probior aut improbior putatur. Sic nec illa dignitas, quam consequentur beati, postquam corporis animalis infirmitates deposuerint, & corpori glorioso Christi similes fuerint facti, ullam moralitatem continet: ex nullis enim virtutibus status ille, qua talis, completur; quemadmodum neque virtutum studio gradatim acquiritur: cum tamen ipsa beatitudo, quæ in Dei fruitione consistit, ipsis virtutibus, quæ hic à probis exercentur, contineatur; quamque per gradus sibi parant, pro modulo progressuum, quos in virtute faciunt: sed illa beatitudo non est confundenda cum statu corporis glorificati. Est & alia dignitas, quæ in sublimi & excelsa quadam natura omnibus cumulata virtutibus fundata est; quæ qui-

dem moralitatem in se continet; & à qua is, qui illam possidet, desciscere, aut declinare sine peccato non potest, sed quæ tamen ad omnes non convenit; & cum qua illi, qui in tam excelso gradu dignitatis constituti non sunt, non tenentur exæquare suas actiones. Sic Christus in illa dignitate constitutus fuit, etiam cum in terris ageret, ut multa ejus dignitas ab eo requireret, ad quæ homines, communi sorte nati, adspirare non habent necesse; & male officiorum suorum calculum subducerent, si quod Christum condecere putant, id etiam sibi imperatum putent; & si deliberantes atque hæsitantes, an ipsis fas sit aliquid committere aut omittere, consulerent exemplum Christi, & inde sibi formarent officia vitæ. Ita sunt quædam munera in Ecclesia & Republica, quæ talem personam imponunt illis, qui iis funguntur, ut plane in ea dignitate versari debeant, à qua alii non solum abesse possunt, sed quam ne sectari quidem debent, si non velint ludum & jocum præbere populo. Fuit etiam quondam quædam dignitas in homine ante lapsum, de qua per peccatum descivit; & quæ illi præscribebat munera, à quibus nunc meritò se temperat. Est etiam alia dignitas homini ita naturalis, ut nullus casus aut necessitas intervenire possit, quâ ab ea sine peccato declinet: qualis est dignitas viri super mulierem; & propter quam caput mulieris vocatur; & à qua deficit, quando sinit uxorem imperium domesticum in se exercere; illique ita obnoxius vivit: in talem dignitatem naturalem etiam peccatur, quando per ebrietatem ingenium corrumpimus aut delemus, aut stultum & mimum agentes motu aut statu contemnimus naturæ legem & modum; aut etiam cum scortatione nos polluimus. Est denique quædam dignitas, quę in usu quarundam virtutum, & in gradu sanctitatis consistit; ad quem omnes quidem adspirare debent, quatenus omnes tenemur niti ad summum; & qui eo nomine, eaque ratione quidem imperatur, & omnibus præscribitur, sed ad quem nemo reipsa ascendere debet, nisi qui illam spiritus copiam habeat, eoque afflatu sanctitatis se moveri sentiat, ut & se tuendæ isti dignitati parem, & se suæ sanctitati deesse putet, si eò non contendat, quo ipsum sanctæ illæ motiones ire hortantur: & qui ideo piaculum contrahit, quando istis motibus non obedit; utpote qui cum gloriæ Dei & proximi commodis magnopere inservire potest, mavult commodiore vita frui, quam ad Dei gloriam majores molestias subire. Sed à quo gradu tamen sine peccato absunt, qui minori spiritus copia sunt præditi, quandoquidem ille major sanctitatis gradus & opera, quæ ex illo manant, ab animo mutuantur suum pretium; & ideo virtutis rationem & dignitatem sustinere non possunt, si à zelo & animi motionibus non procedant. Sic v. gr. eleemosynæ distributio sine charitate, bonorum operum numero haberi non potest: ille zelus cum omnibus non æqualiter distribuatur, ideo etiam illa opera non absolutè ab omnibus requiruntur. Et in his operibus Pontificii versari putant consilia, & opera supererogatoria.

Hisce pro rei necessitudine expositis, quæ omnia præmuniuntur reliquo sermoni disputationique nostræ, superest ut sensum super quæstione proposita depromamus. Cum dignitas glorificatorum sanctorum non ferat conjugii usum, multo minus potest illorum status consistere cum polygamia; & cum quæstio versetur in rebus, quæ homini, dum in terris ætatem agit, evenire possunt, supervacaneum est de iis quæstionem movere, quibus in cœlis tantum erit locus. Et cum dignitas, quæ nullam moralitatem in se continet, & ad quam nullis virtutibus nobis possumus munire viam, nullum momentum habeat in moralibus; neque ad ea referri per se possit, ideo nec illa dignitas hic in considerationem venit. Quantum ad illam dignitatem, quæ in excellenti cumulataque virtute natura

tura constituta est, illa propius ad examen vocari posset; sed quae super ea dicenda veniunt, rectius in medium proferentur, quando sermo erit de dignitate, in qua illi insistunt, qui ad majorem quam vulgarem sanctitatem aspirant, aut qui muneris causa in majori severitate, & morum gravitate versari debent. Est autem & alia dignitas, quam Deus in creatione uni prae alio conciliavit: & de hac dignitate jam dicemus. *Ex Epistola prima* ad *Corinthios Cap.* 11. constat virum, etiam ante lapsum, dignitate anteisse mulieri; non tamen istam dignitatem comitabatur jus habendi uno tempore plures uxores: nam Christus *Matth.* 5. *Marc.* 10. & *Luc.* 16. manifesto mihi videtur docere factum Dei, viro tantum adjungentis unam uxorem, habuisse ad minimum (in illo innocentiae statu) vim legis, secundum quam Adami posteritas in paradiso conjugalem societatem inire tenebatur. Verum equidem est, locis citatis, Christum non destinato tractare quaestionem de polygamia, sed de repudio; mihi tamen videtur Christum, per occasionem propositae sibi quaestionis, ostendere ex prima conjugii institutione obtinere debere, primum, matrimonium esse indissolubile; nec conjuges nullis legibus, instituto, aut pactis à se invicem divelli aut separari posse, quam adulterio: hominem tamen contra illam legem indissolubilitatis matrimonii sese ab uxore ipso facto separare, & divortium facere, eamque deserere, quando sibi secundam aut tertiam mulierem adjungit; quia tunc non adhaeret uxori suae: docetque Christus diserte, *Luc.* 16. illum qui priori uxori secundam aut tertiam adjungit, committere adulterium: quia ipso facto se separat à priori uxore: & secundae sese agglutinat. Ita ut Christus testetur illum, qui uxorem dimittit, & alteram ducit, adulterium committere & moechari; non quia illam simpliciter dimittit, sed quia, cum dimissio non sit valida, & tamen sibi per matrimonium adjungit secundam, moechatur: unde manifestum est, Christum aperte docere, neminem secundam uxorem posse adjungere priori, quin moechetur. Et quamvis *Matth.* 5. non compareant verba, *& duxerit alteram*: sed simpliciter dicatur, hominem dimittentem uxorem, facere ut uxor moechetur, id tamen intelligi non potest de simplici divortio à marito facto; quia uxor dimissa, & saepe innocens tanti peccati propter vitium mariti rea agi non possit; nisi quatenus Christus intendit loqui de uxore dimissa quidem, sed etiam transeunte ad secundas nuptias: quemadmodum *Luc.* 16. casum ita proponit & decidit; & Judaeos docet, in quantum peccatum sese induebant per sua divortia, quibus plerumque utebantur ad sibi comparandam facultatem commodiorem ducendi domum novam uxorem. Secundum argumentum est, quod vir debeat juxta primum matrimonii institutum adhaerere uxori suae; & quod duo tantum esse debeant in unam carnem: manifesto posterioribus hisce verbis docens, vinculum matrimoniale subsistere non posse, quando maritus priore uxore superstite, sibi aliam asciscit; quia committit adulterium, & separat quod Deus conjunxit; nec paret primis matrimonii institutis, quae jubent ut duo, & non plures sint in carnem unam. Nec video quomodo vi & significationi verborum satisfiat, quando plures uxores junctae uni viro, coalescunt cum viro in unam carnem: nam quamvis mulier nupta viro videatur fieri una caro cum viro, non fit tamen vir, qui plures duxit uxores, una caro cum mulieribus, quas duxit; cum plures mulieres, quae nupserunt uni viro, non jungantur in unam carnem; & ita in viro distrahitur illa unitas, & multiplicatur in mulieribus: & quod cedit uni mulieri, non coalescit cum altera in unam carnem. Nam quod de amicitia vulgo dicitur, quod amicus sit alter idem, id statui conjugali aptari non potest, quasi vir posset esse una caro

cum

cum pluribus mulieribus, licet plures habeat uxores, quemadmodum amicitia inter plures potest intercedere: sunt enim aliæ leges amicitiæ, aliæ conjugii; neque amicus propter amicum deserere tenetur patrem & matrem, & adhærere amico: amicus tamen sine impietate patrem & matrem deserere non posset propter amicum, quando officia inter utrosque simul subsistere non possent; neque imminuitur dignitas amici, si secundus aut tertius amicus asciscatur; quemadmodum mulieri aliquid de sua dignitate perit, quando vir plures unâ sibi adjungit mulieres: ubi enim animus multitudine uxorum distrahitur, nullam pro socia habet, pariter omnes viles sunt. Liquet itaque ex superioribus responsum Christi locis supra citatis tam valere contra polygamiam, quam contra divortia: & Christum uno responso duplicem solvisse nodum; quia Judæorum intererat id ita fieri: illi enim rarò cum una uxore divortium faciebant, nisi ut sese oblectarent cum alia. Eò addendum est, quod legitur *Maleach.* 2: 15. *Nam nonne unum effecit? quamvis reliqui spiritus ipsius essent? Quid autem unum? Quæsiturum semen Dei: ideo cauturi estis spiritui vestro, & in uxorem adolescentiæ tuæ perfide ne quisquam agito.* Istæc verba à Propheta prolata arbitror contra Judæos, qui excruciabant uxorem primam, quam Propheta uxorem adolescentiæ vocat; quamque ut sibi unicè caram atque dilectam expetierant in uxorem; & cujus animum spe in perpetuum duraturi amoris sibi devinxerant; & quem jam per amorem desultorium, & animum prioris mutuæ benevolentiæ immemorem eludunt atque frustrantur, fastidio prioris adjungentes sibi alteram, in qua sibi delicias facerent: fuit itaque in statu integritatis conjugium circumscriptum iis legibus, ut viro tantum liceret unam uxorem ducere.

Sed his ita definitis, reliqua manet difficultas, an illa dignitas mulieris, quæ ipsi prima creatione obtigerat, fuerit mulieri ita naturalis, ut ab illa dejici non potuerit, non violatis illis naturæ principiis, à quibus in reliqua vita per omnem posteritatem Adami ducuntur officia & munera moralitatis? Et an illa dignitas fuerit potius aliquod ornamentum mulieris naturæ superadditum; & quo carere potuerit inviolatâ naturâ: quemadmodum immunitas à moriendi necessitate primis parentibus concessa, per peccatum mutata fuit in necessitatem moriendi: & quemadmodum dignitas incedendi pudendis non tectis, per peccatum ab iisdem ablata fuit, & imposita membris genitalibus ea vilitas, ut ab illis partibus homo amplius nudari non possit sine impudentia. Ita etiam quæri posset, an mulier per peccatum primum, cujus se præcipuè ream constituit, quia se ejus auctorem & ducem præbuit; & cujus fructus pestiferi permearunt per totum genus humanum, etiam non sit depulsa ab eo dignitatis gradu, quo primum in conjugio viro par erat; & quantum ad vinculum conjugale ejusdem cum marito juris: ita ut nunc ad illum statum redacta sit, ut viro jus natum sit plures sibi asciscendi uxores; manente natura, ejusque præscriptis & legibus integris? Et videtur isti sententiæ argumentum præbere pœna in mulierem decreta, quâ plus viro obnoxia declaratur, quam fuit ante peccatum perpetratum; ut quæ nunc debeat omne suum studium, & voluntatem conferre in maritum; ita ut non tantum sit in ejus tutela, sed etiam in mariti voluntate conquiescere debeat. Unde etiam forte ab illo tempore mulieri ingenita est illa animi affectio, quâ non tantum multò reverentius se erga maritum gerit, sed etiam longè submissius virum suum dominum appellans; testans ea humilitate sibi multum periisse de sua dignitate. Quemadmodum vir contra dignitate auctus altiores spiritus in se experitur; pro quorum ratione, modo, & mensura majus sibi jus in uxorem attribuit; cujus inter alios effectus est jus polygamiæ & habendi uno tempore plures uxo-

uxores: ita ut vir non tam legi, quam charitati pareat, cum una uxore est contentus.

Respondeo, rem apud me nullam dubitationem habere, quin per pœnam, speciatim mulieri inflictam, mulier magis obnoxia sit facta viro: etiam facile mihi persuadeo propter illam status mutationem, mulierem redditam magis injuriis viri expositam: qui etiam per peccatum corruptus elatius æquo se gerit, casto amore minus regitur; & proclivior est in abusum suæ auctoritatis in uxorem: quemadmodum etiam mulier peccato ægra, ideo etiam minus suis affectibus imperare potest; quo evenit, ut minus virum officiis sectans, iisque eum devincire studens, eum iniquiorem in se experiatur: quo factum est, ut facilius emortua atque extincta sint illa semina naturæ, à quibus proficiscuntur conjugii perfectissimi atque integerrimi leges, quæ vetant polygamiam; atque ita polygamiam apud omnes gentes obtinuisse, iis tantum exceptis, quarum temperamentum ipsas ducebat ad continentius se gerendas in rebus venereis: sed à quarum moribus non aptius argumentum fueris mutuatus pro monogamia, quam à cujusque gentis moribus ab humanitate probatæ, duxeris argumentum pro lege naturali. Et posset aliquis fortasse hanc considerationem cumulare alia cogitatione; nempe si illa novâ, & majore subjectione uxoris, polygamia non sit vindicata ab omni peccato, hoc saltem eâ effectum, ut per polygamiam adulterium non committatur; introductâ per peccatum tali mutatione in matrimonio, ut mulier quantum ad jus, quod illa acquirit per conjugium in corpus mariti, non sit par cum eo, quod vir acquirit in corpus mulieris; ita ut vir alteram asciscens uxorem non violet conjugale vinculum, in cujus violatione adulterium formaliter consistere videtur. Non enim facile aliquis hoc à se impetrabit, ut credat sanctissimos viros, qui se auctores vitæ graviter sancteque agendæ profitebantur sub V. T. se adulterio, eoque perpetuo polluisse. Sed de his in sequentibus. Ex iisce sequi videtur, omnia quæ de conjugali amore dicta sunt, evincere tantum conjugium inter duos esse perfectius & integrius, illudque convenienter statui integritatis introductum & usurpatum fuisse; & ideo alienam fuisse ab illo statu polygamiam: sed quemadmodum post peccatum dignitas mulieris fuit imminuta, ita leges matrimonii nonnihil fuere immutatæ, & aptatæ statui hominis, qualem post lapsum obtinuit; in quo viro licuit sine injuria uxoris plures uxores sibi adjungere. Imo viri sancti non solum ante & post legem plures habuerunt uxores, sed etiam in lege præcepta quædam dantur his, qui plures haberent uxores: & Regi præscribitur, ne uxorum & equorum nimiam sibi paret copiam. Et doctrina Sadducæorum, qui negabant binas simul uxores jure haberi, decepti loco, *Levit.* 18: 18. malè intellecto, fuit inter Judæos putata hæresis.

Et doctrina Christi in locis supra citatis non obstat, quia illa tantum insinuat quid obtinuerit in statu integritatis; & ad quid aspirare debeant Christiani, vel potius quibus illi jam legibus obstringantur; revocans illos ad primos, antiquos & optimos mores, convenientes excelso Christianorum statui: qui alius status alios mores postulat. Cum tamen à prima creatione, & quæcunque in medio fluxere secula, usque ad regni cœlorum inchoationem in terra, quæ post Christi ascensionem in cœlum præcipuè initium sumpsit, eam in matrimonio dignitatem non requirebant, qualem N. T. desiderant tempora. Hæc sententia fortasse propterea apud multos assensum & fidem non inveniet, quia ex illa sequi putatur à Christo novas & sanctiores leges traditas Christianis, & ita consiliis & operibus supererogatoriis locum fieri. Quam sententiam omnes, qui orthodoxiæ tenaciores sunt, rejiciunt, & quam nos etiam omnino à veritate alienam putamus;

& virtutis rationem in consequentiis suis plane subvertentem : quasi aliquid sub Euangelio legi naturali, aut rationi rectæ repugnaret, quod sub V. T. cum ea non pugnabat. Aut quasi unquam homini fas sit potius sibi morem gerere, quam servire Deo ex omnibus suis viribus, quas in se jam promptas & paratas agnoscit; & quæ ipsum ad id excitant. Quamquam itaque doctrinam Pontificiorum damnem; & propter alias causas polygamiam improbem, non puto tamen sententiam eorum, qui polygamiam tuentur, eo nomine explodendam. Sed quia hæc res maximi est momenti, operæ pretium me facturum arbitror, si illam enucleatius excutiam, & paulo altius accersam.

Nota & trita est distinctio inter Præcepta affirmativa & negativa, aut inter imperantia & vetantia. Non furaberis, non scortaberis, non occides, vocantur vulgò præcepta negativa: tribues cuique suum: castitatem & pudicitiam coles: proximum amore prosequeris; eique te accommodabis in omnibus, sunt præcepta imperantia; & his utriusque generis præceptis, si generatim considerentur, ex æquo omnes constringuntur. Quoniam hominum, omni tempore, cujuscunque ordinis & loci, tam fuit officium castitatem sectari, quam scortationem vitare; tam justitiæ operam dare, quam à furto & ab injustitia sese temperare: tam proximi utilitates quærere, quam in ejus bona cupiditate non imminere. Puto hanc rem omni dubio carere apud æquum rerum æstimatorem: etiam omnia talia præcepta generatim considerata sunt naturę præcepta, quæ mutationem, exceptionem, aut dispensationem non ferunt. Quis enim sustinet tueri aliquando fas fuisse aliquid facere contra decus, decorum, aut dignitatem suam; aut delectari malis & adversis proximi; aut quod eodem redit, odisse proximum; efferri & exsultare gaudio, quia illi malè est? At enimvero, cum hæc Præcepta affirmantia referuntur in usum, & aptantur particularibus personis, idque alio, atque alio tempore, tum quidem nunquam mutationem admittunt; sed materiâ, circa quam versantur, magnam mutationem subeunte, legis effectus & obligatio variant: unde evenit personas & actiones, quantum ad speciem externam similes, ad legem tamen relatas, dissimillimas esse. Omnes circumstantias aut appendices, & casus, propter quos hominibus illa variatio accidit, hic recensere extra scopum foret. Duorum tantum mentionem faciam, quæ quæstioni, ad quam sequens omnis sermo conferetur, cognata sunt: unum est diversitas dignitatis hominum, alterum diversitas copiæ Spiritus & gratiæ, hoc est graduum pietatis. Diversitatem dignitatum dari supra probavimus; cum enumeravimus diversas dignitates, quas idem homo ante lapsum, sub lapsu, & in restitutione omnium rerum subiit, & subiturus est: & quivis facile concedit diversos illos status diversa requirere munera convenienter singulis statibus: neque tamen nova lex moralis singulis statibus fuit aptanda, sed eadem lex sufficit omnibus, quamvis diversa nascantur officia, pro diversitate statuum. Quemadmodum nostri Theologi rectè docent; Adamum post lapsum, & post datam promissionem de Messia, vi legis moralis, hoc est, rectæ rationis Adamo à prima creatione inditæ, obstrictum fuisse isti promissioni fidem habere. Et Adam vi ejusdem legis moralis, præscribentis pudorem & dignitatem tuendam esse, ante lapsum nudus incedebat, & post lapsum vestitus, & pudenda tegens. Et quamvis Christo in terris versanti, major dignitas majusque decus fuit additum, quam ulli homini; quapropter etiam in majori morum severitate & sanctitate versari tenebatur; non tamen illa excedebant aut superabant primæ legis justitiam & sanctitatem: neque novæ legis latio & promulgatio fuit necessaria, ad moderanda ejus officia; prima enim lege omnia ea continebantur, quia recta ratio illa impera-

perabat. Et si mulier, vel potius conjugium propter Christum fuit restitutum pristinæ suæ dignitati, quæ dignitas per se abolitas leges revocat in usum, non ideo nova lege opus fuit, quæ conjugum officia regeret. Nec video cur magis pugnet cum Christi munere, aut Dei sanctitate atque justitia, novas dignitates, decora, atque ornamenta adjungere alicui statui, quæ ille status antea non habuit, quam singularem hominem in aliquibus circumstantiis ponere, quibus ad excellentiora officia præstanda obstringitur, quam ille, qui in illis circumstantiis non est constitutus. Qui dixit, 1 *Tim.* 3:2. *Volo Episcopum unius uxoris virum esse*, (in aliis polygamiam ferens) potuit simul omnes Christianos in illa dignitate constituere, ut æquitas, & ipsorum dignitas jusserit omnes unius uxoris viros esse. Et cum nostræ leges Ecclesiasticæ, propter eandem dignitatem eorum, qui muneribus Ecclesiasticis funguntur, jubent concionatorem, seniorem, & diaconum uxorem de adulterio convictam, repudiare; ne putetur esse leno uxoris suæ, atque ad ea vitia indulgere, à quibus omnes Christiani abhorrere debent: quâ lege tamen vulgares & de plebe Christiani non tenentur, illi Rectores Ecclesiæ non ideo arbitrantur istis constitutionibus novam legem ferre. Et quidni casum illum comminisci licet, quo omnes Christiani propter dignitatem, in qua Deus eos potuit posuisse, obstringerentur uxorem adulteram à se dimittere?

Scio equidem objici posse, probandum esse, Deum Christianorum conjugium ita dignitate auxisse, ut illud jam requirat virum unius tantum uxoris maritum esse; & non potius dicendum sit, manente conjugio in eadem dignitate, quâ fuit, Deum hominem obligasse ad sanctiora munera, quam ad quæ antea tenebatur, manentibus iisdem circumstantiis: atque ita homines in Euangelio ad majorem sanctitatem novis legibus evehi, quam lex naturalis imperat. Sed in ea objectione nihil momenti est ad subvertendam priorem sententiam. Si enim dignitas conjugii non est provecta ad altiorem gradum, ita ut inde aliud officium nascatur; tunc in illa lege nulla est moralitas: tantum abest, ut per eam ad summam legis moralis, quæ viguit sub V. T. accessisset novus perfectionis gradus; sed est tantum lex positiva, ad cujus observantiam nullâ aliâ moralitate homo obstringitur, quam parendi officio; quia nec conjugii dignitas illi legem imponit, nec majoris pietatis instinctus eum eò ducit. Quod quidem hic rectè notari velim, cum hoc cardine tota hæc controversia vertatur; & hujus rationis vis sese longè lateque diffundat. Qui præscribit viginti quatuor horarum preces, illius præscriptum sanctius non est ejus, qui jubet Ecclesiam jejuniis & sanctis meditationibus se præparare & comparare, ad Deum intimis animi sensibus precandum; nec tamen precandi spatium extendit ulterius, quam spiritus fervor illi aspiret animum. Et si Christus interdixisset Christianis bellum gerere, quod sub V. T. licitum fuisse omnes agnoscunt, non rectè inde conficeretur sanctiores leges, majoremque charitatem Christianis præscriptam, quam Judæis; quandoquidem & is, qui non gerit bellum, pejus potest odisse proximum, quam is, qui cum illo armis certat. Et finge Judæis permissum uxores suas dimittere à se, Christianis autem id non fuisse indultum, non inde sequitur Christianis maritis majorem charitatem erga uxores imperatam quam Judæis; quasi mariti Judæi potuerint sine peccato esse vacui ab illo amore, quo Christiani erga suas uxores affecti esse debent: sed sequeretur solummodo, Christianos quibusdam legibus positivis teneri, quibus Judæi non obstringebantur. At ratio à nobis dissentientium rectè procederet, si in gerendo bello, & in dando libello repudii esset charitatis proximo & uxori debitæ, defectus; & qui defectus Christianis fraudi est, at Judæis sub V. T. reos non constituit: sed

cui homini probari potest illa sententia, nempe actiones quasdam, manentibus iisdem circumstantiis esse peccatum sub Euangelio; idque vi legis naturalis, adeoque suâ naturâ, quæ tamen sub lege ab eo liberæ erant? Cum in illa sententia illud absurdum se prodat, rationis veræ & rectæ aliam esse vim sub Euangelio, quam quondam sub lege fuit: aliquid alio tempore quam alio rationi conveniens fuisse: legem Dei sanctissimi non attulisse interitum vitiorum, sed tantum eorum mediocritatem. Ab omnibus hisce naturæ sensu abhorremus. Atque hæc dicta sufficiant de diversitate statuum, à qua officiorum diversitas ducitur; illæsa manente sanctitate & integritate legis. Superest ut nunc agamus de altero casu, nempe varietate donorum, quorum consideratio alia atque alia officia hominibus copia Spiritus imparibus, imponit.

Dari gradus perfectionis, ad quos quidem omnes aspirare & contendere debent, sed quibus tamen sine peccato illi carent, qui quidem summum gradum non attigêre, perveniendi tamen ad summum occasiones non neglexerunt. Qui intellectum cognitione imbutum, animum paratum, & se viribus instructum experitur, quo gloriam Dei promovere, aut proximi commoda augere potest, is sine peccato à tali re se temperare non potest. Quia talis, hoc, aut simili reatu sese adstringeret: quamvis nunc possum hac in re ostendere, quam grave atque sanctum mihi sit numen Dei mei, & quantopere mihi curæ sint commoda proximi mei, nunc potius mihi indulgebo, & ea prima ducam, quæ mihi libido suadet; quod certe est à Deo sese avertere ad creaturam, & ea quæ Dei sunt, posthabere iis quæ sunt mundi. Nam in tali casu nullus à sanctiore opere se continet, quam qui eodem tempore suo animo morem gerit. An non omnes satis cognitum perceptumque habemus hæc à recto sensu aliena esse? Sed ex adverso, si quis omni studio, votis & opera expetat summa, nec tamen in præsentia se instructum sentit iis dotibus, quæ requiruntur ut summa in pietate præstet, sed iis tantum præsidiis munitum, quibus in corpore mystico Christi non capitis, sed minoris usus membrorum officia explere possit, is rectè fecerit, qui spartam quam nactus est ornans, & personam, quam Deus ei imposuit, rectè agens, iis se applicet, iisque defungatur muneribus, quibus se idoneum cognoscit; studens per gradus sibi viam facere ad præclariora corporis munera. Talis non tantum non peccat, quod capitis officia non exequitur, cum pedis tantum munera potest explere; sed monstri similis esset, & totam turbans scenam, suscipiens agere personam adultæ ætatis, cum puer sit; & affectans capitis functiones explere, cum pedis in corpore rationem habeat. Nec minus à ratione alienum foret, si vota pro talibus conciperet, & promissis sese obstringeret ad ea præstanda, quibus se non esse parem, propter donorum minorem copiam, agnoscit: & omnes illæ actiones, quæ excedunt mensuram Spiritus, cujus est factus consors, essent actiones mortuæ & mimicæ, specie tantum referentes virtutem, sed reipsa peccata splendida Deo maximè exosa; ut quæ meram contineant hypocrisin, aut importent cultum irrationalem, spiritu vitaque carentem; & referentem hominem opere operato sese jactantem & ostentantem. Quid ineptius & à ratione magis devium, quam sibi imperare preces quatuor horarum, cum consistas in primis regenerationis gradibus, & cœlestibus adhuc non assuetus, vix quadrantis horæ spatium precibus spiritum & ardorem impartiri possis? Quid loci reliquis temporibus precibus superest, ubi jacet animus, & vacua tantum verba funduntur? Quando itaque Apostolus jubet ut precemur semper, puto id intelligendum de studio & cura acquirendi per meditationem & commentationem rerum spiritualium, facultatem precum: aut de illis precibus Apo-

ſtolum loqui, quæ continuò proficiſcuntur ab animo hominis devoto, qui in Deum recumbit, & intimis animi ſenſibus indeſinenter per vota, deſideria, & gratiarum actiones Deum ſuum veneratur.

Hoc ita confecto atque conſtituto, liquet in quibuſdam circumſtantiis aliquos homines ad illuſtriora pietatis opera teneri, à quibus alii abſunt ſine peccato; nec tamen inde confici conſiliis & operibus ſupererogatoriis locum eſſe, aut legem non ſummam & omnibus ſuis numeris perfectam ſanctitatem præſcribere; ſed per conſilia aſpirari poſſe ad ea, quæ dignitate ſua legis præſcriptum tranſgrediuntur: aut homines poſſe à quibuſdam ſanctis & heroicis operibus ſe temperare, & eorum loco, ea quæ carnis ſunt ſectari; quamvis ſe ad ea animatos experiantur: aut eos rectè poſſe ſuſcipere perſonam hominis adulti; cum viribus & ſtatura tantum ſit puer. Manet itaque vis legis divinæ *Diliges Deum ex omnibus viribus*, &c. *& proximum ſicut te ipſum*. Etiam illius. *Quod reliquum eſt fratres, quæcunque ſunt vera, quæcunque veneranda, quæcunque juſta, quæcunque pura, quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis, ſi qua virtus, ſi qua laus eſt, hæc cogitate, Philip.* 4. Neque tamen omnium Chriſtianorum paria ſunt officia & munera: & tamen præcedenti lege omnia cadunt ſub officium hominis Chriſtiani. Nullus itaque rectè & ſine vitio aliquid omittere poteſt, tamquam lege non præſcriptum, quod tamen conſiliis & votis agendum ſuſcipit, ut aliquid legis perfectionem excedens.

Non itaque metus prolabendi in errorem eorum, qui conſilia, opera ſupererogatoria, & nova præcepta Euangelica tuentur, nos deterrere debet ab amplectenda ſententia eorum, qui exiſtimant polygamiam ſub lege licitam fuiſſe, at ſub Euangelio prohibitam. Quod etiam oſtendit illorum probatorum doctorum ſententia, qui cum acerrimi oppugnatores ſunt dictorum errorum, tamen polygamiam & repudia ſub lege licita fuiſſe arbitrantur, & ſub Euangelio ſeverè interdicta. Poteſt enim hæc ſententia ſubſiſtere, nec tamen alteri inde parari præſidium. Quod quidem eveniret, ſi huic ſententiæ connexum foret, in polygamia ſub lege aliquid moralis vitii fuiſſe, ad quod Deus indulſit ſub lege: aut alia eſſe officia hominis Chriſtiani quam Judæi, manentibus iiſdem perſonarum appendicibus.

Cæterum conceſſo, polygamiam ſub lege vitio non caruiſſe, videtur tamen ſequi inſignem mutationem, poſt perpetrationem peccati in legibus de conjugio factam eſſe. Ex prima enim inſtitutione ita duo per conjugium coaleſcebant in unum corpus; & tale par, æquale, & mutuum jus oriebatur inter conjuges, ut tam de uxore quam viro ratum eſſet id, quod habetur, 1 *Cor.* 7. *Uxor non habet poteſtatem in corpus ſuum ſed maritus*; ita etiam *vir non habet poteſtatem in corpus ſuum, ſed uxor ejus:* ita ut Apoſtolus paribus officiis & voluntatibus, viri & mulieris definierit jus: at ſub lege & poſt peccatum commiſſum, cujus mulier dux fuit, videtur illud par & mutuum jus deſiiſſe; & uxorem quidem eo vinculo adſtrictam manſiſſe in pœnam; quia ab illa peccatum ortum erat, virumque ad illud impulerat: virum tamen crimine adulterii ſe non feciſſe obnoxium, quando vivente priore uxore, aliam ſibi adjungeret. Eſſet itaque poſt peccatum, propter mutationem conditionis & dignitatis mulieris, declinatio facta à prima conjugii inſtitutione, & quam Chriſtus, *Matth.* 9. rurſus in uſum revocavit; & ideo illa nova Chriſti ſanctio nullum haberet momentum ad probandum legem primam conjugii viguiſſe ſub V. T. Cum inde ſequeretur, Patres ſub V. T. & quorum vita exemplo & diſciplinæ aliis eſt, non ſolum non magnopere in virtute proceſſiſſe, ſed adulteriis ſe polluiſſe. Qua adulterii inviſa voce uti verentur etiam illi, qui tam acriter tuentur Pa-

 tres

tres sub lege polygamiâ se peccati reos fecisse, adulterii tamen eos absolvunt: & sub Novo Testamento in eadem polygamia adulterii crimen esse docent: & tamen, quod mirificum est, pugnant pro utraque illa sententia ex prima institutione conjugii, & ex doctrina Christi. Ex illorum itaque sententia unum idemque crimen eadem pœna vetitum, à personis in iisdem circumstantiis constitutis perpetratum, in unis erit adulterium, in aliis infirmitatis peccatum. Nam neque illorum sententiam admittunt, qui docent leges perfectiores legibus Mosaicis à Christo traditas; neque tradunt mulieris dignitati aliquid detractum propter peccatum mulieris, ita ut maritus non teneretur eam habere in eadem dignitate, in qua prima creatio illam constituerat, & cui propterea eadem officia præstare non habebat necesse: neque admittunt verba, primæ institutionis matrimonii non arguere maritum, secundam supra primam uxorem ducentem, aut cum libera rem habentem, adulterium committere. Neque ad ignorantiam Patrum illorum tamquam ad asylum recurri potest: non enim prætendi potest ignorantia non affectata; nam tunc sancti illi Patres omni ea in re peccato caruissent. Deinde si jure naturæ prohibetur polygamia, quo pacto evenit, in re tanti momenti, & in peccato tam enormi, naturam tam cito suæ primæ institutionis oblitam fuisse, cujus vis apud omnes plurimum valet; & tum maximè cum idoneam complexa est naturam: quæ nec consuetudine prohiberi solet, quin jus suum teneat, & à qua præcipuè specimen naturæ capiundum est; præsertim si propius abest ab ortu & divina progenie: quæ ergo ratio suspicandi in sanctis sub V. T. ita illam legem naturæ deletam fuisse, ut nulla ejus superessent simulachra aut vestigia, sed per ignorantiam inculpatam in mala illa consuetudine versarentur? Erat itaque per ignorantiam affectatam, sed illa nec excusat, nec imminuit peccatum; & ita sancti illi Patres Spiritu Deo acti, tamen ad tantum se proripuerunt nefas, quod morte vindicari solet. Et cum Deus tam sanctas populo Israëlitico tradiderit leges, istius sceleris non tantum nullam prohibitionem prodidit, sed illas leges circa pluralitatem uxorum tulit; ut nisi vis primę institutionis viguerit in animis Israëlitarum, vix aut ne vix quidem ullus rem aliter cogitatione complecti potuit, quam eam fuisse concessam.

An non ea sententia superiori forte tolerabilior est, quæ docet prima institutione polygamiam non fuisse prohibitam, ita ut ne sub Novo quidem Testamento, ejus prohibitio facta fuerit; & quæ sanctos Patres tanti criminis reos arguit: præsertim cum huic sententiæ favere videatur, quod in prima institutione non fiat expressa mentio matrimonii inter duos tantum habendi, neque illatione manifesta id conficiatur; neque etiam ex verbis Christi, res in aperto ponatur. Ostendit equidem Christus, primum conjugium ita institutum, quod individuam vitæ consuetudinem continere debeat; quod ideo nullus inire debet nisi animo manendi in eo ad ultimum vitæ spiritum; quodque ita repudia sub lege concessa, non mutabant legem illam perpetuam de perpetuo vinculo conjugii; quasi per libellum repudii Judæis concessum, illata esset conjugiis illa mutatio, ut jam non amplius complecterentur perpetuam vitæ consuetudinem; & quod possent iniri servata viro libertate se solvendi illo vinculo, quando uxor minus esset facta ad ejus genium & mores: & eo sensu negat Christus repudia convenire cum prima institutione, & ea vitiosa fuisse docet; & Judæis tantum concessa propter cordis duritiem: concedens pravis eorum moribus, ut cum libertate & potestate repudiandi, quasi matrimonii vinculum esset solubile, conjugia celebrarent. At Christus ita repudia damnans, polygamiæ tamen nullam inurit notam, & tacitam prætermittit. Quam si

dam-

damnasset, essetque adulterium in ea implicatum, ne ad momentum quidem inter Christianos, ubicunque terrarum degissent, tolerata fuisset. Et sine dubio *Actor.* 15. institutionibus primæ Synodi proscripta fuisset: quod non est factum. Nec est existimandum, ideo illius in Synodo nullam factam mentionem; quia inter eos, qui recens Christianismum amplexi erant, de ea re nulla erat controversia: qua enim veri specie dici potest neophytos illos Christianos de scortatione dubitasse, an esset ponenda in vitio, quæ ferme apud gentes omni ævo habita fuit res probrosa; de polygamia tamen persuasos fuisse, illam vitio fuisse vertendam, quæ apud omnes gentes Orientales vigebat, & labe carere putabatur? Nonne verisimilius est polygamiam lege naturæ non esse damnatam, neque Christi instituto abolitam: quandoquidem ejus usum in Ecclesia Christiana diu durasse non absurdis argumentis adducti multi credunt? Apostolus, 1 *Tim.* 3. imperans ut *Episcopus sit unius mulieris vir*, & ita à polygamia liber sit, seque ab ea contineat, concedit reliquis Christianis potestatem eodem tempore plures habendi uxores: & locus citatus, *Rom.* 7. idem confirmare videtur, quia Apostolus utitur similitudine ducta à muliere, & non à viro; cui alteri viro, priore superstite, nubere fas non erat: at virum in exemplum non adducit. Ita ut videatur polygamiam primis Christianismi temporibus non fuisse interdictam; sequentibus tamen ævis illam abiisse in dissuetudinem, & tandem postea fuisse improbatam: quia inter Romanos, quorum imperium longe lateque patebat; & quorum mores gentes, quæ eorum imperio parebant, asciscebant, polygamia non erat in usu; cum etiam, quia progressu temporis, nescio quo fato, doctrina & mores Christianorum eo inclinabant, ut etiam concessos congressus, & legitimos concubitus viles, & Christianis parum convenientes duxerint; quasi delicatior & mollior eorum ratio esset, quam Christianorum gravitas postulat: unde in eorum constitutionibus & decretis natæ tot leges, quibus conjugium nota aliqua inuritur. V. Gr. secundis nuptiis non benedicitur; neque illis, qui ad eas transeunt, ad dignitates Ecclesiasticas aspirare licet: Presbyteris in nuptiis bigami prandere non licet: Digami Diaconi, aut Presbyteri nomen tantum retineant, officio tamen non fungantur: Episcopi uxores pro sororibus habeant: Clericus, qui viduam duxerit, degradetur. Qui itaque tam parum æque judicabant de justis uxoribus, & conjugiis legitimè contractis, quid mirum, si ea conjugia damnarunt, de quibus aliqua dubitatio esse poterat propter quarundam gentium consuetudinem, quæ ab illis abstinebant. Quid mirum polygamiam ab iis condemnatam, qui secundas nuptias vitiosas ducebant. Denique quomodo poterant congruenter suis institutis, polygamiam Christianis permittere, qui in Ecclesiasticis personis congressum cum justa uxore impurum putabant. Illi itaque, qui polygamiam amplectuntur, non moventur exemplis Christianorum, qui jam à pluralitate uxorum abstinent; sed sibi fas esse æstimant æque à communi illa consuetudine recedere, quam Reformatis licuit antiquas Conciliorum constitutiones abolere, & Ecclesiasticos in re conjugali eodem jure habere, quo vulgares Christianos.

2 Quamquam hæc cum specie pro illa sententia proferri possunt, me tamen non traducunt in eorum partes, qui pro ea nituntur: sed polygamiam in prima institutione prohibitam fuisse puto propter rationes supra traditas, & petitas à naturali dignitate mulieris; ab amoris conjugalis natura, sese prodente in omnibus qui ambiunt; a legis & institutionum verbis, quarum vis subsistere non potest cum polygamia. Nempe quod Deus marem & fœminam creaverit, non fœminas: quod debeat adhærere uxori suæ, non uxoribus: quod

Deus

Deus viro adjungat adjutorem, non adjutores. Neque refert quod Deus in prima creatione jam ante lapsum, virum constituerit in caput mulieris, & ita dignitate eum priorem fecerit, 1 *Cor.* 11. non enim inde sequitur, mulierem ita viro in conjugio inferiorem fuisse, ut mutuum jus non eousque fuerit in utriusque corpus, ut sine ejus qualicunque violatione plures uxores potuerit asciscere. Et ideo non existimo mulierem post peccatum ita à sua dignitate dejectam, ut illud jus mulieris pristinum non fuerit conservatum integrum; quamvis ante lapsum mulier fuerit in tutela viri. Nam quod dicunt, polygamiam viguisse inter Israëlitas, eo causam non obtinent: cum homines obliti primæ institutionis, & degentes in regione, in qua temperamentum ferme ultro istos mores profundebat, ita facile migrarunt in ingenium & instituta eorum hominum. Nam quamvis polygamiam etiam sub lege peccatum fuisse arbitror, non tamen puto eam fuisse longam aberrationem à primis secundum naturam: & ideo ratio, quare illa ponenda erat in vitio, adeo prompta non fuit; neque vi genitali altum vitii illius impressæ fuerunt notiones animi, ut fit in iis, à quibus naturâ abhorremus, & quæ insigniter naturæ modum excedunt, eique adversa sunt. Et ideo non puto formalem rationem adulterii, quod Scriptura tantopere damnat, & inter facinora recenset, residere in polygamia: quod ubi de adulterio agendum erit, in sequentibus probare nitemur: itaque in polygamia adulterium non erat implicitum; neque ideo mirum, quod Patres exemplis, & longa consuetudine majorum seducti, etiam in illud vitium fuerint prolapsi; neque sua sponte & propria industria ex eo sese extollere potuerunt; cum nulla peccati conscientia essent affecti: & quia illud factum longe abest ab adulterio, & non magnopere recedens à primis naturæ, neminem admiratio capere debet, si primo matrimonii instituto aliquantulum defecerint: at qui polygamiâ Patrum adulterium contentum fuisse docent, illis incumbit nodum illum solvere, quomodo Patres V. T. tam fœdi peccati consuetudini indulgentes, sanctitatis dignitatem tueri potuerint, & omnia ejus ornamenta confecerint. Sic & tempore Novi Testamenti polygamiam illicitam fuisse statuo: docet enim Apostolus, unumquemque, qui affectibus suis imperare non potest, debere habere propriam suam uxorem, & omnem mulierem proprium suum virum; ut ita suos affectus cohibeant intra præscriptum legitimi thori. At mulier non potest habere proprium suum virum, si in solidum eum non possideat. Neque ratio patitur vocem propriam in eodem versu diversimodè sumi, nisi aliqua necessitas illam nobis imponat legem: at adversarii nullam necessitatem ostendere possunt præter eam, quam argumenta, quæ pro eorum sententia producta fuere, produnt, quæ à nobis profligata putamus. Adde usum totius Christianismi, qui talis est, semperque extitit; ut ubicunque doctrina Christiana fuerit recepta, ibi cum illa invaluerint mores de possidenda una eodem tempore uxore. Neque arbitrandum polygamiam propter eandem rationem tam citò deletam ex moribus hominum, apud quos religio Christiana tenuit; propter quam invaluit error apud Christianos, quo multos legitimos congressus vitii insimulabant: qui error natus ex contemptu matrimonii, & ex nimia æstimatione cælibatus: ille enim error primis Christianismi seculis Christianos non invasit, sed sequentibus seculis ab ortu Christianismi satis remotis. At polygamiæ interitum statim attulit Christianismus omnibus in gentibus, ubi Christi doctrina fidem invenit; & fuit tantum tolerata in iis, qui antequam doctrinam Christi erant amplexi, plures sibi junxerant uxores: non poterat enim una uxore reservata, reliquis repudium mitti, & juberi suas res seorsim habere, sine summa ipsarum injuria & probro, quæ redundasset in Chri-

Christianam doctrinam: habuerunt itaque satis, si Christianismum professis, & ad conjugium properantibus, polygamia interdiceretur. Quod autem *Actor.* 15. institutionibus istius Synodi polygamia non prohibeatur, id inde natum arbitror: quia gentes moratiores, etiam antequam apud eas Christianismus esset introductus, à polygamia aberant; eamque vitiosam ducebant. Apud Romanos non erat in usu: & Græci sibi non ita frequenter in hoc indulgebant. At Synodus habita fuit, ut docerentur Christiani recens ex gentilismo conversi, quousque mores & cæremonias Judæorum adoptarent. Præterea si commoda ratio reddi non posset, quare in illius Synodi decretis non sit facta mentio polygamiæ, non rectè tamen inde concluderetur, id factum, quia Apostoli in ea nihil culpandum habebant: nam nec incestus in illa Synodo prohibentur; & tamen erant gentes, apud quas isti amores liciti putabantur. Manet itaque fixum atque firmum, polygamiam à mundi exortu fuisse prohibitam, idque naturæ lege; atque ejus legis vim permansisse usque ad extremum. Atque hæc ad rei necessitudinem dicta sufficiant de conjugio, ejusque vinculo. Nunc excutiendum restat, quibus de causis illud vinculum legitimè solvatur: atque ea occasione agendum erit de adulterio; propter quod omnium Christianorum consensu, pars læsa à parte noxia se separat, & à cohabitatione, & thori communicatione abstinet. Reformati autem ipsum conjugale vinculum ita eo solvi posse docent, ut parti læsæ jus inde oriatur ita abdicare partem lædentem, ut aliam mulierem sibi in uxorem possit adjungere.

DE ADULTERIO.

ARbitror lectori ex iis, quæ supra tradita sunt, constare, ea quæ ipsam conjugii naturam spectant; & ad ejus formalem rationem pertinent, talia esse, quæ homines sua sponte, ex arbitrio atque libitu non potuere constituere: atque ita illa pacta matrimonialia, quæ causam rationemque conjugii continent, non esse hujusmodi, qualia sunt pacta merè civilia; quæ ab arbitrio privatorum aut Magistratus pendent. Et hujus dissimilitudinis ea causa est, quod in conjugio de dignitate naturali viri atque mulieris agatur; de qua pacisci nullus potest: sed illi contractus, qui formaliter jus naturale non continent; sunt in Magistratus aut privatorum potestate. Docuimus etiam in superioribus, conjugium ex institutione creatoris, cujus institutionis semina etiam naturæ indidit, contrahi debere animo continuandi vitæ consuetudinem ad ultimum vitæ spiritum; & donec alteruter conjugatorum morte ultimum diem confecerit. Deinde, ut sit inter duos, marem & fœminam. Reliqua quæ in conjugio apud varias gentes variè observantur, à consuetudine & institutionibus civilibus originem habent. Porro fundamentum duarum istarum conditionum est copula, absque qua omnis conjugii ratio perit; & conjunctio, quæ inter virum & mulierem intercedit, utcunque constans & firma; & quacunque amoris conspiratione consentiens esse possit,

sit,

sit, si copulæ usus non intenditur, conjugii nomen non meretur. Nihil autem refert possitne concubitus prolificus esse nec ne, modo sit legitimus & naturalis: nam ex supra memoratis liquet, matrimonii jura oriri ex actu illo, quo duo coalescunt in carnem unam; qui actus non desinit parere eam conjunctionem, etiamsi proles ex eo non speretur. At quemadmodum copula est fundamentum reliquarum duarum legum conjugii, ideo per polygamiam & adulterium intelligimus contra leges illas conjugii peccari. De polygamia ad rei necessitudinem dictum est. Nunc de adulterio habendus sermo.

Quid sonet adulterium, quæque res huic subjecta sit voci, ex gentium & populorum consuetudine petendum est. Nos nunc investigabimus quæ sit vis hujus vocis in legibus, Judæis à Deo præscriptis; & quis ejus in Novo Testamento sit usus. Existimo rem omni dubitatione carere, adulterare aut adulterari in scriptis V. T. propriè significare mœchari, hoc est, uxorem alterius subagitare. Et quamvis vox mœchari etiam græcè & hebraicè expressa, nonnunquam pro scortari usurpetur; circumstantiæ textus tamen significationem vocis ita limitant atque restringunt, ut omnes interpretes illam vocem, cum de muliere libera est sermo, exprimant per vocem scortari: ita ut Scriptura hac in re, sicut in multis aliis, privatis suis verbis utatur; quando vero de muliere maritata sermo est, tunc consuetudinem viri cum tali muliere exprimunt per voces mœchari & adulterari, propriè sumptas. Concedo alioquin lubens mœchari aliquando sumi pro quovis illicito (sed tamen naturali) concubitu. Et ita ex Judæis nonnulli, voces legis, *non mœchaberis* extendunt ad omnem Venerem non conjugalem. Sic etiam vox adulterari non semper in prima sua significatione subsistit, sed nonnunquam pro simplici scortatione; vel etiam pro stupratione sumitur. Sed quicquid horum sit, parum interest, sufficit ex consuetudine loquendi in V. T. usurpata, per adulterium intelligi concubitum viri cum muliere maritata; aut mulieris maritatæ cum alio marito, aut cum persona libera: vide *Gen.* 39:24. *Lev.* 18:20. & 20:10. *Deut.* 22:21. 22. &c. Inspiciantur omnes textus, & præsertim illi, qui continent leges contra adulterium; & in quibus illa vox propria, non translatitia significatione usurpatur, & comperiet lector me vera asserere. Et ex adverso, nullibi occurrit textus, ubi vir per polygamiam adulterium commisisse dicatur; cum tamen adulterium distinctum ab aliis vitiis in Scriptura sæpius describatur. Coitum viri uxorati rem habentis cum fœmina libera, non memini ulla distincta voce in Scriptura exprimi; ita ut non constet quo nomine illud vitium appellandum sit. At satis constat ex consuetudine loquendi Scripturæ, illum coitum adulterium vocandum non esse. At inquies, quæ est itaque formalis adulterii ratio? Respondemus illam contineri in violatione fidei datæ in contrahendo matrimonio; & quæ respectum suum habet ad illum conjugalem actum, per quem duo fiunt in carnem unam. Sed quemadmodum conjugale pactum non ex hominum arbitrio instituitur, ita etiam illud, quod ad essentialia matrimonii pertinet, legibus privatorum aut civitatis non constituitur. Existimo itaque inter virum & fœminam nunquam ita par & æquale jus fuisse, ut vir asciscens sibi secundam aut tertiam uxorem, ideo tale peccatum commiserit, quod Scriptura adulterium vocat: idem sentio de consuetudine maritati cum scorto, quod tamen peccatum priori gravius duco, quia in eo magis violatur dignitas naturalis mulieris. Horum omnium ratio est, quia ea non est vocis adulterii in Sacris significatio aut vis. Neque etiam ratione naturali potest probari, pari injuria uxorem, quando maritus cum alia muliere rem habet, affici, qua maritus, quando uxor fidem fallit. Imo contrarium facile ostenditur atque pro-

probatur ex dignitate, quâ maritus supra uxorem eminet. Quemadmodum gravius peccatum est inobedientia filii erga patrem, quam patris neglectus officii filio debiti. Quod autem Christus docet, virum etiam adulterium committere, quando repudians primam uxorem, aliam ducit, non ideo est, quod vir consuescit cum alia muliere, uxore superstite; & cum ea adhuc vitæ perpetuam consuetudinem, ex primo instituto matrimonii uxori debitam, conservans: sed quia repudians primam, & aliam simul ducens rescindit prius vinculum; & quod vinculum extra adulterium indissolubile erat, idque in gratiam secundæ uxoris, quam ducere destinat. Constat itaque adulterii ratio (de quo Christus) in asciscenda uxore secunda, quo fiat solutio vinculi conjugalis cum priore uxore. Sed ex Christi responso non liquet, semper vinculum conjugale solvi, quoties secunda uxor asciscitur. Imo contrarium videtur esse manifestum: quia Christus docet tunc committi adulterium à viro, qui sibi adjungit aliam uxorem, cum repudiat priorem uxorem, innuens libelli repudii inefficaciam, & insigne peccatum, quod, quamvis intercederet libellus repudii, perpetrabatur.

Qualiscunque verborum Christi sensus esse possit, non potest ex iis probari, mariti consuetudine cum muliere libera, adulterium propriè dictum contineri. Neque hæc sententia adeo aliena est, cum Jurisconsulti distinguant inter adulterium simplex & qualificatum, & posterius tantum capitale esse perhibent; & adulterium propriè vocandum esse: quamvis in eo falsi sint, quod coitum mariti cum persona libera adulterii insimulent; quemadmodum maritatæ cum libero: putantque illegitimos illos concubitus eodem jure habendos: quodque priorem inconcessum concubitum, etiam nomine adulterii indigitent, id non est ex Sacræ Scripturæ consuetudine. Docent quidem omnes Reformati per prius adulterium etiam vinculum conjugale solvi, & mulieri concedunt potestatem nubendi alii viro; sed ego lubenter rationes & ex jure naturali, aut ex Scriptura petitas videre velim, quibus illa doctrina & usus probetur: & quandoquidem conjugii leges, quæ ejus substantiam spectant, nulla potestate civili mutari possint, non satis intelligo quo pacto magistratus Christiani hoc suum factum tueri possint, & mulierem ita, quantum ad conjugii jura, exæquare cum viro, quem Deus in prima creatione in meliore conditione constituit; non tantum quoad excellentiam, sed etiam quantum ad jura, quæ copulâ implicata sunt. Cujus rei manifestum documentum nobis præbent ea, quæ supra in medium allata sunt de adulterio, ejusque pœna: ut & libellus repudii, cujus facultas viro tantum fuit concessa; sicut etiam usus aquæ amaræ (quando maritus dubitabat de fide uxoris, ejusque periculum facere volebat) etiam marito tantum fuit permissus.

Cui hæc responsio non placet, fortasse melius in hac conquiescere poterit. Nempe sub Novo Testamento adulterium strictissimè dictum committi; quando maritus cum libera consuescit: quia Christus sub gratia, & œconomia Euangelica, uxoris atque mariti mutua jura exæquavit; ita ut utrique in mutuum corpus par jus competat. Quæ nova mulieris dignitas novas leges & novos mores postulat. Ego quidem non ponam in magno discrimine quodcunque statuatur; modo hæc tria sarta tecta maneant. I. In Polygamia peccari contra dignitatem naturalem mulieris. II. In coitu viri non liberi cum libera muliere, plus simplici scortatione peccari. III. Sanctissimos Patriarchas per polygamiam se non polluisse fœdo, exoso, & ubique in Sacris tantopere detestato peccato adulterii. Ego enim existimo, eos, qui Patriarchas istius criminis reos agunt, tantum religioni præjudicium creare, ut vix illa contra Gentiles & Atheos defendi possit. Cujus enim animus vera religione

tangi poteſt, qui credit Deum ſanctiſſimum adulteros ſibi præcipue caros habuiſſe; alloquio Divino illos dignatos; & eorum inſtitutis atque exemplis mundum à vitiis ad ſanctitatem traducere voluiſſe. Denique veram & tantopere in Scripturis prædicatam, atque requiſitam ſanctitatem poſſe in una ſede morari cum tam fœdo peccato: & ſimul Deo tam parum curæ fuiſſe ſalutem hominum, ut nec intus naturæ altè inſitis legibus, nec foris hominibus poſitis, eos munierit contra tam exitiales errores; ita ut etiam viri ſanctiſſimi, qui piis cogitationibus ſemper pectus repletum habebant; adeoque conſuetudine peccandi minime excæcati, hac in re tam turpiter ſeſe dederint.

DE DESERTIONE MALITIOSA.

PORro quemadmodum hæſito, utrùm ſimplici adulterio (tale voco cum maritus cum libera rem habet, non quando uxor corporis ſui uſuram viro matrimonio libero & ſoluto, præbet) matrimonii vinculum ſolvatur; ita vehementer dubito, an deſertione malitioſa pars deſerta libera fiat à deſerente. Tota hæc Reformatorum doctrina nititur loco, 1 *Cor.* 7:15. *Si vero is, qui infidelis eſt, ſeparat ſe, ſeparet ſe: non eſt ſervituti addictus frater, aut ſoror in iſtis; ad pacem nos vocavit Dominus.* Largiar à nobis diſſentientibus, (quamquam nulla ratio aut textus circumſtantiæ me cogant; ſed potius in contrariam ſententiam impellant) per verba, *non eſt ſervituti addictus frater aut ſoror*, debere intelligi ſolutionem à vinculo conjugali; & per ſeparationem, quæ proficiſcitur ab infideli, deſertionem intelligendam eſſe. Sed requiro ab adverſariis, quid intelligant per *deſertionem.* An mariti aut uxoris talem à ſe invicem ſeparationem, qua alteruter fugit, aut abdit ſeſe per aliquod tempus; ita ut rectè inde conjicere liceat fugientem & latentem vitæ ſocietatem cum conjuge colere nolle: ſed durum eſt per *ſeparationem* id intelligere; cum circumſtantiæ ſatis doceant, Apoſtolum loqui de caſu, qui ævo ſuo poterat evenire, quo pars infidelis ſe ſeparabat à fideli propter ſacrorum diverſitatem; & qui ideo non fugiebat, aut ſeſe occultabat, aut ab hominum, imo ne ab uxoris ore concedebat, ſed qui apertè ſeſe à conjuge ſeparabat. Ergo per *ſeparationem* hic nullo modo intelligi poteſt deſertio talis, qualem noſtri Theologi fingunt; & juſtam cauſam præbere docent diſſolvendi conjugii. Deinde quæ ratio ſuſpicandi talem ſeparationem, aut deſertionem, quam urgent Theologi noſtri, partem læſam & deſertam ſolvere vinculo conjugali; cum Chriſtus dilucidè docuerit nullam repudii cauſam juſtam & legitimam eſſe, quam eam, quæ ratione adulterii inſtituitur? An ergo tanta vis erit deſertionis, ut eâ eludatur doctrina Chriſti; & frequentia repudia ſub alia ſpecie & prætextu in Chriſtianiſmum introducantur? Nam quid refert ſive repudiem uxorem ob cauſam non juſtam; ſive me ab ea ſeparem, modo ſolvatur matrimonium? An tanto efficacior

erit

erit desertio quam repudium, ut eâ etiam mulier deserens maritum, virum vinculo conjugali exsolvat; quod mulier apud Judæos per libellum repudii obtinere nequivit: quia in ea Republica jus repudiandæ uxoris marito tantum fuit concessum, at nunquam uxori: neque illa potestas unquam usurpata ab uxore, nisi postremis Judæorum seculis, & cum eorum Respublica egregie corrupta jam prospectaret ruinam. At sub Euangelio erit mulieri facultas solvendi virum matrimonii vinculo, quando illum deserit; & illa desertio eatenus vim libelli repudii habebit: nam quod respondere possent, mulierem virum suum deserentem, jus nubendi alii non habere, id temere fit; quia si viro ex desertione malitiosa jus nascitur ducendi aliam uxorem, quia solutus est vinculo conjugali, etiam vice versa mulier deserens virum liberabitur illo vinculo: & si propter malitiosam desertionem digna est pœna; quæ necessitas aut ratio cogit judicem illam punire privatione illius facultatis, quâ alii viro ipsi non liceat nubere? Nonne possunt aliæ pœnæ constitui contra illud malum, quibus coërceatur? Sed quod hic præcipuum est: in Euangelio ratio sese solvendi à matrimonii vinculo satis facilis erit: & rejectis à Christo repudiis initur alia via sese expediendi à conjuge, quæ mulieri tam aperta est, quam viro. Præterea quis suspicari potest mariti vitam profligatam, & in omnia scelera præcipitem, uxorem non solvere conjugii vinculis: at ejusdem mariti, sub infideli Magistratu degentis separationem, qua declarabat se cum uxore nullam vitæ consuetudinem velle habere, illam sui juris constituere, & tamen tueri omnia repudia extra casum adulterii esse prohibita? Quis cogitet virum ad metalla damnatum, aut sententia judicum perpetuo carcere arcendum; & quidem suo merito & culpâ, uxori ita conjunctum manere, ut uxor sine adulterii crimine alii nubere non possit: at desertionis eam esse vim, ut ea separare possit, quæ Deus conjunxit? Deinde quod est discrimen inter desertionem & repudium, si alter conjugum sub Magistratu infideli, qui hujusmodi separationem legitimam putat, se separat ab altero, vivens in eodem loco & in conspectu, atque sub oculis partis desertæ? Quod si autem idem ille maritus, cui non bene conveniebat cum uxore, illi libellum repudii misisset, non ideo juxta doctrinam Christi, à marito libera fuisset; at deserta à marito fit libera: & vim quam Christus detraxit libello repudii, attribuunt Nostri malitiosæ desertioni: & totum illud fundamentum, quo nititur Christi responsio, quando libellum repudii improbat; & quod est, quod matrimonium extra casum adulterii sit indissolubile, sententia adversariorum subruitur.

Ostenditur etiam inde absurditas sententiæ adversariorum, quod indicare atque docere non poterunt, quæ illa sint, quæ requirantur, ut alteruter conjugatorum ita desertus putetur, ut jus atque facultas contrahendi cum alio matrimonium inde orta sit. An viro, qui caput uxoris est, non licebit invita uxore, quamvis conscia, iter in Indiam suscipere, quin se reum constituat malitiosæ desertionis; ita ut ideo uxor post aliquot annorum decursum à viro libera reddatur? Sed inquies, justa vel injusta proficiscendi causa vinculum conjugale solvet, vel non solvet: at quis judicabit in re domestica de justa aut injusta causa, præsertim cum vir jam peregrinatur? Et conjugii stabilitas in hoc casu pendebit à dubio, utrum maritus jure peregrinetur, nec ne. Vel an potius ideo viri iter non erit vocandum malitiosa desertio, quia indicavit uxori, quo tenderet; & promisit se cum ea repetiturum vitæ consuetudinem, si detur salvus redire in patriam? Quasi uxor minus deserta vivat, cujus maritus se consciâ, sed invitâ tamen peregrinatur, quam illa, cujus maritus se inscia & invita à domo abest. Et quid si vir singulis septenniis revertatur, & statim rursus

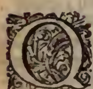
ſus abeat; & ita reipſa vitæ conſuetudinem cum uxore non colat, an talis ſeparatio non erit malitioſa deſertio? Tantumne valebit & aſtutia & improbitas viri, ut cum uxorem non celet quo tendat; & obteſtetur ſe reverti velle, & cum ea vitam exigere, interea ab ea ſeparatus vivat, tunc illa ſeparatio non ſit vocanda malitioſa deſertio? At cum clam uxore eandem illi imponat ſolitudinem; eademque faciat experiri incommoda, tunc illa res tanti erit ſceleris, ut conjugale vinculum inde rumpatur. Interrogo deinde ad quam legem referant deſertionem malitioſam? Ad legemne naturalem? An ad aliquam poſitivam Chriſti? Quodcunque dicant, induent ſeſe in difficultates inextricabiles: quia non poterunt nec tempus definire, quamdiu alter conjugum latere debeat, antequam alteri concedatur poteſtas ſecundas & novas contrahendi nuptias; nec formalem rationem indicare, propter quam malitioſa deſertio conjugium dirimat: cum plures dentur caſus, in quibus viri aut uxoris malitia tanta eſt, tamque voluntaria; & incommoda, quæ ex iis redundant in alterutrum conjugum, tam gravia (& quibus tamen conjugium ſolvi non putatur) quam in malitioſa deſertione. Et proculdubio in repudiis occurrit malus & vitioſus animus, non volens exigere vitam cum thori ſocia; & fraudatur uxor viri officio & debita benevolentia. An vero cauſa ſolutionis vinculi conjugalis erit animus alterutrius conjugum nolentis pro vitæ ſocia habere eum, qui Chriſtianiſmum profitetur? (ad hujus enim dubii quæſtionem Apoſtolus reſpondere videtur loco illo citato & famoſo) At tunc illa communis malitia, quæ in deſertione malitioſa ſeſe prodit, non parit jus diſſolvendi matrimonii, ſed malitia ſingularis, qua propter fidei Chriſtianæ profeſſionem, alteruter conjugum deſeratur, hoc eſt, repudiatur, & res ſuas ſeorſim habere jubetur. Et ita illa deſertio malitioſa, propter quam nunc apud Reformatos matrimonium ſolvitur, non eſt vera & juſta cauſa illius ſolvendi; neque illa loco, 1 *Cor.* 7. indicatur. Et licet ſuſpicari iſtius legis hanc fuiſſe cauſam, nempe ut fidelis eximeretur illa dura lege vivendi cum marito infideli ipſo invito: utque ita vitarentur perpetuæ rixæ, per quas fideli eripitur facultas colendi Deum in pace, & quiete; atque ut ita tolleretur obex, qui doctrinæ Euangelicæ poneretur durâ illa lege atque neceſſitate vivendi.

At quamquam hæc modo tradita expoſitio poſſit habere ſuum applauſum, ego tamen in ea non ita poſſum acquieſcere propter verba Chriſti, adeò dilucide docentis omnia repudia extra cauſam adulterii eſſe illicita. At ſupra oſtendimus ſeparationem & repudium eodem redire: ſaltem in omni conjugii diſſolutione propter malitioſam deſertionem extare caſum, in quo uxor & maritus extra cauſam adulterii conjugii vinculo liberantur: quod à Chriſti præceptis alienum eſt. Et difficulter apud me fidem invenit, quod, cum conjugii leges tam duræ ſint, ut nec morbus, nec impotentia, nec ſtultitia, nec vita profligata, nec ſervitus, nec carcer perpetuus, vinculum conjugale ſolvat, fidei Chriſtianæ illa ſit vis, ut ſi propter eam pars infidelis ſe ſeparet, pars fidelis libera reddatur à vinculo: cum quia religio Chriſtiana ſeſe præcipuè commendat à charitate, tolerantia, & vi domandi libidines, tum etiam à tuendis matrimonii legibus. At quanta aperitur feneſtra diſſolvendis nuptiis, quanta fraudibus: ſi viro religionem Chriſtianam, ſive verè, ſive per ſpeciem amplectente, propter eam deſertæ jus ſit novas comparandi nuptias? Exiſtimo itaque per verba *ſeparet ſeſe infidelis, frater aut ſoror non eſt ſervituti ſubjectus in hujuſmodi rebus, ſed ad pacem nos vocavit Dominus*, alterutrum conjugem fidelem diſpenſari & exſolvi lege & officio ſeſe reconciliandi cum altero conjuge infideli: quia reconciliatio cum conjuge infideli, & ſeſe

ſepa-

ſeparante ab altero conjuge fideli propter fidem, quam fidelis conjux amplexus eſt, non poteſt tentari niſi per ſimulationem, aut per abnegationem fidei. Notum enim eſt tali in caſu nullum ad reconciliationem aditum parari poſſe, niſi propoſito utriuſque conjugis aut alterutrius diſſentientium partis cedendi de ſuo jure: qui facilis & officioſus animus ſeſe oſtendere non debet, quando inter conjuges lis orta eſt propter religionem; ſaltem tunc non, quando de ſumma religionis agitur. Docet itaque Apoſtolus fratrem aut ſororem fidelem non eſſe ſubjectam iſti ſervituti, ut reconciliationis cauſa (cujus ſtudium Apoſtolus conjugibus imperaverat) per intempeſtivam animi æquitatem, & morum commoditatem prodat veritatem, & ita infidelem ad cohabitationem inducat. Exiſtimo itaque hunc verborum Apoſtoli ſenſum clarum & perſpicuum eſſe: *verſu* 7. jubet Apoſtolus, ſi quæ rixæ ortæ ſunt inter conjuges, quæ animorum frigus induxerint, nec ſinant eos mutuo amore conglutinari, ut uxor, quæ viro dignitate inferior eſt, à ſe reconciliationis initium faciat, coneturque omni officiorum genere viri animum placare, atque emollire: quod ſi autem propter viri immanitatem, aut morum importunitatem tentata reconciliatio effectum non ſortiatur, bonoque deſtituatur eventu, ut tunc ſeorſum vivat, & viri ſeparationem æquo animo ferat; non tamen ſe putet à viri lege liberam, ut alii nubere poſſit. Vocat Apoſtolus illud reconciliationis officium *ſervitutem*. Cujus officii gratiam facit, ſi quando propter religionis Chriſtianæ profeſſionem ſeparatio ab alterutro conjuge facta ſit, & cujus ſeparationis cauſa eſt pars infidelis: neque permittit ut fidelis per veritatis jacturam reconciliationem parare ſtudeat. Qui hanc interpretationem repudiat, & ſimul incommoda vitat, quæ in deſertione malitioſa ſeſe offerunt, mihi aliquid præclarum præſtitiſſe videbitur. Nunc pergimus ad quæſtionem de repudiis atque divortiis.

DE DIVORTIIS *ET* REPUDIIS.

QUæſtio de repudiis & divortiis admodum celebris reddita inter Chriſtianos propter legem Moſis, (qui in Republica à ſe, Deo Auctore, inſtituta, Judæis indulſit, & veniam conceſſit repudiandæ uxoris, quamvis adulterium non interveniſſet) & propter Chriſti doctrinam, quæ omnia repudia & divortia tollere videtur extra caſum adulterii. Quæritur itaque primum, quo jure illud à Judæis fuerit uſurpatum? An ſine peccato? Et quibus in caſibus? An tantum peccati permiſſio fuerit, illiuſque conceſſa tantum venia, non data libertas à culpa? Atque ita an dicendum illam legem Moſis non tam peccatum permiſiſſe, quam illud tantum liberaſſe à pœna civili; & ab illo ſeparaſſe effectus civiles, qui ſi primum conjugii inſtitutum ſpectes, convenienter

ſequi

ſequi debuiſſent in Republica optimè conſtituta: à qua perfectiſſimè inſtituta republica, & ſanctiſſimis atque perfectiſſimis legibus moderata, Moſes, & Deus per Moſem recedere voluerunt propter Judæorum cordis duritiem non ferentium illas rigidas leges de matrimonio; quæ illud indiſſolubile conſtituunt extra caſum adulterii. Qui exiſtimant per legem Moſis repudium liberum fuiſſe conſtitutum à peccato, modo charitatis lex ex alio capite, aliaque appendice iſtius facti, eo non violetúr, ita argumentari poſſunt. Quoniam lex Moſis de repudiis clara & manifeſta eſt; ſimulque conſtet Moſem non ſuo, ſed Dei nomine leges ſuas promulgaſſe; populoque dictaſſe ipſo Deo quaſi in verba præeunte, capere non poſſumus, quomodo uſurpatio iſtius legis, modo charitatis lex inviolata conſtiterit, non fuerit immunis à peccato. Princeps & Magiſtratus, qui infra Deum ſunt, majoris mali vitandi cauſa multa ſubditis concedunt, & ita abſolvunt à legibus, ut earum nulla in Republica ſit actio; nullusque propterea cauſam dicere teneatur: ſed quia juris & æquitatis naturalis humanæ & Divinæ definitio penes Magiſtratum non eſt, ſubditi facile intelligunt non omnes actiones vitio carere, quæ Magiſtratus legibus non prohibentur; neque eum effugiſſe Dei vindictam, qui ex edicto Prætoris ad pœnam depoſci non poteſt; eumque minimè probum eſſe, qui ad leges civitatis ſuæ tantum probus eſt. Sed cui in mentem venire poteſt totam rem manere in numero rerum non conceſſarum, quæ ſupremi Legiſlatoris (penes quem eſt æquum & iniquum, fas & nefas definire) declaratione hominibus permittitur? Enimverò cum Dei judicium futurum ſit ſecundum juſtitiam: quam etiam homines lumine & ratione naturali in ea agnoſcunt, qui color, aut juſtitiæ ſpecies obtendi poteſt, ſi aliquis propter aliquod factum pœnæ obnoxius declaratur à judice; cujus auctoritate & lege illius faciendi poteſtatem eſt conſecutus? Quis æquitatem in facto judicis poteſt ſuſpicari, qui cum expreſſis verbis declaraverit rem ſubdito fraudi non futuram, eos tamen, qui ea conceſſione uſi ſunt, reos peragere? Cum hæc omnia in aperto ſint, & ſua ſponte judicentur, licet merito quærere, inquiunt, quid cauſæ ſit, quare in hac controverſia de divortiis & repudiis homines eruditi ita hallucinentur, & à vero aberrent; docentes tamen omnia divortia fuiſſe vitioſa? Exiſtimant autem tres rationes principes eſſe, quæ illis cauſa erroris extitere; exiſtimantes tamen divortia Judæorum non caruiſſe peccato, quamvis Moſes legem de repudiis in ſua Republica conſtituerit. Prima, quod Chriſtus illud jus libelli repudii ſua doctrina evertere videtur. Secunda, quod addit illam facultatem repudiandæ uxoris Judæis conceſſam propter duritiem cordis; unde homines æſtimarunt rem illam reapſe & ſuâ naturâ malam fuiſſe; & ideo talem manſiſſe etiam poſt latam legem de repudio. Tertia cauſa fuit, quod arbitrati ſunt rectè confici, ſi lex Moſis exemit illud factum peccatorum numero, tunc omnia repudia à Judæis propter quamcunque cauſam uſurpata, à peccato immunia fuiſſe; quod iidem tamen à ratione alieniſſimum putant: quandoquidem in plurimis Judæorum repudiis manifeſta argumenta ſe prodant defectus charitatis uxori debitæ.

Qui tuentur à Judæis libelli repudii jus ſine peccato uſurpari potuiſſe, hiſce non moventur; & illis objectionibus ſic reſpondent. Chriſtus jus libelli repudii, quale apud Judæos obtinuit, abrogavit, quia ad priſtinos & cultiſſimos mores informavit ſuos ſectatores; & voluit ut conjugium inter Chriſtianos in celſiſſimo dignitatis gradu, in quo collocatum fuit in mundi primordiis, conſiſteret; & ideo dignitas hominis Chriſtiani jus libelli repudii Judæorum non admittit: ſed non rectè inde conficitur, jus libelli repudii extra adulterium fuiſſe reipſa & per ſe malum;

lum; nec constitutum juxta pudicitiæ & charitatis regulas. Constat enim non semper contra decus & charitatem esse, quicquid summum illarum virtutum gradum non attingit. Et concessit Deus jus repudii Judæis propter duritiem cordis eorum: quia cum gens à longo tempore assueta esset illi usui, vidit Deus, & propter diuturnum illum usum, & propter insitam illi pervicaciam, illam parum capacem tam rigidæ disciplinæ. Attemperavit Deus suas leges viribus Judæorum, quemadmodum Christus & Apostoli manifestationem mysteriorum Euangelii accommodarunt captui discipulorum. Vel potius quemadmodum Concilium Apostolorum, quod Hierosolymis fuit habitum, decreta sua condidit de quarundam cæremoniarum observatione. Hoc tamen discrimine casus de divortiis ab allatis exemplis divertit, quod Christus docere videatur, Deum jus repudii Judæis concessisse, non simpliciter infirmitatis Judæorum rationem habens, sed propter multorum contumaciam, non conveniens æstimans sanctiores illis de conjugio leges præscribere; & meritò illos ita privans digniore statu, quo alioquin illa Respublica insistere potuisset. Non itaque sequitur, Christus inter Christianos repudium usurpatum culpat, ergo inter Judæos illud nunquam vitio caruit; cum Judæi in illa dignitate non insisterent, in qua Christiani versari debent: verba itaque Christi interpretanda ad exemplum eorum, quæ extant 1 *Cor.* 6: 1. 2. 3. Loco citato Apostolus exprobrat Christianis, quod in jus de sua re eant, atque judicia habeant apud Judices, eosque infideles; arguitque eos peccati, quod propter terrena, fluxa, & caduca fratres inter se litigent, & turpibus judiciis conflictentur; docetque præstare de suo jure cedere, & convenire Christianis se æquos & faciles præbere, à litibus non tantum quantum licet, sed etiam plus quam licet abhorrere: ita ut si primum verba spectes, Apostolus videatur omnes lites coram judice aut arbitro improbare. Sed quia intelligebat communiter à Christianis tam parvos in vera pietate progressus fieri, concedit illis in litibus suis refugium ad Judices, modo sint illi judices nostrorum sacrorum consortes: ita ut Apostolus propter Corinthiorum imperfectionem, & exiguam virtutis progressionem, illis indulsisse videatur potestatem juris experiundi coram judice aut arbitro, quemadmodum Moses indulsit Judæis libellum repudii: at nullus ideo existimat absolute & semper contra fas aut æquitatem esse cum proximo in litem descendere: cum propter alias rationes, tum etiam propter hanc. Si simpliciter fuisset contra officium hominis Christiani contendere in judicio cum proximo, nunquam Apostolus primis Christianis illius rei gratiam fecisset; melius enim fuisset in bona re opprimi, quam malè cedere: sed quia res reapse mala non est, quamvis ut plurimum illa malè in usum referatur; ideo cum restrictione & multa cautela, & quasi reluctans & renitens concedit primis Christianis experiundi juris causa, ad judices & arbitros ire. Quemadmodum bella suâ naturâ mala non sunt, quamvis paucissima ita suscipiantur & gerantur, ut iis justitia & charitas non violetur: & ideo quia in proximo confinio belli constituta est injustitia & vindicta illicita; & in persecutione sui juris apud judicem nimius rerum terrestrium amor, & charitatis erga proximum vacuitas, ideo hæc generaliter damnari videntur; eundemque loquendi modum existimant esse, cum Christus & Jacobus jurajuranda, & quicquid simplicem, & candidam affirmationem (quæ fidem suam mutuatur à vitæ probitate illius, qui testimonium perhibet) excedit, damnat. Ut itaque redeam ad institutum; & responsum quod in supradictis implicatum est, evolvam: pone Christi verba prima specie importare, quod omnia repudia inter Judæos improbarit; verbis illis tamen eam interpretationem aptandam,

 dam,

dam, ad quam nos ducit lex libelli repudii: quæ cum permittat Judæis repudia; neque tamen à supremo Judice permitti possit, quod absolute malum sit: dicendum Christum repudia Judæorum damnasse, quemadmodum Apostolus damnat Corinthiorum lites coram judice aut arbitro: Christumque verbis usum in speciem damnantibus omnia repudia, quia ut plurimum contra charitatem usurpabantur, & raro carebant vitio.

Nam præterquam quod recta ratio nos doceat, exempla modò memorata de judiciis, de bello, de jurejurando, vitii & peccati simpliciter damnari non posse, etiam Scripturæ, quæ docet res illas, quæ primò videbantur prohibitæ, permitti, evincunt rem illam simpliciter non fuisse illicitam: quia quicquid absolutè & per se malum est, illius nec Deus, nec sancti Prophetæ hominibus unquam gratiam fecerunt. Et contra, quia talium rerum adeo affinis est malitia, ideo usus obtinuit, ut vocibus, quæ permissionem innuunt, utamur, quando potestatem illarum faciendarum alicui concedimus: ita ut res non tam licita, quam permissa, & in qua connivetur, putetur. Et pessimè insistunt homines, qui, quia legislator rem simpliciter permittit; neque cautionibus aut limitationibus eam restringit, (quia infinita casuum varietas hoc non sinit) inde conficiunt omnibus & singulis, quovis tempore, & quocunque in casu, licere jure illo frui: cum tamen omnes, qui illud jus usurpare cogitant, ad justitiæ & charitatis regulas respectum habere debeant; & eo attentius eas leges considerare, quo res, quam animo versant, minus abest ab odio, vindicta, & injustitia atque inclementia. Christus itaque inquiunt, in sermone suo de libello repudii utitur vocibus, quibus videtur totum libelli repudii jus potius indultum & permissum, quam vi legis à peccato vindicatum, quia rarò à Judæis usurpabatur æquiter. Ut itaque argumenta illorum, qui existimant repudia Judæis etiam in foro conscientiæ fuisse licita, contraham in compendium. Arbitrantur à summo legislatore rem permitti non posse, quin ea res in aliquo casu sit licita, & ideo per se non mala; adeoque non pugnare cum jure naturæ. Secundo, quando res à summo legislatore hominibus permittitur, illam esse in proximo confinio vitii, & peccati; & ideo cautè & consideratè eâ utendum esse. Tertio, nunquam in tali re egregiam virtutem licere experiri, sed contra plerumque in ejus abstinentia heroicæ virtuti materiam paratam. Quarto, non quicquid ab heroica virtute deflectit, aut declinat vitium esse. Ex permissione itaque libelli repudii, facta Judæis à summo legislatore, inferunt, jus repudiandæ uxoris Judæis concessum, non fuisse sua natura malum; neque ejus usum etiam extra casum adulterii & malitiosæ desertionis, semper à justitia & charitate fuisse alienum; in vicinia tamen mali constitutum, & aliqua cognatione conjunctum; & ita à nulla re magnopere commendandum aut probandum. Permissionem tamen illi genti convenientem fuisse, quæ à pristina sua dignitate & virtute desciverat, mores corruperat, & sanctissimarum legum, quibus Reipublicæ dignitas amplior extitisset, incapaces erant; & quod ideo Deus quasi temporum necessitate tulit: in illa gente fuit itaque repudium civibus permissum, non tamquam privilegium; sed tamquam aliquod probrum in ejus moribus residens, & ad illius gentis infamiam pertinens: non tamen peccatum, sed peccato adeo vicinum, ut Judæis in usu illius juris rarò constiterit sua constantia, charitas, & benignitas, quam debebant uxori suæ; simulque ostenderint, quam parum sua interesse putarint morum gravitate excellere. Hanc causam esse arbitrantur, quare nulla sanctorum virorum in Sacris extant exempla, qui jus illud usurparint, aut more illo usi sint; semperque optimos & pudentissimos ab

eo abstinuisse: hujusmodi autem jus in Euangelio abrogatum esse, quia Christus inter Christianos vigere voluit pristinam morum gravitatem & sanctitatem.

Sunt alii, qui æstimant usum libelli repudii non tantum Judæis ad famam non fuisse probrosum, neque ad conscientiam flagitiosum, atque ita in foro conscientiæ fuisse licitum; sed etiam Christianis fas esse putant nuncium remittere priori uxori. Nam præter argumenta supra tradita, quibus probari putant repudium suâ naturâ malum non esse, addunt in prima conjugii institutione, cum viro fœmina data est in adjumentum, legislatorem non tam copulam carnalem, & corporis complexum intendisse, quam animorum; & suavem atque jucundum convictum; atque ut ita conjugatim mas cum fœmina viveret: cum hoc fine non posse consistere vitam, quæ propter animorum discordiam, & propter importunitatem morum uxoris, in litibus & rixis exigenda sit: præsertim si uxor præterea curam rei familiaris non habeat, sed eam impensas & sumptus inutiles faciendo, exhauriat atque dilapidet; atque ita viro tantum crux atque pestis existat, & damnorum conciliabulum: quæ tamen in conjugii institutione viro data erat ad gaudium, & qua se oblectaret. Addunt præterea, Deum Judæis imperasse, ut ab uxoribus à fide alienis, & ab alienigenis sese separarent, & conjugii vinculum rumperent, *Exod.* 34:14. *Deut.* 7:3.6. *Esræ* 9:2. 10. 11.) Et inter alias rationes quare Deus velit, ut Judæus cum infideli uxore divortium faciat, etiam illa inculcatur, ne ille per uxorem infidelem seducatur. Et cum Apostolus, 1 *Cor.* 6. fideli interdicit consortium cum infideli, rectè inde concluditur matrimonium fidelis cum infideli non esse ratum, præsertim si dolus malus intercesserit; & uxor dissimulaverit se alienis sacris addictam esse. At viro non minus periculum est à seductione per uxorem improbam, quam per eam, quæ aliena sacra colit. Subjiciunt præterea mulierem non sibi natam, sed creatam propter virum; quemadmodum Sabbathum institutum propter hominem: at quemadmodum per illam Sabbathi subordinationem ad utilitatem hominis, homini fas fuit externam Sabbathi observationem omittere, ut id quod ipsi necessarium esset, persequeretur; & ita recte opera charitatis & necessitatis præverteret operibus legis institutæ & cæremonialis, ita pari ratione jus nasci dicunt marito perrumpendi legem conjugii de perpetua vitæ societate propter opus necessitatis. Et quid magis necessarium, quam vitandi perpetuas rixas causa, mulierem talem à se dimittere, quæ ipsi data videtur in seditionem? Addunt præterea, quotidie ferme inter Christianos divortia fieri, quando aut cohabitatio mutuo consensu intermittitur; aut maritus longum iter suscipit: quando judex reum perpetuo carcere includit; & alios vinculis & custodiis arcet, aut in ultimas terras mandat: nam quamvis, inquiunt, hujusmodi casus non vocentur divortia, (sicut jam vera rerum vocabula perdidimus) sequuntur tamen eos iidem effectus. Omne enim id cessat, propter quod à Deo conjugium comparatum & institutum est: nempe suavitas convictus & scortationis vitandæ remedium. Adferuntur adhuc quædam alia ab hujus sententiæ defensoribus, sed quia meo judicio non magni sunt ponderis, & facile ex iis, quæ ad refutationem hujus erroris postea in medium proferam, refelli possunt, ab iis enumerandis supersedebo, ne lectorem in tædium adducam.

His sententiis expositis, nunc, quid de tota hac controversia sentiam, exponam. Et primum aliquid dicam de permissione mali. Ante pacta & firmatam societatem, homines in statu naturali constituti, jus alium puniendi propter peccatum aut noxam non habebant, sed jus, quo coërcebant in proximo malum & vitium, nitebatur jure sui conservationis; & exercebatur ab iis non jure imperii,

 aut

aut justitiæ punitivæ causa; quæ sunt jura nata post constitutum imperium, & post natam civitatem: sed jure illo, quo quisquis se suaque tuetur; & quo quisque judex & arbiter est eorum, quæ ad sui conservationem pertinere arbitratur; sive speret per homines, & mundi creaturas, sive per Deum media sui conservandi se parare posse: depellit itaque atque arcet per damnum & noxam, quâ proximum afficiebat, ea in ipso vitia, per quæ sua salus vocabatur in discrimen: inde natum, quod non solum ea vindicaret, quæ per se & immediatè ipsi calamitosa aut pestifera putabat, sed & ea, quibus putabat Deum offendi, & ejus iram concitari. Post initam societatem civilem, & constitutum imperium, jus puniendi collatum fuit in Magistratus; niti turque ideo illud jus eodem fundamento, quo jus vindictæ inter privatos in statu naturali consideratos. Hæc cognita & nota in vulgus. Et quia propter pacem societatis, jus puniendi non amplius privatis committendum fuit; & quia societates ineuntur, ut homines, qui illius partes sunt, sese melius ab hostium vi tueri possent, inde in aperto est, jus vindictæ publicum comparatum esse ad salutem civitatis; & ideo non pertinere ad omnia vitia, quæ in societate perpetrari possunt. Primum non ad ea, quæ propter infirmitatem humanam homines vix aut ne vix quidem vitare possunt; & quæ communiter hujusmodi sunt, ut nec per se societatem turbent, dissolvant, aut illi calamitosæ existant, nec iram numinis in societatem concitent: præsertim si Magistratus doctrina & exemplis curet mederi istis infirmitatibus. Secundò non ad ea, quæ sine interitu civitatis vindicari non possunt: sic sæpe connivendum est in peccato magnatis, quem punire non possumus, quin tota Respublica in periculum vocetur: & hæc necessitas excusat à pœna. Quemadmodum & illa, quâ carere non possumus quibusdam utilitatibus alicujus singularis hominis aut plurium, quin Respublica ilico extremis laboraret difficultatibus. Charitas etiam nonnunquam Magistratui legem ponit, quâ nonnulla vitia ferre tenetur: sic quidem contra charitatem peccaret, si v. gr. Judæos propter falsa sua sacra extorres patria factos, recusaret in civitatem suam admittere, & fame perire sineret. Hæc nunc succinctè trado, quia fusius hæc tractandi occasio nunc non est; & quia alibi in tractatu singulari totum hoc stadium decurri. Est præterea res extra controversiam, vitiorum & virtutum naturam aliter à Magistratu pendere, aliter à Deo. Legum divinarum exemplar est ipsa sancta Dei natura; à qua leges naturales divinæ atque humanæ tamquam à fonte manant. At legum Magistratus æquitas non petitur à Magistratus animo, sed à Deo. Nulla igitur suspicandi ratio est, rem aliquam ad conscientiam licitam, quia in Republica impunita transmittitur: sed cum de permissione rei, quæ à Deo facta est, lis est, tunc gravior difficultas occurrit: quia cum sit summus legislator, putamus id fas esse, (etiam quoad conscientiam) quod lege Dei permittitur. Præsertim cum consideretur Deum esse supra omnem necessitatem, ut qui omnia flectere possit ad suum arbitrium; & hominibus illam mentem indere, qua præstent ea, quæ rationibus sui regiminis conducunt; ita ut necesse non habeat permittere, ut aliqua labes in sua Republica hæreat.

Sed pariter hic extra dubitationem ponimus, Deum quantum ad Rempublicam Judæorum, duplicem sustinuisse personam: unam, Dei creatoris, quâ & gentium reliquarum & Judæorum Deus fuit: alteram qua Legislator, fundator & institutor fuit Reipublicæ Israëliticæ. Priori respectu tam gentibus quam Judæis legem moralem tradidit: illis quidem scriptam in cordibus, quatenus hominum intellectum informavit ratione, & per rationem notionibus honesti, æqui, atque decoris; hos cumulatiore gratia prosecutus est, quia

quia etiam eam legem scriptam illis tradidit. Deus instituens Rempublicam Judaicam, cum potuisset illam formare ad exemplar legum sanctissimarum, & ad normam legis moralis; ita ut jure punire potuisset in illa Republica, quod in ultimo judicio tamquam peccatum est vindicaturus: id tamen conveniens non duxit, neque necesse habuit; quia ordinans Rempublicam, in cujus legibus condendis rationem habere voluit infirmitatis humanæ, nullo modo hominibus suspicandi locum reliquit, se non sanctum, aut non peccati osorem esse: cum Legislatoris personam sustinens, non ideo desinit gerere personam Dei sancti & justi. Sed difficultas in eo vertitur. Per quod indicium homini constabit, utrum res tantum permissa sit, an etiam lege morali exempta. Præsertim cum res nulla propter necessitatem permitti à Deo putetur; quæ saltem in se & in aliquo casu non sit licita. Sic cum Apostolus Corinthiis concedit & permittit potestatem constituendi ex se arbitros, ad quos lites suas deferant & causam dicant; inde rectè infertur, saltem in aliquo casu expostulationem injuriarum non fuisse contra fas & ęquum: quamvis ut plurimum Corinthii eo se non proriperent sine charitatis defectu, sicut ipse Apostolus indicat. Respondemus inter permissionem rei simplicem, & ejusdem exemptionem à peccato; sive inter veniam peccandi, & libertatem à culpa, distingui non posse nisi per rationem & legem naturalem: si itaque constet rem Judæis permissam lege Mosis, pugnare cum lege naturali, dicendum, rem simpliciter propter rationes politicas permissam; non tamen peccatorum numero exemtam: quod si non sit exploratum rem permissam cum jure naturali pugnare, manet etiam res ancipitis judicii pro ratione & captu eorum, qui de re judicaturi sunt. V. Gr. qui putant iniquum esse coram arbitris cum fratre lite contendere, & auctoritate atque potentia judicum jus suum consequi, quales sunt Mennonitæ, illi dicent judicia & Magistratus Christianis tantum permissa, sed rem vitio in se non carere: qui aliter informati sunt, statuent legem declarare rem permissam vitio carere. Sic ex lege Mosis vindex sanguinis impunè occidebat interfectorem, si illum extra urbem refugii offendisset; quamvis innoxium in illo proximo perpetratum esset homicidium. Quæritur utrum illa lege Mosis vindex sanguinis à peccato immunis reddebatur? An potius tantum quidam effectus judicum, qui injustum homicidium vindicare debebant, impediebantur & prohibebantur? Nempe quod prætor illud factum non poterat in crimen ducere, aut aliquem ideo reum agere. Cum jus & æquitas naturalis dictet, contra fas homicidium errore perpetratum, vindicari; non est dubium, quin lex Mosis tantum effectus quosdam impediret: & ita ille, qui vindicabat sanguinem hominis per imprudentiam occisi, homicidii reus erat, quamvis in Republica Judaica ejus pœnam & vindictam persequi nefas esset: & homicidium talis innoxii homicidæ non magis culpa vacabat, quam si in alia Republica, quæ legibus illis carebat, commissum fuisset. Sunt hujusmodi aliæ leges in politia Judæorum, quæ rem ipsam, de qua agitur, nec damnant nec probant, sed circumstantias illius rei ordinant & moderantur: ut de jure Regis Israëlitarum, *Deut.* 17. De servo Hebræo, *Exod.* 21. & *Deut.* 15. De eo, qui habet duas uxores, unam caram & gratam, alteram invisam aut minus dilectam. Neque generaliter verum est in Republica Judaica nihil unquam permitti potuisse, quod tamen in conscientia non sit licitum: exempla memorata contrarium evincunt. Rursus contra aliquando aliquid prohiberi in speciem, quod tamen aliquo in casu est licitum, id fieri judicatur, quando conceditur Christianis alicujus rei jus & licentia, quæ per se iniqua quidem non est, sed quæ propter circumstantias periculosè usur-

usurpatur: & rarò sine peccato in usum deducitur, qualis est Christianorum persecutio sui juris apud judices in medio gentilium viventium; & qui modis omnibus præ se ferre debebant, & contemptum pecuniarum, & amorem intensum proximi. Ex hisce liquet, (ut hoc breviter dicam) quantopere malè illi insistant, qui scientias & disciplinas suis finibus circumscribere præsumunt, earumque Professoribus modum ponere: statuere quid veniat in officium Theologi; quæ disciplinarum pars subjicienda Philosophis: cum ex iis, quæ modo tradita sunt, constet, Theologi & Philosophi partes ita complicatas esse, ut ferme nulla controversia Theologica decidi possit, ubi ratio sive Philosophia suas sibi non vindicet partes, & quidem in multis principatum. In disputatione in qua in præsentia versatus est sermo, quamvis ea Theologica putetur, muta tamen esset Theologia, si ratio non vocaretur in subsidium. Et horum omnium causa est, quod Deus in Scriptura homines alloquitur ut ratione præditos, principiis scientiarum & usu rerum imbutos; & quos propterea non habet docere per revelationem ea, quorum cognitionem homo auxiliis & adjumentis naturæ acquirere potest: & Deus sat habet electos Spiritu suo Sancto ducere, quo rectè ratione utantur: at hujus Spiritus & gratiæ Theologos tantum esse participes; eosque præcipuè eo prælucente rationem excolere, Theologi pro sua modestiâ sibi non tribuent. Sed è diverticulo in viam.

Ut itaque ad institutum revertar, non potuerunt Judæi ex libello repudii ipsis à Mose aut Deo concesso, concludere repudia ipsis fuisse licita ad conscientiam: neque etiam potuere contrarium ex illa lege deducere. Sed quid de re judicandum esset, id petendum ex aliis principiis, nempe ex prima conjugii institutione, & ratione recta: & ea causa fuit quare inter Judæos non conveniebat super hac controversia. Lex repudii erat clara & manifesta; neque de ea dubium erat, utrum vi illius legis, illi qui jure repudii utebantur, de reis eximerentur; & ideo illi adulterii in illa Republica damnari non poterant, qui repudiata priore uxore ducebant aliam etiam à viro repudiatam. Multo minus hoc vocabatur à Judæis in dubium, an ad legem charitatis in usu libelli repudii non esset attendendum: sed statuebant in illis pœnam & culpam hærere, qui utebantur jure libelli repudii, sed charitatis non ducebant rationem: norant enim Judæi in usu juris nostri, semper charitatem non solummodo suas partes sibi vindicare, sed quasi principatum ferre. Tota itaque controversia conjecta erat in hanc causam, quid nimirum liceret in conscientia? Idque propter dubiam obscuramque rationem; ignorantes quousque prima institutio adhuc vim suam teneret; & quid recta ratio ipsos doceret: Christum itaque adeunt, & ex eo dubii istius solutionem petunt; quem pro insigni doctore, & sacrorum interprete habebant; & cujus egregia ediderat documenta. Respondet Christus, libellum repudii illis concessum à Mose propter duritiem cordis eorum, hoc est, Mosem Judæis indulsisse, ut propter repudia in Republica Judaica, & propter adductionem alius fœminæ in domum non peragerentur rei, nec deferrentur ad judicem; aut aliquam pœnam, damnum aut probrum subirent: & fecit hoc in gratiam maritorum, qui jam diu in illa consuetudine erant, eamque hausisse videntur à gentilibus Egyptiis; à quibus multos alios mores pravos adoptarant. Nam in Genesi nullum proditum est exemplum repudii; & mihi persuadeo gentem Judaicam ab iis abstinuisse, quamdiu Patriarcharum sanctitas & reverentia in ea viguit: quæ ubi cadere incepit, tunc invaluerunt impurarum gentium mores. In maritorum gratiam illam indulgentiam in Republica Judæorum obtinuisse inde manifestum est, quod certis in

casi-

casibus maritis jus repudii interdicitur in pœnam: vide *Deut.* 22:29. Fecit itaque Moses quod omnes sapientes Legislatores factitant, qui satius ducunt non tangere adulta & prævalida vitia, quam frustra tentatis remediis palam facere, quibus cives impares sunt.

Fuere itaque repudia etiam in Republica Israëlitica illicita quoad conscientiam: sed quæstio superest, quale & quam grave illud peccatum fuerit? Dicit Christus Judæos adulterium committere non simpliciter, quando uxorem repudiant, aut quando priori uxori superinducunt secundam, & tertiam; sed quando uxorem repudiant, & novam ducunt: insinuans magnitudinem peccati consistere in repudiatione unius, & assumptione alterius. Quia repudians simpliciter uxorem, non se constituebat reum adulterii, & ne tunc quidem, quando post factum repudium consuesceret cum libera, sed cum propter aliam mulierem, quam ducebat, priorem repudiabat: quia putamus nos supra probatum dedisse, adulterium formaliter non commissum fuisse, cum maritus cum libera rem haberet; sed ad crimen adulterii requirebatur etiam cum alia novum conjugium: tum quia vinculum matrimonii per libellum repudii reipsa quoad conscientiam non dissolvebatur; & ideo qui repudiatam ducebat, committebat adulterium ex Christi interpretatione & doctrina; quia attrectabat alterius uxorem: cum etiam, quia per conjugium alius fœminæ, repudiatæ major nascebatur dolor: sed præsertim quia spes novi conjugii præcipuè divortiis locum faciebat; quia mulier, quæ suæ dignitatis aliquam habebat rationem, non facile consensisset in nuptias, si maritus non prius jussisset primam uxorem res suas habere, & divortium cum illa fecisset. Quicquid sit, sive assecutus sim rationes veras, quare repudium conjunctum cum conjugio novo, à Christo adulterium vocetur, sive aliæ dandæ sint, id manifestum est, Christum eum tantum adulterii reum agere, qui repudiat unam, & aliam ducit. Quæ consideratio me rursus movet, ut credam jus civile paulò aliter de adulterio loqui quam Scripturam. Et statum conjugalem in nonnullis casibus aliter per adulterium pollui, & vinculum conjugale dissolvi, quam jus civile id declarat.

Docet porro Christus casu supra memorato, adulterium committi: non quod revera tale adulterium committeretur, quod pœna capitali expiatum voluit in Republica Israëlitarum: nam quomodo tam rigida congruisset cum libello repudii in eadem Republica; ergo Christus de tali adulterio non loquitur. Et forte ne quidem in foro conscientiæ: quemadmodum scortatio in foro conscientiæ non implicabat verum conjugium; & scortator adulterium non committebat, qui liberam, cujus pudorem imminuerat, non ducens, cum alia conjugium inibat: saltem scortatio cum meretrice & prostibulo tale conjugium post se non trahebat: & dicit tamen Apostolus eum qui scortatur, fieri unum corpus cum meretrice; quia omnis legitimus coitus, si primam institutionem spectes, conjugium involvebat, quo duo fiunt una caro: sed Christus vocat adulterium, quia adulteria legibus civilibus Israëlitarum ex tali principio, propter quod casus, de quo disputatio est, adulterium vocatur, naturam & vitiositatem suam mutuantur: quemadmodum scortationis vitium non ex alio principio probaveris, quam quia omnis coitus maris cum fœmina implicare debet conjugium, & unionem duorum corporum in unum: ita ut Paulus inde rectè argumentetur, scortatorem unum corpus fieri cum scorto. Ita repudia, & quæ ea sequuntur nova conjugia, non aliter vitii & peccati coarguas, quam ex prima institutione conjugii, quæ jubet vinculum illud esse perpetuum; neque solubile nisi per mortem alterutrius partis: quodcunque itaque vinculi istius dirimendi præter casum-

præ-

prædictum causa existit, ex matrimonii natura vitii insimulatur & arguitur; & adulterium ideo vocatur. Quemadmodum Christus docet virum, qui ad alterius uxorem animum adjicit; & cogitatione ceperit & præfloraverit illegitimi coitus fructum & gaudium, commisisse adulterium: quia illa libidinosa cogitatio, ex natura adulterii vitiositatem suam mutuatur: quod inde manifestum est, quod maritus eadem cogitatione cum legitima uxore absente sese oblectans, intemperans vocandus sit; & ne quidem ad scortationem, quod cuivis manifestum esse arbitror, illa cogitatio referri possit.

Dices fortasse hæc bene procedere, quando probavero repudium extra casum adulterii suâ naturâ illicitum esse; atque ita permissionem in hoc casu esse de malo per se, non de eo, quod suâ naturâ bonum est, sed propter vicinitatem cum malo non facile suscipiendum. Respondemus vera hæc esse: sed æstimamus in præcedentibus nos ea de matrimonio tradidisse, quæ viam munierunt ad statuendum conjugia indissolubilia esse debere; neque dissolvi posse quam adulterio. Primò docuimus esse contra dignitatem mulieris usuram sui corporis concedere viro, quando pactum matrimoniale non intervenerit. Secundò actum venereum homine indignum, quando conjugii dignitate non vindicatur à contemptu & turpitudine. Tertio pactum conjugale involvere perpetuam vitæ societatem; neque illud conjugii dignitatem sustinere posse, quando initur animo illud aliquando dissolvendi: aut quando putatur non requiri ad vitandum scortationis peccatum in coitu, ut cum conjugata exerceatur: & concubinatum licitum esse, quia eo vitatur vaga libido; & cura educandorum liberorum habetur. Nam sive ad breve tempus, sive ad longum spatium vitæ societatem colere cum muliere destines, non fugis scortationis probrum, & mulieris dignitas non desinit violari, quando vir detrectat illam uxoris loco habere: cum distinctio inter uxorem justam & legitimam, & scortum & concubinam omnium gentium menti insedit; ut &, in posteriorum vitæ statu aliquam maculam & turpitudinem hærere, cujus mulierem meritò pudet. Et mihi repudium longius abesse videtur à legibus conjugii, graviorique se hominem crimine obstringere, qui uxori nuncium remittit, quam qui polygamia conjugium violat: quia posterior casus magis tuetur dignitatem mulieris; estque conjugio magis proprium & intrinsecum id, quod perpetuam vitæ societatem continet, quam quod tantum inter duos contrahitur: prior casus propius abest à scortatione; & dignitas mulieris eo magis proscinditur: quia longius abest à vero conjugio, ubi casus posterior præcipuas conjugii leges complectitur; quæ est perpetua vitæ societas, & aliqualis coalitio in unum corpus: & ideo vitium scortationis in casu posteriori minus est; cum in priori casu contrarium obtineat: quia ubi directe vinculum non tantum solvitur, sed illud vinculum ne quidem continetur in illo conjugio, quod maritus ad arbitrium potest dissolvere: nam illud non longe à concubinatu distat. Et cum tamen omne conjugium perpetuam vitæ societatem contineat, neque jus repudii Judæos ab illa lege absolveret, per jus libelli repudii difficillimo in loco versabantur: nam eo, & conjugii dignitas in illa Republica minuebatur, & simul per libelli repudii usum sese induebant in peccatum grave, & quod cognationem habebat cum adulterio; quodque peccati arguitur ex eodem capite, quo adulterium in vitio & probro ponitur.

Et ad hanc causam & conjecturam revoco, quare nulla proborum virorum exempla in V. T. compareant, qui divortium cum uxore sua fecêre, cum tamen multi viri sancti exempla polygamiæ prodidere. Neque refert Romanos gentem moratam & politioris vitæ, quæque semper magnam speciem gravitatis præ se tulit,

lit, repudia & divortia in usu habuisse: quæ tamen non tam temerè illud jus usurpasset, si res vitio non caruisset, aut tam insigni turpitudine affecta fuisset: quia usus & mores gentilium, qui tam in sacris, quam in rebus civilibus apud eos omni ævo obtinuere, nobis documento sunt, quam cæcæ sunt hominum mentes, & quam moratissimæ gentes tantum per caliginem viderunt, quo sana, & per Scripturam illuminata ratio nos duceret. Et extitit gentilium ignorantia præcipuè magna in rebus, quæ dignitatem hominis naturalem, & pudorem spectant; quia illorum ratio ab iis excitetur luminibus, quæ in corde impuro facile obtenebrantur: & sicut pium & pudicum ingenium sua sponte de iis judicat, nihilque efficacius ejus mentem everberat, quam ea, quæ contra dignitatem, & pudorem naturalem committuntur; ita ut naturæ sensu ab iis abhorreamus: ita postquam depuditum est, & ita pudor periit, qui redire nescit, difficulter ratio istorum peccatorum se homini prodit: quamvis nunquam extinguatur, aut radicitus evellatur: gentesque ferme semper inexcusabiles sint, quia potuissent ex natura pudoris, quæ animi passio est notissima, pervenire ad cognitionem eorum, quæ Christiana religio de pudore & pudicitia, & legibus matrimonii tradit. Et mihi semper optimum inter alia visum est argumentum pro veritate Christianæ religionis, & auctoritate Scripturæ, id quod de prima institutione conjugii habemus, & quæ à Christo & Apostolis de eo traduntur; quibus prima conjugii jura confirmantur, cujus semina sparsa in omnium gentium animis propterea videmus; quæ tamen per gentium malitiam non potuerunt sobolescere in bonam frugem; & quæ tamen Christus & Apostoli viventes in medio hominum corruptorum, à quibus per disciplinam ea haurire non potuerunt, ita in aperto posuerunt, ut etiam flagitiosorum hominum conscientia, tantillum excitata, pulchritudinem & majorem sanctitatem in iis agnoscat, quam quæ moratiorum gentium consuetudines & leges expresserunt. Et quamvis ea est seculi pravitas, ut etiam in medio Christianismo id operæ quidam dent, ut notiones & signa honoris & pudoris naturalis ex hominum mente delere possint; & pudoris vacuitatem in laudem convertant: quasi pudor tantum in imbecillitate esset, & tantum malum opinionis non naturæ; ut ita obscœnissima sine probro & turpi nota inter homines perpetrare possint; nunquam tamen eousque sibi imperare, hocque à se impetrare potuerunt, ut vim pudoris naturalis non amplius in se experirentur: & ideo illorum peccata, ignorantiæ excusationem non admittunt. Ut vel inde manifestum sit leges Christianorum de matrimonio esse secundum naturam: & non ex more & consuetudine; neque rogationibus atque plebiscitis sancta esse ejus præcepta.

Ex hisce jam liquet quam longe aberrant illi, qui repudia etiam inter Christianos non putant interdicta, sed ea, cum usus postulat, reduci posse in nostras Respublicas. Argumentorum, quæ supra attulimus, facilis est depulsio. Nam quantum ad incommoda, quibus obnoxius maritus redditur, quando uxor ita corruptis est moribus, ut vix hora à litibus vacua esse possit, & quæ his similia supra in eam rem dicta sunt: non video in hoc sermone aliquam vim. Infinitæ sunt res creatæ in hominis usum, quas peccatum convertit in ejus damnum. Omnes nostri appetitus & animæ commotiones utiliter à natura animis nostris datæ sunt; & ex prima destinatione auctoris naturæ, hominis bono & commodo cedere debebant, quæ tamen propter peccatum multis hominibus exitio sunt. Et si tales affectus hominum studio, cura & opera in ordinem cogi possunt, & inde parari virtutis materia, etiam maritus, cui obtigit uxor vita & moribus turpis, aut minus probata, spe duci potest, eam convertendi ad bonam

frugem; si obduret aliquandiu, & exemplis atque institutis illi rectam monstret viam: & si incassum laboret; & uxoris mores minentur familiæ ruinam, legibus civilibus contra tales cautum est. Cæterum hominis Christiani, cujus tota vita nihil esse debet quam perpetua secta tolerantiæ; quæque ferme duplici cardine charitatis & patientiæ vertitur, officium erit constanter adversa ferre; & cum uxoris mores eum non cogant in se aliquid turpe committere, quod vir probus tantum præstare tenetur, æquo ferat animo, quod vitare non potest: & cedet tandem virtuti dolor, & animi inductione languescet; atque ita eo vitæ instituto Deo probatus, totum hoc domesticum malum ad salutem convertet. Quod attinet ad exempla repudii jussu Dei facta &c. Respondemus conjugia Judæorum cum alienigena, & aliena à fide semper Judæis fuisse interdicta: atque ita conjugium cum illis contractum ipso jure fuisse nullum; & ita non tam divortium factum fuit cum fœminis alienigenis, quam declaratum & pronunciatum conjugium nunquam factum fuisse: quia ut dixi, vetitum erat Judæis quicquam hujusmodi rei cum alienigenis esse. Atque ita, quod in Esra factum legitur, ab inclementia & injustitia vindicatur: neque trahi potest in exemplum; præsertim non à Christianis. Quæcunque autem legitima & justa uxor desciverat à vero cultu, capitalis noxæ rea erat; & ideo aut morte plectebatur: aut quando lex illa propter collapsum Reipublicæ statum non amplius tenebat, tunc forte maritus usus est libello repudii: quod jus cum Christianis interdictum esse tueor, non possunt adversarii hisce exemplis pugnare; uterentur enim rationibus, quæ ipsam controversiam continent, & de qua inter partes contenditur. Sed quid refert hæc fusius tractare, cum in Euangelio hæc lis expresse & dilucidè decisa sit. Apostolus 1 *Cor.* 7. diserte jubet, ne fidelis ab infideli propter sacrorum diversitatem se separet, si infidelis consentiat ad habitandum. Id libertatis tantum concedens parti fideli, ut, quod si pars infidelis recuset colere vitæ consuetudinem cum parte fideli; & conjugatim cum illa vivere, tunc fideli liberum sit, & ad conscientiam licitum, seorsim habitare; nec teneatur ita appetere cohabitationem, ut per proditionem veritatis, & ejurationem fidei Christianæ, quo primis conjugii legibus parere & satisfacere possit, (quę vitæ societatem conjugatis injungunt; & quæ vitæ societas mensæ & thori communicatione vulgò continetur) illam cohabitationem quærere debeat: sed docet Apostolùs tali in casu partem fidelem isti servituti non esse subjectam; ut aut veritati valedicat, quo infidelis in gratiam secum redeat: aut quod nunquam possit dispensari à cohabitatione cum infideli contumaciter se gerente; quamvis omnibus officiis pars fidelis infidelem complexus & sectatus fuerit. Quæ certe longè distant à jure repudiandi infidelis. Agnosco alioquin aliquid præsidii positum adversariis in illa sententia, quæ tuetur malitiosam desertionem esse veram causam dissolvendi conjugii; quia mihi nullum est dubium, quin multi alii casus æque graves, imo multo graviores desertione malitiosa, incidere possunt, quibus alterutri conjugum jus nasceretur dissolvendi conjugii: parium enim rationum & causarum pares debebant esse effectus. Et à nobis dissentientibus incumberet probatio, quare malitiosæ desertionis tanta sit vis & efficacia, ut per eam pars deserta libera constituatur à vinculo conjugali: quod nunquam sunt facturi. Nunquam autem mulier tam perdita, tam profligata, tam ab omni non modo honestate, sed etiam simulatione honestatis derelicta, modo se ab adulterio & malitiosa desertione temperet, esse possit, ut viro inde nascatur justa illam repudiandi causa. Et mihi nullum est dubium, quin multorum conjugum miserior est conditio eorum, qui deserti vivunt; multosque meritò expetere ætatem

tem desertos & viduos vivere, quam unum annum agere vitam cum conjuge perditis moribus & profligatæ vitæ. Sed redeo ad institutum, & persequor solutionem reliquarum objectionum.

Quod autem mulier non tam sibi nata dicitur, quam ut virum adjuvet; quemadmodum Christus docet Sabbathum propter hominem esse, hoc in casu adversarii componunt & conjungunt, quæ diversissima sunt. Nunquam faciendum malum, ut eo aliquid boni adipiscamur: pacis obtinendæ causa proximi jus lædere aut imminuere: uxorem fraudare suo jure. Seipsum vinculo conjugii solvere, quo est devinctus, quando ipsi non bene convenit cum uxore, tantundem est, ac si quispiam, ut se liberet ab inviso vicino, cui ædes suas locavit quoad viveret, ita corrumpi aut disturbari eas curet, ut amplius habitando non sint; atque ita conductorem intervertat. Maritus ostendat se jus suum cognoscere; & quid contineat dictum illud, mulierem sibi datam in adjumentum, seque caput mulieris esse; faciat quando vult sua jussa & consilia valere: jubeat illam ex suo more vivere: se à muliere comiter observari: caveat ne mulieri obnoxius vivat; & quando usus venit, mulieris opera in tuendo suo jure utatur.

Neque majoris ponderis est argumentum ductum à pœnis, aut longo itinere, quibus contingit maritum ab uxore in longum tempus, & nonnunquam in perpetuum separari; & pariter uxorem non habere potestatem præsentis mariti. Quod enim pœnam perpetuæ incarcerationis spectat, facile quivis intelligit per legem conjugalem Magistratui facultatem non ademptam persequendi sui juris: quamvis ex usu juris istius proximus impediatur in usu juris sui. Si hæc ratio non constaret, vix unquam nobis esset potestas fruendi nostris. Licet Magistratui maritum propter flagitium commissum capite mulctare, quamvis per illam pœnam uxor marito privetur, & liberi parentibus orbentur. Hisce in casibus innoxia pars constanti animo debet ferre suam sortem; & precibus apud Deum, & vitæ instituto niti ad donum continentiæ: nec dubito quin Deus illam damnaturus sit voti, quæ contente debitis mediis illud donum persequitur.

Ad longas illas peregrinationes quod attinet; mihi non est dubium, quin sæpe illæ suscipiantur temerè, & cum summa uxoris injuria; contraque officia, quæ maritus uxori debet. Attamen quandoquidem tali in casu utraque pars vinculi conjugalis reverentia ita tenetur, ut mutuam fidem inter se servent: neque etiam inter gentes, apud quas repudia in usu & consuetudine sunt, ideo divortia fieri soleant; inde evincitur omnibus insitam quandam cognitionem & tacitum sensum dignitatis conjugii. Me non fugit alia adhuc argumenta produci à libelli repudii patronis, sed quæ ego talia esse existimo, ut refutatione non indigeant: cum ex iis, quæ jam à nobis in toto hoc sermone probata sunt, eorum infirmitas facile æstimari possit. Interea fateor supra memoratis casibus non videri prospectum incontinentiæ amborum aut alterutrius conjugum, qui tanto spatio temporis mutuis officiis carentes, frui non possunt fine conjugii; & ita destituuntur remedio à Deo ordinato ad illicitas & inconcessas animi commotiones domandas. Sed hoc incommodum, per peccatum homines urgens, non potest aut debet subvertere leges naturales conjugii, quæ fundatæ sunt in hominis dignitate naturali: quæ (constitutâ humanâ naturâ) ab homine non magis abesse aut tolli potest, quam recta ratio in rectis pravisque sanciendis; & à qua omnes leges naturales humanæ manant. Ex supradictis enim manifestum est, leges conjugii in paradiso promulgatas homini ita naturales esse, sicut virtutes v. gr. temperantiæ, modestiæ, humanitatis, &c. Et non minus ab hominis natura alienum esse, extra conjugii leges muliere frui, quam

gulæ & ventri indulgere, & vino obruere ingenium. Neque conjuges, qui convictu & vitæ societate carere tenentur, non ita privati sunt incontinentiæ remedio, quin bona spes eorum animos habere debet, se carnis aculeos superaturos, si ad preces & jejunia, sine quibus hoc genus diabolorum non ejicitur, confugiant.

Index Materiarum in Tractatu de Naturali Pudore contentarum.

DOCTRI-

DOCTRINA
DE
GRATIA
ET
PRÆDESTINATIONE,

Tradita nova Methodo.

PARS PRIMA.

Præfatio ad Lectorem.

Benevole Lector,

Riusquam admittaris ad introspiciendam hanc methodum, operæ pretium duxi in antecessum per compendium dare omnium ferme Ecclesiarum Christianarum sententias super hac controversia; ut ita manifestum fiat, an ob rem fuerit, quod hanc methodum publici juris fecerim, & quantum nostra à reliquorum discrepet opinio. Utque id commode fiat, rem paulò altius (sepositis partium studiis, inter quæ veritas demersa jacet) repetam. Nos semper sic existimavimus, controversiam de prædestinatione recte revocari ad illam de gratia: ideo ex ordine faciemus, si de gratiæ & libertatis natura, Ecclesiarum sententias atque dogmata primum recenseamus. Ecclesiæ Romanæ Doctores, & inter hos Thomistæ; & illi, quos Jansenistas vocant, qui se Divi Augustini sectatores prædicant, distinguunt inter essentiam libertatis voluntatis, & inter statum hominis voluntate prædìti. Existimant ad voluntatis naturam & essentiam non requiri libertatem, qua possumus velle malum aut bonum, velle aut non velle, aut voluntatem sustinere; & quæ vocatur in Scholis libertas *contrarietatis*, & *contradictionis*: sed tantum libertatem à coactione. Idque probant exemplo Christi, & Sanctorum glorificatorum. In Christo enim non fuit *potentia* ad peccandum; quemadmodum nec nunc illa potentia est in Sanctis cœlo receptis, & *viatorum* numero exemptis. Docent autem iidem Doctores, statum hominis lapsi requirere, ut voluntas habeat libertatem *contrarietatis* & *contradictionis*. Et existimant illam potentiam nunquam donis gratiæ tolli: nempe, quia manet in hac vita labes originalis; quâ voluntas ægra & debilis reddita, maloque corrupta, continet semper in se illam *imperfectionem*, per quam dicitur *posse* peccare. Imputatur equidem Jansenistis ab adversariis, eoque nomine à Pontifice condemnati sunt, quod docent etiam *potentiam ad peccandum* per gratiam tolli; & voluntati necessitatem ad hoc vel illud volendum, à peccato aut gratia imponi: quam doctrinam Pontificii Calvini sectatoribus propriam esse dicunt; & propterea Jesuitæ hac in re Jansenistas iis accensent. Sed quandoquidem Jansenistæ verbis & scriptis testantur contrarium, præter fas & æquum est iis id adscribere, à quo se alienos profitentur. Non enim admittunt hunc loquendi modum: *Gratia ita movet hominem, ut non sit liberum ei resistere*; quam Calvinistarum doctrinam esse ferunt. Existimat autem Ecclesia Romana, illam libertatem *contrarietatis* & *contradictionis* in statu hominis lapsi requiri, ut homo mereri pœnam aut præmium possit. Hoc est, ut ego hoc capio, ut ex opere bono vel malo ab homine perpetrato,

oriri

oriri possit schesis & relatio inter Deum & hominem; utque homo consideretur ut ad-implens, vel non ad-implens conditionem, sub qua Deus homini lapso vitam in Christo promittit. Concedunt tamen hominem lapsum in aliquo statu à Deo constitui posse, in quo mereri possit, quamvis talis potentia ad peccandum (dicerem potius, quamvis talis negatio perfectionis, qua homo defectui, quo peccare possit, obnoxius est) in homine lapso non reperiatur: quemadmodum Christi natura humana, Dei gratiam tam præsentem habuit, tamque perfecta fuit, ut in ea non fuerit infirmitas aut potius imperfectio *negativa*, qua voluntas se corrumpens, malo adhæret. Sed hic notandum, à Thomistis & Jansenistis, cum potentiam ad peccandum, aut indifferentiam voluntatis ad volendum aut non volendum bonum vel malum, attribuunt voluntati hominis lapsi, quamdiu scilicet *viatoris* personam sustinet, voluntatem hominis concipi atque considerari, non ut actu à Dei potentia & gratia affectam; qua re posita, omnes nominati Doctores docent, voluntatem non amplius esse in potentia, aut indifferentem ad agendum aut non agendum: sed statuunt eam tunc semper re ipsa velle id, ad quod volendum gratia & potentia Dei illam movet. Sed Thomistæ & Jansenistæ per illam potentiam, vel indifferentiam ad volendum aut non volendum, intelligunt facultatem voluntatis, quam in se habet, & qua potuisset aliud velle, vel non velle, antequam actu vult. Nam, inquiunt, quamvis duo actus contrarii sint oppositi, & in eadem voluntate simul esse non possint, potestates tamen ad opposita non sunt oppositæ, nec sibi invicem, nec actibus oppositis; & in eodem subjecto sive agente sive patiente commorantur. Ideoque negant *gratiæ posse resisti*, quamvis concedant semper in voluntate esse potentiam ad resistendum. Per indifferentiam itaque voluntatis, & ejusdem potentiam ad volendum aut non volendum, nihil aliud intelligunt, quam voluntatem per donum gratiæ regenerantis, non ita perfici & restitui, quin, si illa in se spectetur, & extra actualem operationem Divinæ gratiæ, possit non velle. Quamvis, cum re ipsa afficiatur à gratia, semper velit; & cui gratiæ ideo nunquam resistitur. Ita ut, si res rectè putetur, illorum doctrina cum Calvinistarum dogmate eadem sit, discrepetque ab omnibus aliis, quod non tantum fidem & bonum opus gratiæ Dei adscribant, qua in re in aliis Ecclesiis multos suffragatores habent; sed etiam effectum operationis gratiæ necessarium statuant, tam respectu *destinationis*, quam *modi operationis*. Est tamen hæc notanda distinctio inter Thomistas & Jansenistas, quod Thomistæ infallibilitatem eventus, quem intendit Deus per gratiam, fundant simul & in modo operationis gratiæ, quâ Deus voluntatem ita efficaciter afficit, ut illam re ipsa *velle* faciat, & non tantum *posse* velle: & simul in illa Dei immensitate, qua omnes creaturę à Deo, tanquam à causa prima, ita dependent in *esse* & *operari*, ut per eum agant & operentur: & ideo id sem-

per agant, quod Deus tanquam causa prima per eas efficere vult. Jansenistæ, quamvis illam dependentiam creaturarum etiam liberarum à Deo agnoscant, ad eam tamen non attendunt, neque eam ad partes vocant, cum de gratiæ efficacia disputant: sed certitudinem eventus referunt ad efficaciam gratiæ operantis in iis, qui bonum volunt & operantur. Sed, ut diximus, in hoc conveniunt, quod eventus semper sit infallibilis, & certus propter *intentionem Dei*, & propter *modum operationis*, qua *modo physico* voluntas determinatur ad agendum, ita ut totus effectus non tantum sit à gratia, sed etiam ut modus operandi gratiæ sit necessarius: quodque Dei providentia circa illum gratiæ agendi modum se habeat, ut ita certo *destinet* per illum *necessarium* agendi modum efficere, ut homo id agat, ad quod gratia illum movet: ut *fides* & *bonum opus* non requiratur ab homine ut *conditio, & ut aliquid ab homine præstandum, sed ut aliquid quod à Deo confertur*: ita ut Dei providentia, quæ circa tale opus occupatur, nitatur & decreto *absoluto* id ipsum *absolute* conferendi, quod ab homine postulat; & simul *modo agendi necessario, & infallibili*: ideo in amborum scriptis invenias hujusmodi modos loquendi: *Deus sua gratia voluntatem ad volendum inclinat, determinat; efficit in voluntate, ut se determinet; adeoque eam prædeterminat verâ, reali, & physica prædeterminatione: gratia facit voluntatem determinatè agere.*

Thomistæ & Jansenistæ his principiis inhærentes, docent, multis justis semper non adesse gratiam agendi efficacem & sufficientem, qua Dei præcepta adimplere & præstare possint: quamquam concedant nulli justo ullum Dei præceptum *impossibile* esse. Admittunt enim in omnibus gratiam *precum*, & gratiam sufficientem, qua *possunt velle*, quamvis eâ actu non velint; quam gratiam Thomistæ *sufficientem* vocant, Jansenistæ *adjuvantem*. Voluntque Jansenistæ illam gratiam, à Thomistis gratiam sufficientem vocatam, tantum gratiam adjuvantem vocare: at gratiam sufficientem vocant, præter quam nulla alia ex parte Dei per modum principii necessaria est, ut homo velit & operetur; quod tamen auxilium gratiæ Thomistæ etiam, præter suam gratiam sufficientem, requiri dicunt, antequam homo *actu* & *reipsa possit velle*. In verbis itaque, non in re inter Jansenistas & Thomistas discrepantia est. Probant autem omnibus justis non adesse gratiam *sufficientem* ad adimplenda Dei præcepta; quia, inquiunt, qui habent gratiam precandi, ut ipsis Deus gratiam efficacem efficaciter volendi & operandi largiri velit, illi non habent potentiam *proximam* agendi & operandi. *Perspicuum enim est*, inquit Jansenius, *eos, qui Deum pro impetranda gratia precantur, ut valeant facere quod jubetur, jam habere præcepti adimplendi voluntatem, sed deesse potestatem.*

Thomistæ autem & Jansenistæ ideo tantopere urgent necessitatem *gratiæ prædeterminantis, & efficacis per se* in omnibus actionibus & motibus pietatis, ut sartam tectam tueantur doctrinam Augustini adversus ejus adversarios, *Pela-*

 gianos

gianos & Semipelagianos, *Maßilienses* scilicet, & *Jesuitas*. Et certe, eo modo disputando pro gratia, omni modo tollunt vires liberi arbitrii; totumque conversionis opus, *velle* & *operari*, gratiæ omnino attribuunt; tuenturque eousque rectè doctrinam veram, cui illa adversa est, quæ introducit tale liberum arbitrium, quod facit ut gratia sit efficax; quæque propterea gratiam, *per se efficacem*, è medio tollit; gratiamque *quoad usum* subjicit libero arbitrio; quæque largitur tantum *posse* velle, non ipsum *velle*; & quæ hominis arbitrio id relinquit, ut non tantum *potuerit* velle contrarium ejus quod vult: sed quo sæpius eveniat, hominem *illud contrarium reipsa velle & operari*, *manentibus in anima ejus iisdem dispositionibus*: quæ Molinistarum & Arminianorum doctrina est. Cujus gratiæ ea natura est, ut per eam non quidem velimus; sed sine qua velle non possimus. Cui gratiæ, ut illi memorant, similis fuit gratia primorum Parentum ante lapsum, quæ libero arbitrio primorum Parentum subjecta fuit; & dabat tantum *posse* velle, non ipsum *velle*: alioquin non fuissent lapsi: &, si stetissent, stetissent per vires liberi sui arbitrii; quo gratiâ bene usi fuissent; eamque reddidissent efficacem. At Jansenistæ & Thomistæ contra suos adversarios urgent *impotentiam* in voluntate, quâ ipsa eget medicina & restauratione; &, ut loquuntur, principio *physico*, & gratiâ *per se* efficaci, ut velit & operetur bonum; & non ut tantum, tanquam oculus sanus, egeat luce ad videndum; sed ut etiam egeat curatione, tanquam oculus in se vitiosus & æger. Sed hic rectè locum habet proverbium, ita fugias ne præter casam: possunt enim vires liberi arbitrii tolli, & gratia per se efficax tamen suum locum tueri; quamvis non introducatur necessarius agendi modus, quique consideretur ut *prædeterminans physico modo* voluntatem.

Iidem, ulterius persequentes sua principia, docent prædestinationem *absolutam*, quam manare ultrò autumant ex natura gratiæ, prædeterminantis voluntatem; & quam illi gratiam efficacem per se vocant. Quia, inquiunt, cum prædeterminantis gratiæ id proprium sit, quod per modum *prædeterminationis*, & physicè operetur infallibiliter ipsum *velle* & *operari*; nihilque suspensum relinquat à *viribus* arbitrii; aut à bono aut malo ejus usu, non possunt concipere prædestinationem, quæ facta sit *sub conditione*: cujus, v. gr. formula sit; *si credas & justitiæ operam des*, *vitam tibi sum largiturus*: *si non credas*, *& vitiis te tradas*, *morti æternæ adjudicaberis*. Nempe non est conditioni locus, ut illi existimant, ubi gratia infallibiliter modo physico voluntatem efficaciter afficit, ut velit reipsa id, quod tanquam *conditio* requiritur. Et hæc doctrina à tempore Augustini in Ecclesia celebris esse cœpit: cum seculis Augustinum præcedentibus sententia, quæ docet prædestinationem factam *secundum præscientiam*, obtinuerit, fueruntque ambæ in Ecclesia semper toleratæ, hodieque in Ecclesia Romana tolerantur. Statuunt tamen ambo, Thomistæ & Janse-

nistæ

nistæ, *gratiam universalem*, & *Christum* pro omnibus esse mortuum; quoad *sufficientiam* sc. non quoad *efficaciam*: quanquam Jansenistæ nobis videntur, hoc nonnihil aliter interpretari, quam Thomistæ. Quemadmodum illi, qui ab Ecclesia Romana recesserunt, & vulgò Reformati vocantur, hac in re non conspirant in unum sensum. Inter omnes, qui Christi nomen profitentur, hæc constans & unanimi consensu recepta sententia est, Christum non ita mortuum esse pro omnibus, ut *absolutè* voluerit actu & reipsa omnia mortis suæ beneficia omnibus applicari: & hanc doctrinam ipsum Concilium Tridentinum condemnavit. Sed opinionum diversitas super aliis quęstionibus orta est. Et, servans jam institutum ordinem, primò Jansenistarum dogma super hac re exponam. Statuunt itaque Christum ita pro omnibus mortuum, ut *sacrificium pro omnibus oblatum sit*; ut pro omnibus *satisfecerit*; Deumque Patrem ita placaverit suo sacrificio, ut omnibus, qui credunt in nomen Filii, salutem conferre decreverit. Negant tamen Christum ita mortuum esse pro omnibus, ut Pater *voluntate absoluta* intenderit omnes per Christum reipsa servare. Sufficientiam itaque statuunt in *pretio* sanguinis, non in *auxilio* omnibus collato. Et, quia docent prędestinationem absolutam; gratiamque salutarem, qua reipsa convertimur, ita exponunt, ut voluntatem modo physico determinet; eamque nulli alii concedi putent ex Dei destinatione, quam prędestinatis, concedunt quidem Christum mortuum pro iis qui pereunt, *voluntate antecedente*, nempe, si credere velint: sed dicunt illam voluntatem potius dicendam *velleitatem*. Negant tamen Christum mortuum pro prędestinatis *sub conditione*, si credere velint: quia putant cum gratia illa, quam tuentur, conditionis naturam consistere non posse. Quia Prædestinati, non nisi Deo donante, possunt velle: & Deus voluntate absoluta decrevit prædestinatis largiri gratiam, quâ infallibiliter credant. Adversarii Jesuitę, totaque fermè Ecclesia Romana Jansenistis exprobrant, quod etiam in sensu priori negent Christum pro omnibus esse mortuum; eosque ideo concedere in castra multorum Calvinistarum, qui negant Christum pro omnibus esse mortuum; ita scilicet ut *sacrificium pro omnibus sit oblatum*. Et certe, ut Jansenistæ prædestinationem suam absolutam (quæ non patitur, ut illi putant, Christum ita mortuum pro omnibus, ut Pater omnibus destinarit voluntate absoluta meritum & pretium Christi, pro omnibus oblatum, omnibus applicare) tueri possint, perplexe loquuntur de morte Christi pro omnibus: & aliquando non videntur plus de illo docere, quam quod mors Christi, in se spectata, fuerit sufficiens pretium omnibus hominibus redimendis: quod tamen reipsa redemptio pro omnibus facta non sit. Quæ fuit doctrina plurium Calvinistarum in Synodo Dordracena. A qua tamen multi in eadem Synodo congregati Theologi fuere alieni: & à qua plurimi in Gallia Calvinistæ remoti sunt. Et quam nec Lutherani nec Arminiani approbant; ita ut pauci Calvinistæ inter omnes Sectas illam profiteantur.

Nunc etiam neminem fugere potest, quid Jansenistæ de perseverantia doceant. Cum enim prædestinationem absolutam, gratiamque, physico modo prædeterminantem voluntatem, defendant, non possunt non pariter docere prædestinatos nunquam salute destitui. Quamquam credant multos sanctos, & reipsa regenitos, statu suo excidere. Quod posterius etiam omnes Pontificii, Lutherani & Arminiani profitentur. Calvinistæ unanimi consensu tuentur, non solum nullum prædestinatum salutem non assequi, (quæ doctrina ab omnibus recipitur) sed nullum regenitum in impœnitentia perseverare & occumbere; & negant illum verè fidelem & regenitum fuisse, qui ita perit.

Jam indicabimus, quantum reliquæ Sectæ ab hac doctrina Jansenistarum de prædestinatione & gratia deflectant; & quam propè accedant. Omnes Calvinistæ pariter tuentur, naturam atque essentiam voluntatis non consistere in *libertate contrarietatis & contradictionis.* Et puto nullam Sectam huic veritati non applaudere: quandoquidem Angeli & glorificati sancti id convincant. Quamquam sint qui à voce *potentia* abhorreant; & putent cum natura voluntatis pugnare, ut concipiatur tanquam *non potens* aliquid velle: quamvis concedant voluntatem ita à Dei gratia posse affici, ut nunquam ad malum incubitura sit, sed certò semper adhæsura bono. Quique hunc loquendi modum usurpant, accuratius mihi loqui videntur.

Negant Jesuitæ & Arminiani in *viatoribus* talem gratiæ Divinæ operationem, qua ita infallibiliter voluntas bonum vult & operatur, ut ei resisti non possit. Deinde efficaciam operationis gratiæ Divinæ ita hominis libero arbitrio subjectam docent, ut liberum arbitrium per se illam efficacem, aut non efficacem faciat.

Hoc postremum sententiæ membrum ab omnibus putatur affine Pelagianismo: quia nimium tribuit libero arbitrio. Toleratur tamen in Ecclesia Romana: quamvis in ipsa a Thomistis & Jansenistis acriter oppugnetur. Quemadmodum Arminianorum doctrina à Calvinistis unanimiter rejicitur. Lutherani hodierni, & inter eos doctiores & æquiores, tertiam tuentur sententiam: qua profitentur, hominem nihil posse sine gratia; gratiamque omne opus bonum attingere, etiam primam voluntatis ad bonum motionem: putant tamen Dei operationi ejusque gratiæ *resisti* posse. Et revera in doctrina Jesuitarum & Arminianorum duo consideranda sunt: primum, quod doceant gratiæ ita resisti posse, ut certo & infallibiliter ad gratiæ operationem non sequatur actualis boni volitio & perpetratio. Secundum: quod gratiæ efficaciam libero arbitrio ita subjiciant, ut primam voluntatis, ut ita dicam, motionem ad bonum, gratiam attingere negent. Arminiani de posteriori nemini moverent controversiam, si de gratia irresistibili lis esset composita: ita enim memini me quondam legisse in libro Doctoris, Arminii doctrinæ addicti. Doctrinam autem de gratia irresisti-

sisti-

sistibili, natam arbitrantur ex doctrina de prædestinatione absoluta cum omnibus suis appendicibus. Quod etiam Lutherani agnoscunt; qui ideo statuunt *gratiam resistibilem*, & *prædestinationem secundum præscientiam*.

Cui harum doctrinarum nostra methodus proximè accedat, jam aperiemus. Statuimus prædestinationem gratuitam & absolutam: idque ea ratione, quatenus nulla causa, sive illa fides prævisa, sive bonum opus prævisum vocetur, fuerit, quare Deus ex multis *ordinibus possibilibus* illum ordinem voluerit è statu possibilitatis in statum futuritionis transferre, in quo quosdam per suam gratiam (cui fides & bona opera solide attribuenda sunt) credituros prævidit: cum alioquin multos alios ordines, & inter eos, illum eligere potuerit, in quo iidem illi, modo jam dicto prędestinati, infidelis & non resipiscentis personam sustinere potuissent. Existimamus enim, posita creatura libera, ilico talem *relationem* inter Deum & illam creaturam nasci, ut, quamdiu Deus eam ut *viatorem* regere velit, bonum & malum, licet *illud* per Dei gratiam fiat, *hoc* per hominis voluntatem se ipsum libere corrumpentis, nunquam *necessariam causam* habeat: & *bonum* quidem, non *prædeterminantem* gratiam; aut Dei *destinationem*, intendentis aliquod bonum *absolute* in homine efficere: *malum*, non reprobationem absolutam, quam sequitur gratiæ *necessariæ* ad agendum *cessans influxus*, tamquam *medium*, ad quod rursus sequitur necessario (propter deficientiam gratiæ necessariæ) creaturæ liberæ lapsus & peccatum. Et ideo dicimus, quod Deus tales per gratiam suam credituros prævidet: quia illa fides est *præstatio conditionis*, ab homine *per gratiam* præstitæ; quamque ideo Deus ab homine, ut ita dicam, *exspectat*: quia illam ab eo requirit & postulat; neque illam fidem confert ut *medium à se proficiscens*: quale medium equidem est gratia, *qua creditur*; quamque ideo Deus absolute homini conferre decrevit: at actio illa *libera* voluntatis, *qua creditur*, quæque hominis fides vocatur, non est tale medium: neque ideo à Deo homini confertur, quemadmodum gratia, qua homo credit, illi confertur; neque ideo fides minus donum Dei est; neque ideo homines viribus liberi arbitrii se ab aliis distinguunt; neque Dei voluntas ut ab hominis voluntate suspensa introducitur: quia illi ipsi, qui fidei & bonis operibus causalitatem attribuunt, eaque *causam vitæ æternæ* docent esse, (quæ est doctrina doctissimorum Calvinistarum; & tam vera, ut à nemine, qui intelligat quid sibi his verbis velint, rejici possit) id ex sua doctrina sequi non arbitrantur. Et ex ipso tractatu manifestum fiet, fidei & bonis operibus nullam *causalitatem* posse attribui, quin ita se debeant habere ad Dei voluntatem in ordine ad vitæ consecutionem, quemadmodum nos docemus fidem se habere erga Dei voluntatem, respectu Divinæ prædestinationis. Et ita hoc sensu prædestinationem *juxta præscientiam* tuemur: quatenus Deus neminem destinat ad vitam, nisi sub conditione fidei,

 bono-

bonorum operum, & perseverantiæ in ambobus. Nam respectu istius *liberi*, quod in omnibus actionibus moralibus reperitur; *& propter quod illæ actiones creaturæ liberæ actiones* vocantur, & laude atque præmio, vituperio & pœna dignæ æstimantur, repugnat, à Deo absolutè aliquid destinari, ad quod obtinendum *moralis* hominis actio debet intercedere: quia illa semper conditionis naturam importat, quamdiu *viatoris* personam gerit. Et idem illud liberum impedit, ut concipiamus *gratiam* Dei *prædeterminantem*, *& physico modo operantem*. Et ideo si accuratè loqui velimus, termini, *gratia resistibilis*, *gratia irresistibilis*, non possunt aptari gratiæ in ordine ad voluntatem, in qua operatur: quia natura & formalis ratio voluntatis non admittit, ut consideremus ullam Dei actionem *modo physico* in illam agentem, & ut consideremus hominis voluntatem, aliquibus gradibus virium illi operationi Dei potentem aut non potentem resistere. At illa libertas non impedit, quo minus opus fidei ita à Dei gratia fit, ut omnino nihil viribus liberi arbitrii attribuatur. *Destinatio* enim non auget aut minuit actionem gratiæ, sicut nec modus agendi *irresistibilis*: quæ omnia sunt extra gratię causalitatem, cum consideratur ut reipsa agens. Neque pręscientię Divinę hic quicquam derogatur: non oportet enim confundere infallibilitatem eventus, & pręscientiæ Divinę, quę fundamentum habet in causalitate illa, qua omnia à Deo ut à causa prima dependent, cum illa pręscientia certa & infallibili, qua Deus pręscit, qui per gratiam credituri sint. Existimamus itaque neminem absolute reprobatum, nisi quatenus Deus talem ordinem possibilem eligere noluerit, in quo aliquis sustinet personam adimplentis conditionem fidei & perseverantiæ in ipsa fide. Alioquin credimus Deum *omnium* salutem velle; neminemque, ut reprobum, in suo decreto considerare, quam qui gratiam suam aspernatus fuerit: quam omnibus *sufficientem*, & qua potuissent converti, offert. Quamvis credamus, eam non omnibus æque magnam à Deo largiri. Fidem autem ita statuimus esse *donum* Dei, ut sit omnino per ipsius gratiam, quod credamus, & bonum *velimus & operemur*: rejicimusque doctrinam Arminianorum & Jesuitarum, si urgeant talem gratiam, ut per illam non *velimus* proprie, sed sine qua tantum non *possimus velle*: & quæ dat tantum quod *possumus velle*, non quod *actu volumus*. Sed statuimus ipsum velle ita à gratia esse, ut nihil boni in tota volitione & bono opere sit, quod non proficiscatur à gratia. Hoc tantum ab aliis discrepantes, quod a multis gratiæ resistatur, qua potuissent converti si voluissent; & quæ propter reproborum malitiam non est efficax in ipsis: quamvis electi per gratiam velint id, quod volunt; & per voluntatem suam, sed auxilio Dei curatam & adjutam, gratiam Dei in se efficacem experiantur. Et huic gratiæ nunquam resistitur; quia includit atque importat actualem volitionem: quamquam illi potuit resisti, ita sc. ut per illam gratiam non fuerit

subla-

ſublata potentia ad non volendum obedire; quam potentiam Janſeniſtæ omnes urgent contra Calviniſtas: quibus adſcribunt, quod docent, voluntati non eſſe *liberum* gratiæ moventi reſiſtere; eamque doctrinam damnant tanquam hæreticam. Et ideo defenſores Janſeniſtarum exertè in ſuis ſcriptis dicunt. *Secundum fidem Catholicam, traditam in Auguſtino, & in Concilio Tridentino determinatam contra Calvini hæreſin, oportet talem gratiam admittere, ut voluntas humana ei poſſit reſiſtere, aut ei obedire & obſequi.* Et revera falluntur, qui arbitrantur gratiam ideo minorem aut minus efficacem eſſe, cui reſiſti poteſt, illâ, cui non poteſt reſiſti. Qui ſuccumbit periculo, quod prudentia evitari potuit, nec pendebat à neceſſaria cauſarum neceſſariò agentium connexione, non minus illo evitabili periculo perit, quam illi, qui periculo *inevitabili* è medio tolluntur. Quia cauſa interficiens non eſt minor in evitabili, quam in inevitabili periculo.

Et quamvis gratiæ Dei reſiſti poſſe putemus, non ideo docemus Divinæ providentiæ propoſitum ſubverti, quod *Maſſilienſes* docebant; nec putamus Deum aliquid voluntate *antecedente* voluiſſe, quod non aſſequitur. Nam cum docemus Deum ex infinitis poſſibilibus ſecundum *beneplacitum ſuum*, ſine ullo reſpectu fidei aut bonorum operum, ea traduxiſſe è ſtatu poſſibilitatis in ſtatum futuritionis, quæ omnia in tempore fiunt atque eveniunt, non conſiſtit cum noſtra methodo doctrina *Maſſilienſium*, aliorumque, qui eorum veſtigiis inſiſtunt. Et cum docemus cum aliis, Deum omnium ſalutem velle: id non interpretamur cum Arminianis, Jeſuitis & multis Calviniſtis in Gallia, qui tuentur gratiam univerſalem, quod in Deo fuerit *velleitas*, aut *deſiderium*, aut *volitio*, ut reipſa omnes ſalvarentur: ſed per illam voluntatem ſalvandi *omnes*, intelligimus, à Deo nihil ordinatum, tanquam *medium*, quo quorundam lapſus & peccatum, & finalis infidelitas & irreſipiſcentia obtineatur: quodque ſuppeditatio ſufficientium mediorum, quibus omnes ſalvari poſſunt, profecta ſit ab *amore Dei erga genus humanum*. Et docemus in ipſo tractatu, id ſufficere, ut proprio loquendi modo, Deus omnium ſalutem velle dicatur. Et tali modo tuemur gratiam univerſalem, & mortem Chriſti pro omnibus, ut velleitatem & deſideria in Deo non admittamus: & ideo profitemur nos longè abeſſe ab eorum doctrina, qui talia docent; ideoque non aſſentimur iis, qui gratiam univerſalem ita tuentur, ut velleitates, deſideria, voluntatem antecedentem & conſequentem Deo attribuant.

Quæ ſuper reliquis controverſiis noſtra ſit ſententia, facile ex iis, quæ tradita ſunt, conjici poteſt; & perſpicuè ſine ullis ambagibus aut æquivocationibus in tractatu ipſo exponetur. Præfationis enim ratio ampliorem excurſionem non permittit; in ea enim res ut deguſtanda, non ut conſumenda proponitur.

Quod

Quod autem Christianorum Ecclesias nomine, à cujusque sectæ Principe & Coryphæo deprompto, insignierim, id compendii, non odii, aut contumeliæ causa feci. Multo minus id institutum ideò mihi placuit, quasi ab omnibus & singulis alienus essem, & mihi aliquid peculiare vindicarem. Nam, quemadmodum publicè me profiteor Reformatum Belgam, ita corde & animo illam religionem amplector quę in illa Ecclesia docetur, cujus per Dei gratiam sum membrum. Nec mihi magis fraudi esse debet, quod diversam ab aliis sequar methodum, quam iis, quorum alii prędestinationis objectum *hominem lapsum*, alii *hominem integrum* constituunt; quamque iis, qui *gratiam universalem* tuentur. Qui inter Calvinistas tolerantur, quia in duobus, in quibus summa rei in quęstione de prędestinatione vertitur, conveniunt: nempe in electione gratuita & absoluta, & in doctrina illa de gratia, quę solidè & integrè conversionis opus Deo attribuit; liberique arbitrii vires funditus tollit. Quæ duo nostræ religionis capita illibata habeo: & simul, nisi me mea fallat opinio, doctrinam de prædestinatione à multis tricis & difficultatibus libero atque expedio.

NOVÆ

NOVÆ METHODI,
Qua traditur Doctrina de
PRÆDESTINATIONE & GRATIA,
PRIMA PARS.
CAPUT I.
De dependentia creaturarum à Deo.

Radituri novam methodum de prædestinatione & gratia, prævideo ea, quæ hic dicenda habemus, eo ordine atque perspicuitate, qua decet, à nobis proponi non posse, nisi altius hujus novæ methodi fundamenta exstruantur. Priusquam itaque pergam, agam de dependentia creaturarum, & voluntatis nostræ à Creatore. Deinde de natura voluntatis pauca prælibabo. Tertiò dicam, quomodo bonum à Deo dependeat. Quartò, quomodo malum. Postea recensebo, quæ propius materiam, quam præ manibus habemus, spectant; & quæ sunt tamquam porismata, quæ ex præcedentibus fluunt. Denique omnia auctoritate Scripturæ confirmabo. Et confido me tunc nihil tacitum prætermitturum, quod ad expositionem hujus methodi dicere attinet; neminemque ordinem & lucem in hoc tractatu desideraturum.

Per *Creatorem*, à quo omnem creaturam, & voluntatem dependere probabimus, intelligimus *Deum*, hoc est, *ens summè perfectum*, cui omne inesse debet formaliter aut eminenter, quicquid perfectionis notione continetur. Qui ideo etiam est à se ipso, & ab omni æternitate, & necessariò. Est enim lumine naturali notum, quod perfectius est, esse à se, quam ab alio: deinde, quod quicquid per se existere potest, & à se est, id semper & necessariò esse; quia si non existeret semper, nulla causa id posset producere; & ideo etiam necessariò est. Quia summè perfectum primum ut possibile consideramus; (conceptus enim de Deo, & ente summè perfecto, non est de re falsa, & quæ esse & existere non potest) deinde, quòd à se, & virtute atque perfectione suæ essentiæ existeret, si existeret. Diximus enim, lumine naturali notum esse, perfectius esse, esse à se ipso quam ab alio: at quicquid à se ipso est, sibique ad existendum *sufficiens*, id semper & necessariò est. Plura non addo, cum inter Christianos id in confesso sit; & cum atheis in præsentia nihil mihi rei esse velim. Cum itaque Deo sit proprium & essentiale à se ipso esse, sequitur nullam rem, quæ Deus non est, istius perfectionis esse participem.

Duplici autem ratione res *positivæ*, nam de re *negativa* & *peccato*, sermo in sequentibus habebitur, considerantur: vel quoad essentiam, vel quoad existentiam. Essentiæ enim rerum, quamvis revera non existant, non sunt tamen *nihil*. Et cum non sint Deus, à se ipsis esse non possunt. Cumque non sint de Dei natura, non sunt necessariæ, aut à Dei natura necessariò fluentes, aut emanantes; ideoque à Deo liberè productæ: ita ut earum natura ab æterno non fuerit necessaria; quamvis Deus per suam *liberam voluntatem* eas nunc *necessarias* fecerit esse. Deus itaque libere fecit omnes naturas, quæ nunc sunt; & li-

liberè cognoſcit omnes naturas poſſibiles. Et fundamentum iſtius cognitionis eſt Dei *potentia*, juncta cum ſapientia. Neque tantum tales naturæ liberè à Deo cognoſcuntur, quia earum natura liberè à Deo ordinatur, ſed etiam earum ordo poſſibilis liberè à Deo conſtituitur. Dei itaque libertas bifariam circa res verſatur. Primum, quatenus poſſibiles ſunt. Secundo, quatenus liberè eas tranſire facit è *ſtatu poſſibilitatis* in *ſtatum futuritionis*. Liquet itaque quantopere illi errant, qui arbitrantur multa in mundo evenire, quæ per decretum Dei infallibile,ut evenirent, non fuerint decreta: cum etiam res ſimpliciter poſſibiles, ne poſſibiles quidem eſſent, ſi à Deo id non haberent. Et cum *ordo*, qui in rebus eſt, non ſolum non ſit *nihil*, ſed potentiæ & ſapientiæ Divinæ præcipuum præbeat teſtimonium, ille ordo à ſe ipſo, aut ab homine eſſe non poteſt; ſed Deum cauſam & auctorem habet. Quæcunque igitur in tempore eveniunt, ſunt ab æterno à Deo ordinata ut evenirent: nam cum nihil fiat in tempore, quod antea non fuerit poſſibile; cumque radix poſſibilitatis non tantum illius, qua res poteſt *re ipſa exiſtere*, ſed etiam illius, qua natura ipſa *poſſibilis* eſt, ſit Dei potentia, cui inſeparabiliter Dei ſapientia juncta eſt: quo pacto aliquid reale & poſitivum, quales ſunt omnes actiones hominis,& virtutes, quæ ab ipſo proficiſcuntur, à ſe ipſo eſſet aut procederet; Deique intellectui objiceretur ut aliquid independens ab ipſo Deo; atque ita ſuæ naturæ & exiſtentiæ auctor & cauſa? Et hoc eſto primum argumentum, quo probatur non tantum naturas rerum, ſed etiam earum exiſtentiam à Deo eſſe.

Quibus accedit, quod, ſicut ſupra docuimus, quicquid à ſe eſt, etiam ab æterno eſt. Eſt enim lumine naturali notum, quod id ſemper exiſtit, quod per ſe exiſtere poteſt: quia quod non eſt à ſe, vim à ſe exiſtendi acquirere non poteſt; ſi ergo exiſtit, & ſuæ exiſtentiæ cauſam præter ſe non agnoſcit, ſequitur illud ſemper extitiſſe. Præterea, quæ res vim habet ſe producendi, habet etiam vim ſibi dandi omnes perfectiones quas novit. Finge itaque aliquam naturam rationalem à ſe eſſe, quandoquidem ea creatura ſibi dare potuerit ſubſtantiam; ſive cum ea creatura eo uſque ſibi *ſufficiens* ſit, ut nullâ cauſâ egeat ad exiſtendum, multo magis ſibi *ſufficiens* erit ad poſſidendas omnes perfectiones, quæ excogitari poſſunt, quas tamen ſibi deeſſe cognovit: quia illæ perfectiones ſunt tantum attributa ſubſtantiæ; res autem, quæ à ſe exiſtit, ſubſtantia eſt. At minus potens natura requiritur ad producendum modum & accidens, quam ad producendum ſubſtantiam. Cæterum cum voluntas infallibiliter fertur in bonum ſibi cognitum, ea natura, quæ à ſe exiſtit, neceſſario ſibi etiam daret omnes perfectiones, quas novit.

Quibus addi poteſt: de homine recte concludi, quod in ſe & à ſe non ſit *ſufficiens* ad exiſtendum; quodque ad id cauſa indigeat: quia homo non experitur in ſe talem virtutem exeri & depromi, qua ſibi ſufficiens eſt, & qua extra ſe cauſa non indiget,qua exiſtat. Eſt enim proculdubio aliquid *poſitivum*, quo natura aliqua ita perfecta eſt, ut cauſa ad exiſtendum non indigeat: eſtque illud *poſitivum* ſemper in actu, quemadmodum illa natura propter id *actu*, & re ipſa eſt. At nihil actu in mente noſtra eſt, cujus non ſumus conſcii. Cum igitur iſtius rei, qua ſufficimus nobis ad exiſtendum, non ſimus conſcii, res etiam illa in nobis non eſt. Præterquam, quod ſi aliqua natura præter Deum à ſe eſſet, illa natura, ſicut ſupra probatum eſt, etiam eſſet neceſſaria: ergo illa neceſſitas exiſtendi contineretur etiam in idea, ſive in ratione formali iſtius naturæ. Quicquid enim neceſſariò rei adeſt, id eſt de rei eſſentia: quicquid autem de rei eſſentia eſt, in rei *idea* continetur. Quibus omnibus evincitur, nullam ſubſtantiam aut accidens à ſe eſſe; Deum omnium

ſub-

substantiarum à se distinctarum auctorem & causam esse. Tertio omnes substantias in sua existentia à Deo conservari: quia lumine naturali notum est, *conservationem* nihil aliud esse quam *continuatam creationem*. Et hactenus laboratum, ut probaremus omnes substantias à Deo esse. Nunc superest id probare de actionibus; & præsertim iis, quæ rationali creaturæ propriæ sunt, quales sunt *velle* & *intelligere*.

Et probatur id quidem, primo, quia illæ operationes sunt res positivæ, & quidem tantum modi, accidentia & proprietates rerum: at quandoquidem substantia ipsa, quoad existentiam & conservationem tota dependet à Deo, quomodo modus & operatio ab eodem non dependent? Non cadit in sensum communem, substantiam extensam v. gr. totam à Deo esse & dependere, eandem autem extensionem modificatam, unde corporis figura oritur, & quæ modus extensionis est, & ideo modaliter tantum ab ea differens, à Deo non dependere. Rem cogitantem à Deo totam esse & conservari, hanc aut illam autem cogitationem, Deum suæ originis causam & auctorem non habere; & illam substantiam ex se & per se *independenter* à Deo modum illum producere, cum ipsa à Deo sit, & per ipsum subsistat, & ipsa ab operatione, quæ producitur, realiter non differat. Et si operationes creaturarum non essent à Deo, Deus illas per actum positivum tantum sistere & impedire posset. Sed primum id repugnat conceptui *entis primi* & *infiniti*, de cujus natura est, quod sit *causa omnium rerum*. At Deus non est istius rei causa, quæ sui ipsius causa est; & quæ extra Dei potentiam & sufficientiam, suam *sufficientiam* habet, quâ est & existit; & quam Deus tanquam aliquid à se diversum, neque ulla ratione à se dependens, per actum positivum destruere, aut sistere necesse habet. Præterquam quod nullo argumento probari posset, Deum illam actionem sistere, aut ex suo arbitrio excitare posse. Quandoquidem enim illa actio *per se* est, & se ipsam independenter à Deo in tempore producit; imo etiam ab æterno per se & ex se possibilis fuit, non video quomodo liqueat, tales actiones Dei providentiæ subjectas esse, quæ à Deo non dependent. Nam sicut ante Dei ordinationem fuerunt possibiles, ita etiam eo modo, quo in tempore fiunt, Dei providentiæ non subjiciuntur. Et hactenus de dependentia rerum creatarum à Deo.

Caput II.

De natura Intellectus & Voluntatis.

Nunc in antecessum quædam tradam de intellectu & voluntate. Recte à viris doctis omnes animæ rationalis facultates functionesque in duas principes dividuntur, intellectionem & volitionem. Intellectio *est rei perceptio cum conscientia*: & complectitur sub se *sensum*, *imaginationem*, & *intellectionem*. Volitio *est illa actio, quam substantia rationalis ex se immediate, & sua sponte excitat*; & complectitur sub se *velle*, *nolle*, *affirmare*, *negare*, *dubitare*, *&c.* Sicut itaque formalis ratio intellectionis est *perceptio*, ita formalis ratio voluntatis est *spontanea actionis in anima excitatio*, quam aliter *libertatem* vocamus. Nulla itaque intellectio stricte sumpta est *libera*, aut *spontanea*, sed omnis necessaria: quatenus substantiæ intelligenti liberum non est, rem, quæ facultati intelligenti objicitur, percipere, aut non percipere. Nulla operatio voluntatis non *libera* & *spontanea*. Propter intellectionem, strictè sumptam, nemo laude aut vituperio dignus est; utpote quæ semper necessaria est. At quod creatura libera hoc vel illud intelligit, id sæpe virtute aut vitio, aut, ut uno verbo dicam, *moralitate* non caret; quia illa operatio substantiæ rationalis tunc est composita ex intellectione & volitione: nempe,

pe, quando voluntas sua sponte in intellectu ideas, quas percipit, excitat; & ideo divisio in intellectum agentem & patientem à vero aliena est. In omni enim intellectione, homo, ut *passive* se habens, considerari debet: sicut in omni volitione se habet *active*. Est itaque intellectio nihil aliud, *quam simplex susceptio aut receptio specierum cum cognitione*; quemadmodum fundus oculi, aut speculum imagines recipit, quas si scirent se percipere, essent res intelligentes.

Ex adverso, *spontaneitas*, ut ita dicam, & libertas, voluntati ita propria & peculiaris est, ut ipsi *repugnet cogi*, aut *passivè* se habere: & ideo operationes, quæ ab homine per voluntatem exeruntur, sunt fermè omnes *morales*, & vituperio aut laude dignæ: & propter illam libertatem est aliquid in actione voluntaria, quod ita à substantia libera est, ut ideo ejus auctor dicatur; recteque sibi applaudat, si rectè fecerit, contristetur, si secus. Et ideo nunquam corruptio tam magna, quin, sicut in peccatis illa libertas manet, ita semper maneat in iis illud, propter quod homo auctor actus peccaminosi dicitur. Pariter nunquam gratia Dei tam magna & copiosa in virtutis executione, quin, sicut in iis libertas manet, ita maneat in iis id, propter quod homo auctor actus virtuosi dicitur.

Verum quidem est, nos, quia vitium & labes animæ tota ex nobis est, ideo aliter peccati auctores quam virtutis dici: quatenus bonum opus *gratiâ Dei, quæ à nobis non est*, exequimur. Attamen libertas illa, quæ *nostra* est, quæque *augeri* aut *minui* non potest; & propter quam nos dicimur auctores virtutis, nobisque applaudimus, quando rectè operamur; & propter quam virtus, actio *moralis* appellatur, etiam est in actione virtutis.

Propter illud liberum, quod in omni actione morali reperitur, creatura rationalis talem ad Deum relationem habet, ut, quamdiu ut *viator* consideratur, Deus ipsum ita *moraliter* regat, & ipsi officium præscribat; illudque ab illo flagitet, sub spe præmii & pœnæ comminatione. Cujus regiminis hoc proprium est, ut nunquam homini aliquod bonum sub ratione prçmii destinetur, nisi sub conditione adimplendi officii, quod Deus ipsi præscripsit: nunquam aliquod malum, nisi quia defecit in præstanda conditione. Et ita quidem omnium hominum salus à conditione ab homine præstanda dependet. Et nulla gratia, per quam homo bonum operatur, tam copiosa esse potest, quæ naturam istius rei, quam conditionem vocamus, immutet, eamque tollat: quia in maxima gratia manet libertas; & cum summa *viatori* à Deo collata est gratia, tamen subsistit illud liberum, à quo præstatio conditionis & officii pendet, & propter quod homo author virtutis, & conditionem implevisse dicitur. Nam quamvis rectè, & secundum Scripturam asseratur, *Deum in nobis illam conditionem implere; nosque gratia Dei bonum velle & operari; Deumque suum opus in nobis coronare; ita ut principium & finis cujusque boni operis à gratia sit; & homo sine ea nihil boni operetur; nihilque sit in bono opere, quod gratia non attingat; aut quod homo suis viribus pr.estet, nihilominus manet illa libertas in actione virtutis, propter quam homo dicitur virtutem operatus, ideoque laude dignus.*

Et quamcunque magnam gratiam Deus homini largiatur, si modo illa non tollat *viatoris* personam, ideo non desinit illum *moraliter*, ita ut vita illi amplius sub conditione non offeratur, regere; nec desinit ejus salutem à conditione suspensam esse. Aliud enim est, docere, Deum suspensum esse,& in cæca exspectatione, an homo conditionem præstiturus sit nec ne: aliud, salutem à conditione, ab homine præstanda, suspensam esse. Prius infert ignorantiam & scientiæ incertitudinem, & obscuram spem: posterius, neminem destinatum absolute, ut vitam æternam actu consequatur sine ullius conditionis

præ-

præstatione, sed sub conditione. Hoc est, volo te servare, si hoc aut illud præstes. Ita ut præstatio hujus conditionis non habeat *rationem medii* a Deo collati homini, quo salutem impetret: quemadmodum tale medium est, verbi gratia, sanctitatis & justitiæ habitus homini in prima creatione collatus; & quemadmodum mors Christi & Euangelii prædicatio, & gratia, quâ homo se convertit, (non dico conversionem ipsam) tale medium est; & ideo sub nulla conditione, ab homine præstanda, illa bona homini destinata sunt. Deus enim Adamo lapso ejusque posteris absolute Christum promisit, neque illud ab ulla conditione suspensum fuit. Confertur quidem homini gratia tanquam medium comparandæ salutis: at id, propter quod virtus hominis actio vocatur, nunquam medii a Deo collati rationem habere potest.

Nec tamen sequitur, id, quod a conditione suspensum est, minus certum aut minus gratuitum esse. Nam credimus conditionem semper *gratia Dei* præstari: rem autem propterea conditionis naturam habere, quia præponitur, *ut præstanda per hominis voluntatem*; cujus formalis ratio est, *libertas* & *spontaneitas*: quâ sua sponte, ex se, nemine cogente, virtutis actionem exerit. Multo minus sequitur, Deum felicitatis & voluntatis suæ rationes aliunde, & ab hominis voluntate suspensas habere: nihil minus. Deus enim non tantum novit quid certo futurum sit, sed nihil etiam ex statu possibilitatis in statum futuritionis transtulit, quod liberè non transtulerit, & ideo ipsi pergratum non sit. Est enim Deus author & causa omnis possibilitatis & ordinis. Neque ex his sequitur, Deum ita se habere circa conditionem fidei & resipiscentiæ, præstandæ ab homine, si salvari velit, & sine qua nemo salvatur, & sine qua nullus ad salutem *possidendam* destinatus est, quemadmodum se habet erga infidelitatem & irresipiscentiam, sine qua nemo perit: quasi unum atque alterum æque viribus liberi arbitrii hominis a Deo permitteretur: atque ita eodem modo, Dei respectu, sequeretur fides, aut infidelitas officii præscriptionem a Deo homini factam: nihil minus. Est autem istius officii præscriptionis formula: *si velis vitam ingredi, serva mandata*: aut, *si velis salvari, crede*; *nisi serves & credas, peribis*. Nam quamvis hujusmodi formulis, & aliis loquendi modis, quibus Deus testatur per se non stetisse, quominus multi salvati non sint; sed ipsos, qui pereunt, defecisse in eo præstando, quod Deus ab ipsis præstari volebat, si salvi esse vellent, locus non esset, nisi sub conditione a nobis præstanda: aliter tamen se Deus habet erga bona opera, quam erga peccata: sicut supra inculcavimus.

Nam ideo tantum dicimus hominis salutem a conditione ab ipso homine præstanda dependere; quia præstatio conditionis facta ab homine, quamvis *per gratiam Dei*, ita tamen a Deo non est, quemadmodum infinita alia, quæ homini a Deo *absolute* decernuntur, & actu conferuntur, non intercedente hominis actione. Sed illa præstatio conditionis ita est ab homine, ut habeat rationem *causæ moralis* ab homine profectæ, quâ Deus jam considerat hominem, ut grata sibi operantem, & præstantem, quod ab eo flagitabat; &, ut ita dicam, expectabat: ideoque Deus illam obedientiam non considerat ut *medium à se collatum*. Et quia opera bona, hujusmodi causæ moralis rationem sustinent, ideo rectè accurateque à viris doctis dictum est, *bona opera esse causam vitæ æternæ*. Qui loquendi modus longe distat ab eo, quo docetur, homines bonis operibus *justificari*; aut jus ad vitam acquirere: quod tunc operibus tribuitur; quando id causalitatis genus iis tribuitur, per quod vita æterna desinit esse donum ex omni parte gratuitum. Et quia præstatio conditionis non est medium à Deo collatum, ideo plane aliter decernitur à Deo, quam ea,

ea, quæ rationem medii à se collati, & quo finis obtineatur, tenent; & ut talia à Deo decernuntur. Nam media a Deo conferenda, Deus ita vult, ut etiam sub eorum volitione comprehendatur actualis collatio & exhibitio illorum mediorum: conditionem autem ab homine præstandam ita vult, ut sub ejus volitione comprehendatur tantum volitio eorum, quæ ut media comparata sunt, ut eorum ope conditio ab homine præstetur; & ita homo salutem consequatur, præstans ipse sua liberâ voluntate conditionem a Deo requisitam.

Totum illud quod diximus, scilicet homines ita causas esse suarum actionum, ut ideo laudem mereantur, dependet ab hoc, quod sunt causæ *liberæ*, & *sua sponte agentes*: neque causæ primæ, neque ullarum aliarum rerum respectu considerari possint, quod non sunt *domini suarum actionum*; aut quod ita dirigantur per certas causas, ut non habeant libertatem volendi. Est enim lumine naturali notissimum, homines qui bene agunt, laude dignos esse: at non laudantur automata, quod motus omnes, ad quos instituta sunt, accuratè exhibent. laudatur autem eorum artifex, quod tam accurata fabricarit, quia non necessario, sed liberè fabricavit; & ideo libere agere, est perfectio in homine: sed ex adverso, dicimus *indifferentiam* in homine, qua hæsitat quid sit facturus, imperfectionem esse; quia est infimus libertatis gradus. Oritur enim ex defectu luminis in intellectu, & ex inconstantia voluntatis. Quandoquidem enim perfectio voluntatis humanæ in eo etiam consistit, ut ea velit, quæ legi & rationi conformia sunt, imperfectio est in voluntate, eam tam pronam esse ad ea volenda, quæ legi & rationi adversa sunt, quam quæ iis congruunt. Contra, voluntatis perfectio est, eam tam pronam & proclivem esse ad ea volenda & eligenda, quæ lex & ratio suadet, ut difficulter, & non nisi gravi tentatione, ab iis se abduci sinat: & summa ejus perfectio est, tam constanter vero & recto adhærere, eoque delectari, ut nunquam ab iis velit divelli.

Ita quidem per se notum est, indifferentiam, & magnam luctam, & repugnantiam in perpetrando bono, minorem voluntatis perfectionem prodere: atque adeo eorum bona opera Deo minus grata esse, qui cum hujusmodi indifferentia, hæsitantia, & lucta, ea exequuntur: illa enim semper important aut imperfectionem, aut aliquam nequitiæ & corruptionis mixturam, & ita bonum opus depretiant; & pii dolent de tali tepore, indifferentia, & lucta.

At quemadmodum hæc indifferentia in homine imperfectio est, ita, ex adverso, in Deo summa est perfectio: denotat enim summum imperium, summumque jus, & potestatem Dei; quæ nullis legibus nullisque regulis conclusa tenetur; quique est liber author omnis ordinis, veri, justi, & boni: quemadmodum Rex omnium legum positivarum auctor est. Repugnat enim, Dei voluntatem ab æterno non fuisse indifferentem ad omnia, quæ facta sunt, aut unquam fient: quia nullum bonum, vel verum, vel credendum, vel faciendum, vel omittendum, fingi potest, cujus idea in intellectu Divino prius fuerit, quam ejus voluntas sese determinaverit ad faciendum, ut tale esset. Fundamentum itaque istius indifferentiæ est aliquid *verum positivum*, & *bonum*. Cognoscimus itaque naturâ; & seriò, atque sine prejudiciis rem contemplanti, lumine intellectui insito, manifestum fit, *peccabilitatem*, ut ita loquar, imperfectionem denotare; & rationem, propter quam rationalis creatura dicitur *posse peccare*, esse aliquid *negativum*, hoc est, majoris perfectionis negationem: & contra, *impeccabilitatis* fundamentum esse aliquid bonum & perfectum. Non esse itaque de essentia voluntatis aut libertatis in agendo, quod ita sit constituta, ut à peccabilitate non sit immunis. Et ideo quando nos de Deo cogitamus, totique nos

nos in eum convertimus, nullum erroris, falsitatis, aut peccati fundamentum in ipso deprehendimus: sed ad nos conversi, videmus nos habere in nobis ideam *nihili*, ut ita dicam; atque ideam negativam nobis obversari; nosque aliquid medium esse inter Deum, qui est ens summe bonum & summe positivum, & inter nihil. Videmusque illam infirmitatem & imperfectionem, quam in nobis esse cognoscimus, & qua à vero deflectere possumus, indicare negationem majoris perfectionis: quia concipimus *immunitatem à peccabilitate*, ut aliquid perfectius.

Et quod notatu dignum est: non concipimus propter illam immunitatem à peccabilitate, libertatem nostræ voluntatis imminui; quamvis intelligamus, per illam immunitatem à peccabilitate, nos semper nos temperaturos a malo & peccato; atque ita voluntatem nunquam incubituram in pravum. Non dico nos per illam immunitatem non fore liberos ad oppositum, sed nos nunquam electuros oppositum: quia illa determinatio voluntatis voluntaria & libera est, nihilque intra aut extra voluntatem est, quod eam determinet, quam ipse actus elicitus voluntatis, qui liberrimus est. Atque adeo ante actualem volitionem potuit velle oppositum. Dico potuit velle oppositum: quia nihil est, quod voluntatem talem a malo semper alienet, præterquam ipsa voluntatis perfectio & sanctitas; qua liber est ab illa imperfectione, quâ aliquis peccandi infirmitati obnoxius est.

Caput III.

Quomodo res positivæ à Deo dependeant.

Supra probavimus, *quod* omnes res positivæ de Deo dependent. Nunc dicemus, *quomodo* omnis res positiva, omneque bonum a Deo dependeat: supra probavimus, rei positivæ, & præsertim virtutis moralis naturam non tantum a Deo esse, sed eam etiam dependenter a Deo exeri, ita ut sit & fiat per Deum, quemadmodum omnes res positivas a Deo, ut causâ primâ, dependere diximus. Non itaque causæ liberæ, cum recte agunt, ultro sine dependentia a Deo, aut sine ejus actuali influxu & ordinatione, sibi aliquem locum occupant, aut inter res possibiles, aut inter res, quæ re ipsa sunt, aut futuræ sunt: quemadmodum peccatum hujusmodi est, quod nec per Deum possibile est, nec dependenter a Deo perpetratur a causa libera, nec à Deo ordinatur ut fiat; quodque ideo *per accidens* fieri dicitur. Qua de re postea. Notandum tamen, aliter voluntatem & operationes morales a Deo dependere, aliter res & actiones physicas. Primò autem dicemus, quomodo res physicæ a Deo dependeant. Primum itaque, Deus est auctor earum naturæ aut essentiæ. Secundò ordinis, quem inter se habent, aut habere possunt. Omnium equidem rerum physicarum natura est, quod semper *necessariò* agant, quicquid agunt; & quidem singulæ secundum proprietates suæ naturæ: illæque proprietates per dependentiam rerum physicarum a Deo, per quam in Deo vivimus, sumus, & movemur, non tolluntur. Itaque quamquam agant in Deo per Deum, ipsæ tamen agunt; & quidem secundum suam naturam: quod durum, sua duritie; quod molle, sua mollitie &c. Id nullus ibit inficias. Est præterea hoc certum & exploratum, omnes res physicas necessariò agere & operari, nec ullas earum in natura jam constituta, aliter evenire posse; atque ita reipsa nulla contingentia in rerum natura dari: sed contingentiam esse tantum denominationem externam, natam ex nostra ignorantia, & quia nobis latet connexio necessaria causæ cum effectu. At quamvis hæc ita se habeant, magnopere tamen ad cultum & religionem

intereſt ſcire, creaturam rationalem diverſimode debere affici ratione cauſarum phyſicarum; eamque diverſum habere reſpectum ad cauſas illas phyſicas, quamvis omnes eadem neceſſitate agant: quandoquidem uſus, & cognitio uſu comparata nos docent, cum multis cauſis, tam moralibus quam phyſicis, (Deo ita ordinante) ita eſſe comparatum, ut per eas homini multa bona malave creentur, ſalus aut mors, ſanitas aut ægritudo, divitiæ aut paupertas, ideo recte docetur per earum cauſalitatem & efficientiam homines v. gr. a periculo aut morte ſervatos, aut iiſdem earum cauſarum vi calamitatem aut perniciem paratam; & quoſdam homines iſtarum cauſarum ratione, morti vicinos, alios extra mortis periculum conſtitutos: quatenus verſati vel non verſati ſunt in medio cauſarum, quæ ſæpe hominibus ſalutem vel perniciem attulerunt. Et ideo Deo gratias agit, quod mala effugerit, vel agnoſcit per illas cauſas, Deo ſic ordinante, mortem ſibi obtigiſſe, a quibus alii in iiſdem circumſtantiis verſantes, immunes evaſere: & quamvis ordo & vis cauſarum naturalium ea fuerit, ut tunc aliter operari non potuerint, potuit tamen pietas aut impietas hominum cauſa extitiſſe, quare Deus ab æterno decreverit talem cauſarum ordinem, quo aliquis è malis incolumis evaſerit, aut iiſdem ſuccubuerit. Et quia Deo conveniens eſt, propter pietatem, aut impietatem hominum talem cauſarum ordinem conſtituere, per quem hominibus bona aut mala, proſpera vel adverſa eveniant: ideo homines jure meritoque Deo gratias agunt, quod in acie ictu ſclopeti vel tormenti bellici, non interierint; vel ut exemplo clariore utar, quod morbo non perierint, quamvis habita ratione cauſarum naturalium, non magis morbo ſuccumbere potuerint, quam perire in Batavia ictu globi in India è tormento emiſſi. Et tamen cum in India bellum geſtum eſt, Deo gratias non egimus, quod in illo bello nulla vulnera excepimus, quia Deus nunquam talem vim cauſis ſecundis, per quas bellum geritur, indidit, ut nobis in Hollandia verſantibus inde aliqua noxa creari potuerit: & ideo pietas aut impietas hominis non potuit extitiſſe cauſa, quare nos in Hollandia verſantes, bello in India geſto non perierimus; neque ratio permittit Dei clementiæ & benignitati attribuere, quod à bello in India geſto nos immunes præſtiterit: quia juxta naturam inſtitutam homines in Hollandia verſantes, non potuere fuiſſe objectum clementiæ Divinæ, quatenus eâ illos ſervaverit à belli calamitatibus, geſti in India. At meritò clementiæ Divinæ acceptum refertur, quando ſalvi evaſimus è bello in Hollandia geſto, quatenus Deus illum cauſarum ordinem & ſeriem ab æterno conſtituit, qua fieret ut in bello non occumberemus.

Et quamvis vitæ terminus unicuique à Deo certus conſtitutus ſit, verè tamen, reſpectu naturæ conſtitutæ, dicitur aliquis adimplere, aut non adimplere dies ſuos: quatenus vel juxta naturæ vim & inſtitutum, producit vitæ ſpiritum ad illam ætatem, ad quam vis & ordo naturæ eum ducere poteſt: vel, quatenus Deus aut peſtem immittens, aut relinquens, eum ſuæ luxuriæ & intemperantiæ corrumpendum tradit; atque is ita brevioris ævi exiſtit. Sed cognoſcetur id fortiori ratione aſſeri, ſi concipiamus, probitatem aut improbitatem hominis rationem cauſæ moralis habere, quare Deus huic concedat adimplere dies ſuos, alteri non: quemadmodum bona opera habent rationem cauſæ moralis vitæ æternæ. Sed ad inſtitutum.

Quandoquidem itaque decretum Dei ignoramus; Deuſque conſtituit res decretas ut plurimum exequi per cauſas naturales; vultque nos, creaturas rationales in mundo conſtitutas, actus quoſdam morales & religionis explere ex conſideratione eorum, quæ in mundo eveniunt; aut quæ ex vi & conſtitutione cauſarum ſecundarum,

darum,& providentiæ Divinæ evenire possunt: ratio repugnat, alias de rebus cogitationes in mente excitare, quam earum natura & agendi modus constans & necessarius, aut fluxus & variabilis nobis suggerit; non habita ratione decreti Divini, quod nos fugit. An non rectè statuo, quamquam credam omnia à Deo decreta esse,& in natura per necessariam connexionem omnia necessariò evenire, tamen possibile esse, ut naufragio peream, aut non peream: cum me fugiat, quid Deus eventurum decreverit; cumque causæ secundæ ita sint dispositæ, ut videam, facile secundum consuetum naturæ cursum talem *causarum conjunctionem* esse posse, quâ naufragium efficiatur. An ergo non est ex æquo & ratione, me ita comparare erga Deum, (quem pro Domino omnium creaturarum habeo; quique eas ex suo arbitrio regit atque flectit, & religione ac pietate delectatur; & ideo erga hominem se benignum præstat) ut qui versor in periculo, & quem ideo supplex adoro, quia illud periculum, & mortis casum à me propulsare potest?

Et quod dici posset, preces tamen frustra fundi: cum id, quod ab æterno decretum est, ut eveniret, precibus immutari non possit; & ideo hominis officium esse, constanti pioque animo in se admittere, quicquid Deus de se decrevit, religiose se accommodans ad Dei voluntatem: quemadmodum post preces frustra conceptas, in omnibus rebus afflictis, Christianus ita animum suum componere debet. Ad hoc respondeo: quamvis id, quod ab æterno Deus voluit ut eveniret, mutari non possit; quia tamen semper manet ea relatio inter Deum & creaturam liberam, ut moraliter eam regat; semperque sit in bono opere, quod à nobis ita est, ut nos ideo ejus auctores dicamur, decretum nos salvandi, etiam à periculo corporis, potest esse conditionatum, sicut supra docuimus de vitæ termino. Et quod notandum est, non destinat nos Deus salvare, ita ut salus beneficium putetur, & homini collata propter preces, nisi opem suam submisse imploremus: ita ut preces sint causa vera istius salutis, de qua Scriptura docet, quod homini obtigerit propter preces, aut fidem, aut aliud opus bonum. Ideo cultui rationali tam conveniens est, precari Deum ut liberemur à periculo, quam conveniens est, bona opera & studium virtutis adhibere, ut vitam æternam consequamur. Habentque tunc preces tam rationem causæ moralis, propter quam nos Deus liberat, quam bona opera, & fides habent rationem causæ moralis, quare Deus nos destinat ad vitam. Estque, verbi gratia, precum effusio, præstatio conditionis, sine qua Deus multos servare non vult: neque illam conditionis præstationem, quatenus à nobis est, Deus confert tanquam medium, sed confertur ab homine per Dei gratiam. Preces itaque non quidem mutant decretum, sed preces prævisæ à Deo, ut ab hominibus per suam gratiam certò ipsi offerendæ, fuerunt causæ, quare Deus sæpe hunc aut illum salvare voluerit. Faciunt itaque preces in tempore oblatæ Deo, quod ab æterno fecerunt in Dei consilio.

Et nisi res ita concipiatur, non video cultum rationalem esse, preces effundere, ut iis, tanquam causa morali, periculum avertatur; quod tamen omnes lumine naturali, & ratione recta duce credunt: quemadmodum credunt studium virtutis rationem habere causæ moralis, propter quam nobis Deus majorem gratiam largiatur. Sicut *mendici supplex stipis emendicatio, & rei submissa culpæ confessio, & gratiæ judicis imploratio, causa moralis est, quare mendico eleëmosyna gratuitò datur, & reo culpa clementer condonatur.* Non enim omnis causa moralis rationem meriti habet; *sed sæpe tantum habet rationem actionis à libera hominis voluntate profectæ, quæ antecedere debet, antequam dives, aut supremus Dominus mendico stipem dare,*

dare, aut reo delicti gratiam facere velit. Et decretum dandi aliquid *gratuitò* suspensum est ab actione illius, cui illud donum paratur. Quamvis ultrò, puraque misericordiâ ductus, destinem alicui largiri eleëmosynam, possum tamen decrevisse pauperi illam non dare, nisi à me illam flagitet & submisse petat; *& quamvis illam sine mea gratia flagitare & petere non potuisset.* Nec desinit eleëmosynæ collatio esse *gratuita*, quamvis ille pauper nunquam illud donum fuisset assecutus, si animo elato transversus actus, liberalitatem divitis implorare neglexisset. Et hujusmodi moralis causalitas, cum sit vera & realis, plus importat, quam *causa sine qua non*: quæ nulla causalitate influit in effectum, aut eum attingit. Et qui bona opera statuunt causam vitæ æternæ, de priori, non de posteriori causalitate loquuntur. Sed ad institutum.

Nisi itaque preces essent causæ hujusmodi morales, non recte, nec cultui rationali conveniens esset, preces fundere, quando in periculo versamur, & salus à tenui spe pendet. Non rectè is se comparat, qui semet ipsum, & judicem precibus fatigat, ut pœna eximatur, qui novit & persuasum habet, jam decretoriè statutum esse, ut pœnæ tradatur; sive judicis misericordiam imploret, sive non. Dependentia itaque creaturæ à Deo, & ab ipsius gratia in omnibus operationibus bonis, nos docet omnia à Deo procedere; & ab ipso decretum esse, ut ita procederent: libertas tamen, quæ est in omni actione libera; & propter quam actio, nostra actio vocatur, nos docet, actiones morales decretas esse à Deo, ut ita procederent a se, ut tamen non desinerent rationem actionis liberæ habere; & quas ideo, ut a nobis præstandas, ut ita dicam, exspectat. Et ita non decernuntur tanquam res a Deo conferendæ, sed ab homine præstandæ; & ut tales, a Deo antecedenter requisitæ, antequam hoc aut illud conferre absolute velit. Et quamvis dependentiam creaturarum a causa prima cum nostra libertate (a qua libertate dependet & actionis moralitas, & quod actiones liberæ & bonæ propter suam naturam, cujus tamen Deus auctor est, aliter a Deo decernantur, quam res physicæ) conciliare non possumus: lumine tamen naturali, & Scripturâ manifestum est, res omnes earumque actiones, dependere a summa causa, omnesque evenire sicut decrevit: & tamen quasdam evenire, quas Deus nunquam voluisset decernere ut evenirent, nisi prævidisset ab homine aliquid præstitum iri, quod ipse quidem decrevit ut fieret, quodque a se ut a causa prima dependet, non tamen decrevit, ut ipse illud tanquam medium conferret; sed ut ab homine illud per suam causalitatem, qua causa prima influit in omnes res positivas, ab homine præstaretur.

Hactenus egimus de dependentia rerum physicarum a Deo; & per occasionem causalitatis earum, & officii hominis, quod explere debet ex contemplatione earum naturæ & agendi modi, multa locuti sumus de modo dependentiæ rerum moralium positivarum, nempe actionum bonarum voluntatis, a Deo; ita ut pauca de eo dicenda supersint: quæ nunc breviter & per compendium tradam. Actio moralis bona, quatenus simpliciter est res positiva, eodem modo dependere debet à Deo, quo res physicæ, propter rationes generales supra traditas, & quæ utrique conveniunt. Quatenus autem omnes actiones morales, & inter illas bonæ, liberæ sunt, & laude dignæ, ideoque gratæ; atque ita causalitatem aliquam moralem habent, per quam constituitur moralis relatio inter Deum & hominem: inde docemur, (quamvis comprehendere non possimus, quomodo istæc simul consistant) dependentiam creaturarum liberarum, earumque actionum à Deo, non impedire, quare tamen eas Deus à nobis flagitet, & fieri postulet; talisque inter Deum & creatu-

aturam liberam (actionum liberarum respectu) sit ordo, ut recte & vere statuatur, *Deum hoc vel illud bonum velle homini conferre, si homo hoc vel illud præstet & velit:* quamvis id præstiturus aut voliturus non sit, nisi Deus ipsum per gratiam suam velle faciat.

Cæterum, sicut actiones morales & simul certò, & tamen libere fiunt; quemadmodum res physicæ certò & necessariò: notandum tamen causas liberas, respectu causalitatis moralis, qua in voluntate operantur, diversimode, & secundum diversos suæ virtutis & efficaciæ gradus considerandos; quemadmodum id etiam usu venit in causis physicis. Cum itaque sermo est de causalitate alicujus causæ moralis, & de ejus effectus certitudine, id non est petendum à decreto Dei, cujus respectu omnia certò eveniunt: sed à natura causalitatis moralis earum rerum, quæ in voluntatem agunt. Oportet enim distinguere inter causalitatem causæ primæ, quæ influit in omnes creaturas, & in earum operationes, tam physicas, quam morales: & inter eam causalitatem, qua creatura (sive illa sit substantia, sive qualitas, virtus, & habitus &c.) secundum naturam suam & secundum gradum suæ efficaciæ operatur, dependenter tamen a Deo, in aliis creaturis, necessariò aut libere agentibus. Potest esse causalitas moralis, quæ ita agit in voluntatem, ut semper bonum electura sit; qualis moralis causa datur in sanctis glorificatis: ita Reformati agnoscunt causalitatem gratiæ, quæ quidem non est istius virtutis & efficaciæ, ut voluntas quidem non semper bonum expetitura, sed tamen nunquam ita a bono se alienatura sit, ut non sit perseveratura: ita licet fingere gratiam, sive causalitatem moralem, qua homo tantum fluxè & inconstanter bono operam daturus sit; ita ut de perseverantia nullam certam spem concipere liceat.

Hæ causæ morales, vel ratione suæ magnitudinis, vel temporis, quo voluntati præsentes sunt, vocantur aut *dona* & *auxilia* creaturæ rationali integræ debita; aut *gratia*, eaque major vel minor, pro ratione majoris vel minoris causalitatis. Priora sunt donum justitiæ, homini in prima creatione collatum; quo, sicut ex eventu manifestum est, quamvis abunde instructus esset ad omnem virtutem, tamen non erat *impeccabilis*. Posteriora sunt, secundum Scripturæ stilum, aut omnia illa *auxilia*, quæ Deus creaturæ rationali integræ, longe supra communem hominum sortem evectæ, ad infallibiliter bene, sancteque videndum; idque jugiter & sine intermissione concessit: qualia humanæ naturæ Christi collata sunt. Aut sunt illa auxilia, quæ creaturæ lapsæ & corruptæ conferuntur, ut vitæ sanctitati operam det. Intelligit itaque lector facile, dona illa gratiæ, si recte accurateque loqui velimus, æstimanda magna, parva, mediocria, &c. non simpliciter ex aliquo effectu, quem producunt, sed ex natura sua, & ex mensura suæ virtutis: nam sæpius evenit, ut a causa magna & parva idem effectus existat. Sic & explosio tormenti, & ictus sclopeti hominem occidunt: sunt tamen illæ causæ, ratione virium suarum, & in se consideratarum, magnopere diversæ, quamvis in aliquo casu parem produxerint effectum; ita statuimus illa auxilia gratiæ suam denominationem tantum sortiri ex naturæ suæ constitutione, & causalitatis in voluntatem magnitudine & exilitate. Ita *gratia*, v. gr. *perseverantiæ* non ideo talis vocanda, quia aliquis ea perseverat, & certò, respectu *decreti Divini*, perseveraturus est: sed quia ratione suæ magnitudinis, &, ut ita dicam, *efficaciæ*, voluntatem ita afficit, ut nunquam velit deficere a fide, & studio bonorum operum; ita ut ille conversus in numero fidelium, & sanctitatem amantium haberi non possit.

Et respectu magnitudinis, & exilitatis Divini auxilii in operando bono; respectuque operis, quod nos exequi dicimur per Dei auxilia, nos aliquando considera-

 mur,

mur, quasi nostris viribus aliquod minus bonum præstitissemus; & quasi aliquibus hominibus meliores essemus: quatenus illud auxilium, quod nobis adest in perpetrando tali bono, nihili putatur, præ ea gratia, qua credimus & regeneramur. Et ita homini quidam status, & bona dispositio, qua reliquis melior putatur, attribuitur; aut in eo esse præsupponitur, nulla facta auxilii Divini mentione; quasi suis viribus illa sibi comparasset. Quia illud præcedens auxilium, collatum cum ea gratia, qua servamur, gratiæ & auxilii nomen non meretur. Et sequitur Spiritus Sanctus loquendi modum inter homines usurpatum, quo, omissis & tacitis præteritis iis bonis dispositionibus, quæ cum summa re nullum certum nexum habent; nec habita ratione illius, qui ad istas bonas dispositiones acquirendas auxilia præbuit, dicit illum auctorem causam rei, qui ad illam acquirendam gratiam & auxilia, sine quibus haberi non potuit, peculiari ratione præbuit. Ita postliabitis industria & labore parentis, quibus ignaviam, & mala vitiorum semina extirpavit ex animo filii, præparavitque illum, ut terram bonam, quæ semina in ipsum postea conjicienda, sobolescere faciat in bonam frugem, solemus istum præceptorem æstimare auctorem scientiæ & eruditionis, quâ præditus est filius; qui filio prima fundamenta tradidit, eumque eo usque provexit, ut sciens & doctus habeatur. Quamquam filius etiam patri debeat, quod præceptor pessimam terram nactus non sit: quapropter & filius & præceptor magnas patri debent gratias; ita ut filius considerandus non sit, quasi suis viribus suaque solertia bonæ frugis puer fuerit. Quamvis, comparando generales illas dispositiones cum peculiari disciplina, & vulgares ac communes patris institutiones, cum præceptoris singulari conatu & industria, parentis auxilium nihili æstimetur, præ superabundanti illa gratia, quâ præceptor effecit, ut filius doctus evaserit. Et quamvis filius ideo consideretur ut bonæ indolis, non habita ratione alicujus externi auxilii: quia, ut dixi, illud patris auxilium tam exile & tenue est, ut evanescat, quando confertur cum illo auxilio, quo filius doctus evasit. Ulterius hæc non exponam, quia ex Scriptura hujusmodi loquendi modi probari debent; quod fiet in calce tractatus. Hæc tantum prælibavi, ut lectorum animos præpararem ad ea facilius capienda, quæ tunc succinctius tractabuntur.

CAPUT IV.

Quomodo peccatum à Deo dependeat.

Dicimus primo, peccatum esse *possibile*; ejus possibilitatis authorem & causam, aliquo modo, & improprie loquendo, dari; eamque non esse aliquid positivum, sed aliquem defectum: illam causam esse defectum negativum alicujus perfectionis, quo fit, ut homo sit obnoxius illi infirmitati, ut possit cadere; quemadmodum causa ipsius peccati est abusus voluntatis creaturæ liberæ, in quem abusum potuit cadere, quia illum gradum perfectionis non erat adeptus, quo liber esset ab illa infirmitate, quâ posset peccare. Quod itaque peccatum possit evenire, id inde est, quod quædam creatura ita perfecta non est, quin libertate suæ voluntatis abuti possit. Cum autem causa istius possibilitatis peccati, & causa, à qua in tempore formaliter producitur, non sit res positiva; atque ideo non sit *fundata in Dei potentiâ*, inde evincitur, inter possibilia ea etiam numeranda, quæ fundamentum suum habent & in illa minori creaturæ rationalis perfectione, & in abusu voluntatis libero: Deo per modum nobis incomprehensibilem, sic dirigente suas & creaturarum actiones, ut ad certam earum constitutionem, certò se-

ſequatur actualis peccati productio. Non itaque, ſi rem rectè ponderemus, quæſtio movenda de Dei concurſu cum cauſis liberis, cum ab iis peccatum perpetratur, neque de decreto Dei, quo Deus vult ea, ad quæ peccatum ſecuturum eſt; ſed de poſſibilitate peccati: quæ poſſibilitas à decreto Dei propriè non pendet, niſi quatenus illud eſt fundamentum remotiſſimum, vel potius tantum cauſa *ſine qua non*; quatenus ſine decreto creandi creaturam rationalem non ita perfectam, quin peccandi infirmitati poſſit eſſe obnoxia, peccatum nunquam fuiſſet eventurum. Poſita itaque peccati poſſibilitate, ſequitur, neque juſtitiæ, neque bonitati, neque ſanctitati Dei repugnare poſſe, aliquid agere, ad quod perpetratio peccati certo ſequitur. Quod enim perpetratio peccati certò ſequitur ad aliquid, quod Deus agit, id ideo fit, quia antea fuit poſſibile: at fuit poſſibile, quia non repugnabat bonitati, juſtitiæ, & ſanctitati Dei, creare creaturam non ita perfectam, quin poſſet peccare. Non itaque laborandum, quomodo Deus præſciat peccati futuritionem per decreta, quibus decernit quædam futura, ad quæ peccatum ſecuturum prævidet. *Nam res, quæ per illa decreta decernuntur, non fiunt, aut ſunt cauſæ peccati per & propter illud decretum: ſed quod eſt cauſa peccati in tempore, per id peccatum fuit poſſibile ab æterno, nempe, per illam minorem perfectionem, qua homo conſtituitur, ut poſſit peccare.*

Quod itaque Deus decernit hoc vel illud peccatum fore, hoc eſt, quod decernit tantam perfectionem creaturæ rationali non largiri, qua id tollatur, quo peccatum eſt poſſibile, de hoc nunquam laborandum eſt: nempe, quomodo tale decretum conſiſtere poſſit cum Dei ſanctitate, aut hominis libertate: ſed potius quærendum, quomodo poſſit conſiſtere cum eadem Dei ſanctitate, aut hominis libertate, quod peccatum ſit poſſibile: non dico, quod Deus *fecerit eſſe poſſibile*. Quia, cum peccatum ex defectu, & re non poſitiva ſit poſſibile, à Deo non eſt ita factum poſſibile, quemadmodum omnes res poſitivæ à Deo ſuam naturam & poſſibilitatem habent. Neque de eo etiam dubium movendum, quomodo Deus juſte punire poſſit hominem, quando id agit, ad cujus poſitionem homo certò peccaturus eſt: nam id idem eſt ac ſi quæras, quomodo peccatum ſit poſſibile, & homo dignus pœnâ? Deus enim nihil niſi admodum remotè facit, per quod peccatum eſt poſſibile. Nam Deus inter multa alia, quæ poſſet decernere, decrevit creationem creaturæ, quæ careret eâ perfectione, quâ creatura peccandi infirmitate eximitur; & qua creatura deſtituta illa perfectione, peccabilis ſit. Quæ cauſa cum non ſit res poſitiva, ſed aliquid deficiens in re poſitiva, ideo non èſt à Deo. Quomodo autem conciliari poſſit illa certitudo eventus peccati, cum libertate hominis, & reatu, quem ſibi accerſit per peccatum, id, quia dependet à comprehenſione *infiniti*, à nobis nec percipi, nec intelligi poteſt, aut debet. Præterquam quod idem eſt, ac ſi quæras, quomodo talis ordo, qui à condito mundo ad hunc uſque diem in mundo fuit, & in quo peccatum ſuas occupat partes, fuerit poſſibilis? Non quærimus, quomodo Deus talem ordinem decernere potuerit? Sed quomodo ad decretum, quo Deus decrevit creare creaturam, aliquo perfectionis gradu deſtitutam, potuerit peccatum eſſe poſſibile, ſi à Deo non mutuetur ſuam poſſibilitatem? Ad quam quæſtionem non ita difficilis eſt reſponſio: conſtat enim, ad conſtituendam poſſibilitatem peccati nihil poſitivi requiri, ſed tantum minorem perfectionem junctam cum libertate arbitrii, quæ malo & tentari & affici poſſit: quod *poſſe malo affici* à Deo quidem eſt, ſed non eſt fundamentum poſſibilitatis peccati, ſed tantum aliquod prærequiſitum: at fundamentum & cauſa poſſibilitatis peccati, eſt liber abuſus voluntatis, qui totus eſt ab homine; & *li-*

bere sequitur illum minorem perfectionis gradum; qui à Deo est: nam peccatum per eam causam est possibile, per quam, cum reipsa perpetratur, fit: at fit peccatum per voluntatis abusum, & non per minorem perfectionis gradum; quo quidem semper satis imperfecti sumus, ut obnoxii sumus peccandi infirmitati, sed per quam minorem perfectionem peccatum tamen non est possibile: quia status hominis aliqua perfectione negativa destitutus, est aliquid positivum, quod peccati causa esse non potest; neque fundamentum possibilitatis peccati.

Ex quibus ita explicatis se aliquid prodit & offert, quod magni est momenti in hac controversiâ; estque, quod peccatum non sit in ordine possibili *ex destinatione, directione, aut decreto Dei*: sed creaturam, quæ peccare potest, inter quasdam res possibiles ultrò ac suâ sponte, sibi per peccatum suum occupare locum & ordinem. Deum autem totum hunc ordinem possibilem, una cum illo, quem per peccatum homo sibi occupat, decernere de potentiâ in actum traducere; creaturâ liberâ eodem modo in tempore sibi vindicante locum in illo ordine rerum, quomodo ab æterno inter res possibiles illum vindicare potuerit. Et hæc veritas fundamentum est distinctionis *inter causam per se, & per accidens in moralibus*. De quâ in sequentibus. Deinde hinc manifestum est, Deum non contra bonitatem, sanctitatem, & justitiam facere, quod decernat è statu possibilitatis in statum futuritionis transferre illum ordinem possibilem, in quo creatura libera per peccati perpetrationem, sibi locum occupat. Nam si totus ille ordo possibilis, in quo Deus per hypothesin videt illum ordinem, in quo creatura libera per peccatum locum sibi occupat, non repugnat supra dictis attributis: neque decretum, quo ille possibilis ordo producitur in actum, istis attributis repugnabit. V. gr. quamvis Deus oderit peccatum propter sanctitatem suam, tamen illa sanctitas non impedivit, quo minus talis minor perfectio existere posset in creatura, per quam peccatum est possibile. Et quamvis Deus summo amore complectatur hominem; & præcipuè justum & sanctum, qualis à Deo creatus est, ille amor tamen non obstitit, quo minus illam causam sinit esse possibilem, per quam homo peccare potest. Nec ille amor obstitit, quo minus voluit illum ordinem possibilem transferre è statu possibilitatis in statum futuritionis, in quo ordine creatura libera peccatoris partes sibi occupat.

Sequitur etiam ex prædictis, Deum illum ordinem, quem creatura libera per peccatum ultrò, & sua sponte sibi occupat inter res possibiles, *nec velle nec nolle*: atque ita proprie loquendo *objectum voluntatis Divinæ non esse*. Cum enim ille ordo, sive potius illa pars ordinis, quam creatura libera per peccatum sibi occupat, Dei *voluntatem decernentem* antecedat, hoc est, ex hominis minori perfectione ultrò & libere sequatur, Deo nihil positivi insuper decernente aut conferente: & cum illa pars ordinis, quam in toto illo ordine creatura libera per peccatum sibi occupat, non fluat à potentia Dei; neque tamen repugnet perfectioni, sanctitati & justitiæ Dei, potentiam talem posse dari, qua peccatum produci possit, sequitur Deum istum ordinem, quo & *causa* peccati datur, & peccatum producitur, *nec velle nec nolle*. Non vult; primò, quia peccatum, quod istum ordinem sequitur, non vult, hoc est, odit, eoque non delectatur. Secundo, quia illum ordinem non destinat tanquam medium, per quod abusus voluntatis, per quem peccatum producitur, obtineatur. Non potest etiam dici, Deum illum ordinem *directe nolle*: quatenus illud nolle infert non velle *existentiam peccati*. Cum Deus enim potuerit non in actum producere ordinem possibilem, in quo homo per libertatis abusum peccatoris personam sustinet; potueritque

illum

illum ordinem possibilem in actum producere, in quo homo per uberrimam Dei gratiam, sibi occupat personam perfectè obedientem legi Dei, male doceretur Deum existentiam peccati *nolle*: quandoquidem Deus istum ordinem noluerit impedire; & voluerit illum ordinem possibilem, inter tot alios possibiles ordines, in quo homo peccatoris personam sustinet. Neque hic se Deus habet erga illum ordinem, & peccati perpetrationem, quemadmodum mercator se habet erga mercium perditionem, quam patitur, cum jacturam earum facere cogitur, qua naufragium vitet. Nam jactura, & mercium in profundum projectio, hic adhibetur ex destinatione mercatoris tanquam *verum medium*: & ipsa mercium perditio expetitur, tamquam medium, quo illa perditio efficitur. At Deus illum ordinem non vult, tanquam *medium*, quo peccati perpetratio obtineatur. Sed de his in sequentibus latius.

Ex præcedentibus etiam evincitur (ut de causa per se & per accidens aliquid dicamus) non omnia, quæ in aliquo ordine causarum occurrunt, antequam ad finem pervenias, semper consideranda tamquam *media*, per quæ destinamus finem assequi: sed multa aliunde istum ordinem, quæ finem antecedunt, adepta esse, quæ à *nostra destinatione* non proficiscuntur; imo quæ omnem voluntatis actum antecedunt. Quia etiamsi volumus certum causarum ordinem, ad quem aliquid certo secuturum videmus, id quod secuturum videmus, non tamen ita volumus, ut nobis sit tamquam *medium*, per nos destinatum ad aliud quid præterea assequendum: sed ex nata illa re, quæ in isto ordine sibi locum occupavit ex hypothesi aliarum causarum, arripimus tantum occasionem aliud rursus agendi, atque decernendi. Totam rem exemplo uno aut altero manifestam faciam. Rex ante omnem voluntatis actum, videt populi sui calamitatem, & infelicem sortem possibilem, simulac videt bellum possibile: neque ex destinatione aut voluntate Regis est illa calamitas in hoc casu; *nexus enim belli cum calamitate est ante omnem Regis voluntatem.* Deinde, quia Rex ex calamitate civium arripit occasionem exercendæ suæ liberalitatis, atque benignitatis in miseros subditos, ideo illa civium calamitas *medium* non est, per quod consequi aut nasci voluit occasionem bene merendi de civibus: & quia illa calamitas civium non est à rege destinata tanquam *medium*, ideo etiam illa à Rege non fuit expetita. Pari ratione, Deus videt peccatum hominis possibile sine ulla sua *destinatione*; ita videt nexum inter certum causarum ordinem, & hominis peccatum: unde sequitur Deum scivisse ante omnem actum suæ voluntatis, hominem constitui posse in illo causarum ordine, in quo *sua sponte peccatoris personam sibi occupat*: ita ut istius rei possibilitas, & illius actualis existentia per actualem causam, per quam antequam existeret, poterat produci, non sit à Dei ordinatione. Et scit Deus rem illam possibilem, & simul futuram; ferme quemadmodum Rex novit, bellum suscipi non posse sine subditorum calamitate. Deinde Deus decernit istum ordinem possibilem, & transfert in statum futuritionis; quemadmodum Rex decernit bellum. Et Deus peccatum ita certò eventurum novit, quemadmodum Rex calamitatem civium. Peccato proviso, Deus decernit misereri lapsorum: quemadmodum Rex sua liberalitate sublevare nititur miseram suorum sortem. Et hic peccatum, aut peccati *permissio*, non magis est dicenda *medium* à Deo *destinatum* ad ostendendum misericordiam; quam calamitas subditorum à Rege destinata ad exercendam liberalitatem suam.

Sed, quod si Deus hominem contumacem, & per impœnitentiam, renitentem suis præceptis, ita traderet in reprobum sensum, ut vellet eum ordinem & peccati permissionem, tanquam *medium*, per quod hominis peccata frequentiora & graviora existerent: tum Deus vellet *per se*

pen-

permissionem peccatorum; essetque illa permissio peccatorum, *medium* propriè dictum, *destinatum* à Deo ad augendum hominis reatum. Quemadmodum is, qui in illum finem in urbem vicinam, & inimicam immittit factiosos cives, ut turbetur status civitatis, *per se* vult permissionem inobedientiæ civium. Sed meo judicio rationi, ac sensui communi vim inferunt, qui docent *permissionem lapsus* Adami *ordinatam* à Deo, ut per eam nancisceretur occasionem ostendendæ misericordiæ atque justitiæ. Dubito enim, an major crudelitas excogitari possit, hominem innocentem, & ideo Deo gratum atque acceptum, ab ipso Deo tamen destinari miseriæ atque calamitati, ut postea quorundam misereri possit, & in reliquis iram adversus peccata ostendere. Hoc unum agendo, ut multa, quæ occasionem augendi reatus esse possunt, iis objiciat, tanquam media, quæ vertant in peccandi occasionem. Quid crudelius, atque ab omni humanitate alienius excogitari posset, quam in amicum, qui nulla in re contra me quicquam meritus est, quod nollem, ea machinari, quibus in extremam miseriam prolabatur; ut ita postea erga ipsum benevolentiam & misericordiam exercere possim. Et tamen ad tam absurdum prolabi debent illi, qui supra lapsum ascendunt in prædestinationis negotio: atque interea, dum tot absurdis Theologiam temerant atque conspurcant, adeo superciliosi sunt, ut nullum fermè genus disciplinæ sit, in quo dictaturam sibi non vindicant; & omnem eruditionem atque orthodoxiam secum natam, atque perituram putant.

Quidam existimarunt, hanc difficultatem tolli per distinctionem inter volitionem *permissionis* peccati, & inter volitionem *ipsius peccati*: sed, quod cum bona illorum venia dixerim, ne hilum profecerunt ea distinctione. Nunquam enim à quoquam negatum fuit, aut vocatum in dubium, nempe, an Deus *velit permissionem* peccati, cum tot peccata quotidie fieri videant: sed quæritur, quo pacto se habeat Deus circa illam permissionem peccati, & circa ipsum peccatum? Nempe, an permissionem peccati destinet tanquam *medium morale* ad consequendum finem? Verum quidem est, per distinctionem inter volitionem permissionis peccati, & inter volitionem ipsius peccati, id effici, quod dici non possit, eum, qui vult permissionem peccati, ideo peccatum velle propriè loquendo; ut *velle peccatum*, sit idem ac *delectari impietate eorum, qui peccata perpetrant*. Nam sic ne Rex quidem potest velle civium in urbe hostili factiones, & studia partium; quamvis alioquin rectè asseratur de Rege, *eum voluisse istas factiones*, qui media moralia destinavit ad consequendum istorum civium turbatum statum.

Quid, an ideo à peccato immunis sum, si dicam, me non voluisse stomachum & iram proximi mei, qui me in jus vocat: sed tantum me decrevisse uti jure meo, & voluisse permittere, ut me vocet in jus? Si interea hic decretorum ordo maneat, ut primum intenderim extenuare opes proximi litibus; & ita parvo pretio parare mihi ejus ædes, quas cogetur vendere sub hasta præ paupertate: utque id consequi possim, decrevisse ædificare ædes in eo loco, unde vicinus maxima percipiet incommoda; idque adhibere tanquam *medium morale*, per quod vicino occasio præbeatur ira effervescendi, & sic se temerè in lites conjiciendi: quæ omnia ut fiant, *decrevi permittere*, quia statui *jure meo* in ædificando uti. Nullus certè ideo me dixerit innoxium, quia uti novi illa distinctione inter permissionem peccati, & peccatum ipsum: dicendo me non *delectari impietate, ira, & odio* proximi, sed delectari permissione peccati illius, & usu juris mei: cum certum maneat, me decreto utendi jure meo usum fuisse, tanquam *medio* morali ad consequendum dominium ædium proximi. Neque cum candore & sinceritate testari possum, me noluisse

luisse paupertatem proximi, & ejus attritas opes. Multo minus potui extra hypocriseos notam accedere proximo; eumque rogare, obsecrare, obtestari, ne in jurgia & lites prorumpat: profiteri ex animo me pacem & amicitiam velle; & proximi atque amici bene constitutam rem familiarem.

Caput V.

Continens quasdam sequelas, quæ manant ex præcedentibus.

Et hæc nostra doctrina primò tollit omnia *desideria* & *velleitates* in Deo: & quemadmodum inter homines verba, quibus testamur nos dolere quædam evenisse, & in votis habuisse, ut aliter evenirent, nihil ultra significant, quam nos illas res, per quas hujusmodi mala existunt, non destinasse tanquam *media moralia*, quæ præberent occasionem peccandi: & contraria *media moralia* proprie dicta, & ex amore fluentia, adhibuisse, quibus malum depelleretur. Et hoc sufficit, ut sine fraude de Deo enuncietur, *quod nolit mortem peccatoris, sed quod vivat: quod vult omnium misereri: quod vult ut nullus pereat: quod se vocet servatorem omnium hominum*, & quæ sunt hujusmodi; quamvis omnes non serventur: & quamvis multa voluerit, ad quæ secuturum vidit *per accidens* multorum peccatum, & irresipiscentiam; si modo doceatur Deum istorum hominum respectu, nihil tamquam medium destinasse, quo aliquid pararetur, quod ipsis verteret in perniciem, & in occasionem peccandi. Ex supradictis enim manifestum est, ad veritatem hujusmodi enunciationum requiri tantum, quod Deus nulla *media moralia ordinavit*, quibus studuit, aut destinavit, mortem peccatoris, *per peccati permissionem* consequi. Et licet certò sciat, eorum nihil futurum, vere & sine mendacio tamen profitetur, se ex animo ea velle: quia illa, quæ novit non futura, tantum *per accidens* sequuntur ad ea, quæ proprie voluit, ut existerent. Et conjicere licet, quam absurda sit illa sententia, quæ Deo attribuit *velleitatem, desiderium, inclinationem, affectum, studium & conatum irritum, &c.* Nam si rem recte æstimemus, ne hominibus quidem attribuenda *velleitas* aut *desiderium* earum rerum, quarum nullum exitum exspectare possunt. Quis dixerit Regem, qui bellum parat in inimicos, *velleitate & desiderio* proprie dicto affici, ne subditi Regis, contra quem movet, belli calamitatibus infestentur? Sed recte eum *desiderare* & *velle* docemus, cujus desiderium & votum iis rebus continetur, quarum spes est eas adipiscendi. Cum ratione cupit doctus esse, qui media ea adhibet, quibus ad doctrinam aditus paratur. Recte is divitias cupere dicitur, qui iis artibus & industria occupatus est, quibus divitiæ parari solent. Qui itaque Deo attribuit *desiderium* aut *velleitatem*, illi necesse est Deo attribuere, aut ignorantiam, aut actum plane irrationalem voluntatis, quæ ne in creaturam quidem rationalem cadit. Deinde dicendum, (quod tamen absurdissimum) Deum sæpe incassum laborare; & multa velle, expetere, desiderare, quæ certo scit nunquam futura: & tamen nulla creatura rationalis optat, desiderat, aut vult aliquid, quod assequi non laborat. Qui aliter desideriis & cupiditatibus sese inquietant, non bene moderari norunt affectibus. Quod autem ferme omnibus imposuit, qui aut hominibus, aut Deo velleitatem attribuerunt, id factum, quod in assignandis voluntatis objectis errarint. Actus voluntatis, quo Deus delectatur sanctitate aut felicitate creaturæ rationalis, non continet illum voluntatis actum, quo Deus rationalem creaturam miseriis & calamitatibus re ipsa exemptam vult; aut quo destinat, ut probitas & sanctitas, atque felicitas existat: sed ille actus voluntatis

tatis declarat tantum Dei naturam, ipsiusque attributa ita se habere erga hominis felicitatem, sanctitatem, & probitatem, ut non possit non delectari hominis innocentis bono & felicitate: & non adhibere ea, quibus rationalis creatura in justitia, ac sanctitate persistere, & à vitio se temperare posset, si vellet: & quæ etiam ipsi sufficientia media sunt, ad se conservandum immunem à peccato, nisi suâ sponte illa corrumperet.

Quorum omnium ratio est, quod Deus sit natura simplicissima, cujus intellectus, voluntas, & omnia attributa non sint potentiæ aut facultates inter se, aut à natura & essentia Dei distinctæ: sed ipsa illa simplicissima natura, quæ propter diversas operationes, vel ordines & respectus, quos ad creaturas, earumque actiones requirit, variam denominationem sortitur. Cum autem eadem hæc natura sit *rationalis*, & simul *summe perfecta*, sequitur illam semper cum ratione suas operationes exequi. Hæc autem *ratio* est lex illa æterna Dei, fluens ab ipsius naturæ perfectione. Et quicquid illi rationi non est consentaneum, dicitur illi æternæ legi repugnare. Et cum dicitur aliquid repugnare justitiæ, sanctitati, misericordiæ, clementiæ ac bonitati Dei, id propterea dicitur, quia pugnat cum ea ratione, hoc est, lege Dei, quæ quidem una est: sed quæ efficit, quod Deus diversimodè sua decreta & actiones exerat, secundum diversas qualitates, quas reperit in objectis. Quæ qualitates una cum illa lege æterna faciunt, ut Deus aliter atque aliter se habeat ad objecta. Dicimus Deum *diversimode se habere*, non autem *diversimode affici*: & id quidem multis imposuit. Cum homo peccat, nascitur reatus, & ita homo est sub ira Dei; imprudenter tamen inde concluditur, Deum affici ira, aut formare decretum puniendi: sed hæc nihil aliud inferunt, quam hominem propter hujusmodi facta aliam atque aliam relationem ad Deum, propter legem illam æternam, acquirere. Hinc liquet, decreta propriè dicta tantum institui de actionibus *liberis*, quas lex æterna *indifferentes* relinquit; & non de rebus, & actionibus, quæ necessario sequuntur aliquam hypothesin, aut relationem Dei ad creaturam rationalem, fundatam in aliquo Dei attributo, & in hominis certo aliquo statu, propter quem Deus certo modo se habet erga creaturam rationalem.

Liquet etiam ex præcedentibus, nostros Theologos male uti distinctione inter *voluntatem signi & beneplaciti*. Nam optime illa distinctione carere potuissent: cum adversarii inde arripuerint cavillandi occasionem, quasi duas voluntates in Deo statueremus; quarum una alteri contraria est. In quo tamen etiam adversarii animo falsi fuere; cum *voluntas signi* etiam sit *voluntas beneplaciti*; nihilque verbis, nomine Dei, à ministris proponatur, quod *voluntate beneplaciti* Deus non velit: sed *voluntas beneplaciti* est voluntas, quæ plus includit, quam *voluntas signi*; sed quæ rarius declaratur *verbis*, & *effectu* se cognoscendam præbet. Cum aliquem invito ad cœnam, actus voluntatis, quo volo eum invitare, longe diversus est ab actu voluntatis, quo volo aut desidero, ut actu veniat. Et possum eum invitare seriò, quem non venturum scio: modo nihil egerim, quod *medii moralis* rationem habere potest, & quo destinaverim efficere ne veniat. Posset non male prior *actus* vocari *voluntas signi*, posterior *voluntas beneplaciti*. Sed à nostris Theologis illa distinctio planè aliter usurpata fuit; & Deo voluntatem signi attribuerunt circa rem, quam Deus, ex eorum sententia, *impedire per media eo destinata decrevit*: quo nihil magis à ratione alienum asseri potest.

Damnamus pariter distinctionem inter *voluntatem antecedentem & consequentem*: quasi Deus vellet propriè loquendo, *voluntate antecedente re ipsâ omnium hominum salutem, & conversionem: consequente, eorum salutem & damnationem, qui fide & studio*

dio bonorum operum, aut impœnitentia sibi alterutrum paraverunt. Nam, sicut jam inculcavimus, actualis salvatio eorum, qui pereunt, non continetur eo voluntatis actu, quo Deus fide atque salute hominis innocentis delectatur; aut quo ea erga rationalem creaturam depromit, quibus salus & à peccato immunitas, aut vera pœnitentia parari possit. Atque ideo neminem eorum, qui pereunt, *actu* salvum esse voluit, aut desideravit. Et ex adverso, quos *actu* salvos esse voluit, hoc est, ad salutem *prædestinavit*, illi omnes *actu* salvantur. Neque quærendum est, in quem finem Deus iis prædicari jubeat Euangelium aut legem, ad quam prædicationem novit *per accidens* secuturam eorundem inobedientiam: quia eorum respectu illud decretum, *volo annunciare Euangelium salutis*, nondum *completum finem* habet; sed posito illo decreto, videt Deus *per accidens* secuturum peccatum eorum, qui per contumaciam Euangelio non credent, quo rursus posito, iterum decernit istorum contumaciam punire. De quo ordine decretorum postea fusius agetur.

Pariter liquet, quid dicendum sit de distinctione illa, inter *finem operis*, & *finem operantis*, quâ quidam nostrorum utuntur: nihil enim solidi tinnit; & ex earum numero est, quibus scholastici doctores ludificare solent lectores, & sub specioso terminorum usu nihil dicere. Non enim quæritur, quo *hominis sanctitas in statu integritatis, legis præscriptio, exhortationes, admonitiones, gratia sufficiens, &c.* suâ naturâ hominem ducere potuissent, si per liberæ suæ voluntatis abusum illa omnia non fecisset irrita: sed quæritur, *quo fine, & qua intentione*, hæc à Deo homini *subministrata sint?* Et an recte dicatur, *finem operantis*, in ordine ad hominem integrum, aut ad hominem nondum condemnatum, esse, ut quidam homines pereant; & an Deus destinaverit ullam rem, sive *lapsum*, sive *lapsus permissionem*, tanquam medium, quo quidam pereant, & eorum reatus per ipsorum inobedientiam, paretur; quod nos negamus.

Jam etiam manifestum est discrimen inter causam *physicam* & *moralem*. Qui vult amputationem brachii, ut reliquum corpus salvetur, in eo, volitio *amputationis brachii*, est simul causa *physica* & *moralis* ipsius amputationis. Idem dico de eo, qui mercium jacturam facit in mare, ut à majori noxa se tueatur. At qui suo jure utens, ædificat; & proximus ideo ira excandescit, ad lites se proripit, rem familiarem extenuat, is quidem est causa *physica* istius iræ, & eorum, quæ ordine eam sequuntur: sed causa *moralis* non est; nisi simul destinet ædificationem, tanquam medium, quo proximus ira excandescat, ipsique stomachum moveat. At distinctio inter *necessitatem consequentiæ* & *consequentis*; locum habere potest: nempe, ut per necessitatem *consequentiæ* intelligatur id, quod per *accidens* sequitur; per necessitatem *consequentis*, *id quod per se.* Sed ita vulgò non usurpantur.

Sed distinctio inter *finem & eventum* magni est usus: quia multa fiunt, quæ non sunt *ordinata*, proprio loquendi modo, *ut fierent*: & multæ sunt loquendi formulæ inter homines, & in Sacra Scriptura usurpatæ, quibus primo intuitu *finis* denotari videtur, cum *eventum* tantum exprimant, quales sunt: *Deus omnes conclusit sub peccato, ut omnium misereretur. Lex ideo ingressa est, ut augeretur lapsus.* Scilicet iste lapsuum auctus numerus, & illa particula *ut*, non *finem*, sed *eventum* denotat. Sunt itaque hæc non ita intelligenda, ut legislatio Judæis facta, sit *medium morale*, à Deo destinatum ad augendum reatum: sed ille reatus, quandoquidem non est destinatus aut intentus, per accidens secutus est. Quemadmodum lapsus primi hominis secutus est per accidens lationem legis. Et superiora verba nihil aliud innuunt, quam Deum voluisse uti jure suo in præscribenda lege populo Israëlitico: quamvis sciret inde secuturum majorem peccatorum

torum numerum; quo peccatorum incremento posito, rursus decrevit per Christum tollere quorundam Judæorum iniquitatem. Ita ut hæc verba, *ut augeretur*, nihil aliud denotent, quam Deum delectatum illo decretorum ordine; non autem, quod permissio peccatorum, aut major peccatorum numerus medium fuerit, quo Deus assequeretur, ut quorundam Judæorum possit misereri.

Liquet etiam, quæ via atque ratio ineunda sit in multiplicandis, nostro concipiendi modo, Dei decretis; & in constituendo eorum ordine: sed hic de iis pauca dicam; contentus intendisse digitum, quo pergendum sit. Illud sub uno decreto comprehendi debet, quod cum aliis ita connexum est, ut ad ea necessario sequatur, nullâ libertate Dei aut hominis intercedente. Sive illa necessitas oriatur ex *natura & proprietate creaturæ*, sive ex *natura & attributis Dei*. Non itaque formandum novum decretum de *reatu*, qui necessario est connexus cum perpetratione peccati. At decretum infligendi pœnam, non continetur decreto de reatu: potest enim misericordia intercedere *per meritum Christi*. Pariter, quando Deus decrevit rationalem creaturam producere, eodem decreto constituit originalem justitiam & sanctitatem ei largiri. Est enim contra legem æternam, creaturam rationalem producere, & eandem ilico Deo invisam reddere propter defectum justitiæ originalis.

Quotiescunque autem, neque ex natura Dei, neque ex natura creaturæ, hujusmodi nexus inter plures res sese offert, sed nexus ille nascitur ex libera Dei voluntate, tunc novum est concipiendum decretum. Missio Christi nullum nexum habet cum hominis peccato, ergo novo decreto illa missio decernitur. Hæc, quia notissima sunt, aliis exemplis non illustrabo. Quod si in toto illo ordine rerum, in quo decretorum ordo & numerus investigatur, intercedant hujusmodi res, quæ *per accidens* sequuntur alias res decretas, tunc post illas res, quæ *per accidens* sequuntur, novum constituendum decretum. V. gr. ad decretum Dei, *creandi hominem integrum, & justitiæ operam dantem*, secutum est *per accidens* peccatum hominis: Deus enim nihil *destinavit* tanquam *medium* ad faciendum, ut hominis lapsus existeret: & ideo *per accidens* secutum est ad præcedens decretum. Non enim (ut dixi) evenit ex destinatione Dei; neque ex naturâ attributorum Dei sequitur; & ideo *nullo decreto* comprehendendus est hominis lapsus, aut *permissio lapsus*: docuimus enim supra, ea, quæ per accidens sequuntur, Deum nec *voluisse* nec *noluisse*; ideoque nullo decreto contineri. Et ubicunque tales res intercedunt, illic intersecatur subordinatio rerum, & mediorum ad finem. Quæ ergo per accidens sequuntur, ea sicut Deus nec voluit nec noluit, ita nullo decreto comprehendi debent: quia ea, quæ antecedunt, non destinat tanquam *media* ad aliquid consequendum aut amoliendum: sed Deus primo vult id, quod *jure* potest; ad quam volitionem cum vidit aliquid per accidens secuturum, ideo non desinit id velle, quod juste potest: sed eo, quod per accidens sequitur, existente, Deus rursus vult alia, quibus locus non fuisset, si illud, quod per accidens sequitur, non extitisset. Ex. gr. Rex vult tueri suos subditos, ad quam volitionem videt *per accidens* secuturas calamitates eorum civium, qui in limitaneis provinciis habitant. Et quia Rex videt id certo eventurum, destinat iis subditis succurrere suâ liberalitate, & solari eorum miseriam. Per quam liberalitatem & satisfacit muneri suo, & intendit promereri benevolentiam civium; idque *actu* assequitur: estque illud ultimum in *executione*, non fuit tamen primum in *intentione*: neque ordo decretorum statuendus hujusmodi, ut *primum decretum* sit, *volo promereri benevolentiam subditorum*: *secundum*, *volo iis benefacere*: *tertium*, *volo eos in calamitatem*

tatem & miserias conjicere: *quartum, volo in eum finem uti jure meo, neque concedere vicino principi: & volo ita permittere ut bellum contra me paret; atque ita subditi bellorum calamitatibus implicati, mea clementia indigeant.* Qui hujusmodi decretorum ordinem constituit, Regem sceleratum & tyrannum facit, & dignum qui omnibus infamiæ notis posteritati seculorum tradatur. Sed hujusmodi ordo constituendus. Primum decretum sit, volo jus meum tueri: sed quia video ad id secuturum miserum subditorum eorum statum; (qui status proprie loquendo, nec *expetitur*, nec non *expetitur*) volo secundo per liberalitatem calamitati civium opem ferre. Cui tanquam medium morale subservit, imperare, v. gr. civibus, quos belli calamitas non attigit, tributa & vectigalia, ut pecuniâ, quæ ex iis procedit, damnum civium, bello attritorum, resarciatur.

Caput VI.

In quo propius differitur de singulis objectis voluntatis; deque natura gratiæ.

At quia prævideo, ea, quæ hactenus dicta sunt, non facile fidem inventura apud multos, nisi adhuc quædam addantur, & alia manifestius declarentur, operæ pretium erit, sensus nostros clarius ostendere de omnibus quæstionibus, quæ ex materia de voluntate, libero arbitrio, & gratia, ex ratione naturali aliquod lumen mutuari possunt. Et primo loquar de *objectis* voluntatis, proprie sic dictis: & rem paulò altius repetam. In confesso est, formalem rationem voluntatis in eo consistere, *quod sua sponte, ex se, immediate actionem excitat.* Et inde est, quod in omnibus voluntatis operationibus *elicitis* reperiatur *libertas*, quæ inseparabilis, imo *essentialis* est omnibus actionibus voluntatis. Et quia libere & nostra sponte agimus, ideo in omni voluntatis operatione est delectatio & gaudium: dolorque, & tristitia in eo consistit, quod multa contra voluntatem patimur. Quicquid autem contra voluntatem nobis evenit, id nobis semper dolorem atque tristitiam affert. Estque id adeo proprium voluntati, ut ejus operationes *elicitæ* semper cum voluptate conjunctæ sint: ut etiam in jactura mercium ingravescente tempestate, & amputatione brachii, aut cruris gangræna infecti, id verum esse reperiatur. Neque id aliquis inficiabitur, qui objecta voluntatis, sive res proprie volitas rectè distinguere novit. Mercium perditionem, & brachii amputationem non sequi *per accidens* ad volitionem conservandæ vitæ, jam supra diximus; & etiam inde manifestum est, quod mercium jacturam, & brachii amputationem *destinamus* tanquam *media*, tam *moralia*, quam *physica*, ad conservandam salutem. Et ideo rectè & propriè loquendo, dicimus *ea* velle. Sed id multis imposuit, quod putarint illam volitionem semper inferre volitionem doloris aut damni: quasi ea ita vellet, ut iis delectaretur, aut in iis voluntas versaretur, tanquam in re grata; id enim repugnat. Neque est in hominis potestate tristibus, & quæ naturæ adversa sunt, gaudere & extolli, lætis contristari aut deprimi. Vult itaque homo tantum amputationem brachii, tanquam medium & ordinem bonum, per quem, tanquam remedium, servari potest. Et quemadmodum illud remedium *probat*, sic quidem illud *vult*, & sibi *gratulatur* de tali medicina. Quod si aliqua medicina etiam suâ natura ita gustui grata est, ut ægri appetitum excitare & satiare possit, tunc *ipsam medicinam vult*; sed illa volitio aliud objectum habet, quam superior. Hic enim voluntas hæret, sibique placet in ipsa medicina, quia est gustui grata; illic autem homo medicina delectatur, quia illam æstimat tanquam medium consequendæ salutis. Quod si aliquis sibi

placet de fortitudine sua, constantiaque in sumenda medicina ingrata, is rursus alio modo vult medicinam: estque istius volitionis objectum diversum ab objectis priorum volitionum. Delectatur enim & vult æger in tali casu virtutem constantiæ, fortitudinis, & animositatis, earumque usu delectatur. Porro, quod si certum & *infallibile* sit remedium, quo aliquis usurus est; & ad quod *naturali necessitate* scit secuturam sanitatem, aut mali alicujus, cum quo conflictatur, remotionem, tunc talis homo adhuc alio modo vult sanitatem, quam is, qui medium aliquod *fallibile* adhibet. Posterior dicitur velle sanitatem, quia utitur rebus ex sua intentione, ut mediis, per quæ salutem & sanitatem sibi parare studet: *actualem* autem morbi depulsionem, & sanitatis existentiam, si ita loqui liceat, nec vult, nec non vult; sed id totum Deo committit. Est enim contra fas, id absolute velle, quod à Dei beneplacito pendet; & ad quod producendum, aut causam necessariam Deus in natura non constituit, aut eam nobis voluit latere. Prior contra ipsam mali depulsionem vult: quia id vult, per quod certo scit mali remotionem secuturam. De utroque tamen *rectè* asseritur, eos sanitatem velle: cum, quia ambo adhibent ea, quæ putant fore usui ad conciliandam sanitatem; tum etiam, quia sanitatis possessione, tanquam re grata, & sibi convenienti, delectantur. Et qui ex officio suo tenetur adhibere remedia sufficientia, & naturâ suâ apta ad comparandam sanitatem; & quæ propter pravam aliorum voluntatem, aut aliud quoddam impedimentum inopinate incidens, incassum adhibitura novit, & bono caritura eventu, is tamen sanitatem velle recte dicitur: cum, quia libenter ex officio remedia excogitat, quæ sanando morbo sufficiunt, & conducunt; tum etiam, quia illa remedia, quæ ex officio & excogitat & applicat, sua natura apta nata sunt expellendo morbo: & quia illa adhibita industria successu caret, propter impedimentum, quod *aliunde* oritur.

Superest, ut ea, quæ hactenus in medium attulimus de voluntatis humanæ objectis, diversisque ejus actibus, voluntati Divinæ aptemus. & aperiamus, quousque hæc cum Dei voluntate, quæ omnibus imperfectionibus caret, consistere possint. Deo nihil evenire, quod ipsi sit *ingratum*, ipsumque contra, *quicquid vult efficere*, in aperto est. Est tamen extra dubium, multa in hoc universo evenire, quæ Deus non vult, loquor de peccatis, quæ à creaturis, libertate præditis, perpetrantur. Oportet ergo etiam distinguere inter diversa voluntatis Divinæ objecta, ejusque fines. Repugnat Dei sanctitati, velle peccatum, eoque delectari, quatenus *velle* denotat peccati *approbationem* aut *delectationem*. Id etiam nemo iverit inficias. Sic contra, non potest non velle sanctitatem & justitiam, quatenus *velle* hic denotat *approbationem* & *delectationem*. Sed id in controversiam vocatur, an, cum ratio inculcet Deum *velle sanctitatem*, *nolle impietatem*, recte inde inferatur, Deum *destinare*, ut probitas & sanctitas existat, & ab hominibus exerceatur; utque vitia & injustitia exulent? Extiterunt, qui tam crasse philosophati sunt de Deo, & voluntatis Divinæ natura, ut putarint rem non ex animi sententia Deo cecidisse, ipsumque frustratum, cum peccatum à creatura libera fuit perpetratum; & ita aliquid Deo invisum accidisse, cum peccatum fuit perpetratum ab homine. At multis nominibus vitiosa est illa sententia. Primo enim, ne apud homines quidem velle & delectari aliqua re, semper infert destinationem & desiderium, ut res ipsa existat. Sæpiuscule enim in hujusmodi circumstantiis constituti sumus, ut sciamus malum evitari non posse; omniaque remedia frustra adhibitum iri, quod malum tamen non volumus, neque eo delectamur: sed neque etiam desideramus, ut illud malum depellatur. Neque tamen il-

lud

lud *volumus*, aut *eo delectamur*; quia repugnat rationi id velle, eoque delectari: quemadmodum etiam alienum est à viro sapiente, illud malum, quod certo scit eventurum, & quod effugere non potest, depulsum velle; si per velle intelligas actualem mali propulsationem. Sed de his in superioribus satis. Secundo, qui huic sententiæ subscribunt, in magna inscitia versantur, quoad voluntatis naturam. Sæpe enim attributa in Deo, imo virtutes, quas lex Dei ab homine requirit; sive (ut compendio dicam) sæpe recta ratio, tam Dei, quam hominis respectu, obligat naturam rationalem, non tantum ad aliquid approbandum aut improbandum; atque ita ad aliquid eo modo volendum, aut non volendum: sed etiam ad adhibenda media, suâ naturâ sufficientia ad aliquid bonum conciliandum, aut malum depellendum. Quæ tamen de actuali mali depulsione, aut boni acquisitione ne laborat quidem; quia *ratio* eam obligat, non tantum ad approbandum bonum, & improbandum malum, sed etiam ad adhibenda media, quæ *sua natura*, non *nostra destinatione* talia sunt, (quod hic notari velim) ut apta sint impetrandæ rei, de cuius impetratione tamen non laborat. Sic ratio me obligat, ut preces, admonitiones, exhortationes, & obtestationes adhibeam, tanquam media suâ naturâ apta ad placandam iram proximi: quamvis certò sciam me frustra fore. Ita propter rationem æternam in Deo, hoc est, propter attributum sanctitatis & bonitatis, Deus adhibet res, quibus rationalis creatura in justitia & sanctitate persistere, & à vitio se temperare posset, si vellet: quæque ipsi sufficientia media sunt (nisi sua sponte illa corrumperet) ad se conservandam immunem à peccato. Quæ tamen non sunt *media ex Dei destinatione*; quasi Deus illa adhiberet cum ea intentione, eumque in finem, ne homo peccet; Deusque ita destinatione sua exciderit, ingratumque ipsi aliquid evenerit, quando homo in peccatum prolabitur. Talium enim rerum adhibitio, respectu Dei, non infert voluntatem, velleitatem, desiderium, aut destinationem. Tale autem Dei officium erga homines, non oritur ex aliquo *generali* & *antecedente decreto* volendi servare omnes creaturas rationales: multo minus ex bonitatis attributo, quo omnium hominum salutem desiderat, aut eam *antecedente voluntate* vult: sed posita creatura rationali, ultro in Deo illud officium se exerit; habens fundamentum in attributo bonitatis & sanctitatis Divinæ; quarum causa Deus non tantum peccatum probare non potest; sed propter quæ attributa Deus etiam ea confert, quibus rationalis creatura à vitiis se puram præstare potest.

Quia tamen illud Dei officium circa hominem oritur ex Dei natura, & *antecedit omne decretum efficiendi aliquid infallibiliter, & efficaciter in creatura rationali*; & quia continetur sub decreto *creandi hominem*, ita à natura comparatum est, ut hominis voluntate aut irritum reddi, aut in bonam frugem excrescere possit; & quod officium, ea ratione consideratum, Dei respectu, non recte vocatur *medium*, *quo aliquid destinat efficere*: sed vocandum tantum expletio officii erga creaturam rationalem, quæ expletio imperatur ab attributis bonitatis & sanctitatis Dei; quæque non complectitur voluntatem, velleitatem, aut desiderium ulterius aliquid efficiendi. Et ideo talis officii expletio non complectitur *Dei voluntatem suspensam* ab hominis arbitrio; neque infert vel Deum frustrari, vel ipsi invisum aliquid accidere: quando nempe, homo voluntate sua res illas non refert in bonum usum. Non itaque sequitur: Deus exhibet res illas creaturæ rationali, quibus salvetur si velit, ergo per illas res tanquam *medium* Deus destinat servare hominem. Neque recte procedit ratiocinatio: Deus scit neminem istis rebus bene usurum, sed potius eorum reatum inde auctum iri, ergo talium rerum collatio non *procedit à Dei bonitate*.

Nam,

Nam, ut dixi, tale Dei officium erga hominem, non continet voluntatem, aut desiderium quo Deus velit, aut expetat, aut destinet, ut bonus istarum rerum usus ab homine præstetur. Aliud enim est, delectari bono istarum rerum usu ab hominibus præstito: aliud, velle istarum rerum legitimum usum. Aliud est, delectari *exhibitione* istarum, tanquam re convenienti sanctitati & amori suo erga genus humanum; atque ita officium illud velle, non solum tanquam rem bonam, sed etiam ita velle, ut re ipsa exhibeatur: aliud, velle, ut actu ab hominibus oblatum officium referatur in bonum usum. Aliud est, ex amore, quo Deus complectitur genus humanum, propense illi administrare illas res, quibus salvetur, & ita delectari salute generis humani; atque eo modo *velle omnium salutem:* aliud, velle aut desiderare, ut reipsa omnes salventur. Quemadmodum etiam aliud est, amore aliquem complecti, & ex illius amoris impulsu suppeditare creaturæ rationali res & necessarias & sufficientes ad comparandam salutem: aliud, ipsam hominis salutem, ut *scopum & finem* sibi proponere. Quod inde manifestissimum est, quod ne quidem in sceleratissimis & perditissimis, illud Dei officium cesset, aut cessare possit, quamdiu scilicet ut *viatores* considerantur. Oritur enim naturaliter & necessariò ex Dei attributis, & creaturæ rationalis natura: neque *actioni morali* locus superest, quando talium rerum exhibitio cessat.

Concedimus enim, Deum potuisse Adamum, & omnes ejus posteros propter labem, peccato Adami contractam, abdicare, & statui condemnationis subjicere; quemadmodum eam rationem iniit cum dæmonibus. Et statuimus, in Christi merito fundatam illam gratiam, qua Deus Adamum, & ejus posteros, ut *viatores* considerat, iisque gratiâ eâ prosequitur, quæ exhibetur iis omnibus, quos Deus sua gratia in *viatorum* numero habet. Illud Dei officium non voco *gratiam*, multo minus gratiam sufficientem: nam quamvis ex sanctitate Dei, & amore ejus erga genus humanum proficiscatur, non complectitur tamen illum amoris gradum, cujus gratia sufficiens fructus & effectus est. Quemadmodum officium, quod debeo proximo, me ad illum gradum amoris erga ipsum obstringit, ut communia officia, quæ conversioni proximi conducere possunt, omittere non debeam; vulgarium tamen illorum beneficiorum exhibitio non meretur nomen gratiæ. Voco autem illa media *sufficientia;* quia inter Deum & rationalem creaturam talis est relatio, ut Deus creaturam rationalem alio modo *moraliter* regere non possit, nisi ea conferat, quæ natura sua homini sufficiunt ad sectandam virtutem: quæque tantum effectu carent propter malum libertatis usum. Et nisi isthæc media reapse sufficientia essent, ut homo posset, si vellet, iis sibi à peccato cavere, sanctitas & amor Dei erga creaturam rationalem talia officia non imperarent: quod enim argumentum sanctitatis, & amoris Dei erga genus humanum se proderet in exhibitione talium mediorum, si illa suâ natura comparata non essent ad efficiendam sanctitatem, & ad operandum hominis salutem, si modo homo istæc media sua malitia non corrumperet? Præterea, *nec libertas in agendo esset de natura rationalis creaturæ, & actionum moralium.* Quod si tamen aliquis illa media gratiam vocare velit, non repugno; neque propter nominis notionem cum aliquo contentionis funem ducam. Ubi enim illa sufficientia est, illic est libertas: ubi autem illa sufficientia abest, illic libertas periit. Neque illa vulgaria *media* ideo minus *sufficientia* vocanda sunt, quia homo se eâ tantum *cavere potest à peccato, si velit:* & quia non est ita efficax, *quin homo voluntate sua eam vanam reddere atque pervertere possit.* Nam nulla tam copiosa, tamque magna gratia est, quin homo, si velit, eam eludere possit, eamque pervertere, hoc est, homo manet semper *dominus*

suarum

suarum actionum: nam sine illa voluntatis *libertate*, actio moralis non exeritur. Quod autem in quibusdam, sive hominibus sive Angelis, tam copiosa Dei gratia est, ut eam nunquam sint perversuri; semperque sint electuri bonum, id quidem etiam totum à Deo est: ita tamen ut illud *velle*, quamvis tam copiosâ (quam memoravimus) Dei gratiâ fiat, homini attribuendum sit; & quidem ita, ut laus & gloria illi ideo debeatur; & virtutis operatio ipsi tribuatur: nempe quia *liberè* voluit, hoc est, ex se, ultrò, & sua sponte virtutem operatus est. Qui agendi modus ita ab homine est, eique ita speciali ratione attribuitur, ut nulla tam abundans gratia ipsi conferatur, quin, respectu istius *liberæ operationis*, homo maneat dominus suarum actionum; & laude ideo dignus putetur. Quod inde etiam manifestum est: quia, quamquam copiosiori gratiâ Deus ipsum prosecutus est, non ideo minori laude dignus est: neque, quo promptius & expeditius sine lucta virtuti operam dat, ideo minor laus & gloria ipsi debetur, quia determinatio voluntatis ad bonum æque libera est, eodemque modo ab homine proficiscitur: & ideo gratia non imminuit libertatem actus hominis, quo actu laudem meretur. Quamvis ille, qui copiosiori gratia abutitur, gravius peccet; non, quia libertas agendi major aut minor est: non potest enim illa augeri aut minui, sed quia negligendo gratiam oblatam, eique reluctando, plures malos voluntatis actus exerit.

Dicimus itaque, media illa generalia, quæ Deus erga omnem creaturam rationalem depromit, non ideo non sufficientia vocanda, quia per eam homo sibi tantum *cavere potest, si velit*. Nam, ut dixi, nulla gratia ulterius procedit: nullus enim, nisi sua voluntate servatur, & nulla efficax est nisi per hominis voluntatem: quia nullus gratiæ effectus existit, nisi per voluntatem, & in voluntate; in qua gratia non operatur, nisi homine volente. Et si homo vellet, etiam *per illam minorem gratiam vellet*, eodem modo, quo per *gratiam majorem*. Major enim & minor gratia in hoc non differunt, quod major penitius sese insinuet singulari alicui voluntatis actui; aut quod minor, si per eam vellemus, minus operaretur circa actum aliquem singularem voluntatis, quam major. Et si homo per gratiam minorem aliquid efficeret, non ideo plus viribus suis posset adscribere, quam si majori gratia aliquid operatus fuisset. Quemadmodum is, qui in minori periculo versans, perit, non minus in illo periculo succumbit, quam is, qui in majori vitæ discrimine constitutus, interimitur. Qui uno argumento pertraxisset hominem in suam sententiam, qui sine hoc argumento nunquam illam sententiam amplexus fuisset, non minus movisset hominis voluntatem uno illo argumento, quam is, qui pluribus argumentis utitur: quamvis posterior plus boni & gratiæ præstitisset proximo, qui, non fugiens operam adhibendi plura argumenta, quibus expugnet proximi ignorantiam, & impedimenta tollat, perseverat in officio erga proximum. Ita major Dei gratia est erga peccatorum altè suis peccatis immersum, & longa peccandi consuetudine detentum, nullisque virtutibus redemptum, & quem Deus longè diuque fert, multisque argumentis convertit ad bonam frugem; quam erga eum, qui cor minus obduratum habens, facilius Dei motioni & exhortationi obedit.

Ut itaque redeam ad institutum, hoc notandum, quod reipsa velle bonum, quatenus velle consideratur, ut actio moralis bona, illis mediis moralibus efficitur, quæ tunc, cum re ipsa volumus, nobis præsentia experimur. Quorum mediorum moralium, sive illa vulgaria media sint, & manantia à sanctitate & amore Dei generali erga genus humanum, sive sint effectus gratiæ Euangelicæ, & propter copiam & naturam eorum, *gratia* vocanda sint, ea semper est natura, ut hominem

liberum relinquant; quæque ideo reiicere potest, si velit. Quamvis, quo homo magis *indifferens* relinquitur ad bonum volendum, aut non volendum, eo Dei gratia in ipso *minor* sit: neque tamen *libertas ideo major est*. Longe enim differunt *libertas* & *indifferentia*: sicut supra inculcavimus. Quemadmodum etiam longè differunt, *certo* aliquid facere, & non *liberè* aliquid facere. Uti etiam longè inter se distant, certo aliquid facere *per ordinationem* Dei, & per dependentiam creaturæ à creatore, & certò bonum semper eligere *propter abundantem mensuram gratiæ*. Quemadmodum *creaturæ dependentia* à creatore suo, Deique providentia certò attingens suum scopum, non tollit *libertatem*, neque *indifferentiam*, in hominibus fluxo & inconstanti ingenio; sic eadem providentia non ita tollit differentiam gratiæ, ut una non sit dicenda major alia: una certò hominem disponens ad semper amplectendum bonum, & ita indifferentiam circa bonum & malum, quæ *imperfectio* est, tollens; alia non ita certò hominem disponens, sed eum relinquens in majori vel minori indifferentia.

Neque ideo gratia illa non est vocanda *sufficiens*, quamvis à multis corrumpatur, & quamvis Deus cognoverit eam à multis corruptum iri; sciveritque quanto major esse deberet, si homo, respectu *operantis gratiæ*, certò & semper electurus fuisset bonum. Quia illa major gratiæ mensura, quæ causa est, quare quidam certò bonum volunt, non innuit, quod illa gratia, quæ *indifferentiam* non omnino tollit, non fuerit sufficiens; & quod sine illa majori mensura gratiæ non *potuerimus* justitiæ operam dare. Neque sequitur, quod is, qui gratiâ illâ sufficienti convertitur, minus gratiâ Dei convertitur, quam is, qui illâ gratiâ virtuti studet, quâ ipsa *indifferentia* tollitur. Neque plus suis viribus attribuere potest, qui minori gratia convertitur, quam is, qui majori: sicut supra exposuimus.

Et in quo indifferentia tollitur per gratiam, is non magis *irresistibiliter* convertitur, quam ille, qui minori gratia convertitur, & studio virtutis nititur per gratiam Dei pervenire ad illam *indifferentiam*. Terminus enim *irresistibiliter* non potest aptari *operationi morali*: & male confunditur gradus gratiæ tollens indifferentiam, & faciens hominem certò adhærere bono, cum operatione *irresistibili Dei*, quæ tantum locum habet in rebus physicis; & indicat causam agentem viribus superiorem esse potentiâ resistendi, aut prava dispositione subjecti, in quod illa causa agit: quibus omnibus locus non est respectu gratiæ operantis circa voluntatem; in qua nulla est resistentia, aut mala dispositio præter *voluntariam malitiam*; at quemadmodum, proprie loquendo, non dantur gradus libertatis voluntatis, ita voluntas per gradus non resistit gratiæ, aut illi obedit.

Est itaque quæstio nullius usus, cum disputatur, an, qui convertuntur, *resistibili*, an *irresistibili gratia* convertantur? Quia ille terminus aptari non potest operationibus Dei circa hominis voluntatem: tum etiam, quia τὸ velle illis, quos Deus sua gratia ad illam perfectionem evehit, ut amplius indifferentes non sint ad peccandum aut non peccandum, ad deficiendum aut non deficiendum, ad se convertendum per gratiam, aut non convertendum, non minus attribuendum est, quam iis, qui ad tantam perfectionem evecti non sunt: & tamen gratiæ obediunt; neque minor illis laus & gloria debetur, quam illis, qui ea gratia convertuntur, quæ indifferentiam tollit, quamvis illi priores per illum gratiæ gradum ad illam perfectionem evecti sint, per quem gradum indifferentia tollitur; & qui in se consideratus propter suam magnitudinem certò homini salutem præstat & operatur.

Et quod in his controversiis caput rei est: *de nullo affirmari potest, quod ea gratia ad talem perfectionem, quæ indifferentiam*

tollit, evectus sit, quæ reipsa talem sanctitatem & perfectionem hominis menti non instillat, ut propter illam reipsa tam perfectus & sanctus sit, ut vi, & ope illius sanctitatis se certo, quamvis libere, semper determinet ad bonum. Neque fingi debet, aliquem *certo* se conversurum per aliquam gratiam, quæ gradibus minor sit; neque sua natura hominis *indifferentiam* tollat: sed quæ ratione prædestinationis aut electionis, &c. certo effectum suum sit habitura: & quæ tamen gradibus & sua natura tali effectui & operationi proportionata non sit. Sed præterea notandum in hac controversia de gratia, deque ejus gradibus & effectis distinguendum esse inter eventum, & caussam illius eventus; de quibus supra locuti sumus.

Quærendum itaque primo tantum est, an illi omnes, qui convertuntur, talem gratiam habeant, quæ suâ naturâ, & magnitudine illas perfectiones hominis menti inserat, eo usque extollat, & tantopere sanctificet, ut in iis tollat aut indifferentiam ad repudiandam gratiam, qua convertuntur, aut saltem indifferentiam ad ita deflectendum ad malum, ut eo usque perfectio & sanctitas in iis tollatur, ut in sanctorum, juxta præscriptum Euangelii, numero haberi non possint, quod addo propter quæstionem de perseverantia. Secundò, an gratia sufficienti tale præstetur? Et si id gratia sufficienti non præstetur, an tamen illa gratia sufficienti homines eo usque pervenire potuissent? Et si eo pervenire possint, an non ideo, qui ea convertuntur, plus suis viribus possint attribuere? Et si illa gratia non sit sufficiens ad eo perveniendum, quomodo tamen sufficiens ad salutem vocari possit?

Sed rem rectè reputando: quamvis tales quæstiones dignæ sint, quibus respondeatur, jamque earum responsionum fundamentum traditum sit, nihil tamen præsidii in iis reperire possunt, qui electionem aut reprobationem *ex fide, aut infidelitate prævisa, statuunt:* modo hoc detur, quod nos demonstrasse confidimus, illos, qui ea gratia convertuntur, quæ ratione suæ magnitudinis tollit indifferentiam ad aspernandam salutem in Euangelio oblatam, non minus dicere posse, se conversionem suam sua voluntate præstitisse; adeoque illis non minorem laudem & gloriam deberi, (quatenus virtutis operatio, quamvis gratia Dei præstita, illis attribuenda est,) quam iis, qui ea gratia non convertuntur, quæ *ratione suæ magnitudinis* non tollit indifferentiam. Quandoquidem operatio gratiæ Divinæ, qualiscunque circa hominis voluntatem esse possit, id in homine non tollit, auget, aut imminuit, per quod & bonum opus hominis opus vocatur; & homo tamen, quacunque Dei gratia se convertat, æque magnas Deo debet gratias. Quid interest determinare, qua gratia singuli convertuntur, qui convertuntur: cum is, qui per gratiam Dei magnos in virtute progressus fecit, non minus gratiæ Dei attribuere debeat, & quod præcessit, & quod subsequitur virtutis studium, quam is, qui eò pietatis non provectus, actus virtuosos exercet. Neque hic plus libero suo arbitrio, aut suis viribus attribuere potest, quando aliquod bonum opus præstat, quamvis tam stabilem & firmum virtutis habitum non habeat, quam ille, qui eo virtutis habitu instructus est, qui indifferentiam tollit. Hoc ulterius non probabimus, quandoquidem id ex superioribus manifestum est: idemque etiam lumine naturali hominum menti insculptum. Nullus enim eum minori laude dignum arbitratur, qui ex virtutis habitu altè menti insidente, virtutis via grassatur, eô, qui cum majori lucta majorique indifferentia virtuti operam dat. Neque ullus ideo plus suis viribus tribuit, quod cum lucta & ambiguo prœlio victoriam contra vitium obtinuit, quam si potens, valens, & longe superior sine discrimine, aut sine sanguine aut sudore, hostem sub jugum miserit. Quandoquidem & is, qui cum lucta vicit, &

qui jam antea, debellatis per gratiam Dei hostibus, sine sudore virtutis stadium decurrit, ambo gratia volunt & faciunt, quicquid in virtutis studio ab utroque proficiscitur.

Verum quidem est, Dei scientiam, qua fidem, conversionem, & perseverantiam finalem illius cognoscit, qui tanta gratia convertitur, *quæ ratione suæ magnitudinis tollit indifferentiam* ad respuendam salutem, duplici fundamento inniti: nempe, providentiâ generali, quâ, modo à nobis incomprehensibili, omnes actiones creaturarum sunt dependentes à causa prima: tum etiam, illius gratiæ *natura*, quâ sublatâ indifferentiâ ad contrarium, videt illum certo se conversurum, quem eo gradu amoris complexus est, ut destinarit ei illam gratiæ mensuram concedere, qua indifferentia ad repudiandam salutem tollatur. Qui autem ea gratiæ mensura non convertitur, qua illa indifferentia tollitur, ejus conversionem Deus scit per providentiam illam, qua hominum malas & bonas actiones, contingentes respectu causarum secundarum scilicet, non respectu Dei, necessario eventuras cognoscit.

Neque, ex hac doctrina sequitur, quosdam ea ratione ex fide prævisa servari, quod *suo arbitrio, suisque viribus se distinguant ab aliis*: aut quod Dei prædestinatio, aut reprobatio ita pendeat à conditione, præstanda propriis viribus liberi arbitrii. Nam, sicut supra diximus, non minus gratia Dei convertitur, qui ea gratia non est imbutus, qua indifferentia ad aspernandam salutem tollitur: neque ideo plus attribueretur libero arbitrio, si statuatur quosdam converti gratia jam dicta. Quod si per *prædestinationem ex fide, aut infidelitate prævisa*, nihil aliud intelligatur, quam homines quosdam, respectu causarum secundarum indifferentes esse in amplectenda & rejicienda salute; Deumque non ante ad salutem aut mortem illos destinasse, quam illam indifferentiam actuali conversione aut improbitate sustulerint, non video quid in illa doctrina culpandum esset: *posito, quod illa indifferentia in iis, qui destinantur ad salutem, gratia Dei tollatur*; atque ita non minus gratia Dei salvantur, quam illi, quibus magnitudine gratiæ illa indifferentia tollitur. Et quod illi, qui destinantur ad mortem, suis vitiis sibi interitum paravêre.

Jamque liquet, quid commodè ad tres illas superiores quæstiones responderi possit. Non puto cuiquam dubium esse posse, quin Deus multos eo amore complectatur, ut iis eam gratiæ magnitudinem largiatur, qua aut tollatur, si sint homines peccato infecti, indifferentia ad respuendam gratiam conversionis; (quam gratiam quidem termino admodum improprio *irresistibilem* vocant) aut si à peccato immunes sunt, tollatur indifferentia ad peccandum. Posterius ego de Christo sine ulla animi hæsitatione credo: prius de Apostolis. An etiam de aliis, imo de omnibus, qui salvantur, id statuendum sit, id examinandum est ex Scriptura; & videndum, an tales Scripturæ textus existent de iis, quos Scriptura salvatos aut salvandos esse declarat, quales de Apostolis. Quodcunque ex Scriptura dicendum appareat perinde est: neque nostris fundamentis repugnabit. Nam sive tam magnâ gratiâ convertantur, qui salvantur, ut indifferentia tollatur, quæque communiter irresistibilis vocatur, sed male; sive eâ, quæ hominem, respectu istius gratiæ, indifferentem relinquit, unus non minus quam alter gratia Dei salvatur. Et quamvis una gratia major sit quam altera, una tamen non est minus sufficiens quam altera. *Neque major gratia, gradu illo quo major dicitur, tollit aliquid in homine, quod gratia sufficienti non tollitur.* Nam qui actu convertuntur, in iis re ipsa indifferentia tollitur: & gratia atque voluntas tunc in ambobus eodem modo & similiter se habent.

Priusquam ab hoc capite discedam, operæ pretium erit amoliri aliquam objectio-

jectio-

jectionem; & ita tollere scrupulum, qui multis oriri posset, propterea quod in superioribus dixi, quod illa Dei benignitas, quæ versatur circa omnes creaturas rationales; & quæ oritur ex essentiali Dei attributo sanctitatis & bonitatis, & simul ex natura hominis; & quam dixi antecedere omne decretum efficiendi aliquid infallibiliter, & efficaciter in creatura rationali, quod, inquam, illa benignitas potest per hominis voluntatem eludi, aut efficacem reddi, quasi libero arbitrio attribuerem, quod gratia Dei in uno sit efficax, in alio non: à qua sententia planè alienus sum. Animadvertere itaque lector debet, me hujusmodi loquendi modo usum, quando sermonem institui de attributo bonitatis Dei, per quod nascitur inter Deum & creaturam rationalem illa relatio, ut posita hominis creatione, Deus non per novum aliquod decretum decernat illi aliquam gratiæ mensuram largiri, sed ad hominis & Dei naturam ultrò sequitur, ut Deus homini propitius esse, eique benigne facere velit: & quia nostro considerandi modo, illa benignitas Dei erga creaturam rationalem antecedit omne decretum; & quod ideo consideranda non sit ut certum finem habens,(cui tantum per decretum locus est) ideo illa benignitas consideranda in genere, ut homini ea præbens & largiens, quibus servare & beatus esse possit: quæ benignitas, cum communis sit, & erga totum genus humanum æqualis; (quia consideratur ut orta à natura Dei, ejusque attributo bonitatis) neque sit effectus specialis benevolentiæ Dei erga certas aliquot creaturas, ideo illa generalis est, & per hominis liberum arbitrium determinatur. Neque video, quid absurdi complecteretur illa doctrina, (de qua tamen in præsentia nihil definio) quæ profiteretur primos nostros parentes istius benignitatis fuisse factos participes; & in eorum potestate fuisse illam Dei benignitatem aut efficacem aut inefficacem reddere.

Caput VII.

Summam eorum continens, quæ in præcedentibus dicta sunt.

Quæ hactenus sparsim dicta sunt, nunc contraham in compendium, ut uno intuitu conspici possint. Voluntatem liberam esse, res ex se nota est. Sicut etiam notum est, quod agit *dependenter* à summo ente: quamvis modus, quo Deus agit atque operatur circa voluntatem, & in voluntate, nobis ignotus & incomprehensibilis sit. Id tamen certum, quod ad *illum modum* explicandum peti non debent similitudines & rationes à motu, quo mens spiritus & membra movet. Deinde quod peccare possumus, *imperfectio* est, sive *negatio* majoris perfectionis. Est adhuc majoris perfectionis negatio, imo imperfectio est, & quæ nos Deo invisos reddit, ad malum majorem quam ad bonum inclinationem habere; illique inclinationi sæpius, quam huic, quæ ad bonum ducit, obsequi. Illud malum posse reparari studio virtutis, quemadmodum vitiorum usu majus redditur, etiam certum est. Quemadmodum & illud: in illa inclinatione voluntatem tamen semper manere *liberam*, & posse *tam facile*, quia nullum impedimentum præter voluntarium, obstat, bonum eligere, quam ante: quamvis *semper voluntariè* isti malæ inclinationi obsequatur; eaque ratione, à nobis incomprehensibili, voluntatem malum potius quam bonum faciat eligere. Quemadmodum itaque *libertas voluntatis* semper manet *eadem*, ita etiam manet semper *potentia reparandi illam infirmitatem*: & quemadmodum illa libertas nunquam *major* aut *minor* est, ita illa *potentia nunquam augetur aut minuitur*.

Hoc fundamento innituntur omnes admonitiones, exhortationes, comminationes, &c. quibus locus esse non potest,

 test,

test, si illa potentia non maneret: nam quamvis recte debitorem monere possim, ut solvat, qui solvendo non est; non recte tamen debiti summam augere possum, quoties admonitus solutionem non præstat: quod tamen in admonitionibus, & exhortationibus supradictis locum habet; ibi enim, quando dicto audientes non sumus, debitum augetur, quia cum possumus, noluimus tamen: prætereo adhuc alia, quibus sponte judicamus aliam rationem efflagitatoris debiti, aliam Rectoris Dei. Verbi gratia, quod solutio debiti non sit actio moralis, quemadmodum obedientia erga legem: & debitum pecuniarium longe differat à reatu & debito pœnali, &c.

At quemadmodum major inclinatio ad malum ita voluntatem afficit, ut potius voluntariè ad malum propendeat, quam ad bonum; ita positivâ aliqua re affici potest voluntas, quâ potius bonum quam malum eligit. Qui mentem suam illa bona dispositione, aut habitu non sentit imbutam, is experitur se ad bonum ineptum, & pronum ad sectandum malum; videtque sibi necessarium esse adniti, ut illam dispositionem acquirat, si vir probus evadere velit.

Videt autem se illam dispositionem adipisci non posse, nisi *libertate* voluntatis suæ utens, omni cura, studio & conatu virtuti sese tradat. At cum suæ infirmitatis conscius experiatur, se suis vitiis superatum, potius in malo quam in bono progressus facturum, si suo Marte negotium suæ conversionis exequi vellet, videt sibi necesse esse confugere ad gratiam & opem Dei. Modum autem, quo Deus auxiliatur voluntati, agnoscit sibi incomprehensibilem esse: attamen ex conscientia suæ infirmitatis scit, Dei *ope* & *gratia fieri*, quod bonum velit. Et quemadmodum se Dei gratiâ bonum operari intelligit, *ita sibi intimè conscius est, se tamen illud bonum operari, & ideo se laude dignum; sibique meritò gratulari, quod bonum operatus sit: & quod per gratiam Dei, sæpius operando bene, bonum habitum acquisiverit.* Quamvis gloriari non possit, se suis viribus tantum rem præstitisse.

Et quamvis modum, quo Deus operatur circa suam voluntatem in opere conversionis, non intelligat, id tamen experiendo novit, se bonum velle & sectari, propter rationes justas & æquas, quibus voluntas *moraliter* movetur: sub quibus rationibus justis & æquis comprehendo modum agendi Dei, quo moraliter immediatè afficit voluntatem, quando homo se convertit; atque ita intelligit voluntatem longe aliter dependenter à Deo agere, cum se convertit, & se studio virtutis dat, quam cum ut causa secunda in suis operationibus, *physicè* consideratis, à quibus ipsa peccata excludi non debent, ab ipso Deo dependet. Quoties autem talia menti obversantur, aut occasiones præbentur, quibus in mente versari possunt talia cogitata, propter quæ tanquam propter rationes justas & æquas, voluntas bonum vult: & illa præterea talia sunt, ut nos, nostræ infirmitatis conscii, illa non nisi favore & gratia Dei habere possumus; id vocatur *fieri per gratiam*. Et quia nostra conscientia nos convincit, non tantum per nos stetisse, quod bonum non fecimus, (quod etiam experimur, cum nos Deus in statu naturæ relinquit,) sed etiam illa amplissima auxilia, quibus voluntas ad volendum bonum prona reddi atque moveri debebat, & à Deo oblata, & à nobis repudiata esse; ideo illa oblatio auxiliorum vocatur *gratia*, & *gratia sufficiens*. Estque illa gratuita oblatio eo major vel minor æstimanda, quo, juxta consuetum & moralem agendi Dei modum, & juxta moralem mentis nostræ dispositionem, longius vel propius abesse consideramur ad participandam illam oblationem auxiliorum; consentaneum doctrinæ Christi, qua docet alios propius, alios longius abesse à regno cœlorum; & alios homines facilius, alios contumacius parentes;

tes. Neque est quicquam vulgarius in Sacra Scriptura, quam Deum operari in hominibus juxta dispositionem, quam reperit in ipsis; & à qua dispositione Scriptura testatur effectum, aut applicationem virtutis Dei dependere, *Luc.* 10: 6. *Matth.* 9: 2. & 9: 28. 10: 11. & 13: 58. & 15: 15. 20. & 21: 21. *Luc.* 5: 17. Vel etiam quatenus vehementius voluntatem affecerit; vel potius, quatenus insigniter gratiam illam nobis præsentem fuisse, experti sumus, & nos tamen eam repudiavimus. At cum actu nos convertimus, & virtutis studio nos damus, aut opus aliquod bonum exequimur, non experimur in nobis, nos novis mediis, præter ea, quæ gratia sufficienti continentur, opus bonum fecisse: infirmitatem tamen & pravitatem nostræ animæ scientes, cognoscimus non minus gratiæ attribuendum esse, quod bonum elegimus, quam quod gratiam, qua potuimus velle, nobis largitus est. Neque minorem rationem habemus dicendi, nos gratia Dei re ipsa velle & eligere bonum, quam quod gratiam Dei sufficientem, quam repudiavimus, neque in usum bonum retulimus, habuimus, nobisque oblata fuit. Et utrumque ex æquo verum est, tam propter Scripturæ testimonium, quam propter mentis conscientiam, nos gratia Dei reipsa velle, & eligere bonum; & illis, qui pereunt, gratiam sufficientem oblatam esse, sed illam se repulisse.

At quamvis modum, quo Deus per gratiam suam nos facit *velle bonum*, ignoremus: quemadmodum ignoramus rationem, qua nos facit simpliciter *velle*, id tamen lumine naturali notum est, modum, quo Deus nostram voluntatem afficit, cum bonum vult, non conferendum cum aliqua vi, efficacia, potentia, &c. qua res physicè moventur: quia hujusmodi conceptibus natura voluntatis & libertatis nullum locum facit: quia voluntas semper æque libera manet. Et ideo modi loquendi, quibus homo dicitur esse in *potentia proxima* ad bonum operandum, & quibus gratia Dei vocatur *efficax*, *&c.* sunt improprii & vitiosi; quique nos in errores inducunt. Non enim convenit dicere voluntatem esse in *potentia proxima* aut *remota*, cum semper sit in eadem potentia. Et terminus *efficax* videtur inferre vim quandam & efficaciam, qua voluntas movetur ad volendum bonum. Et, quod omnium pessimum est, maximumque errorem involvit, gratia efficax infert ex eorum doctorum sententia, qui eo termino utuntur, *talem* majorem gradum gratiæ, *qui tollit aliquid, quod gratia sufficienti tolli non potuit*: quod jam supra refutavimus. Quæ sententia si obtineat, tunc gratia sufficiens revera non est gratia, nec ullum benignitatis Dei argumentum in ea gratia elucet; non magis quam favor Dei se prodit in eo, quod ictu sclopeti in India explosi, non interierim: nam juxta doctorum illorum sententiam, gratia sufficiens in se considerata, non magis erat comparata ad hominem ad bonam frugem convertendum, quam ictus sclopeti in India explosi, ad me interficiendum. Concedimus quidem gratiam ut majorem vel minorem posse vocari, quemadmodum pericula ut majora vel minora considerari possunt. Statuimus tamen de ratione formali gratiæ sufficientis esse, quod sit ad nos convertendum sufficiens; ita ut illi ad hoc efficiendum nihil desit: & qui ea non convertuntur, non ideo ea non convertuntur, quia caruit aliquo efficaciæ *gradu*, qui requiritur, ut homines reipsa convertantur, sed non convertuntur, quia non voluerunt se convertere; nec defuit illi gratiæ ille *gradus* efficaciæ & virtutis, sine quo homo non *potest* velle, nam tum illa gratia non mereretur nomen gratiæ; non magis quam medicina digna est nomine medicinæ salutaris, si illa caret vi, quo morbus possit depelli. Nec sequitur illam gratiam non esse sufficientem ad operandum in nobis regenerationem, quia potuisset adhiberi major gratia, qua homo voluisset efficaciter suam

con-

conversionem; sed sufficit, ad tuendum sufficientiam gratiæ, quod etiam homo per illam potuisset voluisse efficaciter suam conversionem, & quod illam gratiam tam præsentem habuit, ut fingi non liceat, illi aliquid defuisse, quare homo reipsa non voluerit: quia ad ipsum velle non requiritur novus gratiæ *gradus* aut mensura, quasi illa nova gratiæ mensura voluntatem *non volentem* faceret *volentem*; ita ut voluntas concipiatur, ut quæ se passive in initio conversionis habeat, respectu gratiæ, qua reipsa voluntas bonum vult. Qui ea ratione rem considerat, in alterutrum necessario absurdum prolabitur, ut volens conservare libertatem voluntatis, aliquid gratiæ detrahat; aut volens gratiæ dare, quod illi proprium esse putat, voluntatis naturam destruat: & ideo ego existimo præcipuas controversias de gratia, & quæ tantopere Christianismum exercent, natas ex diversis conceptibus hominum, quos de natura voluntatis, ejusque operationis modo, & simul de gratiæ natura, ejusque agendi ratione, formarunt; ideoque Philosophicas potius quam Theologicas esse quæstiones: rem facile potuisse convenire, si sepositis hujusmodi Philosophicis quæstionibus, quæ complectuntur dubia & obscura de modo & ratione operationis gratiæ circa voluntatem, & de ratione agendi voluntatis, quando gratiæ paret, aut illi resistit, Christianus orbis contentus fuisset cum simplici & Theologica illa fide de gratia, qua creditur nos sine Dei gratia nihil boni posse facere & velle; tum vulgari, in qua omnes conveniunt, cognitione de natura voluntatis, quod nunquam cogi, aut sese passive, respectu alicujus operationis externæ, habere possit: & ea cautio adhiberetur, ne ea quæ clarissima sunt, & quorum intimam conscientiam habemus, nobis eripi sinamus; qualia sunt I. Nos potuisse obedire gratiæ Dei, quam in nobis experti sumus, & cui volentes obsequi noluimus. II. Nos, cum bonum operamur, id Dei gratia facere, quia ita conscii sumus nostræ pravitatis, ut sentiamus nos ea continuo impelli ad malum.

Et hæc, ut dixi, ideo inculcamus, ne res per se notas mala pravaque ratiocinatione, atque judicio perverso, obscuremus; & ne per modum explicandi rem manifestam, nos in infinitas difficultates induamus: & supra omnia caveamus, ne modum, quo res aliqua peragitur, explicemus conceptibus aut exemplis petitis à rebus, quæ naturam diversam habent ab ea re, de cujus agendi modo laboratur, & disquisitio instituitur: simulque id meminerimus, ne super illis rebus, disputationibus nos fatigemus, quas infinitas, ideoque talem earum naturam esse intelligimus, ut à nobis comprehendi non possint. Quod si hæc religiose fuissent observata, jam obsolevissent omnes illæ disputationes de *gratia & libero arbitrio*: cum, quia modus agendi, quo Deus, quatenus primum & summum ens est, agit operaturque circa nostram voluntatem, infinitus est: & qui ideo nullis conceptibus, aut ab iis, quæ in nobis sunt, depromptis, aut aliunde mutuatis, exprimi potest: tum etiam, quia omnes disputationes, quæ de his rebus habentur, & Christianismum in partes deducunt, spectant hominum conceptus, quos desumpserunt à rebus natura longe dissitis ab iis, quæ in quæstionem veniunt. Nam hi termini v. gr. *præcursus*, *prædeterminatio*, *concursus*, *simultaneus egressus*, *gratia efficax*, *potentia se convertendi proxima*, *remota*; *& quod homo in primo regenerationis momento se habet tantum passivè*, *vel etiam activè*, *major & minor gratia*, quando de ea gratia, quâ nos convertimus, agitur, quid aliud exprimunt, quam conceptus depromptos ab operandi modo, quo unum corpus aliud corpus, aut quo spiritus corpus movet: cujus ideam mutuati sumus à ratione illa, qua mens corpus & spiritus nostros movet. Cum peti deberent à modo operandi, quo spi-

ſpiritus infinitus movet non corpus, ſed voluntatem finitam, quorum amborum natura tam diverſa eſt à ſpiritu finito, & à corpore, ut nihil commune habeant. Quid *præcurſus* & *prædeterminatio?* Nonne inferunt voluntatem *paſſive* ſe habentem primo momento converſionis: cum tamen nihil novimus ſe *paſſive* habere, quam corpus, cum primum ab alio, ſive ſpiritu ſive corpore, movetur. Eſtque ille conceptus de *præcurſu & prædeterminatione*, deſumptus à re corporali, & perperam applicatus voluntati, quæ nihil omnino commune habet cum corpore. Ex adverſo conceptus de *ſimultaneo egreſſu*, non quidem videtur deſumptus à modo, quo corpora moventur, quorum nulla concipimus ſua ſponte moveri: ſed ille conceptus dependentiam creaturæ à ſuo creatore tollit; & veritatem manifeſtam, nempe quod à ſummè perfecto ente omnia dependeant, etiam in ſuis operationibus, mala ratiocinatione corrumpit: quia conciliare volumus libertatem hominis cum illa ipſius dependentia à Deo. Quod eſt velle rem infinitam comprehendere.

Gratia ſufficiens apud omnes ferme denotat gratiam quandam, quæ non *attingit actualem volitionem*, niſi voluntas *ſuis viribus* ſibi eam aſſumpſerit; attribuitque ita præcipuam converſionis partem hominis libero arbitrio: quam doctrinam nullo modo approbamus. Non tamen repudiamus terminum *gratiæ ſufficientis* alio ſenſu ſumptum, de quo in ſuperioribus. *Gratia efficax* non minores poſt ſe trahit difficultates: nam infert ex Doctorum ſententia, qui ea phraſi utuntur, gradum gratiæ ſufficienti ſuperadditum; & qui ſufficienti deeſt: & per quam gratiam ſufficientem ſe nemo ideo convertere poteſt. *Potentia proxima & remota voluntati* applicari non poteſt; quæ cum ſemper æque libera ſit, & ideo ſemper æque facile velit, quod vult, potentiæ conceptus hoc ſenſu voluntati non quadrat. Quid de *majori* & *minori gratia* ſtatuendum ſit, jam diximus.

Caput VIII.

Epilogus.

Primò ponimus Deum eſſe ens ſumme perfectum: atque adeo ſanctum, juſtum, bonum, beatum, à quo omnia dependent, & quod ſunt, & quod operantur: ipſum virtute delectari, vitiis offendi, eaque odiſſe; nullis tamen affectibus aut paſſionibus duci: affectuum itaque nomina, quando Deo aptantur, tantum inter Deum & hominem ſchesin, & relationem, & effecta, quæ talem ſchesin & relationem ſequi ſolent, denotare: peccati itaque immunitatem conſtituere hominem Deo gratum & acceptum; fierique ut propterea homo experiatur erga ſe effecta Divini amoris: peccati perpetrationem conſtituere eum ſub reatu, & obnoxium iis pœnis, quas juſtitia Dei flagitat; niſi pœnitentia commiſſa peccata eluat. Ex illo Dei amore erga virtutem, & erga homines, à labe peccati immunes, & virtuti operam dantes, ſtatuimus naſci hos effectus, quaſi promanantes ex Dei natura, & hominis innocentis ſtatu. Primo, quod Deus nihil decernat, quo, tanquam medio, proprie ſic dicto, hominis innocentis lapſus aut peccatum eveniat. Secundo, Deum facultatem homini largiri, qua virtuti ſe tradere, & vitium fugere poteſt. Quo pertinet etiam, legem proponere, pœnis à vitio abſterrere, & præmiis ad virtutis ſtudium incitare: invitare, hortari, admonere, ut virtutis viâ graſſentur, & ita beatitudinem conſequantur. Deum velle ſalutem illorum omnium hominum circa quos illa præſtat, quæ proxime recenſuimus: tum, quia Deus neminem, cui ea depromit, deſtinat ad mortem, nec ulla media ex ſua deſtinatione diſponit, quibus reatus illius augeatur: tum etiam, quia illa ſua natura ita comparata ſunt, ut ſine iis virtutis ſtudium exeri, & beatitudo obtineri non poſſit: & (quod notandum

dum eſt) cum virtutis ſtudium exeritur, & beatitudo obtinetur, iis exeratur & obtineatur. Præterquam, quod Deus illa omnia homini ut effecta ſuæ bonitatis & ſanctitatis, depromit, tanquam naturæ ſuæ convenientia. Neque repugnat, aut ideò minus rectè dicitur, Deum velle illorum ſalutem, quibus illa media adminiſtrat, quamvis actu non convertantur: quandoquidem in ſenſu morali & vero, recte Magiſtratus velle dicitur civium felicem ſtatum & probitatem, cum ea iis *ex animo* adminiſtrat, quæ eo ducant; quamvis certo ſciat, ſingulos cives à ſingulis vitiis non temperaturos. Non itaque quærendum, quo fine Deus illa media adminiſtrat iis, qui pereunt? Si non ut ſalventur, quomodo dicitur velle ſalutem eorum? Reſpondemus enim, ea proficiſci à Dei attributis, & hominis ſtatu, atque natura voluntatis ejuſdem: atque ita præter rationem de *ordinatione*, *fine*, *ſcopo*, *intentione*, quæſtionem inſtitui, cum huc uſque voluntas Dei locum hic nondum habeat. Quod autem Deus peccatum impedire noluit, cum potuit, ideo non recte dicitur, Deum peccatum *voluiſſe*, aut *ordinaſſe* ut fieret. Multo minus decretum permittendi lapſus, *medium morale* dici debet, ad faciendum, ut peccati perpetratio exiſteret: non magis, quam decretum non tradendi aut donandi furi bona illa, in quæ imminet, medium aut cauſa dici poteſt, quod furtum perpetratur.

Præterea, cum peccatum ſit malum, *& privatio perfectionis debitæ ineſſe*, à Deo ſuam naturam non habet: quandoquidem tantum omne id, quod bonum & verum eſt, à Deo liberè eſt ordinatum. Et ideo dicimus peccatum cauſam poſitivam non requirere; & tamen ſine *voluntate*, aut *libertate*, quod eodem redit, eſſe non poſſe: eſt enim privatio moralis, quæ rei poſitivæ adhæret. Prærequirit itaque naturam liberam & finitam: quamvis formalis peccati ratio conſiſtat in abuſu libertatis iſtius. Quem abuſum ex aſſe ex nobis & à nobis eſſe certum, notum, & lumine naturali in conſcientia ſeu mente noſtra fulgente, tam manifeſtum eſt, ut nihil clarius & diſtinctius cognoſcamus. Deus itaque ordinans naturam liberam & finitam, ea quidem ratione fecit peccatum eſſe poſſibile: quatenus natura libera & finita eſt cauſa ſine qua non. Minori enim perfectionis gradu in creatura libera, factum eſt, *ut tali creatura poſſit velle peccatum*. At vera cauſa, cujus reſpectu peccatum poſſibile eſt, eſt ea, qua actu fit, perpetratur, & exiſtit. Nempe ille *liber & ſpontaneus abuſus libertatis*, qui ab homine eſt.

Ponimus itaque Deum peccatum, aut lapſum primi hominis non ordinaſſe, ſed hominis lapſum, tanquam *per accidens* ſecutum eſſe ad omnia illa officia, ex attributo amoris & ſanctitatis Dei fluentia, quæ Deus homini præſtitit. Vocamus id factum & ſecutum *per accidens*, quod Deus quidem certo vidit futurum; ſed quod futuritionis ſuæ fundamentum non habet in ordinatione, aut potentia Dei, ſed in malo hominis voluntatis uſu. Et ideo nunquam in ſubordinatione cauſarum moralium, id quod per accidens ſequitur, tanquam medium, & ut deſtinatum à cauſa libera & provida conſiderari debet: ſed in hoc fit ſemper ſubordinationis finis & terminus: ſed hoc, quod per accidens ſequitur, & ab hominis libertatis malo uſu oritur, & qui ſibi ita ordinem occupat, poſito, tunc nova cauſarum moralium ſubordinatio inde inchoari debet. Et ab hoc dependet totus decretorum ordo, eorumque ratio.

Deus itaque decernens creare hominem, eodem decreto ſtatuit ea omnia facere, quæ natura hominis, & propria ſua natura, atque attributa poſtulant, ut circa naturam liberam & innocentem fiant. Inter quæ ſunt, ut alia omittam, quæ hic recenſere non attinet: præſtatio officiorum amoris debiti creaturæ rationali & inno-

innocenti: gubernatio per legem, additis præmii spe, & metu pœnæ. Si quæras, in quem finem Deus creaverit naturam humanam; eaque, quæ recensuimus, illi præstare voluerit? Respondeo, hæc finem suum non habere, nisi multa intercedant, quæ *per accidens* hæc priora sequuntur: unde tunc Deus, nostro considerandi modo, ad alia decreta pergit, & ex hominum malo & peccato elicit, quod sibi conveniens esse existimat; tandemque producitur illa dispensatio, quam in gubernatione mundi, & opere salutis, & condemnatione improborum, cernere licet. Non itaque quærendum, creaveritne Deus hominem, ut sancte beateque viveret? Aut, an potius decreverit permissionem lapsus, tanquam *medium*, ut inde pergeret ad opus redemptionis; & occasionem haberet exercendæ suæ justitiæ & misericordiæ? Nam ineptæ sunt illæ quæstiones. Non decet enim quæstionem instituere de voluntatis objecto, & fine intento in opere, quod finem suum habere non potest, nisi multa intercedant, quæ per accidens priora, per se ordinata & volita, sequuntur.

Caput IX.

Revocantur ad examen argumenta, & modi loquendi quorundam, qui de prædestinatione & gratia disputarunt.

Nunc, ut methodus nostra tradendi doctrinam de prædestinatione & gratia, magis magisque in aperto sit, dicam, quid sentiam de argumentis & loquendi modis, qui in scriptis eorum, qui hanc controversiam pertractarunt, reperiuntur: & ex principiis nostris traditis liquebit, quare quosdam rejiciam, alios approbem.

Rejicio itaque primo, hos loquendi modos, qui reperiuntur in scriptis eorum, qui tuentur inter Theologos *gratiam universalem*.

Quod Deus *aliquo modo voluit*, ut illi actu & reipsa salventur, qui pereunt.

Conditio, sub qua redemptio applicanda erat, ita non erat impræstabilis, ut Deum adducere non debuit, vel potuit, ne *consilium redemptionis pro omnibus susciperet*.

Deum aliquid aliquo modo velle ut existat, quod tamen non fiat.

Quod Deus quædam *vult*, quæ justissima de causa non *vult efficere*.

Cum negant, Deum nihil agere, aut *decrevisse se acturum*, quo ea fierent, quæ aliter *futura certò* norat.

Quædam, quæ Deus vult, *carent eventu*.

Latius patet *velle*, quam *delectari*: volo haustum medicamenti, non tamen delector.

Redemptio facta fuit, *ut* applicetur omnibus.

Non possumus autem tales loquendi modos approbare; quia ex illorum Doctorum sententia, *velle*, & *aliquo modo velle*, & *facere ut aliquid fiat*, *&c.* significat Deum aliquam propensionem, velleitatem, desiderium, &c. habere ad rem illam, quam tamen aliter eventuram certò norat. Nec satis distinguunt inter objecta formalia singulorum actuum voluntatis. Qui vult medicinam, delectatur ea, quatenus est medium recuperandæ salutis: quod si aliqua medicina gustui grata non est, tunc ipsam medicinam non vult; quia voluntas non acquiescit in ipsa medicina, sibique in ea placet. Quod si per velle nihil aliud intelligerent, quam quod inter Deum & rem, quam Deum velle dicunt, talis schesis atque relatio sit, ut propter bonitatem & clementiam suam, media sufficientia suppeditarit, quibus res illa ab hominibus obtineri possit, nisi per abusum suæ libertatis illa ipsi corrumperent; & quod nihil destinaverit tamquam *medium*, quo illa res obtineri non possit:

non video quid culpandum esset in ea doctrina. Quandoquidem cum omni candore & veritate, recte & propriissime loquendo, dicitur is velle proximi amicitiam, qui ex vero amore ea adhibet, quæ conciliandæ amicitiæ conducunt; & qui nullam rem, tanquam *medium*, vult, quâ amicitia dirimatur: quamvis summo amore illum non complectatur: & quamvis ea velit, ad quæ certo prævidet per accidens sequuturam proximi iram & excandescentiam.

Ita existimo Doctrinam Theologorum in Belgio, qua negant *gratiam & redemptionem universalem*, cum Dei candore & sinceritate consistere non posse: neque eam conciliari posse cum sequentibus loquendi modis ex Scriptura petitis.

Quando Deus jurat se nolle mortem peccatoris.

Testatur se tantopere dilexisse mundum, ut Filium unigenitum miserit, &c.

Quod vult omnium misereri.

Quod non vult ut ullus pereat.

Quod annunciat omnibus hominibus, ut resipiscant.

Quod se longanimum erga omnes ostendit.

Quod se declarat servatorem omnium hominum, maximè vero fidelium.

Quod Christus venerit in mundum, non ut mundum condemnet, sed ut servet eum.

Quod Deus vult omnes venire ad cognitionem veritatis.

Quod testatur se voluisse congregare Israelem. Et quæ sunt hujusmodi infinita Scripturæ testimonia.

Hæc Scripturæ dicta existimo conciliari non posse cum dictorum Theologorum doctrina; quia ex illorum Doctorum sententia, Deus non tantum non omnibus media sufficientia suppeditavit, quibus salus obtineri possit; nihilque tamquam *medium* ordinavit, quo acquisitio salutis fiat: sed etiam Deus, ex illorum sententia, destinavit permissionem lapsus, & infidelitatis tamquam *medium*, quo peccatum fiat, & reatus augeatur. Quæ doctrina, si locis Scripturæ jam citatis sua stet veritas, nullo modo cum Dei candore & sinceritate, atque veritate conciliari potest.

Quod si suâ doctrinâ hoc tantum vellent, Deum nunquam *voluisse*, aut *desiderasse ullo modo*, ut omnium salus, aut conversio *reipsa* existeret; nihilque Deum unquam *frustra velle*, toto pectore illam doctrinam amplectimur.

Sic probare non possum quorundam Theologorum Gallorum argumentandi modum, quo urgere volunt eos fratres Reformatos, qui gratiam universalem negant: improbo itaque illum argumentandi modum, quando argumentantur a sincera Dei invitatione, qua omnes homines invitantur, ad destinationem ipsam, qua Deus *aliquo* modo omnibus destinavit salutem: cumque dicunt,

Quod frustra redemptio *offertur*, quibus *destinata* non est.

Importunum est, media ad salutem conducibilia, per totum vitæ curriculum identidem offerre, quibus tamen salutem, etsi mediis illis uterentur, negare decrevisti.

Deus, cum omnibus redemptionem impetravit, *finem* habuit, *ut* omnibus applicaretur.

Quamobrem, & quo animo illi vocantur, quorum salutem Deus *non vult*?

Quare Deus non *vellet*, quod ipsi *gratum est*?

Ipsa Synodus Dordracena declarat, Deum serio ostendere, sibi gratum esse, ut invitati ad se veniant.

Rejicio itaque illum modum argumentandi, neque ullam vim in illo esse arbitror: quia supra sæpius inculcavimus, de Deo recte dici, quod *velit* aliquid, quod *ut fieret*, tamen reipsa non decrevit, destinavit, aut aliquo modo voluit. Deinde, aliud est velle, & tanquam rem bonam probare, & ut naturæ suæ convenientem lau-

laudare, eaque delectari: aliud, velle, ut *reipsa* res illa per hunc aut illum fiat. Virtus & fides semper Deo grata est, quemadmodum homini probo amicitia proximi; sed inde non sequitur, Deum velle aut *omnino* aut *aliquo modo*, ut hic aut ille reipsa credat: tunc enim Deus id non voluisset, ad quod per accidens sequuturum vidit hujus aut illius peccatum. Quemadmodum non sequitur, hominem probum ideo velle, ut amicitia *reipsa* colatur à proximo, quamvis probet tanquam rem æquam & justam, ab omnibus amicitiam coli. Qui expetit, vult, & desiderat, ut amicitia reipsa colatur, is nunquam decernit uti jure suo in ædificandis ædibus; ad quam ædificationem, per accidens sequuturam videt proximi iram. Deo itaque hujus aut illius conversio, qui perit, *nec grata nec ingrata est:* quia non est in hoc præsenti ordine rerum objectum voluntatis; atque ita non est objectum amoris. Quia tantum *per accidens* sequitur ad aliquid, quod Deus voluit *per se*.

Sic pariter existimo Theologos Belgas, qui oppugnant gratiam universalem Gallorum Theologorum, male argumentari, à negatione finis ad positionem mediorum, ducentium ex intentione Dei *ad interitum*: quia scilicet non intelligunt aliquid fieri *per accidens*, quod Deus *nec voluit nec noluit*: & cujus respectu, nulla media posuit, ut fieret vel non fieret.

Ita meo judicio nihil stringunt eorum argumenta, quæ hoc modo procedunt.

Deus vel *absolutè*, vel *conditionatè* omnium miseretur.

Conditionem vult officere vel *absolutè*, vel *conditionatè*.

Voluntas redimendi vel *absoluta*, vel *conditionalis*.

Misericordia universalis evertit decretum electionis & reprobationis, quod *absolutum*, & non *suspensum*.

An voluntas Dei, quo vult omnium salutem, sit *efficax*, vel non *efficax?*

Quomodo Deus voluerit salutem gentilium, qui nunquam de Christo audiverunt?

Quomodo eorum, qui erant sub damnatione, cum Christus moriebatur?

Nam facile iis omnibus responderi potest. Quicquid enim respondeas, scilicet, an Deus absolutè an conditionate salutem aut condemnationem voluerit, eodem redit; neque unum magis quam alterum nostra fundamenta ex Dei, gratiæ, & libertatis nostræ natura petita, subvertit. Modo statuatur, & conditionem, à qua salus nostra suspensa est, per gratiam Dei tolli; & hominis opus esse, quod tollatur: & *voluntatem* Dei à conditione illa non esse *suspensam:* sed homines quosdam, *respectu causarum secundarum*, *indifferentes* esse in amplectenda & rejicienda salute: Deumque non ante ad salutem aut mortem illos destinasse, quàm conditionem per Dei gratiam præstiterint, aut per propriam malitiam in ea præstanda defecerint.

Nam potest aliquid veram esse conditionem, & tamen per gratiam ipsius Dei præstari; quia *in præstatione conditionis*, id semper adesse debet, quod ab homine confertur, & propter quod etiam illa præstatio ab homine esse dicitur; & is ideo laude dignus putatur: sed de his in superioribus. Deinde prout *misereri omnium* diverse sumitur, ita diversimode affirmatio aut negatio propositæ quæstioni aptatur.

Ita rejicio illos Theologorum Gallorum sequentes loquendi modos, nisi eos interpretentur per illam distinctionem, quam supra tradidimus; & quam repetere non putamus esse operæ pretium: sunt autem illi hujusmodi.

Quædam, quæ Deus vult, carent eventu.

Potest consistere oblatio medii, cum impossibilitate acceptandi illud medium.

Homines non *posse credere*, licet iis gratia universalis pateat & affulgeat.

Per gratiam universalem non tolli *moralem impotentiam*.

Asserere Deum aliquid agere, aut decre-

crevisse se acturum, quo ea fierent, quæ aliter futura certò norat.

Nam quæ Deus vult, ut actu sint, & existant, nunquam carent eventu; & ideo Deus nihil decrevit se acturum, quæ aliter futura certò norat. Nunquam homini *impossibile* est, se convertere. Et gratia universalis *sufficiens* est, qua se possunt convertere, si velint; & cum volunt, tunc illi *per eam gratiam volunt*, quibus illa tantum oblata est.

Sic existimo Theologos Gallos rectè argumentari; neque à Theologis Belgis posse ipsis satisfieri.

Qui vocantur, *serio* vocantur.

Ex Belgarum sententia non magis *serio* reprobi vocantur, quam dæmones, qui tamen nullibi vocantur; & qui non dicuntur *condemnari*, quia non crediderunt in nomen unigeniti.

Ex adverso vitiosus est ille nostrorum Theologorum argumentandi modus, quo gratiam universalem impugnare, & probare conantur suam doctrinam, consistere posse cum Dei candore, quo in annunciatione Euangelii testatur, se omnes invitare ad salutem, cumque in hunc finem sequentia exempla, similitudines & argumenta adducunt.

Deus vetuit mortem innocentis, & tamen voluit Christum occidi. *Resp.* Distingue inter id, quod Deus *per se vult*, & inter id, quod *per accidens*.

Jussit ut Pharao populum dimitteret; voluit tamen ne dimitteret. Valet hic eadem *responsio*.

Per Verba *utinam populus me audivisset &c.* Deum tantum declarare pietatem sibi gratam rem esse.

Resp. Sensus communis, & ratio apud gentes docet, à nemine cum candore talia verba proferri posse, qui *media* ordinavit, quibus contrarium obtineatur ei, quod verbis testamur nobis in votis esse: aut qui illum decretorum ordinem statuit, qualem Belgæ tuentur.

Nunc quæstiones quasdam solvere lubet, ut ita fundamenta, quæ posuimus, examini subjiciantur, altiusque in animum demittantur.

An Christus sit mortuus pro reprobis *efficaciter? Resp.* Cum Christus se vadem præbuit, nullorum hominum respectu ullum decretum extitit, quo aliquid tanquam *medium* ordinatum esset, per quod reatus aut damnatio alicujus hominis efficeretur: sed contra, talis extitit tunc inter Deum & homines relatio, ut Deus ex bonitate sua, quod fundamentum habet in satisfactione Christi, omnibus media ad salutem necessaria suppeditare, & ita omnium salutem voluerit. Et mors Christi fuit efficax pro omnibus; quatenus morte Christi effectum est, ut Deus omnes homines peccatores, & reatui obnoxios, quando se convertunt, & in Christum credunt, sine pœna dimittat, & pro sibi gratis atque dilectis habeat: quatenus illa mors per rationem *pœnalis satisfactionis*, effecit, ut ratio, ex attributo justitiæ Dei fluens, non flagitet, ut peccatores ipsi puniantur.

An possimus resistere Spiritui Sancto?

Resp. Sæpius resistimus illi gratiæ, per quam potuissemus salvari, si voluissemus; & per quam potuimus velle. Et quemadmodum quidam gratia sufficienti se potuissent convertere; & se convertissent, si eâ mensurâ ipsis fuisset oblata, quâ aliis oblata est: ita multi hoc vel illud facere potuissent, & fecissent, si Deus eos in iis circumstantiis constituisset, *Luc.* 10: 13. *Act.* 7:51. *Ezech.* 24:13. *Matth.* 13: 24. *Rom.* 1:16. *Jerem.* 2:21. 1 *Cor.* 1:18. *Joh.* 3:19. *Luc.* 12:8. *Joh.* 12:46. & 3: 36. Quæ loca docent gratiæ sufficientiam; nihilque ei defuisse, quare homines se eâ convertere non potuissent.

An quisquis teneatur credere Christum pro se esse mortuum?

Responsio similis responsioni ad primam quæstionem.

An Deus omnes pariter amet, eâdemque gratiæ mensurâ complectatur? Nullo modo. Non omnes amat, ut Jacobum, Chri-

Christum & Apostolos, &c. Ita tamen omnes amat, ut propter amorem, quo propter Christi meritum omnes homines complectitur, omnibus sufficientia ad salutem media suppeditare paratus sit.

Quod itaque Deus dicatur quosdam *odisse*, per ea verba intelligendum, quod Deus quosdam *minus amat*, *Gen.* 29:31. *Deut.* 21:15. *Matth.* 6:24. *Luc.* 16:13. & 14:26.

An gratia universalis complectatur sub se gratiam perseverantiæ? *Resp.* quibus Deus offert sufficientia media ad se convertendum, iis multo magis offert sufficientia media ad perseverandum in vitæ pietate. Et quibus confert eam gratiæ copiam, qua tollitur indifferentia ad deficiendum, iis confert gratiam perseverantiæ. Neque hic quicquam præsidii ponendum in prædestinatione, aut reprobatione seorsim considerata, & separata à mediis gratiæ, quæ Deus exerit aut non exerit circa hominis voluntatem. Nam quamvis ea providentiâ, qua Deus omnia sustentat, regit & gubernat ut causa prima, & à qua omnia dependent, fiat, ut omnes prædestinati salventur; imo quamvis doceatur, eos, quos Christus semel amore suo complexus, & spiritum suæ sanctitatis largitus est, nunquam perire; & Christum nunquam amorem, quem in aliquem contulit, ita abjicere, ut finaliter eos à pietate deficere sinat, non ideo inde conficere licet, iis omnibus, qui propter rationes jam traditas, certò salvandi sunt, gratiæ perseverantiæ fieri participes: sed probandum est, ex illis omnibus sequi, ut quos Deus ita dilexit, ut non sint perituri, nec finaliter à pietate defecturi, quia ante obitum illis sit collaturus veram peccatorum pœnitentiam, iis etiam illam gratiæ mensuram largiatur, quæ tollit indifferentiam ad ita deficiendum à vera pietate, ut nullus virtutis habitus aut dispositio in illis maneat reliqua, & qui ut serventur, nova opus habeant gratia regenerationis. Quemadmodum & hoc probandum est, eam esse intrinsecam naturam gratiæ sanctificantis, ut vi & proprietate suæ naturæ tollat indifferentiam ad deficiendum à verâ pietate, ita ut vi illius gratiæ semper in homine manere debeat tantum pietatis & bonæ dispositionis, ut nunquam tollatur relatio inter Deum & hominem, quâ juxta œconomiam Euangelicam Deus hominem fide viva præditum amat. Ab hac intrinseca natura peti argumenta, cum disputatur de gratia perseverantiæ, & an ea comprehendatur sub gratia universali; & non ab iis, quæ gratiæ naturam non attingunt, quale v. gr. inter alia est Dei providentia, cujus vi & efficacia prædestinatus semper salutem adipiscitur. Nam ab ea providentia in hujusmodi casu res denominari non debet. Sicut, quamvis per illam providentiam omnia certo eveniant, non ideo propter illam causæ liberæ, neque naturam, neque denominationem mutant. Gratia itaque æstimanda ex magnitudine & efficacia, qua in nobis pro ratione suæ magnitudinis operatur, *Ephes.* 4:16. *Coloss.* 1:29. 1 *Thess.* 2:3. *Eph.* 3:20.

Caput X.

In quo doctrina in præcedentibus tradita, authoritate Scripturæ probatur.

Quæ hactenus, ratione prælucente tradidimus, nunc auctoritate Scripturæ confirmabimus; ut eorum omnium veritas magis constet: eademque opera tradentur fundamenta, seu potius regulæ generales, juxta quas præcipua Scripturæ loca, quæ, ubi de prædestinatione & gratia agitur, in medium proferuntur, explicanda judicamus. Sic itaque nascatur exordium.

Deum, hoc est, ens summè perfectum existere, cum Scriptura præsupponimus. Et quia Deus summe perfectus est, ideo etiam

etiam est justus, sanctus, & bonus, *Deut.* 32:4. *Dan.* 4:37. *Eph.* 4:24. *Jac.* 1:13. *Hab.* 3:7. *Mich.* 7:8. 10. *Luc.* 11:13. *Lament. Jer.* 3:33. *Esaj.* 6:3. Et ideo delectatur justitia, bonitate, & sanctitate creaturæ rationalis.

Non itaque vult peccatum, *Psal.* 5:5. *Non Deus volens iniquitatem tu es.* Non itaque *ordinavit* aliquid tanquam *medium*, quo creaturæ rationalis lapsus & peccatum fieret, aut existeret. Hæc enim cum sanctitate, quâ Deus delectatur, non consentiunt. Sed vult sanctitatem & justitiam, 1 *Thess.* 4:3. *Nam hæc est voluntas Dei, nempe sanctificatio vestri. Matth.* 6:10. *Fiat voluntas tua in terris, quemadmodum in cœlis.* Cum itaque peccatum Angelorum & hominum factum sit; cumque illud ens summe perfectum etiam sit summe beatum, 1 *Tim.* 1:11. *&* 6:13. cui ideo nihil ingrati, aut secus quam vult, accidere potest. Quique nihil cupit, vult, desiderat, aut optat, ut re ipsa fiat, quod non fit, sequitur, illud *nolle peccatum*, interpretandum, Primo, quod eâ, tanquam re sibi gratâ, non delectatur. Secundo, quod media non destinet, quibus peccatum fiat. Tertio, quod media sufficientia suppeditat, quibus illi à peccato se temperare possunt, qui peccant; quodque illa media fluunt ex amore Dei erga creaturam rationalem, *Matth.* 5:45. *Act.* 14:17. 1 *Tim.* 2:4.

Cum itaque Scriptura innuere videtur, aliquid à Deo tanquam medium ordinatum & factum, quo reatus & peccatum augeatur, *Gal.* 3:19. *Lex transgressionum causa adjecta est. Vers.* 22. *Conclusit Scriptura omnia sub peccatum, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. Rom.* 11:32. *Conclusit Deus omnes in inobedientiam, ut omnium misereretur. Luc.* 2:33. *Hic positus est in casum & resurrectionem multorum.* Id intelligendum de *eventu*, non de *destinatione. Rom.* 11:11. *Num impegerunt, ut caderent? Absit*

Et cum Deus sanctitatem & justitiam velle dicitur, quæ tamen non fit, id intelligendum de ea volitione, qua & delectatur justitiâ, & vult ut media, quibus illa acquiri potest, reipsa homini exhibeantur: & quia nihil ordinavit, quo injustitia fiat. Et tunc sub illa volitione non comprehendenda volitio, qua vult ut justitia reipsa fit & existat. Et talis loquendi modus familiaris est in Scriptura & inter homines, à quibus Scriptura suum loquendi modum mutuatur, *Rom.* 16:19. 1 *Cor.* 7:7. *&* 14:5. 1 *Tim.* 2:8 *&* 5:14.

Et quia Deus eo modo peccatum non vult, ideo cum candore, sinceritate, cumque veritate in sermone, consistunt illi loquendi modi, quibus Deus etiam eorum, qui pereunt, salutem & sanctitatem, ut ita dicam, vult & desiderat. Quemadmodum consistit cum candore amici, testantis se desiderare pacem cum amico & proximo, quem tamen prævidet secum inimicitias exerciturum; quia de suo jure desistere non vult, *Esaj.* 48:10. *Utinam attendisses ad mandata mea, &c. Psal.* 81:14. *O si populus meus attendisset me, &c. Luc* 19:41. *Et videns urbem flevit super eam. Ezech.* 33:11. *Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si delector morte improbi, &c.* Et inde sequitur Deum cognoscere peccata possibilia, quæ ipse non fecit possibilia, hoc est, quæ fundamentum suæ possibilitatis non habent in Deo; eaque videt ut futura: non quia *media* ordinavit, quibus fierent, sed quia circumstantias, in quibus peccatum, ut possibile consideratur; & quibus positis, illud per hominis malitiam, per quam ille sua libertate, ex nulla Dei destinatione, peccatoris personam occupat, ex statu possibilitatis fecit transire in statum futuritionis.

Et propterea Deus introducitur in Scriptura, non tantum ut prævidens peccatum, sed etiam ut ordinans, *Act.* 4:27. 28. *Congregati enim sunt in hac civitate vere adversus sanctum Filium tuum Jesum, quem unxisti, Herodes, Pontius Pilatus, cum gen-*

gentibus & populis Israëlis, ut facerent, quæcunque manus & consilium tuum prius præordinavit, ut fierent.

Est tamen hæc differentia notanda in providentia & procuratione Dei circa malum, quod quorundam respectu peccatum ut possibile transfert ex statu possibilitatis in statum futuritionis, non habita ulla ratione præcedentis peccati: quemadmodum hominibus, nullo habito respectu alicujus boni operis, gratiam destinat. Aliorum respectu, peccatum ut possibile, transfert in statum futuritionis, habita ratione præcedentium peccatorum, quæ sunt tanquam *causa moralis*, propter quam Deus aliquos deserit, & dat in sensum reprobum. Quemadmodum Deus quibusdam destinat majorem gratiæ mensuram, propter bonum usum (quamvis præstitum per Dei gratiam) prioris gratiæ. Ita ut ille bonus usus habeat rationem *causæ moralis*, propter quam Deus majorem gratiam quibusdam largiatur. Prioris providentiæ exemplum extat in lapsu Adami & Angelorum. Posterioris verbi gratia, in Pharaone, *Rom.* 9:17. *Ad hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te potentiam meam; & ut annuntietur nomen meum in tota terra. Habak.* 1:12. *Jehova ad judicium disponis eum: & ô rupes ad corripiendum fundas eum. Rom.* 4:21. *Act.* 7:42. *Heb.* 6:8. 2 *Thess.* 2:11. *Psalm.* 81:3. 1 *Sam.* 2:25.

Et quia talis providentia Dei circa malum, qua Deus aliquos peccatores deserit, (quam desertionem statim sequitur peccatorum incrementum, & cordis obduratio) habet rationem pœnæ, quam Deus infligit, introducitur Deus in Scriptura, non tantum ut *ordinans* peccatum, sed ut ipse quasi illud producens, & ejus auctor existens, *Ezech.* 14:9 *Ipse autem Propheta cum pellectus fuerit, ut eloquatur verbum, ego Jehova pellexero Prophetam ipsum. Joh.* 12:39. *Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esajas, excæcavit oculos eorum, & obduravit corda eorum, &c.* 1 *Sam.* 2:25. *Non tamen auscultaverunt voci patris ejus, quia volebat Jehova morte afficere eos. Esaj.* 36:17. *Quare sinis nos aberrare Jehova à viis tuis, torrefaciens & obdurans animum nostrum à reverentia tui.* Et qui à Deo ita deseruntur, illi certo pereunt, & in impietate perseverant, *Heb.* 3:18. 26. *Matth.* 13:14. 1 *Thess.* 2:16. Et illi tunc se suæ malitiæ ita tradunt, ut etiam dicantur se non posse convertere, *Joh.* 12:39. Quia malitia tantopere occupat eorum animos, ut tàm certo, ratione magnitudinis istius corruptionis, se conversuri non sint, quàm alii magnopere pii, ratione magnitudinis gratiæ, certò se à virtutis studio non sunt alienaturi, 1 *Tim.* 4:1.2. 2 *Thess.* 3:2 *Joh.* 14:7. Et tales vocantur reprobi ad fidem, & ad omne opus bonum, 2 *Tim.* 3:8. *Tit* 1:16.

Quamvis id etiam de quibusdam asseratur, quatenus considerantur, ut vitio aliquo in præsentia detenti, quo ita constricti considerantur, ut nullam adhuc in iis dispositionem videamus, quare isti vitio minus sunt indulturi: quo dominio vitiorum manente, de iis statuitur, quod se *gratia* convertere non possunt; quamvis per illam *gratiam*, & vitium imminuere, & ad majus incrementum gratiæ sibi aditum parare potuissent. Sic dicimus de homine ira percito, quod rationibus pacem suadentibus, auscultare non possit: quatenus fervens ira impedit, ne animus se iis flecti patiatur. Qui tamen non considerandi, ut traditi in sensum reprobum, sed ut constituti in *potentia remota*, imo *remotissima* ad se convertendum, *Joh.* 5:44. & 14:7. *Rom.* 8:8 *Matth.* 29:24. *Joh.* 5:44. Et quorum respectu alii, qui per Dei gratiam quædam vitia represserunt, nec tamen vere conversi sunt, dicuntur non *longe abesse à regno cœlorum, Marc.* 12:34. *Matth.* 20:13. *Luc.* 10:13. 1 *Cor.* 1:26.

Quibus autem cor per gratiam Dei ita est dispositum, ut abdicatis vitiis & præjudiciis, jam illud apertum habeant ad Euangelium recipiendum; & quibus Deus ea ratione *cor aperit, Act.* 16:14. illi dicuntur

cuntur *dispositi* ad credendum: vide *Act.* 14:9.

At quamvis propter minorem malitiam quidam minus longe à regno cœlorum abesse dicantur, minorque illis sufficiat gratia ad se convertendum, quam iis qui pejores sunt: non sunt tamen propter minorem malitiam magis proclives, aut apti ad regnum cœlorum, sed tantum *minus inepti*; neque ideo viribus liberi arbitrii quicquam accedit: nam quod meliores sunt, per *gratiam* est. Quemadmodum per gratiam est, quod Euangelio credunt, seque convertunt, quamvis minori indigeant gratia. Nam sicut supra probavimus, minor aut major gratia, qua nos convertimus, vires liberi arbitrii nec extollit, nec imminuit.

Et quamvis hæc Dei providentia circa malum, habeat aliquo modo rationem pœnæ; quatenus propter hominum contumaciam Deus ipsos dedit suis vitiis, eosque se iis corrumpendos relinquit, non tamen permissionem peccatorum, aut ipsa peccata, quæ talem desertionem per accidens sequuntur, ordinat tanquam media, quibus reatus eorum augeatur: non magis, quam nos destinamus tanquam medium (quo reatus & peccatorum proximi numerus augeatur) cessationem curæ specialis, qua proximum, sed jam aliquamdiu contumaciter nostras exhortationes repudiantem, à vitio abducere studuimus. Et horum ratio est: tum, quia Deus eos ut *viatores* considerat, quos hortatur, precatur, & præmiis sollicitat ad vitæ sanctitatem, *Act.* 14:16. *Quique præteritis ætatibus sivit omnes gentes suis ipsarum viis incedere. Et vers.* 17. *Quamquam non est passus se expertem esse testimonii.* *Rom.* 1:19. 20. 21. & 2:4. *An divitias benignitatis & tolerantiæ contemnitis, &c. Sed pro duritie tua & corde, quod resipiscere nescit, &c.* 1 *Cor* 1:21. *Nam postquam in Dei sapientia mundus non cognovit eum per istam sapientiam, libuit Deo per stultitiam prædicationis servare credentes.* Cum etiam, quia media illis suppeditat, quibus servari possunt, si velint. Quamquam aliquorum respectu ea sint admodum restricta, tenuia, & exilia: ita ut Deus dicatur quasi non habere salutis eorum rationem; eosque negligere, atque abdicare, *Act.* 14:16. *Psal.* 81:13. *Quapropter demisit eos ambulare ex sententia animi sui, &c.* *Ezech.* 24:13. *Apoc.* 22:11. *Qui sordet, sordescat adhuc.*

Non tamen nego, forte quosdam à Deo non tantum deseri, ita tamen ut tanquam *viatores* considerentur, sed haberi ut jam condemnatos. De quibus forte textus sequentes loquuntur. *Heb.* 3:11. *Itaque juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* *Psal.* 69:28. *Appone pœnam ad pœnam iniquitatis eorum, & ne veniant in justitiam tuam. Vers.* 29. *Deleantur de libro viventium, & cum justis ne conscribantur.* Quemadmodum Deus jam diabolos non considerat ut *viatores*, sed sunt in statu condemnationis. Et ideo nullibi Christus pro iis mortuus dicitur; nullibi adhortationes iis proponuntur; nullibi infidelitas & inobedientia erga Euangelium iis exprobratur; nullibi introducuntur tanquam rejecti, & reprobi propter repudiatam gratiam.

Quamdiu autem aliquis ut *viator* consideratur, tam diu non est reprobus: sed Deus omnium illorum salutem vult, modo supra tradito. Quod si per reprobationem intelligatur, quod Deus respectu unius creaturæ voluit, ut re ipsa multa fierent, ad quæ certo prævidet per accidens secuturum illius peccatum, indurationem, & irresipiscentiam finalem: tum libenter concedimus, talem non tantum creaturæ *nocentis*, sed etiam innocentis reprobationem dari; eamque factam nullorum peccatorum aut infidelitatis respectu: sed Deum ex beneplacito voluntatis suæ elegisse potius illum ordinem possibilem in statum futuritionis transferre, in quo quosdam videt occupaturos personam peccatoris, & irresipiscentiâ ultimum vitæ terminum claudentis. Sed dubito an ullibi in Scriptura nomen reprobationis & repro-

borum ita sumatur: sed ubique sumitur pro homine gratiam oblatam contumaciter repudiante, *1 Cor.* 9:29. *2 Cor.* 13:5. *Hebr.* 6:8. Et reprobatio ubique nobis proponitur, ut locum tantum habens, postquam gratia repudiata est, *Johan.* 15:2. *Hos.* 9:17. *Rom.* 1:24. *Hos* 1:6.

Et ita quidem jam constat, quomodo Deus unum plus amat quam alterum, antequam aliquid boni aut mali fecerunt. Et juxta Scripturæ stylum, propter hanc variam dispensationem gratiæ suæ, Deus quosdam dicitur odisse, quosdam amare, quosdam elegisse, quosdam reprobasse. Deum enim non omnes eodem amoris gradu complecti, in Scriptura exploratum est: vide supra.

Et ex adverso, quemadmodum Deus neminem reprobat, quamdiu ut *viatores* considerantur, ita vult salutem omnium: venitque Christus, ut omnes salvaret, *1 Tim.* 2:6 *1 Cor.* 15:22. *Heb.* 2:9. *Tit.* 2. *Rom.* 1:5. Omnibusque in illum finem sufficientia confert auxilia, sufficientemque gratiam, vide supra. Et ita mors Christi fuit efficax pro omnibus: *quatenus morte Christi effectum est, ut Deus omnes homines peccatores, & reatui obnoxios, quando se convertunt, & in Christum credunt, sine pœna dimittat, & pro sibi gratis atque dilectis habeat*: *quatenus illa mors per rationem pœnalis satisfactionis effecit, ut ratio ex attributo justitiæ Dei fluens, non amplius flagitet, ut peccatores ipsi puniantur*, *Rom.* 5: 1.10. *Ephes.* 3:12. *Heb.* 12:24. *Tit.* 2:14. *1 Tim.* 1:5.

Cum autem multi pereant, sequitur etiam multos perire, pro quibus Christus mortuus est: quatenus non præstant illam conditionem, sine qua Deus nulli meritum Christi applicare vult, *Rom.* 14:15. *2 Petr.* 2:21. *1 Cor* 8:9.10.11. *Heb.* 10:29. *Act.* 13:25. *Joh.* 1:16.

Quamvis quosdam eo amoris gradu complectatur, ut iis gratiam tam copiosam largiri velit, qua certo convertantur; eosque tam constanti amore prosequatur in communicanda sua gratia, ut nunquam isti amori sint renunciaturi; licet suis peccatis ea perpetrent, propter quæ digni sunt, ut deserantur, & propter quæ Deus multos deserit, in quos tam intensum amorem non habet, *Exod.* 6:6. *Lev.* 26: 44.45. *Deut.* 8:5. *Esaj.* 14:1. *Psal.* 89: 32. Et talis tamque intensus amor benevolentiæ, qua Deus quosdam *eligit* ad communionem talis gratiæ, non nititur etiam ulla fide aut sanctitate prævisâ, *Gal.* 1:15. *Joh.* 15:16. Et horum salutem Deus non tantum *vult*; quatenus nullam rem *ordinavit*, tanquam *medium*, quo peccatum aut perditio eorum efficiatur: & quatenus plus, quam per vulgata sufficientia media ad adipiscendam salutem iis communicat, sed quatenus *vult reipsa* eorum salutem.

Alios autem eo amoris gradu prosequitur, ut quidem velit eorum salutem prioribus duobus modis; & speciatim respectu *gratiæ manifestandæ per Euangelium*: quatenus Deus gentes & personas elegerit, quibus illa copiosa gratia annunciaretur; & quibus efficacia illa media salutis, quæ Deus reservavit in tempora Euangelii, administrarentur, *Rom.* 8:9. & 9:14. *Act.* 13:46. *Matth.* 11:15. & 13:12. *Act.* 2:39. & 3:25. &c.

Ex iis, qui ita electi sunt, multi pereunt, ut liquet ex locis citatis. Et fuit tamen illa gratia sufficiens, quæ in Euangelio iis dispensatur: vide loca supra citata pro gratia sufficienti. Et forte multi ex iis, quibus talis gratia Euangelica conceditur, se convertunt & salvantur: saltem se potuisse convertere manifestum est ex eo, *quod Christus testatur de civibus Tyri & Sidonis; si scilicet iis ea gratia communicata fuisset, quæ civibus Chorazin & Bethsaidæ, olim cum sacco & cinere sedentes resipuissent.*

Neque ideo quicquam viribus liberi arbitrii attribuimus. Statuimus enim primo, neminem post lapsum sine gratia, quæ fructus Euangelii est, quæque in eo dispensatur, se convertere, quatenus sine illa

 nihil

nihil omnino boni, quod habeat rationem conditionis, quam Deus à nobis sub Euangelio præstari vult, antequam nobis actu salutem conferri velit, aut nobis conferri destinaverit, operari possumus, *Joh.* 8: 36. & 10: 9. & 15: 5. & 14: 6. & 5: 44

Neque tantum id intelligimus de ea gratia, quæ vulgo gratia *adjuvans* vocatur; & sine qua *nostris viribus* nihil possemus: quemadmodum æger nihil posset ad incedendum, si sano non inniteretur, quamvis tunc suis viribus suisque spiritibus, pedes & corporis membra moveat. Sed statuimus, secundum Scripturam, gratiam Dei, sine qua nullus convertitur, & per quam omnes convertuntur, qui convertuntur, sive illa gratia sit ita magna, ut si ratione suæ magnitudinis consideretur, ut certo tollens indifferentiam ad resistendum, sive ut non certo tollens, in omnibus, qui convertuntur, *operari velle & perficere*, *Philipp.* 2:13. Nihilque attribuendum nostris liberi arbitrii viribus, quibus nos ab aliis discernimus, 1 *Cor.* 4:7. *Aut oblatam gratiam amplectimur*, quam alii repudiant: sed totum & in solidum illud Deo attribuendum. Ita ut nemo ad Christum venire possit, *nisi Pater eum traxerit*, *Joh.* 6: 44. Quam tractionem eousque extendimus, ut nihil homini separatim aut seorsim relinquatur, quod gratia non attingat; eoque refero omnia Scripturæ loca, quæ à Patribus afferuntur contra vires liberi arbitrii, *Psal.* 100:3. *Esaj.* 19:25. *Ezech.* 11:19. *Jerem.* 17:14. *Joh.* 1:3. 1 *Joh.* 4: 19. *Ephes.* 2: 1. 5. *Joh.* 3: 6. 8. *Joh.* 4: 65. & aliis locis infinitis: quæ testantur eam gratiæ Divinæ vim, efficaciam, extensionem & necessitatem esse, ut quicquid salutare à nobis præstatur, per illam gratiam efficaciter agentem in nobis, præstetur.

Quod autem à Sacra Scriptura eadem conversio homini adscribitur, homini imperatur, homini tribuitur, & ab homine exspectatur, tamquam conditio ab ipso præstanda, *Ezech.* 18:31. *Jerem.* 4:4. 14. 2 *Cor.* 3: 16. *Jerem.* 35: 15. & infinitis aliis locis, id ideo fit, quia nulla conversionis pars peragitur, in qua illud liberum & spontaneum, propter quod homines dicuntur *domini suarum actionum*, suas non vindicat partes. Quamquam agnoscam hominem ante primum, si ita loqui liceat, momentum suæ regenerationis, considerari debere, ut mortuum; quia caret omni gratia, neque quicquam in se habet, quo se ad aliquod bonum movere aut suscitare potest; & qui ita verè spiritualiter est mortuus: quo referenda loca illa, quæ regenerationem *vivificationi*, & *resuscitationi* assimilant. In primo tamen momento conversionis, homo non est considerandus ut mortuus, & ut *passive* se habens: cum gratia Dei non *occupet sedem*, neque illi locus in corde hominis, nisi per voluntatem hominis. Et ideo Scriptura dicit etiam mortuos audituros vocem Filii Dei. Fateor etiam Scripturam aliter de homine jam converso, & virtutis habitu imbuto, loqui, quam de recens regenito; priori tribuitur operatio procedens ex præexistente habitu, 2 *Tim.* 2:1. *Tu igitur fili mi, corroborare per gratiam, quæ est in Christo Jesu. Coloss.* 1:29. *Ad quæ etiam enitor, decertans secundum efficacitatem ipsius agentem in me potenter.* Talis autem conatus, & nisus, procedens ex habitu gratiæ, iis, qui modo regenerantur, non attribuitur. Male tamen considerantur ut passive se habentes.

Sub gratia, tam eâ, quâ tollitur indifferentia ad resistendum; quam eâ, quæ tam magna non est, comprehendo non tantum doctrinam Euangelicam, complectentem rationes efficacissimas, quibus rationalis creatura affici debet, ut abdicatis vitiis, & desperatione, in spem, & studium virtutis se erigat, *Rom.* 10: 14. *Coloss.* 1: 28. *Joh.* 8:32. *Rom.* 1:16. Sed sub ea etiam comprehendo operationem illam incomprehensibilem, qua *immediatè*, modo tamen morali, (ut illam distinguam ab illa de-

dependentia, qua voluntas, ejusque operationes à Deo, ut causa prima, dependent) voluntatem nostram afficit, *Act.* 16: 14. *&* 11:18. 1 *Cor.* 3:6. *Ephes.* 4:16.

Et, quemadmodum nullus, nisi gratia Dei, salvatur, ita diversa illa gratiæ dispensatio nititur tantum beneplacito Dei; qui pro suo benevolo affectu, nulla habita ratione fidei aut bonorum operum, respectu quorundam illum ordinem possibilem transfert è statu possibilitatis in statum futuritionis, in quo fidelis & pii personam vindicant, atque assumunt: & huic majorem, alii minorem gratiam administrat, quemadmodum dives, eleëmosynas distribuens, in nullo paupere id reperit, quod ipsum moveat, quare in illum eleëmosynam conferat; aut quare erga unum potius quam alterum, se liberaliorem præbeat, *Deut.* 9:6. *Ut autem cognoscas non propter justitiam tuam, Jehovam Deum tuum dare tibi terram istam optimam, ad hæreditario jure possidendum eam.* *Rom.* 11:35. *&* 9:18. *Itaque cujus vult miseretur, & quem vult indurat.* *& vers.*24. 25. *&* 10: 19. 20. *&* 11:17.

Statuimus tamen, Deum nemini decernere voluisse pœnæ condonationem, & meriti Christi effectum, & gratiæ incrementum, nisi qui fide & studio bonorum operum, Christum mediatorem amplexus esset, & ita aditum ad majorem gratiam sibi fecisset; & sic se *dignum*, hoc est, non *indignum* præbuisset vita æterna, *Jer.* 3: 14. *Nam ego indicens, quomodo repositurus essem te inter filios, & daturus tibi terram desideratam, possessionem decoram, &c.* *vers.* 15. *Utique perfidè descivit uxor ab amico suo.* *Apoc* 21:27. *Joh.* 8:31. *Psal.* 4:6. 1 *Sam.* 2:25. *Prov.* 3:8.

Illaque dignitas continetur adimpletione conditionis, quam Deus antè à nobis præstari vult, quam nobis vitam, & majus sanctitatis incrementum concedere. Vide loca supra citata. Itaque quamvis *fides, & bona opera prævisa*, non sint causa, quare Deus alicui destinet suam gratiam, aut gratiæ incrementum, sunt tamen causa moralis, quæ, modo supra sæpius explicato, faciunt, ut Deus amore *complacentiæ* homines complectatur, iisque fructus istius amoris communicet. Imo sunt causæ morales, quare Deus pios, sanctos, & fideles amore & dilectione singulari prosequatur, 1 *Tim.* 4: 10. *Deus est conservator omnium hominum, maximè vero fidelium.* *Psal.* 145:18. *Propinquus est Jehova omnibus invocantibus ipsum*: propter quem amorem, & dilectionem eos peculiari ratione in electorum & dilectorum numero habet, *Matth.* 24:24. *Excitabuntur pseudochristi, & pseudoprophetæ, &c. ita ut seducant, si fieri possit, etiam electos.* *Col.* 3: 12. *Induimini igitur ut electi Dei, sancti, & dilecti visceribus miserationum, &c.* *Matth.* 20:16. *Multi enim sunt vocati, pauci electi.* Hisce & similibus locis, electi dicuntur & vocantur ratione amoris *complacentiæ*, non *benevolentiæ*: quatenus Deus propter dona sanctitatis, *per gratiam suam in iis collocata*, eos peculiariter diligit; & cujus amoris fructus sunt amplissimæ illæ promissiones, quibus Deus testatur se nunquam eos deserturum; quem etiam amorem Spiritu suo adoptionis in corde fidelium obsignat: ex quo ipsi certissimam spem atque fiduciam concipiunt, Dei amorem erga se tam magnum & propensum esse, ut omnia ad salutem necessaria ipsis abunde collaturus sit: sitque ipsos conservaturus ab omni opere malo; ita ut respectu certitudinis istius spei, jam ut salvati, & in cœlis constituti considerentur: quatenus scilicet in præsentia id præstant, quo vita & salus acquiritur; & jam ad vitam cœlestem jus habent, si modo juri illi per infidelitatem non renuncient, 1 *Cor.* 1:8. *Luc.* 10: 20. 1 *Joh.* 3:14. 2 *Tim.* 4: 8. *Heb.* 6: 10. *Phil.* 1: 6. *Joh.* 10: 28. 1 *Pet.* 1:5. *Luc.* 21: 41. 2 *Tim.* 2: 10. *Matth.* 10: 22. 2 *Joh.* 8. *Heb.* 3: 14. *Galat.* 6:9.

281

Index Capitum in prima Parte Doctrinæ de Gratia & Prædestinatione, contentorum.

NOVÆ

NOVÆ METHODI

DE

GRATIA

ET

PRÆDESTINATIONE,

SECUNDA PARS.

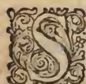
PRÆFATIO ad LECTOREM.

Benevole Lector,

Ostquam Novam Methodum de Prædestinatione & Gratia absolveram; eamque editione publici juris feceram, intellexi ab amicis, eam multis obscuriorem videri, & ea ratione traditam, ut non satis mentem sensumque meum potuerint assequi: putavi itaque aliquid operæ pretium facturum, si illi secundam curam adhiberem; & rem tum sua natura, cum etiam forte mea culpa, multis difficultatibus & obscuritatibus implicatam, evolvere atque illustrare laborarem. Quod in hac secunda methodi parte agere institui: utrum autem hoc ob rem fecerim, lector experiendo cognoscet.

NOVÆ METHODI DE PRÆDESTINATIONE & GRATIA, SECUNDA PARS.

Tatuimus Deum esse causam & authorem liberum omnium naturarum, tam earum, quæ voluntate præditæ sunt, quam earum, quæ eâ carent. Statuimus pariter Deum esse authorem omnis ordinis, omniumque actionum liberarum & naturalium. Arguit enim imperfectionem in Deo, statuere aliquid in mundo esse, aut fieri, quod à Dei voluntate non pendeat: aut fingere aliquid esse à Deo diversum, & illud per se esse, & ante Dei voluntatem. Quatenus itaque ante Deum, ejusque liberum decretum, nec natura, nec res, nec rerum ordo ullus fuerit, eatenus putandum, nihil causæ extra Dei beneplacitum fuisse, quare Deus voluerit hanc aut illam naturam esse, aut existere: quod etiam pariter de omni rerum ordine asserendum est. Et ita omnia Dei decreta sunt absoluta, fixa, immutabilia & determinata: non potest enim id dependere à conditione, quod est ante omnem conditionem; & à quo res habet naturam conditionis. Est itaque *lex*, *obedientia*, *remuneratio*, *&c.* ab ejusdem naturæ decreto, sc. absoluto, à quo est hujus aut illius hominis decreta salus. Deus enim absolute decrevit; ideoque est totum à Dei decreto, ut hic & ille homo esset libere sanctitati se tradens, & in statu gloriæ constitutus. Et est absolute à Deo decretum, ut esset hic & ille homo liberè impietati se tradens, & in statu damnatorum constitutus: vel quod eodem redit; est absolute decretum hominem creare, & in eo impietatem & peccatum permittere, & sinere eum prolabi ad statum damnatorum.

Statuimus deinde Deum omnia simul decrevisse; tam ea quæ sunt, quam ea quæ fuerunt aut futura sunt: tam ea, quæ in ordine naturæ, & in rebus creatis & ordinatis, *finis*, quam ea quæ medii & causæ rationem habent; (loquimur de causis rerum, & quas Deus causas esse voluit, non autem de causa Dei voluntatis) ita ut in decretis Dei, respectu Dei, non sit subordinatio, ita ut unum decretum alteri subordinatum sit, quamvis res decretæ sibi invicem subordinatæ sint. Non itaque extra Dei beneplacitum quærenda causa, quare voluerit hunc aut illum hominem esse, & esse libere peccantem: vel quare decreverit ut hic aut ille homo esset, & libere peccaret; & quare decreverit talem providentiæ suæ actum circa illum hominem esse: qui actus à multis vocatur decretum permittendi hoc vel illud peccatum, in hoc vel illo homine.

Quamvis, meo judicio, vox *permissionis* non satis explicet efficacem Dei providentiam circa peccatum; & innuere videatur distinctionem decretorum Dei: quorum altero decernit existere hominem, altero decernit permittere peccatum hominis,

nis, extra suum decretum constituti in circumstantiis, in quibus peccaturum eum prævidet; decernitque id permittere: ita tamen id prævidens, ut nihil ordinaverit, quod medii rationem habeat, quo Deus decrevit, ut peccatum fieret. Cum tamen totus ordo, qui nascitur ex bono & malo liberi arbitrii usu, & à quo peccatum, à Deo absolute simul & semel sit constitutus & decretus. Qui hoc negat, statuere debet Deum ex occasione boni aut mali liberi arbitrii usus, nova capere consilia, & formare nova decreta; quasi vis peccati spem Dei fefellerit, aut superaverit: debet statuere nexum rerum, quem in mundo ex virtutibus & peccatis conspicimus; denique totum illud quod fit, factum, atque futurum est, intercedente creaturarum libero arbitrio, (in quo præcipua Divinæ providentiæ pars vertitur) non ab æterno à Dei consilio processisse: nec Deum ab æterno ex suo beneplacito decrevisse, ut talis rerum nexus esset, qualem eum conspicimus; sed ordinem partim à rebus ipsis esse, partim à Deo in tempore, per occasionem formari: Deum non absolute decrevisse, ut inter alias res esset, verbi gratia, infernus, pœna, peccatum, &c. sed Deum ex occasione peccati à se prævisi, de iis decretum formasse: quæ omnia à ratione, & Sacra Scriptura aliena sunt, & Dei summæ perfectioni non consentanea. Sed ad rem.

Quia autem statuimus Deum omnia simul decrevisse, non ideo oportet rem hac ratione concipere: Deus prius voluit hujus aut illius miserum statum, in quo versantur improbi, deinde voluit existentiam illius status consequi per liberam perseverantiam peccatoris in peccatis: sed dicendum; Deus inter multa diversa, quæ voluit, & quorum omnium nullam causam, præter ipsius beneplacitum excogitare licet, voluit, ut inter alia essent etiam homines, qui liberè in peccatis perseverarent; & ita pœnæ æternæ obnoxii fierent. Si enim priori modo rem concipias, tum objectum reprobationis, vulgo sic dictæ, constituitur homo nulla morali qualitate mala affectus; quod ego magnopere à vero alienum esse puto. Nam quamvis non detur causa, quare Deus decreverit producere hominem aliquem singularem, & individuum libere peccantem, & libere in peccatis perseverantem, atque ita se æternæ pœnæ obnoxium reddentem; malus tamen liberi arbitrii usus (cujus liberi arbitrii natura est, ut quicquid ab eo proficiscitur, consideretur ut non collatum, & profectum à Deo, sed ab homine ita præstitum, ut Deus id quodammodo expectet à creatura libera) est conditio moralis, sine qua Deus non voluisset decernere, ut esset creatura peccans, in peccatis perseverans, & statui damnationis obnoxia.

Quia itaque Deus finem & media simul decernit, sequitur non esse formandum conceptum decreti unius, quo Deus absolute decernit finem, & postea introducere aliud decretum, quo Deus decernit media. Nam verissimum est media non amplius media vocanda esse; & mediorum necessitatem tolli, si Deus consideretur ut *absolutè* decernens finem, & postea alio decreto decernens media. Nec conditionale decretum (quale id esse putatur, quod includit hominis liberum arbitrium) potest subordinari decreto absoluto. Non potest concipi decretum, quo absolute decernitur aliquem rebus humanis interfuturum usque v. gr. ad annum septuagesimum, & postea illi subjungere decretum conditionatum: nempe, illud decretum effectum suum habiturum, si ille homo velit uti mediis convenientibus. Nam decretum, quod requirit hominis liberum arbitrium in sua executione, non permittit ut hominis liber boni arbitrii usus non contineatur in primo decreto. Unde fit, quod quibus Deus decernit vitam longævam, decernat illis ut bene utentibus mediis, & libero suo arbitrio. Et si ille liber arbitrii usus tunc includat virtutem, & si

Deus

Deus in Sacris declaret, se huic aut illi vitam longævam concessisse propter virtutis studium, ita ut illud studium rationem causæ moralis habeat; tunc quidem illa virtus moralis non est causa, quare Deus voluerit, ut in rebus creatis hic aut ille existeret longævus, & virtutem exercens, (decretum enim est istius rei causa, & quod non est, ne quidem in esse cognito, ante decretum, neque ulla qualitate affectum, id non potest esse causa illius decreti per quod est) sed illa virtus moralis est causa moralis, sine qua Deus illi non voluisset longævam vitam concedere. Et ex adverso, si Deus declaret alicui non vitam longævam indulsisse, quia peccator extitit, tunc peccatum non est causa quare Deus decreverit, ut aliquis peccator existeret, qui propter peccatum suum brevi tantum vitæ usura frueretur: sed peccatum est causa, sine qua Deus illi brevem vitæ curriculum non constituisset. Et quia peccatum in tali casu est causa vera moralis, ideo Scriptura testatur Deum talis hominis vitæ terminum contraxisse propter ipsius peccatum. Cum itaque Deus propter pietatem, aut impietatem alicujus vitam protrahere aut contrahere dicitur; id non ita intelligendum, quemadmodum Deus dies æstivos prolongat, & brumales contrahit; neque putandum Deum hujusmodi formulis balbutire nobiscum, & sese dimittere ad nostrum captum; neque ideo rem ex proprietate verborum æstimandam: nihil minus. Sed pietas & impietas est vera causa moralis longioris, aut brevioris vitæ; quemadmodum bona opera sunt causæ vitæ æternæ: at dies hyemalis non est affecta aliqua qualitate morali propter quam brevis; nec est capax moralitatis bonæ, propter quam longa esse potuisset. Pari ratione vitæ sanctitas, & perseverantia in eadem, non est causa, quare Deus voluerit, ut hic aut ille sanctus existeret, in sanctitate perseveraret, & vitam obtineret æternam; hujus tamen aut illius sanctitas est causa, sine qua Deus non voluisset decernere, ut hic aut ille homo servaretur. Imo Deus non potuisset decernere hujus aut illius sanctitatem, sine interventu boni usus liberi arbitrii hujus hominis. Liquet itaque quo sensu verè dicatur, quædam decreta Dei pendere à mediis tanquam à necessaria conditione. Simul etiam ex supra dictis liquet, quæ sit mediorum necessitas in executione.

Ex occasione, quod in superioribus diximus, probitatem tunc vocandam causam vitæ longævæ, quando Deus declarat in Scriptura se alicui *propter pietatem* vitam longævam concessisse, notandum, nexus quosdam rerum, & relationes causarum & effectus dari, quorum alia sunt arbitraria, alia necessaria: arbitraria sunt v. gr. Deum ex naufragio servare hominem se compellantem precibus; idque propter preces tamquam propter causam moralem: probo propter probitatem vitam longam concedere: non est enim nexus necessarius, inter precari & probum esse, & inter servationem ex naufragio, & vitæ longævitatem. Quando itaque Deus non declarat per revelationem alicui vitam longævam, aut salutem ex naufragio concessisse propter preces & pietatem, tunc certò definiri & statui non potest, probitatem & precationem esse causam moralem, propter quam Deus voluerit alicui concedere vitam longævam, aut eripere è periculis naufragii. Horum ratio est, quod quædam res morales, quoad earum causalitatem, cum quibusdam effectis certum nexum non habent, aliæ autem certum nexum habent; idque vel absolute, ut perfecta vitæ sanctitas cum salute; vel ex hypothesi, ut fides cum hominis salute.

Si itaque mundum, & quicquid in mundo fit, factum, aut futurum est, consideremus, ut *unum* aliquid, quod à Dei voluntate ex nihilo profectum est, facile intelligimus omnia absolute à Deo decreta esse; & extra Dei beneplacitum nullam fuisse causam, quare hoc universum,

& quicquid in eo fit, esse voluerit. At quod si consideremus nexum & ordinem rerum, & actionum creaturarum liberarum, quem non solum *inter se* habent, sed qui etiam inter Deum & creaturas intercedit, quatenus nempe aliquod moralitatis fundamentum præbent; & quatenus causalitatem veram moralem in ordine ad ipsam Dei voluntatem habent, tunc rectè asseritur, omnia illa conditionatè decreta esse, quorum existentiam requirit hominis liberum arbitrium. Non potest itaque creatura libera concipi tamquam objectum vel effectus decretorum, separata à voluntate, sive libertate: neque potuit Deus decernere creaturam liberam aliquando fore, quin simul posuerit moralitatem in illa creatura libera: neque potuit quicquam de ea, & circa eam decernere, quo non includatur libertas & moralitas. Et ideo non potest concipi aliquid *morale* à Deo decretum, quod simul non sit causa relationis moralis ad Deum. Et ita qualemcunque *relationem moralem* Deus ad nos habet, & nos ad Deum; & in quocunque morali statu constituti sumus, illius causa est illud liberum, quod in actionibus moralibus reperitur. Si itaque objectum decretorum Dei statuas creaturam integram, non debet concipi ullum decretum circa illam, quod repugnet relationi illi, quam Deus ad *integram* creaturam, ratione præditam habere debet, & cujus relationis causa est, creaturæ operatio recta & legi conveniens. Et quia includitur in natura creaturæ liberæ, quod semper operetur, & semper bene aut male utatur suo libero arbitrio; quodque in omni usu liberi arbitrii contineatur moralitas aliqua, virtus aut vitium; quodque Deus non sit causa vitii moralis; quodque ideo creatura libera cum vitio à Deo constitui & creari non potuit: hinc nata sunt fundamenta relationis illius moralis.

Quia autem *electio* & *reprobatio* sunt decreta Dei de statu hominis *morali*; & propter quod decretum Deus consideratur, ut diversam relationem moralem habens ad creaturas liberas, non potest illa diversitas oriri, nisi à *moralitate* diversa, quæ alia est in reprobo, alia in electo. Est enim electio (vulgo sic dicta) decretum Dei de creando homine, qui libere credit, in fide cum bonis operibus perseverat ad vitæ terminum ultimum, & ita salutem consequitur. Et ex adverso, reprobatio est Dei decretum de producendo homine, qui libere peccat, in peccatis & in infidelitate perseverat; & ita sibi perditionem accersit. Quatenus itaque hoc decretum complectitur diversos status morales hominis; qui diversi status (quia ab arbitrii usu pendent) etiam diversas constituunt relationes creaturæ liberæ ad Deum; & vicissim diversas relationes Dei ad hominem: ideo & amor & odium in eodem decreto reperiuntur; imo etiam aliquid, quod nec odium nec amorem exprimit. Rem ipsam exemplo declarabo. Quatenus v. gr. decretum reprobationis includit decretum de homine creando, qui non fuit, nec in se, nec in esse cognito, eatenus illud decretum nec amorem, nec odium, nec benevolentiam, nec malevolentiam includit: quia versatur non circa creaturam liberam, quæ aliquod esse habet; quæque ideo, quia nullo modo est, non est capax ullius talis rei, quæ potest præbere fundamentum relationis odii aut amoris, &c. sed per illud decretum constituitur talis rei capax, quia per illud constituitur in esse. Non rectè dixerim, quod Deus mihi benefecerit, quia decrevit me fore aliquando; quia sub hoc respectu non eram *ego*, sed eram plane *nihil*: at *nihil* non potest esse objectum Divini amoris aut odii.

Porro Deus creans creaturam liberam, innocentem, capacem obtinendæ salutis; & offerens ea, quæ comparandæ saluti sufficiunt, (quæ oblatio saltem cum creatura innocente habet nexum necessarium) eatenus Deus rectè benignus, & bonus, & favens illi creaturæ dicitur. Quatenus creatura *libera* consideratur ut bene utens libe.

libero arbitrio, eatenus Deus consideratur, non tantum favens creaturæ liberæ innocenti; sed ut ita favens, cui præmium conferre vult, si peccatis suis illam relationem non intervertat. Quatenus decrevit Deus, ut essem creatura libere peccans, aut non peccans; & considerata ut adhuc constituta in statu integritatis, (in quo statu ponendum, bonitatem Dei erga omnem creaturam liberam & innocentem esse æqualem) ideo Deus mihi nec iniquior nec propitior quam alii creaturæ fuit: sed per bonum aut malum liberi arbitrii usum (considero creaturam liberam in statu integritatis constitutam) ego me Dei odio aut favore, *qui ad remunerationem respectum habet*, dignum constitui. Nam quamvis decretum, quo est constitutum ut sim libere peccans, sit firmum; & per efficacem Dei providentiam circa malum, certo eventum suum sit habiturum; sicut etiam alterum decretum, huic jam dicto oppositum, per quod constitutum est, ut sim creatura libera, liberè perseverans in bono: certitudo tamen istius eventus non constituit ullam relationem moralem; & non tantum liberum arbitrium integrum relinquit, sed nec favoris nec odii nomine venire debet, aut potest: sed odii aut favoris Divini, aut majoris, aut minoris amoris Divini erga creaturam liberam ratio petitur tantum ex mediis, & effectibus, quibus creatura libera à Deo afficitur; & quibus voluntas moraliter movetur; & propter quem moralem animi motum sibi applaudit, aut se accusat. Nam per moralem motionem non intelligo tantum exhortationes & comminationes illas externas, sed internum motum mentis nostræ, quem in se experitur, cum gratia Dei roborata bona exerit, & tentationem superat; aut cum propter peccata se sentit fractam & debilitatam, & robore gratiæ destitutam. Sed fortasse de iis aliquid in sequentibus.

Porro quatenus jam considero liberam creaturam lapsam; & examino varias dispensationes Dei circa eam, tunc odii majoris vel minoris, ut & amoris majoris & minoris Divini effectus & testimonia circa creaturam liberam versari reperio. Quatenus diabolum, post commissum peccatum, statim constituit in statu condemnationis, neque eum *viatoris* personam obtinere voluit: neque Christum pro illo mori, eo se minus misericordem erga diabolum, quam erga genus humanum præbuit Deus; & eatenus diabolus aliter dicitur reprobatus quam homines, quos Deus in *viatorum* numero habet: de quibus tamen statuit permittere peccatum; eosque sinere sibi ipsis damnationem, & exitium accersere. Quatenus autem Deus decrevit, ut essent homines *viatores*, quibus tantum gratia communis, quæ etiam contigit iis, qui vivunt expertes Euangelii, superesset, quâ niterentur ad assequendam salutem; & ut essent alii, quibus Deus gratia illa, quæ per Euangelium dispensatur, adesse decrevit: quatenus rursus inter illos essent, qui majore, vel minore gratiæ mensura afficerentur, eatenus Deus unum *viatorem* præ alio amasse rectè asseritur: & eos juxta Scripturæ stilum odisse, quibus parcius gratiam suppeditat propter peccata præcedentia; & ita reprobat, & tradit in sensum reprobum. Eos autem specialiter dilexisse, quos extra fidei & bonorum operum intuitum, gratiâ Euangelicâ complexus est, & ita elegit. Ex quibus sequitur, quod tamen multis videbitur paradoxum: nempe, Deum (non obstante decreto reprobationis diabolorum,) eos in statu integritatis consideratos, tantum dilexisse quantum angelos, qui perseverarunt in sanctitate, consideratos in eodem statu, & *viatorum* personam sustinentes.

Hinc etiam sequitur, objectum reprobationis, vulgo sic dictæ, *esse hominem peccatorem, & in impœnitentia morientem*. Non hominem peccatorem eo sensu, quo vulgo statuitur, objectum prædestinationis, *homo lapsus*: quasi Deus ex massa cor-

 rupta

rupta absoluto reprobationis decreto, quosdam singulares homines, sine peccati consideratione, nollet conferre gratiam, qua servari possent; & ita eos perire velit: destinans *permissionem peccati* libere ab homine perpetrandi, & *permissionem perseverantiæ* in eodem peccato, tanquam medium ad perditionem. Reprobationem talem rejicimus. Sed peccatum hominis, & perseverantia in eodem peccato, est causa, sine qua Deus nunquam decrevisset *hunc* aut *illum* reprobare; & per quod peccatum, & per quam perseverantiam in eodem peccato, homo se dignum constituit quod reprobetur: & hoc in sensu reprobatio non est actus *dominii* simpliciter, sed actus mixtus, compositus ex actu dominii & judicis. Neque tamen ideo probo sententiam Remonstrantium quorundam docentium, *hominem in peccatis morientem esse objectum reprobationis*: quasi Deus propter hominis peccata, & perseverantiam in iisdem, decrevisset, ut esset aliquis homo libere peccans, & in peccatis perseverans; & ita in statu condemnationis constitutus. Nam certe peccatum prævisum non est causa formandi decreti de tali ordine; nempe ut esset in mundo peccatum, defectus, & damnatio hujus & illius hominis; sed absolutum Dei decretum est causa istius dispensationis: & efficax Dei providentia circa peccatum: ut & omnium naturarum, & earum ordinis dependentia à Deo, ejusque decreto libero, est causa, quare reprobatio etiam absoluta vocari possit, & actus dominii putetur. At quia reprobatio etiam includit hominis liberum arbitrium, ideo omnis reprobatio vocatur etiam conditionata, & ejus objectum est homo peccator, & moriens in peccatis.

Liquet porro ex superioribus, quomodo electio ad fidem & bona opera, possit vocari *absoluta*, & quomodo *conditionata*: absoluta, quatenus Deus absolute voluit, ut hic & ille homo esset, & existeret libere credens, &c. Conditionata rursus est, quia *absolute* nemo eligi potest ad id, quod à nostra libera voluntate proficisci debet: quamvis id fiat per Dei gratiam; & illa gratia sit destinata, tamquam medium, per quod certò homo salutem consequetur, quamvis & modo à nobis incomprehensibili, & propter dependentiam rerum creatarum à Deo, tanquam à causa prima: quia utcunque certò homo per gratiam, & Dei efficacem providentiam salutem adipiscitur; ita tamen salutem in hoc casu consequi ponitur ut *viator*, & per liberum arbitrium. Imo si rectè & accurate loqui velimus, non datur electio ad fidem: quia electio conditionata non est electio; neque quisquam eligi potest ad id, quod à *viatoris* libero arbitrio proficisci debet. Nam quandoquidem, nec decretum, nec efficax Dei providentia, nec gratia qualiscunque, & ut lubet magna, non tollit aut minuit libertatem in homine; & quandoquidem omne id, quod à libertate proficiscitur, includit illum conceptum formalem, ut id à Deo non ita conferatur, quin etiam à libertate hominis, ut ita dicam, expectetur, non potest concipi aliquis eligi ad fidem & bona opera, nisi conditionate: & ideo talis electio non est proprie *electio* vocanda. Illa conditio tamen non facit, quod decretum, quo Deus decernit producere hominem, qui libere credat, non sit firmum: est *firmum* propter dependentiam omnium creaturarum à Deo, & propter efficacem Dei providentiam: est, ut ita dicam, *suspensum*, quia est decretum de rebus, quarum executio obtineri tantum potest per libertatem hominis. Distinctionem enim *de sensu composito*, & *sensu diviso*, sano sensu explicatam, admittimus. Cum respicimus ad dependentiam omnium creaturarum à Deo, statuimus nihil aliter eventurum, quam Deus id fieri absolute decrevit: at cum ad nostrum liberum arbitrium respicimus, statuimus nos aliter *potuisse* agere, quam agimus; quia nullus est formandus conceptus de dependentia creaturarum à Deo

Deo, & de efficaci ejus providentia, qui tollat illud liberum voluntatis, *quo possumus velle quicquid lubet*. Et decreto Dei absoluto (sensu supra tradito) non est locus in rebus, ad quarum executionem liberum arbitrium requiritur: & quod decretum absolutum tollit illud, quod à libero arbitrio liberæ creaturæ profectum, habet rationem illius, quod Deus *quasi expectare* à libera creatura dicitur. Ideoque omni modo rejicimus illum loquendi modum, quo dicunt in aliquo sensu verum esse, hominem non posse plura bona opera facere, quam facit; & in genere, eum non posse plus boni aut mali facere, quam facit.

Talis enim loquendi modus exprimit conceptum mentis, quo intelligimus per dependentiam rerum creatarum à Deo, & per Dei decretum absolutum de iis, ab earum creaturarum liberarum actionibus tolli *libertatem arbitrii*, vel potius *liberum arbitrium*; & cujus natura est, ut possit *omnia velle*: & introducit decretum Dei de actionibus liberis, quod excludat *libertatem volendi quod lubet*. Concipit enim voluntatem relatam ad dependentiam suam à Deo, summo ente, & ad ejusdem Dei decretum, non *posse velle* quod lubet: extra autem illam rationem, & in se consideratam, *posse velle* omnia. Et ita illo conceptu non ponunt libertatem in voluntate; sed tantum afferunt illam à se, sub aliqua ratione considerari, sub qua illis non obversetur in mente voluntas, per dependentiam, & decretum Divinum, libertate sua agendi quod lubet, privata. Qui conceptus duplici vice falsus est: primò, quia præsupponit hominem posse per abstractionem considerare voluntatem, ut dependentia à Deo & decreto Divino *constrictam*: deinde, quia revera id ponit, per quod voluntas desinit esse voluntas. Et doctrina illa, quæ docet omnia per & propter decreta Dei, & dependentiam creaturarum à Deo certo evenire; nec eo tamen potentiam nostræ voluntatis, quâ agit, quæ lubet, & quâ potest omnia velle, & contrarium ejus, quod voluit, tam alte insedit omnium mentibus, quam ipsa doctrina de Deo. Et quemadmodum nulla gens, aut natio existit, quæ non sit imbuta Deorum opinione, ita nulla pariter existit, quæ non credat bella & calamitates, quæ bella & calamitates, propter hominum impietatem sequuntur, à Deo hominibus dispensari propter sua demerita; easque Deum posse avertere propter proba piorum facta: (hoc enim fundamento nititur omnis cultus) neque eo minus arbitratur, quin piis & impiis adfuerit potestas referendi consilia in pejus aut melius.

Sed pergamus ad ea persequenda, quæ electionem & reprobationem spectant. Quemadmodum itaque non licet considerare hominem peccantem, quin simul considerandus sit, ut qui potuit non peccare: ita nunquam Deus voluit ut peccatum existeret, quin simul esset affectum illa qualitate, qua æstimatur, illud libere esse perpetratum; eaque libertate quam in nobis experimur, & cujus uniuscujusque conscientia certissimum est testimonium, & quod à nobis, utcunque aliquis occlamet, avelli non potest. Cum autem asserimus voluntatis naturam esse, ut possit velle omnia, non ideo asserimus *indifferentiam*, & libertatem ad oppositum, esse de natura libertatis: nam statuimus mentem, sive voluntatem per lumen intellectus se ita determinare, ut non amplius ad hoc aut illud agendum sit indifferens: sed cum talis determinatio sit ab ipsa voluntate, & nullo modo ab aliqua re extrinseca etiam qualicunque, (ne Deo quidem aut ipsius gratia exceptis) talis determinatio profecta à magno lumine in mente, non repugnat isti facultati voluntatis, propter quam de voluntatis natura esse diximus, quod possit velle omnia. Et in hoc insigniter peccatur à multis, quod formant conceptus de dependentia creaturarum à Deo, & de Dei *efficaci* providentia, qui repugnent isti libertati voluntatis. At cum modus,

dus,

dus, quo creaturæ dependeant à Deo, & quo Deus efficacem suam providentiam in creaturis exerit, sit infinitus, à nobis incomprehensibilis, & cujus nullum conceptum aut ideam habemus, cujus idcircò etiam nullum est judicium; fieri non potest quin pecceturà nobis, quoties illius aliquem conceptum formare volumus: cum enim semper mutuamur à rebus creatis, quod alibi reipsa ostendi; cum tamen dependentia creaturarum à Deo, & præsertim nostræ voluntatis, sit plane alterius naturæ; neque quicquam commune habens cum illa independentia, cujus ideam habemus à rebus creatis mutuatam.

Et quemadmodum nostri peccant, cum versantur in hujusmodi argumentationis modo, ita adversarii frustra operam sumunt, quando probare nituntur dependentiam creaturarum à Deo, repugnare nostræ libertati: nam quamvis eorum congressus sit felicissimus contra nostros, qui modum dependentiæ nostræ voluntatis exprimunt per *prædeterminationem*, *præmotionem*, *præcursum*, *&c.* (qui conceptus omnes revera conceptum de libertate voluntatis tollunt) tamen ista victoria nihil facit ad summam rei: non enim in eo vertitur causæ eorum æquitas, quod nostrorum Theologorum vitiosos de modo dependentiæ conceptus subvertant, sed quod probent nullam dependentiam creaturarum à Deo esse posse, quin tollatur voluntatis natura. Lubenter enim concedimus, nullum nos posse formare conceptum de modo dependentiæ, quin, si eum probe examinemus, comperiemus illum aut voluntatem destruere, (quod nostris ut plurimum contingit) aut primi entis naturam subvertere; quo vitio ut plurimum adversariorum argumentationes laborant. Probent adversarii esse de natura dependentiæ, quod libertas voluntatis cum ea non possit consistere, & quod sit de natura libertatis, quod non detur dependentia. Sed hoc illis æque in proclivi erit, quam probare non posse dari Deum, si detur voluntas; aut non dari voluntatem, si detur Deus. Et jam satis intelligimus, quia respondere oporteat ad illam objectionem: nempe, sequi ex nostra doctrina, Deum esse authorem peccati. Illud enim ex doctrina dependentiæ sequi non potest: sed verissimum est, quod sæpius ex malis nostrorum conceptibus de modo dependentiæ, hoc sequatur. Et mihi quidem videtur adversariis nullam causam superesse, quæ illos morari possit, quare nostram doctrinam non amplectantur; quandoquidem omnes conceptus de libertate, & facultate voluntatis, quos illi formant, etiam nos admittimus: ultro enim concedimus nullum conceptum formandum de dependentia creaturarum à Deo, qui imminuat summam illam libertatem voluntatis; & quo aliquid ponitur extra voluntatem, quod eam determinet, & quo minus non possit velle omnia.

Est tamen aliqua *electio absoluta* ad fidem, ad bona opera, & ad salutem; quatenus Deus ex pura sua misericordia quibusdam hominibus offert gratiam, per quam servantur, & credunt, & operibus bonis se dedunt, quam aliis non offert: & hæc electio etiam est absoluta; quia nec fides, nec opera bona prævisa, sunt causa moralis ullo modo, quare Deus iis offert illam gratiam, per quam credunt, & bona operantur: quemadmodum nec infidelitas, nec improbitas prævisa, est causa quare eandem gratiam aliis quibusdam hominibus non offert. Quæ electio similis est illi electioni, quâ dives quibusdam pauperibus confert eleëmosynam, quam aliis non confert, nullo habito respectu ad probitatem, aut improbitatem pauperum, quibus illa eleëmosyna confertur, aut non confertur. Nam quamvis illa eleëmosyna non conferatur, nisi illi, qui illam acceptat; neque intenditur, ut quisquam illa eleëmosyna fruatur, nisi qui illâ frui velit, atque ut ita sit conditionata; acceptatio tamen non est *causa*, quare dives quibusdam eleëmosynam conferat: quamvis sit causa,

causa, quare eleëmosynæ pauper particeps fiat. Non est itaque illa acceptatio simpliciter causa *sine qua non*: quæ revera tantum nomine tenus causa est; quia nulla causalitate attingit effectum, aut causatum. Neque tamen illa acceptatio eleëmosynæ est hujusmodi causa, quæ relationem habet ad remunerationem, quamvis talia opera etiam procedere possint à paupere, acceptante eleëmosynam: ut ita sint vera causa, quare dives iterum atque tertiò beneficia in eo, qui eleëmosynam accepit, cumulet, novaque conferat. Sic fides considerata ut voluntatis actio, qua meritum & justitiam Christi amplectitur, recte confertur operationi voluntatis pauperis acceptantis eleëmosynam, & sub ea ratione nullo modo consideratur in justificatione ut *opus*: at bona opera, quæ *rationem causæ vitæ æternæ* induunt, & tamen à justificatione excluduntur, sunt illa, quæ cum nisu, conatu, & difficultate exeruntur: nec tamen implicati sunt in ipso actu fidei formali; (quemadmodum mactatio filii ab Abrahamo suscepta, & præstanda, inclusa erat in formali actu fidei Abrahami, quapropter illi operi etiam justificatio attribuitur) sed actum formalem fidei ita sequuntur, ut propter Christum fide apprehensum, ea exerantur: sed de his alias amplius; redeo itaque ad institutum. Quamvis ita quibusdam offeratur illa salus, & gratia per fidem acceptanda, aliis autem eadem gratia non offeratur, non tamen destituuntur mediis, quibus servari possent, si vellent.

Cum autem dico quibusdam tantum illam gratiam conferri, cujus per fidem participes simus, ex hoc intelligit lector me hanc electionem, de qua nunc sermo est, non putare ita absolutam esse, ut etiam excludat id, quod per gratiam Dei à nostra voluntate proficisci debeat: sed quia illud est fides, quæ tantum hic habet rationem actionis voluntatis acceptantis beneficium, ideo ipsa fruitio beneficii non putatur suspensa à causa, quæ aliquam efficaciam habet ad producendam illam relationem in ordine ad Deum, quâ à bonis operibus exspectatur remuneratio. Ut inde liqueat aliud esse conditionem simplicem, aliud esse conditionem talem, quæ habet rationem operis respicientis præmium, cujus hæc est formula: si tu velis hoc facere, ego vicissim illud faciam, ita ut præstatio conditionis habeat rationem causæ moralis producentis relationem, sub qua Deus consideratur, ut volens remunerare opus aliquod bonum. Sed formulam ita concipere oportet: ego te credentem servare volo; ita ut objectum electionis quidem sit homo illa qualitate morali affectus, quam fidem vocamus, sed tamen fides non est causa electionis. Aliud est aliquem eligere ex fide prævisa, hoc est, destinare alicui beneficium & meritum Christi fide apprehendendum, aliud propter fidem aliquem eligere. Intelligit præterea lector me per conditionatum decretum, non intelligere tale decretum, quod ita à conditione ab homine præstanda pendeat, ut Deus suspensus sit, & in exspectando quid homo facturus sit: nam quamvis illud *liberum*, quod reperitur in omnibus actionibus voluntatis, tale sit, ut concipi nec possit, nec debeat tanquam *absolutè* à Deo procedens, & homini ita absolutè decretum & collatum, ut *libertatis* voluntatis nulla sit habita ratio, sed quod contra, concipi debeat ut aliquid, quod Deus à nobis requirit, ut contradistinctum ei, quod ipse nobis conferre vult: consideratio tamen dependentiæ creaturarum à Deo; & quod implicet fingere aliquid, quod suam naturam, aut existentiam habeat ante Dei voluntatem, & quod ita, & ea ratione aliquid à se sit, vetat Deum propter *illud liberum voluntatis* considerare ut suspensum à conditione.

Porro, quatenus ea est sors & conditio humani generis, ut totum sit propter peccatum reatui obnoxium; totumque ideo destituatur gloria Dei; Deusque illam

œconomiam & rationem fervandi homines instituat, ut non velit conferre gratiam, quâ credant & convertantur, illis, qui per legem & opera fervari volunt, quod Apoſtolus vocat *currentis & volentis*, Rom. 9. & quæ eſt ratio quærendæ falutis extra Chriſtum: fed ex adverſo, eos ad vitam adducere velit, qui nullam ſpem falutis ex rebus à ſe proficiſcentibus concepêre, ſed re ipſa nudi & deſtituti ſunt omni præſidio acquirendæ falutis, & præfertim illius, in quo Judæi plurimum fiduciæ collocabant: ut Deus ita palam oſtenderet falutem hominis à ſola Dei miſericordia in Chriſto pendere, & rationem falutis in Euangelio prædicatam apertè, in V. T. obſcurius, & quæ ab omni ævo obtinuit, eſſe gratiam Euangelicam. Cui gratiæ naturæ repugnat aliquod bonum morale qualecunque in illo homine ponere, qui iſtius gratiæ ſit particeps: eo inquam reſpectu Scriptura ſpeciatim docet, & inculcat electionem non eſſe operantis, ſed miſerentis Dei; & eam electionem eſſe hujuſmodi, quâ ſe communicat iis, qui ipſum non quærebant. Quæ fervatio vocatur fervatio *ex gratia*, & opponitur ab Apoſtolo directè *operibus*; hoc eſt, rationi falutis, qua homines non tantum *currendo & operando* præſumunt ſe vitam adepturos, ſed qua ponitur aliquod bonum morale in homine, quo ratio, quo fervantur, definit eſſe talis, ut non ſit amplius hominis Deum non quærentis. Et ideo disertè Scriptura dicit, Deum puerorum alterum, antequam aliquid boni aut mali fecerant, dilexiſſe, alterum odio habuiſſe. Et electio, ſic conſiderata, ita eſt ex gratia, & non ex fide, aut operibus prævifis, ut album nigro, & aqua igni non ita ſit contraria, quam illi electioni gratuitæ ea, quæ eſt ex fide, aut operibus; quia illa electio, ſicut & juſtificatio re ipſa, & ex ſua natura excludit omnem qualitatem bonam in homine, ut cauſam electionis: ſicut & juſtificatio illam excludit: & eſt electio *improbi*, quemadmodum juſtificatio eſt *improbi*, Rom. 4. Quamvis iſtorum amborum hoc diſcrimen ſit, quod electio ſit hominis improbi ad gratiam, & ad bonum fide apprehendendum: & juſtificatio hominis improbi eandem gratiam & idem bonum fide apprehendentis. In hiſce enim fides, quamvis ſit actus voluntatis ab ipſo homine proficiſcentis, non magis habet rationem cauſæ moralis impellentis Deum, ut improbum eligat, aut impium à reatu abſolvat, quam acceptatio beneficii à paupere facta, eſt cauſa, quare dives decrevit alicui pauperi conferre eleēmoſynam, aut quam acceptatio abſolutionis facta à reo, ſit cauſa, quare à judice reus abſolvatur: ſed fides in hiſce Dei operibus eſt tantum conditio quædam moralis, ſine qua beneficium Chriſti nemini poteſt eſſe uſui & bono.

Et quia tam electio, quam juſtificatio eodem modo gratuita eſt; ideo talis inter has duas affinitas eſt, ut Apoſtolus, quando de hac electione agit, (quæ gratia Euangelica continetur, & quæ ideo cum ratione falutis per fidem, quæ Euangelii ſumma eſt, conjuncta eſt) eadem phraſeologia utatur, quâ in juſtificatione: hābentque opera & gratia, quæ Apoſtolus tam in electione, quam juſtificatione inter ſe opponit, eundem ſenſum. Et qui ita eliguntur & juſtificantur, vocantur *filii promiſſionis*, Rom. 9: 8. *Et ſecundum promiſſionem hæredes*, *Galat* 4:28. Quia illa electio & juſtificatio fluit ex gratuita illa promiſſione Euangelica, qua miſeris peccatoribus, omni ratione conſequendæ falutis deſtitutis; & ſub hac forma conſideratis, confert falutem: quemadmodum Abrahamo jam effœto, & generationi inepto, atque adeo ſpem prolis ex ſuis viribus parandæ, abjicienti, filium promiſit; & ſtatuto tempore promiſſionem adimplevit. Et hoc propoſitum fervandi tales, Scriptura ideo vocat *propoſitum ſecundum electionem*, quia eſt propoſitum, ſecundum quod deſtinat cōnferre gratiam homini, ut peccatori, & omnibus ad ſe convertendum, aut ad falutem conſequendum, viribus

ribus destituto; quales propriissime eligi dicuntur: quia Deus per eam se offert iis, qui omni modo erant perditi, & à se alieni; & qui ideo ipsum non quærebant. *Et ideo non ex operibus, sed ex vocante; ut propositum firmum maneret.* Ex *vocante*: hoc est, Deo ad se invitante, & assumente hominem non se quærentem, sed à se aversum per opera mala, gratia sua anteveniente. Manet autem tale propositum *firmum*, quia non pendet ab ullo hominis opere, qua tali, sed à sola Dei gratia & veritate: quemadmodum firmitas propositi dandi pauperi, nihil à me petenti, nec me quærenti, eleëmosynam, pendet solummodo à mea constantia, veritate & misericordia. Et ideo Apostolus illud *propositum firmum* vocans, non respicit ad constantem & immutabilem Dei voluntatem, qua omnia exequitur, quæ ab æterno fieri decrevit; nam eo respectu electio alicujus ad vitam per opera, etiam firma est: sed quia electio, de qua hic sermo est, continet destinationem conferendi peccatori non solum omni modo perdito, & considerato, ut nulla bona qualitate inhærente, quæ Deum posset impellere, prædito, gratiam salutarem in Euangelio revelatam: sed etiam quia statuit gratiam conferre nihil operanti, & nihil de suo conferenti, quod causæ moralis proprie dictæ rationem habeat. Nam quamvis tale Dei propositum in sua executione non tantum includat fidem, sed etiam requirat objectum fide præditum: illa fides tamen non habet rationem operis, & causæ moralis, quæ secundum naturam operationis causarum moralium, ea efficacia influat in voluntatem, ut gratia Dei in electione non maneat omni modo gratia; nec eâ imminuatur.

Vocat itaque Apostolus illud propositum *firmum*, quia fides electorum non consideratur ut conditio, à quibus suspensa promissio est; & ideo singulari quadam ratione tales promissiones *firmæ* vocantur: quemadmodum testamentum firmum & ratum est morte testatoris, etiamsi intercedere debeat hæredis voluntas acceptantis hæreditatem. Eodem referenda verba *vers.* 25. *Vocabo populum, qui meus non erat populus, & eam, quæ non erat dilecta, dilectam.* Et verba *cap.* 11. *vers.* 7. *Quod quærebat Israël non invenit, sed electi obtinuerunt*: electi hic opponuntur Israëli quærenti; atque ita per electos intelligendos arbitror peccatores, non quærentes Deum, nec ullam spem habentes acquirendæ vitæ suo conatu, labore & studio; hoc est, operibus aut propria justitia: sed quos Deus præoccupavit gratia sua Euangelica; & quibus vitam per fidem in Jesum Christum dedit.

Ne autem hæc electio (quæ nullum omnino respectum habet ad bonam electi qualitatem aut dispositionem) videretur gentibus, & præsertim Judæis; qui electionem ex operibus, quemadmodum justificationem ex operibus urgebant, nova & Scripturis non contenta, probat Apostolus Deum ab omni ævo talem eligendi & vocandi homines ad salutem rationem, qua nullo habito respectu ad bona aut mala opera eligit & vocat, quemcunque ex arbitrii sui libertate eligere & vocare lubet, adhibuisse: adducitque in eam rem exempla, quibus probat eâ eligendi & vocandi ratione, ut etiam reprobandi (in qua operis boni aut mali nulla æstimatio est) Deum esse usum. Diximus enim jam nullam qualitatem bonam esse causam, quare Deus aliquem ad salutem per fidem acquirendam eligit. Et ita neque currentis & operantis conatus est causa, quare Deus aliquem non eligit ad salutem per fidem acquirendam: quamvis fides sit causa *suo modo*, quod hujus aut illius electio ad salutem per fidem acquirendam detur. Et quamvis currentis conatus; & per opera justificationem adipisci laborantis, causa sit quare hujus aut illius exclusio à salute existat: nam ut sæpius inculcavimus in aliquo sensu reprobatio & electio est ex infidelitate & fide prævisa. Existimamus hanc electio-

nem & reprobationem, quam modo descripsimus, esse electionem illam proprie dictam, de qua in Sacra Scriptura singulatim fit mentio, & præsertim in Epistola ad Romanos. Et electionem definirem, quod sit Dei ex amore plane gratuito profectum decretum quosdam homines, perditos in se, reatui obnoxios, & quos Deus juste sivit ad tempus in viis suis ambulare, vocandi ad salutem, & conferendi gratiam Euangelicam, qua serventur. Reprobationem ex adverso definirem, quod sit decretum Dei permittendi quosdam singulares homines, qui gratia sua abusi sunt, neque ullum ex ea retulerunt fructum, ambulare in viis suis; & ita sinere eos ruere in interitum. In hac electione nec fides, nec opera ullum conferunt momentum: sicut nec in hac reprobatione abusus gratiæ est causa quare reprobentur; quamvis ille abusus sit qualitas in homine reprobato, sine qua Deus tale decretum de quibusdam hominibus & gentibus non fecisset.

Horum duorum decretorum alterum puto electionem propriè dictam, alterum reprobationem; & utrumque communi nomine prædestinationem vocandam. Electionem autem & reprobationem, de quibus egimus in prioribus; & quas electionem & reprobationem impropriè dictas vocavimus, designarem nomine *providentiæ Divinæ circa creaturam liberam, omnesque ejus status morales*. Quæ duo decreta immensum differunt: quod ex toto sermone supra in medium prolato, manifestum est; & illustrius fiet ex antithesibus, quas nunc strictim proponam: reliqui lectoris industriæ & meditationi relinquens. Electio propriè dicta gratiam includit: impropriè dicta electio non includit gratiam; ut liquet ex angelis, qui per opera servati sunt. Electio prior habet pro objecto hominem ambulantem in viis suis: posterior non reperit objectum, sed ponit objectum. Prioris certitudo petenda est ex gratiæ magnitudine: posterioris ex efficaci Dei providentia, & dependentia creaturarum omnium à Deo; qua tam certo peccatum evenit, quam virtus; tam certo perditio, quam salus. Prioris electionis respectu Deus erga omnes non est æque benevolus; sed contra est de ratione istius electionis, quod alios gratia salutari complectatur, alios illius expertes habeat: at posterioris electionis respectu Deus omnibus ex æquo est benignus & bonus, tam iis qui pereunt, quam iis qui serventur, tam angelis, qui perseverarunt in integritate, quam iis, qui ab ea desciverunt: qui enim perstitere, non gratia singulari, sed libero suo arbitrio perstitere. Priori electione servantur, posteriori non servantur peccatores; nisi quatenus peccatores per priorem electionem includat. Prioris electionis causa meritoria non est quidem meritum Christi; sed electio est tamen decretum, quod includit meritum Christi, & sine quo nec esse nec concipi potest; & ita est fructus gratiæ Euangelicæ: in posteriori electione non habetur ratio Christi meriti. In priori electione est ordinatio mediorum ad finem, & subordinatio decretorum: in posteriori non item, sed in ea objectum, causæ & media simul considerari debent: quomodo id intelligendum sit, supra fusè expositum est. In priori verum est dictum Christi, ego vos elegi, vos me non elegistis: quia gratia sua peccatorem in viis suis ambulantem antevertit: in posteriori verum est idem dictum, quatenus Deus ex suo libero & absoluto decreto voluit, ut aliquis existeret, qui peccans & in peccatis vivens à Dei gratia præveniatur.

In electione priori vita decernitur ut præmium: in electione angelorum vita decernitur ut merces. Possem infinita alia proferre, quibus innuatur differentia electionis propriè dictæ ab ea, quam jam Dei providentiam circa creaturam liberam vocare lubuit.

Et quamvis *electio vera* sit pars *illius providentiæ*, non oportet tamen hæc duo confundere propter diversas relationes, quas

Deus

Deus & creatura libera ad se invicem habent: & propter quas relationum diversitates providentia Dei generalis in diversas dividitur partes; quæ singulæ diversam rationem & naturam habent. Electio propriè dicta est quidem pars providentiæ generalis; & eâ continetur: sed propter diversos respectus, quos fundat tam hominis quam Dei ratione, ideo eatenus diversam induit naturam ab aliis providentiæ generalis partibus, etiam propriis suis respectibus & relationibus affectis, distinctam. Ideo non possum probare eorum sententiam, qui inculcant duas illas opiniones; quarum altera objectum prædestinationis statuit hominem creabilem, aut creatum, sed integrum & incorruptum, altera hominem lapsum, congruere. Nam præterquam quod non admodum veritati consentaneum sit dicere, objectum prædestinationis esse hominem simpliciter lapsum; cum reprobationis objectum sit homo, qui aliquamdiu abusus est donis Dei, nec fructus retulit, (quo sensu etiam terra aliqua dicitur reproba, *Hebr.* 6:8.) & quod ita electionis objectum sit homo non tantum lapsus, sed per peccandi consuetudinem à Deo aversus; Deumque minime quærens. Tum hoc vitio etiam istorum doctorum opinio laborat, quod duas providentiæ generalis partes, propriis suis respectibus distinctas, in formali aliquo respectu putant convenire. Tam repugnat hominem non lapsum constituere objectum prædestinationis particularis, quam statuere hominem non lapsum in decreto Dei justificari per fidem.

Et ita quidem ad finem perduximus expositionem sententiæ nostræ de prædestinatione: nec video quid adversarii in ea culpandum invenire possint. Si enim attendamus ad electionem aut reprobationem particularem; illa nihil aliud continet, quam quod Deus ex suo beneplacito, & ex misericordia ineffabili, quosdam homines peccatores & peccatis indulgentes, sua gratia vocat & eligit ad salutem; & ad ea omnia, quæ ad salutem consequendam necessaria sunt. Hac autem tantum intelligitur Dei decretum, quo quosdam peccatores, qui per aliquod tempus abusi sunt Dei donis, statuit permittere suæ libidini, & sinere eos eo modo sibi parare mortem & exitium æternum. Si autem attendamus ad providentiam generalem, & prædestinationem impropriè dictam, eâ nihil aliud significatur, quam tale Dei decretum, quo statuit Deus aliquam creaturam liberam producere, quæ existat libere; & sua culpâ peccans, in peccatis & in infidelitate perseverans, & ita sibi exitium accersens: quo etiam statuit creaturam liberam producere, cujus postquam peccavit, & peccato se dedit, ita tamen misereri vult, ut non se quærentem suâ gratiâ antevertere velit, &c.

Nunc pergimus ad ea, quæ de gratia dicenda supersunt; & ea, occasione, ut confido, reliquos scrupulos, qui lectori molestiam & difficultatem creare possent, eximemus.

DE GRATIA.

Omnis bonitas & benevolentia, quam Deus depromit erga creaturam; illique impartitur, potest vocari gratia: sed propriè, & ex sensu Scripturæ, & ex consuetudine inter homines usitata, ea gratia Dei vocatur, quando Deus creaturæ rationali confert id, ad quod non tenebatur, neque *legibus naturæ suæ, neque legibus creaturæ rationalis*. A bonitate Dei profectum est, quod voluerit creaturas rationales *producere*. Ex legibus in natura Dei, & creaturæ rationalis fundatis, creaturas rationales sustentat; & ea iis largitur, quæ requiruntur ad vitam sanctè inculpateque traducendam. Operatio itaque Dei, quæ extitit circa angelos, & homines adhuc à peccati labe immunes; & qua vitæ sanctitati operam dabant, vel operam dare poterant, non vocatur *gratia*. Et angeli, qui perstitere in sanctitate, pro-

propriè loquendo, non perstitere *gratia.* Et angeli qui perstitere in sanctitate, propriè loquendo, non perstitere *gratia Dei:* & qui cecidere, non cecidere, quia influxus gratiæ cessavit: sed qui perstiterunt, perstitere *sua natura;* & qui cecidere, cecidere, quia corruperunt naturam suam. An autem Deus aliquos angelos præ aliis, aut Adamum præ Eva amplioribus donis instruxerit, de hoc Scriptura silet; neque id ratione investigare licet. Omnes creaturas rationales ita abunde exornatas donis fuisse ad colendam æquitatem & justitiam, ut nihil vitii, aut infirmitatis in earum natura fuerit, qua pellecti aut debilitati ad peccatum proclives fuerint, id testatur Scriptura, *Eccl* 7:30. *Col.* 3:11. Et hac in re discriminantur ab Adamo lapso; & ab omni ipsius posteritate: quæ peccato infecta, & se suæ vitiositati permittens, ad omne peccatum prolabitur; quamdiu gratia Dei renovata non est.

Status itaque naturalis creaturæ rationalis *gratiam* propriè dictam excludit. At postquam *peccatum*, & per peccatum *reatus;* & quæ peccatum sequitur, *miseriæ* aditus factus est in mundum, tunc gratiæ proprie dictæ locus factus est. Diaboli, Adam & Eva, totaque quæ ex utroque trahit originem posteritas, Christo excepto, per peccatum se reos mortis & condemnationis constituere. Attamen Deus Adamum & Evam, ejusque posteritatem non constituit *in statu damnatorum:* quo in statu diaboli sunt constituti; *qui ideo damnationi servati dicuntur*, 2 *Pet.* 2:4 *Nam si Deus angelis, qui peccaverunt, non pepercit, sed in tartarum detrusos catenis caliginis tradidit, damnationi servatos:* vide etiam *Judæ vers.* 7. Per statum autem damnatorum non intelligo simpliciter illum statum, in quo creatura damnata ultimum patitur supplicium; sed illum statum, quo *viatorum* numero exempta est: *& cujus salutem Deus amplius non vult;* neque ei confert ullam gratiam, qua servetur: quam ideo nec *vocat* ad salutem, nec per præmia *allicit* ad amplectendam virtutem; nec minis & pœnarum intentatione à vitio deterret: nec de qua Deus in Scriptura usquam testatur, *quod desiderarit ejus salutem;* cui neque exprobrat, quod gratiam, & tempus opportunum ad assequendam salutem neglexerit: neque testatur Deus se ei mundum contemplandum obtulisse; ut ex eo Deum suum cognosceret, eumque coleret sub spe remunerationis & præmii: quam denique Deus amplius moraliter non regit, ut eam duceret ad finem bonum, ipsique creaturæ convenientem: multo minus quod doceatur de ea Christum pro ipsa mortuum esse. Quæ omnia Scriptura testatur de *viatore.*

Tali itaque creaturæ, *viatorum* numero exemptæ, nulla patet gratia. Adamum ejusque posteritatem ex toto, vel ex parte post commissum peccatum, eo in statu constitutam esse, nullus, qui rem rectè pensitet, statuet. Quia omnia loca, quæ pro gratia universali à Theologis producuntur, ad minimum probant posteritatem Adami à Deo non haberi ut condemnatam, & in statu damnatorum constitutam: sunt itaque in statu *viatorum.* At per se notum est, eum, qui est *viator*, recte credere, & credere debere sibi aditum ad salutem non esse præclusum: talem inter se, & Deum suum esse relationem, ut Deus ex *vera clementia* & *gratia* illi reipsa ea conferat, quibus ad vitam pervenire potest, si velit: patientiæ & longanimitatis Dei argumentum esse, quod peccatorem tam diu *viatorum* numero habeat, neque morte extinctum in damnatorum numero collocet: juxta doctrinam Divi Petri 2 *Pet.* 3:9. *Non tardat Dominus promissionem,* (*ut nonnulli tarditatem hoc esse ducunt*) *sed patiente est animo erga nos, nolens ullos perire, sed omnes ad resipiscentiam tendere; &* *vers.* 15. *Domini nostri tarditatem ad iram salutem ducite.* Et *Rom.* 2:4. *An divitias benignitatis & tolerantiæ, ac iræ cohibitæ contemnis? Ignorans benignitatem Dei ad resipiscenti-*

entiam te deducere. Et certe si desperatio sit affectus mentis in peccatore vitiosus, imo summopere culpandus, quia Dei gratiam & misericordiam justo minorem credit, quo pacto omnes posteri Adami non tenentur credere se in *viatorum* numero esse, hoc est, ita constitutos Dei respectu, ut quibus gratia offertur, quibus salventur.

Præterquam quod Scriptura ubique inculcet, nullum ex Adami posteritate damnationem incurrere, quam qui Dei dona & gratiam propriè dictam non retulerit ad bonum usum; & ita salutem (quam Deus cuivis resipiscenti promittit non tantum in verbo suo, sed etiam testimonió naturalis conscientiæ cuivis *viatori* proprio, eique insidenti quamdiu *viatoris* status durat) neglexerit, *Rom.* 1:18. *Heb.* 6:8. Quo referenda omnia illa loca, quæ docent neminem reprobari, (quod multo minus est quam damnari) quam propter abusum Divinæ gratiæ, *Joh.* 15: 2. *Hos.* 9: 17. & 1:6. Et ille status *viatoris*, de quo conscientia cujusvis testatur, nulla ratiocinatione intercedente, argumento est, Deum vere, candide, & sincerè quemvis vocare ad salutem; & ita Deum erga omnes (*quantum attinet ad vocationem ad salutem*) qui ipsius gratia, clementia & bonitate non sunt abusi, affectum esse, (merito Christi præbente fundamentum talis relationis) quemadmodum affectus erat erga omnem creaturam rationalem, cum eam in sanctitate creavit: ita ut propter illam relationem à Deo proficiscantur erga genus humanum lapsum talia beneficia, quibus salutem sibi parare posset; & Deus ideo non illam relationem erga Adami posteros qualescunque induit, qua sc: illos ab omni salute excludat, quam propter impœnitentiam finalem. Nam quamvis Deus proculdubio erga quosdam peccatores gratia sua abutentes ita, ut ita dicam, afficiatur, ut eos reprobet, deserat; nec velit iis administrare media, quibus salventur, nisi parcissimè, de quo vide *Act.* 14: 16. *Psal.* 81: 13. *Ezech.* 24: 13. *Apoc.* 22: 11. Omnes tamen homines sunt considerandi, ut *viatores*, quamdiu spirant; & putandum omnia iis esse propria, quæ *viatorum* ratio flagitat: inter quæ speciatim illa sunt, *quod pœnitentia vera nunquam sera sit; Deusque paratus sit omni verè resipiscenti gratiam criminum facere*: viatorem *se istoc argumento semper debere erigere; & spem fovere gratiæ tempus nunquam elapsum esse, quamdiu mortalitatem nondum explevit, dummodo resipiscat: se non resipiscere quia noluit; adeoque se suæ perditionis causam esse: quatenus opportunitatem se servandi, cum esset in statu* viatoris, *neglexerit*, quorum nihil Diabolis & damnatis convenit.

Nam etsi fortasse quidam peccatores contumaces; & per summam libidinem Dei gratia aliquamdiu abusi, non considerantur à Deo ut *viatores*, sed ut condemnati, de quibus fortasse *Heb.* 3: 11. & *Psal.* 69:28. quia tamen id nos communiter fugit, ideo omnes habendi ut *viatores*: quos ideo consideramus, *ut qui possunt se convertere; quibus via salutis patet; & inter quos, & Deum illa communicatio non est sublata, ut dona, & media salutis quamtumvis etiam tenuia, ipsis à gratia Dei relicta sint, quibus convertantur, & se convertere possent, si vellent.* Nam hoc *viatoribus*, & qui *moraliter* ad bonum finem à rectore ducuntur, proprium est, (quid de Christo dicendum sit alibi indicavimus) *ut cadere & surgere possint.* Et est notio prima omnium hominum mentibus insita, frustra præmia & pœnas, exhortationes & comminationes iis proponi, qui utrumlibet non possunt. Quid causæ esse putamus, quod à ratione alienum esse communiter statuimus, Christo, aut glorificatis sanctis adhiberi exhortationes, & proponi præmia ut in sanctitate perseverent: aut diabolis & damnatis eadem proponi ut se convertant; & à pravitate desistant? Quod autem omni *viatori* proprium sit ut possit cadere & surgere, id inde est, quod

Salus & perditio à *viatore* semper considerretur ut *præmium & pœna.* Nam quamvis *viatores* propter diversas rationes virtutem sequantur; illa tamen ratio, qua salus & perditio ut præmium & pœna consideratur, à statu *viatoris* separari non potest. Verum equidem est fideles, & conversos in Scriptura describi *ut salutis participes*: *ut qui transierunt à morte ad vitam*: *ut qui vitam æternam habent*: *ut qui jam constituti sunt in cœlis, &c.* quatenus hominum peccatorum salutis ratio; quæ solummodo est per fidem in Christum, hujusmodi est, ut statim post fidem, qua Christum apprehendunt, jus ad vitam acquirant: juxta illud Johannis *Cap.* 1:12. *Quotcunque autem eum exceperunt, dedit eis hoc jus, ut filii Dei sint facti; nempe iis, qui credunt in nomen ejus*: Imo ut constituantur in possessione; sed quam perseverantia in fide & sanctitate tueri debent. Possident itaque fideles salutem, quemadmodum aliquis arcem, quam occupavit, possidet, manente belli statu; cujus diutius dominus esse non potest, quam quamdiu se contra hostium vim & insidias munitum præbet. Et hæc est causa quare etiam fidelibus & sanctis argumenta à pœna & præmio, à metu & spe, &c. deducta proponantur.

Neque decretum *Dei absolutum* (quo decrevit, ut hic & ille homo singularis existeret libere peccans, in peccatis libere perseverans; & ita condemnationem sibi accersens: aut quo aliquis singularis homo per gratiam se libere converteret; per eandem gratiam in sanctitate perseveraret; & ita salutem adipisceretur) impedit, quo minus propter illam decreti certitudinem, & absolutam ejus naturam à nulla conditione suspensam, exhortationibus locus sit: quia à nobis comprehendi non potest, quo pacto Dei providentia, quæ in omnibus efficax est, sese exerat circa creaturas libertate præditas. Sed hoc semper firmum indubitatumque manere debet: nunquam per Dei decretum & Providentiam tolli *illud liberum* in actionibus moralibus hominum. Et quia illud liberum manet, nunquam conceptus formandus est de Decretorum Dei natura & certitudine, qui tollat *illud liberum*: qui conceptus semper formatur, quoties modum Dei agendi circa voluntatem creaturæ liberæ consideramus, aut concipimus ut tollens *potentiam volendi quod lubet.* Quod tam alte menti impressum est, ut omnes concedant *hominem posse se convertere si vellet; neque ullum impedimentum illi esse positum*: sed eum ideo se non convertere, quia non vult; & ideo eum *posse si velit*: hoc est nihil quodcunque esse, quare non possit se convertere: *cum omnis voluntas sua natura excludat impotentiam, quâ non possit omnia velle.* Cum itaque dicimus homo potest se convertere *si velit*: illud *si velit* non ponit aliquod requisitum in homine, quo posset se convertere: quemadmodum dicimus ille homo, qui pedes fune constrictos habet, posset ambulare, si pedes fune constricti non essent.

Neque etiam gratiæ abundantia, & corruptionis magnitudo (quibus alter certo perseveraturus est in bono, alter vitio immersus hærebit certo in peccatis ad ultimum vitæ spiritum) obsunt, quare *viatori* proprie exhortationes & comminationes exhiberi non possint: potest enim cadere & surgere. Nec gratiam nec vitium etiam considerari oportet ut tollentia *potentiam à voluntate volendi quod lubet.* Nam per se notum est: *viatorem* probum considerari deberi ut tentationi obnoxium; & *viatorem* improbum, ut qui virtutis, & præmii amore moveri possit, ita ut ad bonam frugem se convertat. Et quia glorificati & damnati alterutro affici non possunt, ideo nullæ exhortationes illis proponuntur: & ita damnatorum status non tollit ab ipsis *potentiam volendi quod lubet* (ea enim à voluntate sejungi non potest) sed tollit à voluntate *indifferentiam illam*; quam diximus in eo consistere, quod *viatores* probi *tentationi* obnoxii sunt, qua seduci possunt: *viatores* improbi non ita constituti,

quin

quin virtutis & præmii amore induci possint, ut officio fungantur. Et hoc illud est, quo *viatores* distinguuntur à glorificatis & damnatis; etiam à Christo: & cujus qualitatis respectu dicimus in *viatoribus* esse *indifferentiam; & quod cadere & surgere, perseverare & excidere possunt*. Indicavimus supra ne quidem à glorificatorum voluntate tolli posse *potentiam volendi quod lubet*; quatenus, cum de voluntate agitur, nihil concipere licet, quod voluntatem determinet ad aliquid volendum aut non volendum quam ipsam voluntatem: at Christo & glorificatis attribuimus talem intellectus & voluntatis sanctificationem & perfectionem; ut propter inhærentem illam perfectionem malo seduci non possint: quia tantum in eorum intellectu est luminis, ut nullis peccati illecebris circumveniri possint. Et ita, eaque sub ratione *proprie* illis tribuitur, *quod peccare & gratia excidere non possunt*. Nam illud *τὸ non posse* denotat mentem Christi & glorificatorum ad illam perfectionem evectam, ut non sit capax istius imperfectionis, qua se corrumpi & seduci sinant. At de *viatoribus* talem conceptum formare non decet: neque respectu certitudinis providentiæ generalis, & Dei decretorum; neque respectu sanctificationis inhærentis; neque respectu Dei benignitatis, clementiæ & bonitatis erga sanctos, qua eos protegit ne succumbant: talis enim conceptus non consistit cum *viatorum* statu, neque cum gubernatione morali.

Neque interest sive fidelis *viatoris* mentem non capacem dicas prolapsus in infidelitatem propter inhærentem sanctificationis vim; sive id dicas fieri propter summam Dei erga fideles benignitatem; qua decrevit sua gratia iis ita præsentem esse, & tanta cum lenitate eorum infirmitates & prævaricationes tolerare, ut eos nunquam sit deserturus sua gratia. Dicimus hanc distinctionem nullius esse momenti: nam omnis conceptus, qui includit *viatorem* incapacem esse prolapsus sub quacunque ratione, destruit *viatoris* statum: quod notione prima & lumine naturali notissimum est. Et qui se ipsum exploret & interroget, quare mens nostra abhorreat ab illo conceptu, quo Christus & glorificati sancti exhortationibus incitentur ad pietatis studium, & ad perseverandum in eodem, intelliget nihil aliud causæ subesse, quam excelsum & eminentem eorum statum, quo, considerati ut supra omnem tentationem positi, etiam *viatoris* personam deposuerunt, *quoad studium, curam, laborem & sollicitudinem sibi cavendi à peccatis*: quæ omnia *viatori* probo adsunt & adesse debent: neque tamen adesse possunt, si sub aliqua consideratione æstimetur ut non capax prolapsus ad statum infidelium & non regeneratorum. Non cadit in sensum communem; & ab omni ratione alienum est: imo est tantum actio mimica, aliquem monere ne cadat, quem non posse cadere credimus.

Et hæc causa est: quare gratia Dei, & qua convertuntur illi qui convertuntur: & qua conversi omnes perseverant in sanctitate, concipi non debeat tanquam aliqua virtus & efficacia extra voluntatem *actu volentem* existens; & voluntatem movens ire à potentia in actum, tanquam aliquod *principium actuali volitione prius*: talis conceptus non cadit in voluntatem. Sed gratia tantum se exerit per volitionem ipsam, & in actuali volitione; quatenus voluntas volendo *roboratur gratia, & in robore gratiæ vult*: ita ut *active* & *passive*, *ante & post* hic in considerationem non veniant: quia si voluntas consideretur ut passive se habens respectu gratiæ active se habentis; aut ut post efficaciam gratiæ se movens, jam formatur conceptus destruens naturam voluntatis.

Nec ideo tuemur simultaneum egressum gratiæ & voluntatis: quasi voluntas antequam gratia imbuta & corroborata est, aut quasi sine ea aliquid posset. Nam præterquam quod ille conceptus desumptus sit à rebus corporeis (quod temere fieri non

debet) est etiam falsus: si nempe voces simultanei egressus & similitudinem quam indicant, urgeas: quasi homo simul cum Deo se concitaret ad bonum. Sed præcedenti modo loquendi usi sumus, ut declararemus gratiam tantum esse considerandam tamquam in voluntate re ipsa jam volente constitutam, & non ante actum voluntatis extra volitionem actualem existentem; & ita voluntatem incitantem de potentia in actum, ut voluntas ante actualem volitionem consideretur ut passive se habens: & gratia æstimetur tamquam aliquid, quod naturam & existentiam suam habet extra voluntatem re ipsa volentem. Si aliqua similitudine uti commode liceret, eâ mallem uti, quæ à medicamento sumitur: (quamvis nec illa omni ex parte quadret) quemadmodum medicamentum tum proprie medicamentum est, & efficax ad sanitatem conciliandam, cum visceribus inclusum, & humoribus nostris mixtum, in, cum, & per calorem nostrum naturalem sese exerit: ita gratia tum proprie gratia est efficax, & homini re ipsa salutaris, quando cum volitione hominis actuali se prodit, cumque experitur homo eâ se bene habere, seque eâ in virtutis exercitio corroboratum sentit.

Ex hac doctrina bene percepta, meo quidem judicio, pendent præcipui veri conceptus de Doctrina gratiæ. Nam, ut ad rem redeam, nec status *viatoris*, neque admonitiones & exhortationes permittunt, ut aliquis fidelis non glorificatus consideretur, ut vacuus à prolabendi & excidendi infirmitate: & ideo gratia conversionis, & benevolentia Dei, quâ suos fideles protegit, non debet considerari ut aliquid extra actualem volitionem, quod tam propter Dei decretum, & propter immutabilem benevolentiam Dei erga fideles & electos, quam propter magnitudinem gratiæ, quam Deus fidelibus largitur, semper voluntatem ad perseverandum in bono ita sit excitaturum, ut nunquam deficere *possint*: ita ut voluntas, respectu istius Divinæ gratiæ, consideranda sit, ut non *potens peccare*, antequam reipsa bonum velit. Non enim rationi aut Scripturæ consentaneum est, dicere Deum magnitudine suæ gratiæ id in fidelibus efficere, ut tam prave voluntate sua uti non *possint*, ut ex statu fidelium excidant. Nam gratia, utcunque in *viatore* magna & præsens esse creditur, non tollit *periculum cadendi*: quatenus nos semper ita imperfectos relinquit, ut tentationi *obnoxii simus*; hoc est, ut possimus velle oppositum bono, & ut illud oppositum volendo, excidere possimus.

Et ideo similitudo, quam quidam adducunt de infante, quem exhortamur ad incedendum, & metu cadendi stimulum addimus, ut caute incedat, cum tamen ejus talem habeamus curam, eumque ita funiculo sustentemus, ut cadere non possit; ea inquam similitudo non quadrat. Nam primum infans conscius non est, nec esse potest, propter rationis defectum, se funiculo sustentari, tantamque sui haberi curam; nam si ipsi hoc constaret, ratione que uti posset, risu exploderet tales exhortationes, & interpretaretur, aut exhortatorem parum mentis compotem esse; aut per jocum & lusum animi causa, eum tales exhortationes adhibere; aut caperet, ut in sui contumeliam factum, quasi ipse æstimaretur parum mente constans. Denique omnes qui statuunt Dei gratiam fovendam, neque Spiritum sanctitatis Dei contumelia afficiendum; gratiam, quâ credimus, regeneramur, aut perseveramus, aliter concipere non possunt, quam quæ *repudiari possit*; & quæ se in voluntate exerit, quia voluntas *volendo* eâ roboratur, & per *robur gratiæ* vult. Resistimus gratiæ, quia per voluntatem repudiamus, ne aliquid fit in voluntate, quod, non nisi in voluntate existens, & in ea receptum, *aliquam naturam habet*; *& vim suam exerit*. Rursus alio sensu, nec gratiæ resistimus, neque resistere possumus; quia tunc simul vellemus & non vellemus:

lemus: & resisteremus gratiæ, in voluntate jam se per volitionem exerenti.

Et hæc est doctrina *Jansenistarum* de gratia; iisque cum *Thomistis* singularis & propria: pariter enim rejiciunt doctrinam illorum, qui statuunt gratiæ resisti non posse; & in potentia voluntatis *viatoris* ante actualem volitionem non esse, ut ei obsequatur, vel resistat: quamvis illi gratiæ, quâ re ipsa id, quod bonum & rectum est, volumus, non resistamus. Et ego illum conceptum de gratia tanti momenti esse arbitror, ut nisi is admittatur, dicendum sit, totam Scripturam, quæ exhortationibus & comminationibus, præmii & pœnæ propositione, &c. continetur, hominique, ut moraliter regendo, revelata est, esse metaphoram; & ubique iis in locis improprie loqui. Ut itaque tandem huic rei finem imponamus, docemus Divinæ gratiæ operationem circa voluntatem non esse considerandam, ut aliquid extra voluntatem existens, & eam determinans; neque ut aliquid, quod tollat potentiam in *viatore* ad resistendum gratiæ: sed dicimus gratiæ naturam & efficaciam hujusmodi esse, quæ se exerit tantum in voluntate, quia voluntas volendo bonum gratia renovatur, & renovatâ gratiâ vult bonum. Hoc enim sua sponte judicatur, nihil esse in voluntate boni aut mali, quod non sit per actualem volitionem in ea; malum per malum arbitrii nostri usum, qui totus à nobis est: bonum per bonum arbitrii nostri usum, quem totum à Dei gratia esse Scriptura docet, & fide credimus. Asserimus præterea illam doctrinam de hujusmodi gratiæ Divinæ operatione circa voluntatem, & in voluntate *viatoris*, ita cujusvis menti à natura impressam, (quamvis tantum ex Scriptura hauriamus dari gratiam) ut nullus de ea aliter æstimare possit: quamvis multi sibi persuadeant se aliter de ea re sentire; multisque hac in re usu veniat, quod in aliis multis disciplinarum partibus, in quibus aliter loquimur, & profitemur nos sentire, quam reipsa sentimus, & credimus nos aliter credere, quam credimus. Cujus rei insigne documentum habemus in Pontificiis, qui in Eucharistia credunt accidentia existere sine substantia: sed nesciunt se simul accidens concipere ut substantiam; atque ita non credunt accidens esse sine substantia, cujus rei non potest dari conceptus: & propterea etiam nulla ejus fides; sed accidens concipiunt per modum substantiæ. Qualem mentis errorem sæpius evenire alibi exemplis probavimus.

Hanc itaque *insitam notitiam* malo rationis usu quidam Doctores corruperunt; idque evenit, aut quia mutuati sunt conceptus de gratiosa operatione Dei circa voluntatem hominis *viatoris*, à rebus corporeis: cum tamen res explicari debeat ex ipsa natura Dei, & natura voluntatis hominis, quarum ambarum ideam in nobis habemus, quæ nobis esse debent instar primorum principiorum, quæ aliunde lumen mutuari non possunt; & de quibus nobis cautio esse debet, ne prava ratiocinatione ea corrumpamus. Aut quia voluerunt mente finita comprehendere quod infinitum est; & modum agendi Dei circa hominis voluntatem explicare, quorum nullum propter nostram imperfectionem est judicium. Aut volentes distinguere efficacem Dei providentiam, qua omnia absolute decreta sunt, & effectum suum certo sortiuntur, à gubernatione morali Dei: quo errore factum est, ut decretorum Dei circa res & effectus morales, nullam causam in voluntate liberæ creaturæ agnoscentes, introduxerint voluntatem Dei, aut potius Deum hoc aut illud morale *absolute* volentem, aut non volentem; & per hoc aut illud medium intendentem *absolute* quosdam singulares effectus morales producere. Quæ quantopere à vero aliena sint, in præcedenti tractatu de prædestinatione exposuimus. Et ab hoc triplici errore promanarunt omnes errores, & incongrui loquendi modi, quos passim apud autho-

authores in eorum ſcriptis de prædeſtinatione & gratia reperire licet. A primo & ſecundo (ut aliquod prælibamentum dem) conceptus de prædeterminatione, præmotione, concurſu, ſimultaneo egreſſu, de decreto conditionato, de gratiæ efficacia ſuſpenſa ab hominis arbitrio. A tertio proceſſere errores, qui iis proprii & ſingulares ſunt, qui gratiam univerſalem oppugnant: qui omnes ad hos duos revocari poſſunt. Deus inquiunt, aut abſolutè, vel conditionatè omnium ſalutem vult: ſi abſolutè, ergo omnes ſalvantur: ſi conditionate, ergo vult conditionem abſolutè efficere, aut conditionatè; ſi abſolutè velit conditionem in homine efficere, convenit illa doctrina cum prædeſtinatione abſoluta: ſi conditionatè, ergo voluntas Dei à voluntate hominis ſuſpenſa eſt: ergo homo ſuis viribus eſt ſuæ ſalutis faber; & viribus liberi arbitrii gratiam Dei vel eludit, vel efficacem reddit. Et ſi Chriſtus mortuus pro omnibus, ergo etiam pro iis, qui ſunt in inferno; pro iis quibus nunquam Euangelium annunciatur; pro iis etiam qui non ſunt electi; ergo non datur electio aut reprobatio: quarum omnium objectionum ſolutio ſine magna induſtria reperitur.

Obſervetur modo diſtinctio, quam in Tractatu ſuperiori de prędeſtinatione ſępius inculcavimus, quà decreta Dei conſiderantur vel ut *abſoluta*, vel ut *conditionata*: conſiderantur ut conditionata ea, quæ verſantur circa res morales tales, ut iis decretis nullus locus detur, niſi quatenus illam moralitatem, cujus liberum voluntatis arbitrium fundamentum eſt, in ſe contineant: ita ut iſtius moralitatis reſpectu de Dei voluntate circa rem, ad cujus executionem arbitrium creaturæ liberæ intercedere debet, nihil ſtatuere liceat, quam juxta regulas moralitatis illius, ad quam decreta & formantur, (quatenus illa moralitas eſt ſuo modo cauſa moralis talium decretorum) & executioni mandantur. V. gr. eſt ex abſoluto Dei decreto, ut aliquis ſingularis, & individuus homo exiſtat, qui liberè perſiſtat in gratia, aut qui lapſus liberè, tamen per ſolam Dei gratiam liberè reſurgat, credat, & in fide & ſanctitate perſeveret: quemadmodum pariter ab abſoluto Dei decreto procedit, ut ſit aliquis ſingularis & individuus, qui liberè, & tamen certo, & ex abuſu liberi arbitrii, cujus vitioſitatis ipſe ſola eſt cauſa, labatur: lapſus Dei gratiam & longanimitatem negligat: in peccatis & infidelitate perſeveret ad ultimum ſpiritum. At quatenus in illis decretis intervenit voluntas ſive arbitrium hominis; & quatenus propter bonum aut malum liberi arbitrii uſum, tanquam propter *cauſam*, aut *conditionem moralem*, Deus hoc aut illud decernit, & vult operari circa creaturam liberam, (ſub qua conſideratione decreta rurſus rectè conditionata vocantur) eatenus non tantum rectè, ſed etiam ex officio, homines ſtatuunt de voluntate Dei, & de ejus decretis circa hujusmodi res morales; & quid futurum, aut non futurum ſit, pronunciant, juxta rationem moralitatis, quam in rebus & perſonis moralibus, de quibus judicant, inveniunt. Sed quoniam homo in ſtatu *viatoris* multas viciſſitudines morales ſæpe ſubit, tum propter diverſos bonos & malos liberi arbitrii uſus; cum etiam propter diverſam Dei circa creaturam liberam agendi rationem, quæ à liberrima Dei voluntate proficiſcitur; & quæ quidem in creaturæ liberæ arbitrio cauſam non invenit, ſed tamen exitum non habet niſi intercedente hominis libero arbitrio ſive voluntate; ideo de voluntate Dei circa tales res, & de talibus rebus, quæ includunt hominis arbitrium, non eſt judicandum, quam ex ratione moralitatis, quæ intervenit, & ab hominis voluntate proficiſcitur. Sed quia Deus per ſua decreta, conſiderata ut abſoluta, ſtatuit quid ſingulatim fiet, & fieri velit, etiam de iis, in quibus creaturæ liberæ ſuas ſuo modo vindicant partes: & quia præterea in Deo nec eſt velleitas, affectus, aut deſiderium: & quia inſuper omnibus

perſua-

persuasum est, omnia fieri, quæ Deus voluit; quodque ideo consuevimus id voluntati Dei tribuere tamquam aliquid de novo decernenti, quod tamen tantum diversos hominum status morales sequitur, judicavimus ex usu esse, voluntatem Dei, consideratam ut conditionatam, cujus voluntatis suo modo causa est malus aut bonus liberi arbitrii usus, vocare *relationes*, quæ inter Deum & creaturam rationalem intercedunt: & quas relationes sequuntur certi quidam effectus morales: ita ut manente *fundamento relationis*, & consequenter relationibus ipsis, certo concludere liceat, quales operationes Deus depromet erga hanc aut illam creaturam, juxta æternum suum decretum, & constitutum ordinem, de rebus moralibus.

Rem exemplo uno aut altero manifestam faciam. Sanctitas creaturæ liberæ est fundamentum istius relationis inter Deum & creaturam liberam, ut Deus erga illam depromat omnia illa, quæ ab amore erga creaturam sanctam separari non possunt: qualia inter alia sunt, omnia largiter & abunde conferre, quæ creaturæ liberæ ad summam felicitatem consequendam conducere possunt. Ex adverso, peccatum creaturæ est fundamentum istius relationis inter Deum & creaturam peccatricem, ut manente illo fundamento, Deus erga creaturam peccatricem depromat omnia illa, quæ cum odio in creaturam liberam, & peccati vitiositate infectam, conjuncta sunt; cujus odii effectus sunt, damnatio & pœnarum inflictio, sicut alibi docuimus: & ideo recte concluditur omnes esse in statu damnationis, eosque manere æternum exitium, quorum respectu, fundamentum istius relationis manet. Et propter fundamentum istarum relationum, & propter relationes ipsas, & propter effectus necessario cum talibus relationibus conjunctos, imperiti Deo adscripsere affectus & passiones, amorem & odium; etiam velleitates & desideria: nempe quia fundamentum relationum mutatur, non autem Deus.

Et ex his etiam liquet, quam efficax argumentum sit pro gratia universali, posito, quod Adam & omnes ejus posteri sint constituti in *statu viatoris*; isque status maneat ad diem obitus, post quam nullus amplius operari potest. Deinde quod Christus *pro omnibus sit mortuus*; quia per illam mortem sublatum est fundamentum relationis inter Deum & creaturam peccatricem, secundum quam relationem recte judicabatur de statu hominis lapsi, & non per mortem Christi restituti, eum esse in statu damnationis: nam si fundamentum non fuisset sublatum per mortem Christi, (mihi jam res est cum illis, qui satisfactionem concedunt) non esset locus *statui viatoris* omnibus Adami posteris, sed iis tantum, pro quibus singulatim satisfecisset; & quorum respectu fundamentum odii sustulisset: & reliquorum status cum statu diabolorum idem esset. Porro sublato fundamento odii, succesit fundamentum amoris, cujus relationis effectus comites necessarii, sunt status *viatoris*, largitio & collatio omnium eorum, quæ Adamo, & ejus posteris ad consequendam salutem necessaria sunt; eaque vel parcius vel copiosius, prout Deo visum fuerit. Si itaque quæras an Deus velit omnium salutem? Et quæsitor per *velle* intelligit decretum Dei, ut absolute & sine moralitate consideratum, nihil certius (cum id eventus doceat) quam Deum omnium salutem non voluisse. Quatenus autem per velle intelligitur *relatio moralis* inter Deum & hominem, quam sequuntur certi effectus, quamdiu durat illa relatio; & ad quam relationem in decreto absoluto respicitur, eatenus recte asseritur, Deum velle omnium salutem: primo quia est & subsistit fundamentum relationis talis, quam sequitur dispensatio mediorum, ad salutem acquirendam sufficientium. Secundo, quia non evertitur nec illius relationis fundamentum, neque ille effectus, qui illam relationem sequitur: nisi quatenus revera, & sine ulla figurata

locutione, aut sensu improprio, malo sui arbitrii usu, illum effectum cessare faciant: ita ut in sensu proprio recte dicatur, quod media ad salutem acquirendam sufficientia, efficacia, & ab amore Dei, (qui respectum suum habet ad hominis salutem) profecta, ipsi conferantur; nullo Dei decreto in contrarium extante, (quomodocunque etiam considerato,) quo decretum sit, hunc aut illum præterire, aut sinere perire: nisi quatenus homo Dei beneficia ab amore Dei (quem sub ratione relationis considero, & qui respectum suum habet ad hominis salutem) profecta non converterit in bonum usum; neglexeritque meditari bonam frugem.

Ab eodem amore, dico, profectum mortis Christi pro omnibus beneficium: quod tam eorum respectu, qui virtutem amplexi non sunt, verum beneficium fuit; quia hominis illius, qui perit, saluti, & bono paratum erat; quemadmodum fuit verum Dei beneficium, & ab ejus amore profectum, quod Deus Adamo & angelis eam sanctitatem contulerit, quâ potuissent perseverare, si voluissent, etiamsi Adam & angeli, qui à perfectione sua defecerunt, illo beneficio sint abusi. Fuit autem beneficium, quia naturâ sua erat comparatum ad tuendam sanctitatem Adami & angelorum, si modo voluissent; neque ullum erat Dei decretum, quo voluerat, ut illud beneficium ipsis non bene cederet: fuitque ille amor & effectus amoris erga eos, qui periere angeli, non minor, quam erga eos, qui in sanctitate perseverarunt: quod me in superioribus demonstrasse puto. Ita ut à veritate alienum sit, æstimare, amorem non esse amorem, beneficium non esse beneficium, & gratiam non esse gratiam, ubi ex eventu apparet istæc homini, propter obstinatam suam ingratitudinem & malitiam, penitus insitam, frustra esse oblata; & ideo concludere decretum Dei ab æterno extitisse, quo decrevit ut hic & ille existeret, qui gratia & beneficiis suis non recte uteretur, & ita sibi perditionem accerseret: quia tale decretum à Deo non est formatum, *nisi postquam hic & ille oblata gratia usus non est; ita ut ille abusus, sit causa moralis istius decreti*: qua de re supra satis, & fortasse plus quam satis dictum est.

Intelligit itaque judiciosus lector, nihil esse momenti in objectionibus supra in medium prolatis: *Deus vult omnium salutem absolute vel conditionate.* Respondemus, & absolute, & conditionate, prout Dei decreta diversimode considerantur. Vult etiam & non vult Deus omnium salutem, quatenus illud τὸ velle diversos potest habere intellectus. Est etiam voluntas Dei ab hominis voluntate suspensa & non suspensa: *non suspensa*, quatenus decreta Dei sunt absoluta; *suspensa*, quatenus decreta Dei de rebus moralibus includunt bonum vel malum usum liberi arbitrii; cujus liberi arbitrii ratio & vis ea est, ut id, quod ab eo proficiscitur, Deus quodammodo à nobis exspectet: qua de re abunde alibi diximus. Quid autem virium sit in argumentis mutuatis atque deductis à satisfactione Christi, considerata ut debiti solutione, in Tractatu de justitia Dei punitiva declaravimus: in quo demonstrasse me puto, nos de satisfactione alium conceptum formare non posse, quam quod Christus ferendo pœnas propriissimè dictas, sustulerit fundamentum relationis, (sc. peccati reatum) propter quod peccatum & justitiam Dei punitivam, hujusmodi respectus erat inter Deum & peccatricem creaturam, ut necessariò deberet puniri. Quod autem fundamentum istius relationis possit tolli; & quod tamen illa satisfactio quibusdam, propter voluntariam improbitatem, usui non sit, id docent omnia argumenta, quæ pro gratia universali adducuntur: estque istius rei veritas non ex conceptibus de re infinita; cujus nullum idoneum, qui rem comprehendat, formare licet, sed ex Sacra Scriptura unice petenda. Nec ad rem facit, quod instant: *Christum etiam pro*

insi-

infidelitate satisfecisse, hoc est, ut ego quidem arbitror, Christum ideo etiam mortuum, ut sua morte impetraret eam gratiam à Patre, ut Pater eos, pro quibus se vadem atque sponsorem interposuit, largiretur gratiam, non tantum qua credere *possent*, sed qua *actu* crederent. Ad hoc argumentum respondemus, illam gratiam, qua re ipsa fideles credunt, esse totam à Deo, & totam à merito Christi profectam: totumque adscribendum est Christo, quod fideles credunt. At quemadmodum gratia non tollit voluntatis libertatem, aut ipsam voluntatem, sic non tollit illud liberum in voluntate, cujus respectu, ut jam sæpius variis in locis indicavimus, decreta *suo modo* dicenda sunt *conditiónata*: & ita Christus non satisfecit pro incredulitate; nam tunc satisfaciendo non tantum sustulisset hominis voluntatem: sed quod præcipuum est, sustulisset ab homine statum *viatoris*.

Sed instabis, ac dices, an non est de natura gratiæ; & præsertim gratiæ sufficientis de nolente volentem facere? Quia illa gratia, qua tantum *possum* velle, non est sufficiens ad *volendum reipsa*; & tamen aperte docemus, nos gratia Dei non tantum posse velle, *sed etiam reipsa* velle: hominis officium esse, Deo non tantum gratias agere quod *potuerit* velle, (hoc enim & illi debent, qui pereunt, quod gratiâ, qua *velle poterant*, non sint usi) sed etiam quod re ipsa voluerit. Et (ut reliquas objectiones in medium proferam, & sub aspectu ponam) objiciunt porro, an non est dicendum, Deum erga illos *majorem* gratiam deprompsisse, qui credunt, quam erga eos, qui non credunt? Et an illa gratia ideo non recte vocetur *major*, quæ volentem fecerit, quam ea, quæ tantum erat *sufficiens*, ut homo *posset* velle, non autem qua actu vellet? Cum prior sit irresistibilis, posteriori resistatur. Porro an gratia ideo non vocetur irresistibilis, quia tollit illud, quo manente, voluntas nunquam se volet exerere ad *reipsa* bonum volendum: cum tamen gratia resistibilis ideo resistibilis vocetur, quia non est tam potens & efficax, ut possit id tollere, quo manente, homo nunquam volet? Quamvis harum objectionum solutionum fundamenta in præcedentibus jacta sint, non pigebit tamen eadem fundamenta per responsionem ad has objectiones, in usum referre.

Est certè de natura gratiæ, *quod nos volentes faciat*; quatenus in gratia, & cum gratia, & per gratiam volumus: non est autem de natura gratiæ, quod consideretur ut aliquid à voluntate distinctum, (quamvis in voluntate hærens) quod voluntatem moveat ut de potentia transeat in actum. Repugnat enim talis conceptus & gratiæ & voluntatis naturæ, quæ hujusmodi est, ut sit actus liber, & ideo operatio gratiæ ita concipi non debet. Deinde gratia non est vocanda *sufficiens*, aut non *sufficiens*, quando illa sufficientia aut insufficientia refertur ad modum & mensuram gratiæ, qua, tanquam aliquid extra voluntatem existens, movet voluntatem à potentia in actum procedere: isti conceptus tam parum quadrant modo operationis Divinæ circa voluntatem, quam conceptus spiritus quadrant corpori. Est itaque in *viatore* omnis gratia sufficiens, quia est *viator*; est enim in statu merendi pœnam aut præmium. Vocamus autem gratiam Dei *sufficientem*, quia nobis lumine naturali, & intimo sensu (quo nihil certius datur) conscii sumus, per nos stetisse, hoc est, unice & solummodo pravam nostram volitionem actualem in causa fuisse, quod occasiones, opportunitates, & media assequendæ salutis à gratia & amore Dei profecta, neglexerimus. Licet eandem gratiam *insufficientem* vocare, quia fideles causam habent agendi Deo gratias, quod re ipsa credunt, quia gratia Dei credunt: cujus gratiæ infideles (per suam malam voluntatem, quæ mala est, & mala manet in iis, quia illa malitia non tollitur nisi recte volendo) non fuerunt participes. Et, re sic intel-

intellecti, omnes homines gratiæ sufficientis non sunt participes; neque Deus eam omnibus communicat; neque omnibus communicari vult: quia gratiæ ita consideratæ natura est, ut non volenti adesse non possit. Pariter jam manifestum est, quid de *magnitudine* & *parvitate* gratiæ dicendum sit: nam si accuratè loqui velimus, termini quantitatis gratiæ, in ordine ad agendi modum in voluntate, aptari non possunt; *quia modus agendi gratiæ non est modus agendi, qui sub idea potentiæ & virium continetur*: & quia quantitatis capax non est, ideo neque quantitatis graduum.

Potest tamen sub aliis respectibus vocari major aut minor gratia, (quamvis tunc illa gratia non designet modum Dei agendi gratiosum in voluntate; sed denotet effectus gratiæ diversimodò consideratæ) & inter alios respectus, unus huic loco proprius est, quod rectè dicitur illum majorem in se experiri Dei gratiam, qui ipsâ indutus voluit, quam is experitur, qui non voluit: quo quis se firmiorem sentit in volendo bonum, eo se majoris gratiæ Dei participem dicit. Et supra indicavimus, non esse attendendum, quando de perseverantia sanctorum disputatur, ad Dei *providentiam*, aut ad *decreta absoluta*, neque etiam ad *promissiones*, (cum omnium istorum ratio alia esse non potest, quam est ratio *viatoris*, & qualem rationem ille status permittit, quæ promissiones omnes sunt, suo modo, conditionatæ) neque spes & persuasio perseverantiæ aliter concipienda & fovenda, quam ratio *viatoris* permittit: quæ spes non est confundenda cum illa scientia & persuasione, quam glorificati habent de æterna sua gloria. *Viatoris* autem ratio non permittit, ut dicamus aliquem *certò* perseveraturum, aut non certò perseveraturum: prius non dicitur propter rationes supra traditas; non etiam posterius: quasi fidelis contingenter perseveret aut non perseveret; aut quasi voluntas *viatoris* non esset capax per gratiam Dei tam firmi propositi, & tam contenti studii & curæ, ut perseveret in fide & sanctitate: sed quia propositum illud firmum, ut & contentum illud studium, quemadmodum illa gratia Dei, qua virtuti operam damus, est gratia *viatoris*: ideo perseverantia *incerta* vocatur; pendet enim illa non ab alia re, quam à voluntate sanctificata *viatoris*; cui proprium est *posse cadere*.

Neque ideo tollitur consolatio fidelium; nam nullus sibi persuadere potest se perseveraturum, si non velit perseverare; neque ullus sibi persuadere debet, *gratia Dei se semper* perseveraturum, sive bene, sive male utatur libertate sua. Nullus se sustentare potest spe perseverandi in fide & sanctitate ad finem usque, si quis illam spem simpliciter concipiat ex Dei promissione, qua Deus promittit se fideles non deserturum sua gratia; sed debet ex fructibus fidei, & ex illa ipsa spe, tamquam fidei effectu, statuere, se ex eorum numero esse, qui sunt in fide; & erga quos Deus tam propensum & benevolum habet animum, ut omnia benevolentiæ & bonitatis testimonia & effectus illis exhibere velit, quæ in hominem *viatorem* juxta rationem moralem, quâ eum regit, conferri possunt; cujus hæc est specialis proprietas, ut cuique à Deo augeatur gratia, juxta & secundum illud studium, quo unusquisque fidelium gratia sibi credita utitur. Qui itaque se renovari sentiunt Dei gratia, recte concludunt eam esse effectum istius benevolentiæ; non possunt tamen scire se esse ex eorum numero, quos Deus ita singulari gratia complectitur, quam veris fidelibus præbet, singulis juxta mensuram zeli & studii, quo in pietate progressus faciunt, quam ex fide & ejus fructibus & signis, quæ Theologi practici colligunt ad edocendum hominem esse in fide & statu gratiæ.

Quemadmodum itaque officium fuit populi Israëlitici Deo suo adhærentis, credere, & firmam spem concipere se ex capti-

captivitate Babylonica restitutum iri, gentemque suam ultimâ internecione non esse delendam: quamvis isti decreto Divino, à quo manabat illa promissio de liberatione populi ex captivitate Babylonica, nullus fuisset locus, sine illa moralitate, quæ in fide hominis credentis reperitur, ideo non potest concipi decretum de restitutione populi Israëlitici, & promissionem ab eo fluentem factam esse sine respectu ad illam moralitatem bonam, quæ in fide reperitur; & quæ ab hominis arbitrio fluit; & cujus respectu & decretum, & promissio suo modo erant conditionata; quatenus sine illa moralitate bona, ab hominis voluntate proficiscente, & quam Deus quodam modo ab homine exspectat, tali decreto & promissioni locus non fuisset. Et quemadmodum ea est ratio fidei, sic contra par est ratio infidelitatis & diffidentiæ, quæ etiam considerari debet ut causa moralis, propter quam decretum & promissio non extitissent: ita non potest concipi decretum & promissionem de perseverantia esse factam sine respectu ad illam moralitatem, quæ reperitur in fide & conversione hominis toto vitæ ejus curriculo durante: quæ moralitas ita etiam à voluntate hominis in tali statu constituti proficiscitur, ut semper possit non velle perseverare: & ideo illius officium est & credere se promissionis fore exsortem, si à fide desciscat, & se posse deficere; ita ut illa defectio à fide considerari debeat ut causa moralis, propter quam promissio de perseverantia non extitisset. Urgebis & inquies, quæ igitur est certitudo in prædictionibus propheticis, quæ annunciant res, ad quarum effectum hominis arbitrium requiritur? Et quæ consolatio homini fideli ex promissione Dei, fidem facientis se fidelibus ad finem vitæ suâ gratia præsentem fore, si ipsi velint ut ipsis sit præsens. Respondemus: quantum ad prædictiones propheticas, eas inniti decreto Dei absoluto, quo decrevit v. gr. ut esset populus, qui per castigationes eruditus, & præabundanti gratia adjutus, se ad Deum converteret, & promissione innitens in spem sese erigeret: faciens Deus, incomprehensibili agendi modo, ut voluntas hominis ea in re sibi suas vindicet partes, liberaque maneat, & ut tamen decreto absoluto sub illa consideratione locus sit: qua de re supra fusè locuti sumus. Quantum ad consolationem hominis fidelis, quam ex doctrina de perseverantia ex nostra sententia explicavimus, illa ipsi amplissima esse debet, quia illa in se complectitur benevolum parentis, & intensissimum pro liberis habentis amorem: qui tam late etiam manat, ut velit pietatis studiosis cumulatiorem gratiam conferre, quamvis per infirmitatem aliquando tentationi succumbant. Ita hominis fidelis officium est, credere se perseveraturum, quia Deus amplissimas in Sacra Scriptura extare voluit promissiones, quibus fidelibus fidem faceret, se tali gratia, tantoque amore eos complecti, ut nunquam eos deserturus, sed ex adverso bonum illud opus, quod in iis inchoavit, sit perfecturus: quatenus fidelium infirmitates feret summa cum longanimitate, quodque illâ gratiâ, quæ ab intensissimo & constantissimo amore proficisci potest, iis præsens erit; ita tamen ut credere debeant istius promissionis se fore exsortes, si à fide desciscant; & se posse desciscere.

At instabis, & inquies, an hujusmodi promissiones, etiam infidelibus factæ non sunt? Infideles enim, imo reprobi, hoc est, qui à Deo deseruntur, & quos sinit ambulare in viis suis; *quorum damnatio non otiatur, & quorum exitium non dormitat*, 2 *Pet.* 2:3. *Imo quibus caligo tenebrarum in æternum servata est*; & qui ita sunt deleti è libro vitæ propter oblatæ gratiæ abusum, etiam sibi polliceri possunt, Deum eos nunquam in hac vita deserturum sua gratia, sed ipsum iis semper ea gratia præsentem fore, qua convertantur, modo eam gratiam non abjiciant: quemadmodum Deus fidelibus eo modo tantum præsens sua gra-

tia futurus est, ut nunquam eos sit deserturus; modo non velint gratiam abjicere, & ita velint deseri. Hujusmodi enim reprobi, ita Dei gratia exclusi non sunt; neque de eorum interitu hujusmodi decretum extat, ut finalis *perseverantia in impietate ejus non sit causa*: itaque non sunt considerandi in tali constituti statu, talemque inter ipsos & Deum intercedere relationem, quam interitus, manente fundamento relationis, sequitur, *nisi quatenus perseverantes sunt in impietate ad ultimum vitæ spiritum*; ita ut talis reprobationis causa moralis sit illa constans in impietate voluntas: & ideo, contra manente *viatoris* statu, manet ea Dei erga tales benevolentia, qua iis suppeditantur, quibus se possent convertere, si modo vellent; & propter quam benevolentiam manet hæc inter Deum & tales *viatores* relatio, ut exhortationes & comminationes propriè dictæ iis proponi possint, tamquam media salutis tam verè ab amore Dei profecta; & cujus amoris (qui revera tantum per modum relationis concipi oportet) respectu Deus tam verè dicitur velle etiam talium reproborum salutem, quam verè dicitur eorundem reprobationem, & traditionem in improbum sensum proficisci ab ira Dei; cujus iræ respectu Deus dicitur quorundam mortem & interitum velle: pro quibusdam Christum non orare: quorundam indurationem velle: aliquem excitare, & in talibus circumstantiis constituere, ut libere peccata peccatis cumulans iræ & vindictæ Divinæ dignum & illustre præbeat exemplum, (quod de Pharaone Scriptura testatur) imo quosdam excæcare.

Respondemus; quamvis hæc Dei benevolentia erga omnes *viatores*, etiam reprobos, maneat, ut aditus ad salutem iis revera pateat, quemadmodum Judæis, non obstantibus prædictionibus propheticis de destructione Jerusalem, & de deportatione populi Judaici in captivitatem Babylonicam, patebat via servandi se & urbem, si se Regi Babyloniæ tradere voluissent, juxta Jeremiæ prædicationem, *Jer.* 38:17. *Dixit itaque Jeremias Zedekiæ, sic ait Jehova Deus exercituum, Deus Israëlis; si omnino egressus fueris ad principes Babyloniæ, utique vivet anima tua, & civitas hæc non comburetur igne, & vives tu & familia tua: item Cap.* 22:4. 5. 6. Sunt tamen fideles aliter certi de sua salute, aliterque credunt se servandos, si modo in fide perseverent, quam infideles, qui etiam credere tenentur, propter rationes supra traditas, se servandos, modo se convertant; quemadmodum fideles debent credere se perseveraturos, modo Dei gratia non abutantur. Quamvis hæc ita se habeant, fides tamen fidelium de sua perseverantia innititur amore paterno Dei; propter quem copiosissimam illis suppeditat gratiam, cujus infideles aut reprobi non sunt participes, quia noluerunt credere; & ita jus filiorum Dei acquirere. Deinde semen regenerationis fidelium tam vivum, efficax & fructiferum est, ut in corde fidelis sterilescere non possit, sed fructus sit laturum ad vitam æternam: & ex hac fructifera ejus natura vera regeneratio & conversio à falsa distinguitur.

Si rursus quæras: quandoquidem Deus sua gratia fidelibus ita præsens est, an non omnes perseverent; quamvis possint non perseverare? Et vice versa: an ullus reprobus quidem se convertat, quamvis omnes se possint convertere. Primo respondemus, perseverantiæ majorem & minorem spem quoad nos, & ejusdem perseverantiæ eventum magis vel minus certum aut contingentem æstimandam, non à certitudine & efficacia providentiæ Divinæ, sed ab amore Dei erga fidelem & conversum; qui amor primo in genere fundamentum suum habet in dispensatione gratiæ Euangelicæ, deinde in speciali illa dispensatione, qua amor & benignitas Dei major aut minor est erga fidelem, magis aut minus studiose virtuti operam dantem: juxta quod majus aut minus pietatis studium, habitus gratiæ & virtutis major

jor vel minor est; & inde perseverantia quantum ad eventum, magis vel minus certa. Secundo respondemus, nos credere, nullos à fide excidere, tum propter singularem illum Dei amorem erga fideles, cum etiam propter gratiæ copiam, qua intellectus fidelium ita illuminatur, & voluntas ita sanctificatur, ut credam eos vix aut ne vix quidem ita à peccati illecebris circumveniri, ut ex animo se peccatis tradant, & in aliquo peccato destinato vivant, juxta dictum Christi, qui testatur, *electos difficillime seduci*, *Matth.* 24:24 & propter illud, quod docet Johannes, 1 *Joh.* 3:9. *Quicunque ex Deo natus est, peccare non potest; quia semen Dei manet in eo.* Cui quadrat illud Petri, 1 *Pet.* 1:5. *Qui custodimini per virtutem Dei, & per fidem in salutem. quæ præparata est ut reveletur in temporibus extremis. Philipp.* 1:6. *Confisus eum, qui incepit in vobis opus bonum, id perfecturum in die Jesu Christi.* 1 *Cor.* 1:6. *Fidelis Deus, qui vos etiam confirmabit usque in diem Jesu Christi.* 2 *Thess.* 3:3. 2 *Tim.* 2:11. *Hebr.* 6:9. *Esaj.* 59:21. Contra existimo paucissimos ex reprobatarum gentium numero sese convertere, juxta illud quod *Joh.* 12:39. habetur: *Propterea non poterant credere; quia iterum dixit Esajas, excæcavit oculos eorum, &c. Rom.* 1:24. *Quamobrem Deus eos tradidit cupiditatibus cordium ipsorum. Qui ideo dicuntur conclusi sub peccato, Rom.* 11:32. Quo quidem temporis intervallo conversio alicujus ex gentibus rara, & admodum infrequens fuit: quemadmodum Judæi conversio durante tempore reprobationis istius gentis admodum insolens est. At quo innixi fundamento auderet quispiam asserere, nullum Judæum vere se convertere, quamdiu illa dies nondum illuxit, qua Deus gentis Judaicæ miserebitur, & *totus servabitur Israël, Rom.* 11:26. Aut quis asserere audet nullum ex gentibus, tempore reprobationis gentium, fuisse conversum: cum Scriptura testetur contrarium de Jethrone & ejus posteris, *Exod.* 18; 11. 12. *Jos.* 4:11. de Rachab meretrice, *Jos.* :25. de Ruth, *Ruth.* 1:15. & aliis.

Quærat rursus aliquis: illi qui ita ex populo reprobo convertuntur, an convertuntur gratia universali, an gratia singulari, quæ gratia est electionis effectus? Respondemus, distinctioni inter gratiam universalem & particularem, quæ electionis effectus est, locum non esse, si ad ipsam actualem conversionem attendamus: illa enim gratia singulis conversis singularis est. Deinde gratia universalis non ideo vocatur gratia universalis, quia gratiæ singulari electionis opposita est: sed vocatur gratia universalis, quia illa omnibus exhibetur ex amore Dei; & quia est sufficiens: ita ut illa gratia universali etiam contineatur gratia electionis; & omnis gratia electionis sit gratia universalis: sed non omnis gratia universalis est gratia electionis. Gratia, quæ est fructus electionis, æstimatur ex subministratione mediorum ampliorum & copiosiorum, quam ea sunt, quorum fit copia non electis: neque gratia electionis ubique sui similis est. Gratia, quæ comitatur electionem gentium, tanto major est eâ, quæ comitabatur electionem Abrahami & ejus posteritatis, quanto major est gratia sub N. quam sub V. T. Nec tamen sequitur, eos, qui sub V. T. fuere conversi, ideo plus posse adscribere viribus liberi arbitrii, minusque gratiæ acceptum referre debere, quod servati sint, quam illi, qui sub N. T. salutem adipiscuntur: quemadmodum non minus causa mortis est, qui sclopeti, quam qui tormenti bellici globo aliquem ferit atque interimit.

Si itaque rem recte ponderemus, comperiemus totam controversiam de perseverantia sanctorum referendam ad quæstionem historicam: utrum probari possit exemplis, aliquem reprobum fuisse conversum, aut fidelem excidisse: (in quo sensu *reprobus* & *fidelis* hic à me sumantur, ex superiori sermone petendum) ita tamen, ut ex exemplis nullum generale dogma

gma conficere liceat. Nam sive exempla compareant, sive non compareant, natura rei ex eo non mutatur; sed manet semper inconcussa illa veritas, *viatoris*, sive fidelis & electi, sive improbi & reprobi illam esse proprietatem, *ut possit cadere & surgere*. Et tota hæc controversia, in qua enucleanda hactenus occupati fuimus, eo revocanda, an gratia, qua aliquis verè convertitur, per se ratione naturæ & efficaciæ suæ præstet hominis perseverantiam in fide: non autem an Dei amor ita propensus sit erga vere regeneratos, ut nunquam eos sit deserturus: nam ad hunc amorem posset reduci atque revocari amor prædestinationis; de quo amore hic nulla lis est: & tunc hæc doctrina declinaret paululum tantum de certitudine salutis prædestinatorum, quæ in omnibus Ecclesiis Christianis recepta est; & leve hoc discrimen in sententia jam proposita, se prodit, quod statuit gratiam prædestinationis includere collationem gratiæ regenerantis, quæ sua natura tam efficax est, ut nullus regeneratus ab illa sit defecturus. Quam sententiam ego amplector, sed quam nullius in religione usus esse arbitror, quia nullus ex vera sua conversione ullum fructum, aut spem, aut fiduciam capere potest, quam qui in pietate perseverat; & pro magnitudine studii pietatis illi tantum spes salutis crescere potest: quatenus illo studio pietatis, amor Dei erga ipsum intensior redditur; & habitus virtutis, quo tentationibus obsistit, firmior: sed tamen nunquam tam firmus, ut eum eximat *viatorum* numero. Qui itaque modo jam tradito tuetur doctrinam perseverantiæ, ille pariter tueri debet adulterium, & homicidium Davidis non extinxisse in Davide semen regenerationis, vel habitum virtutis & sanctitatis, qui erat in Davide: neque intelligo aut capio, quæ esse possit ratio, quare aliquod grave peccatum sua pravitate statim exturbaret omnem virtutis habitum, præsertim illum, qui altas in hominis animo radices egit; non potuit tamen David istius habitus virtutis in se manentis ignarus esse, ante suam resipiscentiam, ut inde rursus liqueat, doctrinam de perseverantia nullius ferme usus esse in religione: nam quamdiu David hærebat in suo peccato, non potuit certus esse, aut de vera sanctitate anteactæ suæ vitæ, aut saltem de veritate illius doctrinæ; *veros sanctos non posse excidere*: & ita quomodocunque doctrina de perseverantia proponatur, & sive Remonstrantium, sive Contra-Remonstrantium sententia amplectatur, iidem inde fructus ad fideles redundant.

Et ideo non puto magnopere laborandum esse de locorum Scripturæ interpretatione, quæ loqui videntur de apostasia & defectione sanctorum: & fuit illa causa, quare illa non citaverim in testimonium. Nam seu illa loca loquantur de veri fidelis, seu de hypocrytæ prolapsu in impietatem, dogmati ab ea re non conciliatur certitudo aut incertitudo; quamvis illa historica cognitio egregium pondus atque momentum habeat ad pietatis studium: cum videmus tam paucos, aut ferme nullos à Deo propter neglectam gratiam renovari ad resipiscentiam; ut ita discamus *opportunum tempus non negligere; nec obdurare corda hodie, si vocem Dei audiverimus*, *Hebr.* 5:7. & ut contra discamus corda nostra possidere in patientia; & spem nostram collocare in Dei paterno amore, qui nos non deseret, quamvis multis infirmitatibus & peccati illecebris irretiti sæpius in officio cespitemus: persuasi hanc promissionem *Esaj. Cap.* 59:21. ad omnes fideles pertinere: *Quamvis hi montes discederent, & hi colles moverentur, attamen benignitas mea à te non discedet, & fœdus pacis meæ non dimovebitur.*

Ex his ita expositis se prodit solutio objectionis, quam adversarii insolubilem arbitrantur. Impossibile est inquiunt, gratiam universalem consistere posse cum electionis & reprobationis doctrina, quemadmodum illa declarata & recepta est in Synodo Dordracena: *esse è reprobatorum numero, & tamen*

men vocari ad salutem: *Deum odisse Esavum, & tamen eum favore tali complecti, qui respectum suum habeat ad salutem*: *Deum se ratione singulari dicere & profiteri Deum Abrahami & seminis ipsius, & tamen illam gratiam pertinere ad omnem Adami posteritatem. Denique mira confusione idem erit benedictio & execratio*: *conclusio sub inobedientiam, & miseratio*. Sed nihil absurditatis hic comparet. Opponuntur *electio* & *reprobatio*, *amor* & *odium*, *conclusio sub inobedientiam* & *miseratio*, *speciali ratione esse Deum Abrahami & seminis ejus, & simul speciali ratione esse Deum totius generis humani*: sed hæc invicem se non destruunt, *reprobatio & viatoris status non opponuntur*: *neque reprobatio pugnat cum statu hominis, cujus officium est credere sibi viam salutis adhuc patere, & locum pœnitentiæ esse. Odisse*, hoc est, *minus amare*, *Gen.* 29: 31. *Deut.* 21: 15. *Matth.* 6: 24. *Luc.* 16: 13. *&* 14: 20. *non pugnat cum illo amore generali, à quo fluit gratia universalis, conclusio sub inobedientiam*, hoc est, *homines quosdam, eorumque posteritatem sinere ambulare in viis suis, & tenuissima parandæ salutis præsidia suppeditare propter neglecta Dei dona; & tamen sinere eos esse in tali statu, in quo merito sibi persuadere possunt, æquè sibi, quam iis, quorum misertus est Deus, vitam & salutem offerri, seque eam assecuturos, si modo officio fungantur, & in eo maneant.*

Determinatum quidem est in Synodo, reprobationem & electionem non esse factam ex infidelitate aut fidelitate prævisa: quatenus illi, qui eliguntur, non ideo eliguntur, quod sunt meliores iis, qui reprobantur; & qui reprobantur non sunt pejores iis, qui eliguntur: quæ doctrina verissima est: sed probandum erat definitum esse in illa Synodo, *reprobos non esse viatores*: *iis exhortationes, præmia & pœnas non proponi ut serventur, &c.* Hæc ideo in medium adfero, ut testarer me arbitrari illis Theologis, qui gratiam universalem tuentur, injuriam fieri, quando illis objicitur defectio, aut aberratio à decretis Synodi: quamquam hominis Christiani parum interesse debeat, quid in classibus aut Synodis decretum sit: quandoquidem istorum collegiorum canones nullius Christiani conscientiam ligent, sed tantum habendi sint pro declarationibus fidei istorum collegiorum; & eorum, qui in rebus fidei in eundem sensum cum iis conspirant.

Et ita quidem mentem meam super quæstione de prædestinatione & gratia exposui. Nunc tribus verbis lubet declarare sensus meos de momento hujus quæstionis. Omni ævo hæc controversia difficillima credita est: sed ego arbitror ea, quæ homini Christiano de hac doctrina scitu & creditu necessaria sunt, nec difficili ratiocinatione investigari, nec obscuris Sacræ Scripturæ locis tradi: summum tamen in ea *mysterium* esse; illud nempe, quod Deo placuerit nunc aliquas gentes, ut & singulares homines, nullo habito respectu ad illarum bona aut mala opera, ad fidem eligere, aut præterire; & iis non gratificari & impartiri effectus electionis gratiæ: Deum nunc sibi adsciscere quosdam in populum suum, & suorum delectorum numero habere, nunc rursus quosdam sinere ambulare in viis suis, & ruere in interitum.

Sed hæc Dei providentia, quæ ratione quidem naturali investigari non potest, tam aperte traditur in Sacris, ut cuivis Scripturam legenti sit in propatulo: neque comparet in hoc mysterio quicquam à ratione alienum. Quis enim in dubium vocat Deo id juris competere in homines peccatores, ut alios majore, alios minore amore prosequatur: ut in eorum nonnullis, qui omnes mortis rei sunt, majora clementiæ suæ argumenta manifestet, quam in aliis? An non licet Deo de suo facere quod lubet? Misereri cujus vult, & indurare quem vult. Num dicet figmentum fictori suo, cur me tale fecisti: & quare Deus ut ostenderet iram suam, & notam faceret potentiam, non potuerit perferre multa lenitate vasa iræ

coagmentata ad interitum, nolens eam gratiæ mensuram in eos conferre, quæ electorum propria est; & volens ita permittere, ut peccatum abundaret in talibus, quo fit ut interitum sibi accersant: quos Scriptura ideo vasa iræ vocat, & coagmentata ad interitum.

At reliqua, quæ in hac doctrina creditu sunt necessaria, etiam ratione ita nota sunt, ut tanquam notiones primæ infixæ sint omnium hominum menti: sed quod notum est in ripsis, prava ratiocinatione corruperunt. Quis credat aliquid contra Dei voluntatem evenire? Et quis ex adverso non credat, prospera & adversa, pacem & bella hominibus non fortuitò evenire, sed ex Dei providentia singulis conferri? Atque ita quis non credat, Deum modo à nobis incomprehensibili ita intima nostræ mentis posse disponere, ut fiat illud, quod fieri ab æterno voluit, & quod ipsius providentiâ factum esse omnes agnoscimus? Quis credat hunc mundum, & rerum ordinem à Deo non esse; aut indies infinita (inter quæ numerandæ omnes operationes voluntariæ) fieri, in quibus nullum Dei consilium fuit aut ordinatio? Deinde quis suæ infirmitatis tam parum conscius est, ut non existimet se Dei gratia indigere, ut probus evadat? Aut quis eo impietatis processit, ut non putet propterea precibus apud Deum contendendum esse: qui, ut sanitatem, navigationem prosperam, victoriam, pulchram prolem à Deo impetrent, ipsum supplices adorant?

Et cum in Scriptura Apostoli tam acriter disputant pro gratia contra adversarios, tunc illorum sermo non versabatur in ea controversia de gratia, quæ nunc agitatur; nempe utrum homines gratia Dei non indigeant, ut pietatem colant: sed controversia erat de modo acquirendæ illius gratiæ, & de modo placendi Deo; atque adeo de modo cultus: uter nempe esset Deo gratior; illene, qui ex fide juxta Euangelii doctrinam recte intellectam instituebatur; an ille, qui ex operibus juxta dogma Pharisæorum? Ita ut ausim dicere omnia ferme capita doctrinæ de prædestinatione & gratia contineri illa parte *Theologiæ naturalis*, quæ agit de Dei providentia; hominesque naturales & insitas de ea doctrina habere notiones; tantumque opus esse ut eas benè discernant, recteque eas intueantur, cogitateque contemplentur; & usu comperient, multos sibimet imponere, fraudemque facere, quia revera aliter rem concipiunt, & aliter de ea disputant: quod in innumerabilibus rebus nobis usu venit. Sic illi, qui tuentur dari spatia imaginaria, hoc est, extensionem sine corpore, habent ideam corporis indefinite extensi, sed per errorem illud spatium corpore esse vacuum putant: sicut etiam illis id evenit, qui idolum adorant, idque pro Deo habent, cum tamen reipsa in adoratione iis obversetur idea entis infiniti, infinitè ab imperfectione idoli distantis. Ita existimo illos, qui contra gratiam disputant, & viribus liberi arbitrii, robore, quod à gratia proficiscitur, destituti, aliquid attribuunt, aliam in mente de ea re ideam habere, quam ipsi putant, aut arbitrantur. Sicut ex adverso illi, qui modum operationis gratiæ mutuantur à motu corporeo, concipientes & gratiam, & ejus operationem tamquam vim extra actualem volitionem existentem, & ita voluntatem moventem, (qui omnes concipiunt gratiam, & ejus agendi modum, sicut & ipsam voluntatem, instar corporis & corporeæ qualitatis atque modi) illi inquam, cum docent voluntatem eo modo, eaque ratione à gratia affici, non de gratia & voluntate disputant: quarum plane aliæ nobis inditæ sunt ideæ; sed disceptant de tali gratia, & de tali voluntate, quas concepere ut corpora, & ut corporis affectiones: & ita disputatio non est de gratia & voluntate, sed de gratia & voluntate conceptis instar corporis.

Et rursus illi, qui liberum arbitrium urgent, non tam dependentiam voluntatis à Deo

Deo, aut voluntatem creaturæ rationalis Dei regimini & gubernationi sub eſtam eſſe negant, ſed negant dependentiam & ſubjectionem voluntatis, qua infert voluntatem *paſſive* ſe habere, dependentiæ & gubernationis Divinæ reſpectu. Et imperiti prolabuntur ad hujuſmodi conceptus; quia ſciunt & experiuntur ſe ſine gratia nihil poſſe: ſed poſtea malè inſiſtentes, & volentes diſtinctiores ea de re conceptus formare, confundunt ideas rei corporeæ cum ideis rei ſpiritualis: quod fermè omnibus uſu venit, qui exercitata non habent ingenia, & intellectionem ab imaginatione non norunt diſtinguere: & cujus rei exemplum & documentum inſigne habemus in doctrina de mente humana; quæ ideo difficilis habita, & multis ſubtilibus quæſtionibus obnoxia fuit, multiſque pravis conceptibus corrupta eſt: quia qui illam tractant, non intelligunt omnes difficultates ipſis oriri ex confuſione idearum. Habent omnes ideam ſpiritualitatis mentis, ideo nunquam cogitant de mentis colore, figura, odore, mollitie aut duritie, raritate aut craſſitie. & tamen multa movent dubia de *loco* animæ: ſit ne in cerebro, an in toto corpore ut in loco? De ejus motu, de modo ejus præſentiæ: & altas & ſublimes ſibi videntur tractare quæſtiones, cum exponunt quomodo anima ſit tota in toto corpore, & tota in ſingulis corporis partibus: & totum hoc evenit, quia tunc rurſus rem ſpiritualem concipiunt ad corporis ſimilitudinem, & formant conceptus, & proponunt quæſtiones, quæ tantum cadunt in corpus.

Et quemadmodum homini Chriſtiano ſufficit credere animam eſſe immortalem, & non eſſe ſubjectam mutationibus, quibus corpora obnoxia ſunt; poteſtque Chriſtianus carere innoxie cognitione diſtincta, & perſpicuitate conceptuum in quæſtionibus Philoſophicis de anima. Sic pariter arbitror ſufficere homini Chriſtiano, quod credat omnia Dei decreto & gubernatione fieri; quod gratiæ in ſolidum attribuat, quod credat & bonum operetur, & quæ ſunt hujuſmodi: at reliquæ quæſtiones, & quæ ferme utramque paginam faciunt in ſcriptis doctorum: nempe, an omnis homo viator *poſſit* ſe convertere? An hominibus ſufficiens ſuppeditetur gratia? An omnis gratia ſit efficax? Utrum *reſiſtibiliter*, an *irreſiſtibiliter* gratia operetur? An homo *paſſive* ſe habeat in regenerationis primordiis? An Deus *faciat* hominem velle? An *prædetermine*t voluntatem hominis? An non ſit de natura gratiæ, ut *faciat* hominem velle? An qui convertuntur, non convertantur gratia *efficaciori* eâ, cui non converſi reſiſtunt? Sunt quæſtiones, quibus locus non eſſet, ſi doctores *rei ſpiritualis*, *rei infinitæ*, *voluntatis*, & *modi* agendi gratiæ & voluntatis, convenientes ſibi formarent ideas; neque corporis ideas cum ideis rerum ſpiritualium confunderent: à qua confuſione omnis difficultas in doctrina de prædeſtinatione & gratia naſcitur; & quam omnes ſemper reperient, donec illam inveſtigandæ veritatis ſecuti fuerint methodum, quæ docet res ſingulas ſub ſuis ideis propriis concipere; qua de re alibi locuti ſumus. Deinde quia hujuſmodi quæſtiones de prædeſtinatione & gratia, quarum jam aliquem numerum recenſui, ejuſdem naturæ ſunt cum quæſtionibus de anima ſupra in medium prolatis, exiſtimo tam parum decere hujuſmodi quæſtiones & controverſias confeſſionibus inſerere; fidemque hominum exigere ad earum determinationes, quam de jam dictis quæſtionibus de anima, articulos fidei cudere. Et rem recte examinanti manifeſtum erit, eam non minus abſurditatis continere, quando ſuper doctrina de gratia modò enumeratas quæſtiones movemus; & iis ſententiam noſtram interponimus, quam quærimus cujus figuræ, aut coloris ſit anima; & definimus illam eſſe rubram aut viridem, rotundam aut quadratam. Atque ita huic tractatui finem imponimus.

MUNUS

MUNUS PASTORALE,

Vulgò dictum

CONCIONATORUM;

ET

JUS ECCLESIÆ,

Definitum ex regulis verbi Divini, primisque Reformationis nostræ fundamentis: contra Sententiam quorumdam Doctorum, qui Reformationem profitentur, & potestatem Pastorum plus æquo extendunt.

MUNUS PASTORALE,

Vulgò dictum

CONCIONATORUM;

ET

JUS ECCLESIÆ.

Caput I.

De Christi ac Apostolorum in docendo Authoritate.

REm, ut ritè apteque tractetur, pauló altius repetemus. Plena perfectaque Euangelicæ doctrinæ revelatio cum verum primumque à prędicatione Salvatoris nostri initium duxerit, *Matth.* 11: 11. 12. 13. 14. *Hebr.* 2:2. & 3: 2. operæ pretium erit pauca de munere ejus Prophetico differere.

Christum à Deo Patre ad homines docendos, ut nuncium legatumque Divinum, (cui obediendum, cujusque doctrina recipienda erat, non secus ac si Deus ipse locutus fuisset) missum esse Christiani simul omnes concedunt: id Sacræ quoque Literæ clare docent, *Matth.* 3: 17. *Joh.* 10: 36. *Matth.* 12: 18. *Heb.* 12: 2. *&* 10:7.

Nec est cur Judæi Paganique id ipsum quoque de Christo credere recusent: nam si considerare velint miracula, magnaque prodigia ab ipso palam & coram toto mundo edita, eximiam ejus sanctitatem, bonitatem, charitatem erga omnes & singulos, ut & sanctam & omni perfectione cumulatam ejus doctrinam, ac simul tot talesque de iis testatos fuisse, quibus nihil defuit, quod ad hujusmodi veritatem confirmandam valeat, cujus alias nulla, nisi per testimonia, signaque humana & ab hominibus profecta haberi certitudo potest: hæc omnia talia fuisse comperient, ut nihil præterea ab homine quoque prudentissimo (priusquam aliquid sibi credendum aut concedendum putet) requiri possit.

Christi igitur sic missi, totque dotibus præditi, ut neque peccare, nec malo tentari posset, 1 *Pet.* 2: 22. doctrinam ad veritatem seu lapidem lydium alterius ipsa certioris, exigere haud erat necesse. Tot enim denunciatæ hominibus à se Divinæ voluntatis ostendit signa, quot in monte *Sinaï* reperta fuere legis Divinæ populo Israëlitico ibidem prædicatæ, documenta.

In aperienda voluntate Divina, & in prædicanda Euangelii doctrina Christus quoque usus est aliis, de quibus inquirendum, quâ fuerint *Potestate* & *Authoritate*: impri-

inprimis ac etiam speciatim in eo laborarunt duodecim ejus discipuli, quos aliquid peculiare habuisse præ cæteris voluntatis Divinæ præconibus, patet ex Sacris Literis, *Matth.* 10. *Act.* 1:17. *Rom.* 12:28. *Ephes.* 4:11.

Non tantis illos dotibus ac Salvatorem nostrum Jesum Christum præditos fuisse, negari nequit. Primum tentari, imo etiam, postquam in die Pentecostes Spiritus Sancti donis erant ornati atque instructi, à malo potuere devinci, *Gal.* 2:11. *Act.* 15:38. Defuit quoque omnis plenitudo gratiæ, *Ephes.* 4:11. *Rom.* 12:18. Imo ne confestim quidem à Pentecoste plenam omnium arcanorum mysteriorumque habuere notitiam, *Act.* 10. Unde liquet *Petrum* adhuc ignorasse sublatum per adventum Christi inter Judæos & Gentes divortium, hasque promissionum in adventu Messiæ, secundum Prophetas implendarum, participes faciendas: ac ideo *Petrus* gravatur ingredi domum *Cornelii*. Legenti *Act.* 15. considerantique Apostolos convenire ob controversiam ortam ex quæstione, an gentes etiam cæremoniarum rituumque Judaïcorum observatione tenerentur, dubium non est, quin de hac quæstione controversia inter ipsos fuerit Apostolos; aut saltem Apostoli tum nondum ea fuerint authoritate, ut Ecclesia doctrinam ab ipsis simpliciter, suoque nomine propositam, approbaret. Nisi statuere velimus primum illud Concilium ideo non fuisse congregatum, ut in eo de veritate disceptaretur: sed ut occasione illius congregati Concilii proderetur consensus omnium Apostolorum; ut ita fidelibus constaret, quomodo & quousque cæremoniarum observantia inter fideles Judæos esset urgenda: ita ut ad illud Concilium, tamquam ad aliquod tribunal non fuerit rejecta decisio istius quæstionis; sed perfugerunt ad illud Antiochenienses fideles, & præsertim Apostolus *Paulus*, ut manifestaretur suus consensus in doctrina cum reliquis Apostolis. Quemadmodum ideo idem Apostolus *Petrum* adiit, *Galat.* 2:2. non ut eum consuleret, & ex ejus institutione certior redderetur de sua doctrina: sed ut constaret fidelibus, sibi cum *Petro* bene convenire de doctrina Christiana, & ut ita tolleret impedimentum, quo retardabantur multi infirmi fideles, ambigentes quid de observatione rituum Judaïcorum statuendum esset: quia falsi Doctores per fraudem ostentantes & jactantes auctoritatem quorundam Apostolorum, eos dubios suspensosque tenebant, *Galat.* 2. Utcunque hæc res æstimetur, non ponam in magno discrimine: quia ex aliis locis satis constat, Apostolos non simul & semel fuisse imbutos omni veritate, sed intervallo temporis aliquos progressus fecisse.

Ad hæc aliquis interrogare posset, cur, si *Petrus* ex metu & respectu Judæorum, præsentibus Judæis simulaverit se obstrictum teneri lege cæremoniarum, ac sentire eam adhuc observandam, non æque potuisset seduci, aut metu impelli ad aliquid docendum contra animi sententiam? Et illa simulatio *Petri*, *Gal.* 2. quid aliud reipsa erat, nisi exemplo suo docere? Ex quibus omnibus posset quis colligere auctoritatem & fidem Apostolorum non fuisse tantam ac Salvatoris.

Unde hæc iterum posset oriri quæstio; unde & quo modo illorum doctrinæ & testimoniis sua constet certitudo? Ipsi quidem primarii ac præcipui doctrinæ ac vitæ Christi testes fuere, *Act.* 1:22. 1 *Joh.* 1:1. *Heb.* 2:3. *Johan.* 20:30. Et quidquid præterea literis consignatum, ab Apostolis, Apostolicisque viris, donis & authoritate ipsis Apostolis adhuc inferioribus, factum est: sed omnes tamen potuere tentari malo.

Respondeo: fateor objectam hanc considerationem semper fuisse è numero gravissimarum, quas in rebus ad religionem pertinentibus ægrè expedire potui; nec etiam valui comprehendere, quænam certa Judæi sub V. Testamento habuerint signa,

ſigna, quibus verum à falſo Propheta diſcernerent. Verum quidem eſt unum aut duo certa ſumaque à Deo, *Deut.* 13 : 18. ſigna dari. Lex *Deut.* 13. dilucide aperteque dicit eum, qui aliquid quidem quod vere evenit, prædixit, ſed populum una à vero Deo ſeducebat, pro Propheta non habendum. *Deut* 18. Deus eum, qui aliquid futurum prædicit, quod non fit, pro pſeudopropheta haberi jubet. Et *eodem cap.* Deus pſeudoprophetæ pœnam ſtatuit Ex quo liquet fuiſſe certa, clara & liquida documenta, ex quibus pronunciare licebat in judicio de Propheta, an miſſus à Deo foret an ſecus: & prædicta tamen ſigna non videntur ſufficere, ut verus à pſeudopropheta poſſit diſcerni: eo ſaltem usque dubitandum fuit populo, donec verane an falſa foret Prophetia, tempus eventusque edocuiſſet: ex. gr. *Jer. cap.* 28. *Hananias* contra Prophetam *Jeremiam* vaticinatur, dicitque Deum confregiſſe jugum regis Babylonis; vaſaque templi domini intra biennium reductum. Quænam ratio aut ſignum, quo cognoſcatur, uter *Hananias* an *Jeremias* fuerit verus Propheta?

Sic etiam 1 *Reg.* 22. *Achabus* contra *Syrios* profecturus ſuos conſulit Prophetas; *Zedekias* omnium princeps promittit victoriam: *Micha* contra verus propheta cladem. Quilibet eorum ſe verum profitetur prophetam, & præ ſe fert juſſum Divinum: ſi eventus exſpectandus, quem tum pro præſenti rerum ſtatu ex propheta capiemus uſum? Conſideratis exempli modo commemorati circumſtantiis, non patet falſum prophetam hac notâ, quod populum à vero Deo ſeducere voluerit, fuiſſe deſignatum; neque *Jeremias* & *Micha* id aſſumunt, ſed provocant ad prophetiæ quisque ſuæ eventum, quo quis verus eſſet propheta, demonſtrent.

Porro, cum Prophetæ non ſemper quidquid dicebant aut loquebantur, loquerentur ut Prophetæ Divino acti Spiritu, ſed non raro ut cæteri homines ſuam dicerent ſententiam, quænam diſcernendi ratio, quando ut prophetæ loqui cenſendi ſint, quando ut homines privati? Et cum peccatores fuerint, quænam ratio, qua certi reddamur, verum Prophetam, proque tali in *Iſraële* agnitum nihil ſua ſponte & animi ſui inductione, aut odio, invidia aut amore potuiſſe prædicere? Hanc objectionem eo formavimus, quo ex ejus ſolutione atque refutatione via ſternatur, ad expediendam difficultatem, quæ reſpectu Apoſtolorum moveri ſolet.

CAPUT II.

Quomodo Verus à Pſeudopropheta diſcerni poſſit, & de authoritate Sacrarum Literarum.

EXiſtimamus igitur in multis caſibus non alia certa ſimulationis ac fallaciæ ejus, qui prophetam ſe mentiebatur, argumenta reperiri poſſe, niſi quod prophetia ejus non impleretur.

Sub V. T. erat quoddam prophetarum genus, qui ad munus propheticum quaſi educabantur, & edocebantur in lege; eorumque munus erat cum Levitis populum docere legem, eamque animis eorum infigere: de his vide 2 *Reg.* 6. *Amos* 7:14. 1 *Sam.* 10:5. Aliud genus erat eorum, qui peculiari Divini Spiritus afflatu impulſi agebantur, quos ex prioribus, vel è numero totius populi ſine ullo divitis aut pauperis, nobilis aut ignobilis diſcrimine, ſuſcitabat Deus. Tales fuere ii, qui ſigillatim dicuntur prophetæ, & quorum adhuc Prophetiæ quædam & Scripta ſuperſunt, quique nobis Divinam voluntatem infallibiliter revelarunt & docuerunt.

Quod primos prophetas attinet, de iis nulla eſt controverſia, cum nihil docerent præter id, quod antè à prophetis illis eximiis jam erat edoctum, ac hominibus

nibus revelatum. An ergo illi bene vel male docerent, ac verbum Dei interpretarentur, ad scripta prophetica exigendum, & æqua Sacrarum Literarum statera examinandum erat. *Matth.* 23: 2. *Scribæ ac Pharisæi sedent in cathedra Mosis*. Maxime igitur agitur de altero prophetarum genere, nempe quomodo inter illos probi à pravis discernendi sint? Cum prophetæ nil docebant præter id, quod verbo Dei continebatur, populi seu Ecclesiæ nihil intererat scire, utrum prophetæ forent *extraordinarii* an *ordinarii*, priusquam Deus manifestiora quædam de ipsis dedisset testimonia, aut ipsi quædam docere suscepissent, quorum veritas, aut certitudo ex Scriptura peti non poterat: extra hunc casum Judæi aliter eorum doctrinæ parere non erant obstricti, quam si judicarent eam cum verbo Dei convenire.

Sed quando quis, qui se extraordinarium prædicabat prophetam, aliquid novi vel extra ordinem imperabat aut præscribebat, de eo duobus hisce signis certi fieri poterant. Primum si præceptum vel prophetia de vero Deo deserendo non ageret, & signum, quod prædixerat futurum, esset proditum.

Cum ergo contingebat Prophetam jam dudum talia suæ ad munus propheticum electionis, à Deo testimonia ac documenta dedisse, tum omnibus ejus præceptis, ac prophetiis ipsa sequentibus, erat habenda fides; cum (nempe propheta) prædicabat, & præ se ferebat, se *nomine Dei loqui*. Sed cum propheta ejusmodi signo extraordinario nondum erat confirmatus nec probatus, expectandum priusquam fides ei haberetur, donec prophetia ejus impleretur: neque committebatur peccatum, cum quis talis prophetæ dicto non esset audiens, sed interim ad voluntatem Dei revelatam vitæ suæ munera conformaret.

Credibile quoque est in usu non fuisse talem prophetam de futuris consulere. Quod legitur Reges populumque Israëliticum consuluisse Pseudoprophetas, eo nititur, quod illos pro veris haberent, & falsis signis se decipi paterentur. Prout testatur Apostolus Anti Christum ejusque asseclas per hujuscemodi fallacia signa sese apud homines mendacio libenter credentes, prædicaturos nuncios legatosque Christi, 2 *Thess.* 2:9. Sed Prophetis, de quibus Deus testimonium perhibuerat, & qui prophetando & docendo testarentur se Dei nomine loqui, & ejus Spiritu agi, habenda fides. Dicimus cum *id significarent*, & præ se ferrent: quoniam non omnia, quæ prædicabant vel suadebant facienda, volebant haberi prophetiarum numero; sed cum vaticinabantur, atque ea pro revelationibus haberi volebant, verbis utebantur ejusmodi, è quibus licebat conjicere eos tum loqui ut prophetas. Cum ergo Propheta *Nathan* respondebat *Davidi* consilium propositumve ejus de domo Dei ædificanda, Deo acceptum fore, Deumque per consequens id à *Davide* exspectare, id non loquebatur ut propheta, sed ut vir *prudens* ac *sapiens*.

Ad id quod quidam dicunt, nullam dari certitudinem, an propheta (de quo Deus jam testificatus est) non possit ad eam delabi malitiam, ut, abutendo nomine Dei, ac simulando prophetiam, consulto deditaque opera loquatur mendacium, prout prophetæ lapsi sunt in peccata, uti in *Salomone*, ac in illo patet propheta, qui fungens munere prophetico, & male precans aræ Bethel, postea tamen Deo dicto audiens cum non esset, à leone fuit necatus: idem in *Petro* & *Paulo* liquet) Respondeo, inter peccatum & peccatum maxime interesse; ac aliud quid esse ex infirmitate, aliud consulto ac cogitato peccare; imo & inter ea, quæ cogitato & deliberate committuntur peccata, non exiguum quoque esse discrimen: illorum enim (meo quidem judicio) inter gravissima est homines de industria & consulto, per speciem voluntatis ac decreti Divini prædicandi,

candi, quasi ea per revelationem Divinam edocti essent, fallere. Sicque cum prophetæ ut homines peccarent infirmi, non erat cur de prophetia eorum ambigerent, quia scilicet sunt peccatores, & mentiri possunt, atque insuper in vita ac familiari consuetudine labuntur; non major hic ratio dubitandi de fide & veritate Prophetæ, quam revocandi in dubium, an magistratus, cum aliquod in curia edictum promulgat, astute ac subdole cum populo non agat. Si autem nulla id de magistratu aut Rege, qui non raro turpem agit vitam, credendi ratio sit, quanto minus credibile est de prophetis, quos Sacræ Literæ *viros sanctos* appellant, *Matth.* 13:17. 2 *Pet.* 3:2. eos in tam perditam lapsuros malitiam, ut quo homines fallant, Divino abutantur nomine & authoritate?

Cum ergo Sacræ Literæ Prophetas viros sanctos appellant, docent omnes à Deo Spiritu sanctificationis donatos fuisse; ideoque de ipsis non suspicandum, eo impietatis, sub specie operis tam sancti (cujusmodi est Divinam annunciare voluntatem, ac in eo Dei esse ministrum) ad homines mendaciorum esca & illecebris captandos subito fuisse prorupturos. Ad *Bileam* enim quod attinet, ipse non magis fuit propheta, quam summus Pontifex, dicens satius esse unum, nempe Christum, pro omnibus mori, quam totam perire gentem: nec talium hominum vaticinia tantum sibi conciliant authoritatis, quantum ab aliis verorum prophetarum vaticiniis mutuantur. Quod vero ad *Salomonem* spectat, primo non constat eum vaticinatum fuisse, cum crimine idololatriæ, aliisque non levibus peccatis, vinctus obstrictusque tenebatur: ac ideo justam fuisse suspicandi causam, quod ipse priora delicta hoc quoque peccato cumulare voluerit, ut populo falsas prophetias pro veris prædicaret. Imo certo credendum eum, qui in vitam prorumpebat dissolutam ac impiam, pro propheta haberi desiisse: cum enim Propheta antea pro vero agnitus, postea à prioris vitæ pietate ac sanctitate defecisset, Ecclesia vel populus nulla ratione certus esse poterat, se ab ipso falsas pro veris prophetiis, Pseudoprophetarum more, hominibus denuncianti, non decipi: & sic vitæ quoque sanctitas ejus, qui se profitebatur prophetam, dignoscendi nota erat, & secernendi à falso Propheta.

Quod ad veros attinet prophetas, qui nulla edebant miracula, quorumque auctoritas editis à Deo miraculis nondum erat confirmata, & qui post prophetias, & eventu nondum probata vaticinia, vaticinantes, oracula fundebant, & augusta enunciabant mysteria. Quamquam populus probabilibus quibusdam ab istorum prophetarum sanctitate ductis argumentis, moveri poterat ad bene, nihilque sinistre de illis sentiendum, credendumque ipsos consulto ac cogitato tam enormibus criminibus, cujusmodi sunt fallaciæ ad homines tam turpiter circumveniendos, se non obstricturos: tamen ut *Jerem.* 28:9. habetur, *Propheta, qui divinaverit de pace, cum venerit verbum ejus, agnoscetur Propheta, quem dominus in veritate misit.* Vaticinia Prophetarum hujusmodi censeo nullius habita fuisse authoritatis, priusquam divinationes eorum fuissent impletæ, vel alius Propheta pro vero agnitus testaretur, vaticinia talium prophetarum esse vera. Verum objicies; cum Sacræ Literæ testentur de *Johanne*, dicantque eum fuisse *Prophetam, imo majorem omnibus Prophetis*, quænam igitur circa personam *Johannis Baptistæ* fuere signa, quibus populus tenebatur obstrictus ad eum pro propheta habendum, ac prædicationi ejus credendum? Primo posset responderi non opus fuisse populum scire *Johannem* extraordinarium Prophetam fuisse, ut ita posset fidem adhibere ejus doctrinæ: quia nihil novi docebat, sed doctrina ejus fidem merebatur propter antecedentem doctrinam & vaticinia prophe-

phetarum, qui ante adventum Christi de messia vaticinati fuerant: in hoc præcipue incumbens, ut populum doceret tempus adventus Messiæ venisse, de quo populus etiam ex Scriptura poterat doceri, & certior fieri Secundo, Deum circa nativitatem vitamque *Johannis* talia edidisse signa ac miracula, quæ eum pro vero propheta habendum convincebant. Sic Ninivitis non erat opus *Jonam* Prophetam agnoscere extraordinarium: naturalis enim ratio ipsos satis docebat peccata sua ejusmodi pœnas, quas *Jonas* ex mandato Divino minabatur, satis fuisse merita. Præterquam quod sanctitas *Jonæ*, modus proponendi sua vaticinia; ut & vis & efficacia, quæ sese in ejus doctrina prodebat, satis valida & proba argumenta erant omnibus probis & honestis, ad credendum *Jonæ* vaticinia Deum Auctorem habere.

Adde *Ninivitis* forte etiam nota fuisse signa, quibus se verum esse prophetam Judæis probaverat; vel signa prophetæ inter ipsos edidisse: ac præterea, ut jam dictum, *Ninivitas* naturalis conscientiæ vi motos, ad pœnitendum & cogitandum de bona fruge potuisse duci: quæ omnia uti de persona *Joannis Baptistæ* dici possunt. ita etiam argumenta erant, quæ Judæorum animos ad fidem impellere poterant, qua crederent ejus prædicationem & baptisma ex cœlo esse.

Sed dicet aliquis omnia argumenta verum prophetam, doctrinamque ejus pro verbo Divino recipiendam probantia, aliam non habent certitudinem quam eam, quæ nititur in integritate & probitate prophetæ, qui ut vir probus, & ad munus propheticum à Deo electus, hominibus noluerit prædicare mendacium, quamvis tamen si voluisset id facere, potuerit: uti ab omni sæculo tales reperti fuere, qui homines docuere mendacium pro veritate. Adeoque in dictis prophetarum non alia videtur fuisse certitudo, nisi moralis.

Respondeo: si eam certitudinem moralem appellare lubet, cujus oppositum non nisi manifestam implicat repugnantiam & contradictionem, concedimus argumenta, quibus fides nostra reique veritas innititur, non esse talia, ut rem quam probant, aliter se habere absolute impossibile sit: veritates enim & res quasdam dari constat, quæ ratione essentialium naturaliumque proprietatum non aliis quam moralibus argumentis probari nec possunt nec debent. Et in quibus alia ac modo dicta argumenta desiderare summæ foret insaniæ. Bis tria conficere senarium, veritas est adeo certa, rationesque & argumenta, ex quibus cognoscitur & infertur, sunt adeo firma, ut eam aliter se habere sit impossibile: sed qui dicit bellum fuisse inter Galliarum ac Hispaniarum Reges, quemdam fuisse *Julium Cæsarem*, *Augustum*, *Antonium*, eoque argumenta affert, is etiam loquitur veritatem, quæ adeo firma & certa est, ut rerum ejusmodi certior dari nequeat; sed argumenta ad eam probandam allata, tamen non sunt talia, ut ea negans cogeretur admittere contradictionem. Quamquam enim incomprehensibile sit, quomodo tot personæ, inter quos nulla sermonis fuit communicatio, quique nullam ex mendacio utilitatem consequi potuerunt, possent convenire ad affirmandum (quod tamen falsum foret) bellum ex. [illegible] fuisse inter Gallias & Hispanias: id tamen absolutè non est impossibile, uti repugnat bis tria non conficere senarium. Neque talis relationis inficiatio tantam involvit contradictionem, ac negatio dicti bis tria sunt sex. Tot enim homines simul mentiri non adeo impossibile, ut quis tot hominum testimonium rejiciens, manifestam cogeretur admittere contradictionem: id tamen negare nullus potest sine nota insignis contumaciæ; quia qui id iret inficias, nullum argumentum, vel minima verisimilitudine affectum, adferre posset in medium, quo jam dictæ historiæ fides labefactari possit. Pari modo consideratis omnibus ad hominem veracem, mendaciumque abominantem, proban-

bandum requisitis, deficientibusque nobis rationibus, cur de integritate hominis in propheta requisita dubitemus, omnem habemus certitudinem, quæ de ejusmodi rebus dari potest; & qui majorem postulat certitudinem, desiderat majorem, quam quæ de re dari possit. Quamquam enim Deus dicta prophetæ voce cœlitus emissa, continuo identidemque confirmaret, tamen adhuc posset quæri, quomodo possit sciri recte audiri, vocemque à Deo, & non à maligno quodam dæmone nos fallere volente, proficisci? Sique Deus dictum prophetæ quavis vice corroboraret miraculo, vir perversus ac pravus adhuc quæreret, quomodo verum à falso miraculo discernendum? Et quis scit aut intelligit quousque vires cacodæmonis se extendant? Imo aliquis interrogare posset, an Deus hominem non possit fallere? Et quantum sensuum judicio tribuendum sit?

Cum ergo consideramus Deum hominibus per homines loqui velle, miraculisque & vocibus è cœlis, uti & aliis rebus ejus documenta dedisse: deinde homines monere, ut sibi caveant à deceptoribus, neque facile doctrinæ alicujus credant; sæpiusque doctores falsos ac pseudoprophetas detegisse, omnem de doctrina alicujus prophetæ certitudinem habemus, quam in rebus ejusmodi habere possumus. Quia præter rationem, quod consideratis omnibus, quæ in æstimando & judicando de vero Propheta, ejusque doctrina, aliquod momentum habere possunt, ac debent, nihil sit, quod in dubium revocetur magis, quam testimonium personarum, qui bellum (licet id non viderimus) inter Gallias Hispaniasque fuisse referunt: constans ac certum etiam est, Deum numquam permissurum, ut talia signa doctrinæ confirmandæ comparata, per conspirationem hominum, aut cacodæmonis fraudes, vertantur in occasionem seducendi homines. Non est ergo credibile sanctum prophetam, proque tali agnitum, consultò, deditaque opera in tantam subitò prolapsurum impietatem, ut aliquid, quod sibi demandatum non sit, jactet aut ostentet voluntatem esse Divinam. Deus enim id aut impediet, aut efficiet ut fraus & dolus tam inevitabilis non diu maneat occultus. Ratio omnium est, quia Deus alias faceret pugnantia; mandaret prophetæ credendum, & non credentem puniret; prohiberet pseudoprophetis fidem haberi, & interim tantam mendacio vim concederet, ut homo signis omnibus in verbo ejus ab ipso revelatis, (secundum quæ de vero aut pseudopropheta judicari jubet) fretus, se tamen in errorem indueret.

Quamquam de hoc argumentorum genere hactenus prolixe satisque copiose locuti simus, tamen non excludimus Divini obsignationem Spiritus, qua Deus animos fidelium in argumentis ad Sacras Literas probandas facientibus, ita conquiescere faciat, in eaque incumbere, ut omni cura vacui, securique iis constanter adhæreant.

Deus ineffabili quodam ac incomprehensibili, nempe eo fere, quo sese prophetis revelabat, modo; & quo secernebant utrum id, quod menti ipsorum injiciebatur, divinitus eveniret, an phantasiæ lusibus & insomniis naturalibus esset tribuendum: ineffabili inquam modo, sese in animos insinuare, iisque doctrinam verbo suo revelatam obsignare, & potenter animum eorum afficere videtur. *Joh.* 8:47. & 7:17. 1 *Cor.* 2:15. 1 *Joh.* 2:27. *Hebr.* 4:12. *Jerem.* 23:29. Quamquam ego existimo verba ista potius intelligenda de Literis Sacris in genere, & de capitibus doctrinæ in iis contentis, quam de quovis peculiari (quod minoris sit momenti) dogmate: aut de quavis speciali Sacrarum Literarum parte, qua non agnita, talia tamen probentur & agnoscantur Scripta Sacra, quæ doctrinam contineant ad salutem necessariam.

Quemlibet enim fidelem vi spiritualis unctionis, aut nunc aut in primæva ecclesia,

 sia,

sia, temporibus Apostolorum & inde consequentibus, infallibilitatis habuisse donum, quo absque errore rectè ac integrè de quavis alicujus doctrinæ, prophetiæ aut Sacrarum Literarum parte judicaret, modo peccatis spiritum non abigeret, vel præcipitanter temereque ex affectione animi judicando, eo se, ex opinione *Borelistarum*, non redderet indignum, non capio: quia donum discernendi spiritus, doctrinas & prophetias in Sacris Literis pro speciali habetur, quod omnibus, licet sanctè ex fide sua viverent, credentibus non erat commune, 1 *Cor.* 12: 10. Neque infallibilitas ista est necessaria & utilis; quia Scriptura in capitibus, fundamentalibusque seu primariis religionis articulis, est satis clara; adeo ut tam absoluta certaque ratione de iis loqui, aliosque Dei nomine ad fidem ipsis habendam monere liceat, quàm doceri potest stuprum, furtum, mendacium, &c. esse peccata. Ad alia capita quod attinet, quamquam studiis, diligenti inquisitione, precibusque sic etiam iis instrui posse contingat, ut etiam earum certitudinem acquirere possint; in privato tamen Christiano temeritatis esset & arrogantiæ sibi persuadere, ea sibi tam certò comperta esse, ut eorum scientia sit infallibilis: & circa articulos ejusmodi fidem opinionemque suam aliis quasi Dei nomine mandare hominibus, in privato aut doctore intolerabilis foret superbia. Aliud enim est sententiam suam alteri proponere, & probabilem reddere, ipsumque ad eam examinandam, diligenterque examinatam, si cum analogia fidei convenire comperiatur, recipiendam monere. Aliud articulum fidei recipiendum sic injungere, ut dicatur, *Deus id credi præcipit & mandat.* Atque: *visum est nobis atque Spiritui Sancto vobis recipiendos mandare tales fidei articulos.* Primum licet de omnibus articulis, de quibus in verbo Dei conceptus formari possunt: alterum de claris dumtaxat ac notis, & quæ ad fundamentum spectant, capitibus.

Sed revertamur ad institutum. Sicut ergo certa dari possunt argumenta signaque, è quibus verum prophetam, suæque veritatem doctrinæ dignoscere licet, ita par Apostolorum ratio est, eorumque doctrinæ: fuerunt enim etiam prophetæ; uti & de doctrina eorum judicare licet. Miracula itaque, aliorum prophetarum testimonia, vitæ sanctitas, discrimen inter ea, quæ docebant atque proponebant ut Apostoli, doctoresque à Deo ad id specialiter delegati; & inter ea, quæ ex infirmitate faciebant, aut docebant ex notitia & lumine populo, ac ecclesiæ suæ tum à Deo concesso, sed quorum cognoscendorum pleniorem postea dat facultatem: hæc inquam omnia in Apostolis quoque consideranda sunt, & ex ipsis de doctrina eorum judicari potest. Nulla igitur de integritate *Petri*, cum aliquid sibi à Deo revelatum esse testabatur, inde quod peccator esset, & metu Judæorum ad simulandum impelli posset, dubitandi ratio duci potest: neque tanti arcani Euangelici, nempe promissionem salutis ad gentes etiam pertinere, pro tempore ignorantia, unde ipse & alii initio gentibus prædicare gravabantur, *Actor.* 10. & 8 *Ephes.* 3: 5. fuit momenti, ut cum *Petrus* aliique Apostoli gentes postea Euangelicarum promissionum participes diserte docuerint, ullus de tota doctrina dubitandi detur locus.

Quod ad controversias de cæremoniis ritibusque abrogandis, quæ tempore Apostolorum fuere, attinet; inde quidem concludi posse videtur, aut ipsos de isthoc capite non convenisse Apostolos, aut Ecclesiam saltem dictis Apostolicis non plenam habuisse fidem, cum alias controversiæ in ipsa hærere nequivissent; neque *Paulo* Apostolo ad *Galatas* & *Colossenses* scribenti fuisset opus, quibus doctrinam istam ipsis inculcaret, ejusque probaret veritatem, tot uti rationibus & argumentis: verum, si hominibus ac præsertim fidelibus, doctrina *Pauli* ut prophetæ ac Apostoli, absolute simpliciterque non erat reci-

recipienda, ad quam ergo veritatem ipsis (de fidelibus loquor) doctrina Apostoli erat exigenda? Et si exigenda ac examinanda, ubi Apostolica manebat authoritas? Et si fideles Apostolis docentibus plenam oportebat habere fidem, quomodo Apostoli (quem ad id munus à Deo vocatum esse notum erat) doctrinam rejicere non erat apostasia & defectio à Deo? Ad omnes hasce difficiles objectiones, quęstionesque nobis ita respondendum videtur.

Si quædam inter Apostolos de doctrina (quod è Sacris tamen Literis non liquet) controversiæ fuerint, illæ pro exiguo fuere tempore, unde ecclesia (cum fideles iis, quę clarè revelata non erant, non credentes, non peccarent) nullo poterat affici incommodo: Deo postea Apostolorum animos ita disponente, ut concordes in unam convenirent sententiam; doctrinamque Ecclesiæ proponerent, quæ esset omnibus instructa requisitis, ad doctrinam pro Divina recipiendam necessariis. Quod autem ad eos spectat fideles, qui aliquam Apostolorum doctrinam ilico non recipiebant: huc facit, aut fideles à falsis doctoribus circumventos, putasse rem inter Apostolos & doctores, nondum fuisse decisam, ac unumquemque de ea adhuc loqui ex dono Spiritus, ac mensura fidei sibi à Deo concessa; ideoque ad eum accessisse, qui magis probabiles doctrinæ suæ videbatur reddere rationes: sed diutius Apostoli fidem aut infirmare, aut abrogare non licebat, quam donec aliqua de ea facta esset decisio, iis corroborata signis, quæ ad decisionem pro divina recipiendam requiri solent. Sic existimo, quod post decisionem in Concilio *Act.* 15. factam, nullus fidelis, qui sententiæ ibidem prolatæ recusasset, acquiescere fuisset toleratus, sed condemnatus ut hæreticus, qui suo ipsius judicio condemnatus est, *Tit.* 3: 11.

Aut dicendum Ecclesiam, & in Ecclesia doctores & Apostolos à Deo reipsa circa capita ab universa ecclesia necdum recepta, nondum fuisse illuminatos; atque inter veros Apostolos de iis reipsa fuisse controversiam: id enim notum est, quamquam Apostoli in Pentecoste donis Spiritus Sancti sat large effuseque donati fuerint, ipsos tamen gradatim illuminatos fuisse; atque alium præ alio in initio altiorem mysteriorum religionis habuisse notitiam. Hæc sunt quæ ad quæstiones difficultatesque contra certitudinem, veritatemque Propheticæ, Apostolicæque doctrinæ motas & adferre solitas, dici ac responderi posse censemus.

Cum igitur doctrina Apostolorum pro verbo Divino recipienda sit, sequitur ipsos quoque cum docerent, ac in iis, de quibus sat large supra dictum est, circumstantiis spectatos, fuisse infallibiles. Et sic de Doctrina Apostolorum judicandum ac pronunciandum, uti Prophetæ de prophetia sua atque doctrina locuti fuerunt, *Apud eos fuisse verbum Jehovæ*, 2 *Reg.* 2: 12. *Os Jehovæ locutum esse id, quod proponebant*, *Esaj.* 1: 20. Sicut *Paulus* Apostolus de sua ipse dicit doctrina ac prædicatione, sermonem suum de Deo *non fuisse sermonem hominum*, sed *Dei sermonem*, 1 *Thess.* 2: 13.

Et hi fuere primi doctrinæ Christianæ doctores, quibus etiam annumeramus omnes alios viros Apostolicos, quos Deus aut signis ad id necessariis, ut doctores infallibiles commendavit, aut quorum per eos, qui in Ecclesia fidelium ut doctores infallibiles noti erant, doctrinam scriptaque ut infallibilium declarari ac commendari præcepit: qualesque fuere *Marcus*, *Lucas*, *Stephanus*, &c. De hisce certum est ad eos pertinere missionem, de qua Christus dicit, *sicut me misit Pater, ita & ego mitto vos*, *Johan.* 20: 21. *Esse ministros Christi & dispensatores mysteriorum Dei*, 1 *Cor.* 4: 1. *Ministros novi pacti*, 2 *Cor.* 3: 6. *Christi legatione fungi ac veluti Deo homines rogante per ipsos, orare Christi nomine ut reconcilientur Deo*, 2 *Cor.* 5: 20 Imo de quibus licet prædicare, quod de se loquitur Christus,

non recipere testimonium ab hominibus, id est, authoritatem personæ, suæque doctrinæ non dependere ab hominibus; neque judicio humano subjectum fuisse: & ita ecclesia Christiana superædificata est super eorum doctrinam, 1 *Cor.* 3: 10. *Ephes.* 2: 20.

Constat quoque inter Reformatos, Apostolos in doctrinæ infallibilitate post se nullos reliquisse successores. Quod ad *Matthæum* & *Lucam* attinet, quorum alter Euangelium *Matthæi*, alter vero *Lucæ* & *Acta Apostolorum* conscripsit, quorumque Scripta apud omnes Christianos pro divinis authenticisque habentur, pronunciandum, ipsos infallibiliter à Spiritu Sancto ductos & afflatos fuisse, ac primævæ Ecclesiæ pro talibus per nota firmaque sive miraculorum, sive testimonii Apostolici argumenta manifestatos; nobisque successione continua pro vera Historia traditum esse, libros istos ut reliqua Novi Test. scripta pro authenticis habitos; authoresque se probasse personas Divino Spiritus afflatu actas. Tantum enim iis, qui tempore Apostolorum vixerunt, deferendum existimamus, ut ipsis, quænam ex iis, quæ tempore Apostolorum pro divinis habita sint scripta, & ab ipsis ad nos usque devenere, accepta ferre debeamus. Ac tantum apud nos hoc testimonium continua successione nobis traditum, valere debet, ut in ipso partim nitatur, ac sita sit fidei nostræ certitudo ac firmitas, quatenus in argumentis tantum acquiescit, & non in Sancti obsignatione Spiritus, quæ proprie loquendo non pro argumento, sed tantum pro signaculo, quo corda nostra divinæ alligantur ac agglutinantur veritati, sumenda est. Non dico Sacrarum authoritatem Literarum niti testimonio eorum, qui Apostolis coævi fuere: licet enim omnes illi adeo fuissent impii, ut signa ac argumenta personæ nomine Dei loquentis, ac cœlestis doctrinæ authoritatem probantia, ad instar incredulorum, qui omnia Christi miracula rejiciebant, Judæorum, admittere recusassent: fuissent tamen quidam missi à Deo, scriptaque eorum vere divina; sed nobis ignota, nisi ex historia ad nostram devenissent notitiam. Primo quendam extitisse Christum & Apostolos. Secundo, ea quæ jam putantur scripta Apostolica, illo tempore conscripta, & pro Apostolicis recepta fuisse. Hæc omnia, non nisi ex testimonio eorum, qui isto tempore vixerunt, ac porro argumentis firmis, ac primævæ tempore ecclesiæ talia viris istis, ac illis scriptis testimonia perhibita fuisse probantibus, cognosci possunt.

Hinc tamen non sequitur, fidem nostram de Sacrarum Literarum Divinitate niti testimonio Ecclesiæ: minime. Argumenta quæ docere possunt, ex. gr. certo quodam tempore in mundo extitisse Christum & Apostolos, talia ab ipsis edita esse miracula, qualia Sacræ Literæ de ipsis testantur; ejusmodi tradidisse doctrinam, eamque tum libris istis, quos Novum Pactum seu Testamentum appellamus, fuisse comprehensam; libros istos tum à Christianis pro divinis habitos, eorum omnium argumenta dicimus sumi quoque posse à gentilibus & infidelibus, qui ea narrant & testantur, unde actorum Christi & Apostolorum fides confirmari possit. Quin etiam fieri potest dari rationes, cur major infideli de Christianis loquenti, ac quid referenti, quam ipsi Christiano habeatur fides: potior nobis ratio datur, cur de libris Veteris Testamenti testimonio credamus Judæorum, quam multorum Christianorum, quos novimus male concordes & in partes divisos; & qui ad tuendum aliquem errorem, quosdam libros pro divinis haberi cupiunt, quod in iis argumenta reperiri posse sperent, quibus errores suos confirment. Hæc sententia probatur exemplo Pontificiorum de auctoritate Apocryphorum scribentium ac testantium. Ego primis Christianis coævi, atque referentis Christianos nullas habuisse aut coluisse imagines, plus tribuerem testi-

testimonio, quam eorum, qui eas defendunt, Christianorum. Et sicut sæpe maximum erroris periculum incurrimus, cum de majoribus posterorum, quos sæpe majorum pudet, testimonio acquiescimus; sic quoque in maximum venimus discrimen, si de verbo, doctrina, ac voluntate divina, Ecclesiæ aut doctorum insistamus judicio. Quemadmodum ergo æque à Græco ac Romano, hoste ac amico cognoscere possumus, *Cæsarem* ardua gessisse bella, ac conscripsisse librum de *Bello Gallico*; ita quoque fieri potest, ut de religione Christiana, Pagani perinde ac Christiani testimonium admittere liceat. Cum tantum tribuo historiæ in confirmanda auctoritate Sacrarum Literarum, non excludo argumenta, quæ Theologi vocant Scripturæ insita; & quæ petuntur à sanctitate ejus, & sublimitate mysteriorum, quæ in Scriptura traduntur, ut & à simplicitate scriptionis: sed ea recensere & explicare supersedebimus, quia in præsentia ita ad rem non pertinent.

Cum igitur nulla de aliis personis aut scriptis, præter ea, quæ in canone recepta sunt, extent ea testimonia, ut illis tamquam divinitus scriptis, fides debeatur, sequitur nullius hominis doctrinam absolute admittendam; sed omnem exigi posse, imo debere ad eam, quæ firma ac certa est, nempe verbum Dei; & id deinceps quod nudis clarisque verbis, aut evidentibus consequentiis in eo continetur. Adeo ut nemo verbum Dei recipere possit, qui una textus tam claros & evidentes non admittat. Ut in scientia naturali nemo concedere potest necessarium esse imperium;& simul asserere in eo cuique ex arbitrio & animi sententia agere fas esse.

CAPUT III

De Authoritate Doctorum in Ecclesia, qui viros θεοπνεύστους secuti sunt.

His ita positis, consideranda venit ratio & modus, quo Deus post decessum infallibilium doctorum, homines deinceps voluerit perducere ad salutem. *Primò* igitur reliquit Deus verbum scriptum regulam ac normam fidei, ac agendorum cuilibet homini venienti in ejus cognitionem; integrum cuique de sensu verborum jus permittens, & solam, ut bene judicet, cautionem mandans: eo plane modo, quo vastum mundi volumen, sensibus ac animis hominum proposuit, ut Deum inde cognoscerent, divinum cultum formarent probum ac rationalem; nullosque,quorum judicio standum foret, instituens doctores.

Secundo, Deus voluit mutuas Christianorum, quibus alius alium doceret ac institueret inter se operas, 1 *Pet*. 4:10. *Heb*. 10:24. 1 *Thess*. 5:11, 1 *Cor*. 6: 15. *Rom*. 16. *Heb*. 3:12. *Gal* 6:1. *Rom*. 14: 15. *Jac*. 5:19. *Col*. 3:16. *Eph*. 5:18. Quod eo dumtaxat pertinebat, quo alii alios ad pietatem, earumque in quibus consentiebant rerum, excitarent praxin: ac de reliquis conferentes docerent alii alios, ac lumen adferrent; interimque alter non alterius, sive unius sive plurium judicium, sed rationem solam aut verbum Dei sequi obstrictus foret: ac ideo in Sacris Literis non revelavit rectam rationem, aut veritatem apud doctissimos aut pientissimos, aut apud eos, qui reliquos numero superarent, aut antiquitate vincerent, quærendam esse; sed in analogia fidei, ac congruentia cum verbo suo Sacrosancto, cujus quivis privatus est judex; peccatque cum perperam aut temere judicat, ac bene agit, si bene capiat: quamquam enim nemo sponte ac voluntarie fallatur, fieri tamen potest ut quis volens non adferat ea omnia, quæ ad judicandum sunt necessaria. Sed semper peccat, & ab officio hominis deflectit, cum quid ob solam alterius affirmationem credit, aut temere re clare distincteque non percepta, judicium fert, licet interim veritatem esset assecutus.

Tertio, instituit Deus etiam Pastores & Doctores, per Apostolos, apostolicosque viros

viros mandans creari Episcopos, *Act.* 14:23. *Act.* 20:28. 1 *Pet.* 5:1. 1 *Tit.* 1:5.

Episcopos hosce ac Pastores pro tempore tantum in ecclesia institutos fuisse, non est verisimile. Primo, quia ratio, ob quam in primæva Ecclesia Pastores ac Episcopi creati fuere, adhuc manet eadem: nempe cum Ecclesia Christiana sit societas hominum, aliquos, qui corpus hoc regant, esse necesse est; idque fieri est impossibile, nisi quidam specialiter ex ecclesia (cum magistratus tunc esset hostis Ecclesiæ, nihilque præsidii Ecclesia in eo positum haberet) eligantur, quorum curæ speciatim demandatum sit providere, ut omnia in ecclesia decenter & ordine fiant, 1 *Cor.* 14:40. Secundo, quia Sacræ Literæ docent, Deum non solum excitasse viros, qui ecclesiam congregarent, sed Episcopos quoque ac pastores creasse, qui veram ecclesiam pascerent, docerent ac regerent, *Tit.* 1:6. *Act.* 14:23. Tertio, quia legimus, in Ecclesia post primam ejus constitutionem fuisse Doctores, Episcopos ac Seniores, *Act.* 20:18. *Phil.* 1:2. 1 *Pet.* 5:1. 1 *Tim.* 3:1.

Verum quidem est voces Seniorum, Episcoporum ac Doctorum in Novo Testamento non raro promiscue sumi, vocemque *Seniores* sæpe nil significare nisi eos, qui aliquo fungebantur munere ecclesiastico, 1 *Tim.* 5:19. 1 *Pet.* 5:1. Sed negari quoque nequit, Seniores & Episcopos etiam in verbo & doctrina laborasse, 1 *Tim.* 2:2. & 4:3. 1 *Tim.* 5:19. *Tit.* 1:9. 1 *Thess.* 5:22. Nobis igitur constat in primæva ecclesia fuisse Episcopos, Seniores, Doctores, quorum sicut erat munus regere Ecclesiam, ita etiam eorum officium erat eam doctrina pascere & erudire: & sic munus Episcopi & Presbyteri in Ecclesia peculiari quadam Sacrorum administratione continebatur. Alioquin nomen Doctoris perperam, & non ex consuetudine Scripturæ attribuitur Episcopis & Presbyteris; cum tamen vocis Doctoris in Novo Testamento alia vis & significatio sit: sed ad institutum revertamur. Ad hoc itaque munus quidam ex ecclesia, quos ad regendum & docendum maxime idoneos judicabat, eligebantur, & electi impositione manuum donabantur donis ad vocationem suam necessariis, 1 *Tim.* 5:22. & 4:14. *Act.* 13:3. Idque non tantum Senioribus & Episcopis, sed etiam contingebat Diaconis, *Act.* 6:6. Clareque patet ex textibus modo allegatis, impositionem manuum tantum adhibitam, ut externam cæremoniam, non continentem ipsam confirmationem: sed quæ adhibita fuit, ut externum signum, quo significabatur, & votis expetebatur, ut Deus eos, qui ad illud munus inaugurabantur, donis necessariis instruere atque ornare vellet; quibus muneris sui partes explere possent. Nunc inquirendum, quo jure & authoritate Ecclesia primæva sub persecutione, Doctores & Rectores ecclesiæ successive instituerit. Sed antequam rem ulterius persequamur, præmonemus nos, cum hic voce *Doctorum* utimur, per eam nihil intelligere, nisi quod per Episcopum & Seniorem communiter intelligitur in Sacris Literis.

Munus doctoris eo, quo Literæ Sacræ de ipso loquuntur, & non prout nunc vulgo sumitur, sensu sumptum, in ecclesia Dei non fuit ministerium ordinarium ac perpetuum, prout fuit munus Episcoporum, Seniorum ac Diaconorum; adeo ut ubicumque de ordinariis Ecclesiæ ministris est sermo, nusquam de doctoribus fiat mentio. Nusquam legitur Apostolos quemquam in Ecclesia instituisse doctorem. Nusquam ad doctores hujus aut alterius Ecclesiæ, suas scribunt Epistolas. Nusquam leges, secundum quas doctores sint eligendi, præscribunt: sed in his ac hujusmodi occasionibus & circumstantiis Sacræ Literæ semper adhibent vocem Episcoporum, Seniorum ac Diaconorum, *Act.* 14:23. & 15:2.4.6.22.23. & 16:14 20.& 17:28. *Phil.* 1:1. 1 *Tim.* 3:2. 8.12. *Tit.* 1:5.7. *Jac.* 5:14. 1 *Pet.* 1:1.5.

E con-

E contra, ubi de quodam extraordinario Spiritus Sancti dono, ac de ejusmodi, ad quod specialis missio ac divina illuminatio requirebatur, ministerio est sermo, videmus semper adhiberi vocem Doctoris & Discipulorum; nunquam autem vocem Episcopi aut Senioris, *Act.* 13:1. *Eph.* 4:11. Ubi etiam fit mentio Pastorum, quorum munus in Ecclesia Dei etiam fuit extraordinarium: consule etiam loca sequentia, 1 *Cor.* 12:28. 29. 1 *Cor.* 14:6. 26. *Rom.* 12:7. Verisimile igitur est, doctores in primæva ecclesia fuisse viros eximiis & augustis donis extra ordinem prçditos, qui ordinarios ecclesiæ Episcopos & Seniores, aut eos etiam omnes, qui ad id munus aspirabant, aut eligendi erant, edocuerunt. Idque etiam tam diu fuit necessarium, quam doctrina Novi Testamenti nondum literis fuerat consignata. Talis doctor fuit *Barnabas*, *Act.* 14:1. Talis quoque *Silas*, *Act.* 15:22. Hæcque vox Doctor congruit cum voce *Rabbi*, quæ inter Judæos peculiaris ac eximiæ fuit dignitatis; neque ei tribuebatur, qui particulari cuidam præerat Synagogæ, ibique ad ædificationem populi sermonem habebat, sed iis dumtaxat, qui valde periti atque edocti in lege, per *Sanhedrim* Judæorum Hierosolymis admittebantur, ad erigendas academias, aliosque in lege edocendos. Talis fuit *Gamaliel*, *Act.* 5:34. *Nicodemus*, *Joh.* 3:20. Atque hinc factum est, ut nomen *Rabbi* & *Magistri* Christo quoque datum sit, Quemadmodum etiam *Paulus* sibi ipsi Doctoris nomen attribuit, 1 *Tim.* 2:7. 2 *Tim.* 1:2.

Atque hoc inter Doctores & Episcopos discrimen ab initio in Ecclesia semper observatum fuit, uti ex omnibus ecclesiasticis patet historiis: hinc enim observatur & docetur eos, qui olim præficiebantur Ecclesiæ, appellatos fuisse Episcopos, Seniores seu Presbyteros. Quæ nomina ad hodiernum usque diem in Papatu sunt in usu. Primi, qui ea mutarunt, atque nomina Pastorum, Doctorum ac Prædicatorum eo, quo nunc sumuntur sensu, introduxerunt, fuere Reformati: qui reformationem invito, prout in *Gallia* atque *Belgio* factum est, introduxere magistratu; ideoque vocem Episcopi & Presbyteri mutare coacti fuere, ne in tale munus viderentur velle invadere. Sed ubi reformatio summo magistratu annuente promota est, nomen Episcopi retentum ac conservatum est, quia tali casu rationi suprà allegatæ non erat locus.

De hoc discrimine ad exemplum aliorum, qui in eo nos præcessere, necessarium existimavimus paucis differere, ne privatus aliquis Prædicator, Pastor aut Doctor unius aut plurium ecclesiarum, se decipiat, sibique ex vana opinione vindicet, quod Sacræ Literæ non nisi doctoribus attribuit, sic proprie dictis; indeque aliquid, quod jam dictis aut dicendis de Doctoris munere repugnet, concludi posse putet. Jam redimus in viam.

CAPUT IV.

Quo jure & authoritate Primæva Ecclesia sub persecutione, sibi Doctores, Pastores, Rectoresque Ecclesiæ elegerit.

CUm ergo constet Christum per Apostolos, Apostolicosque viros elegisse Episcopos & Seniores, quos nos promiscue Doctores, Pastores, & Prædicatores appellabimus: quæritur primo, qua authoritate Apostoli, virique Apostolici, ac deinde Ecclesia Christiana id egerit? Id nomine Christi ab ipsis actum fuisse jam probatum est. Sed manifestum est Christum, Apostolos, virosque Apostolicos multa egisse, & agenda præcepisse, quæ in usum referenda erant jure privato, quo quisque in necessitate ac persecutione, aut incuria magistratuum, debita defensione ac cura destitutus, ipse rerum suarum diri-

dirigendarum habet jus; quod cessantibus istis casibus cessat, neque salva conscientia usurpari potest: & directio earum, curaque à Deo magistratui demandata, ac recte habita, debet eidem permitti, nec quisquam hoc illi eripere potest, quin in Deum peccet, & justitiam violet. Minorenni à parentibus pulso, destituto ac exposito, sua ex animi sententia præter voluntatem & conscientiam parentum dirigendi, vitæ professionem, nuptias, & domicilium, &c. eligendi jus est. Sed eum parentes cum revocant, recipiunt, deque eo paterna tanguntur cura, ac ipsi prospiciunt atque consulunt, eo jure jam ultra uti non est integrum filio: ususque ejus juris, quod tali casu cuivis natura concedit, cessat: patrioque tum juri, potestati ac authoritati in rebus à natura concessis, ac antè dictis, propter conscientiam subjicitur. Ac magnus foret error jus filii generatim eo, quod pulso tali casu integrum est, velle metiri: neque ille error minor foret eo, quo quis jus unius aut plurium subditorum, seu privatorum vellet definire ex eo, quod ipsis in necessitate, persecutione; perturbatione civitatis, ac hostilibus magistratuum contra ipsos actionibus, per conscientiam licet. In necessitate & occisa spe præsidii ac defensionis magistratus, quisque legitime ac juste utitur jure defensionis naturali: sed id cessat cum magistratus conservationi ac securitati nostræ prospicit ac consulit. Ita cum magistratus non consulit pauperibus, integrum nobis, imo officium nostrum est eorum habere curam, collectas facere, ac de eleëmosinarum collectarum distributione disponere, virosque distribuendis præficere idoneos: sed cum Rectores, ad quos ex natura regiminis de pauperibus subditis cura vere pertinet, id assumunt; jus hujusmodi collegiorum citra cognitionem, authoritatem & mandatum, imo contra voluntatem Magistratus erigendorum cessat. Ac ideo ex usu primævæ ecclesiæ citra cognitionem Magistratus, qui Christianos persequebatur, diaconos instituentis concludere, sub regimine magistratus pauperibus Christianis prospicientis, & ex munere obstricti consulere, hujusmodi collegia à magistratu independentia, & ex privata, & à magistratuum authoritate divisa, authoritate adhuc posse constitui, absurdum est. Quoniam si hujusmodi exemplis constet sua ratio, potest ecclesię præter voluntatem & cognitionem magistratus ecclesiæ addicti, etiam conscribere Synodos, quia Ecclesia primæva Apostolorum tempore, à magistratu patiens persecutionem, suo naturali, ac omnibus collegiis communi, & ecclesiæ non speciatim proprio utebatur jure, quo in casu necessitatis sibi suisque consuleret, ac optime prospiceret.

Sic igitur cuivis, licet magistratus ecclesias ex munere convocet, foveat, iisque consulat, sub specie quod primi sub duris persecutionibus id egerint Christiani, integrum liberumque foret privatos agere conventus, novasque citra voluntatem & authoritatem ipsius cogere ecclesias. Ubi quis propter fidem patitur persecutionem, & affligitur, tum jure licet uti naturali, eoque agere quod ad sui conservationem pertinet: atque ejusmodi jus ecclesiæ, qua tali non est proprium, sed omnibus hominibus & collegiis in tali casu commune; quo quivis in omnibus ad conservationem sui pertinentibus, tempore necessitatis, ac aliorum destitutus ope, absolutus judex, suique vindex est.

Sic etiam ad probandos Ecclesiæ Rectores à magistratu independentes, quorumque potestas & authoritas non contineatur potestate & authoritate magistratus, non sufficit quod in Primæva Ecclesia tales citra cognitionem, imo contra voluntatem Rectorum, fuerint electi ac instituti: id enim factum fuisse potuit ex necessitate, quia ecclesia, ut fraterna societas, cum propter ordinem regimine carere non poterat, talem citra cognitionem,

nem, & contra voluntatem magistratus ipsam persequentis, ordinem constituere cogebatur. Sic Corinthiis suadet Apostolus contentiones ac controversias per arbitros è medio ipsorum electos, dirimere, 1 *Cor.* 6. Sed hinc non sequitur, Ecclesiæ sub magistratu sibi addicto, contra voluntatem, & citra cognitionem ipsius, qui in Christianorum commodum, eodemque quem Apostolus intendebat fine, arbitros ipse vult eligere, hujusmodi arbitros eligendi jus esse. Quamquam enim magistratum non oporteat temere, jus arbitros eligendi subditis adimere, non vocatur tamen in dubium aut disceptationem, quin magistratui, cum id necessarium aut utile esse judicat, ipsos constituendi jus sit; ac judicium de necessitate ac utilitate illorum ad ipsum, non vero ad subditos pertineat. Quemadmodum magistratui subditis libertatem conjugii, quæ plebeis indies ex animi sententia permittitur, adimere nefas, licet jus de omnibus conjugiis cognoscendi, ac prohibendi, ne quis citra ipsius cognitionem sponsalibus sese promissis obstringat, salvum ipsi maneat & integrum: prout illud Reges, ac penes quos est summa rerum, circa eximias, & ex quorum conjugiis magna commoda vel incommoda in Rempublicam redundare possunt, usurpare solent.

Sic etiam posset quæri, utrum animadversio in eos, qui in aliquo offenderant aut deliquerant, & in conspectu ecclesiæ, ut pudore afficerentur, arguebantur, 1 *Tim.* 5:20. sit pœna spiritualis, an non potius censoria & civilis animadversio in Ecclesiam introducta; cum illa majori ac humana destituta potestate, contenta esse debebat severa, acri, & ignominiosa animadversione; neque ad malum è medio sui arcendum, per aliam quam hujusmodi animadversionem, audebat procedere, ne jus magistratus occupare ac usurpare videretur: non vero quod hæc spiritualis esset animadversio, & aliæ severiores, acriores, ac ulterius procedentes ut mulctæ, satisfactiones, ac prohibitiones commercii pœnæ humanæ aut civiles: nam sana animadversio tendens ad pudorem delinquentis, quo malum magis refugiat ac aversetur, quod Apostolus textu modo allegato intendit, non est pœna spiritualis, sed humana ac civilis, de qua jam dictum est satis.

Concludimus ergo non sufficere affirmare, Apostolos, Apostolicosque viros, & ecclesias ipsis succedentes citra authoritatem & cognitionem magistratus, in ecclesia elegisse *Episcopos*, *Seniores* & *Diaconos*; idque secundum voluntatem Divinam factum esse: sed in eo cardo rei vertitur, qua authoritate id factum sit? An fuerit authoritas privata omnibus collegiis tempore necessitatis communis? An vero Divina, quibusdam privatis, aut collegiis, fraternisve societatibus speciatim à Deo concessa, anteaque vel ad magistratum pertinens, aut de novo hujusmodi dictis personis aut collegiis cœlitus data. Authoritatem istam fuisse novam, quæ antea in orbe terrarum non exstiterit, aut apud Rectores, aut privatos liberosve homines non fuerit in usu, affirmari nequit: cum enim semper aliqua exstiterit ecclesia, cui etiam ex natura omnium collegiorum & societatum, necessarii fuere Rectores, Deo sic volente, ut omnia in Ecclesia decenter & ordine fiant, 1 *Cor.* 14:40. sequitur semper etiam quibusdam jus fuisse illos constituendi: nam quamquam forma regiminis, docendique modus sub Novo Testamento forte mutata fuerint, inde tamen non sequitur potestatem *Rectorum*, *Doctorumque* ecclesiæ constituendorum, etiam mutatam: & id dicenti incumbit etiam probatio.

Verum ut arcem adversariorum oppugnemus, ac omnis disputatio in posterum resecetur, nulla ratione affirmari potest, Episcoporum Seniorumque citra cognitionem magistratus constituendorum potestatem, quibusdam personis aut collegiis à Deo

à Deo ſpeciatim conceſſam eſſe, niſi id manifeſtis & claris textibus probetur: aut ſaltem hujusmodi munerum functionis naturam non permittere poteſtatem ea in quasdam conferendi perſonas, in poteſtate magiſtratus, aut jure, quo quivis privatus aut collegium, neceſſitate id exigente, ad res ſuas dirigendas uti poteſt, contineri. Sicut enim ſupra copioſiſſime & ampliſſime probatum eſt, nuda etiam Chriſti ipſius, ac Apoſtolorum exempla hic nullum conferunt momentum; imo neque exempla, neque leges Teſtamenti Veteris: nam nullus magiſtratus poteſtatem ſuam Regum Iſraëliticorum poteſtate metiri, nec regimen ſuum ex legibus Reipublicæ Judaicæ, ſed ex æquo tantum, & fundamentalibus, ſi quæ ſint, legibus regiminis dirigere ac moderari tenetur. Si ergo regnum Chriſti non eſt ex hoc mundo, ut verè non eſt, *Joh.* 18:36. Et ſi regno ſuo huc in terram introducendo & erigendo, quæ Cæſaris antea fuere, non ademit Cæſari; & ſi ſimul etiam probari poteſt, poteſtatibus politicis, qua talibus, ex natura regiminis, Epiſcoporum & Seniorum eccleſiis præficiendorum, aut functionis hujusmodi munerum in ſe ſuſcipiendæ jus competere, dicendum, id quod Chriſtus, Apoſtoli, viri Apoſtolici, & deinde primæva Eccleſia curâ magiſtratus deſtituta, Eccleſiæ citra cognitionem, imo contra voluntatem magiſtratus ipſam perſequentis, de Epiſcopis ac Senioribus proſpiciendo, fecêre, jure privato, ac cunctis hominibus ac collegiis naturali, (quo cuivis neceſſitate id exigente, ſua tuendi & curandi jus eſt) factum eſſe: & ita ipſorum exemplo jus Eccleſiæ ſuperſtrui nequit. Reliquum ergo eſt tantum probare, Eccleſias cogere, & ex verbo Dei erigere, ipſis Epiſcopos, Seniores & Diaconos dare, ac ipſis præſcribere modum, quo Eccleſiam ſecundum voluntatem Dei, quam ipſi (nempe magiſtratus) ex verbo Dei ſibi perſpectam notamque putant, regant ac doceant, pertinere ad magiſtratus, & poteſtates à Deo in terra conſtitutas. Quod ego, Deo favente, brevibus ac nervoſe expediam.

CAPUT V.

Quemadmodum ad quamvis ſummam poteſtatem in ſua ditione, cura religionis, ſic & miniſtrorum ejus electio pertinet.

CUivis homini in ſtatu naturali ſpectato, indeque nulli regimini obſtricto, aut eo deſtituto, adhuc ſub Novo Teſtamento jus eſſe, quo liberrimè, ac ſine ulla rationum reddendarum obligatione, aut alicujus ſupra ſe poteſtatem imperandi habentis agnitione, res ſuas tam ad animam, quam ad corpus pertinentes, agat, ac ex arbitrio dirigat. In eo ſitum eſt jus defenſionis ſui; ac ſeceſſionis, qua Reformati ſeceſſerunt à Papatu, & citra cognitionem, contraque voluntatem magiſtratus, congregarunt & coëgerunt eccleſias. Homo vagus & errans, & ita nullis ſocietatis legibus conſtrictus, jus habet colendi Deum eo modo, quem rationi & Scripturæ convenire putat: id enim jus eſt, quod omnibus à natura hominibus inditum eſt, ac hujusmodi jus naturale Deus homini per Euangelium non ademit; nam tum Deum oportuiſſet in terra conſtituiſſe perſonam aut collegium, quod animos in rebus fidei obligandi *haberet* poteſtatem: quod cum ſit fundamentum Papatus, directeque cum verbo Dei pugnet, 1 *Cor.* 7:23. *Act.* 4:19. 1 *Theſſ.* 5. *Joh.* 4:42. 1 *Cor.* 10: 15. ab omnibus Reformatis rejicitur. Ratio ac verbum Dei revelatum omnibus hominibus ſunt norma fidei: ratio dico ac verbum Dei revelatum, quia nulla ratio, aut verbi Divini expoſitio cuiquam credendorum regula, aut lex eſt, quatenus ab aliqua venit perſona

sona aut collegio, sed quatenus sibi conscius est, & intelligit eam esse veram. Hæc cum ab omnibus, qui à Papatu secessere Reformatis, unanimi consensu concedantur, non explicabo fusius.

Illam igitur formam, cultusque Divini modum, quem persona hujusmodi libera, de qua supra dictum est, bonum, ac veritati verboque Dei conformem judicat, licet ac oportet omnibus post in potestatem suam venientibus, præscribere: adeo ut illum Dei cultum, quem verum judicat, inter liberos suos, aliosque potestati suæ subditos, commendandi, præcipiendi ac propagandi jus habeat. Si potestas ejus sese in tot tandem exerit personas, ut multitudine sua rempublicam efficiant, aut populum, tum persona illa, omnesque, qui ipsi in jure suo succedunt, eodem in rempublicam, & populum istum potiuntur jure, quod ipsa ad cultum Dei eo, quem melius cum ratione ac verbo Dei convenire judicat, modo, præscribendum habebat in familiam. Quemadmodum itaque paterfamilias jus habet ordinandi cultum in sua familia, eumque constituendi quem judicat rationi & Scripturæ maxime congruere: ita quoque eodem potitur jure, ipsum præcipiendi populo, qui ex numerosâ & late fusa familia ejus ortus est. Exemplum Abrahami nobis erit instar millium: idque docet virum sanctum eum Dei cultum religionemque in familia sua propagasse, ac deinde cunctis tradidisse posteris, quam judicabat meliorem, magisque cum ea, quam sibi à Deo revelatam credebat, convenientem. Quin & ipse etiam perspicuè jus istud ipsi tribuunt Sacræ Literæ, dicentes *Gen.* 18:17.18.19. *Dixit autem Jehova, occultemne ego ab Abrahamo, quod sum facturus? Cum Abraham prorsus futurus sit gentis magnæ ac potentis pater, & in eo benedicendæ sint omnes gentes terræ. Nam agnovi eum, ut, quam præceperit filiis suis & familiæ suæ post se, etiam observent viam Jehovæ, &c.*

Id igitur est jus, quod primò privatim cuique competit, quo ipsi liberum integrumque est eum Dei cultum eligere, quem ad rationem & verbum Dei credit proxime accedere; quemque familiæ suæ & subditis præscribere necesse habet: est enim ejus officium hominibus in suam fidem & clientelam traditis, aut qui ultro & sua sponte in ejus potestatem concessere, leges figere, quibus Dei colendus modus præscribatur. Sicut ergo ex istoc naturali, ac omnibus liberis hominibus congenito jure, nulla homini privato, juxta religionis nostræ fundamenta, superior persona aut collegium, penes quod de religione judicandi, eamque aliis præscribendi ac imperandi jus sit, venit agnoscendum: sic etiam non est, quod ad alicujus personæ aut collegii statuta & decreta exigat, qualem cultum atque religionem suis sit præscripturus. Si credit Deum in verbo suo revelasse, partem cultus per Presbyteros & Levitas administrandam, ipsisque dignitates quasdam & prærogativas à Deo concedi, quas quivis privatus nec habere potest, nec debet; tum ad ipsum pertinet jus instituendi talem cultum, & ad ejus administrationem constituendi personas & munera, qualia ipse edoctus ex Scriptura, à Deo ad suum cultum postulare existimat: nisi potestatem istam alias ex natura ad ipsum pertinentem, lege expresse revelata Deus ipsi adimat, ac in aliam personam aut collegium conferat. Quamquam enim creditur talem cultus divini modum à Deo revelatum, quo paterfamilias, aut princeps populi aliquas vel omnes divini cultus instituti partes ipse administrare nequeat, inde tamen non sequitur ad ipsum non pertinere jus istud naturale, quo ipsi licet in suam civitatem cultum à Deo præscriptum & ordinatum inducere; personas ad illum administrandum eligere, præditas qualitatibus, & munitas auctoritate & jure, quæ Deus in ipsis collocare voluit. Non secus ac in civilibus principis summum imperium non imminuitur, licet quorundam in statu civili munerum functiones

ones dentur, quas ipse administrare nequeat. Collegium obstetricum, quamquam principi eo munere fungi non liceat, non minus ab ipso dependet, quam collegium judicum: & cura de rebus conjugalibus officii principis pars est, licet conjugium divina sit institutio; & ipse benevolentiæ debitum, quod conjux conjugi debet, nequeat exolvere, 1 *Cor.* 7: 3.

Liquet itaque ex præcedentibus, si paterfamilias, aut princeps populi credit, à Deo in verbo suo revelatum, Sacramenta per certas personas administranda, populum docendum, Ecclesiamque, ut collegium sejunctum à politia, dirigendam, cui dignitates quædam & prærogativæ à Deo institutæ, neque è politia profluentes conceduntur, (quod an verum sit, postea examinabitur) & quas ideo quivis subditus habere nequit, nec jure, quia nec ex natura, nec ex civili hominum statu profluunt, habere fas est, ideo non sequitur patrifamilias aut Principi jus naturale in tales personas & collegia non competere, aut non licere ipsas & ipsa constituere, & regere ex animi sententia, secundum regulas, & per tales personas, quas ipse idoneas judicat juxta præscriptum Dei. Nam quamvis cultus divinus, modusque administrationis ejus cœlitus sit dimissus; neque ex potestate civili profluat, cura tamen administrationis talis divini cultus, & jus conferendi munera, quæ cultus requirit, nihilò secius ad potestatem civilem pertinet, & pertinebit, donec per expresse revelatam Dei voluntatem constet, Deum partem regiminis civilibus potestatibus ademisse, eamque in personas alias aut collegia contulisse. Posito quod lex, per quam non nisi unicam viro uxorem habere licet, sit præceptum divinum, nec in ulla naturali æquitate fundatum, ratio tamen conjugii, causarumque conjugalium ad civiles nihilominus pertineret potestates. Et posito divinitus imperatum esse, sicut ego id esse credo, homines vocali etiam Euangelii doctrina atque institutione ad salutem edocendos, Deumque personas ad docendum idoneas, integrasque vitæ, & qui speciatim in hoc incumbere debebant, eligi voluisse, quod etiam divinum esse præceptum credo; imo hos doctores præter hæc omnia, etiam habuisse peculiarem sanctitatem, & præter electionem ad hoc munus, quam in timore Dei susceperint, peculiarem missionem, (quæ non admittimus) quin etiam eos sanctitatem istam ex præcepto Dei, non à potestate civili, sed ab alia persona vel collegio, à Deo ad id instituto, debuisse accipere; potestates tamen civiles non ideo minori, tales ad hujusmodi munera eligendi personas, ac istius sanctitatis & functionis in ipsas collationem præcipiendi, potirentur jure: nisi expresse revelata assignaretur Dei voluntas, quæ potestatem illam ex natura ad politiam pertinentem, ademerit magistratui, & in aliam personam vel collegium contulerit. Quamquam munus propheticum functio sit, quæ civili potestate non contineatur, sed immediate à Deo cœlitus in Ecclesiam suam sit introducta, nihilo tamen secius ad quemvis patremfamilias & Principem populi, eos, quos dotibus à verbo Dei in doctore requisitis, optime instructos judicant, ad hoc ministerium vocandi jus pertinet. Licet Rex Israëlis esset persona sancta & uncta, ideo tamen is, ad quem jus ungendi regem pertinebat, regis eligendi jus non habebat. Quamvis in Doctore *character* esset tam sanctus, qui à nulla civili potestate in ipsum conferri queat, paterfamilias aut Princeps populi tamen ideo non minori potirentur jure eum eligendi prædicatorem, quem judicarent maxime idoneum. Ratio est, quia ad utrumque à natura pertinet jus æternam æque ac temporalem domesticorum ac subditorum curandi salutem: ac per consequens suis prospiciendi de pastoribus ac doctoribus. Quemadmodum iisdem publicum & privatum constituit cultum, eosque ad ejus administrationem eligit, quos judicat maxime ido-

idoneos; & eos tantum eo numero habet, qui cultui in Republica instituto adhærent.

Quemadmodum igitur Deus nullam privato in naturali libertate considerato, præfecit personam aut collegium, quod ipsi præscribere debeat, quis ab ipso Dei cultus eligendus sit, sed istud eligendi jus naturali ipsius libertati reliquit integrum: sic neminem quoque Deus, secundum Sacras Literas, ac prima Reformationis nostræ fundamenta, præfecit patrifamilias aut Principi, qui ipsis jure & eâ authoritate divinum, quo teneantur, cultum præscribere possit, aut cujus judicio in admittendis ad administrationem cultus divini personis, sese submittere debeant; quique multò minus personas ipsis, quæ res divinas exequantur, adjungere queat: ad id enim quod adeò absurdum ac absonum est, accederet etiam, patremfamilias aut principem potiri jure curandi domesticorum ac subditorum salutem, & una judicandi, quisnam sit verus, quem suis ex conscientia præscribere debeat, Dei cultus; & tamen interim etiam obstrictum esse ad Doctores, aut Episcopos à persona superiori aut collegio in spiritualibus, in cultu Dei dissentientes, imo etiam opinionis contrariæ admittendos. Posset princeps judicare, religionem Reformatam ad verbum divinum quam proxime accedere, ac cum eo convenire; at persona illa vel collegium, quod à Deo potestatem summam haberet in spiritualibus, contra adjungere & injungere ipsi posset Episcopos, doctoresque populi sui Pontificios, qui ab ipso deberent admitti & recipi, quo nihil mihi videtur esse absurdius. Si dicatur, quod Princeps istam tantum personam aut collegium agnoscere debeat, ut potestate & authoritate jam dicta à Deo præditum, quod veram fovet ac observat religionem; istosque dumtaxat pro Episcopis ecclesiæ doctores agnoscere, qui verum Dei cultum docent: quæro ad quem pertineat judicium, quænam sit persona aut Collegium, quod veram religionem fovet? Si ad alium quam principem pertineat, eadem rursus occurrit difficultas; ac præterea in summa semper agitur incertitudine. Cum enim unusquisque veram prætendat habere religionem, & ad Principem de ea definitivè decernere non pertineat, ipsi semper erit ambigendum; & pendens animo cruciabitur semper: nec certum Dei cultum inter subditos propagandum mandare poterit. Si dicatur ad principem pertinere, ipsumque debere judicare ac decernere, quænam religio Deo sit accepta, tum conceditur, quod princeps pari ratione, forma & authoritate, rerum divinarum æque ac politicarum summam administret: imo qui concedit magistratum potiri jure arcendi hæreses, iisque adhærentes coërcere, nobis id quod asserere ac defendere volumus, concedere necesse habet. Si enim jus judicandi habeat quid sit hæresis, eumque ut hæreticum condemnandi, qui tamen prætendit se divinam proponere doctrinam, tum igitur Deus potestatem & jus Principi concessit res divinas ex judicio suo administrandi, atque idoneos ad sacram illam administrationem eligendi ministros: nam si eam potestatem in falso Dei cultu rejiciendo habeat, in vera quoque religione eligenda, & præcipienda ut habeat necesse est; ac omnia à judicio ipsius dependere debent. Nam non simplex, qua quis se veram habere religionem profitetur, affirmatio, sed veritas ad eam recipiendam Principem obligat; atque illa est vera ecclesia, quæ jus habet, (si licet ita loqui) quo à principe defendi debeat: & cum in eo deficit, peccat contra Deum, & veritati (sit venia dicto) infertur injuria. Sed quemadmodum Deus quemvis hominem constituit judicem, ut de controversiis fidei judicet, & ex judicio suo religionem & conscientiam suam dirigat, sic etiam cuivis patrifamilias & Principi concessit jus judicandi de controversiis fidei; atque ex hoc judicio in fami-

familia sua, & in territorio suæ jurisdictionis formandi atque instituendi cultum Divinum. Prout expressis 16. *Hist. Eccles.* Capite quoque docet *Triglandius*: cum *pag.* 317 dicit. *Ad Civilem potestatem pertinet judicare, & statuere quænam religio publice inter cives exercenda sit. Si magistratus à vera Religione deficiat, & loco ejus introducat falsam, tum potestate quidem sua abutitur, verum tamen id faciendi habet potestatem.* Ac huic sententiæ conforme est dictum *Paræi* in suis commentariis *Cap.* 13. *Epist. ad Rom. Christiani magistratus est de religione judicare judicio non tantum discretivo & apprehensivo, quid bonum aut quid sit malum, sed etiam definitivo concludente & definiente, quid pro bono aut malo habendum sit.*

CAPUT VI.

In quo ostenditur, ab hac doctrina ne latum quidem unguem posse deflecti, quin prolabamur rursus ad Papatum.

Et quo magis appareat pondus atque momentum hujus doctrinæ, ostendam ne minimum quidem punctum inde deflecti posse, quin formaliter introducatur potestas Pontificia, quæ in eo consistit, quod Deus cuidam personæ aut collegio extra potestatem civilem constituto, & ab ipsa independenti, concesserit authoritatem & potestatem aliis personis, collegiis aut ordinibus præscribendi regulam religionis, ex qua Rector & privatus religionem & conscientiam suam instituere ac dirigere debeant. Hinc apposite loquitur *Hopperus* Theologus Anglus, cum inquit: Duplex Adversariorum genus summam Regum oppugnat potestatem circa sacra: quidam defendunt potestatem in rebus Ecclesiasticis per totum mundum jure divino pertinere ad Papam; alii potestatem istam in Ecclesia nationali competere Ecclesiasticis in Synodo nationali congregatis: nos hos & illos rejicientes sustinemus, potestatem illam pertinere ad quemvis regem in regno suo.

Nec tollitur difficultas dicendo Papam prætendere potestatem, qua cæteris hominibus, collegiis & ordinibus religionem ita præscribat, ut propter conscientiam istam fovere religionem obligentur: sed quod multi Reformatorum docent Ecclesiasticos alicujus regionis aut provinciæ in synodo congregatos habere quidem potestatem judicium de rebus divinis ferendi, ex quo cultus divinus dirigendus sit, sed principem aut subditum non esse obstrictum ad istam religionem fovendam, si eam in conscientia non approbet. Primo enim in eo saltem sententia eorum cum Pontificiis convenit, quod collegium statuatur à magistratu independens, cui à Deo concessum est jus & potestas religionem alterius sic instituendi, ut propter Deum & conscientiam obstrictus sit eam in familia & ditione sua stabiliendam: prout eam sibi Papa potestatem attribuit, qua cultum Divinum cunctis præscribat hominibus. Ad obligationem conscientiæ, qua huic præscripto obstricta tenetur, quod attinet, si Reformati, contra quos hic disputamus, eam non intelligunt, ipsi à se dissentiunt; & consequens est, ut in nostram necessario veniant sententiam. Quomodo enim persona aut collegium potestatem à Deo habere potest, qua aliis cultum Divinum injungat, si alii obedientia illius præcepti non teneantur, cum conscii sunt id non esse bonum? Quoniam constitutionum circa religionem faciendarum potestas tum non est penes collegium, sed penes illas personas, quibus de constitutionis bonitate & æquitate judicium ferendum est. Cum lex, aut superioris potestatis constitutio mihi tum demum lex est, vimque legis habet, cum illam judico æquam esse & approbo, tum potestas ferendi leges non est penes superiorem potestatem; illo-

illoque sensu illa mihi non est superior potestas: sed potestas legislatoria est penes eum, qui de legis æquitate judicat. Sicque nobis ultro quod defendendum suscepimus, conceditur: nempe, Deum nullam constituisse personam aut collegium, quod alteri ex potestate & authoritate, Divinum cultum præscribere possit. Et doctrina Papatus licet falsa, melius quam doctrina Reformatorum sibi constat.

Nam Pontificii affirmare possunt, potestatem Papæ aut Concilio, & jus concessum esse, quo cultum Divinum aliis sic præscribat, ut ad ejus exemplum animum & conscientiam suam componere ac dirigere debeant; atque judicium de rebus divinis reliquis hominibus à Deo ademtum atque ereptum esse: demonstrataque hujusmodi Papæ potestate cuncta cohærent. Sed de sententia istorum Reformatorum, contra quos disputamus, doctorum nullus formari conceptus potest; omnia pugnant. Tribuunt ecclesiæ potestatem constituendi cultum divinum, ac de rebus divinis definitivè decernendi: interim tamen concedunt neminem, quin definitivum istud judicium approbet, ei obstrictum esse. Spiritualem prætendunt jurisdictionem, & simul statuunt, neminem isti jurisdictioni subjectum esse; modo quis tantum judicet, ut subjiciatur non esse necesse: imo ei, qui à summo collegio male judicatum esse existimat, illam jurisdictionem propter conscientiam plane non agnoscendam aut æstimandam, sed repudiandam esse. Hæc jurisdictio est nulla: ostentant tribunal ecclesiasticum, in quo pœnas exerceant spirituales: & concedunt personæ, quam punire volunt, eam pro pœna reputandam non esse; imo anathema & pœnam hujusmodi pro benedictione accipienda, si judicet sibi illatam esse injuriam. Et quod notatu dignum est: Deus secundum doctorum istorum sententiam, dedit unicuique tantum juris ad condemnandos suos judices, quantum ad damnandos alios judicibus concessit spiritualibus. Idque jus consistit in animi judices errare convincentis testimonio. Quemadmodum sententia judicis etiam animi sui testimonio nititur: quaque potestate tribunal ecclesiasticum membrum resecat, eadem quoque membrum istud ab ecclesia se sejungit. Velut omnes, qui à Papatu secessere, posteaque extra Papatum ecclesiam formavere, privati, hoc jure usi sunt: unde etiam patet contra illam, quam modo oppugnamus sententiam, ne minimam quidem ulli personæ, collegio, aut societati & ecclesiæ, à Deo datam esse dignitatem, propter quam ipsorum sententiæ, consilia & monita (potestatem & jus de rebus ecclesiasticis ordinandis prætermitto) cum aliqua reverentia, respectu aut observantia recipienda sint & æstimanda, quasi procedentia à collegio, in quod, ut à judicio privatorum independens, Deus eminentiam & dignitatem contulit observandam. Nam quamquam veritas, & illæ, quæ reliquis hominibus veritatem proponunt personæ, isthoc honore sint dignæ; verum tamen est privatos potiri jure de illa veritate, iisque, quæ veritatem sese habere prætendunt, seque ad veritatem alios docendam à Deo constitutas esse, ferendi judicium, nullumque collegium aut personam singularem ante hujusmodi latum judicium in spiritualibus, & in rebus fidei, cuiquam reverentiam debere, sed omnem reverentiam & respectum privatorum niti judicio, existimante reverentiam aut respectum personæ, aut collegio cujus judicio aliquid deferendum sit, ideo duntaxat deberi, quia prius æstimat personam istam aut collegium recte insistere, ac divinam hominibus proponere veritatem; non autem propterea quod persona aut collegium id judicet, prætendat, aut ejus ab aliis habeat testimonium. Si res secus sese haberet, tantum deferendum esset decisioni Pontificiorum ac Socinianorum, &c. quantum decisioni Reformatæ defertur ecclesiæ: tantumque honoris

noris & obedientiæ deberemus doctoribus perversæ doctrinæ, quantum debemus iis, quos pro doctoribus habemus orthodoxis. Omnes enim profitentur ac jactitant se veritatem docere ac tueri, illiusque vi veritatis, jure, potestate & authoritate, Ecclesiæ à Deo concessis, potiri. Quænam ergo ratio cur putemus, reverentiam uni potius quam alteri deberi? Nihil est nisi bona existimatio, quam de uno potius quam de alio habemus; ac de uno potius quam de alio bene existimandi regula nulla est, præter proprium nostrum judicium, quod de bono ac vero, propter quod personæ aut collegio debetur honos, decernit: & juxta prima reformationis nostræ fundamenta, nulla quidem isti collegio aut personæ in nos ante judicium nostrum, quo ipsos pro doctoribus bonæ notæ, aut Ecclesiæ veræ Rectoribus agnoscimus & approbamus, ac inde nos sponte subjicimus, authoritas, dominatus, imo docendi facultas concessa aut concedenda est. Verum si talis penes Ecclesiasticos sit potestas, eam non prius quam nostrum de ipsis judicium tulimus, acquirunt. Quemadmodum neminem existimamus sapientem, nisi eum, quem talem judicamus; & ipsi tum demum cum judicavimus, honorem sapienti deferendum debemus. Sic etiam nullus personæ, collegio, aut ulli, quocumque nomine veniat, coetui, debetur honos, respectus aut obedientia, priusquam judicaverimus, quænam persona aut collegium veritatem Divinam annuntiet: & tum demum honor, obedientia, & reliqua isti personæ aut collegio à nobis præstanda sunt, quæ veris doctoribus, veræque ecclesiæ juxta verbum suum sacro-sanctum præstari vult & præcipit.

Ita ut inde constet ex veritate, & primis reformationis nostræ fundamentis, non modo nullam à Deo personam aut collegium, quod potestatem & jus habeat præscribendi aliis, sive rectoribus sive privatis, quisnam cultus divinus, in quo ipsi ductores sint, observandus sit & propagandus, constitutum esse: sed Deum etiam neminem constituisse, cui, cum de religione recipienda aut rejicienda deliberamus, tantus honor aut respectus deferendus sit, quantum prudentibus debemus suasoribus, aut consultoribus. Multum quidem debemus ei, quam nunc pro vera agnovimus, approbavimus, & adhuc habemus, deferre ecclesiæ: multum etiam honoris debemus doctoribus; & ipsorum de rebus divinis judicium, quamdiu ipsos sufficienti probitate, prudentia ac eruditione, quibus existimationem, & suam apud nos dignitatem conservent, instructos putamus, absque diligenti examine non est rejiciendum. Verum cum pro certo habemus, has ab ipsis dotes ex parte aut ex toto abesse, tum tanti faciendi non sunt, quanti probi ac eruditi jurisperiti judicium à judice, aut à Rege Medici sui, aut Chirurgi æstimatur consilium: sed judicia ipsorum tum potius pro suspectis habenda sunt. Quemadmodum officium judicis est, eum, qui amore, aut odio, aut partium studio ducitur, consultorem pro suspecto habere.

Cum ergo doctissimi nostri Reformatores parem Ecclesiæ doctoribus atque ductoribus in spiritualibus cum ea, quam circa ægros (qui consilio tantum subvenit, nec ullo jure imperare potest) habet medicus, tribuunt auctoritatem; in iis tantum valet, qui probi ac eruditi habentur: nec durat diutius, quam bona, quam de ipsis habemus, existimatio: sed tantum ipsis deferendum non est, prius quam his ipsos dotibus præditos esse experientia convincit. Quædam est in orbe potestas, quæ jus habet tanta de juris aut medicinæ studioso, ejusque peritia, judicandi auctoritate, ut doctoratus ipsi titulum, & jus quo aliis in eo adesse possit, concedere licitum sit & integrum: & nos de viro hujusmodi, donec contrarium non liqueat, imprimis benè sentire ac existimare debemus.

bemus. Verum nulli à Deo personæ aut collegio concessa est potestas constituendi alios, qui tali authoritate & jure doceant, ut nudè absque ullo examine & judicio, aliquis ipsis debeatur honor: vel si qua talis potestas existat, ea proficiscitur à Magistratu, qui per se ipse, aut per alios de habilitate atque aptitudine personæ inquirit, idoneamque judicat, quæ cum authoritate & reverentia magistro debita, alios in religione erudire & docere possit. Quemadmodum magistratus id facit in academiis per omnium, ne Theologia quidem excepta, facultatum Professores; ita ut potestas illa, quam Christus Israëliticis, & iis, qui in cathedra *Mosis* sedebant, doctoribus, *Matth.* 23:2. attribuit, non fuerit potestas ecclesiastica seu spiritualis, sed profluens è politia: atque ideo Doctoratus in hominibus erat munus publicum & civile, non secus ac Professoratus ab omnibus nostris Theologis Reformatis pro tali habetur in academiis. Cum enim divina curare officii publici, seu magistratus pars sit, munus id publicum, civile, & à magistratu profluens ut sit, licet circa res versetur divinas, necesse est: legesque, quas de rebus sancit divinis, veluti de observatione Sabbathi, quamquam à potestate politica veniant, tamen non desinunt esse politicæ. Imo ut eum, quo collimamus, tandem aliquando attingamus scopum: asserimus non modo nulli à Deo personę aut collegio præter magistratum jus & potestatem religionem aut cultum divinum curandi concessam esse; de jure religionem in conscientia observandam aliis præscribendi non loquor: statuent enim de eo in præsentia nil esse controversiæ, atque Ecclesiam potestatem suam eo usque non velle extendere, atque in eo discrepare à Papatu. Sed id fieri juxta prima Reformationis nostræ fundamenta quoque esse impossibile: quoniam si factum esset, necesse foret secundum fundamenta Reformationis nostræ, ut factum sit hoc modo, nempe Deum illi collegio aut personæ, quæ veram profiteatur religionem, jus illud dare, speciatim non designando quænam persona aut collegium illud foret, aut nullam in terra constituendo personam, aut judicem indicantem quænam persona pro tali habenda sit, sed id cujusvis hominis permisisse judicio. Hoc enim sic posito nemini, sive privato sive magistratui, persona aut ullum collegium pro tali recipiendum, nisi quod ut tale agnoscit, judicat & probat. Cum ergo quis judicat nullam personam aut collegium veram profiteri religionem, recte conficiet eam potestatem à Deo nulli Ecclesiæ aut personæ concessam esse: & tum nulli quoque, sive magistratui sive privato, ut talem in aliqua persona vel collegio potestatem agnoscat, necesse est. Atque hoc perinde est, ac si quis diceret, jus dominatus seu principatus in toto, ac in totum terrarum orbem, sapientissimo ac prudentissimo à Deo concessum, ac neminem interim institutum, qui ea judicet auctoritate ac potestate, quæ nobis reverenda, ac in prudentissimi illius electione observanda sit; sed id cujusvis judicio integrum permissum esse ac liberum. Quis præceptum illud seu mandatum ridiculum, ac in mundo inutile esse, neminemque ex ipso dominatum in alios vindicare posse, non videt? Hinc tantum sequeretur eum, qui aliquem haberet pro prudentissimo, sese dominatui ipsius debere subjicere; atque pariter in ista ecclesia, cujus confessionem verbo Divino conformem censeret, religionem curandi atque instituendi in ditione sua potestatem, magistratui quoque esse agnoscendam: sed eo nihil evincitur. Nam Primo nulla societas, quæ se profitetur ecclesiam, illud sibi in republica jus arrogare potest, priusquam magistratus eam ut veram approbet. Secundo id isti Ecclesiæ non licet, nisi in rebus, quas magistratus cum verbo Divino judicat congruere: tum enim statim aliam societatem sibi consentientem, ut puriorem ecclesi-

am pro tali, cui hoc jus competat, habendi atque agnoscendi magistratui jus est. Et si accederet, magistratum judicare, quod Deus hujusmodi jus, nempe curandi in republica religionem, nulli concessisset personæ aut Collegio; atque intelligere quod id esset fermentum Papatus, tum saltem nulla ecclesia jus illud in rebuspublicis sic sentientibus prætendere posset, aut sibi vindicare: nulli enim reipublicæ jus illud in illa societate aut ecclesia necesse foret agnoscere. Ita ut licet Deus jus religionem in familiis, civitatibus & rebuspublicis administrandi, veræ concessisset Ecclesiæ, verisque doctoribus, illud tamen jus reipsa nihil foret præter id, quo quilibet tenetur obedire veritati, ac iis, qui veritatem proponunt, propter ipsam pariter obsequi: quod à nemine rationis compote negari potest. Verum enim vero id non Christianæ dumtaxat ecclesiæ, aut veritatis, sed omnis æquitatis & veritatis est privilegium: nam omni rectæ, prudenti rationi, veritati ac æquitati jus illud atque potestas, cui se quisque subjicere debeat, competit. Sed aliquem ex. gr. sapientem à Deo institutum esse, qui magistratui præscribat agenda, ex eo quod omnem magistratum prudenti, atque rectæ rationi subjectum atque obsequentem esse oporteat, concludere est absurdum. Nam rectam à se stare rationem putanti necesse non est, ut rationem alterius sua meliorem existimet. Quemadmodum ei, qui divinam se percepisse veritatem censet, non est opus contrariam suæ præferre sententiam. Præcipit Deus obediendum veritati: sed nusquam docet mihi credendum esse alium potius quam me ipsum veritatem assequutum esse, quando sententiæ amborum non conveniunt. Concedimus ergo verbi Divini administros subesse Cæsari, qui in illos habet imperium: & Cæsarem Divini monitioni ac censuræ verbi. Asserimus hæc non pugnare, sed ineptissime inde concludi Deum constituisse personam aliquam spiritualem, aut collegium, quod cum potestate & authoritate in privatum, ne dicam in Cæsarem, possit animadvertere religionis causa: puniens tamquam immorigerum & contumacius parentem, qui tergiversatur aut respuit suscipere eadem secum Sacra.

Hactenus igitur (quamquam ii, adversus quos disputamus, non acquiescant) plus satis dictum est, Doctores ecclesiæ in administratione sacrorum non aliam circa Rectores & privatos habere potestatem aut authoritatem, quam doctor Medicus habet circa Regem, aut circa privatum ægrotantem; aut prudentes peritique viri circa eos, qui ipsos consulunt. Juxta id quod *Coll. Theol. loc. 16. Th. 77* recte dicit *Maresius. Ministri ecclesiæ in Concilio congregati, non tam referunt judices ad Senatum evocatos, quam doctores prudentes ac peritos ad consilium coactos: & quæ est medicorum consultatio circa valetudinem corporis, talis est Synodorum constitutio in rebus ad animam spectantibus.* Cum quo congruit dictum *Cameronis* in *cap. 18. Matth. vers. 15. Non repugnat unum eundemque in Collegium Ecclesiasticum imperium tenere, ac simul ei subjectum esse: imperat ei, ut Rex Doctori suo Medico; & obtemperat, quemadmodum Rex obtemperat Medico suo, qui tamen ipsum consilio tantum juvat, & sine potestate imperat.* Assero, si dicendum quod res est, Ecclesiæ & doctoribus ita adhuc nimium deferri, idque cum primis Reformationis nostræ elementis atque fundamentis non posse conciliari: ac tum tantum valere, cum Ecclesia ac ecclesiastici pro probis, doctis, prudentibus ac æquis habentur Doctoribus, & Rectoribus.

Id etiam probè intellexit summus Angliæ Senatus, ac ideo actis evocationis, quibus aliqui Theologi Angli evocantur *Westmonasterium*, expresse aperteque interseritur, *requirere se Theologorum de Ecclesiæ Anglicanæ reformatione consilium, sed summum sibi reservare decretum & judicium.* Sic etiam fœderatarum Belgii Provinciarum Rectores imprimis caverunt, ne secunda à Theologis

Reformatis in regiones suas introducatur inquisitio Hispanica: quæ ex *Concilii Tridentini* præscripto magistratui politico prohibebat cognoscere de iis, quæ in spirituali solent fieri excommunicatione. In *Concilio Constantiensi Sess.* 8. *art.* 12. id accensetur erroribus *Wiclefi*, *Prælatus personam excommunicans Ecclesiasticam, quæ appellavit ad Regem, vel Senatum Regium aut regni, hanc ob causam Regis & regni proditor est, reusque crimine læsæ majestatis.* Atque ob hanc sententiam *Wiclefus* etiam à *Patribus* in Concilio *Constantiensi* congregatis, condemnatus est ut hæreticus. Imo ex historica relatione de *Bartelerio*, cujus in vita *Calvini* meminit *Beza*, constat Senatum populumque *Genevensem* censuisse summum de excommunicatione judicium ad suam pertinere cognitionem. Quippe illa habet sic: Senatus edicit *Bartelerium* ad cœnam, à qua à Synedrio exclusus est, non admissum iri: atque elapso sesquianno idem etiam *Bartelerius* à magistratu in libertatem cœnam sumendi restitutus est. Id ipsum ex sequenti rursus patet historia. Cum quidem *Balthazar* à Senatu Ecclesiastico *Genevensi* rejectus atque prohibitus, quo minus ut arbiter initiationis, seu parens initialis in baptismo cujusdam infantis assisteret, inde appellaverat ad magistratum, magistratus eum ad provocationem admisit: verum etiam judicavit, synedrio Ecclesiastico legitimas fuisse rationes, cur *Balthazarem* rejicerent & arcerent. Sed paucis hinc annis elapsis alio prorsus modo res evenit alii viro docto, & ejusdem Ecclesiæ concionatori; qui cum iter in Hollandiam parabat ab Ecclesiastico senatu petebat testimonium de vita sua & doctrina. Quædam synedrii membra salva conscientia nullum à se ipsi testimonium censebant posse dari; alia ejusdem collegii membra, rejectis quæ contra ministrum adducebantur, & insufficientia judicabantur, documentis, testimonium ipsi omnibus completum numeris, & in forma, ut loquuntur, dari oportere existimabant. Membris sic divisis & dissidentibus sese interponit magistratus, judicat, & edicit judicium de doctrina & vita sui prædicatoris & civis pertinere ad se; ac inde postulat accusationes contra ipsum adductas, & documenta eo facientia, exhiberi sibi. Quidam è synedrio id recusant, ac acriter de illa re cum magistratu contendunt: tandem acta à quodam è numero concionatorum exhibentur, & Magistratui traduntur, qui omnibus, quæ examinanda erant atque ponderanda, examinatis & ponderatis, *Synedrio* injungit, ut Concionatori ultrò ac sponte sua *Genevâ* discedenti de probitate vitæ, doctrinæque integritate, dent testimonium. Et sic Magistratus ille probè noverat uti jure suo, ac vanos contemnere clamores quorumdam prædicatorum,

Qui dare jura leonibus audent,
Conanturque truces sine vi frænare potentes.

CAPUT VII.

In quo demonstratur, quod Ecclesia non tantum in Politia, sed etiam Politiæ pars sit.

VErum ne in infinitum abeat disputatio, disceptationesque de hac re nectantur disceptationibus: demonstrabimus *Ecclesiam non tantum esse in politia,* (quod ipsi concedunt Pontificii,) sed *eam politicam quoque esse Societatem*; velut cuncta alia collegia, contubernia, cœtus fratrum, vulgò confraternitates, &c. Atque hæc sententia tam arctè cum verbo Dei, primisque reformationis nostræ fundamentis conjuncta est atque congruens, ut ne latum quidem unguem ab ea discedere liceat, quin ad Papisticam rursus *prolabamur* Hierarchiam. Idque Reformationis suæ tempore Angli tam probè novere Theologi, ut contra Papatum concordes defenderint, Regem Ecclesiæ esse Caput: idque

idque sine difficultate demonstrabant. Quippe posito juxta primarias fundamentalesque regiminis seu imperii sui, & quam Rex tuebatur, reformationis leges, neque Papæ, neque Concilio, neque alii personæ aut collegio, ullam à Deo in regno suo divina curandi aut administrandi (id enim reformationi fundamentum substrui oportebat, ne deficeret ratio rejiciendi potestatem Papæ; qui jam tum erat in possessione, aliisque, quam doctores Reformati vel Ecclesia Reformata, instructus literis & instrumentis) potestatem, jus aut authoritatem concessam esse, atque judicandi & eligendi jus, utra harum Ecclesiarum veritatem haberet, à se pertinere ad Regem. Consequens est, uti supra sat fusè demonstratum est, nulli igitur personæ aut collegio à Deo concessam esse potestatem & authoritatem, qua in familia alterius, vel terra, vel regno res administret Sacras, seu cultum Divinum; sed id eo, quo ante dictum est modo, ad solum pertinere Regem: ipsumque propterea nomen titulumque Capitis Ecclesiæ Anglicanæ jure habere posse. Quemadmodum omnium, quæ in Anglia ex præcepto ipsius, mandato, & authoritate instituebantur ac congregabantur Collegiorum & Societatum erat caput. Probe enim intelligebant veræ directionem religionis etiam Christianæ Ecclesiæ & Societatis, quamquam ipsa è cœlo esset, neque ex naturali & civili jure resultaret, jure tamen contineri magistratus, nec minus ad eum pertinere, quam omnis administrationem juris & justitiæ; ac earum, quibus subditi ad veram ducantur virtutem & pietatem, legum ac constitutionum præscribendarum potestatem. Judicabant ergo prorsus aliam Anglorum Regi in Ecclesia sua, quam nunc nonnulli magistratui tribuunt, cui re ipsa omnem adimunt, ipsumque alii collegio & personis subjiciunt, religionem dirigendi esse potestatem. Hi enim manifeste & apertè in Scriptis suis docent non minorem summo cœtui Ecclesiastico religionem in imperio dirigendi, ac omnia in Ecclesia munera Ecclesiastica distribuendi potestatem & authoritatem à Deo concessam esse, quam Deus ipse circa politiam dirigendam, ac omnia officia ac munera personis, quas dignas aut indignas judicabant danda aut adimenda summis in jure civili concessit potestatibus, expressè dicentes, judicium definitivum, quod determinat atque decernit, quid Ecclesiæ in aliqua regione credendum sit, quæque ejus debeat esse confessio, ad cœtum pertinere Ecclesiasticum, Regique nullum circa res spirituales competere judicium, nisi discretivum, decernens quid sit bonum aut quid malum. Id est, ipsi quidem licet audire rationes pro aut contra religionem, aut aliquas ejus partes allegatas, atque judicare quænam magis aut minus sint validæ: sed nullam habet potestatem decernendi, cui Ecclesiæ in regno suo confessioni adhærere debeant. Quod perinde est, ac si dicerent, Magistratui quidem licet audire Naupegos de meliori navium præsidiariarum genere; ac usu differentes, & de rationibus ipsorum ac disceptatione judicare: sed judicium definitivum quo navigiorum genere utendum sit, ad dominos pertinet Naupegos. Jus istud ab Anglis contra Papam & alios propagatum fuisse, ex constitutionibus patet & statutis sub Regno *Henrici* VIII. *Eduardi* VI. Reginæ *Elisabeth*, & Regis *Jacobi* promulgatis & editis: quibus summa potestas seu magistratus statuitur atque declaratur ἄρχων seu monarcha tam in Ecclesiasticis quam politicis. Sic habent statuta *Henrici* VIII. *Stat.* 26. & Reginæ *Elisabeth cap.* 1. Et *Petrus Martyr* in suis commentariis in 1 *Sam.* 8. asserit Regem Angliæ jure sumpsisse titulum *Capitis Ecclesiæ, cum summa magistratus potestas omnem complectatur potestatem Ecclesiasticam. Nam Magistratus*, ut testatur *Aristoteles*, *est curare, ne subditi, Jurisperiti, Medici, &c. quibus & prædicatores accenseri possunt, suo desint*

desint officio: quid enim opus eo novas introducere potestates? Imo Episcopi, & melioris notæ Jurisperiti in Anglia defendunt etiam laïco, aut personæ Ecclesiastici muneris experti, licere excommunicare, si ipsi à rege data sit potestas: inter hos est Episcopus *Lancelotus* in libro suo, cui nomen *Tortura Torti*.

Contrarium docent Scoti, & qui ipsis in his regionibus suffragantur Theologi; nempe I. peculiarem à Deo Ecclesiæ concessam esse jurisdictionem à magistratu independentem, qua ad Ecclesiæ solamen uti debeat. II. Quemadmodum Prædicatores aliique Ecclesiastici ordinis, ut cives subditi sunt magistratui, sic quoque Magistratum subjici Ecclesiæ, ac spirituali ejus regimini. III. Utriusque exercitium sibi mutuo opponi, ac proinde in variis residere debere personis. IV. Imperium magistratus tantum pertinere ad externa, quæ quietem & pacem corporalem subditis conciliant: prædicatores vero interna curare verbo in bonum & & commodum animorum. Hinc quadruplex in, & de rebus divinis statuunt judicium. I. *Judicium apprehensivum.* II. *Discretivum.* III. *Definitivum.* IV. *Peremptorium & infallibile.* Primum tribuunt *Laicis*: alterum Regi & magistratui, nec plus quam suffragium in spiritualibus significat deliberativum. Tertium prædicatoribus & rectoribus ecclesiæ, significatque judicium ex potestate & authoritate peremptoriè decernens atque statuens, cui in regno religioni sit adhærendum. Quartum est proprium Deo. Hoc innixæ fundamento Ecclesiæ Scoticæ à legitimo & naturali Rege suo, priusquam eum restituere, ac in regnum suum admittere vellent, conditiones exegêre sequentes. I. Ut Rex concederet res omnes Ecclesiasticas à Generali & Catholico terminari atque decerni Concilio ecclesiastico. II. Omnibus ab Ecclesia excommunicatis, & ab excommunicatione non absolutis aditum præcludi ad curiam. Existimo nulli Ecclesiæ hoc jus naturale aut intestinum, manans ex natura atque ratione Ecclesiæ Christianæ: sed si quod hujusmodi jus quædam Ecclesiæ sibi vindicant, sibique tribuunt, id nasci ex causa civili, & ex legibus fundamentalibus regni. Quod, qualeve apud Scotos sit, nunc non disputo: neque ex hoc nomine quicquam eorum juribus præjudicatum velim. Sed è diverticulo in viam.

Quam igitur vera sit Reformatorum Theologorum Anglorum sententia, Regi suo, & in persona Regis omni summæ potestati absolutum in Sacris imperium & regimen tribuens; & quod consequens est, eum caput Ecclesiæ appellans, inde quoque constat, quod Ecclesia in regione vel regno non minus corpus sit politicum, societas aut cœtus fratrum, quam collegium Judicum, Medicorum, Chirurgorum, Mercatorum, Jurisperitorum & Theologorum, Philosophorum, &c. Nullum enim ostendetur discrimen, quo magistratui secundum verbum Dei, & prima Reformationis nostræ fundamenta minus in Ecclesia juris competat, quam in omnibus corporibus politicis jam enumeratis. Quemadmodum à Deo Rectori demandatum est jus & justitiam (quæ æque naturalibus & divinis, ac civilibus, ac sic à magistratu profluentibus legibus nititur) administrare: sic etiam præceptum est ei, ut verus Dei cultus & pietas exerceatur & colatur. Et sicut administratio juris & justitiæ fundata in lege naturali & divina, quæ ambæ à Deo profluunt, non impedit, quo eadem minus pars sit politiæ: sic neque id, quod in Ecclesia divinum est, ideo impedit, quo minus pars politiæ esse aut dici possit. Nam præterquam quod verus Dei cultus etiam è cultu Dei naturali compositus sit, quæ pars citra controversiam politiæ non magis adimi potest, quam pars istius administrationis justitiæ, quæ in naturali fundata est æquitate: præterea verum est etiam ejus Dei cultus, qui immediate per revelationem venit è cœlo,

pro vero Dei cultu habere ac declarare partem politiæ, & rem esse politicam. Sicuti lex est politica præcipere unum aut alterum præceptum divinum observandum esse in Republica; & sic præceptum divinum fit politicum, ad instar præcepti divini de observatione & sanctificatione, seu celebratione Sabbathi: hoc enim si à magistratu præceptum sit subditis, præceptum fit politicum. Imo proprie loquendo præceptum divinum in politia non est lex, nisi a Rectoribus seu magistratu, pro lege recipiatur ac promulgetur: adeo ut hujusmodi præceptum, uti & omnia alia præcepta de religione à magistratu profluentia, politicis accenseantur constitutionibus. Et constat in *Corpore Juris* reperiri leges de rebus sacris juxta ac de civilibus agentes, quæ tamen simul politicæ sint, & leges imperiales. Neque minima potest dari similitudo veri, cur penes magistratum sit jus condendi leges circa celebrandum diem Dominicum seu Solis, conjugium, blasphemias atque execrationes, jus jurandum, errorem & hæreses, &c. Et cur leges istæ legum politicarum nomine veniant: & cur Synodalia consulta magistratus authoritate mutata in decisiones & leges, leges politicæ appellandæ non sint, & cur magistratui in omnibus cultus divini partibus tantum non competat authoritatis, quantum in iis, quas nunc enumeravimus, & de quibus Theologi nullam politicis movent controversiam. Aut cur contendant in aliis religionis partibus, Ecclesiæ in Classe aut Synodo congregatæ, jus & authoritatem sententiam ferendi definitivam & peremptoriam, quæ in Ecclesia valere debeat, à Deo concessam esse, ubi circa alias religionis partes Consilium suum ne quidem petendum esse prætendunt. Si Magistratus dicatur in aliis religionis partibus leges ferens, ipsas subditis suis non præscribere ut membris Ecclesiæ, neque ut leges Ecclesiasticas minis & præmiis Ecclesiasticis ac spiritualibus munitas; sed ut subditis potestatis politicæ, & ut leges civiles corporali pœna & remuneratione munitas: Ecclesiam vero è contra in classe aut Synodo congregatam omnes divini cultus partes obire, ejusque instar ducum & Antecessorum communitati præscribere normam, determinantem ex. gr. quomodo sit celebrandus dies Solis seu Dominicus, conjugium inter duas dumtaxat intercedere personas, ejusque vinculum citra adulterium esse indissolubile, &c. Ecclesiamque contra hujusmodi legum transgressores, spirituali tantum pœna procedere. Respondemus I. Magistratum subditis suis non civilem tantum, sed etiam spiritualem proponere pœnam, dum jubet verbum Dei subditis suis proponi adjuncta pœna & promissione divina in Scriptura contenta: imo magistratum pœnas & præmia distribuere ea ratione, qua doctores Reformati ea à se exequenda esse contendunt.

Quamquam enim ipsi magistratui non liceat prædicare, neque administrare Sacramenta, ipsius tamen officium & jus est curare, ut verbum Dei pure prædicetur, & Sacramenta rite ex Dei præscripto administrentur; secundum 36. Confessionis nostræ articulum. Nec res illa ideo minus est politica, quia per alios peragenda ac exequenda est: nam magistratus Christiana reciprocaque officia, quæ conjuges ut tales sibi mutuo debent, per se exequi nequit, & tamen pars est politiæ curare, ut leges divinæ circa conjugium observentur; atqui illi, ut capiti, regium jus competit leges de matrimonio juxta præscriptum divinum condere, & ita legibus divinis conciliare formam legum humanarum & politicarum: quia, ut jam alibi inculcatum est, lex divina, qua talis, in politia nulli lex est, sed tunc, respectu obedientiæ civium, vim legis acquirit, quando magistratus eam promulgat juxta præscriptum divinum, ad quod attendere speciatim ejus munus est, quia pars ejus regiminis etiam occupata esse debet circa salutem

tem æternam ſuorum ſubditorum. Uti jam ſupra ampliſſime demonſtratum eſt, æternam ſubditorum ſalutem etiam eſſe finem politiæ propoſitum, ideoque in duas non tantum dividi poſſe partes, ſed eſſe dividendam, nempe in *civilem* & *ſpiritualem*: quemadmodum ejus quoque leges duplicis ſunt generis, nempe *civiles* & *ſpirituales*. Pars politiæ civilis, legeſque ejus civiles circa ſalutem ſubditorum ſuorum temporalem verſantur: pars ſpiritualis, ejuſque leges circa ſalutem ipſorum ſpiritualem. Sic tamen ut legitimus, perfectus & abſolutus magiſtratus in imperio civile numquam à ſpirituali ſeparet: numquam legem condat civilem, quam in ſpirituali regiminis ſui lege non fundet: numquam legem feret ad temporalem ſubditorum ſalutem ſpectantem, quin ad ſpiritualem eam referat finem; ſemperque curat, ut fundata ſit in æquitate, ſalvaque ſubditorum conſcientia obſervari queat: neque magis aliud ab alio ſeparare ipſi fas eſt, quam privato temporale corporis ſpectare commodum, quod ad finem ſpiritualem non referat. Verum quidem eſt à ſpirituali politiæ parte ſubditos reddi probos cives Chriſtianos, cum à parte ejus civili boni redduntur cives, qui procurent neceſſaria corporis: ſed magiſtratus ut magiſtratus, utrumque circa ipſos perficit, ac utrumque à ſubditis ut civibus obſervandum eſt. Obſequendo & obediendo legibus politiæ ſpiritualibus, ſub magiſtratu Chriſtiano appellantur Chriſtiani, ac membra cœtus fratrum, quem inter Chriſtianos ſolemus appellare eccleſiam. Leges politiæ civiles obſervando appellantur zythepſæ, aut mercatores, aut medici, aut juriſperiti, aut Mechanici, &c. diſtinctioque inter Eccleſiam & politiam non valet & erronea eſt, multorumque cauſa errorum. Et ſupponit falſitatem cum recta ratione & Sacris Literis pugnantem; quia ſtatuit ad magiſtratum ut magiſtratum, non pertinere adminiſtrationem ſpiritualium ſeu ſacrorum, & curam ut ſubditi probi ſint Chriſtiani, idoneaque iſtius confraternitatis ſeu ſocietatis membra, quæ ſibi ex verbo Dei per perſonas præceptis à Deo dotibus inſtructas, in ſtatu ſuo erigenda eſt, quam que appellare ſolemus Eccleſiam: quemadmodum ipſi curandum, ut idonei Medici & Chirurgi, navarchi & naucleri, ſeu gubernatores, idoneique non deſint judices & juriſperiti.

Nemo etiam ullum in aliqua republica diſcrimen in politia aut ſtatu civili formando, inter politiam & Eccleſiam factum fuiſſe, umquam comperiet. Quin & id fieri etiam fuit impoſſibile: cum jus cujuſvis privati, unde imperia civilia formantur, in ſe ſpirituale complectatur & civile. Neque ulli homini in mentem venire potuit, alium hominem vel collegium in terra exiſtere, cui id juris competeret, quo circa ſpiritualem hominum ſtatum alicui religionem præſcribere poſſet. Et in ipſa Iſraëlitarum republica ante *Aäronem* initiatum, primogenitus adminiſtrabat ſacerdotium: ac ſimul in ædibus ſuis ac familia erat princeps, & jus primogenituræ ſeu prototociæ hæc ambo complectebatur privilegia, *Gen.* 25: 31. In hæc verba ſic commentantur notæ marginales, *Jus Prototociæ imperium ſeu dominatum complectebatur in fratres ſuos, & jus in ſacerdotium.*

CAPUT VIII.

In quo oſtenditur, unde peculiare, quod Eccleſiæ tributum fuit jus, oriatur.

CAuſa, cur Eccleſia conſiderari cœperit ut corpus à politica ſocietate diſtinctum, fuit quod non pauci ſubditorum, qui præſcripto religionis, cui magiſtratus adhærebat, & à quâ cuivis ſubdito, cum ipſam non approbat, licet recedere, obſequi non poterant, uſi ſint naturali-

turali suo in spiritualibus sua (quæ magistratus ipsos persequens ipse non curabat) curandi jure. Sic igitur incepere societates facere, & citra cognitionem, imo contra voluntatem magistratus, celebrare conventus: & ita societates illæ, quia ratione partis politiæ spiritualis, legibus politiæ obsequi non poterant, atque ipsæ sibi cogebantur leges condere, considerari cœptæ sunt ut societates; ad quas etiam præter necessitatem illud jus pertinebat, & quæ ex natura sua politiæ non erant pars; cum tamen in ipsa etiam secessione (quod ad spiritualia attinet) neque conditionem mutarent, neque naturam, sed è politicis tantum collegiis & personis civilibus, personæ & collegia civilia fierent privata, & à statu politico & civili, ad privatum devolverent. Quemadmodum filius, qui religioni, quam pater meliorem censet, obsequi non potest, & in ea parte jussis paternis se subducit, & cum aliis domesticis religionem seu cultum Divinum eligit, quod ad cultum Dei attinet, societatem & conventum facit peculiarem & privatum: quia id fit citra authoritatem patrisfamilias propter rem spiritualem vi juris istius naturalis, quod Deus omnibus concessit hominibus in omnibus, quo in necessitate suam curent salutem, inde non sequitur illam societatem magis esse spiritualem, quam reliquorum domesticorum, quibus de religione præscriptum patrisfamilias placet, quique ei obsequuntur: nec ideo etiam quod pars familiæ, quæ religionem sequitur, quæ ex mandato & authoritate patris in familia exercetur, & altera religionem sequatur, quam citra authoritatem patrisfamilias jure utens naturali, ut normam societati suæ præscriptam approbarit.

Id Dicimus modo memoratæ falsę istius inter Ecclesiam & politiam civilem, & spiritualem potestatem & authoritatem, distinctionis esse fundamentum. Ecclesia Christiana erecta atque congregata est sub magistratibus gentilibus, qui ipsam persequebantur. Illa conditio atque status fidelium omnibus Christianis reddebat libertatem utendi jure suo naturali, & in illa necessitate non exspectandi potestatem & authoritatem magistratus, qua sub ejus directione illam exercerent religionem, quam judicabant esse veram: ideo citra cognitionem, imo contra voluntatem magistratus eligebant Doctores & Societatis suæ rectores. Idemque faciebant circa suarum loca congregationum circa suas, ad pauperum membrorum, & eorum qui inter ipsos in spiritualibus laborabant, sustentationem collectas: in civilibus interea quantum salva conscientia fieri poterat, Cæsaris agnoscebant potestatem. Dico quantum salva conscientia fieri poterat: omnes enim res civiles revera fiunt spirituales, cum voluntas nostra ac judicium circa eas occupari debent; atque ita munus atque officium nostrum circa eas versatur, quæ in rebus omnibus exigere debemus ad legem Dei, quæ spiritualis est. Atque distinctio inter spirituale & civile eo nititur, quod res spirituales immediate versentur circa Deum, aliæ circa vitam civilem; nam ambæ spirituales esse possunt, & æque immediate circa Deum occupari, cum ad conscientiam pertinere ambæ possint, & plerumque etiam attingant, religioque in iis versetur: sed discrimen inter spirituale & civile in eo situm est, quod voluntas nostra atque judicium circa res quasdam non occupentur, & ideo ad conscientiam non spectent; cujusmodi sunt illæ, quarum æquitas & iniquitas circumstantiis innititur, quarum judicium ad solum pertinet magistratum, & quod circa alias judicium nostrum atque voluntas occupari debeat. Ex. gr. in genere judicare quid æquum aut iniquum, justum aut injustum sit, id rem appellabant spiritualem, quia sua cuique, & ideo etiam ecclesiæ sub cruce, conscientia ex privato suo judicio erat dirigenda, & sic circa rem illam occupaba-

tur voluntas & judicium. Hæ igitur res priores appellantur ſpirituales, & in hiſce Eccleſia gentilem magiſtratum non agnoſcit, ac de rebus hujusmodi ſuos facit canones, decreta & articulos fidei. Sed ſi quis iniquitatem feciſſet, qua lædebatur Reſpublica, & ex cujus re erat illius iniquitatis cognitionem, æſtimationem & vindictam ad ſe vocare, nec ſingulorum judicio hoc permittere, id rem appellabant politicam, quia judicium ejus privative pertinet ad magiſtratum, & privatorum; vel quod perinde eſt Eccleſiæ judicium circa rem hujusmodi occupatum non eſt: & ſic ipſis non eſt res ad conſcientiam pertinens, neque in ea, quantum ad ipſos, ulla hæret religio. Res igitur ſpirituales non procedunt ex poteſtate quadam, quæ ſpeciatim eſt penes Eccleſiam, neque ex dicto jure civili reſultant, ſed ex illa, quam ſinguli habent homines, poteſtate, qua jus habent de rebus judicandi ad conſcientiam pertinentibus.

Nec abſurdius quid excogitari poteſt quam id, quod Reformati quidam ex jure illo privatorum, quod reviviſcit in extrema neceſſitate, aut ipſis integrum manſit in rebus, quibus adhæret religio, & ad conſcientiam pertinent, novum aliquod jus Eccleſiaſticum cudere, quod neque ex authoritate magiſtratus, neque etiam ex dicto reſultet jure naturali. Illud enim Eccleſiæ judicium erat atque manebat judicium privatum: & omnium privatorum Eccleſiæ membrorum judicium eſt: eſt enim illud jus naturale, & quod ab homine tolli non poteſt, nec in alium conferri: eo enim homo Deo ſubjectus eſt, ejuſque numen in noſtris dominatur pectoribus. Atque ideo non eſt proprium Eccleſiæ, nec alicui Eccleſiæ à Deo conceſſæ poteſtati, cui juri ipſe etiam magiſtratus in religione dirigenda debeat obſequi; & eſt, ſicut jam diximus, jus conſcientiæ cujusvis hominis, quod cum ſummarum jure poteſtatum non incommode conſiſtere atque jungi poteſt. Ac magnus eſt error & delictum, quod Eccleſia illud conſcientiæ jus ſibi vindicet, atque prætendat ad ſe pertinere, quid in conſcientia licitum ſit, judicare: nam judicium, ut jam dictum eſt, definitivum, ex quo ſua cuique conſcientia dirigenda eſt, cujusvis privati judicium eſt: ſed judicium, quod legem continet, ſecundum quam religio publica, & jus & juſtitia in ſtatu adminiſtranda eſt, & cui nemo ſeſe opponere poteſt, ſed cum patientia ferre debet, ſi magiſtratus quid imperet, quod conſcientiæ & pietatis cauſa præſtare non poſſumus, privative pertinet ad magiſtratum. Dicimus ergo Eccleſiam in ſtatu illo privato, & ſub cruce, & illa omnia citra cognitionem & contra voluntatem magiſtratus adminiſtrantem, & interim in rebus ad conſcientiam non pertinentibus, omnia ex placito magiſtratus facientem, ejusque in illis agnoſcentem authoritatem, à nonnullis conſideratam fuiſſe ut ſocietatem alterius prorſus naturæ, quam ſunt ſocietates politicæ, atque à politia independentes: ſed plane fuiſſe ſpiritualem, jura ac privilegia ſua habentem è cœlo, imo ipſos, qui in Eccleſia in eo decipiebantur, putaſſe ſpeciali ſe uti jure eccleſiaſtico, quod tamen vi naturalis cujusdam juris, & omnibus hominibus proprii fiebat. Et error iſte Anti-Chriſtianismum peperit: ſummis enim poteſtatibus religionem Chriſtianam amplexantibus, jus illud, quo Eccleſiæ, neceſſitate id exigente, utebantur, ceſſare, & res omnes modo dictæ ex præcepto, authoritate & mandato ipſius magiſtratus adminiſtrari debebant. Quemadmodum filius à patre rurſus acceptus jam jure illo uti amplius non poteſt, quo res ſuas ex animi ſententia, & citra paternam poteſtatem dirigat prout ſibi licebat, cum à patre eſſet derelictus. Sed Eccleſia juris ſui naturalis uſui ita aſſueta erat, ut oblivisceretur magiſtratui jus, quo uteretur, quodque ad ipſum pertinebat, relinquere, aut rurſus illi reſtituere. Et interim omnia

magistratus Christiani privilegia ad se derivata, quæ poterat, occupabat. Insignis ille erat saltus, sed unde omnes exortæ sunt turbæ, & qui fundamentum est Anti Christianismi; & à quo fermento Ecclesiæ nostræ nondum sunt expurgatæ: idque pari fit jure, ac si filius à patre, quia pater est, alimenta & vestes exigere, sed in summa res suas ex animi sententia dirigere vellet, sese matrimonio jungere, professionem & rationem vitæ exigendæ, & domicilium eligere, &c. citra paternam authoritatem. Sic Ecclesia omnem quidem protectionem, curam & subsidia à magistratu, ut alumna à nutritio accipere, sed interim primum suum jus, quod ipsi tantum natum erat ex summa necessitate, & calamitosis temporibus, cum magistratus Ecclesiæ suorum sacrorum cultum prohiberet, vult retinere, quo res ex arbitrio suo dirigit Ecclesiasticas, sibi de doctoribus & rectoribus prospicit, proprias habet collectas & bona, plenamque de iis dispositionem docet, vivit, & prædicat, fidemque & confessionem recipit, quam proximè cum verbo Divino congruere putat, jus illud magistratui prorsus eripiens atque negans, quod in rebus hujusmodi in filium habet pater, quem in vera religione ab ipso etiam filio ante recepta enutrit. Sed se gerit ut filius rebellis atque inobediens, qui à patre omni paterna cura enutritus, patris sese authoritati subducit, libros emit, magistros eligit, religionem in paternis ædibus non tantum ex animi sententia dirigit, sed putat in eo quoque patri non plus deferendum esse, quam si à patre esset derelictus, destitutus, imo afflictus, adeoque coactus suæ consulere saluti: imo hisce non acquiescit, sed in rebus religionis putat à Deo se accepisse potestatem & authoritatem, qua ut dux & antecessor in religione patri & toti familiæ normam religionis præscribere, & de ejus articulis definitive, & genere judicii vim legis habente, judicare possit. Ita ut non se solum, sed & domesticos patrisfamilias subtrahat authoritati, quam in filium & domesticos ad ipsos paterna potestate & authoritate regendos, etiam in rebus ad religionem & salutem spectantibus, habebat, sed o miram rerum catastrophen & mutationem! prætendat habere jus, quo patrem familias in rebus ad religionem & salutem animæ spectantibus, regat. Formalibus & expressis verbis edicens jus illud sibi ut dispensatori à Deo in ædibus & familia paterna in rebus religionem concernentibus, constituto. Et hæc omnia inde profluunt, quia extitit tempus, quo filius à patre persecutionem passus est, atque ideo jure ac potestate præditus, quo res suas conscientiam & religionem concernentes, dirigendas; & id jus durare & vigere debere putat filius, quamvis pater post ad se rediens, & filium suum, ejusque religionem recipiens, filii votis & desideriis obsequitur, illique qua filius utitur; quæque à Deo & natura ipsi concessa *erat* ad religionem suam dirigendam se subjiciat. Sic volunt jus, quo membra Christianæ ecclesiæ à summis potestatibus persecutionem passæ in necessitate, & vi juris, quo quivis in afflictione & persecutione magistratus, ad sua ex animi sententia dirigendi usi fuere, non modo nunc in societate, quam Ecclesiam appellant, adhuc manere, cum summæ potestates eam rursus acceperunt, & ei consulunt, sed *summas præterea potestates sub illam redigere potestatem volunt.*

Christiani à summis potestatibus afflicti, & tamen secundum religionis suæ institutionem mandatum habentes, ut inter se fraternos celebrarent cœtus, & conventus suos non intermitterent, tum potiebantur jure de religione sua disponendi, doctores, rectores, diaconos, &c. eligendi, quietem & pacem, probitatem & virtutem inter se colendi & curandi: quemadmodum Deus fieri volebat, & ipsi ex Christiana prudentia expedire & decere judicabant. Hoc innixi fundamento eligebant

gebant doctores, quorum ministerio Deus societatem, quam nos Ecclesiam appellamus, formari vult: rectores etiam societatis suæ (quoniam nullum sine regimine collegium esse potest) creabant. Hi erant in societate quasi duces & antecessores, & habebant auctoritatem, & jure utebantur, quo jure suum naturale & primarium tam sobrie & restricte referebant in usum, quam salus & incolumitas societatis suę aliquo pati modo poterat: probe enim intelligebant magistratibus, & statibus jam formatis, juri primario ac naturali singulorum hominum, & quod jus conscientiæ vocamus, utendi non prius esse locum, quam necessitas id exigeret, omnibus de reliquo in cunctis aliis hominibus summorum magistratuum potestatem agnoscere obstrictis. Hujusmodi jure usa est primitiva ecclesia sub persecutione congregata atque constituta: & hoc jus stricte & proprie loquendo, non est jus ecclesiæ, sed primarium & naturale jus cujusvis hominis, quo utitur non secundum naturalem dumtaxat æquitatem, sed etiam secundum regulam verbi Dei: & pessime concluditur civilis societatis cives in usu istius juris in spiritualibus, & in rebus ad conscientiam pertinentibus (in qua persecutionem patiebantur, magistratusque habebant adversarios) res suas dirigendi adhuc posse perseverare, ac magistratui juris sui usum denegare, cum ipse magistratus in parte illa spirituali, saluti ipsorum & bono consulit. Multo minus fundatum est, quod sub Ecclesiastica illa potestate, prout vocant, magistratum etiam sub specie, quod Christianus sit, & ejus ovis ovilis, cujus Rectores Ecclesiæ persecutionem patientis, erant pastores, subjici velint. Id enim perinde est, ac si filius patri reconciliatus, ipsum præterea vellet adigere, ut illi se submitteret juri, quo ipse solus ut privatus idque dumtaxat in casu necessitatis & destitutionis, usus est. Cum munus pastorale, & Rectoratus in Ecclesia sub cruce, nihil sit præter potestatem privatorum in privata societate Christiana congregatorum; sed quæ, ut dictum est, tum cessat, cum magistratus Ecclesiæ curam suscipit: atque potestas magistratus circa hujusmodi personarum munus atque functionem rursus valere & se exerere debet, cum ipse personas illas in divinis nova cura & amore fovet ac regit. Et quemadmodum cessat illa potestas, sic pro ea parte etiam cessat natura illius collegii & rectorum: & quod ante collegium erat privatum, mutatur in publicum collegium politicum, & Rectores fiunt publicæ personæ politicæ, omnia ex magistratus facientes authoritate; magistratibus interim non obstrictis veterem regiminis, quem Ecclesiæ sub cruce privatæ observarunt, ritum ultra sequi, quam expressa constitutio divina ipsos ad certam quandam regiminis & religionis administrandæ formam obstringit, & in reliquis plane liberis ab omni forma regiminis, quod necessitas & Ecclesiæ sub persecutione conditio & status exegit, introducit: nam amota necessitate, ac mutatis circumstantiis magistratus pro ea rursus parte gaudet, & potitur libertate Ecclesiam secundum eam dirigendi normam & modum, quem ex Christiana prudentia judicat meliorem; iis tantum rebus exceptis, quas Deus mandato expresso instituit atque ordinavit. Quod mandatum, ut supra satis prolixe demonstratum, ex praxi Apostolorum, virorum Apostolicorum, & primitivæ Ecclesiæ colligendum non est: illa enim praxis si in expresso non sit fundata mandato, jus tantum & formam nobis ostendit regiminis Ecclesiastici, quod necessitate id exigente jus se suaque curandi, & Christiana invenit prudentia; non tamen ex quo Ecclesia semper sit dirigenda. Quemadmodum nullæ etiam Ecclesiæ se primæ isti formæ arcte obstringunt, sed securè & liberè inde recedunt, cum Christiana prudentia aliud suadet & approbat. Sic in Ecclesia Reformata nullæ amplius reperiuntur diaconæ: seniores & diaconi in multis Ecclesiis Reformatis per totam

non ministrant vitam. Collegium diaconorum & Eleëmosynariorum ubique non est collegium privatum & sejunctum à collegiis politicis institutis ad curandos pauperes: singula Ecclesiæ membra in prædicatorum, seniorum & diaconorum, &c. electione non ubique ferunt suffragium; quod tamen in Primitiva Ecclesia tempore Apostolorum obtinuisse constat.

CAPUT IX.

In quo quadam, quæ ex dictis profluunt, exhibentur sequelæ.

UNde sequitur I. Magistratum nunquam regimini subesse ecclesiæ. Quoniam si non sit Christianus, nullum omnino Ecclesiæ ut Ecclesiæ, cum magistratu est commercium, neque ulla in ipsum potestas. Si Christianus sit, Ecclesię & regiminis Ecclesiastici caput est. Et si magistratus privatis aliquid credendum aut faciendum præcipiat, aut ipse faciat & credat, cui salva conscientia subditi non possunt obsequi, neque cum magistratu fraternam celebrare communionem, tum à publica ipsis licet secedere, privatamque erigere Ecclesiam. II. Ex forma & modo regiminis primævæ Ecclesiæ nulla posse duci argumenta, ex quibus probetur, quomodo Ecclesia subsecutis temporibus regi debuit. Præsertim dum sub magistratu Christiano naturali uti jure non licet; sed in hac controversia de gubernatione Ecclesiæ mandata tantum expressa consideranda & observanda veniunt.

Cum ergo verbum Dei dicit, *Obediendum ductoribus nostris & obsecundandum, qui excubant pro animabus nostris. Ac Rectores ejus, administratores, dispensatoresque appellat Dei, quorum quivis Christianus tenetur se subjicere directioni*, *Heb.* 13:17. *Luc.* 10: 16. 1 *Tim.* 5: 17. tum expresse præcipit Ecclesiam esse dirigendam, Rectoresque talem habere debere potestatem. Atque etiam semper ipsorum esse officium excubare pro salute animarum, quarum Ecclesiastici sunt rectores. Sed hoc mandatum non eo se extendit, ut Ecclesiastici rectores esse debeant, qui eo rectores sunt jure, quo in primæva erant Ecclesia.

Hæc igitur nostra sententia cum trigesimo confessionis Belgicæ non pugnat articulo, dicente nos credere veram ecclesiam secundum politiam spiritualem esse dirigendam, &c. Id enim libenter concedimus, sed defendimus spiritualem illam politiam dependere à magistratu: imo in Christiano regimine ex hoc jure, & hoc capite rectores esse non possunt, sed rectoratus ad magistratum pertinet; omnesque illi tituli, dignitates, & jura, quæ Sacræ Literæ ecclesiæ rectoribus tribuunt, sic politico competunt regimini, quemadmodum ante pertinebant ad regimen, quod & jure illo naturali (de quo jam ante sæpius dictum est) & non spirituali, & immediate divino duxit originem: nulla Spirituali regimini cum utrolibet intercedente communione, cum tantum in flectendis, regendis ac per Spiritum Dei, & ministerium verbi dirigendis consistat animis: quorum Episcopi & doctores solummodo sunt ministri; & ratione cujus regiminis Spiritualis nulla ad ipsos imperandi & regendi potestas (cui membra Ecclesiæ subjecta sunt) pertinet: sed monere tantum possunt & docere; nemine interim obstricto ultra obedire (quod etiam nefas) quam ab illis potest persuaderi aut convinci. Adeo ut termini *imperandi* & *obediendi* ad regimen pertineant civile, quod, ut supra dictum, duplicis est generis, nempe vel publicum & civile, quod sub magistratu Christiano dirigit Ecclesiam; vel privatum, cui in Ecclesia tempore persecutionis locus est. Atque in hac argumentatione sic deducta & amplificata, tantum est lucis, ut *Tostatus* ipse, scriptor Pontificius hoc innitens fundamento dicat

in *Matth.* 18:19. *In Veteri Testamento duplici jurisdictionis, nempe Civilis & Ecclesiasticæ, genere non erat opus: erat enim populus unus, & una natio, & unum dumtaxat, in quo populus conveniebat, erat templum; cumque commode una & simplici jurisdictione possent regi, duplici jurisdictionis genere non erat opus.*

III. Formam ergo regiminis ecclesiastici, quatenus mandatis & præceptis expressis determinatum non est, dependere à Christiana politici magistratus, aut privatę Ecclesię Rectorum prudentia. Sicque in summa rei concordibus de ordine regiminis Ecclesiastici non esse disputandum: sed reliquum permittendum judicio & prudentiæ Rectorum Ecclesiæ. Cum æque absurdum sit omnes Ecclesias una regiminis forma moderari, ac omnes status politicos unis iisdemque legibus regere: ita ut *Mestrezat* celebris Theologus & Prædicator *Charentonius* in suo de Ecclesia tractatu, lib. 3. cap. 12. recte dicat: *Deum circa externum regimen & politiam Ecclesiæ, nihil constituisse speciale, sed generatim tantum mandasse ut omnia decore & ordine in sua Ecclesia fierent.*

IV. Verum igitur esse id, quod *Gualterus* Helvetius Theologus reformatus dicit Homil. 1. in 1 *Cor.* 5. *Quidam inter Civilem & Ecclesiasticam jurisdictionem faciunt discrimen, sed distinctio illa è Papatu desumpta est.* Et deinde, *Ministris verbi non est opus tribunal habere speciale, aut sibi vindicare quod pertinet ad politicos: institui possunt Censores & inspectores morum & vitæ civium, quemadmodum in omnibus magnis imperiis est necesse, ubi Magistratus ordinarius omnibus vacare non potest: sed illi non instituuntur nisi ex authoritate magistratus: atque ex ipsius mandato omnia, nihil authoritate propria peragere debent.* Cum quibus congruunt ea, quæ dicit *Musculus* in locis suis communibus. *In senatu Ecclesiastico ipse quidem magistratus non sedet ut judex, sed ii, qui à magistratu eo instituti sunt, nempe pastores: summa tamen omnium potestas non penes Pastores est, sed penes magistratum.* Fieri enim non potest, quin totus senatus Ecclesiasticus suo magistratu Christiano collegium tantum sit politicum, faciens munia ex mandato & authoritate summi magistratus. Et sub magistratu, qui Ecclesiæ non favet, hæc omnia fiunt jure omnibus hominibus & societatibus, & non soli societati ecclesiasticæ proprio, quo cuique necessitate id exigente suam salutem & conservationem curare licet, sibique ac suis prospicere, easque inire rationes se conservandi, quas justas, æquas & legi divinæ congruentes arbitratur. Ponam exemplum, per quod tota hæc res, de qua hactenus sermo fuit institutus, luce meridiana clarius patebit. Apud omnes Reformatos extra controversiam est, de rebus, quarum cognitio ad magistratum, vel ad judicem pertinet, quasque etiam cognoscit, senatui Ecclesiastico non licere judicare, nisi ex judicio judicis; atque huic sententiæ suam accommodare censuram Ecclesiasticam. Si judex aliquem furti, cujus accusatus erat, crimine absolvat, Synedrio non licet illam personam punire, aut censura notare, quasi ab illa furtum commissum foret: si judex eum condemnet, synedrium absque ulteriori examine spiritualem adversus ipsum potest exercere pœnam. Pone præterea à magistratu eligi censores, qui cognoscant de civium & subditorum delictis & vitiis, quibus in legibus ordinariis & Edictis nulla pœna aut mulcta est constituta: quia magistratus gentilis minores illas aberrationes & delicta, quæ Rempublicam turbare aut labefactare non solent, minoris momenti putat, quam quæ suam mereantur curam, aut aliam quam per monita & bona in subditis suis exempla, correctionem. Vel quia in Christiano & speciatim reformato regimine, Ecclesiasticis prohibitio & correctio istius mali demandata est: sed cujus tamen mali cura probus tangi magistratus potest, imo debet, aliudque ei minoris pœnæ genus constituere.

Sequitur totum tribunal Ecclesiasticum, si non consideretur ut Senatus politicus, corruere. Senatus enim Ecclesiasticus de nulla omnino re poterit judicare, sed ex judicio & sententia Censorum morum, spiritualem irrogare pœnam, aut ea abstinere debebit. Operæ prætium est hic referre Reformatarum Ecclesiarum Helvetiarum usum circa ejusmodi delicta: disciplinam nobis describit *Gualterius, Serm.* 24. *in* 1 *Cor.* 5. *Civitatis nostræ leges eos spirituali excommunicatione mulctant, qui negligenter ad verbum divinum audiendum & Sacramentorum usum veniunt, ac insuper improba vita ecclesiam offendunt: tales enim si in Civitatibus habitent, pelluntur è contuberniis; ita ut cum nemine commercium habere possint: nullus umquam ad munera publica, aut ad honestum aliquem quæstum ipsis patet aditus. Si habitent in campis, tales arceantur à communi pascuorum & sylvarum usu, &c.*

Imo omnes Doctores Reformati, statuentes Pastores & Episcopos nullas posse condere leges, sed ipsorum placitum, judicium, & de rebus divinis sententiam tum demum habere vim legis, cum magistratus illa confirmat, ut in nostram veniant sententiam necesse est. *Rivetus in Decalogum* diserte dicit, *doctores nullas posse constituere leges, nisi à Magistratu confirmentur.* Ita etiam loquitur *Walæus, tom.*2. *pag.* 39. *Canones Ecclesiastici vim legis non habent, nisi magistratus eos confirmet.* Hinc enim conficitur *Primo* jus definitive statuendi quæ religio publicè obtinere atque doceri debeat, ad solum pertinere magistratum: atque sic corruit illa religionem in familia aut statu alieno dirigendi Ecclesiæ potestas. Atque hoc est id, quod in libro suo de Ecclesiastica & civili potestate *pag.* 317. expresse concedit *Triglandius*: *Ad civilem potestatem pertinet judicare & statuere, quænam religio inter cives publicè exercenda sit: si magistratus à vera religione recedat, falsamque in locum ejus introducat, sua quidem abutitur potestate, verum tamen jus habet id faciendi.* Atque sic extra controversiam est, internam directionem (non dico internarum religionis partium administrationem, cujusmodi sunt prędicatio & administratio sacramentorum, &c) pertinere ad magistratum qua talem, nullasque tum etiam personas sese potestati magistratus posse subducere, atque directionem & administrationem publicæ religionis vindicare sibi; & simul Ecclesiam Societatem quoque esse politicam, sed ab ea civilis regiminis parte sumentem originem, qua subditorum curat salutem, ac jure pars regiminis spiritualis appellari potest. Nullam igitur in Synedriis & summis congregationibus Ecclesiasticis esse potestatem aliquid in, aut circa religionem statuendi, decernendi, aut docendi, à potestate civili divisam. Quamquam enim verbum Dei, uti veritas, jus aut æquitas magistratui non subsit, in ejus tamen ditione, secundum ipsius voluntatem & judicium docendum est. Quemadmodum ad ipsius arbitrium omnia, quæ ad veritatem, jus & justitiam pertinent, doceri atque administrari debent: non quod id proprie voluntas Dei, jus, verum aut æquum sit, quod magistratus tale existimat; & quod ex conscientia, & secundum jus sibi à Deo concessum, propagandum, docendum & administrandum jubere debet: id enim ad nullam personam, vel collegium civile vel ecclesiasticum pertinet. Atque idcirco nemo in conscientia tenetur decisiones istas & statuta circa res ejusmodi, si animo suo repugnent, ultra observare, quam cum patientia ferre id, quod magistratus contra ipsos fieri è re judicat & utile, ne id quod magistratus verum & justum esse putat, incassum & in irritum præscriptum putetur. Hisce autem nihil aliud docere volumus præter id, quod in commentariis suis *in* 8 *Cap. Libr.* 1. *Sam.* dicit *Martyr*: *Dices, an magistratus etiam imperium habebit in Doctores & prædicatores? Respondeo, verbum Dei & Sacramenta nulli subjecta sunt potestati, sed Prædicatores illi duplici subjiciuntur*

untur ratione, tam respectu vitæ, quam ministerii: quia si pravæ sint vitæ, aut vocationem suam negligant, magistratus eos punire & munere exuere potest. Magistratus igitur jus de doctrina prædicatoris judicandi habet: ipsi igitur ut doctori publico docere non licet, quod magistratui displicet. Præsuppono receptam religionem, aut regiminis Ecclesiastici formam in statu aut regno non esse legem fundamentalem: ipse igitur docere debet id, quod magistratus judicat esse verum & boni exempli. Verum cum judicium Magistratus cum judicio quorundam, aut omnium subditorum pugnat, & res tanti judicatur momenti, ut in Magistratus religione salus conservari non posse putetur, tum uti licet jure illo naturali, quo necessitate id exigente, licitum est ea curare, quæ ad nostri conservationem sunt necessaria. A quo jure manat privatarum jus Ecclesiarum, de quo jam sæpius dictum est.

Hæc sunt quæ de doctorum & Ecclesiæ potestate judico. Sententia quæ mihi nuper non incidit, nec temere, nec per contentionem suscepta, sed diligenter examinata, atque excussa, & sępius ad prętantissimorum ingeniorum scriptorum quorumdam, qui contrariæ sunt opinionis judicium, tamquam ad trutinam appensa. Sed numquam minima mihi dubitandi ratio occurrit, quæ me dubium incertumque super hac re reddidit. Tantam etiam mihi persuadeo in hac sententia me videre perspicuitatem & evidentiam, quæ investiganti norma est, utrum veritatem assequutus sit, anſecus, ut hisce supersedere possim: neque magni facere ea, quæ à nonnullis contra in medium adferri possint. Si quis tamen isto me favore prosequi dignetur, ut considerationes atque animadversiones in hunc meum tractatum, suas typis communicet, & ut probus moderatusque Christianus hanc quæstionem tractet, me sibi summo devinctum reddet officio. Neque hanc etiam sententiam proposui, ut ubique introducendam, & in usum deducendam: minime. Multi Societatis Ecclesiasticæ rectores libertati ac usurpato juri ita assueverunt, ut potius urbes & regiones everti, quam se unguem latum à commentitio isto jure dimovere paterentur. Aliique cum tanta moderatione isto jure utuntur, ut nulla magistratibus opus sit cautione, ne sua ab hac parte authoritas imminuatur. Sed hujus editione Scripti ad nihil aliud collineavimus, nisi præcipiti, impotenti, & imperito quorumdam doctorum & Ecclesiæ rectorum pro Ecclesiæ libertate zelo modum ponere: atque Scoticarum ecclesiarum dogmata circa potestatem ecclesiasticam refutare atque retundere; simulque experiri an in hisce nostris provinciis Theologi nonnulli possent discere virtuti ac fidei suæ etiam adjungere cognitionem & scientiam, & non tam temere, magnaque contumacia pravas & falsas tueri sententias.

Index

Index Capitum in Tractatu de Munere Paſtorali, &c. contentorum.

TRACTATUS DE IDOLOLATRIA ET SUPERSTITIONE.

Cui additi ſunt Libelli Synedrii Belgici Ultrajectini, Magiſtratui Ultrajectino exhibiti, continentes querelam contra Auctorem, & notas in ejus Tractatum: cum Reſponſionibus ejuſdem Auctoris ad eaſdem.

PRÆFATIO
AD
LECTOREM.

Benevole Lector,

A Primis *Reformationis* temporibus hucusque multa, & recte scripta sunt contra Papismi errores; & præcipuè contra *Transsubstantiationis* doctrinam: quia iste error omniũ quidem aliorum maximus videtur, quos Pontificii propugnant: præsertim quando probatum, & in confesso est, erratum illud veram & essentialem Idololatriam continere. Multo, mea quidem opinione, facilius est docere, Missam pugnare cum Verbo Divino, quam probari potest, in adoratione consecratæ *hostiæ* idololatriam fieri. Numquam ne minimum quidem dubitavi, quin Papistarum de Missa opinio falsa foret, non fundata in Verbo Dei; & per superstitionem excogitata: sed ante hac non tam clare perspiciebam falsam eam Religionem. Idolatriam comprehendere. Rationem hujusce rei hanc fuisse arbitror, quod Doctores nostri non satis curiosè inquisiverint, in quo essentia Idolomaniæ proprie consistat, & quotuplex esset. Saltem in legendis nostris Auctoribus hac de re non omnino mihi potui satisfacere. Sive ingenii mei tarditas fuerit in causa: seu quod Doctorum auctoritati non nimium tribuens, eorum argumentis etiam non potuerim omnino concedere; & probationem exigere quarundam positionum, quæ reapse quidem veræ sunt, & de quibus illi judicabant, ulteriorem probationem & explanationem non esse necessariam, sed quas ego clarius explicatas, & comprobatas expeterem. Quare ad propriam instructionem laborem suscepi, ad quæstionem hanc penetrandam, & rem tam alte repetendam, ut quarundam positionum clariorem demonstrationem non necesse mihi foret inquirere. Conspicio hanc orationem (Magistros nostros & Doctores omnia penitius nondum excussisse, quæ in summis de Religione disputationibus scitu & creditu sunt necessaria) apud multos Antecessores in nostra Religione male audire: justam etiam causam & materiam censuræ haberi ad librum aliquem condemnandum. Verum probè etiam novi, hoc ex mero tantum odio & invidia dici & fieri: & omnes eos, qui se adeò promtos ostendunt, ut proximum hac accusatione onerent, in pessimam partem accipere, si diceretur, eos non aliquid in concionibus & scriptis

ſuis docere, quod eorum præceptores aut obliti fuiſſent, ſeu ignoraſſent, vel iis non occurriſſet ad plene tractandum. Certe non oportet ad dictum hujus vel illius Auctoris quippiam probare: ſed examinare & exquirere, an illud, quod in libro ſuo tradit, adeo ſit vulgare, ut apud alios vulgo reperiatur, & an non multa dicantur & afferantur, quæ haud facile apud alios reperias. Quod ad me, non profiteor multos libros legere, aut eorum helluonem eſſe: verum hoc optime novi, me numquam meum tempus impenſurum, ut ſcriptis aliquid conſignem, quin ante bonos quoſdam Auctores de ea quæſtione legerim, quam tractare conſtitui: nec bonas meas horas unquam collocarem, ut denuo ea conſcriberem, quæ recte ab aliis dicta & tradita ſunt. Et ideo vere poſſum teſtari, ſolum amorem veritatis me impellere, ut animum intendam ad inveſtigationem ejus rei, cujus ea ſcientia & certitudine careo, quam deſiderari arbitror, antequam ſententiam feramus: & hoc facto ſoleo humana auctoritate parum commoveri, aut conſiderare, quid alii de ea dixerint, ut meam opinionem cum eorum ſententia conciliem, qui ante me de eadem re aut dixerunt aliquid vel ſcripſerunt. Quanquam ſummopere mihi placeat, & plurimum me in ſententia confirmet, quod poſt abſolutionem operis videam, cogitationes meas cum doctrina Eccleſiæ, in qua dego, in ſumma conſpirare. Non ignoro multos aliter ſentire: ſed partium ſtudiis non abrepti & propria conſcientia me ab eo abſolvunt. Et modus procedendi, & artes meorum adverſariorum declarant ſatis, quod ipſimet cauſæ ſuæ diffidant; quod ſemper technis & anfractibus inſidiati mihi ſint, nec unquam adverſa fronte pedem conferre auſi, ut id, quod ſiniſtre & perperam de mea heterodoxia quibuſdam ſtudebant perſuadere, defenderent. Non hoc eo dico, quaſi multum mea intereſſet humano judicio judicari, quantum ad tranquillitatem animi, aut etiam ſtatum civilem attinet: verum idcirco hæc tantum profero, ne habear hypocrita: quippe qui aliud ſentirem, ac confeſſio Eccleſiæ, cujus membrum ſum, docet. Res ita ſe habet, me circa munus concionandi, & circa jura & naturam Eccleſiæ, cum iis annexis, quaſdam diverſas opiniones videri fovere, quam multi vulgares Doctores, qui non ſoliti rem aliquam bene expendere, valde confuſe & intricate conſiderant; & de illa ita diſputant, ut fieri non poſſit, ut cauſam noſtram contra Papatum tueamur, ſi illorum dogmatibus inædifices, aut juxta eaſdem adverſæ parti reſpondeas. Et ſemper putavi inde ſperandum aliquid operæ pretium in religionem, ſi ſententiam & opinionem meam ea de re proferrem & declararem. Et nunc eo magis in eo confirmor, quod animadvertam nonnullos Doctores inter Pontificios, videntes quod malâ dictæ quæſtionis tractatione, de Eccleſiæ natura, ab ea parte maxime

patea-

pateamus, & eorum telis expositi simus, maximam vim illi adhibuisse, & arietem admovisse. Et res illis, eheu, tam prospere succedit, ut abhinc aliquot annos nunquam ulli Scriptores Pontificii plus damni Reformatis in Germania intulerint. Et ne hoc videar temere dicere; & ut liqueat, de natura Ecclesiæ mecum loquendum, nec rationes eorum à nostris debere dissentire, summatim proponam, & sicut specimen modi argumentationis Papisticorum istorum Scriptorum dabo, & tum infirmitas solitarum responsionum Doctorum nostrorum apparebit, si argumentis multorum ex illis inhæreas: & quomodo contra, juxta nostras positiones, quæ tamen nostræ Reformationis fundamentis nituntur, quam facillime per omnia evadas. Et tum eadem opera, ut confido, religionis meæ socios, & eâdem fide mecum conjunctos, aliquatenus armabo adversus ejuscemodi argumenta nostrorum adversariorum, quibus multi succubuere. Et etiam velut brevem apologiam pro iis conscribam, quæ olim, & etiamnum hac occasione in hoc tractatu disputavi, quoniam prævideo ea iterum maxime arrosum iri.

Hæc est Papismi doctrina circa Ecclesiam, quatenus ad nostram disputationem pertinet. Per Christum, & ejus Apostolos, in principio, prædicatione Euangelii cœtum quendam & Societatem Ecclesiasticam esse erectam, cui omnes tenentur se adjungere; & se illius legibus, constitutionibus, placitis, & decretis subjicere: æque universim ac quilibet tenetur Religionem Christianam suscipere; & fidem vitamque secundum eam dirigere. Isti Ecclesiæ à Deo *potestatem* & *auctoritatem* esse datam (an ea sit penes unum, num penes collegium aliquod, possideaturne ab utroque, *non opus* est de eo in præsentia disputare) ad omnes Christianos docendum, & infallibili judicio declarandum, qui libri, scripta, & traditiones voluntatem Dei in rebus fidei complectantur; & quis istorum scriptorum & traditionum sit *sensus*. Unicam tantum talem in terris potestatem dari; eamque uni solum cœtui traditam: ita ut omnes, qui extra illam societatem vivunt, nec eam auctoritatem agnoscunt, essentiali forma (quæ est divina auctoritas) eorum scriptorum & traditionum, quæ Divinam voluntatem circa res fidei complectuntur, & quibus Catholica Ecclesiæ fides, & consequenter privatorum nititur, carent; atque ita fidei suæ fundamento privantur; nempe Verbo Dei, quod per *Scripturam* aut *traditiones* ad nos pervenit, & jam dictæ *auctoritatis* (nempe istius cœtus aut Ecclesiæ) judicio demonstratum nobis & declaratum est; & quod verbum ita isto testimonio, respectu hominum, non autem sui ipsius, signatum & sigillatum est, ut pro S. Scriptura recipiatur.

Quocirca illud solum objectum & fundamentum Christianæ fidei esse, quod ab ea potestate & auctoritate nobis indicatur, Sermonem & volunta-

tem Divinam contineri: & idcirco omne proprium & privatum judicium, explicationem & demonstrationem, quodnam sit Verbum Dei; & quis illius sensus, *fundamentum* Christianorum fidei non constituere. Multo minus decisionibus, decretis, aut placitis privatorum, aut cœtuum extra eam potestatem, & ab Ecclesia separatos, in qua Pontificii præsupponunt eam *potestatem* vigere, ullam auctoritatem competere; aut eos, cum certitudine quæ ad fidem requiritur, posse asseverare, ea esse credenda, quorum aliquas faciunt decisiones in suis Synodis, Confessionibus, & Catechismis: quia omnia ea humana sunt; infallibilitate & Divina auctoritate *destituta*. Ideo docent nulla Concilia ecclesiastica aut politica, à Romana Ecclesia segregata, leges aliquas aut constitutiones aliquibus posse condere: quod nemo in rebus fidei, alterius humano & fallibili judicio obnoxius sit. Propterea omnes alias nomine tenus Ecclesias, ab Ecclesia Romana sejunctas, quemadmodum nullas leges possunt figere, etiam neminem, quod eorum prætensas constitutiones, placita, & decisiones reprobent, posse punire: & eapropter, *verè omni ecclesiasticas pœnas exercendi potestate carere*: nullas etiam claves, nec doctrinæ nec regni cœlorum habere. Illi enim de sua doctrina nullam Divinam & infallibilem certitudinem habent: quia omnes Doctores, qui exierunt è Papatu, uno ore attestantur, Deum nulli Ecclesiæ, aut personæ, post excessum Apostolorum, & virorum Apostolicorum, ullam infallibilitatem in doctrina pollicitum, aut potestatem decidendi aliquid cum auctoritate, ita ut aliquis illi non parens, ecclesiasticæ pœnæ reus foret. Quæ cuncta in Romana solum Ecclesia, ob rationes supra traditas, reperiuntur.

Quare Papistæ etiam censent, extra suam Ecclesiam non dari ecclesiasticam disciplinam: nec ullam salutem sperandam: quod omnes, qui ab Ecclesiæ Romanæ gremio sunt exclusi, nullum fidei suæ fundamentum habeant; & quod eis non obediant, quæ Deus in Verbo suo per Ecclesiam nobis revelavit: quodque sint Schismatici; quia sine ratione, nec justa de causa à corpore veræ Ecclesiæ se separarunt, & ab illa potestate Divina, quæ in ista Ecclesia residet; & ejus judicio & *decisionibus* se subtraxerunt. Quod non minus illicitum, ac Judæis desciscere à Judaica Religione; & aliud templum ædificare, alium Summum Pontificem, Sacerdotes, & Levitas creare, & operam dare, ut per eos Judaica Religio administraretur. Et quoniam Pontificiorum Ecclesia etiam peculiarem quandam potestatem, auctoritatem, & sanctitatem statuit in partibus Religionis administrandis sub Novo Fœdere, quas aliis ad id non legitime vocatis, *consecratis*, & segregatis, administrare non licet: & quæ vocatio & confirmatio ab illis solum fieri debet, penes

quos

quos poteſtas, *& ſingularis ea Sanctitas viget; & quæ nulli poteſt communicari, niſi ab iſtis, qui eo charactere ſunt præditi.* Alioquin dicendum eſſet, in omnibus cœtibus, qua magnis, qua parvis, qui propria auctoritate conſtituuntur, omnes Religionis partes legitime poſſe celebrari, & ab iis Conciliis quoſdam poſſe conſtitui; quibus poteſtas foret prædicandi, Sacramenta adminiſtrandi, & utendi regni Cœlorum clavibus. Et quoniam id (eorum quidem judicio) abſurdum eſt, affirmant, in nullis Eccleſiis, à Romana ſeparatis, aut diſciplinam Eccleſiaſticam habere locum, vel Sacramentorum adminiſtrationem, ſeu Sermonis Divini prædicationem, aut uſum clavium: quod non homines, verum Deus talia miniſteria, & miniſtros eorum in ſua Eccleſia inſtituat: & nemo iſta conſtituere & ſuſcipere poſſit, niſi ad id legitime ſit vocatus; & cui character iſte per alios, qui eum poſſident, communicatur: quæ legitima vocatio, & conſecratio ſive collatio characteris extra iſtam Eccleſiam, cui poteſtas faciendi hoc à Deo ſemel & ſoli eſt tradita, eſſe nequit. Extraordinariam autem vocationem non vulgaribus operibus & miraculis eſſe probandam.

Addunt inſuper: aut nos nobiſmet ipſis contradicere, & dejicere ea, quæ exſtruximus: aut nobis aſſeverandum, nullam non obedientium Eccleſiæ ejuſque decretis culpam, poſſe dari: nullum cœtum pro *ſchiſmatico* poſſe condemnari: & nullam exiſtere viam atque rationem, ad eccleſiaſticas aliquas & Theologicas diſputationes cum auctoritate componendas: quamvis illud videamur per noſtrarum Synodorum & Claſſium concilia & deciſiones velle facere. Nam aut nemo tenetur eis parere, ſi arbitretur, eas S. Scripturæ eſſe contrarias: & tum ſane deciſiones nullius utilitatis aut uſus ſunt ad controverſias terminandas aut definiendas: aut ſi illis obſtringamur, *poteſtas* & *auctoritas* in Eccleſia agnoſcenda eſt, ad deciſiones in rebus fidei condendas, quibus conſcientiæ hominum ſint obligatæ. Et tunc affirmandum nobis, iſtam poteſtatem in omnibus eſſe cœtibus, qui ſe pro Eccleſiis venditant. Aut Deum eam poteſtatem uni tantum Eccleſiæ, per externa & viſibilia ſigna notæ, dediſſe. Aſſeverari nequit, eam poteſtatem in omnibus congregationibus, quæ pro Eccleſiis ſe gerunt, reperiri: nam tum cuilibet membro ſententiis & deciſionibus tantum eſſet acquieſcendum anteceſſorum ſuorum in Religione: quæ ipſa eſt abſurditas. Si dicas, poteſtatem eam uni ſolum Eccleſiæ eſſe demandatam, tum Pontificii regerunt, nullam poſſe dari rationem, quare non ſit dicendum, ſuæ eſſe Eccleſiæ traditam. Si perhibeas illis eſſe Eccleſiis datam, penes quas exiſtit veritas, eamque docent, iſtud quidem concedent, ſi externa quædam ſigna ſtatuas, quæ à Deo demonſtrantur, quibus ea Eccleſia, quam Deus pro iſta vult agnoſci, quæ veri-

veritatem docet, possit cognosci: aut alioquin positio illa, potestatem eam Ecclesiæ competere, nullius est usus; & nihil ulterius operatur, quam si quis, postquam longe lateque disseruit de magno commodo & utilitate pacis & concordiæ humanæ, doceat Deum in terris potestatem constituisse, cui omnes obedire debent, illamque potestatem sapientissimo tributam, si interea oraculo non edita foret persona sapientissima, & quæ externis & visibilibus signis pro ea cognosci posset. Hoc enim si absit, ex priori confusione non expedies te: & sic ista Ecclesia controversias non poterit tollere: quæ solum post cognitionem veritatis pro vera ecclesia recipitur. Et sic etiam, ut ajunt, res se habet cum potestate Ecclesiæ: aut demonstrandum, cui Ecclesiæ Deus privilegium illud concessum voluerit, ut veritatis sit conservatrix: aut alioquin agnoscendum, talem potestatem à Deo in terris non designatam: quoniam nullius omnino esset usus. *Et ita omnis potestas & auctoritas controversias fidei ejuscemodi auctoritate decidendi, ut conscientia eis alligetur, & quibus quæstiones ita terminentur, necessario corruat necesse est.*

Et ut porrò demonstrem, vulgaria scita Reformatorum circa naturam Ecclesiæ Christianæ, & jura ejusdem non posse consistere (ut Pontificii asserunt) verum aut in eorum opinionem descendendum, vel omnem *potestatem, auctoritatem, gubernationem, &c.* ex Ecclesia tollendam; & omnia privato singulorum judicio relinquenda: nos autem Reformati neutrum videmur velle admittere. Cum nos (ut ajunt) adversus eos disputamus, omnia nostra argumenta eo videntur evadere, nempe Deum nullam auctoritatem imperandi aliquid, quo conscientia ligaretur, & quod pro Dei placito habere circa res fidei teneremur, in terris instituisse; multo minus Deum illam huic aut isti Ecclesiæ affixisse, eamque in eadem stabiliisse: veluti fit, ut jus imperii politici in certa familia hæreat, eique annexum sit. Tantum abest, ut concedamus, istam auctoritatem Romanæ Sedi ex privilegio datam. Verum nos interim, ipso facto omni ea potestate & auctoritate uti, quam Romanæ Ecclesiæ ereptum imus. Nam quæso, an non in Ecclesia nostra potestatem constituimus, cui humana conscientia est obnoxia, & ad cujus præscripta conscientias nostras ita dirigere & formare debemus, ut eas illi alligemus. Et an tandem Ecclesiam non pro quadam Societate habemus, quæ fundata est subjectione alterius potestati & mandatis: sunt enim in ea imperantes & obedientes; & vis & fundamentum imperii & obedientiæ in ea aut contractibus nititur, aut promissis, & donationibus alicujus juris, aut agnitione cujusdam potestatis à Deo immediate in cœtum Ecclesiæ, cui nos dedimus, translatæ: & ubi pœnæ fundantur inobedientiæ culpa, & defectione à promissis illi præstitis, cui in conscientias imperium est.

Cum enim nos, ut Papistæ clamant, tales fidei formulas, & decisiones in rebus, quæ ad Religionem spectant, cudimus: omnes, qui ab ipsis recedunt, aut eas non recipiunt, ut Judices condemnamus, anathemate & excommunicatione punimus: pro *reis* eos ducimus, quibus *sessio* aut *suffragium* in Tribunali Ecclesiastico adimenda: ferunt nos insuper illos *excommunicare*, qui ad aliam Religionem transeunt; & ecclesiasticam pœnam in specie, & cum respectu ad conscientias, adversus istos exercere: nos eos insimulare & condemnare tanquam *novatores*, & ob id damnare, tanquam novi quid contra doctrinam Ecclesiæ invehentes: nos docere, idque cum magna asseveratione, ad controversias fidei componendas liberas synodos requiri: ut ibi judicetur & decidatur, quæ opinio *non solum intuitu publici, verum etiam respectu conscientiarum*, valere debeat: ea decreta ad Ecclesias esse mittenda, pro formulis & canonibus fidei Ecclesiæ. Nos omnia Membra cogere Confessionem fidei omnino, & in forma suscipere; aut saltem nihil docere, quod ei sit contrarium: & se docilia præbere: aut alioquin veram & ecclesiasticam pœnam, *quæ ad emendationem & regimen nostrarum conscientiarum in rebus fidei tendat, eapropter perferendam.* Ita ut illo obligemur nostras opiniones circa res fidei immutare, si Doctores in synodo congregatos in nostram sententiam non possimus adducere. Qui omnes modi agendi (inquiunt Pontificii) videntur significare, Reformatos parem potestatem suis Ecclesiis tribuere ac Pontificii Romanæ Ecclesiæ. Contra cum videmus eos leges ferre, quæ adeo sint generales, ut illud, quod licitum est, etiam prohibeatur cum illicito: ut illicitum justius posset puniri. Etiam aliquem ob errores, qui non sunt fundamentales, ab Ecclesiæ communione excludi, ut ulterior lapsus & macula vitetur. Peccata & vitia, quæ aliquem indignum Membrum reddunt, in Membro tolerari, eumque nihilominus ad *Communionem* admitti, ob morum in Ecclesia corruptelam: quæ non permittit, ut tam rigide procedatur, ut tantum vere digni ad Sacram Cœnam admittantur, quia hoc casu in multis parvis Ecclesiis vix Membra ulla reperirentur, & Sacramenta non possent administrari. Nonne ostendunt Reformati multos ex illis naturam & gubernationem Ecclesiæ omnino politica facere, ubi res licitæ prohibentur, & illicitæ tolerantur; ut quies publica conservetur? Et certe, si liceat aliquem ad Cœnam Domini admittere, quem profanum credunt, ob peccatorum diluvium, & morum corruptelam, de quibus jam ante dictum: quare ergo fraternitatem etiam cum eo non liceret exercere, qui in fundamentali errore versatur: quando etiam multitudo errorum & hæresium in regione aliqua grassatur, dominatur, & quasi regnum obtinet. Qui praxin nostrarum Ecclesiarum in

omnibus hisce recte examinaverit (ut ipsi affirmant) comperiet, nos revera eandem potestatem & auctoritatem in nostris ecclesiis exercere, quam Pontificiorum ecclesiis denegamus; idque contra Reformationis nostræ fundamenta: ut nos illis rebus mala & perversa vocabula imponere: & actiones eas Reformatarum Ecclesiarum circa decreta Synodorum & excommunicationem, &c. quoad externa actionibus Ecclesiarum Papismi probe assimilari; sed re ipsa, & in sua essentia alius prorsus naturæ esse.

Hæc fere sunt argumenta, quæ Papistici Scriptores in medium proferunt, ut fundamenta quædam Reformationis nostræ labefactent & destruant: & mihi videtur quodammodo nostris aquam hærere, ut recte illa diluamus: si servemus formas & modos quosdam dicendi, eorumque significationes, qui à multis in Ecclesia nostra solent usurpari, cum de natura Ecclesiæ sermo fit. Latius hæc diducere supervacaneum. Qui præcedentia legit & considerat, animadvertet hæc à nobis non gratis dici. Saltem hoc verum, Papisticos istos Scriptores, de quibus fertur, eos suis scriptis tot Reformatos ad se allicere, præsertim iis argumentis uti, quæ superius summatim enumeravi.

Nunc lubet eadem brevitate proponere opinionem circa naturam Ecclesiæ, & ejus potestatem, quæ mihi maxime placet: & quæ, mea quidem sententia, cum veritate & fundamentis Reformationis nostræ optime convenit. Statuimus, post adscensionem Christi in cœlum, & Apostolorum obitum, qui in doctrina sua & scriptis errare nequibant, nullam infallibilitatem aut potestatem, quæ conscientias humanas ligat, apud ullum singularem hominem, aut collegium aliquod in terris remansisse: sed S. Scripturam solum infallibiliter res comprehendere, quæ ad fidem & revelatam Dei voluntatem pertinent: illam idcirco nobis unicam esse fidei nostræ regulam. Verbum illud Divinum, quantum ad salutem sufficit, se proprio lumine ingenio humano pro Divino scripto manifestare: licet homines, & proinde Ecclesia sua doctrina & institutione multa adjumenta adferre possint, ut lumen illud conspiciatur. Nullam auctoritatem, aut collegium in terris esse datum, ad cujus declarationem, testimonium, aut denunciationem atque judicium, aliquid pro Divino Scripto, & pro infallibili illius Scripti explanatione admittendum sit: verum id cujusque sapientiæ, prudentiæ, Christiano & pio zelo, ad perveniendum ad cognitionem veritatis, relictum esse, ita ut quivis sua fide & judicio vivat, & ita docemus, *sensum Verbi Divini, privato illo judicio perceptum, conscientiam singulorum adstringere*: æque ac in omnibus aliis rebus, conscientiam spectantibus, quilibet de suis actionibus judicium fert: nec Deum ullam potestatem in terris constituisse, quæ

præ-

præter Deum, conſcientiis noſtris poſſit dictare, præſcribere, aut leges facere, quibus ea ſit alligata. Ut propterea nulla ſit in Eccleſia poteſtas condendi quaſdam formulas, confeſſiones, decreta, aut conſtitutiones; præſertim autem nullas novas, quæ aliis tali ſint regulæ, ut conſcientia illis vinciatur. Et poſtquam ea decreta ab Eccleſia conſtituta & confirmata ſunt, cuivis Chriſtiano, reſpectu conſcientiæ, & extra civilem ſtatum conſiderato (de quo poſtea diſputabitur) tamen æque liberum eſt canones eos approbare vel rejicere.

Obedientiam etiam fidei iſtis decretis, confeſſionibus, &c. à nullo poſſe exigi *ſub forma præcepti*, admonitionis officii ad obedientiam: aut ſub fundamento debitæ cujuſdam *ſubjectionis, quaſi juſſum, adhortatio ad officium, &c. oreretur ex poteſtate aliqua, cui conſcientia ſit obnoxia:* non etiam *virtute quorundam promiſſorum* Eccleſiæ Anteceſſoribus datorum, cum in aliquam Eccleſiam inſcribi voluerunt. Quoniam nemo conſcientiam ſuam eatenus alteri poteſt ſubjicere, ut poſſit polliceri, ſe in hac vel illa opinione ad conſcientiam pertinente, ſemper *perſeveraturum:* & ad perſeverandum in illa ſententia ſe obligare, licet aliter informatus priori ſententiæ nuncium remittendum cenſeret. Quare cenſeo neminem aut fidem, aut promiſſa Eccleſiæ data fallere, qui priori in Religione opinione reprobata, ſocietatem, cui ſe applicaverat, deſerit. Quapropter æque abſurdum eſſe arbitror, & cum fundamentis Reformationis noſtræ male conveniens, aliquos, qui eam ob cauſam Eccleſiis noſtris repudium mittunt, *excommunicare*, per excommunicationem, quæ veræ pœnæ formam habet: ac cum iiſdem *fundamentis* pugnat, quemquam *excommunicare*, qui numquam ex noſtris fuit. Si enim in noſtra Eccleſia nulla ſit poteſtas, cui conſcientia ſit devincta, ejuſcemodi poteſtati etiam nemo eſt devinctus. Verum hoc nobis ex Papiſmo adhæſit, & locum habet, ſi Eccleſiam ſtatuas auctoritate & poteſtate præditam, ad præſcribendum, quid ſinguli in conſcientia credere obſtringantur: atque id eodem jure, eademque auctoritate ab omnibus exigere.

Omnia autem hæc clarius apparebunt, ſi demonſtrem quo jure, & quibus fundamentis Religio Chriſtiana ſit conſtituta & in mundum invecta; Chriſtus, Apoſtoli, & Viri Apoſtolici prædicantes, & annunciantes Euangelium, omnes eos pro Chriſtianis habebant, qui Euangelicam fidem aſſciſcebant. Quibus fidei capitibus aſſentiri & admittere cogerentur, quos inter fideles adſciſcebant & numerabant, mea quidem ſententia non facile eſt determinatu. Apoſtolis etiam non ſuffeciſſe, homines ſimpliciter ad Chriſtianiſmum traduxiſſe; verum eos in ſocietatem collegiſſe,

quæ ſecundum leges aliquas & canones regebatur: in qua quosdam fuiſſe ductores & rectores, & alios qui regebantur, libenter conceditur: S. Scriptura, & Eccleſiaſtica hiſtoria clare id atteſtantur. Verum, quod à paucis eſt animadverſum, poteſtas illa regendi, imperandi, & obedientiam injungendi, non ex Euangelii natura naſcebatur: nec eſt poteſtas, quæ per Euangelii doctrinam in mundum eſt deducta: ſed procedit ex reliquiis naturalis poteſtatis, quam humanum regimen privatis reliquerat: vel quam ſingulis licet ſibi arrogare, cum civiles Poteſtates Eccleſiam non curant, aut hoſtes ejus & perſecutores exiſtunt. Veluti liberi à parentibus abdicati, eo ipſo jus adipiſcuntur multa expediendi, & faciendi, quæ eis non liceret facere quando pater eorum curam in ſe ſuſcipit. Et hoc regimen Eccleſiaſticum etiam tantum pertinebat, ſaltem poſtquam viri errare neſcii in Eccleſia Dei deficiebant, ad res quasdam corporales, ordinem, & diſciplinam: verum tamen inſtitutas & directas ad procurationem rerum ſpiritualium. Verum ſpiritualis ille ſcopus non ideo impedit, originem & formam illius regiminis, quatenus imperium in Eccleſia locum ſibi vindicat, civilia eſſe. Hoc enim apud omnes Reformatos certum eſt, nulli Eccleſiæ poteſtatem eſſe vel auctoritatem, ad conſcientiæ leges præſcribendas. Facile etiam concedo, primam formam regiminis Chriſtianæ Eccleſiæ ab initio plurimum unam eandemque fuiſſe; excogitatam ad formam gubernationis Synagogarum Judaicarum. Verum non puto, validis argumentis aliquem probaturum, partes eas Regiminis primitivæ Eccleſiæ, quæ neceſſarium cum Chriſtiani ſpirituali ſtatu nexum non habent, divina auctoritate, & tanquam legem etiam poſteris obſervandam, eſſe inſtitutas. Quemadmodum etiam partes quædam miniſterii in primæva Eccleſia reapſe ſunt exſtinctæ, & in deſuetudinem abiere: & credo Eccleſias Chriſtianas in eis libertate ſua gaudere: &, verbi gratia, ſingulis permiſſum, curare, ut Eccleſiæ aut per Epiſcopos, aut per Synodos & Claſſes, aut alio quovis modo adminiſtrentur. Quemadmodum eadem libertas viget circa omnium civilium Imperiorum formas. Quia gubernatio Eccleſiæ (quod ad formam attinet) etiam civilis eſt: & nulla Eccleſiaſtica adminiſtratio, qua conſcientiis leges feruntur, quæ eas obligent & adſtringant, per homines infallibiles poſſit dari. Etiam ideo exiſtimo partes iſtas Eccleſiaſtici imperii ceſſare debere, quæ in Chriſtianas Eccleſias idcirco venerunt & inſtitutæ ſunt, quod Poteſtates politicæ Eccleſiæ curam abdicarent, eamque perſequerentur.

Itaque omnia decreta & conſtitutiones alicujus Synodi, extra civilem ſtatum conſiderata, nihil aliud ſunt, quam ſimplex confeſſio fidei eorum, qui ibidem congregantur; omni jure, poteſtate, auctoritate deſtituta, ut aliis le-

g.s

ges ſint, quæ conſcientias ligent. Civilia, vel civilem ſtatum appello omnia ea, quæ homines in naturali ſuo aut politico ſtatu conſtituti, in Eccleſiam adferunt: non autem quæ ab Eccleſia, aut ab Euangelio mutuantur; ſed jam ante, quatenus ſunt homines, poſſident: & propter quæ verum imperium poſſint erigere & formare: quod, ſicut in omni ſocietate requiritur, ſic etiam in Eccleſia, quatenus ea ſocietas eſt, reperitur; & quod, quantum ad formam cujusdam ſocietatis pertinet, à ſocietatibus politicis non eſt ſejunctum: & ideo eo ſenſu Eccleſiaſticum regimen appello civile imperium, quod ad formam, quamvis illud juxta Euangelicas Divinas leges ſit adminiſtrandum: & ideo ſpirituale regimen poſſit nominari. Præter naturale hoc & politicum, omnia in Eccleſia ſunt ſpiritualia. Et apud eam, ea qualitate conſiderata, non eſt poteſtas ad ita imperandum, ut quis iſti mandato (ſi ita nominare placet) ulterius obſtringatur, quam quatenus ſe proprio judicio, quod putat in Verbo Dei fundari, obligat. Ex quibus omnibus porro etiam ſequitur, Eccleſiam, in Spirituali ſtatu conſideratam, neque judices, nec tribunal, neve reos, neu accuſatores habere; & ideo nec veram ſpiritualem mandantem poteſtatem aut imperium habere.

Sed hæc omnia planius apparebunt, quando penitius inſpiciemus, quo pacto Chriſtianæ Eccleſiæ ſucceſſu temporis in orbe terrarum ſint conditæ. Poſito ſecundum veritatem, & noſtræ Religionis fundamenta, poſt Apoſtolorum, & Apoſtolicorum exceſſum è vita, nullam *infallibilitatem* in ulla Eccleſia remanſiſſe: nec peculiaribus quibusdam Eccleſiis, aut univerſali (ſi forte ulla exiſtat Eccleſia, quæ nomen id ſibi vindicet) aliquam poteſtatem annexam, ut ulli privato, nedum Eccleſiæ, quid præſcribant, juxta quod fidem dirigant: *& ob quam poteſtatem cenſendum & credendum, illud, quod ab Eccleſia illa deciſum eſt, verum eſſe.* Sequitur ergo omnes Eccleſias æqualis poteſtatis & auctoritatis fuiſſe. In excitandis novis Eccleſiis, aut Chriſtianis cœtibus nullam veniam aut præſcriptum humanum exſpectandum, ſecundum quas regulas, aut quibus fundamentis Eccleſiæ illæ erigendæ forent. Verum in eo ſolum juxta verbum Dei agendum: quia conſiderandum Eccleſiaſticas Societates primum ab hominibus liberis inſtitui, nullis ſingulorum, aut collegii alicujus legibus adſtrictis, ſed qui ſuo & privato judicio certam ſibi Religionem eligant, atque ita ante ſub nullius omnino poteſtate conſtituti ſint, ad cujus leges ipſis vivendum. Et ſicuti nulla Eccleſia ſpeciali privilegio donata erat, ut ex ejus præſcripto & mandato alia Eccleſia ædificaretur, nulli Eccleſiæ *jus mittendi* Paſtores affixum eſſe poterat, aut jus illis ad id ſpeciatim auctoritatem præſtandi & *conſecrandi.* Veluti Eccleſiæ Hieroſolymitanæ ante abolitum cultum Judaicum, arcte adeo adhærebat poteſtas Doctores illius religio-

ligionis creandi, poteſtatem illis & auctoritatem dandi, ad partes Religionis iſtius adminiſtrandas. Ut porro, quidquid in Cultu illo Divino per alios fieret, qui ab Eccleſia illa non erant *miſſi*, *creati* & *conſecrati*, pro non vera administratione, & Religionis cultu haberetur.

Igitur ex præcedentibus neceſſario ſequitur, aut poteſtatem hujuſmodi in Eccleſia Chriſtiana nullam exiſtere, aut eam huic vel illi Eccleſiæ annexam eſſe, à qua *miſſio* illa, & per conſequens omnis *legitima adminiſtratio partium divini Cultus pendet*: illumque, qui ab aliquo, ſeu Eccleſia ſive privato, miſſus eſt, Religionem eam etiam adminiſtrare debere, ſecundum mandatum ſuum: ita ut tum denuo deveniendum ſit ad probationem *ſucceſſionis* à prima Chriſti Eccleſia uſque ad hodiernam: & ſimul confitendum, ab hac probatione ſummam hanc rem pendere, nimirum, quæ vera ſit Eccleſia, ubi Verbum Dei legitimè prædicetur, & Sacramenta adminiſtrentur, &c. Et tum omnia Papatus fundamenta vim priſtinam recipiunt. Sed quoniam iſta jure à Reformatis ſunt rejecta, eo decurrendum, ut, quemadmodum nulli Eccleſiæ poteſtas *miſſionis* & *creationis* & *conſecrationis* Doctorum ad adminiſtrationem quarundam partium Religionis ſub Novo Fœdere tributa eſt: ita ut omnes aliæ Eccleſiæ miſſionem & conſecrationem Paſtorum Divini Cultus ſub Novo Fœdere ab ea Eccleſia recipere debeant; quemadmodum inquam talis poteſtas miſſionis in particulari aliqua Eccleſia non ita extitit, ut illi affixa & propria eſſet, ita ſtatuendum revera talem miſſionem & conſecrationem ad miniſterium in Eccleſiis Novi Teſtamenti non exiſtere. Et omnia ea, quæ iis aſſimilantur, nihil aliud eſſe, quam inſtitutionem ordinis cujusdam, Chriſtiana prudentia excogitatam, quo miniſteria Religionis ſub Novo Fœdere, & à Deo inſtituta, certis quibusdam conferuntur. Singula Membra (viros nempe) & Eccleſias cunctas in ſe omnes qualitates, facultates, & jus habere, ad adminiſtrationes & officia illa exequenda, & ex ſuis, & in ſuis Societatibus, talia miniſteria ſtabilienda, & ea in Membra, per legitimam vocationem, transferenda: nec ab aliis, vel privatis, vel Eccleſiis, hac in re pendere. Ordo itaque, per Chriſtianam prudentiam repertus, non deſiderat, ut propterea ulla ſpiritualis poteſtas ſive auctoritas in Eccleſia vigeat; aut Spirituales, Sancti, ſeparati, & à Deo conſtituti fingantur, qui vi illius inſtitutionis, & Sanctitatis, quas ſolum à certis perſonis & Collegiis mutuari poſſis, qualitate forent præditi ad partes aliquas Religionis adminiſtrandum: & reliquos, qui ſingulari illa ſanctitate carent, nec prædicare, nec Sacramenta adminiſtrare poſſe. Sed Nos contra ſtatuimus univerſam Eccleſiam hoc tempore ſanctam eſſe: & quemcunque, quatenus ordo (*ſub quo legitima vocatio ſpecialiter numeranda venit*) & perſonæ dexteritas id permittunt, omnia Divini Cultus officia poſſe

ge-

gerere: & quamvis Ecclesiam potestate præditam, ad ministeria illa alicui injungenda. Veluti cuilibet homini libero sunt omnes qualitates ad officia politica in Repub. administranda: & quælibet libera Societas potestate & jure prædita est, ad Magistratus, qui à Deo ortum habent, in sua Repub. instituendos & confirmandos.

Ut ergo Verbum Dei canon est nostræ fidei, & eo perspectum nobis, voluntatem Dei esse, ut quisque Christianus salutem proximi procuret: & cognitionem doctrinæ salutis ad illud requiri. Cuilibet ergo etiam Christiano incumbit, proximum docere eam, & instituere. Et quamdiu bono ordine nihil aliud foret constitutum, & *publicum prædicandi munus, quod etiam à Deo descendit*, non esset certis quibusdam personis ab Ecclesia demandatum, cuivis, qui aptum se credebat ad alios imbuendum, jus etiam competebat hoc faciendi. Et quemadmodum ex Verbo Dei patet, & Christianæ doctrinæ natura exigit, ut Christiani (ut cœtus suos haberent, se invicem ad pietatem excitarent, in Veritatis cognitione exercerentur) aliquanto propius, & velut unum corpus congregarentur. Et etiam constet nullam posse dari societatem sine ordine aliquo & gubernatione; inde sequitur, ut, quibus in locis aliquot Christiani degunt, ibi etiam apud eos forma quædam gubernationis constituenda, & certus ordo introducendus sit, qui tenderet ad acquisitionem scopi & finis jam memorati: & qui oritur, uti jam dictum, quod ad formam spectat, ex naturali hominum jure: & quæ locum haberet, & se extenderet tantum ad res, quæ ad naturalem seu civilem statum hominum, id est, ordinem (sive ille in Ecclesia, sive in politia obtineat) pertinent: & quem statum Christiana Religio in homine invenit, non autem illi confert. Spirituale enim in Christiano nulli imperio aut potestati humanæ obnoxium est. Conscientiæ enim leges humanæ non possunt præscribi. Et quoniam omne imperium veram condendi leges potestatem complectitur. Et illud etiam pro confesso habetur in Christiana Ecclesia Regimen aliquod dari. Necessario ex his ergo sequitur, illud imperium nomen & dignitatem imperii spiritualis non posse tueri. Et non puto in S. Scriptura ultra præscriptum illius ordinis aliud genus gubernationis, & quod in jure naturæ fundatum est, posse inveniri: quod quidem in circumstantiis & appendicibus variat, quatenus natura Christianæ Religionis istud limitat. Verum omnes ordines, qui ex natura Christianæ Religionis necessario non profluunt, & tamen in Dei Ecclesiam per Christianam prudentiam sunt introducti, aliis Ecclesiis non sunt leges, quas imitari cogimur. Et censeo porro Ecclesias in iis rebus tantam libertatem habere circa formam sui Regiminis, ac politica imperia habent circa suas; illamque esse optimam, quæ maximum nobis adfert commodum. Illosque ordi-

nes idcirco non ex Divino aliquo, ſed ex naturali jure manare, & quod cuivis Chriſtiano competit, non quatenus eſt Chriſtianus, ſed quatenus eſt homo formatus & aptus natus ad ſocietatem: & quod majus minusve eſt, prout imperium, ſub quo Chriſtianus vitam tranſigit, jus ipſi concedit, laxius aut minus laxe eo utendi. Veluti filio jus naſcitur latius aut arctius uſurpandæ naturalis libertatis, pro parte & proportione paternæ curæ pro filio.

Non ulterior ſanctitas, jus, aut poteſtas, mea ſententia, in Eccleſiis Chriſtianis hæret. Ac, cum Deus nullius conſcientiam alterius judicio ſubjecit, cuicunque ergo etiam liberum eſt ſemet ejuſmodi cœtui dedere, in quo ſperat optime ſe ſalutem ſuam operaturum. Vice verſa Membris Eccleſiæ permiſſum, talem confeſſionem fidei componere, de qua inter ipſos convenit: & præterea Doctores ſibi eligere, qui juxta eam confeſſionem in docendo ſe gerent, & porro Sacramenta adminiſtraturi ſunt. Hoc omnino cum natura & origine officii prædicandi pugnat, ut aliquis in Eccleſia quadam Doctor creatus & conſtitutus, poteſtatem habeat contra eam confeſſionem auditores inſtituendi: ac ſi poteſtatem, auctoritatem, & mandatum à Deo haberet, ut tanquam Doctor, & in ea qualitate (quam quis per homines ſolum nanciſcitur, & per eoſdem ad certam confeſſionem determinatur) cœtum ad quaſvis doctrinas & opiniones ſuſcipiendas adhortaretur, quas Conſcientia ipſi dictabat cum Verbo Dei convenire. Hoc quidem officium eſt cujuſlibet Chriſtiani, ſi conſideretur ut homo liber: atque is illud facit tanquam privatus; & poteſtas, auctoritas, & mandatum illud faciendi, profluit ex teſtimonio ſuæ conſcientiæ, nimirum iſtud, quo alios imbuit, veritatem continere, ſuumque eſſe officium, proximo viam ſalutis demonſtare. Ita ut poteſtas ea cuivis ſit Chriſtiano; non autem Doctori, qua Doctor eſt Eccleſiæ, quæ confeſſionem habet. Sed in cœtu fidelium, cujus nulla exſtat confeſſio, ibi Paſtor liberatur quidem ab ea obligatione: verum is non idcirco alia poteſtate vel auctoritate, ſive alterius generis mandato præditus eſt, ac alii Doctores, qui à Concilio fidelium, ordinis gratia, ad prædicandi munus creantur.

Et quemadmodum ex ante dictis liquet Chriſtianas Eccleſias oriri ex libero conſenſu & conjunctione multorum Fidelium. Et nullos Chriſtianos poteſtatem aliquam habere, jus, ſive auctoritatem imperandi alicui in rebus fidei, quid in conſcientia ei credendum ſit: eumque ut non obedientem, errantem, hæreticum, ſub ſententiæ ſpecie, & velut pro tribunali condemnandi, quod ad ſpiritualem ejus ſtatum ſpectat. Verum cuilibet Chriſtiano ad operandam ſuam ſalutem, jus competere ſe ab iis ſeparandi, quibuſcum nullam ſibi communionem fovendam arbitratur. Ergo ſatis ſuperque patet, univerſam Eccleſiam

clesiam, quatenus est Ecclesia, *& in spirituali statu (cujus statum respectu potestas ferendi leges aut cogendi, locum non habet)* consideratam non majori jure præditam esse, ac singuli Christiani, antequam se cœtui alicui conjunxerunt: eamque Judice, Tribunali, & jure irrogandi pœnam carere. Verum omnia legitima Ecclesiarum acta in ejusce naturæ rebus, circa peccatorem, aut graviter in quibusdam fidei capitibus errantem, tantum privatarum Societatum operationes esse, quæ consistunt in evitatione & simplici declaratione, pro qua hæc persona, aliquando etiam universa Societas sit habenda. Et quando hæc discessio & separatio ob legitimas fit causas, bene se habet. Sin secus, iste peccatum & culpam illius feret, quia citra causam & necessitatem concordiam fraternam turbat.

Quæ ad divortium & separationem requirantur causæ, haud facile decidi potest. Et tamen res hæc recte debet concipi, si velimus nobis constare bonæ conscientiæ fructus in Ecclesiis formandis: illis ab aliis separandis & sejungendis: & legitimis secessionis nostræ à Papismo causis tuendis. Jactitant Pontificii nos non posse effugere culpam Schismaticorum: eoque peccato nostris Ecclesiis incumbente, illas non posse esse veras. Cum etiam fundamentalia fidei capita nequeamus enumerare, certo etiam nobis non posse constare, an in vera vivamus Ecclesia: multo minus, ut nostrum divortium à tot aliis Ecclesiasticis cœtibus & *sectis* ratione possimus defendere, quibuscum nos conjungere recusamus. Et ex illis concludunt porro, nos Reformationem nostram, & secessum à Papatu, & perseverantiam extra Papisticæ Ecclesiæ communionem non posse ut justam & æquam defendere: quia fundamentalia fidei capita non valentes enumerare; nec in singulis erroribus formam fundamentalis errati, & in quo consistat illud, speciatim indicare: nos itaque etiam non posse esse certos, Papatum in fundamentis fidei errare. Etiam nunquam nos determinasse, quamdiu in Ecclesia, in fundamentalibus errante, perseverandum sit, antequam ei repudium mittamus. Quoniam haud ignotum est, non ante Ecclesiam hæreseos damnandam, eamque relinquendam, antequam obedientiæ frœnum mordeat, & præ malitia veritatem recipere recuset; atque ita à semetipsa sit damnata. Porro disputant, quoniam non omnia in Romana Ecclesia definita fide explicita necesse est credere, verum certa solum capita, ea tamen lege, ut circa reliqua docilem te præbeas, ideo existimant nobis etiam minus causæ fuisse ad Ecclesiarum Matri vale-dicendum. Et quod ad tyrannidem, in qua nos, & jure quidem causæ nostræ æquitatem atque justitiam ponimus, regerunt, nostram Ecclesiam longe majorem exercere, quam Romana, quæ nullos nisi male morigeros animadvertit. Nos autem illos ecclesia, & cœlo excludimus, qui nunquam ex nostris

eo

eo pacto fuerunt, ut per promissa, & fidem, aut aliquam potestatem, quæ penes nostram Ecclesiam residet, ecclesiæ nostræ obstricti fuerint, aut eodem quo nos modo credere tenerentur. Porro dicunt, eos præsertim nullam causam sui divortii posse allegare, qui tradunt, licere quidem ob magnam morum corruptelam in Ecclesia eum pro Membro illius retinere, quem censent nondum pœnitentia duci. Nam ut ajunt, si hoc in moribus locum obtineat; quare non æque in rebus fidei. Et si Ecclesiæ hoc licet facere ob singula Membra, quanto justius ut singula Membra illa prudentia circa Ecclesiam, & ejus Rectores utantur. Quare arbitrantur illam certitudinem, nempe nos veram esse Ecclesiam, & ejus dignum membrum, & omnium Ecclesiæ commodorum participes ista re niti, quod illius simus Ecclesiæ, cui Deus omnia illa privilegia adjunxit, quæ Romana Ecclesia sibi arrogat. Et schisma & culpam non obedientiæ continere, si auctoritate illius Ecclesiæ nos exuamus. Et præter ea fundamenta nihil dari certi, ne ignoremus an verum istius ecclesiæ membrum simus. Hæ sunt Pontificiorum objectiones. Nunc videndum nobis quomodo illa diluamus. Certum statuo, difficillimum esse fundamentalia fidei capita recensere. Quare non recte quidem generaliter hoc fundamento puto erigi ecclesias, & separationes ab aliis institui. Credo tamen, certam & claram explicitam notitiam rerum supra proxime memoratarum, & à Pontificiis allatarum, ad nos, ut putant, convincendos, quod non legitime nosmet ab eis segregaverimus, & novas ecclesias excitaverimus, necessariam esse, si de natura ecclesiæ recte velimus judicare. Et propterea multum nobis sudandum, ut causam nostram contra Pontificios probemus, si illa jura, potestatem & auctoritatem Reformatis Ecclesiis tribuas, quæ vulgares Doctores ipsis tribuunt. Verum arbitror insuper, si naturam Ecclesiæ pro merito consideres, omnes eas difficultates disparituras.

Si statuas propterea ecclesias nullas erigi, & ab aliis segregari, quia credimus illas, à quibus nos sejungimus, in fundamentalibus errare: aut istos, cum quibus in una & eadem Ecclesia non uniti sumus, à communione Dei, & Filii ejus exclusos. Nec eam esse causam, quod cum multis Ecclesiis communionem non colamus. Sed differentiam opinionum minoris momenti divortio illi justam posse dare causam: quia infirmitas hominum ejuscemodi est, ut sæpenumero ob res, quæ ad salutem nihil pertinent, non tranquille satis possint convivere: & idcirco multas factiones, turbas, & confusiones fieri: ita ut animi, quod sæpius convenire necesse sit, ex sententiarum diversitate (quas quivis sæpe, humana imbecillitate, & pravo judicio, existimans majoris esse ponderis, quam revera sint, animose nimis propugnat) exasperentur. Ut judicetur, ad tranquillitatem, & ædificandas multorum

con-

conſcientias utilius eſſe, ſi ſeparentur: quam ſi per congregationem in unum corpus, & tractationem rerum communium, quotidie materia ad altercationem & animorum exacerbationem ſuggeratur. Quemadmodum hoc ſingulis diebus circa alias ſocietates ſolet fieri.

Probe novi iſtos, qui per malitiam ad ſchiſma illud perveniunt, pœnam ſuam laturos. Non tamen ſatis capio, quare Chriſtiana prudentia non injungat, ad auferendum ſcandalum infirmorum membrorum illius Societatis, quæ cum alia propter leviores controverſias quam fundamentales convenere, ut ſejungantur. Nec etiam puto omnibus ſegregationibus nomen ejus ſchiſmatis imponendum eſſe, de quo Apoſtolo Paulo ad *Gal. Cap.* 5. & quod inter opera carnis recenſet. Verum illorum factum inter opera carnis numerari, qui per malitiam ad ſchiſma ruunt, in eoque perſeverant. Diſſimiles autem iſtos eſſe, qui ad quotidiana jurgia, & quæ inde ſequuntur, fugienda, alii alios ita vitant, ne tamen vinculum Chriſtianæ charitatis rumpatur.

Cenſeo etiam, magnum debere diſcrimen conſtitui inter diſſidia, quæ Apoſtolorum temporibus fiebant, & illa quæ noſtra poteſt memoria contingere. In primitiva Eccleſia major erat ſimplicitas, major virtus: & perſecutiones & oppreſſiones in cauſa erant, quod Chriſtiani forent commodiores & faciliores. Periculum etiam excidii Eccleſiæ, quod ex ſchiſmate oriebatur, majus erat. Quemadmodum etiam omnes ſejunctiones & ſeparationes Reformatarum Eccleſiarum in Galliis vix ſine univerſa deſtructione Eccleſiæ poſſent fieri. Et ideo exiſtimo illos, qui auctores ſunt talium ſchiſmatum, & qui malunt ut omnia peſſum eant, quam ut paululum concedant, horrendum peccatum committere. Sed longe aliter res ſe habet cum Eccleſiis, quarum ſeparatio tranquillitatis cauſa fit, & ad meliorem eorum ſtatum, qui ſegregantur, & ubi periculum diſſipationis & diſperſionis exiguum eſt. Ubi Membrorum multitudo, multiplicatio quæſtionum & opinionum circa Religionem, minus periculum diſſipationis Eccleſiarum, & magnum commodum tranquillius vivendi, divortium ſuadent, eo caſu diſceſſio & ſejunctio non ex carne oritur: non magis, quam ſi vitemus ejuſmodi perſonam, quæ plurimum à noſtro ingenio diſſidet, & multo uſu ſui magnas occaſiones ad controverſias & rixas præbet, inter opera carnis meretur recenſeri: verum contra Chriſtianum & prudens opus eſt. Sic arbitror diviſionem quorundam Collegiorum, qui ob multitudinem eorum, qui ſunt in eis Collegiis, & propter ſenſuum & opinionum differentiam, acerrime inter ſemet digladiantur, non illicitam eſſe. Et tales ſeparationis cauſæ poſſunt etiam illam fratrum ſegregationem approbare; nec tamen eo vinculum charitatis divelli. Quemadmodum illæ Eccleſiæ, claſſes, ſive ſynodi non creduntur communionem

Sanctorum excludere, aut schisma fovere, qui sibi justas putant esse causas, ne aliis ecclesiis, classibus, vel Synodis se jungant. Quinimmo nostrarum Ecclesiarum videtur esse doctrina, non licere, ut omnes Ecclesiæ totius Christianismi se subjiciant uni Collegio seu Capiti, cum contra Papam disputantes defendant illicitum esse, ut aliquis sit universalis Ecclesiæ Episcopus. Non omnē schisma aut separatio mala sunt, sed rationes & causæ quædam reddunt ea mala. Censeo, cum in Reformatis Ecclesiis liberæ nostræ Belgicæ dissidia & discordiæ inter Remonstrantes & Contra-Remonstrantes tam alte exarserant, ut clare conspiceres, animos illos irritatos non posse sedari: & per congregationem utriusque factionis in unam Ecclesiam, nihil aliud quam perpetuas lites, factiones, invidiam, & suspiciones in Ecclesia posse dominari: illudque solum, nullo habito respectu, quousque opiniones factionum extenderent se; & quam noxiæ aut perniciosæ illæ forent, suffecisse, ut utrique parti separatio & secessus persuaderetur. Nec etiam hoc tempore ullum malum in separatione illa viderem, dummodo ab acerbitatibus & contumeliis ùtrimque commissis temperatum foret. Nescio etiam cujus foret usus aut commodi factiones illas una Ecclesia includere, & malè convenientes fratres in unam societatem cogere: quandiu antagonistæ invicem non benignius de adversarii doctrina sentiunt, nec animi pacati sunt, & veterum malorum etiamnum meminerunt. Putamusne eo majorem tranquillitatem & charitatem inter partes futuram? Aut an censemus concordiam Christianam in eo consistere, ut multi Christiani quoad corpora colligantur; & interim jurgiis & litibus conflictentur? Acerbitas scribendi mutua nostrorum Theologorum, & magnum partium studium in Ecclesia clare ostendunt, quod non ideo major flagret charitas, quia Membra unius ejusdemque ecclesiæ sumus. Quare etiam judico, scripta de mutua Christianorum tolerantia, quæ fundantur in distinctione capitum, quæ necessaria ad salutem, & credenda sunt; & inter ea, quæ non sunt ejusdem ponderis, non magni esse commodi: & rem nunquam ea via felicem habituram exitum. Nec hæc etiam in considerationem venire. Verum Christianis speciatim superstitionem illam per prædicationes evellendam, omnes errores in fide tanti facere. Et simul eos adhortari, ut omni moderatione erga proximum utantur.

Hæc cum ita sint, clare videmus, omnes difficultates, supra commemoratas, evanescere, & non requiri, ut ante fundamentalia fidei capita enumerentur, antequam Ecclesia possit erigi, aut alteri Ecclesiæ multam salutem dicere. Non semper necessarium esse, ut non ante ab alia ecclesia nos separemus, quam censeamus, ecclesiam in doctrina aut moribus eousque prolapsam, ut cum ea fraternitas, & arctum vinculum, quod inter Christianos colitur

litur & observatur, servari nequeat: nec idcirco Sacramentum unitatis cum ea usurpari possit. Ad legitimam separationem per se, & extra nullas extraordinarias circumstantias consideratam, non multo plura requiri, quam exigitur, ut alter alterius familiaritatem & usum fugiant, qui ingeniis & opinionibus dissentiunt, & quibus propterea in ea vitæ consuetudine multi casus & occasiones turbarum occurrunt. Porro decisionem necessariorum & fundamentalium capitum non adeo ecclesiis desiderandam, ut causas segregationis super ea fundent, quam quidem Summis Potestatibus, ne ignorent, quas religiones in Imperio suo propter conscientiam possint tolerare. Nam, ut ante dictum, fundamentalia capita in erigendis & separandis Ecclesiis exiguum sibi locum vindicant: verum casus minoris momenti; & qui plerumque ante ex minoribus defectibus & vitiis existunt, justas sejunctionis & segregationis causas procreant. Et Ecclesias, quibus repudium mittimus, non idcirco damnamus, velut extra statum gratiæ constitutas. Si eo accedat, quemadmodum multæ Reformatæ Ecclesiæ sentiunt, excommunicationem, & à Cœna prohibitionem, non esse pœnam ecclesiasticam: verum non magis aliquem à communione posse removeri, quam à societate precum, & auscultatione prædicationis Verbi Divini, omnia erunt transacta. Verum Magistratui semper iste scrupulus remanet, quo pacto cognituri sint, qui errores in Religione tanti sint, ut exercitium ejus propter conscientiam non debeant permittere.

Natura ergo ecclesiæ ita explicata, ab una parte hinc sequitur, nullis ecclesiis speciatim potestatem ullam, aut auctoritatem prædicandi, aut mittendi competere, neque characterem aliquem sanctum quibusdam personis imprimendi. Omnes Christianos, qui in Ecclesias & Societates congregantur, ex se, & per se jus habere, creandi aliquos, qui Verbum Divinum doceant, & Sancta Sacramenta administrent. Omnes ecclesias natura sua æquali potestate & dignitate esse. Alteram in alteram imperium non posse sibi vindicare. Et idcirco omnes eas functiones & actiones, quæ aliis ex capitibus oriuntur, quæque supra rejecimus, vere in Ecclesia, qua Ecclesia, non exstare. Et ideo æque nomina & species omnium illarum functionum, quæ in Ecclesia Romana cum omnibus suis essentialibus & formalibus partibus exercentur, vitanda esse, ac nomen ipsum.

Ab altera parte omnia Pontificiorum argumenta in fumum abire, quæ ex natura, proprietatibus, & juribus talis Ecclesiæ, qualem sibi imaginantur, profluunt: & à quorum opinionibus aliquatenus nonnulli nostrorum Reformatorum non videntur alieni: & ob quorum Doctorum sententiam, omnia ea argumenta, quasi communis Reformatarum Ecclesiarum doctrina esset, nobis objiciunt. Cum tamen is Ecclesiæ sensus Reformationi non adhæreat.

Non sunt igitur illæ absurditates, quæ Pontificii Doctores pro absurditatibus nobis opponunt: nimirum; singulas ecclesias pro arbitrio ab aliis se posse separare. Nos judicibus carere, qui legitime & cum auctoritate judicent de singulari Membro, aut Ecclesia, *circa res quæ fidem & conscientiam spectant: ita ut eorum sententia conscientias nostras liget.* Ecclesias istas, quæ ab aliis separantur, utrasque hoc æquo jure facere: *quatenus altera alterius judicio non obligatur, nec sit obnoxia, ut idem cum altera Ecclesia sentiat: quanquam Dei respectu non fiat id pari æquitate.* Nos non habere conspicuam Ecclesiam, quæ per signa visibilia cognosci possit, ad quam fideles se conferre debent. Ecclesias nostras carere potestate, ut cum auctoritate, & judiciorum more controversiæ sopiantur. Nos nullas peculiariter consecratas personas habere, quæ per alias specialiter auctoritate sint donandæ & consecrandæ ad prædicandum, & Sacramenta administranda. Quare nobis ejusmodi potestatem ad missionem & collationem non esse, ac sacerdotibus suis adscribunt. Nam objectiones hæ eousque fundamentum habent, ejusmodi jura, auctoritates, jurisdictiones, privilegia, &c. confitemur in Ecclesiis nostris non reperiri: verum etiam ea cum natura Ecclesiæ subsistere nequeunt, & cum spirituali ejusdem & omnium Christianorum statu: nempe, si potestatem eam & auctoritatem ad res fidei & conscientiarum velis extendere, *ut conscientia hominum isti potestati obnoxia sit*, quemadmodum in Papismo fieri amat. Alias autem penes omnes ecclesias vis est judicandi, mittendi, castigandi, remunerandi, controversias componendi, &c. Verum ea ad conscientias non pertinet, nec locum habet in rebus fidei, quatenus illæ nulli humanæ auctoritati subjectæ sunt: verum extendit se ad res, de quibus pacta & contractus fieri possunt rerum ordinem spectantium, & quæ corporales sunt. Quare non ita generaliter dici potest (quemadmodum Doctores in Papatu hoc indefinite faciunt, aliter de disciplina nostræ Ecclesiæ judicantes, quam necesse est, & quam è Doctrina nostra necessario sequitur) ex his positionibus nihil aliud, quam meram confusionem nasci: & nihil inde præter schismata & multiplicationes divisarum Ecclesiarum posse oriri: & si aliquis per ecclesiasticos quosdam agendi modos se putet onerari, statim se ad aliam Ecclesiam conferet, aut ipsemet novam excitabit: & arbitrabitur se illud non solum bona conscientia posse, verum etiam debere facere. Eumque, qui excommunicatur, tantundem juris ad Ecclesiam excommunicandam habere, ac Ecclesia in ipsum habet: & Deum tantum judicaturum, quis justiores habuerit causas ad divortium faciendum. Verum nullum judicium singularium personarum aut Societatum nos obligare ad permanendum in illa Ecclesia; ob cujus lapsum in doctrina & moribus judicamus nos in eadem non posse perseverare. Assero ergo

res iſtas, quas Pontificii abſurdas judicant,& ſibi invicem contrarias, tales non eſſe cenſendas, neque habendas: & quivis hoc facile capiet, dummodo diſcrimen fiat inter illud, quod Chriſtiana facit Eccleſia; ſimpliciter pro Eccleſia conſiderata,& id quod fit vi alicujus fœderis,& mutuorum promiſſorum Membrorum, quæ naturali ſuo jure poteſtatem habent de rebus quibusdam contrahendi & tractandi. Sed nulla de ſpiritualibus tractatio vim obtinet: quia conſcientiam meam nulli humanæ auctoritati ſubjicere queo: & Deus nullum conſcientiis judicem conſtituit. Sed poſſeſſio cujuſdam juris naturalis & libertatis, quam naturalem libertatem Chriſtiana Religio in homine reperit, concedit, ut in Eccleſia contractus aliqui, promiſſiones, & ſubjectiones habeant locum: quare Eccleſiarum Rectores, judices, & pœnæ eccleſiaſticæ poſſunt conſiſtere. Nam Chriſtiani, qua homines conſiderati, quiddam poſſident, de quo adjungendo ſe Eccleſiæ, contrahere poſſunt, & cum Rectoribus & ſingulis illius Eccleſiæ Membris contractum aliquem inire; quo ſemet obſtringunt, ſe aliquid facturos, omiſſuros, aut paſſuros ut fiat, ſi pareant aut tranſgrediantur leges Societatis. Sed ſicuti fundamentum horum omnium naturale & corporale jus eſt: ita etiam omnes iſtæ Eccleſiaſtici Regiminis partes corporalia ſpectant; quæ tamen ad ſpiritualem finem diriguntur.

Sic privatus aut Eccleſia ſubmittit ſe judicio Eccleſiæ, Claſſis, aut Synodi: & promittit ſe earum judicio ejus Societatis Membrum, aut Doctorem, aut etiam Rectorem permanſurum, aut ab illis ſe relictum & abſciſſum iri. Et cunctorum eſt officium, qui obligationem iſtam contraxerunt, ſententiæ Rectorum & Judicum Eccleſiaſticorum eo uſque parere, ut juſſa exequantur; aut ut eatenus patienter ferant, quod ab Eccleſia, cui ſubſunt, tanquam non parentes, & contra eccleſiaſticas leges peccantes, abſcindantur. Verum, ut quivis facile percipit, hoc neque conſcientiam, nec ſpiritualia ſpectat, quatenus nemo tenetur judicium Ductorum Eccleſiæ pro lege, cui conſcientia ſit alliganda, agnoſcere. Ita ut excommunicatio, verbi gratia, quatenus in Eccleſia, qua Eccleſia, viget, nihil ſit aliud, quam Eccleſiæ declaratio, pro quo excommunicatum Membrum ducat. Verum illius intuitu, quod per fœdus eo accedit, illa declaratio formale & authenticum judicium ſeu ſententiam continet. Et ſimile fere eſt, ac ſi civis ex collegio, propter prævaricationem conſtitutionum Collegii, & cujus tranſgreſſionis culpam agnoſcere, aut emendare nollet, ejiceretur. Et qui putat ſe ſalva conſcientia non poſſe ea facere, ad quæ Eccleſiaſtici judices adigunt eum, is dedecus illud excommunicationis perferre debet. Sed pariter jus habet ad aliam Societatem ſe conferendi, dummodo ſint: aut ipſemet aliam erigendi, quatenus

nus

nus vis armata Principis externum ejus conatum ad formandam Ecclesiam fit, ipsum non impedit. Et his in rebus ipsius conscientia nulli Ecclesiæ aut Magistratuum judicio devincta est. Et isto sensu, & circa spiritualia illa quivis Christianus dicere potest, se nulli hominum judicio subjectum. Sed solam Dei voluntatem, in Verbo suo patefactam, sibi regulam esse, & secundum quam die Novissimo judicandus erit. Et eatenus verum, penes Ecclesias (sicuti earum naturam consideramus, & omnes Reformati, juxta Reformationis suæ fundamenta, illud tenentur confiteri) nullam omnino potestatem residere, ad schismata, & multitudinem separatarum Ecclesiarum impedienda. Nam qui se aliter in conscientia per Verbum Dei imbutum arbitratur, is certe non tenetur decretis Præpositorum Ecclesiæ in rebus fidei (aliud enim obtinet, si sermo sit de rebus ordinis) acquiescere. Atque ita nemo ob edicta illa ad istam Ecclesiam, quæ tales constitutiones fecit, se applicare cogitur: & sic hoc modo schisma non potest tolli.

Et absurdum sæpius nobis visum quod multi Antecessores & Rectores Ecclesiarum gratiam & defensionem Principis tam parum curent: & de ecclesiastica sua potestate & disciplina non aliter loquantur, ac si eis solis, sine potestate civili, Membra sua & Ecclesias à schismatibus, scandalis, contemptu, &c. possent tutari. Cum revera Classes & Synodi in hisce regionibus ne minimum quidem Membrum, aut Pastorem, aut Synedrium Ecclesiasticum in pagis ad Officium possint cogere ecclesiasticis suis censuris & pœnis; si Doctori pagano cum Grege suo conveniret, & Ecclesia ejus censeret, Synodos & Classes contra suum Pastorem aut Ovem in ecclesiastica censura & pœna perperam processisse. Adhæc universum Regimen Ecclesiasticum, ut supra demonstratum, ex reliquiis tantum naturalis cujusdam libertatis oritur: quia Imperium ex naturali hominum jure originem ducit, qui, in cœtum unum coëuntes, ex natura omnium Societatum, sine Gubernatione aliqua non possunt subsistere. Sed leges, juxta quas cœtus fidelium regendus est, ingenium & naturam suam mutuantur à Spirituali Ecclesiæ statu, & idcirco sunt spirituales. Et propterea Magistratus civibus suis eam libertatem, quam jam diximus manare à jure naturali, non potuisset concedere, si censuisset, commodum suum id exigere: quam libertatem etiam nullæ ecclesiæ sumere sibi queunt, si Princeps eam curam pro Ecclesia gerat, & omnia largiatur, quæcunque per illud Ecclesiasticum Regimen, cum ab Ecclesiasticis administratur, sperant se posse nancisci. Ut puero à Patre suscepto, & omnis paterni amotis & curæ erga ipsum participi, patriæ auctoritati non licet se eximere, & propria curare: quemadmodum illi liberum est, si pater eum abdicat. Ita ut constet publicum & externum jus Eccle-

clesiarum in hisce regionibus è Magistratibus oriri; quatenus singuli in civitate, jus & libertatem suam naturalem maximam partem Magistratuum potentia complectitur: sicut etiam vigorosa executio illius juris ab ipsis pendet. Et idcirco Ecclesiasticorum esse inscitiam, favorem Magistratuum, quo fruuntur, tam in jurium possessione, quam in usu & exercitio eorum, tam parvi ducere. Et Imperium illud Ecclesiasticum natura sua tam infirmum est, atque infirmius etiam in hisce terris, quod hic diversæ Sectæ & Ecclesiasticæ Societates tolerentur. Nec magno hic dedecori aut damno sit extra publicam Ecclesiam vivere. Et si ab hac ejiciare, ad illam patebit tibi aditus: quinimmo novos cœtus instituere tibi licebit, connivente Magistratu. Et condemnatio & excommunicatio totarum Ecclesiarum, & infinitorum Membrorum, quæ postea pro non inhonestioribus civibus habentur, videntur omni ecclesiasticæ pœnæ contumeliam & dedecus abstulisse. Quanti ergo omnium Defensorum Ecclesiasticarum harum legum interest, decreta, edicta, sententias Ecclesiarum, Classium & Synodorum observare & magni facere. Nihil perpetrare, aut permittere, quantum in se est, quo fiat, ut singula Membra vel Doctores, aut etiam inferiora Ecclesiastica Collegia, vituperent, oppugnent, pro injustis & iniquis illa traducant, quæ in Supremis Tribunalibus Ecclesiasticis decisa sunt. Cum enim aliter fit, reverentia eo corruat necesse est, quæ illis cœtibus, & ipsorum decretis defertur. Et quidam Politici, quibus immoderatus Ecclesiastici juris usus aliquantum displicet, optime norunt hoc in commodum suum vertere, & ecclesiastica decreta eludere, istis patrocinium denegando, hoc colore, quod Theologi dissentiant, atque ita ipsos condemnatos in Ecclesia protegunt, aut concedunt eis separatos habere cœtus. Et arbitror sententias aut decisiones Collegiorum Ecclesiasticorum propterea etiam in contemptum cadere, quod sæpenumero de rebus frivolis sententias suas, quibus in Ecclesiis suis obtemperari volunt, proferant: ut ita fratri illi, cui male volunt, stigma aliquod inurant. Vel quod speciales Ecclesiæ & Classes plerumque ob easdem causas, quas supra enumeravimus, controversias aliquas definiant, antequam ista detulerint ad decisionem superiorum Collegiorum. Quo sæpe fit, ut hæc Ecclesia & Classis adversus illam quid decidat; & in sententiis suis & disciplina Ecclesiastica circa capita ea dissentiant. Et ideo praxis Ecclesiæ Gallicanæ in patria nostra magna laude digna est, qua speciali Ecclesiæ non licet quippiam definire, quod magni est momenti, & qui casus etiam in aliis ecclesiis accidere potest. Verum hac de re judicium Synodi ante requiritur.

Semper ab eo abhorrui, quod libertas hominum in exercenda Religione

 sua

ſua multum imminuatur. Et judicia & ſententiæ Eccleſiarum ſæpius mihi ſunt ſuſpecta, quod neceſſarias formulas non obſervent, quas ab omni ævo ipſi Chriſtiani Principes & Judices cenſuerunt à legitimo procedendi modo non poſſe abeſſe: & quæ præcipue in omnibus Tribunalibus, qua Eccleſiaſticis, qua ſecularibus, locum habere debent: quanquam aliquot litigioſi ſæpius eo abutantur. Et puto propterea, præcipuum Chriſtiani Magiſtratus eſſe officium, haud facile, antequam ipſemet rem probe cognoverit & examinaverit, eccleſiaſtica decreta, quæ alicujus ſunt ponderis, executioni mandare. Verum etiam quando conſtaret de juſtitia modi procedendi ab Eccleſia; & res, de qua judicatum erat, non tam doctrinam fidei ſpectaret, quam alia quædam delicta & turbas: exiſtimarem Magiſtratus non tantum non debere tolerare ea in Eccleſia Publica, quæ Synedrium Eccleſiaſticum damnaſſet, & cenſuiſſet in Eccleſia non perferenda: verum non facile eis concederem ſeparatos cœtus inſtituere, ut eo omnes leves & injuſtæ ſegregationes vitarentur; & ut hujuſcemodi homines damnum & infamiam ſubirent, quæ juſtum eſt ut his adhæreant, qui à legitimo Collegio condemnati ſunt de culpa non obedientium.

Ab his omnes illos excerno, qui in ſimplicitate ſua, & propter conſcientiam, ſententiam mutantes, confeſſionem Eccleſiæ, in qua vixerunt, approbare gravantur: & idcirco petunt, vel ut tolerentur, vel ut Deum colere ſibi liceat in ſejunctis cœtibus: & qui hoc modo exuunt promiſſa Eccleſiæ præſtita. Hoc cuique liberum, & hac in re nemo peccat contra eccleſiaſticos canones; nec culpam non obedientis incurrit, nec ob id pœnæ alicui aut excommunicationi ſubeſt: quod nemo ultra placitum Membrum Eccleſiæ manere cogatur. Cum nemo conſcientiam, cui ſolus imperat Deus, & quam ſibi Deus ut propriam vindicat, nulli ſingulari homini aut Collegio poſſit ſubjicere. Talibus omnis moderatio & facilitas exhibenda eſt. Sed hæc ſcopum noſtrum excedunt.

Reformatis igitur Eccleſiis nulla prorſus poteſtas competit fidei controverſias decretis terminandi, quæ conſcientias vinciant. Et omnia earum edicta & judicata, reſpectu vinculi conſcientiarum, ſolummodo ſun[illegible] tiones illorum, qui in conciliis præſto ſunt. Sed quod ad ſæcularia, & fœdus Membrorum & Doctorum attinet, qui inter ſeſe de rebus quibuſdam corporalibus, quanquam ad ſpiritualem ſcopum collineantibus, contractus & conventiones fecerunt, judicialis poteſtas eſt penes ea collegia, pœnæ & remunerationi in rebus illis, ſuper quibus conventio potuit iniri, locus eſt: nec idcirco ſpiritualia, nec conſcientiam ſpectat, ad eam obſtringendam: quoniam ea non cadit in conventionem. Et cuivis i[illegible]lla jura intacta ſervan-

vantur: & spiritualium intuitu neque Principem, nec Judices agnoscit: & propterea neque pœnæ subjecta est, vel remunerationem exspectat ab ullo homine vel Collegio. Nam obedientem, vel male morigerum se præbere legibus, & ex quibus remunerationes & pœnæ profluunt, quæ directè ad spiritualem hominis statum atque conditionem pertinent, hic nullum locum obtinent. Quia homines nullas conscientiis leges possunt præscribere.

Quare affirmamus, Ecclesiæ nullam potestatem aut jus competere, ut cum auctoritate aliqua, cum qua conjuncta est vis obligationis, qualis penes principem aut judices est, ulli quid proponat, juxta quod conscientia ipsi dirigenda, aut quæ credenda sint. Nullam excommunicationem agnoscimus cum auctoritate conjunctam, quæque velut per judices fit, & secundum quam quisque in conscientia judicare tenetur de statu suo spirituali: nullas, nisi Doctrinæ, claves: nullam auctoritatem in docendo: nullum *Mandatum*: nullos Apostolos & Legatos à Deo post mortem Apostolorum aut Apostolicorum virorum, & Euangelistarum cum præcepto aliquo missos, ob quod huic, vi hujusmodi mandati, quam alteri, majorem fidem adhibere teneamur. Ut hoc pacto per mandatum illud singulari homini aut collegio ita obnoxii fiamus: ut de recipiendis illis præcepta seu leges habeamus, quæ fidei nostræ sint canones. Sed probamus quidem ordinem, quo ad confusionem vitandam, non cuicunque licet, Præconem Verbi Divini agere: quemadmodum certa & ab hominibus profecta lege fit, ut certi quidam regant, alii autem regantur. Nec ideo tamen Magistratus officium definit institutio esse Divina: idem etiam censemus de munere prædicandi. Ac par nobis judicium de Sanctorum Sacramentorum administratione: nimirum, ad celebrationem istorum nullas consecratas personas desiderari: quales sub V. Testamento Levitæ & Sacerdotes existebant: sed hoc tempore omnes Christiani ad id qualitate præditi sunt: quemadmodum omnes cives ad imperandum. Quamvis certi, ordinis gratia, ad illud sint eligendi. Sed hæc omnia recte separari & distingui debent à potestate Ecclesiasticarum Societatum, ex naturali & corporali jure descendenti; & cui Gubernatio Ecclesiæ innixa est: quæque mutuis promissis & contractibus constat: quas mutuas obligationes, & ordinem Ecclesiasticum, inde promanantem, nemini licet infringere, nec quippiam contra ea facere; nec illa rejicere: sed permittere, [illegible] potestas illa adversus ipsum usurpetur: & fateri Ecclesiæ, cujus Membrum existit, & cujus constitutionibus assensum præbuit, jus illud in ipsum esse. Non itaque verum hoc, non adstringi aliquem decisionibus & sententiis Ecclesiæ, si credamus eas Verbo Dei non esse congruas, nec sanæ rationi. Non aliter nos gerentes & loquentes, ac si nunquam Membrum Ec-

clesiæ, Classis, aut Synodi fuissemus: & quasi controverteretur quid in conscientia faciendum, aut omittendum; & quid pro bono vel malo judicandum foret: quod Synodus aut Classis, cui subsumus, pronunciavit. Non autem, si contra ordinem, leges & canones Ecclesiæ peccaverimus, & ab eorum Judicibus condemnati simus: & quos pro nostris judicibus admisimus, cum Ecclesiæ adscribebamur, & illius ordini subscribebamus: oportet itaque in tali casu & eatenus judices suos pro legitimis agnoscere: & hactenus culpam confiteri, pœnamque subire. Multo minus factum illud istis convenit, qui alios coram eodem Collegio accusant & deferunt; & ejus sententiam expetunt contra illos, quos insimulant; si autem succumbant, infinitas confusiones in Ecclesia Dei concitant, ut dedecus & damnum fugiant, quod ex Ecclesia sint ejecti: & à competentibus judicibus in rebus, in quibus ipsos pro suis judicibus agnoverunt, & quorum judicio, modo prædicto subjicere se poterant, damnari; & ejus facti culpam confiteri, si velint restitui.

Plura hac de re non disputabimus, nec latius per omnia singularia exspatiabimur, quæ ex his fundamentis profluunt, & quatenus objectiones quædam Pontificiis possint concedi, & quomodo vice versa reliquæ bonis argumentis possint refutari. Sapientibus puto satis esse dictum: quorum tacitis cogitationibus hoc relinquo; confisus ipsorum cognitione & industria.

TRACTA

TRACTATUS
DE
IDOLOLATRIA
ET
SUPERSTITIONE.

Introductio.

NAturale homini & innatum est, ut scientiæ suæ incremento delectetur, & præsertim in rebus obscuris & reconditis inveniendis. Ratio hujusce rei est, quod scientia boni quid sit; & hominem idcirco ad majorem ducat perfectionem: unde discendi cupiditas in omnibus hominibus existit. Necessarium tamen studium hoc ratione, & Verbo Dei regi. Vita hominum est brevis, corruptum nostrum judicium, idque præterea tenue & exile; occupationes in rebus frivolis, & impedimenta multiplicia: & tamen illa, ad quæ nati sumus, quæque facienda nobis, maxima sunt: tamen unicum tantum esse Scriptura declarat. *Unum est necessarium*: *fides per charitatem operans.* Ad *unum* hoc requiritur, ut ingenium recte sit imbutum eis, quæ nostri sunt officii: utque recta, solida, & inconcussa judicia formare discamus: quo fit, ut *voluntas* constanter bonis adhæreat. Cum necessarium hoc curabimus, nec tempus, neque vires animi nobis superant, ad curiosis scientiis aliquid inde impertiendum. Quanquam hoc fateor, paucas dari scientias, quantumvis etiam curiosæ habeantur, in quibus homo *unum* illud *necessarium* non aliquatenus possit assequi: nimirum, cum scientiam suam refert & adhibet, ad Deum suum in ea colendum, eique serviendum. Nulla enim existit scientia, natura sua bona, cujus Christianus non possit esse usus. Sicuti contra nulla est ars vel scientia, quantumcunque divina sit illa, quin per malam opinionem, & passionem ejus, qui utitur illa, in ipsius verti perniciem possit. Cum autem horum omnium ea sit ratio, tamen datur electio, cui potissimum rei ingenium & tempus impendamus: quia rerum proprietates tales sunt, ut una ingenio suo & natura aptior sit ad plus boni producendum altera. Disquisitio & explicatio omnium partium veri Cultus Divini sine dubio opus est utilissimum. Et cum certum sit, omnem speciem religionis Deo non placere, non magis, quam obnoxius subjecti animus Regi placere potest, qui stoliditate seu malitia abreptus, alterum pro Rege agnoscit; aut stultis & inutilibus obsequiis præter, imo contra Regis mandata, illi servit. Ita etiam refert, ne ignoremus, quem pro Deo nostro recognoscamus: & quo pacto eum colamus, ut illi placeamus. Verum quemad-

modum eo non omnino in persona erramus, quamvis res quædam nobis, quæ ipsi adhærent, sint ignotæ: nec ideo civis officium Regi displicet, nec propterea gratia subjectus excidit, quod non exactissim in omnibus sensus præceptorum ejus sit perceptus. Sic similiter non ideo Idolum pro vero Deo colimus, licet res quædam, quæ Dei personam spectant, nos fugiant: vel quanquam honor aliquis creaturis quibusdam tribuatur, qui non convenit ipsis: seu licet Religionem nonnullam usurpemus præter & contra divinam voluntatem. Et idcirco, quemadmodum non omnis Dei & Religionis cognitio æque magni usus & necessitatis est: ita etiam opera & labor, quæ adhibentur ad probationem & explanationem quarumdam partium Religionis, non parem laudem merentur. Verum is plurimi ducendus est, qui nos maxime necessarium docet. Ab omni ævo multum disputatum est de necessariis fidei capitibus: & quivis ad probationem, hoc vel illud dogma ad salutem requiri, varias rationes & Scripturæ loca allegavit, quæ non omnibus, ut fieri amat, æque solida visa sunt. Quare etiam de istorum capitum numero nunquam convenit. Et ordine & methodo consideratis, quæ in rei illius investigatione servantur, puto, non omnes unquam ad concordiam perventuros: imo ne illos quidem, qui unius & ejusdem ecclesiæ & confessionis sunt. Et censeo, salvo meliori judicio, longe aliam ingrediendam viam, quam hactenus trita est, si res felicem habitura sit successum. Hoc tamen verum, Reformatos aut Pontificios nunquam putasse errorem illum, qui facit ut aliquid colamus, quod revera non est Deus, non magnum esse peccatum. Et formalem idololatriam non esse fundamentalem errorem: & qui nos propterea æterna beatitudine privet. Verum discrimen inter Reformatos & Pontificios hac in re consistit, an in Papatu formalis Idololatria committatur. Controversia (ut quivis judicare potest) ex difficillimis, quæ umquam possunt oriri: nam æterna Papistarum salus ab ea pendet, si enim id ololatriæ rei sunt actum est de eorum salute. Si vero nos erremus, judicio nostro summa eos afficimus injuria: & unum ex præcipuis fundamentis corruit, ob quæ judicamus, nos legitime, imo necessario, nosmet ab ipsis separasse. Causæ hujus dignitas in me cupidinem excitavit, ut tandem clare hac de re sententiam ferrem: & ut scirem, pro quibus ego, atque etiam alter (in cujus commodum tractatum hunc in lucem edo) Pontificios haberemus, & quæ ipsis cavenda. Ita ut, licet tractatui huic nomen sit de Idololatria in genere: tamen in eo sermo fit in specie de istis partibus Religionis Papisticæ, propter quos à Reformatis accusantur immanis Idolomaniæ & Superstitionis. Multi utrimque de re ista ad accusationem & defensionem libri conscripti sunt, ut facile quis sit cogitaturus laborem hunc frustra à nobis esse susceptum. Optarem equidem tanta cum efficacia & soliditate, quam quidem verborum & librorum copia, materiam eam esse tractatam, ut rationibus & argumentis, ab auctoribus suppeditatis, potuissem acquiescere, ad cum evidentia & claritate de Idololatria ista judicandum; & nunquam libuisset mihi laborem suscipere, ad rem hanc ad summam recte tractatam, ordinis aut gloriolæ causa denuo in medium producere, atque ita nullo cum fructu bonas meas horas perdere. Sed varios auctores, eosque optimæ notæ, hac de quæstione evolventi, nihil reperi, quod me ad interiorem illam & perspicuam notitiam duceret, quam omnes, & præcipue in rebus tanti momenti, debemus affectare. Quia antehac in omnibus quæstionibus pertractandis, exceptis Mathematicis, argumenta demonstrativa non sunt adhibita, sed quod judicatum sit, illa solum n Mathesi debere sibi locum vindicare: plu-

plurimum ad causam suam adstruendam & confirmandam verisimilia argumenta sunt allata. Et quia hic usus invaluit, omnibus satisfactum hisce: eumque putabant victoriam reportasse, qui ultimo respondebat. Hoc ævo cum aliis assuevimus, & solidius quid quærimus, & specie non amplius fallimur, multorum scripta non æque placent, & difficultates curiosis veritatis indagatoribus non ita auferuntur, & ideo nimium materiæ relictum, quod plenius & planius elaborandum & excutiendum est, antequam perfectum judicabitur. An nos autem aliquid hoc in tractatu produxerimus, quod lectoris tempore dignum sit: ipsimet de eo judicandum. Mihi operæ & laboris pretium visum fuit, & gratias ago ob fructus inde perceptos: quia jam majori lumine instructus multas quæstiones, ad hanc materiam pertinentes, intueor.

Pars Prima.

De cultu Veri Dei.

UT plene intelligatur, quid sit Idololatria, ante cognoscendum, quis sit Veri Dei *cultus*. Non, inquam, sciendum est, quæ sit *vera Religio*. Verus enim Deus *coli* potest, nec tamen *vera Religio* haberi. Qui credit nos justificari propriis bonis operibus; & qui eo intuitu copiam illorum sibi comparat, iste non recte Deum colit. Tamen error is non impedit, quo minus idcirco vero Deo adhæreat. Nunquam Sanctus Apostolus Judæos accusat, quod ideo verum Deum non adorarent, aut quod Deum negarent, quia zelum haberent, qui non erat secundum *scientiam*: licet errorem illorum capitalem & animas perdentem censeret, *Rom.* 10: 11. Itaque hic solum illi errores in considerationem veniunt, quibus illud de Deo ignoramus, nec credimus, quo Ipse *inprimis potest cognosci*: aut quo id Deo eripimus, quod à Deo separatum, *essentiam* Dei, quatenus se *manifestavit*, *immutat*, ita ut eodem Deo, eademque persona in posterum careamus.

Verum quidem, Dei *essentiam* & *naturam* à cognitione & fide nostra non dependere.

Quid de Eo credamus, pro quo Illum habeamus, & quem, qualemque istum Deum putemus, nullam mutationem in Deo neque in bonum nec in malum adfert. Semper idem immutabiliter manet. Veluti ne quidem creaturarum natura pro opinionum diversitate, quas homines de creaturis habent, ullam varietatem recipit. Licet hic Philosophus credat cœlos solidæ, ille autem eos fluidæ esse substantiæ, tamen cœlorum quemadmodum & omnium aliarum rerum *una* tantum est *natura*. Quamvis, inquam, hæc ita sint, nihilominus veritas nostræ scientiæ dependet à natura rei, quam nos cognoscere affirmamus. Qui se naturam *auri* novisse asserit, *istas* auri *proprietates* non ignorare debet, quæ omnibus nationibus ante oculos versantur; & de quibus cogitant, cum quælibet lingua sua vernacula exprimit, quod nostra lingua *aurum* vocamus. Qui se *Petrum* vel *Paulum* novisse dicit, de *Petro* seu *Paulo res* quasdam *speciales*, quæ Petro sive Paulo insunt, eosque ab aliis distinguunt, scire debet: nec Petro vel Paulo ea adscribere, quæ prædictas *res speciales* tollunt, & efficiunt, ne Petro & Paulo possint tribui. Affirmare te alicujus patrem nosse; & quædam etiam de eo referre, quæ in illum quadrent, & simul nonnulla adjungere, quæ longe à patre ipsius distent, aut quæ peculiariter alteri conveniant, & quibus istum à reliquis omnibus distinguimus, facit, ut dicere liceat, te patrem illius, quem te cognoscere profiteris, non cognoscere. Sic etiam res se habet cum cognitione Dei: qui etiam *propriam*

priam habet *naturam*, atque etiam *eſſentiam*: quibus, præter naturam internam, præterea res quædam poſſunt adhærere, quæ inſcitia, quin imo abominando errore, alteri applicata, veri Dei cognitionem deſtruunt, & efficiunt, ut alius pro vero Deo recipiatur. Sic aliquis plene de regia poteſtate poteſt eſſe imbutus, ſed perverſe pariter arbitrari poteſt, eam in alia omnino perſona reſidere, quam qui verus & legitimus rex eſt.

Sed quoniam hic ſumma rei vertitur, rem altius ab origine repetam: natura alicujus rei vel in genere conſideratur; ita ut ab ea ſeparemus omnia, quæ individuam & ſingularem ejus naturam conſtituunt; eaque illi tantum tribuamus, quibus ejus eſſentia continetur: aut eadem natura conſideratur una cum iis, quæ ejus naturam ſingularem reddunt. Aliud quid, naturam *auri in genere* concipere: aliud autem hanc vel illam auri maſſam imaginari. In prima conceptione nullæ circumſtantiæ exiſtunt, quæ auri naturam *limitent*, aut faciant, ut de illo liceat dicere, *hic* aut *illic* illud eſſe: *hunc* aut *illum* poſſeſſorem iſtius eſſe; *magni* aut *exigui* ponderis eſſe, &c. Sed in altera conceptione, qua aurum cum certis circumſtantiis conſideramus, quæ naturam quidem auri non ſpectant, verum hoc vel illud aurum in ſpecie, quod generalem auri naturam determinans, facit, ut hoc vel illud aurum imaginemur, eo aurum peculiarem naturam acquirit, ac hoc vel illud aurum fit in ſpecie. Certum quidem, revera generales naturas non exiſtere. Nullum eſt aurum, quod non hoc vel illud ſit aurum in ſpecie. Nulla humana natura, quæ non huic vel illi homini inſit. Verum hoc non obeſt, quominus hominibus cogitatione omnes ſpeciales circumſtantiæ non poſſint detrahi, atque ita generalis natura formari. Natura Dei differt in hoc ſpecialiter à cæteris omnibus creaturis, quod natura ſua tantum unica poſſit exiſtere; & quæ idcirco non indiget extra eſſentiales ſuas proprietates, ſpecialibus quibuſdam circumſtantiis, ut eis Deum iſtum cognoſcamus, qui nobis pro illo colendus. Quemadmodum contra neceſſe eſt ut patrem meum & matrem ex certis circumſtantiis diſcam agnoſcere, eoſque ab omnibus aliis diſcernere.

Per verbum *Deus* denotamus omnium perfectiſſimam eſſentiam, cujus omnes populi velut unam eandemque habent *ideam*, & quam quælibet natio in ſua lingua diverſis quidem verbis exprimit, ſed de qua cuncti unum & idem ſentiunt & concipiunt: non minus quam omnes homines unam & eandem hominis naturam ſibi repræſentant; quanquàm quiſque vernacula ſua lingua naturam hominis diverſis vocibus appellet.

Ac hoc propterea non deſinit eſſe verum, licet plurimi homines multos & varios habeant Deos: & unicam illam Divinam naturam, quæ natura ſua tantum ſola eſt, pluribus adſcribant: hoc enim fit execrando errore & inſcitia, ex zelo ſpiritualis ſcortationis manantibus, quæ ſuperſtitione nititur: qua homo ſummo ſtupore illud arbitratur Deum eſſe, & proinde Divino honore coli, unde bonum vel malum ſibi fieri poſ credit. Æque ac homo ira incenſ omnibus fere acerbus & difficilis eſt in omnia, quæ parum tantum ei ſtunt, iram ſuam evomit. Cum homo ſit timidus, & ſimul natura tem cognoſcat, nec ignoret, hono dedecore Divinitatem illam placari aut offendi; cuncta pro cit, & divino honore invocat, à exiſtimat aliquid boni au mali fieri, quod à nullis cre turis evenire. Quemadmod m me ſuperſtitioſus ſtatim ſibi mira quod, aut phantaſm imaginan nonnihil ipſis occurrit, cujus ca vident aut int & pavida

[illegible]perstitiosa sunt. Et hujusce fa[illegible]næ ho-
[illegible]mines sunt, qui ratione prædi[illegible] & cor-
[illegible] plerumque impietat[illegible] accusant,
cum stultam eorum superst[illegible]onem no-
[illegible]: & illud bon[illegible]rantia & vel malum
esse censent, quod igno[illegible], & timor
nulla [illegible] ratione [illegible], ut ipsi pro
illis habeant.

Omnes ergo homi[illegible]es, prædictis non
obstantibus, idem [illegible] de Deo sentiunt:
non minus, ac [illegible]niv[illegible] etsi homines unum
idemque per bon[illegible]nem denotant. Quod
hinc etiam appa[illegible]et, quod quisque aliquid
de Deo conci[illegible]t, quod uni Deo conve-
nire censet, [illegible]& creaturæ perfectionem
superare. Nullus Gentilis, quantum-
vis stupid[illegible]us, ea, ob quæ Deum colit
& metu[illegible]t, creaturæ arrogabit: quan-
quam [illegible]sæpius conceptum Deitatis huic
vel i[illegible] creaturæ adjunget, cum quibus
Di[illegible]initas non est commiscenda; & ex
a[illegible]bobus illis unum efficiet. In quo
[illegible]tiam forma quædam & species cultus
Idolorum consistit: de quibus postea
disputabitur. Nullus Ethnicus, verbi
gratia, asseverabit creaturam, quate-
nus mera est creatura, per se universum
mundum regere: & omnia ab ea pen-
dere: fœcunditatem aut sterilitatem
producere: futura prædicere: ac
voluntatem hominum pro arbitrio flec-
tere: corda & renes scrutari. Con-
tra nullus Paganus creaturarum infirmi-
tatem Deo suo tribuet, quarum observa-
tio docet eum, propterea ab omnibus
creaturis recedere, & Divinitatem quæ-
rere, quæ largiatur ei, quod à creatura
exspectare nequit. Et hæc causa est,
quod nemo semet ipsum pro Deo habeat.
Nemo etiam lapidem aut truncum ut
lapidem aut truncum, pro Deo suo colit.
Sic etiam nullus Gentilis credet, Deum
suum non gubernare mundum: fœcun-
dum aut sterilem fructuum proventum
hominibus non immittere: non bellum
aut pacem terris apportare: non homini-
bus probis bene, improbis male velle.

Sic ne Ethnici quidem, si recte conside-
rent ea, quæ de Deo credunt, conce-
dere possunt, illi rei, quam pro Deo du-
cunt, ullas humanas debilitates inesse:
non magis ac possunt assentiri in eo,
quod *aurum* esse credunt, proprietates
quasdam plumbi esse, & imperfectius me-
tallum plumbo esse. Et ratio hujus rei
evidens est: nam Deus, æque ac aurum,
propriam & singularem ab aliis distinctam
naturam habet; cui idcirco non possunt
adscribi quælibet. Fateor quidem, ho-
mines errore, aut voluntaria ingenii sui
occæcatione hanc vel illam Divinam
perfectionem creaturæ, aut humanam
infirmitatem Deo suo adscribere. Ne
ipsi quidem Christiani hoc errore prorsus
carent. Multi credunt per conjunctio-
nem Divinæ & humanæ naturæ in Chri-
sto, humanæ naturæ proprietates aliquas
Divinas communicari. Alii in Christo
duas naturas reprobantes, sed solam hu-
manam admittentes, multas res tamen
in Christo statuunt, quæ censeo solius
esse Dei, & tantæ perfectionis, ut nul-
li creaturæ possint tribui: sed creaturam
eo in Deum immutari. Quod etiam hi
sequuntur, qui mundum ab æterno cen-
sent esse conditum: aut qui docent ali-
quas creaturas, essentias, aut nonnullos
ordines ex semet ipsis extitisse, non au-
tem liberrima Dei voluntate. Alii Deo
mutationem voluntatis adscribunt, pœ-
nitentiam, incrementum scientiæ,
iram, odium, nova proposita & consi-
lia. Ut taceam de Ethnicis, qui de
Diis suis ferebant, quod ederent, bibe-
rent, quinimmo carnali modum in utrisque ex-
cederent, rixarentur, do procrearent, pu-
gnarent, invidia prosequerentur, alteri alteros odio &
[illegible]. Verum ne hoc
quidem impedit, quominus verum sit,
hominem nulli creaturæ rem aliquam
posse adscribere, quare à creatura defle-
ctens, ad Deitatem se convertat. Sed
perversæ istæ opiniones solum in homini-
bus existunt, quod non recte conceptui,
quem

quem in de Divinitate, & creatura habent, inædificantes, Deo, vel creaturæ quid tribuant, quod huic vel illi non convenit. Faciuntque hoc errore mentis, Deo vel creaturæ, ob quasdam, ut putant, rationes quippiam tribuentes, quod in illos non quadret: neque cum idea, quam de hoc vel illo habent, concordet. Non etiam conſequentias concederent, nec rem ipſam, quam huic vel illi attribuunt, in ea eſſe arbitrarentur, ſi in mentem ipſis veniret, hanc vel illam rem de Deo, ſive de creatura affirmando, ideam quam de Deo ſeu creatura habent, deſtruere: quemadmodum tamen verè fit quando duo aut plura quæ ſunt in diverſo & alieno genere, uni eidemque rei attribuunt.

Ita ut hoc non impediat, omnes homines non unam eandemque de Deo ideam habere: & proinde Deo non convenire quod creaturæ proprium; & vice verſa: ſed ſententiam noſtram potius confirmet. Quia ſtatim rem ipſam, & conſequentias, quæ inde elicerentur, pernegant: ſimulac ingenio illorum illuſtrato abſurditates animadvertunt. Quod ſecus foret, ni *certam, conſtantem, immutabilem*, & *innatam* de Divinitate ideam haberent.

Res paulò latius poſtulat explanari. Quemadmodum Lutherani ex creatura, tanquam creatura conſiderata, non faciunt Deum: numquam conceſſuri ſunt, nec etiam poterunt, illud ex ſua doctrina de *communicatione idiomatum* ſequi. Imo hanc doctrinam de communicatione idiomatum nec poſſent, nec vellent propugnare, ſi ipſis ſuccurreret & viderent, communicationem Divinarum proprietatum humanæ naturæ, per conjunctionem Divinæ & humanæ naturæ in Christo, hoc inferre. Sed poſita corporis Chriſti *omnipræſentia* (quæ *omnipræſentia* divina proprietas eſt) inciderunt, vitio debitæ conſiderationis, in opinionem de *communicatione idiomatum*: nihil minus cogitantes quam Deum in creaturam, & creaturam in Deum tranſformare. Similiter quidam, affirmantes naturam Divinam non eſſe in Chriſto, ſed merum eſſe hominem; & ſimul illi qualitates Divinas tribuentes, poteſtatem, ſublimitatem, ut etiam eum adorent, non ideo credunt hominem poſſe eſſe Deum, aut Deum hominem. Non poſſent etiam putare, *duos* poſſe dari *Deos*: aut alterum Deum *altero* poſſe eſſe *majorem*, dummodo recte id caperent, quod omnes de Deo ſentimus. Etenim hoc non magis fieri poteſt, quam credere, hominem ſimul *hominem* & *beſtiam* poſſe exiſtere: aut alterum hominem altero *magis* poſſe eſſe hominem. Sed præjudicio occupati, in Chriſto non eſſe Divinam naturam: & tamen è S. Scriptura docti, Deo res adſcribi, quæ in mera creatura non poſſunt exiſtere, faciunt & introducunt, omnibus non pro merito conſideratis, *ſecundum & minorem Deum.* Quod revera nihil eſt aliud, ac ſi diceretur, duorum generum homines dari: unum, quod omnes hominis proprietates haberet: alterum, qui etiam homines forent, ſed beſtiæ proprietates haberent. Nam ſi ideam rectè examinarent, quam de Deo habent, duorum diverſorum Deorum non poſſent amplius meminiſſe, minoris & majoris Dei, quam duarum variarum humanarum naturarum; hujus majoris, illius autem minoris naturæ: aut duarum *ſummarum poteſtatum*; alterius *majoris*, alterius vero *minoris* ſupremæ poteſtatis. Qui Chriſtum pro mera creatura habentes, illum improprie Deum appellant: ipſis non poteſt tribui, quod majorem & minorem Deum ſtatuant, ſed cenſent quod Chriſto eminentia dona, & gradus perfectionis ta ſint, illum ideo dignum eſſe, ut rel... ſo cultu adoretur: quanquam ea do... ſint infinita, nec etiam Divinæ pro... tes. Sed quid veri ſit in hac re, in ſeq... bus inquiretur & examinabitur. etiam cum illis comparatum eſt, qui D... v. gr. pœnitentiam tribu... etiam quis...

gnoſcet, quem alteri ſubjectum credit; ſed nec ſemetipſum poſſe liberare à [illegible] malo, quo obrutus eſt: & quo malo is ſtu[illegible]at privari, qui Divinitatem quandam ad[illegible] de ſeipſa ſe-cuſſi eſt, quod nulla creatur[illegible] eſſe Deum: rio poſſit credere, ſemet ip[illegible]atum perpetuo quia ſenſus ſuarum infirm[illegible] quare quidam ipſi præſto eſt. Verum [illegible]niam Chriſtiani Deo priva[illegible]unt, tribuant, hæc eſt, quia cenſu[illegible] ordinem à Deo po-vere, quod, ſecundu[illegible]m ſitum, hominibu[illegible] imp[illegible]ſimis bona à Deo ſuo erant exſpect[illegible]nda: at mala ipſis eve-nire propter p[illegible]ccata: quæ cum Deus noluiſſet, nec p[illegible]rædeſtinaſſet, hinc ſeque-batur quide[illegible], hominem per peccatum non conſeq[illegible]ea, ad quæ ordo à Deo de-ſcendens, [illegible] ante ducebat illum, & ad quæ prædicto [illegible] modo à Deo ordinatus erat. Sed im[illegible]prudenter, & naturalem ideam non ſ[illegible] pro merito expendentes, quam de [illegible]eo, & perfectione ejus habebant, pu[illegible]arunt, privationem illorum, ad quæ o[illegible]do, qui à Deo promanabat, primum [illegible]pſos deducebat, etiam mutationem in Deo cauſari: paſſionem nempe, quæ ſolet in hominibus exiſtere, quum aliter quid ſuccedit, ac ſibi propoſuerant. Ea-dem ratio eſt, quare multi Deo amo-rem & odium adſcribant. Ratio doce-bat eos, peccatorem longe aliter Deum reſpicere, ac vir pius: illaque, quæ hic vel iſte à Deo exſpectaret, plurimum diſ-ferre. Et quia inter homines bona & mala, quibus alter alterum afficit, ex a-more & odio plerumque proveniant, im-prudentes, nec Dei perfectionem ſatis ſibi proponentes, etiam Deo amorem & odium attribuerunt. Quare etiam cenſeo, nunquam aliquem ratione præditum cre-diturum, Divinitatem corporeum quid eſſe: & ſedato animo illa Deo adſcribere, quæ per ſenſus corpori ineſſe videt. Cu-jus rei hoc clarum eſt documentum, quod homines numquam credant corpus, quod oculis cernunt, & manibus palpant, &c. voluntate aut ingenio præditum eſſe; multo minus Numen eſſe. Sed ſubtilius quid ſemper eis ſubit, quod in craſſo eo corpore velut abſconditum eſt. Et ſubtili-us illud non velut vaporem aquæ calidæ aut ſanguinis ſibi ob oculos ponunt: quia proprietates corporis in iſtis vaporibus evidenter nimis occurrunt: ſed ſubtili ei nomen corporis imponentes, non aliter tamen illud comprehendunt, ac Spiritum concipiunt. Sic etiam, qui Deum af-firmant eſſe corpus, poſſunt credere, Numen in certo corpore ſpecialiter ope-rari, præſens, imo eſſentialiter conjun-ctum eſſe: velut anima cum corpore noſtro adunata eſt. Sed nunquam puta-bunt *corpus*, quantumvis ſubtile ſit; ut taceam, *caput, manus, pedes*, truncum, aut aliquid, quod ex capite, manibus, pedibus, & trunco conſtat, Deum fore. Et propte-rea inſignis eſt Pontificiorum error, velle tueri, Gentiles & Idololatras eas beſtias, quas exprimebant, aut creaturas & homi-nes, quos adorabant, pro Diis ſuis habuiſſe: atque illud ſub ea *forma* & *conceptu* mentis, ſub qua beſtiam, factum lignum, aut lapidem, argentum ſive aurum, creatu-ram aut hominem concipimus. Verum Ethnici cum imperfectis illis rebus, auro nimirum, argento, lapide, &c. Numen quoddam copulabant; cujus omnibus ho-minibus naturaliter una eademque eſt idea. Quamvis alter altero aliquanto propius contem-pletur. Divinitatis proprietates illius

Signum etiam eſt magnæ ſtupiditatis quorundam, qui tamen ſupra vulgus ſibi ſapere videntur, quod, recolentes Deum in S. Scriptura aliquando appellari Spiri-tum: eandemque Scripturam etiam ma-nus, & pedes dare Deo: inter ſe alter-centur utrum Chriſtiano ſit credendum: & eo inclinare videntur, magis eſſe am-plectendum, Deum eſſe corpus, quam Spiritum: quia verba S. Paginæ, ut illi prædicant, quæ Deo corpus arrogant, non minus clara ſunt, quam quæ tradunt eum eſſe Spiritum: & quæ inſuper evidentius

 corpus

corpus quam Spiritum percipere. Et idcirco illa S. Codicis verba, quæ Deo corpus adſcribunt, etiam apertiora eſſe: ex quorum claritate reliqua Verbi Divini loca ſint illuſtranda.

Ab his iſti non longe ſunt remoti, qui negant, nos ideam Dei habere: quia Deus ſit infinitus. Aut qui aperte aſſeverant, ſe non alio pacto Deum poſſe concipere, quam per *imaginationem*, id eſt ſub re aliqua *corporea*: ac id ut propugnent, omnes ingenii nervos intendunt: & adverſariis errorem, aut crimen hæreſis impingerent, qui dicerent, ſeſe *Spiritus* aut *Dei ideam* poſſe formare. Verum quidem nos à teneris ſenſibus magis, & imaginatione, uti ſolitos: & nos ideo, cum animum non attendimus, rem ſemper corporaliter ſolere nobis proponere, Deum, & Angelos inſtar hominum. Quod nullibi rationem reperire ſolemus, quam ubi humanum corpus invenimus: & pro certo ſtatuentes Deum & Angelos rationales eſſe naturas, eapropter anima tam parata eſt Dei & Angelorum rationalitati humanam formam adjungere. Veluti pueri ſolent omnibus corporibus humanæ formæ rationem & vitam addere: & ideo iſtum incurrunt errorem, ut omnes humanæ formæ imagines (quales Pupæ ſunt) pro hominibus habeant, & ita eas tractent. Verum quemadmodum hoc in pueris poteſt excuſari, non ferendum tamen eſt in hominibus, qui jam rationis ſunt compotes, non ſolum puerilis ingenii infirmitatem non emendare, verum perverſa ejus judicia alere & fovere, & uti illis, ad conſequentias & fidei articulos inde eliciendum.

Nihil autem tam promtum, & in quod homo tam facile incidit, quam quod, cum primum res quædam ejus menti occurrit, illam per iſtam *facultatem* & operationem mentis concipiat & ſibi repræſentet, quæ, quemadmodum eâ plurimum uſus eſt, ipſi etiam maxime obvia eſt: verbi gratia, cogitando de pœna Divina, pariter *iram* in Deo ſibi imaginari, qualis in hominibus eſt: recolendo, peccata hominum ſæpe tam diu manere impunita, ſimul *patientiæ* Divinæ meminiſſe, illamque ſibi talem repræſentare, quemadmodum in omnibus mortalibus obtinet, qui injuria irritantur & vexantur, iſtamque moleſtiam patientia ſua ſuperant. Similiter occaſione operum Dei, in quibus mirifica ars ſe prodit, *ingenium* & *voluntas* Divina eis occurrunt: & ſic illa ſibi proponunt, ut in hominibus locum habent. Et quæ porrò hujus ſunt generis: & de quibus ſuperius actum. Primæ hæ cogitationes non carent quidem peccatis; iniquum tamen foret propter cogitationes iſtas non limatas homini adſcribere, quod Deo ſuo mortales infirmitates tribuat, aut credat Divinitatem corporeum quid eſſe. Aliter res ſe habet ſi primo & impolito illi conceptui inhæreas, & conſequentias, quæ inde ſequuntur, admittas & concedas. Hæ cogitationes in ſimplicibus ſunt excuſandæ: quemadmodum ea mentis commotio condonanda erat, qua *Cornelius*, *Petrus*, & *Johannes* Angelum Divino honore volebant proſequi. Sed de primis iſtis cogitationibus, quæ nos opprimunt, caput fidei ſuæ condere, rationibus eas velle adſtruere: alias conſequentias ex illis exſtruere: veros conceptus, quos recta ratio & Sermo Dei nos docent, iſti deſtruere: abſurdas conſequentias, qu[æ] inde eliciuntur, indicatas potius co[n]cedere, quam malum fundamentum [...] ſerere vel abnegare, modum exce[...] & tum primæ illæ natæ cogitationes [...] tantur in errantes opiniones [...] & pro [...] magnitudine in errores, qui [...] imo in [...] ſes animas occidentes.

Et cum hic de cogn[...]tione [...] tractem, quod hoc cap[...]te facere [...] ſui, eorum, quæ dicta m[...]hi, imprim[...] habenda eſt: ut cognoſcatur, qu[...] res tales ſint, ut propter [...] deinceps [...]

[illegible]us quanti quilibet error circa Dei natu-ram & proprietates faciendus [illegible]stimandus sit. Verum quidem om[illegible] errores, qui faciunt, ut Vero Deo [illegible] ideo careamus, nullam Idololatriam [illegible] est, in sese continere. Sed necessari[illegible]rum, ut pondus & tamen [illegible] err[illegible] cognoscatur, ut sciamus quando [illegible] creaturæ aliquid tribuamus quod [illegible] est: & quomodo hoc fieri deb[illegible], quando factum illud Idolorum cul[illegible] in se comprehendat.

Quam perabs[illegible] opiniones Deo adscribantur, qua[illegible] absonas istas opiniones applicamus [illegible] Deitati, cujus naturalem habemus ide[illegible], perversis illis & falsis opinionibus [illegible] nihil obstantibus, ideam, quæ nobis [illegible] de Deo est, revera, licet id non fiat [illegible] judicio errantis, destruunt: & si nihilo[illegible]minus hujusmodi Deitatem Divino [illegible]ltu afficiant, nullam tamen illi idol[illegible]latriam committunt. Verum Idolo[illegible] in eo consistit, si Divinitatem cum [illegible]atura ita copules & jungas, (quacum Deitas revera conjuncta non est) ut de eis [illegible] rem & personam facias, illamque postea Divino honore colas: aut in isto etiam, si plures inducas Deos, qui vel pares sint inter se, aut quorum alter altero major est Deus.

Licet ergo priscis aliqui fuerint temporibus, & forte etiam nunc sint, qui affirmant Deum esse corpus: credentes, ut puto, Divinitatem esse naturam compositam ex spiritu & corpore. Eos enim corpoream existimasse, totam Deitatem corpoream esse, vix credibile est. Hi tamen nunquam idololatræ sunt appellati. Quanquam de talibus, meo quidem judicio, posset dici, eos *verum Deum* non cognoscere: non magis, quam ego possem dicere, qui quempiam animam hominis nosse, ejus diceret illam corpus esse, & omnes ejus operationes corporeas. Sic etiam puto Epicureum, qui Deum quidem agnoscit, verum otiosum eum in Cœlo constituit, qui res nullas curet, non proprie Idolorum cultorem posse nominari, verum forte talem, qui vero careat Deo. Velut ille quidem non alium Regem in Imperio agnoscit, qui Regem sibi proponit, qui nullius rei curam gerit, nullas leges civibus præscribit: nullas pœnas, nec præmia distribuit, sed quemque suo relinquit arbitrio. Hic enim alterum non inducit regem, nec alterum aut secundum regem honorat: sed non habet, nec admittit regem in regno. Illud enim est regem in Imperio ejus non agnoscere, qui neminem agnoscit, qui nec ipse, nec cujus nomine alius dominatur.

Similiter qui Deo pœnitentiam tribuerent, frustrationem propositi, speciem quandam iræ, qualis in hominibus existit, injustitiam, mendacium &c. atque hæc omnia sub *propria imperfectionis forma imbecillitatis, quinimmo peccati*: quemadmodum injustitia & mendacium, in quacunque ponantur natura, pro peccatis omnino sunt ducenda, tales verum Deum non honorarent, licet non idcirco idololatræ existerent.

Quomodo ille verum Deum coleret, qui Eum ut invalidam creaturam concipit? Et confitens *imperfectiones illas cum suis consequentiis* in Deo reperiri, nihilominus diceret, se Deum cognoscere. Hoc æque absonum est, ac assentiri, *materiam* quandam æris proprietates habere, & tamen affirmare, eam aurum esse. Parum refert quo nomine rem appellemus, sed in ejus idea convenire debemus. Aliud quid, homini *nomen* Dei dare: aliud autem, ipsi simul nomen & naturam Dei applicare. Apost. 1 Cor. 8: 5. concedit, *etiam in Cœlo & terra esse, qui Dei appellentur*: verum denegat tamen plures dari Deos. *Nam licet etiam sint, qui Dei nominentur, sive in Cœlo, seu in terra (quemadmodum multi Dei, & multi Domini sunt) unum tamen tantum habemus Deum Patrem: ex quo omnia sunt, & nos ad illum: & solum unum Dominum Jesum Christum, per quem omnia*

nia sunt, & nos per eum. Qui ergo Magistratus aut Angelos Deum suum fecisset, eosque ita appellasset, propterea vero Deo privatus fuisset, quamvis secundum consuetudinem Scripturæ Magistratui & Angelis nomen Dei tribuisset: quia longe alio sensu illis creaturis nomen Dei tribuit, quam quidem id in Scriptura fit à Spiritu Sancto. Et quorundam est error, qui volentes fugere vituperationem & peccatum Idololatriæ in adorando Christo, quem non pro Deo habent, aliam Divinitatis speciem in Deo statuunt. Comminiscuntur Deum, qui ab æterno, & eum, qui non ab æterno fuerit: unum, qui à nullo; alterum autem, qui ab alio pendeat: unum, qui per se perfectus sit, & alium, qui omnia sua aliunde habet.

Sed sicut certum est, nullam imperfectionem sub forma & conceptu imperfectionis, omnibus eis concessis, quæ imperfectio involvit, aut cum ea arcte colligata sunt, Deo posse adscribi. Nihilominus etiam verum est, eum propterea non errare in vero Deo cognoscendo, qui aut simpliciter nomen alicujus imperfectionis Deo attribuit, aut confusas aliquot de Deo habet ideas, quæ quandam imperfectionem quidem in se continent, sed quas tamen non concedunt, quia sub forma imperfectionum eas non considerant. Sic, verbi gratia, magnum est discrimen, si subito, vel si confuse, Deum tibi ante oculos ponas *ut corpore præditum:* aut si propugnes, Deum esse *corpus*, & infirmitatibus istis & imperfectionibus obnoxium, quibus accuratiori consideratione aperte videmus corpora subjecta esse. Errorem illorum non tam gravem arbitrarer, qui affirmant animam esse corpoream, & interim revera omnes qualitates *Spiritus* menti tribuerent. Qui non solum crederent animam voluntatem & intellectum habere, sed de illa reipsa hujusmodi *conceptum* haberent, qui omnino natura, proprietatibus ...

foret, quamvis eum exprimerent verbis, quæ corpori conveniunt. Sic etiam illum errorem non magnum judico, si per *confusos* conceptus animam bestiarum concipiant, tanquam *spiritum*: sed in genere, & per *distinctam* ideam de illa credunt, ipsam esse *corpoream*.

Sic etiam cum illis res sese habet, qui verbis quidem & confusis cogitationibus docent, voluntatem hominis à Deo *prædeterminari*. Sed de quo *distincti* illorum conceptus longe alio evadunt; & nihil minus credunt, quam voluntatem non esse *liberam*: quæ libertas tamen ideam, quæ verbo *prædeterminationis* significatur, tollit. Sed credendum, ipsos per verbum *prædeterminationis* nihil aliud revera denotare, quamvis per confusas suas cogitationes aliud videantur innuere, quam *dependentiam* nostri arbitrii à Deo; & *validam & irresistibilem gubernationem* & operationem ejusdem circa voluntatem. Sic contra non oportet etiam nos errorem illorum gravem censere, qui hominibus liberum tribuunt arbitrium: & per *confusas* cogitationes, quæ occurrunt ipsis ex vera illa & generali notitia, voluntatem nimirum non posse cogi, videntur verbis *arbitrium* gratiæ præponere; hominemque ante gratiam se ad bonum determinare: quanquam per *distinctas cogitationes* omnia gratiæ adscribant, & solum *cogentem*, & volun*tatis libertatem tollentem gratiam* negen[t]. Ut adversarii illorum per verbum *præ[de]terminationis* arbitrio libertatem non [eri]piunt, sed eam potenti Dei directio[ni] obnoxiam esse fatentur: docentqu[e ho]minem æque initium ac finem, æque [incipere] ac perficere, Divinæ gratiæ debere. [Ita] qui ita disputant, utrique recte sen[tiunt,] male tantum sensum suum expri[munt.] Aliter res se habet, si hi gratian[m om]nino abnegent, illi autem arbitrii li[berta]tem tollant.

Sed è diverticulo in viam. Ex h[...] dementis judicandi ...

ſque procedat, ut à vero
, eoque in poſterum pri-
c cuncta pendent, ut exami-
n generali ideæ, quam de
hanc vel illam circumſtan-
vel demant, quare dicen-
errare in perſona Dei co-
Si ſcire velimus, an illi, qui
Chriſti & æternam ejus nati-
atre negant, eo etiam errent
gnitione: tantum inveſtigan-
tandem Deo tribuant, quæ
rum Deum quadrent: & tum
n iſtane circumſtantia de
ti creatione ex Patris eſſentia
ſit, ut poſſit dici, eos vero
Et hoc fieri debet ſecundum
ulas, juxta quas fertur, ali-
m perſonam noſſe, aut eam
Hæc omnia hoc loco exami-
opoſitum & ſcopum noſtrum
t. De eo tamen non dubito,
cuti facile conſentimus, ſi quis
l illum deſcribere incipiat, u-
rſonam eam noverit an ignoret:
, ſi eaſdem regulas ſequaris, fa-
eandem conveniremus ſenten-
utrum quis vero careat Deo nec

niliter non omnia Divina attributa
erationes, quæ homo creaturæ ad-
it, efficiunt, ut idcirco ex creatura
m faciat: nec error is ſtatim ita eſt
rpretandus, quaſi creaturæ illum
norem arroget, qui ſoli Deo debetur.
equenter enim contingit, ut iſtud,
od vere Divinum eſt, aut ſolum Divinæ
operationis effectus, ſub alia omnino for-
ma conſideremus. Omnipræſentia Deo
adeo propria eſt, ut vere nulli creaturæ
poſſit communicari. Verum quum Lu-
therani eam ſub illa forma non conſide-
rent, injuria ipſos afficeremus, ſi eis hoc
objiceremus.

Hoc à nemine in dubium vocatur. Sed
hac occaſione quæſtio, quæ nobis cum
Socinianis eſt, tractanda venit; quæ hæc

eſt. Utrum Deus creaturæ non poſſet communicare qualitates, quæ requiruntur in objecto, quod poſſet adorari, licet invocatione, quæ minor foret ea adoratione, quam ſoli Deo debemus. Et an creatura à Deo non tam alte poſſet evehi, ut omnes qualitates poſſideret *objecti religioſæ adorationis* infra Deum: quum Deus hoc imperaret. Sociniani duas ſtatuunt religioſæ invocationis ſpecies; alteram majorem, alteram minorem. Hanc opinionem falſam eſſe arbitror. Primo, quod commotio & affectus animi, quæ omni religioſæ adorationi inſunt, perfectiſſimam eſſentiam pro objecto habeant. Et propterea exiſtimo æque erroneum eſſe, religioſam invocationem propugnare, cui Deus objectum non ſit: ac abſurdum eſt defendere, objectum iræ rem eſſe poſſe, ab ingenio comprehenſam tamquam nobis commodam & utilem.

Numquam divinus cultus in nobis exiſtit, niſi quum mens noſtra Divinitatem cogitat. Hoc autem Socini ſectatores facile mihi concedent, omnes homines eandem Dei *ideam* habere: & propterea rationem & cauſam religionis in omnibus hominibus eandem eſſe. Sociniani conſentiunt, naturalem religionem non docere nos duplex genus religioſæ adorationis. Si itaque ſana ratio nos imbuat, unam tantum religioſæ invocationis dari ſpeciem, quæ Deum pro objecto habeat; quo pacto Deus aliquid poteſt mandare, quod rationi aut Ethicæ repugnat? An Deus ex malo bonum, & ex bono malum poteſt efficere? Si dicant, ideo per naturalem cognitionem non poſſe perveniri ad duplicem adorationis ſpeciem, quia per naturale lumen nobis non poteſt innoteſcere, Deum alicui creaturæ tam eminentes qualitates, cognitionem, poteſtatem, & auctoritatem voluiſſe indere, quæ ſufficiunt, ut iſti creaturæ religioſe nos ſubjiciamus. Sed porro quæro, an homo per rationem, & per proprietates ideæ

ideæ de Deo non intelligat & cognoscat, captum simplicis creaturæ non posse consistere cum tam sublimibus & magnis qualitatibus & operationibus Christi, quam Divinus Codex & Sociniani ipsi adscribunt. Putantne illi, qui Socini castra sequuntur, Ethnicos, qui per lumen naturale Deum cognoscunt, Ethnicos inquam, animadversione & perceptione aliarum qualitatum & operationum notitiam & ideam alicujus Divinitatis in se acquirere, quam istis, quas Christiani Christo assignant, & idcirco per easdem cogitationes & conceptus, si recte eis utantur, posse perveniri ad cognitionem veræ Deitatis, & simul illorum, quorum vera ista Divinitas non est particeps: veluti juxta sententiam Socinianorum Christus Deitatis illius particeps non est. Vel an credunt ideam de Deo non proprie in eo consistere, ut excelsas illas & magnas perfectiones, quæ sub Dei idea continentur, ita concipiat & intelligat, ut is, qui Deus sit, istas omnes à se, & ex se habeat: non per communicationem, & quod superiori subsit. Verum contra recta ratio docet nos, Divinas qualitates & attributa, ut sunt, verbi gratia, ejus Omnipotentia & Omniscientia &c. sic intellectui nostro se offerre, ut credamus ea in nulla alia persona posse reperiri, quam quæ *à semet* existat: ita ut cognitio reliquorum attributorum Divinorum *ordine* præcedat, antequam ad attributum, Deum nempe à se, & ex se existere, deveniamus. Ita ut Omnipotentiam, & Omniscientiam in se comprehendat, idque proptor suam perfectionem, ut nemo per communicationem eam possit possidere: sed ut quisquis eam habeat, à se ipso illam nactus sit. Et æque mihi absonum videtur, Divina attributa Omnipotentiæ & Omniscientiæ alicui adscribere, qui non à semet ipso sit, ac

in Christo constitui, quæ Divinæ Omnipotentiæ & Omniscientiæ in omnibus, etiam extra considerationem eam, quod Christo sint communicatæ, sit similis: superest ut quæramus, cujus generis potentia, sapientia, cognitio &c. sit, quibus Christus mundum regit? An creatæ sint perfectiones, an increatæ & Divinæ? Utrum in Christo sint & maneant (quemadmodum id S. Scriptura meo judicio docet) an in Deo, sed quæ operentur, & vim suam exerant ad arbitrium & imperium Christi? Posteriori huic non inhærebo, quod Sociniani, mea quidem opinione, hoc nunquam tradiderunt, & è diametro cum S. Literis pugnet. Ergo creatæ sunt perfectiones, quæ in Christo existunt permanentque. Sed excepto eo quod tum prædictæ difficultates iterum oboriantur, scilicet: qui tantæ qualitates, quæ desiderantur ad totius mundi gubernationem, cum creaturæ natura possint consistere: hæc insuper difficultas in ea opinione residet: cum concedi videatur, Divinitatem non requiri in religiosa adoratione, quare in creatura tot perfectiones exigantur ad invocationem religiosam, ac in Christo reperiuntur? Nam quum Christi potestas à Deo pendeat; & Christus propterea non possit operari nisi Deo permittente, & per Divinam potentiam: fundamentum adorationis Christi nihil aliu esse videtur, nisi quod Deus ad volunt tem Christi concedat, ut homo plu mum boni accipiat. Et si hæc min forent, & Christus minorem potent possideret, an tum non esset adoran Si Christus mortuos non posset ex re, nec omnium hominum scrutaretur, neque in omnibus c operaretur secundum beneplacitum rum si Deus ipsi potestatem tantu disset in terris non autem in cœlo:

sua mihi rationem non posse dare, quare hoc non posset fieri. Et sic ad minorem, & porro ad minorem potentiam & perfectionem descendam: atque ita tandem nullum aliud fundamentum adorationis Christi reperietur, quam voluntas & mandatum Dei: & sic nobis liceret etiam lignum & lapidem adorare, dummodo Deus id præciperet. Et positiones Socinianorum necesse est sequi, Deum hoc posse velle & mandare. Quæ ipsa est absurditas. Non ignoro eos responsuros, illud, quod adoratione dignum censetur, minimum eas perfectiones debere possidere, ut corda nostra noverit, & sua potentia nobis ista bona, quæ ab ipso petimus, possit conferre. Nam aliter, ut inquiunt, non cum ratione possumus nos creaturæ religiose subjicere. Sed primo, qua ratione confirmabunt, & simul fundamentis suis inhærebunt, ad *religiosam adorationem* necessarium esse, ut istud, quod invocari potest, potentiam in se possideat? Et quod non sufficiat, Deum propter Christum, exempli gratia, huic vel illi donare, quod ad salutem necessarium est? Nam certe, si putent, subjectam, & à Deo dependentem, quinimmo creatam Dei potentiam, non prohibere, quo minus Deus Christum possit constituere objectum religiosæ adorationis: quæ ratio potest dari, quod Christus ut adoranda persona à Deo nobis non possit proponi, licet illam potentiam non per se & in se habeat, qua se religiose & pie colentibus vitam æternam largiatur: sed ab alio eam mutuetur, aut per alterum illam exequatur, & quod Deus hoc perpetret Christi gratia. Et an in objecto religios. adorationis non desideretur, ut universum terrarum orbem gubernet: unde demonstrabimus, in re, cujus invocationem asseveramus, requiri, ut multos homines possit salvos facere; nec sufficere, ut unum servet. Quinimmo cur exigitur, ut per vim rei isti inhærentem, salutem conferat: & quare non sufficit, ut Deus Christi gratia homini salutem largiatur? Et quoniam, ut puto, hujus rei nullæ possunt rationes dari, jure concludo: Primo, Deum tum etiam posse præcipere, ut Sanctos religioso cultu invocemus. Secundo, *per consequentias* recte adversus eos concludi, ex ipsorum opinione sequi, Deum pro beneplacito objectum religiosæ invocationis posse statuere: & propterea jubere lignum & lapidem invocare. Ac hoc etiam adversus Pontificios militat. Itaque absurditates hæ non possunt vitari, ni veram Divinitatem solum statuamus objectum religiosæ invocationis. Hoc insuper addo, in tota S. Scriptura nusquam doceri, duplicem speciem religiosæ adorationis dari. Sociniani autem excogitarunt eam, ut opinionem suam propugnarent: cum nollent Christum esse Deum concedere; & tamen conspicerent Verbum Dei omnino & ubique invocationem Christi injungere, distinctionem illam commenti sunt. Nunc utriusque partis argumenta restant ponderanda. Nimirum, utrum ratio & Verbum Dei clarius nos doceant; solum Deum esse adorandum, ut inde, ut & ex multis aliis argumentis concludamus, Christum, quod Deus jubeat eum adorari, esse Deum: vel, an ratio & loca S. Scripturæ quæ docere videntur Christum tantum *meram*, esse *creaturam*; & inde colligendum, necessariò duplex religiosæ adorationis genus esse statuendum. Certe, quum S. Litteræ docent Spiritum S. esse adorandum, an non potius adstruendum Spiritum S. esse Deum, quam nova commenta fingenda, ut excogitemus adorationis speciem, quæ Deum non habeat pro objecto? Equidem prius verius puto. Sic æque etiam iniquum defendere, Christum, licet non sit Deus, religiosa invocatione licere & posse adorari: ac absonum est, si Rex superiorem non agnoscens à subjectis exigat, ut personam spectabilem in regno suo pro Rege colant, cui

cui tamen regiam potestatem neque auctoritatem dedit. Sic etiam inferimus Christo, ni Deus existat, divinum honorem non posse tribui, cum talis honor *adoratio* sit. Et quicquid Divinus non est cultus, civilis honor est. Nullum enim datur medium; non magis; quam inter Deum & creaturam medium est.

Nec mihi magis licet dicere, hanc vel illam creaturam mortuos propria virtute excitare, miracula facere, nos regenerare, omnium hominum corda scrutari, &c. quam mihi liberum asserere Deum creaturam esse. Qui ergo creaturæ tantas perfectiones & potentiam adscribit, & hoc fundamento preces suas ad illam creaturam dirigit, is invocat istam creaturam summo honore Divino, ut ita dicam: quemadmodum etiam revera eam creaturam summum suum Deum facit. Majores & minores, & plures uno statuere Deos, non minor inter Christianos est idololatria, ac inter Paganos. Cœcitas mentis in ethnicis effecit, ut non satis magnam *ideæ* rationem habentes, quam de Deo habebant, plures Deos, majores & minores commenti sint. Quæ fides cum recta Divinitatis idea non potest consistere? An Socinianis unquam quidem succurrit, speciem honoris, quo homines prosequimur, in Divinum cultum mutare, quando aliquis hominum in sanctitate, aut in miraculis faciendis, reliquis hominibus excelluit? Vel an unquam ipsis quidem in mentem venit, ut crederent, quempiam ex hominibus plus conferre ad miraculi perpetrationem altero? Non putem. Quæ autem hujusce rei ratio? Nulla alia, quam quod natura noverint, sua potentia miraculum facere opus esse, quod solius Dei sit. Cur adversarii nostri non idem faciunt circa Christum. Si Christus suis viribus miracula patret, quare non est altissimus ille Deus? Si Christus ea non faciat, sed si tantum in Christi favorem fiant, & ad ejus intercessionem & preces: quare Christum majorem statuunt hominibus, & Divino cultu illum adorant. Hæc dicta sufficiant de Socinianorum opinione: & quanti error iste æstimandus sit.

Sic contra arbitror, Papistam, qui distincte credit, atque ita se de eo declarat, nempe *corda scrutari*, quod mortuis Sanctis tribuit; & opem auxiliumque, quæ exspectat ab eis in rebus suis adversis; & miracula quæ faciunt, defunctos Sanctos non sua virtute perpetrare: verum Deum ipsis indicare ea, quæ in cordibus & cogitationibus illorum sunt, qui ipsos invocant: Deumque ad Sanctorum intercessionem, & in horum gratiam, auxilium & liberationem operari, & miracula patrare. Dico itaque me non credere Pontificios, qui Sanctos post excessum eorum sub *ea forma* colunt, nullam formalem Idololatriam committere; licet magnis erroribus immersi sint; aliquid faciant, quod ad Idolomaniam debeat referri, in magna superstitione vivant: & hominibus illud arrogent, quod vere naturam hominis videtur excedere: nimirum, uno & eodem tempore multorum hominum corda & cogitationes cognoscere. Verum Idololatria Pontificiorum, quemadmodum postea latius indicabimus, in eo sita est, quod Sanctos suos *religiosâ mente*, quæ Deum solum pro objecto habet, invocent: unde omnia officia, quæ Sanctis præstant, metienda sunt. Et ex quo in eorum cultu circumstantiæ existunt, quem Sanctis exhibent, quæ isti cultu formam dant *religionis*.

Hoc enim probe intelligendum est quamvis omnes homines unam eandemque de Deo habeant ideam, non tamen ideò singulos cuncta Dei attributa pe[rfecte] nosse. Quemadmodum etiam non om[]nia Dei attributa æque clara & cogn[i]tu facilia sunt: nec æque promtè j[u]dicio hominum se offerunt; quanqu[am] o[…]

nia Dei attributa ex una eademque a, quæ nobis omnibus de Deo est, prontur Deo inesse, & communi ista idea ntineri: ita ut si accurate contemplear & meditemur de ista idea, ad cognionem illorum attributorum perveniaus. Atque ac omnes quidem eandem triangulo ideam habemus: verum on idcirco singuli omnes proprietates que recte intelligunt: licet istæ ex ommuni idea & natura trianguli (quæ unctis etiam nota est) demonstrentur omnes triangulo inesse. Sed de hac re lio loco latius disputavimus.

Hæc propterea solum à nobis allata sunt, ut eo discamus, ne arbitremur, aliquem statim idolum colere, vel ex creatura Deum facere, quum per errorem hoc vel illud creaturæ attribuit, quod solius Dei est. Qui credit creaturis, cum primum conditæ sunt, eam potentiam esse communicatam, ut per se possint subsistere: Divina *sustentatione* non egere &c. non eo ex creatura Deum facit: nec affirmare possumus errores istos Idololatriam necessario prodere.

Hactenus disseruimus de cognitione veri Dei: & quid sit illud, quod ad eam desideretur, quum Deum in & ex natura sua solum novimus: & per lumen naturale, quod singuli de eo habemus: quo etiam vere cognoscitur, ut *unicus* existens: quum omnium creaturarum natura sit, ut *plures una in suo genere* possint *esse*. Unicus quidem tantum est Sol: verum naturæ solis non repugnat, si duos statuamus. Ergo non absolute necessarium est, ad verum Deum cognoscendum, ut de eo speciales quasdam circumstantias noverimus, quibus Deus singularis Deus fiat, ut ipse ab aliis Deis separetur: quia ipsa Dei natura eum unicum facit: illumque à cæteris omnibus Diis, id est, idolis dissociet & sejungat: eodem modo quo aurum sua natura segregat & dividit se ab ære.

Verum etiam altera Dei cognitio est, qua Deum dicimur specialiter nosse ex cognitione nonnullarum circumstantiarum veri Dei: quæ quidem circumstantiæ non sunt de natura Illius; verum res sunt, quæ libere à Deo ortæ sunt, & per quas specialiter se revelavit: quum quid singulariter & libere circa Angelos, homines, & creaturas perpetravit: quemadmodum talia sunt, quæ de Dei voluntate & libera operatione nobis in Veteri & Novo fœdere patefacta sunt: & per quas circumstantias Deus ab istis percipitur, qui Verbum illud, & illam institutam & revelatam religionem admittunt. Et hujuscemodi circumstantiæ sunt (verbi causa) quod Deus Abrahamo, Isaäco, Jacobo se manifestaverit: Israëlitas ex Ægypto per magna miracula & signa eduxerit: quod Christus in mundum venerit ad redemtionem generis humani; & ad id à Deo sit missus: quod sit S. Trinitas. Itaque certum esse statuo, & ex ante dictis patet, in certis circumstantiis nonnullos homines verum Deum posse quidem noscere, eique servire, licet eum sub ejuscemodi singularibus circumstantiis non noverunt, quas proxime supra enumeravimus; & quæ ex revelatione tantum hauriuntur. Hoc tamen verum, rarissime fieri, ut homines priori modo simpliciter sibi Deum proponant, atque ita Eum per attributa naturæ solum cognoscant: sed plerumque Deum percipiunt per speciales eas circumstantias, quibus de Deo dicitur, se ipsum manifestasse, cum magni quid & libere, &c. operatus est: quanquam alius sub pluribus, alius autem sub minoribus circumstantiis Deum imaginentur: & Deum suum ita distinguunt à Diis aliorum populorum. Ratio autem hujusce rei est, quod singuli, quæ solemus circa homines facere, eadem etiam circa Deum usurpare velimus. Raro contingit, ut quis tam generali cognitioni regis sui inhæreat, verbi gratia, ut solum in genere noverit, unicum tantum

tum Regem in regno esse: in eo omnem regiam potestatem agnoscat; ejusque placitis & legibus omnem obedientiam præstet. Sed cognitionem nostram plerumque paulò latius extendimus, ita ut definiamus regiam illam potestatem in tali persona existere, qui illum patrem habuerit, has vel illas res præclaras in bello gesserit, talem illustrem fœminam uxorem duxerit, in illa urbe aulam habeat, hujusmodi naturæ & indolis sit &c. Et casus possunt incidere, ut ab aliquo, cui antea generalis notitia sufficiebat, major postea notitia exigatur: quum nempe diversi regium nomen assumunt, & jus in regnum habere præ se ferunt: aut quum à regis partibus standum est.

Idem etiam fit de cognitione, qua singuli Deum suum noverunt. Rarissime contingit, ut ad *generalem* Dei ideam hæreamus: sed plerumque ad alias circumstantias devenimus, quibus generalem Dei cognitionem in hoc vel illo collocamus. Et hoc insuper maxime fiebat necessarium, cum *plures Dii* cœperunt induci, quorum alii ab aliis distinguendi erant: & quando veri Dei servi suum Deum ab Ethnicorum Deo sejungere debebant. Et error Gentilium, quo se reos constituebant idololatriæ, in eo præcipue vertitur quod, quamvis in genere Deum verum cognoscerent, postea illam naturam divinam attribuebant rebus, quæ notas idolorum Paganorum circumferebant: & quia carebant particularibus circumstantiis, generalis eorum cognitio de Deo nullius est usus, quinimmo pro peccato habetur. Sed in sequenti parte latius de his disputabimus.

Verissima esse antedicta ex Apostoli Pauli verbis patet *Act.* 17. ubi Atheniensibus dicit, se ipsis prædicare *ignotum Deum.* Nam quod Divinitatem multis idolis applicassent, quos specialibus istis circumstantiis exprimebant, quæ circumstantiæ tales erant, ut inde idolum statuerent, & ... & quod ita Athenienses ideam Dei idolum sibi fecissent: ideo omnes Atheniensium Dii, his circumstantiis depicti, idola erant. Sed quia insuper unum haberent Deum, qui nullis particularibus circumstantiis foret præditus, quæ quorundam jam notorum idolorum propria erant: aut quibus etiam idolum fit, Apostolus suis verbis confirmat, illum verum esse Deum, quem ex attributis naturalibus cognoscimus, & cujus naturalem ideam habemus: quam tum in idolum mutamus, cum ideam illam rei alicui imponimus, quæ non sit Deus: & quæ per has vel illas circumstantias creatura esse cognoscitur: aut certa esse persona, quam Gentiles suum Deum appellant. Et hoc omnibus nationibus temporibus Veteris Testamenti adeo usitatum fuit, ut omnes, juxta testimonium Prophetæ Davidis, Deitatem rei alicui speciali transscripserint, quæ natura non erat Deus, *Psalm.* 69: 5. *Omnes enim Dii gentium sunt idola, sed Dominus creavit cœlum.*

Atque hæc est ratio, quare ipse etiam Deus, omnesque illi, qui verum Deum noverunt, ut Ipsum distinguerent ab omnibus idolis, eum voluerint denotare, describere, & veluti certis circumstantiis definire, ex natura vel essentia Dei non descendentibus, sed ex Divina voluntate profluentibus: quæ circumstantiæ Deo ita propriæ factæ sunt, ut nullis idolis debeant attribui; & quas etiam Gentiles nunquam suis Diis voluerunt adscribere: ideo v. gr. *Deum Israëlitarum* pro Deo suo noluerunt agnoscere. Quemadmodum ergo Paganorum populorum quisque suum Deum certo nomine nominabant; veluti *Baalis, Dagonis,* ... *mi, Asterothi, Veneris, Martis, Jovis;* etiam eisdem certa opera assignabant; & ip... sub certa forma & imagine, & certa Re... gionis specie colebant. Sic etiam i... qui verum Deum cognoscebant, sp... alia nomina habuerunt: & ipsi speci... ... adscripserunt, quibus

suum Deum, qui verus erat Deus, denotarent, eisque ab omnibus Ethnicorum Diis distinguerent. Aliquando appellatur *Deus Israëlis*, 2 *Reg.* 19: 15. *Domine Deus Israëlis, qui inter Cherubim habitas: Tu ipse, Tu solus es Deus omnium regnorum terrarum: Tu cœlum & terram condidisti.* Ita ut, licet Pagani de selectis suis Deis credidissent, eos cœlum & terram creasse, tamen non propterea verum Deum habuissent: quia, ut supra dictum, Divinum illud opus assignarent creaturis, essentiis, & personis, quæ jam per nomina, operationes, modum religionis, imaginum & simulachrorum species, sub quibus honorabantur & colebantur, *idolorum signa habebant*. Quandoque Deus appellatur *Deus exercituum.* Nonnunquam Deus, qui Israëlitas ex Egypto eduxerit. Nonnunquam *Deus Abrahami, Isaäci & Jacobi*; aut aliter *Deus patrum ipsorum.* Sed præcipue Deum suum nominarunt & denotarunt voce *Domini Jehovæ. Jerem.* 33: 2. *Hæc dicit Dominus, qui facit, Dominus qui illud format, ut confirmet. Dominus est nomen ejus. Hos.* 12: 5. 6. *In Bethel invenit eum, & ibi locutus est nobiscum: nempe Dominus Deus exercituum: Dominus memoriale ejus.* Quomodo, & qua occasione apud Israëlitas hæc nomina in usum venerint, de eo legitur *Exod.* 3. Non dubito, quin hoc cognomen per propriam Dei institutionem Ei ita proprium sit, ut, primo, numquam ab Israëlitis alicui Idolo sit impositum. Deinde, ut numquam creaturæ cuipiam sit *attributum:* & proinde nomen esse, quo non *in genere* Deus sit denotatus: sicut omnes homines, quibus, ut Deum noverunt, & natura Ejus ideam habent, etiam nomen est, quo istam ideam suæ mentis explicent. Sed censemus verbo *Jehovæ* specialiter Deum Israëlis significari: & quæ vox non idcirco est usurpata, nec ut *in genere* Divinitas aliqua exprimeretur, neque ut quippiam in Deo denotaretur, cujus similitudo aliqua inter creaturas reperitur: quemadmodum nomen *Elohim* videtur hoc expressisse. Illud enim etiam creaturis est communicatum, *Psalm.* 82: 6. *Dixi vos estis Dii.*

Nonnulli arbitrantur vocem *Jehovæ*, seu *Domini* specialiter *essentiam* & *naturam* Dei significasse. Verum hoc dixisse non sufficit. Nulla enim datur natio, cui non sit nomen in promtu, quo essentiam Dei exprimat: quoniam omnes homines idea mentis præditi, etiam necessariò ideam essentiæ illius habere debent: & tum vocem excogitant, qua essentiam illam denotent. Sive dicas vocem *Jehovæ* à verbo esse derivatum, quod vel peculiare aliquod attributum Dei significet, vel in genere ejus essentiam; idcirco nomen illud non majus arcanum includit, quam si Deum appelles *summam* & *perfectissimam essentiam.* Verum dicendum est inter Israëlitas istam vocem speciali signo insignitam, & Deo Israëlis propriam esse factam; ita ut nulli alii posset attribui, quin illud cui applicabatur, pro *Deo Israëlis* haberetur. Non quod illi nomini natura sua potentior significatio, potestas, aut sanctitas inesset, quam aliis vocabulis, quibus verus Deus demonstrabatur, sed quod Dei instituto usus istius ita foret limitatus, ut nec *proprie*, neque *improprie*, ulli alteri rei, quam Deo Israëlis, posset imponi. Quin immo, ut verum fatear, non admittere *improprium loquendi modum.*

Vera Dei idea natura sua non permittit, ut ea creatura quædam intelligatur. Sed vox *Dei* apud nos talem non obtinet usum, nec ita restricta, ut nulli alii rei nisi vero Deo possimus adscribere. Itaque Ethnicorum idola appellamus eorum Deos. Quin immo Sacræ Litteræ dicunt, Deus Sidoniorum, Deus Ammonitarum. Sed ut Deum gentilium non nominamus, verbi gratia, Deum & Patrem Domini nostri Jesu Christi: sic Sacra Pagina Paganorum Deum numquam appellat Paganorum *Jehovam.*

 Sed

Sed quemadmodum quædam singularia nomina, operationes, &c. sunt, quæ in verum Deum solum quadrent, & ipsum secernant ab omnibus idolis; & quod peculiare detur nomen, quo Deus ab omnibus idolis distinguitur; sic etiam vice versa aliquid reperitur, quod nequaquam Deo convenit: & unde simulac id ideæ Divinitatis applicatur, statim idolum exoritur. Atque hoc fit, cum Deum sub quadam imagine concipimus; ut per eam honoretur, colatur, aut cognoscatur. Sed quia id proprie idolorum cultum spectat, in proxime sequente parte explicabitur, quomodo hoc fit intelligendum: & quid ad illud requiratur, ut vere possit dici, aliquem idololatriam prædicto modo committere.

Antequam hinc abeamus, unum præterea dubium proponemus, & post id caput hoc finiemus. Multum de illis personis & populis disputatur, qui, quum non essent ex Israëlitis, nec religionem eorum suscepissent, tamen in Verbo Dei videntur testimonium retulisse, quod verum Deum noverint: aut quod quædam fecerint aut locuti fuerint, quæ videntur indicare, ipsos verum Deum coluisse. Unde quæritur, quam Dei ideam habuerint; & quatenus idola abnegaverint. Et an de iis potuerit dici, quod veri Dei cultores fuerint. Exempla & personæ, de quibus hæ dubitationes incidunt, sunt, verbi gratia, *Abimelech Rex Gezar, Gen.* 21: 23. *Jethro socer Mosis, Exod.* 18. *Bileam, Num.* 10: 29. *Job* 1: 6. *Hiram,* 1 *Reg.* 5: 7. *Regina Sebæ,* 1 *Reg.* 10. *Ninivitæ, Jon.* 3. *Nautæ qui Jonam vehebant, Jon.* 1. *Nahaman Syrus,* 2 *Reg.* 5: 17. *Nebucadnezar, Dan.* 4: 37. *Darius, Dan.* 6: 27. *Cyrus, Ezræ.* 1: 2. *Cornelius, Act.* 10: 2. *Æthiops & Eunuchus Reginæ Candaces.* Censeo omnes eos, licet institutam Religionem Judaicam non suscepissent, atque ita non fuerint circumcisi, hanc tamen minimum scientiam de vero Deo habuisse. Primo, Deum, de quo disserebant, quemque adorabant, sibi non ante oculos posuisse, sub hac vel illa imagine, forma, aut similitudine; multo minus eos hoc fecisse sub similitudine aliqua jam *inter Ethnicos nota*: & sub qua similitudine Deum suum noverant, denotabant & colebant. Ratio hujus opinionis superius est proposita. Credo etiam plerosque eorum, qui supra enumerati sunt, specialiter sub hoc signo Deum novisse, *ut illum Deum, quem Israëlitæ colebant.* Qui circumstantias supradictorum locorum legerit, facile hoc conspiciet. Tertio, tamen puto sufficisse, ut posset dici, quod verum Deum cognoverint, cum cogitationes & mentem suam ab Idolis abstrahentes, & ab iis omnibus, quibus idolum suum proponebant: & convertentes se ad ideam, quam de Deo habebant, sine ullarum specialium circumstantiarum, quibus natura Divina strictius limitatur, consideratione. Nam supra clare demonstratum est, ad cognitionem veri Dei non requiri, ut eum nobis proponamus sub quodam limitato attributo per revelationem tantum cognito. Sed hoc solum requiritur, cum Deum, verbi gratia, tam accurate novimus, ut Israëlitarum, aut Christianorum Deum dicamur novisse.

PARS SECUNDA.

De Idololatria.

Cultus idolorum est, *Divino ho[...] aliquid prosequi, quod natura, i[...] vere non sit Deus.* Hoc duplici mod[...] aut Divino cultu colitur, quod ta[...] ore negamus pro Deo agnoscere: [...] pro Deo admittimus & colimus, [...] natura non est Deus. Prioris pe[...] omnino rei sunt Sociniani: qui a[...]

Christum esse Deum ab æterno negantes, & unum cum Patre: id est, Christum Deum esse negantes, tamen profitentur, se illum religioso cultu colere. De hac Idololatriæ specie supra latissime disputatum est.

Præter hanc etiam alia est idololatriæ species, superiori non dissimilis, quanquam valde eam studeant excusare: quæ hæc est. Cum creaturam, quæ pro creatura agnoscitur, & à qua verbis & doctrina declarant, nunquam quippiam alio modo exspectare, quam quatenus putant à creatura posse provenire, per religionem & devotionem colunt. Opinionem nostram latius declarabimus. Id non est è creatura Deum facere, si qui putent aliquem Sanctorum in cœlo per Divinam revelationem, constitutionem nostrorum cordium & cogitationum nosse. Neque etiam tunc ex creatura Deum facimus, quando ejuscemodi Sancto adscribimus, Deum per intercessionem ejus exorari. Hunc vel illum Sanctum specialem curam gerere certæ civitatis vel regionis: nec non certæ morborum speciei mederi: & illum Sanctum ad averruncationem illius Deum peculiariter orare, &c. Non etiam religionis nomen meretur respectu illius curæ & gratiæ, quibus pollent apud Deum, istos colere, precari & invocare, & animi commotionem erga istos Sanctos habere, *proportione* dictæ fidei, quam de defunctis Sanctis habemus. Nec equidem dubito, quin aliquis, dummodo sibi caveat ne nimis Sancti veneratione affectus prolabatur, aut abripiatur ad illi deferendum cultum religiosum, certam speciem commotionis & alloquii in animo suo posset *formare*; vel, si liceat ita appellare, certum orationis genus (quæ vox tamen periculi plena est, quia plerumque speciem Religionis significat) ad mortuos Sanctos: quod quidem *superstitiosum est, nec ullo Scripturæ loco subnixum*, & ad indirectam idololatriam referri debet, non tamen idololatricum est.

Verum cum hac re ita comparatum est, ut quidem initio vir cautus & prudens, animumque ab idololatria admodum alienum habens; & qui didicit affectus moderari, iisque modum ponere, tali per errorem officio defungatur erga Sanctos, (de quo jam proxime loquuti sumus) quantum ad doctrinam & fidem circa defunctos Sanctos attinet, ab Idololatria liber quidem possit esse: sicut etiam de plebe multitudo quamdiu res ista in se consideratur extra *praxin* & *theoretice*; & de ea loquitur, disputat, & profitetur: verum usus docet illam fidem, quæ in theoria formalem idololatriam non complectitur, praxi commaculari formali Idololatria: quia propria forma commotionis mentis, quæ in Religione se exerit, vulgus in ea utitur. Doctrina, professio & declaratio non tollunt ab ea praxi Religionem, nec efficiunt, ut idcirco affectus iste, passio & constitutio (quocunque ea appelles nomine) animi non eadem sit maneatque, quando illius forma & essentia præsto est. Voco autem hic formam & essentiam animi religiosam dispositionem: quia non obstat quod scientia & fides, quas de Sanctis Pontificii habent, cum religioso isto mentis motu non conveniant, idcirco cognitio illa, nec fides impediunt, ut nihilominus nulla devotio nec Divinus cultus in honore & cultu mortuorum Sanctorum in animis eorum possent oriri. Nec cujuslibet est praxin moderari pro cognitione sua: aut eam tantum constitutionem & commotionem in animis nostris excitare, ut se contineat intra fines justi cultus, creaturæ convenienti: aut ita facta nostra ad fidei nostræ normam dirigere, ut affectus non præcurrat mentem; & ne aliter agamus quam credimus: habere Sanctos defunctos pro creaturis, & non erga ipsos religione duci. Quinimmo aliquando rem aliquam tales circumstantiæ comitantur & circumcingunt, ut

ut non vulgare sit, si *praxis*, & constitutio animi ad praxin, ad *theoriam* moderata sit. Sanctum in cœlo, in habitatione Dei, in tam sancto loco locare: illi tribuere, quod, remotissima illa distantia nihil eo obstante, preces nostras exaudiat: juvet nos eodem modo, quo Apostoli in terra per miracula homines juverunt: qui Sanctus nec civilem, neque corporalem conversationem nobiscum habet: ipsi templa exstruere, thura accendere: eo in loco ipsum invocare, quo Deum adoramus: & extrinsecus, & præsertim in pompa, Sancto illi ferme omnia ea officia facere, quæ in Religione respectu Dei solent fieri: quinimmo in id incumbere, illud docere, & hominibus persuadere; & animos hominum eo convertere, ne in cultu Sanctorum defunctorum ullum animorum motum habeant, *fundatum* in corporali & civili conversatione, quæ etiam inter nos & mortuos Sanctos non intercedit. Hæc omnia, inquam, circa mortuum Sanctum facere, nec tamen eo abduci, ut religiose Sanctos colas, rarum est, & vix imo ne vix quidem homines hoc possunt effugere. Imo verisimillimum est, omnia ea officia & honores, quibus defuncti Sancti in Papatu coluntur, provenisse ex animis, qui jam religione & quæ tantum ad Deum pertinet, erga Sanctos imbuti erant; quia fere omnes externæ Religionis species, quibus Deus colitur, etiam Sanctis adscripserunt. Nondum dico, externum istum cultum, quo Sancti vita defuncti in Papatu honorantur, Divinum cultum esse. De hoc postea disputabimus. Verum hoc asseveramus: primo; doctrinam eam & professionem Sanctis nihil tribuendi, quod *Divinum* sit, non impedire, quo minus idcirco idololatriam adversus ipsos committant. Secundo, vix millesimum Papistam existere, qui Sanctos non religioso cultu colat.

Secundum idololatriæ genus est, quando quippiam pro Deo colimus, id est, Dei ideam alicui rei attribuimus, quæ non sit Deus. *Idololatria semper notitiam & ideam Dei præsupponit.* Ita ut, licet Gentiles pro idololatris habeamus, tamen affirmemus nullam nationem ullibi gentium dari, quæ non agnoscat esse Deum. Supra quam latissime disputavimus & probavimus, non omnis generis errorem circa Deum aut ejus naturam hoc efficere, ut loco Dei idolum habeamus: quidam errores non impediunt, quo minus ideo vero Deo adhæreamus. Quidam ejusmodi sunt, ut Divinitatem revera *evertant* & tollant: non tamen *idolum* inducant. Alii tales sunt, ut proprie quidem Deitatem non tollant, sed idolum constituant. Et in eo certa Idololatriæ species consistit.

In eo jam res vertitur, ne ignoremus, quæ forma istius generis idololatriæ sit, quando Deus sub & per imaginem colitur; & in quo essentia ejus consistat. Asserimus essentiam illius idololatriæ in eo sitam esse, *ut Deum extrinsecus exprimamus sub aliqua imagine vel similitudine, & Ipsum sub ista colamus.* Quia hæc res maximi est momenti, quæ in Theologia tractatur, sententiam meam, quæ prædictis verbis continetur, paulo latius explicabo: & deinde opinionem meam rationibus confirmabo. Et tandem demonstrabo, Verbum Dei illud tam clare docere, ac clarum & notum est, solem meridie lucere. Cum dicimus illud non vacare idololatria, Deum sub imagine proponere; non censemus in idolorum cultu requiri, ut idololatra externam suam *imaginem* seu *similitudinem* pro Deo suo colat: aut ut externum illud, sive statua sit, seu vivum animal, Divinitasimile ducat. Credo enim nunquam ulum hominem tam stupidum, aliquanationem adeo superstitioni dedicam fuse, qui merum hominem, aut quandabestiam, *singulu sub forma sua considertu, & pro talibus habitu*: multo min

lign

Lapidem, pro Deo suo duxerit. n quispiam aliquid pro Deo suo quod ratione & voluntate ca- od facere & destruere posset: videbat, & paulo post dena- hilum redigi. Numquam homo ad Deum suum esse arbitratus ihil supra humanum inesse cre- Quare enim illud Deum suum, m hominem appellasset. Cum n nominat, aliud quid isto significa- endit, quam quod per hominem tur. Quomodo idololatra ex- iam incorruptibilis Dei mutat in idinem imaginis corruptibilis ho- &c. si per Deum hominem intel-

Sicuti ergo homo cum solis ho- us *amicitiam* colit: saltem non inanimatis aut irrationalibus anima- : sic etiam nemo aliquid pro Deo habet, nisi in quo majus quid existe- ibi persuadet, quam humanum. Et uti nemo ulla *devotione* affici potest ga id, cui non majorem, quam sibi, verentiam exhibet: sic etiam nullus …talium quicquam pro Deo suo ducere potest; quam in quo majus quid homine esse credit. Et ut nullus devotionem aliquam præstare potest rei cuidam, quam non in majori habet reverentia, quam semet ipsum: sic etiam nemo aliquid pro Deo suo colere debet, & per *religionem* se illi alligare, qui id, quod Deum suum esse putat, non aliquid augustius esse existimat creatura: quanquam mentis cæcitate & idololatria impulsus *censeat Divinitatem alibi esse, ubi non sit*: & sic ex ligno & lapide Deum suum fabricet. Sicuti infirmi adeo judicii homines reperiuntur, qui illud amoris genus, quod amicitiam vocamus, animalibus ratione carentibus præstant. Sed neutrum umquam *sub formali* ligni *aut lapidis idea fit*, aut animalis irrationalis.

Et quia inter homines obtinet, & vere etiam dicitur, quod id ex re faciant, quod perverso affectu illi putant inesse: quare S. Apostolus *Rom.* 1. inquit, non solum vere, verum etiam ex usu hominum, idololatras lignum & lapides, bruta animalia, & hominem, &c. sibi Deum fingere: non quod putent eas res sub propria forma & idea Deum esse: sed quia arbitrantur Divinitatem certo quodam modo (de quo postea latius disseremus) rebus istis adesse. Sic dicitur aliquis malum facere de bono, cum pudet eum boni quid fecisse: sed quod malum esse credebat, & perverso judicio malum esse statuebat. Sic etiam nonnemo rebus inanimatis irascitur, quæ tamen iræ *objectum* nequeunt esse. Sed hæc ita dicuntur, quod iracundus mentem præcipitans, & à passionibus de statu rationis deturbatus, se contra res istas ita gerit, quasi ratione forent præditæ: & vere per iræ passionem rei sensu & anima carenti quasi bellum indicit.

Sic quis ex privato dominum suum & regem facit, quum tali eum afficiat honore, ut omnia in republica exequatur & regat, instar principis: cum tamen is non sit nec nomine, nec potestate, sed per errorem mentis ea ipsi adscribat. Sic non *proprie* dicimus aliquem de bonis suum Deum facere: nisi quispiam in pecunia Divinitatem aliquam collocet; quod numquam fit: tum enim omnigenos nummos, & ea, quæ nummis forent vendibilia, in quibus opes avari consistunt, pro Deo deputaret. Verum figurate hæc dicuntur, nimirum, quod avarus nimium bonis confidat, & possessione eorum nimium delectetur. Quare nihil facit ad idololatrarum excusationem, quod dicant, se nullam creaturam, non imaginem aut similitudinem, sub quibus Deum *repræsentent*, pro Deo colere. Verum se putare Divinitatem isti imagini in forma & specie esse similem: quare de ipsis non posse dici, quod lignum & lapidem &c. sibi Deum fingant: qui modus est loquendi Sacræ Scripturæ usitatus, quum ido-

idololatriam & idololatras describit. Sed sufficit quod credant in illis rebus esse Divinitatem.

Non etiam intelligimus per *repræsentationem* Dei sub imagine &c. repræsentationem falsæ Divinitatis: quasi ante idolum haberent, & illud postea exprimerent, & sub simulachro illo honorarent. Sed mens nostra est, per veri Dei *repræsentationem* sub imagine, & cultum ejus sub ea, modo supra memorato, à vero Deo recedi, & idola constitui. Quidam, ut idololatriam suam excusent, asseverant, eos solum idololatriam committere, aut illam istis in verbo Dei objici, & pro talibus haberi, qui *idolum* sub statua erexerunt, honorarunt, & coluerunt: non autem, quia verum Deum sub imagine quadam venerati sunt. Ita ut, juxta ipsorum opinionem, idolorum cultus non consistat in cultu veri Dei sub quadam imagine, sed in idolo sub statua adorando. Quare Scripturam dicere, idolum nihil esse, 1 *Cor.* 8: 4. *Et quæ Ethnici Diis suis offerebant, ea dæmonibus sacrificasse.* 1 *Cor.* 10: 20. *Deut.* 32: 17. *Immolaverunt dæmoniis, non Deo: Diis quos ignorabant: recentibus, qui ex propinquo venerant.* Quibus respondeo certum esse, & ex Verbo Divino clare demonstrabimus, distinguendum esse inter illam idololatriam, per quam in statua *idolum proponitur* & colitur, ita ut sub ea statua Deum nobis ob oculos ponamus, *qui per circumstantias Deus Paganorum factus est:* & inter hanc, qua idololatra *per imaginem aut similitudinem Deum colit*, qui per circumstantias cognoscitur *Israëlitarum & Christianorum esse Deus.*

Aliud est, in statua *Martem*, *Venerem* & *Jovem* honorare: & per certas circumstantias, quibus idola illa à vero Deo, & ab aliis idolis discernuntur, ea sibi proponere: aliud autem, sub imagine & forma Deum quendam colere, eumque sub ejuscemodi circumstantiis sibi ante oculos ponere, quibus verus Deus significatur. Verum posterius *idolomaniam* non continere pernegatur: aut illam *imaginem*, per quam Deus Israëlitarum aut Christianorum colitur, *idolum* non esse. In idololatria committenda verum Deum quidem nobis possumus imaginari: & tamen per idololatriam, id est, colendo eum per effigiem, idolum ipsum facere: ita ut per *formam* religionis verum Deum *immutemus* in *idolum*: & ut sub ea cultus forma non amplius habeamus *verum Deum*, sed *idolum.* Quare etiam idololatria spirituale *adulterium* appellatur.

Libenter concedo, ubicunque dicitur *idolum nihil esse*, 1 *Cor.* 8: 14. & 12: 20. idololatras non *Deo*, *verum dæmoniis sacrificasse*, ibi de Ethnicorum idololatria verba fieri; qui non per *imaginum cultum* idolum sibi faciebant: sed qui adhæc specialiter paganorum idolum sub imagine sibi proponebant; & in illo pro Deo colendo occupati erant: quem per certas circumstantias quarundam operationum & apparitionum speciatim sibi *repræsentabant:* quæ operationes & apparitiones revera nihil aliud erant, quam opera diaboli: & propterea nihil omnino eorum, quæ sibi de Divinitate quadam in sua idololatria imaginabantur. Ipsa S. Scriptura videtur hoc discrimen ostendere, 2 *Chron.* 11: 15. E[t] *Jerobeam constituerat sibi sacerdotes excel[-] sorum, & dæmoniorum, & vitulorum, quos [si-] bi fecerat. Per dæmonia* Ethnicorum ido[la] denotans: & per vitulos idololatria[m] Dan & Bethel. Nusquam (quod sciam) ex S. Litteris patet, idololatriam D[an] aut Bethel commissam, aut quam Isr[aë-] litæ committebant cum Vitulo aur[eo] *Exod.* 32. *dæmoniorum cultum* nom[ina-] ri: aut Israëlitas eum pro Deo a[c-] suscepisse. Quemadmodum ipsis, [oc-] casione idololatriæ Gentilium, ob[jici-] tur *Malach.* 2: 11. *Nam Israël con[ta-] minavit sanctificationem Domini, quam [dile-] git: nam duxit filiam Dei alieni.* 2 [Reg.]

17:

...men Deus pactum cum eis percussi-
...andaverat illis; dicens, nolite
...s alienos. Levit. 6: 14. Deus
...le sequimini Deos alienos: & cla-
...explicans dicit, de Diis populo-
...circum vos sunt. Et Jos. 24: 2.
...ch, patre Abrahami dicitur,
...os Deos coluerit: nempe, quia
...ganorum coluerat. Exod. 20:
...habebis Deos alienos in conspectu
...n facies tibi simulachrum aut ullam
...n. Per prius præcepti mem-
...ommode intelligas cultum Dei
...per posterius veri Dei sub imagine

...o contra, quod Israëlitæ in sua ido-
...ia per Vitulorum cultum sibi non
...esentarent, nec propterea colerent
...n Ethnicorum idolum: sed verum
...m etiamnum sibi ob oculos pone-
..., quem tamen per Vitulorum cul-
...n in idolum transformabant: Israëli-
... considerantur, quasi verum Deum ad-
...c haberent: quia per Vitulorum cul-
...m nullum Deum alienum, nec aliquem
... Paganorum Diis admiserunt. Hos. 4:
...5. Si scortaris o Israël, saltem non de-
...inquat Juda: & nolite ingredi in Gilgal.s,
... ne ascenderitis in Bethaven: neque jura-
...veritis, Vivit Dominus. 2 Reg. 10: 23.
Perquirite & videte, ne hic forte quisquam
vobiscum sit de servis Domini, sed servi
Baal soli. Rex intelligit per sacerdotes
Domini, sacerdotes in Dan & Bethel:
vid. etiam Psalm. 29. Unde ergo clare
patet, Israëlitas in Vitulorum cultu præ
se tulisse, se verum Israëlis Deum cole-
re. Ignoro etiam idola in Dan & Bethel
stercoreos Deos appellari, quemadmo-
dum Gentilium idola sæpius in Verbo
Divino ita appellantur, 1 Reg. 21: 26.
Et commisit res valde abominandas, Deos
stercoreos sequens, prorsus ut fecerant
Amorræi.

Ex S. Scriptura etiam clare patet, ido-
lolatriam, quæ in Dan & Bethel ab
Israëlitis committebatur, non tantum

peccatum coram Deo fuisse, quantum
idololatria, quam Israëlitæ faciebant in
cultu idolorum Ethnicorum, 1 Reg. 16:
31. Et factum est ut Achab, an res fuit
parvi momenti, ambularet in peccatis Jero-
boami filii Nebath, ut etiam Jesabelem fi-
liam Ethbaälis regis Sidoniorum uxorem du-
ceret: & abiens coleret Baal, & incurva-
ret se ei. Act. 9: 39. Et faciebant Vitu-
lum diebus istis, & victimas adferebant
idolo, & delectabantur operibus manuum
suarum. Et convertit Deus, & tradidit
eos servire militiæ cœli. Peccatum ido-
lolatriæ majori illius peccato puniens:
vide etiam 2 Chron. 27: 2. Et ubicunque
Israëlitæ clarum mandatum à Deo habe-
bant, ut Israëlitam, aut urbem, quæ
Diis Gentilium & reliquis Diis serviebat,
exstirparent, Deut. 13: 1. 2. 3. 4. & 5.
Cum propheta aut somnians somnium in me-
dio tui surrexerit, & dederit vobis signum
aut portentum, &c. & dixerit tibi, eamus,
sequamur Deos alienos, quos non noveras,
& iis serviamus, &c. propheta ille aut som-
niator interficietur: sic etiam vers. 6. &
13. semper ibi sermo fit de cultu Deorum
alienorum, & prohibetur, pœna mor-
tis indicta. Sic Deus vetat filios Juda
bellare contra reliquas tribus, qui impe-
rio Rhehabeami se subducebant, & Vi-
tulorum cultum susceperant. 1 Reg. 12:
24. Sic dicit Dominus: non ascendetis, ne-
que bellabitis contra fratres vestros, filios
Israël.

Quod autem de Josia dicitur, quod
Samariæ Sacerdotes excelsorum super
altaria occiderit, 2 Reg. 23: 19. Insuper
etiam Josia abstulit omnia fana excelsorum,
quæ in urbibus Samariæ erant, quæ fecerant
reges Israël ad irritandum Dominum: &
fecit eis secundum omnia opera, quæ fece-
rat in Bethel. Et occidit universos Sacer-
dotes excelsorum, hoc non videtur intelli-
gendum de sacerdotibus, qui tantum
idololatriæ in Dan & Bethel ministerium
præstiterant & curaverant: verum qui
etiam idola Ethnicorum coluerant. Nam
vers. 9.

vers. 9. ejusdem Cap. habetur, Regem Josiam Sacerdotibus excelsorum non permisisse, ut sacrificarent in altari Domini Hierosolymæ: sed panes azymos comedebant in medio fratrum suorum. Ita ut Sacerdotes excelsorum non solum semper significent Sacerdotes idololatriæ, quæ in Dan & Bethel committebatur: verum etiam speciatim aliquando eos antistites, qui sine idololatria in excelsis, quibus locis Deus sacrificari prohibuerat, vero Deo immolaverunt. De quibus in specie legitur, 2 *Chron.* 33: 17. *Sed immolabant etiamnum super excelsis, quanquam Domino Deo suo.* Ita ut jure hinc possit colligi, etiam Sacerdotes excelsorum in Israële fuisse, qui super excelsis Diis Gentilium immolarent: & Josiam ejusmodi antistites excelsorum necasse. 2 *Chron.* 11: 15. expresse distinguitur inter Sacerdotes excelsorum & Vitulorum. *Et Jeroboam sibi excelsorum antistites constituerat, & dæmoniorum, & Vitulorum, quæ fecerat.* Vide etiam 1 *Reg.* 12: 31. & 1 *Reg.* 13: 2. Etiam videmus Prophetam Eliam, 1 *Reg.* 18. prophetas Baal jubere comprehendi & occidi. Et ex toto illo capite patet, Sacerdotes Baal, & idololatriam illorum longe aliter considerari, quam idololatria Vitulorum. Quidquid sit de pœna: hoc saltem verum, idololatriam in Dan & Bethel non tam enorme fuisse peccatum, quam *alienorum Deorum.*

Verum licet hæc omnia vera sint: negatur tamen, non *veram idololatriam* futuram, verum Deum Israëlis, aut Christianorum Deum, *sub imagine colere.* Prædicta S. Scripturæ loca, allegata ad probandum Vitulorum cultum non constituere cultum alienorum Deorum, demonstrant Israëlitas in Vitulorum cultu sibi non aliquod *Paganorum idolum proposuisse,* nec simpliciter in genere *Divinitatem quandam,* sed speciatim Deum Israëlis. Hoc comprobat etiam discrimen peccati inter idololatriam, quam Israëlitæ committebant in omnibus Gentilium idololatriæ similem, & idololatriam in Vitulorum cultu. Quare enim una idololatria major esset altera coram Deo, si æque in hac, ac in illa, idolum aliquod Ethnicorum ab idololatris repræsentaretur? Excepto, quod Verbum Dei testetur, Israëlitas in formandis suis Vitulis, & in idololatria sua instituenda, Deum Israëlis ob oculos sibi *posuisse,* *Exod.* 32: 4. *Hi sunt Dii tui Israël, qui te eduxerunt è terra Egypti.* 1 *Reg.* 12: 28. *Quare Rex inito consilio fecit duos Vitulos aureos: & dicebat eis, molestum nimis vobis ascendere Hierosolymam; ecce Dii tui ô Israël, qui te è terra Ægypti eduxerunt:* ex quibus verbis dilucide apparet, animum Jeroboami non fuisse Israëlitas nova sua externi Divini cultus forma ad alienorum Deorum cultum traducere. Expressam illius Dei mentionem faciebat, qui Hierosolymæ colebatur: & is certe verus erat Deus, & Israëlitarum Deus. Præterquam quod mentionem injiciat illius Dei, qui Israëlis posteros ex Ægypto eduxerat: quam *circumstantiam* Deus in specie ab Israëlitis voluit usurpari, ut Ipse, verus nempe Deus, oppositus omnibus Paganorum idolis, eo designaretur. *Hos.* 13: 4. *Ego sum Dominus Deus tuus jam inde ex terra Ægypti. Idcirco Deum præter me nescies.* *Exod.* 20. *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te ex Ægypto.* 2 *Reg.* 17: 35. 36. *Tamen Dominus pactum percusserat cum eis, & mandaverat, dicens: nolite timere Deos alienos, nec incurvabis te iis, neque servies eis, neque immolabis iis: sed Dominum, qui vos ex terra Ægypt[i] eduxit in fortitudine magna, illum adora[bitis].* Sed præcipuam considerationem meretur locus *Hos.* 4: 15. *Nolite ingredi Gilgal, nec ascenderitis in Bethaven: neq[ue] juraveritis, Vivit Dominus.* Ex his Scripturæ locis evidenter patet, Israëlitas p[ro]se tulisse, se Domino, Deo Israëlis per V[i]tulos servire, & per nomen Ejus jurare.

Qu

Quod si Israëlitæ in Vitulorum cultu *Deum aliquem Gentilium* sibi proposuerint, quis tandem fuit ille Deus? Quodnam ei nomen erat inter Ethnicos? Qua externarum *ceremoniarum* specie & *cultu* colebatur? Sub qua *imagine* inter Paganos exprimebatur? In multis Sacrarum Litterarum locis idolorum Ethnicorum fit mentio, & præcipue eorum, quibuscum Israëlitæ spirituali modo scortati sunt: nusquam tamen Deus Bethel inter illa recensetur; quia ista idololatria, & idolum istud, in eo consistebat, quod Deus Israëlitarum, verus & æternus Deus, per aureos Vitulos repræsentaretur & adoraretur. *Amos.* 8: 14. *Qui jurant per delictum Samariæ, & dicunt, vivit Deus tuus o Dan, & via Berzebæ vivit.* Etiam magna injuria Israëlitis fit, si ipsis sine ratione *maximam* Idololatriam adscribas, ut propriam excuses. Docere, illud nullam idololatriam continere, verum Deum Israëlitarum proponere & colere sub simulachro, & propterea se nihil commune habere cum idololatria Israëlitarum, quam cum Vitulorum cultu committebant: quem S. Scriptura aperte idololatriam appellat: quia, ut illi prædicant, Israëlis posteritas tam prava foret, ut idolo Gentilium sub imaginibus suis servirent: verùm se, qui Deum Christianorum sub simulachro colunt, verum Deum Christianorum adorare. Nihil etiam adrem facit, nec idololatriam Christianorum excusat, qui Deum per signum colunt, quod Israëlitæ verum Deum repræsentaverint sub Vitulo, aut adoraverint illum per Vitulos: verum quod quidam Christiani eundem Deum exhibeant per formam humanam; & per eam ipsum colant. Sciendum est Vitulos, quibus Israëlis posteri idololatriam committebant, speciem quandam fuisse Cherubim, quibus etiam Deus attributa sua & operationes, tanquam per Hieroglyphicam figuram, hominibus ostendebat: & propterea idololatria illa non tam enormis nec crassa erat, quam quidem multi credunt: nec humana magis figura, ac Vituli, cum Deo congruit. Hoc itaque probato, Israëlitas prætexere se sub Vitulorum cultu Deo Israëlis servire: non amplius opus est ex Sacra Scriptura demonstrare, qui verum Deum per simulachrum colit, idololatriæ crimen incurrere: quam ut ex eodem S.S. Verbo Dei probetur Spiritum S. hujuscemodi signa *idola*, & eorum cultum idololatriam nominare, *Hos.* 13: 2. *Nunc verò perrexerunt peccare, & fecerunt sibi de argento suo conflatilia, pro intellectu suo idola, opus artificum quodque: de quibus tamen dicunt, homines qui immolant, Vitulos osculabuntur. Et Cap.* 8. *vers.* 5. 6. *Tuus Vitulus, o Samaria te projecit: exarsit ira mea in ipsos: argentum suum & aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent. Nam ex Israël & ipse est: artifex fecit illum, & Deus est: sed confringetur Vitulus Samariæ.* 2 *Chron.* 13: 8. *Estis quidem magna populi multitudo, sed habetis aureos Vitulos vobiscum, quos Jeroboam vobis fecit in Deos. Vers.* 9. *Quilibet qui accedit ad implendam manum ejus, &c. fit sacerdos eorum, qui non sunt Dii:* comparatus cum 1 *Reg.* 13: 33. *Post acta illa Jeroboam non revertebatur de via sua pessima, sed denuo faciebat sacerdotes excelsorum ex infima plebe: quicunque volebat, implebat manum ejus, & fiebat sacerdos excelsorum.* 1 *Reg.* 12: 32. *Et Jeroboam constituebat diem solennem octavo mense, quinto decimo die mensis, adinstar solennis diei, qui celebrabatur in Juda: & immolabat in altari: idem faciebat in Bethel, adolens Vitulis, quos fabricatus fuerat: instituebat etiam in Bethel Sacerdotes excelsorum, quæ exstruxerat.* Ita ut ex collatione horum locorum S. Scripturæ clare pateat, quod Sacerdotes esse illorum qui non sunt Dii, 2 *Chron.* 13: 9. significet, Sacerdotes esse excelsorum in Bethel: quare Vitulorum cultus mera fuit idololatria. *Act.* 17. *Et faciebant Vitulum in illis diebus,* &

& offerebant victimas idolo. 1 *Cor.* 10 : 7. *Ne idololatræ fiatis, sicut quidam ex illis: sicut scriptum est: Sedit populus ad edendum & bibendum, & surrexerunt ad ludendum. Amos* 5 : 5. *Sed nolite quærere Bethel, nec in Gilgalam nolite intrare: nec in Berscibam transibitis*, &c. *Quærite Dominum & vivite.* Unde liquet Religionem in Bethel idolorum cultum fuisse: nec revera Deum per illum quæsitum fuisse, quamvis hoc jactarent, & sibi persuaderent: verum idolum adorasse. Quapropter etiam dicitur 2 *Chron.* 11 : 16. *Postea veniebant etiam ex cunctis Tribubus Israël Hierosolymam, quicunque dabant cor suum, ut quærerent Dominum Deum Israël, ut Domino Deo patrum suorum, victimas cæderent.*

Ita ut pii Israëlitæ, qui sub imperio Regis Israël vivebant, bene perciperent, Vitulorum cultum *idololatriam* esse. Eodem nititur fundamento, quod 2 *Chron.* 15 : 13. *dicitur, Israël autem multis diebus fuit sine vero Deo, & sine docente Sacerdote.* Quod Vitulorum cultus *idolorum* esset *cultus*: & Vituli *idola*: & Israëlitæ, qui per simulachra ista Deo studebant servire, excidebant eo; quamvis propterea non colerent Deum alienum. Cum tamen illi populi, quos Rex Babyloniæ jussit transmigrare in terram Israël, post avectionem Israëlitarum, dicantur *Dominum timere*: quia Deum Israëlis agnoscebant, Eumque sine imagine colebant: licet etiam alienis Diis servirent, 2 *Reg.* 17 : 25. *Cumque ibi habitare cœpissent, non timebant Dominum: sed unaquæque gens fabricata est Deum suum: etiam timebant Dominum & ex infimis suorum faciebant Sacerdotes excelsorum.*

Quanquam cultus is Deo non placeret, non tamen verum Deum *deserebant*, quia per *simulachrorum cultum* ex Deo Israëlis non *idolum* faciebant: quinimo attestantibus id S. Literis, Deum adorare per imaginem tam *formalis* idololatria est, ut S. Scriptura ea penè omnem idololatriam denotet, 2 *Chron.* 32 : 19. *Et loquebantur contra Deum Hierosolymæ, sicut adversus Deum populorum terræ, opera manuum hominum. Psalm.* 97 : 7. *Confundantur omnes, qui adorant sculptilia; omnes qui gloriantur simulachris.* Ex quibus omnibus evidenter constat, tertiam istam idololatriæ speciem (qua per repræsentationem & cultum veri Dei sub simulachro, verus Deus in idolum transformatur) formaliter consistere *in adoratione Dei per imaginem.* Et propterea neminem exclusum à populo Israëlitico, de quo tamen Verbum Dei testatur, quod verum Deum cognoverit & timuerit, &c. Deum sibi sub simulachro quodam sic proposuisse, prout Israëlitæ in Dan & Bethel per Vitulorum cultum Ipsum colebant. Aliud est Deum per certas notas exprimere, & per circumstantias oculis mentis ita proponere, ut *idolum Ethnicorum* habeamus. Diversum autem, Deum separare ab omnibus circumstantiis, *quibus idolum Gentilium cognoscitur & distinguitur; & in tantum verum Deum oculis mentis cernere: sed per simulachrorum cultum Illum idolum facere.* Defendere autem ejusmodi idololatriæ speciem non dari: nec rationem neque S. Scripturam docere, veri Dei per statuam adorationem idololatriam continere maxime absurdum est: & contrarium superius quam latissime adstruximus,

Jam ulterius & exactius nobis inquirendum restat, quid proprie sit, *Deum sub simulachro aut similitudine, &c. proponere, colere & servire*: & quo pacto illud signum seu sculptile sit considerandum. Deum sibi corporaliter repræsentare per *subitam* & citam operationem *imaginationis* proprie non est idololatria: neque etiam idololatria est credere, Divinam naturam *ex spiritu & corpore* consistere, & talem ideam Dei formare: quemadmodum ante late id deduximus. Per crassos ejusmodi errores aliam quidem de Deo ideam formamus, quam ea revera est

est: non tamen *alieni* Dei ideam facimus: nec Illum per ideam illam in *idolum* transformamus: verum naturam Ejus & essentiam non recte concipimus. Pagani credebant Reges suos post excessum sublatos esse in cœlum, & Deorum ordinibus adscriptos, ipsisque ut Deo serviebant & colebant: illi quidem magnam idololatriam committebant coram Deo, illud adorantes quod Deus non erat. Sed ob istam idololatriæ *formam* illius idololatriæ speciei rei non erant, cujus mentio fit *Deut.* 27: 15. *Maledictus ille, qui facit sculptile aut conflatile, opus manuum artificum, ponetque illud in abscondito. & Levit.* 19: 4. *Nolite converti ad idola: nec Deos conflatiles faciatis vobis. Ego Dominus Deus vester.* De illa enim idololatria Gentilium, qui Regem suum pro Deo colebant: vel de ista, qui Angelum, aut hominem in Deum sibi assumebant & adorabant, non tamen sub simulachro, dici non poterat, quod *lignum*, aut *lapidem, Deum* sibi facerent. Ita ut, vere ut possit dici, aliquem hujus speciei idololatriæ affinem esse, non sufficiat, eum credere, Deum esse corporeum.

Factum etiam illius idololatriæ non consistit in Deo orando, honorando, & serviendo in loco, ubi præsentia Dei singularis quibusdam signis & symbolis exprimitur aut indicatur. Possumus quidem Deum nostrum invocare in Ecclesia, ubi imagines sunt; nec tamen idcirco istas adorare: nec servire & adorare Deum per illa simulachra; posito nullum illorum simulachrorum erigi ad Deum repræsentandum; aut (quod pejus adhuc est) ad illud adorandum. Nec etiam idololatria est, effigiem quandam erigere, aram, aut Ecclesiam exstruere, in signum, Deum rei ei singulariter adesse. Et cum illud sine præcepto Dei fit, superstitio quidem est, & religio ex proprio animi ductu; non tamen formalis idololatria. Ita Deus Arcam & Templum jussit ædificari, quæ Judæis erant pro Sacramentis peculiaris gratiosæ præsentiæ Divinæ. Nec idololatriæ species est credere, Deum speciali modo circa administrationem Sacramentorum præsentem esse, Eumque ita ibi adorari, quemadmodum Judæi ipsum in Templo Salomonis invocabant. Non etiam idololatriæ nomen meretur, corpore & animo se convertere ad certum locum, aut ad certam rem, ubi Deus singulariter per specialia quædam opera præsentiam suam manifestat. Sic oculos & cogitationes intendimus cœlum versus, quod censeamus Deum ibi peculiari modo præstò esse. Quapropter *Moses* non peccabat, multo minus idololatriæ crimen incurrebat, cum Deum in ardenti rubo adoraret, *Exod.* 3. Nec Israëlitæ rei erant illius peccati, cum Deum in nube, aut in ardente columna, invocarent. Vel cum Deum orarent, oculis in serpentem fixis, quem Moses in deserto erexerat. Deum in Sole, Luna, aut Astris colere, etiam idololatria careret: si Deus per singularia quædam signa præsentiam suam in istis revelaret.

Nec etiam idololatriæ peccato subjacet, Deum adorare, cum corporaliter se exhibet, aut in carne manifestat. Cum Deus per visionem præsentiam suam Prophetis vellet ostendere; atque hoc pacto in *phantasia* Prophetarum operari, corporali specie se manifestabat. Sic Daniel videbat *Antiquum dierum: cujus vestimentum candidum erat, ut nix; & capilli capitis ejus, ut lana munda, Dan.* 7: *v.* 9. Nec etiam Abraham *Gen.* 18. idololatriam committebat, cum unum ex tribus istis, qui pro viris se ferebant, honoraret & coleret pro Deo. Neque etiam in idololatriam incidimus, cum Christum Deum & hominem in una Persona invocamus. Et naturale lumen inest menti nostræ, quod *dictat* nobis, talem cultum idololatria vacare: nec ullus existit homo, qui sine longa dubitatione ad

illud

illud non reſponderet, hoc licere: cum tamen plerique (nec ullos excipio, niſi eos, qui præjudicio lumen ingenii ſui occæcarunt) dicturi ſint, Deum colere per ſimulachrum, ſimilitudinem, aut creaturam quampiam, idololatriam eſſe: & ſimulachrum, ſimilitudinem, &c. idolum eſſe. Prius aſſeveramus idololatria vacare. Quod per naturale lumen ingenii cognoſcamus, hujuſmodi naturam & ſpeciem conjunctionis Dei cum creatura quadam non facere idolum, nec creaturam idololatricum ſimulachrum.

Sed contrà naturæ lumine novimus in idololatria, quæ in, & ſub imagine aliqua, aut ſimilitudine fit, has tres præcipue conditiones requiri. Primò, ut Divinitas cum creatura quadam, ſimulachro, & re corporea ita aduneturut ſemper ſigno ei inſit & adſit, & in, & per illud operetur. Deinde, ut iſte, qui Deum hoc modo ſub corpore aliquo colit, Divinitatem quaſi per characteres exprimat & ſignet, & iis Deum ſuum à reliquis Diis diſtinguat & ſeparet; atque ita quaſi in ſpecie dicat, hunc Deum ſuum eſſe, quem ſub ejuſcemodi re corporea adorat. Tertia conditio eſt, ut hoc ſine ullo mandato faciat: quæ tertia conditio propterea præcedentibus adjungenda eſt, quod per naturale lumen nobis non conſtet, quod Deus prædicto modo ſe non poſſet conjungere cum aliqua creatura, & hoc pacto mortalibus revelatus ſineret ſe adorari. Quin immo S. Scriptura nos docet, Divinitatem cum humana natura ſe copulantem, ita in humana illa natura eſſe adorandam: & Deitatem cum humana natura ſic unitam, peculiarem Chriſtianorum Deum eſſe, atque ita per conjunctionem eam *certis characteribus expreſſum* ut verum & æternum Deum. Nec ratione naturali pro certo poſſumus definire, num cum veri Dei attributis pugnet, ut ſe cum aliis creaturis copulet, & in illis ſe coli permittat. Verum hoc naturalis ratio docet, non licere mihi Deum pro arbitrio *inſignire*. Et S. Literæ expreſſe tradunt, Deum nulla ſimilitudine, *imagine*, aut externa forma velle denotari. *Tres* hæ *conditiones*, quæ in *Idololatria* exiguntur, quæ per, & ſub ſimulachro aut ſimilitudine fit, per multas ſubtilitates non ſunt quæſitæ, nec ingenioſe excogitatæ: multo minus *fictæ*, ut ad noſtrum propoſitum & aſſeverationem eas applicaremus. Nulla etiam humana auctoritate nituntur, nec poteſt ulterius earum fundamentum demonſtrari: ſed petitæ ſunt ex contemplatione naturalis illius ſcientiæ, quæ nobis de hac ſpecie, ut & de omnibus aliis *idololatriæ* ſpeciebus innata eſt: de qua cuncti eandem ſententiam ferimus: & cujus univerſi unam & eandem ideam habemus: de quo quilibet periculum poteſt facere, qui res & conditiones, quas poſuimus, ſerio conſiderat, & ſingulari cura eas examinat. Quare uno ore cenſemus, in prædictis caſibus, quibus Deus ſe in corpore oſtendit, & ſic cultus eſt, nullam *idololatriam* fieri: & præſertim no[n] illam *idololatriæ* ſpeciem, de qua nu[nc] diſputamus. Contra, quare ſit *idolol[a]tria*, ſi homines alios homines, per q[uos] Deus miracula aliqua facit, adorent: certe etiam Deus ſingulari modo in [ho]mine præſens eſt; & in tantum cum [ho]mine conjunctus: & tamen omnes [uno] ore fatemur, poſterius *idololatriam* c[onti]nere: in prioribus autem caſibus n[ul]*idolomaniam* fuiſſe commiſſam. [Non] obſtante eo, quod Deus in corpore[...] ma ſe manifeſtans, ſic etiam invoc[...] Similiter etiam, quare novimus ha[nc ido]*lolatriæ* ſpeciem, qua homo hom[inem,] quem homine auguſtiorem cenſet[...] diſtinguere ab illa *idololatria*, q[uæ] *ſub ſimulachro* colitur.

Univerſos homines illud diſcri[...] cere; doctos & indoctos: & qu[...] id poſſe conſpicere, dummodo [...] intendere velit, ad rem probe [...] randam; argumento eſt, quod

mandatum esse naturæ, illicitum
sub, & per imaginem, modo
dicto, servire: hoc factum spe-
ndam esse veræ & formalis *idolo-*
& idcirco mandatum, *Exod.* 20.
le, aut ceremoniale præceptum
d legem naturæ: vim suam obti-
, æque sub Novo, ac sub Veteri
e. Quum nulla alia signa aut argu-
sint, quibus jussum Naturæ discer-
à *ceremoniali* aut *politico* præcepto.
quo *naturaliter* judicamus, ac de
er naturam ideam facimus *boni* vel
, veri aut *falsi*, *fidi* aut *infidi*, *honesti*
nhonesti, id dicitur esse *præceptum na-*
le. Etiam utilissimum & jucundissi-
m esse studium censeo, ut veram ratio-
n & fundamenta investigemus, quare
turaliter de re quadam judicium no-
um proferamus. Deus tantum lumi-
s etiamnum in ingenio humano post la-
sum Adami reliquit, ut de plurimis re-
us, & de naturali bono & malo, præci-
ue instinctu naturalis illius luminis, ju-
dicet: cum tamen sine accurata investi-
gatione *rationem*, quare hoc bonum sit
vel malum, nec etiam *fundamentum* ejus
sciat. Æque ac homines sexcentas res
& actiones faciunt in motione suorum,
& alienorum corporum, quarum rationem
reddere nequeunt: & si eas tam *speculati-*
ve nossent, quam quidem *practice* faciunt:
id est, si istarum suarum actionum æque
rationem tenerent, quam prompte qui-
dem illas patrant, innumerarum elegan-
tium rerum notitia in *Mechanicis* frueren-
tur: quas Mechanici per accuratam in-
vestigationem & examinationem ejus-
modi actionum, & fundamentis istis su-
perstruentes, excogitant. Veluti Chri-
stiani per exquisitam examinationem eo-
rum, quæ natura judicamus: & naturali
isto lumine, quod judicia illa sequuntur,
integram Ethicam cogitando possunt in-
venire: & naturam & proprietates
omnium nostrarum passionum norunt ex-
plicare.

Hoc insuper addam. An quis ratione
præditus nullum ea in re absurdum con-
spicit: si aliquis, qui verum Deum se
nosse & profiteri jactat, Ipsum colat & ser-
viat sub quodam animali, planta, arbore,
aut legumine, quemadmodum inter
Ethnicos tales idololatræ fuerunt. Et
an probare possumus, ut nonnemo verum
Deum colat per *inanimatum simulachrum*,
quod, verbi gratia, formam habet homi-
nis? An major est similitudo inter li-
gneam statuam & Deum, & inter aliquod
animal vivum? An quæso ratio quæ-
dam dari potest, cur putemus, Deo ma-
gis placere, ut consideremus Eum *unitum*
eo modo, (quem in Idololatria desidera-
ri jam probavimus) cum *simulachro ligneo*
aut lapideo, quam cum animali nonnullo
irrationali? Vel an Deus usquam decla-
ravit, se malle eo modo, quem nos *idolo-*
latricum appellamus, cum *imagine lignea*
aut *lapidea* se jungere, quam cum animali
quodam.

Nec obstat, si dicamus, Deum qui-
dem humana forma Prophetis in visioni-
bus apparuisse, *Dan.* 7: 9. 10. 1 *Reg.*
22: 17. Nam *primo*, cum Deus ita se
manifestat, corpus, quo Deus se sic ex-
hibet, eo pacto cum Divinitate est aduna-
tum: quemadmodum illi, quibuscum
res nunc nobis, Deitatem humano simu-
lachro dicunt inesse. Sed an magnum
non est discrimen, Deum tali modo in
Historia ostendere, quali se revelavit:
ubi nullum est *propositum* vel Eum adoran-
di per *effigiem* illam: nec ista forma Dei
naturam exprimendi.

Diversum esset historiam apparitionis
trium illarum personarum, quæ Abraha-
mo forma humana apparuerunt, expri-
mere. Aliud autem, humanam statuam
formare, ut extra historiam Deum ea
denotaremus: & quod pejus est, Ipsum in-
super per illam *colere*. Si simulachrum ita
formatum sine invocationis scopo, nul-
lum alium videtur usum habere, quam
hunc: quod velimus Dei essentiam & for-

formam per istam designare. Quod certe illicitum. Quanquam putem hoc nunquam, aut rarissime fieri: sed *imaginem* plerumque fingi, ut per eam Deo serviamus.

Excepto quod isti, qui *idololatriam* suam & peccatum, quod Deum per *imaginem* colant, excusare conantur Historiis Veteris Testamenti, in quibus refertur Deus humana forma apparuisse, non considerent quid discriminis sit aliquid in *visione*, & nonnihil in pictura, in ligno, & lapide *expressum* videre. Res est observatione dignissima, & utilissimæ *considerationis*, quare natura multarum rerum talis sit, ut quædam possint nominari & referri, non autem demonstrari: nonnullæ propriis verbis possint narrari: aliquæ verbis impropriis: alias aperte licet eloqui; quasdam cum nonnulla *reticentia* solum licet exprimere: aliquas effari licet verbis, quæ una cum re etiam passionem quandam exprimunt: alias tantum ejusmodi verbis, quæ rem solummodo declarent, sine excitatione ullius passionis in animo. Alio modo loquimur cum *docemus*; alio autem, cum rem latius nolumus explanare, quam prima idea illa percipitur.

Longe hæc differunt, commemorare, Dominum Christum in certa re comparare se cum fure nocturno: & Christum in historia ut furem denotare, qui de nocte & inexspectato, dominum ædium invadit. Longe diversa sunt gaudium cœleste verbis assimilare nuptiali convivio: & epulum connubiale, quod in cœlo celebratur, & ubi Sancti accumbunt, in pictura, aut in *lapide*, & *ligno exhibere*. Separata sunt partes corporis genitales animo suo proponere, aut eas in scriptura repræsentare: membra illa proprio, vel tecto nomine appellare. Aliud præterea est ista nominare: aliud autem eadem in somnio, aut visione contemplari. Hæc sæpius distant, verbis quibusdam, & forma loquendi, alicui nonnihil velle inculcare; aut per corpoream demonstrationem, id quod verba significabant, exprimere. Non idem est Deo manus, pedes, oculos, caput & iram verbis adscribere, ac Eum ita corporaliter proponere.

Rationem postremi hujus effati adjungam, quod materiæ nostræ serviat.

Omnes res, quibus excitamur ad aliquid cogitandum, velut signa nobis sunt, quibus solemus quippiam nobis in mentem revocare. Illud tamen discrimen est inter hæc *signa*, ut prius simpliciter nobis rem denotet; alterum insuper aliam cogitationem excitet. Prius primario certum quid nobis signat; & per *accessionem* etiam aliud quid, nimirum illud, quod additur. Posterius vero indicat nobis primario, quod alterum nobis per *accessorium* significat; & denota per accessionem, quod alterum *prima rio* notat. Primum multò plura nob *denotabit*, atque ita hanc vel illam re in animo nostro excitabit: secundu multo pauciora. Nuda verba, add istis circumstantiis, quomodo ea in V bo Dei reperimus, & quæ Deo mar pedes &c. assignant, non tam facile eo impellunt, ut Deum velut co consideremus, quam quidem hur formæ *simulachrum* facit, sub quo I exhibemus. Similiter, corpore expressio in hac illave Veteris Test ti historia, & quæ per visionem peculiare aliquod Dei factum exp dum, non eo nos deducit, ut ad miles & abjectas de Deo cogitatio veniamus, nempe; Ipsum cor esse: quam quidem fieret, si pictura quadam, aut ligno, ve ita exprimeretur. Et minus ad mo inducetur ad hoc cogit cum Deus corporeus in histo dam peculiaria quadam Ejus o primente, in pictura, exempl exhibetur: quam cum Deus ext

, ac ab historia separatus, in
ponitur. Nam tum multo fa-
mpellimur, ut credamus Dei
esse corpoream.
admodum etiam periculosius est
suam in loco, ubi Religio exer-
rigere, quam in loco profano;
nus tum proclivior est ad simu-
sto ad idololatriam & *superstitio*-
tendum. Et propterea pruden-
enseo fieri, quod ex Reforma-
Ecclesiis omnes imagines amove-
& præsertim istæ, quæ solæ, &
historiæ immixtæ collocantur.
nadmodum ergo castus cavet sibi
usdam verbis uti, quæ turpe quid
inent: multo minus gestus, motus
figuras usurpat, quæ impressiones
uas faciant animo, quas honestas non
mittit. Ita quivis Christianus sibi
eat quibusdam signis uti, quæ ani-
m nostrum aut aliorum *disponant*, &
gitationes in eis suscitent, quæ Deo
decoræ sint, & omnino in Ipsius natu-
m non quadrent.

Nec de eo dubito, quin ni animi illo-
um Christianorum, qui Deum sub *ima-
gine* repræsentant, aut imaginum cul-
tum committunt, consuetudine illius
peccati, & perversa ratiocinatione, sen-
sum non amisissent, facile viderent & in-
telligerent, quam parum conveniret
Deum sub humana forma exhibere, aut
sub illa colere Ipsum & adorare: ac pa-
rum decorum est, illud proprio nomine
appellare, quod honestas jubet nos
tecto nomine nominare, & intra dentes
mussitare. Et utrumque nos à natura
doceri arbitror. Sed quemadmodum
Philosophi, etiam celeberrimi, inventi
sunt, qui docebant & propugnabant nul-
la verba turpia, inhonesta, aut obscœna
dari: & *rusticum* esse *pudorem* omnia non
suo appellitare nomine. Ita etiam hoc
tempore Christianos reperias, qui non
distinguunt, utrum hoc illove signo utan-
tur ad aliquid de Deo nobis describen-
dum. Sed quemadmodum indocti &
simplices extra eam *sectam* & *præjudicium*
optime per lumen naturale, quo hone-
stum ab inhonesto secernimus, animad-
vertere possunt, non omnia proprio no-
mine esse indigitanda: multo minus li-
cere, cuncta per figuras proponere. Sic
etiam simplices optime per idem lumen
naturæ possunt cognoscere, omnes figu-
ras, quibus aliquid de Deo exhibetur,
non unius & ejusdem naturæ esse. Et
multum distare, quod signum, quo
pacto & quando usurpetur. Quod ideo
dico, ne quis denuo putet, subtiles & ab-
strusas esse materias, de quibus jam dis-
putavimus: aut rem idcirco minoris esse
momenti in religione, quod inter doctos
de ea disputetur: & ideo tolerabilem
in Ecclesia, aut in Regimine politico,
aut in utrisque. Vulgus etiam ex hoc
facile potest judicare, eos homines, qui
Deum sub, & per simulachrum repræ-
sentant, maxime crassas & absurdas opi-
niones de Deo fovere. Hominibus enim
nunquam incidit, ut animam humanam
per rem corpoream denotent: qui pro-
be sciant, quod obsurditas quædam sit
rem quandam per aliam exhibere, quæ
nullam prorsus similitudinem cum ipsa
habeat. Et si forte quispiam reperiatur,
qui per halitum, aut subtile corpus ani-
mam definiat: probe tamen cavebit,
animabus aliquos colores, olfactum,
gustum, aut quosdam effectus, qui im-
penetrabilitatem corporis sequuntur, as-
signare, ob rationes supra memoratas.
Verum accuratius hac de re agetur.
Hactenus de *imagine* disputavimus, sub
qua Deus in idololatria colitur.

Superest nunc, ut disputemus de cultu
& *honore* ipso: quo aliquid, quod non
est Deus, vel quo etiam verus Deus sub si-
mulachro *colitur* & *adoratur*. Initio hujus
Tractatus nonnihil dictum est de illo cultu
& *honore* data occasione. Nunc præte-
rea aliquid addemus. Cultus, quo
alium colimus, sive Deum, Angelum, au-

aut *hominem*, *vivum* ſeu *mortuum*, conſiſtit in *verbis*, *externis geſtibus*, *officiis*, *operibus*, & præcipue in certa animi *conſtitutione*, qua afficimur erga eum, quem honoramus. Haud ignotum eſt, verba propriâ vi nihil ſignificare, verum ex inſtitutione humana; ita ut non tam conſideretur, quibus verbis quendam colamus; verum quid voces pro uſu temporis, & circumſtantiarum locorum, & perſonarum ratione denotent. Vocabula quæ hoc ævo notæ honoris & dignitatis ſunt, alio ſunt inhoneſta, aut in minori honore. Quo olim utebamur in compellando Domino poſtea id quidem ſervo applicatur. Nomen *Sire* inter Gallos natum eſt à Græco Κύριο, *Kyrios*. Græco verbo ante Deus in liturgiis publicis nominabatur: poſtea etiam Regi aſſignarunt; quin & opifici. Sed pro diverſo perſonarum ſtatu, variam etiam habet notationem, qui eo nominantur. Si tamen vox aliqua inter nationem quandam exiſtat, qua peculiariter Deus, & auguſtius quid creatura ſignificatur, & quæ nondum uſu aut circumſtantiis communicata eſt creaturis, eo vocabulo, ſine illa idololatriæ ſpecie, qua aliquid Divino cultu honoratur, quod non eſt Deus, creaturam appellare non licet.

Nam quoniam verbis cogitationes noſtras exprimimus, cauſa nobis eſt ad credendum, nos pro Deo habere, quod eo vocabulo nuncupamus, quo Divinitatis idea notatur. Etiam tam ſolliciti debemus eſſe, (quod etiam quadrat in omnes actiones, externos geſtus, & officia) ne per ea occaſio detur, ut in hominibus per *accedentem* ſignificationem cogitatio religionis excitetur: quamvis verba, geſtus, & officia, in primaria ſua notatione, & extra certas circumſtantias nullam Divini cultus *impreſſionem* aut cogitationem ſuggerant, nec Divinitatem aliquam notent. Novimus quam ſolliciti homines eſſe debeant, ne ullas voces, aut geſtus uſurpent, qui inhoneſti quid aut impudici in animis noſtris ſuſcitent. Et probe diſcernere ſcimus, ubi, & in quo cœtu, quibus in libris, certis vocibus, picturis, & figuris utamur; quibus tamen apud alias perſonas, & aliis in libris non ſine turpitudine uteremur. Aliquid quidem in libro de *Anatome* ſcribitur, quod in alio libro non decceret.

Itaque plurimum illa differunt, utrum Magiſtratus, ſequentes in eo uſum S. Codicis, *Deos* appellemus, reſpectu ſecularis poteſtatis: vel ſi *Papam Deum* nominemus, intuitu rerum ſpiritualium. In poſteriori iſta circumſtantia id verbum facile ex certa animi conſtitutione procedere poteſt, aut excitare diſpoſitionem in animis illorum, qui eo utuntur aut audiunt, quæ in creaturam non qua*draret*. Diſtat multum, num Regia ſtatua colatur in ſuo Palatio, an vero Eccleſia, ad Religionem ædificata. S etiam magnam differentiam ſtatuer inter eos, qui *Regem* humi proſtrati nerantur, vel qui Papam hoc pacto norant: quia *Papæ* ad genua acci ſpiritualia reſpicit: & hoc ſepo nullus Rex coram Papa ſe hur ret.

Nunc etiam ex narratis liquet, de verbis diximus, illa etiam geſtibus, & officiis convenire. Mu terni geſtus, facta & officia, Deus, & creaturæ coluntur, con ſunt, & diſcrimen tantum ex ani ſumi poteſt, unde honor proveni dam nationes adorant ſuum D etiam ſuum Regem: quidam faciem coram utroque cadunt: aliæ circumſtantiæ non accedu utrumque etiam eſt licitum: q honor iſte extrinſecus non ſit di tam Regi quam Deo exhibeatu

Sed duo veniunt hic conſider num eſt, ut, licet verba & geſtus, & officiorum opera,

itrarias institutiones hominum id significent: eorum usus ta-s fundamentis, & certa ratio-:. Ut vocabulum aliquod cer-lenotet, per hominum electio-verum ut cum illis tantum col-r, qui nos exaudiunt & intelli-atio id docet & flagitat. Ut in rocumbam, aut pronus cor-aliquo colendo, in eo mores re-mitor: verum ut honorem istum riori deferam, illud ubique ratio-t.

etiam absurdum est, alicui accide-l genua, de quo ignoramus an no-n genuum flexionem videat. Quod recibus ad Deum oculos in cœlum udam, rationem habet, quod Deus speciali modo fit: & quia quocunque loco, & in quamcunque cœli partem convertam, Deus me videat & co-oscat, & ubique in cœlo indivisus sit. d si id faciam intuitu cujusdam Angeli, t defuncti Sancti, qui me ubique non tuetur, aut novit, nec in omnibus cœ-partibus existit, omni ratione desti-uitur: & est propterea, extra *conside-rationem* idololatriæ, religio ratione ca-rens. Et si censeam, illum Sanctum me, in quibuscunque orbis terrarum par-tibus degam, & in quascunque cœli par-tes me convertam, exaudire, precatio-nem meam intelligere, & animi mei constitutionem nosse: *opinio hujusmodi* adeo periculosa est, ut plerique homines eo ad Religiosum cultum circa demor-tuos Sanctos excitentur, atque hoc pacto idololatriam committant. Et quia so-liti sumus eo gestu, *conjiciendi* nempe *oculos in cœlum*, uti, quum Deum invo-camus: & ille gestus adeo specialiter orationi videtur affixus & annexus, qui fit oculorum conversione cœlum versus: & quod id apud omnes ferme nationes sit receptum, nullus dubito, quin gestus ille ex *Religiosa* animi dispositione oriatur: quæ animi *constitutio* solum Deum respi-cit. Et Angelos, aut mortuos Sanctos ita adorare, ob eas ipsas solum rationes (ut multas alias prætercam) quæ in idololatria ista reperiuntur, communionem cum idolorum cultu habet.

Supersunt insuper alia officia & *cære-moniæ*, quæ tantum in Religione solent adhiberi, & quæ veram ex Religione originem habent: sed quæ perverso Spiritu, qui ad idololatriam homines impellit, etiam in hominem quadrent: æque ac legitima cupido concubitus, & generationis, per pravos homines immutatur in usum naturæ repugnantem. Quam similitudinem usurpare volui, quod Apostolus *ad Rom.* utrumque istud peccatum conjungat: & in tantum cognationem quandam inter se habeant. *Cum se dictitent sapientes, Rom. 1: 22. stulti facti sunt: & gloriam incorruptibilis Dei mutaverunt in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & reptilium: ideo tradidit etiam eos Deus in desideria cordium ipsorum ad impuritatem, ut fœdarent corpora sua in semet ipsis, &c.* Fundamentum perversarum harum, & non naturalium cupiditatum, desiderium erat generandi. Fundamentum omnis idololatriæ & cultus idololatrici naturalis est cognitio, quam de Deo habemus, & naturalis zelus, qui nobis est ad Deo serviendum. Et naturalis ea Religio, nisi bene dirigatur, omnem *superstitionem* & *idololatriam* gignit.

Quare concludimus, Religionem inter alia, externa quædam officia produxisse, quæ, cum primum illorum usum & originem consideramus, homines soli Deo voluerunt applicari. Qualia sunt, sacerdotalia ministeria: thuris accensio: templorum exstructio in honorem eorum, quorum Divinitas in illis colitur: precum *formulæ*: & usus earum certis temporibus, & à certis personis factus: festa, ac dies feriati &c. Inter Ethnicos hæc officia nunquam exercita, nisi circa Deos suos. Et quamvis illis majorum &

& minorum gentium Dii essent: tamen semper, etiam in minimis, Deum statuebant. Et malum illius cultus in eo consistebat, ut eo colerent illud, quod non erat Deus. Etiam singularem observationem meretur, in Veteri Testamento nullum externum, nedum internum cultum fuisse, nisi qui in solum Deum quadraret, constat.

Non inquam, quemadmodum etiam supra explicavi, illa ministeria, quæ superius enumerata sunt, non per usum, doctrinam, & claram explanationem, ejuscemodi circumstantiis potuisse denotari: ut hæc officia committere circa aliquid, quod non est Deus, non formalis idololatria possit appellari. Hoc tamen affirmamus, institutionem omnium eorum officiorum profectam esse ex idololatrico & *superstitioso* animo, quemadmodum olim ex hujusmodi animo processerunt inter Israëlitas immolatio in excelsis, lucorum fabricatio, ad Religionem suam ibi exercendam: constructio Ephod, *Judic.* 8 : 27. Cultus ænei Serpentis, quondam in Deserto Dei jussu erecti, & postea per Judæos ad *superstitionem* & idololatriam male usurpati. Non quod dicam ædificationem Ecclesiæ, verbi gratia, in honorem alicujus ex Sanctis, cui porro nullus Divinus cultus præstatur, formalem Idololatriam esse. Verum animus Idololatricus talem honoris speciem, qui Sanctis habetur, in usum deduxit. Quod inde patet, quod fiat in re, quam in Divino cultu solemus adhibere. Nec unquam sacræ ædes solebant ædificari, aut nomina eis dari, nisi in honorem alicujus Divinitatis, quæ in illis colebatur & adorabatur. Et Patres, adversus Arrianos disputantes, semper ea S. Scripturæ loca, ubi dicitur *Corpora nostra esse templa Spiritus S.* 1 *Cor.* 3 : 16. *Nescis te templum Dei esse : & Spiritum S. in te habitare*, & *Cap.* 6 : 19. allegarunt ad probandum, Spiritum S. Deum esse. Ita etiam illa explicat Bellarminus *Lib.* 3. *de Beatitud. Sanct. Cap.* 9. *Ecclesia per totum terrarum orbem Christum semper veneratus est ædificationibus Templorum, erectionibus Altarium, invocatione Nominis ejus, institutione dierum festorum :* & concludit; *Ergo Christus verus est Deus, & dignus isto honore, qui soli Deo competit, honorari &c. Et si Christus non verus sit Deus, nunquam major idololatria facta est.*

Verum quæ fiunt per ecstasin aut impetum animi idololatrici, conamur corrigere verbis, & doctrinæ professione: ad quam doctrinam animus fere nunquam est constitutus: saltem non apud vulgum. A quo longe aliter fit, ac à Doctoribus docetur. Mausolæa, structuræ, & urbes exstruuntur in honorem mortuorum, quorum memoria summopere nobis chara est. Et in omnibus illis factis nihil aliud nobis occurrit, quam civilis, ut ita loquar, animi constitutio
Sed Ecclesiarum ædificatio semper or
tur ex *Religione* quadam, & animo rel
gioso erga illum, in cujus honorem tem
plum istud ponitur.

Et ideo solis vita defunctis Sanctis f
qui cum multis aliis religiosis officiis
luntur. Quæ nunquam circa viv
Sanctum faciunt: quia frequentes lap
qui in quotidiana cum illo Sancto con
s-tione se produnt, impediunt, nec
mittunt, ut ejusmodi religiosæ a
constitutiones in ipsis oriantur. V
inter officia, quæ supra memoravi
unum ab adversariis nostris nume
quod dicunt soli Deo posse fieri: q
immolatio, sumpta in propria sig
tione. Verum capere non possun
re victimas offerre externum sit o
Deo ita proprium, ut circa cre
citra idololatriam non possit fie
vocationem autem mortuorum
rum : thura ipsis adolere in E
horarias preces (speciem prec
observare : in eorum laudem
& ad opem ipsorum compar

e personas Ecclesiasticas ad ca-
, &c. circa creaturas sine ido-
posse fieri. Nam ex his non
idere, quare omnia illa officia
e ex Religione profluant: & ex
intelligo, quare is, qui officia
uitur, verbis & doctrina non pos-
estari, se in illis officiis Sanctos
ere, ut Deos, sed ut homines:
opterea nullam religionem circa
nmittere: seque in omnibus illis
hominibus omnino nolle adscribi,
olius Dei est. Verum non perci-
quare ridicula ista excusatio non
e locum habeat circa hostias, quam
a thuris suffitum, institutionem pre-
, dierum, & horarum, & creatio-
n Sacerdotum, quando illi ad mor-
rum Sanctorum cultum vacaturi sint.
oc certum saltem, nunquam apud ul-
n nationem ejusmodi officiorum spe-
em esse institutam, nisi cum Divinita-
m ea se putaret colere.

Sermo mihi est de victimis in proprio
ensu & significatione sumtis. Vocabu-
um enim *immolare* & *offerre* Hebraice
ex suis circumstantiis denotat aut simpli-
cem bestiæ cæsionem ad naturalem, aut
civilem usum: aut immolationem, quæ
per Sacerdotes in sacrificiis fit. Verbi
gratia, 1 *Sam.* 28: 24. habetur, Phy-
tonissam vitulum pascualem domi habe-
re, & quod properaret, & immolaret
illum. Vox Hebraica, quæ per immo-
lare exponitur, eadem est quæ etiam sa-
crificare significat, *Exod.* 22: 20. *Qui
immolat Diis, nisi Domino soli, occidetur.*
Quis non videt, quod in priori textu ver-
bum Immolare aliter sumatur, quam in
posteriori; ubi versum est per vocem
offerre. Quia utriusque loci circumstan-
tiæ monstrant, idem vocabulum aliquan-
do simpliciter immolare denotare: quan-
doque immolare victimam, aut sacrifi-
care in genere. Et ut hoc insuper addam:
quænam illæ sunt circumstantiæ, qui-
bus descriptionem certarum actionum
immolationis nonnunquam vertimus per
simplex *immolare*: alias, per *sacrificium
facere.* Nonne hæc ratio circumstantia-
rum est, quod huic nullæ Divini cultus
circumstantiæ adsint: in altero autem
illæ circumstantiæ reperiantur. *Et ubi-*
cunque circumstantiæ istæ religionis sunt,
sive Deum, seu hominem iis colamus:
illud offerre *Religionem* sapit. Et cum
homini fit, mera est idololatria.

Sic etiam res se habet in *thure adolendo.*
Thura adolere civilem potest habere u-
sum: potest etiam cæremonia esse eccle-
siastica. Quemadmodum ejusmodi *thu-
ris* usus in Papatu reperitur, cum Alta-
ri & Templo circumcirca thus adoletur,
ad *symbolum*, & spirituale signum boni
odoris Euangelii. Verum per suas cir-
cumstantias etiam partem formalis Reli-
gionis potest constituere: nec magis qua-
drare ulli creaturæ, quam *offerre.* Ni-
mirum cum sit substantiæ & enti ratione
prædito. Nam eo per actionem illam
cultus Divinus fit: quod ex circumstan-
tiis percipiendum est: quæ facile, etiam
ab illis, qui minimo inter homines judicio
pollent, cognoscendæ sunt. In Veteri Fœ-
dere Deus Israëlitis exprobrat ipsorum
idololatriam, quod aliis, præter solum
Deum, thura accenderent, 1 *Reg.* 13:
1. 2. 3. 2 *Reg.* 14: 4. *Jer.* 44: 17. 18.
2 *Paral.* 25: 25. *Ezech.* 8: 11. & 16: 18.
Et revera *thus adolere* sub Veteri Testa-
mento sacrificium erat: nec ab aliis,
præter Sacerdotes, poterat fieri. 2 *Chron.*
26. Etiam *altare suffitus* constitutum
erat. Etiam Gentiles hoc solis suis Diis fa-
ciebant. Et præcipuum erat, quod Pa-
gani à Christianis exigebant ad confir-
mationem abnegationis Christianæ fi-
dei, ut Diis Ethnicorum *thura* sacrifica-
rent.

Idem etiam dicimus de adorandis &
invocandis Sanctis sub forma religionis,
non sub forma civilis alicujus honoris.
Quod etiam adeo verum, ut Divinus
Codex per simplicem vocem *orare*, cum in

in Religione uſurpatur, nihil aliud denotet, quam orationem, quæ ad Deum effunditur. Vide *Eph.* 6:18. 1 *Theſ.* 1 : 17. 1 *Tim.* 2 : 1. & imprimis *Matth.* 6 : 5. 6. 7. *Luc.* 11:1. *Domine, doce nos orare.* Si S. Scriptura, aut Apoſtoli, aliquod diſcrimen noſſent inter utramque Religioſam orationem, generale vocabulum orandi in tali uſu apud eos non celebraretur. Nec Chriſtus ita illis reſpondiſſet, precationis formulam ipſis præſcribendo, quæ ſolum Deum reſpiciebat. Quin immo S. Litteræ per religioſam orationem & invocationem tam abſolute adorationem & invocationem Dei intelligunt, ut decernant, neminem licere adorare, niſi in quem credimus, *Rom.* 10: 14. *Quomodo illum invocabunt, in quem non crediderunt.*

Superius fundamentum reſponſionis jactum eſt ad exceptionem, quam multi faciunt ad excuſationem *idololatriæ*: nimirum, ſe omnia ea officia & honores hominibus facere, & quidem ut talibus, non ut Deo: ſe nullis creaturis, ſive mortalibus, ſeu Angelis aliquid aſſignare, quod Deo *proprium eſt.* Quod nunquam homini aut Angelo tribuant, propria potentia miracula poſſe facere: mundum regere: corda ſcrutari, &c. Itaque externum honorem per geſtus, officia, verba, preces &c. metiendum eſſe juxta confeſſionem ſuæ fidei, conſtitutionem animorum, & intentionem illorum, qui illa faciunt. Ad hæc reſpondeo: primo, diſtinguendum eſſe inter iſta, quæ loquimur & docemus: & ea, quæ facimus. Dicere & docere, quin imo acriter proteſtari, nos Regem noſtrum pro rege ducere; & interim alteri tantum honoris in regno deferre, & tantam reverentiam ipſi exhibere, ut vix inter Regem & ſubjectum diſcernas: ut nomen & regimen civis magis memoretur, quam ipſius regis: ut animum tanto reſpectu & veneratione erga ſubjectum impleverimus, ut ea memoriam Regis pene *aboleant.* Quinimmo civi aſſignare ea, quæ cum ſubjecto non poſſunt conſiſtere, & quæ uni Regi conveniunt, eſt ipſo facto alterum Regem conſtituere.

Diſcrimen etiam faciendum inter illa, quæ docti & literati circa partes cultus iſtorum, qui non ſunt Dii; & quæ homines ſimplices, nec literas edocti, faciunt. Quanquam docti in ſuis cultus partibus, quas Sanctis, & Angelis præſtant, ſatis diſtincte in animo haberent ipſis non adſcribere, niſi ea, quæ creaturis competunt: ſaltem non illud, quod formaliter agnoſcunt Deo proprium eſſe: (nam creaturæ aliquid aſſignare, ſed non ſub ea intentione, nec ſub iſtis cogitationibus in ſpecie, quod ſolius Dei ſit, non facit merum idololatram, ut ſupra demonſtravimus) inde ſequeretur quidem, quod illi docti non eouſque ad *idololatriam* prolaberentur, ut creaturam *formaliter* pro Deo colerent: non tamen idcirco ſequitur, homines ſimplices & *idiotas* illud ita *facere.* Verum ipſis via eſt adeo lubrica & ſummum malum huic Angelorum & hominum cultui tam prope adjacet, idiotarum *devotio* non ita ſcholaſtica d ſtinctione terminetur & regatur, ſed id ta tale ſibi *objectum* formet, quod crea ræ ſimplicis dignitatem excedit & ſu rat: quemadmodum ſolet fieri, cum ma humana aſcendens ſupra id, quod le eſt, illam virtutem & conſtitutio mentis in ſeſe excitat, quæ natura in Deo deſinit; & Numen aliquod objecto habet. Et in ejuſmod caſione non minus periculoſum e plicibus in formalem & ſummam *latriam* incidere in cultu homin Sanctorum, quam proclive eſt vi non eſt anima de meliore luto in inimicitias, & vindictam incider juria & vi propulſanda: aut cum ac te, ut caſtigatio magis ſeria videat quem corrigere: & interea ſibi ne ira & reprobanda aſperitas i niat.

et nullus foret, qui per spiri-
ngelorum, & hominum cul-
o usque se seduci sineret, ut ex
nasceretur: nihilominus illa
ent peccatum, quod sub *idolo-*
mprehenditur, quodque eo *re-*
et. Licet fœmina cum altero
tetur: sed tamen eum amet, li-
um ipso sit propter illam passio-
landule eum *tractet*, & innume-
ditias præstet, quæ naturam suam
ore mutuantes, & indo orien-
li marito sunt reservandæ: licet
odi uxor ab extremo sibi caveat;
amen desinit esse peccati species,
sub illo præcepto continetur: *Non
haberis*. Et mariti zelotypia contra
uxoris facta justa passio est. Sic etiam
officia fructus sunt immoderatæ & vi-
æ Religionis, & ad *idololatriam* perti-
nt: & zelus Dei accenditur contra ea,
velut idolomaniam ea puniturus

An censemus nullum *idolorum cultum*,
si in summo gradu, committi? An
læsæ Majestatis crimen non habet locum,
nisi quum directo vitæ regis insidias strui-
mus; aut cum regiam auctoritatem no-
bis arrogamus. Qui permittit, ut ipsi,
tanquam Regi, serviamus: in regali
solio considet: regium sceptrum & coro-
nam gerit: an is non etiam pœnam mere-
tur, instar illius, qui, quæ solius Re-
gis sunt, sibi assumit. Deus non tantum
hominibus irascitur, cum se formaliter si-
nunt pro Deo coli & adorari. Quum
Herodes superbiret ob acclamationem
populi, *Vox Dei, non autem hominis:*
& quod Deo gloriam non tribueret, per-
cutiebat eum Angelus, & à vermibus
consumebatur, *Act.* 12: 23. Quum Ne-
bucadnezar superbia elatus dicebat, *An
non hæc est magna Babylon, quam ædifica-
vi in domum regni, in robore fortitudinis
meæ, & in gloria decoris mei. Cumque
sermo adhuc esset in ore regis, vox de cœlo
ruit: tibi o Rex Nebucadnezar dicitur, re-
gnum tuum transiit à te, &c. Dan.* 4: 30.
Cogitationes hæc procul aberant à volun-
tate faciendi se Deum, quin immo per-
mittendi se adorari, & Divinum cultum
admittendi: tamen ira Divina tanto-
pere ob id exarsit, ut Priorem subita
morte puniat, & alterum ingenio desti-
tutum inter bestias releget.

Nec idolorum, nec creaturæ cultus
erat: cum *Gideon* ex inauribus cæsorum
hostium fecit *Ephod*, & Ponebat illud in
Civitate sua *Ephra*. Tamen Verbum
Divinum de eo testatur, quod omnis
Israël *scortatus sit* in eo, quodque *Gideo-
ni*, & omni ejus domui fuerit in ruinam.
Rex *Hiskias* æneum Serpentem confrin-
gebat, cui Israëlitæ *adoleverant*: nus-
quam legimus quod *Israëlis* posteri ul-
lam aliam idololatriam cum eo com-
miserint. Sed quia suffitus est cultus
religiosus, *Hiskias* illum Serpentem,
ut *idolomaniæ* instrumentum, con-
fregit.

Quarto, in peccato *cultus idolorum*
non consideratur, an alicui honorem, ut
unico & vero Deo; sed an cuipiam Divini-
tatem ullam deferamus, numenque ali-
quod in eo esse putemus. Verum quidem,
unicum tantum Deum posse existere: u-
nam veram tantum Divinitatis ideam pos-
se formari. Verum quemadmodum hoc
non impediit, ne Gentiles plures sibi fin-
gerent Deos: majores etiam & minores:
majoris & minoris potestatis: nihilomi-
nus eo seduci possumus, ut Angelum, &
defunctum Sanctum colamus, tanquam
Deum minorem: summum Divinum
cultum summo Deo reservantes: cui
Angeli & Sancti subsunt. Haud igno-
tum est *Platonem* & Platonicos, suas
Divinitates, & Religionem, hoc pacto
divisisse. Deum summum statuebant: huic
autem subjiciebant dæmones aliquos,
qui inter Deum & homines velut media-
tores & internuncii forent: quos etiam
certo Divini cultus genere colebant: ve-
rum cultus erat minoris honoris & digni-
tatis.

tatis, & qui ad Deum revertebatur, & in ipsum redundabat; à quo omnis bonus suarum precationum eventus, quas minoribus illis Diis faciebant, pendebat. Qui cultus, si constitit in rebus, quæ in homines & in spiritus creatos possunt quadrare: & Platonici circa eos nihil aliud cogitarint, nec officia ulla usurparint, nisi ea, à quibus Religio, qua Summus Deus adorabatur, separata erat, & propterea non fuerit Divinus cultus: tamen cultui isti Angelico id malum inerat, quod Apostolus in illo culpat, *Coloss.* 2: 18. *Nemo ergo adversum vos rectoris partes sibi sumat, volens in humilitate & cultu Angelorum, gradum inferens, in ea quæ non vidit, & frustra inflatus sensu suæ carnis.* Apostolus ibi de idololatria non disputat: licet inde non sequatur, idolomaniam non fuisse. Nam etiam Johannes, Angelum adorare volens, reprehendebatur: quamvis nullæ circumstantiæ textus permittant æstimare Johannem Angelum Dei loco habuisse. Sed ut de illis vere judicemus, sciendum nobis est, quomodo illi, de quibus Apostolo sermo est, Angelos colerent & servirent, & quid ipsis adscriberent.

Potest fuisse genus cultus, qui & in animo, & in externis suis actionibus omnino ab eo cultu discretus fuit, quo Deum adorabant: & idcirco tantum *superstitio*, non autem *idolorum cultus.* Verum forte Angelis, neque per doctrinam, nec per animi constitutionem, majus quid assignarint, quam Angelorum dignitas poscebat. Sed quod tamen Angelis hujusmodi cultum præstiterint, qui nihilominus ipsos *idololatriæ* reos faceret. Verbi gratia, certas precationes ad Angelos fusas habere in Ecclesia, ad illorum gloriam exstructa; Altaria ipsis erigere: eis adolere. Aut forsitan Platonici Angelos, ut minorum gentium Deos consideraverunt. Quemadmodum Ethnici Deos Indigites habuerunt, quos sub ea forma colebant, sacrificabant, vota faciebant, adorabant, Templa & Sacella ædificabant, &c. atque ita formalem idololatriam exercebant.

Ut disputationem nostram concludamus, & ut sententiam nostram de prædicta quæstione planius explicemus, affirmamus; primo, Nullos externos cultus, sive illi sint sacrificia, thuris suffitus, preces, Ecclesiarum exstructiones, &c. natura sua tales esse, ut non possent in veneratione mortuorum Sanctorum usurpari, ejusmodi sensu & animo, ne illis *formalis idololatria* committeretur: omnia enim hujusmodi externa tam arbitraria esse existimo, quam sermonem hominum qui tantum ex instituto significat. Non censeo idolomaniam esse, (quanquam animus *idololatricus*, & crassa *superstitio* eam introduxerit) templum in honorem Sancti ædificare: nomen Sancti illi imponere.
Ergo etiam à vero non aberraret (quam-
vis hoc ægre mihi possim persuadere)
qui existimaret, quod sapientes & erudit
tales cogitationes possint habere, qu
eos in cultu Angelis, aut defunctis Sa
ctis, exhibito, à formali *idololatria* vin
caret. Secundo, distinguimus inter s
cies honoris, qui Angelis aut mor
Sanctis defertur, separatas ab alio hon
& officiis, quæ religio aut superstiti
vexit; & inter multos honores, & o
ad cultum Angelorum pariter, & d
ctorum Sanctorum conjunctim &
constituta; & quæ pariter à religio
superstitione orta sunt. Externus
& cultus, ex suis circumstantiis p
minus possent denotare. Et quo
tum ab aliis sæpe neque cultus D
nec Religio est, in illa potest im
cum honor is & cultus cum ali
honore & cultu conjunctus est.
honore & cultu, inquam: judican
licet animus non sit *idololatricu*
quædam officia & honores p
circumstantias talem naturam
pere, ut soli Deo conveniant:
nor & cultus, externis omnib
stantiis additis, tum nulli Ange

mortuo Sancto sine idololatria adaptari possent.

Ut superiori exemplo inhæream, longe alia honoris & cultus species est, in laudem Sancti, vel Angeli, Templum solum struere; & porro abstinere ab omnibus aliis externis honoribus & officiis, defunctis Sanctis, & Angelis, præstandis, quæ homines ex instituto, Deo, & creaturis, quantum ad externa, communia fecerunt. Ecclesiam ad gloriam alicujus Sancti ædificare: & simul *festa* in ejus laudem instituere: diebus illis certas precum formulas Sanctis adaptatas juxta orationem istam, qua Deum invocant, ei Sancto offerre: hocque in Templo, & hora, locoque, quibus Religioni & cultui, quem soli Deo destinamus, opera datur, quam Deo exhibent: & eodem externi cultus genere, quibus Deus colitur, aut cum parvo discrimine, longe aliud est, quam solum, verbi gratia, Ecclesiam ad laudem alicujus Sancti exstruere. Hic enim honor, & cultus, ab omni alio honore & cultu, qui Deo exhibetur, adeo disjunctus est, ut nullus possit dicere, quod solus honor is, & circa defunctum sanctum solummodo in usum deductus, tantummodo honor seu cultus sit, qui quoad externa Deo proprius est: Sed alter contra in omnibus suis circumstantiis ejusmodi est, ut nulli homini possit tribui sine specie quadam *idololatriæ*: aut saltem ejus generis peccato, quod ad idololatriam referendum est.

Multum illa differunt, nuptam feminam salutare, & cum osculo ei valedicere, cumque aliis civilis honoris signis: vel eandem osculari, & illam amplecti talibus in locis, temporibus, & occasionibus, ut nemo ipsi injuriam faciat, qui affirmat, eam honorem suum parum curare. Ac hoc fundamento nititur discrimen illud, quod inter diversos loquendi modos existit, qui in S. Scriptura reperiuntur, ubi Deus & creatura conjunguntur: aut, ubi quædam etiam loquendi formulæ, magnam excellentiam denotantes, & plerumque Deo assignari solitæ, de hominibus etiam prædicantur, sine ulla idololatriæ specie: & inter istam formam precum, & cultus, ubi in Papismo Deus & creatura copulantur. Exod. 14:31. habetur, *Populus credebat in Deum, & in Mosem.* 1 *Tim.* 5:21. *Testor coram Deo & Domino Christo Jesu, & electis Angelis, ut hæc custodias sine præjudicio.* Ezech. 16:7. *Ecce Ego Nebucadnezarem Regem Babylonis, Regem Regum, &c.* Modus loquendi, qui Deo, & Christo, regulariter adaptatur.

Pontificii argumenta nostra infirmare conantur, quæ facimus ex ipsorum formulis precum, ubi Deus & Sanctus aliquis in eadem oratione invocantur, & iisdem verbis adorantur: verbi gratia; *Laus Deo, Virginique Mariæ, &c.* Et respondent, ipsos non propterea posse *idololatriæ* insimulari: quod ex prædictis S. Scripturæ locis pateat, Spiritum S. etiam hoc facere. Si dicas, nomen esse nimis Augustum, quam ut Virgini Mariæ debeat tribui, ut eam appellemus *Reginam Cœli*, reponunt, Regem Babyloniæ quidem *Regem Regum* appellari. Sed Papistæ non animadvertunt differentiam, nec nostrum argumentandi modum. Formulæ loquendi non per se, & separatim sunt considerandæ, sed in omnibus istis circumstantiis, quæ aliquid ad rem faciunt. Plurimum v. gr. ea distant, in religiosa precatione nonnullum genibus incumbentem, in Templo, coram Sancto, eo tempore, quo in seria devotione versamur, & cum factum nostrum pro religioso omnino haberi volumus, Sanctum aliquem juxta Deum ipsissimis verbis alloqui: hujusmodi actio, inquam, longe differt ab illa, qua Sanctum precor extra omnes, aut minimum, tot circumstantias ex istis; ut in Deo, inque homine, non amplius eundem honorem denotet.

Ita multum differt, Regem Babylonis in illis circumstantiis, quibus S. Literæ de-

de ipso loquuntur; & *propterea* in ista significatione, *Regum Regem* appellare. Et Beatam Virginem, jam defunctam, in cœlo existentem, nulla administratione civili in terris amplius præditam, in expressa oratione, animo religioso invocare ad opem ferendam, ut *Reginam Cœli*: ejusque, quæ nihil amplius humano modo in terra operatur, spirituale auxilium implorare. In argumentis, ex Verbo Dei petitis, verba in se spectata sæpius parum considerantur, sed sæpenumero circumstantiæ, in quibus illa verba proferuntur. Verum progrediamur.

Tertio, asseveramus, non spectari, quid aliquis de invocatione Angelorum doceat, sed qui animus sit *constitutus*. Et vix aliter potest accidere, quin plerique homines, qui cum omnibus istis circumstantiis supra memoratis Angelos, aut Sanctos post mortalitatis leges impletas invocant, formalem *idololatriam* exerceant: istis circumstantiis excitantibus in ipsis in isto Angelorum, & demortuorum Sanctorum cultu, *Religiosam constitutionem*, & veram animi devotionem: animo per circumstantias istius cultus extra mentis propositum abrepto: nimirum prout mens de cultu isto extra praxin judicat. Æque ac quum judex ex animi impotentia ad iram & vindictam accenditur contra sontem: quanquam judex ille extra processum juris noverit & intelligat, justitiæ administrationem non esse opus vindictæ: verum hæc judicis cognitio non ideo tamen efficit, ne ejus iracundia, ultionis cupido, & peccans illa animi dispositio contra noxium, non sit ira & vindicta, & sic etiam appellanda. *Quarto*, asserimus, licet quidam in cultu Angelorum, & Sanctorum, qui fato concesserunt, nullam *idololatriam* patrarent: & animum suum nossent ita cohibere, ut ad nullam *Religionem* in eo cultu abriperentur: & officia ea usu, & vi doctrinæ, qua declarant se defunctos Sanctos non colere religioso cultu ita essent definita & circumscripta, ut his cum omnibus suis circumstantiis, quemadmodum eæ in Papatu usurpantur, consideratis, non tamen æstimaretur amplius cultum esse divinum, (quod tamen vix animo potest concipi) cultus tamen is horrenda *superstitio* maneret, ex superstitioso animo profluens, Deo summopere displicens, & formali idololatriæ proxima, plena periculi, *temerariè* ab idololatricis, aut saltem *superstitiosis* hominibus introducta, sine ulla ratione, aut divina auctoritate; quæ tamen pertinaciter & cum contumacia ab Ecclesia Romana propugnatur.

Nunc restat etiam inquirere naturam quartæ speciei *idololatriæ*. De qua idolomania equidem dubito an unquam in usum deducatur: sed quam docti Pontificii per *speculationem* excogitarunt, & de qua in libris suis scribunt. Quasi *idololatria*, quæ quotidie fit, non sufficeret;
sed insuper novæ essent fingendæ. Hæ
idololatria in eo consistit, quod nonnul
lam imaginem adorent, non per se cons
deratam, neque etiam, quasi cum e
simulachro aliqua Divinitas, aut mortu
Sanctus unitus foret, (de qua *idololat*
specie superius actum est) verum ut i
ginem Christi, aut cujusdam Sancti;
que ita precationem, quæ simulachr
offertur, ad Christum, aut illum
ctum, referentes, cujus imago sim
dinem gerit. Et hac distinctione
tes, defendunt etiam, *licere omnes*
turas adorare, non per se, sed cur
tione ad Deum. Sed aut omnia hæ
sunt verba, unde nemo ideam po
mare: aut quædam idololatriæ
est, quæ in sola *speculatione* consi
est eadem idololatriæ species, q
lachrum adoratur eo animo, quo
nitas cum eo conjuncta est: illo
quem diximus requiri, cum *idol*
tus committitur in adorando &
Deo per *imaginem*.

Quid enim id sibi vult, *sim*
colere non per se, non quod quædam

ac certo modo cum isto copulata sit, verum cum relatione ad eum, cujus imago est. Sed quid hisce sibi volunt? An hisce verbis denotant, *occasione* conspectus illius *simulachri*, coram & circa istam imaginem, se personam eam adorare, cujus simulachrum illud denominatur. Hoc certe non est statuam venerari: sed visu cujusdam effigiei coram, & circa eam *imaginem*, Deum, aut aliquem Sanctum colere. Vel, an illud verbis supra memoratis significant, *simulachrum* non per se consideratum, sed quod Christi aut alicujus Sancti *statua* sit, esse adorandum. Verum eo pacto *imago* per se invocatur, quod *signum* dignitatem, ut adoretur, acquirit, quia *simulachrum* est Christi, aut cujusdam Sancti fato functi. Ac hoc est *idololatriam* docere tam evidentem & abominandam, ut credam, de tam horrenda idolomania Gentiles unquam ne cogitasse quidem. Verum censeo idololatras semper sibi Divinitatem aliquam fingere circa illam *statuam*, quam colunt: & ideo simulachro illa præsentia affecto, ab ipsis honorem deferri.

An censent etiam eodem modo omnes creaturas, quatenus eæ aliquatenus *imaginem* sui Creatoris gerunt, Divino & religioso cultu esse adorandas. Illud est maxime conspicuam & horrendam *idololatriam* docere, quæ unquam inter stupidissimos Ethnicos usurpata est. Si autem per creaturarum adorationem cum relatione ad Deum, venerationem Dei intelligant, *coram, circa, & intuitu* operationum & præsentiæ Dei, quæ in omnibus creaturis se produnt: quare eam creaturarum invocationem appellant, quæ mera *Dei adoratio*? Ut finiam: arbitror hanc doctrinam, & hunc loquendi modum, à Papisticis Doctoribus ficta esse, ut *idololatriam* suam velarent, quam in cultu imaginum committunt: id studentes, ut homines per hanc doctrinam minus aversi sint ab illa *idololatria*, quasi in imaginum cultu nihil aliud fieret, quam invocatio illius, quem *imago* refert. Et quia multi in Papatu reperiantur, qui etiam ipsas *imagines* colant, formulis loquendi usi sunt, quibus etiam maxime enormis idolomania, quæ in pessimo imaginum cultu usurpatur, subsistere potest: & quibus juxta ipsorum opinionem, evidentissima illa idololatria etiam potest excusari. Et hoc ultimum extra omne dubium præcipuus est scopus, ad quem collineant in tractanda & propugnanda ista religione: quod universæ creaturæ possint adorari, verum cum *relatione* ad Deum.

Non putem etiam hunc errorem dignum esse, ut laborem suscipiam ad eum refellendum. Asserunt, Deum in cunctis creaturis æque posse adorari, velut unus è Sanctis, aut Christus, in suis vestibus adoratur: aut quemadmodum Reges & Principes in suis ornamentis civili cultu honorantur. Verum *primo*, hoc non est ornatum venerari, sed personam, quæ eo induta est. *Deinde*, non honor præstatur vesti, nisi quum ratio hoc poscit: & tempus, locus, & occasio se præbent, ut Christus, aut Sanctus, in ornamentis suis adorentur. Porro fundamentum invocationis Dei tamquam hic aut illic præsentis, quapropter ad certum locum versi ad Deum, preces nostras dirigamus, non ista præsentia in causa est, qua Deus *ubique* præsens est: sed *specialis* quædam præsentia, per singulares quasdam operationes & signa se demonstrans. Quemadmodum Deus, exempli gratia, Mosi se in rubo manifestavit. Tunc orationem nostram ad ejusmodi locum dirigimus. Alioquin Deus in Spiritu invocatur: nec precatio, & cogitationes, ad certum aliquem locum diriguntur.

Et singulis creaturis preces suas offerre, eo nempe fundamento, quod Deus ubique præsens sit, & idcirco etiam in qualibet creatura, ad quam me inter orandum corpore convertero, ac cogitationibus, adeo absurdum est; ac si ego, ex isto fundamento

damento, quod anima rationalis ubique, & in singulis corporis partibus existat, alloquium & gestum meum in aliquo compellando, ad pedem aut ventrem converterem, aut ad dorsum, ne alia corporis membra nominem. Quod certe omnes absonum esse arbitrantur. Quoniam fundamentum alloquii, ad hominem directi, *ea species est præsentiæ animæ, qua se in certa corporis parte specialiter per rationem & ingenium præsentem esse ostendit.* Itaque in precatione se ad Deum convertere, tanquam in hac vel illa creatura per suam omnipræsentiam existentem, non quidem *idololatria* est: sed maxime absurda & ridicula *actio*, quæ ab hominibus potest committi.

Sed his ludibrio dignis actionibus Pontificii Doctores, qui hunc errorem, de quo jam nobis sermo, defendunt, horrendam *idololatriam* adjungunt. Nam per creaturarum adorationem sub fundamento Divinæ omnipræsentiæ, non intelligunt *adorationem Dei*, ut præsentis considerati in qualibet creatura: sed eo denotant *venerationem Dei sub imagine, forma, & re corporea, quacum Deus ita unitus est, quemadmodum Deus in tali idolomaniæ specie cum imagine, aut animali, conjunctus esse præsupponitur.* Ex de quo supra quam latissime disseruimus: & illud etiam *idololatriæ* genus rejecimus. Insuper hinc sequeretur, Solem, verbi gratia, Lunam, Astra licere adorare: eo se convertere: iis se incurvare: illa alloqui, &c. Quod tamen tam expresse in S. Litteris interdicitur, & inter maximam *idololatriam* recensetur. Christiani semper pro calumniosa exprobratione duxerunt, cum dicerent ipsos asininum caput adorare. Sed juxta opinionem quorundam Pontificiorum Doctorum non id pro opprobrio habendum erat, sed ut licitum propugnandum fuerat. Nolumus negare, quum Deus singulari operatione præsentiam suam in Sole ostenderet, non licuisse ibi Deum adorare, atque ita illicitum fuisse ad Deum se convertere. Sed hoc multum à sententia Pontificiorum Doctorum differt, quam jam refutavimus.

PARS TERTIA.

In qua accuratius tractatur de Idololatria Papismi.

IN secunda parte hujus Tractatus de multiplici idolomaniæ genere actum est. *Prima* est, cum aliquid pro Deo adoratur, quod non est Deus. *Secunda* est, cum verus Deus adoratur sub imagine & similitudine. *Tertia*, cum minores Dii finguntur: aut quum hominibus majora humanis adscribuntur, illique specie honoris aut cultus coluntur, qui sacer, ecclesiasticus, augustior humano est; quique natura sua ad Deum solum referri potest. *Quarta*, quum *imagines* ejusmodi cultu veneramur.

De prima idolomaniæ specie primu[m] dicemus. Doctrina Pontificiorum [de] *Transsubstantiatione* omnibus nota e[st] clare illam profitentur. Et Religio, q[uam] ab ipsis in *Missa* circa *Hostiam* exercet[ur] præcipua est, quæ inter eos in usu est. [I]lorum fides de ista *Hostia*, quantum [perti]net ad rem, quæ hic tractanda venit, [est] ut doceant, confiteantur, & credan[t] Missæ ministerio Hostiam è farina c[on]ctam per verba illa, *hoc est Corpus* [meum] à Sacerdote *solenniter* pronuntiata, [trans]mutari in verum Corpus Christi: [Chri]stumque per ea verba ubique præ[sentem] esse, ubicunque *Missa* administratu[r] tio istum Christum constitutum e[x divi]na natura & illa humana, quæ co[rpus hu]manum habet per transsubstanti[ationem] in Missa, cum hostia elevatur, [adoran]dum cultu latriæ, & summo relig[ionis af]fectu. Duo hic veniunt consi[deranda.] Primum, quod Christus vere se[cundum] humanam suam naturam sit ubi[que]

sens, ubi *Missa* rite celebratur. Alterum, ibi præsentem statui *Christum, cujus corpus per Transsubstantiationem ex farina essentiam suam adeptum est: atque ita è farina naturale, & quod ex Maria assumpsit, & quo modo ad crucem pependit, Corpus Christi factum est.*

Quod ad istum errorem attinet, quod in administratione Sacri Sacramenti Christus juxta humanam suam naturam ibi præsto sit. Et eo fundamento Christum, tanquam isto loco præsentem, adorari, non videtur ullam *idololatriam* inferre. Ista enim doctrina non introducit *alium Christum.* Et oratio, & Religio, ibidem Christo facta, qui creditur eo loco præsto esse, licet non sit, non adaptatur rei alicui, quæ non sit Christus. Si quis miraculo quodam abreptus, crederet Deum singulari modo præsentem se ostendere, ubi miraculum illud fieret, quum tamen falso creditum illud miraculum merum opus naturæ foret: & si Deum ita veneraretur, tanquam singulariter illic præsentem, is ideo formalem *idolomaniam* non committeret: *quanquam hæc actio enormem superstitionem, quæque ad idololatriam perducere potest, in se continere queat: atque id ob prædictas rationes.*

Verum quidem est errorem illum, credere nimirum, *humanam naturam* Christi ubique præsto esse; & præsertim in S. Cœnæ administratione, graviorem esse eo errore, quo credimus *Deum* alibi peculiari modo præsentem esse, Ipsumque ibi adorari. Quod alterum possit fieri, alterum non item. Prius humanæ naturæ, & creaturæ, Divini quid: posterius Deo nulla attributa, quæ Ipsi non competant: nec etiam ullam rem, quæ sua natura cum Attributis Dei non possit constare, attribuat. Ex priori prædicato *annihilationem* humanæ naturæ Christi sequi: quamvis id ab illis, qui istius sunt confessionis, non concedatur, sed doceant, verum Christi corpus, quale à Maria habet, in Missa esse. Ex posteriori autem ejusmodi error nullo modo sequatur. Quanquam ergo, inquam, hujusmodi sit differentia, & unus error tanto gravior sit altero: non tamen ideo illa doctrina, meo quidem judicio, nec ejus praxis ullam *idololatriam* continet. Aliud est in Sacra Synaxi præ se ferre, adorare se verum Christum, sed qui corpus suum habet ex substantia panis: aliud est verum Christum adorare alicubi, qui tamen ibi non est, sed qui tamen ponitur corpus suum naturale habere non per transsubstantiationem ex pane, sed per generationem ex Maria.

Hæc doctrina tollit quidem natura sua (licet non juxta profitentium interpretationem, fidem, & opinionem eam propugnantium) humanam Christi naturam, & immutat ipsam in Divinam, quia Divinæ naturæ proprium esse ubique: non tamen alium Christum introducit. Fides illa, quod homo aliquis *Deus fiat*, non aliam personam propterea inducit: multo minus id tum contingit, cum tantum ex doctrinæ alicujus consequentiis ejusmodi *Deificatio* elicitur. Certe differunt illa, credere, per quoddam miraculum omnes arbores (exempli gratia) in Petrum & Paulum mutari, illasque arbores pro Petro & Paulo ducere: se adversus eas arbores, quas falso credo in homines commutatas, gerere eodem modo, quo homines tractamus. Vel putare, per certum miraculum Petrum aut Paulum, in, apud, sub, & cum cunctis arboribus præsentem esse.

Verum apud me extra omnem controversiam est, Pontificios, hoc posito, ipsos summo (ut verbis eorum utar) cultu & adoratione, quibus Christus in Cœlis colitur, *istum Christum*, quem per Transsubstantiationem credunt in Missa præsentem esse, invocare, formalem idololatriam committere, quod aliquid Divino honore adorent, quod non est Deus: quippiam, quod non est Christus, Deus: *Deus enim & homo.* Jam ante dictum est, non id in consideratione

nem venire, an Christus in Ministerio Missæ ibidem corpore suo præsto sit. Sed hæc est ratio *idololatriæ* Papistarum in Missa: quod loco Christi illud adorent, quod non est Christus. Christus est Persona, quæ ex Divina, & illa humana natura constat, quam ex B. Virgine Maria accepit: quæ humana natura ab omnibus aliis humanis naturis per illam circumstantiam distincta, & essentialis pars Personæ Christi est: neque Pontificii istam culpam effugiunt; dicendo se nihilominus credere corpus Christi in Missa præsens, etiamsi per transsubstantiationem ex pane fiat, esse tamen idem illud corpus naturale, quod à Maria habet.

Nam lumine naturæ sine ulla argumentatione, aut consequentia, probe scimus, singulas res existentes per se à reliquis omnibus discerni. Hunc esse Petrum, illum vero Paulum. Christum esse filium Mariæ: Paulum non item. Corpus Christi, quod naturam & originem suam ex Maria cepit, non potest una illud speciale & individuum corpus esse, quod per Transsubstantiationem fit, & essentiam suam acquirit. Corpus ejusmodi, quod per *Transsubstantiationem* constat ex eo, quod ante substantiale corpus, aut materia panis erat, non est Christi corpus. Et si hoc corpus non sit, quod originem habet è Virgine *Maria*: cum illo corpore Christi anima non est conjuncta nec unita. Multo minus secunda Persona Deitatis *istam humanam naturam* assumpsit. Et propterea in Missa non est ille Christus, quem Deus nobis donavit; qui nos liberavit; & qui pro nobis passus est: cuique omnis in cœlo & in terra potestas data est: ac quocum Divinitas conjuncta est. Et propterea is non est verus Christus, qui in *Missa* adoratur: sed falsus Christus, & *merum idolum*: tantum distinctus à vero Christo, & à vero Redemptore, ac illi Christi ab eo diversi sunt, quos Judæi identidem pro isto habuerunt. Ac veluti ille Christus ab eo differt, quem etiamnum exspectant.

Verum quidem, quod *præsupponant, eundem Christum* in *Missa* esse. Sed hoc affirmare, & simul quædam statuere, quæ per se *immediate*, sine ulla consequentiarum *deductione*, illa dicta destruant, idem ac si negarent eundem esse Christum. Est notio communis, naturalis nobis omnibus impressa cognitio, substantiam panis non posse converti in aliud corpus, quod antea existebat, & *individuam suam naturam* habebat. Nec etiam unum idemque corpus esse posse, quod ex substantia Virginis *Mariæ*; atque illud, quod per *Transsubstantiationem* ex pane essentiam suam habet. Quare *Transsubstantiationem* non posse fieri: Impossibile ergo Christum per Transsubstantiationem in *Missa*, prout Pontificii hoc docent, præsentem esse. In Missa igitur ipsos aliquid adorare, quod neque Deus, nec Christus sit. Plura non possunt addi: quia est notionis primæ; quæ per aliam cognitionem neque probari, nec explicari, neve illustrari potest.

Qui ore profiteretur nos in resurrectione propria nostra corpora, quæ ante habuimus, recepturos: & una doceret, illa ex alia materia, ac in quam corpora nostra *resoluta sunt*, quæque materia nunquam pars corporis nostri fuit, creanda fore: is certe posteriori sua positione priorem everteret. Et ut illud verum esse convincam, nova argumenta allegare nequeo: quia hæc, quæ per se clara & nota sunt, per nullum clarius principium possint demonstrari.

Et si anima Christi, & ejus Divina natura in Christi resurrectione cum corpore conjunctæ fuissent, quod omnino diversum fuisset à corpore, quocum Christus ex Virgine *Maria* natus est: non posset dici Christum illo corpore, quo ex Virgine *Maria* natus est, resurrexisse. Cum ergo statuitur Divinam Christi naturam non unitam esse cum alia humana natura, quam cum ea, quæ constat ex anima, copulata cum corpore, quod ex Maria suam ori-

originem sumpsit: & tamen *aperte* aliud corpus ponitur, & ea propter alia humana natura, ille clare Christi corpus facit ex aliqua re, quæ nec est Christi corpus, neque unquam fuit. Et qui Christum, qui tale corpus habet, veneratur & adorat, is adorat aliquid, quod non est Christus. Et hic non est quæstio de subtili quadam disputatione scholastica, aut spinosa distinctione, vel *Metaphysica quæstione* de materia, quæ inter eruditos solum potest decidi.

Verum, uti jam dictum, controversia est de re, de qua quivis lumine naturæ, sine magna ratiocinatione, judicare potest. Nec tamen, de eo inter eruditos non convenire, mirum videri debet. Præjudicium, passio, diuturna consuetudo, honoris causa rem propugnare, & eo talia conquirere, quibus nosmetipsos & alios fallamus: & præsertim justum Dei judicium, tradens eos in sensum reprobum, qui veritatem in injustitia detinent: & istum ipsis persuadens, quod veritatem non amarunt, faciunt, ut ipso meridie ambulent in tenebris.

Præterquam quod maximi idiotæ, & simplicissimi aptiores sint, ut *certa* judicii *specie* de re quadam judicent, quam doctissimi de eadem re *alia judicandi specie*. Infinita sunt, quæ nos lumen naturale, & impulsus *conscientiæ*, quæ peccati prævaricatione nondum excæcata, eversa, & insensibilis reddita est, docet *dictat*que vera & bona esse, ac à nobis facienda: quorum tamen intima ratio non tam facile potest reperiri; & ad quam rationem excogitandam etiam eruditissimis sæpius aqua hæret: at idiotæ animum integrum, & vera religione tactum habentes, neque ostentatione aut vana gloria ducti, neque aliquod compendium sequentes in æstimando officio suo, facilius recte insistunt in instituendo vitæ cursu, quam multi docti, aut alii, quorum animus vitiis affectus, eos in devia rapit. Et cum eo, ut cum multis aliis rebus comparatum est. Pueri, verbi gratia, per naturalem cognitionem noscunt eo modo ante focum se inflectere, & corpori talo libramentum dare, ut nec proni, nec supini, nec in alterutrum latus cadant. Et optimo pictori, & statuario, qui per artem *hoc vult* exprimere, industria deficit ad imitandum, & vix aptam corporis constitutionem potest formare.

Quantum prava hæc ratiocinatio possit, ex multis malis *decisionibus* casuum conscientiæ patet, quæ à doctis in Papatu, & præsertim à Jesuitis factæ sunt, & adhuc defenduntur. Quid non omittit, & execratur vulgus circa Peccata septimi præcepti: quæ delicta etiam doctissimi per rationes non possunt probare esse peccata: & qui tum sæpenumero malam rationem pro bona recipientes, & naturalem aversionem non considerantes, quam ab illo malo habemus: *aut pravam rationem* naturali illi aversioni opponentes, & sic naturalem conscientiæ suæ motum exstinguentes, asserunt malum esse bonum, *nigra esse candida*: *in actum deducentes ea*: & suis exemplis & auctoritate plebem inducunt ad sui imitationem, & ad ea perpetranda æmulatione & exemplis, quæ eruditi, sed postquam sese ratiociniis suis infatuarunt, ratione falsa tuentur. Et præcipue hoc fit circa *idololatriam*, quæ in Papatu committitur.

Naturale lumen nostræ conscientiæ nos satis docet, inter honorem & cultum creaturis præstitum, sub fundamento, & cum relatione officiorum, amicitiæ, & auctoritatis, quomodo illa in terrarum orbe inter homines, & circa homines, qui ibidem degunt, possunt usurpari: & inter illum honorem & cultum, quæ ex virtute, & illa animi constitutione, quam *Religionem* vocamus, descendit, nullum dari tertium, quem Angelis, aut defunctis Sanctis licet exhibere. Et vix aliquis adeo obesæ naris reperitur, qui differentiam suarum cogitationum, & illorum officiorum non cernat, dummodo aie-

animum intendit: ita ut homines simplices, vi naturalis conscientiæ satis percipiant, aut illum cultum merum idololatriam esse, aut Jesuitarum exceptionibus & limitationibus ita illum actum mutari, ut nihil amplius rationis in illo compareat; & ideo hominibus, qui ratione aliqua ducuntur, convenire non possit: & tamen eruditi sed idololatrico spiritu perciti, per perversas subtilitates semetipsos fallentes, prius illud lumen obnubilant, & novas distinctiones fingunt, quæ nullis omnino nitantur rationibus.

Pontificios etiam secundæ speciei *idololatriæ* affines esse, *qua Deus sub imagine colitur*, testimonio omnium fere sensuum externorum notum est. Quod Sacrosanctam Trinitatem corporaliter exprimant, patet ex simulachris ejus factis, quæque in publicis illorum templis erecta sunt. Adoratio *Crucifixi* etiam ibidem fit palam. Concilium Nicænum secundum, cujus canones & decisiones etiamnum hodierni Papistæ tuentur, præcipit, ut *imagines colantur*. Et Actis illius Concilii inserta est epistola *Adriani* Papæ ad *Therasium* Patriarcham Constantinopolitanum, cujus inter alia hæc sunt verba, *Pergat Sanctitas vestra in cultu & adoratione imaginum.* Thomas princeps *Scholasticorum* Doctorum *Summæ parte tertia, quæst.* 25. *Ergo inde sequitur quod eadem reverentia exhibeatur imagini Christi & ipsi Christo. Cum ergo Christus adoretur adoratione latriæ, consequens est quod ejus imago sit adoratione latriæ adoranda. Gabriel Biel lect.*4.9. *in canonem Missæ. Si aliquæ reperiantur Christi imagines, illæ eadem specie adorationis, adoratione latriæ, adorantur, qua Christus ipse adoratur.*

Hanc opinionem magna turba Doctorum sequitur, nimirum *Azor*, *Alexander*, *Bonaventura*, *Ricardus*, *Paludanus*, *Capreolus*, *Alphonsus de Castro*, *Canisius*, *Turrianus*, & plures alii. Præterquam quod notum sit, in ipsorum libro Cærimoniali, in quo ritus ecclesiastici descripti sunt, precationum formulas reperiri, in quibus Crux adoratur. O *Crux*, *unica mea spes, salve eo tempore, quo nos Passionem Christi celebramus, auge piorum justitiam, & largire sontibus gratiam.* Et postea, *Tu sola digna habita es portare seculi pretium: Crux inter omnes fida: unica nobilis arbor.* Ejusdem farinæ est alloquium Papæ Innocentii Tertii ad Christi imaginem linteo impressam. *Salve facies Christi, &c. duc nos ô beata facies ad conspectum faciei Christi.* Vasques lib. 2. de Adorat. disp. 8. c. 7. *Ecclesia exigit à fidelibus adorationem imaginum.* Et cap. 1. *Omnes Catholici in eo facile conveniunt, quod specie quadam adorationis imagines sint colendæ.* Bellarminus lib. de Imag. Sanct. *Imaginibus reverentia est præstanda, non solum quatenus imago succedit in locum principalis: verum etiam proprie, & respectu sui.* Sed *Vasques* ulterius procedit, & probare nititur, imagines licere adorare summo religioso cultu, lib. 2. *de Adorat. disp.* 8. *c.* 7.

Quid in Romana Ecclesia credatur de adoratione *imaginum* etiam inde liquet, quod disputent inter sese, quo adorationis genere *imagines* sint colendæ: an eodem cultus & adorationis genere, quo illæ res, quarum *simulachra* referunt, adorari debeant, an minori genere. Quidam prius defendunt, alii autem posterius. Sic etiam inter sese disputant, an *imagines* proprie per se sint adorandæ, an solum ob rem, cujus imago & similitudo sunt. Ita ut ex his probationibus hæc clare constent. *Primo*, quod in Papismo imagines colantur & adorentur specie quadam cultus qui separatus est ab omni civili cultu: eas que adorari cultu *religioso*. *Secundo*, i Papatu illos tolerari, qui docent, *imagi nem* Christi eodem cultu esse colendam adorandam, quo Christus honoratur. *Te tio*, Hæc etiam opinio valde vulgaris inter Pontificios, usu autem propem dum communis, quod Deum, Christu & defunctos Sanctos *sub simulachro* a rent: quod respectu Dei, & Christi, n

ra est *idololatria*: quoniam, juxta suam ipsorum sententiam, Deum & Christum colant *summo* (ut verbis ipsorum utar) *religioso* cultu. Et respectu Sanctorum, quantum ad externa, etiam *idolomaniam* continet: cum *signa honoris*, qui in solum Deum quadrat, creaturis communicantur. Praterquam quod idiotæ non distinguant inter adorationem Dei, & Sanctorum, per *imaginem*; & Ipsum, & hos, animo religioso colant.

Pontificios etiam *tertiæ* speciei *idololatriæ* reos esse; quæ committitur, quum creatura Divino honore afficitur, *primo* patet ex Religione, quam Virgini *Mariæ* exhibent. Integri libri à Pontificiis scribuntur, in quibus ejusmodi opera, honor, laus, ejusce modi genera religiosarum precationum ipsi applicantur, quibus *Maria* non amplius retinet proprietates hominis, sed in Deum transformatur. Paucula tantum specimina proferemus. In hymno *Innocentii III. Mariæ* imploratur auxilium contra iram sui Filii. *Possevinus tom. 1. post libros de mysteriis Missæ*, laudat Scripta cujusdam *Bernardini de Bustis*, in quo libro multa de Virgine *Maria* dicuntur, quæ S. Scriptura soli Christo adscribit. *Aventinus* nominat *Mariam thronum gratiæ. Biel lect. 80.* duos statuit thronos: alterum gratiæ, alterum justitiæ. Thronum gratiæ *Mariæ* attribuit: thronum autem justitiæ Christo. Quid Psalmis illis potest addi, qui Lutetiæ Parisiorum anno 1607. & 1611. cum *approbatione* excusi & editi sunt: ubi *p. 6.* de *Maria* dicitur, *Tua summa potestas, & incredibilis dulcedo infinitæ tuæ misericordiæ, ad id labia mea obstrinxerunt, ut nullis tuas laudes, nisi tuam, commemoratura & prædicatura sint.* Ibidem etiam omnis laus & gloria, quæ in Sacris Literis de Deo proferuntur, *Mariæ* adaptantur: & loca ex Bibliis in margine annotantur. Anno 1615. Coloniæ impressa, & cum *approbatione* vulgata sunt *Biblia Mariæ*, in quibus omnia ferme, quæ Verbo Dei continentur, Virgini *Mariæ* tribuuntur. *Tornaci* anno 1622. libellus est editus cum approbatione, cujus hic est titulus, *Virgo Maria causa omnis boni, tam corporalis, quam spiritualis. Bellarm. lib. 1. de Christo*, demonstrat ex formula Baptismi Spiritum S. Deum esse. *Baptizo te in nomine Patris, Filii, & Spiritus S.* Inquit enim, Dominus Christus Spiritum S. non conjungeret cum Deo, & Filio, si Spiritus S. creatura foret. Sed idem *Bellarm.* concludit suum *tractatum de Controvers. Laus sit Deo, & Virgini Mariæ. Cathar. cap. 9. vers. 23. ad Hebræos. Apostolus loquitur in numero plurali. Non enim tantum fuit sacrificium: sed insuper auxilium requirebatur, quod ipsi simile erat.* Ita Virginem Mariam Servatricem faciens generis humani. *Salmero tom. 3. tract. 3.* plenitudinem gratiæ, quæ in Maria est, hoc modo explicat: *Ut esset (si mihi liceat ita loqui) conservatrix generis humani: & ad quam, tanquam ad specialem procuratricem, quæ semper per reverentiam à Filio exauditur, communi zelo fidei & devotionis omnes fideles, Sancti, & peccatores, ad omnia bona & beneficia, tum spiritualia, tum secularia, omni tempore, & omni loco cum fiducia accederent, & refugium caperent.* Idem dicit Magos Orientis Jesum Christum colentes, una etiam *Mariam* coluisse. Et simul laudat opinionem illorum, qui credunt Magos Christo thus dono attulisse, *ut Deo*: atque ita eodem tempore, atque eadem *actione*, quantum ad externum cultum attinet, æque *Mariam*, ac Christum, cultos fuisse: addens, *nam qui Filium adorat, is etiam Matrem adorat. Qui Filius è Matre oritur secundum carnem: veluti Mater è Filio juxta Spiritum. Nam vere Christus, & Maria, duo sunt in carnem unam. Et quemadmodum nemo, qui Filium non honorat, Patrem honorat: sic etiam, qui Matrem non honorat, eripit Filio honorem.* Tom. 3. tract. 14. Idem. *Quicquid Filio jure competit: illud etiam gratia & privilegio Matri communicatur.* Et Mariæ id applicat,

plicat, quod habetur *Hebr. 1. Ut omnes Angeli Dei eum adorent.* Augustiniani Tolosæ ediderunt opera Puteani; & in præfatione ad Lectorem *Mariæ* adscribunt, quod Serpentis caput contriverit. Appellant illam etiam *Divam, id est, Deam. Lipsius in Diva sua Hallensi* idem facit. Et de Æde, in qua Virgo Maria colebatur, loquitur: *Clare comperi, in eo loco Deum, aut Numen esse: quod etiam mentibus ignaris influit.* Etiam hymnum suum in laudem Virginis *Mariæ* ita finit. *Dea, te omnis sexus, & ætas prædicabit, & gloriam dicet.*

Gravis, pius, & apprime doctus Rivetus peculiarem tractatum conscripsit de Virgine Maria, & ex Papistarum *approbatis* libris ostendit turpem idololatriam, quæ in Papatu cum Maria committitur. Quod appellent *eam Reginam cœli: quod omnia possit in cœlo, & in terra: quod fons sit gratiæ: refugium salutis: quæ ex suo beneplacito omnia temporalia, & spiritualia bona largitur. Quæ imperium habeat in omnia temporalia dona Spiritus S.* Qui plura hujus generis scire desiderat, dictum Auctorem consulat.

Huic *idololatriæ* speciei etiam obnoxii sunt Pontificii per adorationem Angelorum: quorum auxilium, intercessionem, protectionem in suis precibus in Ecclesia, & in exercitio Religionis suæ invocant. Hoc notum est, nec ab ipsis negatur: solummodo conantur eam excusare *per distinctiones & exceptiones:* de quo in secunda parte hujus tractatus quam latissime disseruimus: supervacaneum ut hic iterum repetatur.

Committunt etiam idem *idololatriæ* genus in invocatione & adoratione Sanctorum. Nominant illos *Divos & Divas*, id est minores Deos, seu consecratos. Habent *suas litanias & formulas precum*: in quibus in exercenda sua Religione, coram Deo, etiam eodem tempore, loco, & eodem gestu; quinimmo plurimum eadem animi constitutione, ordine ingentem numerum Sanctorum invocant. Templa ipsis condunt, & Festa celebrant in eorum honorem: thus eis adolent: aperte illos in periculo invocant. Adscribunt ipsis curam regionum, urbium, regnorum: sedationem maris, & tumultuum populorum: editionem miraculorum: & in honorem illius Sancti, quem in periculo invocarunt, tabulas suspendunt. Ita ut ex omnibus Pontificiorum factis liceat animadvertere, quod Sanctos considerent minimum tanta potestate præditos, quantam Ethnici Diis suis minorum gentium attribuebant: qui per communicatam, & à Summo Deo concessam potentiam, Divina opera patrabant: & quapropter etiam tam Pagani, quam Papistæ, eos Divino honore colunt.

Et si Pontificii aliter hac de re sentirent, qui se in magno & subito periculo, ubi celeri auxilio opus est, ad Sanctos converterent. Ad hæc in praxi non potest fieri, ut credamus, Sanctos nostras & omnium aliorum, qui ipsos invocant, preces omnibus locis exaudire, corda nostra scrutari, nos per *miraculosam* operationem juvare, & liberare in rebus, ubi omnem opem humanam vanam judicamus: & quare cogitationes nostras ab omnibus visibilibus creaturis avertimus: & corda nostra, manus, oculos ad cœlum tollimus: impossibile, inquam, est credere Pontificios ea omnia circa Sanctos facturos, nec tamen *religiosam* constitutionem in animis ipsorum excitatum iri, nec augustiora humanis de illis credere. In omnibus illis animi commotionibus, ex tot circumstantiis quæ religionem nobis inspirare solent, natis, tamen in illo statu mentem suam custodire ut non afficiatur religioso affectu: hoc mihi humanas vires excedere videtur. Et quotidiana experientia aperte nos docet contrarium.

Quarta Idololatriæ *species*, quæ in Papatu quidem non generaliter propugnatur, sed à quibusdam solum, quæ etiam, quod

quod quidem sciam, in nullis Conciliis, aut Pontificiis Decretis est decisa, ea est, quando docent, omnes creaturas, quod in iis Deus præsto sit, idcirco cum illa ad Deum *relatione*, licite posse adorari. Fateri cogor me praxin istius idolomaniæ in Papismo non vidisse: & idcirco pro *speculativa* tantum *idololatria* esse habendam. *Vasques* Jesuita *disp.* 100. *c.* 2. inquit, *omnes creaturas licite cum Deo invocari: quod omnes creaturæ totius universi, Dei opera sint: & quia Deus istis creaturis inest, ibique operatur: ita ut tam facile nobis fingamus, quod Deus sit in creaturis, quam quod Sanctus veste aliqua fuerit indutus, quæ vestis honorari solet.* Verum est, quod addat, motionem animi nostri in solo Deo terminandam esse, sed quod ipsi creaturæ signum *submissionis* per osculum, aut corporis flexionem demonstremus, illud non est supervacaneum, neque *superstitiosum*, sed opus est magnæ religionis. Hoc etiam concedit primo intuitu, valde absurdum videri, si animalibus ratione carentibus, & sordidis, aut contemtis rebus *submissionis* signum exhibeamus: id tamen non ideo efficere illicitum esse Deum in singulis creaturis adorare. Quanquam periculi causa nolit, ut omnigenæ creaturæ adorandæ proponantur: quod tamen extra respectum periculi posset fieri. Ita ut hanc quæstionem proponat, an liceat radium Solarem adorare, vel *Crucifixum*, sub quo Diabolus se occulit? Et rejicit opinionem eorum (ut aperte erroneam) qui tradunt, ejuscemodi apparitionibus solum reverentiam & cultum esse præstandum sub illa conditione: *Si Deus in istis rebus se ostendat, non autem Diabolus.* Sed affirmat, apparentem eum radium intrepide licere adorari, sine ista conditione. *Lorinus Jesuita* adstipulatur *Vasquio* ad *Psalm.* 98: 5. Ita ut juxta eorum opinionem, *Solem*, Lunam, & Stellas liceat adorare. Et Gentiles Christianis nullum *majus* peccatum, absurditatem, aut idololatriam objiciebant, quam quum illis exprobrarent, quod caput asini adorarent. Et Christiani, ex sententia istius Jesuitæ, peccabant, quod id conarentur excusare: quoniam secundum opinionem Jesuitarum laudandum est universas creaturas adorare, cum relatione, & intuitu, quod Deus in ipsis præsens sit.

Itaque nos probasse censemus, in Papatu idololatriam doceri & exerceri. Et putamus errorem eum, & simul Papistarum praxin, ex errore illo provenientem, genus esse idololatriæ, summè in S. Pagina, tam Veteri quam Novo Fœdere prohibitum: & idcirco Reformatis justam causam fuisse separandi se à tali Ecclesia (ubi ejusmodi doctrina propugnatur: & Membra ejus ad praxin illius doctrinæ adiguntur) & separatos cœtus habendi.

A multis id non ita judicatur, & putant causam idololatriæ in subtili cognitione versari: & idcirco eam, à vulgari Christiano incomprehensibilem, non esse fundamentalem articulum fidei: etiam Idolomaniam per errorem, sed bono proposito, & animo colendi Deum, factam, non posse pro graviori duci, quam pro peccato infirmitatis. Sed eodem fundamento posset dici, rejectionem doctrinæ Euangelicæ non esse fundamentalem errorem, & tantum peccatum imbecillitatis: quod Judæi, & Gentiles, speciosis rationibus moventur, ne veritatem doctrinæ, quæ ad pietatem ducit, suscipiant. Et Apostolus Paulus specialiter de Judæis loquitur, quod bonum zelum haberent, & Deo singulariter servire putarent adhærendo Religioni per Mosem institutæ, & Religionem Christi rejiciendo, *Rom.* 11: 2. Verum quidem, magnitudinem peccati metiendam esse juxta magnitudinem malitiæ, cum qua error iste commissus est. Sed semper magna malitia cum errore co mixta est, cum res magnas negligenter tractamus: & si circa illum articulum errorem non sollicite vitemus:

vitemus: in quo errore consistit peccatum auferendi alicui eum honorem, eundemque in alium transferendi, cujus maxime zelotypus est, & quem propter maximum amorem, quem Deo debemus, obstricti sumus Ipsi soli reservare. Sola Religio est, per quam Deum colimus, ut Deum: & qua profitemur Deum agnoscere. Quemadmodum solum in isto affectu & amore, qui includit, & tendit ad corpus mariti & uxoris unum faciendum, situm est officium, quod maritus & uxor invicem præstare tenentur, ut maritus & uxor. Et minima incuria in affectu eo bene conservando; multo magis minima applicatio hujus generis affectionis & amoris summe vituperanda est: & ideo ait Christus, eum, qui mulierem aspicit, ut illam concupiscat; jam adulterium in corde suo cum ista commisisse. Sic etiam minima incuria illius partis Religionis non soli Deo reservandæ: & minima applicatio ejus generis religiosi cultus alii, quam Deo, præstandi, summopere abominanda est. Et non excusat, ad malum hoc minuendum, idololatriam fieri ex communi commotione animi Religiosi, qui reverentia Numinis ducitur. Non magis, quam peccatum incestus minoris æstimandum est: quia ille etiam oritur ex communi inclinatione illius amoris, qui tendit ad corpora viri & fœminæ unum facienda. Et Christus testatur tempus futurum, ut, qui discipulos suos occideret, putaret se Deo rem gratam facturum, *Joh.* 16: 2. Censeo etiam nulla re majus malum fieri, quam superstitione, & falsa religione.

Concedo equidem peccata, quæ delicta erroris appellant, quod non fiant contra conscientiam, majora vel minora habenda esse quo minori aut majori malitia in eis peccatis hærent. Verum maxime absurdum credere, id peccatum, quod per errorem committitur, semper cum minori malitia conjunctum esse, quam illud, quod contra conscientiam homines committunt. Nulla res in tanto habenda esset pretio, quam error & ignorantia, si iis malum minueretur: quemadmodum omne vini pretium nimis vile esset, si illos, qui per ebrietatem peccant, culpa eximeret. Nam eo statum nobis crearemus, quo peccatis minus obnoxii fieremus, quam multi alii, qui molestiam & laborem adhibent, ut bonum à malo discant discernere: saltem eo caveremus magna peccata committere. Ac nonne magna est pravitas, libenter in ignorantia permanere, atque ita animo adstipulante per inscitiam peccare. Nullam molestiam velle suscipere, ut discas bene judicare: atque ideo vel semper male de re æstimare atque censere; aut forte, & *casu*, recte judicare. Non affectare scientiam navigationis, Navarchæ aut naucleri tamen munera exequi; & ideo sæpe naufragium pati. Illudque malum tum velle extenuare, quod per ignorationem factum sit, non autem data opera? Quodnam majus est peccatum avaritia. Illud tamen verum, plerosque avaros nescire se illius peccati affines esse: quinimmo vitium hoc virtutem nominant, & Christianam curam pro se suisque. Idem de ambitione dictum esto, invidia, simulatione, maximè à Christo condemnatis & reprobatis. Sermo mihi de subtili ista simulatione, cui pro fundamento est magna sui æstimatio, & nonnullarum parvarum virtutum (in quibus vis pietatis non consistit, & simul proximi contemtus, ex odio contra ipsum: quo fit, ut mire nobisinet ipsis placeamus ob virtutes aliquas specie tenus, quæ destitutæ ab anima & essentia veræ virtutis (quæ est abnegatio sui, & amor erga Deum & proximum) multis externis signis se populo jactant.

Et consideratione dignum, omnem ignorantiam & errorem circa res alicujus momenti in religione (quarum cognitio non idcirco magni est acuminis) pro fundamento, vel potius pro fonte habeat magnum

magnum aliquod peccatum, sive illud sit vitium negligentiæ circa res, quæ salutem spectant: seu contumaciæ; vel quod propriam sapientiam & ingenium maxime suspiciat: aut magnum suorum amorem, &c. Ita ut error, istis vitiis infectus, æstimandus sit, prout ejus generis peccata multum, aut parum cum eo commixta sint.

Hinc etiam perspici potest, errorem etiam grave delictum esse posse: quum ferme nullum sit peccatum, quod amariorem tristitiam in animo excitet, & quod homo minus possit excusare, cum errore suo liberatus est, quam peccatum quo in re facile cognitu errore lapsi sumus. Quia judicium est nobilissima & præstantissima pars hominis, cujus abusus necessario maximum ipsi dolorem inurit. Verum supervacaneum est ad probationem hujus rei tot argumenta conquirere, quum S. Scriptura tam clare dicat, Deum homines etiam graviter puniturum ob peccatum erroris, quodque directe non committunt contra conscientiam. *Rom.* 10. Apostolus aperte docet, Judæos perverso zelo perire. Sic etiam docet Apostolus 2 *Thess.* 1:8. *Deum in flamma ignis pœnam inflicturum iis, qui Deum nesciunt, nec Euangelio Christi obediunt.* Matth. 15:14. inquit Christus, *Sinite illos, sunt cæci duces cæcorum: sin autem cæcus per viam cæcum duxerit, ambo in foveam cadent.* Cum Galatæ vellent reverti ad superstitiones Judaicas, seducti perversa doctrina eorum, qui Christianismum cum Judaismo miscere volebant, docet Apostolus, *Gal.* 5. *Quod si se circumcidi paterentur, Christus ipsis inutilis foret.* Itaque is error erat animam occidens error. Et notandum, in hoc errore istorum Galatarum nihil aliud videri se ostendere, quam meram Religionem, aut potius nihil quam merum errorem in observatione cæremoniarum Judaicarum: non cum pravis illis passionibus conjunctum, quæ in multis Judæis, qui Euangelium omnino rejiciebant, reperiebantur. Et tamen error is tantus erat, ut perniciem illorum, qui errore isto seducebantur, secum traxisset, si in eo perseverassent.

Multi arbitrantur illam idololatriam solum tam enixe prohiberi, quæ aut Deum aliquem Gentilium introducebat; vel Deum temporibus Veteris Testamenti sub simulachro quodam colebat: quia Deus tam expresse posteriorem idololatriæ speciem in Lege sua prohibuisset: ut nemo in illam posset incidere, quam per spontaneam malitiam, & contra propriam conscientiam peccans. Verum constare putant cum Pontificiis rem ita se non habere, ubi Deus non adoratur signatus signo alieni Dei: sed ubi credunt eundem Deum, & eundem Christum, se adorare. Et arbitrantur idololatriam in Missa niti solum subtilitate aliqua, & Philosophica disputatione, nimirum, *utrum Transsubstantiatio alium Christum inducat.* Addunt etiam Imaginum cultum tam aperte in Novo Fœdere non prohiberi. Tum etiam ad idololatriam excusandam in medium proferunt, quod cultus Divinus Simulachris non præstetur: nec defuncti Sancti ullo Divino cultu colantur, sed minori religiosi cultus specie. Ideo ferunt etiam videri solum Philosophicam disputationem esse, an cultus ille minor Sanctis exhibitus religiosa invocatio possit appellari, quum ex Sancto Deum non facimus. Verum docent se preces suas ipsi solum offerre, ut Deum pro nobis oret. Ut tota disputatio huc solum evadere videatur, num Sancti in Cœlis orationes nostras intelligant & exaudiant. Qui error substantiam Euangelicæ doctrinæ non spectat, ut ipsi prædicant. Addunt præterea, non quemvis in Papatu adstringi omnia ea dogmata expresse credere: sed *fidem implicitam* in ejusmodi rebus sufficere: & de iis licere quantum libet credere, dummodo curam gerant, ne tranquillitas Catholicæ Ecclesiæ eo turbetur.

Respondeo: non censeo omnigenam spe-

speciem Idolomaniæ æque grave peccatum esse. Et supra hoc etiam probavimus: sed putamus in Verbo Divino sub Idololatriæ nomine, præcipue etiam id genus prohiberi, quo aliquid, quod non est Deus, pro Deo adoratur. Quod tanquam Deum venerentur illud, in quo nulla Divina attributa, aut perfectiones sunt: licet istud, quod invocatur, non sit impressum charactere *Dei alieni*, aut *Dei* alicujus *è Gentilibus*. Hocque probant omnia illa Scripturæ loca, in quibus tam Judæis, quam Ethnicis, exprobratur, quod horrendam idololatriam committerent, quum Deos adorarent, qui neque bonum, nec malum facere poterant: non futura prædicere: Deos, qui pedibus carebant, quibus incederent, auribus, ut audirent, oculis ad videndum: qui ex ligno, & lapide formabantur: aut si quid majus de Diis cogitabant, & supra res inanimes extollerent, tales tamen sibi fingebant, qui omnibus humanis commotionibus & infirmitatibus obnoxii erant: qui neque cœlum nec terram crearant: novi Dii. *Act.* 14: 15. & 10:26. *Jes.*44:15,16,17. *Psalm.* 114:4. *Jes.* 45:18. *Jer.*10: 11. *Jes.*41:22,23.

Itaque hoc posito, Christum in Missa non esse, infallibiliter inde sequitur, Papistas formalem, & maximam Idololatriam perpetrare, adorantes rem, in qua universæ illæ imperfectiones in summo gradu concurrunt, quæ in Idolis Paganorum reperiebantur: & quapropter Deus, & Prophetæ, idololatras inter Judæos, & omnes etiam Ethnicos irriserunt, quod in Deos sibi adsciscerent tam infirmas, & inanes creaturas.

Quod regerunt, controversiam eam, an Idololatria in Missa committatur, à Philosophica quæstione pendere: nimirum, num quidem unus idemque Christus possit esse, qui per Transsubstantiationem in Missa dicitur præsto esse, absurdum est. Nam primò, quæstio, an consecrata hostia sit Christus, non à Philosophica quæstione dependet: nec veritas, aut falsitas ejus rei inde petenda est. Sed præsupponimus clara loca Verbi Divini contrarium docere: nec Pontificios ullam omnino rationem habere credendi, consecratam hostiam esse Christum: & illum ac ejusmodi Christum adorandi. Censeo Pontificiis multo magis rationes deesse ex verbis, *hoc est corpus meum*, fingendi Transsubstantiationem: quam omnes Christiani habent adstruendi Rectores populorum *Deos* esse, eosque Divino cultu honorandos, quod Dii appellentur in S. Pagina.

Nam certe, si videamus, & quotidiana nos doceat experientia, Principes esse homines, & sæpius imbecilliores privatis. Videmus, tangimus, & gustamus, hostiam non esse carnem & sanguinem Jesu Christi; & ideo Idololatria illa non potest excusari. Nec ulla ratio tanta est, quare non unus & alter S. Scripturæ locus non secundum literam sit intelligendus: & quare eisdem à Pontificiis æque, ac à Reformatis, alius, quam litteralis sensus adscribitur: quanta militat ratio, quare verba illa, *hoc est corpus meum*, non juxta literam sint interpretanda.

Et mala illa doctrina tantum ex superstitiosa & idololatrica mente oritur, qua homo ex naturali corruptela deditus, primo, ut in omnibus rebus Divini cultus magna mysteria collocet; idque fit quia semper religio conjuncta esse debet cum reverentia, timore, &c. quæ passiones animi non tam facilè in vulgo excitantur per res, quas novimus, quæque familiares nobis: quam quidem rebus, quas admiramur, quæ nobis latent, & in quibus multa mysteria recondita sunt. [illegible]tque hæc prava animi constitu[illegible] [illegible]n causa est, quare superstitiosus & idololatricus animus omnia facile in religione credat: & quo mendacium circa Religionem hujusmodi animo majori mysterio & sensu recondito proponitur, eo facilius admittitur: & sic tandem eo perveniunt, ut pro pec-

[P]eccato habeant rem aliquam in Religio-[ne] benę velle examinare : & Divinum [c]ultum putant magna affici injuria, quum [m]ultum laboris insumitur ad probandum, Religionem nostram esse rationalem Religionem. Ac eo solum fit, quod in professione omnium pene Sectarum tantæ absurditates reperiantur. Et nihil datur tam absonum, quod superstitiosus non paratus sit credere.

Secundo, idololatricus & superstitiosus animus proclivis est, ut circa omnes res, quibus mysterium inest, cultum Divinum faciant: & statim sibi imaginentur, Divinitatem iis adesse. Et eapropter illi, qui superstitionem alere student, in illud incumbunt, ut cunctas res, quas in religione usurpare solemus, iis vestiant circumstantiis, quæ aptæ sunt ad affectus istos, quos in religione requirimus, excitandos per speciem veri, & per pompam, quæ sensus & imaginationem movet atque impellit. Et inde processerunt omnes illæ miræ cæremoniæ in omni Religionis genere: & solum fictæ sunt, ut Religio pluribus abundaret mysteriis. Et sic res se habet cum omnibus passionibus, quæ in hoc vel illo dominantur, eumque subegerunt, ut statim efflorescant & se prodant, cum in re minima tantum species residet illius formæ, quam passiones illæ pro objecto habent: & qua excitantur. Et passiones illæ causæ existunt, quod per errorem aliquid in iis rebus nobis fingamus, quod revera non inest.

Nec peccatum Pontificiorum extenuari potest, si dicas, Philosophicæ tantum disputationis esse decidere, num in Missa Papistarum Idolorum cultus fiat. Id est: an per Transsubstantiationem Christus non maneat eadem Divina Persona: pro qua sententia militare videntur ea, quæ in superioribus tradidimus, eo proprie *formalem non contineri idololatriam*, *si quis per errorem censeat & credat*, *verum Christum in certo loco esse*, *quo tamen vere non sit*, *ibique eum adoret*. Et idcirco multi arbitrantur errorem & idololatriam Pontificiorum non majorem esse errore illorum Mennonitarum, qui credunt Christi corpus non esse formatum ex sanguine & carne Virginis Mariæ, verum è Cœlo descendisse, &c. & qui talem Christum adorant. Qui error, saltem specie, recidit in Philosophicam quæstionem, nimirum, an necessarium sit, ut verum habeas Christum, & ne omnino in Persona erres, ut statuas & credas, quod corpus suum habeat ex Virgine Maria? Et num non eundem habeas Christum, licet credas in eum Christum, qui corpus suum non accepit ex Virgine Maria, sed è Cœlo.

Respondeo, primo, malum locatur fundamentum, quum putamus res, quæ etiam per rationem, aut omnino, aut partim decidi possunt, non magni esso momenti in Religione. Nam censeo in omnibus ferme Theologicis controversiis decidendis, rationem insignes sibi partes vindicare, & ad eam multas partes cultus Divini examinandas. Sic nostra Religio rationalis cultus Divinus appellatur, *Rom.* 12:1. Et Apostolus Paulus provocat ad judicium Corinthiorum, & non vult, ut sua doctrina, quam ipsis proponebat, non sine ipsorum propria judicii approbatione susciperetur, 1 *Cor.* 10:16. An possumus quidem judicare sine usu nostræ rationis? Probe novi, hoc non posse fieri. Et distinctio, qua utuntur Doctores inter rationem, quæ in rebus Theologicis tanquam *principium*, & eam, quæ ut *instrumentum* consideratur, non in tot Theologicis controversiis tantum usum præstat, ac multi sibi imaginantur. Plura hac de re possent dici, ni intempestivum foret, & alibi hac de re quam latissime disputassem.

Sic posset dici ab Adversariis, tantum Philosophicam disputationem esse, utrum homines cum eodem corpore, quod in morte deposuerunt, an alio sint resurrecturi. Philosophicarum quæstionum nume-

ro accensendas doctrinas & sententias Deum etiam corporeum esse. In cœlo conclusum esse. Majorem & minorem Deum esse. Religiosam dari adorationem, quæ Deum pro objecto non habeat. Satisfactionem pro nostris peccatis per Christum esse factam. Quia nempe per rationem posset disputari, & admitti, an una eademque persona maneret, quum anima cum alio corpore in resurrectione copularetur. An Deus non omnia attributa habere posset ad Deitatem necessaria, licet Divinitas cum corpore esset conjuncta, veluti anima hominis cum corpore est unita. An Deus non per suam potentiam omnia opera Divina in Cœlo, & in terra posset facere, licet essentialis ejus potentia tantum in Cœlo foret terminata. An non id pro Deo posset duci, quod majora opera facit, quam quidem creaturæ possunt patrare: & an non idcirco illud, quod in tantum omnes creaturas antecellit, objectum posset esse *Religionis*. Et an non propterea istud Divino cultu posset & liceret adorare: an cum natura pœnæ quidem possit consistere, ut hic pœnam sufferat, quam alter commeritus est: & an ergo vera quidem satisfactio pro peccatis nostris per Christum possit fieri. Magnus error esset has supradictas quæstiones eo parvi ducere, quod de iis etiam judicetur per quædam fundamenta, quæ in natura habemus: & ea de causa per rationem.

Et quod ad doctrinam quorundam Mennonitarum attinet, qui tuentur Christi corpus non formatum ex corpore & substantia Virginis Mariæ, sed ex cœlesti materia in cœlis form[illegible], & in Mariam transiens per ipsam per partum exclusum, quis definiit istum errorem non esse exitialem. Deinde etiam multum differunt Christum aliquem adorare, cui corpus est è cœlo, non è Virgine *Maria*: quemadmodum nonnulli Mennonis sectatores faciunt. Vel, ejusmodi Christum venerari, cujus corpus per Transsubstantiationem è pane constat: quique pariter omnibus illis infirmitatibus, quin etiam pluribus subjectus est, quam unquam idola Ethnicorum obnoxia fuerunt. An unquam quidem quippiam tam vile & abjectum de Idolis dictum est, quam à Papistis ipsis prædicatur & creditur de glorificato Christo, qui in Sacramento Altaris à gliribus & muribus in occultum locum trahi & comedi potest, &c. Ac hæc absurditas non tollitur, si dicas, corpus Christi non iis indignitatibus affici, sed externam tantum speciem vini & panis, quæ se sensibus in Eucharistia offerunt: corpus autem Jesu Christi in Sacro illo Sacramento inviolatum manere, & defensum ab omni contumelia, mala & indigna tractatione. Hoc enim effugio æque possent omnes idololatræ, qui *lignum & lapidem* adorabant, ac nunc Papistæ, uti prætexentes Divinitatem, quam colebant, & venerabantur sub *imagine* ligni & *lapidis*, etiam nullis contumeliis affici quando eorum simulachra facto & vi creaturarum læderentur. Verum Deos su[illegible] plenam suam beatitudinem conservare quoniam ipsi non sint *ligna*, aut *lapide*[illegible] non magis quam corpus Christi sit speci[illegible] panis, id est, color, odor, forma, [illegible] por, &c. Et hoc censeo esse argum[illegible] tum peremptorium, ad probandum, q[illegible] primi Christiani nunquam Transsubst[illegible] tiationem crediderint. Qui enim Id[illegible] latris ausi fuissent exprobrare, ipso[illegible] Deos non habere pedes, quibus ince[illegible] rent; non aures, quibus exaudirent, [illegible] eos januis & pessulis esse asservandos: [illegible] esse opera manuum artificum: qui ex [illegible] trunco Deum facerent; ex illo auter[illegible] strumenta ad opificium suum. Idolol[illegible] enim in promptu fuisset respondere, [illegible] cemodi falsitates & absona quadra[illegible] Deum Christianorum. Et qua r[illegible] Pontificii hoc tempore in Japonia, [illegible] Guinea, &c. populis Idololatricis [illegible] dicta absona possunt objicere, qua[illegible] offerunt in idololatria sub quodam [illegible]

psimet rei sint talis *idolola-*
milibus absurditatibus sca-

as ipsorum idolomania excu-
, quod, licet concederetur
pus & sanguinem realiter &
per Transsubstantiationem
: tamen secundum hujus Sa-
aturam non alio modo illic
t, quam mortuum & vita spo-
x sanguinem ejus, ut effusum:
odum id ex universa institutio-
odum id ex universa disputatio-
Sed extra omnem disputatio-
positum est, non licere sangui-
Christi, & cadaver ejus, ullo
honore adorare. Quod funda-
Divinæ invocationis personæ
nitatur personali conjunctione hu-
Christi naturæ cum Divina: quæ
copulationis cum corpore cessabat
te Christi: ac præsertim conjunctio
esinebat post effusum sanguinem
sti.

ergamus porro ad reliqua. Quod di-
, mortuos Sanctos Divino cultu non
ari, sed tantum *religioso* cultu, qui
ntialiter nihil commune habet cum
adoratione, qua Deum veneramur,
n excusat factum. Facta enim Prote-
ationi sunt contraria: & pauci in Papa-
u reperiuntur, qui eo animo in adoratio-
e Sanctorum defunctorum affecti non
sunt, quo afficiuntur, quum Deum ado-
rant. Quid prodest dictum judicis, si pro-
testetur, se non ira, aut odio commotum
aliquem punire: si tamen omnes ejus ge-
stus, verba, & facta, odium & iram te-
stantur. Actiones puerorum nonne sunt
ridiculæ & ratione destituuntur, quas cum
pupis faciunt: cum alloquuntur eas, pal-
pant, osculantur, castigant, &c. quum ad
se reversi, & rationem adhibentes, probe
sciant, pupas res esse inanimatas. Sed ani-
mus ipsorum in tractandis eis non secun-
dum eam cognitionem ducitur. Latius
rationes meas super hac re non deducam,
quia supra de ea actum est.

Sed quia sensi quorundam Theologorum studium contra me exarsisse, quia non satis severam dixi sententiam contra ceremonias quasdam, quæ in Ecclesia Anglicana obtinent; ipsisque illis Theologis nihil intolerabilius visum; quam ipsis vivis & viventibus aliquem Reformatum in urbe, in qua valebant potentia & auctoritate, ipso Papæ dominatu non multo minoribus, ausum ea proferre, in quibus putabat tantillum præsidii positum istarum Ceremoniarum patronis, operæ pretium me facturum arbitror, si meum super ea re, animi sensum prodam: ut ita major fructus capi possit ex Tractatu de Superstitione; in quo satis habui digitum quasi intendisse, quo pergendum sit, si velimus nobis recte constare rationem & judicium de ceremoniis & ritibus Ecclesiasticis.

Primum itaque hoc constat, cultum Divinum partem esse obedientiæ, quam Deo debemus: illam recte distingui inter eam, quæ immediate erga Deum est occupata, & inter eam, quæ quidem ultimò refertur ad Deum; sed immediate versatur erga proximum, & nosmetipsos. *Deinde* notandum, nos non tantum Deo debere obedientiam, quantum ad mentis dispositionem, sed etiam corporis officium requiri, 1 *Cor.* 7: 20. *Nam empti estis pretio, glorificate itaque Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei.* *Tertio* animadvertendum inter obedientiæ partes, quæ immediate occupata est erga Deum, præcipuum esse honorem, quo Deum afficere tenemur, nosque eo honore dupliciter defungi: primo interna [illegible] de Dei excellentia æstimatione, deinde externis & in sensus incurrentibus actibus, quibus internum mentis affectum erga Deum testamur. *Quarto*, nos ad excitandum nostrum animum & studium ad pietatem, recte uti iis argumentis & mediis, quæ, aut sua natura, aut ex instituto hominis statui, & dignitati, in qua degit convenienti, apposita

sunt ad jam dictum finem consequendum: dixi ea debere esse convenientia statui & dignitati, in qua homo degit: nam res ludicras, ineptas & infra hominis statum positas adhibere, est agere contra decorum & honestatem, & hominem adultum adstringere officiis & muneribus, quibus infantes aut pueri officio continentur, aut ad illud excitantur. *Quinto*, omnem actum externum ad cultum Dei relatum, & qui nullum usum præstat eorum externorum actuum, supra enumeratorum, esse actum in cultu, aut temere susceptum, aut superstitiosum: voco actum temere susceptum, qui frustra aut non bene convenienter adhibetur, sed in quo nullus cultum ponit: voco actum superstitiosum, qui, præterquam quod temere, & sine ratione suscipitur, etiam ex hominum opinione partem facit externi cultus: quod tunc fit quando ipsi actui tribuunt aliquam moralitatem, qua Deus delectetur, & qui actus præcipue illi sunt, de quibus testatur Christus, *Matth.* 15: 9. *Frustra me colunt docentes doctrinas, quæ sunt præcepta hominum. Sexto*, penes Ecclesiam esse actus externos liberos & immunes à vanitate, temeritate, inconvenientia, atque superstitione, instituere, regere atque dirigere; ut omnia decenter fiant in Ecclesia. Sic Ecclesiæ etiam illæ, quæ alioquin ab omnibus cæremoniis admodum alienæ sunt, instituerunt quasdam cæremonias, quæ à ministris Ecclesiæ in celebratione conjugii administrantur; ita manuum impositio in consecratione concionatoris in omnibus fermè Ecclesiis Reformatis obtinet: ita quidam stantes, quidam occumbentes, quidam genibus flexis sacram Cœnam à ministris accipiunt: ita in quibusdam Ecclesiis quidam operto, quidam aperto capite concionantur: ita in Ecclesia Corinthiaca *velamen* symbolum erat *submissionis*: sic quondam osculum pacis viguit in Ecclesia; ut & agapæ, quæ tamen postea obsoleverunt: quod argumentum est ea non auctoritate Divina, sed humana prudentia & consuetudine fuisse introducta: sed hæc à nemine in controversiam vocantur. Id præcipue in disceptationem venit, quinam illi ritus, gestus, cæremoniæ, &c. sint, quæ à vitio libera sunt; & qua nota distinguantur à vitiosis & culpandis: rejecerunt enim Reformatores quædam; alii inter eos plura, alii minora sibi reservarunt, rejicientes tamen multa de ritibus & cæremoniis Papistarum. Quæritur an hoc temere factum; an ratione & via certa, an verò res tota quoad formam & numerum rituum & cæremoniarum permissa sit à Christo Ecclesiæ Rectoribus? Et si prudentiæ Rectorum Ecclesiæ totum hoc negotium commissum est, ad quod collineare debeant, & quem sibi finem aut fructum proponere in ritibus illis suscipiendis aut instituendis & conservandis? Existimamus rem totam per ea, quæ supra tradita sunt, facile expediri posse. Sunt quidam ritus, cæremoniæ, gestus, &c. quocunque lubet vocare nomine, qui externo testantur internam animi congruam cultui Divino dispositionem: suntque illa in duplici differentia; alia naturaliter connexa sunt cum illa animi dispositione, ita ut rarò animi devota commotio sine iis sese exerat; alia non ita arcto nexu cum illa animi dispositione connexa sunt, tamen aliquo modo ab ea manant; & ideo fundamentum rationalis cultus in illa reperiunt. Sic cum quibusdam precibus ex animo fusis connexi sunt gemitus, lachrymæ, vox flebilis, oris & vultus conformatio, quæ testatur animi demissionem convenientem homini, qui suppliciter à Deo aliquid petit, & omnem suam spem salutis in eo sitam habet: in hujusmodi gestibus ordinandis leges Ecclesiæ parum occupatæ sunt; tum quia ultrò fluunt & manant ab animo debite in precibus composito, cum etiam quia continentur præcepto de rite precandi Deo: & non est verisimile aliquem Christianum illos non prodituram in

in illo Dei cultu, qui legitimè sese comparârit ad precandum Deum. Gestus autem qui tam arcte cum illa animi dispositione conjuncti sunt, & in quibus homines ideo facile variant, tum quia ab aliqua specialiore animi dispositione in devotione proficisci solent, cum etiam, quia sunt testes affectionis animi quidem necessariæ & debitæ, sed quæ variis ejusdem tamen generis gestibus exprimi solent: verbi gratia, alii in precatione genua flectunt, alii stant, alii corpus ad terram curvant, alii manus ad cœlum elevant, qui gestus & ritus videtur viguisse tempore Apostolorum, 1 *Timoth.* 2: 8. *Volo igitur viros orare in quovis loco, puras manus attollentes absque ira & disceptatione.* Ita in administratione sacræ Cœnæ non ubique inter Reformatos iidem ritus observantur, sicut id supra innuimus: at quamvis in hujusmodi cultus Divini partibus gestus & ritus variant, tamen omnes suum fundamentum habent in cultu naturali, & manant ab eo, quatenus non tam instituto & legibus præscripti sunt, sed animi dispositio illos introduxit; quemadmodum gentes cultioribus moribus, & ad decus & honestatem magis attendentes, & clariores illorum ideas formantes, quod aulicis peculiare est, multas cæremonias observant, easque indies augent, ad quas si intendas animum, eas cognosces à principiis honesti & decori manare, & omnes per illa principia inter se cohærere; & quamvis aliæ minus moratæ gentes eas non imitantur, non ideo contra decus & honestatem agere putantur, nisi quando in medio moratioris gentis versantur: quia præcepta decori & honesti, quatenus illud externis gestibus sese prodere debet, habent suam latitudinem. Eadem ratio est eorum gestuum, qui quidem manant & reducendi sunt ad dispositionem & affectionem animi in cultu necessariam, sed tamen quibus sine cultus contemptu caremus, suum spatium, intervallum & latitudinem habent, sed quos nemo non tantum non contemnat, sed ne negligat imitari, si degat inter Christianos, ubi tales ritus & gestus obtinent ad testandam debitam animi dispositionem in cultu Divino. Et si more, sive instituto Ecclesiasticorum tales gestus & ritus usurpentur in Ecclesia, statuo cujusvis Christiani officium esse sese iis accommodare, quia manant à bono & justo principio, atque lege, qua omnes tenentur, nempe à debita animi devotione & reverentia. In hujusmodi tamen ritibus & gestibus ad hoc attendi convenit, ne illi introducantur, qui pro more gentis aut membrorum Ecclesiæ, in qua vivitur, aliquam singularem animi dispositionem testentur, quæ omnibus Christianis non ita adesse solet; & qui ideo facile in histrionium degenerant: qualem tamen nemo absolute improbare potest, & quibus tolerare tenetur, eique accommodare sese, quando consuetudo obtinet; quia habet fundamentum in aliquo officio & munere ab homine Christiano requisito, quod est animi contractio, dolor, & angor super peccatis. Qualis est ille gestus & ritus, quo quidam Christiani Reformati in confessione peccatorum pectora tundunt, qui gestus eum animi mœrorem testatur, qui non ita frequenter in Christianis reperitur, ut ultrò ab illo ille externus gestus proficiscatur, eique respondeat: non potest rejici in numerum rituum ineptorum, irrationalium, aut non congruentium statui Christianorum adulto, qualem Ecclesia Christiana statum in comparatione cum Ecclesia Judaïca adepta est: multo minus in classe superstitiosorum rituum ponendus: cum nullus, qui inter Reformatos illum usurpat, non aliter in eo partem cultus constituat, quam quatenus Deum, tam animo, quam corpore colere debemus, eumque honorare, præsertim in cultu publico. In numero talium rituum ponerem illud *Kyrie Eleison*, quod in Ecclesia Anglicana in usu est; ut & doxologiam: neque statim tautologiæ insi-

mulandum, quod repetitur & iteratur; inspirat enim zelus & mentis fervor sæpe tales animi motus, qui ad hujusmodi iterationes nos impellunt: & ita non ad inanes cæremonias, aut ad superstitionem revocandæ sunt, sed eo numero habendæ, quarum institutio aut abolitio permissa est prudentiæ Ecclesiæ Rectorum.

Sunt alii ritus, qui quidem etiam manant à parte aliqua cultus naturalis, & pariter ad mentis dispositionem referri debent; sed tamen ab ea remotiora sunt; neque ita ad animi impetum sequuntur, suntque illi, quibus aliquam reverentiam testamur erga res, quibus in cultu utimur, eique consecratæ sunt: sic quidem reverenter habemus panem, calicem, baptisterium, templum, &c. quæ inserviunt partibus cultus à Deo institutis; neque est ullus Reformatorum, qui eas eodem loco & ordine habeat, quo res profanas, & quæ ad talem sacrum usum non sunt destinatæ: ita nullus supra nominatas res statim postquam administrationi cœnæ aut baptismi inservierunt, in conviviis adhiberet, aut earum talem usum faceret, quem nobis præstare solent res ab usu sacro alienissimæ: & quia illa reverentia etiam suam latitudinem habet, nulli ritus, actiones aut constitutiones ad testandam illam reverentiam adhibitæ, damnandæ sunt, quando eousque modum non excedunt, ut etiam adhibeantur erga illas res, à quibus jam nota illius sacri usus abest: aut quando illæ modum excedunt; & signa & testimonia quibus nostram reverentiam erga tales res declaramus, facile ab hominibus non superstitione captis, æstimentur pro talibus, quæ non respondent æstimationi, quam pro rebus sacro cultui tantum inservientibus, cordati & ex ratione cultum suum dirigentes habere solent: ita à calice, quo utimur in administratione cœnæ, abest nota sacri usus, quando fusus & inde vas formatum est ad alium usum: velle itaque reverentiam suam etiam extendere ad illud vas, id modum excederet, & omni ratione careret, quæ alioquin reverentia erga res, quibus in sacris utimur, probatur, & merito usurpatur: quemadmodum modum excederet, qui cineres & pulverem in locis, ubi cadavera sepeliuntur, & ex quibus magna pars pulveris merito suspicatur esse conflata, tractaret ea reverentia, qua cadavera tractari solent apud omnes moratiores gentes. Pariter quivis intelligit, illud externum testimonium honoris, delatum rei alicui inanimæ, cultui sacro inservienti, modum excedere, quando simile testimonium in ipso cultu ad testandam erga Deum suam devotionem, adhiberi solet. Qui itaque genibus flexis sacram Synaxin recipit, & simul mensam in administrationem cœnæ sacræ adhiberi solitam, & in templo in aliquo loco cancellis septo sepositam, eodem externo gestu genu flexionis veneraretur, ille certe modum non teneret, eâdem veneratione, quantum ad actum externum, Sacramentum Eucharistiæ, & instrumentum, quod illi administrationi inservit, colens: quemadmodum nostri recte, præter alias rationes, quare cultum Sanctorum damnent, etiam illam adferunt, quod Pontificii, in templo cultui sacro destinato, & iisdem externis gestibus & honoris, venerationis, imo adorationis signis Deum & sanctos venerentur & adorent; quamvis nasutiores inter Pontificios, quantum ad animi dispositionem, aliter Deum, aliter Sanctos colant. At si inter Reformatos constet vasa & instrumenta cultui inservientia ea veneratione digna esse, ut ad profanum usum, quamdiu in illis adhuc hæret nota istius sacri usus, converti non debeant; & illam venerationem non aliter quam externis rebus testari posse, pariter hoc dandum est istam venerationem externis signis testatam, aliquam latitudinem habere: neque ilico damnandum aliquem ritum, qui aliquantulum plus venerationis testatur, quam quidem Ecclesiæ nostræ consuetudo per-

mit-

mittit. Non magis enim res illa præcise limitari potest, quam modestiæ, liberalitatis, charitatis, & honoris civilis, quem Principi aut Regi debemus, gradus & signa præcise intra aliquot limites cogi possunt, sed sufficit talibus in rebus cautionem illam adhibere, ut vitemus extrema in utramque partem, de quo vulgus, docti & indocti, modo ne præjudiciis judicium corruperint, judicare possunt: saltem præcepta, quæ plus quam generales regulas complectuntur, tradi non possunt. Et quanquam ego longe tutius esse existimem, parcissime res usui sacro inservientes venerari, quia inde facilis prolapsus est, aut ad superstitionem, quod fit quando plebs in ea cultus partem ponit, aut ad vanam & inanem cœremoniam; existimo tamen eos ferendos, & à superstitione, aut inani aut vano cultu absolvendos, qui aliquos ritus & cæremonias circa tales res observant, quos communis consensus populi non habet pro iis, qui modum excedunt. Provoco hic ad consensum & judicium populi, idque merito: quia ejus judicium hic tantum valet, quantum valet in rebus pudoris, modestiæ, & honestatis. Quamvis ego existimem, templa cultui Divino in Belgio Reformato dicata, communiter satis à profanatione vindicari iis institutis, quibus cavetur ne ludicra, comœdiæ, compotationes, aliaque, quæ gravitatem Christianam non decent, in iis fiant, quamvis alioquin iis per occasionem ad multos civiles & mundanos usus utantur: non tamen aut superstitionis, aut vanitatis eos damnarem, qui templa aliquantulo plus sejuncta haberent à profano usu, plus eorum nitori operam darent: imo qui ea ingredientes capitis apertione venerarentur. Dato enim, res cultui accommodatas, eique inservientes aliquibus signis quamdiu à religione liberatæ non sunt, esse separandas à rebus profanis, quibus argumentis probabitur apertionem capitis esse signum venerationis, quod modum excedit; & quod signum superstitione aut vanitate non vacat, quodque non nisi in cultu locum habere non potest. Obtinet in quibusdam regnis, ut quando cubiculum Regis aliquis ingreditur, caput aperiat in signum honoris Regi debiti, in aliis Regnis hoc non obtinet. Quis illum morem aperiendi capitis arguet vanitatis aut superstitionis? In quibusdam Ecclesiis obtinet ut mensa, in qua sacra Cœna celebratur, fixa & stabilis in aliqua parte templi maneat, & ita nota religionis in illa ferme semper hæreat; quis culpet aut damnet morem, quo ab illa, cancellis circundata, vulgus arceatur, ne quid spurcities & sordes eam dehonestent.

Sunt adhuc ritus, & cæremoniæ alius generis, quos vulgo incitativos & commonefactorios vocare solemus: quando quibusdam actibus aut rebus externis utimur ad plebem excitandam ad officium, & commonefaciendum sui muneris. Ad hos ritus refero cæremoniam illam, quâ Genevenses per Pastorem utuntur in celebrandis sponsalibus; quando præter verba, benedictionem complectentia, miscet de duobus poculis vinum, & sponsum & sponsam invitat, ut illud gustent, innuentes illo ritu animorum conjunctionem & conspirationem, quæ inter conjuges esse debet. Eo etiam refero cæremoniam impositionis manus super Pastore initiando, quod ferme obtinet apud omnes Reformatos, & ab usque Apostolorum tempore originem suam trahit. In eandem classem rejicio illum ritum impositionis manuum puerorum adultorum: qui quidem non ita universalis est, sed tamen usum non condemnandum habet. Pariter in numero istorum rituum ponerem usum superpellicium, cujus usus obtinet in Anglia, & apud quosdam Lutheranos; & de quo Presbyteriani & Puritani in Anglia Episcopalibus litem movent, & acriter inter se contendunt. Ego certe non capio quare penes Ecclesiam non sit hujusmodi ritus commonefactorios & in-

incitativos instituere, ad plebem commonefaciendum sui officii: si modo non deflectant à gravitate hominis Christiani, & nimis numerosi non instituantur. Quidam ad hoc genus rituum referunt etiam fractionem panis in administratione sacræ Cœnæ: nam quamvis illa ab ipso Christo sit usurpata, & Apostolus Paulus ab illo ritu argumentum ducat ad commonefaciendum Corinthios muneris charitatis inter ipsos mutuo colendæ, 1 *Cor.* 10: 17. Illi tamen qui eâ utuntur in administratione Cœnæ, existimant illum ritum fractionis panis non esse non tantum de essentia Eucharistiæ, sed ne quidem talem appendicem, quem sequi Christiani necesse habent, sed illum tantum usurpatum à Christo per occasionem cœnæ Paschalis, & propter formam panis, quo Judæi uti consueverant in conviviis; qui cum esset oblongus, & facile frangi posset, à Patrefamilias in partes fractus distribuebatur accumbentibus: illam itaque cæremoniam arbitrantur non magis pertinere ad sacræ Cœnæ essentiam, quam circumstantiam temporis vespertini, quo à Christo, occasione manducationis agni Paschalis, sacra cœna primò fuit celebrata. Ego nunc non definio quorum super hac re disputantium causa potior sit: sed hoc ex dictis colligo, si fractio panis est res indifferens in celebratione sacræ cœnæ, iis, qui illam usurpant, est ritus significativus & commonefactorius charitatis tuendæ inter eos, qui de eodem pane participant. Ita Ecclesiæ nostræ recesserunt ab immersione baptizandi, & contentæ sunt aspersione, quamvis Apostoli ab illo ritu argumentum ducunt, & adhortantur Christianos ad delendum veterem hominem, & ad illum sepeliendum cum omnibus suis pravis affectibus, & ad vicissim induendum Christum, *Coloss.* 2: 12. *Galat.* 3: 27. Ad hunc ritum refero consuetudinem eorum, qui trina inspersione utuntur in Baptismo, in signum professionis sacræ Trinitatis: hos ritus vocare solent ritus significativos, symbolicos rerum spiritualium, & incitamenta ad pietatem; quibus ferme nullæ Ecclesiæ carent, & aliæ plus, aliæ minus iis utuntur. In iis ea cautio adhibenda, quæ in reliquis, ut sint decentes, graves, numero pauci & congruentes Ecclesiæ adultæ, quæ jam emersit ex infantili ætate: & qui potius feruntur in Ecclesia, quia antiquitas eos commendat, quam quod magnum præstent usum. Non tamen capio, quare hujusmodi ritus putandi sunt semper manasse à superstitione: cùm apud omnes gentes & nationes symbola & emblemata in usu fuerint; tam in rebus Divinis, quam civilibus. Quanquam agnoscam periculum prolapsus ad superstitionem, per eorum usum in rebus Divinis majus esse, quam in civilibus.

Quicunque autem ritus & cæremoniæ ad supra numeratas classes referri non possunt, illæ omnes sunt aut superstitiosæ, aut vanæ & inanes; quarum aliquam enumerationem instituere non est operæ pretium; cum in Ecclesia Romana tantus earum sit numerus, ut ferme totus rationalis cultus, qui in illa Ecclesia superest, ab iis obruatur; totaque Ecclesia reducta sit ad mundi prima elementa; & ad infantilem statum; quem Ecclesia Christiana supergressa, ideo docendi rationem illi infantili statui convenientem sine probro asciscere non potest: & plane persuasus sum istam cæremoniarum & rituum farraginem in Ecclesiam Romanam non nisi per ignorantiam & insignem superstitionem introductam; imo primitiva Ecclesia non ita omnino caruit quibusdam ritibus & cæremoniis, quæ ab omni superstitione aut ineptiis non fuere vacuæ: quemadmodum etiam notum est Ecclesiam post decessum & obitum Apostolorum non diu primam suam puritatem retinuisse, tum superstitione, tum Philosophia Ethnicorum, & præsertim Platonicorum eam contaminasse, vide *Coloss.* 2.

Quan-

n itaque existimem, antiquitati tribuendum esse, non existimo uum aut cæremoniarum existi- n ita ab ea pendere, ut omnes tæ esse putandæ sint, quæ ab ite commendantur; sed quem- m dogmatum veritas aut falsitas enda est ad rationem & Sacram ram, ita de rituum & cæremonia- etio & probitate sententia ferenda isdem principiis: hic tantum cau- dhibitâ, ut nobis semper ante ocu- rsetur eorum eam esse rationem, st charitatis, modestiæ, pudoris,& itiæ, quatenus actibus & rebus ex- s illa prodimus & manifestamus; quæ udinem & spatium suum, quo defi- tur, habent; & non puncto indivisi- includuntur. Et quandoquidem Scri- ra nobis tantopere commendat pacem animorum consensum, etiamsi non be- sententiæ de quibusdam veritatibus ligionem spectantibus, conveniant; anto æquius, & rationi magis consenta- eum, manere in eadem consuetudine haritatis & fraternitatis Christianæ, etiamsi ritus quidam in Ecclesia obtinent, qui nobis minus placent & probantur. Mihi hoc exploratum est illos Doctores, quorum zelus adeo se extulit contra quos- dam ritus & cæremonias, quæ obser- vantur in Ecclesia Anglicana, multas consuetudines & usus tolerare in suis Ec- clesiis, quibus docendo, & regendo præ- sunt, quas nec probare, nec ratione tueri vellent: & alias bonas & à Synodis com- mendatas, & observari jussas, abrogasse cum bonorum insigni animorum offensio- ne, & in dolorem, pacem & ordinem amantium virorum; ut satis constet non rationem, sed impetum & temere susce- ptas opiniones eorum studium modera- tas esse; & hujusmodi fervidos & ferocu- los Theologos nec ipsos pacem ferre, nec alios quietos esse sinere: & nisi imperio coërceantur, omnia miscere & concitari solent; cujus luculenta testimonia præ-

bet Ecclesia Ultrajectina: quæ antequam hujusmodi Doctores ad pascendam Ec- clesiam essent vocati, in summa pace de- gebat, postea istorum turbonum temera- riis ausibus, & artibus ad captandam ple- bem instructorum, semper partium stu- diis, & factionibus laboravit; quæ tan- dem etiam Magistratum & urbis Senato- res in partes deduxerunt, totumque Re- gimen politicum ita labefactarunt, ut tandem eorum molimini succubuerit, & Reipublicæ libertas extincta sit.

Et cum ea factio contra juramentum & fidem Magistratui datam, sese externis, quibus nullum jus aut potestas in Repu- blica erat, applicuissent; quo sibi in Reipublicæ tenebris, cæcis nubibus ac procellis viam & aditum ad honores para- rent, ad quos, rebus pacatis, aspirare non poterant, totam perdiderunt Rem- publicam. Hoc tamen bene se habet, quod cum antea semper simplici plebi per speciem & simulationem pietatis misere imposuissent, quæ ideo etiam illis adhæ- sit, tandem nimia honorum & divitiarum cupiditate præcipites acti hypocrisin suam detexerunt, & ad extremum omnia illa fucata & personata verterunt: ut tota illa factio habeatur tanquam procella Pa- triæ, & turbo ac tempestas pacis; & de- terrima omnis ordinis civilis pestis.

Pars Quarta.

De Superstitione.

Ut omnis *Idololatria* præsupponit fi- dem de Divinitate: ita *Superstitio* ante omnia statuit timorem Numi- nis. Sed sicuti in *Idolòmania* fides Dei- tatis non ad rationem, & Verbum Dei di- rigitur: sic etiam metus Dei, qui in Su- perstitione est, non regitur secundum vo- luntatem Dei; prout Ipse eam in natura, vel

vel in Verbo suo explanavit. Animus meticulosus aptus est ad omnigenam *Superstitionem* pro Religione admittendam: velut audax & intrepidum pectus aptum est omnem Religionem vilipendere. Docti jamdudum inter sese disputarunt, utrum animæ vitium, *Impietas* nempe, an *Superstitio*, pejus, nocentius, & Deo magis displiceat. Impietas quam maxime Deum dedecorat, & proximo nostro pessimo est exemplo. *Superstitio* immutat Ipsum in irrationalem, insipientem, &, ut ita dicam, in importunum Deum. Sibimet ipsa, & proximo, infinita imponit mandata: & causa est omnium persecutionum & cædium illorum, qui Deo ad modum *Superstitiosi* non serviunt. Facilius liberantur homines ab Impietate, quam à Superstitione. Impietas non ita velari potest nomine virtutis, ac *Superstitio*: quæ vult, ut vitium suum pro summa virtute ducatur. Ut homo timidus vult ut ejus meticulositas & anxietas, quam omnibus in rebus sibi fingit, & quare eas non audet suscipere, pro prudentia ducatur. *Superstitio imperiosa* est. Semper præcepta dat proximo; exprobrat, reprehendit, commonet semper, ad proximum æque stultum reddendum, ac ipsemet est. Et quum opinionem suam proximo non potest persuadere, paratissimus ad eum odio persequendum, calumniandum; persecutionem & odium Magistratus ac civium ipsi concitanda. Et quemadmodum *Superstitionem suam* Divinam animi sui *constitutionem* esse credit; & opera, quæ inde proveniunt, à Deo mandata: quanquam nec Verbum Dei, neque ratio pro ipso militent: sed solum in ea sequatur inconsultum suum timorem, & cerebrinam scientiam: in proximo suo, qui superstitioni ejus non adstipulatur, nec cognitionem, neque eruditionem, nec omnes reliquas virtutes respicit. Censet eas nec Divinas, neque legitimas esse posse: verarum virtutum nomine indignas esse: quod proximus illius Superstitionem, in qua summam Religionem collocat, & sine qua autumat nos Deo non posse esse gratos, non admittat & approbet. Nulla via potentior est & majoris efficaciæ ad sectatores colligendos in indocta atque simplice Plebe, Superstitione: quoniam qui vera scientia caret, & animum timore occupatum habet, facile specie, externo gestu, ac eo, quo, sua quidem sententia, perfectissimis in virtutibus similes possunt evadere, seducitur. Nam quemadmodum Superstitio nunquam in masculis, *Heroicis*, & veris virtutibus locum habeat, sed externis adhæret: sic etiam simplices & inertes animi se prius accommodare possunt ad humiles specie tenus virtutes *superstitiosorum*. Sicuti vilissima ingenia ad externam pompam & ceremoniam semper aptissima sunt. Verum ad rem ipsam accedamus.

Superstitio res est cujus natura continetur animi religiosa, sed falsa dispositione circa Deum: & quibusdam actionibus externis ejusdem falsæ dispositionis religiosi animi fructibus; quibus falso contra rationem aut Dei Verbum, vel utrumque, nos putamus placere Deo, & Ejus favorem adipisci. *Superstitio* itaque, ut etiam *Idololatria*, constat partim in animo, partim in externis operibus, continentibus Religiones, ceremonias aut disciplinas Ecclesiasticas, & gestus. Superstitio in animo, in hoc proprie consistit, ut quis credat à nobis aliquid debere fieri ad Deum colendum: quod neque per S. Scripturam, nec per rationem probari potest, Deum eo honorari, aut coli.

Omnis voluntarius cultus certo sensu non est à Deo prohibitus sub illo mandato Christi: *Frustra honorant me mandatis hominum.* Multis in rebus cum Religione res se habet, ut cum eleëmosynis, quæ expressis Dei legibus non potuerunt definiri: verum quæ, ut cætera omnia opera charitatis, relicta sunt judicio Christianorum. Generali nobis præcepto dato, ut liberales nos erga pauperes præstemus: at-

...iam & immisericordiam vite-
...8: 7. Itaque, sicut in omnibus
...de, sermone, cognitione, & omni
...charitate in nos vestra, videte, ut
...gratia exundetis. Non quasi im-
...o: sed aliorum studio vestræ quo-
...onis sinceritatem reddens explora-
...Cap. 9: 16. Hoc autem dico vobis,
...parce, parce etiam metet, &c.
...sque prout destinavit in corde suo:
...ristitia, aut ex necessitate. Sic etiam
...ne est præceptum, Phil. 4. Porro
..., quæcunque sunt vera, quæcunque
..., quæcunque justa, quæcunque munda,
...nque amabilia, quæcunque bonæ famæ:
...virtus, si qua laus sit, hæc reputate.
...fundamento nititur, quod homo
...a faciat, ut Deo suo placeat; de qui-
...generale solum habet præceptum:
...a facta non sunt superstitio, sed opus
...o quam gratissimum. Verum tum
...cta singularia facta fiunt superstitio,
...um respectu naturalis Religionis ad
...mmunem regulam non possunt referri: aut
...ando intuitu institutæ Religionis non
...xpresse mandata & instituta sunt.

...Naturalis Religio sunt omnia ea, quæ
...er rationem, Verbo & Spiritu Dei illu-
...stratam, reperimus bona esse & laudabilia.
...Instituta Religio est in cujus cognitio-
...nem naturali intellectus lumine pervenire
...non licet, & cujus per idem lumen nobis
...non constat ratio: sed quam ideo pro bona
...& Deo placita judicare debemus, quod
...lex Dei hujuscemodi peculiarem rem
...expresso imperet. Itaque asseveramus in
...naturali religione cuncta illa esse superstitio-
...sa, quæ ad communem regulam honestæ
...& laudabilis rei non possunt referri: per
...quod tamen factum speramus nos rem
...Deo gratam facturos; per omissionem
...autem ingratam.

Nusquam præceptum est xenodochia
esse ædificanda. Sed qui mandat, ut pau-
peribus succurramus, ipsi gratum est, ut
egenis in senectute & morbo ea suppedi-
tentur, quæ tum illis judicamus necessa-
ria esse. Et notum est nosocomia ad id
utilia esse. Iste ergo superstitiosus non est,
qui putat se ædificandis & dotandis xeno-
dochiis rem Deo gratam facere. Igitur
nec malum, nec opinione aut superstitione
susceptum officium est, bona sua impen-
dere ad exstructionem domorum piarum,
eo animo, quod arbitremur nos aliquid
facere, quod Deo placeat. Sed qui autu-
mant, ædificatione nosocomii, verbi gra-
tia, forma quadrata, rem Deo gratiorem
fieri, quam alia structuræ forma; is pro-
pterea superstitiosus jure posset appellari.
Quemadmodum etiam superstitio est, si
credas certam structuræ formam Eccle-
siæ Deo magis placere, alia Templorum
forma. Baptismus est instituta Religio
sub Novo Fœdere: tempus, & locus non
est definitus. Qui itaque crederet per se
Deo acceptius esse, infantem ante meri-
diem, quam à meridie baptizari, foret
superstitiosus. Et ratio horum omnium
hæc est; quod respectu primi nullum
fundamentum in universa naturali ratione
reperiam, quare quadrato xenodochio
Deus magis caperetur, quam rotundo:
hoc præsupposito, utramque structuræ
formam æque magni usus esse egentibus.
Et respectu secundi (nempe de tempore
Baptismi) expressum non esse mandatum.
Et idcirco nec per rationem, neque per
legem ullam posse demonstrari, pomeri-
dianum Baptismum Deo magis placere,
quam antemeridianum. His duabus re-
gulis, & illarum applicatione omnia ea
nituntur, quæ de superstitione dicenda
nobis.

Sed ut ordine, de Superstitione differa-
mus, distincte indicabimus, in quibus, &
circa quas res illa committatur. Etiam
ad pleniorem instructionem demonstrabi-
mus, quid proprie non sit superstitio, sed
plerumque per errorem pro ista habeatur:
quæ tamen vel res est indifferens, aut
ad aliud peccati genus referenda. Et ju-
dico necessarium esse, hoc demonstrari:
quum ignorantia hujus rei multa schisma-

ta, dissidia, jurgia; quinimmo persecutiones, in Ecclesia Dei orta sint. Primo; *Superstitionis* species committitur, quando prædictiones quasdam hominum, qui vero Spiritu Prophetico non ducuntur, pro veris *Prophetiis* admittimus; iisque ducimur, & terremur: religiosum ducimus, fidem illis adhibere: & impietatem esse credimus, quum quis hujusmodi prædictiones & Prophetias vilipendit. Quemadmodum etiam isti specialiter peccato *Superstitionis* tenentur; qui res aliquas, quæ ipsis occurrunt, pro signis suscipiunt, quæ sibi, aut etiam aliis, nonnihil significent: & eo passionem in animo excitant, quæ relationem ad Religionem habeat: & ex quibus homines res quaspiam futuras volunt prædicere.

Semper nonnulli fuerunt, qui *prædictiones* & *Prophetias* inter homines commenti sunt: quidam ex *melancholia*, profundis & vehementibus impressionibus obnoxii, sine fraude aut fallacia operationem sui spiritus pro Spiritus Dei effectu admiserunt: semetipsos, & alios ita fallentes, non distinguentes suum spiritum à Spiritu Divino, aut à spiritu diaboli; qui mirè novit irrepere in animos hominum, qui ad *Superstitionem*, & timorem proni sunt; aut ad bene suspicandum de spirituali suo statu. Aliorum mera est impostura, de industria quasdam *Prophetias fingentes*, quas inter homines, quasi à Spiritu Dei forent inspiratæ, ferunt, & animos simplicium exterrent & perturbant. Alii vaticinia sua fundant non in *Spiritu Prophetico*, sed in cursu & conjunctione stellarum, & Planetarum; & inde frigus aut calorem; alcedonia aut tempestatem; fœcunditatem vel sterilitatem; bellum sive pacem; victoriam aut cladem; nativitatem aut obitum virorum illustrium canunt. Et hæc prædictionis species nititur vana illa Astrologiæ scientia.

Alii hariolationum suarum fundamentum petunt ex insolitis quibusdam operibus, quæ in cœlo, mari, aut in terra fiunt, & se manifestant: ut, si plures appareant Soles: etiam circuli circa eos: coruscantes radii: stellæ cadentes: ignis ex cœlo decidens: ignes fatui: cometæ. Quidam prædictiones suas eliciunt è captura monstrorum marinorum, quæ nunquam antea visa sunt; vel quæ locis insolitis capiuntur. Alii ex *monstrosis* sive hominibus sive bestiis. Multi omnia hæc vaticiniorum genera rejiciunt: eosque omnes *superstitioni* esse addictos statuunt, qui ullam hisce fidem habent. Aliqui ex quibusdam horum pendent.

Brevi dicemus, quid nobis de re tota videatur. Non puto clara exstare Scripturæ loca, quæ nos evidenter doceant, nullos *Prophetas*, aut Divinas *prophetias*, immediata Dei inspiratione nixas, exspectandas esse. Quare dubito, num eo *fundamento* omnes Prophetiæ, post Apocalypsin editæ, absolute sint reprobandæ. Sed censeo *Prophetam*, & *Prophetiam* post *examen* demum rejiciendam aut admittendam esse. Hocque examen fieri debet juxta regulas, ex quibus Prophetæ, & eorum scripta, in populo Dei probanda erant. De quo alibi latius disputavi.

Temporibus iis, quibus nulli alii existunt viri, qui pro veris Prophetis agnoscuntur, & unde responsa possint peti, *miracula*, eventus, & convenientia doctrinæ ipsorum (si aliquam proponant) cum Verbo Dei regulæ sunt, ad quas Prophetiæ sint examinandæ. Prophetiæ illius, qui vera facit miracula, fides habenda etiam, antequam tempus impletionis elapsum sit. Ratio hæc est, quod Deus peccatorem non exaudiat, *Joh.* 9: 31. Et quia credendum istum à Deo esse missum, qui hujusmodi miracula patrat: quoniam Christus sæpenumero tantum ad sua miracula provocat, *Joh.* 5: 36. & 10: 38. & 14: 11. &c. Sed periculosæ plenum opus aleæ, verum miraculum à falso discernere.

Quod ad prædictiones attinet, quas conjectant ex cursu stellarum, apparitionibus

m insolitarum in Cœlo, mari, hoc censemus. Signa illa vel aculosa sunt, & naturam supenaturalia sunt: aut multis locis orbe terrarum eodem tempore ; aut in una tantum regione: erbo Dei jam ante significatum , rem aliquam certi quid nobis am: aut hoc non est ante revela-Porro, signum illud vel naturalem nem habet & copulationem cum icata, aut non. Omnibus his cirntiis observatis, facile docemur, e universa hac re sit judicandum. ndo res quædam per Dei institutioc revelationem nobis nonnihil præ- magna est impietas & incredulitas m hoc pro eo non agnoscere. Sic Dei indicio, nobis signum est, or- terrarum universali diluvio non ams periturum. Cum signum naturalem nexionem cum re habet, quam inde guramur, ita ut unum alterius sit causa, effectus: tunc ex eo causam, vel efctum licet conjicere & hariolari. Sic hristus prædictionem illam admittit: um vesperi aër, vel cœlum rubicundum st, tunc postero die cœlum serenum futurum, &c. Et jure colligi, *æstatem* instare, cum ficus incipit germinare, *Matth.* 24: 32. Quicquid ex aliis generis signis prædicitur, mera est *superstitio*: quum ob certam rem in animo nc st o Religionem quandam excitamus, & eo nos aliquid putamus facere, quod Deus à nobis exigit: quod tamen à nobis non postulat: atque ita colimus Deum *præceptis hominum*, *sine fide*. Quicquid autem non fit ex fide, peccatum est. Hoc, quantum sciam, apud omnes extra controversiam est. De illo tantum disceptatur, an multiplex eventus ad apparitionem certi cursus & *conjunctionis* siderum, aut aliorum signorum in Cœlo, mari, & terra nobis non sit habendus pro revelatione Divinæ voluntatis, ut cogitandum sit nobis, apparitionem hujusmodi rerum certi quid nobis portendere. Secundo, quomodo scire poterimus, an eventus *præsumptum* signum sit secutus. Cum semper certus eventus sequitur quoddam præsumptum signum: tunc ratio docet, & propterea naturalis Religio imperat, ut illud in commodum nostrum vertamus. Et Christiana prudentia requirit, ut cogitationes & officia nostra eo dirigamus. Quemadmodum eadem prudentia postulat, ut ubique illud, quod nobis possit esse admonitioni, observemus. Hoc extra controversiam est. Verum in eo cardo quæstionis vertitur, quî certo poterimus cognoscere, eventum, id est, significatam & prædictam rem, signum secutum esse. Conditiones aliquas enumerabo, quæ hac in re sunt considerandæ, & quas omnes ratione præditi mihi concedent.

Primo, dici nequit, prætensum aliquod signum prætensam illam prædictam rem esse secutam: quum non possit demonstrari, prætensam illam significatam rem casu prætensum signum secutam esse: verbi gratia, certo quodam tempore Cometa apparuit; nec diu post magna urbs eversa est; aut illustris Rex obiit. Itaque apparitio Cometæ excidium potentis alicujus urbis, aut obitum magni Regis portendit. Cum domo egrederer; canis ater, aut homo mancus mihi occurrit, & paulo post in publico corrui. Ergo *malum est omen*, cum ædibus excedimus, atro cani, aut homini manco occurrere. Nulla certe ratio est credendi *connexionem* quandam, aut copulam esse inter apparitionem cometæ, & destructionem alicujus urbis, aut mortem cujusdam Principis, aut Regis: inter occursum atri canis, aut viri manci, & meum casum. Quia hoc bis terve, vel sæpius contigit: nam hæc omnia casu possunt fieri. Quemadmodum etiam contingere potest, ut eodem anno, quo eclipsis est Solaris, magnus Princeps, aut Rex, in quadam istarum regionum moriatur, ubi

eclipsis illa conspici potest: & hujuscemodi quid eo magis, & sæpius casu evenire potest, quum ponimus, præsumptum signum non in specie hoc vel illud infortunium, aut in specie hanc vel illam calamitatem huic vel illi regioni, &c. portendere: verum si mala quædam in genere prædicamus: eaque non certæ cuidam provinciæ in specie: verum certæ oræ; nempe parti dimidiæ, aut duabus tertiis, verbi gratia, orbis terrarum. Quis non videt, hominibus illudi, quum hujusmodi signa statuuntur, & inde *Prophetiæ* quædam fiunt. Ita posset *prædici*, Solem nullum Zodiaci signum permeaturum, quin eo anno tempestas aliqua in Oceano existat. Quod multo specialius est: quam si dicas, nunquam cometam conspici, quin eodem anno cuidam regioni, in qua Cometa ille videri potuit, malum aliquod inferatur, quod quovis anno cuilibet speciali oræ non solet evenire: quanquam calamitas in genere sit solita humana clades. Veluti non insolens strages est, quum turbines, & procellæ in mari existunt. Ac similitudo hæc melius procedit, quum statuitur, quemadmodum etiam fieri debet; æque naturale esse, cometam apparere; quam naturale est Solem per sua signa transire.

Ut itaque recte judicemus, an non res aliqua casu sequatur certum *præsumptum* signum, requiritur: ut signum certi quid, & specialiter certæ regioni, aut Regno aliquid significet; & ut nunquam fallat, quin res indicata illud aperte sequatur. Alioquin de talibus signis, à quibus tres istæ conditiones absunt, dici potest, quod Apostolus de illis dicit, qui ignota lingua in Ecclesia loquebantur. 1 *Cor.* 14: 6. *Nunc autem fratres, si venero ad vos, linguis peregrinis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar, aut in revelatione, aut in cognitione, aut in prophetia, aut in doctrina. Tamen quæ sine anima sunt, quæ sonum edunt, sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem tonis dederint, quomodo cognoscetur, quod tibia canitur, aut cithara. Etenim si incertum sonum tuba dederit, quis parabit se ad bellum?* Similiter si prætensum signum rem incertam, & nihil certi peculiari alicui populo significet; quis, & ad quid animum excitabit: quæque ratio, ut hanc potius, quam illam rem pro signo admittam. Quare avium cantus, & extorum immolatarum victimarum rationem non habemus; atque ex iis aliquid *prædicimus*. Quare non omnes *Superstitiones* Gentilium admittimus, & ipsorum auguria. Sine tribus istis conditionibus jam memoratis signum nihil præsignificat. Et ideo, verbi gratia, inter apparitionem cujusdam Cometæ, & insuetam quandam cladem, quæ certæ terrarum orbis parti accidit, in qua conspicitur, non major erit connexio; quam inter universa Ethnicorum signa; unde bona, aut mala prædixerunt. Quare non eodem fundamento liceret dicere, maculas Solis nobis diri quid portendere; quoniam eæ etiam nunquam conspiciuntur, quin cuidam terrarum oræ aliqua calamitas accidat. Sic posset dici, nativitatem viri in studiis celeberrimi (qui omnibus seculis paucissimi nascuntur, & sæpe singuli tantum singulis ætatibus) portendere, isto ævo certæ cuidam orbis terrarum parti calamitatem aliquam eventuram: quod nullum ævum prætereat, quo particulari alicui provinciæ non clades quædam contingat.

Christus præmonet quidem, signa in Cœlo præcessura, antequam extremis temporibus graves istæ plagæ, de quibus *Luc.* 21: 11. verba fiunt, orbi terrarum contingent. Sed primo; textus ille est obscurus, & à multis figurate intelligitur, & explicatur de *Apostasia* illorum, qui magna lumina Ecclesiæ habebantur. Excepto, quod partim ibi differatur (esto verba proprie esse intelligenda) de rebus supernaturalibus; partim de plagis, quæ signa sint appropinquationis diei novissimi. Etiam Christus revelatione sua *connexio-*

…tam facit, quæ intercedit in-
…di certa signa, & plagas: in-
…ni judicii adventum. Ita ut
… res significata *in specie præ-*
… Et *connexio*, quæ intervenit,
… revelationem nobis indicetur.
… neutiquam in illis signis cœle-
… ta quas Astrologi falsas suas re-
… ant, nec in Cometarum appa-
…, aut pluribus Solibus, &c. re-
… sunt.

… derandum etiam est, quemad-
… signa, de quibus Christo sermo,
… neralia sunt; quæque per totum
… n orbem manifesta fient: sic etiam
… nificatam ad omnes homines per-
…: nimirum, annunciationem appro-
… tionis extremi judicii. Sed volunt
… logica signa, & Cometas, certæ ali-
… gioni peculiare quid, & quod pri-
… a eos tangat, portendere. Et per
… etam posse prædici: quinimmo offi-
… n esse cujusvis Christiani, credere, il-
… ris, quibus Cometa se conspiciendum
… ebet, gravem aliquam calamitatem
… enturam. Quanquam dici non possit,
… i potissimum regioni ex omnibus, in
… uibus cometa ille cernitur, clades ali-
… ua continget: nec etiam cujusmodi cla-
… des. Ita ut signa illa sic dicta signa sint,
& etiam non sint: & eapropter multum
differant ab illis signis cœlestibus, de qui-
bus Christo sermo est. Præterquam
quod Cometæ judicio istorum, qui aliter
hac de re sentiunt, sæpenumero speciem
quandam calamitatis portendant, quæ
huic populo non possit evenire, quin illi
genti, cui Cometa etiam apparet, aliquid
boni fiat. Si, verbi gratia, Cometes uni
genti cladem præsignificet, alteri victo-
riam portendit. Et quemadmodum cum
rebus humanis comparatum est: Corru-
ptio unius est generatio alterius. Sic
etiam salus unius nationis vergit in da-
mnum alterius. Sed hæc hac de re suffi-
ciant. Accedemus jam ad alteram *Supersti-
tionis* speciem, quæ majoris momenti est.

Secunda *superstitionis* species est, cum in usu quarundam rerum sanctitatem aliquam collocamus: & eo ipso rem gratam nos Deo facturos arbitramur; quæ tamen neque à Deo *expresse* mandata sunt: nec ullam naturalis Religionis partem faciunt. Hujus generis *Superstitione* Papismus scatet; & paucæ Ecclesiæ, & homines ea carent. Quanquam etiam multa per errorem pro *Superstitione* ducantur, quæ ea non continentur. De qua postea disputabimus. Talis *superstitionis* species est; cum putamus, Deo acceptius esse, in cubiculo suo, & per se considerato, Eum stantem, vel flexis genibus, quam sedentem: in Templo, quam in alio ædificio: Orientem, quam Occidentem versus adorare. Usum certi cibi Deo per se gratiorem esse, quam alterius alimenti. Hanc vestimenti formam Deo acceptiorem esse altera. Baptismum, & S. Cœnam, celebratam certo indumenti genere, ac certo loco, certisque temporibus, Deo magis placere, quam si aliter fieret. Putare esse sanctitatem, religionem & vim in numero precum, & certo tono & rhythmo. Autumare per se Deo esse gratius, veritatem ex Præcone Verbi Divini, quam ex altero audire: atque ita majori vertere Religioni audire concionem Pastoris: quam in ea legenda, aut in prælectione capitis alicujus auscultanda. Verbum Dei à Doctore prædicatum, qua tali, sanctius arbitrari, & auscultationem ejus Deo gratiorem; quam auditionem ejusdem Verbi Veritatis, quum ab altero provenit: ac si ita pietatem collocemus, in Concionibus Sacris aures præbendo: ut arbitremur partem esse Religionis sub Novo Fœdere, Concionibus vacare. Non disputo de illis, qui desiderio proficiendi in cognitione accedunt ad Conciones, & eis sanctas commotiones in semetipsis excitant: quæ revera ad Religionem spectant: sed loquor de illis, qui religiosum esse putant, Concionibus Sacris interesse per se: eodem nempe sensu, quo apud Ju-

Judæos quies Sabbatho partem Religionis constituebat. Licet concedatur, hujusmodi abstinentiam à labore, quando per opera pietatis & misericordiæ non consecratur, Deo displicere. Quemadmodum etiam susceptio Baptismi & Sacræ Synaxis apud nos inter partes Religionis recensentur: quanquam Deo ingrata, quum non præparati istis Sacramentis utimur. Sicuti etiam sub Veteri Testamento pars Religionis erat, in Templo coram Deo apparere: licet ea apparitio Deo displiceret, quum irreligiose illic apparerent. Sic nonnulli asserunt, auditionem Concionis alicujus Pastoris inter partes Religionis numerandam: quanquam etiam nobiscum agnoscant illam esse Deo ingratam, quando non accedunt debita animi commotione. Ac inde concludunt, ut quemadmodum Deus in legitimo Sacramentorum usu specialem quandam gratiæ *distributionem* facit, quam Deus extra *administrationem* S. Sacramentorum non ita large tribuit: similiter Deum per verba Doctoris; quamvis verba, neque res, quas ea qualitate loquitur, nihil differant ab illis, quæ alius non in ministerio constitutus, dicit & docet: nec ab iis, quæ ipsemet Doctor in Tractatu aliquo scribit, peculiarem quandam gratiam dispensare. Hoc mihi quodammodo videtur Superstitionem sapere, & doctrinam operis operati in Reformatas Ecclesias intrudere. Hinc enim sequitur, Doctores speciali auctoritate & potestate docere, & singulari Sancto charactere, quemadmodum sacra cœna & baptismus, præditos esse: etiam sine & extra illam considerationem, quod ministerium illorum à Deo descendat; qui vult, ut homines in Religione instituantur, & ad virtutem adhortationibus exciteutur; hocque propter ordinem & decorum: idque jubet (quo *doctrinæ auctoritas quædam insit*, 1 Cor. 14) à viris fieri, qui ad id apti sint: & quibus specialiter munus illud & cura *ab hominibus ex mandato Dei* imponuntur. Hujusmodi errorem errore, & superstitionem superstitione cumulantes profitentur, opus esse peculiaris Religionis, Templa frequentare, ibique Doctoribus commonentibus aures præbere; etiam extra rationem communionis Sanctorum, quæ ex verbi Divini instituto in cœtu fidelium colitur; neque etiam in animo habentes cum fidelibus usdem precibus interesse: neque hoc agentes ut ordinem, quem Deus in Ecclesia instituit ad informandos fideles sancta cognitione & vera pietate, velint suo exemplo in pretio haberi: & quæ sunt hujusmodi, quæ omnia magnopere laude prædicanda sunt, & veræ religionis partem faciunt. Inquam quosdam eo erroris prolabi, ut asseverare videantur in Templum venire, ad Pastorem ibidem audiendum, sine respectu prædictarum rationum, præcipuum nostræ Religionis esse habendum. Ita ut videantur docere, vix necessitatem aliquam posse incidere, quæ non debeat cedere Concioni Præconis Verbi Divini in Ecclesia. Quinimmo hoc peccatum adeo grave esse ducitur, ut, cum honestas & pudor inter moratiores populos prohibent, aliquem se in publico conspiciendum præbere, id tamen locum non habeat, quum Concio Pastoris in Ecclesia audienda est. Hinc numerus concionatorum indies augescit. Hinc vulgus existimat se diem Dominicum prophanasse, si non à Lucifero donec lux occidat, Concionibus vacaverint: quod putet lectionem suam cum fructu & bona animi commotione: & preces suas domesticas recte factas per se non tantum religionis continere, quantum Pastorem in congregatione Fidelium *simpliciter* audire prædicantem; *licet religiosæ* animi *commotiones ibi minores sint*. Atque in illa *Ecclesiarum frequentatione* non tam respicitur Communio Sanctorum, & preces publicæ, (in quibus propriè Religio consistit) quam *auditio concionantis Doctoris*. Multique Doctores huic errori

calculum adjiciunt; vel fal- videtur ipsis displicere, quod ... credatur. In exordio suæ Congregationem ita alloquun- ...am viri essent, in quorum ore ...bum suum, ac *certam indubita- plicationem illius Verbi* specialiter ...erit. Persuadere nobis volunt, ...cationes, suas institutiones, suas ...tiones, suas absolutiones ab ana- ... & condemnatione, suas conso- ...s, &c. alius omnino esse Sancti- ... certitudinis, extra consideratio- ...stimonii veritatis, quam in suo mi- ...o demonstrant: ac Christiana ista ...ita magis à Deo corroborari, quam ...em ab aliis piis Ecclesiæ Membris ... Asseverant se Dei esse *Legatos*, ... simpliciter secundum Dei præce- ...n ad prædicandum & exponendum ...i Verbum ex animi sui sententia, aut ...ta receptam fidei formulam, ab illis ...ctos, quibus jus illud competit: sed ...ejusmodi *Legatos*, qui peculiariter à ...Deo *imbuti sunt* in illis, quæ Deus nobis ...ult indicare, ut faciamus aut omittamus: ...& qui nobis ob munus suum & officium (quanquam iidem in omnibus cœtibus & congregationibus eorum, qui Christiani appellantur, reperiantur, & fidei confessione inter se longe differant) pro istis nobis sint ducendi, & qui auctoritatem illam à prædicatione veritatis mutuari non debent: nec eandem ad eam veritatem privato & *discretivo judicio* Membrorum discutere, probare, & examinare licet.

Quare etiam jactant se per prædicandi munus speciales literas assertorias, quas vulgo credentiæ vocant, adeptos. Quare ipsorum verba, minæ, & promissa sunt suspicienda, tanquam Deus per ipsos loqueretur: quamobrem etiam sibi applicant, & pro concione auditoribus significent, quod Christus ait: *Qui vos rejicit, Me rejicit.* Verum quidem, quod dictum illud hac clausula limitent; *si veritatem doceant.* Sed tunc ipsorum auctoritas à veritate doctrinæ pendet; non autem à munere, sed à judicio singulorum Membrorum: quibus de veritate doctrinæ ipsorum judicandum est. Atque hoc pacto auctoritas Doctoris nihil magis operari potest in animo privati Christiani ad fidem Divinarum rerum illi persuadendam, quam auctoritas hominis privati: quoniam legitima susceptio dependet à judicio, quod quivis Christianus ex Verbo Dei facere debet de re aliqua, quæ ipsi à Pastore credenda proponitur: ac secundum quod judicium singula Christi Membra distinguunt inter bonum & malum Verbi Divini Præconem. Ita ut auctoritas Doctoris sequatur fidem Christianorum, nec eandem præcedat. Secus foret; si veri Pastores per externa signa à falsis possent discerni, quemadmodum in Papismo docetur: & si non singularium Christianorum foret Verbi Divini Præcones examinare ex ipsorum doctrina. Et post hoc suum examen eos pro Doctoribus suis admittere, aut rejicere. Sed quod Doctores sui forent agnoscendi, pro illis habendi, & admittendi per signa externa: quemadmodum nostros Magistratus, & Præceptores, & ministros publicos pro talibus agnoscimus & admittimus: non autem ex sinceritate in officio ipsorum (nimirum num bene an male se in munere suo gerant) judicium de illa re privatis non ita competit, ut à judicio illorum dependeat, qui sibi pro legitimo Magistratu, aut Magistro, aut Ministro publico suscipiendi sint. Ita ut auctoritas omnium istarum personarum privato singulorum judicio nitetur. Sed ut è diverticulo in viam redeamus: multi ex his Doctoribus nobis persuadere conantur longe diversa esse: quum ipsi veritatem docent; aut quando alius eam docet: quum ipsi pœnitenti peccatori remissionem peccatorum promittunt; quam cum alius eodem fundamento hoc facit. Ideo multis Pastori-

storibus mos est, ut in precibus suis, quas ante, & post concionem suam habent, verba concionis suæ appellent *Verbum Dei*; orantque ut ea in animis auditorum figantur.

Probe novi illos, qui hanc opinionem propugnant, duobus uti argumentis, quibus se excusent. Primum est, quod sibi Propheticam infallibilitatem non adscribant, & ideo profitentur, prædicationem suam nullam fidem *mereri*, nisi quando doctrina ipsorum cum Verbo Divino congruit. Quare etiam volunt, ut ea ad illud examinetur. Ut nullam sibi auctoritatem arrogent, nisi quum juxta Verbum Dei concionantur. Semper testantes, & coram omnibus confitentes, se errare posse. Alterum est; quod *persuasi sint*, id Verbo Dei congruere, quod docent: quare se posse ac debere doctrinam suam Verbum Divinum nominare: quum sensus, non autem nuda litera *Verbum Dei* sit. Ipsi ergo credentes se docere ea, quæ *Sacræ Literæ* præcipiunt, doctrinam suam *Verbum Dei* possunt vocitare. Respondeo: absit ut de hujuscemodi Doctoribus asseverarem, ipsos expressis verbis præ se ferre, quod infallibiles sint Doctores; nec doctrinam suam examini subjiciant. Sed inquam, quod reipsa infallibilitas doctrinæ suæ has ipsorum positiones sequi necesse sit: aut sunt valde impropriæ loquendi formulæ, quibus Pastores isti utuntur, ad auctoritatem suam Doctoris publici exprimendam. Si enim doctrina ipsorum omnem suam auctoritatem mutuetur à Divina veritate. Et si nullum Membrum ulterius doctrina Præconis teneatur, quam quatenus se proprio judicio (quod juxta S. Scripturam formare se credit: non autem secundum judicium Doctorum & Ducum) obstrictum arbitratur: quid tum ad confirmationem & obsignationem veritatis doctrinæ mutuantur Doctores à suo munere: quemadmodum hoc fit per qualitatem & Literas Assertorias Legati, aut Ministri Publici. Ita ut hac ex re alterutrum horum clare sequatur: aut quod omnes privati æquali auctoritate, si obediendi & auscultandi illius qui audit, officium spectes, proximum privatum consolentur, minentur, admoneant, condemnationem, aut vitam æternam polliceantur: aut utrumque sine ulla auctoritate, qua auditoris conscientia constringatur, fieri. Disputo de auctoritate in consolando, minando, cohortando, docendo, &c. non autem loquor de auctoritate Concionatoris publice docendi, & Sacramenta administrandi, quæ illi, ut confusio vitetur, soli conceditur, qui juxta probatum ordinem aptus ad ea judicatus & electus est.

Si enim causa & vera ratio, quare dicta Pastoris sint recipienda, Verbo Dei nitantur; & si auditori de illis, quantum ad regimen suæ conscientiæ attinet, judicandum sit: nulla omnino auctoritas penes Ministros Verbi Divini residet quoad doctrinam, (nam de Regimine Ecclesiastico nunc nobis non est sermo) ita ut Membrorum judicium potestate ista constringeretur. Quilibet tenetur veritatem, sive illam nos Natura, seu S. Scriptura doceat, admittere, veritatis & Divinæ auctoritatis gratia. Et veritas illa nullam vim arctioris obligationis ab alicujus ore mutuatur, aut à quodam ministerio ecclesiastico: verum omnem illam potestatem à Deo, veritatis auctore, nanciscitur. Ac absurdum qualitatem *Legati* Dei sibi arrogare: quia electi sunt ab iis, quibus ad id jus est, ut tempus & ingenium suum, juvante Deo, qui eo invocandus est, impenderent ad investigationem & cognitionem Divinæ voluntatis; & quid homini juxta illam Divinam voluntatem sit agendum: atque simul docere Legati verbis in expositione voluntatis Domini Dei sui, fidem non esse habendam, quia est Legatus: sed tunc tantum, quando illis, ad quos missus est, aliunde, hoc est ex S. Litteris constet;

e non Legati, sed ipsorum
sus est judicio, Legatum de
omini sui bene edoctum esse.
ares de hujuscemodi *Legatis*,
iduciariis, fando aliquid un-
enit? Si vox Legati improprie
o eo, cujus officium est, idque à
tum, ut specialiter Divinæ
ndagationi vacet, & singulis
s ad acquisitionem cognitionis
scientiam suam communicet,
a judicium, ac rationes eo spe-
ssis impertiat: libenter id con-
Verum hic modus loquendi
le est improprius.

d ad alterum attinet: Persuasio,
ctor Ecclesiæ credit ea vera esse,
alios imbuit, sufficiens ratio est
i, quod auditores suos illa eodem
doceat, quo ipsemet ea intelligit,
ita ex animi sui sententia loquatur.
m non ipsi dicendum, sua dicta
um Dei esse: & perversa est oratio,
nonnulli Pastores nunc uti inci-
nt; *Attendite ad ista, quæ Spiritus S.
lesiæ dicat*: &, *Nobis & Spiritui S.
um fuit*: & *Arrigite aures ad Verba Do-
ini*. Verbum enim Dei nunquam fal-
re potest: Doctor autem errare potest.
. Scriptura per se est authentica: nec
potest, vel debet ad aliam rem explorari:
quin immo hoc pacto Verbi Divini Mi-
nistro, omnes illas excellentes proprie-
tates doctrinæ suæ liceret tribuere, quæ
Verbo Dei adscribuntur. Nec ipsi eti-
am licet dicere, suam doctrinam veri-
tatem Dei esse, propter rationes superius
allegatas.

Aliud est, provocare ad S. Scriptu-
ram, & lectorem vel auditorem eo re-
mittere, ut judicet, num dicta Docto-
ris cum ea conveniant, nec ne. Aliud
autem meditationes suas & conceptus de
rebus Divinis Verbum Dei; & oratio-
nem & doctrinam Spiritus Dei appellare.
Verbum Dei, & Verbum Spiritus S. (*id
est sensus illius Verbi*) nulli debet examini subjici; sed simpliciter, & sine ulla dis-
pensatione omnes homines obligat.
Quum enim semel persuasi sumus de sen-
su alicujus loci è S. Scriptura, tum om-
nis ulterior inquisitio cessat: ac tunc ni-
hil restat, quam exacta obedientia. Sed
quando ex littera Scripturæ sensus & sen-
tentia investigantur: non hoc pacto au-
ctoritas S. Litterarum infirmatur. Nam
quandoquidem homo tantum judicat de
littera Scripturæ, ut ex ea & per eam per-
cipiat quis sit sensus Scripturæ, & illa
littera non sit Scriptura, sed litteræ sen-
sus; non ideo is, qui judicat de littera, se
extollit supra Scripturam: quia illi abso-
lute paret, quando sensui paret; cui nos
absque ulteriori judicio subjicere tene-
mur.

At de rebus, quarum se plenam cer-
titudinem credit habere, Ecclesiæ Do-
ctori licitum quidem dicere, *se omnino
certum esse*. Tunc enim nihil aliud dici-
tur, quam quod ipsemet non dubitet de
istis, quæ alios docere & persuadere co-
natur. Et hoc privato Christiano non
tantum proximo suo dicere conceditur,
cui suam opinionem persuadere intendit:
sed necessario prævia debet ei adesse per-
suasio suæ sententiæ, quam alium ut
certam & veram opinionem docere stu-
det. Maxima etenim est absurditas, aliis
quid pro certo velle persuadere, de quo
ipsimet judicamus nos plena certitudine
carere. Ita ut neque hic etiam peculiare
quidquam Pastori occurrat. Nolo jam
exponere & docere, quomodo, & quando
tam Doctor, quam privatus possint di-
cere, se certos esse de hac vel illa verita-
te: & quod veritates quædam sint tam
in naturali, quam in revelata Religione:
quarum nonnullæ vel proprio lumine,
sive claris S. Scripturæ locis, tam evi-
dentes & certæ sint; ut de illis possit di-
ci, eas tam claras esse: ac evidens sit,
Solem meridie lucere. Alias veritates
non cognoscimus nisi multarum rationum
deductione, in quibus errare proclivius

 est,

est. Quemadmodum facilius accidit, ut in magnæ summæ computatione erremus. Ac censeo tam Doctori quam privato majori cum *consideratione* & *cautela* loquendum; humanas infirmitates reputantibus, quibus facile labimur. Nec idcirco in dubitationibus vita transigenda est. Differunt enim illa; de veritate quadam dubitare: vel meminisse nos fluxos & infirmos esse homines, qui potuerimus errare. Multi exigunt bona conscientia debitum aliquod à suo debitore, & cum jurejurando testantur se putare justam sibi esse causam: qui libentes tamen fatentur, se potuisse errare. Judexque hanc vel illam fert sententiam sine ulla *hæsitatione* aut dubitatione, qui tamen nihil minus cogitat, quam se in judicando non *posse* hallucinari. Verum respondebis: qui errare potest, non sequitur, ut erret. Verum quidem. Qui tamen concedit, se in quibusdam rebus errori obnoxium esse: ille res istas in quibus errorem committere potest, pro certis, Divinis, & à Spiritu Dei dictatis dogmatibus ducere non debet; & doctrina, quam nemini in dubium revocare licet. Illud enim est statuere, se in iis rebus prorsus non errasse: & illud idem est, ac si diceres, te in rebus istis non potuisse errare. Hoc dici nequit de rebus, quæ per multas consequentias probantur: & sese propria natura & lumine, aut evidentissimo S. Scripturæ loco, nostro ingenio non offerunt. Ita ut temerarium sit, absolute dicere, te non errasse: cum certitudo illius dicti nitatur solum imbecillitate hominis in sua ratiocinatione, & rationum deductione. Ob quam imbecillitatem & vitiositatem, quæ in homine resident, ad unum ex altero bene *deducendum*, homo peculiariter errori obnoxius appellatur. Et imbecillitas illa æque in Doctore reperitur, ac in auditore & discipulo. Et nulla specialia exstant promissa, eos, qui ad prædicandi munus electi sunt, magis ductu Spiritus Divini in veritate infallibiles fore, quam privata Membra. Imo contra expressa sunt loca & prophetiæ, quæ monent nos de Apostasia & errore Doctorum, *Act.* 20: 29. 1 *Joh.* 2: 19. Quemadmodum etiam talia sunt, quæ de auditoribus paria docent.

Et ex hisce positionibus non ideo sequitur, quod ob res, quæ fidem spectant, non teneamur pati; ac firmi & immoti iis adhærere, quamdiu rationem non videmus aliter sentiendi. Magnum est peccatum, quinimmo species abnegationis Dei; caput fidei, de quo persuasi sumus verum esse; & de quo nobis putamus rationem esse, veritati isti adhærendum esse, ut à Deo revelatæ; & cujus confessione Deus glorificatur: abnegant & deserunt metu periculi, aut spe quæstus, aut incremento honoris.

Unum nobis, tam Pastori, quam Membro, faciendum, illudque studium promissionem habet perveniendi ad salutarem cognitionem. *Joh.* 7: 17. *Si quis voluerit voluntatem Ejus facere, cognoscet de hac doctrina, utrum ex Deo sit*, inquit Christus. Qui cum humilitate per preces & examen sui ipsius studet exuere omnia præjudicia & perversas passiones; atque ita Dei Verbo & ratione recte utitur: is in eo statu est, ut quam longissime in doctrina salutifera progrediatur & in sese maximam doctrinæ suæ certitudinem reperiet; deque ea aliis optima[m] rationem reddet. Hoc studium Concionatoribus magis, quam singularib[us] Membris velle adscribere, omni fun[da]mento caret.

Sed quoniam prævideo has positio[nes] multis, qui apud cœtum fidelium alia quam pietate & eruditione, hono[rem] aucupantur, non placituras; & clar[io]rem sublaturos, quasi monstrosa doct[rina] proponatur: hæc dogmata ex pri[mis] principiis Reformatæ Religionis monstraturi sumus: ut quibusdam, de hac veritate persuasi non sunt, om[ni] du

mulas eripiamus. Quoniam cionatorium apud Reformaest, quod versatur circa Deum em: utile erit, ut ante de lud proferamus, quod nobis prædicandi lumen aliquod al. . Religio duplex est; *natu-* *instituta.* Naturalis ea est, ralis creatura *ope luminis naturæ* potest. Instituta autem est; m *Divina revelatione* rationali indicata est: Naturalis Relir ex *contemplatione* Divinæ na- & rationalis creaturæ, auxilio s luminis, quo naturalis creatudita est. Qui naturam Dei bene nplatur, comperit eam omnem tionem in sese complecti. Quod nnipotens, æterna, sancta, justa, quæ mundum; & præcipue ratiocreaturas regit: ab iis vult observabli & pareri, juxta requisitum rationaaturalis Religionis. Similiter, quum uralis creatura suam naturam recte ntemplatur; comperit, se ad rationam illum honorem, cultum & obedienam Deo obstrictam esse. Propositum ostrum egrederetur; naturam, & omnes proprietates naturalis istius Religionis hic describere: solum de ea proferemus, quæ ad materiam spectant.

Certum omnino est, & ab omnibus receptum; ac potest, si necesse sit, facile probari: ut minimum in naturali Religione (de instituta nunc nobis sermo non est) nemo à Deo sit constitutus, ad alteri cum aliqua auctoritate regulam Religionis præscribendum, cui conscientia sit alligata. Multo minus in eadem naturali Religione partes quædam existunt, quæ per certos tantum homines solum debent fieri; non autem per alios. Patri jus & potestas competit, sola naturali Religione existente, familiæ suæ certam Religionis formam præscribendi: ut & idem jus etiam Domino est in servum: Magistratui in subjectos suos. Verum nullius conscientia ulterius isti formæ adstringitur, quam ut vi non liceat se ei opponere. Verum nemo religionem suam secundum illam regere debet, si animus ipsi dictet; religionem illam non rationalem aut veram esse. Licet etiam Patri qua Patri; Domino qua Domino; magistratui qua Magistratui, aliquid religiose facere: quod alteri, qui eadem qualitate non est præditus, illicitum est. Inde tamen non sequitur, in naturali Religione quasdam partes Divini cultus esse, quas per certas personas solum licet administrare; ac à quibus reliqui debent secludi. Sic etiam filius, famulus, civis, &c. res multas etiam religiose faciunt, quas Pater, Dominus, Magistratus religiose facere nequeunt. Veluti hujusmodi res est ipsa obedientia, conscientiæ causa, illi præstita, cui imperium est in nos. Parere enim præceptis ejus, qui supra nos positus est, certe bonum & religiosum opus est: quod solus subjectus potest facere.

Multo minus sequitur, in Naturali Religione partes nonnullas istius Divini cultus existere, quæ ex natura rei à quibusdam tantum personis licitum est administrari: quod ob justas rationes partes quasdam cultus abdicaverimus, easque hoc pacto aliis injunxerimus. Officium est Patris, Domini, Magistratus, rationem habere salutis filii, servi, & civis: quare veram Religionem ipsos docere tenentur. Verum quum illud ob magnas rationes facere nequeunt; & se ea cura legitime exoneratos cernentes, eam nonnulli mandant: non inde sequitur, hujuscemodi religiosa officia in naturali religione per certas tantum personas esse procuranda: quemadmodum sub Veteri Fœdere in instituta Religione per Sacerdotes & Levitas aliqua ministeria fiebant, quæ per alios non poterant administrari.

Etiam non conficitur aut concluditur, certas personas ad specialia quædam offici-

ficia esse constitutas: quod teneamur illis, quos pro sapientissimis & prudentissimis in rebus fidei habemus, multum *deferre*. Nam hoc illis, quos versatissimos esse ducimus, non ideo jus aliquod in nos dat: sed contra, sapientissimus à nobis creditur, quod ita judicemus. Ita ut opinio nostra fundamentum sit existimationis, quam de eo habemus. Cum autem vice versa censemus, quemquam omnino, aut in nonnullis particularibus rebus ad Religionem spectantibus, non sapere, sed in iis cæcutire: aut si arbitremur justas nobis esse rationes credendi, quempiam in controversiis Religionis alicujus Partibus esse addictum: non solum non obligamur judicium alterius, qui vitæ professione, aut alioquin putatur res Theologicas intelligere, sequi; sive ejus *rationem habere*: sed magna foret imprudentia, quæque sæpe cum magna injustitia conjuncta foret, istud institutum sequi. Præsertim si præcedens, & in antecessum lata *sententia* hujusmodi viri, vel etiam collegii, tale præjudicium rei crearet, ut postea deliberatio & conclusio nobis minus foret libera. Ita ut quorundam Theologorum opinio valde sit absurda; quaque nihil aliud aucupantur, quam ut omnes omnino controversias Theologicas suis subjiciant decisionibus; quum statuunt, in omnibus rebus, quæ de Religione & conscientiis agunt, *consultationem* Theologorum debere præcedere: & hoc jus nec non æquitatem postulare. Certe quum Theologorum *consilium* præcessit, omnia ea frustra fierent, quæ à Magistratibus contra *statuerentur*: quando censerent Theologorum judicium non satis rectum esse: & inde malevoli rumores de Magistratuum impietate apud Plebem orerentur; secus, eos de quæstione aliqua fidei aut conscientiæ censere, ac Theologi deciderant. Credo equidem Reformatos in Gallia non asserturos hanc doctrinam. Si enim Rex consilium Clericorum in concedendis quibusdam privilegiis Religionem Reformatam profitentibus ante considerare deberet; res eorum ad maximas redigerentur angustias. Non credo etiam illis Theologis praxin hujus doctrinæ arridere, quando existimant Collegium Ecclesiasticum parum sibi æquum esse. Multas alias rationes silentio prætereo, quæ jam intempestive huc possent allegari.

Et quemadmodum in naturali Religione nullæ existunt partes, quin à quolibet possint administrari, aut ministeria earum *ordinis gratia* huic vel illi, nullo discrimine, dummodo aptæ adsint illis dotes, conferri: ita ut ante illorum munerum collationem nullæ speciales personæ, familiæ, aut nationes sint, quæ ad ista solæ possint adhiberi. Sic etiam ministerium aliquod, quod cuivis patet: cui tamen tantum quidam se *ordinis causa* applicant: eos non reddit sanctiores, quam omnes reliquos. Quoniam nemo in alium majorem potest sanctitatem conferre, quam ipsemet habet. Etiam in naturali Religione nullæ cæremoniæ possint excogitari, quibus alicui peculiaris quædam sanctitas tribueretur: quoniam in naturali Divino cultu nihil *cæremoniale* possit confingi, quod sanctitatem quandam contineat, extra fundamentum naturalis Religionis, quibus æquitas *cæremoniæ* niti debet. Nullæ ergo *cæremoniæ* in naturali Divino cultu faciunt aliquem sanctiorem. Et Rex aliquis sub Nov[o] Fœdere unctus sit nec ne: non eo tame[n] magis aut minus sanctus est. Et si s[ub] Euangelio impositio manuum solu[m] conveniens actus & cæremonia putat[ur] & à Judæis mutuatus, qui in omnibus b[e]nedictionibus; vel etiam in alicuius *in[au]guratione* in quodam munere, soleb[ant] manus personæ illi imponere, cui be[ne]dictio, aut collatio muneris fiebat: & ille actus & ceremonia sub Novo Te[sta]mento à Christo non est instituta, t[um] in *cæremonia* illa non major est sanctit[as] quam in induenda Toga aut Annulo,

positione: quæ fiunt alicui, retur. Et si fuerit singularis nctitas tempore cultus Judaï- n impositione; *cæremonia illa irpatur sub Novo Fœdere*: aut dum est à Deo esse institutam, vo Fœdere adhiberetur: & lis Religionis non fuisse par-

ajori nititur fundamento; quum ione quarundam administratio- uralis Religionis nonnullis per- ta, concludere volunt, specialia, certis Divini cultus functioni- nata; ad quas tamen cuique (si m ejus statum spectes; quique ordinem præcedit) patet adi- quæ tantum *ordinis gratia* quibus- ommittuntur. Constat in Naturali one semper in omnigenis Impe- & inter omnes populos, distincta ta & functiones fuisse; & à diversis nis administrata; quæque eapro- in personis confundi non debebant: n recte inde conficitur, cum mune- s istis naturaliter ita comparatum es- ut à singulis civibus causa sanctitatis rum munerum suscipi non possint. non recte confeceris illis, quibus eciatim mandatum est jus & justitiam civitatibus civibus administrare, etiam on licitum esse iisdem civibus in spiri- ualibus operam suam exhibere, ut Reli- gionem ipsos doceant, & ad exercitium ejus excitent. Vel *vice versa* istis, qui Divino cultui vacant, politiam aut justi- tiam nefas esse tractare: aut non cuivis, dummodo citra confusionem possit fieri, licere suscipere ea, quæ quibusdam ho- minibus singularibus injunguntur: non ita tamen, quin etiam idem conces- sum sit, quum confusio vitatur. Li- cet collegio alicui cura administrandæ justitiæ data fuerit: nihilominus cuilibet licet justitiam facere proximo, & judicare de ejus controversiis: dummodo hoc fa- ctum non pugnet cum munere judicum; & perturbet illud, aut inutile reddat. Ita etiam, quamvis pauperum diaconi sint constituti: tamen præterea non vetitum eleëmosynas suas inter privatos distribuere: & illæ, quæ ab egenorum curatoribus dantur; non sunt alius naturæ, quam quæ à privatis erogantur. Et quanquam in Imperio & naturali religione certi sint electi, quibus in specie demandatum est, ut Populum Religione imbuant: non inde sequitur, etiam aliis non licere: & instructionem illius, qui provinciam eam speciatim in se non recepit; alterius naturæ, & minoris esse efficaciæ, quam aliorum: si modo utrique idem faciant. Simile enim foret, ac si quis diceret; idem pharmacum à pharmacopola ægro datum, minoris efficaciæ & operationis esse, quam quando à medico porrigitur.

Ex prædictis clare etiam patet, in naturali cultu Divino nullas consecratas personas, loca, aut res dari: quasi quædam Religionis partes per certas tantum personas; certis locis; perque certa instrumenta tantum liceret celebrare. Ubinam naturalis Religio nobis indicat, Deo gratius esse, à Petro, quam à Paulo coli? Preces hoc, quam illo loco, Sibi magis placere? Et quod in hac, quam in illa lingua Religionem malit fieri? Hoc apud omnes, qui à Papatu divortium fecerunt, tam evidens est, ut supervacaneum foret hoc velle demonstrare. Illud solummodo addam; nullam personam, nullum locum, nullum factum, & omnino nullam rem rectè *sanctam* posse appellari: ad quæ aliæ personæ, loca, facta, & res, etiam sine speciali dispensatione possunt adhiberi. Nos nullas agnoscimus personas, aut res sacras, quam quas Deus in Instituta Religione consecravit. Et ideo de propositionis meæ veritate tantum ex S. Scriptura judicari potest: ex qua constat; nullos homines, loca, aut certas res, à Deo ad peculiarem Religionis partem ita fuisse destinatas: quin omnes alias personas, loca, & res ad eadem

dem officia licitum fuerit adhiberi: & ideo quod Sacerdotes & Levitæ faciebant; aliis non item licebat. Quod in solo Templo concessum erat fieri, alibi prohibitum erat. Quod igne cœlitus misso consumendum erat; ad illud communem ignem vetitum usurpare.

Contra, si verum id, *quod jam non decido*, cuivis Agnum suum Paschalem licuisse immolare: & infantem suum circumcidere: & in Synagogis coram Cœtu verba facere; cum hoc sine confusione poterat fieri: cunctæ illæ prædictæ *actiones* eatenus non possunt sanctæ appellari. Atque hæc jam de naturali Religione dicta sufficiant, quatenus ea nostro instituto atque proposito possunt conducere.

Transeamus jam ad institutum Cultum Divinum, qui à Deo constitutus est: quique non una ex Dei, & rationalis creaturæ proprietatibus profluit, quemadmodum cultus naturalis: sed solum per revelationem cognosci potest, & ex Verbo Divino petendus est. Hæc Religionis species duo complectitur. Primo, Doctrinam, Fidem, & Praxin Cultus Divini, qui cognosci nequit, nisi per revelationem: veluti est redemptio generis humani per satisfactionem Christi. Deinde, quasdam *cæremonias* & ritus circa eandem Religionem. De priori non opus est, ut verba faciamus, & proposito nostro non convenit. De posteriore modo tantum dicemus, quantum materiæ sufficit. Primum agemus de nonnullis *cæremoniis* sub Veteri Fœdere: deque statu ejusdem Ecclesiæ, quantum respicit ministros illius Religionis. Postea de statu Ecclesiæ sub Novo Testamento: & de ejus ministris, deque cæremoniis istius Divini Cultus verba fient: de omnibus tamen non ulterius, quam scopus & materia exiget.

Omnes Reformati confitentur, & ex Verbo Dei clare demonstratur, universas *cæremonias* & ministeria Cultus Divini sub Veteri Testamento usitata, quæ etiam venturi Christi typi erant, adventu Christi desiisse. Non hoc brevitatis ergo argumentis adstruam. Tota Scriptura N. T. scatet locis, quæ id probent. Et quid opus est in re clara argumentis uti non necessariis; & multa allegare ad probandam illam rem, de qua inter partes convenit. Etiam pupillarem Ecclesiæ statum sub Veteri Fœdere præteriisse; ideoque etiam omnia ea ministeria cessare debere, quæ in statum illum quadrant: nec ulli sub Novo Testamento licere ista denuo introducere, etiam inter omnes Reformatos constat. Sub Veteri Fœdere, quando via ad Sancta nondum patefacta erat; & sacrificium pro peccatis nostris adhuc offerendum erat, Leviticum Sacerdotium Deus instituit. Quod inter alias hanc proprietatem habebat, ut multæ partes Religionis solum vel per Summum Pontificem; aut per Sacerdotes; vel per Levitas liceret administrari. Ita ut, respectu specialium illorum officiorum, prædictæ istæ personæ, & ministeria, quibus fungebantur, peculiariter *Sancta* appellarentur. Et nulli privato ci[...] Reipublicæ Israëliticæ fas erat sine [...] gno piaculo aut partim, aut omn[...] administrationem ejuscemodi mu[...] rum in se suscipere, *Num.* 1: 51. [...] 10. & 4: 15. Deus etiam gravibu[...] miris pœnis ostendit, quantopere h[...] cta Sibi displicerent; & quam acrit[...] jusmodi profanationem voluerit pr[...] ri, 2 *Sam.* 6: 6. *Postquam autem ve*[...] *ad Arcam Nachon, extendit Usa ma*[...] *Arcam Dei, & tenuit eam: quoniam c*[...] *bant boves, & declinaverunt eam* [...] *tusque est indignatione Dominus* [...] *Usam, & percussit eum super te*[...] *qui mortuus est ibi juxta Arcam* [...] *Num.* 3: 4. Sed historia de U[...] primis observatione digna est, [...] *lip.* 26.

Inter multa varia & specialia [...] ria, quæ quibusdam sacris & exc[...]

facere concedebatur, hæc
od nemini liceret propriam
ædere; eamque Deo per se-
fferre: verum hoc per Sacer-
ndum erat: & nulli privato
ebat cum sua hostia per se ad
edere. Sed, quamdiu prius
rnaculum, velut profanus, &
at respectu eorum, qui Taber-
viebant. Hoc autem sub No-
e abolitum est & cessat. Etiam
Religionis existit, *quæ in speciali
quatione ad Deum consistit*; quæ
uovis Christiano privatim possit,
no debeat administrari & fieri.
jam sumus spirituale ædificium,
um Sacerdotium. 1 *Petr.* 2: 5. 9.
*em estis genus electum, regale Sacer-
, ut virtutes prædicetis illius, qui vos
ris vocavit.* Sic Apocalypsi Jo-
s habetur, Cap. 1: 6. *Quod Christus
erit Reges & Sacerdotes Deo.* & Cap.
. *Et fecisti nos Deo nostro Reges &
rdotes,* &c. Et specialiter Christo
ribitur, quod fideles sub Novo Te-
nento Sacerdotes Deo fecerit. Quia
adventum, & per passionem & mor-
n Christi, pariter & peccatum; vel
tiùs, meritum peccati, & prototypi
atus fidelium sub illo peccatorum debito
er Christi sacrificium sint sublati. Ita ut
am vere *totus Cœtus sit sanctus*: utque
jam omnibus, cuilibet privatim, *introitus
pateat ad Sancta Sanctorum.* Quare etiam
nunc omnes fideles Altaris & sacrificio-
rum participes sunt, *Hebr.* 14: 16. Ita ut
sub Novo Fœdere certam Religionis spe-
ciem, aut Religiosorum munerum velle
invehere, ad quæ nonnulli tantum fide-
lium sint consecrati, alii non item: foret
Leviticum Sacerdotium iterum velle con-
stituere: & statuere, *viam ad Sancta non-
dum esse patefactam*: quasique passio &
mors Christi etiamnum instarent. Cor-
poralibus itaque Levitici Sacerdotii sub
Novo Testamento omnino abolitis; &
singulis Christianis spiritualibus Sacerdo-
tibus existentibus, nullæ dantur sanctita-
tes & religiones sub Novo Fœdere, ad
quas quivis Christianus pro rerum & cir-
cumstantiarum merito non habeat adi-
tum: verum etiam non obstrictus sit. Ita
ut quilibet Christianus per se satis sancti-
tatis habeat ad Ecclesiastica ministeria sub
Novo Testamento capessenda; quum ad
ea vocatur; & ipse se dotibus satis ma-
gnis instructum putet, ad illorum mune-
rum executionem requisitis. Et si con-
fusionis vitandæ ergo contingat, ut hic
Christianus ad hoc sacrum officium spe-
ciatim se applicet; alter autem ad aliud:
illud non statuit discrimen sanctitatis inter
hoc, vel illud opus; aut inter hanc, vel
illam personam: nisi id, quod ex ordine
oritur. Itaque nemo benedicit; nec pec-
cata remittit; nec Sacram Cœnam distri-
buit; ut Sacerdos relativa & cæremonia-
li aliqua sanctitate ab aliis Christianis dis-
tinctus: sed illo charactere tantum, qui
ab electione natus est: nec *Sancta Sancto-
rum* hodie inveniuntur. Omnes Chri-
stiani, qui se dignos judicant; ad Cœnæ
Domini communionem accedunt. Per
Concionatorem non amplius aditur Deus.
Et Præco Verbi Divini, qui jactat, Con-
cioni suis precibus, quibus Cœtui præit,
Deo esse appropinquandum; aut Levi-
ticum Sacerdotium iterum introducit:
aut rei se immiscet, quæ solius Christi
est. Etiam peccata nunc non amplius
Doctori confitemur, quemadmodum olim
Sacerdoti fiebat. Neque nunc etiam
amplius in dies aliquot immundi sumus.
Nec opus est ut mundemur, antequam ad
Religionem publicam accedamus; velu-
ti leprosis & puerperis quondam.

Non possum etiam conjicere, qualis
Sanctitas extra *cæremonialem* (quam ta-
men omnes Reformati à Pastore aut Con-
cionatore abesse volunt) futura sit: quam
una actio præ altera; vel una persona præ
altera sub Novo Fœdere haberet. Cæ-
remoniales sanctitates sub Veteri Testa-
mento vera Christi sanctitate nitebantur:

 &

& hominibus indicabant, ipsos extra Christum immundos esse: id est, sub anathemate existere. Idque non posse tolli, nisi per passionem Christi, quæ etiamnum futura erat. Et omnes personæ, quæ aliquatenus typi erant, vel in sua persona; vel in suo munere, eorum quæ in Christi persona, aut Ejus munere futura erant: suo modo sanctæ erant. Etiam per certos ritus & *cæremonias* in suis ministeriis confirmabantur: & circa ejusmodi actiones versabantur, quæ eodem modo ab aliis non poterant administrari. Nota quidem nobis *moralis* sanctitas, quæ inde oritur, si officium facias in eo munere, in quo constitutus es: quæque sanctitas major est, quum munus illud circa sanctas & divinas res occupatur. Verum hac de sanctitate nobis hic non est sermo. Ac omnes Christiani etiam immediate circa res Divinas versantur. Atque ego existimo, non majorem moralem sanctitatem reperiri in Ministro, sive Concionatore, cœnam administrante, aut sermonem de pietate & rebus fidei, quam in privato Christiano, qui sacræ Cœnæ digne communicat; & Verbum Dei reverenter & cum fructu audit. Si Concionator relationem habeat ad concionandum; Membrum relationem habet ad audiendum: & relatio illa in utroque æqualem sanctitatem producit. Præterea sub Novo Fœdere nullæ cæremoniæ sunt institutæ ad aliquem consecrandum; & ad ministerium quoddam sanctificandum. Nulla loca, tempora, aut personæ sunt constitutæ, electæ, aut consecratæ ad certas partes Religionis sub Novo Fœdere. Et quantum attinet ad *cæremoniam* impositionis manuum: in ea sub Veteri Testamento nulla specialis sanctitas consistebat: sic ut multi hoc facerent, qui aliis sanctitate non prælucerent: nec specialem aliquam Sanctitatem in eum conferrent, circa quem *cæremonia* illa fiebat. Vide *Num.* 8: 10. *Levit.* 4: 14. Ecce alterum exemplum. Si benedictio, qua Sacerdos exercitui Israëlitico benedicebat ante expeditionem; & post reversionem, cujus *Num.* 6: 23. mentio fit, fuerit benedictio, quæ Sacerdotio, qua tali, annexa erat; quemadmodum ego censeo; nemini licebat ex omnibus tribubus Israëlis benedictionem istam eo modo facere: & profanatio illius actionis fuisset, si alius ipsam fecisset. Sed contra, si benedictio illa à Sacerdote fieret; non tamen qua Sacerdote; & qua specialiter consecrata persona: sed qua Israëlita, ordinis gratia ipsi demandata: tunc in illa benedictione nulla singularis Sanctitas residebat. Et si alius, qui Sacerdos non erat, hoc in se suscepisset, is non ideo *actionem* illam profanasset: quanquam graviter potuisset errare; quod illud contra *ordinem & bonas leges* faceret.

Si immolatio Paschatis; & circumcisio puerorum die octavo, quippiam fuerit, quod cum Levitico Sacerdotio conjunctum erat, quod ego existimo, statuendum est; personam *consecratam* ad illam actionem debuisse adhiberi: nec ullum alium, sine *profanatione* istarum actionum, id opus potuisse facere: quia se immiscebat ministerio rei ejusmodi, ad quam non erat sanctificatus & consecratus: & ad quam omnes Judæi legitime non poterant vocari; nec qualitate præditi erant, ut ad illam possent vocari. Porro, si velis affirmare, administrationem Baptismi; & Sacræ Cœnæ etiam sic per certas conse-cratas & peculiares personas debere fier[i] quæ non solum *ordinis gratia* ad Divinu[m] illud ministerium electæ sunt: sed qu[æ] per specialem quandam Dei constitut[io]nem consecratæ & sepositæ sunt ad Sac[ra]mentorum administrationem: ita ut re[la]tivam, aut cæremonialem sanctitat[em] obtineant supra cæteros Christianos; [il]lius assertionis probatio illi incumbit, [qui] illam sententiam adoptavit. Ne[que] enim nequit Christianum per vocation[em] ad concionandi munus, ab aliis Chri[stia]nis non segregari. Hoc enim omn[...]

ionibus & officiis proprium m disputamus de quadam san- & separatione, quæ ductori- m sanctitatem (quocunque id u) confert; quam in reliquis reperire est. Ergo inquam, administratio *Sacræ Cœnæ* per as personas sit facienda: loca in edere sunt demonstranda, quæ plicationem complectuntur. Ve- : non reperiuntur: & baptizare tolo Paulo minoris fit, quam præ- 1 *Cor.* 1: 17. Et administratio xis nihil aliud fuit; quam privatæ, *consecratæ personæ* actio: & non ebat, nec aliis locis, quam prædi- *Act.* 2: 20. 1 *Cor.* 10: 11. Et n horum omnium documentum est: *Convivium Paschale* administraretur olibet Patrefamilias: atque ita isti gionis parti nulla peculiaris inerat itas. Et celebratio Eucharistiæ suc- it in locum *Festi Paschatis*: ac idcirco sdem est Sanctitatis.

Porro actiones sub Veteri Fœdere, de ibus non dubitatur, quod fuerint *cære-oniales*; aut Levitico Sacerdotio an- exæ, omnes illæ potuerunt celebrari à quovis Israëlita sine discrimine. Verbi gratia; orationes; jejunia; vota facere; proximum ad virtutem adhortari, &c. De his etiam inter Reformatos nulla est controversia.

Majoris res est momenti; & majori disquisitione indiget; qualis Ecclesiæ status fuerit sub Veteri Testamento, respectu *Doctorum & Judicum, circa regimen & gubernationem conscientiæ.* Certum est, Deum sub Veteri Fœdere certas personas & collegia constituisse, quæ de Religione & officio cujusvis Judæi in rebus obscuris judicarent: in iis suo *consilio* præirent; & ea qualitate alios Religionem docerent: ac in rebus, de quibus expresse non erant leges, suas fidei regulas auctoritate & potestate confirmarent. Quibus reliqui omnes Judæi ita obstringebantur, ut decisiones istas cogerentur suscipere. Præsupponitur enim illas directe non fuisse contrarias claræ & expressæ legi. *Lev.* 27: 10, 11, 12, 13. *Matth.* 23. Et quoniam universa Ecclesia sub Veteri Testamento ut pupilla consideranda erat; quæque tutoribus suberat, *Gal.* 4: 2. Ecclesia illa circa Doctores istos se *gerere* debebat: *ut tyrones* se gerere debent circa magistros suos & doctores: audire; tacere; & pro tempore credere; puerili, quinimmo servili spiritu affecti, *Rom.* 8: 15. Verum id speciatim huic collegio Doctorum; aut *sedi Mosaïcæ*, ut eam Christus nominat; annexum erat: ut Deus speciatim certas personas, quæ certum collegium constituebant, designasset: quæ Ecclesiam Judaïcam ea *potestatis & auctoritatis* specie, de qua jam locuti sumus, docebant, & decidebant res ad Religionem pertinentes: quinimmo leges & constitutiones de ea formabant, quas Ecclesia Judaïca observare tenebatur: atque ita suum judicium istarum personarum judicio subjicere; cum illud non *directo* & aperte pugnaret cum quibusdam legibus fundamentalibus Religionis populi Judaici. Ita ut temporibus Veteris Testamenti, *clavis scientiæ* æque in Scriptura esset, ac hodie: sed tunc Judæi certarum personarum demonstratione, certique Collegii indigebant: ad quod Deus sub Lege populum suum, Israëlitas nempe, remittebat. Ita ut in his casibus Populus Israëliticus Doctorum interpretatione & auctoritate indigeret. Cum contra de populo Novi Fœderis dicatur: alterum alterum non imbuturum; sed omnes à Deo esse instruendos, *Hebr.* 8: 11, 12.

Ita ut Doctores illi paterna auctoritate in populum Judaicum uterentur. Et eapropter Judæis non licebat Collegium istud reprobare; nec auctoritati ejus se subtrahere; & aliam personam seu Collegium subjicere, qui in Religione ductores ipsorum forent. Sed Deus clavem

scientiæ ita Collegio ei affixerat: ut, quum errarent, non quidem ipsis parendum esset: sed nihilominus primum jus illud penes id Collegium remanebat: & illud potestatem & auctoritatem servabat ut leges suæ & decisiones circa Religionem in usum deducerentur. Et quod observatione dignum est: quemadmodum Collegium istud non ideo cum potestate & auctoritate docebat, quod Judæi doctrina & sinceritate ejus Collegii probata, & approbata, illud Rectores & Ductores suos in Religione crearent: verum quod Deus ipsis illud Collegium per externa signa notum fecerat: sic etiam decisiones ejus Collegii non idcirco vim legis accipiebant; quia Judæi istas legitimas judicarent. Ita ut vis obligationis, quæ legibus illis inerat, non consisteret in revelatione æquitatis & veritatis legis & doctrinæ conscientiis Israëlitici populi facta: sed niteretur potestate & auctoritate à Deo Collegio ei datis. Sicuti Patri hujusmodi potestas est in prolem suam: & Præceptor aliquis in Discipulum habet, qui est discipulo per Magistratum, aut parentem constitutus. Et is Pater, Magisterve pro talibus non agnoscuntur nec admittuntur: quod judicemus eos vera officia Parentis Magistrive facere: quasi signum, unde nostrum Patrem & Præceptorem possumus & debemus cognoscere, foret præstatio sui officii. Sed signum illud est visibile signum. Quemadmodum Pontificii docent; Membra Ecclesiam, & Ductores ejus, per conspicua signa noscere, non autem per puritatem doctrinæ: de qua Membrorum non est judicare: ut illud secuti Ecclesiam, & illius Doctores, suscipiant, aut reprobent.

Nam quamvis nulla unquam potestas à Deo in terra sit constituta, quæ conscientias ligaret. Nec unquam homo aliquis, aut Collegium in terris fuerit, quorum doctrinæ alligaremur; excepto Verbo Dei. Nihilominus possumus imaginari, & fidelium statum nobis proponere, ut infantum & minorennium statum, quos Magistris dedimus: & qui tam parum in cognitione rerum profecerunt; ut nolimus, ut in illis rebus, ad quas præceptores ipsis dedimus, suo judicio ita utantur, ut relictis Magistris, suo Marte sapiant: aut pro ipsorum arbitrio alios eligant. Quanquam eis semper liberum sit in rebus, quæ aperte cum honestate, virtute, & pudicitia pugnant, Magistros suos deserere; quinimmo ipsis resistere.

Sed sicuti status fidelium sub Veteri Fœdere status filiorum minorennium, servitutis, & ignorantiæ erat: sic omnia jam sunt contraria. Et ideo jam tota illa œconomia cessare debet, ad statum illum proportionata & ordinata. *Habemus jam unctionem Spiritus Sancti, & omnia novimus*, 1 *Joh.* 2: 20. 27 *Et homo spiritualis discernit omnia*. 1 *Cor.* 2: 16. docetur quod *omnes à Deo docti sumus*. Nemo ergo prærogativa gaudet in Ecclesia Novi Fœderis ad alios docendum; aut quippiam Cœtui Fidelium proponendum, quod simul non debeat ostendere clarum & revelatum esse. Atque ita clavis scientiæ hodie omnibus fidelibus communicata est: quod illi omnes sint Filii & liberi Ecclesiæ: etiam Dei discipuli, *Esaj.* 54: 13. Ita ut etiam id, quod in Ecclesia Dei docetur; sciatur, u[t] per revelationem ingenio nostro factam. *Philipp.* 3: 15. *Quod si quid aliter sentiti[s] etiam hoc vobis Deus revelabit*. Nec D[o]ctorum auctoritas hic valet, aut locu[m] habet: quodvis doctrinæ animo rege[n]to se patefaciens, omnes cogitatio[nes] absorbet, quæ de auctoritate Doctor[um] in dubium possent revocari. Et ce[r] cujus utilitatis aut fructus humana au[cto]ritas hic potest esse. Quum credat[ur] Deum ipsum audire loquentem: ac qu[i] ob evidentem illius sermonis cogni[tio]nem credamus. Ubi ergo Deus ita [te]statur, ibi omnia humana testimonia pervacanea sunt. Et ideo dicitur, [un]ctionem cuncta ipsos docere, 1 *Joh.* 2: *Et quod spiritualis homo omnia judicet*. I

bi Magistralis doctrina eva- nemo mortalium doctrinam t; ubi Divina veritas con- nanis se manifestat. Quapro- Deus nullam personam aut sub Novo Testamento indica- uod nos conferre debemus: ut ex ejus ore discamus, aut intel- Atque illud velle adstruere, mum, aut Papismum introduce- emus cathedra Mosis, aut Do- Nobis Doctores non dantur, e nostram electionem nostri sint es: aut cum potestate & auctori- s doceant: aut quibus non feren- t, ut ipsos etiam doceamus: qui- a vicissim se discipulis suis subji- 1 Cor. 14: 30. 31. Itaque omni- octrina sua probanda & corroboran- S. Scriptura, & sana ratione. Ita ut ersa ipsorum vis & auctoritas docendi istat in convincendis animis, & revela- ae veritatis conscientiis humanis mani- atae, 2 Cor. 4: 2. *Declaratione veritatis ommendantes seipsos apud omnem conscien- tiam hominum in conspectu Dei*, ut auditor veritatis, non autem Doctoris auctori- tate, convictus, pronus corruat; & agno- scat, Deum in medio illius coetus versari; ubi veritas ita proponitur, 1 Cor. 14: 23. Et certe nihil ad probationem & confir- mationem veritatis facit; an hoc fiat ab aliquo, qui à Coetu Fidelium ad docen- dam & regendam Ecclesiam electus est, vel per alium quemvis. Et ideo ipsimet Apostoli nulla *auctoritate* in docendo usi sunt; nec locuti sunt ut *Magistri*, qui cum discipulis suis non obstricti disputa- re, ipsis tantum facienda praescribunt & dictant. Sed quemadmodum nullam do- minationem exercebant in fidem Sancto- rum, 2 Cor. 1: 24. sic etiam non ulterio- rem obedientiam doctrinae suae postula- bant, nisi quatenus auditores ipsam pro- barent, vers. 13. *Non enim alia scribimus vobis, quam quae legitis, aut etiam agnoscitis: & spero vos etiam ad extremum agnituros.* Et 1 Cor. 10: 13. *Ut prudentibus haec lo- quor: vos ipsi judicate quod dico.* Ideo non imperant in docendo; sed precan- tur cum lachrymis, 2 Cor. 5: 20. *Act.* 20: 31. Si itaque Apostoli nemini ul- lam doctrinam injunxerunt, forma ex- pressi mandati, quanto minus hoc conve- nit hominibus & Collegiis, quae errori- bus sunt obnoxia.

Etiam nusquam legimus; Deum nos specialiter velle regenerare per sermones hujus aut illius personae, aut Collegii per- petui: in cujus ore sermonem illum spe- cialiter collocavit. Quod tamen necesse erat, si Praedicationis & doctrinae certa- rum personarum talis ratio habenda fo- ret. Aut an quivis Doctorem illius So- cietatis, in qua educatus est, sequetur: eidemque illas praerogativas adscribet, quas nonnulli Concionatores Ecclesiae Reformatae sibi vindicant & arrogant. Verum hoc pacto doctores omnium Se- ctarum eandem potestatem habituri sunt.

Nusquam in Novo Foedere docetur: *Huic aures praebe, non autem alii, ob voca- tionem*, 2 Cor. 10. Apostolus cum qui- busdam falsis Apostolis disputat, non pe- culiari aliqua vocatione aut auctoritate nixus: sed cognitione, ministerio, fide, & diligentia. Sic contra falsos Aposto- los disputat, 1 Cor. 11. Sed nullibi di- cit, ipsos indignos esse ministros, quod non à quapiam singulari Ecclesia sint vo- cati. Verum quidem, Christum *Joh.* 10. dicere, illum Pastorem, qui non per veram januam ovile ingreditur, furem esse. Sed per januam illam nihil aliud intelligendum est, quam vera Euangelii doctrina; de qua Doctor non plene con- firmatur per vocationem, aut manuum impositionem vulgo, ab hac illave Eccle- sia: sed per vim argumentorum; & lu- men veritatis animum ejus illustrans. *Qui credit in Filium Dei, is testimonium habet in semetipso.* Et si nulla Ecclesia, aut Col- legium à Deo sit erectum, cui doctrina veritatis sit affixa: atque si ergo verum

Ovile non aliter possit cognosci, nisi ex doctrina, & alimento, quod Ovibus exhibetur. Non alio modo possumus cognoscere, quis Bonus sit Pastor: quæ vera Janua: & quænam veræ Oves, quam per veritatem doctrinæ.

Quum itaque in Doctoribus, quos *ordinis causa* institutos censemus, (id est, Deus voluit; ut nemo ad Prædicationis munus accederet, quam eo vocatus: quamvis Christianis omnibus liceat in id incumbere, ut ad illud idonei fiant. Sed Deo ordinis gratia visum, ut nemo officium istud suscipiat, quam qui ad id vocatur) nihil amplius sit, quam in reliquis Christianis, *qui Christum agnoscentes, etiam compacti sunt charitate, & in omnes divitias plenitudinis intellectus, ad agnitionem mysterii Dei, & Patris, & Christi, Coloss.* 2: 3. Et ideo ii non tenentur aliorum *disciplinæ* se subjicere: quoniam non minus sancti, & Spiritus Dei participes sunt. Contraria doctrina illam libertatem evertit, in qua per Euangelium constituti sumus. Jubemur consistere in ea libertate, in qua nos Christus collocavit: nec jurare in aliquorum verba: nec permittere, ut alligemur doctrinæ & beneplacito aliorum. Sic ut hodie nulli personæ, aut Collegio jus sit *dicere*, aut *determinare* auctoritate quadam; hoc vel illud *verum*; aut *sanctum esse, aut Deo placere, Gal.* 5: 1. *Coloss.* 2: 18. 1 *Cor.* 7: 23. Et ideo Novi Fœderis status ubique *Regnum Dei* appellatur. Et promissa libertas sub Novo Testamento liberationem complectitur ab omnibus Potestatibus & Legislatoribus terrenis: & vindicationem Gregis ab illis Pastoribus, qui cum auctoritate & dominatione Oves pascunt. Ut solus Deus noster sit Pastor, *Ezech.* 34: 10, 11. *Jer.* 31: 33. *Hebr.* 8: 10. 1 *Petr.* 5: 2. Et ideo omnes canones, decreta, decisiones Classium & Synodorum, quatenus *spiritualia* & mere Ecclesiastica sunt, & à regimine Politico separata, non majoris apud Christianos debent esse ponderis, quam nudæ *declarationes* fidei & sententiæ istorum, qui in Concilio eo præsentes, decretis istis assentiuntur. Et falsus Propheta à nobis ducendus est, & Diaboli spiritus; qui urget & instat, suam doctrinam, (quanquam etiam vera foret) admittendam esse: ni ejus rationes det, aut eandem cum rationibus Cœtui proponat. Hoc enim non est docere; nec ministerium in Ecclesia Dei, sed Magisterium ibidem exercere; & constitutiones expressaque mandata dare. Quivis, sive ille sit Doctor, sive Membrum, de doctrina sua pro captu suo statuat: & eandem tam bene fundatam, & tanti ponderis esse judicet, quam de ea in conscientia convictus est: eamque alios doceat, & inculcet, ut doctrinam Dei Verbo conformem: ac eo fundamento demonstret, alios obligari illam suscipere. Sed per formam *mandati*, quod à majori potestate & auctoritate descendat, istam aliis proponere: in Reformatis Ecclesiis inauditum est.

Absurdum itaque, ne quid gravius dicam, quosdam inter Doctores tam Magistraliter testimonia sua de veritate aut falsitate, Sanctitate aut heterodoxia alicujus doctrinæ, aut libri dare: nullis ibi rationibus, aut S. Scripturæ locis additis. Nec minoribus ineptiis peccant, qui Decretis & decisionibus Classium & Synodorum reliquos Christianos invadunt, volunt eos istis subjici; antequam ipsos, non dico, convicerint; sed priusquam informare de veritate, aut instituere studuerint. Quinimmo illi, qui sine suffragio populi dictaturam exercent, ut ipsorum opinio in Ecclesia valeat, hi sunt: qui omnes collationes fugiunt: & id unice agunt, ut magnas sibi catervas eorum comparent, qui ineptissimi sunt ad judicium de his ferendum: & ita numero non pondere suffragiorum certent. Atque Ecclesia monenda est, ut liberum suum statum plene addiscat agnoscere: nec se auctoritati humanæ dedere, servorum

mor

ecundum judicium alterius, seu
, sive privati Membri, senten-
n ferre; partibus se addicere;
m iis prægravare: & dignitatem
hristiani illa contumelia afficere;
& sententia aliorum, quasi ipso-
gistri forent, & in doctrina ob-
sinant circumagi. Multo magis
dum, ne per negligentiam exci-
dona, & gloriosum ac liberum
tum; in quo Deus eam consti-
ne perpendendi, tuendi, & con-
.; in istum sui contemptum inci-
fingat se nullam cogitationem bo-
ut rectam dispositionem in animo;
cem statum apud Deum; aut con-
ionem in fide posse consequi: ni
orum ministerium intervenerit.
non eo dicuntur, quasi ordinem ex
esia velim tollere. Censeo, quem-
, qui Membrum Ecclesiæ se adscri-
assus est, eatenus se judicio Ecclesiæ,
llis, Synodique subjicere; ut ordini
Ecclesiasticæ censuræ, juxta senten-
s Doctorum & Moderatorum Eccle-
e parere necesse habeat: si de æquitate
veritate judicii ipsorum sit persuasus.
in aliter sentiat, ne eidem ordini & de-
isionibus repugnet: sed separet se; &
is adjungat, apud quos sperat se melius
salutem suam operaturum.

Etiam in opinione ista, nimirum in Concionatorum doctrina; consolationibus; adhortationibus; claudendo, & recludendo Regno Cœlorum; benedictionibus, quæ Cœtui fidelium fiunt, & conjugiis, auctoritatem ullam esse, quæ externis signis vocationis, & administrationis ejusdem muneris nitatur; tanta residet absurditas, ut semetipsam destruat. Nam ut propius pedem conferam, & pressius urgeam, primo; quinam sunt illi Doctores, qui cum auctoritate instituant? Nempe *orthodoxi* sunt. Verum qui illi? Et quis eos designavit? Si per doctrinam nobis de auctoritate ipsorum judicandum sit; & si is characterem Legati Dei ad populum habeat; qui Domini sui & Magistri opinionem fideliter proponit. Sequitur inde; nos illius doctrinam prius cognoscere, quam potestatem, & auctoritatem docendi. Atque ista doctrina Doctoris pro bona æstimata, & in animum bene demissa, efficacius nos afficit, quam omnis potestas & auctoritas, quæ ab adversariis nostris Doctori inesse dicuntur: & qua auctoritate fideles facile carent; quia post agnitam veritatem nullius est usus. Deinde num etiam alius Doctor auctoritate illa, de qua jam disputatur, præditus existit, quam qui Veræ Ecclesiæ Doctor est? Ac an penes illos solos Doctores potestas & auctoritas docendi residet. Verum hoc perinde est, ac si diceres Viro sapientissimo imperium in omnes reliquos homines competere; nec interim aliquem demonstres, qui sapientissimus sit; *quique per signa externa possit cognosci: quemadmodum subjecti Regem suum cognoscunt.* Cujus quæso usus est, declarasse, ejusmodi potestatem Dei in mundo esse: cum cujusvis judicio relinquitur, hunc vel istum pro sapientissimo habere: & potestas ea non tam in illo præcedit, quem sapientissimum judicamus: sed illa potestas judicium nostrum potius sequitur; ac per nostrum judicium in ipso collocatur. Si dicas, nihilominus ante jus illud sapientissimo viro competere: non considerato, an eum pro sapientissimo habeamus, nec ne. Quale quæso illud jus est, quod nemo in conscientia agnoscere tenetur, nisi qui de eo persuasus sit? Quæ illa auctoritas, aut potestas in alio, quæ à meo judicio tota pendet? Imo quæ non solum à meo judicio pendet; sed quæ cognita nullum usum præstat. Nec enim Doctoris *auctoritas* facit aliquid ad illum convincendum, sed sequitur istud. Et tum porro quæritur, quousque, & in quot capitibus & articulis Doctor à nobis orthodoxus sit judicandus, antequam is pro Doctore cœlitus misso habendus sit. Et quum se-

mel ipsum respectu illorum articulorum recepimus, ulterius quærendum; quousque auctoritas ejus & mandatum, ut Legati Dei, se extendat, quantum ad multas alias fidei controversias, quæ quotidie emergunt. Aut etiam propter eos articulos, in quibus nostra, aut illius, quem ut Dei Legatum admisimus, fides & sententia immutatur. Mira quidem Legationis species, & litterarum assertoriarum (quæ vulgo credentiæ vocantur) ubi personæ, quibus cum Legato isto quid tractandum. mandatum Legati, & fidem in negotiatione, non fundant in literis assertoriis; sed in nostra fide, ipsum omnia emergentia negotia expedire secundum Domini sui instructionem & mandatum. Nec cujus potestas & character ex mandato profluit, quod ei à Domino suo datum: & qui vi illius mandati pro Legato cognoscitur & agnoscitur: sed qui ideo pro Legato suscipitur; quod instructionem suam, ex cujus præscripto ipsi agendum, interpretatur & explicat, prout illi explicant, ad quos missus est. Ita ut pro Legato recipiatur, non ob literas assertorias, & alia, quæ extrinsecus cognosci possunt: sed ex propositis, quæ facit. Quum ex aliis signis de ejus mandato non liqueat: quasque propositiones quivis facere potest, dummodo aditus ipsi ad Regem pateat: ac quem aditum quilibet, (quum omnes Deum in Verbo suo loquentem audire possimus) æque ac hic, qui pro Legato se gerit, nancisci potest.

Velim quidem etiam ulterius illuminari & instrui, an Doctoris auctoritas etiam eousque se extendat, ut valeat etiam, quum libros conscribit: curru, aut navi vectus ad pietatem adhortatur & instruit: ægrotis decumbentibus commemoratione justitiæ divinæ animum terroribus repleat, aut quidem eos minatur & consolatur? Quid de auctoritate Doctoris censendum sit, qui in fundamentali errore hæret: aut qui Doctores sunt Ecclesiarum, quas non posse tolerari credimus, & cum ipsis fra-

ternitatem exerceri? Licet enim videa-
tur nullam auctoritatem in talibus esse
agnoscendam: ratio tamen nobis est cre-
dendi, quosdam Doctores hoc non ita
intelligere: quod recenti memoria Do-
ctores Membra quædam cujusdam Socie-
tatis, à Publica Ecclesia separatæ, one-
rarent; & molestias crearent, quod non
crederent Excommunicationis fulmen,
occlusionem & apertionem Cœli: quod
à Doctoribus separatæ istius Ecclesiæ
fiebat, cum *auctoritate* fieri: nam quidam
Doctores, & quædam membra in illa se-
parata Ecclesia non poterant aliis ejusdem
Ecclesiæ Doctoribus & membris suffra-
gari, nec credere, apud eos hujuscemo-
di jus clavium esse. Ob hanc opinionem
à nonnullis Doctoribus publicæ Ecclesiæ
accusabatur, quasi isthæc separata, & in
Republica hactenus tolerata Ecclesia no-
vo teneretur errore; quique inter alios
forent reprimendi. Atque ideo hoc ex-
presse inter alias quæstiones relatum erat;
super quibus suspecta Membra & Docto-
res declarare se tenerentur. Ita ut Do-
ctores publicæ Ecclesiæ, quibus cura hu-
jus rei erat, crederent, singula Memb
separatæ illius Ecclesiæ hoc de Pasto
bus suis censere, obstringi. Itaque ar
trabantur jus Clavium Doctoribus
clesiæ separatæ competere. Quæ e
ratio postulandi, ut quidam Doctor
Membra istius Ecclesiæ hoc declara
quum publicæ Ecclesiæ Præsules
quæstiones has nonnullis Pastorib
Ovibus Ecclesiæ, quæ divortium
blica fecerat, proponerent; non
rent, separatam eam Ecclesiam ju
Clavium carere, idque credendum
bris omnibus illius separatæ Eccl
alioquin illam Ecclesiam impuriorer
bendam si à fide hujus articuli sese s
geret. Si dicas, ipsos jus Clavium
re, quum eo bene utuntur: perinde
ac si dicas, aliquem esse fide dignum, c
do veritati litat. Aut cuidam in ali
se imperium; qui solum *juste regend*
test

n istam adipiscitur: & ubi illi, qui-
ndum est, non ulterius iis obli-
quam quatenus ista suo judicio
i sunt. Quæ peculiaris hæc po-
? Et nonne illa singulis Mem-
petit? Excepto; quod hæc re-
non conveniat huic casui. Esto
paratam illam Ecclesiam non esse
Ecclesiam: tunc casus hic non po-
i; bonum Clavium posse esse
n illa Ecclesia.
et etiam quari; quid credendum
e auctoritate eorum Pastorum, qui
clesia tantum electi sunt: non au-
mpositionem manuum & confirma-
n acceperunt: atque ita *consecrati*
unt? An etiam apud eos clavis scien-
Regni Cœlorum sit. Si hoc verum
, dicendum, penes Plebem Eccle-
iam & singula Membra Clavem il-
reperiri. Qui enim per Electionem à
be jus Clavium Doctori posset dari:
pud ipsam jus illud non *resideret*.
Num forte etiam verum; Deum istud
gum Christianis imposuisse, ut per os
ræconis in Concionibus ejus sint docen-
i: & ejusmodi Doctrinam specialiter à
Deo confirmari; ac ipsos speciali reve-
entia erga istum docendi modum debere
affici, quamvis res exigui momenti do-
ceret, & auditor ejus Magister & Doctor
posset esse. Videtur mihi æque levi ra-
tione niti: quam si quis, qui probe calle-
ret legere & scribere, tamen lege obstrin-
geretur singulis diebus adire Magistrum,
ut id addisceret, licet sæpius melius pin-
geret suo præceptore. Censeo itaque
Christianis curæ esse debere, ut quam sæ-
pissime concionibus intersint, ad cele-
brandam communionem Sanctorum; &
ob preces publicas: non autem tam do-
ctrinæ gratia, propter multos; qui jam
subacti sunt in discernendo bono & malo.
Ratio etiam reddenda esset; quare magis
teneremur Concionem Præconis quam
prælectionem Professoris Theologici
frequentare; ubi tamen multi raro præ-
sentes sunt. Adversarii nullum allegant
Scripturæ locum, unde pateat; Deum
peculiariter per verbum à Pastore prædi-
catum nos velle regenerare, & Spiritum
Sanctitatis nobis impertiri. Est etiam
crassa & admodum carnalis opinio, do-
ctrinæ, quæ sit ex scripto, minorem in-
esse veritatis probationem, quam in eisdem
verbis est, quum viva voce pronuncian-
tur. Eadem verba à Pastore prolata magis
convincere: quam quando ipsa à privato
Christiano pronunciantur. Præterea velim
mihi explicari; quid proprie per prædi-
cationem sit intelligendum. Et an præ-
dicare, ex usu Verbi Divini, significet
Sermonem ad Congregationem Fidelium
habitum? Quod equidem non credo.
Habetur quidem Rom. 10. *Qui credent,
quum ipsis non prædicatur.* Sed absurdum
hoc intelligere ea de prædicatione, de qua
nunc nobis sermo. Apostolo solum ani-
mus est demonstrare; vocationem Ethni-
corum ad Communionem Euangelii non
fieri nisi voluntate Dei, & Ejus mandato.
Quare neminem Gentiles ad Communio-
nem Christi posse invitare, quando Deus
id non præcepisset. Exprimebat illud
Apostolus per hæc verba; *qui prædica-
bunt, quando non sunt missi.* Aut dicen-
dum est; verba ibi fieri de missione Apo-
stolorum: qua cum missione vulgarium
Doctorum in Ecclesia constitutio, eorum-
que continuata successio nihil commune
habet. Quum itaque Deo placeat, ut
Pagani gratiæ Christi essent participes:
voluntas illa Dei, & Euangelium ipsis
erant annuncianda, si credituri forent:
& ad quam Fidem Deus Ethnicos ab
omni ævo prædestinaverat. Hocque
Apostolus sequentibus verbis exprimit:
quo pacto credent; quum iis non prædicatur.
Per verbum *Prædicare* annunciationem
Euangelii significans; sive ore illud fiat;
seu per epistolas; sive per privatas admo-
nitiones. Et quod 2 Cor. 18. dicitur, *Deum
ministerium propitiationis Apostolis dedisse:*
id aut singulare quid est; & Apostolis
pro-

proprium: aut omnium Christianorum est, *administrationem conciliationis* hominis peccatoris cum Deo per Euangelii doctrinam in se suscipere: sicuti quemvis decet Christianum proximo viam salutis indicare: & Euangelium, quod in se ministerium propitiationis complectitur, annunciare. Licet non quemque Christianum deceat se in Ecclesia pro *Doctore* gerere: sed per legitimam vocationem ad munus illud sit vocandus.

Quod allegent textum *Act.* 6: 4. *Verum nos Apostoli perseverabimus in precibus, & in ministerio Verbi:* nullius est ponderis. Quoniam non negatur, rationem & ordinem requirere; ut quis, qui aptus est ad docendum, in eo ita *vacet*; ne per munera minoris fuctus inde *avocetur.* Sed quid facit hoc ad probationem ejus: nempe specialem potestatem, auctoritatem, & *characterem* in Prædicandi munere ita inesse: ut nihil commune habeat cum docendi officio singulorum Christianorum, quo tenentur omnes fratrem & proximum erudire & hortari ad pietatem: quod tam alienum à veritate, quam absurdum est tueri Eleëmosynarum distributionem, quæ à Diaconis fit, nihil commune habere cum illa, qua singuli Christiani defunguntur. Privata autem Membra, Pastorem eligentia, eo ipso se non privant jure docendi alios, & ad pietatem excitandi: non magis, quam singuli subjecti Magistratum eligentes, non idcirco renunciant juri domesticas res administrandi; quatenus natura, & jura imperii illud concedunt. Et Imperium Magistratuum, & privatorum est eadem Regiminis forma: quamvis illa ob certas rationes à Deo dicatur profecta: hæc autem ex hominibus oriri.

Diutius hisce immoratus sum: quia *error*, qui circa id negotium in Ecclesiis nostris Reformatis committitur; & qua Doctorum, qua auditorum, tantus est; ut non solum religionem in eo collocent: atque ita *opus* istud *operatum* pro parte Religionis sumant: sed quod videantur eo totam Religionem comprehendere. Atque ita in nostris Ecclesiis, Pastores concionando, Membra auscultando peculiari modo arbitrentur Deum colere. Et ut huic *operi operato* major tribuatur dignitas: Pastoribus in eo Ministerio prædicandi versantibus *Divinam* quandam auctoritatem adscribere conantur, mandatum & commissionem: qua ipsorum verba, qualitate ista Doctorum prolata, consideranda sunt, ut alius omnino *valoris* & effectus: quam quando eadem à privato Ecclesiæ Membro pronunciantur. Quinimmo expresse docemur, Membra teneri judicium Doctoris de quæstionibus fidei sequi, quum Doctori suam opinionem non possunt persuadere. Ac jam eo perventum est, ut omnes, qui huic *opinioni* repugnant, pro magnis hæreticis & hominibus *profanis* palam deprædicentur: qui prædicandi munus ex Ecclesia volunt abolere; & sanctam Dei institutionem, quæ ad exædificationem conscientiarum tot hominum simplicium conducit, evertere: potestatem autem & mandatum docendi omnibus communicare: atque ita *confusionem* & perturbationem rerum in Ecclesiam Dei invehere. Quum tamen illud nunquam nobis in mentem veniat. Ac concionandi officium Divina censeatur esse constitutio (veluti Magistratus munus est) & maximi fructus in Ecclesia Dei: & præcipue iis utile, qui magis ex auditu concionis ædificantur; quam ex Bibliorum lectione; nec non probati alicujus Scriptoris. Quisque hac in re semetipsum exploret. Præterquam quod docti indoctique; pueri atque viri in Spiritualibus; communionem Sanctorum; & conjunctionem multarum precum obstringantur exercere. *Hebr.* 10: 25. *Ne mutuas nostras conventiones omittamus; quemadmodum quibusdam mos est,* &c. Verum hac de re satis disputatum sit. Porro continuabimus tractationem de *superstitione.*

Gene-

eralia jam fundamenta dedimus, *superstitione* possit judicari. Sed n à multis hac in re erratur, & *uperstitiosa* habeantur, quæ proprie ; & quia per ignorantiam illam hismata oriantur: etiam in specdam de ea dicemus.

o, non est *superstitio*, quum Chriecclesia nonnulla *symbola* instituit pat, quibus spiritualis aliqua res atur. Vestis alba Pastoris, quum natur, ut puritas denotetur, ad specialiter adstringitur, proprie & nsiderata, non est *superstitio*. Etiam templo imposita, aut sepulchro: eo tantum indicare volumus; temChristianis esse locum conveniendi: rsonam, cujus cadaver ibi conditum, de in Christum mortuam esse. Nec m ad *superstitionem* referendum est, signum crucis quidquam benedicere: o signo cogitationes nostras exprimaus, quas habemus, in persona in Chrinomine benedicenda: ita ut *signum* pro *ultis* sit *verbis*. Mille ejusmodi *symborum* species in Papatu vigent, quæ prorie non ideo rejiciendæ sunt, quasi *per se superstitiosæ* forent: dummodo in iis Religionem non collocemus; nec facta sint signa, in quibus ac per quæ putamus nos Deum colere: atque ita denuo carnalem Religionem introducamus; quemadmodum in Papismo hoc fit. Patriarchæ enim etiam sub Veteri; & Apostoli sub Novo Fœdere *Symbolis* usi sunt: verbi gratia; manuum impositione. Hoc autem per se malum non est: ut quivis concedit; & ratio ipsa dictat. Usus enim symboli aut signi, ad spirituale quid significandum, nihil aliud est: quam si quis inscribendo *characteribus* uteretur: *& uno charactere multas res, aut verba exprimeret.* Res autem, uti dictum est, malæ fiunt; quum ex carnali Religione descendunt; in eam vertuntur; aut superstitiose usurpantur: quum in usu istorum *symbolorum* sanctitatem quandam nobis fingimus; & imaginamur, Deum per usum eorum *symbolorum* peculiariter coli: & ejusmodi cultum Divinum, qui per multa fit *symbola*, Deo acceptiorem esse. Periculosissimum est multa *symbola sacra* in Religionem introducere: quod Plebs Ecclesiastica, per externa duci solita, plurimum externis illis signis immoratur; & gesticulationibus & gestibus se Deo suo servire arbitratur. Hoc autem cum fit, mera superstitio habet locum. Homines sunt corrupti, & adeo carnales; ut ægre se ad istam spiritualem Religionem, quæ in Novo Fœdere sola locum habet, attollere possint. Quum tamen aliquam Religionem exercere velint; in corporalem & irrationalem cultum Divinum incidunt, qui ab omnibus nondum regenitis facile adhibetur. Et censeo cunctos auctores omnium eorum *symbolorum sacrorum & cæremoniarum* in Ecclesia hujusmodi carnali spiritu ductos fuisse. Et qui à tali spiritu impulsi sunt; plurimum illis ejusmodi religio arrisit. Sed quoniam ista cæremoniarum genera per se *superstitiosa* non sint, non propterea factiones & schismata in Christianis Ecclesiis, in quibus ea reperiuntur, facienda sunt: quando nihilominus præcipuum retineri potest. Oculos hic conjicio in regnum nobis proximum; ubi propter paucas quasdam *cæremonias* magna inter Christianos viget asperitas, animorum, & studiorum dissensio, qui cæteroquin in capitibus fidei conspirant. Ubi hujusmodi *cæremoniæ* non existunt; non opus est eas introduci. Et quum animadvertitur, nonnullos illis abuti, abrogandæ sunt, quantum commode fieri potest. Commode abrogare appello: quum majore cum fructu tolluntur, quam observantur. Et hoc pendet à judicio virorum piorum & moderatorum.

Inter *superstitionem* etiam non numerandæ res corporales, quæ ab hominibus repertæ sunt ad animos hominum melius ad *devotionem* præparandos, aut in ea detinen-

tinendos. Præsertim quum res istæ natura sua animum hominis ad tranquillitatem, quæ animi dispositio in Divino Cultu desideratur, adducunt. Exempli gratia, nigræ vestes; cantus modestus & gravis; blandiens, aut mentem commovens vox inter orandum, aut Verbum Dei legendum; certus corporis status: quæ fere apud omnes nationes modestiam & gravitatem exprimunt. Ad has res omnes illæ actiones, & formulæ loquendi referendæ, &c. quæ fere quasi naturaliter profluunt ex *religiosa* quadam animi *dispositione*: ut sunt gemitus; genuum flexiones; erectus corporis status inter preces; femoris, aut pectoris percussio præ dolore, quod Deum offenderint. Satius quidem fuisset res illas per Ecclesiasticas constitutiones Cætui Fidelium in publico Cultu Divino non præscripsisse: & id libertati cujusvis Membri Ecclesiæ reservare: quum illud non magnam confusionem; & inde contemptum Religionis descendentem inferret: existimo autem Ecclesiæ Rectores non facile eò venire debere, ut externos gestus in Christianorum cultu legibus moderentur: quia res illæ per leges & constitutiones mandatæ, non semper cum illa animi Christianorum *dispositione* conjunctæ sunt: unde externas illas actiones ut naturales oporteret procedere, & cujus signa sunt: ita ut res eæ, ab interna mentis dispositione separatæ, tum *actiones* fiant sine anima: & pro cæremoniis, quinimmo pro parte Religionis habitæ, in præstigias risu dignas degenerant. Quemadmodum novimus conductos illos ploratores, qui apud cadaver, quum efferretur, acerbe flebant, tandem abolitos esse; quod res foret risu dignissima.

Credo tamen bonam intentionem, ad ædificationem Ecclesiæ facientem, & ad defensionem bene *constitutæ publicæ* Religionis, multas hujusmodi externas actiones & mores in Ecclesiam Dei introduxisse; & ibidem adhuc retineri. Et istæ potissimum sunt res & actiones illæ, quæ sunt signa dispositionis animi, qui *fingitur* in quovis Christiano esse debere, quando cultui Divino vacat: veluti sunt; reverentia erga Verbum Dei: humilitas, quum inter preces coram Deo comparemus: etiam sedatus animus & consideratus, pœnitentia, resipiscentia; animus contritus ob peccata, &c. quorum communia externa signa non sine ratione per Ecclesiasticas constitutiones Plebi Christianæ cum fructu præscribi possunt: veluti status; aut genuum flexio inter orandum; si Sacra Pagina legatur, capitis detectio: nullarum sacrarum cantionum in Ecclesiam Dei admissio, quam quæ certam metri & toni speciem contineant, v. gr. tardiores modos & remissiores cantus.

Huc allego etiam certas precum *formulas*, quæ in publico Cultu Divino usurpantur. Multi putant, spiritum Doctoris per illas *formulas* nimium adstringi. Nec etiam omnibus temporibus, occasionibus, & personis posse applicari. Ut eis irrationalis & carnalis Religio in Ecclesia Dei existat: per quas à Deo rogantur res non necessariæ eo tempore: nec ulla fit mentio rerum, ad quas Dei benedictio summopere requiritur. Verum hæc *incommoda* nulla sunt; aut facillime *vitanda*. Non majus est incommodum, Pastorem formula precum in publico Divino Cultu obligari: quam Auditores orationi Præconis adstringi. In precibus publicis aliarum rerum non est facienda mentio, quam in quibus Cœtus Christiani officii causa consentit; & in quibus unanimis & unius affectus debet esse. Ac ideo Doctor vel Ductor de nullis rebus in precibus publicis verba facere debet, ad quas singula Membra Ecclesiæ non possint dicere *Amen*. Etiam ex animo possumus orare, licet Concionatores preces ex propriis cogitationibus non forment. Infinitæ absurditates fiunt, quum Pastor nulli formulæ devinctus est. Sæpenu-

orationi suae ejusmodi res im-
quae singulares solum opinio-
ligione complectuntur, in qui-
nbrorum Ecclesiae libertas con-
fidei non est imminuta, & quae
es ideo in Ecclesia tolerantur:
cclesiae Membra itaque ab illius,
precando verba praeit, sententia
pantes cum Pastore non possint ora-
nec preces ejus confirmare voce
. Si aliquid in Formulis reperiatur,
non semper quadret: facile id prae-
potest. Et quum Psalmos Davidis
nus ordine; aut etiam promiscue:
semper etiam ad rem facit, quod hic
ille versiculus ejus Psalmi complecti-
. Et qui formulas oppugnant, non gra-
ntur singulis vicibus precationem suam
ratione Dominica concludere; quae ta-
en Formula est.

Non etiam *Superstitioni* adscribendum
st; quum spiritualis dispositio mentis in
netro, aut instrumento Musico, sive in
privato, seu in publico Cultu Divino ex-
primitur, aut juvatur. In spirituali sua Religione quid facere, quo spiritus & corpus exhilarentur, & animus ad cultum aptior reddatur, hoc nemo *Superstitioni* imputare potest. Et ipsemet praecipit Jacobus, ut, si quis hilaris sit, Deo Psalmo canat, *Jacob. 5. Coloss. 3:16.* inquit Apostolus, *Docete & commonefacite vos mutuo Psalmis, & hymnis; & spiritualibus cantionibus, canentes Domino.* Si cantus in Religione sit licitus: quare non etiam Organum; ac etiam aliorum Musicorum instrumentorum usus? Dummodo quisque sibi ab errore eo caveat, ne credat, Musicam velut opus operatum etiam partem Divini Cultus constituere; quemadmodum sub Veteri Foedere.

Non etiam superstitionis loco habendum, quando, ut res certa in Religione in magno honore habeatur, & conservetur; & si res id mereatur (nam haud dubie cunctae Religionis partes non aequalem praeparationem, & aequalem spiritualem animi elevationem desiderant) quibusdam singularibus externis signis & gestibus utimur. Secundum naturam est, ut pretium illius, quod magnum & sanctum ducitur, per externas aliquas notas testemur. Quia conjugium apud omnes moratiores gentes magni fit: etiam ab omni aevo, apud cunctas nationes moris fuit, ut illud cum nonnullis *solennitatibus* celebraretur. Inauguratio, Coronatio Regum, &c. semper etiam magna cum *pompa facta*: & non verbis solum solemus alicui peculiarem quandam reverentiam exhibere: sed eo semper externi nonnulli gestus & caeremoniae accedunt. Sic etiam in Religione sub Novo Foedere aliquas externas caeremonias censeo non omnino esse rejiciendas, quae indicent magnam existimationem, quam huic vel illi Divini Cultus parti deferimus. In multis Ecclesiis solet fieri, ut Verbum Dei solum detecto capite exaudiatur legi. Alii hoc faciunt, cum audiunt, vel legunt Decalogum. Sic reperiuntur, qui Sacramentum S. Coenae flexis genibus accipiunt: nonnulli solum sedentes: quidam stantes. In aliquibus Ecclesiis solus Pastor Panem & Vinum distribuit; in aliis autem etiam Presbyteri Vinum distribuunt. Non dubito, quin ex illis considerationibus, multi alii ritus, &, ut ita dicam, *caeremoniae* in Christianas Ecclesias irrepserint, quas non auderem absolute reprobare. Quanquam putem istas Ecclesias, quae paucissimis utuntur, etiam minima pericula adire incidendi in *Superstitionem*. Quoniam homini corrupto maxime proclive externis nimium inhaerere; atque iis adeo occaecari, ut tales *caeremoniarum* species communiter sine debita animi commotione fiant. Verum etiam ab altera parte in multis amore pacis conniverem: neque ob hanc vel illam *caeremoniam*, licet non optima ratione, nec fundamento foret nixa; dum vacaret *superstitione* (quod certe potest fieri) scisma in Ecclesia facerem: neque à Publicis Ecclesiis me se-

segregarem. Non plura hac de re dicam: atque ita hanc partem tractatus finiam.

PARS QUINTA.

Utrum peccatum Idololatriæ & Superstitionis, quæ in Papatu committuntur, ejus formæ & pravitatis sit, ut Summa Potestas Fœderatarum Belgicæ Provinciarum, qualibet in suo territorio, easdem ob magnitudinem mali, quod Idololatriæ illi & Superstitioni inest, extra rationes Boni aut mali publici, quod ex ea tolerantia in Rempublicam possit redundare, non possit tolerare.

AD rem hanc in Tractatu ordine, & in meam ipsius, & aliorum instructionem, quorum interest, deducendam, quædam præmittam. *Primo*; in Papismo *Idololatriam* in specie committi. *Deinde*; *Idolomaniam* Papistarum non tantam esse, quanta est Ethnicorum. *Tertio*; Ecclesiæ Romanæ sectatores revera quidem *Idololatriam* committere: verum ipsos negare ista *formalia*, quibus aliquid pro Deo colitur, quod revera non est Deus: atque ita pernegare aliquid pro objecto *adorationis* suæ sumere, quod *distincta* signa habeat in Pontificiorum intellectu, quibus à Vero Deo distinctum est. Quod tamen omnes Pagani in sua *idololatria* concedunt. Quoniam negant se illum Deum colere, quem nos per *certas notas* secernimus ab omnibus *falsis* Diis. Pontificii autem in Missa sub intellectu *verorum signorum* ejus, quod reipsa Deus & adorabile est, quippiam reipsa adorant, quod revera non est adorabile: quia ad veras notas illius, quod pro Deo adorandum est, *falsa signa* addunt, quæ destruant (sine tamen ipsorum intentione) prædictas veras notas: & faciunt, ne possint quadrare in istud verum Numen, quod adorare præ se ferunt. At gentiles præter hoc sub notis & signis falsorum Deorum; & per istas notas & signa juxta ipsorum Gentilium sententiam, à Deo Christianorum distinctorum, (quia negant illum esse Verum Deum, qui suis notis & signis à Christianis pro vero Deo declaratur) idolum adorant. In prioribus hujus Tractatus partibus actum est de rebus iis, quæ enunciatum hoc illustrent. *Quarto*, *Idololatriam* in Papismo magnum esse peccatum, quod quidem per maximum errorem fit: non tamen ita *peccatum* est *contra conscientiam*, ut scientes se in illo cultu peccare, tamen contra propriam conscientiam eandem committant, atque in ea perseverent: quum tamen *idololatria* Judæorum non fuerit ejusmodi peccatum. Ita ut per contumaciam contra expressa mandata; quinimmo contra expressa ipsorum promissa, probe ab illis intellecta, proque iis admissa, *idololatriam* committerent, ac ita per *contumaciam*, & data velut opera peccarent. Non dico hæc, ut peccata Papisticæ idololatriæ extenuem: sed alias ob rationes. Ignorantia enim sæpe peccatum coram Deo auget: quia alias stupidi longe felicissimi forent. *Quinto*; Deum istius regionis incolas velle punire, ubi peccata non convenienter prohibentur & arcentur. *Sexto*; legitimum esse morem in Christianismo, quasdam peccatorum species amovere; corporalibus pœnis & mediis ad id adhibitis: quod Mennonitis opponimus. *Septimo*; Magistratuum officium esse, non solum illa peccata per vim prohibere, quæ *immediate* pacem Reipub. turbant: verum etiam alia commissa; quorum frequentia, orta per corporalium pœnarum neglectum contra eadem exercitarum, Deus minatur se Terras ob omissionem Magistratuum puniturum. An peccata *idolola-*

ificiorum etiam inter illa sint , postea disquirendum erit. varias rationes & causas posse quare Christianus Magistratus liquod, quod extra illas rationes et tolerare, in suo Imperio posprohibere nec punire: quas præ- & ad rem facientes rationes enuo.

mo; Magistratus malum aliquod cessitate impunitum dimittere, & non prohibere potest: nempe,cum t, ut prævideamus, per pœnam & bitionem mali corporalibus mediis em & in perniciem Reipublicæ relaturam calamitatem Statui immine- Hoc pacto David non puniit cædem bi. Et Christus concedit, ut abstimus ab admonendo proximo: ac comendat id, ut cum prudentia ad illud mus progrediamur; & tunc ab eo abstieamus, cum justus metus est, ne per adnonitionem nostram acerbam ejus iram n nos excitemus. *Ne rosas objicite porx, ne contingat, ut se convertentes vos dilaient.* Jus puniendi propter homines est: non autem homo ob pœnam. Ut non sit Magistratus officium, malum permulctas & alias pœnas prohibere, quum hoc cum interitu Reip. commixtum foret. Nemo se obstrictum arbitratur, ut gubernatorem ob commissum scelus in mare præcipitem det; quum videt, si careat gubernatore, navim scopulo illisum iri. Hæc res alibi latius tractata est. Necessitates variæ sunt: unam autem adferam, quæ ad quæstionem referri potest; quam in manibus habemus. Quum, ad nos contra hostes defendendum, quibusdam hominibus, aut locis, & propugnaculis, vel etiam reditibus & emolumentis carere non possumus: verum ea necessaria judicantur ad nostram tutelam: licet istis commodis nobis frui non liceat: nisi quædam mala permittantur: quæ sequuntur istum commodorum usum. Hoc in Scholis dicitur *per accidens* legitimum istius rei usum sequi, quæ per se bona est. Sic licet opera magni Ducis, quæ summe nobis necessaria est, & quo carere non possumus, ni Rempub. velimus in maximum discrimen conjicere, uti: licet ejus opera uti non possimus, ni ipsi concedamus *exercitionem* idololatricæ suæ Religionis. Eodem pacto Legatis usus sui Cultus Divini permittitur. Sic in urbibus bello superatis exercitium Papisticæ Religionis toleratur; si urbes illas haud aliter, vel saltem non tam cito, quam quidem ex usu & commodo Reipublicæ foret, nequeamus expugnare. Ita etiam admittimus honestam mercaturam, *industriam*, & emolumentum, quæ in urbem quandam, aut regionem certi homines invehunt, qui Religionem exercent, quam citra necessitatem affirmabo non posse tolerari: & quorum mercibus & quæstui, quæ inferunt, Status carere nequit: qui eo tantum virium amitteret, ut hostibus non posset resistere: nec publicum Cultum Divinum protegere. Atque hæc de necessitate sufficiant.

Quandoque etiam malum aliquod in Repub. ferendum est propter *charitatem* erga proximum: ac hoc præcipue locum habet in peccatis, quæ non fiunt contra conscientiam: qui per errorem peccantes, se Deo rem gratam facere arbitrantur: & tamen directe nec contra Rempub. aut proximum peccant: sed qui perverso Dei timore, animum suum contra leges & Placita Publica *obfirmant*: ut prævideamus, nos levibus pœnis nihil effecturos: verum ut, ad Placita & Auctoritatem Imperantium defendendam, pœnæ sint asperandæ: atque ut illi, qui errore peccant, durius sint tractandi, quam *malum per se* meretur. Nec putem maxime fervidos nostros zelotas hac de re censere, Pontificiis exercitium Religionis suæ interdicendum esse Pœna capitali, & publicatione bonorum indicta. Et nihilominus accidit, ut homines tanto zelo pro exercitio suæ Religionis ferantur: ut Placita,

citá, & mulctas, quæ variis temporibus Prætori dare coguntur, vilipendentes, malint bonis, patria, ac vita privari: quam id prætermittere, ad quod se conscientia autumant obstrictos. Ita ut Rectores vel misericordia duci erga errantes; aut ad auctoritatem suam muniendam pœnam aggravare debeant: seu in eundem sæpius animadvertentes, omnino ad inopiam redigere; vel etiam si pœna pecuniaria non sufficit ad illos coërcendos, etiam ad supplicium capitale foret progrediendum. Nunc autem quæritur, num Deus velit, ut peccata ejusmodi naturæ tam rigidè arceantur.

Distinguendum etiam inter illud, quod Magistratus prohibere tenetur propter mandatum Dei; & magnitudinem peccati per se considerati: (& hic est casus, quem hac in parte speciatim tractare proposuimus) & quod impedire obligatur propter rationes boni publici. Diversum est, quod Pontificiis libertas *exercendæ* suæ Religionis non possit concedi: quod Deus expresse hoc prohibeat: aut quod peccatum illud *idololatriæ* Pontificiæ per se ita enorme sit, ut reprimi & puniri debeat, instar homicidii, furti, adulterii, stupri, &c. Aliud autem id asserere; quia ea permissione numerus & audacia *Papistarum* cresceret: atque ita Respub. detrimenti quid caperet: quod fides eorum nobis suspecta sit. De posteriori prohibitione Idolomaniæ Pontificiorum jam non agitur: quod in genere de illa nihil possit decidi: & quia hoc à circumstantiis dependeat. De quibus Magistratui *soli ac omnibus aliis exclusis* judicandum est. Excepto, quod impeditio quarundam rerum, quæ ob circumstantias Politicas non possunt tolerari, non solum nonnulla subjectorum peccata respicit: verum etiam res adiaphoras. Sic sæpius Magistratus sub pœna prohibere debet, ne cives post decimam vespertinam ædibus egrediantur, v. gr. ad tranquillitatem publicam; & ad meliorem civitatis defensionem: nihil tamen mali per se versatur in illo facto civium, quo post decimam ædibus egrediuntur. Et non magis Theologum, vel alium privatum in Republ. decet de facto Rectorum in tolerando vel prohibendo exercitio Papismi propter considerationes Status, publice judicare: quam convenit ipsis judicare de legibus & constitutionibus Regiminis Politici circa res, quæ ob circumstantias Politicas, quarumque judicium Magistratibus commissum est, bonæ aut malæ sunt.

Qui itaque affirmat, à Magistratibus in liberis fœderatis Provinciis nostræ Belgicæ exercitationem Papisticæ Religionis bona conscientia non posse tolerari: ipsi probandum, S. Scripturam, aut rectam rationem nos docere, idololatriam, quæ in Papatu fit, tantum esse peccatum, ut id per temporales pœnas sit reprimendum: & sub Novo Fœdere Christianos Reformatos Magistratus mandato aliquo ad id teneri. Ita ut peccatum illud idolomaniæ Pontificiorum per se non usque eo excusandum sit: ut, veluti multa alia commissa, v. gr. avaritia, odium, invidia, ingratitudo, &c. in Republica feruntur: sed pœnis ex ea sit exterminandum. Alia est quæstio (quæ hic ex professo non examinatur: de qua tamen data occasione etiam disputabitur) esto, peccatum idololatriæ & superstitionis Papatus tam enorme sit peccatum, ut per se consideratum à Rectoribus foret prohibendum; velut blasphemia, cædes, adulterium, &c. an tum neque necessitas, nec charitas, quam proximo debemus, non possint id excusare. Etiam omnia promissa & contractus initos in Republ. condenda, jam cessare: nec legitime de ista exercitationis libertate potuisse contrahi.

Censeo nulla argumenta aut probationes, in quibus animus Christiani acquiescat, posse allegari; quibus negativa utriusque casus aut quæstionis posset demonstra-

Conjecturæ, dubitationes, veri-
udines, &c. nihil omnino hic va-
sed clara, accurata & apodictica
nenta; nimirum illud peccatum,
consideratum, in Republ. non pos-
rferri: nec circumstantias charitatis,
-ilitatis, boni publici, id in nostro
tu jam tolerabile facere: nec hujusmo-
haritatis officium posse sibi locum vin-
are; neque ejus rationem ducendam,
deliberatio de toleranda Pontificio-
idololatria instituitur. Nec ipsos
e convenire ad deliberationem, ut
sulant, an Pontificiis moderata Re-
onis suæ libertas posset concedi:
emadmodum hoc in quibusdam Patriæ
stræ civitatibus fit. Ergo, inquam,
i hoc affirmare vult, ipsi argumenta
odictica sunt afferenda.

Quum res quædam ad nosmetipsos
pectant, minima dubitatio nobis firmum
it argumentum, nos illam rem non de-
bere aggredi. Qui dubitat, utrum ad
bona alterius jus sibi competat: an hæc
vel illa vitæ professio: an hoc vel illud
factum licitum sit, vel Deo placeat: ab
isto abstinere debet: quod non faciat ex
fide; id est, non cum plena animi persua-
sione, rem Deo gratam esse, *Rom.* 1:4.
Nam certe is Deum non veretur, qui ali-
quid audet committere & suscipere, de
quo incertus est, an Deo arrideat. Mul-
to magis igitur, quum res proximum tan-
git, minima dubitatio nobis pro valido
debet esse argumento; ne circa proximi
personam, libertatem, & bona aliquid
faciamus, quod ipsi molestiam affert. Si
non omnino certus sim, illa, quæ proxi-
mus possidet, mea bona esse, non debeo
proximo ea eripere. Si non plene per-
suasus sim, Deum velle, ut *idololatriam*
Pontificiorum per pœnas corporales ar-
ceam: intrepide affirmo illam dubita-
tionem mihi satis causæ esse, quare con-
stituam, quamdiu in dubitatione hæreo,
mihi fas non esse exercitium Pontificiæ
religionis pœnis corporalibus arcere. In
omnibus certitudo est sequenda, quatenus
natura rei patitur. Verum error in *theo-
ria* & in scientia *speculativa* nullatenus tan-
tæ est consequentiæ, quam in praxi, qua
proximus magnis incommodis afficitur.
Multum hæc differunt; error in judicio,
quod *Papatus nullam committat idolola-
triam*: & erratum mentis; nos rem gra-
tam Deo facturos, quum per pœnas cor-
porales Pontificios propter eorum erro-
rem, aut exercitationem falsæ suæ Reli-
gionis vexamus. Etiam Judici in judi-
cando non plena adeo certitudine opus est,
ut possit dicere, se in ferenda *sententia*,
qua huic civi rem aliquam addicit, illi au-
tem aufert, non posse falli: quum lites
sæpenumero ejus sint naturæ, ut nisi per
multas deductiones & argumentorum
consequentias possint probari. Ita ut
causæ æquitas vel iniquitas prima specie,
& per se non ita pareat; ut, verbi gratia,
hæc clara sunt, adulterium & furtum pec-
cata esse; idque verum esse, quod oculis
nostris perfecte & ex propinquo vide-
mus.

In rebus, quæ natura sua non ita conspi-
cuæ sunt, Judex errare potest: licet ta-
men ipsi jus dicere, prout æquum sibi vi-
detur. Judex enim præcipue non est con-
stitutus, ut omnino pronuntiet & discer-
nat, quid reipsa æquum vel iniquum sit:
nec ut eos, inter quos est controversia,
quid justum vel injustum sit, doceat: (sen-
tentia enim lata, licet mihi adhuc putare,
male esse judicatum) sed ut per ipsorum
sententiam, ut neutri partium addicto-
rum, & qui idcirco apti sunt ad judican-
dum de æquitate, vel de injustitia causæ,
illos, qui inter sese ambigunt, compo-
nant, jura reddentes, prout animus ipsis
suggesserit. Æque ac Apostolus Paulus
de jurejurando loquitur; illud esse ad con-
firmationem inter homines repertum, &
finem omnium contradictionum. Etiam
maxime absurdum foret, si à Judice *Jus-
jurandum* exigeretur, quo declararet, id,
quod judicasset, tantum jus & æquum es-
se.

se. Nec ullus Judex paratus foret hoc morte confirmare, omnes sententias, quas definiisset, justas omnino & æquas fuisse. Verum hoc non refugimus morte corroborare, ea quæ vidimus vera esse: nec non furtum & adulterium peccata esse: illosque furti & adulterii reos esse, quos oculis nostris vidimus ea committere. Sed Magistratui non licet subjectum; nec privato proximum ob res *injustas* aut peccata onerare, quum non plene & infallibiliter persuasus est, injustitiam & peccatum esse commissum: Deumque velle, peccatum illud per pœnam averti. Si vel minimum dubitemus, verbi gratia, an aliquis error aut peccatum corporali pœna sit plectendum: tunc corporalis pœna omnino illicita est. Si non æque nobis certa sint, ac vera sunt Sibyllæ folia; propter conscientiam & mandatum Dei adulterum occidendum esse: non licet ipsum eo fundamento è medio tollere. Licet propter rationes politicas idem peccatum, v. gr. adulterii, data occasione, & bono publico illud exigente, ultimo supplicio quidem posset vindicari. Sic etiam hic sese res habet: statuendum Rectores infallibiliter novisse Deo placere idololatriam Pontificiorum corporalibus pœnis castigari; vel non licet pœnam imponere, quæ fundata sit in magnitudine mali per se, nec aliquo bono publico, & de quo præcipue hic non agitur, ut superius dictum est: quandoquidem etiam res adiaphoræ, nec per se malæ, ob salutem Reipub. sub magna pœna possint prohiberi. Et ideo hac in disputatione nunc non quadrat, argumentari de periculo, quod Reip. impenderet, quum Pontificiis permittitur palam Religionem suam exercere.

Peccatum, de quo nunc disputatur, delictum est *idololatriæ*: non *idolomaniæ* Gentilium; qui non solum Verum Deum non colebant: verum etiam alium, quam Deum, certis & *distinctis* notis (quæ pro eo habebantur & agnoscebantur) à Vero Numine discretum adorabant. Ut populus Israëliticus talem *idololatriam* committebat, quum Baalim, Dagonem, Astarotum, &c. colebant. Nec etiam de ejusmodi *falso Numinis Cultu* controvertitur, quem idem populus Israëlis faciebat in Vitulorum Cultu in Dan & Bethel: qui tunc temporis Verum quidem adorabant Deum; verum sub *simulachro*, quæ altera est *idololatriæ* species, natura pariter & Verbo Dei Israëlis posteris interdictæ. Non etiam de *idolomania* istorum, qui Christum pro Deo non agnoscentes, nihilominus confitentur, Ipsum Divino Cultu prosequendum esse. Quod tertium *idololatriæ* genus est. Sed hic agitur de *falso* quodam *Numinis Cultu*, ubi præsupponitur Christus Deus & Homo coli. In hoc errantes, quod non sit Christus, quem Christum arbitrantur: credentes eum esse Christum, quem per *transsubstantiationem* in Missa præsto esse putant. Speciatim mihi de illa *idololatria* sermo est, quæ in *Missa* fit; & de qua omnes Romanæ Ecclesiæ sectatores idem docent: & ideo in tantum communem ipsorum doctrinam fundamentum esse istius *idololatriæ* dicendum sit; quod mea quidem opinione illa idololatria minus disputationibus obnoxia sit: & gravissima pariter & maxime conspicua sit omnium reliquarum *idololatriæ* specierum, quæ à Papistis exercentur: ac in quam Theologi nostri in concionibus suis maxime invehuntur, quamque maxime amovendam censent. In superioribus dictum & probatum est, Pontificios in Missa ideo *idololatriam* committere, quod Christi corpus ex Virgine Maria natum, non possit esse illud corpus, quod per *transsubstantiationem* in Missa dicitur esse præsens. Ut *idolomania* Pontificiorum in Missa non consistat in *adoratione Panis aut Vini*: quod intenderent Panem & Vinum colere. Credunt enim se ea non adorare: nec ipsorum opinio est, ut preces suæ in eo terminentur. Neque illa etiam consistit in adorando Christo in loco quodam, quo

vere

ræsto non est. Hæc enim non est
tria. Verum ipsorum idolomania
sita est, quod Divinam naturam &
am Christi conjungant cum ficto cor-
, ex Pane & Vino formato per *transſtantiationem*, quod naturale corpus
risti esse credunt. Ut error ipsorum
me similis sit errori istorum, qui ex.
putarent, ubicunque regalis vestis in
lio regio, quæ multa & varia diversis
cis posuerunt, collocaretur; ibi statim
äëre, qui throno illi incumbit, Regis
prium & naturale corpus formari: ac
ita autumarent; ut, ubicunque Regia
es est, illic etiam Regem esse: & quod
um ideo illic venerentur. Hoc differt
eo, quum alterum Regem sibi eligunt:
t quando famulum aut subjectum hono-
Regi proprio prosequuntur.

Præterea considerandum est, *idololatriam* Papistarum peccatum esse, quod per errorem committitur; non autem delictum esse contra conscientiam; quo etiam proximo nihil damni infertur: ut quidem illi per errorem peccabant, qui discipulos Christi necantes, se rem gratam Deo facere credebant. Verum is ejusmodi error erat, quo directe proximum gravissimo malo afficiebant. Non hæc eo proferimus, quasi nullus error, qui non in incommodum proximi vergeret, à Magistratu posset vetari; neutiquam. Primo enim contumax est error, quum homines dedita opera malis passionibus & affectibus abrepti, ingenio suo nebulas obducunt; & oculos mentis quasi eruunt. Sicuti videmus Paganos in magnis & horribilibus peccatis viventes, quæ tamen ipsi non putant esse crimina: de hisce vide Rom. 1. Multo minus censeo Magistratibus jus non esse per pœnas & mulctas illud arcere, quod alii impulsu conscientiæ sibi faciendum putant: & quo tamen proximo immediate non nocetur: nec Magistratum illa cogendæ conscientiæ specie posse uti. Nam etiam per malitiam ad ea vitia homines possent pervenire. Verum nos arbitramur, dari quandam errati speciem, quæ pravitate careat: quodque etiam in illis reperitur, qui omnibus suis actionibus ostendunt, Religionem sibi cordi esse: quique multum diligentiæ adhibent ad veritatem detegendam: quanquam præjudicia, & callidæ hominum seductiones, aliaque impedimenta, aditum ad veritatem ipsis obstruant. Nec dubito, quin hoc à multis Pontificiis in Patria nostra etiam fiat. Non puto aliquem ullam rationem, aut quædam loca S. Scripturæ adferre posse, quæ probent, ejusmodi erroris speciei per plagas corporales ita obviam esse eundum: nec ullas ejusmodi rationes in vulgo Papistarum concurrere, in exercenda sua *idololatria*, quare Reformato Magistratui non liceret illæsa conscientia ipsis modicam libertatem concedere, eamque adeo temperatam, ut videatur errorem illum non vilipendere, aut favere.

In omnibus Imperiis cuivis licet, qui putat ad rem aliquam jus sibi natum, judicem adire, proximumque in jus vocare. Nec unquam mulcta ei imponitur, aut pœna irrogatur, quamvis causa cadat, & judicetur ipsum errasse: nisi constaret per malitiam illum errasse, & proximo litem movisse; non quod existimaret justitiam causæ à sua parte stare: sed animo vexandi eum, & impensas molestiasque inferendi. Sub Veteri Fœdere Deus expresse præcepit, ut is, qui alterum per errorem occidisset, insons & impunitus esset, *Jos.* 20. Judices illi, qui per errorem injuste quendam morti addicunt; sic ut condemnatus in judicio appellatorio absolvatur, insontes habentur, omnisque pœnæ sunt immunes. Cum Respublica in factiones dividitur, quum disputatur de jure Regis & Parlamenti, omnes simplices, ac qui per ignorantiam labuntur, omni omnino pœnæ eximuntur. Quare hoc in ejusmodi erroris specie in Religione locum non habebit? Aut quis Textus adversatur? Ac quare *idololatria* Papistarum

itarum non talis error sine malitia potest esse, qui per Magistratum non sit puniendus, quemadmodum aperta, gravia, & nota peccata, contra conscientiam commissa: quanquam ipsi graviter errent; quinimmo forte in æternum per istum errorem, & subsequentem praxin, pereant. Antiquitas etiam aliquot seculorum pro ipsis facere videtur: adhæc multitudo Doctorum à Pontificiorum parte stantium, illos potuit impulisse ad doctrinam Pontificiorum amplectendam. Præterquam quod res per multas disputationes adeo intricata sit, ut singularis animi attentio sit adhibenda, antequam æquum ab iniquo, ac verum à falso dignoscas. Vita civilis in Christianis Statibus sufficit, ut quis civis in Repub. maneat, quanquam tot vitiis scateat, ut nullus per eam beatus sit futurus. Quare de Pontificio non par ferimus judicium; & existimamus illum eousque vitiosum & perditum hominem non esse; quia Respublica quæ tot peccata in civibus tolerat, etiam eorum errores in cultu tolerare possit.

Generalis est opinio, ac idcirco fundamento suo nixa est, *Deum neminem in terra conscientiæ alterius Judicem constituisse.* Nihilominus operæ pretium est, ut tandem inquiramus, quis generalis illius dicti sensus sit. Ex præcedentibus patet, hoc non ita generaliter esse intelligendum, quasi Deus nulli Magistratui potestatem dedisset imperandi, quid subjectis circa res quasdam Religionem & conscientiam spectantes, faciendum aut omittendum esset. Fac enim jam aliquem conscientiæ causa Paganismum in medio Christianismo velle promovere: nonne Magistratibus jus esset hoc pœnis prohibendi? Non equidem dubito. Nec tamen ideo censeo, potestatem Magistratuum tam late in conscientias se extendere, ut ipsorum præceptum conscientiis lex sit: utque civis facere teneatur, quicquid Magistratus in casibus conscientiæ justum & æquum esse censeat. Hoc enim nec à Pontificio, nec à Reformato unquam affirmatum est: itaque est extra controversiam. Papistæ quidem hoc Papæ, vel Concilio adscribunt: nunquam tamen ulli Magistratui. Reformati talem potestatem nulli omnino homini tribuunt. Quia nullam in terris personam, aut collegium agnoscimus, cujus sententia potestatem Verbi Divini possit habere: cui Verbo, utpote declaranti voluntatem Dei, conscientiæ hominum tantum, tam secundum Pontificiorum quam Reformatorum doctrinam, subjectæ sunt. Sed Papatus in eo à nobis dissentit, ut Papæ, aut universali Concilio potestatem & auctoritatem arroget infallibiliter nobis explicandi, quid sit Verbum Dei, quisque ejus sensus. Ita ut ne ipsi quidem conscientiam Papæ aut Concilio subjiciant, quatenus homines sunt fallibiles: sed quatenus credunt illos à Deo electos & constitutos esse, ad infallibiliter, quasi Deus ipsemet loqueretur, homines ex Verbo Dei docendum ac explicandum, quæ Dei sit voluntas, & quid de rebus fidei dicendum sit.

Quare censeo generalem dictam opinionem, nimirum, neminem conscientiis nostris judicem esse constitutum: atque nemini, nisi soli Deo, fidei nostræ rationem esse reddendam, docere, nulli privato vel Magistratui, politico, aut Ecclesiastico, à Deo potestatem esse datam, ut in controversiis Religionis, & conscientiam spectantibus, ac ubi error sine malitia locum habet, definitive ita quid determinent, ut alii per pœnas corporis (etiam nulla tranquillitatis publicæ habita ratione) quæ hanc controversiam non spectat, impediantur & prohibeantur suam fidem publice profiteri: & contrariam fidem amplecti constringantur.

In rebus Politicis ad judicandum quid ad tranquillitatem & salutem Reipub. requiratur, Magistratibus potestas competit definitive judicandi; & sententiam suam pro *lege* omnibus suis subjectis præscri-

scribendi; & ipsos pœnis constringendi in Regimine Politico ea facere, quæ ad otium & salutem Reipub. necessaria judicat. Sed extra res istas & considerationes proximum & subjectum vexare, quod in controversiis Fidei, *animo religioso*, per errorem, Deo suo aliter conetur servire, deque *Religione aliter sentiat*, ac Magistratus, censetur esse *abusus suæ potestatis*. Ratio autem hujusce rei est: quod natura *Imperii* doceat, ut uni personæ, aut Collegio deferatur summum judicium de bono publico, deque legum interpretatione: & quis ex sententia istarum legum dominus, aut non dominus sit alicujus rei. Et privati isti, extra Societatem considerati, suorum bonorum domini, sub tali conditione Societati adscribi possunt, ut declarent, se nullam proprietatem in posterum in bona ea sibi arrogaturos, quæ sententia istius personæ aut collegii alteri adjudicata sunt. Ac hoc faciendum erat, si tranquille & secure in orbe terrarum viveretur. Sed nullus unquam se Societati alicui addixit, in qua uni homini, aut Collegio delata erat potestas animadvertendi in errores, vitia, defectus, quæ non ex *malitia* oriuntur, nec ullum incommodum in Repub. secum trahunt (hic enim casus fingendus est). Certum saltem est, in nullo Imperio in erroribus & vitiis hujusce naturæ fieri: & crudelitas tyrannisque appellaretur. Verum in multis Statibus circa errores & opiniones in Religione fit. At hoc factum (meo judicio) nihil aliud est, quam fructus *superstitionis*, quæ semper acerba & crudelis est: quaque homo sibi fingens, suam opinionem de Religione mire Deo arridere: utpote qua se solum Deo acceptum arbitratur: Eumque omnem contrariam opinionem summopere respuere, & à Magistratibus puniri velle.

Qui in duram hanc sententiam inclinant, præcedentia quidem concedent: putabunt tamen, hoc in idololatrica doctrina Papistarum locum non reperire: quod ea tam execrandum sit peccatum; & quicum etiam necessario *malitia* concurrat. Pontificiorum *idololatriæ* malum extenuare nolo. Verum peccata avaritiæ, defectus charitatis, ingratitudinis magna etiam sunt: & aliæ suppetunt rationes de commissis istis dicendi, quod cum *malitia* conjuncta sint, quam quidem de *idolomania* multorum Papistarum possit affirmari. Qui prædictorum delictorum avaritiæ, charitatis defectus, ingrati animi, &c. affines sunt, de illis testimonium perhiberi nequit, *Eos habere zelum Dei, sed non ex notitia*, *Rom.* 10: 2. *Quod in bona conscientia coram Deo ambulent*, *Act.* 22: 3. *Quod Deo serviant in pura conscientia*, 2 *Timoth.* 2: 1. *Quod honesti & religiosi viri sint*, *Act.* 13: 50. Quæ omnia de incredulo Judæo dicuntur, qui Christianam Religionem adhuc rejiciebat, sed *per errorem absque malitia*: non cum contumacia conjunctum; non nutritum nec fotum, nec originem suam habentem ex peculiari amore sui, avaritia, &c. sed ex communi quadam corrupta natura, in maxima parte hominum ejusmodi errorem producente: quique non nisi per specialem Dei gratiam superandus sit. Si infideles Judæi, ut jam dictum est, errantes, prædictas cognominationes etiamnum meruerunt: quare etiam multis Pontificiis eædem non possent tribui; quum etiam sic sine malitia errare possent; quemadmodum Paulus ante resipiscentiam. Certe censeo multos Papistas extra talem contumaciam, odium, invidiam, superbiam, & philautiam in errore suo vivere & mori. Et quorum error ideo etiam tali malitia vacat: quam Deus à Magistratibus per corporales pœnas vult prohiberi. Et si avaritia, arrogantia, charitatis defectus, ambitio per pœnas corporum in Repub. non coërceantur: quanto minus Pontificii ob errorem suum in Religione puniendi sunt. Verum qui per malitiam errant, semper puniendi sunt: non ob *errorem*, sed

sed ob malitiam, quæ comitatur illum. Et de eis, qui sic per malitiam errant, quique tales deprehenduntur, non loquimur. Ac unus idemque error in altero pœna dignus; quinimmo *hæresis* esse potest: in altero autem secus. Atque absurdum est credere, omnes Papistas pertinaces esse: quia, frequentibus prædicationibus & institutionibus Reformatorum Doctorum non obstantibus, nihilominus in errore suo perseverent. Nam certe hodie non multa adduntur ad Papistas convertendos, quam in Reformationis initio. Verum non tam exacte hæc inquirere necesse est. Consideremus modo, an inter Papistas nulli probi, moderati, humiles, & veritatis amantes reperiantur. Et quamdiu illas virtutes possident, tamdiu non errant per *malitiam, quæ à Magistratibus sit vindicanda.*

Reliquos Pontificios, quorum error cum malitia concurrit, quique pertinacia & cæteris vitiis semetipsos & alios seducunt, licet quidem coërcere: non quod Papatui adhæreant; sed quod pravi sint, & per malitiam errent. Et hoc locum habet in omnibus erroribus, qui cum pravitate concurrunt. Quemadmodum etiam in Regimine Politico vitilitigatores, & improbos litium machinatores per pœnas reprimere norunt. Verum sicut iniquum est ob factum istorum lites & formam procedendi abolere: sic etiam injustum, ob quorundam Papistarum malitiam, etiam omnes simplices, ob Religionis suæ professionem, corporalibus pœnis vexare.

In Papistica idololatria punienda circumstantiæ illius etiam considerationem merentur, qui pœnam suffert: ut & natura mali, ob quod in eum animadvertitur. Hic ita comparatum est, ut persona per pœnam non emendetur: quinimmo ut malum forte non eo magis coërceatur: utque interim fiat, ut pœna sub manum aggravescens, modum nostro ipsius judicio excedat. Nonne censemus nimiam pœnam fore, Pontificiis exercitationem Religionis suæ interdicere, indicta pœna publicationis omnium bonorum, vel exilii? Et si tamen Pontificiæ Religionis exercitatio coërceri debeat: & Papistæ putent se propter conscientiam obstringi Religionem suam exercere: inde sequi necesse est, ut aggravatione pœnarum, quæ necessario exaggerantur propter perseverantiam Pontificiorum in usu exercendæ suæ Religionis; aut variis minoribus mulctis, tandem omnia ipsorum bona ad Prætorem perveniant: aut ut illis Patria excedendum sit. Si dicas, te nolle tam acerbe agi: sed *licentiam* eorum te aliquatenus velle constringere. Respondeo; optime. Verum hæc restrictio fit aut ex rationibus Politicis: aut ex Divinis: quæ moderatam quidem Papisticæ *idololatriæ* exercitationem permittunt; licentiosam tamen nimis prohibent. Quantum ad rationes politicas, de iis in hoc Libro non agitur: nec etiam ad Pontificiam *idolomaniam* spectat: quum ob causas politicas etiam exercitatio Divini Cultus aliorum, qui *idololatriæ* affines non sunt, possit impediri. Et si aliæ Sectæ, quæ in nostris Regionibus tolerantur, potentes haberent Principes, quorum patrocinium possent respicere, & qui libenter forsan ipsis opem ferrent, ut templa publica, aut Curiam occuparent: non ipsis major, quam iis, qui ab Ecclesia Romana stant, libertas posset concedi. Quinimmo Magistratibus potestas competit etiam res per se adiaphoras, ob rationes boni publici vetandi. Ut rationes illæ non magis in Papismum quadrent, quam infinitæ aliæ res. Quæstio ergo de permittenda, aut prohibenda exercitatione Pontificiæ Religionis sub forma jam memorata considerata, *mere* politica est, & solum Rectores tangit, quibus hoc reservatum, ut & omnia alia, quæ spectant ad Regimen Politicum.

Itaque dicendum, leges Divinas & rationes, quæ non respiciunt nec desumuntur ex salute aut detrimento Reipublicæ, mo-

moderatam quidem Pontificiæ idolomaniæ exercitationem in Imperio posse concedere: verum nimiam licentiam esse cohibendam. Verum *primo*, & ante omnia demonstrandum erat, quid licentiosum sit, quid non. *Deinde*, politicum cum Ecclesiastico denuo non erat confundendum. Propter bonum publicum certa mali species, quum nimium grassatur & se diffundit, vetanda est: & extra considerationes eas potest permitti. Sed res aliqua, quæ sua natura, & propter conscientiam non debet concedi, omnino non toleranda est: & simulac quippiam ob nonnullas circumstantias, quæ rei essentiæ non insunt, non permittendum est, tum hoc fit politicum. Et sic cum Papistis res se haberet: ac tum etiam conceditur illud, ad quod hæ meæ rationes etiam tendunt: nempe, ut saltem respectu charitatis, quam proximo debemus, & necessitatis, Reformati Magistratus Pontificiis aliquam Religionis suæ libertatem possent largiri; ni majores boni publici rationes id impedirent. Sed an solidiores rationes Status hoc prohibeant: illud inquirere non fert animus. Diversum est, quod quædam delicta ob legitimas, politicas, & necessarias causas liceat non punire. Aliud autem, quod eadem possint permitti, si non nimium exuberent, & pluribus affricentur. Quum videmus, aut res intra certos terminos manentes, bonas aut indifferentes esse: verum si modum excedant, malas fieri: & jam ad ejusmodi excessum pervenisse, ut malæ factæ sint, ut tum coërceantur: & Magistratus se adversus eas arment. Vel etiam quod minora peccata, aut quorum pauci affines sunt; quæque jam pro lusu incipiunt haberi, & valde dissipari, novis remediis cohibeantur, hoc ratione nititur. Sed hi casus non militant in *idololatria* Pontificiorum: quum ista tam prava res per se sit (loquor ex sententia eorum, quibuscum jam velut disputamus) ut toleranda non sit: & de qua etiam Papistæ, non obstante acriori prohibitione, non aliter ac ante sentiunt. Quinimmo censeo *idolomaniam* Pontificiorum, quamvis acerbis & rigidis edictis aut legibus prohibeantur, non eo minus exerceri: quod magni ipsorum cœtus plerumque ob Concionem fiant, ubi nulla aut exigua *idololatria* committitur: & tum præterea ejusmodi illius species, quam quisque Pontificiorum quotidie domi suæ facit. Sed maxima idololatria in Missa fit, & in Invocatione Sanctorum, Imaginum & Crucifixorum: quod in faciendis precibus pro animis defunctorum, ac in extrema unctione: & à privatis in exercitiis domesticis plurimum fit. Ita ut licentiosa *idololatriæ* exercitatio per corporales & temporales pœnas, quæ in libera nostra Belgica apud multos Rectores in usu sunt, coërceatur. Sed forte hac pœna animus ipsis adimitur, ne sensim majora ausint: quod directo quidem in damnum Reipublicæ posset erumpere: & tunc non iniquum foret, si Papistarum magna & frequentia concilia inhiberentur. Verum hoc politicum est: nec pertinet ad quæstionem, quam jam tractamus.

Examinandum est etiam, an in prohibenda Pontificiorum *idololatria* per corporales pœnas, generalis regula charitatis & moderationis non veniat etiam in considerationem: quæ præcipit, *ne alteri fecerimus, quod nobis fieri nolumus*. Et hoc Christi præceptum commune remedium est adversus *omnia prava & perversa judicia*: quæ plurimum ex malis passionibus & philautia oriuntur. Nonne multi putarent, indecoras & duras procedendi formas adversus ipsos fieri, quum simplex illorum zelus, ex religioso animo profluens, (arbitrantium se salutem suam aliter non posse operari,) per pœnas corporis impediretur. Certe Majores nostri temporibus *persecutionis*, in omnibus suis scriptis & libellis supplicibus pro injusto, & eo quod Christianos dedeceret, duxerunt, quod homines per pœnas vellent co-

cogere sententiam suam mutare: aut conscientiam vi cogere, ut quis omittat, ad quod se Dei mandato obligatum credit. Nunquam etiam credidere, illa peccata, quæ per simplicem, sed errantem zelum committuntur, juxta præceptum Dei à Magistratibus punienda esse. Non etiam justitiam causæ suæ allegarunt, aut veritatem Religionis, quam profitebantur: quasi Reformatis, quod credant se bonam Religionem habere, alias Religiones ut falsas liceret prohibere. Sed Pontificiorum contra Magistratuum esse Reformatam Religionem permittere; non autem coërcere: quod verum & purum Cultum Divinum profiterentur. Dicimus itaque absurdissimum esse, si quis majores nostros libertatem religionis suæ à Pontificio Magistratu petentes, ita argumentantes introduceret. Tunc enim Majores nostri non solum adversarii & judices esse voluissent, quod nunquam locum habet, nisi cum inter duas summas potestates controversia est: aut, cum nulli exstant judices: & legitimi Magistratus jus judicandi deseruerunt. Sed Majores nostri pro judicibus se gessissent in propria causa, cum exclusione, quinimmo rejectione aliorum, quibus secundum omnia Divina & naturalia jura; & ipsammet Reformatorum confessionem, *judicium* de re illa competebat. Qui dominus & moderator est bonorum suorum, æque jus habet illa dilapidandi, ac alter cum fructu impendendi. Quanto minus tenetur is, qui prodigit ista, putat tamen se bene collocare, alterius judicio se subjicere, bonisque uti ex sententia & judicio aliorum. Et ille, qui rerum suarum arbiter est, ei eatenus liberum est istis uti: ut uti non obligetur ex arbitrio alterius: licet semper respectu Dei in rerum suarum usu possit peccare. Et qui vult, ut sibi judicium deferatur de alieni facti æquitate: permittere etiam debet, ut alter de facto ejus judicet. Certe extra omnem est controversiam, omnibus Magistratibus jus competere judicandi de Religione suorum subjectorum. Qui enim aliter Religionem, quam veram esse censet, curabit; contrariam autem reprobabit. Magnum ergo paradoxum Majorum nostrorum fuisset, isto præsupposito, quod veram Religionem haberent, fundare: Pontificios idcirco Magistratus jure suo excidisse judicandi de Reformatorum Cultu Divino, aut obligatos fuisse de ipsorum Religione judicare ex opinione & fide Reformatorum. Illud enim æque absonum est: ac si ad defensionem mei facti in occupanda possessione quorundam bonorum (quæ revera quidem mea sunt; sed quæ alius per legitimum & *competentem* judicem obtinuit, & in quarum *possessione* est) dicerem justitiam causæ pro me stare: ac mihi ideoque concedendum esse invadere possessionem meorum bonorum: *me ita Judicem Judici constituens.* Privatum tuum justum judicium, quod æquitas & veritas pro te militent, justificat in rebus fidei omnia tua facta, quæ vera & rationalis Religio à te exigunt: sed nullum jus creat, ad inde colligendum, legitimum tuum Dominum & Judicem *contra proprium judicium* teneri tuam opinionem pro bona & vera eligere. Justitia & æquitas nusquam sunt judices. Sed judices de rebus judicant, quibus jus aut injustitia; veritas aut falsitas adhærent: deque iis pronuntiant, quatenus qualitates illæ rebus istis insunt. Et Magistratibus Pontificiis non solum idem jus est de nostra Religione sententiam ferendi: quod Reformatis Magistratibus competit, ad judicandum de Pontificiorum Cultu Divino. Verum ipsa nostra veritas ne in minima re quidem, quæ administrationi & jurisdictioni Magistratus subjecta est, minimum jus tribuit ad quid amplius à Papistico Rectore exigendum: quam error Pontificiorum in religione dat Pontificiis respectu Reformatorum Magistratuum. Ergo Majores nostri æquitatem permittendi exercitationem Religio-

suæ in simplici ipsorum zelo & re... animo fundarunt, & errore, qui ... vacabat: qui solus in nulla Repu... bene constituta solet puniri.
... c observatione dignum est, nullam ... Israëlitis datam esse, qua illius Rei... subjecti ullius temporalis pœnæ rei ..., ob errorem malitia vacuum. Vel, ...rius dicam: nulla lex ipsis lata est, ... jubet erratum puniri: sed tales qui..., quæ *pravitatem* puniant: sive per ...itiam illam in errorem incidamus: ... aliud quid ea committamus. Sed ...tra comperiemus, *Israëliticam* legem ...le ea demum delicta vindicari, quæ ... naturali rationi expresse adversantur: ... quæ aperte revelatam voluntatem Dei, pro ea à Judæis habitam & susce...ptam, oppugnarent: seu quæ *expressis promissis* contrariabantur, quæ ipsi fece...rant. De hoc omnia loca Veteris Fœde...ris consulantur, quæ de omnibus pœnis ...agunt adversus morale malum, *Exod.* 22: ...11. 19. 20. *Levit.* 5: 16. 18. 20. & *Cap.* 19: 20. & *Cap.* 26. & *Cap.* 24: 16. *Deut.* 6: 1. 6. 12. *Ezech.* 16: 38. *Neh* 9: ...38. & *Cap.* 10: 29. *Jos.* 1: 10. *Esr.* 10: 8.

Verum quidem, Deum præcipere, ut Israëlita idololatra ultimo supplicio afficiatur. Sed *primo* lex illa agit de eo, qui idola Gentilium colebat. Non patet enim *idololatricum* cultum Vitulorum morte esse punitum. *Deinde*, mandatum illud non potest considerari, ut *naturale morale* præceptum: vel alioquin à nobis etiam omnis *idololatria* morte foret plectenda. Etiam lex illa tam late se extendebat: ut, si quis *idolum* in occulto modo erigeret, idque coleret, mortis reus esset. Et si quis proximum cognatum, aut intimum amicum, tantum alloqueretur & adhortaretur, ut alienis Diis serviret, lapidibus obruebatur, *Deuter.* 13: 6, 7, 8, &c. Et hoc nostri nolunt puniri: quum Pontificiis domesticam & clam commissam idololatriam permittant. Verum, quod maxime considerandum est: *idolomania*, quam populus Israëliticus faciebat, in ipsis non erat *error*, sed contumax malitia adversus conscientiam; adversus clare revelatam voluntatem Dei, quam pro ea agnoscebant, & suscipiebant: adversus propria ipsorum promissa, *Exod.* 24. *Deuter.* 5: 27. Sed præsertim vide *Deuter.* 29: 10, 11, 12, &c. & *Deut.* 27: 15. *Maledictus, qui faciet sculptile, aut conflatile, ponetque illud in abscondito.* Etiam jussum de *idololatris* evidens est Judæis. Cum Papistis in omnibus longe aliter comparatum est: & idcirco pœna illa, quæ adversus subjectos Judaici Imperii, qui idololatriam committebant, constituta erat, alterius omnino naturæ, quam ea foret, qua volunt in Reformatis Statibus Pontificiam *idololatriam* puniri. In Republica Israëlitarum pœna contra idololatras erat *jurisdictionis*: id est, Magistratibus Judaicis licebat, & reipsa à Judæis civibus sibi parentibus exigebant, ut Domini à Deo ad hoc constituti, *obedientiam* suis Præceptis, ne *idololatriam* committerent: & contrarium factum erat aperta inobedientia: pœnaque erat vindicta illius *contumaciæ*: quod non paruissent mandato Religionis, quod Magistratus dederat, quodque præceptum erat Magistratus. Nam licet etiam jussum foret Dei: tamen clarum est, mandatum Divinum nos non aliter reos facere in *Foro Politico*, nisi quatenus Magistratus in se suscipit curam, ut præceptum illud Dei in suo Imperio *observetur*, & hoc jubet: atque ita eam *legem faciat suam*. Sed nullus Magistratus Reformatæ Religionis potestatem & auctoritatem sibi arrogat in iis fidei controversiis, de quibus inter Christianos disputatur, alicui *forma legis præscribendi*, quid ipsi credendum sit de controversis capitibus fidei: nec etiam pro contumacia civium suorum habet: quum quoad fidem ejus eunt in alia omnia. Nec Magistratus putat eam electionem, quam facit de certis capitibus ...

fidei in Religione; quamque vult publice doceri, legem esse subjectis. Et ideo pœna illa, quæ Papistis infligitur, non est pœna *inobedientiæ*; sed pœna *averruncationis mali*, quod veremur Reipublicæ ira Divina eventurum, quum idololatriam Pontificiorum per pœnam non coërcemus, atque ita hoc pacto in isto malo connivemus. Et ideo cum eo comparatum est, ut cum principe, qui superiorem non agnoscit, cui cum alia summa Potestate bellum exoritur. Alteri bellum non infert, ut non parenti, quasi se præberet immorigerum: quod aliter de ipsius jure, causa, & injuria, qua affectus est, judicet, quam ipsemet facit: sed pœna est *repulsionis mali*. Quid eo denotemus, alibi in alio Tractatu quam latissime demonstratum est: *quodnam malum summæ Potestates in Imperio suo possint tolerare*. Etiam probe novimus, Magistratus Reformatos alio omnino modo per punitionem coërcere *idololatriam*, errores, & heterodoxias in Religione; ac adulterium, homicidium, sodomiam, &c. prohibet & vindicat.

Atque hæc pœnarum diversitas, ac hoc opinionum discrimen, quod iste Magistratus Reformatus facit inter jus puniendi adulterium, homicidium, & inter jus pœnis coërcendi & prohibendi falsas religiones ex causa jam tradita oritur, (quod diligenter animadvertendum est) & ex cognitione qua æstimat, quod homines in judicando de *quibusdam fidei controversiis* facile errare possint: & quod nos de omnibus illis rebus per lumen naturale judicemus, quod in iis sine malitia errare possimus: sive in judicio ipsius rei; sive in examine rationum, quæ nos impellunt, ad rem rectè animadvertendam. Et idcirco nostrum judicium de hujusce-modi rebus alteri obtrudere nolumus *pro præcepto*: nec dissentientem à nobis ut impium condemnare, ac pro tali ducere. Ita ut præcedentibus irrefutabile argumentum videatur inesse ad probandum, quod omnes uno ore censeamus *idololatriam* Papistarum vulgo errorem sine malitia esse posse. Si enim aliter res se haberet, plane aliter insisteremus in exigendis pœnis à Pontificiis propter cultum falsæ eorum religionis. Inquam autem Pontificiorum errorem in constituendo sibi suas religiones sine malitia esse posse: non autem ea semper vacare. Unus enim idemque error in hoc potest esse hæresis, & cum malitia conjunctus: in illo sine pravitate, & liber ab hæresi.

Et necessarium est, ut res hæc probe consideretur; quia magni est momenti, & singularis usus in hac, ac multis aliis quæstionibus, nec non casibus conscientiæ circa tolerantiam; tam consideratione regiminis Politici, quam Ecclesiastici. Credo ambas hasce res in materia Religionis certas firmasque esse. *Primo*, magnitudinem mali ignorantiæ, incredulitatis, errantisque opinionis solum æstimandam esse ex magnitudine pravitatis; per quam in illa ignorantia, incredulitate, & erronea opinione versamur. Et quod ideo errores exitiales respectu singulorum Christianorum non semper, aut tantum, considerandi sint ut necessarium medium ad salutem acquirendam; quam etiam ex malitia, qua veritatem aliquam ignoramus; aut in errore quodam hæremus. Ita ut, quod in altero fundamentale caput fidei est; in altero non sit. Aliud Christianis est credendum: aliud Patres sub Veteri Fœdere credere tenebantur. Major à Christiano fides exigitur: (qui adultus in fide debet esse; habita ratione temporis, quo fuit discipulus) quam à tyrone discipulo. Deinde neminem Deo acceptiorem esse ob scientiam & fidem veritatis, quum bono fundamento caret, & ignorat, quare ita credat, & veritati isti credat. Lubet mihi ambas hasce positiones clare tandem demonstrare: quod omnes decisiones istarum quæstionum his duobus nitantur: quomodo Magistratus se gerere debeat in tolerandis diversis sectis. (Sectas appello omnia illa conven-

icula, quæ à Publica Ecclesia sepa-
unt) Et quomodo Ecclesia forman-
erigenda sit. Et quinam in illam so-
tem sint admittendi, aut ab ea exclu-
i: quis fundamentaliter ac capitali-
rret, vel non. Apostolus docet nos,
, qui ex simplicitate & citra culpam
t, non mereri pœnam, *Rom.* 2:12.
*n quotquot etiam sine lege peccarunt,
m sine lege peribunt.* Et Gentiles,
ibus Euangelium nunquam est prædi-
tum, non sunt rei, quod Euangelio non
ediderint: *Quomodo enim in eum crede-
nt, de quo nihil audiverunt*, *Rom.* 10:14.
Qui ergo partem Euangelii non possunt
cognoscere: ignorantia & incredulitas
istius partis ipsos etiam non potest ob-
noxios facere ob prædictas rationes. Et
quoniam Deus Judæos Veteris Fœderis
exigua de Christo cognitione, & ejus of-
ficiorum salvos fecit. Jam autem sub
Novo Testamento infantes fidelium,
omni cognitione salutiferæ doctrinæ de-
stitutos, pro suis suscipit. Ac multis va-
riisque sub generali valde confessione sa-
lutem promisit. Hinc sequi videtur,
Deo liberum & arbitrarium esse homines
magna, vel parva notitia viæ ad salutem
servare. Sed undique videmus, Deum
malitiam, quæ exerit se in homine, quare
minus sciat & credat, semper accusare &
punire. Hinc recte ergo colligitur, ali-
quem Deo posse placere, licet magna im-
mersus sit ignorantia: dummodo *malitia*
non accedat. Atque homines etiam ideo
propter ignorantiam in Religione Deo
minus aut magis displicere, pro modo
malitiæ majoris aut minoris, qua in insci-
tiam eam delapsi sunt. Prout habetur
Luc. 12:14. *Cuicunque multum datum fue-
rit, ab eo multum repetetur.* Et *Luc.* 11:
32. *Viri Ninivitæ surgent in judicio cum ge-
neratione hac: quod ad prædicationem Jonæ
resipuerint: & ecce, plus quam Jonas hic.*
Quo Christus aperte indicat, Peccatum in-
credulitatis eo majus esse, quo malitia
ipsorum major erat, qua Christum reje-
cerant, *Luc.* 13:47. *Is servus, qui vo-
luntatem Domini sui novit, nec se paravit,
nec secundum voluntatem ejus fecit, multis
plagis concidetur. Hebr.* 5:12. *Et facti
estis ii, quibus lacte opus sit; non solido cibo.*
Et 1 *Cor.* 3:1, 2, 3. *Et ego, fratres, non
potui vobis loqui, quasi spiritualibus; sed
quasi carnalibus, tanquam parvulis in Chri-
sto: lac vobis potum dedi, non escam; non-
dum enim poteratis.* Ut ergo ratione ca-
ret, infantibus solidum cibum dare: tam
iniquum est ab aliquo fidem & scientiam
ejusmodi rerum exigere, ad quas perci-
piendas etiamnum ineptus est; & inge-
nium tardum nimis & puerile habet. Et
hæc ingenii pueritia non solum ex annis
vitæ metienda est: sed præcipue ex an-
nis & tempore, quibus in cognitione sa-
lutifera potuerunt progressum facere:
pro ingenii docilitate, proque occasio-
nibus, quas habuerunt, puerilem imbe-
cillitatem superandi. *Luc.* 5:36. inquit
Christus, *Nemo panniculum novi vestimenti
indit in vestimentum vetus: alioquin & no-
vum rumpit: panniculus novi non convenit
veteri &c.* demonstrare volens, ut, li-
cet adulti forent corpore, tamen admo-
dum tyrones essent discipuli, respectu
spiritualium; & iniquum esse ab ipsis exi-
gere opera virorum ac magistrorum. Et
ideo ignorantia errorque pueri longe ali-
ter consideranda sunt, quam viri.

Qui in medio seductorum etiamnum
versantur, & præterea bona institutione
carent, minore cum peccato per *multos
annos* in pueritia manere possunt: quum
contra alii; quibus cunctæ adsunt occa-
siones in cognitione proficiendi, ne *menses*
quidem aliquot possint persistere sine ma-
litia & negligentia non excusanda. Mi-
seri Judæi, quibus temporibus Christi
clavis scientiæ adempta erat: & quorum
Doctores nec ipsimet inde utilitatem ca-
piebant, nec aliis permittebant, ut inde
lucrifacerent, *Luc.* 11:52. magis excu-
sandi erant in ignorantia sua & increduli-
tate, quam reliqui; quibus omnia sup-
pedi-

peditabantur, ut in scientia adolescerent, & incredulitatem suam superarent. Et ideo Christus ait, *Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaida: si enim in Tyro & Sidone eæ virtutes editæ fuissent, quæ in vobis editæ sunt: olim in sacco & cinere sedentes resipuissent. Ideo Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio, quam vestra, Luc.* 10: 13. Ita ut omnino appareat, inscitiam, incredulitatem, & errores in fide pro majoribus vel minoribus delictis, ipsius Dei judicio haberi; prout malitia, per quam in eo sunt statu, major minorve est. Etiam inquit Christus *Joh.* 15: 22. *Si non venissem, & locutus essem eis; non haberent peccatum: nunc autem non habent, quod prætexant peccato suo*: innuens ob occasionem, quam quidam Judæi habebant, per doctrinam Christi Euangelio credendi: nec tamen fructum inde perciperent, idcirco in magnis peccatis hærere. Vide etiam *Joh.* 9: 41. Nec consideratur, an quis simpliciter in ignorantia aliqua versetur: vel an etiam affectata errans opinio in ipso sit. Quandoquidem malitia, in simplici rei ignoratione, tam enormis possit esse, quam in prava aliqua opinione admittenda. Quinimmo sæpenumero ea major est: quia cupido res sublimes in Religione cognoscendi; & quæ tantum viris conveniunt, (quorum statum quivis tamen affectare debet) facit, ut ingenium se affigat & applicet illis rebus, quæ multa consideratione & inquisitione indigent: in quibus hallucinari, cespitare, & errare pronius est; quam in cognoscendis doctrinæ principiis: & malitia minor est, quam si in simplici ignorantia præ ignavia perseverarent, contemptu scientiæ salutaris; vel præ metu in errorem incidendi, desiderio investigandarum rerum sublimiorum. Nunquam potui animum inducere, errorem ejus, qui Religione impulsus, studet altum sapere in mysteriis nostræ salutis, & vir in eis fieri: & veritatem legitime investigat: & tamen, prout humana est infirmitas labatur, deviet, & erroneam opinionem admittat, majorem esse, quam nudam inscitiam. Aut illum Deo acceptiorem esse, qui partem quidem veritatis novit, istamque confitetur: verum etiam in principiis & elementis cognitionis Theologicæ acquiescens, per ignaviam, aut timorem præposterum consistit in illis principiis, nec sibi gradum parat ad mysteriorum fidei cognitionem altiorem. Quæro ergo, an hujuscemodi persona Deo magis placeat: quam ista, quæ legitimis viis, & ad pium finem, ad altiorem ac utiliorem scientiam aspirans, titubet: non ita tamen, ut fundamentalem aliquam veritatem ideo neget. Existimo posteriorem Deo gratiorem esse.

Quemadmodum itaque in cognitione rerum naturalium, is, qui Ignem calidum, Glaciem autem frigidam esse affirmat: nec porro scire curat, in quo proprie natura ignis aut glaciei consistat: & cur hic calidus; altera autem frigida sit: atque ita hactenus, quamdiu cognitionem de ignis & glaciei natura tam contractam habet, non erret: non ideo majoris est ducendus, quam iste; qui fervorem ignis, & frigus glaciei etiam concedens: sed præterea labore intendens plura de natura ignis & glaciei addiscere, circa illa hallucinetur: quamvis prior in simplici ignorantia quarundam proprietatum ignis & glaciei versetur: posterior autem in errore aliquid affirmante: præsertim si statuatur, ulteriorem inquisitionem à Deo mandatam esse. An ille nauclerus pluris æstimandus esset, qui præ timiditate & metu naufragii semper oram littoris legit: quam is, qui navigationi operam dans, & notitiam illius adeptus, altum audet petere: & novas terras, vias, & freta investigare, licet spe sua excidat, & bis terve naufragium patiatur. Hujusmodi enim magnum navigationi lumen adfert. Censeo priorem nautam comparandum esse cum malo illo servo, qui talentum suum in terra defodiebat, metu ne si impenderet,

ret, id amitteret. Et posteriorem navitam isti servo esse similem; qui talentum suum impendebat: & in gaudium Domini sui ingrediebatur, *Matth.* 25. Sic puto etiam cum cognitione rerum Religionis comparatum esse: ac de iis secundum easdem regulas judicandum esse. Ita ut modus agendi sit maxime absurdus, quod proximum, qui in omnibus actionibus ostendit, se veritati studere, & fidei controversias velle penetrare, quique eas illustrare conatur, & clare proponere; sugillare velit, quasi magnæ foret hæresis affinis: quod non omnino loquatur, ut illi, qui prioribus seculis vixerunt, loquuti sunt: aut rem aliter proponat, aut altius repetat; ac nova de ea proferat. Hi, quantum in ipsis est, clavem scientiæ amovent: ipsimet ingredi nolunt; & alios introire prohibent.

Sed iterum ad rem accedimus. Videmus S. Scripturam idem pronunciare de nuda ignorantia, & errore aliquid asserente, prout illa hic ve minori aut majori cum malitia concurrant. Ignorantia Discipulorum, Christo pro peccatis moriendum esse; nec Ejus Regnum esse de hoc mundo: & erronea ipsorum opinio, Christum non moriturum: Ipsumque terrenum Judæorum regnum instauraturum esse, in illis pro tempore excusata est, & habita pro peccato imbecillitatis. Vide *Luc.* 9:44. etiam *Luc.* 24: 11. Sic etiam in Paulo, & in multis Discipulorum Christi error, quo existimabant usum cæremoniarum Judaïcarum perpetuum esse debere, condonatus fuit: quemadmodum ille error, quo putabant Gentiles non esse vocandos ad communionem Euangelii. De quibus consule *Act.* 10: 12, 13. 15, *Act.* 9: 22. Atque ubique in Verbo Dei videmus, quomodo etiam gravissimi errores, quamdiu eo nulla pertinacia accedit, excusentur. Unum exemplum observatione dignum est. 1 *Cor.* 15. docet nos Apostolus, quosdam in Ecclesia Christi esse, qui resurrectionem negarent: & demonstrat hujusmodi opinionem, & ejus consequentias rejectionem omnis Religionis secum trahere. Sed quod error is cum contumacia non comitatus foret: Corinthios illos etiamnum *fratres suos* appellat. Idem videmus in Epistola ad Galatas circa illos, qui etiam per legem justificari volebant: Apostolum istum errorem respectu doctrinæ salutaris magni quidem ducere, & pro fundamentali habere: sed tamen nonnullos, qui ejus rei erant, fratres suos vocabat: quod seducti erant doctrina falsorum aliquorum Apostolorum, qui per *malitiam* in opinionem illam inciderant, in eaque perseverabant. Itaque hallucinatio ista minus aut majus erat malum, prout minor aut major *malitia* cum ea conjuncta erat. Verum quidem, videri neminem istorum omnium, quorum incredulitas & inscitia circa sublimia illa capita salutis jam memorata sunt non diu in ejusmodi errato aut ignorantia hærere potuisse; quin mutata fuerit in lethalem ignorantiam & mentis obnubilationem. Sed eadem capita etiam tam arcte juncta & nexa sunt cum primis principiis Christianæ Religionis, & veluti inserta: ut Christianismus revera non potuerit suscipi: & simul *explicite* & clara cum scientia errori illi circa eum articulum assensum præbere: ita ut incredulitas vel ignorantia eorum capitum non diu sine malitia in homine sint, ob illorum claritatem & evidentiam. Quemadmodum omnes articuli fundamentales istas proprietates habent. Sed quam multa *sunt fidei capita*, de quibus jam *disceptatur*: & ob quæ alii alios prosequuntur; quæ non sunt ejus naturæ. Præterquam quod jam ejusmodi infallibilibus Doctoribus careamus; quemadmodum in initio prædicationis Euangelii fuerunt: ita ut tum aliquanto citius ad claram decisionem, quid de re aliqua credendum foret, perveniri posset.

Hoc certe quisque assentiri cogitur, delictum infirmitatis multo magis locum sibi vindicare in cognitione rerum Cultus Di-

Divini, quam in vitæ praxi, & virtutibus moralibus. Quum fere omnis vitæ praxis naturali nostræ conscientiæ lumine nitatur: quo omnes parvi & magni; docti indoctique de bono ac malo judicamus; honesto inhonestoque; justo atque injusto. Ita ut, *primo*, errores judicii de bono & malo non tam obvii sint: quam hallucinationes in judicando de fidei capitibus. *Deinde*, eodem naturæ lumine multo paratiores sumus, multoque certiores, quæ peccata in actionibus vitæ pro delictis infirmitatis; quæ autem pro illis non sint habenda: quam quidem apti sumus ad judicandum, quis, & quando in errore per imbecillitatem versetur: ac quando quis per *malitiam* ad eum errorem se seduci sinit. Quod iterum conducit ad nos docendos cum omni moderatione, & juxta naturam charitatis, de errore proximi nostri judicare.

Sed ut ad præcipuam quæstionem revertamur, & examinemus, an contra Papistas propter illorum errores insurgere teneamur: quemadmodum Judæi contra populares suos facere cogebantur; & alios, qui lares suos inter eos constituerant. Præterea enim etiam considerandum est, alia omnino ratione nixum esse, Judæum ob *idololatriam* punire, quam Christianum. Quod Israëlita ad falsorum Deorum Cultum delaberetur, non solum ut *immorigerus*: verum etiam velut *apostata*. Quorum neutrum in Pontificio, respectu *Reformatæ* Ecclesiæ & Magistratus locum habet. De priori jam actum est. Posterius hinc apparet: quod Reformatæ Ecclesiæ in hisce Regionibus post Papatum emerserunt, ita ut discussis idololatriæ & superstitionum tenebris veritas & puritas Religionis Christianæ ab istis tenebris liberata, enituerit: quem splendorem eadem veritas, tot tenebris tanquam crassis nubibus obducta in Papatu non potest diffundere: non enim novam Religionem profitemur, sed veræ Religionis erroribus conspurcatæ depuratio-nem: & ita quidem ipsi agnoscimus quod ita *prisca* nostra *veritas* hinc *recens* docta & suscepta sit: sicque post veterem Papistarum errorem, quæ diu hic regnum obtinuerat. Ita ut Pontificii, quantum ad Reformatos, non sint *apostatæ*; quamvis Apostatarum numero habendi sint respectu doctrinæ Euangelicæ & Apostolicæ, à qua desciverunt. Omnibus consideratis, Papistici Magistratus aliis omnino nituntur fundamentis ad Reformatorum Religionem arcendam: quanquam rationes Pontificiorum Magistratuum etiam non sint solidæ; nec factum ipsorum justificari possit. Fides Papisticorum Magistratuum asseverat, *decisiones* Papæ, aut universalis Concilii (hac etenim in re Romanæ Ecclesiæ propugnatores dissentiunt) vim legum habere; etiam contra alios Christianos. Itaque dissentire à Romana Ecclesia, crimen esse animi *non obedientis*. Verum de his superius disputatum est; licet, ut dixi, rationes Pontificiorum non stringant. Quia Reformatus non tenetur credere infallibilitatem *Romani Pontificis*, vel universalis *Concilii*. Et idcirco recte censemus, dure eos tractari, quum vi hujusmodi fidem nobis injungere volunt; & decisionibus Ecclesiæ Romanæ non assentientes tractare ut inobedientes, contumaces & rebelles; quia auctoritati Papæ & Conciliorum non paremus. Nos enim talem auctoritatem derogamus Papæ & Conciliis, & tantum Sacræ Scripturæ intellectum illuminanti; & ad hominis conscientiam veritates suas, quas continet, manifestanti illam auctoritatem tribuimus. Et Pontificii demonstrare nequeunt (fac nos hallucinari) nos per *malitiam* errare; quum non credimus, Romanam Ecclesiam ea potestate esse præditam, quam sibi ipsa arrogat.

Si nobis opponant, Judæos etiam mandatum habuisse, ut omnes populos, qui Terram Canaän inhabitabant, delerent ob horrendam ipsorum *idololatriam*: qui ta-

tamen etiam nunquam Membra Reipub. Judaicæ fuerant: quorumque *idolomania* neque *inobedientia* erat: nec *defectio* à Deo Israëlis. Respondeo hisce. Hoc præceptum peculiare fuit: solum spectans incolas terræ Canaän. Non etiam *naturali* quadam *æquitate* nixum esse: quamvis ei non repugnet. Cujus etiam nulla alia ratio reddi potest; nisi *Deo ita visum esse*. Et si ulla ratio in Verbo Dei reddatur: tamen illa in hanc quæstionem non quadrat. S. Literæ affirmant, Deum hoc fecisse, ne Israëlitæ malo exemplo seducerentur. In nostra Patria, seu Pontificiorum sacra turbentur, & *exercitatio* Religionis ipsorum impediatur; in medio tamen nostrum habitare perseverant: & Reformati non minus periculum incurrunt prævaricationis per Papistas, sive eorum cultum turbes, sive illius usum illis concedas. Præterea dummodo caveatur, ne munera ulla aut beneficia possint dare aut accipere in Republica: periculum seductionis nunquam magnum erit. Nam dicendum quod res est: si recte introspiciamus sensum atque mentem eorum, qui propter religionum & sacrorum discrepantiam in proximum duriores aut implacabiliores sunt, cognoscimus illorum zelum præcipue exardescere, quia metuunt ne priventur mundanis quibusdam commodis: & illos hoc primum ducere, ut à se dissentientes muneribus & honoribus excludantur: quamvis illa hujusmodi sint, ut cum Republica nihil commune habeant, non magis quam privatorum possessiones. Sed ad institutum. *Levit.* 26. alia enumerantur delicta, quare Deus populos illos voluerit exscindi.

Hoc jussum non posse etiam latius extendi, hinc quoque patet: quod alios populos extra terram Canaän, quum forte bellum iis cum ipsis oriretur, istosque subigerent, non cogerentur evertere: sed sufficiebat, si stipendium illis imponerent: permittentes ipsos idola colere. Atque hoc consideratione dignum est. Nam Pontificii ut pessimæ conditionis considerati, & ut iniquissimo jure, non pejus in nostra Repub. debent tractari, ac *tributarii* Imperii. Omnes tamen nostri Theologi Pontificios æquiori jure esse autumant. Si itaque Reges Israëlis nihil peccarunt, quum devictos hostes *tributarios* facerent: formam Regiminis sui & Religionis ipsis relinquentes: durum esse censentes utroque illos privare. Quare Magistratus Reformatus per leges, quæ ex Veteri Fœdere contra permissionem *idololatriæ* Papistarum allegari solent, obstrictus foret Pontificiam *idolomaniam* inhibere: & propter conscientiam teneretur eam omnino exturbare. Ita ut idololatria illa aut per se ita mala foret, ut Christianus Reformatus Magistratus nullo modo ad illam possit connivere: nec moderata quædam libertas ipsis concedi; ni major boni publici ratio illud imperarit: quemadmodum scelera Naucleri impunita transmittimus, quando vectores ejus arte carere non possunt: aut quod rationes, ex charitate desumptæ, quam proximo debemus: nec quas à necessitate mutuamur; eam permissionis speciem justificare possint. De quibus duobus postremis casibus jam non ex professo agimus. Verum de primo solum: in quo peccatum, quod Pontificii per sua falsa sacra & religiones committunt, æstimatur ex se, & ex insito & intestino suo; non ex appendicibus & circumstantiis, ut vulgus loquitur.

Licet enim *Papistæ*, de quibus disputamus, hujus Reipub. sint *subjecti*: nec *tributarii* populi cives appellentur. Et Reges Israëlitarum legem haberent, nullum *idolorum cultum* in suo Imperio tolerandi. Hoc tamen immotum manet: Reges populi Israëlitici vi conscientiæ obligatos non fuisse, in devictis regionibus, quasque tributarias fecerant, *idololatriam* exscindere. Itaque concludendum est, legem, qua prohibebantur ullam *idolomaniam* in suo Imperio tolerare, spe-

cia-

se. Nec ullus Judex paratus foret hoc morte confirmare, omnes sententias, quas definiisset, justas omnino & æquas fuisse. Verum hoc non refugimus morte corroborare, ea quæ vidimus vera esse; nec non furtum & adulterium peccata esse: illosque furti & adulterii reos esse, quos oculis nostris vidimus ea committere. Sed Magistratui non licet subjectum; nec privato proximum ob res *injustas* aut peccata onerare, quum non plene & infallibiliter persuasus est, injustitiam & peccatum esse commissum: Deumque velle, peccatum illud per pœnam averti. Si vel minimum dubitemus, verbi gratia, an aliquis error aut peccatum corporali pœna sit plectendum: tunc corporalis pœna omnino illicita est. Si non æque nobis certa sint, ac vera sunt Sibyllæ folia; propter conscientiam & mandatum Dei adulterum occidendum esse: non licet ipsum eo fundamento è medio tollere. Licet propter rationes politicas idem peccatum, v. gr. adulterii, data occasione, & bono publico illud exigente, ultimo supplicio quidem posset vindicari. Sic etiam hic sese res habet: statuendum Rectores infallibiliter novisse Deo placere idololatriam Pontificiorum corporalibus pœnis castigari; vel non licet pœnam imponere, quæ fundata sit in magnitudine mali per se, nec aliquo bono publico, & de quo præcipue hic non agitur, ut superius dictum est: quandoquidem etiam res adiaphoræ, nec per se malæ, ob salutem Reipub. sub magna pœna possint prohiberi. Et ideo hac in disputatione nunc non quadrat, argumentari de periculo, quod Reip. impenderet, quum Pontificiis permittitur palam Religionem suam exercere.

Peccatum, de quo nunc disputatur, delictum est *idololatriæ*: non *idolomaniæ* Gentilium; qui non solum Verum Deum non colebant: verum etiam alium, quam Deum, certis & *distinctis* notis, quæ pro eo habebantur & agnoscebantur [illegible] populus Israëliticus talem *idololatriam* committebat, quum Baalim, Dagonem, Astarotum, &c. colebant. Nec etiam de ejusmodi *falso Numinis Cultu* controvertitur, quem idem populus Israëlis faciebat in Vitulorum Cultu in Dan & Bethel: qui tunc temporis Verum quidem adorabant Deum; verum sub *simulachro*, quæ altera est *idololatriæ* species, natura pariter & Verbo Dei Israëlis posteris interdictæ. Non etiam de *idolomania* istorum, qui Christum pro Deo non agnoscentes, nihilominus confitentur, Ipsum Divino Cultu prosequendum esse. Quod tertium *idololatriæ* genus est. Sed hic agitur de *falso* quodam *Numinis Cultu*, ubi præsupponitur Christus Deus & Homo coli. In hoc errantes, quod non sit Christus, quem Christum arbitrantur: credentes eum esse Christum, quem per *transsubstantiationem* in Missa præsto esse putant. Speciatim mihi de illa *idololatria* sermo est, quæ in Missa fit; & de qua omnes Romanæ Ecclesiæ sectatores idem docent: & ideo in tantum communem ipsorum doctrinam fundamentum esse istius *idololatriæ* dicendum sit; quod mea quidem opinione illa idololatria minus disputationibus obnoxia sit: & gravissima pariter & maxime conspicua sit omnium reliquarum *idololatriæ* specierum, quæ à Papistis exercentur: ac in quam Theologi nostri in concionibus suis maxime invehuntur, quamque maxime amovendam censent. In superioribus dictum & probatum est, Pontificios in Missa ideo *idololatriam* committere, quod Christi corpus ex Virgine Maria natum, non possit esse illud corpus, quod per *transsubstantiationem* in Missa dicitur esse præsens. Ut *idolomania* Pontificiorum in Missa non consistat in *adoratione Panis aut Vini*: quod intenderent Panem & Vinum colere. Credunt enim se ea non adorare: nec ipsorum opinio est, ut preces sic in eo terminentur. Neque illa [illegible] consistit in

vere præsto non est. Hæc enim non est *idololatria*. Verum ipsorum idolomania in eo sita est, quod Divinam naturam & animam Christi conjungant cum ficto corpore, ex Pane & Vino formato per *transsubstantiationem*, quod naturale corpus Christi esse credunt. Ut error ipsorum ferme similis sit errori istorum, qui ex. gr. putarent, ubicunque regalis vestis in solio regio, quæ multa & varia diversis locis posuerunt, collocaretur, ibi statim ex aëre, qui throno illi incumbit, Regis proprium & naturale corpus formari: ac qui ita autumarent; ut, ubicunque Regia sedes est, illic etiam Regem esse: & quod ipsum ideo illic venerentur. Hoc differt ab eo, quum alterum Regem sibi eligunt: aut quando famulum aut subjectum honore Regi proprio prosequuntur.

Præterea considerandum est, *idololatriam* Papistarum peccatum esse, quod per errorem committitur; non autem delictum esse contra conscientiam; quo etiam proximo nihil damni infertur: ut quidem illi per errorem peccabant, qui discipulos Christi necantes, se rem gratam Deo facere credebant. Verum is ejusmodi error erat, quo directe proximum gravissimo malo afficiebant. Non hæc eo proferimus, quasi nullus error, qui non in incommodum proximi vergeret, à Magistratu posset vetari: neutiquam. Primo enim contumax est error, quum homines dedita opera malis passionibus & affectibus abrepti, ingenio suo nebulas obducunt; & oculos mentis quasi eruunt. Sicuti videmus Paganos in magnis & horribilibus peccatis viventes, quæ tamen ipsi non putant esse crimina: de hisce vide Rom. 1. Multo minus censeo Magistratibus jus non esse per pœnas & mulctas illud arcere, quod alii impulsu conscientiæ sibi faciendum putant: & quo tamen proximo immediate non nocetur: nec Magistratum illa cogendæ conscientiæ specie posse uti. Nam etiam per malitiam ad ea vitia homines possent pervenire. Verum nos arbitramur, dari quandam errati speciem, quæ pravitate careat: quodque etiam in illis reperitur, qui omnibus suis actionibus ostendunt, Religionem sibi cordi esse: quique multum diligentiæ adhibent ad veritatem detegendam: quanquam præjudicia, & callidæ hominum seductiones, aliaque impedimenta, aditum ad veritatem ipsis obstruant. Nec dubito, quin hoc à multis Pontificiis in Patria nostra etiam fiat. Non puto aliquem ullam rationem, aut quædam loca S. Scripturæ adferre posse, quæ probent, ejusmodi erroris speciei per plagas corporales ita obviam esse eundum: nec ullas ejusmodi rationes in vulgo Papistarum concurrere, in exercenda sua *idololatria*, quare Reformato Magistratui non liceret illæsa conscientia ipsis modicam libertatem concedere, eamque adeo temperatam, ut videatur errorem illum non vilipendere, aut favere.

In omnibus Imperiis cuivis licet, qui putat ad rem aliquam jus sibi natum, judicem adire, proximumque in jus vocare. Nec unquam mulcta ei imponitur, aut pœna irrogatur, quamvis causa cadat, & judicetur ipsum errasse: nisi constaret per malitiam illum errasse, & proximo litem movisse, non quod existimaret justitiam causæ à sua parte stare: sed animo vexandi eum, & impensas molestiasque inferendi. Sub Veteri Fœdere Deus expresse præcepit, ut is, qui alterum per errorem occidisset, *insons & impunitus esset*, *Jos. 20.* Judices illi, qui per errorem injuste quendam *morti addicunt*; sic ut condemnatus in *judicio appellatorio* absolvatur, insontes habentur, omnisque pœnæ sunt immunes. Cum Respublica in factiones dividitur, quum disputatur de jure Regis & Parlamenti, omnes simplices, ac qui per ignorantiam labuntur, omni omnino pœnæ eximuntur. Quare hoc in ejusmodi erroris specie in Religione locum non habebit? Aut quis Textus adversatur? Ac quare idololatria Papistarum

ſtarum non talis error ſine malitia poteſt eſſe, qui per Magiſtratum non ſit puniendus, quemadmodum aperta, gravia, & nota peccata, contra conſcientiam commiſſa: quanquam ipſi graviter errent; quinimmo forte in æternum per iſtum errorem, & ſubſequentem praxin, pereant. Antiquitas etiam aliquot ſeculorum pro ipſis facere videtur: adhæc multitudo Doctorum à Pontificiorum parte ſtantium, illos potuit impuliſſe ad doctrinam Pontificiorum amplectendam. Præterquam quod res per multas diſputationes adeo intricata ſit, ut ſingularis animi attentio ſit adhibenda, antequam æquum ab iniquo, ac verum à falſo dignoſcas. Vita civilis in Chriſtianis Statibus ſufficit, ut quis civis in Repub. maneat, quanquam tot vitiis ſcateat, ut nullus per eam beatus ſit futurus. Quare de Pontificio non par ferimus judicium; & exiſtimamus illum couſque vitioſum & perditum hominem non eſſe; quia Reſpublica quæ tot peccata in civibus tolerat, etiam eorum errores in cultu tolerare poſſit.

Generalis eſt opinio, ac idcirco fundamento ſuo nixa eſt, *Deum neminem in terra conſcientiæ alterius Judicem conſtituiſſe*. Nihilominus operæ pretium eſt, ut tandem inquiramus, quis generalis illius dicti ſenſus ſit. Ex præcedentibus patet, hoc non ita generaliter eſſe intelligendum, quaſi Deus nulli Magiſtratui poteſtatem dediſſet imperandi, quid ſubjectis circa res quaſdam Religionem & conſcientiam ſpectantes, faciendum aut omittendum eſſet. Fac enim jam aliquem conſcientiæ cauſa Paganiſmum in medio Chriſtianiſmo velle promovere: nonne Magiſtratibus jus eſſet hoc pœnis prohibendi? Non equidem dubito. Nec tamen ideo cenſeo, poteſtatem Magiſtratuum tam late in conſcientias ſe extendere, ut ipſorum præceptum conſcientiis lex ſit: utque civis facere teneatur, quicquid Magiſtratus in caſibus conſcientiæ juſtum & æquum eſſe cenſeat. Hoc enim nec à Pontificio, nec à Reformato unquam affirmatum eſt: itaque eſt extra controverſiam. Papiſtæ quidem hoc Papæ, vel Concilio adſcribunt: nunquam tamen ulli Magiſtratui. Reformati talem poteſtatem nulli omnino homini tribuunt. Quia nullam in terris perſonam, aut collegium agnoſcimus, cujus ſententia poteſtatem Verbi Divini poſſit habere: cui Verbo, utpote declaranti voluntatem Dei, conſcientiæ hominum tantum, tam ſecundum Pontificiorum quam Reformatorum doctrinam, ſubjectæ ſunt. Sed Papatus in eo à nobis diſſentit, ut Papæ, aut univerſali Concilio poteſtatem & auctoritatem arroget infallibiliter nobis explicandi, quid ſit Verbum Dei, quiſque ejus ſenſus. Ita ut ne ipſi quidem conſcientiam Papæ aut Concilio ſubjiciant, quatenus homines ſunt fallibiles: ſed quatenus credunt illos à Deo electos & conſtitutos eſſe, ad infallibiliter, quaſi Deus ipſemet loqueretur, homines ex Verbo Dei docendum ac explicandum, quæ Dei ſit voluntas, & quid de rebus fidei dicendum ſit.

Quare cenſeo generalem dictam opinionem, nimirum, neminem conſcientiis noſtris judicem eſſe conſtitutum: atque nemini, niſi ſoli Deo, fidei noſtræ rationem eſſe reddendam, docere, nulli privato vel Magiſtratui, politico, aut Eccleſiaſtico, à Deo poteſtatem eſſe datam, ut in controverſiis Religionis, & conſcientiam ſpectantibus, ac ubi error ſine malitia locum habet, definitive ita quid determinent, ut alii per pœnas corporis (etiam nulla tranquillitatis publicæ habita ratione) quæ hanc controverſiam non ſpectat, impediantur & prohibeantur ſuam fidem publice profiteri: & contrariam fidem amplecti conſtringantur.

In rebus Politicis ad judicandum quid ad tranquillitatem & ſalutem Reipub. requiratur, Magiſtratibus poteſtas competit definitive judicandi; & ſententiam ſuam pro *lege* omnibus ſuis ſubjectis præſcri-

scribendi: & ipsos pœnis constringendi in Regimine Politico ea facere, quæ ad otium & salutem Reipub. necessaria judicat. Sed extra res istas & considerationes proximum & subjectum vexare, quod in controversiis Fidei, *animo religioso*, per errorem, Deo suo aliter conetur servire, *deque Religione aliter sentiat*, ac Magistratus, censetur esse *abusus suæ potestatis*. Ratio autem hujusce rei est: quod natura Imperii doceat, ut uni personæ, aut Collegio deferatur summum judicium de bono publico, dequo legum interpretatione: & quis ex sententia istarum legum dominus, aut non dominus sit alicujus rei. Et privati isti, extra Societatem considerati, suorum bonorum domini, sub tali conditione Societati adscribi possunt, ut declarent, se nullam proprietatem in posterum in bona ea sibi arrogaturos, quæ sententia istius personæ aut collegii alteri adjudicata sunt. Ac hoc faciendum erat, si tranquille & secure in orbe terrarum viveretur. Sed nullus unquam se Societati alicui addixit, in qua uni homini, aut Collegio delata erat potestas animadvertendi in errores, vitia, defectus, quæ non ex *malitia* oriuntur, nec ullum incommodum in Repub. secum trahunt (hic enim casus fingendus est). Certum saltem est, in nullo Imperio in erroribus & vitiis hujusce naturæ fieri: & crudelitas tyrannisque appellaretur. Verum in multis Statibus circa errores & opiniones in Religione fit. At hoc factum (meo judicio) nihil aliud est, quam fructus *superstitionis*, quæ semper acerba & crudelis est: quaque homo sibi fingens, suam opinionem de Religione mire Deo arridere: utpote qua se solum Deo acceptum arbitratur: Eumque omnem contrariam opinionem summopere respuere, & à Magistratibus puniri velle.

Qui in duram hanc sententiam inclinant, præcedentia quidem concedent: putabunt tamen, hoc in idololatrica doctrina Papistarum locum non reperire: quod ea tam execrandum sit peccatum; & quicum etiam necessario *malitia* concurrat. Pontificiorum *idololatriæ* malum extenuare nolo. Verum peccata avaritiæ, defectus charitatis, ingratitudinis magna etiam sunt: & aliæ suppetunt rationes de commissis istis dicendi, quod cum *malitia* conjuncta sint, quam quidem de *idolomania* multorum Papistarum possit affirmari. Qui prædictorum delictorum avaritiæ, charitatis defectus, ingrati animi, &c. affines sunt, de illis testimonium perhiberi nequit, *Eos habere zelum Dei, sed non ex notitia, Rom.* 10: 2. *Quod in bona conscientia coram Deo ambulent, Act.* 22: 3. *Quod Deo serviant in pura conscientia*, 2 *Timoth.* 2: 1. *Quod honesti & religiosi viri sint, Act.* 13: 50. Quæ omnia de incredulo Judæo dicuntur, qui Christianam Religionem adhuc rejiciebat, sed *per errorem absque malitia*: non cum contumacia conjunctum; non nutritum nec fotum, nec originem suam habentem ex peculiari amore sui, avaritia, &c. sed ex communi quadam corrupta natura, in maxima parte hominum ejusmodi errorem producente: quique non nisi per specialem Dei gratiam superandus sit. Si infideles Judæi, ut jam dictum est, errantes, prædictas cognominationes etiamnum meruerunt: quare etiam multis Pontificiis eædem non possent tribui: quum etiam sic sine malitia errare possent; quemadmodum Paulus ante resipiscentiam. Certe censeo multos Papistas extra talem contumaciam, odium, invidiam, superbiam, & philautiam in errore suo vivere & mori. Et quorum error ideo etiam tali malitia vacat: quam Deus à Magistratibus per corporales pœnas vult prohiberi. Et si avaritia, arrogantia, charitatis defectus, ambitio per pœnas corporum in Repub. non coërceantur: Quanto minus Pontificii ob errorem suum in Religione puniendi sunt. Verum Qui per malitiam errant, semper puniendi sunt: non ob errorem, sed

sed ob malitiam, quæ comitatur illum. Et de eis, qui sic per malitiam errant, quique tales deprehenduntur, non loquimur. Ac unus idemque error in altero pœna dignus; quinimmo *hæresis* esse potest: in altero autem secus. Atque absurdum est credere, omnes Papistas pertinaces esse: quia, frequentibus prædicationibus & institutionibus Reformatorum Doctorum non obstantibus, nihilominus in errore suo perseverent. Nam certe hodie non multa adduntur ad Papistas convertendos, quam in Reformationis initio. Verum non tam exacte hæc inquirere necesse est. Consideremus modo, an inter Papistas nulli probi, moderati, humiles, & veritatis amantes reperiantur. Et quamdiu illas virtutes possident, tamdiu non errant per *malitiam, quæ à Magistratibus sit vindicanda.*

Reliquos Pontificios, quorum error cum malitia concurrit, quique pertinacia & cæteris vitiis semetipsos & alios seducunt, licet quidem coërcere: non quod Papatui adhæreant; sed quod pravi sint, & per malitiam errent. Et hoc locum habet in omnibus erroribus, qui cum pravitate concurrunt. Quemadmodum etiam in Regimine Politico vitilitigatores, & improbos litium machinatores per pœnas reprimere norunt. Verum sicut iniquum est ob factum istorum lites & formam procedendi abolere: sic etiam injustum, ob quorundam Papistarum malitiam, etiam omnes simplices, ob Religionis suæ professionem, corporalibus pœnis vexare.

In Papistica idololatria punienda circumstantiæ illius etiam considerationem merentur, qui pœnam suffert: ut & natura mali, ob quod in eum animadvertitur. Hic ita comparatum est, ut persona per pœnam non emendetur; quinimmo ut malum forte non eo magis coërceatur: utque interim fiat, ut pœna sub manum aggravescens, modum nostro ipsius judicio excedat. Nonne censemus nimiam pœnam fore, Pontificiis exercitationem Religionis suæ interdicere, indicta pœna publicationis omnium bonorum, vel exilii? Et si tamen Pontificiæ Religionis exercitatio coërceri debeat: & Papistæ putent se propter conscientiam obstringi Religionem suam exercere: inde sequi necesse est, ut aggravatione pœnarum, quæ necessario exaggerantur propter perseverantiam Pontificiorum in usu exercendæ suæ Religionis; aut variis minoribus mulctis, tandem omnia ipsorum bona ad Prætorem perveniant: aut ut illis Patria excedendum sit. Si dicas, te nolle tam acerbe agi: sed *licentiam* eorum te aliquatenus velle constringere. Respondeo; optime. Verum hæc restrictio fit aut ex rationibus Politicis: aut ex Divinis: quæ moderatam quidem Papisticæ *idololatriæ* exercitationem permittunt; licentiosam tamen nimis prohibent. Quantum ad rationes politicas, de iis in hoc Libro non agitur: nec etiam ad Pontificiam *idolomaniam* spectat: quum ob causas politicas etiam exercitatio Divini Cultus aliorum, qui *idololatriæ* affines non sunt, possit impediri. Et si aliæ Sectæ, quæ in nostris Regionibus tolerantur, potentes haberent Principes, quorum patrocinium possent respicere, & qui libenter forsan ipsis opem ferrent, ut templa publica, aut Curiam occuparent: non ipsis major, quam iis, qui ab Ecclesia Romana stant, libertas posset concedi. Quinimmo Magistratibus potestas competit etiam res per se adiaphoras, ob rationes boni publici vetandi. Ut rationes illæ non magis in Papismum quadrent, quam infinitæ aliæ res. Quæstio ergo de permittenda, aut prohibenda exercitatione Pontificiæ Religionis sub forma jam memorata considerata, *mere* politica est, & solum Rectores tangit, quibus hoc reservatum, ut & omnia alia, quæ spectant ad Regimen Politicum.

Itaque dicendum, leges Divinas & rationes, quæ non respiciunt nec desumuntur ex salute aut detrimento Reipublicæ,

moderatam quidem Pontificiæ idolomaniæ exercitationem in Imperio posse concedere: verum nimiam licentiam esse cohibendam. Verum *primo*, & ante omnia demonstrandum erat, quid licentiosum sit, quid non. *Deinde*, politicum cum Ecclesiastico denuo non erat confundendum. Propter bonum publicum certa mali species, quum nimium grassatur & se diffundit, vetanda est: & extra considerationes eas potest permitti. Sed res aliqua, quæ sua natura, & propter conscientiam non debet concedi, omnino non toleranda est: & simulac quippiam ob nonnullas circumstantias, quæ rei essentiæ non insunt, non permittendum est, tum hoc fit politicum. Et sic cum Papistis res se haberet: ac tum etiam conceditur illud, ad quod hæ meæ rationes etiam tendunt: nempe, ut saltem respectu charitatis, quam proximo debemus, & necessitatis, Reformati Magistratus Pontificiis aliquam Religionis suæ libertatem possent largiri; ni majores boni publici rationes id impedirent. Sed an solidiores rationes Status hoc prohibeant: illud inquirere non fert animus. Diversum est, quod quædam delicta ob legitimas, politicas, & necessarias causas liceat non punire. Aliud autem, quod eadem possint permitti, si non nimium exuberent, & pluribus affricentur. Quum videmus, aut res intra certos terminos manentes, bonas aut indifferentes esse: verum si modum excedant, malas fieri: & jam ad ejusmodi excessum pervenisse, ut malæ factæ sint, ut tum coërceantur: & Magistratus se adversus eas arment. Vel etiam quod minora peccata, aut quorum pauci affines sunt; quæque jam pro lusu incipiunt haberi, & valde dissipari, novis remedus cohibeantur, hoc ratione nititur. Sed hi casus non militant in *idololatria* Pontificiorum: quum ista tam prava res per se sit (loquor ex sententia eorum, quibuscum jam velut disputamus) ut toleranda non sit: & de qua etiam Papistæ, non obstante acriori prohibitione, non aliter ac ante sentiunt. Quinimmo censeo *idolomaniam* Pontificiorum, quamvis acerbis & rigidis edictis aut legibus prohibeantur, non eo minus exerceri: quod magni ipsorum cœtus plerumque ob Concionem fiant, ubi nulla aut exigua *idololatria* committitur: & tum præterea ejusmodi illius species, quam quisque Pontificiorum quotidie domi suæ facit. Sed maxima idololatria in Missa fit, & in Invocatione Sanctorum, Imaginum & Crucifixorum: quod in faciendis precibus pro animis defunctorum, ac in extrema unctione: & à privatis in exercitiis domesticis plurimum fit. Ita ut licentiosa *idololatriæ* exercitatio per corporales & temporales pœnas, quæ in libera nostra Belgica apud multos Rectores in usu sunt, coërceatur. Sed forte hac pœna animus ipsis adimitur, ne sensim majora ausint: quod directo quidem in damnum Reipublicæ posset erumpere: & tunc non iniquum foret, si Papistarum magna & frequentia concilia inhiberentur. Verum hoc politicum est: nec pertinet ad quæstionem, quam jam tractamus.

Examinandum est etiam, an in prohibenda Pontificiorum *idololatria* per corporales pœnas, generalis regula charitatis & moderationis non veniat etiam in considerationem: quæ præcipit; *ne alteri fecerimus, quod nobis fieri nolumus.* Et hoc Christi præceptum commune remedium est adversus *omnia prava & perversa judicia*: quæ plurimum ex malis passionibus & philautia oriuntur. Nonne multi putarent, indecoras & duras procedendi formas adversus ipsos fieri; quum simplex illorum zelus, ex religioso animo profluens, (arbitrantium se salutem suam aliter non posse operari,) per pœnas corporis impediretur. Certe Majores nostri temporibus persecutionis, in omnibus suis scriptis & libellis supplicibus pro injusto, & eo quod Christianos dedeceret, duxerunt, quod homines per pœnas vellent co-

cogere ſententiam ſuam mutare: aut conſcientiam vi cogere, ut quis omittat, ad quod ſe Dei mandato obligatum credit. Nunquam etiam credidere, illa peccata, quæ per ſimplicem, ſed errantem zelum committuntur, juxta præceptum Dei à Magiſtratibus punienda eſſe. Non etiam juſtitiam cauſæ ſuæ allegarunt, aut veritatem Religionis, quam profitebantur: quaſi Reformatis, quod credant ſe bonam Religionem habere, alias Religiones ut falſas liceret prohibere. Sed Pontificiorum contra Magiſtratuum eſſe Reformatam Religionem permittere; non autem coërcere: quod verum & purum Cultum Divinum profiterentur. Dicimus itaque abſurdiſſimum eſſe, ſi quis majores noſtros libertatem religionis ſuæ à Pontificio Magiſtratu petentes, ita argumentantes introduceret. Tunc enim Majores noſtri non ſolum adverſarii & judices eſſe voluiſſent, quod nunquam locum habet, niſi cum inter duas ſummas poteſtates controverſia eſt: aut, cum nulli exſtant judices: & legitimi Magiſtratus jus judicandi deſeruerunt. Sed Majores noſtri pro judicibus ſe geſſiſſent in propria cauſa, cum excluſione, quinimmo rejectione aliorum, quibus ſecundum omnia Divina & naturalia jura; & ipſammet Reformatorum confeſſionem, *judicium* de re illa competebat. Qui dominus & moderator eſt bonorum ſuorum, æque jus habet illa dilapidandi, ac alter cum fructu impendendi. Quanto minus tenetur is, qui prodigit iſta, putat tamen ſe bene collocare, alterius judicio ſe ſubjicere, bonisque uti ex ſententia & judicio aliorum. Et ille, qui rerum ſuarum arbiter eſt, ei eatenus liberum eſt iſtis uti: ut uti non obligetur ex arbitrio alterius: licet ſemper reſpectu Dei in rerum ſuarum uſu poſſit peccare. Et qui vult, ut ſibi judicium deferatur de alieni facti æquitate: permittere etiam debet, ut alter de facto ejus judicet. Certe extra omnem eſt controverſiam, omnibus Magiſtratibus jus competere judicandi de Religione ſuorum ſubjectorum. Qui enim aliter Religionem, quam veram eſſe cenſet, curabit; contrariam autem reprobabit. Magnum ergo paradoxum Majorum noſtrorum fuiſſet, iſto præſuppoſito, quod veram Religionem haberent, fundare: Pontificios idcirco Magiſtratus jure ſuo excidiſſe judicandi de Reformatorum Cultu Divino, aut obligatos fuiſſe de ipſorum Religione judicare ex opinione & fide Reformatorum. Illud enim æque abſonum eſt: ac ſi ad defenſionem mei facti in occupanda poſſeſſione quorundam bonorum (quæ revera quidem mea ſunt; ſed quæ alius per legitimum & *competentem* judicem obtinuit, & in quarum *poſſeſſione* eſt) dicerem juſtitiam cauſæ pro me ſtare: ac mihi ideoque concedendum eſſe invadere poſſeſſionem meorum bonorum: *me ita Judicem Judici conſtituens.* Privatum tuum juſtum judicium, quod æquitas & veritas pro te militent, juſtificat in rebus fidei omnia tua facta, quæ vera & rationalis Religio à te exigunt; ſed nullum jus creat, ad inde colligendum, legitimum tuum Dominum & Judicem *contra proprium judicium* teneri tuam opinionem pro bona & vera eligere. Juſtitia & æquitas nuſquam ſunt judices. Sed judices de rebus judicant, quibus jus aut injuſtitia; veritas aut falſitas adhærent: deque iis pronuntiant, quatenus qualitates illæ rebus iſtis inſunt. Et Magiſtratibus Pontificiis non ſolum idem jus eſt de noſtra Religione ſententiam ferendi: quod Reformatis Magiſtratibus competit, ad judicandum de Pontificiorum Cultu Divino. Verum ipſa noſtra veritas ne in minima re quidem, quæ adminiſtrationi & jurisdictioni Magiſtratus ſubjecta eſt, minimum jus tribuit ad quid amplius à Papiſtico Rectore exigendum: quam error Pontificiorum in religione dat Pontificiis reſpectu Reformatorum Magiſtratuum. Ergo Majores noſtri æquitatem permittendi exercitationem Religio-

gionis suæ in simplici ipsorum zelo & religioso animo fundarunt, & errore, qui malitia vacabat: qui solus in nulla Republica bene constituta solet puniri.

Hoc observatione dignum est, nullam legem Israëlitis datam esse, qua illius Reipub. subjecti ullius temporalis pœnæ rei erant, ob errorem malitia vacuum. Vel, ut clarius dicam: nulla lex ipsis lata est, quæ jubet erratum puniri: sed tales quidem, quæ *pravitatem* puniant: sive per malitiam illam in errorem incidamus: seu aliud quid ea committamus. Sed contra comperiemus, Israëliticam legem velle ea demum delicta vindicari, quæ aut naturali rationi expresse adversantur: vel quæ aperte revelatam voluntatem Dei, pro ea à Judæis habitam & susceptam, oppugnarent: seu quæ *expressis promissis* contrariabantur, quæ ipsi fecerant. De hoc omnia loca Veteris Fœderis consulantur, quæ de omnibus pœnis agunt adversus morale malum, *Exod.* 22: 11. 19. 20. *Levit.* 5: 16. 18. 20. & *Cap.* 19: 20. & *Cap.* 26. & *Cap.* 24: 16. *Deut.* 6: 1. 6. 12. *Ezech.* 16: 38. *Neh* 9: 38. & *Cap.* 10: 29. *Jos.* 1: 10. *Esr.* 10: 8.

Verum quidem, Deum præcipere, ut Israëlita idololatra ultimo supplicio afficiatur. Sed *primo* lex illa agit de eo, qui idola Gentilium colebat. Non patet enim *idololatricum* cultum Vitulorum morte esse punitum. *Deinde*, mandatum illud non potest considerari, ut *naturale morale* præceptum: vel alioquin à nobis etiam omnis *idololatria* morte foret plectenda. Etiam lex illa tam late se extendebat: ut, si quis *idolum* in occulto modo erigeret, idque coleret, mortis reus esset. Et si quis proximum cognatum, aut intimum amicum, tantum alloqueretur & adhortaretur, ut alienis Diis serviret, lapidibus obruebatur, *Deuter.* 13: 6, 7, 8, &c. Et hoc nostri nolunt puniri: quum Pontificiis domesticam & clam consensu idololatriam permittant. Verum, quod maxime considerandum est: *idolomania*, quam populus Israëliticus faciebat, in ipsis non erat *error*, sed contumax malitia adversus conscientiam; adversus clare revelatam voluntatem Dei, quam pro ea agnoscebant, & suscipiebant: adversus propria ipsorum promissa, *Exod.* 24. *Deuter.* 5: 27. Sed præsertim vide *Deuter.* 29: 10, 11, 12, &c. & *Deut.* 27: 15. *Maledictus, qui faciet sculptile, aut conflatile; ponetque illud in abscondito.* Etiam jussum de *idololatris* evidens est Judæis. Cum Papistis in omnibus longe aliter comparatum est: & idcirco pœna illa, quæ adversus subjectos Judaici Imperii, qui idololatriam committebant, constituta erat, alterius omnino naturæ, quam ea foret, qua volunt in Reformatis Statibus Pontificiam *idololatriam* puniri. In Republica Israëlitarum pœna contra idololatras erat *jurisdictionis*: id est, Magistratibus Judaicis licebat, & reipsa à Judæis civibus sibi parentibus exigebant, ut Domini à Deo ad hoc constituti, *obedientiam* suis præceptis, ne *idololatriam* committerent: & contrarium factum erat aperta inobedientia: pœnaque erat vindicta illius *contumaciæ*: quod non paruissent mandato Religionis, quod Magistratus dederat, quodque præceptum erat Magistratus. Nam licet etiam jussum foret Dei: tamen clarum est, mandatum Divinum nos non aliter reos facere in Foro Politico, nisi quatenus Magistratus in se suscipit curam, ut præceptum illud Dei in suo Imperio observetur, & hoc jubet: atque ita eam *legem faciat suam.* Sed nullus Magistratus Reformatæ Religionis potestatem & auctoritatem sibi arrogat in iis fidei controversiis, de quibus inter Christianos disputatur, alicui *forma legis* præscribendi, quid ipsi credendum sit de controversis capitibus fidei: nec etiam pro contumacia civium suorum habet: quum quoad fidem ejus eunt in alia omnia. Nec Magistratus putat eam electionem, quam facit de certis capitibus fidei

fidei in Religione; quamque vult publice doceri, legem esse subjectis. Et ideo pœna illa, quæ Papistis infligitur, non est pœna *inobedientiæ*; sed pœna *averruncationis mali*, quod veremur Reipublicæ ira Divina eventurum, quum idololatriam Pontificiorum per pœnam non coërcemus, atque ita hoc pacto in isto malo connivemus. Et ideo cum eo comparatum est, ut cum principe, qui superiorem non agnoscit, cui cum alia summa Potestate bellum exoritur. Alteri bellum non infert, ut non parenti, quasi se præberet immorigerum: quod aliter de ipsius jure, causa, & injuria, qua affectus est, judicet, quam ipsemet facit: sed pœna est *repulsionis mali*. Quid eo denotemus, alibi in alio Tractatu quam latissime demonstratum est: *quodnam malum summæ Potestates in Imperio suo possint tolerare*. Etiam probe novimus, Magistratus Reformatos alio omnino modo per punitionem coërcere *idololatriam*, errores, & heterodoxias in Religione; ac adulterium, homicidium, sodomiam, &c. prohibet & vindicat.

Atque hæc pœnarum diversitas, ac hoc opinionum discrimen, quod iste Magistratus Reformatus facit inter jus puniendi adulterium, homicidium, & inter jus pœnis coërcendi & prohibendi falsas religiones ex causa jam tradita oritur, (quod diligenter animadvertendum est) & ex cognitione qua æstimat, quod homines in judicando de *quibusdam fidei controversiis* facile errare possint: & quod nos de omnibus illis rebus per lumen naturale judicemus, quod in iis sine malitia errare possimus: sive in judicio ipsius rei; sive in examine rationum, quæ nos impellunt, ad rem rectè animadvertendam. Et idcirco nostrum judicium de hujuscemodi rebus alteri obtrudere nolumus *pro præcepto*: nec dissentientem à nobis ut impium condemnare, ac pro tali ducere. Ita ut præcedentibus irrefutabile argumentum videatur inesse ad pro[illegible]ndum, quod [illegible] ore [illegible] *idola-triam* Papistarum vulgo errorem sine malitia esse posse. Si enim aliter res se haberet, plane aliter insisteremus in exigendis pœnis à Pontificiis propter cultum falsæ eorum religionis. Inquam autem Pontificiorum errorem in constituendo sibi suas religiones sine malitia esse posse: non autem ea semper vacare. Unus enim idemque error in hoc potest esse hæresis, & cum malitia conjunctus: in illo sine pravitate, & liber ab hæresi.

Et necessarium est, ut res hæc probe consideretur; quia magni est momenti, & singularis usus in hac, ac multis aliis quæstionibus, nec non casibus conscientiæ circa tolerantiam; tam consideratione regiminis Politici, quam Ecclesiastici. Credo ambas hasce res in materia Religionis certas firmasque esse. *Primo*, magnitudinem mali ignorantiæ, incredulitatis, errantisque opinionis solum æstimandam esse ex magnitudine pravitatis; per quam in illa ignorantia, incredulitate, & erronea opinione versamur. Et quod ideo errores exitiales respectu singulorum Christianorum non semper, aut tantum, considerandi sint ut necessarium medium ad salutem acquirendam: quam etiam ex malitia, qua veritatem aliquam ignoramus; aut in errore quodam hæremus. Ita ut, quod in altero fundamentale caput fidei est; in altero non sit. Aliud Christianis est credendum: aliud Patres sub Veteri Fœdere credere tenebantur. Major à Christiano fides exigitur: (qui adultus in fide debet esse; habita ratione temporis, quo fuit discipulus) quam à tyrone discipulo. Deinde neminem Deo acceptiorem esse ob scientiam & fidem veritatis, quum bono fundamento caret, & ignorat, quare ita credat, & veritati isti credat. Lubet mihi ambas hasce positiones clare tandem demonstrare: quod omnes decisiones istarum quæstionum his duobus nitantur: quomodo Magistratus se gerere [illegible]ebeat in tolerandis diversis sectis. ([illegible]pello omnia illa con-

venticula, quæ à Publica Ecclesia separata sunt) Et quomodo Ecclesia formanda & erigenda sit. Et quinam in illam societatem sint admittendi, aut ab ea excludendi: quis fundamentaliter ac capitaliter erret, vel non. Apostolus docet nos, eum, qui ex simplicitate & citra culpam errat, non mereri pœnam, *Rom.* 2 : 12. *Nam quotquot etiam sine lege peccarunt, etiam sine lege peribunt.* Et Gentiles, quibus Euangelium nunquam est prædicatum, non sunt rei, quod Euangelio non crediderint: *Quomodo enim in eum credezent, de quo nihil audiverunt*, *Rom.* 10 : 14. Qui ergo partem Euangelii non possunt cognoscere: ignorantia & incredulitas istius partis ipsos etiam non potest obnoxios facere ob prædictas rationes. Et quoniam Deus Judæos Veteris Fœderis exigua de Christo cognitione, & ejus officiorum salvos fecit. Jam autem sub Novo Testamento infantes fidelium, omni cognitione salutiferæ doctrinæ destitutos, pro suis suscipit. Ac multis variisque sub generali valde confessione salutem promisit. Hinc sequi videtur, Deo liberum & arbitrarium esse homines magna, vel parva notitia viæ ad salutem servare. Sed undique videmus, Deum malitiam, quæ exerit se in homine, quare minus sciat & credat, semper accusare & punire. Hinc recte ergo colligitur, aliquem Deo posse placere, licet magna immersus sit ignorantia: dummodo *malitia* non accedat. Atque homines etiam ideo propter ignorantiam in Religione Deo minus aut magis displicere, pro modo malitiæ majoris aut minoris, qua in inscitiam eam delapsi sunt. Prout habetur *Luc.* 12 : 14. *Cuicunque multum datum fuerit, ab eo multum repetetur.* Et *Luc.* 11 : 32. *Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione hac: quod ad prædicationem Jonæ resipuerint: & ecce, plus quam Jonas hic.* Quo Christus aperte indicat, peccatum incredulitatis eo majus esse, quo malitia ipsorum major erat, qua Christum rejecerant, *Luc.* 13 : 47. *Is servus, qui voluntatem Domini sui novit, nec se paravit, nec secundum voluntatem ejus fecit, multis plagis concidetur.* *Hebr.* 5 : 12. *Et facti estis ii, quibus lacte opus sit, non solido cibo.* Et 1 *Cor.* 3 : 1, 2, 3. *Et ego, fratres, non potui vobis loqui, quasi spiritualibus; sed quasi carnalibus, tanquam parvulis in Christo: lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis.* Ut ergo ratione caret, infantibus solidum cibum dare: tam iniquum est ab aliquo fidem & scientiam ejusmodi rerum exigere, ad quas percipiendas etiamnum ineptus est; & ingenium tardum nimis & puerile habet. Et hæc ingenii pueritia non solum ex annis vitæ metienda est: sed præcipue ex annis & tempore, quibus in cognitione salutifera potuerunt progressum facere: pro ingenii docilitate, prouue occasionibus, quas habuerunt, puerilem imbecillitatem superandi. *Luc.* 5 : 36. inquit Christus, *Nemo panniculum novi vestimenti indit in vestimentum vetus: alioquin & novum rumpit: panniculus novi non convenit veteri &c.* demonstrare volens, ut, licet adulti forent corpore, tamen admodum tyrones essent discipuli, respectu spiritualium: & iniquum esse ab ipsis exigere opera virorum ac magistrorum. Et ideo ignorantia errorque pueri longe aliter consideranda sunt, quam viri.

Qui in medio seductorum etiamnum versantur, & præterea bona institutione carent, minore cum peccato per *multos annos* in pueritia manere possunt: quum contra alii; quibus cunctæ adsunt occasiones in cognitione proficiendi, ne *menses* quidem aliquot possint persistere sine malicia & negligentia non excusanda. Miseri Judæi, quibus temporibus Christi clavis scientiæ adempta erat: & quorum Doctores nec ipsimet inde utilitatem capiebant; nec aliis permittebant, ut inde lucrifacerent, *Luc.* 11 : 52. magis excusandi erant in ignorantia sua & incredulitate, quam reliqui, quibus omnia suppedi-

peditabantur, ut in scientia adolescerent, & incredulitatem suam superarent. Et ideo Christus ait, *Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaida: si enim in Tyro & Sidone eæ virtutes editæ fuissent, quæ in vobis editæ sunt: olim in sacco & cinere sedentes resipuissent. Ideo Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio, quam vestra, Luc.* 10: 13. Ita ut omnino appareat, inscitiam, incredulitatem, & errores in fide pro majoribus vel minoribus delictis, ipsius Dei judicio haberi; prout malitia, per quam in eo sunt statu, major minorve est. Etiam inquit Christus *Joh.* 15: 22. *Si non venissem, & locutus essem eis; non haberent peccatum: nunc autem non habent, quod prætexant peccato suo*: innuens ob occasionem, quam quidam Judæi habebant, per doctrinam Christi Euangelio credendi: nec tamen fructum inde perciperent, idcirco in magnis peccatis hærere. Vide etiam *Joh.* 9: 41. Nec consideratur, an quis simpliciter in ignorantia aliqua versetur: vel an etiam affectata errans opinio in ipso sit. Quandoquidem malitia, in simplici rei ignoratione, tam enormis possit esse, quam in prava aliqua opinione admittenda. Quinimmo sæpenumero ea major est: quia cupido res sublimes in Religione cognoscendi; & quæ tantum viris conveniunt, (quorum statum quivis tamen affectare debet) facit, ut ingenium se astigat & applicet illis rebus, quæ multa consideratione & inquisitione indigent: in quibus hallucinari, cespitare, & errare pronius est; quam in cognoscendis doctrinæ principiis: & malitia minor est, quam si in simplici ignorantia præ ignavia perseverarent, contemptu scientiæ salutaris; vel præ metu in errorem incidendi, desiderio investigandarum rerum sublimiorum. Nunquam potui animum inducere, errorem ejus, qui Religione impulsus, studet altum sapere in mysteriis nostræ salutis, & vir in eis fieri: & veritatem legitime investigat: & tamen, prout humana est infirmitas labatur, deviet, & erroneam opinionem admittat, majorem esse, quam nudam inscitiam. Aut illum Deo acceptiorem esse, qui partem quidem veritatis novit, istamque confitetur: verum etiam in principiis & elementis cognitionis Theologicæ acquiescens, per ignaviam, aut timorem præposterum consistit in illis principiis, nec sibi gradum parat ad mysteriorum fidei cognitionem altiorem. Quæro ergo, an hujuscemodi persona Deo magis placeat: quam ista, quæ legitimis viis, & ad pium finem, ad altiorem ac utiliorem scientiam aspirans, titubet: non ita tamen, ut fundamentalem aliquam veritatem ideo neget. Existimo posteriorem Deo gratiorem esse.

Quemadmodum itaque in cognitione rerum naturalium, is, qui Ignem calidum, Glaciem autem frigidam esse affirmat; nec porro scire curat, in quo proprie natura ignis aut glaciei consistat: & cur hic calidus; altera autem frigida sit: atque ita hactenus, quamdiu cognitionem de ignis & glaciei natura tam contractam habet, non erret: non ideo majoris est ducendus, quam iste; qui fervorem ignis, & frigus glaciei etiam concedens: sed præterea labore intendens plura de natura ignis & glaciei addiscere, circa illa hallucinetur: quamvis prior in simplici ignorantia quarundam proprietatum ignis & glaciei versetur: posterior autem in errore aliquid affirmante: præsertim si statuatur, ulteriorem inquisitionem à Deo mandatam esse. An ille nauclerus pluris æstimandus esset, qui præ timiditate & metu naufragii semper oram littoris legit: quam is, qui navigationi operam dans, & notitiam illius adeptus, altum audet petere: & novas terras, vias, & freta investigare, licet spe sua excidat, & bis terve naufragium patiatur. Hujusmodi enim magnum navigationi lumen adfert. Censeo priorem nautam comparandum esse cum malo illo servo, qui talentum suum in terra defodiebat, metu ne si impenderet,

ret, id amitteret. Et posteriorem na-
vitam isti servo esse similem; qui talen-
tum suum impendebat: & in gaudium
Domini sui ingrediebatur, *Matth.* 25.
Sic puto etiam cum cognitione rerum Re-
ligionis comparatum esse: ac de iis se-
cundum easdem regulas judicandum esse.
Ita ut modus agendi sit maxime absurdus,
quod proximum, qui in omnibus actioni-
bus ostendit, se veritati studere, & fidei
controversias velle penetrare, quique eas
illustrare conatur, & clare proponere;
sugillare velit, quasi magnæ foret hære-
sis affinis: quod non omnino loquatur, ut
illi, qui prioribus seculis vixerunt, loquu-
ti sunt: aut rem aliter proponat, aut al-
tius repetat; ac nova de ea proferat. Hi,
quantum in ipsis est, clavem scientiæ
amovent: ipsimet ingredi nolunt; & alios
introire prohibent.

Sed iterum ad rem accedimus. Vide-
mus S. Scripturam idem pronunciare de
nuda ignorantia, & errore aliquid afferen-
te, prout illa hicve minori aut majori cum
malitia concurrant. Ignorantia Discipu-
lorum, Christo pro peccatis moriendum
esse; nec Ejus Regnum esse de hoc mun-
do: & erronea ipsorum opinio; Chri-
stum non moriturum: Ipsumque terre-
num Judæorum regnum instauraturum
esse, in illis pro tempore excusata est, &
habita pro peccato imbecillitatis. Vide
Luc. 9:44. etiam *Luc.* 24: 11. Sic etiam in
Paulo, & in multis Discipulorum Christi
error, quo existimabant usum cæremonia-
rum Judaïcarum perpetuum esse debere,
condonatus fuit: quemadmodum ille er-
ror, quo putabant Gentiles non esse vocan-
dos ad communionem Euangelii. De qui-
bus consule *Act.* 10: 12, 13. 15; *Act.* 9: 22.
Atque ubique in Verbo Dei videmus,
quomodo etiam gravissimi errores, quam-
diu eo nulla pertinacia accedit, excusen-
tur. Unum exemplum observatione di-
gnum est. 1 *Cor.* 15. docet nos Apostolus,
quosdam in Ecclesia Christi esse, qui re-
surrectionem negarent: & demonstrat
hujusmodi opinionem, & ejus consequen-
tias rejectionem omnis Religionis secum
trahere. Sed quod error is cum contu-
macia non comitatus foret: Corinthios
illos etiamnum *fratres suos* appellat. Idem
videmus in Epistola ad Galatas circa illos,
qui etiam per legem justificari volebant:
Apostolum istum errorem respectu do-
ctrinæ salutaris magni quidem ducere, &
pro fundamentali habere: sed tamen non-
nullos, qui ejus rei erant, fratres suos vo-
cabat: quod seducti erant doctrina falso-
rum aliquorum Apostolorum, qui per
malitiam in opinionem illam inciderant, in
eaque perseverabant. Itaque hallucinatio
ista minus aut majus erat malum, prout
minor aut major *malitia* cum ea conjuncta
erat. Verum quidem, videri neminem
istorum omnium, quorum incredulitas &
inscitia circa sublimia illa capita salutis
jam memorata sunt non diu in ejusmodi
errato aut ignorantia hærere potuisse;
quin mutata fuerit in lethalem ignoran-
tiam & mentis obnubilationem. Sed ea-
dem capita etiam tam arcte juncta & nexa
sunt cum primis principiis Christianæ
Religionis, & veluti inserta: ut Christia-
nismus revera non potuerit suscipi: & si-
mul *explicite* & clara cum scientia errori
illi circa eum articulum assensum præbe-
re: ita ut incredulitas vel ignorantia eo-
rum capitum non diu sine malitia in homi-
ne sint, ob illorum claritatem & eviden-
tiam. Quemadmodum omnes articuli
fundamentales istas proprietates habent.
Sed quam multa sunt fidei capita, de qui-
bus jam disceptatur: & ob quæ alii alios
prosequuntur; quæ non sunt ejus naturæ.
Præterquam quod jam ejusmodi infalli-
bilibus Doctoribus careamus; quemad-
modum in initio prædicationis Euangelii
fuerunt: ita ut tum aliquanto citius ad
claram decisionem, quid de re aliqua cre-
dendum foret, perveniri posset.

Hoc certe quisque assentiri cogitur,
delictum infirmitatis multo magis locum
sibi vindicare in cognitione rerum Cultus

Divini, quam in vitæ praxi, & virtutibus moralibus. Quum fere omnis vitæ praxis naturali nostræ conscientiæ lumine nitatur: quo omnes parvi & magni; docti indoctique de bono ac malo judicamus; honesto inhonestoque; justo atque injusto. Ita ut, *primo*, errores judicii de bono & malo non tam obvii sint: quam hallucinationes in judicando de fidei capitibus. *Deinde*, eodem naturæ lumine multo paratiores sumus, multoque certiores, quæ peccata in actionibus vitæ pro delictis infirmitatis; quæ autem pro illis non sint habenda: quam quidem apti sumus ad judicandum, quis, & quando in errore per imbecillitatem versetur: ac quando quis per *malitiam* ad eum errorem se seduci sinit. Quod iterum conducit ad nos docendos cum omni moderatione, & juxta naturam charitatis, de errore proximi nostri judicare.

Sed ut ad præcipuam quæstionem revertamur, & examinemus, an contra Papistas propter illorum errores insurgere teneamur: quemadmodum Judæi contra populares suos facere cogebantur; & alios, qui lares suos inter eos constituerant. Præterea enim etiam considerandum est; alia omnino ratione nixum esse, Judæum ob *idololatriam* punire, quam Christianum. Quod Israëlita ad falsorum Deorum Cultum delaberetur, non solum ut *immorigerus*: verum etiam velut *apostata*. Quorum neutrum in Pontificio, respectu *Reformatæ* Ecclesiæ & Magistratus locum habet. De priori jam actum est. Posterius hinc apparet: quod Reformatæ Ecclesiæ in hisce Regionibus post Papatum emerserunt, ita ut discussis idololatriæ & superstitionum tenebris veritas & puritas Religionis Christianæ ab istis tenebris liberata, enituerit: quem splendorem eadem veritas, tot tenebris tanquam crassis nubibus obducta in Papatu non potest diffundere: non enim novam Religionem profitemur, sed veræ Religionis erroribus conspurcatæ depuratio-nem: & ita quidem ipsi agnoscimus quod ita *prisca* nostra *veritas* hinc recens docta & suscepta sit: sicque post veterem Papistarum errorem, quæ diu hic regnum obtinuerat. Ita ut Pontificii, quantum ad Reformatos, non sint *apostatæ*; quamvis Apostatarum numero habendi sint respectu doctrinæ Euangelicæ & Apostolicæ, à qua desciverunt. Omnibus consideratis, Papistici Magistratus aliis omnino nituntur fundamentis ad Reformatorum Religionem arcendam: quanquam rationes Pontificiorum Magistratuum etiam non sint solidæ; nec factum ipsorum justificari possit. Fides Papisticorum Magistratuum asseverat, *decisiones* Papæ, aut universalis Concilii (hac etenim in re Romanæ Ecclesiæ propugnatores dissentiunt) vim legum habere; etiam contra alios Christianos. Itaque dissentire à Romana Ecclesia, crimen esse animi *non obedientis*. Verum de his superius disputatum est: licet, ut dixi, rationes Pontificiorum non stringant. Quia Reformatus non tenetur credere infallibilitatem *Romani Pontificis*, vel universalis *Concilii*. Et idcirco recte censemus, dure eos tractari, quum vi hujusmodi fidem nobis injungere volunt; & decisionibus Ecclesiæ Romanæ non assentientes tractare ut inobedientes, contumaces & rebelles; quia auctoritati Papæ & Conciliorum non paremus. Nos enim talem auctoritatem derogamus Papæ & Conciliis, & tantum Sacræ Scripturæ intellectum illuminanti; & ad hominis conscientiam veritates suas, quas continet, manifestanti illam auctoritatem tribuimus. Et Pontificii demonstrare nequeunt (fac nos hallucinari) nos per *malitiam* errare; quum non credimus, Romanam Ecclesiam ea potestate esse præditam, quam sibi ipsa arrogat.

Si nobis opponant, Judæos etiam mandatum habuisse, ut omnes populos, qui Ter[illegible]naän inhabitabant, delerent [illegible]

tamen etiam nunquam Membra Reipub. Judaicæ fuerant: quorumque *idolomania* neque *inobedientia* erat: nec *defectio* à Deo Israëlis. Respondeo hisce. Hoc præceptum peculiare fuit: solum spectans incolas terræ Canaan. Non etiam *naturali* quadam *æquitate* nixum esse: quamvis ei non repugnet. Cujus etiam nulla alia ratio reddi potest; nisi *Deo ita visum* esse. Et si ulla ratio in Verbo Dei redditur: tamen illa in hanc quæstionem non quadrat. S. Literæ affirmant, Deum hoc fecisse, ne Israëlitæ malo exemplo seducerentur. In nostra Patria, seu Pontificiorum *sacra turbentur*, & *exercitatio Religionis ipsorum impediatur*, in medio tamen nostrum habitare perseverant: & Reformati non minus periculum incurrunt prævaricationis per Papistas, sive eorum cultum turbes, sive illius usum illis concedas. Præterea dummodo caveatur, ne munera ulla aut beneficia possint dare aut accipere in Republica: periculum seductionis nunquam magnum erit. Nam dicendum quod res est: si recte introspiciamus sensum atque mentem eorum, qui propter religionum & sacrorum discrepantiam in proximum duriores aut implacabiliores sunt, cognoscemus illorum zelum præcipue exardescere, quia metuunt ne priventur mundanis quibusdam commodis: & illos hoc primum ducere, ut à se dissentientes muneribus & honoribus excludantur: quamvis illa hujusmodi sint, ut cum Republica nihil commune habeant, non magis quam privatorum possessiones. Sed ad institutum. *Levit.* 26. alia enumerantur delicta, quare Deus populos illos voluerit exscindi.

Hoc jussum non posse etiam latius extendi, hinc quoque patet: quod alios populos extra terram Canaän, quum forte bellum iis cum ipsis oriretur, istosque subigerent, non cogerentur evertere: sed sufficiebat, si stipendium illis imponerent; permittentes ipsos idola colere. Atque hoc consideratione dignum est: Nam Pontificii ut pessimæ conditionis considerati, & ut iniquissimo jure, non pejus in nostra Repub. debent tractari, ac *tributarii* Imperii. Omnes tamen nostri Theologi Pontificios æquiori jure esse autumant. Si itaque Reges Israëlis *nihil* peccarunt, quum devictos hostes *tributarios* facerent: formam Regiminis sui & Religionis ipsis relinquentes: durum esse censentes utroque illos privare. Quare Magistratus Reformatus per leges, quæ ex Veteri Fœdere contra permissionem *idololatriæ* Papistarum allegari solent, obstrictus foret Pontificiam *idolomaniam* inhibere: & propter conscientiam teneretur eam omnino exturbare. Ita ut idololatria illa aut per se ita mala foret, ut Christianus Reformatus Magistratus nullo modo ad illam possit connivere: nec moderata quædam libertas ipsis concedi; ni major boni publici ratio illud imperarit: quemadmodum scelera Naucleri impunita transmittimus, quando vectores ejus arte carere non possunt: aut quod rationes, ex charitate desumptæ, quam proximo debemus: nec quas à necessitate mutuamur; eam permissionis speciem justificare possint. De quibus duobus postremis casibus jam non ex professo agimus. Verum de primo solum: in quo peccatum, quod Pontificii per sua falsa sacra & religiones committunt, æstimatur ex se, & ex insito & intestino suo, non ex appendicibus & circumstantiis, ut vulgus loquitur.

Licet enim Papistæ, de quibus disputamus, hujus Reipub. sint subjecti: nec *tributarii* populi cives appellentur. Et Reges Israëlitarum legem haberent, nullum *idolorum cultum* in suo Imperio tolerandi. Hoc tamen immotum manet: Reges populi Israëlitici vi conscientiæ obligatos non fuisse, in devictis regionibus, quascunque tributarias fecerant, *idololatriam* exscindere. Itaque concludendum est, legem, qua prohibebantur ullam *idolomaniam* in suo Imperio tolerare, specia-

cialibus, & isti Reipub. propriis fundamentis niti.

Hactenus de *idololatria* & *superstitione* Pontificiorum actum est, ac examinatum, an Reformatus Magistratus propter læsionem & offensionem conscientiæ; & quod Dei voluntas & mandatum fiat; cogatur *idolomaniam* & *superstitionem* dictorum Romanam Religionem profitentium per pœnas & mulctas coërcere, propter magnitudinem mali: quemadmodum tenentur blasphemiam, homicidium, adulterium, &c. ob magnitudinem istorum criminum: & non solum quod ea sua natura & proprietate societatem humanam perturbare & debilitare possint, per pœnas & mulctas impedire. Nam casus nunc ita ponitur, ut per falsa Pontificiorum sacra Reipublicæ nullum periculum immineat, quam illud, quod à Deo illi immitti possit propter neglectam Magistratui illius mali pœnam. Et conclusimus nullis firmis & claris rationibus posse probari, sæpius dictum peccatum ejus malitiæ, atque tanti mali esse: ut solum consideratione criminis, quod illi inest, prædicta illa delicta modo superius narrata possent inhiberi. Etiam data nobis illa occasione demonstravimus, præter illam rationem, adhæc alia concurrere in Papistis nostrarum regionum, quare ipsis maxime sit parcendum; ni major boni publici intuitus, & metus imminuendi illud, hoc impediret. Et illæ rationes petuntur à circumstantiis, quæ tam Reipublicæ nostræ, quam ipsis Pontificiis adhærent, inter quas jam commemoranda circumstantia non est minima.

Vulgo notum est, Rempublicam non posse ferre ea onera, quæ & pacis & belli temporibus ei ferenda sunt, sine magna incolarum turba, quæ undique confluxerunt: ac per quos opificia, piscatio, & mercatura exercentur. Unde vectigalia & tributa procedunt ad sustentationem Reipublicæ & Ecclesiæ. Porro nemo diffiteri potest, si is regnandi modus in Republ. non obtinuisset, ut eo tam illi Pontificii, qui sub jurisdictione nostræ Reipub. remanserunt; quam hi, qui propter mercaturam, & res satis ex voto nobis fluentes, huc delati sunt, moderatam quandam libertatem exercendæ suæ Religionis promittere sibi potuissent: non ita in hisce terris remansissent, aut aliunde huc delati consedissent. Si autem hoc non contigisset; Patria nostra ad tam florentem statum nunquam pervenisset: nec in eo, quantum mens humana conjectura potest assequi, conservari. Quo etiam necessario imminui debuissent bona, ad publicam conservationem ministerii Ecclesiastici, Regiminis politici & militaris requisita. Ita ut is casus posset existere, quo non minor necessitas suaderet, Papistis permittere *libere exercere* suam Religionem: quam erat, quum ea fuit concedenda nonnullis civitatibus bello superatis. Sed fateor hanc quæstionem esse politicam, quam in medio relinquimus. Quum ergo Rectores judicant, hujusmodi necessitatem præsto esse: & se propter eam necessitatem nonnullam libertatem *exercitationis* permittere: *exercitatio* Pontificiæ Religionis eo non incurrit in aliquam offensionem aut culpam. Et Papistis eodem fundamento libertas conceditur: quo etiam Legatis, & externis *militibus*; quibus utrisque sæpius Imperia indigent, si Statum in constanti otio & pace conservare velint. Et puto inter multas alias rationes (per quas facta Rectorum in multis nostræ Patriæ Civitatibus, in quibus Papistis modica exercendi Cultum suum Divinum libertas conceditur, à turpi nota vindicantur) hanc non è minimis esse. Eo fundamento in exercendo Cultu Divino Judæorum connivetur: nimirum quod eorum negotiatione carere nequeamus. At aliquis facile arbitretur, multo magis nos incolatu Pontificiorum indigere. Qui, ni legibus quibusdam adstricta libertas *exercitationis* Religionis suæ relinquatur: & si perpetuis mulctis consumantur; aut

ad

ad perniciosa consilia confugerent; & prima quaque occasione ad Pontificium Reipublicæ hostem desciscerent, aut dilaberentur: vel adeo inopes fierent, ut Imperio solum oneri forent: sub quo tandem deficeret. Sed, ut superius indicatum est, hoc mere politicum est: nec spectat ad Theologiam neque Theologos: quoniam ex natura Imperii profluit: quod judicium illius, quid Reipublicæ necessarium aut secus sit, Regimini Politico omnibus aliis remotis competat. Quemadmodum contra etiam alia argumenta illius naturæ sunt, quæ ex Politicis considerationibus desumuntur; quæque impedirent, quare Pontificiis libertas Religionis suæ non possit concedi. Sed de hujuscemodi rebus sententiam ferre nec magis Theologorum est, quam jus ipsis est definire; quantum exercitum terrestrem Rectores alere debeant: & quot naves bellicæ quotannis sint ædificandæ. Quapropter quum Magistratus Romanam Religionem professis nonnullam libertatem impertit ex rationibus Politicis: non decet Theologos aperte ei repugnare; & valorem istarum rationum examinare. Et quum illæ (quia sunt, aut arcana Reipublicæ, aut talia, de quibus nullus ferat judicium, nisi de omnibus circumstantiis, quas ponderare tamen politicorum tantum est) non revelantur ipsis, vel displicent; tunc iis sese opponere.

Adhæc aliud plerumque ab iis, qui in hac quæstione à nobis dissentiunt, adfertur argumentum; quodque aliquatenus à Pastorum munere ducitur: nempe, cohabitatione Pontificiorum nobiscum multos Reformatorum seduci: & eo tantam turbam Sacerdotum & Papisticorum Doctorum Reformatis sese commiscere, ut numerum Reformatorum Doctorum in eisdem locis longe superent.

Respondeo: si aliquod sit periculum, ut per commixtionem Pontificiorum cum Reformatis, nonnulli Reformati à vera fide avertantur: vice versa omnem spem illos Papistas, qui in nostris terris degunt, convertendi, tolli: si è medio nostri eliminentur; & in Papisticas regiones expellantur. Non quod putem, idcirco exteros Pontificios ad nos esse invitandos: ut sic occasio nobis nascatur melius ipsos instruendi. Quamvis censeo ejusmodi occasionem posse incidere: ut æque officium Christiani fieret, errantem in fide tecto recipere, ipsumque invitare, ut in Patria sua, & domi suæ commoretur, quo subducatur multis periculis & incommodis, quibus ejus salus in discrimen venit, & quæ subire necesse habet, si in Patria sua & inter suos pessimis erroribus affectos ætatem agere debeat: quemadmodum quidem Christianum decet, aliquos omnibus afflictos casibus, & omnium egenos exteros ad nos allicere. Verum non opus, ut huic quæstioni nos immisceamus. Sed prædictum nostrum propositum eo nititur, quod pro Pontificiis civibus nostris magis sit nobis enitendum, quam quidem pro exteris.

Et maxime considerandum est; an bona conscientia errantem Papistam, in quo nondum contumacia conspicitur, ita liceat in illas terras amandare, ubi error ipsorum tantum fulcimenti & alimenti recipit: & occasio convertendi se adeo exigua est. Et certe deliberationem meretur; an rectum sit, maleficum, postquam punitus est, extemplo rursus ad malorum gregem remittere: quo facile iterum corrumpi. Sic etiam non minus ratione subnixum videtur, nos parum manere in nostro officio, si Papistam in eas terras relegemus, ubi veritatem non poterit audire. Et qui hæc conveniunt: Præ zelo prædicandi munus in se suscipere, ad veritatem inter Pontificios & Gentiles annunciandam; & Romanæ Ecclesiæ asseclas è medio nostri expellere, ut postea denuo in aliis terris investiges, ad eos convertendum? Adhæc si argumentum à seductione desumptum procedit: sequitur inde, ut etiam istos, quos à Pa-

patu, aut Paganismo ad nostram Religionem convertimus, ex medio illorum errantium ad nos transieramus, ne seducantur. Fertur etiam multiplicationem Pasisticorum Doctorum posse quidem prohiberi: si Pontificiis certus numerus concederetur: isti autem, qui sine notitia Rectorum, & supra numerum terras nostras ingrederentur, aliquanto durius tractarentur. Præterquam quod recta & Christiana ratio ad Reformatos adversus Pontificios muniendos sit, nostram doctrinam clare proponere: & honesta vita proximum nostrum in fide sua confirmare. Quoniam omnes aliæ viæ ut plurimum à charitate absunt, ac multas confusiones, turbas, desolationes atque vastationes in orbem terrarum inducunt: quibus facile & Imperium Religioque simul pereunt: ac ad paucas animas contra errorem muniendas, infinitæ in temporalem & æternam perniciem corruunt. Tum etiam ad dictum hoc seductionis malum vitandum non sufficeret, Pontificiam *idololatriam* & *superstitionem* prohibere: sed omnes Pontificii essent ejiciendi in exilium, & aqua & igne interdicendi; & una vetandum ne ulli libri Pontificiorum hic distraherentur: quinimmo ne adversus eos aut doceretur, aut scriberetur: & Pontificiorum doctrinæ, nec argumentorum, quæ pro illa afferuntur, usquam in Reformatis Terris mentio fieret: ne quisquam ex auditu istorum argumentorum seduceretur. Licet enim apud Reformatos nunquam Pontificiorum argumenta in medium proferantur, quin simul etiam refutentur: tamen facile fieri potest, ut ei, cujus animus est argumenta adversarii sui refellere, idipsum non feliciter satis procedat; & ut eo contraria doctrina recipiatur: vera autem reprobetur. Etiam satis muniti videmur adversus seductionem: quod in his regionibus ubique Doctores, & libri, qui nostram Religionem propugnent, reperiantur: quosque quivis consulere potest, qui circumspecte in Religione sua vivit, & aliquo veritatis amore ducitur.

Et qui tam facile seduci se patitur, ut laborem nolit suscipere rationes, quæ pro causa aliqua, vel contra eam militant, bene examinandi; & adjumenta illa Doctorum & librorum in suum commodum convertendi, quos in promptu habet: quique ad investigationem, & bene de veritate judicandum, multum conferunt: horum aberratio vix vitari potest: ac facile de eis crederem, ipsos impetu potius quam judicio; & casu magis, quam accurata disquisitione Reformatorum causam elegisse: ac magis obedire Nutricis præceptis in Religione, quam parere rationi & Scripturæ. Et ideo Religionem talium vanissimam esse: atque hujusmodi veritatis professionem Deo displicere.

Quicquid sit: censeo illi, qui veritatem amat, eique studet, non ferendum, ut facile ipsi occasio eripiatur, utriusque partis argumenta de controversiis fidei examinandi: nec se facile in istas angustias compelli sinat, ut parte tantum altera audita de controversis capitibus in Religione sententiam ferre necesse habeat. Me meos injuria affecturum arbitror; si illis injungerem in rebus Religionis suos sensus ad meum conferre arbitrium: & ut illud efficerem, hac ratione uterer, ut ipsis omnes occasiones auferrem opiniones aliorum etiam cognoscendi, ac examinandi. Certe hi nimium dictaturam exercent in ingenia aliorum, qui volunt, ut alii in rebus Religionem spectantibus ipsorum solum sequantur Cynosuram. Atque existimo per hujusmodi institutum majus periculum adiri, ne revera alia religio habeatur, quam quæ ex uberibus nutricis nobis hausta est, (quæ vera non est cognitio, nec Religio, quæ Deo grata est) quum quis in eam servitutem redigitur, ut alterutram tantum partem possit audire: quam quidem periculum, ut seducatur; quum utriusque partis argumenta de re aliqua licet cognoscere.

Pro-

Probe novi Verbum Dei se propria virtute à tenebris distinguere: idque neutri partium addictum esse. Ac si illi adhæreamus, idque probe meditemur, nos aliis quidem scriptis posse carere: & ita de quibusdam opinionibus & dogmatis judicari recte posse, etiamsi adversarum partium argumenta audire non contingat. Tamen negari nequit, per lectionem annotationum in S. Scripturam, quæ à multis conscriptæ sunt, multum luminis lectori suppeditari, ad melius de sententia locorum quorundam controversorum judicandum. Et de hujusmodi textibus & Theologicis positionibus hic nobis sermo est. De erroribus enim & hæresibus, quæ omni rationis aut probationis specie carent, altum hic nobis silentium. Et prorsus inutile est, multo minus necessarium, ad veritatem bene penetrandam; rationes istorum hæreticorum, qui data opera errant, & in quorum opinione primo intuitu malitia & impietas se produnt, cognoscere. Et hoc genus hominum, æque ac malefici, prohibendum est. Scio equidem nonnullos dicturos: tum veteres difficultates iterum remansuras. Et quod unus parvum ducit errorem, & ab omni malitia sejunctum; alter pro impia habet opinione. Atque tum ita januam ad persecutionem ob differentias in Religione denuo aperiri. Respondeo: hoc tamen *fundamento* servato; nempe de hominum erroribus judicandum, eorumque pondus *æstimandum*, prout malitia magna aut parva est, qua in isto errore versantur. Et tum omni moderatione & sano judicio, & præcipue charitate adhibitis, in actionibus nostris, quæ charitas in omni vitæ nostræ cursu primas partes sibi vindicare debet, ac præcipue in vitæ officiis dirigendis atque moderandis sectemur auream à Christo traditam regulam, ut ipsi faciamus aliis, quæ nobis vellemus fieri: censeo multum obstaculi amotum esse; & multa imperia minus laboratura ab iniquis jussis & legibus.

Verum etiam, fidem donum Dei esse: & per gratiam Divinam nos credere. Sed si id verum; idque ita accipiendum, quemadmodum illi videntur capere, qui hoc argumentum usurpant: quare ergo ita irascimur, quod aliquis in rebus fidei diversam à nobis foveat sententiam. Fides tunc certe non potest obtrudi: quandoquidem ex istorum hominum sententia, institutione atque disciplina comparari non possit. Cum autem fides donum Dei esse dicitur; & gratia Numinis aliquem credere: id non denotat, Deum immediate homini veritatem patefacere, aperire, & menti ejus instillare: aut fidem *charisma* esse: aut Numen Divinum fundamenta & rationes nostræ fidei, quibus de veritate ejus persuasi sumus: quibusve illam contra alios propugnamus, nobis infundere: ut nulla disquisitione opus sit: neque ponderatione rationum utriusque partis. Credo Deum sæpenumero immediate, & uno quasi ictu ingenium hominis liberare à suo præjudicio. Censeo etiam multos homines repente & citissime ad veram conversionem perduci. Sed non video, nec animadverto, istum hominem ideo statim sapientiorem esse ad textum quendam explicandum: aut objectionem diluendam; aut aliquod fidei caput melius cognoscendum, vel explanandum. Verum autumo etiam tum circumstantias illius personæ, quæ adeo repente convertitur sine prævia multorum capitum fidei cognitione, ejusmodi esse: ut pauci fidei articuli pro eo tempore ad salutem ipsi sint necessarii. Et conversionem tamen ejus veram & sinceram esse. Ita ut talia exempla non demonstrent, notitiam capitum fidei plerumque alio modo comparari, quam sancta, pia, & seria investigatione veritatis. Sub quibus officiis etiam examinatio argumentorum adversariorum continetur.

Sed reponet nonnemo; an non maxime considerandum, tam multos infirmos Christianos in periculum conjicere, ne

per falsos Doctores, Sophistas, & fallaces decipiantur: si illud urgeas, ut utrosque audias; & ne præjudiciis devies, libertatem commorandi in nostris terris; exercendi suam Religionem, atque editionem suorum librorum esse permittendam. Respondeo rursus non agi hic de manifestis & apertis impostoribus, seductoribus, qui notis ac sua sponte se prodentibus veritatibus repugnant: & apertis fallaciis, vana gloria & malitia inducti, ejusmodi veritates subruere conantur. Et hujusmodi fallaces & perversos Doctores Scripturæ loca puto respicere, *Tit.* 3: 10. *Philip.* 3. 2 *Tim.* 1: 20, *&c.* Deinde hic tantum sermonem institui de eo, quid in comparatione æquius sit, & rationi convenientius; quid antiquius alicui esse debeat: aut errantes, præ metu, ne aliquos infirmos & imprudentes, qui temere volunt credere, nec adjumentum sumere rationum, quas ad manum habent, consulendi suos Doctores, & bonos libros, à vera fide averterent, nostris Placitis gravare, inclementer à nobis haberi, & efficere, ne nostra via & exemplo in veram viam deducantur: Vel potius permittere, ut zizanium cum tritico una crescat in diem messis: utque Deus tum bonam herbam à mala separet. Verum dicat forte aliquis ex hac positione sequi videtur; ut, si ad perveniendum ad veritatem, & ne ingenium ullo præjudicio occupetur, necessarium sit utriusque partis argumenta cognoscere: tum etiam cautio adhibenda ne juventus iis Doctoribus & Magistris tradatur, qui eam in præjudicia præcipitent; sed tum etiam omnes institutiones & methodos, quæ pueris & adolescentibus dantur in omnibus scientiis inutiles, quinimmo noxias esse, quia Magistrorum, aut Doctorum nullus est, cujus mens cognitione illius disciplinæ, quam profitetur, non imbuta putetur; & quam etiam suis discipulis tradit: qui tamen id ætatis aut ejus usus non sunt, ut veritatem ipsam à specie ejus distinguere norint. Respondeo, id non sequi. Verum quidem, omnes tam juvenes, quam senes, esse docendos pro captu ipsorum, & ingenii modulo. Et cavendum ne ab ipsis in rebus ad notitiam & fidem spectantibus aliquid exigamus: si non sciamus ingenium illorum hæc capere posse. Et capita fidei, quibus Ecclesia aliqua fundatur, ab omnibus, qui pro Ecclesiæ Membris habentur, intelligi debent. Præterea omnis scientiæ principia, sive ea sit Divinarum, seu humanarum rerum, per se clara esse debent; alioquin non sunt prima fundamenta: & circa hujusmodi res non requiritur, ut aurem præbeamus argumentis, quæ pro causa quadam, vel contra eam militant, quia res clare & distincte percepta nota non indiget, qua à falsa distinguatur. Sed in omni occasione opus est, ut discipuli moneantur, ne in omnibus jurent in verba Magistri: verum cuncta diligenter inquirant & probent, bonum conservantes, 1 *Thess.* 5: 21. Ac hoc pro certo habeant, non esse fidei, aut religionis; aliquid credere, & confiteri quoddam Fidei caput, in quo nulla *evidentia* & claritas in nostro intellectu, per nonnullum Scripturæ locum, post diligens examen, bene & clare intellectum: vel bona ratione, rectis & firmis principiis, & irrefutabili naturæ lumine elaborata conspicitur. Quicquid autem alio modo creditur, Deo displicere: nec in eo nos ullam Religionem; vel bonum & sanctum opus collocare possumus. Vel dictum nostrorum adversariorum approbandum foret: Fidem rectius per ignorantiam, quam per scientiam definiri. Et licere quidem *Amen* dici ad illa, quæ non intelligimus: ac licere quidem dici, nos quædam credere: quamvis causam ignoremus: fidemque implicitam in Ecclesia Dei valere. Atque aliena fide nos posse servari: ac alteri mandare curam inquirendi, quid mihi credendum sit: & tunc ad ejus sententiam credere: sicuti privati in Regimine Politico inquisitionem, quid salus populi desideret,

deret,

deret, Magistratibus: quid autem juris sit, Judicum Religioni relinquunt.

Probe novi quosdam dicturos, ex hujusmodi positionibus magnas confusiones esse orituras: partim quod homines nihil Doctoribus suis & Magistris deferentes; & de omnibus ipsimet judicare volentes; cunctaque secundum jam dictas regulas probare, antequam sententiam suam ferant. Vel saltem, de longe maxima parte articulorum nostri Catechismi, dubitabunt, vel quod tum alius aliud sequetur, secundumque animi sui ductum credet: admittentes opiniones in Religione; ac Doctores eligentes; atque libros legentes, prout cuivis Christiano videbitur. Quibus ad minimum tantum absurdi inesse videtur: quam quando adolescentibus nullos apponimus rectores in legendis Magistris, qui ipsos docebunt, quæ illis ad notitiam opificiorum, & aliarum vitæ professionum necessaria sunt: & libertas eis conceditur illico de institutione suorum præceptorum judicandi: atque ita magistris omnem auctoritatem eripimus. Quod tamen omni rationi videtur adversari.

Respondeo: absurditates hæ fortasse aliquanto latius extenduntur, magisque exaggerantur ad invidiam & odium libertatis in religione, quam jam urgemus, quam necesse est: ac inter absurda etiam *numerantur*, quæ longe inde remota sunt; & forsan fundamenta sunt nostræ Reformationis. Nam primo charitatis opera non tolluntur; per quam quivis tenetur proximum docere & imbuere iis, quæ vera, ipsique necessaria & utilia arbitratur.

Etiam istius est officium, cui hujusmodi admonitiones & institutiones sunt, quum eas probat, suscipere. Nec etiam auctoritas & potestas illorum removetur, qui in alios imperium habent, constituendi ipsis præceptores, quos aptissimos censent ad alios instruendum. Sed affirmatur illam institutionem fieri debere. Pro captu eorum, qui erudiuntur, id est, ne quid ipsis proponatur, quin apti sint quodam lumine, & quibusdam *principiis*, quæ ipsis insunt, rationem comprehendere; veritatem vel æquitatem, existentem in re, quæ ipsis proponitur: & insuper requiro, ut illis, qui jam aliqua disciplina edocti sunt, permittatur libertas maturescente ætate ea, quæ altioris sunt indaginis, nec primorum principiorum aut proximorum à primis dignitatem sua perspicuitate tueri possunt, de novo ad examen vocare, neque illis eripiantur auxilia, quibus indigent ad illud examen juxta prudentiæ regulas instituendum. Hic enim nobis non est sermo de linguis, aut opificiis docendis. Dicimus porro, neminem in rebus, quæ conscientias spectant, alterius sententiis alligari. Ratione prorsus carere, homines semper ut pueros considerare, qui inepti sint ad bonos præceptores eligendos: & ad judicandum de institutionibus & fundamentis ipsorum: præterquam quod ea positio fundamentum sit totius Papatus. Etiam Doctores Pontificii optime in rem suam norunt vertere hoc argumentum; quum auctoritatem Papæ & Ecclesiæ scriptis suis defendunt: & docent ipsis fidem esse habendam, nullo examine instituto: quandoquidem etiam nobis, ut ajunt, necessario eo deveniendum sit, ut in rebus fidei nonnulla credere debeamus, absque ulteriori argumento aut ratione. Quoniam in omnibus scientiis, nedum in iis, quæ Religionem spectant, *principia* quædam præsupponantur, quorum nulla probatio exigitur; sed quæ ex dicto & auctoritate alterius credenda sunt: quod omnino, ut ferunt, justum sit, ut discipulus, qui primum incipit, magistro suo credat. Majoris esse prudentiæ, juxta consilium & regulam sapientium fidem & vitam regere, quam suo judicio vivere. Credendum esse; antequam rationem fidei nostræ sciamus: & quum etiamnum inepti sumus ad rationem intelligendam. Providentiam Dei

in omnibus rebus constituisse certam auctoritatem, per quam nos veluti per gradus ad Deum, & ad fidem deducamur. Auctoritatem Ecclesiæ successisse in locum miraculorum. Credendum nobis, inquiunt Pontificii Doctores, ante ullum examen, sed tanquam principium, dari Religionem: Christum, nec Deum posse mentiri: Scripturam esse Divinam, nec nos altioribus *principiis*, tanquam rationibus & argumentis ad istam fidem duci deberi: alioquin hujusmodi religionis partes non esse ponendas inter religionis prima principia; quæ sua evidentia non argumentatione aut ratiocinatione fidem inveniunt apud Christianos. Aut alias homini tamdiu licet dubitare, & judicium inhibere, num Deus non quidem fallere posset homines; donec rationem, quare hoc non possit fieri, recte percepissemus. Est igitur absurdum, inquiunt, nullam auctoritatem, vel prima *principia* in Religione agnoscere, quibus simpliciter credendum est ob ipsorum auctoritatem. Auctoritatem Ecclesiæ etiam ejusdem esse naturæ. Quibus omnibus nodis & argumentandi modis repugnare nec reprobare possumus: quum approbamus doctrinam & scripta nonnullorum Doctorum in Reformatis Ecclesiis; quando apertis verbis pro concione docent, *multa rogare & inquirere; nec non multas formare quæstiones, & dubia movere, eorumque solutionem expetere, Membra non decere. Licitum esse adversarios adoriri Doctorum auctoritate in Ecclesia: ipsisque Doctoribus Reformatis jus esse mandata & leges præscribendi, quid nobis credendum sit: atque non parentibus inscitiam & inobedientiam exprobrare: & veris pœnis, quamvis spiritualibus, istam obedientiam, & contumaciam, ut vocant, vindicare.* Quum tamen secundum fundamenta nostræ Reformatæ Religionis, quando de *veritate* disputatur, dicendum foret; hoc vel illud cum ratione, vel cum Verbo Dei convenire aut non convenire. Aut quando quæstio est, an quis *doctrinam Ecclesiæ* sequatur: ut tum ipsi demonstretur, illum in quodam capite ab ea aliquid sejunctum docere: ac tum loca quædam ex Confessione nostra allegentur: ac ostendamus, illa non convenire cum doctrina istorum, quibuscum nobis negotium est. Quo probato, adversarium recte novitatis reum agimus; nondum tamen erroris damnare licet: nisi confessiones fidei nostræ velimus ad illam auctoritatem extollere, ut eas pro canone & regula veritatis velimus haberi.

Inquam ergo, maxime nos cautos esse debere in docendo circa auctoritatem Ecclesiæ Doctorum, ut & in suscipiendis aliquibus fundamentis doctrinæ ejusdem: quum tamen inepti simus, & libertate careamus, distincte judicandi de decisionibus atque decretis Synodorum: illaque admittendi vel reprobandi, prout quivis judicat, ex Verbo Divino ad alterutrum obligatum se esse. Cauti, inquam, esse debemus, ne aut temere opiniones, aut sententias quasdam amplectamur, aut in rebus fidei aliorum arbitrio pareamus aut obediamus. Quoniam Pontificii illico inde colligunt: si non est illicitum, nec cum fide, nec spirituali hominis statu pugnat, in quæstionibus fidei alterius auctoritati, judicio ac fidei se submittere. Nulla dari ratio potest; quare non etiam cuidam collegio aut personæ potestas decidendi concedi possit, quid in conscientia sit credendum: quemadmodum Regimen Politicum & Justitiæ, personæ certæ, vel Collegio committitur. Ita ut ipsorum judicium, quoad externa, civibus pro lege sit, juxta quam vita eis dirigenda est. Ideo omnes decisiones, decreta & constitutiones ecclesiasticæ de rebus fidei, secundum fundamenta nostræ Reformationis omni illa potestate ac auctoritate carent, qua *alicui, per formam legis & mandati præscribitur, quid ipsi credendum sit* (*de iis, quæ ad ordinem spectant, altum nobis silentium*) quum tantum contineant declarationem opinionis eorum, qui

qui jus cognoscendi & judicandi de illis habuere: quamque opinionem arbitrantur quidem Verbo Dei niti: eamque idcirco in suis quique Doctores Ecclesiis & Membris possunt quidem proponere, ut rem, de qua omnino persuasi sunt, fundatam esse in Verbo Dei: quamque ideo etiam plebs Ecclesiastica, dummodo probet eam, recipere tenetur. Sed tum sententia Synodi non est lex conscientiis Membrorum, sed sensus verborum Scripturæ ad conscientiam manifestatus homini Christiano lex est. Et censeo illum agendi modum, quo à nonnullis quædam fidei capita cuduntur; & dein ad Ecclesias mittuntur, ut Membris sint confessio fidei, cuique vi conscientiæ obstricta sint, ad nos ex capitali Papatus errore pervenisse: nempe potestatem aliquam & auctoritatem penes Ecclesiam esse; quibus leges, ordinationes, & decreta circa res, quæ fidem spectant, & quibus *conscientias* ligent, possit condere; ac quas reliqua Ecclesiæ Membra credere & recipere teneantur: sive *fide implicita*, *seu explicita*. Existimantes cum rebus fidei ita comparatum esse, quemadmodum cum legibus politicis: quas Magistratus plurimas *condit*, & contra quas nemini quidem licet quid facere; quas tamen non cuivis *civi* opus est nosse vel intelligere: quod vix duæ sint leges sæpius ex infinitis, quæ *maximam* subjectorum partem ita spectent; ut necesse sit ipsis eas directe *cognitione explicita* perspectas habere. Sed *sufficit illis*, quod potestatem agnoscant, quæ leges ferre possit, cui obnoxii sint, & parere cogantur: quum eorum status & vitæ professio in Politia ab ipsis exigit, ut leges illas cognoscant: quibus ipsorum vitæ ratio, & quæstus, quo vitam tenent, circumscribitur. Hujusmodi enim leges & decreta quemadmodum in commodum Reip. tantum inventa sunt: ita illa scire eorum tantum interest, quorum munus & officium, vitæque ratio, & status in Republica illis modus ponitur.

Sic etiam in Papismo agitur. Confundentes ecclesiastica cum secularibus, quotidie novas leges & canones cudunt: has vel illas opiniones ut *hæreticas* proscribunt, prout necessarium arbitrantur seductionem falsorum Doctorum prævenire, Ecclesiamque ab illa labe liberare, aut contra eam munire: & satis habent, si vulgus generatim potestatem leges ferendi, quæ conscientiam obligent, in Ecclesia agnoscat; cæterum ea tantum fide explicita cognoscat, quæ religionis ipsorum capita spectant. Atque ut cuncta omnibus numeris absoluta essent; ecclesiasticæ pœnæ repertæ sunt: nempe excommunicatio. Docentque in Ecclesia spiritualem esse jurisdictionem; sive clavem internæ jurisdictionis in conscientias, sacerdotibus competentem.

Et Pontificii ad fundamentum hujus erroris falsa utuntur hypothesi; quod putent, communionem seu congregationem Christianorum in Ecclesiam, in alia qua re consistere, quam in voluntario consensu quorundam fidei articulorum; & in conjunctione quadam animorum in fide & bonis operibus: & in quadam regiminis forma, sine ulla omnino potestate cogendi in spiritualibus, & *conscientias obstringendi in rebus ad fidem pertinentibus*, quæ est doctrina Reformatorum. Verum Papatus arbitratur communionem Sanctorum, qua talium, & consideratorum sub forma Christianorum, quodam conjunctionis genere niti, quæ in Regimine Politico reperitur: ubi sunt imperantes & parentes: ubi potestas & fundamentum imperandi & obediendi nititur contractibus, promissis, traditionibus alicujus juris: ac ubi pœnæ fundatæ sunt inobedientia, & imminutione juris alterius: aut saltem in conservatione Societatis civilis. Et ubi imperans illud facit ex eo jure, quod Dominus & moderator sit istorum, in quos imperium exercet: & potestatem coactivam habet aut ipsos sub suis legibus & jurisdictione retinendi: vel

vel etiam eos, qui imperium hoc non agnoscunt, sub illud redigendi. Quæ omnia è diametro pugnant cum vera Ecclesiæ natura, in spirituali suo statu considerata. Nemo illic conscientiam suam, fidem, judicium, &c. alterius judicio & potestati submittit: nemo per promissa quædam proximo se obligat, aut superiori, ad rem aliquam faciendam, quæ ita conscientiam spectet, ut eam hominum judicio aut potestati subjectam putet. Verum ut libere consentiunt in quædam fidei capita, atque ita aliis Christianis se conjungunt: quod judicent, impulsu conscientiæ, sic faciendum sibi. Ita etiam liberum ipsis ab ea recedere, quum putant se in ejusmodi consensione & contestatione arctioris societatis, conscientia id ipsis suggerente, non amplius posse manere. Etiam in Ecclesia nullæ feruntur leges; nec Ecclesiastica pœna exercetur, quæ quidem propter quædam Membra solum constituitur: & quarum violatio quosdam tantum reos facit. Atque ex erronea intelligentia naturæ Ecclesiæ descendit, quod nonnulli ex Reformatis doceant, in magna corruptela morum inter Membra in Ecclesiastica disciplina licere aliquid relaxare: eosque ad Cœnam admittere, quos indignos judicant, ut eo accedant. Hic agendi modus in Regimine Politico locum obtinet: non autem in Ecclesia.

Communio ergo Sanctorum vel Christianorum, cum proprie loquendum erit; quam *Ecclesiam* appellamus, nihil aliud est, quam voluntaria hæc animorum conjunctio. Et nullum *Regimen* in Ecclesia, qua Ecclesia, locum reperit: quod Ecclesiastica seu spiritualia solum conscientias considerent: quæ certe nullius imperantis imperio subjectæ sunt. Sed Imperium adhæret Ecclesiæ, quatenus illa Societatem aut Collegium constituit: omnis enim collegii & societatis, sive Ecclesiasticæ, sive Politicæ, ea est natura atque indoles: ut secundum leges quasdam regi debeat; & quanquam leges sint diversæ, forma tamen regiminis tantum una est, ejusdemque naturæ, tam in Ecclesia, quam in Imperio Politico. Et ubicunque Imperium est, ibidem potestas est jubendi, leges præscribendi, & transgressores puniendi. Et forma omnium illarum rerum ubique in omnigena Imperii forma eadem est: quanquam materia legum & pœnarum multum differat. Atque ita *Imperium* in Ecclesiam pervenit, per ea, quæ mutuata est à Magistratibus: vel per naturalem suam libertatem: quatenus Magistratus illam libertatem privatis Christianis voluerunt concedere, vel quatenus eam usurparunt ex jure conservationis sui. Et eatenus Imperium illud Ecclesiasticum proprie non est spirituale: verum *civile* & *seculare*. Quum omnia Imperia, eo excepto, quod conscientiis imperat, & soli Deo competit, ab hominibus procedant. Nec Imperium ideo civile esse desinit, licet circa Divina & spiritualia occupetur, si modo alicui imperio non tribuatur potestas obligandi & constringendi conscientias: tunc enim imperium cessat esse civile, & migrat in imperium spirituale. Quoniam itaque forma Imperii ab Imperio separari nequeat: juxta easdem regulas in praxin deducenda est. Ac ideo etiam in vero Imperio Ecclesiastico potestas imperandi, leges ferendi, & violatores illarum puniendi adesse debent. Atque quemadmodum tum omnis vis regendi sub Magistratuum potestate comprehenditur: (adinstar potestatis parentum in suos liberos; dominorum in servos) sic etiam vis Imperii, quod in Ecclesia est, fundata est in eodem jure, quo potestas civilis. Quanquam Ecclesia secundum alias leges dirigenda est, quam quidem aliæ Societates, quæ in Statu reperiuntur. Verum hoc non impedit, quo minus illud imperium civile vocandum sit; & ad imperium Magistratus referendum. Vel pro-

probandum erat, Deum aut potestatem Magistratuum per Euangelii prædicationem imminuisse: quod nullus Reformatus Doctor statuet. Vel illud Imperium, quod ex Divinis legibus moderandum est, civilis Regiminis esse impatiens. Sed tum nullum imperium locum haberet: quandoquidem omnia Imperia secundum communes regulas juris & æquitatis, quæ à Deo derivantur, dirigenda sint. Et generalia illa fundamenta & regulæ juris & æquitatis sunt jus Divinum. Præterquam quod Rectores quotidie potestatem & auctoritatem suam usurpent, ut Divinis legibus in suo territorio pareatur: nec ullus unquam Reformatus Theologus asseverârit, hoc excedere officium Magistratuum: vel Deum alias personas, vel collegia in terra constituisse, prædita potestate imperandi, quæ separatim occupata forent in Divinis mandatis in praxin deducendis. Si itaque omnia Regimina (eo excepto, quod in conscientias est) civilia sint: etiam juxta regulas istas, quibus continetur forma Politici regiminis, administranda sint: eique subjectio, vis cogendi, & pœnæ debeant adesse: debent & porro reliqua omnia adminicula, quæ faciunt ad executionem *hujus*modi Regiminis, adesse. Sed hoc Imperium, quod nos aliquo modo in Ecclesia agnoscimus, proprie non est *spirituale*: quamvis ad spiritualem scopum usurpetur. Proprie etiam Magi*stratibus* competit, si ejus velit curam suscipere. Longe verisimillimum est, Regimen, quod in Primitiva Ecclesia fuit, se ad Judaici Regiminis formam accommodasse, quomodo id exercebatur in Synagoga Judaica. Sed quis non intelligit & animadvertit, hoc civile fuisse? Sed quid pluribus opus: certe fieri nequit, dari aliquod Imperium, in quo nulla sit subjectio. Nullam autem dari subjectionem Christianorum (quoad conscientias) ulli omnino homini, inter Reformatos Christianos constat. Ac ideo Ecclesia, qua Ecclesia, in Spirituali suo Statu considerata, & quatenus respicit vinculum conscientiarum, nullam Pœnam aut præmium habet, nullum Judicem, nec forum: nullas leges aut ordinationes: nimirum, quatenus illæ à Ducibus Ecclesiæ (à ministris imperii civilis distinctis, imo iis oppositis) circa res, quæ ad Religionem spectant (de rebus quæ ad ordinem pertinent silemus) procedunt. Et omnia Christianorum officia (sive eos singulatim consideres, seu per conspirationem in unam fidem, & per charitatem unum corpus factos) privatæ sunt actiones. *Ipsorum docere, est leges ferre: ipsorum admonere, & judicium Dei hominibus annunciare, est punire: improbos vitare, & immodestos; nec eorum consortio velle adesse: ac hoc eo comprobare, quod nolint cum ipsis Sacramentis Communionis uti; hoc apud illos est à cœtu suo arcere.* Sed hac de re sæpius disputatum est: & idcirco non necessarium latius explicare eam rem.

Quæ hactenus à me prolata sunt, eo præcipue collineant, eoque animo à me conquisita sunt, *Primum*, ut me tam privatum, quam personam publicam informarem, quali animo in cives meos esse debeam, qui non malitia, sed errore cursus lapsi, in idololatriam & multas superstitiones inciderunt. *Deinde*; ut aliis etiam ostenderem qualem similiter iisdem errantibus animum debeant. Ne seu sponte nostra moti, seu aliorum zelo impulsi, aliquid gravius in eos statueretur, qui nobiscum onera Reipublicæ portantes, interea omnibus ferme utilitatibus prohibentur per speciem tuendæ Reformatæ Religionis & Reipublicæ: sed ut recte de officio edocti eos tam æquo jure inter nos vivere sinamus, quam pietatis studium & charitatis leges nobis imperant. Denique ut illi ipsi errantes æquitate & benignitate imperii illecti & ita in sinu com-

communis patriæ quiete & jucunde conquiescentes, præces, vota, studium & operam in unum nobiscum conferant ad Patriam tuendam, ornandam, & omnibus commodis cumulandam.

LIBELLUS SUPPLEX
SYNEDRII
ECCLESIÆ BELGICÆ ULTRAJECTINÆ,
Continens querelam & notas in Tractatum
DE IDOLOLATRIA:
Oblatusque Nob. Ampl. D. D. Consulibus, & Supremi Consessus Assessoribus Urbis ULTRAJECTINÆ.

SYnedrium Belgicæ Ecclesiæ hujus urbis intelligens, tres Classes hujus Provinciæ expendisse Librum quendam hic Trajecti ad Rhenum editum, cui titulus est *Tractatus de Idololatria & Superstitione*, ac hoc propter varias periculosas positiones, quæque offensioni sint; cum communi doctrina atque Ordine Ecclesiastico pugnantes, quæ eo dicuntur contineri: dictum Synedrium, considerans Concilium Classium longo demum post tempore habitum iri: & *interim* hunc librum, Belgica lingua conscriptum, ac hac in urbe à multis emtum, Ecclesiæ suæ maxime nociturum, non potuit, non etiam ejus curam habere: quare necessarium ac utile censuit, ut certi ex suo Corpore Delegati memoratum Tractatum perlegerent: qui Cœtui narrarunt & demonstrarunt se in dicto Opere multas periculosas & scandalo plenas positiones adversus communem Doctrinam & Ordinem Ecclesiasticum pugnantes, reperisse: atque inter alias has sequentes.

Primò, publicum prædicandi munus, & ministerium S. Sacramentorum, Baptismi nimirum ac Eucharistiæ, à quolibet, dummodo aptus sit, administrari & exerceri posse. Vide *Præfationis Pag.* 6. atque in Tractatu *Pag.* 450. quæ contrariantur 30. 31. art. Belgicæ Confessionis; atque publicæ Liturgiæ, ut inferius videre est in Excerptis sub Litera A.

Deinde, neque Ecclesiasticum Regimen, neque pœnam dari: universum Ec-

clesiæ Imperium Magistratibus competere, Pag.489. Tractatus. Quæ adversantur 30. 31. art. Belgicæ Confessionis, & 82. 83. quæst. Christiani Catechismi: nec non publicæ Liturgiæ, & formulæ Excommunicationis ab Ecclesia. Vide inferius Excerpta sub Litera B.

Tertio, Illum agendi modum, quo quædam Fidei capita statuuntur, ac dein ad Synedrium Ecclesiasticum mittuntur, ut Membris sint fidei confessio, ex maximo Papatus errore ad nos pervenisse, Pag. 486. Quæ pugnant cum sententia & laudabili praxi omnium Reformatarum Ecclesiarum: quæ compositionem & admissionem Confessionum Fidei omni tempore necessariam atque utilem judicarunt ad vinculum concordiæ: ac ad detectionem & averruncationem omnium heterodoxorum. Ut videre licet in *Corpore Confessionum* omnigenarum nationum Christianarum.

Quarto, Magistratus solum propter causas politicas, non autem conscientiæ, vel præceptum Divinum teneri idololatriæ Papismi politicis pœnis & rationibus *obviam ire* & coërcere. Pag. 464. & 480. Quæ repugnant Libellis Supplicibus ac *Querelis* communium Ecclesiarum harum regionum: nec non Placitis & Decretis piorum, & Divino zelo accensorum Reip. Rectorum, tum Ordinum Generalium, tum cujusque Provinciæ; quæ sæpenumero & præcipue fundantur rationibus conscientiæ, atque ex Verbo Dei desumptis. *Vide inferius Excerpta sub litera C.*

Quinto, Cruces statuere in sepulchris: ac signo Crucis aliquid benedicere, non esse superstitiosum, Pag.459. Quæ pugnant cum sententia communium Ecclesiarum & Synodorum, nec non Placitis Nob. ac Pot. hujus Provinciæ Ordinum, quæ edita sunt ad libellos supplices earum contra id exhibitos, (Vide Placitum Ordinum Ultraj. adversus abusus & quasdam Pontificias superstitiones, quæ offendiculum præbent circa sepeliendos mortuos, anno 1636.) quæ proinde tendunt ad reprehensionem & violationem istorum Placitorum, & notabilem confirmationem Papistarum circa solennia ista superstitionum suarum insignia.

Porro, Adorationem Sanctorum defunctorum; & ædificationem Templorum in ipsorum honorem non esse idololatriam. *Pag.*410. Quæ etiam contrariantur communi opinioni Reformatarum Ecclesiarum ac Theologorum. Atque plures ejusmodi positiones, nimis multæ, ut Libello Supplice commemorari possint.

Ac quoniam tales positiones receptæ Doctrinæ, Ordinique Reformatarum Ecclesiarum repugnent, atque à communibus Ecclesiis condemnatæ sint: ut numerandæ inter errores *Socinianorum*, *Erastianorum*, *Pontificiorum*, aut aliorum heterodoxorum: & omnem illius Libri tenorem procedere & collineare, ad nostros Theologos, ac communem Doctrinam ignominia afficiendam: nec non ad contemptum publici ministerii Ecclesiastici, & existimationis illius apud homines: contraque multas exceptiones ac considerationes cudere, quibus idololatræ se purgaturi & confirmaturi sint: dictum Synedrium à Vobis, Nob. Ampl. D.D. petit, ut tanquam Ecclesiæ Dei patroni Reformatæ Religionis, memores vestri officii atque jurisjurandi ad defensionem religionis præstiti (ut inferius videre est sub litera D) vestra auctoritate ejusmodi provisionem faciatis contra memoratum Tractatum, ejusque venditionem, prout ex vestra sapientia & zelo pro honore Dei, salute Reformatæ Religionis, ædificationeque Ecclesiæ conducere censebitis. Idque eo magis, quoniam Vestra Nob. Ampl. juxta alios harum Provinciarum Rectores in nuperrimis literis decretæ supplicationis protestata est, atque ita Deum Ecclesiamque Ejus testata, scopum Vestrum, post Dei gloriam, esse: ut

Reformata Christiana Religio illæsa conservetur: quod ergo etiam factis & remotione istorum, quæ tam graviter eam oppugnant, oportet ostendi, si coram Domino sinceri velitis reperiri.

Nec Synedrium confidit, contemplationem personæ Auctorisque modo dicti Libri remoram Vestræ Nob. Ampl. injecturam aut impedituram: verum zelum pro gloria Numinis, & salute Religionis Ecclesiæque Dei; nec non vinculum jurisjurandi pro Religione præstiti, ac honorem Imperii Vestri pluris apud Vos futura: & imitaturam zelum pii Regis Asæ, qui matri suæ, quum idololatriam protegeret atque foveret, imperium abrogavit, 1 *Reg.* 15 : 13. Aut alioquin metuendum, si veritas Doctrinæ & Religionis, quæ Patriam ad prosperitatem ac gloriam evexit, patrocinium apud Rectores amittat: quinimmo ab ipsismet Summis Potestatibus refutari & conculcari incipiat: Deum has Terras & Rectores earum ob contemptum & oppugnationem suæ veritatis quandoque forte ad vilem & abjectum statum redacturum, juxta comminationem Sacerdoti & Judici Eli factam, conniventi in peccatis filiorum suorum, 1 *Sam.* 2 : 30.

Quare dictum Synedrium etiamnum petit ob rationes supra deductas, ut vestra Nob. Ampl. hac in re talem prudentiam adhibere dignetur, ut ab una parte tristitia ac scandalum Ecclesiarum, piorumque Membrorum in iis, hoc Libro excitata, cessent atque evanescant: & ab altera Sectariis adimatur animus ac triumphus, quæ alioquin ex hisce celebraturi sunt: utque ita Doctrina in sua puritate intacta conservetur: Ecclesia in bono suo & stabilito Ordine: publicumque ministerium in debita sua dignitate. Amen.

Confessio Fidei.

„ *Lit. A. Art.* 30. Credimus veram
„ hanc Ecclesiam regendam esse juxta
„ Spirituale Regimen, quod nos Domi-
„ nus noster in suo Verbo docuit: nempe
„ Servos atque Pastores requiri, ad Ver-
„ bum Dei prædicandum, Sacramenta-
„ que administrandum, &c.

„ *Art.* 31. Credimus Ministros Ver-
„ bi Divini, Presbyteros & Diaconos ad
„ Munera sua eligendos esse legitima Ec-
„ clesiæ electione, cum invocatione Di-
„ vini Numinis, ac bono Ordine, prout
„ S. Scriptura docet. Itaque cuivis pro-
„ be cavendum est, ne se indebitis me-
„ diis ingerat: sed tenetur exspectare,
„ donec à Deo vocetur.

Nota, In articulis illis clare haberi, Deum in Verbo suo nos docere, Ministros vel Pastores requiri, à Deo per intermediam Ecclesiam suam vocatos: eisque commissam esse prædicationem Verbi, atque S. Sacramentorum administrationem.

Liturgia in Formula confirmandi Ministros Verbi Divini.

„ Quare tu N. cunctique qui hic ad-
„ estis, ante omnia auscultabitis ex Ver-
„ bo Dei brevem explanationem institu-
„ tionis ac officii Pastorum vel Ministro-
„ rum Verbi Divini. Ubi primo vobis
„ observandum est, Deum Patrem no-
„ strum Cœlestem volentem ex corrupto
„ genere humano Ecclesiam convocare,
„ & congregare ad vitam æternam, ex
„ singulari gratia, ad id uti opera homi-
„ num. Hanc ob rem dicit Paulus Do-
„ minum Christum dedisse quosdam ad
„ Apostolos, aliquos ad Prophetas, non-
„ nullos ad Euangelistas, alios ad Pasto-
„ res ac Doctores ad perfectionem San-
„ ctorum, ad opus ministerii, nempe
„ ad ædificationem corporis Christi. Ibi
„ videmus Beatum Paulum inter alia di-
„ cere, Pastorum munus esse institutio-
„ nem Christi.

Nota, ibidem dici, institutionem atque munus Pastorum peti ex Verbo Divino,

vino. Item, esse ordinationem Christi, eosque Verbi Ministros appellari: scilicet, quia ipsorum officium est, juxta Christi institutionem, illud publice prædicare.

Confessio Fidei.

„ *Lit. B. Art.* 30. Credimus veram
„ hanc Ecclesiam gubernandam esse se-
„ cundum spirituale Regimen, quod Do-
„ minus noster nos docuit in suo Verbo.

Nota, Confessionem dicere, S. Scripturam docere, spiritualem gubernationem dari, quod Auctor negat.

„ *Art.* 28. Ecclesiæ disciplina adscri-
„ bitur. Et
„ *Art.* 32. Excommunicatio, quæ fit
„ juxta Verbum Dei. ac
„ *Art.* 30. habetur, Prævaricatores
„ spirituali modo puniendos esse: & exe-
„ cutionem hujus pœnæ per Ministros
„ faciendam esse, aliosque Ecclesiæ in-
„ spectores.

Nota, Ergo etiam Ecclesiastica pœna datur: & executio ejus non Magistratui; verum Ministris & Curatoribus Ecclesiæ competit.

Catechismus.

„ *In responsione quæst.* 82. Ideo Chri-
„ stiana Ecclesia tenetur hujusmodi juxta
„ institutionem Christi ac suorum Apo-
„ stolorum, (donec vitæ emendationem
„ ostendant) per claves Regni Cœlorum
„ excludere.
„ *Quæst.* 83. Quæ sunt claves Regni
„ Cœlestis?
„ *Resp.* Prædicatio S. Euangelii, Chri-
„ stianaque Excommunicatio vel exclu-
„ sio ex Christiana Ecclesia: per quas
„ binas claves Regnum Cœli fidelibus
„ aperitur, infidelibus autem clauditur.

Nota ibi agnosci claves Regni Cœlestis, ac eapropter Ecclesiasticum Imperium & potestatem: unam harum clavium dici Christianam Excommunicationem vel exclusionem ex Christiana Ecclesia: usum istarum clavium non Magistratibus adscribi, sed Christianæ Ecclesiæ: atque hoc agnosci pro institutione Christi & Apostolorum ejus.

Liturgia Formulæ Excommunicationis vel exclusionis ab Ecclesia.

„ Quare nos Ministri atque Patroni
„ Ecclesiæ Dei hujus loci, congregati in
„ nomine & potestate Domini nostri Je-
„ su Christi, declaramus coram vobis
„ omnibus, N. ex prædictis causis ex-
„ clusum esse, ac excludi hac actione ab
„ Ecclesia Domini: & abdicatum esse à
„ Communione Christi, S. Sacramen-
„ torum, omniumque benedictionum
„ spiritualium, & beneficiorum Dei,
„ quæ Ecclesiæ suæ promittit ac præstat,
„ quamdiu contumax esse perseverat, nec
„ peccatorum suorum pœnitentia duci-
„ tur: ac idcirco à vobis habendus est
„ pro Ethnico publicanoque juxta man-
„ datum Christi. *Matth.* 18: 18. qui
„ dicit *in Cœlo ligatum esse, quidquid Ejus*
„ *Ministri in terra ligant.*

Nota, ibi aperte Ecclesiasticam potestatem agnosci, ecclesiasticam pœnam, executionemque illius competere Ministris & Patronis congregatis in nomine & potestate Domini nostri Jesu Christi; quæ omnia hic Auctor negat ac rejicit.

Resolutio D. D. Ordinum Generalium 3. Martii 1644. ad Propositionem factam à Domino Legato Comite d' Avaux.

In qua hæc verba reperiuntur.

„ *Lit. C.* Eosdem Rectores ab altera
„ parte nunquam eo potuisse impelli, ut
„ Pontificiis permitteretur exercitium
„ superstitionum contra S. Dei Verbum,
„ actionem aperti scandali, &c.
„ Item à Cels. Pot. Ordd. judicari,
„ propositas mutationes ac falso dictam
„ moderationem, è diametro adversari

„ tum saluti veræ Reformatæ Christianæ
„ Religionis: fundamentis & institutioni
„ Status: nec non tranquillitati Christia-
„ næ Ecclesiæ, & bonorum incolarum
„ harum Provinciarum, ac proinde cum
„ Status constitutione, &c.

Ordines Zelandiæ Consultatione sua 21. Ianuarii 1647. in Consessu Nob. Præpot. D. D. Ordinum Generalium exhibita.

In qua hæc verba leges.

„ Reformatam Religionem, prout ea
„ in publicis Ecclesiis harum regionum
„ docetur, quamque Nob. Pot. Zelan-
„ diæ Ordines profitentur, salutiferam
„ esse veritatem Dei: ac memoratam
„ Reformatam Religionem animam esse
„ hujus Status, fundamentum, super
„ quo florens hæc Respub. fundata
„ est, &c.

Et quod attinet ad petitum temperamentum, moderationem, aut dispensationem circa exercitium Papisticæ Religionis.

„ Nob. Pot. Ordines non aliter hoc
„ posse capere, quam eo *Palladium* Sta-
„ tus, ac una benedictionem Dei ave-
„ ctum, fundamenta Reipub. subrutum
„ iri, &c.

Placitum D. D. Ordinum Generalium 26. Febr. 1622.

In quo hæc verba apparent.

„ Quum certo doceamur, quotidie
„ multos Sacerdotes se conferre & ma-
„ nere in Fœderata Belgica, ubi absurda
„ sua dogmata disseminant & docent;
„ etiam inculcant varias, ac in S. Pagina
„ prohibitas Superstitiones, &c.

„ *Item*, Quoniam Jesuitæ aliique Sa-
„ cerdotes has Regiones intrare susti-
„ nent, in urbes ac pagos, ut bonos in-
„ colas falsa sua doctrina ad idololatriam
„ impellant.

Nota, Ex istis Resolutionibus & Placitis patere, Nob. Præpot. D. D. Generales, reliquosque Ordines nunquam potuisse induci, ut Pontificiis publicum Religionis suæ exercitium concederent, aut circa illam permitterent, aut uterentur ullo temperamento, moderatione aut dispensatione, non solum ex considerationibus & rationibus Status: verum etiam ac præcipue, quod absurda dogmata inter bonos incolas disseminent & doceant: inculcent quoque diversas, atque in Verbo Divino vetitas superstitiones, ac idcirco bonos incolas falsa sua doctrina ad idololatriam impellant: hoc è diametro pugnaturum cum salute veræ Reformatæ Christianæ Ecclesiæ, eoque benedictionem Dei ex nostra Patria avectum iri, &c. Quæ omnes rationes desumptæ sunt ex Verbo Dei, Religione, & conscientia.

Iusjurandum præstandum à Senatore coöptato in Consilium Publicum hujus Urbis.

„ *Litera D.* Juro me summa ope omni
„ tempore, & tantopere defensurum ve-
„ ram Christianam Reformatam Religio-
„ nem, prout illa in *Synodo Nationali*
„ *Dordracena Anno* 1619. habita, con-
„ firmata est: ac secundum eam ubique
„ in publicis Ecclesiis harum Provincia-
„ rum prædicatur doceturque: quam
„ etiam omni animi sinceritate profiteor:
„ nec unquam quantum in me est, patiar,
„ ut per ullum in ea mutatio quædam
„ fiat.

Nota, An jam cum hujusmodi promissa protectione & contestata Professione potest consistere, vel saltem convenire, ut aliquis, qui jurejurando obstrictus est, eandem Religionem in tam multis Notabilibus partibus libris in vulgus editis oppugnet? Ac an reliqua Membra eodem juramento obligata, impune possint illud præterire ac permittere? hoc Vobis, Nob. Ampl. Viri, serio considerandum relinquimus.

APO-

APOLOGIA I.

Pro TRACTATU de IDOLOLATRIA ET SUPERSTITIONE,

Contra positiones quasdam Venerandi Synedrii BELGICÆ ECCLESIÆ ULTRAJECTINÆ.

Nob. & Ampliss. D.D. Consulibus & Senatoribus Urbis Trajectinæ.

CUm mærore comperio materiam & editionem Tractatus mei de Idololatria & Superstitione tam sinistre contra bonum meum & Christianum scopum excipi ac explicari. Quum tamen in scribendo & edendo eo nihil aliud mihi proposuerim, quam primo informationem propriæ conscientiæ: utque me armarem contra errores Pontificiorum circa Idololatriam & Superstitionem, quæ inter ipsos fit. Deinde, ut civibus meis suppeditarem & communicarem rationes & argumenta, quibus jam imbutus existimo me paratiorem & aptiorem ad judicandum de illa quæstione.

Præfatio (in qua de Idololatria & Superstitione agitur) præcipue conscripta est propter duos Pontificios Theologos Belgas fratres, in Germania tamen habitantes: de quibus testantur, quod multos Reformatorum seducant, & à fide avertant.

Comperiebam dictos Theologos præsertim uti eo argumentorum genere, quod à potestate & auctoritate Ecclesiæ desumitur, & jure successionis: quæ argumenta summatim in præfatione enumeravi: quæque censebam non recte posse refutari, ni natura & proprietates Christianæ Ecclesiæ, fundamentis nostræ Reformationis servatis, accurate & clarè demonstrarentur, & ostenderetur omnia optime cohærere: licet Papæ neque Concilio ea potestas & auctoritas tribueretur, quam Pontificii ipsis tribuunt.

Ac animadvertebam sensus meos de natura Ecclesiæ, quos olim in quodam Tractatu exposueram, & ut puto proba-

veram: quum tamen à nonnullis Theologis Reformatis (ut conjicio quod auctoritatem Magistratuum circa res Ecclesiasticas paulo latius extenderent) reprobarentur & oppugnarentur, magnam mihi facilitatem dare refellendi illud argumentorum genus, quod prædicti Pontificii Doctores ex proprietate Ecclesiæ ducebant.

Quosdam viros doctos conveneram, ut adhortarer eos ad brevem memoratorum Papisticorum Doctorum argumentorum refutationem. Sed conspiciens nihil ab ipsis exspectandum esse: nec alias occupationes mihi permittere, aliquid aggredi, ad quod multum temporis & laboris requirebatur; visum mihi fuit totam quæstionem breviter pertractare: ut aliis quasi digito indicarem, quomodo cum istis Theologis circa narratam argumentorum speciem facile posset decidi. Idque eo promtius faciebam, quia in Tractatu meo de ea ipsa re obiter aliquid dictum erat: nec latius explicatum facile per errorem perverse possent interpretari, aut detorqueri in pravum sensum.

Hæ veræ sunt rationes, quare modo dictum Librum composuerim & ediderim. Easque adeo honestas, legitimas, & Christianas esse censeo, ut nemo illas improbare possit, cui cognitio nostræ religionis cordi est: ac certis & solidis fundamentis (quemadmodum hoc quemlibet Christianum, tum privatum, tum Magistratum decet) judicia sua, actiones, & modos procedendi cum Papisticis incolis Fœderatarum harum Provinciarum superstruere velit.

Et quanquam speraveram tam bonum propositum generali applausu, aut saltem æquo animo exceptum iri: tamen alios omnino eventus habuit, & contrarium operatus est apud Venerandum Synedrium Belgicæ nostræ Ecclesiæ; & talem offensionem, impetum & zelum in Membris ejus excitavit: ut eis (sicuti præ se ferunt) impulsi fuerint Libellum Supplicem, Nob. Ampl. D. D. Consulibus & Senatoribus Urbis Ultrajectinæ exhibere: in quo ostendere conantur, me in Scripto meo de Idololatria & Superstitione proposuisse ac defendisse diversas Socinianorum, Erastianorum, Pontificiorum & aliorum heterodoxas opiniones. Petentes porro, ut Nob. & Amplis. Rectores hujus Civitatis, jurisjurandi sui memores, eo pacto contra dictum Tractatum provideant, prout ex sua sapientia, & zelo pro gloria Dei, salute Reformatæ Religionis, Ecclesiæque ædificatione conducere arbitrabuntur.

Censeo me per exhibitionem memorati Libelli Supplicis multimodis maxime læsum atque injuria affectum esse: ac præsertim, quod mihi ejusmodi perversas opiniones (quales Venerandum Synedrium enumerat, & præ se fert ex meo Libro excerpsisse) adscribat. Nullam illarum pro mea agnosco: omnes etiam rejicio. Nec puto me ullam dedisse occasionem ad sinistram adeo verborum Scripti mei interpretationem. Nec perferre valens (sine neglectu honoris mei, bonæque famæ, nec non vestri Nob. Amplis. Collegii, cujus Membrum esse dignor) talem labem mihi inustam: officii mei esse judicavi Vobis, Nob. Ampl. Viri, ostendere, quanto cum errore Venerandum Synedrium asseveret, dictas illas heterodoxas opiniones in Tractatu meo reperiri. Ac in eo eundem ordinem & methodum servabo, quibus Honorandum Synedrium mihi præiit.

Ante omnia sincere declarans, & sancte attestans, opiniones, quas in sequentibus ponam contra illas Venerandi Synedrii, meas esse, atque easdem, quas in dicto meo Libro expressi, proposui, & propugnavi: nec me, ne in minimo quidem, eas detorquere aut immutare. Me etiam excerptis meis, cuique articulo subjectis, non alium tribuere sensum, nec alium in finem allegare, quam istorum sensus & sententia fuit; quando

ad

adexprimendum & declarandum animi mei sensum primum eas in Scripto meo posui.

Positiones Venerandi Synedrii.

Primò, publicum prædicandi munus, & S. S. Sacramentorum ministerium, Baptismum nempe ac Eucharistiam, à quovis, dummodo aptus sit, posse administrari & exerceri. vide *Præfationis Pag.* 6. & *Tractatus Pag.* 450. Quod pugnat cum 30. & 31. art. Belgicæ Confessionis, & publica Liturgia: ut inferius conspici potest in excerptis sub littera A.

Antitheses.

Affirmo Prædicandi munus à Deo originem suam ducere: ut & Magistratuum.

Pastores non esse sacras seu consecratas personas: quemadmodum Summus Sacerdos ac Levitæ. Quare non credo Concionatores, vi alicujus sanctitatis, solos esse qualitate præditos, partes quasdam Divini Cultus exequendi; verum quemque Christianum ad hoc velut consecratum esse; quum administratio Verbi & Sacramentorum legitime ipsi injungitur.

Publicum Prædicandi munus, id est ministerium officii Præconis Verbi Divini, à nemine licere administrari, quam ab eo, qui ad illud vocatus sit.

Affirmo ergo, ministerium Sacramentorum Novi Fœderis per sanctas sive consecratas personas non fieri. Verum nullum etiam Sacramenta ista in Ecclesia aliqua procurare posse, quam qui ad illud electus sit, ut ea in Ecclesia illa administraret.

Excerpta.

Pag. 458. Ac res eo pervenit, ut, quisquis huic opinioni repugnet, is publice habeatur pro magno hæretico, & veluti homine profano, qui Prædicandi ministerium ex Ecclesia Dei velit abolere: & sanctam Numinis ordinationem, quæ ad ædificationem conscientiarum tot hominum simplicium facit, destruere: atque potestatem mandatumque docendi cuilibet communicare: atque ita confusionem in Ecclesiam Dei introducere. Quum tamen hoc nunquam cogitaveram: & Prædicandi munus censeam esse ordinationem Divinam, velut Magistratuum; magnique usus in Ecclesia Dei, & præcipue iis, qui auditione alicujus concionis magis ædificantur, quam ex Bibliorum lectione, &c. Præterquam quod docti ac indocti, pueri & viri in spiritualibus, communionem Sanctorum; atque suarum precum cum multorum conjunctionem in Ecclesia Dei teneantur observare, *Hebr.* 10: 25. Ac ubi Doctores jure sui ministerii spiritualia illa exercitia dirigunt, ac in precibus reliquis præeunt. Vide etiam Pag. 441, 442. & sequent, atque 458.

Pag. 11. *Præfationis.* Et sicuti nulla seorsim singularis Ecclesia speciali privilegio dotata fuit, ad secundum suum præscriptum, & ex suo mandato Ecclesiam ædificandum. Ita nulli Ecclesiæ jus mittendi Doctores annexum esse poterat: aut jus ipsos specialiter ad id auctoritate instruendi seu consecrandi: veluti Ecclesiæ Hierosolymitanæ Doctores illius Religionis creandi sic affixum erat, potestatem & auctoritatem illis conferendi, ad partes illius Divini Cultus administrandum. Ita ut, quicquid illius Religionis ab aliis fieret, qui ab Ecclesia illa non missi, creati, vel consecrati erant, non vere ministerium aut exercitium illius Divini Cultus esset.

Pag. 12. *Præfationis.* Verum quum ista Papatus fundamenta: quod soli in sua Ecclesia jus habeant consecrandi, creandi ac mittendi Doctores, &c. à Reformatis merito reprobata sint, huc necessario deveniendum est, quemadmodum nulli

nulli Ecclesiæ singulari, cæteris exclusis, potestas missionis data est; creandi & consecrandi Doctores ad ministerium quarundam partium Religionis sub Novo Testamento (nempe, prout Ecclesia Romana putat, jus illud sibi annexum: ac Clericis suis specialem sanctitatem inesse) sic etiam revera *hujusmodi missionem* & *consecrationem* ad ministerium in Ecclesia Novi Fœderis non reperiri: ac omnia, quæ illis similia sunt, nihil aliud esse, quam inventionem certi ordinis, Christiana prudentia excogitati, &c. Verum contra totam Ecclesiam sanctam esse: & quemvis, quoad ordo & aptitudo personæ suæ permittat, omnes Religionis partes posse curare: (quatenus nulla specialis sanctitas ad illud requiritur) & quamlibet Ecclesiam potestatem habere administrationem eam alicui mandandi.

Pag. 450. *Tractat.* Si immolatio Paschatis, & circumcisio puerorum octavo die quippiam fuerit, quod Levitico Sacerdotio annexum erat, statuendum est, consecratam personam illi negotio debuisse esse præpositam: nec aliam ullam, quæ non foret illius consecrati ordinis, sine profanatione ejus actionis, istud potuisse facere. Et si velint propugnare, ministerium Baptismi & S. Cœnæ per quasdam consecratas ac segregatas personas debuisse fieri: quæ non tantum ordinis gratia quem omnino inculcamus, ad hoc electæ sint; sed quæ per specialem ordinationem Divinam consecratæ separatæque sint ad Sacramentorum administrationem: loca sunt indicanda, quæ talem declarationem continent. Verum ejusmodi nulla sunt. Et Baptizare ab Apostolo Paulo minoris fit, quam prædicare: si itaque ad prædicationem nulla specialis sanctitas requiritur; multo minus ad Sacramentorum administrationem, 1 *Cor.* 1: 17. Et ministerium Eucharistiæ nihil aliud fuit, quam actio privati, oppositi consecratæ, sanctæ, & publicæ personæ in Republica Israëlitica. Et clarum horum omnium argumentum; quod Pascha immolaretur à quolibet patrefamilias. Ac ita in illa Religionis parte nulla erat sanctitas. Et celebratio S. Cœnæ successit in locum Festi Paschatis: ac idcirco ejusdem est sanctitatis.

Quanquam celebratio Festi Paschatis non fiebat per consecratam personam; atque idcirco privata foret actio: nemo tamen, præter patremfamilias, istius actionis caput esse poterat, & formalia illius cæremoniæ facere. Et nihilominus illud factum jure & proprie privata actio appellatur: quum vox *privata* opponatur voci *publicæ*. Eodem pacto etiam tota Ecclesia privata Societas est: & omnia munera in eadem Ecclesia privata sunt officia & ministeria; quamdiu ea voluntate, potestate, atque auctoritate Reip. Rectorum non acquirit qualitatem publicæ Ecclesiæ. Et quidquid tum in publica illa Ecclesia fit, ex auctoritate Summarum Potestatum exoritur, perque illam subsistit. Sed inde jure non posset colligi, cuivis baptizare, & sacramenta in Ecclesia, quæ non est publica, licere administrare: quod velut privata sint officia: cum verbum *Privatum* opponitur verbo *publico*: nec sumitur pro eo, quod cuique facere licet.

Quid ex his verbis elici potest ad probationem paradoxæ positionis, cuilibet volenti licere Sacramenta administrare: quamque Honorandum Synedrium mihi in Libello suo Supplici tribuit: ac ad quod hunc locum allegat? Reliqua verba à dicto Synedrio ad idem citata, quæ habentur *P.* 6. & *seq. Præfat.* non meam positionem aut doctrinam comprehendunt; sed objectionem Pontificiorum: quam postea etiam refuto & solvo. Hoc nimiam festinationem (ne quid pejus dicam) Venerandi Synedrii indicat.

Pag. 13. *Præfat.* Sed contra, quod tota Ecclesia nunc sancta sit: quodque quivis, quatenus ordo & aptitudo personæ id concedit, omnes Religionis partes pos-

sit

sit administrare: ac quod cuique Ecclesiæ potestas sit ministeria illa alicui committendi. Ergo non cuilibet licet prædicandi munus exercere; nec Sacramenta administrare. Sed ante omnia, personam oportet esse idoneam. Deinde ad illud juxta ordinem est promovendus: & speciatim ad id est eligendus: atque hoc munus ipsi esse mandatum à cœtu Ecclesiastico. In citato hoc loco dico; *vocationem* ab Ecclesia esse faciendam: quod ibidem Ecclesiam considero, velut in naturali sua libertate: & sine illo respectu, quod Ecclesia collecta & condita sit in Statu aliquo, ubi Rectores profitentur doctrinam Ecclesiæ.

Pag. 14. *Præfat.* Etiam Membris ejus Ecclesiæ liberum esse, talem fidei confessionem cudere, in quam universi descendant: atque ad istud sibi Doctores creare; qui secundum confessionem Prædicandi munus dirigant: ac porro Sacramenta administrent. Itaque ante omnia exigo electionem ad ministerium Verbi & Sacramentorum.

Pag. 19. *Præfat.* Omnes Christianos, qui in Ecclesiis & cœtibus congregantur, per se jus illud habere, ut quosdam Doctores, atque ad Sacramentorum ministerium creent. Ergo non cuivis licet id suscipere.

Pag. 25. *Præfat.* Verum agnoscimus quidem ordinem, quo, ad confusionem vitandam, cuique non permissum sit prædicandi munus capessere. Idem etiam asseveramus & sentimus de Sacramentorum administratione; ad ministerium eorum nullas consecratas personas desiderari. Si consecrata persona non requiratur: nihil certe præter ordinem superest: quo huic Christiano prædicandi munus & Sacramenta licet curare; alteri non item. Vide etiam *Pag.* 441, 442. *Tractatus.*

Quid porro de Pastorum munere sentiam, specialiter patet ex Libro meo de Munere Pastorali, ubi quæstionem illam data opera & quam latissime tracto; cujus Operis in publicis scriptis me auctorem professus sum: contra quod nonnullæ quidem querelæ à Classe Ultrajectina factæ sunt: verum nunquam rem persecuta est. Et quum Deputatis memoratæ Classis à Rectoribus hujus Provinciæ injunctum esset, ut capita accusationis suæ componerent: & extractis dicti Scripti confirmarent. Tamen dicti Classis Deputati nunquam capita accusationis, nec non excerpta quæ ea probare dicebant, exhibere ausi fuerunt: ut in consessu Procerum legerentur & examinarentur. Sed per aliquem ex Magistratibus Domino Præsidi porrigi curarunt, addita exactione promissorum & magna obtestatione, ut accusationes illæ, ac annexa excerpta vi jurisjurandi præstiti tegerentur. Nobil. Domino Præside autem defuncto, quum eadem excerpta in manus jam pervenerint illorum, qui promissis iis non tenentur, ut secreto asserventur: nunc arcanum illud, ac eo magnum mysterium revelatur. Et exemplum accusationum earum nactus sum, atque excerptorum, quæ istas quasi confirmarent. Si Deputati Classis justitia causæ omnino confisi fuissent: non hoc velut lucifugæ in abscondito egissent. Et quid nonnullorum Pastorum accusatio mihi multum metuenda erat, qui tantum noti sunt illis Ecclesiis, quibus Verbum Dei annunciant: quum Domini Professores Primariæ & celeberrimæ Academiæ nostrarum Regionum in suo consilio super memorato Scripto de Munere Pastorali, illud noluerint damnare. Idque merito: quum doctissimus ille & Reformatus *Anglus Seldenus* etiam fuisset condemnandus: qui tamen hanc ob opinionem nulla unquam molestia affectus est: ac charus nec non honoratus inter suos ad diem novissimam permansit.

Excerpta ex Tractatu de Munere Pastorali.

Pag. 335 & 336. Deus etiam Pastores &

& Doctores constituit: procurans ut per Apostolos, & viros Apostolicos Episcopi crearentur, *Act.* 14: 23. & 20: 28. 1 *Petr.* 5: 1. *Tit.* 1: 5. Ac porro variis argumentis probo, ministerium illud in Ecclesia semper permanere debere.

Pag. 352. Et fac esse Divinum praeceptum, quemadmodum egomet credo; homines etiam per praedicationem Euangelii, quae viva voce fit, ad salutem imbuendos esse.

Positiones Venerandi Synedrii.

Deinde, nullum imperium Ecclesiasticum aut poenam esse. Universum Regimen Ecclesiae Magistratui competere. *Pag.* 488 & 489. Quae pugnant cum *art.* 30. Belgicae Confessionis, & 82. 83. quaest. Christiani Catechismi: nec non cum publica Liturgia & formula Excommunicationis. Vide Excerpta inferius sub Lit. B.

Antitheses.

Statuo nullum dari Regimen Ecclesiasticum, quod in conscientias vim suam exerat, ac cum aliqua leges ferendi potestate dominetur. Atque hodie nullam esse potestatem in terra, quae leges quasdam possit condere, quibus conscientia teneatur: ac proinde nullam poenam posse dari, quae ab ulla persona aut Collegio ob violationem ejusmodi legum possit infligi.

Evidenter agnosco Ecclesiasticam poenam & Imperium; quae spiritualem hominis statum ejusque fidem spectent: quaeque natura Christianae Religionis limitentur, & ab ea naturam suam mutuentur, quod ad formam attinet.

In eadem esse jus faciendi leges. In illa Ecclesia existere, qui regant: alios autem, qui regantur. Ac quod poenae & praemia ibidem habeant locum.

Verum existimandum haec omnia oriri ex foedere & mutuis promissis & obligationibus Membrorum: nec in iis aliquid esse spirituale, quum proprie loquemur: quoniam nemo de spiritualibus possit contrahere.

Quamvis censeam Ecclesiam esse gubernandam ad naturam & indolem Christianae Religionis, qua talis consideratae. Quae quandoquidem ex coelo descendat; nec ex Regimine Politico profluat: forma Ecclesiastici Imperii in tantum etiam non ex Politia orta est. Sed hoc non prohibet, quare non ipse regendi modus civilis sit. Veluti ea pars Politici Regiminis non desinit esse civilis, quae occupatur circa executionem revelatarum Divinarum legum.

Et arbitror idcirco contradictionem implicare; in spiritualibus, & in illis, quae immediate conscientiam spectant, Regimen Politicum constituere. Quum nullus existat Status Politicus, in quo non jus imperandi, & obsequium obediendi vigeat. Quod certe in spiritualibus fieri nequit.

Quare assero cum Ecclesia, qua Ecclesia; id est, in spirituali suo statu considerata, nullum imperium, jus, legislationem, remunerationes & poenas posse consistere: quum respectu spiritualis illius status, & conscientiae nulla potestas sit in orbe terrarum, cui homo spiritualis, quantum ad spiritualia, quasi potestati alicui obnoxius sit. Igitur fateor, me Ecclesiasticum regimen non appellare spiritualem politiam: quomodo verba Confessionis id vocant.

Verum autumo magnam esse absurditatem, credere, Confessionem nostram vocabulis semper in propria sua significatione uti: & contrarii exempla possent quidem allegari, si modo res illud exposceret. Demonstrandum mihi, me in re errare, atque ita contrarium quid Ecclesiae docere: nec ulla me molestia afficere propter voces istas, Spirituale, Civile, Ecclesiasticum, &c. quae tamen me puto recte

recte & naturæ rei convenienter usurpasse: quibusque sæpius aliqui Theologi imprudentissime abutuntur in præjudicium doctrinæ Reformatorum; ac quibus, ut & actionibus suis, ostendunt, se de natura Ecclesiæ, & Regiminis ejusdem confusos tantum conceptus habere.

Porro censeo, Ecclesiasticum Imperium, memorato fœdere fundatum, natura sua civile esse. Quum duo Regiminis genera tantum possint dari: alterum spirituale, quod conscientias tangat, solique Deo competat: alterum civile; oriens ex quodam fœdere, ac versans circa res, de quibus contrahere licitum est. Venerandum Synedrium demonstret mihi tertium.

Fundamentum hujus meæ positionis est: quod Christi Regnum non sit hujus mundi. Prædicatione Euangelii jus & potestatem Magistratuum non esse imminuta. Verum & formale Regimen sine potestate aliqua cogente non posse consistere; necnon jure ferendi leges: & obedientia ipsis præstanda metu pœnæ, nec non spe remunerationis. Hoc Imperium civile esse. Per Euangelium nullas alias administrationes invectas esse, quam quæ mere ministeriales sint: ac quæ quidem indicant secundum quas *leges Divinas* Ecclesia sit regenda: verum obedientiam legibus iis exhibendam à nullo per modum Imperii possunt exigere. Cum autem in illa administratione ministeriali sese prodit aliqua auctoritas; & conduntur leges, earumque flagitatur obedientia; id ex confœderatione fit: & quando πολίτευμα constituitur, quo illæ leges executioni mandentur, id non fit sine opera & applicatione juris naturalis: quodque Christianis non qua Christianis competit, verum qua hominibus naturalibus: ac ex quo jure universum civile regimen descendit: atque idcirco ipsum etiam corporeum & politicum est. Præter hoc imperium solum Regimen in conscientias superest, quam sibi soli Deus vindicat: in hanc tamen Papa Romanus per sacrilegium dominationem sibi usurpat: & quam cuncti Sacerdotes delegata Romani Pontificis potestate sibi competere præ se ferunt; atque etiam uti in absolvendis & ligandis privatis Christianis, quorum confessionem exaudiunt. Ac hæc tam eminens Papæ potestas; ut & delegatorum Sacerdotum, unanimiter à Reformatis rejicitur.

Hoc fœdus in eo consistit, ut privata Membra se Imperio & legibus disciplinæ Ecclesiasticæ subjiciant. Et Rectores vice versa obstringuntur juxta easdem leges Ecclesiam administrare. Atque hoc munus & officium Pastorum & Rectorum Ecclesiasticorum, non est ministeriale. Quum sint contradictoria: uno & eodem respectu regere; leges condere; forum habere; punire & remunerari: & intuitu eorundem munerum proprie ministrum in Ecclesiastica illa Societate esse.

Verum Pastores merito semetipsos ministros nominant, quantum ad spiritualem statum pertinet: ac respectu ministerii Verbi: & occlusionis atque apertionis Cœli, quæ per ministerium illud fiunt: & in proponenda doctrina Euangelica consistunt: annunciando credentibus & pœnitentibus peccatoribus per meritum Christi vitam æternam: incredulis autem & pœnitentia non ductis sempiternam perniciem: ac quorum praxin videmus in formula celebrationis S. Cœnæ; ab hisce verbis incipiente. *Omnes igitur, qui ita constituti sunt*, &c. Atque hæc excommunicatio est *ministerialis*: & multum differt ab illa, qua immorigerum Membrum, per formam veræ pœnæ, ex Ecclesia relegatur: ac de qua *Excommunicationis formula* loqui videtur. Hæc relegatio non est ministerialis; verum cum auctoritate fit.

Prior excommunicatio Pastoribus ita propria est, & ita ipsis solis competit; veluti ipsis per legitimam electionem prædicandi munus in Ecclesia quadam cœpit com-

competere. Atque hoc officium, quod solum *ministeriale* est, Confessio nostra appellat *pascere & regere*. Quod argumento sit, absurdum esse ex verbis Confessionis, non autem ex re, argumentari, an positiones quædam cum Confessione pugnent, nec ne.

Si ergo omnia Imperia civilia sint, quantum ad essentiam & formam Regiminis attinet: & si in Ecclesia verum sit imperium, quemadmodum ego concedo. Si etiam congregatio in quandam Societatem, quam Ecclesiam appellare solemus; ut & gubernatio illius Societatis quoque civilis sit, quanquam secundum Divinas leges administranda: & ad Divinum finem tendat. Ac si Magistratibus sit jus Regiminis omnium Collegiorum, quæ civilia, & proprie per *Regimen* aliquod administrantur: & si ea Magistratus revera possint regere, quum illud conducere arbitrantur: (dummodo quamlibet Societatem secundum suam naturam, mores, leges, ac formam regant) qui negari potest, Regimen Ecclesiasticum prædicto modo Magistratibus competere: eosque Presbyteratum, nec non & Regimen Ecclesiæ posse suscipere. Aut, quum ob rationes certas non conducere arbitrantur ipsosmet ea munera obire, aliis ista committere. An Nobiliss. Ampliss. Ordines non quotidie Pastores in agris ad Prædicandi munus eligunt, juxta hunc tenorem. *Quare creavimus, & hoc nostro decreto creamus honorandum, pium N. N. ad Ecclesiasticum ministerium.* Quanto majus Nobiliss. memoratis Dominis Ordinibus jus competit, ad aliquem Ecclesiæ Regimini præponendum. Ergo universa disciplina Ecclesiastica, quemadmodum in publicis Ecclesiis hujus Provinciæ usurpatur, ordo quidem est à Deo institutus; sed muneri Magistratus adjectus, illudque includens; & quod ita à Magistratibus promanat: atque is ipsorum nomine ipsorumque auctoritate exercetur.

Licet Collegio alicui jus sit, ut secundum Divinas leges administrari & regi debeat: illud non obest, quo minus Magistratui hoc regimen, juxta leges Dei gubernatum, competat.

Quæ pars Ecclesiastici Regiminis quæso exercetur, quæ in Magistratus ipsos non quadraret: quum susceptione officiorum Ecclesiasticorum ipsimet Rectores Ecclesiæ fierent?

Nondum allegabo Doctrinam & praxin Ecclesiarum Genevensis & Palatinæ: ubi politici delegati conjuncti cum Membris Synedrii Ecclesiastici omnia exequuntur usque ad suspensionem & excommunicationem. Sermo mihi est de suspensione & excommunicatione, quatenus illæ ut *Ecclesiasticæ pœnæ* considerentur; quæ hac in re consistunt: si aliquis legibus Regiminis Ecclesiæ puniatur, prohibendo ipsum ab usu cujusdam rei, ad quam reliqua Membra ejusdem Societatis, quæ nihil deliquerunt, admittuntur. Atque isto munere nemini fungi licet, quam qui in Ecclesia legitime ad id vocatus sit.

Excommunicatio enim, considerata velut *pœna*, qua quis sententia judicis, & in specie cum ea potestate, judicialiter privatur possessione regni cœlestis, solius Dei est. Atque ad id neque potestas, nec auctoritas in minimo vel maximo Ecclesiæ, aut Collegio alicui in terris tributa est: nec in pœna ea, ac in hac excommunicationis forma Pastor, aut Synedrium Ecclesiasticum partem ullam habet: quoniam spirituale est, & soli Domino Christo competit. Nec ad eam excommunicationem in Ecclesia ullum est ministerium, quo aliquis Christianus judicialiter obligetur, aut solvatur. Ac Doctori aut Rectori Ecclesiæ circa excommunicationem hanc nihil aliud commissum est, quam propositio Doctrinæ Euangelicæ, & *ministerialis* ejus applicatio: istum, nempe, non participem fore Regni cœlestis, qui immersus est hæresibus & pestiferis erroribus: vel qui in profana vita pergit.

Ve-

Verum hoc merum est *ministeriale*: nec ullam omnino potestatem habet cum *potestate aliqua Ecclesiastica aut Regimine*. Et hoc Pastoribus eatenus privatim proprium est, quatenus ipsis, per electionem ad prædicandi munus, speciatim ministerium Verbi creditum est. Sed Presbyteri sive seniores, qui non vacant Verbi prædicationi, hujus sunt exsortes.

Verum Excommunicatio etiam alio modo considerari potest: scilicet, velut fuga & separatio ab hac vel illa persona, aut Societate & Collegio, quæ lethalibus malis infecta putamus: ac quibuscum non licet nobis arctam illam spiritualem Communionem servare: neque symbolis, quæ faciunt ad testationem illius Communionis, cum ipsis uti: ac quapropter nos ita à persona ista, aut Collegio separamus, ut Sacramenta cum ipsis usurpare nolimus. Hæc Excommunicatio omnino est *privata actio*: etiam eatenus, ut unica persona integram Ecclesiam eodem jure excommunicet, quo Ecclesia singularem hominem excommunicat.

Censeo ad hanc Excommunicationis speciem illam Excommunicationem referendam esse, de qua *Georgius Hornius* verba facit in *Historia sua Ecclesiastica & Politica*, *pag.* 61. 62. ubi exemplis demonstrat etiam inferiori licere superiorem excommunicare. Non aliter possum capere, qui minor jus habeat in majorem. Sed ideo statuendum est, excommunicationem illam & separationem non solum actionem esse sine ulla potestate aut auctoritate: sed quæ prorsus sejuncta sit ab omnibus *Ecclesiasticis administrationibus*.

De hac disputo Pag. 15. *Præfat.* & *Pag.* 457. *Tractatus mei.* Eaque nihil aliud est, quam ut cuivis Christiano, ad operationem suæ salutis, jus sit se ab iis segregandi, quibuscum autumat nullum commercium esse habendum.

Quid in omnibus hisce positionibus habetur, quod cum Confessione, Catechismo, aut Liturgia Ecclesiæ pugnet. An non rei natura docet verba hæc, *Spirituale Imperium*, quæ in Confessione habentur, non proprie esse accipienda? Quum alioquin manifestam contradictionem implicent: quod conscientia seu spiritualis status hominis nulli *Regimini Politico* obnoxius sit: aut ullus homo vel Collegium in orbe terrarum ad Imperii illius administrationem sit constitutum. Verum censeo verba Confessionis respicere revelatas Divinas leges, juxta quas illud Collegium etiam moderandum est: eamque idcirco dicere, hanc Ecclesiam *Spirituale Regimen* habere. Quod libens concedo, ac credo etiam. Sed non idcirco tale *Regimen*, quando proprie loquemur, *spirituale* nominari potest: neque ob istam rationem jus ad illud Regimen Magistratibus subducendum est. Aut statuendum est talem differentiam existere inter revelatam legem Divinam: ac legem, quæ à Deo cordibus conscientiisque nostris inscripta est, ut Imperium, quod secundum priores leges regitur, spirituale sit habendum: alterum autem humanum atque civile. Ac Imperium, quod gubernatur juxta prioris generis præcepta, Magistratibus prorsus non; sed posterius Magistratibus competere. Atque ita Magistratus nullum *directum* haberent imperium in rebus, quæ per Divinas revelatas leges determinatæ sunt, quæque juxta easdem administrandæ ac regendæ sunt. Itaque ex eorum sententia, nulla ipsis competit administratio in instituta Religione: quod à doctrina Ecclesiarum Reformatarum alienissimum est. Dici etiam nequit, Ecclesiasticum Regimen & politiam ideo *proprie spiritualem* esse, Magistratusque ab ea exclusos, quod occupata sit ac tendat ad spiritualem hominis salutem. Tum enim etiam Regimen, quod in Christianis familiis est, spirituale foret: quum illud etiam tendat ad spiritualem finem, simulque æternam & temporalem liberorum salutem propositam habet.

Ac quare ergo universum civile Imperium

rium

rium non jure spirituale posset appellari: quandoquidem id non minus spiritualia quam temporalia curare debeat, & ad utraque tendat, 1 *Tim.* 1:2. Vel dicendum foret, Imperium Politicum tantum occupatum esse circa res hujus vitæ: quod non solum S. Scripturæ adversatur; verum etiam Confessionis nostræ *Art.* 36. Atque tum inde etiam sequeretur; curam gubernationemque Patrisfamilias eo tantum collineare, ut domestici temporalibus hujus vitæ affluerent: at excedere ejus munus spiritualem œconomiam curare inter suos per se vel per alios. Hoc multum recedit ab opinione D. *Riveti* piæ memoriæ in Decalogum. *Optimum Religionis ante omnia Magistratibus mandatum est: inde administratio Reipub.*

Dicendum ergo est, aut verbum *spirituale* improprie sumi. Aut domesticum & Politicum Regimen spirituale quoque esse: ac spiritualem illum statum non impedire, quo minus Magistratibus liceat spirituale illud Imperium capessere.

Ac quum Rectores hoc faciunt, gubernationemque Ecclesiæ suscipiunt, & semetipsos delegant, aut delegari patiuntur, ut sint Rectores Senioresque Ecclesiæ: nam presbyteratum gerentes, nomen etiam atque titulus jure ipsis competit; ac solum differunt à Senioribus Belgicæ Ecclesiæ hujus loci in forma modoque nominationis atque electionis.

Non rejicio etiam nec disciplinam Ecclesiasticam, neque Excommunicationem, neve claves Regni Cœlestis: quemadmodum ex præcedentibus positionibus; & sequentibus excerptis patet.

Etiam concedo, violatores Ecclesiasticarum legum puniendos esse: verum censeo vocem, *spiritualem pœnam* improprie usurpari: cum propter rationes supra allegatas; tum specialiter quoque, quod nulla sit legislativa potestas, neque forum, nec Judex, neu pœna, neve præmium in Ecclesia, quæ conscientiam immediate spectent.

Assentior etiam, Ministros & Pastores debere constitui, ipsisque Ecclesiasticam pœnam competere: ac omnes illi, qui ad administrationem, ministerium, functionem Ecclesiasticorum illorum munerum, quæ Ministri Pastoresque in Ecclesiis administrant, vocantur, eamque vocationem suscipiunt, illi sunt tum Pastores, Ministri atque Episcopi.

Excerpta.

Pag. 8. *Præfationis.* Statuimus solam S. Scripturam infallibiliter continere res, quæ fidem & revelatam Dei voluntatem spectent, quæ idcirco sola nostræ fidei sit regula, &c. Nullam auctoritatem ulli personæ aut Collegio in terris datam esse, cujus indicio, contestatione vel confirmatione aliquid pro Divino Scripto admittendum sit: verum id cujusvis sapientiæ, prudentiæ, & Christiano pioque zelo ad perveniendum ad veritatis cognitionem relictum esse: ita ut quisque suo judicio ac fide vivat, veluti in omnibus reliquis rebus conscientiam spectantibus; quilibet de suis actionibus judicet: nec Deum Potestatem quandam in terrarum orbe constituisse, quæ juxta Deum conscientiis nostris possit dictare, præscribere, seu leges ferre, quibus subjectæ sint. Non est itaque ulla in Ecclesia potestas aliquas formulas, confessiones, decreta aut constitutiones faciendi: præsertim autem nullas novas, quæ aliis sint regula fidei. Et post Decreta Synodi cuivis Christiano, contemplatione conscientiæ, ac considerato extra statum civilem, de quo postea disputabitur, æque liberum est decreta illa admittere vel reprobare.

Pag. eadem. Etiam obedientiam fidei eis decretis, ac confessionem à nemine posse exigi, per formam *mandati*, admonitionis ad officium obedientiæ, aut respectu debitæ alicujus subjectionis; quinimmo non sub fundamento promissorum: quum nullus alteri conscientiam suam

ca-

eatenus subjicere possit, &c. Ac si Ecclesia hujusmodi leges non possit condere, nec aliqua præcepta, quibus conscientia devincta sit, dare; quî ergo quendam ut immorigerum transgressoremque earum legum plectere potest? Et ideo *Pag.* 14 *Præfationis* dico nullos Christianos potestatem, jus, auctoritatemve habere in res, quæ religionem spectant: ac aliquem velut non parentem, errantem, hæreticum sub forma sententiæ à Judice aut Domino imperandi potestate prædito, profectæ, condemnare quoad spiritualem statum, &c. Vide etiam *Pag.* 20 *Præfationis.*

Pag. 10 *Præfationis.* Ita omnia Decreta alicujus Synodi, extra civilem statum considerata, simplex tantum declaratio fidei illorum sunt, qui ibi congregati fuerunt, omni Jure destituta propter quod Christianus iis parere, obsequi, aut assensum præbere necesse habeat.

Pag. 11 *Præfationis.* Apostolos etiam non contentos fuisse homines simpliciter ad Christianismum adduxisse: verum ipsos in unam Societatem collegisse, quæ secundum quasdam leges constitutionesque gubernabatur; libenter concedimus, &c. easque constitutas esse ad procurationem status spiritualis.

Pag. 13. Ac quemadmodum ex Verbo Dei apparet, naturaque Christianæ Religionis fert, ut Christiani (ad observandos suos conventus; ad invicem ad pietatem excitandos; in veritatis cognitione progressum faciendum; communionem Sanctorum celebrandam) paulo propius, ac velut ad unum corpus cogerentur: nullamque posse consistere societatem sine Imperio: ergo hinc sequitur, ut ubicunque nonnulli Christiani forent, ut illic inter eos forma quædam Regiminis, ac certus ordo constitueretur, quæ facerent ad consequendum scopum supra memoratum, &c. *Pag. eadem.* Et non puto in S. Pagina ulteriorem præscriptionem illius ordinis (*formæ videlicet Regiminis*) reperiri, nisi quatenus natura Christianæ Religionis eum limitet. Verum omnis ordo, qui non necessario è natura Christianæ Religionis profluit, ac nihilominus per Christianam quandam prudentiam in Ecclesiam Dei invectus est, aliis Ecclesiis non est lex ad imitandum. Ergo Ecclesiasticum Imperium concedo, quod etiam juxta naturam Christianæ Religionis, juxtaque officia Christianorum (in unum corpus congregandorum) formari debet, & à qua non licet recedere.

Pag. 20 *Præfationis.* Sed alioquin in omnibus Ecclesiis potestas est judicandi, mittendi, puniendi, remunerandi, controversias componendi. Verum hæc conscientiam non respiciunt, nec res fidei, quoniam illæ nulli auctoritati humanæ sunt subjectæ.

Pag. 21 *Præfationis.* Sic persona singularis, aut Ecclesia, sententiæ alterius Ecclesiæ, Classis, aut Synodi se subjicit, ut ipse earum judicio illius Societatis Membrum, aut Pastor, vel etiam Rector mansurus sit; seu cum ab illa relictum seu abscissum iri. Ac omnium est officium, qui confœderationem & obligationem illam inierunt, sententiæ Rectorum Judicumque eatenus parere, ut imperata faciant: vel ut æquo animo ferant, ut ab Ecclesia, cui subsunt, pro contumacibus, contraque Ecclesiæ leges peccantibus, abscindantur. Eoque sensu omnes partes Ecclesiasticæ disciplinæ concedo, quomodo in nostris Reformatis Ecclesiis exercentur. Vide etiam *Pag.* 24. & 25. *Præfationis.*

Pag. 454. *Tractatus.* Hoc non dicitur, quasi ordinem ex Ecclesia vellem tollere. Censeo eum, qui se Membrum Ecclesiæ adscribi passus est, se eatenus judicio Ecclesiæ, Classis, ac Synodi subjicere, ut ordini, Ecclesiasticæque pœnæ parendum sibi sit, &c.

Et quod ad locum à venerando Synedrio allegatum, *Pag.* 489 *Tractatus,* directo pugnat cum eo, ad quod citatus est: Quum illic clare Regimen Ecclesiæ agnoscam;

ficam; nec ullum aliud Ecclesiæ denegem, quam quod in conscientias dominatur. En ipsissima verba. Ergo, quum proprie loquemur, communio Sanctorum vel Christianorum, quam Ecclesiam appellamus, nihil aliud est, quam spontanea hæc animorum conjunctio; nec ullum Imperium in Ecclesia, qua Ecclesia, locum habere potest. *Nota*, quod Ecclesiastica & spiritualia tantum conscientiam concernant, quæ certe nullius Principis potestati subjecta est. Itaque intelligo hic per verba, *Ecclesia*, *qua Ecclesia*, cœtum, pure in spirituali suo statu consideratum, quem Deus & Christus soli per Spiritum S. regunt: atque respectu spiritualis illius status *Pag.* 489. docere Ecclesiæ ac Pastorum dico, esse leges ferre: ipsorum admonere, Deique judicium hominibus annunciare, esse punire, vitare improbos ac immodestos, nec ullum cum iis velle habere commercium; hocque demonstrare per vitationem usus Sacramenti unitatis cum illis; illud apud ipsos est *suspendere atque excommunicare*.

At Ecclesiæ, alio modo consideratæ, in citatis paginis formale Regimen tribuo; nolo tamen eam proprie spiritualem appellari; statuoque esse civilem: propter potestatem regendi, quæ tum in ejusmodi Ecclesia viget: ac Magistratibus illam competere censeo. Quid in hisce reperitur, quod 30 *Art Confessionis* adversetur. Certe superius demonstravi, ipsos administrationem spiritualis ejusmodi politiæ etiam posse suscipere, aut alios ad eam delegare: quemadmodum revera id à multis Reip. Rectoribus in diversis Reformatis Regionibus fit.

Musculus in *Locis suis Communibus*. In Synedrio ipsimet Magistratus non sedent quidem ut Judices: sed qui à Magistratibus ad id constituti sunt, Pastores nempe. Summum tamen de his omnibus imperium non penes Pastores, sed Magistratus residet.

Rivetus in *Decalogum*, *Pag.* 1376. *suorum Operum*. Pastores nullas possunt leges constituere, nisi à Magistratibus confirmentur.

Idem eod. Lib. Pastores, quatenus sunt Pastores, subjecti sunt Summarum Potestatum: quare tandem à subjectis, ipsorumque sententia non liceret appellare Summas Potestates: & quare ipsis sententiam suorum civium non liceret revidere: ac si bene judicatum sit, illam confirmare; sin autem perperam, eandem rescindere. Hoc pacto etiam *Polyander* loquitur *disputatione quinta Synopsis.* Qui potest genus regendi, puniendi, remunerandi, quod à Synedrio usurpatur, differre in sua natura ac essentia à civili; quum Magistratus, qua Magistratus, sententiam Ecclesiæ revidet examinatque; confirmat, sive retractat?

Camero in 18. *Cap. Matth. vers.* 15. Non contrariantur invicem, hunc & illum imperare Ecclesiastico Collegio, ac una eidem subesse. Magistratus imperium habet in illud, quemadmodum Rex in Medicum suum: atque subest illi, veluti Rex Medico suo: *qui ipsum consilio juvat, non autem potestate regit.*

Paræus in *Commentariis suis in* 13. *Cap. Epist. ad Rom.* Non solum Christiano Magistratui competit de Religione judicare, judicio, quod solum distinguit bonum à malo, quod appellat *judicium discretivum & apprehensivum*: sed judicio, quod decernit quid pro bono vel malo sit habendum, *judicio definitivo.*

Excerpta ex Ordine Ecclesiastico Genevensi.

Quod ad Pastores attinet, & quos S. Scriptura etiam nonnunquam Episcopos, Presbyteros Diaconosque appellat. Eorum officium est Verbum Dei prædicare tam publice, quam privatim docere, monere, adhortari, castigare, Sacramenta administrare: ac fraternas castigationes cum Senioribus vel delegatis exercere. Vide

15. *Cap.*

15. *Cap. Ludovici Molinæi adversus ædificatores imperii in imperio, de usu in Palatinatu.* Tandem Excommunicatio etiam in Palatinatum invecta est: verum nihil aliud erat, quam sententia Senatus, qui constabat ex Pastoribus, Senioribus, Virisque Illustribus, ac Consiliariis Principis eo Deputatis, & instructis auctoritate atque potestate coactiva; quæ à Comite Palatino dependebat: ac ideo Collegium illud magis Civile erat, quam Ecclesiasticum.

Positiones Venerandi Synedrii.

Tertio, Modum illum agendi, quo articuli quidam fidei constituuntur, qui deinde ad Ecclesiam mittuntur, ut sint Membris regula & Confessio Fidei, ex capitali Papatus errore ad nos pervenisse. *Pag.* 457. Quod pugnat cum sententia laudabilique praxi omnium Reformatarum Ecclesiarum, quæ compositionem ac susceptionem Confessionum Fidei utile necessariumque judicarunt ad vinculum unitatis, & ad detectionem ac expulsionem omnium heterodoxorum: ut videre licet in *Corpore Confessionum* omnigenarum nationum Christianismi.

Antitheses.

Censeo à Synodo, Classe, vel Synedrio quædam capita fidei per formam Confessionis composita, ad Membra non posse mitti pro lege, canone, aut præscripto, quibuscum Membra ista, vi eorum decretorum ac decisionum, sensum animi ac conscientiæ suæ conformare tenentur: vel si recusent, pœnam perferre, quam Ecclesiastici Cœtus, qui ejusmodi jus sibi arrogant, statuerunt adversus contumaces. Quoniam à Deo nulla potestas in terra constituta sit, quæ ulli homini leges aut præscripta possit facere, quibus conscientia obstricta sit. Verum credo personas, in Synodo, Classe, aut Synedrio congregatas, atque illic articulos quosdam fidei decidentes, revera, ac secundum fundamenta nostræ Reformationis, nullam aliam vim decisionibus suis dare, quam ut suam sententiam declarent, reliquisque Membris suam opinionem suppeditent, quum tamen privata Membra istis consultationibus minime teneantur. Non puto etiam aliquem ad ejusmodi Concilia posse delegari cum ejusmodi litteris assertoriis, (vulgo credentiæ) & mandato, ut Membra Ecclesiæ, quæ in eo concilio non comparent, decisionibus Synodi se subjiciant. Quoniam nemo eatenus Dominus est conscientiæ suæ, ut illam alteri possit submittere. Ita ut non solum rejiciam sententiam Papismi, contra quam in Præfatione mea ex professo disputo: verum etiam opinionem istorum, qui decisiones controversiarum fidei Concilio vindicant: sed præcipue Scotorum Presbyterianorum Theologorum, qui aperte asserunt, *jure Divino* summo Ecclesiastico Imperio competere, decernere, definire ac statuere, quæ Religio in Regno obtinere debeat.

At omnia decreta, decisionesque Synodorum, quæ ordinem aliquem spectant, pro legibus possunt haberi à reliquis Membris, vi fœderis. Quid in hisce habetur, quod pugnet cum laudabili usu Ecclesiæ: qui possumus aliter loqui, nisi Papatum rursus introducere velimus?

Locus, qui ab Honorando Synedrio è Libro meo allegatur, directo ipsis adversatur: quare erit mihi pro Excerpto, ad probationem positionis meæ producto.

Excerpta.

Pag. 486 *Tractatus.* Ideo omnes decisiones, decreta, constitutiones Ecclesiæ, quæ juxta fundamenta Reformationis nostræ omni potestate & auctoritate carent, nullius auctoritatis esse debent, quantum ad Conscientias, ac spiritualem statum attinet: quum solum contineant declaratio-nem

nem opinionis illorum, qui illic præfuerunt.. Ac ille agendi modus, quo ab aliquibus articuli nonnulli fidei cuduntur, ac postea ad Ecclesias mittuntur, ut Membris sint Confessio Fidei, ad nos ex capitali Pontificiorum errore descendit: nimirum potestatem & auctoritatem in Ecclesia dari, quibus leges, constitutiones, decretaque de rebus fidei possit condere; quæque credenda vel admittenda sint, sive *implicita*, seu *explicita fide*.

Pag. 9 *Præfationis*. Ut nulla ergo potestas in Ecclesia sit ad quasdam formulas, confessiones, decreta, aut constitutiones fabricandas: ac præsertim non novas, quæ aliis *debeant* esse regulæ.

Etiam obedientiam fidei decretis istis, confessionibus, &c. à nemine posse exigi per formam *mandati*, *adhortationis ad officium obedientiæ*, *&c*.

Pag. eadem Præfationis. Itaque omnia decreta Synodi, extra civilem statum considerata, nihil aliud sunt, quam simplex declaratio fidei illorum solum, qui illic congregati sunt, privata omni jure, ut aliis vel minima potestas vel auctoritas sint legis, quæ conscientiam concernat, &c.

Pag. 14. *Præfationis*. Vice versa Membris liberum esse, ejusmodi confessionem fidei condere, in qua consentiunt: præterea Pastores sibi adsciscere, qui juxta confessionem istam in docendo se gerent, ac porro Sacramenta administrabunt. Omnino enim cum natura & munere prædicandi pugnat, ut quis in Ecclesia Pastor electus constitutusque, potestate præditus foret docendi contra eam confessionem. Ergo non rejicio confessiones. Quinimmo censeo, impossibile esse Ecclesiam formare sine Confessione; sive eam præsupponas, seu in specie facias. Licet una Ecclesia minores, alia plures articulos possit condere ad Ecclesiæ erectionem.

Maresf. Coll. Theol. loc. 16. § 77. Pastores in Synodo congregati, non tam quidem repræsentant collegium Judicum in Senatum convocatorum; quam quidem Collegium sapientum ac peritorum Doctorum, convocatorum, ut consilio suo juvent.

Idem ego etiam sentio: verum hoc directe Scotis Presbyterianis Theologis adversatur, (quorum doctrinam huc voluerunt introducere) qui statuunt esse quadruplex judicii genus. I. *Judicium apprehensivum*. II. *Discretivum*. III. *Definitivum*. IV. *Peremptorium & infallibile*. Primum est laïcorum: secundum Regis: tertium (quod definit, atque finaliter concludit & statuit, quæ potissimum Religio sequenda sit) Pastoribus Rectoribusque Ecclesiæ competit. Quartum solius Dei est. De hisce memoratum consule librum *Ludovici Molinæi*, Cap. 8. eamque opinionem oppugno in Tractatu meo de Munere Pastorali, *Pag.* 361.

Positiones Venerandi Synedrii.

Quarto, Magistratus tantum ob rationes Politicas; non autem propter conscientiam, vel mandatum Divinum, teneri idololatriæ Papismi Politicis pœnis ac mediis obviam ire atque coërcere. *Pag.* 464. &480. Quæ pugnant cum Libellis Supplicibus ac Deprecationibus Communium Ecclesiarum in hisce Provinciis: ut & cum Placitis & Resolutionibus piorum ardentiumque Reip. Rectorum, tam Generalium, quam Particularium Ordinum; quæ plurimum ac principaliter fundantur rationibus conscientiæ, atque ex Verbo Dei desumptis. Vide inferius Excerpta sub Litera C.

Antitheses.

Quæstio, quæ capite quarto tractatur, hæc est: an etiam in Pontificiis, qui in Imperio Fœderatarum Provinciarum degunt, ac conscientiarum libertate fruuntur, non ejusmodi circumstantiæ concurrant,

rant, ut Rectores, illæsa conscientia, malum limitatæ libertatis exercitii Pontificiæ Religionis possent permittere atque tolerare: hoc est, num malum idololatriæ superstitionisque Pontificiorum non ejusmodi sit, ut non possemus inire societatem civilem, & unam Rempublicam constituere; in qua Pontificii partem facientes damnatis suis sacris uti liberè possent: an vero Pontificiorum sacra ea laborent deformitate, ut præstet omnibus se bonis privare, quæ homines ex societate civili percipiunt, quam in unam societatem cum iis coalescere. Vel etiam an jam constituta Republica non liceat Magistratui Reformato ad amolienda magna incommoda à Republica, Pontificiis largiri jus civitatis una cum libero suæ Religionis exercitio. Denique an Pontificiis in nostra Republica natis, & sua sacra jam ante constitutam nostram Rempublicam profitentibus, non liceat liberum suæ Religionis permittere exercitium, ut vitemus damna, quæ in Rempublicam redundatura sunt, si Pontificios extorres patria faciamus. Ultimo, num etiam permissioni falsorum sacrorum locus esse possit, solummodo propter misericordiam & benevolentiam, qua debemus esse affecti erga proximum, qui zelo Dei, quamvis non vero, impulsus, mavult omnia perdere, & sinere mulctis exhauriri, quam in cœtu cultui non interesse. Atque ego ad id in Tractatu meo inter alios multos hunc casum fingo, qui facit ad illustrationem ejus, quod tractabatur: quod possimus nobis proponere, Rempublicam illud periculum incidisse, ut censeremus bona conscientia licere, exercitui Papistico, ad Patriæ defensionem necessario, propter illud discrimen, exercitationem Pontificiæ Religionis concedere.

Ad hanc quæstionem respondeo, licere: *verum iterum declarans me non definire, an considerationes Status, ac graves boni publici rationes vetent, ut Papistis harum Regionum illa libertas conceda*tur; quæ alioquin extra istam contemplationem, quod ad conscientiam attinet, licita foret: ita non ἁπλῶς concludo, Pontificiis harum Provinciarum libertatem Religionis suæ esse permittendam. Sed utilitates, quas capimus ex Pontificiorum habitatione inter nos, & quibus carere non possumus, unam causam de multis esse posse, quare moderata exercitii religionis libertas iis concedatur.

Ratio casum hunc conscientiæ tractandi illa erat, quod fere generalem offensionem apud omnes viros prudentes conspicerem, quia nullum medium excogitari posset, exercitium Papisticæ Religionis ita coarctandi, ut officio Christiani Reformati Magistratus, simulque scopo Imperii, in procuranda securitate ac tranquillitate Status, satisfieret: nec tamen Papistæ subjecti nostræ Patriæ mulctis vexarentur.

Censebam hanc rem commode expediri non posse, nisi hi duo casus conscientiæ ante definirentur. Primo, an Pontificia idololatria, per se considerata; ac ita, prout privatim (secundum libertatem, Romanæ Ecclesiæ sectatoribus concessam) solet celebrari, ex præcepto Dei, per corporalem pœnam à Reformato Magistratu prohibenda foret. Quod nego: ac propugno negativam: argumenta proferens, quæ ad assertionem libertatis conscientiarum faciunt.

Deinde, an eisdem fundamentis, quibus libertas conscientiarum nititur; Pontificiis etiam non limitata aliqua libertas exercitii Religionis suæ posset permitti? Si non: an ergo nullæ circumstantiæ in Papistis harum Regionum concurrant, quare eisdem, nisi majus bonum publicum hoc prohiberet, illæsa conscientia moderatum exercitium Religionis suæ concedi posset propter considerationes ac rationes, quæ permissionem alicujus mali ex necessitate, ad bonum quoddam consequendum, ac ad pejus prævertendum (quæque in Tractatu meo enumero) justificare possint.

Hanc

Hanc quæstionem ita tracto, non adhærens argumentis, quæ duci possent à libertate conscientiæ, & concessione privati cultus Pontificiorum, ad ex iis probandam cultus publici Pontificiorum libertatem: ut concludam, ex aliis capitibus, aliisque rationibus (desumptis nimirum ex necessitate, &c.) permissionem memorati exercitii publici Papisticæ Religionis esse demonstrandam: quum necessitas ejusmodi concessionem excusare possit. Ac concludo argumenta desumpta *à necessitate* limitatam libertatem Pontificiæ Religionis in hisce Provinciis excusare posse. Sed non decido, num consideratio boni publici permittat, ut fiat, quod alioquin illæsa conscientia posset fieri. Quare nusquam in Libro meo assevero, Pontificiis exercitium Religionis suæ esse concedendum. Etiam maxime temerarium foret in re tanti ponderis, quæque à tot circumstantiis dependet (quæ in diversis Provinciis, Locis ac Civitatibus variant) definire, quid bonum Publicum cujusvis Provinciæ ferat.

Quid tandem in hac opinione tanta reprehensione dignum est? Ac quare tanti criminis reus arguor, quod censeam Christianos Magistratus per conscientiam posse quidem concedere, ut, ad præcavendum magna incommoda, quæ Pontificii perferunt per acerbam Placitorum executionem, ipsis nonnulla libertas tribueretur? Quum tamen hæc opinio reipsa in tot Civitatibus liberæ nostræ Belgicæ vigeat: ac vix ullus moderatus Reipub. Rector inveniatur, qui tranquillitatem animi non præ se ferat, dummodo licentiosa nimisque soluta congregatio Papistarum prohibeatur ac impediatur. Unde patet, quod ipsis non veniat in Religionem, quo minus moderatam celebrationem Cultus Divini Pontificiorum largiantur: quodque idololatriam illam non tantam per se ducant, ut solum ob malitiam, quæ ipsi inest, per corporales pœnas ex Repub. debeat exturbari. Secus Reformatus Magistratus non tranquillus foret permissione limitati usus Papisticæ idololatriæ: verum eam nullo modo in Imperio suo toleraret; sed omnino prohiberet, quo modo homicidium adulteriumque prohibentur. Ac Reipub. Rector hac in re conscientiæ suæ satisfaciens, una etiam positiones meas admittit: quin immo facto suo ostendit, quod nondum ausus fui decidere. Verum id prudentiæ Rectorum relinquat; penes quos est æstimatio utilitatum aut damnorum, quæ ex permissione alicujus mali in Rempublicam redundare possint.

Verum an ergo in sententia istorum, qui arbitrantur, nullum Divinum præceptum, nec rationem conscientiæ; verum politicas solum rationes existere, quare Christianus Magistratus idololatriæ Pontificiorum Politicis pœnis remediisque obviam ire possit, tantus error existit?

Qui ejusce sunt opinionis, asseverant, libertatem conscientiæ, ac eapropter concessionem domesticæ idololatriæ Pontificiorum naturali æquitate niti; quæ docet, illos homines, qui jam aliquandiu in territorio tuo domicilium constituerunt, qui sine *malitia* errant, nec ullum periculum tranquillitati ac saluti Reipub. creant (ita etenim casus hic fingendus est) nulla molestia afficiendos esse per politicas pœnas ac remedia: ipsisque ob unas easdemque rationes, æque illæsa conscientia publicum ac privatum Religionis suæ usum posse permitti. Et ideo contra statuunt, nullis jus civitatis cum libertate conscientiarum posse dari, qui talem Religionem profitentur, cujus illis publica professio exercitiumque ob casus conscientiæ non posset tribui.

Atque idcirco officium esse ferunt Christiani Magistratus, politicis pœnis ac mediis curare, ne in sua jurisdictione, nec privatim, neque publice, stuprum, adulterium, concubinatus, Pagana idololatria, ac alii magni errores, in quos homines per malitiam incidunt, in iisque per-

perseverant, &c. committantur, vel protegantur: Summis Potestatibus non licet illa tolerare, nisi propter necessitatem contemplationemque istarum circumstantiarum, quæ permissionem alicujus mali justificant. Et qui hanc sententiam tuentur, eam niti putant generali æquitate; nempe Rectores Reipubl. non teneri, nec à Deo statutum esse, ob actiones, quæ oriuntur ex innocentibus erroribus, quæque sine malitia fiunt, causa conscientiæ punire; quasi aut ratio, aut Dei præceptum expressum juberet mali alicujus ab errore sine malitia profecti, exercitium domesticum permittere; cujus mali publicum exercitium interdicere necesse habent. Verum quum res hæc non ita me spectet, ut asseveratio mea unico illo argumento nitatur: sed omnis disputatio inter me & Synedrium hac de re in eo consistat; an in permissione Papisticæ Religionis, prout in multis fœderatarum Provinciarum civitatibus toleratur, isti Rectores possint acquiescere: tantum, quia malum, quod in exercitio dicti Cultus Divini residet, hujusmodi malum est, quod quia ab errore sine malitia profectum Magistratus debeat tolerare; quia illud munus Magistratus à Deo constitutum non est, ut infirmitates humanæ ab iis pœnis vindicentur: cum alioquin nulla civilis societas diuturna esse possit; & plerumque in hujusmodi infirmitatibus pœnis vindicandis aut superstitio, aut vitiosa passio totam rem moderetur. Vel an tranquillitas animi Magistratui etiam in Bono Publico, in necessitate, ac in charitate quærenda sit, quam errantibus in certis circumstantiis debet. Synedrium adscribit mihi, quod tolerantiam eam solum ob primum fundamentum defendam, eoque adstruit, me aliquid defendere contra communem Reformatorum Doctorum, & Reipub. Rectorum opinionem. Ego contra affirmo, me etiam reliquis argumentis uti ad eum finem; ac tum illam sententiam non adversari communi opinioni Reformatorum Doctorum, &c. Cæterum quum Synedrium opinionem; quod solum ob naturam mali, quod in Pontificia idololatria existit, eadem in Reformatis Statibus non sit prohibenda: specialiter oppugnare gestiebat, illudque argumentum à reliquis separare, non praxi Doctorum ac Rectorum ipsis erat evincendum: sed directo infirmitas mearum considerationum demonstranda erat, quas protuleram, ut cuivis Christiano Rectori considerandum darem, quanti idololatria Pontificiorum, per se considerata, ac propter malum, quod illi inest, ipsis ducenda sit, quatenusque istam eo respectu prohibere teneantur.

Verum porro: finge positiones meas contrariari opinioni nostræ ætatis Theologorum in hisce Regionibus: simulque pugnarent cum Placitis, Decretis ac statutis hujus Reip. contra Papisticam idololatriam editis, &c. an etiam is pœnam, aut ignominiæ notam meretur, qui aliquid contra communem Theologorum opinionem docet, quamvis Confessionem non impugnet? Non putem. Atque officium omnium Christianorum, qui sunt erectioris animi, esse arbitror non pati, ut ejusmodi servitutis jugum Ecclesiæ imponatur.

Ac si tantùm sit crimen in Politico arguere, quod aliquid contra communem Theologorum sententiam propugnarit: qui factum Venerandi Synedrii excusari potest, qui contra communem opinionem praxinque Ecclesiarum, Trapezitas, eorumque ministros, quibus à Magistratibus usurarum modus definitus est, à S. Cœnæ communione arcent. Denique mirandum nunc Synedrium in decidendo casu conscientiæ tantum tribuere Magistratui, ut ipso tanquam judice & arbitro utatur, cum alias, quando suis judiciis ipsi minus favet, Magistratum tanquam profanum vulgus arceat à judiciis istorum casuum.

Ac quod Honorandum Synedrium asseveret, meas positiones pugnare cum Libel-

bellis supplicibus Querimoniisque communium Ecclesiarum; atque cum Resolutionibus Placitisque piorum Reip. Rectorum contra idololatriam ac superstitionem Papistarum, quæ plurimum fundantur rationibus à conscientia, Verboque Divino petitis. Respondeo: primo ludi vocibus *rationibus à conscientia petitis*: cum ambiguum sit utrum Synedrium iis velit Magistratum Pontificiorum publica Sacra interdicere, quia tam grave per se peccatum est, ut religio ipsi esse debeat illud tanquam alias infirmitates in Republica tolerare: an vero illis supra memoratis vocibus velit solummodo testari officium suum esse; & ita *conscientiæ causa* teneri, Pontificiis publicum sacrorum usum interdicere; quamvis officii illius ratio ab aliis, quam à pondere mali in se considerati, duci possit. Sed missis hisce omnibus factis: an quæso unquam absurdior sententia audita est; quam ut singuli Rectores, vel Magistratus quilibet in suis Civitatibus; aut Reformati subjecti obligentur credere, admittere, nec dissentire à rationibus, quæ in limine ac Præfatione Placitorum ac statutorum habentur?

An non sufficit, quum Placitis paremus, ac secundum ea vitam instituimus? Et si Venerandum Synedrium adeo offenditur, quum non eadem sentimus ac illi, à quibus Placita præceptaque emanant? Quare factum D. *Telingii* tam alto silentio præteribant, qui pro concione aliquot centenorum è suggestu dicebat, epistolam indictæ supplicationis à Summo Magistratu Ecclesiæ Pastoribus missam, mendaciis scatere; nec publicabat aut prælegebat eam Ecclesiæ: quia cum in illa Epistola commemorarentur beneficia à Deo Reipublicæ impertita, ille æstimabat contrà Rempublicam graviter afflictam fuisse: & ideo falso in illa epistola mentionem fieri beneficiorum: quia cum forma Reipublicæ, quæ tunc obtinebat, non delectaretur, non poterat æquo animo ferre istius formæ Reipublicæ ullos bonos effectus, & eventus prædicari; aut Deum eam ullo favore amplecti. Quare etiamnum solita verba *Gratiarum* ac *Supplicationis* vel *Jejunii dies* ipsis adeo displicent, quæ solennia sunt in litteris, quibus Gratiarum ac Supplicationum dies indicuntur; ac quoniam Synedrium autumat ea verba sibi mutuo contrariari; quare libenter illa ex litteris indictionis Supplicationis eliminata videret: ad quod omnem lapidem movet, ut verba indictionis mutentur: ac contra ea palam è cathedra docent prædicantque. Si itaque Synedrium arbitratur sibi fas esse niti contra Magistratum suum, cur mihi vitio vertitur si ipsum factum Magistratus laudans omnes tamen rationes mihi non probantur, quibus profitetur se inductum ad aliquod decretum formandum, præsertim si illæ rationes fuerint petitæ non à ratione status, sed à Religione & Conscientia.

Cui bono etiam à Synedrio refertur sententia Rectorum; nempe exercitium Pontificiæ superstitionis idololatriæque non posse consistere cum salute veri Reformati Cultus Divini, ac otii Christianarum Ecclesiarum, bonorumque incolarum harum Regionum.

Num ego decido, usum Papisticæ Religionis cum salute nostræ Reipub. posse constare. Vel, an ego determino Rectoribus ad eam permissionem esse deveniendum? Minime. Atque ex superius narratis hoc clare patet.

Quapropter puto, me in Tractatu meo nihil decidisse aut asseverasse, quod cum nostra Confessione, Catechismo, aut Liturgia nostræ Ecclesiæ pugnat.

Ac fac me aliquid docuisse (quod tamen nego, nec unquam probabitur) quod Confessioni nostræ adversatur: tamen hoc valde absurdum ac injustum censeo, aliquem onerare, contraque eum graves criminationes proferre; quia opinio ejus in minutis quibusdam & leviusculis non consentit cum Confessione & Catechismo, &c.

Aperte oporteret aliquid cum quibusdam articulis fundamentalibus pugnare, priuf-

prius, quam tantus fieret strepitus. Sed contra, quæ Venerandum Synedrium specialiter hic affert, tantum quædam accusationes sunt, me quippiam docuisse contra nonnulla capita Confessionis, quæ agunt de Ecclesiæ gubernatione; ac de jure Pastorum Synedriique. Qui sunt articuli, de quibus in quavis fere regione Reformatorum Statuum ac Rerumpubl. variæ consuetudines opinionesque existant. Quinimmo Angli Theologi, qui etiam Membra Synodi Dordracenæ fuerunt, omniaque fidei capita nostræ Confessionis susceperunt, eaque approbarunt laudaruntque; excipiebant tamen 31 Articulum ejusdem, quod declarat, *Præcones Verbi Divini, in quibuscunque sint locis, vera eademque potestate ac auctoritate esse præditos*: quod Episcopale Regimen Ecclesiæ pro Divino atque legitimo agnoscerent. Unde licet colligere, quum de defensione Christianæ Reformatæ Religionis sermo fit, prout illa in Nationali Synodo Dordracena confirmata est, hoc respicere articulos fidei; non autem formam Ecclesiastici Regiminis; quod in Anglia Palatinatuque multum à nostro differt. Itaque quam maxime absurdum est, arrepta occasione, quod contra ejusmodi articulos quicquam doceatur, fiat, vel permittatur, ut iis obviam eatur. Christianis Reformatis Reip. Rectoribus statim jusjurandum suum in memoriam revocare, quo obstricti sunt doctrinam & Religionem Publicarum Ecclesiarum, quemadmodum ea in Synodo Nationali Dordracena confirmata est, propugnare. Quæ enim verisimilitudo est, illud jusjurandum etiam respicere articulos Confessionis, qui agunt de jure Ecclesiæ ac Pastorum; nec non de forma Ecclesiastici Regiminis: quæ (sicut jam dixi) propemodum in quaque Civitate variat diversaque est.

Quinimmo si omnia accurate examinarentur, comperiremus, ipsas Ecclesias non observare Confessionem in rebus Gubernationem Ecclesiæ spectantibus.

Tricesimus Articulus nostræ Confessionis dicit, Episcopos Diaconosque cum Pastoribus, *velut Senatum Ecclesiasticum constituere: ut hac ratione vera Religio conservetur, ac procuretur, ut vera Doctrina propagetur: ut etiam transgressores Ecclesiastico modo puniantur coërceanturque*. In quam paucis Ecclesiis Synedrium etiam ex Diaconis constat. Hic saltem Ultrajecti in Ecclesia Belgica nullo modo.

Præterquam quod ex hoc articulo, ac ex praxi Ecclesiæ nostræ pateat, nos non credere, jus Ecclesiasticæ disciplinæ claviumque, tam *specifice* ac peculiariter quibusdam personis competere, unique administrationis generi affixam esse; ut ab aliis, non ejus generis atque administrationis, idem jus non posset usurpari: quoniam in quibusdam Ecclesiis etiam Diaconi Collegium componunt, quod Ecclesiam regit; Membra ejusdem suspendit, vel excommunicat. Si Ecclesiastica officia ita confundantur: ac si uni Collegio liceat officia facere alterius, pro rei temporisque occasione: quare non eadem extensio, communicatio ac cumulatio diversorum Ecclesiasticorum munerum in Politico possent locum habere.

Articulus 31. nostræ Confessionis ait, *Ministros Verbi Divini, Seniores, ac Diaconos ad officium suum esse eligendos per legitimam electionem Ecclesiæ*. Hic certe Ecclesia opponitur Præconibus Verbi Divini, Senioribus, nec non Diaconis: ac ideo per verbum *Ecclesia* plebs Ecclesiastica intelligenda est. Hoc hodie nusquam fere fit: & plebs ab illa electione plane excluditur. Et quum ad Ecclesias in Indiam Orientalem Occidentalemque Pastores mittuntur; an hoc tum fit juxta Confessionem? Et quum Magistratus in Civitatibus sibi Pastores Urbis: ac Legati, & Rectores Xenodochiorum, proprios sibi Præcones eligunt, nonne illi etiam contra Confessionem peccant?

Ad hæc hinc etiam apparet, nostros Theologos,

logos judicare illud esse indifferens, per quem aliquis ad ministerium Ecclesiæ mittatur, delegetur, & auctoritate instruatur.

Articulus 35. nostræ Confessionis, ut & formula Cœnæ declarat, ad hujus Sacramenti usum tantum illos admittendos, de quibus creditur eos esse in statu gratiæ. *Credimus ac confitemur, Servatorem nostrum Jesum Christum Sacramentum Cœnæ ordinasse ac instituisse, ad alendos conservandosque illos, quos jam regeneravit.* Sic etiam Catechismus loquitur 30. die Dominica, 81. Quæst.

Atque in Formula confirmationis Seniorum dicitur; Synedrio incumbere curam, ne Sacramenta profanentur, id est, ne illa præstentur indignis.

D. *Gentman* Ecclesiastes hujus urbis, nuper Libellum edidit: In eo declarat ac docet Pag. 15. quando Ecclesia in moribus scientiaque plurimum defecit: tum quidem licere illas personas suscipere, atque ad usum Eucharistiæ admittere, quæ creduntur in eo esse statu, ut nullam cum Christo partem habeant. Quî hæc positio cum nostra confessione consentit?

Ac hoc quibusdam Theologis videtur esse res magni ponderis, nihilque minus, quam disputatio de *lana caprina.* Memini enim me in Libro cujusdam Theologi Angli legisse; ipsum malle, ut manus sibi abscinderetur, (Sed ipsi præsens tam grave malum non imminebat) quam ea uti ad dandum alicui Sacramentum S. Synaxis, de quo persuasus erat, istum indignum esse. Ac vinculum ad hoc faciendum, quodque asserebat sequi ex susceptione & subsignatione formulæ, quæ vulgo *Non-conformitas* appellatur, huic Anglo unum erat ex argumentis, quibus justitiam causæ Non-conformistarum in Anglia tuebatur.

Non capio etiam, quo pacto hæc sententia *D. Gentman*, cum illa doctrina conciliari possit; nimirum, ut Pastores in usu clavium, ac applicatione Verbi, Ministerioque Sacramentorum Membris facto, certum signandi genus, atque propioris confirmationis adhibeant, ut illa (Membra nempe, quibus id præstant) usu S. Cœnæ non sint indigna. Potestne Pastor credere, supra dictam suam administrationem Membro alicui factam, quod judicat Regni Cœlestis non esse particeps, pro arctiori consignatione haberi? Et quo pacto eo casu nullus ministerii sui ac consignationis abusus existit?

Ac quomodo in hoc visibile verbum; id est, in administrationem S. Eucharistiæ nonnulli exhibitæ, quem indignum censemus: cuique Pastor Ecclesiæ, qua Pastor, S. Cœnam dat, verba quadrare possunt, quæ quibusdam Ministris Belgicæ Ecclesiæ in ore sunt, cum in concionibus auditoribus dicunt: *Audite quid Spiritus Ecclesiæ dicat.* Verba, quæ usurpant applicantque suis meditationibus quas ad Cœtum fidelium in Concionibus ore proferunt: illud visibile verbum quod in administratione Sacræ Cœnæ indigno, ex ipsa administrantis S. Cœnam sententia, non potest esse profectum à Spiritu Sancto. Et quamvis hæc verba à multis existimentur magis convenire Papæ Romano, quam nostris Pastoribus; non tamen tantum pergunt in illo agendi modo: verum insuper defendere conantur, recte hoc legitimeque fieri: tantopere cavent ne videantur errasse, & aliquid retractasse, ut ipsis sarta & tecta maneat auctoritas docendi, & æstimatio errorem à suis sententiis & institutis semper longe abesse.

Quanquam etiam non intelligam, qua ratione possit credi; docere, admonere, consolari, quæ à Pastore fiunt, majoris auctoritatis esse, ac à Deo peculiariter confirmari & benedici, (hæc Adversariorum meorum sententia est) quam quando per alium fiunt: atque simul curare, ut Proponentes cathedram conscendant, ac toties Consolatoribus ægrorum

...uti: quorum ministeria tamen, utpote Pastorum charactere carentium, cum speciali illa Divina benedictione non sunt conjuncta. Quomodo hoc convenire potest cum illo studio laborandi pro salute proximi; & cum promiscuo illo amore, quo tam divites & pauperes æque charos habent? Est enim Consolatorium munus præcipue occupatum circa pauperes & pullatam plebem, quæ ita destituitur efficaci illo Pastorum in consolandis moribundis munere.

Quinimmo si 30 Articulum Confessionis nostræ cum Formula confirmationis Seniorum conferas, reperias ea sibi invicem adversari. Articulus 30. dicit, *etiam Diaconos Concilium Ecclesiasticum constituere.* Formula autem dictat; *solis Pastoribus Senioribusque gubernationem Ecclesiæ competere.* Evidens documentum articulos Confessionis, agentes de Regimine Ecclesiastico, non plurimi fieri, quum de orthodoxia vel heterodoxia disputatur.

Articulus 36. nostræ Confessionis inquit, officium Magistratuum non solummodo consistere in cura vigiliisque pro Politia: verum etiam tueri sacrum ministerium Ecclesiasticum, ad prohibendam ac exstirpandam omnem idololatriam falsumque Cultum Divinum; ad regnum Antichristi evertendum; Regnumque Jesu Christi propagandum: curandum, ut Verbum Euangelii ubique prædicetur: ut Deus à quovis honoretur ac colatur, quemadmodum in Verbo suo præcipit; ut subjecti tranquillam ac securam vitam degant in omni pietate pudicitiaque. Abhinc paucos tantum menses N. N. unus ex meis *Censoribus*, in Templo B. *Martini* concionabatur, ac doctrinam Remonstrantium *rejiciebat*, qui Ecclesiam Regimini Politico subjiciunt: *& defendunt, ipsis jus potestatemque in Ecclesiam competere, in illius gubernationem, ac in claves: quia alioquin* (est argumentum Remonstrantium) *Politicis*, ni Magistratibus hoc jus concedatur, corporalia tantum curanda forent.

Huic Remonstrantium argumento ita hic Pastor respondebat: Summis Potestatibus tantum externam, corporalem, ac temporalem civium tranquillitatem esse procurandam, nec ipsorum, qua Magistratuum, munus ac officium esse, Divini Cultus, ac rerum ad fidem spectantium, curam gerere. Hanc etiam rationem allegabat ad probationem hujus paradoxæ, & Magistratibus maxime ignominiosæ positionis: Si Politicis, qua Politicis, etiam spiritualia gubernanda forent: etiam media ipsis suppetere debere, quibus fine ac scopo suo potirentur. Verum Rectoribus, qua Rectoribus, naturalia tantum media data sunt ad executionem potestatis jurisque sui. Itaque vel Pelagianismus revocandus est, ac docendum, naturam satis potentem esse ad homini spiritualem suum finem procurandum. Aut statuendum Magistratui, qua Magistratui, non competere spiritualium & Religionis curam gerere. Quapropter hoc pacto Ecclesiastes concludebat: Ecclesiam quoad corporalia Magistratibus tantum subjectam esse: sed contra Rectores in spiritualibus Ecclesiæ obnoxios esse. Pastorque porro iis addebat: curare spiritualia non est Politiæ, sed Politicorum: (quasi quis ob aliam causam Politicus appellaretur, quam quod Politiam administraret) dicebat porro; ita ergo Ecclesia, Potestasque civilis differunt. Primum in objecto: hæc corporalia procurat; illa spiritualia. In forma: imperium hujus corporale; illius autem imperium spirituale est. In fine ac scopo: hæc externam tantum tranquillitatem propositam sibi habet; illa vero cœlestem.

Hæc doctrina primo directò adversatur memoratis confessionis verbis. Deinde, equidem non credo, vel ipsum Bellarminum tanto cum contemptu de potestate Reip. Rectorum ZZZ ausum fuisse loqui. Præ-

Præterquam quod abſurdum ſit eos, qui pro jure Poteſtatum Summarum in rebus Eccleſiaſticis diſputant, accuſare de errore Pelagianorum. Tanto minus, quando illud ſine omni omnino ratione fit. An non Magiſtratuum eſt officium, cives ſuos tam juxta naturales, quam revelatas Dei leges regere: juxta modum cognitionis, quam vel per naturale ingenii lumen, vel per revelatum Verbum adeptus eſt, imperium ſuum moderari? Sic puto. Verum ſecundum opinionem hujus Paſtoris Magiſtratus functus eſt ſuo officio, quum ſolum operam dat, ut ſubjecti ſui temporali proſperitate ac otio fruantur, licet hoc non fiat per viam juſtitiæ, quemadmodum nunc pyratæ Algerii ac Tuneti proſpere vitam agunt. Nam nec virtus, neque beatitudo æterna ſubditorum ſpectat ad curam Rectorum, ut Rectorum: neque illi de rebus iſtis ſpiritualibus ullas leges aut conſtitutiones facere poſſunt. Hoc enim facerent, qua Magiſtratus: atque id (juxta Doctrinam hujus Paſtoris) excederet juriſdictionem Magiſtratuum. Sed quî hæc opinio conſentit cum facto Ordinum Generalium in approbandis canonibus Synodi Dordracenæ, ubi declarant, ſe velle ac ſtatuere, ut ſententia quinque articulorum, prout in dicta Synodo deciſi ſunt, ſola in Eccleſiis doceatur. Ac ibidem Paſtoribus publicarum Eccleſiarum præſcribunt, quid docturi & prædicaturi ſint.

Ac quoniam Venerandum Synedrium, ob ſubſignationem Eccleſiaſtici Ordinis, tenetur eum in omnibus ſuis partibus obſervare: tamen nonnulla Membra illius conati ſunt, tam publicis concionibus, quam aliis mediis obſervationem Feſtorum, Natalis Chriſti, Paſchatis, ac Pentecoſtes abolere, atque in deſuetudinem deducere. Mutatio ſtatorum temporum ad celebrandam S. Cœnam eo etiam collineavit: quod expreſſe excogitarunt, ut indirecte, quantum fieri poterat, impedirent, ne memoratis Feſtis adminiſtratio S. Euchariſtiæ celebraretur. Quæ omnia ſcandalo & offenſioni ſunt multis Membris Eccleſiæ, directoque contra Eccleſiaſticum Ordinem, Art. 63. & 67.

Excerpta.

Pag. 463. *Tractatus.* Octavo; varias rationes ac cauſas poſſe exiſtere, quare Chriſtianus Magiſtratus malum aliquod, quod extra illas rationes non liceret tolerare, in Imperio ſuo poſſit non prohibere, nec punire. Quarum præcipuas, ac ad rem facientes rationes enumerabo.

Primo, Magiſtratus ex neceſſitate quoddam delictum poteſt nec plectere, nec impedire; nimirum cum prævidet, ut pœna ac prohibitione illius mali per corporalia media, gravis, quæque perniciem Regionis ſecum vehat, peſtis, Statui incumberet.

Pag. eadem Tractatus. Neceſſitates ſunt variæ: ſed unam recenſebo, quæ referri poteſt ad quæſtionem, quam in manibus habemus. Cum ad tuendum nos contra hoſtes noſtros, quibuſdam hominibus, vel locis, aut propugnaculis, ſive etiam reditibus ac lucris carere non poſſumus, verum ſi ea neceſſaria judicemus ad noſtram tutelam tum ob commodum illorum hominum, locorum, propugnaculorumque, aut nonnullorum redituum, aliquod quidem malum tolerare licet, quod accidit naturali legitimoque uſui iſtorum hominum, locorum, redituum, &c. Hoc *per accidens* ſequi in ſcholis appellatur legitimum uſum iſtius rei, quæ per ſe bona eſt. Sic opera magni alicujus ducis, qua maxime indigemus, quaque carere non poſſumus, ni Remp. in magnum periculum conjicere velimus, uti nobis licet; quamvis ipſum adipiſci nequeamus, ni ei permittamus exercitationem idololatricæ ſuæ Religionis. Sic Legatis exercitium Religionis ſuæ permittitur. Sic admittimus honeſtam mercaturam,

[illegible] industriam ac reditus, quæ Civitati alicui aut Regioni quidam homines adducunt, qui Religionem sequuntur, (quam ni censemus citra necessitatem non esse tolerandam) quorumque mercibus, quas important, Resp. carere nequit, quia eo vires ipsi deficerent ad hostibus suis resistendum, aut ad suppeditandum sumptus, quos Resp. ferre debet in curando cultu.

Pag. eadem Tractatus. Aliquando etiam malum aliquod in Statu permittendum est ob amorem erga proximum: ac hoc præcipue locum habet in peccatis, quæ contra conscientiam non committuntur: qui per errorem peccantes putant se rem Deo gratam facere; & tamen directo contra Remp. vel etiam proximum suum non delinquunt: sed qui perverso Dei timore animum contra leges Placitaque Imperii obfirmant: ita ut prævideamus nos levibus pœnis nihil acturos: sed ad Placita atque auctoritatem defendenda, pœnas fore exaggerandas: ac ita illis, qui errantes peccant, majus damnum inferendum fore, quam malum per se meretur. Ita ut misericordia nos impellere debeat, ut potius conniveamus ad superstitiosum & idololatricum cultum, quam pertendo contra homines culpa humani erroris male insistentes omnibus fortunis per mulctas eos punire; & tandem ultimo supplicio afficere, si suo cultui nuncium mittere nolint.

Pag. 480. Tractatus. Verum etiam alia restat consideratio, quare censeam ratione non carere, legitimeque fieri, ut moderata libertas Pontificiis concedatur: ac, cum ratio necessitas est.

Pag. eadem Tractatus. Ita ut ille casus posset incidere, quo non minor foret necessitas Papistis libertatem Divini sui Cultus dare: quam erat, quum illa quibusdam *Civitatibus bello victis* largienda fuit. Sed fateor hanc quæstionem esse politicam, cui nos non immiscemus.

Quum ergo Rectores judicant talem existere necessitatem: ac quum illius necessitatis respectu libertatem nonnullam exercitationis concedunt; exercitium Pontificii Cultus Divini eo omni vitiis nota carere probatur. Ac Papistis eo fundamento libertas Religionis datur; quo Legatis, externisque militibus eam largimur: quibus utrisque sæpenumero Resp. nostra eget, si Statum in stabili otio ac pace conservare velimus.

Pag. 464. Tractatus. Differunt hæc: Pontificiis libertatem exercitationis suæ non esse permittendam, quod Deus expresse illud prohibeat: ac peccatum illud idololatriæ Papisticæ per se tantum esse, ut impediendum plectendumque sit. Vel, hoc asseverare; quia illa tolerantia, numero ac audacia Pontificiorum accrescentibus, Resp. in periculum conjiceretur; quandoquidem iis non sit confidendum. De posteriori idololatriæ prohibitione nunc non disputatur; quod ingenere nihil de ea possit statui, resque à circumstantiis dependeat. Sed tuemur tales casus existere posse in nostra Republica: & ad quos talium casuum æstimatio pertinet hortamur, ut eos bene expendant, ne duplicis peccati se reos faciant: plectendo proximum, ubi non est opus; & mulctando civitatem multis malis.

Pag. 470. Tractatus. Quod ad Politicas considerationes spectat: de iis hoc in Libro non agitur. Ita ut exercitatio idololatriæ magna cum licentia per corporales temporalesque pœnas, quæ in libera nostra Belgica apud multos Rectores in usu sunt, non impediatur. Sed forte per pœnas ipsis animus adimitur, ne paulatim majus quid audeant; unde tandem Resp. detrimenti quid caperet. Ac tunc ratione niteretur, si Pontificiorum magnitio coërceantur. Verum ac multiplices cœtus est: nec pertinet ad rum hoc Politicum quæstionem, quam nunc tractamus. Vide etiam Pag. 481.

Po-

Positiones Venerandi Synedrii.

Quinto, Cruces imponere sepulchris: ac signo crucis aliquid benedicere, non esse superstitionem, *Pag.* 459. *Tractatus.* Quæ pugnant contra sententiam communium Ecclesiarum ac Synodorum: nec non contra Placita Nob. Pot. nostrorum Ordinum, ad libellum supplicem Synodorum contra illas edita: (vide Placitum Ordinum Ultrajectinorum contra abusum, & quasdam Romanas superstitiones, quæ aliis scandalo sint in sepeliendis suis mortuis, Anno 1636.) ac idcirco vergunt ad reprehensionem atque violationem eorundem Placitorum, notabilemque confirmationem circa solennia insignia suæ superstitionis.

Antitheses.

Statuo, institutionem ac usum quorundam Symbolorum in Christiana Ecclesia, per se nullam superstitionem includere.

Quod tamen ut plurimum per superstitionem excogitentur usurpenturque. Eas Ecclesias optime constitutas esse, quæ minima habent. Quæstionem hanc tracto occasione controversiarum in Ecclesiis Anglicanis. Censens quosdam usu nonnullarum cæremoniarum plus æquo offendi; nec rationem satis justam habere, se ideo ab Ecclesia separandi. Ac demonstro formam cæremoniæ ac *Symboli* in se nihil superstitionis continere.

Inter alia statuo; in faciendo signo crucis; in eâ templis, aut tumulo imponenda, nullam proprie dictam superstitionem existere, quum hoc factum per se consideratur: verum in praxi ea utplurimum cum superstitione conjuncta esse: ac istum abusum abolendum esse. Qui usus horum Symbolorum æstimandus sit in Papatu, de eo in Tractatu meo non dissero: verum ex Excerptis satis constat, inferius productis, me putare in iis formalem superstitionem comprehendi. Quo pacto hæc opinio adversatur Placitis hujus Provinciæ?

An hæc opinio etiam censuræ obnoxia est, ac cum nostra Confessione pugnans; vel an ita recens & inaudita est inter orthodoxos? Doctissimus *Salmasius* in *Apparatu suo ad libros de Primatu Papæ, Pag.* 83. docet demonstratque jam à principio Christianæ Ecclesiæ signum crucis usurpatum fuisse in multis & variis rebus Ecclesiasticis: atque inter alia allegat *Tertullianum*, qui testatur quod suis temporibus Christiani in exordio omnium suarum actionum caput suum *tererent signo crucis.*

Excerpta.

Pag. 459. *Tractatus.* Primo, Non continet superstitionem; quando Christiana Ecclesia *Symbola* quædam instituit, ac usurpat, quibus aliqua spiritualis res exprimatur.

Alba vestis Pastoris, quum prædicat, ad exprimendam puritatem, ad quam peculiariter obligatus est, proprie superstitio non est: neque etiam crux imposita Templo aut monumento, ad designandum, Ecclesiam locum esse conventionis Christianorum: eumque, cujus cadaver ibi conditum jacet, in fide Christiana mortuum esse. Etiam illud superstitione caret; si per signum crucis quippiam benedicas; hoc signo exprimens illas cogitationes, quæ in benedictione nobis in mente versantur, quando personæ in Christi nomine benedicimus, ita ut signum loco sit multorum verborum.

Infinita hujusmodi *Symbola* in Papatu reperiuntur, quæ non idcirco proprie rejicienda sunt, quasi superstitiosa forent: dummodo in iis Religionem non collocemus: nec ea signa facta sint, in quibus, ac per quæ nos Deum arbitramur colere:

atque

atque ita denuo carnalem Religionem introducamus. Nam etiam Patres in Veteri; ac Apostoli in Novo Fœdere *Symbolis* usi sunt: verbi gratia; impositione manuum. Et hoc per se malum non est: ut quivis id concedit, resque ipsa dictat. Usus enim alicujus *Symboli* ad rem quandam spiritualem denotandam, nihil aliud est; quam quasi quis in scribendo characteribus utatur: ac per unum characterem multam rerum vel verborum exprimeret. Sed res hæ, uti dictum, malæ fiunt, & superstitionis vitio laborant, quum ex animo superstitione & carnali cultu affecto procedunt: in eum commutantur, aut ad superstitionem usurpantur: quum in usu istorum *Symbolorum* sanctitatem aliquam collocamus: nobisque fingimus, Deum usu eorum *Symbolorum* eximie coli: talemque Religionem, quæ per multa illorum Symbolorum fit, Deo acceptiorem esse.

Maximo cum periculo conjunctum est multa Symbola sacra in Religionem introducere: quia Plebs solita externis capi, utplurimum in externis illis signis hæret, arbitraturque se Deo suo per genticulationes gestusque servire. Atque cum id fit, vera superstitio iis continetur: hominibus existentibus tam corruptis, ac adeo carnalibus, ut ægre ad spiritualem istum Divinum Cultum, qui in Novo Testamento solus locum habet, se possint erigere: ac volentes tamen semper aliquos Religionis actus & partes exercere, facile in corporalem irrationalemque Cultum Numinis, qui hominis corrupti ingenio accommodatior est, incidunt, qui ab omnibus non regenitis facile celebratur.

Ac existimo conditores omnium illorum signorum sive symbolorum sacrorum & cæremoniarum in Ecclesia, plurimum ejusmodi carnali spiritu impulsos fuisse. Eisque, qui tali spiritu ducuntur, maxime ejusmodi Religionem placere. Verum, quoniam illud cæremoniarum genus per se superstitiosum non sit: non idcirco factiones, schismata, vel partium studia in Christianis Ecclesiis, ubi eæ reperiuntur, facienda sunt: quum quoad cætera præcipuum retinetur. Hic in Regnum nobis proximum mentis oculos conjicio, ubi ob paucas quasdam cæremonias animi illorum Christianorum valde exasperati sunt, qui cæteroquin in doctrina conveniunt.

Ubi ejusmodi cæremoniæ non sunt, eo non sunt invehendæ: ac quum videmus eas in abusum converti, tunc illæ, quoad commode fieri possit, abolendæ sunt. Appello commode abolere; quando majore cum ædificatione abrogantur, quam retinentur. Ac hoc pendet à judicio piorum ac moderatorum virorum.

Positiones Venerandi Synedrii.

Porro. Invocationem mortuorum Sanctorum; ac ædificationem Templorum in honorem ipsorum non esse idololatriam, Pag. 410. *Tractatus.* Quod etiam oppugnat communem sententiam Reformatarum Ecclesiarum ac Theologorum; ac plures positiones hujus commatis, nimiæ, quam quæ Libello Supplice memorentur.

Antitheses.

Statuo, unam tantum religiosam adorationem posse dari: ac ideo distinctionem Pontificiorum rejicio inter *latriam*, *douliam*, & *hyperdouliam*.

Adorationem Defunctorum Sanctorum, & religiosi animi affectionem erga eos, iisque aliquod numen attribuere, formalem idololatriam continere.

Ulterius doceo, ex circumstantiis illorum, qui preces suas ad Sanctos vita functos dirigunt, ac in honorem eorum sacras ædes exstruunt, illisque Sanctorum nomina imponunt; manifestum esse, ipsos hoc animo idololatrico facere, inque eo idololatriam committere.

Asse-

Assero, verbum *orare* vel *adorare* non esse applicandum quibusdam actionibus, in quibus nulla Religio residet.

Censeo tamen, nonneminem ad mortuum Sanctum posse se convertere; nec tamen idololatriam committere: scilicet, cum Sanctis nihil Divini adscribit; nec religiosam aliquam in animo constitutionem excitat: verum illa tum civilis, non autem religiosa actio foret.

Similiter arbitror, etiam per se idololatria vacare; si quis in honorem alicujus Sancti Templum vel Sacellum exstruat: non magis, quam in Primitiva Ecclesia idolomaniam continebat, super, ac circa monumenta Martyrum cœtus Christianorum ad Cultum Numinis habere: communionem ibidem celebrare, &c. Nosque omnes à superstitione ac idololatria non essemus immunes; quoniam etiamnum Basilicas nostræ Civitatis nominibus Sanctorum distinguimus, in quorum gloriam per superstitionem structæ sunt.

Excerpta.

Pag. 383. *Tractatus.* Sociniani duplex genus statuunt Religiosæ adorationis: alteram majorem, alteram minorem. Censeo hoc Socinianorum dogma non posse constare. Primo, quod motio ac inclinatio animi, quæ in omni *religiosa adoratione* existit, ens summe perfectum pro objecto habeat: atque propterea æque erroneum esse, ponere religiosam adorationem, quæ Deum non habeat pro objecto: quam absurdum est statuere, objectum iræ posse rem esse, à mente comprehensam judicatamque ut bonam nobis ac utilem.

Pag. eadem. Sociniani concedunt, naturalem Religionem nos non docere duplicem religiosæ adorationis speciem. Si ergo recta ratio doceat, unicum tantum religiosæ adorationis genus dari, quæ Deum pro *objecto* habeat. Quî Deus aliquid potest præcipere, quod contrarium est rationi aut Ethicæ? An Deus facere potest, ut malum sit bonum; bonum autem malum?

Pag. 385. *Tractatus.* Ac quoniam, mea quidem opinione, ejus rei nulla ratio reddi potest: jure concludo, ex dogmate Socinianorum velut absurdum sequi; Numen Divinum tum etiam posse mandare, ut Sancti Religiosa adoratione invocentur, &c. Itaque hæc absurditas vitari nequit: aut concedendum est, verum Deum tantum objectum esse religiosæ adorationis.

Pag. 391. *Tractatus.* Præter hanc etiam alia idololatriæ species est, quanquam summopere eam excusare conentur: quæ hæc est; quum creatura, quæ pro creatura habetur, ac de qua verbis doctrinaque declaratur nunquam aliquid alio modo ab ea exspectandum esse, nisi quod existimant à creatura posse provenire, colitur per religionem atque devotionem.

Pag. eadem. Sed hoc verum; primo, quantum ad dogma ac fidem superius memorati facti circa mortuos Sanctos attinet, nos posse quidem ab idololatria esse immunes, quamdiu rem illam per se theoretice & extra praxin consideramus: ac de ea loquimur, disputamus atque profitemur: verum in praxi, quæ ipse affectionem ac dispositionem animi complectitur, nos veræ idololatriæ reos fieri atque commaculari: quia propria forma affectionis aut commotionis Religiosæ in ea utimur.

Pag. 392. *Tractatus.* Doctrinam ac professionem defunctis Sanctis nihil tribuendi, quod Divinum sit, non prohibere, quo minus ideo circa illos idololatriam committant. Vide etiam *Pag.* 405 *in verbis*, ergo dicimus, &c. & *Pag.* 406. Hoc tamen affirmamus constitutionem omnium officiorum (quæ in Papismo defunctis Sanctis fiunt) ex idololatrico superstitiosoque animo natam esse. Quemad-

admodum olim ex ejusmodi animo inter Israëlitas nata sunt. immolatio in excelsis: consitio lucorum, ut ibi Deum suum colerent, &c. cultus ænei serpentis, quondam in deserto jussu Dei erecti, quo postea Judæi ad superstitionem ac idololatriam abusi sunt.

Pag. 407. *Tractatus.* Idem sentimus etiam & dicimus de adoratione atque invocatione Sanctorum, sub forma Divini Cultus; non sub civilis honoris specie. Quod etiam eo usque se extendit: ut Scriptura per nudum verbum *orare*, in Cultu Numinis usurpatum, nihil aliud intelligat, quam illud orare, quod ad Deum fit. Vide *Ephes.* 6: 18. 1 *Thess.* 1: 17. 1 *Tim.* 2: 1. & præsertim *Matth.* 6: 5, 6, 7. *Luc.* 11: 3. Si Scriptura vel Apostoli ullam differentiam inter religiosam ac non religiosam orationem novissent, generale verbum orandi apud eos non in tali usu conspiceremus: neque Christus etiam ita respondisset, formula orationis ipsis præscripta, quæ solum Deum respiceret. Quinimmo Scriptura absolute adeo per religiosam orationem & invocationem, eam intelligit, quæ ad Deum fit: ut statuat, neminem invocare licitum esse, nisi in quem credimus, *Rom.* 10: 14. *Qui enim invocabunt, in quem non crediderunt?*

Pag. 411. *Tractatus.* Nimium differt in formali religiosa oratione, genibus nixum in Ecclesia, coram Sancto, eo tempore, quum serio animus in Religionis & cultus officiis versatur, ac quando omnem actionem non pro civili haberi volumus, verum pro religiosa: Sanctum, juxta Deum, unis eisdemque verbis alloqui, &c. Vide etiam *Pag.* 410. *in verbis.* Secundo, distinguimus, &c. Ac *Pag.* 406. *in verbis*, Verum capere non possum, &c. Et *Pag.* 392. *in verbis.* Sanctum in cœlo, &c. *Pag.* 405. *in verbis.* Quare concludimus, &c. Atque *Pag.* 409. *in verbis*, Quarto, in peccato cultus idolorum non consideratur, &c.

Pag. 391. *Tractatus.* Non dubito de eo quin vir sapiens ac prudens, quando præsenti est animo, in mente sua formare possit certam commotionis ac alloquii speciem: vel, si ita appellare liceat, quoddam precationis genus (quæ vox tamen periculosa est, quod plerumque aliquam Divini Cultus speciem denotet) ad defunctos Sanctos, sine ulla tamen idololatria: quanquam hæc actio superstitiosa, ac à vera norma deflectat, & ad directam idololatriam referri debeat.

Pag. 405. *Tractatus.* Ac quia solemus illo gestu, attollendi oculos ad cœlum, uti quum Deum adoramus; atque oratio tam peculiariter videatur annexa ac affixa gestui, qui fit conversione oculorum cœlum versus, idque apud omnes nationes usitatum sit: non dubito ideo, quin gestus iste ex religiosa animi dispositione proveniat: quæ dispositio solum respectum ad Deum habet. Itaque concludo verbum *orare* seu *adorare* non esse aptandum ullis actionibus, in quibus Religio locum non habet.

Pag. 409. *Tractatus.* Sed fac neminem esse, qui spirituali Angelorum ac hominum cultu, eousque se impelli patiatur, ut non ex Religione oriretur: tamen officia illa peccatum forent irregularis Divini Cultus, atque idololatria continentur: ac zelus Divinus accenditur ob illa; eaque se instar idololatriæ puniturum minatur. Putantne nullum falsum Dei Cultum posse committi, nisi in supremo gradu, in quo nullus ei potest accedere cumulus, &c. Quando Herodes superbiebat ob acclamationem populi, vox Dei, non autem hominis: nec Deo honorem daret, percutiebat eum Angelus, ac à vermibus comedebatur. Et deinceps, usque ad verba: *Quarto.*

Quarto, In delicto falsi Cultus Divini non consideratur, an aliquem colamus velut unicum verum Deum: verum an alicui Divinitatem quandam tribuamus. Verum quidem, unicum tantum Deum posse

posse existere. At ut hoc non impedit, ut Gentiles plures Deos habuerint: majorum etiam, ac minorum gentium Deos. Sic etiam Angelus, ac defunctus Sanctus, ut minor Deus coli potest: summo Divino Cultu Supremo Deo reservato. Notum est Platonem, Platonicosque, qui ipsum hac in re sequebantur, Divinitatem ac Religionem suam ita divisisse. Summum Numen statuebant, ipsique subjiciebant Dæmones nonnullos, qui velut Mediatores inter Deum hominesque erant, & quos etiam certo Religionis genere colebant: verum cultus erat minoris honoris ac dignitatis, quique ad Deum referebatur; ita ut in Sanctis ultimum non terminaret. Hac in re Pontificios quoad religiosa sua officia, quæ defunctis Sanctis præstant, comparo cum Platonicis.

Pag. 406. *Tractatus.* Animus idololatricus exstructionem Ecclesiæ excogitavit in honorem alicujus Sancti: imo eam consecravit non tantum ad memoriam sed etiam ad religionem Sancti. Quod inde patet: quia fit in re, quæ in Religione locum habere solet: nec unquam Templa ædificari solebant, iisque nomina dari, nisi in honorem alicujus Dei, qui in illo honorabatur ac colebatur. Ac Patres contra Arrianos disputantes, semper istum textum, *Corpora nostra templa esse Spiritus Sancti*, 1 *Cor.* 3: 16. allegarunt, ad probandum Spiritum S. Deum esse, &c.

Pag. eadem. Sepulchra, Structuræ ac Urbes ædificantur in defunctorum honorem, quorum memoria nobis valde chara est: ac in tota actione illa nihil aliud nobis succurrit, nisi civilis quædam, ut ita loquar, animi constitutio. Verum Sacrarum ædium exstructio semper ex religioso animo nascitur erga Deum, in cujus honorem Basilica illa ædificatur: ac ideo soli mortuo Sancto fit, quem una cum multis aliis religiosis officiis colunt, quæ nunquam vivis sanctis præstant, &c.

Verum videre nequeo, quare sacrificatio externum sit officium, Deo ita proprium, ut creaturæ non possit fieri sine idololatria: adorare autem vita functos Sanctos: ipsis thura in Ecclesiis adolere: preces suas horarias facere: canere in ipsorum honorem, ac ad opem ab iis consequendam: constitutionem spiritualium personarum ad ejusmodi officia, &c. (inter quæ etiam Templorum ædificatio in honorem mortuorum Sanctorum recenseri debet; quum proximo loco ante de re ea in specie dictum erat, hoc fieri ex Religione, *Pag.* 406.) sine idololatriæ crimine posse fieri. Ab hac etenim parte conspicere nequeo, quare omnia illa officia non æque ex religioso animo procedant. Ac ab altera parte non intelligo, quare is, qui officia illa facit, non verbis ac doctrina testari possit, se officiis istis Sanctos non ut Deos colere, sed velut homines: & se idcirco non religiosum cultum iis præstare: ac se in omnibus istis actionibus hominibus nolle adscribi, quod solius Dei est. Verum non capio, quare ridicula illa excusatio non æque locum habere possit in sacrificando, quam in thure adolendo; in institutione precum ad Sanctos, &c. Certum saltem est, nunquam apud ullas nationes ejusmodi officiorum genus introductum fuisse, nisi cum Numen aliquod se iis colere crederent.

Pag. 410. *Tractatus.* Angelici cultus species fuisse potest, quæ & animo, & externis suis actionibus omnino diversa fuerit ab illo cultu, quo Deo serviebant: ac idcirco tantum superstitio, non autem idololatria. Fieri etiam potest, ut Angelis neque doctrina, nec animi constitutione amplius quicquam attribuerint, quam dignitas ipsorum requirebat: verum quod tamen eisdem talia officia præstiterint, quæ illos idololatriæ affines redderent: v. gr. recitatio quarundam precum in Ecclesia ad honorem ipsorum exstructa: in altaribus illis ædificandis: thure accendendo, &c.

CO-

COROLLARIUM.

Ac quia de me spargitur, accusorque, quod errorem idololatriamque Papismi tantum peccatulum esse doceam, eamque valde elevem; non incongruum erit, si superius allegatis Excerptis loca quædam ex meo Libro annectam, quæ judicium meum de magnitudine illius peccati continent.

Statuo ac assevero quadruplex idololatriæ genus in Papatu committi. Primo, quia verum idolum in Missa adoratur. Deinde, quod Deum sub simulachro, unaque simulachra adorent. Tertio, quod defunctos Sanctos adorent. Quarto, quod nonnulli Pontificii Doctores doceant, omnes Creaturas cum relatione quadam ad Deum adorabiles esse, *Pag.* 415. 416. 418. 419. 420. & 421.

Quantum hoc peccatum æstimem, sequentia Excerpta indicant. *Pag.* 421. Itaque putamus nos probasse, in Romana Ecclesia idololatriam doceri ac committi: atque censemus istum errorem, simulque praxin Papistarum, ex errore orientem speciem esse idololatriæ gravissime in Verbo Dei, pariter in Veteri ac Novo Fœdere, prohibitam: ideoque Reformatos justam causam habuisse, se ab ejusmodi Ecclesia, ubi talis doctrina propugnatur; ac Membra ejus ad praxin illius dogmatis obligantur, segregandi, ac separatos cœtus faciendi. *Pag.* 422. statuo fundamentalem errorem esse.

Pag. 422. *Tractatus.* Concedo quidem, peccata, quæ delicta erroris appellantur, quod non fiant contra conscientiam, majoris vel minoris esse ducenda, prout majore vel minore malitia in errore illo hærent. Verum maxime absurdum est, putare illa peccata, quæ per errorem, hoc est, non contra conscientiam, fiunt, semper cum minori malitia conjuncta esse, quam ea, quæ contra conscientiam fiunt. Nulla res tanti foret ducenda, quam error ac ignorantia, si malum istis extenuaretur. Per id enim nos in statu collocaremus, quo peccatis minus essemus obnoxii multis aliis, qui curam diligentiamque adhibent, ut discant bonum à malo discernere. Licet ergo statuam, multos Pontificios per errorem, non autem contra suam conscientiam idololatriam facere: non ideo definit magnum esse peccatum.

Pag. 424. *Tractatus.* Præsupposito igitur, Christum in Missa non existere: irrefutabile hinc sequitur, Papistas veram maximamque idolomaniam committere: rem adorantes, in qua omnes illæ imperfectiones in summo gradu concurrunt, quæ in Idolis Ethnicorum reperiuntur: ac ob quas Deus, nec non Prophetæ, idololatras inter Judæos, atque etiam omnes Gentiles irriserunt, quod tam infirmas ac caducas creaturas Deos sibi facerent. Vide etiam *Pag.* 426. & 427.

Pag. 466. *Tractatus.* Specialiter ago de idololatria, quæ in Missa committitur, & de qua omnes Papistæ idem docent, ac eatenus communis ipsorum doctrina illius idololatriæ fundamentum est: quod, mea quidem opinione, idolomania ea minus disputationi subjecta sit, ac simul gravissima, quæque maximæ sit offensioni, omnium reliquarum idololatriæ specierum, quæ à Pontificiis committuntur: & in quam nostri Pastores in concionibus suis maxime invehuntur.

Pag. 467 & 468. *Tractatus.* Ac quare idololatria Pontificiorum non potest esse error carens malitia, qui non sit puniendus à Magistratu? Quatenus à quolibet domi fit, ac comprehensa est libertate Conscientiæ; quamvis graviter peccent, quinimmo forte in æternum per illum errorem, consecutamque praxin pereant.

Fateor me *Pag.* 467. dicere, neminem rationes, aut Scripturæ loca allaturum, quæ probent, licere quandam erroris speciem, quæ malitia vacat; quaque mul-

ti Papistæ doctrinam credunt ac profitentur, quæ idololatriam continet, corporalibus pœnis prohibere. Sed quis non videt, me ibi agere de idololatria Romanæ Ecclesiæ per se considerata: non autem addita illa circumstantia publici exercitii ejus in nostra Republica. Ac quis reperitur, qui conscientiarum libertatem propugnare studens hoc possit negare? Aut quis est, qui censet ac docet, Magistratum ex mandato Divino constringi, Pontificium sine malitia errantem, ac idololatriam suam exercentem, punire ob commissum illud malum: quemadmodum idem Magistratus furem, adulterum, &c. plectere tenetur? In illas Respub. in quibus nulli Papistæ reperiuntur, extra rationes necessitatis aut charitatis, &c. non sunt ii alliciendi, aut admittendi. Et quum Christiani Magistratus officium sit moderatissimum Imperium affectare; oportet ipsum ab infligendis pœnis abhorrere, & ad eas non progredi, nisi ubi ipsi clarissime ratio constet illius, & aut Dei Præceptum aut Reipublicæ salus pœnarum inflictionem flagitet. Ac ubicunque Pontificii contra Placita Reip. peccant, ibi possunt puniri, sed Dei pœnam Magistratus non effugiet, qui temere proximum damnis mulctat, eique vitam acerbam præstet. Verum illud non spectat ad hanc quæstionem.

Puto ergo me probasse, errores, qui à Venerando Synedrio mihi tribuuntur, non esse meos; nec in Tractatu meo reperiri: neque à me ullam occasionem datam, ut tam mala præsumptio ac præjudicia contra me susciperentur: nedum ut ob errores eos, quasi probati essent, inauditus condemnarer. Ita ut maxime dubitandum sit, num spiritus moderationis ac Justitiæ inter Auctores exhibiti Libelli Supplicis in illo conscribendo, præsederit: verum an non omnino alia in iis causa extiterit zeli, quem præ se ferunt. Quare confido, Nob. Ampl. Viri, Vos (non commotos præpropero injusto judicio Venerandi Synedrii, in propria ipsorum causa facto, ac pro honore sui ordinis, ad imminutionem auctoritatis potestatisque Reip. Rectorum in rebus Ecclesiasticis) juste magis acturos, meque ab accusatione Honorandi Synedrii absolute, procuraturos, ut existimatio mea læsa mihi resarciatur. Quod, Nob. Ampl. Viri, vestræ sapientiæ ac moderationi post examinationem hujus meæ defensionis, considerationemque sinceræ declarationis à me hic factæ, committam.

Interea Vos Nob. Ampl. Viri, pro solita Vestra Sapientia optime considerabitis, quo spectent ejusmodi agendi modi contra Rempub. ejusque Rectores. Ac an ii non ex iisdem fundamentis procedant: quibus varia Synedrii Membra ex Cathedra, ac in publicis Scriptis, tot invectivis ad imminutionem legitimæ auctoritatis Reip. Rectorum per aliquod tempus continuò usi sunt.

ADMO-

ADMONITIO
SYNEDRII ULTRAJECTINI
Adversus quandam

APOLOGIAM
Contra

LIBELLUM SUPPLICEM SYNEDRII
Exhibitam.

Nobiliss. Ampliss. D.D. Consulibus ac Senatoribus Urbis Trajectinæ.

QUoniam Apologia quædam pro Tractatu de Idololatria ac Superstitione ad Synedrium missa est; in qua Auctor dictæ Apologiæ queritur, per Libellum Supplicem Synedrii multimodis maxime læsum ac injuria affectum esse: præcipueque in eo, quod ipsi perversæ ejusmodi opiniones (quales Synedrium in suo Libello Supplice enumerat) adscribantur. Quare Synedrium ad semet purgandum, ac amoliendum à se injuriam illam, quam sibi factam fingit, necessarium censuit sequentem Admonitionem Vobis; Nob. Ampl. Viri, offerre.

I. Synedrium probe gnarum sui esse officii, pro puritate doctrinæ, ac conservatione boni ordinis Ecclesiasticâ curam gerere & excubare; quemadmodum ipsi, singuli in adeundo ministerio suo Ecclesiastico, votis & promissis sese obstrinxerunt. Quapropter illud suum esse officium etiam putavit, solito ac decenti modo iis obviam ire, quæ bona conscientia arbitrabatur istis adversari: & petere condemnationem Scripti in lucem editi, quod autumabat varia dogmata quæ offendiculo forent, ac periculosa continerent, cum communi & recepta doctrina ordineque Ecclesiæ pugnantia. Ac idcirco restatur se nulla alia, quam muneris & conscientiæ ratione impulsum ad oblationem memorati Libelli Supplicis.

II. Synedrium partim lætatur quidem, quod Auctor dictæ Apologiæ Pag. 496. indicat, se nullam pravarum istarum opinionum, quas

quas Synedrium præ se fert ex Libro ejus se excerpsisse, pro sua agnoscere: *sed cunctas illas rejicere*. Sed tamen, venia sit dicto, non potest non ab altera parte mirari, qui memoratus Auctor hoc testari & præ se ferre possit.

Quantum enim ad primam positionem attinet, *publicum prædicationis munus, & S. Sacramentorum Baptismi ac Cœnæ administrationes à quovis, dummodo aptus sit, posse expediri ac exerceri*. An Auctor non clare proponit eam in Præfatione sui *Tractatus Pag.* 12. atque in Excerptis suis *hac* in *Apologia*, *Pag.* 498. dicens, *Universum Cœtum sanctum esse: ac quemvis, quatenus ordo aptitudoque personæ suæ permittit, omnes Religionis partes posse capessere, &c.* Verum quidem, in Extractis in Apologia allegatis, hæc verba addi (ad limitationem aut excusationem, ut videtur, præcedentis positionis, ante in Præfatione absolute propositæ) *quatenus ad ea specialis sanctitas non requiritur.* Quæ verba si illud significent, ut quis legitime secundum Christi institutionem vocatus, omnia ministeria Divini Cultus in Novo Fœdere administrare possit, licet Levitica aut Papistica consecratione careat; positio illa vera quidem esset, nec cum communi doctrina pugnaret: sed tunc Auctor (adsit reverentia dicto) cum umbra sua digladiaretur; quum nemo inter Reformatos Theologos ac Ecclesias hoc tueatur asseveretque.

Verum clarum atque evidens est Auctorem per peculiarem sanctitatem, quam censet non desiderari, intelligere sanctitatem, quæ ex sancta vocatione oritur, nixa speciali Christi institutione: quum talem in Novo Testamento non agnoscat, dicens in *Præfatione Pag.* 12. *In Novo Fœdere nullas spirituales, sanctas, separatas ac à Deo institutas personas esse, quæ virtute illius institutionis, illiusque sanctitatis, solæ qualitate præditæ forent, ad partes aliquas Religionis administrandum.* Ac negat, *eas, quæ speciali ista sanctitate carent, prædicare, aut Sacramenta administrare posse*: ac tantum abest, ut singularem quandam sanctitatem ad illa requirat, ut dicat, *revera ejusmodi missionem ac consecrationem ad ministeria Ecclesiarum sub Novo Testamento non dari; ac quicquid simile illi reperitur, nihil aliud esse, quam inventum certi ordinis, per Christianam prudentiam excogitati.* Quum ergo locis, à Synedrio citatis ac indicatis, illud tam expresse habeatur; Synedrium tam acrem non merebatur censuram, quam Auctor *Pag.* 498 *Apologiæ* I. exercet, dicens, *Reliqua verba à dicto Synedrio eò citata, quæ habentur* Pag. 6. & seq. *Præfationis, non complectuntur meam positionem ac doctrinam; verum Pontificiorum objectionem, quam postea etiam refuto ac diluo. Hoc magnam properantiam arguit (ne quid pejus dicam) Venerandi Synedrii.* Synedrium enim non allegaverat *Pag.* 6. *Præfationis*, ubi hoc per formam objectionis habetur; quemadmodum Auctor per errorem putat: verum *Fol.* 6. *Præf.* ubi Auctor propriam opinionem refert.

Primam etiam positionem juxta veritatem esse propositam, apparet ex *Pag.* 450 *Tractatus*, quæ in *Apologia Pag.* 498. narratur: ubi Auctor diffitetur, *Loca in S. Pagina reperiri, quæ indicent, ministeria Baptismi & Eucharistiæ per consecratas quasdam ac separatas personas debuisse fieri; quæ non tantum ordinis gratia ad illa electæ sunt: sed quæ per specialem Dei electionem sanctificatæ sepositæque sunt ad Sacramentorum administrationem.* Ac eodem loco inquit, *Administrationem S. Synaxis nihil aliud fuisse, quam privatæ personæ actionem:* ac hoc probare conatur similitudine administrationis Paschatis, & circumcisione liberorum in Veteri Testamento per Patresfamilias facta. Illud ergo est, quod ipsemet Auctor in propriis Excerptis etiamnum ponit ac repetit, nec aliud quid Synedrium Viro Amplissimo attribuere vult: censetque illud cum communi doctrina, Confessione ac Liturgia pugnare,

quæ

quæ declarant prædicandi munus esse *sanctam Dei ordinationem, Christique institutionem*: nec solum actionem per prudentiam inventam, sicuti hic Auctor statuit. Atque ista positio, *Quemlibet, quatenus ordo & aptitudo personæ suæ concedit, omnes Religionis partes posse gerere*, à Theologis vulgò oppugnatur ac damnatur in Socinianis. Ac Synedrium paratum est suam sententiam opinionemque deferre ac submittere judicio omnium aliarum Reformatarum Ecclesiarum, Classium & Synodorum, tam intra, quam extra hanc Diœcesin.

Ac proinde quum Auctor inquit, *Pag. 497. Apologiæ. Statuo prædicandi munus a Deo oriri, veluti Magistratum. Pastores non esse consecratas personas, ut Summus Sacerdos ac Levitæ, &c. Publicum Prædicandi munus, id est ministerium muneris Pastoralis, à nemine posse administrari, nisi ab eo, qui ad id vocatus sit*, &c. Hæ positiones sunt tantum generales, quas Auctor fortè singulariter explicat.

Si notus Auctor circa ministerium Pastoralis muneris & S. Sacramentorum ejusdem sit opinionis cum publicis Ecclesiis ac Theologis; facile ipse certe ingenua declaratione hoc fateri potest; eoque omnis suspicio, qua Auctor putatur in aliquo errore versari, cessabit. Vel si Vir Ampl. hac in quæstione à communi opinione Reformatarum Ecclesiarum ac Theologorum recedat; justa ipsi certe querelarum causa deest, Synedrium ipsum injuria afficere, modeste illud indicando.

Quod autem Auctor Pag. 499. Apologiæ refert; *Deputatos Classis Ultrajectinæ numquam capita accusationis, ac Excerpta ex Tractatu suo de Munere Pastorali, &c. quæ si confirmarent, ausos fuisse exhibere, ut in Concilio Ordinum legerentur examinarenturque; sed eos procurasse, ut per aliquem ex Magistratibus D. Præsidi traderentur, exactis ante promissis ac magna obtestatione, ut criminationes istæ ac adjuncta Excerpta ab Ampl. Viro tegerentur.* Ad hoc Synedrium respondet, Deputatos interrogatos ea de re, asseverare, se nihil horum scire: sed contra Excerpta exhibuisse: ut in Concilio Ordinum legerentur.

Quod Auctor ibidem etiam dicat; *Dominos Professores primariæ ac celeberrimæ Academiæ Fœderatæ nostræ Belgicæ in Consilio suo de memorato Tractatu de Pastorali Munere illum noluisse condemnare, &c.*

Hisce Synedrium respondet, Ecclesias & Synodos Meridionalis ac Borealis Hollandiæ Librum de Munere Pastorali improbasse; atque super hoc apud Ordines suæ Provinciæ eo tempore conquestos esse. Ac proinde non novum aut absurdum judicandum est, Synedrium Ultrajectinum ad exemplum cæterarum proximarum Ecclesiarum Synodorumque idem facere; quum Auctor easdem opiniones in alio Tractatu denuo inculcet & renovet. Quantum autem ad judicium Professorum primariæ celeberrimæque Academiæ nostrarum Regionum, de quibus Auctor hic asserit, ipsos Tractatum suum, cujus modo mentionem fecimus, condemnare noluisse: quoniam illius mentionem injicit, ac eo quasi gloriatur, quasi istum approbassent laudassentque: quod tamen non evenit. Inferius subjungimus (sub littera A) judicium dictorum Professorum datum ad petitionem Ordinum Hollandiæ contra duos ex tribus Libris, de quibus Synodi conquestæ fuerant. Priori titulus erat *Lucius Antistius Constans de Jure Ecclesiasticorum*: Alteri autem nomen erat; *Tractatus de Munere Pastorali, ac jure Ecclesiæ*: unde videre licebit, quam sententiam Professores isti ferant de Scriptis illis ac Auctoribus, qui ad instar Remonstrantium omnem potestatem atque jus Ecclesiæ eripiunt, ac ad Reip. Rectores deferunt: & per ejusmodi novas nec non absurdas opiniones Ecclesias turbant. Quamvis enim sententiam suam ferentes, alterum Tractatum, nempe *Lucii Antistii* Con-

Constantu, solum specificent, expresseque nominent: nullo modo tamen alterum excipiunt aut absolvunt; nimirum illum de *Munere Pastorali*. Sed notantes res in utroque Libro comprehensas, se. quod omnem potestatem, jus ac Regimen Ecclesiæ auferentes, Politiæ Magistratuumque velint propria facere. Ergo ipsorum judicium eatenus in hunc æque ac in illum quadrat.

IV. Quantum ad secundam positionem; *Nullum Imperium Ecclesiasticum, aut pœnam dari: omne Ecclesiæ Regimen Magistratibus competere.* Ista certe propemodum propria Auctoris verba sunt in citatis locis, ut videre licet: atque ideirco nullo modo negari potest.

Quod autem Auctor in *Apologia sua*, *Pag.* 500. ad sui defensionem inquit: *Assevero nullam Ecclesiasticam gubernationem existere, quæ in conscientias imperium habeat, & potestate quadam ferendi leges prædita sit, &c.* Horum primum ambiguum. Si etenim per hæc verba *Conscientiis imperat*, intelligat, dominationem exercet in conscientias: rectum ac Reformatorum doctrinæ consonum est. Ejusmodi enim Imperium dominans, aut regnum in conscientias Ecclesiæ non competit: neque ipsi etiam à Reformatis Ecclesiis tribuitur. Si vero his administrantem potestatem intelligat, per usum clavium Regni Cœlestis; etiam circa conscientias humanas: deflectit hoc à communi doctrina. Ac quod ad posterius attinet, *Imperium cum potestate faciendi leges*, nunquam Reformati Doctores Ecclesiæ adscripserunt: verum oppugnant illud in Papatu. Quod Auctor ibidem etiam dicat; *Expresse statuo Ecclesiasticam pœnam & Regimen, quæ ad spiritualem finem tendant, &c.* verum id. Sed respectu originis ejus Auctor ait: *Regimen in Ecclesia natum esse, per ea quæ Christiani mutuati sunt à Magistratibus, aut à naturali sua libertate: quatenus Magistratus libertatem istam privatis Christianis concesserunt.* Reformata Ecclesia Theologique censent, illa ex institutione Christi oriri: ac usum clavium, quas Dominus Christus Doctoribus atque Ducibus Ecclesiæ dedit, *Matth.* 16. ac Catechismus *Quæst.* 82, *ordinationem Christi Apostolorumque suorum nominat.*

Atque in proxime sequentibus idem Auctor etiam repetit (rursus sibi sumens quod ante adversæ parti erat largitus) *Quare fateor cum Ecclesia, qua Ecclesia; id est in spirituali suo statu considerata, nullum Imperium, potestatem, remunerationem ac pœnam proprie dictam, posse consistere, &c.*

Ac Auctorem in hisce à communi confessione recedere ipsemet expresse confitetur, *Pag.* 500. *Apologiæ*, inquiens, *Fateor ergo, quod Ecclesiasticum Imperium non vocem spiritualem politiam: quemadmodum Confessionis verba sonant.* Quamvis videri velit solum à verbis; non autem à sensu Confessionis deflectere: quum tam clarum sit; ipsum & verba ac sensum pariter repudiare: nolentem regimen Ecclesiæ spirituale nominare, ob institutionem, quemadmodum Confessio facit, illud spirituale appellans, quod Dominus id in Verbo suo nos docuit.

Quod Auctor *Pag.* 501. *Apologiæ* dicat; *Duplex tantum Imperii genus posse existere: alterum spirituale, quod conscientias spectat, soliusque Dei est: alterum autem civile, oriens ex fœdere, ac vim suam in illas res exercens, quarum commercium est.* Illis Synedrium reponit, hoc ambigue dictum esse; additque iis ad clariorem explanationem, communes Reformatas Ecclesias ac Theologos sentire, illam partem spiritualis Regiminis, quæ consistit in conscientiis imperio vinciendis, atque internis operationibus formandis, vel gratia ac spiritu implendis, Deo Christoque solis competere. Verum etiam partem seu speciem spiritualis Regiminis esse, quæ sit *ministerialis*; consistens in usu clavium Regni Cœlestis; ac Christum

eas Doctoribus Episcopisque Ecclesiæ commendasse: eandemque etiam occupatam esse circa conscientias humanas. Verum ut breves simus; ac ne in disputationem causæ principalis incidamus: quod alii antehac contra *Erastum*, *Utenbogardum*, *Grotium*, *Vedelium*, aliosque fecere: quoniam Synedrium neque in primo suo Libello Supplici, nec in hac Admonitione in animo habet refutationem noti Libri, neque etiam subsecutæ hujus Apologiæ conscribere: sed tantum periculosas quasdam ac offendiculi plenas positiones ostendere. Cardo quæstionis in eo vertitur. Aut Auctor hic quantum ad doctrinam Ecclesiastici Regiminis, potestatis, disciplinæ, usumque utriusque clavis Regni Cœlorum cum Ecclesiis publicis ac Theologis consentit: vel ab iis dissentit. *Si prius verum*: petimus ut Auctor hoc solummodo declaret: atque hoc facto omnis suspicio & querela cessabunt. *Si verum posterius*; quam causam habet ergo conquerendi Auctor, hoc à Synedrio dici indicarique.

Ad Excerpta ex quibusdam Auctoribus citata *Pag.* 506. *Apologiæ*. Synedrium nihil respondebit: utpore quod, uti dictum, non statuerit refutationem conscribere.

V. Quantum ad tertiam positionem attinet: *Illum agendi modum, quo quidam fidei articuli constituuntur, ac postea ad Ecclesias mittuntur, ut Membris sint confessio fidei, ad nos pervenisse ex capitali Pontificiorum errore.* Hæc etiam sunt ipsissima Auctoris verba: ac idcirco etiam illa positio nulla ratione negari potest. Auctor etiam eandem opinionem in Apologia sua repetit ac confirmat *Pag.* 507. *Apologiæ*, inquiens: *Affirmo à nullis Synodis, Classibus aut Synedriis aliqua fidei capita per formam Confessionis composita, ad Membra mitti posse, velut legem, canonem, aut exemplar, quibuscum Membra ista, vi istorum decretorum ac decisionum, consentire debent: vel, vi partem, pœnam perferre, quam Conciliis Ecclesiastica, quæ ejusmodi jus sibi vindicant, adversus contumaces statuerunt.*

Ad hæc Synedrium respondet, Reformatas Ecclesias atque Theologos contra Papismum docere quidem, nulla Concilia aut Doctores in doctrina infallibiles esse; quod Pontificii de suis Papis ac Conciliis asseverant: ac proinde fidem nostram ipsorum decisionibus absolute; ac velut infallibili fundamento & principio niti non debere. Verum Reformatæ Ecclesiæ Theologique tamen sentiunt, Duces Ecclesiæ in Classe & Synodo congregatos, ex, atque juxta Verbum Dei, quæstiones aliquas ad fidem spectantes posse decidere: & quæstiones istas ex S. Scriptura desumptas, ac cum ea convenientes, Ecclesiis, Doctores Membraque comprehendentibus, præscribere ac præcipere: qui in iis etiam tenentur Ducibus suis obedire, ni possint demonstrare, ipsorum judicia cum Verbo Dei pugnare. Ipsis etiam licitum esse inobedientia, atque in errore perseverantia Membra Ecclesiasticæ Censuræ subjicere; atque hoc secundum Verbum Dei, *Hebr.* 13: 17. *Matth.* 18: 17. *Tit.* 3: 10.

Atque hanc esse communem opinionem Reformatæ Ecclesiæ ac Theologorum, clare apparet ex judicio atque praxi Synodi Nationalis Dordraci habitæ Anno 1619, in sententia sua adversus Remonstrantes, edita in Post-actis ejusdem Synodi: ut inferius videre licet sub Litera *B*.

Res itaque huc iterum redit. Aut hic Auctor cum communibus Reformatis Ecclesiis & Theologis, quantum ad vim vinculumque decisionum Synodorum (ac peculiariter Synodi Dordracenæ Anni 1619.) in rebus fidei, aut composita approbataque Confessione ejusdem est sententiæ: aut secus. *Si affirmet*: quare hoc non breviter ac aperte declarat ac testatur? *Sin neget*: quare queritur de injuria sibi illata, quod Synedrium hoc modeste dicat ac demonstret.

VI. Quod ad quartam positionem: *Magistratus tantum ex politicis considerationibus, non autem ex rationibus conscientiæ, seu præcepto Dei obligari idololatriam Papatus politicis pœnis mediisque inhibere ac coercere.*

Synedrium adhuc videre nequit, hoc ab Auctore in citatis locis non doceri. Quum tamen Auctor in hac Apologia, Pag. 510. dicat. *An ibi libero conscientiam à peccato ob tolerantiam Pontificiæ superstitionis, ex aliis rationibus, quam ex rationibus necessitatis, &c.? Omnino non.* Hoc pro lenimento atque excusatione præcedentium posset admitti (nam etiam Reformati Theologi concedunt, magnam necessitatem, aut politici regiminis infirmitatem, aut fractum & debilitatum Reipublicæ statum, id prohibere: tum etiam conscientiam non requirere) nisi Auctor, *eadem Pagina* in fine præcedentem quæstionem rursus aliquatenus propugnaret, dicens; *Verum fingite me sentire cum illis, qui arbitrantur nullum Dei mandatum, aut rationes conscientiæ: verum solum rationes politicas existere, quare Magistratus politicus idololatriam Papistarum politicis pœnis ac mediis possit cohibere. Num hæc opinio tantus error est?*

Auctor Pag. 512, 513, *Apologiæ* ait, *Cum sermo sit de protegenda Christiana Reformata Religione, quemadmodum ea in Synodo Nationali Dordracena confirmata est: hoc capita fidei respicit; non autem formam Ecclesiastici Regiminis.* Sed sperare nolumus, Nob. Ampl. hujus Urbis Senatores hac exceptione usuros, nec hoc obtentu se absolvere velle jurejurando: quum caput de ordine ac Regimine Ecclesiastico in Confessionem etiam aperte influat, & illius partem quoque faciat.

Quod Auctor affirmat de exceptione & restrictione, quam Angli Theologi adhibuerunt in approbatione & adstipulatione nostræ Confessionis, hic parum quadrat. Theologi enim atque Rectores nostræ Regionis illa restrictione usi non sunt: verum Confessioni absolute ac generaliter assensi sunt; ac proin omnino sine ulla limitatione receperunt. Etiam Angli Theologi restrictionem istam haudquaquam ei addiderunt; quod censerent, Confessionem nostram Ecclesiæ ac Doctoribus circa gubernationem Ecclesiarum nimium tribuere: verum quod omnes Doctores pares faciat. Et quæcunque tandem sit differentia in ordine Regimineque Ecclesiarum in Reformatis Regnis ac Regionibus: tamen omnes fatentur Munus Prædicandi specialem esse ordinationem Dei, Christique institutionem: ac juxta eas solis Pastoribus competere, Verbum Dei prædicare, atque Sacramenta administrare, quod hic Auctor negat. Nulli etiam sunt, quantum quidem sciamus, qui sua Confessione ac doctrina (quod enim praxi ob rationes permittunt, hic non consideratur) ita universum ministerium Ecclesiasticum, Regimen, potestatem, pœnamque Ecclesiæ eripiunt, Regiminique Politico vindicant, sicut hic Auctor: universum statum, naturam ac proprietatem Ecclesiæ tollens: in Tractatu suo de *Munere Pastorali* asserens Pag. 359. *Ecclesiam non solum in Imperio Civili existere: verum eam etiam politicam quandam societatem esse; sicuti omnia alia Collegia, Corpora, Confraternitates, &c.* Acidcirco *distinctionem inter Ecclesiam ac Imperium Politicum malam ac falsam esse, causamque multorum errorum.* Vide Tractatum de *Munere Pastorali*, Pag. 363.

VII. Quantum ad quintam positionem; *Cruces imponere sepulchris: ac signo crucis aliquid benedicere, non esse superstitionem.* Hæc sunt expressa Auctoris verba: ac ideo positio illa secundum veritatem excerpta est. Quod ad limitationes restrictionesque, quas Auctor in Excerptis ex Tractatu suo citat, illæ causam judicio Synedrii, non possunt justificare, nec positionem illam liberare à scandalo.

VIII. Quantum ad ultimam quæstionem;

ctionem; *Adorationem defunctorum San-ctorum, & Ecclesiarum* [illegible]*dificationem in ipsorum honorem non esse i*[illegible]*dolatriam.* Illa positio etiam memorat[illegible] reperitur: putatque etiam Synedr[illegible] Auctorem in de additis suis distinc[illegible] ac limitationibus non omnino scandalum istarum positionum collere: ut tam super hac, quam proxime præcedente quæstione latius rationibus posset monstrari: ni hoc omitteremus, ne nimis prolixi simus.

IX. Auctor tandem Apologiam suam concludit, Pag: 524. hisce verbis: *Existimo ergo me probasse, errores mihi à Synedrio attributos non esse meos; nec in Tractatu meo repe*[illegible]*viri: neque à me ullam occasionem datam, ejusmodi pravas præsumptiones ac præjudicia contra me formandi: nedum me ob errores illos, quasi probati forent, inauditum condemnandi, &c.*

Quod Auctor dicat se dictos errores rejicere, ac declarat non esse suos, Synedrium libenter eatenus admittit. Verum memoratum Auctorem in Libro suo nullam occasionem præbuisse illud suspicandi; in eo, cum bona venia, ab Auctore dissentit; ac quantum ad illud libenter se judicio sapientum submittit.

Quod Auctori placeat dicere, Synedrium Ipsum ob errores illos inauditum condemnasse, erroneum est: quum nunquam vel minimum judicium de persona ejus sit susceptum vel latum: sed solum periculosæ positiones annotatæ, quæ in Tractatu conscriptæ reperiebantur.

X. Quod Auctori etiam collibitum sit dicere, *maxime quidem verendum esse: an spiritu moderationis ac Justitiæ inter Auctores exhibiti Libelli Supplicis, in conscribendo eo, præsederit: verum an non aliæ omnino considerationes hunc zelum in ipsis excitaverint.* Super hoc Synedrium etiamnum testatur Deum, cordium scrutatorem, se neque ira, nec vindicta, neve contentionis amore, aut ullis carnalibus affectibus aut contemplationibus, eo adactos: verum tantum ut doctrinam & ordinem Ecclesiæ à violatione, ex officio suo, conservarent; ac id Vobis Nob. Ampl. Viri, commendarent: non autem ad Auctoritatem & potestatem Imperii circa Ecclesiastica imminuendas, ut Apologiæ Auctor persuadere conatur. Testantes, ut supra, se contentos esse iis, quæ Formulæ Concordiæ, Confessio, Catechismus, atque ordo Ecclesiasticus, Ecclesiasticis personis & cœtibus, in materia ordinis ac gubernationis Ecclesiæ tribuunt: ac contra Vobis, Nob. Ampl. Viri, lubentes etiam relinquere ea, quæ Vobis prædictis formulis dantur: nequaquam studentes veteres proferre limites; Vosque, Nob. Ampl. Viri, humiliter rogantes, ut hoc nunquam etiam Vobis persuaderi sinatis: Deumque venerantes, ut ab ejusmodi malo Ecclesiam protegat. Ulterius Vos, Nob. Ampl. Viri, orantes, ut admonitionem præcedenti libello supplici contentam, ac quam hac *admonitione* persequi voluimus, & solummodo animo satisfaciendi nostro muneri procul ab omni aliquem lædendi studio (secundum superiorem protestationem) exhibitam, etiam ita consideretis atque acceptetis: & pro certo credatis, Synedrium ex animo proposuisse in omnibus Vobiscum pacem colere; & conspiratione animorum & studii quietum Reipublicæ statum tueri: ac Nob. Ampl. Viri, Vestram dignitatem & existimationem doctrina exemploque propugnare: tranquillitatem Imperii civilis ac ecclesiastici procurare.

Ac ideo Synedrium in Apologia præteriit nec refutavit, quicquid censebat ad suum priorem Libellum Supplicem non pertinere, aut quod solummodo stomachum moveret, aut vindictam & acerbitatem proderet: ac modeste tantum attigit atque refellit illud, quod necessarium erat ad se purgandum ab eo, de quo Apologiæ Auctor conqueritur: & optasset, Auctorem hac publici juris facta, ac ad

ipsos missa Apologia, non causam ipsis aut necessitatem imposuisse; ut ad sui defensionem, ad Vestramque, Nob. Ampl. Viri, informationem, hanc Admonitionem denuo cogeretur conscribere; ac Vos, Nob. Ampl. Viri, ea detinere. Quare videre nequit, quod pro doctrina ac ordine excubantes, atque ita fidelem curam adhibentes, ipsis *ex officio* impositam, atque Vobis, Nob. Ampl. Viri, modeste indicantes ea, quæ cum iis pugnare judicabant, notum Auctorem læserint aut injuria affecerint. Sed contra censent (adsit venia dicto) per Tractatum memorati Auctoris communem doctrinam ac ordinem in diversis positionibus oppugnari ac lædi, ad dolorem & scandalum multorum: atque nullo modo dubitat, quin omnes Ecclesiastici cœtus, tam hujus, quam aliarum Provinciarum, ipsorum sententiæ accedent, quibus se hac in re libenter subjiciunt acquiescuntque. Ac porro exspectabunt, ut Vos, Nob. Ampl. Viri, hac in re ita statuatis, quemadmodum utile erit ad gloriam Dei, tutelam puritatis doctrinæ, & stabiliti ordinis, ac ædificationem Ecclesiæ. Ad quæ Deus Vobis, Nob. Ampl. Viri, sapientiam, zelum, gratiamque largiatur. Amen.

Nob. Præpot. D. D. Ordinibus Hollandiæ VVestfrisiæque.

„ *Litera A.* Quoniam Vobis, Nob. „ Ampl. Viri in Annotatione quadam „ Marginali (vulgo Apostillam vocant) „ 14 Decemb. Anni 1666. data *ad Libellum Supplicem Deputatorum Synodorum Meridionalis ac Borealis Hollandiæ,* „ *contra tres editos Libros, qui spectant ad* „ *doctrinam, disciplinam, & ordinem Reformatarum Ecclesiarum in hisce Regionibus;* „ placuit, ut ea tradantur Professoribus Theologicæ facultatis, in vestra Academia Leidensi, ad eadem, „ librosque in iis citatos examinandum, „ & juvandum suis cogitatis, atque consilio. Itaque nos subscripti, nihil „ magis curantes, nisi juxta debitum nostrum officium Vestris, Nob. Pot. „ Viri, mandatis obedire exsequique; simulac de eo paucos ante dies „ Vestrum, Nob. Pot. Viri, placitum „ nobis significatum est, nostra de his „ judicia libris scriptoque consignare, „ Vestroque, Nob. Pot. Viri, acerrimo „ judicio quam humillime subjicere.

„ Quod ergo primò ad Librum, cui „ titulus est, *Philosophia S. Scripturæ Interpres, attinet,* &c.

„ Quantum autem porro ad duos reliquos Tractatus pertinet: quorum priori, Latine conscripto, titulus est, *Lucius Antistius Constans de Jure Ecclesiasticorum*: Alteri, Belgice scripto, „ *de Munere Pastorali, & Jure Ecclesiæ*: „ quorum neuter Auctoris nomen habet „ publice editum: quare non cessamus „ Vobis, Nob. Ampl. Viri, indicare, „ quomodo nobis non sine admiratione „ absurdæ istæ scandalosæque positiones „ ac fundamenta ab hoc prædicto *Lucio* „ *Antistio* posita, atque à quibusdam aliis „ antehac tam civibus quam exteris in „ Patria nostra oppugnata: in quibus „ proponendis sese ita gerunt, quasi constrictos se sentirent, *ad sese sponte sua* „ *non vocatos, Advocatos Patronosque* „ *Vestræ*, Nob. Pot. Viri, *auctoritatis at-* „ *que jurisdictionis circa Ecclesiam ac res* „ *Ecclesiasticas, & personas Religionisque* „ *constituendum. Quasi ipsorum doctrina* „ *atque dogmata, quibus Summis Potestatibus amplissima jura attribuunt, & contra* „ *maligne Ecclesiasticis omnia adimunt, regula ac norma constituenda forent, ad quas* „ *cuncta in Regimine civili & Ecclesiastico* „ *exigenda forent: aut quasi de jure Summis* „ *Potestatibus hac in re competenti Vobis,* „ *Nob. Pot. Viri, hisce in Regionibus lis* „ *moveretur, & illud eriperetur. Quæ* „ *ideo solum eo tendunt, ut Ecclesiæ apud* „ *Vos, Nob. Pot. Viri, invidiam concilient,*

ac perversa suspicione & aemulatione adversus Ecclesiasticos i[illegible]tonant, eamque alant: quasi ipsi non [illegible]nti solito suo ordine, Ecclesiastico [illegible]imine, quibus hactenus sub [illegible] Vestro, Nob. Pot. Viri, pacifice [illegible] aliquid juri nec non jurisdictioni Vestrae [illegible] detraherent: atque ita jus sibi arrogarent, quod longe à nostris Ecclesiis absit.

RESPONSIO. Quae criminatio, si ullo nitatur fundamento, quadraret, aut in ordinem, quo Ecclesiae in his regionibus utuntur: quasi Civile Imperium pacificum ejus exercitium non posset ferre. Aut *turbulenti* quidam ex ipsis, non contenti illo Ordine, aliquid amplius sibi vindicarent in praejudicium Summae Potestatis. Quum tamen de priori, quantum quidem scimus, nulla controversia unquam mota est, quin ea ope pacificarum quarundam personarum utriusque partis componi potuerit: aut per ordinem pro tempore constitutum tolli. De posteriori autem ejusmodi provisio à Vobis, Nob. Pot. Viri, possit fieri; quae & diversis occasionibus facta: ut etiam illo quidem respectu nulla justa querendi causa possit dari. Ut autem Vos, Nob. Pot. Viri, aliquando tandem recte de universa hac re judicetis, utile erit, ut tandem originem, necessitatem, utilitatemque Ecclesiastici ordinis hisce in Provinciis usitati, verbo indicemus, ut eo melius *de injustitia hujus accusationis, & Ecclesiarum innocentia instruamini, ne hujusmodi scriptorum adulationi ad aliquod Ecclesiae damnum seducamini.*

Res ergo ita sese habet, ut post tempora primae Reformationis, Ecclesia Belgica, sanguinolentis persecutionibus, atque efferata tyrannide nihil obstantibus aut impedientibus, quibus premebatur, praeter omnium hominum exspectationem ita creverit, ac in omnibus oris numero profitentium multiplicata sit, inque fide confirmata, & cognitione, pietate & zelo aucta, ut coacta fuerit ad Religionis suae puritatem omnibus probandam & declarandam; & pacem concordiamque inter sese conservandam, fidei suae confessionem in lucem edere, ac postea etiam sibi prospicere componenda bona regiminis forma, atque disciplina Ecclesiastica: ejusmodi nimirum, quam optime cum Verbo Dei convenire censebat, ac cum praxi Apostolicae, secutarumque Ecclesiarum: etiam attemperata ad indolem, nec non conditionem nationis: in iis istius Apostolicae regulae & admonitionis maxime rationem ducens, 1 Cor. 14: 40. *Ut omnia honeste & ordine fiant.* Nam quum illo tempore à Principe non protegeretur, qui in omnibus ipsi adversabatur, & omnibus rationibus ortum ejus atque progressum impedire conabatur: constringebatur velut coacta hoc opus per sese aggredi; tam ut divortium suum ab Ecclesia Romana eo magis stabiliret; quam ut Ecclesiae suae in concordia conservarentur: omnesque irrepentes errores, apostasiae, schismata, scandala, quantum fieri posset, caverentur reprimerenturque. Unde etiam, gratia Dei, hunc tulit fructum, ut *quamdiu ipsi licuerit sine ullo impedimento hunc ordinem inter sese servare, experta fuerit disciplinam sibi fuisse velut liberum & aheneum murum, à quo omnes artes machinationesque Diaboli, ac hominum improborum, ab Ecclesia depulsae fuere, stultae & imbecilles redditae, Ecclesiaeque in bona concordia conservatae.* Cumque postea per benedictionem Numinis res Patriae in meliorem statum deductae sunt, ac Magistratus potestatem, quam à Deo sibi censebant datam, usurpare inciperent; & cum libertate corporis, etiam conscientiarum ac Religionis libertatem subjectis suis largiri cuperent,

„ Contigit etiam, ut illi, qui puriori atque Reformatæ Religioni dediti erant, utpote fidissimi suis Magistratibus, & maximo Religionis ac libertatis studio flagrantes, quibusque etiam rebus in adversis maxime confidebant, tutelam protectionemque Rectorum Reip. nacti sint: ad quod etiam plurimum momenti conferebat, quod Reipublicæ Rectores, per doctrinam tyrannidemque Papatus oppressi, & per Ecclesiasticos præcipua sua potestate privati, ac cæci executores decretorum Papæ, atque cleri, Ipsi sub potestate eorum redacti; sed jam per doctrinam Euangelicam meliora docti de potestate & auctoritate sua, eam rursus capesserent: ac plebs à Ministris Verbi Divini admonita, ut omni humanæ potestati obedirent propter Dominum, 1 *Petr.* 2:13. *Tit.* 3:1. Ac illud non solum ob pœnam, verum etiam propter conscientiam, ut servi Dei, *Rom.* 13:5. lubenter illam auctoritatem & potestatem in Magistratu agnosceret. Quod in principio valde amabilem pacificamque harmoniam & mutuum consensum inter Magistratus ac Ecclesiam peperit. Quisque sine controversia juris suum procurantes, cunctaque contribuentes, quæ ad salutem Civilis & Ecclesiastici Imperii necessaria atque utilia forent.

„ Verum quum jam Summæ Potestates Reformatæ Religioni & Ecclesiis, velut cum Statu connexis, præ cæteris omnibus publicum exercitium Religionis suæ concessissent: & velut alterum sui Status columen, juxta libertatem suscepissent defendere. Accidit etiam, ut Ecclesiastici hinc originem atque incrementum Ecclesiarum, quæ secundum puritatem doctrinæ bonus suus ordo ipsis procurabat, eadem plurimi fecerint, omnibusque rationibus conservare studuerint: ac multi forsan ex ipsis nimio impetu, studio ac tumultu & importunitate; illinc Magistratibus, quorum memoria etiamnum recens erat, quantam violationem & imminutionem sub Papismo potestatis auctoritatisque suæ passi forent: ac præcavere volentibus, ne tale quid ipsis eveniret, hoc Ecclesiasticorum studium, conservandi jus suum, suspectum fieri cœpit. Ut tum quidem fit, quum à suspicionibus & timore nostro abripimur, ut omnia, etiam ubi nullas suspicionis causas oporteret existere, suspecta habeamus. Ac quoniam ipsi præcipue ordinem Ecclesiasticum, utpote sine ipsorum consensu compositum (nam illud gravibus illis persecutionibus fieri non poterat) nondum approbatum, atque auctoritate sua confirmatum, ut aliquid, quod ipsorum auctoritati potestatique aliquando nocere posset, metuerent. Ægerrime potuit evitari, ne, minima occasione nata, statim offensio aliqua inter partes nasceretur. Verum infelicia illa Liecestrianæ factionis tempora multum eas foverunt, quibus is Princeps laudabile vestrum, Nob. Pot. Viri, imperium evertere studens, ac auctoritatem vestram debilitare, ut scopum suum attingeret; Ecclesiasticorum in primis operam affectavit: quorundam simplicitate, contumacia autem aliorum eo abutens: cuncta propemodum, quæ Ecclesiasticus ordo peteret, ipsi tribuit. Hoc utrinque alta mente repostum est: ac discordiarum fons inde natus sequentibus temporibus, multas dissensiones inter Magistratus atque Ecclesiasticos excitans; illis eandem potestatem tam in Ecclesiasticum, quam in Civile, sibi vindicantibus: his contra asseverantibus spirituale Ecclesiæ jus, utpote à Jesu Christo ejus Capite, cujus Regnum non est hujus mundi, ortum descendensque, ac idcirco distinctum separatumque à civili potestate; non esse eo modo isti subjiciendum

„ dum

„ dum. *His semper se aliquot turbulenti & factiosi immiscuerunt, qui hac occasione pessime abusi noverunt, quo Ecclesiae odium apud ipsos Rectores concitarent, eorumque potestatis jurisdictionisque* [illegible] *intendentes: atque ita aliis* [illegible] *majorem libertatem procurantes, ac Reformatis Ecclesiis plus detrimenti inferentes. Atque hoc subtilissimum Satanae inventum existimandum est, qui, quum doctrinam non posset oppugnare, hac via conatus est Ecclesiae praecipuum suum columen eripere; maximos ejus amicos infensos ipsi reddendo: ut ita favore amicorum orbata facilius hostibus suis praedae foret.* Quemadmodum id eo tempore evidenter apparuit: *quum Remonstrantes, ut causam vincerent, quod apud Ecclesias propter regiminis formam ipsarum non poterant consequi, omnem potestatem & auctoritatem circa Ecclesiastica Summis Magistratibus detulerunt; nihil propemodum Ecclesiasticis relinquentes, illudque insuper valde coactum in angustum: nam praeter Praedicandi ministerium, nec non officium visendi Membra Ecclesiae, aegrosque, illis nihil reliqui fecêre.*

„ Verum Deo sit gloria, qui Vobis, Nob. Pot. Viri, aliam mentem dedit, quae aequum inter utrumque teneret; nec inter nimis arctos limites constringendo Ecclesiae regimen, ejusque Regiminis facultatem: neque ab altera parte laxissimas habenas dando, sapienter ita medium tenetis inter immodicam juris usurpationem, & indecoram illius abdicationem, ut aequa utriusque ordinis tam Politici quam Ecclesiastici conditio sit. Quippe qui pro magna vestra sapientia probe judicare possitis, hanc nimis liberalem traditionem illorum Scriptorum, qui prae se ferunt laborare pro amplitudine vestrae auctoritatis, magis ex suscepto odio contra Ecclesiam procedere; quam è vero studio ac amore erga vestram dignitatem: ac scrupulositatem horum ex sollicito metu & reverentia erga Vos, Nob. Pot. Viri: ne nimium sibi arrogando peccetis; *Sanctum nempe devorando, quod homini sit laqueus, Prov. 20: 25.* Ut &, *ne Ecclesiis per labefactationem Ordinis atque disciplinae (quae Deus, ut Deus ordinis, non autem confusionis, prae omnibus Ecclesiae suae commendat) vires deficiant, ad seipsas iniquis temporibus, veritatemque tuendam.* Ergo etiam nostro judicio, haec res gravissima ultro citroque hujusmodi scribendi modo non est componenda. Quoniam hic, quomodo res jam sese habet, nulla litis decisio nisi ab ipsismet adversariis possit exspectari: nec sententia, quae effectum sortiatur, possit ferri, nisi ab eo, qui judicati exequendi habet potestatem. Quorum prius frustra foret: quolibet hac de re ex animi sui sententia judicante, ac prout alterutri parti addictus est, illiusque causae implicatus. Posterius, quum in Ecclesiae detrimentum vergeret, quoniam aegre sine magna lucta & pugna ad exitum perduci posset, quod non posset non esse *magno dolori maximae parti fidelissimorum vestrorum civium, atque nunquam delendo scandalo Reformatarum Ecclesiarum in hisce Regionibus, quibus adhuc suus ordo, sub sapienti Vestro Moderamine, Nob. Pot. Viri, feliciter adeo evenit.*

„ Ita ut in omnibus hisce expediendis nulla melior ratio excogitari possit, quam ut Ecclesiae in tutelam vestram receptae horum alterum obtineant. Aut ut Reformatis Ecclesiis ordo quidam Ecclesiasticus daretur à Vobis, Nob. Pot. Viri, approbatus, vestra auctoritate munitus: sive ut is in Nationali Synodo Dordracena Anno 1618. & 1619. compositus est: seu ut ille mutuo consensu communique *συγγνώμη* revideri atque constitui posset. Quod semper per Ecclesiarum votum

SECUNDA APOLOGIA Pro TRACTATU de IDOLOLATRIA ET SUPERSTITIONE, VEL CONTRARIA ADMONITIO,

Opposita Admonitioni Venerandi Synedrii Reformatæ Ecclesiæ Belgicæ Ultrajectinæ, compositæ adversus primam APOLOGIAM.

Nobiliß. Ampliß. D. D. Consulibus ac Senatoribus Urbis Trajectinæ.

Maximo meo cum dolore evenit, quod Vos, Nob. Ampl. Viri nuper detinere coactus fuerim lectione Apologiæ meæ pro Tractatu meo de Idololatria ac Superstitione, contra Querelas & Libellum Supplicem, à Venerando Synedrio Belgicæ Ecclesiæ hujus Urbis Vobis, Nob. Ampl. Viri, exhibita. Sed justus læsionis sensus, honori ac nomini meo factæ ad hoc hortabatur, cogebatque me illam ingredi viam.

Atque Vestra, Nob. Ampl. Viri, attentio in audienda lectione memoratæ Apologiæ, animum mihi addit ad etiam hanc *Anti-Monitionem*, adversus admonitionem Venerandi Synedrii Vobis, Nob. Ampl. Viri, tradendam, ut Vos, Nob. Ampl. Viri, accurate omnia edocti, magis æquo & composito animo de tota re judicare possitis.

Et Vos, Nob. Ampl. Viri, clare poteritis intelligere, Apologiam meam adversus Venerandum Synedrium tantam vim obtinuisse, ut nunc fere in omnibus flexerit & mutaverit sermonem, aliumque se mihi præbeat; ita ut causæ apud sapientes, nec partium studio abreptos, longe alia appareat facies: quum Venerandum Synedrium nunc nusquam amplius *elenchum* aut oppositionem contra positiones meas ac excerpta (ad positionum illa-

illarum probationem adducta) faciat. Sed vel circa opiniones & *dogmata vagetur*, quæ quæstionem non tangant: nec comprehensa sint in primis accusationibus adversus me exhibitis: aut evidenter ostendat, se positiones suas mutare, palinodiamque canere.

Ac ne Vos, Nob. Ampl. Viri, diu morer Præfatione, eoque, quod caput rei & arcem causæ non spectat; debita cum reverentia, atque cum Vestra, Nob. Ampl. Viri, bona venia breves meas annotationes lectione auribus, animisque vestris subjiciam.

Lubens concedo, (quod Synedrium ad excusationem, vel potius ad justificationem sui instituti contra me jactat) Venerandi Synedrii officium esse; ut & omnium proborum Christianorum, puritatem doctrinæ, ac conservationem justi Ecclesiæ Regiminis, bonique ordinis conservare. Verum hoc inprimis Reip. Rectoribus competere assevero: ut etiam ipsis jus & potestas est judicare, expendere atque sententiam ferre, an quis contra publicam doctrinam, à Summis Potestatibus publice confirmatam, doceat quid aut scribat.

Etiam æque Synedrium, ac reliqui Christiani obligati sunt, sequi æquitatem atque moderationem: & dare operam, ut zelus suus sit secundum scientiam: ac ut primo semetipsos recte probent; an illud, quod ex Christiano studio oriri arbitrantur, non ex perversa animi commotione in ipsis oriatur.

Synedrio etiam considerandum fuerat, an ipsos quidem deceret alios insimulare, quin immo condemnare de rebus, quarum ipsimet tam manifeste rei sunt.

Censeo etiam quam longissime aberratum esse ab officio & munere ipsorum et agendi ratione, qua erga me usi sunt: dum de *variis periculosis, quæque aliis maximæ sint offensioni, positionibus, cum communi doctrina ac ordine Ecclesiæ pugnantibus me accusant.* Hæc sunt verba Admonitionis.

Primo etenim: qui potest esse Synedrii officium (finge positiones meas tales esse, quales Synedrium illas odiose appellat) contra positiones, quæ Confessioni aut Catechismo non adversantur, licet ipsorum judicio in vicinia periculosorum & offensionum plenorum dogmatum versentur, illam rationem agendi contra me capessere, eaque via insistere.

An quicquid ipsis *scandalo* atque *periculo* esse videtur, tam duriter tractari meretur; quemadmodum meus Liber, & ipse per Librum exceptus sum. Quod ipsis offensionem ac periculum parere visum est, non etiam aliis idem visum est: quemadmodum experientia idipsum in suo ipsorum Collegio docuit.

Putabam etiam illos à criminatione oportere esse immunes, qui non peccant contra leges. Verum quas leges Reformatus Christianus transgreditur positionibus suis atque doctrina, quum cum fidei nostræ Confessione non pugnant? Ac quæ ratio ad Magistratus contra Tractatum meum concitandos, iratioresque reddendos meæ causæ, quum certe nihil contineat, quod Placitis contrarietur? Si Membrum forem Ecclesiæ ipsorum, ratione aliqua niti videretur, si Synedrium sibi jus arrogaret me censuræ suæ subjiciendi. Sed quo obtentu contenditur, ut Scriptum meum contumeliose tractetur, quod contra Placita nostræ Regionis non est editum: & ab aliis, qui non sunt illius Ecclesiæ, edita, palam possent vendi. Ac quomodo aliquis satis caute & circumspecte insistere potest ut offensiones vitet aperiendo quædam axiomata, cum nonnulli homines, quinimmo Collegia invenirentur, quorum officium foret omnes, qui quippiam dicunt, docent, aut agunt, quod illi Collegio non arridet, ignominia notare: nec ulla regula haberetur, ex qua posset judicari, quid eas personas, aut istud Collegium videretur posse offendere.

Etiam, quod nunc alicui periculi ple-

num

videtur, aut offendi[illegible] eum, paulo post eidem maxime utile [illegible]mittendum videri potest. Aliæ m[illegible]modi, conceptus; imo verba, quib[illegible]non assuevimus, faciunt ut res aliqua no[illegible]invisa minusque probata videatur: (q[illegible]admodum nova vestimenti forma se[illegible]plus & imaginationem lædit) sed diliger[illegible]as veritatis indagatio hæc omnia facile expugnat & superat. Et experientia antedicta nos docet hac in controversia. Cuncta quæ primum in Scripto meo maximæ ducebantur *offensioni*, atque *occasionem* dabant Classibus *accingendi se* [illegible] opiniones meæ erant de *idololatria Papatus*, ac tolerantia illius, *omnino aliter* intellectæ & explicatæ, ac *ego sentie*[illegible]am. Hæc jam omnia evanuerunt: ac Synedrium mecum sentit. Hoc solu[illegible] cum *discrimine*: quod idololatriæ Pontificiæ exercitium urgente *magna* necessitate possit concedi. Quum ego doceam propter necessitatem bona conscientia posse tolerari.

Huc accedit: hoc agendi modo, quem Synedrium erga me usurpat, Reformatos Christianos in majorem servitutem redigi, quam illi sunt, qui in Papismo degunt: ubi omnia sunt *problematica*, quæ non decisa sunt à Papa aut Concilio universali. Nescio etiam quid tum relinquatur libertati vaticinandi, quando Pastores sibi jus vindicant proscribendi & damnandi omnes opiniones, quæ ipsis minus probantur, quia autumant aliquem cum discrimine in iis versari: nam per eam speciem in omnes dictaturam exercere possunt. Capere etiam nequeo, quid communis doctrina aut ordo Ecclesiæ possit censeri, quod non Confessione fidei, aut decretis alicujus Synodi, à singulis Ecclesiis, ac Membris illius diœcesios approbatæ, comprehensum sit. Nisi Membra quædam Synedrii suam opinionem pro publica Reformatarum Ecclesiarum doctrina velint haberi. Quemadmodum solent se, eaque Membra, quæ ipsorum opinionibus ac conatibus dedita sunt, Ecclesiam appellare; & reliqua Ecclesiæ Membra eo honore privare, & rejicere in gregem hominum profanorum: clamantque Ecclesiam florere vel secus, prout ipsorum conatus prospere, vel contra succedunt. Vulgo etiam dicitur generalem Doctorum atque Professorum Theologicorum doctrinam unius ejusdemque Religionis, communem Ecclesiæ doctrinam constituere, cui sententiæ non ita suffragari possum; ut existimem eum aliquâ notâ dignum, qui Confessioni adhærens nihilominus quædam doceat, quæ antiquis nostris Theologis non ita percepta & cognita fuêre. Verum hæc Venerandi Synedrii sententia parum mihi probatur, quod docet auctoritatem & potestatem docendi non *Theologiæ Doctoribus*, verum Pastoribus competere. Ac ut sensim majorem auctoritatem sibi parent; incipiunt vulgares Pastores, in Parochia sua vix noti, etiam judicia & *testimonia* sua de Tractatibus atque Scriptis editis erudito mundo exhibere. Si hoc modo porro pergatur, ut res ire cœpit, prævideo futurum ut Pastores qui in pagis degunt, non diu moraturi sint, quin illud imitentur.

Quod Synedrium *lætetur ob declarationem Auctoris, quod nullam ex pravis istis opinionibus, ipsi à Synedrio adscriptis, pro sua agnoscat*; id eatenus Christianum est. Sed Auctor optasset quidem, ut ea majorem charitatem erga ipsum in nonnullis Synedrii Membris, hujusque molestiæ auctoribus, concitasset: *atque ita non admirarentur, qui hoc possim dicere*, & præ me ferre, atque ex animi sententia loqui; hoc enim est me insimulare hypocriseos, ne quid pejus dicam. Verum temperantia oris stylique multorum illius Collegii in sermonibus & scriptis universæ Belgicæ satis superque nota est. Atque mea *Apologia* & hæc *Antimonitio* declarant, me, quæ in Apologia posui, absque fraude profiteri. Ac contra Synedrium resiliens a prima sua accusatione, ostendit, se jure non

non potuisse illud mihi adscribere, de quo in Libello suo supplice dicam impingit.

Ante omnia itaque Synedrium amoris erga veritatem, proximumque, causâ, ingenue illud testimonium meis positionibus, in Apologia contentis, ac quibus opinionem meam de controversis capitibus declaro, perhibuisset: quod illum sensum in verbis mei Tractatus inesse ostenderim, ut eum ferendum & immunem ab errore esse existimarit; meque ita absolvisset, missumque fecisset.

Ac tum etiam simplices rerumque parum periti conspicere potuissent, controversiam inter Synedrium & me hac re contineri: an per verba, quæ in Tractatu meo de Idololatria ac Superstitione reperiuntur, justam causam dederim mihi attribuendi ejusmodi heterodoxas opiniones, quas in eo Libro exprimi propugnarique à me perhibet: & tum cito finis disputationibus imponeretur. Atque excerpta post Apologiam producta me statim innoxium probassent.

Venerandum Synedrium etiamnum vult tueri se legitime ex meo Tractatu de Idololatria & Superstitione; ac præsertim ex *Pag.* 11 *Præfationis* perversam hanc opinionem elicuisse: *publicum Prædicandi munus, atque administrationem Sacramentorum Baptismi ac S. Cœnæ à quovis, dummodo aptus sit, adimpleri atque exerceri posse.* Primo: si hoc tam evidenter in Tractatu meo haberetur, Synedrium hæc paradoxa axiomata meis ipsius verbis proponere debuisset. Deinde in citandis verbis eo candore usum fuisset, ut illa, quæ ante ac post in iisdem proxime à me dicuntur; quæque conjuncta solum sensum meum exprimunt, etiam jam pariter conjunctimque produxisset: ac non necesse quidem fuisset hanc Antimonitionem Amplissimo Magistratui exhibere. Quum vere profiteri queam, in omnibus allegatis Libri mei locis (unico solum excepto) paulo superius aut inferius ea verba reperiri, quæ non ferant ut sensus ille, quem Synedrium ex istis locis colligit, eis adaptetur.

Porro quî hoc legitime ex citatis verbis exsculpi potest: cum illic, atque alibi, ut ex meis Excerptis patet, tam aperte statuam; *ordinem* prohibere, ne quilibet prædicandi munus atque Sacramenta administret: eosque solos illa posse exercere, quibus mandantur ab eis, quibus hoc jus competit. Vide *Pag.* 498, 499. *Apologiæ* I.

Et contra Pontificios disputans: & specialiter argumenta ipsorum evertere studens de successione ac jure Romanæ Ecclesiæ, rejicio omne discrimen personarum Ecclesiarumque, quo Deus cuidam personæ aut personis, aut Ecclesiæ tribuisset, eique speciatim jus quoddam aut potestatem contulisset; à qua reliquæ Ecclesiæ vel personæ solum cogerentur accipere sua officia, ministeria, ac doctrinam, quibus forent obstricti. *Pag.* 497 *Apologiæ* I.

Quare affirmo omnes privatos Christianos (viros nempe) eadem qualitate ad prædicandi munus & Sacramentorum administrationem præditos satisque sanctos esse: dummodo donis ad illa munera explenda instructi sint; & legitima vocatio accedat. Atque ita assero *universum Christianorum Cœtum sanctum esse: & quemque, quatenus ordo atque aptitudo personæ suæ id permittit, omnes Religionis partes implere posse. Pag.* 12. *Præfationis.* Ac propter istas rationes statuo: *sub Novo Fœdere nullas spirituales, sanctas, separatas, ac à Deo constitutas personas dari: quæ vi illius institutionis, illiusque sanctitatis, solæ qualitate præditæ forent, ad partes quasdam Religionis administrandum. ibidem.* Quasi peculiaris quædam sanctitas, quæ à certis tantum personis, certaque Ecclesia procedere potest, personas, quæ in illa administratione constitutæ sunt, ab omnibus reliquis separet: *non autem officium solum.* Ejusmodi sanctitatem rejicio: ac eo sensu dico, *revera tantum*

tem missionem, & consecrationem ad mini-
sterium in Ecclesia Novi [illegible] Testamenti non
existere: [illegible] similia sunt,
nihil aliud esse, quam [illegible] quorundam or-
dinum, per Christianos [illegible] quandam pruden-
tiam constitutorum.

Alioquin propugn[illegible], ac specialiter in Præfatione mea, jus [illegible]vocandi, mittendique, ac personam aliquam ad Ecclesiastica officia seligendi, omnibus privatis Ecclesiis competere: omnesque Christianos satis sanctos esse, ut Pastores possint fieri: dummodo alioquin satis idonei sint, eoque vocentur. Atque juxta ordinem in Ecclesiis obtinentem munus, quod à Deo ac Christo institutum censeo, in hunc & illum conferatur: quemadmodum in Magistratus officio fit. Non magis arbitrarium est, ut Christiana societas aut Ecclesia sine ministerio Verbi Sacramentorumque relinquatur: ac voluntarium sit populum aliquem sine moderatoribus sinere agere. Hancque meam esse opinionem, ex omnibus circumstantiis mei Tractatus patet, in quibus ejus fit mentio. Vide *Pag.* 12. *Præfationis*. Vide porro Excerpta mea. Et quum tam clare in *Tractatu meo Pag.* 458. dicam, *Prædicandi munus sanctam esse constitutionem Dei*, Vide *Pag.* 497. *Apologiæ*. quo pacto mihi potest adscribi, quod Prædicandi munus considerem, velut rem, quam Christianorum prudentia, prout tempora & occasiones se darent, excogitaverat atque constituerat?

Synedrium mihi regerit, me, non autem ipsos, vitium nimiæ festinationis in judicando committere, exprobrando ipsis, quod, quum ego loquar de Papistarum opinione, ipsi illam opinionem mihi, quasi mea foret, in admonitione sua attribuerant. Verum est, quod pro verbis *Pag.* 15. 16. (qua voce Synedrium regulariter utitur) posuerint *Fol.* 15. 16. atque ita eo deceptus sim. Ac qui hoc mihi poterat succurrere, quum notum sit, vocabula Folium & Paginam sæpenumero promiscue usurpari.

Quod autem ad sanctitatem attinet, quam Venerandum Synedrium illis in esse dicit, qui Ecclesiasticis ministeriis junguntur: de eo sententiam meam dixi *Pag.* 449 usque ad *Pag.* 454. *mei Tractatus*.

Ac quum Venerandum Synedrium opinionem in allegata *Pag.* propositam non oppugnet: nec ulla verborum illorum, in quibus ibidem agitur de Pastorum, ac singularium Membrorum sanctitate, ex paginis illis citet, quæ ipsis periculosæ offensionemque præbere videntur: justam causam habeo suspicandi Synedrium illam opinionem probare.

Quod Honorandum Synedrium dicat, evidenter constare, me negare, quod in Pastoribus quædam sit *Sanctitas*, quæ ex sancta vocatione, speciali Christi institutione fundata, oritur. Vere possum dicere, me in omnibus locis à Venerando Synedrio; vel à me etiam citatis, ne cogitasse quidem de eo, quod Synedrium sanctitatem appellat, ex vocatione ad officia Ecclesiæ descendentem. Quoniam omnino propositum excessisset dictis Præfationis locis de aliqua sanctitate disputare, quam aliquis simpliciter vocatione ad Prædicandi munus consequitur: cum revera tota illa disputatio eo tantum recidat, utrum Pastores muneris ergo, personæ sacræ & sanctæ appellandæ sint, quia Ecclesia illas ad id munus vocavit, ad quod omnes veri Christiani satis sanctitatis habent, dummodo ad illud vocentur.

Disputatio instituta erat contra Pontificios, nimirum, an non apud omnes Ecclesias, quæ per liberam congregationem privatorum Membrorum formantur, jus ac potestas foret procurandi, ut unus vel plures, legitime eo vocati, omnibus Religionis officiis, in Novo fœdere imperatis, fungerentur: nec ab alia Ecclesia aut personis cogerentur aliquid accipere, quod Deus aliis quibusdam personis vel Ecclesiis ita affixerat, ut aliæ Ecclesiæ ju-

jure seu potestate illa carerent, ad Ecclesiastica illa officia ac institutæ Religionis partes per se exercendum. Itaque non disputo nec pugno cum propria umbra: (quod Synedrium mihi objicit) sic patet etiam ex loco *Pag.* 450. me illic de eadem sanctitatis specie agere: atque eo sensu nego, loca in S. Scriptura reperiri, quæ demonstrent, *administrationem Baptismi Cœnæque S. per certas consecratas & peculiares personas debere fieri.* Verum non nego ministerium illud administrari debere per *certas* personas ad id *electas*.

Iisdem fundamentis nitens, affirmo, functionem S. Synaxis *privatam* esse *actionem*: veluti etiam *privata actio* erat, quum Paterfamilias in celebratione convivii Paschalis (non loquor de *circumcisione*, quemadmodum Honorandum Synedrium per errorem, ac directa contra verba textus *Pag.* 450 mihi adscribit) caput illius actionis erat; & præcipuas ejus partes explebat.

Atque ex citato illo loco, quem Synedrium adeo in rem suam vertere gestit, aperte constat; quod ibi privatam actionem opponam actioni ejus, qui consecratus est ad publicam Religionem in Repub. Israëlitica: non autem actioni personæ ad ministerium Ecclesiasticum legitime vocatæ. Istas enim actiones etiam privatas nomino: quod quælibet privata Ecclesia potestatem illam per se habeat, ad munera ista, Pastoris nempe, vel Episcopi constituendum. Non possum non, quin hac occasione indicem, Synedrium hic in Admonitione sua non bona fide agere. Asserit me velle probare, administrationem Eucharistiæ tantum privatam esse actionem, per similitudinem administrationis Paschatis, & circumcisionis infantium: quum tamen tam clare *Pag.* 450. distinguam inter circumcisionem, ac immolationem agni Paschalis, & inter convivium Paschale, quod dico à Patrefamilias esse administratum; & ad cujus exemplum & imitationem Sacra Synaxis consecrata est.

Sed quoniam Synedrium jam specialiter incipit propugnare, ac hanc quæstionem caput controversiæ faciat: scilicet, *num Pastores vocatione sua, quod à Christo constituti sint, non peculiarem sanctitatem consequantur*: dicendum mihi, Synedrium quæstionem jam valde mutare: ac à prima sua accusatione discedere. Quæ hæc erat, quod docerem; *cuivis licitum esse prædicandi munus Sacramentaque administrare, quamvis legitime non esset vocatus*: nec ad illa specialem vocationem requiri.

Nunc *specialem sanctitatem* urget, quæ reperiretur in Pastoribus; descendens ex vocatione ad sanctum ministerium, à Christo specialiter institutum: atque ajunt, posteriori probato; tum (scilicet) primam accusationem, cui vere non audent inhærere, etiam constare. Sed fac me peculiarem ejusmodi sanctitatem negare: super qua me non possem declarare, priusquam Venerandum Synedrium illam sanctitatis speciem (sitne cæremonialis an moralis, tertiam enim nulla cogitatione consequi possum) mihi paulo planius explanasset; suaque dicta ab ancipiti vindicasset. An ideo verum esset, me propterea etiam docere, ad ministerium prædicandi atque Sacramentorum *vocationem* non *esse necessariam*: verum quemque privatim ministeria ista in se posse suscipere.

Eodem modo etiam Synedrium per novum postulatum, quod facit, statum nostræ controversiæ immutasse mihi videtur. *Si notus Auctor* (inquit) *quoad ministerium prædicandi, atque S. Sacramentorum ejusdem sit opinionis cum communi doctrina Ecclesiarum ac Theologorum: certe facile hoc aperta declaratione profiteri potest.* Venerando Synedrio juxta criminationem demonstrandum erat, me aliquid in Tractatu meo asseruisse, quod Confessionem oppugnaret: non autem inquirendo captare accusandi causas. Et quandoquidem Synedrium inquirendo ex me discere vult quid sentiam de dogmatibus

matibus & opinionibus, quæ mihi ex suo pectore proponit; & quæ non vocibus Confessionis exponuntur, sed iis, quæ suum super vocibus Confessionis sensum exponunt, cur non [illegible] à me exigit, an quoad prædicandi m[illegible] cum Confessione nostra, Catechismo, & [illegible] consentirem. Ac Auctor hoc ingenue ac [illegible] hæsitatione affirmasset.

Et si Synedrium aliquid amplius à me exigere velit, extra, vel præter Confessionem: primo suam opinionem proponere debet; ac tum probare, eam cum communi sententia Ecclesiarum Theologorumque consentire. Verum equidem dubito, num Venerandum Synedrium hoc incepto sibi consuleret: ac an non prudentius faceret, si expressiones eas formulasque loquendi, quæ in Confessionibus Formulisque confirmationis Pastorum repetiuntur, non excederet.

Quoniam primo, præterea, quæ in memoratis istis Scriptis, de prædicta re habentur, nulla communis Ecclesiarum ac Theologorum opinio posset reperiri. Atque Honorando Synedrio fortasse (adsit reverentia dicto) aqua hæreret ulterius claros evidentesque conceptus de prædicandi munere, eique annexis edere. Quum enim quasdam loquendi formulas atque verba expendo; quibus Synedrium hac in Admonitione utitur; arbitror me certo asseverare posse, ipsorum conceptus de universa re valde implicatos ac confusos futuros: plusque verborum inanium, quam rerum comprehensuros.

Quid est *administrans* clavium *potestas*? Quid est *spiritualis pœna* in Regimine Ecclesiastico, quod caret potestate ferendi leges: ac idcirco alterius leges alicui tantum proponit, & Doctoris atque adhortatoris tantum personam gerens homines ad observantiam Divinarum Legum inducere studet? Quo pacto ejusmodi ancillans administratio *pœnam* exercet? Quid est *Ecclesiasticum* & *Spirituale Imperium*, quod tamen conscientiam *non liget*. Quod cum legislativa potestate non est conjunctum, neque ratione ipsius conscientiæ; nec ratione rerum, quæ tendunt ad regimen conscientiæ? Quid est *Ecclesiasticum Regimen*, quod caret potestate imperandi conscientiis: quod veri imperii naturam habens, tamen non sit *civile*? Quid est *sanctitas* Pastoris, quæ neque *cæremonialis*, nec *moralis* sit, ex moralium virtutum exercitatione profluens, ad quas Pastor ex natura officii sui obligatur: & ubi Pastor in prædicando & administrando Sacramenta in majori sanctitate versatur, quam auditor verbi, & qui de Sacramentis participat? Si Synedrium per sanctitatem Pastorum Ecclesiæque ministrorum, separationem illam ad Ecclesiasticorum officiorum administrationem, per vocationem ad Ecclesiæ ministerium ipsis competentium, quibusque muneribus alii, qui vocatione ea destituuntur, fungi nequeunt, intelligat: hujusmodi sanctitas à nemine negatur.

Servile ministerium novi quidem; ut etiam potestatem in Ecclesia: non tamen uno eodemque respectu. Probe novi *spirituale ministerium* (non autem *spirituale imperium*) quod circa conscientias humanas versetur. Novi Regimen, quod ob leges, secundum quas Societas illa gubernanda est, *Spirituale Imperium* posset appellari. Sed nullum agnosco Regimen, circa Divinas leges occupatum, quod non *civile* sit: quia Divinæ illæ leges in usum non possint deduci per imperium ac potestatem cogentem, ac objectum ejus fieri, nisi applicatione *naturalis* aut *civilis* potestatis: quæ certe non ex Ecclesia, sed à naturali vel civili hominum statu manat. Vide Pag. 501. *Apologiæ meæ*. Ac Divinæ leges, juxta quas Ecclesia regenda est, non impediunt, quo minus Imperium occupatum circa Divinas istas leges, non verum atque civile Imperium foret.

Verum indicandum hic mihi est, quo pacto Synedrium iterum statum quæstionis mutet; malasque antitheses inter meas ipsorumque quæstiones constituat. Ego statuo duplex tantum Imperii genus dari: alterum *Civile*: alterum *Spirituale*, quod conscientias respiciat. Quum Synedrio illud erat vel approbandum, vel rejiciendum: de specie quadam ministerii Ecclesiastici agit, quod forma Imperii caret, ac *potestate faciendi leges*; quasi eo demonstrasset, dari insuper tertiam Regiminis in Ecclesia speciem: quamque ego nego.

Quî hoc pertinet ad nostram quæstionem: aut quî Synedrium antithesin contra meam thesin statuit; quum dicunt præterea aliquid in Ecclesia esse; quodque ipsi *imperium* (at improprie) appellant, quod non possit ad *Spirituale Imperium in Conscientias* referri, neve ad civile: ac interim per vocem *imperii* aliud omnino, ac ego intelligunt. Certe non de eo disputamus; an Synedrium rei alicui, quæ in Ecclesia existit, & quam ego etiam non diffiteor in Ecclesia reperiri, nomen *Imperii* possit imponere. Si ipsis enim hoc libeat, *per me licet*, faciant; Candida de nigris, & de candentibus atra. Verum de *rebus* disputamus; nempe, an plures *imperii* species existant duabus: altera *spirituali* in conscientias: altera civili.

Quod porro venerandum Synedrium dicat, hæc verba (quæ mea sunt) *Statuo prædicandi munus à Deo esse institutum; ut Magistratuum. Pastores non esse consecratas personas; veluti summi Sacerdotes ac Levitæ, &c. erant. Publicum prædicandi officium, id est, ministerium muneris Pastoris, à nullo geri posse, quam qui eo vocatus sit.* Adde me dicere; *sanctam esse ordinationem Dei*, Pag. 458. valde generalia esse. Eo ostendunt, se non posse probare, quod Confessioni adversentur: seque ex iis nihil posse elicere, quod illam oppugnet. Ac illud est omnem causam tradere adversario: fateorque temere me accusare, quod docuerim *cuivis licere prædicandi munus gerere, atque Sacramenta administrare.* Nam præterquam quod ex prædictis pateat, quod Præconum Verbi Divini munus sanctam ordinationem Dei nominem; nunquam insuper in Libro meo de Idololatria verba facio de ministerio muneris prædicandi, & administratione Sacramentorum: quin semper Christianorum libertatem ad istarum rerum ministerium per *aptitudinem* ipsorum ad illud munus, ac per *vocationem* limitem: quemadmodum Excerpta mea indicant: ad quæ me refero, Pag. 499. *Apologiæ.* & Pag. 25. *Præfationis.*

Quod ad historiam, quæ ad Deputatos Classis respicit, pertinet; atque de qua Pag. 499. *Apologiæ meæ* loquor: ac quam Deputati Classis testantur se prorsus ignorare. Rem summatim & per compendium narrabo; & tum porro Vestro Nob. Ampl. Viri, illam committam judicio: & verene an falso eam in Apologia mea narraverim.

Præteritis omnibus illegitimis procedendi modis, qui ante, ac in Classicali decreto formando, exstitere (si ita illud liceat appellare) ad aliquos ad Nob. Pot. hujus Provinciæ Ordines delegandos: atque petendum, ut venditio Tractatus de *Pastorali Munere* interdiceretur. Res itaque sic se habet. Cum Classis hoc jam moliretur, & tota in eo esset ut per decretum Nobilissimorum Ordinum obtineret, ut Tractatus meus de *Munere Pastorali* proscriberetur, satis habuit ore & verbis, & non exhibitis Excerptis apud Deputatos Ordinum illum pessimis notis inurere. Verum Nob. Pot. Ordines injunxerunt ipsis, ut excerpta ex præfato Libro exhiberent, quibus de fide capitum accusationis constare posset: existimantes injustissimum esse agendi modum, librum aliquem condemnare ad nudam Deputatorum Classis criminationem. Post longum temporis interval-

lum, postque multas ac repetitas admonitiones. Deputatis Classis [illegible] per Membrum ex Nob. Pot. h[illegible] Provinciæ Ord. etiamnum invi[illegible]entes, factas per occasionem quod [illegible] Deputati Classis sæpius ipsum convenir[illegible] de multis rogare necesse habebant, [illegible] tandem per quendam ex Magistratibus [e]xcerpta quædam D. Præsidi exhibuerunt. Qui adeo officiosus in me fuit, ut suo ore mihi narraverit; ut quidam ex Reip. Rectoribus, cujus nomen mihi suggerebat, quique mihi nondum excidit, ipsi prædicta excerpta tradidisset: verum Dominus hic simul etiam ipsum magnis obtestationibus obstrinxerat, ne ulli ea communicaret.

Hoc D. Præses mihi indicabat: ut id sub debita silentii fide in commodum meum verterem. Illico illud fidelibus quibusdam amicis notum feci, qui probe adhuc rem iam meminerunt. Ac cum maxime mea referre censerem, ut excerpta in concilio D. D. Ordinum, aut Nob. Pot. Deputatorum exhiberentur: denuo privatim adii Dominum quendam ex collegio Ordinum, ab ipsoque petii, ut subinde ab ipsis illis Deputatis Classis excerpta exigeret: ut ipsi Deputati Auctores istorum excerptorum habiti, ea etiam ut bona fide excerpta tueri necesse haberent. Quod is Dominus etiam præstitit, occasione quod Deputati Classis ipsum sæpius convenirent petitum res sibi à Classe demandatas. Verum Deputati Classis hunc sermonem defugientes, statim de aliis Mandati sui capitibus orationem instituebant.

Ac quum dictus D. Præses interim vita excesserit, & eo prævideram, tradita excerpta hactenus abscondita facile peritura: omnem diligentiam adhibui, ut per Reip. Rectores procuraretur, ut excerpta cum reliquis munimentis domi D. Præsidis beatæ memoriæ existentia recte ac tuto in Cameram Ordinum transferrentur. Quod etiam quidam Domini probe meminerunt.

Vos, Nob. Ampl. Viri, pro vestra solita prudentia judicare potestis, quid de tota hac re credendum sit. Quæ verisimilitudo, D. Præsidem beatæ memoriæ quippiam mihi dicturum, quod falsum foret: vel me data opera amicos meos decepturum: aut à D. D. Reip. moderatoribus petiturum, ut ipsi curam illam adhiberent, ut excerpta in concilio exhiberentur, nec perirent, ni putarem me probe scire, eum animum Deputatorum Classis esse, ut silentio premerentur. Ac qui rationis color, per D. Præsidem, aut alios ex Rectoribus stetisse, quo minus excerpta in concilio Ordinum sint exhibita: quum tamen primariis Ordinum Membris optime notum sit, me ab ipsis petiisse, ut excerpta in concilio Nob. Pot. Ordinum traderentur.

Quæ autem causa Deputatis Classis fuerit, quod excerpta D. Præsidi curarint exhiberi; nec tamen hactenus in concilio Ordinum tradi voluerint, hujusce rei justæ causæ dari possent. Verum natura ac ratio controversiæ nostræ non patitur, ut eas enarrem.

Quod à me dictum sit: quod *Professores primariæ atque celeberrimæ Academiæ nostrarum regionum, Librum meum non condemnaverint*; hoc ex verbis D. D. Professorum patet.

Vos, Nob. Ampl. Viri, latius perspicitis, quo pacto Venerandum Synedrium rem hanc tractet. In Apologia mea asserui, memoratos D. D. Professores Tractatum meum de *Pastorali Munere non damnasse*.

Synedrium ad hoc respondet ex responsione Professorum Theologiæ Academiæ Leydensis ad postulatum Nobilissimorum Ordinum Hollandiæ non liquere eos Tractatum meum in suo consilio *probasse aut laudasse*. Hoc non dixeram. Præterea cum Theologicum consilium dictorum Professorum eo modo sit exaratum, ut studio caverint meum Tractatum in numerum eorum, quos da-

mnant

minant, referre, non temere me efferrem, si dixissem illum tractatum à dictis D. Professoribus laudari in suo consilio. Sed quicquid de hac re sit parum refert: verum hac in re controversia nostra posita est; nimirum an eum condemnarint, quod nego.

Ac certe, à quo postulatum est de variis Tractatibus Scriptisque judicium suum proferre: atque qui tum speciatim de uno tacet; is non solum non condemnat istum: sed silentio suo testari videtur, sibi non displicere ea, quæ libro illo continentur. Quod honorandum Synedrium dicat, D. D. Professores condemnatoriam sententiam ferre de illis Scriptis ac Auctoribus, qui ad exemplum Remonstrantium omne jus atque potestatem Ecclesiis eripiunt, Magistratibusque tradunt: quodque ita me non *excipiant* aut *absolvant*.

Hoc longe petitum est: tum ob rationes supra memoratas: cum etiam quod tradita meo Libro de *Pastorali Munere* comparent cum axiomatibus *Lucii Antistii Constantis*, qui à D. D. Professoribus est æstimatus malæ notæ. Librum illum nunquam legi: tamen vidi excerpta nonnulla ex illo libro, quæ mihi non arridebant. Ideoque Auctor is alias omnino ac ego opiniones fovere debet. Etiam pernego, me omne jus potestatemque Ecclesiæ auferre, atque Magistratibus adscribere. Ecclesiæ tantum imperantem potestatem derogo, ac *verum imperium*, quod sine potestate ferendi leges locum non habet: illud Reip. Rectoribus vindico. Ac hoc Synedrium etiam Ecclesiæ non tribuit: at ludit semper in vocibus *potestatis* atque *imperii*; Ecclesiæque hoc sensu quodam adscribit, quod concedo.

Facile etiam homines indocti in errorem inducuntur, & injuria malè erga quosdam exardescunt; quando opiniones, quæ jus Summarum Potestatum propugnant, Arminianismi nomine suspectæ redduntur: quasi ista opinio Arminianorum foret propria; & etiam in Synodo Dordracena condemnata. Ita etiam Synedrium in sua Admonitione inquit, meas opiniones *inter errores Socinianorum, Erastianorum, Papistarum, aliorumque heterodoxorum esse referendas*. Quasi controversia nostra foret de præcipuo quodam fidei capite, quod inter dictos heterodoxos ac me controversum est. Nullus istorum heterodoxorum adeo devius fuit, ut nihil integri in eorum religione reperiatur.

Verum quid fieri potest, quod majus damnum Summis Potestatibus crearet: quam si libri, qui jus Reip. Rectorum tuentur, supprimantur; Auctoresque eorum invisis agendi modis raperentur in odium: ac permittatur Pastoribus, ut quotidie in scriptis ac concionibus ea doceant, quæ auctoritatem, jus, potestatemque Summarum Potestatum in magni momenti rebus imminuunt. Quemadmodum ejusce rei in Apologia mea exemplum commemoravi. Quare arbitror Reip. Rectores non eousque decepturum iri, ut ad illorum immodestiam, qui contra ipsorum legitimam potestatem ac auctoritatem singulis diebus scribunt ac concionantur, conniveant: patiantur autem ut alii, qui ipsorum jura defendunt, tam inclementer habeantur.

Accedo jam ad secundam Venerandi Synedrii positionem: *Quod, nempe, doceam, Imperium, aut pœnam Ecclesiasticam non dari: quodque omne Ecclesiasticum Regimen Magistratibus assignem.* Ad hæc Synedrium insuper in sua Admonitione dicit, hasce suas positiones propemodum ipsissima mea esse verba. Verum, primo, multum adhuc differt, propriis meis verbis, vel *propemodum* propriis meis verbis uti. Non sufficit etiam verba alicujus Scripti usurpare, ut inde sensum ac opinionem Auctoris demonstres: verum etiam præcedentia sequentiaque verba conjungenda sunt, quæ ad

ex-

explanationem sensus Scriptoris momentum habere: ac ante omnia ex toto libro de opinione Auctoris judicandum est. Quum hoc non sit, ut quis loca tantum quaedam excerpta, ut iis Auctoris sensum exprimat: nullus liber, etiam ab insigni sanctitate commendatus, est, quin ex illo per excerpta aliqua sententia possit elici, quae profana, quin immo blasphema sit. In S. Pagina habetur: *Faciamus malum, ut inde eveniat bonum:* &, *edamus ac bibamus, cras moriemur.* Verum ex hisce verbis velle concludere, Apostolum hoc docere, horrendum foret.

Agnosco me quandam Ecclesiastici *Regiminis* ac poenae speciem negare; nempe quod *conscientiis imperet:* at illud imperium Pastoribus eripiens ideo Magistratibus non adscribo, quum solius Dei sit. Si Synedrium veram thesi meae vellet opponere antithesin, probandum ipsi foret, *Imperium Ecclesiasticum* in conscientias dari, quodque à Deo immediate institutum est. At Synedrium ab hoc, si sapiet, sibi cavebit.

Quod attinet ad *ministerialem administrationem* Ecclesiasticorum Officiorum circa atque ad informationem conscientiarum, istam ubique concedo: ac si administrationem illam *Regimen* libeat appellare, fiat. Verum hic loquendi modus valde improprius est; ita ut non sit usurpandus: quique tamen eo uti volunt, ostendunt se valde confusos conceptus ea de re habere: & quod hierarchiam Papalem in conscientias humanas, quae in Papatu obtinet, sibi non vindicantes, tamen umbram ejus ac speciem volunt amplecti.

Gratum porro mihi, Venerandum Synedrium agnoscere, quod alio sensu ecclesiasticum regimen poenamque admittat: nimirum quod circa Divinas leges versatur; ac juxta Dei Christique leges institui debet. Verum quum hoc sit *proprium, atque proprie dictum imperium:* ac *quod tamen nullum jus habet in conscientias:* (verum enim imperium nunquam potestate caret imperandi, legesque condendi) illud civile appello: atque idcirco statuo, illud imperium (non dico leges illius imperii) originem suam ex iisdem originibus ducere, ex quibus civilis potestas profluit.

Ac quum Synedrium inquit, Reformatas Ecclesias Theologosque credere Ecclesiasticum regimen ex institutione Christi oriri, atque ex usu clavium Regni coelestis, quas Dominus Deus Doctoribus ac Ducibus Ecclesiae dedit; longe à controversia discedit. Etiam probandum ipsis erat, Reformatas Ecclesias Theologosque hoc de imperio intelligere; non autem de *imperii* objecto. Praeterquam quod negem, communem Ecclesiarum opinionem esse, Christum claves regni coelestis Doctoribus ac Ducibus Ecclesiarum dedisse. Multi Reformati Doctores censent Christum *Ecclesiae* illas dedisse: doctoresque eas ab Ecclesia accipere, ipsiusque nomine administrare. Etiam in Apologia mea demonstravi Genevae & in Palatinatu politicos qua politicos cum Ecclesiasticis in unum collegium coalitos atque consociatos, etiam excommunicare.

Leges, juxta quas regimen illud administrandum est, à Christo descendere, concedimus. Verum nusquam Catechismus aut Confessio docent, imperium proprie sumtum, nec quod in conscientias vim suam exerit, & quod nos in gubernatione Ecclesiae & aedificatione conscientiae fidelium obtinere debere agnoscimus, immediate ex Christi institutione ortum esse; non autem ex imperio civili.

Libenter alioquin concedo, ministerialem clavium administrationem, in docendo ac declarando, alicujus doctrinam aut vitam ejusmodi esse, ut pastor illum non possit habere pro tali, qui regni coelestis particeps sit, Pastorum per voca-

tionem ad illud ministerium à Christo constitutum, propriam esse. Verum in eo *jure clavium* nullam potestatem imperandi aut regendi agnosco: quia nulli mortalium imperium in conscientias datum est: eoque sensu dico; *cum Ecclesia qua ecclesia, id est, in spirituali suo statu considerata, imperium, legum lationem, remunerationem ac pœnam, non consistere.* Non autem, quod omne Ecclesiæ imperium eripiam. Imperium enim ex fœdere profluens agnosco.

Hic iterum, Nob. Ampl. Viri, si placeat animadvertere, denuo nihil directo contra meam thesin opponi: ac audeo dicere, totam disputationem de tribus prioribus positionibus à Synedrio in Libello supplici, ac præsertim in Admonitione sua contra me susceptis, nihil aliud esse, quam continuum *sophisma*, semper verbis meis alium sensum tribuens; atque in specie aliquid mihi objiciens, quod revera non facit elenchum.

Nihilominus Synedrium inquit, memet ipsum fateri, me à communi Confessione recedere, quia in Apologia mea dico: *ergo confiteor, quod Ecclesiasticum regimen non appellem spirituale imperium, ut verba Confessionis sonant:* & quoniam in Apologia mea dixeram; *me à verbis quidem, non autem à sententia Confessionis deflectere*: Synedrium iam probare conatur, me & à sensu, & à verbis Confessionis deviare; quod Ecclesiæ Regimen *spirituale* nolim appellare.

Sed hæ rursus nihil aliud sunt (salva Synedrii reverentia hoc esto dictum) quam meræ cavillationes ac sophismata: nec Synedrium directo meis thesibus aliquid opponit. Expresse enim in *Apologia mea* dico *Pag.* 500. Ecclesiam *regendam esse secundum naturam Christianæ Religionis, quæ ex cœlo; non autem ex imperio civili descendit. Pag.* 501. *Ecclesiam secundum Divinas leges gubernandam esse.* Verum statuo eas per Ecclesiam, hoc est per fideles nullo special fœdere junctos in Ecclesiam induci: nec in praxin posse deduci per formam veri imperii; ita ut per potestatem cogentem obedientia istarum legum à Membris Ecclesiæ posset exigi. Alioquin concedo, in Ecclesia ministerium esse institutum, ad per institutiones, admonitiones, promissiones ac minas, ex Verbo Dei petitas, adducendum homines ad obedientiam Divinis legibus præceptisque debitam. Ac in eo jus utriusque clavis consistit, quas Ecclesiæ non eripio.

Atque arbitror me majori cum ratione Ecclesiæ regimen nominare *civile*, quod forma ejus *civilis* sit: quam Synedrium, quod *spirituale* illud appellat: quia scilicet objectum, circa quod *civile* istud *regimen* occupatur, leges sint à Deo & Christo constitutæ. Nam quum de Ecclesiæ imperio disputetur: res illa à forma; non autem à materia denominanda est. Plura hisce non attexam, quia in prima Apologia quam latissime ea de re actum est.

Præterquam quod praxis ususque totius terrarum orbis à me stet, qui imperium nihilominus civile vocat, licet circa res Divinas versetur. Verbi gratia: quum Magistratus lege, secundum Scripturam, blasphemiam, Diei Dominicæ profanationem, ac doctrinam heterodoxarum opinionum prohibet: hoc certe civile factum, & jussum nominatur.

Nunc Synedrio probandum erat, horum, qui Confessionem conscripserunt, eam opinionem fuisse, ut Ecclesiasticum regimen vocent *spiritualem politiam*, ob formam regiminis; non autem propter materiam, circa quam illa versatur: veluti in *Apologia mea* declaro hoc me sentire.

Verum etiam esse posset, Auctores confessionis Ecclesiæ, Imperium illud *spiritualem politiam* appellare, *ministerialis administrationis* ratione habita, quæ vere spiritualis est: verum sicuti administratio illa spiritualis est; ita etiam omni po-

poteſtate caret : ac propterea, quum proprie loqui volumus, nihil omnino cum vero imperio commune habet. Ac ſic tum vox *politiæ* in Confeſſione improprie uſurpatur.

Utut ſit, fieri non poteſt, ut imperium aliquod politicum ſit ſine poteſtate *ferendi leges*, ac ſine iis, quæ inſeparabiliter cum illa conjuncta ſunt. Itaque verba illa *ſpiritualis politia* improprie ſumuntur; etiam ex opinione Synedrii, quod in imperio ſuo (quomodo id appellat) vim *condendi leges* non novit: quodque ideo cenſet, vocem *politiæ*, quæ in Confeſſione habetur, improprie uſurpari. Ac ſic etiam Synedrium priorem ſignificationem verborum Confeſſionis non admittit.

Verum Synedrium (ut brevis ſim) exigit à me, *ut declarem me, an de regimine Eccleſiaſtico, poteſtate, diſciplina, uſuque utriuſque clavis regni cœleſtis, cum communibus Eccleſiis ac Theologis idem ſentiam.*

Sed hic venerandum Synedrium iterum mutat ſtatum quæſtionis: quam Synedrio incumbat probare; in dicto meo Tractatu, aut Apologia aliquid poſitum eſſe, quod cum Confeſſione vel *Catechiſmo* pugnet: non autem novis interrogationibus hoc ex me expiſcari, quum me jam in anteceſſum maximorum errorum reum pronunciarit. Hoc ipſo ...ſtendunt aquam ſibi hærere, & perſo... accuſatorum depoſitis, percunctato... vice eos fungi.

Deinde, aperte profiteor, me circa ...memoratas quæſtiones cum Confeſſione, ...techiſmoque ſentire.

...tque quod ad *communem* Theologorum ...ionem attinet, ut declarem me, an ...ipſis in controverſis capitibus con...tiam: primo dico me nullo meo me...otari, aut cenſuræ aut pœnæ ſive ...ſiaſticæ ſive civili ſubjici, etiam ſi ...mmuni Theologorum opinione diſ...em in rebus, quæ in Confeſſione ac Catechiſmo noſtro non ſunt deciſæ.

Deinde, æquum fuiſſet, ut Venerandum Synedrium prius ſententiam ſuam de notis capitibus accurate ac aperte verbis, non ſenſu vacuis, propoſuiſſet; atque tum probaſſet, ſuam opinionem cum communi noſtrorum Theologorum ſententia convenire: & tunc per aliquam æquitatis ſpeciem à me petere potuiſſent declarationem, utrum conſpirarem in eundem cum illo ſenſum ſuper capitibus, de quibus lis eſt. Quod numquam facturi ſunt. Cenſeo enim Theologos noſtros circa eam rem non ulterius convenire, niſi quatenus verba noſtræ Confeſſionis ferunt. Nec ulterius ipſorum opinioni adſtringor.

Quantum ad tertiam Synedrii theſin: *iſtum, nempe, agendi modum, quo fidei quædam capita conſcribuntur, ac deinde ad Eccleſias mittuntur, ut Membris ſint pro fidei confeſſione, ad nos ex capitali Pontificiorum errore tranſiiſſe*: perſeverat, vere ex Libro meo adductum eſſe, eo ſenſu, quaſi docerem: *conſcriptionem Confeſſionum (ut in Cœtu fidelium pro declaratione fidei Eccleſiæ ſint, quamque illi, qui Eccleſiæ adſcribuntur, ſuſcipiunt) per maximum Papatus erratum ad nos manaſſe*: & probare conantur, me in Apologia mea veritatem ſuæ affirmationis ex Tractatu meo, ut præ ſe ferunt, excerptæ, hiſce meis theſibus confirmare. *Statuo à nullis Synodis, Claſſibus, aut Synedriis ullos fidei articulos per formam confeſſionis compoſitos, ut legem, canonem, aut exemplum ad Membra mitti poſſe; cui Membra vi iſtorum decretorum & deciſionum ſe ſubjicere debeant: & ni pareant, pœnam perferre, quam Eccleſiaſtica concilia, quæ ejuſmodi jus ſibi arrogant, adverſus recuſantes conſtituerunt.* Qui verba hæc confirmant, me *confeſſiones*, ut declarationes fidei *Eccleſiarum*, rejicere: quum tamen tam evidenter hic dicam, me confeſſiones à Synodis, Claſſibus, aut Eccleſiis conditas reprobare, atque Eccleſiis propoſitas

sitas, *ut ipsis pro lege & regula sint fidei. Quoniam à Deo nulla potestas in terris constituta est, quæ ulli homini leges possit præscribere, quibus conscientia devincta sit.* Si placeat Vobis, Nob. Ampl. Viri, consulite *Pag.* 507. *Apologiæ meæ*, atque Excerpta illud confirmantia; ac Vos, Nob. Ampl. Viri, comperietis, me illic apertissime loqui de *Confessionibus*, atque *decretis* alicujus Synodi, consideratis pro *legibus*, qui *conscientiam ligent*; meque eas eo sensu rejicere: quod etiam Synedrium facit. Simulque intelligetis, Synedrium non posse excusari, aut à maxima negligentia, aut in hoc negotio non debita fide versari.

Verum ad rem revertamur. Synedrium rursus statum controversiæ mutans, asseverat: *Synodis licere decisiones ex Verbo Dei petitas Ecclesiæ præscribere: nec ulli ex cœtu licitum esse illas reprobare, nisi persuasus sit, eas S. Scripturæ adversari.* An unquam hac de re in Libello supplici Synedrii dictum est? Aut an in Tractatu meo, vel *Apologia* pro, aut contra hanc opinionem aliquid disputatum est? Et qua æquitatis specie casus tamen ita proponi potest atque immutari, quasi hoc caput controversum foret? Assevero Synodos nullas posse facere decisiones, quibus conscientia obligetur. Synedrium hoc etiam concedit. Sed inquit, nemini licere à decisionibus Synodorum, quæ Verbo Dei nituntur (quæ hic diverticula & flexiones Synedrii) recedere. Quid hoc ad quæstionem? huic doctrinæ etiam assentio: aut alioqui asseverandum mihi esset, mihi licere Sacræ Scripturæ dictatis non obedire.

Quod venerandum Synedrium hic iterum declarationem à me exigat, *de potestate obligationeque decisionum Synodorum; ac inprimis Synodi Dordracenæ* 1619. Paratus sum hoc apertissime ac sincere facere, quum Synedrium suam ac communem Theologorum opinionem ante proposuerit, ut aliquis, qui nuda sibi verba non finit obtrudi, inde certi quid constituere possit. Verum animadverto ex positionibus illis, quas Synedrium in hac Admonitione circa quæstionem hanc facit, ipsos iterum verbis ambiguis usuros, & quibus nihil *solidi*, in quo vestigium stabile ponere liceat, insit, & conceptus formaturos, qui frontibus adversis contrarii erunt.

Quid hoc significat, *penes decreta atque decisiones Synodorum in rebus fidei vinculum & obligationem esse respectu Membrorum, quæ Synodis subjecta sunt: ac Synodos istas decisiones, ex Verbo Dei desumtas, & cum eo convenientes, tam Pastoribus, quam privatis Membris, quæ Synodis illis subsint, posse præscribere atque injungere; ac Membra teneri eas admittere, quum opinantur S. Scripturæ non adversari?* Hoc certe tantundem est, ac si dicas, Membris incumbere decreta ista suscipere, cum ipsa membra, non autem, quia alius judicant, ea cum Verbo Dei convenire.

Hæc certe magna obligatio est *à Synodis profluens*, cum nullus ea teneatur, quam qui privato suo judicio statuit decisiones Synodi suis sensibus de religione congruere. Etiam Synedrio dicendum & declarandum erat, quas Synodos, particulares an generales intelligeret. Ac quid illud ad rem facit, decisiones Synodorum prædicto modo obligatorias esse, *respectu Pastorum atque Membrorum, quæ illis Synodis subjiciuntur.* Si obligatio ex *fœdere* existat, & mutua conventione ac contractu cujusque Membri Pastorisque in sua Ecclesia; tum Synedrium mecum sentit. Solum *obligationem* majorem facio, ac magis adstringentem, quam Synedrium: quoniam censeo Membrum Ecclesiastici illius cœtus legibus ac canonibus (quatenus occupati sunt circa res, de quibus pacisci licet) teneri vero contractu: nec Membri esse judicare, utrum canones isti obligent ipsum, nec ne: verum judicio rectorum Ecclesiæ relictum

ctum esse: ita ut ipsi judicio eorum parendum sit; aut pœna perferenda. Vide *Pag. 22. Præfationis.* Synedrium potestatem Classium Synodorumque non eousque extendit. Statuit enim neminem constringi decretis Synodorum atque Classium se submittere, quum censet ea Verbo Dei non niti. Quamvis alibi alio omnino modo vice versa loquatur; & decisionibus Synodorum atque Classium, &c. tantam potestatem tribuat, & ipsa conscientia illis etiam devincta sit.

Sed ut præcedentia persequar: si obligatio non ex fœdere nascatur; verum ex jure clavium: tum decisiones Synodorum juxta Synedrii fundamenta, omnes obligant: ac cuncti tenentur potestatem istam in Synodis agnoscere. Atque ita discrimen inter personas, quæ Synodis obnoxiæ vel non sunt, hic locum non habet.

Etiam vellem doceri, quodnam fundamentum obligationis decisionum Synodorum sit; an auctoritas Synodorum: an verò Divina veritas, quam Membra decretis istis inesse censent? Prius cavebit sibi Synedrium aperte dicere. Posteriori posito; omnis vera obligationis potestas corruit, quam Synedrium Synodis adscribit: *ac omnia Membra se suo solum judicio obligant.* Etiam clare, Nob. Ampl. Viri, potestis cognoscere, denuo verbis illis; *potestati, obligationi, præscribere, injungere,* manifestam inesse æquivocationem. Si etenim Synedrium vocabula in propria significatione sumat, manifeste Papatum profitetur: si impropriè capiat; indicandum ipsi erat quis sensus istis vocibus subjaceret: quæ obligationis sit species, qua quis ullius non obligatur, quam quatenus alicujus privato suo judicio existimat in decretis veritatem Divinam esse, cui propter veritatem Divinam obediendum agnoscit, *non autem propter autoritatem Synodi.* Sincere coram Vobis, Nob. Ampl. Viri, attestari possum, me nescire, quid Synedrium per ejusmodi verba positionesque velit. Non credo etiam (salva ipsorum reverentia) quod ipsimet de istis conceptum aliquem habeant: postulant tamen ut me super ea re declarem.

Membra Ecclesiarum Synodos Classesque, & earum decreta decere revereri (quamdiu illæ erroribus, ac pravis affectibus, atque iniquis agendi modis, qui sæpenumero in illis dominari possunt, se ipsas ea reverentia non indignas reddunt) concedo. Verum eisdem *potestatem* quandam attribuere ferendi *leges* de religione: vel illis in spiritualibus arrogare, quod Magistratibus in secularibus competit (quibus certe potestas est *leges condendi*) quemadmodum Scotis Presbyterianis Theologis ea stat sententia; quos, ac eorum Scripta Membra nonnulla Synedrii maxime commendarunt: hoc certe longe à Confessione communique Ecclesiarum doctrina recedit.

Alioquin omnes quæstiones, in Synodo Dordracena decisas, approbo; concedoque me illis obstrictum esse: idcirco solum, quod ipsemet censeam, quod Verbo Dei nitantur: quodque me ejusmodi Ecclesiæ mea sponte adjunxerim, ubi talis doctrina docetur.

Quod ad quartam thesin attinet, *exercitationem Pontificiæ Religioni ex necessitate bona conscientia posse tolerari*; Synedrium testatur in eo mecum consentire; tantummodo adjungens, ob *magnam* necessitatem hoc licere: liceat igitur ob *magnam*, quin imo ob *maximam* necessitatem, ut hac cautione omne effugium præcidatur: cum ea tamen exceptione ac cautione, ut judicium de *magna illa necessitate* Magistratibus solummodo competat: Ecclesiasticorum autem judicium ea in re nullo modo consideretur.

Synedrium porro dicit, me statuere: *cum sermo* sit de protegenda Christiana Re-

formata Religione, quemadmodum ea in Synodo Nationali confirmata est, hoc respicere fidei articulos; non autem formam regiminis Ecclesiastici. Fateor me credere, quum de propugnanda Christiana Reformata Religione mentio fit, hoc ad fidei capita pertinere; non vero formam Imperii Ecclesiastici eo denotari. Hoc non dico mea causa: quum non putem aliquid in meo Tractatu contineri, quod Confessioni adversetur: verum id, præter alias rationes, etiam eo credere cœpi, quod videbam nec ipsum Synedrium neque in doctrina, neque in praxi articulis confessionis, qui de Regimine Ecclesiæ agunt, sese astringere: ac postea ea in opinione magis confirmatus sum, quod Professor *Voetius Parte tertia select. Disp.* aperte doceat, canones Synodorum non omnes unius esse generis; nec æque obligare: ac distinguit inter decreta, quæ *dogmata* quædam fidei continent; atque ista, quæ de regimine Ecclesiastico agunt. Etiam magnum numerum casuum & constitutionum regimen Ecclesiæ spectantium, & Confessione contentorum recenset, quæ nonnullæ Ecclesiæ rejiciunt.

In Apologia mea non dixi, Anglos Theologos absolute Confessionem nostram fidei reprobare; quod ea Ecclesiæ Pastoribusque circa gubernationem Ecclesiæ nimium tribueret: *sed quod omnes Pastores pares faciat*, *Pag*. 513. *Apologiæ*. Atque hoc etiam Synedrium in Admonitione sua facit. Quid ergo Synedrium reprehendit? An unum idemque in meo scripto malæ est notæ, in ipsorum autem bonæ.

Forsan Synedrium hoc indicat, Episcopos Angliæ, qui etiam in Synodo Dordracena comparuerunt, Articulum 31. nostræ Confessionis excepisse: non eo, quod ipsa Magistratibus non satis auctoritatis deferret: verum quia omnes Pastores æquales constitueret. At non ideo *factum* Anglorum Episcoporum allegavi; sed solum ad demonstrandum; quum Confessio, Catechismus, Ordo Ecclesiasticus, Decreta, &c. alicujus Synodi admittuntur ac subsignantur: illud non ita respicere omnes articulos, ut etiam minimis teneamur. Alioquin satis etiam constat, Anglorum Episcopos cum Synedrio non consentire, quantum ad potestatem ejusque regis in rebus Ecclesiasticis: atque ipsi agnoscunt potestatem illam Regis multo majorem esse, quam Synedrium nostris Magistratibus attribuit. Statuta Henrici Octavi, Eduardi Sexti, Reginæ Elisabethæ, ac Regis Jacobi, Reges Supremos Judices statuunt tam in Ecclesiasticis, quam in secularibus rebus. Et *Petrus Martyr* in Commentariis suis in 8 *Cap*. 1 *Sam*. tuetur, Regem Angliæ merito suscepisse titulum Capitis Ecclesiæ.

Synedrium concedit mihi, discrimen esse in Imperio atque Ordine Reformatarum Ecclesiarum: verum censet hoc me ab eorum censura immunem præstare non debere; quod longe nimis à via aberrem. In omnibus Reformatis Ecclesiis docetur (ut ajunt) *Prædicandi munus specialem ordinationem Dei esse, institutionemque Christi: ac juxta eandem solis Pastoribus jus esse Verbum Dei prædicare, atque Sacramenta administrare.* Quod me negare Synedrium ait.

Sed hoc à veritate alienum est, salva Synedrii reverentia. Notus meus Tractatus, Apologia, acimprimis Libellus meus de *Munere Pastorali*, ad quem Synedrium in conscribenda accusatione mea provocavit: quemque etiamnum ad partes vocat, cum res ita fert, omnino contrarium ostendunt. Legatur Pag. 335 & 344. dicti Tractatus.

Quod universum ministerium Ecclesiasticum, regimen, potestatem atque pœnam Ecclesiæ eripiam, eaque solis Politicis attribuam: partim hoc æquivocum est, partim longe à mea sententia abest. Partes atque ministeria Ecclesiastici regiminis

minis omnino Ecclesiæ largior, nec ipsi ne unam quidem demo: at censeo, Magistratum ad illa officia ac ministeria in publica Ecclesia nonnullos posse delegare; atque Seniores Rectoresque Ecclesiæ creare. Ita ut in tantum tota forma Ecclesiastici Regiminis integra & illibata maneat; nec hac de re majorem cum Synedrio controversiam habeam, quam circa jus *vocationis, commissionis missionisque*. De hisce vide *Pag.* 504. *Apologiæ meæ*.

Verbi Divini Præconibus etiam *ministerium Verbi relinquo; cœlum claudere & aperire*: ac idcirco jus utriusque clavis, quod *illa administratione* exercetur. Vide *Pag.* 501. *Apologiæ*. Verum in ministeriali isto officio proprie loquendo nullum *imperium* agnosco: sed tantum prædicationem Verbi Divini doctrinæque Euangelicæ, cum applicatione ad conscientiam membrorum Ecclesiæ, cum munere declarandi & aperiendi quid quisque Christianus de suo spirituali statu sentire debeat, qua spe salutis æternæ duci, quo terrore inferni angi.

Omnis controversia huc redit. Primo, quod jus aliquem ad Ecclesiastica officia delegandi Magistratibus arrogem: hoc juxta usum Nob. Pot. nostrorum ordinum: qui omnes Pastores in Agris ad Prædicandi munus *delegant*, sicut liquet ex formula delegationis: ac ubi jus Patronatus viget, Domino *electio* competit. Atque Ecclesia ad omnem illum nihil aliud confert, quam externam ceremoniam impositionis manuum, non est de essentia Muneris Prædi-

…de, *Imperium, legumlationem, punitionem, remunerationem, quatenus illa … & Judicibus competunt, Imperio* vindico: quemadmodum illa etiam … omnium Theologorum opinionum … politici Regiminis propria sunt. … uid ejus generis in Ecclesia reperitur … civile est, & ab hominis statu naturali, aut civili profectum. Ac Synedrium declarare se debebat, an censeret, verum imperium sine *potestate ferendi leges* posse consistere. Si non: nonne humanum regimen cum potestate faciendi leges politicum sit. Atque tum demum ad examen vocandum erit, an ejusmodi imperium in Ecclesia sit: ac unde id oriatur: & utrum is, qui ejus generis regimen in Ecclesia statuit, tale jus clavium amoveat, quod imperio, proprie sumpto, careat. Non dubito, quin hisce probe intellectis, omnis etiam controversia propediem sit cessatura.

In Apologia mea Synedrium provocavi, ut demonstraret mihi tandem plura, quam duo imperii genera: unum, quod conscientias regat, atque spirituale sit: alterum, quod civile sit; verseturque circa res, de quibus licet contrahere. Verum Synedrium in hac sua Admonitione, quum hoc ipsis admittendum, aut negandum erat, ejusque probatio suscipienda, declinat illud: ac concedentes Ecclesiam carere *imperio* in conscientias, quod Papistica Ecclesia sibi sumit: nec tamen imperium Ecclesiasticum (sermo mihi est de vero imperio) *politicum* regimen appellare volens, valde perverse ac improprie *ministerialibus* Ecclesiæ *officiis* (quæ *Pag.* 501. *Apologiæ* agnosco) *imperii* nomen tribuit: ac tradit contra omnem rationem, atque universam Scripturam, in *ministerio* proprie sumpto *potestatem esse*: atque Ministrum, *qua Ministrum*, atque ea in re, ubi ministrat, *pœnas ac præmia* posse distribuere.

Non ergo Ecclesiæ eripio, quod Synedrium ipsi dat, nempe ministerialia officia: ac do Magistratibus, quod Synedrium arbitratur in Ecclesia non reperiri, nimirum *verum regimen* Ecclesiæ, cum potestate condendi leges conjunctum: sine qua nullum verum imperium existit. Ac hoc ex *naturali* atque civili jure oriri assevero, circa Divinas leges occupato, juxta quas imperium illud gubernandum est.

Ergo nequeo, ex opinione quam Synedrium de regimine Ecclesiæ habet, Ecclesiæ *subtrahere*, quod Synedrium arbitratur ad Ecclesiam, neque ad ejus Rectores *pertinere*. Ita ut conspiciamus, hanc iterum meram esse Synedrii cavillationem: ipsosque doctrinam meam ac theses directo non oppugnare.

Requiro ut legislativa potestas in Ecclesia sit, quæ ex fœdere Membrorum oriatur; eamque civilem esse affirmo. Synedrium negat potestatem ferendi leges, qua Ecclesia *in conscientias humanas imperium exercet*: illam etiam rejicio. Non admitto aliud Ecclesiæ imperium, (verum nempe) quam quod ex fœdere descendat. Synedrium *ministeriale regimen* statuit, quod proxime à Deo existat: sed verbum *imperii* improprie sumit; nec censet imperium, quod ex fœdere nascitur, immediate à Deo descendere: Synedrium enim illud imperium in Ecclesia non agnoscit. Quæ oppositio est igitur inter ipsorum measque theses circa originem ac naturam unius ejusdemque rei quoad speciem & formam extrinsecam, sed quam diversimode sumimus.

Verum nihil est, quod Synedrium minus possit ferre, quam quod in Tractatu meo de *Pastorali Munere* afferam, *Ecclesiam non solum in imperio seculari esse: verum etiam esse societatem civilem, Pag.* 359. & 363. Revera sunt mea verba: sed illic ago de Ecclesia *publica*: atque hæc sententia adeo vera est, ut aut Politicis Rectoribus, qua talibus, jus sit adimendum curandi per civilem suam potestatem legesque, ut ex præcepto Dei, Verboque societas quædam, quæ ob propriam ac specialem formam, quam à Deo Christoque habet, *Ecclesiastica* nominatur, erigatur: (quod Membrum aliquod Synedrii in suggesto palam ausum est docere) aut concedendum, me eodem jure Ecclesiam etiam appellare *societatem civilem*: quo in *Corpore juris*, & in Statutis alicujus Civitatis omnes leges de rebus Divinis, juxtaque Dei Verbum constitutis (veluti v. gr. sunt leges connubiales, de celebrando Sabbatho, edictum D. D. Ordinum Generalium, quo mandant, ne alia doctrina in Ecclesiis fœderatarum Provinciarum, associatarumque Regionum doceatur, quam quæ in Synodo Dordracena approbata est) *civiles leges* vocantur.

Quemadmodum etiam universum imperium, *quo Divinæ istæ constitutiones in* Republica vim naturamque legis acquirunt, & in usum deducuntur, civile regimen dicitur. Nam qui solum principia naturæ civilis imperii novit, is probe scit, legem Dei non esse legem civilem, qua cives ut cives tenentur, antequam Magistratus eam legis vim habere voluit in sua civitate.

Porro, quum pater magnæ atque numerosæ familiæ parens officio suo, *ut pa*
terfamilias, operam dat, ut ex Dei Chri
stique placito domestici sui boni Chr
stiani fiant; atque procurat, ut Doct
rem habeant, qui domi ejus offici
suum exerceat; ac ut inter domesti
suos omnia religiosa & pia opera vige
quæ Christus jubet in Christiana Soci
te fieri: an non omnia ea, quæ ex
illa ac patria potestate descendunt, d
stica sunt? Num domestici isti, q
Paterfamilias muneris & officii ca
quatenus est Paterfamilias, illa med
peditare debet, quibus ii domesti
mam Ecclesiæ accipiant, pars f
sunt. Nunquam enim mihi in n
venit docere, illud, quod Eccl
trinsecum atque intestinum est, c
cum esse, vel ex paterno jure d
re: non magis hoc mihi in
venit, Christianam Religionem
ternam Ecclesiarum administrat
gesque spirituales, secundum
clesia regi debet, ex regimine
fluere. Sed non ideo Eccle
corpus esse politicum, parsqu

quanquam secundum leges à Christo præscriptas regenda sit.

Licet enim Magistratibus per se prædicare, atque S. Sacramenta administrare vetitum sit: tamen officium atque jus est eorum curare, ut Verbum Dei pure prædicetur, & S. Sacramenta pure ac ex præscripto Divino administrentur juxta articulum 36. nostræ Confessionis: atque res illa non ideo minus est regiminis politici, quod per alios sit expedienda ad normam legum cultus revelati. Magistratus enim Christiana mutua officia, quæ maritus uxorque qualitate ea invicem debent, per sese exequi non potest: attamen politicæ administrationis pars est, operam dare, ut Divinæ leges circa conjugium observentur, ac ut caput Imperii de eo leges ac præscripta condere.

Quantum ad quintam positionem, *Cruces, nempe, in sepulchris erigere; ac signo crucis aliquid benedicere, non esse superstitionem.* Hæc quidem mea sunt verba. Sed Synedrium non meminit reliqua verba, quæ opinionem meam latius explicant, ac in *Apologia mea*, Pag. 518. & 519. allegata habentur, eis adjungere, *quo* me refero.

Iterum mihi indicandum est, quo pa[illegible] Synedrium (salva ipsorum reveren[illegible]) hic non ea agat modestia, quam cen[illegible] [illegible]o eos decere. Thesis hæc erat, an [illegible]usdam *symbolis* uti: per signum, ver[illegible]ratia, crucis quippiam benedicere, [illegible] superstitio foret? Non autem an [illegible]tum per circumstantias & abusum [illegible]erstitionem converti possit? In [illegible]nim *Tractatu* doceo, vide *Pag.* 518. [illegible]ogiæ (ubi verba Tractatus mei con[illegible]e citata sunt) usum, signo nem[illegible]is rem quandam benedicere jam [illegible]tu per superstitionem fieri. Ita [illegible]drium hic iterum ab accusatione [illegible]at.

[illegible]ium non audet asseverare si[illegible]cis in actu aliquo religioso usur[illegible] se malum esse: at hoc ipsi affir-

mandum erat, si elenchum facere vellet: verum jam cum superstitione fieri dicit, ac notam esse Papismi. Idem etiam assero, atque ita omnia limito, ut nullus Reformatorum Christianorum majore cautione in ea re posset insistere: quemadmodum etiam Synedrium nihil in iis reprehendit. Tantum inquit, cautiones meas, positiones meas non liberare ab errore & offensione. Verum Synedrio ergo indicandum erat, quid vitii continerent: at præterit hoc; quod aqua ipsi hæreat: ac nihilominus inquit theses istas offensione non carere.

Quod porro Synedrium ad excusationem modi agendi, ac condemnationis Libri mei, me inaudito, afferat, *nunquam judicium* aliquod de persona mea susceptum esse *aut habitum, verum tantum enumerationem factam positionum mearum, quas culpandas, & cum offensione plurium publici juris factas Synedrium existimat.* Hæc jocosa magis, quam seria videntur. Quis ejusmodi excusationem pro legitima admittere poterit? Quid! an non de me sententia fertur, quum judicium pronuntiatur de libro, cujus Auctorem titulo libri, & inscriptione nominis me profiteor? Eodem pacto posset dici, non etiam de scelesto vel fure sententiam ferri, qui furti damnatur: verum tantummodo judicium de furto ejus cum probationibus eo spectantibus, orbi terrarum manifestari, & cœlo terraque ostendi.

Quibus muneribus aliis poterat Synedrium defungi, & quas alias sibi vindicare partes, ut dux & auctor sententiæ alicujus erga me (qui ipsorum Ecclesiæ membrum non sum) latæ merito vocari possit? Si Liber meus ab alio foret conscriptus; atque disputaretur, an paradoxæ ejusmodi theses, quales Synedrium mihi tribuit, illic invenirentur: liber posset condemnari, ac etiam theses, me tamen eo non condemnato. At nunc aliter res sese habet. Quoniam enim me Auctorem esse memorati Tractatus publicè

blicè præ me fero, quum Synedrium præsupponat, heterodoxas positiones in Libello suo Supplici exhibitas, eo in Libro reperiri: certe de persona mea sententiam invisam tulisse necesse est. Quin immo credo, si persona mea sententiæ ipsorum de Tractatu meo implicita non fuisset, & non ita cum eo conjuncta ut illud judicium præcipue in me non redundare debuerit, eos nunquam animum inducturos fuisse censuram illius libri aggredi.

Puto ergo me demonstrasse, Venerandum Synedrium tam parum probasse in *Admonitione* sua æquitatem Ecclesiasticæ suæ condemnationis ac criminationis Vobis, Nob. Ampl. Viri, exhibitæ: quam eam primo in Libello suo Supplici Vobis, Nob. Ampl. Viri, demonstrare potuit & probare. Non censeo me quippiam præteriisse, quod refutatione aliqua indigebat. Velim etiam ut Synedrium itidem ad omnia illa, quæ à me ad causam pertinentia in Apologia mea allata sunt, respondisset. Verum inter alia multa, quibus nihil reposuit, omnino silet de cunctis iis, quæ ipsis *retorquendo crimen* objeceram, de multiplici usu in factis, doctrina, concionibus ac scriptis Synedrii, aut Membrorum ejus contra Confessionem nostram, & communem Ecclesiarum Theologorumque opinionem: atque peculiariter de concione illius Pastoris, qui tam expresse Christianis Magistratibus omne regimen circa religionem eripit: ac nihil amplius illis relinquebat, nisi ut, *qua Christiani* subjectis suis, data occasione, & respectu officii privati Christiani, nonnihil de Christiana Religione proponere deberent; veluti præceptor, aut artifex discipulum suum vel novitium in arte, scientiam sive opificium docere debet, quod in se recepit: verum qua Christianus tenetur, occasione nata, & si casus ita ferat, excitare ipsum ad virtutem. Quis ferat Magistratum Christianum cum privato Christiano in memorato casu componi: & Magistratus & privati Christiani officia & jura in eo casu paria facere, est talia docere in quibus omnes, qui Christiani Magistratus potestatem circa Sacra juxta Confessionem Reformatarum Ecclesiarum cognoscunt, obstupescere debent.

Sic etiam doctrina D. *Gentmanni*, Cœnam posse ei dari, quem Pastor non credit constitutum esse in statu gratiæ; ejusmodi est naturæ, mea opinione, ut adversetur doctrinæ nostrarum Ecclesiarum circa hoc Sacramentum: ac universum ministerium Pastoris circa illud evertat.

Synedrium dicit, *se ea prætermittere, tanquam nihil ad præcedens suum monitum pertinentia: aut quæ tantum iram excitarent, vel vindictam aut acerbitatem prode-*
rent: scitum est conferre silentii causa
in hujusmodi casus, cum quid responde
non habeas. An non etiam ad superi
rem ipsorum Libellum Supplicem s
ctat, objectiones diluere, à Synedrii
ctrina factisque desumptas contra C
fessionem atque communem Theol
rum sententiam; illud nemo conc
qui noverit eos, qui sub eodem im
ac legibus vivant, etiam pariter
dum leges istas judicandos esse.
dius adhuc, si quis facta sua & doct
quæ cum Confessione ac ordine E
stico pugnant, Religionis & pie
mine venditat. Quemadmodun
abolendis Festis asseritur: & e
contrariæ sunt opinionis; ac d
praxinque nostrorum Theolo
Synodo Dordracena cong
tuentur, palam in Cathedra c
ria *bestialis stupiditatis* accusant
men doctrinam adversam, v
ferunt, Confessioni ac bono
vibus criminationibus persec
si dissolutionem *boni ordinis*
importantem: cujus dicunt
esse commissam. In hos op
ret illud ... *Quis custodiet ip*

Si Synedrium offensionem & vindictæ suspicionem effugere voluisset, in initio majori moderatione uti debuisset. Si vel obiter indicatum fuisset, theses quasdam in Tractatu meo reperiri, quæ ipsis *offensionem periculumque* videbantur *allaturæ*: nunquam me difficilem præbuissem in offensionibus ac periculis, quæ Synedrium positionibus istis inesse putabat, tollendis. Et quoniam jam sex hebdomadæ exierant, quod liber meus in lucem prodiisset, priusquam in ullo cœtu Ecclesiastico de eo aliquid esset deliberatum. Atque in Classe quadam casu solum in manus incideret, atque hoc etiamnum falsa hypothesi, *quasi censerem, Pontificiis libertatem Religionis esse concedendam*, non necesse erat ita properare: verum via & ratio tentari potuit, ut cum minori famæ meæ læsione scandalum seductioque, si per Tractatum meum metuenda forent, sisterentur. Eo magis, quod in eadem urbe habitem: atque Membris Synedrii, præsertim Pastoribus conveniendi me facultas erat; ac quibuscum revera de Tractatu meo fide inter amicos usitata collocutus sum: verum qui ad illa tacuerunt.

Sed nunc tanta cum festinatione egerunt, ut, re die Lunæ prima vice proposita, illico decretum fieret excerpta ex Libro meo extrahendi: & insuper nonnullos delegarent, quorum quilibet par-em Tractatus mei legeret. Die Vene-is proxime sequente non solum cum ex-ptis parati fuerunt: verum insuper Li-llus Supplex etiam conscriptus fuit, i die Lunæ proxime sequente exhibe-tur. Nunquam animum inducam, hoc -sum ex consideratione officii amoris-erga veritatem in illis Auctoribus elli Supplicis natum esse.

Nob. Ampl. Viri, qui statum obis, -lesiæ ac imperii politici vestræ urbis -gnoratis, notum est, quod abhinc -t annos scopus acerbi zeli nonnul-Membrorum Synedrii fuerim, quo jacula sua destinarent: ac quo pacto me semper, opiniones meas hæreses & errores appellando, ac velut Ecclesiæ hostem describendo, inter cives meos suspectum reddere studuerint, eoque personam meam ac fortunas lædere. Sed Deo gratia (in Cujus nomine, & ad Cujus gloriam bonam causam pro ingenioli mei modulo juvi) quod etiamnum salvus sim, ac infra me conspiciam illos, qui me perditum volunt.

Itaque præsentem agendi modum non aliter considero, quam fructus exigui amoris quorundam Membrorum Synedrii erga me. Qui non crevit, postquam aliquot decreta & jussa Senatus ad Synedrium missa sunt, ut nonnulla ejus Membra modum in sermonibus suis tenere discerent.

Non dubito etiam, quin Synedrium conetur hoc agendi modo tantum pavoris metusque mihi atque reliquis omnibus incutere, ut in posterum nulli animus futurus sit aliquid aggredi, quo se in Synedrii offensionem incurrere posse suspicetur. Ac si hoc ipsis ex voto successerit, in posterum multo majora molientur.

Verum est, Synedrium in Admonitione sua valde protestari contra ea, quæ in Apologia mea dixi. *Summopere verendum esse, spiritum moderationis justitiæque inter Auctores exhibiti Libelli Supplicis aut Admoniti non præsedisse: atque coram Deo testatur nullam perversam animi libidinem ipsos ad dictum procedendi modum impulisse.*

Esto, Synedrium nihil facere contra conscientiæ dictamen: verum non possum mihi persuadere, debitam ipsos curam adhibuisse, ad (accingentes se ad examinandum ac judicandum de meo Tractatu) animum liberandum ab omnibus præjudiciis pravisque passionibus, quibus acies mentis obtusa, veritatem alicujus rei perspicere nequit. Sub ejusmodi protestationibus maximum fit malum. At-

 que

que omnes hæreles perlecutionesque hac veste in theatro, sub specie Religionis, conspiciendas se præbent. Ac ideo studium ejusmodi Theologorum mihi semper maxime suspectum est; qui in omni vita, scriptis, atque concionibus nihil aliud, quam perpetuam accusationem contra fidei suæ consortes faciunt, fratrum accusatores existunt, & cuncta exaggerant ac suspicionibus onerant.

Satis etiam Vobis, Nob. Ampl. Viri, notum est, quam acria partium studia in Collegio Synedrii abhinc aliquot annos viguerint; quæque à Synedrio velut flamma omnia obvia obiens, ad Cœtum fidelium grassando etiam transierunt. Atque hæc omnia etiam nomine zeli ac curæ pro Religione velarunt. Et ille zelus sub ista persona toties in Theatro comparuit, ut nemo his amplius decipiatur.

Quod Venerandum Synedrium, ad clausulam veniens, dicat ea, quæ in Libello Supplici & Admonitione facta sunt, habenda esse, ut facta, ad doctrinam atque ordinem Ecclesiasticum à violatione defendendam: nullo modo autem ad imminutionem auctoritatis & potestatis Reip. Rectorum, aut ad jus ipsorum invadendum, ac falcem in eorum messem mittendam: cum sint contenti illis, quæ formulæ concordiæ, Confessio, Catechismus, atque ordo Ecclesiasticus concedunt Ecclesiæ, personisque Ecclesiasticis: Cæterum certi pacem & concordiam Vobiscum, Nob. Ampl. Viri, colere. Atque ipsos quidem optasse, ne per editam, ac ad eos missam Apologiam, non necessariam causam dedissem, ut ad se purgandum, ac ad Vos, Ampl. Viri, informandos, atque de tota edocendos, Vobis ipsorum Admonitionem exhiberent. Arbitrantes judicium omnium Ecclesiasticorum conventuum, hujus atque aliarum Provinciarum, concordaturum cum sententia Synedrii. Ac porro à Vobis, Nob. Ampl. Viri, bonum quoddam ac salutare decretum exspectant, quod tendat ad Dei gloriam, conservationem puritatis doctrinæ, ac confirmati ordinis, & ædificationem fidelium. Ac porro consueto more sanctus ordo Vobis, Nob. & Ampl. Viri, benedictionem impartit.

Nequeo hæc ita silentio præterire, sine ulla examinatione ac consideratione super hoc epilogo Admonitionis. Quodnam ipsorum sit officium circa curam pro *doctrinæ puritate & bono ordine*, de eo superius actum est. Hoc factum ad Reip. Rectorum contemptum non tendere nemo concedet, cui Imperii Majestas curæ sit.

Synedrium vilissimum ex ipsorum grege majori reverentia tractasset, quam me jam tractat; cui honor contigit Membrum esse Vestri, Nob. Ampl. Viri, Collegii (hoc dico quia Vobis, Nob. Ampl. Viri, factiones ac dissidia, atque acerbi agendi modi inde orti noti sunt.) Quæ legationes, quæ cura, quod studium non adhibetur, ut fama eorum, quos favore prosequuntur, illæsa tandem conservetur? Ad peregrinum quendam, eundemque impostorem, ac merum hypocritam, plus vice simplici nonnulli mediatores mittuntur: licet Synedrii Deputatos, perque ipsos universum Collegium æquivocationibus sæpius eluserat. Quid no excusant, atque ad quæ in suis non conn vent, quin immo quæ non tuentur; im sanctis operibus accensent, quæ probra scelera ab æquis rerum æstimatoribus tantur: viros inhonestos, fallaces, non lum protegunt; verum omnes suos cc tus eo conferunt, ut honor ipsorum fa tectus maneat. Illis, qui pessime aud ob enormia flagitia; aliis, qui tam v mentibus onerantur suspicionibus, ut maximum vulgo scandalum toti fide cœtui datum sit, nullum exhibent tium, imo eorum patrocinium su unt: nec illa magis ad animum revc quam si nullius malæ famæ istoru minum auditiuncula aspersi fuissent

Synedrium curat vel minimum de eo inquirere. Quæ in concionibus, scriptis actionibusque multorum ex ipsorum collegio, cum magno scandalo & dolore piorum, & cum Rectorum Reip. contumelia facta sint, Vobis, Nob. Ampl. Viri, satis notum est. An non concionator quidam publice in cathedra, Nob. Rectoribus audientibus, falso ausus est dicere, in vestra urbe *publice tolerari cœtum & Ecclesiam Socinianorum.*

Non specialem porro horum enumerationem faciam; partim, quod multi è Vestro, Nob. Ampl. Viri, Collegio ista etiamnum in recenti habeant memoria: partim etiam ne prolixus sim.

Verum quum Synedrium occasionem aliquam sibi jam putabant natam, ac simul tempus maturum esse irruendi tandem in me, in quem tamdiu aliquid erant machinati, & dentes acuerant, tanta cum acerbitate rem tractat, ut, sicut ex omnibus circumstantiis patet, non tam correctionem & inhibitionem erroris, aut vindicationem Ecclesiæ à scandalo meditentur, quam tale pondus addere suis monitis, ut etiam pernicies & fortunarum eversio una illud sequantur.

Et quid, an non ad contemptum diminutionemque auctoritatis Reip. Rectorum vergit, quum illi, qui pro auctoritate ac dignitate Magistratuum puгnant, tam duriter tractantur: ut inde manifestum sit Synedrium maxima hac ...atione huic rei operam dare, ut reli... omnibus tantum terroris injicere co...tur, ut cunctis posthac animus oppo...di se ipsorum dictatis desit? Et ut ...tra illis adulando, palpando, & am...ndo animum adderent, qui Vestram, Ampl. Viri, potestatem quam ar...mis limitibus circumscribunt.

...uod Synedrium dicat, se *contentum esse ...qua Formulæ concordiæ, Confessio,* ...is tribuunt: hoc parum cum ipso... doctrina factisque convenit. An ...lio ipsis tam multum in rebus Ecclesiasticis, Magistratibus autem tam parum largitur, ut hi *solum externa, corporalia, ac temporalem subjectorum quietem procurare tentantur?*

Sed quid certi ejusmodi declaratione istius Synedrii Rectoribus datur, de quo sibi gratulari possint, aut modestiam Synedrii laudare; quum *interpretationem* formularum concordiæ, Confessionis, Catechismi ita sibi vindicet, ut in eos irruat, ac gravium errorum arguat, qui non ita illa intelligunt, ac Venerandum Synedrium. Et quandoquidem omnes novæ orientes quæstiones & dubitationes Nationali Synodo reservatæ sunt. Et optandum erat, ut isti decreto Synedrium pareret, utque in ejusmodi Theologicis controversiis ab omni decisione in Classibus abstineretur, usque dum Ordinibus Generalibus constaret ex usu Reipublicæ & Ecclesiæ fore novam generalem Synodum convocare. Qua etiam Respublica & Ecclesia carere posset, si veritatis & amoris juxta ratio haberetur: nec non tam odio errorum quam libidine disputandi & vincendi, res Theologicæ ad examen vocarentur: & non tam odio criminum ad accusandum, quam accusandi studio ad crimina descensum esset.

Etiam de quæstione ea, nempe de potestate Summarum Potestatum circa sacra, tam pauca in Confessione, Formulis, &c. dicta sunt, ut fieri nequeat, ut determinationes juris utriusque partis ex istis libris eruantur. Atque tam absurda fundamenta à quibusdam Theologis locantur; ac usus ad ista fundamenta accommodatus, ita viget in iis locis, ubi Ecclesiæ illis fundamentis ædificantes, auctoritatem ac potestatem adeptæ sunt, & venerationem sui in animis hominum excitarunt; ut exemplis probe cognoscamus, in *Confessionibus, Catechismis*, &c. non ita ea definita esse, quin Juris Ecclesiastici pomœria ita ordo Ecclesiasticus dilatare noverit, ut nihil Magistratui de civili Potestate reliqui faciat. Si Vobis, Nob.

Nob. Ampl. Viri, quendam Tractatum evolvere placeret, Anglice conſcriptum per Doctorem *Baillium*, atque, ut ferunt, opera alicujus Profeſſoris Veſtræ, Nob. Ampl. Viri, Academiæ, in Belgicam linguam verſum, ac hac in urbe apud *Waesbergium* impreſſum; comperietis, vera me dicere. Ac Doctor ille natione Scotus jactat, ſe eadem fundamenta ponere, quæ noſtræ Eccleſiæ in confœderato Belgio amplectuntur: ſeque communem Reformatarum Eccleſiarum doctrinam propugnare. Et credo illos, quorum opera ac cura libellus hic Belgice tranſlatus impreſſusque eſt, eadem fundamenta adoptare; eaque pro communi Eccleſiarum doctrina velle obtrudere: & ideo laborem curamque in ſe ſuſcepiſſe, ut egregium illud opus ſcilicet lucem adſpiceret.

Utut ſit: idem eſt Eccleſiaſticum Collegium, quod nunc adeo proteſtatur ſe ſatis habere ſi iis, quæ Confeſſio, Catechiſmus, &c. ipſis largiuntur, frui liceat: teſtaturque ſe Vobiſcum, Nob. Ampl. Viri, concordiam & pacem omnibus officiis tueri velle. Eſt tamen idem illud Synedrium, quod non ita pridem tam parum modeſtum ſe præbuit erga ſummas Poteſtates, ut multi ex illo Collegio partim duces & auctores ſe præſtantes dictorum & factorum ſeditioſorum, partim ad ea conniventes, nullis Eccleſiaſticis mediis ad ea prohibenda adhibitis, quorum factorum ſeditionem & turbas olentium & clamantium Nob. Pot. hujus Provinciæ Ordines in Præfatione ſui decreti, quo effrænatam licentiam Paſtorum reprimere intendit, mentionem faciunt.

Hoc idem eſt Collegium, quod Veſtris, Nob. Ampl. Viri, civibus atque Paſtoribus (quos per Nob. Pot. Ordines, ac Vos, Nob. Ampl. Viri, tanquam ſeditioſos & contemptores Veſtræ, Nob. Ampl. Viri, auctoritatis ex Urbe a[illegible]e Provincia juſſeratis excedere [illegible] nium authenticum dedit, eos eſſe pios ac diligentes viros, quique fideles ſe in munere ſuo geſſerint. Nonne hi mirabiliter Vobiſcum, Nob. Ampl. Viri, conſentiunt; qui quos Vos propter oris & linguæ intemperantiam, non propter dogmata & opiniones in Religione, ex Urbe faceſſere juſſiſtis, laudibus ornant.

Membrum iſtius Collegii auſum eſt publice in cathedra judicare de publicis Reipub. conventionibus cum aliis Principibus initis; atque iterato aſſeverare, Reip. Rectores non ſtetiſſe promiſſis. Ex eodem Collegio nonnulli emerſerunt, qui tenorem Imperii, qui hac in Provincia obſervabatur, *ingratitudinis* accuſabant.

Idem eſt Collegium, quod nuper adhuc in cœtu ſuo nonneminem *à crimine falſi* præjudicio ſuo abſolvere auſum eſt, atque ita liberare ab eodem *facto*, de quo lis pendebat, ac propediem erat terminanda. Atque hoc ſolum faciebat, ut *intimum* ſuo judicio ac Eccleſiaſtica ſententia ante abſolutum, contra deciſionem judicum a[...] maret; quam metuebat, atque hoc m[...] rito, contra ipſum pronunciatum iri. A[...] que hujuſmodi hominem ex urbe dim[...] ſerunt tali cum teſtimonio, (clam da[...] contraque Eccleſiæ uſum) ut Sa[...] Apoſtolo melius non poſſet dari.

Singulis quibuſque referendis non [...] terius immorabor, ne prolixus nimis [...] Et quum illud aggrederer, pateret [...] cito probatum iri ſcilicet de bona [...] rum cum Reip. Rectoribus conc[...] ac de moderatione circa iſta, qu[...] cant ſui juris eſſe. Et quum i[...] fundamenta, quæ firma ſtatuunt [...] examinarentur; ac conſequent[...] profluentes bene deducerentur, [...] riremus, politicum ab eccleſiaſt[...] cillime poſſe diſtingui: verum c[...] cile reductive, ut mos ipſis eſt l[...] Eccleſiam poſſe referri.

Quod accuſant me, quod Ap[...]

contigit, priusquam Libellus Supplex Synedrii jam publicatus foret. Vestra etiam, Nob. Ampl. Viri, voluntas fuit, ut fieret, quo labori describendi parceretur: & probe noverant illud brevi per alios effectum iri: quoniam neque Synedrii Libellus Supplex, nec Apologia celabantur.

Quod impressa exemplaria ad Synedrium miserim, hoc jussu Rectorum factum est.

Synedrium affirmat theses meas, ut communi doctrinæ ac ordini Ecclesiastico adversantes, *dolorem scandalumque in multis excitasse.* Posset quidem verum esse nonnullos ex cœtu fidelium, ab inimicis meis, Synedrii Membris, prave de opinione mea imbutos, aut alioquin ineptos ad judicandum de dicti libri argumento, putasse se aliquid in eo reperisse, quod ipsos offenderet.

Sed etiam omni cum candore ac veritate possum asserere, quum Urbem falsis rumoribus de Tractatu meo compleverant, nullam mihi opinionem aut doctrinam assignatam esse, cujus me reum comperiebam. Ac dicta judiciaque adeo differebant, tam absurda, & sibi invicem contraria erant, atque tanta cum inscitia conjuncta, ut jure iis non commoverer: *ac scandali errorisque ejusmodi personarum parvam rationem haberem.*

Et si quibusdam Liber meus offensioni dolori fuerit: contra alii eo sunt læta-...tque egregios fructus se ex eo perce-... profecti sunt. *Difficile est omnibus* ...re.

...n omnes ecclesiastici tam harum, ...m aliarum Provinciarum, similem ...tiam laturi sunt, ac Venerandum ...drium hic facit, tempus docebit. ...drio gratissimum id futurum facile ...dem credo: & id enixe curaturum, ...modi judicia cudantur: atque ad ...edrium laboraturum, idque per ...executurum, fixum mihi immo-...e est.

Verum ignoro, an res ita sit integra, ac erat, quum Synedrium eam susciperet. A tribus accusationibus, ut superius est dictum, Synedrium recedit. Circa duas reliquas inter Synedrium & me hæc solum superest differentia, an præter jus utriusque clavis, quod Synedrium concedit, ut etiam ego, vero imperio ac potestate ferendi leges carere, insuper in Ecclesia *verum sit regimen*; & an illud *civile* sit, an *ecclesiasticum.*

Deinde, *quomque potestas Summarum Potestatum circa Sacra occupata esse possit.* Non puto aliquem probaturum theses meas circa dictas controversias nostræ Confessioni, Catechismo, &c. adversari.

Nonnulla etiam Membra Synedrii hujus loci, ac alibi quidam factionis ipsorum, exemplo suo me docuerunt, judicia Classium Synodorumque floccipendere. Quoniam ausi sunt privata sua judicia ac sententias judicio Gallicanæ Synodi de libro quodam, quem Synodus illa orthodoxum esse pronunciaverat, opponere: atque excerptis, velut è dicto libro collectis, Auctorem tot ac tam gravium hæresium accusarunt, ut non credam unquam à primis Reformationis temporibus aliquem in hisce terris repertum fuisse tot hæresium affinem, quot Auctori illius libri assignant. Atque etiam præ se ferunt, se id in simplicitate & sinceritate facere.

Non ignoro judicem, qui de stillicidio aut parietum jure judicaturus est, multo majorem adhibere curam, plus certitudinis ac probationum conquirere, ne civis injuria afficiatur: quam à multis Ecclesiasticis personis ac collegiis fit, in proximis de gravibus erroribus condemnandis. Præterquam quod ignorantia, factiones, ambitus, atque similia humana vitia partes suas etiam strenue in ipsorum Collegiis agant, æque ac in multis aliis.

Ex omnibus præcedentibus, Vos, Nob. Ampl. Viri, facile cognoscetis, errores illos, qui à Synedrio mihi tributi

 sunt,

ſunt, in Tractatu meo non reperiri: ac propterea Vobis plene conſtare de injuria mihi, parum æquo ſuo judicio, ac monito ſuo illud ſequuto, Vobisque, Nob. Ampl. Viri, exhibito, facta. Itaque etiamnum eaſdem, quin immo majores habeo rationes, quam antea, de eo querelas meas Vobis offerendi, petendique, ut Vos, Nob. Ampl. Viri, à Synedrii criminibus me abſolventes, ea mihi tribuetis, quæ ad reſarciendum honorem meum neceſſaria judicabitis. Quare perſiſtens in eadem petitione, cuncta Veſtræ, Nob. Ampl. Viri, ſummæ ſapientiæ, juſtitiæ, moderationique commendo.

SECUNDA ADMONITIO SYNEDRII ULTRAJECTINI,

Ad Nob. Ampl. ejus Urbis SENATORES, CONTRA SECUNDAM APOLOGIAM Pro TRACTATU De IDOLOLATRIA AC SUPERSTITIONE Exhibitam.

Nobiliß. Ampliß. D. D. Conſulibus ac Senatoribus Urbis Ultrajectinæ.

Quoniam Auctori Tractatus de *Idololatria* ac *Superſtitione* denuò viſum fuit exemplaria nonnulla *ſecundæ* ſuæ *Apologiæ* Synedrio exhibere, ac ſuper eo conſiderationes Synedrii exſpectare videtur: eo *ſecundam* hanc *[ad]monitionem* Vobis, Nob. Ampl. Vi[ri] cum debita reverentia offerr[e] [...]tur.

Superiori proteſtatione repeti[ta] non ſtatuiſſe (uti in prima Adm[onitione]

etiam dictum) plenam refutationem omnium ordine contra eandem *secundam Apologiam* conscribere; ac propterea omissa pro concessis non esse habenda: ad ea tantummodo responsuri sumus, quæ proprie ad rem pertinent, vel quæ majoris sunt momenti.

Pag. 573. ait Auctor, *Synedrium in omnibus pene partibus statum controversiæ mutare.* Ad hoc respondet, longè id à vero aberrare: verum se theses in Libello suo Supplice positas, in Admonitione sua repetiisse, & sufficienter defendisse contra exceptiones in prima ejus Apologia allatas. Verum est, in quibusdam locis *primæ & secundæ Apologiæ* Auctoris, Synedrium eatenus acquiescit; quatenus Auctor limitationibus, excusationibus, vel aliis modis theses suas in *Tractatu de Idololatria* positas immutat aut mitigat. Sed iis tamen semper justæ querelarum causæ non tolluntur, quas Synedrium Vobis, Nob. Ampl. Viri, obtulit de periculosis positionibus in dicto *Tractatu de Idololatria* comprehensis, ac à nobis in *Libello Supplici* notatis: licet Auctor postea mutatus, atque saniorem sententiam amplexus fuerit.

Pag. 538. Auctor inquit, *quod ipsis visum fuit periculosum esse & scandalo; de eo alii secus judicarunt: quemadmodum experientia id ipsum in suo ipsorum collegio docuit.*

Resp. Quasi magna discordia & dissensio in Synedrio hac de re fuisset: quum tamen quicquid de ea constitutum ac impositum est, ejusmodi consensu factum sit, quod raro in tantis collegiis contingit: ita ut unus solum dissenserit.

Pag. 542. Auctor ait, *Non possum non occasione notare, quod Synedrium hoc in Admonitione sua non agat bona fide. Dum dicit me conari probare, administrationem Cœnæ privatam tantum actionem esse; similitudine desumpta à ministerio Paschatis & circumcisionis filiorum: quum tamen tam clare, Pag. 450. distinguam inter circumcisionem ac immolationem agni Paschalis, atque convivium Paschale, ut asseverem à patrefamilias administrata fuisse.* &

Pag. 542. eadem de quæstione dicit, *non loquor de circumcisione, quemadmodum Venerandum Synedrium per errorem, directoque contra verba textus, Pag. 450. mihi objicit.*

Resp. Synedrium maximopere miratur, Auctorem negare se superius narratam rem studuisse probare similitudine administrationis Paschatis, circumcisionisque liberorum: ac asserere se de convivio Paschali tantum locutum esse, ac dixisse illud à patrefamilias fuisse administratum: quum tamen Pag. 450. ne verbum quidem fiat de convivio Paschali: nisi Auctor hoc per verbum *Festum Paschale* Pag. 450. denotet atque significet, quod alias etiam immolationem Paschatis exprimere potest, vel saltem etiam continere & includere. Verum finge Auctorem eo convivium Paschale solummodo intelligere: non tamen de illo tantum locutus est; nec hoc solum cuivis patrifamilias attribuit, licitumque esse docuit: sed etiam de Paschate immolando, & filiis circumcidendis octavo die, Pag. 450. inquiens: *Si immolatio Paschatis, ac circumcisio liberorum octavo die aliquid fuerit, quod Levitico sacerdotio annexum erat: statuendum est, necesse fuisse, ut consecrata persona illi operi præfuerit: nec ullam aliam sine profanatione istarum actionum opus illud aggredi potuisse.* Quod autem Auctor propositione ea voluerit innuere ac concludere, consecratam personam ad opus illud requisitam non fuisse, nec cum Levitico Sacerdotio fuisse connexam; sed unicuique patrifamilias liberum; id liquet non solummodo ex continuatione disputationis ejus, quemadmodum quivis prudens clare conspicit; verum etiam absque omni contradictione ex iis, quæ Auctor Pag. 448. dicit. Contra, si verum est, cuique licuisse agnum suum Paschalem immolare, filiumque

que circumcidere, atque in Synagogis ad cœtum verba facere, quum illud sine confusione fieri potuit: ergo omnes illæ prænominatæ actiones in tantum sanctæ actiones non potuerunt appellari. Quum igitur Auctor, ut ex præcedentibus liquet, tam aperte de utrisque illis actionibus; mactatione nempe Paschatis, ac infantium circumcisione disputaverit, atque utrasque istas actiones à quolibet patrefamilias posse fieri censuerit, easdemque ad prædictum finem allegasset, nimirum ut inde idem de administratione Cœnæ probaret (dicens *Pag.* 450. *Celebratio Cœnæ successit in locum Festi Paschalis; ideoque ejusdem est sanctitatis*) an non admirandum Auctorem hoc non solum hic negare; verum insuper Synedrio exprobrare audere, *in Admonitione sua ipsos non agere bona fide.* Omnes judicent, utri hoc loco candor aut sinceritas desit. Ac hac occasione una dicimus, Auctorem in pluribus locis Synedrium injuria afficere: quum ipsis objicit, multas illorum theses & argumentationes *meras* esse *cavillationes ac sophismata*: de quibus sapiens atque æquus lector judicet.

Porro: licet loca allegata ad defensionem *primæ thesis*, bonis rationibus videantur docere sensum à Synedrio positum: scilicet, *publicum prædicandi munus, & ministerium S. Sacramentorum à quovis, dummodo idoneus sit, posse administrari ac exerceri*, uti etiam Auctor expressis verbis declarat in Præfatione Tractatus sui de Idololatria Pag. 13. dicens; *Si quando bono ordine nihil aliud foret definitum; unicuique, qui se aptum putabat ad alios docendum, etiam jus erat faciendi illud.* (unde patet ordinem, quem etiam juxta aptitudinem exigit, intelligendum esse, non proprie ad jus, verum ad executionem ejus requiri.) Quum tamen Auctor in *secunda Apologia* Pag. 542, 543. candide fateatur, quantum ad administrationem muneris prædicandi, *se consentire cum iis, qui* [illegible] *de illis docent.* Synedrium in istis acquiesceret: dummodo *primo*, prædictæ formulæ non secundum privati alicujus singularem opinionem explicationemque intelligantur: sed prout eædem in publicis harum regionum Ecclesiis docentur ac explicantur, uti hoc jusjurandum Senatorum Supremi Consessus hujus Urbis exigit. Et *deinde*, si ea, quæ in Auctoris superioribus scriptis aliud docent, ad hanc ultimam declarationem explicentur corriganturque.

Pag. 544. Auctor iterum fuse narrat historiam, ut ipse eam appellat, quæ spectat ad Deputatos Classis. Ad quæ à Synedrio in prima Admonitione responsum erat; *Deputatos super eo interrogatos, respondisse, se id bona fide ignorare: verum contra excerpta obtulisse, ut in consessu legerentur.* Et quoniam Auctor in hac secunda Apologia præcedentis suæ assertionis nullam probationem affert; supervacaneum est plura addere: secundum communem regulam, *Actore non probante, reus absolvitur.*

Pag. 546. quod Auctor dicat: *fac etiam idiotæ in errorem inducuntur, qu opiniones, quæ pro jure Summarum* Pote *tum pugnant, Arminianismi insimulanti*

Respondet ad hoc Synedrium, se i similitudinem mutuatos esse ex cons tione Theologicæ facultatis Leide ad quam Auctor provocaverat: ac i co non debet censeri, quasi Syned eam ad odium concitandum fin Qui Professores etiam ad jactantian modi Scriptorum, quod tueantu statem Principum, dicunt, *assent tantum esse sermonem*; ac eorum *magis ex innato contra Ecclesiam c cedere, quam ex vero studio & an Rectorum & Magistratuum fastigiu*

Pag. eadem Auctor inquit; *Ver nam majus Summis Potestatibus pr um creari potest, quam si libri, qu nium juris Principum suscipiunt, pr*

modis onerentur, &c. Quare censeo Patriæ Rectores non eo se seduci passuros, ut illis, qui contra legitimos suos Magistratus quotidie concionantur scribuntque, parcant: ac patiantur alios, qui ipsorum jus propugnant, tam indignis modis excipi.

Resp. Quodnam sit judicium Professorum Leidensium in consultatione sua ad D. D. Ordines Hollandiæ de prætextu ejusmodi Scriptorum, proxime præcedenti loco dictum est, nempe, *assentatorum sermonem esse*, &c. Quare Synedrium sentit & sperat, Rectores (quorum decessorum majorumque magna pars ejusmodi amatores atque vindices Reformatæ Religionis ac Ecclesiæ fuerunt: & qui ipsi non solum *protectionem veræ Christianæ Reformatæ Religionis, prout illa in Synodo Nationali Dordracena, Anno* 1619. *habita, sancita est: atque ubique in publicis harum Provinciarum Ecclesiis prædicatur & docetur*, solenni jurejurando promiserunt: verum insuper eodem jurejurando testati sunt, *se illam Reformatam Religionem omni animi sinceritate profiteri*) non eousque seductum iri, ut unius viri gratia; & ad unius opinionem, cuncta illa prænominata vincula confringant: à bonis rationibus atque fundamentis sapientium suorum ac piorum majorum (quibus Deus Patriæ Ecclesiæque benedixit) recedant: ab unitate in [illegible]de ac ordine, in quibus hucusque cum [illegible]iis Ecclesiis & Rectoribus harum re[illegible]rum steterunt, abstrahi se patiantur; apud ipsos suspectos se reddant: atque per *adulatorios calamos* hujuscemodi [illegible]iptorum instigari se sinant, ad *sancta* [illegible]orandum, *quod hominibus laqueus est*, [illegible] 20:25. (sicuti Professores Lei[illegible]es in consultatione sua loquuntur) [illegible]solum procurationem sibi vindicent: [illegible]um etiam per se ecclesiastica officia exequi, contra opinionem totius [illegible]anismi. Etiam quantum in nobis exonerationem nostri muneris & [illegible]entiæ, Ampl. nostros Magistratus, quorum jura (quicquid etiam hi Scriptores asserant, ut Ecclesiam odio & suspicionibus ipsa indignis subjiciant, Reip. autem Rectoribus æmulationem adversus eam concilient) secundum præcedentem nostram protestationem minime imminutum imus, non solum amabiliter suppliciterque rogatos volumus; sed etiam serio in nomine Christi admonitos ac testatos, ut *custodiant depositum ipsis creditum, atque aversentur prophanos illos de rebus inanibus clamores, & oppositiones falso nominatæ scientiæ: quam nonnulli præ se ferentes, circa fidem aberrarunt à scopo.* Et ut *pugnent pro fide, quæ semel sanctis tradita est.* Vide 1 *Tim.* 6:20. & *Judæ Vers.* 3.

Pag. 547. Auctor à Synedrio probationem exigit, *Reformatas Ecclesias ac Theologos, Ecclesiasticum Regimen ex Christi institutione originem habere censentes, hoc de ipso Regimine, non autem de objecto Regiminis intelligere.*

Resp. In prima sua *Apologia Pag.* 500. ipsemet fatetur, *verba Confessionis hoc inferre.* Acidcirco Auctor contra id excipiens, exceptionem suam probare tenetur; non autem contrariam probationem à Synedrio exigere.

Ibid. inquit Auctor: *Præterquam quod negem communem esse Ecclesiarum doctrinam, Christum claves Regni Cœlorum Doctoribus & Ductoribus Ecclesiarum tradidisse. Multi Reformati Doctores censent, Christum eas Cœtui fidelium tradidisse.*

Resp. Distinctio illa parum ad rem facit. Hoc sufficit, omnes Reformatas Ecclesias Doctoresque uno ore affirmare, claves regni cœlestis Ecclesiæ ac Ecclesiasticis Ducibus: non autem imperio civili, & civilibus Rectoribus datas esse.

Pag. 548. inquit Auctor: *Censeo me majori cum ratione Ecclesiæ regimen civile appellare; quod forma ejus civilis sit: quam Synedrium illud spirituale appellat; quia objectum illius civilis imperii leges sint à Deo Christoque latæ.*

Resp. Ecclesiasticum regimen respectu formæ suæ non est civile, sed spirituale. Atque Reformatæ Ecclesiæ non ab objecto solum hoc spirituale vocant, quemadmodum Auctor tradit; verum etiam ab ejus *materia*, *forma*, *efficiente*, *mediis*, *fine*, &c. quemadmodum Auctores, qui controversium hanc ex professo tractant, fuse demonstrant.

Porro, licet loca à Synedrio citata ad *secundæ thesis* probationem, aliud viderentur adstruere, quam Auctor nunc asseverat: quoniam tamen jam in *secunda* sua *Apologia*, Pag. 549. *candide declarat*, *se circa dictas quæstiones* (nempe circa capita de Ecclesiastica potestate, disciplina, ac usu utriusque clavis regni cœlorum, de quibus ante disputatum erat) *doctrinam Confessionis & Catechismi amplecti*: Synedrio placuit declarationem istam admittere, sub duabus conditionibus superius, *Pag.* 528. memoratis. Verum de clavibus regni cœlestis inferius probabitur, quam directe Auctor opinionem Catechismi oppugnet; & propterea summopere admiratur, ipsum hic tam *aperte* ausum *profiteri* se Catechismo ac Confessioni assensum præbere.

Quantum ad *tertiam thesin*, quæ tractat de vi atque obligatione decisionum Synodorum circa quæstiones fidei, Synedrium affirmaverat: *Reformatas Ecclesias statuere, duces Ecclesiæ in Classibus ac Synodis congregatos, quæstiones de fide posse decidere ex, & juxta Verbum Dei: easque decisiones ex S. Scriptura desumptas, ac cum illa convenientes, Ecclesiis, Doctoribus, Membrisque ipsis subjectis, præscribere atque injungere: qui etiam tenentur Doctoribus suis in eis obedire: ni demonstrare possint ipsorum judicia cum Verbo Dei pugnare. Etiam ipsis licere non parentia, ac in erroribus perseverantia Membra censuræ suæ subjicere, &c.* Et Synedrium Ecclesiasticum thesin hanc suam probaverat judicio ac sententia *Synodi Nationalis* contra Remonstrantes pronunciata. A[...]

notandum est, Auctorem opinionem Synedrii Ecclesiastici narrantem secundam partem positionis suæ præterire, nimirum, ubi inquit: *jus etiam ipsis competere immorigeris, atque in erratis perseverantibus membris notam inurere, & pœna Ecclesiastica mulctare.* Quum probe animadverteret, eo thesin suam in Præfatione *Tractatus* sui *de Idololatria*, Pag. 10. propositam everti; cujus hæc sunt verba. *Quare censeo neminem fidem aut promissionem, Ecclesiæ factam, violare, qui opinione sua in Religione mutata, Societatem, quam ante elegerat, deserit. Quamobrem arbitror æque absurdum esse, ac æque parum cum fundamentis nostræ Reformationis convenire, illos, qui ob istam rationem Ecclesiam nostram deserunt, excommunicare excommunicatione, quæ pœnæ formam habeat: quam eisdem fundamentis repugnat aliquem excommunicare, qui numquam è nostris fuit. Verum hoc à Papatu ad nos promanavit, &c.* Vide etiam Præfat. Pag. 24. 25. Quæ positio expresse repugnat doctrinæ Catechismi, quæst. 82. dicentis: *Ideo Christianæ Ecclesiæ officium est juxta institution[em] Christi atque Apostolorum ejus, hosce (q[ui]* confessione & vita sua instar infidelium [&] profanorum vivunt) *quoad emendation[em] vitæ demonstrent, per claves regni cœl[orum] excludere.* Nec non quæst. 85. *Si ad[mo]nitionem floccipendant, ab ipsis per p[ro]hibitionem à Sacramentis ex Christi Ec[clesia] excludi.* Qua de causa iterum mira[tur] quomodo Auctor super secunda the[si] disciplina Ecclesiastica tractante, declarare potuerit, ipsum cum Co[nfessio]nis ac Catechismi doctrina c[onvenire].

Synedrium Ecclesiasticum [...] monitionem suam sub lit. B. ex[...] Synodi Nationalis adjungens, [...] per N. B. aliisque literis an[...] Synodum sententiam suam p[...] tem, declarare, se hoc facere [...] *tate, quam [...] Verbo Dei in [...]*

ex Verbo probe eductam de potestate sibi concessa, &c. Unde Auctor (si animum ad ea adjecisset, vel non ignorans omisisset) conspicere potuisset, Ecclesias Reformatas non censere ejus potestatem, atque auctoritatem Ecclesiarum ac Synodorum aut ex naturali solum libertate profluere, sive ex imperio civili, veluti hic Auctor statuit; verum *ex S. Litteris.*

Insuper ulterius notandum est, Auctorem verba Synedrii Ecclesiastici referentem, verba ejus immutare: ac quum in *Admonitione*, Pag. 529. haberetur; *quod teneantur suis ductoribus obedire: ni doceri possint ipsorum judicia à Verbo Dei discrepare.* In *secunda* sua *Apologia*, Pag. 550. (idque juxta præcedentia diversis characteribus, quasi Synedrii Ecclesiastici propria forent verba) *quum ea cum Verbo Dei non pugnare arbitrantur.* Cum tamen multum illa differant, hoc secum judicare; vel aliis posse persuadere suum judicium cum veritate convenire: quæ Synedrii Ecclesiastici verba erant.

Pag. 551. Duobus *dilemmatibus* vel argumentis Auctor utitur. Primum hujuscemodi est: *Si obligatio* (Synodorum nempe, & decisionum illarum) *ex Fœdere atque mutua conventione inter singula cujusque Ecclesiæ membra pastoresque oriatur; ergo Synedrium Ecclesiasticum mihi adstipulatur. Si non ex fœdere descendat, verum ex jure clavium: ergo Synodorum decisiones juxta Synedrii Ecclesiastici fundamenta omnes homines obligant: omnesque in Synodis potestatem illam tenentur agnoscere: atque ita discrimen inter eos, qui Synodo subjecti, vel non sunt, hic non quadrat.*

Resp. Hoc *dilemma* seu argumentum non procedit, quod partes ejus non è diametro oppositæ sint. Obligatio enim Synodorum atque Synodalium decretorum neque omnino & solum ex jure clavium nascitur; neque etiam prorsus ac omnino ex Fœdere: verum partim è jure clavium, atque Divina institutione; partim ex fœdere mutuoque contractu. Synodalis potestas in *abstracto* considerata è jure clavium profluit, seu ex institutione Dei, qua in Ecclesia sua constituit, ut mala seu dubia de doctrina per conjunctos pastores ac duces Ecclesiæ, ex & juxta Verbum Dei dirimantur: *spiritusque Prophetarum Prophetis esse subjiciendos*, 1 Cor. 14: 32. Quemadmodum in Apostolica praxi conspicimus, *Act.* 15: 1. 2. 22. 23. 24. 28. 29. quam Reformatæ Ecclesiæ earumque doctores pro Synodorum exemplari habent. At Synodalis potestas in *concreto*, ac certæ alicui personæ applicata, *proxime* è fœdere, mutuoque contractu singulorum cujusque ecclesiæ membrorum descendit: per quod fœdus & contractum quis se membrum hujus vel illius Ecclesiæ, Classis, Synodique constituit: quum ante fœdus illud ipsi liberum erat alteri Ecclesiæ, Classi, aut Synodo se adjungere. Res optime per similitudinem poterit explicari, verbi gratia, auctoritatis mariti in uxorem. Auctoritas illa *in genere ac in abstracto* ex Dei institutione oritur; Qui voluit, ut vir sit caput mulieris; & ut voluntas mulieris viro sit subjecta: verum *in concreto*, atque de fæmina quadam in specie dicta; maritale illud jus nascitur, peculiaremque matrimonii contractum pro proximo fundamento habet, quo hæc mulier istum virum maritum sibi elegit, seque ei subjecit. Similiter per potestatem magistratuum in subjectos: Auctoritas Magistratuum in *abstracto*, ac in genere à Deo atque ordinatione Divina descendit, Rom. 13: 1. verum *in concreto*, atque ad certas aliquas personas subjectosque applicata, civilem conventionem pro proximo fundamento habet, qua quis se submittit ac obligat huic vel illi Magistratui. Quemadmodum autem in præcedentibus exemplis non licet ita argumentari: si potestas mariti in uxorem; & magistratuum in cives aliquatenus ex peculiari fœdere atque contractu descendat; ergo præcipue, omnino ac solum ex

ex illis: non autem ex Dei constitutione. Aut vice versa; si ex Divina ordinatione; ergo potestas viri exerit se ad omnes fœminas, etiam istas, quæ se illi per matrimonii vinculum non subjecerunt: atque potestas Magistratus ad cunctos homines se exerit, etiam istos, qui per domicilium & jusjurandum civium aut contractum eum non agnoverunt. Ergo non licet etiam ita argumentari de Synodis: si jus ipsarum ac potestas ex conventione, mutuoque membrorum contractu profluat: ergo præcipue, omnino, ac solum ex isto fœdere. Vel, si eorum potestas & jus; atque eapropter obligatio illorum, qui ipsis subsunt, ex jure clavium ac Divina institutione nascuntur: ergo tum potestas, jus ac obligatio ad universos homines se extendunt; etiam ad istos, qui se illi Synodo non submiserunt, nec adstipulati sunt. Propter eaque discrimen inter personas, quæ obstrictæ, vel non sunt Synodo, optime hic quadrat. Quibus itaque primum dilemma seu argumentum solutum ac enervatum est.

Alterum *dilemma* hujusmodi est: *Libenter etiam docerer, quodnam obligationis in decretis synodalibus fundamentum sit: auctoritas nempe Synodorum, an Divina veritas, quam membra decisiones eas continere censent? Primum aperte asserere cavebit sibi Synedrium. Ultimo concesso, omnis vera obligationis potestas corruit, quam Synedrium Synodis adscribit: omniaque membra se suo tantum judicio obstringent, &c.*

Resp. Hoc *dilemma* etiam ob easdem modo ante memoratas rationes omni vi destituitur, quod membra ejus non è diametro sibi sint opposita. Fundamentum enim seu ratio obligationis in decretis Synodalibus, neque omnino aut sola est synodorum auctoritas: neve (illic eaque occasione) prorsus ac sola Divina veritas rerum in illis decisionibus: verum primum alterumque conjunctum, quodque in suo gradu ac ordine. Primum, summum, præcipuum, absolutum, & infallibile fundamentum seu ratio Deus est, Verbum Ejus, ac Divina veritas in eo revelata & contenta. Verum alterum, inferius, minus principale, dependens, limitatum atque fallibile fundamentum seu ratio est auctoritas seu dignitas ministerii ductorum Ecclesiæ, Conciliorumque ipsorum, à Deo atque Christo institutorum, per quæ Christi servi sunt constituti, ac distributores mysteriorum Dei: præterea legati à Christo missi, ad in Ejus nomine docendum, monendum, castigandum: quosque vult recipi, magni fieri, obediri ipsis, dicens *Maleach.* 2:7. *Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem ex ore ejus requirent: ipse enim est angelus Dei exercituum.* Ac *Luc.* 10: 16. *Qui vos audit, Me audit: & qui vos rejicit, Me rejicit, &c.* Et *Hebr.* 13: 17. *Parete ductoribus vestris & obsecundate: excubant enim pro animabus vestris, &c. Matth.* 18: 17. --- *Quod si etiam ecclesiam audire neglexerit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus.* Atque plura ejusmodi loca, de dignitate ministerii Ecclesiastici, ministrorum ac Ecclesiarum tractantia. Quibus itaque etiam alterum *dilemma* solutum est: atque ita omnes illæ incommoditates corruunt, quas Auctor inde inferre volebat. *Primum*, inquit Auctor, *Synedrium omnino effugiet palam asseverare.* Non veremur id cum ejusmodi limitatione affirmare, quam modo diximus: nimirum esse minus principale, fallibile, dependens à primo, juxtaque idem limitatum, &c. ac proinde non ulterius nec diutius durare, quam ministri & Ecclesiæ primum illud atque principale fundamentum sive rationem obligandi, S. nempe Paginam & veritatem sequuntur conservantque; ac se pro fidelibus pastoribus gerunt. *Posteriori admisso*, inquit, *omnis vera potestas & obligatio concidit, quas Synedrium Ecclesiasticum in Synodos transscribit: atque omnia membra se suo solummodo judicio obstringunt.* Resp. Nullo modo: Homines enim obligati manent [illegible]

dendum ac obediendum Divinæ veritati, in Verbo ejus patefactæ, atque per Synodos ut Dei miniſtras, & ductrices Eccleſiæ ſuæ, ſecundum Dei conſtitutionem, ipſis propoſitæ atque injunctæ. Atque licet hinc cæca obedientia non debent ſe duci ſinere, verum inquiſitione, probatione, judicio præcedentibus judicium ſit ferendum: ita vice verſa illinc, ſi forte contingat, ut Divinam veritatem non viderent nec caperent; ſed errante conſcientia perverſe de ea judicarent, veritas nihilominus manet veritas, ejuſdemque dignitatis atque auctoritatis: & idcirco homines ad fidem atque obedientiam obligat; ac errantes tenentur erroneam ſuam conſcientiam opinionemque deponere, ac Ductoribus Eccleſiæ Dei, qua miniſtris illius veritatis, licet eandem ignorantibus atque errantibus non ſolum proponere: verum etiam in nomine Dei Chriſtique præſcribere & injungere. Et ſi errantes pertinaciter in infidelitate atque contumacia ſua perſeverent, eos eccleſiaſtica cenſura notare, ac velut hæreticos rejicere, ſecundum Textum *Tit.* 3: 10. Ac proinde falſum eſt, quod Auctor dicit: *Poſteriori poſito, omnis vera obligationis vis corruit, quam Synedrium Eccleſiaſticum Synodis adſcribit: omniaque membra ſe tantum ſuo judicio ligant.*

Pag. 551. ait Auctor: *Quantum ad quartam theſin attinet; exercitium nimirum Papiſticæ Religionis ex neceſſitate illæſa conſcientia licitum eſſe tolerare: Synedrium teſtatur ſe mecum opinionem illam approbare.*

Reſp. Ad quartam poſitionem Synedrium in Libello ſuo Supplici annotaverat: ſecundum ſententiam Auctoris, *Magiſtratum N. B. ſolum ex civilibus rationibus, non vero conſcientiæ, ſeu mandato Divino teneri, idololatriam Papatus civilibus pœnis ac viis coercere & inhibere.* Verum quum Auctor in *prima* ſua *Apologia* prædictam theſin reſtringeret & molliret, & diceret ſe hoc tantum affirmaſſe in *caſu neceſſitatis*: Synedrium excuſationem iſtam eatenus admiſit; ſed neutiquam poſitionem, quam Auctor in *Tractatu* ſuo *de Idololatria* defendit: ibi enim docet Magiſtratum non obligari Pontificiam idololatriam civilibus pœnis cohibere: quod illa *cum ejuſmodi malitia* non ſit conjuncta, quæ civilem pœnam mereatur.

Pag. ead. De eadem materia etiamnum diſputans, inquit Auctor: *Eſt iterum hic quod conquerar, Synedrium verba mea mutilare, eaque non allegare, quæ clare indicent, me in illa non eſſe opinione, quum, à quæſtione diſcedens dico: verum quum res ad me non pertinet, ſupervacuum eſt me ſententiam horum (qui prædictam opinionem tuentur) rationibus conari adſtruere. An apertius loqui poſſumus*, inquit Auctor, *ad demonſtrandum nos nullum cum ea ſententia habere commercium &c.*

Reſp. Modus iſte loquendi non clare indicat; verum contra magis iſtum, qui ſic loquitur, ab illa non eſſe alienum, ſaltem eam probabilem ducere. Verbi gratia, finge aliquem, de ſcortatione verba facientem, dixiſſe: *ſed fac me eſſe in opinione eorum, qui arbitrantur ſimplicem ſcortationem non eſſe peccatum; an is error tantus eſt?* Ac quæſtioni finem imponentem, orationem ſuam hiſce verbis concludere: *ſed quum res me non ſpectet, non opus eſt ſententiam talium virorum (qui præmemoratam opinionem propugnant) rationibus adſtruere.* Quid videtur, an hujuſmodi vir evidenter demonſtraret, ſe nihil commercii ea cum opinione habere? An potius ſe aliquatenus iſti addictum eſſe; ſaltem pro probabili habere.

Pag. 552. Auctor falſum eſſe dicit, ipſum negare; *Munus Prædicandi peculiarem eſſe Dei Chriſtique inſtitutionem; juxtaque illam ſolis Paſtoribus competere Verbum Dei annunciare, ac Sacramenta adminiſtrare.*

Reſp. Si Auctor neget hoc, bene ſe res ha-

habet, ac exhilaramur ob declarationem istam: verum in ipsius præcedentibus Tractatibus ac scriptis loca & positiones reperiri, quæ eo tendant, breviter ex excerptis à nobis allegatis, ac latius ex ipsis Tractatibus cognosci potest.

Pag. 552. inquit Auctor: *quod universum ministerium Ecclesiasticum, regimen, potestatem ac pœnam Ecclesiæ subtraham, & civilis imperii propria faciam: partim ambiguum est, partim à vero alienum. Partes atque officia ecclesiastici regiminis omnino Ecclesiæ tribuo, ac in ea relinquo; nullamque prorsus ipsi adimo: verum censeo Magistratibus licere ad illa munera ac ministeria in publica Ecclesia quosdam delegare; & presbyteros atque Ecclesiæ rectores creare, &c.*

Resp. I. An non omnia illa tollit: quin imo universum statum, naturam & proprietatem Ecclesiæ, quum ipsam statuit politicam esse societatem, sicut alia collegia, &c. Vide *Tractatum de Munere Pastorali*, Pag. 359. & 361.

II. Quapropter quum dicit, *se partes officiaque omnino Ecclesiæ tribuere, inque ipsa relinquere*; nihil prorsus dicit, aut concedit: Ecclesia enim ex illius opinione pars est imperii civilis.

III. Asserit Magistratibus licitum esse ad illa ministeria quosdam delegare, & presbyteros rectoresque ecclesiæ constituere (hoc etiam ad Pastores extendens Pag. 553.) atque ita expresse communi nostræ Confessioni adversatur, dicenti Art. 31. *Credimus Verbi Divini ministros, seniores & diaconos ad munera sua legitima ecclesiæ electione esse eligendos, cum invocatione Divini Nominis, & bono ordine, prout S. Scriptura docet.* Imo alibi dicit ac statuit, Magistratibus etiam semetipsos eo licere delegare, aut illa munera sibi reservare, ac per se administrare atque exequi, quæ alioquin plerumque aliis injungunt, inquiens, Pag. 502. *primæ Apologiæ. Qui negari potest Ecclesiasticum regimen, prædicto modo Magistratibus competere, ipsosque munia presbyterorum ac Ecclesiæ Rectorum posse suscipere. Aut quando ob certas rationes displicet ipsis per se munera ista capessere, aliis illa committere.* Atque ibid. Pag. 504. *Et cum Reip. Rectores id faciunt, & gubernationem ecclesiæ in se suscipiunt, ac semetipsos delegant, vel permittunt, ut rectores & Ecclesiæ seniores constituantur: tunc etiam in specie sunt seniores atque præpositi Ecclesiæ, &c.*

Asseverationem suam, Magistratibus nempe jus ac potestatem esse pastores creandi, aut ad ministeria ea delegandi, eo loco probare studet praxi Nob. Pot. hujus Provinciæ Ordinum: *qui* (ut ipse inquit) *omnes Pastores in agris ad concionandi munus constituunt; ac ubi jus Patronatus viget*, ait ille, *domino jus eligend
competit: atque Ecclesia ad munus illu
nihil aliud confert, quam externam cærem
niam impositionis manuum, &c.*

Resp. I. Hæc consequentia, ipsism
Remonstrantibus judicibus non prob
tur, ut patet ex Tractatu Utenbogar
Imperio Summarum Potestatum, dice
Pag. 125. *Licet Princeps summam p
tem habeat circa sacra: non tamen i
potestas illa subalternis minoribus M
tibus competit aliter, nisi speciali m
aut generali lege supremæ Potesta
utrique, Pastores in Ecclesiasticis,
terni Magistratus in civilibus c
censendi sunt subesse Summis P*

II. Mentem, ut videtur, i
litteras Mandati, quas Nob.
nes hujus Provinciæ dant P
agris: in has vox *committere*
ad hoc quod attinet, scien
stolam istam ex Remonstran
ribus reliquam esse, quu
tam in Urbe & oppidis,
hujus Provinciæ alio om
rent, ut videre licet ex
stico anni 1612. Quæ fo
atque secutarum litera
quantum [illegible]

per posteriorem & meliorem ordinem Ecclesiasticum à Nob. Pot. Ordinibus approbatum sancitumque, abrogata *esse putandum* est: quoniam juxta novissimum Ecclesiæ ordinem anni 1619 Nob. Pot. Ordines nihil amplius exigunt nec usurpant, quam mutuam concordiam circa vocationes, & approbationem ejus modo ibidem expresso, Ecclesiis synedriisque nominatione atque electione libera relictis.

III. Quantum ad *jus Patronatus*; Reformatæ Ecclesiæ illud non probant, verum restringunt, quatenus possunt: & Deputati Synodi Nationalis in interpretatione sua ad 5. Artic. ordinis ecclesiastici in eo requirunt; *ut isti ecclesiæ jus electionis salvum maneat, ac legitima repudiatio.* Quapropter Auctor hic male disputat: ubi jus Patronatus viget, *ecclesiam ibi ad omne illud ministerium nihil aliud conferre, quam externam impositionis manuum cæremoniam.* Nam etiam illic, quanquam patrono jus sit præsentandi personam, ecclesia tamen jus vocationis habet, veluti quotidiana experientia docet atque confirmat.

Pag. 553. inquit Auctor; *Pastoribus etiam ministerium Verbi Divini reservo, jus claudendi reserandique cœlum, ac idcirco potestatem utriusque clavis.*

Resp. Omnibus notum est, Catechismum & communem doctrinam duas claves regni cœlorum statuere, nimirum, *prædicationem S. Evangelii, & Christianam excommunicationem, seu exclusionem ex Christiana Ecclesia*: & utramque illarum clavium duplicem operationem habere; claudendi nempe, ac recludendi. Auctor contra ex gemina prioris clavis operatione duas cudit claves: quemadmodum etiam *Pag.* 548. facit, ajens: *concedo alioquin, in ecclesia ministerium esse insitutum, quo præceptis, admonitionibus, pollicitationibus ac minis, ex Verbo Dei petitis homines ad obedientiam mandatorum perducam. Ac in iis consistit jus utriusque clavis, quod ecclesiæ non eripio.* Tacitè ita alteram clavem auferens, excommunicationem nempe, sive exclusionem ab ecclesia: sicut etiam evidenter facit in *Præfatione* sui *Tractatus, Pag.* 10. dicens, se *nullam excommunicationem agnoscere, quæ cum* auctoritate, *nisi per judicem, fiat; nullas claves nisi doctrinæ.* Et nihilominus Auctor iste asseverat *Pag.* 552. se *putare nihil in Libro suo proposuisse, quod cum Confessione pugnaret.*

Verum quidem, ipsum in Ecclesia, quum ut civilis societas consideratur, vè naturalis corporalisque juris, ac cujusdam fœderis & mutuorum promissorum, potestatem atque jus agnoscere puniendi abscindendique immorigera membra suæ Societatis, Præfat. *Pag.* 21. Verum de excommunicatione verba faciens, quæ in Ecclesia, qua ecclesia, existit, spiritualis juris vi, ac divinæ institutionis; non illam *in exclusione ex Christiana Ecclesia per prohibitionem à Sacramentis* collocat, quemadmodum Catechismus ac doctrina Reformatæ Ecclesiæ ita sentiunt: sed in nuda *improborum ac immoderatorum vitatione, atque in fuga omnis cum illis commercii: atque id eo demonstrare, quod nolimus cum ipsis Sacramento unitatis uti. Tract. Pag* 489. *ac Præfat. Pag.* 14. *&* 15.

Pag. 523. Auctor ait: *In Apologia mea à Synedrio petii, ut mihi plura, quam duplex imperii genus (alterum quod in conscientias vim suam exerit, & spirituale est: alterum quod civile fit, ac versetur circa res, de quibus contrahere licet) monstraret. Sed Synedrium in hac sua Admonitione; quum hoc ipsis concedendum vel negandum fuisset, & probatio ejus suscipienda, declinat illud, &c.* Vide etiam Pag. 543 & 544. ubi idem ferme dicit.

Resp. Istius divisionis, num duplex, an triplex imperii genus statuendum sit, ratio hic non habenda: re concessa (ut Auctor se facere profitetur) de duplici vel triplici divisione Synedrium non contendet: sed Auctori concedet, duas tantum

tum imperii formas dari; unam ſpiritualem, alteram autem civilem: ea conditione; ſi prior, ſpiritualis nempe, ſubdividatur in duas ſpecies, ſeu partes, aut operationes; quarum prima mere ſit ſpiritualis, interna, ac in conſcientias imperium exercens; quod ſoli Deo Chriſtoque competit: altera in miniſterio conſiſtat, in diſpenſatione externorum mediorum, & uſu clavium regni cœleſtis circa conſcientias; quæ ad primam relationem habet, ipſi ſubordinata ſit, eidemque ſerviat: quam Deus Eccleſiæ ducibus commendavit, ac Confeſſio noſtra hanc ſpiritualem politiam ſeu imperium appellat.

Pag. 555. Auctor inquit; *nam quamvis ipſis Magiſtratibus prædicare, neque S. Sacramenta adminiſtrare liceat: tamen officium & jus eſt Magiſtratuum curare, ut Verbum Divinum pure prædicetur, atque S. Sacramenta pure atque ex Dei præſcripto adminiſtrentur, juxta Artic.* 36. *noſtræ Confeſſionis, &c.*

Reſp. I. Auctor dicit hic; *Magiſtratibus per ſe non licere Euangelium annunciare, nec S. Sacramenta adminiſtrare.* At in prima ſua Apologia *Pag.* 502. & 504. inquit, *illos etiam ſemetipſos ad Eccleſiaſtica munera officiaque* (Prædicandi munere non excepto) *delegare poſſe*: ut ſuperius etiam dictum eſt: qui conciliabit hæc?

II. Magiſtratuum, qui Chriſtianam Religionem profitentur, & nutritii Eccleſiæ Dei ſunt, *officium eſſe, non ſolum curare & vigilare pro imperio ſeculari: verum etiam S. Miniſterium Eccleſiaſticum protegere: ac omnem idololatriam ac falſum Dei cultum prohibere & evertere, regnum Antichriſti exſtirpare, Regnumque Chriſti propagare; operam dare ut Verbum Divinum ubique prædicetur; ut Deus à quovis honoretur ac colatur; ut in Verbo ſuo imperat,* juxta 36. Artic. noſtræ Confeſſionis, libentes concedimus; atque optamus, ut in id incumbat. Qui opinionem Reformatorum Theologorum latius cognoſcere deſiderat de quæſtione; An, ac quomodo, ſacrorum cura Magiſtratui competat, is legat *Apol. de jur. Majeſt. circa Sacra, part.* 1. *ſect.* 1. *Cap.* 3. & 4.

Pag. 555. inquit, *Quod porro Synedrium ad facti ſui excuſationem, librique mei condemnationem me non audito allegat, nunquam ullam ſententiam de me eſſe latam: verum tantum quaſdam poſitiones, quæ offenſioni poſſent eſſe, annotatas, quæ in Tractatu contentæ reperiebantur. Hæc magis joca eſſe, quam ſeria videntur. Quis hujuſmodi excuſationem pro legitima admittere poterit?*

Reſp. Synedrium non ſolet in rebus ſeriis jocari. In eo pronuntiavit ex animi ſententia; atque etiam, prout juxta ra tionem cenſet, *directe* tantum judiciu tulit de theſibus, quas in libro compr henſas eſſe inveniebat: ſin autem il per obliquum, vel per conſequentia etiam perſonam ejus tangat, prob percipit, verum cavere id nequit arbitratur id fieri *per accidens*: atqu tat hanc excuſationem apud omne dentes, aut aliquorum partibus dictos, valituram & admiſſum ir

Pag. 556. ait Auctor: *Vellem um Eccleſiaſticum ſimili modo om quæ à me in Apologia mea ad rem allegata ſunt, reſpondiſſet. V alia multa, quibus nihil repoſuit prorſus præterit, quæ per forma ipſis impegeram de multiplici uſu ctrina, concionibus, & ſcriptis cleſiaſtici, aut membrorum ej feſſionem noſtram, communi rum ac Theologorum opinion tim de concione iſtius Paſtori Magiſtratibus omnem circa eripit, &c.*

Reſp. Synedrium in A cauſam allegavit, quare gia prætermiſerit, nec nulla nimirum, quod c *cedentem ſuum Libell*

spectare: alia autem, quia solum offensioni forent; vel vindictam aut morum acerbitatem olerent. Atque hoc etiam in hisce imitatur: nec non in specie quantum ad illa, quæ Auctor jam iterato ex quadam Verbi Divini Ministri concione notat, facta de jure ac cura Summarum Potestatum circa Sacra: atque D. *Gentmanni* positione de Cœna Domini: quia *particularia* sunt, quæ speciales respiciunt personas, quarum defensio huic communi non convenit scripto, atque id mole nimium aggravaret: neutiquam autem, quod causæ diffidant: quolibet eorum Fratrum, ut hac occasione offerunt, parato, suam sententiam contra quemvis tueri, sive is summi, seu imi sit subsellii, cui dubium aliquod vel scrupulus istis de rebus oboriretur, jam, aut posthac.

Pag. 557. inquit Auctor: *Quocirca præsentem hunc agendi modum solum ut fructum exiguæ charitatis nonnullorum Synedrii Ecclesiastici membrorum erga me interpretari queo, &c.*

Resp. I. Synedrium in priori Admonitione Deum cordium scrutatorem testatus est, *se neque ira, nec vindicta, neve contentionis studio, ullave carnali passione vel consideratione eo impulsos fuisse: verum solum ad doctrinam ac ordinem Ecclesiæ à violatione conservanda:* atque hoc etiamnum facit. Si hoc Auctori non sufficiat, non nostra est culpa, nec majus quid præstare possumus.

II. Ut Auctor judicium & querelam Synedrii Ecclesiastici de positionibus eius suspecta reddat, iisque vim adimat, huic operi nomen atque speciem dare studet, quasi odii peculiarisque vindictæ quorundam Synedrii membrorum erga personam ipsius fœtus erat. Contra quæ non solum præcedens tam solennis ac seria protestatio à Synedrio conjunctim, ac eius membris singulatim facta, atque hic iterum repetita ac renovata, militat, quod solum sufficere debet; sed insuper non gravandum est, omnia, quæ hac de re à Synedrio conscripta remonstrataque sunt, tam unanimi totius collegii consensu facta esse, ut, veluti supra dictum est, una tantum sententia dissenserit. Nec soli Synedrio Ultrajectino positiones istæ offensioni sunt: verum idem etiam tres reliquæ istius Provinciæ Classes faciunt; idemque etiam de Tractatu hujus Auctoris, cui titulus est *Munus Pastorale*, jam abhinc aliquot annos Meridionalis ac Borealis Hollandiæ Deputati fecerunt: & Synedrium Ultrajectinum pro certo novit, cunctas Classes Synodosque fœderatarum nostrarum Provinciarum idem facturas: quinimmo universas totius Christianismi Ecclesias, ad quarum judicium libenter hac in re provocant ac se referunt. Et propterea Auctor hanc culpam sine ulla ratione in nonnulla Synedrii Ecclesiastici membra confert, ut eo factum, uti dictum, suspectum redderet.

Pag. 555. 557. 559. aliisque locis Auctor de defectu charitatis & moderationis in Synedrio queritur, ipsisque odium atque vindictæ cupiditatem contra suam personam objicit.

Resp. Utrius scripta prædictis virtutibus careant, aut contra modo dictis vitiis, passionibus, convitiis ac scommatibus abundent, cujusvis judicio permittimus.

Pag. 559. Auctor dicit; *& à Theologis quibusdam tam absurda fundamenta locantur, &c.*

Resp. A Reformatis Theologis non tam absona fundamenta Dei gratia ponuntur, quam quidem ab *Hobbesio*, ejusque sectatoribus, ex quorum principiis multæ periculosarum harum thesium nobis nascuntur: quæ si obtineant, Ecclesiam & Rempub. non parum commotura videntur. Dominus Deus noster protegat nos ab aliis, quæ in illius viri scriptis reperiuntur, ac præsertim in Libro, cui titulus est *Leviathan*, quas Deputati Synodi anno 1667. per excerpta Nob.

Pot. hujus provinciæ Ordinibus indicarunt, atque idcirco prohibitionem illius libri petierunt. Qui Auctor ob horribiles suas theses in ipsis patriæ suæ Academiis jam fœtere & reprobari incipit; quemadmodum nuper ex quadam *revocatione & recantatione* alicujus ex discipulis ejus conspeximus, typis vulgata.

Specialibus istis, quæ Auctor acerbo stylo *Pag.* 560. proponit ob rationes supra memoratas, ac quod judicet, Vobis, Ampl. Viri, ingrata futura, si iterum excitentur, quæ tam diu jam sepulta fuerunt, atque ea neutiquam ad tranquillitatem ac pacem Ecclesiæ Reipublicæque fore. Unum tamen præterire nequit (utinam Auctor aspera sua exprobratione hoc nobis non extorqueret!) Auctorem nempe affirmare, Nob. Pot. hujus Provinciæ Ordines, ac Vos, Nob. Ampl. Viri, Præcones Verbi Divini, quos Urbe provinciaque jussistis cedere, pro seditiosis ejecisse, &c. atque eapropter Synedrium Ecclesiasticum accusare, quod ejusmodi personis *authenticum dederit testimonium, ipsos esse probos & zelo Dei ductos viros, quique se fideliter in officio suo gesserint.* Quum tamen ex *Actis*, quibus pastores illi jussi sunt excedere, illud non pateat; at constet istis Verbi Divini ministris nullo *procedendi* modo, delictorum ac criminum accusatione, atque præcedenti ob ea condemnatione, excessum ex urbe esse injunctum: sed *modo politico*, sine ulla causarum expressione, nisi in hisce terminis generalibus; *ob rationes nos ad illud commoventes*: quale mandatum, subsecutusque discessus quum judicio omnium peritorum jurisconsultorum atque politicorum neminem *infamem reddat*; sed requisita ad omnia munera ac officia conservet; & quum viri illi eo tempore apud nulla Ordinum collegia, aut hujus Provinciæ Magistratus, de ullo *crimine*, nec etiam in specie de *seditione* insimulati, multo minus condemnati erant; illius temporis Synedrium censebat, se nulla ratione impediri, quare personis illis non fidele testimonium perhiberet.

Quum anno 1589. Ultrajectini Magistratus omnibus concionatoribus urbanis munus suum abrogassent, cum mandato; ne amplius in Urbe, aut territorio ejus conciones haberent, ob rationes quæ Curiæ *Urbanæ Assessores eo impellerent*; sine ullis aliis rationibus: nihilominus non solum Ecclesia & Classis ipsis fidele largiti sunt testimonium: verum ipsemet Consul *Theodorus Canterus*, aliique Domini, qui tum temporis utriusque Curiæ Senatores erant, veluti Utenbogardus commemorat in Vita sua, edita in quarto, Cap. 1. *Pag.* 10. 11. 12. 13.

Itaque omnium prudentium judici[...] committimus, an Auctori huic ratio fu[...] rit id Synedrio Ecclesiastico post tot a[...] nos tam contumeliose objiciendi. Q[...] immo arbitramur, quamdiu Auctor [...] men seditionis, quod hoc loco con[...] natoribus iis impingit, nulla sent[...] Ordinum, sive Magistratuum hujus [...] vinciæ probet, quemadmodum [...] quidem opinione nunquam prob[...] est, ipsum viros illos magna inju[...] cere.

Pag. 560, 561. Auctor inqui[...] *ad editionem Apologiæ meæ attine[...] factum est, antequam Synedrii Li[...] plex typis vulgatus esset.*

Resp. Quasi Synedrium pra[...] bellum suum Supplicem typi[...] tendo: quum tamen Synedri[...] testetur, nec *per se*, neque pe[...] lum suum Supplicem præle[...] verum hoc ipsis omnino in[...] se: quum Auctor Apologi[...] sionem ipsemet procurav[...] ante Libellum Supplicem[...] primi, licet uno propen[...] lucem adspexerint: quo[...] ignorare putamus.

Pag. 561. inquit [...] *omnia Ecclesiastica conci[...]*

tum aliarum provinciarum, idem cum Synedrio judicatura sint, tempus docebit, &c.

Resp. Tempus jam id docuit: anno enim 1665. Auctoris Tractatus de *Munere Pastorali* & *jure Ecclesiæ* à Deputatis Synodorum Meridionalis & Borealis Hollandiæ jam condemnatus est. Atque novissimus hic de *Idololatria ac Superstitione* liber ab omnibus tribus hujus Provinciæ Classibus reprobatus est, ut apparet ex ipsarum conjuncto libello supplice, conscripto, ut Nob. Pot. hujus Provinciæ Ordinibus porrigeretur, quo petunt ut prohibeatur.

Pag. 561. Auctor dicit: *A tribus accusationibus (ut superius narravi) Synedrium Ecclesiasticum resilit, &c.*

Resp. Neutiquam ab accusationibus in primis suis positionibus allatis Synedrium recedit, ut ex priore, & sequenti hac Admonitione patet.

Ut ergo concludamus, Synedrium censet, sese priori, ac posteriori hac Admonitione positiones in Libello suo Supplice contentas, copiose explanasse, easque ab exceptionibus Auctoris vindicasse, non animum inducens pluribus hinc inde scriptis ulterius ea in re procedere, nisi ob magnas rationes: causam porro Vestro, Nob. Ampl. Viri, omniumque prudentium judicio committens. Atque inhærens summæ postulatorum præcedenti nostro Libello Supplice & Admonitione facta, etiamnum rogat, ne Vos, Nob. Ampl. Viri, specioso prætextu hujusmodi scriptorum *seducamini*, nec per ipsorum invectivas incitemini, ad Ecclesiam odio prosequendam; & ipsorum fideles monitiones ad salutem & conservationem communis doctrinæ ordinisque factas respuendas: verum contra ut juxta seriam ac sinceram protestationem Synedrii omnem candidam ὁμόνοιαν, officiaque ab ipso exspectetis. Hisce finientes Vestrum, Nob. Ampl. Viri, imperium personasque Deo ac Verbo gratiæ suæ commendamus, qui Vos atque nos in sancta sua veritate ducat & confirmet. *Amen.*

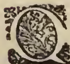
TER-

TERTIA APOLOGIA Pro TRACTATU De IDOLOLATRIA ET SUPERSTITIONE,

Qua reſpondetur

SECUNDÆ ADMONITIONI VENERANDI SYNEDRII BELGICÆ ECCLESIÆ ULTRAJECTINÆ.

Nobiliſs. Ampliſs. Viris D. D. Conſulibus ac Senatoribus Urbis Ultrajectinæ.

Uoniam Veſtrum, Nob. Ampl. Viri, placitum fuit, ut exemplum Reſponſionis meæ ad Libellum Supplicem Venerandi Synedrii ad idem Synedrium mitteretur; utque ea etiam, ad operæ parcendum, prælo committeretur: quumque etiam Synedrium præ ſe ferat per miſſionem narratorum exemplorum ſe ad reſponſionem fuiſſe adactos, non ex privato meo facto aut inſtituto manat, quod in Veſtro, Nob. Ampl. Viri, Collegio hæc ſcripta hinc inde, forte ad nauſeam uſque exhibeantur, verum æquitas Veſtra hanc mihi legem impoſuit: noluiſtis enim de ſcriptis meis Apologeticis decernere, antequam Synedrio, cujus etiam intererat, ea communicata eſſent. Itaque Synedrium mihi vitio dare non poteſt, (ut tamen facit) quod Apologiæ meæ in lucem ſint editæ: nec mihi adſcribere, per factam ſcriptorum meorum communicationem, me ſcriptis hiſce mutuis occaſionem præbuiſſe.

Major tamen ratio eſt putandi iniquitatem Synedrii locum dediſſe edendi hæc mutua ſcripta: noluit enim claris locis Tractatus mei de *Idololatria* ac *Superſtitione* æquum, & ſcopo atque inſtituto meo convenientem ſenſum tribuere, quemadmodum illa eo animo in nominato Tractatu propoſueram, idque magnis

asseverationibus protestatus eram, me eo sensu in Libro meo illis usum esse, quemadmodum in prima mea Apologia ista explico, & profiteor. Sed difficile est cum semel caussam aut spem ingressus fueris, illam deserere, præsertim cum agitur de æstimatione atque honore.

Verumtamen gratum mihi videre est, quod, quæ per ingenuam Venerandi Synedrii confessionem impetrare non potui, veritas ipsa ipsis extorserit: ac jam nullam alia de re controversiam inter ipsos & me restare intelligam, nisi de *potestate & auctoritate Doctorum, Synedriorum Ecclesiasticorum, Classium atque Synodorum in quæstionibus fidei decidendis: ac quatenus aut cuncti omnino homines simul, aut singuli quæque suarum Ecclesiarum, Classium, aut Synodorum Membra decisionibus & doctrinæ ductorum Ecclesiæ, tam Præconum Verbi Divini, quam seniorum (ex quibus modo dicta Collegia constituuntur, & quorum nulli studio Theologico operam dederunt, & maxima eorum pars, non dico labiis sed ne digitis ullum disciplinæ genus attigerunt) obstringantur.*

Quintum accusationis suæ articulum in Libello suo Supplice propositum Synedrium jam in *Admonitione* sua non amplius ursit, quum inquit, de crucibus in sepulchris erigendis verba faciens; deque re aliqua signo crucis benedicenda: *Quantum ad limitationes atque restrictiones, quas Auctor excerptorum ex Libro suo profert, illæ meam caussam ex sententia Synedrii culpa liberare nequeunt: ac positiones ab offensione absolvere,* Pag. 530. *Admonitionis*; nulla ratione addita, quamobrem restrictiones illæ limitationesque meam innocentiam non probent. Quare in secunda mea *Apologia* Synedrium provocavi, ut indicaret quid deesset: quibus quum Synedrium in secunda sua Admonitione nihil reposuerit, major mihi ratio nata est ad dicendum, Venerandum Synedrium criminationem illam missam facere, utpote non firmatam: quod facile contingit, ubi judicium præcipitatur, & affectibus indulgetur.

Quod ad tertiam accusationem attinet, *quæ spectat permissionem Papisticæ superstitionis & idololatriæ citra necessitatem, &c.* de ea Synedrium in secunda sua *Admonitione* Pag. 569. fatetur, me id non docuisse: verum me proponendo opinionem illorum, qui eam propugnarent, ac simul inde recedendo, ut aliquem, qui errorem istum non magni faceret, *ab opinione ejusmodi non alienum videri; ac rem ducere probabilem.*

Concedit ergo Synedrium, me illud non tradidisse. Longissime enim distant assentiri alicui opinioni, vel negare eam, nec tamen errorem illum gravem ducere. Profecto multi majorum nostrorum initio nostræ Reformationis, *temporibus persecutionum*, & cum Magistratu sibi adversario & offenso uterentur; censebant, Summis Potestatibus professionem diversarum Religionum ex jure & æquo sine offensione animi licere permittere, eo fundamento, ad simulationem quidem homines cogi posse, non autem ad religionem. Nec Deum à Principibus exigere, ut errantes sine malitia, & qui à turbanda Republica absunt, (de ejusmodi enim erroribus, ita consideratis, hic disputatur) punirent, aut homines idcirco molestia afficerent. An hoc autem tantum crimen est, quod non alienus sim ab ea opinione? Ac an Venerandum Synedrium arbitratur sibi causam satis justam esse, Nob. Ampl. hujus Urbis Rectoribus Libellum suum Supplicem super eo porrigendi?

Quod ad duas priores accusationes; me nempe asseverare, *publicum prædicandi munus & Sacramentorum administrationem à quovis, qui modo aptus sit, exerceri posse: nec ullum ecclesiasticum regimen aut pœnam dari: ac universum Ecclesiæ imperium Magistratibus competere*: illæ jam in eo consistunt, ut uterque agnoscamus, nullam peculiarem, multo minus Leviti-

cam aliquam aut cæremonialem sanctitatem ante omnia in Ductoribus Ecclesiæ sub Novo Fœdere requiri. Eatenus omnibus Christianis *facultatem* & *qualitatem* inesse, ut Ecclesiæ Ductores fiant. Ecclesiasticorum ministeriorum institutionem à Deo procedere: ministeria illa non ex jure naturæ descendere, nec etiam ex civilis imperii natura: Ecclesia enim Christiana, qua Ecclesia, non oritur ex statu naturali aut civili hominis, sed ex cultu instituto & revelato. Communem istam facultatem & qualitatem Christianorum, ut creari possint Ecclesiæ ductores, ministeriaque ecclesiastica celebrare, reipsa Christianos aptos non constituere ad eorum officiorum administrationem, nisi per legitimam ad ista vocationem. Quemadmodum communis facultas ac qualitas incolarum cujusdam urbis, ad imperium in populares suos, vim suam obtinere, nec ad jus re ipsa imperandi extendi potest, quam per legitimam vocationem.

In Venerandi Synedrii Admonitione apparere videbatur, quasi nonnulla mihi controversia cum eo futura fuisset circa *sanctitatem*, quam ex ordinatione Dei nasci putabat; ac objectum, circa quod ecclesiastica ea officia occupantur. Sed quoniam in secunda mea *Apologia* dicebam in administratione ista nullam aliam sanctitatem (si illam ita velimus appellare) me posse percipere aut suspicari, nisi eum Christianum, qui ad munus aliquod Ecclesiæ vocatus est, quod ex Divina institutione originem habet, (quemadmodum universa Christiana Religio proxime à Deo ortum habet) vocatione illa potestatem ac auctoritatem acquirere ad ecclesiastica munera capessendum: ideoque illum officii istius ratione acriter incitari debere, ut pietate & vitæ sanctimoniâ exemplo sit plebi. Video Synedrium in *secunda* sua *Admonitione* de sanctitate Pastorum & ductorum Ecclesiæ porro silere. Atque ita mihi credendum est, nos in hac quæstione etiam convenire.

Solum hæc controversia restat, penes quem proprie jus sit vocandi: vel cui potestas competat, ecclesiastica illa officia huic vel illi Christiano injungendi. Hac in re mea aliquatenus à Synedrii opinione differt. Synedrium censet creationem istam tantum à plebe ecclesiastica fieri debere, licet contrarium quotidie observet: meque in *secunda* sua *Admonitione* Pag. 570. criminatur, quod hac in re à Confessione recedam: quia tradam Magistratibus ex natura sui muneris debere ea officia (nusquam dico *administrationem* istorum munerum ipsis, qua Magistratibus, competere) in hunc vel illum Christianum conferre. Et quamvis doceam Magistratibus illud juris esse, non idcirco statuo, necessario eo ipsis utendum esse: sed sentio, ipsos id Ecclesiæ aut Synedrio posse quidem dedere, quemadmodum Synedrium jactat se jus hoc nomine singulorum membrorum Ecclesiæ usurpare: illa enim non consuluntur de vocatione Pastoris, multo minus jus suffragiorum illis permittitur. Licet multi docti Theologi reperiantur, qui docent, Ecclesiæ membra jus illud non posse abdicare.

Verum non etiam tam generaliter nego, Ecclesiam jure eligendi, aut in certum aliquem Christianum ministeria illa ecclesiastica conferendi, orbatam esse. Sed distinguo inter ecclesiam, quam Magistratus non protegit & tutatur; & inter eam, cujus Magistratus curam suscipit. Ecclesia cum prioribus circumstantiis considerata, jus habet doctores atque ductores sibi eligendi, idque etiam invitis Magistratibus: quemadmodum liberis à patre abdicatis, administratio suarum rerum permittitur. Ac eo sensu in *Præfatione* mea Pag. 14. Ecclesiæ jus vindico ductores sibi eligendi. *Omnes Christianos, qui in Ecclesias atque societates coeunt, ex, ac in se, jus habere, ad quosdam ad docendum, ac Sacramenta administranda, creandum.*

Ve-

Verum censeo Magistratibus jus competere ecclesiastica munera in certas personas conferendi: veluti etiam jus est patrisfamilias, omnia familiæ munera, tam respectu spiritualis, quam secularis suorum domesticorum status; certis quibusdam injungendi. Quum non consideretur, an Reip. Rector aut paterfamilias illa officia (quæ in hunc vel illum conferre possunt) ipsimet administrare possint, necne: ac num munera illa ex naturali statu Principis ac patrisfamiliæ procedant; vel an ex Christiano statu oriantur. Et an Dei naturales vel Euangelicæ leges utrumque obligent ad certas administrationes in Statum suum ac familiam introducendum. Nam, uti sæpius dictum est, quanquam Reip. Rector vel paterfamilias, qua talis, officiis illis non possint fungi; non tamen id idcirco collationem istiusmodi munerum aufert. Non quod existimem aut doceam, subjectos aut domesticos illos pro doctoribus suis ducere obstringi, quum Magistratus & paterfamilias à veritate recedentes, ac officium suum obliti, pro pastoribus ad cives vel domesticos, lupos mittunt. Tunc enim subjectis & domesticis jus illud redit, quod liberi nanciscuntur, qui à parentibus derelicti res suas ipsimet procurare possunt. Uti etiam *Membris alicujus* Ecclesiæ pastores suos *repudiare licet*, quando ipsorum doctrinam non probant.

Atque ex narratis patet, quare dixerim, Ecclesiam etiam politicam *societatem esse*, *Pag.* 359. Tractatus de *Munere Pastorali*. An non omnia merito *politica* sive *domestica* nominantur, quæ vera propriaque civilis Magistratus aut patrisfamiliæ sunt effecta. Atque an non verus est effectus, ex officio Rectorum & patrumfamiliæ procedens, quum in ditionem vel familiam suam illa munera invehunt, quæ Christiana Religio requirit, atque ita societatem erigunt, in qua illa Euangelia munera locum obtinere & vigere debent; & quæ ob certas quasdam proprietates ab omnibus aliis societatibus separata sit, & peculiariter ex usu Scripturæ *Ecclesia* appellatur: sed quæ ideo effectus curæ & officii Rectoris vel patrisfamiliæ esse non desinit, ac ad quam curam atque operas, (quibus scilicet curent societatem, quam Ecclesiam vocamus, erigi) quod Rectores & patresfamiliæ sint, peculiariter obstringuntur. Ac qui istiusmodi operationes aliter quàm civiles operationes, atque ita isto sensu civilia & domestica Collegia vocari possunt: quemadmodum Divinæ Christianæque leges, per Magistratus in Rep. ejusque bono latæ, inter civiles leges recensentur. Synedrio incumbebat argumenta mea refutare: non autem nuda opinionis meæ propositione, atque istam odiosis verbis in cathedra taxando, ecclesiam præjudiciis occupare: cum revera apud cordatos & veros rerum æstimatores non tam rei quam verborum controversia esse debeat; nisi velint Magistratui eripere jus & potestatem curandi ut leges Divinæ in sua Republica obtineant.

Etiam ulterius demonstrandum erat Synedrio, Confessionem nostram de utraque illa ecclesia verba facere, quum dicit, vocationem Pastorum *Ecclesiæ* competere: ac quum alios censorio suo judicio notare student, ante seipsos purgare debent nihil se hac in re contra Confessionem facere & sentire, cujus in prima mea *Apologia* exempla aliquot recensui; ac etiam ostendi in præcipuis Reformatis Christianismi Ecclesiis politicos etiam ecclesiastica officia in certas personas conferre: quin immo quosdam ea qualitate interna ecclesiæ ministeria ipsosmet exercere.

Summi nostrarum Reformatarum Ecclesiarum Theologi Magistratibus jus dant ecclesiasticorum munerum collationis in privatos Christianos. *Piscator in Aphorismis, loco de ministris Ecclesiæ, Quum Ecclesia Christianos Rectores habet*, ac

ac fidei domesticos, jus pastores vocandi ad ipsos pertinet, idque ob easdem rationes, quas antiqua Israelitica Ecclesia habuit. Deus enim Mosi, ac in persona Mosis, politicis Israelitici populi Rectoribus, qui porro ipsi successuri erant, potestatem eam concessit. Rivetus in Decalogum. *Hic disputatio oritur de jure vocationis pastorum, a quo Pontificii Magistratus excludunt: nos autem affirmamus Magistratibus id competere; tum quod etiam Membra Ecclesiæ sint; tum præcipue respectu sui officii.* Gualterus Homilia in 1 Cor. 5. *Quidam inter civilem ac ecclesiasticam jurisdictionem distinguunt: verum distinctionem illam à Papatu mutuati sunt.* Et postea; *Non opus est, ut ministri Verbi Divini peculiare habeant forum; aut ut sibi illa vindicent, quæ politicis competunt: censores morum civium possunt quidem constitui, quemadmodum in omnibus magnis urbibus necesse est, ubi ordinarii magistratus singulis vacare nequeunt: verum isti solummodo auctoritate Magistratuum creantur: ac ex eorum mandato omnia ipsis facienda, non autem propria auctoritate.* Musculus in locis Communibus. *In Synedrio Ecclesiastico Magistratus quidem ipsemet non ut judex sedet; sed qui à Magistratu ad id constituti sunt, pastores nimirum: penes Magistratum tamen summa potestas remanet, non autem apud pastores.* Porro inquit, *Pastorem ob vocationem suam non anxium esse debere, nec de eo dubium, an legitima sit, quum à pio principe ad concionandi munus vocatur.*

Notum est in Republ. Genevensi Seniores Ecclesiæ etiam ex Assessoribus Supremi Consessus eligi; idque per ipsummet illum consessum: ac tam seniores quam pastores jurant, se fideliter sese in officio suo gesturos.

Hoeckerus Theologus Anglus. *Adversarii duplicis generis summam potestatem Regum circa sacra oppugnant. Nonnulli tradunt potestatem in Ecclesiasticis ubique terrarum juxta jus Divinum, Papæ competere. Alii potestatem illam personis Ecclesiasticis in Nationali Synodo congregatis deberi. Nos, qui utrosque rejicimus, asserimus, jus illud cuilibet regi in regno suo competere.* Qui ita disputant, censere nequeunt, inter Magistratum Ecclesiamque, *æqualitatem juris* quandam existere, & pari gradu & dignatione esse: ac prout Magistratus in secularibus statuit secundum quas civiles leges cives vitam suam actionesque dirigere debeant: ita summa ecclesiastica collegia Ecclesiæ credenda præscribere debere: ac doctores illi supra memorati, & qui nostram sententiam tuentur, ideo omnes actiones, verba, & terminos rejicerent, quæ æqualitatem illam paululum modo referrent; prout verba illa Synedrii sonant. *Cum Reip. Moderatoribus animorum conspirationem velle tueri.* Certe *Gomarus* exæquationem illam juris politicos inter & Ecclesiasticos in *Commonitione sua* Pag. 16. non agnoscit. *Verum quidem in Papismo juris æqualitatem ejusmodi reperiri: ubi duæ Summæ Potestates dantur, altera alteri non subjecta, secularis & ecclesiastica: verum fideles Verbi Divini Præcones id pro signo Antichristi habent, qui se elevat supra omne illud, quod Deus appellatur.*

Quum ergo ejusmodi Theologi de Summarum Potestatum jure circa sacra ita disputant, ac specialiter circa pastorum vocationem: an credibile quidem eos contra Confessionem docere: vel eos sentire, omnes articulos Confessionis paris obligationis esse. Certe nostrates Theologi in Synodo Dordracena congregati in Post-actis non ita illud intelligunt: & in jurisjurandi formula, quod omnes pastores præstare coguntur, expresse discrimen fit inter articulos & capita doctrinæ, atque articulos, quæ non sint ejus naturæ. *Nos infra scripti N. N. sincere in bona conscientia declaramus coram Domino hac subscriptione, nos ex animo credere, omnes articulos capitaque doctrinæ, in Confessione ac Catechismo Belgicarum Reformatarum ecclesiarum contenta, in omnibus cum Verbo Dei convenire.*

Res

Res admiranda, fratres jusjurandum non ulterius quam ad articulos & capita doctrinæ extendunt: hi autem nostris Reip. moderatoribus libenter persuaderent, suum jusjurandum ipsos ulterius obligare, omniaque privata membra obstringere ad nihil aliud credendum, loquendum aut docendum de regimine ecclesiastico, quam juxta articulos Confessionis quos ipsimet non observant, nec de iis professionem expressam & promissum alter ab altero exigunt. Atque hoc non sine ratione: quum parum certi de administratione ecclesiæ possit doceri, juxta opinionem *Mestrezatii* Verbi Divini Præconis, qui me judice ex summis Gallis Theologis fuit. *Deus nihil speciale circa ordinem & regimen religionis sub* Novo *fœdere definivit: sed solummodo voluit, ut omnia modeste & cum ordine fierent.* Cap. 3. lib. de Ecclesia.

Quantum ad Ecclesiasticum regimen, cuique id competat. Non controvertitur inter nos, an *imperium* sit in Ecclesia, utrimque hoc enim conceditur: verum an regimen Ecclesiæ (quum potestatem suam non exerat in conscientias, licet circa conscientias versetur) *civilis Imperii* nomine insigniri non oporteat, quum omnes civilis imperii partes gerere debeat, easque explere ad formam civilis imperii; quamvis circa spiritualia occupatæ sint. Ac me clare illud in *secunda* mea *Apologia* probasse arbitror. Ac S. Scripturæ, nostræque confirmationis Seniorum formulæ hoc clare docent, quando requirunt, ut nemo ad gubernationem Ecclesiæ eligatur, *qui suam domum recte regere nequit.* Imperium certæ familiæ non est *spirituale*: ac quæ ratio ab una regiminis specie ad alteram argumentandi: quum non major inter hoc & illud sit similitudo, quam inter seculare atque spirituale. Certe qui in rebus hujus mundi plurimum sapiunt, sæpe spiritualium valde rudes sunt. Venerandum Synedrium in *secunda* sua *Admonitione* Pag. 571. urget, nec fateri cogatur ecclesiæ regimen *civile* esse, *duplex ecclesiastici imperii genus proponit, quorum alterum mere sit spirituale, internum, & cum potestate in conscientias conjunctum, quodque Deo ac Christo solis competat: alterum consistat in administratione, in externorum mediorum dispensatione, atque usu clavium regni cælestis circa conscientias; ad prius relationem habens, eidem subordinatum, atque subserviens & ministrans, quod Deus Ecclesiarum suarum ductoribus commisit, quod Confessio nostra spirituale imperium appellat.*

Verum ministerium illud in Ecclesia Dei existere, ducibusque ejus traditum, hoc nunquam negavi; concedo etiam, *Confessionem* de *spirituali imperio* verba facere: at controversia est, an *ministerium* illud proprie *imperium* possit appellari. Negavi hoc: ac Synedrium ne minimum quidem laborat, ut ostendat, ministerium hoc verum *imperium* posse nominari. Ac nihil aliud agit, quam dictare, suamque sententiam proponere. Ut nec illud inter nos controvertitur, an Confessio *spiritualis regiminis* mentionem faciat, quod certum est. Sed quomodo hoc intelligendum sit, an Confessio regimen Ecclesiæ spirituale imperium vocet, quod circa spiritualia Divinaque versetur: num, quia propter formam suam spirituale sit. Posterius verum esse nequit, quia ad conscientias se non extendat, neque ullum imperium in illas exercet, sed tantum monitis, doctrina, exemplis, & procurando separationem fidelium ab impiis & profanis, abstinendo à communione sacrorum cum illis, munera sua explet. Ac quis novam inventionem Synedrii spiritualis illius regiminis approbare potest; quia ministeria ista Ecclesiastica, in quibus ea spiritualis imperii species consistit, quod Ecclesiæ ducibus traditum est, mere *ministerialia* esse agnoscit: ac nullo modo nomen *imperii* ferre potest. Itaque regimen, quod in Ecclesia reperitur, improprie in Confessione nostra spirituale in-

indigitatur, quod circa ſpiritualia occupatum ſit, quamvis reſpectu formæ civile ſit.

Quantum ad Eccleſiaſticam pœnam attinet: Controverſia inter me ac Synedrium hac in re conſiſtit, quod nullam aliam *veram eccleſiaſticam pœnam* ſtatuam, quam quæ ex fœdere ſingulorum membrorum & ductorum alicujus eccleſiæ oritur: eamque pœnam ſe tantum ad illa extendere, *de quibus contrahi poteſt*, quæque relationem habent ad *legem*, contra quam peccatur: quæque nuſquam exiſtere poteſt, quam ubi poteſtas eſt ferendi leges: nec aliquid, quod non illius ſit naturæ, nec ex fundamentis illis profluit, *eccleſiaſticam pœnam proprie* poſſe nominari. Quia pœna proprie dicta reſpectum habet ad legem, quæ in Eccleſia duplicis generis ſunt: aliæ à Chriſto latæ, & quarum reſpectu Eccleſia & ejus Doctores tantum miniſteriale munus exercent, aliæ ſunt illæ, quæ natæ ſunt ex confœderatione, & earum reſpectu vera pœna in Eccleſia exiſtit: quia Eccleſia leges illas fert, earumque tranſgreſſores punit.

Venerandum Synedrium omnino rem aliter videtur intelligere, & præ ſe fert credere, Deum Chriſtumque una cum Chriſtiana religione poteſtatem quandam, jus & auctoritatem invexiſſe, quam tamen, ne cum Papatu colludere videantur, *miniſterium*, *non magiſterium* vocitant (quod tamen Pontificii etiam faciunt) ſolum Ducibus Eccleſiæ per legitimam vocationem conferendi: atque ad quam alii Chriſtiani, carentes illo miniſterio, nullum jus habent; ſed quæ ſolis Eccleſiæ ductoribus affixa ſit. Quæ poteſtas, jus, aut auctoritas (utcunque appellare libet) hoc ſpecialiter includit, ut judicium iſtorum de rebus Divinis, ac de ſpirituali hominis ſtatu, in quos hæc poteſtas per *fœdus* collata eſt, tantundem valere debeat, reſpectu eorum, qui per fœdus regimini ductorum ſubjecti ſunt, ut *ſemper* judicium illud ſequi cogantur, ac operam dare, ut opinionem ductorum probare poſſint, Deumque id orare, & ſi aliter ipſis quam Doctoribus ſtat ſententia, neque tamen Doctores Eccleſiæ ad ſuam ſententiam adducere nequeant, tunc privatorum membrorum Eccleſiæ officium eſſe ſuæ ſententiæ nuncium mittere, & Doctorum Eccleſiæ parere ſententiæ. Ita ut tum illud ductorum judicium membris pro regula ac lege ſit: quamque legem, vel *quaſi legem* membra tranſgrediuntur, quum opinionem, cum ductorum ſententia pugnantem, ac quam Eccleſiæ ductores retinent, non rejiciunt: & ob quam violationem ductores tunc jus adipiſcuntur, ad illos, qui ab eccleſiæ ſententia aberrare perſeverant, verâ ſpirituali *pœna caſtigandos*: ac de qua pœna membra *credere tenentur*, eam à Deo in cœlis confirmari.

Nequeo ſecus cenſere, quin in præcedentibus hiſce verbis ſenſum Venerandi Synedrii quam clariſſime expreſſerim.

Verum quidem, *Synedrium Pag.* 568. *ſecundæ Admonitionis* dicere, *obligationem ad deciſionem & judicium ductorum Eccleſiæ non ulterius ſe extendere, nec diutius durare, quam paſtores veritatem Verbumque Dei ſequantur.* Et porro addere: *membra obligata eſſe credere, atque obedire Divinæ veritati, in Verbo ſuo revelatæ, & per Synodos tanquam Dei miniſtras, & eccleſiæ ſuæ ductrices, juxta Divinam inſtitutionem ipſis propoſitæ injunctæque.* Verum etiam eſt, Venerandum Synedrium negare, poteſtatem *ferendi leges* in ſuo cœtu exiſtere: ac tamen aſſeverant, Synedrium cenſere, ſententiam Doctorum, Synedrii, Claſſium & Synodorum, membris pro *lege* eſſe: ipſorumque cenſuras, ſuſpenſiones, excommunicationes *meras pœnas eſſe*.

Hoc pacto poſſet videri, quaſi opinionem Synedrii non fideliter proponerem.

Verum percipere nequeo, cujus efficaciæ *clauſulæ illæ ac reſtrictiones*, quas Synedrium in narratis verbis exprimit hac in quæſtione ſint, quemque ſenſum

pro

proferant, quem que conceptum inde quis formare possit. Non enim hoc quæritur, num privatum Membrum suam cum ductorum sententia in controversiis fidei conformare debeat, cum ipsorum opinio, & fidei suæ confessio cum Verbo Dei convenit. Nullus enim Christianorum, cujuscunque etiam sit sectæ, negat id. Ac, quemadmodum jam in *secunda* mea *Apologia* dixi, hoc tantundem foret, ac si quis negaret, *homini judicium suum non juxta Verbum Dei esse dirigendum.* Hoc cuilibet faciendum est, licet veritatem ex ore infirmi in cognitione Christiani cognoscerem. Sed hæc est controversia, an decisiones ductorum Ecclesiæ pro veritate agnoscere debeam, meamque opinionem cum eis conformare; ac studere illorum opinionem amplecti, meam ut errantem deponendo, cum ecclesiæ ductoribus persuadere nequeo, meam opinionem Verbo Dei stabilitam esse, veluti Synedrium, *Pag.* 569. ita sensum & sententiam suam declarat. Id est, an tandem post frustra datam operam ad Synedrium perducendum in meam sententiam, meum, num vero Synedrii judicium in regenda mea conscientia mihi sit sequendum? Atque Synedrium clare affirmat, quod tandem casu modo proposito suum judicium sequi tenear.

Neque controvertitur etiam, an veritas Dei, quæ per ecclesiarum decisiones tanquam per ministerium prædicandi & annunciandi Ecclesiæ membris voluntatem & placitum Dei, ad me pervenit, quam tamen erroribus immersus comprehendere nequeo, nihilominus non maneat veritas? Ac num ductorum ecclesiarum, mei respectu, tamen non sit, veritatem eam mihi proponere, inculcare: ac si sit *fundamentalis*, atque ego in pertinacia perseverem (verum adhuc sub judice lis est, quid illud sit, in fidei controversiis contumacem esse) me pro fratre suo non diutius habere, & ita excommunicare; & communionem sacrorum, & præsertim eorum, quibus fraternitatem & summam conspirationem animorum testamur, nolle mecum exercere: hoc enim à me, nec ab ullo, quod sciam, unquam negatum fuit, nisi ab Erastianis.

Hoc autem in quæstione est, an duces hoc facientes, id faciant ut veri *judices*; & num *veram sententiam* (tanquam judices, cui privati fideles propter veram potestatem & auctoritatem judicialem, quam Synedrium, Classis aut Synodus in illa membra habet, parere debeant) *exerceant*, ita ut privata membra se illi judicio submittere obligentur; per auctoritatem atque jus ecclesiæ ductorum obstricti, ut sincero conatu, & per media ad illud proportionata, studeant in ductorum ecclesiæ opinionem descendere: quum, nempe, privata membra Rectores Ecclesiæ in suam sententiam nequeunt impellere. Et num ductoribus (si membra perseverent ab ecclesiæ opinione aberrare, eamque rejiciant) jus à Deo concessum sit, ad tales velut *contumaces*, & ut *immorigeros*, prout Synedrium loquitur, *vera pœna*, quanquam Ecclesiastica, puniendos.

Idque est, quod nos pernegamus, ac quare nullam excommunicationem, *veræ* naturam *pœnæ* habentem, eoque sensu, quo illam Synedrium concipit, quæque non fœdere tantummodo fundetur, in Ecclesia Dei agnoscamus: quum nullam veram pœnam admittimus, quam quæ fundamentum habeat in violatione legis, quam Synedrium in Ecclesia statuere nequit, quoniam ei *legislationem* eripit. Quumque ego nulla ecclesiastica judicia, decisiones, decreta, &c. agnoscam, quæ conscientiæ meæ pro *lege* sint: ac putem etiam nullum Christianum tantum juris in conscientiam suam habere, ut eam ductorum judicio in controversiis fidei subjicere possit: nullas ergo veras ecclesiasticas leges, vel pœnas in conscientias admittere possum. Atque hæc Synedrii opinio nihil aliud est, quam vera Papistarum opi-

opinio, verbis ac modo proponendi parum dissimulata: eo nimirum tendens, doctrinam decisionesque ductorum in fidei controversiis esse suscipiendas, quum nostram ipsis persuadere nequimus: ac ducibus *jus* aliquod competere, ad omnes, qui ad ipsorum curam & regimen spectant, nec decisiones eorum agnoscunt, *vera pœna* pro immorigeris puniendos. Atque ita Synedrium *potestatem ferendi leges* reipsa introducit, quamvis verbis eam negare studeat. Aliud est, quum potestatem ecclesiæ, ut ex fœdere descendentem, consideramus: de qua in *Præfatione* mei *Tractatus*, ac in *prima Apologia* quam latissime disserui.

Alioquin concedo fas esse Ecclesiæ ducibus existimare, doctrinam suam Dei Verbo innixam esse, atque ex ea persuasione eam auditoribus suis proponere, eosque ad illam recipiendam exhortari; atque adeo illam spernentes judicii Divini, cœlestiumque pœnarum minis terrere, & veritatem istam rejicientes habere Ethnicorum & Publicanorum loco.

Verum omnes hæ actiones ut privatæ considerandæ sunt; hoc nimirum sensu, illas cum nulla *jurisdictione, potestate judiciali, aut imperio in fidem aliorum Christianorum esse conjunctas*: ita ut etiam privato Christiano eisdem officiis circa errantem ecclesiam fungi liceat. Atque hoc majores nostri ex Papatu excedentes fecerunt. Quare in Ecclesia nullam potestatem *in abstracto* consideratam admitto, qua Collegio alicui aut privato jus datum sit, ad reliquis Christianis, quocunque etiam modo considerentur, præscribendum ac injungendum, quid in controversiis fidei ipsis sit credendum. Atque ideo similitudo auctoritatis mariti ac magistratus *in abstracto* nullam considerationem meretur; quæque videlicet per fœdus quoddam & spontaneam subjectionem his vel illis viris atque aliis hominibus applicatur. Quandoquidem potestatem illam mariti & Magistratus *in abstracto* consideratam admitto: se[illegible] potestatem, qua doctrina decisiones[illegible]ue ductorum aliis pro regula, exempl[illegible], ac lege fidei suæ sint; & à qua sine cu[illegible]pa contumaciæ non licet recedere, null[illegible]o modo agnosco.

Intelligere etiam nequeo, qu[illegible] *Synedrium* similitudinem hanc in rem [illegible]*uam vertere* possit; quum concedat, pa[illegible]stores non solum libere ab ecclesia elig[illegible], verum etiam eos cogi promittere, c[illegible]tæ doctri[illegible] [illegible]psos potenæ se adhæsuros: atque ita [illegible]e, quibus state decisiones faciendi care[illegible]um contra membra obstricta sint: v[illegible]membrorum Doctores per potestatem [illegible]n obligari. ad ecclesiarum confession[illegible]bus Remonstrantium privata orthodox[illegible] membra pastores suos jure condemnar[illegible]nt, nec opinionem ductorum sequuti [illegible]unt. Si itaque judicium Ecclesiæ de o[illegible]thodoxa ejus fide, quem ecclesia sibi do[illegible]torem eligere in animo habet, præceda[illegible] *potestatem*, quam doctor per electione[illegible]*n adipiscitur*, juxta Synedrii sententiam[illegible]: *& si hoc in* omnibus ducibus Religio[illegible]*is & sacrorum* Christianorum ex sente[illegible]*tia Reformato*rum locum habeat: qu[illegible] *ergo judicium* ductorum circa fidei con[illegible]troversias potestatem *regulæ legisque habere* adversus membra potest? Si d[illegible]cas, id demum valere post doctoris elec[illegible]ionem; ergo inde sequitur, nemini à d[illegible]octrina ductorum suæ ecclesiæ licere rec[illegible]dere: ac unumquodque membrum [illegible]os sequi teneri, quando Doctorem su[illegible] Ecclesiæ in suam sententiam pertraher[illegible] non potest: quod maxime absurdum e[illegible], & omnia Reformatæ Religionis fund[illegible]amenta subvertens.

Præterquam quod [illegible] potestas mariti ac Magistratuum, *in a*[illegible]*stracto* considerata, specialiter certis con[illegible]munibus regulis sit definita, secundum [illegible] *quas marito ac Reipub. Rectori judica*[illegible]*dum sit, quid sui sit* officii: ac etiam f[illegible]mina ac privatus de eo antecedenter ju[illegible]dicat; nec judicium ipsorum hoc casu [illegible] à judicio *mariti aut* Reip.

Reip. moderatorum dependet. Verum
juxta Synedrii sententiam communis
quædam potestas à Deo Christoque insti-
tuta est, per quam ille, cui ista applicatur,
jus acquirit aliis præscribendi mandandi-
que, ut omnia bona ac vera esse credat,
quæ in exercitio hujus suæ potestatis pro
calibus habiturus est: ita ut cuivis Chri-
stiano credendum sit, quicquid ductores
Ecclesiæ, in qua natus ac educatus est,
credunt. Debet enim suum cum ducto-
rum suorum judicio conformare, si Du-
ctorem in suam sententiam impellere non
potest: nec fæmina hic ullum jus eligen-
di maritum habet; verum is est ejus ma-
ritus, ad quem primo venit. Præter-
quam quod cuivis fæminæ optio libera
conservetur ad bonum maritum eligen-
dum: quodque generales quasdam regu-
las habeat, secundum quas judicare pos-
sit, quis bonus maritus futurus sit, ac per
quas scire possit se bonum maritum habere.
At membrum nullum (ex doctrina Syne-
drii) jus eligendi habet, sed fidem nutri-
cis amplecti tenetur: nec unquam scire
potest an bonum, num vero malum habe-
at ducem: opinioni enim suorum ducum
repudium mittere nequit, si ipsi post ad-
hibitam curam eos inspirandi alium sen-
sum, persistent in sua sententia: & tamen
eadem illa membra credere constringun-
tur, ecclesias errantes existere. Quin im-
mo ecclesiam vel potius Ductores Ecclesiæ,
cujus membrum est, errare posse. An talis
fæmina non est misera, quæ hujusmodi
conditionibus affecta est? Quid, quod
adhuc miserior est, inde sequitur. quod
talis mulier nescire nequeat, num apud
verum se maritum necne; ac interea vi
potestatis maritalis pati cogitur, ut impe-
rium in ipsam exerceatur. Nec difficul-
tas tollitur, si dicas, licet membro cre-
dendum sit, doctores errare posse, non
tamen sequitur ipsos revereri. Nam
tum in incipiti positum est, quod tamen mem-
... suum, quod ... fuerit, nec-
... in S. Scri-

ptura fundatum esse arbitratur, judicio
ductorum non liceat ei opponere, qui er-
rore possunt abripi, casu fit, si veritatem
amplectatur: cum enim suam opinionem
ipsi retinere non liceat, debeatque ope-
ram dare, ut accommodet se sententiæ
ductorum suorum, qui cum possunt fal-
lere: certe ergo casu contingit, si verita-
ti adhæreat.

Non puto etiam Venerandum Syne-
drium existimare, cuilibet æque liberum
esse, se nullis alicujus ecclesiæ ductori-
bus submittere, quemadmodum cuique
fæminæ liberum est, num velit alicui
nubere, an non. Privato tam liberum
esse, nullius ecclesiæ se membrum con-
stituere, quam mulieri liberum est, non
nubere; hoc nunquam Synedrium con-
cedet. Ergo quilibet hanc vel illam ec-
clesiam adoptare debet. Sed juxta quam
regulam optima ergo eligetur? Ex re-
gulis Sacri Codicis inquiet Synedrium.
Sed id tum demum procedit respectu ali-
cujus, qui nondum in ulla ecclesia est ba-
ptizatus; atque ita nullorum ductorum
auctoritati mancipatus est. Sed quam
raro hoc in medio Christianorum acci-
dit? Itaque pauci inter infinitos repe-
riuntur, qui non teneantur decisiones ecclesiæ
controversiis fidei, per ductores ecclesiæ
factas, suscipere: ac omnes reliqui fidem
nutricum ac parentum suorum sequi te-
nentur: vel potius ductorum illius eccle-
siæ, in qua baptizati sunt.

Præterquam quod officia ejus, qui se
nondum ulli Ecclesiæ applicuit, cum
etiam omnino alia esse debent ad perve-
niendum ad veritatis cognitionem: quam
illius, qui jam in ecclesiam receptus est.
Priori patet libertas, ut sine respectu ul-
lius auctoritatis ductorum, & sine aliqua
consideratione variarum pugnantium de-
cisionum, quæ in diversis ecclesiis factæ
sunt, veritatem eamque à Deo petat.
Verum alter obstrictus manet ad suam
cum Ecclesia sententiam ad extre-
mum tuendam, opinione collidentem non
li... so-

solum pro erronea suspectam habendam: verum insuper Deus ipsi orandus, ut ita se velit illuminare, ut doctrinam Ecclesiæ pro veritate agnoscat, *atque ita errantem suam conscientiam ac judicium deponat*: ut Synedrium ait. Atque ita prior pro regula, ad quam fidem dirigere debeat, *Deum in Verbo suo* habet: alter *Deum per Doctores Ecclesiæ loquentem*: juxta sensum locorum, à Synedrio omnino Pontificiorum more explicatorum, *Obedite doctoribus vestrn. Et dicite Ecclesiæ. Qui vos audit, Me audit: & qui vos rejicit, Me rejicit. Et labia sacerdotum scientiam custodient.* Quibus omnibus S. Scripturæ locis, mihi objectis, communem omnium nostrorum Reformatorum Theologorum explicationem oppono, contra Romanæ Ecclesiæ auctoritatem disputantium. Atque hæc sufficiant occasione similitudinis potestatis mariti ac Magistratus *in abstracto* consideratorum, quam Synedrium Achilleum putat esse argumentum. Et Synedrium hic se gerit quemadmodum quondam Samaritani, qui quando ab Imperatoribus leges condebantur Judæis, Judæis faventes, Judæis accenseri volebant: at cum juberent iidem Imperatores eas leges tenere, quibus Judæorum conditio iniquior reddebatur, tunc negabant sibi ullam sacrorum societatem cum Judæis esse. Ita Synedrium quando contra Pontificios disputat, ut iis eripiat potestatem, quam Papa in omnes Christianos, & ideo etiam in nostros Doctores vi sibi vindicat, omnem vim tollunt à locis Scripturæ & argumentis, quibus Pontificii utuntur ad stabiliendam suam potestatem: at quando ex Reformatis quidam eorum præsumptam potestatem oppugnant, tunc rursus telis Pontificiorum pugnant.

Sed ut è diverticulo in viam revertamur, concedo, hac in re me à Venerando Synedrio dissentire; nec agnoscere ullam potestatem, aut jus in ullo Pastore, Synedrio Ecclesiastico, Classe, vel Synodo, quo privata Membra obligentur [illegible] judicia ac decisiones doctorum circa con[illegible]roversias fidei suscipere pro regula & [illegible]ge, ad quam fidem dirigere teneantu[illegible] atque conformare; ac si id recusent, [illegible]ro immorigeris & contumacibus habe[illegible]nda esse, atque idcirco *veræ pœnæ* subjici[illegible]nda. Et hæc tertia erat accusatio adver[illegible]us me in Libello Supplici Vobis, No[illegible]. Ampl. Viri, exhibito, & de qua log[illegible] potest in *prima* mea *Apologia, Pag.* 507. [illegible] *seqq.*

Censeo (ut superius dixi) [illegible]anc Venerandi Synedrii opinionem, ve[illegible]am ac formalem Papatus esse doctrina[illegible] in quibusdam solum verbis, non aut[illegible] sensu, ab ipsa differentem: quodque [illegible]omana Ecclesia super *infallibilitatem* [illegible]ndat; Synedrium in *Ecclesiæ jure* locat [illegible] quo Ecclesiæ membra suam opinione[illegible] in Religione ad fidem doctorum dirig[illegible]re tenentur. Quid distat, an sententiam [illegible]eam decisionibus ecclesiæ accommoda[illegible]e cogar, quod credendum mihi sit ipsos i[illegible] *decisionibus suis esse infallibiles*; vel, qu[illegible]*ia jus habent* à membris similem fidem e[illegible]*igendi, quam* ipsi profitentur, ac ex eo [illegible]*ure quemlibet* obstringi morem ipsis gerere; quamvis nullam sibi infallibilitate[illegible] arrogent. Obligatio æque magna est: sed quæ jactata infallibilitate nititur, m[illegible]ius naturæ fidei convenit.

Nec tollitur difficulta[illegible] si dicatur, teneri neminem doctorum d[illegible]ctrinæ, absque prævio examine & cert[illegible] animi persuasione veritate eam niti, a[illegible]pulari. Qui enim suam propter Pastorum [illegible]pinionem (quan existimare obligatur in [illegible]. Scriptura fun datam esse) repudiare [illegible]igitur, ipsi sim contra suam fidem ac o[illegible]pinionem crede dum est, doctorum op[illegible]nionem veram se. Quemadmodum [illegible] omnes suam [illegible] tentiam abnegare cog[illegible]ntur, quum D aut S. Litteræ quid d[illegible]*cent, quod pri* nostræ opinioni rep[illegible]*gnat. Et veluti* Papatu quotidie obse[illegible]vatur, ubi memb illius ecclesiæ suam [illegible]uctorum Roma Ecclesiæ fidei sub[illegible]iciunt. Pontif

credendum est, decisiones ductorum suorum ex Verbo Dei desumptas esse; atque ita se per Pastorum ductum Verbo Dei submittunt; licet sæpe speciatim veras rationes & fundamenta illius fidei haud intelligant: quæ fundamenta ductores Romanæ Ecclesiæ in Verbo Dei conspiciunt, atque videre tenentur juxta doctrinam Papismi, priusquam controversiam aliquam in Religione expedire ita possint, ut articuli fidei auctoritatem in Ecclesia habeat. Illud enim Probe tenendum ac observandum est, Pontificios neque Papæ, nec ulli Concilio Spiritum Propheticum tribuere in controversiis fidei decidendis: sed sentiunt, Papæ, aut concilio quæstiones esse terminandas juxta præscriptum Verbi Divini, prout mentem S. Scripturæ per infallibilitatem percipiunt, quam Deus Ecclesiæ promisit. Ita ut Synedrii doctrina nec Hac parte etiam à doctrina Papatus differat. Veluti etiam in eo convenit, quod membrum Ecclesiæ nostræ doctrinam sui Pastoris suscipere adstringatur, licet fundamenta illius doctrinæ nondum intelligat, quam ductores è Verbo Divino desumptam esse credunt.

Porro; si membrum Ecclesiæ opinionem doctorum ecclesiæ non approbare cogatur, nisi etiam in rationes ejus fidei, decisionumque ductorum penetraverit, easque probet: quid tum auctoritati & potestati doctorum relinquitur ad membris ecclesiasticis sua decreta in controversiis fidei præscribendum aeque injungendum? Et qui possunt tum illa Scripturæ loca allegare; Estote obedientes ductoribus vestris; Dicite Ecclesiæ: id est, prout Ecclesia, sive doctores ejus, de fidei quæstionibus judicaturi fuere, eo fidem vestram accommodate: qui, inquam, ea Scripturæ loca in rem suam possunt vertere; cum iste, cui præceptum est, ad obedientiam illam non obligatur, quum putat, præceptum injustum atque iniquum esse, ecclesiamque [illegible] terræ. Ita ut aut [illegible] recipienda sit, aut rursus in prius malum relabimur; & Pontificiorum opinio admittenda est, atque statuendum, non *Verbum Scriptum*, aut simpliciter *S. Codicem*, nostræ fidei esse canonem: sed *Verbum prædicatum*, sive S. Biblia, à Doctoribus Ecclesiæ explicata: juxta sensum verborum, Pontificiorum more explanatorum. Credunt itaque per Verbum Dei, quo fides ipsorum niti debet, & quod est semen regenerationis intelligendum non simplex verbum, sed authenticam ejus explicationem per Ecclesiam factam, & eam membris suæ fidei canonem esse: & eo allegant Malach. 2:7. *Labia sacerdotum scientiam custodient, & ex ore ejus legem quærent, &c.* Verba, quæ Synedrium in eundem sensum, ac in eundem finem citat, ad quem Pontificii Doctores allegant, nimirum ad probandum, decisionem in controversiis fidei ab Ecclesiæ doctoribus factam, pro regula fidei à membris esse habendam: ductoresque istam fidem à membris per formam præcepti legisque posse exigere. Quum tamen omnes nostri doctores contra Papatum de dicta Ecclesiæ potestate disputantes, argumentum, ex prædicto Scripturæ loco petitum, atque ab Ecclesiæ Romanæ doctoribus productum, refutent dicentes, cum Scripturæ locum docere, sacerdotum officium fuisse, jus ac justitiam docere, bene cognoscere, atque ab invicem distinguere; & privatis Judæis suo consilio, institutione, &c. viam justitiæ docere: non autem privatis membris credendum esse, sacerdotes suum officium non posse oblivisci, ac falsum pro vero docere: multo minus iis locis doceri eam Doctorum auctoritatem esse debere, ut eorum doctrina vim legis habere debeat. Præterquam quod ex allegatione ejusmodi textuum, eo fine, quem Synedrium intendit, hoc etiamnum sequatur; Verbum Dei scriptum per se, & ex senore claritatis luminis atque perspicuitatis suppeditare, ad ingenium privati membri illuminandum, ut super id di-

dicium ac fidem suam ædificare possit: saltem eo in casu, quando privati Christiani sensus cum Doctoris sensu non congruit; & Doctor de sua sententia desistere nolit, sed requiretur præterea fides ac judicium ductorum ecclesiæ, antequam ipsi fundamentum fidei suæ possit esse: atque ita una *authenticam* Verbi Divini *veritatem*, in jam narrato casu, *respectu nostri*, ab Ecclesiæ judicio pendere. Atque ita Synedrium duos capitales errores simul docet: Scripturam nempe, per se non satis claram esse; ac ejus auctoritatem, *respectu nostri*, ab ecclesia pendere.

Fateor, Synedrium concedit, ut decisiones ductorum examinemus; verum Romana Ecclesia hoc etiam permittit. Et Deus, ac Christus, Apostolique etiam patiuntur, ut doctrina ipsorum, atque illud, quod hominibus annunciant, ad examen vocetur: sed in hac controversia, quæ mihi intercedit cum Synedrio, hujus tantum habenda ratio, num mihi aliud fundamentum liceat habere, super quo fidem meam fundare debeam, quam veritatem Dei, conscientiæ cujusvis Christiani se revelantem, per assensionem privati sui judicii illi veritati: vel an quilibet privatus Christianus fidem suam, secundum opinionem Synedrii, decisionibus ductorum Ecclesiæ non superstruere teneatur, ac quibus suam sententiam non potest opponere. Hoc manifesto docet, cum verbis apertis neget, singulares fideles in rebus fidei, & quæ ad conscientiam pertinent, privato suo judicio ligari, illudque illis instar legis esse, quæ nulli auctoritati aut legi humanæ cedere debeat.

Certe videre nequeo, quin, juxta Synedrii opinionem, omnes Christiani, qui non sunt è numero ductorum Ecclesiæ, ut ejusmodi ductorum discipuli considerandi sint, qui *proprios conceptus non debeant sibi formare*: sed ad præceptorum lectiones ac præscriptum componere; utpote qui ingenium nondum excoluere ad malum à bono discernendum: nec qui suum judicium sequi possint: quique propterea etiam illud ductorum, pastorum, & doctorum *charisma* sibi non possint arrogare, neque sibi id circa suam, aut proximi salutem adscribere. Quod charisma proprie (secundum Papatus & Synedrii sententiam) ductorum, pastorum atque doctorum characteri & muneri adhæret: quibus nempe specialiter à Deo auctoritas sit data, quique donis instructi sunt, ad testimonium veritati perhibendum, eamque docendum juxta textum (quem etiam Pontificii ad eundem finem allegant) *Ut Pater me misit, ita mitto vos.* Qui ergo se *legatos Dei* esse jactant, quibus Ille utitur, ut per ipsos, tanquam per publica Spiritus testimonia, quæ Deus ductoribus Ecclesiæ speciatim promisit, homines voluntatem ac mentem suam instrueret de iis, quæ Verbum scriptum, id est, Biblia, complectuntur docentque: ac idcirco privatum testimonium spiritus cujusvis privati Christiani publico ductorum spiritui non esse opponendum, ipsis à Deo peculiariter promisso. Ita ut in Ductoribus etiamnum hodie sit *ministerium*; vel ut verius loquar, *magisterium Spiritus*; & decisiones ductorum sint quasi *Verbum Dei*, ad quod fides ecclesiæ (cujus quivis Christianus Membrum fieri debet, ac cujus susceptione tantum membrum fit) exigenda sit. Ad quod etiam Synedrium exemplum primæ Synodi a[llegare] legare videtur, *Act.* 15. *Nobis & Spiri[tui] Sancto visum fuit, &c.* Quæ Synodus ta[m] longe forma & fine abest à nostris Syno[dis] inter Reformatos usitatis, quam cœl[um] à terra distat. Hæc itaque nihil al[iud] sunt, quam verum Papatum denuo in[tro]ducere: adeoque multis ansam pra[ebent] credendi, si corruptæ Religionis refo[rma]tio etiamnum foret instituenda, futu[rum] ut multa Synedrii membra pristinæ r[efor]mationis pœnitentia ducta potestate [au]ctoritatemque Ecclesiæ latius ext[ende]rent: ut ita effrænatius regnum in [con]scientias membrorum suorum e[x]

rent, & ut onere levarentur cum membris suis multum disputandi; ac ad eruditionem atque scientiam acquirendum, necessarias ad validis argumentis animos fidelium suæ curæ commissorum convincendos: eosque malle usurpare potestatem ferendi leges, ubi necessitas parendi æquitate ac ratione non nititur, verum jure imperandi.

Quo enim allegatio dictorum textuum spectat, nisi ut ecclesiæ suæ ductoribus eandem potestatem tribuant, quam Romanæ Ecclesiæ ductores sibi vindicant: utque se controversiarum fidei judices constituant, quorumque judiciis ac decisionibus quivis conscientiam suam alligare teneatur. Fateor, Synedrium eo confugiet, quod privatis membris examen concedat, an ductorum doctrina Verbo Divino sit conformis: quodque illud Romanæ ecclesiæ ductores privatis membris non permittant. Verum cui bono examinis illius libertas, quum nihilominus decretum juxta decisiones Ecclesiæ ductorum fieri debeat, quando Ecclesiæ Ductores & Doctores manent in eadem sententia. Ergo ad fidei nostræ certitudinem tali in casu ejusmodi inquisitio non requiritur: judicium enim ductorum sententiam suam ad extremum tuentium indagatione ipsos satis certos faciet: aut ex comparant compendium, quam aliud sibi ri securi ne credant: quod fit, ut majores etiam fidei nostræ rationes quum in Doctores. Eodem quoque modo Pontificii membris suis examen commendant, percipiunt etiam. Quanquam intelligere nequeam, qui libertate inquirendi, an decisiones ductorum Ecclesiæ cum Verbo Dei conveniant, cum Venerandi Synedrii positionibus consistere possit. Si enim decisiones ductorum Ecclesiæ sint sententiæ, ac leges, quæ membra sequi tenentur, ergo merum tantum de re judicata disputant. decisiones ductorum ad membra mit-

tantur, ut ab ipsis adhuc examinentur, & si membris liberum est ab ipsis dissentire, tum Synedrium mecum sentit. Si etiam dicat, decisiones Ecclesiæ non esse admittendas, nisi quandò cum S. Scriptura consentiunt. Quid loci tum potestati atque auctoritati ecclesiæ relinquitur, pro quibus tamen tam acriter digladiantur. Et quid tum amplius decisionibus ductorum Ecclesiæ in controversiis fidei defertur, quam judicio cujusvis privati Christiani, quod etiam probari vel reprobari potest, prout cum Verbo Dei consentiat, vel ei repugnet. Synedrium tamen omnino aliud quid intendit. Quare omnes illæ distinctiones, restrictiones & positiones Pag. 568 & 569. *secundæ Admonitionis*, in quibus ipse Scotus cæcutiat, & de quibus magna Synedrii pars ex mercatoribus, institoribus, opificibus, &c. constans nihil intelligit, & tamen sententiam tulit, & suffragium dedit, nihil aliud sunt, quam velamenta turpitudinis veræ Pontificiorum doctrinæ. Ac Synedrium revera nihil aliud docet, quam decreta ductorum ecclesiæ privatis membris legem & canonem esse, ad quæ in casibus conscientiæ judicium suum exigere debeant: hæcque est Papistarum doctrina. Atque si aliud velit; non statuit aliquid, quod à mea sententia dissentaneum sit. Synedriorum, Classium, ac Synodorum decisiones agnoscimus; easque vi fœderis eo usque posse extendi, ut membrum, si nequeat decreta illa admittere, perferre cogatur, ut ipsum non amplius pro membro agnoscant; atque ità excidat juribus, quibus ejusmodi ecclesia gaudet. Verum eorum non ea est habenda ratio, ut putemus iis conscientiam ligari. Atque [...]c in Præfatione mea, primaque Apologia quam latissime de eo differui: atque magnum statuo discrimen inter jus cla[...]m fœdere aliquo nixum, quodque pro[...] spectet res, quæ cadunt in commer[...]m: & inter jus clavium, quod omni p[...]testate destitutum, pastoribus

bus ita specialiter est mandatum, ut ipsis ministerium Verbi est impositum: per illud hominibus salutem, aut condemnationem denunciant; prout ipsi se gerunt.

Atque hæ sunt rationes, quare doctrinam Synedrii rejiciam. Præter plures alias difficultates, quæ in hac opinione oriuntur, quasque mihi libenter à Venerando Synedrio velim elucidari. Primo, conspicere nequeo, quo pacto Christianus Magistratus, quique, juxta opinionem Synedrii, membrum tantum ecclesiæ existens, eidem ductorum potestati obnoxius sit, cui reliqua membra subjiciuntur, procedere possit ad aliquam Ecclesiarum reformationem contra decisiones, ac idcirco contra Doctorum voluntatem? Qui Protestantes Principes v. gr. ecclesias jurisdictioni suæ subjectas à Pontificia superstitione & idololatria purgare potuerint contra doctrinam ductorum Romanæ Ecclesiæ? Secundum Synedrii doctrinam nulla Religio erat asserenda; multo minus in suas provincias introducenda, quæ decisionibus ductorum ecclesiæ repugnaret, cujus membra erant. Nam juxta opinionem Synedrii non liberum erat ipsis statuere, ductores ecclesiæ errare, in eaque sententia contra eosdem perseverare: suam contra opinionem ductorum Romanæ Ecclesiæ propugnare, ac in id incumbere, ut recipiatur: sed opinioni suæ renunciare cogebantur, sententiæque Pontificiorum sese dedere. Excipere enim, eis Principibus jûs illud competiisse, quod idololatria Papatus cum Verbo Dei pugnet: sua autem reformatio cum illo conveniat; hic nullius est ponderis: quoniam, ex Synedrii sententia, Principes suam opinionem contra doctrinam ductorum ecclesiæ non poterant sancire: aut etiam concedendum, tum etiam cuivis privato membro suum judicium, quod Verbo Dei fundatum credit, quemadmodum Germani Principes id censebant, sequendum esse.

Deinde, quoniam multi Reformati jus clavium penes ecclesiam esse existimant, non autem apud solos ductores: qui opinio illa, ductores nempe ecclesiæ membris *suam doctrinam* posse vi legis *præscribere ac imponere*, classicalia & synodalia decreta, &c. generalis adeo doctrina in Reformatis Ecclesiis esse potest, meaque opinio cum ea pugnans tam absurda haberi. Quum tamen ex ista doctrina, jus nimirum clavium penes ecclesiam esse, sequatur, *membra ductoribus præscribere & mandare, quid docturi sunt*: velut liber populus, ad formandam Rempub. conveniens, Rectoribus præscribit, secundum quas leges imperaturi sint: ac ubi Rectores leges istas tantum executioni mandant, atque interpretatio earum populo reservata est. Ita ut (obiter ut hoc dicam) similitudo juris Magistratuum *in abstracto* considerati, (& qua Synedrium probare conatur, omnem ductorum potestatem non ex fœdere oriri) hoc cas[u] non conveniret. Censeoque Synedriu[m] non posse negare, naturam regiminis e[c]clesiastici ad formam liberi populi e[...] gendam esse: qui nullam *potestatem* [...] *in abstracto*, nec *in concreto* considerat[...] supra se agnoscit.

Huc accedit, sæpius fieri, ut alter [...] clesia, classis, ac Synodus decidat ali[...] contra alteram. In Hollandia trap[...] probati sunt, & professio eorum p[...] gitima habita. Alibi à Cœna D[...] arcentur. Quum autem membru[m] quod ex una provincia in aliam mig[...] tum etiam ob domicilii mutatione[m] tentiam suam immutare tenetu[r] quum è Belgica ad Gallicam Ec[...] transeunt, quæ in decisionibus co[...] siarum à Belgica dissentiat, an tu[...] opinio nobis mutanda ad sensum[...] ecclesia illa obtinet. Synedriu[m] (ad absurdum hoc vitandum) r[...] solum de obligatione membro[rum] tenerentur ad doctrinam ducto[rum] mentem & animum conformar[e] facere, quæ in generali Conci[...]

est. Nam peccat ergo primo, quod accuset me, quod à communi Reformatorum Theologorum opinione recedam: de qua tamen in nulla generali Synodo aliquid statutum est. Deinde, quoniam Synedrium obligationem hanc in auctoritate officii Pastoris fundat, aut auctoritate ductorum singularis ecclesiae; qui etiam reipsa jus clavium usurpant: quo pacto se ex hisce difficultatibus evolvere potest respondendo, se de ejusmodi vinculo disputare, quod ex generali Concilio oritur.

Praeterquam quod Synedrio difficile foret probare, *juris esse Divini*, omnes Reformatas ecclesias, vel potius, earum ductores ad hujus usurpationem potestatis, de qua jam disputamus, ad generalem Synodum convenire debere: tum enim Dordracena Synodus vim suam amitteret: eo enim Gallicanarum Ecclesiarum ductores non apparuere. Si autem pauciores ecclesiae possint efficere, Synedrio definiendum est, quantus numerus requiratur. Et quid illis ecclesiis consilii, quae nullis classibus atque Synodis subsunt; an illae membris *nullas decisiones praescribere & injungere possunt?*

Considerationem etiam meretur: quomodo, & qua qualitate seniores etiam suffragium ferant in ecclesiasticis *decretis* formandis, quum pastoris munere, ornamentis, & dignitate carentes, etiam illorum privilegiorum non possint esse participes, quibus Verbi Divini Praecones vi sui muneris gaudent. Ac quae ratio, ut Reipub. Rectores, antequam circa ecclesiastica aliquid statuant, Ecclesiasticos primum consulere debeant; (veluti hoc jam publice doceri incipit) qui etiam è senioribus constituuntur. An illi etiam majori religionis scientia imbuti sunt Reipub. Rectoribus. Si imperium ecclesiasticum Potestate quadam ferendi leges niteretur, ubi officium obediendi legibus in *potestate*, non autem in *ratione* aut aequitate consistit, quae in lege reperitur (ita ut nulli subjectorum de ea cum Summis Potestatibus disputare permissum sit) posset hoc intelligi.

Verum Venerandum Synedrium non audet illud asserere; licet revera ex ipsorum positione sequatur: sed affirmant, suas decisiones vim obligationis habere, quatenus ex Verbo Dei petitae sunt. Verum utrum decisiones in S. Scriptura fundatae sint, an non, hoc sibi solis judicandum reservant: ac censent, membra fidem suam ei judicio accommodare debere. Inquam ergo, me non posse comprehendere, quid juris senioribus sit, quibus S. Literarum explanatio specialiter non est credita, ut etiam decisiones in fidei controversiis cudant.

Velim quoque mihi indicari, num doctor aliquis, in Synedrii concilio, classe, vel Synodo circa decisiones quasdam in fidei controversiis à collegis suis dissentiens, ac suffragiis victus, etiam opinionem suam ad arbitrium collegarum suorum permutare cogatur, juxta Synedrii dictum. *Spiritus prophetarum prophetis subjectus sit*; ac propterea an suffragia in decisionibus controversiarum fidei numerentur; ac tum membris, tum Pastoribus credenda esse, quae à pluribus approbata sunt: atque ita majorem suffragiorum numerum etiam fidei nostrae canonem esse?

Hac occasione etiam quaeri posset, an ex Synedrii doctrina non sequatur, ab Ecclesiae judicio pendere, quantum privatus Christianus libris S. Scripturae vulgo, ac textibus privatim deferre debeat; ac idcirco vim atque probationem, quas ipse in iis sunt, aestimare non debeat secundum lumen & divinitatem, quam ipse in illis inspicit; verum quae ecclesiae doctores in iis cognoscunt. Ita ut auctoritas Verbi Divini respectu obligationis suae ad nos ab ecclesiis pendeat: quae vera Papistica positio est.

I[illegible]ro etiam, qui doctrina Synedrii [illegible] cum [illegible]lo Christi monito contraria,

ecclesiarum Rectores vetat nomen Rabbi, id est, magistrorum admittere. Si Christus omne magisterium ex ecclesia velit exulare, *Matth.* 23:8. quo pacto cum Euangelii doctrina potest consistere, si nobis eam doctrinæ potestatem vindicemus, ad quam privati Christiani conscientias suas dirigere teneantur?

Quia itaque mihi invisa est doctrina Papatus, ac quia mille aliæ absurditates in Synedrii opinione continentur, ea prohibent me illam amplecti: credo etiam paucissimos, aut plane nullos in Ecclesiis nostris Reformatis reperiri, qui Synedrii opinionem, recte propositam, ita ut bonus inde sensus, qui sibi constet, formari possit, admittent. Non equidem etiam novi, an in aliquibus nostrorum Reformatorum Theologorum scriptis hæ theses reperientur: *membrum teneri affectare mutationem illius sententiæ, quam S. Scriptura putat esse nixam: quæque simul contraria sit doctrinæ nonnulli doctoris, aut decisioni cujusdam Synedrii, Classis, aut Synodi: quamque ecclesiæ ductores, in Synodo, Classeve congregati arbitrantur ac declarant juxta Verbum Dei factam esse: ideoque membro illi firmiter tenendum esse, se errare, ac idcirco Deum orare, ut se ab errante illa conscientia, nimirum in ductorum sententiam atque veritatem ipsum perducendo, liberet.* Deinde; *cuilibet Christiano credendum esse, se vera Ecclesiastica pœna, & quam Deus in cœlo confirmat, dignum esse; quum post multas admonitiones institutionesque ductorum, à sententia sua non potest deduci.* Tertio; *quando disputatur, an quidem ecclesiæ ductores doctrinam quandam ex Verbo Dei proposuerint: tum ejus controversiæ decisionem, ac secundum quam quivis Christianus se regere debeat, non privato Christianorum judicio niti debere, sed judicio ductorum.*

Hæc est Synedrii opinio; & expeterem loca quædam ex scriptis Reformatorum nostrorum Theologorum allegata, quæ indicarent, opinionem hanc ab aliquo illorum propugnatam esse. Ut etiam Synedrium mihi discrimen ostenderet hanc inter doctrinam ac doctrinam Papatus.

Ego saltem nullam novi differentiam: atque nunquam ex Reformato aliquo Christiano istiusmodi doctrinæ confessionem audivi.

Sed communis Theologorum opinio pro me stat, quæ ubique clare in disputationibus ipsorum contra Pontificios de Ecclesiæ auctoritate reperitur.

Demonstravi ergo, in quibus capitibus à Synedrio dissentiam, ac in quibus conveniam cum eo: censeoque meam sententiam, à Synedrii doctrina recedentem, non solum omnino cum communi Ecclesiæ nostræ doctrina convenire; verum eam non posse deseri, ni in verum & capitalem Pontificiorum errorem velimus incidere.

Jam nihil aliud superest, nisi ut quasdam ex primariis natas quæstiones, quæque nihi faciant ad summam rei, & quibus me Synedrium onerare conatur, obiter attingam.

Primo miratur me Synedrium, *Pag.* 563. *secundæ Admonitionis*, quod in secunda mea *Apologia* ipsis objiciam, quod non satis candide agant; *quia dicunt, me conari probare similitudine ministerii circumcisionis ac Paschatis, ministerium illud Paschatis privatam solum actionem esse.* Ac Synedrium arbitratur ea in re injuriam sibi fieri, quod hoc de ipsis suspicer. Etiamnum dico, me nulla ea in re Synedrium injuria affecisse: quandoquidem mihi adscribit, quod ne per somnium quidem unquam cogitavi in Tractatu meo docere; nec etiam inde elici potest; nusquam, multo minus ex citatis locis *Pag.* 450. & *Pag.* 448. *mei Tractatus*, concludo, *circumcisionem, aut festum & celebrationem Paschatis privatas fuisse actiones; vel à privatis tantum regulariter fuisse administratas:* sed tantum ad illustrationem similitudinem circumcisionis adduxi, ac immolationem Pa-

Paschatis: non autem decidi, num actiones illæ per consecratas personas forent faciendæ, an non: ac hoc ad lectoris ingenium apparandum, ut sententiam meam circa celebrationem sacrarum istarum actionum, & personas, per quas eæ celebrandæ erant, probe perciperet: quare inquam, *si verum sit, ut cuique agnum suum Paschalem licuerit mactare, suumque filium circumcidere, &c.* sub conditione loquens, nihil autem definiens aut concludens. Provocoque ad judicium eorum, quibus molestum non erit citata loca inspicere, illa examini omnium committo: quum alioquin conscientia mihi sit pro mille testibus, me nunquam alia mente allegata loca produxisse. Sed positive loquor, quando ajo, *festum Paschatis* celebratum fuisse per quemque patremfamilias: ubi omnino aliter (nihil definiens) de *immolatione Paschatis* (quanquam viri doctissimi illam privatis permissam fuisse tueantur) disputo. Quare evidenter apparet, non solum me per *festum aut manducationem Paschatis* aliud intelligere, quam per *mactationem Paschatis*: ac proinde per hanc & illam actionem non idem me docere: verum etiam me ex natura unius naturam alterius actionis nolle demonstrare.

Fateor, me postea monitum, ac conspicientem, Synedrium per verba *Festi Paschatis* falli, sub iisque etiam *immolationem Paschatis* comprehendere, verba *festi Paschatis* in *convivium Paschale* mutasse; verbis, ad causam erroris tollendam, mutatis, non autem sensu meo ac opinione per verba in Libro meo expressa. Nec Synedrium potest excusari, quod verbis meis perversum adeo sensum accommodet; quia nunquam dictis locis affirmo quippiam de *mactatione Paschatis*, quemadmodum quidem facio de *celebratione festi Paschalis* aut *convivii Paschalis*: & assevero, illud à patrefamilias administratum & celebratum fuisse. Atque nihilominus Synedrium excerpta ex libro meo citat, quasi ipsorum scopo servirent.

Sequitur ergo, me Synedrio nullam injuriam inferre, quum ipsos accuso, quod multæ ipsorum theses argumentationesque meræ sint *cavillationes ac sophismata*: quod periti nec partium studio abrepti lectoris judicio relinquo: qui secum rio cogitet, quam periculosum sit de excerptis judicare, ac juxta ea sententiam ferre, non inspecto ante super iis auctore. Memini Professorem Voetium olim integram *Nubem testium* edidisse, quæ excerpta erant ex magna Scriptorum copia, ad probandum, Canonicos hujus loci annonas suas sacras, quas præbendas vocare solemus, bona conscientia non posse possidere: multo minus Reip. Rectores in privatum suum commodum, unde nec ecclesia, neque respubl. lucri aliquid sentiret, reditus bonorum aliquorum sacrorum, posse convertere. Atque hæc excerpta seu *Nubes testium* librum satis grandem conficiunt. Alter Pastor in eadem ecclesia pro Canonicis & hujusmodi bonorum possessoribus scribens, se demonstrare putabat, nullum eorum excerptorum ad causam pertinere, omniaque refellit. Quam itaque fidem excerpta merentur contra explicationem Auctoris, quam ipsemet super verbis suis facit.

Quod ad historiam Deputatorum Classis circa exhibitionem excerptorum, quæ ex Tractatu meo de Munere Pastorali collecta sunt. Vere eam narravi, & Vos, Nob. Ampl. Viri, ex circumstantiis judicare poteritis, quid hac de re sentiendum sit. Hoc insuper addens, non verisimile videri, Præsidem quendam scripta aliqua penes se semper retenturum, quæ ipsi tradita erant, ut in conventu Ordinum exhiberentur, si is, qui ipsi scripta ista tradebat, serio voluisset, ut in Concilio Ordinum exhiberentur, legerenturque. ... g. 571. secundæ Admonitionis Synedrium omnem movet lapidem, ut demonstret, me circa doctrinam de jure ...

clavium à Confessione recedere: ex *clavi doctrinæ* duas claves facientem, meque ita tacite alteram clavem tollere, *excommunicationem* nempe. Verum Synedrium ostendit se de jure clavium tam confusos habere conceptus, ut (adsit venia dicto) ipsimet ignorare videantur, quid doceant ac confirment. Synedrium *Pag. eadem* concedit, me in Ecclesia potestatem quandam atque jus agnoscere contumacia membra ecclesiastici cœtus puniendi & abscindendi: sed me docere illud ex fœdere quodam oriri, ac ex naturali corporeoque jure. Concedit itaque quod *excommunicationem*, velut *pœnam* ecclesiasticam admittam: ergo clavem *excommunicationis* cum *clavi doctrinæ* non confundo.

At Synedrium etiam in hac *excommunicationis* specie non acquiescit, quia ex fœdere descendit: ac fatetur tamen, neminem membrum alicujus Ecclesiæ, nisi libera electione fieri. Et ita nullum membrum Ecclesiasticæ disciplinæ subjectum, nisi qui libere se in Ecclesiam inscribi sinit; atque Synedrium sponte sua confitetur, se neminem proprie excommunicare, quam qui ita libere membrum ecclesiæ ipsorum factum est: quemadmodum fœmina volens nubit, optionemque habet, cui se jungere velit. An ergo ea *excommunicationis potestas*, istudque *clavium jus* non ex fœdere nascitur? Ac annon eædem illationes ipsorum, quæ meam excommunicationem sequuntur.

Synedrium pessime etiam infert, *excommunicationem* hanc (secundum meam opinionem explicatam) non esse Christianam *excommunicationem*, à Christo institutam: verum excommunicationem, ex corporeo naturalique jure profluentem; quia statuo, regimen ecclesiæ esse *civile*: simul enim doceo, imperium illud versari in exequutione Divinarum ac Christianarum legum; quarum etiam una est præceptum *excommunicationis*. Res aliqua non desinit esse Divina & spiritualis, licet per jus quoddam naturale executioni mandetur. Ita etiam excommunicatio non desinit esse Euangelica institutio, quamvis naturalia media eo accedant, antequam effectui possit dari. Quare etiam doceo, *nonnullum à Christiana ecclesia posse excludi per prohibitionem Sacramentorum*: quod tamen Synedrium *Pag.* 571. dicit me negare; quod alibi doceam, etiam excommunicationis genus dari, quæ sine *potestate ac auctoritate fit*, & tantum in vitatione improborum consistit, eam nimirum intelligens, quæ exercetur erga eos, qui in Ecclesia non sunt, & ideo Ecclesiæ legibus non tenentur, quas possent transgredi. Atque hoc verum est: sed an hac statuta priorem everto? nullo modo: quemadmodum ex *Pag.* 501. 502. & 503. primæ meæ *Apologiæ* constat.

Hic solus Synedrii scopus est: quod velit, ut de ipsorum *ministeriali excommunicatione*, prout ipsi loquuntur, etiam tam absurda, secumque pugnantia statuam, uti ipsi faciunt. Affirmant suam *excommunicationem* tantum esse *ministerialem*; nec in ecclesia ullam *potestatem* esse *ferendi leges*: ac nihilominus statuit, ipsorum *excommunicationem veram pœnam* esse. Sententias etiam ferre nolunt, aut decisiones facere, quæ *conscientias ligent*; quum ea soli Deo sit subjecta: & tamen asserunt, ipsorum judicium ita esse authenticum, ut quivis Christianus credere teneatur, Deum in Cœlo judicium illud confirmare. Duas claves doctrinæ esse statuunt, claudendi reserandique Cœlum: ac tamen docent excommunicationem nihil aliud esse, quam applicationem doctrinæ Euangelicæ ad hunc vel illum peccatorem privatim: qua ipsi ex Verbo Dei per ministerium pastoris annunciatur, illum æternæ beatitudinis participem esse non posse. Qui tale jus clavium à clavibus doctrinæ distingui potest? Et qui excommunicatio illa tantum vim suam in eas personas exserit, quæ fœdere mem-

membra ecclesiæ facta sunt: ut Synedrium hoc ita intelligit, dicentes potestatem eam excommunicandi se non ulterius extendere, quam ad membra ecclesiæ. An ministerium illud applicationis doctrinæ, promissorum atque pœnarum Euangelicarum tantum circa hujusmodi membra ecclesiæ versatur? Putabam ministerium id ad cunctos homines manare seseque diffundere. Exigunt ut credamus, illorum potestatem clavium esse *ministerialem*, non tamen nuda *vitatione* contenti sunt; sed dicunt se jus habere *prohibitionis*: verisimile ergo est ipsos etiam jus sibi vindicare ad mandatum suum executioni mandandum: eosque, qui contra jussum ad communionem accedunt, ab ea arcendum.

Quare etiam ejusmodi *excommunicationis* speciem agnosco quidem, quæ ministerii Verbi Divini pars sit, pastorique ita propria, quemadmodum per vocationem ministerium Verbi ipsi proprium factum est. Ast sicut ista *excommunicatio ministerii portio est*: ita cum ea commiscenda non est, quæ *hierarchiam* quandam, *judicidem, stercedileges*, aut *imperandi* potestatem refert. Quemadmodum Synedrium perpetuo id facit, certis verbis eo sensu utentes, quo à nullis usurpantur.

Quod ad *excommunicationem*, ut pœnam consideratam, attinet; qua per sententiam judicis, & formaliter ea potestate aliquis judicialiter possessione regni cœlorum privatur; eam nego in Ecclesia Dei reperiri: verum ista soli Christo competit; & ad illam nulla omnino potestas vel auctoritas Ecclesiæ aut collegio alicui in terris tradita est; neque in ea pœna, ac in hac excommunicationis forma Synedrium ullam partem habet; quum spiritualis sit, solusque Christus istam sibi vindicet. Nec istius excommunicationis ergo ullum in Ecclesia verum tribunal aut veri judices, qui cum potestate & auctoritate, cui qua tali parere debemus, constituta sunt: tum ea Christianus judi-

cialiter ligatur aut solvitur. Nec pastoris aut ecclesiæ rectoris hac in excommunicatione ulla alia est opera, quam propositio doctrinæ Euangelicæ, & ministerialis applicatio ad eandem doctrinam; eum nempe regni cœlestis non fore participem, qui exitialem errorem errat, aut peccandi consuetudine tenetur. Ac uti illud mere ministeriale est: ita etiam nullam prorsus cum ulla potestate & regimine ecclesiastico connexionem habet. Qua in re ergo meæ positiones de *excommunicatione* à Confessione discrepant.

Pag. 546. *Apologiæ* meæ dixeram, nihil majori cum Reip. detrimento posse fieri, quam si illi, qui jus Summarum Potestatum defendunt, pessime excipiantur, &c. Ad hæc verba Synedrium plenis velis in me invehitur; me inter adulantes scriptores connumerat; & cui conveniat, quod Leidenses Professores in consultatione sua adversus eos dicunt, qui magistratibus circa Sacra nimium juris tribuunt. Iterum Vos, Nob. Ampl. Viri, admonent de jurejurando vestro officioque, & ne unius viri ergo à concordia in qua hactenus cum aliis ecclesiis atque Rectoribus fide ac disciplina steterunt, recedant: & ne harum Provinciarum per ejusmodi scriptores impelli se tandem sinant ad *sacrum devorandum*: falso mihi tribuentes, quod asseram, Magistratus porro etiam interna ecclesiastica officia posse peragere; quanquam tacere non [illegible]

illi Magistratibus majus jus impertiunt: illo enim jure Summis Potestatibus dato, etiam ipsis jus est finaliter decidendi, quæ vera, quæ item falsa sit religio: atque idcirco Magistratibus competit, Divinum Cultum in suo Statu sua sponte & ex sua sententia ordinare. Aut dicendum foret, Magistratibus ad judicium ecclesiæ religionem aliquam esse reprobandam aut propugnandam. Itaque Magistratus potestas circa sacra nulla alia erit, quam ex præscripto pastorum jure suo uti; & eorum jussa capessere. Quæ certe nunquam opinio Auctorum supra memoratorum fuit. Si ergo Magistratus jure ordinandi religionem gaudeant; quanto magis possunt personas eligere, quæ religioni, quam in Statu suo exerceri volunt, præsint & administrent.

Verum ut è diverticulo in viam redeam: censeo itaque, magnum damnum & detrimentum creari potestati politicæ, si pastoribus in scriptis & concionibus suis permittatur, ecclesiasticum jus suum & jurisdictionem supra modum evehere: eosque, qui pro jure Rectorum Reip. scribunt, illis, quorum de commodo agitur, vexandos tradere. Præsertim quum juxta fundamenta, quæ Synedrium hic locat, & super quæ ædificium Ecclesiasticæ suæ potestatis excitare laborat, nullum omnino ecclesiasticæ potestati modum ponere liceat: verum indirecte omnia ad ecclesiam possint revocari. Exempla ecclesiastici regiminis Scotorum, ad quorum regiminis formam quidam ex Synedrio tribunitiam potestatem in nos exercere meditantur, satis superque id nos docent. Et quantopere Respub. illa enervetur, ubi illa jus suum non anxie conservare studet contra jus Ecclesiæ, quod sibi arrogat Ecclesia, Lycesteriana tempora & quotidiana nos docent experientia. Ad gratiam alicujus captandam, Deum testor, in Præfatione mea, vel Tractatu de jure ecclesiæ, aut Summarum Potestatum non disputavi; multo minus ut id in animo habuissem, ut stabilitum aliquem ordinem convellerem. Hoc seditiosorum esse probe novi; atque ecclesiæ & Reipublicæ periculosum: quum hoc facto magnæ confusiones è vestigio exoriantur; dum emendatio veterum fraudum & vitiorum indies promittitur, & raro aut nunquam obtineatur. Et ea de re in urbe nostra quorundam recentium zelotarum, quorum facta magis alienationem mentis sapiebant, quam studium religionis, ejusmodi exempla vidimus, ut bonus civis non ducatur novitatibus, licet nonnulla spes emendationis affulgere videretur. Amor erga veritatem, ac præcipue, imo tantum, ut per mearum opinionum propositionem atque expositionem fidei meæ consortes (Synedrii pace liceat me etiamnum inter Reformatos numerare) munirem contra Pontificiorum argumenta circa jus ecclesiæ, impulerunt me ad disputandum ea de re. Ac etiamnum in illa sum sententia, hisce positionibus non datis & admissis doctrinam Papistarum non posse solide refutari. Et mira atque intricata dogmata Synedrii circa potestatem Pastorum, Classium, Synodorumque; & ex quibus nemo sensum qui sibi constet, formare poterit, nisi in meam, vel Romanæ ecclesiæ opinionem descendat, in hac sententia mea confirmant me.

Exprobratio odii aut gratiæ ineundæ scribendo magis in illos convenit, qui per offensionem multorum, ac per proditionem suæ æstimationis dictis factisque præ se ferunt tam subitam sententiæ, quam antea propugnarant, mutationem; jamque simulant hoc in proximo transmittere aut dissimulare non posse, cui quondam operam suam commodarunt. Tota Ecclesia satis tenet quo tendant, quæ loquor, & sapientibus ac prudentibus facile est conjicere, ex quibus causis mutationes hæ oriantur: & quomodo melioris spei fulgor eos potuerit subegisse ad cursum mutandum, quem cœperant, & nova velificatione

catione uti. Verum hoc Deo, cordium Scrutatori committo, qui judicaturus est, quis alio quam bonæ conscientiæ pretio ductus hanc vel illam viam ingrediatur: atque per speciem studii veritatis Divinæ, suis compendiis operam dat, & pravis affectibus litatur: ac hujusmodi tum nunquam desunt, qui ipsis opem præstant, atque in Theologia sua tempori serviunt. Quare etiam hujusmodi judicium parvipendo, ad male de causa mea sentiendum. Unus, qui judicio pollet, & eruditus est, nec non Theologiæ Professor, quique nunquam Adversariis meis largiri voluit, tales positiones in libro meo reperiri, quales Synedrium se inde excerpsisse præ se fert, pluris à me fit, quam multi alii, qui laudem bonorum discipulorum in eo collocantes, si cæci magistrum, cujus disciplina in studio Theologico usi sunt, & qui potens in Synedrio collegas allegit discipulos suos, qui ejus auctoritati parent, sequuntur.

An causa mea minus probata est, quod ab isto collegio condemnata est: etiam antehac pastores quidam ejusdem collegii condemnari debuissent, ac quorum jam unus præfervide in me arietat; qui etiam ejusdem Synedrii censuram olim incurrit. Atque hi tunc temporis non gravabantur implorare magistratum secularem, ac per eum in pristinum quem obtinuerant locum, restitui. Ac ipsi ecclesiastici existentes summopere questi fuissent, si causa sua judicio Synedrii permissa fuisset. At nunc eo tendunt, ut controversia, quæ jus Magistratuum circa sacra spectat, atque à politico proposita, ab ecclesiasticis collegiis decidatur, ac ut ita adversarii judices constituantur. Et Magistratus ferrent, ecclesiasticos istos cœtus de rebus personisque politicis sententiam ferre, & pro judicibus se gerere: qui nolunt scripta Professorum suæ Academiæ ecclesiasticorum censuræ subjici.

Eodem jure Synedrium opinionem & factum Reipub. Rectorum, quo jura sibi imminuta censent, & Synedrii facta aliquantum coërcentur, & in ordinem coguntur eorum duces; ac contra quod contestationes in libro suo actorum ecclesiasticorum Synedrium scriptis consignare solet; etiam eas ad classes Synodosque referunt, ibique causam decidi procurant: atque de Rectoris Reip. qualitate ac jure Synedrium classisve judicaret, &c. Et verendum est politicos nonnullos, qui per superstitionem in potestate Ecclesiasticorum sunt, etiam repertum iri, qui jura privilegiaque Urbis hujus susque deque habentes dignitatem hujus civitatis ita imminutam optent ut sub jugum Ecclesiastici ordinis mittatur. Et interea de membro collegii Magistratuum, laborantis Civitatis jura contra usurpationem Ecclesiasticorum defendere, sibi Synedrium vindicabit judicium.

Est etiam quod conquerar, Synedrium per errorem præ se ferre, quæstiones inter ipsos ac me exortas, tanti esse momenti, quasi de summa fide ageretur, ad illud textus afferentes, quæ de ejusmodi summis fidei capitibus loquuntur: *Pugnare pro fide, quæ semel Sanctis tradita est.* Hæ sunt veteres artes, quibus omnes opiniones suis sensibus non congruentes pro magnis hæresibus divulgant, ut cœtum fidelium præjudiciis occupatum non zelo sed furialibus stimulis agitent in proximi perniciem: cujus rei tam tristia hæc ætas [illegible] exempla, ut Politicis maxima opera incumbendum sit, ne his initiis res perniciosissima in consuetudinem abeat! & [illegible] reliquis meam ostendamus, ne contra hierarchicos aliquis Politicorum quippiam egredi audeat.

[illegible] eodem etiam spectat, quod Synedrium, Pag. 573. secundæ Admonitionis, apud ipsos non tam nuda fundamenta [illegible] quam quidem apud Hobbesium, [illegible] spectatores: ex quorum principiis [illegible] multa periculosarum harum [illegible] plenarum possibilitatem [illegible]

Hisce verbis Synedrium nihil aliud intendit, quam meam opinionem, summorum Theologorum doctrinæ congruam, nec à Confessione nostra recedentem, cum periculosis quibusdam, atque offensionum plenis thesibus *Hobbesii* comparare. Hæc sententia, quam defendo, nostrorum omnium Reformatorum Theologorum opinio est, nemine excepto, quamque aperte docent, quando contra auctoritatem Papæ, Romanæque Ecclesiæ disputant, eandem potestati Cæsarum subjicientes: ac etiam velut vibrata hasta pugnantes contra eam opinionem, nempe *cœtui ecclesiastico ex ore doctorum tam authentice veritatem esse hauriendam: ut tandem, si ductores in nostram sententiam pertrahere nequeamus, judicio ecclesiæ, non autem proprio nos subjicere cogamur*: atque hæc ipsissima est Synedrii doctrina. Ita etiam mihi tanquam errorem censura dignum, alia occasione objecerunt Adversarii, quod in Tractatu meo de *Pastorali Munere* docuissem, membrum aliquod ecclesiæ non teneri plura de Pastoris doctrina credere, quam doctor ipsi persuadere potest. Probe novi, in hoc capitalem illam disputationem, ac mea quidem opinione maximam, quæ nobis cum Pontificiis est, circa regulam fidei verti: nempe cui privati suam fidem accommodare debent: scilicet, *an sit judicium doctoris; num vero cujusvis privati*. Et Synedrium tam enormiter in doctrina errans, errorem *Hobbesii* mihi exprobrat; cujus Auctoris Tractatum de *Cive* me intra decennium manibus contrectasse ignoro: atque ejus *Leviathani* nunquam quod sciam duas horas impendi: nec etiam mihi subit, me vel unicam opinionem in Libro meo de Idololatria & Superstitione tradidisse, quam ex *Hobbesio* mutuatus sim.

Vere possum affirmare, me conceptus meos ex Reformationis nostræ fontibus, & Reformatis Scriptoribus hausisse, qui omnes nostræ sunt Confessionis; quosque omnes pro fratribus agnoscimus; quibusque integræ Reformatæ regiones abundant: verum qui etiam majori judicio, ac minori cum cupiditate acti, jus ecclesiasticum à Magistratuum potestate distinguere norunt; atque cuivis jus suum melius tribuere, quam Venerandum Synedrium instituit: quod ejusmodi fundamenta locat, ut omnes civilis imperii partes labefactentur, & quasi dissolvantur. Ac qui Reipub. Rectores admonent, *ne sanctum devorent, atque hoc pacto peccato se obstringant*, ipsis religio non est, Divinum sacrumque Magistratuum jus sibi arrogare. Censeo, si his permitteretur, eos non tantum temporis spatium petituros; aut necessarium ipsis fore, ad ecclesiasticam suam auctoritatem ad tantum fastigium erigendam, quanto Papa Romanus ad illud indiguit.

An non nuperrime etiamnum concionatum est, Ecclesiæ *Ærarium* suum esse dandum: tam sub Novo Fœdere *consecrata* bona dari, quam sub Veteri fuerunt; ac circa quæ *verum sacrilegium* committitur; ecclesiæque privative & exclusoria auctoritate dispensationem de iis competere: adduntque rationem ne temere aliquid docuisse videantur, nempe, quod fideles nondum in cœlum translati, sed multis corporis infirmitatibus & ægritudinibus obnoxii, etiamnum in terra degentes, multis temporalibus secularibusque auxiliis indigerent; ac idcirco temporalibus bonis carere nequirent. Ergo etiam juxta sententiam illius doctoris privilegium est istius ecclesiasticæ societatis, atque ipsi *immediate* à Deo concessum, ut ex eo jure, ac ut Christiani sed qua homines considerati, contra corporis incommoda defendantur, bona sua debeant colligere, ærariumque constituere, idque ad prædictum usum impendere: quemadmodum etiam ob illas rationes docet, jus colligendi eleëmosynas, ac administrationem earum ita ipsis competere; ut hoc originem ex naturali & civili statu non habeat, (quemadmodum reliqua bona, quæ alia col-

collegia possident, naturam suam inde mutuantur, atque de quibus nemo negat, naturam imperii civilis pati, ut utile dominium quorundam bonorum habeant) verum illud ex Divina constitutione proxime fluere: qui etiam Diaconos in Ecclesia sua ex eodem jure Divino constituere dicunt, ad collectionem distributionemque istarum eleëmosynarum. Sed sicut Christiani considerati ut homines, non solum tutela contra frigus, ac alias aëris injurias indigent: verum etiam quoad corpus à pravis hominibus & hostibus suis lædi possunt: ita etiam ecclesiæ per prædicta fundamenta collectam licet facere ad exercitum conscribendum, ad vim hostium repellendam: & nomine *belli sacri* donare possunt, ut ecclesiam muneribus afficiant.

Certe nullam video differentiam, quare alterum ex altero non sequatur; ac ut (quemadmodum secundum Synedrii sententiam Deus Ecclesiæ *immediate*, per que Euangelicam institutionem ad collectionem bonorum jus tribuit, ut inde sumptus resarciantur ad alimenta membrorum necessarii) similiter Ecclesia non posset ulterius procedere, & pecuniam colligere ad belli præsidia. Ac quare hoc ecclesia, quatenus Ecclesia, ac eatenus à Repub. non dependens, & omnino non velut Collegium politicum considerata (quæ verba Synedrium prorsus ferre nequit) non æque posset facere; quam dicit ea qualitate sibi *ærarium* ad sustentationem pauperum ex jure Divino competere.

Infinita ejusmodi absurda, cum omnigena turbatione Reipublicæ indicari possent provenire ex pravis quibusdam fundamentis, à Synedrio jactis: quibus ulterius examinandis nunc vacandum non arbitror, ne Vestra, Nob. Ampl. Viri, patientia abutar; ac ut in proposito meo persistam, ne chartas has re aliqua impleam, quæ necessariæ defensioni nihil subserviant.

Ob quas rationes parvas quasdam circumstantias reticeo, quæ ad summam causæ nihil faciunt.

Etiam in prima Apologia mea, Pag. 515. narrando partem concionis Pastoris cujusdam Ecclesiæ Belgicæ indicaveram, nonnullos in Synedrio reperiri, qui alios accusantes, quod non adhæreant Confessioni, directe eam oppugnent: ac qui Magistratibus, qua Magistratibus, omnem penitus sacrorum procurationem eriperent. Fateor à Synedrio in secunda Admonitione Pag. 573. nomine ejus Pastoris cuivis offerri, qui ipsum ea de re conveniret, suæ sententiæ rationem atque probationem exhibere. Sed primo, quæritur, num verba, quibus Pastor ille in concione sua usus est, non periculosa, & offensionis plena sint; ac prima fronte ac specie Confessionem non oppugnent. Non autem an Pastor paululum eadem flectens, excusatione dignum sensum possit iis accommodare. Ac si censeat iste Divini Verbi Præco se non ulterius teneri: quare proximum suum non eadem animi moderatione tractat, & eadem æquitate causam meam disceptari patiatur, neminemque condemnat, antequam se defendendi locus & tempus concessa fuerint? Vel an hæc ratio est, quod, Tractatu meo typis impresso, scandalum late nimis se diffuderat; & publice aliquid contra illum in lucem mittendum fuisse. Sed multa alicujus libri exemplaria sunt distrahenda, & in plurimorum manus oportet illa pervenire, si à tot hominibus legetur, quot Pastor ille auditores habet. Non puto etiam, ullum Reformatum Theologum, Classem aut Synodum [illegible] ejusmodi doctrinam, qualis ejus est, quamque in prima Apologia, Pag. 516. [illegible]ris ipsius verbis proposui, [illegible] sed omnes eam reprehensuros [illegible] d. dicant se paratos esse ad cuivis [illegible] ciendum de doctrina sua, illud quod [illegible] o: ac maxima mihi causa est [illegible] endi, neminem omnium, qui [illegible] pos se ostendant ad [illegible] ipsa-

ignominiæ, si fieri posset inurendam, me convenisse, ad sensum & sententiam meam penitius indagandam: imo ne minimam quidem Apologiarum mearum rationem haberi volunt. Verum ubi tenentur aliqui constantiæ causa opinionem suam mordicus retinere, illic ulterius *propter conscientiam* inquirere nolunt: nam qui sic auget scientiam, auget dolorem: & peccatum erroris migrat in peccatum contra conscientiam.

Ac quantum ad malas illas Synedrii artes attinet, ad me, meumque librum *malos rumores* disseminando, mihique odiosas nonnullas opiniones adscribendo, invisum civibus meis reddendum. Nunquam ejusmodi larvas extimui, aut timidus fui ad talia convicia: & defensio veritatis, Christianæque libertatis, chara mihi adeo est, ut neque laborem, nec dedecus, neve jacturam temporalis alicujus commodi, Dei gratia, metuam ut illam pro ingenioli modulo conservari procurem: quæque à majoribus nostris tanta sanguinis effusione, tantaque bonorum jactura comparata, nobis relicta est, ut eam illibatam posteris relinquamus. Ac ad illud nunquam magis animatus fui, quam nunc, quum Synedrium tantum juris sibi vindicat, ut non tantum suæ potestatis esse arbitretur libros censuræ suæ subjicere, qui Confessioni non repugnant, quod facile ipsis concedimus: verum etiam illas positiones ostendendo in speciem iis contineri magnam pestem, præjudiciis onerare audent, qui sibi tantum *periculum atque offensionem creare videntur*; quia satis intelligunt iis commentitiam & inanem quandam dignitatem, quam quidam sumunt, & qua se populo ostentant, sibi detrahi: & licet cum Confessione, Catechismoque non pugnent, tamen tam pugnaciter, minaciter in earum defensores invehuntur, cum tamen nullæ regulæ excogitari possint, aut à Synedrio suggerantur, unde doceamur, quid ipsis offensionem aut periculum movere videatur. Quid? an non contrà justa iræ causa est, quum Synedrium ulterius procedens, propugnare audet, ductorum doctrinam, & decisiones in controversiis fidei, privatis membris regulam & legem esse, ad quas fidem suam dirigere debeant. Isti servituti me subjicere mihi non est in animo: sponte mea ad ejusmodi ecclesiam me contuli, quæ illam fidem profiteretur, quam privato meo judicio veritati congruentem esse credidi, ac de qua quivis Reformatus Christianus definitive finaliterque, quod ad conscientiæ suæ regimen attinet, ex Verbo Dei, non autem ex doctrina & decisionibus Ductorum, judicat.

Parum abfuit quin tacitum præterieram responsum Venerandi Synedrii, quo suum factum tueri conatur, quod Pastoribus à Magistratu urbano & Ordinibus Provinciæ Urbe & Provincia facessere jussis, testimonium scriptis consignatum exhibuerit, quod moribus, vitæ sanctitate, & doctrina Ecclesiæ exemplo bono fuerint; idque merito à se factum Synedrium urget, quia hujusmodi acta Magistratus à plena & summa ejus Potestate profecta, non interveniente Judicum sententia, neminem diffamant. Addit præterea, in eo se imitatum exemplum Prædecessorum suorum, qui pariter Pastores à Magistratu urbe exire jussos honorificis testimoniis ornarunt. Ego autem exhibitionem testimonii dixeram esse factam, quod testabatur Synedrium non ad hoc magnopere laborare, ut concordia & consensus animorum & voluntatum inter Magistratus & Synedrium esset: & existimo id à me jure factum. Nam non quæritur an tale factum Magistratus erga Cives infamet ipsos in foro soli, ita ut ideo infames & indigni aliquo loco & ordine inter cives putandi sint; sed an Pastores, qui multis contumeliis idque perpetuis longo temporis intervallo Magistratus dignitatem, non modo attigerant, sed etiam lacerarant; & malis con-

concionibus Rempublicam miscuerant, quæ causa modi agendi Magistratus erga duos illos Pastores, Synedrium non fugiebat, sed ejus probe conscium erat: an inquam illi Pastores habiti à Magistratu pacis & otii publici turbones, & politicæ potestatis contemptores non propter dogma aliquod, sed propter morum vitium & linguæ intemperantiam (quorum vitiorum Nob. & Potentes hujus Provinciæ Ordines catalogum adornarant, & typis excudi jusserant) à Synedrio jam dicto testimonio ornari poterant, & tamen simul constare obtestationi Synedrii suam veritatem & fidem: quod cum Magistratu concordiam alere, & ab ejus rationibus dissentire nolit?

Quantum ad exemplum antea erga quosdam Pastores proditum, illud hic non convenit, quia illis cum Magistratu non erat lis aut controversia de moribus; sed de opinione & sententia Regiminis Ecclesiastici formam spectante.

Venerandum Synedrium ad probandam & conciliandam illam auctoritatem (quam ego oppugno) Synedriis, classibus & Synodis, utuntur argumento ducto à Concilio habito Hierosolymis, *Act.* 15. quod dicunt ab omnibus habitum tale, quod contineret quasi effigiem expressam, ad quam reliqua subsequentia Concilia, inter Christianos habenda, essent conformanda. At in illo Concilio res fidei ita cum auctoritate decisæ sunt, ut illius decretis singularium & privatorum Christianorum conscientiæ obstringerentur.

Respondeo I. Ex hoc responso liquere me Venerando Synedrio nihil attribuere, quantum attinet ad auctoritatem, quam suis cœtibus Ecclesiasticorum concedunt; (& quam ejusmodi esse tuentur ut conscientiæ earum decretis obligentur) quod veritati non conveniat. Secundo. Nego ullum Concilium post extinctos viros θεοπνεύστους à Christianis habitum, quod cum illo Concilio *Act.* 15. componi possit. Quod omnes mihi facile dabunt, qui donum infallibilitatis post istorum virorum migrationem è vita ab Ecclesia abesse fatentur: quod Synedrium una mecum tuetur. Tertio: nego primum illud Concilium habitum, ut caput aliquod fidei, de quo ambigebatur, in eo decideretur: aut Apostolum Paulum ideo se Hierosolyma contulisse, ut de aliquo capite fidei edoceretur: aut inde decisionem quæstionis de fide peteret: hoc enim auctoritati Apostolicæ convenire non poterat; quod ipse ille Apostolus in Epistola ad *Galatas Cap.* 1. dilucide docet. Profectus itaque est Paulus Hierosolyma, non ut ibi Jacobum & alios Apostolos consuleret de fide; & ab iis legem acciperet, juxta quam suam fidem dirigeret. Sed Hierosolyma perrexit, ibique conventus Doctorum & Rectorum Ecclesiæ indictus; ut communi eorum consensu veritas, quam Apostolus Paulus docuerat, & quam Judæi, qui cæremoniis legalibus valedicere non poterant, negabant cum reliquorum Apostolorum doctrina congruere, communi consensu probaretur, & declararetur esse vera: & ita tolleretur impedimentum, quod Paulinæ prædicationis Euangelii fructus & effectus minuebat. Ita ut ferme par sit institutum Pauli, & totius Concilii Hierosolymitani cum eo, quod Paulus suscepit, cum Hierosolyma cum Barnaba & Tito profectus exposuit fidelibus, & privatim iis, qui sunt in pretio, Euangelium quod prædicarat inter Gentes *Gal.* 2:2. Quod certe à Paulo non factum, ut prædicationis suæ rationem redderet, aut ab Apostolis de ea leges acciperet, sed ut constaret de convenientia doctrinæ cum reliquorum Apostolorum doctrina; & ita ansa eriperetur Adversariis spargendi rumores de Pauli doctrina, quasi illa aliena esset à reliquorum Apostolorum prædicatione fidei; qua rumoris disseminatione multi deterrentur, quominus prædicationi Pauli

næ fidem adhiberent; & alii, qui ei se jam dederant, ab ea revocabantur: quemadmodum id liquet ex tota Epistola ad Galatas.

Quarto: Decreta, quæ ab illo Concilio manarunt, non tam fuerunt decisiones capitum quorundam fidei, quam regulæ prudentiæ, secundum quas pro locorum & temporum momentis, & circumstantiis personarum Prædicatores Euangelii sese gererent in inculcanda cæremoniarum abrogatione, aut in indulgendo illarum usu. At nego tales leges, quibus hominum conscientia obstringatur, condi posse à Conciliis. Nihil itaque præsidii positum est Venerando Synedrio in Concilio, *Act*, 15.

Quibus ergo finiens, peto, Nob. Ampl. Viri, ut Vos illud de scripto meo, editoque Tractatu, subsecutisque pro ipso Apologiis sentiatis, me eis nihil aliud intendisse (quemadmodum in prima mea Apologia sancte adeo testatus sum, idque hic denuo repeto) quam pro virili mea veritatem Reformatæ nostræ Religionis solidis fundamentis exstruere, ac libertatem Christianorum contra omnem tyrannidem, sub quocunque tandem prætextu ea de novo induceretur, confirmare; atque jus & existimationem legitimorum Reip. Rectorum intacta illibataque conservare. Quare ergo etiam à Vestra, Nob. Ampl. Viri, moderatione approbationem meæ causæ personæque exspecto.

QUAR-

QUARTA APOLOGIA

Pro TRACTATU De IDOLOLATRIA ET SUPERSTITIONE,

Qua refutatur Excerptum ex Actis VENERANDI SYNEDRII ULTRAJECTINI, Conscriptum ultimo Januarii 1670.

Nobiliss. Ampliss. D. D. Consulibus ac Urbis Ultrajectinæ Senatoribus.

Q Uum Synedrium argumenta ac rationes meas in Apologiis meis, præsertim in tertia allegatas, non posset refellere: nec tamen videri vellet easdem silentio suo admittere, jam Vobis, Nob. Ampl. Viri, Excerptum ex ecclesiastico suo libro tanquam cygneam cantionem obtulit, quod tertiæ Admonitionis adversus tertiam meam Apologiam vice fungeretur; hæc continens: primo sententiam & declarationem, me nempe Synedrio in Apologiis meis non satisfacere, nec probare præcedentes meas positiones cum communi doctrina, in Confessione & Catechismo contenta, convenire: multo minus me eas corrigere atque emendare: verum insuper novi ac heterodoxi quid hic illic inspargere, quod ad Presbyteros & Diaconos ecclesiæ spectet.

Deinde, quod non vere, sed ut causam meam acceptiorem faciam, in tertia Apologia mea jactem, nullas controversias inter Synedrium meque restare, exceptis duabus: quarum prima est de potestate atque auctoritate Pastorum, Synedrii Ecclesiastici, Classium ac Synodorum in controversiis fidei decidendis: altera autem, cui proprie competat, aut cujus jus sit, ecclesiastica officia alicui conferre. Quod Synedrium negat, sed asserit inter ipsos meque de pluribus, ac majoris momenti rebus disputationem superesse.

Ac tertio, exprobrationem absurditatis, quod theses Synedrii, quæ auctorita-

 tem

tem & dignitatem doctorum Ecclesiæ in proponenda sua doctrina, decisionibus atque decretis ad eos, qui ipsorum curæ & gubernationi subsunt, veram ac ipsissimam Papatus doctrinam esse statuam: Synedriumque has accusationes adeo absonas esse arbitratur, ut nullam refutationem mereantur: *quum auctoritatem doctorum ac Conciliorum non faciat principium fidei; neque doceat Verbum Dei scriptum vel non scriptum, conscientiam obligare, nisi quatenus ab Ecclesia proponatur: nec Ecclesiæ infallibilitatem tribuat: neve à fidelibus cæcam obedientiam exigat.*

Ac tandem concludit, quod Synedrii Deputati apud D. D. Consules *repetant*, & iterum urgeant conclusionem Synedrii prioribus scriptis propositam: serioque petant, ne D. D. ulterius patiantur, *omnia ecclesiastica ministeria; nempe ministeria Pastorum, Presbyterorum, & Diaconorum, &c. contempte adeo traduci.*

Quare debita reverentia, atque Vestro, Nob. Ampl. Viri, consensu, capitibus, conclusionique hujus petitionis respondebo: quoad summam causæ, ad Tractatum ac Apologias meas me referens.

Confiteor me positiones in Libro meo comprehensas non emendare aut corrigere, quum eas veritati consonas existimem; nec cum Confessione aut Catechismo pugnare. Sed corrigo & emendo non tantum theses ac doctrinas, quas Synedrium in Tractatu meo reperiri asserit; verum universas rejicio.

Ita ut eatenus inter me & Synedrium sit *quæstio facti*, nimirum, an heterodoxæ istæ opiniones, à Synedrio in Libello suo Supplice propositæ; quasque ex Libro meo se excerpsisse præ se fert, in illo inveniantur. Quod nego.

Quemadmodum etiam non concedo, me Apologiis meis aliquid inspargere, quo Presbyterorum aut diaconorum ministeria oppugnentur. In tertia Apologia *Pag.* 591. per formam quæstionis propono, quo pacto, quaque qualitate Presbyteri etiam jus ferendi sententiam habeant in ecclesiasticis decretis circa fidei controversias faciendis? Idque hac occasione, quod jam in Belgica Ecclesia inciperent docere, Reipubl. Rectores de rebus, quæ aliquatenus ad Ecclesiam spectant, consilium à ductoribus Ecclesiæ ante expetere debere, sub quibus Presbyteri comprehenduntur: quare simpliciter rogo, an Presbyteri majori de fidei controversiis cognitione sint præditi Summis Potestatibus. Atque hæc solummodo de Presbyteris dico, *Pag.* 591. *Apol. Tertiæ.*

Sic etiam nihil aliud de Diaconatu dico *Pag.* 598. *Apolog. Tertiæ.* quam me non putare, eum Christi institutione privilegium habere, quo sub Christianis ac Reformatis Magistratibus; (quibus propterea salus Ecclesiæ, Membrorumque illius curæ est) pecuniam citra auctoritatem, consensum, & regimen illorum possit colligere, sibique nummorum eorum administrationem ita vindicare, ut ista à potestate, auctoritateque magistratuum non pendeat. Quare ergo inquam, ejusmodi jure ac privilegio diaconis concesso, eis vi illius juris pecunias licere quidem colligere, ad integrum exercitum conscribendum, ac vim hostilem prohibendam: quæ vis æque magnum corporeum malum est, quam fames, sitis & frigus. Atque hæc res memorato loco tractatur, hac occasione, quod Pastor quidam non diu ante è cathedra docuisset, ecclesiæ, qua ecclesiæ, & sub formali illa ratione, ac qualitate, jus competere bona propria, eorumque administrationem habendi: *istaque bona esse bona consecrata; circa quæ verum sacrilegium committi posset.* Quod falsum esse censeo: atque ejusmodi theses periculosarum consequentiarum esse judico.

Porro, num Diaconatus Divinæ sit institutionis, nec ne; & quod Synedrium urget, de eo nihil actum est. Atque tantum eis privilegium ademi, quo ferunt se

proxi-

proxime à Deo poteſtatem accepiſſe, qua in collectis ſuis faciendis juri magiſtratuum exempti ſunt: & ſtatuo illam ex naturali & civili ſtatu hominum deſcendere: atque idcirco bona eccleſiaſtica ejuſdem omnino naturæ eſſe, ac bona omnium aliorum collegiorum. Atque hæc tantum de Presbyteris & Diaconis diſputo. An illud quæſo Presbyteratum Diaconatumque acriter eſt oppugnare ac traducere, ut Synedrium loquitur, atque de eo conqueritur?

Etiam vere me in Tertia mea Apologia ſtatuiſſe autumo, diſputationes inter me & Synedrium ad has duas quæſtiones redactas eſſe, quas in tertia mea Apologia enumero.

Quantum ad primam accuſationem; *publicum Concionandi munus, & adminiſtrationem S. Sacramentorum, Baptiſmi nempe & Cœnæ Dominicæ, à quolibet, dummodo aptus ſit, poſſe adminiſtrari.* Hæc criminatio ſemper à me omnino negata eſt. Atque in Excerptis, Apologiiſque indicavi, loca ex Tractatu meo à Synedrio allegata probare tantum, Primo, me tradere, omnes Chriſtianos, viros nimirum, facultatis ſatis habere, ut ad eccleſiaſtica miniſteria adhibeantur, cum ſatis idonei ſunt, legitimeque eo vocantur. *Deinde*, apud quamque eccleſiam jus & poteſtatem eſſe, ut officia illa ex ſeſe excitent, ac in alios conferant: non autem munera ea per ſucceſſionem ab una tantum eccleſia, ac ſpecialiter ad illud à Deo prærogativam nacta, ad omnes reliquas derivanda eſſe, velut Papatus docet. Nec me porro aliam quandam ſanctitatem, extra Divinam inſtitutionem, vocationemque (quæ è quavis Eccleſia oriri poteſt) in Concionandi munere agnoſcere.

Et quandoquidem Synedrium concedit, nullam *cæremonialem* ſanctitatem in Prædicandi Munere dari: atque omnes eccleſias eccleſiaſtica miniſteria ex ſe poſſe creare: ac iſta huic vel illi membro per vocationem tribuere; dummodo membro ei requiſita ſint ad id neceſſaria. Quum idem Synedrium etiam fateatur, me in Tractatu meo aperte docere, *Concionandi munus inſtitutionem eſſe Dei*: contra illud ſolummodo excipiens, verba illa ambigua eſſe, meque per iſta aliud quid, quam Synedrium, poſſe intelligere: clare certe patet, mihi cum Synedrio circa primam accuſationem nullam aliam controverſiam eſſe, præter hanc; num excerpta à Synedrio ex libro meo allegata, & in Libello ſuo Supplice ad accuſationis ſuæ probationem inſerta, ejuſmodi quidem interpretationem, qualem ipſis tribuo, ferant. Hoc ego affirmo; Synedrium autem negat.

Verum quum mentem meam circa controverſa hæc capita ita in Apologiis meis declarem, ut Synedrium nullam inter meas & ſuas poſitiones poſſit demonſtrare diſcrepantiam: ergo me vere in tertia mea Apologia dixiſſe arbitror, me inter atque Synedrium de hac quæſtione nullam controverſiam ſupereſſe.

Finge enim me in Tractatu meo cauſam aliquam ſuſpicionis præbuiſſe, cur nonnullius *heterodoxiæ* hac in re inſimularer: ultima tamen mea declaratio conſenſum opinionis cum Synedrio infert; atque ita omnem diſputationem tollit.

Quod ad alteram criminationem: *nullum eccleſiaſticum regimen, aut pœnam dari: ac omne eccleſiæ imperium Magiſtratibus competere.* Etiamnum aſſevero, nullam aliam mihi cum Synedrio hac de re quæſtionem eſſe, quam hanc; ſcilicet, *quis proprie jus vocandi habeat; vel, cui competat, eccleſiaſtica illa miniſteria alicui aſſignare*: quoniam repugnantia, quæ inter meas Synedriique poſitiones, præter ſupra memoratam quæſtionem, exiſtere videtur; mera tantum eſt logomachia.

Eccleſiaſticum dari regimen ſtatuo; quod juxta Divinas leges adminiſtrandum ſit; quodque ob iſtas leges in Confeſſione noſtra *ſpirituale imperium* vocatur. Hoc Synedrium etiam docet; ſed affirmat illud

lud ecclesiæ regimen *spirituale imperium* appellari, propter *formam* suam. Nec obstat, quod quotidie videamus, externum illius agendi modum in ecclesiastica societate regenda nihil ab eo differre, qui in civili collegio usurpatur. Sed discrimen in hoc solum consistit, quod mandata pœnæque contra violatores, ut etiam scopus istius imperii, spiritualia sint, & comparata ad homines perducendos ad felicitatem spiritualem.

Verum quidem in Ecclesia imperium seu Regimen concedo, sed non aliud tamen quam quod conflatum sit ex eo, quod à Deo ἀμέσως est institutum, & quod voluntaria conventione constituit ipsa Ecclesia. Synedrium etiam verum imperium dari affirmat; quod tamen per manifestam contradictionem *ministeriale* appellat; sed quod immediate à Deo descendat: quod tamen sine *aliqua conventione*, & pacto mutuo, neque circa quenquam, nec contra ullum executioni mandari possit.

Synedrium *excommunicationem* statuit, quæ vera pœna est, orta ex jure Clavium regni cœlestis: ac quod jus clavium respectu illorum hominum, qui per spontaneam conventionem se ecclesiæ ei non adjunxerunt, nullam imperandi potestatem in se continet: sed quæ juri clavium accedit per *fœdus & voluntariam* accessionem privatorum ad illam ecclesiam. Itidem ego *excommunicationem* agnosco, quæ vera sit pœna; sed quæ componitur ex isto jure, quod cuivis Christiano competit, atque ex Dei mandato nascitur; nimirum, ut *vitet fratrem, qui intemperanter vivit*: *quæque simul ex mutua conventione profluit*. Ita ut revera uterque unum idemque in Ecclesia statuamus: sed tantum in explicatione *originis rei* dissentiamus: de qua origine in ecclesia nostra nunquam disputatum est. *Per calumniam* ergo mihi à Synedrio in excerpto ipsorum adscribitur, quod *aperte falsa loquar*; cum dico, de binis tantum quæstionibus inter Synedrium & me controverti.

Porro etiam fateor verum esse, quod Synedrium affirmat, controversiam illam, nempe, *cui proprie conveniat in aliquem ecclesiastica officia conferre, non fuisse inter primas ac præcipuas positiones contra librum meum productas*: *verum accessoriam tantum esse*: nunquam etiam contrarium affirmavi. Non tamen ideo verum esse definit, quæstionem hanc secundam tantum controversiam inter Synedrium atque me comprehendere.

Duo postrema accusationis membra in Libello Supplice à Synedrio contra me exhibita, eo usque conciliata sunt; ut hæc minutula supersint.

Dixeram *necessitatem* absolvere posse à peccato permissionem limitatæ exercitationis Papisticæ religionis: Synedrium tantum ex *summa necessitate* legitime eam fieri posse censet. Hoc Synedrio concedo, ea conditione, ut admittat, judicium de summa illa necessitate solis Reip. Rectoribus competere.

Circa erectionem Crucifixorum in sepulchris; ac signo crucis alicui benedicere (quod prius quintæ accusationis membrum est) controvertebatur, an illud per se malum foret? Deinde an jam non cum superstitione soleat fieri? Tradebam in Tractatu meo, id per se non esse malum: atque hoc Synedrium non attingit, sed silentio prætermittit. Itaque de eo nulla restat controversia. Largior etiam hoc hodie cum superstitione fieri; ac indicabam, me illud aperte in Tractatu meo dixisse. At Synedrium nihil aliud in scriptis suis reponit ad hæc, quam theses meas in libro meo hanc circa rem non desinere *esse offensioni*: *measque restrictiones ac limitationes offensionem illam non tollere*: nec ostendit tamen, qua in re defectus sit. De eo certe nihil aliud cogitare potui, quam Synedrium causam pro derelicta habere.

Quantum ad posterius criminationis membrum spectat; nimirum monumen-

ta

ta in quorundam mortuorum Sanctorum honorem sine superstitione ac idololatria posse fieri; atque ad eosdem preces dirigi, quemadmodum tales in orationibus & declamationibus quotidie sine superstitione & idololatria usurpantur, nec tamen prædicta peccata committi; dummodo intra terminos civilis honoris maneant, quanquam hoc tempore sine præmemoratis peccatis non fiat; atque irrationalis sit religio. Hac de re etiam non alia est disputatio, quam, juxta Synedrii sententiam, *distinctiones meas atque limitationes offensionem mearum positionum non tollere*: nec tamen itidem monstrat, quid deficiat, ut supplessem, quod deesset. An non Venerandi Synedrii officium erat laborem suscepisse errantem ovem in viam reducendi; ut saltem digito monstrasset, quod iter mihi ingrediendum foret; nec me ita mulctasset vexassetque velut errantem, recta via mihi non indicata.

Et quemadmodum me veritati litasse arbitror, quum dixi, duas modo dictas quæstiones Synedrium inter & me tantum reliquas esse: assero, me non minus vere Synedrio impegisse, quod merum Pontificium errorem, omniumque in Papismo erratorum maximum doceat, quod evidenter statuat, privatas ecclesias & membra, *quæ respectivarum* (sit venia verbo) *Ecclesiarum ductoribus subsunt, opiniones suas de rebus fidei decisionibus & decretis respectivorum ductorum Ecclesiæ accommodare debere: quum privatæ ecclesiæ aut membra ductoribus persuadere nequeunt, ut in suam sententiam transeant.* Hæc vera est Synedrii doctrina, quam ipsis iterum tribui; quæque nunquam ab illis negata est: nec etiam nunc in hoc excerpto se de ea purgat; quinimmo in eo præcedens erratum apertius fatetur, ac validius adstruere conatur, quam unquam antea, quum opinionem istam tacite concedens, solummodo dicit, ipsorum doctrinam ab opinione Papistica hac in re dissentire: quod Ecclesiæ Ductorum decreta non pro *principio* & *analysi fidei* statuant; *nec ecclesiasticis cœtibus infallibilitatem tribuant; nec à membris Ecclesiæ cæcam obedientiam exigant: quod utrumque Papatus facit*. Admittentes ita, quod ecclesiasticis conventibus potestatem auctoritatemque decidendi controversias fidei tribuant; quibus singulæ ecclesiæ, & membra singulis ecclesiasticis Conciliis subjecta, religiose obstringantur, ut fidem suam juxta decisiones ac decreta illius Ecclesiæ regere teneantur; quum ductoribus & rectoribus, singulos illos cœtus regentibus, suam opinionem persuadere nequeunt. Ac hoc tamen formale atque essentiale Papisticæ doctrinæ est circa Ecclesiæ auctoritatem. Reliqua capita, in quibus Synedrium discrimen ac differentiam collocat, quæ inter ipsorum thesin & Pontificiorum doctrinam reperitur, illæ sunt *proprietates*, quæ formalem atque essentialem disputationem inseparabiliter comitantur: quæ necessario etiam Synedrii thesibus annexæ sunt: quemadmodum in tertia mea Apologia clare demonstravi. Nec in essentiali parte hujus periculosæ doctrinæ ullam adfert mutationem. Dico itaque quantum ad ea, quæ Doctrinæ Pontificiorum de auctoritate Ecclesiæ insita sunt & intestina, nihil interesse, an statuatur, conscientias hominum legibus, decisionibus, ac decretis humanis alligari, non quia illa collegia componuntur ex hominibus infallibilitatis dono præditis, sed quia penes ipsos est potestas, à Deo data, qua jus habent hominibus credenda injungere: & cui mandato vi illius juris homines parere tenentur. An vero obligatio hæc inde oriatur, quod Deus Ecclesiarum Ductoribus infallibilitatem quandam in decidendis fidei controversiis largiatur, ob quam ipsorum decisiones sequi cogantur. Prius Synedrium; posterius autem Pontificii affirmant. Verum opiniones illæ in hoc essentiali conve-

veniunt; à Deo Ecclesiæ potestatem quampiam esse traditam, ad hominibus doctrinam præscribendam, cui ecclesia membra obedientiam præstare obnoxia sint.

Ex omnibus hisce, Nob. Ampl. Viri, aperte conspicere atque intelligere potestis, quam inique Synedrium mecum egerit, ac quanta injuria in suo instituto perseveret; atque ante omnia quanta injuria me afficiat, quando in Excerpto suo ex ecclesiastico libro mihi tribuat, me omnia ecclesiæ ministeria, Concionandi nempe munus, Presbyterium, & Diaconatum contrà communem doctrinam publicis scriptis ignominiose traducere.

Quum tamen Synedrium non possit probare, me in ullo capite à communi ecclesiæ doctrina recedere. Multo minus, me verba quædam in scriptis meis usurpare, quæ contumeliam innuant: de quo Synedrium etiam me non accusavit. Verum Synedrio, & quibusdam ejus membris, evidenter indicavi, ipsos in doctrina, & praxi, factis, indulgentiâ, conniventiaque eorum, quæ tamen illorum erat corrigere atque emendare, in multis & variis articulis contra Confessionem, & communem Ecclesiarum doctrinam, & approbatum Ecclesiasticum ordinem, peccare & delinquere: nec veriti sunt Vos, Nob. Ampl. Viri, ac laudabilem vestram gubernationem, multis odiosis & invisis sermonibus atque scriptis suis traducere: de quo Placita Nob. Pot. hujus Provinciæ Ordinum partim loquuntur; ac ad quod partim etiamnum provincia quibusdam ex Vestro, Nob. Ampl. Viri, Collegio data est, ad post rei examen præcipiendum, ut ejusmodi audacia coërceatur.

Quare etiamnum peto, ut Vobis, Nob. Ampl. Viri, placeat hanc meam causam pro ejus merito examinare; nec pati, ut ego per hunc procedendi modum velut victima quibusdam dedar, qui quum se præcipites ac animo parum æquo disputationi huic implicaverint, nunc honoris sui conservandi causa in ea perseverare coguntur: atque ad majus causæ malæ fundatæ stabilimentum, alios, quorum idem vertitur commodum, in hac causa sibi adjungere student; atque inde ordiri telam, quam si possint pertexere, comperietis quantum passura sit damnum Reipublicæ majestas & libertas; ad quam per excussionem jugi Hispanici comparandam tantum sanguinis & sudoris haustum est. Et hi, qui novis legibus alios alligare cupiunt, antiquis semet ipsos solvunt; easque refigunt, quum causæ suæ conducit.

ADMONITIO ad LECTOREM.

Cum primæ editionis exemplaria Tractatus de Idololatria & Superstitione brevi tempore essent distracta, ex amicorum consilio secundam edi curavi; eamque quibusdam ampli cationibus & expositionibus auxi: ea tamen adhibita cura ne alius sensus Tractatui inferretur: idque ea fide præstiti, ut Adversarii mihi nunquam litem super ea re moverint. Cum nunc tertiò, accurante Typographo, in Latinum versus prodiret, existimavi mihi licere iterum eodem jure uti in eo quibusdam additamentis illustrando: id rursus cura habens ne alienus à priore sensus illi insereretur: ut omni modo vitarem convicium, me mutando dolose sententiam, voluisse ludificare Adversarios; & eorum censura me subducere. Ea cautione rursus adhibita, putavi mihi tantum juris esse in meas lucubrationes, ut mihi fas esset dare operam, & curare ut ita publici juris fierent, quo Lectori maxime usui esset: nec tamen ulli inde oriretur injuria. A Synedrii autem scriptis sancte manum abstinui, inviolataque habui.

Præterea cum præter consuetudinem sit Præfationis libri paginas notâ arithmetica notare: quia tamen præfatio hujus Tractatus contineret meam sententiam de jure Ecclesiarum & Pastorum, & Synedrium Ultrajectinum multa in ea culpanda duceret: & propterea quædam ex Præfatione exscripta, Amplissimo Senatui exhiberet; notandum etiam paginarum præfationis numerum putavit: ad quem cum Typographus primum non animadverteret, postea tamen intelligeret usu istius numeri Lectorem non recte carere posse postea præfationis paginas inchoans à prima ad vigesimam sextam numeralibus notis signavit. Ipse itaque Lector præcedentibus paginis Præfationis, quæ notam arithmeticam desiderant, si opera pretium ducat, eo modo appinget.

DIS-

DISQUISITIO AN PRINCIPI CHRISTIANO in ditione ſua malum aliquod tolerare licitum:

In qua ſpeciatim agitur de profanatione

SABBATHI, AUT DIEI DOMINICÆ.

PRÆFATIO
ad
LECTOREM.

Atio ac causa, quæ commoverunt me, ut Tractatum hunc conscriberem, atque in lucem ederem, cupido fuit, ut me aliosque instruerem, quousque studium nostrum, pro ratione conditionis vitæ cujusque, extendi possit ad malum in proximo nostro per temporalem jacturam & incommodum, naturalisque suæ libertatis diminutionem, prohibendum. Vitium est, quo omnes laboramus, ut de peccatis, ac ipsorum pœnis magis juxta passiones & imaginationis dictamen, quam juxta rationem disseramus. Inveniuntur nonnulli, qui ingenio acerbi amarique, magnum contra malum aliquod odium præ se ferunt; verum longe minorem erga proximum charitatem, qui malo isto laborat: acriter cauterium adhibent, non considerantes, an non lenioribus medicamentis, minorique periculo res pulchrius procederet. Qui hoc pro vero zelo valere jubent, aut pro eo admittunt; ac secundum illum virtutes hominum æstimant, seipsos fallunt. Christi discipuli, qui petebant, ut ignis è Cœlo descenderet, non propterea magis à malo abhorrebant, quam Magister ipsorum Christus: qui dicebat, *nescitis quo spiritu ducamini*. Qui multum zeli ac parum prudentiæ ac consilii habent, equiti similes sunt, qui bono flagello, malo autem fræno instructus est; ac idcirco facile exorbitat. Errare humanum est: sed distinguendum, utrum nimia asperitate, vel nimia bonitate peccetur. Prius magis cum Spiritu Christi, quam posterius pugnat. Verum utrumque est vitandum: ac confidendum Dei gratia longe nos processuros, dummodo rectam ineamus viam, quæ eò ducat; à malisque passionibus, ac temerario & præcipiti judicio caveamus: sanctumque Dei Verbum, & bonam rationem penitus admittamus. Quorum animi à prædictis vitiis non sunt repurgati; apud eos S. Scriptura ac ratio parum ponderis obtinent. Et si ipsorum opinio speciem zeli, atque animi etiam tuta quæque in Religione timentis, habeat,(vulgo præcisitatem appellant) non solum operam ludimus ut homines aliud doceamus; verum calumniis atque convitiis eorum labor & studium compensatur. Quid piis doctisque viris non sufferendum fuit, in mensis Trapeziticis bene constitutis patrocinandis; ac Christiana libertate in observatione Sabbati? Rationes nec Scriptura quicquam ponderis apud ipsorum adversarios habebant. Spectata probitas, nec pro Ecclesia Academiaque exantlati labores satis validum adversus calumniam munimentum

mentum fuerunt. Licet ipsorum causa tam bene fundata; adversariorum autem adeo omni ratione privata fuerit, ut dubitem, an non æque prudenter & caute institissent, si fidem suam circa ejusmodi res sorti commisissent; quam ejusmodi rationibus. Nec satis erat ipsis, causam illam exigui ponderis rationibus, magna autem animositate propugnare: sed postulabant, ut Respublica civesque juxta ipsorum sensum super illa quæstione regerentur: utque Magistratus placita sua eò dirigerent; ac per metum pœnamque arcerent id, quod vel reverâ malum non esset, vel moderatio imperat, ut toleretur; & in proximo atque subditis perferatur. Multique Rectores specie Religionis seducti, leniter induci se patiebantur, ad subjectos suos per novas constitutiones indies gravandos; ac civitates extra necessitatem in discrimen jacturæ mercaturæ salutisque conjiciendas. Hoc factum commovit me, ut accurate inquirerem, quousque Christiani officium se proferret, ad opiniones ac institutum vitæ suorum civium, aut subjectorum prohibenda. Apud neminem hanc ob rem malam inire debeo gratiam: tum quod propositum meum (novit hoc Deus) in hoc bonum sincerumque sit: tum etiam, quod tota causa sine ullo partium studio tractetur: quum nullo (quod sciam) fuerim præjudicio occupatus, quando me ad investigationem veritatis hanc circa rem conferebam. Et primis atque communibus principiis superstruens, à quovis concessis, ad has sententias, quas in hoc Tractatu tueor, deveni. Ut aliquis, qui rationem supputat; ac cui immerito quid opponimus, quod summam aliter, quam visum nobis, accumulet. Partium studio non addicti, qui ordinem, quem teneo, conspicient, facile hoc de me credent. Ab illis, qui partium studio ducuntur, boni quid etiam promitto mihi, si aliquando à se impetrare poterint, ut credant, se non esse Vates & divinitus agi; nec se ita immediate à Deo doceri, quin ipsis etiam studium ac diligentia adhibenda sint, ad assequendam veritatem: nec ulli convenire, vane spiritus sui ductum sequi: & ut tum ab altera parte tandem perspiciant, quibus viis ad meas conclusiones pervenerim; atque ipsi ad suas. Magna est differentia inter opinari ac scire: ac qui certi quid cognoscere vult, eum decet abstrusiores rei recessus animo menteque penetrare; nec desistendum, quoad rem clare distincteque percepisse putaverit. Quique illud conatur, nunquam multa scribendo, atque diu concionando cuiquam gravis erit: nec temerè aliquid de rebus fidei ac conscientiæ definiet. Deus nobis omnibus det exercitatos sensus, ad bonum malumque distinguendum: ac nos doceat, ut assuescamus lumen Verbi Sui ac rationis, tanquam duces sequi, & immoderatas nostras passiones compescere, ne nosmet ipsos ac alios fallamus; & ignem fatuum pro fixa stella habeamus, & ad illius cursum nostrum dirigamus.

DISQUISITIO AN CHRISTIANO PRINCIPI

Mali quid in sua ditione tolerare liceat: in qua speciatim agitur de profanatione SABBATHI, aut DIEI DOMINICÆ.

UT de hac controversia clare, distincte, & pro rei dignitate disputemus, ante omnia jus Magistratus in suos subditos considerandum nobis. De summa hujus juris nihil potest affirmari, antequam investigemus originem, unde Magistratui sive Potestati Superiori jus sit aliis imperandi. Principes & Summas Potestates secundum Divinam voluntatem creatas esse, ac proinde legitimas, pro certo jam statuimus. Ne cum tædio Lectoris eos impugnare cogamur, qui hac in re à nobis dissentiunt. Duplici modo quid dicitur à Deo & Ejus voluntate ortum. Primo, immediata institutione Divina: ac hoc pacto lex Naturæ, & totus Divinus cultus, tam naturalis, quam institutus à Deo descendit. Ita ministerium Mosis Aäronisque ex Deo erat, 1 *Sam.* 12: 6. *Dominus est, qui Mosem & Aärônem instituit.* Secundo, quatenus quid ab hominibus ad normam piæ prudentiæ, & prout occasiones, loca, & personæ se dant, introducitur, ad præstanda ea officia, quæ Deus ab iis postulat. Quæ tamen non idcirco proxime à Deo imperata sunt; sed prudenter instituta, ne contra naturalem æquitatem peccaremus.

Qualia sunt, celebratio contractuum, constitutio Rerumpublicarum, variarumque earum formarum. Fidem esse servandam, & standum promissis, quæ omnia sensu jam tradito dicimus esse juris naturalis. Ut & præceptum legis naturalis est fidem & obedientiam iis exhibere, quibus ea promisimus. Verum certum contractum inire, & aliquem sibi constituere Principem, aut certam aliquam Regiminis formam constituere, non eodem modo pars est juris naturalis. Atque ideo Petrus Imperium *humanam ordinationem* vocat, 1 Pet. 2: 13. quia humanis rebus id flagitantibus, humana prudentia, quæ tamen ex Divina lege ducta est, nascitur & constituitur. Nam licet post lapsum primorum parentum homo hoc in statu sit, ut id, quod Deus ab illo postulat, sine imperii & potestatum constitutione non possit præstare, nihilominus Imperium ac eorum formæ originem vel à spontanea electione ducunt, vel à vi, quando inviti armis coacti subjicimur alterius potestati. Notum autem cuique, nos *natura* non teneri parere illi, qui jus nobis imperandi, & fidem nostram & promissum obedientiæ sola vi nactus est: quasi à jure naturæ profectum esset, quod illis, à quibus subjugati sumus, parere debeamus; illique naturâ nostri essent domini. Nam licet post jusjurandum fidelitatis teneamur fidem datam & juramentum servare; atque id naturalis dictet æquitas: tamen hoc solum post promissum locum habet, & ante illud nemo natura tenetur alteri parere: quoniam omnes natura liberi nascimur. Multo minus natura obligamur illi obedientiam

præstare, proque Domino agnoscere, quasi is natura in nos jus imperandi haberet, quem tantum Christiana prudentia eligimus, ut ejus imperio nos subjiciamus. Verum quidem quod Apostolus dicit, *Rom.* 13. *Potestates à Deo esse*, verum hoc intelligendum, ut *Esaj.* 28: 26. dicitur, *agriculturam à Deo esse: & Deum agricolam imbuere & docere modum agri colendi.* Et docet præterea Scriptura *Deum abundantiorem honorem* (cultu nempe vestium) *illis corporis partibus largiri, qui eo carent*, 1 *Cor.* 12: 24. Deus agricolam docet agrum colere, ac inhonestioribus corporis partibus majorem concedit honorem: quia hominem condidit ratione præditum; qui ratione illa recte utens, ac rectè applicans, invenit illud, quod conveniens, necessarium & decorum est.

Non quicquid Christiana prudentia, animus pudicus, pia cura pro conjugibus & liberis, naturali æquitate concitata, excogitant, idcirco proprie est juris naturalis. Apostolus etiam præcipit, *Rom.* 13: 7. *Date vectigal, cui vectigal debetis*: sed notum est, nos nulli natura vectigal debere; verum illi solum, v. gr. in libero populo, qui ad id electus & constitutus est ab iis, quibus id faciendi potestas data erat. Et imperium, quod Magistratus habet in tali Republica in cives, non magis à Deo descendit, nec sublimioris est originis; quam illud jus, quod quis habet in bona mea, quæ voluntario contractu in eum transtuli. Et quemadmodum Principes superiorem non agnoscentes, natura non tenentur cum alia Republica convenire, aut arctum fœdus inire: verum pia solummodo & politica prudentia, conscios suæ imbecillitatis, si auxilio aliorum destituantur, eos impellit ad fœdus cum aliis feriendum. Sic etiam privatus natura non tenetur alteri se mancipare: verum cognitio propriæ imbecillitatis suadet, ut homines pia prudentia, ad propulsandum malum, plusque commodi adipiscendum, aliorum cœtui se jungant, & imperio alterius se subjiciant. In confesso est, homines non consideratis ipsorum contractibus, & jure nativitatis, inter se æquales & pares esse; ita ut nemini *natura* jus sit in alterum; & nemo *natura* constringatur alterius se potestati tradere.

Hæc dicta sint ad istos confutandos, qui docent, quosdam natos esse, & à natura jus habere ut aliis imperent. Sed præcipue spectat ad demonstrandum jus dominationis petendum esse ex eo jure, quod primum apud privatos, consideratos ut liberos, fuit; non autem ex singulari aliquo jure, immediate cœlitus, aut aliunde descendente; quodque non debeat examinari, dirigi, aut definiri ex illo jure, quod primum apud privatos, consideratos ut liberos, locum habuit. Ex qua opinione innumeri errores & violenta imperia exstiterunt: ac qua fere ex omnibus Christianorum Rebuspublicis sublata est moderatio in perferendis proximi vitiis & erroribus; quæ oriuntur ex communi & vix superanda imbecillitate: quare necessario adstruendum, Deum æque velle in statu imperii illa tolerari & impunita esse; ac voluit Principes creari: quia sine mutua illarum imbecillitatum tolerantia justus hominum numerus ad Rempublicam formandam non posset coire. De quo postea latius differemus.

Cæteroquin enim alio respectu non sine ratione dicetur, imperia constitui, juris esse naturalis. Nam licet jure naturæ nemo alteri subjectus sit, & idcirco nemo alteri eo jure obedientiam debeat: quod etiam in naturali statu innocentiæ nulla imperia fuissent necessaria; omnibus scientibus, & facientibus officium suum sine metu, aut spe temporalis pœnæ aut præmii: ac idcirco sine præscripto legum proprie sic dictarum; sine quibus legibus tamen imperium proprie non consistit. Non tamen sine ratione affirmatur, omnes istas positiones esse juris naturalis; quæ necessariæ sunt ad acquisitio-

sitionem alicujus communis boni, quod Deus præcipit, ut nobis pararemus: & ad vitandum commune aliquod malum, quod Deus mandat ut declinemus. Atque sic non solum virtutes morales, veluti misericordia, humilitas, justitia, amor erga proximum, præcepta sunt juris naturalis: verum etiam communes viæ, sine quibus jus suum cuique tribui nequit. Nam considerata communi hominum malitia, pauci suum consequerentur, si quisque judex foret in sua causa. Quisquis idcirco vere studet, ut omnes consequantur quod suum est; is etiam operam dare debet, ut judices arbitrique eligantur, qui nulli partium addicti, suum cuique adjudicent: & ideo constituere judices cœtui hominum eo sensu aliquatenus est juris naturæ. Quoniam etiam non possit fieri, ut nobis ac proximo paremus res ad cultum & victum necessarias, ubi nullum est regimen: ergo eo quidem sensu æque præceptum est naturale imperium constituere: ac est, suum & proximi commodum & pacem procurare; quia nemo diffitetur constitutionem imperii necessarium ac commune medium esse ad præcedens bonum acquirendum. S. Scriptura id clare attestatur, *Habac.* 1: 14. *Quare homines faceres velut pisces maris, non habentes principem.* Vide *Num.* 27: 16. *Jud.* 21: 25. Atque hæc hactenus: ad reliqua pergamus.

Porro quoniam nulli Status aut Respublicæ sine imperantibus & parentibus stare possint: sequitur inde, illam inter homines inæqualitatem, qua quibusdam jus est imperandi; reliqui autem ad obedientiam, aut pœnam obligantur, vel ex vi, vel spontanea multorum conventione oriri; qui coëunt, ut in civili societate vivant; talemque imperii formam constituant, quæ ipsis optima & convenientissima videtur, ad præstanda illa officia, quæ Deus ab iis exigit. Inæqualitas & subjectio, quæ ex vi existit, illa est, cum potentior violentis armis sibi parem, atque ita hominem aut statum liberum cogit, ut se ipsi subjiciat; atque ita extorquet ei promissum fidei & obedientiæ. Promissum inquam fidei ac obedientiæ. Bellum etenim durat, quoad potentior victorque rem eo deduxerit: & quidquid interim alter vi perferre cogitur, inde, cum fortuna illi favet, resilire licet. Sed pacta sunt servanda, licet vi, aut metu majoris mali sint elicita. De posteriore hac subjectione in præsentia non sumus disputaturi, nec tradituri, quænam officia sint talium Principum in connivendo aliquo malo.

Priorem jam plenius excutiemus. Quotquot status & Respublicæ vi armata non sunt acquisitæ, habentur pro voluntariis, ac ab hominibus liberis constitutis: quanquam considerationes periculorum, damnorum, & incommodorum animi corporisque illos, ex quibus Cœtus ille constat, potuerint impulisse ad congregandum, ut violentiæ aliorum facilius resisterent. Verum quamvis illi, qui talem componunt Statum, antequam status ille constituatur, in tantum liberi sint, ut neque naturaliter, nec ullis contractibus alter alteri ita sit subjectus, ut alteri in alterum principatus permittatur: non tamen ulli respectu Divinæ legis liberi sunt. Atque ideo illis haud licet conjungere se in societate civili quibuslibet conditionibus; sed cavere debent, tam hi, quibus principatus conceditur; quam qui se illi subjiciunt, ut nullis fundamentis, legibus, aut regulis Statum suum forment, quæ Divinæ legi adversantur. Hæc nemo negaturus est.

Leges à Deo hominibus datæ triplici modo possunt considerari. Primo quatenus præcipiunt, quomodo nos erga Deum geramus. Deinde, quomodo erga nosmet ipsos. Postremo, quomodo erga proximum. Ratio & Christiana Religio docent nos, *Rom.* 3. neque necessitatem, neque violentiam, neque respectum ullius commodi, temporalis aut spiritualis nobis permittere, ut contra ullum Dei præ-

præceptum peccemus; atque ita malum faciamus, ut inde proveniat bonum.

Nulli ergo, sive Principi, sive subjecto licet cum aliis convenire ad constituendum aliquem Statum, ea conditione, ut aliquid faciat, quod contrarium sit mandato Divino, sive magno seu parvo; aut ut Religionem profiteatur, quam falsam esse novit: ut tyrannidem, aut sævitiam in proximum exerceat: aut ut quid contra honestatem perpetret. Hoc omni caret controversia. Sed in hoc cardo quæstionis vertitur: nimirum, quid Divina lex præcipiat, ut faciam proximo, qui meo judicio peccat: & quousque in casu necessitatis, aut extra necessitatem mihi progredi liceat, ad factum proximi, quod mihi peccatum videtur, prohibendum; aut ad in eo connivendum.

Primo homines sunt considerandi extra statum ullius obligationis: atque ita inter se æquales ac pares, quoad subjectionem, & jus aliis imperandi. Et quamvis nostra ætate tales homines nusquam inveniantur; tamen licet debetque de iis disputari, quemadmodum de duabus fit Rebuspublicis, quæ summum habent imperium, quibus nullum jus competit ad alteri leges præscribendas. Et quod alterutri harum juris esset in alteram ad in alterius statu arcendum ea, quæ pro peccatis habet; idem alterutri ex duobus privatis liberis in alterum juris est. Extra omnem disputationis aleam est, dona majoris sapientiæ, prudentiæ, experientiæ, probitatis nulli jus dare ad alteri imperandum. Verum quidem, hominem liberum peccare, si juxta bonas admonitiones vitam suam non dirigat. At hoc non est peccatum *inobedientiæ*; verum imprudentiæ, & abusus sui judicii. Nemo itaque sibi persuadere debet propter virtutes aliquas, quibus se proximo præcellere putat, jus sibi competere ad obedientiam ab altero exigendam; aut ad impediendum malum & vitium, in quo proximus versatur, aliis viis & rationibus quam *persuasionibus & adhortationibus*. Si autem libero aut Principi liceret alterum liberum, aut principem per vim externam afficere molestia aliqua, in pœnam ejus, quod ipse peccatum autumat: illius causa foret, quod Deus præcepto suo quemvis malorum ab altero commissorum ultorem, qui alioquin liber est, nec ullius imperio subjectus constituit; atque ideo quemque teneri propter Dei præceptum, ut & ob metum, ne justa Ejus ira provocetur, peccata proximi odio digna pœna avertere & inhibere.

Sententiam meam hac de re proferam, sed paucis; nec ulterius ei inhærebo, quam explanatio hujus rei lucem poterit isti fœnerare quæstioni, quam imprimis explicare animus nobis. Primo, certum esto, requiri, ut aversemur peccata, quæ in privato aut Republica vigent. Deinde, licere etiam nobis peccata, quæ ab aliquo libero, sive privatus ille sit, sive summum habeat imperium arcere; si ejus malitiâ jacturam animi aut corporis nostri faceremus, extra omne dubium est; nisi simul omnem legitimam defensionem & inculpatam tutelam condemnare velimus. Si quando igitur contingat, ut peccato alterius liberi, sive privati, sive Principis, damnum aliquod incurramus; concessum nobis (subnixis jure propriæ defensionis) hoc malum propulsare & impedire: non quod illorum pravitas nobis eos subjiciat; sed quia dicta malitia jus nobis non eripiat, animum ac corpus, etiam cum offensione proximi, tuendi: ad eorum enim defensionem obligati sumus. Si igitur præterea res ita sese habeat, ut præter mala exempla, atque incommoda, ac damna, quæ peccata proximi reipsa nobis inferunt; nobis præterea illud malum creent, ut Divinam incurramus iram: quia lex Dei, sive illa naturalis, sive revelata sit, nobis imperat, (an hoc verum sit in sequentibus examinabitur) ut peccata proximi vindicemus, quia per se omni odio digna sint, & Deus ea oderit;

atque ita Dei plagas ac ultionem in nos provocemus: licebit nobis eodem fundamento nixis peccata alterius liberi, sive privati, sive Principis vi arcere.

Nemo animi dubius est, gloriam Dei, & ut Ejus voluntas etiam in terra fiat, quemadmodum in cœlo, supra omnia nobis cordi esse debere: atque ideo haud dubie omnem nobis diligentiam adhibendam, ut doctrina ac vita virtutem in omnes propagemus; ne alias in iram Dei incidamus. Verum an idem nobis sit metuendum, æque ob delictum proximi non punitum; ac ob omissionem in eo non reprehendendo, major dubitatio est. Peccata nos in libero quodam sive privato, sive principatu cum vitæ nostræ periculo non teneri punire, pro certo nobis statuendum: quia extra omnem controversiam est, ac postea latius probabitur, Magistratus aut judices non constringi peccata subjectorum plectere, si prævideant hoc sine periculo Status non posse fieri. Illud igitur solum restat nobis, an extra hoc periculum nostri id sit officii? Salvo meliori judicio affirmativam tuebimur; & tali casu statueremus, quo nunc ponemus, licitum esse. In maximis peccatis, quæ data fiunt opera: si liber ille sive privatus, sive princeps noverit crimen, quod committitur, adeo enorme ac magnum esse; si id etiam punire possit, sed nolit: si etiam non ignoret delicta adeo gravia impunita dimittere, nec vi prohibere rem esse omni horrore dignam: atque nihilominus, licet omnes adhibitæ sint admonitiones, perseveret enormissimum illud peccatum firmo animi proposito vi pœnaque non coërcere: si inquam talis casus extet, qui raro aut forte nunquam evenit, existimo libero in liberum à Deo jus dari cogendi illum in ordinem.

Requiri, ut peccatum sit horrendum, hinc patet, quod alioquin imbecillitas & ignorantia causæ esse possint cur quoddam peccati genus in regione aliqua grassetur: & propterea etiam requiritur, ut probe norint maximum horrorem peccato inesse; & ideo ante imbuendi sunt doctrina admonitionibusque; si in ignorantia versentur. Ac cum malum ipsis notum est, tamen frequentes adhortationes præcedant necesse est, antequam vim adhibeant. Jus enim vim inferendi, ad prohibendum delictum proximi, qui liber est, non descendit ex officio Magistratus, quo Summæ Potestates tenentur malos punire juxta leges atque præcepta, in quæ æquum fuit privatos liberosque consentire ut tam arctam inirent pactionem; unde Status aliquis aut Societas civilis existit. Certum est, & postea latius disputabitur, eis, qui Rempublicam aliquam constituere volunt, minus malum inter se tolerare licere; quam illis, quibuscum nullum omnino nobis commercium est. Verum in his, qui ipsimet liberi alterum, sive privatum, sive Principem etiam liberum, putant sibi puniendum, sola ea militat ratio, nimirum quod putent, se ad illud jure impelli, quia interest gloriæ Dei, ut testentur odium suum erga homines, qui tam horrendis peccatis scientes & volentes, abjecta omni Numinis reverentia, indulgent: quamvis nullo officio ex legibus societatis orto impellantur.

Obligatione itaque ad pœnam atque peccatorum aversionem; nec etiam reatu alieni peccati hoc in casu ratione jam dicta existente; etiam Lex Divina non ita punitionem peccatorum in privato, aut Statu libero, à nobis exigit: quemadmodum quidem fit à Magistratibus respectu suorum subjectorum; aut à dominis & patribus respectu suorum servorum liberorumque.

Nec etiam sufficit, ut privatus, aut Status liber, quem corrigere aggredimur, notitiam habeat illius mali, quod committitur; ac id etiam eodem, quo nos, horrore prosequatur, quibus peccatum ejus punire animus est: sed ejus etiam debet esse opinionis, malum vi & pœna

esse prohibendum. Error enim, bellum aut vim esse illicita, non tantus, nec tam contumax est, ut ob eum alterum Statum liberum liceat invadere. Cum ergo prædictæ conditiones concurrunt, statuo licitum esse homini libero vim inferre; ut ipse, aut alii exemplo docti, & metu perculsi eo in viam redeant; malum eliminetur; dedecus & contemptus Dei vindicetur. Verum Lector percipit quidem talem casum vix posse existere. Nam aut dubitari potest, an illi malum illud tantum esse peccatum ducant; aut an enitantur, ut malum illud arceant: verum ipsos contumaciam suorum subjectorum non posse vincere, aut malum hoc non posse punire ob metum, ne tota Respublica corruat; aut eos autumare, tantum bonis exemplis & admonitionibus licere obviam ire peccatis; non autem vi externa.

Est & alter casus, de quo minor est controversia: cum uni aut pluribus palam ab aliis vis infertur: qui violenti omni ordine ac regimine pessundato, & legibus conculcatis impotenter se gerunt in oppressione & tyrannide tenuiorum; qui cum nequeant auxilium aut solatium ab ordinariis impetrare Magistratibus, coguntur opem externam quærere. Statuo hoc casu alteri privato, aut Statui libero non solum licere sceleratos hos in ordinem redigere; verum quemlibet etiam ad illud vi conscientiæ constringi, si fine nostro evidenti damno possit fieri. Charitas enim præcipit, ut laboranti proximo succurramus, dummodo fieri possit sine damno alicujus tertii. Quemadmodum igitur homini libero, qui ab aggressore invaditur, non tantum seipsum defendere licitum est, verum etiam alterius opem implorare: sic etiam tertio ad manifestam vim propulsandam accurrere licet, qua proximus ejus afficitur: quia violenti invasores, veluti Latrones, Raptores, Fures, Stupratores propria quasi sententia condemnantur, nimirum tertio jus esse natum, ut eorum vim vi defendat; atque ita tanquam probe docti injustum suscipientes bellum confiteantur se nulla affici injuria, si vi eorum vim, atque injuriam propulset. Si autem nulla oppressores afficiantur injuria, etiam ille non delinquit, qui oppresso opitulatur. Itaque rem Deo gratissimam me facturum arbitrarer, si viatorem latroni eriperem.

Ac idcirco aliud judicandum, cum facta eorum, qui nostro non subsunt imperio, pro manifesta & nota violentia non possunt haberi; sed juris specie possunt excusari: ita ut ab altera parte clare etiam appareat, injustam vim inferentem sibi non esse conscium se vim facere; sed falsis illis rationibus decipi, quæ sufficiunt ad eum excusandum, quod non deliberato animo vim inferat. Quemadmodum in privatorum judiciis tales excusationes admittuntur ne pœnam subeat, quod adversarium calumniandi animo in jus non vocaverit: id est, si non fecerit ut eum ignominia, dolore, damno afficiat: & præsciverit se nullo jure fundatum esse. Hoc enim casu, nullis aliis rationibus, nisi ut oppresso suo proximo officia charitatis præstet, non licet illi adversari, quem nos violentum oppressorem judicamus, ut ei auxilio simus, cui nostra opinione vis infertur; & ideo non oportet putare nos proximo præstare debita charitatis officia, quando in casu jam posito uni proximo opem ferimus, cum læsione alterius: quia cum natura non simus constituti judices ipsius, nec jurisdictio nobis in eum competat; nec nostrum judicium de illius factis ipsum possit privare eo jure, quod ipsi (sermo mihi est de homine libero, sive privato, sive Principe) natura tribuit, quo judicium ipsi de suo facto est commissum. Et quemadmodum eleëmosynam non licet dare proximo, quæ alteri eripitur: sic etiam proximo non licet succurrere, cum diminutione juris tertii. Origo inde etiam existit omnis confusionis, quod aliqui putantes se rem bene percepisse,

cepisse; ac idcirco hunc vel illum condemnantes, eo ipso jus metiuntur ad eum calumniandum; conviciis proscindendum, dolore atque contumelia afficiendum: quinimmo, si fieri posset, per seditionem fortunis ejiciendum: qui tamen nec ex Verbo Dei, nec ex jure imperii, alterum, qui hoc sibi arrogat, judicem ac internarum sive externarum suarum actionum rectorem agnoscere cogitur. Nam non idcirco Deus judices in orbe terrarum constituit, ne quivis de sua re judicaret; verum ut nullus in propria causa (ex qua tamen alius damnum capere posset) judex foret, utque sententia judicis controversiam finiret. Et ideo ego factum Abrahami in cognato suo Lotho captivo liberando, *Gen.* 14. non ea ratione ab injustitia vindicarem: quod Abrahamus recte atque ex ratione statuerit Lotho injuriam factam, & ideo putaverit sibi fas esse ab innocente injuriam depellere: sed statuerem aut Abrahamum cum istis Regibus, quos liberabat, fœdere junctum fuisse: aut Lothum ut peregrinum, Sodomæ degentem, ab hostibus regis Sodomæ mitius fuisse tractandum, quam cives Sodomæ, qui in servitutem abripiebantur: & propterea Abrahamo jus natum, ad vim eam, cognato suo illatam, vi propulsandam, aut vindicandam, quia hostium numero haberi Lothus non poterat: aut Divini quid affuisse: aut moderamen inculpatæ tutelæ se extendere ad propinquos arcto adeo sanguinis vinculo conjunctos.

Verum jam satis, ac fortasse nimium disputatum de officiis hominis liberi, sive is privatus sit, sive Princeps, in prohibendis peccatis alterius liberi, sive privati, sive Principis. Propius nunc ad rem accedamus, atque videamus quousque privati, aut Principis officium sese diffundat in prohibendis peccatis eorum, qui invicem fœdere juncti sunt, societatemque aliquam aut Rempub. constituunt. Supra paucis, & veluti digito demonstrata est ratio, quare illis, qui statum aliquem formare student, minus malum in aliis tolerare, ac non punire liceat, quam in istis, quibuscum fœdus adeo arctum non iniere. Paulum jam eam latius explicabimus, ut Lectoris captui consulamus. Prima igitur sit ratio, quia lex Dei, id est sana ratio, nec non Ejus verbum jubet, ideo cœtum aliquem cum aliis esse ineundum, ut multorum auxilio & salutari conspiratione, Deo major reverentia exhibeatur, Ejus leges ac cultus melius observentur; nosque rectius officio fungamur. Nemo diffiteri potest quin quies hujus seculi, pax, atque res secundæ multum conferant ad vitam modeste agendam. 1 *Tim.* 2. præcipit Apostolus, *ut precemur pro Regibus, & in imperio constitutis, ut securam tranquillamque vitam degamus in omni pietate ac honestate.* Vide etiam *Luc.* 1: 72. Etiam pœnæ formido plurimum valet ad malum impediendum; nec minor admonitionum atque institutionum vis est. Et tamen unus, aut parvus numerus ad hæc omnia non est ita idoneus: ac ideo necessarium est, tam ad terrena nostra commoda, quam ad Deum colendum, virtutesque exercendas, ut multi homines inter se concilientur. Quæ consociatio cum sit accommodatissima ratio ad delicta avertenda; graviter illi peccent necesse est, qui hac via abutentes, mala non conantur ea inter consociatos arcere. Atque hac de causa Principes rei sunt istorum peccatorum, quæ subjecti committunt; quippe quæ facile potuissent, & etiam debuissent impedire: quod malorum averruncatio Rerumpub. præcipuus sit scopus, ac simul optimum ad id medium. Hoc Verbum Divinum clare nos docet, *Josuæ* 22: 18. *Et vos hodie reliquistis Dominum, & cras in universum Israëlem ira Ejus desæviet. Jer.* 26: 15. *Verumtamen scitote & cognoscite, quod si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmet ipsos, & contra civitatem istam, & habitatores ejus: in veritate enim* misit

misit me Dominus ad vos. Vide etiam *Deut.* 19:20. *Jer.* 36:24. 1 *Sam.* 2:29. Ac ex ſolo hoc fundamento clare patet, curam Summarum Poteſtatum æque ad Divina, quam ad civilia ſe extendere. Niſi quis ex Verbo Dei demonſtrare poſſit, Deum hanc excellentiſſimam & præcipuam Imperii partem; atque ea, quæ naturaliter huic annexa ſunt, Epiſcopis Paſtoribusque ſubjeciſſe: quod mea quidem opinione nunquam oſtendetur; & ſecum pugnat. Verum latius de hiſce diſſerere noſtrum excedit ſcopum.

Altera ratio eſt, quare Magiſtratus in malo, quod in ipſorum ditione committitur, non ita poſſint connivere, ac privati: eosque ſi nulla ſit ratio aut neceſſitas, illud tolerantes, hoc facto iſtius peccati participes fieri: quia cura Imperii etiam ea cura continetur, quam parentes liberis, domini ſervis ſuis impendere debent, in malo ab ipſis propulſando. Qui aliqua Politicæ cognitione imbutus eſt, probe novit, jus parentum in liberos, Dominorum in ſervos, faſces ſubmittere Magiſtratibus; & poteſtatem ipſorum arbitrio ac legibus horum definiri. Quæcunque ergo peccata committuntur, imminutione poteſtatis parentum atque dominorum, formando cœtu politico; quæque facile à Magiſtratibus poſſunt prohiberi, ea redundant in Rempublicam. Parentibus & dominis plus juris in liberos & ſervos competeret, ni conſultius viſum foret, ad ſtabiliendum, quinimmo formandum Regimen Politicum, magnam partem juris parentum ac dominorum, atque eorum commodorum, quæ inde promanarent, à Parentibus & Dominis tollere, & Magiſtratui tribuere. Cui idcirco etiam imputatur, ſi officio deſit. Unde rurſus apparet, Magiſtratibus, qua talibus, tam jus in Divina, quam in humana competere. Quemadmodum jus & officium parentum eſt, æque liberis ſuis illius Religionis, quam optimam judicant, exemplar dare, ac illos ea imbuere; aut curare, ut imbuantur, quam in rebus humanis. Etiam Magiſtratus ludimagiſtris injungunt, quos libros doceant pueros. Quoniam probe norunt, cum Imperio curam educationis liberorum etiam ſibi demandatam. Atque nulla poteſt ratio dari, quare pueri, qui triviales ſcholas frequentant, in rebus quæ Religionem ſpectant; ac ludimagiſtri, qui ipſos inſtituunt, Magiſtratuum imperio ſint ſubjecti: natu autem majores pueros, quorumque judicium jam maturum eſt, in rebus, quæ Fidem concernunt, Eccleſiaſticæ, non autem ſeculari poteſtati eſſe obnoxios: Deo Magiſtratibus & Parentibus illud adimente, Eccleſiæ vero dante: quod alioquin naturalis ratio illis concedit. Non quod velim, parentes aut Magiſtratus liberis, aut ſubjectis leges poſſe præſcribere, quæ conſcientias ligent: vel, ut liberi atque ſubjecti parentum aut Magiſtratuum edictis ſemper pareant. Verum id etiam nulli Eccleſiæ competit. Nam nullus Chriſtianus tenetur ex præſcripto conſcientiæ Eccleſiaſticas deciſiones admittere, ſi à ſua opinione diſſentiant. Verum hæc hactenus.

Tertia eſt ratio, quia executio illius juris, quod cuilibet homini libero in ſe, ſuaque competit, Magiſtratibus à ſubjectis velut in manus traditur, illisque permittitur: & ideo privati & liberi in conſtituenda Republica multis ſe privant, quibus Dei gloriam, noſtram & proximi ſalutem procurare potuiſſent, ſed quæ ſibi cauſa Reipublicæ conſtituendæ retinere non potuerunt. Quibus Magiſtratibus traditis ut eorum prudentia ad bonum publicum dirigantur: ideo etiam eorum officio incumbit, operam dare, ut malum è Repub. eliminetur, ac ab eis illud *ſuppleatur*, quod quilibet privatus extra civilem ſocietatem conſtitutus tenebatur facere. Cujusvis privati officium eſt egeſtati proximi pro facultatibus ſuccurrere. Verum ſi placuerit, ad meliorem ordinem, majora pauperum commoda, ci-

civiumque commoditates, ut Magistratus proximorum inopiam suæ curæ committant; magnum fit Magistratuum peccatum, hæc in re negligentes esse. Simili modo quisque etiam tenetur proximum pro virili instituere atque erudire in Pietate & Religione Christiana: sed quia congregatio multorum liberorum hominum in unum corpus inter alia etiam hoc commodum affert, ut varia officia ac obsequia, ad quæ quivis pro viribus adstringitur, possint dividi; quodque à pluribus liberis hominibus pro parte tantum fieri poterat: quod multis officiis distraherentur, id uni vel pluribus committere, qui huic, aut illi officio toti vacant. Hoc pacto placuit munus Pastorale ex præscripto Divino, quod illud munus in societate, quam Ecclesiam vocamus, consistere vult, quibusdam injungere, qui toti in eo essent, ut reliqui in tantum ab officio alios in Religione Christiana imbuendi, & ad Pietatem adhortandi liberarentur: non potest non negligentia Magistratuum, in non suppeditando subjectis Pastores fideles, magnum peccatum esse. Idem tradimus de ea negligentia, quæ in eo consistit, si cives non protegant à vi, furto, rapina; quia populus jus repellendi vim illam, quod habuerat, in principem transtulit: atque hac de causa Princeps malum illud non ita tolerare potest, ac privatus homo liber illud perfert & permittit fieri contra aliquem, in quem non tantum ei jus competit. Ex quo obiter potest percipi, quo pacto privati, si Rempub. forment, à multis curis & officiis se liberare, ac illa aliis imponere possint, ad quæ ipsimet, extra eam obligationem societatemque tenebantur; atque quo pacto cuilibet Christiano metiendum sit, num in officio permaneat, an illud excedat. Parentum est liberos erudire, & præcipua Religionis Christianæ capita iis instillare: sed quia status politicus varia officia requirit, ac unum membrum non sufficienter singulis possit vacare; illud parentum officium specialiter quibusdam privatis injungi potest; parentibusque ab eo hactenus se legitime exonerare licet; quatenus illud per alios ad id à Principe constitutos recte fit. Eodem modo civis curam excubiarum, ad se & suos defendendum à vi, (ad quam alioquin natura tenetur) in milites rejicit. Atque ille officii sui limites transgreditur, qui ita se rebus immiscet, quarum aliis in Repub. cura est commissa; ut eo confusionem, officiorum negligentiam, ac erga Magistratus inobedientiam procreet. Quemadmodum ergo omnes multa membra unius sumus corporis; ita etiam officia distincta esse debent, ad confusionem vitandam; nisi constet hoc, vel illud membrum officio suo deesse: tunc enim reliquis incumbit in commune commodum defectum illum supplere. Si pedes officium negligant in corpore sustinendo, licet baculum assumere, cui innitamur. Si oculi officium deserunt, tunc licet palpantibus incedere.

Ex tertiæ rationis assertione etiam sequitur, Magistratibus, qua talibus, internam procurationem circa res, quæ Religionem spectant, competere. Nam si cuivis homini libero privato jus sit, ut sibimet suisque provideat, ut in Pietate ac Religione proficiant: atque ut idcirco suum & suorum animum regat secundum eas Religionis regulas, quas in conscientia pro veris agnoscit: præterea semet suosque ad Pietatem adhortetur, ac præceptores, monitores, & doctores constituat, qui uni huic rei vacent: atque de quibus præceptum Divinum exstat, ut in propria, & nostrorum fide ædificanda iis utamur, tunc horum trium unum sequitur; aut privatos in constitutione Reipub. idem jus etiamnum reservare: vel eos jus illud in Magistratus transtulisse: sive id in tertium aliquem aut aliquos alia singulari forma & charactere præditos, translatum esse; seu motu proprio, vel expresso mandato Divino. Si privati jus

illud sibi reservarunt, Magistratus se pluribus immiscent, quam potestas eorum se extendit, quando Religionem in Republica procurat & ordinat, præscribit leges, secundum quas privati cives in rebus Divinis vivant, constituit præceptores Doctoresque; ac illis injungit ea, quæ auditoribus atque discipulis proponent & docebunt. Nam licet tales regulæ conscientias non obligent: quemadmodum nec ejusmodi præcepta parentum suis liberis, dominorumque servis ac famulis, & Classium atque Synodorum singulis membris data, conscientias non obstringunt: non desinunt tamen illæ esse potestas ac jus in res Religionis *internas*, cui nemini licet violenter se opponere; quæque ipsis à Deo per populum est tradita. Alioquin enim ejuscemodi potestatis usus mera vis esset, & injustum Imperium; quod à nullo Reformatorum Theologorum adhuc traditum est. Et si talis potestas non posset nominari potestas in *interna* rerum spiritualium, quia non pertinet ad conscientiam, neque eas ligat; tum talis potestas nec penes ullum privatum, nec collegium aliquod resideт: quoniam juxta fundamenta nostræ Reformationis nulli privato, aut Collegio conceditur, alicui canones præscribere, quibus conscientias alligent: & propterea aut concedendum Magistratui jus competere in ordinandis Sacris in Republica, quod privatis debetur respectu liberorum; aut dicendum omnem potestatem, quam usurpant in moderanda Religione, meram esse invasionem in jus alienum.

Ex dicto argumento sequitur etiam, privatos, potestatem illam Magistratibus, nulli autem tertio privato, aut Collegio dedisse: sive id factum motu proprio, seu præcepto Divino. Nam si antè dicta potestas Magistratibus legitime competat, nihil est reliquum, quod in alium privatum, aut Collegium aliquod possit esse translatum. Potestatem enim judicandi de rebus Fidei, ac quæ conscientias spectant, ita ut conscientiæ illis alligentur, quivis privatus secundum fundamenta nostræ Reformationis reservare debuit. Quia conscientiam suam humano subjicere judicio illicitum est. Quid ergo relinquitur, præter potestatem Religionem in Repub. ita ordinandi; quemadmodum pater eam domi suæ regebat ante conditam Rempub. Ineptissimum enim, quosdam Theologos, inscitia, aut affectibus abreptos, potestatem judicandi de rebus Fidem conscientiamque spectantibus; ita ut conscientia isti judicio devincta maneat, Magistratibus ereptam (prout decet, nec ullus Reformatus Magistratus eam sibi arrogat) eandem Ecclesiasticis adscribere; quæ tamen privatis tantum competit, atque eorum propria est: quatenus dictamen conscientiæ cuique est instar Dei præcipientis, cujus obedientiæ se subtrahere flagitium est. Exempli causa, modum mercedis definire pro operis, aut usurarum pro pecunia mutua, Politicorum est, ut ajunt isti Theologi. Sed dijudicare, quid in foro poli liceat, Ecclesiasticorum est. Legitimum hæredem ex Statutis declarare, Politicorum est. Sed quid salva conscientia liceat possidere, Ecclesiasticorum est: cum tamen quid salva conscientia liceat, non Ecclesiæ, sed singulis privatis competat: idque ita ipsis infixum, ut nemo eam potestatem sibi vindicare, nec ullus privatus alteri dedere possit. Ut clare efferam quod sentio, de Divinis & humanis rebus judicium ferre tali cum auctoritate atque potestate, *ut alii parere teneantur, aut pœnam sufferre* (ita tamen ut ex ea non sequatur in Fidei negotio à Magistratu in diversum abeuntes, peccati se coram Deo reos facere) solorum Magistratuum est. Quibus æque notio competit de Hæresi, iisque, qui ei affines sunt, ac cognoscunt de Stupro, Adulterio, & Incestu; necnon qui eorum rei sint. Sed, quid possit fieri illæsa conscientia, Deus dijudicat, & cujusque conscientia.

Alii

Alii opinantur judicium cum auctoritate (non tali tamen, ut conscientiæ illi sint obnoxiæ) de rebus Divinis Ecclesiæ, exclusis Magistratibus, demandatum esse. Verum ejusmodi judicium est solum Chimera, mera fictio rei, quæ fieri nequit. Illud enim judicium cum tali auctoritate, ipsis adversariis id concedentibus, intrinsecus conscientias non ligat, (Deo solum, & cuilibet privato vindicatur) nec etiam naturali nostræ potestati extrinsecus: hoc enim ad Magistratus pertinet. Itaque nihil præter reverentiam & observationem quandam restat, quæ debetur judicio Doctorum Ecclesiæ. Et reverentia illa Doctoribus debetur à privatis, non quia illis ut Doctoribus aliqua auctoritas adest, qua privati moveri & duci debeant ad judicium ferendum de doctrina, sed de Doctorum doctrina per se judicatur, & doctrinæ veræ signis: & ita rursus privatorum judicium non ad Ecclesiæ Doctorum censuram recidit. Alioquin tanta Ecclesiæ Romanæ veneratio, & ejus Doctoribus, debetur, quanta Reformatæ. Ac veneratio illa solum fundatur scientia probitateque Doctorum. Quemadmodum probus atque doctus Jurisconsultus in pretio est habendus. Quare dubito, an Pontificius Doctor unquam contumeliosius de Magistratibus, & falsius de potestate Romanæ Ecclesiæ disseruerit; quam hoc tempore quidam Reformati Doctores respectu Argentariorum & trapezitarum, disserunt: Magistratibus omnino potestatem judicandi adimentes, quæ res in foro poli licitæ sint; & nihil illis relinquentes, prætercognitionem de rebus secularibus. Erigentes porro in Ecclesia Reformata-forum, quod de rebus spiritualibus, iisque, quæ in foro poli licita sunt, judicium fert. Qui à Deo constitutus est ad judicandum de vera virtute atque Religione in commodum suorum civium, ille legitime judicat de rebus spiritualibus, & de iis, quæ licita sunt in foro poli: illud autem Magistratus facit. Qui judicat de rebus spiritualibus, ac de beneplacito Divino, id est, de eo quod liceat in foro poli, nemine ex dictamine conscientiæ illi judicio obnoxio reddito, Magistratu, aut alio Ecclesiæ membro; ille vere nec de rebus spiritualibus, nec de iis, quæ in foro poli licita, judicat: verum sententiam suam simpliciter edit; atque hoc Ecclesia facit. Plura possem ad hanc rem confirmandam afferre, si ordo ac occasio illud concederet.

Videamus jam quo pacto, & quatenus multi liberi homines, in societatem civilem coëuntes, peccata eorum, quibuscum fœdus inierunt, impunita relinquere possint. Primo constat, omnes obligationes liberorum hominum, aut Statuum, non æque arctas esse. Obligatio potest contrahi, ut alter alterum in itinere solum comitetur, idque pro tempore; omnicæteroquin libertate & jure reservatis. Sic libera Imperia *fœdus defensionis ac offensionis* faciunt, salva in reliquis omnibus *Suprema Potestate* circa regendos subjectos. Extra controversiam est, quando illi homines liberi, aut Status, arctius non ineunt fœdus, quam de quo jam dictum est, minus eos etiam obligari malum subjectorum prædictorum Statuum prohibere. Atque hæ sunt rationes, quibus sententia illa nititur; nimirum Magistratus peccata civium minus posse tolerare, quam liberorum hominum. Ad quas rationes supra enumeratas lectorem relegamus; quæ etiam attento animo consideranda sunt; quoniam axioma illud, nempo, aliquem reum fieri peccati alterius per tolerantiam, his rationibus nititur.

An etiam cum liberis Statibus & Rebuspub. in quibus magna vigent peccata, talia fœdera liceat contrahere, non ut per conniventiam peccata in iis dissimules, (hoc enim licitum esse supra ostensum est) sed ob alias rationes, alia quæstio est. Davidem, Salomonem, ac alios Israëlis Reges

ges cum circumjectis gentilibus populis fœdera percussisse ex S. Scriptura clare patet, 2 *Sam.* 10: 3. 1 *Reg.* 5: 1. *Amos.* 1: 9. Idem de Abrahamo legimus, *Gen.* 14. Atque omnes adstipulantur, ad defendendam suam suorumque vitam & bona, nobis licere uti, quæ Deus in rerum natura hominibus ad usum condidit; licet ille, penes quem ea bona reperiuntur, Deo displiceat, aut exosus sit. Impietas Medici non obstat, quo minus mihi liceat illius consilio ac medicamentis uti. Bonum consilium & ingenitæ vires proximi mei, licet is sit impius, à Deo profecta sunt, ut homo ex iis caperet sua commoda, eaque verteret in suum usum; atque idcirco etiam apta ad averruncandam vim, & ad me meosque conservandos: quemadmodum salubre consilium atque bona pharmaca à Medico adhibita, ad id prosunt, licet ipse sit nequam. Et huic applicari debet, quod Christus dicit, *Matth.* 20. *An non licet mihi quod volo facere in meis rebus? An oculus tuus malus est, quia ego bonus sum?*

Non tamen ulterius oportet se conjungere cum impiis & improbis, quam necessitas exigit: ac ante omnia curare, ne *facile* pactum cum improbis ineamus, ad bona quædam terrena acquirenda, aut ad acquisita defendenda, quo Vera Religio recta via, aut per obliquum forte turbetur: improbi autem confirmentur aut corroborentur ad bonos opprimendos. Quidam fuerunt, qui omnia fœdera ut impia absolute videbantur reprobare, quæ laborabant præcedenti incommodo. Sed hoc temere ab illis fieri arbitror. Nunquam licet pactum facere ad Veram Religionem turbandam: sed commodum Reipub. sæpius exigit, ut nostra liceat, & possimus etiam defendere, *licet prævideamus incrementum peccatorum id secuturum.* Quemadmodum jure meo inædificandi solo uti possum; licet prævideam vicinum meum ob id injustas contra me injurias suscepturum. Verum de talibus pactis non latius disputabimus: sed ad ejusmodi accedemus, quibus contrahentes communi foro ac Imperio ita se subjiciunt, ut ejusdem Reipub. membra fiant: & quo *Summam Potestatem* formant, præditam jure malum puniendi, atque prohibendi legibus à tali societate constitutis: cui juri potestatique se simul qui in societatem ad constituendam Rempublicam coëunt, subjiciunt. Quid ad formationem hujusmodi Societatis requiratur, ex sequentibus patebit.

Privatorum esse, ut se mutuo fœdere ita obligent, ut sub Imperio aliquo vivant, superius demonstratum est. Rationes, quibus ad has obligationes impelluntur, sunt, commoda quædam, quibus nulli licet se privare: & quæ nihilominus non alio modo quam per Rempub. licet adipisci. Ac commoda illa etiam superius breviter sunt enarrata. Sed temporum, locorum, atque occasionum circumstantiæ efficiunt, ne illa commoda tam abunde, nec eodem modo, semper in Repub. consequamur. Necessitas, atque illa magna, vel parva, rem maxime variat, & vetat facere, quod alioquin liceret fieri; ac dat veniam id concedendi, quod extra illam necessitatem non liceret nobis tolerare. Sic proximi nostri incommodum aliquod charitatis & misericordiæ causa imperat, ut aliquid illi indulgeamus, quod alio casu nobis non liceret. Privatio itaque quarundam rerum, quibus Deus nos non vult carere; & ad quas consequendas Respub. est constituta, generalem nobis adfert necessitatem, ac imperat nobis, ut alter alterum toleremus: absque qua tolerantia fieri nequit, ut multi homines (quod tamen necessarium est) arctam adeo societatem ineant, quæ quidem ad Imperium constituendum requiritur. Universus etiam naturalis & miser hominum status post lapsum jubet charitatis ergo alterum alterius imbecillitates ferre; nec proximum nostrum privare commodo, quo frui potest, in ea-

eadem nobiscum vivens Repub. Ubi ergo charitas præcipit, ne recusemus proximum peccatis quibusdam obnoxium, pro membro illius Reipub. admittere: ibi Deus concedit, ut peccatum illud in Repub. toleretur. Hæc nemo poterit negare. Quæ autem illa sint peccata, in sequentibus examinabitur & demonstrabitur. Ac primum videbimus, quid communis imperet necessitas.

CAP. II.

Quomodo communis exigat necessitas, ut peccata quædam in Republica tolerentur.

APostolus Paulus *Rom.* 12:18. inquit, *Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace vivite.* Sic etiam licet dicere: si fieri potest, quantum in vobis est, constituite Rempub. in qua omnes Magistratus civesque idem sentiant; atque qui omnes æque ardenter ad virtutem & honorem grassentur. Sed lapsu corruptio hominum talis est, ut in judicando plurimum differamus; & præ imbecillitate omnes sæpius titubemus: ita ut rebus humanis foret excedendum, si hominum peccati labe plurimum malè insistentium, consortium omnino vellemus vitare, 1 *Cor.* 5:10. Et omnes Respublicæ forent è medio tollendæ; ac omnibus commodis renunciandum, quæ homines inde percipiunt, si fixum immotumque sedeat, ut quivis Magistratus vel subjectus sit *Virtutis veræ custos rigidusque satelles.* Si per charitatem, quam proximo debemus, aut per curam, quæ pro nostra salute gerenda, nobis liceret, præstaret nullum omnino cum peccatoribus habere commercium: sed hoc in futuro demum erit seculo, *Matth.* 25:33. Sed quoniam hujuscemodi perfectio hic non est speranda; proborum tamen officium est, improborum consortium eatenus vitare, quatenus officia, quæ nobismetipsis ac proximo debemus, ferunt. Et ideo Magistratus varios gradus minoris vel majoris conjunctionis inter cives excogitarunt; & quos commoratione domicilioque non tamen *jure civitatis* dignantur. Qui in communem societatem est receptus, ei tamen is honor non exhibetur, ut in omnia collegia cooptetur. Et quoniam Christianis Magistratibus ex Sacra Pagina notum est, Deum velle, ut fideles, quemadmodum peculiaris sanctitas ab eis exigitur, longius ideo etiam impiorum consortium vitent; & arctiori concordiæ vinculo, ac coitione in unum corpus commercium mutuum ostendant. Sic etiam per ministerium Verbi ad eorum jussum, sed ex præscripto Verbi Divini ordinatum & constitutum, ejuscemodi Christiana societas convenit; & ab ea omnes eos arcent, qui carent conditionibus & ornamentis spiritualibus, quæ Verbum Divinum in quolibet membro illius cœtus requirit, quem nos Ecclesiam appellamus. Quemadmodum juxta eandem Sacram Paginam omnes turbas, confusiones ac mala ex aliis Collegiis & Societatibus imperio suo subjectis, arcent. Et sic pii Principes semper exsequi debent, quantum fieri potest, mandatum Pauli, *cum infructuosis tenebrarum operibus nullum vobis sit commercium, sed reprehendite illa potius*; curæ habentes ut omnibus, cujusvis generis & ordinis hominibus leges constituantur, quibus universi & singuli ad beatitudinem ducantur.

Quemadmodum igitur in subtilibus quæstionibus infinitæ controversiæ oriuntur circa bonum ac malum, justum injustumque, &c. & quia propter communem corruptelam, quæ nobis inhæret, fieri nequit, quin in multos errores, & in peccata, quæ ex imbecillitate oriuntur, incidamus: fieri non potest tot inveniri homines, qui idem sentiant, quot ad constituendam Rempub. requiruntur. Et

nihilominus necessarium est cum proximo tam arctam contrahere societatem, quæ ad formandum Corpus Politicum desideratur; quanquam ille proximus, nostra opinione, in errore versetur, qui non caret peccato. Ac idcirco non peccatur, si Magistratus non aggrediatur malum illud Constitutionibus, Placitis, aut pœnis abolere: atque ita discrepantia multarum opinionum, nempe quæ à tali imbecillitate, à malitia separata, proveniunt, sine offensione animi & conscientiæ à Magistratu in Repub. toleratur. Quinimmo, quoniam quivis opinioni suæ applaudit, & eam legi voluntatique Divinæ proximam putat; ac ideo ipsi Religio sit eam sequi: putat etiam sui esse officii illam propagare. Et ideo eadem necessitas jubet non solum pœnis istum errorem non arcere: verum etiam non impedire pœnis aut mulctis, ne opinio illa proferatur; atque alia doceatur: sed permittendum ut in eo cuilibet libertas sua sit salva; ductumque animi sui sequatur. Illos errores denoto, quibuscum nulla malitia conjuncta est. Quid his significem ex sequentibus patebit. Statuo ergo in constitutione Reipub. quosdam errores ac peccata civium esse toleranda: quanquam possit fieri, ut illos errores & peccata ob quasdam singulares circumstantias in uno liceat tolerare, in altero autem non item. Sed tunc ratio ejus non *ex natura peccati aut erroris sumitur*; quasi is Deum ad iram provocaret, ni Magistratus pœnis & mulctis illum arcerent impedirentque: sed ex ratione Politica, quæ illi adventitia est, & quæ spectat salutem Reip. de quo hic non disputamus. Quemadmodum fit, quum defectu moderationis Magistratuum aut civium, per opinionum discrepantiam, periculosæ factiones in Repub. oriuntur, quæ exitium ei minentur. Alia certè causa est, cum dicitur, non licere errorem quendam in Repub. tolerare, quia ira Dei ob illius peccati *magnitudinem* ac diritatem contra totam Rempub. exardescet. Aliud quid, cum dicitur, alicujus falsæ Religionis tolerantia, eos, qui eam profitentur, spiritus altius erecturos, incrementum & animos capturos ad aliquid contra Rempub. audendum. Disputamus jam de malo, quod priore sensu sumitur. De altero sermo fiet, cum occasio se offeret.

Fieri itaque nequit ob ejusmodi peccata imbecillitatis, & errores, ut tot homines in Remp. congregent, qui *volentes* consentirent, ut illæ imbecillitates gravius quam admonitionibus in ipsis arcerentur. Præterquam quod iniquum sit, homines ad illud se invicem obligare: quoniam frustra fieret; non possunt enim homines ullis legibus ita constringi, ut per illas à communibus illis infirmitatibus immunes præstentur. Homines etiam in seipsos sævirent, si sponte sua talibus, non evitandis pœnis, & quæ nullius omnino sunt usus, se subjicerent. Ac ideo non solum hujusmodi errores in Repub. tolerare licet: verum etiam notandum in Repub. quæ ex hominibus liberis constat, atque non armis quæsita est, talia privilegia vigere, quæ omnes cives sibi reservarunt, ne ipsi, ob tales errores & vitia, vel minima molestia afficiantur; quamdiu nullæ factiones, ad ruinam interitumque Reipub. tendentes, se eis miscent.

Ex quibus omnibus, tanquam per consequentiam sequitur, Magistratuum esse in condendis legibus semper humanorum errorum in subjectis suis rationem habere; & illa vitia in eis tolerare, quæ spontanea constitutio Societatis civilis exigit ac desiderat, ut tolerentur. Nam licet possit fieri, etiamque sæpe fiat, ut nulla talis communis necessitas, de qua jam dictum, Magistratus cogat ad hunc, vel illum errorem (Repub. jam constituta ac corroborata) in subjectis suis tolerandum: quia scilicet absque illis civibus, qui cum ipsis in quibusdam quæstionibus Religionis non ejusdem sunt opinionis, satis virium habe-

haberent ad suam Rempub. tutandam: tamen nihilominus cum æquitate pugnaret, subjectos ob ejusmodi sententias, quæ juxta Magistratuum opinionem peccata sunt, aliqua molestia afficere: aut minus juris immunitatisque ob illum errorem (si nihil præterea concurrat) eis, quam reliquis civibus concedere, qui cum Magistratibus in omnibus doctrinæ capitibus consentiunt. Quoniam in Repub. quæ consideratur ut constituta à Magistratibus & subjectis liberis in unum conspirantibus; & in qua Magistratus civium gratia sunt instituti: (quæ quidem certe Respublica omnium justissima est) potestas Magistratuum in subjectos ex ipsis liberæ Reipublicæ origine, atque ejus legibus fundamentalibus æstimanda est. Porro *moderatio* hoc ut plurimum exigit, ut alter alterius errores ferat, & à sævitia ac tyrannica dominatione sibi caveat. Licet igitur jam nulla necessitas aut commodum communis Reipub. salutis exigat, ut hujus generis errores in Repub. tolerentur: nihilominus lex *moderationis* sarta tecta servanda; ejusque usus defendendus est.

Nam licet necessitatis consideratio demonstret, quare ista moderatio sit adhibenda; non tamen statim inde sequitur, ut, ubicunque necessitas ea cessat, eadem moderatio idcirco non sit exercenda. Aliud est demonstrare, quare aliquid æquum & justum sit: aliud, quare ea æquitas sit exercenda ac adhibenda. Qui enim suscipit *à priori* demonstrandum cur opera charitatis erga proximum pro virtutibus moralibus habenda sint, is sententiam suam confirmet necesse est argumento à necessitate petito, allegando opera talia virtutes esse morales, quod fieri non possit ut homo absque iis consequatur finem, ob quem à Deo creatus est: puta vitam tranquillam omnibus ad eam feliciter agendam abunde instructam. Et quidquid natura sua eam oppugnat, illud est peccatum: atque ita emolumentum, quod homines ex operibus charitatis hauriunt, est fundamentum, unde demonstratur, charitatem virtutem esse moralem. Loquor jam secundum fundamenta illorum, qui formalem rationem virtutis ab hoc principio ducunt. Verum (ut ad rem redeam) commodum illud non ideo est adhortatio aut ratio, quare opera charitatis erga proximum exerceam. Nam tunc charitas non amplius foret charitas. Fundamentum, quo nititur Deum esse colendum, eique parendum, *virtutem moralem* esse, est Dei Potentia, Veritas, Sapientia, Omniscientia, Justitia, &c. & plura alia ejus generis Attributa; quibus rationalis Religio fundata est: at quamvis ab illis rationibus ducam naturam virtutis moralis, & iis conficiam dogma, Deum colendum esse, non ideo tamen eædem illæ rationes debent esse causæ, quibus ad Deum colendum impellar; verum charitas erga Deum. Ingratus animus malum est morale: quia eo opera amicitiæ, ad humanam salutem necessaria, cessant. Sed hinc non sequitur, eum ad gratitudinem non teneri, qui non veretur ullum incommodum; licet ejus amicus, à quo plurima accepit beneficia, in futurum benignitatem suam erga eum denegaret. Juxta eadem moralitatis principia, dicendum est moralitatem, quæ fidem in præstandis promissis exigit, non alio fundamento niti quam necessitate: nam ni fides præstetur, de genere humano, & omnibus societatibus civilibus actum est omnino: quod bellis continuis, ex diffidentia ortis, consumerentur. At inter probos non damni metus; sed virtutis amor in causa est, cur illi promissis ac contractibus maneant. Aliud est *ratio impulsiva*, quare Christus Divino cultu per preces gratiarumque actiones colendus sit. Aliud, quo nititur, Christum tali Divino honore affectum, *rationalem* & *æquam* Religionem esse. Munus Redemptoris atque Mediatoris haud dubie magna debet esse ratio impellendi ad Christum colendum. Verum munus illud

non ea de causa fundamentum est, quo æquitas istius Religionis nititur: nisi Redemptionis munus, qua tale, rationalis Religionis fundamenta in se contineret. Quemadmodum inter alia, est munus judicandi vivos & mortuos, cum omnibus proprietatibus ad tale judicis munus requisitis, quæ Divinæ sunt, ac simul etiam ad Mediatoris munus spectant. Quemadmodum potestas Principis etiam judicis munere comprehenditur. Sic etiam *necessitas* quidem fundamentum est, quare æquitas velit, ut in formanda Repub. tales proximi errores & imbecillitates toleremus, de quibus jam actum est. Ratio autem, qua tam privati, quam populorum Rectores in suis proximis, ac civibus quasdam leves culpas tolerare debent, humanitas est, facilitas, ac moderatio. Et denuo aliud denotat, quare humanitas, facilitas, atque moderatio morales sint virtutes; aliud, quare homines eas exercere debeant: quemadmodum ea differunt, dicere, quare adulterium sit peccatum; ac quare singuli Christiani id fugere debeant. Pari modo: cum alia sit ratio, per quam æstimetur in tolerantia esse æquitatem, alia propter quam eam sectari debeam, ita cessante in casibus particularibus necessitate; quæ causam dedit æstimandi tolerantiam esse rem justam & æquam, non ideo cessare debet nostrum officium, quod *moderatus animus* imperat.

Diu hisce sum immoratus: quia multi, cum hæc veritas actionibus est confirmanda, tum obliviscuntur illam; & quando abest necessitas tolerandi, tum eam humanitatis moderationisque virtutem rejiciunt: atque existimantes se sine periculo magnæ jacturæ ac incommodi suum Imperium, quod jam constitutum est, posse purgare ab illis levioribus peccatis vitiisque, etiam arbitrantur sibi jus esse hoc faciendi. Sic privatos atque Magistratus non raro audivimus dicentes, contra moderationem, humanitatem, & facilitatem peccari, quosdam errores, ac eorum confessionem Placitis pœnisque coërcere; qui postea, victoriam adepti, vociferarunt, horrendum esse peccatum, errores illos in Repub. tolerare. Sed quam facile homines obliviscantur sui; cum à singulis communes regulæ in usum referendæ sunt, hinc maxime patet: quod, cum de novo quidam errores exoriuntur, qui ejusdem sunt generis, cum illis erroribus ac levioribus peccatis, de quibus jam ante statuerunt, humanitatem, & moderationem vetare, ne alter alterum ob ea ulla vexatione aut molestia afficiat in Repub. illa tamen, cum rerum potiuntur, nolint tolerare. Probe novi plerumque jactari, novos illos exortos errores majoris esse momenti: adhæc concedo, *jus competere Magistratibus de iis judicandi:* & idcirco Subjectis, licet arbitrentur Magistratus perperam judicare, omnem potestatem non parendi ereptam, & omnia eis æquo animo toleranda esse. Sed certus sum, præjudicium amoremque quorundam, quo propriam opinionem prosequuntur, nec non superstitionem sæpe in causa esse, quare exigui errores, atque quos inter leviusculas culpas numerare oporteret, inter intolerabiles hæreses recenseantur. Ac nemo aptior est ad hoc malum in Repub. ferendum Pastore zelote; sed cui solida Divinæ voluntatis cognitio deest. Itaque valde necessarium est nosse, juxta quas regulas judicandum sit, ut actio aliqua judicii aut voluntatis inter eos errores numeretur, quos Deus vult homines invicem tolerare. Ordo ergo utilitasque nostri Tractatus exigunt, ut eo accedamus.

CAPUT III.

Juxta quas regulas judicandum sit, quænam illa sint peccata, quæ Deus vult ut alter in altero toleret.

PRopositum nobis tantum generales regulas tradere, secundum quas judicandum; an factum aliquod aut opinio inter hos errores sint numeranda,

quæ

quæ alter in altero perferre debet: non autem singularia facta aut opiniones recensere. Illud enim infinitum foret, nullius utilitatis; necnon mille sinistris interpretationibus ac calumniis invidorum obnoxium. In examinandis illis regulis, & particularibus factis opinionibusque hisce applicandis, ante omnia requiritur, ut quilibet Christianus zeli sui acerbitatem paululum moderetur cum lenitudine charitatis. Judicium enim de facto proximi sui, de quo jam nobis sermo, non in mera speculatione consistit; sed illius est generis, ut inde commodum, aut incommodum ei sit exspectandum: atque ita paulum latius se diffundit, quam simplex cujusdam rei contemplatio. Optimum equidem, quando agitur de æstimando nostro officio, quod in nobis reflectitur, in ambiguis rebus semper certissimum eligere, & rem quam exactissime examinare: *ut omnia faciamus ex fide, non dubitantes, Rom.* 14: 23. Verum hanc viam qui vellet ingredi, quando judicaturi sumus quid proximi causa agendum sit, is in tetros errores sese indueret, peccaretque contra charitatem, 1 *Cor.* 13. *Charitas patienti est animo, benigna est, &c. non cogitat malum.* Quam rigidos nos vult Religio esse erga nosmetipsos, tam indulgentes nos Charitas jubet esse proximis. Et quemadmodum in ambiguis, quæ nos spectant, certissimum est eligendum; licet ad diminutionem nostri juris libertatisque tendat: sic in ambiguis, quæ ad proximum attinent, illa in factis nostris pro certissimis habenda, in quibus maxime elucet charitas. Si dubitet quis, an nonnullorum bonorum legitimus sit possessor; proximo, aut pauperibus dare, quæ ejus conscientiam onerant aut lancinant, tutissimum est. Si dubitetur, an Deus præcipiat quædam peccata pœna capitis vindicare, tutissimum est leviorem pœnam infligere. Si non certi simus Deum prohibere certos errores in Repub. tolerari; maxime securum, proximum nulla molestia afficere. Ita ut hoc casu charitas erga proximum omnia æqua nobis imperet: cum contra charitas erga nosmetipsos mandet; ut omnia, quæ nos ipsos concernunt, ex præscripto summi juris agamus: neque tunc metuendum ne illud transmigret in summam injuriam.

Et si hoc generaliter obtinere debet circa leviora delicta & peccata proximi: specialiter locum habere debet in peccatis, quæ proximus judicio nostro contra Deum committit; ac ubi simul credi potest, animi imbecillitate, errore, aliorumque seductione proximum in peccata prolapsum esse. Cum Magistratus puniunt peccata, quæ natura sua Remp. immediate lædunt atque turbant; tum æquum judicium eorum, illa nimirum peccata non punita Rempublicam debilitatura, prohibitiones & pœnas eis adjunctas, à culpa liberat. Ac jus puniendi ea peccata nititur atque oritur ex jure, quod cuilibet privato competit, ut nempe judicet de istis, quæ suam ad salutem conducere credit. Et Magistratuum, qui jus illud à privatis acceperunt, non refert scire, an isti, ad quos eorum mandata diriguntur, de re, quæ eis præcipitur, ita judicent, ac ipsi: ac an aliter judicantes, humana animi imbecillitate, errore, seductioneque ita judicent. Sed Magistratibus sufficit, si conscientia ipsis dictet, rem, quam vetant, Reip. nocituram, ni legibus atque pœnis coërceatur: & alios notitiam posse habere mandatorum suorum. Sed in peccatis puniendis, quæ contra Deum committuntur, pœnæ fundamentum duobus nititur. Primo, ut certi simus, proximum nostrum non ea animi imbecillitate peccare, quæ, prout jam præsupponimus, in Repub. toleranda sit. Secundo, ut certo nobis constet, Deum velle, Magistratus illa peccata, contra Ipsum cómmissa, in subjectis suis punire, atque ad id jus potestatemque ipsis concessisse. Quis non videt, ad accuratam utriusque notitiam multum laboris & luminis requiri. Quanto facilius est scire,

 an

an recte post diligentem inquisitionem statuamus, rem aliquam, ni pœna coërceatur, Reipub. damnum allaturam: quam scire, num proximus noster ignoscenda animi imbecillitate peccet. Nam plerumque cognitu difficillimum est, qui errores inter humanas animi imbecillitates sint numerandi. Adhæc, minoris non est laboris cognoscere, quis specialiter humana animi imbecillitate peccet: vel, quis punienda contumacia, negligentia, aut socordia peccet: aut etiam velut ex animi proposito, ex inani gloria, ex vindictæ cupiditate, perversis affectibus aciem mentis illi auferentibus. Et experientia, nec non Sacra Scriptura testantur, tales bene multos reperiri: de quibus postea latius disputabimus.

Ita ut unus idemque error in hoc ex communi animi imbecillitate existat; ac proin non dignus sit pœna: quemadmodum multi simplices astu suorum Doctorum seducuntur. In altero idem error castigandus erit, non ob propriam & innatam naturam, sed propter animi pravitatem, qua in eum incidit errorem, atque etiamnum manet. Et hæc causa est, quod unus idemque error in hoc hæresis sit futurus, in illo autem secus. Nam hæresin Apostolus inter aperta carnis opera recenset, *Galat.* 5. ac quibuscum disputare prohibet; sed qui post admonitionem unam aut alteram sint reprobandi: quoniam ille satis superque in animo convictus sit, quod veritatem in injustitia, nec non pravis affectibus opprimat; atque ita à semetipso velut condemnatus sit, ut sanis argumentis non pro merito locum det, *Tit.* 3. Verum idem ille in alio simplex potest esse error; nec puniendus: quia is qui errat in aliis possit positus esse circumstantiis; ita ut erga eum omnia adhuc officia sint adhibenda, quæ proximo debemus, qui institutionem admittit. An quis se præbeat docilem, non ex tempore considerari debet, quo se imbui passus est: multo minus ex existimatione colligi debet, qua Doctoris doctrinam prosequitur, qua talem; & ab illo, aut à tali Ecclesia traditam: quoniam æque ipsi jus est docilitatem hoc pacto exigendi à Doctore, ac Doctori, vel Ecclesiæ ab ipso. Quod de aliis intelligendum non est, quam de iis, qui eâ sunt ætate, eoque rerum usu instructi, ut absque magistro suum judicium ferre possint de fidei dogmatibus. Nec docilitatis suæ demonstratio in eo consistit, ut non admittatur ad errores suos propugnandum; aut ad alios eos docendum; quemadmodum nonnulli, perperam tamen meo judicio, tradunt. Verum ut sincerum studium, ac paratum animum ostendat, omnibus malis affectibus ac pravitatibus vacuum, ad sanam doctrinam admittendam. Ita ut ex signis talis doctrinæ nobis constet, errorem ex judicii imbecillitate, non autem ex malitia oriri; Vide *Act.* 18: 16. & 19: 9. 37.

Secundum est, quo velut fundamento jus Magistratuum peccata puniendi, quæ contra Deum committuntur, nititur, ut de Divina voluntate certo constet: non solum quæ peccatorum numero haberi velit, verum etiam, quo pœnæ modo Deus ea à Magistratibus vindicari velit. Quoniam in N. T. de nulla pœna in specie, neque de modis & gradibus earum sermo fit: ac pœnæ in V. T. expressæ non ulterius in usum sint revocandæ, nisi quatenus naturalis æquitas ac ratio à nobis exigit; ideo expeditio difficultatum, quæ moveri possunt de pœnæ modo & gradibus, difficiliori loco esse videtur sub N. quam sub V. T. Quis non considerat quam arduum sit, ut per rationem investigemus, quæ peccata contra Deum committantur; atque qua pœna illa velit castigari: & quousque proximus ob ea pœna debeat affici; atque ita naturali sua libertate imminui. Pœna peccatorum, ac modus pœnarum, quæ humanam societatem natura sua, immediateque lædunt, pro damni magnitudine censetur, quod Reipub. metuendum est, si malum ulte-

ulterius serperet. Et ideo aliquando parvum peccatum in Divino foro à Magistratibus legitime morte punitur. V. Gr. somnus in excubias agente. Hoc pacto quandoque contra parvum delictum, quia in multos sese diffundit, gravis pœna statuitur. Contra gravissima in Deum peccata, veluti hypocrisis, charitatis defectus, avaritia, ambitio, invidia, &c. jure merito à Magistratibus sæpenumero impunita dimittuntur. Verum in vindicandis criminibus contra Deum commissis, non talis reperitur regula, secundum quam pœnæ sint dirigendæ. Et omnibus consideratis; hoc solum occurrit mihi, nempe pœnam, ac modum pœnæ talium delictorum metiendum esse juxta modum contumaciæ & pravitatis, quæ illa delicta comitantur. Sive malitia illa in facto aliquo consistat, quod fugit & damnat ipsa conscientia: sive sciens volensque ingenium atque judicium obnubilet: & ita veritatem in injustitia detineat. Si examinemus, quæ peccata in Deum commissa Lex in V. T. temporali pœna vindicet, comperiemus peccata esse, quæ aut cum naturali ratione pugnabant; aut quæ claræ necnon revelatæ Divinæ voluntati, à Judæis pro tali habitæ & receptæ, repugnabant, aut quæ contra apertorum promissorum fidem committebantur. Ad hanc rem examinentur omnes textus V. T. qui agunt de pœna mali moralis, *Exod.* 22: 11. 19. 20. *Lev.* 5: 16. 18. 29. *&* 19: 20. *& Cap.* 20. *&* 24: 16. *Deut.* 6: 1. 6. 12. *Ezech.* 16: 38. *Nehem.* 9: 38. *&* 10: 29. *Jos.* 1: 10. *Esr.* 10: 8.

Sed quoniam de gradibus & mensura pœnarum in N. T. nullam expressam legem habemus: nec Deus cum hominibus, sive illi sint Magistratus, sive Subjecti, tale fœdus percutiat; nec eos specialibus legibus ad certam Reipub. formam & pœnarum modum, constringat: nulla ergo reliqua sunt delicta, quæ in N. T. possint vindicari (jam excipio, nec ago de peccatis, quæ adversa fronte Rempub. impugnant) nisi quæ contra claram ac revelatam legem Naturæ; aut contra Divinam voluntatem, & quam nobis revelatam concedimus, committuntur; atque in V. T. puniebantur. Et tum eam formam modumque pœnarum Magistratibus imitari licet: nisi constet, pœnam illam in V. T. contra peccatum aliquod constitutam, propter certum ad populum Judaicum respectum aggravatam vel levatam esse. Sed cum hoc non cognoscitur, Christiano Magistratui in delictis quibusdam vindicandis, Judaicas leges sequi permittitur, quæ naturali æquitate nituntur. Et ideo non licet illis alia peccata contra Deum commissa, ac eo tantum respectu, plectere; nec quem domi forisve ulla molestia afficere, nisi ob peccata, quæ per se magna sunt; simulque contra conscientiam adversa fronte, vel per obliquum perpetrantur: id est, si quis sciens volensque contra propriam conscientiam peccet; aut malitia judicium suum offuscet.

Quivis jam considerare potest, quot observationes requirantur, ut sciamus, quænam illa gravia sint peccata, quæ contra Lumen naturale fiunt: atque etiam, quinam illi sint, qui talia contra propriæ conscientiæ dictamen perpetrant. Nam quemadmodum ex præcedentibus liquet, quando jam constat, quæ illa enormia peccata sint: etiam personæ, tempora, & occasiones, à quo, quando, quo casu illud peccatum commissum sit, consideranda sunt.

CAP. IV.

Quæ peccata existimanda sint ex communi animi imbecillitate, ac corruptela humana oriri: & ea de causa juxta superius asserta, in Repub. non punienda.

Ex antè dictis satis constat, per peccata, quæ ex communi animi imbecillitate proveniunt, hic ea delicta non intelligenda, quæ à Theologis neque fidem,

fidem, neque conscientiam evertere putantur. Nam licet illa hic non excipiantur, tamen multa alia sunt peccata, quæ, licet cum vera fide bonaque conscientia non possint consistere: in Repub. necessario non puniuntur; quia maxima pars hominum, alter huic, alter illi peccato obnoxius est: aut sæpius in ea labitur per communem corruptelam & vitiosam imbecillitatem; quæ descendunt ex lapsu Adami, & quæ in omnibus, (excepto minimo verorum fidelium numero) talia peccata, sine ulla singulari spontanea pravitate, producunt. Atque ideo inter talia animi vitia imbecillitate commissa numeramus avaritiam, ambitionem, charitatis defectum, ingratitudinem, hypocrisin, invidiam, calumniam, superbiam, iracundiam, lites, discordiam; multos errores de Deo ac Religione, & in moralibus de bono maloque: in quæ homo per naturalia illa vitia incidit, quæ lapsu Adami longe maximæ parti hominum sine contumaci malitia adhærent, atque in illis permanent. Sic comparatum est cum errore in re, quæ solum per multas & subtiles consequentias adstrui potest; aut quæ astutia falsorum Doctorum adeo intricata est, ut mediocria, corrupta ac naturalia ingenia veritatem illius rei ægre penetrent: quia, ut eo pervenias, quot peccata atque vitia homini quasi natura insita superanda sint, in quibus naturaliter, sine contumaci malitia totæ societates & communitates ad extremum vitæ spiritum hærere solent: suntque ea quæ natura sua aliquantulum obscura, cœco amore sui, aut studio erga eam fidem, quam majores nostri professi sunt; & in qua nos educati sumus, obscuriora redduntur: aut quæ auctoritate virorum doctorum, aut Antiquitatis, ac defectu institutionis; & tandem ea occasione, qua plerumque error, aut ejus defensio, in quacunque sit re, non pervicacem malitiam, demonstrat, non facile vitandus est. Si enim naturale est his casibus à veritate deflectere: error is non magis pœnam meretur in Repub. quam ipsa illa animi imbecillitas. Nempe, si erremus in perceptione rei obscuræ: si ab astuto & callido decipiamur: si de re propria cum favore judicemus: si judicio nostrorum Doctorum seducamur, aut virorum doctorum, &c.

Per hæc exempla Lectori aditus patet, ad conjectura assequendum, juxta quam normam judicandum sit de peccatis animi imbecillitate factis; de quibus jam disputamus. Illud, quod excusat aliquem, quod non calumniandi animo adversarium in jus vocaverit, etiam subjectum ab omni pœna vindicat. Atque illæ rationes, quæ nos movent ad cogitandum, nonneminem proximum suum non per malitiam in jus vocasse: eædem permovere nos debent ad illud ipsum existimandum de omnibus, qui erroribus quibusdam immersi sunt, si eædem rationes circumstantiæque concurrant. Et sicuti iniquum est, aliquem molestia afficere, aut calumniari, de quo causam habemus putandi, eum non malitia errare, ad litem non justa causa subnixam alicui movendam. Ita etiam injustum est existimandum, aliquem vexare, de quo nulla nobis causa cogitandi, eum animi pravitate errori alicui adhærere circa Religionem; aut circa bonum aliquod seu malum morale. Etiam vice versa dicimus, eam rationem, quæ suspicionem nobis injicit, aliquem malitia in errorem quendam incidisse, eum, non obstante illius errore, pœna dignum; non quod erret, sed quia perversitate sua occasionem det ad errandum. Qui sciens volensque vias negligit ac contemnit, quæ ipsum ad cognitionem perducere potuissent, pœnam meretur. Sic etiam, qui ostendit se artibus sophisticis, statum controversiæ mutando, falsis argumentis testimoniisque callide responsionem adversarii sui evitando, errorem suum ad suam atque aliorum seductionem conari asserere, puniendus est in Repub. Sic etiam supplicium me-

merentur; qui vitæ impuritate, conversatione cum improbis, ingenium occœcant, & cor obdurant; quique ideo à Deo traduntur in sensum reprobum, *Rom.* 1:28. Licet hi ingenium suum inutile reddant; aut ipsum illud per malitiam, perversæ doctrinæ aures præbendo, corrumpant, ac sic inscii & non sentientes peccent. Æque ac illi etiam, qui consuetudine peccandi, & à parvis ad majora progrediendo, consuetudini peccandi tantum robur addidere, ut à magnis delictis nequeant abstinere, etiam pœna digni sunt. Licet illis ob contractam longa consuetudine imbecillitatem, major molestia in evitandis peccatis gravioribus exhaurienda sit, quam piis in abstinendo à peccatis levioribus.

Licet itaque forte gentiles nihil facerent repugnante conscientia, cum fœda perpetrarent, de quibus Apostolus prædicto capite agit; nihilominus pœnam mererentur, quia tales ingenii tenebræ, & obduratio cordis nequeunt existere, nisi hoc vel illo modo malitia sit admixta. Idem etiam judicium ferrem de incestu, qui committitur inter patrem & filiam; fratrem & sororem. Idem etiam sentirem de Atheismo. Arbitror enim Deum tam firmas & vividas impressiones circa honestatem naturæ nostræ insculpsisse, ut nemo ad ejusmodi errorem perveniat, quin ante conscientiæ vim intulerit. Vide *Rom.* 1. Et eas notiones in magnis criminibus eo majores reperio, quo malum rationum quidem efficacia difficilius probari potest: sed naturalibus & insitis animi commotionibus se prodit apertius. Qualia peccata sunt, præposteræ carnis libidines. Etiam autumo argumenta, quæ ad Deitatem aliquam deducunt, hominibus tam obvia esse, ut conscientiæ suæ vim faciat necesse est, cum illis reluctatur. Et innumeræ interim res ab hominibus tam plena animi fiducia creduntur; de quibus tamen non plenior est certitudo, quam de fide ac opinione, Deum esse. Ita ut inde jure possit colligi, Atheismum ex malitia & animi perversitate oriri. Nemo enim à se impetrare posset, ut crederet vel minimum ædificium opificem non habuisse, quo pacto igitur credere posset mundum opifice carere? Et credo, si curiose de vita athei inquireretur, comperiremus, meram esse contumaciam, quæ faciat, ut bona argumenta pro Deitate susque deque habeat; & mala, quæ pro impietate faciunt, admittat, tanta cum propensione ad amplectendum atheismum, ut satis indicet se non ratione, sed animi impetu duci. Idem etiam censeo de Scortatione, Furto, Adulterio, Ebriositate, de præmiis & pœnis in futuro seculo, de illis Divinis attributis, quæ facile sine ulla ratiocinatione positionem præmii aut pœnæ sequuntur: verbi gratia, Deum esse Omnipotentem, Omniscium, Sapientem, Justum, Bonum, &c.

Contra illa delicta & errores, ob rationem jam dictam, nullam pœnam in Republica mereri arbitrarer, quæ contra primas notiones honestatis ac pudoris non pugnarent; nec contra primas fundamentalesque rationes: sed qui verbi causa eas notiones atque moralia fundamenta impugnarent, quæ nos ad sublimiorem & vulgari majorem perfectionem ducunt; ac quæ ideo cum jure naturali non pugnant. In eandem etiam classem rejicerem peccata, quæ in tales æquitatis rationes incurrerent, quæ acuta tantum & contenta ratiocinatione, ad quam vulgus ingenium suum ægre erigit, inveniuntur. Sic etiam in Repub. Pagana pro talibus peccatis animique imbecillitatibus ducerem Polygamiam; divortium & repudium, dato repudiatæ libello repudii; nudum verendis tantum tectis incedere: iis accenserem indecens & indecorum in incessu, statu, sermone. Nam, quoniam etiam corpus ad imaginem Dei est conditum, internas virtutes exprimere debet, quibus animam oportet esse præditam.

Inter delicta atque errata, quæ ratione

quidem judicantur, sed tamen magna tantum animi contentione eruuntur, censerem, v. gr. in Ethnicorum Repub. ut & in Christiana (si textus S. Scripturæ non sint admodum clari; de quibus jam ante dixi me nolle judicare) an Deus essentia sua ubique sit. An Deo novi quid accidat, aliquid creando. An, de novo quid velle, cum Divina beatitudine pugnet. An Decreta Dei sint conditionata. Inter ejusmodi errores etiam sententiam eorum numerarem, qui S. Scripturam pro Divina, ac in ea voluntatem Divinam contineri & declarari agnoscentes, tamen de explicatione ejus nobiscum controversiam movent: ac qui alia doctrinæ capita inde exsculpunt. Atque hoc ad omnes errores extenderem, quamdiu non clare conspicimus illos cum malitia, modo jam dicto, conjunctos esse. Discrimine semper facto inter errata & personas errantes. Sæpe enim fieri potest, ut error, vel potius errans doctrina, per se considerata, in Repub. excusanda & toleranda sit; & tamen hunc vel illum illo errore implicatum merito molestia ac vexatione affici, minusque juris atque privilegii ei in Repub. concedi: quæ majoris juris privatio jure *pœna* vocatur. Ratio autem hujus rei est, quia ille in propugnando suo errore artibus Sophisticis, technis, & seductione utitur: aut pravi affectus ultionis, invidiæ, amoris erga semetipsum, quos affectus malo animo ac data opera in se excitavit, ipsum in errorem adduxerunt. A quibus omnibus pravitatibus homo simplex, eodem errore imbutus, liber est: atque ideo nullam pœnam meretur.

Et ante omnia hoc officium Imperantium statuo esse in vindicandis ac arcendis erroribus, peccatisque, quæ ex illis erroribus oriuntur, ut Doctores atque Antecessores diversarum Societatum aliquando convocent; & ut in quadam collatione, cujus Imperantes ipsi sint præsides, à Doctoribus & præcipuis illarum Societatum flagitent, ut in cordis sinceritate, sine ambagibus, quemadmodum illos decet, qui veritati, non autem honori student, (quod facile posset colligi) declarent, quo fidem suam fundent; ac simul cognoscant, quomodo alter alterius objectionibus respondeat. Non dubito quin Magistratus non solum brevi magnum sibi usum in rebus Divinis compararent; & perspicerent se non minus idoneos esse ad cognoscendum judicandumque de quæstionibus Theologicis; quam de controversiis civilibus, quæ in Regimine Politico ac Tribunalibus occurrunt. Sed cito etiam cognoscerent, quot inter Theologos controversiæ vigeant, quæ eo proveniuntur, ut neque rationibus, neque S. Scriptura clare possint componi: provenientes ab illis, qui scire volunt, quæ Magister Optimus nos docere noluit: qui vanis Prophetis similes, ambulant ex ductu sui spiritus, & ea sectantur, quorum nihil comperti habent: & tamen pravis affectibus, aut perverso studio proximum, qui non vult tam infirmo fundamento inædificare; & non opinione, sed ad veritatem persuaderi firmis argumentis vult, calumniantur, & in eum invehuntur. Tunc etiam æque facile cognoscerent, quinam Doctores malis artibus, callidis effugiis, conjecturis, pravis affectibus ac litibus uterentur; quam in Advocatis, Procuratoribus, & Litigantibus technas perversosque agendi modos perspiciunt. Atque tum hi versipelles pro merito pœnis possent coërceri: & simplices, quibus ab his imponitur, ab illis Doctoribus liberari. Ac tum porro facile foret efficere, ut reliqui cives, aut doctrinam Veritatis, claris evidentibusque fundamentis adstructam, talibus collationibus, coram omnibus hominibus demonstratam, amplecterentur: aut cognosceretur, quinam illi forent, qui supra memoratis vitiis & malitia; aut culpanda negligentia, & incuria, in istarum rerum inscitia hærerent, quarum ignorantia pœnam in Repub. meretur. Atque tunc cito veri hæretici

retici & contentiosi detegerentur: ac qui contra, per *innocentiam*, quod ingenio hæc suo discernere nequirent, saniorem doctrinam non admitterent; ad priores puniendos, reliquorum autem imbecillitates ingenii, veluti morbos corporis, cum misericordia sublevandos ac curandos. Atque tum ipso rerum usu discerent Magistratus, quam arduæ fidei controversiæ sint, experirenturque quam difficile sibi esset de iis rebus judicium ferre, & cum certa animi fiducia loqui, quas bene exploratas non habent: quod tamen juxta præceptum Apostoli *Rom.* 14: 5. magnopere omnibus Christianis litandum. Et tum imbecillitatem illam in aliis nulla pœna dignam censerent, qua nec seipsos, communi hominum imbecillitate, liberos reperirent. Etiam de errore istorum, qui post diligentem & accuratam inquisitionem, judicantes, nihilominus errori album calculum adjiciunt, non pejus sentirent: quam de eorum fide, qui nihil inquirentes, ac Doctorum suorum fidem pro sua ducentes, in rebus fidei doctrinam publice, vulgo, temereque susceptam sectantur. Reip. Rectores tum etiam sibi caverent tales, sine malitia peccantes, quibusdam acerbis, indoctis, atque superstitiosis Doctoribus, velut in prædam dedere. Totum hoc negotium tantum à probitate Magistratuum dependet, qui si nulli partium sint addicti, & omnia ex æquo æstiment, in omnibus Religionis controversiis se gererent ut judices, neutram partem favore prosequentes. Atque illud, juvante Deo, tantum boni præstaret Rebuspublicis, ut Imperia & ditiones ob diversas in Religione opiniones minus quaterentur; ac eæ majori cum justitia administrarentur. Sed hæc de his sufficiant.

CAPUT V.

Ex S. Scriptura demonstratur quosdam errores cum malitia conjunctos esse: aliquos non item.

JAm restat demonstrandum, quædam errata cum animi pravitate implicita esse; quædam ab ea abesse, & quæ tamen per se magna sunt. Quis error major est, quam Euangelio, à Christo & Apostolis prædicato, fidem non habere, atque ita bonum consilium, ipsis datum, rejicere. At multi tamen ab initio Judæi in eo hæserunt errore: quibus nihilominus idcirco malitia non erat adscribenda. Nam qui potest Apostolus Paulus de quibusdam attestari, ipsos zelo Dei actos fuisse; quamvis graviter, & cum exitio salutis errarent, si pertinacia illi zelo accessisset, qui sine judicio æquo versabantur in Religione Judaica propugnanda. Quinimo de semetipso dicit, & de talibus Judæis, ad defensionem Judaismi laborantes, omnes fuisse zelo Dei accensos, *Act.* 22: 3. Quinimo, *Act.* 23: 1. audet dicere, *se omni bona conscientia conversatum fuisse coram Deo usque in hodiernum diem*: eo comprehendens tempus vitæ suæ sub Judaismo. Quicum convenit id, quod dicit *Philip.* 3: 6. *Quod ad justitiam, quæ est in lege, irreprehensibilis*. Ac fundamentum veritatis hujus dicti in eo consistit, quia pro Judaismo æmulantes, illud ex ignorantia facerent, quæ *malitia* carebat. *Act.* 3: 17. Petrus concedit, Judæos Christum per ignorantiam crucifixisse: inter quos haud dubie illi Judæi non sunt numerandi, qui peccabant contra Spiritum S. de quibus Christo sermo, *Matth.* 12: 31. Et 1 *Tim.* 1: 13. idem etiam de seipso Paulus testatur, atque ignorantiæ suæ imputat, quippe quæ eum aliquantulum excusaret, quare ipsum Deus ob suam persecutionem & blasphemiam non deseruisset; sed nihilominus per inexhaustam

gratiam suscepisset. Ita ut innumeros ponere liceat, tanquam extra Christianam Ecclesiam viventes, ac gravibus erroribus immersos, quos Magistratibus, intuitu Regiminis Politici, non licet ulla molestia afficere; sed eos pro bonis probisque civibus habere debet. Nam quis non videt, de errore, quicum malitia conjuncta est, non posse dici ipsos nihilominus zelo Dei motos, atque irreprehensibiles esse; & bona conscientia ambulasse, ita ut facta his erroribus commissa aliquatenus sint excusanda: ac nemo propterea pro scelerato sit habendus; & idcirco etiam ob istum errorem puniendus. Non tamen definio, hodiernos Judæos inter hos numerandos. Nam jam ante declaravi, me singulares quæstiones nolle tractare. Excepto quod ignorem, quî quisque Judæus gerat se, ut ad cognitionem veritatis perveniat; ac quæ bona debitaque officia adhibeantur, ut in viam & ad sanam mentem deducantur: atque non puto, omnes nullo discrimine habendos; nec cunctos, tanquam per contumaciam & malitiam errantes per denegationem juris commorandi in Christianorum Rebuspub. privandos solitis viis, & ad salutem procurandam idoneis.

Si dicas illos errores pœna dignos esse censendos, qui errantes eo provehunt, ut vitæ proximi insidientur; ac putent se Deo rem gratam facturos, si, licet cum exitio hominis, errores tollant: quemadmodum Judæi Christum Christianosque tractarunt. Respondeo, errorem istorum æmulantium Judæorum, de quibus superius mihi sermo fuit, sine pravitate tamen potuisse consistere, licet Judæos ad Christianismum conversos ad mortem persequerentur. Putabant enim Christianismum amplecti, universalem atque totalem apostasiam esse à Lege, & Religione Judaica, à Mose instituta: ac de qua expressam legem mandatumque habebant, omnes Apostatas morte esse afficiendos. Ita ut in Judæis persecutio popularibus facta multo magis excusanda veniat: atque putandum in illis magis caruisse malitia; quam jam sub N. T. in istis zelotis, qui quosdam à se in Religione dissentientes capitis supplicio plectunt. Et nobis longe plures sunt rationes credendi, istum zelum Christianorum tantum nomine tenus, malitia non vacare: sed reipsa in vicinia magnæ malitiæ & pravitatis versari. Primo, quia in N. T. nullum exstat præceptum, quod mandet, ut quisquam ob errores in Religione occidatur: verum solum dicit, Magistratum gladium non gerere frustra, *Rom.* 13:4. Ac leges V. T. jubentes Idololatriam Apostasiamque morte vindicari, non ulterius nos obligant, quam quatenus naturali æquitate nituntur. Atque supra ostensum est, naturalem æquitatem pœnæ errantium fundari in malitia, quæ causa est, ut in eos errores incidant, aut permaneant. Si itaque non possit doceri, legem Judaicam niti ea æquitate, non obnoxii sunt illi Christiani: sed multo minus ad eam possunt provocare, si lex illa etiam nullum omnino puniret, quam qui per *contumacem malitiam* Religionem suam abjuraret. Nam primo, lex præcipit tantum, ut illi Judæi è medio tollerentur, qui Apostatæ fiebant. Et ideo Paulus ac reliqui neminem persequebantur, quam qui Judæus erat. Sed fieri haud poterat, ut Judæus à Religione Judaica deficeret, sine pervicaci malitia, & conscientiæ suæ vim non inferret, ab expresso promisso resiliens: & de quo certo sibi constabat, se contra ea facere data opera, ac non per errorem. Et defectio istius Judæi haud magis poterat excusari: quam subjectorum à legitimo Principe contra fidem, honorem, & promissa, de quibus animo convicti sunt. Quæ omnia patent ex circumstantiis.

Lex Judæorum pœnam capitis imponens apostatis, non cavebat de aliquo errore, qui ex judicii imbecillitate poterat existere; nam multæ ac variæ Sectæ tole-

lerabantur inter eos. Nec etiam illa caussa erat, quod nonnulli eorum bonam, Divinam, beneque fundatam Religionem nollent recipere: nam lex illa non tangebat Gentiles. Sed primo loquitur de totali defectione & abnegatione Dei Israëlis: quæ consistebat in admittendis Diis Gentilium; aut in vero Deo sub imagine aliqua colendo: quod superius probatum est: de quo Judæi tam clara mandata acceperant, ut nemo eorum ignorantiam prætendere posset; ac quæ quilibet Judæus singulatim pro se liberisque impleturum se promittere cogebatur; non obedientibus pœna capitis indicta. Ita ut ne minima quidem dubitatio potuerit existere, Judæum, hoc pacto deficientem, ignoscendo aliquo errore & parvo delicto eò prolapsum. Nam licet jam forte posset fieri, ut quis à Judaismo, aut Christianismo ad Paganismum deficeret excusabili aliqua imbecillitate, quæ nullam Magistratus pœnam meretur: (quod equidem non credo) tamen in Judæis vigente Repub. Judaica non habebat locum; quoniam illi expresse cogebantur promittere se Judaicæ Religioni adhæsuros. Saltem nullo excusando errore promissa sua ignorare poterant; nec pœnam, cui se, ni paruissent, subjecerant.

Et in primis considerandum, in Judaismo, Repub. Judaica etiamnum florente, Judaicam Religionem longe aliter à subjectis exactam fuisse, quam Christiana Religio hoc tempore per Magistratus Christianos à civibus postulatur. Judæis erat expressum mandatum, ut neminem ad Israëliticæ Reipub. communionem admitterent, qui non promitteret Religionem Judaicam suscipere. Atque ex hoc fundamento Magistratui Judaico jus competebat non solum subjectos suos *monendi*, ac eisdem *suadendi*, ut in Judaica Religione persisterent: verum etiam expresse illud imperandi. Et qui à Judaica Religione desciscebat, *pœnam* incurrebat; quia contra præceptum directo peccaverat. Ita ut jus hoc Magistratus Judaici à subjectis talem Religionem exigendi, repugnantesque puniendi, non *ex jure propriæ defensionis* oriretur: sed quia Deus conscientias Judaicorum civium huic Magistratus mandato subjecerat. Verum Christianus Magistratus à subjectis postulat certam Religionem, non quod in civium conscientias imperium habeat; ita ut is, qui animum & conscientiam huic præcepto non submittit, peccet contra obedientiam Magistratibus debitam: sed quod credat, illam Religionem cum Verbo Dei congruere; ac maxime Reipub. subjectisque conducere. Et Magistratus non eapropter errorem vindicat, quasi perseverantia subditi in suo errore *inobedientia* foret contra suum mandatum. Deus enim nullius judicium ac conscientiam alterius judicio atque conscientiæ ita subjecit, ut proximi opinio à mea dissentiens, jus mihi tribueret puniendi eum, *ut non obedientem*. Sed jus mihi est res meas ex animi mei sententia administrandi: nec proximum ulla afficio injuria, quando, cum utor jure meo, ita per accidens, ut solemus loqui in scholis, proximo inde quædam oriuntur incommoda. Quanquam graviter possim delinquere meo jure abutendo; si me inclementer, crudeliter, & tyrannice erga proximum geram.

Quare statuimus, Magistratui competere de opinione recens orta judicare, toleranda sit, necne. Licet autem Magistratus erret, subjectis tamen nullam facit injuriam; quamvis ob id eos persequatur & vexet. Verum licet hoc casu cives nulla afficiat injuria; peccat tamen nihilominus. Nec idcirco subjectis se contra Magistratus immorigeros præbere licet; verum omnia patienter ipsis ferenda; quanquam Magistratus graviter contra Deum delinquant, quando errore ita transversi aguntur, ut etiam ad amoliendum damnum, quod falso augurantur ex errore subditorum in Rempublicam redundaturum, subditos incommodis afficiant

ciant. Res & quæstio hæc multum lucis mutuatur à similitudine duarum Summarum Potestatum, quæ communi non parent Judici, (ut notum est) inter quas cum bellum oritur, neutra illarum Potestatum jus armorum suorum fundat in *inobedientia* hostis sui, sed in conscientiæ suæ testimonio, quod jus & æquitatem in sua causa esse existimet: de justitia autem causæ; deque reprobandis aptis ad pacem viis, quævis Summa Potestas jus habet judicandi; neque datur tertius, cujus judicio atque arbitrio rem committere debeant. Atque incongruum, adversarium meum, quocum mihi controversia est, judicem fore meæ causæ. Verum quamvis quæque Suprema Potestas judex sit in propria causa: nec alteruter adversariorum lædatur, si alter judicio alterius non pareat: possunt tamen illo judicandi jure pessime abuti; eoque graviter peccare. Sic etiam in fidei controversiis nullus in terris judex existit. S. Scriptura & ratio tantum sunt regulæ, ad quas quivis fidem suam dirigere debeat: & ob id opinio hominis, sive ille Magistratus, sive Doctor sit, non potest mihi norma esse eorum, quæ credenda mihi sunt; ideoque nulli Magistratui jus est, ut sub *forma legis aut præcepti* alicui certam Religionem præscribat. Et si Magistratus, aut Doctor jus non habeat ad cultum meum Divinum mihi injungendum: quî crimen inobedientiæ incurrit, non eadem de Religione sentire, quæ Magistratus, aut Doctor. Verum Magistratus legitimus est judex de istis rebus, quibus turbæ aut clades in Repub. possent existere. Etiam jus ei competit gladio illa avertendi, gladiumque pro arbitrio stringendi: atque hoc pacto subjectos molestia potest afficere ob quandam circa Religionem opinionem, quæ ipsi displicet; ac ob quam turbas & calamitates in Repub. veretur: non autem quod cives ejus aliter ac ipse de Religione sentiant. Nemo enim tenetur Magistratus opinionem circa Religionem conscientiæ suæ tanquam legem constituere: sed Magistratibus in cives incommodos afficiendi jus competit, quia judicat se aliter plagas à Repub. non posse avertere.

Ex his omnibus patet, licet Lex Mosaica juberet etiam pœna capitali eos errores puniri; qui non malitia, contumacia, aut rebellione oriebantur, quod tamen nego; tamen Christianos Magistratus ea lege se non posse defendere: quia Deus Magistratuum, aut Doctorum opinionem in rebus fidei, & quæ conscientiam spectant, in legem & præceptum credendorum non proposuit: quemadmodum expressa illa Dei mandata (de quibus superius sermo fuit; ac quæ etiam pars legum Reipub. Judaicæ erant) leges erant ejusdem Reipub. civibus datæ, quid de Deo & ejus cultu ipsis sentiendum foret. Atque propterea absurdum est, Ecclesiam aliquam, aut Regimen Politicum existimare, plus juris sibi competere, ad Apostatam puniendum; quam eum, qui nunquam fidem illius Ecclesiæ suscepit: quod quidem ob rationes supra datas in Ecclesia, aut Repub. Judaica, quæ una eademque erat, locum habebat: sed prorsus non in Repub. aut Ecclesia Christiana. Nam nemo ulterius fidem Ecclesiæ, & ob alias rationes admittere debet, quam quatenus eam doctrinam Divinam arbitratur; & conscientiam suam ei obstrictam esse: nec ulla Ecclesia, aut Imperium Politicum jus habet ex aliis fundamentis hac parte obedientiam aut opinionum consensum à Membris aut subjectis exigendi: & cum quis postea aliter informatur, aliumque adoptat in Religione sensum, ac priorem opinionem damnat: non est crimen inobedientiæ; nec à promissis resilit. Atque illa novæ Religionis electio per se novam non parit culpam. Nam quemadmodum Magistratuum, aut Doctorum opinio lex non erat ipsi in priori Religionis electione; sic etiam non est in posteriore. Et ideo Pontificii canones in hæreticis ac relapsis puniendis

æque iniqui sunt; ac in infidelibus ethnicis castigandis. Ecclesiasticisque æque jus deficit, si tanquam judices *forma pœnæ* apostatas ecclesiastica censura emendare & castigare velint: quam eos, qui nunquam ab eis steterunt. Vide 1 *Cor.* 10: 29.

Sed revertamur in viam. Si ergo contingeret, ut quidam in Christianismo per simplicitatem, quæ careret malitia, in eos impingeret errores, ut suum putaret esse officium alios, qui etiam ab illis per simplicitatem in Religione dissentirent, punire: non sequeretur ex nostris fundamentis, hos vi non licere prohibere: quia error eorum cum malitia conjunctus non est. Sed inde solum posset colligi, errorem illum nullam *pœnam* mereri: non autem, nos jure destitutos esse, ad damnum, quod nobis ex illo posset errore oriri, vi avertendum, aut præcavendum. Huic applicetur exemplum, quod superius nobis narratum de duabus Summis Potestatibus, quibus de quibusdam rebus controversia est; eaque armis componenda est. Et ideo Papam Aulamque Romanam, ac omnes Pontificios, si arbitrarentur hæreticos, quomodo ipsi illos appellant, puniendos esse: & si suis consiliis exsecutioni illius incumberent, in eoque animo semper contra nos perseverarent, pro hostibus publicis ducerem, & ut tales tractarem; sine ullo respectu, num per simplicitatem, an per malitiam in eam opinionem incidissent: salva tamen generali illa lege, hosti non plus molestiæ aut damni inferendum, quam ad quietam juris nostri possessionem defendendam desideratur.

Superius ex Verbo Divino probatum est, magnos posse errores sine pravitate existere; & idcirco per se non punibiles esse: ac propterea considerandum, an error malitia sit comitatus. Nunc ex S. Scriptura demonstrandum restat, parvos errores cum malitia contumaciaque posse esse conjunctos, & ideo pœna dignos. Exigui laboris est hoc probare. Nam primo, quivis concedit, malitiam, fraudem, spontaneam cœcitatem & ignorantiam semper pœnam mereri; sive ea in Divinis, seu in humanis fiant. Qui proximum in Religione fallit, reticendo ea, quæ probe novit esse dicenda, ac proferendo, quæ scit, omnino esse silentio tegenda, quia apposita ad creandos errores, non minus castigandus est, quam qui proximum in emptione circumvenit. Qui in propugnanda Religione sua, sive vera, sive falsa, pravitatem, animum ultionis avidum, falsitatem, &c. ostendit, non minorem pœnam meretur, quam qui in humanis hæc vitia adhibet. Hæc à nemine in dubium possunt revocari.

Porro, quod in S. Pagina quidam, qui in Capitibus fidei non exigui momenti errant, non tamen inter peccatores numerentur: contra quod alii eisdem, aut minoribus erroribus impliciti, pro impiis habeantur, denotat illis erroribus adesse malitiam, hunc ea carere. Qui potest de aliquo, in fundamentalibus fidei Articulis errante, prædicari, *cum ambulare in bona conscientia, zelo Dei accensum esse*; nisi error illius eâ pravitate vacet, qua contra conscientiam ejus peccatur? Quo pacto de errore potest dici, quod Apostolus 1 *Tim.* 4: 1. docet, ni adsit malitia: *Spiritus autem diserte dicit fore, ut novissimis temporibus quidam desciscant à fide, attendentes spiritibus deceptoribus, ac doctrinis Dæmoniorum, per hypocrisin falsiloquorum, quorum conscientia cauterio resecta est.* Vide etiam 2 *Tim.* 3: 1 *& seqq.* ubi Apostolus stultitiam quorundam *insaniam* appellat: ostendens illorum errorem nullam rationis speciem habere; ac ideo contumaciam esse: & *Vers.* 13. eos vocat *pravos deceptoresque*: hoc nunquam de se, aut sui similibus Apostolus dixisset, cum Christianos persequeretur. Sic Apostolus Petrus ait 2 *Petr.* 3: 5. esse quosdam, qui *volentes ignorent*: & *Vers.* 17. *Vos igitur, dilecti, istorum præscii, cavete, ne ne-*

fariorum hominum errore abducti, excidatis à propria stabilitate. Sic Apostolus *Philip.* 3: 2. improbos atque malæ indolis Judæos *canes* nominat: *Cavete canes, cavete malos operarios*: sic neminem Iudæorum Apostolus appellat, cujus error careat malitia. Vide etiam *Gal.* 5: 12. *Utinam etiam abscindantur, qui vos inquietant.* Sed pro simplicibus Iudæis precatur, *Rom.* 10: 1. & 9: 1. Et multos errores malitia & astu seri inter homines, docet Apostolus, suam sinceritatem in Euangelio prædicando cum calliditate aliorum Doctorum componens. *Sed abrenunciavimus pudendis latebris, non in astutia ambulantes; neque adulterantes sermonem Dei: sed declaratione veritatis commendantes nos ipsos apud omnem conscientiam hominum in conspectu Dei*, 2 *Cor.* 4: 2. 3. De talibus erroribus cum malitia commixtis vide 2 *Tim.* 2: 6. *Marc.* 15: 10. *Esai.* 5: 21. & 9: 16. *Rom.* 2: 8. & 1: 28. & 3: 11. *Jer.* 11: 8. & 13: 10. & 16: 12. & 17: 23. Itaque per pravitatem errare possumus. Et ideo omnis malitia; sive illa circa Religionem, seu circa alia fiat, pœna digna: atque hoc proposueramus probare.

CAPUT VI.

De Conscientiæ coactione: quæ ea sit, ac quousque interna peccata ab errante Conscientia nata arcenda sint à Magistratibus.

NON erit extra ordinem, sed maxime ad latiorem explanationem narratorum conducet, ut hic disputemus de vi Conscientiæ inferenda: atque an tandem Magistratus neminem ob ea, quæ Religionem spectant, punire possit. Multi temere, ac sine ullo respectu, docent. Rectoribus Reipublicæ neminem ob ullam in Religione opinionem licere pœna afficere; quia illud scilicet conscientiæ foret coactio; & hoc pacto vim alterius animo inferrent; qui tamen soli Deo paret: ac cui nulla pœna aut vi opinio aliqua, sed solummodo argumentis & rationibus persuaderi potest. Quare statuunt etiam omnia præcepta, leges & pœnas corporales adhortationibus & admonitionibus adjunctas, inutiles nulliusque fructus esse; ac ideo sævitiæ esse insimulandas: quemadmodum etiam omnes humanæ pœnæ, quæ tantum respiciunt & malum & dolorem punitorum, sine intuitu, aut spe ullius alterius commodi, ejusdem sunt naturæ. Consule *Ezech.* 35: 5. & 36: 5. 2 *Cor.* 7: 9. & 13: 10. Quinimmo statuunt, (tantum abest, ut hæc mandata & pœnæ commodi quid proferant) nihil aliud, quam magnam hypocrisin, ex iis oriri; atque ita hominibus ac subjectis novum offendiculum ad impingendum & peccandum dari, sine minima emendationis spe. Quoniam minæ pœnæque non sint viæ ad alia opinione quempiam imbuendum; verum quidem ad efficiendum, ut aliud vultu & voce præ se ferat, aliud animo premat. Deum etiam pœnam infidelium sibi reservasse, *Matth.* 13: 30. & eos nolle punire, nisi die novissimo: imperio in conscientias *sub forma præceptorum*, spectante ad regnum Christi, quod non est hujus seculi, *Joan.* 18: 36. ac ad cujus defensionem amplificationemque gladii nullus est usus, 2 *Cor.* 10: 4. Quinimmo Christus ipse nullis utitur mandatis in doctrina sua proponenda: sed proponit eam sub specie *instructionis* atque adhortationis: contra omnino, ac Religionem Iudaicam populo Israëlitico præscribebat. Nam licet in Repub. Iudaica nemo etiam cogeretur Judæus fieri: & propositio illius Religionis etiam tantum fieret sub specie ac modo persuasionis: & quod Deus Israëlitas ideo consideret, velut qui spontaneum fœdus cum Eo inibant; ac quorum infidelitas demum post fœdus susceptum pro inobedientia habebatur, *Exod.* 19: 8. *Jos.* 1: 2.

(quod

(quod omnibus Christianis Principibus bene est considerandum) tamen Deus mandabat omnibus subjectis Reipub. Judaicæ cultum Divinum Judæorum sequi. Sed in N. T. non postulat Deus sub forma mandati, ut omnes Reipub. cives Christiani sint: & ideo nulla Ecclesia, aut Doctor ullam Jurisdictionem habet, aut potestatem leges ferendi in rebus Religionis: sed Deus mandat Magistratibus curam, ut mediis eo tendentibus, id est, institutione ac adhortatione; non autem pœnis, suos cives verum cultum Dei doceant. Atque hæc causa est, quare neminem Deus tam graviter ob infidelitatem sit puniturus quam propter malitiam, cum illa solum consistat in recusando & non admittendo bonum consilium, hæc, quod homines ineptos reddat ad salvificam doctrinam admittendam, *Luc.* 7: 30. *Verum Pharisæi & legis periti consilium Dei spreverunt contra semetipsos, ab eo non baptizati.* Cum Deus ergo horribilitatem criminis infidelitatis proponit, ac ei peccato pœnas adjungit; Deus hoc tantum illis facit, qui cum ipso tanquam fœdus percusserunt; quique fœdus illud, & leges Ejus transgressi sunt: sicuti res se habebat cum Judæis, ac cum omnibus, qui naturæ lumine Deum pro Domino suo agnoscunt, cui confitentur se obedientiam debere; atque conscientiam suam subjecisse: cum his Deus agit tanquam cum hostibus, qui circa res fidei ad Dei blandam adhortationem cum Deo noluerunt fœdus contrahere, cum tamen Deum existere, eique cultum & obedientiam deberi agnoscerent. Et idcirco verba Apostoli *Rom.* 2: 12. *Nam quotquot sine lege peccarunt, sine lege peribunt*; non tantum de istis sunt intelligenda, qui nunquam de Lege, vel Euangelio quid inaudierunt: verum etiam de illis, quibus Lex, aut Euangelium quidem est prædicatum: verum qui per infidelitatem illam Religionem non receperunt. Ita ut, sicut Ethnicus, qui de Lege quid inaudiit, verum eam non suscepit; nec fœdus illud feriit, non alligatus est legibus Mosaicis, quatenus à lege naturali dissentiunt: atque ideo non observantia illarum legum, quæ nituntur susceptione illius legis, ei non vertetur peccato: (quanquam in eo magnum sit peccatum, ingenio suo ita abuti ut cultum Judæorum tot argumentis se pro vero probantem recipere noluerit; cum in illum abusum non incidat, nisi malis animi passionibus) ita etiam infidelis non prorsus, nec partim istis officiis obligatur, quæ fides Christianæ Religionis, aut caput aliquod ejusdem secum trahit: ita ut Ethnicus, cui Euangelium est prædicatum, nec tamen illi fidem habuit, graviter quidem peccet, non tamen reus agetur transgressionis legum Euangelicarum.

Si res ergo ita se habeat, posset inferri; Deum ipsum à nemine per leges, mandata, & pœnas illis adjunctas, modo prædicto pœnas exigere; ac ideo neminem ob infidelitatem, tanquam inobedientem atque transgressorem sui fœderis punire: qui ergo Imperantes ultra quam admonitionibus ac institutione possunt operam dare, ut subjecti fidem suscipiant? Et si Deus potestatem Principum in rebus, quæ Religionem spectant, ita limitavit: non majus ipsis jus competit ad aliquem ob infidelitatem puniendum; quam nobis jus est aliquem punire, qui nostram doctrinam adhortationemque non admittit. Quinimmo prædictum manifesta absurditate, quæ sequeretur, demonstrari potest, si Deus majorem Magistratui concessisset potestatem. Nam esto, Deum in Verbo suo præcepisse, ut Magistratus orthodoxus puniret heterodoxos, ac istum Magistratum eis ut Dominum & Judicem præposuisset, ut jussis pœnisque jus suum exsequeretur; nec simul declarasset, quis orthodoxus Magistratus foret (quemadmodum nunc ita sub N. T. comparatum est) etiamnum incertum manet, quis ille sit Magistratus,

cui potestas illa data sit. Et subjectus credens Principem suum non esse orthodoxum, ac ideo à Deo controversiarum fidei judicem non esse constitutum, inobedientiæ non foret reus; ideoque pœnæ immunis? Nam nullo judice demonstrato, cujusque conscientiæ illud judicium reservatur; tam de Magistratu, cui potestatem eam datam volunt, quam de sua fide: nec Magistratus bene de se suaque Religione sentientes, non inde possent depromere argumentum se ex numero Magistratus esse, quem Deus constituit vindicem veræ Religionis: non magis, quam si quis, causa effati Divini, *Sapientissimo regimen in totum terrarum orbem datum esse*; hoc sibi arrogaret, eo à reliquis omnibus Principibus ac Potestatibus obedientiam exigeret; & ni pareant, armis male fundatum jus persequeretur, putans cæteros illo jure excidisse, aut illius non participes esse, licet sapientia se non inferiorem putarent altero. Atque hoc fundamento Reformati Theologi nituntur, qui docent Christianam Excommunicationem, quatenus ex Ecclesia procedit, non esse *jurisdictionis, actus judicialis*, orientis ex certo Collegio, quod Jurisdictionem aliquam Ecclesiasticam habet ferendi leges, ac istarum transgressores puniendi. Nam, ajunt, qui potest fieri, ut Deus jus Clavium, quatenus forum Ecclesiasticum denotaret, cuidam Societati Ecclesiasticæ tradiderit: illud enim non aliis terminis potuit contingere, *Quam quod Deus Veræ Ecclesiæ jus Clavium dederit*. Et nullo judice constituto, qui sententiam ferat, quænam Vera sit Ecclesia: nemo hoc fundamento, si nolit in prædictum absurdum incidere, Ecclesiasticam illam Jurisdictionem sibi adscribere potest. Quare judicant Ecclesiasticam excommunicationem nihil aliud esse quam privata actio privatæ Societatis, non Ecclesiasticam juris dicundi, aut leges ferendi, seu puniendi potestatem habentis, vel ea in Excommunicatione utentis: sed solummodo consistentis in illis *evitandis*, quos profanos arbitrantur, aut fundamentalibus erroribus immersos: atque ita fugere consociationem istius cœtus in usu Sacramentorum; quem Deus jubet, quatenus id fieri possit, tantum inter probos esse. Hoc etiam fundamento illud nititur, nempe nulli Societati, aut Ecclesiæ propter opinionem, qua se Veram esse Ecclesiam opinatur, licere arrogare sibi jus in aliqua bona, in genere Veræ Ecclesiæ data; nisi Donator declaret, quem cœtum aut Societatem (quoniam tam multæ sunt, quæ profitentur ac credunt se Veram Confessionem fidei habere; ideoque se Veram esse Ecclesiam) pro Vera habeat Ecclesia. Ac quamvis quivis ex fide sua vivere, atque de veritate fidei & Confessionis suæ certus esse debeat; tamen ejus fides aliis non est canon justi, æqui, aut veri: nec sub bonæ suæ fidei prætextu velut propria occupare ei licet, quæ eousque communia sunt ducenda, quoad judex existat, cui Deus omnes Sectas subjecit; pronuncietque, quæ vera sit Ecclesia. Nam alia Societas contrariæ confessionis etiam credens se veram esse Ecclesiam, ex eisdem rationibus jus in illa bona sibi arrogare potest: & nullo judice controversiarum fidei in terris constituto, nulla Ecclesia, aut Respub. ista bona sibi adscribere potest vi verborum *Donatoris*, aut *Testatoris*; *Quod bona sua donet Veræ Ecclesiæ*. Nam quo pacto quis *vi verborum donationis* sibi privatim bona quædam addicere potest, si eodem fundamento, eodemque jure alius ista bona etiam sibi appropriare possit. Huic applicetur supra memorata opinio de isto, qui bona sua sapientissimo legaret, &c. Si quando ergo ejuscemodi donationes reperiantur, quæ de *veræ Religionis propagatione* mentionem faciunt, *de Gentilium conversione ad Christianismum*; *de honore Divino*; nec appareat eas aliquam Societatem, aut Collegium in specie, quod donatoris tempore exstitit, designasse; aut con-

confiteeas Ecclesias, aut Collegia, Societatesque esse dissipatas nec earum vestigium aut reliquias superesse, verba Donatoris debent intelligi, quasi speciatim nulla Ecclesia aut Societas designaretur: itaque vi verborum donatoris non potest concludi, cui Societati, aut Ecclesiæ Christianæ illa bona data sint. Sed hæc hactenus.

Ad præcedentium confirmationem etiam varia loca ex Verbo Dei possunt allegari, ex quibus pateat, aut sapientes, aut pios inter Ethnicos statuisse, neminem causa Religionis ab humanis judicibus posse puniri. *Act.* 25: 8. censet Apostolus, *se nullam pœnam commeritum, quod non impegisset in leges Judæorum; neque contra Templum, aut Cæsarem*: pro certo statuens opinionem suam circa Religionem non tribuere Cæsari jus eum puniendi: etiam *Vers.* 11. censet Christianam Religionem profiteri, non esse ejusçemodi factum, quod capite plectendum sit. Idem etiam est judicium Prophetæ Danielis, *Cap.* 6: 23. *Deus meus misit Angelum suum, & conclusit ora leonum, & non nocuerunt mihi; quia coram eo justitia inventa est in me: sed & coram te, Rex, delictum non feci.* Hi viri Sancti statuunt, aliter ac Principes sui de Cultu Divino sentire; aut contra eorum jussum opinionem aliquam sectari, non esse peccatum, quod eos Regni legum transgressores reddat: ac de fide soli Deo rationem esse reddendam; Magistratuique propterea non licere in aliquem animadvertere. *Act.* 18: 14. Gallio Achaiæ præses inquit, *à Paulo nullam injuriam, aut malum facinus esse commissum, licet Christianismum doceret; & cum Judæis de Religione controversias aliquas foveret*: quare etiam recusat esse judex, ac vult, ut ipsi viderint. Vide *Act.* 19: 37. & 23: 29. Sic Pilatus de Christo testatur, se nullum in eo delictum reperire, *Joan.* 18: 38. extra omnem dubitationis aleam collocans, propter disceptationes de fide Christum coram ipso non posse accusari, vel puniri. *Matth.* 22: 21. inquit Christus, *Reddite Cæsari, quæ sunt Cæsaris; & quæ Dei sunt, Deo.* Unde sequitur, aliquid in terris dari, quod Cæsaris potestati ac legibus non sit subjectum: atque id est, quicquid Cæsaris effigiem, nec titulum habet: & quod soli Deo ita proprium est, ut cum Ejus Majestate pugnet, illius aliquam creaturam participem facere. Atque hæc est conscientia. Ac hæc etiam ratio est: quemadmodum nullius conscientia potest cogi; nec ab eo exigi, ut conscientiam suam alteri, quam Deo, submittat: quod nemo propter opinionem aliquam puniri debeat: nec etiam propter factum aliquod, quod opinionem eam sequitur; nisi rem aliquam involvat, quæ potestati Cæsaris subjecta sit, & in qua tamen subjectorum libertatem imminuere non debet, nisi rationes Status, nec non considerationes politicæ hoc requirant. Conceditur ergo, tempus, locum, personam, & omnes actiones externas ac commotiones corporis, æque ac bona civium, *effigiem Cæsaris* ferre. Itaque Magistratum temporis Dominum à Deo constitutum, illud pro ratione causæ, & optimo suo judicio subjectis *distribuere* teneri: quum jus ipsi competat imperandi, quo tempore quæque res sit facienda: quando concionandum: quando supplicatio sit habenda. Magistratui etiam omnium locorum Domino, quæ *jurisdictioni* suæ subjecta sunt, competere, indicare locum conventionis: atque ita ipsum Ecclesiarum proprietatem habere. Etiam quid publice & coram cœtu docendum, aut concionandum sit, ipsius *regimini* atque præscripto obnoxium esse; quoniam docere & concionari externæ sint *actiones* hominum. Ac hac re nititur, quod nemini vi, aut mediis, quæ ad vim tendant, se legibus Reipub. Rectorum, propter hujusmodi res opponere possit: verum aut obediendum ipsi, aut patienter pœna perferenda est. Verum conscientia, utpote effigiem Cæsaris non habens; sed solius Dei, Cæsari sub-

esse nequit: quare commotionum & opinionum ejus Deus judex est agnoscendus. Qui propterea Rectoribus, neque Reipub. peccato vertet, quod non de iis, quæ alii impulsu conscientiæ suæ faciunt, judicent: neve illis, extra rationes Status, se immisceant. Ita nonnulli disputant contra coactionem conscientiarum.

Alii videntur etiam consentire, *omnem conscientiarum vim esse illicitam*: sed putant nullam conscientiarum vim continere, etiamsi sine metu detrimenti Reipub. externus aliquis Cultus Divinus vi à Magistratibus impediatur; licet ille cultus ex interno motu animi & conscientiæ oriatur: quam, ut ipsimet concedunt, cogere non licet, si in peccatum cogendi conscientiam incidere nolimus. Cultum externum itaque extra metum detrimenti Reipublicæ, & propter malum, quod ipsi cultui externo per se adhæret, à Magistratibus vi prohiberi posse autumant; animi tamen sensus liberos esse debere docent, neminique propterea creandam molestiam. Hæc quorundam doctrina mea opinione nulla alia re niti potest, quam quod existiment actiones externamque religionem quorundam (quanquam ex interno animi sensu existens, atque à conscientia, unde externa Religio genium suum mutuatur proficiscens) majus & horribilius peccatum coram Deo esse, quam simplicem fidem perversam, sed cui in cumulum pravitatis non accessit externa fidei per cultum Divinum professio: ac ideo docent permissione externi falsi Cultus Dei majorem metum esse, ne ira Dei contra Rempub. provocetur: atque ideo legitimas causas Rectoribus esse prohibendi illud malum. Excipi enim nequit, Magistratum *externa* arcere posse; & ideo debere. Assentiuntur enim Magistratibus licere multorum internam falsam Religionem tolerare, quinimmo debere; ne *vim in conscientiam* usurpent: tamen malum illud (internum nempe malum, ac falsam de Religione opinionem) etiam amovere posset: quoniam illi, qui falsum istum Divinum Cultum profitentur, ipsis etiam noti sunt; ac ipsis è Republ. expulsis, etiam malum illud tum exstirpatum foret. Istorum itaque Doctorum sententiæ nulla alia ratione tueri potest, quam quod arbitrentur externum pravæ Religionis cultum ita augere, in illum cultum profitentibus, malum atque peccatum, ut justus sit metus concitandi iram Dei in Rempublicam, si ille cultus externus permittatur. Dici etiam nequit, hoc non æque vim conscientiæ inferre, quam illud: *vi enim prohibetur, ne quis id faciat, ad quod se conscientia putat obstrictum.* Qui fidem profitetur, quæ statuit, Deum externo cultu esse colendum, quanquam Magistratus id permittere nolit, ejus conscientiæ vis infertur, cogiturque illud omittere, quod suum officium esse putat, quodque Deus ab ipso exigit. Verum quidem, vim illam, quæ partem externæ Religionis, aut eandem omnino prohibet, non eo usque extendi; quam illa, quæ ipsam internam opinionem persequitur; quemadmodum in Papatu fit: verum hoc non impedit, quod si *unum* vis sit conscientiæ; *alterum* etiam pro ea censeri non debeat. Ex praxi etiam satis patet, eos, qui posteriorem sequuntur sententiam, tantum respicere magnitudinem peccati, quod in quibusdam partibus externi Dei Cultus invenitur: quum partem tantum illius prohibeant; aliam autem partem, licet peccatum sit, tolerent. Sermo mihi est de externa Religione Papistarum: quos multi inter nostros, quique pro maximis zelotis haberi volunt, prohiberi volunt: quanquam idololatricam ac superstitiosam Pontificiorum opinionem, ejusque usum privatum & domesticum, in iis perferant.

Non potest negari, quin externa actio religiosa, cultusque Divinus externus, ex interno religiosi animi motu sequens ac profluens, bonum & virtutem, qua interna pietas commendatur, augere debeat,

beat, personamque acceptiorem reddat. Similiter externus actus falsi Cultus Divini peccatum majus, atque hominem magis abominabilem facit. Licet enim Apostolus, 2 Cor. 8 : 12. dicat, *Deum secundum promptum animum Corinthiorum de magnitudine eleemosynarum ipsorum & donorum judicaturum*: ac responsio Christi ea ratione fundetur, *Marc.* 12 : 33. quum dicit, illam viduam, quæ duos tantum obolos in ærarium immiserat, plus dedisse, quam omnes reliquos: quod alii ex abundantia aliquid in illud injecerant: ipsa autem ex inopia; quinimmo omnem, quem habebat, victum, *Luc.* 21 : 3. documentum charitatis suæ erga pauperes, promptitudinisque animi ad succurrendum illis. Quod etiam respectu mali Christus dicat, *Matth.* 5 : 28. eum, qui fœminam tantummodo aspicit ad eam concupiscendam, jam adulterium in corde suo commisisse. Tamen loca illa non ita intelligenda, ac juxta literam capienda sunt, ut perfectum propositum voluntatis ex intimo cordis affectu, ad rem exsequendam, si casus existeret, coram Deo semper in bono aut malo idem valeat, ac si revera factum esset. Nam primo plerumque fit, ut in bono aut malo proposito exsequendo, multæ novæ difficultates exoriantur, quæ animo novum certamen excitent; ac quæ nova vi majorum graduum ad virtutem aut vitium superandæ sunt. Multum illa differunt, statuere aliquem interficere; & facinus confestim exsecutioni mandare. Majori malitia animus occupatus est, ac crudelitas, aut vindictæ cupiditas longe aliam habet faciem, quum omnem humanitatem transgredientes, pœnæ metum, talionemque, atque simul miserabilem statum, in quem proximum, quem necare proposuimus, conjiciemus, ut præsentia, & ante oculos conspicientes, obfirmamus tamen animum in necem proximi; quam cum tantummodo decernimus ejus necem. Altiorem gradum ac vehementiam charitatis indicat, ipso facto pauperibus aliquid elargiri, ac eo vincere difficultates & incommoda, quæ privatio bonorum, quibus vivere subsistereque cogimur, affert: veluti sunt paupertas, contemptus, fames, sitis, timor atque sollicitudo de futuro; precarium trahere spiritum, &c. quam firmiter proponere id facere: in posteriori casu memoratæ difficultates & incommoda non ita ante mentis oculos versantur; ideoque animum non ita afficiunt. Quare multi in exsecutione alicujus negotii, cujus exequendi propositum ab animo solummodo pendet, deficiunt, quum manus admovendæ sunt operi: tunc enim res novis circumstantiis vestita, vehementius ferit animum. Et quum voluntas pro ipso facto admittitur: non ea de serio ac firmo proposito solum, verum de illo proposito atque illa operatione voluntatis intelligenda est, quæ immediate consummationem operis præcedit; ita ut novæ circumstantiæ, neque novæ voluntatis operationes locum habeant, antequam opus perficiatur: verum ultimus externus actus per voluntatem jam ad finem perductus peccatum habet. Ita is pro homicida punitur, qui sclopetum displodens animo transverberandi proximum, aberrat.

Verum ex præcedentium locorum circumstantiis liquet satis, ibi de ejusmodi voluntate, quæ novas non requirit ad rem ad exitum perducendam, verba non fieri. Quot enim novæ voluntates, & quanta in malo perseverantia requiritur, antequam à proposito *adulterandi* uxorem proximi, ad ipsum actum perveniatur. Cum paupere vidua *Marc.* 12. res aliter se habet; plus dabat divitibus: quod majus quid sit, ac majoris charitatis indicium, ad proximi inopiam sublevandam, semetipsum vexare, seseque in ultimam paupertatem induere; quam illud facere nullo suo incommodo. Posterius quempiam liberat tantum ab avaritia: prius excellentem indicat virtutem. Verum certum etiam ha-

habeo, si divites omnia sua egenis donassent, non plus reservantes, quam vidua; ipsos amplius daturos fuisse inope vidua. Itaque loca illa nihil aliud probant, quam eos, qui animo aliquid concupiscunt aut decernunt, quamvis ad factum non progrediantur, tamen contra legem illam peccare, quæ quidem verbis factum tantum vetat, at sententiæ vi ipsos malos affectus, qui ad executionem facti ducunt, etiam prohiberi: quamvis affectus & effectus paritate criminis non conveniant. Ita inquit Johannes, *eum, qui fratrem odit, jam homicidam esse*, *Joan.* 3: 15. quod peccet contra illud præceptum, *Non occides.* Ita ille adulter est, qui corde alterius uxorem concupiscit: quod concupiscentia illa contra mandatum id pugnet, *Non committes adulterium.* Atque idcirco in judicio Dei nullo discrimine habentur, qui hujusmodi bonum, aut malum faciunt: quanquam Deus illos non ut peccatores, aut probos consideret, qui inter se in gradibus virtutis vel vitii similes sint: sed qui ejusdem sint generis. Æque peccator est vere conversus, qui ex animo cupit & studet omnes resipiscentiæ operationes revera exsequi: ac tamen ob imbecillitatem primorum suorum principiorum resipiscentiæ in multis deficit: quam qui jam in fide confirmatus abundat bonis operibus conversionis. Æque illius animus statusque, cujus oculi pectusque plenum est adulterii, ardetque concupiscentia uxorem proximi corrumpendi; prohibetur lege *non mœchaberis*, ac illius factum qui revera adulterium perpetrat. Hoc clarum est.

Scriptura certe aperte nos docet, externum actum, qui ex serio & decretorio proposito manat, bonum aut malum, quod cupiditati sive proposito inest, augere. *Jac.* 1: 14. *Sed quisque tentatur, cum à propria concupiscentia abstrahitur & tentatur. Deinde cupiditas, postea quam concepit, parit peccatum: & peccatum consummatum parit mortem:* id est, si homo primis pravis cupiditatibus assentiatur, tandem se abripi patitur ad decernendum & appetendum malum; & tum homo revera peccatum operatur. Quod Apostolus hic per excellentiam *peccatum* appellat, quod sit quasi consummatio pravæ cupiditatis; ac eapropter non solum peccatum, verum summus peccati gradus sit, in illa peccatorum classe. Sic ait Apostolus, beatius esse dare, quam accipere: quod non ita usquequaque verum foret, si serium egentium studium succurrendi proximo in egestate tantundem valeret, quam vere bona sua erogare ad pauperum subsidium. Sic Deus idololatræ peregrino & viatori in Judaica republica versari permisit: sed noluit, ut idololatricum suum cultum Divinum exerceret. Ac quis dubitat, majus esse peccatum, idololatriam committere, quam putare aliquem cultum, qui cum idololatria conjunctus est, esse licitum. Atque aliud est, contumeliosam de aliquo opinionem fovere; aliud, quenquam per externum quendam actum ea contumelia afficere, quæ ejusmodi contumeliosæ opinioni convenit.

Sed hisce nondum etiam omnis difficultas sublata est. Omnia enim, quæ adhuc allata sunt ad probandum, externum actum, serium perfectumque propositum sequentem, bonum vel malum augere; aut de ejusmodi solum actione loquuntur, ad quam novæ vires, & nova animi contentio ad bonum seu malum desiderantur: aut de externo actu, quo proximo aut Reipub. majus detrimentum, vel commodum affertur, quam interno proposito. Quæ utraque externa operatio recens jus ad majorem pœnam, seu remunerationem dat. Sed cum non majus damnum societati civili, vel civibus, nec major malitia externa operatione fiat: imo si in externa actione major studii vis se ostendat; sed quod non fit juxta scientiam, tamen carens malitia; quæ ratio dicendi, externam ejusmodi actionem

ma-

malum augere? Aut asseverandi, externum actum tum majorem pœnam mereri, ac majori vi posse prohiberi, quam *internum* errorem, continuo firmo proposito continuatum *extrinsecus* faciendi, quum tempus occasioque illud ferent? Quæ ratio concludendi, externam Pontificiorum idololatriam, (fac errorem esse sine malitia: quod, inhærentes primo instituto, quo nobis propositum fuit ad singulares casus non transire, in medio relinquemus) severius à Magistratu puniendam esse; quam perpetuum idololatriæ propositum idololatriam istam faciendi, ubi tempus occasioque se offerent: quod tamen decretum inclinatioque nunquam in actum deducuntur; quia metus pœnarum & opportunitatis defectus ipsam idololatriam fieri prohibent. Certe in uno non major patet malitia, quam in altero: & aliis considerationibus, politicisque consequentiis sepositis, non majus Reipub. creatur *periculum*, si idololatria doceatur ac propugnetur; quam si ea exerceatur. Atque firmum propositum propensissimaque inclinatio ad externum falsum cultum Divinum exercendum, ut ad hoc novæ erroris vires non requirantur, idem coram Deo valere videtur, ac si revera idololatria committeretur. Quare probabile non videtur, iram Dei magis metuendam esse propter commissam idololatriam, quam quod eam probaverimus protexerimusque; re cum illis circumstantiis considerata, quas diximus. Et ideo idololatram animo æque Deo invisum esse, quam qui factis animi sui desiderium explet & idololatrico cultui vacat: ambo itaque iisdem legibus & pœnis vindicandi.

Objectio hæc eo solum modo potest dilui. Quamvis multi externi actus non majori cum malitia aut noxa Reipub. aut civium fiant: Magistratibus tamen minus licere malas externas actiones permittere, quam interna decreta & inclinationes. Multæ externæ actiones natura sua aptæ sunt ad in sensibus animoque operandum: quibus sæpenumero etiam omnino aliter afficimur, quam interno proposito: quanquam internum illud propositum anima tantum actionis sit. Verbi gratia duplici modo Deus honoratur, vel contumelia afficitur. Primo, interna honorifica, vel contumeliosa opinione, quam de Ejus natura ac Attributis habemus. Deinde, externa attestatione verborum ac factorum, de interna opinione testante, quam de Deo concipimus. Licet externum tantum sit consequens interni: ac neminem ob externum majori odio, aut amore prosequi debeamus, quam ob internum: (casu posito, ut superius diximus) tamen externum, quia etiam honoris, aut dedecoris pars est, singulariter etiam in animis aliorum operatur: quæ operatio denuo novum *morale subjectum* est; circa quod anima in virtute, aut vitio exercendo novas cogitationes notionesque habere debet. Coloribus & lineamentis pictum esse, quæ revera, aut saltem nostro judicio deformia ac horrenda sunt; quamvis, qui cogitavit ea depinxitque, pro pulchris atque gratiosis eadem ducat, neque illis honorare autumat, aliud est, quam ore eodem modo describi: aliud rursus ore & sermone ita depingi, aliud tacitis cogitationibus aliquem ita sibi repræsentari. Sicut ergo recens ista circumstantia novam virtutis, aut vitii materiam adfert iis, quibus externus ille actus occurrit aut notus est; quanquam facientis respectu facti *moralis* nullam novitatem importet: tamen nova officia oriantur necesse est circa externam istam actionem: nulla illius personæ consideratione habita, quæ istius externæ actionis causa & auctor est: quoniam illi revera nulla recens *moralis* consideratio accidit. Atque ideo privatus, aut Magistratus in *casu subjecto* alium ob ejusmodi externam operationem non pluris aut minoris ducere, pœna aut remuneratione dignum judicare debet, quam si externus ille actus eo non accederet.

Sic

Sic iniquum est, Pontificium ob externum suæ religionis cultum magis odisse, quam ob erroneam opinionem, conjunctam cum decreto omni tempore & occasione falsum suum Dei cultum in propatulo atque in luce hominum exercendi. Verum hinc non sequitur, Magistratui nihilominus circa externum hujusmodi actum, qui cum novis gradibus *moralis* boni aut mali; aut novis commodi aut jacturæ Reipub. considerationibus conjunctus est; nulla alia officia facienda, quam interna animi dispositio ejus, qui facit illum, juxta mensuram moralis boni aut mali, requirit. Sed hoc quidem inde profluit, officia illa nova Magistratus non fundata fore neque peccato, neque virtute proximi nostri; neque ullo bono, vel malo, quod ejusmodi externus actus proxime, & quasi ex se ipso Reipub. vel subjectis posset afferre. Præsupponimus enim in externa actione, de qua jam disputamus, ejusmodi bonum, aut malum locum non habere; nec cum eo conjunctum esse. Et quemadmodum illa Magistratus officiorum novorum debita præstatio non niteretur bonitatis aut malitiæ novis gradibus, qui actioni adveniant, quia jam præsupponimus tales novos gradus actionibus non advenire, ita etiam officia illa non niterentur timore iræ Divinæ contra Rempub. concitandæ per illud factum; quatenus ab errante procedit. Concessimus enim, ob ejusmodi externum factum hominem Deo non majori esse odio, neque etiam nobis debere esse. Papista, qui religionem suam ob persecutionem exercere nequit, non minori apud Deum odio est, quam qui medio in Papatu vivens, quotidie re ipsa eam exercet; cui alter animo adsistit. Verum prohibitio talis externæ religionis hac re niteretur, quod Rectores occasione ejusmodi externi actus tenentur se ad officia quædam excitare; ac circa ea studium suum demonstrare. Et externum factum, quanquam per se consideratum, non conciliet nobis jus ad majorem pœnam, nec nobis imponat majorem necessitatem ad externum illud factum arcendum: occasio tamen nascitur, quare Rectores sæpe debeant circa istud in semetipsis commotionem quandam animi excitare, quæ tendat ad amoliendum externum illum actum. Et ad illud officium non excitant velut punientes, aut prohibentes malum aliquod, ob quod ira Dei exardescere posset, cum fieret; sed sicut quibus non sit in officio cessandum; & quibus incumbit *occasione* externæ istius operationis ad officia quædam se proripere & excitare, quæ ad arcendum externum illum actum ducant. Eodem fere modo, quo superius demonstravimus, errorem occidendi hæreticos, licet malitia careret, prohiberi posse in eo; qui per errorem istum proximo incommodum aliquod creat.

Sic videmus Apostolum Paulum occasione contemplationis idololatriæ Atheniensium magno zelo affici ad eam doctrina sua destruendam: licet idololatria Atticorum non major fuisset; nec ipsi Deo minus odiosi, si paupertas impediisset illos magnum suum studium erga idololatriam extrinsecus adeo in multitudine templorum ac altarium ostendere, *Act.* 17: 15. Æquumque erat, ut alius zelus se in Paulo Barnabaque ostenderet, quum Lystrenses victimas adducerent, ut ipsis sacrificarent: quam si tantum à Lystrensibus *constitutum* foret Paulum & Barnabam Divinis honoribus venerari, egestate, aut occasionis defectu ipsos impediente, ipsam externam suam idololatriam committere, *Act.* 14: 14. Et quamvis malitia animi extrinsecus se ostendens neminem majori aut graviori obstringat reatu, tamen piorum studium magis se excitare debet; quam cum pravitas ea tam aperte se non manifestat, *Esai.* 3: 9. *Vultus faciei testatur contra ipsos; & peccata sua libere deprædicant.* Licet facile ad ejusmodi impudentiam etiam novus malitiæ gradus requiratur. Verum de hujus-

jusmodi novo pravitatis incremento jam non disputatur; nec hac in quæstione quadrat. Ac magnus error est putare, omnem mali prohibitionem, quæ per Magistratum fit, niti injuria, malitia, aut injustitia facti, quod prohibetur. Aut omnem legitimum gladii usum potestate jurisdictionis fundari; aut violationem legum præsupponere: cum is tantum locum habeat in rebus, quarum ex natura imperii administratio judiciumque Magistratibus commissa sunt. Sed nunquam in rebus, aut personis locum habet, quæ nec expresse, nec per consequentiam per ullum contractum Summarum Potestatum judicio relicta sunt. Ut sunt omnes controversiæ, quas Principes inter se habent: ac omnes errores, qui malitia carent. Nemo enim, nec Supremus Princeps, nec privatus unquam tales controversias alterius judicio permisit, quamvis agnoscam subjectum quemvis Magistratus judicio se debere submittere, num ipse *pravitate* aut *malitia*, an *errore*, qui excusationem & impunitatem in Repub. meretur, peccet. Itaque concludi potest, externum falsæ Religionis actum, modo quo supra, à Rectoribus posse impediri. Quanquam semper cavendum, ne extra necessitatem proximum incommodo aliquo afficiamus.

Ad tertiam nunc opinionem accedimus: quæ statuit opiniones etiam circa *religionem* & circa *justum vel injustum, &c.* licet omnis absit malitia, non tantum arceri, verum etiam puniri posse. Quæ differentia sit inter *prohibitionem* & *pœnam*, superius latissime demonstratum est. Omnis pœna prohibitio est; sed non quicunque jus habet impediendi, etiam jus habet puniendi. Pœna *præsupponit jurisdictionem:* prohibitio non requirit illam; sed nititur eo jure, quod liceat nos, nostrosque defendere à damno, licet illa defensio cum incommodo proximi conjuncta sit; dummodo *juri* proximi nihil periculi creetur, nihilque de eo nostra defensione imminuatur. Omnis pœna originem quidem habet ex jure propriæ tutelæ: sed subjectionem in se complectitur expressam, vel per consequentiam: seu homo ipsemet se submittat, sive Deus ipsum alicui subjiciat. Qui ergo propugnare vult, licitum esse in aliquem ob errorem, qua talem, *animadvertere* & punire; is statuit Deum Reipub. Rectoribus, aut alii cuidam collegio jus dedisse, præscribendi aliis leges circa Religionem; ac transgressores atque contumaces puniendi; atque ita Deum homines cuipiam subjecisse quoad fidem, & ita *verum judicem* controversiarum fidei in terris constituisse. Concedimus quidem, Magistratibus jus esse condendi leges de fidei controversiis: verum leges illæ fundantur jure defensionis, non autem jure *jurisdictionis*. Magistratus etiam non credunt, leges suas ex Dei mandato civibus regulam esse debere eorum, quæ ipsis credenda sunt: sed quid illis cavendum, quidque faciendum sit, si immunes velint esse à malo, quod Magistratus cuivis minatur, qui legibus suis non paret: ut ita quisque proprium damnum, atque etiam reipub. vitet: & qui conscientiæ & religionis ergo fidem suam non potest ad fidem Rectorum componere, non est immorigerus, sed tamen patienter ei ferendum, quicquid Magistratus contra eos statuit, qui religionem illam, quam Magistratus vult, ut subjecti sui recipiant & profiteantur, non observant. Supervacaneum est plura ad explicationem hujus discriminis inter pœnam ac prohibitionem addere.

Itaque isti omnes *imperium in conscientias* sibi assumunt, qui suas leges pro regula volunt haberi animis, quid credendum sit: quique eos puniunt, qui internas ac externas suas actiones juxta istam legem non dirigunt: ac qui illud *malum* nec non *pœna dignum* censent, quod cum ipsorum opinione; cumque legibus circa Cultum Divinum eam secutis, non conveniat.

Et illius opinionis omnes isti rei sunt, qui præ se ferunt, ac asseverant, Deum certo collegio, aut personæ jus potestatemque dedisse, ad ejusmodi decisiones in controversiis fidei faciendas; quæ reliquis vera formalisque lex sint, ut opiniones suas secundum eas regant: aut qui sibi jus fori & *jurisdictionis* arrogant, ut per formam *sententiæ*, ac velut judices alterius opinionem condemnent, contraque illam pœnam pronuncient, seu spiritualem, sive secularem: vel qui eo fundamento, quod putent se veram religionem habere, alicui jus quoddam ad possessionem certæ rei adjudicant, vel abjudicant: aut qui confessionibus fidei plus auctoritatis tribuunt, aut alio ordine aut numero habent, quam solemus habere declarationes & expositiones fidei, quæ omni legis vi destitutæ sunt: aut qui confessionem alteri alio fine proponunt, quam ut subscriptione testentur, suam opinionem cum ista concordare: per eamque confessionem cum fidei suæ consortibus arctius ecclesiasticum fœdus suscipere. Nec considerationem meretur, utrum pœna, qua castigamus, spiritualis, aut secularis sit. Num in hac vita; an posthac demum exsecutioni mandanda sit. Quid differt, an quis velut *judex*, atque à Deo ista potestate præditus, aliquem ad æternam pœnam condemnet, quod non juxta eas leges decisionesque vi istius potestatis aut jurisdictionis factas: (licet, sicut pro certo credit, secundum regulam Verbi Divini) opinionem suam in controversiis fidei direxerit: vel an morti eum, aut æternis carceribus addicat. Aliud est aliquem condemnare ut *judex*; aliud, opinionem suam simpliciter profiteri, ac declarare quid credamus: & à nobis dissentientes de periculo salutis, in quo versantur, admonere; aliud judicare, atque auctoritate judicis pœnis addicere.

Hanc conscientiarum coactionem per doctrinam praxinque solus Papa, ejusque asseclæ docent: estque abominabilis doctrina, & perniciosus ejus usus: quod per eam homo se in conscientiarum dominum extollat, potestatemque sibi vindicet ferendi leges, quæ conscientias ligent; quæque porro innumerabilibus hominibus vitam eripuit. Quæ doctrina omnibus illis locis refutatur, quæ dicunt, Deum nulli homini, vel collegio potestatem dedisse leges aut decisiones faciendi, secundum quas alius conscientiam suam regere debeat, 2 *Cor.* 1: 24. 1 *Petr.* 5: 3. Per ignorantiam & errorem illi se huius culpæ reos constituunt, qui putant, alicui Collegio, Ecclesiæ, Classi, aut Synodo à Deo spiritualem jurisdictionem esse concessam ad faciendum leges; ac transgressores ecclesiastica pœna puniendum in hac, & futura vita: veluti sunt major minorque excommunicatio, per *formam sententiæ* pronunciata, vi *spiritualis* illius *jurisdictionis ac fori ecclesiastici*, ad obedientiam Ecclesiæ legibus decisionibusque præstandam. Nam qui proprie aliquem *punit*, is *violationem* legum præsupponit: qui transgressionem legum statuit, ille *potestatem* ponit ferendi leges: qui jus condendi leges sibi vindicat, is una statuit obligationem ad obedientiam istorum, qui potestati ei subsunt: qui vinculum ad obedientiam asseverat, etiam subjectionem ad pœnam constituit, in casu inobedientiæ. Qui sibi jus corporaliter puniendi adimit, & nihilominus propter easdem rationes jus ad pœnam spiritualem vindicat; ille docet violatores suarum legum *pœnæ verè spirituali* obnoxios esse: atque propterea, Deum ipsos constituisse velut judices cum potestate atque auctoritate aliquem non solum ad Gehennæ pœnam condemnandi; verum etiam pœnam illam exsequendi. Quod non solum cum Verbo Dei pugnat; sed cum primis nostræ Reformationis principiis, praxique nostræ Ecclesiæ. Error præterea, qui fundamentum est totius Papatus.

Idcirco doctissimi nostrorum Theologorum prævidentes absurditates istas, ac ta-

tamen concedentes, fideles se ab impiis separare debere; & societatem ipsorum vitare: atque usu signorum, quæ communionis inter Deum hominesque sunt obsignatio, privare: spiritualem excommunicationem, & denegationem usus sacramentorum nihil aliud esse docent quam actum privatorum, aut Societatum; quæ quidem jurisdictione, foro, aut judicibus carent; ac eapropter nullas leges facere possunt, aut pœnas exercere: sed tamen vitare, atque sejungere se debent ab impiis; quolibet in hoc negotio sese gerente juxta vitæ suæ statum: privatis membris nihil facientibus, quo posset judicari, quod peccata improborum approbent; non satis execrentur: vel quod religionem profiteantur, qua peccatoribus tantum juris est ad cœlestia promissa, ac eorum obsignationem, quam piis fidelibusque. Pastore vitante, pro muneris sui ratione, usum Sacramentorum ipsis præstare: sine ulla potestate alicui idcirco leges præscribendi; aut docendi, suum judicium ac *decisionem* circa Religionem aliis debere esse regulam: aut quod alicui sint præpositi, ut cum auctoritate quadam fidem ipsius regant. Quinimmo juxta Reformationis nostræ fundamenta Ecclesiæ ductoribus non licet ne quidem formalem pœnam exercere adversus eos, qui Ecclesiæ communionem susceperunt: quoniam adjunctio ad illam ecclesiam, perseverantiaque in eadem solum nititur judicio cujusque privati fidelis; non potestate ecclesiæ; nec ante, neque postquam ecclesiam illam adoptaverint. Quemadmodum enim Ecclesia, nec ullus mortalium imperium in alicujus conscientiam exercere potest, antequam nos ad ecclesiam illam contulerimus: ita etiam nec post accessionem ad illam ecclesiam: cum conscientia non sit res, quæ in commercium cadat, & de qua transigere possimus; aut quæ ulli sit subjecta: vel in quam aliquis dominationem quandam usurpare sibi possit. Ac hæc causa est, quod iidem Reformati Doctores neminem puniant, aut ignominia notent, qui religionem suam & ecclesiam, meliora, ut putat edoctus, deserit: sed satis habent errantibus serio magnitudinem peccati atque erroris proponere; afferre quicquid necessarium est ad errantis institutionem. Ac quemadmodum ipsi censent, neminem posse leges condere, quæ alterius conscientiam constringant: ita etiam statuunt, omnem communionem privatorum membrorum Ecclesiæ voluntariam esse: omniaque membra in societate illa ineunda ut liberas personas esse consideranda, quæ certis conditionibus, ac certa formula confessionis communionem illam suscipiunt, sibi Doctores eligunt, qui secundum doctrinam eam ipsos docebunt ac monebunt. Verum neque Pastoribus, neque *Collegio* ulli potestatem dant, ut ex sua opinione (quanquam putent eam S. Scriptura niti) privatis membris novas leges proponant; aut ut aliquem, qui ab ipsorum sententia non stat, puniant; vel, ut recusent eum pro fratre suscipere; eaque commoda spiritualia, quæ membris competunt, concedere. Ac hæc omnia ab illis ideo docentur, quod contrarium potestatem in animum humanum ponat, & etiam *vim in conscientias*. Cum tamen Pastorum officium sit *ministeriale*, in docendo admonendoque consistens: nec plus juris in hominem habens, quam ipsi persuadere potest. Sed de hac conscientiæ cogendæ specie ista sufficiant.

Lector jam facile poterit judicare, quid de tota re statuendum sit, quoniam ista sic tractata est; atque opinio utriusque partis ita proposita, ut satis aperuerimus à qua parte stet veritas. Summa autem omnium est, omnes scilicet errores, magnos, seu parvos, si malitia cum iis concurrat, pœna dignos esse. Etiam nonnulla errata, licet nulla adsit malitia, *vi licitum esse prohibere*. Aliquando externam actionem, quæ errorem sine malitia

litia comitatur, nec Reipub. perniciosa sit, neque peccatum augeat, nec idcirco personam neque coram Deo, neve coram hominibus odiosiorem reddat, prohiberi posse. Quamvis fatear in posteriore hac thesi, me non tantam evidentiam ac certitudinem veritatis conspicere, quam in priori. Porro proprie *imperium in conscientias* esse, se pro domino judiceque conscientiæ alterius gerere, cum potestate leges ac regulas faciendi, (fundatas, ut creditur, Verbo Dei) juxta quas alius conscientiam suam regere teneatur: & pro immorigeris plectendi cunctos, qui ipsius leges regulasque, articulos fidei suæ continentes, non amplectuntur: sive illud corporali, seu spirituali pœna fiat; vel utraque conjunctim. Hoc enim est fidem suam in religione alterius conscientiæ pro lege obtrudere. Atque hæc nobis dicenda fuerunt ad hujus rei explanationem. Contenti generales tradidisse regulas: speciales autem casus errorum, superstitionis, idololatriæque non attingentes: quum judicium, an illas arcere permittereve liceat, multis peculiaribus circumstantiis inniti debet. Ita etiam nihil definimus de modis & gradibus pœnarum, de quibus Verbum Dei expresse non loquitur; & quibus errores in Religione prohiberi debeant: ita etiam supersedemus fusius loqui de fundamentis propriæ defensionis, vitationis plagarum Dei, ac pœnæ mali: quia de illis hic non est disputandi locus. Hoc tantummodo addentes, proximo nihil incommodi aut sollicitudinis esse inferendum, sine magna necessitate: nec antequam omnino certi simus, Deum pœnam, atque ejusmodi pœnæ modum contra hoc, vel illud malum, aut errorem exigere. Cum in dubiis securius existat, rem potius impunitam dimittere nec prohibere: quam zelo sine perfecta cognitione proximum civemque ullo incommodo afficere, eique necessitatem imponere transigendi vitam in luctu & miseria ob discrepantiam in religione: ad quam specialis Dei gratia, vel felicitas, natum nimirum esse orthodoxis parentibus, plurimum confert: & in his casibus illud plerumque in aliis punire solemus, quod ab aliis libenter in nobis excusatum optamus. Recordemur semper, Deum misericordiam; non autem sacrificium exigere. Christianos ac pios non tam decere adeo præcipites esse in deposcendis iis ad pœnam, qui peccant, *Luc.* 9:54. quam quidem par est, vitæ probitate exemploque eosdem in viam reducere. Persecutiones sæpe tantum efficere, ut errantes omnibus ad resipiscendum mediis privemus. Peccatum atque errorem persequutionibus non tam arceri; quam quidem homines mœrore affici & exasperari. Illud exstimulare inimicos, ut eodem modo homines nostræ Confessionis tractent. Non tam honestum ac laudabile esse, patriam per carnifices, aut dura Edicta ab hæresibus erroribusque purgari, quam efficacia doctrinæ pietatisque. A quibusdam persequutionibus & proscriptionibus ad hoc laborari, ut molestia liberentur adversarios omni cum animi mansuetudine imbuendi: quum institutio ac catechisatio illis multo faciliores sint, cum ipsis res est cum iis, qui omnia signant linea alba; quam cum adversariis in certamen descendere.

CAP. VII.

Quænam peccata in Repub. ex peculiari necessitate possint tolerari.

Antea de peccatis ac vitiis dictum est, quæ in Repub. ex generali necessitate toleranda sint tum propter imbecillitatem & corruptionem generalem generis humani; cum propter excusabilem ignorantiam, & errores omnibus hominibus, vel paucis exceptis, adhærentes. Nunc tempus est de singulari necessitate disputandi, ex specialibus cir-

circumstantiis temporis, loci, ac personarum descendenti, quæ permissionem alicujus mali culpâ liberat, quod citra *peculiarem necessitatem* Reip. Rectoribus non liceret tolerare. Sæpenumero fit, ut in constitutione ac formatione alicujus Reip. vel in ea tuenda & conservanda, cogamur uti personis, quæ gravibus peccatis addictæ sunt; & illis renunciare nolunt; quæve propter debilitatem Reipub. sine justo metu majoris mali prohiberi nequeant. Ita ut cogamur aut necessariis rebus carere: aut eas una cum peccatis ipsis adhærentibus retinere. An hoc liceat, quomodo, ac quando, jam inquiremus.

Certum est, non esse faciendum malum, ut inde eveniat bonum: verum hoc opus, hic labor est scire, quando *malum fiat*. Hoc ante omnia statuimus, ac hoc æque coram homine, quam coram Deo locum habet: *nos neminem afficere injuria, quamdiu jure nostro utimur*. Per usurpationem juris nostri, intelligo usum istarum rerum, quarum, etiam earum usus domini sumus. Negari nequit, quin Deus, æque ac homo, in ejusmodi circumstantiis collocent hominem, ut iis jus ad res quasdam habeat: eumque eapropter, ac pro illius juris modo, istis rebus uti posse: ita ut ipsi non sit considerandum (quando hoc suo jure *legitime* utitur) quæ incommoda vel damna inde alicui eveniant. Licet enim sæpius contingat, ut homines jactent, se jure suo uti: plurimum tamen in eo peccant, quod jus illud non *legitime* usurpent: nec considerent, quo pacto vel Divinæ leges *charitatis ac moderationis*; aut humanæ leges usum juris sui restringant. Quare affirmamus, tum nemini fieri injuriam, cum jure nostro legitime utimur: nec in usu nostri falcem immittimus in alienam messem. Ex. Gr. Deus hominem creans, & in orbe terrarum collocans, creaturas ratione destitutas utendas ipsi dedit, & eatenus istarum creaturarum dominus est: conservans atque asserens ergo illa, quæ Deus ipsi concessit; utensque iis, prout ipsi usum Deus permisit, *officiis charitatis* non neglectis, non expendere cogitur, quid incommodi proximus inde percipiat; nec quantopere inde alter, quum ipse jus suum usurpat, vexetur, aut incommoda patiatur. Ac quemadmodum Deus hominem in creatione dominium rebus constituit: sic etiam homo per contractum, *generationem* &c. etiam jus ad res quasdam acquirit; illudque jus acquisitum iisdem prærogativis gaudet, ac id jus, quod Deus homini proxime dat; ita ut in usu ejus juris etiam non attendendum sit, quantum eo proximus noster in usu juris sui lædatur; verum solummodo, ne in jus proximi involemus: id est, ne, ut ita loquamur, manus afferamus iis, quæ Dei sunt, aut proximi nostri: atque ut caveamus nobis, ne contra charitatem peccemus. Quilibet probe novit discrimen, quod inter ea existit, *proximi jus imminuere*; *aut proximo damnum creare* per legitimum juris nostri usum. Prius non fit absque injuria Deo, aut hominibus illata: alterum velut *per accidens* usum nostri juris sequitur; nec ullius diminutionem juris secum trahit; nec *violationem charitatis*.

Quod in area mea ædificem; & quod vicini mei luminibus eo officiam, ad quæ tantundem juris habet, quam ego: incommodum hoc *velut per accidens* sequitur usurpationem mei juris: ac hac in re nulla proximus meus à me afficitur injuria. Sed si eo animo ædificem, ut primo proponam prospectui proximi officere per ædificium, quod in area mea ædifico: aut si in proximi area lumini ejus officiam: hoc sine injuria Deo proximoque inferenda non potest contingere. Neque hoc non *per accidens* usum juris mei sequitur: sed directo jus proximi mei, ac Dei invadit. Nullum enim mihi jus est ad proximum odio persequendum, vindictæ cupiditatem adversus eum exercendam, malum optandum, invidendum ipsi, aut ei

aliquid mali machinandum; neque etiam suum ei eripiendum.

Ita ut Lector probe conspiciat; *id per accidens accidere dici*, quod *legitimum juris nostri usum sequitur:* non autem, quod ut *inexspectatum*, sine *praevia notitia*, vel *errore*, factum nostrum sequitur. Asserimus quippiam *non per accidens* accidere, (in rebus nempe moralibus) quum aliquis usum juris sui excedens, rem alterius in suum vertit commodum. Qui enim juxta leges in suo solo aedificat, praevidet quidem, proximum minus luminis habiturum: atque ita non magis est extra intentionem aedificantis, quum hoc fit; quam praeter exspectationem ejus, qui eo proposito & malo animo aedificat, ut luminibus proximi officiat. Verum hoc clare videmus posteriorem, qui eo scopo exstruit, ut lumen proximi impediat, quanquam in suo solo hoc faciat; aut qui in area proximi aedificat, ipsique una partem soli, ac eapropter luminis adimit, proximum suum Deumque injuria afficere: quoniam neque jus habebat in aream, neque jus depromendi in proximum odii & vindictae suae aculeos; sed contra omnia charitatis opera illi debebat. Non enim ipsi neque permissione Dei, nec ullo jure, quod Deus ipsi dederit, neque peccatis proximi, jus erat ad ulciscendum proximum. Sed qui eo proposito exstruit, ut proximo insultet, eumque incommodo afficiat; is demum incipit ratione propositi à re, ad quam jus non habet; proximum suum scilicet ulcisci: ac bonis suis & jure solum utitur tanquam via & instrumentis, quibus ad inferendam proximo injuriam, viam sibi paret. Rem aliquanto latius exemplis quibusdam declarabimus, quod magni sit momenti: nec solum fundamentum omnium, quae postea proferentur, sed praecipuum totius Ethicae continet: quemadmodum ejus inferius exempla nonnulla dabuntur.

Deus certum jus mihi tribuit in membra mei corporis, ad defensionem ejus; ac depulsionem mali, quod illud laederet: porroque voluit, ut corpore nostro ac membris ad gloriam Dei utamur, *Rom.* 6:13. & 12:21. 1 *Cor.* 7:20. Quamdiu maneo intra terminos mei juris, non pecco: nec Deum, ut ita loquar, ulla injuria afficio; licet ex usu mei juris sequatur, ut Deus aliquo meo membro, quinimmo toto corpore extrinsecus non honoretur: ac ut ita Deus, ut sic loquar, officio membrorum nostrorum careat. Ideo, ut reliqua membra conservem, permittere possum, ut membro aliquo, cujus etiam dominus sum, mutiler; juxta dictum Christi, *Si pes, aut manus scandalizet te, abscinde eam, Matth.* 5:27. Imo ad vitam meam retinendam in servitutem me dedere possum; & sinere, ut ad eam terram avehar, ubi Deus externo cultu nunquam honorari poterit. Verum non licet mihi ad tutelam corporis vitaeque, jure bonisque alterius uti: ideo nullo pretio jus Dei vendere possum; idque ita vertere in meum commodum, ut mihi inde aliquot suavitates parem; ac dicere, pro mille, vel duobus Carolinorum millibus membrum aliquod à corpore, aut digitum à manu abscindam: tum enim bonis, aut jure meo non utor in meo conservando: sed jus Dei pretio distraho. Sic licet mihi in vita mea protegenda, retinenti usum meorum, alteri existere causam caedis, quia caedes illa *per accidens* usum mei juris sequitur. Et hic regula illa locum habet: *quando jus meum usurpo, proximo non facio injuriam.* Sed quia non habeo jus directum in vitam proximi, ideo non licet mihi pacisci cum hoste pro meae vitae incolumitate ad internecionem proximi. Quinimmo in defensione ne minimo quidem proximi instrumento uti mihi licet: nisi statueretur in extrema ejusmodi necessitate rem proximi meam fieri, meque jus acquirere eadem utendi in necessitate ista: non quod proximus necessitate mea jus suum amittat; vel quod necessitas mihi jus largiatur re aliena utendi: sed quod nunquam

quam proximo nostro ullius rei, ad quam nobis etiam jus competebat, dominium ita concesserimus, ut in maxima ejusmodi necessitate usus istius rei nunquam ad nos reverteretur. Si necessitas mea novum mihi jus crearet, alterque ea suum posset amittere: tum etiam, quod vitam meam tutatus essem, quendam, qui me non aggrederetur, necare liceret. Nefas hoc: quod Deus nunquam vitam, corpus, aut artus hominis alteri eo modo subjecerit, ut illas res proximi jure dominii possideremus. Nec unquam Deus ullum hominem in dominum aliis hominibus constituit: quemadmodum hominem in dominum omnium aliarum creaturarum, temporum ac locorum evexit, *Gen.* 1. Nec ideo licet re aliena, quæ etiam in extrema necessitate manet alterius, vitam suam redimere. Ac quod proximi vita, corpusque mea non sint; nec eorum dominus sim, nefas mihi dicere: si me dimittas, istum, in quem ego, nec is, cui illud offero, ullum jus habemus, interimam. Et unicum hujus thesis fundamentum est, quod illius personæ non sim dominus: non autem innocentia ejus, qui ita periret. Nihil enim refert, an in usu mei juris insons pereat. Non cogor desistere ab usu mei juris, in obsidenda, oppugnanda, ac occupanda urbe; licet per accidens ad usurpationem juris mei, aliquot innoxii in urbe perituri sint. Eisdem fundamentis nititur, quod alicui fugere quidem liceat, ut tyrannorum persecutionem evitet: quanquam ea fuga contingat, ut Deus confessione constantiaque nostra honorari non possit. Non tamen liberum mihi foret, licet vitam meam, totumque terrarum orbem eo lucrarer, in judicis potestate constituto, non glorificare Deum, pretio ad illud corrupto. Similiter Magistratus homicidam impunitum potest dimittere; quum pœna illa ad perniciem, aut detrimentum Reipub. *redundaret*. Nec tamen Magistratui ullo pretio, quantumvis magno, justitiam causæ liceret vendere. Prius licet; quod pœna noxiorum ob hominum bonum & utilitatem sit inventa, non autem homines ob pœnam. Ac homo eo sensu *Dominus est pœnæ*: ita ut non teneatur, nisi propius expressumque mandatum hoc imperet, jus suum ad pœnam in proprium interitum vel damnum usurpare. Alterum est illicitum: *quod judicium Dei, non autem hominum sit*. Nefas autem, alterius re per injuriam uti ut rem tibi pares. Verum cum expressum exstet præceptum, tum Deus *Sibi* reservat, quod alioqui, juxta vulgares regulas, secundum quas quid nostrum sit metimur, usui abusuique nostro relinqueretur. Sed de posteriori hoc latius disputabitur.

Atque hoc tam late se extendit, ut etiam respectu Dei locum habeat. Quod Deus hominem, prout sanctus, perfectus; atque idcirco necessario objectum sui amoris, è manibus Creatoris sui ortus est, ad perniciem ordinaret, aut ut favore ipsius careret: & eo velut *medio* injunctione mandatorum uteretur; permissione tentationum diaboli, quin immo ipsius peccati; ac amissione influxionis solitæ suæ gratiæ: & tamen pariter *serio* ipsum ad salutem invitaret, atque testaretur eam desiderare: doctrina est, quæ adeo cum bonitate, justitia, & candore Dei pugnat; quemadmodum cum hominis virtutibus pugnat, ut quem subornaremus ad bonum nostrum amicum (cui omnem amorem fidemque debemus) lacessendum & concitandum ad iram, ut ita in gravissimum peccatum incideret: ad illa usurpantes adhibentesque prædictam operam subdolam & fraudem velut *media* ad irritandum proximum ad incandescentiam: ac ut tum insuper vociferaremus & diceremus, cessitationem amici nostri non expetiimus; quia scilicet *morale* malum, quod peccato isti inest, nolimus nec desideremus: id est, juxta sententiam eorum, non *amemus*, laudemus, nec pro morali virtute habeamus. Cum tamen charitas, quam proxi-

mo debemus, obstringat nos, ad media adhibenda, quæ lapsum ejus impedirent: quanquam nos non obliget, ne jure nostro utamur, quamvis *prævideamus* ac *præsciamus legitimo* juris nostri *usu* iram ejus excitatum iri; eumque juris nostri usum iniquo animo laturum.

Atque hinc conspicitur, quam absurdum sit in rebus, quæ *morali ordinatione* perficiuntur, velut fundamentalem regulam ponere: *quod postremo fit, illud est, quod primo proposuimus.* Illud enim Deum, hominesque tyrannos, injustos & simulatores facit. Quidam sciens ædificatione in suo solo, juxta leges loci, amico proximoque suo incommodum illatum iri; eumque in iram ac jurgium, imo litem incisurum; mala hæc omnia tanquam in executione ultima videt: exstructionem autem tanquam omnia hæc præcedentem. Si id ædificantis prima fuerit intentio, quod postremo perficitur, v. gr. ira, jurgium, lis, malus atque injustus est; quique nullo colore possit dicere, quod affectet amicitiam proximi, licet flexis genibus expetere illam videretur. Sic videt Deus multos usu juris Ipsius circa eos; scilicet proponendo mandata sua, dando abundantiam cibi potusque, & prospera tempora, permittendo malitiam diaboli, pravorumque hominum; non largiendo summas dotes ac modum Spiritus, quos inquam Deus tales videt: hi tamen *volentes* peccaturos, atque ita perituros. Verum hæc non impediunt, quare Deo jure suo non liceret uti; atque vere tamen dicere, Se innocentium hominum perniciem non solum non expetere: sed eorum omnium salutem omni studio quærere: tum, quod nullius lapsum prædestinaverit, tum etiam, quod nulla media ad ipsorum perniciem ordinaverit: sed contra vias ad salutem (quæ tantummodo spontanea hominum malitia irritæ fiunt) ipsis suppeditet. Fusius hæc non exponam, quia alibi hoc suo loco factum est. Ulterius tamen in aliis exemplis usum distinctionis inter id quod per se, & quod per accidens fit, persequar: quia in re quam præ manibus habemus, plurimum lucis confert.

Quod corporis bonorumque meorum pariter dominus sim, Deusque etiam postulet, ut iis in Ipsius honorem utar: ergo non pecco, si jure meo ad illorum defensionem utar: quanquam iis possit accidere, ut Deus, ut ita loquar, jure suo excidat; gloriaque privetur, ad quam bona alioquin possent, imo deberent usurpari. Licet enim (bonis legitime expensis) Deus etiam colatur, tamen honor is non ita Deum respicit: quod alterum nostra causa, alterum Dei ac proximi gratia fiat. Aliud est, vitam bonis suis redimere: aliud bona sua pauperibus, aut Deo largiri. Hac re fundatur, quod Davidi panibus Propositionis *in casu necessitatis* vesci licuerit, veluti Scriptura testatur, *Marc.* 2: 25. Non simplex necessitas Davidi jus peperit edendi panes propositionis, quia supra tradidimus nulla necessitate, quamvis maxima, mihi jus nasci in aliquam rem, quæ nunquam meo dominio subiecta esse potest: sed necessitas mihi jus largitur aliqua re utendi, cujus usum extra necessitatis casum mihi non liceret prævertere alii usui, qui proxime Deum ejusque cultum externum aut cæremonialem spectat. Sed ex certis quibusdam pietatis regulis David judicabat Deum generis humani amantissimum voluisse, ut præceptum, quod solis Sacerdotibus panes Propositionis comedere licitum erat, vim suam amitteret: homoque in necessitate constitutus, pristinum jus suum ad panes istos recuperaret. Similiter, quod homo, modo prædicto, temporis atque loci dominus constitutus sit, *Deut.* 4: 19. sicut omnium rerum ratione destitutarum, quibus tamen ad Dei gloriam uti debet. Ideo fas fuit Judæis septimum diem seu sabbathum (ad sanctam quietem destinatum) in propugnando usurpandoque *jure* suo *in casu necessitatis*, impendere.

Ita Discipulis non solum spicas vellere licebat, easque edere; quæ extra necessitatem istam alienæ erant permanebantque: atque ad quas Apostoli ea *necessitate* jus denuo acquirebant: vel quorum jus, ut rectius loquar, ista necessitate renascebatur: sed ipsis licitum erat etiam illud ipsum tempus, quod Deus cultui suo consecraverat, ad curam suorum corporum impendere: de quo tempore inter homines nulla constituta erant pacta; quæ necessitas cessare facit: & tamen ea Sabbathi sanctificatio, in quiete consistens, cedebat edendi necessitati: atque illud juxta dictum Christi, *Quod Filius Hominis etiam sit Dominus Sabbathi; & quod Sabbathum propter hominem institutum sit, non autem homo propter Sabbathum.* Ac circumstantiæ Textus, rationesque concedunt, ut hic per filium hominis omnes homines intelligantur. Nam certe, si homo non foret *dominus Sabbathi*, quî sine horrendo peccato posset fieri, ut tempus, remque alienam; imo ipsius Dei, in suum usum posset vertere? Ob omnia orbis terrarum bona, imo ad vitam suam conservandam, non licet homini Dei, vel alterius jure ac bonis uti ad sibi parandum aliquod commodum. Illud enim esset malum, ac specialiter injuriam facere; ac contra legem moralem peccare. Quemadmodum igitur Deus nunquam unum hominem alteri subjecit; ita nunquam suam legem homini submisit, eumque dominum illius constituit: ac idcirco tantæ necessitates nequiverunt existere, quibus Judæo Sabbathum profanare fuisset licitum; aut mandatum illud in suum commodum convertere: si nempe præceptum quietis Sabbathi *morale* esset.

Hoc enim ante omnia firmiter est tenendum: ut, quicquid *morale* est, nunquam omitti, nec ulli rei cedere possit: ac eapropter semper hominem obliget. *Morale* enim *bonum* vel *malum* ex natura ac attributis Dei oritur, & ex naturali hominis statu; quo naturalem *respectum* habet erga Deum, semetipsum, ac proximum. Ita ut, quicquid cum eo conveniat, *morale bonum* sit: quicquid autem ei repugnet, *morale malum.* Moralitas tam æterna necessariaque est, quam Deus ac Ejus attributa. Estque ideo error magnus, magnamque pariens confusionem in morali disciplina statuere, in Decalogo leges esse *positivas*: simulque docere, omnia decem præcepta *moralia* esse; & nihilominus de moralitate Legis altum clamare.

Cæremoniales ac positivæ leges à Divina humanaque natura non descendunt: atque ideo non absurdum, nec irrationale foret, licet homo sine legibus illis viveret. Atque eapropter *cæremoniales* ac *positivæ* leges dicuntur. Et *materia* illarum legum nihil omnino *morale* continet. Quanquam *obedientia* ipsis præstanda *moralis* sit. Statui enim humano convenit, Deo suo, qui ejus Dominus est; Quique ipsum punire ac remunerari potest, parere. Deus enim hominem *dispensare* nequit ab obedientia suarum legum; nec homo *ratione præditus* propriam ac inevitabilem perniciem desiderare potest: quemadmodum necessario exitium ejus inobedientiam sequi debet. Quare *morale* est Dei præceptis, sive illa moralia, positiva, seu cæremonialia sint, obedire. Sed Deus legibus naturæ suæ non fert *positivam* legem creaturæ rationali. Nam neque Dei, nec hominis natura illud exigunt. Nec *materia positivi* mandati ejusmodi est, ut extra considerationem obedientiæ, homo quid faciat, quod proprietates naturæ suæ & status ita exigant: ut cum ratione pugnaret, si aliter faceret. *Morale* est, ut homo quam accuratissime ac studiosissime Deo suo parere studeat: atque omne illud, quod ab accurata diligentique obedientia in genere separari nequit, etiam morale est: cujusmodi sunt attentio, accuratum studium & inquisitio voluntatis Divinæ, *executio* ejus *omnibus numeris absoluta*; atque ita in timore ac

tremore propriæ salutis operatio. Hoc morale est, non, quod hæc sint ab obedientia inseparabilia: tempus enim locusque etiam ab ea non sunt separabilia: nec tamen ulla moralitas illi inest, ut Deus certa hora locoque colatur, sed quod ipsa *materia* sit moralis: & *ratio*, fundata Dei hominisque proprietatibus. Ita ut priores circumstantiæ cultui necessario adhæreant propter suam *moralitatem*. Sed tempus locusque Divino cultui & obedientiæ hominum per *naturalem necessitatem* adhærent. Homines enim, corporibus prædití, ac in tempore viventes, etiam omnes eorum actiones certo loco temporeque fieri debent. Sed quod homines *hunc* locum, vel *illud* tempus Religioni suæ destinent; aut certa loca & tempora ad celebrandum cultum homini à Deo præscribantur, illud non magis *morale* est, vel *morale* præceptum, quam morale est, Deum flexis genibus, aut manibus ad cœlum elevatis; vel certis verbis tonoque adorare. Si falsum hoc sit, ratio indicetur, quare cum Dei, vel hominum proprietatibus pugnet, certo tempore locoque, certisque gestibus Deum non colere.

Verum si aliquis detur gestus, qui *naturaliter* virtutem aliquam exprimat: tum observatio illius gestus etiam *moralis* est, atque ideo immutabilis; ac eapropter nunquam omitti potest; nec contrarius gestus in Religione usurpari: non magis, quam licitum est, gestu quodam in precatione uti, qui apud eam nationem, inter quam vivimus, *generaliter* contemptum, contumeliam, aut negligentiam significat. Si jejunium sit *morale* signum (quod nego) humiliationis: tum jejunium *moralis* actio est, ac pars istius naturalis cultus, in quo quam humillime coram Deo nosmet submittere & gerere volumus: ac tum non licet statuere, nos quam profundissime coram Deo nosmet sine jejunio posse demittere. Et jejunium tum non ob aliam causam aut necessitatem potest omitti, quam ipsa humiliatio. Si *morale* est, ut certo & determinato gestu; certo modo incessus, dignitas, quæ homini propter rationalitatem semper adest, ac propter quos gestus & incessus corporis homo etiam dicitur ad imaginem Dei esse conditus, exprimenda sit. Ergo illicitum est, etiam in *summa necessitate* gestus adhibere, qui stultitiam repræsentent. Itaque David non potuit sine peccato morionem agere: nec ullus in Theatro gestibus, aut stultiloquio morionem potest imitari. Si à Dei Attributis profluat, quod sub imagine non possit adorari, ut ego quidem censeo, tum secundum præceptum est juris naturalis, atque morale; & eapropter neutiquam positivum. Si positivum est, contrarium igitur illius legis nullam cum Dei natura Attributisque repugnantiam continet: ac tum illius jussus nulla ratio reddi potest, nisi sola *Dei voluntas*. Atque illud præceptum pro fundamento rationem moralem non habet, quæ semper à Divina, vel humana natura, earumque proprietatibus derivatur. Etiam mandatum hoc neminem sub N. T. ligat, nisi expressa loca indicentur, quæ dicant, quod totus Decalogus nos obliget; aut quæ specialiter jussum illud renovent. Atque ita *obedientia* illi præcepto solummodo *moralis* est: non autem *materia legis*. Ac necessitas aliqua posset oriri, quare homini Deum per imaginem exprimere liceret. Imo qui præceptum illud positivum esse affirmat, is non tantum moralitatem Decem Præceptorum tollit, quæ opinio (mea sententia) nullo vitio laborat, verum præceptum radit & abrogat. Et Christiani secundo isti præcepto non per legem moralem Decalogi adstricti sunt: sed novo Euangelico præcepto. *Positivæ* enim leges, sub V. T. latæ, sub N. T. nos non obstringunt; nisi quatenus ibidem renovantur, ac Christianis de novo imperantur. Cæteroquin omnes *positivæ* leges nos obligare deberent. Aut ratio discriminis reddenda erat, quare unum nos magis

ob

obliget altero. Num hæc ratio est, quod alterum sit morale; alterum non item? Tum porro quæritur, quare hæc lex moralis sit, non vero illa? Ac qui una ab altera possit distingui? Si dicas, hoc posse sciri, quod altera ratione quadam naturali nitatur, quæ in altera locum non habet. Tum per magnam ignorantiam ex positiva moralem legem efficiunt, appellantes legem *positivam*, quæ tamen ratione naturali nititur. Et si fundamentum istiusmodi positivæ legis, quæ nos obstringit, naturalis *ratio* est: qui *positiva* illa lex mutationi obnoxia est? An naturali rationi vis sua potest adimi? Et an illud, quod per se virtus est, (veluti materia omnium præceptorum ejusmodi est, quæ naturali ratione aut æquitate nituntur) potest vitium fieri, aut res indifferens. Patrem vel matrem dehonestare an unquam virtus potest appellari; vel honorare eos, vitium? Potest quidem accidere, ut quod nunc *honorem* exprimat; alias, ac aliis circumstantiis non *honorem*, sed *dedecus* indicet. Verum patrem suum ignominia & contemptu afficere, nunquam potest virtus fieri; *honore* autem ipsum prosequi vitium. Ad Dei jussum, qui omnium Dominus est, patri vitam eripere, efficit, ut in illis circumstantiis patrem necare, non sit *probro* eum *afficere*. At non facit, ut *dedecorare* virtus sit. Si quibuscunque circumstantiis vitium foret filium necare: Deus per illam legem ex vitio virtutem faceret. Verum quemadmodum non dicitur, in genere cum naturali ratione & æquitate pugnat, filio vitam eripere: sic etiam generaliter non dicitur, filium interficere, est ipsum odisse; est illi injuriam facere; est contra affectum Patris filio naturaliter debitum. Sed hoc recte dicitur: *morale* ac perpetuum est, semperque illicitum filio debita officia à patre non præstari. Nec moralitas illa mutationem ullam patitur: nec ulla tanta necessitas, nec ulla ejusmodi mutatio ex circumstantiis potest incidere, quæ possint efficere, ut filium v. gr. odisse virtus sit. Quemadmodum quidem circumstantiæ aliquæ possint existere, quibus contingat, ut filio lucis & vitæ usura privare, non sit ipsum odisse.

Video tamen quosdam reperiri, qui non probe gnari aut intelligentes, quid sit *morale*, affirmant morale præceptum mutationi obnoxium esse; & aliquando necessitati cedere. Atque hæc omnia ita defenduntur, ad adstruendum, Quartum Decalogi præceptum morale esse; licet fateantur sub N. T. magnam mutationem ejus factam, ac ob necessitatem vim suam aliquatenus amisisse; moralique mandato cedendum fuisse ei. Morale est, ut ajunt, quod nemo fratris uxorem, ut nec suam sororem ducere possit. Morale est, ne pater prolem necet. In omnibus illis præceptis, ut ajunt, mutatio contigit. Respondeo. Ad cujus ex eruditis aures fando unquam pervenit, morale esse, patri prolem suam occidere non licere? Ut pater liberos suos diligat, hoc *morale* est. Atque etiam morale jussum est, ut Deum diligamus magis, quam liberos nostros, *Matth.* 10:37. Quum Deus ergo præcipit, ut quis filium necet, non repugnat illud amori, quem genitor filio debet. Verum amor ille jam ante voluntati Dei subordinatus, secundum eam regendus erat. Similiter non est morale, ne quis violentas sibi manus inferat. Deus enim, qui Dominus est noster, propriis nostris manibus uti potest ad nos è medio tollendum; ut in Simpsone contigit. Sed morale est, ut nemo se mutilare vel necare possit sine jure. Supra latissime de eo disputatum est: ideo hic desinemus. Non magis morale est, ne sororem quis ducat: quam morale est, nudum in conspectu Europæorum non licere incedere. At morale est, nihil contra *naturalem pudorem* facere: sed qui pudenda sua detegit, non semper contra naturalem pudorem agit. Necessitas enim tollit circumstantiam; extra quam naturali pudori repugnat,

gnat, pudenda sua revelare. Sic etiam Dei præceptum circumstantiam aufert, qua fit, ut non amplius cum *decoro naturali* pugnet, sororem suam uxorem ducere. Nec morale illud, quod præceptis iis inest, mutari potest: & illud morale est, nihil agendum esse contra honestatem. Nunquam virtus, aut res indifferens esse potest, contra *naturale decorum* aliquid committere. Verum potest quidem contingere per circumstantiarum mutationem, ut illud, quod ante naturali decoro repugnabat, jam non amplius cum eo pugnet, per remotionem hujus vel illius circumstantiæ. Ita ut non morale mandatum immutetur, vel cedere cogatur; verum res mutetur. Nec ulla necessitas tanta, quæ permittat mihi facere aliquid contra naturale decorum. Fateor quidem, in natura, atque in orbe terrarum, prout jam constitutus est, nullam potestatem (sive ecclesiasticam, seu secularem) dari; vel nullum casum existere posse, qui circumstantiam illam amovere possit, qua naturali pudori non adversetur, sororem suam ducere, ut ejusmodi casus oriri possunt, nuditatem suam detegere: ut in fuga accidere potest, ad tutelam corporis; aut in vulnere quodam curando. Verum illa non est ratio, quare possit dici, quod alterum naturali decoro contrarietur; alterum non item: quum Deus nunquam de naturali pudore dispensare possit: non magis quam aliquem legitimum possessorem facere ejus rei, quæ alterius est, & manet.

Proposueram specimen dare, quo pacto moralia præcepta investigentur; ut ita ipsa praxi quivis intelligat, illud tantummodo morale præceptum esse, quod convenientiam, vel repugnantiam cum sana ratione comprehendit: quæ ex Summi Numinis, hominumque proprietatibus colligitur; cunctasque leges, quæ ad ejusmodi rationem non possunt reduci, cæremoniales, aut positivas esse. Verum postquam manum operi admovissem, comperiebam, rem illam breviter non posse expediri: quin brevitas magnæ obscuritatis causa extitisset, ita ut à vulgo, quod ingenium in ejusmodi rebus non exercitatum habet, non potuisset intelligi. Quare hisce finiam, meliorem exspectans occasionem: vel ut isti, quorum sententiam hic oppugno, necessitatem mihi imponant, ut latius opinionem meam defendam. Quam mihi occasionem oblatam censebo, quum aliquis modeste & candide opinionem meam ad trutinam verbi Divini rationisque examinabit.

Verum è diverticulo in viam redeamus, & persequamur examen quæstionis de Sabbatho, quandoquidem illa hodie tam acribus studiis agitata, mihi cogitationem injecit adornandi hunc Tractatum. Patet ergo, nullam aliam exstare rationem, quare tempus Sabbathi certis casibus in alias res licet impendere: quam quod quadam occasione homo jus ad tempus recuperet, quod mandatum celebrandi Sabbathi ipsi eripuerat. Quo pacto enim homo alioquin primum suum pristinum jus, quo dominus omnium est, contra Dei mandatum auderet usurpare. Quod mandatum Judæis non permisit jus quale per naturam habebant, in diem septimum: sed Deus illum Sibi voluit reservare; eumque suo cultui consecraverat. Si roges, unde homo possit judicare, jussa quædam Divina certis casibus non convenire, iisque non obstringere? Ut brevis sim, omnia duobus hisce nituntur. Primo, naturali cognitione, quam habemus de Deo, quod sit bonus, misericors, ac hominum amans Deus. Deinde quod nobis non indigeat. Et inde homo concludit, idque secundum naturalem rationalemque Religionem; ac juxta dictum Dei, *Hos.* 6. Misericordiam volo, & non victimas; *Deum velle nos scire, mandatum suum, nullam moralitatem, aut naturalem æquitatem continens, in ejusmodi casibus locum non habere, quos præceptum juxta literam, comprehendere videretur: quum eidem mandato, secundum literam intellecto, obediendo, homo maximum incommodum aut dam-*

damnum pateretur: nec Deus omissione illius obedientiæ contumelia afficitur.

CAP. VIII.

VErum quia res hæc magni momenti est; quæque obiter tradita, multis pravis explicationibus obnoxia foret: rem totam paulo planius latiusque elucidabimus. Res est, mea quidem opinione, disquisitione digna: qua id fundatur, quod homines, quasi naturali impetu impulsi, quibusdam expressis Dei mandatis, juxta literam sumptis, non parent; ut jacturam aliquam aut incommodum evitent: quanquam in Verbo Dei nulla loca reperiant, quæ doceant ipsos, quod Deus quibusdam casibus homines obedientia illorum præceptorum liberet: vel potius, quæ affirment, præceptum tales casus non continere. Verbi gratia, ne à memorata quæstione recedamus; ac de qua jam tantus strepitus à quibusdam fit Theologis. Mandatum celebrandi Sabbathi generale est sine ulla exceptione: atque Deus expresse prohibet, ne Judæi illo die opus faciant, *Exod*, 34:21. & 35:2.3. *ac* 23:12. Quæritur, quo nitatur, quod Judæi in multis rebus se obedientia illius jussi, sine ullo contra Deum peccato, liberent? Et quod Christus ipsemet tot casus indicet, quibus obedientia illius præcepti, juxta literam intellecti, negligere licebat? Ac quare nos non teneamur, sine ullo damni incommodique respectu; imo jacturæ vitæ nostræ, præcise mandato ei parere: quemadmodum multi Judæorum interpretabantur: nec usquam in S. Scriptura V. T. loca reperirent, quæ ejusmodi casus, quales Christus demonstrat, exciperent. Porro unde novit homo, quod *Deus misericordiam, non autem victimas velit*: quodque ita victimæ cedere debeant misericordiæ; quum hostiæ æque, ac misericordia imperentur. Verum ut paulo pressius agamus: multi ejusmodi casus existunt, quibus victimarum nulla ratio habetur. Deus mandat, ne vestem virilem fœmina induat; neve fœmineam vir, *Deut.* 22:5. Prohibet Deus, ne corpus nostrum mutilemus, *Eph.* 5. Mandat ut Magistratus omne homicidium ac illegitimam cædem puniat. Et tamen plerique existimant Theologi, licere nobis quibusdam casibus observationem istarum legum negligere. Deus imperat, ne ullus præter sacerdotes Arcam Dei attingat, *Num.* 4:15. Usa, non sacerdos, neque Levita, manum Arcæ Dei admovit, ut sustineret eam, quum casum minaretur, & qui casus summam videbatur ostendere necessitatem, 2 *Sam.* 6. ac à Deo morte punitur. Vetat Deus, ne quis panes Propositionis comedat, extra sacerdotes: & hoc mandatum non minus clare, quam præcedens, propositum est. David, ac qui cum ipso erant, non existentes sacerdotes, panibus Propositionis vescuntur, in *necessitate* constituti, ac laudantur. Quæritur; juxta quam regulam homo in præstanda sua obedientia vitam suam diriget: affirmabit obedientiam alicujus mandati posse prætermitti, ad incommodum aliquod sive damnum effugiendum: verum obedientia alteri cuipiam præcepto neglectum non fert: nec ulla necessitas, quantacumque sit, excusat nos, ut non illico, semperque isti præcepto pareamus; quum tamen utrumque præceptum à Deo homini in pari forma proponatur.

Ut distincte his difficultatibus respondeamus: primum distinguendum inter illud, quod naturaliter, ac per se bonum vel malum est: & quod nos generaliter jus *naturale* appellamus; quodque propterea *morale* bonum, vel malum nominatur: ac inter istud, quod est indifferens, sed quod particularibus circumstantiis bonum, vel malum fit. Omnes fere actiones humanæ vel bonæ, vel malæ sunt: verum non ideo omnes actiones *naturaliter* bonæ, seu malæ sunt; aut per se morales. *Ut cuique suum tribuamus*, hoc naturaliter bonum est, ac ideo *morale*: quod

lex naturæ imperet. Sed non est *juris naturalis*, ut diebus Lunæ, Martis, aut Mercurii id fiat. Hoc apud homines ratione præditos extra controversiam est.

Secundo, tenendum est, quicquid *juris naturalis est*, *naturaliter morale bonum vel malum esse*; id tantundem respectu Dei, quam hominis valere: id est, rationem, qua jus naturale fundatum est, unam eandemque tam apud Deum, quam apud hominem esse. Ita ut eatenus inter naturale Divinum, atque naturale humanum jus nulla sit differentia: quum hoc, atque illud ex una eademque ratione haustum sit. Non solum lex est *humani juris naturalis*, nullam inferendam esse injuriam: verum etiam Divini juris naturalis. Ac injuriam facere, non solum æque *morale malum* apud hominem, quam apud Deum est: verum etiam tam respectu hominis, quam respectu Dei ex una eademque ratione demonstratur. Atque *injuria* in genere apud Deum ac hominem eodem *fundamento* nititur. Atque ideo tam abhorret à Dei sanctitate, injuriam facere, eamve jubere, quam hominis. Nam aliquid sibi vindicare, quod alterius est, ubique injustum est, tam Dei quam hominis respectu: quamvis Deus de pluribus rebus possit statuere, sine ulla alicui injuria inferenda, quam homo. Sicuti etiam rex plus pollet, quam subjectus. Verum rex æque, *ac ob eandem rationem*, injuriam infert, quum aliquid eripit, quod alterius est; ac civis. Sic Deus sæpenumero tale quid jubet, quod nullus homo absque peccato imperare potest; quod major sit Dominus, aliquasque circumstantias possit mutare, quo res naturam suam amittat. Deus nihil mandare potest, quod peccet contra verecundiam: at circumstantiam quidem amovere potest, quo illud, quod alioquin verecundiam impugnaret, nunc non amplius cum ea pugnat: quam circumstantiam tollere non est in manu hominum positum. Sic contra pudorem peccatum non fuit, quod in principio orbis conditi sorores cum fratribus matrimonio juncti fuerint; quod jam vetitum, quamdiu Numen omnes circumstantias relinquit, prout nunc sunt: verum de hoc superius disputatum est. Sic Deo licet illa bona, in quæ juxta æquitatem naturalem, nullum jus movere poteram, mihi ut Dominus omnium donare. Sic Summum Numen Ægyptiorum facultates Israëlitis donabat. Et sic Deus quippiam legitime potest facere, quod mihi non licet legitime.

Tertio: ut sciatur, quid *juris naturalis humani ac Divini* sit; id est, quid tam Dei, quam hominum naturale jus imperet: adscendendum est ad aliquid, quod semper bonum, vel malum est; ac quoad eousque deduxerimus, ut repugnantiam in re possimus demonstrare, si illud quod affirmamus malum bonumve esse, non sit tale. Exemplum unum alterumve totam rem illustrabit. Non dicendum est, nuditatem suam detegere peccatum est, & pugnat cum *naturali pudore*: vel naturalis ratio prohibet id quidem: sed casu necessitatis præceptum id cedere debet; vel exceptionem patitur: aut Deus mandat in alia lege, vel concedit in ea, ut in *casu necessitatis* revelare liceat. Sed dicendum est, *jus Dei hominumque vetat quid contra naturalem pudorem facere*: *at verenda sua detegere naturali verecundiæ non repugnat: alioquin enim semper illicitum foret*. Ergo non est lex naturæ; & casus necessitatis non est exceptio legis: quasi necessitas hominem à vinculo legis solveret, permitteretve facere aliquid, quod contra pudorem pugnat: sed circumstantia magnæ necessitatis rei naturam immutat: ita ut non amplius impudicitia sit in magna necessitate pudenda sua detegere. Sic non licet dicere, legem *moralem* prohibere corpus suum dedita opera mutilare; verum quod lex illa casu necessitatis exceptionem habeat. Verum ita disserendum est: *naturalis lex prohibet corpus suum odisse, aut eo abuti*: *aut jus Dei, quod habet in*

cor-

corpus nostrum, invadere; sive simile quid: donec formalem rationem invenerimus, quare illicitum sit corpus suum extra necessitatem, prae petulantia, desperatione, vel turpi lucro mutilare. Non etiam asseverandum est; *morale* est, diem Sabbathi esse transfigendum operibus religiosis: at opera necessitatis, charitatis, ac misericordiæ excipi: & nos, quum opera illa incidunt, lege illa Sabbathi non teneri, quæ jubet nos eo die occupari rebus directe religionem spectantibus. Verum hoc pacto loquendum est. Summum Numen mandat Judæis, ut die Sabbathi singulariter quiescant, nec ullum opus faciant, ac ut operentur in rebus spiritualibus. Et si ignorare nolimus, an præceptum illud de septimo die celebrando *morale* sit, ejusmodi generalis ratio danda est, quæ ostendat contradictionem moralem, si homines non dent operam, ut septimo die rebus Divinis specialiter vacent: sive repugnantia illa à Dei, seu ab hominum natura, proprietatibus atque jure sumatur. Demonstrandum igitur erat ex naturali ratione, ni integrum diem septimum seponamus, ut singulariter in rebus Divinis occupati simus, (operibus necessitatis atque misericordiæ semper exceptis) tum vel Deum non debite coli; aut aliquid fieri, quod cum Divina, sive humana natura, proprietatibus, vel jure pugnet. Novi nullum hominem, quantumcumque etiam nervos ingenii intendat, illud facturum. Nunquam etiam Theologum aliquem reperi, qui conatus sit id facere, *à priori*, prout in scholis loquuntur, demonstrare studens, naturalem æquitatem hoc requirere: & contradictionem sive absurditatem quandam, naturali rationi morali repugnantem, existere, quum ex omnibus anni diebus septimus non eligitur, ut eum quieti consecremus: ita ut quies, ac consecratio ejus per religiosa opera *partem Divini Cultus constituat*. At adversarii causam suam tantum *à posteriori* probare student: nempe, quia præceptum sanctificandi Sabbathi Decalogo continetur, quem moralem asserunt; nec capita illius legis aliquid comprehendere, quam quod lex naturæ jubet: quæque propterea vi naturalis æquitatis, quæ illi inest, homines, tam Christianos, quam Judæos obstringit. Addunt præterea, quartum præceptum non posse abrogari; quin Decem Præceptorum numerus non consistat: haud aliter disputantes, quasi *morale* ac naturalis legis pars foret, ut quid in Decem generalibus Præceptis comprehenderetur. Ulterius ad defensionem suæ causæ addunt, mandatum sanctificandi Sabbathi ante lapsum in paradiso datum esse: rationemque præcepto additam, quæ generalis sit: nimirum, quod *Deus sex diebus creasset cœlum & terram: ac septimo die requiesceret*. At quomodo probant ante lapsum nullum præceptum singulare homini datum, quod quoad materiam non sit morale. Præterquam quod à multis doctis maxima cum probabilitate doceatur, istius præcepti de quiete Sabbathi post absolutam creationem per anticipationem factam mentionem: non autem ab initio legem extitisse. Et cum insuper ab ipsis petitur, ut *à priori* naturalem iniquitatem absurditatemque probent, quæ oriretur, si quis affirmaret, non necesse esse per integrum diem septimum cultui Divino vacare: respondent, haud dubie naturales rationes illius jussi posse afferri: verum ingenium humanum per peccatum occœcatum esse: quodque ideo rationem ejus excogitare nequeat. Præceptum aliquod non ideo desinere esse morale, licet ratio illius non possit indicari; nec naturali corrupto ingenio demonstrari, contrarium peccatum esse: quoniam Apostolus Paulus testatur, se ignoraturum fuisse, *cupiditatem* peccatum esse, nisi Lex dixisset: *Non concupisces*.

Ego autem plene sum persuasus, naturalem legem, respectu religionis: quæque scilicet in quarto præcepto injuncta foret,

foret, non ulterius extendi, nisi quod doceat: *Non licere nobis in secularibus, hujusque vitæ rebus adeo occupatos esse; ut eo gloriam Dei, nostramque salutem debite curare negligamus.* Verum hoc *primum*, non autem *quartum* præcipit: ac hoc posito, nondum probatum est, illos gloriam Dei, suamque salutem negligere, qui septimum diem non eligant, quo Deum solenniter colant. Fac Quartum Præceptum homini præscribere tempus, nec non diem, quando, ac quamdiu Deus solenniter sit colendus: inde omnino non sequitur, materiam ejus mandati moralem esse: quum pars *spiritualis*, quæ in externa illa religione residet, semperque inesse debet, non Quarto Præcepto jubetur; sed ante in alio Præcepto constituta præsupponatur: sicuti spirituale ac morale in omnibus positivis legibus; quas semper etiam spirituale quiddam continere præsupponitur. Spirituale enim illud, quod etiam in maxime cæremonialibus carnalibusque mandatis reperitur, lex naturæ jubet in primo præcepto. At lex naturalis non docet, quo die, atque quamdiu (taceo ipsum diem septimum esse debere; idque de naturali die intelligendum esse, quæ viginti quatuor horis constet) singulariter Cultui Divino sit *vacandum*. Multo minus docet, requiem à labore die septimo, qui diem Veneris sequitur, rem esse, qua Deus naturaliter colatur; quæque *moralis* sit: ita ut Dei, vel hominum proprietates à ratione & sanctitate petitas, celebrationem talis diei, ac tali pacto, exigant. Nec etiam lex naturæ docet, illos salutem suam non operari; nec Deo decenter servire, qui septimum diem non segregant ad opera pietatis. Imo ne hoc quidem probaturi sunt (quanquam possit hoc ipsis concedi) naturalem religionem docere, totos dies eligendos esse, quibus Deum solenniter colamus. Cui in omnibus suis actionibus ad gloriam Dei respiciendum sit, illi non opus est singularem eligere diem. In cœlo id non futurum est. Et Rex quidem parentesque nostri honorantur, licet specialem ipsorum cultui diem non consecremus. Quæ autem ratio integrum diem consecrandi? Cur non dimidium diei; idque duplicatum? quare non declarant, qualem *diem* intelligant: naturalemne viginti quatuor, an civilem duodecim horarum? Qui hoc affirmant, illis ratio, aut Scripturæ loca alleganda erant.

An non Legi & Decalogo omnis tribuitur perfectio, quum dicitur, ipsam omnes *morales* virtutes imperare; omniaque moralia vitia prohibere. Et cui bono vociferatio hæc, Legem *mutilari*, ac præcepta nonnulla expungi ex ea. Quandoquidem satis noverunt, non ideo nos quibusdam *moralibus virtutibus* ac officiis nosmet absolvere: sicuti Pontificii secundum præceptum è Decalogo tollentes, pariter propugnant licitum esse Deum per & sub imagine colere: quod oppugnat id, quod lex naturæ docet; atque propterea virtutem *moralem* lædit. Quantum autem ad moralitatem attinet, quam quarto præcepto quidam inesse autumant, quamque naturalis religio clare docet; eam nos æque ac ipsi observamus: solummodo putantes, istam non in Quarto, sed in Primo Præcepto doceri: quod mandat, cultum Ecclesiasticum, scholasque esse conservandas: quinimo omnia media esse adhibenda, quæ ad propagationem gloriæ Divinæ, nec non hominum salutis necessaria sunt. Quid autem interest, utrum doctrinæ Catechismi respectu Quarti, an vero Primi Præcepti adhæreamus? quum idem docetur. Si dicas in Quarto Præcepto moralitatem aliquam esse, quæ in reliquis præceptis non invenitur; quæque specialiter celebrationem septimæ diei tangat. Respondeo: primo, non docet Catechismus, sanctificationem diei Solis formaliter in Quarto Mandato injungi: non magis, quam idem Præceptum formaliter exigit, ut cultus Ecclesiasticus, vel Munus Concionandi, Scholæque

læque conserventur. At Catechismi Auctores censuerunt, *morale* illud, quod in Quarto Præcepto reperitur, esse, procurationem mediorum, quæ ad propagationem gloriæ Dei, hominumque salutis requirebantur.

Omnia optime mea sententia constabunt, si dicamus illud *morale* esse: *ne negotiis hujus vitæ ita simus immersi, ut eo obliviscamur gloriam Divinam, propriamque nostram salutem debite curare.* Ex qua *moralitate* tum sequitur, decorum atque conveniens esse, ut homines tempus aliquod seponant, quo singulariter occupentur in faciendis operibus pietatis; & à Christiano Magistratu, ac quovis Christiano singulatim ista media adhibenda esse, quo religiosa opera optime fiant: quemadmodum inter alia prædicandi munus est, auditio, lectio, meditatioque Verbi Divini: juxta Catechismi nostri dictum. Sed quod Deus in V. T. Sabbathum; Christiani autem sub N. T. diem Solis specialiter ad Cultum Dei segregaverant: ideo in quarto Præcepto in specie Sabbathi Judaici mentio fit: in nostro autem Catechismo diei Solis, sive Diei Dominicæ.

Probe nunc etiam Lector perspicit, quid illi argumento respondendum sit, numerum Decem Præceptorum non esse mutilandum. Supervacaneum est, ut Decem Præcepta integra maneant; non magis, quam necessarium ac *morale* est, ut *Lex moralis* in Decem Præceptis proponatur. Verum necessarium est, ut *omnis moralitas in lege præcipiatur.* Quique à nobis dissentiunt, non largius loquuntur. Ac necessario eo recurrendum est, præceptaque metienda non juxta verba, aut numerum mandatorum: sed secundum naturalem æquitatem, quam ingenium in iis conspicit. Ipsum enim Sextum Præceptum, juxta litteram intellectum, *Non occides,* non est *morale*: licet enim sceleftos ac fures, hostemque suum publicum *interficere.* Quid ergo *morale* est, quod præcepto illo continetur? Illud nempe, *non licere in proximum, nec in semet ipsum sævire.* Atque hoc Lex naturæ jubet: nec etiam unquam mutari potest. Sed ut pressius adhuc respondeam: an verisimile est, etiam *morale* esse, ut lex naturalis, vel *moralis* decem præceptis comprehendatur: vel ut omne illud, quod Naturæ lex præcipit, in decem generalia præcepta dividatur? Non puto. Christus duobus generalibus mandatis comprehendit, quicquid lex *moralis* mandat: nimirum amorem erga Deum, ac proximum. Quæ ratio fuerit Deo, ut decem præceptis per epitomen continere voluerit, quicquid Israëlitis imperaturus erat; quodque velut fundamentum foret, quo fœdus cum illis iniret, equidem ignoro: sed ea moralia esse nego. Diversum foret, si per imminutionem numeri Decalogi aliquid, quod legibus moralibus repugnaret, approbaretur. Sed non ita se hic res habet.

Quod autem urgent, dicentes quartum Præceptum non ideo ex moralium præceptorum numero expungendum, quamvis moralitatis ratio ostendi non possit, nec ingenio investigari: quemadmodum Apostolus de concupiscentia testatur: ad hoc respondemus. Licet hæc Adversariorum sententia vera foret, hoc tamen ratum manet nihil *morale* dicendum esse, quod naturali æquitate ut tale probari non potest. Sed ut nihilominus aliquid morale censeatur, tunc clara loca ex Scriptura alleganda sunt, quæ rem, de qua controvertitur, ad moralem legem referunt: ad quod prædictæ rationes Adversariorum nihil faciunt. Provoco ad omnium doctorum, nec partibus addictorum judicium; an sequentibus nostrorum adversariorum argumentis ulla vis insit: Quod homini ante lapsum est præscriptum: Cui præcepto *ratio* est addita, quæ omnes homines semper respiciat: Quæ præcepta in lapideis tabulis sunt scripta: Quod mandatum juxta moralia præcepta collocatur. Quod etiam-

num decore fit, &c. illud morale eſt, ac lex naturæ. Nemo, qui nullo præjudicio occupatur, in hujuſmodi argumentis aliquod robur ineſſe arbitrabitur.

Præterquam quod iſti, qui concedunt, quartum præceptum cedere debere, quando opera neceſſitatis, charitatis ac miſericordiæ, quæ ſine dubio lex naturæ imperat, incidunt; propria ſua fundamenta deſtruant. Quoniam id quod *morale* eſt, nunquam licet removere. Et requiro, ut exemplum proferant, unde id pateat. Verum de his latius diſputabitur. Quod ad verba *Rom.* 7:7. *Nam etiam concupiſcentiam non noſſem, niſi Lex diceret, Non concupiſces*, male illa explicantur: ac per ea non eſt intelligendum, Apoſtolum lumine naturalis conſcientiæ ignoraſſe concupiſcentiam peccatum eſſe: verum expreſſo mandato, *Non concupiſces*, concupiſcentiam in ipſo vehementius accenſam eſſe; juxta notam pravam vim & conſuetudinem corruptæ noſtræ naturæ, quæ ſemper in vetitum nititur. Hunc horum verborum eſſe ſenſum, quilibet animadvertere poteſt, qui textus circumſtantias conſiderabit, ac præcipue *verſ.* 9. *Et ſine lege vivens eram olim: præcepti autem illius adventu, peccatum quidem revixit.* Et *verſ.* 11. *Nam peccatum occaſione per illud præceptum ſumpta, ſeduxit me, & per illud occidit.* Juxta dictum Apoſtoli *Rom.* 5:20. *Lex autem ſubintravit, ut abundaret delictum.* Et Theologi in ſcriptis ſuis rationes *afferunt*, ex *natura* deſumptas, quibus probent concupiſcentiam *peccatum* eſſe. Ethnici etiam hoc noverunt.

Aliud etiam eſt, ſi dicas, corruptionem in nobis tantam eſſe, ut inquirere *nolimus*, utrum concupiſcentia peccatum ſit. Aliud autem nos per Verbum Dei jam edoctos, tamen extra Summi Numinis juſſum nullam invenire poſſe rationem, quare concupiſcentia inter morale malum numerari debeat. Licet prius verum ſit, non tamen ideo poſterius probatum eſt: quod tamen caput eſt controverſiæ.

Ac directe Verbo Dei repugnat, dicere, homines lumine naturalis conſcientiæ neſcire, nec poſſe diſtinguere, quid *morale* bonum vel malum ſit. Primo enim: quo ſigno Chriſtianus diſcernet cæremonialem civilemque Judæorum legem à morali. Ac extra controverſiam eſt, ſi unam ab altera noverit diſtinguere; ſignum illud, quo facit id, circa omnes leges valere debere. Qui probabis cæremoniale vel politicum eſſe, in uno eodemque agro diverſa ſemina non eſſe ſerenda. Arare non licere cum bove ac aſino conjunctim? Non induere veſtem variam? Ex nido matrem cum pullis non licere ſimul auferre? *Deut.* 22. Si enim nunc reſpondeo illorum more, qui à nobis diſſentiunt; & affirmem, omnia illa memorata præcepta *moralia* eſſe; ac idcirco adhuc nos obligare: & quemque moralitatem illorum poſſe quidem percipere, ni ingenium noſtrum obnubilatum eſſet. Novi quod aqua ipſis hæreret; ut, fundamenta ſua retinentes, opinionem meam everterent, erroremque in ea demonſtrarent. Idem de variis pœnis poſſem dicere tranſgreſſioni moralium præceptorum appoſitis: quibus tamen Chriſtiani ſe non teneri arbitrantur. Verum an Apoſtolus non expreſſe dicit, *Rom.* 2. *Ethnicos oſtendere opus legis inſcriptum cordibus ſuis:* quique propterea ſine ſcripta lege contra moralitatem aliquid committentes, judicandi erunt. Atque hujus judicii æquitas hoc uno fundamento nititur, quod abſque ſcripta lege ſcire potuerint, quid rationi conveniens, quidve ab ea alienum eſſet; quoniam quaſdam communes innatas regulas, vel potius vim argumentandi haberent ad diſpiciendum, quid de moralitate judicandum ſit. Ita ut nemo, niſi qui volens ejuſmodi tenebras ingenio ſuo inducit, ut tanquam ſine ullo animi ſui remorſu & beſtiarum ritu in peccata quædam incidat; eoque naturale lumen, quod Deus omnium hominum cordibus indidit, obnubilat, ejus ignarus eſſe poſſit. Atque ideo

inquit

inquit Apostolus *Rom.* 1: 18. Gentiles veritatem, scilicet eorum quæ ratio, non autem specialis revelatio docuit, in injustitia detinere: dedita opera contra lumen naturæ peccantes: vel saltem per negligentiam non bene utentes. Et propterea idem dicit Apostolus *Vers.* 21. *Quod Pagani vani facti sint in cogitationibus suis: & quod insipiens cor ipsorum* (id est, leve, dissolutum imprudensque) *obtenebratum sit.* Quare prædictis verbis *Rom.* 7: 7. sensus ille tribui non debet, quem dissentientes à nobis istis accommodant.

Occasione dicti loci è S. Scriptura *Rom.* 7. objicitur etiam nobis, Dei institutionem circa conjugium; nimirum, ut quivis vir unam tantum fœminam, ac quælibet mulier unum tantum marem possit habere, mandatum esse naturæ: quod tamen *à priori*, ac per rationem naturalem probari nequit. Respondeo. Cuncti Theologi, qui legem Dei circa matrimonium pro mandato naturæ habent, per rationem naturæ docere conantur, præceptum illud hujusmodi esse. Ac cui ratio hæc non satisfacit; non est quod institutionem hanc pro parte legis naturæ ducat. Sed quod rationes judicio multorum infirmæ sint; idcirco etiam apud ipsos non adeo clarum est, præceptum illud accenseri legi naturæ. Forsan mandatum de connubio inter ejusmodi præceptorum species numerandum, ad quæ omnes graves ac modesti mores spectant, quibus bene moratæ nationes à barbaris distinguuntur: quorum contrarium non quidem cum lege naturæ, vel naturali pudore pugnat; verum sublimioribus illis perfectionibus atque ornamentis animi corporisque repugnat, quas homo affectare tenetur. De talibus ornamentis sermo nobis est, quæ illustrant & augent *naturalium* quarundam virtutum splendorem: ut ea secernam ab iis, quæ homini naturales non sunt. Ut sunt, ex. gr. eruditio, nec non bonæ artes: quæ hominem quidem ornant, animamque excellentiorem reddunt: sed proprie non sunt materia, quæ moralem virtutem ad altiorem perfectionem deducat: veluti uni tantum uxori adhærere, materia est, qua *pudicitia* ad elatiorem gradum evehitur. Sic *pudor* perfectior inter istos est, qui etiam pectora, ac posteriora corporis, quam qui verenda solum tegunt. Sic per peccatum partes quædam nostri corporis turpem & vilem aspectum habent, 1 *Cor.* 12. ac qui eas maxime & maxima cum cura velat, verecundior est, quam qui id omittunt. Quanquam ilico non sit peccatum contra *legem naturalem* aut *pudorem*, contra ejusmodi mores moratiorum gentium aliquid committere, præsertim quando in earum medio non vivimus. Negligentia, socordia, incuria in observando, quo ad tantum pudicitiæ gradum non pervenimus, peccata sunt. Sed *defectus* illorum pudicitiæ *graduum*, ac modestorum graviumque morum, peccatum non est: quod minor pudicitiæ gradus impudicitia non sit. At peccatum est summa non petiisse. Ut etiam peccatum non est, ut ille, qui Infans est inter Regenitos, spiritualia opera Viri perfecti non faciat. At peccato illi vertitur, quod diligentiam atque *officia* illa non adhibuerit, quibus Vir perfectus potuisset fieri. Ni intempestivum foret, rei huic plura addi possent.

Ratio itaque quare putari posset, quartum præceptum morale esse, nempe: quod ante *lapsum* traditum sit, nullius momenti est. Non enim omnia præcepta, ante lapsum data, moralibus præceptis accenseri possunt: vel dicendum foret, mandatum non edendi ab Arbore boni ac mali etiam morale jussum esse. Quod tamen omnes Theologi negant. Omnibus obedire, quæ Deus imperat, morale est: sed non ideo materia illorum præceptorum, quæ obedientiam exigunt, moralis est. Deum colere, Ipsique parere, moralis virtus est: rationalis religio: opus conscientiam purgans, nosque perfectio-

res reddens: imo justitia est in qua partim regnum Dei consistit: sed absurdum est, inde velle concludere, materiam istius præcepti, v. gr. mandantis certo determinato tempore ac loco; ac certo externo corporis statu aut incessu, qui naturaliter nullum *decus*, aut *dedecus* designant, Deum colere, moralem esse. Non etiam spiritualis usus cæremonialis aut naturalis rei, præceptum, quod cæremonialem, aut naturalem illam rem præcipit, morale reddit. Mandatum jejunii ac quietis à labore nostro, ut eo melius Deo serviamus, mandatum id non morale efficit: licet ad eum finem detur, qui moralis sit: scopusque legislatoris eo tendat; qui est, *Deum reverenter ardenterque colere*. Si verum id foret, vix ulla lex in V. T. Judæis tradita foret, quæ *moralis* esset. Quinimmo Christianus Magistratus tum semper morales leges ferret, quum per eas observationem religionis justitiaque inter cives spectet. Ac tamen audacter affirmant, atque vociferantur, quasi justitia causæ extra controversiam ab ipsis staret, quartum præceptum, quietem à quotidiano labore imperans, ut majori attentione, minorique animi anxietate Deo serviamus, morale esse: quod quies illa scilicet ad spiritualem finem destinetur. Divinum Cultum, ac ædificationem fidei & conscientiæ suæ ita curare, ut, quo id efficacius fiat, à cibo quotidianisque occupationibus abstineamus; *moralis* virtus est: non vero jejunium aut quies; licet ad ejusmodi spiritualem ac moralem finem tendat: non magis, quam lectio auscultatioque Verbi Divini religio est. Per zelum Cultus Divini ea media advocare, quæ inserviunt ad proficiendum in cognitione veritatis: veluti sunt lectio, atque auditio Verbi Divini, virtus est moralis. Sic etiam moralis virtus est, pias cogitationes inter legendas ac audiendas S. Literas in se excitare. Verum non propterea moralis virtus est S. Codicem legere vel audire; tunc enim moralis nec non naturalis lex esse deberet, ut templum foret frequentandum ad salutem suam procurandam. Quis unquam illud audivit? Omnes certe Theologi assentiuntur, prædicationem Verbi Divini, administrationem Sacramentorum, formamque Regiminis ecclesiastici sub N. T. partes esse institutæ, non autem naturalis religionis. Præterea quod tunc etiam lectio & auditio Verbi Divini virtus esset, licet zelo atque animi attentione careremus: quemadmodum pars moralitatis est & manet, verenda tegere, etiamsi impudicum circumferas animum, & talia opera operata moralitatem complectuntur. Ast ut pergamus.

Etiam à sapientia Dei non alienum est, per speciales institutiones obedientiæ hominum periculum facere: res tamen, cujus periculum fit, non est moralis. Atque optarem equidem rationem audire, qua nitatur, Adversarios præceptum Sabbathi pro morali habere: mandatum autem non vescendi ab Arbore scientiæ boni vel mali pro *positiva* tantum *lege*, illius temporis dispensationi accommodata; ac solo Dei beneplacito nitenti. An hæc est causa, quia præcepto sanctificandi Sabbathi ratio additur, quæ generalis sit: æque apud Judæos, ac apud Ethnicos locum habens? Nempe Deum *sex diebus cœlum terramque creasse; septimo autem die quievisse*? Sed primo: generalis ista ratio non exprimit naturalem æquitatem; ita ut eapropter juris naturalis esse deberet, septimum diem celebrare: verum generalis ea ratio conveniens aliquid solummodo indicaret, quare deceret septimum diem sanctificare; nempe, cum ad Deum singulariter colendum, salutemque nostram operandum: tum ad memoriæ hominum infigendum, itaque posteris creationem mundi tradendum. Verum maxime absurdum est, ea moralia, ac præcepta legis naturalis appellare, quæ aliquid conveniens continent. Ac tum omnia justa statuta municipalia præceptis

legis

legis naturalis erunt annumeranda: quod omnia aliquid conveniens pro fundamento habeant; aptum ad exequendum illud, quod vulgo officium est hominum. Quia naturalis æquitas mandat, ut curemus, ne cui suum auferatur: ideo Magistratus leges condit de Contractibus & Testamentis conscribendis. Ast absurdum est inde concludere, istas constitutiones idcirco naturalia præcepta esse, partemque legis moralis.

Deinde: si omnes istæ leges inter morales leges referendæ sint, quibus ejusmodi generalis ratio, quæ apud omnes gentes reperitur, subjuncta est; ergo etiam moralis legis pars est, quod in Republica Israëlitica filius natu maximus duplicem bonorum parentum portionem haberet: generalis enim ratio ei adjungitur, quæ apud omnes nationes valet, *quod ille sit initium roboris sui patris*, *Exod.* 21: 17. Ergo morale est præceptum, quo Israëlitæ abstinent ab esu cujuscunque animalis reptilis. Ratio enim illius præcepti datur: *Ego enim sum Dominus Deus vester: ideo sanctificabitis vos, & sancti eritis; quod Ego sanctus sim*, *Levit.* 11: 44. Consule etiam *Deut.* 14: 1. *Exod.* 22: 3. at sanctitas Dei omnibus in veneratione esse debet, an ergo ejus veneratio observatione prædictarum legum testanda. Imo dici posset omnes civiles Judæorum leges, quibus additur ratio, quæ monstret legem ferri, ut ea æquitatem aliquam faciamus, mandata fuisse legis naturæ. Naturalis æquitas docet, ut is, qui alterius opera utitur, ipsi etiam mercedem persolvere debeat. Atque illud etiam locum habet respectu istorum, qui in spiritualibus laborant, 1 *Cor.* 9. Ad ejus æquitatis præstationem Deus in V. T. Decimas instituerat, in Levitarum alimentum. Sed non ideo recte posset concludi, præcepta circa decimas legis naturalis partem esse. Si dicant, quartum præceptum morale esse, quod inter moralia præcepta collocetur; nec hoc argumentum procedit; quod illud sæpius in S. Pagina fiat. *Esai.* 2: 7. *Levit* 20. *Ezech.* 22: 10. *Levit.* 19. 13. 26.

Sed rursus è diverticulo in viam revertimur, & pergimus in expedienda difficultate, quæ sese offert in præceptis Divinis verbis generalibus propositis; & quæ in Sacra Scriptura nullam exceptionem aut limitationem habent, & à quorum observatione sese homo tamen absolvit propter rationes & notiones quasdam moralitatis hominis menti innatas: quibus introspiciens atque contemplans Dei naturam, judicat tamen observantiam istorum præceptorum non semper esse necessariam.

CAP. IX.

Continuatio enumerationis regularum scitu necessariarum ad judicandum quando generale preceptum exceptionem patiatur; earumque regularum applicatio ad quæstionem de Sabbatho.

Quare etiam *quarto* considerandum est, articulum esse naturalis cultus Divini, credere, Deum esse misericordem, benevolum, hominesque amans Numen: quodque rationali religione coli desiderat, *Job.* 4: & *Rom.* 12. Quare vult, ut de præceptis Ipsius, ac de obedientia ipsis debita, judicemus, prout naturalis æquitas, qua duo memorata capita naturalis Divini cultus nituntur, docet; id est, Deum non delectari obedientia alicujus præcepti, quod non naturalem quandam æquitatem complectitur; cum eadem obedientia cum hominis incommodo conjuncta est: nec Deus omissione illius obedientiæ contumelia afficiatur. Hæc enim duo pari passu incedere debent, nec ab invicem separari. Ac hisce dictum Dei Christique nititur, *Misericordiam volo, non victimas.* Ac ex considera-

ſideratione naturalis iſtius religionis colligebat David, nec ſibi, nec comitibus ſuis in neceſſitate conſtitutis illicitum eſſe panes Propoſitionis comedere. Primo noverat, non *per ſe* malum eſſe, vel legi naturali repugnare, panibus Propoſitionis veſci. Deinde, ex circumſtantiis mandati animadvertebat, Deum non *in omni caſu* abſolutam obedientiam ejus exigere: quia circumſtantiæ præcepti ejuſmodi erant, ut in neceſſitate conſtitutus, negligentia iſtius præcepti, Deus non afficeretur dedecore, nec præceptum ejus parvi penderetur: imo nos tali caſu nimia illius legis obſervantia in ſuperſtitionem prolapſuros; ac exiſtimaturos, vel Deum irrationali religione capi: vel ſine ratione, contra proprietatem amoris Divini, hominum jactura incommodoque delectari: quaſi hoc *per ſe Deo placeret*, ut ſoli ſacerdotes panes Propoſitionis ederent; nec ullus alius eos in cibum verteret: licet illis vitam conſervare poſſet. Ac quaſi Deus non multo magis pro rationali ac clementi Numine vellet haberi. Quod, quemadmodum carnalis illa religio per ſe Ipſi indifferens erat, etiam ſine ratione homines vellet moleſtia afficere; Seque in præceptis ſuis, ac in exigenda eis obedientia, juſto ſeveriorem præberet; & vellet ut voluntas ſtaret pro ratione. Velut rex ſe talem exhiberet, qui, mandans alicui ut certa hora, quæ ipſi inter multas alias indifferens eſt, ipſum conveniret; illum crudeliter puniret, quod in avertenda injuria aliqua, aut amoliendo magno damno detentus, conſtituta hora non affuiſſet: quum tamen ſubjectus ejuſmodi occaſione regem ſua inobedientia nulla injuria afficeret: verum rationabiliter laudabiliterque de rege ſuo ſentiret. Primo, quod non abſque ullo judicio propoſito ſuo inhæreret, vel ſuperſtitioſus eſſet; qui unam horam per ſe aptiorem arbitraretur altera ad colloquendum cum famulo ſuo. Deinde, ipſum rationalem ac commodum; non vero ſævum aut tyrannicum eſſe: in omnibus, ſine neceſſitate, aut ratione; ſine reſpectu jacturæ & incommodi, quæ civis inde pati poſſet: ſine exceptione ullorum caſuum operum neceſſitatis, aut miſericordiæ, præciſe obedientiam requirentem, in rebus adiaphoris; quæ nec proſint, nec obſint, extra impletionem ſtulti ſui placiti.

Huic ergo naturali rationi David judicium ſuum ſuperſtruebat, ſibi licere, in neceſſitate conſtituto, panes Propoſitionis comedere. Illud eſt prima ſua libertate ac jure uti; quum *lex naturalis* ipſi permitteret omnia guſtare: & illud Dei præceptum circa rem eam cum additamento iſto intelligendum eſſe, de quo jam diſputavimus. Ex quibus omnibus iterum clare patet, neque celebrationem Sabbathi Judaici; neque diei Solis ſanctificationem moralem, partemque legis naturalis eſſe. Ita enim ob nullam rationem obedientia illius mandati negligi poterat, non magis, quam ullum præceptum juris naturalis: quemadmodum ſuperius latiſſime probatum eſt. Imo hoc aſſeverare directe eſt contravenire dicto Chriſti, *Joh.* 4. *Deus eſt Spiritus: & in ſpiritu ac veritate vult adorari.* Ac contra ea, quæ Paulus dicit *Rom.* 14. *Regnum Dei non eſt eſca & potus: ſed juſtitia, & pax, & gaudium per Spiritum S.* Et contra *Hebr.* 9. ubi docetur cæremonias inſtitutionesque V. T. oppoſitas legibus moralibus, neminem poſſe ſanctificare ſecundum conſcientiam.

Atque ex hac regula dimetiendum eſt, quodnam præceptum morale ſit, ac quid ad conſtitutionem & prima mundi principia, rationali religioni oppoſita, *Rom.* 12: 1. referri debeat. Quis dicet, ſtatum humanæ naturæ requirere reſpectu virtutis, quod ſeptima hora potius quam octava, vel ſingulis horis ſeptimis vel octavis ad preces ſe conferre debeat? Quis idem dicere quit reſpectu certi cibi aut potus? Quis mactandarum victimarum reſpectu, aut certi generis beſtiarum? Quis dicere poteſt, Deo quandam ineſſe proprietatem,

tem, quæ exigat, ut Ipsum illo modo colamus: Deumque eo acquirere, quod attributa Ejus à nobis, tanquam rationalem Cultum Divinum, spiritualique Ipsius & rationali naturæ accommodatum (quod in textu *Ioh.* 4. unum idemque est) postulant. Quivis facile videt, respectu rationalis hominis naturæ non desiderari, ut is, qui nos colere expetit; vel nostrum nobis reddere; vel ad obsequium nostri accommodare se; illud certa hora, locoque faciat; vel certi cibi abstinentia, velut re aliqua, quæ cum proprietatibus hominis conveniat; juxta quas moralia officia inter homines moderanda sunt. Exempli causa Patrem Matremque, ac Magistratus honorare morale est mandatum: verum quis ratione præditus dicturus est, præceptum injungens certis locis horisque diei; certoque gestu Parentes atque Magistratus colere, morale esse?

Sed pergimus ad institutum, ac dicimus, naturalem Dei Cultum, ac rationem docere nos judicare, præcepta Divina, aliquam moralitatem non continentia quoad materiam, absolutam obedientiam non postulare; quando illa cum insigni incommodo conjuncta est: id est incommodo amissionis juris nostri, bonorumque; nec Deus tali inobedientia illius præcepti ulla contumelia afficiatur. At hoc homini ex sana ratione judicandum est. Atque idcirco magnitudo detrimenti, naturaque mandati expendi debent. Si ex præcepti circumstantiis appareat, Deum absolute velle, ut nos Sibi geratur; ita ut eo demonstret, Se in infirmitate hominis nolle connivere; tum homini sine ullo damni respectu obediendum est. Ac una præcipuarum circumstantiarum ejusmodi præceptorum est, ut præceptum, prout jacet, *directe*, ac *per se*, *non autem per accidens*, etiam amissionem commodi contineat: vel, ut clarius loquar, patientiam jacturæ jubeat: quoniam mandatum per se hoc secum fert. Verbi causa, Israëlitæ non poterant obedientiam institutionis circumcidendi liberos suos negligere, quod dolorem afferret. Dolore enim isto *per se*, non autem *per accidens* cum mandata re conjuncto, circumcisione nempe; nulla ratio, ex naturali religione desumpta, dubium ipsis movere poterat, an ob dolorem istum obedientia istius mandati posset deseri: non magis, quam dubitare poterant, an tandem in genere ejusmodi præceptum esset: vel potius, an Deus ejusmodi institutionem, cum tali incommodo conjunctam, homini posset præscribere. Atque hæc est ratio, quare Abrahamus non potuerit omittere obedientiam mandati mactationis sui filii, ex contemplatione detrimenti, incommodi, &c. quæ existerent in immolando ac amittendo filio suo: quod præceptum in se mactationem atque amissionem nati sui comprehenderet. Verum quum aliquod incommodum, quod per accidens sequitur, ac per accidens præceptum comitatur, exoritur, quando obedientia exigitur: tum consideratio superius memoratarum regularum de naturali Cultu Divino locum habet. Deus mandat, ut circumcisio octavo fiat die. Sed hic novus incidit casus, quod infans ægrotet; quod fugiendum; vel proficiscendum sit. Tum homini considerandum est, quousque hoc incommodum per accidens mandatum illud comitetur: ac quanta illa jactura incommodumque sit; ut superstitionem effugiamus, nec etiam mandatum Dei parvi pendamus. Ut ita in genere Christiana prudentia hac in re modum servare debeat. Atque providendum est: primo, ut pars illa naturalis religionis inviolata conservetur: nimirum, *Misericordiam volo, non autem victimas.* Deinde, ne mandatum Dei parvi ducatur. Ac qui in eo maximam adhibet curam, is prudentissimus est.

Facile jam intelligi potest, fac quartum præceptum primario perpetuum esse: verum etiam continere quippiam, quod solos Judæos spectaret, quodque etiam præcisio-

cisiorem ac strictiorem observationem respiceret; ac quod ideo ad illud jugum referendum esset, quod neque majores nostri, nec nos ferre potuimus, *Act.* 15. Ex prædictis inquam posse colligi, quid illud sit, unde judicandum, aliquid ad jugum illud spectare. Omnia ista mandata circa observationem Sabbathi, quæ inducunt ac proponunt Deum, per eadem præcepta obedientiam exigentem; quæ, nisi ejusmodi expressa præcepta existerent, nihilominus omitti possent, juxta fundamentalem naturalis religionis regulam, *Misericordiam volo, non autem victimas*: ejusmodi mandata, si dentur, ad illud jugum pertinent; ac ad statum Ecclesiæ etiamnum sub Pædagogo existentis. V. Gr. si præcepto illo Dei, ut Judæis domi suæ Sabbatho nullo modo liceret ignem accendere; ne quidem ad cibum apparandum: mandatum illud sustinerem spectare Cultum Divinum V. T. propter rationes, quæ ex superius narratis facile colligi possunt. Atque idcirco valde mihi absurdum videtur, quod ad probationem, quartum præceptum (quatenus sanctam quietem die septimo comprehendit) perpetuum esse, ac etiamnum vim suam servare, allegent dictum illud Christi: *Orate, ne fuga vestra incidat in diem Sabbathi.* Verum enim esse nequit, ut præceptum, ne Sabbatho ulterius, quam iter Sabbathi, procedere liceret; quantacunque etiam necessitas existeret, quæ nos longius proficisci constringeret: quemadmodum hic in textu de periculo mortis sermo fit; adhuc sub N. T. locum inveniret; ac ita faceret ad confirmationem, quartum nempe præceptum sub N. T. vigorem suum retinere. Sed in citato textu Christus errorem Judæorum respicit, non solum adhuc celebrationi Sabbathi adhærentium: verum etiam per superstitionem præceptum illud de sanctificando sabbatho non explicantium juxta memoratam æquam regulam de religione naturali. Quemadmodum etiam temporibus Macchabæorum nonnulli sanctificationem Sabbathi stricte nimis intelligentes; ac præ timore contemptus mandati, obliviscentes Deum misericordem esse; & misericordiam, non autem victimas postulare; ab hostibus aggressi defendere se non audebant. Verum alii metui illi ratione carenti non nimium tribuentes; suamque religionem per regulam Christi, misericordiam, non hostias exigentis; regentes, putabant, in ejusmodi necessitate celebrationem Sabbathi posse negligi: atque se contra aggressores tutabantur. Credo talem superstitionem, ac pavorem ratione destitutum; verumtamen à tenera conscientia ortum, & cum timore Numinis implicatum, non magnum peccatum temporibus illis servitutis fuisse, Deumque illo facto minus offensum fuisse, quam temeraria profanatione ejus diei. Atque existimo Christum Pharisæos nec non & Scribas propter superstitionem eam tam acriter exagitantem, non tam respexisse errorem; quam magnam ipsorum invidiam ac hypocrisin, in exigui momenti rebus circa sanctificationem sabbathi scrupulum moventium: maximi autem ponderis res, quæ charitatem & misericordiam respicerent, negligentium. Verum licet hæc ita sint, non ideo recte conficitur quod illi, qui per immoderatum timorem; in quo tamen metus Numinis se prodere videtur, contemptusque proprii commodi atque emolumenti; exactiorem debita, atque ita superstitiosam Sabbathi observationem urgent; pluris sint faciendi, quam qui præceptum illud cum ea æquitate exponunt, misericordiam volo, non sacrificium: & qui ita in praxi præceptum videntur minoris; fugam autem jacturæ atque incommodi pluris ducere. Præterquam enim quod superstitio illa sæpius multum Pharisaïsmi contineat: ac quosdam concionatores magis deceret quartum præceptum paulo laxius explicare: suæque vindictæ, invidiæ, ira-

iracundiæ, atque maledicæ linguæ in cathedra propter discrepantiam opinionum super hac quæstione, ejusmodi diebus paulo minus indulgere: præterquam quod etiam apud omnes Christianos non species honesti, sed ipsa veræ honestatis ratio in considerationem *venire debeat*.

Ac frustra vociferantur, minus periculi subimus, ne offendamus in stricta nimis, quam in nimis laxa Sabbathi observatione. Tutissimum itaque inquiunt, eligamus: & ita misellam plebem innumerabilibus conscientiæ scrupulis irretiunt; quod aliter evenire non potest, quando non ratio, sed metus actiones nostras moderatur. At contra si existimemus nos rationem habere credendi, Deum strictam adeo observationem à nobis non exigere: quod per se non sit morale bonum: nec Deus per omissionem ejusmodi superstitiosæ observationis pejus colatur: nullum amplius restat periculum. Ad hæc urgendo tantopere strictam Sabbathi observationem in Rebuspublicis Christianis non raro charitatis officia, quæ proximo debemus, intermittere tenentur; privantque proximum officiis quibus difficulter caret. An etiam extra controversiam est, minus periculi esse in nimis stricta, quam in laxa nimis sabbathi observatione? Si nihil omnino die Solis vendas, proximo sæpenumero incommodum creatur; nec tribuitur ei, quod ipsi tum temporis maxime necessarium erat. Nolle die illo officio suo vacare, facit, ut proximus sæpe frustra venerit magna sua jactura; quoque occasio ipsi eripitur, quæ non facile denuo occurrit. Præterea superstitiosa, vel stricta nimis Sabbathi observatione (quod unum idemque est) Deum *irrationale ac crudele* Numen efficimus, quod misericordiæ, charitatis & clementiæ, ac benignitatis regulis in mundi administratione non utitur; quarum virtutum tamen tantum voluit extare commendationem in Scriptura. Ut silentio præteream, quod periculum sit, ne spiritualem Cultum Divinum N. T. in Carnalem mutemus; ac male de Dei misericordia sentiamus, quæ nos docet: *beneficentia delector, non autem sacrificiis*. Ac cui Deus talia Spiritus dona tribuit, ut præcedentem regulam observans, nec opera charitatis misericordiæque negligens; atque etiam illa opera, quæ necessitas à nobis requirit præstans, insuper toto die Sabbathi operibus pietatis possit esse intentus, rectissime facit. Ac cujusvis Christiani officium est, ut, quemadmodum semper perfectissima affectare tenetur, *Phil.* 4. omnem etiam occasionem observet & aucupetur; atque ad id quasi perpetuò animo sit attento, ut collata sibi à Deo dona maximo cum fœnore & lucro expendat: sic etiam se die Sabbathi sive Solis gerat, ut in rebus Divinis occupatus sit. At hinc non sequitur, etiam omnes eos, quibus Deus non tantam Spiritus mensuram concedit, ut ad summum perveniant; tamen in summo occupari debere: licet Spiritus mensura & gradus ad hoc nobis desit. Tunc enim talis religio iterum carnalis fit, ac justificatio carnis, *Hebr.* 9. jubens opera sine spiritu: quasi Deus adhuc sub N. T. *opus operatum* pro parte religionis instituisset. Et licet tale externum opus, *opus operatum*, à spirituali sanctaque interna animi constitutione separatum, Deo displiceret: erat tamen manebatque *pars* carnalis illius Divini Cultus, qui sub V. T. vigere debebat. Sed hoc cum natura N. T. pugnat.

Rem exemplo illustrabo. Apostolus 1 *Tim.* 3: 1. inquit; *Si quis Episcopatum desiderat, præclarum opus desiderat.* Sic ait 1 *Cor.* 14: 1. *Sectamini charitatem; affectate spiritualia; maxime tamen ut prophetetis.* Ac porro (juxta dictum textum *Philipp.* 4.) cujusvis Christiani officium est, conari dona sua excolere; & conari ad culmen ea evehere, & ideo ad summum & maxime præclarum anniti: & quia concionandi munus reliquis omnibus, quibus homines funguntur, præcel-

lit, ideo cujusvis viri Christiani officium est, omnes animi commotiones instinctusque, qui hominem ad illud munus impellunt, fovere, augere, & omnibus modis laborare, quo Deo in re sanctissima servire possit. Verum quando non donatus est ea Spiritus Divini gratia, ad ejusmodi functionem idonea, non putandum est, nihilominus officium hujusmodi esse, academiam frequentare, studiis vacare, disputare; quinimo conciones habere; omniaque officia persequi, quibus illi defunguntur, qui ad concionandi munus aspirantes; & ad illud idonea dona possidentes, se in illius praeclari muneris tyrociniis exercent. Sic mandat etiam Deus, ut semper oremus: id est, ut omnibus rationibus animum eo in statu servemus, ut omni occasione apti simus, intentumque habeamus ad Deum orandum. Sed non ideo Deus imperat, ut semper Ipsum precemur, licet animus non adsit; nec spiritus ad illud sit paratus. Tunc enim mandatum illud carnalem Dei Cultum praescriberet: & verba precationis etiam sine spiritu prolata partem Religionis facerent. Sic etiam, quanquam Deus mandaret, ut homo integrum diem Solis vel diem Dominicum operibus pietatis vacaret: tamen praeceptum hoc cum hac limitatione capiendum est; nempe, prout Deus cuivis mensuram spiritus & fidei dedit. Vel dicendum esset, Deum etiam imperare, ac velut pro religionis parte habere, orare, Verbum Ejus legere, atque auscultare; licet neque animus, nec attentio adsit. Ita ut ex his constet, praeceptum de Sabbatho Judaeis datum, obtinere sub N. T. non posse; nisi statuas etiam actiones externas indifferentes, nullamque moralitatem in se complectentes, partem cultus facere sub N. T.

Verum hisce Professor quidam respondet: si obedientia praeceptorum Dei juxta mensuram nostrarum virium aut Spiritus Divini metienda sit, tum super omnibus Dei praeceptis licere ita ratiocinari; ac nos ita obedientiae eximere; allegando, nos mensura spiritus carere ad praeceptorum executionem: atque idcirco aequiorem laxioremque explicationem illi esse accommodandam. Sed an Professor ille, qui ita in prima acie ad praelium se offert, nec provocatus adversarium se constituit; atque ita directe alterius Tractatus refutationem suscipit, non novit distinguere inter praecepta mandantia, aut prohibentia, quod absolute bonum vel malum est: veluti sunt *Non furaberis*: *Diliges proximum, sicut teipsum*: *Diligenter propriam salutem, nullas vias eo facientes negligendo, in timore ac tremore operaberis*: & inter illa jussa, quae in gradibus perfectionis consistunt: atque ubi juxta inferiorem perfectionis gradum operari non malum, verum minus bonum est: & contra quae praecepta peccatur, non quod juxta summum perfectionis gradum non operemur: sed quod mediis & occasionibus ad sublimiorem gradum ducentibus non recte usi simus; atque ita *talentum* non expensum & in usum relatum. Ac leges ejus generis Pontificii Doctores per errorem *consilia* vocant: quasi nemini *mandatum esset* omnem adhibere operam, ut ad summum sanctificationis gradum perveniat. Aliud est, cum dicitur, Deum jubere, aut suadere, ut omnes nos velut oculum, aut caput corporis geramus; licet mensura spiritus ad hoc nobis desit. Illud enim neque *mandat*, nec *suadet* Deus. Aliud est, ne dotes ac media servientia, ut possimus oculi corporis fieri, in terra abscondamus: illud Deus non *suadet* modo, sed & *praecipit*. Qui *hoc discrimen* non intelligit, non potest effugere, quin in infinitas absurditates se induat. Mercenarius, qui totum diem laboravit; & in vitae sanctitate eo usque profecit, ut animus ejus paratus sit, ut tum insuper horam unam vel alteram spiritualibus possit occupari; melius facit, quam ille, qui ea spiritus mensura carens, tempus istud in honesta corporis recreatione transigit:

re-

verum posterior non peccat, quod delectatione ea fruatur; verum quod tempus, & occasionem, ut ad ejusmodi resipiscentiæ gradum perveniret, neglexerit: ac fortasse in hac sua animi relaxatione adhuc occasionem aliquam omittit. Sed non peccat, quod uno talento non tantum lucretur, quam alius sex. Vel quod tantum Digitus spiritualis Corporis existens, se non instar Oculi, aut manus gerat; & digna istis corporis partibus officia corpori præstet. Sed non propterea prior etiam opera supererogatoria, & gratis atque sponte præstita facit; quod posterior illis omittendis non formaliter in eo peccet. Qui enim sex habet talenta, in negotiando se gerere debet ac is, qui sex talentis instructus est. Similiter etiam in quæstione de sanctificatione Sabbathi absurdum est rogare: an non illi melius faciant, qui integrum illum diem in operibus pietatis, charitatis & misericordiæ consumunt; quam isti, qui partem ejus diei in honesta animi & corporis recreatione impendunt: ac porro quærunt, an non nos omnes ad illum perfectionis gradum pervenisse oportuit? Ac si illud affirmes: tum inde concludunt, istos, qui diem eum ita non transeunt, peccare: præceptumque Numinis de sanctificando Sabbatho talem perfectionem requirere; licet spiritus nobis desit ad implendum hujusmodi mandatum. Si secus foret, inquiunt, semper obedientiam mandatorum Dei excutere possemus, sub prætextu, nihil supra vires nostras esse aggrediendum. Adhæc tali modo argumentantur. Non facere juxta mandatum Dei, peccatum est. Deus mandat, ut quam perfectissime Sancti simus, dicens; estote Sancti: sicut Ego Sanctus sum: sed pars perfectæ istius sanctitatis in eo consistit, ut Diem Dominicum tam sancte transigamus: ergo hoc non facere, peccatum est: licet mensura spiritus careamus, quæ ad illud desideratur. Hoc argumentandi modo se sententiam irrefutabiliter defendere arbitrantur. Verum si argumentum hoc procedat; sequitur inde, illos, qui à nobis dissentiunt, concedere, *licere quidem Die Dominico peccare*. Nam, ex ipsorum sententia, peccatum est juxta supremum resipiscentiæ ac spiritualis status gradum non operari; atque una recreare se Die Dominico in rebus non spiritualibus: etiam est, (secundum illorum opinionem) minorem sanctitatem exercere; ac non in summa sanctitate versari: ac si nihilominus concedatur, hoc die Solis licitum esse: ergo conceditur, licere Die Dominico peccare.

His ita positis, etiam argumenta eorum corruunt, quibus perpetuo in ore est, quum cœtum fidelium ad arctiorem observationem mandatorum Divinorum adhortantur; *eligite quod maxime vos à periculo peccandi securos præstet*. Si consulantur, an hoc, vel illud Die Dominico facere liceat, abstine potius, respondent, ab opere controverso, ambiguique juris, & ita elige, quod *nullum injiciat animo scrupulum*. Et ita præ se ferentes sibi exactissimam præceptorum Dei observationem cordi esse, populi applausum & æstimationem sibi conciliant: atque ita collegæ ipsorum, qui cum plena animi persuasione profitentur, quid liceat necne, hominesque conscientiæ scrupulis liberant; nec peccandi anxietate eos in hoc impellunt, ut abstinentia multorum licitorum vitam sibi acerbam reddant, suspecti fiunt, ut homines, qui laxioris sint conscientiæ, & qui levia peccata non ducunt religioni; & parum exacti conscientiarum moderatores. Hoc pacto indocti, superstitiosique vel hypocritæ honorem singularis pietatis assequuntur. Et contra, *sensus habere exercitatos ad discretionem boni ac mali, Hebr.* 5: 14. & idoneum esse ad judicandum cum certitudine de Christianorum libertate, & præcise definire quid per eam Christiano fas aut nefas sit, id docto pioque viro fraudi est. Ut quis, qui dubitat, eligat id, de quo non dubitat, hoc con-

sentaneum est. Verum ratione caret, quia alius dubitat, vel quod de re aliqua dubitetur; mihi etiam ea de re dubitandum esse, nec etiam apud me esse debere extra controversiam; atque ita in infinitis rebus libertate mea mihi non utendum, si à cœtu fidelium, ac quibusdam ignorantibus fratribus; qui malunt superstitiosi esse, quam diligentiam adhibere, ut accurate norint, quid verum atque licitum sit; pro eo nolim haberi, qui conscientiæ frænum nimis laxem. Dubito etiam, an hi doctores acquiescerent illis in regenda conscientia regulis, quas nunc ad causæ suæ defensionem tantopere inculcant; atque num secundum eas vitæ suæ institutum moderari vellent. Inter doctos piosque disputatur, an per Munus Prædicandi rem facere liceat; aut eam stabilire? An extra necessitatem ullam animi delectationem quærere liceat? An domi suæ, vel in amictu amplius quid habere liceat, quam necessitas honestasque exigant? An non pauperibus erogare oporteat, quum reperiuntur, superfluum nostrorum bonorum, &c. Si in hisce casibus, de quibus inter probos ipsos disputatur, insistendum esset ad normam, quam adversarii tradunt, nec ita satis tutum foret amplecti vitæ institutum, quod ab istorum Christianorum præceptis deflectat, qui Christianorum vitam tam dura lege circumscribunt; in vita multorum, qui reverentiam sibi hisce artibus apud cœtum fidelium crearunt, plurimum reformandum foret.

Ex omnibus his narratis liquet, unde ortum sit, quod inter Judæos tot discrepantes opiniones fuerint de celebratione Sabbathi: quod hic rem aliquam crediderit esse licitam; per quam alius diem prophanari putaverit. Primo enim hujus ratio fuit: quod unus præceptum Sabbathi & quietis eo die, tanquam mandatum *ita strictum* interpretaretur, quod cedere non deberet regulæ, *misericordiam volo, & non sacrificium*; veluti, v. gr. ejusmodi præceptum Dei fuisse videtur, ut nemo, præter sacerdotes ac Levitas Arcam Dei attingeret, quantacunque necessitas etiam incideret: quod Deus *Usam* percuteret, qui Arcam Domini sustinere volebat, quum casum minaretur, 2 *Sam.* 6. Hujusmodi lex etiam fuisse videtur, prohibitio, ne quid immundi comederent. Contra alii existebant Judæi, qui præceptum Sabbathi cum mica salis interpretabantur; ut ei verba Christi possent accommodari: *misericordiam volo, & non sacrificium.* Altera ratio, quare Judæi de Sanctificatione Sabbathi non idem sentirent, erat; quod alii opera charitatis & misericordiæ aliquanto pluris æstimarent: alii paulo strictius obedientiam mandati exigerent. Tertio, quod nonnulli privationem alicujus commodi, ac averruncationem alicujus mali minoris ducerent aliis: atque eapropter conscientiæ causa illa omittebant, quæ alii permissa arbitrabantur. Ac sæpius casus is evenire potuit, ut quod unus merito sibi fas arbitretur, alter ab eo facto jure abstinendum putaret. Non caret ratione, ut dives, qui singulis diebus honestam voluptatem, ad animum corpusque suum reficiendum, percipere potest, putet se decere, ut die Dominico ab honesta voluptate magis abstineat, quam pauper mercenarius, cui integram hebdomadem laborandum est, ut victum familiæ suæ quærat. Quemadmodum rationi magis consentaneum est; ut qui ex reditibus suis vivit, horam unam aut alteram quotidie lectioni S. Scripturæ impendat: quam ut opifex, postquam ab ortu ad occasum solis probe laboraverit; tum insuper bonam temporis partem lectioni rerum piarum impendat; honestamque suam voluptatem postponat. Operarius, qui animum suum excitatum, ac se spiritu impulsum sentit; is illi motioni obsequi debet, ac se ad lectionem Verbi Divini conferre: & qui eo usque in Religione atque pietate profecit, perfectior est eo, qui talem

lem pietatis gradum nondum consecutus est. Et cujusvis Christiani officium est nullam occasionem prætermittere qua ad summum contendat. Sed qui tali perfectione caret, licet ei post quotidianum suum laborem horam illam, qua qui annuo suo reditu, & in otio vivit, a licita voluptate abstinet, in honesta *recreatione* consumere. Ut absurdum sit in celebratione diei Solis omnes eodem velle jure metiri: tum quod quilibet non eandem spiritus mensuram habeat: tum etiam, quod honesta recreatio Die Dominico hunc magis, quam illum deceat. Et cum ratione ab otioso divite amplius quid requiratur; quam à paupere operario. Quare quæstio de sanctificatione Sabbathi non ita proponenda est. An liceat quidem partem ejus diei honesto otio transigere? An liceat quidem voluptatem recreationemque eo die sumere? An quidem isto die cibum potumque capere liceat; non tantum ad saturitatem, verum etiam ad hilaritatem. Si enim quæstiones hasce simpliciter affirmes, vel neges; tum inde videtur sequi, quasi statueres, omnia illa licita, vel illicita esse: quum tamen ex narratis pateat, sæpius evenire, ut multis illa licita; aliis autem illicita sint. Verum quæstio ita proponenda est: cujus animus corpusque die Solis recreationem desiderat, an ei in honesto otio & voluptate illam non liceat quærere? Cui Deus spiritum non tribuit, ut opus perfecti in Christo viri die Solis faciat, an non in eo acquiescere debemus, si operam Pueri præstet: illo cum proposito conatuque, ut indies meliora meditetur. E diverso, quæstio ita proponi debet. An alicui quidem die Dominica recreationem animi liceat quærere; ac seponere specialem zelum, qui eo die afferendus est, ut tum in religiosis operibus præcipue occupati simus? Arbitror quæstione ita proposita, in Theologorum responsione nullam differentiam repertum iri. Recreatio enim multorum peculiari zelo non repugnat, qui eo die adhibendus est, ut spiritualibus rebus vacent. Ex quibus liquet luce meridiana clarius esse, quartum præceptum sub Euangelio vigorem legis habere non posse, nisi *opus operatum* partem cultus facias, & quidem naturalis cultus: quod quam absurdum sit, supra ostensum est.

Quarto: quidam Sabbathum sive ex errore, sive ex pio proposito, pro die propemodum prohibitionis habuerunt: cum transigere volentes in singulari sui coram Deo humiliatione; se etiam omni commodo privantes, quo alioquin die Dominico legitime potuissent frui: eo modo, animoque, sicuti multi pii Christiani certos dies eligunt; ut præcipue se coram Deo humilient; abstinentes illis oblectationibus imo commodis, quibus extra ejusmodi singulare propositum frui potuissent. Ac nos arbitramur istos Christianos prudentissime facere, qui per totam hebdomadem omnibus animi recreationibus abundantes, sibi die Solis adimunt usum earum rerum, quæ aliis isto quidem die licitæ sunt: ne spiritualis homo nimio commodo ac abundantia languescat. Verum valde etiam absurdum foret ad illum modum pauperem operarium, cujus profesti dies dimidiatum jejunium referunt, & per paupertatem tota hebdomade in ærumnis degunt, velle formare: atque ab eo hoc, vel simile exigere: quo vitæ ejus tantum tædium crearetur, ut Deus videretur acerba ac sollicita hominis vita delectari. Et tam Magistratibus, quam privatis in præceptis suis propositoque de hoc, vel illo die sanctificando, semper observandum est, ne ipsorum cives, aut ipsosmet eo ejusmodi incommodo afficiant, ut per hoc tædium doloremque arcessant; *animique* vigorem extinguant; atque ita vitam, quæ donum Dei est, invidiosam ipsis reddant: circa sanctificationem diei Solis non ejusmodi communia præcepta cudentes, quibus pauperes *crucientur*; ac divitum *protervia* paulatim tantum inhibeatur:

beatur: aut hac in re consilium quorundam imperitorum zelotarum sequentes, qui cogitata sua & ratione destitutam præcisitatem ac superstitionem de natura sanctificationeque Sabbathi non tantum laïcis per doctrinam pro Verbo Dei conantur insculpere: verum etiam Magistratibus vociferationibus suis graves sunt, & sua dogmata tanquam legem obtrudere student, ut regimen suum juxta eam dirigant; miseramque plebem per mulctas ipsorum dissentaneis & enormibus opinionibus morem gerere cogant. Ut profanatio diei Solis mandatis, doctrina & legibus prohibeatur; ac sanctificatio jubeatur laude dignum est. Sed pios Magistratus non posse civibus suis hebdomadali labore exhaustis & fractis permittere oblectamenta honesta & ludos, id est quod negamus: & contra duram & acerbam illam sententiam hujus Tractatus partem adornavimus, ut pro mea virili parte impedirem, ne studia quorundam zelotarum civibus meis servitutem imponerent; cum viderem illorum animum ibi esse, ut à Magistratibus ea decreta extorquerent, quibus pauperes acerbe haberentur, divites autem & bene à re domestica constituti, iis nulla molestia afficerentur.

Quinimmo cum attentius totam hanc controversiam mente introspiciam, non existimo illam diu tenere posse, si inter Doctores conveniret, quid proprie esset diem Sabbathi aut Solis *sanctificare*. An ullus quidem reperitur Theologus, qui statuat aliquem, qui ea tantum mensura spiritus donatus est, ut per semihoram duntaxat cum attentione precibus vacare possit; tamen per integram horam vel alteram orare debere: verborum copiam fine spiritu & anima effundentem? Non puto. Quamvis omnes doceant, cunctis annitendum, nec ullam occasionem negligendam esse, ut perveniant ad summam. Sic etiam nullus Theologorum credit diuturnam orationem fine animi attentione *cultus* partem esse: illumque horam vel alteram diei Dominicæ sanctificasse, qui eas ejusmodi precibus impendit. Vel an in precibus *ita perseverare* via esset ad sublimiorem mensuram spiritus adipiscendum: cum sit tantum precum murmur fine animi intentione. Novi cunctos negaturos. Finge jam, spiritum aliquem deficere, ut plerumque integrum diem Solis veris, sanctis, ac religiosis occupationibus transigat; quæ cum attentione atque spiritus commotione concurrere debent: an quis diem eum *sanctificaret*, aut Cultum suum Divinum faceret, qui in ejusmodi operibus, animo ac spiritu vacuis, perseveraret? *Negabitur.* Quæritur ergo, quid illi, qui ejusmodi spiritus mensura caret, porro die Dominico faciendum sit. Dico, tali primo animo suo singulariter illo die velut *excubandum* esse, ad omnem occasionem, servientem ad zelum suum excitandum; ac omnem sanctam animi sui commotionem probe captandam, ut peculiariter eam promoveat; num forte Deus ipsum inspiraret, & spiritum ejus ad orationem impelleret. Deinde, ut postea se ad ejusmodi res adiaphoras conferat, quæ non sunt aptæ animum nostrum à sanctis illis excubiis avertere: atque illud cum ejusmodi restrictione ac *retentione* animi, ut honesto hujusmodi otio quasi inviti nos dedere videamur. Christianus, in tali statu constitutus, per ejusmodi honestam voluptatem, eo modo perceptam, Sabbathum non profanat: nec etiam sanctificat. Et qui singulis diebus Solis ita se gerit, ei indies major Divini Spiritus mensura exspectanda est; ac per gratiam Numinis perfectus Vir in Christo potest evadere; ut non solum omnes Sabbathi horas, verum etiam omnium reliquarum in religiosis operibus transigat: quoties necessitas atque opera misericordiæ tam erga semetipsum, quam erga proximum illa non remorentur. Censeo illi, qui controversiam eo modo considerat; ac causam ita discutit, nullam difficultatem oborturam, quo minus nostræ sententiæ subscribat.

Ur

Ut itaque de communi regula concludamus, de qua hactenus tam late disputatum est: per *necessitatem* ergo illud intelligimus, quo jus acquirimus obedientiam cujusdam mandati postponendi *omne periculum* carendi eo, quod jam possidemus. Carendi inquam eo, quod jam possidemus: non *periculum* carendi majori emolumento vel commodo. Quid per hoc intelligam, postea clarius patebit. Ac jure suo uti, nihil aliud est, quam ad propulsationem illius *jacturæ*, uti; ac, ut ita dicam, manus admovere iis rebus, quæ eo in usum nostrum destinatæ sunt: & quarum propterea domini sumus. Atque opera charitatis misericordiæque, de quibus Christo sermo est, cum dicit, *misericordiam volo, non sacrificium*; nihil aliud sunt, quam officia, quæ proximo debemus, quum in *periculo* versatur, non solum vitæ amittendæ, verum etiam cum versatur in periculo jacturam rei domesticæ faciendi. Nam charitatis ac misericordiæ opera, *extra periculum* alicujus damni, nomine naturaque degenerant: & minime eapropter religioni sacrificiisque præponenda sunt: atque ideo tali casu locum non habent; licet proximo nostro talibus adjumentis, sed mandatum Dei postponendo, infinitum lucrum & quæstum procurare possemus. Ac qui in *necessitate*, uti dictum, cum omissione Cultus Divini, proximo commodat, ea de causa etiam primo ipsi statuendum proximum juvare: verumtamen emolumento ei annexo frui ipsi licet, si quod in proximo sublevando illi oritur emolumentum. Hoc enim tum etiam quasi *per accidens* sequitur usum sui juris. Atque hæc dicta sint ad refutationem eorum, qui docent, nobis ex labore, quem die Dominico impendimus, ad proximum in necessitate constitutum sublevandum, nihil percipere licere. Quorum enim officium in proximo adjuvando versatur ut detrimentum à proximo depellat; idque tali tempore, quo illicitum foret officium illud adimplere, extra constitutum casum; is inde solummodo *emolumentum* quasi *per accidens* percipit. Atque ideo mercenario licet, proximum die Solis juvando in propulsando detrimento, metendo, v. gr. proximi frumentum cœlo pluvio, mercedem sui laboris recipere. Verum in id non licet ipsi incumbere, idque mente agitare, ut die Solis operetur, pretiumque mereatur: & tum priori studio adjungere animum inserviendi per charitatem proximo, illique in jactura avertenda opem præstare. Hoc est præpostere agere; ac die Dominico *opus facere*: quod Deus vetat. Sicuti etiam eo referendum est: quum quis extra propulsationem damni, ac discriminis aliquam imminutionem fortunarum suarum faciendi, operam dat, ut ejusmodi diebus pecuniam corradat.

Porro, per verba illa, quod *nostrum est*: & per *defensionem jacturæ*, non solum ejusmodi res intelligimus, quæ ita nostræ sunt, ut illa in alium transferre possimus; verum etiam quarum per *favorem*, ac *humanitatem*, usum; imo spem usus habemus. Et periculum eatenus possessionem amittendi, in casu subjecto *necessitas* nominatur: atque omnia tum se ita habent, quemadmodum in metu amittendi aliquid, quod nostrum est. Mercenario non licet affectare, ut die Solis laboret: verum necessitate urgente, ut proximus, qui ejus opera uti consueverat, operario egeat; atque si alius illi operæ inhiaret: mercenario isti die Solis media quidem adhibere licet, quibus damnum illud præveniat. Tunc enim etiam in avertenda jactura versatur. Hoc omni quæstui, commercio, obtentui, &c. accommodari potest: quorum eatenus quis in possessione est, quatenus res possessionem patitur. Et ideo mercator diem Solis non profanat, qui emptori suo assiduo isto die aliquid vendit, quando periculum est, ne in posterum destituatur illo ordinario emptore. Quamvis officium sit cujusvis Christiani proximum modeste monere, ne

ne tandem ipsum eo die conveniat, ut quippiam mercetur, si necessitas non urgeat. Ac ex mera ignorantia oritur Doctorum, & cum charitate pugnat, docere nihil omnino die Dominico licere vendere. Sed ipsis docendum erat, peccatum esse, *studere* die Solis vendere: vel non satis esse *sollicitum*, ut die Saturni de istis tibi provideas, quæ die Dominico necessaria sunt; nec sine magna Cultus Divini turbatione eo die recte comparari possunt.

Quod autem per *necessitatem*, atque *opera charitatis & misericordiæ* nihil aliud sit intelligendum, quam quod hactenus docuimus; hinc patet, ut, quam exigua etiam sit jactura, jus nobis sit nostrum defendere, postpositis religiosis operibus. Licet quidem suam potare pecudem die Sabbathi, etiam extra timorem, ne præ siti suffocetur. Discipulis licebat spicas vellere, easque manibus terere; tantum, ut incommodum inediæ effugerent. Ad detrimentum arcendum, quod nobis oriri potest, quod vesti macula sit aspersa, vestes licet die Dominico à sordibus repurgare: atque ita, ad tam parvam jacturam avertendam, aliud quid, quam opera religiosa facere. Ac Christus multos ægrotos Sabbatho sanavit; quamvis nulla urgeret *necessitas*, ne in posterum diem vitam producerent; ac miraculum æque eo die, quam Sabbatho, potuisset fieri. Tamen condecens erat, ut opera charitatis illico, ac sine ulla dilatione, & respectu Religionis, patrarentur: quia æger semper versatur in statu repellendi damnum, ac periculum jacturæ. Dolor enim, privatioque usus corporis atque ingenii sui; metus ne morbus aggravescat, vel ne posterum tempus non melius sit, ipsum in perpetua detrimenti repulsione collocant; atque in jure usurpandi illud, quod suum est, ad avertendam jacturam. Ac quoniam jus habet ad proximi operam laboremque hoc casu; licet ipsi ejus ope, etiam Cultu Divino posthabito, uti. Et cuncti obligamur, quisque pro virili, proximo nostro operam navare in propulsando ab ipso damno. Officia enim illa tum proximo propria sunt; atque is (ut ita dicam) jus ad ea nactus est, tum vi præcepti Divini, tum vi taciti & innati fœderis; quibus homines obstringuntur ad infinita officia sibi mutuo præstanda, quæ per speciales contractus invicem non potuerunt stipulari. Ergo patet nunc etiam ex præmissis, quare Christi argumentum recte procedat, majori niti ratione, ægrotum die Sabbathi sanare, quam pecudem aliquam ex puteo extrahere. Si enim sententia nostra falsa foret, Judæi etiam respondere potuissent, sanationem in posterum quidem diem potuisse differri; nec jacturam illam, quod sanatione eo die destitueretur, tantam esse; quam quidem periculum jacturæ pecudis, quæ in foveam ceciderat.

Qui juxta has rationes de operibus necessitatis ac charitatis non didicerunt ferre judicium, illi se in infinitos conscientiæ scrupulos induunt in diei Dominicæ sanctificatione; à quibus nunquam poterint liberari. Quod enim ad necessitatem attinet: quis affirmabit, necessarium esse, cibum coquere; lectum sternere; vestes induere: quum hæc sine magno incommodo mane vel vespera quidem fieri possint. Quæ necessitas, ut nauta die Solis, quamvis cœlo ventisque vocantibus, iter inceptet; in cujus navi nihil aliud sæpius est, quam merces mercatorum: & qui mercatores, solum ut lucrum faciant, volunt, ut diebus Solis atque profestis navigare properet. Quæ necessitas est, ut die Dominico supellectilem loco suo disponamus: vel ea, quæ meridie, sive vesperi commaculavimus, mundemus? Quæ necessitas capiendi pulicem, cum prævidemus, aliquantum temporis ei impensum iri? Quæ necessitas cibandi pecudes die Solis? die Saturni duplex eis portio objici potuit. An omnibus hisce major necessitas inest, quare licitum sit illa die Dominico facere; quam inni-

infinitis aliis; à quibus nonnulli, adhortantibus quibusdam Pastoribus, omnino absoluteque abstinent. Veluti sunt (quocunque fiat casu) emptio & venditio: ita ut ille metuat aliquid vendere, quam vile etiam sit; hic autem emere, licet rei emptione commodius diem transigeret. Ita nonnulli reperiuntur, quibus religio esset obolum impendere sinapi comparando, quo condimentum bonum reddant: licet amicus ipsis supervenisset. Aliis religio diebus Solis, juxta Placitum Rectorum, pro pauperibus eleēmosynas colligere. Nam, ut ajunt, quamvis pium sit, pauperibus servire: tamen præstat immediate Divinis rebus vacare, quum nempe opus ad commodum egenorum die Lunæ apte æque fieri possit. Quidam recusant pretium pro mercibus die Solis accipere. Alii illos, qui peregre adveniunt, de lite sua instruere, seu de ea doceri. Reperiuntur etiam, qui egentibus illo die oleum, quod lampadi infundant, vendere recusant. Quin etiam, ægri aliqui inveniuntur, qui magna cum religione à Medico inquirunt, an summa sit necessitas, ut pharmacis, quæ ipse iis præscripsit, etiam die Solis uti debeant: quod tum scilicet minus idonei futuri sunt, ut rebus spiritualibus operam dent. Quinimo haud ita pridem Verbi Divini Præco etiamnum ex cathedra docebat, Deum inter multas alias rationes Paci, Monasterii factæ, non benedixisse, quod pacificatores diebus Dominicis etiam convenissent. Christus ægrotum sanabat die Sabbathi; hic autem Doctor negat Christianismum à bello die Sabbathi esse curandum. Et quis non percipit ex allatis exemplis miseram plebem ignorantia & superstitione suorum doctorum millenis circumagi anxietatibus; hærentes semper quo tuto vestigium ponant: iis similes, qui per infesta loca incedentes, & sollicitum vultum in omnes partes circumferentes, suspensis ambulant vestigiis.

Libuit mihi quæstionem illam tam late hic tractare, totumque illud stadium decurrere: tum quod præcedentes quæstiones me eò ducerent; cum præcipue quia hac tempestate, qua hæc scribo, quæstiones hæ ex cathedra detonuere: ac etiam in curribus navibusque nihil aliud populo in ore est: tum etiam quod non exigua pars sit officii Magistratuum scire, in quo profanatio Sabbathi consistat; ut juxta eam leges suas ferant: noverintque, quid ipsis liceat eo die permittere. Revertimur jam ad principalem causam: ac hisce digressionem atque excursionem hanc absolvimus.

CAP. X.

Ulterius inquiritur, quomodo Christiano Magistratui propter singularem necessitatem malum tolerare licitum.

Revertimur jam ad principalem quæstionem: ac porro singulariter inquiremus, quo pacto Christiano Magistratui ex *peculiari necessitate* (quam distinguimus ab ea, quæ toti generi humano incumbit) peccata quædam, cum malitia conjuncta, in Statu suo tolerare liceat. Superius probatum est, ob *publicam necessitatem* Rectores peccata humanæ imbecillitatis, *per se*, ut *malum* considerata; ac non ob aliquod incommodum, quod imperio *per accidens* adferunt, punire non posse: cujus duæ communes regulæ traditæ sunt. Una erat: cæteroquin fieri non posse, ut tot homines, quot ad formandam rempub. requiruntur, in unum corpus possent convenire. Altera à moderatione desumpta erat; quæ iniquum esse putat, ut unus homo alterum ob humanas quasdam imbecillitates ac vitia Reipub. communione privaret: atque ita necessarias commoditates eriperet, quas tam Rectores, quam cives è Repub. percipiunt. Incepimus etiam demonstrare, quo pacto Reipub. Rectores sæpenu-

mero ex speciali necessitate malum quoddam in Repub. sine offensione Dei, permittere possint: quod extra ejusmodi peculiarem necessitatem illicitum foret. Ac permissum illud malum ejusmodi est, ut cum malitia mixtum esse judicetur; atque ideo non proxime procedens ex communi imbecillitate ac vitiositate humana. Sic etiam singularis illa necessitas non omni civilis imperii formæ annexa est: nec omni tempore illud comitatur. De hac etiam re supra duæ communes regulæ traditæ sunt. Prima latissime tractata est; in hoc consistens, quod nos jure, ac idcirco sine peccato uti possumus creaturis, illarumque virtutibus, ad quas jus habemus; quæque hominum causa creatæ sunt; quamvis *per accidens* (quid hic per accidens intelligamus indicatum est) usum istius juris morale aliquod malum sequatur: quod malum tale tantumque est, ut non possit non à Rectoribus prohiberi atque puniri; ni peculiaris necessitas illud excusaret. Altera regula, ac quæ etiam demonstrat, quare necessitas excuset malum punire, vel avertere, est; quod malum plectendi jus, quod Magistratibus à Deo traditum est *Rom.* 13. propter hominem existat; non autem homo propter pœnam. Ita ut, quando pœna mali perniciem ejus secum traheret, qui jus habet illud castigandi, non solum non tenetur id punire: verum non magis illud ipsi facere licet, quam violentas sibi adferre manus. Fac navigii gubernatorem, quo sine magno incommodo carere nequimus, peccatum aliquod commisisse, quod mortem meretur: necessitas nihilominus excusat, imo imperat, ut gubernator is impune hoc ferat. Ac si gubernatoris opera semper æque nobis necessaria est: nunquam etiam obstringimur gubernatorem punire. Sic supra etiam probatum est, Davidem jure à Joabo pœnam non exegisse, ne regni sui statum concuteret: aut sese eo ejusmodi privaret Viris, quibus tum temporis summopere indigebat.

Itaque verba illa, *Fiat Justitia, & pereat mundus*, justitiæ punitivæ non sunt applicanda; verum illi justitiæ illisque rebus, quæ per se justæ & æquæ sunt: non autem istis, quæ per accidens usum ejus, ad quod jus nobis est, sequuntur. Non enim licet facere malum, ut inde eveniat bonum. Non licet *directo* de committenda injustitia aliqua, vel peccato, cum quoquam contrahere; ut inde nonnihil boni nobis, vel Reipub. quantumcunque commodum etiam futurum sit, acquiramus. Peccatum odisse, illud omnibus legitimis mediis arcere velle, pars est naturalis æquitatis. Verum peccata hoc vel illo tempore *actualiter* punire, non magis naturalis legis pars est: quam naturalis religionis pars est certo tempore & loco Deum orare. Nemo eo se liberare potest, ne ad Deum adorandum promptus sit; ac ne aperte Cultum suum Divinum profiteatur, sistendo se in loco publicæ religioni dicato. Sed fieri potest, ut quis de rebus quibusdam contractum ineat, in quas jus habet: quem contractum *per accidens* sequitur, ut nunquam apertam professionem religionis suæ facere possit. Sicuti is casus existit, quum aliquis ad vitam conservandam se Mahometanis, vel Paganis dedit. Sic etiam cum actuali pœna inter homines res sese habet. Vel dicendum esset, Rectores teneri injuriam ipsis factam ulcisci, licet Respub. eo funditus deleretur. Quod tam absurdum est, quam privatum injuriam sibi illatam vindicare teneri, licet prævideret se id ipsum morte luiturum. Quum tamen Deus homini jus pœnæ in commodum ejus concesserit; ut eo se ab injuria ac vi defenderet. Quemadmodum totam rerum naturam ad hominis usum dedit, atque ita mundus propter hominem creatus recte dicitur, quod jus habeat in totum terrarum orbem: quanquam cuivis cavendum sit, ut legitime illo utatur: quaque re secundum naturam. Sic cibus est ventri, ac venter cibo, ut eo cum gratia-

rum

rum actione utatur: verum non ideo corpus est fornicationi. Sicut itaque hominis Christiani officium est præferre aliis facem Euangelii, & tamen rosæ non sint spargendæ porcis: de quibus justam habemus metuendi causam, ne se convertentes nos dilanient. Sic etiam punire oportet: sed tum non, cum justa adest ratio metuendi ne pœnæ executio redundatura sit in nostram perniciem. Censeo hanc rem ulteriori probatione non indigere. Probatum itaque sit quibusdam casibus ab actuali pœna, etiam magni delicti, nos posse abstinere: atque ita licere in Repub. nonnullum malum, quod pœna dignum est, impunitum dimittere. Atque hoc juxta prædicta; &, ut superius narratum est, hisce duobus casibus, quum duo hæc concurrunt. Primo, quando malum *per accidens* sequitur usum juris nostri. Deinde, cum *necessitas* urget. Quemadmodum ergo nulli jus est, quantacunque etiam necessitas existat; ad injuriam, aut peccatum committendum; ac eo sibi bonum aliquod conciliandum: sic etiam directo de nulla injustitia contrahere licet. Magistratibus non licet in stupris connivere, ut pejora vitent. Nam nemini jus est de malo ita paciscі, ut id directè permittat, talique permissione aliquod commodum paret, aut incommodum vitet: quia tunc permissio mali non sequitur per accidens legitimum rei usum. Non licet etiam ob pretium domos meretricias tolerare. Sic neque ebrietatem Magistratibus permittere licet, ut vectigalia eo carius locentur; ac ut Respub. eo in summa necessitate rei nummariæ conservetur. Sic etiam compotationes in cauponis diebus Dominicis non licet permittere, (posito, illud absolute illicitum esse) ut eo reditus publici vini cerevisiæque augerentur. Sic Reipub. Rectoribus propter pretium vel mundanum commodum exercitationem Judaicæ, aut Pontificiæ Religionis tolerare non licet: (concesso illum errorem, atque exercitium ejus pœnam mereri: quod hic non decido) hoc enim pacto directo de malo paciscerentur; atque exercitationes falsarum istarum religionum non per accidens sequerentur usum alicujus rei, ad quam jus nobis competit. Sic etiam Magistratibus mensas trapeziticas, (si directo in se injusti quid contineant) permittere non licet. Non magis, quam cuiquam professionem vitæ permittere licet, quæ *per se* injustitiam quandam comprehenderet. Fac aliquem affirmare, se artem reperisse, unde magna negotiatio in urbe oreretur; ac unde cives multiplex emolumentum perciperent: verum eam non posse effici, ni injuria *directe* pauperibus inferatur; & ipsi per sordidum ac iniquum fœnus emungantur: nullus rationis usum habens consentiet hoc magis licere, quam ars illius, qui civitatem è calamitate eripere novit; ea conditione, ut ipsi permittatur sanguinem quorundam *innoxiorum* effundere: aut aliquorum uxores constuprare.

Sed vice versa, quum ad rem nonnullam jus nobis est; & *necessitas* adest, licet quidem malum tolerare: id est, licet quidem suo jure uti, quamvis sciamus multas calamitates malaque inde secutura. Sic Christus non omittebat Euangelium prædicare, quanquam noverat ex eo gravia bella, contentiones, ac jurgia oritura, *Matth.* 10: 34. Posito ergo, usum totius terrarum orbis, etiam proximi nostri nobis licitum esse; ac nobis *eatenus* ad ea jus competere: idcirco arte, ingenio, sapientia, experientia, &c. proximi mei ad aliquid boni mihi parandum uti mihi licet (verbi gratia, ad bellum gerendum) quanquam peritissimus ille belli Dux, cujus opera in bello nobis utendum, in *concubinatu* vivat; ac dicet, se ea tantum conditione operam suam Reipub. polliceri, si in eo vitæ genere sine pœna liceat sibi perseverare. Sic Papistici exercitus opera licet uti, ad defensionem suæ regionis jurisque; ac Pontificiam idololatriam in castris tolerare.

Similiter etiam, quia jus nobis eſt urbibus ac hominibus ad noſtrum commodum uti: licet, quum neceſſitas inſtat, illis oppidis, civibuſque earum quidem uti ad defenſionem ac ſecuritatem noſtram; quamvis iſtarum urbium civiumque non poſſit nobis eſſe copia ſine permiſſione Papiſticæ, vel Judaicæ Religionis. Et quia ad eas creaturas jus habemus: ideo exercitium Pontificiæ, ſive Judaicæ Religionis *per accidens* uſum juris noſtri ſequitur. Atque hoc ſolo æquitas ac jus legitimum earum actionum niti, quod devictis civitatibus aliquando permittatur falſum aliquem Divinum Cultum exercere: quem jam ponimus exempli gratia extra neceſſitatem per pœnam perſecutionemque eſſe prohibendam. Atque maxime abſonum eſt, permiſſionem menſæ Trapeziticæ cum tolerantia Cultus Dei Pontificiorum in nonnullis devictis urbibus velle comparare. Hic enim incipimus ab uſu juris noſtri, quod in omnes creaturas habemus; ut iis in noſtrum commodum legitime utamur. Ac hujuſmodi jus etiam in oppida atque cives eorum habemus; & falſa religio, quæ in bello victis civitatibus toleratur, *per accidens* ſequitur uſum juris noſtri in ſuperatam urbem civeſque. Sed in cauſa menſæ Trapeziticæ ſimul à bono maloque incipitur: (loquor jam ſecundum opinionem illorum Theologorum, qui eas condemnant) Fœnus enim æque in divites, ac in pauperes exercetur: atque utrumque *æque directe* intenditur. At recte ad illud vitæ & quæſtus genus à peccato liberandum, dicitur fœnerationem in veros pauperes caſu ſequi fœnerationem illorum, quibus licet fœnus exercere: quum veris pauperibus alia loca ſint indicata, ut gratis opem ferant: ac quibus expreſſe vetitum eſt ad auxilium menſarum Trapeziticarum convolare. Et menſarum conductores non ideo legitimum munus coguntur omittere, quia *per accidens* illud fœneratio in veros egentes ſequitur: quia pauperes eo ſe non conferentes, quo oportet, ad menſam Trapeziticam contra expreſſum mandatum confugiunt. Ac licet illa vitæ profeſſio obnoxia ſit, ut nonnulli ea menſa abutantur: ideo non magis opus eſt eam profeſſionem vitare, quam aliud commercii genus; quo merces venduntur, quibus ſæpius nonnulli abutuntur. De re primariò jam non diſputo. Similiter poſito, non abſolute illicitum eſſe die Dominico in caupona tractum vini vel cerviſiæ haurire; atque id adiaphoris accenſendum eſſe: non cogitur Magiſtratus ob abuſum legitimum uſum prohibere: quanquam aliæ rationes poſſint exiſtere, quare utile, imo decorum ſit, rem adiaphoram prohibere, propter magnas occaſiones mali, quæ inde profluunt: ac de quibus inferius differemus, quando docebitur Reipub. Rectorum ſæpius eſſe res indifferentes vetare, propter magnos abuſus, qui in iis fiunt. Sic ergo etiam nec œnopola, nec zythi coctor deſiſtere tenentur à venditione ſuarum mercium ad neceſſitatem, vel moderatam hilaritatem: licet modus in conviviis ſæpenumero excedatur. Sed qui profiteretur, ſe merces illas expreſſe emere, ut ſibi eſſent inſtrumenta luxus & ebrietatis, non liceret hominibus iſtius negotiationis vinum ſuum illis vendere: non magis, quam enſium fabricatori licet gladium alicui vendere, dicenti ſe eum comparare, ut proximum ſuum confodiat. Ac ſæpius abſurdum judicium Theologorum quorundam admiror de nonnullis vitæ generibus. Mirifice ſæpe contra rem quandam declamabitur, quæ vel vere in ſe bona ſit; vel de qua inter doctos ac pios Theologos diſputatur, & quæ nonniſi propter abuſum damnanda eſt; & ejuſmodi vitæ genera intacta relinquunt, in quibus magna de *re ipſa* controverſia moveri poſſet; atque non tantum de ejus *abuſu*. De talibus loquor quæſtibus & vitæ inſtituto, quæ cœtui fidelium directo,

cto, atque cum præscientia, in vanitate arrogantiaque serviunt. Sed ob rationes silentio hæc prætereibo.

Atque hæc de prima conditione sufficiant: nempe, non licere illud malum tolerare, quod pœnam meretur, nisi cum *per accidens* sequatur usum juris nostri: quod eo usque se extendit, ut etiam *respectus* ac ratio, quare quid faciamus, rem totam (sicuti superius etiam indicatum est) immutet. Ac duo unum idemque facturi sunt: quorum alter graviter peccabit; alter vero extra noxiam erit. Rectores Papistis libertatem religionis suæ possent concedere; quod commoratio istorum, qui illi Cultui Divino addicti sunt, ad salutem Reipub. necessaria sit. Sic etiam recentes allicere possent, ut Respub. eorum utilitatibus & commodis fruens, quæ civium frequentia parere solet, firmior sit, & aptior ad tolerandos sumptus, quos ad tuendam Rempublicam, & religiones facere necesse habet. Sic Summæ Potestates Judæis permittere possunt in imperio suo vivere, ipsisque libertatem Religionis suæ concedere: si privatione consumptionis esculentorum & potulentorum; nec non & mutuo commercio, quod à Judæis fit, periculum esset, ne ferendo essent onera ad defensionem ipsorum requisita. Atque ita tali casu ex consideratione redemptionis vectigalium, quæ eo carius locabuntur, malum prædicto modo licet tolerare: quod supra diximus illicitum esse alio sensu. Alii etiam Papistis eandem libertatem concederent: sed pro ea certam nummorum summam poscunt, in Reipub. commodum impendendam; contrahentes ita de malo ipso: atque illi graviter peccarent. Sic cum scortatore de scortatione tractare vetitum; & permissioni ejus mali certum pretium imponere: sive præ se ferant hoc per formam mulctæ, seu alio modo fieri. Præterquam enim quod nunquam ob eam rem, quæ nobis *permissa est*, mulctemur; (qua distinctione tamen tam perverse in quæstione de mensis Trapeziticis utuntur) non licet Magistratibus permittere, ut malum, quod alioquin à Repub. repelli debet, *redimatur*; & pretio vendere *licentiam faciendi malum*; imo ne quidem ejusmodi malum, quod cæteroquin in Repub. tolerandum est: hoc enim esset amare cum Bileamo pretium injustitiæ, 2 *Petr.* 2: 15. Atque hoc tantundem est, ac si quis diceret, quid daturus mihi es, ac permittam tibi scortari, improbum fœnus exercere, occidere, falsas religiones colere, adulterium committere, &c. Quæ res absurditate sua se ipsam destruit. Et tamen Theologi nonnulli reperiuntur, qui pro perfectissimis Casuistis haberi volunt; reliquisque Theologis objiciunt, quod conscientiis frænum nimis relaxent: qui Mensas Trapeziticas reprobantes, nihilominus volunt, ut Christiani Magistratus certam pecuniæ summam ab injustarum Mensarum Trapeziticarum conductoribus per formam mulctæ, vel alio quo modo pacisci possint. Quasi Magistratibus liberum esset dicere, *tantum mihi dabis, ac permittam tibi injustitiam committere*: vel, *non permittitur tibi facultas inique agendi cum proximo, nisi pro permissione tantum solveris.* Ita ut maxime absurdum sit, permissionem mensæ Trapeziticæ (posito eam mali quid continere) cum permissione Papisticæ religionis in bello devictis civitatibus componere: sed cum tolerantia publicarum ganearum conferendæ erant. Hisce etiam factum Prætorum assimilandum, qui cum Pontificiis de permissione cœtuum ipsorum transigunt, deque exercenda ipsorum idololatria: pro pretio licentiam peccati illius committendi vendentes. Quorum par ratio est ac illorum, qui pretio de peccatis transigunt, dicuntque tantum mihi dabitis, ac tum idololatriam pro libitu facietis. Rationes possunt dari, quare Magistratus sine læsione conscientiæ Pontificiam idololatriam pos-

possint connivere. Verum nullæ rationes dictum Prætoris factum à culpa liberare possunt. Et pessimas esse rationes deputo, quibus rem quidam faciunt.

Altera conditio, quæ in tolerantia mali requirebatur, quod per se in Repub. pœnam meretur, erat, ut *necessitas* locum haberet. Quo pacto necessitas intelligi debeat, partim explicatum est, quando tractavimus quæ, quantaque *necessitas* jus nobis daret postponendi Dei præcepta, quæ per se *moralia* non sunt: dummodo necessitas, quæ privatos spectat, necessitati Reipub. accommodetur. Ita ut tunc per necessitatem Reipub. non solum *timor ac periculum ultimi Status exitii intelligenda sint*, non etiam periculum magni incommodi; nec etiam, ne omnino possessionibus nostris privemur: verum etiam discrimen, ne careamus atque amittamus illud, ad cujus possessionem adipiscendam facultas nobis aliqua suppetit; veluti id, quod, v. gr. per solitum mercaturæ cursum promittere nobis possemus. Sicuti enim in sanctificatione diei Solis non solum pauper agricola excusandus est, quod cœlo pluvio frumentum suum condat horreo: verum dives etiam, quem tamen jactura illa non magnopere premeret: ac diviti hoc licet; quod detrimenti periculum necessitas satis justa sit ad sanctificationem diei Dominicæ modo prædicto postponendam. Sic etiam Reipub. licitum ob timorem *commodi amittendi* malum aliquod permittere. Quanquam omnium Christianorum Reip. Rectorum officium sit, recte considerare, quod commodum Respub. ex mali alicujus tolerantia perceptura sit: atque ipsis ante omnia providendum, *ne nimia luxus & divitiarum cupidine; vel levi nimis timore privationis alicujus rei, malum præcipitanter nimis permittant; atque ita prohibitionem mali ad Dei virtutisque dedecus nimis parvipendant: temporalem autem felicitatem magni nimis faciant*: atque ut caveant malum ex. gr. idololatriæ superstitionisque permittere ex parvo nimis mali odio; nec non ex odioso libertinismo. Mercatori quidem licet, ad familiam alendam, etiam in Papisticis regnis, ubi religionem suam exercere nequit; imo declarare non audet, cujus sit religionis, & se tectum tenere cogitur, mercaturam exercere. Verum cui religio, ac salus animæ suæ cordi est, non temerarie hoc faciet: ac allaborabit optabitque meliores rationes occasionesque, honeste familiam suam sustentandi. Sic peregrinationes quorundam in Hispaniam & Italiam laudare nequeo, solum animi causa: vel saltem spe parvi lucelli, quo facile carere possunt; nec ullo modo nomen *necessitatis* meretur; aut quo jacturam resarcire non possunt, quam anima patitur, extra necessitatem eum vitæ statum subeuntes, quo Cultum suum Divinum exercere nequeant. Ita fieri potest, ut Respub. aut Societas Indiæ Orientalis commercium in Paganorum dominiis sine peccato exerceat; ubi religionem suam profiteri vetitum; ubique digito compescere labellum tenentur. Verisimile tamen est, quod Christiani nostri Magistratus ob magnas rationes famulos suos, mercatores, ac institores in oras illas mittant, ubi religionem suam profiteri non audent, atque Verbi Divini ministerio carent. Sed judicare quantæ, quantique ponderis sint rationes, quare quid in Repub. permittatur, id Rectoribus competit, qui à Deo ad rerum politicarum administrationem constituti sunt: eas expendere, *ponderare*, ac judicare, quanta sit necessitas; & quantopere Reipub. salus hoc exigat: quemadmodum judices constituti sunt ad judicandas & finiendas privatorum civium controversias: & patresfamilias ad res suas domesticas administrandas. Ut iniquum sit, privatos quosdam; sive ii Pastores sint, sive Membra (utrisque enim male convenit rebus politicis se immiscere; ac curare ea, quæ Dei institutione, ac natura rei Rectorum propria sunt)

sunt) judicium sibi vindicare de Reipub. *utilitatibus*: & cujus ponderis sit Reipublicæ, ut malum aliquod impunitum sit, aut minus strictè prohibeatur. Posito non licere Pontificiam idololatriam in Repub. tolerare extra necessitatem: ita ut errori isti Pontificiorum malitia inesset, quæ sine necessitate impunita non poterat dimitti: tam Pastoribus, quam privatis civibus acquiescendum erat; ac credendum, hoc legitime fieri, quum Christiani Magistratus affirmarent, se malum illud in Repub. tolerare *propter necessarias politicas considerationes*. Ac æque absurdum est petere à Rectoribus, ut ulterius se super eis explicent: aut suum judicium Rectorum judicio opponere: eosque ob id socordiæ insimulare; & qui verum & falsum cultum promiscue habent: quam privatum non decet postulare à judicibus, ut rationes reddant, quare huic civi bona adjudicarint; alteri autem actionem suam denegarint: ac quare ergo illum pro legitimo bonorum illorum possessore habere debeant; alterum vero male in petitione sua fundatum esse. Aut privatum suum judicium de legitima cujusdam rei possessione, de qua judex sententiam tulit, judicis judicio velle opponere: illumque, cui contra opinionem privati adjudicatum est, habere atque tractare in Republica, aut Ecclesia velut illegitimum possessorem; per speciem, quod in conscientia ita censeant: ac solorum Ecclesiæ Pastorum esse de rebus, quæ conscientiam spectant, & quid quisque jure facere possit, vel non, judicium ferre: quia cum sint Rectores conscientiarum, & pastores animarum, de quibus Deo reddituri sunt rationem, etiam ad ipsos spectat arbitrium & æstimatio virtutum & vitiorum. Quemadmodum nuper ejusmodi dogma magna cum admiratione, in Tractatu quodam, à tribus Professoribus approbato propugnari percepi. Ac intelligo alios Doctores mala illa fundamenta etiam sibi adoptare: pro furibus ac fœdifragis personas quasdam, collegiaque traducentes, quorum factorum probatio circumstantiis nititur, quarum circumstantiarum inquisitio atque sententia definitiva, quæ isto examine fundari ac superstrui debet; extra controversiam certis personis atque collegiis competit, quæ ad id in Repub. electa & erecta sunt; ac secundum quam quilibet conscientiam suam, *quoad externa*, & *actiones suas*, in Ecclesia, statu politico, ac privato regere tenetur. Nullius privati judicium, sive is Ecclesiæ sit doctor; seu alia persona, ulterius in hujusmodi rebus, quarum examen & judicium Rectoribus commissum est, valere debet, quam quatenus ad regimen suæ conscientiæ ac domesticarum rerum attinet. Si quis credat, hunc vel illum causam non satis justam tueri, ut à judice aliquorum bonorum legitimus possessor judicetur: juxta judicium illud tenetur quidem sibi nullum jus in bona illa arrogare: sed ei relinquere debet, ad quem in conscientia credit pertinere: non tamen propterea potest alium, qui per legitimos tramites, perque legitimum judicem eo fundamento, quod ipse quidem rejicit, sed judex probat, bona illa nactus est, pro injusto possessore habere; atque ipsum publice ita tractare. Similiter, quisquis privatus censet, fœdera, vel contractum à Repub. non esse servata: aut necessitatem non satis magnam esse, quare, v. gr. Pontificia idololatria legitime possit tolerari; is in eo acquiescere debet; quod, quando judicium ipsius ac sententia, vi sui muneris ea de re exquireretur, ex animi sui sententia declaret quid de æquitate aut iniquitate totius existimet: & si sua à Magistratuum sententia discrepet, debet nihilominus omnem obedientiam quoad externa Magistratibus; ac idcirco pro amico & hoste habere atque tractare illos, quos legitimus Magistratus pro eis habet: quemadmodum tenemur cuivis civi opem nostram præstare, ut jus illud intactum con-

conservet, quod judices per sententiam ipsi adjudicarunt. Naturalis enim æquitas docens contentiones, jurgia, & pugnas esse vitandas, quantum in nobis est: præterea nemini in propria causa licere esse judicem, ut eo proximo quippiam detineat: proximum etiam nostrum non teneri judicium adversarii, qua tale, pro meliori, æquiore, ac justiore ducere, quam suum: quum naturalis æquitas quidem dictet, sanæ rationi locum esse dandum: sed non una doceat, sententiam proximi saniorem esse nostra. Docet itaque judices arbitrosque esse habendos, ad lites inter adversarios dirimendas. Ac si hoc verum: ergo nemini amplius licet, post sententiam à judice latam, adhuc juxta suam opinionem aliquem pro fure, perjuro, scortatore, vel adultero tractare. Sic lex jubet, ut in ore duorum omnis veritas consistat: ac in Judaica Repub. judici hoc sufficiebat; ac privati cives in eo acquiescere tenebantur, ut res, in facto consistens, per duos probos testes probaretur: nec judicium privati Judæi, qui testimonio illo gravatus erat, eos pro falsis testibus habens, quos tamen judex probaverat, jus ipsi dabat, ut rem judicatam reprobare posset; adversariumque suum, cui aliquid ea adjudicatum erat, pro injusto publice habere. Sic ait Apostolus in rebus dubiis, quæque probari nequeunt, interventionem jurisjurandi alterutrius adversarii controversiam finire: atque ideo is, qui per præstationem jurisjurandi ab adversario re aliqua excidit, quam sibi competere putabat, alterum coram hominibus appellare non debet perjurum ac injustum: quod se certum putet, adversarium pejerasse. Atque hoc tam æquum est, ac in omni imperio adeo necessarium; & contrarium ejus adeo iniquum, ut Deus in Lege sua imperet, ut qui ori aut sententiæ judicum repugnet, morte plecteretur, *Deut.* 17: 12. Ecclesiæ doctor vel privatus, qui contra hæc peccant, nulla alia excusatione uti possunt, nisi dicant, Reipub. Rectores ad manifestam adeo & notoriam impietatem prolapsos esse, ut neque decus, neque virtutem, nec fidem, neque promissa amplius curent. Quod manifestam injuriam, ac furtum, extra omnem controversiam contra animum conscientiamque approbent; atque ita privatorum esse ejusmodi impietatem etiam publice condemnare.

Sed quis Christianus hoc de suis Magistratibus, sub quorum imperio sumus, suspicari sustinet? Et nemo tamen potest Magistratibus suis, aut proximo fœderis violationem aut manifestum furtum adscribere; ac dicere judicium Magistratuum ac judicis ipsum non impedire Magistratus, ac proximum existimare ejusmodi peccatorum reos; eosque à se, quantum ad externa, pro talibus tractandos esse, quin Magistratus & Judices habeat pro hominibus profligatæ vitæ. Quemadmodum ergo judex constitutus est, ut de rebus quæ justitiam spectant, judicet: sic Magistratus creati, ut decidant ea, quæ regimen politicum concernunt: ac quibus juxta ordinem legitimi imperii, sub quo vivimus, jus non est, ut de rebus politicis *sententiam ferant*; & simul opportunitatem non habent inquirendi in facti circumstantias: ab iis facta Reipub. Rectorum circa res politicas, approbanda sunt. Si Rectores censeant necessitatem exigere, ut in quibusdam urbibus ac locis falsus aliquis Cultus Divinus toleretur; privati credere debent, necessitatem, de qua Rectoribus per institutionem Dei, perque naturam imperii *solis* judicandum est, ut Rempub. secundum id administrent, vere adesse: atque ita in omnibus acquiescere; nihil facientes, quo *directo*, seu *indirecto* Magistratuum administratio, præcepta, & constitutiones circa illam rem impedirentur. Si Rectores censeant necessitatem urgere, ut die Dominico cives arma induant: neque Ecclesiæ Pastori, nec alii privato civi licet

licet contra illud reclamare, quod religio ipsi non dictet credere necessitatem tantam esse: quin imo tum conscientiam suam, quod ad externa attinet, Rectorum conscientiæ submittere tenetur. Imo, ut proprie loquar, in ejusmodi rebus privatus *judicio caret*; & proinde talis rei æquitas & iniquitas non vertitur in ejus foro: nam Deus hoc ipsi eripuit, Magistratibusque tradidit. Si Magistratus judicent fœdus aliquod cum aliis Principibus initum finitum esse; ac jam se jus recepisse, ut rursus bellum moveant: nemini civium licet tributum, imo nec expeditionem recusare: licet conscientia mentis arbitretur bellum esse injustum; putetque se illud ex verbis contractus cum finitimo Principe initi clare posse probare. Nam neque Deus, nec imperii natura non magis concedunt, ut Reipub. administratio privatorum judicio committatur; ac quilibet circa rem eam facti sui sit dominus: quam permittit, ut quivis privatus, in Repub. quadam vitam agens, privato suo judicio decidat, quid *suum*; quid vero *alterius* sit. Omnis confusionis origo est, in Repub. putare, civium officium, ut Magistratuum atque judicum placito pareant, æquitate mandatorum ipsorum niti. Quæ perversa doctrina novo & non minus noxio errore cumulatur, cum dicitur, privatis de æquitate *judicandum* esse. *Potestas* Rectorum ac judicum *obligat* nos ad obedientiam; non autem *æquitas*, quam in illorum mandatis conspicimus. *Ipsis* secundum æquitatem imperandum: *nobis potestati* illis à Deo datæ obediendum. Verum de hoc satis; & fortasse, pro Tractatus hujus ratione, nimium dictum. Revertimur ad illud, quod adhuc de speciali necessitate tractandum restat.

At illud specialiter observandum est, ut, quemadmodum tolerantia alicujus mali, quod pœnam meretur in Republica, propter necessitatem à vitio liberetur: quæ necessitas adesse putatur, quando ad aliquod naturale bonum possidendum, quam possessionem velut *per accidens* malum *morale* sequitur, illudque ideo toleratur, ita ut propter illud malum non debeamus nos privare naturali illo bono & commodo: ergo tum etiam, ubi necessitas illa demonstrari nequit, & cum simul per possessionem naturalis boni, quam malum *per accidens* sequitur, periculum necessitatis non aufertur; malum permitti non potest, ob possessionem naturalis ejusmodi boni. Exemplum unum aut alterum totam rem illustrabit. Quoniam sumptus in victum expensi, qui Romæ à meretricibus fiunt, nullius prorsus momenti sunt: ac Civitas Romana sine ulla imminutione suarum virium, impensis illis carere posset: & ideo dici nequit, *necessitatem* Papam cogere scortationem tolerare: quod naturali, honesto, ac legitimo earum meretricum usu, quo impensis vectigalia augent, opus sit scilicet: & proinde illa permissio lupanarium *per accidens* non sequitur legitimam possessionem naturalis cujusdam boni. Supra enim latissime probatum est, malum pœna dignum in Repub. non esse tolerandum nisi ex *necessitate*. Atque ideo Pontificii permissionem lupanarium Romæ cum tolerantia Judaicæ, aut Papisticæ religionis in Reformatis Imperiis comparare nequeunt; quas præsupponimus ex necessitate concedi: de qua superius disputatum est. Si naturale bonum, quod lupæ Statui adferunt, ejus foret ponderis, ut respub. eo non magis carere posset, quam victoria de Pontificia civitate intra certum temporis spatium carere possumus, ac possessione ejus, qua ex necessitate tolerantia Papisticæ superstitionis in ejusmodi bello devictis civitatibus toleratur: etiam prostibula & meretricii quæstus Romæ tolerari possent. Nec etiam permissio illa excusatur, quod per conniventiam scortationis pejori malo obviam eatur. Non est enim faciendum malum, ut inde proveniat bonum: quum nemo *legis Divinæ*

dominus sit: & malum cum malo non sit compensandum aut expungendum. Verum Pontificii merito tolerantiam lustrorum Romæ cum Mensarum Trapeziticarum permissione conferunt: posito ejusmodi mensas illicitas esse: ac jure affirmant Reformatos in idem malum per conniventiam mensarum illarum Trapeziticarum incidere, (posito quod in exercendis illis Mensis Trapeziticis injustitia ac immisericordia fiat) in quod Papa prolabitur per fornicationis permissionem. Ac si censeatur Mensam Trapeziticam posse tolerari: tum etiam factum Papæ circa domorum meretriciarum permissionem approbandum. Quoniam enim fœneratio erga divites pauperesque *æqualiter procedit*: ac posterius *per accidens* non sequatur prius; & quod nec sumptus & impensæ, quas tabulæ Trapeziticæ ministri in victu & amictu faciunt, non sint ullius momenti ad ita augendum ærarium, ut sine eo incremento Respublica sufficere non possit sumptibus, quos ad alendos milites, & cultum tuendum necessitas postulat. Quod etiam juxta illorum Theologorum opinionem fœneratio contra pauperes peccatum sit: Mensæ Trapeziticæ non magis possunt tolerari, quam lupanaria Romæ. Cum Mensa enim Trapezitica tum ita res sese habet, quasi quis diceret; Novi artem succurrendi divitibus, ea sub conditione, ut fœnerari mihi permittatur erga pauperes. Dicere autem Rectores Mensas Trapeziticas, per se licet malas, posse permittere; quod iis Civitates carere nequeant; & ut majora incommoda prohibeantur: tantundem est ac si diceres, scortationem legitime licere tolerare, ad adulterium, & peccatum Sodomiticum prohibendum. Atque hi sunt illi Theologi, qui jactant, se tantopere pro Ecclesiæ gloria excubare; qui rigidos casuistas se profitentur: ac se longe ab iis abesse, qui indulgenter peccatores habentes ad peccata connivent.

Ex hisce exemplis lector probe conspicit, in tota quæstione de tolerantia mali animadversione in Republica digni, id præcipue verti, ut malum *per accidens* sequatur bonum: ut possessio boni nobis sit *necessaria*; & malum pœnam mereatur. Discedo jam ab his, ut tædium lectoris vitem: qui regulas has singularibus casibus applicans, in regimine suæ, ac proximi conscientiæ in usum suum vertere poterit.

CAP. XI.

Quod malum in Repub. tolerandum sit, ob charitatem, quam proximo debemus.

Hactenus disputatum est, quo pacto in certis casibus malum ex *necessitate* possit tolerari. Nunc brevi dicam, quomodo interdum malum possit, imo debeat permitti ex *charitate*: licet neque *communis*, nec *specialis* necessitas hoc excusare possit. Superius innuimus aliquando propter officia charitatis, religionem posse postponi; ostendebamusque hanc doctrinam niti generali naturalis Cultus Divini regula; *Misericordiam volo, non autem sacrificia*. Verum jam probabimus, eandem naturalis cultus rationem nos docere, etiam aliquod malum in Republica plectendum; imo quod alioquin è Repub. eliminandum foret, ni communis, vel peculiaris illa necessitas urgeret, quæ tolerantiam mali à peccato vindicat propter charitatem proximo debitam, perferendum esse. Supra demonstratum, pœnam hominis gratia existere, non autem hominem pœnæ causa: ac propterea neque Reipub. Rectorem, neque privatum teneri malum cum periculo *sui exitii* punire. Quanquam alioquin plectere malum pars sit virtutis justitiæ, Deoque placeat. Nunc probabimus, quandoque Magistratus se temperare debere à pœna propter *perniciem proximi*, quæ cum illa pœna implicita est; quia Deus imperat,

rat, non solum nostri, verum etiam proximi causa, virtutem, quæ in malo repellendo residet, postponere. Finge inter cives novum errorem exortum esse, qui extra casum communis, vel peculiaris necessitatis arcendus est, nec in Repub. tolerandus: vel si ad nos Judæi, aut Gentiles persugerent; ac qui eapropter erroribus immersi sunt, quos respectu nostri, ac extra necessitatem constituti perferre non licet. Posset in tali casu fieri, ut charitas mandaret nobis, iis cum errore suo, ac professione ejusdem in Repub. locum concedere: quum alibi per gravia bella, aut maximam crudelitatem suorum adversariorum degere non possint, ut se suosque, (*religionem suam retinentes*) incolumes servarent. Vel si subjecti, talibus aut similibus erroribus abrepti, ac pertinaciter in illis perseverantes, nusquam amandari nequirent, ubi extra vitæ, aut ad victum necessariis carendi periculum, sedes suas figere possent. Quanquam enim ponatur, ejusmodi errores cum malitia conjunctos esse: non tamen sequitur, Deum velle, ut malitia ista prohibeatur, cum *ultima* proximi nostri *pernicie*. Nam quamvis Status aliquis neminem *injuria* afficiat, ne quidem illos, quorum error cum malitia non est mixtus, quum peregrinos & hospites in cives allegere recusat, qui religionem profitentur, quæ ab ipsis dissidet: contra *charitatem* tamen, contraque naturalis Dei Cultus regulam peccare possunt: *Misericordiam volo, non sacrificia*.

Atque hæc veritas hinc manat, quia incommodum, quod proximo nostro per recusationem conciliatur, nequaquam cum illo damno compensari potest, quod nobis per concessionem falsæ ipsorum religionis metuendum est: nec Deus cum tanta proximi nostri pernicie prohibitionem falsi Ipsius Cultus velit fieri. Eodem prorsus modo, quo à sanctificatione Sabbathi Judæos excusabat, quum illud non poterat fieri, nisi magno hominis detrimento. Et præceptum de vindicando malo & puniendis flagitiosis non magis morale præceptum est; quam *peculiariter* religioni vacare *septimo die* morale præceptum est. Sin secus foret, tum malum semper foret puniendum ac prohibendum, quantumcunque etiam incommodum proximo nostro *per accidens* inde orietur: & horum ratio est, quod nunquam sit faciendum malum, ut inde eveniat bonum. Et pater, qui homicida est, puniendus foret; licet prævideremus liberos per mortem patris velut *per naturalem ac propriam causam*, etiam esse perituros: cum tamen mulieri gravidæ tam diu parcatur, donec pepererit. Ac si fieri posset, ut semper foret gravida, semper à pœna mortis excusaretur. Et regula superius tradita: *quamdiu jure meo utor, nemini facio injuriam*, locum non habet, ubi de operibus charitatis disputamus. Licet mihi quidem (si rigidum & summum jus spectes) in area mea ædificare parvæ mihi inde utilitatis rediturae causa, quamvis inde proximo maximum creem damnum, sine proximi injuria: peccabo tamen contra charitatem.

Quoniam ergo prohibitio vel pœna mali *omni tempore exercenda* virtus *moralis* non est: ergo naturalis religionis regula nos docet; *misericordiam* nempe *volo*, *non sacrificium*, prohibitionem mali postponendam esse, quum nobis parvum damnum (cum detrimento comparandum, quod proximus passurus est) verendum est: nec ulla sit suspicio, quod præceptum Divinum de malo prohibendo parvi fiat. Eo modo, ac supra indicatum est; atque ex quo juxta regulam hanc quædam Dei præcepta, quæ in generalibus terminis proposita sunt, nec ullam ferre limitationem videntur, limitat ac restringit. Finge ergo neque communem, neque specialem necessitatem permittere, ut Judæi in urbe tolerentur; an inde concludi posset, in Repub. non esse permittendos; licet omnes alii vicini

Status & Respublicæ ad internecionem eos persequerentur? Vel gravia bella; quemadmodum jam pridem, eheu! in Polonia fuerunt, ipsos è Provincia expellere, ac cogere ad nos profugere? Non puto. Atque existimo, tum nos teneri quidem miseros illos Judæos recipere, tectis suscipere, ac habitationem concedere, quum nulla spes est, eos alibi receptum iri. Quum Judæi tenerentur sanctificationem Sabbathi postponere, ut proximis in necessitate constitutis succurrerent. *Esai.* 16: 3. legimus Deum hospitalitatem istis, qui nostræ non sunt gentis, summopere commendasse: *Absconde fugientes, & vagos ne prodas.* Et Vers. 4. *Habitent apud te profugi mei O Moab: esto latibulum eorum.* Et *Esai.* 21: 14. *Occurrentes sitienti ferte aquam: incolæ terræ Thema fugientibus cum panibus occurrerunt.*

Ac posito Judæos hosce, vel alios ejusmodi exosæ Religionis, tanti externam exercitationem suorum morum & Divini Cultus facere, ut omnia tormenta perferre mallent, ac quotidie morti se offerrent, ut instituta sua retinerent, externamque religionem contra expressa Magistratuum edicta: ac si ipsis, à nobis expulsis, nusquam locus pateret; an non oporteret nos miserescere obduratorum illorum Judæorum? Aliquid eis potius condonare, quam universos eos exstirpare: aut ipsos per expulsionem hostibus suis prædæ dedere: aut illos in ea loca relegare, ubi necessario ipsis pereundum esset. An non credendum est, Deo placere magis, ut misericordiam eis præstemus, neglecto præcepto falsi Cultus Divini exterminandi, utpote hic locum non habente, quam in falsa religione prohibenda, ad zelum nostrum ostendendum, omnes Judæos delere, atque ita Deo velut victimas offerre? Quod equidem puto: ac credo æque Deo intempestivum hunc zelum displicere; quam Ipsi ingratum foret, si Judæum, aut ethnicum paupertate, aut morbo perire sineremus, quod sciremus, ipsum idololatriam, aut blasphemicam suam sententiam prima data occasione, ac simulac è summo suo periculo ereptus esset, palam denuo professurum. Semper meminisse debemus ejus, quod Christus suis discipulis, acerbo zelo impulsis, respondebat, *nescitis, quo spiritu ducamini:* hoc nullus negare potest, quam qui arbitratur Deo gratum esse pertinaciam Judæi in errore expugnandam; etiamsi nisi cum ejus interitu res ad exitum perduci non posset. Sic novi etiam quosdam, qui sub prætextu, quod Pontificii in nostris regionibus hostes nobis sint; eosque, si rerum potirentur, nos omnes ejecturos, vel interfecturos, ejusmodi pauperibus nullas eleëmosynas dant: ita ut, ni alii Christiani majori erga Pontificios egenos misericordia commoverentur, omnibus Papisticis egentibus in terris hisce præ paupertate pereundum foret. Hoc iniquum est. Præterquam enim quod plurimi Christiani ea non sint opinione; multo minus juxta fidem illam facta sua dirigant; ac per jusjurandum à civibus præstandum contrarium promittant: tamen minime Christianum est, ad errorem istum, quem non verisimile est in perniciem nostram ab ipsis versum iri, avertendum, Papistas inedia atque incommodis perdere. Samaritanus meliora edoctus erat, quam ejusmodi Christiani; qui putabat officia pietatis circa omnes illos esse exercenda, qui ope nostra indigent; eosque omnes proximorum numero habendos. Ejusmodi spiritu etiam isti ducuntur, qui omnem zelum atque operam suam impendunt, adhortando Reipub. Rectores, ut falsæ Religionis reos duris edictis gravent: non considerantes, an per hunc zelum charitas, quam proximo debemus, non veniat in periculum. Non reminiscentes, quam parum Ecclesiæ Doctores deceat, qui præcipue mansueto spiritu Christi induti esse debent, zelum suum in persecutione proximi exercendo: atque id adhuc in re, in qua tantum sub

imu

imus periculum, ne contra charitatis officia peccemus: quia in zelo, qui versatur in persequendis iis, qui gravibus erroribus immersi sunt, nulla charitatis opera se produnt. Quare non facile se illis negotiis immiscere debebant, quæ tam cito in pejus rapiuntur; atque ita illis se invisos reddere, quos tantum amanter tractando, & sanam doctrinam iis proponendo, meliora docere possunt: atque acerbo hoc zelo errantibus causam præbent, ut præjudicio adversus ipsorum personas ac doctrinam abripiantur. Imo quum jam omnia adæquata, & ad trutinam expensa sunt, & pœna ita temperata, ut malo sit exæquata: non tamen illis operibus pœnæ vindicativæ Deus adeo delectari videtur, quam quidem operibus charitatis. Davidi, qui bella Domini patraverat; ac ubique justas ab inimicis Dei pœnas exegerat, non permisit Deus templum ædificare, ob bellorum & præliorum multitudinem, quibus exercitus erat. Verum Salomon, vir Pacis, ad illud electus est. Externa hæc contra adversarios suos vociferatio in cathedra mulieribus ac vulgo signum zeli esse videtur, odiumque mali; sed absque ulla ratione: vel dicendum, illos homines malum minus odisse, qui existimant nullam corporalem pœnam contra maleficos exercere licere: quemadmodum hodierni Mennonitæ sentiunt. Nihil proclivius (nam ad id neque eruditio, neque probitas requiritur) quam, quando solis licet loqui, errores adversarii per speciem zeli exagitare. Verum sana ratione, patientia, ac comitate errantem proximum vincere; Hoc opus, hic labor est.

CAP. XII.

Magistratum etiam aliquid boni prohibere posse, propter abusum, multiplexque malum, quod cum eo conjunctum est.

Etiamnum aliquid tractandum restat, occasione præcedentis quæstionis; in qua probatum est, Magistratui licere malum in repub. tolerare, propter usum boni, ad quod hominibus jus est. Sed quod adhuc explicandum superest, nos docebit, quandoque bonum esse vetandum mali gratia, quod plerumque bonum comitatur. Patebitque regulam, *Maneat usus, & tollatur abusus*, non semper locum posse invenire.

Quum ergo essentialis origo omnis liberi imperii sit, quod privati Principibus curam Reipub. detulerint: quam igitur etiam suscipere tenentur; atque ita rempub. curare, ut privati suum; in rebus, quas respub. sibi non vindicat: vel natura sua ad Reipub. Rectores deferri nequeunt, jus suum retineant. Sequitur ergo, multos casus posse existere, in quibus non licet usum cujusdam boni civibus permittere, propter magnum abusum, qui in eo fit, ac exiguum commodum, quo subjecti libero ejus usu fruuntur: atque propter parvam jacturam, quam privatione illius usus patiuntur. Ratio, ac Verbum Dei docent nos, quod Christiani sibi multarum rerum usum, quæ alioquin per se malæ non sunt, interdicere teneantur, propter periculum, quod incurrunt, ne abutantur iis: ac etiam, quia malum in vicinia cujusdam boni tam prope versatur, ut vix malum in usu boni fugere liceat. Dici non potest, eum Deum vere timere, peccatumque fugere, qui occasionem non vitat, qua facile ad peccata impellitur. Qui iræ obnoxius est; eum decet omnia vitare loca, ubi litigatur & quæ litibus & rixis personant. Ac qui ita infirmus est, ut facile modum in cibo ac potu excedat; illi convivia vitanda sunt. Atque istarum rerum usus, quæ per se bonæ ac legitimæ sunt, ipsi propter adhærens malum, & periculum, quicum usus conjunctus est, fit illegitimus. Ac nemo dici potest vitæ suæ magnopere cavere, qui iis rebus delectatur, quæ cum discrimine usurpantur. Qui sincere Deus potest orari, ne inducat nos in tentationem, quum operam damus, ut peccatorum illecebræ quotidie nobis adsint. Quo-

Quomodo affirmari potest, istum ex animo Deum precari, ut ipsum à damno servet; si saluti sibi sit futurum, qui bonorum suorum bonam partem sorti subjicit, atque in aleæ jactu collocat. Et qui infirmi præ se ferre queunt, quod laborent, ut in virtute bonisque moribus promoveant; qui quotidie malorum convictu utuntur: cum ipsis latere non possit verum esse, mala colloquia corrumpere bonos mores, 1 Cor. 15: 32.

Veluti ergo privati certis casibus bonarum rerum usum sibi adimere debent: sic etiam sæpenumero Principes in casibus similibus civibus suis per leges ac edicta prohibent usum illius, quod per se bonum est. Ac res hæc à Reip. Rectoribus considerate atque magna cum prudentia tractari debet; periculum & bonum atque commodum bene & æqua judicii lance expendentes, quid cives per usum bonæ rei acquirere possunt: nec solum divitum, verum etiam pauperum subjectorum rationem habentes. Etiam probe examinantes, an non facilius malum, quod bonum comitatur, removeri; quam bonum prohiberi possit. Præceptum, ne liceat diebus Sabbathi in cauponis vinum aut cerevisiam solventibus promere, si solos opulentos respicias, nullam in se iniquitatem continere videtur; quibus illud, quod ad recreationem animi ac corporis conducit, domi facillime suppetit. Sed respectu pauperum, quibus ante omnia quidem refectione opus est, & sæpe aliam rationem à vitæ ærumnis & molestiis non habent, mandatum id considerationem meretur, & non nisi pertentata & bene perspecta causa de hujusmodi rebus aliquid statuendum. Eandem ob rationem censeo, munus cauponum, in quorum ædibus compotationes solum fiunt, parum legitimum esse, ac sine peccato vix exerceri posse; sed respectu multorum pauperum opificum, quibus cerevisiam domi habere paupertas non permittit; & quibus tamen non puto esse nefas haustu molestiam quotidiani sui laboris eluere; jussum illud satis durum foret. Facilius etiam profusi sumptus, qui in conviviis fiunt, prohiberi possent, quam convivia prorsus prohiberi: sine quibus civilis societas vix tueri se potest. Sic præstat ædes sacras, quibus superstitiose nomen alicujus Sancti impositum est, integras conservare, quam propter nominis abusum eas diruere. Quod tamen Brounistis placet. Huc regula illa quadraret, *Maneat usus, tollatur abusus.* Cum civis facile bono aliquo carere potest, & si magnum quoddam malum ex utilitate exigui illius boni oriturum videtur, tum prudentia præcipit, ut bono malimus carere; quam ut id tanto cum discrimine possideamus. Celebratio honesti atque publici funeris non potest damnum pensare, quod Reipub. metuendum est, quum prævidetur, cives circa sepulchrum idololatriam superstitionemque exercituros. Ac eapropter Deus voluit, ut Moses in abdito loco sepeliretur. Contra mercatus solennes & nundinas omnino tollere, propter intemperantiæ genera, quæ illic obtinent, non equidem laudarem. Verum etiam ludos & spectacula, in quibus multa turpia aut Christianis non convenientia committuntur, permittere nollem ob paulum boni, quod iis inest: quoque divites, ac pauperes, & civitas carere potest. Sic reprobarem permissionem hodiernorum ludorum Comicorum: quamvis aliquando Comœdiæ possent exhiberi, quæ multum honestæ voluptatis civibus concilient, sine magno periculo labis & corruptelæ morum. Ejusmodi enim graves comœdiæ raro aguntur: reliquæ autem non tantum per se multis vitiis laborant; verum etiam cum tot abusuum & vitiorum addi[tamentis] foris accedentibus implicat[æ] sunt, ut utilitas honestæ delectationi[s qu]æ iis posset comprehendi, nullatenus malu[m] quod ex iis Reipublicæ Christianæ [...]tur, possit pensare: & cives damnu[m il]lius voluptatis infinitis aliis honestis re[cre]atio[nibus]

ationibus redimere possunt. Idem etiam judicarem de celebribus illis choreis, quas *Bal* vocant, si plurimum tanta levitas in istis committatur, uti ferunt, quanquam non ausim damnare omnem numerosam saltationem. Quum enim saltatio per se juxta omnium Theologorum sententiam non mala sit: sed propter abusus, quæ plerumque eam comitantur, ab Ecclesiis nostris suspecta habeatur: itaque utilitatis spes cum damni metu, quod cœtui fidelium per illius exercitii permissionem nasci possit, componenda est. Ad honestam educationem non minus necessarium judico, ut corpus apte ac decenter ferre & flectere noverimus; quam ut linguam ad bonum ac facundum sermonem formandum dirigamus. Et laudandum est, ut quis cantum suum ad mensuram & numerum regere possit, simul manibus ad illum utens: quî dedecere potest, si quis totum corpus una cum pedibus secundum mensuram & numerum commovere noverit: dummodo à petulantibus levibusque gestibus à Christiana gravitate alienis abstineas.

Enimvero, ni res hæc, prohibitio nimirum boni propter abusum, quod illi adhæret, circumspecte considerateque tractetur, Christianus multis in rebus, extra necessitatem libertate sua privabitur: ac quod præcipuum est, urbes regionesque in paupertatem, ac tantam imbecillitatem recident, ut sumptus ferre nequeant ad tutelam suam; atque ad sustentationem Ecclesiæ Regiminisque Politici necessarios. Atque illi, qui nunc maxime ejusmodi edicta ac constitutiones urgent; forsan è primis forent, qui simulatione, quod alibi ipsorum opera majoris esset usus; civitatem aliquam, quando collaberetur, stipendiumque suum paulo tardius solveretur, desererent. Si Pontificiis habitationem deneges, peregrinorum confluxu & habitatorum ac civium frequentia cariturus es; & ita utilitate fraudaberis, quæ ex consumptione esculentorum & potulentorum percipitur, ac vicinorum potentiam firmaveris in tuam ipsius perniciem. Atque hæc omnia propter fortuitum & foris adveniens malum, quod forsan non majus futurum est, quam malum, quod magnam partem quæstuum quibus cives vitam tenent, comitatur. An sartorum & sutorum opera non magis deservit ad instrumenta mundanæ vanitatis Christianis paranda, quam in iis quæ necessitas atque honestas exigunt. Binæ tertiæ quidem vini portiones œnopolarum luxu consumuntur. Sic etiam pauca convivia habentur ubi Christianæ sobrietati litatur. Illos mercatores tacitos prætereo, qui eas merces vendunt, quæ solummodo ad luxum comparatæ sunt; operamque dant, ut quicquid gratia novitatis ad vanitatem Christianos allicere posset, in officinis & tabernis venale habeant: quibusque ita unum opus est, hominum vanitatem alere & incendere. Hoc etiam observandum est, multas res certa hominum genera non decere; quæ ab aliis sine peccato fiunt: ita ut cum duo faciunt idem, non sit tamen idem; & unus decorum negligat, alter ab eo non absit. Ac sæpius hac in re erramus, ut discrimen illud negligentes, in aliis, qui à nobis aut ordine & loco inter cives, aut conditione vitæ differunt, maximopere vituperemus, quod nos maxime dedecere censemus. In paupere opifice non tanta gravitas morum requiritur, quam in primario cive: & ideo sæpe in illo non sunt habendæ pro re indecora, aut cum morum levitate conjuncta, & per Magistratum, aut Ecclesiam prohibenda puniendaque, quæ in hoc immodestiæ & turpitudinis nota non carerent.

Hæc quidem sunt mea cogitata, quæ super quæstione, an Magistratus Christianus malum aliquod in Repub. tolerare possit, habui; & quæ scriptis mandata in lucem edi permisi. Hac in re procul fui ab amore atque odio; ac affirmavi ea, quæ vera esse credo. Ea rejeci quæ pro congruentibus non habebam. Optarem Lectorem

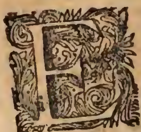
ctorem tam benigne hæc admittere, quam candide à me dicta sunt: ut si gratiam inire à multis non potuerim, saltem ab odio & livore liber sim. Digressus equidem sum ad aliquas particulares quæstiones, quæ in præsentia in Ecclesia & Republica agitantur & fervent, in iisque definiendis à nonnullis dissentio: sed non odio adversariorum ad illas quæstiones descendi, sed studio veritatis: quod certe mihi fraudi esse non debet; cum paratus sim ab iis, qui à me dissentiunt, moneri & doceri, si amice & benigne rem illam aggrediantur. Si alia insistant via, æquo feram animo; curæque erit ne cui videar me memet deseruisse, aut à me descivisse: ut enim benevolos objurgatores placare, ita invidos vituperatores confutare parati sumus, ut alteros reprehendisse pœniteat, alteri admonuisse gaudeant: nam qui amice admonent, amanter audiendi: qui inimice insectantur, repellendi sunt.

Index Capitum in hoc Tractatu contentorum.

TRACTATUS
DE
ARTICULIS FIDEI
FUNDAMENTALIBUS.

Præfatio ad Lectorem.

Benevole Lector,

EX multis causis, quæ me ad suscipiendum laborem recensendi numerum articulorum fidei fundamentalium, impulere, hæc una præcipua fuit, quod animadverterem Ecclesiarum Reformatarum statum quotidie à pristino suo splendore & sanctitate desciscere: cujus rei ego causas duas præcipue esse arbitratus sum, disciplinæ vigorosæ, quæ quondam in Ecclesiis Reformatis obtinuit, relaxationem; & controversiarum in Ecclesiis Reformatis multiplicationem; quæ tamen ad primam causam commode revocari potest. Nam si cum regimine Ecclesiastico, à cujus bona aut mala constitutione disciplinæ robur aut infirmitas, ita esset comparatum, ut firmis præsidiis fulciretur, facile litibus inter fratres illo regimine posset occurri. Nam quamvis ego formam regiminis Ecclesiastici, quod per Presbyterium, Classes atque Synodos exercetur, magnopere probem: arbitror tamen illam in suis circumstantiis & appendicibus magnis laborare defectibus. Præsertim in Ecclesiis, quæ liberæ à persecutione, & florentes in prospera fortuna, in exercendo illo regimine insolentius se gerunt; & sæpius malis affectibus indulgentes potius vindictæ, aut vanæ gloriæ studium quam officium sequuntur: quod quidem præsertim Ecclesiæ Doctoribus contingit, qui quemadmodum in excelso loco sunt constituti, ita propiores sunt iis vitiis, quæ superbia aut vana gloria continentur; & quorum omnium una est illa communis labes, quæ Diotrephum infecerat: quæ est velle dominari in fratres; & suos de quibusdam religionis articulis sensus, ac in exercenda censura vota atque consilia sua sola rata esse. Inde in Ecclesiis nostris tot Doctorum in diversum euntium studia; unde postea nascuntur & artes, quibus se muniant contra eos, quos à suis opinionibus alienos, nec eosdem in constituenda Ecclesia secum habere sensus putant. Et ita Presbyteria, Classes & Synodi replentur sæpe ejusdem factionis hominibus: qui sedentes tanquam judices æstimant vitia & errores ex arbitrio illorum, qui in Ecclesia sibi dominatum peperere. Et ita evenit ut sæpiuscule in hujusmodi collegiis non sine magnis dissensionis studiis sententiæ dicantur. Et quia Presbyteriale Ecclesiasticum regimen hoc habet proprium, ut etiam de plebe homines, qui nullum rerum usum habent, & nullis præceptis disciplinæ Theologicæ sunt imbuti, adhibeantur ad administrationem Ecclesiæ, & pro tribunali sedeant, fieri non potest, quin plurima iniqua lege componantur; & non tam pondus quam numerus sententiarum æstimetur. Et quidem in illis Collegiis tanto proclivior prolapsus est in illa vitia, quod in illo Ecclesiastico trib-

nali cognitio causarum, & sententia de causis, quæ in disceptationem veniunt, nullis ferme fixis legibus & constitutionibus regantur: & quia coram eodem Collegio, & per easdem personas simul ea quæ Politiam Ecclesiasticam spectant; & ea, quæ ad strictum jus pertinent, administrantur: fit ut sæpius eadem cum licentia tam res, quæ jus spectant, quam ea quæ ad εὐταξίαν pertinent, tractentur. Et quamdiu legibus & constitutionibus æquioribus regimen presbyteriale non ordinatur; non est quod in hisce Provinciis arctiore fœdere conjunctis, & in quibus omnibus presbyteriale regimen viget, ullos egregios successus & eventus speres ad vindicandas Ecclesias pristinæ suæ puritati & sanctitati. Sed quia nefas est privata auctoritate publicam emendationem moliri, videbimus quid hac in parte præstituri sint qui nunc rerum potiuntur; exspectabimusque ut nos votorum compotes reddant, qui innovandi nuper in nostra Republica studio Ecclesiæ præcipue utilitatem obtendêre.

Alteram deformationis Ecclesiarum nostrarum causam arbitror esse rixas, lites & disputationes, quæ non solum vigent inter Reformatos, qui ab Ecclesia Romana sese separarunt; nec tamen in ullo errore fundamentali versari putantur, sed etiam inter Doctores & Ecclesiæ membra, quæ una Confessione unaque Regiminis Ecclesiastici forma conjuncta sunt: quæ quidem lites & numero ita multiplicantur, & disputantium præpostero fervore adeo intenduntur, ut qui in illis Ecclesiis maxime docti æstimentur, nunc omnem suam operam in hoc ponere videantur, in eoque omnem ingenii sui succum exhaurire, ut mutuis scriptis in publicum editis seinvicem lacerent; & Adversarios suos odiosis, & ad invidiam conflandam comparatis consequentiis gravent & onerent.

Existimamus autem istud Ecclesiarum malum aliter tolli non posse, quam si ostendatur omnes à charitate, quam fratribus debemus, abesse, qui omnia illa (non dico solummodo dogmata, sed etiam errores) in Ecclesia tolerare recusant, qui fundamentales non sunt. Nullum autem errorem fundamentalem æstimandum, qui per se non evertat cultum rationalem; tam ratione quam Scriptura à Deo proditum. Neque referre quibus aliquis error non fundamentalis insuper oneretur consequentiis. Siquidem illi qui errorem non fundamentalem errant, omnes illas consequentias præscindant; & ab iis se alienos esse profiteantur, idque cultu suo testentur: ita ut quantum ad cultus substantiam omnes conveniant. Posse alioquin errorem quendam non fundamentalem homini alicui exitio esse, concedimus: sed id tum non fit propter noxam aut pestem erroris, sed propter defectum in pietatis praxi & usu, in quo aliquis versari potest in amplectendo & tenendo aliquo errore. Hoc posito, (quod quidem in præsenti Tractatu stabilire conatus sum, an præstiterim, aliorum esto judicium) existimo ultro inde manare omnes Christianos deesse suo officio, qui errantem in non fundamentalibus propter errorem talem fra-

tris locō habere abnuunt, & cum eo omnia arctissimæ fraternitatis officia colere detrectant: & qui alia ratione errantem fratrem ab errore abducere laborant, quam quæ inter fratres convenit, qui alter alterum infirmitate lapsum erigere student. Quod si autem fraternitatis officia eousque se diffundunt, ut etiam illi errores in Ecclesia tolerandi sint, propter quos nostro seculo schisma natum, & itum est in partes; quanto æquius erga membra Ecclesiæ, quæ una fidei professione nobiscum conjuncta sunt, ea adhibere officia, quæ arctior conjunctio flagitat; & fraternus amor, qui præcipue ad pacem confirmandam comparatus est, imperat. Et quandoquidem hominibus non ita facile constare & exploratum esse potest, utrum aliquis frater contumaciæ aut pertinaciæ vitio hæreat in errore; & res, omnium judicio, sit intolerandæ superbiæ fratrem istorum vitiorum reum agere, quia nobis & nostris argumentis, quibus eum ab errore deducere laboramus, tantum non tribuit, ut in nostram concedat sententiam, inde facile conficitur nullum fratrem clementius habendum, quam errantem. Unde tunc rursus in aperto est, illos longe, non dico à charitate, sed ab humanitate abesse, qui tot contumeliis, acerbitatibus & damnis fratrem errantem insectantur & persequuntur: ut merito suspicandum sit, tales zelotas per simulationem studii veritatis, privatæ suæ vindictæ parere; & aut suo honori suisque commodis velificari. Si itaque clare ostenderim illos male insistere; & id, quod tamquam sanctum & pium jactitant, originem debere animo amoris & fraternæ charitatis vacuo, in spem non exiguam excitor, me hoc effecturum, ut quosdam mali sui instituti pudeat, & ut alii in benevola atque benigna voluntate erga errantes magis magisque confirmentur: cum visuri sint apertius, rationi & Scripturæ convenire, etiam in erroribus, propter quos quidam aliquando Ecclesia ejecti sunt, ita connivendum esse, ut iisdem etiam sacris cum iis uti deceat. Et quamvis hæc sententia antehac à plurimis fuerit vexata maledictis, & subjecta odio civium, confido tamen, quandoquidem studium partium jam deferbuit, majorem nostrorum Theologorum partem aliud laturam judicium, quam illi tulere, qui ante aliquot annos Ecclesiis nostris præfuere: aut si hac in re effectus votis non respondeat, & concepta spes me destituat, confido tamen fore, ut multi in fratres errantes temperantiores futuri sint; & in moderatiora incubituri consilia, quibus pax restituatur Ecclesiis, & inter Reformatos vitetur major animorum distractio. Quod si eveniat, bene mihi constabunt mei laboris fructus. Quod si aliter in fatis est; & præterea pro suscepto labore mihi à quibusdam acerbis Theologis mala referatur gratia, consolabor me conscientia rectè facti: quandoquidem non alio, quam officii pre[?]i ductus hoc opus sum aggressus. Ita utcunque res cadet, nihil me deturbabi[t] à quieto mentis meæ statu: ut qui jam didicerim non ab hominibus ration[es] meæ vitæ suspensas habere.

TRA

TRACTATUS DE ARTICULIS FIDEI FUNDAMENTALIBUS.

CAPUT I.

In quo expenduntur & refelluntur argumenta eorum, qui articulorum fundamentalium enumerationem fieri non posse existimant.

Constitutum nobis est, scribere Tractatum de Articulis fundamentalibus: à nonnullis, qui à nobis in religione dissentiunt, hoc opus est susceptum; & illis fortasse constitit laboris sui fructus: sed ex nostris, quod sciam, id nullus est aggressus; tum quia (ut quidem præ se ferunt) enumeratio Articulorum fundamentalium fieri non potest; cum etiam, ut ego arbitror, quia res illa multis videbatur habitura magnam invidiam, & quod esset varia ac multiplex ad suspiciones & simultates: quod ideo eos deterruit, ne in illud debita cura incumberent. At tales, qui articulos fundamentales enumerari posse negant, non videntur intelligere in quam sese induant difficultatem: nam quomodo illis constat sua ratio, qui cum negant articulorum fundamentalium summam fieri posse, tamen ab aliquot enumerandis se non temperant. Si enim in illis enumerandis non ducantur conjectura, non debet illos fugere causa, quare quosdam articulos fidei numero articulorum fundamentalium accenseant, alios eo excludant: at quæ ratio valet in uno articulo, illa etiam obtinebit in reliquis: & ita articuli fundamentales nota sua insigniti, se ultro iis prodent, quorum cura evigilavit in aliquot articulis fundamentalibus eruendis; aut saltem res tam difficilis factu non est, quemadmodum plurimi obtendunt. Cui in Medicina constat formalis ratio partis principis, illi latere non potest magnus talium partium numerus; quia omnium idem est judicium: & qui perceptum & comprehensum habet quid sit vulnus lethale, illi satis in promptu est, & judicatu facile an vulnus, quo aliquis periit, lethale fuerit, an secus. Nam cum dicimus illis enumerationem articulorum fundamentalium non ita difficilem esse debere, qui jam de aliquibus fidei capitibus tulerunt judicium, non hoc statuimus, quod facile potuerint numerum eorum recensere, & speciatim omnes enumerare; (quod tamen fieri posse existimo) sed quod diu hærere non possunt in declarando, an aliquis articulus fidei sit fundamentalis, quando de illo controversia incidit, & res in disceptationem venit. Fatentur à nostra sententia alieni, notiones primas, & per se notas suis signis facile se aperire; & notionum tamen primarum numerum constituere difficile, & forte impossibile factu esse ferunt: at ego lubens concedo in præsentia non tam facile esse notionum communium numerum recensere; quia in eo non magnopere fuit laboratum, & quia nondum satis exploratum.

ratum est, in quo vertatur natura communis notionis: sed qui profitentur se unam notionem communem per *suam notam* cognoscere, illos fugere non potest quid sit, quod sua sponte cognoscitur.

Dicunt præterea Deum non uno modo, nec unis mediis hominem ad salutem perducere; & ideo cognosci non posse quid cuique ad salutem necessarium sit: sed non intelligo, quæ vis in hoc sermone sit. Non enim unquam in dubium vocatum fuit, utrum Deus omnibus salvandis eandem cognitionis & sanctitatis mensuram largiatur: sed quæritur, quanta cognitio mysteriorum fidei requiratur in homine rationis capace, ut cum quoad cognitionem & pietatem veram, quæ sine cognitione articulorum fundamentalium esse non potest, fratris numero habeamus, & cœtui fidelium adscribamus: at sine cognitione articulorum fundamentalium id ita tuto fieri non potest. Neque etiam est aliquid momenti, cum dicunt enumerationem articulorum fundamentalium nullius esse usus; nihil referre, etiamsi præcise catalogum eorum facere non possimus: sufficere nos ex eventu & ex effectis judicare posse aliquem omnibus articulis fundamentalibus fidem adhibere: tum quia veram pietatem suam vitæ sanctitate prodit, quæ sine vera fide esse non potest; cum etiam quia tantum & tam magnum numerum articulorum & capitum fidei profitetur, ut nullum dubium esse possit, quin illo magno numero etiam omnes articuli fundamentales comprehendantur. Qui ita argumentantur, circulum (ut Scholæ loquuntur) committunt; probant veram hominis fidem per ejus sanctitatem, & rursus veram sanctitatem per hominis fidem: quia sine vera fide vera sanctitas in homine oriri non potest. Deinde quæro an vera sanctitas & pietas facilius dijudicatur, quam articulus fundamentalis. Agimus hic non de cognitione, quæ nititur singularis cujusque hominis conscientia, sed de illa, qua instructi esse debent illi, qui Ecclesias aut instituunt aut gubernant, & judicant atque sententiam dicunt, cum quo digne Societas & Fraternitas Christiana coli possit. Præterquam quod singuli fideles, quando se sunt introspecturi, & pertentaturi an vero pietatis studio ducantur, etiam explorare debeant suam fidem, & ab illa etiam petere signa & testimonia veræ & non fucatæ pietatis. Deinde finge mihi constare de alicujus vera pietate; & ita me persuasum esse, posse talem omnes articulos fundamentales tenere, & credere: Quid inde efficitur? An talis vere fidelis non adhibet fidem multis articulis, quibus fides ejus firmior & perfectior redditur; & qui tamen articulorum fundamentalium numero non sunt censendi? Restat igitur adhuc investiganda *nota*, qua articuli *utiles* à *necessariis* distinguantur: fateor tamen istorum Doctorum sententia hoc effici, ut si nobis de probitate alicujus v. gr. Sociniani constaret, tunc fas esse statuere doctrinam Socinianorum errorem fundamentalem non complecti. Jam pariter liquet, quid judicandum sit de illorum sententia, qui *sanctitatem* notam Ecclesiæ esse tradunt. Illa nota sola & seorsim considerata, & sejuncta à professione articulorum fundamentalium, non est nota: sed cum ea professione conjuncta verissima nota est: quia non est vera Ecclesia, in qua vera sanctitas non reperitur: sed illa non potest dignosci ab iis, quos fugit articulorum fundamentalium cognitio; quia professio veritatis est pars sanctitatis, & unum ex operibus, quibus veræ oves & veri pastores à lupis rapacibus distinguuntur.

Quantum autem ad copiosum numerum capitum fidei, quæ aliquis profitetur, ita ut vix fieri possit eo non comprehendi omnes articulos fundamentales, id temere dicitur, & usu damnatur: quia multæ Ecclesiæ, quæ satis insignem articulorum fidei numerum recensuerunt in suis Confessionibus, à nostris tamen reæ aguntur errorum fundamentalium. Imo quo numeru

merus major est, eo magis extimescendum periculum, ne etiam capitalibus erroribus & positionibus seinvicem evertentibus, eum numerum repleamus: quod comperimus factum in Ecclesia Romana.

Alii docent satis constare enumerationem articulorum fundamentalium necessariam non esse, quia in Scriptura nullus eorum extat catalogus: qui proculdubio ibi reperiretur, si eorum cognitio esset necessaria. Respondeo; sed in Scriptura non extat catalogus librorum canonicorum, attamen illis libris continetur fides salutaris. Deinde ubicunque Scriptura inculcat necessitatem alicujus articuli, (quod multis locis facit) ibi etiam necessitatem cognitionis reliquorum articulorum fundamentalium docet. Nam si ex Scriptura constat aliquorum articulorum fidei cognitionem necessariam esse; inde recte conficitur hominis Christiani, cui sua salus curæ est, plurimum interesse scire, quid sibi ad religionem suam recte colendam scitu necessarium sit, ut in eo præcipue se erudiat, & ne semper animi pendeat, & dubitet, utrum satis cognitionis acquisiverit ad adipiscendam salutem. Qui docet multa cognitu necessaria esse ad salutem, & quædam recenset, innuens simul se non omnia enumerasse, ille certe auditori curam & sollicitudinem affert investigandi, quæ illa reliqua sunt, quorum præterea cognitio requiritur. Præterea non capio, quomodo recte responderi possit ad argumentum Pontificiorum, qui negant nobis constare rationem, quare nos separaverimus à Romana Ecclesia propter errores fundamentales, si nos fugiat errorum fundamentalium numerus: est enim idem, ac si hominem damnes, quod lucem non vult intueri; & interea ipse ignoras, quid sit lux. Neque vis istius argumentationis eluditur, respondendo; de quibusdam erroribus Pontificiorum judicium constans & firmum ferri posse, illos esse fundamentales, quamvis eo non assurgat nostra cognitio, ut catalogum omnium articulorum fidei fundamentalium possimus pertexere: at si non opinione sed scientia processit nostrorum Reformatorum agendi ratio, qua sese separarunt ab Ecclesia Romana propter errores fundamentales, in quibus versabatur, habuerunt certam notam, qua discernerent errorem fundamentalem à non fundamentali; at illa nota etiam in omnibus aliis articulis fundamentalibus detegi, & in lucem protrahi potest; & si de quibusdam dubitetur argumento est, illam notam in iis obscuram esse: ergo illi qui dubitant an illa nota iis adsit, ponunt notam, qua articulus fundamentalis cognoscitur, sibi compertam & exploratam esse, sed se solummodo animi ambigere, an illa nota adsit alicui articulo, quia se suis signis non manifestat. Deinde quomodo nostri Reformatores Ecclesias & cœtus Christianos, ex fide & cum fiducia congregare & erigere potuerunt, si formalis ratio articulorum fundamentalium eos fugerit; & si illi articuli, quos in Confessionibus fidei expresserunt, & qui sunt satis magno numero, sunt omnes articuli fundamentales, aut insignis usus: habuerunt illi itaque fundamentum, à quo deducunt necessitatem, & utilitatem alicujus articuli.

Dubito etiam an satis commode Boreëlistis responderi possit, nisi concedatur articulos fundamentales enumerari posse; aut saltem ita certo agnosci, ut quando de aliquo articulo lis movetur, pronunciari tuto liceat illum, aut fundamentalem esse, aut non necessarium. Boreëlistæ hac ratione argumentari instituunt: quo pacto homines *fallibiles nomine Dei*, & ut *legati Dei*, Ecclesiam congregare, erigere & articulos fidei credendos societatis membris cudere possunt, si ipsis non constet quinam sunt articuli fundamentales, sine quibus ex omnium Christianorum sententia, nulla societas Ecclesiæ Christi nomine digna est? Quo jure aliquos Christianismum profitentes, sed in quibusdam

busdam fidei capitibus discrepantes, ad Ecclesiam adjungunt, alios ab ea removent; si ipsis non liqueat, qua æstimatione capita fidei habenda sint, & quare unus error eos excludat ab Ecclesia, alius eos ea societate non reddat indignos? Docent ideo Boreëlistæ nemini fas esse Ecclesiam *nomine Dei* congregare: articulorum fidei numerum & catalogum facere; & societatem, quæ illis articulis fidei fidem adhibet, dignari nomine Ecclesiæ Dei; illi tribuere omnes prærogativas, quas Scriptura illi tribuit; & hominibus inculcare associationem ad illam Ecclesiam *tanquam partem cultus*, nemini, inquam, fas esse docent tantum sibi authoritatis arrogare, qui spiritu infallibilitatis non est præditus: & quia illud donum jam cessavit in Ecclesia, existimant non aliter Christianas societates constitui posse, quam in *Dei tolerantia*, (ut loquuntur) donec illud donum infallibilitatis Deus reddat Christianis. Et ita Boreëlistæ non ferunt aliter Christianas Ecclesias colligi, quam super duobus illis fundamentis: nempe authoritate Scripturæ, & promissione obedientiæ eidem Scripturæ præstandæ. Neque ullis aliis fidei articulis circumscribunt societates Christianorum: dicunt autem illas Ecclesias in *tolerantia* Dei colligi, quia agnoscunt illas Ecclesias eas partes principes non habere, quæ requirantur in Ecclesia, ubi donum infallibilitatis superest; quia nesciunt, an in tali Ecclesia non reperiantur, qui fundamentaliter errent, quia numerum articulorum fundamentalium ignorant. Et ita agnoscunt tales Ecclesias imperfectissimas esse, & indignas illis titulis, quibus Ecclesia primitiva ornatur; & propterea Deus tales Ecclesias tolerat, & erigi permittit, quia Christiani carentes dono infallibilitatis plus præstare non possunt, quam fraterne convenire; super capitibus religionis inter se differere, & ita ad communem ædificationem, & informationem Christianorum dona in commune conferre: exspectantes donec Deus majori benignitate dignetur complecti Christianos, & eos de integro largiri infallibilitatis donum.

Non resecabo ad vivum, quot qualesve errores hæc doctrina contineat, cum illos hic recensere, aut refutare nihil attinet. Hoc tamen assevero, Boreëlistas non imperite argumentari contra Reformatos, qui docent de numero articulorum fundamentalium nobis non constare: nam si doctoribus, qui Ecclesiam colligunt, exploratum non est, Confessionem fidei alicujus Ecclesiæ complecti omnes articulos fundamentales; & eos, quos propter errores ab Ecclesia arcent, in fundamentalibus errare, non intelligo, qua fiducia fraternitatem cum quibusdam colere nolint, de quibus tamen ipsos fugit, utrum exitialem errorem errent. Certe quandoquidem inter omnia præcepta, quæ in Euangelio exstant, præceptum *de Charitate* familiam ducit, quomodo tam temere quosdam indignos judicant, cum quibus eadem sacra communia habeant; quos Deus tamen charos & acceptos habere potest. Et culpa quidem eorum eo augetur, quod maxima nostrorum Theologorum pars non tantum illam aliorum exclusionem ab Ecclesia habeant pro *actione privata* hominum privatorum; qui se separant à quibusdam ex communi prudentia, secundum quam singuli fideles vitam & victus consuetudinem dirigere debent; & qua singuli tenentur eorum consortium vitare; & præsertim in societate religionis & sacrorum, quibus religio Christiana inuri possit aliqua nota impietatis aut pestiferorum dogmatum, quæ Religionem Christianam aut delent, aut admodum deformant. Sed plurimi nostrorum Doctorum [illegible] se ferunt, *se jure excommunicationis* uti *nomine Christi* per potestatem judicialem ipsis à Christo concessam: quemadmodum liquet ex formula excommunicationis eos talem potestatem sibi vindicare. At quomodo hæc cohæ-

cohærent, nomine Christi talem auctoritatem exercere, & simul profiteri se ignorare, quinam sunt articuli fundamentales; nec posse rationem formalem eorum assignare, neque *in notis*, quibus illi ab aliis distinguuntur, convenire: id mihi à ratione alienum videtur. Quemadmodum in talem absurditatem se induit, qui attribuit sibi potestatem judicandi de vulneribus lethalibus; & illa potestate sæpius utens, alios homicidio absolvit, alios ejus reos pronunciat, & interea profitetur se *certam notam* non habere, qua lethalia vulnera à non lethalibus discriminet.

Et tamen ad istud judicium legitime instituendum non requiritur donum infallibilitatis, quemadmodum ejus necessitatem urgent Boreëlistæ. Possumus esse certi aliqua de re, etiamsi dono infallibilitatis careamus; quod mihi facile omnes Boreëlistæ concedent in rebus moralibus obtinere, de quibus certo pronunciare licet, quasdam actiones esse peccata, quasdam virtutes, quamvis vacui sumus ab infallibilitatis dono. Ita arbitror Boreëlistas mihi facile largituros me sine dono infallibilitatis posse certo scire, quid in aliqua epistola ab amico missa contineatur; & quis sit verborum, quibus amicus usus est in ea exaranda, sensus. Idem pari jure dico de textibus Scripturæ claris & perspicuis; ut & de principiis religionis, & cultus naturalis, cujus semina & notiones primæ insculptæ sunt mentibus nostris; & quorum principiorum tantus est usus, etiam in cultu revelato, (postquam scilicet quædam fundamenta ex Scriptura eruta & exstructa fuerunt) ut ferme utramque paginam in Christiana Religione faciant: quia cum illa sit ratio cultus rationalis, ut prima mediis & ultima primis respondeant, *ratio* ex uno fundamento innumera fundamentalia deducit: de quibus quasi sua sponte omnes judicant, qui animum religione bene tactum habent. De qua re in sequentibus erit dicendi locus; ut & de multis aliis dubiis, quæ in hisce legendis lectori oriri possunt, quæ singula suo loco dicentur.

Cum autem Doctores nostri se vocant *Dei legatos*, & se *nomine Dei Ecclesias* congregare dicunt, eo nihil aliud præ se ferunt, quam se parere Dei præcepto, & ordini ab ipso instituto, quo Deus imperat, ut quisquis pro mensura & modulo suæ cognitionis proximum in veritate erudiat, & ut Religionis & sacrorum Antistites bene in ea eruditos & informatos in unam societatem congregent: & communibus legibus ad veram fidem & pietatem colendam comparatis illam societatem regant, sanctis doctrinis, exhortationibus, admonitionibus & correctionibus illam pietatis incrementis cumulatiorem & perfectiorem reddant. Ad hujusmodi munera donum infallibilitatis non requiritur, non magis quam illo dono opus est ad explenda officia charitatis erga proximum, aut ad dirigendam vitam nostram in iis omnibus, quæ Deum, proximum, aut nos ipsos spectant. Itaque *nomine Dei* & *nomine legati Dei*, in hoc casu nihil aliud significat, quam ex præcepto, & lege Dei, aliquid agere; ita tamen, ut judicium & æstimatio utrum Dei lege aliquid docemus, aut agimus, sit penes eos, quibus supra memorata officia exhibemus; neque illi stare tenentur judicio eorum, qui professione, alios erudire instituunt. Ita ut tota Doctorum auctoritas nulla sit, si æstimemus ex illa manare obligationem aliquam ad doctrinæ eorum parendum propter illam auctoritatem. Sed contra omnis parendi necessitas oritur ex judicio illius, qui instituitur: & ideo nulla Ecclesia, multo minus aliquis doctorum numerus, *imperare* potest obedientiam alicujus articuli fidei, sed potest tantum illius articuli fidem *docere cum manifestatione veritatis ad conscientiam hominis per rationes & argumenta*. Qui aliam auctoritatem Doctoribus Ecclesiæ, aut ipsi Ecclesiæ tribuunt in condendis fidei articulis, illis necesse est in castra Pontificiorum transire,

ire, & donum infallibilitatis Ecclesiæ tribuere: sed de his alibi plurimis egimus.

Nunc revertamur ad propositum. Cum itaque Ecclesiam erigimus, & in eam aliquem recipimus; aut quando alicui jura & privilegia Ecclesiæ eripimus, segregando nos ab eo, id fit *privata auctoritate:* & donis scientiæ, charitatis, & prudentiæ, quâ singuli salutem suam operantur. Et quemadmodum singuli fideles ad defungendum illo munere, quo quisque fidelis curam habere debet suæ salutis, opus non habet dono infallibilitatis: (concedentibus ipsis Boreelistis & Pontificiis) ita Ecclesia hujusmodi dono carere potest; & tamen tueri dignitatem veræ Ecclesiæ. Nam ut cum Pontificiis propius pedem conferam: pone in doctoribus Ecclesiæ, aut in Pontifice Romano esse donum infallibilitatis; nisi idem illud donum tribuas singulis fidelibus, ne hilum quidem profecerunt ad stabiliendum illud dogma, fidem sc. singulorum niti debere *infallibilitate, & fide* (ut illi loquuntur) *divina*. Nam quandoquidem singuli fideles suo quisque intellectu percipit canones & decreta Ecclesiæ, eorumque decretorum explicationem & interpretationem, deque iis judicat privato suo judicio: si perceptio & judicium de sensu decreti non fiat ab intellectu infallibili, etiam fides singulorum infidelium non nititur infallibilitate aut fide divina. Et Boreelistæ ad evitandum illud incommodum tribuunt singulis fidelibus in primitiva Ecclesia donum infallibilitatis, quo ab erroris periculo immunes erant; & infallibiliter judicabant de doctrina proposita; infallibiliterque sensum doctoris assequebantur. Qua infallibilitate sublata, Pontificiorum infallibilitas, quam Papæ aut Concilio tribuunt, non sufficit; nec eum usum præstat ut ideo statui possit fidem singulorum fidelium niti *fide Divina*. Qua opera itaque refutamus Boreelistas, eadem refutamus Pontificios, qui privatis Christianis non permittunt judicium, quo ipsorum fides nititur, de articulis fundamentalibus: & in ineunda ratione atque via in illis definiendis, & enumerandis longe à vero deflectunt: miscentes *necessitatem* professionis articuli *utilis*, cum *articuli necessarii* professione: & docentes omnes illos articulos *creditu* necessarios, quos Ecclesia constituit, debere esse *de fide*, ut loquuntur, hoc est, quos definivit esse veros, & quorum fidem implicitam vel explicitam omnibus imperat, non inducta necessitate, aut utilitate articuli in se considerati; sed ad componendas lites, & ad animorum distractionem vitandam in Ecclesia. At immensum differunt declarare articulum aliquem verum esse, eumque à fidelibus recipiendum: quia id in præsentia conducit, & fidelibus ex usu est; & declarare aliquem articulum ex sua natura & indole, intestinisque qualitatibus esse fundamentalem: quia sc. sine eo partes cultus non consentiunt, aut cohærent, & sibi non constant.

Et quandoquidem Ecclesia Romana, respectu multorum articulorum fidei contenta est fide multorum implicita; quatenus ille, qui profitetur se fide implicita aliquid credere, se refert ad Ecclesiæ fidem; & ita fide implicita credit quod Ecclesia credit, & simul declarat se paratum esse omnia amplecti, quæ Deus per Ecclesiam proposuit credenda: & quia talis, qui fide Divina credit Ecclesiam regi à Spiritu Sancto, etiam paratus esse debet in nullo dissentire ab Ecclesia, ideo putant Pontificii se recte distinguere inter fidem implicitam & explicitam. Hisce enim quæ dixi, Pontificiorum fides implicita continetur. Quatenus, inquam, Ecclesia Romana contenta est tali fide implicita, satis ostendit formam articuli fundamentalis & creditu necessarii plane aliam esse apud Pontificios, aliam apud nos: illis articulus est necessarius ratione præcepti Ecclesiæ; & qui quondam non fuit necessarius, fit necessarius; at nos loquimur

quimur de necessitate articuli respectu medii, quo quis cultum suum dirigit, & quo ratione utens conficit hoc & illud creditu necessarium esse, si partes sui cultus cohærebunt. Hæc tamen implicita cognitio & fides longe diversa est ab illorum, qui articulos fundamentales duobus axiomatis complectuntur: fide *Sacræ Scripturæ* adhibita, *& studio pietatis*: cujus studii partem faciunt sanctam curam & studium cognoscendæ veritatis in Scriptura revelatæ. Et existimant nullum, qui hæc duo adeptus est, & possidet, posse fundamentaliter errare. Quia quandoquidem, inquiunt, Scriptura est clara & perspicua in necessariis, pius animus, & veritatis Divinæ studiosus non potest errare cum animi pernicie, sed Deus illi Scripturam sancte meditanti ea aperiet, quæ ipsi cognitu necessaria sunt ad salutem. Hæc fides implicita in hoc præcipue differt à fide implicita Pontificiorum, quod illorum doctrina requirat explicitam cognitionem, secundum quam homo dirigit fidem suam, & per quam se ad cultum rationalem excitat. Sed tamen hæc sententia hoc vitio laborat, quod ex pietate hominis judicat de articulis fundamentalibus; & existimat hominem duabus supra nominatis qualitatibus affectum, & iis prædirum, vita excedentem, non errasse in fundamentalibus. Sed hæc doctrina supra refutata est: & hoc defectu laborat, quòd committat circulum, judicans de veritate fidei ex veritate sanctitatis, & de veritate sanctitatis ex veritate fidei. Alioquin omnes Reformati hoc dare debent istius sententiæ patronis, neminem animo devoto inquirere in veritatem, qui illam non assequitur.

Cæterum; quemadmodum Borrelistæ nullam *fidei confessionem* articulis expressam habent; sed Sacram Scripturam universam pro regula, & norma fidei habentes; & tollentes ità notas, quibus articuli fundamentales à non fundamentalibus distinguuntur, & simul Spiritum infallibilem requirentes, existimant illum in errore fundamentali versari non posse, qui divinitatem Scripturæ veneratur, & sedulo in investigationem veritatis incumbit: & ideo testantur se propterea paratos esse colere fraternitatem cum omnibus, qui pietati student, & in Scriptura Divinam auctoritatem agnoscunt. Quemadmodum, inquam, hæc est Borrelistarum doctrina, ita alii reperiuntur Borrelistarum doctrinæ admodum affines, qui existimant illas confessiones fidei omnes articulos fundamentales complecti, & eos omnes fratrum dignatione habendos, qui verbis Scripturæ singulos suæ fidei articulos exponunt, quamvis ipsi *sensum dubium & ambiguum super ipsis illis Scripturæ verbis foveant*, aut lectoribus talem ambiguum sensum in sua Confessione propinent. Hujusmodi mihi videntur potius ludere & jocari in re tam seria, quam ex animi sententia loqui. Quæ hæc est confessio & fides, aut coram Deo edita, aut hominibus prodita, quæ fit verbis quibusdam Scripturæ ambiguis? Narrare aliquid, quasi Scripturæ conforme, & quod nulla censura notari possit: cum tamen reipsa illa verba nihil certi significent, ex sententia eorum, quorum confessio ostenditur, & in speciem editur: quasi *Scriptura* non sensu sed littera contineretur; & quasi illa fides esset Deo grata, quæ fit Scripturæ verbis, quamvis à verborum sensu longissime absit; & quasi fides sono verborum, non mentis sensu constaret, contra 1 *Cor.* 14. aut quasi verbis Scripturæ uti non possem, & iis tamen perniciosum sensum aptare: vide 1 *Pet.* 3; 16. Hujusmodi itaque Confessiones fidei tantum excogitatæ sunt, tum ad vitandam persecutionem, quam verentur subire, si aperte fidem suam aperirent; cum etiam ut Ecclesiæ pomœria latius extendant, & ità omnibus sectis aditus ad Ecclesiam pateat: quare eos missos faciemus, ut qui non litantes candori, æquivocationibus proximum ludunt, & frustra habent.

Multi arbitrantur articulorum fundamentalium numerum colligi non posse: quia tot sunt ingeniorum variæ indoles, alia ingenia tarda, alia lenta, alia hominum ætate maturorum, alia juniorum, alia exercitatorum, alia rudium. Præterea addunt, quorundam hominum tempora, & commoditates ad adipiscendam cognitionem veritatis magis aut minus accommodata esse, &c. Putant itaque illam quæstionem in casu positam, & temporibus regi: & ideo quidam arbitrantur articulos fundamentales numero augeri aut minui, quemadmodum in Ecclesia cognitio plus vel minus viget: vel quatenus Ecclesia est constituta in sua infantia, vel virili ætate; vel vergit ad ætatem decrepitam, qua Deus vix fidem inventurus est in terris. Respondemus; quorum mens his agitatur cogitationibus, illi quæstionis statum de articulis fundamentalibus mente non sunt complexi. Articulus fundamentalis is est, sine cujus cognitione nemo adultus sub œconomia salutis à Deo constituta in Euangelio, salutem adipisci potest. Qui itaque de articulis fundamentalibus recte sermonem instituunt, I. Ponunt Deum homines adultos nonnisi per aliquam cognitionem aliquarum rerum servare velle. II. Cognitionem illarum rerum ita à Deo tanquam medium consequendæ salutis constitutam, ut hominibus in illa *appareat ratio*, quare Deus illam Cognitionem tanquam medium constituerit. III. Illam rationem esse mediorum cohærentiam cum fine: in qua cohærentia cultus rationalitas consistit. IV. Medium illud fortasse quidem Deo arbitrarium fuisse, quia fideles sub V. T. multorum articulorum cognitione carere potuerunt, quæ nunc est necessaria. At nunc ex voluntate Dei illud medium, aut illam viam salutis esse firmam & stabilem. Rem autem sic se habere nunc, quia (ut puto) commodior locus non dabitur, probabo auctoritate Scripturæ, cui totum, quod hac de re dicendum est, dandum est, quia agitur de cultu instituto.

Ante omnia hoc ponimus, dari aliquem finem homini ultimum, & optimum, ad quem virtutis via grassamur, *Hebr.* 11: 16. *Nam qui accedit ad Deum, hunc credere oportet esse Deum, & præmia largiri iis, qui ipsum requirunt.* Secundo; illum finem ultimum in hac vita non acquiri, 1 *Cor.* 15: 19. *Si solummodò in hac vita speramus in Christum, miserrimi omnium hominum sumus.* Et *vers.* 23. *Si mortui non resuscitantur, edamus & bibamus, cras enim moriemur.* Tertio, illum felicem statum tantum iis contingere, qui virtutem & pietatem coluere in hac vita: atque adeo illam hominibus probis tanquam præmium à Deo conferri, juxta *Rom* 2: 6. *Qui reddet unicuique secundum opera ipsius: iis quidem, qui boni operis gloriam, & honorem & immortalitatem quærunt vitam æternam.* Et *vers.* 8. *Rixosis vero & veritati non obtemperantibus, obtemperantibus autem injustitiæ, erit excandescentia & ira.* Si enim tam piis quam impiis eadem exspectanda est conditio, tunc incerta ratio, & via erit, qua ad felicitatem contendi possit. Veram autem pietatem complecti necessario quarundam rerum & veritatum cognitionem, sine qua Deus hominum sub Euangelio viventium virtutis studium gratum non est, patet ex 2 *Tim.* 2: 25. *Cum lenitate erudiens eos, qui contrario animo sunt affecti, experturus num aliquando daturus sit Deus resipiscentiam ad agnitionem veritatis.* 2 *Thess.* 2: 11. *Et ideo Deus iis mittet efficaciam erroris, ut credant mendacio, ut damnentur omnes, qui non crediderint veritati, sed acquieverint injustitiæ*: & 1 *Tim.* 5: 8. *Quod si quis suis & maxime domesticis non providet, fidem abnegavit, & est infideli deterior.* Et quemadmodum locis supra citatis evicimus incredulis vitæ æternæ spem non esse propositam: sic contra loca sequentia nos docent, fidelibus & veritati obtemperantibus per suam fidem ad illam felicitatem aditum concedi, *Act.* 10: 42, 43.

Præ-

Præcepit autem nobis, ut prædicaremus populo, ac testificaremur eum esse, qui definitus est à Deo judex vivorum & mortuorum. Huic etiam omnes Prophetæ testimonium dant, remissionem peccatorum accepturum per nomen ejus quemvis, qui crediderit in eum, Act. 9: 14. Johan. 13: 18. Marc. 16: 16.

Omnium autem credendorum non esse eandem necessitatem, *Primum*, hoc docet Scriptura: quando distinguit inter fundamentum, & inter ea, quæ fundamento inædificantur. Notandum autem vocem fundamenti dupliciter in Scriptura usurpari, aliquando significat personam, qua nostra salus nititur, quæ eam tuetur & procurat, 1 Pet. 2: 4. *Ad quem Christum accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, apud Deum autem electum honoratum. Etiam vos ut lapides vivi ædificamini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, ad offerendum spiritualia sacrificia*. Eph. 2: 20. *Inædificati in fundamento Apostolorum & Prophetarum: dum est angularis lapis ipse Christus*. Aliquando significat *principem & præcipuam doctrinam de fundamento*; quatenus doctrina salutis consideratur ut aliquid complexum, & compositum ex diversis partibus & capitibus, quorum alia sunt fundamentum, fons, & origo, unde reliqua manant & ducuntur: alia tanquam rivuli ab illo fonte fluentes: quia partes doctrinæ salutis habent commune vinculum, & cognatione quadam inter se continentur. De hoc fundamento loquitur Paulus 1 Cor. 3: 10. *Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, ut peritus artifex fundamentum statui; alius autem superinædificat: porro quisque videat quomodo superinædificet*. Ubi certe fundamentum non est Deus aut persona Christi; aut aliquid salutare à Christo præstitum, sed veritas quædam de Christo. Eo referenda omnia illa Scripturæ loca, quæ insinuant talem alicujus doctrinæ necessitatem, ut in illius aberratione hominis perditio sita sit, 1 Timoth. 6: 3. *Si quis diversam doctrinam docet; neque accedit sanis sermonibus Domini Jesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, &c.* Et 2 Tim. 1: 13. & 2: 8. & Ioh. 17: 3. Matth. 5: 11. Luc. 11. Rom. 4. Idem docent omnia loca Scripturæ, quæ innuunt dari quoddam vitæ institutum, quod ducit ad interitum: & illud vitæ institutum exprimitur in Scriptura diversis modis: aliquando per maledictionem, perditionem, condemnationem, Deut. 17. Ierem. 19. Matth. 23. Rom. 3. per Anathema, 1 Cor. 16. per Spiritum Antichristi & doctrinam dæmoniorum, 1 Ioh: 4. 1 Tim. 4: 1 2 Pet. 2. per fidem & prædicationem vanam, 1 Cor. 15. *Excedistis, & gratia Christi vobis inutilis facta est*, Gal. 5. per tradere Satanæ & blasphemare, 2 Tim. 2: 17. sermo pascit, tamquam cancer. Quemadmodum contra in Scripturis docetur quoddam vitæ institutum cum salute conjunctum esse, Johan. 4: 40. *Hæc est voluntas Dei Patris ut quisquis me viderit & crediderit, habeat vitam æternam*. Johan. 8: 12. *Ego sum lux mundi, qui me sequitur non ambulabit in tenebris*. & 14: 6. *Ego sum via, veritas & vita*, &c. 17: 3. *Hæc est vita æterna*, &c. Rom. 1: 16. *Euangelium potentia Dei ad salutem*. Johan. 4: 22. *Salus ex Judæis est*. 1 Joh. 4: 15. *Quisquis professus fuerit Jesum esse Filium Dei, Deus in eo habitat*. & 1 Joh. 5: 5. *Quicunque credit Jesum esse Christum ex Deo genitus est*. Et vers. 12. *Qui habet Filium, habet vitam æternam*. 2 Thess. 2: 13. *Elegit vos Deus ab initio ad salutem per sanctificationem Spiritus & fidem habitam veritati*. Genes. 12: 3. *Benedicant iis, qui tibi benedixerint*. Rom. 13: 8. *Qui diligit alterum, legem implevit*. Gal. 5: 14. Matth. 22. Gal. 3: 27. *Omnes qui baptizati estis in Christo, Christum induistis*. Act. 26: 18. *Ut aperias oculos eorum & convertas eos à tenebris ad lucem, & à potestate Satanæ ad Deum*. Et Luc. 1: 79. & Matth. 11: 11. *Qui minimus est in regno cœlorum major est Johanne Baptista*: Act. 8: 37. *Si credis ex toto corde, licet tibi baptizari*. Et 9: 20. & 10: 42, 43. Huic etiam

omnes Prophetæ testimonium dant, remissionem peccatorum accepturum per nomen ejus quemvis, qui credit in eum. Et 9:14. *Qui tibi dicturus est per quem servieris tu & domus tua. Joh.* 1:12. *Quotquot crediderunt in eum, dedit iis hoc jus ut filii Dei sint facti. Act.* 2:19. *Quisquis invocaverit nomen Domini salvus erit*: & hæc de numeris sufficiant.

Et quemadmodum Scriptura docet dari capita doctrinæ Christianæ tam necessaria, ut sine salutis dispendio ea aliquis ignorare non possit; ita innuit dari alia, quæ ejusdem necessitatis non sunt: cum docet veros fideles caruisse cognitione quorundam capitum doctrinæ, & tamen fidelium numero habitos, *Heb.* 5:12. *Vos enim quos oportuit pro temporis ratione doctores esse, rursus opus est doceri, quæ sunt elementa initii eloquiorum Dei; factique estis iis similes, quibus lacte est opus & non solido cibo,* 1 *Cor.* 3:2. Qui solido cibo non utebantur sunt illi, qui doctrinis magnopere utilibus, sed tamen non absoluto necessariis ad fruendum vita spirituali, carebant, & quæ distinguuntur ab iis, quibus vita Christiana spiritualis præcise continetur. Huc referenda omnia illa Scripturæ loca, quæ suadent mutuam tolerantiam, & propter opiniones minoris momenti lites & rixas vetant, *Philip.* 3:10. *Quotquot itaque adulti sumus, hoc sentiamus, quod si quid aliter sentitis, hoc quoque vobis Deus revelabit, attamen in eo ad quod usque pervenimus, eadem cedamus regula, & idem sapiamus*, *Rom.* 14:10. 2 *Petr.* 3:8. *Jacobi* 3:17. Liquet etiam hujus rei veritas, quod Christus ipse quædam discipulos sibi maxime charos celaverit: & quod multi pii in ignorantia quorundam capitum religionis versati sunt, quæ tamen usum insignem præstant in religione: at quibus tamen illi sine jactura salutis carebant, *Act.* 14:18, 25. & 10:13. & 9:19. *Luc.* 9:46. & 18:32, 33. *Joh.* 16:12. Plura nec loca Scripturæ, nec argumenta addam, cum res apud omnes Christianos extra disceptationem posita sit.

Doctrinam autem salutarem ejusmodi esse, ut non solum ejus partes cognatæ sint inter se, sed ut etiam aliæ ex aliis manent, & ita aliæ aliarum sint fundamenta, & sic viam monstrent judicandi de pondere & momento cujusque articuli: liquet, *Primo*, ex locis Scripturæ, quæ distinguunt inter fundamentum, & inter ea, quæ ædificantur super fundamento: quorum supra meminimus. Patet etiam ex illis Scripturæ locis, quæ indicant dari doctrinas, ad quas aliæ examinari debent; & secundum eas institui æstimationem usus & necessitatis cujusque articuli: quod certe locum habere non potest in disciplinis, quarum partes divulsæ & distractæ sunt, *Rom.* 16:17. *Rogo vos spectetis eos, qui dissensiones & scandala præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab ipsis.* 2 *Johan.* 10:11. *Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, ne accipite eum domum, & ne ave dicite ei: nam qui ave ipsi dicit, communicat cum operibus ipsius malis.* Ideo Apostolus *Rom.* 12:6. jubet prophetare secundum analogiam fidei: unde etiam idem Apostolus, 1 *Cor.* 12:3. ad unam veritatem tanquam ad certam normam & regulam revocat judicium de iis, qui in Spiritu Dei loquuntur; & qui non in Dei Spiritu loquuntur: quod etiam facit Johannes, 1 *Joh.* 2:22. & 4:2, 3. *Ex hoc cognoscite Dei Spiritum, quicunque Spiritus profitetur Jesum Christum in carnem venisse, ex Deo est.* Ex quibus etiam manifestum est tales existere veritates, quibus nullus sine sua pernicie carere potest. Quibus adde *Marc.* 16:16. *Qui non crediderit, condemnabitur.* Et *Johan.* 12:48. *Qui aspernatur me, nec recipit verba mea, habet, qui condemnet ipsum.* 1 *Cor.* 16:22. *Si quis non amat Dominum Jesum Christum, esto anathema maranatha. Act.* 4:12. *Nec est in alio quæpiam salus, nec enim aliud nomen est sub cœlo, quod datum sit inter homines, per quod oportet nos servari.* Vide *Matth.* 1:21. *Act.* 10:43. Quæ omnia probant alios esse articulos fundamentales

les; alios à fundamento abesse: alios ad salutem necessarios; alios illa necessitate carere.

Nunc probandum articulos fundamentales non mutari, neque æstimari deberi ex circumstantiis temporum & personarum: quod ita tamen intellectum nolim, quasi eadem clara distincta cognitio mysteriorum semper fuerit necessaria. Nam quamvis ratio & via salvandi homines omni ævo semper fuerit eadem; adeoque semper *fundamentum idem* extiterit, quatenus nempe hoc à *Deo* jactum & constitutum est: non tamen ejusdem fundamenti cognitio semper æque magna omni tempore fuit; nec ab omnibus fuit requisita eadem cognitionis mysteriorum mensura, ut pars cultus quo servari singuli debebant. Christus sive venturus, sive qui jam venit, semper fuit *fundamentum* salutis, *Heb.* 9: 25. *Neque ut sæpe offerat semet ipsum, sicut Pontifex ingreditur in sacrarium quotannis cum sanguine alieno: alioquin oportuit eum sæpe passum fuisse à jacto fundamento mundi.* Et 13: 8. *Jesus Christus heri & hodie, & idem est in secula.* Et 11: 40. *Et in quo benedictus est Abrahamus, in eo nempe Christo benedicuntur omnes.* Et omni tempore fuit Christus *Jehova justitia nostra*, *Jerem.* 23: 6. & 33: 16. & *Esai.* 45: 24, 25. *De me dixit, tantum in Jehova est justitia omnis & robur: in Jehova justificabuntur & glorificabuntur omne semen Israëlis. Ita Christus & is crucifixus est fundamentum sub* N. T. 1 *Cor.* 3: 11. Quamvis itaque verissimum sit, Christum semper fuisse fundamentum, quo omnium qui salvantur, salus nititur; non tamen istius fundamenti cognitio æqualis ab omnibus omni ævo postulata fuit: alia cognitionis mensura requisita ab iis, qui sub V. T. vixere, alia ab iis, qui sub Novo; & eorum, qui sub Novo non eadem, quantum cognitionem spectat, fuit: sicut id supra multis est probatum: nam & Apostolos ipsos multa fugerunt, quando nondum Christiani tyrocinii rudimenta deposuerant, quibus nunc nullus sine salutis jactura carere posset. Fugit inter alia Apostolos Christi mors & resurrectio; docet tamen Apostolus, 1 *Cor.* 15. fidem de morte & resurrectione Christi esse necessariam, & illius negationem esse errorem exitialem. Ita fugit Apostolos abolitio legis cæremonialis, & verus ejus usus: sequentibus tamen temporibus illius rei ignorantia capitalis noxæ habita fuit, *Gal.* 5: 2. *Ecce ego Paulus dico vobis, si circumcidamini, Christum vobis nihil profuturum.* Vide *Luc.* 8: 45, 46. *Luc.* 18: 32, 33. *Joh.* 20: 9. *Gal.* 2. Ita circumstantiæ personarum faciunt unum excusatius peccare altero; & errorem in uno esse exitialem, in alio minoris noxæ: quia aut abest malitia, aut inertia & ignavia, aut pertinacia & obstinatio, &c. Sed male aliquis insisteret, qui ex omnium horum varietate, quæ instabilis est, vellet conficere numerum articulorum fundamentalium etiam instabilem & innumerabilem esse; hoc enim tantundem esset ac si aliquis naturam vulneris lethalis æstimaret ex iis, quæ ipsi foris sunt: v. gr. ex imperitia chirurgi, ex debilitate corporis vulnere affecti, & supinitate læsi, ex negligentia & posthabita custodia in potu & cibo, &c. Petendum itaque ex ipsa natura rei insigne & nota articuli fundamentalis: atque ita examinandum est, an natura cultus rationalis, tam naturalis, quam revelatus nos non doceat, dari illorum cultuum aliquod fundamentum natura aut revelatione cognitum; ad quod referendum quicquid in cultu utile est: & ex proximitate & vicinitate cujusque articuli cum fundamento, æstimare oportet cujusque articuli *necessitatem*, & *utilitatem*. Hæc in cultu Christianorum ita se habere supra probavimus in genere, & suo loco in specie, (constituto fundamento, & enumeratis iis, quæ cum fundamento tam arctum nexum habent, ut in fundamento includantur) ipsa enumeratione articulorum rem ita se habere ostendemus. Errorum autem ex

cir-

circumſtantiis exitialium ratio non petenda ex fundamento *credendorum* & *cognoſcendorum*, ut rationalis cultus ſibi conſtet, & ex fide procedat, ſed ex fundamento *agendorum*, quod eſt, ſine ſanctitate neminem Deum viſurum, *Hebr.* 12: 14. At aliud eſt perire propter errorem fundamentalem: aut propter ignorantiam *privativam* articuli fundamentalis: (quod in controverſia de articulis fundamentalibus unum & idem eſt) aliud perire, quia male collocavimus facultatem aut talentum concreditum, & quia nos inertiæ & ignaviæ damus; & quia res ad ſalutem & ad vitam ſpiritualem ſpectantes non æſtimamus ſuo pretio; neque damus operam, ut in cognitione proficiamus, & ab erroribus liberi ſimus.

Ex his jam etiam conſtat, quid illis reſpondendum, qui exiſtimant non eſſe laborandum in enumerandis articulis fundamentalibus, quia illorum tradita diſtinctio ducet homines ad ignaviam, & ad ſuſque deque habendum reliquos articulos fidei, qui neceſſitatis titulo ſe non commendant, quia cognitis neceſſariis reliquorum cognitionem pro nihilo ducent; nec operæ pretium eſſe putabunt, in ea acquirenda aliquem laborem ponere. Reſpondeo enim, quamvis aliorum articulorum non neceſſariorum cognitione carere poſſunt Chriſtiani, in directione & moderatione ſui cultus; multi tamen ſine inſigni impietate ſe ea non privant; quia eſt princeps pars veræ pietatis & veri ſtudii virtutis, velle in cognitione veritatis proficere: & eſt extremæ impietatis conſulto & cogitato nolle Deo ſervire viribus hominis adulti ſed infantis; & ita nolle veſci ſolidis cibis, ſed lacte & tenera eſca ne adoleſcamus; malle inſtar infantis debilis & infirmi ex levibus noxis periculo interitus ſeſe exponere, & omni ferme caſu indigere ope aliorum, quam adultum & viribus firmis animum ad pericula obfirmatum, & igneis diaboli ſagittis impervium habere; & ſimul idoneum ad inſignem operam navandum proximo. Omnia Scripturæ loca, quæ vitio dant homines cognitione non proficere; quæ imperant cognitionis incrementum, quæ in cognitione & fide ſtatum infantilem damnant, quæ non ſinunt ut aliquis per ignaviam & contemptum veritates ſalutares neglectui habeat, docent illum à vero pietatis ſtudio longe abeſſe, qui ſcientiam rerum ſalutarium non cupit augere. Vide *Heb.* 5: 12. 1 *Cor.* 3: 1, 2, 3. 2 *Petr.* 1: 5. *Joh.* 14: 9. *Eph.* 4: 13.

Quibus itaque imperatur ſanctitas, pietatis ſtudium, (quod imperatur omnibus) illorum munus eſt in cognitione proficere: & qui hic deficiunt, errant in articulo fundamentali; qui eſt *ſanctitati operam dandum eſſe*: ad quem articulum referendi omnes illi caſus, propter quos homo per defectum pietatis hæret in erroribus non fundamentalibus; & quorum tamen error aut ignorantia illos damnat: at omnes hujuſmodi caſus enumerare velle tantundem eſt, ac velle omnium atque ſingulorum hominum circumſtantias, propter quas peccatum in ſingulis majus vel minus eſt, recenſere: quod ſicut ſuperat finitam hominis facultatem; ita nullius eſt uſus. Sufficit hic unus articulus fundamentalis, quo omnes hujuſmodi caſus continentur: ſc. neminem vitam æternam conſequi poſſe, qui conſultò in aliquo peccato vivere perſeverat: quia cum tali propoſito verum pietatis & ſanctitatis ſtudium non convenit. Et hic articulus fundamentalis, de *ſtudio ſanctitatis* eſt fundamentum, à quo ducitur omnis ratio judicandi de erroribus, qui verſantur in judicando de caſibus conſcientiæ; & quibus erroribus homo, aut ſe ipſum, aut alios impellit ad aliquod peccatum perpetrandum; quod errando tamen peccatorum numero non habet. Hi errores alius ſunt generis quam illi, qui cultum aut minus rationalem, aut minus efficacem & fructuoſum reddunt: illorum ratio petitur ab articulo fundamentali communi; nem-

pepictati studendum esse; horum à generali articulo & fundamento, cum quo partes cultus cohærere debent, si rationalis futurus sit; & propter quem nullus cultus Deo gratus est, nisi sit rationalis & fundamentum implicans. In æstimatione illorum errorum habenda ratio quantopere singuli errores deflectant à lege charitatis erga Deum & proximum, &c. in horum pondere expendendo vocandum ad examen quantum momenti singuli conferant, ad abducendum hominis animum à cultu per defectum argumentorum, quibus homo ad cultum suum rationalem Deo exhibendum duci soleat: illi errores per se *praxin* spectant; hi *rationes* quibus homo plus aut minus adduci solet ad incumbendum in illam praxin: propter illos errores homines appellamus *malos* & *vitiosos*, & propter hos *irrationales*.

Ex præcedentibus jam pariter constat, quid judicandum de illorum sententia, qui docent omnem errorem fundamentalem conjunctum debere esse cum *malitia*: patitur illa sententia sensum commodum; quatenus nullus in Christianismo vivens, & doctrinam de salute audiens; & ita præceptis, institutisque fruendi facultatem habens, versari possit in ignorantia articuli fundamentalis, quin alicui vitio obediens, privat se cognitione necessaria. At si quis arbitretur neminem teneri posse errore fundamentali, quin contra conscientiam istum errorem profiteatur, & disseminet; & ex eo captans commoda, eadem veritati & bonæ conscientiæ prævertat, hoc à veritate, & testimonio Scripturæ alienum est, quæ testatur multos *errore* perire, *Matth.* 15: 14. 2 *Thess.* 2: 11, 12. At is, qui illam labem & vulnus conscientiæ suscipit, ut contra animi sententiam, doctrinam falsam, ut veram venditat, is non errore pellectus perit, sed meditans facinus, exitium sibi parit. Forcasse non longe absunt à vero, qui arbitrantur omnem *hæresin* cum tali malitia conjunctam esse: & ita ostendunt Pontificios & alios vocem *hæresis* male, & non ad consuetudinem Scripturæ, usurpare de omni errore exitiali, & quem una Ecclesia damnavit: & ita illos male confundere hæresin cum errore fundamentali; qui sine *tali malitia* esse potest. Certe si quis bene examinet textus, qui de hæresi loquuntur, reperiet illam ferme ita semper describi, ut in illa plus culpetur malitia cogitato suscepta, quam error, qui incaute obrepsit, 1 *Tim.* 4: 1, 2. *Spiritus autem diserte dicit fore, ut posterioribus præstitutis temporibus desciscant quidam à fide: attenti spiritibus deceptoribus, ac doctrinis dæmoniorum, per hypocrisin falsiloquorum, quorum conscientia cauterio resecta est.* 1 *Cor.* 11: 19. *Oportet enim hæreses inter vos esse, ut qui probi sint, manifesti fiant inter vos.* *Gal.* 5: 19. *Porro manifesta sunt opera carnis, quæ sunt adulterium, scortatio, impuritas, lascivia, idololatria, veneficium, inimicitiæ, lites, æmulationes, excandescentiæ, rixæ, dissidia, hæreses.* 2 *Pet.* 2: 1. *Fuerunt autem etiam pseudoprophetæ in populo, ut etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducent hæreses exitiales, etiam Dominum, qui illos mercatus est, abnegantes, accersentes sibi ipsis celerem perniciem*, &c. *& per avaritiam fictis sermonibus, vos negotiabuntur.* Vide 1 *Cor.* 11: 13. & 12: 3. Ex his & similibus locis liquet hæresin præcipue spectare ad errorem exitialem, quem consulto aliquis pervulgat contra animi sui sensum & sententiam; captans inde privata commoda: aut vitans, & effugiens damna, & persecutiones: quod factum testatur Apostolus ab iis, qui circumcisionem & legis cæremonialis observationem urgebant, *Gal.* 6: 12. Ulterius hæc non persequor, quia non magnopere ad institutum pertinent: hoc tantum ex his conficio, non debere misceri & confundi *hæresin* cum *errore fundamentali*; omnis quidem *hæresis* est fundamentalis, sed non omnis error fundamentalis est hæresis, quia, quamvis nullus in errorem fundamentalem prolabatur, neque quisquam cogni-

tionis articuli fundamentalis expers sit, nisi sua culpa & vitio; non tamen omnis talis errans ea malitia tenetur, qua hæreticus. Ita ut Ecclesia Romana, quæ tam crudelem sese præbuit erga dissentientes ab ipsa in fide; & hæreticorum nomine tales omnes notavit, & omni odio & pœna dignos putavit; una cum spiritu Antichristi, qui sanctorum sanguinem expetit, prodidit suam ignorantiam, non intelligens, quæ sit nominis hæreseos & hæretici usurpatio in Sacris.

Porro liquet eos, quando de articulis fundamentalibus oratio instituitur, rem non bene mente comprehendisse, qui distinguunt inter ignorantiam *privativam* & *errorem positivum*: inter hominem, qui vacat cognitione, sine qua cultus rationalis sibi non constat, & inter eum, qui non solum caret debita cognitione, sed simul pessimo errore est imbutus: nam quamvis verissimum sit statum illorum hominum unum altero Deo magis invisum esse posse; in æstimatione tamen articulorum fundamentalium res eodem redit. Sive negem *Deum existere*, sive credam *Jovem* Gentilium esse verum Deum, æque à fundamento aberro: sive negem Messiam esse Christum; & alium ejus loco substituam; sive credam illum cum Judæis adhuc exspectandum esse, nihil interest in controversia de articulis fundamentalibus. Sive ignorem meritum & satisfactionem Christi: sive credam me proprie *mereri* jus ad vitam æternam, res eodem (si cultum rationalem & salutarem spectes) recidit. Quid interest, sive parte principe caream, sine qua non possum spiritum ducere, sive eam possideam, sed ita peste infectam, ut necessario illa mihi sit allatura interitum.

Ita pariter illi, qui distinguunt inter necessitatem *præcepti*, & necessitatem *medii*, aberrant à quæstione, & rem non recte concipiunt: quia in quæstione de articulis fundamentalibus nihil ad rem interest, inter necessitatem *præcepti*, & inter necessitatem *medii*: nam quod causâ *præcepti* necessarium est, etiam ratione *medii* tale est. Si administratio Sacramentorum ratione præcepti necessaria est, ita ut Deus neminem servare velit, qui illi præcepto non pareat, istius præcepti obedientia, tam necessaria est, quam præceptum aliquod Decalogi. Deinde quomodo mihi constabit de necessitate *præcepti*, nisi ex necessitate *medii*: quatenus res præcepta necessaria est ad cultum rationalem, aut *spiritualem*: ut eum alii non male vocant, juxta *Joh.* 4: 24. Nam non est dubium, quin Dei præceptum sit, ut singuli fideles ad summum in cognitione & pietate contendant, *Philip.* 4: 8. Nemo tamen existimat omnes in errore fundamentali versari, quos fugit alicujus rei spiritualis, & ad cultum accommodatæ cognitio. Posset tamen hæc distinctio inter necessitatem *medii* & inter necessitatem *præcepti*, aliquem habere usum; quatenus per articulos necessarios necessitate *præcepti* intelligamus ea fundamenta prima salutis, à quibus ea pendet, & à quibus simul petenda est ratio formalis cultus rationalis, & necessarii aliorum articulorum necessariorum: & quatenus illa prima fundamenta à Dei libero arbitrio ita profecta sunt, ut eorum alia ratio reddi non possit, quam quod Deo ita placuerit; & per revelationem & *præceptum* voluntatem suam hominibus aperuerit: quale v. gr. ex nonnullorum sententia est, servare homines per fidem in Euangelium: hoc, quia ex multorum sententia putatur à voluntate & decreto Dei profectum, neque cum natura Dei, aut hominis salute necessarium nexum habere, arbitrarium Deo fuisse dicunt: & ita illa via salutis non male vocatur necessaria necessitate *præcepti*: & reliqui articuli fundamentales, qui illo fundamento implicantur; & qui, quatenus cum illo consentiunt, aut ab illo alieni sunt, rationales, utiles, necessarii, &c. vocantur, pro ratione eorum naturæ & indolis.

Solent etiam, qui de hac controversia,

in

in qua jam noster occupatus est labor, sermonem instituunt, distinguere inter articulos fidei *præsuppositos* & *formales*: illi sunt, quos habet *Theologia naturalis*, ut animas esse immortales, & post bustum superstites; esse Deum, eumque esse mundi gubernatorem; omniumque remuneratorem, &c. Isti sunt, qui in symbolis Christianæ fidei, quo à Gentilibus & Judæis distinguerentur, primo in genere, deinde additis aliis articulis & symbolis, & orthodoxis formulis expositi sunt: quibus symbolis præstruitur & præsupponitur ex Theologia supernaturali imaginis Divinæ, peccati & miseriæ cognitio, &c. Nihil habeo quod in hac distinctione culpem, quoad conceptum, & notam, qua parant in aperto ponere rationem & viam, quæ tenenda sit in enumeratione errorum fundamentalium: mihi tamen placet illa methodus, qua, posito aliquo fundamento complexo, deinde pergamus ad expositionem singulorum articulorum, qui in illo fundamento implicantur, faciamus quasi sua sponte oriri articulorum fundamentalium numerum: ut v. gr. posito pro fundamento generali & complexo fidei nos indigere *gratia sanctificationis*, ut tunc explicantes & evolventes veritates, quæ illo articulo implicantur, loquamur de peccato originali, & hominis vitiositate & infirmitate ad emergendum, & se extollendum ex illa vitiositate ad verum studium virtutis, insitis & propriis suis viribus: & simul indagemus qualem & quantum necessarium nexum habeant articuli fidei, qui huc spectant, cum illo fundamentali articulo, qui est, nos *gratia Dei indigere ad recte incumbendum in virtutis studium*, & quales propterea ad Deum fundendæ preces, quales gratiarum actiones instituendæ, quæ cura à nobis nihilominus adhibenda, & quousque liberum arbitrium cum illo articulo fundamentali consistere possit.

Ita distinctio inter errorem fundamentalem, quoad *salutem*; & quoad *communionem Ecclesiæ*, habet suum usum: quia investigatione dignum est, utrum is, qui non erret in fundamentalibus quoad salutem, possit arceri, & removeri ab Ecclesia: de qua controversia in sequentibus dicendi locus erit. Hoc tamen dico in antecessum, lites illas in Ecclesia facilius componi posse, quam multi existimant, quando scilicet inter articulos fundamentales etiam *studium virtutis* ponitur, quod etiam necessario complectitur studium charitatis, tolerantiæ, lenitudinis, augendæ cognitionis, &c. & contra fuga pertinaciæ, ignaviæ, inertiæ, contumeliæ, rixarum & litium. Quæ virtutes si in Ecclesia vigeant, & ex æquo æstimentur; non autem opinione aut studio partium, ita ut sit judicium, non animi impetus, constabit viam concordiæ & conjunctionis Ecclesiarum tam difficilem non esse, quemadmodum multi arbitrantur. Nec multi tam facile ad excommunicationem & præcisionem membrorum ab Ecclesia pergerent, si vitia & virtutes morales æquabiliter appendentes, omnes illos culpabiles mores, qui modestiæ, candori, gravitati, facilitati, moderationi, &c. repugnant, præ studio partium non ventitarent, virtutis simulatione & zeli specie: quo fit ut homines, quos nulla societas civilis, aut collegium propter importunitatem morum ferret (& de qua morum importunitate tam facilis & spontanea æstimatio est, quam de rebus pudoris) à sociis, & præsertim ab imperita & pullata plebe, sancti, zelotæ, veritatis vindices, errorum hostes; denique columen Ecclesiæ & pignora orthodoxiæ vocentur: quorum tam plurimi nudi sunt ab omni virtute, qua pax & societas inter homines colitur & conservatur: & qui simul destituti sunt omni cognitione, quam judicium, ratione procedens requirit. Quid itaque mirandum Ecclesiam tot schismatis infestari, cum in ea non solum virtutes, quibus consensus & animorum conspiratio conservetur, suo non æsti-

æstimentur pretio, sed vitia, iis virtutibus opposita præstantium virtutum nomine extollantur.

Cum autem docemus articulos fundamentales sua forma & suis notis ab aliis distingui, non hoc urgemus, præcise numerum articulorum fidei ita enumerari posse, ut certe definire liceat, quantus eorum sit numerus, sed tuemur numerum illorum nobis facilius constare posse, quam numerum principum partium corporis, & illarum, à quibus læsis mortalia manant symptomata, & tandem mors. Nam quamvis de paucissimis lis quædam esse possit inter Medicos, id tamen non impedit, quare judicia de homicidiis exerceri non possint: nam ubi casus est dubius & anceps, ibi charitas jubet propendere in benigniorem partem, & album calculum in urnam conjicere. Sed quod hactenus inter Doctores de articulis fundamentalibus fuerit sententiarum discrepantia; id ortum, quia longissime diversas inierunt rationes, viasque sunt ingressi, admodum à seinvicem dissitas, quibus progredi volebant, ad apparandos Christianorum animos, in ferendo judicio de gravitate errorum, qui inter Christianos agitantur, quarum nonnullas recensere erit operæ pretium: ut ita lectoris animum paratiorem & accommodatiorem habeam ad judicandum de iis, quæ in sequentibus dicentur.

CAP. II.

Examinantur quorundam Doctorum rationes & fundamenta, secundum quæ de articulis fundamentalibus judicium instituendum existimarunt.

Neminem miratio tenebit, quare adeo in diversum sit itum in æstimandis articulis fundamentalibus, qui expenderit, quomodo singulæ ferme sectæ diversa sibi extruxerint fundamenta, quibus excitare voluerunt molem quorundam articulorum & ædificium Christianæ Religionis, cujus professio absolute ad salutem est necessaria. Quidam docuerunt articulum fundamentalem *clarum* & *manifestum* esse debere, & facilem intellectu homini rationis capaci. Sed quamvis libenter concedam, articulum fundamentalem inter alias proprietates, quas possidet, etiam sua evidentia se prodere, ita nempe ut acuto & sagaci ingenio opus non sit, sed commune sufficiat ad capienda capita religionis cognitu ad adipiscendam salutem necessaria: non enim in hoc casu tam de acumine, quam de moribus agitur. Non intelligo tamen quid multum illi doctores profecerint isto axiomate, si manifestam & omnibus compertam notam non ediderint; qua rem facilem cognitu distinguamus ab iis, quæ sunt altioris indaginis. Num illæ res tantum erunt faciles cognitu, de quibus nulla lis & controversia est? Sed nostri ingenii pravitas, studium partium, præjudicia, vincendi ardor, & cupiditas, obstinatio sententiæ, &c. homines ita excæcare possunt, ut ad apertissima, & quæ alii juraverint sibi comperta esse; & clamant eum, qui contra sentit, nihil sentire, cæcutiant. Quis quæso est articulus in Christiana Religione, qui non ab aliquo in dubium vocetur? Imo de primo religionis articulo non convenit inter homines: & non pauci reperti sunt omni tempore, qui Deum existere negant: & contra quam multos invenias, qui Religionem ut veram & sibi probe cognitam profitentur, cujus nullam possent reddere rationem explicitam; sed in quibus versatissimi deficiunt ad illam liquido demonstrandam: & quæ implicitis notionibus veris, & aliquando etiam

pri-

primis fundatæ secreto vim suam persuadendi exserunt in hominum animis: de quo in sequentibus erit dicendi locus.

Deinde quandoquidem tam multa in natura & Scriptura reperiantur, quæ cognitu facilia sunt, & ad cultum & religionem suo modo pertinent, simulque inter Theologos constet, nos impune in ignorantia talium multorum versari; saltem ignorantiam talium per se neminem salute privare: unde constabit singulis Christianis, an illorum quæ ignorant non aliquid sit, cujus ignorantia illos à salute excludat: ego equidem statuo illud, quod creditu ad salutem necessarium est, haud ex abditis & absconditis principiis & fontibus hauriendum esse, sed honesto, candido & salutis suæ studioso viro ita in aperto esse, ut si mediocrem diligentiam adhibeat, & ut decet hominem, cui salus sua curæ est, animadvertat facile talem articulorum fundamentalium cognitionem adipisci possit, quæ illi ad salutem sufficiat. Eadem responsio iis aptanda, qui generaliter dicunt, articulum fundamentalem ita evidenter in Scriptura contineri deberi, ut qui illi non credat, etiam toti Scripturæ fidem deroget: & affirmare non possit se illi fidem habere. Pariter ex supra in medium prolatis patet, quæ vis sit in argumento Pontificiorum oppugnantium perspicuitatem Scripturæ in necessariis creditu: dicunt si Scriptura est clara & perspicua in necessariis, quare non traditis catalogum articulorum fidei fundamentalium: nam inquiunt, ex Reformatorum sententia, illi articuli clari & cognitu faciles sunt, & ideo eorum numerus non potest esse reconditus. Respondeo: nam quamvis cognitu faciles sunt, non per facilitatem tamen ab aliis, non eodem modo necessariis, distinguuntur. Sed propius urgent Pontificii, dicuntque: quandoquidem, etiam ea, quæ admodum quibusdam perspicua videntur, aliis obscura, imo falsa, propter præjudicia, videantur, & contra obscurissima, à quibusdam propter idem vitium, pro clarissimis ventilentur, (quemadmodum hoc se prodit in nostris Ecclesiis Reformatis, ubi singula membra intrepide insistentes suo judicio privato confessioni infinitos articulos comprehendenti assentiunt) quomodo illorum privatorum proprio & privato judicio permittere possumus, selectum facere inter articulum fundamentalem aut non fundamentalem, aut saltem illis tribuere potestatem aut facultatem certo judicandi de suo statu spirituali; & sententiam ferendi utrum vera fide, & vero pietatis studio præditi sunt, nec ne: quandoquidem constet illos de vera pietate nihil certi habere, quod dicant, si sibi non conscii sint se habere cognitionem articulorum fundamentalium. At quomodo illam fiduciam privato suo judicio ducti possunt sumere; cum multa, quæ religionem Christianam spectant, & cognitu facilia sunt, ignorent? Quomodo singulis fidelibus constare potest inter facilia cognitu, & quorum tamen quædam ignorant, ea non esse, quæ articulum fundamentalem continent? Solent nostri respondere ratione ducta à similitudine ædificii, aut turris, quam cum stabilem & firmam intuemur, inde recte statuimus omnia quæ ad illius fundamentum requiruntur, adhibita fuisse in ejus exstructione: sed dubito an illa responsio consistere possit, quia intuentes turrim non possimus falli nos turrim intueri, eamque firmiter suis fundamentis insistere, sed judicium de vera pietate ferri ita non potest; neque aliquis ejus sibi est certo conscius, nisi ex cognitione articulorum fundamentalium tanquam veri & necessarii fundamenti; ita ut *explicita cognitio fundamenti* ad cognitionem veræ pietatis requiratur. Et ideo Pontificii auctoritatem Ecclesiæ in subsidium adhibent, quæ auctoritate definit, quæ credenda sunt: quibus cum singuli fide-

fideles assentiunt, tunc etiam argumento muniti sunt, quo sibi certo persuadeant se cognitionem articulorum fidei ad salutem necessariorum esse assequutos: sine quo argumento nullus fidelium ratione & via certa progredi potest, ad ferendum de statu suo judicium. Respondemus & dicimus ex præcedentibus patere responsionem ad hanc objectionem: negavimus enim *facilitatem* cognoscendi aliquid, quod ad Religionem pertinet, esse *notam* per se sufficientem ad discernendum inter articulum fundamentalem, & eum, qui ab illa dignitate abest; quamvis agnoscamus *facilitatem*, unam esse ex notis characteristicis, quibus articuli fundamentales à non fundamentalibus distinguuntur. Deinde dicimus articulos fundamentales homini pio & virtuti dedito facile esse cognoscibiles: quod in sequentibus manifestum fiet.

Tertio monendum, quod in colligendo numero articulorum fundamentalium, non tam oporteat habere respectum ad judicia aliorum hominum, quam ad suum proprium, qui articulos recenset, qui si probus & honestus est, quemadmodum facile intelligit, quæ illa sunt, quæ in promptu sunt, & sine longa indagine investigavit; & quæ rursus ab illa facilitate intelligendi absunt, ita etiam illa æquitate utetur, ut habita ratione communis hominum infirmitatis; istum errorem capitalem non æstimet, in quem facilis prolapsus est: quandoquidem Deus in Euangelio tam cumulatam suam gratiam prodidit hominibus, ut nihil ab Euangelica gratia alienius sit, quam viam ad salutem, etiam illam ingredi volentibus, arduam facere. Licet itaque illam facilitatem cognitionis articulorum fundamentalium, tanquam fundamentum præstruere reliquis, quæ dicenda habemus; si modo illam cognoscendi facilitatem non ita suspendeas ad aliorum judicium, ut id facile cognitu neges, quod alius sibi non compertum esse asseverat: nam ea sæpe hominum est perversitas; tamque corruptum præjudiciis judicium, ut etiam ad evidentissima cæcutiant. Et quamvis non multum eo profecerimus; quia manebit semper numerus articulorum fundamentalium incertus respectu eorum, qui negant, sibi liquere articuli evidentiam & certitudinem; & ita putaturi sunt, talis articuli fidem non esse necessariam, id tamen singuli (qui de fide & statu proximi sunt judicaturi, & juxta illud judicium officia & munera erga ipsum directuri & expleturi) per illam regulam obtinent, ut ab hac facilitate cognitionis articuli, documentum & judicium capere possint articulum, cujus fidem postulant à proximo, illa saltem nota generali, quæ est cognitionis facilitas, insignitum esse. Reliquarum objectionum & difficultatum supra memoratarum in sequentibus per occasionem dabitur solutio: quando illius tradentur fundamenta & fontes.

Alii docent in *symbolo Apostolorum*, & *institutione baptismi* & *sacræ Cœnæ* omnes articulos fundamentales contineri; quod quidem mihi non probatur: quia multa etiam continentur in Symbolo, quæ certe creditu necessaria non sunt, & quæ idiotam sine salutis dispendio fugiunt. Num illius salus conclamata est, qui nescit Christum crucifixum sub *Pontio Pilato*? Nemo ut arbitror, hoc est asseveraturus. Posset fortasse alicujus condemnationis causam esse supinitas, ignavia & negligentia, qua talis rei cognitione caret: sed tunc supinitas & contemptus ipsum damnat, non articuli ignorantia. Deinde cum constet, & compertissimum sit symbolum ab hominibus compositum, à quorum statutis, decretis, & judiciis Christianorum salus non est suspensa, par non est id auctoritatis tribuere illi Symbolo, ut sine ratione aut Scriptura apud nos tantum valere debeat, ut qui omnium istorum articulorum cognitionem non profitetur, fideque amplectitur, salute æterna cariturus sit. Tertio illo symbolo tot capita

pita Religionis ita generaliter traduntur, ut paucissimi ex Christianis confessione, tam generalibus verbis concepta acquiescere possint, & sibi atque aliis satisfacere: sed super omnibus ferme articulis explicationem ab iis, cum quibus Religionis & Sacrorum societatem inire volunt, requirunt. Præterquam quod ex argumento symboli & historia Ecclesiastica satis constet istud symbolum comparatum ad conservandam unitatem fidei, contra pullulantes, & suborientes hæreses, & errores: & illud symbolum proculdubio articulis auctum fuisset, si plures hæreses tunc temporis extitissent: sicut confessiones Ecclesiarum consequutæ, numero articulorum hoc symbolum superant, quia subsecutis temporibus alii adhuc errores nati sunt, quibus cautum & provisum voluit Ecclesia. Ex quibus conficimus, illud symbolum accommodatum ad illa tempora, & non idoneum, ut omni ævo Ecclesiis præstet usum & formulam confessionis. Si autem ipsum symbolum istum usum non præbeat, quid efficitur adjectione duorum articulorum de baptismi & Cœnæ institutione, quos quidam symbolo adjungunt, ut completus sit articulorum fundamentalium numerus? Num illi satis testantur in Symbolo, qua tali, non esse illam auctoritatem, ut sine ratione, aut ulteriore examine hoc illi dandum sit, quod præcise omnes articulos fundamentales contineat: quia ipsi illud duobus articulis augent. Et quidem articulis, verbis adeo generalibus expressis, ut Pontificiorum error de transsubstantiatione iis non condemnetur.

Alii totam fidem Christianam comprehendunt duobus articulis, *fiducia & obedientia*: quam hæc veritati consentanea sint, nunc non disputo: sed quid illa universalis descriptio momenti confert ad colligendos articulos fundamentales? Suntne omnes articuli fundamentales, in quibus aliquid adjumenti, aut præsidii est ad generandam, aut fovendam in nobis fiduciam & obedientiam? Si hoc obtineat, nunquam nobis constare poterit, utrum fide articulorum fundamentalium imbuti simus, quamdiu nobis exploratum non est num aliquod argumentum, quo ad fiduciam in Dei promissis habendam, & ad obedientiam illius præceptis præstandam, duci & moveri possimus: recte fortasse asseritur illum errorem fundamentalem esse, quo cum verus rationalis cultus, qui *fiduciam*, & *obedientiam*, sive fidem & charitatem complectitur, subsistere non potest: & libenter concedo, ab hac nota omnes errores fundamentales posse cognosci. Sed tunc superest in omnibus erroribus fundamentalibus talem pestiferam noxam ostendere: & fecissent aliquod operæ pretium si aggressi fuissent recensere istum numerum; & in singulis erroribus, quos fundamentales vocant, ostendere, eum cum fide & fiducia cohærere non posse. Deinde constitutis, & definitis *erroribus fundamentalibus*, tunc adhuc id muneris & operis reliquum est, ut *articuli fundamentales credendorum* enumerentur. Nam ostensis *erroribus fundamentalibus* non statim sua sponte se aperiunt in omnibus, *articuli fundamentales credendorum*; quamvis concedam in plurimis eorum duorum unum & idem esse judicium. Qui negat Deum, ille versatur in errore fundamentali. At qui asserit illi errori oppositum, *Deum sc. existere*, ille ideo salutariter illud non credit; quia potest ea attributa de Deo negare, quæ omnem rationalem cultum tollunt, & delent. Qui negat Christum pro nobis passum & mortuum, illius error exitialis est; sed qui profitetur Christum pro nobis mortuum, tales de illius morte potest habere conceptus, ut illa fides aliquod fundamentum rationalis cultus, qualem Deus hominibus revelavit, subvertat.

Cum priori, & supra tradita sententia congruit illa Remonstrantium, qui tribus sequentibus articulis totum Christianorum officium complectuntur. I. *Fide Divina-*

Divinarum promissionum. II. *Obedientia Divinorum præceptorum.* III. *Debita Scripturæ reverentia.* Hæc certe pia sunt; & recte inde conficiunt omnes in errore fundamentali versari, qui ea credunt, quæ isthæc fundamenta cultus Christianorum disturbant; aut ea omnia ignorant, quæ illa tria supra enumerata tanquam fundamentum requirunt: & sine quibus illa tria in animis nostris oriri & excitari non possunt, sed nihil momenti ultra conferunt ad faciendam summam errorum fundamentalium quam prior sententia.

His accedunt illi, qui docent tria requiri ad acquirendam cognitionem fundamentalium articulorum fidei. I. *Abnegationem præjudiciorum, & reverentiam erga Scripturam.* II. *Refugium ad Mediatorem Christum.* III. *Ex amore Dei & Christi sitis justitiæ, & pietatis studium*: sunt sancta hæc prærequisita; & sine his tribus nullus aspirare potest ad cognitionem salutarem, qua non solum creduntur ea, quæ cognitu necessaria sunt, ut vera pietas in nobis generetur, sed in quibus etiam vera pietas versatur & continetur: quæ duo in hac controversia confundi & misceri non debent. Aliud enim est aliquem præditum esse cognitione articulorum fundamentalium, sine quibus vera pietas non est; aliud, istos articulos *salutariter* cognoscere: de posteriori non agitur, quando disquisitio instituitur de articulis fundamentalibus. Potest aliquis vanæ gloriæ studio, potest curiositate duci, potest spe præmii & lucri moveri ut nitatur ad cognitionem firmam fidei Christianorum, eamque consequatur, & ex animo profiteatur, qui tamen in æternum pereat.

Magis consentanea illi dicunt qui hæc tria generalia in omnibus articulis fundamentalibus requirunt, I. *Ut res credenda necessario, non repugnet sensibus aut rationi.* II. *Ut res evidenter, & clare sit revelata.* III. *Ut articulus credendus magnum pondus atque momentum præbeat in cultu & religione.* Illud pondus autem æstimatur. I. *Si gloria Dei eo illustretur & inclarescat.* II. *Si homini eo ad salutem aditus paretur, & articulus eo ex sua natura refratur.* III. *Ut accommodatus sit ad excitandum in nobis pietatis studium.* Recte hæc tria in omni articulo fundamentali requiruntur; & facile concedo, nullum articulum fundamentalium numero habendum, qui uno horum caret. De repugnantia cum sensibus & ratione, inter omnes Christianos convenit, quamvis nihilominus magna sit sententiarum discrepantia, utrum hoc vel illud, cum recto sensuum judicio, & cum ratione pugnet. Positum fuit hoc primum requisitum contra Pontificios, & recte probatur articulum Fidei, qui hoc vitio laborat, non posse esse articulum fundamentalem, quia id non potest esse objectum fidei, quod pugnantia & sibi non constantia continet. Sed agitur hic de articulis fundamentalibus enumerandis & recensendis, cui difficultati tres illæ positiones non subveniunt. An igitur id omne fundamentale est, quod sensibus & rationi convenit? De evidenti autem & clara revelatione supra loquutum est, quod hic repetere non est opus. Quæ autem patroni sententiæ modo traditæ de pondere & momento rei credendæ docent, recte se habent; & rationi convenienter loquuntur: & existimo hac via progrediendum in recensione articulorum fundamentalium: quia dignitas cognitionis Theologicæ alicujus articuli ex tribus supra nominatis requisitis petenda est. Scientia enim Theologica non arte, sed utilitate continetur; neque sublimis & ex alto petita, aut mysterii plena putata cognitio nullius momenti æstimanda, si ea, aut Dei gloria non illustretur, aut salus hominis non paretur, aut sanctitas non excitetur in hominum animis. Est enim doctrina Theologica *doctrina secundum pietatem*; & articuli fidei pluris aut minoris æstimandi, quatenus plus aut minus accommodati sunt ad illos tres fines obtinendos. Verumenim-

enimvero, quandoquidem non omne, quod utile eſt, ideo eſt neceſſarium ad ſalutem; ſed id ſolummodo quo carere non poſſumus ſine ſalutis diſpendio, reliquum manet examinare, quæ illa ſunt, quæ inter utilia tantum, & talem ſibi uſum vindicant, ut ab ejus privatione pendeat hominis ſalus.

Tres itaque illæ conditiones in hoc deficiunt, quod utile cum neceſſario miſceant: & facile Chriſtiani de utilitate alicujus dogmatis inter ſe poſſent convenire, quemadmodum etiam de noxa alicujus erroris; aut ſi ſuper ea re non ita poſſent convenire, illa tamen diſſenſio ipſos non deduceret in partes, ſed permittentes rem cujuſque judicio, non abhorrerent à ſocietate & fraternitate fidelium colenda: ſed non ita facile lis componitur de tali neceſſitate aut tali noxa articuli fidei, ut ſine ejus cognitione Deus neminem rationis compotem juxta œconomiam ſalutis in Euangelio inſtitutam, ſervare velit. Et talis cognitio eſt cognitio fundamentalis articuli: quem articulum alii *fundamentum* vocant; & docent ideo articulum fundamentalem non ſolum debere eſſe *veritatem*, ſed *veritatem fundamentalem*, qui ſermo ſatis vagus eſt: nam quamvis omnis articulus fundamentalis concurrat ad *conſtitutionem fundamenti*; & ita recte *veritas fundamentalis* vocetur: via tamen & ratio, qua progredimur in inveſtigatione articulorum fundamentalium, nos ducit, ut diſtinguamus inter *fundamentum*, & inter id, quod *à fundamento* derivatur: quatenus in cognitione fundamenti implicatur cognitio aliorum articulorum fundamentalium, qui ideo ordine poſteriores ſunt, quamvis neceſſitate pares. Nam Divina ſapientia non eſt confuſa, aut indigeſta moles: ſed inter partes Theologiæ eſt ille nexus & conjunctio, ut partes aliæ ex aliis manent, imo unæ aliis continentur: & ideo *cognitio implicita* quorundam articulorum fundamentalium ſano ſenſu intellecta ſufficit: ſed de his in ſequentibus.

CAP. III.

Admonitiones & cautiones quædam traduntur, quibus munitur, & apparatur via, qua progrediendum eſt in colligendis articulis fundamentalibus.

AGetur hic de cognitione & judicio rei alicujus: non tamen intereſt hic definire, utrum judicium ſit actio voluntatis, an potius intellectus, quia explicita iſtius rei cognitio nullum hic uſum præſtat. Deinde ſermo inſtituetur de cognitione & fide hominis rationis capacis; & cujus ætas jam ad mores pertinet; qui poteſt cognoſcere articulos, quorum cognitionem & fidem neceſſariam putamus ad adipiſcendam ſalutem ex Dei ordinatione, & juxta viam & curſum ordinarium, quem Deus in verbo ſuo declaravit ſe tenere velle in hominibus rationis capacibus ſub Euangelio ſervandis. Non itaque huc revocabimus diſputationem de fide Judæorum ſub V. T. & quibus illa articulis continebatur; ut putaretur fuiſſe illis ſalutaris: nam ex iſtius rei explanatione non multi fructus redundarent ad lectorem; quia illa tempora jam præterierunt; neque noſtra fides ad Patrum ſub V.T. exigenda. Quamquam hoc mihi tamquam principium ponendum videtur, Patrum ſub V. T. viventium fidem & cultum debuiſſe fuiſſe rationalem, ita ut partes cultus cohæſerint; & inde ratio & documentum fuerit petendum de neceſſitate alicujus articuli fide apprehendendi. Planius ſententiam exponam, quia in ſequentibus ſeſe aperiet hujus rei inſigne momentum. Quamvis quidam exiſtiment Deo arbitrarium fuiſſe, quas qualeſve rationes communicandæ homini beatitudinis eligeret. Poſtquam tamen Deus ex multis poſſibilibus unam aliquam elegit, ſtatuo in illa ſeſe aperire moralitatem & cultum rationalem Deo & ho-

homini convenientem: ita ut ratio acquirendæ salutis, quam Deus hominibus declarat, & in qua salute adipiscenda Deus ab homine requirit aliquod officium, contineatur semper aliqua actione morali, *natura*, non ex *instituto*, bona; ita ut ratio, convenientia, & Dei & hominis dignitas, &c. in conditione ac medio acquirendæ salutis sese manifestet. Ita ut, posito ex arbitrio Dei aliquo fundamento, homo, recta ratione tanquam duce utens, persequi possit, quæ partes cultus veri aut falsi cum illo fundamento cognationem habeant, aut ab eo aberrent. Si hoc non foret: cultus Divinus non esset rationalis, nec Deo nec homini conveniens: nec ullum per eum cultum Dei manifestaretur attributum, sed totus talis cultus esset ludus & jocus: nulla foret inter partes cultus connexio; nullus in illo foret locus argumentandi de una parte cultus ad aliam; sed singulæ partes avulsæ à se invicem per se constarent, & vim suam atque dignitatem tueri possent. Et quod caput est, nulla alia moralitas in toto illo cultu sese aperiret, quam *obedientia*: cæterum tota præceptorum de cultu materia vacaret omni moralitate; quemadmodum cultus Judæorum institutus nobis adhuc in terra degentibus talis videtur: neque hominis intellectus ullo modo inde perficeretur, aut virtutibus moralibus excoleretur. Quam quidem rationem tam late diffusam esse arbitror, ut mihi nullum sit dubium, quin totius cultus instituti, etiam cæremonialis, quamvis homines jam ejus causam in singulis persequi non possint; ita Deo constet sua ratio, ut aliquando simus cognituri in eo summam Dei sapientiam; sed quia Deus magnam partem rationis istius cultus cæremonialis nobis latere voluit, ideo proprietates & attributa Dei in eo non ita cernuntur; neque nobis datum ex ejus natura & partibus ducere argumenta de necessitate singularum partium istius cultus. Et ideo miratio nos tenet Deum aliquando tam graviter puniisse & vindicasse contemptum istius cultus instituti & cæremonialis, in cujus observantia in præsentia non licet cognoscere gloriam Dei collocatam, aut hominis salutem, aut perfectionem ejus sitam; & multis temere judicantibus & Numinis reverentia parum affectis, videretur Deum à crudelitate non abesse, qui hujusmodi delicta contra cultum cæremonialem, ita observat, & tam severe exequitur. Sed qui Dei sapientiam & sanctitatem venerantur ut decet, aliter de tota hac re sentiunt; nec Dei sapientiam ad suam exigentes, sibi persuadent Deo optime constare suas rationes cultus cæremonialis. Et sententiæ huic luculentum testimonium exhibet quod legimus Mosem tabernaculum exstruxisse *juxta exemplar, quod illi fuit exhibitum in monte*. Et quoties animo reputo, quot figuris & typis Deus illud mysterium salutis omnibus sæculis hominibus, quos speciali favore complexus est, significaverit; ita ut ipsa creatio typus atque figura fuerit novæ & spiritualis creationis, nullum mihi est dubium quin tota illa dispensatio salutis tam conveniens fuit Sacrosanctæ Trinitati, ut in cœlis beatorum mentes defixæ in contemplatione istius rei, ea continuo rapiantur ad decantandam sapientiam Dei; & quia nunquam eam poterunt exhaurire, ideo indesinenter gratissima admirabilitate capientur.

Cum itaque cultus Euangelii vocatur *rationalis*, in oppositione ad cultum cæremonialem, (qui dicitur habere infirma & inania elementa, & carnalis vocatur, *Galat.* 4: 9. & 3: 3.) hoc ita non est intelligendum, quasi in cultu cæremoniali, si Deum spectes, nulla alia esset quærenda *ratio* præter Dei beneplacitum; & quod ita primas in eo sibi vindicaret partes, ut præter summum Dei dominium nullum aliud in illo cultu se proderet Dei attributum, cujus manifestatione Dei gloria apud creaturam rationalem nunc & in sæculo futuro possit enitescere; sed Cultum cæ-

re-

remonialem Scriptura docet rationalitatis expertem esse, quia illius materia virtutem moralem non complectitur, nec comparata est ad *perficiendam* hominis *naturam*; & ideo pulchritudine sua, quemadmodum virtutes morales, *homines spirituales* non allicit, aut inflammat ad sui observationem, sed destitutus illa suavitate sectatoribus istius cultus semper onus visum fuit, & cultus *irrationalis*; quia ejus cultoribus nulla se aperit in hoc mundo ratio, quare Deo hominibusve ille cultus conveniat. Et hæc est causa quare in cultu cæremoniali non sit in promptu ostendere, quæ partes istius cultus (si necessitatem aut utilitatem earum spectes) aliæ aliis digniores sunt, sed omnes sunt æque necessariæ, quia illa petitur ab *auctoritate præcipientis*, non ab *aptitudine mediorum* ad consequendum finem. At quia jam cultus ille inolevit, illius in definiendis articulis fundamentalibus nulla jam habebitur ratio; sed sermo tantum versabitur in colligendis creditu necessariis ad acquirendam salutem sub dispensatione temporum Euangelii; eamque dispensationem dicimus esse *rationalem*. Hoc est talem, ut homo posita revelatione, per quam venit in cognitionem cultus revelati, per principia moralitatis & rationis, hominibus concessa, judicare possit quæ fundamento cultus *revelati*, ut etiam *naturalis* congruant, quæ cum illo pugnent, eique inimica sint. Non hic aliter distinguo inter cultum *naturalem* & *revelatum*, quam quod cultus *naturalis* principia naturâ cognoscuntur; *instituti* revelatione: cæterum partium cultus, tam naturalis quam instituti, connexio & consensio, ut & earum pugna & dissensio etiam ratione dignoscitur. Hoc primum manifestum est ex serie argumentorum, & ex illationibus & conclusionibus, quibus Spiritus Sanctus utitur, tam in cultu instituto, quam naturali: cujus egregium documentum habemus in tota *Epistola ad Galatas*: ut & *ad Romanos*; sed præcipue in ea *ad Hæbreos*; in qua Apostolus continuo *ratiocinatur*, & illationibus utitur. Patet etiam ex locis Scripturæ, quæ distinguunt inter fundamentum, & inter ea, quæ eo inædificantur; aut quæ cum fundamento tam arctam cognationem non habent: ut & ex iis Scripturæ textibus, quæ docent dari quæstiones inutiles; articulos fidei non esse ejusdem necessitatis. Hujusmodi articulorum discrepantiam Scriptura insinuare non potest, si, *primo*, inter res credendas non detur connexio ratione perceptibilis: *secundo*, si usus, & necessitas rerum credendarum dignosci non possit: *tertio*, si articuli usus non possit animadverti ex relatione ejus ad finem, quo cultus revelatus nos ducit. Quæ omnia cum liquido constent; & per se nota sint, non utar in clara re probatione non necessaria; præsertim cum in sequentibus in enumeratione articulorum fundamentalium ipso usu veritas patefiet.

Ex hac cultus rationalitate hæc sequentia manant. 1. Omnem illum cultum voluntarium, & ultro à nobis susceptum, vanum & superstitiosum esse, cujus usus & commoditatem ad consequendum finem cultus à Deo constitutum, non possumus ostendere. Sed quia de superstitione alibi ex professo egimus, hisce in præsentia non immorabor. *Secundo*, etiam illam cognitionem vanam esse, neque cultum, religionem aut moralitatem ea contineri, quæ nullum usum præstat ad finis consecutionem, 1 *Tim.* 1: 4. 2 *Tim.* 2: 24. Neque hoc tantum intelligendum de vanitate subjecti & materiæ, circa quam scientia est occupata, sed etiam de quacunque & utcunque sublimi Divinarum rerum scientia, quando amore & charitate Dei vacat, ita ut per eas virtutes non referatur in usum: hoc est, nulla scientia per se, & quatenus in se reflectitur, ullam moralitatem continet; neque quisquam ideo Deo gratior, aut magis est invisus: quamvis tamen nullus verus cultus sine vera cognitione esse possit.

An autem scientiæ & cognitiones veri-

tatum tam Theologicarum sive Divinarum, quam naturalium in se præcise considerata complectantur aliquam moralitatem; & homo propter eas sanctior putandus sit, id accuratiore investigatione dignum est, propter insignem usum, quem præstat in societate Christiana, & præsertim in definiendis articulis fundamentalibus, hæc controversia bene enodata. Erit itaque ob rem, si diligentius incumbamus ad hanc rem enucleatius tractandam. Constat homini intellectum & voluntatem concessam à Deo. Deinde in controversiam venire non potest, quin homo se peccati reum faciat, quando istis facultatibus non recte & non convenienter utitur. Quæritur solummodo; an homo iis male uti possit: & si in his detur aberratio; quibus indiciis illa judicetur? Taciti hic rursus præteribimus controversiam multis disputationibus celebratam; utrum judicare sit actio intellectus an voluntatis: quia utcunque hæc res æstimetur, id nullum confert momentum ad rem, quam in præsentia tractandam aggressi sumus. Nam qui intellectui judicium attribuunt, illi tamen docent hominem peccare posse judicando. Deinde hoc etiam quidem extra disceptationem esse videtur, hominis officium esse non judicare temere: nam quid tam temerarium, tamque indignum gravitate sapientis atque constantia, quam aut falsum sentire; aut quod non satis explorate perceptum sit & cognitum, sine ulla dubitatione defendere. Sed non immerito quæritur: quare homini non liceat temere judicare, idque de rebus, quæ nullum usum habent in vita. V. Gr. an peccatum committatur, quando aliquid longo intervallo videns, temere judico id hominem esse, cum sit arbor; quamvis alioquin ea in re nullum vertatur commodum aut damnum? Respondeo: existimarem talia judicia temeraria & præcipitata vitio non carere, non solummodo quia usu & consuetudine temere judicandi labimur ad habitum temere judicandi; quo evenit ut etiam in rebus majoris momenti præcipites ad judicandum feramus: sed etiam quia est contra *dignitatem* hominis ferre judicium de re non bene percepta & intellecta: quia homo ita natura comparatus est, ut judicium exserere non debeat, quando res de qua judicatur, recte non est percepta. Quemadmodum officium hominis est cogitationes suas ita regere, ut ad ineptias & futilia non delabatur: & sicut hominum gestus debent esse honesti, moderati & æquabiles, semper referentes illam dignitatem, in qua homo, qui est creatus ad imaginem Dei, est constitutus, ita decet hominem cum dignitate versari in judicando; cujus dignitatis memor non est, cum suum judicium præcipitat. Plura hisce non addam; cum hæc quæstio exiguum aut nullum adjumentum conferat rei, in qua jam occupatus est sermo: quia quamvis in temere judicando sit vitium, non inde ilico confectum est, ideo in omni cognitione esse *moralitatem*: quia vitium in temerario & non cauto judicio, petitur ab abusu facultatis judicandi: at *moralitas cognitionis* haurienda & accersenda ab objecto scientiæ atque cognitionis. Neque est ulla connexio inter hæc duo: male & temere judicare vitio non caret; & bene atque caute incedere in ferendo judicio est virtus: ergo ipsa rei cognitio in se, & per se spectata est in genere morum bona vel mala. Non est hic certe major cohærentia, quam inter hæc duo: gravibus & compositis gestibus incedere est laus: ergo eo incessu hac & non illac pergere laudem vel vitium in se complectitur.

Sic etiam hanc quæstionem non decidit, si probatum fuerit homines peccare, quando aliquam veritatem non amplectantur, aut eam oppugnent per invidiam, aut odium in eos, qui professione istius veritatis æstimationem atque celebritatem sibi pepererunt: etiamsi alioquin illa veritas præterea nulla utilitate humanum genus cumulet; quales sunt multæ

artes

artes atque scientiæ ludicræ, aut curiosæ; quia odio aut vana gloria duci homine semper indignum est; estque illi arti & scientiæ extraneum.

Neque etiam pertinet ad finiendam hanc controversiam, quod homo multarum rerum cognitione imbutus, fortasse ad digniorem statum sese effert, eoque commendatior atque laudatior existat: nam præterquam quod dubio non careat, an quicquam hominem commendatiorem reddere possit, quod eum simul non reddat aptiorem ad munera vitæ præstanda, sic non recte procedit ratio: aliquid hominem constituit in statu excelsiore, ergo ea in re est moralitas & virtus: sicut id alibi fusius tractavimus. Neque facit ad definiendam controversiam, si probatum fuerit Deum præcipere rei cognitionem, cujus nos nullum usum agnoscimus: nam semper hoc dubium superest, an Deus imperet cognitionem alicujus rei, quæ nullum usum præstare potest humano generi? Videtur enim superbiæ esse tantum sibi assumere, ut existimemus rem nullum usum habere, quia alicujus rei utilitatem non cognoscimus: neque eam ad aliquam frugem novimus conferre. Præterquam quod difficile judicatu sit, qualium rerum scientiam nobis imperet Deus: & qualem illius usum à singulis hominibus postulet. Nam præterquam quod historiæ ratio flagitet multas narrare circumstantias, quæ tempore quo illæ scriptis consignantur, multum conferunt ad conciliandam fidem narranti, & ad eam muniendam; quarum circumstantiarum cognitio & fides tunc cum res accidebat, magni usus erat: & quæ tamen postea natos fugere sine vitio potest: quia illa historia prioribus sæculis, hominibus ad fidem persuasa, posterioribus atque sequentibus sæculis fidem ex aliis fundamentis ab hominibus impetrat; nempe *traditione*. Non itaque recte conficitur: in Sacra Scriptura innumera traduntur & narrantur, & illa Scriptura est à Deo, ergo omnium illorum cognitio nobis imperatur. Et quamvis aliam utilitatem, quantum ad usum vitæ, ex eorum cognitione nobis conciliare non possimus, quam officium parendi Deo, (quod certe sufficit, quando constat Deum alicujus rei cognitionem à nobis flagitare) non tamen recte conficitur: quarumcunque rerum fit sermo in Scriptura, earum cognitionem Deus ab hominibus requirit. Redit itaque eadem difficultas, quænam sint illæ veritates, quarum cognitionem Deus ab hominibus postulat. Neque eo aliquid confectum est, quod actus assentiendi alicui veritati possit esse bonus, & moralitate bona affectus, & actus oppositus malus: sæpe enim non paremus veritati propter præjudicia, & quia arbitramur aliquam veritatem agnitam, illiusque professionem nobis atque nostris utilitatibus officere posse, & contra, egregiam sæpe virtutem experiri licet assentiendo alicui veritati: quando nempe vitiosas & inordinatas passiones, & animi permotiones reprimimus atque retundimus; & ita rationi nos damus. In quo casu insignem quidem præstamus virtutem: sed ideo non est probatum cognitionem aut judicium de rebus sua natura & per se moralitatem aliquam complecti, sed casum aliquem foris advenientem illud laudabile aut culpandum reddere. Multo minus confundere & temere miscere oportet cognitionem rei alicujus, cum ejus fructu & utilitate, quæ in illum inde redundat, quia illam cognitionem convertit ad frugem & commodum, quo carendum illi esset, si cognitione illa fuisset privatus. Innumerabiles enim cognitiones possunt esse necessariæ ad usum vitæ civilem & religiosum; quæ tamen sua vi ideo virtutis participes non sunt: cum constet illos usus esse extra cognitionem ipsam, eique extraneos. Quis neget cognitionem & fidem de Deo, & de libero arbitrio esse necessariam ad stabiliendum cultum rationalem; & ad homines excitandos ad venerandum Numen, &

& ad sectandam virtutem: sed quid laudis aut virtutis in ea cognitione continetur, si eâ non ducamur ad colendum Deum; quemadmodum malis angelis hoc evenit, qui sciunt Deum judicem existere, & ad cogitationem illius contremiscunt, nec ideo minus sunt profligatæ nequitiæ.

Non etiam hic in controversiam venit, an in judicio practico intellectus non sit aliqua moralitas: quia revera illud judicium est conflatum ex cognitione & voluntatis ultima determinatione ad agendum, vel potius ex ipsa voluntate jam determinata: ita ut tantum absit in hoc judicio practico non esse virtutem aut vitium, ut contra omnis virtutis & vitii ratio hac actione voluntatis contineatur. Sed ut tandem ad rem ipsam, quæ controvertitur, veniamus, quæstio est de cognitione in se considerata; separata atque sejuncta ab omnibus, quæ illi antecedunt aut sequuntur, quæque illi foris & extrinsecus accidunt: an illa sit particeps alicujus moralitatis: quod nos negamus. Primo, si omnes cognitiones per se essent moralitatis participes, etiam cognitiones & artes ludicræ, vanæ, curiosæ, per se essent bonæ: quia cum non minus *rationem cognitionis* contineant, quam scientiæ laudatæ, etiam non minus cum iis esset conjuncta virtus. Deinde quia omnes cognitiones sunt ejusdem dignitatis & ordinis. Si enim aliter cum cognitione comparatum esset, detur ratio quare una sit pluris æstimanda alia, & indicetur unde haurienda sit distinctio? Ab objecto inquies. An cognitio alicujus attributi Dei non est pluris æstimanda cognitione proprietatis insectorum? Respondeo: non certe, si eam separes ab usu & utilitate, ad quam illa potius quam hæc referri potest. An homines sua sponte atque tacitis sensibus non judicant hominem doctum nihilo meliorem indocto esse. Præterea quare alicujus attributi Dei, aut ejus operationis cognitio præferenda alteri, nisi propter usum & utilitatem, quam una præ alia præstat.

Præterea: si scire est bonum, ergo nescire est malum, & scientia atque eruditio docti pensabit ejus vitia & improbitatem. Denique quemadmodum in hominis arbitrio positum est diversis disciplinis operam dare, ita ipsi licebit in singulis pro arbitrio pietatem colere, & tam sanctum ei erit, Mathesi, imo vanæ & inutili scientiæ se dare, quam charitatem in proximum exercere: & cultus voluntarius & involuntarius, rationalis & irrationalis nulla discriminis nota erunt distincti: quia cum ubique scientia augeatur, etiam ex adversariorum sententia, pietas ex scientia incrementa sua capiet: quod quam sit absurdum lector tacita cogitatione facile comprehendit. Plura non addam, ut tædii molestiam vitem.

Liquet pariter quo loco æstimanda sit sententia, quæ statuit nullum errorem fundamentalem *speculativum* esse. Primum hic in memoriam revocanda, quæ in superioribus diximus de erroribus duorum generum: quorum alii spectant pietatis praxin, alii argumentorum vicem præstant ad ducendos homines rationales ad officium & munus suum. Plures alias distinctionis notas illic attuli, quas lector si operæ pretium ducat, potest consulere. Priores errores vitium in se continent, posteriores ideo vitio laborant, quia impedimenta in cultu rationali important: & ideo in se *moralitatem* non continent; quemadmodum nec veritas & cognitio, aut fides iis erroribus opposita, nulla morali qualitate per se affecta est: sed cognitio & ignorantia æstimandæ sunt ex utilitate & damno, quæ præstant in cultu, & quarum rerum cognitio aut ignorantia talis est, ut ex ea nihil fructus aut damni redundet in religionem; tunc nihil refert utcunque homo iis affectus sit: & illius articuli cognitio aut ignorantia magis aut minus utilis aut noxia pro proportione utilitatis aut damni, quæ inde ad cultum ma-

manant. Quæ autem ſcientiæ nihil boni aut mali ad cultum conferunt, utcunque ſimulatione magnorum myſteriorum jactantur, illæ ſunt in cultu ſcientiæ vanæ & inanes, 1 *Timoth.* 4: 7. & 6: 4. & 2 *Timoth.* 2: 16.

Et utinam hæc quæ dicimus, ſuo pretio æſtimarentur, careret Theologia multis vanis controverſiis; nec frater in fratrem tam levi compendio duceretur: offenſiones animorum minus evenirent; & pax firmior eſſet. Nunc pugnaciter contra & pro quibuſdam ſententiis contenditur, quæ non majorem uſum in cultu præſtant, quam mea intereſt ſcire utrum ſtellarum numerus ſit par aut impar.

Secundo: poteſt illa diſtinctio inter errorem *ſpeculativum* & *practicum* habere uſum ſuum in hac controverſia. *Primo*: quatenus ſunt quidam errores, qui quidem in mente hærent, ſed ſecundum quos homo ſuum cultum non dirigit, de quibus abunde (quia hæc res in controverſia de articulis & erroribus fundamentalibus maximum uſum habet) dicetur in ſequentibus. *Secundo*: quatenus dari poteſt error in intellectu de officio hominis, ad cujus præſtationem omnes non tenentur: ſed quod exercetur tantum à quibuſdam. Qui itaque male judicant de tali munere, nec tamen ſibi expedire putant, ut illud exerceant, eorum error vocari poteſt *ſpeculativus*: quia judicant aliquem quæſtum, munus aut actionem æquam eſſe; quæ re ipſa tamen ab æquitate & juſtitia abeſt, nec tamen illum quæſtum exercent. Rem exemplis expediam. Poteſt aliquis in errore verſari in quæſtione de gradibus matrimonii, de fœnore trapezitico, & de uſura, de poſſeſſione bonorum eccleſiaſticorum, de adminiſtratione belli, &c. quamvis ipſe nihil horum attingat. Talium error, comparatione eorum, qui iſthæc munera uſurpant, iiſque ſe tradunt, eſt error *ſpeculativus*: & iſtorum errorum pondus æſtimatur ex generali fundamento, quod eſt de ſtudio pietatis & ſanctitatis; & quo longius aut propius ab ea abſunt, eo magis aut minus graves & peccaminoſi ſunt.

Et Lector facile intelligit aliquem hujuſmodi errorem, tam noxium & longe remotum eſſe poſſe à ſanctitate, ut Eccleſia, quæ illam profiteri, non ſit habenda pro Eccleſia vera: quia *ſanctitas* eſt præcipua Eccleſiæ *nota*. Et ideo inveniuntur viri docti, qui juſtam ſeceſſionem Reformatorum ab Eccleſia Romana, etiam tuentur argumento ducto à dogmatibus impuris Eccleſiæ Romanæ circa praxin pietatis; quam bene aut male nunc non diſputo. Hoc ſaltem cuivis conſtare poteſt errorem talem *ſpeculativum* in illo tanto majoris malitiæ participem eſſe, quo ſuo errore pluribus prolapſionis cauſa exiſtit; quales ſunt illi, qui doctorum perſonam in Eccleſia gerentes, idiotis ſuo exemplo & ſententia quaſi lex ſunt.

Intelligit jam etiam quivis cujus uſus ſit diſtinctio inter *credenda* & *facienda*: quaſi ad numerum articulorum fundamentalium ineundum neceſſe eſſet ire per ſingula, in quibus hominis vitæ ſanctitas occupata eſſe debet. Neque mirum quoſdam negare articulorum fundamentalium numerum & ſummam fieri non poſſe, quando illis talis articulorum fundamentalium ratio ante mentis oculos verſatur. Rectè quidem omnia ad ſalutem neceſſaria illis duobus generalibus principiis *credendis* & *agendis* comprehenduntur, *Act.* 20: 20, 21. *Galat.* 5: 6. Sed agendorum, ſicut jam ex ſuperioribus conſtat, unus tantum articulus conſtituendus, *ſtudium Pietatis & Sanctitatis*, ſine qua nemo videbit Deum: agendorum enim numerus abit in immenſum, ſed formalis eorum ratio exitialis eſt una tantum: nempe *quod cum pietatis vero ſtudio certa vitæ agendæ ratio conſiſtere non poteſt*: at *credendorum* ea quidem ratio eſt, quod ſine ea cultus rationalis eſſe non poſſit; ſed præterea ſingulis alia particularis forma & ratio eſt. V. Gr. eſt error fundamentalis,

lis, Deum non esse ita potentem quod nos beatos possit præstare. Est etiam error fundamentalis mentem post bustum non superesse: generale amborum istorum errorum fundamentalium fundamentum & ratio est, quod vigentibus illis erroribus in alicujus mente, eidem perit ratio cultus rationalis: sed præter illam rationem generalem singulis istis erroribus inest ratio particularis, per quam cultus rationalis deletur, & è medio tollitur. Prior error illum tollit: quia si Deus, quem colere instituo, tam potens non est, ut me præmio afficere, aut beatum reddere non possit, frustra eum colo: at secundus error eundem cultum tollit; tum quia si post decursum hoc vitæ spatium nulla me manet pœna aut præmium, non est, quod metu Numinis virtutem secter; & si post exactam vitam totus intereo, quid juvat credere Deum esse ita potentem, ut me possit reddere beatum, quando ex nullis ejus operibus constat Deum id velle facere. At *agendorum* una tantum prima & ultima est ratio & fundamentum, nempe an certa aliqua actio cum vero pietatis studio possit convenire: non autem an sit peccatum, & cujus generis peccatum sit? An injustitia, an impudicitia, &c.? Atque hæc de his dicta sufficiant.

Ex quibus rursus hoc conficio: nempe quia cognitio per se jejuna & amore privata nullam in se complectitur moralitatem, neque quisquam ideo Deo acceptior sit; etiam ignorantiam negativam, in se consideratam, non continere ullam moralitatem; neque propter eam quenquam Deo minus esse gratum. Nam si scientia rerum inutilium me Deo commendatiorem non reddit, tunc etiam earum rerum inutilium ignorantia Deum à me alieniorem non reddit. Deinde, si ignorantia hominem vitio inficeret; non potuisset Deus fidelibus largiri diversos cognitionis gradus: nam quibus minor gradus cognitionis fuisset concessus, ut hoc contigit Patribus sub V. T. illi ideo non tantum imperfectiores fuissent, quemadmodum infans imperfectior est adulto, sed etiam impuriores, & propter illam ignorantiam Deo invisi. Neque hic ullum usum habet distinctio inter ignorantiam negativam & privativam: quia ignorantia privativa non ideo vitiosa est, quia ponit alicujus rei ignorantiam, sed quia ponit ignaviam & supinitatem in homine, qui per eam neglexit acquirere cognitionem rei, qua indiget ad exhibenda debita officia Deo, proximo & sibi ipsi; ut inde constet ignorantiam per se vitiosam non esse, sed propter circumstantias. In cultu itaque atque Religione nêmo aut scientiæ aut ignorantiæ ullam ducat rationem, neque se ipsum aut alios extollat aut contemnat, sed ponderet & expendat, qualem usum, aut quod damnum rei alicujus scientia aut ignorantia in cultu & pietatis studio præstare possit; & inde de utilitate aut necessitate dogmatis judicet.

Neque arbitretur ea cognitu necessariora, quæ plus mysterii complecti, aut reconditæ magis naturæ esse videantur; quod tamen multis evenire intelligo: & ejus insigne documentum habemus in Ecclesia Romana, quæ ferme proram & puppim totius Religionis constituit in fide de transsubstantiatione: nec tamen ostendere potest ullam utilitatem manantem ex natura istius articuli. Sed qui in animis eorum, qui fidem istam profitentur, excitatur religionis motus, is non ex istius articuli fide manat, sed ex superstitione. Quid enim confert oralis manducatio corporis Christi sine spirituali; & quid deficit in spirituali manducatione, etiamsi oralis non accedit. Et votis expetendum, ut aliæ Ecclesiæ immunes esse possint ab illa labe; & illi articuli aut quæstiones tantum in iis agitentur, quæ præstant credentibus aliquem usum: & præsertim ne propter non necessaria, quamvis utilia, eatur in partes; & animorum dissensio & distractio inde oriatur.

Est

Est enim hoc perinde ac si aliquis in proximum invehatur, & criminose de eo loquatur, quia in admonitione aut exhortatione facta contra mundi vanitatem omisit aliquod argumentum, quod ab aliquo capite religionis, aut ab aliqua parte Philosophiæ moralis duci potuit: quamvis alioquin plurima protulerit, quæ auditoris animum contemptu mundi afficere potuerit.

Neque etiam magna dissentionis causa subest, etiamsi hujusmodi admonitor non solum quædam argumenta prætereat, sed etiam ea in medium proferat, quæ aliquis in pravum detorquere possit, & vertere in occasionem peccandi, & reverentiam Numinis aut studium virtutis imminuere. Nam *primum*, non tam attendendum quemadmodum homines aliqua scientia abuti possunt, sed quo aliqua scientia & doctrina sua natura nos ducat. *Deinde*, ea est ingenii & cerebri humani fabrica, ut quidam eandem doctrinam impietatis damnent; & omnem cultum ex hominum animis delere ferunt, quam alii ad cœlum extollunt, & ferme totam pietatis vim in ea collocant. Cujus rei documentum præbent disputationes de prædestinatione & gratia. Et quamvis Contra-Remonstrantes intelligerent doctrinam suam Remonstrantibus scandalo esse, & sentire homines eam doctrinam sectantes, si sibi vellent constare, debere prolabi ad impitatem: quemadmodum contra nostri, doctrinæ Remonstrantium talem pestem & venenum inesse dicebant; quamvis inquam tantopere diversa sunt hominum judicia de una eademque doctrina, non ideo ex diversitate judiciorum æstimandum articuli pondus. *Tertio*, non semper tam animadvertendum, quid doceatur, & quo per argumentorum seriem, si ratione & recta via progredi velis, ea aliquem ducere debebant, sed quomodo ille, qui eam doctrinam profitetur, ea doctrina afficiatur; & quales sibi inde paret utilitates & fructus. De hoc enim jam convenit inter omnes, non attribuendos errores, & noxias atque damnosas sequelas alicujus doctrinæ professori, quando illas consequentias præscindit, & repudiat; & testatur se istarum consequentiarum nullam in rationali suo cultu dirigendo ducere rationem: sed se argumenta ex sua doctrina petere, qui ipsum ad pietatem impellunt. *Quarto*, etiamsi aliquis doctrinam profiteatur, supra cujus utilitate aut noxa discrepantes sunt sententiæ; quæ ratio, aut quod Dei præceptum comparet, quare talium dissentientium tentare non liceat conciliationem, aut eorum consociationem colere & tueri: sive tolerantia mutua, sive articulorum, supra quibus inter Christianos ab utraque parte contenditur, remotione ex Confessione fidei, & silentii injunctione: si propter Fratrum infirmitatem, aut temporum calamitatem & sinisteritatem illi articuli præbeant occasionem litium, & mutui amoris extinctionem? An magnum committitur piaculum, si fideles aliqua parte veritatis cognitionis careant, si modo infinitis aliis non fraudentur, quibus animus ad rationalem cultum præstandum inflammetur. Præsertim si prudentia Christiana, & usus doceat plus damni in Ecclesiam redundaturum ex talis articuli fidei prædicatione, quam ex ejus silentio. Aut quo crimine se obstringunt fideles, si sinant doctrinam aliquam ex sua sententia falsam; sed ex aliorum fratrum judicio piam, & veræ pietatis conciliatricem, in Ecclesia doceri.

At clamant veritates sacras silentio non premendas, de iis non paciscendum: ingratitudinis erga Deum argumentum esse, si veritatem quam Deus ad hominis usum & bonum prodidit, ex nostro judicio clam aut palam haberi velimus, &c. Respondeo: non clam habetur aut tegitur quicquid in cœtu proponi prohibetur: potest studiosis veritatis, aliunde ex scriptis, & ex privata institutione veritas patescere. Non opponitur privatum homi-

num judicium Dei præcepto, quando componimus & contendimus commoda cum incommodis, quæ ex doctrinæ alicujus professione, aut silentio redundatura sunt in societatem fidelium. Huic casui aliquo modo aptari possunt verba Christi *Sabbathum est propter hominem, non homo propter Sabbathum.* Deus hominibus veritatem suam manifestavit propter homines, & ad eorum utilitatem; neque homines eam parvi faciunt, si omnibus omni tempore eadem doctrinæ capita non proponant. Factum Christi non arguit contemptum veritatis, quando Discipulos ea celavit, quæ capere nondum poterant: neque Apostolus Paulus se aliquo crimine obstrinxit, quando teneros & infantes in fide, lacte, non solido cibo nutrivit. Et si in docenda religione gradus faciendi sunt; & à facilioribus ad magis ardua progrediendum: quemadmodum ratio cultus rationalis hoc requirit, & usus Apostolorum hoc comprobavit, *Heb.* 6: 1. est tunc etiam locus prudentiæ Christianæ in docendis fidei capitibus. Et quidni quædam propter temporum iniquitatem, & animorum exacerbationem licebit prohibere, ne in cœtu aut corona auditorum, imo ne scriptis aut sermone quædam indicentur in vulgus, ut ita lites & discordiæ fratrum vitentur, donec sedata exacerbatione animorum, & maturescente opportunitate, illæ opiniones & doctrinæ cum fructu possint proponi. In familiis, scholis, Academiis hoc obtinet; & nulli Patresfamiliæ aut scholarum Rectores existimant se aliquid à ratione aut pietate alienum præstare, si curent sua auctoritate quibusdam quæstionibus aut finem imponi, aut modum adhiberi: si modo illarum ea non est necessitas, ut sine earum cognitione pietas cum ratione coli non possit. Si enim hanc rem recte putemus, Societatis Ecclesiasticæ membra eo in casu non alia utilitate fraudantur, quam illi cives, quibus aliquis cibus, quem Deus homini ad victum concessit, interdicitur; quia illius invectio & venditio mulctat societatem aliquo majori damno: dummodo aliunde populo suppetat copia ciborum, quo victitet. Imo in Ecclesiis Reformatis omnibus obtinet ea lex, ne quis novam aliquam doctrinam, aut nova cogitata in vulgus manifestet, antequam Rectoribus Ecclesiæ indicaverit; & ipsi judicaverint utrum Ecclesiæ bono illa doceri possint: neque tantum falsa doceri prohibent, sed sæpe etiam nova, quamvis veritati consentanea: quod certe jure fieri non posset, si veritas aliqua Theologica aut omnino celari, aut ejus cognitione aliqua pars fidelium ad tempus fraudari non posset.

Nunc reliqua persequamur, & ea colligamus, quæ ex natura cultus rationalis manant. Tertium itaque quod ex illo sequitur, est, cultum nostrum debere niti *cognitione*, ita ut illis, qui illum exercent, constet, quare, & in quem finem illum exerceant; & quomodo ille medii moralis rationem habeat ad finem, propter quem adhibetur; nimirum ad Dei gloriam illustrandam, & ad suam beatitudinem consequendam: nam quæ *ratio* sese prodit in cultu, cujus nullam rationem reddere possumus? Cognitio autem cultus, & rei quæ creditur, duplex est: una non attingit intrinsecam aut intestinam articuli fidei cognitionem, sed tantum præceptum Divinum, quo imperatur ille cultus & fides; hæc postrema cognitio non reddit cultum & fidem nostram rationalem, qualem rationalem cultum Euangelium requirit; & qui cultus rationalis in illo sensu, oppositus est cultui V. T. Præterquam quod isti cognitioni nihil loci sit in rebus credendis; & quæ mentis cogitatis, non actibus externis continetur. Non potest enim fingi aliquod præceptum imperans credi justificationem per fidem, si illud præceptum simul non explicet, quid sit justificatio, & quid fides: neque se aperit ulla ratio in tali fide, quare illa fides moralem actionem in se contineat,

tineat; & nos ducat ad adipiscendum finem, quo rationalis cultus jubet nos tendere; si ex ipsa articuli fidei cognitione non simul emergat cognitio talis usus. Sed quid opus est magnopere laborare in re, quam omnes facile concedunt; & Scriptura adeo manifeste docet, ut nullus isti veritati refragari possit. Legatur caput 13 ad *Corinthios, Epist.* 1, cujus bona pars occupata est in probatione hujus veritatis: neminem scilicet se recte ad cultum excitare; neque *amen* aut assensum rei præbere, quando ipsi non constat sui assensus ratio.

Tota difficultas in eo vertitur: qualis cognitio articuli fundamentalis requiratur: Alia enim est cognitio implicita, alia explicita: & implicitæ cognitionis non eadem apud omnes est usurpatio. Pontificii dupliciter eam usurpant: una cognitio implicita ipsis est, qua aliquis cognoscens rei alicujus essentiam, aut primum ejus attributum, vi istius cognitionis cognoscit reliqua, quæ ea essentia, aut illo attributo continentur: qui cognoscit corpus, cognoscit simul illud locum occupare, aliud ex illo loco excludere, esse extensum, esse divisibile, &c. Altera cognitio *implicita* Pontificiorum est, qua profitetur aliquis se credere quod credit Ecclesia, quamvis distincte & explicite non sciat, aut intelligat, quid Ecclesia de aliquo articulo definierit: ad quam fidem implicitam inter alia requirunt, ut nullus foveat sententiam illi definitioni Ecclesiæ contrariam: deinde, ut paratus sit omnibus Ecclesiæ decretis subscribere; si quando explicitam cognitionem alicujus articuli ab Ecclesia definiti, ipsa Ecclesia à Catholico requirat. Sed datur adhuc alia quædam cognitio *implicita* & *explicita*: illa, nempe explicita, est ea, qua aliquis clare & distincte rem aliquam scit; & secundum claram illam cognitionem cultum suum dirigit: sive illa clara cognitio sit intuitiva, sive parata *ratiocinatione*, & nitens argumentorum serie, quorum evidentiam, nexum & cohæsionem uno & simplici mentis intuitu conspicere non licet; quamvis meminerit se singula argumenta, eorumque progressum, & connexionem clare intellexisse. Sic per cognitionem intuitivam cognosco bis ter esse sex: at per cognitionem implicitam cognosco multas numerorum summulas unam summam efficere. Sed datur adhuc alia cognitio *implicita*, qua hominis mens sponte sua & tacita quadam æstimatione judicat de rei bonitate & malitia; & juxta illud judicium, actiones in cultu, & in explendis suis officiis dirigit; & tamen illius æstimationis & judicii tam implicatas habet notiones, ut cultus sui rationem explicitam reddere non possit. Et ideo multi ejusmodi judicia, & actiones ex iis emergentes attribuunt *instinctui naturali*: alii *notionibus primis*, quarum causa & ratio reddi non possit, & cujus non magis probationem requiras, quam primorum principiorum. Et hujus *implicitæ cognitionis* exempla videre licet in rebus pudoris; quarum tacitam æstimationem esse ferunt, quia paucissimis datum est cognoscere veram & formalem causam, quare propter pudorem innumera facere vitemus. Sed hoc non solum obtinet in rebus pudoris; sed in multis aliis rebus, de quibus vir probus & honestus, & ex cujus animo prima bonæ educationis & disciplinæ præcepta consuetudine peccandi aut præjudiciis, quæ ut plurimum oriri solent ex vitioso sui amore, non sunt deleta, aut corrupta: & quorum ope homo simplex; & à disciplinis nudus rectius judicat de multis casibus conscientiæ, quam multi alii, qui magni doctores & casuistæ cluunt. Cujus rei luculentum nobis præbet testimonium moralis Theologia Jesuitarum: quemadmodum & quorundam Philosophorum Stoicorum, sed Cynicis affines; qui eos reprehendebant & irridebant, qui ea, quæ reipsa turpia non sunt, verbis flagitiosa dicebant: illa autem quæ re turpia sunt, nominibus appellemus suis: latrocinari,

fraudari, adulterari re turpe est, sed dicitur non obscœne: liberis dare operam *re* honestum est, *nomine* obscœnum: pluraque in eam sententiam ab eisdem contra verecundiam disputabantur. In hisce nonne turpe est dubitare Philosophos, in quibus non dubitat rusticus? Et quia hæc implicita cognitio non parvum habet momentum in quæstione de articulis fundamentalibus: spero me ob rem facturum, si exponam unde hujusmodi implicita judicia in nobis oriantur, ut inde liqueat, quantum iis attribuendum sit; & quomodo nostrum cultum *rationalem* reddant, aut illum ea qualitate orbent.

Tacitorum istorum judiciorum origo & fons idem est, qui omnis moralitatis, nempe ille mentis impetus, quo homo suam beatitudinem quærit, qui junctus cum ratione, quæ menti propria est, accedente usu & disciplina imbuit hominis mentem moralitatis præceptis. Hujus veritatis demonstrationem hic non suscipiam; fiet hoc in alio tractatu. Ex hisce tribus conjunctis emergit in homine rationis capace, fundamentum omnium præceptorum moralium, à quo ille omnia officia ducit; & unde emergunt omnia illa judicia tam clara, quam tacita & tecta, quæ vulgo instinctui & notionibus communibus tribuuntur. Hæc posteriora diversis occasionibus & diversis ex causis ex illo principio oriuntur: quia hærent in mente notæ, sed ita latentes, ut homo præsentem & vivam ejus non habeat memoriam; neque illarum recordetur, quibus notis actiones quædam nobis notatæ fuere ut laude aut vituperio dignæ, & spe præmii aut pœnæ metu affectæ, &c. Evenit itaque tales aut similes actiones rursus ita nobis offerri, ut mens de iis judicium ferat; neque tamen meminerit amplius istarum notarum, quæ tamen tacite vim suam exerunt; ferme eo modo quo contingit, nos aliquam in nobis experiri tristitiam, cujus rationem ignoramus; quia elapsa est ex memoria res tristis, de qua paulo ante cogitavimus; quæque notam tristitiæ menti insuerat. Ita nos multorum pudet, quorum rationem nullam reddere possumus: quia non solum illius ratio nobis nunquam fuit exposita, sed etiam quia non recordamur talis aut similis actionis unquam laudem aut vituperationem insinuatam menti fuisse, ita ut illius aliqua nota præsens & viva non sit in memoria: & fit id ferme eo modo, quo aliquis naturaliter ab aliqua re abhorret, aut ad aliquam rem propendet propter casus quosdam, quos in pueritia circa aliquam rem, aut ei similem, expertus est: quorum casuum non amplius meminit, & tamen nota ejus in memoria hæret.

Secundo: hoc fit, quia est tacita, tecta, & recondita quædam analogia, aut etiam connexio inter res, quas mens in probandis aut improbandis, prosequendis aut fugiendis, &c. aliquibus rebus, non percipit, quamvis ea tacite afficiatur notis in memoria superstitibus, quibus ad cogitationem similis rei affecta & commota fuit; & hanc causam cum priori conjunctam existimo esse principem omnium illorum mentis judiciorum & commotionum, quas vulgus attribuit instinctui naturali, in homine rationis capace, & quorum vulgus rationem reddere non novit; & in quibus plus valet natura recta, quam oratio proba. Cujus rei exempla plurima præbent res pudoris, & illæ, in quibus aliquid *per se* aut *per accidens directe* aut *indirecte* sequi dicitur. Ita tam idiota quam doctus de multis judicant sua sponte, & tamen ejus judicii rationem (ut ego quidem puto) reddere non norunt. V. Gr. virgo excusatur à peccato impudentiæ, si ad se eripiendam mortis periculo nuda per medios milites, quia alia evadendi via non datur, fugam instituat: omnes tamen eandem impudentiæ ream agerent, si salutem sub turpi conditione pacta fuisset à militibus. Sic aliquando fas est ad tuendam vitam se alicui in servitutem tradere, qua sibi eripit omnem facultatem Deo ser-

serviendi in cultu publico: at si idem ad conservandam vitam paciscatur cum inimico, se nunquam interfuturum Christianorum sacris, id flagitiosum putaretur. Omnes sponte sic judicant, nec tamen aliquis facile istius judicii rationem redditurus est. Nam quod dici solet in duobus posterioribus enumeratis casibus homines directe pacisci de malo, aut de eo, quod non est in eorum potestate: malum itaque non esse faciendum ut eveniat bonum; in prioribus autem casum dissimilem esse, id tanti non est faciendum. Nam quæ ratio te docet fas tibi esse tuo uti cum detectione partium, quas pudor tectas esse jubet: non licet mihi uti meo fundo, eique inædificare ædes ut proximo noceam. Si dicas id fas esse, si primum proximi damnum non intendas; neque ædificatione ædium utaris tanquam medio ad afficiendum damno proximum. Sed respondeo: virgo, quæ paciscitur cum militibus sub conditione turpi, nihil minus quam turpitudinem illam intendit; neque impudentia aut libidine ducitur, sed summo metu mortis. Ad vivum hæc resecare & enucleatius disputare non est hujus loci: sufficit omnes libenter mihi concedere doctos & indoctos occultis judiciis; & quorum ratio non est in promptu (quamvis ipsa judicia ultro & sua sponte quasi ab omnibus manent) æstimare unum fas esse, alterum sine probro suscipi non posse. Ita vulgus pejus odit furem quam homicidam, & totam viciniam clamoribus complet, ne fur elabatur; sed homicidæ miserescens libenter omnem adhibet operam, ut elabi & evadere possit: at multis in proclivi non esset reddere duorum istorum judiciorum & animi commotionum diversitatis rationem.

Nascuntur *tertio* occulta illa judicia, non tantum cum mens hominis est imbuta aliqua cognitione, quæ tanquam fundamentum alias multas complectitur, sed etiam cum mens illa cognitione admodum commovetur & afficitur, ita ut eo modo affecta, ipsa *illa cognitio* peragret & se diffundat per animum hominis, ut ea ita multa detegat, ad quæ antea non attenderat; imo de quibus aliter judicarat. Ita is, qui vera humilitate affectus est, multas vitæ partes superbia inquinatas putabit, quas antea longe ab ea abesse existimabat: ita qui vero peccatorum sensu tangitur; & vera pœnitentia ducitur, illa pœniten*tia* ita peragrat per hominis animum, ita sensus mentesque ejus pertentat; ut sibi non tantum ad minima non indulgeat, sed ab iis etiam abhorreat, in quibus nihil vitii antea cernebat. Ita qui recte suam vilitatem, vitiositatem, suumque demeritum intelligit, & contra ad Dei majestatem, sanctitatem & justam sibi irascendi causam attendit, is doctrinæ *de justificatione per fidem* facile favebit; & parum præsidii ponet in meritis operum suorum. Ita qui bene persuasus est de intentissimo amore Dei erga genus humanum deprompto in devovendo Filio suo unigenito; & qui illius amoris sensus in se experitur, ille facile intercessione Sanctorum carebit. Ita possem ire per omnes Christianæ doctrinæ partes, & ostendere animum principiis quibusdam veræ Religionis vivide tactum, tunc vi cognitionis istorum principiorum occulte sese exerente, prompta de multis rebus ferre judicia, quarum implicatam rationem non posset evolvere; neque explicare quomodo ex illis principiis natæ & emersæ sint suæ conclusiones. Et ad hanc occultam convincendi rationem existimo Spiritum Sanctum respicere, dum dicit, *unctionem nos docere omnia,* 1 *Johan.* 2:27. Et *natos ex Deo non peccare, quia semen Dei manet in ipsis*, 1 *Johan.* 3:9. Et *hominem spiritualem judicare de omnibus*, 1 *Corinth.* 2:4. Et *oves cognoscere vocem pastoris veri, & mercenarii fugere, Joh.* 10. Non enim existimo hoc ita intelligendum, quod illi, qui unctionem acceperunt, statim docti & eruditi evadant Theologi, & rationes explicitas fidei suæ reddere norint; sed puto eos, qui unctio-

unctionis illius participes sunt, & vera pietate ducuntur, quæ tantum veræ fidei fructus est, vi quorundam principiorum fidei Christianæ, ita judicare de aliis articulis, qui à principiis remotiores sunt, ut iis assentiantur tacita vi istorum principiorum, per mentem pietate imbutam diffundentium; ferme eo modo, quo id usu venire videmus in casta virgine, quæ vi insitæ castitatis multo sanius judicat de rebus pudoris, quam impurus moralis Philosophus.

Hisce ita expositis, superest investigare qualis cognitio articuli fundamentalis requiratur, ut putetur sufficiens ad reddendum cultum, qui juxta illam cognitionem dirigitur, *rationalem*. Non necessario requiri cognitionem *intuitivam* omnes facile mihi dabunt, & ideo consequenter omnes mihi concedent, cognitionem explicitam, sed serie argumentorum elicitam, sufficere, quia illa tam certa est, quam prima, siquidem recta sit progressum, nec aberrarit mens in colligendis consequentiis. Multi statuunt cognitionem *explicitam* articulorum requiri, aliorum articulorum minus necessariorum cognitionem *implicitam* sufficere arbitrantur. Non tamen per cognitionem explicitam intelligunt scientiam, qua aliquis ad unguem enumerare novit articulos fundamentales: non magis hoc requiri ajunt, quam enumerationem omnium *notionum primarum*: sed talem cognitionem explicitam postulant, ut homo, quando interrogatur de fide articuli fundamentalis, ejus talem rationem reddere norit; ut illa sit vera & sufficiens ad stabiliendam *fidem rationalem*, ita ut homo absit ab illa temeritate credendi, quæ ejus fidem & assensum reddat *irrationalem*, & temere susceptum: nec interest sive de illa temeritate judicandum sit juxta rationem naturalem, sive insuper juxta dictamen Scripturæ. Lector enim facile intelligit ultro illam difficultatem sese aperire, quandoquidem ponitur cognitionem explicitam esse necessariam; & tamen multæ cognitiones non sunt ejusdem naturæ, & firmitatis respectu eorum, qui illam profitentur, quæ tamen possint esse æque *explicitæ*: inde merito quæritur, quæ cognitio explicita requiratur ad reddendum cultum rationalem? *An quæ testimonio Divino clare percepto nititur?* Sed multa fide Divina proponuntur credenda, quæ prærequirunt fidem & cognitionem naturalibus mediis quæsitam: sicut id ostendi *in Tractatu de usu rationis in rebus fidei*. Deinde sunt plures articuli fundamentales, qui ratione naturali nituntur, quam qui Scripturâ, quemadmodum in sequentibus hoc docebitur. Denique quod si quis credat Sacram Scripturam tantum Divinam propter traditionem, quemadmodum ab ea nostri Doctores etiam inter alia multa argumentum ducunt pro ejus auctoritate & divinitate; an talis fides istius articuli fundamentalis non est sufficiens? Nam quamvis nostri Doctores pluribus aliis utantur argumentis, nullus tamen eorum eo absurditatis prolabitur, ut existimet ad fidem *explicitam* articuli fundamentalis requiri cognitionem, & assensum omnium argumentorum bonorum, quæ fidei illi probandæ conducunt. Nam quamvis agnoscam illam fidem tanto firmiorem esse; majoresque ex se reddere fructus, quæ pluribus munita est argumentis: non tamen illa fides, quæ paucioribus fulta est documentis, desinit esse vera fides, & vera cognitio; si quidem vera ratione & bono nitatur argumento.

Merito itaque quæritur hac occasione; sitne vera & bona Pontificii fides credentis propter *traditionem* Ecclesiæ Sacra Biblia esse scriptum Divinum: hoc est propter traditionem hominum, eousque fide dignorum, ut ea fides, quæ in traditione requiritur, iis competat, qualis fides Ecclesiæ Romanæ eripi non potest; quia etiam convenit omnibus hominibus, in quibus residet illa qualitas ut ea fide digni sint, quæ ad firmandam traditionem sufficit:

ita

ita ut si per Ethnicos nobis constare possit tanquam per *traditionem*, Sacram Scripturam esse divinitus traditam, fides tali traditione nitens eadem foret cum illa, quæ traditione Ecclesiæ nititur. Nam ad *infallibilitatem* Ecclesiæ hic non attendo. At quamvis traditio bonum ad demonstrandam Scripturæ divinitatem contineat argumentum: quorum tamen fides de divinitate Scripturæ nititur argumentis ductis à Scripturæ ipsius visceribus; & quæ Theologi vocare solent argumenta *insita* Scripturæ, illi magis muniti sunt contra infidelitatem; & majori cum fructu versantur in Scripturæ lectione, & aliter ea afficiuntur. Præterquam quod illi, qui auctoritatem Scripturæ tantum recipiunt propter traditionem, illi sibi imponunt investigandi necessitatem & cognoscendi historiam, utrum à primis Ecclesiæ temporibus semper fides de auctoritate Scripturæ tenuerit in Ecclesia? Quod non ita facile factu est hominibus illiteratis. Ut itaque concludam: cavendum est ne articulum fundamentalem confundamus cum argumentis atque rationibus, quibus istius articuli veritas probatur. Magna pars Scripturæ occupata est in probandis & in illustrandis dogmatibus, & in demonstrando illorum usu; quibus magnam partem, si *necessitatem absolutam* spectes, carere possemus: & quæ per occasionem quorundam hominum, qui ad fidem propter præjudicia duriores fuere, in medium à Divinis Scriptoribus prolata sunt, quibus alius de veritate persuasus, facile caret, eorumque cognitione vacuus est sine periculo perditionis, quæ oritur ex ignorantia articuli fundamentalis.

Persequamur reliqua. Quandoquidem omnis certitudo cognitionis non est uniusmodi; sed alia est certitudo *Mathematica*, alia *Moralis*, sed tamen talis, quæ hujusmodi argumentis nititur, ut qui iis fidem adhibet, non peccet contra prudentiam vulgarem, qua, qui duci se sinunt, tenentur culpa erroris humani, non autem temeritatis inter homines damnantur. Certitudinem *Mathematicam* hic nullus requirit, cum multorum articulorum fidei natura & ratio talem probationem non ferat; quales sunt omnes, qui facto & testimonio nituntur; quæque cum principiis naturæ nullam necessariam connexionem habent; aut saltem si eam habent, nobis latet. Ergo tantum *Moralis* certitudo requiritur. Sed quandoquidem varii sint gradus certitudinis moralis, quæritur qualis gradus sufficiat ad reddendum cultum & fidem *rationalem*: ita ut Deo illa fides placeat, & reliqua quæ ex illa fide manant, ipsi grata sint. Alia est certitudo moralis *Cæsarem* quondam extitisse: alia *Romulum* occidisse *Remum*: alia certitudo (si traditionem spectas) tam Epistolam ad Romanos à Paulo scriptam, quam illam ad Hebræos. Sic si ad traditionem attendas, illa Scripta divina majora certitudinis suæ habere documenta arbitror, de quibus nunquam fuit dubitatum, quam ea, quorum divinitas ab aliquibus Ecclesiæ doctoribus, aut aliquo tempore in dubium vocata fuit. Deinde constat multa in Scriptura non æque clare tradi, & præsertim id omnes facile concedent, omnium, qui in lectione Scripturæ versantur, ingenia non æque apta ad capiendum Scripturæ sensum, & in quibus verbis Scripturæ unus perspicuum testatur se percipere sensum, alius propter ingenii tenuitatem, aut propter alios defectus illam evidentiam non videt; sed tantum magnam verisimilitudinem.

Omnium horum dubiorum una est solutio: dicendo ad eam certitudinem nitendum, quam natura cujusque rei credendæ fert; & ea cura & sollicitudine res fidei tractanda, quam rei dignitas & pondus requirit: quod pondus facile unusquisque æstimabit, qui intelligit sic agi de cultu *Numinis*; & de promovenda salute. Et quo res magis ad salutem est necessaria, eo cautius est incedendum, ne lapsi judicio præcipiti deflectamus à vero:

cum

cum ille satis testetur salutem sibi non magnopere cordi esse, qui in re tam momentosa temere insistit, & argumentis & testimoniis fidit, quæ illam certitudinem non generant, quæ in singulis generibus certitudinis summa est: quia alioquin cultus non instituitur ex fide, & ex plena persuasione veritatis; sine qua cultus, qui caret illa certitudine, non est *rationalis*; & ideo Scriptura testatur illum cultum Deo esse invisum. Per *persuasionem* autem intelligo *evidentiam*, qua propter causam veram rem cognosco, non qua animus simpliciter à dubitatione vacuus & liber est: nam talis *persuasio* etiam in iis esse potest, qui nullam aliam fidei suæ rationem reddere possunt, quam quod in medio hominum vixerint, qui eam religionem professi non sinebant eam trahi in controversiam, aut aliquid objici; aut destituti sunt occasione illa, qua illis facile obrepere potuisset aliqua suspicio de falsitate suæ Religionis. Nam ad hujusmodi persuasionem nihil aliud requiritur, quam quod nihil contra id quod credimus, in mentem veniat, quod dubitandi occasionem præbeat. Quæ *persuasio* longe distat ab *evidentia*. Qui itaque temere & per argumenta non vera, & non proba profitetur veritatem, illius cultus est irrationalis: & credendo verum, peccat. Idque, sicut diximus, toties fit, quoties pro natura cujusque rei, non nitimur ad summum certitudinis genus. Sed de his plus quam satis.

Quod sequitur majoris est momenti: nempe an fides aut cognitio *implicita* non sufficiat. Et an omnis cognitio implicita pugnet cum illa cognitione & scientia, ut & cum illa *evidentia*, quam in cultu rationali requiri præsupposuimus? Supra diversas cognitionis implicitæ species enumeravimus. De prima non est dubitandum, quin sufficiat ad reddendum cultum rationalem, quia illa implicita cognitio nititur evidentia eadem, qua cognitio explicita, quoties per cultus Deo reddendi occasionem homo mentem attendere & defigere in rei consideratione debet. Ita qui credit Christum esse verum hominem, simul eadem evidentia credit Christum habere corpus, esse in loco, occupare locum; illud corpus esse extensum, &c. Ita qui credit satisfactionem Christi pro nostris peccatis, is credit nos fuisse sub reatu; Deum inter & nos talem, ante satisfactionem præstitam, extitisse relationem, ut effectus justitiæ Divinæ punitivæ nobis subeundi fuissent, nisi Deus iram illam in Christum effudisset; & ut ita dicam, in illo exercuisset: nos per eam satisfactionem à reatu liberatos; propria itaque & nostra pœna justitiæ Divinæ non satisfieri: bona opera itaque talem ordinem & respectum ad Dei justitiam punitivam non habere, ut iis iræ ejus satisfiat, aut placetur; & nos ita per illa liberemur à reatu, & ita justificemur. Idem dicendum de pœnis, quas quidam ferre dicuntur in purgatorio. Qui bene est informatus doctrina de Christi satisfactione, illum non potest fugere doctrinas modo enarratas, & tam arcte cum illa satisfactione conjugatas, esse veras, & sententias per proximam consequentiam illam subvertentes esse falsas. Et cum cultus & religionis partes & munera requirunt; tunc Christianus ex illo fundamento de satisfactione Christi, ultro depromit argumenta, & rationes, quibus cultum suum rationalem præstet, & religionem suam dirigat. Certum itaque est, talem implicitam cognitionem sufficere ad reddendum cultum nostrum *rationalem*; & speciatim ad declarandum, aliquem satis evidenter cognoscere articulum fundamentalem, qui tam evidenter ex suo fundamento depromit fidem suam de aliquo articulo necessario.

Sed major difficultas est de alia illa cognitione *implicita*, qua ex tacitis quibusdam principiis & habitibus bonis, homo ad quædam judicanda & agenda ducitur, quorum explicitam rationem reddere non novit, sed eam tantum, quod suum judicium

cium & factum intima mentis suæ permotione nititur, quam permotionem vulgus instinctui tribuere solet. Quo nomine appellentur illæ permotiones tacitæ mentis, imo qua ratione illæ in hac, quam præ manibus habemus controversia, sumantur, parum refert; siquidem probatum sit, unumquemque inter bonam & malam permotionem, bonum inter & malum *instinctum* ita certo posse distinguere, ut illa certitudo sufficiat ad reddendum cultum rationalem; & ut ita homo dicatur agere ex *illa fide*, sine qua nulla actio Deo grata esse potest. Quandoquidem enim constat multa cæco & temerario impetu à nobis fieri, eumque ab educationis vitio, institutionis & disciplinæ usu, & præjudiciis oriri, & tam alte sese menti insinuasse, ut ab hominis natura manare videantur.

Et ideo recte Romanorum doctissimus dicit. Cum magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas,& opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. Quandoquidem inquam, tantopere homini suspecti esse debent animi impetus, quibus ad judicandum & agendum movetur: recte quæritur itaque quantum hujusmodi instinctibus in Cultu Numinis tribuendum? Quid de hac re dicendum sit, breviter expediam. In aperto est hic tantum agi de cognitione, quæ sufficit ad reddendum cultum rationalem; non autem de illa, quæ argumentis & principiis nititur, quæ demonstrationem generant, quia multarum rerum cognitio cultum rationalem reddit, quamvis non sit demonstrabilis illi, qui eam profitetur. Primo, quia ea est mentis admirabilis natura, ut cum uno aliquo bono principio est imbuta, ex eo de infinitis aliis cum illo principio cognatis eodem modo judicet; & homo simul intelligat ex eodem illo principio sua judicia & actiones nasci, & ideo certo constituere potest se bene progredi, quamvis cognitionis formam, & rationem, quæ inter illud principium & judicia, & actiones inde manantes, intercedit, non noscat. V. Gr. qui in coïtu aliquid turpe cognoscit, quemadmodum omnes, qui in Europa vivunt, necessario propter pudicos mores, qui in ea mundi parte vigent, propter educationem & exemplum aliquid turpe & deforme in eo cognoscere debent, is primo illo naturæ instituto de omnibus reliquis rebus,quæ cum illa turpitudine participant, tacite judicat, & simul experitur illud judicium & animi permotionem ab illo principio manare: quia menti in iis illa nota turpitudinis apparet: quamvis homo in ea re formalem turpitudinis *rationem* reddere non possit. Quod si contingat, quod sæpius evenit, aliquem principio castitatis & pudoris ulterius duci, quam oporteat, ita ut etiam de iis, in quibus nulla turpitudo est, erubescat,ideo primum illud principium non vocandum in dubium; neque ideo hominis talis pudor & castitas orbanda virtutis gloria: quasi omnes pudicæ mentis ejus affectiones ex ignorantia aut dubio (illius hominis respectu) principio orirentur, quia labitur judicio in judicando de aliquo actu, cui obscœnitatem, turpitudinem aut impudentiam inesse autumat, qua tamen caret: non magis quam amor parentum virtutum numero eximendus,qui aliquando modum excedit. Sufficit ejusmodi actiones à tali principio bono oriri, quod principium flagitiosissimus homo nulli conetur eripere aut extorquere. Quod hic diximus de principo pudoris,idem se prodit de principio honestatis & civilitatis morum. Infinita homo modestus & urbanus ex illo principio præstabit: quorum tamen nullam aliam rationem reddere novit, quam quod sentiat isthæc officia originem ducere à mente principio istius virtutis imbuta: & in quorum ratione evidente & explicita reddenda Philosophorum multa cum delectatione auditoris, occupata est industria.

Huic cognitioni implicitæ affinis est illa, qua mens vera pietate affecta de mul-

tis recte judicat, ad quæ antea cæcutiebat. Non quod pietas per se novam cognitionem infundat, aut novum lumen impertiat; sed quod causa sit, cur quædam principia vera & bona, sed quæ propter impietatem menti ita demersa sunt, ut vim suam explicare non potuerint, emergere & in bonam frugem sobolescere incipiant. Ita homo sanctificatus clare ex principiis cognitionis naturalis de sanctitate, judicat Sacram Scripturam esse scriptum sanctum & divinum; sed qualem sanctitatem ante suam regenerationem in illo animadvertere non potuit. Et quamvis idiota, sed probus super illa sanctitate non longos novit habere sermones, eamque ita in aperto ponere, & auditorum menti subjicere, quemadmodum docti, ita tamen eam percipit, & tam vivide ab ea afficitur; & tam plane ab ea persuasus est, ut nullus fucatus, aut in speciem ornatus sermo illam fidem illi sit erepturus. Nec tamen hæc cognitio est Enthusiasmus, aut tribuenda spiritui privato & singulari; sed nata ex principiis moralitatis à natura menti insitis & infixis: sive potius originem suam debet legi Dei æternæ; cujus Deus mentem hominis fecit participem, & quæ lex est hominis *ratio*, aut *lex moralis* menti impressa. Pius itaque hac ratione persuasus de divinitate Scripturæ, habet veram & sufficientem cognitionem ad reddendum cultum suum rationalem: quamvis nullam aliam illius rationem reddere potest, quam vir in scriptis Ciceronis versatus, ex principiis suæ cognitionis Ciceronem legendo acquisitis, judicat hunc vel illum librum esse Ciceronis. Aut quemadmodum homo ad musicam natura aptus (ut exemplum proferam quod rei in qua versamur propius accedit) vi principiorum artis musicæ à natura ipsi inditorum, de sonorum intervallis & concentu judicat: ita vir pius imbutus à natura principiis cognitionis moralis; & quæ principia per pietatis studium magis emicant, judicat de sanctitate Scripturæ Sacræ: neque istius judicii aliam rationem depromere potest, quam quod sentiat illam congruere principiis *moralitatis*. Quemadmodum homo natura accommodatus ad Musicam, principiis naturæ judicat de sonis: & qui porro musicam excolens, artis præceptis, & usu illam naturalem scientiam auget, ita ut alterum alterius auxilio vigeat. Ita initiis cognitionis naturalis judicamus de divinitate & sanctitate Scripturæ; & legendo & in illius meditatione nos exercendo, augemus lumen illud naturale; quod ita mutua operâ incrementum capit. Et certe si omnes non pessime à virtute constituti judicant, v. gr. *Thomæ à Kempis* tractatum *de imitatione Christi* insigni simplicitate, & ab homine pietate animum informatum habente, esse conscriptum: nec opus sit ad illud judicium vindicandum à temeritate & falsitate ad authoritatem hominum confugere, aut rationibus ex disciplinis desumptis illud firmare; sed sufficiat conscientia mentis nostræ, & omnium hominum, qui animum à pietate alienum non habent. Quanto magis ad fidem idiotæ de divinitate Scripturæ satis est, quod principiis suæ cognitionis naturalis, iisque meditando res sacras Scriptura contentas, auctis & cumulatis intelligit illa in ea inveniri, quæ sanctitati & pietati congruunt. Et ita fidelis vulgaris non indiget ad reddendum cultum suum rationalem & certum auctoritate Ecclesiæ: & tamen ab Enthusiastarum errore longe abest; nec tamen circulum committit, aut tantum conjecturis insistit. In hoc itaque & in simili casu cognitio implicita talis, qualem jam descripsimus, sufficit ad cultum rationalem. Et his aptanda Christi sententia, quæ magnam certe vim & religionem habet, *Johan. 7: 17. Qui vult facere voluntatem Dei, is cognoscet doctrinam meam esse à Deo.*

Secundo contingit hominis cognitionem implicitam esse, quia causæ quare judicat

dicat & aliquid agere instituit, sunt non tantum admodum complicatæ, sed etiam veræ falsis mixtæ; neque homo vulgaris istas causas veras à falsis satis decernere novit, omnes tamen illas explicite cognoscit, & ideo cognitio ejus partim vera, partim falsa, sed tamen tantum veritatis continet, & de ea veritate tantum explicite scit, ut sufficiat ad dirigendum ejus cultum, eumque rationalem, & Deo gratum reddendum.

Ex his jam liquet, quo loco sint habendæ animæ dispositiones, & opera, quæ ex erroneo, & non recte fundato principio oriuntur, & quibus tamen homines moventur ad opera pietatis erga Deum, & charitatis erga proximum præstanda. Hæc quæstio tanti mihi usus & ponderis in Theologia esse videtur, ut vix alia cum ea conferenda sit, si utilitas ejus spectetur, in decernendis & definiendis articulis fundamentalibus. Neminem fugit quam sublimis & absconditæ, altæque indagationis sunt controversiæ, quæ agitantur in Theologia: quam exilis, contracta & brevibus finibus circumscripta cognitio vulgi? imo etiam eorum, qui se doctores & duces cæcorum profitentur in hisce tenebris. Et quamvis porro obscuritatibus illæ quæstiones implicatæ maneant; etiam postquam multis argumentationibus ultro citroque agitatæ sunt: ita ut etiam tunc doctissimi & maxime pii viri in varias eant sententias. Non loquor jam de illis controversiis, quæ ex communi consensu Theologorum, & Apostoli Pauli, divinitus inspirati judicio, ad cultum & pietatem, aut nullum aut admodum exiguum usum conferunt: quales quondam erant tempore Apostolorum disputationes de genealogiis; & quales fortasse sunt illæ, quæ *hodie* de Geographia sacra exercent doctos. Sed nobis jam sermo est de illis controversiis, quæ propiorem nexum habent cum cultu divino, & cum vera pietate: ita ut de iis etiam suo modo pendeat cultus rationalis & pietatis vera ratio.

Rem exemplis illustrabo, ut magis in conspectu sit. Omnes ferme judicant de justitia Dei punitiva, quemadmodum de justitia judicis terreni; putantque nihil inter hanc & illam interesse; cum tamen toto cœlo distent. Justitia punitiva inter homines fundata est in jure conservationis sui, sive in jure, quo quisque debet contendere ad suam beatitudinem; & ideo tantum futurum commodum, & utilitatem spectat. At justitia punitiva Dei fundamentum suum habet in ipsa peccati fœditate: & Deus punit peccatum, quia aliquid irrationale in peccato perpetratur: & ideo illa justitia punitiva Dei veram noxæ expiationem spectat. Porro vulgus æstimat, Deum peccatis irasci; eumque aliter erga probum, aliter erga sceleratum esse affectum. Quæritur quo loco & numero sint habendi tales errores? An corrumpant officia pietatis & cultus, ad quæ homo movetur ex consideratione pœnæ; ut & ex consideratione Dei sanctitatis: de quibus omnibus habet ex parte conceptus erroneos? Respondemus istos errores fundamentales in iis, qui naturam Dei eousque contemplati & meditati sunt, ut apodicticis argumentis persuasi sint tales errores circa Dei naturam, ens summe perfectum & summe beatum evertere: & quibus propter istas apodicticas rationes stat sententia, istos errores Deum aut tollere, aut ea Deo eripere, quibus rationalis cultus perit, & qui propterea ita persuasi fundamenta cultus rationalis tollunt: qui autem vera falsis permixta quidem credunt, sed veris ducuntur in cultu, falsis vera non evertentibus, illi errores tanti in Ecclesia respectu idiotarum & vulgarium Christianorum æstimandos non esse sicut vulgo fit; quia illi Christiani vulgares ea tamen de articulis supra enumeratis sciunt, & credunt, quæ sunt vera fundamenta rationalis cultus; & ideo ipsorum cultus & officia non nituntur falso principio, sed vero & rationali. Credunt enim Deum aliquando judicaturum homines, Ipsum

eos præmio vel pœna affecturum pro cujusque merito aut demerito; & ita credunt Deum peccatum puniturum, & illius interesse quali opere & studio homines sese oblectent.

Quod si illa quæ jam vera esse præsupponimus, forent falsa, & à vulgo pro talibus essent habita, tunc eorum cultus non esset rationalis: & tales errores corrumperent omnia pietatis officia. Et sicut tunc cessaret *ratio* in cultu, ita nunquam Propheta (ut per hanc occasionem breviter perstringam sententiam Auctoris tractatus Theologico-Politici) hujusmodi argumentis, aut principiis falsis uti potuit. Nam si sciens fecerit impostor est: si insciens, non potuit fuisse Propheta, qui in tanta ignorantia versaretur, ut ignoraret aliquid, quod est fundamentum cultus rationalis.

Sed contra: non video quid nos impellere debeat ad statuendum Prophetam cognoscere debuisse, quid credendum esset de illis sublimibus quæstionibus, quæ & vulgus fugiunt; & quarum cognitione carens verum tamen habet fundamentum *rationalis cultus*; ad quem cultum Propheta populum hortatur veris argumentis. Nec capio quare Propheta magis informatus esse debuit in illis veritatibus, quibus in se & per se æstimatis, carere possumus; & tamen pietatem colere; & rationalem cultum exercere, quam aliarum veritatum cognitione præditus esse, quibus carere potuit, & tamen idoneus haberi ad explenda munera Prophetæ. Non enim existimo nostros Theologos urgere Prophetam omnium divinarum rerum cognitione debuisse præditum fuisse, si habendus fuisset pro Propheta bonæ notæ. Si objicias aliud esse cognitione alicujus rei carere, aliud falsa doctrina intellectum imbutum habere. Respondeo: distinguendum inter errorem, sive conceptum rei falsum, quo *clare falsum dogma* mente concipitur; & inter conceptum confusum, tenebricosum & intricatum; & qui ideo dogma erroneum tantum obscure exprimit. Deinde distinguendum inter cognitionem claram & distinctam consequentiarum tam veri quam falsi conceptus, aut dogmatis; & inter negationem, aut ignorationem istarum consequentiarum tam veri quam falsi dogmatis. Rem rursus exemplis illustriorem reddemus. Aliud est clare & distincte hæc sequentia dogmata ut falsa intelligere, & pro talibus agnoscere, quæ v. gr. statuunt Deum propter hominum peccata vera ira concitari, qualis inter homines obtinet; & ideo vero dolore affici: pœnam divinam tantum fundatam esse in exemplo & metu ad deterrendum alios à simili flagitio; & quo reliqui homines securius atque felicius ætatem agant. Denique Dei sanctitatem, quæ inter homines locum tenet, Deo non ita essentialem esse, ut natura Dei ea contineatur: ita ut idea istius sanctitatis in Deo non fuerit prius ordine naturæ quam idea creaturæ rationalis; ita ut Deus libero decreto nullum nexum habente cum ejus natura, homini communicaverit eam rationem propter quam homo rationalis vocatur; & potuerit illi aliam rationem indere: cum tamen revera illa idea moralitatis aut sanctitatis in Deo existat, non quia voluit prius naturam rationalem, sed quia Dei natura requirit, quæ est rationalis & vera, ut creatura rationalis sanctis legibus, quæ in Decalogo descriptæ sunt, & quas nos legem moralem vocamus, regeretur, ita ut res non sint morales, quia legibus imperantur aut prohibentur, sed lege circumscribuntur quia sunt morales. Statuimus omnes qui clare & distincte illos errores cum suis consequentiis cognoscunt & profitentur, versari in exitiali errore: quia illum fugere non potest, quid proxime ex illo errore efflorescit: nempe Deum beatum non esse: pœnis & præmiis post decursum hunc vitæ curriculum locum non esse: rationem rectam non contineri in essentia divina; & sanctitatem & justitiam Deo arbitrariam esse: qui errores omnes fun-

fundamentales sunt in iis, qui illos distinctè cognoscunt & profitentur, eosque pro veris dogmatibus habent, & juxta ea vitam & cultum sui numinis instituunt: quia fieri non potest quin statim concedant etiam illa dogmata talia complecti, ut cum iis rationalis cultus consistere non possit. Cujus sententiæ nostræ veritas cuivis in aperto est.

Quid itaque hic statuendum? Omnes qui servantur, & salutem consequuntur, claram & distinctam cognitionem debere habere omnium illorum articulorum difficillimorum. At viri doctissimi & maxime pii post longas multasque lucubrationes non possunt de iis convenire, quod judicium est multos ex iis claram & distinctam cognitionem istorum articulorum non habere: & quamvis statuant Deum peccatum odisse, & Deum aliquando exerciturum judicium, & retributurum cuique secundum sua opera, de natura tamen pœnarum & de origine, necessitate, atque radice moralitatis disputant. Statuere itaque omnes homines qui servandi sunt, debere habere claram & distinctam istorum articulorum cognitionem, omnique errore vacuam, est omnes homines paucissimis exceptis (si modo quidam docti & in hujusmodi controversiis versati reperiantur, quibus nulla difficultas supersit in illis controversiis decidendis & definiendis) cœlo excludere: & viam acquirendæ salutis adeo difficilem reddere, & flexis atque aviis semitis adeo cæcam & obscuram facere, ut nulli aut pauci reperiantur, qui non tantum non cespitent in hujusmodi tenebris, sed qui non deficiant, aut aberrent. Statuendum itaque ignorantiam illarum rerum, aut earum confusum errorem; & in quibus errans, nec cogitationem figit nec hæret, nec antecedentia & consequentia illarum sententiarum errore implicitarum expendit, multo minus juxta eas vitam componat, esse *infirmitates humanas*, quibus Deus ignoscit; & quæ cum vera regeneratione convenire possunt.

Si aliter de pondere articulorum fidei judicium instituatur, mihi in proclivi est ostendere vix unum Christianum reperiri, qui non versetur in aliquo errore fundamentali. Hoc est nullum Christianum reperiri, qui non tueatur quædam, quæ ego arbitrabor ex meis principiis, quæ ego vera esse censeo; alius ex suis, qui eodem pretio sua principia habet quo ego mea, æstimamus illa post se trahere errores, & dogmata exitialia: si nempe ad imputandum proximo hujusmodi errores, & ad illum numerandum in numero illorum, qui talibus erroribus tenentur, sufficiat mihi verè & ex animi sententia loquenti dicere mihi liquere ex aliquo errore tam graves alios errores manare, ut cultus rationalis cum hujusmodi erroribus convenire non possit, quamvis ille qui errat primum errorem, & à quo ego reliquos deduco, neque illas consequentias videt, neque admittat.

Rem rursus exemplis (quia operæ pretium est ob insignes usus, quos hæc res bene percepta præstat ad conciliandam inter Christianos pacem) illustrare lubet. Qui spiritibus locum & motum attribuunt, & negant eos tantum esse in loco per suas operationes, mihi, qui contrariam sententiam defendo, & clarum atque distinctum conceptum de natura spirituum mihi persuadeo habere, esset ille error fundamentalis: quia imbutus illo errore, non possum non claro & distincto conceptu inde concludere Deum esse corpus; & ipsum ubique esse per diffusionem: ita ut si admitterem principium eorum, qui à me dissentiunt, transeundum mihi esset in castra eorum, qui docent *Deum esse corpus*. At quàm iniquum foret propter consequentias, quas ego adversariorum errori aut sententiæ attribuo, & quas ego evidentissime intelligo ex adversariorum principiis proficisci, & propter quæ principia multi Deo corpus attribuunt, ideo adversarios reos agere talium errorum: quamvis ego persuasus sim me tales errores non posse amplecti, quin simul pro-

propter evidentiam consequentiarum amplecterer etiam eorum errorem, qui Deo corpus assignant. Unde clarius sese manifestat iniquitas eorum, qui de ejusmodi rebus articulos fidei cudunt: nam dum à proximo illius articuli fidem exigunt, etiam illi necessitatem imponunt credendi *Deum esse corpus*, & per diffusionem suæ substantiæ esse in loco. Unde constat quendam errorem in quibusdam tantum esse levem, quia consequentias periculosas nec intelligunt nec admittunt, qui in aliis est exitialis: quia malo principio, quod tamen ipsis cum leviter errantibus commune est, insistentes, iisque se ulterius duci sinentes, tandem in gravissimos errores sese dant præcipites.

Similiter ex mea sententia & secundum mea principia, quæ ego veritati consentanea esse arbitror, mihi sum persuasus eorum doctrinam, qui negant naturam spiritus in substantiali cogitandi actu consistere, post se trahere hoc absurdum, nempe tunc probari non posse spiritum non esse corpus: non posse refelli sententiam, quæ docet reipsa existere substantiam quandam generalem, quæ possit simul esse extensa & cogitare. Quodque itaque mihi tunc non liqueat utrum mens mea sit corpus an spiritus, &c. utrum autem sic argumentans, ex aliorum sententia recte an malè argumenter, nihil interest: sufficit me persuasum esse hujusmodi consequentias ex sententia adversariorum sequi. At quam esset contra omne fas adversariis, qui negant naturam spiritus in cogitatione consistere, attribuere illum errorem fundamentalem, quod doceant spiritum esse *corpus*; & sua *natura mortalem*, & cogitationem à corpore proficisci posse: quia ego persuasus sum ex adversariorum sententia illud tam necessario sequi, ut ego quidem profitear & publicè præ me feram, me non posse effugere illam consequentiam; & me accessurum illi errori, si de mea sententia cedens adversariorum principia amplecterer. Essetque itaque ille error longè gravior in me, quam in Adversariis. Et quemadmodum illos summa injuria afficerem, si illis improperarem errores, quos ex eorum principiis manare existimo, ita perinique mecum agerent, si à me flagitarent fidem illius rei, ad cujus positionem & admissionem ego sentio me debere suscipere errores gravissimos.

Ego mihi persuadeo omnem rationem satisfactionis Christi perire, nisi statuatur Deum necessario peccata punire: & si illa sententia apud me non obtineret, tunc existimarem attributum justitiæ Dei punitivæ non versatum fuisse, & vim suam exseruisse in objiciendo Christo tam horrendis doloribus & cruciatibus, sed aliud quoddam attributum: aut tantum beneplacitum Dei moderatum fuisse istos cruciatus & tormenta. Sed quam hoc ab omni ratione alienum foret, ideo errorem eorum, qui satisfactionem absolute necessariam fuisse negant, & tamen veram satisfactionem Christi intervenisse agnoscant, tanti facere, ut eos ponerem in numero eorum, qui satisfactionem Christi negant; & quam hoc esset ab omni prudentia & charitate Christiana remotum, ideo declarare amoris & veritatis divinæ causa se teneri, de eo errore articulum fundamentalem cudere, & urgere illi errori oppositam sententiam creditu necessariam esse. Et tamen rem propius examinanti patebit præcipua Synodorum & Conciliorum decreta, quibus tam multi articuli fidei sunt constituti, & aliorum sententiæ damnatæ, ex tali imprudentia & defectu charitatis Christianæ nata esse. Putabant illi Patres aliquem errorem, qui ipsis propter consequentias exitiales, quas ex illo manare credebant, erat fundamentalis, etiam omnibus aliis æque exitialem esse; quamvis illas noxias consequentias non viderent, & multò minus admitterent, aut cultum suum juxta eas dirigerent. Quanto æquias & Reipublicæ atque Ecclesiæ utilius fuisset non à ratione

suæ

suæ cognitionis ducere necessitatem credendorum quorundam articulorum, sed à communi humanæ sortis infirmitate, & una ab usu articulorum, quem singuli in cultu rationali præstant: expendentes quousque captus vulgarium Christianorum assurgat ad cognoscendum aliquod dogma, & simul æstimantes an illi, qui in aliquo errore versantur, tamen cultum suum rationalem Deo exhibere non possint. Si res aliter putetur, videbitur religio Christiana comparata ad torquenda hominum ingenia: & data tanquam aliqua crux & molestia, qua homines spiritum & corpus suum fatigent, & proximum vexent; qui cum sæpe quietam & otiosam provinciam habere posset, molestam & stomachi plenam obtinet propter lites & rixas, quæ inter Theologos increbescunt indies.

Illustrans autem porro nostram sententiam, qua tueor illas cognitiones, quibus Christianus carere non potest; & quibus cultus rationalis nititur, tam faciles, communes & obvias esse, ut docti, indocti, exercitati & rudes, sagaces & stupidi, siquidem pietatem colere cordi habeant, de illis capitibus facile inter se conveniant: operæ pretium me facturum arbitror, si rem rursus exemplis manifestam reddere coner. Quid apertius in Scriptura: & quid ad excitandas hominum mentes, ad pietatem utilius atque accommodatius, & quid ad cultum rationalem tuendum magis necessarium, quam credere Deum peccatorum vindicem esse, & virtutis remuneratorem: fore aliquando ultimum judicium, quo singulis probis & improbis pro suo merito atque demerito bona malave contingent? Quid in Scriptura clarius proditur, & magis rationi consentaneum, magisque ad pietatem colendam comparatum, quam credere Deum mundum sua providentia regere, rebusque humanis præsidere? Quid apertius Apostoli docuerunt, quam Messiam vaticiniis omnium Prophetarum promissum venisse; & sua morte & cruciatibus quos subiit, iram Dei atque pœnam, cui propter peccata obnoxii eramus, avertisse, & viam ad salutem per fidem atque pœnitentiam adipiscendam nobis munivisse? Quid simul magis necessarium quam illud, postquam revelatum est, fide amplecti; ut Deo Patri ac Christo debitas gratias habere possimus propter tantum tamque mirificum beneficium. Quid ubique in Scriptura inculcatur frequentius, quam Christo datam potestatem in cœlis & in terra, summumque ei collatum imperium ad ea exsequenda, quæ ad regnum cœlorum pertinent? Quid etiam magis creditu necessarium, ut ratio religionis Christianæ constet in colendo & adorando Christo.

Sic possem ire per singula, si in præsentia ordo tractatus requireret illa singulatim enarrare, sed quia id ordine atque cumulate in sequentibus fiet, hisce præterea nunc nihil addendum arbitror: voluimus tamen in præsentia quædam delibare, quo appararetur ingenium lectoris ad melius capienda, quæ in sequentibus dicenda habemus.

Quæ in superioribus tradita sunt, monstrant viam, qua ingredi oporteat ad expediendos aliquot conscientiæ casus; & ad enodandas quasdam quæstiones, & difficultates pertinentes ad Ecclesiæ & illorum hominum statum, qui ante reformationem in Ecclesia Romana vixerunt: ut & ad naturam bonorum Ecclesiasticorum, quæ in Papatu ad cultum consecrata sunt; utrum sc. in illis sit aliqua religio? An vero titulo tenus sacra sint? Facile intelligit lector istarum rerum judicium non pendere ab intentione donantis: non ab impuritate Ecclesiæ, cui illa bona legata sunt: quatenus istius Ecclesiæ impuritas arguitur ex consequentiis, sed totam rem esse existimandam ex erroribus fundamentalibus; cum quibus nullus cultus rationalis convenire potest; nulla vera potest esse Ecclesia. Sed præcipue in hac controversia attendendum. Num donator

tor (quamvis in errore fundamentali versans) intenderit per suam donationem provehere aliquam partem cultus, quæ non solum libera est ab idololatria, sed quæ per se, & ex iis, quæ ipsi inhærent, non autem foris accedunt, vacat vitio. V. Gr. pecunia & prædia consecrata monasteriis, ut in iis virginum & mulierum devota castitas sub tutiori custodia sit, mea sententia, sacra sunt, & (ut ita dicam) à Deo acceptata: quia ille usus bonus, pius & justus est, neque appendices malæ istius usus bona illa à religione liberant. Contra bona Ecclesiæ addicta ad animarum curam, sed cum expressa stipulatione ut certus Missarum numerus singulis diebus celebretur, mihi essent profana: posito in missa idololatriam committi. Qui hac via insistit, non potest diu ambigere quid de hujusmodi conscientiæ casibus statuendum sit. Et quod illa res tam diu jactata sit per controversias, non est ortum ex difficultate & obscuritate quæstionis, sed ex studio eorum, qui hanc rem in utramque partem disputarunt. Quemadmodum ego in nostra Republica propter eandem hominum pervicaciam, controversiam de fœnore trapezitico per multos annos tractatam vidi ad ignominiam, & opprobrium nostræ religionis: quasi illa religio, quæ profitetur omnia ad salutem necessaria clare contineri, esset destituta adjumentis & præsidiis ad judicandum an in fœnore trapezitico, cui à Magistratu modus est præscriptus; & quod Magistratus non solum æquum judicat, sed ipse exercet in multis urbibus, aliquid fiat contra charitatem; & quasi ea esset liminis & præceptorum inopia in eadem Sacra Scriptura ut nimis imperfecta, aut obscurior sit, quam est opus ad regendam fidelium conscientiam in rebus, quæ ex quorundam judicio tanti sunt momenti, ut salus ex iis pendeat.

Pariter ex iis, quæ supra tradita sunt, constat non ex verbis & professione externa aut specie judicandum de erroris natura & pondere, sed ex sensu illorum qui in aliquo errore versantur; ex usu quem sibi parant ex illo errore, & ex intentione & ex scopo, quo per errorem duci se sinunt; & ex quo fundamento originem trahat. V. Gr. Apostolus, 1 *Timoth.* 4: 1. 2. 3. 4. vocat doctrinam *Dæmoniorum*, eorum sententiam, qui prohibebant matrimonium, & imperabant ciborum selectum & distinctionem: non ausim eo crimine notare doctrinam eorum, qui hodie inter Christianos quibusdam matrimonium & quorundam ciborum usum interdicunt: sed in expositione talis Scripturæ loci confugiendum ad historiam Ecclesiasticam, & ad erroris pondus non æstimatum ex literali verborum sensu, sed ex damno, quo afficit eos, qui secundum illum errorem cultum suum instituunt. Ita contra major erat *animorum*, quam *verborum* dissensio inter eos, qui tempore Apostoli dierum distinctionem, tanquam cultus partem urgebant: cum alii eo animo id facerent, ut tutarentur cultum cæremonialem, & Mosis ministerium exæquarent Christi, qui error exitialis erat; alii vetere consuetudine ducti dies observabant & menses, conservantes Christo suam dignitatem integram, & ille error tunc levis erat: vide *Epistolam ad Galatas*, & *Rom.* 14. *Act.* 15.

CAP. IV.

Complectens refutationem argumentorum, quibus nonnulli probare voluerunt, nihil interesse quid quisque credat, si modo ea fide teneat, quæ nos ad virtutem excitant.

SUpra diximus cultum non desinere esse rationalem, quamvis homo multis erroribus sit affectus, si modo ad cultum progrediatur & ducatur per & propter *rationem veram*: quia in ea ratione vera constare potest cultus spiritualitas:

litas: ita contra statuendum, cultum rationalem convenire non posse cum ratione falsa. Prodiit tamen non ita diu liber, cui titulus *Tractatus Theologico-Politicus*, cujus auctor contrarium tueri suscepit. Omnia quæ pro illa exitiali doctrina in medium afferuntur, nunc non examinabo; cum alibi id, Deo volente, plenius sum facturus, & totum illud stadium decursurus. Summa autem sententiæ & argumentorum, quibus utitur ille Auctor, hac præcipue re continetur. Nempe Deum hoc unum ab homine flagitare, ut virtutem colat; eos itaque errores tantum fundamentales & exitiales esse, qui hominem abducunt à capienda exercitatione virtutis. Deinde omnes illos cultus, & cultus causas, propter quas cultus suscipitur, Deo gratas; quando iis ad virtutem impellimur. Existimat itaque duplex dari hominum genus: unum quod vivit in regno *scientiæ* & *cognitionis*: alterum quod vivit in regno *pietatis* & *obedientiæ*, & quod virtutem exercet propter rationes extra virtutem constitutas; & quas auctor omnes erroneas & falsas arbitratur, cum omnia fatali necessitate ferri putet. Priores autem dicit virtutem colere propter ipsam virtutis pulchritudinem; eosque vitæ institutum sequi, quod cum ratione convenit: amborum tamen institutum bonum & laudandum, quia virtus iis commendatur. Sunt itaque illi Auctori errores fundamentales: v. gr. nullam causam dari, quare virtutem potius sectemur quam vitium: ponere aliquem Deum aut dæmonem adeo potentem, qui possit & velit maleficos protegere, eosque præmiis ornare: vitium & peccatum tam accommodatum esse ad vitam civilem colendam; ad pacem conservandam, & ad societatem felicem, & omnibus divitiis affluentem reddendam quam virtutem. Arbitratur autem omnes reliquas opiniones, quamvis à veritate alienissimas, non esse Deo ingratas, nec è societate tollendas, si modo iis homines excitentur ad pietatem; quia *virtutis studium*, ad quod tam falsæ quam veræ doctrinæ homines ducunt, reddit omnem cultum *rationalem*: nec error ullus, dummodo eo homines ducantur ad virtutis studium est noxior; sed solummodo ille, qui in se tantum reflexus, jejunus & sterilis in mente hæret, & qui hominem non hortatur ad virtutem, sed contra dehortatur. Tu virtutem sectaris ut Deo obedias, ego ut mihi prosim, virtutem non alio quam ad meam utilitatem referens: quare illud studium, quamvis ex diverso principio profectum non æque laudandum, cum ex illo æque contentum virtutis studium oriatur. Respondebis, Deus priori virtutis conatu honoratur ut causa prima & ultima, propter quam omnia fieri, & ad quam homines omnia referre debeant; posteriori Deus eo honore privatur: at instabunt aut potius respondebunt, Deus quidem posteriori ratione non eo honore afficitur quo priori, attamen virtus colitur, ad quam omnis cultus comparatus est. Nam inquient, negare virtutem coli; ubi tam turpiter erramus ut actiones nostras ad Deum non referamus tanquam ad finem ultimum, hoc est principium petere; & eo quod est in quæstione, vice argumenti uti. An prudens & sapiens Paterfamilias putaret sua aliquid interesse, quibus argumentis domestici ducti exequerentur mandata ipsis à se munera, si modo inter ea argumenta nulla essent, quæ domesticos ab obsequio aliquando possent abducere. Sed ut ad ea, quæ propiora sunt, accedam, & causæ quam præ manibus habemus, conjunctiora, posset aliquis sic argumentari: quare Deo studium pietatis non erit gratum, quamvis eo animo in illud incumbam, ut eo vitam æternam merear. Quid refert sive adorem Christum ut hominem, sive ut Deum, si quidem amorem & devotum animum erga Christum tester? Quid interest sive me spe de misericordia Dei sustentem propter sententiam & fidem, quam habeo de attributo misericordiæ,

aut si illam virtutem exerceam,& animum in illa spe obfirmem contra terrores conscientiæ, propter fidem de satisfactione & merito Christi: dummodo illa virtus spei colatur. Et ut tandem finem faciam, summa argumentorum Adversariorum eo redit: quandoquidem Deus ex hominum cultu nullum incrementum aut imminutionem felicitatis capit, sed is totus comparatus sit propter bonum hominis; & simul hominis bonum & felicitas constituta sit in studio virtutis & fuga vitiorum. Statuunt Deum homini permisisse uti illis argumentis; iisque sinere se duci ad virtutem sectandam, quibus maxime moveretur: illa tantum argumenta & media vitans, quibus studium pietatis ex hominum animis deleri possit: quemadmodum ex creaturarum infinita copia Deus homini jus est largitus eligendi, quicquid lubet ad victum, si modo à venenis & reliquis, qui ipsum vita interficere possunt, temperet; quia vitæ & salutis conservandæ causa in omnes creaturas homini potestatem concessit; & propter illum finem in selectu ciborum agens, omnis creaturæ usum justum & legitimum facit.

Respondemus: adversarios hic maxime pugnantia pro congruentibus sumere. Nam primum: falsissimum est ultimum cultus Numinis finem tantum esse illarum virtutum exercitationem, quæ inserviunt conciliandæ hominum societati pacem & felicitatem; quæ sunt virtutes secundæ tabulæ: quod ex *Cap.* 1 *ad Romanos. Act.* 17. *Gal.* 4: 8. liquet. Quia licet gentes aliquod Numen venerabantur, & reverentia istius Numinis à peccatis, quæ societatem turbant, abstinerent, tamen falsas fovisse opiniones de Deo illis vitio datur; & illæ opiniones non ideo earum gentium cultum Deo invisum reddebant, quia gentes abducebant à virtutibus secundæ tabulæ; sed quia singulatim pro Numine non habebant, quod verum Numen erat, & falsum contra substituebant.

Si quæras; quare cognitio multorum Dei attributorum homini gentili sit necessaria ad salutem, & quare ea non sufficiat, quæ ea de Numine credit, quibus impellitur ad virtutem; & quorum aliquem colligit fructum & usum; cum in superioribus tradidimus, etiam Christianum sine dispendio salutis multa de Deo fugere posse, quibus tamen cognitis idea Dei multo perfectior & excellentior versaretur in hominum mente; præsertim cum in superioribus tanquam fundamentum reliquis dicendis præstruxerimus, illa imprimis necessaria esse, quæ cultum præcipue *rationalem* constituunt; reliqua pro proportione usus, quem præstant in cultu rationali, &c. cæterum non magnam virtutem ponentes in cognitione sublimium rerum; & quæ dignitatem & pretium suum mutuantur à pulchritudine objecti. Quare itaque non sufficiebat gentibus talis cognitio de Deo, quæ virtutis studium & vitiorum fugam in illis accendebat: etiamsi mutarent gloriam incorruptibilis Dei in efformatam imaginem corruptibilis hominis, dummodo cum ista cognitione tale jungebant Numen, quod propter virtutes, quas ipsi attribuebant, in ipsis excitabat sui metum, amorem, reverentiam; & quod ut vitiorum hostem, & virtutum amicum colebant, &c.

Respondemus ideo gentilium cultum idololatricum sibi non constitisse, quia errores in ipsis non erant speculativi, neque veritatem aliquam puram & nudam à vitiosis actibus, ducem sequebantur in suo cultu, sed eorum *errores* etiam veniebant in partem cultus. Non enim solummodo Deum aliquem venerabantur, ut vindicem peccatorum,& virtutum remuneratorem, sed etiam simul cogitato infirmitates humanas illi attribuebant, & in cultu eas memorabant, & simul per eas ab alio Numine illum distinguebant; ita ut simul idea Dei & infirmæ creaturæ ipsis non tantum in cultu in mente versaretur, sed una etiam ipsorum cultum regeret:

quæ omnia immensum distant ab iis, quæ in superioribus tradidimus. Quando autem corruptela hujusmodi in eorum cultu, aut virtutis exercitatione non reperiebatur, tunc ratio & Scriptura jubet nos totum cultum alio loco & numero habere. Nam tunc Scriptura de talibus gentilibus testatur, quod quamvis legem scriptam non haberent, eas legem tamen observasse, *Rom.* 2. Et gentilium pudor impudentiam quorundam Christianorum redarguit, 1 *Cor.* 5: 1, 2. Ita ut inde constet Ethnicorum cultum divinum, & virtutis studium Deo non displicuisse omnino.

Secundo: respondemus hujusmodi doctrinam adversariorum, quamvis in cultu naturali sit impia, in cultu instituto plane ab omni pietate abhorrere; eique pravitatis cumulum accedere, quia Deus per revelationem nos docuit, se velle certo modo, & per agnitionem certorum attributorum & operum à se præstitorum coli: quæ res sunt tanquam fundamenta & notiones principes, ad quas reliquæ partes cultus revocari & exigi debent; ad cujus veritatis probationem in superioribus innumera adduximus Scripturæ loca, & sequens sermo in iis totus ferme erit occupatus: exsuperat itaque omnem impudentiam, in Christianismo hominibus talem velle propinare doctrinam.

Tertio falluntur non solum in eo, quod virtutis rationem existimant posse constare cum hujusmodi erroribus, hoc est, v. gr. charitatis nomine venire posse illud opus, quod erga proximum exhibeo mea causa: sed etiam quod putent virtutis studium, etiam falso sic nominatum, posse in nobis excitari ex falsis & errore infectis principiis & causis. Certe tam à ratione alienum est, charitatem posse vigere in societate, in qua homines suo tantum ducuntur commodo, quam fidem & justitiam in eadem civitate, in qua v. gr. hæc lex vitæ instituendæ obtinet, sc. *neminem teneri illas memoratas virtutes exercere, si metus pœnarum & vindictæ ipsum non moveat & revocet a flagitiis.* Neque hæc pestifera doctrina præsidium invenit in principiis istius moralis disciplinæ, quæ docet *à conservatione sui ipsius*, tanquam à fundamento omnium legum moralium petendam esse formam virtutis: non enim hac via progreditur eorum, qui illa principia tuentur, ratio; *quicquid mihi bene subducta ratione profuturum esse arbitror, id à me juste & æque suscipitur.* Si enim ratio id suadet, etiam omnibus hominibus suadet, at si omnibus, qui in civitate vivunt, ea stat sententia, quomodo non solum pax, quies, & securitas in illa Civitate esse poterit, sed quomodo vel inter duos pax & fiducia firma esse poterit; sine qua pace & fiducia omnium & singulorum hominum vita acerba esse debet. Sunt equidem quidam ita argumentati; sequi sc. ex illis principiis, cuique fas esse se v. gr. præsenti mortis periculo perfidia liberare: quia ratio sui conservandi id omnino suadet, sed optime respondetur, si ratio id suadet, suadet ergo omnibus hominibus, ne nisi dolo malo paciscantur: at quam hoc pugnat cum conservatione singulorum, quorum salus continetur fide illorum, cum quibus societatem inierunt? At contra ex illorum doctorum sententia, & juxta illorum principia ita instituenda argumentatio est, *Quicquid natura ita comparatum est, ut, si id inter homines vigeat, ideo feliciter & prospere ætatem agere possint; id legibus naturæ imperatur.* Nec ex hac lege fundamentali ita intellecta & percepta tam absurda, & religioni adversa manant. Sed est extra propositum nostrum hæc nunc ulterius persequi: pergimus itaque ad reliqua.

CAP. V.

In quo fundamentalium articulorum enumeratio instituitur: & primo quidem illa traduntur, quæ de Deo creditu necessaria sunt.

His itaque utcunque ex sententia positis & adornatis, quæ instar apparatus præmittere aut præstruere volui reliquis in posterum dicendis, nunc rem ipsam aggrediamur; & articulorum fundamentalium enumerationem instituamus: ut autem res ordine procedat, ratio (quam in superioribus tradidi) imperat primum aliquod fundamentum, quod erit instar legis fundamentalis, ad quam aliæ revocentur, jacere; & super quo excitabitur reliquum ædificium. Esto itaque primus & fundamentalis reliquorum articulus hic. *Deum miserescens generis humani obnoxii peccato, reatui & condemnationi, constituisse Jesum Christum Filium suum unigenitum, redemptorem, & vindicem generis humani: quatenus per mortem & passiones, tanquam per victimam placans iram Dei; & reatu homines eximens, cum Deo illos rursus ita conciliavit, ut erga ipsos depromat tantum benignitatis & spiritus suæ gratiæ, qua omnibus eam benignitatem non respuentibus; & fide in Christum per charitatem operante ad æternitatem grassantibus, aditus ad perpetuam felicitatem in cœlis fruendam factus sit: quamque certo omnibus in fide & sanctitate perseverantibus est tributurus, quando novissima die judicaturus est per Jesum Christum vivos & mortuos: & unicuique piis & impiis distributurus secundum merita sua.* Si me mea non fallat opinio, puto me hic per compendium ea posuisse, quæ, si plene intelligantur, & fide credantur, omnia complectuntur, quæ scitu & creditu ad salutem necessaria sunt: hoc itaque operis restat, ut ea, quæ paucis illis regulis comprehensa sunt, evolvamus. Primum hic ponimus, illa quæ superiores regulæ capitibus præcedentibus expositæ, complectuntur, sciri & intelligi debere: unde conficio cognitionem illarum rerum non contineri aliqua *opinione* aut *conjectura*, sed niti debere principiis certis & indubitatis. Et cum in illo articulo fundamentali primo & principe multa prodantur, quæ naturali ratione assequi non possumus, sed revelatione tantum cognoscuntur: inde nascitur distinctio articulorum fundamentalium, quod alii sint cultus *naturalis*, alii cultus *instituti*. Primo itaque dicam de iis, qui cultu naturali continentur; & præsertim quinam sunt illi articuli creditu necessarii, qui circa Deum versantur.

Quandoquidem de cultu tam naturali, quam instituto sermonem sumus habituri, ordo postulat, ut exordium capiatur de iis, quæ de Deo creditu necessaria sunt. Hoc enim sponte judicatur, nulli cultui locum esse, quando hominis mens Dei opinione non est imbuta. Extitere equidem quondam Philosophi, qui quamvis Deum existere agnoscerent, non putabant tamen illum alio cultu venerandum, quam solummodo professione. Deum esse ens summe perfectum & summe beatum, sed quod rerum humanarum cura non tangebatur, & à quo homo nihil prosperi aut adversi sperandum, aut metuendum habebat. Sed statuebant Deum, hominem sibi reliquisse: adeoque in hominis potestate situm esse, qua quisque frueretur fortuna. At quamvis quondam talis sententia inter Philosophos viguerit, nunquam tamen eo dementiæ quisquam processit, ut aliquis cultum fingeret, & tamen Deum tolleret. Superest itaque investigare, quænam de illo ente summe perfecto creditu necessaria sunt, ut Christianis constet suus rationalis cultus. Primum itaque credendum illud ens summe perfectum esse tantum *unum*: quia, si darentur plura entia summe perfecta, ea deberent esse ejus-

ejusdem speciei, & naturæ: sed interveniente tamen aliqua distinctione, qua illa entia summe perfecta à se invicem distinguerentur, forent enim alioquin non plura entia summe perfecta, sed unum tantum. At illa distinctio *aliquid* est: ergo ambo alterutro carebunt, quo distinguuntur: ergo ambo non possunt esse entia summe perfecta. Deinde si plus uno ente summe perfecto existeret, nulla possit reddi causa, quare innumerabiles non existant; quandoquidem enim ens summe perfectum à se esse debet, & posito plus uno ente à se esse posse; quare non myriades? Tertio aliud est quærere cur res aliqua existat, alia cur plures ejusdem naturæ existant: prius fluere potest ab ejus essentia, posterius non. At pluralitas Deorum non oritur à natura Dei, quia in natura Dei tota ejus essentia continetur; & ideo aliam naturam non exigit ad suam existentiam, ergo Deorum pluralitas non fluit à natura entis summe perfecti: & si pluralitas non potest oriri à natura Dei; igitur ab alia causa. At quod à causa est, non potest esse ens summe perfectum. Pluribus hæc non persequar, quia non magnopere ad nostrum institutum pertinet, probare Dei unitatem; sed plus interest ad nostrum propositum nos ostendere pondus illius erroris, qui pluralitatem Deorum fingit: pestis autem & noxa hujus erroris se ultro prodit: qui enim plures habet Deos, nullos habet. Quia omnis ratio, quæ nos docet Deum existere; & quæ nos ducit, & movet ad Deum aut aliquod numen colendum, unius tantum Dei ideam in nobis parit: quia illa ratio nos tantum ducit ad unum ens summe perfectum; complectens in se omnia, & omnia sibi subjecta habens. Et qui credit plures Deos, ille unitatem cultus nulla ratione probare potest; & ita cultum rationalem exequi non potest, quia ipsi constare non potest de concordia voluntatis plurimorum Deorum: & cui hoc compertum non est, ille duobus dominis servire non potest; hærebit enim & semper dubius erit animi, in quem Deum serviendo incumbet; & à quo beatitudinem suam sit exspectaturus; sine cujus assequendæ spe & fiducia nullus Numen colit.

At quemadmodum *pluralitas Deorum* complectitur errorem fundamentalem; ita est error fundamentalis, cultum illum, qui nascitur in nobis ex Entis infinito perfecti, & ejusdem attributorum cognitione, quæ versantur circa hominem, referre ad alium, quam ad illud ens summe perfectum: quia ille cultus talis est, ut eum, quem ut supremum Numen colit, consideret ut causa prima, à qua omnia sunt, & pendent: & sine cujus gratia & benignitate à nulla creatura aliquid opis & auxilii sperare possumus. Et ideo est error fundamentalis; & rationalem cultum pervertens, æque ac Deorum pluralitas, ita in aliqua creatura spem & fiduciam sitam habere, ut ab ea speret sibi aliquid præstitum iri Deo abnuente aut non sospitante. Unde (ut cursim hoc dicam) liquet quam horribile & detestandum sit peccatum in afflicta fortuna perfugium suum habere ad artes Magicas; per quas ope spirituum malorum, & Deo exosorum, nobis conamur aliquid præsidii parare.

Cultus itaque, qui nascitur ex cognitione & reverentia Numinis, nobis vocatur *Religiosus*, & cultus *divinus*; & qui ulli creaturæ talem defert cultum, is reipsa plures sibi fingit Deos. Neque existimo ullum Christianum *cogitata ratione* talem cultum ulli creaturæ deferre posse: non magis quam Deorum pluralitatem credere. Est itaque error, cultum angelis & defunctis in Ecclesia Romana delatum, vocare *cultum Religiosum*: quia omnis religio in cultu adorationis & invocationis animum ita afficit, ut fieri decet, quando de Numine cogitamus. Et ideo ubi est Numen, ibi est cultus & Religio, & ubi est Religio & cultus, ibi Numen po-

ponitur; suntque illa relata inter se: & tam absurdum & absonum est cultum vocare *Religiosum*, qui Deum pro objecto non habet quam fœminam vocare alicujus uxorem, qui ejus maritus non est. Quanquam hæc ita se habeant, & Pontificii errent, cum aliquem cultum religiosum vocant, qui tamen Numini non exhibetur; illi tamen illum cultum, quem Angelis & defunctis sanctis exhibent; & quem illi *religiosum* vocant, ita limitant, & circumscribunt, ut ex eo capite Ecclesia Romana rea agi non possit, illam diserte cultum idololatricum suis decretis docere; & populum præceptis ad eum hortari. Hoc tamen intrepide definio Ecclesiam Romanam adoratione Angelorum & sanctorum defunctorum, non tantum cultum falsum, temere susceptum, atque etiam periculosum, & in vicinia atque in confinio Idololatriæ constitutum, in Ecclesiam immisisse, quo innumeri de plebe, animi affectu in idololatriam labuntur: sed etiam pertinacia sua in tuendo illo cultu, decretis, & exemplis illum firmando, à vera sanctitate deficere: & ita non tam propter errorem in Cultu Angelis & sanctis delato, quam propter illam pertinaciam versari in errore fundamentali: multis documentis ostendens, se malle cultum nulla ratione suffultum, nullo exemplo Ecclesiæ primitivæ probatum; multis ex plebe exitii causa existens, solummodo per superstitionem in Ecclesiam introductum; & tam magnum omnibus probis scandalum præbens, conservare, & fovere, applaudendo iis, qui illum scriptis & exemplis tuentur, quam hoc dare Christianis, ut illam abominationem è medio tollant. Sed illud peccatum *pertinaciæ* Pontificiorum ad secundam tabulam spectat, & continetur sub illis erroribus, quibus aliqua impietas docetur; & quales errores sunt quibus aut scortatio, aut incestus, aut ebrietas à peccatis immunis putatur, aut quibus talia vitia in aliqua Ecclesia tolerantur, tamquam *peccata infirmitatis*: quæ peccata, si aliqua Ecclesia aut cœtus eo numero haberet, ut inter peccata ea non censeret, aut numero peccatorum haberet, cum quibus vera pietas convenire potest, versaretur in errore fundamentali; neque cuiquam fas esset in illa societate manere: & ita communione sacrorum testari suum de illis peccatis par & simile judicium esse. Ut inde liqueat, quam grave sit eorum peccatum, qui à Reformatorum Ecclesia recedentes, sese ad Papismum convertunt; etiamsi illis potestas permittatur sentiendi de doctrina & erroribus Ecclesiæ Romanæ, quod lubet: si quidem illi Ecclesiæ Romanæ sese adjungentes, nec dictorum aut factorum offensione illam lædere audentes, illo silentio, & simul atque una Pontificiorum reliquis sacris utentes, confirmant in animis hominum Ecclesiæ Romanæ errores. Si enim Scriptura jubet è medio eorum sese eripere, qui errorum fœditate, & vitæ turpitudine notabiles sunt, 1 *Cor.* 6. quanto fœdius est à pura Ecclesia sese separare, & impuræ Ecclesiæ sese adjungere: & exemplo suo illius erroribus & vitiis detrahere suam turpitudinem. Et ita constat non parem esse horum errorem, qui in medio Papatu viventes, vi quarundam veritatum, quas Ecclesia Romana adhuc tenet, sese immunes præstitere ab exitialibus Pontificiorum erroribus, & qui ita salutem adepti sunt; cum illorum instituto, qui nunc Ecclesiæ Reformatæ nuncium mittentes Papismum profitentur, quamvis erroribus fundamentalibus istius Ecclesiæ non suffragentur. Nam priores nondum facta separatione, non habebant, quò se verterent, aut quo se conferrent; & interea Deus Spiritus sui gratia flexit corda eorum, ut non secundum errores Ecclesiæ Romanæ, sed secundum principes veritates, quas aut cultus naturalis docet, aut quas Ecclesia Romana in cultu instituto adhuc retinuit, cultum suum dirigerent. Quemadmodum

dum usus docet multos quidem quosdam errores profiteri; & cultum tamen suum instituere secundum quasdam veritates menti insitas, & erroribus illis oppositas. Et hac in re elucet Dei gratia & misericordia adversus quosdam: quod cum hominis ea sit infirmitas, ut ab erroribus vix sese cavere possit; nec in pluribus religionis capitibus implicatas suas ideas evolvere possit, facit tamen Deus quosdam ita adhærere quibusdam veritatibus, ut illæ totam peragrent mentem, & effectus erroris ita depellant, ut ab illo in directione cultus, & in exequendis vitæ officiis, nulla vis sese diffundat. In aliis autem, quos Deus pari gratia non prosequitur, errores ita superant veritates, ut in vitam redundent; & cultum atque pietatem corrumpant, & deleant: quod in Atheis & superstitiosis manifestum est.

Pariter huic articulo de Deo accensendus est ille, quo credimus *Deum esse Auctorem universi*, & *præsertim nostræ originis*: nam nihil prius inter attributa Dei obversatur ante oculos mentis nostræ, quam illud, nempe Deum esse Auctorem nostri ortus. Et arbitror in nulla cogitatione prius versari mentes nostras, quando ratio in nobis sese incipit exerere, quam hoc universum causam & auctorem habere: eamque nostri esse rationem, ut quemadmodum nos nostræ infirmitatis ita sumus conscii, ut in alium nostri ortus causam referamus; ita parentum nostrorum originem etiam alii assignamus: quia in nullis creaturis, quæ nobis comparent, ea vis sese manifestat, ut ipsas suæ naturæ & existentiæ auctores, atque opifices esse nullo modo suspicari possimus. Neque id tantum *verum* est: sed istius rei fides atque cognitio talis *necessitatis*, ut quicquid homines præterea de Deo credant, id hac opinione atque fide niti videatur. Nam quamvis *doctis* proclive est formare Dei ideam excluso mundi opificio; vulgus tamen in simplici *entis primi* consideratione non tantum non solet subsistere, sed vix unquam distincte de tali idea cogitat; Deum autem semper sub aliquot attributis, quibus versatur circa homines, animo percipit; v. gr. quatenus est *justus*, *bonus*, *sanctus*, *mundi curam gerens*: & præcipue quatenus est mundi opifex & creator; & quatenus nos *ab eo pendemus*: quia cum omnes homines semper in se experiantur defectum istarum virium, quibus naturæ & ortus sui causam debent attribuere, nullam cogitationem magis præsentem habent, quam Deum esse mundi opificem & Auctorem hominis. Ideo illi, qui mundum fortuito atomorum concursu procreatum putant, Deum otiosum & feriatum in cœlis fingunt ignavia torpescere, nullamque vim agnoscunt, quæ supra nos negotium gerat; aut cura rerum humanarum tangatur: de quali Deo nunquam homines vulgares cogitant. Et quanquam omnes homines, apud quos aliqua Deorum cognitio est, nomen habeant, quo essentiam Dei, hoc est, complexum omnium attributorum Dei exprimant; quia ratio rei concipiendæ & sermonis usus hoc postulat, nunquam tamen in hoc primo conceptu acquiescunt, sed semper ideam Dei in se concitant cum aliquo attributo, quod ad hominem refertur. Quemadmodum nomen & idea Parentis concipitur cum aliqua proprietate, quæ benevolentiam & curam erga liberos testatur. Eo etiam Christus nos ducit, quando dicit, *Deus non est Deus mortuorum sed viventium*. Nec poterat Deus secundum Verborum illorum sensum, quem Christus innuit, esse Abrahami, Isaaci, & Jacobi Deus, si non esset eorum fautor, vindex & liberator: ita nullus nobis Deus, qui non est nostri opifex, nostrique curam gerens.

Examinemus porrò, quæ præterea de Deo credenda sunt: nam quemadmodum non est verisimile omnium Dei perfectionum cognitionem ita necessariam esse, ut qui unam ignorat, aut de ea non recte sentiat, ideo beatitudine cariturus sit; ita in-

instituti ratio postulat, ut ea de Deo attributa & perfectiones recenseamus, quæ scitu & creditu necessaria arbitramur. Supra probavimus, & tanquam fundamentum eorum, quæ in sequentibus diceremus, posuimus dignitatem cognitionis & fidei alicujus rei æstimandam ex usu, quem præstat in cultu; & illius rei cognitionem tantum scitu & creditu necessariam esse, sine qua *rationalis* cultus non consistit. Est itaque etiam ante omnia necessarium credere de Deo illud ens esse Intellectu, & Voluntate prædítum: & consequenter Deum esse *Spiritum*; qui omnia intelligit & cognoscit, quæ in mundo fiunt, & præsertim ea, quæ ab homine perpetrantur; quique omnia dirigit secundum beneplacitum voluntatis suæ: ita ut nulla vis aut potentia in mundo illud suum beneplacitum, & efficacem suam providentiam superare, aut eludere possit. Si enim Deus ignorat quæ agimus, & cogitamus, frustra eum precibus compellamus: frustra illum peccatorum vindicem & virtutum remuneratorem credimus: denique si Deus est privatus omni cognitione, nulla illi attribui potest providentia. Si autem non omnia operetur secundum beneplacitum voluntatis suæ; sed si res mundi ab alia voluntate à Deo distincta, aut à naturæ divinæ proprietate & perfectione, non intercedente Dei voluntate, (quæ est doctrina *Spinosæ*) aut à naturâ universi manant, tunc certe nullus rationalis cultus reliquus est: cum enim ille post lapsum hominis præcipue contineatur precibus & supplicationibus; & studio pietatis sub spe præmii & conciliandæ sibi Dei gratiæ, frustra atque temere se homo excitaret ad hujusmodi munera cultus, si nulla talis Dei efficax providentia daretur, qualem supra descripsimus. Quod quivis tacita cogitatione comprehendere potest. Et includit hic articulus illum de *omnipotentia Dei*, quatenus ea talis est, ut ea exequatur quicquid lubet; & qua omnia præstiturus est, quæ fore prædixit. Ad hunc articulum etiam refero Dei *beatitudinem*: quatenus creditu necessarium est, profiteri Deum esse beatum, si aliquando nos beatos redditurus est. Articulus autem de potentia Dei includit eum de *æternitate*: quia cum nulla creaturæ potentia cum Dei potentia contendi possit; imo omnis creaturæ vis Dei potentia comprehendatur, non potest Deus non esse æternus: quia si non est ab æterno, nulla causa potuit extitisse, quæ illi existentiam largita fuisset. Et si Deus non creditur esse æternus, non potest homo ab eo exspectare perfectam beatitudinem: quia illa beatitudo perfecta non est, quæ metu illa aliquando carendi turbatur.

Præterea de Deo credendum ipsum esse *sanctum*: sub sanctitate comprehendo Dei justitiam, qua bonum morale amat, & remuneraturus, & qua malum morale odit, & illud puniturus est. Quis enim Numinis metu, aut reverentia duceretur, cui hoc in mente hæreret fixumque esset, Deum susque deque habere, & illius nihil interesse quo pacto homines vitam instituant; neque ipsum bona aut mala cuiquam retributurum secundum cujusque merita & demerita. Neque hic ventilanda quæstio, utrum studium virtutis, in nobis excitatum pulchritudine virtutis, extra spem ullius præmii, ratione duce in nobis producatur; an potius illud studium virtutis ita excitatum, sit temere susceptum: nam utcunque hæc res æstimetur, omnis qui tantum pulchritudine virtutis inductus virtutem colit, nec spe præmii aut metu pœnæ ducitur à Deo judice aliquando infligendæ, ille, quamvis justam causam habere possit, quare virtuti operam det, & vitia vitet, officium non spem sequens; & quamvis in Republ. non inutilis posset esse civis, tamen talis Numinis reverentia & cultus ratione non impellitur ad sectandam virtutem; & ita omni Religione caret, quæ tamen in hoc Tractatu præsupponitur.

Sub sanctitate Dei complector etiam Dei

Dei *bonitatem*, quatenus erga omnem creaturam rationalem, amice, & benevole affectus est; neque earum cuiquam ullam noxam moliatur, nisi quando virtuti nuncium miserit, & à sanctitatis studio se averterit. Necessitas hujus articuli inde elucet, quod omnes homines experiantur, se esse peccatores, & se labi in multis: & nisi essent persuasi de illa Dei *bonitate*, qua vult pœnitenti & culpam confitenti, & simul sese colligenti & revocanti ad officium, culpam condonare, nec singula peccata vindicta persequi, ratio illos hortaretur ad desperationem; & ad abjiciendam omnem spem salutis post perpetrationem alicujus peccati: & ita nulla subesset causa, quare Deum veneraretur, qui ipsi implacabiliter iratus est, & nunquam cum ipso in gratiam rediturus. Apostolus *ad Rom. Cap.*2. ostendit gentes recte ex studio bonorum operum potuisse concipere spem remunerationis: in quo certe falsi fuissent animo, si naturalis cognitio de summi entis bonitate in illis non genuisset illam fiduciam: omnes enim conscii erant suæ infirmitatis & prolapsionis in infinita peccata. Deinde, ut alterum membrum hujus articuli expediam, qui existimat non pugnare cum Dei *bonitate*, quod creaturam rationalem & innocentem miseriis addicat, mediaque ordinet, quibus illa creatura in miserias incidat, in iisque semper versetur, ille etiam statuere debet convenire posse Dei sanctitati & justitiæ, male mulctare creaturam rationalem justitiæ operam dantem: & contra beatitudinis participem reddere eam, quæ omnem sanctitatem à se depellit. Qui autem in hujusmodi opinione versantur, illi, si sibi constare velint; & secundum illa dogmata cultum suum exequi, non plus spei concipere possunt ex bene acta, quam ex male acta vita: quæ doctrina pervertit omnem cultum, omniaque vitæ consilia & rationes turbat.

Quæritur hac occasione, cujus ponderis error sit eorum, qui docent, Deo sanctitatem illam, quam ratio humana commendat, & quam, ut rem *bonam* probare necesse habent, *arbitrariam* esse; non autem à *natura* Dei profectam, nec æternæ legis, aut æternæ rationis partem, sed quam ita à Deo profectam putant, quemadmodum creaturæ rationalis natura (non dico existentia) à Deo est profecta: & quam *rationem* creaturæ rationalis, ut & principia & fundamenta istius rationis, secundum quæ homo ratiocinatur, & judicat, ita libere à Deo profecta putant, quam ipsam creaturæ rationalis *existentiam*: quia, inquiunt, creatura qualiscunque, & cujuscunque perfectionis, nihil commune habet cum Deo, neque ulla in re Dei perfectionem referre aut exprimere potest. Respondeo: quanquam ego illam sententiam multis de causis à vero alienam esse putem, quas alibi in medium proferam, non tamen arbitror eam esse fundamentalem; si statuant Deum post conditam naturam rationalem, nunc non posse non secundum illam rationem creaturæ datam mundum & præsertim creaturam rationalem regere: & Deum jam sese subjecisse istis legibus. Hæc ego de Deo credenda arbitror; quantum ad ea, quæ ad cultum naturalem pertinent: & omnes sententias, quæ supra enumeratis principiis ita contrariæ sunt, ut ipsas destruant, fundamentales & exitiales errores esse existimo. Sunt alia quædam credenda de Deo, quæ cultu instituto & revelato continentur: & in quo Deus se talem esse declaravit, & manifestavit, ut qui ipsum, ut talibus notis insignitum non agnoscit, in fundamentali errore versetur. V. Gr. quod sit Pater Domini nostri Jesu Christi: quod Filium suum in mundum miserit ut genus humanum redimeret, &c. Non itaque sufficit ad salutem adipiscendam ea de Deo credere, quæ ratio Deo attribuenda esse docet, sed oportet nos, insuper ea animo comprehensa habere, quæ cultus revelatus creditu necessaria docet. Ratio autem investigandi necessitatem singulorum

rum articulorum cultus revelati non deflectit ab ea, quam hactenus sequuti sumus in enumerandis articulis cultus naturalis de Deo, quatenus sc. aliquod eorum fundamentum datur, cum quo reliqui articuli necessarium nexum habere debent, si putandi sint scitu & creditu necessarii: de quo fundamento supra loquuti sumus.

Nunc porro pergimus ad enumerationem articulorum fundamentalium, qui in cultu instituto obtinent, quorum primus articulus fundamentalis esto; Deum de cœlis hominibus Religionem, qua coleretur, & beatitudo obtineretur, revelasse; eamque contineri in libris Veteris & Novi Testamenti. Negare enim aut nescire talem revelationem esse factam, & eam consignatam monumentis & libris, quos Biblia vocamus, est ignorare & abjicere omne fundamentum cognitionis cultus instituti; & cum supra probaverimus nullum assensum temerarium, vanum, & ratione aut argumento carentem, aut falso nixum fundamento, quamvis veritati tributum, esse *actionem moralem bonam*, & *Deo gratam*, inde recte conficitur fundamentum, à quo excitatur reliquum Religionis ædificium, ignorari, aut negari non posse, quin illa tota concidat; quia reliquorum articulorum fides mutuatur suam naturam à fide & cognitione primi fundamenti.

In superioribus etiam probavimus non requiri ad veram cognitionem & rationalem cultum, ut aliquis omnia argumenta, sive illa sint Divina sive humana, cognoscat, iisque fidem habeat, quibus aliqua cognitio confirmari possit; sed probavimus sufficere si cognitio nitatur aliquo fundamento, & argumento vero. Non itaque existimo esse errorem fundamentalem, si quis non tantum fidat suæ peritiæ & privato judicio, ut putet se sua sponte & proprio insistens judicio, ex *principiis insitis Scripturæ* posse judicare de divinitate Scripturæ, & consequenter de tali ejusdem auctoritate, quæ ex illis argumentis, Scripturæ insitis, manat, ita ut propterea illi fidem adhibeat; sed arbitror sufficere ad veram fidem de auctoritate, & divinitate Scripturæ, si illa nitatur aliquo vero argumento, quale ex omnium Doctorum nostrorum Reformatorum sententia, etiam est *traditio*: aut consideratio & examinatio circumstantiarum, quibus veritas aut falsitas alicujus scripti aut historiæ in aperto ponitur. Multo minus arbitror errorem fundamentalem esse, si quis inter libros canonicos aut apocryphos non bene norit distinguere: aut unum, aut plures libros in canonem per errorem recipiat, aut ex eo quosdam eliminet & exterminet, & ita singulos non æstimans suo pretio: sufficit si doctrinam fundamentalem idoneis & probis argumentis innixam teneat; neque errori pareat, quo articulum fundamentalem subvertat. Quale, quæso, momentum aut pondus habet ad cultum meum *rationalem* reddendum cognitio, aut error, quod Epistola Jacobi sit authentica, aut secus: si modo v. gr. de justificatione bonam & veram foveam sententiam? Superbia, temeritas, nimia de sua sententia fiducia, nimia, quam nobis sumimus propter temere susceptam opinionem, licentia; & jus statuendi de divinitate aut humanitate alicujus scripti; ut & pertinacia tuendi semel traditam doctrinam & sententiam, alicui parere exitium potest: at ignorantia aut error circa auctoritatem talium librorum nulli salutem eripit.

Porro hoc *primo* articulo de *auctoritate revelationis*, includitur *secundus*: nempe illam revelationem nobis esse *regulam fidei* & *morum*: non enim esset prioris articuli ullus usus, multo minus in numero fundamentalium esset ponendus, si revelationi illa auctoritas, & vis non tribuatur, ut vim teneat *legis* in cultu Divino; & in regendis hominum officiis. Cum autem statuo revelationem Bibliis contentam nobis esse solam regulam fidei & morum; non ideo puto esse errorem, multo minus erro-

errorem fundamentalem, si quis in cultu, aut in moribus aliquid asciscat, quod Scriptura non contineatur, nihil minus; nam tunc pariter improbandus esset ordo & regimen Ecclesiarum, quod in Scriptura distincte non traditur; esset rejicienda omnis cæremonia, sive ad decorum, sive ad uniformitatem cultus, sive ad docendam plebem, & ad excitandum ejus zelum, in Ecclesiam introducta, & cultui superaddita. Et puto me in hac re omnes Reformatos Doctores consentientes habiturum: quia nulla est Ecclesia ita à cæremoniis repurgata, quæ adhuc aliquas sibi non retinuerit. Sed esset error fundamentalis, si quis erigeret aliud *tribunal*, aut aliam *auctoritatem* Divinæ revelationi oppositam: & præditam potestate decernendi & statuendi aliquid, quod Divinæ revelationi oppositum esset, & simul vim legis haberet, quam homines sequi tenerentur.

At difficilioris solutionis quæstio & superiori affinis est, utrum sit error fundamentalis, profiteri Scripturam docere dari controversiarum inter Christianos ortarum, *supremum & infallibilem judicem, qui (sed tamen ex Scriptura) definiat & pronunciet quid singuli Christiani credere debeant?* Hæc doctrina non ita directe opposita videtur auctoritati revelationis, quia judicium & interpretatio putatur hausta ex Scriptura; & simul judicium decisivum de controversiis Religionis, & cultus, & cui judicio conscientia subjicitur, statuitur pariter juxta Scripturam debere dirigi: sed ponitur tantum istius judicii decisivi potestatem uni personæ aut collegio, Papæ nempe, aut Concilio à Deo tributam esse; & nullius privati fidelis judicium debere ita valere contra judicium Papæ aut Concilii, aut utriusque, ut singularis fidelis potius suo quam Papæ, aut Concilii judicio adhærere debeat. Non est hujus loci examinare, quousque sese aliquis alterius judicio possit permittere; factum hoc est suo loco in Tractatu de cultu naturali: in multis hoc licere certum est. Sed Lector facile intelligit, totam controversiam in hanc causam esse conjectam: utrum nempe hominis Christiani religio non ratione, intelligentia, judicio & intimis animi sensibus, qui ex cognitione veritatis permoventur, nitatur, an vero Papæ aut Concilii imperio & legibus, imperantis, dictantis, & præscribentis, quid credendum sit. Ita ut non aliter Christiano constet ratio suæ fidei, quam, quia Papa, aut Concilium declarat ita Scripturam & revelationem docere; ita ut nihil quicquam in sua fide percipiat, quo persuadetur se vera, justa, sancta, sublimia, Deo & humanæ conditioni convenientia credere, sed nihil horum magis intelligat in sua religione contineri, quam in illo cultu cæremoniali, cujus nullam rationem reddere potest: præter eam, quod Deo imperanti parendum sit. Nam si Christianus præter illam vim legis à Concilio aut Papa profectæ, aliud quid in sua Religione & fide intelligit, propter quam illi suffragatur, tunc fidei suæ fundamentum non est *sola* Papæ aut Concilii *declaratio*: nec aliqua auctoritas extrinsecus, & aliunde petita, sed causa credendi ex ipsis visceribus, & ex natura Religionis sumpta est: quemadmodum is, qui intelligit & percipit in libris Ciceronis contineri sermonem Latinum purum & elegantem, non credit propter magistrum, qui ipsi copiam illorum librorum fecit, eos commendavit, & viam monstravit, atque rationem aperuit, qua elegantiam sermonis Ciceronis posset discernere; sed illud scit, & judicat, quia ipsam elegantiam percipit.

Qui itaque docet Christiani hominis fidem ita innixam Papæ aut Concilii sententia & judicio, ut tota istius fidei causa contineatur lege, cujus legis tamen nullam intelligit rationem, sed credit, quia divinitus *imperatur*, ille nobis Christianum fingit, qui nihil sanctitatis, nihil sublimis, aut cœlestis, nihil rationis, nec in sua

Ggggg 2

sua religione aut moribus, quos Christiana Religio præscribit, intelligit aut percipit, sed est instar illius, qui Ciceronianum se profitetur: quamvis nihil plus elegantiæ Latini sermonis percipiat in libris Ciceronis, quam in epistolis obscurorum virorum. Certe qui cogitate legit, quæ habentur 2 *Cor.* 3. à versu 13. usque ad finem capitis, is facile intelliget aliter cum Christiana fide comparatum esse: & ejus sanctitatem perfici vi cognitionis doctrinæ Christianæ recte perceptæ, & totam mentem pervadentis; vide etiam cap. 4: 6. Cum itaque illa doctrina Pontificiorum, eo sensu intellecta, id absurditatis importet, non est quod hæsitemus effari illam esse exitialem, & continere errorem fundamentalem; sed non puto ullam sectam inter Christianos eo absurditatis prolapsam, quamvis Pontificii non satis assequentes quid id, quod verbis profitentur, in se complectitur; illam doctrinam videntur inculcare, cum Papæ aut Concilio attribuant potestatem definiendi, quid singuli Christiani credere debeant.

Dicimus Pontificios non satis percipere, quid sub his verbis contineatur: & hoc inde manifestum est, quia ipsi non satis habent declarare quid credendum sit, sed argumentis dogmata sua firmant, & parochis imperant; ut populum non solum doceant, quid ex decretis Papæ aut Concilii credendum sit, sed ut etiam eum informent & muniant rationibus & argumentis, quibus illa decreta illustrentur, & animis affigantur, tanquam sancta & Deo convenientia Mysteria. Et quod caput est, etiam lectionem Sacræ Scripturæ singulis Christianis permittunt, eamque commentariis & notis illustrant, ut ita intellectus fidelium imbuatur cognitione, & voluntas flectatur non imperio Papæ aut Concilii, sed lumine veritatis, & evidentia perceptionis: quam lectio Scripturæ & veritatis doctrina argumentis confirmata parit. Et ideo agnoscunt Pontificii fidem hominis Christiani argumentis ex Scriptura & ratione privato judicio comparatis, illustratam digniorem esse, & uberiores ex se fructus fundere. Sed quod præcipuum est, & totum negotium conficit, ipsi Pontificii privato singulorum judicio permittunt examen & sensus interpretationem omnium Scripturæ locorum, quibus jactitant probari Papæ aut Concilii auctoritatem, & infallibile judicium de rebus religionis & morum: nam singuli fideles illorum locorum sensum non amplectuntur propter judicium Ecclesiæ, Papæ aut Concilii, cum ante adhibitam fidem isti sensui locorum Scripturæ nullus fidelis hujusmodi auctoritatem potest cognoscere, quia illa cognitio & fides illo sensu nititur.

Sed ut eo unde egressa est, referat se oratio. Nullus Christiani nomine dignus, nedum ut illi spes esse possit adipiscendæ salutis, qui ita propter auctoritatem Ecclesiæ, Papæ aut Concilii capita Christianæ fidei credit, ut ipse in iis nihil *rationis*, nihil *sanctitatis*, nihil *Deo* aut *homine dignum* cognoscat, nihil iis permoveatur: sed tantum credit illa vera, sancta, salutaria, & ad adipiscendam salutem apta esse; quia Deus per Ecclesiam illa credi imperat. Et ideo neque illa fides homini potest esse salutaris, qui prius, aut ambigens de aliqua veritate ad religionem pertinente, aut de ea persuasus, ex imperio & dictamine Ecclesiæ, se determinat, aut sententiam mutat, antequam intellectus imbutus sit novo lumine, quo judicium regatur, & voluntas flectatur, sed credit tantum ex imperio. Hujusmodi enim fides plane *irrationalis* est, & nullo modo comparata ad *sanctificandam* naturam hominis: cum tamen doctrina Christiana *lac rationale* vocetur, 1 *Petr.* 1: 2. & *semen nostræ regenerationis*, 1 *Petr.* 1: 23. Quia illa, quæ doctrina salutis continentur, informant ipsum intellectum: neque homines aliter per eam doctrinam servantur; quam quatenus argumenta à natura do-

doctrinæ desumpta contineat, quibus hominis animus pietate & reverentia Numinis afficitur. Præterquam quod sit ridiculæ vanitatis velle hominibus imperare fidem, & *lege*, nulla ratione fulta, velle tollere, & delere lumen intellectus, quo voluntas ad credendum determinatur: quod perinde est ac imperare hominibus ne credant se videre, quod se videre oculi apertissime testantur. Ita ut error Pontificiorum de judice infallibili, sensu, quo illum exposui, non tantum sit fundamentalis, sed etiam plenus inanitatis & vanitatis; cum hujusmodi rei ne idea quidem esse possit, nec ullum exemplum prodi: nempe, docere *hominem suam sententiam debere, aut posse mutare ex alterius dictamine, & imperio.* Me ex alterius judicio ac sententia aliquando posse, & debere cedere de jure meo, & in alterum id conferre, & ita controversiarum judicem agnoscere, facile admitto: sed dari judicem, qui per suum judicium mihi meam animi sententiam extorqueat, ut ita per illud judicium animum informet, & illustret, ut id, quod antea injustum putabam, nunc justum arbitrer, id in sensum communem non cadit. Qui itaque talem sententiam & fidem profitetur verbis, & juxta eam cultum suum dirigit, is versatur in exitiali errore. Sed existimo plurimos inter Pontificios in praxi longe alienos esse ab hoc errore, quamvis verbis eum præ se ferant: nec se in cultu suo dirigendo tam sequi judicium Papæ aut Concilii, quam suum privatum, quatenus illud affectum & imbutum est lumine desumpto ex ipsa articuli fidei natura.

Ex jam dictis etiam constat cujus momenti & ponderis sit ille error, qui docet, Scripturam in rebus ad salutem necessariis, esse obscuram; & privato judicio illius sensum ita erui non posse, ut homini præstet fundamentum solidum, & firmum, quo nitatur sua fides: si enim istius sententiæ ea vis est, quod articuli fundamentales ea obscuritate tradantur in Scriptura, ut nullus fidelis, qualemcunque adhibeat industriam, quibuscunque utatur præsidiis, & quorumcunque institutione & disciplina fruatur, tamen ita Scripturæ sensum assequi non possit, ut in ipsis verbis argumenti vis ipsi appareat, eaque persuadeatur & convincatur. Sed statuat totam Christiani fidem niti decreto Pontificis aut Concilii: & quo decreto nullum Christiano ostenditur, & detegitur *lumen*, quod in aliquo loco Scripturæ, quo Papa aut Concilium decretum suum fundat, splendeat, tunc ille error cum eo, quem jam excussimus; & cujus pondus expendimus, convenit, eoque includitur. Et ideo pariter exitialis & fundamentalis est, quia similiter docet Christianum fidem, qua servatur, profiteri, in qua nihil sanctitatis & rationis, quibus mens ejus permoveatur, videt: sed quam tantum amplectitur, eique adhæret, quia ita imperatur; nudus existens ab omni cognitione, qua ad illam profitendam tanquam medio & via adipiscendæ salutis excitetur, præter illam qua cognoscit tantum illam fidem imperatam esse: ita ut ne intelligat quidem quomodo capita suæ fidei cohæreant; & quomodo ex aliquo fundamento reliqua sequantur, quia illa mentis illuminatio, qua de intrinseca natura fidei judicatur, non est fidei, quæ imperio, & lege in nobis nata est, opus, sed illius tantum, quæ nostro privato judicio & cognitione; & principiis cognitionis sive naturalis, sive Divinæ, ex Scriptura comparatæ nititur non imperio sed *lumine*, principiis illis insito, intellectum afficiente & judicium dirigente. Quod quivis facile ex superioribus intelligat. Sed existimo nullos inter Pontificios præter quosdam rupices & agrestes cultum & religionem suam juxta illum errorem dirigere; sed omnes hoc agere, ut sibi parent rationes, argumenta & articulorum fidei cognitionem talem, ut non *præceptum* Ecclesiæ, *sed materia præcepti*, ut vera, justa, & sancta judicata, illos ad fidem impel-

lat,

lat, mentemque sua sanctitate afficiat: quamvis decretum Papæ aut Concilii eam illis conciliet venerationem pro re, quæ ab Ecclesia credenda proponitur, ut accuratius ad illam mentem attendant, & propensius ad illam inclinent, quod etiam inter Reformatos obtinet: qui etiam tantum auctoritatis lubenter Ecclesiæ tribuunt.

Nunc porro expendendum, quo loco, & ordine censendus sit Enthusiastarum error, qui revelationi scriptis consignatæ, ut statui spirituali hominis Christiani minus convenienti, nuncium mittentes, in ejus locum substituunt *revelationem Divinam proxime & per se hominibus se insinuantem, & ipsum commonefacientem, quid sui muneris & officii sit.* Censeo nemini dubium esse posse, quin existimet illum errorem fundamentalem esse; nam quamvis revelationem scripto consignatam, aut traditione conservatam non omnino tollat, nullum tamen illi locum relinquit in regenda fide, & in moribus ordinandis; & revelatio, quam substituunt Enthusiastæ, hujusmodi est, ut ad nullas nec moralitatis, nec alias revelationis regulas exigi debeat; sed volunt eam revelationem ex insitis suis proprietatibus & revelationis modo se manifestare; & veritatis suæ argumenta prodere in hominis mente. Inde manifestum est, Enthusiastas Sacram Scripturam è medio tollere; cum tamen nec ulla revelatione alia, argumentis ac signis comprobata pro vera; nec etiam ullis signis insitis aut conjunctis cum ementita & falsa illa revelatione ipsis constare possit, *modum* illum revelationis, quem Divinum esse ventitant, esse Divinum; & non profectum ex hominis ingenio imaginario & commentitio; & mentis singulari & vitiosa constitutione, aut mali spiritus suggestione. Nam quod objiciunt Prophetas omnes nulla alia argumenta habuisse, quibus cognoscerent Deum, non autem spiritum deceptorem, aut corruptam phantasiam ipsis suggerere vaticinia, præter modum revelationis, qui sua sponte cognoscitur, seque ab aliis deceptricibus per se distinguit; quemadmodum lumen se per se distinguit à tenebris, id temere ab iis asseritur: quia Propheta, cui Deus primum se aperuit per influxum sui Spiritus; & ita quædam revelavit, non per *modum* revelationis solummodo, illapsum Spiritus Dei agnoscere poterat, eumque à falso distinguere, sed etiam per alia signa antecedentia, & consequentia (v. gr. per eventum) edocebatur Deum, non spiritum deceptorem ad se loqui: & tunc postea idem modus revelationis mentem afficiens, ipsi satis idoneum testimonium erat statuendi Deum esse, qui ipsum alloquebatur. Quod autem ferunt lumen per se à tenebris distingui, nec aliud requiri, quo doceamur lumen non esse tenebras, id non magis lumini quam reliquis rebus proprium est: quæ, quemadmodum suis proprietatibus & formis sunt, quod sunt; ita iisdem sese ab aliis distinguunt: quia non potest aliquid esse in suo & alieno genere. Sed nodus in eo situs est, unde & quomodo sine aliquo novo argumento cognoscam modum, quo mens afficitur illum modum esse, quo Deus Vatis mentem afficere solet. Sed hæc ulterius non persequar, quia non est tam hujus loci veritatem alicujus dogmatis probare, aut falsitatem ejus ostendere, quam pondus & momentum quod singula, aut ad salutem aut ad perniciem adferunt, expendere; & de eo judicium ferre, atque sententiam dicere.

Sunt alii præterea errores, huic errori quidem affines, sed tamen plane in alium numerum rejiciendi: quia, quamvis inspirationem novam, singularem, & privatam, qua mens Christiani afficitur, doceant; ejus tamen inspirationis judicium ad Scripturam revocant, ab eaque suspendunt: hoc tantum urgentes, quod cum hominis mens lapsu Adami & peccandi consuetudine sit occæcata, neque verum & salutarem Scripturæ sensum suis viri-

bus

bus nec assequi nec in usum suum convertere possit, Deus homini instillet *novum rationis & sanctitatis lumen.* Quo ita Scriptura & sacra doctrina intelligitur, ut mens eo ita commoveatur, ut viva fides & verum sanctitatis studium eam occupet, & pervadat. Et statuunt absque novo illo lumine (non accenso nec à Scriptura, cujus sensum salutariter percipi sine illo lumine posse negant, nec ad rationem, quam corruptam prædicant, sed à Deo in hominis mentem per se infuso) hominem non magis sensum spiritualem intelligere posse, & de eo judicare, quam cæcus de coloribus: qui ex auditu & relatu aliorum multos de coloribus sermones habere potest; non tamen vera eorum idea mentem imbutam habere. Est quidem in illa sententia error; sed qui nec in se, nec in suis consequentiis magnis laborat incommodis: nam qui sunt in illa sententia, agnoscunt *revelationem Divinam scriptis consignatam*, eamque pro regula fidei, & morum recipiunt: solummodo per errorem potius Philosophicum, quam Theologicum, non bene describunt modum operationis Spiritus Sancti, in convertendis hominibus: statuentes Illum ad intelligentiam salutarem Scripturæ non excitare lumen & rationem, quæ in nobis sunt, & operantia, ut figamus bene nostram attentionem; nosque omnia ad mentem & animum revocemus, quibus mens sanctificetur, & sanctificata rebus spiritualibus commoveatur: (quæ est doctrina vera Scripturæ & rationi consentiens) sed docentes Spiritum Sanctum novo lumine, hoc est, novis moralitatis principiis mentem hominis ampliorem, & ad capiendam fidem aptiorem reddere. Quod perinde est, ac si doceas, illos, qui artem musicam addiscunt, non principia naturæ insita excolere, ita ut per disciplinam & usum illa principia ampliora reddant; sed etiam principia illa naturalia de novo in nobis arte, & disciplina creari, quod admodum à veritate alienum est. Ars enim sine illis principiis nunquam extitisset: sed homo per illa principia naturalia musices arripit præcepta artis, & ars atque usus vicissim illa principia ita extollit, & evehit, ut sine iis ars musica nunquam emersisset ex illis principiis. Ita similiter homo sine ratione naturali nunquam arripere posset ea, quæ in Sacra Scriptura traduntur; neque Spiritus Dei, operans hominis conversionem; non magis novam rationem, aut novæ rationis principia hominis convertendi menti insculpsit, quam magister artis musicæ, aut usus, exercitatio, & mentis applicatio ad excolenda principia musices, inserit menti musicæ principia. Neque ideo homini corrupto quicquam virium attribuitur ad se convertendum: ponimus enim isthæc principia non potuisse ad aliquam frugem sobolescere sine gratia Spiritus Sancti. Statuimus itaque errorem posteriorem fundamentalem non esse: quanquam ille sit crassus satis, & natus ab iis, qui non satis considerate & cogitate res Theologicas tractant: quamvis splendore vitæ sanctitatis, & commendatione famæ magnopere laudabiles inter nos vixêre; & quorum errorem prudentiores Theologi semper tolerarunt. Nunc reliquos articulos fundamentales cultus revelati persequamur.

Est igitur creditu necessarium: *Deum misericordia ductum*, media parasse, quibus perditum genus humanum restaurari, emergere ex perditione; & salutem adipisci possit. Quandoquidem enim illa misericordia Dei est fons & origo totius œconomiæ salutis Euangelicæ; & per quam Deus præcipue testari voluit, & in aperto ponere suæ misericordiæ & justitiæ, atque odii contra peccatum attributa: aut statuendum in œconomia salutis Euangelicæ nihil creditu, aut scitu necessarium; & Deum homines velle servare sine ullo cultu convenienti isti œconomiæ; (cujus contrarium supra probavimus) aut hunc articulum esse necessarium,

um, & primo generali fundamento cultus revelati proximo inniti: qui enim *hanc misericordiam* aut ignorat, aut negat, ille aut Euangelium ignorat, aut illi fidem non habet: aut saltem totum hoc magnum opus salutis generis humani extitisse: Deo, non dico, non bonam magnamque partem, sed nihil ad illud afferente: qui hoc credit nullum rationalem cultum fundatum in opere nostræ salutis Deo exhibere & deferre potest. Quemadmodum itaque in cultu naturali articuli necessarii dignitatem habet fides & cognitio, Deum esse auctorem nostræ originis; & ab eo profluxisse quicquid hoc universum complectitur, quia sine eo articulo animo percepto, homo non potest versari in submissa illa cogitatione, qua Deum veneratur ut causam primam; & in qua vivimus, movemur, & sumus, ita pariter dignitate, & necessitate non est inferior ille articulus, qui agnoscit Deum Patrem, tanquam primam & principem causam operis salutis: quia cum Christus in hoc opere nobis ubique in Scriptura exhibeatur ut Patre inferior, & ut à Patre missus, labitur & concidit tota illa pars cultus instituti, qua in illo cultu cognoscimus Deum Patrem ut primum auctorem salutis; & ille error ita perturbat omnia, ut aut Christum in hoc opere constituat, à quo omnia ut à primo auctore profecta sunt, aut nullum auctorem primum agnoscens, sine ordine & via totam œconomiam processisse statuit.

Porro, cum dicimus Deum misertum generis humani, inde constat consequenter creditu necessarium esse, cognoscere genus humanum eo miseriæ prolapsum suo vitio & peccato, ut ex illa emergere & extollere sese suis viribus non potuerit, sed Deum hominem nova & cumulatiore gratia, quam ea, quam homini primum creato concessit, prosequi, qua servetur: quia ubi hoc ignoratur, ibi tota salutis ratio in Euangelio prodita homines fugit. *Primum* igitur hic articulus fundamentalis includit illum, quo credimus nos nostris vitiis esse perditos, & ab omni salute exclusos, si nostra opera, & nostris viribus adipisci salutem velimus: quomodo autem illud vitium contraxerimus, quo in peccatum omnes ita proni sumus, ut nullus sine Dei gratia sese erigere & extollere ad studium pietatis possit, & quid lapsus primorum parentum ad hoc contulerit, ita creditu non est necessarium, ut per se ignoratio istius *modi* aliquem damnet, si modo statuatur neminem reatu, culpa, transgressione legis teneri, aut vitiosum esse, nisi vitiositate morali, sibi inhærente, qua Deo invisus est. *Secundo*: salutis acquisitionem Dei benevolentiæ & amori attribuendam. *Tertio*, nos nostro vitio nos induisse in illam miseriam: quia credere Deum, hominem innoxium omnibus miseriis in perpetuum exercitum habere pugnat cum articulo fundamentali de *bonitate & justitia Dei*: de quo supra. Et quia cum desperatione & abjectione omnis spei de Dei misericordia nullus potest consistere *rationalis cultus*, quo homo ad virtutem se excitet, & Deum amet: est etiam articulus fundamentalis ut singuli homines credant se, quamdiu *viatores* sunt, non esse exclusos ab illa Dei gratia; sine qua salus obtineri non potest, dummodo ipsi sibi non desint. Et quamvis multi *prædestinationem* ita explicent, ut cum gratia universali cohærere non possit, omnes tamen hunc, quem modo recensui, articulum fundamentalem admittunt. Omnes enim Theologi, quamcunque tueantur sententiam, dehortantur omnes curæ suæ commissos, ne se putent in reprobatorum numero esse; & contra omnes quotquot offendunt, hortantur ad fidem & pietatem, ut salutem adipiscantur: supra scriptum itaque articulum admittunt.

Sed in cultu instituto hoc præcipue de Deo credendum, quod sit *Pater Jesu Christi*: ita ut, qui Deum sub ea nota non cognoscat, non habeat *verum Christianorum Deum*.

Deum. Quemadmodum itaque Judæis non satis erat cognoscere *ens summe perfectum*, sed præterea in cultu Judaico hoc scitu, & creditu erat necessarium, nempe, cognoscere illum esse verum Deum, *qui erat Deus Abrahami, Isaaci, & Jacobi; & qui ipsos ex Egypto manu forti & elata eduxerat, & in monte Sinai ipsis legem & formam cultus præscripserat.* Et hisce signis Deus sese non solum ab aliis Diis alienigenis distinxerat, sed insuper voluit ut ipse sub iis proprietatibus & notis ipsis in mente versaretur, quoties de Religione cogitarent, animumque ad cultum excitarent, de qua re in præsentia plura non dicam, quia illa satis enucleate tractata est in libro de *idololatria & superstitione.* Ita pariter nullus verum Christianorum Deum habet, qui *ens summe perfectum* speciatim sibi non repræsentat sub ea nota, *quatenus* Deus Pater Domini nostri Jesu Christi, *Christum ad redemptionem generis humani miserit; & quod ille Christus sit Filius Dei.* Nam cum Deus per hoc præcipue probat suum amorem erga nos, quod cum ejus inimici essemus propter nostra peccata, tamen Filio suo unigenito non pepercerit, sed eum pro nobis in mortem tradiderit: quivis satis intelligit illud, quod in opere redemptionis, & circa quod fides, & cultus Christianorum, qua talium præcipue versatur, Deo detrahi, si ignoremus, aut negemus Deum *proprium suum Filium* misisse, sed tantum aliquam creaturam nulla propiore societate cum illo conjunctam, quam illa communi, qua omnes creaturæ sanctæ & justæ Deo charæ & acceptæ sunt; & quarum respectu Deus testatur omnium sanctorum martyrum mortem sibi esse pretiosam; neminemque impune habiturum, qui ipsorum sanguinem per cruciatus, & tormenta effuderit.

Præterea quandoquidem inter Christianos convenit, ipsorum cultum, qua talem, aliquo fundamento niti, ad quod reliquæ partes cultus istius referri debeant; & quo fundamento ille cultus à Dei cultu, quatenus est ens summe perfectum, & quatenus naturali ratione cognoscitur, distinguatur; velim scire, quæ pars cultus Christianorum sit magis princeps, & propius cum primo fundamento conjuncta, quam Deum Patrem in exequenda nostra salute noluisse parcere *proprio & unigenito* suo Filio? Estne aliquid augustius, magisque mirificum, ac magis testans Dei amorem, qui tantopere in œconomia nostræ salutis prædicatur, quam illa traditio proprii & unigeniti Filii in mortem pro nobis? Si Christus non est proprius Dei Filius, sed tantum creatura, quam Deus formavit & idoneam reddidit ad subeundum pœnam & cruciatus pro nobis: compensans in Christo (sed mera creatura; neque naturali dignitate propius cum Deo conjuncta, quam reliquæ creaturæ) illos cruciatus summa gloria, majestate & imperio. Quid Deus de suo deprompsit ad liberandum humanum genus? Et unde se prodit ille summus amor Christi erga genus humanum; & à quo manavit illa tantopere decantata in Scripturis humiliatio Christi, *qui cum esset dives, se privavit omnibus*, ut nos ditaret; & qui cum esset *in forma Dei nec rapinam duceret Deo æqualem esse, formam & speciem servi assumpsit, & se Deo obedientem præstitit usque ad mortem crucis.* Quæ se aperit humiliatio & subjectio creaturæ, quæ cum tota Deo debeat, quod possidet, à Deo eligitur ad tam excellens opus sub spe tanti præmii? Et quemadmodum Dei & Christi amor non magnopere eluceret in erronea illa sententia, ita Dei sanctitas, justitia, odium peccati, &c. laterent in illa doctrina, cum tam levi compendio collapsum genus humanum, & consuetudine peccandi à Deo aversum in integrum potuerit restitui; & totum illud damnum resarciri immolatione creaturæ simplicis tantis præmiis illectæ ad dolores illos subeundos: contra tam manifesta Scripturæ loca. Et cum Scriptura

passim tam serio inculcet fidem in Christum: & docet per cognitionem rationis salutis in Euangelio revelatæ, homines regenerari in spem vivam, quid virtutis sese manifestat in ratione salvandi hominis: si nec Deus Filium suum impenderit; nec Christus Dei Filius fuerit; & si pro peccatis non sit satisfactum? Quæ tria ita conjugata sunt ut nullum eorum labefactare possis, quin tota collabatur,& concidat doctrina Euangelica; & migrat atque transit tantum in disciplinam moralem, paulo defæcatiorem eâ, quam tradidere gentiles.

Præterquam, quod si Deus Christianorum non sit Pater proprie dictus Domini Jesu Christi; & Christus proprius ejus Filius; atque cum Patre Deus, doctrina Euangelica conturbabit totum cultum naturalem recta ratione suffultum: ille enim docet Deum tantum cultu religioso, & summo adorandum: at Euangelium passim inculcat adorationem Christi æqualem illi, quæ Deo exhibenda est; & Christo attribuit omnia, quæ homines ratione naturali præeunte ducit ad excitandam in eorum animis venerationem & cultum respondentem isti cognitioni. Docet Euangelium Christo traditam potestatem in cœlo, & in terra; ipsum excitare mortuos, quemadmodum Pater excitat mortuos: ipsum adorandum,quemadmodum adoramus Patrem; admonentur omnes Angeli Dei ut Christum adorent. Sexcenta hujusmodi possem proferre, & quæ à nostris contra Socinianos adferuntur in medium, ad probandum Christi divinitatem. Quæ omnia tam sublimia sunt, ut nulli nisi Deo, sed qui per generationem æternam Patris naturæ Divinæ factus est particeps, & ita omnia divina possidet; & ideo Patre sùb ea ratione inferior, convenire possunt: *Pater me major est*: *& Filius nihil potest facere nisi videat Patrem agentem*.

Scio equidem adversarios instare, dicendo se talia de Christo tradere, quæ præbent fundamentum rationalis, & divini sui cultus. *Primo*, inquiunt, statuimus Christum factum à Deo Patre suo participem omnium donorum & virtutum, quæ creatura recipere potest: à quibus donis nihil fortasse excludi potest, quam quod dependenter à summo Deo agit: quia nulla ratio prohibet reliqua omnia in summo gradu Christo assignari potuisse, potentiam, sapientiam, sanctitatem, dominatum, &c. ita ut *insita* vi, sed à Patre communicata omnia regni sui munera exequatur. *Secundo*: ut,si quædam opera, Christo in exequendo suo munere necessaria, excogitari possint, quæ requirunt illam vim, & potestatem, quæ creaturæ communicari non possit; eam à Deo Patre ita suppleri per continuum influxum Divinitatis suæ in humanam naturam, ut propter eum & propter concordem & unanimem voluntatem Dei Patris & Christi, Christus Deum ita præsentem habeat, ut omnia, quæ velit operari Pater, etiam operetur Filius per Patrem; & quæ vult operari Filius, etiam Pater per ipsum Christum operetur. His positis, inquiunt adversarii, omnia fundamenta adorationis in Christo ponimus, quæ in ipso, illi, qui se orthodoxos venditant, ponunt: hoc tantum excepto, quod illa dona & privilegia Christus ab omni æternitate & natura non habuerit, sed in tempore ei collata sint. Nam & Scripturæ loca supra citata, & nostra fides, & ratio explicandi generationis æternæ Filii à Patre, quemadmodum illa à nostris traditur, etiam dependentiam Filii, quatenus Deus est, à Deo Patre important; neque putamus tamen, illam dependentiam tollere fundamentum, aut rationem cultus Divini. Respondemus, Socinianos tot talia, tantaque posse attribuere Christo, ut reapse non amplius idea creaturæ, sed Dei in mente eorum versetur; quando talem Christum sibi repræsentant (quamvis verbis profiteantur se Christum pro creatura habere) ut Deus, non creatura

tura in ipsorum mente versetur; & ideo recte illi tunc attribuunt dignitatem, propter quam sit adorandus. Et tunc nobis cum illis non rei sed verborum controversia est. Sed vera controversia in hoc vertitur; an creatura, quibuscunque etiam ornata sit donis & virtutibus, possit esse objectum adorationis Divinæ aut religiosæ, quod eodem redit: religio enim tam necessario refertur ad Deum, quam Pater ad Filium; & uxor ad maritum, ita ut nulla sit religio, si non sit Deus; & quæ Deum non habet pro objecto, illa non est religio. Creatura à Creatore infinitum distat: & tanta inter utrumque est diversitas, ut omnes creaturæ perfectiones in comparatione ad Deum desinant esse perfectiones, & illud nomen tueri non possint; *unus tantum est bonus, unus tantum sapiens, unus tantum Deus & Dominus, Matth.* 19: 17. *Rom.* 16: 27. 1 *Cor.* 8: 6. Et omnis vis & robur, mera infirmitas: *Esai.* 3: 3. *Ægyptus vero homo est, non Deus fortis*: quamvis extra comparationem illam, multi revera sint Dii & Domini, *Matth.* 19: 17. *Rom.* 16: 27. 1 *Cor.* 8: 5, 6. Et qui creaturam adorant, semper colunt & serviunt illi, qui *natura* non est Deus, & creaturam honore afficiunt, qui tantum soli creatori debetur, *Gal.* 4: 8, *Rom.* 1. Sed quando considero quantopere omnes Sociniani ab Idololatria Pontificiorum animo alieni sunt, vix mihi possum persuadere, quin in adorando Christo, quem verbis meram creaturam esse ferunt, aliqua divinitas, quam Christus possidet, in ipsorum mente versetur: quia tanta atque tam magna illi attribuunt, ut idea creaturæ illis perire debeat, & Dei idea succedere. Qui autem credit Christum divinitatem possidere, eaque ita frui, ut una cum Patre eadem velit, & operetur per divinitatem, quæ Pater operatur, illum existimo habere in Christo fundamentum adorationis sufficiens.

Neque hæc doctrina de Christi Deitate simpliciter explicata, nec tricis scholasticis involuta, difficilis scitu est per Scripturam. Et lubet hujus rei documentum per compendium dare, ne quis arbitretur hunc articulum inter articulos fundamentales non oportere recenseri, quia in se difficilis intellectu est. Omnes mihi hoc facile dabunt, quod, quemadmodum omnes Gentes ideam Dei habent, ita etiam illas *nomen* aliquod habere, quo illam ideam, aut conceptum mentis aliis significent. Deinde omnes mihi pariter largientur, gentes ordine naturæ primum naturam Dei concipere, ut ens absolutum, & nullam relationem ad creaturas habens: quemadmodum hoc omnibus insitum est, primum naturam considerare in se, quam quibusdam rebus affectam, quibus ad aliud refertur. Ita prius consideramus naturam hominis in se; quam eandem consideramus, ut à *patre* productam: sub qua nota natura humana consideratur, ut *filius*. Et quemadmodum omnes gentes aliam ideam habent naturæ alicujus absolute consideratæ, aliam ejusdem naturæ ideam consideratæ cum aliquo respectu ad aliud: ita etiam aliud nomen habent, quo absolutam rei naturam exprimant, aliud quo eandem naturam aliqua relatione affectam denotent. Quod autem sit illud nomen, quo gentes singulæ naturam Divinam absolute consideratam exprimant, facile sciri potest ab iis, qui cujusque gentis linguam callent. Non itaque magnopere laborandum est, utrum v. gr. nomen *Deus*, *God*, Θεὸς, *Jehova*, sit nomen, quo volumus alteri significare conceptum naturæ Divinæ absolute consideratæ; an autem ipsius naturæ conceptum consideratæ cum aliqua relatione. Qui itaque linguæ alicujus gentis periti sunt, facile ex natura vocis aut ex circumstantiis æstimant utrum in sermone & oratione aliquâ vox quædam significet ens illud absolutum, & summe perfectum sine expressione alicujus muneris, aut singularis proprietatis istius entis, hoc

eſt ſine aliqua relatione. Qui non plane rudis eſt linguæ Latinæ, is facile intelligit nomen *Deus* in ſe conſideratum, tantum naturam divinam abſolute conſideratam ſignificare, hoc eſt, ens infinite perfectum; non autem una ſignificare ſingulatim aliquam perfectionem aut relationem. At cum dicitur ego ſum *Deus tuus*, tunc facile percipitur per vocem *Deus* una ſignificari Dei benevolentiam & bonitatem erga eum, cui dicitur, *ego ſum Deus tuus*: hæc ulteriori explicatione non indigent.

At enimvero raro contingit homines naturas rerum ita abſolute conſiderare, ſaltem non eas, à quibus aliquid boni aut mali ad ſe derivari poteſt; & inde evenit, ut aliqua vox, quæ linguæ genio atque natura nihil præter naturam abſolutam ſignificat, ordinario & per conſuetudinem omnium hominum plerumque aliud quid inſuper ſignificet, denotet, & inſinuet menti noſtræ aliquam qualitatem, relationem, aut ſingulare aliquid iſtius rei attributum: fitque id (ſicut jam diximus) tunc præcipue, cum res de qua agitur, hujuſcemodi eſt, ut nobis illius aliquis uſus ſit, & commoda aut incommoda ex illa capere poſſumus. Non longe accerſam exempla, ſed ea in medium proferam, quæ ad rem, quam in præſentia tractamus, pertinent. In Scriptura vox *Deus* eſt illa, qua Latini utuntur, ut Ens abſolute perfectum, & ſine ulla relatione ad aliud ſignificent: at illa vox non diu illa ſignificatione conſtitit; & ideo in illa ſignificatione non ſemper uſurpatur in Scriptura: v. gr. quando Thomas dixit, *Domine mi, & Deus mi*, *Joh.* 20:8. Ita pariter vox *Deus* non denotat abſolutam Dei naturam: quando dicitur *Ego ſum Deus Abrahami, Iſaaci & Jacobi. Deus non eſt mortuorum Deus, ſed viventium.* Sociniani itaque non admodum imperite contendunt, vocem *Deus* non naturam divinam, ſed aliquod *munus, officium, aut dignitatem* ſignificare; ut ita labefactent argumenta Orthodoxorum, quando illi ex locis Scripturæ, in quibus Chriſtus *Deus* vocatur, probare volunt Chriſtum naturæ divinæ abſolute conſideratæ eſſe participem. Nam nos facile illis largimur vocem *Deus* (etiam juxta conſuetudinem Scripturæ) non conſtitiſſe in prima ſua ſignificatione, ſed ſæpe aliquod *munus* & *dignitatem*, quæ primum quidem in Deo ſunt, ſed quorum etiam homines pro ſuo modulo poſſunt eſſe participes, ſignificare: quemadmodum hujuſmodi ſignificatio vocis *Deus* occurrit, 1 *Cor.* 8:5. *Nam etiamſi ſint, qui vocantur Dii, &c. & ita Pſalm.* 82: 1. *Exod.* 21:6. 22:8. Et ideo facile hoc adverſariis damus ex ſimplice & ſola voce *Deus*, quando Chriſtus eo deſignatur non ilico probari, & conſtare Chriſtum eſſe verum illum Deum: neque negamus in illo ſenſu *gradus Deitatis* dari; *Deos majores & minores*. Quando ſc. vox *Deus* aliquod munus, aut aliquam dignitatem denotat. Et hoc ſenſu concedimus plures *veros* & *proprie* dictos Deos eſſe, quemadmodum plures ſunt veri Magiſtratus & Domini, majores & minores, ſupremi & ſubalterni. Ita *Johan.* 15:1. Chriſtus ſe *veram vitam* vocat: & *Joh.* 6:15. *verum panem: & bona ſpiritualia, verus mammon, Luc.* 16:12. *Et cœlum verum tabernaculum vocatur, Hebr.* 8:2. Et hoc in locis poſtremo citatis fit, quia in illis vox, cui *verum* adjungitur, improprie ſumitur. Quando itaque (poſito illo improprio vocis uſu) metaphora verecunda eſt, & quæ deducta videtur in alienum locum non irruiſſe, tunc recte dicitur rem *vere* talem eſſe, quatenus *fundamentum* metaphoræ in illa re *vere* reperitur. Sic Chriſtus *verus cibus* eſt: poſito enim hic cibum ſumi pro cibo ſpirituali, atque ita tropum ſive metaphoram eſſe in voce *cibus*, Chriſtus tam *verus* cibus ſpiritualis eſt, quam frumentum verus cibus corporalis eſt. At quemadmodum omnis metaphora ducitur à re *naturali*; ita ut quicquid metaphorice aliquid ſignificet, nunquam primam

mam rei naturam explicet: ita vox *natura* *Gal.* 4: 8. *Serviebatis iis, qui natura non erant Dii*, non tantum illic improprie sumi non potest, sed neque simpliciter *verum* Deum significat, quemadmodum Magistratus sunt *veri* Dii: sed vox *natura* loco citato significat Deum, qui in se, & sua natura extra omnem tropum Deus est.

Ita non video, quid adversarii lucrentur, cum tantum operæ ponant in colligendis Scripturæ locis, in quibus vox Θεὸς sine articulo ponitur: ut inde probent ea voce denotari *essentiam* divinam, aut Deum nulla nota limitatum, & Christo nunquam eam vocem ita esse attributam. Non inde enim peti debet, quo sensu Christus *Deus* vocetur; aut quando vox *Deus* munus aliquod aut *dignitatem* denotet, (quæ quidem primum in Deo est, & postea creaturæ communicatur) aut quando naturam divinam significat. Vocem autem *Deus* significare etiam in Scriptura *naturam Dei absolutam*, videre licet locis infinitis; quorum pauca tantum allegabo, ut Lector usu & reipsa experiatur an circumstantiæ & textus appendices ostendant vocem *Deus*, ita & non aliter sumendam esse. *Johan.* 4: 24. *Deus est Spiritus.* *Act.* 19: 28. *Non sunt Dii facti manibus hominum.* *Gal.* 4: 8. *Tunc quidem ignorantes Deum, serviebatis iis, qui natura non sunt Dii.* *Rom.* 1: 21. *Propterea, quod cum Deum norint, non eum ut Deum glorificaverunt.* *Act.* 26: 6. *Illi vero exspectabant dum intumesceret, aut concideret repente mortuus: sed cum multum tempus spectassent, & viderent nihil incommodi illi accidere mutati dicebant eum esse Deum.* *Rom.* 9: 5. *Qui est supra omnia Deus.* Et toto primo capite Geneseos vox *Deus* ita sumitur. Plura non addam, quia numerus est infinitus. Et de illa significatione vocis *Dei* sponte, & naturali sensu judicamus, quoties illa vox *Deus* ita sumitur, ut creaturæ cum ejus significatu & notione nihil commune sit; & nullum *munus*, sed ipsam Dei naturam significet.

Tota itaque disputatio in hoc jam recumbit, an vox *Deus*, quando significat ipsam naturam divinam absolute consideratam, (quæ natura etiam ex adversariorum sententia, una & simplex est, & in indivisibili consistit, quemadmodum omnes naturæ rerum) etiam Christo attribuatur. Statuimus omnibus locis sequentibus vocem *Deus* Christo ita attribui, ut natura divina ea significetur, non autem aliquod *munus*, aut aliquod *attributum* communicabile, aut aliqua actio, quæ relationem suam habet ad creaturam. 1 *Timoth.* 3: 16. *Deus conspicuus factus in carne.* *Hebr.* 9: 9. *Propterea unxit te Deus, O Deus tuus.* *Joh.* 1. *Eratque sermo ille Deus.* *Act.* 20. *Deus redemit Ecclesiam suo sanguine.* *Rom.* 9: 5. *Quorum sunt patres, ex quibus est Christus, quod ad carnem attinet, qui est supra omnes Deus benedictus in sæcula.* *Philipp.* 2: 6. *Cum esset in forma Dei non duxit rapinam, æqualem esse Deo.* 1 *Joh.* 5: 20. *Misit verum suum Filium; qui est verus Deus & vita æterna.* Qui hæc loca, quæ agunt, etiam ex adversariorum sententia, de Christo, bene expendet, agnoscet in iis per nomen Dei tantum denotari naturam divinam, non aliquod munus aut aliquod attributum hominibus communicabile. Cadit itaque distinctio illa, qua tueri volunt *Deum* non esse nomen *naturæ* & *essentiæ*: & qua distinctione adversarii existimant eludi posse omnia Scripturæ loca, quæ Christum Deum vocant: existimantes *Christum* vocari posse Deum, & verum Deum esse; etiamsi non sit *natura* Deus, & ens illud summe perfectum. Quibus locis si addamus illos textus Scripturæ, qui Deo attribuunt proprietates & actiones, quæ Enti summe perfecto & vero Deo tantum possunt convenire, non capio quare adversarii se tam difficulter traduci sinant in sententiam Orthodoxorum. *Vide Psalm.* 2: 12. & 68: 18, 19. *Esa.* 45: 23. & 9: 6. *Joh.* 1: 1, 3, 4. & 10: 5. 17. 21. 26, & *cap.* 8: 5. 8. & *cap.* 10: 30. & *cap.* 14: 10. 17. *Heb.* 1: 2. 6. 10. 11, & *cap.*

cap. 3 : 6. & *cap.* 6 : 3. & *cap.* 9 : 14. *Coloss.* 1 : 15, 16. *Eph.* 3 : 9. *Lucæ* 5 : 17. & 6 : 19. & 9 : 43.

Et quamvis de quibusdam Christi operibus dubitari possit, utrum illa non possint attribui humanæ naturæ Christi, eousque à Deo exaltatæ, ut ei omnia sit largitus, quorum creatura est capax; non potest tamen non v. gr. *creatio* arguere Christi æternitatem & potentiam infinitam. Quia juxta Scripturæ stylum, quicquid ante creationem extitit, æternum habetur. Et quandoquidem creatio est productio rei ex nihilo, & creaturæ conservatio continuata creatio: si Christus est mera creatura indiget continua creatione, & ita tantum vivit, agit & operatur in Deo. At quod ita infirmum est, quomodo id potest alteri illam operam præstare, ut illa in illo infirmo ita consistat, quemadmodum omnes creaturæ consistunt, & subsistunt in Deo? An id quod continua manus meæ sustentatione indiget, ne feratur sua gravitate terram versus, alteri eadem infirmitate affectæ commodare potest illam vim qua continuo creetur? Præterea: an creatio nova & hominis regeneratio minorem vim desiderat, & requirit, quam creatio prima, quæ secundæ creationis typus fuit; & ad quam omnia magnifica, quæ traduntur in Scriptura, referuntur: & per quam Deus sese manifestans, majori cum gloria, virtute, bonitate sese hominibus conspiciendum præbet, quam creatione prima: an, inquam, talis nova creatio minus virtute Divina indiget, quam creatio prima? At *Heb.* 1. ex adversariorum sententia, sermo est de creatura nova: de cœlo novo: de nova terra, &c. quorum omnium maximam partem sibi vindicat hominum sanctificatio, & adversarii agnoscunt ea Christo attribui. Verum qualis vis requiratur ad creationem novam docet Paulus, *Ephes.* 1 : 19, 20. Et certe quid est quod magis divinam potentiam arguit, quam immediate agere in cordibus hominum; eaque flectere, quo lubet, salva voluntatis libertate? Deinde, velim ab adversariis doceri (quandoquidem etiam ex ipsorum sententia Deus ex operibus suis cognoscitur) quænam sint illa opera, ex quorum contemplatione recte conficitur ens summe perfectum existere? Suntne illa alia, quam, quæ Scriptura Christo tribuit? Et si hujusmodi opera etiam creaturæ tribui possunt, quidni licebit concludere, ex contemplatione universi non posse confici dari Deum: sed totum hoc universum ex rebus visibilibus & invisibilibus constans, continere, & complecti in se naturas tam potentes, quæ omnia illa opera, & effecta, quæ in mundo conspiciuntur, efficere possunt. Si dicas isthæc opera talia esse ut ens infinitum existere doceant; & ideo recte ex iis probari Deum existere, & quem Deum per revelationem scimus esse Patrem Jesu Christi: qui etiam istam potentiam Christo est largitus, qua omnia exequitur, quæ ad creationem novam pertinent, & qui eam dependens à Deo, eique submissus exercet. Tunc rursus quæro an attributa Divina, aut potius ipse Deus possit transire in naturam creaturæ? Non hoc dicent adversarii. At supra probavimus opera Christi nos ducere ad naturam divinam, & arguere potentiam infinitam, ergo aut Christus est Deus, aut nulla opera nos ducunt ad agnoscendum Deum.

Præterea: quandoque Christus est adorandus, doceant me Adversarii qualis perfectio præter divinam sufficiat ad præbendum objectum adorationis religiosæ? Si aliud quoddam objectum minori, quam divina perfectione præditum sufficit ad fundandam adorationem religiosam, definiant & determinent, quales, & quot perfectiones speciatim requirantur: & tunc semel vitent Pontificiorum errorem de adoratione Sanctorum. D[illegible]ique hoc intrepide affirmamus omnes actiones omnium creaturarum, quia sunt dependentes à Deo, in hoc omnes convenire respectu operis & effecti,

effecti, quod requirunt auctorem Deum, & ideo æque parum illum effectum *sua virtute* attingere; ita ut si Christus tantum est merus homo & mera creatura, non magis ejus vis aut potentia influit in effectum miraculosum, quam vis, & potentia Apostolorum attigit miraculum in nomine Christi perpetratum: quod tamen directe contra Scripturam est, quæ docet Apostolos in nomine Christi miracula perpetrasse.

Ex quibus adversarii convicti, hoc saltem nobis dabunt: I. Dominum nostrum Jesum Christum divinitatem veram ita sibi præsentem habere, ut operetur in Christo, & per Christum talia, quæ creaturæ vires superant atque excedunt. II. Summam voluntatis divinæ atque humanæ Christi concordiam & conjunctionem. III. Divinam naturam in ordine ad illam conjunctionem cum humana natura certas quasdam relationes & denominationes acquirere; ex quibus, si illas intelligimus tales esse, ut *uni* Christo divina, atque humana tribuantur, recte inde concludimus talem in persona Christi divinæ & humanæ naturæ conjunctionem esse; ut divina & humana natura tantum unam constituant personam. Præterea, id recte ex præcedentibus conficitur, eidem naturæ Divinæ consideratæ cum illa singulari relatione, & conjunctione cum natura humana Christi, multa tribui posse, quę eidem naturæ divinæ non conveniunt, consideratæ extra illam relationem conjunctionis cum natura humana Christi. Quemadmodum menti alia tribui debent, quatenus substantialiter unita est cum corpore hominis, ita ut unam personam cum corpore constituat: alia autem, quatenus illa mens (pone illam etiam extra corpus agere in rebus, cum quibus substantialiter unita non est: & cum quibus consequenter non facit unum per se) extra corpus: nec cum relatione ad corpus considerata, multa operatur; quæ eidem menti consideratæ, ut particularem relationem ad corpus, cum quo unum per se constituit, convenire non possunt. Una v. gr. ex præcipuis affectionibus, qua mens corpori substantialiter unita afficitur, est quod actualem sui corporis præsentiam involvat, & in hoc suo corpore certo modo operetur, & ab eo aliquid vice versa patiatur, quæ eadem illa mens, quatenus extra illud corpus, cui substantialiter & essentialiter unita est, aliquid in aliis corporibus operari ponitur, non suscipit respectu illorum corporum, in quibus operari præsupponitur; & quandoquidem ad ea mens talem relationem non habet, ideo etiam diversa eidem menti attribuuntur, quorum in sequentibus exempla proferam.

Hisce ita positis: nescio quid adversarios morari possit, quare non concedant in hanc sententiam, qua optime conciliantur omnia loca Scripturæ, quæ de Christo loquuntur: & ita quidem ut nec ratio repugnet. An pugnat divinam naturam cum humana ita conjungi, ut unam personam constituant? Naturam divinam ita conjunctam cum humana aliquas inde acquirere relationes; & (ut ita dicam) affectiones, quæ naturæ divinæ, consideratæ ut humanæ naturæ junctæ, fiant propriæ, quæ tamen eidem non conveniunt, extra illam relationem & conjunctionem consideratæ? An menti alicui v. gr. ante mundum creatæ, & postea corpori substantialiter junctæ, ita tamen ut etiam extra illud corpus, cui substantialiter unita est, sit & operetur, & ea ratione nullam relationem habeat ad corpus; an inquam menti & homini diversis illis relationibus affectis, non possunt multa tribui, quorum omnium veritatem vindicat illa substantialis conjunctio mentis cum corpore; & ejusdem mentis existentia & operatio ante corporis formationem & extra corpus? An homo ex tali mente & corpore constans non possit dici fuisse *ante mundum visibilem*: fuisse *antequam Abraham esset, descendisse de Cœlo, deserere plagam*.

gam, partem & oram mundi respectu corporis sui præsentiæ; & in eadem tamen manere respectu suæ præsentiæ & operationis, quibus aliis corporibus, quibus substantialiter conjuncta non est, tamen præsens & adest: dici majorem locum occupare, pluribusque corporibus præsentem esse, quatenus corporis ejus moles ætate crescit, & tamen non majorem locum occupare, quatenus ejus mens jam ante iisdem locis præsens fuit. Post & simul ante mundum visibilem eundem illum hominem creatum fuisse. Ante mundum: quatenus mens, quæ corpori jungitur; & quæ per eam conjunctionem hujus aut illius hominis mens fit, ante mundum visibilem extitit. Post mundum: quatenus hominis ejusdem pars essentialis, post visibilem mundum conditum sit producta.

Nam quod adversarii dicunt: nihil de supposito negari posse, quod illi tamen secundum partem convenit, verum esse nego: neque poterunt adversarii negare, quin hujusmodi enunciata inter homines in usu sint, & pro veris & convenientibus usurpentur: quia illorum veritas dependet à diversa consideratione & cogitatione hominum de re; & qua per abstractionem diversimode de illa re cogitant. An in mente nostra mendacium arguit, si aliquis homo, cujus mens ante conditum visibilem mundum extitisset, diceret, attendens ad illam mentis creationem, se extitisse ante mundum visibilem, quamvis totum compositum hominis ante mundum creatum non fuerit. Certe hoc adversariis absurdum videri non debet, qui negantes ejusdem corporis resurrectionem, docent tamen *nos omnes* comparituros coram Christi tribunali. Et itaque vice versa, an argueret mendacium si hujusmodi homo diceret se non extitisse ante mundum visibilem, intendens animum ad corporis, & partis sui essentialis productionem post conditum mundum factam; quia mens antequam corpori suo juncta esset, nullam relationem habebat ad suum corpus: & ita hominis illius corpus non ante fuit, quam cum corpore unita est. An falsum est, & à veritate alienum, dicere eundem hominem locum aliquem deseruisse; neque amplius in illo loco esse, qui corpore & mente (*quatenus illa unita est corpori*, & per illud corpus operatur) è loco decedens, nullam amplius ad illam præsentiam localem in loco, in quo antea erat, relationem habet: & tamen eundem hominem in loco esse, atque manere, quatenus ejus mens considerata sine illa relatione ad corpus, extra illud corpus est, atque operatur? Sic Apostolus Paulus testatur se teneri desiderio eundi ad Deum, 2 Cor. 6: 9. Erat tamen sub certa consideratione Deo semper præsens, & apud Deum: & tamen sub alia consideratione *à Deo aberat*. Ita Deus dicitur in quorundam cordibus habitare; & in quorundam cordibus non habitare: quamvis omnibus rebus sit præsens; & tamen verum est Deum in quorundam cordibus non habitare, quatenus præsentia diversimode sumitur.

Sed ut ad institutum revertar. An de tali homine, mente ita constituta prædito, non possit vere dici illum hoc vel illud non agere, quatenus ejus mens extra corpus aliquid agit: & cujus respectu nec mens ad corpus, nec corpus ad mentem illam relationem habent, ut quod uni tribuatur, aut de eo negetur, id etiam de toto affirmandum aut negandum sit. Et quod si ita cum mente hominis comparatum esset, ut extra corpus hominis, cui substantialiter est conjuncta, aliam relationem & toto genere diversam acquireret ad alias res hujus universi: an non posset de illa mente vere dici illam à corpore, cui conjuncta est, affici, & omnes denominationes illi convenire, quæ ex conjunctione substantiali in eam cadunt? Et rursus de eadem mente illa negare: quatenus per relationem ad alia corpora, à se ipsa quasi distincta est; quemadmodum de eodem corpore, etiam quatenus iisdem qualitatibus eidem inhærentibus affectum est, (sed quæ inst:r

qua-

qualitatis ad sensus nostros diversam relationem habent) quædam affirmamus aut negamus. Ita de corpore v. gr. *aspero*, & considerato cum relatione ad sensum *tactus*, multa vere prædicare possumus, quorum nihil verum est, si idem illud *asperum* referam ad sensum visus; nam tunc illud idem asperum vocabitur v. gr. *rubrum*. At quanto verius de Christo narrat Scriptura ipsum *ignorasse diem judicii*: præsertim tunc, cum ipsi nondum esset data omnis potestas in Cœlo & in terra? Quandoquidem natura humana destituta adhuc illa cognitione; nec etiam propter unionem hypostaticam ne quidem illam relationem ad Divinam naturam habens, ut eidem naturæ divinæ non maneant quædam propria, quæ ea relatione, quæ nascitur ex unione hypostatica non comprehenduntur, ut propterea communicatio prædicationum in persona facta sit. Rem exemplo explanabo; quia natura humana substantialiter conjuncta est cum natura Divina, non potest de Christo vere prædicari, quod non sit Deus. Neque ad vindicandam illam prædicationem à falsitate valet exceptio: quod id de Christo vere prædicetur quatenus est homo. Et ratio est, quia natura divina Christi per unionem hypostaticam talem acquisivit relationem ad naturam humanam, ut communicatio prædicationis, & attributorum in persona facta sit. Et ideo negare *Christum esse Deum*, est negare unionem hypostaticam. At negare Christum diem judicii scivisse, est tantum illa negatione declarare omnia attributa Divina propter unionem hypostaticam naturæ divinæ cum humana, non ideo habere ad eandem naturam humanam relationes easdem: sed propter eandem unionem, qua Christus homo & Deus est factus Mediator, & inferior Patre, quædam de Christo negari, quæ ipsi propter Divinam naturam absolute consideratam, & extra relationem ad munus mediatorium, eripi non possunt; non magis quam ab ipso sub eadem ratione considerato, tolli potest, quod non *sit Patri æqualis*: & quod *ipsius non sit dare quibusdam illam dignitatem, ut sedeant ad suam dextram in regno suo*. Et tamen respectu relationis, quam natura divina habet in unione hypostatica, recte de Christo asseritur, *ipsum esse Patre minorem, non esse Patri æqualem: suum non esse disponere de gradibus dignitatis in regno suo,&c.* Quemadmodum itaque propter relationum diversitatem, quam divina natura habet ad humanam; & propter diversas considerationes, quas mens super istis relationibus reflectens, habet de divinitate, vere pro diverso considerandi modo de Christo negatur, *quod cognoscit diem judicii*. Quemadmodum de *homine*, cujus mens etiam extra ejus corpus operatur, & quæ sub ea consideratione non habet relationem ad corpus, quocum unum per se constituit, vere asseritur, quod nihil eorum agit, quæ mens extra corpus, quocum substantialiter unita est, agit; ita vere de Christo dicitur, eum ignorare diem judicii: quatenus ut Mediator, & Ecclesiæ Doctor, Divina natura illam relationem ad personam Christi non habebat, ut sub illa forma omnia ipsi conveniant, quæ naturæ Divinæ absolute consideratæ propria sunt. Et ea assertio tanto majorem fidem in animis adversariorum inveniet, si considerent Christum dicendo *se ignorare diem judicii*, attendisse ad cogitationem & animum discipulorum, qui eum tunc alloquebantur ut hominem, quemadmodum toto ferme tempore, quo cum Christo egerunt in terra, ejus consuetudine ita usi sunt, quasi fuisset homo merus.

Sed è diverticulo in viam: statuo itaque nos hactenus ita loquutos esse de persona Christi, & de vera ejus natura divina & humana in Christo conjunctis, ut *primo*, horum nihil cum ratione pugnet. *Secundo*: ut omnia Scripturæ loca, quæ de Christo loquuntur; & quæ adversariis videntur pugnantia docere, facile solvantur;

tur: & quæ tamen illi ipsi solvere, & enodare non possunt, nisi illa torqueant; & quasi in equuleo ponant. *Tertio* constare formalem rationem *adorationis*, & vitari scopulum illum, ad quem Sociniani una cum Pontificiis naufragium fecerunt: docentes aliquid adorari posse *religiosa* adoratione, quod non sit *natura* Deus; aut (quod Socinianis tamen proprium est) posse collocari spem & fiduciam in homine, & creatura, contra tot expressa Scripturæ loca, *Psalm.* 146: 3. & 56: 12. & 60: 3.

Et ut paucis documentum præbeam commodæ interpretationis locorum Scripturæ, in quibus adversarii se jactant; & in quorum interpretatione ipsi tamen magna cum anxietate, aut admodum jejune versantur, lubet fontes solutionum & responsionum digito indicare. An non Christo meritò attribuuntur attributa, opera, denominationes, &c. quæ Deo propria sunt: quandoquidem *natura divina* per unionem hypostaticam facta est Christo *propria*; qualia sunt, quod vocetur *Deus*, *Filius Dei*: quod sit *à principio*: *quod omnia per ipsum facta sint*: *quod sæcula creaverit*: *quod nec principium, nec finem dierum habeat*: *quod vitam habeat in se ipso*: *quod omnes eum debeant honorare, quemadmodum honorant Patrem*: *credere in ipsum, quemadmodum credunt in Deum*. Et rursus: quandoquidem natura divina non est facta Christo *propria*, nisi quatenus est Mediator; & quapropter inferior est Deo Patre: hoc est, divinitate affecta illa revelatione, qua est Pater Domini nostri Jesu Christi; & rursus quia in Christo natura Divina est affecta illa relatione, qua per unionem hypostaticam conjuncta cum humana natura, constituat unam personam Mediatoris, ideo illi recte attribuuntur denominationes toti personæ convenientes: & ideo istius mediatorii muneris respectu, Christus est Patre *minor*: *à Patre missus*: *nihil dicitur agere, nisi quod Patrem operantem videt*, &c. Nam quandoquidem persona Mediatoris est minor Patre, qui ipsum misit; & natura divina affecta relatione diversa, ita diverse (ut ita loquar) afficiatur, ut respectu illius diversæ relationis & affectionis diversa illi tribui possint: quidni Deus possidens naturam divinam, cum relatione ad naturam humanam, quæ genita est, consideratus possit dici genitus: quia persona, cujus partem essentialem Divinitas constituit, & cui etiam personæ natura divina cum illa relatione unionis cum natura humana considerata, est facta *propria*, genita est: & recte dicitur genita; quia pars ejus essentialis est genita. Præterquam quod eo nomine (etiamsi non respiciamus ad generationem æternam Filii, quam tamen credo, & profiteor) Christus recte vocetur Filius Dei *proprius unigenitus*, &c. quatenus Pater est auctor miraculosæ istius unionis hypostaticæ, qua Deus nasci, & in carne manifestari potuit; & qua etiam est auctor formationis, & sanctificationis naturæ humanæ; sive potius personæ Christi, quæ sine ope viri nata est ex beata virgine Maria: quatenus auctor etiam est resurrectionis, & glorificationis. Propter quæ omnia in Scriptura Christus à Deo genitus, & Dei Filius vocatur, *Luc.* 1: 35. *Psalm.* 2. *Heb.* 5: 5. *Actor.* 13: 32. *Rom.* 1: 4. Quamvis agnoscamus fundamentum primum omnium istarum denominationum *Filii* esse generationem illam æternam, qua Pater Filium ex substantia sua ab æterno genuit: & quamvis credamus Deum relatione *Filii* ab æterno affectum, & destinatum ad munus mediatorium; ideoque & sub ea ratione Deo Patre minorem voluisse nasci ex Virgine, & ita Christum agnoscamus esse Filium Dei Patris *proprium*, & quem Deus porro per resurrectionem ex mortuis, & per glorificationem voluerit declarare hæredem omnium; & ita prædicari Filium suum. Quæ quidem est orthodoxa fides. Quæri tamen posset utrum ultimum illud sit articulus fundamentalis; quia priora po-

ponunt in Christo veram naturam divinam Christi personæ per unionem hypostaticam, factam propriam, & affectam ab æterno singulari ratione, qua essentia divina, quæ Patri & Filio communis est, restringitur ad Filium, & cum humana natura constituit personam Christi. Nam quandoquidem illa distinctio, qua Pater à Filio distinguitur, non semper eadem formali ratione exprimitur in Scripturis, sed Filius aliquando *Λόγος*, aliquando *sapientia* vocetur, & iis vocibus (quæ tamen generationem non significant) à Deo Patre distinguatur, Doctis pensitandum relinquo an ad salutem illa fides non possit sufficere, qua creditur ab æterno in Deo tres distinctas fuisse personas, sed filiationem secundæ personæ divinitatis tantum advenisse in tempore. Quanquam fatear de ea re non magnopere laborandum, quia nulli, quod sciam, hodie reperiuntur, qui illam sententiam tuentur: sed eam per formam quæstionis proposui, quo Socinianis omnia obstacula, quæ possem, tollerem, ut propensiores ad fidem nostram amplectendam redderentur. Cæterum videbor quibusdam transiisse terminum, quem mihi concinnando hoc tractatu proposueram: quia non tantum de hujus articuli necessitate disputo, ejusque pondus expendo, sed illius etiam veritatem confirmare laboro, quam in reliquis fidei capitibus præsupponere consuevi. Sed existimavi mihi in hoc articulo, & in quibusdam aliis necessitatem impositam etiam ejus veritatem in aperto ponendi, & ita illustrandi, ut ostenderem ipsum articulum tam difficilem intellectu non esse, ut vulgarium captum sua natura superet. Et quamvis præcedens sermo longus, & tanquam inter multos scopulos eluctatus multos nodos, & difficultates complecti videtur, tamen cuivis super suis notionibus, quibus imbutus est, reflectenti manifestum erit illam sine longo discursu, & serie argumentorum quemvis assequi posse.

Est itaque articulus fundamentalis, credere de Deo & de Christo, quod Deus miserit Filium suum proprium & unigenitum; & quod Christus sit ille Filius unicus: atque ideo una cum Patre *Deus*: quia notio, idea & conceptus *Filii proprii* importat, quod Filius est particeps ejusdem naturæ, cujus est Pater. At cum Scriptura passim inculcat Christum fuisse hominem; & materia, atque argumentum totius ferme Euangelii sit *Christi passio*, ejusque sacrificium; & in illa passione præcipue sese manifestet Dei & Domini nostri Jesu Christi *amor*; & *fœditas* atque *demeritum* peccati: nec tamen passioni locus sit, si Christus veram naturam humanam non habuerit, erit etiam articulus fundamentalis, *Christum verum fuisse hominem, verum corpus assumpsisse, & vere in corpore suo passum & dolores subiisse.* Deinde: quia nulla obedientia, nulla testificatio amoris, nulla doloris perpessio, quæ laudem aut præmium meretur, &c. sine voluntate, & intellectu esse potest; & Christus secundum divinam suam naturam pati non potuit, inde liquet cultum Euangelicum rationalem esse non posse, nisi credatur Christum *mentem* humanam habuisse; & ita scientem, & volentem dolores crucis subiisse. Deinde: quia per se notum est divinam Christi naturam, nihil contulisse ad opus redemptionis, si Christus non fuerit una persona ex natura divina & humana constans: est articulus creditu necessarius, Christum esse *Θεάνθρωπον*, hominem Deum. Quod si enim unio hypostatica duarum istarum naturarum non sit facta in Christo, ita ut Christus tantum sit *una* persona: nulla talis communicatio operum & *ἀποτελεσμάτων* potuit fuisse facta inter duas illas naturas; divinam & humanam: ut isthæc opera naturam, & dignitatem suam mutuari potuerint ab utraque natura; nec uni Christo poterit attribui, quod ab alterutra natura tantum profectum constat, quod tamen adeo frequens est in Scriptura. Et ideo corruit totus cultus Euangelicus, si hoc

non teneamus, & tueamur: docere enim Deum misisse Filium suum *proprium*, & *naturalem*, & in Christo esse naturam divinam; negare tamen unionem hypostaticam, tantundem est, ac negare, Deum non misisse Filium ad redemptionem generis humani, quia tunc Filius nihil commune habuisset cum operibus naturæ humanæ Christi: atque ita in victima oblata pro peccato nullas alias partes habuisset Filius quam Pater; & ita non solum turbatur, sed labitur tota œconomia Euangelica, quod, quia ex præcedentibus manifestum est, fusius non persequar.

Quot, & quales proprietates, & qualia opera humana Christi natura tam gratia unionis hypostaticæ, quam exaltationis & remunerationis; atque etiam sessionis ad dextram Dei causa possideat & præstare possit, aut non præstare, id distincte cognoscere non est ad salutem necessarium: & errores circa illum articulum exitiales per se non sunt, quando errantes eas consequentias præscindunt, quibus cultus naturalis aut Euangelicus subvertitur. Cohærentia enim non interciditur, neque hiulca doctrina oritur; & ita cultus rationalis non perit, si putem Christum exaltatum, esse *ubique*, etiam secundum humanam suam naturam: aut si putem eum secundum eam naturam miracula patrare: & opera divina exerere, modo ne prolabar ad illum errorem, quo *ideam Dei* confundam cum *idea creaturæ*; neque cogitato hoc tuear, & cultum meum juxta eam sententiam instituam.

De pondere erroris de *præsentia* corporis Christi, in pluribus locis facilis est existimatio, quia ultro constat, cultum rationalem ea sententia non subverti, quando vera fides de vero *corpore Christi conservatur*. De *miraculis* naturæ humanæ Christi facile expeditur ratio: nam quamvis istam potestatem aliquis naturæ humanæ Christi tribuat, si modo in cultu suo sibi non fingat duplicem Deum *corporeum*, & non *corporeum*: unum *per se* Deum, alium Deum *factum*, &c. non magnopere ideo cultus laborat. Quemadmodum ad mores non multum interest, sive statuas hominem ali, nutriri, corpus in utero formari, denique vita animali vivere, mente nihil ad hoc conferente, sive illi contra, in illis actionibus partes tribuas, si modo non æstimes mentem aliquando ab homine abesse, & peregrinari, & hominem posse extingui non perpetrato vero homicidio; quia sc. non proprie homo, sed animal brutum: occiditur aut hominem posse vitam animalem degere mente à corpore jam separata; quibus absurdis consequentiis video sententiam de vita animali hominis gravari.

Est porro articulus fundamentalis: *Christum passione & morte sua redemisse, & expiasse genus humanum: placando atque sedando illa sua morte tanquam sacrificio, iram Dei.* Horum verborum utcunque simplicium & perspicuorum duplex tamen intellectus est, trahique possunt in duas diversas sententias: una est, qua concipitur Christum morte sua tanquam vero sacrificio hylastico & expiatorio iram Dei ita placasse ut eam *averterit*, ne sese exereret, & effunderet in nos; quatenus Christus difficili, laboriosa atque ærumnosa sua obedientia, quam Deus in paranda nostra salute extare voluit, tam gratum sese præbuit Deo Patri, ut ipse propter illam obedientiam, & propter Christum sibi admodum charum, & quia lubens illam subiit obedientiam, iram & pœnam peccatis debitam non exercuerit aut deprompserit, sed illam compescuerit, continuerit, & represserit. Alius sensus est: quod Deus in Christo, & præsertim tunc cum acerbam crucis mortem subiret, *exercuerit iram suam*; tanquam in sacrificio expiatorio perfectam solutionem peccatis nostris debitam accipiens, & ita justitiæ suæ punitivæ satisfieri sinens per passiones Christi, & quod ita per veram satisfactionem Deus homini propitius sit factus, eique reconciliatus. Lector facile intelligit

ligit istarum duarum sententiarum esse magnum discrimen: prior Socinianorum est: posterior orthodoxorum. Quæritur an prior sententia per se sit exitialis; & an posterior creditu & scitu necessaria? In priori sententia nulla peccatorum *pœna* extat, nulla justitiæ divinæ pro peccatis nostris *satisfactio*, nulla *iræ placatio*, nullum verum *sacrificium expiatorium*: sed docet Deum tantum usum Christi acerba, & multis ærumnis exercita obedientiâ ad aperiendam, monstrandam, & confirmandam morte & exemplo Christi hominibus viam & rationem salutis: quæ ex illorum sententia est, *quod homines fide debent amplecti, Deum ita benignum & benevolum se præbere generi humano, ut qui vero pietatis studio grassari velit ad æternitatem, & nuncium mittere omnibus peccati illecebris, illi condonare velit omnia peccata, & ipsum per Christum, quem constituit universi Dominum, & Judicem remunerare æterna felicitate in cœlis.* Huc redit tota doctrina Socinianorum de merito Christi, quam Lector facile intelligit vacuam esse omnibus principibus capitibus fidei Christianæ: & *regium* atque *propheticum* munus tantum superesse; deleto toto sacerdotali munere, & officio, quo expiatio peccatorum facta sit. Qua doctrina tota ratio nostræ salutis invertitur, & qua principes partes hominis Christiani cultus cessare debent; manentibus tantum cultus naturalis partibus, sed iis per doctrinam, Christi morte, exemplo, & resurrectione ejus confirmatam, magis in aperto positis: & quæ cultus partes continentur duobus illis versiculis, *Rom.* 2: 9, 10. *Afflictio & angustia in omnem animam hominis perpetrantis malum, tum Judæi imprimis tum Græci: gloria vero & honos, & pax erit cuivis recte facienti bonum, tum Judæo imprimis tum Græco.* Et hoc erit illud Euangelium, quod vocatur potentia Dei ad salutem omni credenti. Hæc illa fides in Christum tantopere decantata. Qua interea nihil aliud creditur, quam bene operantibus fore bene, & male operantibus male: (quæ res hujusmodi non est, ut in ea magnam virtutem experiri liceat) non vero qua odio Dei erga peccatores in Christi morte testato, peccator totus cohorrescens, & à se ipso desperatus, credit sub spe contra spem, se peccatorem & Dei inimicum propter opera mala, solummodo propter meritum Christi ab ira Dei liberatum iri; & gratiæ & gloriæ cœlestis per Christum nobis partæ participem fore. Et tamen hæc est illa fides, quæ totam disciplinam Christianam illustrat; & sine illa jacet, & nihil singulare habet doctrina illa salutaris, & vivifica, qua tamquam medio, & argumento cooperante Dei Spiritu regeneramur: hinc illa arcta unio cum Christo, & communicatio cum ejus Spiritu: hinc aspersio sanguinis Christi, qua expiamur, & sancti reddimur.

Postremo velim quidem doceri à Socinianis, si ductus recta ratione, spem possim concipere Deum mihi fore propitium, & remuneraturum meum studium pietatis post hanc vitam, etiamsi me fugeret illud omne, quod à Christo præstitum est ad illam spem generandam in me? An inquam non possem in consequenda salute carere tota doctrina, & fide Euangelica? Non video quare hoc abnuerent; cum omnes fructus missionis Christi, ex illorum sententia, contineantur in proponenda & confirmanda doctrina de æterna beatitudine post hanc vitam, omnibus parata, qui persuasi de veritate illius doctrinæ ex animo virtuti operam dant: si autem homo, duce recta ratione, spem & fiduciam animo concipere potest, probos talem beatitudinem post bustum manere, potest carere toto Euangelio, & totum Christum ignorare sine dispendio salutis. At quam hoc homini pronum & proclive est credere, Deum esse sanctum & justum: probos amore & benevolentia complecti: istum amorem inanem & frustra non esse probis & improbis, ut plurimum in hac

vita parem sortem contingere; imo improbos sæpius feliciter ætatem agere, probis multa ex ipsa virtute acerba nasci. Et ita homo via & ordine procedens recte conficit hominis probi felicitatem hujus vitæ finibus non terminari; & ita ratione naturali in spem felicitatis æternæ obtinendæ facile duci potest. Neque est quod eos morari possit doctrina quorundam Philosophorum docentium virtutis præmium ipsam virtutem esse; eam sua caritate esse colendam: virtutis rationem perire, si propter se non expetitur, & aliquid ea prius ducitur. Dicimus illam Philosophorum doctrinam non invertere, aut turbare rectæ rationis ordinem, supra traditum: cum contra, illum magis confirmet, & roboret, est enim virtus sua sponte expetenda; & in ipso virtutis usu hominis felicitas constitisset, si peccatum hominis non evertisset omnia, & interrupisset illam seriem, & ordinem, quo homo in prima creatione beatitudinem nactus, illa propria & perpetua virtutis studio fruiturus fuisset: nec propter illam beatitudinem virtutem coluisset, sed per primam creationem constitutus in beatitudine, fruens illa beatitudine virtutem fuisset sectatus, non sectans virtutem propter beatitudinem, sed sectans virtutem, illam beatitudinem propriam & perpetuam sibi peperisset.

At postquam per peccatum caterva malorum incessit humanum genus, fuitque turbata illa felicitas, virtuti quidem constitit sua dignitas, estque illa propter se expetenda, ita ut in ipsa sit, nec foris petatur ejus extremum; nam virtus alioquin non esset virtus: sed felix hominis status virtutem operantis in terris cessavit, & illum statum nullus homo virtutis studio tanquam *effectum* virtutis hic in terris assequi potest. Nec potest hic vita beata absolvi, & ad exitum perduci: sed Deus post exactam hanc vitam probis illam beatitudinem tanquam præmium conferet: & hunc statum homines expetere possunt, ad eumque contendere colendo virtutem, cupientes cum virtutis studio conjunctim habere beatitudinis statum: non tamen propter illam beatitudinem virtuti operam dantes, quasi nihil pulchritudinis, nihil expetendum esset in virtute, si ad alium finem referatur: sed per virtutem ad beatitudinem aspirantes, agnoscunt in ipso virtutis studio illam *beatitudinem* non contineri. Quod Stoici falso, & directe contra Scripturam, & contra ipsam experientiam docebant: clamantes etiam, in Phalaridis tauro hominem probum esse beatum. Totaque Stoicorum doctrina nata est ex ignorantia peccati originalis, & causæ turbati ordinis naturæ; & malorum, quibus propter peccatum hominum vita infesta est: sed Stoici argumentantes ex natura virtutis, & ignorantes simul per peccatum ordinem naturæ esse inversum, hominique infestum redditum, & tamen recte æstimantes de natura virtutis; eamque sua charitate expetendam esse docentes, & propter beatitudinem illam sectandam esse negantes, maluerunt statuere hominem probum, quamvis miserrimum & omnibus malis exercitum, tamen felicem esse. Ex eadem ignorantia natus est error eorum, qui arbitrati sunt in rebus venereis nihil turpe, indecorum, aut pudendum esse, quia argumentantes ex primis naturæ legibus, quæ nobis naturam integram exhibent, omnemque pudorem excludunt, & ignorantes per peccatum pudori locum factum, ratiocinando insistunt, quasi natura adhuc esset integra: cum eorum officium esset argumentari à natura corrupta; & ab hominis statu qualem nactus est per peccatum: quo homo desciscens à primæva sua dignitate, multa sine turpitudine & impudentia committere non potest, à qua in statu integro ipsum immunem præstabat ipsius dignitas.

Ad eundem lapidem impingunt illi, qui disciplinam moralem excitant ex fundamento, & principio *conservationis sui*, quasi

quasi virtus omne suum pretium, & pondus mutuaretur à necessitate: nulloque alio nomine commendanda esset, quam utilitate, & commodo, quod præstat hominibus ad ætatem quiete in societate agendam: & ita ex eorum sententia sequitur virtutem non esse rectam rationem à Deo tractam, & ab æterna lege manantem; & cui etiam suum pretium constitisset, etiamsi nullis malis hominis vita laborasset: sed putant hominis mentem tantum virtutis notione informari usu malorum, quæ in hac vita experitur: & ad quæ amolienda cogitat de auxiliis, quibus auxiliis præcepta virtutis continentur; & quæ præcepta nata & inventa per usum, & hominis prudentiam & solertiam, prima, præcipua & universalia virtutis jussa sunt. Hic inquam error natus ex ignorantia lapsus hominis, & simul ex ignorantia causæ, quare hominum ætas tantis malis obnoxia sit: & ideo sententiæ istius patroni existimantes *naturæ institutum* esse, quod *peccati pœna* & *mulcta* est, & naturæ primæ leges ignorantes, virtutis originem petiere ab hominis statu corrupto.

Virtus est *ratio practica*, quæ per se est completa: neque ab aliquo fine, aut extremo, quod extra ipsam est, formam suam mutuatur, splendescens insita sua pulchritudine, quam virtutem homo integer ultro, & sua sponte tanquam aliquid à rationali sua natura manans sectatus fuisset, nihil minus cogitans, quam virtutem comparatam esse ad averruncanda mala; cum mali cognitio ipsum fugeret: sed postquam per peccatum homines multis miseriis sunt expositi propter vitiosam hominis naturam, usu intelligunt virtutum præcepta eam utilitatem hominibus præstare, ut iis etiam contineatur ratio sese expediendi à malis: in quo virtutis ratio formalis non continetur, sed illud aliquid extra virtutem est, quamvis in hac vita eam indivisim comitans. Si enim illa utilitas esset formalis virtutis ratio, in statu integro, ut & in cœlis virtutis forma cessaret; neque ulla dari posset ratio aut causa, à qua virtus in cœlis exercita, commendari posset. Quod si hujus sententiæ patroni hoc tantum agunt, ut ostendant fructus & commoditates, quæ in hac vita in hominem ex virtute redundant; & doceant quomodo illa colenda etiam sit, quamvis sua pulchritudine nos non allicerет, & quamvis illi nullum esset positum præmium post hanc vitam: ita ut virtutis exercendæ necessitas hominum mentem præceptis virtutis informasset, si inquam illi Philosophi ea doctrina hoc voluissent, non tantum non video quid in illa sententia culpandum sit, sed etiam magnum illius fructum & utilitatem ostendere liceret. Quemadmodum multa cibi commoda, multasque de diæta regulas colligere, & in usum deducere licet, postquam per peccatum hominis vita morte terminanda multis incommodis est exposita; quæ commoda & quæ regulæ ortæ ex damni metu, nemini in mentem venire poterant in statu integritatis: nam tunc cibi & potus usus non regebatur metu mortis, aut morborum, qui nos ad mortem deducunt. Et lector facile intelligit illum non recte progressurum, qui ex commoditatibus, quas ex præceptis diætæ colligimus contra incommoda morborum & mortis, vellet colligere, *edendi* in statu integro nullam causam fuisse, & de ea tantum cogitatum propter indigentiam. Non longius in hujus controversiæ stadium descendam ordinis & instituti causa tenendi: ad quod jam revertor.

Puto itaque supra tradita sufficere ad probandam articuli de satisfactione Christi necessitatem: reliquas controversias, quæ de illa materia agitari solent, extra numerum articulorum fundamentalium rejiciendas puto: quales sunt v. gr. quæstiones de justitia activa & passiva: an damnatorum dolores, & pœnam Christus in cruce sustinuerit? An satisfactio fuerit necessaria; ita ut nulla alia ratio expediendæ hominis salutis fuerit? Et an in

specie

ſpecie tales, & tanti dolores & cruces Chriſto erant ſubeundæ, ut juſtitiæ Dei ſatisfieret? An pro toto genere humano & omnibus hominibus Chriſtus ſatisfecerit? Et quales plures hujuſmodi quæſtiones Theologorum exercent ingenia: hujuſmodi enim quæſtiones in ſe conſideratæ, & animo tantum ſuſceptæ, & non comitatæ conſequentiis, cultum rationalem ſubvertentibus, peſtiferæ non ſunt, in quamcunque etiam Chriſtianus incumbat partem: quamvis non omnes circa eas quæſtiones errores ſint paris noxæ, & non omnes æque à confinio fundamentalium errorum abſint.

Perſequamur reliqua: ſtatuimus per mortem Chriſti homines non ſolum redemptos à pœnis, quas erant commeriti; ſed eâ etiam illos ita conciliatos Deo, ut Deus in Chriſto & propter Chriſtum erga homines tantum depromat benignitatis & Spiritus ſui gratiæ; qua, omnibus eam non reſpuentibus, & fide in Chriſtum per charitatem operante ad æternitatem graſſantibus, &c. æternum beatos reddere velit. Facile intellectu eſt articulum fundamentalem eſſe, *credere* Deum velle omnium ſalutem, cujus articuli hunc intellectum, & ſenſum eſſe volo: *omnes & ſingulos homines, quamdiu in viatorum numero ſunt, debere credere viam ſalutis ipſis non eſſe occluſam: atque ita neminem temere, & fruſtra ſeſe pietati traditurum; ſed Deum paratum per ſuam clementiam, & miſericordiam omnibus impietati nuncium mittentibus, & ſtudium virtutis amplectentibus, largiturum poſt decurſum hoc vitæ ſtadium præmium ſuæ pietatis*, *Rom.* 2:6. 1 *Cor.* 1:21. *Act.* 17:27. Quibus de doctrina Euangelica nihil conſtat, illis cultus naturalis illam ſpem ſuggerit: hoc enim omnibus hominibus inſitum eſt, & naturali, ut ita dicam, ſenſu judicatur, Deum nempe clementem, & miſericordem eſſe; & ideo, quemadmodum neminem deſtinat abſolute, & abſque conſideratione peccati ad interitum; ita etiam ſic ſe gerit atque exhibet erga peccatorem, ut non ſatis habeat effugere crudelitatis notam, ſed ea expromat erga omnes clementiæ & miſericordiæ teſtimonia, ut omnibus æqua judicii lance rem expendentibus conſtare poſſit, ſe clementiæ, bonitatis & miſericordiæ Dei, qua ſervari potuiſſent, ſi voluiſſent, non fuiſſe expertes.

Quibus autem Euangelium eſt annunciatum, illi adhuc evidentius de illa veritate perſuaſi eſſe debent; tum quia Deus omnes per prædicationem Euangelii invitat, & hortatur ad fidem & ad pœnitentiam; cum etiam, quia ſumma totius doctrinæ Euangelicæ, hac ſententia continetur, *Joh.* 3:16. *Ita enim Deus dilexit mundum, ut Filium ſuum illum unigenitum dederit, ut quiquis credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.* Ad cultum itaque naturalem ſufficit credere Deum iis, qui per tolerantiam quærunt boni operis gloriam, & honorem, & incorruptibilitatem, largiturum vitam æternam: at ad cultum Euangelicum præter illum articulum requiritur *fides*, pœnitentia, confeſſio noſtræ vitioſitatis; per quam agnoſcimus nobis gratia Spiritus Dei opus eſſe ad credendum, & ad ſancte vivendum: Deum ideo indefinenter precandum, ut nos Spiritu ſuo excitet, ſuſtentet, ducat, & ita nos ad ultimum vitæ ſpiritum perſeverare faciat in pietatis ſtudio. *Fidem* requiri, ſupra ſatis probatum eſt: cum docuimus, dari aliquot articulos fundamentales in cultu Euangelico: in articulis autem illis exponendis totus hic tractatus occupatus eſt; & ideo hic ſingulatim explicandi non ſunt articuli, qui *notione* fidei comprehenduntur.

Eſt autem & alia uſurpatio nominis *fidei* in Sacra Scriptura; una, qua ſignificatur firma perſuaſio, quam aliquis habet de ſalute adipiſcenda. Alia eſt, qua ſignificatur ſpeciatim illa virtus, qua juſtificari dicimur; & ſuper cujus ſignificatione inter nos, Pontificios, Remonſtrantes, & alios, qui operibus etiam aliquam vim & effica-

& efficaciam moralem in justificatione & liberatione nostra à reatu tribuunt, magna lis est. Quod quidem ad primam nominis fidei significationem attinet: quandoquidem Deus in Euangelio clare docet, quibus hominibus, & quali conditione affectis velit salutem largiri: & simul constet, illas conditiones ejusmodi esse, ad quas acquirendas homo incumbere debet; & quæ conditiones sunt qualitates ipsi inhærentes; & quarum etiam conscius esse potest, sequitur inde doctrinam Reformatorum, qua docent cujusvis hominis Christiani officium esse vocationem, & electionem suam firmam efficere, 2 *Pet.* 1. & spem, quam de sua salute per fidem, & obedientiam concepit, magis & magis firmam reddere, & ita cum pleno desiderio nato ex persuasione Dei amoris erga nos, diem adventus Christi expetere, veritati esse consentaneam: & inde sequitur I. Christiani hominis officium atque munus esse persequi illam certitudinem. II. Illum perfectiorem esse, majoresque in virtute progressus fecisse, qui ampliora talis fiduciæ argumenta possidet. III. Illum hominem, qui se introspiciens & pertentans, ac reflectens super illas animæ suæ qualitates, quas Deus aperte, etiam juxta Pontificios, ab homine postulat; & sub quibus etiam aperte homini salutem addicit, fiduciam concipit, eum hominem inquam egregium, Deoque gratum fidei actum exercere, qui in illa fiducia vivit, & moritur. Testatur enim Deum esse veracem; & excutiens omnes terrores & anxietates, quæ oriuntur à conscientia hominis naturali; & vim & efficaciam sanguinis Christi, aliud clamantis, quam sanguis Abel, non satis vivide affecta, plena fide misericordiæ Dei fundatæ in Christo incumbit. Et in hac sententia tantopere elucet veritas, ut quantum ex Pontificiorum saniorum scriptis elicere liceat, controversia inter nos & illos non in eo vertitur, utrum homo de salute sua certus esse non possit, & an non debeat laborare ad acquirendam illam certitudinem & pacem conscientiæ, in qua præcipue in hac vita regnum cœlorum consistit, sed controversia in eo vertitur, quantus & qualis sit ille certitudinis gradus. Sed super his lis facile componi posset, cum extra dubium sit, gradus illos in fidelibus diversos esse: quemadmodum non est omnium fidelium eadem conditio; nec fidei non idem vigor atque robur. Et si super ea re non magna est inter nos & Pontificios rerum & opinionum dissensio, ita non est error fundamentalis, docere hominem non ita certum posse aut debere esse de sua salute, ut nulla formidine in contrarium tangatur: quemadmodum nec vitium exitiale in homine esse arbitrarer, sed tantum infirmitatem, cum qua vera pietas & fides convenire possunt, *semper anxietate affici de sua salute*: dummodo illa sollicitudo & anxietas non oriatur ex neglectu pietatis, & vacuitate acris studii operandi suam salutem. Et lector facile intelligit hujusmodi errores Pontificiorum non esse exitiales: quia tam cultus naturalis, quam Euangelicus, cum iis non cadit: spes enim & fides cum iis consistere possunt, præsertim cum constet defectum plenariæ fiduciæ sæpe hujusmodi esse, ut non propter defectum fundamenti, quod est fides per charitatem operans, in nobis excitari non possit, sed propter urgentes tentationes, constringentes fidem tanquam lethargia & sopore correptam.

Et si cultus verus cum talibus erroribus potest consistere, multo minus doctrina, quæ oppugnat perseverantiam sanctorum, illum subvertit: quia permittit & largitur hominem de præsenti suo salutis statu certum esse posse, imo & de futuro, si modo *velit*, hoc est, si velit in se conservare idem fundamentum certitudinis pro futuro, quo in præsentia ejus certitudo de sua salute nititur. Et cum disjecto illo fundamento nemo justam fiduciam de sua salute concipit in cultu rationali, parum

 admo-

admodum intereſt credere ſe certo perſeveraturum in fide, cum certitudo illa perire debeat, quando in gravia peccata prolapſus, nondum per veram pœnitentiam ex illo peccato emerſit, ſeſeque extulit: & rurſus illa in nobis naſci, quando vera pœnitentia intermiſſum pietatis ſtudium rurſus aggredimur. Non magnum meo judicio habet momentum in cultu rationali: utrum per priora gravia peccata ipſa fides radicitus ſit è cordibus noſtris evulſa, an tantum graviter læſa atque vulnerata? Et an conjunctio noſtra cum Chriſto plane fuerit dirupta, an tantum ejus conjunctionis effectus repreſſi? Et an ex vi illius radicis fidei in me ſuperſtitis, rurſus ad reſipiſcentiam me renovaverim, an vero Deus de novo mihi novam fidem & ſanctitatem largitus ſit, ſi modo agnoſcam immenſa, & ineffabili Dei miſericordia illam gratiam mihi conceſſam: quandoquidem ex primo ſtatu gratiæ, in quo fui, mihi non liceat ſpem concipere Deum aliter mihi fore propitium, quam ſi pœnitentia diluens priora peccata, rurſus virtutem ſerio ſecter. Et quandoquidem præterea de priori ſtatu, verufne an falſus fuerit, tamdiu certum judicium ferre non poſſum, quamdiu fide & pœnitentia me non renovaverim, quivis facile intelligit inter conditionem, & ſortem eorum, qui perſeverantiam ſanctorum tuentur, aut oppugnant, non multum intereſſe; præſertim non quantum ad cultum rationalem attinet: & ita exiſtimo articulum de perſeverantia Sanctorum non eſſe fundamentalem.

At diſputatio de fide, qua juſtificari dicimur, quo modo illa juſtificet, & quid per *juſtificationem* intelligendum ſit; & quomodo opera ab ea excludantur, majoris momenti eſt, maioriſque operæ. Notum eſt vocis *juſtificationis* non unum, & ſimplicem in Scripturis eſſe uſum, & ſignificationem: aliquando ſignificat opera, aut facto, & verbis declarare, & teſtari aliquem juſtum, æquum, & veracem eſſe: in quo ſenſu uſurpatur *Luc.* 7: 35. *Sapientia juſtificata eſt à filiis*: hoc eſt, ab amantibus ſapientiæ. Aliquando ejus ſignificatio plane forenſis eſt, & ſignificat aliquem à reatu abſolvere, aut ab eo liberum declarare: teſtarique illum odio, aut pœnæ, quæ oritur ex legis tranſgreſſione obnoxium non eſſe. In illa ſignificatione uſurpatur, *Proverb.* 17: 15. *Qui juſtificat impium, & condemnat juſtum, ambo Deo exoſi ſunt.* Tertius iſtius vocis uſus etiam in Sacris celebratus eſt, quando ſignificat per juſtitiæ & ſanctitatis habitum nobis inhærentem, juſti titulum, & dignitatem adipiſci: ſic uſurpatur *Apoc.* 22: 11. *Qui juſtus eſt, juſtificetur adhuc.* Ego autem exiſtimo non multum referre, quantum ad rem, quæ in præſentia noſtræ inquiſitioni ſubjecta eſt, ſcire quo ſenſu in ſingularibus quibuſdam textibus vox *juſtificari* ſumatur: cum nunquam error capitalis in eo verſetur, quod in expoſitione alicujus ſingularis loci Scripturæ aliquis labatur: ſed ſcire opus eſt, qua ratione homines liberentur à reatu & ira Dei, cui propter peccatum ſinguli ſunt obnoxii: & quid Scriptura de hoc articulo doceat. Hæc controverſia præcipua eſt, quæ agitatur inter Chriſtianos ſub titulo de *juſtificatione hominis coram Deo*: quia in hoc omnes convenire videntur, Scripturam illam liberationem à reatu, &c. per vocem *juſtificationis hominis coram Deo exprimere.* Quæſtio itaque eſt, quomodo homo juſtificetur: hoc eſt, liberetur à reatu peccati, & ira atque odio Dei, cui propter peccatum ſubjectus eſt; & quomodo beatitudinem conſequatur. Ut pondus hujus articuli recte æſtimare atque expendere poſſimus, diſtinguendum eſt inter *actum* mentis, quo aliquis perſuaſus eſt, ſe eſſe juſtificatum, & à reatu liberatum; & inter *actiones* hominis, ſine quibus ex Dei ordinatione, tanquam via & mediis iſtam liberationem à reatu, & beatitudinem præſertim aſſequi non poteſt, & hæ rurſus diſtinguendæ ab iis, per quas homo

homo justificationem *formaliter* adipiscitur. Quemadmodum rursus omnes illæ actiones hominis distinguendæ, atque secernendæ sunt ab iis, quas Deus depromit in nostra justificatione: ad quas actiones etiam nunc refero passionem & meritum Christi; quia illa actio est extra hominem, & solummodo à Dei consilio profecta.

Quid de pondere articuli illius, quo fideles credere debent se esse justificatos, & in statu gratiæ constitutos, statuendum sit, de eo proxime in superioribus locuti sumus. Quantum ad actiones, officia & munera hominis, sine quibus homo absolutionem à reatu, & beatitudinem consequi non potest, omnes quotquot sunt Christiani, profitentur, neminem justificationis & salutis fieri participem sine fide, pœnitentia, & studio bonorum operum: sive amore sanctitatis & justitiæ; sive quod eodem redit, sine *fide efficaci per charitatem*. Neque, quantum ad hunc articulum, necesse est enucleatius examinare, quid Scriptura per illam vocem *fidei* in locis, ubi illa occurrit, & quibus probatur hujus articuli veritas, & pondus, intelligat, dummodo per fidem intelligatur *virtus mentis*, aut *actio bona*; ita ut hic articulus tunc congruat cum eo, quo docetur *neminem sine sanctitate visurum Deum*.

Difficilior expediendæ quæstionis ratio est, quando controversia est de actionibus, *per quas & propter quas, homo justificationem consequitur*. In hac controversia in ore est omnibus Reformatis distinctio inter *causam* regnandi, & *viam* regni: & certe apud eos, qui agnoscunt meritum & satisfactionem Christi, illa distinctio magnum usum habet: quia fides (sumpta pro qualitate in homine inhærente, hoc est subjective, non objective) & bona opera sunt *via* regnandi, quatenus Deus sine iis nullum meriti Christi vult facere participem; neque ullus salutem assequi potest, qui in iis non perseverat usque ad ultimum vitæ spiritum. Non sunt *causa* regnandi: quia iis nullus liberatur ita a reatu, ut iis ullo modo satisfaciat Divinæ justitiæ; ita ut Deus iis placetur, aut illa hominem à sordibus peccati lavent: & qui contrarium docet, & profitetur, cultumque secundum eum dirigit, is versatur in errore fundamentali; quia tollit meritum Christi: de cujus articuli necessitate supra egimus.

Sed nunc tamen superest illa quæstio; quid intersit, inter *fidem* & inter *charitatem*, aut *bona opera*, ut fructus fidei: quatenus illa opera sunt *via* regnandi. Fidem à charitate distingui Scriptura aperte docet: cum dicit, *fidem per charitatem operantem solummodo valere in nova creatura*: ita etiam distinguit inter fidem & bona opera. Docet præterea Scriptura, hominem fide justificari sine operibus: idque Apostolus Paulus *in Epistola ad Rom.* 3: 28. & *ad Galatas* 2: 16. tam aperte docet, ut isthæc verba istumque loquendi modum in Scriptura contineri nemo negare possit, qui Scripturæ fidem habet; neque id à cordatis Pontificiis negatur: sed quæstio inter nos & ipsos eo devoluta est, quid per *fidem*, & *opera*; & quid per vocem *justificationis* in illis textibus intelligendum sit. Existimo ex infinitis Scripturæ locis, tam Veteris quam Novi Testamenti constare, fidem in sensu Scripturario significare *firmam hominis persuasionem, & exspectationem, fundatam in Dei promissione de re futura; à Deo ita præstanda ut homo eo tempore, quo credit, neque in se, neque in creaturis experiatur, aut videat vires, quibus res à Deo promissa; & à nobis sperata & credita, ad exitum perduci possit: sed quam tamen credit effectam datum iri per Deum*. Lector oculis & mente lustret textus, in quibus de fide sermo est; & præsertim *Cap.* 11. *ad Hebræos*; & comperiet in omnibus ferme locis voci fidei illam significationem aut notionem subjectam esse: ita ut si alicubi aliter vox fidei sumatur, dicere liceat tunc Scripturam nonnihil deflectere à propria & scripturaria fidei significatione: eamque tunc trans-

 latis,

ictis, & alienis, non propriis suis verbis uti. Et cum *justificatio*, *salus*, *vita*, *justitia fidei* tribuitur: sicut fit *Rom.* 1: 16. 3: 21, 22, 23, & 28. *Galat.* 2: 16. & 3: 6, 11. & 5: 5. *Ephes.* 2: 8. & aliis locis multis. Æquus lector pariter intelligit tunc vocem fidei in proprio illo sensu sumi: & denotare firmam hominis persuasionem & fiduciam, qua confidit Deum sibi esse propitium; & salutis æternæ facturum participem propter meritum Christi: quamvis agnoscat se omni odio, & ira Dei dignum; adeoque eo sensu improbum; omnique qualitate, quæ eam *vim causalitatis* moralis habeat, ut salus non sit omnino *gratuita*, destitutum: sed qui ideo totus recumbat in misericordiam Dei promittentis omnibus se fore propitium, & salutis participem facturum; qui contra spem, quatenus conscientiæ terrores, orti ex justa æstimatione sui demeriti ipsum dehortentur, tamen sub spe innixus Dei veritate, ad Dei misericordiam, & clementiam fundatam in merito Christi, confugiunt, illique incumbunt. Hanc ego credo esse vim significationis vocis fidei, in locis, in quibus dicimur *justificari fide*; & huic actioni mentis attribuitur justificatio, & vitæ æternæ adjudicatio. Quivis jam satis intelligit, quod etiamsi hic fidem, qua justificari dicimur, non sumam objective, pro merito Christi, (quæ vocis fidei significatio mihi violenta & contorta videtur in locis, quibus fide justificari dicimur) sed pro actione mentis; me tamen nihil hic operibus tribuere, quatenus ita intervenirent in nostra justificatione, ut eorum vis & causalitas moralis imminueret ita Dei gratiam, qua servamur; ut ea desineret esse *omnino gratuita*. Et illam operum exclusionem à nostra justificatione docet Scriptura, quando declarat hominem *fide justificari*, *non operibus legis*: & puto ad hanc rem revocandam totam controversiam, quæ nobis intercedit cum Pontificiis, & aliis, qui videntur aliquid operibus attribuere in nostra justificatione, Nempe ad hoc tantum attendendum, an illi alicui operi seu fidei seu charitati, seu utrique simul aliquam vim, causalitatem, effectum aut efficaciam (quocunque vocetur nomine parum interest) tribuant, qua *justificatio non maneat mere & omnino gratuita*.

At quivis facile sua sponte intelligit in fide justificante, qualem jam descripsimus, talibus viribus, & causalitati operum locum non esse, quibus salus minus *gratuita* putetur: quia illa fides justificans absolvitur, completur & tota continetur in solo perfugio ad misericordiam Dei in Christo. Et talis fides ita excludit *eam causalitatem operum*, qua gratia desineret esse omnino gratia, ut hominis credentis, & confugientis ad misericordiam Dei respectu, illa fides nequidem possit sustinere, & tueri dignitatem *conditionis*, *sine qua homo salutem adipisci non potest*: quatenus homini confugienti ad misericordiam Dei, non versatur in mente, quando suum fidei actum exerit, hæc cogitatio: si velim credere, & mea fide obsequi voluntati Dei flagitantis à me tanquam Domini & legislatoris opus fidei, sine quo Deus me servare non vult, tunc illa fide respondens voluntati Dei, & præstans illam conditionem, servabor. Dicimus hujusce modi cogitationem, quæ naturam conditionis exprimit, in hominis mente, actum fidei formalem exerentis, versari non posse: quia formalis actus fidei justificantis hominem impellit ad Christum ejusque meritum, tanquam ad unicum medium, & tanquam ad unicam viam, quâ grassari debet, si velit salutem obtinere. Quemadmodum itaque infans metu perculsus confugit ad matris sinum, ut ita periculum vitet, nec cogitat illam periculi fugam & receptum ad matris sinum, esse conditionem à matre propositam, sine cujus conditionis adimpletione à matre recipiendus non est; nec in sinu illius salus obtinenda sit: sed fuga est tantum illi infanti medium, per quod pergit ad matris sinum;

finum; in quo ipsi salus est posita. Attamen Dei respectu fides *veram rationem* conditionis habet, quatenus Deus nullum vult reddere salutis participem absque illa fide, quam per formam præcepti ab hominibus requirit: & quatenus tantum vult per illam fidem hominibus gratiam Christi largiri; ita ut is, qui non credit tale præsidium & perfugium in Christo esse positum, salute cariturus sit; tum quia Deum mendacem facit, cum etiam quia talis incredulus nunquam tali perfugio uti volet. Nihil itaque impedit quare nón liceat docere hominem fide justificari, quatenus per *fidem* non intelligimus *meritum Christi*, sed quatenus est *opus hominis*, & tamen damnare illam doctrinam, qua docetur hominem operibus suis justificari, quatenus tunc per opus, quo homo justificari dicitur, intelligitur tale opus, quod ita comparatum est sua natura, & æstimatum secundum fixas moralitatis regulas, ut gratiam Dei imminuat; nec finat eam esse *ex omni parte gratuitam*. Neque illa moralitas in actione, aut opere aliquo, quo tamen gratia non imminuitur, pendet ab operis exilitate aut vilitate, sed à natura, & formali ratione operis, quæ talis est, ut in se includat testificationem talis gratiæ, qua servamur, ut omne meritum excludat; & omnem causalitatem moralem operis, qua gratia non desinit esse pura gratia: quemadmodum id in actione fidei evenire cuique manifestum est. Est alioquin fides opus præstantissimum & heroicum; complectens in se testimonium de veritate Divina, & de summa ejus misericordia in Christo: ut & expugnationem omnium dubitationum & fluctuationum mentis, quibus ex contemplatione suæ vitiositatis & justitiæ Divinæ, & Dei odii erga peccatum, merito jactatur, jacet, & quasi desperationem concipit, nihil boni in se reperiens, quo se excitet, aut inducat in spem aut cogitationem meliorem, sed homo ex fide justificante agens, & excelso mentis conatu & impetu excutiens omnes illas desperandi causas fundat, & stabilit spem & fiduciam suam in Dei misericordia, & Christi merito. Unde liquet fidem tam præclarum opus esse, ut vix aliquid præclarius excogitari possit: quod manifestum est ex fide Abrahami credentis se fore patrem multarum gentium, cum jam esset ætate confectus; & Sara ejus uxor effœta: sicut id pariter constat ex fide ejusdem Abrahami immolantis filium, & credentis tamen in illo ipso filio debere vocari semen suum. Pariter ex præcedentibus manifestum est, per *opus*, quod Scriptura excludit à justificatione, tantum intelligendum opus, quo *gratia desinit esse gratia*: non autem illud opus, quod gratiam illam integram relinquat, quale opus est *fides*; & qualia sunt omnia illa opera, quæ formalis fides, cum sese exerit, includit. Ita non est opus, quod matris benignitatem gratuitam imminuit aliqua causalitate morali, qua matris benignitas desinit esse omnino gratuita, quando infans confugiens ad matris sinum, in ea fuga per ignem & gladios sibi viam parat ad matrem; multosque ita subit cruciatus: ita non est opus, quod Apostolus Paulus à justificatione excludit; quando homo in formali suæ fidei actu exerendo prosternit & obtundit subnascentes dubitationes, vincitque omnes tentationes, quibus jactatur, & agitatur animus, quando à se desciscens & supergrediens omnia, quæ in se reperit, & quæ ipsum tantum in desperationem cogunt, se Deo tradit: multo minus *opus amoris*, quo fidelis Deum complectitur, ut amicum & Deum suum, à justificatione excluditur: quia ultro constat isthæc opera, *gratiæ* nihil detrahere. Et ita puto mihi aditum parasse quo lector intelligat, quo pacto Apostolus Paulus cum Apostolo Jacobo sit conciliandus, quorum alter diserte dicit hominem fide sine operibus justificari, alter docet hominem non solum fide, sed etiam operibus justificari: de iis verò in sequentibus.

 Ut

Ut autem revertar ad hoc, à quo paululum declinavit sermo. Est itaque in fide justificante *persuasio*: hæc autem persuasio & fiducia distinguenda est ab actione reflexa mentis, qua homo fidem & statum mentis suæ explorans, conficit se esse in statu gratiæ: hæc enim persuasio nititur non solum Dei promissione, quemadmodum illa prior, sed etiam propria conscientia. Non est itaque actus fidei justificantis, *credo me iri salvatum*, quia conditionem præstiti: quia illa fides, qua credo Deum mihi conditionem adimplenti præstiturum promissum, longe differt ab ea, qua credo *Deum justificare impium*. Hæc fides habet pro objecto promissionem fundatam solummodo in Dei veritate, & clementia: non autem in aliqua antecedente qualitate, in me hærente: illa autem nititur Dei veritate, & conscientia meæ fidei vivæ. Cum autem dicimus in fide justificante illud singulare esse, quod in justificatione per fidem Deus justificat *impium*, nos non id docemus, quasi Deus hominem, etiam tunc cum impietatem sectatur, justificaret; nam vix credo magis pestiferam doctrinam tradi posse: sed Scriptura hisce verbis docet, illam esse conditionem, & rationem hominis justitiam adipiscentis per fidem, quod tunc misericordiam obtineat, cum se omni misericordia indignum, & morte æterna propter reatum, cui ut impius & sceleratus obnoxius est, dignissimum profitetur: quamvis jam credendo non scelus aut impietatem committat, aut vitiis obnoxius vivat; sed rem Deo gratissimam præstet, sed quæ tamen nec ulla efficacia morali reatum tollit, nec gratiam Dei hominem gratis justificantis, imminuit. Et est tamen judicium Dei *secundum veritatem*: quia Deus impium absolvit à reatu propter meritum Christi, quod per & propter fidem *tanquam conditionem* à Deo requisitam, fidelibus fit *proprium*; & ita *fides homini imputatur ad justitiam*, quatenus fides illud apprehendit, in illud incumbit, conscientiam eo involvit, illudque induit; atque ita illud sibi jungit, & applicat: quemadmodum heroicum illud factum Phineæ, in quo summa fides, atque fiducia in Deo, & superatio, atque expugnatio naturalium affectuum, elucet, ipsi fuit imputatum ad justitiam. Quemadmodum etiam fides Abrahami, qua *sub spe, contra spem credebat se fore patrem multarum gentium, ipsi imputata fuit ad justitiam*: cujus fidei habitualis actum formalem rursus exeruit, cum obtulit filium: & vivida vis fidei, aut vita fidei tunc eo manifestior se prodidit; quia actus, qui in explicatione vitæ fides, tunc sese aperiebant, hominum sensibus magis erant expositi, cum tamen prior fides vitam suam nihilominus exereret, quamvis non per tales actus, qui ita sese manifestantes, quemadmodum mactatio filii, aut potius decretum mactandi filium: quos actus Apostolus describit *Rom.* 4: 19. *Ac minime infirmus fide non consideravit suum ipsius corpus jam emortuum, cum centum circiter annos natus esset, nec emortuum uterum Saræ*, &c. Vita & opus intrinsecum, formale atque intestinum istius fidei Abrahami in eo consistebat, quod tot dubitandi de promissione Dei causas, aut rationes apparentes, quibus homines duci consueverunt, expugnare debebat, & fidem iis abrogare; Deoque contra promittenti sub spe contra spem credere: & expugnatio dubitationum tam formalis fidei actus fuit, quam assensus mentis ipsi promissioni præstitus. Imo ex epistola ad *Hebr. Cap.* 11. liquet æque in actu sive vita fidei Abrahami tanquam opere intrinseco fidei, inclusam fuisse illam expugnationem causarum dubitandi, quæ Abrahamum poterant disposuisse, ut dubitaret de benedictione in semine ejus; quatenus mactatio filii videbatur decollare omnem spem filium suum in posterum victurum, & fore superstitem; quas tamen dubitandi causas fide superavit ratiocinatus Deum potentia prædictum esse eum excitandi ex mortuis: unde etiam illum simi-

similitudine quadam recepit, *Verſ.* 19, 20. Dico inquam illam expugnationem dubitationum æque incluſam fuiſſe in formali actu fidei Abrahami, quam ipſam fidem Abrahami Dei promiſſis habitam. Ut inde adhuc magis liqueat fidem juſtificantem talia opera non excludere: ſed iis ipſis contineri vitam fidei, ſine quia vita fides non eſt fides. Quia ingrediuntur & conſtituunt ipſam fidei naturam; quia eodem actu, quo apprehendit meritum Chriſti, etiam depellit omnes difficultates, & obſtacula, quæ oppoſita ſunt illi perſuaſioni & fiduciæ: quemadmodum qui perfugit ad aliquem tanquam ad ſoſpitatorem, & ſervatorem, ſed ad quem pervenire & quem aſſequi non poteſt, niſi per ignem, aquam, ferrum & gladios ſibi viam affectet, eodem mentis impetu, ad tutorem, & cuſtodem ſuæ ſalutis viam ſibi munit, quo ſubit pericula atque acerbitates ignis, aquæ atque armorum. Idem patet in exemplo Rhahab, quæ non poterat illum formalem fidei actum exerere, quo ſibi perſuadebat Deum in excidio Jerichontis ſibi parciturum, & fore propitium, & ſpeciatim ſe ereptum iri ex malo, quod ipſi oriri poterat ex illa benevolentia, quam præſtabat ſpeculatoribus: quin ſimul ille metus & capitis periculum, quod ſubibat, & abnegatio charitatum, quas naturaliter pro patria & civibus ſuis habebat, comprehenderentur illa fide Rhahab: & depulſio atque rejectio rationum & argumentorum, quæ ipſam hortari & impellere potuiſſent, ut totum illud opus charitatis ſpeculatoribus præſtitum, defugiſſet, conſtituunt etiam ipſam fidem: quia iis continetur fidei vita.

Tales autem actus fidei, aut potius talis fides, quatenus tantum ad externam hiſtoriam attendimus, pertinet ad genus fidei generaliter ſumptæ, quæ pro objecto habet rem difficilem, & à nobis non parabilem; ſed quæ non ſolum exſpectatur à Deo, ſed cujus ſpem in nobis excitari non poſſumus, niſi per expugnationem multarum dubitationum, quæ in nobis oriri ſolent, quando cauſas ordinarias & conſuetas non videmus præſentes: at quatenus fideles ſub V. T. in exemplis allatis Chriſtum intuebantur, tranſibat illa fides in naturam *fidei juſtificantis.* Dicit itaque Apoſtolus Paulus *nos juſtificari fide ſine operibus.* Docet Apoſtolus Jacobus *hominem etiam operibus juſtificari*: & tamen congruentia & conſentanea docent; quia Paulus loquitur de operibus, quæ formalem fidei actum non ingrediuntur, hoc eſt, ipſo formali fidei actu non exſeruntur. Deinde de talibus operibus illi ſermo eſt, quæ gratiam Dei imminuunt, nec ſinunt illam eſſe gratiam ex omni parte. At Apoſtolus Jacobus loquitur de operibus, quæ una cum fiducia naturam fidei conſtituunt, & quæ continent *animam* fidei, per quam *viva* dicitur: & qua fide, quatenus *viva* eſt, juſtificamur; quia eodem actu fidei, quo meritum Chriſti apprehendimus, & in illud incumbimus, repellimus etiam omnes difficultates, & obſtacula, quæ oppoſita ſunt illi fiduciæ. Et fides *mortua* non eſt magis fides, quam cadaver eſt corpus hominis, *qui vivit*: & tota illa vita fidei ita eſt de ratione fidei, ut non tantum re, ſed ne cogitatione quidem ab ea ſeparari poſſit: quemadmodum figuratio, & temperatio corporis, qua viget, eſt de eſſentia corporis vivi: aut quemadmodum cogitatio eſt de eſſentia ſpiritus: poſito formalem rationem ſpiritus conſiſtere in cogitatione; quod nunc non diſputo. Et quemadmodum illis, qui in illa ſententia ſunt, mirifica videretur quæſtio: quærere utrum ſpiritus *qua cogitans*, ſit ſpiritus: ita non minus aliena eſt quæſtio, quærere, an fides viva, qua viva juſtificet: cum fides non viva non ſit fides; quemadmodum corpus, quod ſecundum minimas ſuas particulas inter ſe agitatas celerrimo motu non cietur, non eſt ignis. At fides per charitatem operans, quatenus per charitatem operatur ea, quæ fidem ſequuntur, non

autem ipsum amorem & fiduciam in Christo includit, non justificat, quia illa charitatis opera non sunt de essentia fidei, sed fidei fructus: quemadmodum grata beneficiorum recordatio; & eorum remuneratio, non sunt gratus animus, sed grati animi effecta: aut quemadmodum actiones infantis non jam ad matrem confugientis, sed in sinu matris conquiescentis, actiones quibus matris gratiam fovet, & amplius demereri studet, non sunt opera inclusa in ipso ad matrem receptu. Ita quidem fides hominis Christiani permeat & peragrat, si ita loqui fas est, omnia bona opera fidelis, sed non eodem modo: quædam enim ipsum fidei actum includunt, & ab ea formam suam mutuantur; quatenus formali actu fidei exseruntur: quædam quidem ortum & originem suam fidei debent; non tamen formam ab ea mutuantur. Sed præcipua operum differentia, quæ in hac controversia utramque paginam facit, est quod quædam opera gratiam gratuitæ omnino justificationis imminuant, alia eam integram & illibatam conservent.

Hoc tamen hic notandum: quod quia fide exspectamus eventum, & adimpletionem promissi, ideo fides durare debet toto vitæ nostræ curriculo: & illa toties exerit suos effectus *formales*, quoties perseverantes in exspectatione promissi, per fidem expugnamus omnes subnascentes dubitationes, & fluctuationes; ortas ex consideratione nostræ indignitatis, infirmitatis, & demeriti, & qua etiam superamus omnia allectamenta & invitamenta mundi, quæ nos à fiducia depellere possent. Et natura fidei hinc elucescit, seseque sua sponte secernit ab *operibus fidei oppositis*: & quæ Scriptura à justificatione excludit. Nullus enim fide indiget, ut credat id futurum, quod juxta communem dispensationem, sive illa versetur in naturalibus, sive in spiritualibus, fieri consuevit: qualia sunt omnia opera, quæ effectum producunt proportionatum efficientiæ, & causalitati (sive illa sit naturalis, moralis, sive spiritualis) qua agunt. Cum autem docetur nos *fide*, aut *per fidem*, superare mundum, id fit, quatenus eodem actu formali fidei incumbimus in promissa Dei, & superamus tentationes, & illecebrosa blandimenta mundi; quæ præsentia cum sint etiam suaviter, atque jucundè nos afficiunt, cum contra pietatis fructus tantum in consequentibus, & in futuro sæculo sperentur: & præsertim tunc illa fides se exerit, cum multæ acerbitates nobis in hac vita exhauriendæ sint. At fructus istius fidei, hoc est opera charitatis, & pietatis ipsa, quæ formali actu fidei non includuntur, non sunt opera formalis fidei. Ita de Mose Scriptura testatur, ipsum *per fidem* (intellige formalem actum fidei) *renuisse vocari filium filiæ Pharaonis*, *potius eligens simul malè vexari cum populo Dei, quam temporariam retinere peccati fruitionem*: *majores ducens divitias probrum Christi, quam Ægyptiorum thesauros*, &c. Et hæc fides Mosis, intuens remunerationem, habuit etiam à parte Mosis *rationem conditionis*: sed quatenus in illa fide sensu spirituali fides *formaliter justificans* includitur, eatenus à parte Mosis in ipsius cogitatione, *conditionis* natura & ratio non potuit consistere, propter rationes traditas, quarum summa est, quod desperatio sui & suarum virium cum perfugio ad misericordiam alicujus nullo omnino opere promeritam non sinit in istius miseri hominis cogitatione versari rationem conditionis à se adimplendæ, si velit misericordiam obtinere, sed tantum rationem medii: & ideo supra judicavimus distinguendum esse inter fidem justificantem, & fidem generalem, de qua si historiam secundum litteralem sensum spectes, agitur *Hebr.* 11. toto capite: credo enim Patres illos sanctos peccatorum suorum sensu vere tactos, cum illa fide generali conjunxisse fidem specialem justificantem. Quemadmodum itaque lector jam facile intel-

intelligit, quæ sunt illa opera, quæ excluduntur à justificatione; & quæ illa, quæ fide debent includi, ita facile alia opera à fide distinguet, quorum operum fides est causa; ita ut fide non tantum credamus, sed etiam corda nostra purgentur à mortuis operibus, eaque mundum vincamus. Ratio nostræ salutis fide viva percepta inflammat animum fidelis tanto erga Deum & Christum amore; tanto erga peccatum odio; tantoque contemptu rerum mundanarum replet fideles, ut omnes acerbitates libenter subeant, siquidem Deo iis ferendis servire possint. A fide talia opera proficiscuntur: sed eorum operum formalis ratio non est fides, hoc est, eodem & formali fidei actu non exseruntur: quanquam fides iis omnibus sese insinuat, & permeat eorum naturam.

Hisce diutius immorandum existimavi, ut doctrina de justificatione paulo apertius proponeretur: & ita tutius judicium institui posset de pondere & momento istius articuli, & errorum ipsi oppositorum. Et quanquam in expositione quorundam locorum Scripturæ nonnihil fortasse dissentiam à communi Reformatorum doctrina; puto tamen reliqua quæ dixi, mihi constare cum omnibus Doctoribus. Expendamus nunc errores circa illam doctrinam. Quandoquidem in superioribus probavimus summam totius Euangelii contineri merito & satisfactione Christi, per se lucet, illum errorem fundamentalem esse, qui docet *hominem se liberare à reatu, cui per peccatum obnoxius est, per sua opera, ita ut justitiæ Divinæ satisfaciat; & ita mereatur absolutionem à reatu:* hæc probatione non indigent. Secundo: est etiam ille error fundamentalis, qui rationem obtinendæ absolutionis, & condonationis peccatorum partim Christi merito, partim observationi Legis tribuunt: talis enim error eousque imminuit meritum Christi, & condonationem peccatorum gratuitam, ut gratia non maneat omnino gratia; & tribuunt operibus, quod soli Christo convenit, & propter quod Christus natus & passus est: cum vis & potentia nos servandi non sit in ulla alia persona, quam in Christo. Neque refert, sive illa opera præstentur, & fiant per Dei gratiam nobis propter meritum Christi concessam, sive nostris viribus: dummodo per meritum operum intelligatur vis & efficientia operum moralis, qua ex parte satisfit iræ Divinæ, eaque placatur. Non itaque curamus verba, & voces, & contortas distinctiones, & implicitos conceptus Pontificiorum, quibus ad imminuendam perversæ suæ doctrinæ invidiam, & pertinaciam pro causa induentes, distinguunt inter opera ante gratiam, & post gratiam præstita: & inter merita operum in se consideratorum, & inter ea merita, quæ dignitatem, & pretium operum mutuantur à merito Christi, & propter quod meritum Christi sanctorum opera acquirunt pretium, & dignitatem *merendi* (hoc est, in quæstione de qua nunc agitur) *satisfaciendæ efficientia, & vi morali justitiæ Divinæ.* Si Pontificii aliud quid per *meritum* in hac controversia intelligunt, turbant & confundunt gratis doctrinam de justificatione Euangelica; & usurpant in expositione illius articuli voces, & verba alienissima, & quoad voces ipsas, & quoad sensum, à Sacra Scriptura; idque propterea ut suum in hac doctrina errorem, & alia perniciosa dogmata, quæ cum vera doctrina de justificatione per fidem congruere non possunt, obnubilent; hominesque dubios & ancipites suspendant, similes iis, qui aperta spatia odere, & cum parum cursu valent, flexu eludunt: longe discedentes ab instituto Apostoli, 2 *Corinth.* 4:1. & sequentibus. *Propterea cum ministerium hoc habeamus, prout misericordiam consequuti sumus, segnes non fuimus; sed abrenunciantes pudentiæ latebris non cum calliditate ambulantes, nec falsificantes sermonem Dei, sed declaratione veritatis commendantes nos ipsos ad omnem conscientiam hominum in conspectu* Dei.

Dei. Eodem facit quando docent justificationem non esse actum *forensem* & *judicialem*; & asserunt nos justificari justitia inhærente: & postea cum nostrorum argumentis constringuntur; & turpitudo illius doctrinæ in aperto ponitur, distinctionibus eam molliunt, & mitigant, ut ita alia specie vestita minus odiosa atque invisa videatur. Ita constantiæ & tuendæ dignitatis & auctoritatis Ecclesiæ causa, acervum errorum, quos ignorantia, & superstitio (semper ignorantiæ comes) in Ecclesiam invexit, ambiguo, & qui utroque trahi possit sermone, alunt & fovent in Ecclesia, ne damnandos errores, quibus Ecclesia Romana scatet & redundat, condemnare, cum manifesto tenetur, necesse habeant; nec eorum fœditas, & turpitudo luce, & splendore Reformationis oculis hominum subjiciatur. Ita ut jam usu comperire liceat, Doctores Romanos, ut nostros ad se alliciant, in eo occupatos esse ut sua dogmata leniant & molliant, ita ut quasdam religiones magis retineant quia factæ sunt ad opinionem vulgi, & ad quasdam utilitates Ecclesiæ, quam ad veritatis & pietatis custodiam. Ita ut rursus hoc tacitus præterire non possim, Ecclesiam Romanam, etiamsi in erroribus fundamentalibus non versaretur, tamen propter defectum sanctitatis, quo per destinationem, & obfirmationem animi in erroribus, laborat, veram Ecclesiam non esse, quia scandalum & offensiones, quas sanctis præbet, speciem mali affectans, & sectans, non vult tollere; & mavult non confiteri culpam, quam non hærere in sua Ecclesia tot scandala. Sed pergamus proficisci ad institutum.

Quod si autem per meritum operum Pontificii nihil aliud velint, quam illa esse *conditionem, sine qua* Deus neminem vult facere participem meriti Christi; ita ut in operibus fidelium, sub quibus nunc etiam comprehendo fidem, (est enim inter omnia opera excellentissimum & heroicum opus) *sit causalitas moralis*, per quam fiunt meritorum Christi consortes: adimplentes conditionem, quam Deus ab hominibus postulat, tunc non video quid in illa doctrina culpandum sit; quia nihil frequentius in Scriptura occurrit, quam fidem, & bona opera, ut ab hominibus præstanda, prærequiri, antequam aliquis salutem possit assequi. Quanquam ego existimem fidem justificantem consideratam, ut ab homine proficiscentem, non posse tueri in sensu proprio conditionis naturam: quandoquidem conditio respectu illius qui illam implet, ut rem propter quam aliquid beneficium sibi collatum iri confidit; & quæ præstatio conditionis possit in Ecclesia Romana *meritum de congruo* appellari, in actu fidei justificantis nullum repperit locum. Quia actus fidei justificantis non exeritur cum *intentione* adimplendæ conditionis ratione supra tradita, quia est ipsum hominis desperantis, & à se derelicti perfugium ad Christum: & tamen ille actus fidei est *adimpletio* conditionis, quia agit causalitate morali: & ita causa est moralis, per quam gratis reddimur participes meritorum Christi. Fides itaque & bona opera non tantum sunt causa, *sine qua* justificationem & vitam consequi non possumus; quæ causa *sine qua non*, non est vera causa: at contra bona opera sunt veræ causæ morales, per quas justificationem & vitam æternam obtinemus. Singula fides & opera pro naturæ suæ indole & proprietate: per fidem collocamur in statu gratiæ, & liberamur à reatu, & ira Dei: per opera nos tuemur in illo statu gratiæ; & Dei benevolentiam in Christo nobis partam, & per fidem nobis conciliatam, conservamus, fovemus; & ejus benevolentiæ effectus non tantum erga virtutis studiosos, sed & *propter* virtutem erga probos sese exerentes, nobis paramus. Quemadmodum liberi per obedientiam, & sanctitatem erga parentes, non quidem jus filiorum, & hæreditatis acquirunt, sed tamen *vera causa morali* patris animum disponunt, ut summa cum pro-

pronitate, & proclivitate omnia bona conferat in filium propter illam obedientiam, eamque præmio afficiat. At quanquam hæc verissima sunt; nihil tamen magis à stilo Scripturæ alienum, quam docere hominem *per sua opera justificari*, aut propter merita sua justificari.

Reliquæ disputationes, quæ super controversia de justificatione agitantur inter Christianos; & propter quas se passim mutuis acuminibus compingunt, aut inutiles sunt, aut aptæ tantum ad pulverem scholasticum; aut minoris momenti, ut in contentionem venire possint utrum errores circa illas alicujus salutem in discrimen possint adducere. Cæterum quod in superioribus sæpe monui, id rursus inculco: ut nempe distinguamus inter professionem fidei, quæ oratione aut scriptis fit; & inter usum & praxin fidei, secundum quæ ut secundum fundamenta, illa praxis dirigitur; & ex qua praxi æstimandum est quousque cultus rationalis manet sartus tectus. Et quamvis damnemus quosdam errores ut fundamentales, nobis tamen dubium non est, quin infiniti, qui ore profitentur errorem fundamentalem, tamen in cultus & religionis usu, quam longissime absint à committendo in eo aliquid, quod exitiale, & pestiferum existens, cultum rationalem invertat. Et id præcipue evenire arbitror in disputatione de justificatione, & meritis bonorum operum. Existimo multos, aut fervore disputationis abreptos, aut vincendi studio excitatos, aut argutiis se, & alios eludentes; sed præcipue eos, qui vera peccatorum pœnitentia non tacti, nec suum demeritum, nec peccati deformitatem, nec Dei justitiam satis agnoscentes; nec in iis cogitationem defixam habentes, multa inania, non cohærentia, etiam exitiosa garrire & effutire *de meritis operum*, & de illorum efficientia ad promerendam justificationem: sed vix crediderim ullum vere pœnitentem, & peccati fœditatem recte æstimantem, & justitiam, atque sanctitatem Dei digne expendentem ad id superbiæ & vanitatis prolabi posse ut ea mente & cogitatione agitans in meritis bonorum operum ullum præsidium contra iram Dei collocet: sed non potius ad Dei misericordiam, & fœdus Euangelicum in Christi sanguine sancitum, se receptet; in eoque requiescat. Videtur enim in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum & fixum esse neminem ira Dei, nisi precando, & suppliciter orando amoliri posse; quæ agendi ratio nullum locum reliquum facit meritis operum: & ideo quidam existimant reipsa nullam controversiam inter Christianos esse posse de meritis operum, quamvis controversa res, & plena dissensionis inter doctos esse videatur. Quod facile concedo si de Christianis pœnitentibus, & regenitis id asseratur.

Ordo nunc postulat, ut de *gratia Dei*, qua hominis animus affici debet, antequam ullam *conditionem*, cujus adimpletionem Deus à singulis Christianis adultis exigit, & sine qua nullus salutem consequitur, possit præstare: cum natura fracta, & debilitata per peccatum se suis viribus renovare non possit, sed adjumentis gratiæ indigeat. Et quia illa mentis renovatio per gratiam, in Scriptura communiter tribuitur Spiritui Sancto, non erit alienum illa occasione agere de *personalitate Spiritus Sancti*. Doctrina de gratia est articulus *cultus instituti*: gentibus enim latuit; quemadmodum etiam eos fugit labes & corruptio originalis. Inde inter eos hæ sententiæ celebratæ: *fortuna à Deo petenda; sapientia à nobis sumenda: cum Diis gratias agimus, tum nihil nostræ laudi assignatum putamus*: & ideo pietatem, utpote in nostra potestate sitam nobis à Deo mandatam, & pro virili nostra parte, tanquam provinciam nobis datam præstandam, arbitrantur, Deo vice versa ad se recipiente hominem remuneraturum, & præmia in ipsum collaturum. Sed longe ab his dissentanea nos

docet Scriptura: & passim *gratiæ*, qua convertimur, mentionem facit: & de hac re inter Christianos, qui sunt alicujus numeri, nulla est controversia. Et quandoquidem Scriptura illam Dei opem in nostra ad Deum, & ad meliorem frugem conversione, *gratiæ* nomine ubique indigitet, & ex vi vocis *gratiæ*, quæ illi voci subjacet, constet non ex officio, aut ex debito Deum hominibus illam gratiam largiri, inde manifestum est, munus hominis esse, si istius gratiæ consors esse velit, Deum ad illam obtinendam suppliciter venerari; & pietatis, & sanctitatis studio ejus benevolentiam sibi parare, & conservare: agnoscens *velle* & *perficere* à Dei gratia pendere, omnes alioquin, qui in hoc officio deficiunt, istius gratiæ expertes fore, eaque excludendos. Unde conficitur hominis officium, munusque ejus præcipue in eo cultu *precum* occupatum esse debere: esse etiam articulum fundamentalem, *hominem ea gratia indigere, si salutem adipisci velit.* Hoc tam manifestum est, ut ejus nullam rationem reddendam putem. Sed difficultas in eo vertitur, ut definiatur, quid de ea gratia, ejusque natura & magnitudine creditu necessarium sit: nam super ea re inter Christianos in partes diversas itum; Deique Ecclesia propter sententiarum discrepantiam lacerata est: & quidam rem tanti existimarunt, ut in expedienda illa controversia etiam descenderint ad extremam anxietatem, & ineptas cavillationes: quasi religio non vivendi præceptis, sed subtilis disciplinæ laudibus contineretur. Ego arbitror totam hanc controversiam duabus sententiis exhauriri; & ita facile rem convenire posse, nisi velimus potius ætatem in litibus & rixis agere. *Prima* esto, gratiæ divinæ vim, & ejus effectus sese in nobis non exerere, nisi per hominis voluntatem, & in hominis voluntate: non vult enim Deus nobis dormientibus nostram salutem conficere. *Secunda*, nostrum velle pie vivere, & illud votum absolvere & perficere, ita in solidum Dei gratiæ tribuendum, ut nec voluntatis libertati aliquid derogetur, neque ullum pium destinatum, inceptum, ejusque perfectio, & ad exitum perductio facta putetur sine Dei gratia, ita ut homo impotentiæ suæ conscius, intimo sensu agnoscat sola Dei gratia se extulisse ex servitute peccati. Reliquas controversias atque sententias de gratia, quæ duo isthæc fundamenta non disjiciunt, non existimo esse fundamentales; maximam partem Philosophicas, & reliquas hujusmodi, ut veritas, imo & earum momentum ad duas prædictas sententias expendi debeat. Scriptura enim nihil aliud de gratia docet. Est autem ille error, quo mens ita afficitur & imbuitur, ut homo Deum non suppliciter veneretur ad adipiscendam illam gratiam, sine qua è statu peccati emergere non potest, capitalis: quia Deus illam nemini largitur, nisi, qui ipsum ad illam obtinendam precatur, & voluntatem suam illa gratia informari, & imbui permittat: ita omnes illæ sententiæ quamvis errore non vacent, exitiales non sunt, quæ de modo & indole operationis gratiæ in, & circa nostram voluntatem, aut de nostræ voluntatis operatione, in & cum gratia agitantur, dummodo doctrina de gratia modo tradita, & qua omnia, quibus salus paratur, ad illam gratiam revocantur, integra conservetur. Et usu comperi, præcipuas controversias *de gratia*, quæ inter Christianos ventilantur, aut nominis & non rei controversias esse: aut natas quidem ex re, & ex non temere suscepta opinione, sed quæ tamen hominis mentem, & ejus rationalem cultum, non ita traducit in suam potestatem, ut secundum eas homines cultum suum dirigant, & instituant: nam omnes eodem modo Deum precibus sollicitant pro obtinenda gratia: & pariter iisdem mentis cogitatis gratiarum actiones pro impetrata gratia exprimunt, ita ut in ratione consequendæ gratiæ, ejusque conservandæ omnes, qui gratiam agnoscunt

noscunt, (loquor de illis Christianis, qui sunt alicujus nominis & ordinis) conveniant.

Nunc superest, ut agamus de Spiritu Sancto, cui in Scriptura vulgo attribuitur operatio illa, qua homo excutiens jugum peccati; & se vindicans in libertatem filiorum Dei, animum pietatis præceptis & studio informat. Præcipua quidem de eo controversia est, utrum sit tantum Dei attributum, nempe *potentiæ*, aut *sanctitatis*: aut utrum sit Dei *vis* à Deo distincta distinctione reali, an potius *persona tertia Trinitatis?* Ut commode hæc res expediri possit, *Primo* distinguendum est inter dona Spiritus *gratis data*, & inter dona Spiritus *gratum facientia*: per dona *gratis* data intelligo nunc, ut omnem ambiguitatem & obscuritatem vitem, dona miraculorum, & eorum omnium admirandorum operum, in quibus exequendis nulla insita virtute sive naturali, sive divinitus data, homo utitur: sed tantum in iis operandis est externum instrumentum, quod sua efficientia effectum non attingit. Per dona autem *gratum* facientia intelligo: Primo, dona illa, quibus homo sanctificatur; & quæ hærent in homine, & quibus mens ejus tanquam novis viribus sanctitatis renovata atque corroborata, viribus illis utitur tanquam suis propriis, intrinsecis atque intestinis, non foris, aut extra ipsum operantibus. Præter hæc etiam intelligo omnia alia dona, sive illa hominem sanctificent, sive non sanctificent, quæ similiter homini intrinseca sunt; & quibus utitur tanquam principiis sibi inhærentibus, & quæ per se effectum attingunt, nec tamen necessario sanctitatem comitem habent. *Secundo* distinguendum inter operationem Dei, sive inter Deum operantem in nobis actione illa, quæ nobis non fit propria, qualis est v. gr. operatio Dei, qua nos creat, & conservat, & sustentat; & inter operationem Dei, quæ in nobis manens, & consistens, & sese cum nostro intellectu, & voluntate miscens, in eaque sese insinuans, intellectum & voluntatem proxime ad aliquas operationes excitat, & quas tunc homines viribus suis operationibus Spiritus Dei excitatis, sustentatis & conservatis, exequuntur.

Ut commode hæc controversia expediri posset, rem paulo altius accersam, & simul parum deflectam à suscepto ordine, atque instituto; atque suscipiam non solum examinare pondus atque momentum articuli de Divinitate & Personalitate Spiritus Sancti, sed simul etiam veritatem ejus indagabo: quia hoc ordine utens apparabitur animus lectoris ad ferendum æquius de tota hac controversia judicium. Sic itaque oriatur exordium. Notum est voces *Spiritus Sanctus* frequentes, & celebratas esse in Sacra Scriptura; & præsertim in Novo Testamento: facile etiam mihi quivis concedet voces *Spiritus Sanctus* sensu proprio, & non figurato, usurpatas, denotare substantiam; & si illi substantiæ præterea sine tropo attribuuntur intellectus, & voluntatis opera, illam substantiam tunc esse *personam*: quod si autem illa opera sint divina, & potentia creaturæ majora, tunc illam personam etiam *divinam* esse. Porro dabunt mihi etiam hoc facile adversarii, cognitionem naturalem de Deo nos non ducere in cognitionem alicujus Dei attributi: aut aliquarum operationum Dei, quibus in nobis generetur, aut excitetur idea, quam vocibus *Spiritus Sancti* exprimere opus habemus. Theologia naturalis nos docet, Deum esse *Sanctum*; & ideo simul docet, attributum *sanctitatis* Deo convenire: Deum vi istius attributi amare sanctitatem, quam conspicit in creatura rationali; eamque remunerare velle. Neque repugnat cultui naturali, docere Deum propter amorem, quo sanctitatem, & creaturam rationalem amat, ipsam creaturam rationalem ad pietatem ducere, intime sua vi mentem ejus afficere, ita ut etiam operationes sanctæ hominum, Deo propterea attribui

bui possint. Ita ratione naturali consequi possumus Deum miracula præstare; & etiam talia opera facere posse, quæ facultatem hominis quidem excedunt, in, & per hominis mentem tamen sese præcipue manifestant; & quæ ideo, quod in mente & per mentem fiant, spiritualia appellari possint: & si illa opera comparata sint ad pietatem in hominibus excitandam, illa tunc etiam sanctitatis nomine recte notari: ita ut Deus eorum respectu possit vocari *potens*, *sanctus*, *spiritualis*: sed nemini unquam in mentem venire potest propter isthæc attributa, aut operationes Deum *Spiritum Sanctum* vocare, aut *Spiritui Sancto* ut *auctori* istas operationes tribuere. Itaque cum nulla naturalis idea rei, quæ per voces *Spiritus Sanctus* proprie significatur, in nobis sit statuendum vocibus *Spiritus Sanctus* nobis mysterium revelari, aut probandum Sacram Scripturam inusitato & novo illo loquendi modo nihil aliud nos docere, quam Dei aliquod attributum, aut Dei vim & efficientiam; illasque voces in Scriptura nunquam nisi impropria, & translata significatione usurpari: quandoquidem ex supra traditis constat voces *Spiritus Sanctus*, prout earum usus in Scriptura extat, nobis, si primam earum vocum significationem spectes, non significare aliquod attributum *potentiæ* aut *sanctitatis*, &c. sed substantiam: & ita probandi partes ad adversarios devolutæ sunt. Sed ut indulgenter cum iis agamus: recipimus nos probaturos Scripturam nos aperte vocibus *Spiritus Sancti* docere illum, quem designat per *Spiritum Sanctum*, esse *personam Divinam*, quia illa de Spiritu Sancto nobis aperiuntur, quæ attributo aut efficientiæ Dei adscribi non possunt.

Qui ad usum, & consuetudinem Scripturæ attendit, intelligit Scripturam non temere aliqua voce uti: præsertim tunc non, cum tam crebra ejus occurrit in Scriptura usurpatio. Sed constat in Novo Testamento, & præsertim post ascensum Christi in cœlos, illi *Spiritui Sancto* certa quasdam operationes in œconomia, & dispensatione salutis tribui; & quidem tales, quæ speciatim à *Spiritus Sancti* virtute, & potentia procedere dicuntur. At est contra omnem consuetudinem, & usum loquendi, tam Sacræ Scripturæ, quam vulgarem inter homines, *potentiæ*, aut *attributo* Dei tribuere *potentiam*, & quæ sit illius potentiæ, aut attributi *potentia*; ita ut inde recte conficiatur, id cui talis virtus, & potentia tribuitur; & præsertim quando illa comitem habet voluntatem & intellectum, esse personam. Idque eo magis in controversia, quam in præsentia tractamus, sententiam nostram confirmat, quod ille *Spiritus Sanctus* introducitur in Scriptura, & præsertim in Novo Testamento, (in quo illud mysterium Deus hominibus apertius, & plenius manifestavit) ut procedens à Christo, eique subserviens in perducendo ad exitum opus servandorum fidelium: quemadmodum loca sequentia id manifesto docent. *Si autem proficiscar, mittam Spiritum Sanctum ad vos*, *Joh.* 15:26. *Pater mittet Spiritum Sanctum in nomine meo*, *Joh.* 14:14 26. *Ego vobis mittam Paracletum à Patre.* At ratio salutis, ut illa revelata est in Sacra Scriptura, nos Christum introducit, ut obsecundantem Patri tanquam principio & auctori primo, à quo profecta est œconomia salutis à Christo ad exequendum suscepta: inde nati hi loquendi modi in Scriptura, quibus attribuitur Deo Patri *electio*, *Rom.* 8:29. *Ephes.* 1:1. *Executio electionis*, quæ consistit in vocatione efficaci, *Joh.* 6:44. *Adoptio*, *Joh.* 1:12. Ita Pater ut vindex legum, & dispensator justitiæ introducitur, *Rom.* 3:25. & quod misericordia generis humani ductus de nobis salute procuranda decretum formaverit. Et ita tota œconomia salutis turbatur, si Pater ad arbitrium (ut ita loquar) Filii Spiritum suum, quem adversarii *vim*, aut *attributum* Dei esse volunt, ad agendum & operandum

randum expediat: & ita Filius Dux & Princeps consilii fuerit. Sed optime omnia consentiunt, si Spiritus Sanctus, habitus pro tertia persona, & in ordine trium personarum tertius, & ultimus; & à Patre, & Filio, aut per Filium procedens; ab iisque suæ personalitatis principium habens, & utrique Patri, & Filio succenturians in opere salutis consideretur: ita ut, quemadmodum Filius nihil operatur, nisi videat operantem Patrem, ita Spiritus Sanctus nihil operatur nisi videat operantem Patrem & præsertim Filium: & putetur ex illo depromere & sumere id, quod in Sanctis operetur, iisque revelet. Et ideo Pater & Filius dicuntur mittere Spiritum Paracletum: at præterquam quod Pater & Filius contradistincti Spiritui Sancto, quemadmodum in locis supra citatis fit, non potest dici mittere Spiritum Sanctum, si Spiritus Sanctus est attributum, aut vis Patris & Filii: ita etiam repugnat minimeque convenit cum ratione salutis in Scriptura revelata, Deum Patrem agere ad Filii arbitrium, ita ut Pater in ratione procurandæ salutis hominis, Filio subordinatus esse putetur. Ita ut Pater videretur voluntatem suam contulisse ad voluntatem Filii. Legimus quidem Patrem agere, & operari obsecundantem precibus Filii; at nunquam ulla dependentia Patris à Filio operationibus externis in Scriptura nobis insinuatur, aut docetur: quemadmodum loca supra citata Spiritum Sanctum subordinant Filio; eumque introducunt ut sanctificantem, foventem, conservantem & custodientem eos, quos Filius redemit. Et propterea baptizamur in nomine Patris, Filii, & Spiritus Sancti: quod idem est ac consecrari & addici alicujus servitio, 1 Cor. 1: 13. At quam remotum est ab omni loquendi modo (præsertim tunc, quando nulla naturalis aut revelata cognitio omnibus in promptu, nec quæ ex reconditis fontibus haurienda sit, doceat modum loquendi figuratum esse) differte Patrem & Filium distinguere à Spiritu Sancto & tamen per Spiritum Sanctum intelligere Patris attributum, aut ejus vim & potentiam. Spiritum scrutari arcana Dei Patris, & esse tamen ipsum Patrem. Sed hi loquendi modi ostendunt & docent intimam conjunctionem, & permeationem illius cum eo, in quo scrutando occupatur. Et cum Spiritus dicitur scrutari, inde manifesto evincitur illum esse personam; quemadmodum ex omnibus aliis Scripturæ locis, quæ Spiritui Sancto intellectum & voluntatem tribuunt, eadem doctrina confirmatur. Cui quæso aliquid contra in mentem venire potest, quando spiritui hominis tribuitur scrutatio cordis, quam spiritum hominis, cui tribuitur cognitio, esse substantiam spiritualem & rationalem? At quare detractamus Spiritui Sancto, scrutanti arcana Dei, eandem substantialitatem tribuere. Dicimus quidem Deum per potentiam, sanctitatem, justitiam, &c. agere quæ vult. At est alienissima locutio, & quam sensus communis respuit, potentiam aut sanctitatem Dei *agere quæ vult*: & præsertim tunc ratio ab illo loquendi modo abhorret, quando in eodem sermonis contextu Pater & Filius ut distinctæ personæ introducuntur, & singulis suæ operationes, quæ tantum à substantia intellectu & voluntate prædita proficisci possunt, attribuuntur. Et tunc præterea Spiritui Sancto etiam suas operationes tribuere; & tamen urgere Spiritum Sanctum tantum esse attributum Dei, aut ejus vim. Vide 1 Cor. 12: 4. *Distinctio autem donorum, sed idem est Spiritus: distinctio ministeriorum, sed idem est Dominus: distinctiones actionum sunt, sed idem est Deus agens ea omnia in omnibus.*

Sed hæc doctrina adhuc clarior & apertior redditur, quando percipimus tales loquendi modos in Scriptura exstare, qui docent Spiritum Sanctum à Patre & Filio distinctum esse, & habitare in homine; non tantum quatenus qualitates sanctas in

homine

hominem producit, aut ad quasdam actiones hominis aliquas actiones & miracula, extra hominem existens, operatur: sed quatenus ipse, ut persona in homine habitans, per se proxime hominis menti quædam afflat & instillat. V. Gr. cum *Rom.* 8. dicitur *precari pro nobis ad Patrem*, (nota) *cum ipsi nesciamus quid debeamus precari*. Hoc est, cum illæ preces non procedunt aut proficiscuntur ab habitu precum in nobis, & ita ex illo habitu non excitantur, sed Spiritus Sanctus se miscens hominis spiritui, ipsum proxime afficiat. Eodem referendum, quod docetur de eodem Spiritu, ut Paracleto, quod *ducet Apostolos in omnem veritatem*; & propter quam operationem illi Spiritui peculiarem, homines sancti atque Prophetæ locuti dicuntur *per Spiritum*, & Spiritum locutum esse per eorum os, *Act.* 1: 16. 3: 18. 21. *Matth.* 22: 43. *Marc.* 13: 11. Et quandoquidem donum prophetandi non erat aliquod donum, quo Prophetæ imbuebantur, tanquam aliquo principio & habitu hærente in hominis mente, non magis certe, quam donum miraculorum; quia Scriptura soli Deo attribuit cognitionem & prædictionem futurorum: sequitur inde manifesto, modos loquendi supra citatos nobis significare actionem personæ à nostra persona distinctæ: sed quæ actio suo modo in nobis desinit & terminat. Eodem referendum quod narratur, *Act.* 2: 33. *Itaque dextra Dei sursum sublatus, & Spiritum Sanctum promissum adeptus à Patre, illum effudit*, &c. At ex infinitis locis constat Spiritum Sanctum non esse nec Dei nec Christi virtutem, aut attributum, quorum supra quædam in medium protuli. Et hic locus satis docet Spiritum Sanctum non esse virtutem aut attributum Christi: quia illum accepit à Patre, & meritus est ut Pater virtutes suas exereret, & dona effunderet in homines: quatenus munus Christi mediatorium hoc deposcit: & ideo Spiritus Sanctus vocatur *Spiritus Christi*, *Galat.* 4: 6. *Rom.* 8: 9. 1 *Petr.* 1: 11. & ideo *donatus à Filio*, *Joh.* 20: 22.

Et ex illa proxima operatione Spiritus Sancti in nobis, qua immediate non per aliquod principium, aut habitum in nobis, menti sese manifestat, ducitur ratio cognoscendi quid Scripturæ intelligat per blasphemiam contra Spiritum Sanctum: nam peccare *in* aut *contra Spiritum Sanctum*, ut vulgus loquitur, non est peccare contra conscientiam, neque contra commotiones animi, quæ sequi solent, quando intellectus est illuminatus, aut persuasus de aliqua re: aut quando voluntas vi istius luminis intellectus, hominem agit atque impellit ad operandum secundum illam operationem intellectus; & qui homo tamen istis animi motionibus non paret: quia avertitur ejus mens per alias falsas ideas, speciem boni ostentantes, quibus homo se tradit; & qui ideo ita peccat contra conscientiam, quia hæret eodem tempore, & in memoria præsens illi est recordatio judicii, quo scit se aliter aliquando judicasse de actione quam operatur, eamque condemnasse; & quam etiam nunc condemnat propter eandem rationem, propter quam antea actionem illam vitiosam æstimabat; & quam cupido peccati non tollit. Sed blasphemia in Spiritum Sanctum est, quando homo ita reluctatur isti operationi Spiritus, (quam in se experitur, & cujus effectus se sentit esse participem, quia mens vivide affecta est) ut illi parere nullo modo velit: excutiens & extorquens sibi totum hoc principium; nec volens amplius ipso Spiritu Sancto duci, sed abdicans illud principium illique nuncium mittens Spiritum Sanctum ita abnegat; fidemque atque sanctitatem illi abrogat, obsequens pravæ suæ cupiditati.

Nam quamvis longe absim ab Enthusiastarum errore, nullo modo tamen iis assentior, qui nullam Spiritus Sancti immediatam operationem, quam per se, absque principio, dispositione, aut habitu mentis,

tis, in intellectu & voluntate hominis operatur, admittunt: sed qui contendunt omnes mentis spirituales atque cœlestes operationes ex principiis & habitibus in homine existentibus (quanquam divinitus productis) proficisci. Qui intendit animum in considerationem textuum, qui loquuntur de peccato in Spiritum Sanctum, & præsertim qui habentur, *Hebr.* 6: 4. & sequentibus, & *Cap.* 10: 26. facile percipiet illic agi non de aliquo habitu sanctitatis, contra cujus vim & commotionem peccatores agunt; sed de proxima Spiritus operatione in hominis mente; qua tam vivide affectus est, ut cognoscere potuerit, illam plus quam humanam esse.

Per hanc occasionem indicandum arbitror me non existimare Scripturam *per peccatum ad mortem*, de quo 1 *Joh.* 5: 15. 16. idem peccatum intelligere, quod Scriptura vocat peccatum in Spiritum Sanctum: sed existimo *per peccatum ad mortem* loco supra citato intelligi peccatum aliquod grave; & propter quod Deus hominem peccatorem morbo gravi afflixit; sed cujus peccati æger vera non ducebatur pœnitentia, quare Deus noluit donum sanationis, quod in primitiva Ecclesia viguit, erga talem peccatorem adhiberi, neque in illum finem preces pro & super tali ægroto fundi. Ideo etiam loco citato precum & vitæ donationis fit mentio. Nam hic per vitam non puto intelligendam vitam æternam, sed vitam temporalem, & liberationem à morbo exitiali: quæ liberatio, cum ad preces & unctionem sequebatur, manifestum argumentum & indicium erat, Deum per preces presbyterorum ægroto indulsisse sanitatem: de qua exauditione precum agitur *vers.* 14. Et Apostolus versibus 15, 16. occurrit scrupulo, aut objectioni, quam fideles formare poterant ex eo, quod multis ægris precibus cupide sanationem expetentibus, ipsis tamen ea non contingebat nec oriebatur, cujus causam rejicit in irresipiscentiam ægroti: pro quo etiam non vult ut preces concipiantur, ne donum sanationis, & cæremoniæ externæ, quæ in perpetratione istius miraculi adhibebantur, frustra tentarentur, & ne ita in contemptum abirent. Agitur itaque 1 *Joh.* 5: 15, 16. de illo casu, de quo loquitur Apostolus Jacobus, *Jac.* 5: 14. *Marc.* 16: 18. & præsertim *Marc.* 6: 13.

Nunc superest expendere pondus hujus articuli; & an in numero articulorum fundamentalium ponendus sit. Supra statuimus creditu necessarium esse, nos esse corruptos; & ope & gratia Dei indigere ad fidem & veram resipiscentiam. Nunc addo etiam necesse esse credere, illam gratiam, quam Scriptura ubique inculcat, & Spiritui Sancto attribuit, esse effectum & fructum meriti Christi: quia Scriptura nobis ubique Christum exhibet tanquam rupem & fundamentum unicum nostræ salutis; tanquam unicum nomen sive personam, per quam salutem adipiscimur, & per quam solum aditum ad Deum Patrem habemus. At is bonam magnamque partem nostræ salutis Christo eriperet, qui aut negaret se gratia indigere, aut se illam per alium, quam per Christum, posse consequi. Absque hoc nec vera pietas erga Christum, & quanta ei gratia debeatur, potest intelligi. Et Scriptura præcipue hoc inculcat, ut nos doceat in Christo, & per Christum salutaria tantum à Deo speranda, atque obtinenda esse. Credendum itaque porro Spiritum Sanctum esse Spiritum Christi, quatenus in dispensatione & œconomia salutis interveniente merito & sacerdotio Christi, operationes Spiritus Sancti exeruntur ad perficiendos, & per sanctificationem apparandos omnes qui salvantur. Et ita credendum istum Spiritum Sanctum à Patre per Christum, & à Christo nobis missum in Paracletum, Doctorem, & Sanctificatorem; & qui tanquam Numen in nobis operans, nobis præsens est, afflat, & sanctificat, & in cujus nomen etiam ideo baptizati sumus: & qui sancte religioseque

colendus est, pro proportione & mensura cognitionis; & ratione conceptus, quem in singulis generant proprietates & characteres, quibus per nomina *Paracleti*, *Doctoris*, &c. insignitur; & intellectui atque fidei nostræ subjicitur. Nec arbitror creditu necessarium esse cognoscere, quo pacto Spiritus Sanctus, qui à Patre & Filio procedit, distinguatur ab utroque: dummodo Christianus profiteatur Spiritum Sanctum modo supra tradito, *à Patre & à Filio, sive per Filium procedere; & dari atque existere Spiritum Sanctum spiritualibus operationibus, & ad cœleste Christi regnum comparatis, præsidentem; & amoris conspiratione, quam in Sanctis operatur, fidelium gregem consentientem tenentem; & ita Filio subservientem ad perducendum ad exitum id, quod Christus in suscipiendo opere mediatorio, de Patre suo pactus est; & quod sibi reipsa, peracto redemptionis opere, peperit.*

Nunc superest agere de *Charitate*, sive de *sanctitate* hominis: & quid de ea homini creditu necessarium sit. Hæc res non potest habere magnam dubitationem: quia quemadmodum supra indicatum est, omnem cultum, tam naturalem quam institutum, aut revelatum disturbat, tueri & docere pietatem, & bona opera nihil momenti adferre ad consecutionem salutis; nihilque interesse, sive bene sive male vita exigatur. Credendum itaque est opus esse sanctitate, *sine qua nullus Deum visurus est.* Quid autem ad sanctitatem veram requiratur, id enucleatius hic disputare nihil ad nos attinet. Sufficit hic dixisse per sanctitatem nos intelligere *verum studium pietatis*: quod præcipue complectitur abnegationem sui, & omnium rerum abdicationem, quas cum lege Dei pugnare arbitramur, cum proposito proficiendi, & indies alacrius currendi in virtutis stadio; istudque propositum effectis cumulandi. Non est enim vera pietas Christiana, quæ tantum conatur adferre mediocritatem vitiorum, non autem eorum universum interitum. Quæri hic posset, quales errores in decidendis casibus conscientiæ sint fundamentales, & eousque hominem à sanctitate sejungant, ut vera pietas cum iis convenire non possit? Hanc quæstionem expedire jam non licet propter casuum conscientiæ innumerabilitatem. Summa tamen responsionis, aut potius fons solutionis omnium istarum quæstionum est, ne illum errorem in praxi sectemur, & juxta eum vitæ institutum dirigamus, quo contra principia legis naturalis, quæ omnia alte hominis menti insita sunt, agamus; neque in iis, quæ contra opinionem vulgi recta & æqua, quamvis non necessaria arbitramur, putemus licitum nobis esse indulgere, cum offensione proximi: de cujus scandali vitatione Paulus *Rom.* 14. plenissime agit. Cæterum arbitror hominem probum, & cujus animus vera pietate tactus est, non diu hæsurum quo sese conferet, & ad quam partem sese convertet, ut vitet aliquod factum aut vitæ institutum, quod cum salute congruere non potest.

Est tamen illustris & celebris quæstio inter Christianos, & quæ *mores* spectat, & quam ideo ita tacitam præterire non possumus, ut istius articuli naturam non in *aperto* ponamus. Estque illa *de jure Magistratus administrandi, & belli gerendi.* Mennonitæ existimant jus pœnarum (his enim vocibus puto totam controversiam non male comprehendi) directe adversari *Charitati Christianæ*: at reliquarum sectarum Christiani illud jus ab hoc vitio absolvunt. Quæritur, quo numero articulorum *necessariorum* ne, an *non necessariorum* ille error Mennonitarum censendus sit? Respondemus illum errorem non solum non esse fundamentalem, sed levem. Et sæpe me miratio tenuit, unde fiat, quosdam Theologos, & Magistratus contra hoc genus hominum, qui illam religionem profitentur, adeo exarsisse, cum illa innoxia sit societati, & manarit à teneritudine conscientiæ; & ab insigni cautione, ne charitatem aliquo suo facto læ-

læderent; cum cæterum Mennonitarum vita talis sit, ut si moribus agere velimus, multæ Christianorum sectæ iis non sint futuræ pares. Cum itaque eorum doctrina nullam partem cultus naturalis, aut instituti, aut doctrinæ moralis evertat: quid causæ subest, quare illos odimus, aut eorum errorem exitialem, aut ita pestiferum putemus, ut etiam multi Christiani Magistratus eos finibus expellant; extorresque patria faciant?

Est autem hic sermo de talibus Mennonitis, qui pœnarum jus tantum *Magistratui Christiano* non permittunt, aliis autem id non eripiunt; neque illud cum jure naturali pugnare existimant: ideoque illud jus gladii in omnibus suspiciendum & reverendum esse, præsertim illis, qui in illius usu nullum nefas esse arbitrantur. Plane eodem modo, quo nos æstimamus jus dominii, & illius juris usum in multis agnoscendum, quamvis æstimemus multos charitate Christianâ teneri se privare dominio & utilitate multarum rerum; easque largiri pauperibus: nec tamen illa nostra sententia de proximi charitatis officiis, istius proximi possessiones minus cautas, & minus certas reddit: quamvis arbitremur illum se iis privare debere, si charitatis officiis satisfacere velit. Ita jus gladii istorum Mennonitarum doctrinâ non labefactatur eorum respectu, qui illud jus Christiano convenire putant: quia Mennonitæ existimantes jus gladii à Christianis usurpari non *deberi*, non ideo cuipiam jus esse putant illud Magistratui eripere, aut ex societate hominum tollere.

Huc etiam revocanda est illa quæstio, quo nempe loco censendus sit error Pontificiorum in permittendis conjugiis, quæ nos incestuosa vocamus, quæ illi tamen eo numero non habent; & scriptis atque factis testantur sibi æque ac nobis incestuosa conjugia invisa atque exosa esse: sed statuunt illa conjugia, ad quæ propter rationes gravissimas (ut ferunt) indulgent, & quæ necessitas excusat (quemadmodum in rebus pudoris necessitatis ea vis est, ut quod extra necessitatem turpiter fiebat, id propter necessitatem eo vitio liberetur) non esse *incestuosa*: sed Ecclesiæ jus esse statuunt ad declarandum in certis circumstantiis *notam turpitudinis* ab illis conjugiis abesse. Videtur itaque illa controversia tantum spectare singulares quosdam casus difficiles; & de quibus Christiani haud facile convenire possunt, non propter inclinationem in quædam vitia, & quæ cum vera pietate pugnat, sed propter rationes implicatas & difficiles, à quibus solutio istius quæstionis pendet. Quemadmodum evenit etiam inter Christianos Reformatos de quibusdam casibus disceptari, utrum cum charitate, justitiâ, modestiâ, &c. congruant, an cum eâ pugnent: nec tamen ideo eo temeritatis procedunt, ut eum, qui ab ipsis dissentit, & justum atque æquum putat, quod ipsi ab eo alienum esse arbitrantur, ideo impietatis coarguant, aut illi animum tribuant parum virtute justitiæ, æquitatis & modestiæ affectum: sed talis sententiæ defensionem à suâ discrepantis non impietati, sed vitio atque errori infirmitatis humanæ imputant. Neque refert illa peccata, quæ ex infirmitate mentis humanæ adversarii oriri putant, appellentur odioso illo nomine *incestus*; & quod, si sint peccata, ad incestum revocari debeant: nam quamvis ab illo fonte derivantur; imo etiam propter illam vitiositatem, quam ab eo fonte mutuantur, *incestus* recte appellentur, non est illa ratio sufficiens quare talia peccata non possint numerari inter peccata *infirmitatis*. Et potest hoc præcipue obtinere in peccatis, quæ committi dicuntur contra pudorem aut dignitatem naturalem hominis: quia postquam apud majores semel ab ea commendatione & perfectione naturæ descitum est; & mala inter gentem aut familiam consuetudo obtinuit, difficile est in rationem pri-

primam istius mali inquirere. Et ideo illud peccatum non tantum in societate civili minus grave existimandum, sed etiam respectu Dei: quamvis Scriptura illa peccata eo appellet nomine, quo notari digna sunt, si ad primas naturæ leges respicias, remque ad eas expendas: ita ut id, quod *incestus*, *adulterium*, &c. sit & vocetur; quia formalis istorum peccatorum ratio iis continetur, tamen quia longe recessum est à primâ origine, in quâ vitiositas istorum factorum consistit & sese ultro prodit, ideo evenit illa vitia induere naturam errorum in moralibus, quia tantum longâ argumentorum serie coarguuntur, errores & peccata esse: & quæ tamen furti, rapinæ nomine recte vocantur; & reipsa talia sunt: quia ubi rationem talium peccatorum ad primum suum fontem revocaveris, constabit illa fieri contra præceptum, v. gr. *non furaberis, non concupisces.* Et quamvis nec fures, nec alieni cupidi unquam cœlestem hæreditatem consequentur: de talibus tamen, de quibus jam institutus est sermo, & qui per errorem, qualem jam supra memoravimus, labuntur, recte sententiam feras, illos, si alioquin ex animo pietatem colant; neque contra conscientiam, sensumque mentis agant, æternæ salutis fore participes.

Christus verbis expressis, quæ nullam dubitationem in mente lectoris relinquunt, declarat illum adulterium committere, qui uxorem suam deserit; quamvis juxta legem Mosis repudiatæ libellum repudii dederit. Et Apostolus Paulus diserte docet scortatorem cum scorto unum corpus fieri, quia juxta primum conjugii institutum, quod vim & rigorem suum omnibus ætatibus obtinet, & quam legem Deus nunquam mutavit, copula carnalis cum muliere istum nexum importat, ut *duo fiant una caro.* Ita ut *illa copula* semper, etiam hodie matrimonium complectatur. Neque à veritate aberrant, qui statuunt tam eum, qui cum muliere consuevit, nec eam ducit, sed alteri per conjugium sese addicit, *adulterium committere*, quam illum, qui stante politia Mosaica uxorem dimittebat, & aliam ducebat, de quibus Christus dilucide declarat, illos adulterium commisisse: & ratio istius sententiæ est, quia in utroque casu *adulterii formalis ratio* sese æque prodit. Non enim solennia matrimonii, neque ipsa stipulatio matrimonium contrahentium; qua promittunt perpetuam vitæ consuetudinem, constituunt matrimonium: sed istis tantum declaratur quid copula importet: at copula ex instituto Dei unicum est vinculum, quo conjuges junguntur. Et propter easdem rationes statuo omnes Judæos, qui super primam, etiam secundam aut tertiam in domum ducebant uxorem, formali adulterio se polluisse; quia juxta conjugii institutum debent tantum *duo esse in carnem unam*: & ideo neutra contrahentium pars habet *potestatem sui corporis*, qua quantum ad debita, & jura, quibus mutuo tenentur conjuges, alium in societatem istorum jurum vocare possint.

Sed inquies, an sancti illi Patriarchæ sub V. T. sese reos constituerunt adulterii, cum duas sibi jungerent uno tempore uxores? Aut an illi Judæi, qui dimittebant uxorem, & aliam ducebant, ejusdem criminis rei peragendi sint? Et an is qui cum scorto consuevit, nec eam in uxorem ducit; sed ad vitandam scortationem, legitimum cum honesta init conjugium, se tamen in adulterii peccatum induit? Respondeo affirmando, quia *ratio formalis* istorum peccatorum ex legibus matrimonii petenda; quæ ratio una est, & in indivisibili consistit: & isthæc supra enumerata peccata non subsistunt in mente; nec ideo eo tantum nomine veniunt, quia *reduci* possunt ad hujusmodi peccati genus, quemadmodum peccatum *concupiscentiæ*, qua aliquis cum alterius uxore copulam expetit; & quod peccatum concupiscentiæ non est eo nomine

for-

formale adulterium, quo nunc scortationem, divortium, polygamiam, adulterium formale esse statuo, sed illa concupiscentia tantum ad adulterium reducitur; & eo nomine insignitur, quia ducit sua natura hominem ad adulterium formale, taleque fit, quando actu completur. At supra enumerata peccata *formalia adulteria* esse tueor; & non ideo quod reduci possint ad hoc genus peccatorum. Quemadmodum vitium, cui obnoxii Americani, qui genitalia non tegunt, vivunt, ejusdem generis peccati sit, & ejus turpitudo ab eodem fonte & principio derivetur, ad quod referenda est actionis fœditas, qua aliquis inter Europæos nunc pudenda in hominum cœtu aut corona, oculis hominum subjicit: at quanto tamen intervallo, si peccatorum pondus spectes, istæ diversarum nationum actiones, non specie externa tantum, sed etiam origine & conceptu formali similes, à se invicem divergunt. At quamvis hujuscemodi peccata adulteria censenda, & eo nomine appellanda sint, si veritas in disputatione limitetur, nec sermo accommodetur ad opinionem vulgi, non tamen omnia adulteria æque gravia sunt, sed quædam ex errore quodam profecta tam levia fiunt, etiam Dei respectu, ut contra æquitatem esset propterea aut cogitatione aut oratione tali errore lapsos ea turpi nota afficere: quemadmodum contra jus & fas esset proximum errore male insistentem, & quædam bona sibi male vindicantem, aut vitæ aliquod munus non plane à vitio liberum, amplectentem, de quibus inter doctos tamen lis est, utrum illa bonorum vindicatio, aut muneris administratio justa & legitima sit; propterea proximum appellare furem, sacrilegum, injustum, fœneratorem, quibus non eum insectari nominibus invisis. Sed ad institutum.

Volui hac digressiuncula uti, ut insinuarem lectori bene pensiculanda omnia vitiorum momenta, antequam de statu spirituali proximi judicium feramus: & cavendum ne nos proripiamus ad cœtum aut aliquem singularem hominem impium æstimandum, quia versatur in aliquo peccato, quod quidem in gravissimorum peccatorum classe ponendum, quia in eo continetur formalis ratio, propter quam illud in certum peccatorum numerum rejiciendum sit; sed quod propter circumstantias tanti faciendum non est, ut de eo non magis commoveri debeamus, quam de levi peccato: neque ideo de Ecclesia aut singulari homine statuendum illam veram Ecclesiam, aut illum verum fidelem non esse, qui errore aut infirmitate se talis peccati reum facit. Utinam hoc in Ecclesia, in qua dego, usurpatum fuisset; nec unus, aut alter feroculus, & plurimum de se sentiens Antistes in famam aliquorum fidelium grassans, in scriptis & pro concione eos non vocasset *sacrilegos fœneratores*, &c. qui aliquod vitæ institutum sequebantur, quod illis Theologis non probabatur: de quibus tamen inter doctos, propter difficilem quæstionis rationem disputabatur. Et nisi à prudentibus & moderatis Ecclesiæ Presbyteris occursum fuisset istorum hominum furori, an zelo, dicam nescio, etiam ad excommunicationem processum fuisset. Nec contenti spectatissimorum virorum æstimationem læsisse, etiam conscientiæ plagam inferre tentabant, eosque privare bonis spiritualibus, quæ Deus in Ecclesia per Sacramentorum administrationem fidelibus impartit.

Nunc ordo postulat, ut agamus de beatitudine hominis, quo eum fides per charitatem operans ducit; & quæ ideo est finis & exitus quem pietas habet. Per beatitudinem intelligimus illum hominis statum, qui completus est omnibus gaudiis; nec quicquam ægrum aut dolendum habet. Hunc articulum creditu necessarium esse satis ex supra dictis constat, quando probare contendimus virtutem homini degenti vitam in hoc mundo, in perpetuum omnibus miseriis affluentem,

non esse satis magnum pretium, quare ipsam colere debeat; & ideo docuimus cultum rationalem non requirere, ut potius virtutem secter, quæ miseriam comitem habet, quam vitium, quod mihi commoda & emolumenta, quibus delector & capior, præbet. Beatitudinem itaque in terris obtineri non posse usus docet, neque oratione id probare necesse est. Istam beatitudinem debere esse æternam ipsius definitio satis indicat: cogitatio enim istam beatitudinem aliquando desituram esse, turbaret omne animi gaudium; quemadmodum evenire solet, quando metu cruciamur & angimur. Eodem referendum, hominibus virtutis via grassantibus spem certam esse factam, ipsos istius beatitudinis fore participes: qui enim istam veritatem animo non tenet comprehensam, ille fluctuet necesse est; neque poterit omnes suos conatus ad virtutem referre, qui animi pendet utrum recte operanti, & virtutem longe omnibus aliis rebus anteponenti, constitutum sit præmium. Nec arbitror quicquam nobis acrius calcar ad persequendam virtutem addi, quam fidem alte hominis menti insidentem, eamque peragrantem, qua credit Deum potentem esse reddendi se beatum; idque certo Deum præstiturum, si ipse sibi non deficiat: & præsertim cum contra, aut ratione perspexerit, quam inanes & vacuæ sunt mundi voluptates atque illecebræ, aut eas satietate abjecerit, aut experiendo contemnere didicerit.

Manat ex præcedentibus necessitas articuli de ultimo judicio: quia illi cultus rationalis constare non potest, qui non credit Deum peccatum odio habere, & virtutem ipsi curam esse: & Deum ideo bonos & malos non eodem jure habere. Sed hic quæritur, an sit etiam articulus fundamentalis, improbos post ultimum judicium cruciatibus æternis obnoxios futuros? Et an non satis sit credere impios ita à facie Dei perituros, ut superstites non sint futuri, totique abolendi? Ausim audacter definire esse *errorem fundamentalem* credere improbos defunctos nullam manere pœnam, sed mente & corpore delendos, & funditus tollendos. Rationes, quæ me deducunt in illam sententiam, multæ variæque sunt. Prima est, quod Deus in Christo tam excellens documentum mortalibus dedit, quantopere odisset peccatum, & qualem quantamque pœnam id mereatur, ut summa doctrinæ Euangelicæ illa doctrina contineatur: quapropter etiam supra satisfactionem Christi recensui inter articulos fundamentales. At quod exemplum proditur justitiæ Divinæ vindicativæ, quando improbus, qui feliciter hic ætatem egit, eique omnia ex voto fluxere; & qui insuper libidinibus inflammatus & furens se in omnia peccata præcipitem conjecit; ut nec pudor nec metus pœnæ eum revocarit, usuram vitæ per mortem deferens, omni bono & malo simul privetur? Præsertim, si cogitemus in improbis tantos impietatis gradus reperiri; & alium alii longe flagitiis antecellere, qui tamen parem vitæ exitum habentes, post mortem esse desinunt. Estne eo agendi modo vindicativæ justitiæ documentum præbere, ubi imparibus tam par manet exitus? At instant metus tamen carendi summa beatitudine; & nihil sui post hanc vitam fore superstes, si impietati se tradant, sufficit ad improbos deterrendos à peccato; & contra probi amore Dei atque justitiæ ducti atque incensi possunt facile carere metu pœnarum, quo à malo revocentur. Addunt præterea quandoquidem nulla vera virtus metu pœnarum exeritur, sed illa sua sponte, & sua charitate coli debeat, quid facit metus pœnarum æternarum ad adhortandos homines ad virtutem? Si inquiunt, modesti, si pudici pœnæ aut infamiæ metu coërcebuntur, non sanctitate se tuebuntur, neque illis laudi erit aut præmio virtutem coluisse. Respondeo: istam privationem beatitudinis non posse haberi loco pœnæ profectæ à justi-

tia Divina: quia illa non æquo jure distribuitur. Deinde, pone istam carentiam in classe pœnarum, non tamen est efficax ad prohibendum, ne illi, quibus beatitudo cordi non est; neque ad eam acquirendam laborent, tam facile se flagitiis & sceleribus tradant; quam minoribus peccatis se oblectent. At quæro, quid cum cultu rationali magis pugnat, hominem, qui natura & sua sponte inter gradus peccatorum distinguit, ipsum tamen credere omnibus peccatis parem pœnam esse constitutam; neque quicquam causæ esse (si metum pœnæ temporalis excludas) quare v. gr scortationem majus nefas, quam adulterium æstiment: cum utrumque æque impune committi posse putant? Ergo beatitudini renunciantibus hominibus nulla constat ratio, quare non potius omnibus vitiis sese immergant, quam ab aliquibus se temperent, si voluptate & gaudio iis fruendi capiantur. Ergo ex sententia adversariorum manat, cultum rationalem cessare in iis, qui beatitudinis desiderio, aut virtutis pulchritudine nondum sunt tacti, (quod omnibus hominibus ex vitiosæ suæ naturæ principiis evenit) & qui ideo animo complecti non possunt nec beatorum statum, nec pulchritudinem virtutis acie corrupti ingenii intueri: sed qui metu pœnarum apparari debent, ut vitiis per illum metum abstinentes virtuti locum dent, & gustum virtutis capere incipiant, quia nec (ut jam dixi) beatitudinis spe illecti, nec virtutis pulchritudine capti, nec pœnarum metu à maleficiis revocati vitio naturæ suæ ruunt in omne nefas. Quemadmodum discipulus in initiis institutionis, non disciplinarum pulchritudine capi potest, aut per eam accendi, ut laborem & vigilias subeat, sed ferulæ & virgidemiæ metu; aut pulchritudine earum rerum, quarum potest habere sensum, à desidia revocetur necesse est. Ita homini corrupto & vitiis humi strato virtus altius collocata est, quam quod eam suscipere possit, aut ejus pulchritudine affici: sed postquam metu pœnarum repressa est ejus sobolescens malitia, tunc sese erigere incipit, & dulcedine virtutis & cœlestium rerum captus nil nisi cœlum & beatitudinem cogitat. Tollit itaque illa doctrina in cultu rationem, & occludit viam, qua homo corruptus ex gurgite suæ vitiositatis emergere possit. Vide 1 *Cor.* 10: 11.

Et quam vere hæc à me dicantur, inde patet, quod homines, qui vitiis suis superati, iis nuncium mittere nolunt, & tamen conscientiæ lancinationibus pungentur ex pœnarum metu, eo primo omnes cogitationes convertant, quo sibi evellant istos aculeos, & pœnarum exspectationem peccatis suis debitam inanitatis damnent. Et quia hæc sententia tam alte eorum animo insidet, ita ut naturali sensu judicetur: *si est Deus, est vindex scelerum*, ideo in hoc incumbunt, ut sibi persuadeant Deum *non esse*. Ita ut radix istius exitialis erroris sit cupiditas fugiendi pœnarum inflictionem; alioquin parum pensi haberent utrum Deus sit, an non sit. Quod autem Adversarii ferunt multos viros pios illam sententiam tueri, nec tamen impediri ea, quo minus pietatem & cultum rationalem exerceant: quia inquiunt, amor Dei & Christi, & amplissimi præmii promissio, & virtutis pulchritudo in iis pietatis studium parit, illudque in omnibus parere debebat, qui cultum rationalem Deo præstare atque exhibere cupiunt. Et contra à ratione alienum esse contendunt illum articulum necessarium ponere, quo non tantum omnes, qui cultum rationalem sectantur, carere possunt, sed etiam carere debebant, si non instar servorum potius, quam liberorum hominum ad officium excitari mallent. Ad hæc respondemus: ex externis dictu & judicatu difficile esse, qui vere pii & probi sunt: multi se studio, simulato vultu, & integumentis hypocriseos involvunt, ut non facile eos à veris & sinceris secernas; alii se inscii fallunt: minime enim

enim sibi quisque notus est, & difficillime quisque de se sentit: ita ut non male comicus in foro vix decimus quisque est qui ipsus se novit: ita ut ex hoc capite de articuli necessitate non recte instituatur æstimatio. Præterquam quod multopere disjuncta sunt reperiri probos, qui illam sententiam tutantur: & eosdem illos probos usque ab eo tempore, quo ratio sese in ipsis exerere incipiebat, ea doctrina ita fuisse imbutos, ut metus pœnarum nullum iis attulerit momentum ad declinandum vitium: sed se ab initiis puerilis ætatis ita delectatos ex pulchritudine virtutis, & beatitudinis spe; ut iis incensi vera virtutis via grassati sint: at hoc de illis probis probandum erat. Quod autem contendunt rationem colendæ virtutis & vitandi vitii, metus causa homini libero indignum esse, & servorum conditioni conveniens; hoc quidem agnosco: sed quandoquidem omnes sumus peccati servi, neque quisquam liber nascitur, nec alia datur via evadendi ex illo servili statu, quam per præcedentem miseriarum suarum cognitionem, & pœnarum metum, recte statuitur illius fidei articulum ad cultum rationalem requiri, quo si intimis sensibus affecti & tacti non simus, nunquam nos poterimus extollere ex illo servili statu. Diutius hisce immorati sumus, tum quia hujus generis error ita manat, ut non videam quo non possit accedere; cum etiam, quia nobis cum hominibus lis est, qui non contenti libertate, quam Magistratus in hisce liberis Provinciis diversarum sectarum hominibus indulget, queruntur de Magistratuum severitate: si hujuscemodi errorum sectatoribus libertatem eos sermone & scriptis longe lateque disseminandis non permittunt: imo si res Ecclesiasticæ ex eorum sententia essent componendæ, nobiscum sacrorum societatem libenter coirent; & in unum Ecclesiæ corpus coalescerent. Hoc præterea addo supplicium, & *pœnam sensus* tam manifesto in Scriptura tradi; ut cogitatione consequi non possim, quomodo Scripturæ auctoritas apud illos valere possit, qui talem errorem propugnant; ita ut à contumaciæ peccato vix videantur esse liberi, & ex eorum peccatorum numero esse, de quibus Petrus, *quod destinato & volentes versentur in errore*; sibique illum errorem finxerint, quod suo ingenio metiri voluerint jus Dei puniendi, eique ex suo affectu modum ponere, quasi in perpetuum duratura pœna, justa severior esset: quo nihil hominibus, qui majestatem divinam recte æstimant, absurdius accidere potest; & dubito an talis oratio magis ineptiis an impietate peccet.

Utrum autem tam pii, quam impii statim post obitum sortem singulis pro ipsorum meritis aut demeritis destinatam adipiscantur, id quamvis aperte in Scripturis traditum, (saltem quantum ad piorum mortuorum statum sub œconomia Euangelica) istius tamen ponderis contrariam sententiam esse non arbitror, ut cum exitio eam conjunctam putem: quia cultus rationalis cum tali doctrina non ita pugnat, ut ipsi non amplius constet sua ratio; quod quivis, etsi à nobis non exponantur evitandi tædii causa, animo & cogitatione facile comprehendere potest. Idem judico de doctrina de purgatorio; & de vi precum pro defunctis: qui errores tamen, quamvis eos fundamentales esse non arbitrer, præterquam quod nullum in Scriptura habeant fundamentum; & ideo illa pars cultus Pontificiorum sit temere suscepta, etiam in confinio idololatriæ, & abnegationis, aut saltem imminutionis meriti Christi, versantur. Et existimo plurimos inter Pontificios & doctrina, & usu tam male insistere, ut duorum istorum peccatorum se reos constituant: non existimo tamen illos errores in se ipsis spectatos; & quatenus ita proponuntur, ut nec idololatriam involvant, neque meritum Christi *directe* ita minuant, ut ea ulla creatura in societatem muneris Christi mediatorii vocetur, illudque

que adeo integrum maneat, fundamentales esse.

Altioris autem videtur esse indaginis, utrum Articulus de *Resurrectione corporis* ejusdem, quod tam probi, quam improbi, cum ultimum vitæ diem morte conficerent, habebant, sit habendus in numero articulorum fundamentalium. Ut hæc res recte æstimari possit, distinguendum inter cultum naturalem & inter cultum institutum: quantum ad cultum naturalem, videtur facilius rem expediri posse. Nam hoc posito, quod etiam supra probavimus, pœnam & præmia distribuenda esse: quod tamen obtineri non potest, nisi ea conferantur in singulos pro ipsorum merito, aut demerito, sequitur in cultu naturali examinandum tantum esse, quid importet ad tuendam illam veritatem, nempe, pœnarum & præmiorum distributionem post hanc vitam futuram, ut homo cum *eodem corpore* resurgat: videlicet: utrum, si homo sine *suo corpore* resurgat, sit, & maneat idem ille qui peccavit? Et an corpus hominis, in quo vitam exegit, possit haberi expers præmii, aut pœnarum, cum sit pars essentialis hominis? Præsuppono nobis, quamdiu hanc vitam animalem degimus, compertam & exploratam esse distinctionem inter corpus nostrum & mentem: hoc est, quod id quod *cogitat*, non sit *corpus meum*. *Deinde* id esse *corpus meum*, à quo mens certo modo afficitur; & in quod mens pariter certo operatur modo? quos modos omnibus hominibus eousque cognitos esse præsupponimus, ut *proprium* suum corpus agnoscant, illudque ab aliis distinguere norint. *Tertio*, omnes cognoscere corpus qua tale, & ideo consideratum ut anima destitutum; nec gaudio nec dolore affici; & ideo nullam pœnam aut præmium in se posse recipere: mentem tamen per corpus multa commoda & incommoda experiri: sed id tamen, quod ea commoda & incommoda experitur, non esse corpus, nec consequenter *non ille ego* qui cogitat. *Quarto*, remoto itaque & sublato corpore manere superstitem substantiam cogitantem; & *illum ego*, qui quia pœnarum & præmiorum particeps esse potest, etiam jam privatus suo corpore; ideo etiam ratio docet propter eam causam non esse necessarium idem corpus resurgere; imo non esse necessarium mentem cum ullo corpore conjungi. Puto hæc per se nota esse, nec ulteriori explicatione indigere.

Verum quidem est hominem probro aut gloria affici, quando ejus cadaver gloria aut ignominia afficitur, & eatenus corpus suo modo pœnæ & præmii consors esse posse: & ideo videri idem corpus, quod instrumentum peccati aut virtutis fuit, in pœnæ aut præmii partem & communionem debere venire. Sed animadvertendum est, id tunc tantum evenire, quando in corpore reliqua est nota & relatio, per quam *hujus* & non *alius* corpus esse existimatur. At postquam corpus sive cadaver interiit in pulverem; illeque ita dispersus & mixtus cum aliis corporibus, aut potius cum pulvere aliorum corporum, ut nota & relatio, quam antea habebat ad hominem, cum cujus mente integrum & unum compositum constituebat, perierit, tunc amplius honoris aut ignominiæ capax non est; respectu illius compositi sive illius hominis, cujus quondam pars essentialis fuit: & ita menti amplius nihil quicquam rei est cum illis dispersis partibus; neque ad illas relationem habet, tanquam ad proprium corpus: imo talem relationem ne haberet quidem, etiamsi Deus ex omnibus illis partibus in unum congregatis, corpus humanum fingeret, nisi omnes illæ partes eundem *inter se situm haberent*; qualis ille fuit cum viveret: quia alioquin non esset *idem* corpus; quod tamen omne, & unicum fundamentum est totius memoratæ relationis. Natura enim & sponte judicamus tantum id unum idemque individuum, postquam destructum est, reproduci, quod ex ejusdem materiæ partibus, & situm eundem

inter se habentibus, conflatur. Icon ex cera formata & destructa rursus non idem reproducitur, nisi ex eadem cera; & quidem ejus partibus *eundem situm* habentibus, quem primum habebant, formetur: quod cuivis, animam attendenti, manifestum est.

In naturali itaque cultu pœnarum & præmiorum distributio post hanc vitam non importat resurrectionem corporis: ideoque quamvis vulgaris admodum inter gentiles fuerit doctrina, probis & improbis post hanc vitam præmium & pœnam constituta, corporum tamen resurrectio illis portentum & prodigium videbatur: quemadmodum id liquet ex *Cap.* 17. *Act.* Si itaque contemplationem tantum conjiciamus in id, quod Theologia naturalis nos docet de articuli, quem jam in manibus habemus, necessitate, facile intelligimus illum articulum *in cultu naturali* fundamentalem non esse.

Expositum itaque est, quid *Theologia Naturalis* nos doceat de necessitate articuli *de resurrectione carnis*. Nunc examinandum, num *Theologia revelata* nos aliter doceat de necessitate hujus articuli? Ita quidem credo; & ut de necessitate istius articuli nobis constare possit, hoc notandum, & reliquis, quæ super hac re dicenda habemus, præstruendum. Judæos juxta consuetudinem loquendi Scripturæ, & consequenter juxta veritatem in illa contentam, non aliter existimasse hominem singularem, Petrum, aut Paulum v. gr. post hanc vitam fore superstitem, quam quatenus anima, sive mens rursus cum suo corpore unita, eundem constitueret hominem: ita ut qui inter eos negaret *resurrectionem* eorundem corporum, simul negare præsupponebatur, hominem post hanc vitam unquam rursus victurum, & præmiorum aut pœnarum fore participem. Liquet hoc manifesto ex quæstione, quam Sadducæi, qui negabant dari spiritum, Christo proponebant, *Matth.* 22. & simul ex responsione Christi eodem capite. Volebant Sadducæi probare ab absurdo, hominem post mortem non esse superstitem; eumque omnino quoad animam & quoad corpus interire, ideoque resurrectionem non dari: quia una mulier, quæ in hac vita plurimis maritis, diversis temporibus nupta fuerat, in futuro sæculo non poterat simul cum iis nupta esse. Scriptura loco citato diserte narrat hanc quæstionem, & difficultatem à Sadducæis Christo motam, quo resurrectionem absurditatis & falsitatis arguerent: unde manifestum est Sadducæos vitam hominis in futuro sæculo nullam cogitatione sibi finxisse, quam quæ non ageretur in corpore illo, in quo in præsenti sæculo aliquis vixerat; & ideo sublata resurrectione simul (ex sententia Sadducæorum, & omnium Judæorum; juxta doctrinam, quam hauserant ex Scriptura) concidebat doctrina de immortalitate, & spiritualitate animæ; & contra stabilita doctrina de resurrectione ex omnium Judæorum sententia pariter in Scriptura fundata, animæ immortalitas & spiritualitas confirmabatur. Et hanc ratiocinationem Judæorum juxta fundamenta Theologiæ revelatæ fuisse veram & rectam, liquet ex responsione Christi, fundata in verbis Mosis, *Exod.* 3:6. *Sum Deus Abrahami, Isaaci, & Jacobi; at Deus non est Deus mortuorum, sed viventium:* manifesto docens, Abrahamum, Isaacum, & Jacobum in futuro sæculo non fore superstites, si resurrectio non detur: & Deum non fore eorum Deum, si non esset exspectanda resurrectio: quia sine illa non essent victuri, aut numerandi inter viventes. Si res aliter sumatur, nulla vis erit in verbis: *Deus non est Deus mortuorum, sed viventium.* Quia Abraham, Isaac, & Jacob possunt considerari, ut victuri in futuro sæculo, quamvis corpore privati: & Deus, etiamsi nulla esset exspectanda resurrectio, erat tamen Deus Abrahami, Isaaci, & Jacobi propter vitam animæ. At juxta Scripturam illa animæ vita separatæ

tatæ à corpore pro nihilo putatur, si comparetur cum vita degenda in futuro sæculo: & ideo fideles jubentur omnem suam spem ponere in beatorum resurrectione: ita ut *fides de futuro sæculo* contineatur fide *resurrectionis*.

Qui hæc recte animo comprehendit, facile intelliget, & assequetur vim argumentationis Pauli 1 *Cor.* 15. qui pariter disputans, & pugnans pro resurrectione mortuorum, primo ponit præcipuum fructum resurrectionis Christi, *resurrectionem nostrorum corporum*, Vers. 12. *Quod si Christus prædicatur ex mortuis suscitatus esse, quomodo quidam dicunt inter vos non esse resurrectionem mortuorum?* Vers. 13. *Nam si resurrectio mortuorum non est, Christus quoque non est suscitatus.* Ita ut negare resurrectionem, sit negare resurrectionem Christi: quia si Christi resurrectio sit destituta illo fructu, merito ipsa resurrectio Christi vocatur in dubium; quemadmodum absentia caloris absentiam ignis arguit. Videlicet: quia Christus resuscitatus ex mortuis *primitiæ eorum*, qui *obdormierunt*, *factus est*; *quia enim per hominem mors*, *per hominem etiam resurrectio mortuorum*, &c. Ita ut resurrectio mortuorum cum Christi resurrectione sic conjuncta, & cum ea implicata sit, ut Christus primitiæ mortuorum factus, sua resurrectione reliquis mortuis, & morituris in fide, tanquam reliquæ massæ sui corporis, qui sunt fideles, *& os de ossibus ejus, & caro de carnibus ejus*, conciliarit illam prærogativam, ut sanctificati & obsignati in spem similis resurrectionis, etiam nunc cum Christo resurrexisse dicantur; & vitam eorum in Christo esse reconditam: ita ut postquam Christus vita eorum patefactus fuerit, tum illi etiam patefient, *Coloss.* 3. Quapropter etiam Spiritus Christi dicitur ita habitare in corpore fidelium, ut eorum mortalia corpora die novissimo Christus vivificaturus sit per illum Spiritum habitantem in ipsis: juxta quod dicitur 1 *Cor.* 15:45. *Posterior Adamus factus est Spiritus vivificans*, inspirans animali & mortali nostro corpori vim vivificantem, qua aliquando resurrecturum est incorruptibile, & gloriosum, & expers omnis corruptionis, ut ita omnibus numeris & partibus verum comperiatur, *absorptam mortem esse ad victoriam*.

Et hanc sententiam maxime confirmat, quod Apostolus loco citato, 1 *Cor.* 15. pariter, quemadmodum Christus *Matth.* 22. præsupponit veram vitam, veramque beatitudinem demum futuram sæculo futuro; eamque tunc demum initium habituram cum novissimo die, resurrectione nostrorum corporum facta, fideles corpore & anima in cœlis degent ævum sempiternum. Ideo semper argumentatur à negatione resurrectionis ad negationem beatitudinis, & vitæ in sæculo futuro agendæ, Vers. 19. *Si in hac vita solum in Christo speramus, miserrimi omnium hominum sumus.* Vers. 29. 30. *Si omnino mortui non suscitantur, cur etiam nos periclitamur omni momento, &c.?* *Deinde si mortui non suscitantur, edamus, & bibamus; cras enim moriemur.* Ubique singulis versibus inculcans veram beatitudinem post resurrectionem in futuro sæculo exspectandam; cum fidelium corpora mortalia & corruptibilia induerint immortalitatem & incorruptibilitatem. Ita ut si rem suis ponderibus librare velimus, & loqui secundum Theologiam revelatam, & œconomiam salutis in Christo constitutam, qui summam totius Euangelii complectitur, dicendum sit, eum, qui resurrectionem corporum negat, negare Christianorum beatitudinem in sæculo futuro, quæ fidelium respectu est finis ultimus, ad quem fides collineat, & in quem fideles omnes suas spes conferant: vide 2 *Timoth.* 1:12. 18 *&* 4:1. 1 *Cor.* 1:7. *Matth.* 24:25. *Ephes.* 1:14. Ut itaque hunc locum concludam: quamvis cultus naturalis nos non ducat in cognitionem istius articuli *de resurrectione corporum defunctorum*, multo minus nos erudiat de istius arofficuli

ticuli necessitate, Theologia tamen revelata illum ita illustrat, celebratque, ut eo complectatur fidelium beatitudinem; & doceat fideles in Christo mortuos, ante diem resurrectionis esse adhuc sub potestate mortis: quia eorum corpora, quæ per mortem ceciderunt, quamdiu resuscitata non sunt, mortis vi coërcentur in sepulchris, ejusque subsunt imperio, 1 *Cor.* 15: 54. *Postquam autem hoc corruptibile induerit incorruptibilitatem, & mortale illud induerit immortalitatem, tunc fiet illud quod scriptum est, absorpta est mors in victoriam: Ubi tua, O mors, victoria? Ubi tuus, O sepulchrum, aculeus?* Et ideo dicit Apostolus *Rom.* 8: 23. *Nos exspectare redemptionem corporum nostrorum.* Hoc porro intelligendum de iisdem corporibus, quæ per mortem ceciderunt, probatione non indiget; quia si futura sint aliena corpora, quibus justi in die novissimo induentur; ne unus quidem Scripturæ locus reperitur, quo ulla verisimilitudine probari possit novorum corporum, atque alienorum cum mente beatorum conjunctionem in die novissimo: quod quivis facile accipiet, qui velit consulere argumenta, quibus nostri Theologi utuntur contra illos, qui illum errorem tuentur. Enodatius enim hanc rem enucleare scopus hujus tractatus non permittit.

Supersunt equidem multæ quæstiones, quæ inter Christianos agitantur de quibusdam circumstantiis beatitudinis; & de statu damnatorum. V. gr. an dentur gradus beatitudinis? An beati se mutuo cogituri sint juxta ideas, quas habuerunt de se invicem in terris? In quo beatitudo reipsa consistat? Quid excruciaturum sit impios in inferno? Et quæ illorum futura sedes atque locus? Et quæ sunt hujusmodi: de quibus lectori judicare proclive est illarum cognitionem & fidem cum salute necessariam cognationem non habere; & ideo merito fugimus, in re clara exponenda operam ponere.

Superest ut nunc agamus de necessitate *usus* Sacramentorum: sed etiam hoc paucis poterimus defungi: quia inter Christianos nunc de iis non est magna controversia; alias autem quæstiones, quæ inter Christianos aut non celebrantur, aut ignorantur ad quæstionem vocare esset hominis otio abundantis; & in rebus nullius usus sese jactantis atque ostentantis. Intercedit nobis controversia cum Anabaptistis hodiernis: utrum infantes recens nati, & rationis usus expertes, baptizandi sint? An vero exspectanda ea eorum ætas, qua professionem fidei edere; & vitæ sanctitatem promittere possunt? Sed quis non facile percipit (exclusa & damnata Pontificiorum sententia de necessitate baptismi) Mennonitarum errorem non esse fundamentalem: illi enim nec baptismum contemnunt, nec parvi ducunt, sed contra ex reverentia erga illud Sacramentum existimant illud erga neminem celebrandum, qui illud *ex suo proprio judicio* sancte atque religiose accipere non potest. Et error Pontificiorum de necessitate baptismi, quamvis sit crassus, & nota inclementiæ, ab Euangelio alienæ, invisus atque odiosus, fundamentalis tamen non est: quia neminem à studio pietatis revocat; neque fædus Euangelicum ita lædit, ut essentiales ejus partes sibi non constent: & Pontificii infantes fidelium non omnino gratiæ Euangelicæ expertes habent: carent enim infantes non baptizati *pœna sensus.* Ita pariter eorum error, qui nullos infantes baptismate abluendos putant, præter eos, quorum parentes, aut saltem alteruter eorum sunt habiti digna Ecclesiæ membra; & virtutis studio & veræ fidei professione se tales probarunt, tanti faciendus non est, ut cum exitio errantium conjunctus esse putetur: manat enim ille error à quadam veritate magni momenti, sed cujus vim sententiæ jam traditæ propugnatores non satis assecuti sunt: videlicet, veram Ecclesiam, verumque fidelium cœtum, cui factæ sunt promissiones; & qui jus habet

ad

ad omnia privilegia Ecclesiæ facta, non esse illam Ecclesiam, in qua veræ fidei & pietatis professio eam non segreget ab omnibus aliis cœtibus: ita ut, quemadmodum illi cœtui non convenit Ecclesiæ dignitas, qui versatur in errore fundamentali, aut peccatum manifestum, v. gr. scortationem tuetur, ita nullus Ecclesiæ membrum esse potest, qui in duobus istis capitibus deficiat. Sed male inde conficiunt: sicut cœtus, qui duobus istis essentialibus caret, vera Ecclesia non est; sed ejus dignitatem confecit, quamvis nomen retineat: ideoque juribus atque prærogativis Ecclesiæ destitutus est. Ita etiam singulares homines Christianam quidem religionem profitentes; sed aut errore aut turpitudine vitæ testantes se vera Ecclesiæ membra non esse; adeoque in partem promissorum veræ Ecclesiæ factorum non venire: tales inquam homines singulares etiam infantes generare impuros. Loquor de impuritate, quæ opposita est sanctitati: de qua Apostolus 1 Cor. 7: 14. *Alioquin certe liberi vestri impuri essent, nunc vero sancti sunt.*

Dicimus itaque ex istis præmissis de natura Ecclesiæ non sequi infantes Christianorum turpiter viventium non esse sanctos, eosque eo numero non habendos, qui jus habent ad jura & privilegia veræ Ecclesiæ concessa; & ideo non esse baptizandos: & ratio nostræ sententiæ est, quia nondum ingressi sunt vitæ cursum, quo se declarent indignos juribus, & prærogativis veræ Ecclesiæ concessis. Nam quamvis parentes revera impuri sint, sufficit majores vera Ecclesiæ membra fuisse: declarat enim Deus se fore Deum piorum usque in tertiam & quartam generationem. Et eorum, qui sententiam nostræ oppositam tuentur, est probare vim sanctitatis majorum non pertinere ad tertiam & quartam generationem: ita ut de talibus infantibus natis ex proximis parentibus non sanctificatis, sed qui majores probos nacti sunt, statuendum sit eos non esse sanctos, & promissionum Evangelicarum participes; si ante rationis usum occumbant. Alii existimant per illam sanctitatem, 1 Cor. 7; 14. intelligendam talem *sanctitatem externam*, qualis fuit sanctitas Israëlitarum & circumcisorum: quæ etiam hærebat in Israëlita & Judæo, quamvis vitæ deformitate *se verum Israëlitam; & cujus laus est ex Deo, & non ex hominibus* non esse probaret. Hi autem qui sunt in illa sententia, arbitrantur sub Evangelio etiam quoddam *fœdus externum* esse, cujus fœderis causa quidam *sancti* vocantur; quamvis nulla vitæ commendatione verorum sanctorum numero habendi sint: sed ego nullum vestigium istius *fœderis externi* video in toto Evangelio: & hæc sententia affinis est Pontificiorum errori, qui veræ Ecclesiæ numero habent cœtum, qui sanctitate caret. Sed ad rem. Ipsa illa opinionum dissensio inter Reformatos satis ostendit hujusmodi quæstiones à fundamento longe remotas esse. Et, qui hominem in Ecclesia Pontificia baptisatum, & postea sese in nostram Ecclesiam dicantem, sacraque nostra amplectentem, non rebaptizent; & tamen Ecclesiam Romanam in fundamentalibus errare existimant, veramque Ecclesiam non esse, illi satis ostendunt, quæstiones de baptismo adhuc implicatas esse; nec super iis tanquam fundamento Ecclesiam fundatam.

Ita arbitror controversias de sacra Cœna tanti non esse momenti, ut in iis salus Christianorum vertatur. Excipio illam de *transsubstantiatione* & *adoratione hostiæ*, de qua statim loquemur. Et quamvis cætera Pontificii sacram cœnam tot cæremoniis & anilibus superstitionibus conspurcarint, ut degenerarit inter ipsos in rem plenam futilitatis, summæque vanitatis; non tamen existimo ipsam illam Missæ celebrationem, quamvis ab instituto Christi alienissimam, exitialem esse eam usurpantibus: dummodo (ut jam inculcatum est) absit ab eâ idololatria; &

meritum Christi, quod mihi fundamentum est Christianismi, integrum illibatumque servetur.

Quæstiones autem de Sacra Cœna, à quibus administrari debeat? Qui ad ejus communionem admitti? Quo gestu accipi, & qualis panis esse debeat, azymus, an fermentatus? Et utrum orbicularis & separatus, an fractus à massa communicantibus distribui debeat? Præterea an sub una, an sub duabus speciebus (ut loqui solemus) administrari cœna debeat? Quamvis non sint ejusdem momenti, non tamen illarum quæstionum ullam istius ponderis esse arbitror, ut ideo salus hominis in discrimen veniat, si in hisce errore labatur. Et hoc facile illi admittent, qui bene pensicularint, quam indulgenter Christiani versati sint in mutandis aut abolendis quibusdam circumstantiis, quæ in prima celebratione Cœnæ adfuere. Et hi quidem tantopere in hisce sibi indulserunt, cum quia putabant illas circumstantias non pertinere ad naturam rei, aut non constituere partem essentialem Sacramenti: tum etiam, quia edocti erant, libertati Christianæ ab elementis mundi & cæremoniis liberæ non convenire, ut actionibus & ritibus quibusdam ita constringatur, ut eadem religione eos observare deberent, qua quondam Judæis hoc erat imperatum: qui etiam singulos legis cæremonialis apices observare tenebantur. Spiritus ille libertatis & filiorum Dei, præterea cultus Novi Testamenti spiritualitas illis suggessit externis illis non magnopere serviendum; dummodo cultus substantia integra servaretur. Memoriam mortis Christi colendam in Sacra Cœna tuentur omnes, & pii toto Christi instituto satisfactum putabant, quando ea conservabant in primo Christi instituto, quæ illi rei præcipue accommodata erant. Si rem aliter æstimemus, non capio quomodo Christiani tam licentes esse potuerint in multis aut omittendis, aut mutandis, quæ in primitiva Ecclesia fuerunt in usu; & præsertim in celebratione Sacræ Cœnæ & baptismi. Arbitror itaque lites de hujusmodi circumstantiis atque cæremonialibus facile inter Christianos debere componi, quando mentem bene informatam habent de cultu spirituali Novi Testamenti; nam tunc intelligent multa & graviore ex parte debere pacem & pietatem præponderare, & externis infinita *laude* anteponendas esse.

Nunc ordo & materiæ pondus postulat ut pergamus ad principes quæstiones de ubiquitate & de transsubstantiatione. Ubiquitarii docent Christum, corpore omnibus locis præsentem, ubi Sacra Cœna administratur. Quando hoc dogma recte introspicimus, & suis examinemus ponderibus, non potest cum eo congruere doctrina *de vero corpore Christi:* quia unum idemque corpus plurimis locis præsens esse non potest; aboleturque ea doctrina natura veri corporis. At ubiquitarii non tantum negant illam consequentiam verbis; sed etiam intellectu & conceptu: quatenus verum corpus Christi, quod ex substantia Mariæ formatum est, & multis aliis proprietatibus in historia Euangelica descriptis, in mente & cogitatione eorum, quando Christum corpore in Cœna præsentem imaginantur, defixum manet. Et quia illud ita in eorum mente hæret, ut nec error per se, neque per consequentias, quæ illum errorem sequuntur, mentem eorum eousque abripiat, ut etiam veri corporis naturam; aut Christi corporis proprietates, quales ex Euangelio didicerunt in Christo esse, in eorum mente defixæ non maneant; ideo omnes nostræ Ecclesiæ Lutheranos absolvunt erroribus istorum hæreticorum, qui negabant Christum *verum naturale corpus ex Maria assumpsisse*; quamvis *ubiquitatis* doctrina ex omnium nostrorum doctorum sententia, *sua natura*, & suis consequentiis tollat à Christo verum & naturale corpus. Et insistens istis principiis in *Tractatu de idololatria & superstitione*, statui Luthera-

nos non commissuros idololatriam, si in Eucharistia Christum *adorarent*: quia quamvis eorum intellectus errore ubiquitatis imbutus est, tamen manet imbutus iis veritatibus de corpore Christi, quæ in eorum intellectu sibi vindicantes principatum, conservant fidem de vero & naturali corpore Christi integram: secundum quas veritates fidem suam dirigentes, conservant etiam in praxi atque usu sibi ideam veri corporis Christi: & ita propter illas veritates, & propter conservatam ideam veri corporis Christi, non committerent idololatriam, si Christum in Eucharistia adorarent: quamvis graviter laberentur, adorantes Christum in aliquo loco, ubi non est. Quemadmodum similiter magnopere à vero absunt, cum docent corpus Christi multis in locis esse, ubi revera non est: sed ille error tamen illis exitialis non est. Quæ hactenus à me super hac re dicta sunt, arbitror mihi debere constare cum omnibus nostris Doctoribus; quia tam clare ex concessis eorum principiis sequuntur, ut sibi convenire non possint, qui hæc negant: neque hæc longe petita, sed omnibus patent, & in promptu sunt. Interea intelligit lector pondus erroris hic æstimari non ex sua vi & natura, & ex iis quæ ipsi errori inhærentia sunt, sed ex iis, quæ extrinsecus, & foris assumuntur; scilicet ex modo, quo errantis mens errore afficitur.

Fingamus rursus Pontificiæ glebæ addictum hominem credere, Christum non tantum *ubique præsentem esse*, ubi celebratur Missa; sed ipsum etiam Christum illic adorare, & suppliciter venerari; is juxta ea, quæ in superioribus tradita sunt, pariter non committeret idololatriam. Sed Pontificius hos errores cumulat adhuc alio; & credit in Eucharistia sive in Missa corpus Christi *per transsubstantiationem fieri ex pane*: & ita Pontificius novo illo errore æstimato ex sua vi & natura, adhuc magis destruit naturale & verum corpus Christi, quod assumptum est ex Beata Virgine Maria; magisque pugnantia cum illo corpore docet atque credit, ideoque ille error tanto gravior. At interea Pontificius testatur ideam *veri & naturalis corporis Christi* per transsubstantiationem in Missa ex mente sua non tolli; ita ut inde constet alias veritates, quas de corpore Christi credit, tantam adhuc vim in ipso exserere, ut error de transsubstantiatione ita ipsum non corrumpat, ut per eum ipsi pereat *idea veri corporis Christi*, neque secundum illum errorem cultum suum dirigat: credens & adorans quidem Christum in Missa, qui corpus suum habet *factum ex pane per transsubstantiationem*, sed tamen talem agnoscens Christum, talemque adorans, qui habet corpus factum *ex substantia Mariæ*; & qui Pontificius quamvis transsubstantiationem credit, tamen persuasus est, corpus Christi, quod generatu ortum est ex Maria, idem illud corpus esse, quod ex pane per transsubstantiationem factum est. Quæritur quare (si æqua lege res componantur) ille Pontificii error major sit eorum, qui credentes ubiquitatem, corpus Christi adorarent, quando celebratur cœna? Quandoquidem error de transsubstantiatione eousque deflectere non facit Pontificium à veritate, ut ideam veri & naturalis corporis Christi, aliis veritatibus, quas de naturali corpore Christi habet, eam tuentibus, ipsi non pereat, sed secundum illas veritates, & secundum illam suam fidem Christum in Missa adoret.

Hujus difficultatis expediendæ ratio alia mihi hactenus non suppetit, quam ea, quod in hominem mentis compotem cadere non possit fides duarum rerum ita pugnantium, ut credat unum & idem Christi corpus naturale esse id, quod ex Maria generatum est: & id, quod ex pane factum est per transsubstantiationem: (si modo transsubstantiationis claram & non confusam habeat ideam) non magis Pontificius hæc credat, quam homo non fa-

tuus

tuus credere possit, post resurrectionem idem corpus, quod per mortem deposuit, sibi restitutum iri; quamvis statuat illud factum & fabricatum iri ex materia, quae nunquam hominis pars fuit, haec enim in sensum communem non cadunt. Itaque, quamvis Pontificius aliquis verbis profiteatur se in Missa conservare ideam veri corporis Christi, animi tamen assensum longe à verbis diversum esse censeo: neque argumentis, aut rationibus haec res ulterius firmari potest; quia tota hujus rei aestimatio pendet à conscientia hominis, ratione praediti: qui scit quo pacto errores, & veritates mentem ejus afficiant; & quomodo non obstante errore, tamen secundum quasdam veritates cultum suum exerceat. Est enim hoc cuique notum unum eundemque errorem uni exitialem esse, alteri non ita infestum, propter consequentias concessas, aut non concessas; & propter diversos effectus, quibus mens ab errore afficitur. Ex doctrina, quae docet voluntatis *praedeterminationem* à Deo, ejusque talem dependentiam à summo Ente, ut nihil libertatis, aut ad oppositum, aut ad indifferentiam illi reliqui faciant; ita ut nec plus mali aut boni facere possit, quam facit, in quibusdam hominibus hujusmodi excitat conceptus, ut existiment tunc nullam voluntatis, & libertatis ideam in homine superesse; & ideo arbitrantur ea doctrina moralitatem tolli: in aliis illa doctrina conservatur cum idea voluntatis & moralitatis in rebus, quae à voluntate, & per voluntatem efficiuntur; in aliis illa idea partim conservatur, partim non conservatur; ut in quibusdam Enthusiastis, qui malum homini totum attribuunt; virtutem autem totam Deo; neque homini in ea ullas partes dant; quia tantum illius virtutis respectu Dei instrumentum est. Quatenus haec doctrina diversimode hominis mentem afficit; & homo secundum mentis suae affectionem diversimode cultum suum dirigit, alii exitiosa, alii salutaris, alii ambigui eventus existit. Et quemadmodum idem error diversimode mentem hominum potest afficere: ita diversi errores efficiunt saepe, ut homines opinionum dissensione discrepent; in cultus tamen formali ratione consentiant: quod evenit in doctrina de praedestinatione & gratia: in qua quamvis Remonstrantes à Contra-Remonstrantibus dissentiant, eodem tamen modo Deum precantur.

Cum autem supra dixi erroris pondus in casibus enumeratis aestimari ex affectione animi illius, qui errore tenetur, hoc non ita à me dictum velim, quasi Scriptura nullibi nobis suggerat argumenta & indicia, aut etiam non aperte declaret in casibus superiori affinibus, hominis mentem ita aliquo errore affici, ut ille error ipsum in cultu Numinis deducat ad *fundamenti subversionem*, aut non deducat. In Tractatu de Idololatria me multis argumentis ex Scriptura depromptis probasse puto, Israëlitas in cultu idololatrico vitulorum non aberrasse mente à vero Deo Israëlis; & eo cultu non adorasse aliquem Deum advenam & peregrinum: sed idololatriam eorum versatam in eo, quod verum Deum sub imaginibus & per imagines coluerint. Contra cum Deos gentilium & nationum finitimarum adorarunt, eos mente aberrasse à vero Deo, & eorum idololatriam versatam in cultu Dei peregrini, & alieni: quamvis ideam Numinis & Entis summe perfecti (sine cujus idea confusa, aut distincta nulla religio esse potest) conservarunt, quia idololatria nunquam illud Numen ex animo delet, sed transmutat in idolum. Nunc non disputo utrum dicta distinctio idololatriae Israëlitarum ratione erui non potuisset; sed cum Scriptura praelucet, tutior & munitior via est.

Quae autem conditiones requirantur, ut adoratio Numinis *sub imagine* idololatria vocetur, libro citato explanare conati sumus: & si quis ea aequo ponderet animo, facile intelliget omnes Pontificios, si Christum sub speciebus panis & vini adorant,

rant, quemadmodum Numen sub imagine adoratur ab idololatris, etiam in Missa idololatriam committere.

Ex hisce jam pariter liquet, in æstimandis articulis fundamentalibus non ducendam esse rationem eorum argumentorum; quibus *falsitas* doctrinæ probatur: neque etiam eorum, quorum occasione in errorem aliquis labi potuerit, sintne illa plausibilia, aut à reverentia Numinis profecta, aut profani animi indicia: quamvis ab hisce circumstantiis duci possint argumenta, quibus istorum hominum peccata graviora vel minus gravia putentur: sed argumentorum ratio in quæstione de articulis fundamentalibus petenda ab eo, nempe quousque error cultum *rationalem* aut *irrationalem* reddat; & ita fundamentum subvertat, aut non subvertat. Quod jam in medium profero: quia memini semper ad minuendum errorem Pontificiorum adferri bonam Pontificiorum intentionem, zelum & reverentiam erga Scripturam; qua legentes verba Scripturæ, *hoc est corpus meum*, illam eorum vim esse arbitrantur, ut credere debeant, corpus Christi esse sub speciebus panis. Neque erroris fundamentalis rationem, aut naturam imminuit, quod sit disputatio Philosophica, utrum corpus possit esse in plurimis locis simul; & utrum unum idemque corpus possit habere suam materiam ex corpore *Mariæ*, & simul ex corpore *panis*: quia hæc argumenta tantum inserviunt ad probandum quid verum aut falsum sit; & cui & quibus temporibus assecutio veritatis facilior aut minus facilis est, & quibus viis & mediis ad veritatem nobis aditum paremus, non autem ad probandum sitne in aliquo errore, ratio formalis erroris fundamentalis: quæ duæ argumentandi rationes miscendæ non sunt.

Rectius illi instituunt suas rationes, qui ad liberandos Pontificios ab idololatria, dicunt Pontificios non tantum non adorare panem in Missa; sed ne quidem Christum hominem: sed Deum ipsum cœli & terræ creatorem, qui in Missa speciali ratione est præsens. Sed negamus Deitatem Christi tantum adorandam esse in Sacra Cœna: est enim totus Christus illic adorandus; qui ex Divina & humana natura constat: & cujus humanæ naturæ in Christo pars est corpus Christi, quod ex Beata Maria assumpsit. At credere illum unum eundemque Christum esse, qui corpus suum ex substantia beatæ Mariæ habet, & una id suum corpus per transsubstantiationem, pugnantia ponit; & quæ in sensum communem non cadunt. Antequam itaque ab Idololatria absolvi possint, debebat constare doctrinam de transsubstantiatione clare & distincte intellectam & creditam, posse simul consistere cum fide jam tradita: videtur enim hoc cadere non posse in hominem mentis compotem, ut credat eundem Christum esse quem adorat; & in quo est Divinitas propter unionem hypostaticam cum corpore & natura humana ex Maria nata; & propter quam unionem Christus homo Deus adorari debet. Hominem inquam, credere unum & eundem Christum esse, qui corpus habet per transsubstantiationem ex pane & vino; & qui simul habet corpus suum ex Maria Virgine, hoc dico non posse cadere in hominem, qui sensu communi destitutus non est. Hisce plura non addam, quia in Tractatu de Idololatria, &c. de exitiali errore Pontificiorum, quo multifariam idololatriam committunt, locuti sumus: & ita huic Quinto Capiti suscepti operis finem imponimus, & transimus ad Sextum, in quo agitur de Ecclesia, eorumque qui illi præsunt officio in tolerandis erroribus eorum, qui in unum cœtum coëunt.

CAP. VI.

De Ecclesia & Tolerantia.

DIcturi sumus de *Ecclesia* pro ratione necessitudinis, quam nobis imponit institutum examinandi quæstionem de *Tolerantia*: cui certe locus non est, si fideles non debeant convenire & sociari in unum corpus; quod vulgo Ecclesia vocatur. Si enim fidelibus singulis fas esset seorsim vivere; & si communi tantum charitatis lege inter se conjungerentur, satis haberent erga errantem proximum ea charitatis officia exhibere, quibus probarent sibi salutem proximi cordi esse, & cupere ejus progressum in cognitione veritatis; & ita erranti monstrare viam: & quia nullus putandus illa informatione indignus, ita cum omnibus talis colenda esset vitæ consuetudo & societas, pro ratione officiorum, quæ singulis debemus. At enimvero quandoquidem & ex instituto Apostolorum, & ex præceptis eorum constat fideles in cœtus congregari deberi, & ita unum corpus constituere, quod certis quibusdam legibus regi debeat; & in quo ideo sunt qui regunt, & qui reguntur: primum fundamentum quod reliquis dicendis substernitur, & quod apud nullos, qui Christianismum profitentur, in dubium vocatur, esto: *Fideles in unum cœtum debere congregari.*

Pariter ex Scriptura constat non omnes promiscue, qui in illam conjunctionem & consociationem possent velle consentire, admittendos, sed selectum faciendum esse: quando enim Apostolus, 1 *Cor.* 5. jubet ab Ecclesia ejici *incestuosum*; & 2 *Cor.* 6. multis docet societatem & fraternitatem colendam non esse cum impiis: & *vers.* 17. concludit, *Exite ex medio eorum, & separamini dicit Dominus; & impurum ne attingite, tum ego excipiam vos.* Et *Matth.* 18. jubet Christus hominem contumacem habere pro ethnico & publicano: qui profani habiti à Sacrorum communione arcebantur. Eo faciunt omnia Scripturæ loca, quæ docent fratrem vitæ deformitate peccantem vitandum: 2 *Thess.* 3:6. *Denunciamus autem vobis, fratres in Nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subducatis vos ab omni fratre qui inordinate ambulat, & non ex tradita doctrina, quam accepistis à nobis.* *Rom.* 16: 17. *Precor autem vos Fratres, ut observetis dissidiorum & offendiculorum auctores contra doctrinam quam vos didicistis, & declinate ab eis.* Neque hoc tantum intelligendum de morum perversitate, sed etiam de doctrinæ pravitate, liquet ex 2 *Johan.* 10. *Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, ne recipite eum domum, nec ave ei dicite, &c.* *Tit.* 3:10. *Hæreticum hominem post unam atque alteram admonitionem repelle.* Ita Apostolus Satanæ tradidit Alexandrum & Hymenæum propter errores perniciosos, quos fovebant & tuebantur, 1 *Tim.* 1:20. Quos autem Satanæ tradebat, cum iis eam societatem coli noluit, quæ testatur fraternitatem & consensum in fide & moribus. Non sunt itaque promiscue singuli in cœtum, quem Ecclesiam vocamus, recipiendi.

Neque jam disputo, aut ad vivum reseco, quibus proprie rebus illa societas & conjunctio fraterna *declaretur* juxta doctrinam in Euangelio contentam. An participatione Baptismatis? An communicatione Sacræ Cœnæ? An subjectione unius Regiminis? An congregatione in unum locum? An eadem professione fidei? An autem hisce omnibus simul? Nam non omnes Ecclesiæ omni tempore iisdem signis, quæ cadunt in sensus, usæ sunt; & ne nunc quidem omnes Christiani in iis conveniunt, quibus arctam conjunctionem, quam Christus à suis requirit, & quam nos fraternitatem vocamus, testentur: sufficit omnes Ecclesias unis vel pluribus signis uti, quibus eos,

eos, qui sunt de sua fraternitate & grege, designent; & declarent illos se pro fratribus agnoscere, quos participatione istorum signorum dignantur. Nunc ferme apud omnes Christianos in Europa pro signo fraternitatis usurpatur, *communio & participatio Sacramenti Sacræ Cœnæ*: utrum id recte an secus fiat; & an merito aliquis à cœna excludi possit, qui cupit illius esse particeps, non est hujus loci disputare. Sufficit ex supra dictis constare, omnes cœtus Christianos adhuc eousque adhærere primo Christi & Apostolorum instituto. *Primo*: quod cœtus instituant, qui iis legibus reguntur, quibus talis inter eos, qui istorum cœtuum membra sunt, conjunctio & societas formatur, ut iis declaretur, omnes, qui juxta declarationem & confessionem fidei istius cœtus, & juxta pietatis usum, qui in illo cœtu docetur, vitam instituunt, fratres spirituales inter se esse; & illos ea Sacra amplexos, quibus salutem obtinere possunt. Ita ut ex tali arcta conjunctione, & ex iis, quæ illam comitantur, de totius societatis *natura* judicetur. *Secundo*: quod symbolo, aut signo uno, aut pluribus utantur, quibus illa arcta conjunctio declaretur. Et jam liquet totius cœtus interesse, ut factus & compositus sit ex talibus membris, atque ita affectis, de quibus juxta confessionem cœtus sui, & juxta animi sui sententiam istius cœtus membra declarare possint, illa membra religionem colere, qua servabuntur, si vitæ sanctitate illi religioni respondeant: quia si alia membra admittantur, cum quibus communicant signum tam arctæ conjunctionis, de qua modo locuti sumus, debent istorum membrorum turpitudo redundare in ipsum cœtum: quasi testaretur etiam membrum tam male affectum, & pestifera dogmata profitens, posse consequi salutem.

Cum itaque agitur de Articulis fundamentalibus habita ratione talium cœtuum & membrorum, quæ in illo recipienda sunt, ante omnia expendendum venit, quousque Deus imperet Christianorum conjunctionem in unum cœtum? Et an in diversos cœtus abire non possint, etiamsi alteri cœtui, à quo se separant, anathema dicere nolint? Et quam arctam Deus fidelium conjunctionem imperet, & quanti faciat, ut Christiani illam fraternitatis tesseram inter se communicent? Hodierna Ecclesia Romana conjunctionem & societatem Christianorum eousque extendit, ut putet omnes Christianos se debere conjungere in unam Ecclesiam, quæ Pontificis, aut Episcopi Romani auctoritate gubernetur: ita ut (ex Pontificiorum sententia) quicunque extra illam Ecclesiam degat, salutem adipisci non possit. Sed illa doctrina ab omnibus Reformatis merito explosa est: estque temere excogitata ad tuendos & stabiliendos istius Ecclesiæ errores; idololatriam & superstitionem. Ecclesia primitiva docuit conjunctionem necessariam tam fidelium, quam Ecclesiarum particularium cum Synodis Oecumenicis & universalibus: ita ut Ecclesia, quæ istius decretis stare recusaret, haberetur Ecclesia scismatica; cum qua reliquæ singulæ particulares Ecclesiæ nullam societatem colebant, & cum qua fraternitatis vinculum rumpebant. Et ideo Symbolum Apostolicum auxerunt articulo: *Credo Ecclesiam catholicam*: quo Synodis illis Oecumenicis majorem conciliarent auctoritatem; & privatos fideles, & singulares Ecclesias deterrerent à scismate & secessione ab aliis Ecclesiis.

Consideranti statum Ecclesiæ tempore Apostolorum & Virorum Apostolicorum, facile mihi persuadeo tunc omnes Ecclesias particulares sub Apostolorum auctoritate ita in unam Ecclesiam universalem coaluisse, ut omnes illorum Apostolorum auctoritati parerent: & ut ita habita ratione istius auctoritatis omnes particulares Ecclesiæ unam Ecclesiam constituerent, una regiminis forma gubernarentur; & omnes Ecclesiæ parti-

culares sese subjicerent Divinæ Apostolicæ auctoritati: eritque tunc maximus error, & qui apostasiam involvebat nolle stare judicio Apostolorum in Religionis capitibus; ita ut fuerit scismaticus & hæreticus, qui eo tempore isti auctoritati Apostolicæ se non præberet obsequentem, sed ei se ita subtraheret, ut instituta Apostolica, comparata ad societatem, & fraternitatem inter singulos fideles, & inter omnes Ecclesias Christianas conservandam, & testandam, negligeret, aut nova & ab Apostolis non approbata dogmata sequeretur, & ita sese ab universa Ecclesia Apostolica separaret. Et tale scisma illud est, quod hominem faciat reum *aperti operis carnis*: inter quæ Apostolus *Galat.* 5: 20. numerat *scismata & dissidia*: deficiens ita in charitate & fraternitate colenda, ut recuset ea præstare, quibus saltem tunc temporis charitatis ac fraternitatis officium præcipuum continebatur. Et illud officium tunc erat, talem consensum cum reliquis Ecclesiis testari, quo omnibus pateret, nihil hujusmodi inter Christianos esse, propter quod omnia charitatis & fraternitatis munera, sibi invicem non exhiberent; & arctissimæ inter ipsos conjunctionis & pacis conditiones non adimplerent. Ita ut ille fidelis, aut illa Ecclesia, quæ ita recusabat jungi cum aliis Ecclesiis, non minus contra charitatem peccaret, quam ille singularis fidelis, *Matth.* 18. qui à privato fratre, deinde à tota Ecclesia, aut Ecclesiæ senatu officii quod fratri debet, admonitus; & ad illud exhortatus, contumaciter parere recusat. Existimo equidem in loco citato non agi de rebus fidei: sed de iis, de quibus homo *pacisci potest*; & quæ ideo in hominis potestate sunt; & in quibus in societatibus nobis privato nostro judicio uti non licet, nisi importuni, contumaces, & refractarii haberi velimus. Quanquam itaque istum locum agere putem de talibus causis; non male tamen eo utor, ad declarandum peccatum singularis fidelis aut Ecclesiæ, quæ auctoritati Apostolicæ, quæ judicis vim habet, non parens; & privato suo judicio indulgens, conjunctionis illius vinculum & tesseram rumpit, quæ tunc animum & charitatem fraternam præcipue testabatur.

Sed tota difficultas in eo vertitur: scilicet quæ conjunctio fidelium & ecclesiarum inter se esse debeat, ut charitas & fraternitas inter eas sarta tecta maneat, & ne in manifestum opus carnis, in scisma & dissidium sc. labantur; & ideo se nomine & dignitate Ecclesiæ privent: quia inter omnes articulos fundamentales princeps est *vitæ sanctitas*; quæ in scismatico & seditioso atque rixoso homine, aut in Ecclesia scismatica, quæ rea est istius scismatis, quod Scriptura opus carnis vocat, consistere non potest. Scriptura infinitis locis fideles hortatur ut *unanimes* sint: *ut pacem sectentur*: ut sublevent infirmos, & mutuo alii aliorum onera ferant: hortatur ad mutuam tolerantiam tam in rebus fidei, quam in pietatis officiis: & vult ut fideles unum sint corpus, & uno spiritu regantur: agnoscit nihilominus etiam in *cognitione* alios esse *adultos*, alios *infantes*; & ideo vult ut adolescamus in Christum per cognitionem veritatis: vult ut nostra moderatio innotescat omnibus. Prohibet aliquando judicium de fratre super sententiarum varietate in Religione: sed totum hoc negotium permitti vult Deo. Vide *Philip.* 3: 15. 4: 5. *Rom.* 14: 4. 10. *Rom.* 12: 3. *Ephes.* 4: 4. 14. 15. *Coloss.* 3: 15. 1 *Thess.* 5: 14. *Rom.* 15: 1. 7. 1 *Cor.* 12: 13. & 9: 20. 2 *Tim.* 2: 24. *Ephes.* 4: 12. 2 *Pet.* 2: 17. *Tit.* 3. 1 *Pet.* 3: 8. & 2: 17. *Rom.* 15: 1. 6. & 14: 12. Ex quibus liquet Deum non tam arctis cancellis circumscribere & finire mutuam Christianorum charitatem, ut ea tantum inter eos constare debeat, qui professione fidei & sanctitatis mensura in omnibus conveniunt.

At quemadmodum Scriptura nos hortatur ad pacem; ad conjunctionem fraternam;

ternam; ad tolerantiam mutuam; ad vitanda dissidia; & jubet, nobis omnes illas virtutes curæ esse, quæ accommodatæ sunt ad effectus illos consequendos, ita contra pluribus in locis clare & diserte prohibet communionem Sacrorum, animorum conjunctionem, fraternitatis contesserationem, congregationem in unam societatem, tolerantiam quorundam errantium, &c. *Act.* 18: 6. & 19: 9. *Rom.* 16: 17. 1 *Tim.* 6: 3. 2 *Tim.* 2: 17. *Philipp.* 2: 2. *Apocal.* 2: 20. *Matth.* 12: 30. *Tit.* 3: 10. 2 *Joh.* 10. 1 *Cor.* 15: 34. & 16: 18. 2 *Cor.* 11: 4. *Galat.* 1: 6. 2 *Cor.* 6: 14. Quæritur itaque, qua via insistendum, ut utrique isti scopo satisfacere possimus? Cum quibusdam enim ita vivendum, ut illud signum, aut illa signa inter nos extare velimus, quibus & fidelibus & aliis testemur nos unius corporis spiritualis membra esse: eodem spiritu nos duci: fraternitatis & arctissimæ illius conjunctionis spiritualis esse socios: qualem Christus ab omnibus fidelibus, & inter omnes fideles requirit. Cum aliis conjunctio & officia, quæ talem conjunctionem comitantur, vitare jubemur. Quæ ratio & via hic tenendi modum? Respondemus: posito, quod etiam supra probavimus, esse legem perpetuam Euangelii, Christianos debere talem fraternitatem inter se colere: eamque istis rebus, iisque officiis contineri, quæ supra tradidimus, illud tantum expendendum venire. Quæ nempe sint illa, quæ prohibeant ne fidelis aut cum alio homine, aut cum Ecclesia istud fraternitatis vinculum constituere possit.

Primo impedit vitæ impuritas, 2 *Cor.* 6. nulla enim communicatio lucis cum tenebris. Et quomodo uno spiritu duci possunt, qui tam oppositis studiis distrahuntur? Cum nullo itaque peccatore, hoc est, cum nullo, qui sibi in aliquo peccato manifesto indulget, ista fraterna societas iniri aut contrahi potest. Vide etiam *Ephes.* 1: 1. 1 *Cor.* 1: 2. 2 *Cor.* 1: 1. &c. Probatur etiam iis Scripturæ locis, quæ docent omnes & singulos, qui baptizari expetunt, non esse admittendos ad baptisma; sed eos tantum, qui adultæ ætatis cum sunt, Religionis Christianæ fundamenta norunt, & verum pietatis studium præ se ferunt, *Matth.* 3: 6. 7. & 28: 19, 20. *Act.* 8: 37. Eodem referenda omnia Scripturæ loca, quæ jubent ejici ex Ecclesia omnes illos, qui vitæ turpitudine Ecclesiam, & sanctum fidelium cœtum dehonestant, & probro sunt, *Apocal.* 2: 14. 20. 2 *Thess.* 3: 6. 1 *Cor.* 5: 6. *Rom.* 16: 17. Quemadmodum & illa loca huc pertinent, quæ prohibent nos cum improbis vitæ consuetudinem habere: 2 *Cor.* 6: 14. 1 *Timoth.* 6: 3. 4. Et quia Ecclesia sancta est, ideo vocatur *domus Dei*, 1 *Timoth.* 3: 15. *Sanctum Dei Templum*, *Ephes.* 2: 21. *Corpus Christi*, 1 *Cor.* 12: 27.

Qui itaque Ecclesiam componunt ex probis & improbis, illi Ecclesiam erigunt, qualem Sacra Scriptura non agnoscit: & membrorum ecclesiæ conjunctionem constituunt in aliis rebus, quam Scriptura illam constitui vult. Sacra Scriptura fraternitatis vinculum constituit in pietatis communi studio, & in unitate fidei, (loquor de unitate fidei in articulis fundamentalibus) & cultus rationalis, tam naturalis quam instituti. Quod ex supra traditis liquet; & infra clarius exponetur. Inde conficitur omnes errores fundamentales pariter illam fraternam conjunctionem impedire: quia istos errores errantes carent vero cultu; itaque cum aliis per unum spiritum, fidem & spem conjungi non possunt. Præter has duas causas in se spectatas (vitæ sanctitatem & fidei integritatem) non arbitror dari alias, quæ inter Christianos mutuam fraternitatis voluntatem impedire possint: ita ut singuli fideles, singulæque Ecclesiæ, quæ duobus istis vitiis carent, se mutuo omni studio, benevolentiæ officiis, &c. quibus fraternitas & arcta illa conjunctio, quam Deus requirit à fidelibus,

tanquam unius corporis membris, constituatur, confirmetur & augeatur, amplecti debeant: nihilque contra conari, quo ille fraternus animus labefactetur, minuatur, aut aliquod frigus concipiat & sentiat. Nam quamvis multæ rationes & causæ oriantur, quare aliquis homo, aut aliqua Ecclesia à communione, & fraterna societate excludi possit; aut fraternitatis Christianæ officia erga illam exhiberi non possint, aut cessare debeant: tamen omnes illæ ad duas supra traditas referri debent, sc. ad errorem fundamentalem; aut ad vitæ impuritatem. Primam hujus sententiæ partem, quæ declarat neminem à fraternitate excludendum, qui non errat in fundamentalibus, primo probabo: alteram in sequentibus.

Primum argumentum esto: singulorum Christianorum officium esse cum illo fraternitatem colere, quem Deus adoptavit & sibi assumpsit, *Rom.* 14:3. At Deus omnes assumpsit, qui non errantes errores exitiales etiam sanctitatis studio se probant. Non licet nobis maledicere, quibus Deus non maledicit, *Num.* 23:8. *Act.* 8:37. Philippus dicit Eunucho, si credis ex toto corde, nihil prohibet te baptizari. At ex concessis constat veram fidem posse consistere cum erroribus: nam inde nata distinctio inter errores *fundamentales* & *non fundamentales*. Ergo Sacrorum communio, qua in unum corpus nos coalitos testamur, celebranda inter eos, qui ab exitiali errore liberi sunt. II. *Actor.* 15:8, 9. docet Apostolus, Deum nullum discrimen posuisse inter homines, quando fide cor eorum expurgatum est. Et docet Apostolus, *Actor.* 20: 14. neminem prohibendum baptismate, qui una cum aliis Spiritus Sancti particeps factus est. Et 1 Cor. 2:13. *Ephes.* 4: 4. docetur nos omnes in unum corpus per unum Spiritum baptizatos, &c. Quandoquidem itaque error non fundamentalis per se neminem Spiritu privat, sequitur inde omnes ab errore fundamentali immunes, ejusdem Spiritus participes esse; & ita esse ejusdem corporis membra: quæ ita sese erga se invicem gerere debent, & mutua præstare officia, quemadmodum naturalis corporis membra mutua amoris conspiratione vigent. III. Quandoquidem omnes, quotquot sunt Christiani aut Ecclesiæ Christianæ, in aliis Christianis, quos ut Fratres complectuntur, quosdam errores ferunt; idque observent juxta præceptum Christi, & usum primitivæ Ecclesiæ, 1 *Cor.* 9:22. *Joh.* 20: 9. *Rom.* 15: 1. *Luc.* 9:45. *Act.* 18: 25. & 21: 20. nulla ratio reddi potest, quare idem usus sequentibus temporibus non debuerit obtinere? Respondent à nobis dissentientes, illum usum etiam hodie observari; sed & tempore Apostolorum & nunc illam tolerantiam tantum viguisse in capitibus fidei *parum necessariis*, parumque noxiis: in aliis fundamentalibus erroribus propius accedentibus, eam tolerantiam non fuisse observatam. At hoc nos negamus: & cedant Adversarii unum exemplum, quo probent aliquem propter errorem non exitialem & non fundamentalem in se spectatum, (*non propter vitia moralia, quæ illum errorem comitabantur*) fraternitate exclusum. Caret itaque Adversariorum institutum omni in primitiva Ecclesia exemplo: neque id mirum, quia Ecclesia primitiva eo usu descivisset à præceptis charitatis, quæ passim inculcat.

IV. Ipsa Scriptura distinguit inter errores *fundamentales* & *non fundamentales*, *Joh.* 5: 23. 3: 3. *Rom.* 16: 17. *Hebr.* 11: 6. 2 *Cor.* 11: 4. *Galat.* 1: 6. *Johan.* 15: 16. 2 *Johan.* 9 & 10. *Galat.* 5: 4. 20. 1 *Cor.* 3: 10. At quis usus illius distinctionis? Nonne præter alios, hic est præcipuus, ut secundum illam distinctionem tolerantiam exerceamus, aut vitemus? Præsertim cum primitiva Ecclesia exemplo suo nobis monstraverit viam, docens errores quosdam tolerandos; & propter eos fraternitatem non esse dirimendam.

Et

Et si præter fundamentales errores alii sint errores, propter quos fratribus multam salutem dicere liceat, quæ erit regula certa, secundum quam ejusdem secessio dirigi debeat? Periculi seductionis magnitudo, inquies. Sed an tu à vero Christiano & homine pio periculum seductionis extimescis? At inquies, manens in Ecclesia sparget suos errores: sed an tu ergo tantum vis fraternitatem colere cum fidelibus in fide & pietate adultis: & non cum infantibus, qui teneram istam ætatem non sunt supergressi? An vis omnia illa membra à corpore rescindere, quæ infirmitate laborant; & ita quibusdam aliis membris oneri sunt: cum cætera eodem spiritu alantur; & ille spiritus ea membra ægra ita permeat, ut etiam aliquem usum præstent toti corpori: cum constet spiritum nullibi, ubi est, inertem esse. Membra minus decora, & quæ aliorum membrorum cura indigent, non sunt resecanda à corpore, sed majori studio laborandum pro illorum incolumitate; ita ut robustiorum membrorum officium sit sustentare infirmorum ægritudinem, illisque subvenire, 1 *Cor.* 12: 22. 23. At ægra membra sunt illa membra, quæ Apostolus minus decora vocat; quia cognitione & gradibus sanctitatis absunt à membris decoris.

At instabis: non resecamus membra ægra, & quæ ex infirmitate peccant, sed quæ per contumaciam omnem curam respuunt; & simul istum cumulum vitiositatis ægritudini suæ addunt, ut aliis membris sanis suam labem impertiant.

Respondeo, non hic hoc agi, num aliquod membrum ægritudine per errorem non exitialem affectum, sed propter *morum culpam*, ab Ecclesia, aut potius à fraternitate excludi non possit. Non enim hoc in disceptationem venit, utrum nullus errans errorem non fundamentalem, ita in illo errore versari possit, ut in illo tuendo & propagando non possit ita charitatis, modestiæ & lenitatis Christianæ oblivisci, ut indignum se præbeat membrum. At ad tale membrum fraternitas non pertinet, non quia errat in fide, sed quia vitium est in moribus. Sed quæstio in hoc vertitur, an membrum ita manens in officiis charitatis, ut ea non deserat propter quæ verus fidelis æstimari possit, erroris non fundamentalis causa, fraternitatis vinculi particeps esse non debeat? Quæstio itaque jam eo delapsa est, utrum cum homine non errante in fundamentalibus, sed pro mensura suæ fidei loquente & alios docente; quamvis errore labatur, non possit coli fraternitas: eique patere non debeant omnia officia fraternitatis, arctæque conjunctionis inter Christianos, quæ antea recensuimus? Ego non dubitans, affirmo tali fraternitatis officia occludi non debere: & arbitror omnes in meam ituros sententiam, qui tam magnifice de se non sentiunt, ut putent hominem fraternitate indignum; & Spiritus Christi expertem, qui nostris monitis in rebus fidei, quæ fundamentum non spectant, non paret & obsequitur, velitque eum pro contumace, indocili, superbo, veritatis non studioso habendum, qui nostræ disciplinæ non paret, & veritatem amplecti renuit. Puto hic valere dictum Apostoli, *Rom.* 14: 3. 4. *Qui edit, non edentem pro nihilo ne habeto; & qui non edit edentem non condemnato: Deus enim eum assumpsit; tu qui es, qui condemnas alienum servum? Proprio suo Domino stat, aut cadit.* Et si tu id juris idque potestatis in fratrem tuum asciscis tibi, quare frater pari jure tecum contendere non poterit; & te contumaciæ arguere, quod suæ doctrinæ non accedis. Dices; veritati ista prærogativa competit, ut ipsi parendum sit, non autem errori. Recte quidem: & ideo frater errans propter errorem peccati reus est: sed quia non est error fundamentalis, ideo Deus illum propter illum errorem non rejecit. At an tantus illi peccato erroris cumulus accedit, quod errans *tibi* veritatem docenti non assentit, ut

ideo

ideo Spiritus Dei particeps esse non possit? Non quia illum docui, & tamen doctrinæ meæ non assentit, dices; sed quia neglexit & contempsit augere suam scientiam in tanta institutorum & præceptorum copia. Respondeo; mihi dubium non esse, quin neglectus proficiendi in veritate sit grave peccatum; & quod hominem à beatitudine arcere possit: & talia se possunt prodere contemptus veritatis judicia, ut merito spes ejus salutis in angustiis constituta esse putetur; imo ut fraternitatis vinculum cum tali rescindendum sit. Sed hoc jam non agitur: & sæpius monuimus deformitatem morum in controversia de *Articulis Fundamentalibus* miscendam aut confundendam non esse cum ipso errore fundamentali. Et cum de Syncretismo & conjunctione Ecclesiarum disceptatur, nunquam partes litigantes in medium vocant, tanquam caussam separationis, pertinaciam, aut contumaciam aliter à se sentientium; quique diu usi alterutrius partis disciplina & institutione, se tamen veritati dedere recusarunt: sed semper aliis armis pugnant pro sua sententia; nempe *erroris fœditate*, & *periculo seductionis*.

Deinde quandoquidem Adversarii totos cœtus non errantes in fundamentalibus; & qui tamen ex adultis, & infantibus in fide componuntur, à se segregant, liquet illos istius *contumaciæ* rationem non ducere: quia singula totius cœtus membra non sunt eodem numero habenda; neque in omnibus consistit contumacia, nec idem contumaciæ gradus, per quam in errore hæreant & perseverent. Denique contumaciæ respectu tam caute & circumspecte procedendum foret respectu errantium; quam respectu eorum, qui semper in initiis regenerationis subsistentes; aut saltem exiguos progressus facientes, possent Rectoribus Ecclesiæ injicere curam, utrum tales tantum, tamque diuturnum teporem ostendentes, pro veris membris semper habendi sint? Sed qui rem recte reputant, facile intelligent illam se viam ingredi non posse: quia quem habent pro regenito, quamvis tenello, illum à fraterna communione non debent arcere: & quem eo numero non habent, ille non tantum propter contumaciam, inobedientiam & contumeliam, qua Doctores Ecclesiæ affecit, separatur ab Ecclesia, sed propter vitiorum cursum, quem tota vita tenuit. Et ita quem agnoscunt non errare in fundamentalibus, cætera vitæ instituto non indignum, qui Ecclesiæ & fraternitati adscribatur, eum propter errorem non fundamentalem ab Ecclesia removere non possunt: qui autem se moribus probat indignum Ecclesiæ membrum, illius separationis caussa non ad lapsum in errorem, sed ad vitæ labem referenda est.

Quidam sed non satis rerum suarum intelligentes, separationem Ecclesiarum propter articulos non fundamentales tueri volunt hac specie; nempe, quod eos cœtus, à quibus se separant, ideo non oderint, aut anathema dicant. Sed ea responsione facti sui injustitiam non imminuunt: non enim hoc disputatur, an errantem in articulis non fundamentalibus odisse, aut anathema illis dicere liceat: sed an non debeat manere cum illis conjunctio fraterna? Et an non omnia Fraternæ charitatis officia erga illos adhibere debeamus, quæ illa fraternitas imperat: & quam charitatem fraternam Christus voluit ut Christianos inter exerceretur: cujus fraternitatis princeps munus & officium est uno Spiritu duci, unis studiis impelli, arctissima conjunctione & benignitate se mutuo complecti in sententiarum de Religione discrepantia, summum tamen animorum consensum conservare, & manere in eadem charitatis consuetudine: qualem consensum & amorem Apostolus *Philipp.* 2. *nervose* & significanter exprimit: *Si qua igitur consolatio est in Christo: si quod solatium charitatis: si quis communis spiritus; si quæ viscera miserationum, ex-*

plete meum gaudium ut idem sentiatis, eandem charitatem habentes unanimes & sententiis uni. Interrogo ego conscientiam eorum omnium, qui à nobis in hac re dissentiunt: an erga illos, quos ex Ecclesia ejiciunt propter errores non fundamentales ita animati sint? Et an per decreta sua condemnatoria, per ejectionem ex Ecclesia, per exclusionem à communione Sacrorum, à loco congregationis, à cathedra, &c. non testentur se tam longe abesse ab illo animi affectu, quem Apostolus requirit, quam cœlum à terra abest?

Scimus equidem multos, qui degunt in Ecclesiis, quæ sese ab aliis segregarunt, secessionem & lacerationem illam lugere; & omnibus votis expetere sanationem istius vulneris: ideoque dolere illos, quibus fratris nominis inter se usurpatio grata & jucunda esse debebat, tam acerbis odiis inter se contendere; sed illi pauci sunt, & vix ullum faciunt numerum. At contra odium & maledicentiæ vitium tantopere auctum est inter Christianos, ut non solùm contra eos sese exerceat, quos temeraria, aut saltem ex defectu charitatis & cognitionis nata separatio disjunxit, sed etiam non minus inter eos, qui iisdem Sacris utuntur, & levioribus de causis (ut illi ipsi fatentur) dissentiunt; nec desinunt suos Symmistas non minus pugnaciter aggredi, quam bonus pastor lupos, quod etiam illorum scripta felle & bile stillantia testantur: & gliscit adeò hoc vitium, ut vix ullam discriminis notam agnoscas scripta inter, quibus illi fratres petunt; & inter ea, quibus invehuntur in eos, qui professione Sacrorum ab ipsis sunt sejuncti. Nec mirum illud vitium augescere, cum nunc sit optima via processus in Ecclesia & Academiis: solent enim eo impendi suos labores, unde sperantur præmia. Sed redeo ad id, à quo paululum declinaram: nempe ad illam instantiam, qua aliquis posset se velle tueri, sc. officia charitatis mutuo debita Christianis non occludi separatione ab iis, qui nobiscum super articulis non fundamentalibus discrepant; sed sarta tecta manente charitate vitandorum quorundam incommodorum causa, separatos cœtus institui dicunt; nec magis eo instituto charitatem lædi putant, quam inter eos læditur, qui quidem in una Ecclesia degentes; & nonnunquam fervidiore zelo abrepti aliquanto acrius aut acerbius in fratrem à se dissentientem invehuntur. Non putant itaque illa secessione importari charitatis vacuitatem, sed ea tolli occasiones, quibus animi fratrum exasperentur, quando in eundem locum & cœtum conveniendum foret, & iisdem sacris utendum. Respondeo: *primo* me non existimare illos magnopere à vitæ sanctitate & charitate commendandos, qui ætatem suam in litibus cum fratribus degunt: magnum itaque defectum & imperfectionem arguere in illis Christianis, qui, nisi segreges illis cœtus concedantur, cum aliis Christianis, non in fundamentalibus errantibus, quiete & tranquille vivere non possunt. Dico *secundo*: longo intervallo sejuncta esse affectibus ita excæcari & transversum agi; ut quanquam charitatis magnam partem obliviscaris, tamen existimare te charitatis officiis satisfacere: aliud esse sedata, compositaque mente, inita & subducta (ut ita dicam) ratione *fraternitati renunciare*; & ea omnia adhibere, & in aperto ponere, quibus declarare solemus nos nolle amplius regi communi illo spiritu, quo membra unius corporis regi consueverunt. Supersunt adhuc alia, quæ illustrare convenit ad hanc nostram sententiam stabiliendam, & à difficultatibus liberandam, sed ea rejicimus ad calcem hujus Tractatus; & redimus ad institutum, & ea persequimur, quæ cum superioribus conjunctiora sunt, ne nimium ab iis consequentia divellamus.

Quintum argumentum pro *Tolerantia* ducitur à locis Scripturæ, quæ prohibent fratrum mutuam condemnationem, *Matt.* 7: 1. 1 *Cor.* 4: 5. *Jacob.* 5: 1. *Rom.* 14: 5.

14:5. *Jacob.* 4:12. In iis locis non agi de illa condemnatione & judicio, quo aliquem in Ecclesia condemnamus propter hæresin, aut propter vitæ deformitatem statuo; & rationes atque argumenta supra in medium producta id satis evincunt. Multo minus hic agitur de privato judicio, quod ferimus de fratris alicujus opinione & doctrina; & quo modeste, charitatis officiis inviolatis, declaramus nos à fratris sententia alienos esse: talis judicii declaratio locis Scripturæ supra allatis non prohibetur; quia ipsa illa loca fratrum sententiarum diversitatem indicant, non autem tegunt: ergo hoc intelligendum de tali judicio & condemnatione, qua labefactatur aut deletur charitas; qualia sunt omnia illa judicia, quæ divellunt fraternam necessitudinem, quæ inter Christianos vigere debet. At quanto magis sejunctum est à charitate institutum eorum, qui errantes in non fundamentalibus ejiciunt ex Ecclesia, onerant probro & pudore; & à communibus Sacris, quibus Christiana Religio colitur, arcent?

Sextum Argumentum esto, quod petitur ex iis locis, quæ nos docent semper esse, & futuros inter Ecclesiæ membra diversos pietatis & cognitionis gradus: & plenam atque consummatam pietatem, & mysteriorum cognitionem tantum exspectandam in futuro sæculo: unde manifesto liquet fratres intra minores cognitionis gradus consistentes, in Ecclesia tolerandos; neque alium errorem à Tolerantia excludendum, quam qui fundamentalis sit. Liquet enim ex supra traditis, alium limitem & modum isti tolerantiæ non poni: vide 1 *Cor.* 3:2 *Rom.* 12:3. *Matth.* 13:8. *Joh.* 16:12. *Hebr.* 5:12. 1 *Cor.* 12:15. *Ephes.* 2:21. & 4:16. *Coloss.* 1:8.

Septimum argumentum ducatur à praxi Primitivæ Ecclesiæ tempore Apostolorum, quæ nos informat & docet, Christianos in Ecclesia multa, quæ ad fidem pertinebant, indecisa, & in medio ita reliquisse; ut in errantes sententiam, qua eorum error publice ostenderetur, & ita nota aliqua inureretur, ferre noluerint: vide *Rom.* 14. & *Philipp.* 3. Quare hodierni Christiani tantum præsumunt? Et quare tam parum parcunt fratribus, & tam libentes illos ea ignominia afficiunt, ut quasi signatis tabellis, & cum pompa & ostentatione illos declarent reos erroris; & eos ita per ora hominum traducentes summa afficiant contumelia; & tanquam putrida & gangræna infecta membra ferro & igne, hoc est, acerbis, & ad odium & contumeliam comparatis remediis à corpore separata rejiciant, & valere jubeant.

Octavum Argumentum continetur verbis Christi, *Matth.* 12:30. *Qui non est mecum contra me est, & qui mecum non congregat, dispergit*: ergo vice versa, qui non est contra Christum, pro Christo est. Qui autem sunt illi, qui cum Christo sunt? Nonne omnes illi, qui in Christo salutem suam quærunt; & viam salutis ab ipso nobis munitam, ingrediuntur; & aliis exemplo & documento sunt, ut eadem pergere velint: qui itaque articulos fundamentales tenent, vera via insistunt: & qui alios ad eandem ingrediendum exemplo & monitis hortantur, cum Christo congregant. Quemadmodum is fratrem sustentare & nutrire dicitur, qui ea alimenta administrat, sine quibus momento temporis vita & communi spiritu non posset frui, quamvis nutrimentum tale sit ut commodius, & magis nutriens atque salubrius ab aliis, naturæ alimentorum magis gnaris, suppeditari possit. Plura non consectar, quia hæc dicta sufficere possunt. Nunc pergam ad alia dubia depellenda, quæ multis oriri solent, quando de tolerantia ad usum deducenda agitur; & quibus putant se tueri posse institutum eorum, qui cum non errantibus in fundamentalibus tamen fraternitatem exercere recusant.

Pone inquiunt, rem ita se habere, ut qui-

quidem sanctior & perfectior futurus esset Ecclesiæ status, si omnes Christiani, non errantes in fundamentalibus, in unum corpus possent coalescere. Sed quandoquidem hoc optandum potius quam sperandum sit propter infirmitatem fidelium, qui omnes quid in hac re ad suum officium pertinet, æstimare non possunt; & qui non tantum non putant munus suum esse cum fratre errante uti iisdem sacris, sed pietatem ponunt in illo vitando, quo magis testentur se ad perfectionem aspirare. Quandoquidem inquiunt, multis probis ea stat sententia, atque ita animo affecti sunt, an non est satius, & an non magis ad Christianorum utilitatem redundat, si Ecclesiæ congregentur, quæ illa summa perfectione carent, qua omnes non errantes in fundamentalibus uno animi consensu in una Ecclesia degunt, sed quæ composita est ex membris, quæ propter infirmitatem carnis, sese separant etiam ab iis, qui non errant in fundamentalibus, ut ita ægritudini talium membrorum consulatur, & simul pax firmior sit: quæ singulis ferme momentis in discrimen venit propter opinionum discrepantiam in Ecclesia. Qui in hac sententia rem exemplo illustrant, quamvis inquiunt, status hominum longe beatior foret, si singuli intelligentes sui officii, nec affectibus abrepti præstarent proximo quod illi debetur: quodque ita homines non irent in judicium; non bellis certarent; carerent tribunalibus & potestatibus: denique viverent quemadmodum evenisset, si primus homo cupiditate lapsus non fuisset. Verumenimvero quandoquidem illa integritas hominibus ita defluxa & elapsa est, ut optari & votis expeti quidem, non tamen in mundo illam restitutum iri sperari possit: nonne recte homines ad vitanda majora mala & incommoda perfugium habuerunt ad dominatus & judices, quos in societatibus constituerunt ad dirimendas lites; & tuendos innocentes. Ita Apostolus Paulus 1 *Cor.* 6. accusat Corinthios, quod lites inter ipsos essent de bonis fortunæ; dicitque defectum in ipsis esse, & debuisse malle jus suum imminui à proximo, quam turpibus litibus conflictari inter se: sed tamen, quia desperabat Corinthios ad illam perfectionem assurgere posse, ut maluissent injuriam ferre, quam jus suum persequi; Apostolus itaque ut majora incommoda vitet, concedit illis lites suas arbitrorum fidelium judicio permittere: & ita Corinthii isti consilio parentes à peccato erant immunes. Ita Christianorum in hoc mundo imperfectio ea est, ut cum errantibus fratribus fraternitatem colere quamvis debeant, tamen hoc à se impetrare non possint; sed semper in litibus & rixis victuri sint, si mutuæ errantium sententiæ in eadem Ecclesia doceantur & propugnentur: longe itaque ajunt præstare ad separationem venire, quam sinere Ecclesiam intestinis semper dissidiis laborare. Ita quamvis matrimonii vinculum, quantum ad thori, & vitæ atque victus consuetudinem, debeat esse perpetuum, obtinet tamen apud Magistratum Christianum conjugatis, post cognitam causam, permitti, ut seorsim vivant: qui propter importunitatem morum, concordiam inter se tueri non possunt. Ita præstat quosdam fideles in unum congregare, aliis fidelibus ab ipsorum conjunctione exclusis; & ita consulere paci, quam sub inani spe se invicem ferendi & tolerandi, sinere rixas & lites inveterascere & senescere in Ecclesia.

Respondemus: totam præcedentem Adversariorum orationem vanam & inanem esse; & exempla & similitudines in medium prolata non congruere. Est sententia, inter omnes Christianos, imo Ethnicos recepta: *non esse faciendum malum ut eveniat bonum.* Si itaque v. gr. charitas, quam proximo debeo, læditur; & officium ipsi præstandum prætermittitur, si illum communi domo arceo, cui jus habitationis est: inique itaque etiam ago, si illum eo jure fraudo, & foras expello pro-

per aliorum importunitatem morum & injustitiam, qui non satis habent iisdem ædibus sine ullo impedimento (nisi quod ipsi sibi ponant) frui: sed etiam nemini volunt permittere illarum ædium habitationem, qui aliter in iis *stare* aut *accumbere* velit, quam cæteri probant: cum tamen ex illa libertate *standi* aut *accumbendi*, ipsi nullum experiantur damnum. An illius institutum probari possit, qui membrum sanum & integrum, & fovendis partibus corporis principibus adjumentum præbens, à corpore suo rescindit, quia illud nævo aliquo laborans, mollitie & fastidio temere suscepto ferre & intueri non potest? An ita recte pacis ratio ducitur, & an ita illam recte persequimur, quando per speciem eam sectandi id agimus, quo proximum privemus iis, ad quæ pax comparata est; & quorum commendatione pax solummodo probatur? Quique laborat, non quo mederi possit suæ infirmitati, & acquirere virtutem æquanimitatis & æquitatis in ferendis fratrum infirmitatibus, sed quo fratres patria extorres faciat; ut ostensione eorum infirmitatum liberatus, ab iræ & impatientiæ vitio liber sit: cui vitio non noxa, damno, & injuria fratris occurrere debebat, sed contra illud præsidium petere à proprio suo animi robore. Plura non addam; quia in præcedentibus satis multa in illam sententiam dicta sunt.

In exemplis itaque supra allatis nihil est præsidii; nisi ostendant in iis *charitatem aut officium, quod proximo debemus, lædi*: & Apostolum tamen permittere illud malum quo majus incommodum vitetur. At hactenus nulli Christiani, præter Mennonitas, in ea fuêre sententia. Status hominum perfectorum, & sponte suum officium cognoscentium; & illud ita sequentium, ut dominatui, potestatibus aut tribunalibus facile careant, longe perfectior est eorum, qui ad hujusmodi res suum perfugium atque receptum habere coguntur: sed minor perfectio non ideo vitio laborat; aut à charitate deficit. Duo, v.gr. agnoscentes suas infirmitates, & cognitionem, quam de justo & injusto habent, imperfectam esse; & qui simul conscii suæ infirmitatis prævident fore ut mutuis rixis & litibus atterantur; & qui ideo existimant conducibilius rebus suis esse tertium eligere, quo judice & disceptatore utantur in componendis suis controversiis: quam privata sua judicia sequentes, id suum & proprium habere, quod per vim & arma sibi vindicare possunt. Hi duo recte de suo officio judicant; neque illo instituto charitas læditur: quemadmodum nec facto judicum, qui æstimantes conjuges in pace vivere non posse, & ex societate thori atque victus, ea nascitura incommoda, quæ in Republica omni modo vitanda sunt, separant conjuges quoad thorum & convictum. Sed Separationis Ecclesiarum ratio non congruit exemplis jam memoratis: primo quia illi, qui hactenus illam separationem moliti & emoliti sunt, eo facto non existimant se testari suam infirmitatem & membrorum Ecclesiæ defectum, sed contra loco perfectionis habent contendere ad illam separationem, & illam jactant & ostentant in testimonium studii veritatis & zeli erga sanctitatem. Secundo, quia fratris tui fides à te in aliquo Religionis capite dissentiens, sua natura te non turbat in tua possessione veritatis, sed tu eam quietam & integram habere potes, etiamsi alius de tua religione aliter sentiat: at qui dicit suum esse, quod ego meum esse tueor, quique ductus illo judicio parat se ad id vindicandum, quod suum esse putat, ille me de mea possessione dejicere studens, non sinit me tranquille meo frui. At omnia aliter comparata sunt in casu de Tolerantia: quod ex præcedentibus manifestum est; & in sequentibus magis elucescet.

Sed addunt: finge aliquem in hoc errore versari, ut putet aliquot errores, quamvis non fundamentales, tolerandos non esse; & ductus religione privati offi-

cii æstimet se alios Christianos à se dissentientes debere à se segregare: aut debere ab Ecclesia tolerantiam exercente secedere; & se alii Ecclesiæ istos errores non toleranti adjungere: aut si non existat talis Ecclesia, in quam se dicare possit, aliam novam erigere; quæritur quo loco habebitur illud peccatum: & qua dignatione censendæ illæ Ecclesiæ, quæ ita se separant ab aliis? An sunt æstimandæ scismaticæ, & reæ illius peccati, quod Apostolus *opus carnis* vocat? Estne error fundamentalis ita sentire; & juxta illam animi sententiam vitæ institutum ingredi? Deinde, quandoquidem Christiani tantopere discordes sint super numero articulorum fundamentalium, & res adeo judicatu difficilis sit: quid commodi inde redundat in Christianismum, multa de Tolerantia prædicare; eamque laudibus tollere, cum res inter paucissimos ad usum deduci possit, propter perficiendi difficultatem. Nam, inquiunt, aut aperte dissentient inter se de aliquo articulo, sitne fundamentalis nec ne; & ita congregatio talium in unum cœtum fieri non potest: aut *subdubitabunt*, & ita tutius esse arbitrabuntur, aliquem versantem in errore, de quo ambigitur, utrum sit fundamentalis, vitare: quam cum tanto periculo seductionis sanorum, sinere talem ægrum in medio aliorum vivere. Respondemus, non esse errorem fundamentalem, si quis arbitretur aliquos errores non fundamentales non tolerandos in Ecclesia: neque is est reus istius scismatis, quod Apostolus vocat *apertum opus carnis*, qui causa vitandæ nasciturae in se exacerbationis per occasionem diversitatis sententiarum, se subducit à talibus congressibus, & fugitet tales occasiones; quibus excandescentiæ & stomachationes nasci- turas in se prævidet.

Sed primo: hoc non est tribuendum pietati, sanctitati, aut perfectionis studio fidelium; sed id eorum vitio, aut infirmis suæ regenerationis principiis assignandum, quod tot debiles, & tam parum modum suis affectibus ponere scientes, inter eos reperiantur: & ideo talis discessus non idcirco laudandus, commendandus; neque opera danda ut inter Christianos vigeat: non magis certe quam illorum institutum laudibus afficiendum, qui alios exhortantur ut jus suum apud judices persequantur, quamvis spes sit litem per arbitros componi posse. At nostri Doctores plane alia insistunt via; & in laude ponunt, & puritatis & sanctitatis studio tribuunt, ab errantibus in non fundamentalibus se subducere: neque tam infirmitatis suorum causa istas secessiones moliuntur, (tunc enim agnoscerent suum cœtum ex morbidis, ægris, infirmis & infantibus constare) sed quo majoris puritatis & sanctitatis zelo satisfaciant: & ideo non in hoc incumbunt, ut in suis istum languorem & infirmitatem curent; & eos exhortantes ad tolerantiam, & præcepta de iis tradentes, mentem eorum informent & muniant contra vitiosas illas, & impotentiam animi arguentes commotiones: sed contra ad hoc laborant, ut membra sui cœtus sibi ipsi applaudant in hisce infirmitatibus, quia illas pro perfectionibus venditant. Quæ ratio agendi longe aliena est ab ea, qua aliquis per prudentiam conscius suæ, aut aliorum infirmitatis, vitat eos cœtus, aut conciones, quando aut sua, aut aliorum impotentia, qua à nobis dissentientes mutuo ferre non possumus, animorum abalienatio oriri posset: ad hoc tamen contendens, ut ipse & proximus ab illa infirmitate liberari possint; ut ita corroborati, & viri inter viros facti in pietate & cognitione veritatis, plenissime omnia charitatis officia exsequi possint. Singulares Fideles, aut Ecclesiæ, quæ hoc animo ab aliis secedunt; illæ non sunt scismatis reæ: alias Ecclesias, à quibus se segregant, præ se non contemnunt: non abeunt in diversum, quo minus summa studia officii & charitatis Christianæ mutuo, etiam inter ipsos,

ipsos, à quibus se segregant, constarent: non recusant fraternitatis Christianæ symbolum & sacramentum una cum iis, à quibus se propter infirmitatem suam subduxerunt, usurpare: non secedunt, ut in perpetuum ab aliis separati maneant, sed ad tempus; donec vires collegerint, quibus communi & solido atque firmo cibo cum aliis frui possint.

Sed hæc tota oratio nihil pertinet ad hodiernos, qui errores non fundamentales errantes à suis cœtibus excludunt: quorum rationes propter quas illi ad separationem descendunt, toto cœlo distant ab eorum, quos proxime descripsimus. Scisma itaque non in hoc vertitur, quod propter quasdam causas, quæ tamen charitatem non lædunt, quidam non ita in unum corpus coalescant, ut unum regimen habeant, unum congregationis locum, uni Synedrio, unis Classibus aut Synodis subsint: sed qui tamen se mutuo pro fratribus agnoscunt; & signum & tesseram fraternitatis, qua fraternum nostrum animum testamur, inter se usurpant; & qui ut membra unius corporis in commune conferentes omnia charitatis officia, hoc agunt ut tanquam unum corpus mysticum constituentes mutuis auxiliis vigeant. Hoc certe plus est, *quam non odisse proximum*: *quam ejus salutem omni studio quærere*: *quam illi non anathema dicere, aut cœlo excludere*: quibus quidam, dum erga proximum, quem fraternitate prohibent, defunguntur, putant sibi cætera tuto licere: non animadvertentes Christum majorem conjunctionem inter fideles postulare atque requirere, quam quæ nobis cum omnibus hominibus, etiam Ethnicis intercedere debet, quæ communibus tantum charitatis officiis continetur.

Ut itaque totam hanc rem concludam; & quid super hac re sentiam, bene exponam, non pigebit ea, quæ supra sparsim dicta, in compendium contrahere, & sub uno aspectu ponere. Dicimus itaque scismatis reum non esse fidelem, aut Ecclesias, eo cognitionis gradu deficientes, ut per errorem æstiment se suo officio fungi, & præcepto Christi parere, quando errorum non fundamentalium causa sese à fidelibus segregant; idque faciunt aut gratia conservandæ puritatis, aut pacis in Ecclesia: vel etiam dissipationis Ecclesiæ membrorum vitandæ ergo: quæ membra in æstimatione sui officii erga fratrem errantem, non possunt perduci in illam sententiam, ut cum illo fraternitatem colant, & iisdem Sacris utantur; quia putant ad hoc requiri eadem studia easdemque voluntates communicantium: aut si quid incommodi inde nasci agnoscant, multa tamen & graviore ex parte, bona atque utilitates quæ ex separatione sperantur, propendere existimant. Si quid itaque horum contingat non puto talem fidelem aut tales Ecclesias, quæ propter tales causas separationem moliuntur, & Ecclesiam lacerant; & separatos sibi cœtus constituunt, esse habendas numero scismaticarum Ecclesiarum; quia in æstimando illo peccato non tam attendendum est ad factum externum; & ad illam separationem, quam oculis videmus, sed ad illam, quæ animo tantum cernitur. Nam quamvis factis externis testentur sibi nullum velle esse commercium; aut quicquam rei spiritualis cum aliis Ecclesiis, quas in quibusdam erroribus, licet non fundamentalibus; & quos tamen se posse ferre, negant, versari putant; tamen non eo animo affecti sunt, qui comitari solet hujusmodi facta; quæ deliberato animo & inita ratione fiunt ab illis, qui separando parant se ad omnia fraternitatis officia neganda iis, à quibus se propter rationes jam traditas disjungunt: sed eam separationem tantum habent numero separationum, quæ in externis quibusdam consistit, & fraternæ charitatis officiorum imminutionem non importat; qualia sunt uno Ecclesiæ regimine non contineri; non classicali, aut Synodali conjunctione

ita consociatum esse, ut ex publico sive multarum sive omnium Ecclesiarum Christianarum judicio res suas componere velint: & quæ sunt hujuscemodi. Nam etiamsi alios prohibeant etiam usu illius conjunctionis Sacramenti, quo arcta inter fideles tuenda conjunctio, proditur: non tamen eo animo eos, à quibus dissentiunt, fraudant illa communione, ut etiam fraternitatis Christianæ officia inter se non amplius constare velint: sed rem non satis pensitantes, externis quibusdam cæremoniis testantur alienationem animorum, à qua mentis affectu longissime absunt: fraternum animum erga illos conservantes, erga quos per incogitantiam se externis judiciis & signis gerunt, quasi nullo fraternæ charitatis vinculo amplius colligati essent. Quod in nostris fœdere junctis Provinciis plurimum evenire mihi exploratum est: ubi innumerabilis multitudo fidelium fraternum animum erga se invicem conservant: quamvis in Ecclesiis diversis & separatis, quæque eadem Sacramenta fraternæ charitatis non usurpant, degant: & quarum Ecclesiarum secessus à se invicem, turbatis & iniquis temporibus factus est per inconsideratum & præcipitem quorundam Ecclesiarum Antistitum zelum, vel etiam propter animorum exacerbationem ortam ex quorundam Theologorum vincendi studio: (si politicæ rationes hic non tenuere principatum) & quarum Ecclesiarum coalitus nondum fieri potuit propter eosdem illos importunos homines. Sed illud scisma probi dolent & gemunt, & ut resarciatur, votis expetunt; & omnia fraternæ charitatis officia mutuo præstant: neque æquo animo ferre possunt, si quicquam erga eos moliri quidam instituant, quo minus commode & omni cum libertate sacra sua exercere possint: & ideo omnia illis commodent, per quæ tam terrenis, quam cœlestibus frui possint utilitatibus: nec tamen iis Ecclesiis, quæ in non fundamentalibus tolerantiam probant, se jungunt; vel quia nondum de errore fundamentali inter eos convenit: vel quia cum iis decidere non potuerunt super conditionibus, quibus illa consociatio non tantum semel suscipi inter ipsos, sed in perpetuum pari jure conservari possit. Qui eo sunt affecti animo, illos non tantum non scismaticorum numero habendos puto; sed eos in officio boni Christiani manere: etiamsi externa quædam, quibus fraterna conjunctio & societas Religionis ostendi solet, inter se non communicent. Eos autem scismaticos esse arbitror, qui eo animo ab aliis, non errantibus in fundamentalibus, se separant, ut eos tanquam membra gangræna infecta; & cum quibus, quamdiu hujusmodi malo laborant, nulla societas esse possit, æstiment: & qui ideo ab hujusmodi membris communicationem communis vitalis spiritus, quo corpus, & singulæ ejus partes vigere debent, prohibent, eaque membra indigna putant, quæ fraternitatis spiritu complectantur & foveant; & quæ si eo malo se curare non sinant, aut à pristina sententia abduci propter illud malum, eamque ægritudinem, tamquam pestifera membra odere, & à corpore rescindunt; eorumque non aliam rationem habent, quam membri vitali spiritu destituti. Qui ita se instituunt, eos inquam, non dubitans *scismaticos* esse denuncio; & *operis carnis* se reos facere, eâque culpa teneri, cui sese obnoxios reddere supra docuimus, qui filium familias, & cohæredem omnium, domo ejiciunt, eumque exhæredem faciunt, & omnibus privilegiis & bonis privant, ad quæ communis fraternitatis sanguis & spiritus eum vocat. Neque error, quo aliquis seductus, erga fratrem se non gerit ut decet, ipsum liberat ab illo peccato; quasi ille *error* non esset *fundamentalis*: nam ille error non subsistit in mente, sed vitium ponit in moribus; & quidem tale, quod aperte charitati repugnat, & quod numerandum sit inter aperta opera carnis: &

in

in quo homines hærentes, nec facti pœnitentes, non minus peccant quam illi, qui odio, livore, invidia, amore sui, suorumque, &c. ducti à charitatis officiis, judicatu non difficilibus, si ab enumeratis vitiis immunes essent, deficiunt: & qui per speciem testandi odii adversus vitium & errorem, quo proximus laborat, & revocandi ipsum ab illo vitio & errore vindictam suam explent: & proximum adducendo in odium, omnibus commodis, quibus vitam sustinebat, privant: denique quem corrigunt tamquam oderint.

Sed videor mihi audire, qui respondeat; quare non potius illum, qui vitiosa alimenta subministrat, jubeas res suas seorsim habere; & cum iis societatem inire, qui istæc vitiosa alimenta proba & salutaria arbitrantur, iisque delectantur, quam sinere eos inter sanos versari cum periculo communicandæ tabis? An non præstat homines sanos eripere ex pestilenti aëre; & sinere alios, quibus ille saluber videtur, illo frui, quam permittere ut illi, qui non solum contenti sunt isto pestifero aëre, sed qui etiam nituntur illum aspirare aliis, in medio sanorum degere? An non conducibilius est partem gangræna laborantem, aut alio vitio, quod partes alias contagione inficere potest, amputare, quam sinere illam partem ægram corpori adhærere cum discrimine totius corporis. Præsertim si pars ægra, etiamsi à corpore sejuncta sit, spiritum vitalem in se conservare valeat. Sed Respondeo interrogando vicissim. An hominem Christianum non deceat, cum vitæ periculo consulere proximo, quando illi officio non satisfaciens, charitatem sit violaturus, & reum se peccati constituturus? Si medicatio Christiana imperet partis sanæ custodiam atque tutelam non parandam amputatione partis ægræ; sed ejus partis fotu & diligenti cura, ut morbo liberetur, & ita corpus *integrum* conservetur. An non decet in curando ægro corpore eam viam ingredi, quam Scriptura dictat? Sic arbitror. Præsertim cum Deus hanc curandæ ægritudinis, & labis vitandæ rationem suscipere jubeat; promittatque se illam sospitaturum, & certam spem facit eam bene ac feliciter eventuram. Non itaque ad ejectionem ex Ecclesia decurrendum, sed institutum Apostoli sequendum, 2 *Tim.* 4: 2. & sequentibus. *Prædica sermonem istum: insta tempestive, intempestive: urge, objurga, exhortare, cum omni cohibitione & doctrina.* Et vers. 5. *Tu vigila in omnibus tolerans esto afflictionum: opus perage Evangelistæ*, &c. Vult itaque Apostolus non ut fatigemur & animum despondeamus, aut spem abjiciamus perducendi fratrem in nostram sententiam; sed ut urgeamus, nec contendere sinamus. Hic enim valet, quod apud Ethnicos in proverbio est: proxima hostia litatur sæpe pulcherrimè: ita multis in irritum cadentibus conatibus postremus sæpe rem perficit, & fratrem ab errore abducit. Neque periculum illius, qui errat, parvi æstimandum, quando judicio publico fratrem gravantes & onerantes charitatis fructus illi clauditur. Aliter Apostolus *Rom.* 14: 13. illud periculum æstimat. *Ne amplius igitur alii alios judicemus, sed hoc potius adhibete judicium, ut ne fratri proponatur quippiam, ad quod impingat aut offendat.* Res ita concipienda est. Errantes, sed non in fundamentalibus, jus habent manendi in domo Dei; & ut filii & liberi utendi libertate judicandi & proponendi quibus modis atque rationibus domui atque familiæ optime consuli possit; & ut ita quisque pro modulo suæ cognitionis ea conferat, quæ putat maxime domui atque familiæ accommodata. Ita tamen *Primo* ut omnia illa diversa, pro prosperitate familiæ, studia conveniant in legibus fundamentalibus administrandæ rei familiaris: & à quibus legibus fundamentalibus salus familiæ ita dependet, ut inde necessario manent omnia officia, quæ salutem familiæ non tantum sustinent & tuentur; sed etiam illius commoda

da augent. *Secundo*, ut consequenter illa diversa judicia & studia administrandæ familiæ sibi invicem non officiant aut impedimento sint, quo œconomia turbetur: sed discrepantia judiciorum & studiorum in eo versetur, ut omnia studia, quamvis diversa redundent in domesticorum utilitatem. V. Gr. omnes domestici incumbant, ut cibus sanus, & omnibus domesticis nutriendo corpori omnino necessarius, apparetur; & illius omnibus necessarii cibi omnes etiam sint participes: judicii autem & studii diversitas occupata sit in condiendo illo salutari cibo, pro singulorum appetitu; quia quidam existimant cibum certo modo conditum salubriorem esse, quam si alio condiatur modo. Aliis super ea re aliter stat sententia. Quid jam æquius? Propter istam judiciorum diversitatem, quæ per se neminem lædit, aut offendit; & qua cibi salubritas non corrumpitur (quod hic animadvertendum) familiam dissolvere; & fraternam necessitudinem, mutuaque charitatis officia, quæ eam comitari solent, tollere, & ita totam familiam in discrimen adducere. An præstet in hoc eniti, ut omnes certatim laborantes ad comparandum salutarem, & familiæ necessarium cibum, cæterum singuli in condiendo illo cibo fruantur suo judicio, eoque utantur, quod salubrius esse existimant: & simul ipsis permittatur pro charitate, qua erga proximum ducuntur, de sui condimenti præstantia sermones habere, quo commendetur condimenti utilitas, & frater ad eum degustandum excitetur: ita ut interea pax conservetur; & singuli in ea familia jucundius vivant. At ita comparatum est cum controversiis, quæ ad fundamentum non pertinent: illæ enim non solum fundamentum non evertunt, aut labefactant, sed omnes illud communibus studiis, & operis firmant & stabiliunt: neque earum sententiarum diversitatis super articulis fundamentalibus ea est ratio, ut studia & opera membrorum Ecclesiæ faciant mutuo in se impingere & collidere: sed contra singula communi & regia via pergentia; & seinvicem ad alacritatem, patientiam atque constantiam exhortantia, illis opinionibus & sententiis tantum discrepant, quæ & qualis sc. semita inter alias multas, quæ ostenduntur; & quæ omnes viæ regiæ adjacent & adhærent, neque ab ea errare faciunt, iter facientibus commodior sit. Ita ut unusquisque suum proximum pro charitate, qua eum complectitur, adhortetur ea semita incedere, qua ipse insistens, sibi persuadet iter commodius confici posse. An non abesset ab omni humanitate, si quidam suæ semitæ ita amantes essent, ut nullos ferre velint, qui quidem alia semita incedunt, sed tamen cum via regia connexa, verum illos omnes de via depellerent & arcerent, qui sua semita non incedunt: quamvis alioquin cum aliis conspirent, ut commeatum necessarium in commune conferant; quo iter habentes alantur: certe qui ita mavult peregrinationis suæ socios à se divelli, illis nuncium mittere; & sacramentum consociationis, quod inter peregrinantes erat, ejurare; quam illius opera in comparando cibo necessario uti, næ ille parum rerum suarum satagit. An convenit æstimare tanti interesse, ut omnes sua semita (quam jam largior esse optimam, & peregrinantes per compendium & securius ad arcem versus, quam omnes tendimus, ducere) ingrediantur; & nihil ab ea declinent, ut satius habeat alios diversa à sua semita insistentes alienare, & privare, quantum in se est, communi peregrinantium commeatu, (quemadmodum opportunitates peregrinantium aliæ in aliis reperiuntur) quam illos habere itineris socios: intercludens ita illis, qui à se dissentiunt, omnia officia, quæ ex animorum communi conjunctione peregrinantium in totam societatem redundare solent: & se & eos, quos à se depellunt & abigunt, per dissolutionem societatis minus firmos reddens contra latrones, quibus via, qua iter habent, infe-

sta redditur. Nonne inquam ab omni humanitate abest, qui mavult mactare hujusmodi incommodis Christianorum peregrinantium societatem, quam permittere ut in peregrinantium numero quidam munus suæ semitæ intelligentes reperiantur; & qui ideo aliam ingredientes, & aliis ut eam ingredi velint exhortantes, nonnihil periculi iis creare possunt, ne illi, qui meliorem itineris cursum tenent, à via deflectant; sed qui tamen propter eam deviationem ita aberrare non possunt, ut ad locum, quem omnes petunt, & qui est arx salutis, pervenire non possint. An non est æstimandum eos, qui ita male suas rationes instituunt, vacare charitate, se suaque nimium æstimare, & amplecti, oblocutiones ferre non posse; tales velle ut solummodo sua sententia valeat & obtineat: denique & tales potius odio proximi, quam amore veritatis duci, quandoquidem propter errorem non fundamentalem ita Ecclesiam lacerant?

Similitudo itaque, quæ ducitur à membro ægro, aut ab aëre infecto, quo sani possent infici, & ita eorum sanitas labefactari, non undequaque convenit: quia pars ægra, & aëris labes officit aliis, quo minus recte officio fungi possint, & pugnantibus agitati spiritibus sanæ partes cum ægris ita committuntur, ut totum corpus inde languorem contrahat: quæ omnia longe aliter evenire in Christianorum tolerantia docuimus: in qua *articuli fundamentales* integri & illibati conservati, sunt illi ipsi qui effundunt vim vitalem, per omnia membra corporis mystici pertinentem & peragrantem; neque errores non fundamentales talem influxum intercludunt. Ita comparatum esse cum articulorum non fundamentalium natura rem auctorem dabo; & exemplo comprobabo: quamvis hoc in prima hujus Tractatus parte multis cumulate factum esse videbitur.

Sententiarum diversitas inter Calvinistas & Lutheranos de præsentia corporis Christi in cœna non continet errorem fundamentalem: ergo illa juxta supra tradita, ita sua natura turbare, aut impedire non potest rationalem cultum eorum, qui super hac controversia dissentiunt, ut ille sibi non constet: utraque pars consentit Sacram Cœnam à dignis accipiendam: eam in memoriam Christi mortis institutam: Christum in illius Sacramenti celebratione religiose venerandum, colendum & adorandum, &c. Hæc est via regia, qua omnes pergunt tam Lutherani quam Calvinistæ: & mutuis officiis, monitis & exemplis, ad persequenda hæc officia digne communicantium sibi mutuo alacritatem addunt. Sed altera pars existimat Christianos illo munere non recte defungi, nisi credant corpus Christi *in*, *cum* & *sub pane*, in Sacra Cœna præsens esse: altera pars hoc abnuit: ecce duas semitas, quarum singulæ partes suam & ab alia diversam sequuntur. Quid hic quæso, utrivis parti ab altera impedimentum ponitur propter sententiarum discrepantiam, quare iter suum via regia æque alacriter persequi non possit? Si dicas, velle Deum nos una via regia incedere; & eos non pro itineris sociis habere, qui in non fundamentalibus errantes, semitam minus commodam sequuntur. Respondemus, supra multis argumentis ostensum esse, id à præceptis Christi alienum esse. Et si hæc doctrina obtinet, eadem ratione omnes, etiam levissimos errores errantes, societate Christiana prohibeas necesse est: Si dicas periculum seductionis non sinit hujusmodi errantes itineris socios habere. At ex ipsorum adversariorum sententia, non est metus de interitu & exitio, sed ne minus commode iter conficiatur: & illa incommoditas sæpe nulla est, & multis utilitatibus pensatur. Deinde estne metuendi causa si admittantur in Ecclesia, qui non sunt adulti in Christo: at contra hoc est ex instituto Christi, qui vult Ecclesiam

clesiam suam componi ex adultis, & ex iis, qui infra illam ætatem sunt constituti. Præterquam quod illud commodum compensetur tot aliis peregrinantium commodis, quæ supra recensui, ut adversarii male calculum ponant, qui putant ex tolerantia plus mali quam boni redundaturum in Ecclesiam. Et si metus est seductionis, & ne quidam à virili statu descíscant ad infantilem, etiam contra spes maxima est, multos communione Sacrorum à statu infantili emersuros ad statum virilem. Sed inquies: dum sententiis ita diversi sunt, nihil aliud agent, si simul iter habeant, quam tota via rixari, & nitendo quisque pro sua sententia calumniis invicem proscindere: aut sæpe etiam ad manus venire. Respondemus omnium istorum culpam esse in moribus, non in erroribus non fundamentalibus. Cognoscant igitur illi, qui Ecclesiam suam ex hujusmodi membris constitutam habent, talem Ecclesiam longe abesse ab illis conditionibus, quas Christus à membris Ecclesiæ requirit: & discant non ab ejectione membrorum, quæ sententiis super quibusdam articulis non Fundamentalibus variant, remedium huic malo petendum, sed à morum emendatione, inculcando illis tolerantiam; & inspirando illis spiritum pacis, mansuetudinis & lenitudinis. Sed ab hoc instituto multi Pastores in Ecclesiis ita abhorrent, ut contra nihil prius habeant, quam errantium errores exaggerando inflammare Auditorum suorum animos ad odium proximi; & ita per speciem pietatis nihil aliud agentes, quam suæ gloriæ servire; & exultantes de multitudine sectatorum gloriari, eosque quasi in triumpho circumducere. Deinde dominantes & rerum in Ecclesia potiuntes, adversarios, & quos secum sentientes non habent, cætera docti & probi, Ecclesiæ muneribus prohibere, vel etiam quidem à Sacrorum communione arcere. Hoc tamen do, quod si quidam de societate peregrinantium eo immodestiæ prolabantur, ut iter facientibus sese opponant, detineant, obicem ponant, illi arcendi ab Ecclesia, non propter errorem in fide, sed propter deformitatem in moribus; & ideo digni quos de via regia depellas.

At urgent tamen Adversarii, dicuntque illam tolerantiam, quamvis forte laudabilem suo nomine, tamen aditum non posse habere, quando in usum deducenda est: quia hominum cupiditate vincendi, & suas sententias propagandi, eventurum est, ut brevi dilapsa societas solvatur, aut aliquot sententiæ pro concione non amplius tractentur, nec proponantur penuria Doctorum: quia pars numero & auctoritate in Ecclesia potior, non alios vocabit Doctores, quam quos suæ sententiæ addictos novit: neque suspicari quidem licet parem semper diverse sentientium numerum & auctoritatem in Ecclesia fore: vel itaque eo veniendum, ut tot Doctores diversi constituantur, & legibus numerus eorum definiatur, quot sunt hominum classes in Ecclesia, qui quidem in unam sententiam conspirantes quantum ad fundamentalia, ab aliis tamen aliam sectam sequentibus, diversi sunt. At quivis satis percipit hujus rei propter innumera absurda & incommoda, quæ ex ea sequuntur, facultatem esse non posse. Respondeo hanc difficultatem tanti non æstimandam, ut ideo ad separationem veniendum sit: nam *primo*, illa ducitur & manat ab hominum vitiis; non ab errorum natura & peste, qua societatem ecclesiasticam per se infestant. *Secundo*, occurri potest iis incommodis, si numerus pastorum circumscribatur; & iis pastores in Ecclesia concedantur, qui propter celebres, & in Ecclesia multum agitatas quæstiones animum studio & veneratione erga quosdam articulos repletum habentes, illorum articulorum expositionem & propugnationem publicam in Ecclesia desiderant: qui super reliquis minoris (ex eorum sententia) momenti facile conve-

 nirent:

nirent: constituta honesta, & æquis legibus temperata prophetandi libertate. *Tertio*: At exemplum multarum Ecclesiarum docet illam tolerantiam non ita factu difficilem esse, quemadmodum multi arbitrantur: & Ecclesiæ Reformatæ in Gallia id usu suo comprobarunt. Vel si æstimetur rem ita confici non posse: demus partis, quæ in gubernatione Ecclesiæ succumbit, & suffragiis vincitur, officium esse, æquo animo ferre debere, quod publice in cathedra ejus opiniones doceri & inculcari non possint propter Doctorum, qui istis opinionibus addicti sunt, penuriam; non ideo laudandum institutum eorum, qui ad secessum & scisma progressi sunt. Potuisset illa pars minor tolerari in Ecclesia concessa ipsi libertate conscientiæ, & proponendi per occasionem suam doctrinam, eamque aliis persuadendi, pacis semper ratione habita: quia semper attendendum ne intempestivo libertatis usu illa turbetur; totum tamen hoc officium cujusque judicio & prudentiæ permittendum est, à qua si aberretur, penes Ecclesiam jus esse statuo notare eos, qui hac in re deficiunt in moribus, non autem quod opinione erroris lapsi sunt.

Sed inquiunt: an cuivis in Ecclesia liberum & integrum erit nova, & recens sibi nata, & sæpe adhuc cruda, nec ulla severa meditatione subacta dogmata pro concione populo proponere; aut privata institutione inter Ecclesiæ membra disseminare? Et an nullum extabit in Ecclesia tribunal aut collegium, quod expendat, judicet, & definiat, quæ dogmata cum utilitate populo exponi possint: cum certum & exploratum esse videatur; & exemplo Christi & Apostolorum comprobatum, omnes non omnium doctrinarum capaces esse: & quædam tam intempestive, præter ordinem, & tam mala accommodata ad auditorum animum ratione proponi posse, ut plus impedimenti, quam adjumenti in pietatis curriculo inde auditoribus oriatur. Respondeo: sed si hoc tantopere necessarium, quare illi, qui jam in partes iverunt, & Ecclesiam lacerarunt, tale tribunal non constituunt? Aut an illa separatio tanta ipsis præstat commoda, ut nullus pastorum libertate prophetandi, quam in suis Ecclesiis adhuc reliquam esse jactant, & æquis legibus temperatam, abutatur, & munere concionandi tam prudenter & æquiter utatur; & cibum illum spiritualem, quem auditoribus suis distribuunt, tanta cum prudentia & solertia condiunt, & ad usum singulorum accommodant, ut omnes eo capiantur; eum degustent, & in succum & sanguinem convertant? Non arbitror: & lites, rixæ, dissidia, æmulationes, contentiones, calumniæ, conciones plenæ aculeorum in adversarios, denique scripta tot conviciis, quæ puritatis illi amantes fratres inter se contorquent, adeo plena, ut citius in navi lignum desideres, quam in eorum scriptis convicium, omnino contrarium testantur: cum aliæ Ecclesiæ, in quibus libertas prophetandi major est, summa quiete fruantur. Non itaque à tribunali aliquo, hoc est, à potestate, & auctoritate judiciali Synedriorum, Classium, aut Synodorum petendum præsidium contra quædam membrorum Ecclesiæ fastidia, & mollitiem, si ita loqui liceat, qua sui, suæque sententiæ magnopere amantes, nihil audire sustinent, quod à sua opinione alienum est, quin statim hoc illis moveat stomachum, & deducat ad rixas & declamationes, &c. Sed huic malo remedium quærendum à moribus tam Doctorum, quam eorum, qui docentur: & ad hoc laborandum ut charitatis, tolerantiæ mutuæ leges; & pondus articulorum fidei bene intelligere & percipere possint, & discant amoris sui minus rationem ducere; in minimis res & gloriam suam ponere: de Ecclesia præcipue laborare: non cupere sua dogmata sola valere; sola rata esse in

Ecclesia. Discant moderationem, modestiam, animi æquitatem & lenitatem, morum commoditatem, &c. non minus in Ecclesia, & inter Christianos valere debere, quam inter cives: quorum tamen, proh dolor, (non sit hæc contumeliæ, sed doloris vox) contrarium obtinet; ut quicquid ferme in vita civili vitio datur, id in Ecclesia, nomine virtutis sese commendet, & specie zeli studii pro veritate, & proximi salutis amore sese ostentet. Et cum hæc vitia satis in aperto sint; & tam in Ecclesia, quam in vita civili cerni ita possint, ut nemini lateant, tamen ad hæc non modo connivent multi in Ecclesia Doctores: sed ex hisce malæ notæ animi affectibus pietatem æstimant: & hoc agunt, ut iis, qui illis vitiis adhuc carent, ea instillent, atque impertiant; imo stimulis fodicent, ut in hos animos & virtutes sese excitare velint; quo socios sibi parent; & manum facere possint, qua graviore noxa in fratrem in levibus ab ipsis dissentientem, incumbant, illique acerbissimum dolorem inurere possint: eumque ita odio subjicientes, fructus laboris ejus corrumpant; & Ecclesiam ejus opera salutari privent. Ab hoc malo præcipuæ calamitates redundant in Ecclesiam: huic classibus & Synodis medendum: contra hoc censores morum constituendi: qui si affectibus sint vacui, facile decernere poterunt, quid modestiam, gravitatem, & præcipuè quid Christianam charitatem deceat; tunc veris, piis, & zelo veritatis actis, constabit suum decus & honos, ferentque pretium dignum æquitate animi sui: & contentiosi atque rixosi famam atque notam immodestiæ & iniquitatis non effugient: & pax atque concordia efflorescet, quam precor, ut Deus singulis & universis Christianis tribuat.

F I N I S.

Index

Index Capitum

Tractatus de Articulis fidei fundamentalibus.

SPE-

SPECIMEN

RETORSIONIS CALUMNIARUM

Auctori à mendacissimo Tenebrione impactarum.

SPECIMEN
RETORSIONIS
CALUMNIARUM

Auctori à mendacissimo tenebrione impactarum.

PRodiit nuper libellus, nec auctoris nec typographi nomen præ se ferens; & ideo merito habendus in famosorum libellorum numero: & quem ideo ego, qui eo petor, recte contempserim, si ea esset sæculi felicitas ut recta judicii lance accusationum momenta ponderarentur. Quid enim fidei ille mereatur, qui ut latentius in famam proximi grassari possit, se abdit in latebras, ne mendaciorum & calumniarum, quarum sibi probe conscius est, manifestus, omnium proborum odio se dignum præbeat. Imo qui ita clam proximum lacessit, eo ipso mundum quasi ad testimonium vocat, se nil nisi mendacia prolaturum. Fuit præterea huic calumniatori causa singularis, quare tam acerbe inveheretur: ambiit Professoratus in Theologia in patria Academia munus; & quia sibi persuadet me ipsius conatibus parum favisse, hoc scripto anonymo me ulcisci voluit. Aliquid tamen reponendum duxi, quia multis contingit vivere inter homines, quorum magna pars pietatis & zeli specie ab iis rapitur in errorem, à quibus virtutis & candoris exempla peti debebant: & qui eam æstimationem sibi peperere apud suos, ut & jus & auctoritatem decernendi habere, & summa fide ac religione judicium ferre credantur: quique editionis hujus libelli conscii sunt; & quibus auctor cogitatum suum scelus ante aliquot menses aperuit; eoque nunc exultant, & ita se socios criminis fatentur. Quamvis etiam aliunde mihi constet, hunc auctorem suis mendaciis illorum applausum meruisse; eumque de eorum grege, & in eorum ludo edoctum esse. In hoc tamen iis dissimilis, quod ejus impietas longe aliorum exsuperet pravitatem. Quoties enim mecum cogito, quam apertis fraudibus grassetur auctor, non dubito quin vastitatem intulerit conscientiæ; noveritque se videntem scientemque sycophantari: ita ut millies, dum hunc libellum componeret, retuderit conscientiæ lancinationes, ut jam callum obduxerit. Tam probe illi constat quam mihi, me in scriptis meis testari atque docere me à Socinianorum hæresi, & Remonstrantium erroribus longe abesse. Nam ex professo priorum hæresin impugno; & in præfatione primæ partis Doctrinæ de *Gratia & Prædestinatione*, ut & in secunda parte, *Pag.* 319. sententiam meam de *Gratia* dixi Jansenistarum doctrinæ proxime accedere. Neque contigit mihi videre Socinianum aut Remonstrantem, qui vel unum ex meis dogmatis, quæ in scriptis meis tueor, approbet. Nihil igitur restat quod in hanc mentem illum potuerit impellere, quam, si lenissime interpreteris, falsa persuasio, me per simulationem præ me ferre orthodoxiam; meque eam do-

ctrinam oppugnare publice, cui intimis meis sensibus applaudo.

Sed estne hoc summum hujus hominis flagitium cogitare de proximo, cum tale scelus in se posse admittere? Præterea, quas causas illi præbui istud de me suspicandi? Estne ingenium meum adeo tectum & fictum? An in familiaribus colloquiis prodo me erroribus & hæresibus addictum, quarum me insimulat affinem esse? An istos errores dissemino?

At ego testor omnium illorum fidem, cum quibus mihi aliqua vitæ consuetudo intercedit, an non, quoties justa causa se offert, declarem me ab erroribus, quos Ecclesiæ Reformatæ damnarunt, alienum esse. Agnosco equidem me ab eorum moribus abhorrere, qui in eo perpetuo sunt, ut propter discrepantiam opinionum in Religione Rempublicam turbent; & civibus, cæterum probis, molesti sint. Num autem doctrinam Jansenistarum de Gratia, cui mea vicina est, repudient Ecclesiæ nostræ, me fugit. Sed nostros Theologos de Jansenistarum consensu gloriari mihi recte constat. Deinde quid commodi ex tam tetra dissimulatione mihi polliceri possum? Nemo gratis malus est. Si ita me vellem venditare æstimationi civium: quomodo conveniret illi rationi, qua utor in tam prompte & intrepide meam operam commodando civibus meis, qui in periculum veniebant ne quorundam perverso zelo, odio, imo apertis mendaciis ex cathedra post invocationem nominis Divini, ut illis pretium adderent, prolatis, contra leges nostræ civitatis injuria fieret ab iis, quos præcipue decet omnis æquitatis & modestiæ studiosos esse; & qui in primis apud imperitam plebem gratia valent, quorumque favore non facile careas, si apud plebem bene audire velis. Qui ut causam contra hos cives tenerent, apud Magistratus illos in suspicionem magnorum errorum vocant; à quibus ego illos immunes esse scio; & quorum errorum nihil comperti aut certi habent eorum adversarii. Quorum etiam illos nec accusare, nec reos agere audent: sed novis artibus, & in his Provinciis liberis inauditis per quæstiones, inquirendo in illorum fidem, molestias civibus illis creare nituntur.

Si inquam magnopere laborarem de fama mea apud plebem, & si alio quam bonæ conscientiæ pretio me duci sinerem, possem facile illo odio & invidia carere, & inimicis ansam illam eripere. Quandoquidem præcipue ob eam rem me adducant in odium, & Socinianum esse clament. Nempe pro libertate conscientiarum niti, & iis resistere, qui nostræ libertati imminent, est ex illorum sententia, adoptare Socinianorum dogmata. Ego paratus sum omnibus, qui fidei meæ rationem à me postulant, eam declarare: & provoco adversarios, ut experimentum capiant, inquirantque ea ratione in meam fidem: non quæram effugia. Et quamvis improbem cum aliis eam iniri rationem, ego tamen lubens illam servitutem subibo; ne videar meam causam egisse quando laboravi pro illis civibus: qui illam fugiunt inquisitionem; & gradum esse putant ad Papalem tyrannidem. Nulli itaque mihi simulandi aut dissimulandi fructus constant.

Auctori, cujus nomini nunc parcam, multæ fuere rationes quare ad hoc flagitium sese proripuerit. Ingenium pravum & invidum, cui parere illi semper jucundum est: & quod eorum, in quorum potestate est, disciplina & cultu in malam messem adolevit. Quo factum est, ut probis & honestis, qui illum ab hoc flagitioso proposito demovere voluerint, minus auscultaverit, sed se dederit inimicis meis: qui dictaturam sibi vindicantes in omni disciplinarum genere, ferre non possunt eos, qui ab eorum instituto deflectunt. Et quia in Philosophia *Principia Cartesii* amplexus sum, proque mea facultate laboro ne invidorum hominum technis

nis scripta tam excellentis viri è manibus studiosorum excutiantur, satis causæ se habere putant, quare omni impetu me studeant evertere. Et hic tenebrio eo dolet, quod videat eorum studia, qui contra *Cartesium* nituntur, parum feliciter procedere: & eorum æstimationem indies imminui, quorum favorem malis artibus sibi pararat; & à quibus earum præmium sperabat: videtque vix ullum in locis celebrioribus locum esse acerbis & importunis illis ingeniis, quorum ille se admiratorem & imitatorem jactitat. Sed præcipue illum male habet, quod repudiatus à Magistratibus nostris, nec admissus sit ad munus, ad quod animum adjecerat. Cum enim me putet ex eorum numero esse, qui pravis quorundam conatibus, qui statum Reipublicæ labefactant, non possim applaudere; atque idem judicet me ejus promotioni obfuisse, dignum me putavit in quem impune bilem suam evomeret. Quod autem hactenus tacuerit, causa fuit, quod huc usque se aliqua spe sustentaverit: at nunc ab ea dejectus, id ipsum in desperationem egit. Detectus enim quod auctor est libelli, qui clarissimum *Coccejum* Socinianismi reum agit, adeo se invisum omnibus probis præbuit, ut se non potuerit amplius in spem erigere obtinendæ alicujus professionis in nostris Academiis. Est præterea magnum argumentum adversarios meos non multum fiduciæ habere in sua causa; eamque magnoperè malam & conclamatam esse: eosque bonorum virorum penuria laborare, quod non nisi parum integræ famæ hominis opera uti potuerint; eique præterea tecti & latentis post carecta personam attribuerint. Nempe probi huic flagitio operam suam noluissent navare: & personatus esse debuit, ne hominis deformitas totius fabulæ venustatem & verisimilitudinem tolleret. Si probi perhiberi velint, agant candide & generose: aperte me accusent erroris aut vitii; pedem conferant; valeant leges & judicia sive Politica sive Ecclesiastica; iis mecum experiantur. Nolo quicquam gratiæ dari. Liceat mihi in mea civitate tam æquo jure esse quam infimis civibus, quos ab omni molestia liberos esse oportet, quamdiu legibus civitatis parent. Qui sperat me metu aut obtrectationibus posse deterreri à defendenda mea sententia & fama, insigniter animi falsus est. Hæc dico, quia video nonnullos in hoc incumbere ut metum mihi incutiant, & silentium imponant, quia vident se legibus & causa inferiores esse: ut ita soli possint vacua dominari in aula, & omnes cives sub jugum mittere. Sed fuit præter hæc omnia huic calumniatori adhuc alia singularis causa, quapropter his armis me petierit. Excerpsit quondam ex scriptis Socinianorum & Remonstrantium versus & textus, quibus probare nititur Remonstrantium doctrinam Socinianorum affinem esse. Quo jure aut qua injuria hoc factum sit non disputo. Cum itaque mihi malevellet; haberetque hæc Socinianorum & Remonstrantium excerpta in promptu, putavit se una eademque opera nomini meo notam inurere posse, parum pensi habens qua fide id fieret. Et mihi persuadeo si ex Alcorano excerptorum copiam habuisset in expedito, eum meos tractatus Alcorano assimilaturum fuisse. Est illi ad tale scelus fraudis & impietatis abunde: sed quia voluit laboris compendium facere, ideo maluit me cum Socinianis & Remonstrantibus componere quam cum Turcis. Sed pro tempore reique necessitudine satis superque de hoc tenebrione.

Nunc primum generatim ostendere lubet quam futiles sint illæ rationes, quibus meam famam lædere studet. Primum, ad conciliandam fidem suis calumniis producit ex meis scriptis excerpta paucorum versuum; ex quibus (etiamsi cum fide essent descripta) nullus sensum auctoris posset percipere; variæque obnoxia essent interpretationi. Et posset aliquis fi-

ne ulla industria excerpendo ex Sacra Scriptura verba & sententias à præcedentibus & sequentibus segregatas, cudere dogmata, à quibus etiam scelestissimus abhorreat. Subnectit præterea verba aliquot auctoris, Socini aut Remonstrantium placitis addicti. Sed Sociniani & Remonstrantes multa profitentur & docent, quæ nobis probantur: Divinitatem, v.gr. Scripturæ agnoscunt, ejusque perspicuitatem tuentur contra Pontificios; & credunt in unum Deum, &c. Num vitio dabitur si in hisce cum iis in unum sensum conspiraverim? Est præterea multorum verborum & phrasium usus apud illos, quæ etiam in scriptis nostrorum comparent, sed sensus longe est dissimilis. Et esset mihi in proclivi hac ratione omnes nostros Theologos, qui aliquid memoriæ prodiderunt, Socinianismi convincere: si ad probandam causam sufficeret verba & sententias excerpsisse, quæ eod m sensu videntur esse posita, si verba spectes, quibus tamen longe alius subjectus est sensus. Duo cum dicunt idem, non est tamen idem. Præterea, quam hoc promptum est, & in ore omnibus nostris zelotis ad explendum odium & vindictam suam, accusare suos fratres & collegas Socinianismi, Arminianismi, &c. ita ut tales exprobrationes non sint veritatis indicium, sed irati & vindictæ pleni animi argumentum. Ex hoc armamentario omnia sua tela depromunt. Et illis commodum accidit tetras hæreses ortas esse; cum enim invidia, odio, & vindictæ libidine turgeant, rumperentur illis ilia si in calumniandis inimicis, & in exprobrando illis hæresin, animum explere non possent: nam fustibus aut gladiis pugnare, aut proximi sanguinem per vindictam effundere, zeli & pietatis specie tegi non potest: quæ duæ virtutes semper ab iis prætendi solent quando iræ & vindictæ obsequuntur. Si aliquis contra eorum studia, aut vota ad munus aliquod in Ecclesia aut Politia evectus est, extemplo clamant, hæresin & perniciosa dogmata Politiam & Ecclesiam inficere: & per obtrectationes ita proximum depretiare student, ut si voti compotes fieri possent, nihil antiquius ducerent, quam videre excellentia dona à Deo in eos, quos oderunt, collocata nullum fructum in Ecclesia & Politia ferre. Quod quam verum sit, omnes mecum cognoscent, quorum aures & animus non peregrinantur in locis, in quibus hi zelotæ versantur. Et tam illustria & recentia sunt hujus rei exempla, ut ea adhuc tanquam præsentia intueamur.

Quanto justius de talibus querelæ deferrerentur ad Nob. & Potent. Ordines, & contra eos remedia peterentur, quam contra quosdam libellos, quibus falso ferunt concionatorum munus in contemptum adduci; & eo fieri, ut eorum labor minori cum fructu occupetur in Ecclesia. Cum tamen illa doctrina, quam tantopere publice privatimque vexant, nihil aliud complectatur, quam Magistratus in Religionis negotio tantum posse in Republica, quantum paterfamilias in sua familia: concionatorum dicta ex se non plus fidei mereri in Ecclesia, quam alterius membri; quamvis concionatores distinctum munus; & à Deo ordinatum & constitutum, in Ecclesia habeant. Penes concionatores aut presbyterium, qua tale, non esse jurisdictionem; nec jus cœli aperiendi aut claudendi cum potestate aut auctoritate: sed eorum sententiam atque judicium esse hominum privatorum & collegii privati; quorum sententia inniti debet doctrinâ Euangelica: quæ sive à concionatoribus, sive ab alio homine qualicunque annuncietur, ejusdem est auctoritatis: quandoquidem doctrina Euangelica à nulla creatura suam auctoritatem mutuetur. Docetur præterea concionatoris & presbyterii plane aliam esse rationem, quando privato pietatis studio & zelo Ecclesiæ constituuntur, quam quando per Magistratum publica auctoritate eriguntur. Tunc enim fiunt perso-

næ

næ & collegium publicum: & tunc illæ personæ & collegia jus & potestatem habent à Magistratibus; sed talem, qualem Magistratus circa sacra habent: quæ longe differt à *ministerio verbi*, quod in hodiernis concionatoribus omni potestate & auctoritate destitutum est; & tantum in monendo, exhortando, consolando, & Sacramenta administrando versatur: & quod ministerium illi peculiariter incumbit, cui hoc speciatim demandatum est, illudque suscepit. Hæc istorum libellorum summa est, quos tantopere insectantur quidam, qui videntur malle aliis artibus, minorique opera quam pietate & eruditione, apud plebem in pretio esse. Sed quare quæso tamdiu cessavit eorum zelus; & quare fidem suam tam tarde liberant (quamvis sæpius moniti) exhibendo ex iis excerpta Nobil. & Præpot. Ordinibus, quæ ante multos menses se exhibituros promisere. Dixit nonnemo eorum; & qui se ducem reliquis præbet, in libellis his doceri *munus concionatorium non esse munus perpetuum in Ecclesia*. Et quandoquidem est ex iis fratribus, qui excerpta se exhibituros promiserunt, præstet promissa sua, & probet id, quod tunc in pleno consessu dixit. Ego scio nihil falsius, & à veritate alienius ab illo concionatore fingi potuisse: cum contrarium multis in illo libello argumentis adstruatur. Ego me auctorem istius libelli semper professus sum; & paratus sum probare me nihil in eo docuisse, quod pietati aut confessioni nostræ fidei repugnet. Hic rhodus hic saltus. Obtuli hanc conditionem nonnullis ex concionatoribus;& inter alios uni per Senatorem hujus urbis: cui ante narrarat se miratum esse, me in Tractatu *de Munere Pastorali sive Concionatorum* tam longe descivisse à doctrina Ecclesiarum Reformatarum. Qui mihi responsum retulit, multis amicis præsentibus, concionatorem se excusasse, & causatum esse se concionatorem non disputatorem agere. Interea molitur quicquid potest; & pro concione insigniter debacchatur contra illum libellum; multumque sudat ut quædam muneri concionatorio vindicet, quæ nemo vocavit in dubium; & alia adstruat, quibus nec sensus nec ratio subest, aut quibus merum introducit Papismum. Rixas & immodestas contentiones vitare officium concionatoris esse arbitror, sed nolle dare copiam placidæ disputationis ad investigationem veritatis, aut ad instruendum proximum, id puto vitio dandum esse. Nec sine offensione & dispendio veritatis factum est, quod idem ille concionator excusabat venire in congressum & colloquium cum adversario suo, dicens se malle scribendo, quam coram disputando eum erroris convincere, cui jam per contemptum exprobrarat suam ignorantiam; & quod ut sutor ultra crepidam sese immisceret rebus Theologicis: quem, ut chirurgum, potius deceret pixides & ollas unguentarias tractare. Hæc parum conveniunt, proximo ignorantiam objicere, & simul detrectare cum eo in corona honestorum virorum congredi. Huic vitio affinem se præbuit alius quidam pastor, qui maluit calumniatoris artibus superare proximum, & clam pessimos de viro eruditissimo spargere rumores, quam oblatam disputationem acceptare; in qua vir doctissimus ampliorem suæ sententiæ expositionem defensionemque pollicebatur. Hæc sunt, quæ concionatorio muneri contemptum conciliant. Prodeat pariter hic tenebrio ex latebris suis, & dicat se paratum esse ad me convincendum errorum eorum, quorum me insimulat: promitto me ostensurum eum in talibus tantisque fraudibus versatum esse, ut Stygiæ improbitatis esse omnes boni cognoscant, qui non sit veritus tantis imposturis & mendaciis in eorundem sacrorum hominem grassari.

Harum fraudum nunc lubet generatim quædam specimina dare; earumque detectio clavis vicem sustinebit ad bene in-

telligenda quædam verba, quibus in scriptis meis usus sum; quæ calumniator citat; & quæ pro meis agnosco, sed quibus ille sensum adaptat longe alienum à mea sententia; quemque præcedentia & sequentia nullo modo admittunt: sed quæ illis alium sensum vindicant. Dabo hoc specimen ex iis sectionibus libelli calumniatoris quæ agunt de rebus, quæ magnum momentum habent in Religione. Quod si mihi polliceri potuissem lectorem, cui molestum non fuerat calumniatoris hujus scriptum legere, id etiam operæ sumpturum, ut loca citata fuisset inspecturus; potuissem hoc labore & hac responsione supersedere, (quam certe invitus suscepi, obsequens potius amicorum consiliis, quam animo meo morem gerens) cum illico ex inspectione paginæ, quam citat, fraus & fallacia se prodat. Sed quia vix à multis istam æquitatem exspectare possum: & publici atque mea interesse putatur hujus tenebrionis fraudes in aperto poni; ut ab his agnina pelle tectis lupis vulgus sibi cavere discat, non frustra credo hic labor suscipietur.

Quod primum in illo libello, ut præcipuum, & maximi in Religione momenti caput, occurrit, est sectio de *Trinitate*. In qua quam fraudulenter se gesserit, ostendam. Statuo cum omnibus Theologis à nobis concipi non posse quid illud in se sit, quo personæ à se invicem distinguantur: nos etiam pariter nescire quid sit ille subsistendi modus: & quid consequenter sit *personalitas* in tribus illis Divinis personis. Sed doceo Patres per vocem personæ indicasse Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum Sanctum non nomina, aut accidentia, aut operationes esse unius Dei; & qui propter diversos respectus & operationes acquirit diversas denominationes: sed Deum Patrem, Deum Filium & Deum Spiritum Sanctum esse unum illum verum Deum: quamvis nobis incomprehensibile sit quo pacto hi tres, qui singuli sunt substantia, unus tantum sint Deus. Et addo præterea, vanum esse, se fatigare ut rationibus explicemus, quomodo pugnet aut non pugnet *illos tres unum esse Deum*. Quoniam hujus formalis infiniti nullam habemus ideam aut conceptum: addo nobis sufficere debere nos ex Scriptura edoctos esse Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum esse unum Deum. Hinc adversarius conficit me docere nos nihil scire de Trinitate. Æque fraudulenter inde colligit me statuere nobis latere num Trinitas contradictionem involvat. At dixi illius formalis cognitionem, quo personæ Divinæ à se invicem distinguuntur, nobis latere. Et quia rei ignotæ nulla datur idea; nullæque nobis cognitæ sunt proprietates, ineptum esse dixi ex rei ignotæ natura, quasi nota esset, arguere quomodo illa simul consistat aut non consistat. Sed cum Sacra Scriptura nos doceat S. S. Trinitatem, credere debemus illam non implicare: quod facile factu est, quandoquidem nullum conceptum habemus, ex Scriptura haustum, ex quo implicatio nasci possit.

Eodem referendum, quod dixi ex *ratione* adstrui non posse utrum humana & Divina in Christo natura faciat vel non faciat unam personam: sed ex Scriptura nobis tantum constare Christum *unam esse personam*. Quod calumniator interpretatur quasi dubius essem utrum Christus sit una persona nec ne. Si quis ad hæc attendat, facile omnes fallacias deteget. Interea notandum quod hic impostor citat hæc verba, quasi ex meis scriptis deprompta: *De rebus infinitis nullum conceptum habere licet*: quæ in meo Tractatu non extant. Dixi quidem alibi multas esse agendi rationes in Deo infinitas, quarum nullum conceptum formare possumus. V. Gr. quomodo omnia à Deo libere, absolute & ab æterno decreta sint, eaque certo Deus exequatur, nec tamen voluntatis libertas eo non imminuatur aut tollatur.

Ideo-

Ideoque dixi nos frustra esse quando laboramus ea per rationem conciliare, sed sufficere si probemus ratione, aut Scriptura utrumque verum esse; neque formemus de his rebus infinitis conceptus qui pugnent: videat lector Tractatum *de Justitia Divina & humana*, Pag. 20 & 21.

Nunc lubet apponere pauca quædam excerpta ex Tractatibus meis duobus de *Initiis Philosophiæ Cartesianæ*; & *de Justitia Divina & Humana*, quos calumniator citat, quæ loquuntur de S. S. Trinitate: & judicet lector utrum obscuri mei loquendi modi eum in errorem pellexerint, an non potius meditato dolo has fallacias struxerit. Omittam quod in *Tractatu de Initiis Philosophiæ*, *Pag.* 933. ex professo disputem contra Socinianos pro Deitate Christi. In Tractatu de *Justitia Divina & humana*, *Pag.* 20. hæc verba occurrunt. *Respondemus illud non esse effugium, sed aptam responsionem innixam infinita Dei & finita nostra natura, quæ idonea non est ad comprehendendam rem infinitam; & ideo nos lumine naturali, & Sacra præeunte Scriptura multa scire Deo inesse; eique attribuenda esse, quæ quomodo in Deo sint explicare non possumus, sed tamen illa in Deo esse asserimus: tum quia Deus est ens summe perfectum, & quia quæ Deo attribuimus, perfectionem esse scimus: cum etiam, quia Scriptura perspicue docet hoc aut illud de natura Dei esse. V. Gr. esse unum tantum Deum, & tamen esse Patrem, Filium & Spiritum Sanctum, qui substantia, natura aut essentia non differunt: neque sunt tamen Divinæ naturæ accidentia aut proprietates. Quomodo autem hæc in Deo sint, nec concipere, nec declarare possumus.* In Tractatu de *Initiis &c. Pag.* 866. *Ita sufficit nos textibus Scripturæ claris & apertis edoctos esse Patrem esse Deum Filium esse Deum, & Spiritum Sanctum esse Deum, hoc est, esse ens summe perfectum, & tamen unum tantum esse Deum.* Et Pag. 866. ejusdem Tractatus. *Est præterea etiam arrogantiæ, illud Deo tantum possibile esse, quod clare & distincte cognoscimus, illud impossibile quod intellectu assequi non possumus. Cum ea ratione omne infinitum negandum foret, & Deo detrahendum esset, quod præcipue sibi vindicat, sc. ipsum incomprehensibilem esse. Unde sequitur multa in Deo esse, & ab ipso fieri posse, & instituta esse, quæ quomodo fiant comprehendere non possumus, imo quæ nullo conceptu à nobis comprehendi possunt quare sic & non aliter se habeant.* Similia multa extant in *Tractatu de Justitia Divina, & humana*, Pag. 31. 32 & aliis.

Altera sectio, quæ continet quædam magni ponderis in Religione, est de Dei Providentia: & speciatim de ea, quæ circa hominem occupata est: quo refero sectiones de prædestinatione, de libero arbitrio, de gratia, &c. Hic præmitto meam sententiam de prædestinatione & gratia ei, quoad essentialia, consentaneam esse, quam Jansenistæ tuentur. Frustra itaque est calumniator, quando quædam ex meis scriptis producit, quæ à sua aliorumque sententia, qui ab Augustino & Jansenio recedunt, discordant.

De providentia Dei circa peccatum doceo Deum ab æterno libere & absolute ordinasse ut certæ creaturæ existerent, quæ libere peccarent, & singulatim *hoc & illud peccatum committerent*. Videat lector Partem secundam *Novæ Methodi de Gratia & Prædestinatione* in principio. Locus longior est quam qui adscribi possit: & tam efficacem Dei providentiam circa peccatum urgeo, ut dicam vocem *permissionis*, qua multi uti solent, cum sermo est de Dei providentia circa malum, non satis exprimere Dei providentiam: quod in sectione de Dei providentia circa peccatum mihi exprobrat, ut erroneum. Et præterea taxat mea verba, quod in eadem secunda parte dixi peccata esse *partem ordinis, quem Deus in hoc mundo extare voluit*. Videor illi nimium Dei providentiæ circa peccatum tribuere: & videtur credere à Dei providentia ortum

non

non esse, quod bona malaque moralia in mundo existant. Ecce mea verba Pag. 301 & 302. partis secundæ *Novæ Methodi de Gratia & Prædestinatione. Quamvis meo judicio vox permissionis non satis explicet efficacem Dei providentiam circa peccatum; & innuere videatur distinctionem decretorum Dei, quorum altero decernit hominem existere, altero decernit permitte e peccatum hominis extra suum decretum constituti in circumstantiis, in quibus Deus illum peccaturum prævidet; decernitque peccatum permittere. Cum tamen totus ordo, qui nascitur ex bono & malo liberi arbitrii usu, à Deo absolute simul & semel sit constitutus & decretus. Qui hoc negat, statuere debet Deum ex occasione boni aut mali liberi arbitrii usus nova capere consilia, & nova formare decreta: nexum rerum, quem in mundo ex virtutibus & peccatis conspicimus, denique totum illud quod fit, factum aut futurum est intercedente creaturarum libero arbitrio (in quo præcipua Dei providentiæ pars vertitur) non ab æterno à Dei consilio processisse: nec Deum ab æterno ex suo beneplacito decrevisse, ut talis rerum nexus esset, sed ordinem partim à rebus ipsis esse, partim à Deo in tempore per occasionem formari. Deum non absolute decrevisse ut præter alias res esset v. gr. infernus, pœna, peccatum, &c. sed Deum ex occasione peccati, à se prævisi, de iis decretum formasse.* Et in prima parte *Novæ Methodi de Gratia & Prædestinatione*, Pag. 292. *Et propterea Deus introducitur in Scriptura non tantum ut prævidens peccatum, sed etiam ut ordinans, Act.* 4: 27, 28. Quid hic deest ad exprimendam orthodoxorum sententiam de Dei providentia circa peccatum.

Secundo, doceo Deum nihil in mundi gubernatione ordinasse tanquam *verum medium ab ipso destinatum, quo obtineat ut homo peccet.* Hoc culpat tanquam heterodoxum. At ego puto contrariam sententiam omni odio & invidia dignam esse, & sua natura subvertere omnem cultum & religionem.

Tertio, doceo nostram naturam & essentiam, etiam nostram existentiam, & actiones singulas à Deo tanquam à causa prima dependere; sine qua nihil possumus, & per quam, tam principium, quam medium & finis nostrarum actionum extat. Videat lector primam partem de *Prædestinatione, Cap.* 1. in qua ex professo & multis argumentis illam doctrinam probo. Sed nego illam dependentiam exprimendam esse per voces *prædeterminatio, concursus*: & nego voluntatem hominis respectu hujus dependentiæ considerandam ut *passive* se habentem: & illam ita à potentia in actum transire, quemadmodum corpus quiescens transit de quiete ad motum per *præmotionem*, &c. At adversarius fraudulenter inde conficit, me negare *dependentiam* nostræ voluntatis à Deo: quia repudio quosdam terminos & loquendi modos, quibus nonnulli utuntur, non tantum ut per analogiam explicent quo pacto nostra voluntas in suis operationibus dependeat à Deo, sed ut rem ipsam doceant; & ex vi significationis vocis, sumptæ in sensu proprio, argumententur. At ego affirmo tales conceptus, quos hæ voces in sensu proprio exprimunt, destruere naturam voluntatis. Posset hic tenebrio eodem jure multos Reformatos Theologos accusare Arrianismi, aut Socinianismi, quia non probant, imo despuunt quosdam quorundam Theologorum conceptus de generatione Filii, & processione Spiritus Sancti. Nempe si voluntas nostra non prædeterminetur, præmoveatur & per præcursum à Deo è potentia in actum concitetur, sumptis his vocibus in sensu proprio, voluntas nostra non subjacet efficaci Dei directioni, neque à Deo in suo esse & operari dependet ut à causa prima. Quam male hæc cohærent. Sed non dubito quin hic tenebrio ex illorum sit cohorte, qui cum ratio illos deficit, *præscriptione* adversarios urgent; possessionemque doctrinæ prætendunt; ut quamvis illa doctrina

ctrina, quam damnant, nec Confessioni fidei, nec Catechesi repugnet, tamen dissentientes heterodoxiæ arguant: quia novis cogitationibus & expositionibus veterem, veram & ab Ecclesiis receptam illustrant, & confirmant.

Quarto. Illud præterea sæpius inculco, eam voluntatis, & actionum à voluntate profectarum naturam esse, ut Deus earum talis causa physica, quæ non tantum certo, quod nos concedimus, sed etiam necessario voluntatis respectu, effecta producit, dici non possit. Deinde, Deum illas actiones hominum liberas ita absolute decernere ab æterno, ut eas tamen imperet postuletque ab hominibus fieri: quia à nostra voluntate proficisci debent; & quod ideo sic, & sub ea ratione à voluntate tanquam à *conditione* pendeat quod probi vel improbi, sancti vel corrupti simus: quatenus nullus sine sua voluntate probus vel improbus est. Quamvis totum gratiæ tribuam quod aliquis sit probus. Sed nego gratiam ita considerandam, ut quæ tollat *liberum illud* à voluntate, cujus liberi respectu Deus non decernit aliquem probum fore sine illius voluntate, quem probum esse voluit. Hoc est, non decernit aliquem fore probum, nisi qui probus esse voluerit: & sub hac ratione statuo decreta Dei absoluta circa creaturas liberas considerari debere ut conditionata; quandoquidem natura voluntatis importet semper talem conditionem. In prima parte *Novæ Methodi Tractatus de Prædestinatione & Gratia*, Pag. 156. ita mentem meam expono. *Contra, spontaneitas, ut ita dicam, & libertas voluntati ita propria & peculiaris est, ut ipsi repugnet cogi, aut passive se habere: & ideo omnes operationes, quæ ab homine per voluntatem exeruntur, sunt morales; & vituperio aut laude dignæ. Quia propter illam libertatem est aliquid in actione voluntaria, quod ita à substantia libera est, ut ideo ejus auctor dicatur; recteque sibi, si bene fecerit, applaudat, contristetur si fecus. Et ideo nunquam corruptio tam magna, quin sicut in peccatis illa libertas manet, ita semper manet in iis illud, propter quod homo auctor actus peccaminosi dicitur. Pariter nunquam gratia Dei tam magna & copiosa est in virtutis executione, quin, sicut in iis libertas manet, ita maneat in iis id, propter quod homo auctor actus virtuosi dicitur. Verum quidem est, quod quia vitium & labes animæ tota ex nobis est, ideo aliter peccati auctores, quam virtutis dicimur. Quatenus opus bonum gratia Dei, quæ à nobis non est, exequimur. Attamen illa libertas, quæ nostra est, quæque augeri, aut minui non potest, &c. etiam in actione virtutis eadem est.* Et Pag. eadem. *Nam quamvis recte & secundum Scripturam asseratur, Deum in nobis illam conditionem (fidei sc. & bonorum operum) implere; nosque gratia Dei bonum velle & operari; Deumque suum opus in nobis coronare, ita ut principium & finis cujusque boni operis à gratia sit; & homo sine ea nihil boni operetur; nihilque sit in opere quod gratia non attingat, aut quod homo suis viribus præstet, nihilominus manet illa libertas in actione virtutis, propter quam homo dicitur virtutem operatus, ideoque laude dignus.* Videantur plura in parte secunda *Novæ Methodi de Gratia & Prædestinatione*. Pag. 316. & seqq.

Hanc doctrinam tamen ita detorquet, quasi negarem Deum aliter quam monendo, exhortando, comminando, præmia & pœnas proponendo hominis voluntatem flectere: aut quasi negarem *efficacem Dei gratiam* immediate agentem in hominis voluntate: quia sc. nego gratiam imponere necessitatem voluntati, ita ut gratia ponatur impedimentum propter quod dici de voluntate non possit, *quod habeat facultatem volendi contrarium:* quanquam aperte doceam efficaciam gratiæ talem esse, ut homo per eam sua sponte semper certo sit bono adhæsurus. Deinde, quia præcursum & præmotionem, modo supra tradito, nego, colligit me negare gratiæ operationem, qua hominis

actionis bonæ principium, medium & finis Deo absolute accepta ferenda sint. Tertio, quia statuo voluntati non convenire, quod consideretur ut *passive* se habens in ordine ad Divinæ gratiæ operationem, concludit fraudulenter me docere: *Hominis regenerationis initium non esse à Deo: & voluntatem nolentem à Deo non fieri volentem:* quia sc. nego voluntatem ex nolente non ita volentem fieri, quemadmodum corpus quiescens à quiete traducitur ad motum. Et quia etiam nego *voluntatem* nostram hac ratione ab ulla re, quæ extra illam est, ne Dei quidem gratia excepta, moveri, quemadmodum corpus à corpore aut à spiritu movetur, & ex corpore quiescente fit corpus motum. De modo operationis gratiæ Divinæ videat lector secundam partem *Novæ Methodi de Prædestinatione & Gratia* Pag. 317. & seq.

Propter eandem rationem usus sum loquendi modo, quo doceo voluntatem *omnia posse*; neque gratiam unquam in homine ita operari, ut homo non *possit* peccare: neque malitiam tam altam atque profundam esse ut non *possit*, modo velit, bonum operari. Interea per illud *posse* nihil aliud intelligo, quam nullum impedimentum, à mala volitione distinctum, positum esse in homine, quare non *posset omnia velle*: sed voluntatis voluntariam malitiam dico in causa semper esse, quod homo non convertatur; & voluntariam hominis probi, & gratia Dei regeniti probitatem in causa esse, quod fixe bono & virtuti adhæreat. Nemo enim bonus aut malus est nisi sua voluntate. Et ideo, quod huic doctrinæ consentaneum est, doceo neminem nisi *volentem* probum fieri aut regenerari. Quod calumniator interpretatur quasi more Remonstrantium Dei gratiam docerem suspensam ab hominis libero arbitrio. Cum tamen locis ferme infinitis contrarium docuerim: & præsertim in Præfatione primæ Partis *de Gratia & Prædestinatione. Et certe eo modo disputando pro gratia omni modo tollunt vires liberi arbitrii, totumque conversionis opus velle & operari gratiæ in solidum attribuunt; tuenturque eousque recte doctrinam de Gratia: cui illa adversa est, quæ introducit tale liberum arbitrium, quod facit gratiam efficacem; quodque propterea gratiam per se efficacem è medio tollit, gratiamque quoad usum subjicit libero arbitrio; quæque largitur tantum posse velle, non ipsum velle, &c.*

Sed nusquam majorem dolum prodit quam in sectione de *Dei imagine*. In Tractatu de *Justitia Divina & humana*, Pag. 25. inquiro unde pretium & magnitudo virtutis in hac vita petenda sit: & ea occasione differo de illarum virtutum natura, earumque merito, quas Christus in mundo degens exercuit. Dixi illarum virtutum meritum & dignitatem non esse petendam, quod Christus curam & sollicitudinem adhibere debuerit ne peccaret; quod inter alia erat officium Adami in statu integritatis: multo minus quod Christo luctandum fuerit cum peccati illecebris, aut appetitu aut inclinationibus malis; & quod propterea cum molestia munus quod susceperat, expleverit. Sed statuo inde petendam inter alia virtutum Christi dignitatem & valorem, quod in curriculo vitæ & suscepti muneris famem, sitim, dolores, contemptum, frigus, calorem, &c. pertulerit: à quibus natura abhorret; & quibus libenter caremus; quæque ex officio vitamus & fugimus. At si res ferat nos aliter nostro officio fungi non posse quam subeundo illas molestias, tunc operi bono inde pretium & majus pondus accedere dicimus. Quod etiam Christo evenisse doceo. Legat lector sequentia verba, Pag. 24. *At quamvis actiones liberæ in gradibus libertatis sibi invicem sint similes, non tamen omnibus creaturis liberis omni tempore & loco æque proclive est singularem aliquam virtutem, aut singulare aliquod vitium exercere. Angeli & animæ glori-*

glorificatæ degentes in cœlis, non tantum sine ulla lucta, pugna, aut conatu alacritate summa & studio prompto quaslibet virtutes æque alacriter expediunt, sed eas etiam exerunt sine ulla abnegatione aut renunciatione propensionum aut inclinationum naturalium bonarum. Christus quidem non minori alacritate & promptitudine omnes virtutes exercuit quam angeli; sed non sine abnegatione multarum inclinationum naturalium bonarum: ex qua abnegatione Christo orta est molestia in virtutis studio. Sæpius contigit Christo in præstanda Patri obedientia famem & sitim pati, labores subire, inimicorum tela in se admittere. Item, *Adamus ante peccatum & ante animi ægritudinem peccato contractam, sicut peccare potuit, ita potuit à malo tentari, & peccati illecebris duci, &c. Et in hoc rursus a Christo differt, qui malo tentari non potuit.* Consulat lector sequentia.

Hæc, cum ab omni errore longe dissident, perditus ille homo interpretatur quasi docuissem Christi virtutibus gradus & dignitatem accessisse *ex lucta inter carnem & spiritum*; & quasi statuerem ex molestiis famis, sitis, frigoris, caloris, &c. natam luctam in Christo, utrum potius Deo pareret, an naturali inclinationi obsequeretur; & ab illis molestiis sese præberet immunem. Quis Theologorum aut Philosophorum unquam naturales inclinationes, quibus v. gr. famem & sitim explere, & dolorem, qui ex fame & siti oritur, vitare cupimus, *concupiscentiam malam* vocavit?

Jam pergimus ad sectionem de peccato originali de quo agit *sect.* 13.

De duplici peccato originali agunt Theologi Reformati, de *imputato* & *inhærente*. Peccatum *imputatum* vocant reatum mortis æternæ, sub quo tota Adami posteritas, Christo excepto, jacet propter primum *actuale* Adami peccatum. *Inhærens* peccatum illis vocatur peccatum, quo ab utero omnes posteri Adami in se ipsis, Christo excepto, inficiuntur; & propter quod ad omne bonum inepti, & ad omne malum proclives, & æternæ damnationis rei sunt. Prius peccatum originale non admittitur ab omnibus Theologis Reformatis; & si calumniator non sit imperitus eorum, quæ inter doctos ventilantur, eum fugere non potuit esse Professores in Academiis Reformatis, qui prius peccatum non agnoscunt. Et ego etiam illud non admitto.

At posterius omnes tuentur, quod ego etiam in omni posteritate Adami, Christo excepto, esse assevero & trado ex professo, locis ab adversario citatis, *Pag.* 43. & seq. Quomodo autem *propter primum actuale peccatum Adami* ad ipsius posteros propagetur peccatum originale inhærens, fuse exposuimus *in sectione de peccato originali* in Tractatu de *Justitia Divina & humana*. Inter alia hæc doceo: *à Deo nullam creaturam produci, quæ peccati labe infecta sit; ita ut nulla intercedente hominis actione, vitiositas immediate à Deo profecta dicatur.* Hanc doctrinam, ut heterodoxam, culpat calumniator. At ego illam veram, orthodoxam, sanctitati & justitiæ Dei convenientem esse credo; & contrariam Deum peccatorum autorem facere: quia statuit immediate à Deo proficisci peccatum & vitiositatem. Interea splendide mentitur, cum indicat me docere posteritati Adami nec mortis, nec reliquarum calamitatum, tam spiritualium quam corporalium participem esse, quod mihi affingit §. 5. Quemadmodum pariter impudens est calumnia cum dicit me docere esse contra jus Dei, Deum producere creaturam rationalem, quæ ilico invisa ipsi constituatur propter defectum justitiæ originalis: quasi negarem hominem propter peccatum originale inhærens esse Deo invisum. Agnoscit me loco citato, Pag. 272. partis primæ *de Prædestinatione ambigue* loqui. At ubi expresse & ex professo tracto de peccato originali, illic saltem *ambigue* non loquor in Tractatu de *Justitia Divina &*

humana. Pag. 46. *Nunc tertio considerandus venit reatus, in quo omnis posteritas Adami, etiam infantes nascuntur. Nos omnes nasci sub reatu inde probatur, quod omnes egemus reconciliatione:* legantur reliqua, si ducatur operæ pretium. Non mea sententia ambigue prolata illum dubium fecit, sed insita malitia illum simulatorem finxit.

In titulo, seu appendice de satisfactionibus humanis insigniter impostorem agit. Nullibi usus sum vocibus *satisfactionis humanæ:* neque etiam dixi unquam nos resipiscentia & vitæ sanctitate Deo *reconciliari & satisfacere.* Quod rursus calumniator mihi exprobrat falso. Sed doceo nos per bona opera, virtutis studium, resipiscentiam, tanquam per causam moralem, & meritum *improprie* dictum, in vitæ sanctitate *progressus facere, incrementum gratiæ nobis parare, in spe bona confirmari, vocationem nostram firmam reddere;* & ut compendio dicam, nos virtutis via ad æternitatem grassari. Hoc qui negat, is omnem religionem de Republica Christiana tollit. Ad hanc doctrinam probandam adduxi Pag. 35. Tractatus de *Justitia Divina & Humana.* loca Scripturæ, quæ docent vitam æternam ut *mercedem, coronam & præmium* fidelibus conferri, *Matth.* 5: 12. 10:24. *Coloss.* 3: 24 2 *Timoth.* 4: 8. *Lucæ* 20: 35. *Matth.* 25: 34. *Lucæ* 7: 47. *Apoc.* 3: 10. Quæ trado *de causalitate* bonorum operum ad perveniendum ad salutem, pariter repeniuntur in Tractatu de *Justitia Divina,* &c. *Pag.* 28. 34 35. & 38. Sed calumniator ipse hanc bonorum operum causalitatem in acquirenda salute non omnino repudiat; & concedit illa esse *causam instrumentalem.* At ego genus causæ nunquam expressi. Sed accurate distinxi inter causalitatem bonorum operum ad acquirendum jus ad vitam æternam, & inter eorum causalitatem ad parandam salutem. Sed quid doceam de meritis bonorum operum, id patebit ex doctrina de justificatione. Ad quam sectionem nunc pergo.

Majorem adhuc fraudem committit *sect.* 20. de *justificatione;* & videtur ejus animi pravitas se magis magisque extulisse, quo propius ad finem accedebat: nec puto ullum hominem tale meditatum scelus in se posse admittere, qui aliqua religione aut Numinis reverentia tangitur, ita ut hic tenebrio merito pro ordinis sui macula & vibice sit habendus. In illa sectione duo proponit, quasi ex scriptis meis decerpta, sed ut flagitium suum tegeret, numerum paginæ neque libri titulum addidit, quod alioquin semper fecit; neque potui ullam animo meo conjecturam facere, in qua tractatuum meorum parte ea legerentur, ita ut necesse habui duos illos tractatus totos percurrere: & tandem incidi in illa verba quæ citat, sed ita truncata & mutata, ut non credam unquam extitisse pejorem instrumentorum publicorum & testamentorum corruptorem. Mea verba sic citat.

Rejicienda est illa salutis ratio, qua quis credit Deum propter Christi meritum sibi condonasse omnia peccata. Et rursus:

Rejicienda est illa salutis obtinendæ ratio, qua quis credit se propter Christi meritum tractandum ut justum, quamvis justus non sit.

Mea verba Pag. 38. in Tractatu de *Justitia Divina & humana* sic habent. *Quæ salutis obtinendæ ratio longe dissentit ab illa, qua aliquis credit Deum propter meritum Christi sibi condonasse omnia peccata, & se propter sua bona opera, quanquam imperfecta; & longe à lege deficientia, per idem illud meritum Christi à Deo tractatum iri tanquam justum, quamvis justus non sit.* Hæc verba exprimunt doctrinam erroneam; & cum qua doctrina Pontificiorum magnam affinitatem habet, eamque rejicio & damno loco citato. Meam autem sententiam de justificatione hisce verbis, locum citatum præcedentibus, exposueram Pag. 37. *Cum enim justifica-*

re, Scripturæ sensu, sit illius judicis actum exercere, quo homo reatui obnoxius absolvitur à reatu; & jus ad vitam æternam illi adjudicatur, fieri non potest ut bona nostra opera ad justificationem relata ullam quamcunque meriti rationem habeant. Ideo speciatim dicimur justificari ex gratia, ex promissione nos esse vitæ hæredes: vitam nos assequi tanquam hæreditatem: justificationem per fidem esse justificationem hominis improbi desperantis omnia præsidia comparandæ per seipsum salutis; & ita & sub hac ratione omnem salutis spem abdicantis, sed credentis in Deum, qui Christi justitia, non hominis justitia, hominem justificat. Ideo justus dicitur sua fide vivere: quatenus sedato & quieto animo in Deum suum recumbens, confidit à Deo id effectum datum iri, ad quod faciendum vires & facultates deficiunt ipsum fidelem: quemadmodum Abrahamo deficiebant vires ad generandum. Et hanc fidem certo comitatur amor erga Deum & Christum; & studium atque constans voluntas sectandi quod bonum est. Quæ salutis obtinendæ ratio, &c. Hic jam incipiunt verba quæ falsarius citat.

Non potuit itaque illum fugere ea verba quæ citat, sed mutilata, non meam, sed adversariorum sententiam de justificatione exprimere. Sed hoc leve præ eo, quod dicendum restat. Continentia mea verba separavit in duas sectiones, & intermedia, quæ speciatim adversariorum errorem complectuntur, & quæ hæc sunt: *& se propter sua bona opera quanquam imperfecta, & longe à lege deficientia,* sustulit. Quibus omissis, reliqua verba tum orthodoxum sensum tradunt, sed male cohærent: hoc itaque correxit horum verborum suppletione. *Rejicienda est illa salutis obtinendæ ratio.* Sed ut fraus lateret, nec paginam nec tractatum, ex quo hæc decerpta sunt, addit; quod ut dixi, alioquin semper & ubique facit. Et quamvis tanta opera hanc fraudem molitus fuerit, pergit tamen in Socinianismi crimen me vocare propter doctrinam, quam per summam fraudem mihi affingit. Quoties mecum cogito, quam sedato animo, & quanto studio & industria has technas & fraudem mihi struxerit, nullum mihi dubium, quin omnem fidem & pietatem ejuraverit; eumque nihil pensi habere credo, modo suæ libidini satisfacere, & à suis amicis gratiam inire possit. Quanquam non videam quare ejus amici propter hunc tenebrionis libellum tantum exultent, quod tamen fieri audio. Non possunt enim non in criminis societatem venire, qui talibus sceleribus applaudunt; & hujusmodi hominis opera & familiaritate utuntur; sed similes habent labra lactucas. Et possem catalogum hujusmodi nebulonum texere, quorum artibus usi sunt in vexandis honestis.

Atque ita percurri illas sectiones, quæ invisos continebant errores in Religione: & mihi persuadeo nullum alicui scrupulum superfuturum, quin credat pessima fide usum esse calumniatorem. Et si singula ad examen vocare, & in iis fraudem detegere vellem, ubique appareret illum esse sublestæ fidei hominem, sed mallem Zysiphi saxum, & Plauti pistrinum volvere, quam in hoc laborare.

Ne tamen videar eas sectiones mihi selegisse, in quibus calumniatoris fraus manifestior erat, lubet præterea paginam unam aut alteram à principio & medio singulatim examinare; & ita fraudes & mendacia calumniatoris, aut ejus ignorantiam & ineptias, quando à mendaciis temperat, in aperto ponere.

Fol. 3. sect. 1. de beatitudine.

Quicunque potest agere id quod vult, is perfecta felicitate fruitur. Pag. 895. Tractatus de *Initiis Philosophiæ*.

At nihil hujusmodi comparet pagina citata. Malum omen in limine ita turpiter se dare.

Sect. 11. de principiis fidei.

1. De Sacræ Scripturæ perspicuitate.

Quatuor primos paragraphos orthodoxos esse, & communem Ecclesiarum Reformatarum doctrinam continere de *perspicuitate Scripturæ* contra Pontificios dico. Sed eo jam deventum est, ut quæ tanquam vera adversarii contra Pontificios defendunt, eadem cum ab inimicis dicuntur, ut vitiosa culpent. Ejus rei multa exempla possem proferre; sed unum recens est. Acriter disputatur contra pœnitentiæ sacramentum Pontificiorum, & contra *jurisdictionem Ecclesiasticam*: & negant nostri Theologi à Deo in Ecclesia Christiana constitutum aliquod munus aut officium collegio aut personæ alicui demandatum, quo cum authoritate & potestate (non loquor de ministerio verbi & usus clavium) peccata remittuntur, & ligentur aut solvantur homines; & pueris catechumenis hoc in ore est: *Sacerdotem non posse peccata remittere.* At si eadem argumenta urgeas contra quosdam Papizantes concionatores; qui sibi attribuunt auctoritatem & potestatem solvendi & ligandi, cœlum claudendi & aperiendi, clamant ministerio nullum amplius in Ecclesia locum relinqui: & illius orthodoxæ sententiæ defensores omnibus maledictis insectantur.

Appendix de principio Autoris, pag. 4. & 5.

Quæcunque illic damnat, ego verissima esse existimo; neque cuiquam hæc displicere possunt, nisi crasso & indocto Pontificio, aut Cartesianorum inimico. Debet ne aliquis animum suum inducere, ut dicat se ea scire, aut credere, ut vera, cujus veritatis evidens argumentum non habet; neque ex Scriptura neque ex ratione? Et an non possumus esse conscii utrum talem *evidentiam* habeamus nec ne; quamvis multi sibi imponant, & evidentiam se habere jactitent, quam non habent? An non possumus certo scire nos nostræ mentis compotes esse, etiamsi stulti & furiosi per errorem mentis suæ impotentiam non cognoscant?

Pag. 5. sub finem ponit hæc, quasi mea verba essent, *gratiæ efficacia seu conversio tantum à volitione hominis dependet*, Pag. 324. secund. part. *de Gratia*, &c. quæ mea verba non sunt: neque ullibi comparent, sed ea per fraudem finxit. Fateor me docere Dei gratiam homini, eam gratiam nolenti, adesse non posse; sed id orthodoxum est; *nullus enim contra suam voluntatem probus est.* Vide Pag. 324.

Pag. 6. *Homo post lapsum æque liber est ad bonum spirituale quam ad malum.* Nullibi hoc dico; & est splendidum mendacium. Citat Pag. 316. sed nihil illic comparet. Doceo post lapsum voluntatis naturam non esse immutatam, ideoque ejus libertatem non esse imminutam; nullamque ei *necessitatem* impositam propter quam malo adhærere debeat.

Ibidem mihi exprobrat me docere: *nullum esse peccatum originis, neque reatum inde consequentem*: quod nunquam scripsi.

Ibidem: pariter & hoc falsum est: *voluntatem hominis ne quidem in cœlis esse determinatam ad bonum, ita ut non possit velle malum, seu ut non possit peccare*, Pag. 891. *Tractatus de Initiis.* Ubi nihil tale reperitur.

Ibidem: & illa falsa sunt: me docere *Deum non nisi moraliter attingere voluntatem, & actu physico in eam non agere.* Nego talem operationem physicam, quæ cogat voluntatem, aut eam præmoveat, quemadmodum corpus quiescens movetur à corpore, aut spiritu: non nego *dependentiam* voluntatis à Deo. Sed de hisce videantur ea, quæ dicta sunt in sectione de Dei providentia.

Pagina 7. mihi affingit, *quod statuam prædestinationis causam esse impletam conditionem fidei & operum.* Quæ verba in meis tractatibus nusquam reperiuntur: sed hic tenebrio, quem ejus amici *malleum* Remonstrantium vocant, non alia somniat quam quinque articulos Remonstrantium

tium. Doceo omnia Dei decreta circa actiones liberas voluntatis libertatem includere; cujus libertatis voluntatis natura est, ut aliquo respectu in ea semper conditio contineatur: quatenus Deus circa operationes voluntatis non putatur ita se habere, quemadmodum circa operationes physicas. Actiones voluntatis ita operatur Deus, ut eas etiam ab homine fieri imperet, quod mandatum nunquam, nisi sensu figurato, rebus inanimatis & brutis proponitur. At quodcunque decretum includit hujus mandati obedientiam aut inobedientiam, idque ita, ut huic decreto nullus posset esse locus nisi quatenus libera hominis obedientia aut inobedientia includitur, illud est conditionatum illo respectu; & in suo formali includit liberam creaturam, ut aliqua morali qualitate affectam. Sed falso inde concluditur Deum de tali prædestinationis decreto hominis singularis, cogitasse propter aliquam moralem qualitatem in creatura libera. Aliud certe est, docere decreti alicujus eam esse naturam, ut in ejus formali etiam contineatur hominis libertas & moralis qualitas: aliud, illam moralem qualitatem causam esse quare Deus tale decretum de singulari hac & illa creatura libera esse voluerit. Videat lector *Pag.* 255. & seq. partis primæ *de Gratia & Prædestinatione*: & *Pag.* 301. & 309. Partis secundæ. ubi trado, quomodo Dei decreta absoluta & conditionata vocem: & intelliget quam longe absim à Remonstrantium doctrina.

Nunc examinabo sectionem illam, quæ pag. 45. continetur: quæ pagina media est totius libelli.

De imagine Dei.

§ 1. Talia verba & voces, eorumque constructio pagina citata non comparent, eaque calumniator commentus est. Quæ ibi trado *Pag.* 64. Tractatus *de Justitia &c.* hæc sunt. *Tertio statuo justitiam punitivam humanam non proficisci à sanctitate*, aut dominio, aut jure judicandi atque puniendi proximum, *naturaliter* nobis competente in proximum. Pariter falsissimum esse statuo aliquos homines natura esse servos. Tantumne crimen est hoc statuere?

§. 2. *Pugna fuit in Adamo integro, ut & in Christo Jesu* (*sc. inter appetitum & rationem*) *sine peccato*, *Pag.* 27. Tract. *de Just. ut ex sequentibus patebit. Ab ista pravitate ad peccandum, quæ in hominibus ab infantia conspicitur, ut in præced. habetur, non plane immunes fuerunt protoplastæ, &c.*

Omnia hæc nebulo & scurra fingit obclamante conscientia. Supra de iis loquutus sum. Et hic textus inter alios eum fugere non potuit. Pag. 28. ejusdem Tractatus. *Præterquam quod res sua absurditate se confutet, illius nempe opera Deo minus grata esse; illasque virtutes minores, quas probus sanctitate provectiore exerit, operibus illius, qui in principiis adhuc consistens, propter veteris hominis vires non ita toto corde se ad mandata Dei flectit. Christi virtutes* (nota) *ideo minores esse, quia supra consortes unctus, & ab omni peccati labe immunis, nullis animæ facultatibus reluctantibus virtutem coluit.* De Adamo integro hæc dixi *Pag.* 27. ejusdem Tractatus. *Porro per molestiam non intelligo luctam illam, quæ omnibus regenitis propter peccati reliquias usque ad ultimum vitæ spiritum adest: nam hujusmodi corporis peccati motus non necessario viatori adsunt, sicut liquet in Adamo integro & in Christo.*

§. 3. Ea orthodoxa esse statuo. Verba mea sic habent. *Et ideo Scriptura testatur Christum in omnibus fuisse tentatum excepto peccato. Dolores & tristitia subegerunt Christum: gemitus, lachrymas & querelas imo preces effundere, quas effudit: non certe ut liberaretur à tentatione peccati, aut ne induceretur in tentationem; quod de Christo cogitare mihi impium videtur: sed ut consolationem acciperet, & acerbitatum sensus interno spirituali gaudio, ut ita dicam, mitigaretur.*

§ 10. De

10. *De lapsu.*

Hæc producit in medium, quasi essent mea verba. *Cum Deus lapsum Adami permisit, seu omnia sub peccato conclusit.* Rom. 3. *intentio Dei non fuit ut omnium misereretur* Rom. 3. *Sed est hic merus eventus, quem Deus non intenderat.*

Hæc rursus per summum scelus fingit calumniator. Verba pagina *citat.* 272. partis primæ Tractatus *de Gratia*, &c. sic habent. *Pariter liquet quid dicendum sit de distinctione illa inter finem operis & finem operantis, qua quidam nostrorum utuntur: nihil enim solidi tinnit, & ex eorum numero est, quibus scholastici Doctores ludificare solent opponentes, & sub specioso terminorum usu nihil dicere. Non enim quæritur, quo hominis sanctitas in statu integritatis, legis præscriptio, exhortationes, admonitiones, gratia sufficiens*, &c. *sua natura hominem ducere potuissent; si per liberæ suæ voluntatis abusum illa omnia non fecisset irrita: sed quæritur quo fine, & qua intentione hæc à Deo homini subministrata sint? An recte dicatur finem operantis in ordine ad hominem integrum, aut ad hominem nondum condemnatum esse ut quidam homines pereant. Et an Deus destinaverit ullam rem sive lapsum, sive lapsus permissionem tanquam medium quo quidam pereant. Quod nos negamus.* Quid hic simile comparet iis, quæ calumniator citat & fingit. Centies dixi Deum absolute, & sine ullo respectu ad aliquam qualitatem moralem decrevisse, ut existeret Adam libere peccans. Quamvis tali decreto locus esse non potuerit sine vitiosa qualitate in Adamo. *Eadem pag. Adamus ejusque posteritas per lapsum non sunt constituti in statu damnatorum.* Quid calumniator in eo culpandum censet. Tota posteritas Adami ab utero sub reatu est, sed non *in statu damnatorum.*

Deinde. *Adam per peccatum totam posteritatem in statum condemnationis intercedente peccato voluntario conjecit.* Quid hoc absurdi aut falsi aut heterodoxi continet? Nego enim nos actuali peccato Adami reos factos; & ideo statuo debuisse intercedere actuale peccatum posterorum Adami, quo rei facti sint: quamvis non negem imputationem istius peccati actualis Adami. Et Pag. 48. Tractatus de *justitia* agnosco *Rom.* 5. agi *de imputatione actualis peccati.* Et Pag. 45. & 46. ejusdem Tractatus hæc habentur. *Sed pariter contendimus omnes animas vel potius homines propter conjunctionem, quam omnes posteri Adami cum Adamo habent propter fœdus, quod Deus cum Adamo erexit, & propter ipsius peccatum, ita deseri à Deo, talibusque in circumstantiis constitui, ut omnes se certo corrumpant. Nam si res aliter concipiatur nulla, juxta adversariorum doctrinam, erit peccati Adami imputatio, quam Scriptura tam liquido docet; vide sequentia.* & Pag. 48. ejusd. Tract. Hoc tamen notandum, quod hic per statum damnationis intelligo *reatum*: & per statum damnatorum, illum statum, in quo sunt diaboli & reliqui, qui præmio & pœna ad virtutem non amplius incitantur. Et puto me significanter & proprie loquutum esse.

Ibid. Status damnatorum est, in quo viatorum numero exempta est creatura libera, cujus salutem Deus amplius non vult, nec ei gratiam ullam confert qua servetur; non sunt mea verba. Tamen Ego hæc vera esse statuo.

De libero arbitrio.

§ 1. *Formalis ratio causæ voluntariæ in eo consistit quod sua sponte ex sese proxime actionem excitat*, illa verissima esse arbitror. In brutis enim nullam mentem, aut spiritum esse puto, sed nil nisi corporeum. At nullum corpus sese ex se ad motum concitat.

§ 2. *Liberi arbitrii, hoc est, voluntatis ea natura est ut possit omnia velle.* Recte: quia nullo impedimento, aut causa externa cogitur, quod aliquid non posset velle; sed homo carnalis *certo*, & ta-

men libere malus est, non *necessario.*

§. 3. *Homo ita actionum suarum dominus est, ut nulla quacunque afficiatur gratia, quin, si velit, eam possit eludere & pervertere.* At cur non addit immediate sequentia. *Hoc est: homo manet semper dominus actionum suarum, nam sine illa libertate voluntatis actio moralis non exeritur.* Ego existimo per gratiam voluntatem non *cogi*; aut ab illa potentiam tolli, propter quam libera vocetur, & in qua libertate voluntatis natura consistit. Interea doceo, per Dei gratiam voluntatem certo adhæsuram bono; vide supra. Textus alios non addo, quia compendio studeo.

§ 6. *Frustra adhiberentur homini exhortationes & comminationes, qui cadere & surgere non potest.* Illud verissimum esse arbitror. Et ideo diabolis & damnatis exhortationes & comminationes non proponuntur. Sed male inde aliquis concludat *nos ideo sine gratia Dei surgere.*

§ 7. Verba mea pervertit; videat lector *pag.* 281. partis primæ Tractatus *de Gratia.* Doceo hominem irregenitum quidem *certo* malæ libidini obsequi, tamen nihil esse præter hominis malam voluntatem quapropter malo delectetur, & bonum non amplectatur. Supra ea de re mentem exposui.

§ 8. *Libertas semper eadem manet & potentia reparandi infirmitatem.* Recte; libertas voluntatis augeri aut minui non potest: & nihil est extra illam voluntatem, quæ istam libertatem & potentiam volendi impediat, sed est ipsa voluntas mala in causa quod homo non sit probus.

§ 9. *Eodem referendum ut &* 10. §. Quæ ego dissero de libertate voluntatis ille interpretatur de viribus liberi arbitrii, & de dispositione atque habitu voluntatis. Quod sine improbitate facere non potest, cum pluries omnem nostram sanctitatem omnino gratiæ adscribam.

§ 11. *A libertate hominis pendet actionis moralitas.* Rursus per fraudem verba mea corrumpit. Quæ sic se habent; *Ab hominis enim lege, & pœna ipsi superaddita, non pendet actionis moralitas.* Patiuntur tamen isthæc verba commodum sensum: quatenus virtuti aut vitio locus non est, ubi non est voluntas aut libertas, quæ est attributum voluntatis.

§ 12. Verba locis citatis non ita reperiuntur, sed addidit quædam & invertit alia veterator, quo speciem heterodoxiæ præ se ferrent. Verba mea sic sonant. *Et hæc est causa quare gratia Dei, & qua convertuntur illi qui convertuntur, & qua conversi omnes perseverant in sanctitate; concipi non debeat tanquam aliqua virtus & efficacia extra voluntatem actu volentem existens, & voluntatem movens transire à potentia in actum, tanquam aliquod principium volitione prius: talis conceptus non cadit in voluntatem. Sed gratia tantum se exerit per volitionem ipsam & in actuali volitione, quatenus illa volendo roboratur gratia, & in robore gratiæ vult.* Hoc est, non agnosco gratiæ operationem in homine, nisi quæ in voluntate est: & non agnosco voluntatem, quæ *passive* se habet in ordine ad aliquam causam à voluntate distinctam. Hæc cum veritati consentanea sint, hic tenebrio tamen culpat, & interpretatur, quasi docerem hominem sine gratia Dei viribus sui liberi arbitrii bonum velle, & ita per vires sui liberi arbitrii gratiam *efficacem* reddere. Quam tamen sententiam plurimis in locis repudiavi, & citata pagina verbis expressis rejeci.

Plura non addam: & ab his fraudibus, disce lector, omnes: quas ego tam tetras & turpes esse existimo, ut non putem ex infima plebe, & pullata multitudine aliquem repertum iri tam perditis moribus, qui ullo pretio induci posset ut hujusmodi fraudibus famæ proximi insidias facere velit. Hic tamen cluit concionator doctus: & si Deo placet, est ex zelotarum numero, &

severioris sanctitatis studiosus, qui religioni habet, sternutanti bene precari, poculum sanitatis bibere, voces *dici Dominicæ*, (ne Judæorum sabbathum inter Christianos aboleatur) aut templi *sancti Petri* usurpare; sed quidem *Petri* templum: cum tamen si quid vitii in ea oratione est, id non adhæreat voci *sancti*, sed voci *Petri*, cui templum dedicatum est) qui percolat culicem & camelum deglutit. Sed qui etiam suo indicio ut sorex se probat esse hypocritam insignem: quemadmodum Deus tales solet deserere; & eorum hypocrisin detegere. Ideo non dubito quin omnium talium hypocritarum opus Deus destructurus & dissipaturus sit; utcunque videantur sibi pulchre stare. Cæterum protestor me nullum verbum repositurum amplius, si author nomen suum non adscribat. Quod si nomen suum profiteatur, ego me per Dei gratiam non deseram; neque negligam id, quod putabo mei esse officii.

F I N I S.

Angelo Pandimiglio
restauratore
825650
8274800